ENARRATIONES IN SACROSANCTVM Iesu Christi Euangelium secundum Ioannem, ad sensum literalem, historicum, & mysticum, immistis multis sermonibus moralibus non contemnendis.

AVTHORE MAGISTRO MICHAELE DE PALACIO, Granatensi, Philosopho, atq; Theologo clarissimo, Ecclesiæq; Ciuitatensis à sacris concionibus: & Philosophiæ atq; Theologiæ in Salmanticensi Academia olim professore.

TOMVS PRIMVS.

CVM PRIVILEGIO.

SALMANTICAE,

Excudebat Ioannes Ferdinandus.

M. D. LXXXI.

APPROBATIO operis.

IUSSU supremi ac Regij senatus vidi ac perlegi hæc commentaria in duodecim B. Ioannis Euangelij capita, & nihil Catholicæ fidei, aut bonis moribus contrarium in eis contineri deprehēdi, sed sanam & piam doctrinam, ideoq; digna esse quæ typis mandarentur iudicaui. In cuius rei testimoniū has literas dedi, easque mea manu subscripsi in hoc nostro collegio Societatis Iesu. Mantuæ Carpentaneæ, die 19. Ianuarij. 1579.

E L R E Y.

POR quanto por parte de vos el Maeſtro Miguel de Palacios Canonigo en la ſancta Igleſia de Ciudad Rodrigo, nos fue hecha relacion diziendo que nos os hauiamos dado licencia para imprimir vn libro intitulado primera y ſegunda parte *Enarrationum in ſacroſanctum Ioannis Euã lium*. Y porque para le hazer hauiades pueſto mucho trabajo y cuydado, nos ſupplicaſtes os mandaſſemos dar priuilegio, para le hazer imprimir, por tiempo de diez años, o como la nueſtra merced fueſſe: lo qual viſto por los del nueſtro conſejo, por quanto en el dicho libro ſe hizo la diligencia, que la pragmatica por nos agora nueuamente ſobre lo ſuſodicho hecha diſpone, fue acordado que deuiamos mandar dar eſta nueſtra cedula en la dicha razon, y nos tuuimos lo por bien, por la qual os damos licencia y facultad para que vos o la perſona que vueſtro poder huuiere, y no otra perſona alguna, podays hazer imprimir el dicho libro que de ſuſo ſe haze mencion, en eſtos nueſtros Reynos, por tiempo y eſpacio de diez años cumplidos primeros ſiguientes, que corren y ſe quentan deſde el dia de la data deſta nueſtra cedula: ſo pena que la perſona o perſonas que ſin vueſtro poder le imprimiere o vendiere, o hiziere imprimir o vender, pierda toda la impreſsion que hiziere o vendiere, con los moldes y aparejos della, y mas incurra en pena de cinquenta mil marauedis por cada vez que lo contrario hiziere, la mitad de la qual dicha pena ſea para la nueſtra camara y fiſco, y la otra mitad para vos el dicho Maeſtro Miguel de Palacios. Y todas las vezes que ſe huuiere de imprimir el dicho libro durante el tiempo de los dichos diez años ſe trayga al nueſtro conſejo juntamente con el original, que en el fue viſto, que va rubricada cada plana, y firmada al fin de Alonſo de Vallejo nueſtro eſcriuano de camara, y vno de los que en el nueſtro conſejo reſiden, para que ſe vea ſi la dicha impreſsion eſta conforme al original, y ſe os de licencia para lo poder vender, y ſe taſſe el precio en que ſe huuiere de vender cada volumen, ſo pena de caer è incurrir en las penas contenidas en la dicha pragmatica y leyes de nueſtros Reynos: y mandamos a los del nueſtro conſejo, y otras qualeſquier juſticias deſtos nueſtros Reynos, que guarden, cumplan y executen, y hagan guardar cumplir y executar eſta nueſtra cedula, y todo lo en ella contenido. Fecha en nueſtra Señora de Eſperança, à treynta dias del mes de Mayo, de mil y quinientos y ſetenta y nueue años.

Yo el Rey.

Por mandado de ſu Mageſtad.

Antonio de Eraſſo.

PRAEFATIO
ad Lectorem.

PRoditum est memoriæ, candide lector, ab Hebræorũ illo concio
natore sapientissimo, Mane semina semen tuum, & vespere
Eccl. 11. non cesset manus tua. Quæ verba quippe quæ ænigmatica sunt,
aliud quidem præferunt in cortice, aliud vero in medula re-
condunt. Præferunt enim non cessandum esse, neq; matutino,
neq; vespertino tempore, a seminandis agris, non tamẽ istud
est quod intimius cõtinent. Sapiens enim iste, quando hæc me-
moriæ prodebat, vtique non de s:mine materiali, aut de agro-
rum cultura exteriori, curam agebat: aduertebat enim horũ
curam agricolarum necessariã esse. At vero de semine alio loqui intendebat, quod semina-
re multis hominibus minimæ curæ est, at illud seminare maximi refert. Quod sanè semen,
est incorruptibile semen, quippe seminanti immarcescibilem refert fructum. Hoc autem se
Sap. 3. men est, studiosum opus, quod vitæ æternæ parandæ nobis est seminare necessariũ. Namq;
bonorum operum gloriosus est fructus, vt malorum exitiosus est exitus. Iuxta qualitatem
enim seminis, qualitas erit reportãdi fructus. Quæ enim seminauerit homo, hæc & metet.
Qui enim seminat in Spiritu, de Spiritu metet vitam æternam, qui vero seminauerit in car
Ad Gal. ne, de carne corruptionẽ metet æternam. Semen igitur spirituale, est semen cuius seminãdi
6. perpetuò, cõcionator cõmemoratus, nos admonere studuit, dicens, mane semina semen tuũ,
&c. non aliud sub ænigmate nos docere volẽs, quã quod iugiter, sanctis incumbamus ope
ribus, siue mane, quando ætatis nostræ viget flos, siue vesperi, quãdo humana ætas iam de-
cumbit, & arescit. Quocirca cum hæc mecum voluerem verba Deo opitulante florem æta
tis meæ in Philosophicis, & Theologicis edisserendis arcanis detriui. Hoc tamen decidente
flore, marcescenteq; ætate, non cessauit ab huiusmodi studys manus mea. Quippe quædam
opuscula in Esaiam prophetam, in librosq; quatuor Magistri Sententiarũ, quatuor quoque
Disputationum libros composui, & excussi typis. Nunc verò ne ocio torperem, enarratio-
nes quasdam edidi in Euangelium Ioannis duobus distributas tomis, secundum literalem
sensum, & mysticum: quas exornaui moralibus multis sermonibus. Multo profecto labo-
re, edidi, nescio, si pari fructu Deus scit. Existimaui autem me in hoc opere non iniucundũ
Matt. 10 Deo exhibiturum obsequium. Siquidem recolebam Christi verbum, si quis recipit disci-
pulum in nomine discipuli, mercedem discipuli accipiet. Is porro recipit discipulum, qui do-
ctrinam discipuli amplectitur, quod si huiusmodi mercedem accipiet, qui non solum ample-
ctitur, sed etiam interpretatur multis sudoribus doctrinam dilectissimi discipuli
à Christo Ioannis, nonne Deo aspirante vberiorem reporta-
bit mercedem? vtique si non ab homi-
ne, certe à Deo.

PRAEFATIO IN EVANGELIUM BEATI IOANNIS.

DILECTVS DOMINI IOANNES APOSTOLVS & Euangelista, qui in symbolum dilectionis eximiæ Christi, erga *Ioan. 19.*
ipsum, supra pectus Domini in nouissima cæna recubuit: postre *Ioan. 13.*
mum scripsit Euangelium, post alios tres Euangelistas. Siquidem
tres alij Euangelistæ, non omnia Domini gesta, & verba complexi fuerunt, ea *Ioan. 3.*
namque, quæ Dominus gesserat ante carcerem Ioannis Baptistæ, illi præteri *Luce. 3.*
erant: vt vinum illud nuptiale nobis est testimonio Ioã. 2. & rursum miracu- *Ioan. 24.*
lum illud clarissimum resurrectionis Lazari, quod oppido fidem resurrectio- *Ioan. 11.*
nis constituit, suppresserunt. Adde etiam verba quasi testamentaria illa sum-
mæ charitatis diuinæ erga homines, quæ iam iam Christus moriturus discipu *Ioan. 17.*
lis loquebatur sub silentio continuerunt. ¶ Ad hæc & diuinã quoque Christi
ex patre generationẽ lucide non explicarũt. Nam tametsi apud Matth. 16. Pe- *Cur Ioannes*
trũ confitentẽ Christi legimus diuinã filiationem ex patre. Tu, inquit, es Chri *vltimũ scrip*
stus filius Dei viui, cæterũ verba hæc quãuis naturalẽ ex patre generationẽ do- *sit euangeliũ*
ceant, non tamen perspicuè hoc præstãt. Quo circa Ioãnes vt hæc vniuersa cõ
plecteretur quartũ vltimumq; Euangeliũ tribus adiecit prioribus. Quod sanè
quanquã sit vltimum tẽpore, est tamen perfectione primũ, vnde non temerè,
illud Aristotelicũ. 1. Methaphy. tex. 14. prima perfectione sunt postrema gene
ratione aptare possumus Euãgelio Ioãnis. Verum ne ex hoc verbo, halucine
ris illud ex eodẽ Aristo. recolendũ tibi est, dixit nãque in proœmio ad libros
de Anima, scientiã vnam, excedere alterã, aut excellẽtia materiæ, quã versat, *Euangelium*
aut ex certitudine methodi. Nãque mathematicę scientiæ certitudine metho *Ioãnis est tẽ-*
di, physicas cunctas superant sciẽtias: quæ tamen à physicis superãtur ex sub- *pore postre-*
iecti dignitate, & has scientia de Anima facile antecellit, quia formarũ physi- *mũ, & perfe*
carũ Anima est præstantissima. ¶ Quãobrem si certitudinẽ obserues, omnia *ctione primũ*
sancta quatuor euãgelia, eiusdẽ sunt autoritatis, & eiusdẽ fidei, & certitudinis.
Quodcũq; enim horum respueris, hæreticus eris: enim vero omnia hæc qua-
tuor euangelia, vnus idẽque Magister Spiritus sanctus dictauit: & dictata ab
illo Euangelistæ exceperunt: scripserunt sanè stylo humano, at ex magisterio
diuino. Si autẽ sublimitatẽ materiæ consideres, hac ratione Ioãnis Euangeliũ
cætera facile superat: quando vnus est Ioãnes qui diuinitatis arcana reserauit.
Cæteris nãque omnibus euãgelistis circa Christi humanitatẽ maxima ex par-
te occupatis, hic solus ad fastigiũ ęternę Triadis contẽplandũ assurrexit, & me *Ezechie. 17.*
dulã cedri excelsissimæ decerpẽs, nobis credendã & contemplandã obtulit
per euangelium suũ. Hocque Beatus testatur Basilius in homilia super verba
illa, In principio erat verbum, in hæc verba, Omnis quidẽ Euangeliorũ vox,

reliquis omnibus Sãcti Spiritus præceptis, eminẽtior esse dignoscitur. Quod in alijs per prophetas seruos, in Euangelijs autẽ ipse per se Dominus, nos est allocutus, In ipsius autẽ Euangelij laudibus, & sermonis magnitudine, & sententiarũ grauitate Ioãnes filius tonitrui primas obtinet. Et D. Augustinus in præfatione ad Ioannẽ, si tamen vera est præfationis inscriptio, cæteros Euangelistas hunc antecellere confitetur, cæteri nãque sermones Dñi morales tradiderunt, at hic totus assurgit ad diuinitatis syncerrimã contemplationem.

Euangelium Ioãnis cur cætera euangelia præcellat

Vnde, & soli Ioanni ex omnibus Euangelistis nomenclaturam Theologi tribuit doctorũ antiquitas. ¶ Apud Græcos enim theologizare solum est diuinitatis arcana disserere, & Theologum hunc solũ, qui hæc vel verbo, vel scripto tractat vocant, Humanitatis autem Domini Iesu mysteria docere, studiũ uè illis edisserẽdis impendere, non theologizare esse putant, aut theologiam esse, sed œconomiã, vocãt nãque œconomiam, totum illud diuinæ prouidentiæ consilium, quo vt à diaboli tyranide nos assereret humanitatẽ induit, & salutare generi humano vniuerso suppliciũ pertulit. ¶ Quamobrem tres Euãgelistæ alij hanc diuinã œconomiã scriptis Euangelicis maxime mandarũt, Ioãnes vero Theologiã fideles docuit ex suo Euangelio Christi diuinitatẽ denarrans, & à patre æternã fuisse originem cõmemorans. Nãque etiam si Paulus Apostolus Epistola ad Hebræos cap. 1. hanc eandẽ insinuet, dicens cũ sit splendor gloriæ: & figura substantiæ eius, at explicatius Ioãnes, dicens, In principio erat verbum, & verbũ erat apud Deum, Latinis porro vox hæc Theologia latius patet quã Græcis. Si quidem studiũ literarũ diuinarum, siue id sit diuinitatis, siue Christi humanitatis, siue sacramentorũ Theologiã appellant. Græci vero obseruata verbi Etymologia de diuinitate sola studium Theologicum esse voluerunt. Est enim θεολογεῖν, de Deo fari. ¶ Quapropter vt dicebam solus Ioãnes Euangelista ex omnibus Euangelistis illustri hac nomenclatione Theologi est insignitus. Neq; ob dissimilẽ rationem Gregorius Nazianzenus à Græcis nuncupatus est Theologus. Hincque vulgo Theologi, cum Augustino, hunc Euangelistam aquilæ contulerunt. Et in quatuor illis animalibus, quæ Ezechiel in spiritu vidit, sub aquilæ typo Ioannẽ esse præsignatũ tradiderunt, vt aquila enim in arduis ponit nidũ suum, Iob. 39. & procul admodum cibum sibi conuenientẽ cernit Iob. 9. quia acerrimi visus esse describitur, in eum modũ & Ioãnes in sacerrimo, & arduo maxime Triadis arcano, Euangelium suũ collocauit, & in terris degẽns, cælestia penetralia contẽplatus est.

Quid Græcis sit theologizare.

Ioannes aquilæ confertur.

cap. 1.

Aquilæ ingenium.

¶ Quamobrem illi contemplationis tribuitur dignitas, alijs vero Euangelistis actionis vtilitas. Hæc autem intelligas rectè oportet, etenim alij Euangelistæ nõnulla scripserunt, quæ non sunt aliena à diuinitatis contẽplatione, vt etiã Ioã. alia quæ ad actionẽ etiam pertinẽt dirigendã, siquidem pleraque de charitate Dei erga homines scripsit, veruntamen, quia Ioãnes exordium sui Euangelij à diuinitatis contemplatione incepit, & in progressu multa cõmemorat

Ioãnes inspector diuinorũ arcanorum.

de

de Patre & Filio Domino Iesu Christo, itemque de Spiritu paracleto, de quo æterna vita, quæ alij non tam aperte, neque tam vberi stylo disseruerunt Euangelistæ, etiam si omnes sanctæ Triadis mentionem fecerunt. Ideo Ioāni contemplationis dignitas iure optimo ab Augustino tribuitur loco prænotato.

Hæreses contra Ioannis Euangeliū.

¶ Aduersus autem huius Euangelij maiestatem fuerunt olim oblatratores canes impudentes hæretici Alogi nuncupati: quorum meminit Philastrius in catalogo hæreseon, & Epiphanius lib. de hæresibus. hæresi. 15. quos ipse hoc nuncupauit nomine. Siquidem infestum habebant Ioannis Euangeliū, quod initium habet illud In principio erat verbum, verbum autem Græcis, est logos. Vnde addita particula priuatiua alogi appellati, quippe sunt sine verbo, aut quia logos, Græcis est etiam ratio, ideo alogi, dicti, hoc est, sine ratione, & bruti homines. Et equidem, hoc bruti nomine illis quam germanissimo dignissimè appellandi, siquidem hoc Euangelium Cerinthum habere autorem testabantur. At quæ maior dementia Cerinthum autorem Euangelij huius fuisse asserere? Quæ namque conuentio lucis ad tenebras, aut quæ societas Ioannis ad Belial filium Cerinthum? autor enim Euangelij huius fuit Domini discipulus, & Dominum vidit carne indutum, vt ipse autor testatur. Qui vidit inquit, testimonium perhibuit: & verum est testimonium eius. At vero Cerinthus non vidit Dominum, neque fuit discipulus eius. Et quid si Cerinthus autor esset, non ascripsisset suum Euangelium Ioāni, quippe maximè Ioannes fastidiuit Cerinthum, illumque plurimum est auersatus.

Logos Græcis verbum & ratio.

Cerinthus filius Belial, & non autor euangelij Ioānis.

¶ Cæterum Faustus Manichæus vt indicat Augusti. libro. 16. contra Faustum. cap. 2. aliud est cōmentus friuolum & hæreticum cōmentum, credebat sanè Euangelij huius autorē discipulum Ioānem Dñi fuisse: at vero hoc Euangeliū quod credit ecclesia, non esse syncerum & purum, at corruptum, atque viciatum à falsarijs existimabat, & multis equidem, etsi iniquis ducitur, ad hoc existimandum coniecturis, cui tamen hac ætate subscripserunt Anabaptistæ garrientes cum historiā illam mulieris adulteræ, Ioan. 8. fuisse assutam, tum, historiam de languido ad probaticam piscinam iacente, non esse probādam, quia nullibi de hac probatica piscina literæ sacræ meminerunt.

Faustus hostis fuit euangelij Ioannis.

Anabaptistæ inimici euangelij Ioānis.

¶ Hæc autem esse nugamenta suis locis ostendemus duce Christo. Rursus Ioāni opponunt, quod dixerit. cap. 2. miraculū illud quod nuptijs fuit celebratum in Cana Galilææ, fuisse primum, cum constet ex Luca. 2. primum omniū miraculorum fuisse, quando Dominus duodecim annos agens, cum scribis legis in tēplo Hierosolymitano cōferebat de lege & prophetis, & mirabantur omnes super responsis eius. ¶ Cæterū quod Ioannes inquit, si intelligatur esse primum miraculum editorum à Domino post baptismum ruit obiectio, vt etiam quod Ioan. ait. c. 4. miraculum sanationis filij Reguli, esse secundū, quod verum est cum venisset Iesus à Iudæa in Galilæam, testāte Euāgelista, & non simpliciter secundum, quia multa alia illud miraculum præcesserant.

Miraculum nuptiarū post baptismum Christi primum.

¶ Creden-

¶ Credendum igitur est hoc Euangelium esse Ioannis Apostoli, & Euangelistæ, & rursum non solum tanto gaudere autore, sed esse inuiolatum, & syncerum hoc Euangelium Ioannis, quod Ecclesia Dei probatum habet. Hoc autem Euangelium Ioãnes flexus precibus Asiaticorum Episcoporum scripsit, Græco sermone, vt depelleret audaciam Cerinthi hæretici, & ad reprimendos hæreticos Ebionitas qui id, temporis pullularant, negantes Christum fuisse ante Mariam matrem eius. ¶ Tiberinus Comes hoc Euangelium in Gazophilacio Tyberiadis translatum in Hebraicum incerto autore inuenit. Vitam Ioannis Simon Metaphrastes Græcus autor conscripsit: & Iosephus Iudæus. Vixit annos penè centum, ex quibus ferè quadraginta Ephesi transegit, vsque ad Domitianum, à quo in Pathmos insulam fuit relegatus, eo interfecto, & decretis eius recisis, sub Nerua reuersus est Ephesum, vsque ad Traianum perseuerans. Fuit autem Ioannes hic filius Zebedæi, & frater Iacobi maioris. Matthæ. 20. & annos natus octoginta, hoc Euangelium scripris mandauit. Euolutis. 36. annis à Domini ascensu in cælos Nicephoro autore, sed iam Spiritum sanctum per seruum suum Ioannem audiamus loquentem.

Euangelium Ioan. in Hebraicum sermonem trãslatũ fuit, vt Matthæi in Græcum.

Libr. 3. histo. ecclesi. c. 45. Theo. post. 32 in præfatione ad Ioãnẽ.

ENARRATIONES IN EVANGELIVM Beati Ioannis Apoſtoli & Euangeliſtæ.

Autore M. Michaele de Palacio Granatenſi, Eccleſiæq; Ciuitateñ. à ſacris concionibus.

ENARRATIO PRIMA; IN CAPVT PRIMVM.

Super illis verbis, *IN principio erat Verbum, &c.*

VERBA HAEC altiſsimi ſunt ſenſus, quæ vix ab humana mẽte aſſequi poſsint: vtpote quæ à Spiritu ſancto, qui ſcrutatur ſolus profundiſsima quæq; diuinitatis ſunt arcana. Nanque autore Paulo, quæ Dei ſunt ſolus nouit Dei ſpiritus, qui eſt ſanctus Spiritus.

1. Cor. 2.

¶ At qui facit infantiũ linguas diſertas, item fecit idiotæ hominis, qui erat Ioannes, mentem acerrimam, & calamũ diſertiſsimum. Acutiſsima enim philoſophorum vincit ingenia: philoſophi nãque ſubtiliſsimis rationibus diuinitatis naturam indagantes, tandem poſt laborioſas & anfractuoſas diſputationes vnitatem diuinitatis inuenerũt: & hanc veritatem vnitatis diuinæ multis inuolucris errorum miſcuerunt. ¶ Porrò Ioannes ex idiotiſsimo piſcatorio ad Apoſtolatum á Domino ſubductus, ſuprà quã fari poſsit ab ſpiritu cæleſti imbuitur, & ex perenni diuinitatis fonte hæc hauſit cæleſtia ſacramenta: quæ philoſophorũ nullus attingere potuit. Docet nanque verbis prænotatis verbum Dei eſſe æternum verbum, & eſſe Deo conſubſtãtiale & illi coæternum. Docet rurſum hoc verbum realẽ habere diſtinctionem ab illo, cuius eſt verbũ, adhæc filij proceſſionem à patre non eſſe carnalem, qualis eſt naturalis filiorum à patre generatio: ſed eſſe intellectualem, & ſpiritualem, qualis verbi mentalis eſt ab ipſo intelligente. Præterea omnipotentiã diuini verbi oſtendit, cum ait, omnia per ipſum facta ſunt. Hoc deniq; verbum nõ eſſe accidens, ſed verè ſubſiſtens oſtendit, dum ait, eſſe vitam & lucem, & demum teſtificatum fuiſſe à Ioan. Baptiſta, & carnem induiſſe. ¶ Hęc autem omnia nõ habent promptam expoſitionẽ, idcircò, vt illa vtcunq; propalemus, à ſignificantia huius vocis, verbũ, inchoãdum erit: verbum autem, polyſimõ, ſeu multiuocum eſt. Etenim vſurpatur aliquando tranſlatitiè in ſcripturis, quibus eſt familiare admodum res ipſas, vel facta, appellitare verba. Transeamus, dixerũt paſtores illi, verbi incarnati primi inſpectores, vſque in Bethlehem, & videamus verbum hoc, quod factum eſt, ideſt, geſtum hoc, quod nobis denunciarunt angeli. Et Ezechias rex culpatur, quia nullum fuit verbũ in domo Dñi, quod Chaldæis non demonſtraret, nempe quia diuitias, & gloriam templi Salomonis illis patefecit.

Philoſophi laborioſis diſputationib9 & anfractuoſis vnum eſſe Deũ inuenerunt.

Verbum Dei æternũ Deo cõſubſtãtiale à Deo procedens mẽtaliter; ab eo vnde procedit realiter diſtĩctũ, & omnipotens, & ſubſiſtens.

Luc. 2.

Eſai. 39.

¶ In quem modum omnes creaturę verba ſunt creatoris, cæli enim enarrãt gloriã Dei: & inuiſibilia Dei per ea, quæ facta ſunt, intellecta conſpiciuntur. Verbi namq;

Pſalm. 18.

ad Rom. 1.

namq; est, manifestare loquentis animũ, creaturæ autẽ manifestant autorẽ suum esse optimũ, omniscium, & omnipotẽtẽ. Quippe optimus est, qui vniuersa fecit valde bona, & omniscius, qui mirabiliter omnia cõposuit, & omnipotẽs, qui ex nihilo illa edidit. ¶ Cæterùm huius trãslationis, modo non est habẽda ratio: creaturæ enim nõ sunt verbũ illud Dei singulare, Deoque cõsubstãtiale, ꝙ Ioã. tradit, sed sunt multa verba creata, quia substantiæ creatæ, nõ increatũ verbum sunt, quale est diuinũ verbũ: ꝙ propria ratione, & non translatitia verbum est.

Creaturę sũt verba à Deo creata.

¶ Sũt porrò alia verba, quæ propriè quidem verba sunt, at nihil cũ verbo diuino illis est: sunt nãq; voces significãtes, & scripturæ verba. At verò huiusmodi verba, nõ sunt huius instituti: quia Dei fili⁹, neq; vox est, neq; scriptura est, quia intelligibile & mẽtale verbũ est. Ex verbo igitur mentali nostro assurgendũ nobis erit, vt illius ineffabilis diuiniq; verbi scintilla quædam sui immensi luminis nobis suffulgeat. De nostro autẽ mẽtis verbo, variæ fuerunt sententiæ, nũ sit intelligibilis species, num actus simplex intelligẽdi, num affirmatio, vel negatio quas mens secum agens cõponit, & per eas tacita sibi loquitur, nũ sit ens quoddam fictũ ab ipsa mente, ꝙ illi nõ heret, sed adhæret, habetque in ea esse obiectiuum. Has̃ autẽ disputationes reijcim⁹ in. 1. libr. sentent. vbi nos quoad licuit dist. 27. disp. 1. illas dilucidauimus. Solũ autem in medio proferemus Damascenum lib. 1. de fide orthodoxa. cap. 18. de verbo paucula cõmemorantem sub verbis istis, Verbum est naturalis mẽtis motio, secundũ quam mouetur, intelligit, & cogitat, veluti lux ipsius, atq; splendor. Verbum rursus est, ꝙ internũ & in corde promitur. Et iterũ, Verbũ est nuntius intelligẽtiæ. Est igitur Deus substãtiale verbũ, & in propria subsistens hypostasi. Sunt autem, & tria alia verba, in potẽtia animæ, & nõ in propria substantia cõsiderata: quorũ primum quidẽ naturale mẽtis est germẽ, ex ipsa naturaliter scaturi[ens], secundum est internũ, tertiũ vero [pr]olatum. Quę sanè verba multa caligine sunt obducta: ex illis nãque nõ facile iudicabit aliquis, quid Damascenus de verbi senserit natura.

Ineffabile Dei verbũ in dagandũ est per nostrum quod nobis concipimus verbum.

Damascenus de verbo.

Obscura de verbo Damasceni verba.

¶ Porrò arbitror priora Damasceni verba de diuino Verbo esse subaudienda, quando ait, Verbum est naturalis mẽtis motio. Enimuero vocat naturalẽ motionem mẽtis ipsam diuinam verbi à patre dicente processionẽ. Est namq; hæc prima diuinæ mẽtis motio, diuini verbi generatio, vt secunda motio in beata Triade est Spiritus paracleti processio. Non quod in beata Triade sit motus, aut motio propriè si loquamur: sed videtur processiones illæ esse quædã motiones. Vnde quod ait, esse motionẽ secundũ quã mouetur, & intelligit, & cogitat, ne accipias sinistrè intelligendo, Patrẽ intelligere per Filium, aut cogitare: hoc enim procul sit à sensu tuo. Pater enim si per Filiũ intelligeret, cũ intelligere Deũ, sit esse Deũ, idem nãq; est Deo esse, & intelligere, iam tunc conficeretur Patrem esse Deum, per Filiũ, & habere esse à Filio diuinũ, cum tamen cõtra doceat Catholica fides, Filiũ habere esse diuinũ à Patre. Verùm quia Verbũ diuinum manifestat intrinsecus, siue in eo manifestãtur omnes paternæ mẽtis cogitatus, omnisve intelligentia paterna ex verbo demonstratur, ideò ait, verbũ Dei esse motionẽ, idest generationem à Patre, secundum quã quod intelligit Pater, & cogitat fit manifestũ. Post hæc autẽ, quæ de Verbo edixerat diuino Damascen⁹, alia tria cõminiscitur esse verba, quæ sunt in potẽtia animæ, & nõ in propria substantia cõsiderata: idest, quæ sunt in animæ intellectu, illiusque formæ & accidentia, vel ab alio pendentia: & nõ sunt subsistens verbũ Dei, quod non est diuinæ paternæq; mentis accidens, sed per se subsistens. ¶ Est igitur primũ horum mentis nostrę intellectio, vel actus intelligẽdi, qui est forma nostri intellectus: & hæc actio intellectualis est nostri intellectus naturale germẽ, siue mentalis propago, vt palmes propago est vitis. Rursum est aliud verbũ, ꝙ vocat internum mẽtis nostræ verbũ, videlicet, affirmatio, & negatio, quas secum cõponẽs, vel diuidẽs intellectus sibi loquitur vniuersa. Hoc autem verbũ, quia fit diuidẽdo, & cõponendo intra mentis penetralia, nõ vocat mentis naturale germẽ, qua le erat intellectualis simplexque intellectio, sed vocat internũ verbũ seu internam

Duplex motio in sancta Triade.

Pater nõ intelligit per filium.

Diuinũ verbum nõ accidens paternę mẽtis sed est per se subsistens.

nam

nam loquelam. Demum est aliud verbũ sensibile, & est illud, quod voce vel scripto pronunciamus: quod eatenus dixit esse in animæ potentia, quatenus est effectus in causa: siquidẽ quod ore proferimus priùs mẽte cogitauimus: ex abũdantia enim cordis os loquitur.

Nostris ex verbis notis, verbum Dei ignotũ est vestigandum.

¶ Iá verò ex istis nobis notis verbis, assurgamus ad verbum illud arcanũ, quod conditur in sinu æterni patris. Est igitur nostrum verbum quoddam simplex, vt est apprehensio simplex lapidis: hæc enim quia manifestat mẽti lapidem verbum appellare vetat nihil. Est & aliud verbum mentis cõpositũ, vt enuntiatio mẽtis, est deniq; verbum sensibile. Et sanè hoc sensibile verbũ, illi ineffabili & intellectuali verbo Dei, aptari nequit, nisi ea ratione, qua Verbũ caro factum est, hac namq; ratione sensibile factum est, quod erat mentale Dei verbum. Vnde Ioannes hic non formidat affirmare. Vidimus gloriã eius, gloriã quasi vnigeniti à Patre: quia illud in monte illo præexcelso transformatum aspexit. Et rursum: Quod audiuimus, quod vidimus oculis nostris, quod perspeximus, quod manus nostræ cõtrectauerunt de verbo vitæ. 1. Ioan. 1. Cæterũ, vt ad alia me cõuertam verba, scito diuinum verbum, verbum quidem esse, at eminentissimè comprehendit omnem rationem verbi. Diuina namq; omnia eminentiora sunt nostris, & quæ humiliter sunt apud nos in Deo perfectissimo continentur modo, vt in. 4. Sentent. distinct. 50. & dist. 35. 1. lib. Sentent. disput. 1. tradidimus. Quamobrem simplicitatem nostri verbi, si obseruas diuinum verbum, est infinitis partibus illo simplicius: ideo pronuntiare poteris, diuinum verbum esse simplicissimũ, quod alioqui nostrũ simplex refert ex sua simplicitate verbũ. Sin verò nostrum compositum verbum mentis consideras, illud diuinum longè est eminẽtius, quia quod nostrum componendo prædicatũ cum subiecto præstat, hoc illud Dei verbum citra vllam compositionem enunciat. Si verò verbum nostrum, quod habet in nobis esse obiectiuum, inspexeris. vt rosa, vel domus repræsentata intellectui, est suo modo verbum domus, vel rosæ, quia ostẽdit intellectui domum exteriorem,

Verba mentalia nostra ducunt nos in notitiã qualẽ diuini verbi.

vel rosam exteriorem, itidem dices conuenire hanc verbi rationem summo Dei verbo, & multo excellentiùs, quam nostris verbis mentalibus. Enimuerò Patre se, & vniuersa alia à se, vel creata, vel creanda, vel possibilia omnia intelligente actu intelligendi suo diuino, & æterno, & infinito, ex illa intellectione resultat in sua diuinitate, quoddam intellectum, quod vniuersam patris intelligentiam repræsentat. Quapropter hoc opportunè appellatur, Dei Verbum: quando quidem quicquid Deus pater intelligit, totum hoc productum intellectum repræsentat & demonstrat. Et quia hoc diuinum intellectum loquitur totum quod Deus loquens ad intra intelligit, idcircò verbum nuncupatur. Et quia Deus intelligendo se, & vniuersa, hoc produxit à se intellectum, ideò intelligere istud vocatur dicere diuinũ, Psalmo. 110. conciuente, Dixit Dominus Domino meo, sede à dextris meis. Est autem dicere ad extra, & ad intra. Ad extra enim est producere creaturas, ipse dixit & facta sunt. Ad intra verò dicere, est in propria substantia Deum generare Deum, non faciendo, vel creãdo, sed intelligendo.

Dicere bifariam cõtingit & ad extra & ad intra.

¶ Hoc autem verbum adæquat totam intelligentiam dicentis: & ideò Christus veritas appellatur. Veritas namq; est adæquatio rei ad intellectum: verbũ autem hoc adæquat totam dicentis intelligentiam. Tale namque est hoc verbũ qualis est dicens. Infinitus est enim dicens, & infinitum est hoc dictum. Talis enim pater, qualis filius.

¶ Creaturæ autem non adæquant dicentem Deum, etiam si dicendo ad extra illas creet, quia creationis natura est limitibus comprehensa, ideò cùm finita sit, infinitum Deum dicentem non adæquat. Neque enim Deum repræsentant, nisi ænigmaticè. At hoc dictum diuinum, hocque verbum dicentem adæquat: quia infinitum est, & non creando dicitur, sed solum intelligendo: & non ad extra dicitur, sed in propria Dei substantia fatur. Sunt speculum Dei creaturæ, at vero deficiẽt propter causam commemoratam, hoc [illegible] verbum est speculum sine macula: namq; sine defectu dicentem adæquatè repræ-

Diuinũ verbum adæquat totã intelligẽtiam loquẽtis illud.

Locus Sapientiæ exponit.

sentat Sapient. 7. candor est lucis æternæ, & speculum sine macula: id quod Paulus ad Hebræ. 1. commemorat dicens, Cum sit splendor gloriæ, & figura substantiæ eius. Hoc enim est candor lucis æternæ, quod splẽdor gloriæ. Per gloriam enim Paulus claritatem æternam, vel lucem incomprehensibilem à nobis intellexit: candidum autem esse lumen videmus. Vnde per candorem lucis æternæ, nõ aliud intelligas, quam quod symbolum concinit fidei, Deum de Deo, lumen de lumine. Verum, vt candor luminis est ab ipsa solari luce, ita & verbum à patre procedit intellectum æternum, vt ab intelligente æterno.

¶ Sunt sanè creaturæ intellectæ à Deo ab æterno, & habent esse intelligibile in Deo æternum. At verò hoc esse intellectum nõ est reale esse creaturę in Deo, sed solum esse intellectum, ideo nõ sunt æternum Dei verbum.

¶ Porrò esse verbi diuini, est esse reale intellectum à Deo per diuinam intelligentiam productum.

Creaturæ et si habeant esse intellectũ in Deo æternum nõ sunt verbum Dei.

¶ Distingue igitur hæc, loquentem, locutionem, locutum: loquens enim intra se Deus pater est: locutio est interna Dei intelligentia eiusdem loquentis patris. Verum est intelligere Dei essentiale, & est notiale: illud quidem est cõmune beatæ Triadi, hoc verò est proprium loquenti Patri. Est enim intelligendo se, & alia à se eloqui suum verbũ, loquenti sibi adæquatum, locutum autem internum est verbum diuinum, id namque quod loquimur verbum appellamus.

Loquens, locutio, locutum.

¶ Hoc autem verbum est simile loquẽti, quia totum loquentem, & totaliter repræsentat, iuxta illud Ioann. 14. Philippe, qui videt me videt & patrem meum: est autem simile in persona. Nostrum autem verbum non repræsentat intellectum nostrum loquentem, sed externa repræsentat: vt rosa intus concepta non demonstrat clarè nisi à posteriori intellectum, qui illam intelligit, sed rosam: siquidem rosa concepta non sortitur eandem substantiam cum intelligente, quoniam ipsum rosæ verbum, & qui illam loquitur sunt diuersarum naturarum. At verò hoc verbum Dei, & dicitur, non extra naturam loquentis, sed in ipsa loquentis natura, & ipsum loquentem ad intra Deum exactè repræsentat: hac causa loquens, & locutum, dicens, & verbum dictum, & verbum hoc proferens ad intra, & verbum ad intra prolatum eiusdem substantiæ sunt.

Verbum Dei dicitur intra substãtiam dicentis.

¶ Et quia hoc verbum est veluti proles quædam proferentis, quia procedit, ex ipso repræsentando ipsum, idcircò non solum verbum, sed & filius rectissima appellatione appellatur, & verbum hoc proferens, non solum loquens, sed & pater nuncupatur. Nam verbum mentale nostrum, etiam est mentis nostræ germen, vt Damascenus aiebat, & veluti propago, etsi longe diuersa ratione. Est enim germen nostrum, non quia eandem assequitur substantiam, atque mẽs nostra: sed quia est effectus eius. At Dei verbum non est effectus Dei, sed eiusdem substantiæ cum Deo. Quapropter diuina scriptura non solum verbum illud cognominat sed filium, vt ex appellatione verbi spiritualem processionem eiusdem intelligamus, ex appellatione vero filij consubstantialitatem eiusdem cum patre. Hincque disces vnde sapientia Filio Dei tribuatur: nempe, quia totum, quod sapit Pater ostenditur in Filio, non quod pater per Filium sapiat. At sciscitaris, quid ergo ad hanc rationem, & ipsam diuinitatem dicemus verbum, quia omnia creata, & creabilia, & possibilia illa lucidissimè demonstrat. Porrò diuinitati non congruit verbi ratio, non enim sat est demonstrare vniuersa, vt verbum concinnè dicatur, sed quod originem ab illo ducat, verbum enim refertur ad proferentem. At verò Deitas à nullo originem ducit, aut ducere potest. Si demonstrat omnia, non habet hoc ex ratione suæ originis, qua caret, qua verbum potitur, sed ex immensitate suæ naturæ.

Dei verbum germen diuinæ mentis.

Cur sapientia filio in diuinis tribuatur.

Diuinitas nõ est verbũ formaliter etsi realiter sit verbum.

¶ Demum diuinæ musæ multis & illustrissimis Christum Dei filium nomenclaturis insigniunt, illum iam Verbum Dei nuncupantes, quia dicit, intrinsecè, & æqualiter quæ sunt Dei Patris, iam Filium, quia Deo est cõsubstantialis, & ab eo genitus.

¶ Sed considera mecum verbum nostrę

Verbũ nostræ mentis nõ est de substantia nostræ mẽtis, sed est intra substãtiã eius

mentis nõ esse de substantia mentis nostræ, esse tamẽ intra substantiam mentis nostræ; filius autem apud nos, est de substãtia patris; non tamen intra substãtiam patris. Porrò Dei verbũ, est de substantia dicentis Dei, nedum intra substantiam. Et Dei filius, est de substantia patris, & intra substãtiam patris. Nam quãuis apud nos pater habet intra se fœcunditatem gignendi filij, quia in vasis seminarijs prolificum continet semen, at verò non intra se generat prolem, vt fœmina. ❡ At verò Deus pater in se habet fœcunditatem infinitam generandi filij infiniti, & intra suã Deitatem illum generat: & hoc poetæ gestiebant veteres canentes; Deum vtriusq; sexus fæcunditate esse fæcundum.

Christus Dei verbum, splendor, lux, imago, speculum, figura substãtiæ, vita, & veritas, sapiẽtia patris, & arx.

❡ Ad hæc vocatur splendor, vt originẽ esse illius à patre nos docerent diuinæ literæ, sed & vocatur lux in hoc Euangelio Ioannis. Et vita erat lux hominum, vt non minorem credamus filium esse patre, quia splendor non tam intensæ claritatis est, quantæ est lux ipsa. Rursum imago Dei inuisibilis, quia in persona est Deo patri quam simillimus, ex ratione suæ originis patrem adæquatè repræsentans, at in substantia idem. Appellatur item figura substantiæ paternæ, idest expressio clarissima hypostaseos paternæ: siquidem Paulus hoc loco substãtiæ vocem ad hypostasim retulit. Laborat igitur diuina scriptura varia nominã Christo tribuere, quia vno simplici nomine, maiestas illius exprimi nõ potuit. Cur autem veritas, & sapientia appellatur, dudum exposuimus. Quæ nomenclaturæ illi congruunt, ex diuina à patre generatione. Nos vberius hæc excussimus. libr. 1. Sentent. distinct. 27. ideò ampliori tractatu horum supersedendũ esse censeo. In declamatione quoq; nostra de incarnato Dei verbo ad Esaiam, alia tradidimus, quæ volenti videre ibidem patebunt.

2. Obseruatio principiũ multifariã capitur.

❡ Secundò obseruabis, principij vocem item esse multiuocam docente Arist. 5. Metaphys. text. comm. 1. Primò enim dicitur, quod est primum in magnitudine, à quo aliquis primo mouetur, vt principium viæ, vt oriens est principiũ diurni motus cæli. ❡ Secundò dicitur vnde aliquid optimè fit, vt doctrinæ, vbi non semper, à principio simpliciter exordiũ fit docendi, sed ab eo, vnde melius & facilius discamus. ❡ Tertiò dicitur pars, quæ primo fit, vt cor in homine, & carina in naui. ❡ Quartò principium dicitur, vnde primo fit aliquid, eo pacto, vt non insit, & vnde prius motus mutatiove incipere solet, vt filius ex patre & matre. ❡ Quintò principium dicitur ad cuius electionem mouentur, quæ mouentur, & mutãtur, vt Magistratus. ❡ Sextò dicitur, vnde res primò cognita est, vt suppositiones demonstrationum in scientijs. ❡ Septimò dicitur principium causa alicuius.

❡ Porrò, vt ad rem nos accingamus enodandam, illis enumeratis principij modis, quos Aristot. recensuit, nullum horum modorum inueniemus congruere verbo Ioannis, In principio erat verbũ: vt, si vacat, aut si libet, discurrere poteris sigillatim illos discutiendo, & videbis. Quocirca oportebit inuestigare quid sibi velit Ioanñ. per hoc quod ait, In principio. Alij enim, vt Augustinus exposuerunt, idest, ante omnia, alij, vt Caietañ. & Iansenius, in principio dixerunt durationis. Alij, vt Theophilactus, in principio, id est, à principio. Quia. 1. Ioann. 1. Quod erat ab initio, quod vidimus: ab initio autem significat ante omnia.

Quid est in principio erat verbum. Placita autorum.

❡ Ego verò paucis dixerim Ioannem Euangelistam hoc sermone suo allusisse ad capit. 8. ex libro Prouerbiorum, vbi æternitatem diuinæ sapientiæ docens Salomon inquit. Ab æterno ordinata sunt, & ex antiquis antequam terra fieret. Nec dũ erant abyssi, & ego iam concepta eram. Et sigillatim deniq; describit primaria vniuersi opera, & ait, sapiẽtia se ante omnia hæc esse conceptam, & ordinatam: ideo ait, quando præparabã cælos aderam, & reliqua.

Autoris decisio.

❡ Et Ecclesiasticus. 24. idem versans argumentum, sapientiam introducit loquentem, ego ex ore altissimi prodij, primogenita ante omnem creaturam: & paulò inferius, Ab initio & ante sæcula creata sum, & vsque ad futurum seculũ non desinam. In principio dicitur, quod ait Ioannes erat verbum, idem est atque si dixisset, ab initio & ante secula erat verbum, & hoc, idem est atque si dixis-

Concordia vtriusq; testamenti.

set, primogenitum erat verbũ, ante omnem creaturam. Et hæc omnia hunc habent sensum, in æternitate erat verbum. Æternitas enim, quia est ante omnẽ durationem siue æui, siue tẽporis, est nãq; durationum prima simpliciter, & maxima, quare quia simpliciter præcessit omnia, & est prima omnium durationum, ideò scite dixeris esse principiũ simpliciter: etenim ratio principij, est ratio primi, quia omne principium est primũ autore Aristot. Æuum namq; ab æternitate procedit, itemq; tempus: & sunt quasi quædam æternitatis vestigia, obscuræve participationes. Siquidem æternitas principiũ non habet neq; finem: at æuũ si finem non habet, principio nõ caruit. Igitur in hoc principio simpliciter omnis durationis, quod prorsus caret principio, scilicet, in æternitate, erat verbum. Hoc enim fuit Ioannis institutũ demonstrare æternitatẽ Christi, & ꝙ vt Deus est, matrem præcesserat. Quòd verò traditur, sapiẽtiam esse creatam ab initio, istis non obstat: facilè enim ostendit Ecclesiasticus, creaturã nõ fuisse ex nihilo, quia dixit, ab initio & ante secula creata sum. Quod enim ante secula est, nõ creatur ex nihilo, quia iam tunc fuisset quãdo non erat, quia nihil aliquando fuit. Fieri igitur nequit, creaturã esse Dei verbum, quod sapientia est Dei patris, quia non ab initio fuisset, neq; ante secula extitisset. Arrius autem aiebat, esse creaturam Christũ, & fuisse nihilominus ante quã conderetur orbis. At vero etsi ante secula fuisset, non tamen coæuus patri, iam tunc Christus nõ esset illud verbũ, per quod facta sunt omnia, siquidẽ Christus esset factus per verbũ, per quod facta sunt omnia: & ideò non esset verbũ hoc Christus, Ioanne reclamante, Verbum caro factum est. ¶ Ideo duo coniunxit Ecclesiasticus, esse Dei sapientiã ab initio, & ante secula. Quia verò in creatione propria duo sunt, & accipere esse ab alio & habere esse post non esse, Ecclesiasticus dixit creatam sapientiam propter primũ, non propter secundum. Quòd si rogi[illegible]s, Cur igitur Ioannes nõ dixit in [illegible]ernitate erat verbum, sed in princ[illegible]io? Vtiq; quia æternitatis vocabulũ subobscurius est, quã in principio, vel quia voluit suũ euangelium exordiri, vt Moses suũ Pẽtateucũ. Moses enim creaturarũ originem temporalem nobis tradẽs cœpit Genesim ex illo verbo, In principio creauit Deus cælum & terrã. Ioannes quoq; originem æternã demonstrare volens verbi diuini exorsus est simili oratione, in principio. Cæterũ Moses dixit fecit, Ioãnes erat. Quia ille creaturarum docebat principium, quæ factę sunt. At Ioan. verbi docere volens æternitatem, non dixit, in principio factum est verbum, aut, fecit Deus verbum, aut, plantauit verbũ, vt de Paradiso Moses dixit Genes. 2. Plantauerat autem Dñs Deus paradisum voluptatis à principio. Vnde Hieronymus propter verbum, in principio, in initio ferè Hæbraicarũ traditionũ videtur sentire Paradisum esse plantatũ ante mũdi constitutionem. At si hoc verum esset, quì cõstabit verbum hoc, In principio creauit Deus cælũ & terram? Etenim paradisus non erat cælum, igitur terra, vel in terra locatus, igitur ante terram esset condita terra. Laborant multi in exponẽdo Hieronymo, alij illi consentiunt, quod longum esset recẽsere. Idcircò isthæc missa faciamus, quippe quæ non sunt huius instituti, & ad nos redeamus. Non ergo Ioannes dixit, quæ recensuimus, sed, In principio erat verbum. Et nullo cõmodius potuit vti verbo: siquidem si dixisset, In principio fuit, existentiam verbi subnotabat finitam, vt si dixisset, erit, nondum extãtem: at dicens, erat, existentiam verbi significabat, quã dixerat in principio, nõ esse finitã. Simili quoq; verbo Prouer. 8. loquitur diuina sapientia dicens cum eo eram cũcta componens, non enim dicit cum eo fui cuncta componens, ne denotaretur tunc fuisse cũ Deo cõponens, & cessasse iam à compositione. Vt ergo denotaret non cessatum esse à componẽdo cũ Deo vniuersa, inquit, cũ eo eram cuncta cõponens. Quippe Deus semper operatur, si non componendo denuo orbem, operatur nihilominus opera totius naturæ, itemq; & verbum cũ eo. Vnde pater meus, ait Ioan. 5. vsq; modo operatur: & ego operor: ideo dixit sapiẽtia, cum eo eram cuncta componens.

¶ Scito tamen aliquando in diuinis scripturis per verbum præteriti temporis perfecti æternitatẽ etiam notari. Ioan. enim.

Æternitas est principiũ simpliciter.

Quomodo sapiẽtia Dei traditur creata, cũ sit increata.

Verba dura Hieronymi de paradiso.

Locꝰ Prouerbiorum exponitur.

enim.3.traditur, Clarifica me pater, claritate, quam habui antequam mundus fieret apud te, at verò etiamsi, habui, sit præteriti tẽporis perfecti, nihilominus ait Christus verba commemorata: neque tamen ob id modo significat iam non esse clarificatum.

Concordia vtriusq; testamenti. ¶ Et rursum Psal. 100. Dixit Dñs Dño meo, vsus est Dauid eodem tẽpore præterito perfecto. Et Psal. 2. Filius meus es tu, ego hodie genui te. Et Paulus ad Hebræos, Christus heri, & hodie, & vsq; in secula. cap. 13. cõplexus est perfectũ præteritum, præsens, & futurũ. Nos autem rem hanc alibi disputauimus. 1. Sent. lib. dist. 8. disp. 1. in præsenti verò sat sit dixisse diuinam scripturã multifariam ostendisse æternitatẽ diuinæ generationis, iam per verbum erat, vt Ioan. modo. Et Apocaly. c. 1. Qui est, qui erat, & qui venturus est, vbi non, fuit, scribitur, sed erat. At verò Dauid duo coniunxit, & præteritum perfectũ, & præsens, quando inquit, Filius meus es tu, ego hodie genui te. Namq; hodie ad præsens spectat, vt quando inquit, Dixit Dñs Dño meo sede à dextris meis, vt Paulus dicens, Christus heri, & hodie, & vsque in secula, omnes differẽtias tẽporũ Christo tribuens, vt inde eiusdem æternitatẽ insinuaret Chrysostomo ibidem exponente. ¶ Si autem solũ scriptura cõmemorasset verbũ Dei vel Christũ fuisse, ex verbo præteriti perfecti isto, fuit, occasio erat suspicandi illum esse temporalem, at verò dicens Christus heri, adiecit hodie, & in secula. Et dicens ipsum venturum, prædixit Apocaly. ipsum esse, & esse, qui erat; & hoc ex industria Spiritus sancti factum puta, vt resecaret occasionem cõiectandi non esse æternum Christum. ¶ Ioannes verò in hoc Euãgelio solum dixit, erat verbum quippe dixerat in principio, cui non potuit cõmode aptare fuit, aut erit, aut est: ideò

Erat nõ semper æternitatem denotat. illi aptauit erat. Quia institutum erat Ioan. æternitatem verbi subindeq; diuinitatem illius ostendere. Veruntamen nõ semper verbum erat hoc fruitur munere denotandi ęternitatẽ. Paulus enim

2. Corint. 5. ait, Erat Deus in Christo reconcilians mundum sibi, at semper ab æterno erat diuinitas in Christi humanitate.

ENARRATIO II.
in caput primum.

¶ *In principio erat verbum. &c.*

SVNT qui hunc locũ multò secius expõnãt, atq; hactenus exposuimus, videlicet, In principio erat verbũ, hoc est in patre erat verbum: & hanc expositionẽ tribuunt Basilio. Basilius autem in homilia, quam indicauit Enarratio. 1. nõ hoc apertè docet. Ait namque, Hic erat in principio, hoc est semper apud Deum eius patrem. Vnde in principio erat, ex posuit, hoc est, semper erat: non tamen in patre erat. Nam tametsi Patrẽ Theologia vera credat esse. S. Triadis principium: at verò hoc loco, vt videtur, non intellexit Ioãnes, erat in principio, hoc est erat in patre: neque Basilius hoc tradit: sed potius Origenes, quem Thom. in Catena in hanc sententiam indicat. Et glossa Ordinaria, & interlinealis hãc Origenicam sectantur declarationẽ, In principio, idest, in patre: quia pater est principiũ principij, scilicet filij. Quãuis interlinealis, & August. 6. de Trinitate non prætereat expositionem, In principio, idest, ante omnes creaturas, vel ante omnia quod idem pollet. ¶ Porrò lucidior videtur expositio Basilij, In principio erat verbũ, idest, semper erat verbũ, vt nos declarabamus, in æternitate erat verbum. ¶ Origenes autẽ multa denarrat principiorum genera, scilicet, principium itineris, principium generationis, principiũ, quod est causa efficiens, principium quod est causa materialis, principium sanctificationis, quod est Christus, principiũ doctrinæ. Verum hæc enodare nõ iuuat, quia plures acceptiones principij prior enarratio docuit iuxta dogma peripateticũ: siquidem modorũ istorum cõgruit nullus nostro instituto. Siquidẽ principiũ sumitur alia ratione modo, scilicet, pro æternitate, quæ omnem creaturam præcedit. Qua præmonitione de principio præmissa in præparulo erit, decernere Ioannẽ dicentẽ, In principio erat verbũ, nõ intellexisse suũ sermonẽ de verbo volatili, quod est vocale verbũ, aut de eo quod atramento pingitur verbo scripto, aut de verbo mẽtali humano.

Esse in principio quid sit

Principium plurifariã sumitur.

1. Corint. 13. aut angelico, angeli enim etiã potiuntur verbo mẽtali, vt linguã testatur Apostolus illos habere, id quod verũ est, de lingua mẽtali. Non tamen hæc verba sunt Christus: hæc namque non in principio erant. Quippe quæ sunt post principiũ & sub principio: ideò creata sunt verba, at Christus increatũ est verbum, à quo fluxerunt ista creata verba.

Hæsitas forsan cur dixit Ioan. In principio erat verbũ, & nõ, In principio erat Filius? Basilius loco prænotato, cuius est subscriptor Chrysostomus hunc enarrãs locum, censent, eò factum, quò amputaretur vana subrepens cogitatio, Christũ genitum fuisse à patre carnali generatione. Verùm forsan opponeret quispiam Basilio & Chrysost. Ioãnem ex contextu hanc occasionem amputasse. Quoniã si dixisset, In principio erat Filius, ex eò quod præmiserat, in principio, carnalis originis delebat suspicionẽ. Carnalis nãque origo in principio nulla erat, nec poterat esse. Carnales enim trãsmutationes imò neque spirituales æternitas admittit, quia æternis repugnant. Fortasis clarius elucidaremus dubium hoc dicẽdo scripturã diuinam Christũ esse Filium Dei frequenter commemorasse. Euãgelica enim trium Euangelistarũ narratio, non semel hoc cõmemorat: imò & Psalmi illud nõ tacent minimè. At verò modum huius filiationis, Euangelistæ tres, & psalmi aut prophetæ non exprimũt. Quia ex trium Euangelistarum euãgelica lectione nõ patet, quo nam pacto filius à patre procedat. Id quod Ioãnes aduertens, qui quartũ & postremũ edebat Euãgeliũ, Verbũ posuit, nõ Filius: nouãque nomenclationẽ, quã alij tres priores Euangelistæ subticuerant ipse indidit Christo: vt inde disceremus modũ generationis Christi ex patre, esse instar verbi mẽtalis nostri: quod à fœcũditate nostræ mẽtis procedẽs, apud ipsam manet. Et sine corruptiõe aliqua ab illa prodit: & est mentis egregia proles: in qua sibi mens oppidò cõplacet. Vt parẽs in perfecta prole, quia imperfecta re in otio verbum nõ est. Quãuis diuinũ verbũ cũ sit infinitũ, v[...]ersa hæc facile superat. In scriptur[...] porro Dauidica, etiam insinuatur C[...]istũ esse Dei verbũ Psal. 32. & 110. Cęterũ obscurè satis, ꝙ Ioã. clarè aperit.

In æternis nulla est trãsmutatio.

Ioãnes solus clarè expressit Dei filiũ genitũ à patre instar verbi mẽtalis ab intellectu.

ENARRATIO III. in caput primum.

❡ *In principio erat Verbum. &c.*

ERasmus Roterod. contendit lectionẽ hanc vulgatam esse tolerandã, at germaniorẽ esse illã, In principio erat sermo: cũ hæc vetus fuerit lectio patrum quos indicat nõ paucos, tũ quod sermo est perfectior quã verbũ. Demum quia melior est oratio, sermo caro factus, quã, Verbũ caro factũ est. Hæc igitur lectio, In principio erat sermo, & sermo erat apud Deum, & Deus erat sermo, illi probatur magis, quã vulgata: quam alioqui non reprobat. ❡ Credit autẽ ex eo Christum appellari verbum, quia quidquid Deus pater loquitur, per filiũ loquitur. ❡ Verũtamẽ vt ab hoc vltimo principiũ sumamus differendi rem hanc, alia quidẽ ratio est habenda verbi incarnati, alia verbi ante incarnationẽ. Etenim incarnatũ verbum est tanquã sensibile verbũ, vt supra admonebã: at ante incarnationem, mentale solũ verbum. Rectè igitur Theologizat Erasmus, si de verbo Dei carne accepta intelligat. Etenim Paulus ad Hebre. 1. Multifariã, inquit, multisq; modis olim Deus locutus patribus nostris in prophetis nouissimè diebus istis locutus est nobis in filio. &c. Et August. lib. de Fide, & Symbolo. c. 3. Christũ esse Dei verbũ tradit, quia Pater innotescit nobis per Filiũ. ❡ Cęterũ Ioannes in priore hoc sermone de verbo ante carnẽ assumptam meminit, carnẽ enim nõ in principio accepit, sed cũ venit plenitudo tẽporis. Antequã igitur hominibus loqueretur, antequã in terris visus esset & habitaret in nobis, iam erat verbũ Dei patris. ❡ Quãobrem nõ propterea verbum in æternitate erat, quia nobis ostendebat patrem, sed quia procedebat à patre, per actũ intelligendi, qui est quædã locutio mẽtalis, & quod æterniõ loquebatur Deus pater erat suũ verbum, vt supra exposuimus. ❡ Quod verò dixit germaniorem esse lectionẽ transferentem, λόγος, per sermonẽ, quã per verbum, nõ video & cur illi magis placuerit lectio hæc, quam nostra vulgata: siquidem, si apud quosdam Doctores veteres legitur

Erasmi placitum discutitur.

Verbum caro factum est instar verbi sensibilis, vt non caro factum est simile verbo mẽtali.

tur sermo, apud plures alios legitur verbum. Et, si quia sermo est perfectior, quam verbũ, ideò germanior est lectio; germana esset etiam lectio, In principio erat oratio, vel ratio, oratio enim etiam est perfectior quã verbum, itemq; ratio: est enim verbum pars orationis rationis; & totum est perfectius parte sua.

Germanior est lectio nostra vulgata, quam lectio trãdens, In pricipio erat sermo.

¶ At verò, λόγος, rationem Græcis, orationem artificiosam autore Basilio sermonem, modũ, supputationẽ, verbũq; significat ipso testante. Igitur, si ratio Erasmica neruos habet, pro suo placito constituẽdo, cur non licet mea contra ipsum? At ipse neq; vllus sanctorum hanc probauit lectionẽ, In principio erat oratio, aut in principio erat ratio.

¶ Vnde August. lib. 83. quæstio. quod logos; inquit, dicitur Græcè, Latinè, & rationẽ, & verbum significat. Sed hoc loco verbum melius interpretatur, vt significetur, non solũ ad patrem respectus, sed ad illa etiam quæ per verbum facta sunt operatiua potentia. Ratio autem etsi nihil per eã fiat rectè ratio dicitur. Namq; verbum, quia ex vi emanationis habet repræsentare patrẽ, & quæ in patre ostẽduntur vniuersa, ideò est exemplar diuinũ verbũ vniuersorũ. Quia ex vi emanationis, in illo repræsentantur vniuersa, quæ Deus fecit, vel facere potest. Vndè probè Aug. de verbis Dñi serm. 38. Verbum, ait, Dei est forma quædã, non formata, sed forma formatorũ omnium, significans hoc sermone, verbũ diuinũ esse supremũ exẽplar omniũ creatorũ; nõ tamen, quod Dei verbũ ingrediatur rerum cõpositionẽ, sed exemplar est vniuersæ mundanæ cõpositionis: quia cum Deo erat cũcta cõponẽs. Prouer. 8. Ideò Aug. dixit, verbum Dei esse operatoriũ.

Diuinũ verbum est forma omnium formatorum

¶ At verò tu cõsidera verbũ speculatiuũ non esse operatoriũ, sed verbũ practicũ, item rationem speculatiuã non esse actiuam, sed practicã esse actiuam. Verbum autem Dei & praxim, & speculationẽ, eminentissimè comprehendit. Vnde cõmode theologizabimus, si dixerimus, verbũ Dei esse speculatiuũ, quia omnia contẽplatur, etiã possibilia & practicũ, quia omnia per ipsum facta sunt, itemq; esse rationẽ speculatiuam, & practicam ob eandem causam. ¶ Verũ, quia verbũ est principium sermonis, & orationis, & rationis siue speculatiuæ, siue practicæ. Namq; isthæc omnia ex verbo pendẽt, vt ex principio. Hac ratione cõgruè interpres interpretatus est λόγος, per verbũm vt ex ipsa significatione verbi simplicitatem diuini verbi, & rationẽ principij cõsideraremus. ¶ Quãquam verbũ est principium orationis vt componens materialiter illam, at verbũ Dei vniuersorũ est cõpositor vt efficiens principiũ. Adde istis verbum etiam cõprehendere sermonem: quippe siue oratio, siue sermo verbũ dicatur. Non enim modo arctamus verbum ad grammaticalem obseruationem, vt id solum verbum appellemus, quod inflectitur per modos, & tempora, quin imò omnem dictionem significantem aliquid, vel sermonem nuncupamus verbum.

Verbum Dei & praxim & speculationẽ cõprehendit

¶ Quia igitur Dei verbũ, quã maximè est simplissimum, & quia rationẽ habet principij componẽtis vniuersa Prouer. 8. & quia vniuersa repræsentat ex vi suæ emanationis, id quod obseruanter addo; nam Spiritus sanctus vniuersa repræsentat, non ex vi tamen emanationis suæ, sed ex diuinitate sua, ideò Spũs sanctus non est verbum nisi impropria ratione loquaris, vt Basilius loquitur Homilia ad. 1. cap. Esaiæ tractans verba illa. Quia os Dñi locutũ est; vocat enim Spũm sanctum os Dei, & alibi illũ verbũ Dei appellat. Propterea igitur rectè trãstulit interpres λόγον per verbum, & non per sermonẽ. Noluit autem transferre, In principio erat ratio, quia ratio est multiuoca vox: significat enim philosophis, & vim mentis, & illius ratiocinium: quorum neutrum Ioãnis instituto congruebat. Erat enim Ioãnis propositũ æternitatẽ Christi exponere. Quidã enim ex verbis istis, si talis fuisset translatio, In principio erat ratio, intellexissẽt, In principio erat mẽs; quæ cũ nõ sit relatiua, neque notionalis psõnã filij nõ declarabat. Alij verò intellexissẽt, In principio erat ratiociniũ, quod magis ridendũ forsan videretur: vnde discedo à Caietano; qui credit cõmodiorẽ versionẽ fore, In principio erat ratio. ¶ Scite igitur translator vertit; In principio erat verbum. Neq; te moretur Erasmi ratiuncula, quia Sapient. 18. habetur, Omnipotens sermo tuus Dñe, exiens ex regalibus sedibus

Cur germana sit translatio per verbum.

Spũs sanctus non est verbum Dei.

Caietanus refellitur.

tuis. &c. quem locum multi Doctores sancti de verbo Dei intellexerunt subsistente. Quare non est reijcienda translatio Λόγος per sermonem. Dixerim quidem locū prçhabitum ad literā non de verbo substātiali Dei, sed de mandato Dei esse intelligendum, id quod contextus facilè ostendit. Mandatū enim Dei est omnipotens, quia nihil poterit illi resistere. Deus autem iussit Ægyptios esse orbādos primogenitis nocte vna, ideò ait, omnipotens sermo tuus Dñe. Et Nicolaus Lyranus ad eādem rationem locū hunc elucidat. Neq; puto tamē, translationē per sermonē, esse incōmodam, sed per verbū longe commodiorē, quā obseruat Ecclesia. Etsi Laurētius Valla, ante Erasmū, quia fuit etiā vocum obseruantissimus, etiā desiderauit immutandū nunc à vulgata vt pro verbo, sermo legeretur.

Locus sapientiæ expositur

Verbū variè accipitur in scripturis

¶ Sciendum porò est, vt hæc nitescant, maiori claritatis nitore verbum Dei plurifariā capi in diuinis oraculis. Iam enim denotat ipsum substātiale, vel subsistēs Dei verbum quod est Christus Dñs. vt hoc loco apud Ioan. & scribitur cum articulo, ό, qui articulus est emphaticus, & verbi quādò excellentiam supra cætera omnia verba denotat: vt ὁ λόγος significet ipsum verbū, vel illud verbum. Rursus apud Ioan. 1. Ioan. 5. Tria sunt quæ testimoniū dant in cælo, Pater, Verbū, & Spūs sanctus. Quo etiam loco legitur ὁ λόγος, hoc est illud verbum, ad significandū non de vulgaribus verbis facere mentionē, sed de singulari diuinoq; verbo. Cuius quoq; & vetusta sunt oraculorū testimonia: quale illud est Serapidis oraculum. Primū est Deus, tunc sermo eius, & spiritus cū istis tria hæc tendentia in vnum. Multa horū testimonia nos in 1. Sentent. loco citato indicamus, quę ideo in præsentiarum valere iubemus.

Subsistēs Dei verbum.

¶ Sumitur & alio modo verbum, pro diuina lege, proque diuina prædicatione seu pro sermone prophetico, vel euāgelico. Vnde Ioan. 15. Iam vos mundi estis propter sermonē meum. Ioan. 17. Et. 2. ad Thessal. 2. laudantur à Paulo Thessalonicenses, quia exceperunt honorificè verbū Dei. Et Act. 6. Apostoli instituunt diaconos, vt ipsi ministrarent verbo Dei. Et in Psal. Principium verborū tuorum veritas, & sæpè aliàs. Tertio verbū significat imperiū vniuersale diuinū: vt in Psalmo, In æternū Dñe verbū tuū pmanet in cælo: & ad Hæbr. 1. Portāsq; omnia verbo virtutis suæ, id est, regens, & cōseruans, & disponēs omnem creaturā, secundū imperiū suæ omnipotentiæ. Quo fit vt impropriè torqueāt hunc locū, quidā ad Spūm sanctū vocantes Spūm sanctū Christi verbum, quo vniuersa regit & dispensat: si quidē & si Spūs sanctus appellatur in scripturis spiritus Christi nunquā tamē verbū Christi. Neq; verbū tribuitur Spūi sancto, esset enim cōfundere beatas Triadis personas.

Acceptiones aliæ verbi.

¶ Accipitur etiā verbum pro creatura: quandoquidē Matth. 4. Non in solo pane viuit homo, sed in omni verbo, quod procedit ex ore Dei. Quę verba, tametsi vulgatā habent expositionē, de prophetico, & euāgelico verbo, quod pascit mentē, verū videtur illius germana expositio hęc alia, viuit homo, ex omni verbo, quod procedit ex ore, idest, ex omni creatura, quæ à Deo est instituta ad alendā hominis vitā. Quasi apertius Dñs dixisset, Diabolo, Nō est mihi necessarius adeò panis fiumētaceus, vt cogar lapides vertere in panē in eduliū, & alimoniā corporis mei, siquidē sunt & alia multa à Deo creata, quæ nutrire me possint sine pane. Et hoc sanè verū est, si quidē Ioānes Baptista vastā eremi solitudinē colens melle sylnestri, & locustis pascebatur, & nō pane. Et sunt qui autumēt ἀκρίδας, nō esse locustas, sed teneras summitates frondiū, ex quibus Ioannes alimentū decerpebat vt Nicephorus existimat. Et in vita S. Hilarionis legimus, ipsum vixisse ex caricis ficorum sine pane. Et Æthiopes, ex oriza victitāt: & Indi ex radicibus arborū sine pane frumētaceo pascūtur, & alūtur, adeò vegeti, imò vegetiores quā nos qui ex pane alimur. Ideò Dñs dixit, Non in solo pane viuit homo, sed ex omni verbo. &c. nō quod omnis creatura possit hominē alere, sed quæ à Deo ad hanc nutricationē præstādam paratę sunt. Est igitur creatura etiā verbū subsistens procedēs ex ore Dei, at nō illud verbū singularissimū, procedēs ex ore Dei, quod erat in principio prolatū à Deo in sua deitate, ante omnē creaturam. Creaturę enim sunt plura verba, hoc autē increatū verbū est vnum verbū

Locus Matthæi expositur.

Matth. 3. Niceph. lib. 1. histo. Eccles. cap. 14. ἀκρίδας, Nicephoro quid.

quod

quod semel locutus est Deus in sua æternitate, & deitate. ¶ Demum, vt absoluamus Erasmũ dicẽtem molliorẽ esse hãc orationẽ, In principio erat sermo, quam hãc, in principio erat verbũ, dixerim nullã me videre maiorem mollitudinem, in illa quã in hac, nisi quod in illa similiter desinunt sermo, & caro, nã desinũt in, o, at verò in secũda non similiter: verũ hęc desinẽtia similis ad rẽ nihil facit hanc.

ENARRATIO IIII. in caput primum.

¶ *Et verbum erat apud Deum. &c.*

Græca lectio gemino vtitur emphatico articulo, ad hunc modũ, & ipsum verbum erat apud ipsum Deũ. Primus articulus denotat Ioãnem non de quolibet verbo, sed de verbo create, & æterno illo, de quo dudum sermonem inchoauerat, de eodẽ se subdere modò sermonẽ. Posterior verò articulus, denotat Ioannem, non loqui de Dijs per participationem, sed de Deo vero, qui per suam naturam, non ex participio deitatis, Deus est. Namq; Paulo docente sunt Dij multi, & Domini multi, & Psalmo, concinente. Ego dixi Dij estis vos. Verũ scriptura quando de huiusmodi Dijs oratio nẽ texit, non apponit articulũ emphaticũ ò, vel òs, sed sine articulo illos vocat Deos. Porrò diuinitatis illius singularis, cũ meminit vt tãti numinis maiestatẽ doceat articulum apponit, vt ex articulo apposito, discrimen tãtę deitatis, ab alijs omnibus, qui vocitantur Dij, subaudiamus. Quanuis non est hoc inuiolatę obseruantiæ in scriptura, vt sub hęc patebit, et si Orig. ita sapiat. ¶ Basili⁹ igitur homilia sępe indicata locũ hũc exponẽs inquit, Admirare cuiuslibet vocis virtutẽ. Non enim, ait, in Deo erat verbũ, sed apud Deũ: vt hypostaseos proprietas cõsistat. Non dixit in Deo, ne auferẽdæ hypostaseos occasionem daret. Etenim peruersa est illorũ blasphemia, qui omnia cõmiscêre & vnum subiectũ statuêre, patris vero, ac filij, ac Spiritus sancti differentes appellationes, vni rei adaptatas asserere conantur. ¶ Quæ verba vt intellecta sint tibi reuocabis in memoriam fuisse Sabellium, qui credidit in Deo esse paternitatem, filiationem, & Spirationẽ: non quod hęc essent in Deo proprietates realiter distinctæ, sed solũ erãt in Deo distincta secũdum nostram considerationẽ. Vnde & si nomina erãt distincta, non tamen realis horũ asserebat distinctionẽ. Vnde diuinitas illi erat quasi vnum subiectum horũ prædicatorum Pater, Filius &c. at prædicata sola ratione distinguebãtur ¶ Ait igitur Basilius Ioãnẽ nõ dixisse verbũ erat in Deo, quod perinde erat ac si dixisset, filiatio erat in Deo, sed ad contũdendã Sabellianam hæresim, dixit potius, verbum erat apud Deum vt subinde denotaret Patrẽ & Filiũ, esse duas distinctas realiter personas Nã nihil est apud aliud nisi quod verè ab eo distinguitur realiter. ¶ Cyrillus item, & Chrysost. idẽ arbitrãtur prępositionẽ apud, ad denotandã distinctionem realem verbi, à patre proferente à Ioãne appositam esse. ¶ Interlinealis verò, verbum erat apud Deum elucidat secundum personam, non secundum substantiam, & rectè, quia substantia filij & patris est vna, ideo non potest esse apud semet ipsam: ideo solũ verum est de persona filij, hæc enim erat apud personam patris. Caietanus autem pręposítionem hanc, apud, Gręcis etiam significare putat, quod præpositio, ad: & vtraque ratione locũ exponit. Cæterum altiorem sensum rimandum ex præpositione, ad testatur: siquidem sensus erit e sse verbi esse relatiuum esse ad Deum, id quod in nulla substantia creata extat: siquidem nullius substãtiæ creatæ esse est relatiuum ad Deum. ¶ Obiurgat Caietanum Ambrosius Catarin. in annotationibus suis libro. I. & scite, siquidem verbum non includit relationem, ad Deum sed solum ad dicenrem: vt filius apud nos non exprimit formaliter relationem ad hominem, sed ad patrem. Et quidem si esse verbi est relatiuum ad Deum, verbum distingueretur realiter à Deo. Namque in diuinis omnia sunt vnum, nisi vbi obuiat relationis oppositio, si er[illegible] per te est oppositio relationis inter De[illegible] & verbum, Deus non est verbum, qu[illegible] hæreticum esset asseuerare.

¶ Et rursum ex creatura si consideras v creatu

Marginalia: Articulus, ò, emphaticus. — 1. Corint. 8. Psalm. 81. — Origenes in principio 10. mi secundi in Ioan. — Elucidatur Basilius. — Caietanus carpitur

creatura est, esse eius est ad creatorem, si absolutè, tunc esse eius non est ad aliud; ita dicerem de verbo, vt verbũ est ad dicentem refertur nõ ad Deum, vt substãtia est relatiuum non habet esse; sed potius absolutum. Prius dixisset Caietanũ, quod transferẽdo verbum erat ad Deũ, præpositio, ad, respondens præpositioni, πρὸς Græcè non significat relationem; ad Deum, sed originem, vt extat in Pausania, [illegible] id est à Nelida genus in æternum ducẽtes; itidem verbum erat ad Deũ, id est, à Deo erat genitum.

ENARRATIO V.
in caput primum.

¶ *Verbum erat apud Deum: &c.*

ACCEPISTI HActenus aliena, quæ in quarta denarratione protulimus, & declarauimus, opportunus iam erit locus nostris; qualibusqualibus, edendis. Scito igitur Ioannem huc vsque verbi æternitatem & processionẽ æternã docuisse. Æternitatem quidẽ dicens, In principio erat, processionem vero dicens verbum. Verbum namque, esse relatiuum habere ad proferentem. Vnde commemorans verbum processionẽ illius ab alio procul dubio insinuarat.

¶ Porrò diuinitatem huius verbi nõ lucidè expresserat. Philosophi namq; Peripatetici Aristotelis placita sectantes, creaturas quasdam testãtur esse æternas, & æternam à Deo habuisse processionẽ, aut emanationem (vt voce illorũ vtar) quos tamen non esse Deos indubitatum habent. Angelos enim, quos ipsi intelligentias appellitant æternos testantur, vt & cælestes globos, à Deoque perpetuã sortiti emanationem: cæterũ in istis nõ arbitrãtur diuinitatis esse numen. Quã ob causam non sufficiebat Ioãni palam facere verbi æternitatem, & æternã processionem insinuasse, nisi & diuinitatẽ illius verbi simul exposuisset, per verba commem[illegible]ta, & verbum erat apud Deum[illegible] mea certe, si non aliorum sententi[illegible] exponere locum hunc non est in absoluto. Quippe præpositio, Apud, non idem denotat in diuinis eloquijs. Legimus enim in Psal. 35. Apud te est fons vitæ, & in lumine tuo videbimus lumẽ. Et in Psal. 129. Apud Dñm est misericordia, & copiosa apud eũ est redẽptio.

Peripatetici creaturas æternas & à Deo æternò emanantes asseuerant.

¶ At vero in locis istis, non significat distinctionẽ realem fontis vitæ à Deo, vel misericordiæ à Deo. Cæterũ sensus est in te, vel intra te est fons vitæ; & in te est misericordia, & redemptio, vt Deut. 7. non erit apud te sterilis, idem est; atque in te non erit sterilis. Et Sapient. 2. Dixerunt impij cogitantes apud se, idem est ac si dixisset intra se male cogitabant de perdendo iusto: vnde si hæc significantia esset solum obseruanda, vtique sensus esset, & verbũ erat apud Deum, id est, erat in Deo: verum altiora nobis promere Ioannes gestit. Nam esse quidem verbum in Deo non est absurda locutio. Cum discamus ex eodem Ioann. 14. Ego in patre, vt ergo filius traditur esse in patre, similiter verbum erit in Deo. Imò glossa intellexit Ioannis verba, In principio erat verbum, id est, in patre erat verbum. Et quid vetat obsecro fateri verbum mentale esse in concipiẽte? Conceptus namque materialis, est in ipsa fœmina, quæ concepit, spiritualis autem conceptus, quid ni erit in mente concipiente.

De significantia præpositionis apud.

¶ Attamen si ad hanc exponemus Ioan. rationem, non exprimemus prorsus verbi huius, quod disserimus, profundam intelligentiam, siquidem nihil singulare expressisset Ioannes de verbo Dei, si hoc voluisset duntaxat, quod est filium esse in patre. Siquidem, & patrem similiter esse in filio locus prænotatus Ioan. admonet.

¶ Veruntamen Ioannes & verbum ait, esse apud Deũ, porro Deum esse apud verbum non dixit. Namque autor est Hilarius. 2. de Trinitate præpositionem istam, apud, denotare autoritatẽ in patre principij in S. Trinitate. Igitur nõ item dicemus Deũ esse apud verbum, vel patrem esse apud filiũ, vt verbũ esse apud Deum, aut filium esse apud patrem, vt aliud est militem esse apud imperatorẽ, & aliud imperatorẽ apud militẽ, tametsi hæc collatio non conquadrat prorsus huic instituto, quia inter patrem, & filium, non est disparitas, quæ inter impe ratorem, & militem.

¶ Scrutemur

Quid sit verbũ esse apud Deũ collatis scripturis demonstratur.

¶ Scrutemur igitur diuinas scripturas presśius si forsan ex illarum collatione lucebit clarius quid Ioannes nunc velit. Et quidẽ hoc eodem cap. legimus Deũ nemo vidit vnquã, vnigenitus filius, qui est in sinu patris, ipse narrauit nobis. Puto autẽ idem esse, verbũ esse apud Deũ, quod vnigenitũ esse in sinu patris. Quæ enim cõdita in sinu tenemus nobis sunt valde cõiuncta, & à nobis alioqui realiter distincta. Ioãnes igitur per verba quę differimus, Verbũ Dei significat nõ esse extra Deitatẽ, ab illa separatũ sed esse in diuinitate, esseq; vnitũ cũ Deo proferẽte ipsum, & ab eodẽ realiter distinctum. Itaq;, apud, hoc loco separationẽ negat, vnionẽ docet, distinctionẽ realẽ, & originẽ denotat. O primè igitur expones Ioã. si dixeris, verbũ erat apud Deũ, quia verbũ nõ erat extra Deũ, neq; ab illo separatũ. Quippe, qui est apud aliũ, nõ est separatus ab eo: verbũ itẽ erat apud Deũ, quia illi vnitũ, & cõiunctũ. Namq; qui est apud aliũ illi est coniũctum. Verbũ rursus erat apud Deũ, quia distincta persona est à Deo patre, apud quem est hoc verbũ. Siquidẽ qui est apud aliũ distinctus est realiter ab illo: quia nihil est apud se, verbũ iterum erat apud Deum, quia à patre à quo dicitur originẽ ducit, quippe quod ab illo dicitur. ¶ Et quamquã prępositio, apud, aliàs non denotet originẽ, at modo originẽ denotat. Quãdoquidẽ vt annotabã ex Hilario, significat autoritatẽ principij. Neq; enim dicemus Deũ esse apud verbũ, vt verbũ fatemur apud Deũ: id quod facile indicat originẽ verbi à patre, denotare sermonẽ hunc, verbũ erat apud Deũ. Maximè, quia verbo adiũgitur præpositio apud: verbũ autẽ originẽ significat à prõnũtiãte. Itidemq; in verbis relatis paulo ante, vnigenitus, qui est in sinu patris, &c. eadem origo denotatur distinctio, & vnitas. Quippe nemo audebit dicere Patrẽ esse in sinu vnigeniti, at vero vnigenitũ esse in sinu patris fides docet, id quod indicio est esse in sinu significare originẽ existentis in sinu, ab eo vbi existit. Et apud nos, quod in sinu gerimus, quatenus à nobis fouetur, & sustentatur, quadã ratione originem ab illo habet: distinctio autẽ conteuri in sinu à cõtinẽte prõpta est, nemo enim dicet semetipsum cõtinere in suo sinu, itẽq; cõiunctio inter hæc nõ est obscura. Quia ergo vnigenitus est patri intimus, & ab illo personaliter distinctus, & ab illo originẽ habens, ideo est in sinu patris, & quia verbũ est intimũ Deo patri dicẽti, & ab illo personaliter distinctum, & ab illo procedẽs, ideo verbum est apud Deũ. Verũtamẽ cum audis verbũ esse apud Deũ, ex præpositione locali, noli rusticè cogitare Deũ patrẽ & verbũ esse in eodẽ loco cõiunctos, & ideo verbũ esse apud Deum, etenim nõ hoc loco localẽ subaudi coniunctionẽ, quia antequã secula cõderentur, iam erat verbũ apud Deũ, vnio igitur nõ secũdũ locũ, sed secundũ essentiã est, & distinctio secundũ personalẽ subsistentiam. ¶ Obseruabis prætei hæc nomen hoc Deus in euãgelicis literis, iam sumi notionaliter pro patris persona, iam vero essentialiter. Enimuero cũ audis Ioã. 3. sic Deus dilexit mundũ hunc vt filiũ suum vnigenitũ daret, Patrẽ subaudi, cuius est filius missus. Cũ vero audis spũs est Deus, & eos qui adorant eũ in spiritu, & veritate oportet adorare Ioã. 4. diuinitatẽ intellige. Et essentiam diuinã, non proprietatẽ relatiuã verba hęc dõmini indicãt. Porro in verbis pręhabitis & verbũ erat apud Deũ, accusatiuũ hunc Deum, Patris personam significat. Nãq; si essentiã diuinã denotares sensus esset, erat apud diuinitatẽ, & tunc præpositio, apud, nõ significaret distinctionẽ. Siquidẽ verbũ non distinguitur ab essentia diuina cũ sit ipsa diuinitas. Et rursum hũc ederet sensum, quem locus ille Psalm. 35. Apud te est fons vitæ, idest, in te est fons vitæ, aut apud Dñm est misericordia: at vt dicebamus, nõ hoc vult solũ Ioan. nobis patefacere verbũ esse in diuinitate, sed subliminora de verbo gestit aperire. Etenim etiã creaturæ omnes sunt in diuinitate, secũdum earũ rationes, vel secundũ illarũ esse intelligibile. Vnde & aliquis suspicaretur eò solum esse verbum apud Deum, quò in diuinitate, est ratio, & ars, & idæa, vel exẽplar faciẽdorũ omniũ. Propterea igitur necesse est fateri Deũ, hoc loco personã patris denotare, vt sit sen[illegible] & verbũ erat apud Deũ, idest erat apud [illegible]trẽ Deũ. ¶ Obstat tamẽ huic sensui, articul' emphatic' adiect', vt prędicebam'. Grècè leg

Quatuor sub notant à Ioã. in. præpositione apud.

Vox hęc Deus iam personã diuinã, iã essentiã denotat.

Vnigenitus in sinu patris quid velit.

cè legi, erat apud illum Deũ, at articulus hic adijcitur, vt ipsa diuinitas subintelligatur. Neque enim Pater est solum ipse Deus, sed Filius, & Spũs sanctus. At si pater per illũ Deũ intelligimus, diceret Arrius hoc fouere suũ dogma, quia ipse negabat filiũ esse ipsum Deũ. Cæterùm hæc obiectio nõ tanta est, quãta diluere posśit sensum prænotatum. Quãdoquidem cõfirendo patrẽ esse illum Deũ, nõ inficiamur filiũ esse illum Deũ, qui est pater, nõ quo ad personalitatẽ, & paternã proprietatẽ, nã secundũ hanc discretæ sunt personæ, at quo ad vnitatẽ essentiæ: secundũ quã tres beatisśimæ personæ sunt ille Deus vnus, & verus qui est supra omnes Deos. Ex hoc autẽ loco cõfunditur potiùs Arriana peruersitas, dicẽs Christũ nõ esse verũ Deum, sed esse creaturã. At vero in scripturis sacris nusquam extat creaturã aliquam esse apud Deum, neq; angelos suptemos, siquidẽ etiam de Lucifero magna prædicentur apud Esai. 14. sub typo Nabuchodonosor, at nunquam describitur fuisse apud Deũ, sed de solo verbo Dei, hoc traditur fuisse apud Deũ, vt vel hinc insinuaret Ioã. verũ esse Deum. Rursum quia si ru Arriane fateris verbũ hoc fuisse semper apud Deũ, quod Ioã. tradit, necesse est cõfiteri verbũ coæternum Deo patri, vt nulla creatura est Deo coæterna.

Arriana peruersitas eliditur.

ENARRATIO VI.
in caput primum.

¶ *Et Deus erat Verbum. &c.*

IN priore clausula disserta Euãgelij huius ostẽderat Ioã. verbũ esse distinctũ realiter à patris psona, quæ dixit hoc verbũ, nõ extra se creãdo illud vt creaturas, sed intra se intelligendo illud. Hãc nãq; distinctionem denotare præpositionem apud, dicebamus: quia nihil est apud se verũetiã dicebamus subnotare vnionẽ, & cõiunctionẽ, vnde ex illa præpositione verbũ Deo esse vnitũ, & illi cõiunctũ Ioãnem insinuasse diximus. Duo igitur hactenus docuerat nos Ioannes de Dei ve[illegible], & quod est æternũ, quãdo dixit, in principio erat verbum, & quod erat Deo patri cõiunctũ, & vnitũ, dicens, & verbũ erat apud Deũ, vnde etiã tertium conficitur, esse ab illo distinctum.

¶ Nunc vero demõstrat, quæ nã sit vnio hæc verbi, cum Deo. At vero, quia vnio est multiplex, quædã essentialis, alia verò accidẽralis, & nõ expresserat, quę nã esset vnio hæc verbi cũ Deo, verbis istis, Et Deus erat verbum, docet vnionem verbi, cum Deo non esse accidentariam, sed essenrialẽ vnionem. Siquidẽ ipsum verbũ erat Deus. Obiectãt autẽ Arriani hæretici, vt Chrysostomus hoc loco insinuat, aduersus hæc dicẽtes hoc loco legi Deus, sine articulo emphatico, nõ enim Ioãnes scripsit, & ipse Deus erat verbũ, sed destitutũ ab articulo protulit, Deus erat verbũ, cũ tamẽ supra quãdo patrem subnotabar, expresserit articulũ, & verbũ hoc loco, & supra itidẽ extulerit cũ articulo. ¶ Quocirca fouent Arriani ex hoc textu suũ errorẽ, Christũ inficiãtes esse verũ Deum, sed solũ ex participio Deitatis: esseq; vnũ cũ Deo patre, non esśẽtiali vnione, sed accidẽtali, secundũ gratiæ, & gloriæ supra omnẽ creaturam excellẽtiã. Et D. August. lib. 3. de doctr. Christi c. 2. quosdã ex Arriana secta hæreticos, ne ex loco isto cogerentur fateri Christũ vnũ patri secundũ essentiã diuinã, textũ hũc sic peruertisse testatur. In principio erat verbũ, & verbũ erat apud Deũ, & Deus erat: hic enim affigebãt pũctũ, & postmodũ sequebarur in contextu, & verbũ hoc erat in principio apud Deũ. Quę pũctorũ distinctio, nõ est Ioãnis, sed peruicacię Arrianæ, ideo spernẽda. ¶ Nãq; quorsum Ioãnes dixisset, & Deus erat: nũ vt doceret Dei ęternitatẽ? nõ hoc erat Ioãnis animus. Quoniã diuinę naturę æternitas, omnibus perspicua est, at verbi æternitatẽ, & quidditatem, & operationem erat vnus scopus Ioanni nobis ex suo Euangelio demõstrare.

Arrianorũ argumẽtum ex Ioanne.

Peruersa punctuatio Arrianorum.

¶ Porrò quod scribatur à Ioan. Deus, hoc loco sine articulo, eò factũ est, quò nos personarum distinctionem, scilicet patris, & filij, citra vllam confusionem doceret, ne inquã Sabellius insolesceret ex hoc loco. Enimuero si dixisset, & ipsum verbũ erat ipse Deus, aut illud verbum, erar ille Deus, cum superius per illum Deum, subnotasset patris personã facile quispiam cogitaret verbum esse patrẽ, id quod Sabellius vanè docebat.

Neq;

Neq; rursus inuiolatæ est obseruationis nomē, Deus, inscriptura, quādo Deum verū significat affici articulo huiusmodi, etsi Origenes in principio tomi.2.super Ioan.ita censeat. Magna, inquit, obseruatione, aliquo in loco articulo vsus est Ioannes, in alijs eos tacuit, nomini quidem λογο adiungens, Dei autē dictioni alicubi adiungens, alicubi detrahens. Adhibet enim articulū cum Dei nomē de ingenita omnium causa dicitur, eundem autē non adhibet, cum verbū Deus nominatur. Et rursum subdit, dicēdum igitur, eū quidē qui per se est Deus, esse τον θεόμ, idest Deū ipsum, omne autē ꝙ præter Deū ipsum, illius diuinitatis participatione efficiatur nō Deum ipsum, sed Deū magis propriè dici. Diuersum vero est, ꝙ vere homil.3.in Ioā. annotat Chrysost. Nāq; Tito scribēs. c.2. Paul⁹ Expectamus, ait, aduentū gloriç magni Dei, & Saluatoris nostri Iesu Christi, vbi magnus Deus sine articulo scribitur μεγαλη και σοτηρος. Quamuis hic locus à Chrysostomo indicatus nō vacat ab euasione. Siquidem quāuis Chrysostomus, Theophilatus, & Hieronymus torū hoc magnum Deū, & Saluatorē Christo tribuant: at vero Ambrosius non itē, sed diuisum legit vt magnū Deum in patrē referat, & seruatorē in Christū. Et quid diceret Arrius, si hoc loco nō est articulus, satis est dictio, magnus, quæ afficit vocē Deus, vt inde intelligamus de Deo vero esse sermonē, quando in patrē solum referatur magn⁹ Deus. Tametsi Arrius adhuc ex hoc loco nō conuincebatur, quia restabatur Christū esse magnū Deū, at non verum Deū creatorē, quia solū creaturam Christū esse fatebatur, sed fallebatur, quia magnus Deus nullibi de creatura in scriptura prædicatur, sed semper de Deo, vt Psal.85.88.94.146.&c.

Nō quia De⁹ scribatur nō affectus articulo, ideo verū Deū nō significat.

¶ Porro si locus hic tibi videtur anceps, est locus, ad Philip.2. qui cum in forma Dei esset, & ad Rom. c.1. vbi Deū verū nominat citra articulum. Gratia vobis & pax, à Deo & patre nostro, & Dn̄o nostro Iesu Christo. Vbi ἀπο θεοῦ, sine articulo legitur. ¶ Est autē sanè verum creaturis cōmunicari nōnunquā Dei appellationē, at vero nunquā absolutè, & simpliciter, sed cū adiecto. Vt illud est ꝙ Dn̄s Moysi dixit, Ego cōstitui te Deum Pharaōis, & illud, Ego dixi Dij estis vos & filij excelsi oēs. Nō enim Moses simpliciter Deus, sed Pharaonis De⁹ à Deo cōstituitur, vt scilicet timetur ab hominibus, & reueretur, Moysen itē timebat Pharao. Vnde Hilari⁹.7.de Trinit. Moyses inquit, Pharaoni datus est Deus dum timetur, dū oratur, dū punit, dum medetur, & aliud est Deū dari, & aliud Deū esse. Et subdit, Memini quoq; & alteri⁹ nuncupationis, vbi dicitur, Dij estis vos, sed in eo indulti nominis significatio est & vbi refertur, ego dixi, loquētis potius sermo est, quā rei nomē. Hoc est gratuito Deus donat nominis sui appellationē in homines vocans illos Deos, nō tamē, ipsi vere sunt Deus, secundū naturam.

Deus verus scribitur sæpe sine articulo.

Appellatio Dei creaturis impenditur.

Exodi.7. Psalm.81.

¶ In quē quoq; modum, & Paulus ait, siquidem sunt Dij multi, & Dn̄i multi. 1.Cor.8. At vero, appellatione solū, nō natura ostendit illos Deos esse. Præmisit enim, nā etsi sunt qui dicātur Dij, siue in cælo, siue in terra.&c. ¶ Porro autē hoc loco Ioan. Deus, prædicatur de verbo simpliciter & singulariter, ait, enim Deus erat verbū, id ꝙ pollet aliam propositionē, verbū erat Deus, vt prædicetur De⁹ de verbo, quapropter locus hic ostēdit verbū Dei esse verū Deū contra Arrianos. Quod si totū contextū huius euangelij, de verbo Dei loquētis aduertis, dubio procul eneruat Arrianā perfidiā, & sentētiam Catholicā cōstituit. Et enim ex Ioānis verbis illis, in principio erat verbū, verbū Dei esse æternū declaratur. Et ex verbis subiunctis: Et verbū erat apud Deū, hoc æternò verbū fuisse Deo cōiunctū demonstratur. Quia si aliquādo nō fuit apud Deū: igitur, nō erat hoc verbū apud Deum simpliciter, quia aliquādo non erat apud Deū. Igitur cū Ioan. absolute, & sine restrictione dicat erat apud Deū, & infra, Hoc erat in principio apud Deū, igitur semper erat apud Deum: est ergo coæternum Deo. Et ex verbis, quæ differimus, palam fit esse verbum hoc Deum, igitur verbum est Deus, & coæternus Deus patri Deo. Nā nemo adeo desiperet, vt credat verbum æternū ex tempore fuisse D[illegible]m. vel aliquādo nō fuisse Deū, siquidē [illegible] esse non est accidens, quod adest, & adest subiecto præter subiecti corruptionem igitur si verbum semper fuit Deus, est ergo

Verbū Dei æternum, & æterno Deo cōiunctū ab æterno.

ergo verus Deus, & vnus Deus cũ Deo vero. Vnde Arrius, dicens Chriſtum eſſe ante æonas, ex nihilo tamẽ eſſe factũ, non poterit reſpondere verbis euangeli cis iſtis, In principio erat verbum, ſi erat enim æternum verbum, igitur nõ ex nihilo factum, nam quæ facta ſunt ex nihilo æterna non ſunt.

¶Rurſum ſi creatum eſt hoc verbũ, quo modo ergo ſemper apud Deũ erat hoc verbũ? nunquid creatura eſt apud Deũ? an potius extra Deum, quia ſeparata eſt à ſubſtantia Dei, quippe quæ ex nõ extantibus facta eſt. Vel ergo verbum hoc incepit eſſe, aut nõ incepit, ſi cæpit eſſe, igitur non erat in principio: igitur nõ apud Deum erat, ſed verius apud nihilum erat, & quod in nihilo erat, apud Deum non erat, quia nihil apud Deum non erat. Si non cæpit eſſe, igitur æternum eſt. &c. Nos ad longum declarauimus vanitatem huius peſtilentiſsimi dogmatis, in. 1. lib. ſentẽt. diſt. 9. diſt. 1. quo loco multa protulimus teſtimonia, quæ diuinitatem domini noſtri Ieſu Chriſti probant irrefragabiliter, ideo illis explicandis modo non eſt immorandum. Et equidem hoc ſolum, quod ex Ioãne tractabamus argumentum eſt palmarium, cõtra Arrianorum petulantiſsimam, & noxiam eccleſiæ Dei audaciam.

Arrius ex euãgelio Ioã. cõfutatur manifeſte.

¶ Cæterum obſiſtes forſan, & ſi verbũ colligatur ex Ioanne eſſe Deum, at vero vnde conſtabit, eſſe vnum numero Deum cum patre? Etenim etſi Petrus ſit verus homo, atque Paulus, non tamẽ ſunt vnus numero homo, ſed vnus participatione ſpeciei. Et fuerunt ſanè, qui penes beatitudinis perſonas, nõ eſſe pro priè vnum contenderent, ſed ſola vnitate collectionis vt populus vnus, id quod Abbas Ioachim aſſeuerabat. Cuius aſſeueratio reprobata eſt ab eccleſia extra de ſumma Trinitate. & fide Cathol. capit. firmiter.

¶Scito igitur quod vox hæc Deus, non ſignificat naturã ſpecificam vnam cõmunem multis indiuiduis vt homo. Etenim diuinitas non eſt natura ſpecifica, ſed ſingulariſsima, & vniciſsima, & indiuidua ſi hac ratione loqui fas eſt. Siquidem non eſt indiuidua, vt apud nos ſunt indiuidua, quæ alijs non communicantur, at vero diuina illa natura etſi ſingulariſsima ſit, eſt nihilominus ſub ſua ſimpliciſsima ſingularitate vna numero in patre, & filio, & Spiritu ſancto.

Deus non ſignificat naturã ſpecificã.

¶ Eſt igitur verbum hic Deus, & hic Deus eſt, pater, filius, & Spiritus ſanctus, quando hic Deus ſolum demonſtrat diuinitatem ſingularem, quæ eſt hic Deus, & non proprietatem relatiuã. Et hoc quidem creaturis omnibus negatur, quod ſingularis natura alteri communicetur, at diuinitas hæc eſt hæc eadem in tribus beatiſsimis perſonis, quia infinita natura eſt, ideo non coercetur indiuiduationis principijs arctantibus ipſam, ad eſſe in hoc indiuiduo, & non in altero, qualis eſt omnis natura creata. At vero proprietates perſonales, quas Damaſcenus lib. 1. de fide, & Græcorũ doctores alij, characteriſticas cognominant, quodãmodo determinant indiuiduam hanc eſſentiam, ſeu hunc Deum eſſentialiter captũ, vt ſit ſingularis perſona alteri non communicabilis.

¶At incommunicabilitas perſonæ, non illi prouenit ex hac natura diuina, qua perſona gaudet, ſed ex proprietate relatiua quaſi indiuiduante vt prędicabam, ideo cum ſint tres proprietates relatiuę, realiter ſubſiſtentes in diuinitate hac, realiterque diſcretæ, quia paternitas, nõ eſt filiatio, & hæc nõ ſunt ſpiratio, ideo ſunt tres in hac deitate perſonæ diuinæ, & nõ tres Dij, ſed vnus numero Deus, vt nos vberius diſſeruimus in. 1. lib. Sent. Ex iſtis tu eſto arbiter, vt ſub catholica limites cenſura Theophilactum in Comment. ſequentis textus, qui inquit, Patrem, & Filiũ, eſſe vnum Deũ, vt Petrus, vt Paulus ſunt vnus homo. Et verba illius præferunt diuinitatem eſſe naturam ſpecificam, inſtar humanitatis. Porro hoc abhorrere à fide Catholica dudum patefecimus, aliter enim eſſent tres Dij numero & vnus ſpecie, vt tres homines. Ad hæc neq; Deus genericum, vel ſpecificum nomen eſt, ſed extra omne genus, & ſupra omne gen⁹, vt in 1. Sentent. oſtendimus. Theophilactus vero forſan exemplum cõſtituit vt manuduceret lectorem, vt illum ex ſuo exemplo in fide illius ſupra mundanæ vnitatis conſtitueret.

Deus eſt extra omne genus.

ENARRATIO VII. in caput primum.

Hoc erat in principio apud Deum.

In quo erat, apud quē erat quid erat, verbū Ioā. docet

SCitè Origenes hunc enarrat locum in hæc verba. Postquã præmiserat tres propositiones Euãgelista, resumit tria in vnum dicens: Hoc erat in principio apud Deũ. In primo enim trium didicimus, in quo erat verbum, quia in principio erat. In secundo, apud quem, quia apud Deum. In tertio, quid erat verbum, quia Deus. Velut ergo demostrans, verbum prædictum Deum, per hoc quod dicit hoc, & colligens in propositionem quartam, hoc quod est, In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum, ait, Hoc erat in principio apud Deum. Iuxta igitur Origenem, pronomen, Hoc, verbum de quo dixerat Ioan. Et Deus erat verbum demonstrat. Vt sensus hic edatur. Hoc verbum quod dixi, quod erat Deus, non est aliud verbum, ab eo quod in exordio dicebam, esse in principio, & esse apud Deum, sed hoc ipsum verbum quod erat in principio, & erat apud Deum, & erat Deus, hoc, inquam ipsum, quod erat verbum & erat Deus, hoc erat idem in principio apud Deum.

¶ Iam igitur nemo vanè cogitet, hoc verbum, quod erat Deus, non esse illud quod erat apud Deum, sed aliud, hoc, & aliud illud. Imò idem quod erat verbum Deus, erat in principio apud Deum.

Verbū nunquã fuit à discrete patre diuisum.

¶ Vnde hoc verbum, quod erat Deus, nunquam fuit à patre, cuius erat verbum diuisum, sed semper illi cõiunctum. Non ergo duo sunt Dei verba, sed est vnũ Dei verbum: & hoc verbum nunquam à patre seiunctum, quia hoc erat in principio apud Deum.

¶ Quocirca obstruit Euangelista viam cogitandi patrē esse Deum, & verbum esse alium Deum, dum ait, Hoc erat in principio apud Deum. Non ergo alius Deus est verbum & alius pater, quia si alius Deus esset à patre verbum, verbũ non erat apud ipsum Deum patrem, sed ab ipso diuisum, at quia hoc verbum in principio erat apud ipsum Deum patrem, ideo non est alius Deus ab eo, sed vnus Deus cum eo. Ioann. Ferus expendens locum ait, Ioãnem non dixisse, Hæc erant à principio, sed, hoc erat in principio apud Deum, vt essentiæ vnitas denotaretur. Porrò pronomen hoc, non personam diuinam demonstrat sed verbum, vt dudum ex Origene referebam: & contextus idem docet. Namque pronomen hoc, coniunctum sibi atque proximum demonstrat: igitur ipsum verbum demonstrabit: est namque nihil sibi vicinius, quod demonstrare valeat.

Verbum est notionale nõ essentiale nomen.

¶ Verbum præterea non est nomen essentiale, sed notionale, quia quod personas distinguit inuicem essentiale non est, sed notionale. Verbum autem denotat originem à dicente, ideoque notionale est, quocirca ex illo non denotatur essentialis vnitas, sed personalis discretio. Vnitas autem essentialis denotatur ex loco illo, Et Deus erat verbum. Hæc enim oratio autore Origene demõstrat quid sit verbum, quia demonstrat esse verum Deum.

Dubia differentia Euangelium.

¶ Forsan quærat quispiam, cur nunquam Ioannes vocat hoc verbum, Dei verbum, sed solum ait, esse Deum: ex quo sermone origo verbi ex Deo non astruitur. Respondebis, originem denotari ex voce hac verbum: & quod hæc origo sit à Deo, ex eo denotatur, quod ait, Et verbum erat apud Deum. Et rursum quia verbum est Deus, igitur si verbum est ab altero procedit, quare necesse est fateri, vel quod procedit à creatura, & hoc non, quia Deus est, igitur à Deo procedit: sed non vt creatura, quia Deus est, igitur procedit vt Deus, de Deo lumen de lumine, Deum verum de Deo vero.

¶ Quod si rogitas adhuc, cur non expressit nomen patris, vel Spiritus sancti de verbo tractans.

¶ Respondebis, Ioannem intendisse modo æternam diuinamque enarrationem verbi à Deo exponere. Et quia verbum solum habet enarrationem spiritualem, & non carnalem, quæ tamen in parentibus apud nos, adest, vt non subduceret à carnalibus generationibus, & duceret ad spiritualem contemplãdam, [illegible] abstinuit, à nominibus patris, & filij, quorum tamen postmodum longã texet or. tione

postquam iam præstruxit ex hoc Euangelio spiritualis generationis verbi ex Deo fidem, & veritatem. Et quia modo istis paucis commemoratis propositionibus, quas dudum, quatuor esse didicisti hic solum erat Ioann. scopus: ideò de Spiritu sancto modo obticuit, de quo tamen in processu sui Euangelij multa comminiscitur.

Extirpatio hæresum ex Euangelio Ioãnis.

¶ Accepisti igitur quatuor propositiones ex præhabitis (si tamen diserta non somnolenter, aut oscitanter legisti) diuinas planè, & alta mente reponendas. Videlicet, & quod, In principio erat verbum, & quod verbum erat apud Deum, & quod Deus erat verbum, & demum quod hoc erat in principio apud Deum.

¶ Quæ sanè quatuor, vt quatuor claui firmissimi sunt fixi in Ecclesia Dei, ex quibus pendet omnis armatura fortium, idest, fides Catholicæ diuinæ ex patre generationis diuini verbi, quod est Christus Dominus.

¶ Fides item consubstantialitatis Christi secundum diuinam naturam cum patre.

¶ Fides rursum distinctionis personalis verbi, à dicente hoc verbum patre. Et deniq; eiusdem verbi æternitatis, & coæternitatis cum patre fides ex illis quatuor declaratur. Quod si vt Ecclesi. 12. meminit, verba sapientum sunt tãquam claui in altum defixi, quæ per Magistrorum consilium data sunt à pastore vno, quid tu arbitraris, de verbis huius sapientissimi, qui à pastore, & magistro vnico Christo, non à magistrorum aliorum documentis hoc accepit diuinũ Euangeliũ? Si sapiẽtum ex humano magisterio, tanti facienda sunt verba, quod in altum sunt defigenda tanquam claui, huius sapientissimi, ex cœlesti Christi pectore edoctus, quando in cœna laticem diuinæ sapientiæ, in illo decumbens ex illo hausit, an non hæc verba sunt alta mente reponẽda, & summis honoribus prosequenda? Et sanè vt Iudicum. 4. legimus Iaelem illam fœminam clauo transfixisse cerebrum Sisaræ dormientis profundissimo somno: ita propemodum claui isti transfigunt capita hereticorũ, qui sub tenebris errorum [illegible]orum altissimo iniquitatis de[illegible]unt somno.

¶ Fuerunt hæretici igitur plerique multi, qui parauerunt impietatis arma aduersus hoc Ioannis Euangelium. Eunomius enim, vt meminit Cyrillus Alexandrinus libr. 1. Comment. in Ioannem capitul. 4. duo testabatur esse verba Dei, aliud Deo insitũ, quod propriè erat Dei verbum, & hoc verbum aiebat non esse Christum, aliud vero esse verbum, quod mediante verbo insito Deus pater proferebat, & hoc esse verbum extra prolatum, & esse Dei filium Christum: & hoc secundarium verbum à primario illo verbo cuncta discebat in se illud suscipiens, quia ex illo erat plenum.

Variæ hæreses contrariæ Euangelio Ioannis. Eunomij hæresis.

¶ Probabat suam sententiam primo, quia si Christus est verbum illud internum seu insitum Deo, & est consubstantiale genitori, ergo etiam genitor verbum est, quippe ambo sunt eiusdem substantiæ.

¶ Secundo, quia Psalm. 2. Ego dixi, filius meus es tu, ego hodie genui te: igitur filius est genitus per verbum; siquidem nemo loquitur nisi verbo: pater autem loquendo generat, igitur verbo generat, igitur ante filium est aliud verbum.

¶ Tertio, Ioann. 8. Christus ait, sermonem eius seruo. Et. 14. Sermonem, quem audistis, non est meus, sed eius qui misit me: igitur Christus verbum Dei seruabat, & Iudæi audiebant aliud verbum, quod non erat Christus, sed erat in Christo.

¶ Porrò autem, quam vesana sit hæc hæresis, ex ipso Euangelio palàm fit, quia totus contextus Euangelij de vno verbo non de multis verbis loquitur. Et quid est quod ipse nugatur Christum non esse verbum insitũ, quãdoquidem ait, Ioann. Et verbum erat apud Deum, ergo Deo erat vnitum, & de hoc eodem verbo, subdit esse carnem factum. Et Iacobus concinuit, Suscipite insitum verbum quod possit seruare animas vestras. Paulus profligat hoc Eunomianum commẽtum ad Hebræos capitul. 1. de filio enim loquens, inquit, Cum sit splendor gloriæ, & figura substantiæ eius, per quem fecit & secula, & reliqua. Quæ omnia de filio Dei Christo à Paulo predicantur: igitur si Christus est splendor paternæ gloriæ, vel maiestatis, si est figura exprimens adæquatè patris personam, si etiam per ipsum fecit & secula. Igitur cũ Ioann. asserat, Omnia per ipsum facta sunt, id ꝑ

de verbo

de verbo insito Eumonius intellectum voluit, idem est filius, & insitum verbum, vt more illius loquamur. Scriptura autem meminit insiti verbi, vt Iacobus dudum meminerat: at non secernit duo verba alterum insitum, alterum non insitum, vt Eumonius est commentus, vt excluderet à dignitate primi verbi Christum, in quam dignitatem scriptura illum vbilibet vocat.

Respõsio argum. Eumonij. ¶ Primo igitur argumento dicito, futile esse argumentum. Etenim esse verbum consubstantiale patri, non colligit patrẽ esse verbum: siquidem consubstantialitas identitatem substantiæ in patre & verbo significat, at verbum non substãtiam, sed relationem denotat. Ideò non quia filius est verbum, ideò pater est verbum: siquidem ex distinctione relationis pessimè colligitur nominis vnitas relatiui. Aut si colligas, colligerem sanè, quia filius est consubstantialis patri, ideò pater est filius, id quod hæreticum esset si asseras.

Locutio & verbum. ¶ Secũdo dices, aliud est locutio, & aliud verbum quod loquimur. Locutio enim est actio formans verbum, verbum verò est ipsum formatum à locutione, & terminus eius. Pater igitur loquitur, & loquendo producit verbum. Hæc autem locutio non est materialis, sed est intelligendi actio, qua ipse pater se intelligit, & quæ in sua essentia repræsentantur, & se hac ratione intelligendo, loqui ad intra dicimus: & sic loquendo, quod producitur ad intra est internum verbum. Quamobrem, non est verum quod assumit Eumonius, patrem alloqui ad filium alio verbo, quia non alloquitur alio verbo, sed loquendo producit verbum, at verè non alloquitur, sed loquitur.

¶ Tertio dices, vt superiora admonent, verbum esse multiuocum in scripturis, & denotare aliquando mandatum. Vnde citata loca hoc solum volunt, Christum vt hominem diuinis paternisque iussis esse obtemperãtissimum. Cyrillus obscurè satis soluit cauillos Eumonij: ideò nos aliam viam ingressi illos dilutos damus.

Porphyrij hæresis. Porphyrius quoque hæreticus venenũ aspidum sub labijs suis continens, negat in diuinis esse verbum. Argutatur autem: quia, vel mentale, vel pronuntiatiuum vocat hoc, vocale verbum, at neutrum: siquidem vocale Deo non congruit, quod fit plectro linguæ, & dentium ministerio. Sed neque mentale: quippe hoc notitia est diuersa à cognoscente: notitia autem Dei, est idem atque Deus ipse.

¶ Theophilactus hanc indicans hæresim, planè testatur, non esse verbum, vel mentale propriè, aut vocale. At scripturam vsurpasse verbi nomen, vt nos admoneret filium gigni non carnaliter ex patre, sed spiritualiter instar mentalis nostri verbi.

¶ Cæterum verbum propriè dici de vnigenito filio Dei inconcussum mihi est. Quandoquidem non est metaphorica, aut abusiua locutio, Filius Dei est verbũ mentale patris. Imò illam arbitror cum vulgata schola theologorum esse propriã locutionem. Est autem verbum mentale diuinum superans perfectione verba mentalia nostra, ideoque aut logicè prædicatur de nostro verbo, & diuino, vt præmonuimus in. 1. Sententiarum. Nostrum enim verbum, est imago rei exterioris, nõ tamen est imago mentis illud formantis: at diuinum, est imago inuisibilis Dei patris. Verba igitur Ioannis, In principio erat verbum, non secundum metaphoram, at secundum sermonis proprietatem sunt habenda. Verbum propriè dicitur de verbo diuino.

Arrius, Sabellius. Arrius item, atque Sabellius tetenderunt insidias, vt sagittarent in occulto, seu vaframentis suis immaculatum hoc Ioann. Euangelium. Sabellius enim verbo Dei detrahebat confundens personas credens more Iudaico, vnicam personam esse Deum, ex varijs tamen appellationibus variè appellatam. Arrius verò, non confundebat personas, sed praua distinctione illas secernebat. Aiebat enim patrem, & verbum distingui essentialiter, & non solum realiter. At verò hos item profligat Ioannes ex Euangelio isto diuinitus tonans, Et verbum erat apud Deum, ergo distinguntur realiter, vt Sabellius conticescat, & Deus erat verbum, ergo habent eandem Deitatem, vt Arrius iniquã compescat linguam.

Patripassiani. Rursus ex eodem Euangelio patripassiani hæretici deijciuntur. Testabantur enim idẽ atq; Sabellius, patrem & filium nomine

nomine tenus esse distinctos, indeque patrem subdebant passioni mortis, cui filius sponte se subiecit. Demum Iudæi cōfunduntur irridentes cultū nostrum Christi, quia fabulātur nos nouum adorare Deū, & ideò idololatras nos esse calumniātur, sed tuba Euangelica, vt olim tubæ illæ sacerdotales Ierichunta, hos prosternit sonans, Et Deus erat verbum.

ENARRATIO VIII. in caput primum.

Omnia per ipsum facta sunt.

Demonstrarat Ioannes verbi diuini æternitatem, Deitatem, & distinctionem realem à patre, vnde procedit. Quatuor enim propositiones, de diuini verbi infinita dignitate exposuerat priore sermone, nunc verò quintam adiecit propositionē, illius omnipotentiam ostensurus.

Quæ quidem propositio virtute comprehendit omnes, quas denarrauerat hactenus. Enimuerò si omnipotens est Dei verbum, Deus est verè, vnde & æternus est: creatura enim nulla est omnipotens. Creationis nanque limitibus circunscripta, ad producendum omnia non se dilatare potest, quando se ipsam facere non potest, quæ alioqui factibilis est. *Verbum Dei est omnipotens & cūcti sapiens.*

Euangelista igitur, verbum Dei esse increatum ostendit, ex eo quod est omnipotens, omnipotentiam vero, quia per illud facta sunt omnia: & dicens omnia nihil excepit. Quia non quædam facta sunt per verbum, & alia non sunt facta, sed omnia, inquit, per ipsum facta sunt.

Vnde non excipit, vel visibilia, vel inuisibilia, sed vniuersa intelligens, Omnia, ait, per ipsum facta sunt, Paulo contestante ad Colossens. 1. In ipso vniuersa condita sunt, siue in cælis, siue in terra visibilia, & inuisibilia, siue throni, siue dominationes. At verò locus hic Ioann. non est perspicuus, primum, quia ai[...] Omnia per ipsum, & relatiuu[...] ad Deum, videtur referri, vt sit sensus, omnia per Deum facta sunt, siquidem proximum refert, dixerat autem proximè ante hæc verba, Hoc erat in principio apud Deum, dein subdit, Omnia per ipsum facta sunt. Vnde Erasmus in annotationibus ad hunc locum hoc ipsum differit credens clarius esse transferendum; Omnia per illud, aut per idem facta sunt, vt ad verbum referretur hæc oratio, & non esset anceps sensus si ad Deum, vel ad verbum esset referendus. Cæterum Latini ita legunt, & ita interpretantur, & Græci, & Latini ad verbum referunt, vt Cyrillus, Chrysostomus, Theophilactus, &c. *Lectionis sam biguitatem sensus patis.*

Veruntamen, etiam referendo ad verbum, id quod institutum Ioannis fuit declarare esse verbum hoc æquale Deo, secundum sapientiam & omnipotētiam, etiammum geminum parit lectio hæc sensum: aut quod doceat Ioannes ipsum verbum esse omnipotens, & omniscium, quia ipso autore vniuersa ex nihilo in lucem prodierunt. Itaque non sit sensus patrem omnia fecisse per filium verbum, sed quod ipsum verbum fuit autor vniuersorum. Alter sensus est vulgatus, scilicet, omnia à patre per ipsum verbum facta esse. Et hic equidem sensus probatur vulgò ab interpretibus, tametsi prior verus est. Nisi quis dixerit obstare illi, quod ait Ioan. Omnia per ipsum facta sunt. Quæ verba præferunt alium per verbum fecisse omnia. Hæc autem oppositio non est multipendenda, quando sermo similis reperitur de Deo ipso in Paulo. 1. Corinth. 1. Fidelis Deus, per quem vocati estis: quo loco ostendit Deum esse autorem vocationis ad Christianismum, non quidem quod alius esset autor per Deum. Itaque præpositio hæc, per, in scripturis sanctis, non semper significat communionem actionis vnius per alium. Et ad Galat. 4. eadem est locutionis phrasis. Hæres, inquit, per Deū, & sæpè alibi. *Præpositio per in scripturis nō semper denotat cōmunionē in agendo.*

Veruntamen quia Ioannis scopus hoc loco est verbi diuini declarare maiestatem, & ad patrem habitudinem vnionis, videlicet, ostendere non esse filium contrarium patri, neque voluntate, quia verbum erat apud Deum, sed neque operatione, quia pater per filium omnia fecit, ideò videtur germanior sensus hic secundus: quem Paulus ad Colossens. 1. est amplexus, dicens, In ipso condita

condita sunt omnia. Quippe ex phrasi Hebræa esse in Christo condita omnia perinde est atque si dixisset, vt Ioann. Omnia per ipsum facta sunt. Rursum quia ad Hebræ.1. eodem modò. Per quē fecit & secula. Nisi quod locus iste ad Hebræos ad secularia solum spectare videtur, & de inuisibilibus angelis non meminit, qui non sunt seculares. Verum sermo Ioann. vniuersalissimum docet sermonem, Omnia per ipsum facta sunt, & Paul. ad Colos.1.

Caietani expositio expēditur.

¶ Vnde Caietani subtilitas non est multi facienda. Non, inquit, dixit, ipsum fecit, sed per ipsum facta sunt omnia, vt denotetur actionis communio inter patrem & filium. Demonstrauimus enim præpositionem, Per, in scripturis non semper denotare communionem actionis. Sicut neque eiusdem ponderatio alia est ponderanda, Ioannem, scilicet, non dixisse, per ipsum fecit omnia, sed omnia per ipsum facta sunt, vt denotetur verbū esse rationem faciendorum, & factorum non ex parte facientis, sed factorum. Etenim, vt diximus, verus est hic sensus, Omnia per ipsum facta sunt, id est, verbū est vniuersalissimus autor omnium, iuxta illum sermonem Pauli, Fidelis Deus. &c. Et Paulus ad Hebræos.1. dicens, Per quem fecit & secula, non intellexit filiū esse rationem patris factorum, sed solum intellexit communem & concordem esse actionē creandi vniuersa patri & filio. Et idem intellexit Ioānes modo dicens, Omnia per ipsum facta sunt, vt Cyrillus capit.5. tractat. in Ioann. lib. 1. declarat. Ideoque si dixisset Ioannes, Omnia per ipsum fecit, intellexisset idem quod modo intellexit.

Arrij blasphemia.

¶ Porrò autem ex loco isto Ioannis turbulentæ admodum sunt excitatæ ab Arrio tempestates. Etenim Arrius, vt meminit Theophil. hinc collegit patrem esse maiorem filio, & filium minorem. Quia instrumentum faciendi, minoris dignitatis est, quam vtens illo. At filius creandis vniuersis, fuit patris minister, & seruus, quia Ioan. ait, Omnia per ipsum facta sunt. Hoc est, vt ille sapiebat, per ministerium verbi Deus pater omnia fecit. Siquidem hoc est facere per alium, scilicet, per eius ministerium.

¶ Theophilactus subuertere nititur Arrium, quia instrumentum quodlibet, minus seu vilius est quam id, ad quod ordinatur. Omnia namque instrumenta ad aliud faciendum ordinantur, vt securis, & serra, & ita viliora sunt, quam ea, ad quæ facienda, vel agenda seruiūt. Si ergo Deus pater fecit Christum, vt per illum tanquam per instrumentum vniuersa conderet, iam Christus vilior esset creaturis, quod ipsi diffitentur.

Differit Theophil.

¶ Porrò hæc ratio non tam palmaria est, quam creditur Theophilact. Siquidem autore Aristot. instrumenta, quædam sunt animata, alia inanimata. Animata, vt manus, quæ est instrumentum instrumentorum, inanimata, vt securis. Dicerent ergo, qui agerent partes Arrianas, per manum hominem operari multa, quæ tamen opera non sunt digniora, imò planè sunt viliora manu. 1. Polit. c. 3.

Origenes videtur fautor in his verbis Arrij.

¶ Adhæc Arriana væsania foueri videtur ex Origenis testimonio. Tomo. 2. in Ioannem. in hæc verba, Nunquam primum obtinet locum per quod, sed secundum semper: veluti in Epistola ad Romanos, Per quem accepimus gratiā, &, Quod antea promiserat per Prophetas. Et in Epistola ad Hebræ. Locutus est nobis in filio, per quem fecit & secula. Ita in hoc loco, Si omnia per ipsum verbum facta sunt, non ab ipso facta sunt, sed à superiore, & maiore, quam sit verbum. Quis autem hic est nisi pater?

¶ Et subdit de Spiritu sancto, Considerandum est autem, hoc extante vero, Omnia per ipsum facta sunt, num & Spiritus sanctus, per ipsum factus sit. Necesse autem ei esse existimo qui spiritum factum esse concedat, fateaturque illud verum esse, Omnia per ipsum facta sunt, Spiritum sanctum factum à verbo, quod illo antiquius sit factum esse concedere, & probare. Quæ verba præferunt duo hæretica dogmata: alterum Christum esse puram creaturam, & patris seruum & instrumentum, & Spiritum sanctum esse etiam creaturam patre, & Christo minorem, & per Christum factum. Et Arrius, & Origenes, (si tamen Origenes non est aliter exponendus, nam facies sermonis eius sonat) occasionem arripuerunt pestilētis dogmatis, ex præpositione per, persuasum sibi habentes hanc præpositionem instrumentariam & ministerialem

rialem causam denotare, reclamante tamen scripturæ veritate, quæ illam Deo tribuit, vt iam indicauimus ex Paulo. Ideoq; Origenes dicens, Nunquam primum obtinet locum quod per, sed secundum, non certum documentum constituit. Sũt nihilominus, qui Origenis locũ hunc in benignum studeant tradere sensum, Patrem, scilicet, esse maiorem filio, non substantia, sed origine: quia pater est principium filij. Id quod asserere videtur Cyrillus. 1. lib. Thesaurorũ cap. 10. docens esse æqualem patrem filio diuinitate, itemque maiorem origine. Itemque Chrysostomus Homilia in Ioãnem. 74. Cyrillo astipulatur.

Origenes benigno donatur sensu.

❡ Cæterum quod pater sit principium filij, dubitari nequit, quandoquidem filius à patre habet esse diuinum quod habet. Veruntamen hæc ratio principij, non appellat patrem maiorem, neque cõstituit filium minorem. Siquidem pater eandem substantiam diuinam, quam habet communicat filio, & secundum illam sunt idem. Vel ergo maior est ex substantia, & hoc non, quia est eadem, aut maior ex paternitate, & hoc etiam non, quia hæc relatio est, vt deduximus apertius in 1. Sentent. Ad hæc, si est maior ex paternitate, igitur quà pater est perfectior est filio, siquidem maius & minus in præsentia perfectionem non molem denotant, at vero nullatenus pater est perfectior filio, nisi quatenus filius homo est, neque perfectione absoluta, neque relatiua. Quod verò Cyrillus, & Chrysostom. paulò ante docebant, accipito esse in patre originis autoritatẽ, non tamen perfectionis excellentiam supra cæteras personas.

❡ Et obsecro quomodo verba Origenis de Spiritu sancto, poterunt sanè interpretari, nisi negaueris commentaria illa super Ioannem esse Origenis, quod multis est confessum.

Comm. Origen. in Ioan. sunt illi falso attributa.

❡ Quam obrẽ incõcussæ veritatis est dogma fidei docens filium non esse patris instrumentum in creandis vniuersis. Et quidem si attente rem hanc obseruamus, apparebit omne instrumẽtum, & moueri, & mouere. 8. Physicor. text. 37. Iam ergo si in creandis vniuersis Christus erat instrumẽtum, vtiq; mouebatur à Deo patre, & ipse mouebat, & agebat circa creaturas, porrò cũ creaturæ factæ fuerint ex nihilo, rogito quã actionẽ habebat Christus erga nihil? Vtiq; nullam: quia te autore Arri Christus est creatura. At creatura erga nihil agere non potest: creatura enim creare nequit, quia si crearet esset creator, quod tu diffiteris.

Filius nõ est patris instrumentum.

❡ Secundò, Deus in creando demonstrauit omnipotentiam suam, igitur non visus fuit instrumento, quippe si tum vteretur instrumento creato Christo, vt Arrius fatetur, aut illo egebat, aut non, si nõ, superfluum fuisset: si egebat, igitur creator tum eguit creatura occinente Psalm. Ego dixi, Deus meus es tu, quia bonorũ meorum non eges.

❡ Ad hæc, varia artis opera, varia exigunt instrumenta: sartor enim acu vtitur vestibus consuendis, pictor penicillo imaginibus pingendis, lignarius malleo & ascia lignis parandis. Igitur cum alia sit spiritualis, alia corporalis creatura, ad horum creationẽ varia erant necessaria instrumẽta, & cũ corporalis alia cœlestis, alia terrena, similiter ista egebant varijs instrumentis: igitur plura sequitur Deo fuisse verba, quod Arrius inficiatur.

ENARRATIO IX.
in caput primum.

❡ *Omnia per ipsum facta sunt.*

VVlgati interpretes, siue Græci, siue Latini horrentes hæresim Arrij blasphemãtis Christum fuisse creatum à Deo instrumẽtum ad creationem vniuersorum, itemque hæresim Valentini, cuius meminit Origenes, aiẽtis, verbũ subministrasse causam Deo patri creandis vniuersis, ideoq; per ipsum vniuersa fuisse facta, quia ministrauit causam materialem vniuersis, id quod credere illi accidit ex ignorantia vocum: siquidem Deus vniuersa ex nihilo creauit, igitur nullam illi verbum suum subegit materiam creandis vniuersis, hæc igitur horrentes hæretica commenta, tradiderunt Deum patrem creasse vniuersa per verbũ, tanquã per sapientiam, & virtutem patris, Paulo docente. 1. Cor. 1. Christum esse Dei sapientiam, & virtutem. Porrò autem neq; hæc

Differitur quid sit filiũ esse sapiẽtiã & virtutẽ patris.

hæc expositio animum solicitum absoluit: siquidem esse filium Dei sapiẽtiam bifariam intelligendum venit, aut quod formaliter pater sit sapiẽs per filium, aut sit potens per filium: & istud hæretici esset dogmatis asseuerare. Pater enim nõ dependet à filio, neque ab illo, vel virtutem, vel sapiẽtiam capit: imò cõtra filius à patre accipiens, diuinitatem, sapiẽtiam, & virtutem accepit: sine dependẽtia tamen. Quippe filius non est effectus patris vt ab illo dependeat, sed est patris filius, vt illi sit coæternus & cõsubstãtialis.

¶ Alter autem sensus est, filius ex vi emanationis, quia emanatio eius est, vt geniti verbi, à generante, repræsentat quicquid pater potest, & quicquid pater sapit. Vnde ob eã causam, dicitur verè esse patris virtutem & sapiẽtiam: quia in verbo ex vi emanationis clarissimè ostenditur infinita patris virtus, & sapientia. Ideoque scriptura filium vocat imaginem patris, & speculũ, & reliquas nomenclationes, quas supra retulimus.

¶ Cæterum quamuis Spiritus sanctus eadem ostendat, quæ filius, illa tamen repræsentat ex Deitatis vnitate, non ex emanationis efficacia. Quòd si dixeris etiam patrẽ repræsentare virtutem filij, & sapientiam, est sanè verum: at verò nõ vocat scriptura patrem sapientiam filij, vel virtutem, etiam si vna sit amborum virtus & sapiẽtia. Siquidem, cum sit principium in beata Triade, non sibi cõgruit ex ratione principij repræsentare, quæ sunt in alijs personis. Vnde originis ordo perturbaretur totus si patrem diceremus esse sapiẽtiam, & virtutem filij, quia præfert sermo hic accipere virtutem, & sapiẽtiam patrẽ à filio: vnde ordo originis peruerteretur.

Pater nõ dicitur sapiẽtia filij, aut virtus filij ne turbetur originis ordo.

¶ Verum tametsi sensus iste verus sit, nõ explanat, quomodo pater per verbũ vniuersa condiderit: neq; explet desiderium exquirentis veritatem. Quod enim Caietanus inquit, verbum esse rationẽ patris in faciendis vniuersis, nõ respectu patris, sed respectu faciendorum, etiam pendulum relinquit indagantis sensum Ioann. mentem. Enimuerò si est verbum ratio non patris, sed respectu creaturarũ, nõ ergo à patre facta vniuersa sunt per verbũ, siquidem hæc passiuæ vocis oratio, illam pollet actiuæ vocis, pater fecit omnia per verbum. Quia si omnia facta sunt per verbum à patre, igitur pater fecit omnia per verbum, & cõtra, at per te verbũ non est ratio facientis patris, sed factæ creaturæ, ergo pater nõ fecit per verbum vniuersa. Vnde, vt dicebam narratione altera, non frugifera est ponderatio Caietani, ideò dixisse Euangelistam, omnia per ipsum facta sunt, & non, omnia per ipsum fecit, vt denotetur verbum non esse rationem facientis patris, sed factarum creaturarũ.

Caietani expositio refutatur.

¶ Et quidem si dixisset Euangelista, omnia per ipsum fecit, apertius denotaret patrem per filium vniuersa condidisse: & itẽ tum etiam denotaret verbum esse rationẽ factorum si modo denotat, vt ipse cõmemorat. ¶ Cyrillus autem incumbens huius loci expositioni scripsit, sicut ignis agit per calorem, & Sol per lucem, ita pater per filium, quãuis non sit æqualis similitudo. At ex eo dicitur ignem per calorẽ agere, quia quando ignis agit, calor illi inest, itemque de sole. Igitur quia agendo pater, sibi inest filius, nõ vt accidens, sed vt persona ab eo immediate procedens, ideo pater dicitur agere per filium.

¶ At vero, calor est accidentalis forma, per quam ignis calefacit, & lux forma accidentaria, per quam Sol illuminat, filius verò non est forma hærens patri, per quã ipse agit, vt supra exposuimus, idcircò neque hoc dubitationem sedat prorsus.

¶ Quid quod Paulus. 1. ad Cor. 2. Nobis, inquit, reuelauit Deus per spiritum suũ. Non ergo solummodo diuina oracula patrem agere per filium tradunt, sed etiam per Spiritum sanctum. Iam verò Spiritus sanctus nõ appellatur in scripturis patris sapientia, vel ratio, vel virtus.

Deus agit per spiritũ suum.

¶ Itemq; vates regius non solum per verbum cælos esse factos canit, sed etiam per spiritum. Verbo, inquit, Domini cæli formati sunt, & spiritu oris eius omnis virtus eorum. Quærẽdum igitur est, cur per spiritum Deus operari dicatur qui neque exemplar, neque sapientia patris traditur esse: et si hoc elucidamus dubium, pro positum soluetur apertè, quantum grandis hæc materia humani ingenij solutionem permittet. Dicamus igitur patrem agere per filium duo nobis [illegible]uare, itẽque Deum agere per spiritum [illegible]. Alterum est concors patris & filij, in o[illegible]ã do consensus, atque communio. Siqui-

Psalm. 32.

quicunque per alium facit aliquod opus, necesse est, quod eo ipso, quod per illum facit opus, in eodem opere communicet: quia est amborum opus. Vt igitur scriptura doceret nos, patrem & filiū esse in operatione omni concordes, ideo ait, pater operari per filiū, & eadem ratione Deū operari per Spiritum sanctum: siue patrē & filium operari per Spiritum sanctum. Opera namque Trinitatis sunt ad extra indiuisa. ¶ Atqui obijciet aliquis, Eodē pacto dici posset filium operari per patrē, & Spiritum sanctum per patrem & filiū, quia idem denotaretur, videlicet, in operando indiuidua eorum communio. Ideò oportebit addere priori annotationi aliā, nempe non solum præpositionem istam per, in huiusmodi sacris sermonibus, insinuare operis communionem, sed in operando originis distinguit rationem.

Patrem agere per filium duo denotat & cōmunionem actionis vtriusq; & rationem originis vni' ab altero.

¶ Quandoquidem, quando audimus patrem operari per filium, & non admittimus filium operari per patrem, itemq; de Spiritu sancto, admonemur ex eo hoc esse, quia filius habet originem à patre, & Spiritus sanctus ab vtroque: ideoq; pater per filium agit, & non contra. Quippe filius originem ducit à patre: vt commodè dixeris solem agere per lucem, & non lucem per Solem, quoniam lux ex Sole est, & non Sol ex luce. Quāquam exemplū hoc non conquadrat ex omni latere, sed nihilominus, quātum instituto est necessarium accommodum satis est. Euangelista igitur volens nos duo hæc docere, & quod pater & filius in operatione vniuersorum fuerunt concordes, & quod filius habuit potentiam ad operandum à patre, & non contra, ideò cœlesti intonuit tuba, dicens, Omnia per ipsum facta sunt.

Notandum argumentū.

¶ Ex istis solues argumentum, quod philosophi obtrudere possent Euangelistæ. Pater & Filius & Spiritus sanctus, sunt vna causa indiuisa omnium creaturarum secundum fidē Catholicam: si igitur vna sunt simplicissima causa, nō est quod vnū agat per alterum. Probo consequentiam: quia vbi vnum per aliud, necesse est plures esse causas.

Pater & fili' & Spūs sanctus, vna causa sunt vniuersorum, & nihilominus pater agit p filium.

¶ Quibus respondebis verum esse beatā Triadem esse vniuersorum vnicam simplicissimam causam, neque patrem agere per filium, vt quædam causa per aliam causam: sed eo dicitur agere per filium vt communio in operando, & originis ratio denotetur. Hinc iam disces taxandum esse sermonem Græcorum asserētium Spiritum sanctū procedere à patre per filiū. Quoniam in scriptura solū legimus creaturas procedere à patre per filium, vt hoc loco, & ad Hebr. 1. & 1. Corint. 8. vnus Dominus Iesus Christus, per quem omnia. Vnde hæc Græcorum phrasis loquēdi insinuat Spiritum sanctum esse creaturam, quod est hæreticum. Atqui operationem exteriorem omnem operari patrem per Spiritum sanctum, aut patrem & filium rectè dixeris, at verò spirationē, quæ est actio ad intra per filium operari patrem scriptura non docet, ne suspicio exoriretur Spiritum sanctum recensendum fore in creaturarum numero, vt Macedonius recēsuit. Lege ampliora si lubet in. 1. Sentent. distinct. 11. Disputat. 1. vbi nos exactius hæc enodamus. Demū ex disertis collige verbum Dei non esse creaturam, quia si esset per ipsum non essent facta omnia, imò præcedit omnem creaturam, quippe per ipsum condita sunt omnia.

¶ Memineris quoq; distributionē hanc, omnia solum extendi, ad ea quæ sunt in ordine & factibilium, vel faciendorum non ad alia, quæ sunt infactibilia vt definas argutari, si omnia per ipsum facta sunt, ergo pater per verbum factus est, & ipsum verbum per verbum factum est, & per verbum Spiritus sanctus factus est. Hæc namque non sunt factibilia. Manichæum quoque hoc Euangelium profligat, ille namque duo principia constituebat, & malum vnde mala, & bonum vnde bona, at vero Ioan. vnum tantum principium esse testatur vniuersorum. Verū huius hæreseos sub hæc fiet mentio amplior. Neque tamen sinistre intelligas Ioann. omnia factibilia facta esse per verbum, vt Vvicleffus asserebat non distingens inter possibilia fieri, & facta, omnia igitur quæ facta sunt, per verbum facta sunt, at multa sunt possibilia, quæ non sunt facta, sed per verbum fieri possunt.

Distributio in propositio ne Ioan. ad factibilia refertur.

ENAR-

ENARRATIO X.
in caput primum.

¶ *Et sine ipso factum est nihil.*

Quanuis Euangelista omnipotentiã verbi diuini, verbis p̃fatis expressisset, dicens, omnia per ipsum facta sunt, vnde si omnia per ipsum facta sunt, consequens est nihil factum esse sine illo: cæterum adiecit nouã clausulam hanc, & sine ipso factum est nihil ob duas sanè causas, quarum prior est,
Lyranus. ex Lyrano, quia generalis sermo cum sit confusus eget explicatione. Quia ergo quædam sunt visibilia, quæ sola Moyses complexus est in primo cap. Sanè docẽs vniuersa visibilia à Deo prodijsse: alia verò sunt inuisibilia, vt sunt angeli, forsan igitur quispiam intelligeret Ioannem dicentem, omnia per ipsum facta sunt, visibilia vniuersa patrem fecisse per filium, nõ tamẽ inuisibilia: propterea adiecit particulam hanc, & sine ipso factũ est nihil. Per hanc enim particulam omne quodà Deo factum est seu visibile, seu inuisibile, factũ esse à Deo patre per verbũ suum
Caietanus. docet. Postrema ratio est, ex Caietano vt explicaret amplius Ioannes quod dixerat omnia per ipsum, etenim vt diceba mus Arrius ex præpositione seductus, Verbum esse patris seruum non erubuit dogmatizare: idcircò, quod dixerat per ipsum, modo dicit sine ipso, ex quo sermone clarius docuit verbum non ministerium, sed societatis æqualitatem habuisse cum patre in creandis vniuersis: Caietano verò subscripsit Iansenius in exponẽdo loco isto. ¶ Mihi verò non admodũ arridet hæc explanatio: siquidem non video cur magis sine ipso, explicet societatem, & æqualitatem, quam per ipsum.
Efficacia significationis harũ præpositionum per, & sine. Namq; per ipsum, & sine ipso ex vi sermonis, hæc possunt significare, & ministerium, & societatem, & neque hoc, neque illud, sed formam. Vtique idem ministerium significabis si dixeris. Rex operatur per suos ministros, & rex non operatur sine ministris. Scriba scribit per calamum, & non scribit sine calamo. Homo operatur per manus, & non operatur sine manibus. ¶ Rursum societatẽ denotant aliquãdo, vt si dixero, ego per te traxi lapidem, & sine te non traxi lapidem, si ego, & alius simul trahamus lapidem. Verũ si dixero, homo viuit per animam, & homo non viuit sine anima, neq; ministerium, aut instrumentum, aut societatem denoto: quia anima, neque est ministra, neque instrumentum, neque hominis socia, sed forma, quæ illi est principiũ vitæ. Nonnunquam verò intercessionem denotamus in moralibus actionibus per vtramq; propositionem. Vt per amicum verbi causa, fui Episcopus, & sine amico non fuissem Episcopus.

¶ Æqualitas igitur verbi cum patre, ex illa clausula superius exposita apertius denotabatur, quam per præpositionem sine. Videlicet, per illam, & Deus erat verbum. Per hanc enim vt dicebat Origenes, verbi quidditas significabatur, quod erat diuinitas. Per hanc autem, quam diximus, qualitas diuini verbi docetur, scilicet, quod sit omnipotens: idemq; per sequentem, & sine eo factum est nihil. Non quod in Deo sit qualitas afficiens, vt in creaturis, sed quia hoc nomen omnipotens, habet modum significandi qualitatis, vt vberius exposuimus in. 1. Sentent. Verbi diuini quidditas, & diuina qualitas à Ioanne docentur.

¶ Quamobrem forsitan clarius redderemus Ioãnem si dixerimus, duas prõposuisse propositiones, declarãtes omnipotẽtiam verbi: alterã vniuersalem affirmatiuam, illam nẽpe, omnia per ipsum facta sunt: quæ hunc habet æquipollentem sensum. Quicquid factum est, per verbum factum est. Alteram vniuersalem negatiuam, videlicet, sine verbo nihil factum est. Istæ autem propositiones, etsi videantur idem pollentes, at verò, ista secunda amplius videtur significare, quam illa prima. Vt autem ex sensibilibus assurgamus ad inuisibilia constituamus, & alias duas propositiones, per amicum fui Episcopus, & sine amico non fuissem Episcopus, aut has, per oculos omnia videmus, & sine oculis nihil videmus. Equidem harum negatiuæ, nonnihil magis videntur insinuare, quam affirmatiuæ: siquidem affirmatiuæ hoc significant, vel quod Episcopatus obtigit per interuentionem amici, aut, quod quidquid à nobis videtur, mediãtibus oculis videtur. Porrò aliquid amplius negatiuæ insinuant, videlicet, nisi interuenisset amicus Episcopatus nõ potuisset obtingere, & ꝙ sine oculis visio nõ potest adesse.

¶ Qua ex te ſit Ioānem priori ſententię, Omnia per ipſum facta ſunt, adijciētem, & hanc aliam, Et ſine ipſo factum eſt nihil, per priorem voluiſſe, quidquid factū eſt per verbum eſſe factum. Per poſteriorem vero patrem nō poſſe facere aliquid, ſine verbo, aut nihil poſſe facere ſine verbo. ¶ Non tamen voluit Ioannes aperte dicere, & ſine ipſo nihil poteſt fieri à patre ſiquidem occaſionem arriperet hæreticus dicendi patrem eſſe per ſe impotentem, ſed habere potentiam à filio.

Expoſitio autoris cum expoſitionibus Lyrani & Caietani confertur.

¶ Id circo ſimpliciter dixit, & ſine ipſo factum eſt nihil. Et hac ratione Ioannem intelligentes, quod Ioannes intendit ex hoc euangelio declarare omnipotentiam verbi, egregiè hoc modo declarāt ſiquidē ſi nihil poteſt facere pater ſine filio, vtiq; filiꝰ Deus eſt ęqualis patri: & omnipotēs eſt ſicut pater. Enim vero etiāſi dixiſſet. Omnia per ipſum facta ſunt niſi hoc addidiſſet, occineret hæreticus obijciens Ioanni. Omnia ſanè per verbum facta ſunt, at vero non ſubinde eſſe verbum ęquale patri colligitur. Quando quidem poterit Deꝰ, diceret ille, ſine verbo facere, quę fecit cum verbo, at verbum nihil poteſt facere ſine patre.

¶ Vt ergo hanc obſtruat calumniam, oportebat declarare patrē nihil poſſe facere ſine verbo, id quod ſi non declarat inſinuat ſaltem dicens, & ſine ipſo factum eſt nihil. ¶ Quod ſi tibi neque hæc ratio vel expoſitio arriſerit noſtra, mihi quidem expoſitio Lyrani ſupra indicata non placet. Siquidem ipſe ait, hoc adiectum à Ioanne, vt inuiſibilia etiam facta eſſe per verbū nos doceret. At vero facilè obſiſteret aliquis dicēs, ſicut per priora verba nihil cogit ad inuiſibilia, ita neq; poſteriora. Nāque verba hæc, & ſine ipſo factum eſt nihil, qui proteruiret, interpretaretur etiā de viſibilibus vt priora interpretantur. Et quidem tā verba priora quā poſteriora ad viſibilia & inuiſibilia ſe extendunt. Neque video cur magis hæc quam illa iudicēt per verbum facta eſſe inuiſibilia. ¶ Sed neque Caietani declaratio nobis nō probatur, propter rationem, quam expoſuimus.

Nicolai & Caieta. & expo. non probantur.

¶ Quare [illegible] Ioannem intelligimus dicētē ſine [illegible]ctum eſt nihil, ideſt, nihil poteſt [illegible]factum ſine verbo, promptiſsimū eſt [illegible]gumentum, cōuincens, verbum nō eſſe creaturā, ſed eſſe creatorem. Etenim ſcimus vniuerſa operari Deū modo per miniſterium ſuarum creaturarum, ſiue cæleſtia, ſiue terreſtria, cæterum poterit ſi volet ſine illarum miniſterio vniuerſa efficere. Si ergo ſine verbo factum poteſt eſſe nihil neceſſario eſt, ęquale Deo patri, & eſt verè Deus omnipotens.

Argumentū conuincens ex Ioan. verbum non eſſe creaturam.

¶ Iam vero poſtquam huius loci, excuſsimus, quoad licuit ſenſum, de cōmento vano huius loci admonere lectorem opus facto eſt. Scito igitur Manichęos contendiſſe ex loco hoc ſuum firmare fallax commentum. Delirabant enim dicentes, viſibilia hæc eſſe à malo principio producta, inuiſibilia vero à bono. Quippe viſibilia fluida ſunt, & defectuoſa, & facilè pereūt, & ſubito marceſcunt: indeque colligebāt à defectuoſo item principio exorta.

Manichęorū nugę refutantur.

¶ Hoc ergo quod Ioannes ait, & ſine ipſo factū eſt nihil, exponūt viſibilia quę ſunt nihil non ſunt facta à verbo Dei: ſed ſine verbo Dei, vocant autem illa nihil, quia obducta ſunt materia, & interitui obnoxia, ideo que, quia ſunt prope nihil, vocitantur ab eis nihil. Vſurpantque vocem nihil affirmatiue: & credūt propoſitionē Ioannis ſine ipſo factum eſt nihil, eſſe affirmatiuā ideſt id quod eſt fere nihil. Addunt præterea diuerſam hanc eſſe propoſitionē, ſine ipſo nihil factum eſt, ab hac, ſine ipſo factum eſt nihil. Priorem credūt eſſe negationem, poſteriorem affirmationem. Et quidem hoc commentum ſtolidum eſſe, & nugaciſsimum Auguſti. li. de natura boni cap. 25. oſtendit. Et ipſo tacente ſcriptura illud eſſe meras nugas docet Gene. cap. 1. dicens vidit Deus cuncta quæ fecerat, & erāt valde bona. Et ſanè de viſibilibus creaturis ibi agitur, non de inuiſibilibus. Quod ſi viſibilia ſunt valde bona igitur valde perfecta, ergo à valde bono principio ſunt exorta. Verū perſequi hæc non eſt huius inſtituti. Nā 2. li. ſentētia. rē iſtam vberiori calamo ſumus proſequuti. Et quod ipſi diſtinguūt propoſitiones illas duas eſt delyrium ridēdū ſiquidem dixi nihil, pollet illam nihil dixi. Et totā noctem laborauimus, & nihil cepimus, pollet illam cepimus nihil.

Omnia viſibilia & inuiſibilia vno gaudēt principio.

¶ Accedit eodem, quia lectio Græca non habet, nihil, ſed οὐδὲ ἕν. ideſt neque vnū. Hoc eſt apertius, ſine verbo neque vnum eorū quod factum eſt poteſt eſſe factum.

Cęte-

Caieta. sententia expeditur

Ceterum quia vnum & ens conuertuntur. Si neque vnum est factum sine verbo, consequitur, igitur neque aliquod ens est factum sine verbo, quod idem est dictu sine ipso factum est nihil.

¶ Et ad hanc rationem Græci & Latini interpretantur. At Caietanus Græcanicã lectionem ad verbum magnifaciens putat legendum, sine ipso factum est neque vnum quod factum est. Et hic sistit sententia tota & punctuatio est adhibenda integri puncti. Vt deinde sequatur noua sententia, In ipso vita erat. Et hic inquit, si interpretamur ad verbum, cessare omnes difficultates ex punctuationibus.

¶ Porrò autem apud nobilissimos theologos Græcos, qui optimè callebant proprium idioma in quo nati, & educati fuerant, Græce florentissimo stylo scripserunt, est suborta hæc difficultas punctuationis vt mox dissetemus. Igitur cum ipsi præclarè nouissent scriptũ apud Ioannem καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἕν. Et nõ interpretati sunt neque vnum, sed nihil, equidẽ legitimissima est translatio interpretis, per nihil. Et Græcis οὐδὲ ἕν sonat hoc, quod nobis nihil. Vt autem videas quanta sit lectionis varietas scito Chrysosto. homilia prima in Ioannem damnare tanquam hæreticam lectionem eorum, qui legunt, sine ipso factum est nihil. Vt hic affixum sit finale punctũ & dein sequitur. Quod factũ est in ipso vita erat: & legat nihil vt nos legim⁹. Et tu obserua quo modo admonet legendam hanc sententiam Chrysostomus, simul, videlicet, sine ipso factum est nihil, quod factum est. Vt hic sit finis sententiæ totius.

Hæretici. Pneumatomachici idest hostes spiritus sancti.

¶ Et Theophilactus eundem elucidans locum, aliam lectionem, quæ medio integro puncto vtranque clausulã distinguit in sententias duas, arguunt vt hæreticam. Et indicat, quosdam extitisse hæreticos appellatos pneumatomachicos, idest, pugnantes contra sanctum spiritum. Qui ex lectione hac spiritum sanctũ asseuerabant esse factum. Quippe quod Ioannes ait, quod factum est in ipso vita erat, ad spiritũ sanctũ referebãt. Ad hunc nãque subdendum modum exponebant. Quod factum est in ipso vita erat, idest, spiritus sanctus, qui factus est per verbũ, vita erat: id quod fuit Macedonij hæresis. Euthimius quoque Chrysosto. & Theophi. cõsentiens idem sapit atque ipsi, lectionem esse præmemoratam impiam ob eandem causam.

Varia contentio de pũctuatione.

¶ At verò horum doctorum verba ne intelligas, punctuationem prædictam esse hæreticam vt post affixum punctum illi clausulæ, & sine ipso factum est nihil sequatur sententia altera. Quod factum est in ipso vita erat. Enimuerò hæc lectio est iam vulgatior eoque magis probatur. Verum puncto illo vti, ad subuertendam fidẽ de spiritu sancto, istud est hæreticum, & vt tale repudiatur à commemoratis autoribus. Verũ Cyrillus ca. 6. vtraque sententiam distinguit, vt Augusti. & vulgo Latini.

ENARRATIO. XI.
in caput primum.

¶ *Et sine ipso factum est nihil.*

Nihil ad peccatũ torquẽt Augustinus. & Origenes.

AVgustinus tractatu primo super Ioannem expendens dictionem hanc, nihil, asseuerat per nihil, intelligi posse malitiam, & peccatum, similiter & hominem peccatorem, & idolũ, & diabolum, quæ quidem à Deo facta non sunt. Vnde ait, peccatum quidem non per ipsum factum est, quia peccatum nihil est, & nihil sunt homines cum peccãt. Et idolum nõ per verbum factum est, habet quidem formam quandam humanam: sed ipse homo per verbum factus est, nam forma hominis in idolo non per verbum facta est. Et scriptum est, scimus, quia idolum est nihil. 1. Cor. 8. Hiero autem. ca. in Micheã. 2. exponẽs illud, propter immunditiam corrupti, nimis coactam, existimat esse huiusmodi expositionem Augu. & contra scripturæ simplicitatẽ, & artificio potius eloquij, quam vera interpretatione disertam. At vero Origenes ante Augustinum, ad eandem rationem Ioannem exposuit in hęc verba. Si omnia per verbum facta sunt, de numero verò omnium est malitia, & totus fluxus peccati, & hęc per verbũ facta sunt, & hoc est falsum. Quãtũ igitur ad significata, nihil, & non ens vnũ sunt: videtur autem apostolus, non entia prauia dicere. Vocat, inquit, Deus ea quæ non sunt, tanquam ea quæ sunt, tota prauitas nihil dicitur, dum absque verbo

Peccatum nõ est factum à verbo.

fa-

facta est. Vnde irrepsit inter cōcionatores peccatum pro suggestu proclamare esse nihil ex hoc loco Ioannis illud probātes.

¶ Cæterum cum in peccato duo sint expendenda, & quod subiectum est peccati, & quod quasi forma est ipsius peccati, vtique subiectum ipsius cum sit actio voluntaria siue exterior siue interior, hęc aliquid cum sit estenim actus vel actio, à Deo est facta.

Rectitudo & obliquitas moralis ex lege pendent. ¶ Porro forma peccati est obliquitas illi⁹: quippe quæ est contra Dei legem. Testātе August. peccatum esse dictum, vel factum, vel concupitum contra legem Dei. Vt enim act⁹ rectitudo est à lege, quia est illi cōsona, ita obliquitas illius est, ex prohibitione legis, quia est contra illius prohibitionem.

¶ Rectitudo igitur actus & illius obliquitas, à lege pēdent. Namque hac subnota, & rectitudo, nō extaret, & obliquitas nulla esset. Est autem obliquitas ista moralis duplex, altera intrinseca actui: & hæc est ex prohibitione diuinæ naturalisque legis, alia verò extrinseca, & hāc habet actus quādo fit contra prohibitionē positiuæ legis. Obliquitas duplex intrinseca, & extrinseca. Hæc autem obliquitas, vt talis est nullam habet per se causam: siquidem lex nō facit actum esse obliquum, quandoquidem lex vetat ne obliquus fiat: tametsi cessante prohibitione, peccatum non esset, contestante Paulo. Virtus, inquit, peccati lex, &, concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret non concupisces. Verum tamen actum obliquum lex non facit.
1. Cor. 15.
Rom. 7.

¶ Facit sanè obliquum actum voluntas operans aduersus legem: verum tamen ipsa voluntas non intendit actus obliquitatem. Intendit sanè actum, cui est infixa iniquitas, at vero non ipsam obliquitatē. Nemo nanque operatur ad malum aspiciens, quod vulgatum verbum est Dionysij.

¶ Est igitur voluntas causa iniquitatis per accidens. Siquidem ab illa non est intenta. Mœchus enim vellet non peccare si posset mœchando. Ipsa autē iniquitas, nō est purum nihil, quia hoc neque rectum neque obliquum est. Et quidem si peccatū simpliciter esset nihil, oportebat fateri, Deum punire hominem propter nihil, & nullū esse homicidam, aut furem erat esse nihil quod nemo concederet. Sed iniquitas est priuatio quædam rectitudinis moralis. Priuatio verò non est pura negatio, sed negatio formæ in subiecto apto nato.
Peccatum nō est purum nihil etiā si formaliter sumatur.

Peccatum igitur formaliter, idest, pro ipsa obliquitate, non fit a Deo: siquidem nemo peccat autore Deo, Iacob. 1. non quia nihil est, sed quia obliquum est. Sophistæ autē garriunt, peccatū facit Deus: & Deus nō facit peccatū, id quod noster liber. sen tē. 2. disseruit. Hæc autē eò dicta a nobis sunt in præsentia, quò explicaremus August. & Origenē, asserentes peccatū quia nihil est à verbo non esse factum, sed esse factum sine verbo. Dist. 37. dic. 1.

¶ Enimuero peccatum nō habet causam per se, sed solum peccatum habet causam per accidens, si pro ipsa obliquitate capiatur. Vocatur autem nihil, non quia nihil est, simpliciter loquendo, sed obseruata phrasi scripturæ, nihil est, quia impij pro nihilo computantur sapien. 3. & prouerbiorum. 10. Cor impiorum pro nihilo &c. Quod vero Paulus Idolum vocat nihil, ex eo est, quod nihil habet diuini numinis: & quidem ea ratione, quia colitur nihil est, quia colitur vt Deus, & non est Deus. Cur peccatū appelletur nihil.

¶ Peccatores autem, vt tales, & diabolus vt diabolus, non secundum eorum naturas, quæ bonæ sunt, sed vt tales reputantur à Deo in nihilum. Et expositio origeniana, & Augustiniana magis sapiunt tropologiam, quam literalem sensum. Idolū cur à Paulo dicatur nihil.

¶ Siquidem Augusti. in lib. de natura boni contra Manichę. s cap. 25. literalem est amplexus sensum, sine ipso factum est nihil, idest, nihil est in factibilibus rebus, quod sine verbo factum sit, aut quidquid subsistit in rebus conditis ab eo factū est.

ENARRATIO. XII.
in caput primum.

¶ *Quod factum est in ipso vita erat.*

HAnc sententiam vt pridem cō memorabam, Chrysostomus pendentē à priori, connexam que illi esse voluit, vt sub vna sententia hæc duo membra comprehenderit Ioannes. Et sine ipso factum est nihil, quod factum est. Cuius sensus est factibilium omnium, nihil factum est sine verbo, vel factorum omnium nihil quod factum est, factum est sine verbo. Quam lectio-

lectionem Theophilactus, Euthimius & Græci alij secuti sunt.

¶ Origenes verò non hanc esse secutum, inde constare videtur, quia, vt enarratione proxima referebam, declarauit Ioan. vt Augustinus. Sine ipso factum est nihil, hoc est prauitas. Cyrillus autem lectionem, quam Latini gratiorem habent, gratam quoque habuit: legit enim, quod factum est, &c. tanquam sententiam particularem à præcedente distinctam: & vt talē interpretatur cap. 6. lib. 1. ad Ioannē.

Hæresis Manichæa omnia asserens viuentia esse.

¶ Admonendi autem in primis sumus, Manicheos, quos notat Augusti. in Ioannem, ex hoc loco toto errasse cælo. Nanque erat Manichęa hæresis, cuncta etiam viuere: & nihil esse ex persvite, siue terra, siue aqua, siue lapides, siue parietes. &c. Et isti Manichęi hæresim hanc fulciebāt in verbo Ioannis, Quod factum est in ipso vita erat, igitur in verbo subsumebant hoc est, per verbum omnia viuunt. Fuerunt quoque Philosophi, qui turpiter philosophantes vniuersa formari ex anima docebant intellectiua, at hæc anima lapidi verbi causa solū donabat esse, & non viuere, quia actus actiuorum sunt in patiente bene dispoſito. Ideoque cum lapis sit valde materialis, in illo anima non fungebatur vitalibus functionibus. Plantis verò donabat viuere, quia sunt immaterialiores. Demum in homine vniuersas obibat vitæ functiones, quia capax erat omnium.

Hæresis dicens omnia esse animata refutatur.

¶ Hoc autem dogma, est stultum dogma tantum abest, vt philosophicum dicendum sit. Quoniam anima est actus corporis physici, & organici in potentia vitam habentis: at verò lapis organicus non est, vt neque terra, vel aqua, vel aer, vel ignis, igitur non sunt animata.

¶ Adhęc anima in istis esset semper ociosa, quia fraudata perpetuo suo vitali opere. ¶ Rursum quia operatio est formæ indiculum philosophis; at nulla est operatio in lapide, quæ iudicet illum esse viuentem: igitur pronuntiandum est esse non viuentem.

Operatio indicat formā.

¶ Denique Paulus. 1. Cor. 14. Quæ sine anima sunt vocem dantia, siue tibia sit, siue cythara &c. igitur non omnia sunt animata, vt isti non verentur concedere.

¶ Hoc igitur hæretico sensu euangelistæ non congruo exploso inuestigandus est legitimus verborum horum sensus.

Et quidem, cum gemina sit huius loci lectio, altera vt pendeat à priore sententia, vt frequenter commonefecimus: altera, vt sit per se sententia integra, idcirco alium & alium patitur sensum.

¶ Quandoquidem, si ab altero membro pendet, quod sequitur poscit expositionem, vide icet, in ipso vita erat, tanquam noua inchoata sententia dimissa priore: sin vero non pendet, totum hoc spectat ad sententiam vnam. Quod factum est in ipso vita erat: & vita erat lux hominum.

¶ Quæ sane lectio est consentanea magis Ioannis stylo, quem nunc seruat in exordio huius capitis. Siquidem si obseruas, clausula finalis est initium sequentis. Dixerat enim, In principio erat verbum, & hinc exorditur sequentem sententiam, & verbum, &c. Ex fineque huius consequentem, Et Deus erat verbum. Et ex fine huius aliam inchoat, Hoc erat &c. Rursum, Omnia per ipsum facta sunt, & hinc sequentem, Et sine ipso factum est nihil. Vnde videtur etiam quod istam compleat clausulam, addens, Quod factū est in ipso vita erat. Quia finalis prioris erat factum: & vulgatior est hæc lectio apud Latinos, quā Chrysostomi, & Græcorum. Si legamus igitur cum Chrysostomo, vt latinis etiam nonnullis legere placet, per se exponemus textum hunc.

¶ In ipso vita erat. Qui locus bifariam elucidandus venit, aut quia verbum est ipsissima vita, aut effectiue, vt sit sensus, In ipso verbo erat vitæ naturalis principium omnium rerum viuentium, iam enim dixerat vniuersa subsistere per verbum: nūc addit, non solum subsistentiam assecuta esse vniuersa per verbum, sed etiam vitam naturalem, quia omnia viuentia visibilia, & inuisibilia viuunt, subaudi vnū quodque secundum suam rationem, viuentia scilicet vitam ex verbo hauriunt vt ex fonte vitæ, non viuentia subsistentiam. Cyrillus ad hunc modum exponit, legens, non per se in ipso vita erat, sed cum illa clausula. Quod factum est. Ait nanque verbum esse omnibus rebus creatis immixtum, illis præbere vitam, & subsistentiam. Id quod ne intelligas Dei verbum esse rerum formam, & formaliter præbere vitam: quia Dei verbum nullius rei forma est, quæ sit pars compositi. Est sane ex-

plar vniuersorum diuinum,& hac ratione forma,non tamen forma componens formaliter res creatas, siquidem simplicissimum est, & ideo inmixtum, & in illius rei compositionem ingrediens: vnde Anaxogeras Deum dixit intellectum immixtum.

Viuificat nomine per Christi gratiam, vniuersum quodam modo viuificatur.

¶ Si verò de vita supernaturali locum istum audire velimus aliter exponemus, vt si dicamus, quia homo est vniuersi finis, ideò restaurato homine per verbum, totum vniuersum restaurasse verbum, ideoque in ipso vita erat, quia ab æterno disposuerat Deus pater hominē lapsum in mortem animæ & corporis, excitare ad vitam vtranque. Nunc viuificando per gratiam spiritum nostrum,& in finali die, excitando à morte, defuncta nostra cadauera.

¶ Vnde Paulus ad Ephesios.1. vt notum faceret nobis sacramentum voluntatis suæ secundum bene placitum eius, quod proposuit in eo, in dispensationem plenitudinis temporum, instaurare omnia in Christo,quæ in cælis,& quę in terra sunt. Restaurato igitur homine, totum quod factum est restauratur ad vitam. Indeque Ioan.ait:In ipso, subaudi,verbo vita erat hoc est,ab æterno proposuit Deus pater per verbum suum lapsum hominis in mortem,restaurare ad vitam. Vnde ipse ait, Ego sum resurrectio & vita.

Ioan. 11.

¶ Si verò totum simul legimus, multo difficilior est hic locus. Quod factum est in ipso vita erat. At obseruabis non dixisse Ioannem, Quod factum est in ipso viuebat,aut habebat vitam, aut erat viuēs, sed vita erat. Vnde vtitur verbo substantiuo, erat,præteriti temporis imperfecti,& vtitur nomine abstractiuo,vita. Verbum sanè nota est æternitatis, vt supra docebamus. Nomē verò abstractiuum,vita, Deo maximè congruit:quia proprius est Deus vita,quam viuens, & sapientia, quam sapiens. Concretiua enim nomina ex modo significandi compositionem quandam significant, at abstractiua à compositione abstrahunt: & obtinent modum significandi simpliciorem,ideo summopere cōgruunt diuinæ simplicitati.

Verbum erat nota æternitatis.

Abstractiua nomina Deo maximè congruunt.

¶ Quam ob rem locus hic sub æternitate diuini verbi audiendus est, & non ad tēporalia sacramēta,vel in carnationis diuini verbi referēdus de quam mox faciet Ioā nes mentionem, vel ad mortem, &c.

¶ Obseruabis secundo creaturas bifariam considerandas,vel secundum esse actuale, quod habēt modo, vel secundum esse intelligibile. Atqui secundum actuale esse non erant in Deo ab æterno, ideo Ioannes non dixit, Quod factum est in ipso viuebat,aut erat viuens, &c. Ne intelligeremus creaturas æternò vixisse actualiter,sed ait, vita erat, vt ex nomine diuinam vitam, non creatam subindicaret vitam.

¶ Obseruabis tertio esse intelligibile creaturam habere dupliciter, vel in intellectu creato, vel in intellectu increato. Primo modo esse intelligibile creaturæ est diuersum ab ipso intellectu siue sit angelic^9 intellectus,siue humanus. Enimuero si sit angelicus intelligit, vel per species concreatas intelligit aut per species à rebus acceptas, & vtcunque censueris, intelligibile esse creaturæ non est mens angelica, item dices, de intellectu nostro.

Dupliciter habet creatura esse intelligibile.

¶ Secundo vero esse intelligibile creaturę quod est in mente increata, est idem atque ipsa mēs diuina: si quidem,essentia diuina est sibi mens, & notitia, & obiectū primum,& nihil est in ipsa,quod non sit ipsa. Et ipsa essentia diuina, vt repręsentans creaturā vocatur esse intelligibile creaturæ, quandoquidē Deus in sua diuinitate intuetur vniuersa & non eget obiecto extrinseco, vt illud intelligat. Hocq; esse intelligibilē Theologi appellitāt diuinam ideam, vt diximus in primo Sentent. dist.36.dist.1.

Essentia diuina est sibi mens & notitia & obiectum.

¶ Postquam igitur tribus istis obseruationibus adornaui mentem lectoris facile erit intelligere Ioannem, Quod factum est,in ipso vita erat dicentem. Hoc est omne quod à Deo factum est omnis ve creatura non in se, sed in verbo vita erat, vt terra in se non est vita, sed in verbo erat vita, &c. Si quidem ab æterno fuerāt creata omnia priusquam conderentur à Deo cognita:& illud esse cognitum erat ipsa diuinitas continuoque ipsum verbum.

¶ Quam ob rem etiā si modo creaturæ in se ipsis viuentes sint, at in æternitate non viuebant in se ipsis, sed in verbo erāt vita & quæ non sunt viuentes adhuc in verbo erant vita: quia autore Anselmo, creatura in Deo est creatrix essentia. Tu intellige creatura, non secundum esse reale, sed

sed intelligibile, est ipsa Dei essentia.

Quid sibi velint verba Anselmi creatura in Deo est creatrix essentia.

¶ Ipsum namque esse intelligibile creaturæ in Deo, est ipsa notitia diuina, & hæc notitia diuina est vita, quia est subsistens notitia: est nanque Deus ipse. In nobis enim notitia est actus vitalis, non tamen vita ipsa quia accidens est: at in Deo rerũ notitia est ipsa vita, quia est Deus ipse.

¶ Igitur vniuersa creatura antequam conderetur in verbo erat vita, quia omnes erant à verbo clare cognitæ, & notitia illarum erat verbum & ideo vita.

¶ Demonstrarat ergo Ioan. prioribus verbis, verbum esse omnipotens, quia omnia per ipsum facta sunt: nunc vero demõstrat verbum non ex naturæ necessitate vniuersa condidisse, vt sol illuminat & ignis calefacit, sed ex sua voluntate, siquidem est agens per intellectum, & scientiam, & antequam creaturas conderet, illas nouit omnes, quia omne ab eo factum in ipso erat actualis notitia, subsistens, & sapientia clarissima & intellectus distinctissimus. Hæc omnia sunt à me longo repetita principio, vt Augustinum assequaris ad hanc rationem exponentem locum istum. Ante Augustinum autem Origenes fere ad eundem modum theologizat, In ipso vita erat, quia in ipso verbo omnia subsistebant causaliter, antequam prodirentur, & hoc non est aliud quam esse in Deo secundum rationes causales ipsarum. Exemplum autem Augustini, vt rem hanc patefaciat, non est secũdum omnia æquabile. Vt, inquit, domus est in architecto, ita omnia in verbo. Etenim domus cognita ab architecto, non est intellectus architecti, ideò domus in intellectu artificis habetis esse intelligibile non propterea viuit, aut est vita.

Verbum non ex naturali necessitate res produxit creatas.

¶ Sunt, qui alienam credant Origenis hanc, & Augustini declarationem à Ioannis mente, obijcientes Ioannem non intendisse quicquam exponere de ideis: ideo que alias attexuerunt expositiones, declarantes, quod factum est in ipso vita erat, idest, voluptificum erat verbo Dei spectare creaturas, quas conditurus erat, more vulgato loquendi, quæ nanque nobis sunt singulari oblectamento, vitã esse vocamus. Quia igitur diuinũ verbũ delectabatur in condendis creaturis prouer. 8. Et delectabar per singulos dies ludens coram eo, &c. hac ratione ait, Quod factũ &c. Alij alias introduxerunt elucidationes. Verum hæc expositio non congruit text. non enim per vitam, intellexit Ioã. voluptatem, aut delicias, quia sequitur, & vita erat lux hominum. Nunquid vocat Ioan. voluptatem lucem hominum? Nulla igitur mihi congruentior expositio visa est quam prænotata, quam nos quoad licuit discernimus. Hoc dixerim si sectemur lectionem quam Latini sectantur, vt paulo ante admonebam. Hilarius autem aliter legit, Quod factum est in eo hic distinguit, vt succedat, Vita erat. Germanior vero est latinorum. Neque obiectio Ioan. Feri est multi pendenda, quia verũ est Ioannem non intendisse ideas commemorare Platonicas: cęterum intẽdebat declarare verbum non naturaliter creasse orbem, sed ex intellectu & voluntate.

Lectio latinorum præfertur lectioni Græcę.

ENARRATIO. XLII.
in caput primum.

¶ *Et vita erat lux hominum.*

ET non aliam vitam intelligamus, ab ea, quam prædixerat dicens, Quod factum est in ipso vita erat adiecit articulum, Et ipsa vita erat lux hominum. Vbi vides stylum Ioannis prænotatum: ex finali enim prioris clausulæ, in ipso vita erat, exorditur posteriorem hanc sententiam, dicens, Et ipsa vita erat lux hominum. Antequam locum exponamus præmonendus est lector, si forsan inciderit in Origenem tomo. 2. in Ioãnem, ne impingat in eum. Siquidem ex prætextu literæ videtur verbum esse minorem patre, secundum diuinitatem hunc eundem enarrans locum, in hæc verba, Quoniam, inquit, saluator hoc in loco simpliciter lux dicitur, in catholica vero Ioannis epistola Deus lux esse dicitur, alius quidam putat hinc colligi, patrem non esse à filio essentia distinctum. Sed qui diligentius obseruabit, & rectius locutus fuerit dicet natura non esse idem lucem, quæ in tenebris lucet, ab ipsis tenebris non apprehensa, & lucẽ in qua nullo modo sunt tenebræ. Et subdit infra, Dicitur hæc lux, lux vera, quia pater veritatis amplior [est] verbo, & maior quam veritas, & quia pat[er] est sapientiæ melior est, atque præstantio[r]

sa

ſa ſapientia. Porrò quia Origenes multis locis verbum eſſe conſubſtantialē patri prædicat,& conſtantiſsimè affirmat, hîc ſolum contendit forte ex hoc loco non apertè probari conſubſtantialem eſſe filium patri. Quamquam re vera ſufficienter locus hic admonet conſubſtantialitatem patris & filij. Siquidem nulla eſt collectio patrem eſſe lucē,& non in tenebris, & filium eſſe lucem in tenebris, igitur differt eſſentia lux, à luce. Quandoquidem, quamuis filius luceat in tenebris, non tamen in filio ſunt tenebræ, vt neque in patre. Sed eatenus lucet in tenebris quia carne aſſumpta cum hominibus peccatoribus, & infidelibus conuerſatus eſt. Nam æque ſecundum diuinitatem non lucet in tenebris ſed ſine tenebris: eſt enim ſplendor paternæ lucis. Vt ergo lux paterna, eſt micantiſsima ſine tenebris, ita filius, qui eſt ſplendor huius immenſę lucis eſt ſplēdor, & lux ſine tenebris. Et fortè Origeni hoc eſt impoſitū dogma in hoc loco, ab Arrianis, vt tanti autoris tuerentur teſtimonio pro ſua tuenda perfidia.

Verbi cum patre cōſubſtantialitas.

Verbum ſecundum diuinitatē non lucet in tenebris.

Origenes deprauatus ab Arrianis.

¶ Theophilactus, igitur hunc expoſuit locum, de illuſtratione naturali, qua potiuntur omnes homines: quia à verbo conditi ſumus mentales vel mentem habentes ad cognoſcendum ipſum Deum. Et ante eū Origenes idem cenſuit. Quia creatura rationalis per eſſentiam ſuam non habet lumen intelligentiæ, ex participio autem diuinæ vnitatis, lumine mentali potitur. Nam ipſa ex ſe tenebra eſt, vt aer iſte quo fruimur ex ſe tenebroſus eſt ſuapte natura, atqui illuſtris fit, quia luce ſolis illuſtratur. Mentes igitur noſtræ, quæ tenebræ ſunt lucem diuini verbi non comprehenderunt, quia Deus incomprehenſibilis eſt. ¶ Non ſolum autem eſt lux hominū, ſed & angelorum: quia omnis creatura rationalis ex ſe tenebroſa eſt, niſi à verbo illuſtretur. Et quamquam Ioannes ſolum meminerit hominum, non ex eo lux eſt ſolum hominum, quin & angelorum. Sicut quamuis ſcriptura Deum dicat Deum eſſe Abraham, Iſaac, & Iacob, non ſubinde colligendum, non eſſe omnium gentium Deum.

¶ Hanc verò expoſitionem recentiores amplectuntur, vt Caietanus, & alij. Vnde Caietanus expendens libratè locum ſuo arbitratu, dixit hoc dixiſſe Ioan. Et vita erat lux hominum vt elideret errorem philoſophorum, autumantium, hominē accipere intellectum ab vltima intelligētia, id quod fuit Auicennæ erratum. Ioannes autem docet, non ab vltima intelligētia eſſe formatam mentem, ſed à verbo Dei. Rurſum expēdens amplius, inquit, quia Ioan. dixit, Vita erat lux hominum, ſubintellexit, eſſe quoque angelorum, quia ſi homines illuminat dando illis mētem, multo vehementius angelos, vt pote ſuperiores. Porrò, vt ab hac expenſione exordiar non video, cur ſit conſequens ex verbo Ioā. Et vita erat lux hominum, igitur & angelorum. Enimuero, non quia illuminat mentes inferiores inde conſequitur, ergo & ſupremas & ſi contra melius conſequeretur. Siquidem quod agit in minus, non protinus agit in maius. Sol ſane non illuminat terram, niſi illuminando aerem: quippe illuminando aerem, illuminat terram, quæ eſt ſub aere. Cæterū ſi hoc ipſe voluit, principium petit. Oportuiſſet enim probare, quod Deus illuminat homines creando eorum mentes, mediantibus angelis, id quod eſt falſum. Deus quippe non creat animam rationalem mediantibus angelis. Neque arbitror Ioannis verba illò eſſe referenda, quo elidatur error Auicēnæ: ſat enim ſit huic collidendo, quod prædixerat, Omnia per ipſum facta ſunt. Mens igitur hominis non ab angelo vltimo, ſed à Deo angelorum condita eſt.

Errores Auicennæ & Platonis ex Ioāne refutatur.

¶ Similiter que error philoſophorū aliorum eliditur aſſeuerantium Deum mundum feciſſe, angelico miniſterio, vt Platoni viſum fuit. Etenim Ioannes per verbū facta eſſe omnia clamat, non per angelos.

¶ Exiſtimo autem verba Ioannis non ad creationem naturalem vel animarum rationalium, vel angelorum eſſe detorquenda, ſed ad illuſtrationem ſuper naturalem humanę mentis,

¶ Sunt autem, quod ſcias, humanæ mentes de ſe tenebris offuſæ, hoc eſt ignorantes omnes ex ſuis naturalibus. Quia teſtāte philoſopho, anima noſtra eſt ſicut tabula raſa, in qua nihil depictum eſt. Eſt porro eodem teſtante primo poſte. ignorantia duplex, alia purę priuationis, id eſt, neſcientia rerum: & hæc comes eſt noſtræ natiuitatis. Alia vero eſt ignorantia, quæ non eſt priuatio ſed contrarius veritati

Ignorantia duplex.

ritati error, quæ prauæ dispositionis ignorātia nuncupatur. Mentes igitur humanæ secū ex suis natalibus cōducunt ignorantiā priorē, at verò secunda ex peccato primi parentis diffusa est in hominū genus: fallimur enim sepissime in iudicandis rebus. ¶ Rursus, siue vna, siue altera ignorantiā, iā est de rebus naturalibus, & moralibus, iam verò de rebus supernaturalibus. Verbo igitur Dei ab æterno congruebat hoc, quod est illuminare eos, qui in tenebris erant, & in vmbra mortis sedebant. Etenim ex vi suæ emanationis est lux spiritualis de luce, & splendor paternæ claritatis. Ideo que, quia Ioā. modo ait, Et vita erat lux hominū, vocarat vitā verbū quia est sapientia subsistens, cognoscēs omnia ab æterno: sapere enim est actus optimus vitæ. Ideo modo ait hanc sapiētiā esse vitā diuinā subsistentē, esseque lucē hominū. ¶ Simul porrò dixit illā esse vitam & lucē nēpe, quia hæc lux illustrādo viuificat mētē, quā illustrat si mēs illustranda viuificationi non obsistat.

Sapere est actus optimus vitę & sapientia est præstantissima vita.

ENARRATIO XIIII. in caput primum.

¶ *Et vita erat lux hominum.*

VErbū igitur Dei patris lux est hominū omniū, & quia dixit, hominum, abstraxit nos à luce hac materiali, quā visu corporis percipimus, quæ est lux etiā pecorū, & erexit mentē nostrā, ad lucē spiritualē, & supernaturalē cōtēplandā. Et quāquā lumē intellectuale, quod est natiuum sit à verbo, hoc est creatio illius verbo appropriatur, quia est verbū ex vi suę emanationis lumē est, cū alioqui creatio mentis, cōmune sit opus Trinitatis quia Trinitatis opera ad extra sunt indiuisa. At verò non de hac creatione modo Ioānes cōminiscitur. ¶ Illuminat sanè tenebras mentis nostræ oēs Dei verbū: etenim in præsentia illuminare est docere veritatē, vt tenebra est ignorātia seu error. Quia igitur signatum est super nos vultus diuini lumē, ideo omnis veritas ab eo docetur etiā si sit naturalis veritas. Quippe ex lumine indito à Deo nobis de veritate erudimur. Itaq; lumē hoc diuinū, detergit has ignorātię à nobis tenebras. Et angelicæ itē mentes eruditæ sunt à Dei verbo, in naturalibus scibilibus omnibus si credim' cū Alberto, & Tho. angelicas mētes per species cōcreatas naturales scientias habere: illis namq; subnotis erant tenebrose, quia ignorātes nō errando, sed nesciēdo. Porrò autē quia, quę nostro studio parātur magis nostra esse videtur, hęc illuminatio circa res naturales, nō cōputatur inter ea, quę proprie sunt diuina dona. Ioānes autē altissime intonās, Et vita erat lux hominū, illā illustrationem insinuat, quæ est vitalis, & verè donū Dei est, quia est à luce quæ est ipsa vita. ¶ Hæc autem illustratio supernaturalis est: quippe naturalis illustratio, qua potiti sunt maximi illi philosophi, nō viuificabat illorū mētes: quia si viuificasset non clamasset Paulus illorū iustā increpationē, dicens, qui cum Deū cognouissent, non sicut Deū honorificauerūt, sed euanuerunt in cogitationib' suis. Et vita ergo erat lux hominū: quia illustrabat homines, & illustrat in cognoscēdo Deo patre, & filio ei' Christo, & spiritu paracleto, & amādo eosdē super omnia, in ceterisq; gratiæ mysterijs. Hæc sane est vera illustratio, ex qua homo Deo fit gratior, & charior & æternæ vitæ fit compos, Per quādeniq; educitur à morte peccati ad vitā gratiæ. Nāq; qui nō diligit in tenebris, & morte manet, & qui hāc illustrationē fidei nō habet, in tenebris degit, & ęterni luminis exors est. ¶ Ad depellēdas igitur has tenebras errorū, quib' mortales oēs detinebātur circa diuinorū cognitionē: quia alij credebāt Deū esse solē, alij lunā, alij Iouē, &c. & ad docendū homines viā salutis & pacis, quæ est euāgelica via, venit Magister ille cælestis Christus verbum Dei patris, qui est lux & vita. Vnde vos, inquit, vocatis me magister & Domine & benedicitis. Ego ait ad hoc nat' sum & veni in mūdū vt testimoniū perhibeā veritati, nō mathematicę, aut physicę, sed cælesti veritati, quę est fidei veritas. Ideo Ioā. ait, Et vita erat lux hominū. Erat ęterno lux hominū, Dei verbum, quia sibi ex æterna sua emanatione, hoc sibi congruebat homines illuminare, vnde ait. Ego sū lux mūdi, qui nō sequitur me ambulat in tenebris, quibus obsecro tenebris ambulat, qui Christū non sequitur? Siquidē summi philosophi, Christum non sunt secuti, qui illuminatissimas in scientijs naturalib' mētes habebāt. At verò non de h[illegible] tenebris sermo est, verū qui Christi lucē n[illegible]

De naturalib' erudimur à verbo ex generali cōcursu & angelicæ item mentes etiam de istis à verbo sunt eruditę.

1. Ioan. 2.

Ioan. 13.

Ioan. 8.

tur non ambulabit in tenebris infidelitatis, in tenebrisque peccatorum. Porrò quãuis verbo Dei ęterno congruebat esse lucẽ hominũ, non tamen æterno illustrabat, quia nondũ erant creati homines. Ab exordio autẽ humanæ naturæ depulit has ce tenebras, quia primũ hominẽ instruxit per infusam sciẽtiã, & fidẽ de rebus supernaturalibus Eccle.17. At collapsa iã natura humana per protoplasti lapsum, sapiẽtia hæc Dei se sensim transtulit in mẽtes fideliũ prophetarũ, & patriarcharũ & iustorũ Sapien.7. ¶ Cæterũ post quam hæc

Prou.1.

Dei sapientia carnem nostræ mortalitatis induit iã clamitat in plateis nõ voce aliena, sed propria per euangeliũ suũ erudiẽs paruulos, vt neglıgãt carnis infantiã, & induãt robur euãgelici spiritus. ¶ Hęc igitur sapiẽtia, quæ est diuina vita, & proinde ipsissima vita, hæc est lux hominũ omniũ. Erat enim lux vera quæ illuminat omnẽ hominẽ veniẽtem in hũc mũdũ. Omnes equidẽ illuminat iustos, sed est etiam lux peccatorũ volentiũ illuminari. Sol nanq; lux est omniũ oculorũ, at sanos illuminat oculos, non infirmos, quousque sanẽtur. At verò hæc lux, quæ Christus est etiã infirmos sanat mẽtis oculos vt illuminẽtur. Nõ veni, ait, vocare iustos, sed peccato-

Mar.2.

res. Non enim venit vocate angelos beatos, qui hoc loco iusti vocãtur, aut vocare sanctas animas, quas lymbus tenebat patrũ: at peccatores homines viuẽtes in mũdo, hos semper vocat omnes. Et nisi illi obsistamus, vocando illuminat, quia quos vocat iustificat, & quos iustificat magnificat ad Rom.8. illò nanq; pergit hæc illuminatio, vt exuamus opera tenebrarũ, & filij lucis simus ad Eph.5. & huius illustris filiationis honore adepto, ad lucẽ illã inaccessibilẽ quæ Deus est perueniamus.

ENARRATIO. XV.

in caput primum.

¶ *Et lux in tenebris lucet, & tenebræ eam non comprehenderunt.*

HVnc locũ Origenes in Ioãnẽ. 37. tomo secundo ad diuinitatis incõprehẽsibilitatẽ retulit. A tenebris enim non cõprehẽditur lux h[...] vocãs tenebras mentes crea tas o[...] obserua ne decipiaris quia Chri[...] spiritũ sanctũ inter creata cõnumerat docẽs prȩter Christũ & spiritũ sanctũ, ab alijs creaturis nõ posse Deũ cõprehẽdi. ¶ Sed equidẽ si Christus puræ esset creatura, aut spiritus sanctus, vt quę etiã sub tenebris cõprehẽderẽtur. Sed quũ fiet, vt Christũ sub tenebris cõnumeres, quẽ Ioannes vocat lucẽ omniũ hominũ. Et ipsemet se ipsum lucẽ appellat mũdi. Ioan.12. & 8. Et age si creatura est spiritus sanctus, finitã habet efficaciã, finitãq; virtutẽ ad cognoscẽdũ: igitur non poterit assequi diuinitatẽ, illã cõprehẽdẽdo, quãdoquidẽ notitia cõprehẽdẽs Deũ, & totaliter Deũ cognoscẽs, & hæc est infinitæ perfectionis, vt in. 4. sent. dist. 50. abũdẽ deduximus, hæc autẽ infinitę nobilitatis notitia creaturis vniuersis repugnat. ¶ Porrò, vt diximus, in enarratione.12. Origenem Arriani deprauarũt, vt sua errata ex tãto autore fauerẽt.

Origenes depra uatus ab Arrianis.

Deus est incomprehensibilis ab humana mente.

¶ Porrò misso hoc errore, scito, voces has lux & tenebrȩ, in diuinis scripturis variẽ vsurpari, & secũdũ propriã, & secũdũ traslatitiã significationẽ. Habes propriã Gene.1. Fiat lux, & facta est lux. Et tenebræ erãt super faciẽ abyssi. Habes translatitiã modo in Ioã. Et lux in tenebris lucet, & supra, & vita erat lux hominũ. Nanq; non fit mẽtio lucis hui⁹ visibilis, quã oculis carnis spectam⁹, quia hæc nõ est ipsa vita, sed facta est lux, à luce, quæ erat ipsa vita. Itemque tenebræ hoc loco non tenebras visibiles denotãt quas lux visibilis sua absentia relinquit, sed tenebras alias inuisibiles, quas etiã Paulus cõmemorat dicẽs, Abijciam⁹ opera tenebrarũ, & induamus arma lucis ad Rom.13. Quę autẽ sint opera tenebrarũ ipse exponẽs subdit, Nõ in comessationib⁹, &c. Per tenebras igitur mẽtes creatas Origenes intelligit, & tenebrę non cõprehẽderunt lucẽ, quia nulla mẽs creata potest Deũ cõprehendere. Porrò si ad hanc rationẽ exponere libet, cõsequẽs erit & beatas mẽtes, tenebras vocare, quia neque illę Deũ apprehẽdere possunt. At verò nollẽ dicere in cęlestibus regnis lucẽ in tenebris lucere, & tenebras illã nõ comprehẽdere. Nõ enim video, quomodo in luce illa ęterna, lux diuinitatis in tenebris luceat. Neque subit vocare mentes beatas tenebras, quia omnes tenebras à se iam excusserunt. Neque subit locus in scriptura, qui iustos vocet tenebras, ne dũ beatos, etiã si mens humana ex se sit ignorans, nisi vel studio proprio ad naturalia, & gra-

Lux & tenebræ & propriẽ & impropriẽ sumuntur

& gratia Dei ad super naturalia illuminetur, quia proprium studiũ ad illa etsi exigatur, non tamen sufficit. Neque te turbet Ioã. dixisse catholica epistola Deũ esse lucẽ, in quo non sunt tenebrę vllæ, nunc vero tradere esse lucem lucentẽ in tenebris. Etenim in diuinitate secũdũ se nõ sunt tenebræ vllæ, & lucet sine tenebris: verum quo ad nos lucet in tenebris. Vnde, Ioannes. 1. Catho. 1. Deus lux est, & in eo non sunt tenebræ vllę. Sanè non sunt in eo tenebræ, si quidẽ Deus secundũ suam diuinitatẽ omnia clarisſimè nouit, & nihil potest esse, quod ipsum lateat, indeque omnes ignorantiæ tenebræ infinitũ distãt à Dei notitia. Quo circa secundũ se lux purisſima est, nihil tenebrarũ habens, aut potens habere: vbi nanque est infinita sciẽtia iggnorantia quęuis est impossibilis. Si verò consideres Deũ relatũ ad creatas mentes, item lux est, quia ipse primarius doctor veritatis, nã docet hominẽ scientiã, & angelum similiter. Et non sunt in doctrina hac diuina tenebræ vllæ, quia Deum est impossibile vel errare vel mentiri: quippe canente Psalmo. Lex Domini immaculata. Cæterũ, apud nos hæc doctrina lucet in tenebris, vt post hæc patebit. ¶Ex quibus conficitur Ioãnem voluisse demonstrare Christi diuinitatẽ compellans illũ appellatione lucis, dicens supra, Et vita erat lux hominũ, & modo, Et lux in tenebris lucet, & tenebræ eam non comprehenderunt. ¶Quãquã autẽ Deus sit lux purisſima intelligibilis & incõprehensibilis. At verò Dei verbũ, quod est vita & lux in se, & quo ad nos, secundũ quod effectiue viuificat nostras mentes, & easdem vitali lumine illustrat, se obduxit nostræ carnis nube, vt sese oculis mortalium visibilẽ & tractabilẽ prębéret, vt sub hęc Ioan. docebit.

Deus est lux lucentisſima lucens sine tenebris secundum se atque ad nos lucet in tenebris.

Dei verbum quod est lux & vita se obduxit nube nostrę mortalitatis vt se visibilẽ præberet.

ENARRATIO XVI.
in caput primum.

¶ *Et lux in tenebris lucet, & tenebræ eam non comprehenderunt.*

Caietanus hunc denarrans locũ subtilẽ & elegantẽ suo arbitratu innexit declarationẽ: per tenebras intelligens, res sensibiles omnes, quæ rationis participio sunt orbatæ. In istis ait lucẽ diuinam lucere, at verò ab illis non cõprehẽdi. Lucet sanè quia ad Rom. 1. inuisibilia Dei per ea, quæ facta sunt intellecta conspiciũtur. Verum, quia sensibilia hæc non posſunt Deũ per sensum cognoscere, & alia vi cognitiua non fruuntur, ideo inquit tenebras nõ cõprehendere lucẽ. ¶Et profert exemplum de noctilucis, quæ in medijs tenebris lucent, & à circunstantibus sensibilibus non apprehenduntur. ¶Verũ tamen, non meminí in scripturis sanctis, quod creaturæ istæ sensibiles, vt metalla, lapides, bruta, plantæ appellitentur tenebræ. ¶Et iuxta Caietanũ hoc est sacramentũ, quod Ioan. verbis prædictis docet bruta, & lapides & plantas Deũ non posse cognoscere. At verò quanti pendes obsecro hoc sacramẽtũ, quod idiotis est notũ, nedũ philosophis, Quis enim vel idiotisſimus ignorat asinũ, & lapidem non posse cognoscere Deum. Quid quod Manichęus aiebat, hæc sensibilia esse tenebras, & à principe tenebrarum exorta: & si Ioãnes per tenebras sensibiles hasce intellexisset creaturas, gloriaretur oppidò Manichęus in tanto Ioannis testimonio suo iniquo cõmento constituẽdo. ¶Vnde neque probo exẽplum de noctu lucentibus vermibus, vel scamis, ita lucere Deũ in creaturis sensibilibus. Hæc nanque non posſunt lucere nisi sub tenebris, Deus autẽ etiã sine tenebris micantisſimus est, vt beatis lucet, reuelata facie gloriam Dei cõtemplantibus.

Caietanus nõ probatur.

ENARRATIO. XVII.
in caput primum.

¶ *Lux in tenebris lucet, & tenebræ eam non comprehenderunt.*

Era lux, quæ mortales omnes illuminat lux Christi est: hæc autẽ lux Christi fides eiusdem est, quã diuinæ literæ docẽt, & ecclesia catholica prædicauit, & prędicat. Hæc autẽ fides lucet in tenebris modo, & à suo exordio inter tenebras micauit. Christus enim fidei autor & primariꝰ magister micabat in tenebris, quando Iudęis miracula sua ostendebat, & mirabilẽ euãgelij sapientiã apud illos denarrabat. In ter tenebras sanè agebat lux vera, quia inter infideles, & rebelles sibi, agebat. Inter contradictores & hostes suos versabatur ipseque lux erat, at Iudæi tenebræ, ipseque veritas, at illi falsitatis amatores, atque præfracti defensores.

Veritas & lux Dei semper pręualet contra humanas fraudes & falsitates.

¶Obscurare nisi sũt hãc lucẽ dei ph[illegible] & sen[illegible]

& scribę hácque lucē impendio infensam habebāt blasphemijs, odijs, falsis testimonis hanc lucē conati sunt extinguere: sed tenebræ peccatorum, lucem hanc iustitiæ nō potuerunt extinguere aut opprimere. ℂ Affixerunt Christum cruci, arbitrantes morte extincturos hanc lucem, at deuicta morte surgens à mortuis micantius fulsit: quia à morte clarius ostensa est diuinitatis lux, quę erat abscōdita in Christo. ℂ Ascēdit in cælū lux hęc mūdi, & filij hui⁹ lucis hoc est apostoli Domini, lucēt in tenebris etiā, at tenebræ eas non cōprehenderunt. Demonstrant enim lucē esse Christū mūdi, & surgit potestas tenebrarū: contra eos surgunt tyranni, surgunt mundani principes contra apostolos, cōtra sanctos martyres totū armatur tenebrarū regnū: at verò tenebrarū potestas hoc est diabol⁹, potentissimiq; homines seculi, nō præualuerūt cōtra hāc lucē, sed vt olim Pharao opprimēs filios Israel illos vehemētius multiplicabat, sic isti nitētes summopere euāgelicā obtenebrare lucē, illā clariorē reddiderūt, rubricatā quidē sanguine martyrū, & miraculis apostolicis obsignatā. Demū ꝑstratis iā mundi iniquis principibus lux fidei Christi in tenebris errorum adhuc lucet, sed tenebræ errorū eā non cōprehēderūt. Lucet nāq; fides inter varias hęreses, quas tenebrarū pater diabolus sparsit in orbē, per suos filios hæreticos, semper micat tamen. Enimuerò neque argumenta, illorū, neque vaframenta, neque imposturæ potuerunt veritatē fidei peruertere, imo vexatio hæreticorū dedit intellectū catholicis, vt clarius & eruditius intelligerent scripturas, quā prius intelligebāt. ℂ Lux igitur diuina inter peccatores & malignos homines lucet, & luxit, at verò peccatores nō potuerūt lucē Dei obtenebrare, aut opprimere. Et in diuinis musis cōprehēdere, vsurpatur sæpè pro eo quo est capere. Vt cōprehēderūt Iesum Matth. 26. & 2. Cor. 11. Vt me cōprehenderēt. Et apud Ioānē. cap. 12. Adhuc in vobis modicū lumē est: ambulate dū lucē habetis, vt non tenebræ vos cōprehendant, id est, ne capiant vos tenebræ. Nō me latet vulgatos interpretes, verbū cōprehendere, retulisse ad actū intellectus, explicantes, non cōprehēdērūt, id est, nō cognouerunt. At vero mihi plausibilior est explanatio hæc altera, quā procursum, videlicet, per cōprehendere,

Hæreticis cunātibus peruertere fidē catholicā, cōtra successit, quia illustrior reddita est.

non actus intellectus negetur, sed potius victoria tenebrarū super lucē. Quā expositionem Theophilactus insinuat intelligens per tenebras mortē, & errorē, quę cōtra Christū non prævaluerunt: quia inuictū fuit semper Dei verbum. Demū quia neque humana falsitas, neque humanus potentatus, neque diabolica fraus, potuerūt euangelicam superare veritatē. Quippe hæc est victoria, quæ vincit mundū fides nostra, propterea, cū mundana omnia, quæ per tenebras rectè intelliguntur non potuerunt vincere diuinā veritatē, quę nomine lucis designatur, ideo commodè intelligimus hac ratione verbū Ioā. Et tenebræ eā non cōprehenderunt. ℂ Et Philippēses dixit Paulus cap. 2. esse in medio nationis prauę, inter quos addens, lucetis, vt luminaria in mundo. Sic quoq; lux Dei, quæ est euangelica veritas, à natione praua, impugnatur, at non expugnatur, sed lucet in mundo, ceu mundi luminare maius. Filij quoque lucis, lucēt in medio nationis prauæ, vt luminaria huius mundi, In mundo enim hoc micantissima sunt luminaria fuerunt apostoli, sancti martyres, &c. Et vt vnico succingā rē istā verbo Christus vita, veritas & lux est quæ tria Ioan. hoc euangelio cōprehendit, Christi vitā, mors nequiuit subigere, Christi veritatē mūdanæ calūmniæ non potuerunt subuertere. Christi lucē denique errores omnes obscurare nequeunt.

Omnes mundanæ & infernales tenebrę non potuerūt obtenebrare Dei veritatē

Dei veritas à natione praua impugnatur sed nō expugnatur.

ENARRATIO. XVIII. in caput primum.

ℂ *Fuit homo missus à Deo, cui nomē erat Ioannes.*

PRiore euangelij parte, quę hactenus diserta est, Ioānes sedulō nobis tradidit diuini verbi æternitatē, distinctionē à patre realē, vnitatē cū eodē essentialē illiusque infinitā virtutē, & scientiā. Quia verò hęc verbo Dei cōueniūt secūdū se, oportebat etiā declarare, quo nam pacto, hæc diuini verbi infinita maiestas, hominibus innotuerit. Hoc autē expositurus Ioannes hac posteriori hui⁹ euāgelij parte, subdit post priora, fuit homo missus à Deo, &c.

ℂ Hic nanque fuit eius, quę in verbo diuino, maiestas erat, præco clarissimus, & testis longe dignissimus, & præcursor strenuus. Huius clarissimi præconis Christi, vitā, & diuinos mores euangelista noster descri-

describere non curauit, quippe quos apud alios euangelistas diligenter scriptos aduertebat. Quare illa historia prætermissa, quod sui erat instituti dũtaxat persequitur, exponere, inquã, quis fuerit huius diuini, quod descripserat verbi, præco, & testis primus, per quẽ omnibus hominib' diuulganda erat diuini verbi infinita celsitudo. Hoc igitur instituens demonstrare, quis is fuerit verbis indicatis declarãq; dicens, Fuit homo missus à Deo. Obseruat Cyrillus lib. 1. cõm. in Ioã. cap. 7. notãter Ioannẽ dixisse cũ de Ioanne loqui incipit, stylũ mutasse, quẽ de verbo Dei texẽs sermonẽ obseruarat. De hoc enim loquẽs, In principio erat verbũ, scripsit, & perpetuo filo sermonisque contextura hoc verbo substãtiuo, erat, locut' est, iã verò de Ioãne loquens, non erat, sed fuit homo scripsit. Nã per verbũ erat quod non significat, efficientiã vel effectũ, sed existentiam diuini verbi, æternitas eiusdẽ exposita est, at per verbũ fuit, factum & mortalem fuisse Ioannem, voluit Ioannes ostendere; & ideo non conferendũ cum Christo. Græca autẽ eandẽ differentiã denotãt quia de verbo scribitur ἦν, erat, de Ioan. ἐγένετο, à verbo γίνομαι, quod significat fio, vel nascor. Et etiam si sumatur nonnunquã pro verbo substantiuo, ita tamen sumitur, vt efficientia seu effectus significetur. At verò Laurentius Vala contendit aptius trãsferendum, per extitit ἐγένετο, quam per fuit. Quia extitit significat idẽ quod euidẽter fuit, vel prodijt. ¶ Et Erasmus in annotationibus per erat transferri posse, itidẽ tradit, vt diceret, erat homo missus à Deo quia postea Ioannes ait, de Ioanne, Non erat ille lux. ¶ Cæterũ ratio hæc officit nihil, quippe, scribens Ioan. Nõ erat ille lux, negat maiestatẽ verbi congruere Ioãni, & nihil affirmat, æternitatis illi cõuenire imò negat, dicens non erat ille lux illa, at verò si dixisset asserendo, erat missus à Deo, iã verbũ denotans æternitatem si Ioanni tribueretur forsan quispiã deciperetur, existimãs illũ etiã esse æternũ, vt verbũ. ¶ Ad hæc Cyrillus probatã habet trãslationẽ nostrã, quia ipse legit, Fuit homo, & non erat, homo, & denotare mysteriũ supra dictũ docet, quæ Theophilact', & Græci alij nedũ Latini. Quod si Laurẽtius esset audiendus per, extitit, denotaretur Ioãnẽ fuisse abscõditũ, & tũ primo mũdo apparuisse. Vnde & foueretur error illorũ qui asserũt Ioãnẽ fuisse angelũ & tũ apparuisse in deserto forma humana indutũ. ¶ Neq; enim dogma hoc exiguũ habet autorẽ, sed Origenem in Ioannẽ tomo. 2. vbi quædã docet de Ioanne Baptista. Primũ est animã Ioannis fuisse antiquiorem eius corpore, quãdo hæc anima iuncta est corpori, tunc missus est Ioannes ad prædicandũ. ¶ Secundũ est plerosque angelos fuisse incarnatos, & fortassis vnũ horũ esse Ioãnẽ Baptistã. Probatque prolato loco Mala. 3. Ecce ego mitto angelũ meũ ante faciẽ tuã, qui præparabit viã tuam ante te. Neq; hoc mirũ est, dicit Origenes, si Ioãnẽ angelũ incarnatũ dixerimus cum Dei verbũ carnẽ assumpserit, quid ergo mirũ si ministri eius angeli voluerũt benignitati diuini verbi accepta carne ministrare. Tertiũ est Iacob dilectũ fuisse à Deo, & Esau odio habitũ, ad Rom. 9. quia anima vniuscuiusque horum, antequã laberetur in corpus ex meritis proprijs vel amicitiã Dei promeruit, vt anima Iacob, vel odiũ cõciliauit, vt Esau anima. ¶ Hæc dogmata merito Cyrillus in hoc cõm. & Hero. in epistola ad Pãmachiũ, & Epiphani' Salaminę episcopus lib. 2. Panarij. Et Theophilus Alexãdrię episcopus lib. 1. Paschalis acriter redarguunt. Cæterũ in præsentiã non est necessariũ in hæc dogmata agere, quę cõciliũ Chalcedonẽse reprobauit, & nos alibi contra illa longã fecimus disputationẽ. Sed sufficiat contra antiquitatẽ animarũ supra corpora, illud, proferre, Si anima est antiquior corpore & propter culpã, quã admisit, demersa est in corpus, quid dicet autor huius opinionis, de anima Domini Iesu num illa fuit antiquior suo corpore? Si affirmat, quid ergo lapsa est in corpus vt poenas daret proprij reatus? Hoc Origenes non cõcederet: nã qui venit ablaturus nostra scelera non sua reportauit quę luat scelera, neq; si reportasset illa diuino verbo copularetur. Igitur vnio animæ cũ corpore non est vt poenas luat antiqui ante corpus cõmissi criminis. Verũ hæc meminisse hactenus sufficiat. ¶ Quod verò nostro proposito cõfert, est tradere hæreticũ esse, Ioannẽ angelũ fuisse secundũ naturã, & incarnatũ fuisse vt Domino ministraret. Enimuero incarnatũ solũ credimus illud verbũ, de quo Ioã. meminit dicens, Verbũ caro factum

Laurentius Vala & Erasmus non probantur.

An Ioannes fuerit angelus.

Tria asserta ab Origene refutanda.

Animæ non suntantiquiores corporibus.

Angeli neque boni neque mali incarnari possunt.

¶ Quod si alia ratio non vrget, nisi illa, quia ad ministeriũ Domini incarnati, angeli sunt, vt quando Dominus ieiunabat, angeli ministrabãt, vtique cessante ministerio carnẽ deposuerunt. Igitur cum per carnis mortẽ illã deposuerint, quippe caro assumpta mortalis fuisset, concedendum erit angelos illos ministrantes Domino, iã mortuos esse, vt de Domino concedimus mortuũ fuisse carne illius defuncta ex cõmunicatione idiomatum. ¶ Et rursum verè comedisse angelos, & bibisse scriptura contradicente Tobi. 12. quæ omnia fuit heretica. ¶ Ad hæc Dominõ ministrare potuissent, etiã non verè accepta carne. ¶ Et quid si angeli sancti possint incarnari, cur non angeli mali? Igitur quidquid male fecerint in carne dignũ erit supplicio nouo æterno, vt quod bonũ præstiterint sancti corona noua æterna. Igitur resurgent angeli incarnati, & boni, & mali, & recipient premia noua suorũ nouorum in carne meritorũ. Verũ hec delyria missa faciamus.

Ioannes Baptista quo modo angelus.

¶ Quod antẽ ex Malachia conducit in suffragiũ suum, non est cõuinces: siquidem scriptura vocat sacerdotes angelos, & episcopos angelos. Malachias enim. cap. 2. scripsit, Labia sacerdotis custodiẽt scientiam & legem requirent ex ore eius, quia angelus Domini exercituum est. Et Ioannes in Apocaly. episcopos ecclesiarũ angelorũ vocat. cap. 2. & 3. Qua propter & Baptista appellatus est angelus, nõ natura, sed munere. Angeli enim Græcè, sunt Latinè nuncij: deferunt enim legationes diuinas, ad homines. Omnes enim sunt administratorij spiritus. Ioannes itẽ legationem diuinam detulit hominibus: Christũ enim adesse nuntiauit præsentẽ, quem Dei vates futurum prædixerãt. Neque te moueat vt Ioan. angelum incarnatũ esse credas, quia Lucæ. 1. Exultauit infans in vtero, hoc enim, non quia angelus erat effecit, sed Deo miraculosè operante.

ENARRATIO. XIX.
in caput primum.

¶ *Fuit homo missus à Deo, cui nomẽ erat Ioannes.*

FVit homo, vtique fuit verus secundũ naturã homo, at munere insigni decoratus, & nobilitatus angelico: Nanque angeli legati sunt diuini, legata diuina nobis legantes: at Ioannes maximus Dei legatus maximũ legatũ nobis detulit dicens, Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi. Qui post me venturus, ante me factus est. Medius vestrum stetit, quẽ vos nescitis.

Ioannes insignis Dei legatus. Ioã. 1.

At vero forsan sciscitatur aliquis, cur angelus Dei hoc legatũ non obiuit: siquidem angelus Gabriel missus est ad Mariã virginẽ, & angelorũ chorus missus est, vt pastoribus gaudium magnum nuntiaret de Deo infante recens nato, & angelus nuntiauit mulieribus Domini resurrectionem, & apostolis ascensionem Domini declarat dicens, Viri Galilei quid admiramini suspicientes in cælum, hic Iesus, qui a vobis assumptus est &c. Si ergo legatã hæc diuina, angeli sancti expleuerunt, cur etiã quã Ioannes Baptista præstitit, angeli nõ præstiterunt legationẽ?

Deus per prophetas nunciauit mysteria Christi ventura

Aduertendũ igitur est Deũ Christi arcana per Prophetas nunciasse futura, at verò illa iã esse cõpleta, per angelos suos demonstrare voluit, vt incarnationẽ diuini verbi, iam adesse per Gabrielem, & naturalia sua per angelos suos nũtiauit pastoribus, & ita de reliquis. Maioris enim nobilitatis est nũtiare Christũ iam adesse, quam polliceri vẽturũ. Quo circa nobilissimã hanc legationẽ, angelis suis cõmisit Deus, vt nobilissimis spiritibus, qui Deo astant iugiter.

Deus per angelos suos nũtiauit Christi mysteria cõpleta.

Cæterũ angeli sunt legati diuini, non generaliter apud homines, sed in particulari apud quosdam. Nãque angeli erudiũt homines, aut per occultam reuelationẽ interiorẽ, aut palã in corporibus assumptis exterius colloquendo. At vero vtroque magisterio angelico paucissimi sunt homines, qui illo digni sunt: ideoque raro hoc vtuntur magisterio, & sanctissimos solũ homines dignantur hac ratione erudire.

Angeli bifariam docent homines.

Quales prophetæ fuerunt, virgo sacra: pastores etiam credimus illos bethlehemiticos tales fuisse, &c. Verum quia generaliter homines non sunt tales, ideo ad generale magisteriũ Deus non angelos, sed homines mittit. Et hoc humanũ magisteriũ cõgruit hominibus: discipuli namque hoc amant colloquiũ familiare cũ magistris: id quod cum angelis habere nequeunt communiter homines. Sunt autem variæ & illæ longe præclarissimæ dotes, quibus hic homo à Deo missus insignitur locupletibusque prærogatiuis exornatur: & quod angelico sit nobilitatus legati munere, &

quod

Præclarissimæ dotes quibus Deus exornauit suũ præconẽ Ioãnem.

quod præsentia Christi mysteria iã adesse monstrauit, id quod vt supra docebamus angelorum est. Et hæc est insignis ratio, ob quam etiam angelus sit appellatus, & quod angelus de hoc Ioanne prophetizauit. Gabriel enim nuntiauit Zachariæ, hunc Ioannem futurum magnum coram domino. Et idem angelus, quod non vacat à mysterio qui Domini nuntiauit incarnationẽ Mariæ, nuntiat Elizabeth natiuitatem Ioannis. Et quod angelus propheticoetiam ore multo ante secula Ioãnis per Malachiã sit nominat⁹, & quod diuino spiritu dictãte, illi sit nomen inditũ Luc. 2. & quod locus propheticus illum prænuntians futurum angelum domini, à domino de Ioanne exponitur, ne cuiquam fas fuisset locum, in alium prophetam deflectere. Ideo Christus, locum hunc illustrauit interpretatione sua, vt fuit etiam interpres Esaiæ, loquentis de se ipso Spiritus Domini &, Luc. 4. Et demum in cumulum suorũ præconiorũ quod ore Domini fuit laudatus miris præconijs Matth. 11. vt veracissimum eum esse legatum Christi, credam⁹. Itaq; angelico, & prophetico, & spiritus Sancti, & Christi hic homo à Deo missus testimonijs illustratur. ¶ Fuit equidẽ hic homo aspectu exteriori natione terren⁹, mortalis, sicut cæteri homines, at cõuersatione in terra cælestis. Cui quã aptissimè cõgruit, quod Paulus de se ipso & cæteris apostolis pronũtiat, Conuersatio nostra est in cęlis. Hunc ergo hominẽ tanti exequẽdi legati ministrũ elegit Deus omnipotens. Vt quem angeli, & prophetæ, & Dominus ipse probatum habuerunt, homines quoque vererentur, & fidem illius verbis maximam haberent.

Ad Phil 3.

Missio visibilis & inuisibilis.

¶ Fuerunt, & aliqui prophetæ à Deo missi, sed non legationem tã illustrẽ obeundã sicut iste susceperunt. Maximus quidẽ est Ioãnes iste & inclytus in ecclesia Dei, cui cõcredita est cælestis hæc legatio, quæ hominẽ restaurat, angelos lætificat, inferosque exterret. ¶ Atqui vocant in dubiũ, qualis nã fuerit isthæc missio Ioãnis, an inuisibilis & interna solum, an visibilis vt fuit Moysi missio, & prophetarũ & apostolorũ. Nicolaus visibilem duxit esse, vt fuit aliorũ prophetarum: alijs aliud collibuit. Mihi tamen videor rẽ hanc certa decisione, nõ posse resolui. Quippe diuina, quæ poterant hoc docere oracula silent.

Quod vero mihi probatur magis est missionẽ hanc fuisse inuisibilẽ nẽpe per reuelationem internã. Etenim si missio esset visibilis, esset quidẽ mandata scriptis, nã ex eo fiunt sensibiles, vt alijs pareat, & in notitiã aliorũ deueniant: at quia supprimitur, insinuatur occultã fuisse. Et hoc idẽ Lucæ. 3. insinuatur, Factũ est verbũ Domini ad Ioannẽ filium Zachariæ in deserto. In deserto autẽ cũ sit facta hæc missio nihil opus erat sensibilibus signis. Et fortasse non omnes prophetæ missi à Deo, fuerunt per signa sensibilia missi, saltem istud liquido non constat ex diuinis scriptis. ¶ Tãti porrò fecit Ioãnes vt par erat, fungi hac legatione diuina, vt sub teneris annis antra deserti ciuiũ turbas fugiens peteret. Et deserens paternã Pontificis Zachariæ domum eremũ coluit: & parentũ delicias, atque diuitias cõtẽnens, solitudines, & bestiarũ domicilia pluris fecit.

Ioannes mittitur inuisibiliter.

Ioã. fuit eremicola. 30. annis autore Nicephoro. lib. 1. cap. 18.

¶ Quã obrẽ strenuè sibi concreditam obiuit legationem & verbo & opere illam absoluit. Verbo sanè, quia Christũ Dominũ sedulò prædicauit, illum declarans publicitus esse vnigenitum Dei patris, & esse morte sua ablaturũ peccata mundi. Ecce dicẽs, agn⁹ Dei, ecce qui tollit peccata mũdi. Mundi dixit, quia non Iudęorũ tantũ piacula venerit Dominus expiaturus, sed omniũ hominũ, esseque ecclesiæ spõsum aperta proclamauit voce, seque non sponsum, sed sponsi esse amicũ. Rursum Christũ esse verũ Messiam digito cõmonstrat quẽ lex adũbrauit typis multis, & prophetæ prędixerunt verbis non paucis.

¶ Adhæc sermone etiã suã est executus legationẽ: fastũ enim Pharisaicũ verbo illo terrifico deijciẽs, Genimina viperatũ, quis vobis demonstrabit fugere à ventura ira? hos sanè terrebat, quia illorũ contumacẽ animũ erga Christũ iam ex eremo præsenserat, cæteros verò blando eloquio permulcebat, vt deserta via mala, viã iustitiæ ingrederẽtur. Vnde militibus deprædicat, Cõtenti estote stipendijs vestris, neminẽ concutiatis, &c. Publicanis vero vt auaritiæ studio deposito bene & parta largirẽtur pauperibus, multaq; alia salubria monita illis instillabat: opere vero legationẽ explet suã mirabiliter, Iudæos enim præparãs ad baptismũ Christi, bap[tiz]abat ex aqua Iordanis. Et quod est omniũ m[axi]mè insigne, ipsum autorẽ, & sanctificato-

Ioannes sermone & opere strenuè functus est sua legatione.

rem baptiſmi, meruit ex eadem baptizare aqua. Hic primus pœnitentibus pollicetur regnum cęlorum. Matth.3. Pœnitētiam agite, appropinquabit enim regnū cælorum. Et quod ſummi priſci vates obſcurius & à longe vaticinati fuerant de regno cælorum, hic clara & de prope reſonat voce. Nempe, quia iam aderat, qui regni cęleſtis ianuas cito per mortem ſuam erat reſeraturus. Tandemque, vt glorioſiſsimè legationem ſuam comſummaret, inceſtū Herodis cum Herodiade acriter obiurgat, quā obiurgationem inceſtuoſus Herodes iniquo ferens animo, gladio huius legati cæleſtis caput amputauit. Sub Tiberio autem Cæſare priuigno Auguſti Cæſaris, hanc exercuit miſsionem ſibi à Deo impoſitam anno.15. Imperij illius Lucæ.3. & tertius annus agebatur, quo procurabat Pilatus Iudæā Tetrarchis Herode Galilææ, Philippo Iturææ, Liſania Abilinæ filijs Herodis & fratribus Archelai tyranni ſub principibus ſacerdotum ſeu maximis pontificibus, qui viciſsim fungebantur pontificatu, Ana, & Caipha. Nomē verò huius hominis à Deo miſsi exponit Euangeliſta dicens, Cui nomen erat Ioānes. Hoc nomen interpretatur, gratioſus, pius, miſericors. Nā Ioannan, & Ioannes eodem modo exponuntur, quæ ſanè omnia, quā congruant Baptiſtæ nō eſt quod multis agamus. Siquidē ex ſcriptura ſatis ſuperque patet, quā gratioſus Deo fuerit, is qui adhuc ex vtero matris ſuæ fuit repletus ſpiritu ſancto. Fuit quoque pius quia Dei colētiſsimus. Quandoquidem pro lege Dei tuēda funeſto Herodis gladio occubuit. Miſericors verò fuit, quippe, & ſi omnia temporalia reſignaſſet bona eremum petens vnde non habebat vnde pauperes aleret, cæterū illorum mirā geſsit curā diuitibus mandans, vt duas tunicas habēs, alterā exhiberet pauperibus. Gratioſus ſanè ipſe, & gratioſum deferēs orbi nuntium, quod agnus Dei iam aderat præſens, qui expiaturus erat mundi peccata, & ianuas cæli recluſurus. Vt enim gratiſsimus eſt Lucifer ſub aurorā exoriēs quia ſolem aduētare pronūtiat, ita gratus fuit iſte imò longe gratior orbi, qui ſolem iuſtitiæ Chriſtum iam adeſſe hominibus demonſtrauit, non ſolum viuētibus, ſed & vita functis, quia animabus ſanctis in lymbo deliteſcentibus, à morte ſua lętum attulit de Chriſti in orbe præſentia nuntiū, vt Grego. in homi. aduē. docet.

Nicepho. lib.1. cap.17.

Illuſtres nomen elatio- nes Ioā. Baptiſtæ.

Ioannes teſtis aduentus Chriſti apud viuos & mortuos.

ENARRATIO. XX.
in caput primum.

❡ *Hic venit, vt teſtimoniū perhiberet de lumine.*

Emphaſim quandam inſinuat, pronomen, Hic, demonſtrādo Baptiſtā. Quaſi dixiſſet, Euangeliſta hic, cui Deus concredidit ſummam de vnigenito legationem, qui non propria, ſed diuina autoritate, & iuſsione legatione eximia fungitur, hic venit vt teſtimonium perhiberet, Græce, vt teſtaretur non enim repetit μαρτυρίαν ſed ſubdit μαρτύριον vt teſtaretur: verum ſenſus idem eſt, ſiue hoc ſiue alio modo interpreteris.

❡ Finis igitur legationis Ioanni concreditæ exprimitur hiſce verbis ab Euangeliſta. Fuit nanque finis, vt teſtimonium perhiberet de lumine hoc eſt de Chriſto, quē ſupra lucem dixerat. Neque putes diuerſum eſſe lumen à luce, ideoque hic ſubeſſe myſterium. Nam vox greca φῶς lucem ſignificat, & quā ſupra & infra interpres expoſuerat lucem, modo exponit lumen.

❡ Et quidem philoſophis non idem lumē eſt, atque lux. Lux nanque eſt vt in fonte luminis, & eſt cauſa luminis, lumen vero effectus eius: verum theologi non hanc obſeruant differentiam. Quippe promiſcue vtuntur vtraque voce, ad ſignificandum idem. Vnde in ſymbolo cōfitemur, lumen de lumine, Patrem, qui eſt fons luminis & principium filij profitentes eſſe lumen. Et in vulgata loquela harum vocū itē promiſcuus eſt vſus. Ideoq; interpres hac delectatus eſt varietate interpretandi eandē vocem vt etiam fecit Ioan.12. Eraſmus, qui φῶς, primo tranſtulit per lumen, deinde per lucē, vt fecerat noſter interpres in verbis iſtis, Adhuc modicum lumē in vobis eſt, ambulate dum lucem habetis. Porrò autem, quia ſupernaturalia Chriſti myſteria facile vincunt ingenia noſtra, ideoque à nobis dū curſus huius vitæ labitur, videri nequeunt; neceſſe eſt illa per teſtes cōprobari, vt credantur. Naturalia enim, quæ phyſici diſſerunt, nō teſtes ſed rationes deſiderant: quippe quæ humanæ rationi ſubduntur. Quæ vero hanc admo-

Lux, & lumē philoſophis diuerſa ſunt theologis nō item.

Supernaturalia fidei mysteria testimonia poscũt non rationes conuincẽtes.

admodum superat, quia rationibus non possunt persuaderi, (fides namque, humanis argumentis non subiacet) ad huiusmodi persuasionem petenda sunt testimonia, & à testibus sunt habenda. Etenim apud homines, etiam eorum, quę non vidētur fidem faciunt ij, qui illa viderunt, vt qui Romam, aut Indiam viderũt.

¶ Quamobrem Ioannes mittitur à Deo in testimonium, vt testaretur Christum esse verum Meßiam in lege adumbratũ, & per vates diuinos promissum: ideò ait, Ioannes, Hic venit in testimonium, vt testimonium perhiberet de lumine.

¶ At sciscitaris fortaßis, si Ioannes mittitur in testem dignißimũ, inuisibilium supernorumque fidei mysteriorum, igitur cum nullus poßit testati nisi ipse viderit, igitur Ioannes habuit notitiam claram diuinorum mysteriorum. Caietanus hoc argumento permotus nõ formidat illatum concedere Ioann. Baptistam de supernis istis Christi mysterijs notitiam certam, & claram habuisse, aliàs non esset cur testis esset dicendus, si solum credidisset, & non vidisset.

¶ Porrò, si vera Caietanus narrat, Baptista habuit claram diuinitatis notitiam, & adhuc in carne degens erat beatus. Quod si dixerit, non fuisse beatum simpliciter, quia raptim vidit diuinitatem Christi, vti quę hoc qua facilitate conceditur, eadem negatur: quia nihil habet autoritatis, & multum nouitatis dogma hoc.

Caietan' nõ probatur.

¶ Quod si dixerit clarißimè nouisse Ioãnem Christũ esse Meßiam, at non Deũ, at si credebat Ioãnes Christum esse Deũ, etiam credebat esse Meßiam: quia nõ poterat esse testis perfectus, quod Meßias erat Christus, nisi videret quis erat Meßias secundum Caietani rationem.

¶ Ego verò lego Act. 1. Apostolos Christi missos fuisse in testes Christi: non tamen puto, quod Apostoli viderunt Christi diuinitatem tunc. Actorum namq; historia refert Christum dixisse Apostolis, Eritis mihi testes in Hierusalem, & omni Iudæa & Samaria, & vsque ad vltimum terræ. Viderunt sanè mortem Domini, Resurrectionem, Ascensionem, & miracula: at verò Christi diuinitatem non viderunt. Et nihilominus testati sunt Christum esse Deum, id quod non viderant. Miracula enim Christi, & transfiguratio sufficienter admonebant Christum ex modo faciendi esse Deum, at non clarè ostendebant illius diuinitatem, cessaret enim fidei meritum si euidẽtia fuisset diuinitatis. Et quod Ioannes inquit, quod scimus loquimur, & quod vidimus testamur, non illò referendum est, quò Ioannes doceat se vidisse clarè diuinitatẽ Christi, sed quia miracula Christi, quæ vt dicebam dudum admonebant sufficiẽter illum verum Deum, vidit Ioannes, & alij Apostoli, itemq; Christi doctrinam ex illo hauserant, ideò ait, Quod scimus loquimur, &c.

Miracula Christi non ostendebant illũ esse Deũ sed admonebãt illius diuinitatem.

¶ Dixetim Baptistam igitur non vidisse Christi tum diuinitatem, neque ad hoc missus fuerat, vt testaretur se vidisse Christi diuinitatem. At verò ex immediato Dei magisterio, seu reuelatione instructus est à Deo Christum esse verũ Meßiam, & esse verum Deum & hominem, & vnigenitum Dei patris, in quem omnia oracula prophetarum conueniebant. Ideò horum, quæ ipse immediatè accepit à Deo, vel per Angelum beatum, potuit esse testis. Nos autem non propriè sumus testes fidei, etiam si illam recipimus probamusq; testes illius, & credimus. Quippe nos non ex immediato magisterio diuino erudimur in fide, sed ex humano magisterio, quia fides est ex auditu ad Rom. 10. Cæterum Ioann. & Apostoli, ex immediata reuelatione diuina fidei arcana didicerunt. Vnde ea, quæ à Deo acceperant, illorum facti sunt à Deo testes, se illa accepisse à Domino, quæ tradiderunt hominibus, vt Paulus ait, Hoc enim accepi à Domino, quod & tradidi vobis. 1. Corint. 11. Et rursus ipse Paulus se Euangelium didicisse à Christo testatur, & non ab hominibus, neque per hominem. ad Galat. 1. Hanc item reuelationẽ adeptus Petrus, Matthæ. 16. fatetur Christum esse filium Dei viui. Et Dominus fidei hãc confeßionem magnificat, & beatificat, dicens, Beatus es Simon Bariona. &c. Ioannes igitur Baptista hoc cœlesti imbutus magisterio missus est à Deo, vt testaretur, se accepisse à Deo lucem mũdi, esse Christum.

Ioannes Baptista erudi' est immediate à Deo de rebus Christi super naturã

¶ Sed ais Ioann. 10. opera, quæ Christus fecit testimonium perhibent de Christo, igitur Ioann. testimonium superauit. Respondeo, non dixisse sola illa testari Christum

Christus vis miraculis cõfirmauit Ioãnis testimonium.

stum. Quia prius testatus est Ioann. Christum ante omnia miracula, quia Ioann. non ex Christi miraculis, sed ex spiritu docente testimonium perhibuit Christo. Porrò Christus suis miraculis cõfirmauit Ioann. testimonium.

ENARRATIO XXI. in caput primum.

Vt omnes crederent per illum.

Admonet his verbis Euangelista testimoniũ Baptistæ, non esse necessariũ propter Christum. Siquidem docente eodem Euangelista, cap. 5. Christus maius testimonium habebat, quam fuisset Ioan. habebat namque Patris, & Spiritus sancti testimonium. Quippe sub baptismo vox illa de cælo intonuit, Hic est filius meus dilectus, &c. Et ipsa volitans colũba super baptizato Domino illi attestabatur. Et Baptista inquit, Spiritus mihi dixit, Super quem videris spiritum descendentem tanquam columbam ipse est, qui baptizat.

Annotante autem Erasmo lectio Græca ambigua est, quia ambiguũ est, an pronomen Græcum αὐτῦ, sit masculini, an neutri generis. Quippe si masculini est, refertur ad Ioannem, & erat transferendũ non per illũ, sed per ipsum: vt sit sensus, Ioannes perhibuit testimonium de lumine, vt omnes crederẽt lumen, per ipsum Ioannem. Si verò neutrum est, erat trãsferendum per neutrum, vt omnes crederent per illud: & refertur ad lumen. Putà, vt omnes crederent Deo, per lumen, id est, Christum. Caietanus autẽ hunc amat sensum, quia nõ omnes crediderunt Christo per Ioannem: gentes enim non crediderunt Christo per Ioannẽ: sed per Apostolos. Et rursum, quia Ioannes non omnia credenda de Christo exposuit, sed Apostoli illa exposuerunt.

Caietanus nõ probatur.

Veruntamen mihi probatur magis vulgata expositio, vt de Ioanne sit intelligẽdus locus, vt scilicet, omnes crederent Christo per Ioannem, quippe quandiu non possumus decernere de pronomine Græco, cuius sit generis apud Euangelistam, sequamur quod Græci, & Latini expositores, videlicet, esse masculini generis. At verò difficilis videtur sensus hic, quandoquidem Matthæi. 11. Dominus increpat Iudæos, quia Ioannem non receperunt. Venit, inquit, Ioann. non manducans, neque bibens, & dicitis dæmonium habet. Et Lucæ. 7. de Pharisæis Dominus inquit, quod spreuerunt consiliũ Dei in se ipsis nolentes baptizari ab eo: quomodo ergo verum est, quod omnes crediderunt per illum? Aduertendum autem Ioannis prædicationem, & baptismum, fuisse veluti dispositionem quandam, ad prædicationem, & baptismum Christi. Et Christi prædicatio fuit veluti forma, & complementum prædicationis Ioãnis. Ioannes enim prædicans Christum hoc deprædicabat ipsum esse verè Mesiam promissum ex lege & prophetis, ad reliqua autem alia credenda de Christo, suos remittebat discipulos, vt à Christo discerent. Vnde Dominus sua prædicatione, & miraculis fidem, quam Iudæi imperfectam conceperant de Christo, ipse perfecit & compleuit. Et sicut artifex inferior præparat & disponit materiã, ad suscipiẽdam formam artis superioris, sicut Grammaticus discipulum præparat, vt erudiatur à magistro superiori. In quem prope modum Ioannes parabat mentes Iudæorum Domino Matthæi. 11. Et Mala. 3. quippe prædicatio, & baptismus Ioannis disponebant animos Iudæorum, vt crederent Christum esse verum Mesiam. At verò cætera omnia credenda de Christo, Christus docuit, ideoque Christi prædicatio, & opera compleuerunt & perfecerunt Ioannis doctrinam, & illam confirmauerant. Sic ergo omnes credunt per Ioannem, initiatiuè, & dispositiuè, completiuè autem, per Christum. Et quia per Iudæos, quos Ioannes docuit primo Christum deriuata est Christi fides ad gentes, ideò rectè mediate saltem omnes credunt per Ioannem.

Ioannes erat vt artifex inferior disponens mentes hominum ad Christum.

Christus perfecit doctrinam, & baptismum Ioannis.

Quòd verò, quidem id temporis rebelles extiterint prædicationi Ioannis, & baptismo, vt & modo plurimi non credunt, non tanti magistri culpa, sed reluctantis auditoris vicium est.

Quod si forsan obieceris, Christus est vera lux, igitur non eguit alia luce illum manifestante, siquidem lux ipsa se per se manifestat, quia quidquid manifestatur, per lumen manifestatur. Respondebis

lucem

Deus nō eget prædicatione humana vt se manifestet.

lucem diuinam vsque nō egere luce alia creata, quippe Deus si voluisset se manifestare potuisset humanis mentibus, sine interme dijs prædicationibus, vt etiam beatis ex potentia absoluta si vellet posset se clarè manifestare, citra interuentum luminis gloriæ, vt in. 4. Sentent. abundè discussimus. Cæterum pro sua infinita sapiētia, quæ potest præstare se solo, per medias exhibet causas. Ideoque potens redimere hominem, sine vitali crucis sacrificio voluit mediante illo redimere. Et quiporerat sine sacramentorum opera, hominem beare, per illorum tamen vsum genus hominum beare disposuit. Quamobrem Ioannem misit in Iudæam, vt testaretur Christum esse verum Messiam, vt ita sensim per illius prædicationē, & baptismum homines promouerentur, ad magnifica Christi mysteria excipienda, vt experimur solem paulatim aeris detergere tenebras, donec clara luce illustretur. Et hæc est hominum natura, quæ paulatim est deducenda ad finem suum assequendum. Istis adde Theophilactum exposuisse, vt omnes crederent in illum, vt referatur ad Christum, sed textu repugnante, vbi per, & non, in, legitur.

ENARRATIO XXII. in caput primum.

¶ *Non erat ille lux, sed vt testimonium perhiberet. &c.*

Græcus codex legit, Nō erat ille lux illa. Cum emphatico enim legit articulo: significatque hic sermo, Ioannem testem fuisse lucis veræ, non ipsam lucem: testem Christi, nō ipsum Christum. Id quod ipse confessus est. Matth. 11. Lucæ. 7. Et non negauit, se non esse Christum. Increbuerat enim id temporis rumor de Ioanne, quod ipse erat Christus, vt testatur Lucas cap. 3. Cogitantibus, ait, omnibus in cordibus suis de Ioanne ne forte ipse esset Christus. Et ad hoc pertinet etiam quod Hierosolymitæ miserunt primores suos, vt sciscitarentur à Ioanne, si ipse erat, quem ventu rum expectabant. Etenim si non opinarentur illum esse Christum, non tentarēt se certos facere, de sua opinione ex Ioan. responso. Quapropter etsi Ioannes semper perstitit in confessione veritatis, dicēs se non esse Christum, sed esse vocem illum proclamantem in deserto, & mentes Iudæorū ad illum suscipiendum mollientem. Cæterum Euangelista hoc idem inculcat modo, dicens, Nō erat ille lux, sed vt testimonium perhiberet de lumine.

Ioannes vox proclamās in deserto Christum.

At verò sancti Dei lux dicūtur in scriptura, ad Ephesios. 5. Eratis aliquando tenebræ, nunc verò lux in Dn̄o. Et Apostoli lucis nomenclatura ab ipsa luce donantur. Matthæ. 5. Vos estis lux mundi, & ipse Ioannes, item lux cognominatur. Erat lucerna ardens & lucens. Lucæ. 5. Cui etiam non inepte aptabis illud Psalmi, Paraui lucernam christo meo. 131. Vt etiam vocantur christi, fideles ipsi. Nolite tangere christos meos, Psal. 143. & dij appellantur sacerdotes & iudices, Et vt semel dicā, nomina diuina, quę Deo competunt per essentiam hominibus fidelibus communicantur, per quandam participationem.

¶ Quapropter quod Ioannes Euangelista modo negat, Ioannem Baptistam esse lucem, articulus emphaticus, cur negat illud, exponit, nempe non esse Ioannem lucem illam essentialem, & infinitam, quæ Deus est. At verò est lux ex participatione illius infinitę lucis; quam quò quis sanctior est, & Deo similior vberius participat. Deus namque est ipsum bonum, ipsa lux, & ipsum esse. Exodi. 3. Qui est misit me ad vos, & ipsa sapientia. &c. Creaturæ verò diuina participatione hæc hauriunt, vt dicantur bonæ & existentes, &c. Non erat ille lux, id est, non erat Ioānes ipse Christus, sed Christi testis, & præco: non erat Dominus, sed Domini singularis minister, & seruus. Non erat Agnus Dei, qui tollebat peccata mundi, sed huius agni proclamator insignis. Et esse se ministrum satis exponit dicens, se non esse dignum procumbendo soluere corrigiam calceamentorum Domini.

Ioānes Baptista minister & testis Christi fuit. Matthæi 11.

ENAR-

ENARRATIO XXIII. in caput primum.

Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominē venientem in hunc mundum.

SImiliter lucem modo scripsit Ioannes cum articulo, erat illa lux vera. &c. Itemque adhuc additur articulus, vt sit sensus erat illa lux; vel illud lumen verum, aut ipsum verum. Et quia dixerat dudū Ioānem non esse illam lucem, sed testem luminis, exponit modo, qualis illa lux, cuius testis erat Ioannes dicens, Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. Lectio autē hæc sit aliquantulum anceps: quia interpres vnam vocē Græcam φως, in eadem linea variè interpretatur, dicens, Non erat ille lux, sed vt testimonium perhibēret de lumine. Quòd si vertisset non erat ille lux, sed vt testimoniū perhiberet de luce, aut non erat ille lumen, sed vt testimonium perhiberet de lumine, textus præsens esset multò perspicacior. Nam subdens Ioannes post verba hæc dicta; Erat lux vera, quæ illuminat, &c. apertius est sensus Euangelistam, & Ioannem exponere Baptistam, Ioannem fuisse testem luminis, vel lucis, & hanc lucem, quam Ioānes testabatur esse lucem verā.

¶ Porrò autem etsi cōtextus iam sit apertus, quid scilicet, velit textus, nō est apertum. Cyrillus enim, cui subscripsit Theophilactus ad illuminationem creatiuam verba hæc referunt. Dei enim verbum illuminat omnes homines, creando in illis intellectum, quia omnes homines sunt intellectualis naturæ.

Exponitur Cyrillus, & quē Theophilactus.

¶ Porrò iuxta hunc sensum dicere oportebit illuminare Deum dormientes, & infantes in maternis vteris; & stultos, & amentes, imò & damnatos omnes, siue homines, siue dæmones: siquidem omnes isti sunt intellectualis naturæ.

¶ Porrò non subit locus scripturæ tradēs Deum illuminare dānatos homines, vel dæmones, imò lego, Introibit in progenies patrum suorum; & in æternum non videbit lumen. Psalm. 48. Et rursum, Quoniam impij in tenebris conticescent. 1. Reg. 2. Adhæc ista illuminatio est essentialis, at verò verbum, illumino, nō potentiam sed actum illuminandi denotat, quippe verbum actiuum est. Et simpliciter loquēdo nemo diceret infantem in vtero conditum illuminari à Deo, nisi miraculum fateatur.

¶ Nicolaus autem Lyranus distinxit triplex verum, aliud quod opponitur falso, vel mendacio, aliud quod opponitur figurali & vmbratili, aliud denique quod est per essentiam verum, cōtra participatum verum. Et intelligit locum hunc de lumine diuino, quod verum est sine mēdacio, quale non est lumē rationis humanæ, quę est mendax. Est enim Deus verax, & omnis homo mendax. — Triplex verū

¶ Rursum lumen diuinū, quod est Deus est verum, quia non figuratiuum, vel vmbratile verum, quale fuit lex Mosaica: que verax erat, at typica, & vmbratilis. Rursum est verum hoc lumen superans etiam legem Euangelicam, quia hæc, etsi vera sit, & vmbris futurorum non adumbretur, at verò est participatum verum. Illud porrò verū, quod est Deus, per essentiā verum est, à quo deriuatur omne verum, quia quod est simpliciter per essentiā tale, est principiū illius quod est tale per participationem. 2. Metaphys. Creaturæ autem sunt veræ per participationem, Deus autem est verus per essentiam, ideò ipse solus est lux vera. Iansenius quoque hunc sensum probatū habet, quē à Lyrano accepit.

¶ Porrò vt quod meus dictat sensus, referam; scito lucem comprehendere sub se sensibilem lucem, & intellectualem. Sensibilis vero lux, quædam est solum sensibilis, non tamen sensus, vt lux solis, & aliorum lucentium corporum, & huiusce modi lux manifestat alijs sensibilia, non tamen sibi, quia sibi non lux est sed alijs, quibus palam facit sensilia, colores, scilicet, & quæ colore sunt infecta. Est porrò alia lux sensibilis, quæ etiam sensus est, vt visus, & sensus interni. Enim uerò visus luce quadam gaudet, & sensus interni, & externi omnes, eatenus appellari possunt lux, quatenus manifestant, animalibus omnia sensibilia. Quamuis sensus externus, magis manifestat, & certius ostendit, quam internus sensus, idcirco apud Aristotel. sensus iste simpliciter sensus nuncupatur. Hæc igitur sensitiua lux, sibi manifestat sensibilia præsentia omnia — Expositio autoris. Lux sensibilis, lux sensitiua, lux intellectualis, creata & increata

omnia & absentia, quia per phantasiam, etiam absentia sensata iam sentimus, nam imaginatio est sensus quidam docēte Arist. At sensus est sibi lux, & non est alijs lux, quia visus meus mihi est visus, non alijs. Intellectualis autem lux etiam est lux meliori nomine, quia ostendit intelligibilia, & iudicat de sensibilibus.

¶ Est autem lux hæc duplex, alia creata, quæ est angelica, & humana, alia increata, quæ est diuina mens. At verò infinito interuallo hæc distant: siquidem lux creata intellectualis, est lux finita, & manifestans solum intelligibilia naturalia, at verò increata lux est infinita lux manifestans, vel est manifesta notitia omnium intelligibilium creatorum, creandorum, & possibilium. Et nullum intelligibile, nullùve manifestabile, siue per sensum, siue per intellectū fugit hanc lucem: quia omnia comprehendit. Et nullum horum est sibi proportionatum obiectum, quia omnia superat solumque sua essentia est sibi proportionatum obiectum, quia infinitum intellectum. Vnde quia hæc lux increata est infinita ideò est indeficiens: quæ enim finita sunt deficere possunt. Vnde Apostolus diuitias incertas vocat, & Dominus fallaces, quia facile deficiūt, & temporalia omnia bona ob hoc non appellantur vera bona, quia fugacia sunt, Eccles. 1. Vidi cuncta sub sole, & ecce omnia vanitas. Vana visibilia dicens omnia, quæ interitui subduntur, quia ipso interitu euanescunt, tanquam fumus. Et quanquam, quædam sunt, quæ interitui non sunt obnoxia, vt angeli, & animæ rationales, at verò hæc in nihilum redigi possunt ab ipso conditore.

Increata lux comprehendit vniuersa.

1. Timo. 6. Matth. 13.

¶ Quæ ergo deficiunt, vt sunt generabilia, & corruptibilia, hæc non dicuntur vera etiam collata ad æternum ens, quod Deus est. Quæ verò non subduntur interitui, illa quoque non sunt prorsus vera entia, quia quamuis nō deficiant, possunt tamen deficere.

¶ Iam verò in luce creata intellectuali duplex quidem defectus est, duplex vero tenebrositas, præter commemoratum, alteram quidem, quod non omnia intelligibilia manifestare potest: quippe nulla lux creata intellectualis hæc potest distinctè assequi. Vt in. 4. distinct. 49. disputauimus. Quo fit vt necessario laboret ignorātia multorum intelligibilium, vt ex dictis patet.

¶ Vnde lux hæc tenebras ex hac parte habet. Secunda tenebrositas est culpæ, quia huiusmodi lux culpa infici, & maculari potest. Vnde lux angelica obtenebrata est in diabolo & angelis eius, ex culpa: id quod Dominus insinuat, dicens, Ille mendax fuit ab initio, & in veritate non stetit. Ioan. 8. Itemque lux creata humana, huic se subiecit: Siquidem, homo cum in honore esset non intellexit, & similis factus est brutis insipientibus.

Lux creata intellectualis duplicem habet tenebrositatem.

¶ Quibus fit, vt verè dixeris lucem hanc intellectualem, non esse veram lucem, siquidem tenebris tingitur, & obscuratur.

¶ Contra vero sentire oportet de luce illa increata, quā memorans Ioannes. 1. Ioā. 1. inquit, Deus lux est & in eo tenebræ nō sunt. In hac igitur nulla est tenebra, vel potest esse, vel ignorantiæ, quia omnia sunt nuda & aperta oculis eius, & vbi est infinitas scientiæ, ignorantiæ nullus potest esse locus. Et quia prorsus est aliena hæc lux à tenebra culpæ, quia implicat diuinam naturam esse culpabilem, siquidē nullius præcepto superioris obstringi potest, quia illi subsunt vniuersa.

Lux increata nullis tenebris obscurari potest.

¶ Adhæc lux hæc est æterna, & ideo indefectibilis secundum suam substantiam. Vndeunde igitur, illa exploretur indefectibilis lux est, & non solum indeficiens. Vndecumq; cōsideretur, nihil admixtionis, vel habet, vel habere potest cum tenebris spiritualibus, ideoq; ipsa sola diuina lux, est vera lux, cæteræ luces non sunt vera lux, sed quod habent lucis ex huius participio consequuntur. Hoc ergo est, quod Euangelista insinuat dicens, Erat lux vera, hoc est erat lux sine vlla tenebricosa admixtione, erat lux indeficiens, erat lux indefectibilis, siquidem diuinum verbum Deus est, & ideo lux vera est. Diximus autem supra verbo Dei appropriari esse lucem, ratione suæ emanationis ex patre, ideoque Ioann. quod est commune S. Triadi esse verā lucem, Dei verbo appropriat.

ENAR-

ENARRATIO XXIIII. in caput primum.

¶ *Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominē venientem in hunc mundum.*

Græca non habent pronomē demonstratiuum hunc, sed τὸν, qui articulus est, quo infra vtitur Ioannes dicens, In mundo erat, & mundus per ipsum factus est, & interpres sine articulo, & pronomine eandem clausulā, extulit. Cæterū Origenes illo etiam vtitur, in Homil. ad Ioannē, quia legit, in hunc mundum. Exponens hunc mundum, significare non mundum hunc visibilem, quem cernimus, sed mundum inuisibilē, videlicet, Ecclesiam Catholicam, nam hanc illuminat hæc lux, fideles enim per aquam regenerationis illuminantur, inde enim consequuntur fidem, & gratiam iustificantem.

Baptismus illuminat. ¶ Augustinus verò ex hoc pronomine erasse Pelagianos docet, lib. 1. de peccato. meritis. cap. 25. credentes, animas infantiles, illuminatas esse à Deo, quando primo formant sua corpuscula. Siquidem putant hoc proferre Ioannem dicētem, Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominē venientem in hunc mundum, igitur quando formant corpora illuminantur.

¶ In quem lapidem quoque hæretici huius æui, vt Lutherus, cum suis impegerūt. Quippe cum insaniret semel dicens baptismum sine fide actuali non iustificare, quia iustificationem non baptismo, sed fidei, tribuunt. Cum sibi autem opponebatur paruuli per baptismum iustificatio, respondebat illum habere fidem actualem. vt Pelagius, quia vniuersam iustificationē meritis tribuebat, paruulos credit etiam meritum habere, qui discretione tum potiebantur à Deo illuminati. Quæ vniuersa sunt dogmata hęretica, vt nos, in. 3. Sent. vberius disseruimus. Lutherus cū Pelagio vsū rationis præbet infantib⁹

¶ Augustin⁹ verò loco præcitato propter pronomen, Hunc, putat Ioannem distinxisse hunc mundum, à paradiso terrestri, quia si inde non discederet homo in tenebras huius seculi, non esset à Deo illuminandus verum ideo illuminatur, quia indiscessit.

¶ Porrò Ioānes articulo vtitur, quem Hispanè reddes, al mundo. Et vsus est articulo hoc, vt significaret Christum esse lucem veram, non ad illuminandos hos, vel illos homines solum, vt Iudæos, vel Græcos solum, imò ad illuminandum est hæc lux totam vniuersitatem hominum, quæ sub cælo est, vt Petrus exposuit. Act. 4. Non est datum nobis sub cælo aliud nomen, in quo oporteat saluos fieri & Ioannes. 1. Ioan. 2. Ipse est propitiatio non solum pro peccatis nostris, sed totius mundi. Vnde Dominus. Marc. vltim. Ite in vniuersum mundum. Lux namque hæc non erat sub modio ponenda, Matthæ. 5. Marc. 4. vt lux veteris legis, sed super cā delabnim, idest, in omnes nationes effundenda. Quid autem sibi velit Ioannes in verbis commemoratis non est in procinctu exponere. Quandoquidem Esai. 6. Excæca ait Domin⁹ cor populi huius. Si ergo Deus excæcat, qui fiet vt illuminet? Christus est lux vniuersalis.

Emerserunt autem huius loci expositiones variæ. Quidam enim, vt Chrysost. & Theophil. intellectum volunt Ioannem, Deum esse lucem illuminantem omnem hominem, quātum est ex parte lucis, quæ de se parata est ad illuminandum vniuersum hominum genus. Si verò quidam nō illuminantur sibi succenseant, vt qui sitit, & habens fontem paratum, non bibit ex fonte, si pereat siti illi vicio dabitur iuste, quia aquam fontis parati ad præstandum potum neglexit. Variæ expositiones.

Alij verò, vt August. in Enchi. cap. 103. aliter intellexit locū: illuminat sanè, omnem hominem, venientem in hunc mundū, quia nullus illuminabitur nisi ab hac luce, quem Rupertus in cōment. sectatur.

Alij autem aliter hoc extricauerunt, illuminat omnem hominem, quem illuminat, vt per ostium ciuitatis omnes ingrediuntur in ciuitatem, nempe qui ingrediuntur.

Alius item est sensus, vt distributio sit non pro singulis generum, sed pro generibus singulorum: quanquam homo non est genus, vt animal, vnde verū est, quod omne animal fuit in arca Noetica iuxta hanc distributionem. Cæterum, quia etiā si multi damnabuntur, veruntamē ex omni natione, & tribu erunt qui illuminentur, ideò verum est, Illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. Porrò autem aduertēdum est vniuersales pro-

Vniuersales propositiones in scriptura sumendæ sunt sæpè secundũ vulgatum loquendi moré & non ad rigorem dialecticum.

propositiones in scriptura accipiendas secundum vulgatum loquendi morem, & non ad rigorem vniuersalis significantiæ vsurpantur, vt apud dialecticos: vt. 1. Corint. 15. Sicut in Adam omnes moriũtur, ita in Christo omnes viuificabuntur. Et rursum ibidem, Omnes quidem resurgemus, sed non omnes immutabimur. At verò multorum extat decretum non omnes morituros, sed aliquos viuos rapiendos ad æthera. Et rursum si de vita spirituali agatur, non omnes viuificantur in Christo, imò pauci collati ad non viuificatos. Multi enim sunt vocati pauci verò electi, & ad Rom. In Adam omnes peccauerunt. cap. 6. At verò excipitur necessario Christus ab hac vniuersali, & Ecclesiæ excepit pietas beatam matrem eius. Ad hæc, Quidquid, inquit, petieritis patrem in nomine meo, ipse dabit vobis. At verò multa petimus sub hoc nomine quæ non impetramus, aut quia malè petimus, aut si benè non oportebit illa impetrare, aut propter alias causas. Talis quoque est huius vniuersalis propositionis quam differimus conditio. Veruntamen si Cyrilli arridet interpretatio de illuminatione creatiua propositio hæc, illuminat omnem hominem venientem, &c. vera est secundum rigorem dialecticum, siquidem omnes homines præditi sunt lumine intellectuali: id quod rectè dixeris, esse illuminationem naturalem. Verum si de gratuita illuminatione sit locus intelligendus, redditur intellectu difficilior, vt priora docent.

Illuminatio naturalis, & gratuita.

¶ Ego verò locum intelligerem, Deum omnes vocare ad illuminationem hanc obtinendam, & hoc est quod illuminat omnem hominem venientẽ in hunc mundum. Quippe omnes homines vocat, vt velint ab hac immensa illuminari luce, & obtemperantes vocationi actu illuminat: alios verò negligit. Vt parabola euangelica de vocatis ad nuptias nos admonet. Matthæ. 22. Quo fit, vt verbum Esaiæ, excæca cor populi huius, non sit audiendũ, quasi verò Deus sit autor nostræ spiritualis cæcitatis, hoc enim falsum est, quia Deus non est autor, sed corrector nostræ culpæ. At verò meminisse oportet Hebræis esse familiare, id quod Latinis non est inconsuetum, vti tempore vno, pro tẽpore alio. Quapropter imperatiuo modo vsurpant sæpè pro indicatiuo. Excæca, idest, excæcabitur. Enimuerò quia verbis Esaiæ non præstabãt Iudæi fidem, imò potius illa negligebant, ex prædicatione Esaiæ acceperunt occasionem maioris induratiouis, ideò ait Dominus, excæca cor populi eius, idest, prædicabis illis, & ad tuam prædicationem erũt duriores. Lege si iuuat declamationem nostram ad hoc Esaiæ caput de excæcatione cordis.

Hebræi modũ vsurpant pro modo.

¶ Scitò tamen hæreticos ex verbis istis captasse occasionem delirandi. Quia enim inquit, Ioann. venientem in hunc mundum, animas dixerunt esse corpore antiquiores, nam qui venit prius erat, quam venisset. Id quod Origenistarum fuisse placitum supra demonstrauimus illò referentes, illud Malachiæ. 13. Iacob dilexi, Esau odio habui. Propter mala enim merita, quæ anima Esau exhibuit, antequã in corpus veniret fuit odio habitus, contra verò Iacob propter bona merita fuit Deo gratus.

Hæreticũ dogma.

¶ Verum quam abhorreat à vero dogma istud supra meminimus. Propterea dicamus venire, hoc loco non significare motum localem ex vno loco, in alium locũ sed idem est quod extare, vbi prius non erat. Generatio igitur hominis, hic dicitur aduentus eius. Quia post generationẽ eius est in hoc mundo vbi prius non erat, vt si dixeris ex non esse, in hoc mundo venit ad esse in mundo.

¶ In quem modũ intelliges Sap. 8. quod scriptum est, veni in corpus incoinquinatum. Non enim anima Salomonis erat in cælo prius, quam in corpore, sed quia adepta fuit corpus sine defectu, ideò ait, Veni in corpus incoinquinatum. Et quid, si animæ secundum Origenem ex peccatis demersæ sunt in corpora luituræ pœnas, quomodo anima Iacob erat Deo grata? siquidem demersa fuit in corpus vt luat sua peccata, quæ prius commiserat?

Locus libr. Sap. exponit.

¶ Lux ergo hæc vera omnes vocat ad suã illustrationẽ, & sibi obtemperantes illustrat illustratione suæ gratiæ, non obtemperantes ab illustratione repellit. Sed ais, pueri qui in originali moriuntur, non vocãtur, cur repelluntur igitur ab hac illustratione? Respondebis omnes homines esse indignos hac illustratione diuina, quia filij sunt iræ à conceptione sua. Esse autem filios iræ est esse Deo offensos, &

infestos, idcircò indigni sunt illustratione hac gratuita.

¶ Porrò si quidam illustrantur, istud tribuendum diuinæ clementiæ est. Si alij verò in tenebris relinquuntur, diuina hoc exigit iustitia. Enimuerò si omnes illustrarentur, nullus locus diuinæ iustitiæ relinqueretur: sicut si omnes in tenebris cõquiescerent, nullus locus extaret diuinæ misericordiæ.

Mirabilis Dei dispensatio circa genus humanũ.

¶ Quamobrem disposuit æterna, & inscrutabilis Dei Sapientia ad eam rationẽ temperare suam erga genus humanum dispensationem, vt misericordiã, & iustitiam suam erga illud exerceret. Vnde ex adultis quosdam illustrat, vt fideles, alios verò in tenebris suis delitescere sinit, vt infideles. Circa illos quidẽm impartiens suam misericordiam, circa hos vero suam exercens iustitiam, vt qui in sordibus suis sunt sordescant ad huc. Itidem circa paruulos eodem Deus temperamento vtitur; quosdam enim disposuit, vt ex aqua baptismi regenerentur, & regeneratos è medio tollit, alios vero disposuit sine regeneratione perire, in hos iustitiam suam, in illos misericordiam exercens. Quamuis circa omnes homines suam exercere vindicẽm iustitiam si voluisset iustè posset: quia totum genus hominum ex propagatione, est illi odiosum. Cur autem in hos misericors ostẽditur, in illos vero vindex, respondebit tibi Paulus ad Rom. 9. O altitudo diuitiarum scientiæ & sapientiæ Dei, quam incomprehensibiles sunt viæ eius. Sed de his satis quia in. 1. Sent. multa de re hac à nobis sunt dißerta.

¶ Vt ad priora autẽ remeet oratio scito Aristotelem. 2. de genera. animalium dixisse animam intellectiuam venire de foris, vt doceret non esse eductibilem de potentia materiæ, id quod Ioann. modo insinuat dicens, Omnem hominem venientem in hunc mundum. Significat enim animas humanas de foris venire, quia ex diuina creatione, non ex humano semine procreantur. Quapropter nemo dixerit bruta venire in hunc mũdum, quippe animæ brutales educuntur ab agẽte, ex seminis potentia, vt pullus ex ouo, &c. Christus igitur lux est illuminans, & non illuminatus; Prophetæ, Apostoli, Ecclesiæ doctores lux illuminans & illuminata: Cæteri fideles, illuminantur sed non illuminant, ideo solum ipse Christus, qui est Dei verbum est lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum.

ENARRATIO XXV.

in caput primum.

¶ *In mundo erat, & mundus per ipsum factus est.*

Tertia Euangelij lectio.

Quia dixerat suprà Ioannes Verbum esse in principio, vnde fortassis subreperet cogitatio hoc Verbum esse extra mundum hunc visibilẽ, & ab eo semotum exponit modò, hoc verbum esse intra mundum, etiã si extra mundum sit, vt erat in principio, nihilominus intra mundum est. Et ideo ait, in mundo erat. Duo autem docet, & quod in mundo erat, & quod mũdus per ipsum factus est. Primum horum significat diuini verbi infinitam esse essentiam, quia totum mũdum replet sua essentia: est enim in mundo Deus repletiuè, non circunscriptiuè, aut diffinitiuè. Quia quæ hoc modo sunt proprijs sunt cõtenta locis, & alia simul subire nequeunt: verum Deus omnia replet suprema, media, & infera: ideò ait, in mundo erat. Non sicut alia sunt in mundo, ita verbum erat in mundo, at mul to excellentius: verbum enim est in mundo, vt continens mundum, portansq́; omnia verbo virtutis suæ, cõseruat enim omnia, & cooperatur creaturis omnibus, & præsens est omnibus, & intimum omnibus: neque solum præsens per operationem, sed per essentiam & clarã vniuersorum notitiam. Creaturæ autem sunt, vt contenta ab hoc verbo, vt portata ab hoc verbo, vt effecta ab hoc verbo, vt directa ab hoc verbo, vt pendentia ab hoc verbo, vt partes mundi totum integrantes mundum, non vt principes mundi, quia nulla creatura vniuersitatis rerum principatum gerit, sed verbũ Dei princeps est vniuersorum, quia vniuersa sunt propter ipsum, & non ipsum propter vniuersa. Et verius hac ratione expones, quam vt Caietanus exposuit esse, dicens, verbum in mundo, tanquam exemplar in exemplato. Siquidem exemplar est in exemplato, vt in signo, vt domus externa est signum domus internæ,

Dei verbum est in mundo alio modo q̃ creaturæ sunt in mundo.

Caietan⁹ nõ probatur.

internæ. Et nõ est propriè exemplar causa efficiens exemplati, sed solum exemplaris, quia secundum eam editur exemplarum. At verò verbum est in mundo, non solum, vt in signo, quia hæc non est realis existentia: domus enim idæalis nõ realiter est in domo visibili, at verbũ realiter est in mũdo, vt ipse Deus, quia verè Deus est. Deus autem est in mundo verè & realiter, secundum essentiam, præsentiã, & potẽtiã, vt in. 1. Sent. exposuimus.

¶ Conuenientissimè autem Ioannes hoc adiecit, In mũdo erat, & quod tu scias est tertia euangelij huius sectio.

Tres sectiones euãgelij.

¶ In prima enim sectione, ostẽderat diuinitatem verbi, &c. in secunda verò eiusdẽ omnipotẽtiam demõstrarat dicens, Omnia per ipsum facta sunt, & reliqua. In hac autẽ explanat hoc summũ & præexcelsum super creata omnia verbũ nõ esse semotum à mundo hoc, quem videmus. Forsan enim ex nimia illius maiestate, quam Ioan. prædixerat cogitaremus hoc verbum esse semotum ab vniuersitate omnium creatarum rerũ, proindeq; fugere humanã notitiam, & vicio hominibus nõ esse dandum si hoc verbum nõ cognoscerent, neq; colerẽt. Propterea igitur explanat modo hoc verbum in mundo esse, & illi esse intimè præsens, quia mundus per hoc verbum factus est, & ideo mundũ teneri colere hoc verbum, quia est factura illius, & factura tenetur colere factorẽ. Vt ergo Ioannes carperet mundanã hominũ desidiam nõ colendi Dei verbũ, ideò ait, in mundo erat, Id quod Paulus ait, Nõ lõge est ab vnoquoq; nostrũ Act. 17. Quapropter si ab hominibus distasset lõgè hoc verbum, forsan causam iustam potuissent obtendere ignorãtiæ eius: cum autem nõ lõgè sit ab hominibus, sed sit in mundo cũ hominibus, non relinquitur ignorãtiæ, & cultus nõ exhibiti iusta excusatio. Ad hũc quoq; modũ colligebat Paulus ad Rom. 10. Ne dixeris in corde tuo, quis ascendet in cœlum, hoc est Christum deducere, aut quis descendet in abyssum, hoc est Christum suscitare? Sed quid dicit scriptura? Propè est verbum in ore tuo, & in corde tuo, &c.

¶ At forsan sciscitaris, nullius culpæ videtur fuisse, verbũ Dei ignorare homines, quandoquidem etsi vitio sit maximo vertendum hominibus, quod contẽpto vero Deo, Deos mendaces colerent, cæterum quod verbum Dei ignorarent, & illud legitimo cultu non honorarent, nõ est cur illis vitio vertatur. Quia etsi diuinitas ex creaturis pateat hominibus, non tamen diuinitatis paret Trinitas: quandoquidem hæc ex mundo sensibili isto cõspicua esse nequit, vt in. 1. Sent. abunde deducitur.

Trinitas nõ est conspicua ex creaturis.

¶ Respõdetur mundũ non ob hoc carpi à Ioanne, quia verbum Dei ante Euangelica præconia non cognouerit, neq; coluerit, hoc namq; inculpabile erat. Verum mundũ carpit, quod Dei numen non solũ nõ cognouerit, imò maximã cõtumeliã illi intulerit creaturã colens spreto creatore. Et quia Dei verbum hoc numen diuinum est, idcirco irrogantes sua socordia iniuriam diuino numini homines, eandem irrogabant Dei verbo. ¶ Obiurgans ergo Ioannes mundũ quia verbum non coluit, apertè ostendit diuinitatem verbi eãdem esse quæ Dei vnius est. Et ideo adiecit & mũdus per ipsum factus est, vt ex duabus causis omnẽ prætextum præscindat, excusationemq; omnẽ auferat à mũdo cur ipse non coluerit diuinitatẽ verbi. Dixerat enim verbũ esse in mũdo, vnde mũdus ꝙ sibi præsens erat ex creaturis, colere debuisset, & addit nouã rationem, & mũdus per eum factus est: vnde quoque mundus obstringebatur colere verbi diuinitatem, vt creatura creatorem. ¶ Forsan autẽ & titillabit animum noua dubitatio, cur inculcat denuò mundum esse factum à verbo quod iam supra docuerat dicens, Omnia per ipsum facta sunt? ¶ Aduertes porro vt titillatio hæc sedetur, mundum ab Arist. 1. de cœlo. tex. cõm. 95. & 96. finitum, aggregationẽ esse ex omni corpore sensibili, aut esse extra quem nulla est materia. Iuxta quã rationẽ mundus nõ includit angelos, qui nõ sunt sensibiles, sed solũ intellectuales substãtiæ, & nõ sunt materiales, sed materiæ expertes. Verũ mũdus cõprehẽdit machinã vniuersorũ sensibiliũ, quę sunt cæli, elementa, mixta. Et videtur hac ratione mũdum vsurpasse modo Ioannẽ: quia obiurgãs, mũdũ, inquit, Et nõ cognouit eũ, at verò angeli cognouerũt diuinitatẽ verbi, nõ solũ quatenus diuinitas, imò vt verbi, q̃a in exordio creationis suæ imbuti fuerũt fide diuinę Triadis. Et rursum quia post hæc dicet, In propria venit. At verò nõ venit ad angelos, quippe ad Heb. 2.

Duæ rationes cur colẽda sẽper fuerit diuinitas.

Mũdus quid Aristoteli.

Angelos non apprehendit, sed semen Abrahæ apprehendit. In diuinis porro literis mundus variè vsurpatur, iam pro machina hac pulcherrima, quæ oculis spectantium vbilibet se obijcit spectandam. Iam verò pro mundanis & scelestis hominibus, id quod familiare est Euāgelicis literis. (Ioan. 7.) Vos, inquit, quia de mundo non estis, sed ego elegi vos de mundo, (Ioan. 14. Ioan. 16.) Et iterum, Si de mundo fuissetis, mundus quod suū erat diligeret, (Ioan. 13.) Et, mundus non potest odisse vos. Propterea item, mundus vos odit, quia de mundo non estis. Et cum ait, Mundus gaudebit, vos autem contristabimini. Et Ioan. 14. Spiritus sancti memoriam faciens docet esse spiritum, quem mundus non potest accipere, quippe in mūdanis hominibus, quia fallaces sunt Spūs sancti veritas nō commoratur. Iam verò pro sphæra corruptibilium & generabiliū. Ioā. 13. Sciens, quia venit hora vt transeat ex hoc mūdo ad patrem, id est, ex mundo caduco & fluxibili, ad cœlestem patriam. Iam autē pro genere humano, vt Ioan. 3. Sic Deus dilexit mundū, vt vnigenitū suū daret, Mūdum sanè, hoc est genus hominū. Et ad Rom. 6. Mors per peccatum intrauit in hunc mūdum, hoc est, in omnes homines.

(Variæ acceptiones mundi.) ¶ Frequens autē est scripturæ loquela vocare mundū homines mundanis rebus addictos. Obserua autē quod mundus idem est quod ornatus, vnde mūdus muliebris, ornatus mulieris latinis est: & quia hic mundus est longe lateq; ornatissimus, & splendidissimus, ideò appellitatus est mūdus. Quia verò homines plerīq; multi ille cti mundi pulchritudine, eiusdē tenētur, & inescātur illecebris adeo, vt propter visibilem pulchritudinē inuisibilem curare negligant, ideò quia horū affectus in mūdanis infigitur voluptatibus, à mūdo quē summopere amant, mūdus nuncupantur à diuinis literis. (Manichæi vęsania eliditur) ¶ In præsentia verò mūdus capitur pro vniuersitate rerū omniū visibilium, quando ait, In mundo erat, & mūdus per eum factus est, vt eliditur Manichæi væsania dicens, visibilē mundum malū esse, & à malo opifice editū. Sed obsecro quomodo Dei verbū erat in malo? aut quomodo quod factum est à Dei verbo bono malū est? Vniuersaliter igitur dixerat prius, Omnia per ipsum facta sunt, subaudiens, & visibilia & inuisibilia, nūc autem de visibili mūdo idem replicat clarius idē agēs, vt Manichæorū ora obstruātur, qui de inuisibili mūdo nō inficiabantur ab optimo opifice esse cōditum, at visibilem, insaniētes tāto gaudere opifice negabant. Verūtamen quia postmodū subdit, Et mundus eū non cognouit, videtur variasse Ioānes in mundi acceptionē. Etenim nō intelligit cælos, & elemēta verbum nō nouisse, sed homines, & hos non omnes negat cognouisse diuinitatē verbi, sed mūdanos, quia prophetæ & pij cognouerūt, ideò illos subintellexit appellatione mūdi. Vnde neq; intellexit angelos, vt supra dictū est. Quocirca mirū est, cur Caietanus affirmet mundū hunc vniuoce accipi, motus equidē est friuolo argumento. Vnus est, inquit, articulus Græcus appositus huic dictioni, mūdus, quæ hoc loco quater replicatur, igitur dictio vniuocā gerit significantiam. Quasi verò articulus addat aliā significantiā, nisi quādo emphaticè additur. Hìc autē nō additur emphaticè, neq; Græcis semper est emphaticus: sed generis, vel casus est demonstratiuus, vt Hispanè, *el hōbre, del hōbre, al hōbre, &c.*

ENARRATIO XXVI.

in caput primum.

¶ *In mūdo erat, & mūdus per ipsum factus est, & mundus eum non cognouit.*

Locus hic aptè satis explicaretur, si totus referretur ad lumē, de quo dudum ante hunc locū fecerat mentionē dicens, Erat lux vera, &c. Vnde si sic ederetur locus, Erat lumē verum, quod illuminat omnē hominē veniētem in hunc mundū, In mūdo erat (subaudi lumē illud ꝙ illuminat omnē hominē) & mūdus per ipsum factus est: & mūdus ipsum nō cognouit, plausibilis esset sensus, & citra vllā difficultatē legenti se offerēs, quantū ad Grāmaticalē obseruationē. Et Cyrillus quidē ad lumē retulit totū locū istū, & nō ad verbū. e. to. &. 1 t. Nisi huic cōtextui obstitisset relatiuum Græcū ἀυτὸν, quod sanè est masculini generis, & non potest referri nisi ad λόγος, qui etiā est masculini generis, & nō ad φῶς, ꝙ est neutrius generis. Quocirca ad verbū referenda est tota oratio, etiamsi siue de verbo enunties, siue de lumine, sensus idem est. Vnde interpres vulgatus trans-

tranſferens, Et mundus eum non cognouit, ſi tranſtuliſſet, λογος, per, ſermo, rectè conueniebat, Et mundus non cognouit eum, ideſt, ſermonem. Verum poſtquam tranſtulit verbum, oportuiſſet trāſferre, Et mundus non cognouit illud, ſcilicet, verbum de quo meminerat. Propter hāc autē, & alias huiuſcemodi cauſas multi oblatrant contra vulgatam editionem; verum Eccleſia Dei nō audit eorum oblatratus: quia ſecurius eſſe ducit ſolœciſmos, & defectus alios Grammaticales, ſi qui ſunt, æquo ferre animo, quam ſi propter illos corrigendos, noua legeretur in Eccleſia editio, dogmata fidei, quæ ex priori ſunt ſtabilita editione turbarentur. Quamobrem Cōcilium Trident. Seſſ. 4. ſtabilem hanc eſſe voluit editionem, quia nihil habet quod, vel fidem ſynceram, aut mores lædat, & magis læderet Eccleſiam, mutatio illius, quam ſolœciſmi eius lædunt, quippe qui ſalua fide permittuntur, etſi prohiberetur editio, forſan periclitaretur Eccleſiæ fides, aut ſaltem offenderetur vetuſtiſsima, & receptiſsima editione offenſa: verum de iſtis alibi.

Vulgata editio cur obſeruanda admiſſo etiā quod ſit in aliquibus non exacta.

❡ Sunt qui referāt relatiuū, eum, ad Deū, de quo dixerat, Et Deus erat verbum. At verò literæ cōtextus & ſermonis cōſequētia hanc relationem non admittit, vt vides. At verò interpres nō ſecundū vocem, obſeruat relationem, ſed ſecundum rem, quia tranſtulit, αὐτόν, in, eum, id quod in lectione Græca optimè refertur, ad λογος, qa de verbo ſit mētio, λογος, enim eſt maſculini generis. Obſeruabis deniq; nō ſemper verbum erat, denotare æternitatē, id quod ſupra annotauimus: & adeſt modo præſens locus idem docēs, In mundo erat ſubaudi verbum ab exordio naſcētis mūdi erat in mundo, non tamen æterno erat. Tunc igitur ſignificabit æternitatē, quādo ſcripturæ circunſtātia illud admonuerit.

ENARRATIO XXVII. in caput primum.

❡ *In propria venit, & ſui eum non receperunt.*

GReca lectio habet εἰς τὰ ἴδια ἦλθε, In ſua venit, annotāte Eraſmo, & indicante Auguſtinum in eam lectionem: legit enim, In ſua propria venit. Meo tamen iudicio, res hæc non magni refert, ſic, vel aliter transferre, ſiquidē idem ipſum intelligimus per proprium, quod per ſuum. Namq; ſuus hæres iuriſconſultis eſt proprius hæres. Intellexerunt autem Theoph. Rupertus, Nicolaus locū hunc de Iudæa regione. Venit enim Dominus carne aſſumpta in Iudæam regionem. Vnde ipſe teſtatur Matthæ. 15. Nō ſum miſſus niſi ad oues, quæ perierūt domus Iſrael. Et Actor. 13. Vobis oportebat primū loqui verbum Dei, ſed quoniam repellitis illud, & indignos vos iudicaſtis æternæ vitæ; ecce conuertimur ad gētes. Cæterùm ſi etiam intelligamus, In propria venit, & ſui eum non receperunt, hoc eſt, in mundum venit, & mundani eum non receperunt concinna erit expoſitio: ſiquidem cum ſuperiori textu conſentit adprimè. Dixerat enim, In mundo erat, & mundus per eum factum eſt, & mundus eum non cognouit. Hoc idem inculcat clarius dicens, In propria venit, vel in ſua venit, vt Græca habent, etiamſi idem ſenſus eſt, vt dicebam dudum. Tametſi concinnior eſt contextura, In ſua venit, & ſui eum nō receperūt, ex correſpondentia vocis ſua, ad vocem ſui, quæ non apparet inter propria, & ſui.

❡ Veniens igitur Dei verbum in mundū venit in ſua, quia mundus hic ab eo factus eſt, & ſui ideſt, homines mūdani eum nō receperunt, ſiquidem canēte Pſalm. omnia ſunt Dei. Domini enim eſt terra, & plenitudo eius. Et rurſum, Tui ſunt cæli, & tua eſt terra, &c. Et hoc eſt, quod dixerat, Et mundus eum non cognouit. Namque non cognoſcere Deum, eſt non recipere. At verò ſi obieceris, multos recepiſſe Euangelium Chriſti, ſcito multos eſſe vocatos paucos vero electos: ideoque rectè dicitur, & non cognouerunt eum. Quod ſi de Iudæis vertatur expoſitio pauciſsimi receperunt Euangelium ſi conferantur ad inobedientes, quia huc vſque perſiſtunt in ſua perfidia. Quamobrē non recipiētes Dei filiū carne veſtitum, apud illos agentem, & illos docentem aduentū ſuum, multo fœdius deliquerunt, quam gentes. Siquidem Iudaicus populus erat Deo familiaris populus, & ex quadam illi conceſſa prærogatiua dictus Dei populus. Exodi. 19. & Deut. 32. Et Chriſtus fuit ab illis æuis multis expectatus, &

Pſalm. 23.
Pſalm. 88.
Matth. 22.

per legem multis typis adumbratus, & per prophetas clarè promiſſus, &c. Vnde ex iſtis omnibus ſuboriebatur grãdis obligatio Dñm recipiendi. ℭ Porrò textus Euangelicus non ſolum videtur de Iudaica natione exponendus, ſed de omnibus mundanis hominibus. Siquidem hos omnes obiurgat Ioannes dicens, Et ſui eum non receperunt. Non enim ſolum Iudæi culpabiles fuerũt repugnãdo Dei verbo, ſed & gentes. Quare omnes obnoxij ſunt reprehenſioni, quãquam maiori patẽt reprehẽſioni illi quam iſti. Et, vt dicebam, idẽ dictu eſt, ſui eum nõ receperunt, quod modo ait, & quod ſupra dixerat, Mundus eum non cognouit. Mundus enim omnes amatores mundi comprehendit, non ſolũ Iudæos. Quod ſi obieceris Iudæos cognouiſſe Deum, illis igitur non poteſt aptari Ioan. ſermo, mundus eum non cognouit, dixerim tibi, cognoſcere in ſcripturis, non ſolum ſignificat actum intellectus, ſed affectus: quia igitur Chriſtum reprobauerunt, vt vineæ parabola docet, item, dixerunt, Nolumus hunc regnare ſuper nos.

Lucæ. 19.
Matth. 27.
Ioan. 19.

Et rurſum, Non hunc, ſed Barrabã, & nõ habemus regem niſi Cæſarem: ideò rectè illis congruit, non cognouerũt eum. Alia porrò eſſet dubitatio ſi cognouerunt Chriſti Deitatem, alia verò ſi ignorata Deitate, cognouerunt illum eſſe Meſsiam: quas in præſentia non duximus diſcutiendas. At apud hunc Euangeliſtam, vt ad priora regrediar, non ſolum inuenimus Dei filium veniſſe in propria, ſed veniſſe in mũdum Ioan. 16. Exiui à patre & veni in mũdum: quocirca apte explanabitur. In propria venit, quia exiuit à patre, & venit in mundum, venire autem in mundum, non eſt ſolum venire in Iudæam, ſed deſcendere in hunc orbem noſtrum, generabiliũ & corruptibilium orbem. Eſt ſanè verbũ caro factum in Iudæa ſolum apparuiſſe, hoc eſt in terra promiſsionis, & in hac miſit quaſi imbres eloquia ſua. Ideoque ibi venit perſonaliter, & veniens ibi in totũ orbẽ venit, quippe per legatos ſuos Apoſtolos euulgatus eſt apud omnes gentes, quia in omnem terram exiuit ſonus eorũ. Quo fit, vt generaliter ſit interpretandus ſermo ille, Et ſui eum nõ receperunt, non ſolum de perfidis Iudæis, ſed etiam repugnantibus Deo nationibus alijs.

ENARRATIO XXVIII. in caput primum.

ℭ *Quotquot autem receperunt eum dedit eis poteſtatem filios Dei fieri.*

Liberum hominis arbitrium verè liberum eſſe, & non titulo tenus, vt hoc æuo Lutherus auſus eſt affirmare, quando loci alij non perſuaſiſſent, hic ſolus perſuadere ſufficeret. Etenim ſi hunc iungis priori videbis, quoſdam non recepiſſe Dei verbum: at nunc ait, alios recepiſſe: igitur liberi eſt arbitrij recipere, aut non recipere Dei verbum. Quãdoquidem alij recipiunt, alij verò nõ recipiũt. Et recipiẽtibus dignitas inſignis conceditur, vt poteſtatẽ habeant, ad filiationem diuinam conſequendam.

ℭ Vnde etiamſi Ioãnes nõ expoſuit ſupplicium nõ recipientium, at ex propoſito præmio recipientiũ, ſubnotauit ſuppliciũ non recipientium. Namq; ſi recipientes ſubuehendi ſunt ad filiationẽ Dei, proindeq; ad hæreditatem Dei capeſſendã, nã ſi filij, & hæredes, hæredes quidem Dei, cohæredes autem Chriſti. E veſtigio item ſequitur non recipientes arcendos ab hac filiatione adoptiua, proindeq; ab hæreditate illa immarceſcibili repellendos, ab hac verò repulſi, neceſſario in barathrum ſunt depellendi.

Præmium recipientiũ verbũ Dei & ſuppliciũ non recipientium quale.

ℭ Obſeruabis autem ſermonẽ hunc Ioannis vniuerſalem eſſe, Quotquot autem, &c. Neque enim de Iudæis ſolum, aut Græcis, ſed de omnibus nationibus ſubaudiendus, quia apud Deum non eſt acceptio perſonarum, Petro teſtante, Et Paulo concinente, Quicunque in Chriſto baptizati eſtis, Chriſtum induiſtis. Non eſt Iudæus, neque Græcus, non eſt ſeruus, neque liber, non eſt maſculus, neque fœmina. Hoc idẽ aſſerit modo Ioannes, Quotquot autem receperunt eum. Vnde videtur & textum priorem, eſſe generalem, vt ſuprà admonebam, & non ſolum Iudæis aptandum.

Actor. 10.
Ad Rom. 2.
Ad Epheſ. 6.
Ad Coloſ. 3.
1. Timo. 1.

ℭ Porrò, quod ſequitur, Dedit eis poteſtatem filios Dei fieri, non eſt perſpicui ſenſus. Si enim dixiſſet, fecit eos filios Dei, aut dedit eis, vt eſſent filij Dei, plana eſſet interpretatio. At cum ait, Dedit poteſtatem, hoc ſignificare

videtur

videtur recipientes filium Dei non esse filios Dei, sed posse esse filios Dei. At verò qui recipiunt filium Dei, sunt credentes, & amantes filium Dei: isti autem iam sunt filij, quomodo ait posse esse filios Dei, quasi verò non sint actu filij Dei. Vnde Paulus ait, ad Galat. 4. Quoniam autem estis filij Dei, misit spiritum filij sui in corda vestra clamantem, Abba pater. Idemque commemorat ad Roman. 4. &. 2. Timoth. 1. idem insinuat. Si igitur filij sunt Dei, cur ait, posse filios esse Dei concessum sibi fuisse? Neque enim fas est diuertere ad sophisticas argutias, actum inferre potentiam. Et quia actu sunt filij Dei, ideò potestatem dedit eis fieri filios Dei.

Scriptura sacra simplici eloquio procedit, & non argutijs.

Enimuerò diuina scriptura simplici eloquio docet, quæ docet & non argutulis vtitur sermonibus. Theophilactus huius rei difficultatem trifariam soluit, aut, quod Ioannes intelligat perseuerantiam in filiatione Dei, vt sensus sit, Dedit eis potestatem perseuerandi in adepta filiatione Dei, id quod ante ipsum placuit Chrysostomo.

Variæ expositiones.

¶ Aut secundo, quod sermo fiat de catechumenis, quibus data est potestas à Deo per fidem fieri filios Dei, quia possunt regenerari ex aqua baptismatis.

¶ Aut tertio, quod magis illi probatur referre verba Ioannis ad adoptionem per fectam filiorum Dei. Qui enim verè credunt Christo tandem fruentur Deo, & tunc erunt verè adoptiui filij Dei. ad Roman. 8. Ipsi intra nos gemimus adoptionem filiorum Dei expectantes redemptionem corporis nostri. Et hæc tertia expositio arrisit Caietano. In cælesti enim regno perfecta erit adoptio filiorum Dei, quæ nunc desideratur, tametsi imperfectam fideles consequantur, quandiu hic agitur.

Caietanus refellitur.

¶ Verumtamen Caietanus, fortasis hunc locum expendit, non librata expensione. Etenim videtur ex prætextu sermonis dicere liberum arbitrium se habere passiue solum in sua iustificatione, id quod damnat Synodus Tridentina Sessio. 6. Canon. 4. & nos satis contra Henricum Gandensem in 2. lib. Sentent. disputauimus, & hoc idem sapit cathedra pestilentiæ Lutherana.

¶ Expendit autem hac ratione Caietanus. Non dicit dedit eis potestatem, vt se facerent filios Dei, sed vt fierent filij Dei. Sicut enim in naturalibus elementis est potestas, non vt se moueant sursum, aut deorsum, sed, vt moueantur; terra deorsum, & ignis sursum, ita Christi fidelibus data est potestas non efficiendi se ipsos filios Dei (actio enim hæc omnem creaturæ facultatem excedit) sed vt fierent filij Dei.

¶ At verò certum & indubitatum esse profitetur Ecclesia liberum arbitrium in sua iustificatione se mouere ad gratiam, Deo consentiendo inspiranti pœnitentiam. Et quamuis Deus suo dono donat pœnitentiam, est enim donum Dei, quando vera est, Paulo docente. 2. Timoth. 2. Ne quando Deus det illis pœnitentiam: nihilominus, etiam est actio liberi arbitrij pœnitere. Et hæc duo se admittunt esse dono datum, & esse actionem liberi arbitrij, ita quoque & esse filium Dei adoptiuum, ex diuino descendit munere, at verò nobis etiam coagentibus, loquimur de filiatione adultorum.

Filiatio adoptionis nõ cõtingit adultis sine actione liberi arbitrij.

Porrò si dixerit Caietanus (vt dicit) gratiam gratum facientem esse hanc potestatem, & nemo potest, nisi Deus hanc gratiam efficere, rectè quidem, cæterum, ad gratiam gratum facientem homo cooperatur, se disponendo ad illam: ideò etiam se monet ad illam dispositiuè, & non solum mouetur.

¶ Et quamquam solus Deus est gratiæ autor infundens illam, cæterum homo est Dei cooperator, se disponendo. Quapropter liberũ arbitrium dispositiuè cooperatur ad hãc potestatem vt homo fiat filius Dei.

Differuntur præfatæ expositiones.

¶ Et quidem si præfatas expositiones iusta lance libramus, videtur, non absolutere lectoris mentem. Siquidem, prima, quæ per potestatem intelligit perseuerãtiam in filiatione Dei, habet obiectionẽ, quia Ioann. non dixit, dedit illis perseuerantiam in filiatione Dei, sed, dedit eis potestatem filios fieri Dei. Aliud est autem perseuerare in gratia Dei, aliud habere Dei gratiã. Plerique enim grati sunt Deo, qui alioqui lapsi sunt, vt de Iuda Scarioth, exemplum promptum est.

¶ Porrò simul atque homo fit Deo gratus, iam est adoptiuus filius, etiam si non perseueret. Secundæ quoque expositioni

tioni obijciam, quia, vel catechumenus, est in gratia Dei, aut non, sed solam habet fidem. Si est in gratia Dei, igitur iam ille filius est adoptiuus. Quippe etiamsi non sit actu regeneratus, voto tamen regeneratus iam est. Vnde si moreretur particeps fieret diuini consortij, vt in c. 4. disputauimus, vnde argumentum semper viget, & textus expositionē aliam poscit. Postremo quoque expositioni, quæ probabilior reputatur, item est obiectio. quia textus non solum loqui videtur de potestate ad filiationē futuram, sed ad præsentem. Vnde non videtur, quod hoc velit, dedit potestatem, vt in futuro seculo sint filij Dei, imò quantum apparet de præsenti filiatione loquitur. Maximè quia ex subiunctis tollenda est ambiguitas. At Ioannes declarans hanc filiationem, subdit, qui non ex sanguinibus, &c. sed ex Deo nati sunt. Hæc autem natiuitas in præsenti accidit fidelibus. Neque probauerim, quod Caietanus inquit, hoc relatiuum, Qui, non referre eos, qui credunt, sed filios. Etenim clara luce constat ex litera Græca, diuersum esse verum. Siquidem τέκνα habet vbi nos filios, &, οἱ, vbi nos, qui, at manifestum est οἱ, non posse referre τέκνα, quia non conueniunt in genere, ideò non est antecedens huius relatiui. Quocirca hoc secundum, qui, refert eos, qui credunt: de quibus dixerat, ijs, qui credunt in nomine eius. Fortassis alius exponet locū hūc, dicens credentes habere potestatem filios Dei fieri. Quia fideles quamuis peccato mortali detineantur, tamen potestate potiuntur effici filios Dei. Aliud enim est esse filios Dei, aliud posse esse. Qui ergo fidē habet quāuis informē potest poenitere, & ita potest esse filius Dei. Qui verò infidelis est neque est filius Dei, neque potest esse Dei filius sub sua infidelitate manens. Infidelitati enim repugnat filiatio diuinæ adoptionis. Quippe sine fide impossibile est Deo placere. Vt autem sine fide est impossibile placere Deo, ita cum fide possibile est placere Deo. Quia etsi fides informis vera fides est, & potestas est ad fieri filium Dei adoptiuum. Quia si fidelis peccator resipiscit à peccatis iuxta fidem suam, tunc fit filius Dei.

Caietan' nō probatur.

Alia expositio noua.

Omnis fidelis habet potestatem fieri filium Dei, sed solus iustus est filius Dei.

¶ Porrò huic expositioni etiam obstat quod Ioann. ait datam esse hanc potestatem, ijs qui credūt in nomine eius: vnde videtur de fide formata sermonem habere. Quod si dixeris fidem informem etiam credere in nomine Christi, vera narras, at subdit Ioann. Qui non ex sanguinibus, &c. Sed ex Deo nati sunt. Huiusmodi autem nati ex Deo fidem vitam, non mortuam habent: quippe qui ex Deo nati sunt.

Reijcitur expositio.

¶ Iam verò post hos recensitas expositiones, quæ mihi germanior videtur est, si per potestatem intelligamus dignitatem, vt sit sensus, Dedit credentibus in nomine eius dignitatem fieri filios Dei, vel esse filios Dei. Etenimverò Græcè legitur ἐξουσίαν. At verò ἐξουσία, significat potestatem, & autoritatem, & ius in aliquā rem. Si igitur potestatem vertamus cum interprete est sensus subobscurus, si verò autoritatem sensus redditur apertior, Quotquot receperunt eum dedit eis hanc autoritatem, vt sint filij Dei. Nam pro fieri legitur Græcè γενέσθαι, quod verbum, iam per fieri, iam per esse trāsfertur, vt γένοιτο, fit, vel fiat. Si verò per ius transferatur sensus item fit aliquantum perspicacior, Quotquot receperunt Christum, ius habent, vt fiant filij Dei. Et sub hac ratione oportebit referre textum hunc ad consummatam adoptionem filiorum Dei, Quoniam omnes amici Dei viatores ius habent ad vitam æternam. In hanc sententiam habes Cyrillum capit. 10. exponentem potestatem per dignitatem. Et Erasmus in paraphrasi ad hunc locum. Et hæc expositio anfractibus caret, Et satis amica videtur Ioanni. Recipere autem Christum multifariam contingit, aut corporaliter solum, aut spiritualiter solum, aut vtroque modo. Recepit quidem Martha Dominum in domum suam corporaliter, & in animam suam spiritualiter eum credens esse Iesum filium Dei viui, & illum amore complectens. Itemque & Zachæus. Simon verò Dominum excepit in domum suam, vtique corporaliter, at vero non spiritualiter. Demum omnes illi, quos Dominus ait, Beati qui me non viderunt & crediderunt, recipiunt solum spiritualiter. Beatissima autem Virgo Maria, Filium suum vnigenitum mirabiliter recipiens vtrumque

Expositio germana textui.

Lucæ. 10.
Lucæ. 19.
Matth. 26.
Ioan. 19.
Lucæ. 7.

Recijcitur expositio

vtrunq; tenuit modū. Quippe Dominū gestauit in vtero nouem mensibus, & suprema fide illum credidit, & ardētissima charitate eundem est amplexa.

ℭ Rursum, qui recipit pauperes, aut prædicatores diuini verbi, & illos souet eleemosynis, aut alijs mulcet præsidijs Christum spiritualiter recipit: ipso docēte, qui recipit vos me recipit.

Matth. 10.

ℭ Quod autē Ioānes modo ait, quotquot autem receperunt eum, &c. de recipientibus Dominum fide & charitate intelligendum est. Namque de recipientibus corporaliter tantum non meminit. Receptio namq; hæc cum ex fide & charitate non proficiscatur, Deo non est accepta. Et hoc est quod Ioannes docere voluit, in verbis subiunctis. His, qui credunt in nomine eius. Hoc est recipientibus Dei verbum concessa est autoritas, vt sint filij Dei, aut ius est illis collatum possidendi vitam æternam, quæ est consummatio filiationis diuinæ secundum adoptionem, modo tamen recipiant credendo in nomine verbi. Græca lectio habet in nomen eius. At verò satis liquet ex hoc loco promiscuam esse lectionem, credere in nomen, & credere in nomine, & vnum pro altero sæpè accipi in Euangelicis literis. Vnde credere Deo, est aliquando idem quod credere in Deum. Et non semper obseruatur discrimen quod scholastici Theologi obseruant. Distingunt enim hæc tria, credere Deo, & credere Deum, & credere in Deum, vt nos disseruimus etiam. 3. Sentent. libro. Et scitè quidem distingunt, verum non est huius distinctionis inuiolata obseruatio in euangelicis literis. Vbi promiscua sunt hæc, credere illi, & in illum, & in illo, vt confiteri illum, & in illo. Et baptizare in nomen Christi, & in nomine Christi, vt probè Erasmus post Laurentium annotauit. Et sanè hoc loco credere in nomine diuini verbi, est credendo amare, & non solum credere quod Dei verbum est. Et sæpè hoc reperies apud Ioannem quale illud est. Ioann. 5. Qui verbum meum audit, & credit ei, qui me misit, habet vitam æternam. Quo in loco audire verbum Christi est credere verbum Christi. Et ait, quod qui credit verbum Christi, id quod est credere Christum, & credit patri, ille habet vitam æternam.

...xpositioque ...mana textu

Credere Deo & Deū & in Deū promiscua sunt in scripturis.

...uct. 10. ...uct. 19. Matth. 26. Ioan. 19. ...uct. 7.

Igitur credere in Deum, & credere Deo in idem recidunt, hoc in loco, nam si credere in Deum est credendo verbis, affectum totum referre in Deum, idem est modo credere Deo: quia sic credenti pollicetur vita æterna, quæ soli fidei non pollicetur. Et sunt ad hanc rationem pleraq; alia testimonia apud Ioannem.

Credere Deo aliquando est idē & credere in Deum.

ENARRATIO XXIX.

in caput primum.

ℭ *Qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt.*

HACTENVS expresserat Ioannes, quanta dignitate donauerit Deus credentes in nomine diuini verbi, nempe quod sint filij Dei adoptiui: quæ est secunda filiationis dignitas post naturalem filiationem. Naturalis autem filiatio nulli communicari potest creaturæ, vt neque natura diuinitatis, quæ creaturis repugnat. Verbo autem Dei communicatur soli hæc naturalis Dei filiatio, cui quoque diuinitatis natura communis cum patre est, & Spiritu sancto. Porrò adoptiua filiatio hæc communicabilis est rationalibus creaturis: vt & diuinitatis participatio, atque consortium. Et hanc impartiuit Deus, non omnibus hominibus, sed his duntaxat, qui credunt in nomine vnigeniti filij sui.

Filiatio adoptiua est secū da filiationis post naturalē dignitas.

ℭ Quod si Luthetani dogmatis assertor, iam obstreperet sufficere, ad filiationem hanc credere in nomine Christi, seu habere fidem Christi, quia Ioannes de sola fide meminit, vtiq; fides mortua non est à Deo tanto donata honore vt constituat filios Dei, sed hic honos tribuendus est fidei viuæ, seu vitali fidei, quę per charitatē operatur. Nam qui solum credunt in nomine diuini verbi, si quod credunt mente, affectu charitatis asymboli, effectum operis non exprimunt peccatores sunt, & criminosi: at quis nisi stupidi cerebri homo, diceret hos esse filios Dei? Neq; etiā quia Ioan. solū memorat credere in nomine verbi. ideò putādū est solū hoc suffice-

Assertio Lutherana eliditur.

Credere nomine verbi quid.

vt simus filij Dei: quandoquidem multa alia sunt credenda: quæ tamen omnia cõprehendit sub hoc verbo, in nomine eius. Vt ergo alia credenda sub hoc verbo subintelliguntur, ita & eadem esse diligenda haud dubium ex eodẽ intellexit verbo. Quod si sciscitaris, & quid est quod non dixit, His qui credunt in verbum, vel in filiũ, sed in nomine eius? Vtiq; dixerim scripturis hoc esse familiare vsurpare nomen pro re, iuxta illud, Quiá fecit mihi magna qui potens est, & sanctum nomen eius, Luc.2. Et Geñ.4. Hic cœpit inuocare nomen Dñi, id est Dñm, nomina enim supponunt pro rebus.

¶ Postquam igitur Ioannes expresserat dignitatẽ, ad quam subuehit Deus credẽtes verbo suo, modo ait, Qui nõ ex sanguinibus, &c. Quibus docet verbis, istam filiationem non esse carnalem, sed spiritualem, instar illius ex qua verbum nascitur ex Deo patre: sicut verbum enim nascitur sine tempore ex Deo patre, item credentes verbo ex tẽpore nati sunt ex Deo, Credentes enim verbo, fiunt mẽbra Christi, qui est verbum, & quia Christus est filius Dei, item & membra sunt filij Dei. Verum natiuitas horum filiorum, vel cõceptio, non ex sanguinum est cõmixtione, sed ex spirituali regeneratione. Porrò autem Augustinus non putat vocem, sanguinibus, esse latinam admodum, cæterũ interpres maluit abuti, hoc numero plurali qui latinis nõ erat in vsu, quã non explicare vocem Euãgelistæ. Per sanguines verò Theophilactus intellexit menstruũ mulieris, quia fœtus ex illo concipitur. Subdit autem quosdam fuisse genitos ex volũtate sola fœminæ, vt Samuel. 1. Reg. 1. alios verò ex voluntate viri, vt Isaac Gene. 21. quia Sarræ desierãt iam muliebria, Genes. 18. & menstruis non grauabatur: alios verò ex voluntate viri, & fœminæ. Vnde ait, Quamuis natiuitas Isaac nõ fuerit ex sanguinibus, erat tamen ex volũtate viri. ¶ At verò certum habeto Isaac compactum fuisse ex sanguinibus. Enim vero, etiamsi Isaac fuerit ex dono Dei, & non secundum ordinem naturę cõceptus, quippe parentes eius secundum naturam iam infœcũdi erant: Cæterum Deus fœcundauit parentes, vt illum generarent. Fuit igitur miraculum fœcũdare steriles, tamen fuit miraculum quod secutum

Theophil. expenditur.

fuit, scilicet, conceptio Isaac, quę fuit ex semine humano, vt cõceptio aliorum fœtuum. ¶ Quocirca ex menstruo Sarræ fuit coalitus, & coagmentatus. Per sanguines igitur intelligito commixtionem seminum virilis, & fœminini. Enimuerò habet vir senũ suum, quod est tanquam coagulum & forma, & habet fœmina itẽ semen, quod est ceu lac, & materia fœtus scriptura admonente, Nõne sicut lac mulsisti me, & sicut caseum me coagulasti? Et Aristot. contestante. Rectè autem semina sanguines dicuntur. Enimuerò sanè est sanguis quidam, qui ex superfluo sanguinis necessarij indiuiduo, à natura mandatur generationi prolis. Dealbatur verò, quia per vasa seminaria delatus in testiculos, ibi elaboratur, & perficitur depositoque rubro, albescit. Vt sanguis, qui fertur ad mãmillas fœminarum, qui ex nimia decoctione ex rubro trãsit in album: fit namque sanguis albus ex nimia decoctione. Nihil dissentio, an semen sit specie idẽ, quod sanguis, vel an decoctio eius mutat speciẽ, vt forte mutat decoctio massę in clibano, speciem panis illam faciens diuersam à pane. Hoc nãq; differere præsens non poscit institutum. Siue enim sit specie idem semẽ cum sanguine, siue nõ, quid ad Ioannem? Sufficiat dixisse, semen esse sanguinem, vel specie & substãtia idem, solo accidentali discrimine diuersum, aut quod verius videtur specie esse diuersa, cæterum quia ex sanguine emergunt semina ista, ideò sanguis dicuntur. Generatio ergo spiritualis filiorum Dei non ex sanguinibus fit, hoc est non paratur ex commixtione seminum, & masculi, & fœminini. Superat enim omnem commixtionem seminariam illius celsitudo. Neque fit ex voluntate carnis, exponente August. id est, ex voluntate fœminæ. Quia caro hoc loco fœminam significat, propter eius molliciem: & quia Adam illam carnem appellauit dicens Genes. 2. Hoc nunc os ex ossibus meis, & caro de carne mea. Significat igitur per hęc verba Ioannes commixtionem viri, & fœminæ. Nam vt vberius laudibus prouehat spiritualem generationem, illam commendat ex hoc nomine, quod non habetur ex coitu maris & fœminæ, neque ex commixtione seminum horum. At verò forsan

Iob. 10.

Semẽ viri & fœminę sanguis sunt redundãs, ex vltimo alimento qui sanguis est.

Semen proli ficum cur dicatur sanguis

Sãguis in scriptura aliquando culpam denotat.

forsan exquiret aliquis an non sufficeret dixisse primum, Qui non ex sanguinibus? &c. quorsum adiecit, neque ex voluntate carnis &c. ¶ Obseruabis tamen, vt nodum soluas hunc sanguinem in diuinis literis culpam sępe denotare. Esa. 1. Manus vestræ pollutæ sunt sanguine. Et Oseas. 4 Sanguis sanguinem tetigit, crescunt, id est peccata cumulatis alijs peccatis. Quapropter quia Ioãnes dixerat. Non ex sanguinibus, forsan subiret suspicio ex culpabili copula non prodire filios Dei, at ex iusta & inculpata copula, qualis ea est qua olim sancti patres se cõmiscuerũt, aut modo iusti viri se cõmiscent cum vxoribus suis, ad procreandam Deo sobolem, vt monebat Tobiã iuniorem socius angelus Raphael, Namque ille monebat hunc, vt non ex libidine, se cõmisceret vxori, sed solum ad Dei cultum. Est igitur carnalis cõmixtio huiusmodi duplex, altera culpabilis, alia innoxia. Et vtramque submouet Ioãnes, docens nullam cõmixtionem harum esse causam filiationis diuinæ. At inculpatam vt significaret, non dixit ex voluptate carnis, aut ex voluptate viri, sed ex voluntate, vt significaret Ioã. quamuis cõmixtio, non ex voluptate procedat, aut ex libidine, sed ex rationabili voluntate propter Deum se copulãtes vir & fœmina. Ex hac nihilominus copulatione nõ nascitur Dei filius. Quoniam & si ambo parentes iusti sint, & nõ propter libidinem coitus, se cõmisceãt, sed propter Dei honorẽ, vt Deo fructificent: cæterum proles adhuc infecta nascitur ex primitiua culpa, & Deo inimica. Quandoquidem non prolificant parẽtes quatenus iusti sunt, aut quatenus quod iustum est intendunt, sed secundum naturam quam habent prolificant. Quia tamẽ natura, vt infecta fuit in primo parẽte, hac ratione prolificat, non quatenus mundata fuit ex baptismo, hoc enim illi accidit ad prolẽ. Parentes enim non generant secundum gratiam baptismalem, sed secundum naturam quã habuerunt à parentibus suis, ideo proles inimica Deo nascitur, quia nõ Deo grata, sed iræ filia. ad Ephe. 2. Propterea igitur Ioãnes primo dixit vt coniecto, Qui nõ ex sanguinibus, vt culpabilem copulam excluderet, ab hac filiatione: & dein subdit, Neque ex voluntate carnis, siue fœminę &c. vt etiam inculpatam abijceret. ¶ Nicolaus vero per voluntatem carnis etiam concupiscentiam carnis intellectam voluit, quippe quę est impropriè voluntas. Ego vero probatiorem duxerim Augusti. sensum per volũtatem carnis voluntatẽ mulieris subaudire, vt dudum cõmonefaciebã. Aut dicamus Ioãnem per hæc duo solum voluisse carnalem generationem manifestare, & vt clarè diceret, repetit idẽ. ¶ Quod vero subdit, sed ex Deo nati sunt, Valla & Erasmus, aptiorem credunt lectionem, ex Deo geniti sunt, at verò refert nihil, siquidem sensus idem est. Postquam igitur Euangelista docuit filiationem adoptiuam Dei non parari ex propagatione naturali maris & fœminæ, siue sit inculpata prorsus, siue nõnihil admisceat culpę (vt fere in plurimum) venialem saltem admittit, propter feruorem concupiscentiæ, hæc enim vix ab vxorio dissociatur cõcubitu. Verbismodo istis illam esse supernaturalẽ filiationem demonstrat, vt vel hinc deprimat iudaicum supercilium, ex quo tumebant contra gentes, qui se filios Abrahæ esse iactabant. Filij Abrahæ sumus, inquiunt, & nemini seruiuimus vnquam. Etenim filij erant Abrahæ secundum carnem, & hæc filiatio non subtrahebat ab illis iram Dei: quippe sub illa nascebantur filij iræ. Id quod domini præcursor, docebat illos dicẽs, Nolite dicere quia patrẽ habemus Abraham. Amen dico vobis potens est Deus ex lapidibus istis suscitare filios Abrahæ, verbis istis insinuans, filiationem naturalem non conciliare nos Deo, etiam si filij simus sanctissimorũ: ad Rom. 9. nõ qui filij carnis hi filij sunt Dei, sed filiationem supernaturalem, quæ est per fidem verbi, & charitatem. Etenim, vt caro ex semine procreat prolem carnalẽ, ita spiritus, ex semine spirituali quod est verbum Dei procreat filios Dei. Nam semen est verbum Dei. Ex Deo igitur nati sunt, audientes enim verbũ fidei, & illi obtemperantes, dolent de diuinis offensis, & viuere deinceps secundum Deum iam instituunt, resarcientes bonis operibus errata priora. Isti sunt, qui adoptantur in filios Dei. ¶ Scio tamen bifariam nos adipisci hanc filiationem, primo quidem quando regeneramur per lauacrũ regenerationis: & hæc est prima, & maxima; quæ in hac vita conceditur hominibus, filiationis adoptio, quippe per hanc renascimur Deo, renouati, & mũdati ab omni culpa anteacta, & libe-

Tob. 12.

Parentes quãlibet sint iustissimi prolificant prolem infectam & quare.

Adoptio filiorũ Dei ... est filiatio ... naturalibus, sed supernaturalis.

Ioan. 8.

Matth. 3.

Qui adoptantur in filios Dei.

& liberi ab omni ventura debita peccatis pœna. Vnde & sibi nomen obtinuit: lauacrum enim vocatur regenerationis: quia regenerat filios iræ, in filios pacis, & reconciliationis. ¶ At vero hâc filiationem violamus sæpè: vnde restat sacramentum pœnitentiæ, quod reparat hanc priorem filiationem, si non ad æquum, saltem restaurat illam, quantum ad necessaria, scilicet quoad restaurationē diuinæ amicitiæ ex mortali peccato admisso abolitæ.

¶ Prior igitur filiatio conceditur paruulis per sacramentum baptismi & ecclesiæ fidem verbi. Quia & si paruulus non audiat Dei verbum, ecclesia audit vicem illius agens, vt nos in. 4. senten. diximus. Secunda filiatio vero, vel reparatio prioris filiationis est adultorũ, quę morosior est, quã fuerat prima, & plura sibi poscens. Quandoquidem non ex sola fide paratur, vt arbitratur Lutherus, sed post conceptam fidem diuini verbi, quod vt dicebam instar seminis est, timore côcutitur peccator, considerans ex fide secundum Dei iustitiam gehennalia sibi parata, nisi pœnituerit incendia. Et timore hoc concussus Deo opitulante excitatur ad spem veniæ considerãs Dei clemētiam erga peccatores pœnitentes, vnde & pœnitet de peccatis proponens illa suo tempore referre ad aures confessarij, & digna satisfactione eadem rependere. Et tunc amissa baptismi restauratur filiatio Dei: quæ non est sola peccatorũ remissio, sed etiam sanctificatio & renouatio interioris hominis per infusam spiritus sancti gratiam, quam homo voluntariè suscipit, Deo cooperans ad illius susceptionē sese legitimè disponendo ad illam, Lege. cap. 7. sessio. 6. Concilij Triden. Et fuge venena Lutherana, qui iustificationē putat solam remissionē peccatorum, per nõ imputationem illorum, non aduertens iustificationem esse filiationem diuinam, at filiatio hęc aliquid positiuũ denotat, & nõ solam negationem non imputandi.

Filiatio Dei quã restaurat in adultis pœnitentia non ex sola fide paratur contra Lutherum.

Filiatio diuina non est sola non imputatio peccatorum cõtra Lutherum.

¶ Porrò autem non me latet, vt ad priora recurrat oratio mihi obiecturũ quempiã Iudæos olim fuisse filios Dei, quamuis nõ credebant in nomine diuini verbi. Enim vero ante aduentum Christi prophetæ, patriarchæ, & plerique alij multi sub iudaismo, & ante fuerunt viri iusti & Deo chari: legimus enim, Deu. 14. Filij estote domini Dei vestri. Et Genes. 5. Videntes filij Dei filias hominum. & tota natio Israelitica. Exodi. 4. Filius Dei vocatur. Filius, inquit, meus primogenitus Israel. Et Oseas. 4. Ex Aegypto vocaui filium meum, eiusdem populi filiationē diuinam insinuat, quãuis ad domini regressum ex Aegypto in terrã Israel. Matthæus retulerit: de qua re nihil ad præsens.

¶ Israelitæ igitur, qui præcesserunt domini aduentum, non receperunt dominum, quia nondum præsens aduenerat, nihilominus filij Dei erant. Cur ergo Ioãnes in magnam prærogatiuam illustrissimumque titulum recipiētium dominum, dixit, Quotquot autem receperũt eum dedit eis potestatem filios Dei fieri? Et Paulus illi accinens inquit ad Galatas. 4. Iudæos accepisse spiritum seruitutis in timore, Christianos vero spiritum adoptionis filiorũ, vt etiam supra indicabamus.

¶ Theophila. hoc enodans dubium, Israelitas dicit fuisse filios Dei vmbratiles, & typicos, quia lex vmbram habebat futurorum bonorum: ideoq́ue filiatio quoque illorũ erat adũbrata quędã filiatio filiationis fideliũ, vt baptismus illorum vmbra erat nostri. ¶ Quod sanè forte dixit, quia Israelitæ bonis temporalibus mulcebantur à Deo tanquam filij à parentibus.

Adoptio an sit communis christianis cũ Israelitis.

¶ Porro autem aduertēdum est, vt nodus hic enodetur, Paulum ad Galatas. cap. 4. in duobus Abrahæ filijs Isaac, & Ismaele, duo testamenta fuisse adumbrata & nouum, & vetus docuisse, hoc est legem Mosaycam, & euangelicam. Illam legem vocat ancillam, hãc autem liberam Illius rursus legis cultores seruos, hos autē liberos. Enim vero lex illa Mosayca trahebat Iudæos ad cultum Dei minis & terroribus, vt Leuitici. 26. Et obseruantia legis Mosaicæ non exhibebat hæreditatem cælestem: obseruantes enim illam, & colentes defuncti sunt nõ acceptis promissionibus ad Hebræ. 11. Quo circa legis illius cultus non conferebat colentibus spiritum adoptionis filiorum, sed solum spiritum seruitutis. Quandoquidem si filij, hæredes ad Rom. 8. Quia ergo non erant hæredes propter obseruantiam legis illius, ideo lex illa ancilla dicitur: quia cultores generabat seruos, & nõ filios. Ante Christi enim aduentum omnes cultores legis illius, descēdebant in lacum, in quo non erat aqua. Zacha. 9. Obseruatio autem legis euangelicę

Euangelica lex generat filios Dei. Mosayca vero seruos.

filios generat, & non seruos. Quippe per obseruantiam legis euangelicæ, datur cultoribus hæreditas sempiterna. Vnde assertores dogmatis illius, cuius nos in. 4. sent. longam fecimus mentionem de beatitudine differendo animas sanctorum remoratas esse à cælesti præmio in diē vsque iudicij stare nequit cum Pauli doctrina. Siquidem quomodo Christiani acceperunt spiritum adoptionis filiorum, si non continuo à morte euolant ad æternas coronas? Aut quod discrimē esset inter nos & illos, si omnes fideles, etiam si nihil gerant expurgandum post mortem antequam glorificentur moras trahent in diem vsque iudicij? Et quale etiam est quod Ioan. cōmemorat modo, Quotquot autem recepérūt eum. &c? Lex igitur euangelica generat Deo filios, hæredes regni sempiterni: lex autem Mosayca non item, sed seruos, vt diximus.

Animæ sanctorum nō remorātur beatitudinem vsque ad diē iudicij.

Lex euangelica generat Deo filios hæredes vitæ æternæ.

¶ Cæterum consideratione opus est in re hac, quia quamuis ipsa legalis obseruantia seruilis erat, verum Iudæi iusti, si non ex obseruātia legis, certe aliunde parabāt sibi adoptionis spiritum. Videlicet ex protestatione fidei per opera legis, protestabantur enim Christum venturum in mundum. Et quāuis actu non recipiebāt, Christum charitate, & spe illum receperunt, simul atque fide.

¶ Quamobrem, Iudæi iusti, & sancti charitatem Dei, & gratiam gratum facientem habebant: charitas autem diuidit filios regni, à filijs perditionis. Quo fit vt necessario oporteat fateri illos adoptionem filiorum Dei habuisse. Neque inficias it, hoc Paulus, qui hoc solum intēdit docere nos, legem illam veterē cum omnibus suis obseruantijs, non contulisse spiritū adoptionis filiorum colentibus se, ideoque esse in star ancillæ, cuius filij sunt serui. Quapropter Iudæi ex obseruantia legis illius serui, at vero ex charitate Dei qua fuerunt cōpotes, prophetæ & patriarchæ & alij timorati viri Deum diligentes non ex timore, sed ex amore diuinæ bonitatis principaliter, filij adoptiui erant.

Iudæi ante Christi aduētum illum receperunt spe, & fide & charitate.

Iudæi quo modo serui & filij.

¶ Porro quanquam filij Dei erant, cæterum non tantæ dignitatis fuerunt, quantæ cultores euangelicæ legis. Quādoquidem non poterant adire sempiternam hæreditatem, sed detēti erant ex debito generali totius naturæ in lymbo. Vnde hoc debitū quo erant impediti lex illa soluendo non erat. Sane lex illa vetus cum omni pompa suorum præceptorum, & apparatu ingenti cæremoniarum, non potuit illud submouere, donec Christus sanguine suo submouit. Ideoque etiam si ius habuissent illi iusti ad hæreditatem cælestem, quia charitatem Dei habebāt, cæterum hoc ius erat impeditum ab extrinseco ex debito generali totius naturæ ex lapsu primi parentis contracto. Vnde circuncisio, tametsi charitatem donabat & culpā primitiuam abstergebat, quia protestabatur ex illa Christus venturus, cæterum hoc impedimētum nō poterat auferre. Lex autem euāgelica per baptismum, hoc subtrahit impedimētum, ideo lex euangelica confert ius adipiscendi regnum cæleste, liberum citra omne obstaculū, modo syncere ipsa colatur, & seruetur, & nouum non obsistat ex propria cultorū culpa. Quo circa potestas fideliū, vt adipiscantur hæreditatē cælestē est proxima potestas: quia non est impedita, vt erat ante mortē Domini, at potestas Iudęorum iustorum ante Christi aduētum erat remota: quippe debitum totius naturæ insolutū erat. Quo circa quousque per Deū & hominem Christum in cruce solueretur ęternæ hęreditatis erāt asymboli. Quā obrem, vt hoc idem insinuaret Ioānes altissimè docuit. Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri, Qui non ex sanguinibus, &c. Sed ex Deo. Maiorem enim dignitatē in adoptione hac filiorum adepti sunt, qui præsentē in mundo receperūt Christum, quam illi qui à longe illum contemplantes, salutantes sola fide, expectationis vētuti Christī deficiebātur. Hæc autem maior dignitas, non est habēda, quod maiori charitate credamus præditos esse fideles omnes iustos, quam illi erant. Hoc namque non est necessarium. Quis enim diceret infantulum recens baptizatum, maiori esse exornatū charitate, quam vel Moysem, vel Esaiam, aut Hieremiā? At eò dixerim maiorem dignitatem filiorum Dei modo esse, quam tunc, quia modo facultas conceditur continuo à morte euolandi in regnum cæleste, id quod tunc negabatur.

Lex euangelica cōfert syncerís suis cultoribus ius regni cælestis adipiscendi liberum sine impedimēto.

Cur maior est dignitas filiorum Dei modo, quam erat olim.

¶ Obserua interim præpositionē, ex, hoc loco non materialem causam, sed efficientem significare, cū ait, Ex Deo nati sunt, vt etiam apud eundem Ioan. 1. catho. c. 3. Qui natus est ex Deo, peccatum nō facit,

quoniam ſemē ipſius in eo manet. Vocat autem ſemen Dei, verbum euangelicum. Etenim viuacem habens fidem euangelici verbi non peccat, quandiu viuax fides verbi in eo perſeuerat. At quia liberi arbitrij homo eſt, poterit à ſe abijcere ſemen hoc & peccare, vel non credēdo, quod credebat vt hæretici, vel credendo, ſed non perfectè credendo, quia auertit animum à rectè operando ſecūdū verbi exigentiā.

ENARRATIO. XXX. in caput primum.

¶ Et verbum caro factum eſt.

4. euangelij ſectio.

IN Tertia huius euangelij ſectione euangeliſta expoſuerat verbum Dei in hunc veniſſe mundum, in hac vero quarta euangelij ſectione, modum huius aduentus declarat dicens, Verbum caro factum eſt. Enim vero verbum Dei ſecundum eſſentiam ſuam diuinā non venit in mundū: ſecūdum enim illam omnia replet maieſtate gloriæ ſuæ. At eatenus venit, quatenus nouum fecit ſuper terram. Eſt enim hoc opus mirabile ſuper omne quod cogitari poteſt diuinum opus, videlicet, quod verbum Dei factum ſit. Vnico autē hoc verbo mirabiliter magnum hoc pietatis diuinæ ſacramentum, eſt complexus Ioānes. Breuiloquio enim vſus eſt ad declarādum incarnationem diuini verbi, ſine periphraſi, & ſine ęnigmate expreſſe dicens, Verbū caro factum eſt. Et verbum, habet emphaticum articulum ſcilicet, ipſum, vt ſubaudiamus, & ipſum verbum caro factum eſt, vt obſtrueret viā cogitandi hoc verbum caro factum, fortaſſe nō eſſe illud verbum, de quo dudum fecerat mentionem, ideo ſubiecit. Et ipſum verbum, ſubaudi, quod verum eſſe Deum dixi, hoc ipſum verbum caro factum eſt. Vnde Arrius ſileat, dicens verbū eſſe Chriſtum, non tamē illud verbum inſitum, ſed aliud verbum exterius, & ſecundariū verbum: vt ſupra indicabam.

Christus eſt verbū primarium, & non ſecundarium ſiue creatum verbum.

¶ Quôd ſi forſan animum tuum pulſat dubitatio hæc, cur Ioan. meminit incarnationis diuini verbi ſuppreſſa natiuitate eius, & natali loco, & alijs multis ab alijs euangeliſtis expreſſis. ¶ Scito Anabaptiſtas hæreticos hanc accuſationem detuliſſe contra Ioannis euangelium. Cauſabantur enim non eſſe hoc euangelium, fide dignum neque eſſe Ioannis, quippe humanitatis dominicæ ſacramenta ſiluerit, id quod Manichæi, item cauſabantur. At de Manichæis, nihil miteris, ſiquidē hoc Ioānis euangelium euertit Manichæam ſectam docētem, duo principia & malorum vnum, & bonorum alterum. Quæ ſecta, vt ſupra cōmemorabam haud dubiū ab euangelio hoc proſternitur.

Manichęi detrahebāt Ioānis euāgelio, quia illis repugnabat.

¶ Quemadmodum & alij hęretici euangelium Matthæi eleuant, quod non meminerit diuinitatis Chriſti: itemque Lucæ euangelium ob eandem cauſam.

¶ Cæterum Matthæus & Lucas falſo accuſantur ex hac cauſatione: quandoquidem Matthęus inſinuauit Chriſti diuinitatem, Chriſti namque ſcribens temporalia natalia, meminit aduentus Magorum, & ſtellę radiantis ſuper natum paruulum. Et vaticinij Michææ, quem Magis ſcribę retulerunt. Et tu Bethlehem terra Iuda, &c. & dem ſubdit, cuius egreſſus à diebus æternitatis. ¶ Primum hominis natiuitatem Chriſti ſecundum carnem declarat. Secundum vero Chriſti diuitatē inſinuat, dum ait egreſſum huius ducis nati in Bethlehē, eſſe ante ſecula, ſignificat enim proceſsiſſe à Deo ſine tēporis menſura, ſed ante omnia ſecula. ¶ Lucas quoque diuinitatis Chriſti memoriam fecit: quādoquidem militiam cæleſtium ſpirituum ſcribit natalia infantis recēs nati canticis celebraſſe angelicis, & paſtoribus dixiſſe, Annuncio vobis gaudium magnum, quod erit omni populo quia natus eſt vobis ſaluator: verum ſaluator animorum Deus ſolus eſt. Quid quod natū infantē angelus vocat Chriſtū dominū, id quod diuinitatē pueri denotat. Angelus enim nō vocaret puerū dñm ſimpliciter, niſi diuinitatem, illius docere voluiſſet. Ideō; inſinuatur ex cantico Simeonis. Veruntamē non diffitemur Ioānem apertius Chriſti deitatē expreſsiſſe: quam cō memorati euāgeliſtæ illam inſinuant. Cęterum Ioannes natalia temporalia domini non commemorat, quæ ſatis fuiſſe ab alijs euāgeliſtis cōmemorata aduertebat. Ideo quæ alij non expreſſerant clarè, ſcilicet, Chriſtum eſſe verbum Dei patris illique homouſion, hoc Ioānes diligentiſsimè eſt proſecutus. Quod ſi obieceris, Ioannem etiam quędam cōmemoraſſe quæ ab alijs cer-

Matthæus & Lucas inſinuant Chriſti diuinitatē docēdo illius temporalem natiuitatem.

Ioannes expreſsit clarè diuinitatem verbi, quam alij euangeliſtæ inſinuabant.

cernebat esse tradita, hoc sanè verum est. Cæterum quia euãgelistarum calamus ab spiritu sancto dirigebatur, consilio spiritus sancti istud tribue.

ENARRATIO XXXI. in caput primum.

Et verbum caro factum est.

PAULUS Apostolus Hebræis scribens, incarnationem diuini verbi memorans dixit, Nunquam angelos apprehendit, sed semen Abrahæ apprehendit. Hoc idem volens per sua verba, quod Ioan. per indicata. At vero vterque sermo, est difficilis admodum explicatu. Enimvero, si Pauli sermonem discutimus continuo suã nobis obijciet difficultatem. Etenim semen si secundum canones physicos loquamur, est in potentia animatũ, & non actu, vt ouum non est actu pullus, sed potentia est pullus. Si ergo hac ratione semen apprehendisset Dei verbum, Abrahæ equidem inanimatum corpus apprehendisset, id quod hæretici est dogmatis. Siquidem in anime corpus, nõ est hominis corpus, at domini corpus, humanũ erat corpus. Martion, Valentinus, Manichæus hoc astruebãt, Domini corpus fuisse inanime corpus secundum veritatem, at secundum apparentiam viuens. Quemadmodum corpora sunt ab angelis assumpta, quæ apparent viuentia, cum alioqui sint sine vita. Vnde isti hæretici, vt autor est Theodoretus in dialogo, cui titulus est immutabilis, docebant corpus domini fuisse phantasticum, & non verum, veramque mortem non subisse, sed solum apparentem. Ad quos cõsectarium est nullam fuisse redemptionẽ humani generis, quia ficta mors, veram redemptionem efficere nequibat. Persistũt in hoc errato pessimo Sarraceni modo cõtendentes, Iudæos nõ verè crucifixisse Dominum, sed solum apparenter: siquidem Domini celsitudo non erat permittenda Iudæis, vt illum morte afficerẽt. Id quod, vt colligebam dudum, eneruat totam fidẽ salutiferæ mortis Christi.

Marcion & alij hæretici inanime corpus tribuebãt verbo.

¶Si verò dixeris, diuinum verbum fuisse inanimato corpori in triduo mortis Christi vnitum, vtique hoc fatendum est. Cæterum verbum non assumpsit nonnè illud corpus inanime: sed vi prioris assumptionis ex qua animatum corpus sumpsit verbum Dei ex Maria virgine, facta fuit copulatio cũ corpore illo inanimato, vt nos fusius. 3. senten. diximus.

¶Porrò si omissa philosophica doctrina, ad phrasim sanctę scripturæ referimus stylum, semen inueniemus progeniem significare, aliquando vero ipsum semen, quod est potentia, & non actu viuens. Enim vero Gene. 3. Inimicitias ponam inter te, & mulierem, & inter semen tuum, & semen illius, progeniẽ denotat serpentis, & mulieris. Et ad Ro. 1. Qui factus est ei ex semine Dauid, idest, ex progenie Dauidica. Gene. vero. 38. Semen fundebat Onam in terram, non progeniem, sed ipsum quod philosophi appellitant semen denotat.

Varia vsurpatio huius vocis semen in diuinis literis

¶Atqui Pauli sermo, Semen Abrahæ apprehendit, non de hoc semine postremo modo capto accipiendus est, vt prædicebam. Si ergo priori modo accipiatur sensus erit, Dei filiũ accepisse progeniẽ Abraham, vel illã apprehendisse. Verum si hoc modo exponimus incarnationis mysteriũ per hæc verba non pandi, diceret aliquis. Cæterum ex præcedẽtibus verbis horum sensus legitimus pẽdet. Dixerat enim Paulus, filium Dei non apprehendisse angelos, & subiecit, Sed semen Abrahæ apprehendit. Inquiramus igitur, quid velit Paulus per hæc, Angelos nõ apprehendit, vtique Deum non apprehendisse angelicam naturam, in vnitatem suæ personæ. Hanc namque vnitatem excludit Paulus: siquidem, angelos sanctos accepit Deus ad suã beatitudinem participandam, & hoc Paulus non negat. Quod ergo ait. Non apprehendit angelos? De apprehẽsione vtique naturæ angelicæ intelligendum est ad vnitatẽ diuinæ personæ. Quasi dixisset apertius, Filius Dei non se fecit angelum. Quocirca cum subdit, sed semẽ Abrahæ apprehendit, facile denotat, naturam humanam ex progenie Abrahæ filium Dei apprehẽdisse, ad esse personale suum diuinum. Nã quod negat de angelis, affirmat de semine Abrahę. Et possemus exponere iuxta Ioãnis phrasim, Sed carnẽ ex progenie Abrahæ apprehendit.

Pauli locus exponitur ad Heb. 1.

¶Aduertendum autem est Ioãnem Grecè quidem scripsisse euangelium. Cæterũ retinet nonnunquã Hebraicam phrasim, & tropum. Hebræi enim per carnẽ sæpe intel-

Caro multifariã capitur à scriptura.

intelligunt ipsum hominem, seruando tropum synecdochen, quæ ex parte totum significat. Et sunt pleraque huius rei testimonia. Esa. 40. Videbit omnis caro pariter, quod os Domini locutum est. Et. 49. Et sciet omnis caro, quod ego Dominus saluans te, & Psal. 64. Ad te omnis caro veniet, & sæpe aliâs. Quibus locis caro totum hominem denotat, non partem solã: quia hæc neque intelligit, neque scit. Et quod scias, caro præter hæc in scripturis iã in bonum vsurpari, vt significet, scilicet, ipsam humanam naturã, vt hic apud Ioãnem in malum. Vt, Caro concupiscit aduersus spiritum ad Gala. 6. &, Qui seminat in carne &c. Significatur enim per hęc carnalis concupiscentia. Scito tamẽ, quod quandoq; per carnẽ eiusdem etiã infirmitas denotatur. Vt omnis caro fœnum, & omnis gloria eius, quasi flos fœni. Esa. 40. &. 31. Ægyptus homo est, & non Deus, equi eorum caro, & non spiritus. & Matthæ. 26. Spiritus prõptus est, caro autẽ infirma. Et rursus, spiritus est, qui viuificat caro nõ prodest quicquam. Quasi dixisset. Infirmitas rationis humanæ, non prodest quicquã ad docendum Eucharistię sacramentum, sed sola reuelatio spiritus sancti, illam potest docere.

Per carnem infirmitas denotatur.

¶ Quamobrem Ioãnes, vt nos doceret verbum Dei non accepisse humanam naturã immortalem, & impassibilem, sed infirmam, passionibusque naturalibus, & demum morti obnoxiam: ideo dixit, Verbum caro factũ est, Hoc est, verbum Dei accepit humanam naturã in vnitatem personæ, diuini verbi infirmã, mortalem, scilicet, & passibilem. Id quod idem dictu est, ac si dixisset, Verbum Dei factum est homo passibilis, & mortalis. Homo autẽ passibilis, & mortalis verus est homo, & verbum Dei verus est Deus. Igitur sensus est, verus Deus filius Dei veri, factus est homo verus. Et non poterat aptius Ioannes docere nos, verbum Dei nostram accepisse passibilitatem, & mortalitatem, quã dicendo, Verbum caro factum est. Namque hoc modo tantum sacramentum est atus, etiã num non defuerunt hæretici, qui asseruerunt Christum fuisse hominem ita passibilem, & immortalem, & naturæ cælestis, veramque non subijsse mortem, sed apparentem duntaxat, vt fuerunt Marciõ & alij paulo ante cõmemorati: quid quod

Ioãnes verbũ Dei nostram accepisse mortalitatem docet dicens verbum caro factum est.

si dixisset, Verbũ factum est homo? Cum autẽ dicit, Verbum caro factũ, caro non capiẽda est pro parte altera compositi, quia esset sermo falsus, verbũ factum illam partem hominis quę est caro. Quippe cum fieri sit propter esse, & ad esse, si factum esset caro hac ratione esset caro verbum, & cum caro sit creatura verbum esset creatura.

¶ Similiter neq; caro supponit pro humanitate, propter eandem causam. Quia verbum non est factum humanitas, propter eandem causam, at supponit caro hũc pro homine in concreto: vt sit sensus, verbum factum est homo.

¶ Quod si arguteris itidem homo est creatura igitur factum est creatura, respõdebo, recte argutum, si verbum factum esset homo ad hunc sensum, quod essentia verbi facta fuisset homo. At vero non hoc modo factũ est homo, sed factum est homo, quia factum est subsistens in natura humana. Vnde nõ sequitur, subsistit verbum in natura humana, igitur verbum creatura est, sed solum sequitur, igitur subsistit in creatura. Itaque non recte colligis, factus est Deus homo, & homo est creatura, igitur factus est creatura. Quia maior illa solum significat, quod Deus factus est persona humana, & quia est persona humana, non ex personalitate humana, sed verbi. Ideo etiã si sit persona humana, nõ est persona creata, sed increata. Sed eatenus humana est dicenda persona quatenus subsistit in natura humana.

Verbum Dei est humana persona personalitate diuina.

¶ Caietanus expendens hunc Ioannis sermonem, quædam theologizat suo arbitratu subtilissima. Verbum inquit, ab æterno erat hypostasis diuina, & vbi venit plenitudo temporis factũ est hypostasis carnis. Et propterea verè dicitur, est caro. Nã hypostasis carnis verè est caro, sicut hypostasis naturæ bouinæ verè est bos. Et deinde soluens quæstionem cum euangelista per carnem intelligat totũ hominem, cur non dixit factum est homo, sed caro factũ est? Inter cætera respondet causam fuisse, quia homo nomen est personæ, hoc est rationalis naturæ hypostasis & non hypostasis absolutè. Et potuisset intelligi quod verbum factum est persona hominis, & non hypostasis substantiæ, vt quidam textum hunc non penetrantes intellexerũt dicendo, vnionem factã esse in persona, non in hypostasi. Dicendo autem, quod verbum factum

Caietanus explodit.

factum est caro, manifestè explicat quod verbum factum est hypostasis carnis: quæ est hypostasis substãtiæ absolute: hæc ille. ¶Porrò autem quærendum est à Caietano, quid velit per hypostasim? Etenim hypostasis vox Græca est, & ambiguã habẽs significantiam. Iam enim substantiam significat, iam vero suppositum, vel subsistens, vt nos fuse disseruimus in. 3. senten. libro. dist. 2. &. 5. & in. 1. senten. dist. 23. Hypostasis igitur carnis, vel significat substantiam carnis: & tunc falsum esset verbum factum caro, si caro significat carnis substantiam. Enim vero substantia carnis creatura est, ideoque non est verbum. Si vero suppositum subsistens, iam ergo sensus est, verbum caro factum est, idest, carnis suppositum. Et quia nõ est factum suppositum carnis bouinæ, aut equinæ, &c. restat sensum esse factum esse suppositum carnis humanæ. Verũ quia caro, vt est pars hominis, non est suppositũ, quippe in altero subsistit, vt pars eius conficitur, carnẽ supponere pro toto homine, & quia assumptus ille homo, vt ita dixerim, nõ subsistit per se, sed in verbo, supponit caro apud Ioãnem modo pro humana persona, quę subsistit sub sistentia verbi. Igitur idẽ dictu est, verbũ caro factũ est, ac si dixisset, verbũ factum est suppositũ humanũ, aut humana persona. Et ergo rectè intellexerunt locum hunc Ioãnis, dicentes vnionem factam in persona, non in hypostasi, si intellexerũt, per hypostasim substãtiã, quia substantia humana, non est diuina. Alia est autem quæstio, si hæc in persona vnio, sit dicenda, nihilominus vnio substãtialis, an accidentalis, an media? Et nos diximus in. 3. esse superiorem cunctis istis vnionibus, quæ sunt apud nos, neque esse substãtialem, neque accidentariã, sed esse vnionem subsistentialem. Et quia subsistẽtia diuina est substantialis secũdum quod est per se, ideo sapit substantialẽ. At quia accidit verbo subsistere in natura humana, ideo sapit accidentariam vnionem. Verum de istis sufficit hæc meminisse, quia si per singula essent discutienda Caietani verba forsan fastidio essemus lectori. At verò dicet aliquis, Cur ergo Ioannes dixit, Verbum caro factum est, cum clarius potuisset dicere, Verbum factum est homo? Causam exhibuimus superius, vt ex nomine carnis, quæ infirmitatem denotat,

Hypostasis significat substantiam, & suppositum.

Vnio verbi & humanitatis superat omnẽ vnionẽ creatam.

verbum Dei nostram passibilitatem, & mortalitatem assumpsisse subindicaret. ¶Porrò dicet aliquis, Quî constabit sibi Ioannes, qui dixerat supra per verbum esse facta omnia, & modo docet esse factum. Verum aduertere oportebit, verbum simpliciter fieri non posse, quia omnia per ipsum simpliciter facta sunt. Fit autem aliquid simpliciter, quãdo transit ex non esse simpliciter, ad esse simpliciter, quod repugnat Dei verbo, quod est causa omnis entitatis rerum. At vero esse secundũ quid est esse vel secundum relationem, vel denominationem nouam. Et istud esse secundum quid, fit etiam secundum quid, vt Deus creando omnia se fecit omnium dominum, creatorem vt sit propitius peccatis nostris per pœnitentiam nostram. Verbum igitur diuinũ propter vnionem cum humana natura personalem, factus est homo. Siquidem per incarnationem, humana natura pẽdet à diuino verbo in suo esse subsistentiali, & terminat diuinum verbum hanc depẽdentiam, vnde factum est homo. Non tamen simpliciter factũ, quia esse hominem, accidit verbo, poterit enim si volet deponere, ex sua absoluta potentia humanitatem assumptã, at factus Deus est homo factione secundum quid, quia terminat dependentiam esse subsistentialis humanitatis assumptæ. ¶Caietanus autem esse factum hominem credit simpliciter, & non secundum aliquam relationem, aut denominationem. Sed obsecro quomodo Deus factus simpliciter homo quod non erat, cum Deus semper præerat omni factioni? Scimus hanc esse verã simpliciter, Deus est homo. Verum non proinde conficitur, igitur factus est simpliciter homo. Quãdoquidem hæc denotat esse hominẽ esse prædicatũ, quod substantialiter prædicatur de Deo, quod falsum est. Neque, quia Petrus est simpliciter albus, ideo factus est simpliciter albus, vnde Pau. hoc expressit, quia factus est ei ex semine Dauid, secũdum carnem, non simpliciter factus, sed secundũ carnẽ. ¶Verum ait aliquis, quid ergo si Deus ex non homine factus est homo, igitur mutabilis est Deus. Negabis cõsequentiam. Nõ enim si ex non creatore, factus est creator, idcirco mutabilis est Deus. Etenim denominatur creator, non ex nouitate, quæ in ipso est, sed ex nouitate creaturæ, quæ

Verbum non potest fieri simpliciter.

Rom. 1.

quæ extra ipsum est. Pari modo verbum extra omnem mutationẽ factum est quod non erat, quia factus est homo qui nõ erat. Non ex nouitate aliqua, quæ sit in verbo, sed ex nouitate fuit in creatura. Quippe hæc fuit nouitas, quod humanitas illa fuit facta sine propria personalitate, at esse per sonale diuini verbi fuit illi cõmunicatum vt vere dixeris, hic homo demõstrato Christo, est Dei verbum, & Dei verbum est hic homo. At hic homo ratione personæ æternus erat ratione naturæ assumptæ temporalis. ¶ Rursum hic homo ratione personæ nullo modo factus, sed per ipsum facta sunt omnia, at ratione naturæ assumptæ factus ex Maria virgine. Quod insigniter explicat Paulus ad Rom. 1. Qui factus est inquit, ei ex semine Dauid secundum carnem, quasi apertius dixisset, non simpliciter dico filiũ Dei factum: hoc enim fuit delirium Manichæi, sed factus est secũdum carnem, idest, secundum humanitatem assumptam. Et rursum, Misit Deus filium suum factum ex muliere, factum sub lege. Quò filius Dei erat eò nõ factus erat, quò vero ex muliere carnẽ accepit eò factus.

Nulla nouitas fuit in Deo verbo cum factũ fuit caro, sed nouitas fuit in natura assumpta.

¶ Habes igitur catholicam expositionem huius loci: vnde fuge hæreticas eiusdem loci expositiones. Arrium indicat Augustinus lib. de hæresibus ad Quod vult Deũ hæresi. 49. dogmatizantem verbum accepisse carnem inanimatam ex propria anima, sed ipsum verbum illam animasse. Et oportet meminisse, vt hæresim hanc intelligas Arrium dixisse, Christum non esse verbum insitum, sed verbum aliud secundarium. Hoc igitur docebat factum esse caro, & formam viuificantem carnem. Hæc hæresis ab ipso Ioanne facile conuincitur, quia, vt cõmemorat, idem ipsum verbum per quod facta sunt omnia, ostendit esse caro factum.

¶ Rursum caro inanimis est caro mortua, quid ergo accepit carnem mortuã? Quod verò ait, verbum illam viuificare, igitur est forma carnis, quomodo ergo factum est caro? forma namque non fit materia quã informat. ¶ Apollinaris erratum hoc defugiens dixit sanè esse illam carnem, animatam anima sensitiua, at non intellectiua, verbum enim erat illi pro anima intellectiua. At vero si verbum est anima intellectiua illius carnis, homo cõpositus ex carne illa, & anima illa, non est homo eiusdẽ speciei nobiscum. Quippe qui habet animam diuersam specie a nostris. Vnde conficitur hominem Christum, esse specie diuersum à nobis, reclamante Paulo, Factus est ei ex semine Dauid, & ad Hebr. 2. Semen Abrahæ apprehẽdit. & ad Philip pen. 2. Paulus quando docet, in similitudinem hominum factus, non tollit veritatẽ nostræ humanæ naturæ, sed hoc voluit Paulus Christum esse similem puris hominibus, cum alioqui non sit purus homo, sed Deus & homo verus. Præter hos autẽ hæretici alij fuerunt, verũ hominem, & eiusdem speciei nobiscum cõfitẽtes Christũ, mixtionem tamẽ verbi cum carne assumpta docuerunt, vt fuerũt Dioscorus, & Eutiches, quos concilium Calcedonense sub Leone primo reprobauit, Deus enim immiscibilis est, cum creatura. Et si miscere tur Christus neque esset Deus, neque homo. Etenim ex mixtione resultat vnum tertium, quod est neutrum miscibilium, vt mixtio elementorũ testatur in mixto.

Arrius Apollinaris. Dioscorus & Eutiches hæretici.

¶ Alij vero, vt Nestorius verbum esse in Christo tradens, vt spiritũ sanctum in prophetis. Concedebat enim iste vnionẽ verbi cum Christo fuisse secũdum gratiæ celsitudinem, non secundum personalis esse vnitatem. Vnde fatebatur Christum esse purum hominem, sed tabernaculum esse diuini verbi. Quare negabat esse filiũ Dei filium virginis. ¶ Hæc omnia deliramenta Ioãnes propulsat suo mirabili verbo dicens, Verbum caro factum est. Etenim si verbum caro factum, igitur factus est homo, igitur si persona verbi est persona humana, vel est homo, non sunt verbum, & homo in Christo duæ personæ contra Nestorium. Si verbum caro factum est, igitur cum verbum sit immutabile, quia Deus est, non per sui mutationem, aut alterationem caro factum est, contra Dioscorum. Si verbum caro factum est, vel est factum caro humana, vel alia caro: non alia, igitur humana eiusdem speciei cum nostra. Igitur animata anima rationali, qualis nostra contra Arrium & Apollinarem. Hæc transcursim pertractamus, quia in. 3. senten. vberius sunt exposita, dist. 2.

Ioannes vasco verbo propulsat Nestorium, Dioscorum, & alios hoc genus hæreticos.

¶ Sunt porro quædam collationes ex sensibilibus, quæ vtcũque emolliunt difficultatem intelligendi dominicam incarnationem. Altera est quam gestis exposuerunt cõcilij Ephesini. Vt enim conceptus, men-

tis,

Comparationes ex creaturis non sunt æquabiles diuino incarnationis sacramento.

tis, qui est verbum mentale nostrum vnitur voci, vel scripto, & fit vocale, vel fit visibile, manens idem, ita verbum Dei patris factum est homo, manens idem.

¶ Rursum ex Athana. symbolo, vt anima rationalis, & caro vnus est homo, ita Deus & homo, vnus est Christus.

¶ Veruntamen, probè docuit Leo papa in sermone de natali domini, vtranq; substantiam in vnam conuenisse personã, nisi fides credat sermo non explicat: ideoque cõparationes vniuersæ non possunt ad liquidum tanti arcani magnitudinem explicare, quæ omnia si ad plenum scire desideras scripta nostra ad. 3. sent. lege si iuuat.

¶ Quod si quæsieris, cur verbum caro factum est, & non pater & spiritus sanctus, missis multis scholasticorũ rationibus breuiter dixerim, congruentissima dispositione à Deo esse gestum. Siquidem expediebat, vt quia per verbum fecerat Deus pater omnia, per verbum repararet omnia. Reparato enim homine collapso, reparabantur omnia. Nos enim sumus quodam modo huius visibilis mundi finis: ideò auerso homine à Deo cuncta quadam tenus ratione auersa sunt à Deo in homine. Quapropter reparato homine, & conuerso iam ad Deum, item & omnia suo modo conuertuntur ad Deum: quippe seruiendo homini reparato, per gratiam Dei, omnia in homine Deo seruiunt.

Congruentissimè disposuit Deus vt verbum caro fieret.

2. ratio. ¶ Rursum expediebat, vt quia homo per carnem lapsus fuerat ideo per carnem restauraretur. Vt, sicut læsionem morbi ex carne acceperat, reparationem & medelã morbi in carne etiam inueniret: ideo verbum caro factum est.

3. ratio. ¶ Porrò hæc reparatio, hæcque carnis assumptio verbo cõueniebat, siquidẽ verbũ est imago æterni patris, & homo creatus est ad imaginẽ & similitudinẽ Dei: at interueniẽte culpa imago hec deturpata est. Quãobrẽ verbum, quod imago erat Dei, hanc imaginẽ in pristinũ splendorem restaurare oportebat.

4. ratio. ¶ Accedit eodem, quia homo verbo fuit inescatus à callido serpente, verbo fallaci Euam decipiente. Gen. 3. Quæ decepta, virum traxit ad culpã: quocirca verbũ Dei, quod est summa veritas caro factum est, vt verbi huius læsionem restauraret.

Verbum Dei iũctum carni humanæ erigit spẽ quod iungentur nostri spiritus Deo.

¶ Et demum scito maximè spem erexisse Ioannem fidelium dicens, Verbum caro factum est. Enim vero, si dignatus est verbum Dei, assumere carnem nostram, & se coniungere infimo nostro, vtique propensius dignabitur etiam, se iungere mẽtibus nostris, illas illuminãdo per gratiam suã, modo, & tandem illas beatificabit. Nam si id quod minus videtur inesse, inest, & id quod magis. Non enim se fecit hominem, quia ex humanitate nostra sua quærebat cõmoda, cum sit omnipotens, & nullo egẽs, sed potius, vt accepta carne nostra efficacius, mala depelleret nostra: & sua bona nobis donaret [illegible]. ¶ Quod si instas, ecquid non accepta carne posset illa nobis conferre, quæ diximus? Fateor, verum congruentius fecit, accepta nostra carne, in qua se exhibuit doctorem vitæ gerẽdæ humanę: nã aperiens os suũ docuit nos, & exẽplum vitæ ducendæ immaculatæ sese præbuit: & tandẽ in sacrificium pro nostris se obtulit piaculis. Et equidem, si medici tẽporalis præsentia iucũdissima est infirmis, multò iucundior debet esse medici æterni præsentia secundũ carnem mortalibus omnibus laborãtibus morbo insanabili, nisi ab hoc medico sanguine suo curetur. Quod verò Ioãnes modo ait, Verbũ caro factum est, Paulus idẽ aliter expressit, ad Phil. 2. dicens, Exinaniuit semetipsum, formã serui accipiens. Non enim exinanire se Deũ, aliud est, quã quod caro factum est. Hoc, sanè exinanire, rectè dixit, quia dominus omnium ex deitate fecit se seruum hominum ex humanitate ipso docẽte, Filius hominis non venit ministrari, sed ministrare. Matth. 20. Luc. 22.

1. Petri. 2.

Exinaniuit se Deus cur dicat Paulus.

¶ Hunc tamẽ eundẽ locum tractans Chrysostomus homilia 10. in Ioãnem, videtur omnes fideles obligare ad lectionem sanctarum scripturarum. Et in. 3. concione de Lazaro idem contendit, addens scripturam sacrã esse suapte natura clarissimam, etiam rudibus hominibus: ideoque omnes laicos, & nõ solum clericos, vel monachos obligat illius lectio. Sicut enim fabri tenentur habere instrumenta suæ artis, si velint ex arte viuere sua: ita & omnes, qui volunt pie in Christo viuere tenentur ad lectionem scripturarum, quæ sunt vitæ parandæ instrumenta. Propter verba igitur Chrysostomi, nequis legens illum, adhuc locum cespitet in verbis eius, libet paucula de re hac differere.

Chrysostomi verba dura.

¶ Hæretici enim huius temporis multum sibi congratulãtur ex verbis Chrysostomi;

vnde tria docent. Primum est diuinæ scripturæ lectio omnibus tam doctis, quam indoctis est necessaria.

Errata tria hæretica.

¶ Secundum est scripturã diuinam sua pte natura esse lucidissimã; adeoq; intellectu facile esse, vt à quouis rudi homunculo & idiotissimo sit intelligibilis, si absit externæ linguæ impedimentum. Tertium est, vertendas esse diuinas literas in proprias & vernaculas cuique nationi linguas, vt, amoto linguæ peregrinę obstaculo, in propria quilibet possit legere lingua diuinas scripturas. Id quod olim factitatum cum magna totius orbis christiani vtilitate esse ostendunt. Quia, vt plerique ecclesiastici scriptores testantur; Chrysostomus, nouũ testamentum, & Dauidicos psalmos in linguam Armenicã transtulit. Hieronymus vtrumque testamentum in linguam Dalmaticã. Vulphilas Gothorum episcopus omnia sacra Biblia in linguam edidit Gothicã. Et ætate Chrysostomi ecclesia Græca omnes libros sacros ecclesiasticos vulgari Græca lingua legebat, vt promptũ videtur, ex missa Chrysostomi, ex missa etiã Basilij. Et quidem ad suum fauorem non pauca sunt, quæ congregant.

Argumenta Brētij probantia, scripturã omnibus fidelibus esse claram.

¶ Primò sanè, quia psal. 18. Præceptũ domini lucidũ, illuminans oculos: quod autẽ lucidum est nihil habet tenebrarũ aut obscuritatis. ¶ Secundò. psal. 118. Lucerna pedibus meis verbum tuũ, & lumen semitis meis; igitur verba Dei sunt clara, & non egẽt interprete. ¶ Tertiò. Matth. 5. Vos estis lux mundi, igitur si apostolica scripta sunt lux mundi, nihil habent obscuritatis. ¶ Quartò. 2. Pet. 1. Sed habetis certiorem propheticũ sermonẽ, cui benefacitis attendentes, tanquam lucernæ lucenti in caliginoso loco: ergo prophetæ si sunt lucerna, non sunt obscuri.

¶ Quintò, quia ex Paulo verbum Dei gladius est. ad Ephes. 6. Quo armari fideles, oportet ad repellendas infestas diaboli argutias. Cum ergo omnes fideles sint armandi hoc gladio, omnes tenentur discere verbum Dei. ¶ Sextò. Esaię. 54. & Hieremi. 31. & Ioan. 6. Vniuersos filios tuos doctos à domino. Dabo legem meam in visceribus eorum, & in corde eorum, scribam eam. Et nõ docebit vir vltra proximum suum, & vir fratrem suum dicens, cognosce dominũ, Omnes etiã cognoscẽt me, à minimo vsque ad maximum.

¶ Septimò ex Ioanne. 1. Ioan. 2. Non necesse habetis, vt aliquis doceat vos, sed sicut vnctio eius docet vos de omnib⁹. Hęc & alia hoc genus sunt, quæ Brentius cõgerit ad fauore suæ perfidiæ quã didicit à suo magistro Luthero; vt est videre apud Osiũ lib. 3. de autoritate sacræ scripturæ. Vnde dixit quod capita & principia religionis christianæ, sunt in scripturis clarissima, & quæ non egent doctore. Sunt autem apud eum quatuor hæc principia, vel capita, vt ipse docet, videlicet, decalogus, oratio dominica, symbolum fidei, & sacramenta.

Quatuor principia religionis christianę secundum hæreticos.

¶ Porrò autem Lucæ. 24. Legimus dominum aperuisse apostolis suis sensum scripturarum. Quod si dixerit, postquam dominus aperuit apostolis, & apostoli illas aperuerunt non esse necessariũ alium doctorem, saltem tum prophetici libri obscuri erant apostolis, & tunc sapiẽtiores apostoli quam vulgati fideles modo: ergo nõ omnia sunt lucidissima.

¶ Secundo, quia Philippus aperuit sensum Esaiæ Eunucho; Acto. 8.

¶ At respondent esse quidem claram scripturam, fidelibus, infidelibus vero obscuram. Quia si euangeliũ est opertum in ijs, qui pereunt est opertum. 2. Cor. 4. Vnde verbũ Petri docentis. 2. Petri. 3. quędã esse in Paulo difficilia intellectu glossant erga infideles esse difficilia, non apud fideles. At vero Augu. lib. 2. de doctr. Christi. c. 6. fidelibus cẽset scripturã esse obscuram ob causas ab eo cõmemoratas, quas nos prosecuti sumus in præfationibus ad Esaiã. Hieronymus quoq; ad Ezechie. c. 45. Omnis prophetia in obscuritate cõtinet veritatẽ. Et Paulus episcopos vult esse doctores ecclesiæ. Si ergo scriptura capita religionis habet lucidissima, non necesse est episcopos esse doctores, quippe nihil principale restat docendum. Namque quod omnes sciunt temere docetur. Et isti hæretici illò tendũt, hoc dogmate, quo persuadeant nullam esse potestatem episcopalem.

Ad Ephe. 4. ad Titum. 1. 1. Timo. 3.

¶ Ad hæc Dionysius lib. de cælesti. hierarchia. cap. 3. beatos angelos à beatiorib⁹ erudiri testatur. Namque superior hierarchia inferiorem illuminat, perficit, & purgat. Si igitur beatissimi angeli Deo fruentes ab alijs beatioribus erudiuntur, & docentur, cur isti inficiantur fideles viatores rudes, à sapiẽtioribus esse erudiẽdos? ¶ Facit cũ istis Malachiã dixisse. cap. 2. sacerdotes

eſſe doctores populi. A bore, inquit, eius eorum requirent ſcientiā. Quo ſit ſacerdotalē eſſe functionē erudire laicos, vt Dionyſi. lib. de cæleſt. Hierar. c. 12. Non ergo ſcriptura tam aperta eſt quam nō egeat doctore.

Deuter. 16.

¶ Rurſum Moſes ex diuino iuſſu quoſdā creauit iudices, vt erudirēt populū de agendis, grauioribus cauſis ſibi reſeruatis. Si autē lex Dei eſſet notiſsima cunctis Hebræis, nō erat neceſſe creare iudices, ad diſcernendū cauſas ſubortas: vbi enim eſt claritas, iudicij examinatio non exigitur. Præter hæc diſcutiamus capita ab iſtis relata, & inquiramus an illa ſint peruia cūctis fidelibus.

Præceptum colendi Deū ſecundū generalem rationē apertū eſt.

¶ Primū caput eſt decalogi præcepta, vtiq; præceptū de vno colēdo Deo apertū eſt, ſi generalis ratio illius ſolū obſeruetur: at vero ſi ad particularia deſcēdamus nō erit perſpicuū. Enim vero catholici docemus Deū eſſe colendū ſecūdum fidem catholicā, quam obſeruat Romana eccleſia: at verò hæretici inficiantur. Contendunt enim ſe eſſe veros cultores Dei ſecūdum hæreſim ſuā. Vide ſiue nō eſſe perſpicuū modum diuini cultus, vt olim erat controuerſus modus iſtius cultus diuini ſi Hieroſolymis, an in mōte Garizim erat Deus colendus. Ioā. 4. Rurſum iuſiurandū non eſſe temeratè celebrādum perſpicuū eſt: at vero quando & quomodo ſit iurandum nō eſt perſpicuum ex ſcripturis.

Brentius refutatur.

Et quod dies Sabbati non ſit colendus, ſed Dominicus dies illi ſit ſubrogatus non perſpicuum ex ſcripturis. Imo Æthiopes, qui degunt ſub Preſte Ioāne vtrumque diem colunt. Et quod nefas ſit occidere clarum eſt ex ſcriptura, ſi tamen aliquando liceat occidere, & quomodo, vt qui ſe defendendo occidit alterum, non eſt euidens ex ſcriptura. Et quod parentes ſint honorandi, item euidens eſt, an tamen ſemper, & in omnibus, & ſi non in omnibus in quibus ſint honorandi, & in quibus fas ſit illos nō venerari non eſt planum ex ſcripturis. Quod non ſit adulterandum patet ex ſcriptura, an tamen adulter ſit qui ob grauiſſimas cauſas, ſcilicet, ob ſterilitatem, aut ob alias relicta vxore aliam ducit & ſimiliter, qui matrimoniū non conſummato, ob graues cauſas & interminabiles, relinquit acceptam vxorem, & aliam ducit nō eſt planum ſi nefas eſt, ex ſcriptura. Et locus Matthæi. 19. vt ſit intelligendus multæ ſunt cōtrouerſiæ autorum, etiam catholicorum, vt nos in 4. ſenten. diſcuſsimus, igitur non ſunt omnia plana ex ſcripturis. Et ne in omnia cuagenuur, præcepta decalogi ſecundum generalem rationem ſunt euidentia, quia ſunt præcepta iuris naturalis per ſe nota: at vero in particularibus factis redduntur ſæpe valde obſcura, quæ nō ſolum erunt difficilia rudibus hominibus, imo & perſpicacioribus.

¶ In ſymbolo, quoque multa ſunt obſcura ſatis. Etenim incarnatio diuini verbi ad ſymbolum pertinet, verum quantæ ſit obſcuritatis locus iſte Ioan. Verbū caro factum eſt, quamq; controuerſa ſit eiuſdē intelligētiæ intercatholicos, & hæreticos enarratio prima diſertè docuit. ¶ Ad hæc remiſsio peccatorum pertinet ad ſymbolum fidei, at hæretici huius æui remiſsionē putant fieri ſola nō imputatione peccatorū, catholici vero nō ſolū non imputatione, ſed vera emūdatione peccatorū. Non ergo ſymbolū eſt omnino lucidū, vt non pateat locus dubitationi hæreticorum. Oratio quoq; dñica, non eſt admodū aperta: etenim variè interpretatur ab interpretibus catholicis. ¶ Sacramenta demū, quomodo ſunt clariſsima ex ſcriptura? Siquidē catholici cōfitentur ſeptē eſſe ſacramenta, hæreticorū autem quidā vnū ſolum baptiſmū, alij duo, alij tria. Ad hæc iuſtificatio pertinet ad pœnitentiā: hæc autem valde obſcura eſt, quia catholici aliter illā tradunt, quā hæretici Lutherani, credētes neminem iuſtificari, niſi credat certiſsimè ſe eſſe iuſtificatū, id quod catholici inficiamur. Quid quod in ſanctis ſcripturis ſunt loca multa, quæ videntur inuicē collidētia, quorū colliſionē cōciliare, etiā doctiſsimis faceſsit negociū: qui ergo plana ſunt omnia etiā idiotiſsimis? ¶ Rurſum ſcriptura quadrifariā intelligitur & literaliter & anagogicè, & tropologicè, & allegoricè. Et quidem hos enodare omnes ſenſus ſummi negocij eſt: quomodo ergo plana eſt? Quod ſi dixeris, ſufficit literalis. Vtiq; ſecundū hunc ſenſum, nōnunquā eſt ſcriptura admodū difficilis intellectu. Quādoquidē ſi euangelij Ioānis cap. 1. in mediū proferimus, etiā ſi in lingua vulgari exponatur, difficillimū ſe offert doctiſsimis: quid quod idiotis ſit inintelligibile? Et quātæ ſit obſcuritatis ſanctorū explicationes variæ, & aliorū autorū, nobis ſunt locupletiſsimo teſtimonio. Neq; eſt diuertere, hoc nō eſſe caput religionis, imo eſt caput vbi docentur

Christi diuinitas & æqualitas cum patre, eiusdemque vera humanitas.

¶ Et quid si de sacramẽto synaxeos sit sermo, quod item caput est religionis, idem dicemus, scripturã sacrãm de re hac obscuram esse: siquidẽ catholici verba illa; Hoc est corpus meũ secũdum identicũ sensum intelligimus. Oecolãpadius vero hæreticus, & alij solum secundum significationẽs igitur non est prorsus apertũ ex scriptura hoc sacramẽtum. Quamobrẽ Brentius cũ suo magistro Luthero longe absunt à veritate. Neq; illis suffragatur, quod aiunt, si scriptura alicubi est obscura, alibi patescit. Sed vbi obsecro clarescit Ioannis euangelium, In principio erat verbum? Vbi clarescit, quòd vos asseritis iustificationem fidei soli tribuẽdam? Vbi liquẽt verba domini, Tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo ecclesiã meã, solum intelligenda de Petro, quod vos affirmatis? Et idẽ de alijs innumeris. Imo si sunt loca qui ex superficie vobis vidẽtur suffragari sunt alia quæ refragantur, vnde emergit obscuritas.

Respon ad argu. Brentij.

Argumento autem primo Brentij dicito, Præcepta decalogi esse lucida secundũ generalem rationẽ, at vero circa particularia facta indigent doctrina: ¶ Secundo dices verba prophetica, prophetis fuisse lucida, vt apostolica apostolis: at vero nõ inde sequitur si illis erant manifestà, quia à Deo illustrati, quod cõtinuo omnibus fidelibus sunt perspicua. ¶ Tertiò dices apostolos prædicatione sua & miraculis tenebras infidelitatis expulisse: at vero non subinde sequitur, quod scripta ipsorũ habeant euidentiã. Siquidẽ doctores clarius agunt verbo, quam scripto. Quid quod Paulus scribebat illis, cum quibus ipse consuetudinẽ aliquando egerat, & de rebus ijs, quibus scribebat notis, vt epistola ad Corinthios nobis est testimonio: & aliæ epistolæ: & ideo non erat necesse illis omnia explicare ad longum. ¶ Et Romanos etiam ipse Paulus verbo docuit: quo circa ipse fuit illis propriç epistolæ interpres.

¶ Quarto dices prophetias esse quidem lucernas & lucentes in caliginoso loco: quia sunt obtectæ multo typorum velamine, quo subtracto lucent micantissimè. At verò hos typos enodare doctorum est, nõ indoctorum. Et quidem ex eo lex vetus figura dicitur à Paulo. 1. Corinthio. 10. Et vmbra ad Hebræos, Vmbram, inquit, habens lex futurorũ bonorũ, quia sub sacris velaminibus, vt Dionysius de diui. nomi. c. 1. ait. Radius diuinç lucis in illis lucebat.

Radius diuinæ lucis sub sacris velaminibus lucet.

¶ Quintò dices, verbum Dei esse gladiũ, quo gladio armãdi sunt fideles omnes. Verum iste gladius nõ est lectio sola scripturæ: non enim scriptura, quia legitur, sed quia viuaciter creditur fideles armat. Quapropter fideles idiotæ hoc gladio armãtur si etia si nesciant legere scripturas, credunt firmiter illas esse veraces, & illas credunt, secundũ sensum, quẽ probat sancta Dei ecclesia, & non secundũ hçreticum sensum. Et quamuis nesciãt legere, vel intelligere scripturas, habẽt ad manum articulos fidei quos credunt, & præcepta decalogi norũt, atque sacramenta ecclesiæ venerantur. Et ideo summatim habẽt quidquid docet scriptura: & si secundum fidem hanc operantur sufficienter sunt armati contra diabolicos incursus. Quod si vera narrarent hæretici, omnes fideles tenerentur scire legere, & emere sacra Biblia: at multi sunt qui nesciũt legere, imo neque eo ingenio prçditi sunt, vt possint discere legere, & istos volunt esse interpretes sacræ scripturæ, hçretici: pulchri equidẽ interpretes, & hæreticis digni. ¶ Sextò dices fideles omnes esse pro sua ratione doctos à Deo, non immediate, sed mediate, siquidẽ doctores docent fideles ex diuinis scripturis, & diuinç scripturæ sunt à Deo edoctæ. Quod vero Hiere. inquit, est verũ, siquidẽ à fidelibus expulsa est omnis idololatria, & nullus est fideliũ qui quo ad hoc egeat doctore. Omnes enim sciunt vnũ Deũ verũ esse, & idola esse nihil, & ideo ait. Nõ docebit vir fratrem suũ dicens, cognosce dñm. Quod vero inquit, Dabo legẽ meam, ideo ait, quia diffusa est charitas Dei in cordibus fideliũ per spiritum sanctũ, &c. Nõ enim ex timore Deũ colunt, sed ex amore charitatis, si veri fideles sunt. ¶ Septimò respondebis Ioãnẽ voluisse per verba cõmemorata ecclesiã Dei nõ indigere ad discendũ diuina philosophorũ doctrinis. Quia est sibi ipsa sufficiẽs ad cognoscẽda omnia diuina necessaria ad salutẽ per magisteriũ spiritus sancti docẽtis illã per sacras scripturas: & hãc vocãt vnctionẽ, hoc cæleste magisterium. Spiritus enim sanctus in cõcilijs œcumenicis dirigit ecclesiã ne erret in credẽdis, & agẽdis necessarijs ad salutẽ. Nõ autẽ Ioãnes intẽdit dicere in idiotis esse hãc vnctionẽ ad do-

Laici nõ obligantur ad lectionẽ sacræ scripturç, sed solũ sacerdotes quib' hoc docendi iniũgitur onus.

Laici non habẽt vnctionẽ spiritus sancti ad intelligendas & docendas diuinas scripturas.

docendum alios, vel docendos se, quia egent magistris docentibus illos, & dignẽ tibus. ¶ Vnde Antiocheni orta quæstio ne de obseruãtia legalium causam auocãt ad apostolos. At apostoli congregato con cilio, & celebrata discussione super quæ- stione ad eos delara decreuerunt non esse seruãda, exceptis quibusdam Acto. 15. Si autem omnes fideles sunt docti à Deo im- mediate, & si scriptura clara est, cur Antio cheni fideles definire dubiũ nesciuerunt? Cur apostoli nisi coacta synodo, & habita discussione non responderunt?

¶ Ad id vero, quod ex Chrysostomo pro ferebatur, dices lectionem sacram nõ esse instrumentũ necessariũ ad salutem. Quip pe satis est, quod laici articulos sciãt fidei, & decalogi præcepta, & orationem domi- nicam, &c. quæ ludimagistri suos paruu- los docent, quod vocatur vulgo *Doctrina christiana*. ¶ Et rursum ad scienda subtilio ra fidei, & diuinæ legis, pro concionibus declamatur sermo Dei in diebus festiuis in ecclesijs cathedralibus, & monasterijs lin gua vernacula, quod euãgelia, prophetæ, & epistolæ apostolicæ docent.

¶ Et sunt vulgati eadem lingua libri pij, qui multa salutaria continent extracta ex sacris literis. Vnde nihil necesse est laicos obligare ad legẽdas sacras scripturas in lin gua vernacula. Et experimento compro- batum est, hanc lectionem plus obfuisse, quibus obfuit, quam profuisse, quibus pro fuit. Vidi Hispana lingua biblia sacra o- mnia traducta: at inde multi ad supersti- tiones Iudaicas apud nos sunt prolapsi: alij vero ad hæreses, & errores detestandos. Quare nõ temere sancitũ est in Hispania, vt hæc lingua vernacula non edantur.

Laici nõ tenẽ tur ad lectio- nem sancta- rum scriptu- rarum.

¶ Quãobrem in Concilio Tridẽ. sessi. 22. canone. 9. dãnatur tanquã hæresis assertio asserẽs tantũ in lingua vulgata missam esse celebrãdam. Et in. c. 8. docet vnãquanque ecclesiã in hac re seruaturã suum morem. Etenim si apud Æthiopes sub Præste Ioã. Lingua vulgari celebrãtur sacra, aut apud Græcos, hoc non reprobat conciliũ, sed so lum asserere tantũ in vulgata esse missam celebandã, vt omnes intelligant. Quia, vt intelligant fideles satis est si sacerdos in se stis illa enodet, quæ latina lingua sunt cele brata mysteria. Latina igitur ecclesia suũ tenetur seruare modũ diuina celebrãdi. Ex his etiã liquet nisi periculũ immineret er-

Hæresis est asserere mis- sam tãtum in lingua vulga ri esse cele- brandam,

roris nõ esse per se malũ Biblia sacra laicos lingua vulgari legere. Hæresis autem esset asserere hoc esse obligatorium, vt hæretici neothenci pertinaciter contẽdũt. Quapro pter si ætate Chrysosto. vel Hiero. &c. fue runt trãslata sacra Biblia in vulgarẽ linguã cum magno fructu fideliũ, licuit illa lege- re id tẽporis. At vero quia nihil in eodẽ sta tu perseuerat, & cum tẽporis incremento iniquitas abundat hominũ, modo cum idẽ non speretur fructus, imo timeatur perni- cies fideliũ, saltem apud Hispanos, prohi- bita est laicis lectio sacrorũ bibliorũ in lin gua Hispana propter rationẽ cõmemora- tam. Chrysostomus verò, qui acriter vide- tur obiurgare hanc prohibitionem audien dus suo tempore, quando talis translatio erat ad profectum fidelium.

Ætate Chry- sostomi edi- tio sacrorum bibliorum in vulgari lin- gua vtilis fuit

¶ Porrò autem, quia longiusculè digressi sumus, opportune iam admonemur, vt di- gressioni finem imponamus, & ad id, vn- de digressi sumus pedẽ referamus. Sequi- tur in euangelio Ioan. *Et habitauit in nobis.* Et quidem non sibi constant siue consen- tiunt expositores. Etenim Chrysosto. & Theophi. verba hæc significare docẽt di- uersitatem naturarum in Christo. Etenim litera Græca habet ἐσκήνωσεν. hoc est, habitaculũ, siue domicilium fecit in nobis vt denotaret Ioãnes verbi naturã, diuersam esse ab humanitate assumpta. Etenim ha- bitãs tabernaculũ diuersę est naturæ ab ip so tabernaculo. Quod si occinis, & etiã di- uersi est suppositi, respõdetur vnitatẽ sup- positi præmonuisse Ioãnem in verbis prę fatis, & verbũ caro factum est. Alij verò, vt Erasmus Roterod. Habitauit in nobis ex- posuit, habitauit apud nos, vel inter nos. Quod perinde est ac si dixisset nobiscũ est conuersatus, & cõmoratus. Itaque iuxta priorem expositionẽ, in nobis dicitur ha- bitasse, verbũ caro factum, quia in natura humana specie similis nostræ verbũ erat per vnionem hypostaticã. Iuxta hãc vero nihil docet Ioãnes de hypostatica vnione, sed solum quod verbum caro factum, egit inter homines, illos docendo, & illis con- uescendo, & commorando. Vnde in hoc capitulo quærunt à domino duo discipuli Ioãnis, Magister vbi habitas. Et dominus ait illis, Venite & videte. Idẽq; Baruc. 3. de claratur, Post hæc in terris visus est, &c. Et Zach. 2. Lauda, & lętare Siõ, quia ecce ego venio, & inhabitabo in medio tui. Quare

Continuatur expositio tex tus.

Identitas sup positi in Chri sto & diuersi tas naturarũ in eodẽ pro- batur ex Ioã- ne.

ego probatam habeo hanc expositionem. Nam quod Caiet. refert ad habitationem spiritualem, qua verbum caro habitat in mentibus nostris, non probauerim admodum. Non enim ait, habitat, sed habitauit, quasi iam desierit domicilium & habitaculum inter homines habere. Verùm ab habitandis mentibus spiritualiter, non desistit: quia iustorum animos ipse inhabitat Christus, cũ patre, & spiritu sancto. Ad eum, Ioann. 14. inquit, veniemus & mansionem apud eum faciemus. At ab habitatione temporali destitit Christus, post quã ascendit ad dexterã Dei patris Ioã. 16 Iterum relinquo mundum, & vado ad patrem. Quippe tandiu habitauit inter homines, quandiu opus sibi nostræ redemptionis à patre concreditum absoluit & cõsummauit, quo consummato (vt ipse inquit, Ioan. 17. Opus consummaui quòd dedisti mihi) nostrum deseruit domiciliũ, & ad æthera se transtulit, vbi est in dextera Dei patris sedens.

ENARRATIO XXXII.
in caput primum.

Vidimus gloriam eius, gloriam quasi vnigeniti à patre.

IN Domino Iesu potestas diuini verbi, & nostræ carnis infirmitas in vnam conuenere personam, hic autem conuentus, siue adunatio hæc, diuinæ potestatis cum nostra infirmitate sic profuit infirmitati nostræ leuandæ, vt non noceret diuinæ potestati obscurandę. Obscuraretur autem, si sub infirmitate carnis, Dei verbum non demonstraret potẽtiam, & maiestatẽ suam, Quamobrem si carnis Christi mysteria omnia percurrimus, illa sociata fuisse diuini verbi potestate cernemus. Si enim natalia consideras infirma illa videbis, quia nascitur ex muliere paupercula, & in stabulo iumentorum, at expende vt sub infirmitate suæ carnis Dei verbum latentem maiestatem demostrat. Nam angeli sub natalibus istis in cælo canunt, Gloria in excelsis Deo, & natum infantem Christum Dei, & dominum vniuersorum esse prædicãt. Rursus iacentem verbi Dei in præsepio, & pannis inuolutam infantiam, stella diuinitus condita Chaldæos, & Persas de lõge deducit adoraturos. Præsentatur infans verbum in templo Dei, ab inope matre, pullos columbinos offerente, quia digniora non habebat offerenda, & hanc item infirmitatem illustrat diuina verbi quæ latebat gloria, siquidem Simeõ puerum prædicat salutare esse gẽtium, & lumen omnium populorũ, & Israeliticæ gentis gloriã. Cui & Anna mulier sanctissima attestatur. Baptizatur adultus iam à Ioanne, id quod infirmitatis erat symbolũ, cum promiscua plebe baptizari, quasi peccator. Cęterũ vox patris de cęlo tonat, & verbi sui maiestas clarescit ex verbo illo magnificentissimo tum prolato. Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui, ipsum audite. Quasi apertius dixisset, Hic qui quasi esset peccator, cum peccatoribus venit baptizandus, non venit baptizandus, quia peccata ferat mundanda, sed, vt baptismo conferat vim peccata vniuersorum hominum detergendi, quod spiritus sanctus baptismo assistẽs testabatur. ¶ A baptismo prędicat cęlestem doctrinã sicut homo: nam aperiens os suũ docebat homines. At vero cũ potestate & imperio prædicat, dicẽs, Non hæc dicit dominus, sed ego dico vobis. Et sicut Deus miraculis coruscat. Mari enim & vẽtis imperat, & illi parent. Matt. 8. Dæmonibus imperat & illi resistere nequeũt, sed cedũt illius imperio. Lucæ. 13. Matth. 7. Cæcos illuminat. Ioã. 9. Mortuos suscitat. Ioã. 11. vt qui audiebant tanquam hominẽ prædicantem externus, crederẽt internus esse verũ Deum. ¶ Præterea hæc in cruce moritur, petræ scinduntur, mũdus tenebris inuoluitur, velum templi rũpitur mortuorũ monumenta reserantur, vt ita mortis infirmitatem ostendens, ex cruce suam potentiã simul ex vniuersi repentina immutatione demonstraret in cruce, vt ita demum orbis iudicaret, cruce appensum, & in cruce mortuum orbis esse dominum. Sepelitur cum mortuis, & mortẽ superat, quia triũphator mortis ex sepulchro surgit. Denique ascẽdit in cælum, & suæ potentatis gloriã apostolis suis, & discipulis omnibus demonstrat. Propria enim virtute, qui deuicerat mortem, eadem virtute victor ascendit in cælũ. Nam videntibus discipulis est eleuatus à semetipso in cęlũ. Videsne vt infirmitas carnis ob nos suscepta, nõ potuit obscurare potentiã diuini verbi imo sub tãta infir-

Lucæ. 1.

Dei verbum sub infirmitate nostræ carnis maiestatẽ suæ potentiæ demõstrauit.

Math. 9. Lucæ. 8. Mar. 1. Lucæ. 7. Math. 17.

Diuini verbi potentia, sub infirmitate carnis assumptæ maxime claruit.

firmitate verbi poteſtas clarius innotuit. Siquidem ſimul atque patiebatur noſtrã infirmitatem demonſtrabat potentiam ſuam. Et equidẽ nullus prophetarum, aut patriarcharum, tam glorioſus apparuit in mũdo, vt Chriſtus ſub carnis noſtræ infirmitate apparuit. Nullus enim prophetarũ ſe excitauitã mortuis, etiã ſi Elias, & Eliſeus mortuos excitarẽt. Nullus tamen prophetarum aſcendit in cælum, vt dominus aſcendit: etiam ſi Eliam legamus raptum fuiſſe per turbinem in cælum, 4. Reg. 2. Si quidem tum Elias non penetrauit cælos, vt Chriſtus penetrauit: ſed quia ad ſublimes partes aeris fuit ſublatus, ideo raptum ſcriptura cõmemorat fuiſſe in cælũ. Quapropter Elias, & Moſes hoc verbum caro factum veneraturi, vt dominum prophetarũ veniunt in montem Thabor, vbi viderunt gloriã eius, & vocem patris ad eum delatam, & diuinæ gloriæ Chriſti teſtes facti & illã ſpectantes, ſimul loquũtur de morte dñi: Quia verbi potentiã copulatã eſſe carnis noſtræ imbecillitati credebant, ſpectantes Chriſti gloriã, & ad tam admirabile ſpectaculũ cõuenietes, carnis dominicæ futuram paſſionẽ memorari non formidant.

Matth. 17.

Hoc eſt ergo q̃ Ioã. ait, vidimus gloriã ei⁹. Viderũt paſtores, viderũt Magi, vidit Simeõ, vidit Anna, vidit Baptiſta, viderunt Phariſæi & Scribæ, viderũt Apoſtoli dñi, viderũt diſcipuli dñi. Et ideo in plurali loquitur, Vidimus gloriam eius. Quod ſi de glorioſa transfiguratione eſſet ſermo, ſolũ Ioãnes cum Petro & Iacobo viderunt gloriam domini, cum Moſe, & Elia. Cæterũ non ſolum de illa gloria, locus hic eſt audiendus: ſed de omnibus glorioſe factis Chriſti. Græca litera ſignificantius habet ἐθεασάμεθα. Quod quidem nõ eſt ſimpliciter videre, ſed videre cum admiratione & ſtupore: id quod accidit cũ magna quędam & incõſueta veluti attoniti videmus. Qui ergo Chriſti magnificentiſsima geſta non videbant cum admiratione, ſed cum faſtidio, & liuore, iſti non viderunt gloriã domini: quia vidẽtes illam carnalibus oculis detrahebãt illa venenatis linguis. Quocirca hęc verba, Vidimus gloriam eius, nõ ad omnes videntes ſunt referenda, ſed ad videntes, & reuerentes, ad videntes & admirantes, ad vidẽtes denique, exterius, & credentes interius: quales fuerunt apoſtoli & diſcipuli domini, cæterique piĩ homines erga Chriſtũ, qui tum erant. Nam Phariſæi & Scribæ videntes, non videbant, & audientes Chriſti ſermonẽ non intelligebant. Eſa. 6. Ioan. 12. Quia excæcarat illos malitia ipſorũ. Quocirca de vtraque viſione, & oculorum carnis, & oculorũ mentis, hæc verba ſunt audiẽda. Quanquã autem Chriſti diuinitas inuiſibilis erat, quia Deũ nemo vidit vnquã, quandiu apud mortales agitur, cæterum Chriſti maieſtas, & altitudo ex operibus ſupernaturalibus, quæ operabatur demonſtrabatur. Quæ voluit oculis obijcere mortalium, vt ex ijs, quæ videbant, quæ non videbant colligerent. Vnde ait dominus, Si mihi non creditis, operibus credite. Ioan. 10. Hæc autem eſt humani ingenij conditio, vt ea, quæ nõ videt per ea quæ videt aſſequatur. Neq; alia eſt philoſophorum methodus, quam ex effectibus viſibilibus, cauſas inueſtigare inuiſibiles. Hac quoque methodo vſus eſt Deus primũ quando legem dedit. Exo. 16 & 24. Moſi in vertice montis Sinai. Audiebat enim populus clangorẽ & ſtrepitũ tubarum, montiſque caliginem, & fumũ: verbaque Dei loquentis cum Moſe Chriſtus quoque, qui diuinitatẽ ſuam ſub carne latitantem curabat hominibus demonſtrare, viſibilibus ſignis illam oſtendit.

Videre gloriam Chriſti non eſt illã videre oculis, ſed videndo credere.

Deus prouidit humano ingenio vt iuxta conditionẽ, natiuam ſuam ad inuiſibilia fidei per viſibilia erigatur.

Hæc autem ſigna, erant opera ſuperantia naturæ vires omnes. Et hæc ſigna vocat Ioã. gloriam verbi incarnati, quã ipſe cum alijs teſtatur ſe vidiſſe. Quia ergo dixerat, Verbum caro factũ eſt, vt diſcas quod habitatio hæc apud homines diuini verbi nõ fuit oculta, ſed maximè manifeſta his, qui videndo Chriſti magnalia non oppoſuerunt cordis obſtinationẽ. Scito autem gloriã, in diuinis oraculis vſurpari multifariã. Iam enim ſignificat, maieſtatem & celſitudinem ſtatus, vt Gene. 45. Nuntiate patri meo vniuerſam gloriam meam. Et Prouerbio. 25. Scrutator maieſtatis opprimetur à gloria, ideſt, ab ipſa maieſtate, quam temere ſcrutatur. Iam vero pro honore, cui opponitur ignobilitas, vt Paulus. 2. Cor. 6 Per gloriam, & ignobilitatem. Quia apoſtoli à fidelibus honorabantur, ab infidelibus vituperabantur. Iam vero pro claritate. 2. Corinthio. 3. Si miniſtratio mortis literis deformata in lapidibus, fuit in gloria, ita vt non poſſent intendere filij Iſrael in faciem Moyſi, &c. Exodi enim 34. Facies Moyſi ſplendore nimio ſplen-

Nomen gloriæ multifariã vſurpatur in ſacris literis

dens prohibebat Iudæorum aspectum ne in illam figeretur. Et ideo ingentem illam claritatem gloriam vocat Paulus. Gloria item pro beatitudine cælesti sanctorũ accipitur. Oportebat Christũ pati, & ita intrare in gloriam suam. Lucæ.24. Enim vero sanctis in cælo est summa sui status celsitudo, summus honor, summaque claritas, ideo rectißimè beatitudo illa sanctorum, quæ illos prorsus quietat in Deo, gloria in primis dicenda venit. In præsentia verò per gloriam Ioannes, non beatitudinem animæ Christi intellexit: hæc namque beatitudo soli animæ Christi erat conspecta. At vero Christi maiestatem, & celsitudinem diuinosque honores, & claritatem, quam habuit ex omnibus factis & verbis suis, vocat Christi gloriam: quam ipse cum reliquis spectatam habuit.

¶Quæret tamen aliquis forsan, cur de verbis Christi nihil meminit? Solũ enim ait, Vidimus, & non audiuimus. At vero etiã fuit domino ex verbis ingens gloria. Quia dixit Petrus, Quò ibimus domine, quia verba vitæ habes? Et in Psal.44. Propter verba domini, dicitur, Diffusa est gratia in labijs tuis: propterea benedixit te Deus in æternum. Et Matth.7. Admirabantur omnes super sermonibus gratiæ, qui procedebant ab ore eius: vt nõ immerito dixerint illi, Nunquam sic locutus est homo Ioã.7. Veruntamen scito visum propter suam excellentiã cæterorũ sensuum functiones cõprehendere: quæ enim audimus, aut tangimus dicimur videre. Quo circa dicens Ioã. Vidimus gloriam eius, omnia cõprehẽdit gloriosa facta, & verba Christi. Sibi quoq; Ioãnes cõcinit.1.Catho. c.1. Quod fuit ab initio, quod audiuimus, quod vidimus, &c. vbi non solum dixit, Vidimus, sed, audiuimus.

Christus gloriosus ex operibus & verbis.

ENARRATIO XXXIII.
in caput primum.

¶*Gloriam quasi vnigeniti à patre.*

EN Tibi quam gloriam vidit cum reliquis Ioannes, non vulgarem gloriam, quæ est seruorum Dei gloria, sed gloriã vnigeniti filij Dei. Vnde Paulus hãc singularitatẽ gloriæ Christi super omnes sanctos Dei seruos, docet ad Heb.3. dicẽs: Amplioris gloriæ iste præ Moyse dignus est habitus, quãto ampliorẽ honorẽ habet domo, vel domus, qui fabricauit illam. Vbi vides gloriã expoſuisse Paulum per honorẽ: & probat ampliorem gloriam habuisse Christum, quã Moyses, quia Moyses, est domesticus Dei, at Christus, est autor domesticorũ Dei. Celsioreq; esse gloriam Christi quã angelorum testatus fuerat iam Paul. ad Heb.1.&.2. Meminit autẽ Moysi, quia iste gloriosior erat apud Hebræos, quam prophetæ cæteri omnes. ¶Obseruabis Ioannẽ modo meminisse Patris atque filij, quę nomina hactenus suppresserat. Etenim solũ meminerat Dei, lucis, verbi, vitæ, principij, &c. Sub quibus nominibus, patrẽ & filiũ significabat: at vero nõ clare expresserat nomina hęc personalia, vt modo exprimit. Quod si causam à me forsan rogitas, dixerim tibi causã esse, quia prius voluit Ioãnes fideles ex sui euãgelij exordio, certos facere, Deum habere verbũ apud se, quod generat spiritualiter. At post quam nos instruxit in hac fide spiritualis generationis, iam nihil formidat patrẽ, & filium nominare: quippe iam nulla restat timoris suspicio concipiendi per patrẽ carnaliter generantẽ, & per filium carnaliter genitũ. ¶Valla in annotationibus ad locum istũ ait, dictionẽ, Quasi, significare similitudinem, & non veritatẽ, ideoque aptius vertendũ fuisse velut, vel tãquam, vel, vt, vnigeniti à patre. Nã si dixeris iste ambulat quasi rex, similitudinem regiam dictio ostendit: sed ambulat vt rex, velut rex, vel tanquam rex, veritatem. Erasinus ὡς, Græcis vtrumque significare docet, & assimilationem, & veritatem. Quam dictionem Græcam noster interpres vertit, per quasi, & Theophilacti interpres per velut, & Erasinus eodem modo vertit in sua versione. Caietanus verò qui nũ quã nõ sequitur diuersam editionẽ à vulgata in loco isto vulgatã probat, & legit, quasi, quia exponit esse similitudinis notam. Sẽsus enim est, Vidimus gloriã eius quasi gloriã vnigeniti à patre. Nõ enim cõstruit dictionẽ, quasi, cũ vnigenito, sed cũ gloria vt sit sensus, vidimus gloriã eius similẽ vel representantẽ gloriam vnigeniti à patre. Vnde nõ cõficitur, quod Christus sit similis vnigenito, sed quod gloria, quam vidit Ioannes erat gloria similis gloriæ vnigeniti. [illegible] verò violenta videtur hæc decla-

Maiorẽ gloriam ostendit Christus cum hominibus agens quam omnes prophetæ ostenderunt.

Cur Ioannes meminit patris & filij quos sub nominibus istis non expresserat prius.

claratio, nam Ioannes non dicit, Vidimus gloriam, quasi gloriam vnigeniti, sed quasi vnigeniti à patre, hoc est, eam gloriā vidimus, quæ vera gloria erat, quæ decebat vnigenitum procedētem à patre. In quam declarationem vulgati omnes interpretes consentiunt. Quod si hanc expositionem forsitan fugis, quia, quasi, est nota similitudis, scito non esse semper notam similitudinis, sed aliquando exprimit veritatem. Est tibi locus in Nehemia cap. 7. vbi de Anania traditur. Ipse enim quasi vir verax, & præ cæteris timēs Deū videbatur. Nō enim sensus est, quod videbatur similis veraci, & timenti Deum, sed quod videbatur verax, & timens Deum. Quid quod etiam si dicatur, velut, poterit significare assimilationē. Vnde Theophilactus explicans locum inquit, velut, non assimilationem, sed conformationē, & determinationem hoc loco denotare apud Ioannem. Idem dices de aduerbio tanquam, quod sanè nonnunquam idem significat, quod aduerbium, quasi. Vnde Plini. natur. histor. lib. 2. Tanquam nesciamus hanc esse solam, quæ non irascatur, hoc est, quasi nesciamus. Aduerbium vero, quasi, nonnunquam Latinis est idē quod ferè, & hæc acceptio huic negotio est impertinens, quia tum non significat veritatem, sed quod est illi affine, vel proximum. Annotant Laurentius, & Erasmus, vnigenitum hoc loco esse nomen, & non participium, & perinde esse acsi dixeris, vnici filij, vt sensus sit, Vidimus gloriam eius, gloriam dignam vnici filij Dei, & sibi connaturalis. Græca enim lectio non habet participium, sed nomen μονογενοῦς, quod Latinè dicitur vnici. Talem igitur demonstrauit hominibus gloriam verbum caro factum, qualē oportebat Dei filium naturalem carne vestitū hominibus demonstrare: putarent carnis vilitatem diuini verbi maiestatem, vel obscurare potuisse, vel imminuere.

Cur Ioannes meminit patris & filij quos sub nominibus non expresserat prius.

Aduerbium tanquam nōnunquam similitudinem denotat contra Laurētiū.

ENARRATIO XXXIIII. in caput primum.

Plenum gratia, & veritatis.

Difficilis constructionis locus, Præcipuaq; difficultas eius est, de constructione: cum quo sit construēdum hoc adiectiuum plenum. Siquidem si dixeris cum verbo, de quo dixerat, Verbum caro factum est, & habitauit in nobis, obstat Græca lectio, quæ habet πλήρης, in masculino genere, & in recto. Plenus, autem non adiectiuatur cum verbo neutri generis. Quòd si dixeris, istud accidere, quia vulgatus interpres vertit λόγος, per verbum, nam si vertisset sermo, concinnè aptabatur, sermo & plenus, & erat sensus, sermo caro factus, plenus gratiæ, & veritatis. Atverò huic contextui & constructioni obstat, quia si hac ratione contexere literā amas, totum hoc vidimus gloriam eius gloriā, quasi vnigeni à patre oportet per parenthesim intercipere. Atverò quo pacto per mittēda est parēthesis, vbi est copulatiua cōiunctio, &c. Nā, &, copulat sentētiā sententiæ: & vbi est copulatio sententiarum parenthesis non adest, quæ potius est interceptio sententiarum. Atverò per parenthesim si dixeris legi in vulgatis codicibus, contra hanc parenthesim agit argumentum præfatum. Quòd si dixeris legendum in accusatiuo, vt construatur cū verbo, vidimus, vtique lectio Græca non fert accusandi casum, quia Plenus, in nominatiuo legit, vt diximus paulò ante. Theophilactus verò non legit, vt nos legimus, Plenum, sed pleni gratiæ & veritatis: & si hoc probādum esset, soluta esset prorsus omnis hæc quæstio. Quippe lectio est cōcinna, vidimus gloriam eius, gloriam quasi vnigeniti à patre, pleni gratiæ, & veritatis. Et hac ratione nulla est parenthesis. Verum lectio Græca illi repugnat, quæ non legit pleni, sed plenus. Erasmus expendendum relinquit, si plenus sit construendum cum sequentibus, & non cum præcedentibus. Ad hunc modum, Plenus gratiæ, & veritatis, Ioannes testificatur, &c. itaque plenitudo hæc de Ioanne tradatur Baptista. Caietanus in commentario librata loci difficultate, & quod non concinnè, seu suauiter, imò duriuscula constructio sit huius vocis, plenus, cum præcedentibus, quia non admittit parēthesim idem sapit, quod Erasmus. Nisi quod Erasmus non fuit ausus lectionem hanc decernere, sed decernendam lectori reliquit. Caietanus autem decernit hanc esse Germanam lectionem. Neque hos terret argumentum, quod Ioannes tradatur, Plenus gratia, & veritate. id est

Christi est. Siquidem de Ioanne eodem scriptura Lucæ.2. commemorat, plenum fuisse Spiritu sancto, ex vtero matris suæ, & de Stephano, Actor.7. Et beatam Virginem plenam esse gratia, Lucas indicat. 2.

¶ Euangelista igitur quia dicturus erat Ioannem testificantem esse Christum, vt ex excellentia testis, probatissimum redderet testimonium præmisit testem hunc esse plenum gratiæ, & veritatis, vt inde testimonij veritas sit vndecunq; probatissima. Atqui hæc ratiuncula, quæ Caietanum mouit, non tantopere suadet: siquidem satis expresserat Euãgelista supra dignitatem huius testis, vt eius testimonio esset maximè stãdum dicens, Fuit homo missus à Deo cui nomen, &c. Nam quem misit Deus vt testaretur veritatem, dubio procul est testis veritatis. Deus enim neminem mittit ad decipiendum, cum ipse sit summa veritas. Mihi tamen magis probatur si de Christo audiamus, quod Ioannes dicit, Plenum gratiæ, & veritatis: quamuis, quæ epitheta de Christo illustria dicuntur, ad suos sanctos etiam transferuntur. Ipse enim lux vocatur in scriptura, pastor, princeps, magister, &c. quæ de sanctis Apostolis prædicata sæpè videmus. Et Paulus de semetipso inquit, doctor gentium in fide, & veritate. 1. Timo.2. Vnde nõ abnuo hæc, quę Euangelista commemorat, plenus gratiæ, & veritatis, Baptistæ posse congruere. Quia quã uis omnis homo mendax sit docente Psalmo, cæterum istud est si hominis naturã sibi dimissam cõsideres. At vero, vt à Deo est veritate instructa, non est mẽdax, sed verax, ideoq; nihil est quod offendaris, si audis Ioannem Baptistam esse plenum gratiæ, & veritatis. Siquidem hęc plenitudo non erat ex humana fragilitate descendens, sed ex diuina potestate illũ implẽte gratia, & veritate. Cæterum non cogit nos Euangelista ad hanc intelligentiam, imò illam videtur dissuadere propter verba sequentia. Lex per Moysen data est, gratia & veritas per Iesum Christũ. Christus ergo plenus gratia & veritate. Gratia quidẽ plenus: quia si de hypostatica vnione loquamur solus ipse hanc gratiam fuit potitus: at in rebus per temp[illegible]sortis, nulla maior gratia, quam quod Deus fieret homo, & homo Deus. Si verò sermo habeatur de gratia habituali, summã obtinet gratiam. Eodem accedat quod gratia Christi, est gratia capitis, & gratia sanctorum est gratia membrorum. Vnde sancti traduntur pleni gratia, quantum enim illis erat conueniens gratiæ, tantum illis est donatum. Cæterum hæc gratia erat membrorum solũ illis proficiens. Quippe nullus sanctorum poterat alteri suam communicare gratiam, neque illam alteri de condigno promereri, ideò gratia ipsorum in ipsis manet conclusa, & ad alios non diffunditur.

Epitheta de Christo celebrata in suos sanctos trãsferuntur.

Quanam ratione Christus est plen[us] gratia & veritate.

¶ At verò Christus, quia caput est fideliũ, ideò ad illos deriuat suam gratiam, vt fons æquam riuat in promanantes ab eo riuulos. Enimuerò Christus vt Deus est, gratiam efficit in suis fidelibus, vt autem homo est illam promeruit membris suis de condigno. Propter igitur hãc causam plenus gratiæ commemoratur, & hanc plenitudinem gratiæ sancti non possunt obtinere. Veritatis verò traditur plenus, quia ipse est veritas ipsa, Ego, inquit, via sum veritas, & vita. Vtique via, quia per doctrinam Euangelicam Christi, per mortẽ eius, Resurrectionem, & Ascensionem, per Sacramenta eius accessum habemus ad patrem. Est veritas, quia cum verbum sit Dei fieri nequit, quod verbum à veritate procedens non sit veritas. Vita vero, quia per ipsum cũcta facta sunt viuentia, & non viuentia: & per ipsum viuentia rationalia quæ homines sunt, vita spirituali ad Deum viuunt. Itaque ab hoc verbo & vita naturalis, & supernaturalis hominũ procedit, vt supra dixerat, Et vita erat lux hominum. Ioan.14.

¶ Quamobrem, etsi videtur non admodũ suauis cohærẽtia huius nominis plenum, cum sententia priore, nihilominus, plenum, in recto est legendum, vt construatur cum verbo, de quo dixerat paulò ante verbum caro factũ est, & habitauit in nobis. Et interpres Io. Chrysostomi ad hunc modum legit, vt vulgata, itemque Cyrilli interpres. Vulgatus enim interpres, quia, λογος, interpretatus fuerat per verbum, ideò πλήρης, traduxit per plenum. Neq; Græca litera habet parẽthesim, imò neque versio vulgata, quam suæ adiecit Erasmus, qui etsi legat plenus, quia traduxerat sermo, cæterum non construit cum Ioanne, sed cum sermone. Hæc enim est traductio eius, Et conspeximus gloriam eius,

eius, gloriam velut vnigeniti à patre: Plenus gratia, & veritate, vt postmodum sequatur, Ioannes testimonium perhibet de ipso. Video tamen esse parenthesim hoc loco in quibusdam biblijs vulgatis. At vt dicebã, neque in Chrysostomo, neque in Cyrillo parenthesim videbis: ideò citra parenthesim legere possumus, verba hæc, Et vidimus gloriam eius, &c. Et plenum, quod sequitur cum verbo quod paulò ante præcesserat construere. Quasi dixisset Ioannes verbum caro factum, secũdum carnem assumptam, non est Deo, aut non gratum, aut mendax. Quia forsan quispiam humanam Christi naturam suspicaretur, quia videbat vt nostram, esse mendacem, aut Deo ingratam vt nostram. Manichæi enim malã carnem esse, & à malo Deo progenitam autumabant. Demonstrat igitur Ioannes verbum non solum ex carnis commercio, nihil sibi detraxisse, imò ipsum manens in sua Deitate humanam naturam ad diuinos honores promouit, quia plena fuit ex verbi copulatione gratia diuina, atque diuina veritate, vt iam exposuimus. Rursum quia dixerat, Vidimus gloriam eius, gloriã quasi vnigeniti, ne superaret hoc nostram fidẽ, subiecit, plenum gratiæ, & veritatis. Quasi diceret, Ne miremini quod nos vidimus Christi gloriam dignam filio Dei naturali, quia plenus erat gratia, & veritate.

Humana natura ex copulatione hypostatica promota est ad diuinos honores.

ENARRATIO XXXV. in caput primum.

¶ *Ioannes testimonium perhibet de ipso, & clamat dicens.*

Sectio. 5.

HÆC est sectio quinta huius Euangelij vbi Euangelista firmat vehementius, quæ in prioribus sectionibus de verbo incarnato stupendo docuerat eloquio. Multa enim diuina, & quæ nulli creaturæ aptari poterant prædicarat de Christo. Et quod ipse cum alijs viderant gloriam Christi condignam vnigenito filio Dei, & quod verbum caro factum erat plenum gratia, & veritate. Vt autẽ, quæ dixerat persuasibiliora reddat addit in præsentia Ioannis Baptistæ testimonium de verbo carne facto, vt ex ore Baptistæ, & suo testatissimum faciat nobis huius verbi caro facti supremam super omnes creaturas dignitatem. Verbis igitur Euangelistæ verba adiunguntur Baptistæ. Non quod Dei verbum egeat, vel Euangelistæ, vel Baptistæ testimonio, quia ipsum verbum non pendet ab hominum testimonijs. Habuit enim vocem paternam testantem illius maiestatẽ, & Spiritus sancti assistentiam, idem ipsum contestantem. At verò, quia hoc nobis comparatũ est, vt de rebus nobis ignotis, quæramus hominum testimonia, ex quibus illa certa nobis fiant, ideò Deus curauit præclarissimos sanctitate viros, sibi accersere in testes, vt per horum testimonia nos crederemus.

¶ Porrò quia etiam Christi dignitas, Ioãni Baptistæ & Euangelistæ ignota erat: isti enim homines erant, & diuinitas Christi non solum hominibus abscondita erat, quinetiam & angelis omnibus ex lumine vernaculo prorsus erat occulta, idcirco, huiusmodi, quos elegit sibi in testes illustrauit lumine cælesti, vt illis paterent cælestia sacramẽta, vt de sibi patẽtibus alios possent erudire.

Baptistam latebat Christi diuinitas nisi diuina reuelatione acciperet.

¶ Quocirca Baptistæ testimonium profertur in medium à Ioanne Euangelista, & merito, quia Baptista ex diuina eruditione accepit, vnde hoc testimonium ferret de Christo. Credite igitur iure, inquiet nobis Euangelista, mihi tot tantiq; magnifica prædicãti de verbo carne facto. Quia ille tantus, ac tam sublimis vir, quem natorum ex mulieribus excessit nullus, qui est plusquam propheta, hoc idem prædicat & contestatur de Christo, quod ego de eo descripsi.

¶ Fuerunt autem testimonia varia, quæ Baptista de Christo tulit, antequam illũ Iordanicis tingeret aquis, & postquam illum tinxit eisdem, siquidem Matth. 3. & Lucæ. 3. extant testimonia Baptistę testãtia Christi virtutem & excellentiam, quę sanè tulerat Baptista, antequam Dominum oculis conspiceret. Id namque tẽporis, nõdum facialiter Christum nouerat, quando aiebat, Ego baptizo vos in aqua ad pœnitentiam: qui autem post me venturus est fortior me est: cuius non sum dignus calceamenta portare. Nam post hæc verba dicit Matthæ. Tunc venit Iesus à Galilæa in Iordanem, ad Ioannem, vt baptizaretur ab eo. Verum quod modo perhibet

Ioannes Baptista testat' est Christum & antequam illum vidisset & post illum visum.

hibet testimonium fuit postquam Dominum baptizauerat Ioannes, & post superatum Satanam à Domino. Etenim pronomen hic, significat fuisse præsentem Ioanni quando de Christo est testatus dicens, Hic erat, quem dixi, qui post me venturus est: ante me factus est, quia prior me erat. Idem igitur testimonium, quod perhibuerat Baptista de Christo in Christi absentia, perhibuit in præsentia: quia Baptista non erat assentator sed verus prædicator Christi. Assentatorum enim est in præsentia commendare, quem in absentia mordent. Baptista verò, tanquam veracissimus Christi testis, idem ipsum testatur de presente Christo, quod de absente eodem testabatur. Vnde ait, Hic erat, quem dixi, &c. Matthæus, & Lucas, non addunt, quia prior me erat: sed, cuius non sum dignus portare calceamenta, vt Matthæ. aut non sum dignus procumbens corrigiã soluere calceamentorum, vt Lucas commemorat, aut non soluere eius corrigiam calceamenti vt Ioan. memoratur. Est autem verborum horum sensus vulgatus, qui post me venturus est, prædicationis & baptismi officio, qui post me prædicaturus est regni cælestis reseratione, credentibus & pœnitentibus, ille ante me factus est, non diuinitate, quia diuinitas non est facta, neque fieri potest, neque humanitate: quia humanitate, ego sum prior factus sex mensibus prius cõceptus, illum præcedens. At est ante me factus dignitate & honoris prærogatiua: quia ipse est Deus & homo, ego verò purus homo. Quod si obieceris Ioannes erat honoratior tunc, quam Christus, quia Ioannẽ credebant turbæ esse Christũ, & legatos ad illum miserunt primores Hierosolymorum, an ipse esset Christus sciscitãtes, quomodo ergo Ioannes ait, ante me est factus?

Ioannes de absente & præsente idẽ testatur Chrõ.

Ioan. 1.

¶ Respondebis esse prælatum Christum Ioanni in diuina præsentia, & secundum veritatem, illi antestabat. Quippe Deus erat Christus, & non solum homo. Rursum ante est factus non secundum inanẽ opinionem Iudæorum, sed secundum vaticinia prophetica, quæ Ioannem præcursorem & proclamatorem futurum Christi esse prædocuerunt.

Malac. 3. Esai. 44.

¶ Ad hæc, ante est factus secundum signa cœlestia, quæ Christi natalia illustrarũt, & non Ioannis. Namq; angelica cãtica, & stella cælestis; & Magorum aduentus Christi natalia coluerũt & non Ioannis. Et ipse Ioannes non solum modo adultus voce veridica hanc præeminentiã Christi recognoscit, sed adhuc infantulus fari nesciens ministerio corporis recognouit. Et quod ipse fari nequibat, per os Elizabeth confitetur, esse Christum Dominũ suum. Elizabeth audi proclamãtem, Vnde hoc mihi, vt veniat mater Dñi mei ad me. Quoniam rectè si Christum Dominum suum Elizabeth appellat, Elizabeth planè confitetur esse Dominum infantiæ futuri Baptistæ, quem suis visceribus cõclusum gerebat. Ioãnes igitur præcessit Christum conceptione, natiuitate, baptismo, prędicatione, quippe qui ad hoc venerat, vt præpararet viam Christo, hoc est, vt emolliret mentes Iudaicas ad fidem suscipiendam Christi. Quia ergo erat Christi præcursor & proclamator, ideò fuit prius conceptus, natus, baptizans, prædicans, & mortuus propter veritatis testimoniũ, quã Christus. Christus verò acceptã ab ipso materiam præparatam, hoc est, adeptus iam per Ioannis studium morigeras sibi mentes Hebræorum suæ fidei & charitatis ipsis formam impressit. Vt si quispiam ceram durinsculam ad ignem mollefaceret, & mollefactam iam alteri exsuberet insculpendam. Ideò Christus, etiam si post Ioannem prædicauerit, at verò ante Ioannem factus est, quia non erat verbi minister vt Ioannes, sed verbi Dominus. Non enim prædicabat dicẽs, Hæc dicit Dominus, vt prophetæ, & Ioann. dicens se esse vocem Domini, sed, vt habens potestatem. Fuit enim vir potens opere, & sermone: & successit etiam in baptizãdi munere, at ante factus baptismo, quia baptizabat, in Spũ sancto corpus abluẽs, & animam sanctificans, id quod Ioannis baptismus non præstabat.

Lucæ. 2.

Ioannes mollefecit cerã quã Christus formauit idest mẽtes duras molliores reddit vt Christo obedirent.

¶ Rursum Christus est Ioãni ante factus miraculorum maiestate, quia Ioannes signum fecit nullum.

¶ Et demum, etsi Christus Ioanni successit in cõceptu, & in conceptione & cæteris tamen illi ante factus est in eisdem. Quia Christus conceptus est ex Spiritu sancto, & procedens homo sine semine largitus est nobis suam Deitatem. Ioannes autem conceptus est naturæ iure per concubi-

Christus vt homo posterior Ioa. & functionibus sacris illi succedens tépore, at illū præcedens est incóparabili dignitate.

concubitum maris, & fœminæ. ¶ Ad hæc successit in natiuitate: at natiuitas Christi fuit contra naturæ leges: quia inuiolatis maternis virginitatis claustris, processit ex virgine, talem quoad incorruptionem sortitus natiuitaté ex matre, qualem habuerat ex patre. Quia ex patre sine corruptione procedit verbum sine carne, & ex matre sine læsione processit verbum caro factum. Et ne in omnia euagemur, quanuis Christus sit posterior Ioāne, quatenus homo quo ad ea quę diximus, in omnibus tamen fuit illi prælatus. Quod verò subiecit, quia prior me erat aperte cófundit Arrium ex hoc loco Christum esse creaturam temerè garrientem. Etenim si Christus est factus ante Ioannem, quia erat creatus ante mundi constitutionem, vt ipse ait, igitur sensus erit, Ante me creatus est, quia prior me erat, qui sensus est stolidus. Qui enim consequens, creatus est prior. erat: quia perinde est ac si dixisset, creatus est prius, quia creatus est prior. Etenim si prior erat, & non aliter prior, quam per creationem, igitur creatus est prius, quia creatus est prior, qui sensus est nugatorius.

Arrij argumentū eneruatur.

Etsi obseruasset Arrius, quod obseruandum voluit Augustinus Græcis, pro ante, esse ἔμπροσθεν, & nō πρῶτό deliraſſet ἔμπροσθεν, enim refertur magis, ad præcessioné in nobilitate, quam in temporis spacio. Et pro factus, Græcè est γέγονεν, quod cómune verbum est ad esse, & fieri: at verò interpres non est interpretatus, ante me fuit, vel extitit, sed ante me factus, & scitè sanè, quia si transtulisset ante me fuit, vel hic sermo esset capiendus secundum diuinitatem Christi, aut humanitatem. Si secundum diuinitatem, non consentit illi, quod additur, quia prior me erat. Esset enim in sermone nugatio, Ante me fuit secūdum diuinitatem, quia prior me erat secundum diuinitatem. Etenim non poterat esse ante Ioannem Christus nisi secundum diuinitatem. Ideò sat fuisset dixisse, ante me fuit, & superflue adijciebatur, quia prior me erat. Si verò ad humanitatem retulisset, falsè dixisset, Ante me fuit, cum contra est, Ioannes enim sex mensibus Christi conceptionem præcessit.

Contentio Laurentij.

¶ Contendit Laurentius vertendum esse, qui post veniés, ante me factus est: quia ἔρχεται, est præsentis temporis, & ideò ἐρχόμενος, participium est præsentis, quare vertendum per veniens, & non per venturus. At Erasmus ad vtrumque tempus, & præsens, & præteritum posse accommodari testatur: vnde rectè translatum est per futurum, qui post me venturus est. ¶ Chrysostomus per futurum intelligit locum hunc, Ioannemque scripsisse textum hūc more prophetico. Prophetis namque est mos futura, modo præterito pronunciare, vt Lucæ. 1. fecit redéptionem plebis suæ: in quē modum Ioannes inquit, ante me factus est, idest, mihi est præferendus. Et iuxta hanc rationem forsan si interpres vertisset. Post me veniens, ante me factus, idest, mihi est præferendus, nihil absurda esset versio. Cæterum germanior est nostra.

¶ Verum nihil opus facto est confugere modo ad propheticum in vsurpando tempus pro tempore modum, quando possumus textum sine tropo hoc congruenter exponere. Sensus igitur verború est præscriptus iam. Qui post me venturus est in prædicando Dei verbo, & baptismo instituendo, &c. mihi est prælatus ex diuina autoritate, quia prior me erat sua diuinitate. Quod verò Ioannes ait, testimoniū perhibet, & clamat Theophil. legit iuxta textum Græcum, & clamauit. Et Chrysostomi interpres, etiamsi in textu ediderit & clamat vt nostra, at exponens Chrysostomi narrationem, habet & clamauit. Explanant quidam locum variatum esse ex præsenti in præteritum, quia Ioan. nō solum clamauit quondam, verumetiam modo perhibet testimonium. Verū Euāgelistæ ętate, qua hoc scripsit Euāgelium iam defunctꝰ fuerat vita Baptista: & ideò id temporis, nō perhibebat testimonium, sed perhibuit, dum ageret apud homines. Nunc sanè ex scriptis Euangelistarū perhibet testimonium. At verò vocale testimonium non perhibet modo, neque vocaliter clamat: sed clamauit. Et ideò forsan quod ait, perhibet testimonium, idem est ac si dixisset, perhibuit testimonium, vt cógruenter aptetur cum verbo clamauit. Et sensus est Baptistam non solum suis discipulis perhibuisse testimonium clanculum de Christo, sed etiam publicitus euulgasse Christum esse Dei filiū, & prædictum à Moyse & prophetis: & apud turbas & conuentus hominum clamoribus osten-

Baptista non solum clanculum, sed palā & clamādo testatus Christi dignitaté.

ostendisse cunctis Christum esse sanctificationis autorem. At verò forsan obijciet quispiam contra priora, quomodo Christum Baptista docet esse factum ante ipsum, quando in scripturis non legimus Christum factum simpliciter, sine adiecto. Legimus enim supra, Verbum caro factum est. Et apud Paulum, qui factus est ei ex semine Dauid secūdum carnem, ad Roman. 4. & ad Galat. 4. Misit Deus filium suum factum sub lege, factū ex muliere. Et demum simpliciter non legitur factus Christus, id quod præfertur ex hoc loco. Verū ne occasio subreperet ex verbis istis errores concipiendi Christū fuisse simpliciter factum, ideò Baptista adiecit, quia prior me erat. Græcè πρῶτος, superlatiuū, Primus; id quod significat Christum non solum priorem Ioāne fuisse, sed simpliciter primatum omnium tenere, vt sit ipse in omnibus primatum tenens. ad Colos. 1. Quamobrem necessario ex contextu factus, non anteriorem factionem simpliciter denotat: sed honoris, & celebritatis maioris præeminentiam Christi suprà Ioannem.

ENARRATIO XXXVI. in caput primum.

¶ *Et de plenitudine eius nos omnes accepimus, gratiam pro gratia.*

AN verba hæc sint Euangelistæ, an Baptistæ non est spectatum vsquequaque. Siquidem Origenes, horum verborum autorem Baptistā esse testatur, quippe non de repente se mutasset Euangelista in autorem: quandoquidem contextum & filum sermonis si consideras, Baptistæ hæc videntur verba: subscriptores sunt Theophilactus, & Caietanus. Et verba hæc ideo protulit Baptista, vt exponeret, quod dixerat, ante me factus est, docet quomodo sit ante factus, vel prælatus Ioāni Christus. Quippe non solum Ioannes ab illo accepit diuina charismata, sed omnes prophetæ, & Israelitæ omnes ex quorum persona inquit, omnes accepimus. Sunt autem Origen. verba, Sermo iste in persona Baptistæ de Christo testātis prolat' est, quod plurimos fallit. Ex hinc, vsque illuc enarrauit, credentes in persona Ioān. Apostoli recitari. In cōsequens autem est putare subito, & quasi intempestiue interrumpi Baptistæ sermonem ex verbo discipuli. Et cuicunque scienti percipere dictorum collationem in propatulo constant series dicti. Dixerat enim ob hoc, Ante me factus est quia prior me erat. Ex hoc autem coniecto priorem me fore, quod ex eius plenitudine, ego quidem, & ante me prophetæ accepimus gratiam secundam pro prima. Hactenus Origenes. Vnde constat vererem fuisse expositionem, quam ipse Origenes reprehendit, verba hæc, Ex plenitudine eius omnes accepimus esse Ioannis Apostoli & non Baptistæ. Et cur ipse discedat ab hac sententia docet, quia Ioannes Baptista causam exhibet cur Christ' prior erat Ioāne: nempe quia ex plenitudine Christi, ipse & alij prophetæ acceperunt. Vnde contextus iste totus vsque ad illam periodum, vnigenitus, qui est in sinu patris, ipse enarrauit nobis Baptistæ oratio ab Origene esse putatur.

¶ Cyrillus vero, & Chrysosto. discipuli autumant esse verba hæc, & non præcursoris. Quia Ioannes Euangelista verbis istis vult firmare quod dixerat præcursor scilicet, ante me factus est, quia prior me erat. Et quidem si rem istam expēdimus, non est promptum vtri sit potius stādum, an sententiæ Origenis, an Cyrilli, & Chrysostomi. Mihi nō videtur vero dissimile, quod Origenes inquit, Cæterum neque Cyrilli, & Chrysostomi opinio improbabilis est: quæ alioqui vulgo probatior reputatur.

¶ At verò si hæc secunda expositio, amplectenda venit, dicerem hæc esse verba Euangelistæ, quibus redit ad priora, vt declaret quod dicere cœperat. Dixerat enim verbum plenum gratiæ esse & veritatis. Et hoc firmauit testimonio præcursoris: quo absoluto, & deprompto testimonio, regreditur vt palam faciat quod dixerat, verbum plenum gratiæ & veritatis subdens, Et de plenitudine eius omnes nos accepimus. Quasi dixisset, iure dixi verbum Dei esse plenum gratiæ & veritatis, quippe ex illius plenitudine omnes accepim' subaudi nos præcipuè Apostoli, qui de plenitudine eiu, primitias spiritus accepimus, ad Roman. 8. & deinde, omnes fideles, deniq; præsentes, & futuri. Et Contextus literæ.

De plenitudine Christi acceperũt principaliter apostoli.

ri. Et sanè etiam visibiliter acceperunt de plenitudine Christi in die Pentecostes, Apostoli & discipuli omnes. Act.2. quin imo & omnes fideles, tunc quando baptizabantur sensibiliter Spiritus sanctus sub specie corporali super ipsos apparebat: vt sensibili illa apparitione, spiritualis plenitudinis participatio denotaretur ex Christo in fideles suos deriuata. Expedit, inquit, Ioann.16. vobis, vt ego vadam: si ego non abiero paracletus non veniet ad vos. Omnes igitur acceperunt de plenitudine Christi, & accipient quotquot æternæ hæreditatis gaudia sunt assecuturi. Etenim membra à capite accipiũt vitalem influentiam, discipuli à magistro doctrinam, filij à patre hæreditariam successionem, serui à domino victum, & vestitum, redempti à redemptore redẽptionis precium, riuuli à fonte aquarum deriuationẽ, &c. Nos vero sumus membra Christi, ad Colos.1. nam ipse est caput totius Ecclesiæ, quare in Christo est plenissima vitæ & membra mystica sua de plenitudine huius vitæ, recipiunt vitæ spiritualis influentiam. Sumus discipuli, Ioan. 13. at in Christo est doctrinæ plenitudo, ad Colos.2. In ipso sunt omnes thesauri sciẽtiæ & sapientiæ Dei absconditi. Ex hac item plenitudine fideles recipiunt doctrinę cælestis illuminationem. Sumus filij Esa.9. vocabitur pater futuri seculi in Christo vero est filiationis plenitudo, quia est naturalis filius, quia est hæres vniuersorum, in ipso est plenitudo huius hæreditariæ possessionis. Etenim anima Christi fuit, quę prima omnium videt beata visione Deũ, & quæ omniũ beatorum est maximè beatissima. Quapropter ab hac plenitudine fideles omnes fiunt adoptiui filij. Et qui iã sunt consortes regni cœlestis, & qui assumendi sunt ad idem consortium, ex hac plenitudine assumẽtur. Sumus etiam serui, at in Christo est dominij plenitudo. Ioan. 13. Vos vocatis me magister & domine, & benè dicitis. Et ideo ex hac plenitudine dominij, fideles accipiunt in alimoniam corporis Dominici edulium, & sanguinis Dominici poculum. Item sumus redempti à Christo. Empti enim sumus pretio sanguinis eius. 1. Corint. 6. & plenitudo redemptionis, est in Christo, ad Ephes.1.&.1. ad Timot.2. Quippe solus ipse potuit suo sanguine nos redimere à tyrannide diaboli. Ex hac autem plenitudine omnes redempti, accepimus redemptionem. Hic ait, est calix sanguinis mei, qui pro vobis, & pro multis effundetur in redemptionem peccatorum. Et ad Galat.3.&.4. Contestatur Paulus, Christum docens esse humani generis redemptorẽ.

Anima Christi prima animarum omniũ clare cõspexit Deum.

¶ Demum in Christo est fontalis plenitudo, omnium diuinorum donorum, quia eius humanitas est maximè vnita diuino verbo non solum vnione gratiæ, & amoris, sed vnione personali, & ideo fruitur omni plenitudine: quia in ipso habitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter. Ab hac autem fontali plenitudine deriuatur in sanctos, vt in riuulos, quicquid fidei quicquid charitatis spei, &c. illis accidit. Virgines enim puritatem mentis, & carnis ab hoc fonte purissimo hauriunt. Martyres robur & constantiam in medijs cruciatibus, sub ipsisque tormentis immanibus ab hoc fonte deriuant, Confessores item in sanctis laboribus perseuerantiam vsque ad mortem, eidem fonti acceptum ferunt.

ENARRATIO XXXVII. in caput primum.

¶ *Et de plenitudine eius omnes accepimus, gratiam pro gratia.*

LEgimus in libro numero. cap.11. Mosen ex molestia regiminis tædio fuisse affectum, & ideo Deum, vt sublevaret Mosem à tædio regiminis instituisse septuaginta viros coadiutores, & abstulisse de spiritu, qui erat in Moysen, & illum condonasse septuaginta viris, quibus illius leuandi gratia impartitum fuit onus, quod Moysi incumbebat. At vero non ita Deus de Christi plenitudine fidelibus impartit Spiritum sanctum. Moysi enim nõ erat plenitudo, quæ in Domino Iesu: nam ille seruus erat non Dominus. Ideoque si qua erat gratiæ diuinæ plenitudo, quæ ministro congruebat erat duntaxat, nõ tamen ea in illo erat plenitudo, quæ in Christo Domino. A quo ipse etiam recepit si quid habuit (vt habuit) spiritualium vbertatem donorũ. Nam quamuis Christi natalia multis præcesserit æuis, at vero per fidem Christi venturi,

tutri, priores patres sanctificabantur.

Omnes accipiunt de Christi plenitudine non tamen æqualiter.

¶ Omnes accipimus igitur de plenitudine Christi plus minusve secundum vniuscuiusque rationem. 1. ad Corint. 12. & mensurã fidei, ad Rom. 12. vnicuiq; sicut Deus diuisit secundum mensuram fidei. Neque tamen propterea detrahitur quicquam plenitudini Christi. Porro scriptura docet de spiritu Mosaico ablatum fuisse, quod fuit impartitum septuaginta iudicibus à Deo, tunc electis ad administrationẽ populi Iudaici. Non quia aliquid detractum fuerit ab Spiritu sancto, qui imbuerat Mosem. Etenim amissio Spiritus sancti, non accidit nisi ob culpam possidentis, & nulla Moysis culpa ibi commemoratur ob quã ablatio facta credatur. Cæterum, vt scriptura subnotaret in Moyse non esse penitus plenitudinem Spiritus sancti, ideò dixit, Auferam de spiritu tuo: nam detractio, plenitudinis est imminutio. Spiritus enim propheticus, qui erat in Moyse ab illo commemoratur ablatus, & impartitus alijs. ¶ Quæ tamen vt dissertius teneas, scito Moysem bifariam considerandum quantum ad hoc, vel secundum gratiam ipsum gratum facientem Deo, vel secundum propheticum spiritum, qui est donũ prophetiæ, & non est habitus vt gratia gratum faciens.

Gratia gratũ faciens nõ aufertur ab habente nisi ex culpa.

Gratia autem gratum faciens nunquam aufertur à possidente nisi ex culpa ipsius, & semel ablata alij non impartitur, quia annihilatur à Deo. At donum propheticum, quia est gratia gratis data, auferri potest ab habẽte, citra culpam eius, sed quia cessat illius doni necessitas. Quia igitur quando pendebat à Moyse totum illius populi regimen, egebat amplissimo dono prophetiæ, illi impartitum donum fuerat tale donum, quale tantæ administrationis grauissima moderamina pòscebant. Cæterùm quando amplitudo administrationis illius, non tota incumbebat Mosaycis humeris, sed ad septuaginta viros fuit etiã impartita, tunc quia non egebat Moises tanta illustratione prophetici doni, sibi non est concessa amplitudo prioris illustrationis: quia sicut Deus non deficit in necessarijs, ita nõ abundat in superfluis. Et non concedere solitam omnem propheticam illustrationem, scriptura vocat spiritus ablationem.

Locus ex numeris exponitur.

¶ Sunt qui exponãt locum, Auferam de spiritu tuo, idest, de cura tua, vt nõ sit sermo de spiritu prophetico, sed de spiritu sollicitudinis. Verum huic expositioni refragor: quippe contextus literæ spiritũ hunc propheticũ esse subindicat dicens septuaginta illos continuo prophetasse, postquã ex spiritu Mosayco est ablatus spiritus, & illis concessus.

¶ Obseruare autem opportunum erit in Domino Iesu duplicem considerandam plenitudinem: alteram, qua Deus, alterã qua homo est. Qua Deus est ipsa plenitudo totius esse essentialis summe: non participata plenitudo est. Et ipse est plenitudo causalitatis effectiuæ, quia ab ipso pendet nexus & causalitas efficientiæ omnium causatum secundarum. Vtpote qui est prima causarum. Et plus influit in effectum, quam causæ secundæ omnes.

Christus qua homo est in eo plenitudo participata, qua Deus est plenitudo essentialiter totius esse.

¶ Qua vero homo est, non est, plenitudo essentialis Christus, sed solũ in eo est participata plenitudo. Verum essentialem Dei plenitudinem plus participat, quam omnes creaturæ simul, propter hypostaticam vnionem, quam habet cum Dei verbo.

¶ Vnde propter hoc Ioannes non esse datum illi spiritum ad mensuram hoc capit. testatur. Quamuis enim sit verus homo, neque hoc esse hominis plus participat quam alij homines, quia eiusdem essentiæ est nobiscum. Cæterum quo ad perfectiones huius humani esse, maioribus perfectionibus naturalibus, & supernaturalibus potitur, quam omnes homines simul, vel creati, vel creandi. Imo & angelorum perfectiones omnes haud dubiũ superat.

In Christo est plenitudo causalitatis meritoriæ.

¶ Hinc est, quod in Christo qua homo est, quandam esse plenitudinem causalitatis meritoriæ, quæ nulli accidit sanctorum. Quandoquidem omnia merita bona hominum à Christi merito pendent. Illustrissima enim si fingas opera, nisi Christi merito socientur, merita nõ sunt. Est igitur in Christo plenitudo causalitatis meritoriæ: quia ipse meruit generi humano reconciliationem cum Deo patre: per sanguinẽ suum pacificãs, ad Colos. 1. quæ in cælis, & quæ in terris sunt. Iunxit enim Cælum terris, quia aperuit cælorũ aditum terrigenis. De Christi merito in 3. Sententiarum, nos multa disseruimus, quæ si voles poteris legere, & huc vocare.

Distinct. 18.

Quod vero ait, gratiã pro gratia, Chrysostomus disserit in hæc verba, quid autem

Rom. 4. Rom. 9. Rom. 10. Galat. 3. Hebræ. 11. 2. Cor. 3.

tem accepimus gratiam pro gratia, quam, pro qua? Pro veteri nouam. Quemadmodum enim duplex erat iustitia, secūdum iustitiam, quæ in lege est factus irreprehēsibilis. Et duplex fides, vt ex fide in fidē & adoptio duplex, vt quorū adoptio est, & duplex gloria, vt si enim quod euacuatur per gloriā est, multo magis quod manet in gloria & lex duplex, vt dispona vobis testamentum nouum, non secundū testamētum quod disposui patribus vestris. Et duplex sanctificatio, & duplex baptisma & duplex sacrificiū, & tēplum & circuncilio duplex, ita & duplex gratia. Sed illa quidē quasi figurę sunt hæc quasi veritas, æquiuocationem, non rei communionem seruantia. Hæc ille.

¶ Significat autem hoc sermone Chrysostom. gratiam esse datam pro gratia, quia pro veteri lege data est noua, pro circuncisione veteri carnis, noua exhibetur spiritus. Pro adoptione veteri temporali, adoptio noua ad cœleste regnū. Pro sanctificatione carnis sanctificatio spirit'. Pro fide venturi Christi, fides iā extantis. Pro lege veteri, Euangeliū nouū. Pro iustitia legali, iustitia Euāgelica, &c. & hoc est gratiā pro gratia. Quasi dixerit pro vmbratili gratia, veram dedit & fixā gratiā. Ad eandem rationē exponit Theophilactus, nisi quod breuius dixit, gratiam pro gratia, pro veteri testamēto, nouum. Augustinus autē locum hunc multo aliter exposuit dicens gratiam gloriæ exhibitā esse pro gratia fidei viuificātis. Gloria nāq; gratia est, Paulo testāte, ad Rom. 6. gratia Dei vita æterna, item fides donū Dei est, ex eodem Paulo Ephesijs scribente. 2.

Expenditur Chrysosto. & Theophil.

¶ Porrò germanior literę videtur Chrysostomi, & Theophil. expositio. Nisi quod forsan aliquis hæsitabit opponens Chrysostomo. Quid ergo si gratia illa prima est vmbra gratiæ secundæ, & est sicut homo pictus, cōparatus vero vt Chrysost. docet. Igitur patres veteris testamenti non fuerūt Deo grati, siquidē nō habuerunt verā, sed fictam, vt Chrysost. insinuat, gratiam. Neq; illi fuerunt adoptiui filij, neque habuerunt ius ad vitam æternam. Neq; circuncisio illis profuit ad veram sanctificationē, & remissionem peccati originalis. Quippe, apud illos nō fuit vera sanctificatio, neq; vera adoptio, vt Chrysostomus cum suo copilatore autumant.

¶ At quod circuncisio verè sanctificauerit vnanimis est doctorum consensus. Vide nostra, si libet, in. 4. Sentētiarum. distinct. 1. 4. sēt. dist. 1.

¶ Porrò scito, vt suprà meminimus, in re hac vtendum esse hoc documento, videlicet, obseruantiā legis Mosaicæ, vt talem non exhibuisse cultoribus spiritualē sanctificationem, Paulo docēte, ex operibus legis neminem iustificari. Siquidem lex illa non continebat sacramenta sanctificationem conferentia, qualia continet lex noua. Ideò obseruantia legis nouæ iustificat propter sacramenta quæ continet. Baptismus enim, & pœnitētia iustificāt. At obseruantia legis veteris per se non iustificabat, quia non donabat peccata, quare interius non sanctificabat, sed solum quo ad exteriores sanctificationes. Rom. 3.

¶ Circūcisio verò non erat ex Mose, sed ex patribus, vt Ioan. 7. Dominus ait. Hęc autem iustificabat, quatenus protestabatur Christum venturum, at iustificatio hæc non erat consummata: quia non reserabat ianuam regni cœlestis.

¶ Cultores ergo plerique legis illius iusti fuerūt, nō ex obseruātia legis illius, sed iustificati adulti erant, ex pœnitentia suorū peccatorum, per quam cōuertebantur ad Dominum: paruuli autem ex circuncisione, quæ fuit etiam ante legislationem. Et etiamnum ex hac contingebat iustificatio, non, vt erat cæremonia, & legis ritus, sed, vt erat protestatio venturi Christi. Non obseruantibus ergo legem erat damnatio: obseruantibus verò non contingebat ex sola obseruatione iustificatio.

¶ Erat igitur patribus adoptio, & nō erat adoptio, sanctificatio, & nō sanctificatio, iustitia & non iustitia, &c. Siquidem, vt pœnitentes erant de suis delictis & assequebantur Dei gratiam, & reddebantur adoptiui filij. Vt autem obseruabant illas cæremonias legis solum, nō erant adoptiui filij, intellige si obseruabant, quatenus illa lex obseruanda præcipiebat. Lex nanque timorem incutiebat non obseruantibus temporalium suppliciorum Leuit. 26. Et bona temporalia colentibus pollicebatur. Hac autem ratione legem obseruare non reddebat cultores adoptionis filios, neque sanctificatos, neque iustos vera iustitia. Ideò lex. 2. Corinth. 3. damnationis, & mortis appellatur.

Non obseruare legem sat erat damnationi, sed illam obseruare nō satis ad interitum à peccatis iustificationem.

Qui verò legẽ obseruabat non propter legis timorẽ, aut temporale beneficium, sed ex charitate Dei, iam ille excedebat literam legis, & spiritum legis amplectebatur, & ad nouum testamentum pertinebat.

Collisio apparẽs in Paulo soluitur.

Itaque literalis obseruantia legis seruorum erat: spiritualis vero filiorum. Vnde Paulus Roman. scribens. 9. cap. insinuat, illos fuisse adoptiuos filios, & Galatis capit. 4. illos esse seruos, & non adoptiuos filios testatur, quia paruuli erant, sub legis pædagogio agentes, & ideò non differebant à seruis.

Et vtrumque hoc Pauli verbum verum est: quia ex literali obseruantia legis instar seruorum erant ex timore legem colentes, aut ex amore carnalium bonorum illam custodientes. Ex spirituali autem obseruatione, quæ obseruabat legem propter Deum, colentes filij erant Dei, quippe qui instar filiorum, Deum colebant ex charitatis amore. Cæterum id temporis nondum erat omnibus suis numeris absoluta adoptio filiorum: quia lex illa nemini aperuit cælestem ianuam. Lege enarrationem. 26. de re ista. Quod si præscriptis obstiteris dicens, Si circuncisio iustificabat, quia erat quædam protestatio fidei Christi tunc vẽturi, item omnes ritus illi Iudaici protestabũtur vẽturum Messiam, igitur illa lex vetus continebat sacramenta iustificantia. Paulus enim. 1. Cor. 10. omnia tradit illis accidisse in figura, subaudi, Christi futuri, Respon. circuncisionem Paulum docuisse esse obligantem ad omnem legem seruandam. Erat enim prima protestatio, primaque illius legis obseruatio, & tanquam totius legis ianua. Testificor, inquit, omni homini circuncidenti se, quia debitor est vniuersæ legis faciendæ, ad Galat. 5. Vnde ex hac causa cæteræ legales obseruantiæ, non hac iustificandi dote fulgebant, quia circuncisio, vt apud nos solus baptismus regenerat, quia est ianua aliorum sacramentorum. Planum iam tibi erit, vt sit exponenda Chrysostomi sententia.

Circuncisio prima fidei protestatio apud Iudæos ideo dote iustificandi fulgebat.

Fortasis autẽ, & aliter explanabimus Ioannem. Accepimus, inquit, gratiam pro gratia. Hoc est, accepit genus humanum à Deo geminam inter alias gratiam, videlicet, & quod verbum factum est caro, quia hæc est gratiarum collatarum generi humano maxima: vnde cæteræ deriuantur; ceu ex vberrimo fonte. Et pro hac collata est eidem humano generi altera, quæ est reconciliationis gratia. Etenim quia filius Dei factus est filius hominis, ideò filius hominis assumptus est ad diuinam adoptiuam filiationem: & reconciliatum est humanum genus Deo per Christum. Erat enim Deus in Christo reconcilians mundum sibi, & gentes & Iudæos conciliauit in vnitatem fidei & charitatis ad Ephes. 2. Medium parietem maceriæ soluens, inimicitias in carne sua, legem mandatorum decretis euacuans vt duos condat in semetipso, in vnum hominem. En tibi, vt pro gratia incarnationis accepimus gratiam reconciliationis. Verum si hac ratione explanare iuuat, præpositio, pro, causalitatem denotat, vt sit idem atque, propter. Interpretes vulgati autem per, pro, præpositionem non causalitatem, sed successionem intellexerunt, videlicet, quod gratiæ cuidam, successit altera gratia, vt præmonuimus, excepto Augusti. qui per causalitatem etiam videtur locum declarasse. Neque tamen causalitas tollit successionem.

Incarnatiodiuina gratiarũ maxima.

2. Corint. 5.

ENARRATIO XXXVIII. in caput primum.

Quia lex per Mosem data est, gratia & veritas per Iesum Christum.

OSTENDITVR causa prioris sermonis, nempe quod ex plenitudine Christi accepimus omnes, quia lex per Mosem, &c. Legislatio Moisi tribuitur, at Christo gratiæ operatio, & veritatis. Aduertere oportebit, vt plana fiat loci huius explanatio, legi Mosaicæ Paulum tribuisse damnationem, & mortem. 2. ad Corinth. 3. Non sanè quod illius obseruantia cultoribus esset vel damnabilis, aut mortifera. Etenim cultores illius legis illam colẽdo Deum colebant, ideò ex legis cultu nulla, vel damnatio, vel mors colentibus erat timenda, quando colentes illam bonis terrenis abundabant ex legis præscri-

præscripto, vt Ezech. 20. traditur, quæ faciens homo viuet in eis.

Trãsgreßio legis iudaicę dãnabilis erat & mortifera.

¶ Cæterum transgreßio illius legis erat damnabilis, & mortifera, quippe quę erat transgreßio diuinorum mandatorum. Porrò cum haberet lex illa transgreßionem damnabilem, & mortiferam, obseruantiam non habebat liberantem, & saluantem. Siquidem cultores illius, etiamsi exactißimè colerent illam, defuncti vita non fruebantur vita æterna, sed descendebant in lacum, in quo non erat aqua. Zachar. 9.

¶ Quod si obiecerit aliquis etiam Euangelicam legem minari supplicia maiora transgressoribus suis quam legẽ veterem, minatur enim pœnam sempiternam: at verò non ob hoc dicitur lex damnationis, vel mortis, sed lex libertatis vitæ.

Lex Mosaica non iuuabat suos cultores lex Euangelij suos munit præsidijs vitę.

¶ Respon. Euangelicam legem minari gehennalia incendia suis trãsgressoribus: verum syncęris cultoribus vitam pollicetur æternam, quam, vt assequantur adiuuantem spiritum donat. Quocirca lex vitæ, & non mortis appellatur: confert enim vitæ præsidia. Quippe etsi minetur æterna supplicia præuaricantibus, pollicetur custodientibus æterna gaudia, id quod non præstabat lex Mosaica. Quæ, vt non semel dicebatur, præuaricantes obstringebat supplicio, at colentes non donabat præmio sempiterno. Neque hos iuuabat spiritu gratiæ ipsa obseruatio, vt Euangelica obseruatio fideles iuuat, vt non deficiant in obseruantia Euangelij. Quamobrem rectè dicitur lex illa damnationis & mortis, propter causam commemoratam. Eodem accedat legem illam esse onustissimam præceptis cæremonialibus, & iudicialibus. Vnde ex magna sarcina præceptorum, erat maior occasio violandi illam, quam costodiendi, Actor. 17. Vnde maior occasio damnationis, quam salutis. Secus autem in Euangelica lege, quæ præter præcepta fidei & sactamentorum, naturalibus contenta iussionibus. Missum facio modo, quod post coruscantem Euangelij gratiam, iam lex illa est vere lex damnationis, & mortis, quia Paulo testante si circuncidamini Christus vobis nihil prodest. Nunc enim obseruatio facta est damnabilis, & nulla est transgreßio illius vituperabilis: quia lex illa robur, legis iam diu est quod non habet, verum istud præter institutum est.

Lex Mosaica via fuit ad legem Christi.

¶ Secundo annotabis legem illam veterem fuisse tanquam viam quandam ad Euangelicam legem. Namque finis illius legis Christus erat, ad Rom. 10. Vnde lex illa erat medium, per quod erant deducendi Iudæi ad Christi fidem. Quapropter in illa lege non erat figendus gradus: quia ex illa properandum erat ad Christum legis scopum, & finem. Vnde, quia in ea non erat figendus gradus, quia erat velut ambulatoria Dei voluntas, omnia sub lege cõtingebant in figura: vt per typos deuenirent illi ad figuratum, & per vmbras ad adumbratũ sub typorũ vmbris.

Christus legis veteris scop° & finis.

¶ Quo fit, vt lex illa non clarè expresserit æternæ vitæ gaudia, sed sub figuris quibusdam docuerit illa. Equidem illa non clarè expreßit, quia non erat potens conferre illa quæ à solo Christo autore Euangelij erant conferenda. Imò neque supplicia æterna clarè expreßit: sed sub velamine malorum, & bonorum temporalium illa adumbrauit.

¶ Quamuis in Psalmis & Prophetis, quæ erant velut elucidatio legis illius clarius hæc habeantur, quam in pentateuco, vbi legis veteris sanctiones, comprehẽduntur.

Prophetæ & Psalmi elucidant legẽ veterem.

¶ Et quia. 1. Cor. 15. Prius est, quod animale, dein quod spirituale: ideò prior fuit constitutio legis illius, quæ erat imperfecta, & figuralis, & via quædam, & medium quoddam ad legem nouam, quã constitutio nouæ legis, quæ alioqui continebatur in veteri, vt signatum in signo figuratum, in figura. Quod ergo modo inquit Ioãnes, lex per Mosem data est, &c. hoc significat, vmbras, & figuras salutis, vnde capiebatur occasio damnationis, & mortis dedit Moses: at verò, ipsam lucem, ipsumque adiutorium vitæ æternæ capiendæ fecit Christus.

¶ Rursus legem non remittentem peccata, legem non perficientem mentem, legem non reserantem vitam æternam, legem non continentem sacramenta viuificantia, legem non continentem sacramenta roborantia dedit Moses. At gratiam donantem peccata, spirituale robur perficiens mentes hominum, reseratione cœlestis aditus, sacramenta vitæ, & virtutis spiritualis fecit Christus.

¶ Adhæc legẽ onustã præceptis, quæ cul

totes portare nō poterant, quia vix porerant, legē suos cultores ex timore detinētē dedit Moses. At vero legem suaue chari tatis oneratam fac.ē, sed leui onere obligantem, sed suaui iugo, suos deniq; ad se trahens cultores, suauiationibus potius æternæ vitæ, quam cōminationibus æternæ mortis fecit Christus. Et, vt semel, hæc ideo Ioann. dixit, vt soluat tacitam obiectionē. Obiectaret enim forsan quispiam, quia verbum præfatum, ex plenitudine eius, dicens, Mosem non accepisse ex plenitudine Christi, quippe qui legislator diuinæ legis fuit, id quod diluit sermone prælibato Mosem quidem non fecisse sed dedisse legem. At verò ex hoc non est cōferendus, nedum nō est præferendus Christo. Quoniā Moses legis dedit vmbrā, Christus gratiæ lucem. Moses promisit salutē, & vitam, quā non dedit, at Christus vtrūq; concessit obtēperantibus sibi. Item quod ait, Gratiam & veritatem per Iesum Christum esse facta, tu intellige sub gratia, omnia diuina dona, quę propriè dona nūcupātur subaudire oportebit. Quippe omnia hoc genus dona per Christum nobis donātur ad Rom. 8. Quomodo nō etiā cum illo omnia nobis donauit? Per veritatē verò subaudi promissionum diuinarū, quas pollitus est Deus patribus veteribus cōplementū. Siquidem

Matth. 5. Christus non venit legē soluere, sed adimplere. Et cōtestatur Paul⁹. 2. Cor. 1. Quotquot promissiones Dei sunt, in illo est, ideo per ipsum amen. Sed si rogitas, quid velit Paul⁹ hoc sermone, dixerim tibi hoc idem voluisse, ꝙ Ioan. docuerat paulò ante dicēs, Veritas per Iesum Christū facta

Locus Pauli explanatur. est. Namq; perinde est ac si dixisset Paulus, Quotquot sunt diuina in veteri lege promissa, inita cū priscis illis patribus de consolatione futura orbis per Christum, Christus veraces fecit illas opere cōplens. ℭ Esse enim & verū cōuertuntur. In Christo igitur promissiones sunt, est dictu idē, ac si dixisset, per Christū veræ sunt promissiones Dei, factæ hominibus.

Ioan. 19. ℭ Vnde pēdens in cruce dixit, cōsummatum est, quia tunc cōsummauerat mysteria celebranda ab ipso, quæ olim, per eum cōsumināda per Dñi vates prædictū erat.

Ioan. 17. Et hoc idem insinuabat Dñs dicens, opus consummaui, quod dedisti mihi. Et rursum, Iota vnum, aut apex vnus non præteribit à lege donec omnia fiant.

ℭ Argutatur Origenes, Quid ergo, si per Christum veritas facta est, igitur cum ipse sit veritas, ipse seipsum fecit. Verum Christus veritas est substantialis non facta, sed faciens. Veritas autem, quæ hoc loco commemoratur facta est completio per Christum promissionum diuinarum. Matth. 5.

ℭ Augustinus lib. contra Faustum. 22. capit. 10. legit aliter hunc locum, Lex per Mosem data, gratia autem & veritas per Iesum Christum facta est. Et idem sensus est, quia subauditur, est. Quāuis Erasmus, Augustinum putat sensisse legē per Mosem datam, factam seu versam esse in gratiam, & veritatem per Christum, cui sensui obstat coniūctio, autem. Laurētius cōmodiorem existimat interpretationem, si interpreteris, Gratia & veritas per Iesum Christū extitit, quia idem verbū ἐγένετο, per factū, & factus, & fuit, & facta trāsfertur. Erasmus verò interpretatur, Gratia & veritas per Iesum Christum exorta est. Veruntamen, vtcunque edideris idem sensus est, ideò nihil immutandum à vulgata.

ENARRATIO XXXIX.

in caput primum.

ℭ *Deum nemo vidit vnquam, vnigenitus filius, qui est in sinu patris, ipse enarrauit nobis.*

QVANDAM dicebamus dudum Ioann. soluisse tacitam obiectionem, cōtra id quod dixerat, de plenitudine eius, &c. Nūc verò aliā etiā tacitā diluit obiectionē. Quia forsan quispiam præferendum censeret Mosem Christo, vt Ioan. 9. prætulerunt Iudæi, dicentes, Mosi locutus est Deus, hūc autem nescimus, vnde sit. Quia ergo Iudæi credebāt Deū apparuisse Mosi, Mosemq; Deū vidisse, & hoc non credebant de Christo, propterea forsan quispiā hoc idem. Ioan. obiectaret: ideò subiecit, Deum nemo vidit vnquā. Quasi dicat, Falsa narratis, si existimatis Mosem vidisse Deū, imò dico vobis Deū nullum hominum inspexisse, quādiu degit in mortali corpore. Christus verò vidit Deū, adhuc in carne subsistens apud mortales, ideò Moses non est cum Chri-

Tria de Christo edocta à Ioanne.

Christo conferendus. Quod, vt explanatius aperiret subiecit, Vnigenitus filius, qui est in sinu patris, &c. Tria docet de Christo, primum quod sit vnigenitus Dei filius: secundum quod sit in sinu patris: tertium, quod ipse enarrauit nobis diuina. Primum horum demonstrat, Christum quatenus Deus est, esse filium Dei naturalem non adoptiuum: Siquidem adoptiui non sunt vnigeniti: siquidem adoptiui sunt plures geniti, per prædicationis verbum, & non per naturalem generationē. At Christus est solus genitus à patre, per hanc naturalem generationem, & non per voluntariam generationem, per quam adoptiui generantur. Voluntariè enim generat Deus hos adoptiuos filios, Iacob. 1. voluntariè genuit nos verbo veritatis, voluntariè, scilicet, quia poterat non generare huiusmodi filios. At filium vnigenitum nō potest non generare: quia naturæ necessitate citra tamen violentiā, quia sciens & volens pater generat filium eundem generat. De qua re nos multa disseruimus. 1. Sentent. lib. distinct. 6.

Filius vnigenitus generatur à patre necessario sine violētia quia complacita sibi est generatio.

¶ Secundum verò quod Ioan. commemorat, facilè nos docet filium vnigenitum videre Deitatem patris. Hoc enim est esse in sinu Dei patris, esse à patre, & esse in patris substantia & Deitate. Ex visibilibus enim voluit nos manu ducere Ioan. ad capienda inuisibilia. Quæ autē sunt in sinu illa intima sunt habenti. Vt ergo filiū esse patri intimū, & occultissimā patris Deitatem, filio esse clarè notam demōstraret Ioan. dixit vnigenitū esse in sinu patris. Non enim in patre sunt sinus, vt in nobis, sed patris sinus, est patris secretum, quod est secretissimum patris. Igitur quia secreta omnia filio sunt nota clarissimè, ideò in sinu dicitur esse Dei patris.

¶ Quapropter filius vnigenitus solus poterit propria autoritate diuina enarrare. Græca lectio habet ἐξηγήσατο. Et significat explicatius, & explanatius obscurius dicta declarare. Vnde sensus est, quia vnigenitus Dei filius est in sinu patris, ideò ipse explicatius, & lucidius hominibus exposuit diuina sacramenta: quæ Moses, & diuini alij vates obscurè docuerant: siquidem neque Moses fuit in sinu patris, neque alij prophetæ nisi vnigenitus Dei filius.

¶ Obseruandum est porrò varias de videndo Deo, extitisse olim sententias.

Varia placita de videndo Deo.

Quidam enim dixerunt Deum neque ab angelis, neque ab hominibus esse visibilem. Itaque omnibus creaturis rationalibus diuinitas non est visibilis clarè & apertè. Et quod traditur de Mose, de Iacob, de Elia, & reliquis, qui commemorantur vidisse Deum. hoc exposuit Chrysosto. Theophil. Cyrillus, Theodo. per similitudines vidisse hos Deum non tamen clarè cōspexisse diuinam essentiam, In hanc sententiam videtur iuisse Chrysostomus Homilia. 10. in Matthæum, & Theophilactus, comm. præsentis loci, Et Theodoretus in dialogo cui titulus est. Immutabilis. Cyrillus libr. 1. in Ioann. cap. 22. Soli inquit, consubstantiali filio pater visibilis est, & nulli præter eum alij.

¶ Aliorum vero extitit opinio, hominibus quidem esse Deum inuisibilem, non tamen angelis, quia legunt. 1. Timoth. 6. quem nullus hominum videt, sed nec videre potest. At de angelis legunt, Matth. 20. Angeli eorum semper vident faciem patris mei, qui in cælis est.

¶ Alij verò patris Deitatem sibi solum esse visibilem contendunt, filio credentes etiam esse inuisibilem.

¶ Alij deniq; distingunt inter claritatem Dei, & naturam Dei: claritatem Dei esse visibilem ab hominibus fatentur, non tamen Dei naturam.

¶ Has porrò sententias in præsentiarum disserere non subit, quia in. 4. Sentent. distinct. 49. qua potuimus diligentia disertas dedimus. Sat erit nunc certe dixisse, quædam de videndo Deo dogmata, diuinitatem, videlicet, esse quidem incomprehensibilem à creatis omnibus mentibus: cæterum esse visibilem clara visione à mētibus creatis.

Certissima quadam dogmata de vidēdo Deo.

¶ Veruntamen mentes creatæ ex suis natiuis viribus nequeunt videre clarè diuinitatem, nisi iuuentur lumine supernaturali, quod appellitant lumen gloriæ.

¶ Homines verò quandiu mortalem degunt vitā, ex Dei ordinata potestate, non possunt claram Dei assequi notitiam.

¶ At ex absoluta Deo subest se ostendere mortalibus, mortalem etiamnū agentibus vitam. ¶ Quod si Moses Deū vidit, & Paulus, absolutæ Dei potētiæ dandum est. Abstracti tamē à functionibus sensuū fuerūt vidēdo Deū, & ita in raptu viderūt.

¶ Quod autem Ioannes modo ait, Deum nemo vidit vnquam, est consentiens Mosi, Exodi. 33. Non videbit me homo, & viuet, & Paulo, quem nullus hominum vidit, aut videre potest, & omnia eandem sortiuntur intelligentiam.

¶ Quippe ex naturalibus viribus Deus ab humana mente visibilis non est. Et secundum ordinem à Deo præscriptũ mortaliũ nullus videbit Deũ mortalem agens vitam. ¶ Verum si damus Mosem, vel Paulum saltem raptum vidisse Deum, dicet aliquis forsan nõ esse ob hanc causam præferendum Christum Mosi, quia obiectio prior ex hac hypothesi etiamnum viget siquidem vterque vidit Deum.

¶ Cæterũ quod August. arrisit, Mosem vidisse in monte Sinai Deum, non est indubitatum: illo porrò admisso duces Mosem vidisse raptum, Christum vero mortalem ducentem vitam perseueranter. Ideò Moses nõ fuit in sinu Dei patris, sed Christus est in sinu Dei patris, idcirco solus ipse cœlestia potuit clariùs enarrare mortalibus. At forte dicet aliquis, anima Iesu Christi etiam suapte natura non potuit videre Deitatem, nisi præsidio luminis gloriæ fota, igitur nõ ipsa fuit in sinu Dei patris, neq; vidit clare omnia secreta Deitatis. ¶ Rursus, Christus secundum humanam naturam non erat in sinu Dei patris, siquidem secundum illam nõ est Deo patri consubstantialis. Est namq; humanitas illa creatura, & creatura non est Deo consubstantialis: igitur non potuit secundum hanc rationem videre omnia diuina sacramenta.

Anima Christi suapte natura non potest videre diuinã essentiã

¶ Respõdebis primo, fatẽdo animã Dñi, non vidisse, aut posse videre clarè Deitatem suapte natura, nisi ex opera luminis gloriæ, quod tamẽ copiosius, quã omnes, vel angelicæ, vel humanæ mentes obtinuit. Cęterùm ex coniunctione cum diuino verbo clarissimam sortita est scientiam omnium rerum, vel naturalium, vel super naturalium, & multo clarioré, quam animæ omnes prophetarũ nõ sunt assecutæ.

¶ Secundo respondebis donando argumẽto quod præfert. Cæterũ hic homo Christus Iesus, non qua homo, sed qua Deus est, in sinu est Dei patris, ideò hic homo est vnigenit⁹ filius Dei, & in sinu est Dei patris, illique coæternus, & ideò hic homo suapte natura vidit diuinã essentiam clarissima, imò infinitæ claritatis notitia, non tamen quatenus homo, sed quatenus filius Dei: nam hic homo personam diuinam denotat demonstrando Christum.

Quamobrem ipse enarrauit nobis mortalibus clarius, & explicatius viam Dei, & Euangelicam demonstrauit gratiam, quam cæteri. At occines, quænam est isthæc claritas, quãdoquidem fides incarnationis, & Eucharistiæ, & Triadis mysterium & cæterorum, quæ fides comprehẽdit valde est obscura? Respondebis Christum sua prædicatione clarè docuisse omnes gentes egere fide & baptismo, & sacramentis alijs, si volent assequi vitam æternam. Et clarè etiam docuisse supplicia æterna manere, non credentes, & coronas æternas verè credentes, & alia huiusmodi. Non tamen fidem Trinitatis claram fecit, aut aliorum mysteriorum fidei, siquidem fieri nequit fidem esse claram: quippe claritas soluit fidem.

Christus enodatius declarauit credenda omnia & agẽda quam prophetæ.

¶ Sufficit igitur Christum apertè se docuisse esse verum filium Dei, & Messiam per legem proclamatũ, vt illi credamus. Et demum credenda omnia, & agenda, siue ex necessitate præcepti, siue ex perfectionis sublimitate clarius, & potentius docuit, quam prophetæ omnes. Quia erat vir potens opere & sermone, vtpote qui erat vnigenitus filius Dei. Quocirca hic vnigenitus se vocat mũdi lucẽ, quia nõ solũ manifestauit diuina Iudæis clarius quã eorum vates manifestarant, sed vniuerso orbi fidem suam propalauit. Imbuens enim suos Apostolos, & discipulos Euangelica sua doctrina vniuersus orbis docetur à Christo per hos, quos ipse constituit Christiani orbis duces, ac magistros.

ENARRATIO XXXX.
in caput primum.

¶ *Et est testimonium Ioannis, quando miserunt Iudæi, ab Hierosolymis.*

HÆC est pars sexta Euangelij huius, in qua Ioann. tempus testimonij supracitati indicat ꝙ fuerit. At Origenes secundum hoc putat testimonium Baptistę de Christo, primum enim dixit illud fuisse, quod incepit in illo

lo verbo, Hic erat, &c. & definit in anteacto sermone, Vnigenitus filius, &c. Origenes namq; cōmemorata verba omnia censet esse testimoniū primum Baptistæ de Domino Iesu, & non esse discipuli, vt ipse ait, sermonem. Secundum vero testimoniū esse modo in verbis istis testatur. Quod refert Euangelista, & hoc est testimonium Ioann. subaudiens esse testimonium secundum.

¶ Theophil. verò & Chrysost. atque Rupertus, non hoc existimant esse secūdum testimonium præcursoris de Christo. Sed per verba hæc Euangelistam explicare tempus, quando præcursor perhibuerit testimonium supra relatum. Hic erat, quem dixi, &c. volens docere quo tempore præcursor illud testimonium perhibuerit ait, Et hoc est testimoniū Ioannis, quādo Iudęi miserunt sacerdotes ad eum interrogaturos, num ipse esset Christus? Etenim postquā Baptista legatos à Iudęis sacerdotes absoluit respondens se non esse Christum, sed alium multo se digniorem, & potiorem, qui erat ignotus Iudæis, & inter illos degens, postera die ipsum Iesum demonstrauit præsentem ad sensum, & perhibuit testimonium de Christo, quòd supra denarrauit Ioannes Euangelista, scilicet, Hic erat, quem dixi, Qui post me venturus est, &c. Itaq; hoc testimoniū Baptistæ primo relatum ab Euangelista fuit posterius, quia subsecutum fuit testimonium, quod perhibuit de Christo ad interrogationem sacerdotum, quos legauit Hierosolyma, cuius in hoc capitulo mentio fit. Tertium autem testimonium fuit cuius paulò post fit mentio, quando Baptista discipulis suis ostendit Iesum venientem ad se: dixitque, Ecce agnus Dei, &c. vt sub hæc declarabitur.

Testimonia præcursoris de Christo.

¶ Obseruandum est autem ex hac legatione constare eo tempore apud doctos Hebræos creditum fuisse ex lectione prophetarum, & obseruatione temporum ab illis prædictorum de Christi aduentu iam tum esse tempus impletum de Christi aduentu. Enimuerò non adornassent tam illustrem & insolitā legationem, vt quærerent, num præcursor esset expectatus à Iudæis Christus. Namque si idiotæ homines istud quæsiuissent, ignorantiæ illorum daretur interrogatio. At verò postquam non vulgares homines, sed sacerdotes destinantur, & leuitæ, & non qualescunque, sed metropolitanę totius Iudææ vrbis, vbi erat celeberrimum templum Salomonis, & vbi sacerdotiū pręfulgebat dignitate pontificia, & doctrina sacra florebat amplius, & vberior erat, quā apud alios Iudæorum sacerdotes, vel leuitas certum est illis tunc cōfessum fuisse Christum, vel iam venisse occulte tamen, aut aduentare iam, & in ianuis esse. Ideoque solennem instituit metropolis Iudææ legationem, mittens primores sacerdotio & religione. Quia destinauit sacerdotes, & pharisęos vt sciscitarentur à Ioanne, an ipse esset Christus?

¶ At verò forsan exquiret quispiam, cum esset indubitatum Christum futurum ex prosapia Dauid, namque Matth. 22. Dominus quærit, Quid vobis videtur de Christo, cuius filius est? dicunt ei, Dauid. Pharisæi enim, vt docti ex lege & prophetis scitè respōderunt Christum filium futurum Dauid.

¶ At liquidum erat Pharisæis & sacerdotibus Ioannem esse filium Zachariæ Pontificis, ideo non esse filium Dauid, sed ex Aaron ducere genus, cur ergo ad Ioānem destinauerunt legatos super quæstione ista, an ipse esset Christus, cum certum esset apud illos eundem non esse filium Dauid?

Christus ex prosapia Dauidica.

¶ Quod si dixeris forte Baptistam ex fœminina linea duxisse genus ex Dauid, etenim Elizabeth mater Baptistæ, habuit Stollanum, & Emerentianam parentes, qui progenies erant Dauidica. Vtiq; neque hoc expedit motum dubium, siquidem Hebræi non ducebant generationis lineas per fœminas, sed per viros, propterea Ioannes non censebatur filius Dauid, sed filius potius Aaron, vel Leui, ex quorum stirpe derivabatur per lineam virilem. ¶ Porrò autem si placeret quod Chrysosto. & Theophil. docent legatos huiuscemodi ex industria missos a Iudęis, vt adulatione, & blāditijs eblāditētur cōfessionem Ioannis concedentem se esse Christum, vt ex hac eblādita confessione protsus inficiatētur Iesum esse Christū, quia hunc odio habentes, vt à vero Christo se subducerent talium christum eblandiebantur. Cæterum res dubia satis hæc est, siquidē Baptista testante hoc loco eo tempore, Pharisæi & sacerdotes, & leuitæ

Baptista ex genere leuitico iuxta lineam masculinam per fœmininam ex Dauidico genere.

nesciebant Christum. Medius, ait, vestrũ stetit, quem vos nescitis. Si ergo verum Christum non cognoscebant, quomodo odio habebant, quem nesciebant? Quãdo, vt amare nequimus incognita, ita ueque odio habere. Quamobrem dicendum videtur, quædam fuisse, quæ excitarunt animos sacerdotum & aliorum, vt rem dubiam traherent apud se hãc, scilicet, si Ioãnes Christus erat, quẽ Iudæi ex lege venturum expectabant.

Rationes suadentes & dissuadẽtes Iudæos Ioannẽ esse venturũ Christum.

¶ Primo quidem, quia tempus aduentus Christi à Daniele pronunciatum impletum obseruabant.

¶ Secundo autẽ, quod fama frequens erat apud turbas si forte ipse esset Ioãnes Christus, vt Lucas meminit. cap. 3.

¶ Rursus vitæ Ioannis sanctitas, & austeritas dietæ, qualem apud alios veteres vates fuisse non credebant.

¶ Præter hæc nouitas officij, videlicet, baptismi administratio, quam gerebat Ioannes ex Dei autoritate, qui misit, inquit me baptizare, &c. Et hanc baptismi administrationem in remissionem peccatorum nullꝰ veterũ prophetarũ exercuerat. Ideò Ioannem ceteris omnibus esse digniorem prophetã coniectabant: vnde & esse Christum suspicabantur: quia Christi hoc esse futurum munus ex prophetis tenebãt. Effundam super vos aquã mundam, &c.

Ezech. 10. Iudæi credebant à Christo instituendũ baptisma in remissionem peccatorum.

¶ Dissuadebat autẽ eos, quia Ioãnem credebant non esse filium Dauid, verum hãc dissuasionem mulcebant, sibi obijcientes ex materno genere Dauidicam Ioãnem esse sobolem. Propterea ergo præhabitã instituunt legationem, vt certum discant à Ioanne. Et expẽde quanti fecerunt Ioãnem, quia ex illius ore propriæ rei pendebat testimonium. Nam ipse si asseruisset esse Christum, haud dubium ipsi fidẽ tribuerent. At verò, verò Christo se asserenti esse Christum, & multis miraculis illud cõprobanti, & Ioãne idem declarante suis testimonijs, illi fidem non tribuerunt.

Iudęorũ cęcitas expectantiũ vsque modo Christum.

¶ Ioanni itẽ credunt neganti se esse Christum, & confitenti verum Christum non credunt. Vt discas quam verum sit, quod Moses ait, Sẽsus, & cogitatio hominis, ab adolescẽtia sua ad malũ prona sunt. Et cõsidera etiam quanta sit obdurata nequitia Iudęorũ modo, qui prefracta impudentia Christum venisse negant. Quandoquidẽ sub ætate Ioãnis iam credebatur aduenisse, vel quod opportunũ erat aduentus tempus vt prædiximus. Cui accedit ꝙ Act. 5. traditur Theodam sub illis temporibus se dixisse esse Christũ, quem expectabãt Iudæi: & item Iudã Galilæum, id quod testimonio est, iam illis diebus creditũ esse opportunũ tẽpus aduẽtus Christi, nam ex illa opportunitate rapuerunt commemorati occasionem asseuerãdi se esse Christũ. Quid ergo huc vsq; miseri expectant Iudæi post tot trãsacta secula.

ENARRATIO XXXXI. in caput primum.

¶ *Miserũt Iudæi ab Hierosolymis sacerdotes & leuitas ad eum, vt interrogarent eum, Tu quis es? Et confessus est, & non negauit. Et cõfessus est, quia non sum ego Christus.*

Erasmus culpat hanc lectionẽ, quia aut vertẽdũ erat sine cõiũctione, cõfessus est, nõ sum ego Christus, aut mutãda erat persona pronominis, Cõfessus est se non esse Christũ. Quippe nostra lectio inquit denotat, quod Baptista est confessus, quod Euãgelista scribens hęc, non est Christus. Ceterũ quia, ita hoc loco vt in alijs plerisque multis vulgatæ editionis vsurpatur quia pro quod, ideò cessant Erasmicæ obiectiones. Theophilacti autem interpres, legit sine cõiunctione, Confessus est, non sum ego Christus. Meminit porro Euãgelista huius legationis, vt amplius constituat, quod supra dixerat, de Baptista, Nõ erat ille lux, sed vt testimoniũ perhiberet de luce. Hoc igitur cõfirmat modo ex verbis Baptistę dictis, Nõ sum ego Christꝰ.

¶ Et tu cõsidera, quã vana sit nostræ mortalitatis cõditio. Ad Ioannẽ mittũt Iudæi põpaticã legationem, an sit ipse Christus exquirentem: ad Christũ vero nullos destinant legatos. Quod si dixeris, eò factũ, quia nõdum Christus claruerat, quippe qui ignotus erat. Sed quid post Ioannis testimoniũ celebre hoc. Nõ sum ego Christus, sed medius vestrum stetit, quẽ vos nescitis, & post alia testimonia quæ hoc in loco ab eodem Ioanne inculcantur, post miraculũ editum in Cana Galilææ, post miraculum aliud editũ in Capharnaum, nobilissimo Galilææ emporio, cur obsecro non se flexerunt Iudæi, vt si non aliam

Hominis ingenium ad vana procliue.

aliam saltem illā facerent legationem quā Ioanni destinarūt? Nullam equidem causam inuenio etiam si solicitè exquisierim, nisi quod vanū & superbum est humanū ingenium. Indignabantur sanè se subdere Christo & affectabāt se subijcere Ioanni. Quippe Christum vilem putabant, fabri filium illum reputantes, Ioannē vero magnatem, & magnatis filium. Itaque, vt vmbratiles, lucem veram fugiebāt, & vmbras amabant, veritatem spernebant, & quod ipsi contrxerunt mendacium multi faciebant. Cæterum Baptista quam Iudæi prætermiserunt, Christo fecit legationē, mittens discipulos suos sciscitaturos, Es tu qui venturus es, an alium expectamus?

¶ Interrogant igitur, Tu quis es? Et quidem, quia hæc interrogatio est admodum nuda, neq; tantæ legationi congruens nō ab hac exorsos esse legationem sacerdotes & leuitas crediderim, sed ad hanc rationem exorsi sunt. Magistratus Hierosolymitani, admodum venerande nobis Baptista, scientes te prænunciatum esse ex angelico oraculo, & scientes te cæleste potius, quam humanam agere vitam, & scientes insuper tempora à Daniele definita de aduentu Christi iam impleta, ad hæc apud tuibas fama increbruit te esse quem expectabamus, Christū, ex quibus omnib[9] causis magistratus prænominati decreuerunt nos ad te destinare legatos, vt exploremus ex te huius rei veritatem, si tu es qui venturus est, Christus, an sit expectandus alius. Hac ratione existimo moderatā fuisse horum legationem, aut alia huic simili. Siquidem Ioanes illis erat quam notissimus, & natalia eius illis fuerunt celebria. Nam Lucæ.2. Timor cepit Iudæos vicinos, ex mirabilibus quæ acciderunt in natalibus Ioānis. Item diuulgata etiam fuerunt mirabilia hęc in omnia mōtana Iudęę. Non ergo congruens esset interrogatio, Tu quis es? Si ego enim interrogarem hominem mihi notissimū, Tu quis es. Nāq; huiusmodi interrogatio ad ignotas personas defertur, vt ex illa innotescant. Baptista autem ex natalibus etiamnū notus erat quidquod baptismatis nouitas, illū fecerat illustriorē.

Baptista ex multis celebris apud Iudæos.

¶ Accedit istis quod ex responsione Ioannis patescit qualis fuerit interrogatio legatorum, quia confessus est, Non sum ego Christus. Hoc ergo exquisierant, an ipse esset Christus expectatus à Iudæis.

¶ Ad hæc, si hoc modo interrogassent legati prompta erat responsio. Ego sum Ioānes Baptista. Vnde euangelista non dicit legatos interrogasse Ioannem, Tu quis es? Sed solum ait, quod missi sunt, vt interrogarent Ioanem quis nam esset. Itaque euāgelista docet iniunctam fuisse legatis legationem super quæstione hac, quis nam esset Baptista. At non inquit legatos hoc interrogasse, sed solum responsionem exponit Baptistę confitentem se non esse Christum, vt ex responso, interrogationem qualem fuisse dicamus.

¶ Confessus est, & non negauit, confessus est, &c. Equidem non negare est affirmare. Idem igitur dictu est. Confessus est, & nō negauit, ac si dixisset, Confessus est, & affirmauit. Igitur ter affirmat se nō esse Christum, vt ex hac trina confessiōne discamus baptistam vehemētissimè affirmasse se non esse Christum. Nam quæ valde volumus a ijs intimare, illa repetito sermone inculcamus.

¶ Vnde promptum est colligere sacerdotes, & leuitas multis prætendisse baptistā pertrahere in cōfessionē diuersam. Quandoquidem baptista, ter repetita confessione, negat se esse Christum sæpe repetendo veram confessionem, vt illorum obtunderet molestam interrogationem.

Quæ nimium valde intimare alijs repeti in sermone inculcamus.

¶ Soluta autem hac prima & precipua interrogatione ad aliam se transferunt legati sciscitando. Quid ergo, Elias es tu? Et sciscitantur inferendo. Quid ergo Elias es tu? Credebant namque Iudæi Eliam præuenturum aduentum Messiæ. Siquidem locū illum Malachię.3. Ecce ego mitto angelū meum, qui præparabit viam tuam ante te Iudæi ad Eliam Thesbitem retulerunt, vt testis est Hierony. cōm. in Malachiam. Et nunc recutiti Iudæi similiter intelligunt: ideoque etiam nunc expectant Messiam, quia persuasum est illis præuenturum aduentum Messiæ primum Eliam, qui non dum præuenit. Et anabaptistæ ad eundē sensum locum hunc accipiunt, refragante tamē veritate: quia dominus apud Lucā.7 & Matt.11. Locū hūc docuit de Ioāne Baptista esse intelligendum. Est sanè verum Baptistam præuenisse primum aduentū, vt Elias præueniet secundum Christi aduentum, & ideo vocatur etiā Elias. Lucę.1 Ipse præcedet ante illum in spiritu & virtute Eliæ, vt conuertat corda patrum in

Locus Malachiæ male à Iudæis & anabaptistis intellectus.

filios id quod de Elia prędixerat Mala. c. 4. Et Matth. 17. Elias iam venit &c. 11. Si vultis recipere ipse est Elias, qui venturus est. Si vultis, inquit, recipere, quia etsi re vera Elias non erat persona Baptistæ, at in spiritu & virtute, & præuentione aduentus Christi referebat Eliam.

¶ Legati igitur credentes Eliam futurum Christi pręcursorem, etiam si sinistrè quia credebant Eliam præuenturum primum Christi aduentum non rectè interpretantes locum Malachię. 3. Postquam Ioãnem negantem se esse Christum audierunt, inferunt: Si non es tu Messias, eris igitur illius præcursor Elias; itidē Christum quidam putauerūt esse Eliam, decepti ex opinione credenti metapsycosim.

Mar. 6. Sadducęi seducti credebant metapsycosim videlicet animarũ trãsmigrationem ex corpore in corpus.

¶ Et sciro, ex lege & prophetis, tres erant propositæ personæ expectandæ ab Hebræis in salutem suam. Altera erat propheta ille, cuius fit mentio. Deute. 18. Prophetam suscitabo de medio fratrum suorum similem tui. Et ponã verba mea in ore eius: loquetúrque ad eos omnia, quæ præcepero illi, &c. Persona altera erat Ioãnes Baptista, ex verbo Mala. 3. indicato. Quãuis vt aiebam, hunc textum torquebãt Iudæi, & torquent ad Eliam, & inde intulerunt, si tu non es Christus, eris certe præcursor eius Elias. Cum certius debuisset inferre, Eris igitur angelus ille, cuius meminit Malachias. 3. qui est futurus præcursor primi aduentus Messiæ.

¶ Tertia persona erat Elias Mala. 4. Qui præueniet aduentum nouissimum Christi. Passi iam secundo repulsam legati, etiã num instant interrogando tertio, Propheta es tu? Et Ioãnes inficiatur se esse prophetam. Qui locus multifariũ exponitur, aut quod Ioãnes non inficietur se esse prophetam, siquidem prędixerat Zacharias pater eius, Et tu puer propheta altissimi vocaberis: sed inficiatur se esse prophetam illum, quem Deute. 18. scripserat Moses. Huic tamen expositioni (quæ vulgata est, quia Græcus articulus emphaticus adijcitur nomini propheta) obstat, quia iam exquisierant in prima interrogatione legati an Ioãnes esset Christus. Quorsum ego nunc secundo idem inquirerent, si quidē propheta ille Christus erat? Origenes dixit, sacerdotes illos & leuitas non credidisse illum prophetã quē scripserat Moses esse Christum, sed alium futurum à Christo: & ideo sciscitati sunt à Ioanne, esset ne propheta ille postquã negauerat se esse Christũ. At vero mihi difficile istud creditu est, quod sacerdotes putassent illum prophetã, quē scripserat Moses esse aliũ à Christo. Enim vero nullum alium prophetam expectabant nisi Christum.

¶ Forte igitur dicemus legatos illos non latuisse prophetam illum esse Christum: at verò captiosè sciscitasse, Num propheta ille es tu? Idem sanè intelligentes per hãc interrogationem, quod per priorem intellexerant. Cæterum captiosa fuit interrogatio mutãdo formam interrogationis: ex qua mutatione ducebãt apud se forsan Baptistam fallendũ; & quod negarat in principio, confiteretur in fine. Quod si confiteretur illi continuo obijcerent, Cur ergo fateris te esse illum prophetam, & inficians te esse Christum, quãdo propheta ille qui expectatur Christus est? Et ex proprijs cõfessione conuincerent Ioãnem esse Christum, id quod omnino præte...isse videtur.

Legatorũ ad Ioannem captiosa interrogatio.

Augustinus verò aliter nodum hũc soluit, negligens articulum emphaticum, quia sæpe nihil significat, Ioannem negasse se esse prophetam, quia maior erat prophetis. Isti namque ostenderunt Christum venturum à longe; at Ioannes digito illum ostendit dicens, Ecce agnus Dei, &c. Vnde Matthæi. 11. Quid existis videre in desertum prophetam? Amen dico vobis & plusquam prophetam. Et videtur probabilis hæc intelligentia, nam propheta est qui rem futuram videt: at Ioãnes pręsentem Christum demonstrat.

Articulus emphaticus Grecis aliquando nihil significat.

¶ Quod si sciscitaris, Cur rogitant, si est Elias Ioannes, cum apud illos euidēs erat Baptistam esse Zachariæ filiũ? Origenes respondit legatos hoc interrogasse, si forsan apparebat Elias in Ioanne, itaque secundum eum interrogatio hunc habebat sensum, num Elias tibi est incorporatus, & sub persona tua ille loquitur nobis? Cæterum, vt dudum cõmemorabam, secta erat Hebræorum quorundam id temporis, quę fuit Pythagoræ opinio, animas trãsmigrare ex corpore in corpus. Vnde processit, quod quidam dicebant, dominum Iesum esse Ioannem Baptistam, alij Eliam. &c. Et quamuis legati forte dogma non credidissent, at sequẽtes aliorũ opinionem sciscitati sunt, Quid ergo Elias es tu?

ENA-

ENARRATIO XLII.
in caput primum.

Dixerunt, quis es? vt responsum demus ijs, qui miserunt nos.

SVBIT mirari cum compertum esset legatis Ioãnem Baptistã esse filiũ Zachariæ, & magna quæ in illius natalibus acciderant essent vulgatissima apud Iudæos Lucæ. 2. Cur quærunt tam solicitè, Quis es? Nisi quis admirationem soluat dicens, ex mirabili munere baptizandi, quod Ioannes noue instituerat, adductos Iudæos in quæstionem præhabitam. Etenim baptismi huiusmodi institutio noua erat, & insolita Iudæis, quam neque pontifices, neque sacerdotes, sed neque prophetæ ipsi ausi fuerant instituere.

¶Cernẽtes igitur Ioannem ausum fuisse instituere nouam institutionem baptismi pœnitentiæ in remissionem peccatorum, & quod turbæ confluebant agminatim ad ipsum, vt baptizarentur, & rursus cernentes illum prædicare clare regnum cælorũ, & quod sine literarum studio, cœlitus videbatur instructus, vt turbas voluntatẽ Dei doceret, inde suspicati sunt in Ioanne aliquid maius Ioanne: ideo instant rogitando, Quis es tu? Quasi dixissent, Quis es tu, qui ritum nouum, baptismi instituis. Quis es tu, qui cælorum regnum apertius, quam prophetæ priores prædicas? Et re vera maximè timebant Iudæi Ioãnem, siquidem neque pontifices, neque sacerdotes qui alioqui videbãtur legis obseruantissimi illi obstiterũt, quo minus baptizaret, tametsi nouam cernebant esse illam baptismi institutionem, & extra legem suam. Ideoq; solicitè quærunt, Quis es tu? qua sit ex quirentes in qua potestate, vel qua fretus autoritate nouam baptismi cæremoniam nobis intendis? qua ratione nouum baptizandi opus attentas, quod prophetæ alij non attentauerunt? Porro Ioãnes hæc obiecta diluit respondens, se esse vocem clamantis in deserto, parate viam dñi. Indicat Esaiã, cuius verba sunt. cap. 40. Ex verbis istis facile docens se in Dei potestate, & ex diuina autoritate venisse testatum Christũ, & se esse instar præconum, qui clamant ad uentante principe, parate vias, & aspera tollite, plana facite itinera, vt nihil sit in

Baptista vox cur appelletur.

via tædij vel molestia ingressuro principi. Itaque verba Esaiæ de se esse intelligenda demonstrat Ioãnes. Ego vox clamantis in deserto. Vox sanè, quia testimonium exhibuit de præsente Christo. Alij vates scripto demonstrabant venturum, at Ioannes indice prodit. Dixit autem Atisto. lib. Periher. 1. Voce vtimur ad præsentes, scripturã ad absentes. Ideo Ioannes se appellitat vocem, quia prædicabat præsentem: alij vero prophetæ non erant voces, quia scriptis suis Christum indicarunt. Vox rursus quia præco fuit Ioãnes Christi, præco autem voce clamat, non scripto. Sunt autem verba Esaiæ, Vox clamantis, Hebraicè Vox clamans.

¶At verò Baptista se vocat vocem clamã tis, id est, viri clamantis. Quippe non clanculum, sed coram omnibus patenter tulit testimonium de Christo, vt ex dictis & dicendis constabit.

¶Vox clamantis, vtique ad longe distantes vtimur clamoribus, & ad dormientes, alteve somno correptos, vt excitentur, & ad surdastros. ¶Isti enim egent clamoribus sonoris: ex clamore enim excitatur dormiens, & surdastri percipit auditus, & qui longe situs est ex potẽtia clamoris vocẽ sentit, quia ex illo poterit moueri eius auditus. Rectè ergo dominus Esaiæ iubebat, vt clamaret. Nempe quia homines lõge absumus à via spiritus: demersi enim sumus in ergastulo corporis: & ideò valde distamus, ab spiritualibus doctrinis exequẽdis. Dormimus etiã altissimo somno, quia rerum sensibilium solicitudo nos admodum premit, ne ad cælestia referemus auditum. Instar surdastri sumus à quo, nisi grandi circa illum sonemus voce, non audimur. Ita dominus, nisi magnis nos deterreat terroribus supplicij venturi non percipimus diuina.

Ob tres causas prophetæ clamabant & Ioan. clamauit.

¶Baptista igitur se vocat vocem clamantem, aut clamantis: quia impleuit diuina iussa, quæ Esaiæ iubebant, vt clamaret: nam Ioanni idem impositum fuit munus, vt clamaret. Iudæi namque profundo suorum peccatorũ, tenebantur somno, & longè erant á vijs Dei. Sicut exaltantur, inquit, cæli à terra, ita viæ meæ à vijs vestris dicit dominus. Et rursum, populus hic labi s me honorat, cor autem eorum longe est à me. Quia ergo procul erant à Deo clamauit ad illos Ioãues. Vnde supra dixerat euan-

Esaiæ. 55.
Esaiæ. 29.
Matthæi. 15.

euangelista, Testimonium perhibuit Ioãnes, & clamans clamauit ad milites, clamauit ad publicanos: clamauit ad turbas, monita salubria illis impartiens. Denique Iudæorum agmina baptizabat, & clamabat dicens. Pœnitentiam agite, appropinquauit enim regnum cælorum.

Lucæ. 3. Matth. 3.

¶ Sunt qui intelligunt ex Græcis, vox clamantis, hoc est, Dei clamantis. Nam sapiẽtia foris clamitat, in plateis dat vocẽ suam, Prouerb. 1. Itaque Ioãnes est vox clamãs, estque vox clamantis. Deus enim clamat interius, & prædicator exterius. Et nisi Deus clamitet interius frustra prædicator clamat exterius. Nam neque qui plantat, neque qui rigat est aliquid, sed qui incrementum dat Deus.

1. Cor. 3.

Vox Ioannis super aquas.

Possumus etiam intrãsitiuè verba hæc intelligere, Vox clamantis, hoc est, vox clamans, aut quæ clamat, vt creatura salis, idest, creatura, quæ est sal, filius gehẽnæ, idest gehẽnalis, filius iniquitatis, idest, iniquus. Hæc est vox illa, cuius meminit Psalm. 28. Vox domini super aquas, scilicet, quia Ioãnes super Iordanicas aquas clamabat: baptizãs enim in Iordane baptizatis suadebat criminum pœnitentiam. ¶ Deus vtique maiestatis ibi supra Iordanis aquas intonuit, vox namque illa exonuit, Hic est filius meus dilectus, in quo mihi, &c. ¶ Dominus super aquas multas. Quia Christus seruator noster tactu suæ mundissimæ carnis, Iordanis tangens aquas illas in baptismi materiam sanctificauit. ¶ Vox hæc est vox domini: siquidem Ioannes missus fuit à Deo, vt clamaret, vt supra est commemoratum. Fuit homo missus à Deo.

¶ Non enim se intrusit, non vsurpauit munus vocis, sed à Deo ad hoc munus obeundũ delegatur, & mittitur. Vtique hæc vox domini non est debilis vox, qualis est nostra, sed potens vox, siquidem omnes Iudæorum turbas diuitum, pauperum, militum, publicanorum, virorum, & mulierũ, ad se trahebat, illos exhortans viã salutis.

Vox Ioan. potens.

¶ Corpus suum incredibili parsimonia castigans, ne alijs prædicans, ipse reprobus efficeretur: vox item in virtute, valide reges reprehendens, nedum homunciones. Nam Herodem palam obiurgat, & de incestu cum Herodiade apertè illum carpit. An non dices vocem hanc esse potentem, quæ regum iras nõ formidat? Vox hæc domini in magnificẽtia, magnifica sane vox est, quæ magnifica promittit non subdolè, sed veraciter. At quid est quod promittit hæc vox pœnitentibus? Vitam equidem æternam, quo nihil est magnificentius.

Vox Ioan. magnifica.

Pœnitentiam agite, inquit, appropinquauit enim regnum cælorum. Hæc vox est domini confringens cedros, an non sunt cedri Sadducæi, Pharisæi, & Scribæ, quia sibi nimis gratulabantur in vitæ sanctimonia, & cæteros despicabantur, vt ille est nobis indicio, qui in templo orans sua tumidè iactabat bona, & humilem publicani spernebat pœnitentiam. Lucæ. 18.

Vox Ioannis confringens pharisæos.

¶ At Ioannes cõfregit illas cedros. Luc. 3. Genimina, inquiens, viperarum, quis vobis demonstrabit fugere à ventura ira? Vnde Matth. 3. Videns ait, multos Pharisæorum, & Sadducæorum venientes ad baptismum suum, dixit eis. Progenies viperarũ, quis vobis demonstrabit fugere a ventura ira? Ioannes autem, qui erat vox confringens superbiã Pharisaicam, item erat vox præparans ceruos, vt in Psal. eodem commemoratur, Vox domini præparantis ceruos. Sunt namque cerui homines, qui esuriunt & sitiunt iustitiam, qui sicut cerui ad fontes aquarum, ita ipsi diuinas scire & implere iustificationes exoptant. Hæc denique vox reuelauit cõdensa. Quia quæ per typos & ænigmata lex & prophetæ prædixerant de Christo, hæc vox sine typis, sine ænigmate, clarè resonat dicens, Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi.

Ioannes vox deijciens cedrorum celsitudinem.

Ioan. sine typis & vmbris clarè demonstrauit Christum.

ENARRATIO. XLIII.

in caput primum.

Vox clamantis in deserto, Dirigite viam domini.

MATTHÆVS, Marcus, & Lucas referũt Esaiam hæc dixisse, & asserunt de Baptista esse intelligenda. Lucas enim ait, venit in omnem regionem Iordanis prædicans baptismũ pœnitentiæ in remissionem peccatorum, sicut scriptum est in lib. sermonum Esaiæ, Vox clamantis, &c. Marcus vero non tam apertè, vt Lucas, idem docet tamen, Matthæus verò explicatissimè locum Esaiæ de Ioanne intellexit. Hic est enim, de quo scriptum est per Esaiam prophetam dicentem, Vox clamantis in deserto. Porro euãgelista Ioãnes, Baptistam hũc locum com-

Matthæ. 3. Lucæ. 3. Marci. 1.

me-

memoraſſe Eſaiæ ſcribit, & interpretatũ fuiſſe de ſeipſo indicat. Interrogantibus enim legatis, Quid dicis de te ipſo? Profert de ſeipſo teſtimoniũ Eſaiæ. Ego vox clamantis in deſerto, dirigite viam domini, ſicut dixit Eſaias. Verum res hæc nihil diſcordię infert inter euãgeliſtas. Quia Ioannes de ſe intellexit locum Eſaiæ, & alij euangeliſtæ de illo tradentes intelligẽdum, Baptiſtæ intelligentiam ſuo ſermone conſtituunt. Atqui Eſaias non dixit, Ego vox clamantis, ſed vox clamantis. Ioãnes verò ſibi hoc teſtimonium aptans ait, Ego vox clamantis. Eſaias itẽ, Parate, ait, viam Domini, ſed Ioannes, Dirigite viam domini, Gręcè εὐθύνατε, quod alias transfertur, rectas facite, alij verò euangeliſtæ dixerunt ἑτοιμάσατε. parate. Et idem ſenſus eſt, ſiquidem viæ flexuoſæ, & obliquæ ſuis flexibus, & obliquitate faciunt, quo minus aduentantem proſpiciamus. Et rurſum quia via recta eſt omnium viarũ breuiſsima: obliquæ enim ſunt prolongatiores. Vnde dixit Ariſto. lineam rectam eſſe breuiſsimã. Ideo monent Eſaias & Ioãnes, vt rectã faciamus viam dño aduentanti, vt quã citiſsimè adueniat, & obliquitas viæ eum nõ remoretur. Notandum tamen eſt verba hæc, Ego ſum vox clamantis. &c. non eſſe accipienda ex proprietate, ſed ex trãſlatione. Enim vero autor eſt Ariſto. 2. de anima. tex. cõm. 90. vocem eſſe ſonum animalis ſignificatiuum. Neque omnis animalis ſonus eſt vox, ſed ſolum ille, qui fit ex aere reſpirato. Ioãnes autem non erat ſonus aeris reſpirati, vt vides. At eò vox dicitur, quò vox ſit manifeſtatiua conceptus intro in mẽte conditi. Sunt enim vocis ſigna conceptuum ex eodem Ariſto. vt ſcripturæ ſunt ſigna vocũ. Ioannes vero verbum illud mentale æterni patris caro factum, manifeſtauit hominibus, hacque ratione vox tranſlatitiè appellatur. ¶ Vnde vox poſterior eſt ipſo verbo quod promit. Dixit autem Ambroſius, Benè dicitur Ioãnes vox verbi prænuntius, quia vox præcedit inferior, & verbum ſequitur quod pręcellit, item Grego. & Theophila. Cæterum, vt dicebam, vox non præcedit verbum, quod manifeſtat. Siquidem vox eſt verbum vocale, & ideo neque eſt prior verbo vocali, neque poſterior, quia ſunt re vnum, & ratione non diuerſa. Vnde nõ præcedit, ſed ſequitur verbum mentale. ¶ At quod alij dicũt prius formari vocem, quam verbũ, alienum eſt à veritate: quia vox proprie eſt ipſum vocale verbum. Ideo rectè dixit Ioãnes ſupra, ſe eſſe poſteriorẽ verbo. Ante me, inquit, factus eſt, quia prior me erat. Cæterum ſi vox referatur ad verbum, quod concipit audiens vocem, ex audita voce formans conceptum correſpondentem voci, hac ratione vox præcedit verbum mentis, quod ex voce generatur, vel ad auditum vocis à mente formatur. Et tunc verum eſt vocem præcedere verbum, & eſſe inferiorem, verbumque illam ſequi, & eſſe præcellens. ¶ Verum hac ratione dicere oportet Ioannem præceſsiſſe verbum caro factum, præparando illi viam in cordibus fidelium. ¶ Eſaias porro primo dixit, vox clamantis, deinde quibuſdam interiectis, adiecit. Vox dicentis. At Ioannes non ſe appellauit vocem dicentis, ſed vocem clamantis. Dicere enim etiam ſecreto contingit: ad aurem enim ſuſurrando dicimus: ac clamare, niſi palam non contingit.

Cõſenſus euãgeliſtarum.

Ioannes eſt vox non ſecũdum proprietatem, ſed ſecundum trãſlationem.

Quomodo vox eſt prior verbo, & poſterior.

Ambroſius & Gregor. exponuntur.

¶ Eſaias rurſum primo clamauit, Parate viam domini, dein vero, ex præcepto Dei clamat, Omnis caro fœnum & omnis gloria eius quaſi flos fœni. Poſtquam enim parauerimus domini viam, tum cognoſcemus vniuerſa eſſe parui facienda propter dominũ: quia omnes homines ſumus inſtar fœni quod hodie eſt, & cras in clibanum mittitur. Ioãnes autem clamat, pœnitentiam agite, &c. clamat, Qui habet duas tunicas det vnam non habenti, Clamat, neminem cõquinatis, &c. Eſt autem conſiderandum, viam domini in ſcripturis multa denotare. Iam enim diuina pręcepta vię dicuntur, vnde illud, Non enim qui operantur iniquitatẽ in vijs eius ambulauerũt. ¶ Rurſum viæ domini dicuntur, modi occulti nobis, quibus res humanas moderatur. Vnde Paulus, Ininueſtigabiles ſunt viæ eius. In præſentia vero domini viæ dicuntur modi, per quos nos accedimus ad Deum, & Deus accedit ad nos. Sunt autẽ viæ huiuſmodi multifariã. Quædam ſunt viæ exteriores, vt ieiunium, eleemoſyna, & oratio. Per ieiunium enim macerando carnes ne inſoleſcant contra ſpiritum, pręparamus domino viam: mitigando enim carnis rebellionem, ſpiritus fit Deo paratior. Per eleemoſynam item nos præparamus Deo quãdoquidem noſtram ſubſtantiam

Dicere & clamare.

Pſal. 118.

Roma. 9.

Viæ domini exteriores, & interiores.

tiam pauperibus donamus propter dominum: vnde auaritia prosternitur, quæ Deo oppidò aduersatur. Per orationē vero subdimus nos Deo, & superbiæ fastus deijcitur, qui etiā nōmediocriter Deo repugnat. ¶ At verò istæ viæ sunt exteriores, probādæ quidem, at vero non sufficiunt, vt Deo concilietmur. Quippe accidit non rarò sub ieiunijs, sub precibus, sub eleemosynis cor esse vacuum Deo.

¶ Quamobrem aliæ viæ sunt internæ, per quas certissimè Deus fit nobis propitius, & adest nobis. Sunt autem istæ viæ cordis contritio, oris confessio, & operis satisfactio. Has que vias iam Ioannes insumabat à Iordane prædicans, Pœnitentiā clamās, agite. Sub pœnitentia enim hæc, quæ retulimus comprehenduntur modo. Ille ergo, qui volet dirigere viam domini, pœniteat est necesse, de omnibus delictis suis: & animo decernat opportuno tēpore illa vocaliter instillare in aures sacerdotis, ad hoc deputati.

Pœnitentiæ ia est directa via ad dominum.

¶ Pœnitentia enim rectas facit vias domini, quia obliquitatem peccatorum, & eorundem asperitatem tollit. Pœnitentia nāque facit hominem ex tortuoso, & obliquo ex peccato, propter iustitiam rectū, ex aspero & incorrigilbili, planum & Deo & ecclesiæ subiectū. Qui ergo pœnitet, & verè de sceleribus, hic dirigit viā domini, & rectas facit semitas eius. At, qui impœnitens est, ieiunet quantum volet, precetur ad fastidium vsque, in eleemosynam porrigat omnem substantiam suam nō dirigit vias domini. Nullus enim qui iam sui iuris est, poterit nouam vitam inchoare, nisi veteris pœniteat. Neque sat tibi erit de peccatis dolere, nisi propositū concipias illa vocaliter confitendi. Sub Iudaismo vocalis confessio non exigebatur, quia nōdum claues regni cælestis erant hominibus concessæ: ideo id temporis contritio sat erat. Verum iam modo non satis. Quippe cùm grauiora sint christianorum crimina, quam Iudæorum cæteris æqualibus, plura iam exiguntur post baptismum ad abstersionem culparū, quam olim poscebantur. Cæterum quia vera pœnitentia & prævenitur fide, & excitatur spe, & charitate sociatur, fidē spem & charitatē, quis inficiabitur esse domini vias?

¶ Porro autem viarum domini, quædam sunt, sine quibus vita spiritualis assequi nequit: & illis obstrusis salutis via obditur, prorsus. Et istæ viæ sunt baptismus & pœnitentię sacramentum. Baptismus via est, necessaria ijs qui foris sunt; si volunt prope esse. Pœnitentia vero necessaria est, quæ reparet post baptismum lapsus. Aliæ autem viæ domini sunt nō ad habendam vitam, sed vt vitā abundantius habeamus: quia vitam spiritualem roborant & firmāt vehementius, quæ viæ sunt petendę ex reliquis sacramentis. Hæc nos perfunctoriè, & summatim trāscurrimus, quia in. 4. sen ten. lib. opulentius has domini vias persecuti sumus. ¶ Hæ sunt viæ, quas ille dei loquus vates optabat sibi dicens. Vtinam dirigantur viæ meæ ad custodiendas iustificationes tuas. Psal. 11. & psal. 5. rursum. Dirige domine viam meam in conspectu tuo, & sæpe alias. Sed quid est, quod ait. Vox clamantis in deserto? Miratu sane dignum est, quod Ioānes clamet in deserto. Enim vero proclamatores diuini verbi, non deserta concedunt, sed frequentia viris, & mulieribus loca, vt circa illos possint concionari. Quis enim prædicaturus in deserta se confert, vbi arbores sunt & bestiæ quibus diuina concio nihil prodesset? Verū hinc tu expende quanta fuerit huius vocis cælestis efficacia, quæ vrbes, & frequentia loca deserta faciebat, & deserta hominibus replebat. Erat enim precursor illius verbi, qui trahebat etiam post se ingētes turbas, & per deserta loca peregrinantes, propria non desiderabant domicilia ex feruore diuini audiendi verbi ab ore ipsius, qui erat verè verbum. Ioānes igitur in deserto clamat, & desertas virtutibus mentes ex semine diuini verbi fœcundat. Vnde huiusmodi deserta conuertebat in vbertatem spiritus: siquidem ab eo baptizati confitebantur peccata sua. ¶ Quod vero in Esaia distinguitur, Parate viam domini, rectas facite semitas eius, repetitio est eiusdem rei, per diuersas voces, id quod familiare est scriptoribus sanctis. Euāgelista porrò reliquum quod sequitur in Esaia non retulit, videlicet. Omnis vallis exaltabitur, & omnis mons & collis humiliabitur, id quod Lucas. 3. cōmemorat solus. Et ad literam sensus est horum verborum planus, si illa iuxta Hebraicam veritatem legamus per imperatiuum tertiæ personæ, Omnis vallis exaltetur, omnis mons & collis humilietur. Enim verò mōtes eleuandant terræ excrescentia, sicut & colles,

Baptismus & pœnitētia viæ domini necessariæ ad salutem.

Sacramenta quædam sunt viæ, vt vitam abundantius habeamus.

Ioan. 6.

colles, valles vero destituũtur terrę plenitudine. Si ergo excrescentia montium, & collium, vnde tument adderetur defectui vallium, vnde humiliantur, tum via esset plana. Et hoc vsu venire solet si recepturi magnum principem viderint vias asperitate laborantes, per quas princeps est ingressurus: tumores enim mõtium tunc deponunt, & illos addunt vallibus, vnde via plana redditur, & iucunda ingressuro principi. Idem igitur denotare cupiens Esaias, & post ipsum Baptista, maximum aduenturum principem, ex sensibili apparatu, quẽ adornant viarum principibus terrenis, homines deducunt nos ad intelligibilem nostri cordis apparatum, quem oportet adornare Christo. Idcirco omnis vallis exaltetur & omnis mons, & collis humilietur, vt plana sit via, & iucunda ingressuro domino maximoque principi.

¶Quod si allegoriã, aut tropologiã amas, per Christi aduentum, gentes sunt exaltatæ, & Iudæi depressi. Isti namque propter supercilium suum sunt à domino abiecti: illæ vero propter obedientiam, & humilitatem sunt exaltatæ. Amen, inquit dominus, multi recũbent cum Abraham, Isaac, & Iacob in regno cælorum, filij autem regni eijcientur foras, Matth. 8. Rursus humiles pœnitentes exaltabuntur, & inflati iusti humiliabũtur, vt publicanus ille fuit exaltatus coram domino, & Pharisæus deiectus. Lucæ. 18. ¶Apposite autem Ioã. hoc protulit ex Esaia de se testimonium. Etenim cap. illo. 40. & 5. sequentibus dominus consolationem de ventura captiuitate tum Babylonica prædixit per Esaiã: siquidem Cyrum prædixit futurum libertatis Iudaicæ ex illa captiuitate futurum tunc assertorem. Quæ captiuitas vniuersalem generis humani captiuitatem ex tyrannide diabolica denotabat. Cyrus autẽ Christum dominum præsignabat, qui genus humanum ad libertatem diuinę amicitiæ restaurauit: cuius restaurationis prænuncius fuit Ioãnes, ideo ait. Ego vox clamantis in deserto, dirigite viam domini.

Allegoria & tropologia.

Captiuitas spiritualis generis humani per diabolum adumbrata in captiuitate Babylonica.

¶Vbi cõsidera arbitrij nostri libertatem. Iubet enim Ioannes vt dirigamus viam domini, at si libertas non esset, iussioni non esset locus. Verum quia regius vates precatur Deum, vt dirigat vias suas, domini quoque est directio nostrarũ viarum. Nos ergo dirigimus vias domini, illas amando & volendo, & dãdo illis operam: Deus autem dirigit illas nos iuuando gratia sua. Sunt ergo concordia, & gratia Dei, & liberum arbitrium nostrum: restat igitur, vt rectissimam atque breuissimam pœnitentiæ viã accipiamus, vt Christum intra nos suscipiamus. Et rectè diximus breuissimã esse pœnitentiæ viam: quippe in momento se Deo homo peccator reconciliat, si in momẽto verè pœniteat. Nullus enim vel in momento ieiunat, vel in momẽto eleemosynam impartit, aut in momento se flagellis castigat, at in momẽto pœnitere potest. Quo circa nullam igitur possumus coram Deo excusationem obtendere si non pœnituerimus, quandoquidem quómodo excusabimur, si non præstemus id, quod vel in momento præstitum Deum nobis gratũ & amicũ reddit? Lege si voles declamationes nostras ad Esaiã de pœnitẽtia.

Pœnitentia & rectissima, & breuissima domini via.

ENARRATIO. XLIIII.
in caput primum.

Et qui missi fuerant, erant ex Pharisæis, & dixerunt ei. Quid ergo baptizas?

HÆC est septima sectio huius euangelij reprehẽsionem legatorum inuidam in Ioãnem, & Ioan. apologiã continens. Porro legimus in Iosepho, lib. 18. antiquitatũ cap. 18. & lib. 2. de bello Iudaico. cap. 7. quatuor fuisse viuẽdi sectas apud Hebręos Primam, quæ pharisæorũ, Secũdam, quæ Galilæorum, Tertiam, Sadducæorũ, Postremam Essenorum. Harum autem, quæ doctrina pollebat maximè, & religione spectabilis pharisaica erat. Vnde & maiori elationis tumebat supercilio.

Quatuor religionis sectæ apud Hebræ. præcipua quarũ erat Pharisaica.

¶Memoratur autem Matth. cap. 3. Pharisæos & Sadducæos ad Ioannem venisse, Ioannemque illos obiurgasse vehemẽter dicẽdo, Progenies viperarum, quis vobis demonstrabit fugere à ventura ira? Et Lucas horum item factum carpit. cap. 7. dicẽdo. Et omnis populus audiens, & publicani iustificauerunt Deum baptizati baptismo Ioãnis: Pharisæi autem consilium Dei spreuerũt in semetipsis, nõ baptizati ab eo. Quamuis ergo venerunt ad Ioannẽ Pharisęi nihilominus nõ sunt ab illo baptizati despicantes Ioãnis baptisma. Etenim ni hoc Ioãnis baptisma celebraretur cũ confes-

confeßione peccatorum. Pharisæi æstimãtes se esse iustißimos confiteri peccata sua detrectabant, baptismumque proinde Ioãnis spreuerunt. ¶ Quo circa Ioannes in illos inuehitur vocans illos vipeream progeniem: quia venenati erant.

¶ Hanc igitur forte reponere quã æstimabant iniuriam volentes, nunc redarguunt Ioannem, quod nouum excogitarit baptismi ritum. Et venenum odij, atque inuidentiæ, quam gerebant contra Ioannem nunc palam effundunt dicentes, Quid ergo baptizas? Sicut enim post modũ contra Christum zelo legis inflati suã tegebant inuidẽtiam dicẽtes, Christum violare legem, ita & modo aduersus Christi præcursorẽ iam moliuntur inimicitias, illum obiurgantes de baptismi nouitate.

Pharisæi inuehuntur in Ioãnẽ redarguendo eum in Præcursore Christi inimicitiam inchoantes.

¶ Hierosolymitani autẽ magistratus Pharisæos destinarunt legatos ad Ioannẽ, quia religione, & doctrina erant cæteris insigniores. Et forsan ipsi legationis functionẽ ambierunt, vt occasionem raperent opportunam vlciscendi eam, quam reputabant sibi à Ioanne illatam esse iniuriam. Vnde inquiunt, Quid ergo baptizas, si tu non es Christus, neque Elias, neque propheta? Quasi dicerent, qua autoritate hoc nouum tibi vsurpas baptizandi officium, si neque tibi est Christi, vel Eliæ, vel prophetalis autoritas? Insolens es quod attentas propria te ingerere autoritate in huiusmodi opus, quod alioqui publicam poscebat autoritatẽ vel Dei, vel magistratuum tẽpli.

¶ At verò forsan sciscitaris. Cur modo nõ adiecerunt legati articulum emphaticum. Neque propheta ille, quem adiecerunt supra interrogãtes esset ne propheta ille? vt lectio Græca admonet.

¶ Porro hoc loci additur articulus in lectione Græca, vt annotat Erasmus. In quibusdam enim codicibus Græcis, etiam hoc loco legitur propheta cũ articulo. Et Theophilactus expresse legit cum articulo, Si tu non es Christus, neque Elias, neque propheta ille. ¶ Sunt autem qui existiment vt Iansenius. lib. cõm. in concor. cap. 13. & Ioan. Ferus, neque hic esse necessarium articulũ, neque supra, & nihil emphasis habere, sed simpliciter rogitasse legatos an esset Ioan. propheta, & Ioãnes negans verè se negasse esse prophetam, quales erant prisci prophetæ: qui sub nubilo typorum Christum adumbrarunt venturum: Ioãnes vero non futurum ad præsentem sine ænigmate indicat.

Ioãnes Ferus Iansenius nõ probãtur.

¶ Porrò autem propheta appellatus est à procul fando: at verò ea modo dicimus esse procul, quæ superant humanum captum, siue ea sint præterita, siue præsentia, siue futura. Illud namque non detrahit prophetico muneri. Sicut etiam, siue illa clarè ediderit, siue obscurè, variat sane gradum prophetiæ, aut clarè, & sine nubilo imaginum prophetam edere, aut sub nubilo: non tamen violat propheticam rationem. Non ergo quia Ioãnes sine tegumento figurarũ præsentem demonstrauit Christum, ideo non est dicendus propheta, quamuis, ideo fuit excellens propheta.

Propriè propheta est qui vel præsentia vel futura et cellẽtia humanum captum fatur.

¶ Quo circa pater ei⁹ Zacharias. Et tu puer propheta, inquit, altißimi vocaberis. Et Matth. 11. Omnes habebãt Ioãnem, quia verè propheta esset. Et ibidẽ dominus nõ negat eum esse prophetam, sed testatur excellere priores prophetas. Quod verò dominus ait. Lex & prophetę vsque ad Ioan. significat sub tẽpore Ioan. declaratum esse Christũ, qui est finis legis & prophetarũ.

¶ Et quidem hoc loco Christus habet articulum, vt illius singularitatem super alios Christos ostẽderent legati. Et ita cum quęrebãt, es ne tu propheta ille, articulus non est ociosè adiectus: etiam si aliquando articulus iste emphasim non habeat: quam rem supra disserebamus. In præsentia autem non adiectus est articulus ex malignitate legatorum, qui ex singulari negatiua, collegerũt vniuersalem negatiuam. Quia enim Ioannes supra negarat se nõ esse prophetam illum, ideo sophisticè intulerunt Ioãnem non esse prophetã, vt inde redargutio cõtra Ioãnem, vrgeret vehemẽtius. Nõ ergo inferũt, nõ es propheta ille, quod Ioãnes fassus fuerat, sed, si nõ es propheta. Siquidem etiã si non fuisset propheta ille, si saltem concederent esse alioqui prophetam, non possent eum redarguere, quod baptizabat. Sed proh Deum immortalem, quanta est humana cæcitas? Obtulerant legati isti Ioanni honores summos: etenim Christi honore illi oblato regia celsitudo offerebatur, in Eliæ vero honore oblato sanctitatis celsitudo offerebatur: in prophetæ vero honore prophetalis dignitas offerebatur. At vero hos supremos oblatos honores Ioãnem viderũt despexisse, id quod summæ sanctitatis, erat indicium.

Matthæi 11

Ioannes summos sibi oblatos despexit honores.

¶ Ad

¶ Ad hæc obseruabant vel obseruare poterant Ioanem ex vaticinio Esaiæ, se dixisse esse vocem clamantem in deserto: clamabat autem, Dirigite viam domini, vnde se præcursorem Christi esse insinuabat.

¶ Pręter hęc mores hominis quales essent illis constabant, potius esse angelicos quã humanos: vnde ergo tanta hominum petulantia, vt talem ac tantum virum cuius dignus non erat mundus deposita fronte argueret, quod baptizaret?

¶ At quid miramur, nam si patrē familiás impudenter Beelzebub vocauerunt, quanto magis domesticos eius? Matth. 10. Non est enim seruus supra dominum suum, neque discipulus supra magistrum. Ioannes autē seruus erat Christi, & discipulus eius non de numero discipulorum, sed extra numerum: quia secreto magisterio à verbo ęterno didicerat quę nouerat Ioannes, quid igitur mirabimur si cõtra domini pręcursorem oblatrent, quando, ipsum dominum crucifixerunt? Et ex istis palam erit nobis, quid velit dominus dicens, Venit Ioannes non manducans, neque bibens, & dicitis, Dæmonium habet. Eximias enim Ioannis, & incomparabiles animi virtutes dæmonio tribuebant. Ex putridis igitur visceribus eructas verbũ hoc. Quid ergo baptizas, si tu non es Christus, &c. Vnde Ecclesiasticus. 11. Sicut eructãt pręcordia fœtentium, sic & cor superborum.

ENARRATIO XLV.
in caput primum.

¶ Respondit eis Ioannes, dicens, Ego baptizo in aqua: medius autem, &c.

Septima euangelij sectio.

HÆC verba Ioannem defendunt à Pharisaica inuectiua, Demonstrãt enim baptismi Ioãnis inefficaciam, vt baptismi Christi virturē insinuent. Nam si conferas baptismũ vnum cum altero videbis baptismum Ioãnis, esse meram in aqua ablutionē, at baptismi Christi, non esse merã ablutionem in aqua, sed cum illa esse spiritus ablutionē. Igitur Pharisæi arguebant Ioãnem, quod baptizaret, forsan quia existimabant Ioannem putare, se baptizare ad remissionē peccatorũ. Audiebant enim baptismum Ioannis esse in remissionē peccatorum. Vnde ob hanc

Apologia Ioãnis.

causam voluerunt baptizari à Ioanne, quia se innocentes esse arbitrabantur: vnde illis videbatur iustam esse causam inuectiuæ, in Ioannis baptismum. Quam iniustam esse docet Ioannes dicens, Ego baptizo aqua. Quod perinde est, ac si dixisset clarius, Temere me arguitis, quod baptizē, quia putem me conferre per baptismũ peccatorum remissionem. Ego quidem non tanti pendo meum baptismum, quanti vos conijcitis me pendere. Equidem ego solum baptizo exterius abluendo carnis superficiē, non tamen mentis abluo inquinamenta. Medius tamen vestrũ stetit, quē vos nescitis, quia non nitet visibili põpa, qua vestri magnates nitent. At hic, quem vos ignoratis, vere est, qui per baptismum suum mundi donabit peccata. Est enim agnus Dei, qui tollit peccata mũdi. Quam obrem, cessate à reprehensione, & inuectiuis contra me, quia non mihi vsurpo autoritatem remittendi peccata, quæ Dei solius est. Sed quod facio Israelitas baptizando, præparatio quædam est, & velut meditatio, quædam venturi baptismi, quē vobis donabit, qui inter vos conuersatur, à vobis alioqui incognitus. Propterea ego aqua baptizo corpus, ille verò baptizando corpus, baptizabit mētem: illam abluēdo à sceleribus suis. Verum neque hunc baptismum, quē me exercere videtis ex propria tentaui exercere autoritate, sed Deus est, qui me baptizare in aqua misit. Non sum sanè Christus ille à Deo vnctus oleo lætitię præ consortibus suis, qui est ille sanctus sanctorum à Daniele prædictus. Non sum Helias, qui pręcursor erit secũdi aduētus Christi ad finale hominũ iudiciũ: non sum propheta ille, qui expectatur dominus prophetarum,

Baptismus Ioannis erat exterior, sed non interior baptismus.

¶ At verò sum prænuncius huius domini prophetarum, Ante faciem eius præcurro, mea doctrina & clamoribus meis vobis annũcians, iam esse in ianuis redemptionem vestram per sanguinem illius.

¶ Annotat Erasmus melius legendum esse, Medius vestrum stat, quia Hieronymus ad hunc modum legit commen. in Aggæum prophetam. Et adhuc apertiorem esse lectionem, quam sequitur Cyprianus libro contra Iudæos. 2. capitulo 18. In medio vestri stat. Quia præteritum, quando significat actionem manentem vsurpatur pro præsenti, vnde sterit

significat stat. Quin & Origenes hāc amare lectionem ex sua expositione videtur in hæc verba, Dicit autem, stetit, nam stat pater inuariabilis existens, & impermutabilis: stat quoque verbum eius ad saluandum continuo: quamuis carnem suscipiat, quamuis medium hominum stet inuisibile. Iuxta quam rationē, præteritum vsurpatur pro præsenti, stetit, pro stat, vt verbi diuini, quod est Christus, inuariabilitas etiam postquā carnem accepit denotetur. At quod ait, Quem vos nescitis, hoc significat, vobiscum moratur, & apud vos habitat, & vultum illius videtis, & videndo exteriora, quid in illo lateat nescitis. Putatis esse filium fabri, & nescitis esse filium omnipotentis illius fabri, qui vniuersam rerum fabrefecit machinam. Putatis esse creaturam, & est verbum Dei per quod facta sunt omnia. Quem vos nescitis. Rectè quidem ait, Quem vos nescitis, imò quem vniuersus orbis nescit. Christus namque quatenus Deus & homo est sciri nequit ab omnibus siue hominibus siue angelis. Omnem enim naturalem horum scientiā fugit. Sola fides, aut Dei reuelatio illum manifestare potest. Vnde neque Ioannes ipse Christum scire poterat, nisi diuina scientia ad sciendum eum, imbueretur. Iacebat Christus infans in præsepio, quis nam poterat scire hūc infantem esse Deū? Sciuerunt angeli, quia vel in verbo Dei viderunt, aut ex noua reuelatione idem acceperūt, qui sanè diuinitus edocti infantem pastoribus nunciant. Sciuerunt Magi, at nisi cælesti doctrina essent afflati, scire nequiuissent: imò neque stella fulgens docere illos potuisset, nisi alia superior radiatio illorum mentes illustrasset.

Christus non est scibilis per naturalē sciētiam vel angelorum vel hominum.

❡Fides igitur est, quæ Christum docere potest, at quia fides ex auditu est, doctor superne illustratus necessarius est, qui fidem doceat. Ideò Ioannes à Deo edoctus in medium prodit, Israelitis Christum demonstrans: quem neque vt dixi Ioannes scire potuisset, nisi Spiritus sanctus illum instruxisset. Quem vos ait, nescitis, sed huc venio, vt illum sciatis. Scitote ergo quod ipse qui post me venturus est, qui ante me positus est, meque potior est me infinito præstantior est: cuius vel calceamenta portare, vel corrigiam calceamentorum soluere, etiam procumbens, & humi iacens indignus sum. Quia quamuis hoc sit humile ministerium, hoc præstare illi, sum planè impar: Hispanè, *No merezco descalçalle.*

❡Gregorius autem hæc ad allegoriam vertit. Legimus enim in libro Ruth. cap. 4. Booz soluisse calceamentum propinquioris viri, cui ex iure debebatur Ruth in vxorem & in testimonium, quod propinquior resignabat suum ius in Booz, soluit Booz illius calceamentum. Et in Deuteronom. cap. 25. Mulier item illius soluebat calceamentum, qui eam accipere in vxorem debebat iure propinquitatis, nolēs autem coniugium, mulier illius calceamentum soluens, & in illum expuens soluebatur à debito propinquitatis, vt alteri nubere libere posset. Itaq; siue vir, siue mulier, per solutionem calceamēti, siue per excalceationem alterius propinquioris, soluebant propinquitatis maioris matrimonij iura. Ioānes igitur verbis prænotatis significās se esse indignū accipiendi ecclesiā in sponsam, inquit, se esse indignū soluere calceamentū Christi. Verum hęc allegoria egregie conueniret si Christus noluisset ecclesiā in spōsam, quam tamē maxime vult.

Allegoricus sensus.

❡Secunda allegoria est, Non sum dignus soluere, idest, patefacere vnionē hypostaticam diuini verbi, & nostræ humanitatis: si quidem hæc vnio est tanquā corrigia quędam ligans seu vniens diuinum verbum, cum carne humana. Cæterum literalis sensus iam expressus est. Neq; te teneat dubitatio, cur Matthæ. dixit, portare calceamēta, & alij euangelistæ, soluere calceamenta. Etenim fieri potest Ioanem huiusmodi sententiam se indignum esse, qui Christo, vel ex vilissimo seruiret officio, his & alijs verbis inculcasse: & quamuis verba sint varia sensus est idem. Multa huc essent vocanda de Ioannis baptismo, nisi in 4. Sententia. distinctio. 2. a me fuissent diserta, quæ tibi si non sat sunt lege ibidem apud alios.

❡*Hæc in Bethania facta sunt trās Iordanem, vbi erat Ioannes baptizans.* Chrysostomus in Bethabara legit, & esse hanc lectionem admonet ex emendatioribus exemplaribus. Idem admonet Theophilactus emendatiora exemplaria non Bethaniam, sed Bethabaram habere. Origenes item Bethabaram legit, & interpretatur Bethabaram esse domum præparationis, quā nomen Ioannis officio congruat,

quia

quia baptiſmus Ioannis ad Chriſti baptiſmum præparabat. Hieronym. lib. de locis Hebraicis Bethabā, legit eſſe locum trans Iordanem, vbi Ioannes baptizabat. Rupertus cenſuit Bethaniam, vbi Ioannes baptizabat, eſſe vbi dominus Lazarum reuocauit ad vitam: & eſſe prope Hieruſalem. Verum Ioannes baptizabat in loco trans Iordanem. At verò Bethania, cuius Ioannem. 11. capit. meminit, erat citra Iordanem, & proxima Hieruſalem, ſolum diſtans ſpacio bis mille paſſus, vt autor eſt Hieronym. Ideò Ruperti cum euangelio opinio ſtare nequit.

Rupertus malè de Bethania.

¶ Quocirca gloſſa ordinaria duas dixit eſſe Bethanias, aliam citra Iordanem, & aliam trans Iordanem, vbi Ioannes erat baptizans. Cæterum iſtud ex ſcripturis non probat. Nicolaus autem ſubſcribit ordinariæ gloſſæ etiam credens, duas fuiſſe Bethanias, aliam citra Iordanem, aliam vltra Iordanem, in ſorte duarum tribuum & dimidiæ locatam. Et quod in Origene Bethabora legitur, docet deprauatè legi apud ipſum. Verum quid dicet Chryſoſtomo, & Theophilacto emendatiorem credentibus eſſe lectionem in Bethabora, quam in Bethania? Quid Hieronymo neganti in Bethania Ioannem baptizaſſe? Et vnde probat quod ipſe contendit duas eſſe Bethanias? Credunt autē quidam Bethaboram eſſe locum, vbi eſſet traiectus Iordanis fluuij. Eſt enim apud hos Bethabora domus tranſitus. Quem locum elegit Ioānes vt conuenientibus ibi multis ad fluuij tranſitum prędicationi & baptiſmo multorum inſeruiret. Meminit autem loci huius euāgeliſta, vt locus euidens certitudini geſtorum atteſtetur. Eſt autem Iordanis fluuius miræ ſuauitatis: autor eſt Plinius libro. 5. capitu. 5. Origo huius fluuij eſt in Antilibano, vnde duo fontes ſcaturiunt, appellati Ior, & Dan qui primum ſeorſum interfluentes, tandem coeunt & Iordanis ex fontium coitu fluuius cognominatur. Decurrit per Iudæam & tandem deſinit ad mare mortuum, vbi ſita erat illa Pentapolis, quam ignis de cælo deſcendens deuſsit. In libro autem Ioſue, capitulo. 13. traditur trans Iordanem diſtributam fuiſſe terrę promiſsæ poſſeſsionē Rubenitis, & Gaaditis, & dimidiæ tribui Manaſſe ad orientalem plagam.

Bethania duplex apud quoſdam.

Bethabora quid ſignificet.

ENARRATIO XLVI.
in caput primum.

¶ Altera die vidit Ioannes Ieſum venientem ad ſe, & ait, Ecce agnus Dei.

MATTHÆVS & Marcus Cap. 3.
Ioannem prędicaſſe populo Cap. 1.
Iſraelitico Chriſtū antequā ipſum ex facie nouiſſet, & priuſquam illum Iordanicis tingeret aquis manifeſte oſtendunt. Poſt prædicatum autem Chriſtum abſentem, Chriſtum veniſſe ad Ioannem, vt ab illo baptizaretur, tumque docēte Spiritu ſancto cognouiſſe facialiter Ioānem, Chriſtū eſſe eum, quem ipſe prædicarat dicens, Qui poſt me vēturus eſt fortior me eſt, &c. iidem teſtantur. Accepto verò à Chriſto baptiſmate Ioānis, quod Chriſtus ſtatim ſe contulerit in deſertum Marcus explicat, & ſtatim inquit. Expulit eum ſpiritus in deſertum. Vnde hæc, quæ modo referuntur à Ioanne poſt tranſactam quadragenariam inediam, & poſt ſuperatū in deſerto Sathanam ſunt habenda. Tunc enim vt ſupra tradebamus legationem Ioannes accepit ab Hieroſolymitis, qua abſoluta, altera die protulit teſtimoniū de Chriſto pręſentę, quod nunc Ioānes denarrat dicens, Altera die Græcè τῇ ἐπαύριον poſtera die, ſiue poſtridie. Hoc eſt nullo intercedente die, ſtatim poſt legationē expeditam vidit Ioannes Ieſum venientem ad ſe. Græcè βλέπει. videt, præſentis, non præteriti tēporis: vt hac trāſmutatione temporū, quæ gerenda narrātur imaginentur geſta. Hæc autem teſtimonia ab alijs euangeliſtis prętermiſſa ſunt, qui breuiter & ſuccincto ſermone percurrunt, quæ ante incarcerationem præcurſoris geſta ſunt, qua propter Ioannes illa fuſius cōmemorat. Venit autem Ieſus ad Ioannē modo, ex Galilæa: vt quia forte turbæ, quæ viderant prioribus diebus, Ieſum baptizari à Ioāne opinabantur Ieſum illo baptiſmo eguiſſe, aut peccata habere vt cęteros, ideoque cum alijs eſſe baptizatū. Vt ergo qui ex baptiſmo ſuſcepto ſiniſtrā de Ieſu conceperant opinionē in rectā obliquā mutaſſent ſententiā, ideo dñs nūc ex Galilæa publicè corā omnibus venit ad Ioannē. Quāobrē Ioānes clarè demonſtrās Chriſtū, inquit, Ecce agnus Dei ecce qui tollit peccata mūdi. Quaſi patenſius

Chriſtus à baptiſmate ſtatim ſe in deſertū cōtulit.

Alij euangeliſtæ ſuccincto ſermone percurrūt quę ante incarceratioē præcurſoris geſta ſunt Ioā. illa fuſius refert.

tius dixisset, vobis dico, turbæ Israeliticæ, nemo cogitet hûc, quē videtis Iesum, ideo venisse ad meum baptismum cum promiscua plebe, quia ipse peccator est, aut quod peccata detulerit per meum baptismum, abolenda. Procul à vobis nefaria sit isthæc cogitatio. Iam corrigite sententiam, & deinceps firma sit in vobis contraria fides hunc esse, scilicet, innocentissimum Dei agnum qui non venit à me baptizari quò quicquam deferret maculæ abluẽdum, sed vt vobis esset exemplo, vt sicut ipse meũ dignatus est citra necessitatem suscipere baptismum, ita vos propter vestram indigentiam eiusdem proluamini baptismo. Hic est enim agnus, qui tollit peccata mũdi, qui autem peccata tollit mundi, peccatum non habet à se tollendum. Non ergo baptizatus est, propter sua peccata, sed vt suo baptismo totius mũdi peccata tollat.

Cur Christus se permisit baptizandum à Ioanne.

¶ Rursum dixerat Ioãnes supra, Qui post me venturus est fortior me est. Et item secundo, Medius vestrum stetit, quem vos nescitis. Ideo nunc patefacit quisnam ille esset quem illi nesciebant. Ne forte alium esse populus ille suspicaretur & non Iesum Christum Idcoque necesse Ioanni fuit illum ostendere sensibiliter quis esset, quem ipse tam magnificis & præclaris verbis prædicarat.

¶ Et subit obiter mirari, cur non sit scriptum, turbas post tot Christi encomia à Ioan. celebrata exquisisse à Ioanne, vt illis ostenderet eis Christum? Quippe dignissima hæc fuisset petitio, vt ille petebat, Ioannis. 14. Domine ostende nobis patrẽ & sufficit nobis. Etenim si apostoli tenebantur desiderio videndi Christi patrem, quia frequenter Christum audiebant patrem suũ summo studio laudare, æquum item videtur turbam accendi desiderio videndi Christum post tot illius commendationes à viro illustrissimo Ioanne repetitas. Et quod dixerunt aliquando Ioanni, Ostẽde nobis Christum, & sufficit nobis. Et mihi non abhorrere à ratione videtur, petiuisse hoc idem turbas à Ioãne, vt ostenderet illis Christum, quem ipsi ignorabãt, & Ioannẽ illorum petitioni acquiescẽdo nunc demõstrasse Christum. Si enim turbæ Iudaicæ ante aduentum saluatoris eximio in illius aduentum ferebantur desiderio, quid tu putas, postquam ex Ioan testimonio iam tenebant esse præsentẽ in mũdo, an non vehementissimè postularunt à Ioãne, vt illũ illis patefaceret? Et quo magis desiderata erat eo gratior fuit illis Christi ostensio. Namque desiderantur pluris fiunt, quando habentur, quam si vltronea exhiberentur. Vnde Chrysost. hoc idem insinuat homi. 16. in Ioã. Ponitur, inquit, verbũ illud. Ecce, eo quod sæpe multa ex iam dictis ipsum inquirebãt: ideo præsentem ostendit. Ecce hic est, de quo iam sermo habitus est.

Ioãnes demõstrauit Christum petentibus & efflagitantibus Iudæorũ turbis.

¶ Quod si animum tuum exagitat dubitatio, cur toties replicauit ea dem de Christo Ioan. testimonia: non est ardua dubitationis solutio. Quia quæ valde repetũtur animo insidere vehementius oporteret. ¶ Adde, quia confluentibus ad Ioã. gratia baptismi turbis, nouos, & nouos semper obtinebat auditores: propter quos eadem replicare cogebatur.

Dubitationẽ quandã soluitur ad intelligentiã euangelicæ.

¶ Præter hæc medici infirmis repetunt sæpe pharmacorum memoriam, vt illa ostendant esse illis quã saluberrima. Quia igitur origo totius salutis humanæ collocatur in Christi notitia, idcirco Ioãnes testimonia de illo frequentat. At dicet alius, Cur ergo Præcursor totã non peragrabat Iudæã, vt hac ratione omnibus patefaceret Christũ? Vtique istud non erat facto opus. Quippe hoc solũ fuit studij Ioãni, Christũ ostendere ex Iordane, veniẽtibus ad se turbis, quarum concursus erat frequentissimus. Permotæ enim erãt valde ex viri inaudita sanctimonia, & ex nouitate baptismi. Nam nouarũ rerum plurimũ nos accendit notitia. Postquam autẽ turbis & Pharisæis, & legis peritis Christũ demonstrauit. Iam nihil opus erat vltra in hoc officio laborare. Quippe ipse Christus erat ostensurus sua doctrina & miraculis, vera esse quæ de ipso narrauerat Ioãnes: vt postquã Samaritana ostendit Christũ Samaritis, non fuit vlterior necessaria ostẽsio. Imo si Ioãnes peragraret Iudæã Christũ prædicando, forsan Iudæi darẽt hoc amicitiæ, vel cognationi, ideò neminem vocat Ioannes, vt audiant testimonia de Christo, sed vltrò venientibus, & inquirentibus eum demonstrat dicens, Ecce agnus Dei.

Ioannes non accersit auditores sed vltro venientibus Christũ prædicat & demonstrat.

ENARRATIO. XLVII.

in caput primum.

Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi.

Expe-

EXPECTABANT quondam Iudæi agnum quendã dominatorem terræ, & quod animo expetebant verbis efflagitabant, dicebant enim. Emitte domine agnum dominatorem terræ de petra deserti ad montem filiæ Sion. Esai. 16. Hunc ergo agnum vniuersi orbis dominatorẽ, quem Iudæi corde & voce expetebãt, hunc adesse iam Ioãnes verbis supra notatis demonstrat, dicens, Ecce agnus Dei, ecce, &c. Si agnum desideratis, agnum habetis, si illius agi dominio vobis cordi est, adest quem tantopere desiderastis, Habetis agnum dominatorem, agno igitur subdimini. Quippe agnus hic, non est, vt agni illi legales vestri, sed est ille agnus Dei, quem Deus constituit hæredem vniuersorũ, per quem fecit & sæcula.

Sunt autem verba hæc metaphoricè accipienda. Christus enim non est agnus ouis filius, irrationale animal. At verò scriptura hoc agni illi indidit nomen, vt ex nomine agni similes agni qualitates in Christo sublimi quadam ratione exploremus. *Ex creaturis sublimibus & vilibus nomina tributa Christo.* Supra namque euangelista sublimia quędam nomina de Christo prædicauerat nẽpe verbum illum nominans, vitam, lucẽ, quia sublimiũ perfectiones in se continet, nunc vero ex vilioribus creaturis illi nomina attributa à Baptista refert illum appellantis agnum, quia etiam inferiorum perfectiones comprehendit, habes ex Dionysio cap. 1. de diui. nomi. ad finem. At vilitatẽ agni gregalis, nos abduxit, addẽs. Ecce agnus Dei, vt, scilicet, ex adiecto ad arcanũ, quoddã de agno isto considerandũ, nos excitaret. Legimus autem in Exodo. cap. 12. Israelitas à tyrãnide Ægyptiaca solutos tũ quando agnũ immolarunt. Rursum in eodẽ. lib. 29. duos agnos discimus anniculos sibi dominum iussisse immolandos in holocaustum matutinũ, & vespertinum. Precterea Esaias. 53. præsentiens huius agni mãsuetudinem. *Tria ex nomẽclatura agni in Christo denotantur.* Quasi agnus, inquit, coram tondẽte se obmutescet, cui concinuit Hieremias. 51. Præcursor igitur domini vocãs Iesum agnum Dei, commonefecit nos ex nomine immolandum esse huncagnũ, vt nos eueret à tyrãnide diaboli: cõmonefecit item Deo immolãdum in holocaustũ pro totius mundi delictis. Commonefecit rursum hoc sacrificium esse perpetuum, & iuge tam mane, quã vespere. Quippe semper apparet vultui Dei, vt interpellet pro nobis. *ad Hebræ. 9. & 7. Hebræ. 13.* Et sanguis, & mors eius semper clamauit melius, quã clamabat sanguis Abel. Nam hic fratricidæ poscebat vindictam, at Christi sanguis propitiationem, & clementiam Dei nobis impetrat. Quia igitur iugiter egemus fauore & patrocinio diuinæ misericordiæ, iugiter etiam egemus hoc sacrificio. Non sanè quod pluries sit occidendus Christus pro nobis, quia semel oblatus est, & vna oblatione sanctificatos consummauit in æternum. ad Hebræos. 10. Denique ex agni nomenclatione innuit Ioannes Christi summam mansuetudinem, eodem docente, Discite à me quia mitis sum & humilis corde. *Matthæi. 11* Vnde & euangelista in Apocalypsi. 21. huius nomenclationis multam habens rationem ecclesiam appellat sponsam agni, & librũ vitæ, librũ vitæ agni esse docet. Quippe per immolationẽ huius agni, electis Dei reserata est ianua cælestis regni. Quo circa liquet iam, cur sit cognominatus agnus Dei. Etenim nihil gratius Deo, quam huius agni sacrificium & holocaustum. Nam tradidit semetipsum pro nobis oblationem, & hostiã Deo in odorem suauitatis. ad Ephesios. 5.

Porrò admonet lectio Græca legendum esse peccatũ, & non peccata τὴν ἁμαρτίαν. Et Origenes, homilia in numeros. 10. & 14. sic adducit hunc locum. Et Augustinus, libro contra Faustum. 12. cap. 30. ex fide veterum codicum. Et Theophilactus peccatum in singulari legit. Et Chrysostomus, homilia. 16. Idem videtur insinuasse verbis istis, Ille quidem agnus (est sermo de agno legali,) nullius peccatum accepit, hic autem totius orbis terrarum. Etiam si in prioribus verbis, quæ ante ista præmisit in plurali legat peccata.

Cæterum hoc familiare est scripturis sacris, numerũ pluralẽ vsurpare pro singulari, & contra. Et missis alijs multis testimonijs illud maximè conducit nostro proposito, quod Psalmus. 50. offert. Ecce enim in iniquitatibus conceptus sum, & in peccatis concepit me mater mea. *Scriptura vsurpat sæpè numerũ pro numero.* Equidẽ Dauid primitiuam culpam vocat iniquitates, & peccata. At hæc primitiua culpa in vno homine vnum peccatum est non plura. Cæterum quia originalis hæc culpa est velut peccatorum omnium initium, & radix, ideò peccata rectissimè nuncupantur.

Quippe, quę est virtualiter vniuersum corpus peccati, hoc est, vniuersitas peccatorum in illa quodammodo includitur.

¶Enim vero est causa per accidens vniuersorum peccatorum. Est enim causa per accidens, quæ remouet prohibens. Quia igitur hoc peccatum est carentia originalis iustitiæ, quæ impediebat vniuersa peccata seruans hominem in integritate innocentiæ, in qua Deus eum condiderat, & in immortalitate, qua donatus fuerat, hac sublata homo miser cunctis patuit peccatis, qui sub illa nulli patuisset.

Originale peccatum est causa omniũ peccatorum per accidens.

¶Quanquam igitur actualium peccatorũ voluntas nostra sit effectrix, & non originalis culpa, cæterum, hæc quia submouit peccatorum impedimentum, per accidens est causa actualium.

¶Quo circa vnũ est peccatum originale, in vnoquoque homine, secundum substantiam, at plura peccata est virtualiter ad rationem quã expreßimus, de qua nos multa differuimus in. 2. distin. 30.

¶Vtraque igitur lectio congrua est, Nam si legimus vt Gręca legit, Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccatum mundi, originalis culpa significatur, quæ inficit totũ humanum genus: quam solus agnus Dei poterat abstergere, quia infectio totius erat naturæ: quam abstergens suo sanguine vniuersitatem peccatorum absterfit: quam vocat Paulus ad Ro. 6. Corpus peccati. Hoc scientes, inquit, quia vetus homo noster simul crucifixus est, vt destruatur corpus peccati: siquidẽ per lauacrũ vitale baptismi vniuersitas peccatorũ deletur: homine restituto ad innocentiam. Si vero cum vulgata legamus, peccata, admodũ etiam congruit lectio, cum sensu Ioannis. Quippe Ioãnes voluit nos docere hunc agnum sacrificio sui corporis ablaturũ vniuersa peccata, ita originale, vt actualia omnia Lectio tamen Græca in singulari dicens, Tollit peccatũ mundi, peccati cuiusdam summam grauitatem supra omnia alia peccata admonet esse, quam agnus Dei solus tollere potuit. Et ita est originale peccatũ esse huiusmodi. Quia etiam si secundum suam essentiam minoris sit grauitatis quã actuale: quia originale est habituale, & ideo minori afficitur pœna: cæterũ ex sua vniuersalitate, quia in omnem serpit humanam naturam, ad Roma. 5. (vnde & sibi nomen accepit, appellatur enim peccatum naturæ, actualia vero personæ quippe quæ solum inficiunt autorem) ob hanc causam ingrauescit hoc originale supra actualia. Nos quia plura diximus in. 2. sententia. distinctio. 30. de primitiuo naturæ humanæ piaculo, plura nunc dicere prætermittimus. Agnus igitur Dei huc accessit ad nostra, hoc piaculum maximum suo sanguine expiaturus. Quod sanè piaculũ per nulla veterum sacrificia, quibus lex illa vmbratilis abundabat expiari potuit. Illa namque sacrificia erant solũ ad emundationem carnis. ad Hebræos. 9. Hoc est ad emundationem exteriorem, à quibusdam irregularitatibus, & pollutionibus legalibus. Quod si circuncisio expiauit id temporis, circuncisio non erat sacrificium, sed sacramentum antiquius sacrificijs legalibus. Et circuncisio etiam tũm non expiabat prorsus, quia ianuam regni cœlestis non recludebat.

Peccatũ originale sub qua dã ratione est actualia peccata.

¶Solus igitur agnus Dei se ipso, hoc mundi peccatum expiauit. Vnde canit ecclesia, Cæteri tantum cecinere vatum iubar affuturum. Tu mundi scelus auferentem indice prodis. Vbi ecclesia etiam probat lectionem Græcam, quæ peccatum legit in singulari. Nam canit, Tu mundi scelus auferentem: est autem mundi scelus, hoc originale piaculum, & ad Hebræ. 1. Purgationem peccatorũ, per se ipsum faciẽdo Christum per se tollere peccata docemur.

Agnus Dei per se ipsum tollit peccata

¶At vero forsan obnoluetis hæsitatione hac curnon dixit. Hæc est ouis Dei, aut aries Dei, aut hircus Dei, &c. Sed agnus quandoquidem animalia commemorata etiam offerebantur pro peccatis, vt liber Exodus, & Leuiticus demonstrant Respondebis, hæc non offerri solita in iuge sacrificium vt agnus, Christus autem iuge est sacrificium pro peccatis nostris, vt supra exposuimus. Secundo, quia nullum animal aliud, tam refert Christum, vt monebam pridem quam agnus. Hircus enim ex hircina grauiolentia abest à Christo. Aries vero, quia cornupeta sæpe est, & cornu fortitudine gloriatur dissimilis est ouis: denique, quia ipsa subiecta est pastori, Christus vero non ouis, sed pastor ouium est Ioan. 10.

¶Oseruabis ex hoc loco, Christum non esse redemptorem angelorum, vt quidam tribuunt Origeni, qui in hanc iuisse sentẽtiã aliquando videtur homilia. 23. in Lucã.

Cæte-

Agnus Dei nõ tollit dæmonũ peccata nec quę animarũ quæ tartareas implent sedes contra Origenicũ dogma.

Cæterum per mundum non angelos intelligimus in scripturis, qui non sunt pertinentes ad mundum visibilem istum, tanquam partes eius, sed potius humanum genus. Igitur agnus Dei solum tollit peccata mundi, non eorum qui sunt extra mundum. Quo circa neque animarum, quæ sunt iam detractæ ad infernas sedes agnus hic tollit peccata ob eandem rationem. Animæ veró, quæ lustratorio igne expurgantur præsidia capiunt ab hoc. gno, non ad remissionem culparum, quippe hac soluta vita, solui nequeunt: sed ad remissionem cõmeritam pro culpis pœnarum. At istæ animæ non sunt prorsus extra mundum, quandoquidem nondum acceperũt beatas coronas, sed illas expectant instar eorum qui sunt in mundo. Quam rem nos in. 4. sententiarum, distinctio. 45. vberius explicuimus. Solum igitur hic agnus Dei peccata tollit mundi. Vnde secundo colliges non Iudæorum tantum hunc agnum tollere peccata, vt Iudæi existimabant Messiam ad illos solum saluandos esse destinandum. At quanto errore seducerentur, quando alij loci non extarent iste sufficeret: tollit agnus Dei enim peccata mundi. Mundus autem non est comprehensus Iudaicis terminis, sed vniuersum significat genus hominum. Quod verò dominus Matthæi. 15. dixit se non esse missum, nisi ad oues, quæ perierunt ex Israel, non collidit cum Baptistæ testimonio. Siquidem illud Matthæi verum est Christum prædicasse solum Iudæis: at vero apostoli eius missi sunt in totum orbem prædicaturi legem Christi. Matthæi vltimo. Hic igitur est agnus, qui tollit peccata mundi, tollit sanè peccata, non quia non imputat, vt commentatur Lutherus. Nam si solum non imputaret, vtique propriè non tolleret: sed tollit vere abstergendo culpam, per spiritum sanctum quem donat. Tollit sanè ipse per mortem suam tanquam per causam vniuersalem: at tollit etiam per sua sacramẽta tanquam per causas particulares. Namque per baptismum peccata tollit eorum, qui foris erant, & propetam fiũt: per pœnitẽtiam vero fidelium donat lapsus post baptismum. Hic agnus Dei exhibens se in sacrificium: in cruce leuatus, obtulit se in holocaustum, totum se offerens Deo patri in mundi reconciliationem. Hic agnus contulit nobis

Agn. Dei tollit peccata mũdi non quia illa non imputat solum, sed quia vere tollit.

nam suam in vestimentum nostrum: quia eius actio est nostra instructio. Contulit carnem & sanguinem suum in edulium & poculum nostrum, ipso testãte, Caro mea vere est cibus, & sanguis meus verè est potus. Porro sciscitabitur quispiam, cur ait, Tollit peccata mundi, quandoquidem quando illum demonstrabat Ioannes non dum suo sanguine agnus hic abluerat peccata mundi? Ideo congruentius videbatur dicendum, Ecce agnus Dei, qui tollit peccata mundi. Respondet Chrysostomus cum suo æmulatore Theophilacto, propterea dixisse, tollit ex tempore præsenti & non futuro, aut præterito, vt denotaret perseuerans esse semper sacrificiũ agni, vsque ad mundi finẽ & non abolendum, vt veteris agni sacrificium. Alijs placuit, propterea dixisse sub præsenti tẽpore, quia non significabat Ioannes actionem abluendi, siue tollendi peccata esse tum præsentem: sed virtutem. Quasi dixisset, Ecce agnus Dei, cuius virtus est tollere peccata mundi, vt qui demonstrari do Rhabarbarum, diceret, Ecce herbam, quæ tollit choleram, quamuis nunc non tollat, verè dixisset nihilominus, quia ad eam rationem pronuntiasset, quia virtutem intendebat denotare purgatiuam choleræ, non præsentem purgandi actionem. Et vulgatæ sunt sane locutiones istæ, prædicator prædicat, scriba scribit & aliæ hoc genus, etiam si nihil tum vel prædicent, vel scribant: quia non actio horum, sed officium denotatur.

Agni sacrificium perseuerans in finem vsque mundi.

¶ Porrò tu obseruato in agno isto Dei, geminam esse naturam sub vnitate personæ diuinam, scilicet, atque humanam. Ex diuina effectiuè tollit peccatum, maculam abstergendo, & gratiam infundendo, ex humana meritoriè tollit peccatum, quia sanguine suo hoc promeruit tollere peccata mundi.

In agno Dei duplex natura & vna persona.

¶ Aduerte secundo, huius agni immolationem fuisse à Deo, non ex tempore decretam, sed ab æterno prædestinatam. Et inde omnia peccata, quæ Deus abstulit, antequam agnus hic immolaretur ex præuisa immolatione, & per præuisam hanc immolationem fuisse donata: nunc autem donari per ipsam iam celebratam.

Immolatio agni Dei habuit duplicẽ statum vt præuisa & vt exhibita.

¶ Quare vere narrabis, si dixeris, hunc agnum tulisse peccata mundi, & tunc tollere, & eadem ablaturum. Siquidem id

temporis quando Ioannes illum demonstrabat, ex prævisa tollebat & tulerat, vt ex celebranda tum immolatione, erat ablaturus efficacius, quam tulerat. Quippe post immolationem huius agni in cruce aperta sunt regna cælestia, & veriora charismata spiritus sancti hominibus sunt impartita. Quod si dixeris, Ecquid videmus tot infidelium turbas, tot hæreticorum sectas, tot peccatorũ colluuiẽ, si agnus hic tollit peccata mũdi? Vtique tollit, quo ad sufficientiã omnia peccata mundi: quia per mortẽ suam hoc promeruit, vt omnia peccata tollantur à mundo. Cęterũ quo ad efficaciam non omniũ tollit peccata, neque omnibus donat peccata, sed est causa salutis solum obtemperantibus sibi ad Hebræ. 5. Inobedientes, igitur præceptis Dei, & fidei tepiguantes manebunt onusti suis peccatis. Siquidẽ, vt causæ naturales dispositã exigunt materiã, vt suos influant effectus, ita prope modũ causa supernaturalis, qui Deᵘ est, obtemperantes sibi, iustificat, rebelles sub pondere suorum peccatorum dimittit.

Agnus Dei nõ tollit peccata inobediẽtium sibi.

¶Annotabis 3. Ex hoc verbo Ioannis. Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi, resolutam esse quæstionem illam, quæ olim vexauit nonnullos ecclesiasticos autores, an Ioannes præsciuerit Christum esse moriturum, & morte sua orbem redempturum, vt est videre apud Bedam lib. 2. in Lucam tractantem verba illa. Lucæ. 7. Tu es, qui venturus es an alium expectamus. An non conueniat, inquit, in persona Ioannis filio Dei, vt gustet mortem, & alium ad hæc sacramenta sit missurus? Et videtur hanc dubitationẽ hausisse ex Hierony. lib. 1. cõm. in Matthæum. Idem Gregorius lib. homiliarum. cap. 6. duas dubitationes Ioãni ascribere videtur, aliam an sit descensurus ad inferos? aliam an sit sanguine suo orbem redempturus?

Ioãnes optime nouit chri stũ esse moriturũ pro peccatis mundi.

¶Porrò, vt aiebam ex verbis Ioãnis in propatulo est, Ioannem certo rem hanc sciuisse. Etenim cum ait, Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi, vtique memorãs agnum Dei memoratur sacrificium hunc agnum Dei esse futurum pro peccatis mũdi, vt supra exponebamus.

¶Adde quia si alij prophetæ, qui erant minores Ioanne hoc præsciuerunt, Ioannes, qui erat excellentior illis omnibus, quomodo hoc ignorasset? Esaias autem testimonio est, se sciuisse mortem domini, & sepultura & resurrectionem, itemque & prophetarum aliorum extant de eadem re aperta testimonia. Et hoc argumento vtuntur Chrysostomus. homili. in Matth. 38. & Theophi. & Euthimius, ridentque sententiam hanc hæsitatem.

¶Annotabis. 4. verbum hoc, Ecce agnus Dei, &c. bifariã posse intelligi. Primo quidem si verbum, tollit, interpreteris, vt sit idem, atque sumere onus, vel imponere, seu sustinere onus: vnde illud, Tolle grabatum tuum & ambula. Matthæi. 9. Et Matthæi. 11. Tollite iugum meum, &c. Vnde sensus erit, Ecce agnus Dei, ecce qui in se accepit pondus satisfaciendi Deo pro omnibᵘ peccatis mũdi. Et quia satisfacere Deo pro peccatis totius humani generis exigit vim diuinam, ostendit Ioannes hunc agnũ esse Deum, & hominem Deũ, vt validam faciat satisfactionem, hominẽ vero vt moriendo satisfaciat. Secundo autem, si tollere idem sit atque auferre, & sensus est, Ecce agnus Dei, qui aufert peccata mundi. Et auferre quidem est emundare conscientias nostras ab operibus mortuis: id quod hic agnus præstat per baptismi & pœnitentiæ sacramenta. Porro inter hæc duo, primum est, quod primo locatum est loco, & sequitur, quod secundo constituimus loco. Primo nãque non tempore, sed natura hic agnus satisfecit Deo patri pro peccatis nostris: indeque promeruit emundare nos ab inquinamento peccatorũ nostrorum.

Deo satisfacere pro peccatis totius mũdi potentiam exigit diuinã

¶Primo annotabis primitiuum peccatum genus totum humanum reddidisse Deo inimicum, secundo, clausisse fores regni cælestis, tertio totũ humanum genus morti subdidisse. Hic ergo Dei agnus primo venit hoc peccatũ ablaturus, quia erat totius humani generis, vnde offerens se in salutarem hostiam, sanguine suo has inimicitias extinxit. Pacificans per sanguinẽ suum, quæ in cælo, & quæ in terris sunt: secundo reserauit regna cælestia. At vero modo, non tollit humanum genus à morte, nisi secundum spem, quia sub iudicij diem, reformabit corpus infirmitatis nostræ configuratum corpori claritatis suæ. Lege, si iuuat, disputata a nobis in. 3. senten. in distinctio. 19. & sequentibus, & in 4. distinctio. 49.

Agnus Dei primo venit expiaturus originale peccatum, quia erat totius naturæ humanę consequẽter expiauit reliqua actualia.

ENA-

ENARRATIO XLVIII. in caput primum.

Hic est, de quo dixi, post me venit vir, qui ante me factus est, quia prior me erat: & ego nesciebam eum.

Repetit Ioannes testimonium, quod supra de Christo dixerat: & omnia iam ex prioribus patent. Nisi quod modo addit vir. Et optimo nomine Christum appellauit virum, cum ex aetate, quia in virili aetate ab eo est baptizatus, incipiens annum tricesimum, tum ex cumulatissima perfectione virtutis, quam praesentiens Hieremias, adhuc infantem appellauit virum, cap. 3. Mulier, in[illegible] circundabit virum. Et Paulus concinit. 2. Corinth. 11. Ioanni dicens, despondi enim vos vni viro, virginem castam exhibere Christo, & Zachar. 6. Erit vir oriens nomen eius.

Christus vir appellatus in vtroque testamento.

Caeterum grandem excitauit Augustinus hoc loco quaestionem ex istis verbis. Ioannis, Ego nesciebam eum. Etenim si nesciebat eum, quomodo Ioannes arcebat Dominum à baptismo, dicens, Ego à te debeo baptizari? Eodem accedat, quia Ioannes, adhuc in obstruso cubili vteri materni delitescens Christum cognouit, quia exultauit infans in vtero illius, Lucae. 1. Qui fiet ergo vt adultus ignoret, quod infans sciebat? Et multa Augustinus cõuoluit pro magnitudine sui ingenij, vt rem hanc expediat: tandemque arbitratur Ioannem antequam Dominum baptizaret sciuisse eundem, & quod Messias erat, & quod filius Dei. At tum nondum perfectè cognouit Christum: quousque peracto baptismo vidit spiritum descendẽtem & manentem super eum. Etenim spiritus non descendit super Dominum nisi post quam baptizatus est, vt Euangelistae tres testantur. Quod ergo ignorabat Ioannes, antequam videret spiritum descẽdentem: hoc erat, scilicet, an potestatem sanctificandi ex baptismo esset Dominus sibi soli reténturus, collato alijs baptismi ministerio. Siquidẽ sanctificatoria potestas baptismi nulli est collata Apostolorum. 1. Cor. 1. sed hanc potestatem sanctificandi ex baptismo sibi Christus reseruauit. Quare etiamsi Paulus dicat, Secundum Euangelium meum, non tamen vnquam dixit Secundum baptismum meum. Hoc dispẽsante Deo, ne essent in Ecclesia Christi, schismata. At verò difficilis videtur solutio haec, & quae mentem haesitantem non absoluit. Enimuerò dicet aliquis, Quid ergo si Ioanni parebat August. autore quod Dominus erat Messias, & filius Dei, quae erant summa mysteria, cur hoc nõ patuit ante baptismum, quod potestas sanctificandi erat solum penes Christum, quãdo quidem hoc non est summum arcanum, quod eguisset Spiritus sancti descen[illegible] in specie columbae, vt paresceret, siquidem omnibus Iudaeis istud notum erat Deum solũ posse sanctificare mentes, vnde ostẽsi sunt audientes Dominum dicere, remittuntur tibi peccata tua?

Idem Augustin. contra Euangelistarum. cap. 15.

Expositiones variae.

Neque locus Euangelicus cõuincit, vt videtur August. placitum, siquidem quod ait, Super quem videris spiritum descendentem ipse est qui baptizat. Dicet aliquis haec verba denotare Christum esse Messiam: quandoquidem superius recolo me dixisse, Iudaeos credidisse ex prophetarum oraculis Messiam, quem expectabãt instituturũ fore nouum baptisma, quia Ioelis. 2. legebant, Effundam super vos aquam mundam & mundabimini. Ideoque ex officio noui baptismatis indicauit Spiritus sanctus Ioãni Messiam esse illum super quem Spiritus sanctus in conspectu Ioannis descendebat. Propterea igitur non omnibus arridet haec August. expositio. Chrysostomus autem aliã excogitauit extricationem dubij huius. Ego nesciebam eum tempore anteriori, hoc est, aliquando nesciebam eum: seu, Ego non noueram eum aliquando. Itaque quando Dominus accessit baptizandus à Ioanne, [illegible] Ioanni erat notus quis esset: ideò dicebat, Ego à te debeo baptizari. Caeterũ ante illud tempus fuit quando erat ignotus Ioanni Christus. Veruntamen cõtextus literae non hoc prae se fert, sed potius Ioannem ignorasse Dominum quousque Dominus fuit baptizatus. Quia ait, Ego nesciebam eum & spiritus, &c. Alijs placuit, vt Cyrillo, esse verba exponenda, Ego nesciebam eum per humanam rationem. Vt sit sensus, Nesciebam ex me, sed afflatu spiritus cognoui. Et quidem hac ratione argumentum Augustini diluitur, Quod sumitur ex verbo Ioann. Ego à te [de]beo baptizari.

Matth. 9. & Lucae. 7.

Lib. 2. cõm. in Ioã. cap. 1.

¶ Sed quid absolues te, si cum Cyrillo sapis à contextu Euangelij, qui apertè videtur docere Ioannem nescisse Dominum quousque vidit Spiritum sanctum descẽdẽtem sub specie columbæ. Hoc autẽ gestum est, postquam Dominus fuit à Ioanne baptizatus. Etenim, vt Lucas testatur, orante Domino post acceptum Ioannis baptisma descẽdit Spiritus sanctus. Nam si admittimus veram hanc expositionem esse, nesciebam ex me, item post descensum Spiritus sancti, etiam Ioannes hac ratione nesciebat: imò & modo nescit ex se. Theophil. verò exposuit Ioannem ante baptismũ Domini nesciuisse, an Christus baptizaret in Spiritu sancto, quę expositio difficultate laborat qua priores. Hanc ob causam forsan probatior erit expositio, quæ & vulgatior est, quã Rupertus amauit, & Nicolaus probat, & Erasm⁹ idem insinuat. Quãuis Erasmus non tam distinctè rem expresserit, vt Ruper. & Nicolaus. Istis ergo vna sentẽtia est, Ioannẽ sciuisse iam natum esse Messiam, & filiũ esse Dei, at verò in particulari ignorasse, quis esset iste Messias & filius Dei. Vt Samuel sciebat aliquem filiorum Isai esse à se vngendum in regem Israel: at verò nesciebat in particulari quisnam esset ille: ita propemodum Ioannes sciebat dictante spiritu Dei Messiam natum esse iam in Iudæa: cæterum ignorabat determinatè, an is qui dicebatur Iesus Nazarenus esset Messias ille, donec per spiritum descendentem fuit edoctus.

Ioannes cognouit Christũ singulariter postquam Christus fuit baptizatus.

¶ Porrò etiamnum viget quæstio ab Augustino mota: cur ergo ait Ioannes, Ego à te debeo baptizari, si nesciebat eũ in particulari? Et subit mirari, cur Nicolaus, qui ad Matth. cap. 3. tractans verba illa, Prohibebat illum dicens, Ego à te debeo baptizari, inquit, Ego à te debeo baptizari, hoc dicebat, ait Nicola. Ioannes, quia sciebat illum verum esse Deum & filium Dei, carentem omni peccato. Ergò tum antequã Spiritus sanctus descenderet super Christum (quia vt sæpè dixi descensus hic non fuit nisi postquam Dominus Iesus ascendit de aqua & orauit) iam sciebat Ioannes Christum, reclamante Ioanne, Ego nesciebam eum.

¶ Dixerim igitur, Ioannem sciuisse antequam vidisset Dominum, Messiam natũ esse in Iudæa, quem etiam antequam de vulua exiret iam nouerat, vt Ecclesia canit, Ventris obstruso recubans cubili, Senseras regem thalamo manentem. Quamuis Erasmo istud nõ probatur dogma: sed quòd exultans scribitur in vtero, ad matrẽ potius esse referendum, quam ad Ioannẽ, docet Erasmus. Nisi forte quum saxa scinderentur, subdit, moriente Domino, saxis sensum datum fuisse contendemus. Verũ hoc Erasm. argumentum efficit nihil. Aliud est enim lapis, aliud Ioãnes infans in vtero materno conditus: siquidem saxa non sunt capacia scientiæ, & illis repugnat scientia, vt intellectus. Verum Ioanni infanti, etsi secundum naturæ ordinem repugnabat scientia, at non secũdum Dei potentiam absolutam, secundum quam Christus infans [in v]isceribus Mariæ conditus summam habebat sapientiam. Et demum, sat nobis est scripturam, exultãtem in vtero scribere infantem: at verò exultatio actus rationis est.

Pręcursor dominum suum in vtero cognouit.

Autoris sensus.

¶ Scio, dicet aliquis, hæc ad metaphoram esse intelligenda, sicut etiam & verba Ecclesię, Senseras regem. Quod catenus dicitur, quatenus infans ex motitatiõe quadam contra naturam se motitauit, ad Mariæ salutationem, ideò sensisse visus est regem thalamo manentem.

¶ Porrò si admittimus infantis corpusculum à Deo contra naturam esse motitatũ, cur nõ admittemus eiusdem infantuli mẽtem, à Deo esse motam? Quandoquidem, tam subest Deo hoc, quam illud. Nouerat igitur Ioãnes adhuc vtero clausus quẽ adultus prædicabat in deserto dicens, qui post me venturus est, ante me factus est. &c. at verò ex facie Dominum ignorabat. ¶ Cæterum etsi in vasta eremo agẽs, subductus ab hominum consuetudine, nihil famæ habebat de Christo, sed solum Spiritus sancti magisterio nouerat natum in Iudæa, & conuersari apud homines verum postquam orsus est baptizare, & discipulos habere, quos erudiebat in diuinis, à discipulis suis fieri potest, & est admodum fide dignum multa particularia accepisse de Christo. Etenim quamuis ante baptismum nullum miraculum fecisse Dominum cum Chrysostomo credamus, verumtamen magnifica de Christo lata testimonia, à pastoribus, à Magis, à Simeone, ab Anna, & illa interfectio infantium propter Christum, quæ celebris erat in Iudæa,

Ioannes antequã baptizasset Dñm à discipulis suis, vel ab alijs nõnulla particularia accepit de Christo.

dæa, nõ permittebãt Dominũ esse prorsus obscurum: sed potius de illo tum opinatum fuisse à nõnullis, esse expectatum Mesſiam, aut saltem excellentiorem esse quam Ioan. erat. Quid quod Domini cõuersatio, quantus ipse esset subindicabat. Vnde discipuli Ioann. forsan, cum vidissent venientẽ Christũ ad baptismũ Ioan. retulerunt quis nam esset is, qui veniebat ab eo baptizandus. Quocirca Ioannes suspicatus, vel opinatus est illum esse Mesſiam, aut credebat esse se sanctiorem. Quare ex hac opinione quam ex relatu aliorũ cõceperat, prohibebat illum à suo baptismo; & aiebat, Ego à te debeo baptizari. At vero, quia opinio, vel suspicio non est scientia, propterea dixit, Ego nesciebam eum. At quando vidit spiritum descendẽtem, iam submota est omnis opinio, & determinate accepit illum esse Mesſiam, quem ante afflante Spiritu sancto didicerat esse indeterminate: illũq; digito ostẽdit dicens, Ecce agnus Dei. &c. Si tibi non arriserit expositio nostra, sunt tibi aliæ expositiones, quas retulimus. Non enim nostra sic ingerimus, vt alienis derogatum iri velimus. Et sic mea sententia, si ad hanc rationem Euangelica hæc verba intelligamus, scrupus nullus torquebit. Neque enim subscribẽdum puto Caieta. Soluenti hunc nodũ, quia duas credit apparitiones columbæ, aliam ante Dominũ baptizatum, & aliã baptizato Domino: ideo credit dixisse Ioann. Ego à te debeo baptizari. At scriptura refragatur, & August. non probat, neque alij Doctores sancti, quibus vnica est columbæ apparitio, & non gemina.

Diluitur collisio apparẽs in Euãgelio.

ENARRATIO XLIX. in caput primum.

Ego nesciebam eum, sed, vt manifestetur in Israel, propterea veni in aqua baptizans.

Diuino consilio gestum esse non ambigo, quod Ioannes ante baptizatum Dominũ ipsum nesciret determinate, vt proxima dissertum est enarratione. Primo quidem, vt Domini præcursor paulatim proficeret in notitia Christi, vt etiam Apostoli paulatim profecerunt in eadem de magistro suo scientia. Non enim tot sciuerũt à prima sui vocatione de Christo vocante, quot temporis successu Christo docente didicerunt. Quocirca Ioãnes primũ quidem indeterminate nouit sibi in prædicationis & baptizandi exercitio successurum ipsum verum Mesſiã, quem iam noscebat venisse in mundum, eundemq; fore sibi prælatum esse à Deo, quia verbũ caro factum erat. At verò postmodũ sensibili Spiritus sancti magisterio visa columba, quæ Spiritũ sanctum referebat, iam determinate sciuit, quod erat hoc verbum caro factum: quod prius non sensibili, sed intelligibili nouerat magisterio. Ideoque bis repetit hæc verba, Ego nesciebam eum, vt profectum suum in hac diuina de Christo notitia nobis insinuet. Secundo autẽ quæ est præcipua ex eo nesciebat eum determinate, ne occasio exoriretur suspicandi testationem Ioannis de Christo, tribuendam esse familiari consuetudini, aut amicitiæ si inter fuisset illa inter Ioannem, & Christum. Propterea ergo inculcat, Nesciebã eum, vt nullus laboret hac suspicione, exindeque testimonia Ioannis infirma esse temere credat. Vnde subdit, Sed, vt manifestetur in Israel, aut Israeli, propterea veni in aqua baptizans. Quasi dicat, non me impulit ad ferẽdum testimonium de Christo mutua amborum amicitia, vt, scilicet, me illi gratum redderem. Sed tuli de illo testimoniũ, quia necessum est hominibus manifestare illis suæ salutis causam, & vitæ suæ redemptorem. Hæc manifestatio tanti redemptoris in causa fuit, quod venirem in aqua baptizans, vt baptizando Israelitas, simul docerem quod lucem veram habent præsentem, quæ illuminat omnes homines, viuificantemq; vitam habent depellentem mortem à mẽtibus hominum modo, depulsuram tandẽ & à corporibus ipsis. Nam qui in ipsum crediderit, etiamsi mortuus fuerit viuet, & Baptista hoc ait modo, quod Euangelista dixerat in capitis huius exordio, Fuit homo missus à Deo. &c. Hic venit, vt testimonium perhiberet de lumine.

Ioãnes quod prius nouerat intelligibili Spũs sancti magisterio, postea sẽsibili eiusdẽ spiritus magisterio determinate sciuit

ENAR-

ENARRATIO L.
in caput primum.

¶ Et testimonium perhibuit Ioãnes dicens, Quia vidi spiritum descendẽtem quasi columbam de cælo, & manentem super eum.

8. Sectio.

HÆC est octaua sectio huius Euangelij, quæ tradit, quanam ratione profecerit Ioãnes in cognoscẽdo Christo, quantaq; sit efficacia baptismi Christi. Vnde consequenter patebit inefficacia baptismi Ioannis. Inquit igitur Euangelista, Testimonium perhibet Ioannes. Qui testimonium perhibet tria absoluat oportet, vt prudenter, & exactè testimonium perhibeat.

¶ Primum quidem denarrare fideliter, & citra fraudem testimonium proferre.

¶ Secũdò verò explanare apertè testimonium, vt nõ pateat hæsitationi locus, aut tergiuersationi.

Qui rectè testimoniũ est perhibiturus tria absoluat oportet.

¶ Tertio inducere audientes, vt latum rectè testimonium sedulò recipiant. Quæ tria in Ioannis testimonijs videre licebit. Ioannes enim fidelissimè denarrauit testimonia de Christo, & citra omnẽ fraudẽ, & mundanũ affectum, dicẽs, qui post me venturus ante me factus est, &c. Et vt lõge esse se certum esset nobis ab omni humano affectu dixit, Ego nesciebam eum.

¶ Secundo explanauit apertè testimoniũ sensibiliter digito ostendens Iesum Nazarenum esse agnum Dei tollentem peccata mundi: vnde nulla tergiuersatio, aut hæsitatio superesse poterat, quando aderat sensibilis demonstratio.

¶ Tertio inducebat Israelitas, vt reciperent suum testimonium. Quippe clamabat sæpe eadem repetens de Christo testimonia: & sacerdotibus & leuitis palàm inquit, se non esse Messiam, sed quod in medio ipsorum stabat, qui erat verus Messias, cui vel vilissimo inseruire ministerio ipse indignus erat.

¶ Et confirmans vniuersa, quæ dixerat restatur modo, se vidisse Spiritum sanctum descendentem, quasi columbam, manentem super Christum. Vidit ad oculũ Spiritum sanctum sub specie colũbę, & quod hæc colũba mouebatur, à summo, adimũ, à superioribus ad inferiora: qui motus est descensus, & tandem vidit illam quiescentem super Christum. Descensus iste Spiritus sancti, facile denotabat propitiationem Dei iam esse in promptu erga homines: siquidem spiritus suus ad nostra descendebat. Et mansio illius super Christũ præsignabat, Christum esse fontem spiritualium donorum, & huius spiritus largitorem.

Descẽsus columbæ quid denotabat.

¶ Versant scholastici Doctores dubium non mediocre, si columba hæc, quæ apparuit id temporis, fuerit vera, an ficta columba, solum apparens, & non existens. Et quidem orta est contentio hæc apud scholasticos, quia apud sanctos autores exordium accepit. Siquidem Chrysostom. homil. 12. in Matth. columbam illam testatur non esse veram columbam, sed solum apparentem. Cui consensit Ambrosius lib. 1. de Sacrament. cap. 5. Non columba, inquit, descendit, sed quasi columba. Quibus subscripsit Procopius comment. ad gen. idemque Cyrillus lib. 2 comment. ad Ioann. cap. 3. vbi ait, Spiritum sanctũ apparuisse signo & figura columbæ, propter discentis vtilitatem.

An columba sub qua apparuit Spũs sanctus fuerit vera columba.

¶ Porrò autem Augustinus lib. de agone Christiano. cap. 22. diuersum sectatur placitum. Ego verò hanc controuersiam sanctorum dirimere in præsentia nolo. Neutram partem ducere est animo, & à neutra discedere libet: quia vtramque problema esse existimo. Qui volet hæc vberius assequi, legat disputata à nobis in. 1. Sentent. dist. 16. disp. 1. ideoque ad priora regrediatur sermo noster. Oportet autem nos laudibus eximijs Deũ prosequi, quia postquam à cælorum verticibus deturbauit malignos spiritus, vnde hominibus vexatio ingens accessit (quippe nobis iugis est colluctatio, aduersus huiuscèmodi nequam spiritus) nunc descendentem Spiritum sanctum legimus ad nostra ex cælo, vt sanctus hic vnus spiritus, abigat à nobis malignorum spirituum truculẽtam rabiẽ. Namq; circuiunt, quærentes quem deuorent: & contra illorum circuitus, & versutias, hic spiritus descendens nos semper munit, vt cum tentatione faciat prouentum. Traditur autem descendere, nõ quia Spiritus sanctus, qui omnia replet sua diuinitate, descendere, aut ascendere possit, at verò ex operatione nouæ apparitionis descendere dicitur: quia columba in qua se manifestabat, (quia ad hoc illã accepit, vt se

Problema est si fuit vera an apparens columba.

Spiritus sanctus descendens nos armat cõtra malignos spiritus deiectos à cælo.

vt se ma...festaret in illa) sensibiliter descendebat. Vt etiam Dei verbum descendere dicitur de cælis, quia humanitas in qua hominibus apparuit, ex terrena substantia erat vt nostra.

Spiritus sanctus non fuit columba, sed verbum Dei est homo.

¶ Quamuis larum est discrimen: Spiritus namque sanctus nō assumpsit columbam in vnionem hypostaticam, at humanitas ad eam rationem assumpta est.

¶ Porrò quid est quod ait, manentem super eū? Etenim Gregorius libr. 2. Moral. cap. 41. proposuit quæstionem. Qui fieri potest mansionem Spiritus sancti super Christū esse propriam Christo, cum legamus. Ioann. 14. Alium paracletum dabit vobis, qui maneat vobiscum? Ergo si in sanctis manet Spiritus sanctus, habere manērem Spiritum sanctū, non est Christi singularis prærogatiua. Respondet ipse, habere spiritum manentem bifariam contingere, aut quantum ad necessitatem habentis, aut aliorum, aut, vt apertius dicam, aut secundum gratiam gratum faciētem, aut secundum gratias gratis datas, vt sunt prophetiæ donū, gratia linguarum, &c. Ait igitur, in sanctis esse spiritum manentem, quoad primum, non tamen quoad secūdum: in Christo verò Spiritus sanctus, quoad omnia prædicta manet. Rectè quidem Gregorius, at verò maioris discussionis gratia, scitò in scripturis sacris Spiritu sanctū tradi, requiescere in Christo, & in sanctis eius. Enimuerò Esai. 7. Requiescet super eum Spiritus Domini, & sermo de Christo ibi agitur. At verò Esai. 66. Super quem requiescet Spiritus meus? sub diuina persona quærit Esaias, & respondet, Super pauperculum, &c. & verba fiunt non de capite, sed de membris. Quippe requieturum commemorat Spiritum sanctum super pauperculum, & contritum spiritu: Christus verò nō habuit, neque potuit habere, vnde esset contritus spiritu.

Cur Spiritus dicatur manere in Christo.

Spiritus sanctus differenter requiescit in Christo & in sanctis.

¶ Rursum non solum diuinum spiritum scriptura commemorat, sed totam Trinitatem mansuram esse in cordibus iustorū. Ioan. enim. 14. Ad eum veniemus, & mansionem apud eum faciemus. Neque solū quò ad gratiam gratum facientem, hanc quietē Spiritus in sanctis esse hominibus legimus, quinetiam quo ad donum prophetiæ. Etenim. 4. Reg. 2. Requieuit spiritus Heliæ in Eliseo traditur, significat-

que donum prophetiæ, quod erat in Helia perseuerasse in Eliseo vsque ad vitæ finem. Et quamuis non quo ad omnia, & semper illustrentur prophetæ, sufficit quoad quædam, & aliquando illustrari, vt hoc dono dicantur verè potiri, quid quod donum linguarum in Apostolis fuit perseuerans, verum de huiusmodi nō est Gregorius ii elligendus.

¶ Porrò autem Spiritus sanctus aliter requiescit in Christo, quam in sanctis. In Christo namque requiescit vt in capite, vnde spiritus distribuitur in membra: in sanctis verò vt in membris. Ideoque in Christo requiescit in omni plenitudine, quia non est datus ei spiritus ad mensurā: at verò in membris suis requiescit, nō sub hac plenitudine, sed secundum mēsuram fidei ¶ Secūdò in anima Christi est plenitudo hæc simul atque condita fuit, sanctis verò non simul atque conditi ad fuit Dei spiritus: quia animæ sanctorū prius infectæ fuerunt ex originali culpa, quàm absterfæ fuerint ex spiritus gratia (sacram semper excipimus virginem.)

Ob quatuor rationes Spiritus sanctus requiescit in Christo, magis quam in sanctis.

¶ Tertiò, Christus habet spiritum singulariter manētem, quia expers fuit omnis peccati, scimus quidem sanctos nō nullos à criminalibus fuisse alienos, at verò isti à venialibus non fuerunt immunes. Quia si dixerimus, quod peccatum non habemus, ipsi nos seducimus.

Nullus sanctorum viuēs in carne mortali venialis peccati fuit expers.

¶ Quartò habet spiritum manētem Christus singulari ratione, quia neque peccauit, neq; peccare potuit vnione hypostatica prohibente. At verò sancti etiamsi donemus eos non peccasse, at verò peccare poterant: siquidem ab intrinseco nihil habebant, quod potentiam peccādi abegisset, sed solum gratiam Dei habebant præseruantem à peccatis.

¶ En tibi quo pacto Christus supra omnes sanctos habet spiritum manentem singulari & eminentissima prærogatiua. Adde istis, hanc mansionem & quietem Spiritus sancti super Christum denotare Spiritum sanctum manere etiam super corpus mysticum Christi, quod est Ecclesia. Spiritus enim sanctus à synagoga Iudæorū fuit translatus ad Ecclesiam Christi: & in hac quiescit & manet vsque in mundi consummationem: & extra hanc ecclesiam Spiritus sanctus neque quæri, neque inueniri poterit. Ex quibus exploratum

ratum tibi erit, quod quamuis admitteremus gratias gratis datas perseuerare in aliquo sanctorum virorũ, nihilominus semper verum erit Spiritum sanctum singulari, & præeminẽtissimo modo esse in Christo, quomodo non est, neque potest esse in sanctis eius. Porrò ex ordinario cursu, neq; illustratio prophetiæ, semper ad manum adest prophetis, vt neque miraculorum operatio viris sanctis qui aliquando illa præstare cernuntur.

Gratia miraculorũ & prophetiæ nõ semper adest prophetis, & viris sanctis.

ENARRATIO LI.

in caput primum.

¶ *Et ego nesciebam eum, sed qui misit me baptizare in aqua, ille mihi dixit, Super quem videris spiritum descendentem, & manentem super eum, hic est qui baptizat in Spiritu sancto.*

HÆC, & proximè denarrata verba ad quartũ testimonium, quod perhibuit Ioannes de Christo spectant. Etenim vox de cælo sonãs, & Spiritus sanctus in similitudine columbæ apparens, confirmant, quod Ioannes de Christo testatus supra fuerat.

¶ Et ne quispiam arbitraretur vocem illã de cælo sonantem, cuius alij Euangelistæ fecerunt mentionem, Hic est filius meus dilectus, referendam esse ad Ioannẽ, ideò Spiritus sanctus sub specie columbæ descendit super caput Christi, & ibi quieuit, vt denotaret Christum esse non Ioãnem, quem paterna vox filium vocabat.

Cur Spiritus sanctus apparuit super caput Christi quiescens.

¶ Repetit autem verbum superius positum, Ego nesciebam eum, quia iuxta interlin. glossam nesciebat Ioann. Christũ, per visionem Spiritus sancti, vt postea dicit, aũt verius, propter rationes iam cõmemoratas: vt expungeret à cordibus hominum, omne vestigiũ suspicionis: testimonium, scilicet, exhibuisse Ioannem de Christo, ex amicitia, vel cognatione, inductum. Etenim cognatus, seu consanguineus Ioannes erat Domini: idcirco repetit idem verbum, Ego nesciebam eum.

¶ At verò dicet quispiam, Quid est quod ait, Manentem super eum? nunquid tunc primo Spiritus sanctus fuit in Christ. quia hoc præferre videtur scriptura Spiritum sanctum tum primo descendisse, & mansisse super Christum? Et sanè fuerunt hæretici, qui hoc astruxerunt dogma, moti ex verbis Baptistæ. Et adeo debacchati sunt, alij hæretici, vt crederent vnionem hypostaticã diuini verbi cum Christi humanitate, tunc primo fuisse celebratam. Et germanæ sunt hæreses istæ: quia si ante baptismum Dominus orbabatur Spiritu sancto, igitur ante baptismum non erat Deus Christus: quandoquidem esse Deũ Christum, conuincit esse plenum diuino spiritu. Fuit autem huius hæreseos autor primus Cherintus, vt meminit Irænæus lib. 1. aduersus hæreses, cap. 25. qui aiebat post baptismum descendisse Christum in Iesum ab ea principalitate, quæ est super omnia figura columbæ. Et tunc annũciasse incognitum patrem: & virtutes perfecisse, in fine autem reuolasse iterũ Christum de Iesu, & Iesum passum esse, & resurrexisse, Christum autem impassibilẽ perseuerasse existentem spiritualem.

Hæreticorũ incongrũa placita.

Cherintus hæreticus.

¶ Primam harum hæreseõ obiurgat Cyrillus: & satis se dilatat in obiurgatione: & August. lib. 15. de Trinit. capit. 26. At hac cõuulsa hæresi, quæ illi affinis est, collabitur protinus, cui hac ætate hæserunt hæretici nonnulli.

¶ Verumtamen missis, quæ à Cyrillo traduntur, ne in longum producamus sermonem, paucis refellemus has hæreses: siquidem Lucas testatur cap. 3. Domino orante apertos fuisse cælos, & spiritum descendisse, &c. Igitur apertio cælorum, & descensus Spiritus sancti, & vocis paternæ sonus, tribuenda sunt efficaciæ orationis Christi. Quid ergo, si tanta fuit efficacia huius orationis, quantam alicuius alterius etiam sanctissimorum vatum, nõ legimus fuisse: (quippe quis vnquam prophetarũ hoc promeruit, vt ad eius preces cæli aperirentur, & Spiritus sanctus descenderet?) igitur necessum est dicere, iam tum nõ vacuum fuisse Iesum Spiritu sancto, sed maximè imbutum. Adhæc, si Domini præcursor ab vtero matris suæ fuit repletus Spiritu sancto, Lucæ. 2. ipse Dominus ab vtero matris suæ vacuus erit Spiritu sancto? Aspice obsecro quanta sit huius dogmatis temeritas. Quod si tum vnio hypostatica celebrata fuisset, vt alij dicunt, iam ergo personalitas propria naturæ humanæ Christi, ex vnione hypostatica corrumperetur: non enim erant duæ perso-

Christus fuit plenus Spiritu sancto antequã descenderet super ipsum spiritus in specie columbæ.

Christus fuit ver⁹ fili⁹ Dei ab initio suæ cōceptionis, antequā vox illa extonuisset, Hic est filius me⁹, &c.

næ in Christo, sed vna duntaxat. Vnde conficitur ex vnione illa humanitatem Christi, aliquid amisisse: siquidem propriam personalitatem adueniente diuina, necesse est hos hereticos fateri esse corruptam. ¶ Rursum scriptura non commemorat verbum descendisse, sed Spiritum sanctum: igitur iam si illos subit delirare, apparētius delirarent si dicerent Spiritum sanctum incarnatum: id quod nullus hæreticorum hactenus ita desipuit, vt doceret.

¶ Quod verò Ioannes ait, se vidisse spiritum descendentem, & manentem, nulla premet ambiguitate, si obseruas, aliud esse dicendum de columba illa, in qua apparebat tum Spiritus sanctus, aliud de Spiritu sancto. Enimuerò columba illa descendit, & quieuit super caput Christi id temporis: at verò Spiritus sanctus ab ipsa animæ Christi creatione, ipsam plenissimè imbuerat, vti supradictum est. Vnde angeli canunt nato Domino, Gloria in excelsis Deo: & nuntiant pastoribus infantem esse mundi saluatorem. Et demum, si tum quando apparuit columba, Christus fuit, sanctificatus igitur antea non erat sanctificatus. Igitur obnoxius erat peccato, reclamante Petro, Qui peccatum non fecit. Rursus ex isto iuncto Matthæ. loco cap. 3. fuerunt, qui asseruerunt Spiritum sanctum non esse æqualē filio: siquidem de solo filio dixit pater, Hic est filius meus dilectus, non tamen de Spiritu sancto. Siquidem nihil hic traditur nisi quod descenderit super caput Domini, & ibi quieuerit. De filio vero, Matthæ. 3. & Lucæ. 3. quod ad illum descenderit vox illa, Hic est filius, &c. Argutantur autem isti si esset Spiritus sanctus æqualis filio, igitur esset filius: si vero non est filius, ergo non est per omnia æqualis: igitur est minister fidelis, Christi, & nō equalis Chrīo.

Spiritus sanctus nō est minister Christi

¶ Et putant descendisse de cælo super Christum, & apparuisse super caput eius quasi columbam, fuisse ministeria fidelia Spiritus sancti exhibita. In hanc sententiam, quam Macedoniani souent impense, autor operis imperfecti, ad Matth. 3. videtur declinasse, ideo cautè est legendus, Et sophistica est argumentatio horū: quia eodem modo colligerent filium non esse æqualem patri, quia non est pater. Relationis ergo oppositio nō colligit personarum inæqualitatem, sed earundem distinctionem.

Relationis oppositio nō colligit personarum inæqualitatem, sed distinctionem earundē

¶ At verò forsan obijcies, collisionem esse in hoc Euangelio. Dixerat enim supra, Deum nemo vidit vnquam, nunc verò Baptista dicit, se vidisse spiritum descendentem quasi columbam.

¶ Cessat tamen collisio: quia Baptista nō vidit diuinam Spiritus sancti essentiam, at vidit similitudinem columbæ ex qua apparebat illi Spiritus sanctus: vt is qui videt angelum in corpore assumpto, non videt angeli essentiam oculo corporeo, quę alioqui inuisibilis est: at verò videre dicitur angelum, quandiu videt corpus assumptum ab angelo. Cur autem Spiritus sanctus hanc elegerit formam, vt appareret super Christū: at vero apparēs super Apostolos, sub forma ignis & linguarum apparuit, & non columbæ? Ratio prompta est, vt ex innocentia auis, innocentia Domini palam esset nobis, itemque vt ex fœcunditate columbæ, baptismi Christi fœcunditas demonstraretur. Demum quia columba est auis maximè pacifica, vnde ipsa Noe attulit pacis signum, Christum esse autorem pacis inter Deum, & homines haud dubium ostenditur.

Cur apparuerit Spūs sanctus in forma columbæ.

Genes. 8.

At verò sciscirabitur forsan aliquis, Nū quid columbam hanc solus vidit Ioannes, vocemq; patris exsonātem de cælo vnus audiuit Ioannes, an & alij etiam præsentes erant, qui & viderunt columbam, & audierunt vocem? Chrysostomus hanc hęsitationem proponens, nihil certi de illa statuit: neque suus æmulator Theophilactus, siquidem cēsent fieri posse, hoc spectaculum cæleste visum fuisse ab omnibus, qui aderant, nō tamen fidem habuerunt illi: vt postmodum faciente Domino miracula, illi non crediderunt, aut nō omnes viderunt, vel audierunt, sed solum qui aderant ad spectaculū sanctiores. Verum alij etsi erant præsentes non tamen senserunt tantum spectaculum. Quod si hoc secundum amamus placitum miraculo dandum est, quod vocem audibilem, & columbam visibilem, neque audierint, neque viderint, qui præsentia debita astabant, & non impediti sensibus erant, & nihil denique obstaculi in medio erat.

Homil. 16.

¶ Porrò vtraque sententia dubitanda ve[tur]: siquidē si alij à Ioanne vidissent, cur [Io]annes solum de se ipso loquitur, Vidi [Sp]iritum descendētem, &c. Videtur enim non

non abhorrens à ratione, si alij etiam ad fuissent spectantes, Ioannem dicturum, Vidi spiritum descendētem, & alij etiam mecum viderunt, vt nemo putet me rem vidisse imaginariè, quā realiter cū alijs vidi. Vt Paulus denarrans Actor. 22. quid sibi accidisset iter facienti in Damascum, ait, suos socios vidisse lumen copiosum, quo ipse illustrabatur, etsi vocem loquentis non audierant, quam tamen Lucas capit. 9. refert auditam esse à Pauli socijs. Et vt nulla sit collisio, scito quod cū duplex fuerit ibi vox, altera vocātis Christi, Saule, Saule, alia respondētis Pauli, fieri potest socios nō audiuisse vocem Christi vocātis, & audiuisse vocem Pauli respōdentis Christo, illos tamen latebat, cui nam Paulus responsum daret. Vnde si alij vidissent, Ioannes etiam retulisset, vt videtur: sed cum non retulerit videtur solum Ioannē rem hanc esse inspectam. An autem ita gestum fuerit certum non est mihi, vt qui potuerit rem istam librare exactius de placitis istis suum promet iudicium.

Apparēs collisio in Actis Apostolicis soluitur.

ENARRATIO LII.
in caput primum.

¶ *Hic est qui baptizat in Spiritu sancto.*

5. testimonium.

IOannes Baptista, siquidem primus baptizandi munus exercuerat, ne suo baptismo tantum tribueretur ab Israelitis, vt derogaretur Christi baptismo, idcircò summo contendit studio, suum, quod exercebat exinanire baptisma, vt extollat Christi baptisma. Vnde supra dixerat, Ego baptizo in aqua medius autem vestrum stetit, quem vos nescitis. Proferens suum baptisma esse solum exteriorem in aqua ablutionem, deinde verò vt gradatim proueheretur ad demonstrandam efficaciam Christi baptismi Christum vocauit agnum Dei tollentem peccata, vt inde palam faceret, si Christus tollit peccata mundi, ipse per suum baptisma potent auferre mundi peccata; Et istud confirmat modo ex testimonio Spiritus sancti: ipse est qui baptizat in Spiritu sancto. Quasi dixisset, ipse est, qui est autor baptismi, per quem cōfe- Spiritus sanctus. At verò forsan obijciet quispiam illud commemorans, ex Luca. 3. Quod id temporis baptizabantur Israelitæ à Ioanne baptismo pœnitentiæ in remissionem peccatorum. Ergo Ioannis baptismus erat non sola ablutio exterior. Ioannes Caluinus in lib. suarum institut. cap. 17. hunc locū profert contra S. Chrysostom. qui Homil. 10. ad Matthæum ingenuè fatetur, quod oportet fateri Ioānis baptismū non effecisse remissionem peccatorum. Et Actor. 3. itidē Ioānis baptismus vocatur baptismus pœnitentiæ. At verò, si vera iste Caluinus narrasset, baptizati à Ioanne non fuissent tum rebaptizādi: at verò rebaptizabātur vt acta Apostolica referunt, cap. 19. Igitur baptismus non remittebat peccata: quia si illa donaret, quorsum nouo baptismo essent lustrādi. ¶ Accedit eodem, quod Ioannes baptizabat in eum, qui venturus est, Act. 19. Ergo Ioannis baptismus præparabat ad baptismum Christi.

Baptizati baptismo Ioannis rebaptizādi erant baptismo Christi

¶ Tertio, quia Ioann. ipse testatur se baptizare in aqua, Christum in Spiritu sancto, & igni. Si verò baptismus Ioannis remitteret peccata, iam ille baptismus esset in Spiritu sancto, id quod Ioannes nō docet. Quod verò ex Luca depromitur, non detrahit prædicta. Etenim, quia Ioannes baptizando hortabatur baptizandos ad confessionem generalem, intellige, & itē ad pœnitentiam suorum peccatorum, ex qua pœnitētia soluebantur peccata: ideò appellabatur baptismus pœnitentię in remissionem peccatorū. Erat enim baptismus ille excitāns ad pœnitentiam: vnde sequebatur remissio peccatorū: non quod ipse baptismus sufficeret remittere per se peccata, sed per accidens ex socia pœnitētia. Quod si obieceris, etiam baptismum Christi egere pœnitentia, vt Petrus monet, Pœnitentiam agite, & baptizetur vnusquisque vestrum, porrò, vt nodum hunc soluas, scito, baptismum Ioannis in scriptura Actor. 19. appellari baptismum pœnitentiæ: at verò Christi baptismus nusquam hac nomēclatione afficitur, sed vocatur baptismus Spiritus sancti, ad Titum. 3. Lauacrū regenerationis, & renouationis Spiritus sancti Paul⁹ vocat Christi baptismum. Et hæc appellatio ex duplici illi congruit nomine, & quia quādo primo exercebatur, Spiritus sanctus visibiliter descendebat super baptizatos Actor. 10.

Matth. 3. Lucæ. 3. Marc. 1.

Baptisma Ioā. & Christi

Actor. 2.

Baptismus Chri. & Ioānis vt differāt

Actor.10. Et quia baptiſmus Chriſti regenerat hominem: ex filio enim Gehennæ facit filium regni cœleſtis: & renouat item mentem hominis ex inimica Deo in amicitiam illã transfert. Baptiſmus autem Ioãnis pœnitentiæ nũcupatur: quia Ioannes baptizãdo ad pœnitentiam hortabatur: vnde Marcus ait, Baptizabantur ab eo confitentes peccata ſua. Quæ confeſsio non erat ſacramentalis, ſed ſolum quædam recognitio ore prolata, ex qua recognoſcebant ſe eſſe peccatores coram Deo. Etiamſi nonnulli contendant, ſed ſine cauſa fuiſſe illam confeſsionem ſacramentalem & ſpecialem: ſed qua ratio ne hoc aſſerant ipſi viderint, quandoquidem eo tempore nondum claues erant conceſſæ Eccleſiæ, de qua re in.4.diſtin. 1.diſputata à nobis legere poteris.

Cõfeſsio peccatorum ſub baptiſmo Ioannis nõ erat ſacramentalis.

¶ Vt autem, vt ad nos redeamus, baptiſmus Ioannis non præexigebat pœnitentiam, quippe qui nullum effectum ſpiritualem operabatur, qui præexegiſſet pœnitentiam, imò potius pœnitentiam habebat comitem? Quoniam tantiſperdum baptizabat, Ioannes baptizando Iſraelitas hortabatur, vt deſiſterent à peccatis, & nouam vitam ducerent, vt Lucæ.3. patet. Et hæc pœnitentia ad quam faciendam Ioannes hortabatur, erat propter Chriſti baptiſmum. Itaque præparabat mentes Iſraelitarum, vt regenerarentur & renouarentur per Chriſti baptiſmum.

¶ Quocirca Chriſti baptiſmus præexigit pœnitentiam, non tamen perfectam.

Pœnitẽtia in baptiſmo Ioãnis erat diſpoſitio ad Chriſti ſuſcipiẽdũ baptiſmum.

¶ Pœnitentiam igitur, quam Ioannis baptiſmus habebat comitẽ, Chriſti baptiſmus habet præuiam: ſiquidem exigit gratiæ per baptiſmum Chriſti infundendæ ſubmotionem impedimẽti, & impedimẽtum hoc eſt mortiferi complacentia peccati. Quapropter Chriſti baptiſmus non vocatur pœnitentiæ, quamuis illam in adultis præſupponit. Quod dixerim, quia in paruulis nullã præſupponit pœnitentiam. Et cõtendunt nihilominus ſcholaſtici doctores quidã ſufficere adultis nõ cõplacere in peccato, de qua re alibi diſſeruimus, vt dicebam. ¶ Veruntamen forſan Caluinus obijciet nobis baptiſmum Ioannis donaſſe peccata, non tamen Dei gratiam, Chriſti verò baptiſmum vtrũque efficere. Et inducet forſan autorem operis imperfecti in Matth.3. tradentis, quatuor genera baptiſmatis, hoc eſt, verbi, aquæ, ſpiritus, & tentationis. Et baptiſmũ aquę docet remittere peccata, at verò animam nõ ſanctificare, vt vetuſti Theologi olim tradebant, circuncisionem donare originalem culpam, non tamen Dei gratiam. Id quod fuit Magiſtri placitum in.4. diſt.1. ad finem. Cæterum Chryſoſtomus Homil.10. in Matthæum iam prænotata ex profeſso hoc Caluini dogma euellere ſtudet multis probans, Ioannis baptiſmum non fuiſſe baptiſmum remiſsionis peccatorũ. Et ideò autor operis imperfecti non ſapit in re hac Chryſoſtomum: quare neque illi adhibenda eſt in hac parte fides, quia alienus eſt ab ſcriptura. Et equidẽ, ſi baptiſmus remittebat peccata, igitur baptizati ex illo baptiſmo per baptiſmum non erant filij Gehennæ: & ſi non conferebat ſanctificationem gratiæ, non erant filij regni. Igitur fieri poteſt, quemquam neq; eſſe filium regni, neq; perditionis: id quod ſecundũ legem à Deo preſcriptã fieri nequit. Matt.enim.25. ſolũ ſunt duo loca, & vita ęterna, & ſupplicium æternum.

Hom.3.& 4. non lõge ab initio.

Autor imperfecti operis taxatur.

¶ Porrò autem ex verbis, Ioann. hæretici neothérici, adhuc baptiſmo Chriſti inſultant: contendunt enim verum Chriſti baptiſma non eſſe aquæ baptiſmum: ſed ſpiritus baptiſmum. Iſtud autem hæreticum commentum ex Matth.3. & Luc.3. aſtruere conantur: vbi Ioannes de Chriſto ait, Ipſe vos baptizabit Spũ ſancto, & igne. Et Marcus.cap.1. Ipſe vos baptizabit Spiritu ſancto.

Hæreſis neothericorũ refellitur.

¶ Teſtanturque abolitum eſſe baptiſmũ aquæ ab ipſo Chriſto. Actor.1. Ioannes quidem baptizauit aqua, vos autem baptizabimini Spiritu ſancto non poſt multos hos dies. Et hoc loco idem traditur, Ipſe eſt, qui baptizat in Spiritu ſancto.

¶ Ad hæc nunquam legitur Chriſtum baptizaſſe in aqua, ſed ſolum in Spũ ſancto. Iſti hæretici, quia hæreſis negans operum neceſsitatẽ repoſita eſt alta mẽte apud illos, etiam baptiſmũ aquæ tanquam opus quoddam reſpuere nituntur.

¶ Cæterum Chriſtus eſt baptiſmi inſtitutor Ioan.3. Et Apoſtoli Domini in aqua baptizabant, Et Paulus ab Anania fuit in aqua baptizatus. Et Petrus Cornelium in aqua baptizauit, vt Philippus eunuchum, & Apoſtolis, Matt. vltimo.

hunc aquæ baptiſmum præcepit exercendum. Et fundamentum hæreticorum eſt hæreticum, opera non eſſe neceſſaria. Ad ea vero, quæ proferunt, nos concedimus Chriſti baptiſmum eſſe in aqua, & in Spiritu ſancto. Eſt enim Chriſti baptiſmus, baptiſmus Spiritus ſancti: quia per aquę ablutionem, ſub certa verborum forma mens regeneratur, & renouatur. Neque Chriſtus aboleuit baptiſmũ aquæ Act. 1. ſed docet Apoſtolos baptizãdos per miſſionem Spiritus ſancti ſub linguis igneis. Et hic baptiſmus erat ad nouum Apoſtolicæ gratiæ augmentum, & ſtabilimentum. Quod verò ait, Ipſe vos baptizabit Spiritu ſancto, & igne, ſunt qui exponant, ideò Chriſtum nos baptizare Spiritu ſancto, & igne, Spiritu ſancto, videlicet, quia relaxat peccata per baptiſmum, & igne quia feruidos, & conſtantes facit ex eadem Dei charitate, & ad hunc ſenſum Rupertus, & alij.

Actor. 8. Actor. 9. Actor. 9.

¶ Sunt qui ad igneam illam miſsionem ſancti Spiritus in die Pentecoſtes referant, quod ait, igne baptizabit. Sunt denique, qui ad tribulationes ſanctorum referunt. Etenim qui piè volunt viuere in Chriſto tribulationem patientur, & quia per tribulationem mundantur iuſti à peccatis ſuis: quia ſicut aurum in ignis fornace, ita probabit electos Dñs: ideoque hunc vocitant ignis baptiſmum.

¶ At verò dixerim illud, quod in actibus Apoſtolorum ſcribitur, capit. 1. de ignea illa miſsione eſſe intelligendum textum, nos docere, Vos autem baptizabimini Spiritu ſancto, & igne non poſt multos hos dies. Verum locus Matthæi, & Lucæ, Ipſe baptizabit in Spiritu ſancto, & igne, forſan alium habet ſenſum. Verba enim duo inſinuant ſacramenta, & baptiſmi & pœnitentiæ. Baptiſmi quidem in verbis illis, Baptizabit in Spiritu ſancto, pœnitentiæ vero, in verbo, Igni, vel igne. Etenim tribulatio contritionis, & doloris, quem pœnitentia ſecum confert, ignis rectè myſticus eſt dicendus, quippe qui conſumit peccata. Quod ſi tribulatio exterior baptiſmus appellatur, multo vehementius tribulatio pœnitẽtiæ, quæ mentem mundat à culpis, æquo nomine baptiſmus eſt dicendus. Et in Concilio Trident. Seſſio. 14. cap. 2. merito traditur quod pœnitentia laborioſus quidam baptiſmus à ſanctis patribus dictus fuerit.

Exponitur locus Matthæi, & Lucę de igneo baptiſmo.

¶ Igitur cùm pœnitentia ſit quidam laborioſus baptiſmus, verba Ioannis, baptizabit Spiritu ſancto, & igni, de vtroque baptiſmo, & aquæ, qui citra laborem donat peccata, & de baptiſmo pœnitentiæ, qui cum labore pœnitentis relaxat peccata, ſunt intelligenda. *Hic eſt qui baptizat.* Hoc eſt ipſe eſt autor & inſtitutor ſacramenti baptiſmi: ſiquidem ipſe eſt Deus & homo, ideò potens eſt inſtituere ſacramentum baptiſmi. Et quemadmodum dixit ſpiritus Dei, Hic eſt, qui baptizat, ita dicere potuiſſet, Ipſe eſt, qui cõfirmat, Ipſe eſt qui ordinat, Ipſe eſt qui inſtituit Euchariſtiam, &c. Siquidem omnium ſacramentorum autoritas penes Chriſtum eſt, quippe qui ſolus poteſt ea inſtituere, & non eſt Eccleſia, quæ gratiam non poteſt infundere, vt decernitur à Concilio Tridet. Seſsio. 7. can. 1. Non autem dixit Ioannes aliud præterquam, Hic eſt, qui baptizat: ſiquidem baptiſmus eſt ianua ſacramentorum, ideo ſat fuit dixiſſe hoc, vt cætera intelligantur. Lege diſputata à nobis in. 4. Sentent. de ſacra. in genere. Dicet aliquis, Cur ergo Ioannes appellatur Baptiſta, & Chriſtus non appellatur hoc cognomine, ſi Chriſtus eſt qui baptizat, & nõ Ioannes. Reſpõdeo, Ioãnem appellatum hoc cognomento, quod ipſe primus hoc baptizãdi exercuit munus: verũ quia ſolũ in aqua baptizabat, erat ſane baptizans, at nõ ipſe qui baptizat, vt creatura dicitur bona, at non ipſum bonũ. Quia eſſe ipſum bonũ ſignificat eſſe ipſam cauſam, vnde bonũ. Ad eandem rationẽ Chriſtus eſt ipſe qui baptizat, quia ab ipſo fluxit baptiſmi ſanctificatio, non à Ioanne.

Duplex baptiſmus ſine labore alius, alius laborioſus

¶ Scito demum ex hoc loco colligi, quod dogma ſcholaſticorũ Theologorum aſſeuerat in Chriſto eſſe poteſtatẽ excellẽtiæ circa ſacramenta: ſiquidem poteſtas hæc eſt, quia Chriſtus inſtituit ſacramenta. At dudũ dicebamus hoc ſibi velle verbũ hoc Spiritus ſancti, Ipſe eſt, aut, Hic eſt, qui baptizat. Ipſe, ſcilicet, eſt autor ſanctificationis baptiſmi. Alia etiam docent pertinere ad poteſtatem excellentiæ, videlicet, quod poteſt Chriſtus ſine ſacramentali adminiſtratione effectum conferre ſacramenti: item quod ſanguis eius promeruit effectum ſacramẽtorum: deni-

In Chriſto poteſtas excellẽtiæ & vnde colligitur.

denique quod in nomine eius collatum fuit aliquando sacramentum: de quibus nihil differemus in præsentia.

¶ Censet Nicolaus hoc fuisse Augustini placitum, Ioannem dixisse, Ego nesciebam eũ, id est, quod hanc potestatẽ excellentiæ habuisset Christus latuisse Ioannẽ.

¶ At Augustinus solum expressit Ioannem nescire si potestatem sanctificãdi ex baptismo esset alijs Christus collaturus, an sibi soli retenturus: vt supra egimus.

¶ *Et testimoniũ perhibui, quia hic est filius Dei,* pro quo Græce habetur, ille filius Dei. Multa testimonia hactenus sunt denarrata, quæ Ioan. testatus est de Christo, Quia dixit, Hic erat quem dixi, qui post me venturus est, &c. Et rursum, Ecce agnus Dei. Et præter hæc, quod viderit spiritum descendentem, &c. Nunc verò nouum adiecit testimonium, quod nusquam alibi testatum fuisse à Ioan. legimus, verum multa fuere dicta, & gesta, quæ libro nõ sunt comprehensa. Hunc autem locum vulgati interpretes, Domini diuinitatem declarare affirmant. Quod, scilicet, Ioannes testetur Christum esse filium Dei naturalẽ, & non adoptiuum. Vnde Augustinus, Oportebat enim eum baptizare, qui est filius Dei vnicus, non adoptatus. Adoptati filij ministri sunt, vnicus autem habet potestatem, adoptati ministerium. Cæterum mihi non videtur inepta Caietan. expositio, vt intelligamus Ioannem per hæc verba testatum fuisse Christum esse verũ Messiam. Enim verò Iudæi credebãt venturum Messiam, futurũ filium Dei, hoc est, Deo futurum quam gratissimum, & gratiorem cunctis prophetis. Nam Iudæi vulgò nihil de mysterio sanctæ Triadis intelligebant, vt crederent Messiam esse filium Dei connaturalem. Etenim Nathanael itidem confessus est, Tu es filius Dei volens hoc idem profiteri Christum esse Messiam illum venturum. Et Cayphas interrogat Dominum, Tu es Christus filius Dei benedicti?

Christus habet potestatẽ baptismi, sancti alij ministerium.

¶ Cæterum arbitror Ioannem per verba cõmemorata idem voluisse pãdere, quod paterna de Christo coram Ioanne expresserat vox. Hic est filius meus dilectus, &c. Hæc autem verba diuinitatem Iesu Christi, & consubstantialitatem cum patre exprimebant. Hoc igitur idem, quod audierat ex voce Dei, ipse voce sua confirmaui dicens, Hic est filius Dei.

Caietan' nõ probatur.

¶ Quamuis enim populus Iudaicus rudis erat in Trinitatis mysterio, & non intellexit fortè ex verbis Ioannis, quod Ioan. volebat intelligendum, verum Ioannis intentio hæc prædicta erat.

¶ Et aliud est de Nathanaelis, quam de Ioannis testimonio: quia Nathanael verè nõ intellexit per verba eadem, Tu es filius Dei, quod Ioannes, quippe solum intellexit, Tu es Messias, vel sanctorum excellentissimus. Vnde subiecit, Tu es rex Israel: siquidem sperabant Messiam esse regem Israel. Vnde ex adiectis verbis, tollitur ambiguitas. Et vt collegit Theophilactus, si intellexisset per verba præfata Christum esse filium naturalem Dei, non dixisset, Tu es rex Israel, sed, Tu es rex vniuersi. Ioannes verò non adiecit, Tu es rex Israel: tametsi Cyrillus etiam sentiat Nathanaelem cognouisse Christi diuinitatem. Cayphas itidem non aliud intellexit, quam quod confessus est Nathanael. Nisi quod Cayphas non confitetur, sed subdole sciscitabatur, vt ex confessione reatum colligeret, si potuisset. Et demum quia legitur hic filius Dei cum articulo de filio naturali fit sermo, Cyrillo autore. ¶ Demum, vt has expediamus duas enarrationes, aduertes Deum multifariam manifestari hominibus, aut per vestigium & imaginẽ. Vnde Paulus hanc manifestationem nunquam non docet, dicens, Inuisibilia Dei, per ea, quæ facta sunt intellecta conspiciuntur, & rursum, Videmus nunc per speculum in ænigmate: & hæc manifestatio est generalis, & naturalis. ¶ Aut secundo manifestatur per similitudinem nouæ formatam à Deo: & hæc manifestatio est specialis, & super naturalis cum sequentibus, vt spiritus manifestatur Ioann. sub columbæ specie, & pater per sonantẽ cœlitus formatã vocem: Aut manifestatur per reuelationem interiorẽ, vt prophetis, & Ioãni, vnde ait, qui misit me baptizare in aqua ille mihi dixit, &c. ¶ Aut quarto in gratiæ alicuius operatione, vt manifestetur Deus per miracula, vt Magis in stella. Aut deniq; manifestauit se Deus in carne assũpta, vnde Paulus ad Timot. 1. c. 3. Et manifestè magnum est pietatis sacramentum, quod manifestatum est in carne, &c. Et hæc manifestatio est maxima omnium.

Lib. 2. cap. 4.

5. Modis se manifestat Deus.

Ad Rom. 1. 1 ad Cor. 13.

ENARRATIO LIII. in caput primum.

¶ *Altera die iterum stabat Ioannes, & ex discipulis eius duo: & respiciens Iesum ambulantem dicit, Ecce agnus Dei, & audierunt eum duo discipuli loquentem. &c.*

9. Sectio. HÆC nona sectio huius Euangelij est: vbi ostenditur Ioānē profecisse discipulis suis ex testimonijs, quę de Christo protulerat. Quippe quidam ex discipulis eius Christum sunt secuti, qui alios adduxerunt in Christi notitiam. Nam Andreas adduxit Petrum fratrem suum, & Philippus Nathanaelem: vnde quinque discipuli tum agnouerunt Dominum. ¶ Legimus porro apud Lucam cap.7. Et Matth.11. Pharisæos, & legis peritos obstitisse Ioannis doctrinæ, & baptismo: vnde Ioannem non sunt veriti dæmonio agi affirmare. Quocirca credibile admodum est, quia ex Pharisæis & iurisperitis populus ille pēdebat (quia illi religione Iudaica, isti verò doctrina Mosaica pollebant) eundem detrimenti nō modicum id tēporis ab illis sustinuisse, ne fortuidè susciperēt testimonia Ioānis de Christo. Quoniā Pharisęorū simulata nequitia & iurisperitorū sinistra doctrina illos auertebant, ne suspicerent & obseruarent maxima obseruatione Ioann. doctrinam. Id quod secum pendens Ioannes ad discipulos suos, vt ad capaciores se conuertit, modo, vt illos admoneret de Christi excellentia: quos credebat non esse violandos à fastuosis Pharisæis.

Pharisęi & iurisperiti obstiterunt doctrinæ Ioannis.

¶ Quamobrem quod publicitus euulgarat de Christo corā omnibus Israelitis ad se conuenientibus, nunc clanculum ad discipulos suos quosdam euulgat.

¶ Et non fugit fidem meā hos discipulos idem iam audiuisse à Ioanne quod modo: verum vt obstrueret ora iniquorū Pharisæorum insultantiū Ioanni, & quod ipsi euertere auidè conabantur, Ioānes sedulo semper cōstitueret: ideò discipulis duob⁹ manifestat, ꝙ supra manifestarat dicens: Ecce agnus Dei. Non adiecit, Qui tollit peccata mundi: quia iam ipsi hoc acceperant à Ioanne ex superiori testimonio, sed solum exordium prioris testimonij comminiscitur, vt discipuli reuocent quod sequebatur in memoriā. Quod vero ait, Altera die, similiter leges, vt supra. Hoc est postridie, idest, proximo die post relatū supra testimoniū. Tunc stabat Ioānes, & eius discipuli dūo. Et respiciēs Iesum ambulantem: Grecè, Intuitus Iesum, hoc est, fixis, & attētissimis oculis videns Iesum. Intueri enim plus significat, quā respicere. Vtiq; dignus est Christus, qui hac ratione intueretur à Ioāne, siquidē attentissime erat intuendus is qui erat salutis autor omnium hominū. A nobis etiam attētissimè oculis fidei est intuendus, quando nō datur oculis carnalibus illū intueri, siquidem ipse est iudex & Saluator noster. Sūt qui suspicentur esse mysteriū in statione Ioānis, & ambulatione Christi. Quia ille scribitur stans cū discipulis suis, Christus verò ambulās: lex nāq; vetus in Ioāne adumbratur, & lex noua in Christo denotatur. Stat ergo Ioannes, & ambulat Christus: quia lex illa coruscante gratia noui testamenti per Christum, stetit & finem accepit. Audientes autē discipuli illi Ioannem loquentem, hoc est testantem Christum esse agnum, continuo illi crediderūt docenti Christum esse verum Messiam, & secuti sunt Iesum. Ioānes enim nō sibi mittebat discipulos, sed, vt illos Christo amandasset docebat. Non tamen id temporis cōtinuo reliquerunt Ioānē, etiamsi secuti sunt Christū tunc: vnde etiā vsq; ad Ioā. necē discipuli Ioā. nūcupātur Mar.6. Quo audito venerūt discipuli eius, & tulerunt corpus eius, &c. Itaq; Ioan. discipuli isti, vel alij etiā, venerunt ad Christū tunc & illū cognouerūt esse Messiā, nihilominus nō illi indiuiduos socios se præbuerūt tunc, vt Aug. lib.2. de cōsensu Euāg. c.17. Nisi quia intelligendū est, nō sic eos vidisse tunc Dñm iuxta Iordanē, vt ei iam inseparabiliter cohærerent, sed tantū cognouisse, quia esset, eūq; miratos ad propria remeasse. Et sibi obijcit, quia Ioann. 2. facto miraculose ex aqua vino ait Ioānes, Et crediderunt in eum discipuli eius, & respondet, appellatos discipulos, quia futuri erant discipuli.

Christus est ab omnibus valde intuendus.

¶ Secuti autē sunt Christum post eū ambulantes, vt postquā vidissent eū introeuntem habitaculum suum, illò se conferrent, & peterent instrui ab eo. Verebantur enim Domini personam, & ideò non audebant se illi in itinere socios præbere:

re: quare sequuntur terga Christi, faciem illius, & societatem formidantes.

¶ Aduerte autem hos duos discipulos primos fuisse secutos Dominum. Quamuis enim Ioannes multa frequentasset testimonia, & dixisset illum esse agnum, vt modo, & esse eum, qui baptizabat in Spiritu sancto, non legimus quempiam secutum esse Dominum, donec modo ex hoc sexto testimonio, non omnes sed duo discipuli Ioannis persuasi sunt, vt terga Domini sequerentur. Discipuli sanè Ioannis sunt primi, qui Christi sequelam inchoant. Enimuerò isti erant capaciores, quam alij. Quippe priores dilexerũt Dominum, & doctrinæ Christi fuerunt primi cultores. Et sicut guttæ aquæ stillantes super lapidem non continuo excauant lapidem, priores enim guttæ emolliunt lapidem & postrema excauat: adhunc modũ Ioannis testimonia erant sicut stillicidia stillantia super corda Iudaica. Priora igitur testimonia mollefaciebant, & præparabant mentes discipulorum Ioannis: at hoc sextũ, Ecce agnus Dei, excauauit, tandem, quia duobus persuasit, vt Dominum sequerentur, vt ab eo instituerentur. Qui autem fuerint isti duo discipuli Chrysostomus hæsitat, & non definit. Etenim de Andrea nulla est disceptatio, quia Euãgelista illum commemorat: Andreæ autem socius ignoratur. Sunt qui dicant fuisse Ioannem Euangelistam, ideoque se non expressisse. Alij vero, vt Alcuinus indicante Cathena S. Thom. Philippum esse existimant. Vnde si istud veritate constat verbum, antequam vocaretur à Domino Philippus, secutus fuerat Dominum ex Ioannis autoritate. Nam Andreas etiam postquam Dominum fuerat secutus, vocatus est ad apostolatũ. Dominus autem non ignarus sequelæ huiusmodi, conuertit vultum suum ad sequaces discipulos hos duos, vt illorum auferret pudorem, & timorem interrogãdi depelleret. Dominus enim docet, Qui quærit inuenit, & pulsanti aperietur. Isti duo iam quærebant Dominum: nam illum sequebantur, idcircò Dominũ inuenerunt propitium & misericordem, quia conuertit se ad eos. Et impleuit quod scriptum est, ostende nobis faciem tuã, & salui erimus. Conuersus igitur ad eos, illuminauit vultum suum super eos, & dixit, Quid quæritis? Illi autem non dicunt quod verè dicere potuissent, Te quærimus, non enim hac ratione alloqui ausi sunt, sed, Rabbi, quod interpretatur, Magister, vbi habitas? Iste enim sermo humilior est, quam si dixissent, Te quærimus. Quæret aliquis, Vnde vocant magistrum Dominum, qui id temporis nihil docuerat? Caietanus existimat Dominum docuisse tum, quia non temerè vocatur magister: quãuis secreto. Obstat tamen illi locus ille, Ego palam locutus sum, & in occulto locutus sum nihil: respõderi potest, nõ docet in occulto, qui quod clam docet, mox palam est docturus.

Discipuli Ioãnis sunt primi qui sequũtur Dñm.

Matth. 7.

Psalm. 79.

Psalm. 66.

¶ Forsan aptius dicemus hos Ioann. discipulos vocasse Dominum magistrũ, quia consentaneum erat eum vocare magistrũ cuius doctrina imbui desiderabant.

¶ Significat autem vox, Rabbi, magistrum, aut magister mi, & quia Ioannes Græcè scripsit, ideò Hebraicum hoc nomen interpretatur.

¶ Considera autem ex schola Ioannis, esse transitum ad scholam Christi, siquidem schola Ioannis, est schola pœnitentiæ, quandoquidem Ioannis mores, erant pœnitentis mores. Habitatio enim illi erat eremus, vestimentum asperitate horridum ex pillis camelorum, victus mel syluestre, & locustæ, sermo asper ille, Genimina viperarum, quis vobis demonstrauit fugere à ventura ira? &c. At schola Christi schola est gratiæ, quia lex per Mosem data est, gratia & veritas per Iesum Christum. Vnde sermo Domini plenus gratia & veritate erat, Lucæ. 4. Tollite, inquit, Matt. 11. Iugum meũ super vos, quia iugũ meum suaue est, & onus leue. Qui ergo desiderat ad Christi trãsire scholam, prius versetur oportet in schola Ioannis: ex pœnitẽtia enim peccatorũ trãsitur ad Dñi gratiam cõciliandam. Qui namq; impœnitentiam amat fieri nequit, vt gratiam diuinã conciliet. Hæretici igitur huius æui, qui pœnitentiam dissuadent, nolunt fieri discipuli Ioãnis, huius tanti magistri scholam horrent, quapropter etiam si gloriẽtur se esse in schola Iesu Christi, vana est gloriatio ipsorum: quippe sine pœnitẽtia peccatorum, Christus neminẽ admittit ad discipulatum suum.

Ex schola Ioannis trãsitur ad scholã Christi.

Tropologicus sensus.

Schola Ioannis schola pœnitẽtiæ schola Chri. schola gratiæ.

¶ Discipuli igitur Ioannis, quærunt, *Rabbi, vbi habitas?* Et Dominus dixit eis, *Venite, &*

te & videte, Græcè, *Rabbi vbi manes?* Siquidem Dominus ait, vulpes foueas habent, & aues cæli nidos, filius autem hominis non habet, vbi reclinet caput suũ, Luc. 9. Non ergo erat Dñ̃o habitaculũ proprium, vbi habitaret, sed diuersabatur, vel manebat apud alios in diuersorio, vel hospitio. *Venerunt, & viderunt vbi maneret, & apud eum manserunt die illo: hora autem erat, quasi decima. Erat autem Andreas frater Simonis Petri, vnus ex duobus, qui audierant à Ioanne, & secuti fuerant eum.* Non repellit Dominus quærentes se, sed illos ad se trahit, multo potentius, quam magnes trahit ad se ferrum. Nam magnes vi ferrum ad se cogit, at Dominus mira suauitate suos ad se trahit. Ideoque discipulis quærentibus, Magister vbi habitas? plura concedit, quam illi poscebant: quia ait, Venite & videte. Quasi dixisset, Ego vos ducam, & deducam in meam mansiunculam: Ego vobis illam indicabo. Non quidem tantam dignationem petebant discipuli isti quantam Dominus vltrò illis largitur. Namque discipulis istis sat fuisset, si Dominus dixisset, Mansionem meam inuenietis in tali, aut tali vico, prope forum, vel longe à templo, &c. Sed neque causatur Dominus horam esse tardam, quia sol iam decumbebat, hora enim decima Hebræis erat ab exortu solis, duabus ante solis occubitum horis. Non ergo Dominus ait, Crastino die huc accedetis, quia hora diei iam tarda est, imò illos introducit in domum suam, vt illos doceret salutis viam. Quapropter hinc doceantur prædicatores, vt nacta occasione docendi necessaria (itidem de operibus dicito necessarijs) illam non prætermittant, illam differendo, & procrastinando. Quia fronte capillata pingitur occasio calua: & sępe si opportunitas negligitur modo, vix aut nunquam restituitur.

Mysticus sensus opportunitas ad opa exequẽda bona nunquam negligenda.

¶ Si verò ad allegorias diuertere iuuat, scito mansiunculam hanc, vbi Dominus manet, & duxit Ioannis discipulos, illosque docuit viam salutis esse Christi Ecclesiã. Hæc namq; nõ manifestabitur cuiquam, nisi Christus sit illius ostensor, & index: nemo ad illam accedet, nisi Christus sit ductor. ¶ Est quidem Ecclesia manifesta, & est occulta: sacramenta enim & cæremoniæ, quibus exornatur, & constat, patent oculis. At horũ virtus latet infideles, & fidelibus sola fide patet. Fideles huius ecclesiæ membra, etiã quia homines sunt manifesti sunt cunctis: at verò quod illorũ vita in Christo sit abscõdita, ad Colo. 3. quodque thesaurus cœlestis sit intra eos, istud quidem occultũ est, Paulo docente, Habemus thesaurũ absconditum in vasis fictilibus. 2. Cor. 4. Et demũ, vt terra, quę cõdit thesaurũ, manifesta est sensibus: at thesaurus, quẽ in visceribus condit, est occultus: ità Ecclesia extra manifesta est: at verò quantũ condat thesaurũ vitę æternę, fide sola creditur. Quod intra eã sit salus, extra eam dãnatio fides sola docet, sensus nullus experitur. Et istud debuissent aduertere hæretici huius æui contendentes esse Ecclesiam prorsus inuisibilem: est nãque etiam visibilis. Quocirca rectè Dñs illam contulit thesauro abscõdito in agro, Matth. 13. At ager patet, thesaurus nõ patet: igitur Ecclesia ex parte patet, & ex parte nõ patet. Propter quã causam, quia occultum habet thesaurum hæc Christi domus, necesse est, vt Christũ petat, qui volet hanc domũ scire, & intra eam Christum inuenire: & ipse deducet benigne ad hanc domum, vt discipulos hos duos in suam mansiunculam introduxit.

Alius mysticus sensus.

Ecclesia non est prorsus inuisibilis.

Ad ecclesiam nemo accedit nisi ducẽte Christo, si verè accedit.

¶ Quod si libet etiam hanc, cuius Euangelium meminit, decimam horam, ad mysticos deducere sensus, aduertes dieni mysticum cõprehẽdere duodecim horas mysticas: vt dies artificialis duodecim continet solaris motus horas. Est autẽ dies mysticus iste à creatione mundi cõputandus vsque ad diem iudicij. Huius prima hora est, si ludere iuuat in mysticis sensibus, hominis creatio. Secunda hora fuit, illuminatio benedictionis Noe, abstersa caligne peccati per diluuium. Tertia sanctificatio Abrahæ per circuncisionis sacramentum. Quarta sanctificatio Moysi, ad liberandum populum Israeliticum, de Tyrannide Ægyptiaca. Quinta legis Mosaicæ latio ad peccati ostensionem. Sexta fuit defensio populi Dei ab ingruentibus hostibus, per creatos à Deo iudices. Septima, regia gubernatio, qua populus ille fuit gubernatus à Dauide, & alijs successoribus regis Dauid. Octaua fuit repromissio facta per Dei vates de Christo vẽturo. Nona, liberatio populi Dei de infausta illa Babylonica captiuitate autore Zorobabele. Decima re-

Alius mysticus sensus.

Duodecim horę mysticę

nia redemptio per Christum exhibita & ideo ait modo Euangelista, erat quasi hora decima. Quia tum nondum Christus redemerat orbem, mox tamen redempturus: ideo ait, quasi hora decima, quia nondum completum erat redemptionis tempus, sed propè erat vt impleretur. Vndecima est, remuneratio animarum sanctarum, qua potiuntur modo cum Christo. Duodecima erit, corporũ sanctorum beatitudo in fine seculorum. Ad decimam igitur horam redemptionis nostræ summum beneficium nobis impensum est. Ad hanc rationem mysticatur Albertus Magnus elucidans hunc locum Ioannis: quæ si tibi grata sunt, fruitor illis, quia non sunt indigna scitu.

Hora mystica decima redẽptionis humanæ summum beneficiũ nobis impensum est.

¶ *Erat autem Andreas frater Simonis Petri vnus ex duobus, qui audierant, à Ioanne, & secuti fuerant eum. Inuenit hic primum fratrem suum Simonem, & dicit ei, Inuenimus Messiã, quod est interpretatum Christus: Et adduxit eũ ad Iesum.* Andreas frater Simonis, quæ cõ ceperat à Dño salubria documenta conatur cõtinuo in fratrem instillare. Quoniã, qui lucratur fratrẽ suum, inclytum opus operatur corã Domino. Et miratu dignũ quod citra miraculorum ostẽsionem, tam cito crediderit Petrus Andreæ inuentum esse iam Messiam.

¶ Et quidẽ, si dixerit aliquis ex Eccl. 19. cito credentẽ leuẽ esse corde, nõ congruet verbum hoc Petro: siquidem is censetur cito credere, qui nulla motus sufficiẽti ad credendum ratione, vel autoritate credit, & hoc leuitati dandum est. Vnde Ioan. 4. Samaritanam cito credentem Christo, nemo dixerit leuem: enimuerò autoritatem Christi sibi colloquentis tantũfecit, quãti illi fidẽ exhibuit. Petrus quoq;, quia Andream nouerat collocutũ fuisse cũ Christo, & ea, quæ à Christo acceperat, illa eadem sibi esse relata, ideò nullius leuitatis fuit credere. Quid quod Ioãnis erant præmuniti testimonijs Iesum esse Christum. Andreas igitur inquit Simoni, Inuenim⁹ Messiã. Et significat verbũ, Inuenimus, anxietatẽ, quã Andreas & alij, gerebãt inuestigandi Messiæ aduentum. Et ideò certi facti iam adesse hilaresque ex certitudine redditi in persona sua & aliorum ait Andreas, Inuenimus Messiã. Quamuis Chryso. Et suus rapsodus Theophilactus, verisimile cẽsent, nõ credidisse statim Petrum Andreæ: siquidẽ non dicit Euangelista in Christũ Petrũ credidisse Andrea dicente, Inuenimus Messiã, sed solum, q̃ adduxit eum ad Iesum. Et enim cũ vidisset Andreas se benignissimè fuisse exceptũ à Iesu cõfisus de tanta dñi benignitate: & fratrẽ quoq; suum Petrũ secũ adduxit, vt cognosceret Iesum.

Quis cito credens leuis est corde.

¶ Verum quia Dñs Petrum cõmendauit ex nomine, Simon, Tu inquit es Simõ, & Simon significat Hebræis, quod nobis audiẽs, vel obediens, non est improbabile, iam tũ Petrũ, antequam ad Dñm accederet credidisse Andreæ docenti Iesum esse Messiã. Vocem autem, Messiam Hebræam, Ioãnes scribens Græcè est interpretatus significare Christum. Vox autem hæc est Hebraica, vel Chaldaica: nisi quod Hebræa vox est, Meschia, Chaldaica verò, Meschiah. Ioannes verò, non Messia, vt Hebræa sonat vox, sed Messias scripsit Græcanico more addens, s, significat autẽ Latinè vnctus. Et quia multi apud Hebræos vngebantur, verbi causa reges, & sacerdotes, & prophetæ, vt denotaret Euangelista, Christum non esse huiuscemodi, sed esse vnctum excellentiorẽ cunctis, quẽ expectabant Iudæi, ideò adiecit articulũ, Messiam illum. *Et adduxit eum ad Iesum.* Hinc profluxit in Ecclesiam Dei cõsuetudo, vt ad sacramentum baptismi, quando deferuntur baptizandi, quia tunc primo adducuntur homines ad Iesum adducantur per patrinos, quos vocant anadochos Græci: item quando adducuntur ad sacramentum confirmationis.

Vox Messias Hebraica, & Chaldaica.

Patrini ex Euangelio.

¶ Intuitus autem eum Iesus, dixit, Tu es Simon filius Ioãnã: tu vocaberis Cephas, quod interpretatur Petrus. Cum adduxisset Andreas Petrum, & constituisset eundem in Domini conspectu, intuitus est Dominus Petrum, quem ab æterno intuitus fuerat diuinitatis suæ scientia, & illũ prædestinarat, vt esset Ecclesiæ Christianæ, quem Christus erat fundaturus, solidum fundamentum. Quamobrem, & nomen illi nouum indidit, dicens, Tu vocaberis Cephas. Primo quidem nomen vetus commemorauit, scilicet, dicens, Tu es Simon, & dein nouo illum illustrat cognomine. Et quidem, si Dominus non esset omnisciens, diceret aliquis Christũ cognouisse nomen, & patrẽ Simonis ex relatione Andreæ, & Christi

iussu adductum Petrum ad Iesum. Cæterum, quia Christus ex diuinitate sua omnia ab æterno nouit, ideò non eguit infor mari de nomine Petri, aut de nomine patris eius: sed ab æterno illa præcognoscens, dixit, Tu es Simon de nomine autem patris Petri, non est conuentum apud omnes scriptores. Siquidem quibusdam corruptè legi apud Ioann. cap. 21. Filius Ioannis placet: quia nomen patris Petri, non erat Ioannes: sed Iona, hoc est, columba. Et probant ex verbo illo Domini apud Matthæum. 16. vbi Petrus vocatur Bariona, & non Ioanna: & hoc amat placitum Caietanus.

Etymologia nominis Ioānis. ¶ Cæterum alijs arrisit Petri patrem dictum Iochanna, Chaldaicè verò Ioanna: itidem ex pũcta aspiratione, & addito, s, factum est Græcis nomen Ioãnes. Quod nomen contrahentes dixerunt Ionas, vel Iona. Significat autem Iochanna, vel Ioanna gratiosum, vt supra commemorabam, à verbo, Hanam, quod misereri, vel gratiosum esse significat, inde Ioannes misericors, vel gratiosus. Vnde facile respondetur argumento desumpto, ex Matthæo, vbi scribitur, Bariona, quod ibi Iona, est idem quod Ioanna: nisi quod est nomen contractum ex Ioãna. Aut, quod Gloss. Ordinar. tradit, vtraque appellatione indifferenter appellabatur pater Petri, ideoque iam appellatur Petrus filius Ioanna, iam vero filius Iona, id quod familiare est multis in scriptura contentis personis.

¶ Dominus autem non simpliciter vocauit Simonem, filium Iona, sed cum emphasi, Tu es Simon filius ille Ioannis. Enimuero, quia Dominus erat erecturus Petrum supra Ecclesiam suam, & supra illius fidem eandem erat collocaturus Ecclesiam, propterea, vt hanc excellentiam denotaret venturam in Petro, illum vocat cum emphasi. Quasi dixisset, Tu es Simon mihi obediens, & audiens mea verba, filius ille Iona, quem non ex tuis, vel ex patris, vel auorum meritis, sed ex mea gratia feci te solidum fundamentum Ecclesiæ meæ.

¶ Quod verò subdit, Tu vocaberis Cephas, Ioannes exposuit, hoc est, Petrus. 3. Hebræas voces Ioan. exposuit. Tria hactenus exposuit Ioannes Hebræa verba, & Rabbi, & Messias, & modo Cephas. Hæc autem vox, vt autor est Hieronymus lib. de nominibus Hebraicis, Syra est vox, & non Hebræa, vel magis Chaldæa, quam Hebræa: qualia sunt pleraque alia multa nomina inspersa in nouo testamẽto. Quippe Hebræi tẽpore Christi Chaldæa magis lingua vtebantur, qua Hebræa: quia ex Babylonica captiuitate linguam Chaldaicam didicerunt, & illam miscuerunt in multis cum vernacula lingua. Hebræa igitur vox, Ceph, petram significat. Ceph, Cepha Cephas, synonyma. Chaldæis verò Cepha est petra, cui Græcanico more adiecto, s, cõstituitur Cephas, quod Græca lingua interpretatur Petrus. Nam Atticis ὁ πετρος, idẽ est, ᾗ πετρα. Vnde Petrus Latinis non est idem quod Petreus, vel saxeus, sed petra, vel saxum. Non est autem mediocris cõtentio, si nũc imposuit Dñs Petro, hoc nomen, Petrus, vel petra, an post modũ cum discessit a regione Iordanis, & cõcessit Galilæã. Quia Marc. 3. traditur, quod imposuit nomen Simoni, Petrus. Enimuerò, inquit, Marcus, Tunc imposuit Simoni nomen Petrus: vt etiam filijs Zebedæi imposuit nomen Boanerges. &c. At verò Ioãnes hoc loco videtur restari Simoni esse nomen impositum, Petrus. Ait enim, Tu vocaberis, Cephas, quod interpretatur Petrus. Sunt ergo qui inficiantur, vt Nicolaus, & alij, hoc loco esse impositum nomen Simoni, Petrus, sed solum promissum, vnde interlin. Non dum ponit nomẽ sed præsignat. Quippe ait, Tu vocaberis Cephas, id quod futuri est, nominis promissio, & non præsentis impositio. In hanc sententiam, iuit Caietanus. Ioan. 1. est impositũ Simoni nomen Petrus.

¶ Porro D. August. locis multis diuersum sectatur placitum. Etenim lib. 2. de consensu Euangelista. cap. 17. & 53. & lib. 4. cap. 3. omnino asseuerat hoc loco esse Simoni impositum nomen Petrus. Et quod Marcus tradit, Et imposuit illi nomẽ Petrus, habendum esse docet per recapitulationem: non quod tunc illi imposuisset nomen Christus, quando ascendit montem, & accersiuit duodecim discipulos: sed refert Marcus impositum fuisse nomen Simoni, Petrus, quia Ioan. 1. fuit illi impositum. Recapitulatio in Marcũ

¶ Verum quod dicitur apud Ioãnem, Tu vocaberis Cephas, intelligitur, iam post hac vocaberis Cephas. Alcuinus autẽ existimat, tũc Simoni impositũ nomen quãdo dictũ est ei Matth. 16. Tu es Petrus, & super

ſuper hanc petrā ędificabo eccleſiam meā, at reclamante Auguſtino, vt prædiximus. Et quidem ex hoc loco Matthæi, non videtur fuiſſe impoſitum nomē Simoni Petrus, ſiquidem apertior eſt locus Marci, 3. vt indicatum eſt.

Petri nomina ad myſticos ſenſus tra ducta.

❡ Petrus igitur Simon appellatus, vt illius humilitas & obedientia ſignetur, quī fratri minori paruit docēti Chriſtum, rurſum filius Iona, hoc eſt columbæ, quia ſpiritus ſancti filius, propter excellentiam ſanctificationis, quam ex ſpiritu ſancto adeptus eſt, & filius Ioanna, hoc eſt filius gratioſi & miſericordis: quidem ſatis gratioſus, & miſericors fuit illi Chriſtus, qui illum fecit apoſtolorum verticem. Item vocatur petra, vel ſaxum, quia ſoliditas ſedis Petri, eſt ſoliditas chriſtianæ eccleſię. Neque tamen, quia nouo nomine fuit donatus, ideo vetus depoſuit, ſiquidē Iuan. 13. vtroque nomine nominatur. Venit, inquit, ad Simonem Petrum: vt etiam Iacob, cui indidit poſt luctam angelus nomen Iſrael, qui alioqui poſtea etiam vocatus Iacob. Gene. 32. Quòd verò ibi traditur, Nequaquam Iacob appellabitur nomen tuum, ſed Iſrael, intelliges, Nequaquam ſolum erit nomen tuum Iacob, vt prius erat. Huiuſmodi autem nominis impoſitio nouā, ſemper inſinuat, aliquid præclarum in eo cui imponitur, vt diſcurſus ſcripturæ docet de Abraham, Iacob, Iſmaele, &c. Supereſt dubitatio ex Matth. 4. vbi dominus vocauit ad mare Galilææ Petrum & Andream: hoc vero loco iuxta Iordanem in Iudæa non in Galilæa Petri & Andreæ deſcribitur vocatio. Porrò hæc dubitatio deciſa eſt iam ſupra ab Auguſtino lib. de conſenſu euāgeliſtarum. 2. cap. 17. Petrus namque & Andreas modo nū vocati ſunt ad apoſtolatum: ſed ad Chriſti familiaritatem & notitia. Iuxta mare vero Galilææ ſunt vocati vt noti iam & Chriſti familiares ad apoſtolatum.

Noua impoſitio nominis aliquid præclarum denotat, in eo cui imponitur.

Petrus & Andreas quando vocati ad apoſtolatum, & erant Chriſto familiares.

❡ At vero obijciet quiſpiam Auguſtino, quia ſecundum eundem, Simoni hoc loco ſuit impoſitum nomen Petrus, ſeu petra, vt ſupra tradebamus: ſi autem nō erat apoſtolus, quomodo appellatur petra à domino? Verum appellabatur petra a domino, non propter id, quod erat, ſed propter id, quod proximè futurus erat. *In craſtinum voluit exire in Galilæam, & inuenit Philippum & dicit ei Ieſus, Sequere me. Erat autem Philippus à Bethſaida, ciuitate Andreæ & Petri. Inuenit Philippus Nathanael, & dicit ei, Quem ſcripſit Moſes in lege & prophetæ, inuenimus Ieſum filium Ioſeph à Nazareth.*

❡ Poſtquam dominus dixerat Petro, Tu vocaberis Cephas, & cætera, quæ denarrata ſunt, ſubdit euāgeliſta. In craſtinum voluit exire, hoc eſt poſtero die, vel poſtridie poſtquam Petrum nobilitauerat illuſtriſſimo cognomine. Itaque dies hic poſterus, quando dominus voluit exire in Galilæā, non ſucceſsit immediate ad dies ſuperiores, quos ſupra denarrauerat Euangeliſta, dicens. Altera die vidit Ioannes Ieſum, & rurſus, Altera die iterū ſtabat, ſed hoc elapſo die, quem dominus tranſegit cum Andrea, & alio diſcipulo innominato. Poſteà Andreas adduxit Petrū ad Ieſum: & euangeliſta nū exponit ſi eodem vel altero die impoſitum eſt illi nomen Petrus. Et poſtri die voluit dominus exire in Galilæā. Epiphanius autem lib. de hæreſibus putat eodem die, quo Andreas adduxit Petrum ad dominum, ipſo die item fuiſſe Simonem à domino vocatum Petrum, quo Andreas ſecutus eſt dominum. Tres igitur dies fuerunt ſibi immediatè ſuccedentes, dies legationis Hieroſolymitanę, dies demōſtrationis Chriſti primę, Ecce Agnus Dei, & dies ſecūdæ demonſtrationis, ſub quo die duo diſcipuli ſecuti ſunt Ieſum. Dies autē quo adduxit Andreas Petrum Euangeliſta nō explicat, ſi fuerit immediatus alijs tribus. Craſtinus autem hic dies fuit poſtridiè ad diem adductionis Petri, vt contextus euangelicus demōſtrat. Voluit igitur exire dominus in Galilæam ex Iudæa, vbi erat iuxta Iordanem, vbi Ioānes baptizabat. Ex Galilæa enim dominus venerat ad Iudæā, vt à Ioāne aqua Iordanis prolueretur. Et poſtquam annum egerat in Iudæa, & notitia Chriſti ex teſtimonijs Ioānis iam diffundi & clareſcere cæperat, vt Ioanni deferret honorem, & non videretur illum priuare ſuo egregio magiſterio: nam diſcipuli Ioānis Chriſtum cognoſcentes, ad Chriſtum ſe transferre iam curabant. Vt ergo contentiones omnes ſopirētur, in quas diſcipuli diuerſorum magiſtrorum ſunt procliues, deſerta Iudæa voluit exire in Galilæā, vbi miraculis claruit: dein vero à Galilæa cæpit cōmorari in Iudæa: at audita captiuitate Ioānis reuerſus eſt Galilæam, impleret Eſaiæ vaticinium, Eſaiæ. 9.

Tres dies immediate ſuccedentes.

Terra Zabulon, & terra Nephthalim, &c. Quod impletum fuisse à domino. Matth. testatur cap. 4. vbi & iste exitus secundus domini à Iudæa in Galilæam cõmemoratur. Cum autẽ, inquit, audisset Iesus, quod Ioannes traditus esset, secessit in Galilæã. Vnde quamuis Matthæus continuò à superata tentatione Sathanæ in deserto subdat dominũ secessisse in Galilæam: at verò quod continuo scribitur, & narratur, nõ continuo factum est. Siquidem post superatum in deserto Sathanam, de domino tulit multa testimonia Ioãnes, & illa solẽnis Hierosolymitarum legatio fuit facta, & Andreas, & Petrus dominũ cognouerunt, vt prædiximus.

Non statim post deuictũ à domino Sathanã, dominus discessit in Galilæam.

¶ Cum autem voluisset Christus venire in Galilæam, inuenit Philippum. Est verbũ, Inuenit, præsentis temporis, non præteriti: & ideo primam acuit. Putat Erasmus aptiorem fuisse lectionem reperit Philippum, vt significetur obuiũ habuisse dominum Philippum cum reditum pararet in Galilæam, vnde primo venerat.

¶ Et dixit ei Iesus, Sequere me. Et quanquam Ioannes non manifestet hoc loco, Philippum secutum fuisse dominum: quia non inquit, Et secutus est eum, at ex alijs euangelistis clarè constat: & etiam ex eo quod subditur Philippũ inuenisse Nathanael, & illi dixisse, inuenimus Messiam.

¶ Sunt qui existimant Philippum audiuisse à Baptista, Iesum esse Messiam, & ideo statim domino credidit, vt insinuat Chrysostomus. Et Alcuinus, vt supra indicabã, existimat Philippũ fuisse discipulum Ioãnis, alterum ex duobus discipulis Ioãnis, qui secuti sunt Christum: & ideo modo facile Christo iubẽti sequelam suam, obtemperat. ¶ Alijs placuit, quia conciuis erat Philippus Andreæ, & Petri, ideò ab istis institutum iam fuisse de fide Messiæ: & quod Iesus Nazarenus erat Messias ille, quia propter statim est secutus dominum.

¶ Porphyrius autẽ carpit apostolos, vt leues corde, quia continuò ad verbũ vnum Christi, illum sunt secuti. At verò nulla leuitas hæc fuit, quandoquidem autoritate legis, & prophetarũ, expectabant Messiam, & testimonium Ioan. Iesum Nazarenum certò didicerũt esse Messiam, quia iam tempus tunc erat aduentus Messiæ. Forsan autem aliquis & non inepte asseuerabit Philippum fuisse primum omniũ

Porphyrius refellitur.

catum ad apostolatũ: siquidem neque Andreæ, neque Petro hoc loco dixit Christus, quod Philippo dixit, Sequere me: sed post modum. Matth. 4. illos vocauit ad apostolatum, vt prædiximus. Quanquam apostolatus signa, & certissimos indices prius habuerunt Andreas & Petrus: illum enim dominus deduxit ad domum suæ mansionis, & hunc illustri insignuit titulo, futuri apostolatus certissimo symbolo.

Philippus prius omnium vocatus ad apostolatum.

¶ Erat autem Philippus conciuis Andreæ & Petri: quia omnes isti ciues erant Bethsaidæ: quę Hiero. autore, lib. de locis Hebra. est ciuitatula quædam in Galilæa: cui dominus minaciter exprobrãs inquit, Væ tibi Corozain, væ tibi Bethsaida, &c. Vnde esse ciuitatulam hanc admodum culpabilem haud dubium insinuatur.

Lucæ. 10. Matth. 11.

¶ Cæterum ex vili, & immunda ciuitatula dominus tres selegit apostolos, qui nouit ex malis facere bona, vt ex Pentapoli nefandissima, vnum selegit Lot iustum. Inter homines enim nequam, domino disponente, intermisti sunt viri iusti, Deo grati. Et vt Bethlehem minima, quoque erat ciuitas, quæ tamen longe illustrior est reddita ex domini natiuitate, quam sint omnes mundi ciuitates, ita quoque Bethsaidam nobilitat Petrus, totius ecclesiæ clarissimus princeps, necnõ frater eius Andreas, atque Philippus apostoli domini.

¶ Philippus autem inuenta pretiosissima margarita Christo, non fuit auarus tantæ margaritæ repertæ: sed illam cõmunicare satagit Nathanaeli: cui vt credibile est gratulabundus dixit, Gratulare mecum, vt cõgratuler tecum, quia diu expectatum Messiam illum, iam inuenimus Andreas, Petrus, & ego. Quem Moses, inquam, suo testimonio prædixit, & typis legalibus adumbrauit, quem prophetarum chorus perpetim canit venturum, iam habemus præsentem Iesum filium Ioseph à Nazareth.

¶ Fuit autem iste Nathanael, vnus ex præcipuis discipulis domini, non tamen in numerum apostolorum fuit ascitus, sed in numero septuaginta relatus, vt Petrus à Natalibus scribit in catalogo sancto. lib. 1. etsi quibusdã visum fuit vt Ruperto, & alijs fuisse eundem, quem scriptura vocat Bartholomæum. Quia scriptura enarrans nomina apostolorum, Mar. 3. & Matth. 10. post Philippũ, continuo meminit Bartholomæi. Hoc autem est friuolũ argumentũ, quia

Nathanael ex præcipuis discipulis domini vnus.

quia Ioan. 21. Nathanaelis fit mentio, & non poſt Philippum.

¶ At Philippus fuit à Bethſaida & Nathanael fuit ex Cana Galilææ. Ioan. 21. Vnde videtur, non eſſe fratres, quia veriſimile eſt quod ex eadem Bethſaida fuiſſet Nathanael ſi fratres fuiſſent, etiam ſi Nicolaus aſſerat fuiſſe fratres, vt Andreas & Petrus: at vnde hoc colligat, non deprompſit. Auguſtinus hunc Nathanaelem legis doctorẽ putat fuiſſe, itemq́ue Theophilactus: id quod ordinaria ſapit gloſſa. Colligũt, quia vt inſtructus ex lege dixit, A Nazareth poteſt aliquid boni eſſe? Siquidem Ioã. 7. Scrutare ſcripturas, ſcribitur, & vide, quia à Galilæa propheta non ſurgit. Et ibidem Nunquid à Galilæa venit Chriſtus? Nõne ſcriptura dicit, quia ex ſemine Dauid & ex Bethlehem caſtello, vbi erat Dauid?

¶ Sunt etiam qui Philippo eruditionem tribuant ſcripturarum, quia dixit, Quem ſcripſit Moſes in lege, & prophetæ, inuenimus Meſsiam. Verum hic locus non cõuincit illum fuiſſe eruditum, in Moſis lege, & lectione prophetarũ, ſiquidem vulgatum erat Iudæis, Moſem, & prophetas ſcripſiſſe venturum Chriſtum, vt liquet ex cõmemoratis. Ioan. 7.

¶ Vocatur tamen Chriſtus filius Ioſeph, quia putabatur illius filius. Lucæ. 3. Et lectio Latina anceps eſt ſi Ioſeph dicatur à Nazareth, an Chriſtus? At verò Græcanica nihil habet ambiguitatis: quia habet articulum illum filium Ioſeph, illum à Nazareth. Idcirco Eraſmus in ſua verſione vertit, Nazarenum.

Cur Chriſtus Nazarenus vocitetur.

¶ Chriſtus vero Nazarenus vocatur, quia nutritus in Nazareth, & ibidem cõceptus. Et quamuis eſt ortus in Bethlehem, oriundus tamen ex Nazareth.

¶ Item alia lectio vtrobiq; anceps, & Græcè & Latinè, videlicet de verbis Nathanaelis ſi pronunciatiuè, ſine aſſertiuè, an interrogatiuè ſint habenda, vt Auguſtinus annotauit. Et vtrumq́ue ipſe ſenſum admittit: niſi quod interrogatiuus videtur commodior, propter verba Philippi reſpondentis. Veni, & vide. *Vidit Ieſus Nathanael venientem ad ſe, & dicit de eo, Ecce verè Iſraelita, in quo dolus non eſt.* Scrutans corda & renes Chriſtus cõmendat mira laude Nathanaelem, illum dicens eſſe verum Iſraelitam, in quo dolus non eſt Mendaces enim ſumus filij hominum, & doloſi, ex corruptione noſtræ naturæ: at iſte Nathanael, & Dei dono, & ex ſua diligentia idolum, & mendacium à ſe abegerat: ideo verum Iſraelitã eum vocat dominus. Et quia Chriſtus veritas eſt, veri, & non doloſi illi ſunt grati: quo circa hoc ſermone dominus inſinuat Nathanaeli, gratum eſſe ipſi domino. Quod ſi obieceris, ex Pſal. 115. omnis homo mẽdax eſt: vnde igitur Nathanael, non eſt mendax? reſponſum eſt ablatum ex vitio noſtræ naturæ, mendaces ſumus, ex dono Dei veri.

¶ *Dixit ei Nathanael, Vnde me noſti? Reſpondit Ieſus, & dixit ei, Priuſquam te Philippus vocaret cum eſſes ſub ficu vidi te.* Occultum erat quod Nathanael erat ſub ficu, ideo dominus hoc reuelat occultum, vt ex manifeſtatione occulti deduceret Nathanaelẽ ad fidem Meſſiæ, quam audierat à Philippo. Et notante Theophilacto Philipp⁹ & Nathanael ambo ſoli erant ſub ficu, & iſtud illis ſolis & Deo patebat. Et tũ forte agebatur ille ſermo, Inuenimus Meſsiam, &c. Cum ergo ante quam Philippus adduxiſſet Nathanaelem ad dominum Chriſtus iam nouerat Nathanaelem eſſe ſub ficu: non poterat hoc ſcire Chriſtus ex relatione Philippi, vel alterius, quia nullus alius arbiter aderat, ſed ex ſuæ diuinitatis æterna cognitione. Vnde non ait, Noui te, ſed vidi te, quo ſignificaret ſe abſentium habere intuitiuã, & claram notitiam, id quod ſolius eſt diuinitatis, cui omnia ſunt nuda & aperta. Nathanael igitur inquit domino, Vnde me noſti? Ex quibus verbis ſe eſſe verè Iſraelitam oſtendit, ſiquidem verus Iſraelita, item verus Chriſti cultor veritatem virtutis amat, magis quam laudem ex virtute. Ideoq́ue interrogat, Vnde me noſti? Quaſi dixiſſet, Quid me laudas tibi ignotum? Quod ſi verus Iſraelita nõ eſſet, captus laudis gloria, non interrogaret laudis cauſam, ſed potius laudantem ex laude cõmendaret, Dominus igitur reſpondit ſibi eſſe notum Nathanaelem, & viſum ſub ficu. Legimus itẽ ex fici folijs conſutis perizomata ſibi feciſſe primos parentes, vt verenda tegerent, & ex ficu decerpſiſſe ficum Euã, vnde pernicies traducta eſt in poſteritatẽ, Rurſus legimus, Matth. 21. Synagogã ſub typo fici eſſe à Chriſto maledictam. Nunquam, inquit, ex te fructus naſcatur: nunc autem ſub ficu viſum eſſe Nathanaelem à domino. Ad hoc legimus terræ promiſſæ vber-

Verus Iſraelita virtutem quærit & nõ laudem ex virtute.

Gene 3.

Nume. 13. Deute. 8.

vbertatis indicem cum alijs terrę fructibus ficum esse. Vnde Nathanaelem esse à domino visum sub ficu, si ad mysticos referas sensus, esse denotabat eundem sub diuinæ misericordiæ protectione: & fructus beatitudinis esse tandē obtenturum.

¶Hæsitas forsan cum hic Nathanael præclara laude fuerit à Christo laudatus, cur non fuit vocatus ad apostolatum, vt fuerūt alij non tam à Christo laudati? Glossa ordinaria, ex Augusti. respondet, eò non electum in apostolum, quò ipse erat legis doctor, & dominus simplices elegit in apostolos: ne fides humanæ sapiētiæ attribueretur. Sed quid nōne Paulus, qui florebat super multos coetaneos suos, ad Galat. 1. fuit vocatus ad apostolatum, & factus doctor gentium in fide & veritate? neque Nicolai solutio, rem absoluit, ait enim quando Paulus vocatus fuit fuisse iam fidē fundatam.

1. Timo. 1.

Ego non video quomodo fides tū erat fundata cum esset sub suis exordijs. Et ideo certius est si dixerimus dominum esse ponderatorem spirituum, & ideo elegit in apostolos quos voluit: & non quia maioris erant meriti electi, quam Nathanael, siquidem omnes in Adam peccauerunt: & viciosam omnes gerimus naturā, nisi Deus illā ex gratia sua purificet. Quapropter nihil tam quietat mētem in quæstionibus istis, quam illud quod Marcus, cap. 3. scribit, Ascendens in montem vocauit ad se, quos voluit ipse. Non ergo Nathanael, quia callebat literas, ideò reiectus est ab apostolatu, siquidem illæ erant diuinæ legis literę non philosophicæ aut oratoriæ literæ. Cæterum non fuit ascitus ad honorē apostolatus, quia dominus voluit Nathanaelis ministeriū in discipulatu expediri, & non in apostolatu. Quid quod quidam putant, Nathanaelem fuisse Bartholomæum apostolum.

Apostoli non sunt electi in apostolatū ob illorum merita vel eruditionem.

¶Considera autem Dei sapientiam multiformē, in trahēdis ad se hominib⁹. Etenim testimonio Ioannis traxit ad se Andream & alium discipulum, cuius nomē suppressit Ioannes. Testimonio verò Andreæ traxit Petrum. At Philippum nō ex alterius testimonio, vt priores, legimus tractum in euangelio, sed Christi imperio mandātis, sequere me. Verum Philippi testimonio traxit ad se Nathanaelem.

Primordia christianæ religionis incruēta fuere, & sine miraculis.

¶Rursum mecum expende exordia hæc fuisse christianæ ecclesiæ. Et vide quā incruenta, quam spontanea, quam amicabilia, quam placida, quantaque pace, & amicitia fuerint religionis christianæ conciliata hæc primordia.

¶Aspice rursum Dei virtutem, quæ sine miraculis exterioribus, sed exterioribus testimonijs, & magisterio interno persuasit primis illis discipulis, vt Christo crediderint. *Respondit ei Nathanael, & ait, Rabbi tu es filius Dei, tu es rex Israel.* Dignum est quod libremus, vnde in hoc testimoniū de Christo magnificum eruperit Nathanael. Etenim si dixeris, quia audiuit Christum dicentem sibi, Quando eras sub ficu vidi te. Vtique cum esset literatus, & in lege Dei eruditus non hoc solum illi persuasit: siquidem. 4. Reg. 5. Legebat Eliseum vidisse Giezi accipientem prohibita munera ab Aman Syro. Vnde ait, Nōne cor meum in præsenti erat? Itaque sufficiebat verbū Christi, vt crederet esse prophetam, quippe occulta videbat: at, vt testaretur esse filium Dei, & regem Israel non sat erat.

Exteriora testimonia non efficerent fidem in corde audiētium, nisi esset diuina illuminatio interior.

¶Respondetur multa tum coiuisse, vt tantum ferret testimonium, & legis notitia, & prophetarū lectio, quæ videbat in Christo impleta: & Ioānis testimonium quod illum non latebat, itemque Philippi idē confirmantis assertio, & super omnia diuinus spiritus intra docens veritatem, & illuminans mentem Nathanaelis. Quia nemo venit, inquit, ad me nisi pater meus traxerit eum. Neque dubito dominum interna inspiratione hos omnes docuisse, vt crederent eum esse Messiam. Et ob hanc internam, quam acceperunt à Christo disciplinam, forsan vocat Nathanael & Christum Rabbi, non propter doctrinam exteriorē, ex qua doctus est à Christo id temporis, siquidem nullam legimus tunc exteriorem doctrinam impartitum fuisse suis discipulis. Quandoquidem Ioānes ad hoc venit, vt Christo tacente, testimonium perhiberet de lumine. Vnde Ioānes testatur se ad hoc venisse, vt Christus manifestaretur in Israel, Ioāne autem defuncto, Christus se manifestauit, & verbo doctrinæ, & miraculis fulgens, etiam si ante mortem Ioānis Christus miracula quædam fecit. Ioan. 2. Et tunc eruditus fuit etiam Nathanael à Christo. Quod vero ait, *Tu es filius Dei.* Cirillus credit, ideo dictū quia diuinitatē Christi intellexit. Habet in præsidiū suæ opinionis articulum Græcū, *Tu es ille filius Dei.*

Ioānes Baptista Christo tacente illū constātissimè testabatur.

& Glossa

& Glossa ordina. idem testatur. At vero diuersum videtur probabilius Theo. vt supra disserebamus. Et articulus, ille, non ibi est diuinitatis symbolū: sed sensus est, Tu es filius ille Dei, hoc est ille Messias à nobis & maioribus, iam pridem desideratus. Sese pādit vltronea dubitatio cur Christus non beatificet Nathanaelem propter confessionem hanc, Tu es filius Dei, vt beatificauit Petrum, dicens, Beatus es Simon Bariona Matth. 16. Quæ dubitatio turgentior redditur, si cum Cyrillo asserimus Nathanaelem confessum fuisse Christi diuinitatem.

Nathanaelis confessio cur non fuit beatificata sicut Petri confessio.

Quia si hanc nō est confessus, sed solum filiationem eximiam Dei per adoptionis gratiam, solutio prompta est ex aperto harum confessionū discrimine. Forsan si admittimus Cyrilli placitum, dicet aliquis, non esse beatificatam confessionē Nathanaelis, quia illam accepit ex literarum studio, & non ex reuelatione, vt Petrus: sed neque hoc absoluit: si quidem Nathanael nō poterat ex literarum studio solo, Christi diuinam generationem id temporis assequi. Ideo aptius erit, si dixeris nō esse confessum generationem illam æternam naturalē Christi à patre, sed adoptionē ex gratia cumulatissima: ideo non fuit beatificata eius cōfessio. Diuina autem inspiratio hoc solum docebat tūc Nathanaelem, esse Christū verum Messiam. *Respondit Iesus & dixit ei, Quia dixi tibi, vidi te sub ficu credis: maius his videbis. Et dicit ei, Amen amē dico vobis, videbitis cælū apertū, & angelos Dei ascendentes, & descendentes supra filium hominis.* Quia Nathanael nondum ascenderat ad diuinitatis latentis in Christo fidē, ideò dominus eundem & alios discipulos promouendos ad diuinitatis fidem docet hoc sermone. Etenim ascendere, & descēdere angelos super filiū hominis est, filio hominis, tam in summis, quā in infimis inseruire. Cui autem angeli seruiunt Deus est: siquidem angeli soli Deo sunt inferiores. Vnde Psal. Qui facit angelos suos spiritus, & ministros suos flāmam ignis. Veruntamen sensus horum verborū, quis sit non facile constat: siquidem in euāgelicis literis hoc, quod dominus ait, Videbitis cęlum apertum, &c. nō legimus impletum. Cælos nempe esse apertos baptizato domino legimus: at verò angelos ascendentes, & descendentes non legimus. Quid quod dominus, Videbitis, ait, nō vidisti? Quippe futuram esse ostendit hanc angelorum visionem ascendentium, & descendentium. Vnde etiam si legamus sub natalitijs domini angelos descendisse, & post domini quadragenariam inediā, angelos illi ministrasse, quia ista iam erant præterita, non est intelligendus locus hic de huiusmodi.

Variæ expositiones.

Quid quod illa ministratio angelica, non fuit visa ab apostolis, & discipulis domini quia in deserto semotis arbitris facta fuit, & nulli tum erant apostoli.

¶ Augustinus lib. de verbis domini hoc retulit ad scalam illam Iacob, per quam angeli ascendebant & descendebant. Aitq; nāque. Quia dominus appellauit Nathanaelem verum Israelitam, ex nomine Israel, insinuat Nathanaeli verbum factum domini, Videbitis, cælum apertum, &c. esse referendum ad visionem illius scalæ quam vidit Iacob. At verò hic sensus allegoricus est: quod Christus sit scala, per quam angeli ascendunt & descendunt, illius diuinitatem contēplantes, id quod ascensio est, & eiusdem humanitatem considerantes, id quod descensio est.

¶ Rursus referente Glossa ordi. ad prædicatores locum torsit Augustinus. Quoniā prædicatores prædicant mysteria diuinitatis, & humanitatis Christi: cæterū hic sensus tropologicus est. Etenim prædicatores non sunt propriè angeli: hic autē loquitur dominus, de proprijs angelis: id quod vt denotaret dixit, Videbitis cælum apertum. Siquidē ex cælo ad nostra veri angeli descendunt, & ijdem ascendunt: non quod cęlum rumpāt angeli: sed quia ex cælo ad nostra se conferūt, hunc exitum apertionem vocat dominus.

¶ Vulgati interpretes locum hunc intelligunt, quod sub passionē domini angelus descendit de cælo, confortans iam iam passurum dominum: & sub resurrectione, angeli etiam apparuerunt. Et tandem ascendente domino duo angeli dixerunt. Viri Galilæi, quid admiramini aspiciētes in cælum? At verò angeli sub resurrectione mulieribus apparuerunt non apostolis. Matthæ. 28. Mar. vlti. & Lucæ 24. & sub passione soli Christo. Solū autem angeli qui apparuerunt ascendente domino, apparuerunt omnibus apostolis, & discipulis domini. Acto. 1.

Caietanus ob causam cōmemoratā existimat hoc impletum à domino, at nō esse scriptam

ſcriptam impletionem, vt fuerunt multa alia, quæ ſcriptis non ſunt mandata, alioqui facta. Vnde fatetur apoſtolos vidiſſe aliquando angelos aſcendentes & deſcendentes, ſuper dominum, ſed ab ſcriptura non eſſe cõmemoratum. Porrò non facile illi crediderim, quia res hæc erat magni ſacramenti, & ideo credere non poſſum eſſe ab euangeliſtis prætermiſſam. Quo circa putauerim in die Aſcẽſionis domini compleuiſſe dominum verbum hoc, Videbitis cælum apertum, & angelos, &c. Verum eſt tamen acta apoſtolorum non commemoraſſe cælum id temporis eſſe apertum, ſed ſolum, quod nubes ſuſcepit eum ab oculis eorũ. Cæterum hoc quod Lucas ait, nubem ſuſcepiſſe eum, & aſſumptum eſſe in cælum, & Lucas. 24. Receſsit ab eis, & ferebatur in cælum. Et Marcus vlti. Aſſumptus eſt in cælum, iſtud eſt. *Videbitis cælum apertum.* Quia viderunt apoſtoli, & diſcipuli, à nube aperta eſſe Chriſtum ſuſceptum & ferri in cælum. Angelos autẽ tum plures duobus fuiſſe non hæſito, etiam ſi ſcriptura non cõmemorat. Nam ſi natalia domini multitudo angelorum celebrauit, maiori iure multitudo ſpirituum cæleſtiũ domini Aſcenſionẽ, quæ erat complemẽtum humanæ redemptionis erat celebratura. Quamobrem apoſtolos & diſcipulos domini tum vidiſſe angelos aſcendentes plurimos, non reuoco in dubium. Angeli autem iſti acceperunt corpora fulgentia, ſub quibus viderentur à ſacra illa turba diſcipulorum domini, quæ ad montem Oliueti conuenerat præclariſsimum illud, & nunquam antea viſum, neque poſtea vidẽdum ſpectaculum ſpectatura. Et ex angelis iſtis, qui domini triumphalem comitabantur aſcenſum, duo deſcẽderunt, & aſtiterunt ſacræ illi turbæ & dixerũt, Viri Galilæi, &c. vt Lucas denarrat. Ad alias autẽ viſiones angelorum, quas viderunt mulieres, vel ad miniſteria angelorum in deſerto, non poteſt referri hic locus. Ait, enim, *Amen amen dico vobis.* Diſcipulis igitur & apoſtolis dixit futuram hanc viſionem angelorum. Et rurſum litera Græca habet, *Amen amen dico vobis post hæc videbitis.* Vnde ad angelos ſub natalibus apparẽtes, &c. non poteſt referri locus, quia illa viſio iam præceſſerat hæc verba. Quod vero refert geminatum Ioãnes Amen, Amen, hoc eſt ſibi familiare geminatum referre, Amen.

Exponitur locus ex actis apoſtolicis.

Dominicam Aſcẽſionem agmina cæleſtiũ ſpirituũ comitarunt.

Eo factum puta quia cum altiſsima præ cæteris euangeliſtis denarret ſacramẽta, quæ propter ſui excellẽtiam videntur noſtram ſuperare fidem, vt illa credamus incunctãter dominus eadem maiori aſſeueratione pronuntiauit, & Ioan. illa referens, ſimili aſſeueratione memoriæ podit.

¶ SEQVVNTVR moralia, vel myſtica quędam in Cap. I. Euangelij ſecundum Ioannem, ſuper illis verbis.

¶ *Inuenimus Meſsiam.*

EXPLETIS enarrationibus quas ad expoſitionem Ioannis hactenus perſecuti ſumus, opportunũ viſum mihi fuit, ſi moralia quędam miſceremus. Nam quanquã inter enarrandum euangelica loca, multa interſeruimus ſpectantia myſticos ſenſus: verum quia tum præcipuus ſcopus erat, literalẽ indagare ſenſum, & huic in primis incumbebamus, non potui ad moralitates producere ſermonem, quia corripere cogebar ex ſtudio literalis ſenſus. Quo circa vt ſpaciãdi eſſet locus, ſeorſum volui de illis nonnihil proferre. Erit igitur mihi hoc ex euãgelio iſto prothema, *Inuenimus Meſsiã.* Et quidem iſtud eſt quod vniuerſa expetit, & in ſummis votis natura humana habet Meſsiam inuenire, etſi non explicite, implicite ſaltem. Eſt enim Meſsias Ieſus Chriſtus: at vero Ieſus ſaluator eſt, & ipſe eſt via, veritas & vita.

Deſiderium generale naturæ humanæ.

¶ Iam vero quis mortalium obſecro, huius deſiderij expers eſt, videlicet adipiſcendæ ſalutis, viæ, vitæ & veritatis? Nullus equidem hominũ eſt, ſiue nobilium, ſiue ignobilium, ſiue ſapientium, ſiue inſipiẽtium, ſiue procerum, ſiue mediocrium, ſiue infimorum, qui non inhiet ſaluti inquirẽdæ, ſi ægrotus ſit, at omnes ægrotamus ex ægritudine animi, quę longe peior eſt, quã corporis. Nullus eſt qui non anxius ſit adinueniendam viam, ſi deuius ſit à via, at vero omnes nos ſicut oues errauimus. Eſa. 53 Nullus eſt, qui non ſtudeat ſibi veritati parandæ, ſi ſenſerit ſe erroris caligine vel falſitatis tenebris laborare. At verò omnes homines ex nobis ipſis tenebroſi & caligi

nosi sumus ex multis erroribus. Siquidem testante vate, tenebræ operiēt terram, & caligo populos. Esa. 60. Et demum nullus est, qui non curet conatibus summis inuenire vitam, vt longe sit à morte. At vero omnes nos morti traditi sumus non solum corporum, sed animorum, quippe omnes in Adā peccauimus, & per peccatū mors introiuit in orbem terrarum. ad Roma. 5. Porro autem quamuis istud quod expressimus, omnium hominum generale sit desiderium, quia omnia bonū appetunt, ideo salutē, vitam, veritatem, viamque, per quā ad illa consequenda deducantur in primis appetant. At verò in ratione generali omnes homines sibi consentientes, ad particulares inuestigādi rationes, & desideria propria absoluendi mirum est quam varient. Vnde maxima pars hominū errat ab hac via salutis, discrepat ab hac veritate, orbatur hac vita. Quod dominus nos docere satagens, non obscuro edocuit sermone dicens, Arcta est via, quæ ducit ad vitam, & pauci sunt qui inueniunt illām. Vere pauci inueniūt illam. Namque plerique multi existimant se habere vitam, qui mortui sunt, plerique censent se esse in via, & toto cælo à via errant, & se esse putant veritatis compotes, sed profundissimis errorū sunt inuoluti tenebris: sunt namque sapiē tis testimonio viæ quædam, quæ videntur hominibus rectæ, quæ tamen ducunt ad perditionem.

ad Rom. 5.

In generali boni desiderio conuenientes homines in particulari maxime differunt.

Prouerbi. 16

¶An non infideles omnes suas amantes infidelitatis sectas existimāt, se rectè Deū colere, qui alioqui Deum pessimè offendunt: tantum abest, vt rectè colant? An nō Iudæi putant se opportunè quærere Messiam, & tandem inuēturos, & in sua inquisitione falluntur? An non hæretici se inuenisse Messiam credunt, si fidem habeāt etiam operibus nudatā, quales sunt huius æui hæretici, & non inueniunt Messiam, sed perditionem? An non Arriani se inuenisse Messiam cogitabāt credentes esse purum hominē Christum, & nō esse Deum, & infinitum distabant ab inueniēdo Messia vero? Et demum omnes quotquot syncerام non obtinent fidem, quamuis contendant se inuenisse Messiam, non Messiam inueniunt, quia si hunc inuenissent salutem & pacem, lucem, & veritatem inuenissent, non tenebras & dissidia, non errores, & mortē inuenissent, vt inueniūt

Via recta Christus.

¶Est enim Messias quidam non verus ille Messias, quem Deus pater misit in mundum, sed fictus Messias, quem vana hominis excogitatio, & vanorum hominum applausus introduxit in mundum. Hunc fictum Messiam amant Sarraceni, credētes suum Mahometū esse summū à Deo missum prophetā. Hunc factū sperant Iudæi Messiam. Hunc fictum hæreses hæreticorum amant quotquot aut negāt Messiam esse verum hominem, aut diffitentur esse verum Deum.

Messias verus quidam alius fictus.

¶Porrò autem Messias verus ipse est pax hominum ad Deum, testante Paulo, ad Ephe. 2. Ipse est pax nostra, qui fecit vtraque vnum. Messias verus est ipse hominū vera lux, illuminans omnem hominē venientem in hunc mūdum. Ioan. 1. Ipse est salus nostra, quia languores nostros ipse tulit: & dolores nostros ipse portauit. Ipse est antidotus noster, quia liuore eius sanati sumus. Esaię. 53. Demum ipse est, in quo omnia bona hominum sunt inuenienda. Et ideo qui hunc inuenit Messiam, omnia bona simul inueniet. Venerūt mihi, ait Sapiens, Sap. 7. cōmendans sapientiam, omnia bona pariter cum illa: & innumerabilis honestas per manus illius. Et infra, Infinitus thesaurus est hominibus, quo qui vsi sunt participes facti sunt amicitiæ Dei. Neque aliam sapientiam intellexit Sapiens hæc scribens, quā Christū qui est vera sapientia. Etenim philosophia, aut Metaphysica, &c. hęc sapientia omniū bonorū mater nō est. Non ergo Messiam verum inuenire licebit in dissensionibus, in schismatibus & contentionibus: siquidem Messias pax est, & pax non inuenitur inter dissidentes, & temere belligerantes. Non inuenitur rursum in tenebris hæreseon, & errorum, siquidem Messias verus lux est, & nulla conuentio lucis ad tenebras, & Christi, qui est lux, ad Belial, qui est tenebræ. Non inuenitur item Messias verus in operibus mortuis: quia ipse vita vera est animorū, at vita non cōgruit, imo maximè dissidet ab operib⁹ mortuis, Et demum dixit Iob. 28. Sapientiam non inueniri in terra suauiter viuentium. Christus igitur, qui est vera patris sapientia, nō in voluptatibus, & suauitatibus mundanis inuenitur, quia isthæc abiguut sapientiam humano corde: tantum abest, vt concilient illam. Bifariam autem contingit inuenire

Sapientia mūdana non est mater omniū bonorum

nenire Messiã, quidã enim eum inueniunt infructuose, alij verò fructuose. Omnes namque, qui veram Christi fidem habẽt Messiam inueniunt: credere namque est inuenire. ¶Porrò quidam gloriantur in fide inerti tamẽ, & ociosa: alij vero fidem habent operosam, & negotiosam ex bonis actibus vitam æternam. Quocirca primi horum inueniũt, quidem verum Messiã: porrò sine fructu, & sine lucro, imo cũ detrimento inuenientium est hæc inuentio. Melius namque fuisset illis non inuenire Christũ, quam postquam inuenerũt Messię ab illis inuenti non facere voluntatem. Seruus namque sciens voluntatem domini sui, & non faciens plagis vapulabit multis: & testatur Petrus, Melius illis fuisset viam iustitiæ non cognoscere, quã post agnitionẽ, retrorsum conuerti ab eo, quod illis traditum est sancto mandato. 2. Pe. 2. Quemadmodum enim, si quis inuenisset thesaurum eximium, & post inuentum eo non vteretur, sed fame, & frigore periret, huiusmodi inuẽtio esset infrugifera, & nõ solum infrugifera, imo contumeliosa inuẽtori, quippe qui insigni potius thesauro, neque ad suam, neque ad aliorum illo vsus est bonum: ita propemodum, qui inueniens Christum per fidem, qui est infiniti thesauris, torpuit, & segnis fuit, vt famẽ suam, & nuditatẽ spiritualem ex hoc thesauro tegeret, imo maluit thesaurũ tantum inutiliter possidere, hic inuentor thesauri & ociosam, & inutilẽ est assecutus inuentionem. Vnde dominus exprobrat habentibus talenta, si illa in terra refodiant, aut sepeliant, aut reposita gerant in sudario ociosa, & sine fructu. Iubet enim omnibus, qui hunc eximium, cælestemque thesaurum inuenerunt, vt negotientur ex illo, & illum multiplicent. Negociamini, inquit, dum venio. Quapropter Mathæi. 13. legimus, Simile esse regnum cælorum homini negotiatori, quærenti bonas margaritas: qui inuenta vna pretiosa margarita abijt, & vendidit vniuersa quæ habuit, & emit eam. Non ergo satis est inuenisse per fidem hanc pretiosam margaritã, id est, Christum, nisi postquã credimus Christum [illegible] ... [illegible]

Duplex inuẽtio Messiæ.

Matthæi. 25.

Lucæ. 19

¶Ille autem vẽdit vniuersa quæ habet, vt comparet sibi Christũ, qui negans semetipsum. Lucæ. 9. tollit crucem suam, & sequitur Christum. Vniuersa enim, quæ habemus sunt vẽdenda propter hanc pretiosam margaritam. Neque sufficit vendere vniuersa quæ possidemus, sed & nosmetipsos oportet vendere, vt tantũ nobis proueniat margaritum. Hæc autem venditio, vt neque emptio fit ex pecunia, sed ex affectu. Is enim se & omnia vendit propter Christum, qui contẽnit se, & ea, quæ habet propter Christum, pluris faciẽs Christo placere, quam sibi, vel parentibus, vel amicis. In vẽditione enim rei venditæ, dominium transfertur in ementem. Quando igitur se totum & sua Christo subijcit, homo & sui, & suorum in Christo trãsfert dominium videlicet se regens, & sua secundum Christi præcepta, hic est egregius negociator cælestis, qui vt cõparet cælestia, quæ nõ videt, negligit terrena quæ videt. ¶Quomodo autem fructuose sit inueniendus à nobis Christus mulier illa, quæ olicite drachmã perditum. Lucæ. 15. exquisiuit, & tandem inuenire promeruit, nobis exemplo est. Hæc enim enarrante euangelio, duo fecit, vt inueniret, accendit lucernam, & euertit domum suam. Et tandẽ hac arte vtẽs perditũ drachma recuperauit. ¶Duo quoque nos eadem vtẽtes arte præstare oportebit, vt Christum inueniamus. Alterum est, accendere lucernam fidei, sine cuius adminiculo fieri non potest, vt cuiquam contingat Christum inuenire. Christus namque superat sensuum cognitionem & mentis nostræ capacitatem: vnde est in abscondito latitans. Quia neque philosophi suis acutissimis rationibus [illegible] sti mysterium assequi possunt. [illegible] mysterium incarnationis & crucis Christi mysterium abscõditum à seculis. [illegible] Paulus ad Ephesios. 3. non obscure docet dicens, Secundum reuelationem [illegible] tum est factũ sacramẽtum. [illegible] saria reuelatio fidei, vt inueniamus Christum: hac enim submota, [illegible] imo & angelicum intellectum, [illegible] sterium. [illegible]

Vt opporteat nos vendere & nostra & Christũ nobis comparemus

Quomodo fructuose est inueniendus Christus.

Fidei lucerna accēdenda est in primis vt Christū inueniamus.

indigebit alia lucerna dicet aliquis, vt visibilis sit. Vtique lux est, at lux inaccessibilis est autore Paulo. Atque eatenus inaccessibilis est, quia nulla mens creata illam assequi potest, nisi ab eadem luce noua supernaturali luce perfundatur. Vt neque nostri oculi lumen videbit colores, nisi luce solis imbuatur.

¶ Porrò forsan tibi gratularis, quod lucernam istam iam obtineas. Noli tamen gratulari, quasi iam rem expedieris totam: nisi enim aliud adiungas, res infecta manebit, & drachma, quod quæris non inuenies.

¶ Mulier namque commemorata, non solum accendit lucernam, sed & euertit domum suam. Euertenda igitur domus nostra est, si cupimus seriò Christū inuenire. Est autem domus nostra id quod amamus, id vnde voluptatem capimus: etenim anima non est vbi animat, sed vbi amat.

¶ Hæc autē est procliuitas naturæ nostræ, vt visibilia amemus summopere & propter hæc inuisibilia spernamus. Cæterum si adoriamus Christum inuenire intra nos metipsos necesse est, vt euertamus domū istam nostram. Tunc autem euertimus terrenam domum, quando sus deque omnia voluimus, & turbamus, & quæ infra erant fiunt supra, & quæ supra erant inferius subsident.

Euertēdi sūt affectus terreni nostri & deturbandi vt Christus inueniatur.

Sic ergo si effectus terrenorū, quos multi pendebamus, proculcamus iam, & si quod in oculis erat nobis, iā despicimus, & contra cælestia, quæ non curabamus, sedulo iam curamus: & illa præferimus terrenis bonis omnibus, tunc quidem domū euertimus nostram: & tunc demum inueniemus illam incomparabilem drachmam in nobis ipsis. Et angeli nobis gratulabuntur, quia drachmā perditā iam recepimus.

¶ In cuius rei symbolum aqua illa in piscina contenta Hierosolymis, non sanabat ægrotos, nisi ab angelo turbaretur primū. Quia nisi dominus spiritu sui timoris turbauerit domum pectoris nostri, non possumus sanari à morbo grauissimo illo, qui est perdere drachmā cælestem: nam hanc perdere culpa est grandis, vt illam inuenire hominis est iustificatio. Timor igitur domini exorditur hanc nostri affectus turbationem, seu euersionem, & Dei charitas illam perficit: quia hac præsente Christus iam in nobis inuentus est.

Christum inuenire est hominis iustificatio & Christum perdere est crimen.

¶ Aduertendū autē est, quosdā inuenisse Christum infantem, alios vero adultum. Inuenerunt infantem pastores, qui aiebāt, Transeamus vsque Bethlehem, & videamus verbum hoc, quod factum est à domino. Rursum & Magi inuenerunt Christū infantem. Illi admoniti claritate cælesti, & oraculo angelico, isti verò admoniti interius diuina reuelatione, & exterius ducatu nouæ & insolitæ stellę Christum inueniunt. Et demum tam isti, quam illi nō ex sera ducti notitia Christum inueniunt, sed cælesti instructi disciplina, vt dudum aiebamus, lucernam esse accendendam in primis, si volumus Christum inuenire.

Christū quidam inueniūt infantem, alij adultū vtriq; beati, sed beatiores qui adultum.

Porrò Andreas, Petrus, Philippus, & Nathanael inuenerunt Christum iam adultū. En tibi primos inuentores tanti, & tam inæstimabilis thesauri, si multi habentur primi inuentores quarumcunque nobilium rerum: quidquod multi fiant primi inuentores Christi sub infantia agentis, sine iam adulti?

¶ Apud nos quoque quidam inueniunt Christum infantem, alij vero adultum. Enim vero qui infantes sunt adhuc in via Dei terenda, isti inueniunt infantem Christum: quales illi erant, quos Paulus commemorat dicens, Tanquam paruulis in Christo lac vobis dedi, non escam, nondum enim poteratis, sed neque nunc potestis. 1. Corinthiorum. 3. & Petrus illi concinens. 1. Petri. 2. Sicut modo geniti infantes rationabiles, & sine dolo lac concupiscite. Huiusmodi igitur, qui obseruatione præceptorum contenti consiliorum sublimia diuinorum nondum conscenderunt, infantem inueniunt Christum. Sunt vero alij, qui iam non sunt paruuli, neque loquuntur, vt paruuli, sed sunt adulti iam viri, in spiritualibus obeundis: quales fuerunt apostoli, & discipuli domini, & qui vitam apostolicam duxerunt, aut ducunt, isti vtique adultum Christum inueniunt. Sanè vtcunque inuenire Christum felicitas est, at multò feliciores, qui adultum inueniunt sunt, quam qui infantem. Quia quamuis paruulos amet Christus, non ex infirmitate ętatis amat, sed ex simplicitate morum, quales paruuli sunt etiam perfecti viri.

Qui infantes in via spiritus & qui adulti.

¶ Quod si voluimus euangelicam historiam, Christum inuentum fuisse multifariam discemus, & in præsepio primum, in templo cum legis peritis disseren-

Multifariam Christus inuenitur.

tem, & rursum in cruce inter latrones pendentem, at vero in sepulchro, à quærentibus mulieribus & Apostolis non est inuentus. In præsepio equidem inuenitur Christus, in loco humili, & despicatissimo. Non sane in domo eburnea exornata tapetibus ex auro micantibus, inuenitur natus dominus, sed in præsepio, inter animalia iacens pannis inuolutus.

¶ Etenim in humilitate nostra inuenitur Christus. Nam in humilitate nostra memor fuit nostri. Latè patent scripturæ sacræ commendantes humilitatis virtutem.

ad Roma. 12. Deus namque odit alta sapientes, & amat humilibus consentientes: oculi nanque eius respiciunt pauperes, hoc est, humiles, & palpebræ eius interrogant filios hominū.

Psalmus. 9. Psalmus. 11. Rectè quidem superbi dicuntur filij hominum, quia humana sapiunt: humiles verò sunt filij Dei, quia diuina curant. Hos sanè fouendo respicit Deus, illos verò torquendo interrogat Deus. Nihil tā odiosum diabolo quam humilitas est: & nihil tam gratum Deo, quam nostri animi coram ipso

Diabolo infensa humilitas. deiectio. Diabolus sanè humilitatem odio habet, quia superbus est, & ex superbia deiectus, a iugis cælorum tenax propositi in superbia persistit. Deus autem vt gratissimam demonstraret nobis esse humilitatē,

ad Philip. 2. exinaniuit semetipsum formam serui accipiens & habitu inuentus vt homo. Et non contētus ad hāc rationē se exinaniuisse, deiecit se adhuc profundius: nanque factus homo, vniuersa quę nos deiectissima esse existimamus ille accepit. Natus ex virgine paupercula, in pręsepio decūbens brutorū: & adultus iam non habens vbi reclinet caput suū. Cur ita obsecro? Vt omni ratione cōmendaret nobis humilitatem animi veram, & à nostris cordibus venenum superbiæ procul abigeret. Quapropter si desiderium te premit inueniendi Christum, in humilitate Christum quære, & ibi inuenies. Noli quærere humilem & mitem Christum in superbia cordis tui, noli quærere, inanimositate animi tui. Hæc enim non sunt Christi domicilia, sed diaboli cubilia.

Christus inuenitur in domo panis. ¶ Hoc autē pręsepe, vbi inuentus est Christus, erat in ciuitate Bethlehē. Est autem Bethlehē si interpreteris, domus panis. Et aptissimè equidē in domo panis Christus, qui est vitæ panis inuenitur. Is autem erit domus panis, qui frangit esurienti panē suū. Esai. 58. & egenos & vagos inducit in domum suam.

¶ Enim vero Christus misericors est, & ideo misericordes amat, & in misericordibus inuenitur. Vnde ait, beati misericordes, quoniā ipsi misericordiam consequentur. Et rursus psaltes, Beatus vir qui intelligit super egenum & pauperem, quoniā in die mala liberabit eum dominus. Et sub die iudicij hoc in primis deducet ad iudicium Christus, si misericordes fuimus in fratres, quin hoc vnū exprimit si misericordiam gessimus erga proximos. Si iuuat ergo Christum inuenire, te ipsum facito domum panis, esto receptaculum pauperū: causam viduarum & pupillorum ne despicias: misericordiam exhibet, & misericors, & miserator dominus in te excipietur, vt in domo sibi grata. Sin vero crudelis fueris in pauperes fugiet à te Christus, quare eū inuenire nequibis. Vnde & apostoli in ecclesiæ christianæ primordijs, post euāgelij prædicationē, nihil tam præ oculis habuerunt, quam misereri pauperum, illos alendo, & in reliquis necessarijs eosdē fouēdo. Verum quia de efficacia misericordiæ nos alias disertius locuti sumus, ad vlteriora differenda non procedemus.

¶ Inuentus quoque Christus fuit in tēplo differens cum legis doctoribus. Templum enim Dei Christi domus est. At vero quādo quenquam quęrimus, domum eiusdem petimus, inueniendi illius gratia. Si ergo Dei templum est domus Christi, templum est nobis petendum, vt ibidem Christum inueniamus. Et quidem in plateis, diuersorijs, cauponarijs, tabernis in tonstrinis, regum, & magnatum palatijs, in angulis ciuitatis, & in proprijs domibus, amittemus Christū, at vero amissus extra templū, in templo inuenimus. Templum enim Dei est orationis domus, est prædicationis sacræ locus, vbi denique administrātur Christi sacramenta. ¶ Et sæpe accidit fideles ex prædicatione ecclesiastica in cōpunctione suorū scelerum excitari, & vitā corrigere veterem. Itemque ex sacramentorum participio, quæ in ecclesia Dei participāt. Vnde re vera ecclesia Christi est locus, vbi inuenitur Christus, & extra ipsam fieri nequit, vt Christus inueniatur. 2. locus vbi est inuentus Christus. Extra ecclesiā amittitur Christus intra ecclesiam inuenitur.

¶ Quamobrē multus honos deferendus est ecclesiæ Dei: quippe quæ est locus, vbi inuenitur Christus, & extra ipsam nō potest inueniri. Magnus est deferēdus ecclesiæ Dei honor.

inuenire. Quod si dominus Iesus, tantopere honorificauit templum illud vetus, vt flagello ex funiculis contexto, eijceret vendentes, & ementes, & mensas nummularias eeuerteret, & obiurgans contrahentes mundanos contractus, & forensia negotia, in templo Dei diceret, Domus mea domus orationis est, & vos fecistis illam speluncam latronum, quidquod nos summopere colamus diuina templa, vbi non vmbra Christi repræsentatur, vt in typico illo synagogicoque templo, sed verus ipse Christus, idest, sub speciebus Eucharisticis conditus? Si adorandus est locus, vbi Dei pedes steterunt, vbi ipse verus Deus sub carne conditus stat quanto obsecro maiori cultu, & obseruatione colendus & venerandus erit?

Honorabilio ra sunt tépla Christi, quá templú Salomonis.

¶ Est igitur ecclesia Christi domus vera non typica, vbi ipse Christus inuenitur. Qui ergo extra ecclesiam Christi sunt, vt hæretici & schismatici, Christum inuenire non possunt, tantisperdum extra ecclesiam deuagantur errantes.

3. locus vbi inuétus est Christus.

¶ Tertius locus, vbi inuentus Christus est, Crux domini est, & hæc regia Christi domus est vbi ipse habitare elegit. Namque in suos, quos recepit continuo de cruce baiulanda post ipsum, hortatur, & præcipit. Si quis, inquit, vult venire post me, abneget semetipsum, & tollat crucem suam, & sequatur me. Neque intellexit de cruce illa lignea, quam ipse baiulauit, sed per crucem tormenta, tribulationes, & carnis macerationes intellexit sustinendas esse propter ipsum. Beati quidem Christum inueniunt regnantem in cælis, iam extra crucem, quia torrente voluptatis suæ potat eos. Et abstersit omnem lachrymam ab oculis sanctorum: quia iam priora transierunt. At vero viatores fideles non inuenient Christum extra crucem, sed in cruce.

Lucæ. 23.

Psal. 37.

Apocalyp. 7.

¶ Enim vero, si ipse magister veritatis, & salutis nostræ autor, per crucem, & tormenta euolauit ad æthera. Lucæ. 24. discipulis Christi, quales sunt fideles omnes per multas tribulationes etiam patet via ad regna cælestia. Ideo dixit Iacobus, Omne gaudium existimate fratres, si in varias tentationes incideretis. Et concinit Paulus, Omnes qui pie volunt viuere in Christo persecutionem patientur. Siquidem, qui volet Christum inuenire, ab operibus carnis abstineat, est necesse, sed proh quantus hic labor, quantusque cruciatus iste est: at in hoc cruciatu inuenitur Christus.

Cap. 3.

2. Timo. 3.

¶ Manifesta sunt opera carnis, clamat Paulus, quæ sunt fornicatio, immunditia, impudicitia, &c. hæc autem opera negate summa crux, & molestissima hominibus est. Veruntamen, qui Christum inuenire satagunt, crucifixerunt carnem suam cum vicijs & concupiscentijs. Qui ergo carnem suam hac mystica cruce, non cruci affixerit, Christum non inuenit, aut si vnquam inuenit crucifixus, iam solutus ab hac cruce, amisit. ad Gala. 5.

¶ In luxuria igitur non inuenitur Christus: quia Christus expers fuit prorsus omnis libidinis.

¶ In auaritia item non inuenitur, quia Christus, dat omnibus & non improperat, quia misericors est & miserator: & escam dedit timentibus se. Quippe sanguinem suum magnifice fudit in redemptionem humani generis, & corpus item suum porrigit in escam, & sanguinem suũ propinat in poculum suæ ecclesiæ. Et demum, ne singula persequatur vitia omnia, non sunt domus Christi: sed vera de patratis vitijs pœnitentia, & hæc vera pœnitentia, crux Christi est, quia Christo quam gratissima.

¶ Audiuimus porro Euangelistam denarrantem duos Ioannis discipulos interrogasse dominum in hæc verba, Magister, vbi habitas? Quibus dominus placida voce respondit, Venite & videte.

¶ Antequam autem interrogarent Christum, vbi nam esset domus eius, dominus conuersus ad eos, dixit, quid quæritis, ipsique respondentes petunt, Magister vbi habitas? Hoc ergo quod discipuli isti quærebant, exquirendum à nobis summo studio est: videlicet, vt verba discipulorum nostra esse faciamus, cum illisque petamus à domino, Magister vbi habitas?

¶ Hoc item desiderium erat sponsæ Canticorum primo. Indica mihi, quem diligit anima mea, vbi pascas vbi cubes in meridie.

¶ At verò, si responderit Christus, quod de sapientia Dei traditur. Ecclesiastici vigesimo quarto, Ego in altissimis habi- [illegible] quis non despondet animum suum?

Christus se deiecit ad humilitatem nostram vt illū inueniamus.

Quis enim poterit altissima scandere, vt Christum inueniat? Porrò consolatur nos Ioánes dicens, in mundo erat, & mundus per ipsum factus est, & rursus, In propria venit, & sui eum non receperunt. Quanquam igitur in altissimis habitet Christus: at vero ipse qui habitat in altissimis, se deiecit ad humillima, quia verbum caro factum est, & habitauit in nobis. Nemo igitur poterit iam excusare se non posse Christum inuenire, quia altissimas habet, & inaccessibiles sedes.

¶ Quamobrem discipulis exquirentibus Christi mansionem, dixit, Venite & videte, & quod illis tum dixit, omnibus nobis modo repetit. Venite & videte, omnibus inquam, qui soliciti sunt de inueniendo Christo, inquit, Venite & videte. Venite per pium affectum, & videte per synceram fidem, quæ ostendet vobis locum mansionis meæ. Prius autem dixit, Venite, & dein subiecit, Videte. Pia namque affectio præuia est ad actum fidei. Namq; pia submota affectione, fides non operatur, vt in tertio Sententiarum traditur. Venite & videte, sed qualem ostendit Christus esse habitationem suam? Vtique crucem. Hanc enim amauit ab infantia sua. Ab exordio namque temporalis suæ natiuitatis, vsque ad consummationem vitæ temporalis suæ hanc in mansionem sibi delegit.

Christus in carne mortali viuens crucem delegit in habitaculū.

¶ Quinimo, nondum natus erat, etiam in vtero beato latitans, cruce premebatur, quia non inuenit locum in diuersorio Maria mater eius, vt illum pareret: & in stabulo iumentorum peperit dominum angelorum. Natus vero continuo inuaditur ab Herodiana sæuitia, & quæritur a satellitibus eius, vt perdatur. Sustulit illum mater sua in Ægyptum declinatura tyranni rabiem. Adultus vero baptizatur a Ioanne: baptizatus deserta petit: inedia quadragenaria premitur, dein deserta loca deserens, in medios se contulit populos. Noctes transigit insomnes pernoctans in orationibus, dies in diuinis insumit prædicationibus, falso accusatur, capitur, conspuitur, flagellatur colaphizatur randem cruci affigitur, felle & aceto potatur: clamores illi porrigunt, vt descendat a cruce, at ipse in cruce fixus spiritum Deo tradidit.

Christus ab infantia sua crucē amauit

¶ An nō vides quanti fecerit Christus crucem, quanque perseuerans habitator fuerit asperrimi huius habitaculi, quandiu apud mortales mortalem vitam ageret? Si ergo desideras habitaculum nosse Christi, dicet tibi, Veni & vide, crux est locus habitaculi mei. Crucem igitur qui amat, Christum inueniet: qui vero mundi illecebras, & carnis blandimenta sequitur, hic Christum inuenire nequit. Nos de cruce domini multa tractauimus in declamationibus ad Esaiam, qui volet, illa sibi paret.

Crux asperrimū Christi habitaculum.

¶ At vero sciscitaris, & quid est quod dominus non est inuentus in sepulchro? Vtique, non est inuentus autor vitæ, in domo mortis. Quo circa Angelus Dei dixit mulieribus. Quid quæritis viuentem cum mortuis? Iesum Christum Nazarenum crucifixum quæritis, surrexit, non est hic. Neque tamen hoc vacat à mysterio. Is enim, qui cessat à peccatis, ille mysticè sepelit peccata sua: at vero si nihil aliud exhibet quam cessare à peccatis, non inueniet in sepultura ista Christum.

¶ Non enim sat fuerit à peccatis cessare, nisi de anteactis erratis doleamus: & nouam secundum Christum vitam instituamus, confiterique nostra scelera coram sacerdote ad id deputato muneris proponamus. Tunc namque surgemus à peccato, quando hæc præstiterimus.

Non sufficit sepelire peccata, nisi nouitatem vitę dolendo de veteri proponamus.

¶ Lutherus autem dicens optimam pœnitentiam esse cessare à peccatis, solum voluit fideles esse imitatores dominicæ sepulturæ, & non resurrectionis. At verò Paulus, ad Romanos. 6. vtrumque exposuit à nobis imitandum, & commori cum Christo, cessando à peccatis, & conuiuere cum Christo, veterem hominem exuentes, & nouum induentes, qui secundum Deum creatus est, quia nemo potest nouam vitam inchoare, nisi veteris pœniteat. Vnde Paulus, si enim complantati facti sumus similitudini mortis eius, simul & resurrectionis erimus. Complantamur autem similitudini mortis Christi, quandiu veterem hominem à nobis explodimus, cessando à peccatis nostris: complantamur autem similitudini resurrectionis Christi, quando veterem culpantes vitam, nouam secundum Christi voluntatem instituimus, vt dudum tradebamus.

Ad Ephe. 4.

¶ Iā verò, qui inuenerit Christū fructuose optimis

optimus quibuſque oppigneratur muneribus, ſcriptura docente. Qui me inuenerit, inquit, inueniet vitam, & hauriet ſalutem à domino. Vtique gratiſsimum eſt ſitibũdo, ſi fontem manantem aquam inuenerit: placidiſsimum eſt pauperi, ſi theſaurum reperiat: & delectabiliſsimum eſt ægroto, ſi ſaluberrimum, & præſentaneum antidotum comperiat. Quandoquidem ſitibundus ex inuento fonte leuat ſitim ſuam, & pauper ex reperto theſauro ſubuenit ſibi, & ægrotus ex antidoto comperto, morbum ſuum abigere poterit.

Prouer. 8.

¶ At verò Chriſtus puteus eſt aquarum viuentium, fons eſt aquæ ſalientis in vitam æternam. Chriſtus theſaurus eſt incomparabilis opulentiæ, quia in ipſo chariſmata omnia Spiritus ſancti vberrimè, & ſine menſura collocantur. Deinum Chriſtus eſt antidotum longe ſaluberrimum, ipſe enim eſt medicus cæleſtis, & diuina medicina: nam liuore eius ſanati ſumus. Eſaiæ. 53.

Chriſtus fons vitæ Chriſtus theſaurus incõparabilis Chriſtus antidotũ animorum præſentaneum.

¶ Quapropter gratiſsima, & ſaluberrima, & opulentiſsima eſt Chriſti inuentio: ſedat namque ſitim noſtram. Omnes namque deſideramus beatitudinem, & per Chriſtum introducimur ad eum. Ipſe ditat paupertatem ſpiritus noſtri, & tegit eiuſdem nuditatem. Nudi namque ſumus omnes & egeni coram Deo. Ezechie. 16. Expandi amictum tuum ſuper te, & coperui ignominiam tuam. Denique ex ſanguine ſuo emplaſtrum temperauit ex quo noſtris vlceribus interioribus mederetur.

¶ Aptiſsimè igitur ipſe Chriſtus proclamat, dicens, Qui me inuenerit inueniet vitam, & hauriet ſalutem à domino. Et quid eſt vitam haurire, & ſalutem à domino, niſi æternam vitam, & æternam ſalutem à domino conſequi, per Chriſti merita? Hæc namque ſunt quæ iuſtis pollicetur dominus: ſiquidem temporalis ſalus, temporalis que vita, hæc etiam iniuſtis conceduntur.

ENARRATIO PRIMA in caput ſecundum.

¶ *Et die tertia, Nuptiæ factæ in Cana Galilææ.*

DEMONSTRARAT Euangeliſta proximo capite, diuinitatem Ieſu Chriſti ipſiuſq; internam operationem, illuminandi, & viuificandi humanas mentes, dicens, Erat lux vera, & vita erat lux hominum. Nunc vero ad alias tradendas nobis Chriſti ſenſibiles & miraculoſas operationes conuertit ſtylum: vt inquam in primis exponat illam ſublimem operationem, quam in nuptijs celebratis in Cana Galilææ oſtendit, aquam vertens in vinum. Quod ſanè miraculum denarraturus, inquit, Die tertia, nuptiæ factæ ſunt in Cana Galilææ. Dies autem hic tertius computatur à vocatione Nathanaelis, quem vocauit cum exiret in Galilæam, vt ſupra commemorarat Ioannes.

Opera inuiſibilia Chriſti & viſibilia à Ioan. denarrantur.

¶ Obſeruabis autem ſecundum eccleſiæ catholicę intelligentiam hũc diem, in quo dominus hoc primum edidit miraculum, fuiſſe ſextum diem Ianuarij. Canit enim eccleſia, Tribus miraculis ornatum ſanctum diem recolimus, Hodie ſtella Magos duxit ad præſepium: hodie vinum ex aqua factum eſt: hodie à Ioanne in Iordane Chriſtus baptizari voluit. Tametſi alio ordine geſta refert domini hæc quam facta fuerint. Nam prius fuit dominus à Ioanne in Iordane baptizatus, quam conuerſa fuerit aqua in vinum: itaque die ſexta Ianuarij hæc omnia celebrata reuolutis anni circulis.

Sexta dies Ianuarij miraculis tribus coruſcat.

¶ Siquidẽ die. 13. à natalibus Chriſtus adoratur à Magis, & reuolutis triginta annis eodem die baptizatur à Ioannę: & reuoluto anno eodem die, anno trigeſimo primo ſuæ ętatis dominus edidit hoc in Cana Galilææ miraculum: & die tertia antequam hic annus compleretur vocauit Nathanaelem, quia die tertia hîc narratur, nuptias eſſe factas in Cana, &c.

¶ Qui dies tertius ſequebatur Nathanaelis vocationem. Quare diſcipulos dominus quoſdam ad ſe aggregarat ad finem huius anni trigeſimi primi, videlicet Petrum, Philippum, Nathanaelem, Andreã & Ioannem Euangeliſtam, vt multis videtur, vt iam prædiximus. Et Ioannes creditur ſponſus in nuptijs iſtis, à Hierony. in prologo ad Ioannem, qui matrimonio nõ conſummato à domino ad diſcipulatũ eſt frictus. Quamuis ſi vera alij narrant fuiſſe

Ioãnes euangeliſta ſpõſus in nuptijs Cana celebratis.

Ioannem discipulum Baptistæ, & simul cum Andrea secutũ fuisse dominum, ante nuptias has iam ascitus erat ad discipulatum Christi. Nisi dixeris, fuisse à nuprijs vocatum ad Christi sequelam: sponsam item opinantur fuisse Magdalenam. Verumtamen quale quale hoc fuerit diuinæ non docent literæ. Et Augustinus in Ioannem, vltimo tractatu refert quosdam non ignobiles theologos dixisse Ioan. vxorem non duxisse, id quod non constare ex scriptura docet, etsi vitæ contemplatiuæ significatæ per Ioanem nuptiæ non congruunt. At vero Hieronymus insinuat diuersum, qui in prologo ad Ioannẽ dixerit. Ioãnem ex nuptijs vocatum fuisse ad apostolatum. Itaque secundum Hieronym. vxorem duxit: sed ab vxore fuit domini autoritate abductus ad sanctiorem vitam, quæ est apostolica. Idemque dixit is, qui præfationẽ quandam præposuit in Ioannem. Ait enim Ioãnem de fluctiuaga nuptiarum tempestate vocatum. Nos vero quarto libro Sententiarum, de matrimonio differentes, vberius differuimus: indidem hauries, si placuerit.

¶Neque te moretur Epiphanius, credens die. 5. Ianuarij hoc miraculum celebratũ à domino, dieque eodem fuisse natum. Hoc enim falsum est, quia vt prædicebam sexta die Ianuarij fuit miraculum hoc editum, & dominus non quinta die Ianuarij, sed vigesimaquinta decembris natus est, & elapsis tredecim diebus adoratur à Magis, & adoratio incidit in diem sextum Ianuarij, vt ecclesia recolit. Rursus neque quod Rupertus docet libro. 2. admodum mihi probatur diem hunc tertium, esse numerandum ab illo die, quo stabat Ioannes & dixit, Ecce agnus Dei. Et hic primũ voluit esse horum diem. Secundus vero dies est illi, In crastinum voluit exire in Galileam, & inuenit Philippum: & die tertio nuptiæ factæ sunt. Contextus autem aliud insinuat, hũc diem tertium esse post verba illa habita cum Nathanaele. Amen, amen, dico vobis, &c. dein subdit coniunctionem copulatiuam, Et die tertio, insinuans postquam dixit hæc verba. *Nuptiæ factæ sunt in Cana Galilææ.* Dominus in paradiso nuptias instituerat, ipse namque per seipsum virum & fœminam consortio matrimoniali sociauit: ideo Matthæi. 19. Quos Deus, ait Christus, coniunxit homo non separet.

Dominus nõ fuit natus. 5. die Ianuarij, sed. 25. decẽbris.

Quia ergo in paradiso nuptialia sanxerat fœdera, illa modo extra Paradisum, in hoc exilio nostro, eadem probaturus, nuptias sua præsentia decorauit celebratas in Cana Galilææ. Esse duo oppida hoc nomine nuncupata aliud iuxta Sidonem, aliud in tribu Asser Hieronymus testatur, libro de locis Hebraicis, Vnde Euangelista, ad discernendum oppidum ab oppido, ne ex vnitate nominis confusio esset loci adiecit, in Cana Galilææ. *Et erat mater Iesu ibi. Vocatus est autem & Iesus, & discipuli eius ad nuptias.* Dominus notior erat in Galilæa, quam in Iudæa ideò ad nuptias fuit inuitatus ipse, & discipuli eius: quos quinque tum fuisse à domino vocatos dudum tradebamus. Quod si Ioannes fuit illarum nuptiarum sponsus, dominus & mater eius fuerunt inuitati, tanquam, consanguinei sponsi, & discipuli fuerunt inuitati ad honorem Magistri: mater verò domini tanquam sponsi etiam consanguinea. Et quidem maximo honore dominus affecit nuptias has, sua præsentia, & matris suæ, & discipulorum suorum easdem illustrans, & insuper primi sui miraculi autoritate eximia decorauit. Vnde hoc vnicũ, quod Euangelista denarrat accidisset in nuptijs illis sat est ad conuincendos hæreticos tradentes nuptias esse illicitas.

Matrimoniũ fuit institutũ in paradiso, & confirmatum extra paradisum.

¶Summatim autem, vt præstringam hæreses contra matrimonium hactenus subortas, scito quinque fuisse hæreses matrimonij dignitatem, vel plus satis extollentes, aut illam temere deijcientes.

5. hæreses cõtra veritatem matrimonij.

¶Fuit igitur prima quæ ascribitur Tatiano, qui fuit princeps Euchratitarum. Ista hæresis nefarias arbitratur esse nuptias. Quam hæresim vbilibet damnat scriptura, & gestum saluatoris, qui dignatus est interesse nuptijs, nuptias maxime easdem probat. Et. 1. Corinthiorum. 7. & Matthæi. 19. &c.

¶Secunda hæresis est, quæ primas nuptias admittit, secundas tamen damnat. Hæc item. 1. Corinthiorum. 7. reprobatur. Et rursum si primæ sunt licitæ nuptiæ, secundæ quid merunt? Quandoquidem si primæ sunt licitæ est gratia prolis, vel quia sunt in remedium, at vtraque causa adest in secundis nuptijs, aut potest adesse.

¶Tertia hæresis negat nuptias esse sacramentum: vnde per matrimonium ne-

gat

gat conferri gratiam. Autores huius fuerunt Armeni, vt secundæ hæresis Montanus fuit autor: & Cataphryges fuerunt patroni.

¶ Post Armenos vero Lutheranus hanc Armenorum hæresim accepit in suam protectionem. At vero, cur non exhibebit matrimonium gratiam, quod dominus dignatus est sua præsentia illustrare; & non solum sua, sed matris, & discipulorum suorum? Cur non exhibebit gratiam, vt prolem enutriant coniuges ad Dei gloriam? Cur non exhibebit gratiam, vt coniuges ad Dei gloriam se commisceant, & non instar brutorum ad explendam libidinem? Cur non exhibebit gratiam, vt æquo ferant animo coniuges coniugij molestias?

¶ Quarta hæresis est docens nuptias, vt ex arbitrio contrahuntur coniugum, pro arbitrio etiam esse solubiles: cuius autor fuit Montanus. At verò ista pugnat hæresis cum Paulo. 1. Corinth. 7. Et cum Euangelio Matthæi. 19.

¶ Quinta hæresis adeo extollit nuptias, vt non vereatur nuptias fateri pares esse virginitati. Hanc hæresim auxit Iouinianus, & introduxit Basilides, vt autor est Hieronym. lib. 2. contra Iouinianum circa finem. Cum hac hæresi Paulus ex diametro pugnat. 1. Cor. 7. Igitur, inquit, qui matrimonio iungit virginem suam bene facit, & qui non iungit melius facit. Quia tamen alibi contra has hæreses prolixum texuimus sermonem, hoc loco parcendum erit, si breuissimè rem percurrimus.

¶ *Et deficiente vino dicit mater Iesu, Vinum non habent. Et dicit ei Iesus, Quid mihi & tibi est mulier? Nondum venit hora mea*, Chrysostomus, Homilia. 20. in Ioan. hunc enarrans locum. Optabat, inquit, hoc, idest, miraculum fieri, vt ipse hominum gratiã conciliaret, & ipsa filij gratia clarior efficeretur. Et fortasse aliquo humano afficiebatur affectu, quemadmodum & fratres eius cum dixerunt, *Ostende te ipsum mundo.*

Ioan. 7. Cupidi eius miraculis sibi famam comparare, ac paulo post idem versans subdit. Siquidem non adhuc debitam de ipso opinionem habebat: sed more matrum Maria, iure omnia se filio præcepturam censebat, cum tamen tanquam dominum colere, & reuereri fas esset. Est secum sapiẽs idem in homilia ad Matthæi. 45. cui concinit Theophilactus, enarrans locum Matthæi. 12. Quæ est mater mea, &c.

¶ At vero ad hanc sententiam consectarium est, deiparam Mariam diuinitatem sui ignorasse filij. Siquidem istud astruit Chrysostomus, dicens, Mariam de filio adhuc non habuisse rectam opinionem. Porrò istud dogma non probat ecclesia; & est incredibile dogma, & Chrysostomo præfertur ecclesiæ autoritas. Quandoquidem Baptistam non latuit diuinitas Christi, vt supra disserebamus, quomodo igitur latuisset virginem sacram multo excellentiorem Baptista? Quidquod Theologi quidam & Cyrillus etiam autumant Nathanaeli compertam fuisse Christi diuinitatem, dicendo, Tu es filius Dei, quid quod Maria non ignorasset diuinitatem tum Domini.

B. Maria non ignorauit diuinitatem domini.

¶ Quamobrem quod mater Domini dixerit, Vinum non habent; hoc sanè fuit non ex ambitioso inanis gloriæ appetitu, à quo prorsus vacabat, sed quia aduertebat vinum iam deficere, ne probro afficerẽtur inuitantes ad nuptias ex vini penuria, ideo antequam sentiretur penuria, petit filium, quem sentiebat omnipotentẽ, vt sua operatione vini indigentiam tollat. Quod si dixeris, Quo nã pacto virgo hoc petit miraculum fieri, siquidẽ miracula sunt solũ expetenda, quando rei necessitas aliud clamat: cessante enim necessitate miraculi petitio est diuina tentatio, at virgo non intendebat tentare Deum. Quod verò nõ fuisset tum miraculi necessitas, liquet quia si deficiebat vinum, poterant emere illud, aut si paupertas cogebat ne emeret, poterant bibere aquam: & vitare opprobrium, inuitantium non erat causa necessaria ad miraculum. Dixerim non ob has causas Mariam petisse miraculum fieri, sed quia iam ipsa sciebat tempus accedere in quo filius suus erat manifestaturus mundo gloriam suam ad salutem credentium: ideo hoc petebat fieri miraculum.

¶ At huic sensui obstare videntur verba domini, Quid mihi & tibi est mulier? Quæ verba Theophilactus putat esse increpatoria. Ait enim, ille increpat eam non absurde, dicit enim, Si non adest vinum, oportet illos ipsos, quibus deest, accedere & rogare, & non te matrem.

¶ Porro si increpatoria fuissent verba hæc, vtique mater nõ iussisset ministris Quodcunque dixerit vobis facite. Siquidẽ hæc dicens,

dicens, si prius fuisset increpata, amplius patuisses increpationi, at virginis summa prudentia istud non permittebat.

¶ Veruntamen verba hęc non promptum offerunt intellectum, ideo variam sortiuntur interpretationē. Theophilactus enim vt dudum cōmemorabā, verba dixit esse increpatoria. Siquidem virgo solicitabat, quod suum non erat solicitare, sed eorum quorum intererat mensis nuptialibus prouidere. In quam sententiam iuit Caietanus, vt sensus sit, Quid tua, vel mea interest, de vino agere nuptiali.

¶ Augustinus vero multo secus, exposuit, videlicet, Quid mihi & tibi est mulier, subaudit, in hoc miraculo edēdo. Etenim miraculorum editio erat diuinitatis opus, & non ex humanitatis procedens, sed ex diuinitatis virtute. Et ideo vocat eam mulierem & non matrem, quia non editurus erat miraculum quatenus filius virginis, sed quatenus filius erat Dei. At vero etiā obstare videtur huic expositioni, quia dominus vocat matrem suam mulierem quā do ipse pendebat in cruce. Ioan. 19. dicēs. Mulier ecce filius tuus. At vero pendere in cruce, non congruebat Christo, vt filio Dei, sed vt filius erat virginis.

¶ Augustini expositionem, vulgati probant interpretes. Siquidem perinde dictu est, quid mihi & tibi mulier? ac si dixisset, Quid mihi tecū est mulier? Et Erasmica editio ita habet, Quid mihi tecum est mulier? Et hanc putant esse phrasim Græcam, atque Hebraicam. 2. Regum. 16. Quid mihi & vobis filij Saruiæ? Et. 4. Regum. 9. Quid tibi & paci? Verum Theophilactus Græcus non ignorabat phrasim Græcanicam: & nihilominus priorem amauit sensum, at fieri potest phrasim hanc loquendi, vtrunque capere sensum. Et mihi Theophilacti sensus simplicior & Germanior videtur scripturæ. Quamuis non probauerim verba hæc esse increpatoria, quia nihil erat in tanta matre dignum increpatione: sed erant verba admonentia ne virgo torqueretur solicitudine ex vini penuria, quasi dixisset dominus, Ne afficiaris molestia ex vini penuria, quia tibi vini prouisio non incumbit, neque mihi vt homini. At vt Deo id mihi cura est prouidendi, at suo tempore. Hoc autem tempus mihi notum est, quando aderit, & tūc ego prouidebo de vino. Tu quæris manifestationem gloriæ meæ, & ego eandem curabo: at vero quousque ministris constet, vinum penitus defecisse, non est opportunitas manifestandæ gloriæ meæ. Et hoc est quod Dominus insinuat dicens, *Nondum venit hora mea*. Hoc est, opportunitas edendi miraculi nondum adest. Erat autem opportunitas, quando nullus locus pateret dubitationi; sed ad sensum pateret miraculi magnitudo. Vnde opportunitas fuit, quando vino exhausto penitus, hydriæ sunt impletæ aqua, ne quis suspicaretur forsan aliunde esse vinum illatum hydrijs.

¶ Arripuerunt hæretici tamen ex verbis istis ansam delirandi fatales esse necessitates sub horis: & tēporibus decretas, quas subterfugere nemo poterit, quia dominus ait, *Nondum venit hora mea*. Cæterum nulla est fatalis necessitas cogens hominē ad opus. Quandoquidē periret hominis libertas, & nulla esset, vel virtus, vel vicium hac submota. Proindeque nullā essent vel præmia virtutū, aut supplicia vitiorū. *Fatalis necessitas à Genethliacis introducta nulla est.*

¶ Porrò Deus ab æterno voluit, & decreuit tali tempore conuertere in Cana Galilææ aquam in vinum, & hæc hora quæ à Deo decreta erat, vocatur à domino hora sua. Quod autem decreuit se facturum illa hora, potuit decernere alia quauis se facturum. Ideo non horæ est attribuendū miraculū, sed diuinæ voluntati.

¶ At verò, quod dominus vocauerit matrem suam mulierem, non fuit vt inficiaretur illam esse matrem. Quandoquidem euangelista, matrem Iesu illam vocat hoc eodem loco. Neque vocat illam mulierem ex corruptione, siquidem Eua virgo erat, quando scriptura illam appellat mulierē, itemque & Adam Euam mulierem appellat. Mulier quam dedisti mihi in sociam dedit mihi, & comedi. Genes. 3. Neque eò illam mulierem appellat, quo minus illam reuereretur, siquidem. Lucæ. 2. erat subditus illis. Quod si Ioseph, qui alioqui non erat pater, erat Christus subditus, quia putabatur pater, Mariæ, quæ erat vera mater, cur non subderetur? Forsan ergo illam vocauit modo mulierem germanam conditionem mulierum illam habere insinuare volens. Est mulierum ingenium, videlicet, pium & misericordem affectum habere erga indigentes, vt Maria gerebat tū erga nuptiales illos homines. In cruce vero

pendens

pendens illam eandem vocat mulierem, quia ex eodem sexu procedit eximiè cō-pati afflictus & maximè filijs. Vt ergo Dominus subdenotaret nimiam matris compassionem, ad crucem illius, & vulnera, ideò vocat illam mulierē. A diuinationem hæc exponere libuit, non vt detrahamus alias sanctorū expositiones, sed, vt data copia expositionum, illustrior reddatur exponendus locus, & optio relinquatur lectori eligendi, quod magis arriserit. *Dicit mater eius ministris, Quodcunque vobis dixerit facite. Erant autem ibi lapideæ hydriæ sex positæ secundum purificationem Iudæorum, capientes singulæ metretas binas, vel ternas. Dicit eis Iesus, Implete hydrias aqua: & impleuerunt eas vsque ad summum. Et dicit eis Iesus, Haurite nunc, & ferte Architriclino: Et tulerunt. Vt autem gustauit Architriclinus, aquam vinum factam, & non sciebat vnde esset, Ministri autem sciebant, qui hauserant aquam.* Tres solent causæ concurrere in miraculis edendis, & necessitas patientium, & deuotio expostulantium, & fidei ædificatio. Vnde forsan aliquis reuocabit in dubium cum nunc hæc tria non concurrerint, qua nam ratione Christus hoc fecerit miraculū. Atqui huic dubio, & aliud copulare non piget, cur hoc miraculum sine verbo exponente miraculum, factum fuerit, quandoquidem alia miracula verbis sunt expressa, quæ significabant mira culosam operationem, vt, Lazare veni foras, Puella tibi dico, surge: Respice, & ita de reliquis. In præsentia verò, nullum Christi verbū legimus dixisse, per quod denotaret se conuertere aquam in vinū: sed sola voluntate Christi sine vllo verbo mirabilis facta est hæc conuersio.

Tres causæ concurrentes ad miracula.

¶ Primo horum dubiorum respondebis, verum esse, illas tres commemoratas causas non conuenisse ad huiusmodi miraculum: sed solum illa postrema causa se offert, quia factum est ad manifestandam Christi gloriā. Vnde Ioan. ait, Et discipuli crediderunt in eum. Hanc autem præcipuam causam cumulauit causa alia, scilicet, pauperes illos sponsos honorare, & inuitatos omnes iucunditate afficere ex copia optimi vini à Domino miraculo facti. Et nuptias denique honestissimas esse ostēdere ex tāti miraculi operatione. Quod si sponsi erant pauperes, vt non est difficile collectu, quia non habebant vnde emerent abundans vinum potandis inuitatis, quomodo illarum nuptiarum Magdalena erat sponsa, quæ alioqui nobilis, & opulenta esse prædicatur, tu considera.

¶ Secundo dubio respondebis, cò factum esse, quò Dominus id temporis non docuerat verbo Israelitas, neque intendebat tunc se verbo & opere manifestare. Imò prius voluit ab opere mirabili, sine verbo exordiū capere suæ manifestationis, post modum verò verbo se propalare. Nondū enim, quando hoc signum edidit, Ioannes fuerat in carcerem coniectus, sed modico tempore elapso fuit carceri traditus, & interfectus. Quapropter ad illud vsque tempus Dominus non se manifestauit verbo suæ prædicationis, verba enim manifestius repræsentant, quam opera, ideò nō fecit hoc miraculum verbo, aquis imperans, vt conuerterentur in vinum. Vt post modum imperauit tumentibus fluctibus, & sedati sunt. Aliam poteris mysticam tamen addere rationem. Hoc namque miraculum, cōuertendi aquam in vinum denotat gratiæ diuinæ infusionem in corda fidelium. Nos namq; ex innata nobis corruptione sumus frigidi coram Deo. Opera namq; nostra ex seipsis, sint quan tum velis heroica, si gratia diuina orbentur, non sunt meritoria vitæ æternæ, & frigida sunt. Vertuntur tamen in vini suauitatem, & ardorem, quando diuina fouentur charitate: tunc namque in via hac qua ambulamus, ex Christi societate ardet cor nostrum. Miracula autem alia siue resurrectionis mortuorum, siue sanationis mēbrorum, &c. denotant expulsionem peccati ab humana mente.

Christus se publicè manifestauit post mortē Ioan. & verbo & opere.

¶ Quia ergo gratia donari, nihil habet molestiæ, sed multum habet iucunditatis, at verò depellere peccatum, admodum est peccatoribus molestum, & ideò valde ob sistunt Deo, ne expellat peccatum, idcircò, vt hoc significetur, quædam miracula verbo Christus effecit, alia vero sine verbo. Etenim, vt superet nostram repugnātiam verbo & opere vtitur, vbi verò cedimus sat est diuina operatio. Vnde Paulū verbo & opere exterruit. In mysticis denique rationibus exactas ne quæras consi derationes.

Peccatores obsistunt sæpè Deo, ne depellat eorū peccata.

Actor. 9.

¶ Verum quod ait Euangelista, esse in loculo nuptiarum hydrias sex capientes

metretas binas, vel ternas, tu intelliges, si aduertis Palæstinam esse inaquosam, neque vbicunque in ea inueniuntur fontes: & rursus Iudæos contaminari facile ex contactu mortuorum, aut leprosorum, &c. Quocirca illis necessum erat recurrere plerumque ad purificandum seipsos, ex lotione aquæ: quem hodie morem seruant Saraceni frequenter sese aqua abluentes: vnde putant inquinationem mentis etiam abluendam. Non ergo flumina essent illis frequenter petenda purificationis gratia: ideo asseruabant multas hydrias aqua plenas, vt in promptu esset domi illis aqua, ex qua sese purificarent, & hoc est quod ait, Secundum purificationem Iudæorum. Est autem metreta liquidorum mensura, quæ est eadem, quæ cadus: capit autem metreta paulò minus quam tres canthari nostri. Nam continet decem congios, congius autem continet. 9. libras, igitur decem congij sunt. 90. libræ liquidorum. Cantharus verò noster continet. 32. libras, vnde tres canthari sunt. 96. libræ. Et quia singulæ hydriæ capiebant metretas binas, vel ternas, Dominus conuertens metretas aquæ in vinum magnam vini fecit quantitatem, & sponsorum inopiam, & nuptiarum paupertatem locupletem esse fecit, siquidem concessit illis vini optimi eximiam copiam. Vnde non solum nuptiæ fuerunt sibi sufficientes ex vini largitate, sed superfuit vinum, quod sponsi venderent, vt sibi prouiderent necessaria. Deus enim operans miracula, nō parcè illa operatur, sed magnificentissimè, vt quondam mulier Sareptana ex miraculo olei, sibi prouidit, vendens quod sibi non erat necessarium. 4. Reg. 4. Et Dominus alens Israelitas in deserto, non solum sufficienti alimonia eos pauit, verumetiam redundauerūt ex conuiuio duodecim cophini. Ioann. 6. vt in præsentia etiam, non solū miraculoso illo vino, prouidit abundè nuptijs, sed etiam ex super-abundanti, inopiam sponsorum in futurum leuauit.

Metreta cadus, Congius cantharus.

Deus operās miracula nō parcè illa operatur, sed magnificentissimè.

¶ Quod si quæsieris, Cur non fecit vinū ex nihilo (poterat enim) sed voluit potius ex aqua facere vinum? Vtique vtrumque magni est miraculi, vel ex nihilo facere vinum, vel aquam subito conuertere in vinum. Natura enim paulatim & valde morose humorem aquæ in vitibus vertit in vinum, non immediatè sed per medias transmutationes: siquidem terræ humor alit vitem, & hic humor vertitur in acinos, & acini in agrestam, & agresta in mustum, & hoc tandem in vinum. ¶ Porrò quod immediatè nulla intercedente transmutatione, ex aqua elementaria, non ex humore terreno fiat vinum, istud est diuini operis: non enim hoc subditur facultati naturali, quæ nec ex elemento facit vinum, neque ex humore in instāti. Et quamuis ex nihilo facere vinum, maioris est miraculi, quia est creare vinum: verum ex aqua in instanti, sine interuentu transmutationum facere vinum, quod est conuersio quædam aquæ in vinum, miraculosaque vini generatio, etiam grandis est miraculi. Cæterum quia hoc erat sensibilius miraculum, quod testibus patere poterat, ideò non ex nihilo creauit vinū, sed aquam transmutauit in vinum. Ministri enim testati sunt, qui aquam ex fonte, vel fluuio aduexerant, & infuderant in hydrias vsque ad summum, vt nemo dicere potuisset alium liquorē fuisse permistum aquæ, & post modum videntes ipsi hydrias plenas vino, & non vulgari, quale erat quod propinatum fuerat primo mensis nuptialibus, sed longe excellentiori, apertum erat miraculi testimonium. Accedit eodem, quia ministri gustandum obtulerunt hoc miraculosum vinum, primum Architriclino, cuius erat administrare mensis necessaria, qui alterius vini qualitatem gustauerat, vnde differētiam à nouo vino grandem esse testatus etiam est.

Facultas naturæ non potest facere vinum ex aquæ elemento, neque ex musto in instanti.

¶ *Vocat sponsum Architriclinus, & dicit ei, Omnis homo primum bonum vinum ponit, & cum inebriati fuerint tunc id quod deterius est. Tu autem seruasti bonum vinum vsque adhuc.*

Architriclinus est præpositus mensis, vel qui illarum ministerio prouidendo præest, quod apud monachos vocatur Hispanè *refitolero*. Est autem deducta vox hæc à triclinio. Est autem triclinium mēsa tripartita quales sunt mensæ refectorij monastici. Et quantum ex contextu literæ assequi possum, insinuat Euāgelista, hoc vinum, quod Dominus miraculo exhibuit, immediatè esse epotum post alterū vinum potatum. Etenim inter epulas nuptiales erat, quando iam sentiebant vinū deficere, idque ad finem vsque epularum non posse sufficere. Idque temporis vir-

go

go mater dixit filio. Vinum non habent. Et Dominus antequã consummaretur cõuiuium ministris dixit, Implete hydrias aqua. Et hoc factum uidetur quam citissimè, quia conuiuium nuptiale vinum desiderabat, ad suum complementum. Et statim, vt sunt aqua impletæ hydriæ versæ sunt in vinum, ideo ait Christus, Haurite nunc, &c. Dominus enim sedens inter epulantes, imperio suæ virtutis statim aquam vertit in vinum: quod haurientes ministri propinabant mensis. Et Architriclinus illud gustans, cum proximè inter epulandum gustarat aliud vinum continuo sensit, hoc vinum esse excellẽtius primo. Et nesciens miraculi virtutem putabat, ab sponso esse aliunde clam inuectũ. Quid autem sponsus respõderit Architriclino, Euangelista supressit. Itaque conuiuium illud priorem habuit partem, & posteriorem, qualia erant Palæstinorum conuiuia celebriora. In priore igitur parte conuiuij propinatum est vinum sponsi, in posteriore verò vinum Christi. Voluit autẽ Dominus, quod primo insumetur vinum sponsi, quo consumpto, ipse nouum miraculosumque cõcessit vinum. Etenim Deus primum vult, vt nos præstemus quæ nostra sunt, at verò deficientibus nostris, ipse sua munera concedit. Aliàs Deum tentaremus, si potentes nobis per causas secundas, consulere, ad diuina miracula expetenda confugeremus.

Mysticus sensus.

¶ Hæc autem duo vina, si mysticos amas sensus, lex Mosaica, & lex Christi sunt. Deficiente enim lege Mosaica, Deus cõcessit nouam gratiæ legem: quæ adeò inebriat fideles ex vino hoc diuino, vt illo inebriati vniuersa contẽnãt propter Christum. Vnde sancti Apostoli die illo Pentecostes ebrij putabantur ab infidelibus, illosque madere musto clamitant: cùm tamen non ex vinaceorum musto ebrij essent, sed nouæ legis amore. Hoc autem est, quod docuit Dominus, Lucæ. 5. Nemo mittit vinum nouum in vtres veteres. Siquidẽ lex noua abrogauit veterẽ, & hac deficiente, illa successit. Atqui, vt vinum posterius multò dignius fuit, quam primum ita lex nouissima, quæ est gratiæ lex, multis nominibus præclarior est quã lex vetus.

¶ Scito tamen, vt ad priorem literæ sensum regrediatur oratio, interpretẽ Theophilacti, legere capientes metretas binas, ac ternas, copulatiuè: at verò in codice græco, & in Latinis non legitur nisi disiunctiuè, binas, vel ternas. Quod si exquiris cur Euangelista non expressit liquido, si binas tantum, an simul & ternas, siquidem spiritu docente scribebat? Quinimo, si ipse fuit tunc sponsus, vt à multis doctoribus Theologis creditur, potuit scire, quot metretas capiebant illæ hydriæ. Cæterum hoc Euangelista volebat significare, hydriarum harum quasdam capere binas, & ad summum alias metretas capere ternas.

MORALIA,

¶ *Tertia die nuptiæ factæ sunt in Cana Galilææ.*

NVptias carnales hactenus prosecuti sumus nostra expositione, quas Dominus honestare volens, sua præsentia, & matris suæ, & discipulorum illustrauit, & miraculo conuersionis aquæ in vinum insigniuit. Quia frigiditatem ad diuina nuptiæ secum conuehunt, namque qui matrimonio iuncti sunt, soliciti sunt de rebus tẽporalibus prouidendis. 1. Corinth. 7. hanc tamen frigiditatem Christus sua gratia vertit in ardorem spiritualis vini. Quoniam coniuges si statum suum syncere seruent, Deo sunt grati. Et plerosque legimus spiritus feruore, & sanctimoniæ rectitudine præcelluisset. Abraham enim pater fidei, coniugem duxit, imò etiam cõiuges, & Isaac, & Iacob, quos scriptura, vt illustrissimos sanctitate viros in primis commendat, vt & Zacharias Baptistæ parens, & innumeri alij quos esset longum numerare.

Nuptiæ frigentes ad diuina Christus vertit in spiritus ardorẽ.

¶ Cæterum his missis nuptijs, sunt aliæ multò præstantiores nuptię, quę sunt mysticæ, & non carnales nuptiæ. Et harum spiritualium nuptiarum primas tenẽtes, sunt illæ nuptiæ, quas Dei patris verbum celebrauit cum humana natura, quando in thalamo facto virginalis aulæ verbum caro factum est. Istæ sunt nuptiæ ineffabiles, quas scriptura commemorat Matth. 22. dicens, Simile est regnũ cælorum homini regi, qui fecit nuptias filio suo. Quoniam Deus pater rex cæli & terræ, nuptias

Nuptiæ mysticæ.

has

has fecit, qui solus potuit illas facere. Istæ namque nuptiæ sunt supremi miraculi: & omnia diuina, quæ operatus est aut operaturus est Deus miracula facilè excedūt: quamobrem superant omnem creatam mentem. Siquidem, quod verbum sit caro factum, quod humanitas Dei verbo sit colligata ad vnionem hypostaticam Ioannes fatetur se indignum esse ad soluendum, hoc est intelligendum tantum sacramentum. Et parum est hoc, quando neq; angelicis illis beatisq; mentibus istud nō patet, nisi Deo docente, atque reuelante, quid quod præcursorem latuisset, harum nuptiarum mysterium, agentem in mortali corpore? Nuptiæ istæ indissolubiles sunt, quia testante Damasceno, quod semel assumpsit nunquam dimisit. Has nuptias summis habuerunt in votis prisci illi patres, & verba erāt desiderij illa, Esai. 45. Rorate cæli desuper, & nubes pluant iustum. Et rursum, Vtinam dirumperes cælos, & descenderes, à facie tua montes defluerent Esai. 64. Istæ nuptiæ sunt singularissimæ, quia neque ante, neque postea similes sperauimus nuptias: sunt enim solæ sine exēplo. Hæ nuptiæ sunt summum diuinæ charitatis erga homines symbolum. Nihil enim potuit magis commendare diuinam erga genus humanum charitatem, quam quod ipse fieret homo: vt in humanitate assumpta, humani generis exolueret delicta. Istæ nuptiæ humanam ad diuinos prouexerunt honores naturam: quandoquidem Deus est homo, & homo Deus. Neque maior potuit cogitari sublimitas, quam quod humana natura, ita sit inserta diuino verbo, vt esse personale diuini verbi sit esse personale illius naturæ: siquidem humana natura in verbo, non habet propriam sed diuinam personalitatem. Istæ nuptiæ constituunt spem nostram ad cælestes sedes obtinendas. Siquidem si credimus, (vt oportet credere) verbum Dei esse carofactum, non magni est negotij confidere nos si dignè viuimus Deo futuros esse beatos videndo Deum. Maius enim est, Deum esse hominem, & hominem Deū, quam hominem videre Deum. Istæ nuptiæ confundunt luciferinam superbiam, & diabolicum turbant fastum. Diabolus enim erexit se contra Deum diuinitatem exoptans: at Deus se deijciens ad humanæ naturæ vilitatem, diabolicam confudit elationem. Namq; si creator se deijcit, cur creatura se eriget? Has nuptias die tertia celebrauit Deus: vtiq; fuit prima dies tēpus legis naturę, secūda tēpus est Mosaicæ legis: tertius vero dies, tēpus est gratię. Hoc igitur tempore gratię celebratæ sunt istæ diuinæ nuptiæ. Paulus enim inquit, Cū venit plenitudo tēporis, misit Deus filium suū factum ex muliere, factum sub lege: vt eos, qui sub lege erant redimeret. Tempora enim priora non erant plena tempora. Etenim tempus legis naturæ, corruptam tenebat naturam: omnis enim caro corruperat viam suam sub lege naturæ. At verò sub tempore legis Mosaicæ, corruptio & morbus nostrę naturæ patuerunt per legem. Cæterum lex illa antidotum non subministrabat, vulneri, quod demonstrabat. Tempus autem gratiæ est tempus plenitudinis, quippe non solum lex gratiæ vulnera nostra quanta sint ostēdit, verum præsentaneum illis exhibet remedium.

Mysteriū incarnationis omnibus est occultum nisi Deo docēte manifestetur.

Diuina incarnatio est summum diuinæ erga homines charitatis symbolum.

Dei incarnatio constituit humanā spē ad cœlestia.

Lex vetus nō subministrabat antidotū vulneri quod demōstrabat.

¶ Hoc igitur tēpus plenitudinis, est dies tertius, quando celebratæ sunt istæ diuinæ nuptiæ: & aqua quæ erat in prioribus temporibus odij & tristitiæ, versa est in vinum consolationis & lætitiæ. Siquidē priores patres quæ torquebat tristitia, versa est in gaudium. Quandoquidem sub prioribus, quæ has præcesserant nuptias, temporibus, animæ sanctorum non volabant ad cælestia gaudia, sed adhuc mærore afficiebātur ex dilatione salutis, quam sperabant per has nuptias sibi concedendam. Verum quando sacri venit plenitudo temporis, repleti sunt gaudio & descendens Christus ad inferos portas confregit ferreas, & spoliauit sanctorum patrum lymbum.

¶ Fuerunt præter hæc istæ nuptiæ factæ in Cana Galilææ. Significat autem Galilæa volubilitatem, & transmigrationē. Vtiq; quia in hoc volubili seculo celebratæ sunt nuptiæ istæ, ideò aptè dixeris in Cana Galilææ illas esse celebratas. Non enim verbum Dei patris accepit carnem in cælo, vt Valentinus hæreticus asserebat, corpus Christi dicens non esse terrenæ substantiæ, sed cœlestis naturæ: sed potius accepit carnem in hoc transitorio seculo, in vtero sacro Mariæ Virginis. Volubili tamē seculo faciens has nuptias illas

Galilæa volubilitatem significat.

illas non fecit volubiles, iuxta seculi conditionem, imò contra seculi conditionem æternas fecit nuptias: quia quod semel assumpsit, nunquam dimisit. Qui volet poterit huc vocare de diuina incarnatione multa, quæ scholasticis sunt mittenda disceptationibus.

¶ Sunt & aliæ nuptiæ itidem mirabiles, & mysticæ, quas Christus Dominus celebrauit cum Christiana Ecclesia repudiata synagoga. Has nuptias denotare volebat ille, qui Ioann. 3. dicebat se non esse sponsum, sed amicum sponsi. Siquidem præcursor Domini nō erat sponsus Christianæ Ecclesiæ, ei namque non fuerat desponsata Ecclesia Dei sed Christo: fuit sanè paraniphus harum nuptiarum, & procurator, verum quia ille non habebat spōsam non erat sponsus, sed sponsi amicus charissimus.

¶ Has item nuptias Paulus non obscurè significauit dicens. Despondi enim vos vni viro virginem, castam exhibere Christo. 2. Cor. 11. Videt quoque Ioann. 21. Apocalyps. ciuitatem sanctam Hierusalem descendentem de cælo, à Deo paratam, tanquam sponsam sponso suo. Est autem hæc ciuitas Christi Ecclesia, quæ quidem tota moderatur, secundum cælestes regulas. Est namque Ecclesiæ gubernatio cœlestis, secundum leges à Deo latas, ideò ait vidisse se illam descendere de cælo: quia administratio Ecclesiæ in præcipuis rebus, non est humana, sed cœlestis. Ornataque videtur, ceu sponsa, quæ exornatur in gratiam sponsi sui. Ornamenta autem hæc etiam de cælo descendunt: sunt namque dona cælestia fide nāque, charitate, & spe cæterisque diuinis decoratur muneribus.

Ecclesia Christi spōsa

¶ Ferunt Lacedæmonios, quas ducunt in vxores indotatas ducere, sed pretio emptas. Christus quoque Ecclesiam accepit sponsam indotaram quidem, at pretio sanguinis sui emptam. Empti enim, ait Paul. estis pretio magno, portate, & glorificate Deum in corpore vestro. 2. Cor. 6. Hanc igitur sponsam sibi acquisiuit sanguine suo: id quod summum, & incomparabile est precium. Non enim. 1. Petri. 1. corruptibilibus pretijs auri, vel argenti, sed sanguine immaculato suo sibi duxit Ecclesiam in vxorem. Enimuerò nulla erāt merita in Ecclesia, propter quæ illam acciperet in spōsam. Ecclesia enim est homines ipsi in Christum credentes: at vero omnes in Adam peccauerunt. Ideoque Christus desponsans sibi Ecclesiam mundauit illam à peccatis suis, ex lauacro vitali baptismi: quam purgatam & mundatam à sordibus suis sibi cōpulauit in sponsam. Est sanè sponsa, quia illam amat Christus ceu sponsam, & exornat diuinis muneribus tanquam sponsam: cæterum est etiam ancilla, quia empta eximio, & inæstimabili pretio, scilicet, sanguine suo, qui Dei sanguis est. Porro autem tantisper dum in hoc nostræ mortalitatis exilio peregrinamur à Domino, nuptiæ istæ non sunt perfectæ: sed tunc demum erunt perfectæ, quādo Ecclesia Dei peracto suæ peregrinationis cursu, suorū, quos pro amore sponsi sui reportauit labores, & sustulit agones, reportet coronam. Id quod facile admonet Euangelica illa parabola virginum. Virgines enim prudētes, quæ paratæ erant intrauerunt cum sponso ad nuptias, Matth. 25. Thalamus enim nuptialis vita æterna est. Nunc ergo animæ sanctorum fruuntur nuptijs istis, quæ in cœlestibus habitaculis commorantur. At in fine seculi, vniuersa sanctorum Ecclesia consummabit cum Christo nuptias has: quādo simul animæ cum corporibus suis fruentur sponso Christo. Vnde Apocalyps. 21. Gaudeamus, & exultemus, & demus gloriam ei, quia venerunt nuptiæ agni, & vxor eius præparauit se, & datum est illi, vt cooperiat se byssino, splendenti: & candido. Byssinum enim iustificationes sunt sanctorū.

Ecclesia est sponsa Christi & ancilla.

Thalam⁹ nuptialis vita æterna est.

¶ Venerunt igitur nuptiæ agni, quia per sanguinem agni reserata sunt cœlestia habitacula. At animæ sanctorum, dum hic agitur Deo cooperantes præparantur. Per pœnitentiam enim iustificantur, & iustificatæ iam introducuntur post corporalem mortem, ad Thalamū cœlestis spōsi, qui est cœlestis habitatio.

¶ Quādiu igitur in seculo demoratur sancta Christi Ecclesia, quod init coniugium cum Christo, est velut ratum solum. At verò quando animæ sanctorum ad cælum leuantur, consummantur hæ nuptiæ. Tunc enim non videbunt, per speculum in ænigmate: sed facie ad faciem contemplabuntur diuinitatē. Tunc cessabit mæror exilij huius, quia absterget Deus omnem

Quādiu Ecclesia in seculo commoratur ratum habet cōiugiū: at in cœlesti patria cōsummatum est.

nem lachrymam ab oculis sanctorum suorum.

¶ Resumptis autem corporibus in die nouissimo prorsus consummabuntur istę nuptiæ: quia tametsi modo animæ beatæ cõsummatam obtinent gloriã essentialem, at verò id temporis, etiam consummatio erit, quo ad gloriam accidentalem, vt nos in. 4. Sentent. libr. distinct. 49. &c. fusius disseruimus. Istæ autem nuptiæ Ecclesiæ cum Christo, quia in hac peregrinatione celebrantur (viatrix namque est hoc tempore Ecclesia) ideò rectè dixeris has nuptias esse initas in Cana Galilææ. Et quia tempus hoc est gratiæ tempus, non inepte dices, tertio die factas esse has nuptias. Sunt porro aliæ nuptiæ diuinæ particulares cum animabus sanctis. Etenim despõsat sibi Christus in baptismo animam rationalem per fidem & charitatem. Ait enim per vatem Hiere. 2. Scio charitatem desponsationis suæ, & Ose. 2. Desponsabo te mihi in fide.

Nuptiæ diuinæ particulares.

MORALIA.

¶ *Erant lapideæ hydriæ sex positæ secundum purificationem Iudæorum.*

Sex hydriæ mysticæ ex Alberto Magno cõm. ad Ioannem.

ISTÆ hydriæ sex lapideæ, quas Iudæi pro frequẽti suæ purificationis consuetudine, apud seipsos repositas domibus suis habebant, alias hydrias longè præclariores præfigurabant, quæ sunt mysticæ, & saluberrimę hydriæ: quas Albertus Magnus in comment. prosequitur, ego verò multò vberius illas prosequar. Hydriam primam, hydriam dixit misericordiæ esse erga miseros exercendam: secundam dixit esse zeli iusti commotionem in malignos: tertia verò est spiritus contribulatus in deuotionis sacrificio: quarta prægustatio quædam æternorum in diuino cultu: quinta consideratio nostræ mortalitatis in huius nostræ peregrinationis tædio: sexta pia meditatio in literarum sacrarum studio.

¶ Primamque harum hydriarum illa hydria Rebeccæ Genes. 24. ex qua seruum Abrahæ siticulosum, & iumenta eiusdem potauit facilè adumbrat. Rebecca nãque misericordiam exercuit in hominem sibi ignotum: deponens hydriam ex humero, ad vlnam suam, efflagitanti potum prompte subministrauit.

¶ Habet hydria hæc misericordiæ binas metretas, compassionem in corde, & subuentionem ex opere. Hæc enim duo habet perfecta misericordia.

Misericordia in quibus cõsistat.

¶ Enimuerò si pauperis, & indigentis cõmiseremur affectu duntaxat, & illi subuenire detrectamus, hæc hydria non est plena ad summum vsque: sed vacuitatem habet desiderantem impleri. Vnde Iacobus hanc hydriam esse ad summum implendam istis subdendis verbis docet. c. 2. Si autem frater, vel soror, nudi sint, & indigeant victu quotidiano, dicat autem aliquis ex vobis, Ite in pace calefacimini, & saturamini, non dederitis autem eis, quæ necessaria sunt corpori: quid proderit? Qui autem ait, Ite in pace calefacimini, &c. vtique commiserationis habet affectum, at Iacobus docet hunc affectum nudum à subuentione inutilem esse.

¶ Qui enim potest subuenire indigenti proximo, non explet Dei mandatum cõmiserando solum, sed subueniendo. Vnde dixit Ambrosius, Pasce fame morientem: si non pauisti, occidisti. Mirabilis quidẽ est hæc misericordiæ hydria, Deoque quam gratissima. Christus enim hãc beatificat dicens, Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur. Et rursum, Date eleemosynam, & omnia erunt vobis munda. Aduertebat enim Christus, quam malè affecti sumus erga pauperes. Vt ergo pauperes nobis conciliet mirum est dictu, quam solicitè pauperes curat. Etenim veniẽs iudex viuorum & mortuorum, vno discrimine discernet electos à reprobis scilicet, misericordiæ. Nã misericordes solũ vocabit ad regni cœlestis consortium, & immisericordes ab eodem repellet. Tota scriptura multis clamoribus vociferat ne hanc hydriam vacuã teneamus, quia qui vacuam illam asseruarit, ille non poterit misericordiam à Deo consequi. In qua enim mensura mensi fuerimus, & remetietur nobis. Si fuerimus misericordes fruemur Dei misericordia, si immisericordes, Deus suam auertet à nobis misericordiam. Si nostrorum cõseruorum miseremur nostri Deus miserebitur: si verò crudeles erga illos fuerimus, non est cur diuinã erga nos speremus misericordiam. Quia audiemus illud Euangelium,

Præceptum eleemosynæ elargiẽdę nõ impletur cõmiserãdo sed subueniendo.

Christus solũ misericordes vocabit ad regni cõsortiũ.

Matth. 5. 7.
Marc. 4.
Matth. c. 18.

gelium, Serue nequam nonne oportebat misereri conseruitui, &c. Et vates ille regius admonet cum sancto sanctus eris, cũ peruerso peruerteris, Psalm. 17. Quia talem oportebit sperare Deũ erga nos quales nos præstitimus erga proximos nostros. Quia in. 4. Sentent. multa tractauimus de misericordia, maiori tractatui supersedẽdum est: quia si omnia essent modo huc euocanda, crescerent moralia hæc plus iusto.

Secunda hydria. ¶ Secunda hydria est commotio zeli iusti in malignos hostes Dei. Et quidem quantum prima hydria est incommoda nostrorum fratrum hæc secunda est ad gloriam & laudem Dei. Siquidem si hostes Dei, vt hæretici, schismatici, apostatæ, non coercẽtur debitis castigationibus Ecclesia tranquilla pace non fruetur, sed omnia susdeque peruertentur. Vt ergo hostes Dei, & maligni homines, de medio auferantur, necessarius est zelus iustitiæ vindicatiuæ: qui comedat principes, & magistratus, quorum interest, scabiosas oues à sanis segregrare, ne contagio scabiosa sanas oues inficiat. Hanc hydriam adumbrant illæ hydriæ Gedeo. Iudi. 7. Siquidem feruens Dei zelo hydrijs se armauit, pugnaturus aduersus Madianitas. Et ex hac armatura, hostes Dei superauit. Habet autem hæc hydria, tres metretas, vt ad summum vsque impleatur.

1. Metreta, secũdæ hydriæ. ¶ Prima est zelus in corde iustus aduersus Dei hostes. Tunc autem est iustus, quando illum non accendit propriæ iniuriæ libido vindictæ, aut terrenæ substantiæ cupiditas, aut propriæ gloriæ ambitio: sed solum diuini honoris desiderium: & diuinæ offensæ exterminatio: qualis ille zelus erat Domini, qui conserto ex funiculis flagello expulit à domo Dei commercia profana. Ioan. 2. Namque ille zelus erat verè diuinus, de quo scriptũ erat, Zelus domus tuæ comedit me. Namque ob mũdanas cupiditates si accingimur in hostes Dei non est zelus domus Domini, sed zelus nostræ, vel vtilitatis, vel gloriæ.

2. Metreta. ¶ Secunda metreta est correctio in opere. Quandoquidem zelus inutilis est, si cum possimus coercere hostes Dei & alios malignos homines, non coercemus. Si autẽ non possumus abigere, huiusmodi homines laudandus quidem zelus dolentis, quod mala premant Ecclesiam Dei, & illam conturbent. Cæterum qui potens est, abigere pestem hanc ab Ecclesia Dei, & non abigit, quam citissimè potest, inutilem habet zelum, etiamsi illum fingat habere.

¶ Ex huiusmodi enim magistratuum socordia, sæpè accidit tantum incendium in Ecclesia Dei, cui non possunt vires humanæ post modum subuenire, vt dixit Hiero. de illo hoste Dei pestilentissimo Arrio: quem quia non cito extinxerunt, ij, quorum intererat immensam stragem fecit in Dei Ecclesia. Et in morbis corporalibus sæpè videmus, etsi exitiales sint, si tamen maturè illis obuiatur, medelam accipiunt, verum si opportunè illis nõ succurritur conclamati sunt. Quia in huiusmodi curandis malis omnis mora damnũ facit, & omnis dilatio affert periculum.

¶ Tertia verò metreta est, quando iniquos exterminare non possunt proceres Ecclesiæ, aut rei publicæ magistratus, diuina implorare præsidia precibusque & gemitibus hoc cõtendere à Deo, vt, colluuiem iniquorum abigat ab ecclesia, & republica fidelium. En tibi metretas tres, quæ zelum vindicatiuæ iustitiæ implent vsque ad summum. Quia si talem zelum gesseris, qualẽ depinxi omnes partes zeli iusti absolues. At rara auis in terris nigroque simillima cygno. 3. Metreta.

¶ Tertia hydria, quæ est deuotio sacrificij adumbrata fuit in hydrijs illis Heliæ, quas iussit perfundi super sacrificio Deo offerendo. 3. Reg. 18. vt autem Deo debitè sacrificemus, & nostra sint Deo grata sacrificia, tribus implebis hanc hydriam metretis. ¶ Prima quidem metreta, quæ exigitur est spiritus nostri puritas à peccatorum contagione. 3. Hydria.

¶ Secunda est abstractio à curarum secularium solicitudine: & ipsius mentis in se ipsam recollectio. ¶ Tertia est, quod scopus sit in sacrificijs omnibus Deus, itaq; mens ad Deum tunc tendat in cordis, & operis rectitudine.

¶ Sacrificans enim Deo, si hæc obseruat purè Deo sacrificat.

¶ Sunt autem sacrificia, quę ex opere operato, hoc est ex sua virtute, & institutione Deo grata sunt: neq; poscunt puritatem sacrificantis, vt ipsa Deo grata sint: quale est sacrificium Eucharisticum corporis, & sanguinis Domini. Hoc namque, quamlibet 3. metretę implent vsq. ad summũ sacrificij hydria.

libet sacerdos sacrificans sit impurus, & contaminatus, non contaminatur ob hoc altius puritas, neque euacuatur illius profectus. Est enim diuinum sacrificiū, ideò non potest contaminari, aut euacuari ab indignitate sacrificantis. Cæterum; vt sacrificanti prosit hoc sacrificium, & vt sacrificans non contaminetur ex purissimo sacrificio necessum illi erit, vt purus accedat sacrificaturus. Namque sacrificare nequit, nisi ex sacrificio vescatur, atque potetur. At verò qui manducat & bibit indignè iudicium sibi manducat, & bibit.

Duo modi sacrificiorum. Porrò quo puriores accedunt sacrificātes, & in Deum magis intenti, eò ipsis redditur hoc sacrificium magis proficuū. Sunt autem alia sacrificia, quæ ex sacrificantis bonitate, suam deriuant virtutem, qualia sunt eleemosynarum, orationum, & ieiuniorum, quæ offerunt Deo pœnitentes in remissionem suorum peccatorum sacrificia. Hæc autem, nisi mēs libera sit à peccato, nisi ad Deum referantur, vt gratia diuini amoris, non propter seculares affectus, sacrificia huiusmodi nobis non proderūt. Vnde eleemosynam purè esse prçstandā, propter Dominum, Euangelica lectio docet. Tu autem cum facis eleemosynā noli tuba canere ante te, &c. Et de ieiunio itidem commemoratur. Cum ieiunatis nolite fieri sicut hypochritæ tristes, exterminant enim facies suas, vt appareant hominibus ieiunantes. Et orationis sacrificium eadem ratione esse peragendum, ibidem Matthæ. 6. Dominus docuit dicens, Cum oratis non eritis sicut hypochritæ, qui amant in synagogis, & in angulis plateatum instantes orare.

4. Hydria. ℭ Quarta hydria est prægustatio quædā, seu prælibatio cœlestium gaudiorum, cuius typus præcessit in hydrijs illis aureis, quas Salomon reponi iussit in tēplo Dei. Significat enim hæc hydria aurea sanctorum virorum animas, quæ adhuc in corpore mortali degentes nonnihil æternæ fœlicitatis degustant, vt August. de seipso commemorat. 10. lib. confessionum. Et Psalmus cecinit, Parasti in dulcedine tua pauperi Deus. Et quāuis hæc hydria simpliciter dum hic viuitur non potest impleri ad summum vsque, cæterum pro statu præsentis vitæ, nonnunquam donatur, in signis quędam diuinorum delibat. Vnde Paulus se vidisse arcana verba, quæ nō

Hydria. 4. in hoc exilionō potest impleri quoad summum.

licet homini loqui testatur. 2. Corint. 12. Neque tu putes hanc visionem arcanorū Dei Paulo nudam fuisse, à dulcedine introrsus affectus. Habet nihilominus metretas duas hæc hydria, & dulcedinem in diuinis considerandis, & nōnunquam occultorum reuelationem. Id quod non obscurè insinuat Eccles. 37. Anima viri sancti, enuntiat aliquando vera, quam septē circunspectores, sedentes in excelso ad speculandum. Et hoc ita est, siquidem diuini vates, prænuntiant ventura, quæ omnes quotquot sunt, philosophi maximis ratiocinationibus vtentes, & naturā scrutantes, & interpretantes, prænunciare nequeunt.

ℭ Quinta hydria est nostræ mortalitatis in hoc exilio vita consideratio. De qua hydria mentionem fecit Eccles. capit. 12. Hortatur enim, vt memoria recolamus Deum esse iudicem nostrum. Antequam inquit, conteratur hydria super fontem, & confringatur rota super cisternam. Cōteritur enim hydria super fontem, quādo morimur. Est enim hydria corpus nostrū fons autem vitæ est cor. Siquidem ab hoc fonte hydria nostri corporis, impletur vitali spiritu & sanguine vitali. Quando autem morimur hydria hæc exinanitur, quia sanguine & vitali spiritu destituitur, & conteritur super fontem: siquidem cor est primum viuens, & vltimum moriens. Quapropter corpore mortuo, cor etiamnum viuens est, ideò ait, cōteri super fontem. Sunt qui per fontem intelligant iecur, quia à iecore sanguis suggitur à toto corpore. Et quod sequitur, Et confringatur rota super cisternā, refertur ad caput, & cor. Caput enim est tanquam rota quędam, omnium sensuum officinæ: & cisterna est cor, vnde disfluunt omnes spiritus vitales, & animales in caput. Hæc autem hydria tres vtilissimas habet metretas, cō siderationem necessitatis ad moriendum: & considerationem aliam, quam incerta sit mortis hora. Neque solum hora mortis incerta nobis est, quinetiam & mortis sub eundæ qualitas ignoratur, si ferro, si igne, si aqua, &c. moriendum sit. Tertia autem metreta est diuini iudicij consideratio. Quæ consideratio magis terret animum pium, quam priores. Enimuerò non multi facerent homines mori, neque ob mortem deterrerentur à peccatis cōmittedis, nisi

5. Hydria. Locus Eccle. exponitur.

In morte cōfringitur rota capitis supra cisternā cordis.

Mors est necessaria. Mors incertam habet horam & qualitatem.

Iudiciū Dei horrendum.

nisi illis à morte immineret Dei iudiciū. Vnde Paulus, statutum est omnibus hominibus semel mori, & post hæc iudiciū, Hebræ. 9. Quamuis enim mors sola est formidabilis, quia vltimum corporis malum est, & ideò est valde terribilis: at verò quia necessaria est, ideò à facinoribus perpetrandis, non auerterentur homines metu solius mortis. Maximè si illa facere animo vehemēti esset, nisi instaret à morte iudicium Dei. Vnde infideles, qui diuinum ignorant venturum iudicium, facile sub angustijs constituti, se suspendio, aut morti aliàs tradunt. Sub ducunt enim rationem, quod tandem ab illis est oppetenda mors, & ideò illam anteuertere nō detrectant. ¶ At verò quia horrendum est incidere in manus Domini Hebr. 10. propterea multo fit formidabilior fidelibus mors. Et quidem hanc hydriā versare opportunum esse Ecclesiasticus monet dicens, Memorare nouissima tua, & in æternum non peccabis. c. 7. Et Dominus idem hortatur, Matth. 24. Ideo, inquit, & vos estote parati, quia nescitis diem, & horam. Et rursum Paulus, dies Domini sicut fur veniet. 1. ad Thessal. cap. 5.

6. Hydria. ¶ Sexta deniq; hydria est pia meditatio in sacrarum literarum studio: cuius typus præcessit in hydria illa mulieris Sareptanę 3. Reg. 17. Etenim refertur ibi mulierem Sareptanam in hydria habuisse modicum farinæ, ex qua tamen ad imperiū Heliæ, fecit panem: vnde Helias fuit primo pastus, & dein ipsa & filius eius. Hæc autem adumbrauit scripturam sacram esse veluti hydriam continentem farinam vitalem, prophetis alendis, & rudibus etiam nutriēdis: ex illa namq; fit panis vitæ, & intellectus. Meditatio namq; diuinarū literarū vtilis est ad conciliāda spiritualia bona, & fuganda spiritualia mala. Quocirca Paulus, omnis scriptura, inquit, diuinitus inspirata vtilis est ad docendū, ad arguendū, ad corripiendum, ad erudiendum in iustitia, vt perfectus sit homo Dei, ad omne opus bonum instructus. 2. ad Timo. 3. Et Dominus, Iam vos mūdi estis propter sermonem meum. Ioann. 13. Quia Prouerb. 30. Omnis sermo Dei ignitus clypeus est sperātibus in se. Vnde Dñs verbo Dei repulit à se diabolicas tētationes, Matth. 4. Et Paulus ob hanc causam appellat verbum Dei gladiū spiritus ad Ephe. 6. Hęc porrò

Scriptura sacra continet farinā vnde fit vitalis panis.

hydria modicā dicitur habere farinā: quā tamē verbo Dei propheta multiplicauit. Quippe modica videntur, & nimis humilia quæ diuinæ continēt literæ, Paulo docēte. 1. Cor. 1. Prædicam⁹ Iesum Christū Iudæis quidē scandalū, gētibus verò stultitiā. Et ideò regnū Dei à Dño cōfertur grano synapis Matt. 13. At verò, quāuis infidelibus modica, & despicabilia videantur quæ diuina docet scriptura, cæterū grādia sunt, & virtute diuina & veritate plena. Ideò Esaiæ dicitur, Sume tibi librū grādē, & scribe in eo stylo hominis. c. 8. Est siquidem liber grādis diuina scriptura nō quātitate foliorū, sed qualitate diuinæ veritatis. Quapropter, si infidelibus nō penetrātibus huius libri virtutē, modicus videtur, grādis verò nobis censetur liber hic credētibus illius veritatem. Ex farina autē illa modica, quæ erat in hydria Sareptanæ, diuino imperio multiplicata, temperauit famem suā Helias propheta: & mulier & filius mulieris. Et ex etiam diuinis eloquijs declaratis secundū Ecclesiasticorū Doctorum sensum & pietatē, ipsi Doctores Ecclesiastici se pascunt, & reficiunt pane vitę, & intellectus & post modū totā Ecclesiā reficiūt ex pane hoc. ¶ Augetur rursū hęc farina, ꝓpter verbū dei: quoniā diuina scriptura præclaris, & multis & varijs sensib⁹ abundat. Siquidē præter literalē, gaudet anagogico, allegorico, & tropologico sensu: anagogico sanè ad fructū regni cœlestis allegorico ad fidei ædificationem, tropologico ad morum correctionē, literali ad fidei constitutionem quos forsan postmodum differemus. *Varij sensus scripturæ.*

¶ Aut hæc hydria est illa Samaritanę mulieris, cuius Ioan. meminit. 4. Quā statim Christo credens Samaritana reliquit, & iuit ad Samariā, excitatura suos ciues, vt venirent, & viderent Christum. Est sanè hæc hydria scriptura Mosaica, quæ relinquenda est secundū literalē sensum, quē præfert, vt Christū credamus, & prædicemus, sectāda verò secundū sensum interiorem spiritualem, quē nō offert cortex literæ, sed spiritus intelligentiæ diuinæ. Ideò Samaritana hydriā reliquit, vt prædicaret Christū. Quod verò hęc hydria secūdū carnalē sensū sit relinquēda Paul⁹ nūquānō clamat, legē illā veterē operari irā, & q lex subintrauit vt abūdaret delictū, & legē esse ministrationē dānationis ad Ro. 5 & 4. *Alia expositio hydriæ sextæ.*

 & 2. Cor.

¶ Etiologicus verò est, cũ causa redditur eius, quod traditur: vt Matt. 19. Memorãs Dñs libellum repudij Mosaicum adiecit causam, cur libellus fuerit concessus Iudæis. Hoc, inquit, Moses fecit propter duritiam cordis vestri.

Doctores sacri varij in expositione sensuum scripturæ.

¶ Cæterum isti sensus reducũtur ad alios cõmemoratos. Enimuerò quãdo literalis sensus exponitur, & inter exponendum simul declaramus illum sensum concinere cum alijs locis scripturæ, & causam etiã subdimus ad literã eius quod exponimus, tunc etiologicus, & analogicus literalem spectant. Et ad eandem rationem, quando anagogẽ differimus, & ita de reliquis. Nam nihil vetat causam anagoges ex alia anagoge petere, & consonantiam demonstrare ad alias anagoges eiusdem scripturæ. Sub allegoria verò August. comprehendit anagogen, & tropologiam, & ipsam quam vocamus allegoriam. Hieron. verò diuisit aliter scribens ad Hedibiam, expositionem aliam historicã, aliam tropologicam, aliam tradens esse spiritualẽ. Verũ de re hac hæc dixisse sufficiat quia indicatorum doctorum diuersitas est nominetenus, re enim sibi cõsoni sunt. Mosaica igitur lex secũdum sensus mysticos, si interpretetur, non occidit, sed viuificat: non est relinquẽda à fidelibus, sed amplectenda. Verum si secundum literalem, illam velis obseruare, iam mortifera est, & relinquẽda est, si Christũ sectari cupimus.

Litera occidit in cæremonialib⁹ & iudicialibus præceptis.

¶ Verum scito hoc habendum esse de sensu literali, cæremonialium, & iudicialium: hæc enim euacuata sunt à Christo: cæterũ si exitum de Ægypto credas secundum literam, nõ propterea male credes, imò necessario est ita credendum, vt plantationẽ Paradisi in Eden, & alia innumera. De quibus Paulus nõ est intelligẽdus dicens, Litera occidit, spiritus est, qui viuificat: sed solum de cæremonialibus, vel iudicialibus præceptis. ¶ Qui enim hæc putauerit obseruanda esse modo ex vi legis Mosaicę, ille errabit. Dixerim ex vi legis Mosaicæ, quia si ob alias causas seruet, nõ est crimini superstitionis Iudaicæ obnoxius. Vti si quis ab esu suillarũ carniũ abstinuerit, quia esus salutẽ suam lædit, aut qui cãcerari sibi virile mẽbrum timet, & ideo ne cancer serpat amplius præputium abscindit, isti non ob hoc sunt superstitiosi, aut peccãt: vt neq; quia thura Deo adolemus aut ieiunia celebramus, ideò Iudaicũ ritũ obseruamus. Siquidem etiã Iudæi thura Deo cremabant, & ieiunia obseruabant. At verò fideles ex Ecclesiæ mãdato hæc obseruantes, non legẽ Mosaicam, sed Ecclesiasticã custodiunt. ¶ En tibi hydrias sex longe pulchriores, quã illę erant, quas Iudæi ad suam purificationẽ reponebant: siquidẽ illæ reponebãtur ad purificationẽ corporũ, istę verò ad purificationẽ animorũ. Rursus illę, quãuis lapideę, nihilomin⁹ fragiles erãt, quia corporales erãt: istæ verò fragiles nõ sunt, quia spirituales sunt. Has igitur hydrias apud te seruato, vt illis beatissimis cælestibusq; nuptijs fruaris. Sed iã hora est, vt ad Ioannẽ regrediamur.

Obseruãs Iudaicas cæremonias, vt eas les superstitiosus est.

ENARRATIO II.
in caput secundum.

¶ *Hoc fecit initium signorum Iesus in Cana Galilææ: & manifestauit gloriam suam, & crediderunt in eum discipuli eius.*

EVangelista hoc sermone docet, primum miraculũ à Christo factum fuisse in Cana Galilææ sub nuptijs commemoraris, neque ante hoc miraculum aliud à Christo fuisse editum: quin potius hoc fuisse primum simpliciter, nõ eorum solum quæ facta sunt in oppido illo, sed primum omnino. Vnde Chrysostomus hinc reprobat libellum de infantia Saluatoris: quem quoque librum Gelasius Papa despuendũ tradidit cap. sancta Rom. Ecclesia. dist. 15. Et ridicula sunt miracula, quæ ex illo commemorantur libello, puta, Dominum sub infantia ascẽdisse quasi equitaturum supra Solis radios, & nõ cecidisse: & hoc genus alia.

Fabulosa miracula libelli de infantia Saluatoris.

¶ Porrò autem obiectant Alogi hæretici Ioanni, nõ hoc primum fuisse miraculum Christi, quia Luc. 2. aliud denarratur miraculum prius, videlicet, Domini stupenda responsa ad interrogata legis peritorũ. Et rursum dicet aliquis, Miraculo esse dandum, quod quadragenariã Christus sustinuerit inediam, & quod diabolicã superauerit solo imperio verbi tẽtationem, & q angeli accesserunt, & ministrabant ei. ¶ Veruntamen scito illud miraculũ, quod Dominus in puerili ætate in templo exhibuit doctores legis vertens in stuporem,

Miracula intelligibilia & sensibilia.

fuisse quidem intelligibile miraculũ, magis quam sensibile, siquidem soli doctores aduertebant responsa Domini supera re maximè eius pueritiam. At verò vulgares, qui legis ignorabant mysteria, asse qui nequibant miraculum hoc, nisi ex doctorum relatione.

¶ Rursus & sustinere quadragenariã inediam, non fuit exhibitum miraculum populo, quia in deserto sine arbitris illam sustinuit. Itemque ministerium angelicum, non fuit propalatum populo, siquidem populo ignorante, gestũ est. Quamobrem, quod Ioãnes inquit, Hoc initium signorum, &c. verum est de miraculis sensibus, quæ verè signa dicũtur, at verò nõ est sermo de alijs miraculis, quæ sunt potius intelligibilia, & non sunt exhibita ante faciem turbarum, vt viderent, & crederent. ¶ Sunt qui nodum istum soluant, Ioannem subaudiendum de miraculis post baptismum Domini, & postquam accepit discipulos. At verò mihi magis arridet, quod dudum aiebam. *Et manifestauit gloriam suam.* Ex signo hoc mirabili manifestauit esse se verum Messiam, quem lex & prophetæ prædixerant: & discipuli videntes, hoc crediderunt. Sed quid est quod ait, Et crediderunt in eum discipuli eius, siquidẽ iam prius crediderant, quippe qui iam sequebãtur Christum discipuli cõmemorati, scilicet, Andreas, Petrus, Philippus, &c. Verum tu intellige, crediderunt in eum, idest, confirmati sunt in fide priori. Quamquam Augus. lib. 2. de consensu Euãgelista. cap. 17. doceat tum primo credidisse discipulos in eum. Et obijcit sibi, si tum crediderunt, quo ergo vocantur discipuli? Respondet illo more locutionis dictũ est, quo loquimur, Apostolum Paulũ natum esse in Tarso Ciliciæ: neq; enim tunc iam erat Apostolus. Ita discipulos Christi inuitatos ad nuptias cum audiamus, nõ iam discipulos, sed qui futuri erãt discipuli. Iam enim vtiq; discipuli Christi erant, quando ista narrata, atq; cõscripta sunt. Et ideò de illis sic locutus est tẽporum præteritorũ narrator. Hæc Aug.

¶ Restat tamen scrupus, quia Philippus iam erat discipulus Domini, quia fuerat Ioan. 1. vocatus à Dño, & idem videtur de Andrea, & socio eius, quem non notificauit Ioãnes, qui Christũ sunt secuti vsq; ad habitationem suam. Propterea videtur non de omnibus intelligenda esse verba Augustini, sed forte de quibusdam alijs familiaribus Christi, qui id tẽporis non erãt discipuli, sed futuri erant. *Post hæc descendit in Capharnaum, ipse & mater eius, & fratres eius, & discipuli eius, & ibi manserunt nõ multis diebus.* Peracto glorioso miraculo in Cana Galilææ, descendit in Capharnaum. Fuit autem Capharnaũ metropolis totius Galilææ, iuxta stagnum sita Genesareth, nobilitata admodũ ex cõmercijs multarũ gentium ibi confluentiũ: erat enim præclarum emporium. Ad hanc igitur vrbem Dñs descendit. Et nihil legimus miraculi tum ibi celebrasse, aut munus prædicationis exercuisse: sed solum ibi mãsit paucis diebus, quia instabat Iudæorum pascha, siue festus paschalis, quem Dominus Hierosolymis erat celebraturus.

Augustinus exponitur.

Capharnaũ celebri emporio nobilitabatur.

¶ Vnde videtur Dominum, mensem Ianuariũ, egisse in Cana Galilææ: quia sexto die Ianuarij, nuptias illustrauit ibidem & sui præsentia, & miraculi claritate. Et fortè partem mensis Martij ibi etiam egit, quia ait, Propè erat pascha Iudæorũ: erat autem pascha Iudaicum, sub Martio, vt suo loco tradetur vberius. Cur autem dixerit Ioan. pascha Iudæorum, putant eò dictũ, quò discerneretur à paschate Christianorum: quia quando Ioannes Euangeliũ scribebat, iam celebrabatur à Christianis pascha nõ ritu Iudaico, sed Christiano. ¶ Habuit autem Dñs comites huius descẽsus, matrem suam Mariã, quæ iam Ioseph destituta consortio erat. Opinantur enim Epiphanius, & alij, id temporis mortuum fuisse Ioseph: ideoq; filium suũ comitabatur, vt filij frueretur solatio, quæ viro orbata erat. Fratres autẽ vocãtur cognati Dñi, non sanè filij beatæ Mariæ, vt somniabat Heluidius Mariam post Christi partum virgineum, peperisse alios ex Ioseph. At verò Spiritus sancti templum non erat ab homine violandum. Et Dñi Dei mater in dignissimum erat, si aliorum filiorũ esset mater, vnde ab aliquo viro esset corrũpenda. Quid quod Marci. 6. legimus fratres Domini numeratos Iacobum, & Ioseph, & Iudam, & Simonem. At vero Iacobus iste, Matth. 10. vocatur Iacobus Alphæi, quia erat filius Alphæi. Et matrem eius legimus Mat. 27. Mariã Cleophę, quia erat filia Cleophæ. Idemq; Marc. 15 hũc Iacobum esse filium commemoratæ dudum Mariæ

Qui erãt fratres Domini.

Mariæ traditur: vnde dicitur mater Iacobi minoris, & Ioseph. Fieri igitur nequit, vt hosce dicamus esse beatæ Mariæ matris Domini filios.

Hilarius, & Theophil. de digamia Ioseph.

¶ Censuit autem Hilar. can. 1. ad Matthæ. Ioseph fuisse digamum, Theophilactus quoque idem autumat in præfatione ad Ioannem, Ioseph priusquam beatam Mariam duceret in vxorem aliam priorem habuisse: vnde accepit septem filios mares quatuor, fœminas tres, Martham, Esther, & Salomen, quæ fuit mater Euangelistæ Ioannis. Vnde quia Ioseph putabatur pater Domini, ideò & Salome soror Domini ex patre credebatur, & filij Ioseph ob eandem causam fratres Domini ex patre non ex matre. Nos in 4. Sententiarum libr. quādo de matrimonio Virginis differebamus, prolixè hanc disputauimus quæstionem distinctio. 30. Et hæsimus vulgato Theologorum dogmati, quod Ecclesia potiùs amplectitur Ioseph virginali pudicitia etiam viguisse. Ideoque Theophilacto non esse hærendum credimus.

Fratres multifariā appellantur in scriptura.

¶ Fratres ergo Domini dicuntur, quia Domini cognati erant, vt Abraham, & Loth, fratres appellantur. Et phrasis consueta hæc est in diuinis scripturis. Et quidem vox hæc, frater, multiuoca est, quia significat autore Hiero. & natura fratres, & gente & cognatione, & affectu.

¶ Aduertendum est autem, vt liquidò tibi sit non fuisse Iacobum minorem, & Ioseph commemoratum, Iudam & Simonem, neque filios beatæ Virginis, vt Heluidius blasphemat, neque filios Ioseph ex altera vxore, vt Theophilactus meminit, Annam Deiparæ matrem referente Petro à Natalibus in catalogo sanct. libr. 6. capit. 139. fuisse Bethlehemitem ex tribu Iuda prosapiam ducentem. Ioachim autem vir eius, qui fuit Galilæus: Nazaretha enim fuit contribulis nihilominus vxori Annæ. Fuit autem hæc trinuba: priorque vir fuit prædictus, vnde accepit Deiparam Mariam. Cæterum, quia masculina prole erat orbata defuncto primo viro, nupta fuit secundo, qui erat frater prioris viri, vt suscitaret semen eius, iuxta legis diuinæ sanctionem: & hic secundus cognominatus fuit Cleophas. Ex hoc autem secundo connubio filiam habuit nomine

Annæ viri & liberi describuntur.

Mariam, quæ dicta Cleophæ ex patre. Hæc autem ducta est ab Alphæo in vxorem, vnde progeniti sunt Iacobus dictus ex patre Iacobus Alphæi, & hic Iacobus item minor nuncupatus, & Ioseph dictus iustus, & Simon, & Iudas, quos Marcus capit. 6. retulit. Hoc autem viro mortuo Anna, tertias repetit nuptias, cum viro altero cognominato Salome, vnde accepit filiam alteram nomine Mariā, vt priores quam duxit vir nomine Zebedæus: ex illaque Ioannem Euāgelistam, & Iacobum maiorem suscepit.

¶ Porrò, quamuis Petrus à Natalibus asseueret hanc historiam se excepisse ex libr. annalium. 12. tribuum, nihilominus creditur à multis fabulosam esse hanc Annæ trigamiam, quamuis Haimo. comment. ad Galatas illam probat, alijs tamen reclamantibus, & asserentibus Annā non fuisse polygamam, sed monogamam, & nullam fuisse Mariam Salome, sed matrem Ioann. & Iacobi maioris appellatā fuisse Salome, nō Mariam Salome. Euangeliū enim non appellat illam Mariā Salome.

Anna an fuerit trigama.

¶ At verò isti testantur Annam ex viro suo Ioachimo duas obtinuisse filias eodem nuncupatas nomine & Mariam matrem Domini, quæ nupta est Ioseph: & aliam Mariam, quæ nupta est Cleophæ. At hæc progenuit filios, Iacobum minorem, & alios commemoratos Marc. 6. Et hæc sola fuit matertera Domini, secundum Hieronymum contra Heluidium. Vbi ostendit fratres Domini dictos, quia filij erant materteræ eius, sororis, scilicet, matris eius: quam ipse nominat Mariam Cleophæ.

Maria Cleophæ matertera Domini.

¶ Obiter tamen tu aduerte Hierony. in Epistola ad Hedibiam, quatuor retulisse Marias, Mariam matrem Domini, & Mariam materteram Dñi, & Mariam Iacobi, & Mariam Magdalenam. Distinguendo Mariam materteram Domini, à Maria Iacobi. At verò pugnans contra Heluidium, solum tres esse Marias tradidit: id quod verum est. Et Mariam materteram Domini fuisse matrem Iacobi, &c. concessit. Sunt multa, quæ hoc placitum constituunt, & quod Salome est nomen viri, & non mulieris, & quod indignum est, Annam trinubam fuisse credere, quæ mater genitricis Dei erat. Sed quidquid de veritate sit, argumēta hęc nō persuadēt

 siquidē,

¶ At verò sic volente Christo, cuius voluntati orbis paret totus, neque proceres Iudæi, neque maiores Iudæorum, neque minores, obiurgant Christum calumniando vt illis moris erat, & falsò obijciendo, Quid turbas Dei templum? quare auertis homines à sacrificando Deo? cum alia longe minora illi post modum obiecerunt. Solum ausi sunt sciscitari in cuius signi demonstratione tantum opus faciebat. At verò duo hæc Dñi miracula sunt eximio mysterio quam refertissima, quæ Dñs exhibuit, priusquam verbo prædicationis se se propalaret.

Duo Dñi miracula prima grandi referta sunt mysterio.

¶ Primum enim, quod relinquens Iudæam concesserit Galilæam, & apud Galilæos solennizauerit nuptias illas mirabili vino lætificans, non vacat à mysterio. Nempe quod deserturus esset Iudæos, & gentilitatem esset spiritualibus nuptijs lætificaturus. Quia Ecclesiam, quam sibi selegit in sponsam maiori ex parte ex gentibus coalescit.

¶ Quod verò modo eiecit animalia, quæ erant sacrificanda, & immolanda Deo, iam præsagiebat, templum illud iamiam abolendum, & sacrificia illa cito obliteranda, vt Dominus prædixit Samaritanæ, Mulier crede mihi, venit hora, quando neque in monte hoc, neque in Hierosolymis, adorabitis patrem, &c. Ioann. 4.

¶ Porro autem hæc eiectio fuit prior illa quam alij Euangelistæ denarrant Matth. 21. Marc. 11. & Lucæ. 19. Vnde Ioan. non meminit eiectos vendentes, & ementes, neque quod illos vocauerit latrones. Nam quamuis translatio nostra legat. *Eiecit omnes, oues quoque & boues*, Græcè non legitur, quoque, sed oues, simul ac boues, vt sit sensus, Eiecit omnes, scilicet, oues, simul & boues, Vnde quidam volunt Dominum in hac prima eiectione, non eiecisse vendentes, & ementes, sed solum oues, & boues, & mensas numularias, Et de vendentibus columbas Ioann. insinuat, hos non fuisse expulsos: quia illis Iesus dixit, Auferte ista hinc. Porrò Origenes, censet nunc à Domino eiectos solos vendentes: non tamen ementes. Et quia maior multitudo est ementium, quã vendentium, multo plures eiecit secundo quando erat proximus suæ passioni testante Matthæo. Eiecit vendentes & ementes: idem Marcus contestatur. Quã obrem, etiamsi legamus cum vulg. ta, Eiecit omnes, oues quoq; & boues, stabit sensus integer, si cum Origene intelligamus, Eiecit omnes vendentes, oues quoque & boues. Verba subdam Origenis, Et Ioãnes quidem hic dicit, quo expulit vendẽtes de templo. Matthæus autem ait, quoniam expulit ementes, & vẽdentes. Multò autem maior erat numerus ementium, quam vendentium, quorum. Expulsio transcendebat dignitatem eius, qui putabatur filius carpentarij nisi quod diuina potestate sibi omnes subiecit, vt dictum est.

¶ Augustinus quoque non abhorret ab hoc placito: inquit namque. Et qui flagellandus erat ab eis, prior illos flagellauit. Igitur non solum oues & boues, expulit flagello, quin & ipsos siue vendentes solum, siue vendentes simul ac ementes, etiamsi Ioannes istud clare non aperiat vt cæteri Euangelistæ. Matthæ. namque & Marcus, idem prorsus tradunt, quod eiecit vendentes, & ementes, & cathedras vendentium columbas euerterit, &c. Lucas autem solum commemorat, quod eiecit vendentes, & ementes. Ioannes verò si non expresit vendentes, vel ementes, sed quod eiecit omnes: quod etiam referri potest ad vendentes & ementes, vt Augustin. insinuat, aut ad vendentes solum, vt Origenes aiebat. Verum vendentibus columbas dixit apud Ioann. Auferte ista hinc, apud Matthæ. & Marcum, quod illorum cathedras, siue sedes euertit. Vnde insinuatur sedentes Dominum expulisse vi à templo. Ego autem non dubito hanc primam expulsionem fuisse mitiorem secunda. Diximus porrò hanc expulsionem fuisse antequam Dominus publicè profiteretur suum cœleste magisterium: quippe fuit antequam Ioannes Baptista carceri mandaretur. At verò postrema expulsio fuit post Baptistæ incarcerationem, atque martyrium. Christus autem in re hac se gessit instar peritissimi, & optimi medici, qui curaturus difficilem morbum lenioribus primo vtitur, quod si hæc viderit incrudescente morbo frustra fuisse intenta, ad [a]spriora se accingit medicamẽta. Ita Dñs [c]uraturus auaritiam Iudaicã expulit au[su]s illos de tẽplo primo mitius cũ illis agens,

Castigatio Iudæorũ prima fuit mitior quam secunda.

Christus instar optimi se gerit medici.

agens, vnde Ioan. non expressit quod illos dixerit esse latrones, neque quod sedes vendentium columbas euerterit, vt ceteri Euangelistæ. Cæterum quia ex hac prima expulsione non fuit Iudæorū curatus auaritiæ morbus, ideò secundo expellens eos, acrius illos expulit.

¶ At verò dicet aliquis, Cur non expulit solo verbo, vt post modum imperauit vētis, & mari, ad cuius imperiū deposuerūt furorem suum? Vtiq; noluit, qui poterat solo depellere illos verbo, verbo solo vti; sed potius flagello ex resticulis contexto. Siquidem non subito demonstrare intendebat potentiam suam, sed paulatim. Et equidem admodū mirabile est, quod fragili flagello quale est ex resticulis, seu ex funibus, qui tum aderant copiosi ex armētorum colligamentis, immensam hominum, & armentorum expulerit multitudinem. Siquidem ex vniuerso orbe id tēporis Iudæi confluebant ad templum Salomonis, vt hæc offerrent sacrificia. Et necesse erat depulsis armentis, quod emētes, & vendentes, & custodes armentorum depellerentur: & templum Dei te linqueretur liberum ab omnibus istis mercatoribus. Et equidem si vi armorum fuissent abigendi, multa armatorum millia non sat fuissent illis abigendis, & non sine cruore abigerentur. At verò Dominus solus flagello vnico, & fragili vtens, omnes sine cruore abegit, vt iam inde flagellantis potentiam aduertere potuissent. At si dixeris, Cur Dominus abigit à templo oues & boues, siquidem Deuter. 14. Dominus iubet, vt qui ex longinquo venissent in templū Deo sacrificaturi, quæ domi habebant, in sacrificia reposita vendant, & ex pecunia illa Hierosolymam venientes, emant oues, vel boues, &c. vt ibi sacrificent? Videtur igitur sacerdotes non violasse templi maiestatem, iubentes in templo parata esse armenta, & columbas, in fauorem peregrinorum ne illis vagandum fuisset per totam vrbem, quæ latissima erat ad querendum animalia offerenda. At verò scito ob triplicem caussam Dominum hos castigasse, depellendo armēta à templo. Primo quidem, quia confluxus vendentium, & ementium, & mercationis strepitus impedimento erat maximo ijs, qui venerant oraturi in templo, & alijs, qui forte tunc orabant. Deus autem pluris faciebat tunc labiorum vitulos, hoc est, preces Deo porrectas, quam vniuersas boues, & oues oblatas. Et hæc ratio insinuatur à Domino illos increpans, quod domum orationis vertebāt in mercatum.

¶ Secūda verò causa est, quod vendebant vendentes iniusto precio. Etenim verò peregrinis ignaris consuetudinis indigenarum facile imponitur in precio rerum venalium.

Tres causæ cur eiecerit vendentes & emētes de tēplo Christus.

¶ Tertia propter vsuras; quas ibi contra legis prohibitionem exercebant. Siquidē pauperibus non habentibus pecunias, vnde emerent boues, & oues, & alia id temporis offerenda, mutuo dabant pecunias recipientes ex vi mutui aliquid vltra sortem. Et has duas insinuat apud Ioannem Dominus causas, effundens nummulariorum æs, & mensas subuertēs, ceu æs iniustè paratum. Et apud alios Euangelistas increpans hos vendentes, inquit, Domus mea domus orationis vocabitur: & vos fecistis illam speluncam latronum. Vocat illos latrones, quia sua iniusto vendebant precio, id quod palliatum est furtum: siquidē aufertur pecunia aliena titulo vēditionis, emente inuito. Itemq; vsuræ sunt ad eandem rationē furtum. Dn̄s autē Deut. 14. non iussit, mercatū celebrari in tēplo suo, sed quod emerent Hierosolymis, non tamen in templo: sed hunc mercatū fieri in templo excogitauit auaritia sacerdotum, vt haberent propè eos, quibus venderent animalia ipsis oblata. In fauorem autem peregrinorum alius locus non sacer deputari potuisset, vnde ipsi emerent offerēda.

Vendere sua iniusto precio palliatū est furtum.

ENARRATIO IIII. in caput secundum.

¶ *Ascendit Iesus Hierosolymā, & inuenit in templo vendentes oues, & boues.*

CVrauit sedulo Dominus legē Dei exequentissimè absoluere, Matth. 5. Est autem scriptum in lege Dei, Deuter. 16. Tribus vicibus per annum apparebit omne masculinum tuum in conspectu Domini Dei tui, in loco, quem elegerit. In solennitate azymorum, & in solennitate hebdomadarum, & in solennitate tabernaculorum. Dominus autem impleturus

Christus obseruator legis strenuus.

hanc

hanc legem, quia prope erat pascha, quæ
erat solennitas azymorum, ascendit Hie-
rosolymam. Et antequam pascha celebra-
ret, templi diuini violatores flagellat, &
à templo Dei violationem excludit. Per

Christus maxime coluit tẽplum Dei.

templum intellige externum atrium vbi
populus orabat non penetralia templi, aut
atrium sacerdotum. Quod si templum il-
lud tanti facit Christus, vbi vmbratilia e-
xercebantur sacrificia, quæ iam sunt anti-
quata, quanti putas facit templum suum
in quo corpus, & sanguis eius quotidiano
offeruntur sacrificio? Quod si vendentes,
& ementes eiecit, & boues, & oues, quid
tu putas si inuenisset scortatores, homici-
das, simoniacos, adulteros, & hoc genus,
alios peccatores? Et miratu dignum est Iu-
dæos, qui ex altera parte templum domi-
ni maximi faciebant, ex altera parte pes-
simis operibus illud violabant. Vnde Hie
remias. 7. Nolite confidere in verbis men
dacij dicentes, Templum domini, templũ
domini, templum domini est, dissuadens
verbis istis Iudæorum vanam opinionem

Templa Christi valde esse honoranda.

ex qua credebant, sufficere sibi tanto gau-
dere templo, vt Deus illis esset propitius:
siquidem malis violabant operibus, quod
verbo honorabant.

¶Hinc iam discamus quanto honore sint
templa prosequenda christiana, si tanto
prosecutus est dominus Hebræorum tem
plum, quod nostri templi erat typus.

¶Considerabis præter hæc Galilęam esse
humiliorem, quam Iudæam. Siquidem
euangelista ait, ascendisse dominũ ex Ga-
lilæa in Hierusalem, quæ comprehendi-
tur sub Iudæa. Et idem alibi cõmemora-

Hierusalem cõprehẽditur sub Iudæa, quia ibi est sita.

tur: Ecce, inquit, ascendimus Hierosoly-
mam, &c. *Et numulariorum effudit æs, & men-
sas subuertit.* Græcè numularij appellantur
à Ioanne κερματισταί. Est autem κέρμα mi-
nutula moneta. Et hos vocat Theophila-
ctus columbistas. Est enim Græcè κολλυβι-
στής, numularius: nam κόλλυβος numis-
matis est genus. Et secundum proprietatẽ
Latinę linguæ rectè numularij dicuntur ij,
qui viles pecunias cõmutant pro nobilio-
ribus, quos vocant vulg. res campsores.
Etenim numus Latinus est idẽ quod sester
tius. Est autem sestertius, quod Hispanis
est, *vn quartico de plata*, quia est quarta pars
regalis nostri. Erant ergo quidam tum qui
ad mensas sedentes plenas huiusmodi pe-
cunijs vilioribus corradebãt vtilitatem ex
commutatione iniusta pro maioribus. Et
forte has minutulas pecunias, etiam vsura-
rias faciebant pasciscentes, vt pro mutuo
datis numis essent soluendæ aliæ pecuniæ
aureæ aut argenteæ. Hieronymus verò ad
Matth. aliter expressit vocem, colibistæ.
Ait enim esse coliba, quæ Græca voce vo-
cantur τραγήματα, & Latina bellaria. Etsi
Hiero. tradat τραγήματα esse Latinam vo
cem forsan, quia in vsu Latinorũ est. Quã-
uis latina vox est bellaria, Hispanè, *fruta
de sobre mesa.* Vnde verba Hieronymi sunt,
Coliba apud illos, quæ nos appellamus
tragemata, vel vilia munuscula, verbi gra
tia, frixi ciceris vuarumque passarum, &
poma diuersi generis. Et putat hoc vsurfuis
se Iudæis illis, quia prohibitas habentes
vsuras, hæc munuscula pro beneficio dati
mutui accipiebãt à suis contribulibus, cre-
dentes, hæc munuscula non esse prohibita
ex lege. Et quidẽ fallebantur, quippe mu
nuscula hæc pecuniam valebant, & pecu-
nia est, quod pecuniam valet. Et apud no
strates eadẽ fallentia est. Vendentes enim
triticum hoc, & præterito anno, quibus
raritas accidit frumenti vendunt frumen-
ta sua commutantes pro oleo, vel vino, &
mensuram frumenti quam *fanega* Hispani
appellant, quæ valet ex præscripto pretio
aureum numum, commutant pro cantha-
ro olei, quod ad minimum hoc anno in re
gione nostra superat duos numos aureos,
de qua re alibi.

¶Sed vt ad me redeam, probabilior mihi
est Theophilacti sententia, quæ hos coli-
bistas, putat fuisse cõmutatores pecunia-
rum vilium. Etenim isti dicuntur à Ioan-
cermatistæ, qui dubio procul numos vi-
les commutabant pro nobilioribus pecu-
nijs: vt faciunt nostri cãpsores. Et rursum
mensæ, ad quas sedebant, erant quidẽ ad-
numerandos hos numos. Namque ad bel-
laria reponenda non vterentur mensis, sed
thecis. Hos igitur numos effudit dominus
& mensas subuertit: vt ex effusione & sub
uersione insinuaret, iniquam fuisse horum
numulariorum negotiationem, & iniusta
lucra: ideo digna, quæ perderentur à do-
mino. Hinc considerent pessimi mercato
res, qui fraudibus parant sibi lucra, illa à do
mino tandem esse perdenda. *Et his qui ven
debãt columbas dixit, Auferte ista hinc: & noli
te facere domum patris mei domum negotiatio-
nis. Recordati sunt vero discipuli eius, quia scri-*

Psalm. 68. ptum est, *Zelus domus tuæ comedit me.* Quia exigua res est columba, & exigui pretij, ideo venditores columbarum, non tam in iusti erant, neque tantum nocebant alijs, quantum venditores animaliū quadrupedum, ideo forsan benignius istis loquitur dicens, Auferte ista hinc, quanquam in hos seuerius incanduit, quando secundo illos depulit à templo. Quippe dignum erat in eos acrius animaduertere, quia ex priore correptione non se correxerant.

Zelus sanctus & zelus culpabilis. Vocat templum domum patris sui, non nostri vt suam diuinitatem patefaceret, tametsi auditores sensum verborum nō sunt assecuti, sed ad eum sensum acceperūt forte, eo quod David, inquit, Deus Deus meus observabis autem nihil sanctius sancto zelo, & nihil iniquius culpabili zelo. Finitur autē zelus. Est amor intensus non feruens consortium in re amata. Et hic triplex est, coniugis, inuidiæ, & amicitiæ Dei & proximi. Et qui coniugis est, si à recta ratione procedit nō est culpandus. Qui vero est inuidiæ zelus, iniquus est, & contentionum origo. Zelus vltimus est bonus zelus: & qui ex Dei amicitia proficiscitur est sanctissimus. Qualem habuit Moses. Exodi. 32. trucidans idololatras, & Phinees occidēs fornicarios. Num. 25. Et Helias Baal sacerdotes iugulans. 3. Reg. 18. & dominus

Zelus triplex ex coniugio ex inuidia ex amicitia Dei vel proximi. modo abigēs latrones à templo Dei. Quia tamen Andreas ex Ioānis Baptistæ magisterio, iam didicerat diuina, & Nathanael erat peritus in lege, ideo doctē meminerūt verbi regij vatis. Quamuis Euangelista nō expressit, si omnes discipuli, an discipulorum quidam, recordati sunt verbi illius, Zelus domus tuæ comedit me. Tunc autē zelus domus domini nos comedit, quādo accendimur ad repellendas diuinas iniurias, non nostri lucri, aut honoris gratia, sed solum Dei amore succensi. Ideo rectē discipuli de Christo locum intellexerunt, quia ipse, vt filius naturalis Dei patris, in natura assumpta incedebatur summo zelo obseruandi diuini honoris. Qui tamen ze

ad Philip. 2. lus hac ætate rarus est: nam quotusquisque est qui ex solo Dei amore, accendatur ad diuina curanda? Sed omnes quærunt quæ

Zelare diuina ex affectu omnio datur at castigando scelera est magistratuum. sua sunt, & non quæ Iesu Christi: zelare in men diuina ex affectu omnium est, at castigando scelera procerum est. *Responderunt ergo Iudæi & dixerunt ei, Quod signum ostendis nobis, quia hæc facis. Respondit Iesus, Soluite templum hoc, & in tribus diebus excitabo illud.*

¶ Consuetudo gentis Iudaicæ erat, signa exquirere: vt Paulus restatur Iudæi signa quærunt. 1. Corin. 1. Et Euangelica lectio satis admonet Mar. 8. Vt ergo sibi nunquam essent dissimiles, signum à domino petūt, cum alioqui sat illis in signum erat, tāta autoritate depulisse homines auaros, cum suis omnibus ex templo, vt indignos tali māsione. Quia ergo dominus dixerat, Nolite facere domum patris mei domū negotiationis, respondent Iudæi, Quod signum ostendis nobis. At magis responderunt, ad Christi factum, quam ad Christi verbum. Quibus dominus respondit, Soluite dicens templum hoc. Hebraismus est soluite, pro, soluetis. Imperatiuum enim modum vsurpant sæpè Hebræi pro indicatiuo. Enim vero dominus nusquam imperauit, vt soluerent templum sui corporis, ideo verba hæc sunt prophetica. Vos, inquit, soluetis meum corpus, quia morte crucis me afficietis.

¶ Vocat suam humanitatem tēplum, quippe quæ erat diuinitatis sacerrimum habitaculum. In ipso enim habitat plenitudo diuinitatis corporaliter, idest, verè & realiter. Et quia in templo omnes dicunt Deo gloriam, itidem in Christi humanitate dicenda est Deo gloria: quia qui Christum non credit gloriam Deo gratā canere non potest. Et demum omnia sacrificia nostra, si extra Christū celebrentur, inutilia sunt ad vitam æternam consequendam. Hoc tēplum nituntur hæretici contaminare, at verō nequeunt: & hæreticam audaciam flagello sempiterni cruciatus Deus puniet. Quod si corpora sanctorum fidelium, templa sunt Spiritus sancti. 1. Corinthio. 6. An nescitis quod corpora vestra templum sunt Spiritus sancti? nihil mirabile erit, Christi humanitatē dicere templū esse diuinitatis. Nō tamen tu hæc sinistre intelligens, torqueas ad sensum hæreticorum, credentium Christi humanitatem copulatam verbo Dei, vt habitans domum cum domo coniungitur ipsa. Hoc dogma namque ecclesia catholica despuit, vt in enarrationibus ad cap. 1. tradebamus. Est quidem templū Christi humanitas diuini verbi propter rationes cōmemoratas: at verò non solum est templū, vt fidelium corpora, sed est Dei verbo ad vnitatem personalem coniuncta.

Christi humanitas est templum Dei.

¶ Apolli-

Apollinarius hæreticus refutatur.

¶ Apollinarius autẽ hæreticus ex hoc verbo domini suæ hæreseos astruendæ, innenit iniustum patrocinium. Si tẽplum est Dei Christi caro igitur cum templum sit inane, Christi caro inanimata est, & verbum est illi animæ vice. Sed quid si inanimata erat, igitur mortua Christi caro erat tunc: quomodo ergo dominus ait, Soluite templum hoc? Vtique soluendum erat per mortem, sed si caro non viuebat Christi, nihil erat in Christo, quod soluere potuissent Iudæi.

¶ Et quod subdit *Tribus diebus excitabo illud.* ænigmaticè, & subobscurè resurrectionis suæ gloriam demonstrat. Quasi dixisset, Soluetis hanc carnem, me plectentes morte: at vero ego depellã à me mortem, quã mihi inf ligetis. Et quemadmodum potero mortem à me depellere, qui sum templum Dei, ita possum vos a templo Dei depellere, qui estis tanquã, quædam mors destruens maiestatem huius templi.

Resurrectio domini maxime omniũ declarat Christi diuinitatem.

¶ Obseruabis dominum præclara & innumera, edidisse miracula, at nullius meminit modo, sed solius resurrectionis ex mortuis. Etenim hoc miraculum, non solum fecit circa alios mortuos, sed circa seipsum suscitans se à mortuis, id quod nullus exhibuit miraculum. Namque prophetæ mortui sunt, & qui alios excitarant à morte, propriam à seipsis abigere mortem, nõ potuerunt. Et ideo per resurrectionem maxime claruit Christi diuinitas. Et dispice vt dominus suã diuinitatem insinuat dicens, Et ego excitabo illud. Erat enim hoc diuinæ potestatis latentis in Christo mortuo, signum excitare se ipsum, à morte: ideo dixit, Et excitabo illud. Hæc autem non commemorantur verba ab alijs euangelistis, quæ tamen obstinati Iudæi altamente reposuerunt, vt ex illis accusarent dominum. *Dixerunt ergo Iudæi quadraginta & sex annis est ædificatum templum hoc, & tu in tribus diebus excitabis illud? Ille autem dicebat de templo corporis sui.*

¶ Iudæi metaphoricam domini locutionẽ non assecuti, obiecerunt domino, templũ illud esse morosissime ædificatũ, insinuantes fieri non posse tribus diebus reædificari, si solueretur. Et sermo hic audiendus est de templo secundo, quod Zorobabel reædificauit, non de templo primo à Salomone constructo, quod septẽnem habuit ædificationem.

46. annis fuit ædificatũ templũ secundũ.

¶ At templum secundum. 45. annis fuit constructum. Quippe non perpetuam habuit ædificationem, à gentibus enim vicinis, sæpè fuit interpollata teste Esdra. At verò mora tota ædificationis ab exordio ædificationis imperatæ à Cyro, vsque ad finem sub Dario Longimano fuit spacium cõmemoratum. Cyrus enim regnauit viginti annis, & paulo amplius. Post hunc Assuerus etiam viginti annis, & post hunc Darius Longimanus, cuius anno sexto templum fuit consummatum.

¶ Dominus porro, huic obiectioni non respondit dicendo se non locutum de templo illo materiali, sed de tẽplo quod erat corpus suum: siquidem hæc responsio amplius illos exasperaret, quã ædificaret. Siquidẽ resurrectionis mysteriũ est satis sublime, & quod infidelibus patet risui, quid quod si dixisset. Vos me interficietis, & ego me excitabo à mortuis? Quia igitur nõ dum opportunitas tẽporis aderat, vt mortis suæ, & resurrectionis sacramentum reseraret, ideo sub vmbra metaphoræ, hæc exposuit, vt post resurrectionem suam discipuli recolentes hęc dixisse dominum, in resurrectione dominica firmarentur. Ideo Ioãnes ait. *Recordati sunt discipuli eius, quia hoc dicebat & crediderunt scripturæ, & sermoni, quem dixit Iesus.*

Augustinus exponitur.

¶ Notandum est autem. D. Augustinum libro. 83. quæ. 56. & tracta. 10. in Ioannẽ superiora verba retulisse ad Christi conceptionem, vt quemadmodum templum illud materiale. 46. annis absoluit suam ædificationem, ita corpus Christi. 46. diebus fuit formatũ & organizatum in virgineo vtero. Et Rupertus idem asserit libro. 3. Verum si Augustinũ intelligas iuxta corticẽ verborum, errabis haud dubiũ. Siquidem si caro domini prius formata fuit & dein animata, atque assumpta cum illa caro etiam ante animationem fit suppositũ, quia fætus erat, & si non vt nostri fætus: fætus nãque apud nos, ex Aristo. est commixtio vtriusque seminis, virilis, & masculini: at Christi caro non ex semine, ille fætus tamen verum erat suppositum, quia substantia prima, & totalis: igitur si prius formatus quam assumptus post assumptionem, corrumperetur suppositalitas illius fætus quia incompatibilis erat cum diuina personalitate: aut admittis in Christo duo fuisse supposita: id quod vt alienum à fide

fide fides respuit. Quo circa necessum est dicere, carnē domini in instanti fuisse formatam, atque cōceptam, & diuino verbo copulatam. Et hoc subindicat Ioan. dicēs & verbū caro factum est. Non enim prius caro facta, & animata, & postmodum verbo Dei copulata, sed statim vt concepta, verbum Dei fuit conceptū, quia caro concepta Christi. Et hoc fatetur Augusti. libro de fide ad Petrū cap. 17. Etiam si Erasmus in censura hunc librum orbet autoritate Augustini.

Caro Christi fuit in instāti concepta, & diuino verbo copulata.

¶Magister autem Senten. distin. 3. tertij Senten. exposuit Augustinum esse intelligendū. 46. diebus formatum corpus domini, ad perfectiorem quantitatem, quæ potuisset oculis videri. Cæterum quod Augustinus restatur Physicorum esse dogma 46. diebus formari fœtum, vt animetur nō probatur physicis omnibus, sed quod masculinus. 40. fœtus animatur: & ideo. 40. diebus perfectè organizatur. Distingunt autem Physici, quatuor fœtus principalia tempora. In primo est tantū sperma, quando primis sex diebus fit, quædam substantia similis lacti coagulato. Secundo vero tempore, hoc est, tribus diebus sequētibus perit illa lactea forma, & vertitur in formam similem sanguini. Et sex diebus sequentibus sanguis ille coagulatur, indurescitque valde, & fit exiguæ quantitatis instar pillæ rotundæ: idque temporis fœtus appellatur.

Sperma, fœtus embryo conceptus.
6
3
6
12
3
6
4

¶Postmodum, tertio tempore duodecim diebus sequentibus formantur principalia membra cor, cerebrum, epar, & testiculi. Et dein tribus sequentibus diebus, cætera generantur membra, & discreta extant in tota massa. Et toto hoc tempore vocatur embrio. Quarto denique tempore subsequenti sex diebus cætera formantur membra, & caput secernitur ab spatulis formaturque facies, &c. Et quatuor demque diebus, membra præfata crescunt, & suam obtinent perfectionem: & tunc vocatur conceptus, huiusmodi fœtus. Quocirca quadraginta diebus solum formatio cōpletur fœtus, & est sermo de cōcepto masculo. Christus vero, simul fuit fœtus, & embrio, & cōceptus, vt diximus. At vero eius caro nunquā fuit sperma, quia fuit cōcepta sine semine. Verū hactenus hæc. *Cum autem esset Hierosolymis in Pascha in die festo, multi crediderūt in nomine eius videntes signa eius, quæ faciebat.*

Ipse autem Iesus, non credebat semetipsum eis. Cum esset Iesus Hierosolymis, & festus paschæ dies esset, hoc est, sabbatum: quia sabbatum intercurrens sub diebus azymorum, erat valde festiuus dies, duplici nomine, & quia festiuus ex se, & quia azymalis erat. Vnde Ioan. 19. Erat magnus dies sabbati. Propterea videtur cum Ioan. meminerit Paschæ, & diei festiui sub paschate, quod intellectum voluit festum diem sabbatū illud esse interueniēs. Alij referūt ad primum vel vltimum azymorum diē, qui valde erant festiui. Exodi. 12. Die igitur festo, dominus multa edidit miracula: & si Ioan. nō expressit si in templo hæc facta fuerint, an extra templum, neque docuit quæ erant. At miracula videntiū multi crediderunt in Iesum. Hoc multi sunt confessi Iesum esse Messiam, quē ipsi expectabant ex longo seculorum tramite.

Primus azymorū dies & septimus valde festiui, sed sabbatū exce debat festiuitate.

Enim vero, fides latens in corde, nisi exprimatur ore, non videtur, ideò dicens Ioan. Multi crediderunt in eum, non solum fidē internam, sed confessionē illorum exteriorem nobis aperire voluit. *Videntes signa crediderunt.* Auidi erant signorum videndorum Iudæi: & ideò illorum erat moris signa petere. Vnde Ioā. 4. Nisi signa, & prodigia videritis nō creditis. Et istud ex auiro more trahebant. At quæ est hominum peruersitas: nonnunquam enim domino iubente illis petitionem signorum, illa refugiebant: vt in Esa. 7. legimus, Deum dixisse Achaz, Pete tibi signum à domino Deo tuo, &c. Et dixit Achaz, Non petā. Verum aliàs Deo nō iubente hæc peti, petebant Iudæi, vt supra, *Quod signum ostendis nobis, quia hæc facis.* Et Lucæ. 11. Quærebant ab eo signum.

¶Christus vsus est signis mirabilibus facultatem naturæ supergredientibus, quia illa exhibebat in testimoniū doctrinę suę. Quæ quia erat item supergrediēs vires naturæ, & humani rationem intellectus poscebat testes supernaturales, qualia erāt miracula, quæ ipse faciebat. *Multi crediderunt in nomine eius.* Non omnes, quia non omnium est fides. Miracula enim persuadent fidem, at non cogunt ad fidem: quippe fides etiam ex miraculis concepta voluntaria est, & non violenta, vnde etiam merito ria. *In nomine eius,* seu in nomen eius. Promiscuus autē est vsus huius præpositionis, aut illam iungere accusatiuo, aut ablatiuo apud

Doctrina supernaturalis, quia rationē superat signis supernaturalibus probatur.

apud Ioãnẽ, vt ſupra oſtẽdebamus. *Crediderunt in nomine eius.* Quia Ieſus appellabatur Chriſtus ſeu Meſsias. Quia ergo multi cõfitebãtur eſſe illum verum Meſsiam, ideo ait, Crediderunt in nomine eius. Obſeruãdum autem credibile eſſe confitentes hos, videntes Chriſti gloriam, appetiſſe Chriſti familiaritatem, & diſcipulatum, vel eo maxime quod perſuaſum habebant Meſſiam venturũ regnaturum in maxima mũdi gloria: vt filij Zebedæi. Matth 22. facile indicãt. Quamobrem huius gloriæ participium iſti ambienres, Chriſti familiaritatem expetebãt. Chriſtus verò ſciens hos ex ambitione ſuam familiaritatem, & diſcipulatum exquirere, non admiſit eos in ſuam familiam, & ſodalitatem. Et hoc eſt quod ait, Ipſe autem Ieſus, non credebat ſemetipſum eis, hoc eſt, non admittebat eos ad ſuum ſodalitiũ, & ſequelam, vt præ dicebam. Et rem hãc patefacit apertius dicens euãgeliſta. *Eo quod noſſet omnes, & quia opus ei non erat, vt quis teſtimonium perhiberet de homine: ipſe enim ſciebat, quid eſſet in homine.* Hoc eſt quamuis confitebantur Chriſtum eſſe Meſsiam, & eundem laudabant, & cupiebãt ſummopere Chriſti familiaritatẽ, illos tamen non admiſit Ieſus: quippe nõ latebat eum huiuſmodi confitentes, & laudantes, ex ambitione non ex ſuo amore ſequelam eiuſdem procurare. Alij aliter exponunt lege apud illos.

Quiſequũtur Chriſtum ex ambitione Chriſtus non amat.

MORALIA.

¶ *Cum feciſſet quaſi flagellum de funiculis, Omnes eiecit.*

Deus multi facit locũ habitationis ſuę

QVANTI Deus faciat locum habitationis ſuæ, non ſolum hoc quod Euãgeliſta denarrat factum, nobis apertè indicat, quin etiam alia multa ſunt, quæ hoc ipſum facile admoneant. Etenim in exordio ſeculorum, Deus creãs empyreum cælum, agminibus repleuit cęleſtium ſpirituum. At vero horum multi ſibi ex ſua creatione gratulãres, & nõ creatori gratias agẽtes, Deum non vt par erat, ſed ſeipſos pluſquam ſatis erat dilexerũt. Qua propter Deus iniquos ſpiritus non ferens à cæleſti loco, vbi eos crearat, deturbauit ad tartara. Indignum erat enim vt ſacerrimus diuinæ habitationis locus, ab iniquis ſpiritibus verſaretur: ideo vt ſacrilegos violatores tanti templi Deus cõtinuo expulit à templo ſuo, quod erat empyreũ cælum. Quod ſane congruentiſsimè templum eſſe dices diuinitatis, imò omnium templorum digniſsimum. Templa namque noſtra ſunt templa viatorum, illud vero eſt beatorum templũ: noſtra ſunt templa fidei, & laboris, illud claræ viſionis, & pacis ſummæ. Ad hæc legimus Deut. 23. arcendos eſſe ab ingreſſu eccleſiæ Eunuchos, & ex ſcorto natos: Amonitas, & Moabitas, aliaſque nationes, vt imputas arcendas à templo Dei iubebat dominus. Et horum quidem primi, citra culpã ſuam erant Eunuchi, ſiue atritis, ſiue auulſis teſticulis, aut abſciſſo veretro: rariſsimi enim ſunt, qui ſeipſos caſtrant. Itaque filij ſcorti, ſeu proſtibuli, etiam ſi culpanda parens ex coitu, at filius ex coitu non erat culpandus, quippe ſui arbitrij non fuit, quod ſic naſceretur. Amonitarum, item & Moabitarum progenitorum erat culpa, non poſterorũ, quod Iudæis peregrinis non ſubuenirent. Porrò autem his non obſtantibus olim arcebantut diuino iuſſu à templi ingreſſu, vt expoſitorum quorundam fert ſententia. Atqui ratio vel potiſsima prohibitionis huius hæc erat, vt vel hinc commendaret Deus ſui templi maieſtatem, & ſanctitatẽ quod non ſolum facinora nõ ſinebat in eo fieri, verum etiam, quæ ex facinore prone niebant, ab illo arcebat. Neque tantũ hoc, ſed etiam infæcũdos homines ex eunuchiſatione, quia hoc, ingens naturæ vicium erat, arcendos etiam præcipiebat.

Cęlum empyreum ſacerrimum Dei tẽplum.

Qui olim à tẽpli ingreſſu arcebantur.

¶ Iam vero quod in Ioãne legimus multô euidentius quanto honore ſint habenda Dei templa nobis oſtendit. Quandoquidem ipſe Deus homo factus, mercimonia tractãtes in ſua domo, zelo domus ſuæ ſuccenſus expellit. Et vt indignationẽm ſuã circa illos clarius patefaceret, quaſi flagellum componit, vt flagellet, non ſolũ auaros, & noxios ex auaritia in templo patrata homines, verum & horũ oues, & boues. Quamuis enim armenta innoxia erant, verum quia ad noxios pertinebant, ideo in pœnam noxiorum, etiam innoxia pœnas dederunt.

¶ Vtique in plateis Hieroſolymorũ etiam auari [illegible] exercebant auaritiam. Verum Chriſtus nõ propellit auaros à plateis, vel à domibus ſuis, ſed à templo ſuo. Templa enim

enim dicata sunt Deo, vt inibi homines precibus & sacrificijs veniam suorum peccatorum à Deo obtineant. Qui ergo templo abutitur non ad preces, & peccatorum impetrandam remissionem, sed ad paranda sibi lucra, ille quidem templi profanator est, atque sacrilegus: quo circa à domino depellendus extra tẽplum. Nãque si Amonitæ, & Moabitæ, ob auorum culpam, arcebantur à templo, hoc est, ab atrio exteriori vbi conueniebat tunc oratu rus populus, an non multo æquius, vt ex propria culpa sunt depellendi? Vnde ius statuit canonicum, templa ex feminis decisione, aut sanguinis effusione, aut ex, ex cõmunicatorum humatione polluta esse: & postquam polluta fuerint, abstinendũ esse in eis à sacris, donec diligentissimè expurgata fuerint. de consecra. distin. 1. Can. Ecclesijs, versi. Nisi. Præterea statuit nullibi sacra esse celebranda, nisi in ecclesia consecrata. extra de consecra. eccle. cap. finali. Nisi ex priuilegio aut causa necessitatis aliud coucedatur. de consecra. dist. 1. cap. sicut non alij. Et cap. ea quæ. de consecra. distin. 1. & cap. fin. extra. de consecra. Eodem accedat de consecra. distin. 1. cap. solẽnitates. el. 2. mandari, vt quotãnis cõsecrationes ecclesiarum celebrentur, quia dominus illam celebrauit Ioan. 10. Facta sunt encœnia Hierosolymis, & erat Iesus in porticu Salomonis.

Ecclesiæ iura in fauorẽ templorum.

Quotãnis dedicationes ecclesiarũ sunt celebrandæ.

¶ Cur obsecro hęc omnia tam longo iuriũ tractatu sunt sancita? Vtique, vt inde discamus, templa Dei non esse domos communes, sed esse domus ab omni vsu profano separatas, quia solum ad laudem Dei & sanctorum, sunt instituta: id quod aduertentes, abstineamus ne in templo Dei profana tractemus. Quo circa Paulus. 1. Cor. 11. Corinthios acerbè carpit, quod in templo Dei manducarent. Nunquid, inquit, Domos non habetis ad manducãdum, aut ecclesiam Dei contemnitis? At verò manducare, opus est innoxium: verum neque hoc opus in ecclesia faciendũ Paulus vult: quia videtur ex opere cõmuni sacra contẽni, & profanari. Quidquod carperet, si alia noxia aduertisset à Corinthijs, ibidẽ perpetrari? Vnde cap. cũ ecclesia. de immunitate ecclesiarum, docetur, ecclesiam secundum euangeliũ domum esse orationis, ideo alienam esse à profanis vsibus: ideòque alienam esse ab istis voluit, vt eodem titulo. §. seculares. processus factos, & sententias latas in ecclesijs constituat esse nullas, quando seculares iudices illa tractant in ecclesia vel cæmeterijs, & sub anathematis prohibetur interminatione & rationem subdit. Absurdum est enim, ibi iudicium sanguinis exerceri, vbi est tutela constituta refugij. Et in eodẽ titulo in. 6. cap. 2 §. cessent, consilia publica nundinæ & negotia secularia ne in ecclesia tractentur vetat. Et conuiuia, item ibi fieri prohibet: nisi ex necessitate, quia hospitia desunt reficiendis fidelibus. cap. non oportet. 42. distin. Neque solũ ecclesias consecratas hac veneratione esse colendas, ius canonicum constituit, quin etiam, & ecclesias non consecratas, & oratoria. Et rationem subiecit, Ne vbi peccatorum est venia postulanda, ibi peccandi detur occasio. Et quamuis ecclesia consecrata non fuerit, satis est, si in ea diuina mysteria celebrentur: quia cum obsequijs diuinis sit dedicata, nullis temerarijs ausibus est profananda cap. penult. extra eodem titulo. Vnde qui inuitum abstrahit à sacris locis, excommunicatur, & quasi sacrilegus punitur. 17. q. 4. Can. diffinimit. Vbi etiam statuitur eadem immunitate esse donanda non solum penetralia, ecclesiæ, imò & atria exteriora ad triginta vsque passus. Quamobrem, qui temerario ausu, & impudenti audacia, hæc iura contemnunt, & templa domini profanare non formidant, non sunt censendi fideles, sed infideles reputandi: quales illi erant, quos hymnidicus ille, Psal. 78. flebili cantu decantat, dicens, Deus venerunt gentes in hæreditatem tuam, polluerunt templum sanctum tuum. Fidelium enim diuersus mos, diuersaque vox est, nempe illa, Adorabo ad templum sanctum tuum, & confitebor nomini tuo. Psal. 137. At vero infidelium est, polluere & profanare locum diuinæ habitationis, quippe illos latet, domum Dei decere sanctitudinem. Et quis obsecro fidelium, non se continebit à profanãdo dei templo, si obseruat filium Dei humana carne indutum, adeò templũ Dei honorasse, vt contexto flagello ex resticulis diuinam iniuriam vlcisceretur, & abigeret à tẽplo mercatus, & mercimonio tum strepitus? An non si hæc considerant fideles abstinebunt à violando Dei tẽplo? Si is qui mulierem deprehensam in adulterio apud se delatam absoluit, si is qui ait, Ioan.

Forensia non sunt tractãda in ecclesia.

Ecclesiæ cõsecratæ & non cõsecratæ immunitatẽ gaudent priuilegio.

Profanare tẽpla peccatum est infideliũ.

Ioan. 3. se non venisse, vt iudicet mũdum, sed, vt saluetur mundus per ipsum, scis qui se mitem, & humilem profitetur, Mat. 11. & proniorem ad misericordiam, quam ad sumendam vindictam, adeò accenditur, adeò prouocatur ex violato Dei templo, vt non contentus verbis, facinus increpare, etiam flagello corripiat, an non summi sceleris profanare templa Dei asseuerabimus esse? ¶Neque semel hoc fecit, sed iterato flagitio, flagellum reperit. Consideremus igitur attente, quantum sit scelus Dei templa violare, quod dominus non aliena, sed propria, non semel, sed bis corripit manu. Est namque dominus specialiquandam assistentia in templis suis, vt Dauid cecinit, Dominus in tẽplo sancto suo. Psal. 10. & Deute. 12. Erit nomen meum ibi. Vnde Salomon. 3. Regũ. 8. dedicans Deo templum quod dudum cõstruxerat, hæc eadem Deu. verba in orationem suam recepit. Precatur enim Deũ, vt oculi eius sint aperti super templum suum nocte ac die. Preces enim, quæ Deo offeruntur in templis, Deo sunt gratiores, & ideo efficaciores ad impetrandũ, quam quæ fiunt extra templum. Siquidem templa sunt domus orationis, & Deus specialius ibi assistit ad exaudiendum preces sibi porrectas, Quare. psalm. 67. In ecclesijs benedicite Deo. Non quod vbilibet non sit precandus, & benedicendus Deus, & vbilibet grata Deo sunt Deo laudes suæ: cæterũ specialiorẽ habent prærogatiuã, si in propria orationis domo exerceãtur. Proptereaque Salomon dominum precatur, vt oculi eius sint aperti, & aures eius pateant, ad preces & laudes, & ad sacrificia, quæ in templo Deo erant tunc offerenda. Quod si tanta prærogatiua honoris, tẽplum illud Salomonicum fulgebat, quia ibi arca testamenti veteris condita erat, quia ibi altare thymiamatum, & panum erat, quia ibi candelabrum septem infusorijs distinctum micabat, quia ibi altare holocaustorum, boues, & oues cremabat, quid tu putas de ecclesia Iesu Christi, vbi ipse Christus, qui non typica illa, sed vera est arca testamenti non veteris, sed noui, asseuatur sub speciebus panis & vini, vbi non altare thymiamatũ, sed sanctarum thura precum Deo redolent, vbi non altare panis illius materialis, sed panis, qui de cælo descendit perpetuo adest, vbi nõ candelabrũ

Maximũ scelus profanare templa Dei.

Laudes Dei & preces illi porrectæ in templo sunt efficaciores, quam extra.

Oculi domini aperti ad ss ecclesiaque in ecclesia offeruntur, & aures eius patẽt ad preces, & laudes, quæ ibi Deo sacrãtur.

illud aureum, sed euangeliorum micans per orbem doctrina coruscat, vbi demum non holocausta boum, aut ouiũ, sed animorum Deo ingiter offeruntur? Si igitur vmbram illã veteris templi tanti Christus fecit, an nõ pluris faciet sui templi veritatẽ? ¶Neque tamen oscitanter prætereundum censeo, quod euãgelista cõmemorat, cũ fecisset quasi flagellũ. Quid est quasi flagellũ? Vtiq; Deus omnipotẽs duplici circa homines corripiẽdos flagello vtitur: alio quidem in præsenti, alio vero in futurũ. Præsens flagellum temporale est, & transitorium, at futurum æternũ est. Vnde flagellum, si flagello conferas, illud vmbra est, hoc veritas: illud est quasi flagellum, quia momentanea sunt, quæ homines nunc patiuntur pro delictis suis. Hoc vero est perfecte flagellum, quia perpetuo torquebit iniquos.

Duplex Dei flagellum.

¶Fecit ergo dominus quasi flagellum ex resticulis. Etenim quandiu præsentis vitæ cursus deuoluitur funiculariũ domini est flagellum, siquidem temporale est, solubile est quod homo modo patitur, quia tandem finietur. Cæterum flagellum venturum non funicularium est, sed ex scorpionibus est.

¶Virga enim, qua modo castigamur à Deo lignea est, quia mollis est, & fragilis est, quia tandẽ cessabit. At verò virga, qua scelesti puniẽtur post hac adeo ferrea est, vt Dauid decantet in psal. 2. Et reges eos in virga ferrea, & tanquam vas figuli confringes eos. 3. Regũ. 12.

¶Porrò autem Christus ascendens in altũ hoc, de quo prælocuti sumus quasi flagellum, commisit apostolis suis exercẽdum. Namque flagellum æternũ ipse solus est, qui illo flagellat. Ipse namque solus dicet, impijs. Ite in ignem æternum. Matth. 25. Siquidem quamuis legamus apostolos iudicaturos. 12. tribus Israel: istud quidem non est inferendo æternum damnationis iudicium: sed approbationis est cõsensus, aut comparationis damnatio, vt in. 4. Senten. dist. postrema, nos late disseruimus. Flagellum igitur, quod cõmisit apostolis, & successoribus, ecclesiæ prælatis, est temporale flagellum: illis namque à Christo concessa est potestas puniendi & corpora, & animos ad correctionem quidem fidelium, non ad corrigentium, vel inuidiam vel elationem. Quo circa Petrus hoc flagel-

Flagellũ temporale concceditur prelatis æternũ vero Christus sibi reseruat.

Ecclesia habet flagellum téporale quo ad corpus, & quo ad animã.

gello vtens, interfecit Annaniã & vxorẽ eius. Acto. 5. Et Paulus spiritualem pœnam in Corinthiũ illum exercuit. 1. Cor. 5 quem tradidit Sathanæ: vt spiritus saluus fieret. Et. 1. Co. 4. Quid vultis in virga veniam ad vos? Habebat vtique flagellatoriã virgam, qui ex virga minabatur. Et quidẽ punire & spirituali, & corporali fideliũ delicta pœna, ad illũ pastũ ouiũ spectat, quẽ Petro dominus commendauit dicens, Pasce oues meas. Hoc itidẽ flagellum se commisisse apostolis dominus exponit dicẽs, Quorum retinueritis peccata retenta erũt. Vt enim donare peccata est misericordiæ, ita retinere est iustitiæ. Qui namque indignos sese præstant fruendæ remissionis, dignum est, vt hoc flagello flagellentur retentionis peccatorum. Cæterum in hoc flagello administrando, heu quantum delinquitur. Idcircò operæpretium est, ne delinquatur in eius administratione tria obseruare. Primum sanè necessarium est legitima ad flagellandum potestas. Non enim est omnium flagellare fideles: neque quisquam sibi sumit honorem hũc, sed qui vocatur à Deo tanquam Aaron ad Hebræ. 5. Quãquam enim flagellare lingua, hoc est, fratrem corripere, omnium fidelium sit, siquidem domino testante, si peccauerit frater tuus in te, corripe eum inter te & ipsum verum opere punire ob delicta, nõ cuiuslibet est, nisi potestate donati ad munus hoc exequendum. Vnde Paulus ad Roma. 13. Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit. Qui ergo nõ est sublimis ex potestate, nõ habet animas sibi subditas, quas flagellare possit. At verò non sat est potestas ad debitũ ministerium: sunt enim qui hac à Deo concessa potestate abutuntur, si non ex zelo iustitiæ illam moderentur. Quo fit, vt zelus iustitiæ sit necessarius, debitæ moderationi. Quandoquidem prælati flagellantes subditos ex odio subditorũ, vel vt proprias vlciscantur iniurias, aut ex alia iniqua causa. Vtique flagellant, at nõ ex zelo Dei vt Christus flagellauit, sed ex mundano zelo. Cæterum zelus hic iustitiæ sæpe vertitur in tyrannidem, nisi sociũ habeat temperãtem misericordiæ affectũ: ideoque hæc reddũt flagellandi actionem ordinatam, & potestas legitima, & iustitiæ zelus, & misericordiæ affectus. Vt enim expedit incorrigibiles castigare, ita expedit erga correctos mollius agere: vt enim

Tria necessaria ad hoc vt quis debitè flagellare alium possit.

Prælati si nõ rectè flagellãt subditos non imitãtur Christum.

superbi sunt debellãdi, ita subiectis est parcẽdum. Vnde Paulus, corripite inquietos, consolamini pusillanimes. 1. ad Thessa. 5. Horum primũ ex zelo fit iustitiæ, posteriũ ex affectu misericordiæ. Quippe beatus ille medicus Samaritanus vulneribus sanandis, vtrumque infudit, & oleum misericordiæ, & vinum iustitiæ. Lucæ. 16. Hæc autem in Christo consummatissimè sunt. Est enim in eo legitima potestas, Data est mihi potestas in cælo, & in terra. Homines quidẽ potestatẽ habent à Deo super terrena, at Christus etiam super cælestia: ideo dixit se gaudere potestate, & in cælo & in terra. Rursum zelus ardentissimus & constantissimus iustitiæ, quantus in eo sit vel gestum hoc facile indicat, quod mercimonia abegit à domo Dei: & rursus quia ipse iudex est viuorum & mortuorum. Misericordiæ affectus, quantum in eo viguerint. Ioan. indicat. 6. Misereor, ait, super hanc turbã, quia iam triduo sustinet me. Et Lazarum resuscitaturus. Ioan. 11. misericordia motus fleuit: & præuidens ruinam Hierosolymorum fudit lachrymas super eam. Et quid aliud fuit illuminare cæcos, sanare surdos, & omnia alia quæ præstitit miracula, nisi misericordiæ opera? Verum quod Christus iustitiã exerceat nostra exigunt delicta: quod misericordia nos mulceat sua poscit clementia. Multa, ait, psaltes flagella peccatoris, sperantẽ autem in domino misericordia circundabit. Si ergo cupimus flagella domini deuitare, nos ipsos flagellemus, iuxta Pauli decretum. 1. Cor. 11 Si nos ipsos iudicaremus, nõ iudicaremur. Optimum sanè decretũ, corripe teipsum, & nõ corripieris à domino. Neque vacuũ putes esse à mysterio, quod dominus contexuerit flagellum ex funiculis: siquidem Prouer. 5. legis, vnusquisque funiculis suorum peccatorum constringitur. Quia peccata peccantẽ constringunt: quippequòd nisi Deus opem ferat, nemo cõuertetur ad dominum: ligat nãque peccatum adeò fortiter peccatorem, vt necesse sit Deum concurrere cum libero arbitrio, vt peccatorum funes dissoluat. Vnde Esaias. cap. 3. Erit inquit, pro zona funiculus quãdoquidem zona, quæ muliebre corpus exornat, mundanas delicias facile denotat. At hæ humanæ deliciæ trãseunt velociter, & relinquũt animã peccatis ceu funiculis ferreis ligatã. Dominus ergo funiculis flagellat peccatorem

Correctis est parcendũ obstinatis autẽ flagellandi.

Lucæ. 19.

Qui cupit diuina deuitare flagella se flagellet, & non flagellabitur.

A funibus peccatorũ pecca tor adeo ligatur, vt nisi Deo opẽ ferẽte solui nequeat.

torem exteriorib⁹, vt vel sic admoneatur funibus interius ligari criminũ suarũ, & curet quãtocyus funes hosce diuina opitulãte gratia dissoluere. Etenim si funi contexas funẽ peccati, vt lõgam pares tibi restẽ peccandi, audies Esaiam tuam dolentem vicem væ, inquit, qui trahitis iniquitatem in funiculis. Neque aliud puta esse trahere iniquitatem in funiculis, quã peccato contexere peccatũ: at funiculus valde contextus, vt sapiens monet Eccle. 5. difficile rumpitur.

ENARRATIO PRIMA in caput tertium.

Cap. 3. ¶ *Erat autem homo ex Pharisæis Nicodemus nomine, princeps Iudæorum.*

EX his, quos dominũ Iesum ad suum discipulatũ assumpsisse legimus, quosdã vocatos legimus, non solũ interna pulsatione, sed etiam externæ vocis ministerio, vt Ioannis. 1. Matthæi. 9. Marci. 2. fuerũt apostoli, quãuis omnes illos vocatos nõ legamus, nisi Andreã, Petrum, Philippũ, Ioannẽ, Iacobũ, Matthæũ, aliorum autẽ non expressa fit mentio, quando & vbi fuerint vocati. Augu. autore. libr. 2. de cõsen. cap. 17. Cæterũ alios vocauit interno afflatu: ex quorũ numero est Nicodemus, qui visis signis mirabilibus, quæ dominus Hierosolymis ediderat, concepit intra penetralia pectoris sui fidẽ de Christo: ex qua ductus sub nocturnis tenebris, vt arbitros fugeret, Christum petit, cum illo allocuturus.

¶ Vbi tu considera, in primordijs christianę religionis, non omnes ascitos ad illam, fuisse ignobiles, & idiotas, quales erãt Petrus & Andreas, Ioãnes & Iacobus, si tamẽ credimus hos nõ fuisse Christi consanguineos, vt multi existimãt, & nos supra diximus. Quia si cõsanguinei erãt domini, vt multi opinãtur, nulla præclarior nobilitas secundũ carnem, vt etiam hac nobilitate insignes fuerunt Iacobus minor, Simõ, Mar. 6. quẽ Simeon vocat calendariũ Iacobus minor Simeon, & Iudas. Romanum, qui annos natus. 120. duram pro domino sustulit mortem, & Iudas horum frater. Isti enim erãt filij Mariæ Cleophæ, quæ filia fuit B. Annæ, & soror Dei genitricis, vt multis est confessum: neque a veritate abhorret valde confessio hæc.

¶ Fuerunt ergo in primordijs religionis christianæ nobiles, & sapientes professores illius: a vero non fuerunt multi huiusmodi, sed pauci. Vnde Paulus, Videte fratres vocationem vestram, qu[...] non multi sapientes secundum carnem, nõ multi potentes, non multi nobiles: sed quæ stulta sunt mundi elegit Deus, vt confundat fortia. Hoc est, non elegit Deus sapientes sapientia mundana, vel potentes potentia mundana: hoc enim vocat sapientes secundum carnem, vel potentes: sed elegit insipientes impotentes, & ignobiles, secundum mundi æstimationem.

¶ Elegit nihilominus quosdam nobiles & sapientes. Etenim rationabile erat, vt sub elementis christianæ fidei, quidam essent eius professores nobiles, & sapientes ne potentibus & sapientibus despicabilis prorsus videretur christiana fides, quippe quam sapientum vel nobilium nullus profitebatur. Vnde Pharisæi, Ioan. 7. Responderunt, Nunquid ex principibus aliquis credidit in eum? Quanquam enim id temporis quidam ex principibus credebant Christo, at vero erat illorum occulta fides propter metum Iudæorum. Noluit autem multos sapiẽtes, aut potentes, &c. tunc Christus ad se trahere, sed potius idiotas, & ignobiles, & infirmos, ne fidei christianæ persuasio tribueretur mundanæ vel sapientiæ, vel potentiæ, vel nobilitati, vt Paulus ait, Sermo meus, & prædicatio mea non in persuasibilibus humanæ sapientię verbis, &c. vt fides vestra nõ sit in sapientia hominum, sed in virtute Dei. 1. Corinthio. 2.

¶ Horum autem nobilium & sapientium alter fuit Nicodemus domini discipulus occultus, qui erat nobilitatus sapientia; quia erat Magister in Israel, & item ex Nicodemus vir potens & sapiens, & religiosus. Pharisaica secta honorabilis: quia secta illa tum erat, quæ synceriora dogmata profitebatur fidei. Siquidem confitebatur spirituales substantias, & animorum immortalitatẽ, & mortuorũ resurrectionem. Et demũ Nicodemus erat illustris ex Iudęorum, quẽ gerebat principatu: nã vocatur princeps Iudæorũ. Itẽ Nathanael erat insignis legis peritus. Ferũtantẽ Nicodemũ fuisse discipulum Gamalielis, qui fuit etiã Pauli præceptor. Hic Nicodemus curauit domini sepulturam: & arbitror esse eum, quem historia refert esse inuentum in sepulchro

Nicomedes & Nicodem⁹ idem.

pulchro Stephani sub Honorio imperatore. Namque refert cum corpore Stephani inuenta corpora Gamalielis, & Abibonis, & Nicomedis. Et hunc Nicomedem puto esse Nicodemum, quia vt Petrus à natalibus scribit, libro quarto, cap. tertio Catalogi sanctorum fuit Nicodemus sepultus in sepulchro Stephani protomartyris. Hic igitur Nicodemus venit ad Iesum nocte, siue timens increpationem aliorum Pharisæorum, siue quia eum pudebat palam doceri à Christo, quandoquidem erat Magister in Israel, siue quia Christus non tum docebat admodum publice. Ideo quæsiuit noctis silentia, secum reputans forsan, si publicam peteret disciplinam fore repellendum. Christus enim primo est operatus miracula publicè, quam doceret publice: nam ab operibus mirandis cœpit testari, & profiteri quis nam esset. Cæterum, & prius publicè fecit quam docuit. Accessit namque Nicodemus in anno primo prædicationis domini, in quo anno dominus Hierosolymis palam signa fecit miranda, etiam antequam in carcerem mitteretur Ioannes, vt post Ioan. incarcerationem ipse palam prædicabat: ideo Ioan. misit tūc ad eum discipulos suos. Propterea igitur Nicodemus venit noctu, veritus forsam repulsam, si interdiu accederet.

Christus pri⁹ publica fecit miracula, quā publicam profiteretur doctrinā.

¶ Opportunum sanè selegit Nicodemus tempus. Namque Iob. 4. scribitur. Ad me dictum est verbum absconditum, & quasi furtiuè suscepit auris mea venas susurri eius, in horrore visionis nocturnæ, quando solet sopor occupare homines. Quia igitur noctu Deus sæpe instruit suos, vt Salomonem, & Samuelem, &c. ideo sub nocturno instruendus Nicodemus accessit tempore. Adde Dauidem. Psalm. 41. commendasse silentia noctis, vt diuinis aptissima fundēdis canticis, In die, ait, mādauit Deus misericordiam suam, & nocte canticum eius. Et Esaias concinit, Anima desiderabit te in nocte. Meus namque liberior tunc est ab strepitu seculi, vnde liberius cælestibus vacare quibit. Ideo in alio psalmo ait rursus Dauid, Media nocte surgebam ad confitendum tibi. Nocte quoque Abraham quinque superauit reges, & Loth retulit spolia. Nocte rursus Gedeon Madianitas superauit, fractis hydrijs, & micantibus lucernis. Iudicum. 7. Andreas verò & suus condiscipulus hora iam decima prope noctem ad dominum venerunt Ioan. 1.

Tēpus noctur nū diuinis persoluendis laudibus aptum.

¶ Opportunè igitur nocte accessit Nicodemus ad dominum de diuinis instruendus, quem dominus adeò honorauit, vt primam, & dignissimam illam de baptismo doctrinam ipse primus audiret. Hoc enim est primum, quod legimus dogma Christū protulisse de baptismo. Est namque baptismus fundamentum christianæ professionis, & omnium sacramentorum ianua, & initium, ideoque & primam sedem in doctrinis Christi obtinuit.

Baptismus primā sedē habet in doctrina Christiana.

¶ *Et dixit ei, Rabbi scimus, quia à Deo venisti magister. Nemo enim potest hæc signa facere quæ tu facis, nisi fuerit Deus cum eo.* Exordium accepit alloquendi Christi ex commendatione Christi: commendat autem ex duobus Christum, & quia à Deo missus magister, & quod signa præclara ediderit: & vnum affert in probationem alterius. Dixerat enim esse Christū constitutum magistrū à Deo, hoc probat: quia nemo potest talia signa facere, qualia Christus fecerat, nisi esset à Deo missus, vt illa faceret.

¶ Est autem hoc argumentum ab effectu ostendens causam: quod genus colligendi, est à posteriori. Nam peripatetici ex operatione docent diiudicādam formam. Et aduertenter dixit, Nemo potest facere hæc signa, quæ tu facis, nisi fuerit Deus cū eo. Possunt nāque dæmones facere signa, non tamen qualia Christus. Dæmones enim mirabilia faciunt, non superando ordinem naturę, sed solum egrediendo cursum ordinarium naturæ, eum vel accelerando, aut peruertendo. Verum semper ad mirabiles operationes vtuntur natura. At sunt mirabilia, quę edūt in natura, quia transcendunt cōmunem modū operandi naturæ. Vt Magi Pharaonis, Gen. 7. faciētes serpētes ex virgis de repente, vsi sunt nihilominus naturæ viribus, quia semina serpentū subtilissimè opportuno loco, & subconueniētī aspectu cæli cōmiscuerūt, vnde in modico tēpore apparuerūt serpētes ex virgis. Cęterum & si non eodē modo quo alij fiunt serpentes, illi serpentes facti fuerant, & ideo fuere mirabiles illi serpētes. At vero, quia ex semine geniti sunt, aut ex putri materia, vt alij serpētes, ideo nō fuerūt miraculosi propriè magorū illi serpētes: qua facti fuerunt per verā genera-

Dæmon facit mirabilia accelerādo modū agendi naturæ, aut illū peruertendo.

Dæmones faciunt mirabilia cōtra modū naturalem at nō contra naturam.

nerationem naturalem, vt alij serpentes. Idem est, quando dæmon fit succubus, vel incubus, quia tunc semen non infunditur modo naturali: cęterũ generatio prolis est naturalis ex humano semine. Christus autẽ quę præstabat erant vtraque causa miracula, & quia sine ordine naturæ, & quia supra legem naturæ, vt quod ex aqua vinum faceret in instanti. Legimus autem quosdam sub diem iudicij dicturos, Nonne in nomine tuo prophetauimus, & virtutes fecimus multas? Quibus dominus dicet, Amen dico vobis, nescio vos. Vnde fortasſis obstrepet aliquis Nicodemo dicens, signa fieri posse qualia Christus fecit, ab impijs, cum quibus non est Deus, quia longe à peccatoribus salus.

¶ Veruntamen esse Deum cum homine multifariam contingit, aut esse per gratiã gratũ facientem, aut per gratis datam gratiam. Est quidem frequẽtius, homines iustos, cũ quibus Deus est per gratiam gratum facientem, facere miracula, non tamen est necessariũ, quippe accidit etiam iniustos facere miracula, ab istis autem etiam si Deus absit per priorem gratiam, adest per posteriorem. Et idem est de prophetiæ dono, quod frequentius accidit iustis, quam iniustis, non tamen est necessarium: quia etiam iniusti prophetare possunt, vt locus citatus indicat apertè. Nõne, inquiunt, in nomine tuo, prophetauimus? Et Balaã item prophetauit, & Caiphas, &c. Cęterũ isti si prophetãt est Deo illustrante: & docente prophetica, ideo dicũt, Nõne in nomine tuo prophetauimus, hoc est, te donante propheticum donum: itidem & te donante fecimus miracula? Verba ergo Nicodemi intelligenda sunt, *Nemo potest hæc signa facere, quæ tu facis, nisi fuerit Deus cum eo.* Ad operationem subaudi, miraculi. Quia ergo miracula hæc sunt diuinæ operationes, per quencunque edãtur, ideò vera testimonia sunt doctrinæ, quæ sub illis prædicatur. Aut fortasſis, non solum hoc intendebat Nicodemus, sed voluit ex miraculis visis colligere Christum esse magistrum à Deo constitutum verum, & sanctum. Etenim ex modo faciẽdi miracula colligẽbat Christum sanctum esse. Quamuis enim facere miracula etiam peccatoribus aliquando concedatur à Deo: at vero modus faciendi, Christo proprius, alijs non est cõcessus: vt quod sedens in Cana Galilææ inter epulantes, & tacens, solo voluntatis imperio verteret aquam in vinum, tam sibi fuit proprium, quam nulli cõmune.

Nõ est necessariũ à iustis fieri miracula.

Frequentius accidit miracula fieri à iustis quã ab iniustis.

¶ Aut tertiò dices, Nicodemum locutum fuisse secundum ea, quæ frequentius accidunt, videlicet, sanctos edere miracula, non peccatores, ideò à posteriori ex signis colligit Deum esse cum Christo, non solum cooperando, sed sanctificando. *Rabbi, scimus*, Rabbi Hebræis, est Latinis Magister, vir, scilicet, magnus, & cuius multæ sunt dignitatis. Nam Rab, inter alia hoc significat. Et Chaldæi proferunt Rabbon, vnde in plurali numero, Rabim, significat optimates: in fœminino vero Rabat, domina. Ducunt Hebræi nomen à verbo Rabab, quod significat auxit, auctus est, multiplicatus est, & ideo virum magnum, qui auctus est honore dignitatis vocant Rabbi, hoc est, magistrum.

¶ Et Nicodemus sentiens Christum esse virum magnum, & potentem miraculorum operatione, expreſsit insignem Christi dignitatem, dicens, Rabbi. Et quia aduertebat Christum non esse magnum ex põpa temporali, aut ex mundanis rebus, quæ homines communiter erga alios homines faciunt magnos, ideò vt significaret esse magnum ex diuina autoritate, & non ex splendore humani potentatus, adiecit, A Deo venisti magister, hoc est, à Deo est tua autoritas, non ab hominibus.

Cur sit dictus Christus Rabbi.

¶ Porrò dicet aliquis, Cur ait, Scimus, & non, Credimus? Siquidem scientia est euidens, at Nicodemo non erat euidens Christum à Deo venisse magistrum: sed tantummodo credebat. Respondebis, Nicodemum fidem non euidentiam habuisse Christum à Deo venisse Magistrum. Hoc enim ratione euidenti colligi non poterat, quia si euidens fuisset, scibile fuisset ab omnibus, & nullius meriti esset: quia fides orbatur merito, si demonstrationi subijciatur. Nam demonstratio est necessaria, ideoquè extra meritum est: quia propter ea, quæ nobis à natura insunt, neque laudem meremur, neque vituperium.

¶ Cæterum, quia fidem suam Nicodemus conceperat ex visibilibus signis, ideo fidem vocauit scientiam. Nostra autem fides, quia meracisſime fulcitur in au-

Fides aliquãdo vocatur sciẽtia & cur.

toritate diuina reuelante, & in ecclesiæ autoritate reuelata proponente, ideo fides appellatur magis quam scientia. Verum si fides theologorum, quia discursiua est sit appellitanda scientia nos in præcursorijs nostris, ad 1. Sententiarum opulentius disseruimus. At rogitabis, quid est, quod in pluratiuo ait, Scimus? Sunt qui credant, Nicodemum sub persona etiam aliorũ Pharisæorum, extulisse verbum hoc, scimus. Vnde inferunt Pharisæos esse inexcusabiles, quia sciẽtes Christi autoritatem diuinam, illi terga verterunt. Verũ hæc collectio friuola est. Quãuis enim Nicodemus fuisset Pharisæus, non accessit tamen, vt legatus aliorum Pharisæorum, sed suo nomine accessit. Quod vero ait, scimus, subdenotat non ipsum solũ credere Christũ esse magistrũ à Deo missum, sed alios Hierosolymitas idem credidisse, ideoque & suam & aliorum fidem exponit. *Rabbi scimus*. Andreas & condiscipulus eius, primi fuerunt, qui hoc cognomento dominum cognominarunt. Dixerunt namque, Rabbi vbi habitas? Ex testimonijs autem Magistri ipsorum baptistę didicerant Christũ esse Rabbi. Nathanael verò Christum vocat sublimiori appellatione, nam ipsum vocat filium Dei. Et hoc ideo quia Christus patefecerat secretũ Nathanaelis, dicens, Quãdo eras sub ficu vidi te, Nicodemus autem Christum vocat, Rabbi, ductus ex signis, quæ viderat: itaque ex varijs causis vna & eadem concipitur fides.

Fides fulcitur in autoritate diuina reuelante & in autoritate ecclesiæ proponente.

¶ Cæterum non omnes appellantes Christum, Rabbi, seu magister ex candido animo appellãt. Nicodemus quidem candido animo ad dominum accessit, & eum vocat Magistrum, quia ab eo desiderabat de diuinis instrui. Sunt vero qui Christum ficto animo magistrum vocitent, vt discipuli Pharisęorum, qui venerunt cum Herodianis, Matthæi. 22. Magister inquiunt, scimus, quia viam Dei in veritate doces, &c. Isti subdole vocant dominum magistrum, cuius disciplinam refugiebant. Tales sunt hæretici Christum vocantes suum magistrum, & spernentes doctrinam ecclesiæ, & soli expresso verbo scripturæ fidem adhibentes. Sed re vera non omnis, qui vocat Christum Magistrum introibit regnum cælorum, sed qui vocat sincere, & iuxta ecclesiæ fidem.

Ex varijs motiuis vna procreatur fides.

Hæretici Christum vane & subdole iactant esse suũ magistrum.

Respondit Iesus, & dixit ei. Amen, amen, dico tibi, nisi quis renatus fuerit denuo, non potest videre regnum Dei. Quia Nicodemus Christum appellarat magistrum à Deo missum, ideo dominus primo quoque verbo, illum instruit in diuinis, docens, id quod est fundamentum Christianæ disciplinæ, scilicet, Nisi quis renascatur ex aqua & Spiritu sancto, non poterit videre regnum Dei. Aduerbium denuò, Græce est, ἄνωθεν. Quod aduerbium ancipitem habet significantiam: significat enim vel desuper, vel iterum, vt Origenes annotauit edisserẽs epistolam Pauli ad Romanos. cap. 6. Et post Origenem Chrysostomus. Vnde sensus geminatur duplex ex hac significatione ancipiti, vel, Nisi quis natus fuerit desuper, idest, de cælo, aut nisi natus fuerit, iterum. Cyrillus, & Theo. & Erasmus priorem amant sensum: vulgatus interpres posteriorem elegit, cui magis ego astipulor. Etenim Euangelista, vt denotaret hanc natiuitatem esse supernam, refert Christum dixisse Nicodemo, Nisi quis renatus fuerit ex aqua & Spiritu sancto. Quandoquidem renatus ex Spiritu sancto, superne nascitur: ideo videtur aduerbium, ἄνωθεν, hoc loco significare potius iterationem. Quod vero ipse transtulit, tenatus, Græce est γεννηθῇ. Et Vala mauult interpretari, genitus: & Erasmus idem probat. Ait enim, Nasci est ex fœmina, gigni vero est commune ad vtrumque parentem. Hoc autem non est inuiolatum, quia etiam nasci refertur ad patrem, vnde ecclesia canit. Venit ab arce patris natus orbis conditor.

¶ Cæterum cũm transtulisset vocem Gręcam ἄνωθεν. per denuò, videbatur hoc sat fuisse ad denotandum iterandam esse natiuitatem, absque eo quod geminaret, transferendo, renatus, nisi quod forte fecit ad maiorem sensus expressionem.

Nasci vt differt a generari

¶ Quæret forte quispiam & non temere, cur dominus non expectauit interrogationem Nicodemi, sed illam præueniens continuo, inquit, Nisi quis renatus fuerit denuo, & cur de baptismo in primo congressu, verborum meminerit? Respondent, quidam eò factum, quòd Nicodemus perturbatum gerebat animum se cum voluens anxiam dubitationem.

Quippe

Quippe ipse credebat per opera legalia salutem esse adipiscendam: at ex altera parte audiebat Christum dicentem, per fidem & opera. Ideo Christus, vt hanc perturbationem abigeret, instruit in fide baptismi.

¶ Verum hoc commentum ea facilitate reijcitur, qua probatur. Quoniam hactenus, neque vllum verbum à Christo, de fide & operibus prolatum est. Rupertus, aliud excogitauit, sed non absoluit propositam quæstionē. Quo circa subit mihi aliter sapere, videlicet, ex Christi sermone Nicodemi colligendā mentem, ex qua accesserit ad Christum. Christus autē de baptismo instruit, vnde signum est, Nicodemum, de baptismo interrogaturum ad Christum accessisse. Enim verò celebris erat id temporis Ioan. baptismus: at vero Pharisæi. Lucæ. 7. Ioannis baptismum negligebant. Spreuerunt, ait, Lucas, Dei consilium in seipsos, non baptizati à Ioāne. Vnde Nicodemus, quia secta erat Pharisæus, poterat anxiam trahere mentem, de veritate & efficacia baptismi Ioannis. Insuper tenebat ex vulgara doctrina Ioā. quod Messias erat baptizaturus Spiritu sancto, & igni. Hoc namque non poterat latere, quandoquidem Pharisæis annuntiauit hoc dogma de Christi baptismo Ioānes Matth. 3. Idcirco hæc apud se voluēs Nicodemus venit ad Christum, vt plenū de baptismo Christi & Ioā. assequeretur. Quamobrem Iesus responsione sua mentem interrogantis præuenit: vt nō solum ex respōsione Christus Nicodemo esset mirabilis, sed ex præuentione interrogationis mirabilior. *Amen, amen, dico tibi.* Amē, nomen est, vel aduerbiū, Hebræis Si nomen est idem quod verum, si aduerbium verè. Ducunt hoc nomen vel aduerbium quidam à verbo, heemin, quod significat asseruit, firmauit, credidit. Alij vero à verbo Hebraico Aman, quod significat probabile fuit. Reperitur tamen in pasiuo tantum, ieemen, firmetur: inde Amen, quasi heamen, verum fiat, seu efficiatur: & tunc est dictio optātis perfectionem rei quam loquitur. Vt Nume. 5. extat locus de muliere, quæ venerat viro suo in suspicionē adulterij: & sæpe alias. Quod ergo dominus ait, Amen, Amen, si aduerbium est idem est, ac si dixisset verè & realiter. Si vero est nomen, idest, quod verū, verum est: & geminatio dictionis veri maximam veritatē esse testatur, vt apud Hieremiā. 24. Quid tu vides Hieremia ficus ficus bonas, bonas valde, idest, optimas. Dominus ergo solidissimam, & firmissimam significans se docere veritatē, dixit, Amen, Amen. Quidam referunt geminationem, Amen, Amen, ad excellentiam sacramentorum, quæ Christus docebat. Verum dixerim geminationem veritatis firmitatem potius significare. Protulit autem dominus generalem sententiam. *Nisi quis renatus fuerit denuò, non potest videre regnum Dei.* Hoc namque expediebat diuino ordini, vt nullus esset consors æternæ hereditatis, nisi primū esset renatus ex spiritu. Et modo nihil meminit de regeneratione ex aqua, sed solū ex spiritu, postea vero de regeneratione ex aqua & spiritu. Paulatim enim voluit dn̄s deducere Nicodemum ad fidem baptismatis, primo docendo necessariam esse regenerationē spiritualem, & dein illam prouenturam hominibus ex aqua & Spiritu sancto.

Quid sibi velit Amen.

Nullus hæres potest esse Dei nisi renascatur ex spiritu.

¶ Cœpit autem à generalissimo decreto Dei, cui subditur omnis creatura rationalis, videlicet, omnem creaturam rationalem, non posse fieri compotem hæreditatis sempiternę, nisi renascatur ex spiritu: Angeli enim primo nati sunt per creationem ex nihilo secundum naturam, Verum hæc secundum naturam natiuitas, nō sufficit illis ad vitam æternam. Nam per naturā non erant filij adoptiui Dei, quare neque hæredes Dei. Quia igitur per naturam non possunt esse hæredes Dei, restat eos necessario, vt sint hæredes Dei, esse donandos Dei gratia. Atqui hæc donatio est natiuitas ex spiritu, quæ collata ad natiuitatem naturalē, est quasi quædā, vt sic loquamur, renascentia spiritualis.

Angeli renati est spiritu.

¶ Porrò etiam si hæc vera sint, non tamē arbitror esse germana textui. Etenim Christus non intendebat Nicodemum de iustificatione angelorum instruere, sed solum de humana iustificatione. Neque Nicodemum subierat de angelorum iustificatione. Vnde videtur dominum hæc verba, Nisi quis renatus fuerit denuò, non poterit videre regnum Dei, de sacramento baptismatis intellexisse, Quamuis enim non meminerit aquæ, vt postmodum, cæterum meminit regenerationis spiritualis, quę est própria bap

tismo. Et voluit Christus primo docere natiuitatem hanc spiritualem hominibus esse necessariam, & dein docere clarè per baptismum parari ex aqua & Spiritu sancto. Itaque primo insinuauit, dein clarè docuit baptismi gratiam, vt ab vniuersali ad particulare progrediendo Nicodemum institueret. Vt enim aperiret dominus baptisma suum, expectauit dubitationem Nicodemi hanc. *Dixit ad eum Nicodemus, Quomodo potest homo renasci, cum sit senex? Nunquid potest in ventrem matris suæ iterato introire, & renasci?* Hęc est dubitatio Nicodemi. Græcè non renasci, sed nasci legitur γεννηθῆναι, & in latinis codicibus correctioribus. Verum interpres, non verbi sensum, sed dicentis expressit animũ. Siquidem Nicodemus hoc intendit ex sua dubitatione fieri non posse hominem renasci. At adiecit, cum sit senex, non quod iuuenis vel infans renasci possint: sed vt clariorem, & difficiliorem redderet suam hæsitationem, dixit, cum sit senex: quia senex iam non habet matrem: Vnde impossibilis fit illi repetita natiuitas. Theophilactus reprehendit Nicodemum, quia verba clara Christi non est assecutus. Namque Dominus clarè dixit, Nisi quis natus fuerit desuper, vel ex supernis, igitur sinistrè torsit sermonem Christi ad natiuitatem carnalem, quæ non est de supernis. Cæterum admonuimus ex Origine, & Chrysostomo ambiguam esse significantia aduerbij ἄνωθεν ideo ex hac parte non subditur reprehensioni Nicodemi dubitatio. Neque tam hebes erat Nicodemus, qui alioqui erat Magister Israelis & Iudæorum princeps, quod si clare dixisset dominus, Nisi quis natus fuerit ex supernis, non potest videre regnum Dei, quod intulisset, Quomodo potest homo nasci cum sit senex, &c. siquidem Domini verba clarè dissuadebant hunc sensum, si legimus cum Theo. & Erasmica editione. Vnde ex illatione Nicodemi, seu hæsitatione non dixisse dominum de supernis, neque Nicodemũ sic intellexisse videtur, sed denuô vel iterum: & tunc aptè Nicodemus suam intulit dubitationem. *Respondit Iesus. Amen amen dico tibi, nisi quis renatus fuerit, ex aqua & Spiritu sancto non potest introire in regnum Dei.* Græce non legitur sancto, verum refert nihil [illegible] est regenerados, regenerari ex Spiritu sancto. Quod ergo supra dixerat dominus, visuros Dei regnum oportere nasci denuò, modo explicat, quid voluerit ex sermone suo. Volebat enim ex aqua & Spiritu sancto noua natalia debere esse filiorum adoptionis Dei. Vt enim apud nos sunt filij naturales & sunt adoptiui, illi hæredes sunt ex natura, isti ex adoptionis gratia: ita Deo est filius vnus secundũ naturam, qui ex natura est hæres vniuersorũ, sunt quoq; filij adoptionis, & isti hæredes sunt ex gratia.

Filij Dei adoptiui noua habēt natalia ex aqua & Spiritu sancto.

¶Filiatio autem adoptiua nulli mortaliũ modo potest contingere, nisi ex aqua, & Spiritu sancto. Soluitque istis verbis dubitationẽ Nicodemi docens eum, ad hanc spiritualẽ natiuitatẽ, non esse necesse iterũ repetere maternã vuluam: quia hæc natiuitas spiritualis est ex aqua & Spiritu sancto. At obijcies, Quid ergo si spiritualis est, cur ex aqua est? Aqua enim corpus non spiritus est. Scito igitur indicante Augusti. de hære. ad quod vult Deum hære. 46. Manichæos nihil cuiquam perhibere salutis afferre baptismum in aqua. Neque quenquam eorum, quos decipiunt baptizandum Manichæi putant. At hæresi. 78. Pelagiani, inquit, paruulos negant secundum Adam carnaliter natos contagium mortis antiquæ, prima natiuitate contrahere. Sic enim eos, sine vllo peccati originalis vinculo, asserunt nasci, vt prorsus non fit, quod de eis oporteat, secunda natiuitate dimitti, sed eos propterea baptizari, vt regeneratione adoptati, admittantur ad regnum Dei, de bono in melius trãslati, non ista renouatione ab aliquo malo obligationis veteris absoluti. Nam etiam si non baptizentur, promittunt eis extra regnum quidem Dei, sed æternam & beatam quandam vitam. Hierachitæ autem hære. 47. paruulos etiam baptizatos nõ esse admittendos ad regnum Dei contendũt, quia meritum non habent. Manichæi ergo baptismum aquæ repudiant, & illis assenserunt, qui aquam baptismi non esse necessariam non formidant concedere, sed solum fidem baptismi iustificare. Et isti domino repugnant, qui esse necessariũ, & regenerationem spiritualẽ aquam docet. Neque quia aqua est corpus ideo nõ est per illã regeneratio spiritualis. A qua enim assumitur vt ex illa admoneamur, tãquam ex sensibili signo nos ablui & re-

Manichæi Pelagiani Hierachitæ hostes baptismi & anabaptistæ.

& regenerari ex Spiritu sancto. Causa quippe efficiens regenerationem, Spiritus sanctus est. At verò aqua est tanquam materialis causa, ex qua homo regeneratur: & ipsa aqua cum baptismi forma instrumentum sunt, per quod Spiritus sanctus regenerat baptizatos.

Spiritus sanctus efficit regenerationē.

¶Pelagiani verò sinistrè torserunt verba domini, distinguentes temerè inter vitam æternam, & regnum cælorum: vnde pessime theologizant paruulos non intinctos ex aqua baptismi, adepturos vitam æternam, non tamen regnum cælorum. Quia legunt locum hunc, Nisi quis fuerit renatus ex aqua & Spiritu sancto non introibit regnum cælorum. At verò Christus ait, Hæc est vita æterna, vt cognoscant te verum Deum, & quem misisti Iesum Christum. Si ergo paruuli isti hanc vitam æternam possidebunt, vtique in regnum cælorum introibunt. Nam obsecro, quod aliud regnum cælorum præstantius commentabuntur?

Malè distinguunt Pelagiani inter vitā æternā & regnum cælorū.

¶Et rursus aut videbunt huiusmodi paruuli Deum, aut non. Si non videbunt, hoc sanè illis pœnale erit, igitur non gaudebunt vita beata, quippe hæc pœnam non admittit. Aut videbunt, igitur videbunt regnum Dei. Sed quomodo videbunt, quia non videbunt, nisi ij qui denuò nascuntur ex aqua & Spiritu sancto, qua natiuitate supponimus ipsos orbatos decessisse? Hierachitæ verò non obseruarunt infantes baptizatos ex merito Christi, obtinere regnum Dei. Nam si ex malo merito protoplasti sunt infecti, & expelluntur à regno Dei, ex bono Christi merito, quod illis impartitur per baptismum, cur non admittentur.

Infantes baptizati ex Christi merito admittuntur ad regnum Dei.

¶Nunquid potentius fuit delictum protoplasti ad expellendum à regno Dei, quam Christi gratia ad admittendum in regnum Dei, contra Pauli doctrinam, vbi abundauit delictum ibi superabundauit & gratia, ad Romanos. 5. Verum hæc commemorasse sat fuerit, quia in secundo Sententiarum. de peccato originali, & in. 4. de baptismo paruulorum multa discussimus, ideò illis supersedemus differendis modo. *Nisi quis renatus fuerit, &c.* Hanc renascentiam, vel istud (si mauis) renasci, Paulus, regenerationem vocat: ideoque baptismum vocat lauacrum regenerationis & renouationis Spiritus sancti. ad Titum tertio. Quod si lauacrum est, ablutio aquæ est, contra Manichæos, & Manichæorum sectatores hæreticos nouellos. Si autem Spiritus sancti est, supernaturalis animi ablutio est.

Baptismus est lauacrū aquæ & lauacrū Spiritus sancti.

¶Et rursum Petrus, Quasi modo, inquit, 1. Catholic. 2. geniti infantes, rationabile lac, &c. quid est quod viros baptizatos vocat, quasi modo genitos infantes, cum alioqui senes erant & grandæui, qui id temporis baptizabantur? At quia per baptismum renascebantur, ideo eos appellat quasi modo genitos infantes: id quod dominus appellat renatos. Atqui hanc nouam natiuitatem, seu regenerationem, amissam preparare non possumus ex toto, quia baptismi non conceditur repetere lauacrum, & sacrilegi sunt, qui illud repetunt, qui sunt Anabaptistæ. Imo, vt non potest homo rursum nasci corporaliter, ita semel renatus nequit rursum renasci spiritualiter ex baptismo.

¶Porrò, quia pœnitentia, vt Tridentin. synodus definit, est baptismus quidam laboriosus: ideo quodam modo ex illa renascimur non tamen perfectè, vt ex baptismo, nisi longo æuo illam exerceamus. Itaque perfectè renasci semel conceditur hominibus, imperfectè vero, toties conceditur quoties pœnitere illis datur, sed hoc semper datur, imo non solum datur, sed præcipitur semper peccatoribus.

Regeneratio baptismalis ex toto nō potest reparari semel amissa. In longo tempore pœnitētiæ incumbamus.

¶Ioannes etiam huius natiuitatis nouæ spiritualis. 1. catho. capitulo. 5. meminit. Omnis, ait, qui natus est ex Deo non peccat. Tu intellige, ex ipsa natiuitate non habet quod peccet. Natiuitas enim spiritualis, depellit peccati vetustatem.

¶Quæres forsan, cur dominus primo dixit. Nisi quis denuò renatus fuerit, non potest videre regnum Dei, nunc vero ait, nō potest introire in regnum Dei? Num est discrimen inter hæc videre & introire? nō sane, nam & si sermo sit alter sententia est eadē. Porrò tu considera, si videre regnum Dei est beatitudo, quia videre est introire, igitur beatitudo in ipsa visione consistit, quā rem. q. sia. 4. Senten. noster distinctio. 49. latius differit, supprimimus in præsenti.

Beatitudo locatur in visione Dei.

¶Adhuc forte te solicitat quæstio cur dominus tanculum doctrinam exposuit baptismi, cum ipse alias dixerit, Ego in occulto locutus sum nihil? Respondebis natu

ram, & artem ab imperfectis ad perfecta habere progressus, & dominus in docendo eadem methodo vtitur, sensim ducēs nos ad veritatis notitiam. Ideo Nicodemum instruit de baptismo, non omnia docens, quæ baptismus vocat in essentiam suam, quia de forma baptismi nullam mentionem fecit. Quippe formā baptismi mox edocturus erat palam, docens baptizandos omnes in nomine patris, & filij & spiritus sancti, ideo hanc siluit, quousque Nicodemus capacior redderetur.

Cur dominus non expressit baptismi formam Nicodemo.

¶Namque si in regeneratione hæsitauit, an non hæsitaret si à domino audiuisset verba hæc, In nomine patris & filij & spiritus sancti? Vnde ob hanc causam forsan inter alias, dixit illis Iesus, Si terrena dixi vobis, & non creditis mihi, quomodo si dixero cælestia credetis? Quasi dixisset apertius, Si in modico dubitastis, dubitabitis quoque in maximo. Nā Iudæis magis dubitabilis erat trinitas, quā regeneratio.

¶Tertio hæsitabis circa hoc domini de baptismo præceptum, quia patriarchæ, & summi illi Dei vates, non fuerunt renati ex aqua & spiritu sancto, at vero beati sunt. Item sancti martyres, & latro ille, cui dominus dixit, Hodie mecum eris in paradiso: non fuit aqua lustratus baptismi. Respondebis hoc domini præceptum esse euangelium, & solum obligasse sub tempore reuelatæ euangelicæ gratiæ, ideo patres illos siue legis naturæ, siue Mosaycæ non obligasse: sed habuerunt alia remedia, vt Deo conciliarentur. Verba ergo domini semper vera sunt, sub coruscante euangelio.

¶Sancti vero martyres, si non actu, saltem voto fuerunt baptizati. Vnde Augustinus. 13. de ciuitate Dei, capitu. 7. Quicunque etiam non percepto regenerationis lauacro pro Christi confessione moriūtur, tantum eis valet ad dimittenda peccata, quantum si abluerētur sacro fonte baptismatis. Qui enim dixit, nisi quis renatus fuerit, &c. alia sententia istos facit exceptos, vbi non minus generaliter dixit, Qui me confessus fuerit coram hominibus, confitebor & ego eum coram patre meo, qui in cælis est. Matt. 10. & 11

Sancti martyres sine lauacro aquæ saluari possunt ex sanguinis lauacro.

¶De latrone vero libro de Anima, & eius origine, ad Renatum inquit, ex Cypriano hunc latronē martyrem fuisse suoque sanguine baptizatum. Quanquam Augusti. non probatur admodum sententia hæc, & merito: si quidem martyr non est, qui ob sua scelera patitur mortem: sed obsidei confessionem. Latro autem ille ob suū scelus, patibulo fuit affixus, ipso testante, Nos, inquit, digna factis recipimus. Qua ex causa, vel latro ille fuit baptizatus, aut si non fuit, nondum constringebatur ad suscipiendum baptismum, quia nondum promulgata fuerat lex baptismi: sed tum baptismus erat in consilijs, ideò non obligabat. Sunt qui cum Scoto credāt etiam ante quām Christus scanderet dexteram æterni patris, Baptismum vero esse obligatorium, Circuncisionem vero esse in cōsilijs. Sed quid si lex non obligat donec publicam habet promulgationem, Baptismus id temporis hac promulgatione non fruebatur, Baptizabant sanè discipuli domini, at non docebant iam tum obligare. Quare quod dominus modo ait, *Nisi quis renatus. &c.* non promulgando dixit, quia noctu, & clanculum dixit, dicturus postmodum palam, Qui crediderit, & baptizatus fuerit saluabitur, qui non crediderit condemnabitur. Sufficit igitur ad damnationē non credere: at ad salutem non sat est credere, nisi baptismus vel re, vel voto suscipiatur.

Nicodemum docuit dñs baptismi efficaciam & necessitatem, non promulgādo legem, sed doctrinaliter.

¶Vnde distingunt Theologi baptismum flaminis, & sanguinis, & fluminis, de quibus copiosius, in quarto Sententiarum, disputauimus. Verum omnis baptismus quiuis is sit præter fluminis baptismum, vt prosit ad salutem in voto habeat est necesse fluminis baptismum. Qui enim sic funderet sanguinē pro Christo, vt nollet etiā si posset fluminis prolui baptismo, martyr non est.

¶Statuit autem dominus regenerationem hanc fieri ex aqua, & Spiritu sancto, siquidem aqua omnibus vegetabilibus, est generationis principium. Nam tolle aquam, & vegetalia neque nascentur, neque nata si dederis alentur. Quia igitur homo est ceu planta quædam, quia autore Aristotele est quasi arbor euersa: ideo aquam accepit Spiritus sanctus, ad hominis regenerationem. *Quod natum est ex carne caro est, & quod natum est ex spiritu spiritus est. Non mireris, quia dixi tibi. Oportet vos nasci denuo: quia spiritus vbi vult spirat, & vocem eius audis, & nescis vnde veniat, aut quo vadat.* Ostendit Dominus Nicodemo

Cur baptismus in aqua.

demo verbis istis, quod nona natiuitas ex aqua & Spiritu sancto, sit spiritualis, & non carnalis natiuitas, vt hinc illum man ducat ad credendam, aliam natiuitatem præter sensibilem carnis natiuitatem. Et ait, Quod natum est, &c. Hoc est natiuitas, quæ habet originem ex carne, carnalis est, qualis est natiuitas hominis ex homine, aut cuiusuis animalis ex alio animali. Quæ verò habet originem ex spiritu, spiritualis est qualis est filiorum Dei secundum adoptionem.

Obiectiones notandæ. ¶ At figamus hoc loco paululum gradũ, quia forsan obijciet aliquis, si quid natum est ex spiritu spiritus est. Cum ergo vniuersa nata sint ex Deo qui est spiritus, omnia ergo sunt spiritus, cum tamẽ visibilia non sint spiritus. Quod si hæsitas, opponẽdo visibilia nõ esse nata, sed creata Iob tibi respõdebit. 38. stillas roris quis genuit?

¶ Secundo, quia dicet aliquis, si quod natum est ex spiritu spiritus est, iam ergo spiritualis homo generans filios, generabit citra peccati labem, quia generabit spirituales. Quòd si annuis, toto cælo errabis: siquidem Abrahã genuit Isaac in peccato originali, & hic Iacob similiter: vt Zacharias Baptistam. Quod si dixeris nihil mirũ si in peccato fuerint geniti, quia sicut nõ præputiatus generat filiũ cũ præputio, & granum sine palea generat grana sub paleis: itidem homo sine originali generat hominem cum originali, quia generat eum carnaliter, & non spiritualiter: proferam contra hoc Isaac cuius natiuitas fuit carnalis, at Paulus inquit, illam fuisse secundum spiritum ad Galat. 4.

¶ Tertio, quia Dominus vere natus est secundum carnem ex Maria virgine: cæterũ cõceptus est de Spiritu sancto, Luc. 2.

¶ Primo respondebis verba Domini intelligenda, Quod natum est ex spiritu spiritualiter, spiritus est, hoc est, spirituale est. Visibilia autem nata sunt ex Deo per sensibilem creationẽ, quia creatio pasiue est res creata, ideò suo modo rerũ sensibilium creatio, quę est generatio, vel natiuitas sua ratione, vt ex Iob cõmemorabam sensibilis est. Angelorum verò creatio, vel generatio fuit insensibilis, quia sunt ipsi inuisibiles, quippe qui sunt spirituales. Cæterum ipsi quoq; quãuis sint spiritus, egierunt hac noua natiuitate spirituali vt fieri possent filij Dei, & participes supernaturalis beatitudinis, vt supra diffinitum est.

Exponitur Paulus. ¶ Secundo dices, Isaac natum secundum spiritum, propterea dixisse Paulum: non quia natiuitas Isaac non fuerit carnalis ex Sara, cæterum quia per vim naturæ non poterat Sara concipere, neque Abrahã illam fœcundare, sed solum hoc gestum est per operationem miraculosam: ideò, vocatur secundum spiritum, idest supra naturam.

¶ Tertio dices, Domini carnalem fuisse natiuitatem ex Maria virgine. Cæterum quia non ex semine virili fuit Christi concepta caro, sed secundum specialem Dei operationem, ideò dicitur ex Spiritu sancto concepta.

Spiritus in plura sedit ẽ dit quam caro. ¶ Sẽsum igitur paucis habeto Dominici verbi, Quod natum est ex spiritu spiritualiter spiritus est. Spiritus enim diuinus ex sua omnipotentia quędam efficit spiritualia, alia corporalia, illa inuisibiliter hęc visibiliter efficiens. Vnde ab ipso tam procedit caro quam spiritus, quia vniuersorũ est conditor: cæterum differenti modo, vt prædixi illa operatur.

Semẽ est virtualiter caro ¶ A carne verò nõ procedit nisi caro, quia causa est limitata, & vniuoca, & solũ potest efficere carnem sibi specie similem. Ideò ait Dominus, Quod natum est ex carne caro est: siquidem ex virili semine in vulua concepto fœminæ procreatur. Semen autem est superfluum vltimi alimenti, quod sanè sanguis est: at sanguis virtualiter caro est, ideo Dominus semen vocat carnem.

Natiuitas carnalis & spiritualis. ¶ Et vt semel dicam, natiuitatẽ spiritualem Dominus appellat filiationem adoptiuam filiorum Dei, quæ est ad cœlestia capessenda regna, at natiuitatem carnalẽ eam, per quam homo fit filius alterius hominis. Et phrasis est scripturæ, carnalia dicere, quæ sunt naturæ, vel hominum opera, ea verò spiritũ, quæ naturæ vim, & humanam transcendunt conditionem.

¶ *Ne mireris quia dixi, &c.* Non dicit Dominus, Ne dubites in verbis meis, quæ dixi tibi, sed ne mireris. Vnde videtur collectum iri Nicodemi verba, etsi prætextum habeant dubitationis, potius esse admirationis, vt verba beatæ Mariæ, Quomodo fiet istud. Obserua autẽ, quia Dominus verba hæc non prædixerat, Oportet vos nasci denuo, sed, Nisi quis renatus fuerit, &c. Vnde hæsitabis forsan, qui hæc

cõueniant? Verũ, quia verba hæc etsi sint alia à prioribus, sensu sunt eadẽ: nam ex prioribus illis verbis, Nisi quis renatus fuerit euidenter sequitur nos oportere renasci secundum spiritum. Ideò Dominus ait, se dixisse, quod etsi ad verbum non dixerat, ad sensum tamẽ eundẽ affirmarat.

¶ Iam verò verbis istis, Ne mireris, &c. ad profundam verborum suorum Christus intelligentiam promouere Nicodemum intendit. Quasi dixisset, Tu miraris verba mea, quia illa spectas iuxta corticẽ verborum, verum penetra medullam, & desines mirari. *Quia, spiritus vbi vult spirat.* Varia est loci huius intelligentia Græcis enim vt Chrysost. Theoph. Cyrillo, &c. probatur spiritum hoc in loco significare flatum. Et sensus est, vt flatus hic, quem sentimus, pro naturæ suæ volubilitate, voluitur quoquo versus impetus tulerit suus, & nos sentimus strepitum eius, & impetum, & latet nihilominus, vnde veniat, aut quo vadat. *Ita est omnis qui natus est ex spiritu*, Hoc est ita spiritualis homo, pro sua voluntate & non coactè agitur, quo volet. Et quamuis videamus hominum spiritualium vim, atque magnificas ostensiones ex plerisq; eorum operibus, at verò latet videntes eos vnde hæc opera procedant mirabilia, aut quo vadãt: quippe vis spiritualis illos agens videri nequit. Augustinus aliud sapit, per spiritum intelligens sanctũ Spiritum. Primo, quia sub verborũ paucorũ interstitio esset æquiuocatio vocis huius spiritus: secundo, quia flatus non habet voluntatẽ: tertio, quia flatus origines, & fines non latent nos. Quoniam scimus austrũ à meridie spirare, &c. Quocirca exponit ad aliam rationẽ, Spiritus sanctus, vbi vult spirat, & vocẽ eius audis. Quando enim Nicodemus audiebat Christi vocem, illa erat spiritus sancti vox, & nescit, vnde veniat, quia latebat persona Spiritus sancti Nicodemũ: itemque eundem latebat vita æterna in particulari, quæ erat finis, ad quem corda fidelium Spiritus sancti agitat gratia. Sectantur Augustinum vulgati interpretes Latini. Porrò rationes præfatæ non colligunt contra Græcanicam expositionem. Primam dilues, nihil mirandum, si sub paucorum verborum interstitio æquiuocatio sit huius dictionis, spiritus: siquidem sub tam exiguo intestitio æquiuocatio est huius præpositionis, Ex. Siquidem quãdo Dominus ait, Quod natum est ex carne caro est, causam subnotat materialem: siquidem semen vnde fit caro, est illius materia secunda. At quando subdit, Quod natum est ex spiritu spiritus est, non causam materialem, sed efficientem demonstrat. Spiritus enim Dei non potest subigi in materiam alicuius, neque Deus est de substantia creaturæ, aut creatura de substantia Dei, sed autor eius, & causa eiusdem efficiens.

Deus nõ est de substantia creaturæ, aut creatura de substãtia Dei.

¶ Secundo respondetur, voluntatem ventorum dici eorundem impetum: vt etiam brutorum voluntatem Aristot. dixit esse eorundem concupiscentiam, ex cuius impetu feruntur. Et est phrasis vulgata in animatis, & brutis tribuere hoc modo voluntatem, pro naturæ impetu non pro rationis libero arbitrio.

¶ Tertio dices, vẽtos in vniuersali notas habere origines, videlicet, oriens, occidẽs, &c. At verò non possumus videre, sensu ve percipere, vnde punctualiter hic vẽtus, qui modo flat flandi habeat punctuale exordium, aut quò punctualiter desinet. Quocirca Dominus ait, *Spiritus vbi vult spirat, & vocem eius audis, &c.* Et aduerbiũ, vbi, vsurpatur pro aduerbio, quò: Græcè enim scribitur, ὅπου.

¶ Fortassis igitur exponemus clarius Domini verba, si dixerimus Christum intendere Nicodemum instruere veram esse renascentiam spiritualem, vnde ipse mirabatur: at occultam esse valde. Et vt hoc doceat inducit exemplũ ex sensibilibus. Nam si ventus, quem nos ipsi sentimus, tam occultam habet originem, tamq; occultum finem, vt Dauid canat, qui profert ventos de thesauris suis: quid mirum, si natiuitatem homo nesciat spiritualem, quam etsi homo renatus intelligit, aduertens se esse noui animi, quem prius in se non aduertebat. Cæterum vnde illi proueniat tanta nouitas, aut quo tẽdat nescit? Quamuis enim renatus huiusmodi coniectare possit, se potiri noua hac natiuitate, cæterum neque ex sententia, neq; ex sensu, neque per fidem hoc cognoscere certo potest: quia solum fides docet per baptismum hominem renasci. At quod hic qui baptizatur, sit renatus, fides non docet: quippe fidei falsum non potest subesse. Fieri autem potest baptizatum ex obice oblato,

Natiuitas spiritualis vera est, sed occulta est.

Baptizatus aliquãdo nõ renascitur.

oblato, aut ex alio impedimento non renasci. Quocirca vt etiam C. ocil. Trident. cõmemorat sub alia verborum forma hęc natiuitas occulta est, etiã ipsi nato: quid ꝙ alijs sit ignota seu nescita? Vnde Ses. 6. capit. 9. Nullus scire valet certitudine fidei, cui non potest subesse falsum, se gratiam Dei fuisse consecutum. Et satis congruit Domini verbis, capitulum hoc: siquidem hoc volebat Dominus dicens, Sic est omnis, qui natus est ex spiritu. Idest, natiuitas hæc spiritualis, sciri nequit dum hic agitur in via: quia origo illius est Spiritus sanctus, qui sciri nequit, & finis eius est vita æterna, quæ etiam hominibus est satis abscondita. Itaq; per natum ex spiritu, intellexit Dominus natiuitatem spiritualem ex cõcreto, vt notiori abstractum occultius insinuans. Quamobrem vanam puta esse hæreticam arrogantiam sibi arrogantem se scire certo hanc spiritualem natiuitatẽ, imò etiam vanè asserentem necessum esse homini iustificando, seu renascituro, certissimè credere se esse renascuturum, id quod nos repudiauimus satis. 4. lib. Sentent. *Respondit Nicodemus, & dixit ei, Quomodo possunt hæc fieri?* Quando primo audierat Nicodemus Dominum docẽtem, Nisi quis renatus fuerit ex spiritu nõ poterit videre regnum Dei, raptus est in verbi huius admirationẽ. Dein verò Domino repetente, Nisi quis renatus fuerit ex aqua & Spiritu sancto nõ potest introire in regnum Dei adduxit admirationẽ, secum reputans quî fieri posfit aquam esse necessariam ad natiuitatẽ spiritualem. Ideò modo ait, *Quomodo hæc fieri possunt*. Non hæsitãs in verbo docentis, sed admirans natiuitatem edoctam, modũ exquirit quomodo hæc fieri possunt, videlicet, quis modus erit vt intelligam hominem renasciturum ex aqua & Spiritu sancto. *Respondit Iesus, & dixit ei, Tu es magister in Israel, & hæc ignoras?* Quasi dixit, Tu es Doctor primarius Iudæorũ, & hæc ignoras? Græcè est articulus, ille, sic vertere liceat, Tu es ille magister Israelis, & hæc ignoras? Et videntur reprehensoria verba Theophilacto. Quandoquidem dignus erat Nicodemus qui à Domino carperetur: quandoquidem in lege Dei multa à Deo mirabilia facta didicerat, vt quod formatus sit homo ex luto, & quod Eua ædificata ex costa fuerit viri, & Ægy-

Nemo nouit certo se esse Deo gratum.

Origo & finis natiuitatis spiritualis abscondita sunt.

Genes. 1. & 2. Exod. 7. 8. 9. & 14. 3. Reg. 1.

pti miranda prodigia, & maris rubri transitum, & sterilis fœcunditatem. Idcirco obiurgatione dignus, quod hoc discrederet, quod Dominus docebat de spirituali natiuitate. Nam qui alia prodigia facere potuit, hoc item facere potuisset. Quocirca iuxta Theophilactum reprehenditur à Domino Nicodemus modo, tanquam incredulus. Ad eandem etiam rationem Rupertus exponit hunc locum, credens per hæc verba Dominum non solum Nicodemi, sed & aliorum Pharisæorum in Nicodemo decussisse supercilium: quia iactantes legis scientiam legis tamen sensum verum ignorabant. Poterant namque facile hanc intelligere natiuitatem, ex Ezechiele capit. 36. dicente, Effundam super vos aquam mundam, & mundabimini ab omnibus inquinamentis vestris, &c. Et rursus, capit. 47. vidit aquam egredientem de templo à latere dextro, &c. Et apud Zachariam, Et erit fons patens in ablutionem menstruatæ. Et Dauid psal. 50. Cor mundum crea in me Deus, item, renouabitur, vt aquilæ iuuentus tua, psalm. 102. Caietanus porrò subiecit Nicodemum aliquantæ reprehensioni, quia sciebat prophetas & patriarchas, aliosque viros sanctos fuisse renatos ex spiritu, ideò non debuisset hærere in verbis Domini.

¶ Porrò autem Theophilacto obstat, quia Dominus non dixit, Tu es magister in Israel & hæc discredis, sed, & hæc ignoras? Aliud verò est ignorare, aliud discredere, quia illud aliquando est inculpatum quando est inuincibile, hoc verò nunquã à culpa vacat: semper enim est in culpa discredere Deo. Ruperto verò obsistit, quod illa omnia testimonia solum colligunt iustificationem hominis à Deo, quam credebat Nicodemus. At verò non apertè enũtiant regenerationem ex aqua & Spiritu sancto, ad quam stupebat Nicodemus. Et quod de aqua legebat Nicodemus, nisi Christus exposuisset hanc natiuitatẽ, quis tantum sacramentum assequeretur? Putabant igitur legis illius periti forte aquam emũdaturam, ad eam rationem, ad quam sacrificia cetera tradebantur ex piare peccata, vel figuratum sensum ibi esse suspicabantur, vt apud Esaiam, Lauamini, mũdi estote, &c. Caietano obuiat, quod Nicodemus nõ hærebat in iustificatione sanctorum, quam credebat, sed solum natiuitatem

tatem nouam esse necessariam ex aqua & Spiritu sancto admirabatur. Prophetas enim cæterosq; patres illius legis sine hac natiuitate iustos fuisse tenebat. Fortasis igitur aliter locum hunc apertius differemus, si dixerimus Nicodemum reprehensum à Domino de ignorantia quadam, siquidem ignorabat Deo subesse hanc natiuitatem hominis nouam. Quippe quamuis generaliter credidisset, Deo esse vniuersa possibilia, cæterum quod hæc natiuitas noua hominis Deo suberat ignorabat. Et ideò semel atque iterum exquirit horum nouorum natalium ratione, cum tamen cedete continuo verbis Domini debuisset, certò tenens Deo hoc subesse, videlicet, noua isthæc hominis patare natalia. ¶ Propterea igitur Dominus illi ait, Tu es magister in Israel & hæc ignoras? Non reprehendit quod ignoret Nicodemus modum horum nataliũ, quia hoc inculpabile est, modum hunc nescire, qui soli Deo notus est: humanitus namq; sciri nequit, quonam pacto, humana mens, renouetur & renascatur per baptismi sacramentum. At verò reprehendit quod ignoret hunc modum renascendi humanæ mentis, esse Deo soli possibilem eiusdemque indaginem homini non esse necessariã. Quod si hoc sciuisset non anxie exquisiuisset huiusmodi scientiã à Dño.

Deo soli subest renouare mentem, at modum indagare quo deillã renouat non est scitu necessarium.

Amen amen dico tibi, quia quod scimus loquimur, & quod vidimus testamur, & testimonium nostrum non accipitis. Caietanus hæc refert, ad duas naturas in Christo: ideoq; Christum plurali numero dixisse, Quod scimus loquimur, non quod sint in Christo duæ personæ. Quippe secundum diuinitatem, vniuersa nouit, & item secundũ humanitatem: quia anima eius simul atq; creata fuit, summa rerum imbuta fuit notione: quare ait, *Quod scimus loquimur, &c.* Cui ego refragor, & mirari subit, cum ipse tantopete celebret axioma illud apud illum, actiones sunt suppositorum, cur, non obseruauit modo, loqui, & videre, & scire esse suppositi actiones, ideò non referendas ad Christi humanã naturam: quocirca puto non ptopter humanam naturã Christi, verũ est quod Christus [illegible]t, Quod scimus loquimur, &c. Aliorum [illegible]erò est interpretatio, quam amplexi sun[illegible] Cyrillus, Rupertusque, & Nicolaus plur[illegible]i numero Christum locutum, quia testimonium latum à Christo, ferebatur à patre & Spiritu sancto. Et Deuter. 17. In ore duorum, vel trium stat omne verbum.

¶ Vel forsan ideo dixit, Quod scimus loquimur, quia familiare est scripturæ ex singulari pluralem, & contra denotare. Vnde Paulus. 1. Cor. 2. Sapientiã, inquit, loquimur inter perfectos, cum tamẽ Paulus vna & non plures personæ esset. Interlinealis autem ad viros iustos & prophetas retulit, vt quasi in persona eorum Dominus dicat, Quod scimus loquimur, & quod vidimus testamur.

¶ Vel dixerim secundo propter se & Ioãnem Baptistam Christum dixisse, Quod scimus loquimur, & quod vidimus testamur: siquidem Ioann. Baptista tum ferebat testimonium de Christo, & de Christi baptismate, Matth. 3. Ille, inquit, vos baptizabit Spiritu sancto & igni. Pharisæi autem Lucæ. 7. Ioann. testimonium de Christo simul cum baptismo spreuerunt: ideo ait, & testimonium nostrum non accipitis. Neque tam hæc dixit propter incredulitatem Nicodemi, quam ptopter aliorum Pharisæorum petulantẽ infidelitatem. Siquidem Nicodemus accedens ad Christum, & eũdem profitens esse magistrum à Deo missum admodum vero simile est, quod Christo credidit, nisi quod admirabatur ex nouitate nataliũ, quam ex lege non didicerat. Nam quamuis baptismi gratia esset adumbrata sub propheticis sermonibus, cæterum erat satis obscura, nisi Christi luce, illustraretur. Idcircò etiamsi fidem exhibebat docenti Christo, persuasus tanti magistri autoritate, at ex doctrinę nouitate miratus, exquirebat, quanam ratione natalia noua fieri possent. Aliorum verò Pharisæorum, elata mens, non solum non demirabatur ex Christi verbis, sed potius ex illis incandescebat aduersus Christum: propter quod Dominus ait, Et testimonium nostrum non accipitis. *Si terrena dixi vobis, & non creditis, quomodo si dixero cælestia credetis?* Chrysostomus censet ideò baptismum appellatum terrenum, quia in terra fit, & quia collatus æternę natiuitati gratię natiuitas terrena censetur. Augustinus retulit ad verba priora illa, Soluite templum hoc, &c. quæ vocauit terrena, quia de tẽplo terreno erat sermo.

Obseruabis expositionẽ.

¶ Vel dicito natiuitatem gratiæ quæ ex baptismo

baptiſmo accidit, eſſe ſimilem carnali natiuitati. Vt enim per hāc fit homo nouus ſecundum naturam, ita per illam fit nouus ſecundum gratiam. Ideò ex ſimilitudine, quam habet ad terrenā natiuitatem, natiuitas gratiæ, terrena vocatur à Domino. Quod ergo dicit tale eſt, ſi tu Nicodeme tanta teneris admiratione in doctrina mea, de natiuitate ſpirituali, maior te teneret vtique ſi maiora te docerem. Abſtinebo porrò à rerum maiorum doctrina, quia nondum capax eſt maiorum, qui in minoribus hæret.

¶ Quemadmodum & Paulum legimus, ſe geſsiſſe erga ſuos Corinthios. 1. Cor. 3. Ait nāque, Lac vobis potū dedi, nō eſcā, nō enim poteratis, ſed nec nunc quidē poteſtis. Qua ex cauſa, cum Nicodemus litera legis Moſaicæ onuſtus, ad ſubtiliora nouæ legis ſacramenta, non facile aſſurgebat, Dominus eum in ſuperioribus nō erudit ſacramentis, vt fecerat. cap. 1. Nathanaelem: ſed in inſtituto baptiſmatis ſiſtit. Quod verò ait, Nō creditis, videtur incredulitatem Nicodemo vicio vertere. Verū ad eandem rationem capito verba hæc, ad quam illa ſum interpretatus ſuperius, Et teſtimonium noſtrum non accipitis. Nō enim, vt dicebam ad perſonam, ſed ad ſectam Phariſaicam Nicodemi ſunt referēda, etiamſi ſint qui cenſeant illum fuiſſe tum incredulum, vt diximus. *Et nemo aſcēdit in cælum, niſi qui deſcendit de cælo, filius hominis, qui eſt in cælo.* Nexum horum verborum, ſeu continuationem ad præhabita non eſt promptum ediſſerere. Et hac diſerta, verborum exponere ſenſum, non eſt perſpicuum. Rupertus nectit hæc cum prioribus, ad hunc modum. In prioribus enim docuerat Dominus regenerationem ſpiritualem eſſe neceſſariam hominibus, vt illis reſeretur Dei regnum, oſtendit in præſentia Chriſtus, qua nam ratione, hāc regenerationem aſſequentur homines: aſſequentur enim ſi efficiantur membra Chriſti. Etenim, qui in Chriſti vnionem ex gratia non tranſierit, nō poterit regno potiri cælorum. Et hoc eſt quod ait, Nemo aſcendit in cælum, niſi, qui deſcendit de cælo, filius hominis, qui eſt in cælo. Hoc eſt, nemo poteſt aſcēdere ad cælum, niſi fiat membrum per fidem, & charitatē filij hominis, qui deſcendit de cælo, humanam carnem accipiendo. Ad quā rationem Ordinaria gloſſa, & Nicolaus expoſuerunt. Theophilact. verò aliter nectit, videlicet, Ne putes me Nicodeme eſſe quaſi prophetam, qui de terra eſt, à Deo miſſum doctorem, ſed à ſupernis me ſcias deſcendiſſe vt filium, non à terra eſſe. Nullus igitur prophetarum aſcēdit in cælum, niſi ego ſolus aſcenſurus, qui & deſcendi. Cyrillus verò multò ſeciùs iūgit hæc cum prioribus in hæc verba. Si dicenti mihi nō creditis, ſed multos in ſingulis teſtes poſcitis, quis cæleſtia vidit myſteria, quem poſsim in teſtem vobis adducere? Nemo enim poteſt aſcendere in cælū, niſi filius hominis, qui eſt in cęlo. Et hæc connexio textuum videtur magis cōtexta, quā priores contexturæ.

¶ Quantum verò ad ſenſum pertinet, ſcito primo ex loco iſto. Apollinarium hæreticum indicante Theophilact. credidiſſe corpus Chriſti ex cęlo ad terras delatū, & per ſacram virgineamque vuluam tanquam per fiſtulam quandam fuiſſe ad noſtra tranſmiſſum: quæ hæreſis etiam fuit Valentini hæretici. Colligebant autem hæreſim ex verbo Domini, filius hominis deſcendit de cælo. Ignorabant autem iſti communionem idiomatum vtriuſq; naturæ. Quia tamen filius Dei eſt cato factus, & incarnatio hæc deſcenſus vocatur, ideò. it, Nemo aſcendit in cælum, niſi qui deſcēdit de cælo, filius hominis qui eſt in cælo. Filius enim Dei de cælo deſcēdit, quia ſe fecit filium hominis: & filius hominis aſcendit in cælum, quia verus eſt Deus. Itaque aſcendere competit filio hominis ex vnione ad verbum diuinum perſonali, & deſcendere competit diuino verbo, ob eandem hypoſtaticam vnionem. Vnio igitur hæc hypoſtatica eſt Deo deſcenſus, quia exinaniuit ſemetipſum formam ſerui accipiens, & eſt aſcenſus homini, quia per illā verum eſt quod homo eſt Deus, id quod eſt infinitæ maieſtatis promotio. Vnde Neſtorius confunditur credens in Chriſto duas eſſe perſonas, quia duæ erant naturæ. Etenim locus hic hæreſim ſuam redarguit. Nam ſi pendis librate Chriſti verba vnitatē perſonalem haud dubium denotant: videlicet, eundem omnino eſſe aſcendentem in cælum & deſcēdentem de cælo, filium hominis, qui eſt in cælo. Si ergo vnus eſt filius hominis aſcendens in cælum, & is ipſe eſt deſcēdens è cælo,

Apollinarius Valentinus, Neſtorius ex verbo Ioann. confunditur

Hypoſtatica vnio eſt deſcēſus Dei & hominis aſcenſio.

è cælo, & is ipse est in cælo, quomodo iste fingit duas esse & non vnam personam filium Dei ascendentem, & filium hominis descendentem?

Varia interpretamenta.

¶ Cæterum quòd remoratur huius loci intelligentiam est, quod ascendit, est Græcè præteriti, & non præsentis temporis. Καὶ οὐδεὶς ἀναβέβηκεν, εἰς τὸν οὐρανόν. Vnde videtur verba Domini non esse referenda ad ascensionem suam in cælum, quippe hæc nondum celebrata id temporis fuerat: tametsi Theophilact. ad illam retulit, vt dudum indicabam. Ordinaria verò glossa ad ascensionem fidelium cum Christo, quæ etiam futura est secundum corpora, & est quotidiana animarum sanctarum ascendentium, ad æternitatis beatæ gloriam. Et forsan Theophilact. expositio non est reijcienda: quippe familiare est Hebræo sermoni tempus vsurpare pro tempore: ideoque præteritum Dominus vsurpauit pro futuro. Caietanus autem commentus est aliam expositionē, Christum, scilicet, solummodo ascendisse in cęlum: quia anima eius simulatque creata fuit donata fuit diuinæ visionis claritate, id quod nulli vnquam contigit. Iāsenius autem abhorret & ab hoc placito, at quod probat, verbo tenus à Caietanico differt. Credit enim non ob hoc Christum ascendisse in cælum commemorari, sed quia solum ipse omnia arcana collustrauit cœlestia, esseque locum hunc similem illi in cap. 1. Deum nemo vidit vnquam, vnigenitus, qui est in sinu patris, ipse enarrabit nobis, &c. Vtraque hæc expositio, de metaphorica ascensione, & non de propria textum hunc elucidat. Siquidem, vel visio beata, vel collustratio diuinorum arcanorum, non est ascensio propria, quæ est localis ad suprema latio, sed est metaphorica, seu similitudinaria ascensio. Quid quod de filio hominis est sermo, non de anima eius. At coegit hos autores in hanc exponendi rationem, verbum præteritū ascendit. Verum eodem obseruato tempore forsan aptius exponemus, si per ascēsum in cælum ipsam vnionem hypostaticam naturæ humanæ cum Deo subaudiamus. Enimuerò Esai. 14. Lucifer cōmemorantur verba illa, Ascēdam in cælum. Et elucidauimus locū in dilucid. nostris: quippe Lucifer appetebat diuinitatem, non ergo ab re erit exponere per ascēsum

Vnio hypostatica est ascēsio filij hominis.

in cælum filium hominis, esse filiū Dei, vt sit sensus, Nemo ascēdit in cælum, hoc est ad diuinam personalitatem nemo est promotus, nisi qui descendit de cęlo filius hominis, qui est in cælo. Hoc est, Nisi ipse Christus qui ratione naturæ assumptæ descendit de cælo. Exinaniuit enim semetipsum formam serui accipiens, qui est in cælo, quia ipse Christus in terris agens, erat in cœlestibus. Gemina enim potitus natura, ex diuina in cælo erat, ex humana in terra agebat. Et quia vna persona erat, idem qui in terris versabatur, cælum tenebat, & in cælo residebat.

¶ Porrò mihi non videtur absona dilucidatio, si ad futuram Christi ascensionem, locus referatur, vt de propria ascēsione locum intelligamus, vt sit sensus, Nemo ascensurus est in cælum, nisi qui descendit de cælo, filius hominis, &c. vt Theophil. collibuit vsurpando tempus, pro tempore ex Hebraica dialecto. Etsi tamen de ipso Christo locum interpremur. Namq; si de corpore mystico locū subaudiamus qui reputatur Christus Actor. 10. Saule, Saule, quid me persequeris? mystica est elucidatio. Nemo enim potest ascendere in cælum, nisi filius hominis, idest, corpus Christi mysticus, quod propter humilitatem animi, & corporis varias pressuras, descendere dicitur. Est tamen necesse descendere hoc modo, vt ascensus ad æthera pateat: quia qui Christi sunt persecutionem patientur. Et si Christus descēdit vsque ad crucis ignominiā, vt intraret in gloriam suam, corpus eius, quod est Ecclesia item descendere debet, si ascendere ad cœlestia cupit: quoniam qui se exaltat humiliabitur, & qui se humiliat exaltabitur. Verum hic sensus mysticus tropologiæ magis quam literali expositioni est subseruiens. Et nihilominus coactior videtur sensus hic quam par fuisset, quia descendere de cælo non congruit Ecclesiæ, etiamsi humilitatis opera illi congruant. Quod enim in Apocalyp. legimus. 20. Ego Ioann. vidi sanctam ciuitatem Hierusalem nouam descendentem de cælo, non ad fideles descendentes de cælo referendum est, sed ad instituta, quibus Ecclesia regitur, quæ ex cælo descenderūt, quia Deo afflante sunt nobis tradita. *Nemo ascēdit in cælum, &c.* Si de ascensione translatitia sit audiendus locus, vtique nemo promotus

Mysticus sensus.

Nemo ascēdit cū Christo ad iucunditatem gloriæ nisi prius descēderit ad tribulationis humilitatem

motus est ad sublimitatem diuinitatis, vt esset homo idem qui Deus, nisi Christus. Si verò de ascēsu proprio, tunc sensus est, Nemo ascensurus est in cęlum nisi, qui descendit de cælo filius hominis, qui est in cælo. Vnde Paulus, qui descendit, ipse est qui ascēdit, supra omnes cęlos Eph. 4.

¶ Quod si obieceris, si Nemo ascendit in cælum nisi vnus Christus, quid est quod sperant fideles se ascensuros tandem in cœlestia regna? Fuerunt hæretici qui insanirent hoc contendentes, neminem ascensurum in cælum excepto Christo. At verò hæresis hæc stulta est, quandoquidem scriptura vbilibet diuersum clamat, Beati ait, pauperes spiritu, ipsorum enim est regnum cælorum. Et. 2. Corinth. 5. Paulus, in hoc ingemiscimus habitationē nostrā, quæ de cælo est, superindui cupientes. Vbi vocat cælū habitationem suam, quā sanè id temporis quādo hæc scribebat, nō dum habitabat, sed quia spe firma illam habitandam ab ipso conceperat. Et quid multa huc sunt vocanda, quando Matthæ. 25. Iustis cœlestia donantur regna, & iniustis tartarea impartiuntur tormenta? Ascendit igitur solus Christus, & non solus Christus. Solus ipse, quia propria virtute cælos penetrauit: non solus ipse, quia ipsius virtute fideles penetrāt. Quia ergo Christus dixerat Nicodemo, Non mireris, quia dixi tibi, oportet vos nasci denuo, vt subducat illum à concepta admiratione subiecit, hęc quæ sunt pręfata verba, Nemo ascendit, &c. Quasi clarius dixisset, Desine mirariō Nicodeme natiuitatem nouam hominis, quam te doceo, quasi rem impossibilem: imò me doctore eandem necessariam ad salutem æternam consequendam esse crede. Me etenim appellasti dudum magistrū, à Deo missum: proptereaque continuò sublata omni hæsitatione fidem eras mihi præbiturus. Quid quod minora de me dixisti, quàm dixisse par fuisset: quandoquidem non solum missus sum à Deo magister, vt cæteri vates missi sunt. At vt maiora iam deinceps de me concipias, & firma fide teneas quæ hactenus te docui, scito me solū ascendisse in cælum, & descendisse de cælo, ad eamque rationem descendisse, vt nihilominus in cælo modo sim. Quid ergo videris hæsitare in doctrina mea, quasi in doctrina puri hominis, qui cœlestia nō vidit? Porrò si cœlestia vidi, quippe qui in cælo sum, & ex cælo descendi, sublata est tibi omnis occasio non credendi, omnis apparentia hæsitandi, & omnis denique amputata est admirandi causa ex verbis meis.

Hæreticum cōmentum.

¶ *Filius hominis, qui est in cælo*, Græcè ὁ ὢν ἐν τῷ οὐρανῷ. Erasmus, verti, inquit, poterat, participium, per præteritum imperfectum, Qui erat in cælo. Sanè verti poterat, at aptius per præsens versum est. Etenim si verteretur, *Qui erat in cælo*, significaretur humanitatem Christi fuisse ante secula, vt dicebat Arrius. Vnde consequebatur non fuisse vere natum ex Maria virgine, vt dicebat Valentinus. At verò iuxta vulgaram editionem non hoc præfertur, nam cum ait, Filius hominis, qui est in cælo, non significatur filium hominis fuisse ante secula, sed esse in cælo, quod verum erat ex communicatione idiomatū. Quod si dixeris ex eadem communione verum est, Erat in cælo, & hoc fateor: quia ex illa communione filius hominis æternus est, ideò erat. Veruntamen, quia hac ratione interpretando magis pręfertur humanitatis æternitas, quam si interpretemūr, *Qui est in cælo*, hac de causa aptiorem dicebam nostram editionem. Legimus porrò in Paulo, Christus heri, & hodie, & ipse vsque secula. Veruntamen verba hæc, quæ Christi æternitatem testantur facilè ostendunt, non humanitatem eius, sed diuinitatem esse æternam, quia Christus clarius personam diuinam quam humanitatem significat. Porrò filius hominis, etsi eandem personam, at clarius humanitatem denotat: ideò si transtulisset, *Filius hominis, qui erat in cælo*, videretur humanitati æternitatem quandam tribuere. *Hebræ. 13.*

¶ Filius hominis: quod si te solicitat quæstio, cur Dominus frequenter se appellet filium hominis, & multò frequētius, quā filium Dei, dixerim tibi, ne ex magnitudine miraculorum conciperet aliquis, nō esse Christum verum hominem, sed phātasticum, vt Manichæi crediderunt: ideirco frequentissimè hanc appellationem inculcat es[se] se filium hominis. Est autem phrasis [ab] Hebræis consueta filium hominis [signifi]care hominem. Vnde Psalm. Filij ho[m]inum vsquequo graui corde? hoc est, vos homines, quousque grauia geretis iniquitatibus corda? Et istud est vsitatissimum

Christus cur assiduè se nominat filium hominis.

mum sacris eloquijs. Est ergo idem filius hominis, atque verus homo. Ne suspiceris tamen ex eo se appellasse filium hominis, quia ex semine humano cōceptus est: id quod absit à tuo cogitatu: quia Ecclesia canit de Christo, procedens homo sine semine largitus est nobis suam Deitatem. Rupertus autem testatur hoc loco Christum processisse de stirpe Dauid, ex carne vel semine Mariæ, licet virginis. Porrò Ruperto in dogmate hoc non est subscribēdum. Quippe quamquam ipse, fortassis semen, intelligat sanguinē Mariæ, vnde cōceptus est Dominus, at sermo iste est corripiendus, quod conceptus fuerit ex semine Mariæ. Semen enim, non exciditur, nisi ex libidinosa voluptate, quod procul fuit à Domini conceptu, qui conceptus est ex Spiritu sancto, superuenientē in virginē, vt Christum conciperet. At quia Hispano idiomate homo masculum denotat, hac ratione Hispana loquela nō aptè dicemus Christum esse filium hominis, *Hyo del hombre*, sed Latinum sermonē commodius interpretamur, *Por hyo de la Virgen*, propter causam dudum tactam.

Christus ex semine Mariæ nō est cōceptus.

Rom. 1. Quod verò Paulus inquit, Qui factus est ei ex semine Dauid secundū carnem, non eo sensu accipito, quo credas, Dominum conceptum ex semine fuisse: sed eatenus ex semine Dauid traditur factus quatenus, ab illo duxit originem secundum carnem. Est namque familiare scripturæ, semen, genus & prosapiam, appellitare. Sicubi verò apud quempiam Doctorum sanctorum extiterit Spiritum sanctum segessisse pro semine, in Christi conceptu, habeto verba, non secundū sermonis prætextum, sed secūdum veram internamq; intelligentiam, videlicet, quod Spiritus sancti virtute fœcundata est virgo, vt sine virili complexu Christum conciperet. De qua re supra nonnihil attigimus. Est præter hæc Christus appellatus hominis filius, quod idem est, atque homo, ex singulari quadam ratione. Sicut enim Adā primus ille homo, qui formatus est, quia primus fuit hominum, vnde cæteri posteriores omnes ducunt originem, ideò appellationem communem sibi arrogat singularem, vt appelletur non alio nomine, quam homo: ita quoque Christus eandem sibi arrogat appellationem, vt propriam, quia est etiam hominum primus, quia est caput omnium hominum, non secūdum carnalem progeniem, sed secundum spiritualem filiorum Dei adoptionem. Vnde Paulus. 1. Corinth. 15. Primus homo, de terra terrenus, secundus homo de cælo cœlestis. Et ante hæc præmiserat, Primus Adam factus est in animam viuentem, nouissimus Adam, in spiritum viuificātem. Quemadmodum ergo primus appellatur Adam, idest, homo, quia est principium hominum, secundum animalem vitam, ita nouissimus Adā, idest, Christus, Adam appellatur, quia est principium hominum, secundum spiritualem vitam. Hacque ratione Apostolus vocat Christum nouissimum Adam, non quod post Christum non successerint huc vsque infiniti homines, sed quod ex ratione principij spiritualis vitæ, ipse est nouissimus. Quippe duo sunt tantum principia hominum protoplastus, & Christus, iuxta varias rationes principij.

Duo sunt principia humani generis Christus & Adam.

Christus cur nouissim' homo à Paulo appelletur.

¶ Sed forsan iam te alia pulsabit hæsitatio, quid est quod Dominus pridem dixetat, Dixi vobis terrena, & non creditis, &c? Modo autem cœlestia docet sacramēta dicens, Nēmo ascendit in cælum & reliqua. Respōdetur Dominum non dixisse deinceps se non docturum cœlestia, sed Pharisæos non credituros, vt rei probauit euentus. Hactenus Dominus baptismatis expressit virtutem, & suæ mirificæ incarnationis insinuauit sacramentum, dicens, Nemo ascendit, &c. Sequens verò denarratio passionis Dominicæ reteget arcanū.

ENARRATIO II.
in caput tertium.

¶ *Et sicut Moises exaltauit serpētem in deserto, ita exaltari oportet filiū hominis, vt omnis, qui credit in ipso, non pereat, sed habeat vitam æternam.*

POstquam Dominus Nicodemo baptismatis efficaciā, & necessitatem, referarat, iam modo in hac secunda Euāgelij sectione, vnde baptisma tantæ sit efficaciæ originem ostendit eidem. Et congruentissimè post enarrationem baptismatis subiecit incarnationis suæ mysterium, docens, se de cælo descendisse ad terrā, & nihilominus in cælis nihi-

1. Sect.

Baptisma incarnatio christi mors.

residere. At huius myſterij abſoluto ſermone ad paſsionis ſuæ adumbrandum arcanum ſe conuertit. Non enim clare expoſuit Nicodemo ſuam, quam ſubiturus erat crucem, ſed ſub typo illius ſerpentis, quem Moiſes ſuſpendit in ligno, agens in deſerto ex Domini præcepto. Numer. 21. Quem item contemplantes percuſsi ab ignitis ſerpentibus à plaga ſerpentium liberabantur mortem ſuã ſubnotat, futuram in cruce, quam oculis fidei contemplans, à diabolica plaga liberandum inſinuat.

¶ Opportunè autem meminit ſuæ crucifixionis, poſt baptiſmatis doctrinam: Quippe baptiſma exprimit Dominicæ mortis formam, ad Roman. 6. Et ideò ſacramentorum nullum, tanta potitur vi ſanctificatoria, quanta baptiſmus.

Chriſti mors vberius influit in baptiſmum, quã in cætera ſacramenta.

¶ Quoniam cum hoc ſit ianua omnium ſacramentum, à quo cætera pendent ſacramenta, hoc enim ſubmoto nullus eſt hominum capax Eccleſiaſticorum ſacramentorum: propterea Chriſti paſsio, & mors in hoc ſacramentum vberius influunt, quam in cætera ſacramenta. Quocirca cum Dominus mentionem feciſſet de baptiſmate paulo ante, ſubiecit modo ſuæ mortis doctrinam, vnde baptiſma efficaciam hauriebat. At verò non clarè enunciat modo ſe moriturum Nicodemo in crucis patibulo, ne Nicodemus inde contriſtaretur, ſed ſub typo ſerpentis illius ænei ſe moriturum crucifixum pronunciat, & ſuæ mortis energiam declarat. Apoſtolis autem etſi ſecretò, clarè tamen declarauit mortis ſuæ qualitatem, & locum dicens, Ecce aſcendimus Hieroſolymam, &c. At verò Nicodemo, vt legis diuinæ doctori, ſuffecit ſub typo rem exprimere, quem ipſe ſecum poſtmodum voluens, mortis Dominicæ intelligeret ſacramentum, quippe qui legis typis interpretandis erat aſſuetus. Eſt autem typus hic quod Moſes ex Domini mandato erexit ſuper palum, aut vt, vox Hebræa ſonat, ſuper haſtam lanceæ, ſerpentem quendam æneum, aut vrentem, vt Hebræa lectio habet. Dicebatur autem ſerpens ille æneus vrens, vel ardens, quippe qui exprimebat ſimilitudinem ſerpentis viui, quem ſcriptura commemorat fuiſſe ignitum. Serpentes enim, qui mordebant filios Iſraelis tum agentes per vaſtam eremum, igniti erant, vel quia flammas ſpirabant, aut quia, quos mordebant, igniebant. Creduntur autem à quibuſdam fuiſſe aſpides, quorum morſus eſt fere inſenſibilis, & eſt nihilominus continuo mortifer. Iſti autem qui erant id temporis demorſi à ſerpentibus, Deo iubente intuebantur ſerpentem illum ſuſpenſum in palum, & continuo ſanabantur à peſtifero ictu. Non ſanè, quia in ſerpente illo æneo fuiſſet virtus ſanatiua, quippe neque quia figuram gerebat ſerpentis, neque quia æneus, demorſos ſanare poterat. Sed iſtud erat diuini miraculi: quippe ad intuitum ſerpentis, Deus læſos ſanabat.

Serpẽs æneus Indeſectus erectus nihil viriũ habebat ad ſanandum læſos à ſerpẽtino morſu.

Huius verò ſerpentis tantum creuit cultus, vt poſtea Iſraelitæ, diuinum nonnihil in illo latere eſſe ſuſpicantes, ad idololatriam ruerent. Quare Ezechias. 4. Regum. 8. illum confregit, ne diuinus illi cultus impendetur, neve quod inſtitutum fuerat ad corporis remedium fieret in animi exitium.

¶ Serpens autem præſefert peccatum. Etenim Gene. 3. ſerpens ſeduxit Euam, vt violaret Domini mandata, quæ ſeducta, illexit ſuum virum ad eandem violationem, & noxæ huius ſeductionis eundem fecit, ſine ſeductione participem, quippe vir non eſt ſeductus, ſed mulier. 2. Corinth. 11. In peccato autem duo pendimus, & culpam, & pœnam. Fuit porrò mortalitas peccati pœnam, per vnum hominem peccatum introiuit, in genus humanũ, & per peccatum mors, ad Rom. 5. Deus autẽ veniens in mundũ, humanitatem noſtram accepit, quam ſerpens tamen ſuo venenato nõ momordit morſu: quia expers fuit Chriſti humanitas omnis culpæ: peccatum enim non fecit, neque inuentus eſt dolus in ore eius teſtante. Petr. 1. capit. 2. At verò, quia humanitatem accepit, ſpecie ſimilem noſtræ paſsibilem, atque mortalem, ideò ſimilis erat Chriſti humanitas noſtræ, non, in culpa, ſed ex paſsionibus corporis, quibus ſe ſubiecit ex morte, quam tulit, quæ originem traxit ex ſerpentina perſuaſione. Vt ergo vipereus morſus curatur ex vipera, & cancri

morsus curatur ex cancro, namque theriacalia pharmaca, ex vipera temperantur, & cancer contritus & vulneri cancri impositus auxiliatur: ita quoque Dominus voluit mortem subire, quæ hominibus acciderat ex serpentina persuasione, vt mortem nostram moriendo superaret, & vitam resurgendo repararet. 2. Timoth. 1. Istud est quod idem Paulus voluit ex verbis illis, ad Roman. 8. Deus mittens filium suum, in similitudinem carnis peccati, & de peccato, damnauit peccatum. Quippe accepit humanitatem passibilem, similem, nostræ, & moriens, quasi esset peccator, cum alioqui esset innocentissimus, damnauit peccatum. Vnica namq; morte sua geminam destruxit nostram. Mortui enim eramus secundum animam, quia Deo non viuimus ante iustificationem, & mortui secundum corpus, quia mortales sumus.

Vnica mors Christi destruxit geminam mortem nostram.

Christus igitur vnica morte suæ carnis, destruxit vtramque mortem nostram, quia mors eius est causa vitæ nostræ si in illam credimus. Quippe infidelibus non prodest mors Christi, actus namque actiuorum sunt in patiente benè dispositio, vt neque lux solis illuminat, se se obcæcantem. Mors igitur animæ humanæ destruitur ex baptismo per Christi mortem. Instituit enim Dei ineffabilis sapientia mortis suæ virtutem per causas quasdam secundas, quæ sunt sacramenta hominibus credentibus impartire. Mortem verò corporis non destruit modo Christus, at spem donat destruendam tandem sub diem iudicij.

Mors Christi virtutem suam impartit per media sacramenta.

¶ Christus igitur instar illius serpentis ænei est, qui gerebat similitudinem venenosi serpentis, & nihil continebat alioqui veneni. In quem prope modum Christus accusatur quasi peccator, sistitur coram iudice, damnatur ad mortem, quasi peccati venena continuisset. At verò nihil serpentini veneni, nisi similitudinem quandam gerebat: foris indicabatur peccator, intus humani generis salus & vita erat. Verè mortuus fuit, at mors quam sustinuit non ex debito sui sed nostri erat peccati.

¶ Quamobrem iniustissimè damnatur, iniustissimè occiditur. Cæterum ex mortis iniustissimæ, quam tulit, veneno, confecit nobis diuinum salutis nostræ pharmacum, mortisque venenum, salubre fecit antidotum. Et principe tenebrarum harum, qui sedulo studio Dominum curauit patibulo adigi crucis, ex que procurata ab eo morte, eiusdem imperium aboletur. Vnde Christus iam iam moriturus, inquit, Ioann. 12. Nunc princeps huius mundi eijcietur foras, siquidem per mortem suam deturbauit Christus Satanam, qui habebat mortis imperium. 2. Timoth. 1. Vocat autem aptissimè Dominus mortem suā exaltationem: siquidem quamuis videbatur infidelibus Christi mors summa depressio, veraciter tamen exaltatio erat. Ideò Ioann. 12. Cum exaltatus fuero à terra omnia traham ad me? quo sermone mortis suæ qualitatem insinuabat: ipse namque per mortem suam fuit exaltatus, ad Philippens. 2. Et fideles exaltauit, per ignominiam suæ crucis suos glorificans. Vt autem serpens ille æneus fuit erectus à Mose insignum, Hispanè, *Por blanco*, ita Christus est leuatus à Deo patre in signum. Namque in cruce fuit leuatus, & ibi suspensus existebat in aere, vt ab omnibus esset conspicuus: quia non solum salutis est signum, vt serpens ille erat, sed causa. Est autem Christus leuatus in signum, quia est manifestatus ab Apostolis cuncto orbi. Et Simeon cecinit in suo Cantico, Erit in signum cui contradicetur. Est sanè Christus leuatus in signum fœderis, & reconciliationis humanæ, cum Deo. At verò huic diuino signo, omnes hæretici, omnes schismatici, omnes apostatæ, omnes Iudæi, omnes denique pagani repugnant. Hoc est signum, quod memorat non semel Esai. 5. 11. & 13. &c. Leuabit, inquit, signum in nationibus. Est equidem signum diuinæ charitatis erga homines, quia proprio filio non pepercit, sed pro nobis illum morti tradidit, Roman. 8. Est signum rursus pacis, & reconciliationis, & misericordiæ. Erat enim Deus in Christo, mundum reconcilians sibi. 2. Corint. 5. Est signum præterea diuinæ iustitiæ, quæ tanta est, quanta non resetauit cœlestia hominibus regna quousq; Christus

Christus ex mortis veneno salubre fecit antidotum. *Ioan. 12.* *Ioan. 12.* *Ioan. 8.* *Roman. 8.*

Christus per proprium ipse sanguinem introiret in sancta illa cœlestia, Hebræ. 9. Cur autem, quæret quispiam, Moses ex Dei iussu non argenteum, vel aureum erexit serpentem, sed æneum? Vtique ne preciosæ materiæ, sanitatis medela tribueretur, ideò ex vili illum conflauit materia serpentem. Præsignans etiam ex materiæ vilitate dominum egenum quoque futurum, & despectum apud homines. Vitulus sanè ex auro ab Aarone conflatus adegit illos eremicolas in mortem, at serpens ex vili fabrefactus à Mose materia à morte reuocabat ad vitam. Quia mundi opes, & illustres pompæ nos ducunt in perditionem, at Christi imitata paupertas nos Deo lucratur ad vitam æternam. Qui ergo percussi à serpente, serpentem intuebantur sanabantur, qui verò non intuebantur mortis dispendia sentiebant: id quod typus erat salutis donandæ per Christum. Qui enim non intuentur oculis fidei Christum crucifixum, isti non sanabuntur à percussione serpentina, inuisibili quidem, sed longe peiori, quam fuerat illa eremicolarum percussio. Nam hæc carnis erat, illa verò spiritus. Solent serpentes in silentio mordere, & ex theriacalibus remedijs earum morsibus auxilia sæpè petuntur. At verò serpens ille antiquus in silentio mordet etiam. Etenim quis diceret infantes nondum natos esse à serpentino morsu huiusmodi demorsos, nisi fides hoc doceret, & asseuerantissimè prædicaret? vtique nemo. Occultissimus igitur est iste peccati morsus, & occulta etiam est huius morsus sanatio, quam sola fides credit & docet. Per baptismum enim ritè susceptum morsus hic occultè satis sanatur: quia iustificatio à peccato nemini nota est: non solum alijs à iustificato, sed neque ipsi iustificato. Poterit clarè, vel per fidem innotescere, nisi diuina imbuerit reuelatio. Cæterum aduersus occultum hunc morsum, inuisibilemque peccati puncturam, theriacalia nulla ex natura speres remedia: quia nihil tibi auxilio erit, neque humana ratio, aut humana virtus nisi leues oculos mentis tuæ in signum illud mirabile, quod leuauit

Exodi. 32.

Diabol' mordet mentes in silentio.

Peccati morsus occultus, sanationē habet etiam occultam.

Deus in omnes nationes, nempe in Christum crucifixum. Hic tibi salutem solus à morsu huiusmodi vere pollicetur, si syncerā in eum geras fidem: nam hac sublata nulla tibi à morsu salutis relinquitur spes. Serpens enim æneus aspicientibus eum solum salutem præstabat. At verò dicet aliquis. Iam ergo sat est fides, vt à morsibus occultis serpentinis sanemur. Enimuerò, aspicientes in serpentem ex aspectu solo sanabantur, id quod cathedra pestilentię Lutherana obnixè contendit.

❡ Verum aspicere Christum non est solum Christi mortem, & alia credenda credere: namq; inutile est ore confiteri & factis negare. Et inimicos crucis Christi, non sanat crux Christi: nam horum finis est interitus, ad Philippens. 3.

❡ Is ergo intuetur verè Christum, qui fide digna opera præstat: de re hac nos in. 3. Sententiarum, multa disseruimus fidei iustificationem contra Lutherum versantes, indidem hauries. Sunt qui ex hoc textu hoc idem colligant, nam ait Dominus, vt omnis, qui credit in ipso non pereat. Græcè, in eum, at credere in Christum non est solum fidem habere Christi, sed per dilectionem etiam in eum tendere. Verum non esse inuiolatam hanc differentiam in scriptura inter credere Deo, & Deum, & in Deum supra ostendimus. Neque opus facto est huc confugere, quando sunt innumera alia quæ docent fidem solam mortuam esse sine charitatis sodalitio. Cæterum hoc multis probare interim in aliū differamus locum. Diabolus igitur versutus serpens, erat enim serpens callidior cunctis animantibus terrę infecit sua versutia humanum genus. Christus verò sua sapientia, vnde ille infecit, nos ipse refecit. Ordo namque salutis nostræ hoc depoposcerat, vt ars Christi, artem diaboli falleret, & inde genus humanum à Christo ferret medelam vnde diabolus lęsetat. Namq; diabolica suggestione deiecti sumus in mortē: accepit Christus mortem, & passiones carnis, & nos liberauit à morte spiritus & carnis, vt supra commemorabam.

Inimicos crucis Christi nō sanat crux Christi.

❡ Sicut etiam quondam accidisse legimus fratribus Ioseph studētibus euadere

Genes. 37. dominium fratris Ioseph, qui sedulo curantes euadere fraternum dominium diuendunt fratrem Ægyptijs, & ex eadem venditione successit eis fratris dominium quod refugiebant.

Matth. 10. ¶ At verò si serpens ob prudentiam ab Euangelica lectione commendatur, vt ex veneno reprobatur, Genes. 3. Christus serpenti rectè ob summam prudentiã confertur. Cæterum hic serpens, innocens est, venenatus non est, imò antiqui serpentis infusa per orbem venena suo sanguine sanat. Ideo ait, *Vt omnis qui credit in ipso non pereat, sed habeat vitam æternam*. Duo namque singularia nobis contulit munera Christus ex morte sua, & liberauit nos ab æterna damnatione, quæ est summum malum, & liberatos iam à perpetuæ mortis dispendio æterna vita donat, id quod summi beneficij est. Submonit igitur summum damnationis malum, & contulit summum vitæ æternæ bonum. *Sic enim Deus dilexit mundum, vt filium suum vnigenitum daret, vt omnis qui credit in eum non pereat, sed habeat vitam æternam. Non enim misit Deus filium suum in mundum, vt iudicet mundum, sed vt saluetur mũdus per ipsum*. Multa, & illa eximia quidem demonstrauit Deus homini suæ dilectionis signa, quæ valde testarẽtur Deũ insigni quadam dilectione hominem diligere. Creauit namque hominem ex limo terræ ad imaginem, & similitudinem suam, & eundem locauit in paradiso omni amoenitate & vbertate voluptifico summæque pacis, & quietis loco. Adhæc clarissimo dominationis vniuersalis titulo nobilitauit eundem. Præfecit namq; eum vniuersis animantibus.

Christus antiqui serpentis infusa per orbem venena sanat.

¶ At verò, quod summæ fuit dilectionis irrefragabile argumentum est, quod modo commemoratur, videlicet, quod homini medendo collapso Deus filium suum vnigenitum mitteret, insanabilis, & conclamati morbi cœlestem medicum diuinumque antidotum. Insanabilis equidem morbus erat, quem neque sacerdos, neque leuita curare potuerunt, nisi filius Dei, tanto curando & sanando morbo de cœlis descendisset. Summæ sanè dilectionis, hoc est signum. Quippe parare tibi amicum ex beneficijs in eum collatis multis, dilectionis est argumentum, at verò inimicum tibi nouis prosequi muneribus, vt illius amicitiam tibi concilies, maiorem testatur dilectionem, at quando alia beneficia non proficiunt, si sanguine vnici filij tui inimicitiam profligasses, & amicitiam veterem instaurasses, an non summæ dilectionis esset inconcussum testimonium? Sic Deus vt inconcussæ veritatis testimonio testatissimam faceret hominibus suam dilectionem erga humanum genus, misit filium suum, &c. Per mundum, vt in capit. 1. tradidimus intellige homines, qui sunt in mundo, continens, pro contento. *Non enim misit Deus filium, &c.*

Passio Christi irrefragabile diuinæ dilectionis erga homines argumentum.

Iudicare in scripturis varias sortitur acceptiones, iam pro discretionis iudicio, ex qua boni discernuntur à malis, vt filij Israel discreti erant ab Ægyptijs. Vnde illud Psalm. Iudica me Deus, & discerne causam meam. Secundo pro iudicio probationis, Iudica me Domine, dixit psaltes, quoniam ego in innocentia ingressus sum, proba me, &c. Tertio, pro iudicio liberationis, quo boni à malis liberantur, Ioann. 12. Ecclesiast. 35. Dominus iudicabit iustos, hoc est liberabit illos à tyrannide impiorum. Quarto, pro iudicio discussionis Daniel 7. Iudicium sedit, & libri aperti sunt, idest, iudex sedit in sede iudiciali, ad discutiendum singulorum opera. Quinto, pro iudicio comparationis, Regina austri surget in iudicio, & condemnabit generationem istam. Quia collatione facta inter Israelitas impios, & reginam austri, hæc, quia minus impia condemnabit impietatem Hebræorum. Sexto, pro iudicio approbationis, Sapient. 3. Iudicabunt enim sancti nationes, approbando Christi summi iudicis iudicium. Septimo, pro iudicio damnationis, Psal. 34. Iudica Domine nocentes. Et hac ratione intelliges locum præsentem. Non enim in primo aduentu venit Christus, ad condemnandos homines, sed ad saluandum eos à damnatione. Porro in postremo aduentu veniet Dñs cum potestate magna, ad damnandum impios, & sibi rebelles. In primo igitur aduentu non venit tãquam iudex hominũ, sed tanquã seruator, vnde venit pauper, & humilis & mori sustinuit, vt morte sua mortem nostram

Iudiciũ multifariam vsurpatur in scriptura.

Vna persona est filius hominis & filius vnigenitus Dei.

nostram deleret. Verum secundus aduentus erit summæ maiestatis, quia veniet tanquam supremus iudex sumpturus vindictam de peccatis hominum. Verba igitur hæc ad primum aduentum referas. Et expende hæc Domini verba: etsi cum prioribus conferas inuenies planè, communicationē idiomatum in Christo. Enimuerò prius dixerat filium hominis exaltandum in cruce, modo verò filium Dei dandum pro salute humani generis. Idem ergo filius hominis exaltatus in cruce est filius Dei traditus in manus peccatorum. Igitur filius Dei vnigenitus, qui tradebatur erat filius hominis, qui exaltabatur. At verò fuit mortuus in cruce Dei filius, non qua Dei filius, sed qua hominis filius.

¶ At verò obijcies forsan aduersum prædicta ex Ioan. 12. In iudicium veni in mūdum, &c. Quomodo ergo modo ait, Non misit Deus filium suum, vt iudicet mundum. Adhæc Ioann. 16. iam princeps huius mundi iudicatus est. Si ergo iudicatus est à Domino, consequens est venisse in primo aduentu ad iudicandum.

¶ Porrò hæc & alia hoc genus solues testimonia, si memineris iudicium Christi duplex esse, alterum inuisibile, aliud visibile. Hoc exercebit veniens in consummatione seculi iudicaturus viuos, & mortuos visibiliter: illud verò quotidie exercet impias animas adigens æternis supplicijs, pias verò leuans ad æternæ beatitudinis fastigium. Quod ergo traditur Christum non esse missum, vt iudicet mundum, sed vt saluetur mundus per ipsum, est sanè verum, quantum ad visibile iudicium, quia hoc hactenus non exercuit in homines Christus. Quod verò ex Ioann. 12. indicatur, est item verum de iudicio occulto, & inuisibili. Quippe hoc iudicium exercuit Dominus contra peruicaces Iudæos, illos relinquens in cæcitate cordis, quam amauerunt. Et iustè dimissi sunt in tenebris infidelitatis suæ, quia neque sermonibus, neque miraculis Christi acquieuerunt. Verum istæ pœnæ peccati Iudaici, sunt insensibiles pœnæ, & ideò spectant iudicium inuisibile.

Iudicium visibile & inuisibile.

¶ Locus verò. 2. ex Ioann. 16. soluitur, ex eo dixisse Christum Satanam esse tum ab ipso iudicatum, quia prope erat tunc iudicium, seu damnatio Satanæ, quia quod prope expectatur fiēdum, reputatur iam factum. Quia ergo ex Domini morte Diaboli vires erant confringendæ, & principatus eius in homines euertendus, ideò Dominus ait, Princeps huius mundi iam iudicatus est.

Diabolus secundum se ab exordio mūdi est iudicatus.

¶ Secundum se sanè ab exordio seculorum Diabolus damnatus est, & deturbatus à cælo, in tartareas sedes, ipse & angeli eius cum eo: cæterum à Christo fuit iudicatus Diabolus, respectu imperij iniusti, quod gerebat in homines. Nam abstulit Christus per crucem suam Diaboli imperium, vt Lucæ. cap. 11. insinuatur in verbis illis, Cum fortis armatus, &c. Hoc autem iudicium item exercitum fuit inuisibiliter, quia sensibus non patet, sed fide tantummodo tenetur. *Qui credit in eum non iudicatur, qui autem non credit, iam iudicatus est, quia non credit in nomine vnigeniti filij Dei.* Hoc itidem supra tradebatur, vt omnis, qui credit in eum non pereat, sed habeat vitam æternam.

¶ Obseruandum est autem ex Theologico Dionysiacove axiomate bonum poscere causam integram, vt sit bonum, malum verò ex singulis defectibus tale fit. Credere igitur, vt sit bonum credenti, necesse est, vt absoluatur omnibus suis numeris: etenim si quicquam illi desit iam non erit perfectus actus credendi. Namque non sat est bonum fecisse, nisi benè feceris: ita non sat est credere nisi benè credideris. Benè creditur verò quando credimus quæ credenda sunt, & vt oportet illa credimus. Tunc autem credimus, vt oportet, quando credendo rectè, iuxta rectam operamur fidem. Namque qui credit, non, vt operetur, sed solum vt credat, non credit, vt oportet credere. Quippe credere est gratia operis: fides namque eò adest, vt per dilectionem Dei operetur. Quæ namque est solum ad credendum, iners fides est suo orbata fine: vnde & ociosa est, & illi dicet Dominus, quid agis tota die ociosa? Ideò qui illam ociosè tenet non credit vt oportet credere. Non credere verò, eò ipso malum est, quia est contra fidem. Est enim præceptum negatiuum vetans infidelitatem: ideò omnis infide-

Quis credit vt oportet credere.

infidelis ex sola infidelitate, est in statu damnationis. Sumitur autem modo non credere, vt sit idem quod discredere. Quemadmodũ igitur odio habere Deũ, aut desperare diuinam misericordiam, nunquam bene fieri poterit: at verò non amare Deum, aut non sperare, si in negatione sistas, non necesse est esse mala, quia non semper amare Deum, aut sperare tenemur, sed pro loco, & tempore: ita etiam non constringimur semper & ad semper ad credendum, sed pro loco, & tempore. Vnde, si quando non iubemur credere, tunc non credamus, non sumus in culpa. Cæterum discredere nunquam bene fieri potest: ideò Dominus ait, quod qui credit in eum non iudicatur, quia est sermo de credente, vt oportet credere. Namque Dominus, non de credere loquitur, vt non oportet credere, sed de credere quemadmodum oportet credere. Hic namque actus est, quem Christus valde commendat, & quem ipse intendit, quando actum credendi magnificat. Vt enim Christus intendit, vt amemus Deum, vt oportet & speremus, vt oportet, ità vt credamus, vt oportet, scilicet, vt credendo diligamus Deum, & proximum, & mandata Dei, & Ecclesiæ seruemus. Non ergo glorientur Lutherani, se non esse damnandos, quia credunt in Christum: vtique credunt sed non vt oportet credere. Non enim credunt, quæ Ecclesia proponit credenda, sed quæ ipsi ex suo inani cerebro fingunt credenda. Imò potius doleant se esse iam iudicatos & damnatos ex Domini verbo, qui non credit iam iudicatus est. Quippe credere non vt oportet, est non credere: ipsi ergo non credunt, ideò à Christo sunt iudicati modo inuisibili, & damnatione inuisibili. & damnandi visibiliter in die iudicij. Etiamsi quos Ecclesia tradit ignibus deurendos iudicio Ecclesiæ iam visibiliter sunt damnati, & eiusdem iudicio sunt sub anathemate laborantes.

Non credere vsurpatur aliquando pro discredere.

Credere vt oportet est actus fidei quẽ Christus cõmendat & magnificat.

¶ At verò catholicus, qui contra Dei mandata agit, non credit vt oportet omnino, quia confitetur Deum fidei confessione, quem tamen factis negat. Verum huiusmodi non pronunciatur à Domino, Iam iudicatus est, siquidem de illo non desperandum est: quippe ex fide recta, quam habet, aliquando diuina ope, deducetur ad pœnitentiam. At infidelitas morbus est conclamatus: nihil habet spei, sed vbicunque adest, damnatione premit habentem. Quamobrem Dominus ait, Iam iudicatus est, idest, nullam habet infidelis salutis spem: quia certissimæ damnationi est obnoxius, nisi ab eo infidelitas deponatur. Qui verò credit, vt oportet, quo ad fidei veritatem, etiamsi non vt oportet, quo ad operum integritatem, huiusmodi, quia ex fide docente poterit sibi per pœnitentiam subuenire, si à gremio Ecclesiæ non est alienus, idcirco non traditur iam iudicatus: quippe huiusmodi certa non est, imò ambigua est damnatio. *Hoc est, autem iudicium, quia lux venit in mundum, & dilexerunt homines magis tenebras, quam lucem, erant enim eorum mala opera.* Iudicium hoc loco damnationem significat, vt iudicare supra significabat damnare, & iudicatus damnatus. Dixerat ergo paulo ante infidelem esse iam ex sua infidelitate damnatum certissima & irreuocabili damnatione, nunc exhibet causam damnationis, aut exponit, quæ sit infidelium iusta damnatio. Nempe, quia venit Christus vera lux in mundum, & vocauit omnes ad regnum cœleste, docendo fidem Dei & charitatem, & infideles aure surda fidem Domini pertransierunt, imò illam neglexerunt, amantes magis infidelitatis tenebras, quam veritatis diuinæ lucem. At forsan te solicitat quæstio, de quo iudicio sit Domini hæc audienda verba. Est enim iudicium ad pœnam geheunæ quod vocant pœnam sensus: & est iudicium ad pœnam solum non videndi regnum Dei, quod appellant damni pœnam. Quid ergo, dicet aliquis, num de pœna sensus, an damni hæc verba intelligenda sunt? Quoniam si ad sensus ea retuleris pœnam, quæ solum actualia torquet peccata, obstabit tibi, quod hæc verba eundem subeunt intellectum, quem priora, quæ iam dudum dixerat Dominus subeunt, videlicet, qui non credit iam iudicatus est. Igitur cum pueri non baptizati, non credant, illi subibunt iudicium, seu damnationem ex pœna sensus. Quod si dixeris, non credere hoc loco significat idem, quod discre-

Ad Titum. 3.

Obseruandũ literale dubium.

discredere, vt nos dudum interpretabamur, ideoque paruulos non prolutos ex sacro fonte non esse recensendos in numerum non credentium, contenderis, occinet tibi Augustinus lib. de baptismo paruulorum in hæc verba, Vbi ergo ponimus paruulos baptizatos nisi intereos, qui crediderunt? Hoc enim eis acquiritur per virtutem sacramenti, & offerentium responsionem, ac per hoc, eos qui baptizati non sunt, inter eos, qui non crediderunt statuimus. Et sibi consonus ipse videtur libr. de fide ad Petrum capitul. 27. infantes non baptizatos igne torrendos sempiterno constituens.

Infantes decedentes sine baptismi præsidio non sustinebunt gehennalia incendia.

¶ Cæterum obuiat istis ipse textus, vt videtur, quem in manibus habemus dissrendum. Hoc est autem iudicium, quia lux venit in mundum, & dilexerunt homines, &c. At verò in infantes huiuscemodi lux Christi non venit, neque infantes huiuscemodi dilexerunt magis tenebras, quam lucem: quippe defuncti sunt, antequam possint, vel cognoscere lucem, vel illam à tenebris discernere; quippe ante discretionis annos intempesta illos sustulit mors. Vnde videtur Dominum non de originali peccato, sed de damnatione actualis solummodo rationem impræsentia habere. Quod si etiamnum dixeris infantes dilexisse tenebras potius quam lucem in suo fonte, scilicet, Adamo, ex cuius voluntate redditur voluntarium infantile originale peccatum, vtique remota satis est locutio. Namq; quis nisi abusiuè dicet, infantibus aduenisse lucem, eandemque infantes neglexisse, illi præferendo tenebras? Quandoquidem isthæc omnia actuale delictum præseferunt, non habituale. Est sanè voluntarium quadamtenus ratione peccatum puerorum originale ex voluntate primi, vnde defluxit parentis: at verò non propterea apte dices quod venit lux in pueros hosce, & ideò damnantur, quia protoplastus, lucem neglexit, illi præferendo suæ concupiscentiæ tenebras. Quapropter dixerim locum hunc de damnatione gehennali esse exponendum, & non de damnatione alia, quæ infantulos prohibebit ab ingressu diuini regni. Nisi tamen velis esse tortorem paruulorum, vt multis hæc infantilis collibuit tortura, vt Greg. libr. 9. explanat. in Iob, capitul. 16. & Gregor. Arimi. in. 2. Sentent. censet hoc fuisse Aug. decretum.

Damnatio infantium sine baptismo defunctorũ nõ est gehẽnalis

¶ Verum mihi magis arridet dogma vulgatum, illos illæsos ab hac tortura seruans, vt ad finem. 4. Sententiarum. nos fusius edisseruimus. Neque locus ille ex Augustin. de fide ad Petrum. capitul. 27. est vsquequaque probatus, si est Augustini, nothus enim à multis, & non legitimus censetur ille Augustin. liber. Quòd verò in libr. de baptism. paruulorum docet exponẽs, infantes non baptizatos esse in numero non credentium, non quo ad speciem, sed quo ad genus pœnæ. Quippe non introire in regnum Dei, & ab eo perpetuo extorrem esse, damnatio est, cui omnes damnati sunt subiecti. Quia igitur pueri damnabuntur, qui destituti præsidio baptismi decesserunt, sicut & omnes alij, qui actu fuerunt infideles, ideò Augustin. eos computat inter infideles, non quia discrediderunt, vt infideles, sed quia fidei sacramentum non susciperunt. Quocirca Domini sermo, qui non credit iam iudicatus est, si de gehennali iudicio, interpretur, de paruulis non fit mentio, sed de discredentibus: si verò de iudicio damnationis in communi paruulos item comprehendit. Et per non credere subaudire oportebit, non suscipere sacramentum fidei, quod est baptismus: quia qui non suscipit baptisma, vel re, vel voto, iam damnatus est. Porrò quia postmodum sermo sequitur de iudicio damnationis gehennalis videtur itidem paulo supra de eodem iudicio texi sermonem. Porrò autem hoc diluto dubio, non prorsus cessant alia dubia. Continuo namque emergit nouum dubium, si hæc est tota damnatio hominum, quod venit lux in mundum, & dilexerunt homines potius tenebras, quam lucem, quomodo ergo ante aduentum huius lucis multi periere? Quomodo multi non potentes hanc scire lucem sunt damnati? Enimuerò plerosq; fuisse æterni deputatos incendijs sub lege naturæ, quis inficiabitur? Nemo sanè quando perspicuum est ex chronicis, tum viguisse idololatriam. Et quid Iudæorum non pauci sunt damnati, qui non rectè vixerunt, secundum diuinæ legis

August. exponitur.

Cur infantes non baptizati computantur inter infideles.

legis formam, ante huius lucis præsentiam, siquidem per lucem hanc Christum subaudimus: at isti omnes tempora huius lucis nouæ, quæ venit in mundum præcesserunt.

¶ Ad hæc quid dicemus, de illis, ad quos neque exiguus tumor peruenit Euãgelij, vt forsan sunt modo Indorũ non pauci, si ad illos non peruenit lux hæc, cur torquebuntur, æternò non credendo, quod credere non poterant, quia fides est ex auditu, si ad eos nulli sunt missi prædicatores? Quomodo enim audient sine prædicante, Rom. 10.

¶ At verò obseruandum est degentes sub naturæ legibus ante huius lucis aduentum non fuisse damnatos, quia dilexerunt magis infidelitatis tenebras in discredendo Christo, quam fidei lucem credendi in Christum. Etenim, non erat tunc hoc illis in præcepto credere in Christum, nisi forsan didicerunt Christum venturum ex speciali reuelatione, quam quidem Abrahæ factam esse certo credimus. Abraham enim expresse reuelatus est huius beatæ lucis futurus tunc aduentus. Iudæi verò sub lege quia ex lege eadem & prophetis clare habebant hanc lucem venturam in mundum, illam explicitè tenebantur credere venturam. Qui verò tempora Dominici attigerũt aduentus, iam esse præsentem credere obligabantur. Quocirca, qui tunc huic luci rebelles extiterunt multo peius errauerunt à fide huius lucis, quam qui illam expectare venturam compellebantur ex lege, & nihilominus venturam non credebant. Quod ergo Dominus ex verbis istis intendit, notare est Iudæos de grauissima infidelitate, quia lucem diuinam respuerunt, quam ipsi nõ studio suo quæsierant, sed ipsa vltro se se illis concessit. Vnde Christus aiebat, Si non venissem, & locutus eis non fuissem peccatum non haberent, nunc autem excusationem non habent de peccato suo Ioan. 15. Quod si sunt apud remotissimas insulas gentes, ad quas neque rumusculus peruenit Euangelicæ gratiæ, [illegible]que illæ non damnabuntur ob infidel[illegible]em: siquidem illæ non credendo quæ [illegible]on sunt illis enunciata per autenticos prædicatores non peccabunt: modo tamen paratum gerant cor credendi sibi opportuna ad salutem, quando illis ex prædicatione constiterit.

Iudæi non credẽtes christum venisse peius errant quã si nõ credidissẽt olim venturum.

Gentes ad quas non volauit Euãgelium nõ damnabuntur ob infidelitatem

¶ Damnabuntur autem ob alia peccata, quæ illæ perpetrabũnt. Quamuis difficile est hoc creditu gentes hoc genus extare in orbe Paulo reclamante ad Rom. 10. & quidem audierunt, quia in omnem terram exiuit sonus eorum: etsi locus hic non conuincit nullũ extare, ad quem non peruenerit Euangelij prædicatio, sed solum conuincit maiori parti orbis Euangelium innotuisse. *Erant enim eorum mala opera.* Causam profert cur homines dilexerint tenebras contempta luce, nempe quia erant eorum mala opera. Iudæi namque Dominum infensum habuerunt, quia carpebat vehementer illorum hypochrisim, & auaritiam, vt Lucæ. 16. deridetur Dominus carpens Pharisaicam auaritiam. Pharisæi, ait, deridebant eum, quia auari erant. Et Sapient. 2. Circumueniamus ergo iustum, quoniam inutilis est nobis: & contrarius est operibus nostris, & improperat nobis peccata legis, & diffamat in nos peccata disciplinæ nostræ. Quia igitur Christus vehementissimè obiurgabat iniquitates Pharisaicas: ideò illum odiosum habuerunt, vt Herodes infestum habuit præcursorem huius lucis, Marc. 6. quia lucis diuinæ scintillas micabat dicens, Non licet tibi habere vxorem fratris tui, &c. At dicet aliquis Gentes receperunt Euangelicam Christi lucem per Apostolos illis: oblatam at verò peiora erant opera gentium, quam Iudæorum: siquidem gentes colebant falsos deos, Iudæi verum solũ colebant Deum. At verò obseruandum est in re hac ad suscipiendam hanc lucem, plus obesse affectionis pernicaciam, quam peccati grauitatem. Gentes igitur pessimis erant imbutæ moribus: at non pessimam gesserunt affectionem erga Euangelium, quia illi tandem cesserunt. Verum Iudæi huc vsque in obduratione suæ persistunt perfidię. Quod ergo Dominus ait, *Erant eorum mala opera*, tu intellige, erat enim pessima affectio eorũ ad mala opera. Hinc tu disce purgandas esse animi impuras actiones, si velimus non odiosam habere hanc Dei lucem: quandoquidem dominus hanc subiecit causam, cur homines reiecerũt Dei lucem, quia erant eorum

Iudæi cur infestum habuerunt Christũ

Expurgandi funt animi nostri impuri affectus si velimus perfundi diuinæ lucis claritate.

eorum mala opera. Vnde Boetius metro.7. lib. 1. hãc rem pulcherrimè recinit.

Nubibus atris
Condita nullum
Fundere possunt
Sydera lumen.
Si mare voluens
Turbidus auster
Misceat æstum
Vitrea dudum
Parque serenis
Vnda diebus,
Mox resoluto
Sordida cæno
Visibus obstat.
Quippe vagatur
Montibus altis
Defluus amnis
Sæpe resistit
Rupe soluti
Obice saxi.
Tu quoque si vis
Lumine claro
Cernere verum,
Tramite recto
Carpere callem
Gaudia pelle,
Pelle timorem,
Spemque fugato,
Nec dolor adsit:
Nubila mens est,
Vinctaque frænis
Hæc vbi regnant.

Amor cuiusque rei odiũ sui parit contrarij.

¶*Erant enim eorum mala opera.* Natura rerum cõparatum est, vt vniuscuiusque rei amor sui pariat contrarij odium. Amans vitam enim necessario odit mortem, vt amans opes, fastidit paupertatem, & amãs scientiam odio habet ignorãtiam. Et contra amator mortis, non potest non odire vitam: & reliqua persequeris ad eandem rationem. Quo fit, vt qui amator est cælestium bonorum, fastidiat terrena bona. Et qui lucem inuisibilem diligit, tenebras inuisibiles odio habebit. At qui has tenebras quæ sunt peccata diligit, inuisibilem Dei lucem necessario contemnet. Propterea igitur mundani homines caduca amant peccata, diuinã lucem horrent, & tanquam stulti tenebras horridas suas, diuinæ lucis claritati præferunt. Dilexerunt igitur homines potius tenebras suorũ errorum & peccatorum, quam lucem diuinæ gratiæ & veritatis: quia erant eorum mala opera, idest, quia amantes mala, necessario fastidire debebant bona. Et ex radice reguli tũc oritur Basiliscus, peior parente proles, vt memoratur Esaias: quia ex amore suorum peccatorum, exoritur diuinæ lucis odium, quod longe est omnium viciorum pessimũ. Si ergo hæc est hominũ impiorum damnatio, hocque iudicium, quod dilexerunt magis tenebras, quam lucem, hæc quoque erit hominum salus, atque libertas piorum hominum, quod dilexerunt potius lucem Dei, quæ Christi est doctrina, quam tenebras, hoc est, prætulerunt Christi veritatem omnibus peccatis, mundanisque doctrinis. Sed iam occinent nobis hæretici, qui Lutheranismum prædicant, se esse immunes à damnatione, quia lucem, idest, Christi doctrinam dilexerunt potius, quam humanas doctrinas. Porrò autẽ ecclesiæ doctrina, & sanctorum documẽta ex Christi doctrina, & apostolorum sunt amplectẽda. Ecclesia namque Christi & apostolorum doctrinam, in oculis habet: & iuxta eam suadet suadenda, & dissuadet dissuadẽda. Si quæ vero docet, quæ in Christi, & apostolica doctrina non continentur, si illa tamen continet certè non sunt contraria contentis, sed illis concinna, & germana, ideo non respuenda. Et quid si euangelia & sacræ epistolæ, non meminerunt cultus exhibendi cruci Christi, ecclesia docens Christi crucem colẽdam cõtraria est euangelio? Absit, vt etiam de sexcentis alijs exempla proferre pòteris. Sufficit autem euãgelio, & apostolicis epistolis crucis tropheum fidelibus exponere, vt inde tanti trophæi signum, venerarentur, scilicet, domini crucem. Verbo igitur Lutherani diligunt istam diuinam lucem, non opere & veritate. At si Ioannes monet fratres diligendos, non verbo, vel lingua, sed opere, & veritate, satisne erit lucẽ Dei diligere verbo, & lingua, non tamen opere & veritate? Imo re vera Lutherani dilexerunt magis hæresum suarum plusquam Cimmerias tenebras, quam christianæ ecclesiæ lucem: erant enim eorum studia mala, prauæque consuetudines. Vt enim laxius debaccharentur in libidine, vota monastica fregerunt, vt fæcundis quotidie laxarent fræna calicibus, & aqualiculos distenderent

Odiũ Dei est viciorum omniũ pessimũ.

Quę ecclesia docet si non sunt cõtenta in sacris mutetis, saltem cõ mana.

Lutheri asseclæ dilexerũt magis suas tenebras quam Christi lucẽ.

stenderent cibis ieiunia damnarunt. Et demum, vt illis liceret suo genio viuere, ecclesiæ iuga violarunt & iura. *Omnis enim, qui male agit lucem, & non venit ad lucem, vt non arguantur opera eius.* Oculum adulteri obseruare caliginem memoriæ proditum est apud Iob. 24. Fures quoque intempestas obseruare noctes videmus, quo illiberale furandi facinus liberius exequãtur. Et hac causa dominus ex luce hac visibili, ad inuisibilem non transferre hoc loco cupit. Quare exemplo sensibili adulterorũ, & furum, qui infestissimam habent lucem, itemque & aliorum facinorosorum hominum tenebras expetentium vt sua facinora sine arbitris operẽtur, monemur nos eodem modo censendum esse, de impijs omnibus alijs quibus

Cur infideles fidem horrent.

fides Christi est odiosissima. Quippe fides manifestat vitam illorum turpem, & illam damnat, & reponendam docet, si salutis æternæ afficit assequendæ amor. Ne ergo cogantur ex fide vitam suam reprobare, quam amant, ideò lucem fugiunt, si dei & illam odio habẽt, vt nobis sunt exẽplo Iudæi, qui dominum docentem veritatem crucis patibulo affixerunt, & tyranni in sanctos martyres incanduerũt adeò, vt varia excogitarent aduersus eos tormẽtorum genera, vt fidem detraherẽt, quam semel professi fuerant: & hæc omnia pa-

Diabolus maxime odit lucem fidei.

trantur instigante principe tenebrarũ diabolo. Enim vero, nihil infensius odit, quã lucem christianam. Hæc namque detegit eiusdem astutias, & fraudes, quas molitur aduersus miseros homines, ne illis beatitudinis maiestas cõtingat, quam ipse assequi desperat.

¶ At verò si forsan obijcis, quid ergo Iudæi suum publicè prædicant iudaismum vt hęretici Lutherani Lutheranismum, vt Mahometani Mahometismum? Ad hæc piratæ, sicarij, publicè latrocinia exercent &c. Cur ergo dominus ait, Omnis qui male agit odit lucem?

¶ Porrò scito lucem sensibilem bifariam considerandã, aut secundum quod est medium per quod fit visio, & illuminar, & hac ratione amatur ab omnibus. Eccle. 11. Dulce lumen, & delectabile oculis: aut quatenus prodit cum autore facinus, & hac ratione odibilis est à facinorosis. Cæterum multa sunt facinora, quæ vel ex superstitione, vel ex errore creduntur bona

Qui credit bona esse quę operatur non formidat sub luce illa prodere, etiam si mala sint.

esse opera, & tum publicitus euulgantur, vt à Iudæis Iudaismus, & alia quæ retulimus: nam isti apud suos non malè, sed bene agunt. Piratæ autem, & sicarij, si possent latrocinia clam agere, agerent, vt fures faciunt, at vero quia nõ possunt deprædari viatores sub noctis silentio, sed sub solis claritate, ideò interdiu faciunt, quamuis nollent, si liceret, luce, manifestantẽ seu manifestationem sui sceleris habere. Et sępe se laruant homines, qui facinus intentare satagũt interdiu: ideoque semper verum quod dominus ait, Omnis, qui malè agit odit lucem. Quippe vt malè agit lucis manifestationem odit, ne opus videlicet quod ipse facit malum reprehensioni pateat, ideoq; fugit lucẽ manifestantẽ, ne reprehẽdantur opera eius. Quam obrem, qui scelera admittunt, conspectum, & notitiam bonorum virorum magis defugiũt, quam aliorum, qui simili, aut maiore scelere sunt innodati: siquidẽ apud hos manifestari pili faciunt, scientes hos non esse reprehensuros, quod illi faciunt: quandoquidem ijsdem vel maioribus criminibus laborant. At verò si pij & boni nouerint illorum flagitia patere reprehensioni iustæ ipsorum certum habent, ideoque satagunt vehementer ne in illorum deducantur notitiam, quæ male agentes operãtur.

Cur male agẽs odit lucẽ.

¶ Et hęc vniuersa procedũt, quia homo est amans sui: ideoq; studiosè curat ne honoris proprij iactura fiat, si sua scelera in lucem veniant. Aut refugiẽdo delicti pœnam, manifestationẽ formidant, quando honoris iactura nihili fit, vt apud homines infimæ notæ. Infideles igitur omnes lucem fidei odio habẽt. Fideles vero lucem fidei amant, quia si non amassent fideles non essent: nihilominus sępe male agũt.

Fideles male agẽtes, etiam lucẽ odio habent.

Malè tamen agentes lucem etiam odio habent, si non fidei, certe remordentem conscientiam ęgrè ferunt, & obiurgantes amicos, & oblatrantes pręedicatores sæpe odio habent, qui omnes quia manifestant eos esse peccatores, ideo ab illis nõ sustinẽtur, vt semper verum sit, Omnis qui male agit odit lucem, siue visibilem, siue inuisibilẽ. *Qui autem facit veritatem, venit ad lucem, vt manifestentur opera eius, quia in Deo sunt facta.* Contrariorũ eandẽ esse disciplinam Physici docent. Sicut ergo qui male agit, odit lucem, ita qui bene agit amat lucem. Qui enim male agit eo odit lucem, ne opera

mala

mala eius, quæ ipſe reprehenſibilia eſſe cenſet, reprehendātur: & contra qui benè agit, amat lucem, vt opera quæ exiſtimat laude digna, ſuam laudem manifeſtent. Facere autem veritatem, in præſentia, idē eſt, quod facere quod rectum, & gratum Deo eſt. Lex enim Dei veritas eſt: qui ergo Dei legem implet, ille facit veritatē. Sed quid eſt quod dominus Matt. 5. ſedulo monet inanis gloriæ auram fugere. At modo ait, venit ad lucem, vt manifeſtentur opera eius. Quod ſi arridet reſpondere, dominum nō dixiſſe, vt ſe manifeſtet, ſed vt manifeſtentur opera eius, vtique reſponſio eſt inconcinna, quandoquidem ſi manifeſtantur opera, & autorem manifeſtari eſt neceſſe, quippe ex operibus dignoſcitur autor. Et ob hoc male agēs odit lucem ne manifeſta reddantur opera, vnde & autor manifeſtus fiat.

Opportunum eſt nonnunquam vt opera bona veniāt ad lucē.

¶ Porrò eſt nonnunquam opportunum, vt opera bona veniant ad lucem, vel quia exigit Dei gloria, vt manifeſtentur, aut, quia proximorum vtilitas poſcit. Et tunc ſanè neceſſe eſt vt autor veniat ad lucem, nō ſuæ gloriæ ambitione, ſed vel ex Dei, vel proximi amore. Nonnunquam verò manifeſtatio non exigitur, & tum ſanè non oportet autorem venire ad lucem.

¶ Vnde qui ſibi timet inanis auræ mundanæ flatum, melius facit abſcondens opera ſua ieiunans, ſcilicet, orans caſtigansq; corpus ſuum ſemotis arbitris, quam ſi in vulgus manifeſta daret. Et hoc eſt, quod

II. Cor. 12.

dominus docet Matth. 5. & priore obſeruata venit ad lucem Paulus, declarans epiſtolis ſuis, raptum ſuum in cælum, quantaque pro Dei gloria pertulerit mala, quia hoc credebat Corinthijs perutile futurū. Venire igitur oportet ad lucem, non ſemper, ſed quando id exegerit vel Dei gloria, vel proximorum vtilitas.

¶ Verum eſt tamen prædicatoribus diuini verbi fideique magiſtris, hoc ſemper incumbere ad lucem venire: palam docendo populum Dei, vt intelligant Chriſti fideles, ſanam eos velle docere doctrinam, & ſermonem exponere irreprehenſibilē. Quippe occulti magiſtri odio habentes lucem, & clādeſtinas enomentes doctrinas,

Clancularis doctrina ſuſpecta.

ſuſpicionem malæ doctrinæ ſibi parant, quod male docent, quippe qui occultè docent: nam qui male agit odit lucem. Contra vero veritatis prædicator, venit ad lucem, vt palam ſit omnibus ſanam ſe pronuntiare doctrinam.

¶ Fieri tamen poteſt ſi tyranni violentia timeretur, vt olim in eccleſia primitiua timebatur, quod clanculum prædicare verbum Dei, non eſſet malè docere. Si quidem, qui in occulto docet, quæ palam fuiſſet docturus, niſi tyrannis obſiſteret, non

Quæ opera in Deo fiunt.

odit, ſed amat lucem. Eſſe autem opera in Deo facta, eſt opera per Deum fieri, videlicet, ipſo docente, probante, & adiuuante fieri. Hactenus dialogus Chriſti & Nicodemi, quamuis Eraſmo placeat à verbis illis, ſic Deus, &c. vſque ad verba hæc non eſſe domini verba, ſed euangeliſtæ: mihi veroſimilius eſt eſſe domini verba.

MORALIA.

¶ *Quod natum eſt ex carne, caro eſt, quod natum eſt ex ſpiritu, ſpiritus eſt.*

GEMINAM eſſe hominū natiuitatē, alteram ſpiritualem ex ſpiritu, alteram carnalem, ex carne, verba hæc domini indicant quam apertiſsime. Vnde vt ex carnali naſcimur filij hominum, ita ex ſpirituali naſcimur filij Dei. Idem ſane ſunt filij hominū, qui filij Dei: at longe diuerſa eſt diuina, atque humana filiatio. Cuius latam differentiā euangeliſta. cap. 1. denarrat dicens, quotquot autem receperunt eum, dedit eis poteſtatem filios Dei fieri, qui non ex ſanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, ſed ex Deo nati ſunt. Filiatio ergo humana ex ſanguinū cōmixtione, ex coitu viri & fœminæ originem traxit: at vero diuina filiatio, hanc terrenā tranſcendit originem. Non enim ex coitu maris & fœminæ ſibi parat originem: ſed ex Deo genus ducit ſummum. Acto. 17 Paulo comprobante. Genus, inquit, cum ſimus Dei. Etenim ſi filij hominum, humanum genus ex parentibus deducunt, filij Dei ex ſummo parente quidni genus ſibi conciliabunt? Hanc porrò diuinam filiationem, quam euangeliſta obſcuris prædixerat verbis, Chriſtus paulò apertius hoc expreſsit capite, dicens, Niſi quis renatus fuerit ex aqua, & Spiritu ſancto nō poteſt introire in regnū Dei.

Duplex filiorum hominū natiuitas.

¶ Duo ergo conueniunt ad parandam hominibus

hominibus

Duo sunt necessaria ad renascentiã spiritualem hominis.

minibus diuinam filiationem, & spiritus diuinus, & elementalis aqua. Neque ergo solus spiritus illam efficit sine aqua, neque sola aqua citra diuini spiritus concursum eandem operatur. Et quidem diuinum spiritũ autorem esse huius natiuitatis, spiritualisve renascentiæ, nihil habet, quod mentem nostram morari possit. At vero aquam etiam necessariam esse ad procreã dos Deo filios, istud est, quod hæreticos huius æui remoratur. Quid enim, inquiunt, aquæ cum spiritu? quid aquæ cum spirituali renascentia? quid aquæ cum menti? Nũquid aqua abluere potest mentem à sordibus suis? At vero Paulũ isthæc non morantur clamantem fideles mũdos esse per lauacrum renouationis, & regenerationis spiritus sancti, &c. Cui ecclesia concinit dicens, Sit fons viuus, aqua regenerans, vnda purificans. Quamuis enim non in eam sententiã eo, quæ contentiose asserit aquam sacramentalẽ, vim hanc regeneratiuam continere, ex diuina operatione, vt in.4.Senten. disputaui. At verò non est diffitendum aquam regenerare, viuificare, purificareque mentes hominũ, quando assumitur ad vsum baptismalem. Non sanè ex vi indita, at ex cooperatione diuina assistente, & per illam mentem regenerare. Et subit mirari, si hæreticorum non turbat mentem, audientium, & credentium diuinum verbum per carnem hominem redemisse, qui alioqui poterat sine carnis contubernio hominem redimere, cur obsecro mirantur, Spiritum sanctũ per aquam hominem regenerare, & reddere filium Dei, qui alioqui poterat sine aquæ, vel alterius rei ministerio hominẽ regenerare.

ad Titum.3.

Baptismi aqua cur dicitur habere vim regenerandi.

Deus vsus est creaturis sensibilibus in reparando hominem.

¶ Porrò autem voluit ex celsitudine sui consilij creaturis sensibilibus vti in regenerando, & saluando hominem, vt ostenderet vtriusque autorem, & mentis, quam sanctificat, inuisibilis, & creaturæ visibilis, per quam sanctificat, & inde oppilare manichæa ora, blasphemantia duos esse rerum autores, bonum Deum inuisibiliũ, & malum visibilium. Enim verò, si per visibiles creaturas, inuisibilẽ mentem Deus sanctificat, visibiles creaturæ bonæ sunt: quippe per eas mens inuisibilis à peccato liberatur. Et idem Deus est autor vtriusque, qui visibilibus vtitur ad expurgationem peccatorum ab inuisibili mente.

Aqua igitur necessaria est ad hãc spiritualem natiuitatem, non vt præcipuus regenerationis autor, sed tanquam instrumentum summi autoris, natiuitatis huius, qui est Deus.

Collatio duarum natiuitatum.

Esaiæ.40.

¶ Sunt autem istæ duæ natiuitates summa varietate diuersæ. Etenim carnis natiuitas, est quidem ab origine infirma, vtpote quæ à carne procedit, est autem caro infirma. Omnis enim caro fænum, & omnis gloria eius tanquam flos fæni. At verò spiritualis natiuitas potens est, tanquam quæ à principio forti exoritur, scilicet, ab spiritu, spiritus enim promptus & fortis est. Rursus carnalis natiuitas corruptibilis est, quippe quæ à semine est corruptibili, at spiritualis natiuitas incorruptibilis est, quippe quæ à semine incorruptibili exordiũ capit. Vnde Petrus.1.cap.1. Renati non ex semine corruptibili, sed incorruptibili, per verbum Dei viui, & permanentis in æternum. Neque diuersus à Petro est Ioan.1.cath.3. Omnis, dicens, qui natus est ex Deo peccatum non facit, quia semen illius in eo manet: & peccare non potest. Quale verò sit semen corruptibile philosophi docent, quæ illius virtus atque qualitas: at vero quod sit hoc incorruptibile, diuinumque semen, philosophos latet, quia per naturam non est prõptum.

Semẽ duplex corruptibile, & incorruptibile.

Matthæ.13. Lucæ.8. Mar.4.

¶ Est autem semen hoc verbum Dei, euãgelica lectione nobis contestãte, Semen, inquit, est verbum Dei. Hoc autem semen non manet in omnibus, sed in paucis, siquidem manere, aliud est quam excipere. Omnes namque quotquot sunt fideles, exceperunt intra se hoc semen, si quidem obediendo euangelio, semen recipiunt hoc diuinum, instar terræ, quæ semina sibi mandata cõcipiendo recipit, & recipiendo concipit.

Heretici semẽ diuinum arefaciunt, & corrumpunt.

¶ Porrò post conceptum semen, quidam illud proijciunt, vt stomachus æger conceptum bonum vomit cibum: aut sicut terra sterilis, quæ cõcepta arefacit semina, quia humorem non habet, quo concepta semina augeat, vt aucta fructificent. In quem modũ hæretici hoc semen cæleste vomuerunt recedentes à semel professa fidei traditione. Et semen fæcundũ Dei, sterile fecerunt, ex malo suo proposito, abeuntes retro post Sathanam. In istis ergo non mãsit semen hoc, ideò non sunt filij Dei, sed diaboli vilissima mãcipia. Alij verò sunt,

qui

Matth. 10. & 24. qui quamuis in ipsis semen hoc maneat, quantum ad retentionem fidei, at vero ad perseuerantiam in sanctis operibus non manet, & ideo neque isti sunt filij Dei, quia qui perseuerauerit vsque in finem, hic saluus erit. Sunt denique alij, in quibus perseuerat hoc semen quia non solũ receperunt Dei verbum, sed semel receptum semper retinent, quia corde bono & optimo, fructum spiritualem referunt in patientia, nam iuxta Dei verbũ, vitam suam semper regunt, & moderantur. Et isti fruuntur hac renascẽtia spirituali, quibus solis prodest, alijs vero obest. 2. Pet. 2 Melius fuisset illis non cognoscere viam iustitiæ, quam post agnitionẽ retrorsum abire. Quia ergo semen hoc incorruptibile est, quia verbum Dei permanet in æternum, ideò hæc spiritualis natiuitas, etiam incorruptibilis est. Ad hæc natiuitas corporalis hominis, misera est, & infelix, at vero spiritualis, miseriã prioris natiuitatis tollit, ideoque fœlicissima est. Prioris autem natiuitatis si miserias discere cupis, audi beatũ Iob, dicentem. 13. Homo natus de muliere, breui viuens tempore, multis repletur miserijs, qui tanquam flos egreditur & conteritur, & fugit velut vmbra.

Quibus prodest renascentia spiritualis

At verò spiritualis renascentia, non istis premitur malis, sed multis referta est bonis. Homo namque natus spiritualiter, non ex muliere infirma nascitur, sed ex Deo omnipotente, non multis repletur miserijs, sed incredibilibus abũdat felicitatibus. Egreditur sanè, vt flos, at non conteritur vt flos: quia flos iste spiritualis, habet fructũ in respectione animarũ sanctarum. Idcirco non arescit hic flos, non marcescit, vt visibiles natiuitates: sed fructus eius sunt honoris æterni, & honestatis.

Spiritualis natiuitas [illegible] abũdat bonis carnalis autẽ multis premitur malis.

Non fugit hæc natiuitas velut vmbra, vt nostræ carnis natiuitas: quia omnes morimur & sicut aqua dilabimur super terram. Et rectè nostræ carnis natiuitas vmbræ confertur: vmbra namque est defectus lucis, nostra autem carnalis natiuitas defectum habuit lucis diuinæ: quia natura sumus filij iræ. Ephe. 2. Lux igitur diuinæ gratiæ sub carnali conceptione defuit nobis, quia in peccatis nati sumus, & in iniquitatibus nos concepit mater nostra. Et antequam possemus hanc visibilem spectare lucem, iam orbati eramus spirituali luce, & tenebris peccati primitiui oppressi.

At verò spiritualis natiuitas non est vmbrosa, sed lucida, ideo non fugax est tanquam vmbra. Deus namque lux est inaccessa. 1. Timo. 6. & in Deo non sunt tenebræ vllæ. Ioan. 1. Nati igitur ex Deo, ex luce immensa nascuntur. Ideo fieri nõ potest, vt vmbra sint, qui lux sunt in domino, Paulo contestante. Eratis aliquando tenebræ, nunc autem lux in domino, vt filij lucis ambulate. Et rursus, Nox præcessit, dies autem appropinquauit, abijciamus ergo opera tenebrarum, & induamur arma lucis, ad Roma. 13. Sic, vt in die honestè ambulemus. Quamobrem cum hæc natiuitas sit lucida, nõ est fugax, sicut vmbra: quippe quæ vmbratilis non est: ideo perpetua est, quantum ex sua natura est. Quod dixerim, quia homo renatus ex verbo Dei, potest natiuitate contempta spiritus, retrorsum abire, & secundum carnis natiuitatem & desideria vitam agere. Cæterum lapsus renati renascentiæ iura non detrahit: & renatorum maculæ natiuitatis spiritualis splendorem nõ tollunt. Cuius splendorem sapientia Dei nobis exponit dicẽs, ò quam pulchra est casta generatio, cum claritate, immortalis enim est memoria illius. An non apertè vides hanc generationem spiritualem castam esse, claram esse, denique immortalẽ esse? Vtique casta, quia non ex sanguinibus neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo est. Clara item est, quia vmbram abigit peccati, & diuinæ gratiæ lumen conciliat. Demum immortalis est, quia spiritualis est: spiritualia autem non pereunt ex se. Dominus porrò spiritualẽ eam esse docuit verbis illis supra propositis. Quod natũ est ex spiritu, spiritus est. Quod si hæsitas, Quid ergo, si quod natũ est ex spiritu, spiritus est, igitur homo renatus fit spiritus: contra tamen videmus renatos non fieri spiritus, quia post renascentiã persistunt homines, vt prius erant.

Ephe. 5. 1. Tessa. 5.

Renascentia hominis clara est, casta est, immortalis est.

¶ At qui obseruabis, renascẽtiam non mutare hominis naturam, sed mores: ideo nõ vertitur in spiritualem substantiam renatus, sed potius in spirituales sese transfert mores. Depositis enim veteris hominis desiderijs, & conculcatis petulantis carnis studijs, ad spiritualia amanda, & exercenda se traducit, ideò fit spiritualis conditionis: & hoc sibi vult sermo domini, Quod natum est ex spiritu, spiritus est.

Renascentia non mutat naturam sed mores.

¶ Aliter

¶ Aliter igitur accidit in natiuitate carnis, quam spiritus. Quippe quod nascitur ex carne, fit caro secundum veram substantiam carnis, & nõn solum secundum mores: at quod nascitur ex spiritu non fit spiritus secundum spiritualem substantiam, sed fit spiritus secũdum mores, & affectũ. Et rectè quidem dominus dixit esse spiritum, siquidẽ quod amamus, hoc dicimur esse: vt dixit Augusti. Amor meus est põdus meum, &c. Si cælum amas, cælum es: si terram amas, terra es: si Deum amas. Dicat ipsa veritas, ego dixi Dij estis vos, & filij excelsi omnes. Quia igitur renati ex aqua & Spiritu sancto, affectum iam collocant totũ in Deo patre omnium spirituũ ideo aptissime, vt nouus spiritualis renatorũ amor significetur, dicti sunt spiritus.

Obiectio philosophorum.

¶ Obstreper autẽ rursus quispiam domino obijciens philosophorũ dogmata, quæ nihil nasci docent, quod secundum substantiam non nascitur. Distingũt enim generationem simpliciter, à secundum quid & natiuitatem, quæ est viuentium generatio, generationem fatentur esse simpliciter. Quo modo ergo dicent philosophi, natiuitatem spiritualem nos vocamus, id quod nõ est ad substantiã mutatio, sed ad accidentia. Enimvero, qui deposito vitio, ad virtutem se transfert, hic alteratur ex malo in bonum: at alteratio hæc non natiuitas est, quia natiuitas est viuentis generatio. Per hanc autem mutationem qui fit studiosus virtutis ex vicioso, nõ fit simpliciter, sed solum secundum quid.

¶ Cæterum, vt philosophos obstrepentes absoluere possis, meminisse iuuabit, Philosophis generationem esse duplicem. 1. de gene. tex. 18. Et simpliciter, quæ est ad substãtiam, & secundum quid, quæ est ad qualitatem: vt si frigidum mutetur in calidum, generatio est calidi secundũ quid.

Generatio duplex simpliciter, & secundum quid.

¶ Secundo obseruabis ex Aristotelico placito, viuere viuentibus est esse. 2. de ani. text. 37. Ideoque natiuitas ex non esse viuentis mutatio est ad esse viuentis. Mutatio namque, per quam viuens sibi comparat esse viuens, natiuitas est: sola namque viuentia propriè nascuntur.

¶ Tertio obseruabis spiritualem vitam esse geminam, aut naturalem, aut super naturalem, creatura namque rationalis, hac duplici potiri potest vita. Enim vero, quando à summo Deo condita est, habuit vitã naturalem, quæ est animæ rationalis Verbi causa, naturale esse, quo quidem esse omnes animæ siue fidelium, siue infidelium potiuntur: & sæpe infideles naturalibus animę dotibus, excellunt plerosque fidelium, siue spectes ingeniũ, siue memoriã, &c. At verò est & alia vita super naturalis huius animę, qua vita fideles frui possunt, ab infidelibus vero procul abest.

Creatura rationalis gemina fruitur vita.

Est autem hæc vita, credendo Deum, vt oportet, & amando, & sperando Deum, vt oportet. Tunc autẽ credimus, vt oportet, quando ea credimus, quæ fides catholica docet credenda, & cætera respuimus, quæ ipsa respuit. Tunc amamus, vt oportet, quando diuina mãdata omnia, ad eam rationem seruamus, secundum quam & vitam, & opes omnes, & honores, pili facimus, vt illa absoluamus. Tũc denique speramus, vt oportet, quãdo bona merita prę stantes, quo ad licet, diuinæ misericordię fidimus, tandem præmia cælestia reportaturos. Hæc sanè qui adeptus est, super naturalem, spiritualémque vitam est adeptus.

Vita duplex & naturalis & supernaturalis.

Nemo enim hæc sibi proprijs fretus naturæ suæ viribus adipisci potest, nisi superna turali ope Dei iuuetur & leuetur, vt hæc sibi paret. Homo namque ex natura sua in sensibilia bona est propensus, & ad ea, quæ ratio inuenit ex sensibilibus solũ est pronus. Quæ verò sensibilẽ rationem excedunt, non est humani iuris, vel humanæ consequi non est facultatis, si non desuper iuuetur, talia sunt quæ iam dudum enarrauimus. Vnde facilè habebis, quam delirus fuerit Pelagius dogmatizãs hominem ex solis viribus sibi vernaculis, posse credere, amare, sperareq; Deum, vt oportet. At hic non obseruabat dominũ dicentem, Nisi quis natus fuerit denuo, non potest videre regnum Dei, & rursum, Nisi quis renatus fuerit ex aqua & Spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei. Si ergo noua natiuitas est necessaria, vtique hanc nouã sibi parare nemo potest natiuitatem ex naturæ solius viribus. Nihil enim se generare potest, igitur neque regenerare. Quippe si quispiam se regenerat, iam non Spiritus sanctus est, qui regenerat: liberi sanè est arbitrij hanc regenerationem velle, & ad illam conari, at non est illam efficere: vnde Christus, hanc regenerationem spiritui, & aquæ tribuit, Qua fronte igitur Pelagius eandem audet sibi

Vita supernaturalis, seu renascentia nemini ex solis arbitrij sui viribus contingere potest.

Pelagius confutatur, noua & egregia ratione.

ſibi tribuere? De qua re alibi nos fuſius diſſeruimus.

¶Iam ergo ſi explorata ſunt tibi quæ hactenus docuimus, videbis aptiſsimè ſcripturam diuinam vocaſſe, trãſlationem ex vita vitioſa veteri, ad vitam nouam liberã à culpa, & à pœna debita culpæ renaſcentiam, aut natiuitatem ſpiritualem. Quandoquidem, eſt mutatio ad nouam vitam ſpiritualem. Namque ſi mutatio ex non viuente, in viuens, eſt philoſophis natiuitas, cur Theologis mutatio ex non viuente ſecundum Deum, ad vitam nouam ſecundum Deum, qualem deſcripſimus, nõ erit dicenda natiuitas? Imo ſi philoſophi generationem ſecundum quid, mutationem ad accidens nouum appellitant, cur vitio dabunt theologis, ſi mutationem ad vitam nouam ſupernaturalem regenerationem appellent. Et ſanè multò aptius ſcriptura loquitur, quàm ipſi: ſiquidem ipſi mutationem ex vitioſo, in ſtudioſum, & contra dicunt eſſe generationem ſecundum quid. At verò ſcriptura, mutationẽ ex veteri vitioſa vita, ad nouam vitam regenerationem nuncupat. Porrò ex noua vita, ad veterem vitam non regenerationem, ſed lapſum aptiſsimè nuncupant. Siquidem lapſus ad veterem vitam, ad depoſitaque peccata regreſſus, nihil noui boni affert: ſed grande malum: ideò non renaſcentia, non natiuitas noua, ſed corruptio, & euerſio natiuitatis ſpiritualis eſt.

Noua vita gratiæ rectè dicitur noua natiuitas.

¶Iam verò opportunum eſt, vt ad inſtitutum ſermonem, vnde defluxit, refluat oratio. Dicebamus autem natiuitatem carnis oppido infœlicem eſſe, contra verò natiuitatem ſpiritus impendio beatam. Vnde nemo iuſtè mirari poteſt cur ſancti, ſecundum carnem natalitium diem non formidẽt maledicere, illique multa mala precari non abhorreant. Legimus enim apud S. Iob. cap. 3. Poſt hæc aperuit Iob os ſuũ, & male dixit diei ſuo: & locutus eſt, Pereat dies, in qua natus ſum, & nox, in qua dictum eſt, conceptus eſt homo. Dies ille vertatur in tenebras, non requirat illum Deus deſuper, & non illuſtretur lumine. Et pleraque alia multa imprecatur, in conſequentibus verbis. Et quid cauſæ obſecro arbitraris fuiſſe, quæ ſanctum & alioqui patientiſsimum virum ad has diras imprecationes impulerit promendas in natalitium diem? Enim vero ſi natalitium diẽ expendis, nihil commeruit mali, cur illi imprecandum fuiſſet? Etenim dies natalis eſt dies, vt quiuis alter nõ natalis: & nox conceptionis eſt, ſicut altera nox non conceptionis. Hæc autẽ inculpata ſunt, quia ordinatione Dei perſeuerat dies: & ipſe poſuit tenebras noctem, lucemque appellari diem iuſsit, Gene. 1. Cur ergo quæ inculpata ſunt, & innocua, adeò culpat vir ſanctus, vt illis maledicat? Cur rurſus non veretur maledicere, creaturis à Deo benedictis? Sunt qui hunc nodum ſoluere tentant, dicentes diem natalitium eſſe nihil, ideoque inculpata eſt eiuſdẽ maledictio, quia illum maledicens, nihil maledicit. Eſt enim præteritus dies ille, & iam præterita, nihil ſunt, nomine enim tantum habent eſſe non re. Porrò mihi iſta nodi huius ſolutio placet nihil. Quandoquidem propter affectum formatur culpa, nõ propter rem ipſam. Ex rei enim exiſtentia, vel nõ exiſtentia, nõ eſt pendenda culpa, ſed ex affectu, qui ſæpe perinde ſe gerit ad rem etiam impoſsibilem, ac ſi eſſet poſsibilis. An non de furto eſt arguẽdus is, qui furari deſiderat, quod ſubripere alioqui eſt ſibi impoſsibile, vt etiam qui coitum fœminæ cõcupiſcit ſibi impoſsibilem, vt qui amicam mortuam amat coire rediuiuam? Quamobrem etiam ſi dies natalis nihil eſt, at verò qui male afficeretur ad ipſum, vt videtur male affici, qui illi maledicit, vtique ex malo affectu culpabilis euadit, qui eiuſmodi fuiſſet. At argumentũ in lib. Iob. Iob peccaſſe in verbis cõmemoratis facile aſſeuerat. Sed S. Gre. lib. Mora. 4. c. 16. Iob à peccato eũ aſſerit, fatetur enim, Iob nõ diei naturã reſpexiſſe, cũ ait, pereat dies, &c. natura nãque diei, atq; noctis, bonæ ſunt, ſed ſolum culpæ originalis infectionẽ. Quod ſi obieceris, nox non bona videtur, quia nox eſt priuatio lucis ſolaris, priuatio vero boni mala eſt, reſpõdetur, noctem no eſſe purã priuationẽ lucis. Eſt namque in nocte lucis nonnihil, ideoque etiam ſi debili viſione, noctu tamen videmus oblata. Et conſenſus perſpectiuorũ probat, nullum eſſe corpus prorſus vmbroſum, hoc eſt, penitus deſtitutũ luce. Idcirco, vt nox nonnihil continet lucis, nox etiam bona eſt. Non ergo naturas bonas, bonus execratur Iob. At vero, natiuitatis dies, aut conceptionis nox habet non nihil annexum, quod ſancti omnes faſti-

Cur Iob maledixerit diei natalitio ſuo.

Iob, an peccauit dicẽs. Pereat dies, &c.

Rei exiſtẽtia aut nõ exiſtẽtia nihil facit ad culpã, ſed affectus.

Locus Iob exponitur.

fastidium. Sumus namque vniuersi homines in peccatis concepti, ad Rom. 5. excepto Christo domino, qui est Deus & homo: & pietas ecclesiæ Mariam matrē Christi, etiam excepit. Peccatum igitur originale, quod inquinat cōceptionem nostrā, & deturpat natalia nostra, sanctus Iob cōtemplatus, vnde ipse tot aduersis quatiebatur rebus, tantisque subdebatur calamitatibus erupit in maledictiones sæuas conceptionis suę, atque in duras natalium suorum execrationes, cōsiderans apud semet ipsum, si inquinatam non habuisset conceptionem, non tantis premeretur ærumnis, vt se premi videbat.

Dies baptismi est natalitius dies secū dum spiritum

¶Natalia igitur carnalia iustè ob causam cōmemoratam maledicenda sunt: at vero natalia spiritualia summis laudibus sunt ex tollēda. Dies nāque natalitius iste qui est baptismalis, quando mens nostra Deo viuere incipit, lucidus est, & ideo submotus est à tenebris. Conferuntur namque tūc sub baptismo nobis lux fidei, lux que diuinæ regenerātis gratiæ. Ideò illum diē non poterunt obscurare peccati tenebræ, neque inficere mortis vmbra. Non poterit eum occupare caligo, neque amaritudine inuolui poterit. Baptismi nāque dies, eruit hominem à tenebris errorum, & ab vmbra mortis, quæ est culpa, & pœna illi connexa. Tollit amaritudinē diuinæ iræ, pacē cum Deo & sanctis angelis eius init. Quod si multi postquam proluti sunt ex aqua illa baptismi, rediere ad vomitum, iste reditus vim baptismi, & gloriam non tollit. Non enim ideo baptismus malus, quia baptizatus redditur malus. Dies igitur baptismi dies sacer est, dies natalitius tam senibus, quam pueris, tam viris quam fœminis, quando homo renascitur Deo, quando interior homo renouatur renouatione secreta. Quādo imago Dei, per prototoplastum deturpata, per Christum reformatur, & nouè illustratur, & suis quas amiserat diuinis exornatur dotibus: quādo id, quod infecit primus homo de terra terrenus, reficit nouissimus homo de cælo cælestis. 1. Cor. 15.

Baptismi prę rogatiuæ.

¶Si autem placet, vt sanctorū natalia omnia referam, promptè tibi illa obijciam. Priora namque natalia sunt secundum originem vitæ temporalis: quando primo in lucem hāc ex materno prodiere vtero, & hæc cōmunia sunt omnibus animalibus. Sunt alia natalia, vnde originem capit spiritualis vita: & hæc natalia baptismi præstat gratia. Ex baptismo enim vel re, vel voto suscepto, originē capit vita spiritualis: & hæc natalia sunt cōmunia omnibus fidelibus. Quia tamen baptismus neminē cogit ad seruandam spiritualem, quā ipse donauit, vitā, ideo ab istis natalibus multi exciderunt & quotidie excidunt. Sunt vero alia natalia secūdum statum nouum spiritualem animæ, qualia sunt animarū sanctarum post corporis depositionem. Etenim tunc animæ potiuntur nouo immortalitatis statu, quādo absterget Deus omnem lachrymam ab oculis sanctorum suorum, quia priora transierunt. Apoc. 21 Vnde ecclesia huiusmodi animarū ad cælestem patriam cōmigrationem vocat natalitia vel martyrū, vel confessorum. Verum quia animarum beatitudo, non omnibus suis est absoluta numeris, tātisper dum corporum suorum cōsortio destituuntur, sub diem iudicij, erunt perfecta hæc sanctorum natalia: ideò dominus diem illum nouissimū sanctorum vocat regenerationem. In regeneratione, inquit, cum sederit filius hominis in sede maiestatis suæ sedebitis vos, &c. Tunc namque erit renascentia perfectissima & cōsummatissima, & secundum animam, & secundū corpus sanctorum omnium.

Quatuor natalia sanctorū

¶In baptismo autem, etiam si renascatur homo secundum spiritum, quia reuiuiscit ad vitam spiritualem nouam, at verò corpus non renouatur, sed relinquitur miserijs multis obnoxium. Verum tunc liberabitur creatura, homo, scilicet, ab omni seruitute corruptionis, in libertatem gloriæ filiorū Dei. ad Rom. 8. Et rursus neque animus noster modo ex baptismo, plenè gaudet hac libertate gloriæ filiorum Dei: siquidem baptismi regeneratio non reddit hominem impeccabilē, tametsi à culpa exonerat, illam soluens, & mundans. Porrò illa postrema renascentia, plenissimam donabit libertatem, & impeccabilitatem, & immortalitatē. Fruentur autem hac renascētia absolutissima, qui quandiu ducebant temporalem hanc vitam, renati fuerūt ex aqua & Spiritu sancto. Est namque hæc renascentia initium illius postremæ renascentiæ.

Renascentia vltima donauit hominib⁹ sanctis plenissimam libertatem.

¶Quod si dixeris ante Christi aduentum nullus renascebatur ex aqua & Spiritu sancto.

sancto. Quid ergo, illi qui tunc rectã egerunt vitam, non gaudebunt, illa postrema renascentia? Vtique gaudebunt: quia renascētia ex aqua & Spiritu sancto ab illis nōdum exigebatur, quianondum fulserat Christi gratia. Verum satis illis fuit, si vel circuncisione originale detergebant peccatū, & pœnitētia actualia. Aut si sub lege naturæ degebāt, sacrificijs infantium lustrare originalē culpam sat tunc erat. Quę sane omnia non erant renascentia in spiritu, qualis ea est, quā baptismus confert, si quidem baptismus culpam, & pœnam donat, & iannuas paradisi baptizatis reserat: non itém circūcisio, vel quæuis sacrificia, at ea erat, renascentia, quæ temporibus illis sufficiebat, ad salutem.

Ante lege & sub lege Moy si nullus est renatus perfecte.

¶Si ergo tanta est baptismi gratia, quę hominem regeneret ad vitam æternam, dies baptismi nostri est maxime colendus, & celebrandus dies, quo eruimur à potestate Satanæ, & Deo reconciliamur. Porrò si dies natalitius carnis nostræ, tantis nos obruit miserijs, vt maledictioni Iob patuerit, siue maledictio illa fuerit culpata, vt argumentum in librum Iob autumat, siue fuerit inculpata, vt Origeni, Chrysostomo, Gregorio, & alijs plerisque doctoribus placet, aut si solā venialē admisit culpam, nihil nostra, quia hoc non accepimus modo differendum. Sed solum miseriam nostrorum natalium ostendere cupimus eam esse, quam vir sanctus Iob execratus fuerit. Itemque Hieremias. cap. 20. eiusdem diei maledictioni non pepercit. Quare non est, cur diem hunc natalitium candido numeremus lapillo, non est cur eum canticis, saltationibus, & potationibus, atque exquisitis celebremus epulis. Imo est cur illum defleamus, quia initiū est hominibus tantorum malorum, quæ cernimus quotidie nos pati, vt ipsa natalia suam miseriam profiteantur, quia flendo nascimur. Vnde carnalium est hominum huiusmodi celebrare natalitia, vt celebrauit Pharao. Genes. 40. & celebrauit Herodes Mar. 6. An non inania sunt gaudia ista, quæ ex initio nostrarum miseriarum decerpuntur? Imo consultius dixit sapiens ille. Et laudaui potius mortuos, quam viuentes, & feliciorem vtroque iudicaui, qui necdum natus est, nec vidit mala, quæ sub sole fiunt. Eccles. 4. Dies autem baptismi, qui est dies natalitius nostet, secundum spiritum, priorum secunduui carnem nataliū mala corrigit. Quippe culpam illorum detergit, & pœnam, & robur præstat, vt mala alia, quæ priora natalia suppetunt, æquo ferantur animo, ex pectando beatam spem, & aduentum gloriæ magni Dei, ad Titum. 2.

Carnaliū est hominū carnis celebrare natalia.

Baptismus vicia nataliū nostrorū corrigit.

ENARRATIO TERTIA
In caput tertium.

Sectio tertia.

¶*Post hæc venit Iesus & discipuli eius, in Iudæam terram: & illic morabatur cum eis, & baptizabat. Erat autem Ioannes baptizans in Aenon, iuxta Salim, quia multæ aquæ erant illic, & veniebant, & baptizabantur.*

ABSOLVTO dialogo Christi & Nicodemi euāgelista ad denarranda alia de baptismo Christi, euāgelicum modo dirigit calamū, videlicet, vt aperiat excelsiorem esse Christi baptismū, quam Ioā. Baptisma & vt nouū referat Ioānis testimoniū de Christo. Quæ denarraturus inquit, *Post hæc venit Iesus.* Hoc est celebrato Hierosolymis paschate, ad hoc enim Hierosolymā venerat, vt ibi celebraret dominus pascha supra. 2. Postquā autem celebrationem absoluerat venit in Iudæam terram: non continuo tamē, quia primū concessit Galilæā, & inde transiuit in Iudęā annotante Beda. Etenim dicet aliquis Hierusalem fuisse metropolim Iudæa, quo modo ergo si dominus erat Hierosolymis, euangelista ait, Post hæc venit Iesus in Iudæā, siquidē ibi in Iudæa erat, quando cum Nicodemo contexerat disputationem? Ideo Beda dixit, non esse intelligēda verba hęc quod statim venit Iesus in Iudæam. siquidem in Iudæa tunc erat, sed quod à Hierosolymis discedens venit Galilæā, & inde rursus cōcessit Iudæā. Quo autem fine dominus tunc Iudæā concesserit euāgelista, nō suppressit dicēs. Et morabatur ibi cum discipulis suis, & baptizabat. Venit igitur dominus Iudæā baptizaturus ibi. Quamuis ex ca[illegible]4. admonemur dominum non baptiza[illegible]e, sed discipulos suos. Verum nō desunt quibus arridet dominū baptizasse apostolos suos, non tamē alios, quos tamē tradidit apostolis baptizandos. Cæterum Gręcis autorib⁹ vt Cyrillo, Chrysostomo Theophila. primum probatur Christum

An Christus apostolos suos baptizaret problema.

neminem baptizasse, sed istud baptizādi
munus apostolis suis cōmisisse. Et hoc il-
lis probatur, quia sequens caput idem do-
cere videtur: quanquam, inquit, Iesus non
baptizaret, sed discipuli eius. Quod autē
modo traditur, & baptizabat, interpretan-
tur, eius nāque autoritate, discipuli bapti-
zabāt. Veruntamen quod Nicolao arrisit

Ad finē huius capitis Aug. episto. 108 ad Seleucianam

ex Augusti. sentētia nō est improbabile,
Christū baptizasse apostolos suos, & isti
alios baptizabāt, quia cępit facere & doce
te, si docuit baptisma ipse baptizauit. Nā
quod ex. c. 4. indicatur, nō habet cōuenie
tem persuasionē, si dixerimus Christū po
pulū illum, vel turbā, non baptizasse: sed
discipulos eius. Voluit autē Christus tūc

Baptismus Christi & Ioā. cōcurrerunt aliquando.

exerceri suū baptisma quod cōcurreret cū
Ioā. baptismo. Enim vero Ioānis baptis-
ma fuit à Deo dispositū, vt Iudæi assueti
ad Ioā. baptisma nō horrerēt Christi bapti
sma tāquā rem nouā. Assueta enim magis
amātur, quā formidātur. Vt ergo ex Ioā.
baptismate facile se committerent Iudæi
Christi baptismo, ideo Ioan. venit bapti-
zās antequā Christi esset in vsu baptism⁹.
Porro autē postquā obseruauit dominus,
satis iam illud Ioā. abisse in consuetudinē
baptisma, venit Iudęā, vt suus etiā exerce
retur baptismus, vt qui à Ioāne erāt prolu
ti ab ipso itē sine difficultate ex prioris ba
ptismi consuetudine proluerentur. Vnde
prope finē baptismi Ioan. Christus suum
exorditur baptisma. Nāq; Ioan. baptisma
erat tāquā pręuia dispositio ad Christi ba
ptismū, ideo sub cōplemēto baptismi Ioā.
dn̄s suum baptisma exercendū instituit.
Quippe paulo post Ioā. fuit carceri tradi-
tus, & gladio Herodis occubuit, & cessa-
uit suus baptismus. Cæterū Ioānes hoc tē
pore nō baptizabat in deserto Iudęæ trās
Iordanē, vt cęperat, sed dn̄o cedens bapti-
steriū mutauit docēte euangelista Ioā. id
tēporis baptizasse in Aenō, iuxta Salim.
Putat Brocardus descriptor terræ sanctæ
Aenō oppidū esse fertile, & valde muni-
tum, distans à Sichē ciuitate, quæ Ioan. 4.
dicitur Sichar, quatuor milliaribus, proce

Aenon Salim Salem Sichem

dendo versus orientē ad Iordanē. Itaq; iux
ta hāc descriptionē erat ciuitas Aenō iux
ta ciuitatē Samariæ quæ dicitur Sichen.
At verò Salim secundū Hieron. in episto
la ad Euagrium credit eam esse ciuitatem,
quam memoratur, Gene. lib. 33. vbi tradi-
tur Iacob trāsiuisse in Salē ciuitatē Sichi-
morū, quæ est in terra chanaā, & esse eam
vrbē, quam Melchisedech regio est mode
ratus dominio. Gene. 14. Quippe hæc Sa
lem, cuius fuit rex Melchisedech nō fuit

Melchisedech non fuit rex Ierusalē, sed Salem.

Hierusalem, autore Hiero. Quippe Hie-
rusalem non erat in itinere, quando Abra
ham venit Salem, de hostibus triūphans,
& decimas pensurus Melchisedech. Ne-
que refert, inquit, quod Salem, vel Sa-
lim nominetur, cum vocalibus literis in
medio dictionis perraro vtantur Hebræi.
Et diuersitas regionum, literarum sæpe fa
cit demutationem. Porrò Hieronymi pla

Salem Ierusalem. Ierosolima.

citum alijs non probatur, vt est videre a-
pud Nicolaū, & Honorium, & alios, qui
iunctis, quod aiunt, vmbonibus cōtendūt,
Salim esse idē, quod Salē, at Salē, esse Ie-
rusalē, cui pręfuit rex Melchisedech. Vn-
de Honorius credit sub Melchisedech,
prius appellatā Salē, dein sub Dauide Hie
rusalē, tandē sub Salomone Hierosolymā,
quā olim incolebant Iebusæus Iosue. 15.
vbi vocatur Hierusalē. Vnde Honorius
deceptus est credēs, sub Dauide vocatam
Hierusalē, quia sub Iosue illa potiebatur,
nomenclatione. Arbitror autem, si Ioan-
nes voluisset exponere Aenon, esse iuxta
Hierusalem, nō quæsiturum vocabulum
iam exoletum, sed consueto dicturum vo
cabulo iuxta Hierusalem, & non dixisset
iuxta Salim. Etenim decursus euangeli-
cus Hierusalem, non Salem, sed Hierusa-
lem appellat: ideo subscribendum iudico
Hieronymo, Salim, vel Salem hoc loco
nō significare Hierusalem. Legere autem
oportet, Aenon, & non Ennon. Ennon
enim quidam erat, vnde vallis dicta filij
Ennon: cuius mentio fit apud Hieremiā.

Geennon Gehenna.

7. & 19. quæ Geennam appellatur He-
braicè, idest, vallis Ennon: quæ est euan-
gelicis literis, Gehēna, quæ cruciatum, at-
que æterna denotat supplicia, quę impios
manēt. Et tu hæc obserua, quia Græcè est
αἰνών, & non ἐννών, per duplex. n. & si-
ne diphthōgo. Ideo corruptè legitur apud
aliquos hoc loco pro Aenon, Ennon.

¶ Quod si te solicitat quæstio, cur dispo-
suerit Deus, vt simul tunc concurrerint
vterque baptismus, & præcursoris, &
Christi, dixerim tibi hoc non temere,
sed ex diuina arte factum esse, vt Iudæi
tunc, & fideles postea persuasum habe-
rent, Ioannis baptismum esse insuffi-
cientem ad salutem parandam æternam.

[illegible] simul cō [illegible] ba[illegible] Ioā[illegible] & Christi

E[illegible], si ij, qui [illegible] Io[illegible] erāt [illegible] baptizabantur Christi ba[illegible] [illegible] Ioā. non fuisse [illegible] baptismū: nā si ille satfuisset [illegible] mētibus, frustra alium baptismu exquisiuissent. ¶ Porro antē Theophilatus cē[illegible] baptismū, tum quē ministr[illegible] Christi d[illegible] & Io[illegible] b. p[illegible] nihil differre, & per vtrūque nihil gratiæ cōferri, [illegible] Spiritus præstari: sed vtrumq; esse præparatorium ad verū Christi baptisma, quod post domini ascensionē, & spiritus paracleti [illegible] apostoli contulerunt. Et ante Theophi. Chrysosto. homi. in Ioan. 27. docuerat idem. ¶ Persu[illegible] sit Chrysost. hac sententiam, quia Christus baptizat in Spiritu sancto, Matt. 3. igitur ante adu[illegible] Spiritus sancti nō poterat [illegible] conferri Spiritus sanctus. Cæterū hoc [illegible] est cōtra commune con[illegible] theologorū, neque causa indicata est per[illegible]. Tunc [illegible] apostoli baptizando verū Christi baptismatis sacramentū c[illegible] ferebāt & gratia Dei, & sanctificatio[illegible] [illegible] quod Ioa. baptismus, nunquā contulit. Veruntamen Christi tū baptismus [illegible] ascensionē [illegible] stratus, [illegible] celestis regni fores, ni[illegible] [illegible] baptizatorū mentes. Et [illegible] esset cōtrouersia inter discipulos dñi, & Ioan. si idē esset baptis[illegible]. Et eo[illegible] accedat discipulos dñi fuisse a domino co[illegible] in sacerdotes in [illegible] cænæ [illegible]. Quid [illegible] verō Christi baptismate Christum colecta bat, nō vi[illegible] quia baptismus [illegible] sacramētorū. Neque [illegible] Deo f[illegible] baptismus Christi [illegible] baptizatos, [illegible] Christi [illegible] tribunal [illegible] post m[illegible] tamen [illegible] beatitudine baptiz[illegible] Christi baptis[illegible] vita excol[illegible], bearetur sanè, videndo[illegible] essentiam, quāuis nō ascēderet [illegible] in cælū, quia nondum a[illegible] cælestis itineris Christus, qui ascendens in cælū expādit iter cæleste, ingressuris in habitacula cælestia. Et quidem quod indicatur. Ipse vos baptizabit Spiritu sancto, & igni, non colligit contra præscriptā veritatē. Quippe hic locus aut referendus est ad diem Pentecostium, aut baptizabat Christus, etiam ante hunc diē

Chrysostomi & Theophilacti doginac [illegible] munem [illegible] logorū [illegible] nium.

Spiritu sancto, sanctificādo mētes fideliū & igni illas inflāmando in amorē suum. Sed neque alter locus Ioā. 7. Nō erat Spiritus datus, quia Iesus non erat glorificatus, quenquā turbat, siquidē hoc referas ad spiritus paracleti missionē sub forma linguarum ignearū. Neque intelligas, de missione inuisibili, quæ est in donādis peccatis, sed de missione visibili, quæ nulli cōtigit antequā cælos scanderet Christus, de seculo, & S[illegible] triumphans.

In baptismo semper mitti sanctus spiritus inuisibili missione.

¶ Baptismus igitur Christi nunquam fuit inefficax, quāuis efficaciā auxit mortuo Christo, & multo vberiorē illo ascēdente in cælum: quia tunc licuit animabus sanctis cælestia penetrare regna, quæ prius non licuerat. ¶ Quaobrē tres status sunt baptismi Christi, si velis distingue. Primus ante Christi mortem: & sub hoc statu peccata donabat, & gratiā conferebat gratum facientē. Secundus post Christi mortem, & tum beatificare poterat: quia diuinam baptizato des[illegible] faciē de[illegible] strarct. Tertius postquā dominus [illegible] triumphator ascēdit in cælum: & tunc regna aperiebat cælestia. Et equidē si Christi baptismus in primo statu n[illegible] conferebat gratia, neq; in secundo superflue exercebatur Christi baptismus, siquidem nihil discriminis habebat a baptismate Ioānis. Imo [illegible] erat baptismus Ioan. qui baptismus dicebatur pœnitētiæ, qua nomenclatione nō [illegible] nominatum Christi baptismum. Se[illegible] hoc nō vere[illegible] cocedere. Ideo dicere oport[illegible] Christi baptismū semper fuisse efficacē, quippe Christi baptismus erat. Quidquod Christi baptismus in nomine patris, & filij, & Spiritus sancti, tum exerceretur, vt postea. At verò quis audebit dicere baptismū sub hac forma præstitū nihil differre a baptismo Ioānis? Quod si quæ[illegible] Pharisæi qui erāt pessimè animati in Christū, non obiecerunt Christo baptismum hunc sub hac forma, quæ videbatur Deos multiplicare? Respondetur ex solo baptismo Pharisæos nō fuisse offensos, siquidem Iudæi varijs baptismatibus vtebā[illegible]. Idcirco non legimus offensos Phari[illegible]os, vel ex Ioanne, vel ex Christi bapti[illegible]o. Ex forma vero forsan non offendeba[illegible]ntur, quia nō intelligebant vim & significationem formæ: neque sanctæ Triadis mysterium ex illa significari aduertebant. Namque si intellexissent, cum

3. status baptismi.

Pharisæi non leguntur ex baptismo domini offensi.

essent cauillosi, & mundi continuo occinerent Christo, quod doceret multos esse deos, non intelligendo esse Deum vnum essentia, & trinũ in personis. *Quia aquæ multæ erant illic.* Venit Ioã. in oppidũ Aenon, quia erat locus aquis abũdans: & Aenon Hebræis aquã significat. Dñs autem al bi baptizabat, scilicet, vt creditur, prope Iordanẽ, vbi Ioã. prius baptizarat: Et Ioã. qui dẽ baptizabat nõ sibi sed Christo, discipulos preparãs: Christus vero baptizabat discipulos sibi formans, quos in suũ mysticũ

Baptismus Christi aliquando non prorsus regenerauit.

corpus, quod est ecclesia traduceret. Et cõsectariũ est ad ea quæ diximus, quod ante mortẽ dñi baptismus ipsius non regenerabat prorsus, quia nõ poterat tũc beatificare baptizatos nõ defectu suo, sed quia mors Christi desiderabatur, at vero tum regenerauit baptizatos, quãdo illos post Christi mortẽ beare poterat. Sẽper tamẽ abundãtiorẽ contulit gratiã, quã circuncisio Mosayca legis. Quippe iã Christus aderat baptismi autor, ideo ex Christi præsentia vberior illi accessit sanctificãdi virtus, quã circũcisioni. *Et veniebant & baptizabãtur.* Baptizabãtur à Ioãne in Aenõ, & a Christi discipulis prope Iordanẽ. *Nondũ enim Ioannes missus fuerat in carcere.* Postquã fuit traditus vinculis Ioã. cessauit baptisma ipsius & prædicatio, & Christi prædicatio & baptismus maxime claruerunt. Vnde ex speciali Dei cõsilio Ioã. tunc occubuit, ne cõtẽtio esset inter scholã Christi & Ioãnis: & discipuli vtriusq; scholæ litis agerẽt super magistrorũ autoritate, & excellentia. Multũ enim autoritati discipuli Ioan. tribuebãt magistro. Ideo si mors Ioã. nõ intercederet vix sedaretur cotẽtio, litigiaque cõcertatio inter vtrã scholã Christi & Ioã. Maxime, quia Ioã. discipuli eũdem viderãt se subiecisse Ioãni baptismi, vnde videbatur illis baptismũ Ioã. esse eminentiorẽ quã Christi baptisma. *Facta est autem quæstio ex discipulis Ioãnis cũ Iudæis, de purificatione. Et venerũt ad Ioannẽ, & dixerũt ei, Rabbi qui erat tecũ trans Iordanẽ, cui tu testimonium perhibuisti, ecce hic baptizat: & omnes veniunt ad eum.* Inter discipulos Christi, & alios Iudæos in Christũ credẽtes, ex parte vna, & Ioãnis discipulos ex parte altera, suborta est cõtentio, super baptismo, quẽ vocat hoc loco euangelista purificationẽ. Et c. 2. dixerat euãgelista esse sex hydrias positas secũdum purificationẽ Iudæorũ.

Etenim quia illæ hydriæ erãt plenæ aqua ex Iudaico more, ad ablutiones & lotiones, quæ erat Iudæis familiares, hac ratione inquit illas esse cõstitutas secundũ purificationem Iudæorũ. Eodem modo et ipsam ablutionẽ seu lotionẽ ex aqua, quæ Græce dicitur baptismus, vocat purificationem. Erat igitur quæstio, nũ Christi baptismus esset præstãtior, quã Ioã. baptismus, an cõtra? Christi discipuli colligebant illius excellentia, ex autoris eminentia supra Ioã. Ioãnne testãte Christũ esse verũ Messiã, tollentẽ mundi peccata, & se esse indignũ qui calceamẽta domini portaret. Item qui ex miraculis a Christo exhibitis, quæ Ioã. nõ fecerat. Discipuli vero Ioã. is illud putabant esse palmariũ argumentũ, ad cõmendandum Ioannis baptisma, quod dominus sese illi subiecerit.

Cõtẽtio discipulorum Christi & Ioanis.

¶ At vero isti nõ aduertebãt Ioannẽ suos, quos baptizabat discipulos ad Christum mittere, vt ab eodẽ baptizarẽtur, id quod testimonio erat Ioãnis baptismũ fuisse inefficacẽ. Sic vndẽ Christus neminẽ ex suis mittebat ad Ioannẽ, vt a Ioãne baptizaretur. Neque mireris cõtentionẽ hanc, quia tales sunt mores hominũ a religione & quæstione propẽsos. Et quo sanctiorẽ dicunt vitã, eo quæstiones & contentiones ex religione suboritas, putant sibi magis cõgruẽtes, nã huiusmodi contẽtiones non contẽtioni, sed religioni tribuunt, & ideo sæpissime acerbissimæ sunt. Honestior autẽ hæc apparet contentio, quia illa, quæ postea in populo Corinthiaco scribuntur. Facta enim est cõtentio

Lucæ 22. 1. Corint. 1.

inter eos, quis eorũ videretur esse maior. Hæc itaq; contentio inanis erat, illa vero religiosa videbatur. Fuit etiã apud Corinthios de baptismo cõtentio, sola sibi ex ministri sanctitate potẽtes Corinthij baptismi efficaciam, ideo erat, qui a ministris tribuebãt: vt ex ministris baptismum cognominarẽt. Discipuli quoq; Ioã. pari errore detẽti, Christũ non autorem, sed ministrũ baptismi esse credebãt: ideo magis tribuebãt baptismo Ioan. quã Christi. Cũ tamẽ ipse Ioãnes clarẽ docuerat, non ministrũ esse Christũ baptismi, sed institutorẽ dicẽs, Ipse est, qui baptizat in spiritu, &c. At vero postquã inualuerat affectio magistri in suos discipulos, credebãt Ioãnis discipuli, hæc ad gratiã Christi conciliãdam à Ioãne prolata esse, nõ propter veritatẽ. Euangelista autẽ quæstionem appellauit, non

nō contētionē, quod re vera erat cōtentio. Enim verò cum esset lenissimus, asperita tē tei quæ ex voce hac contentio, significa tur leni sermone tēperauit, dicens. Facta est quæstio. Quæstionē autem hanc disci puli Ioānis, ad magistrū teferunt, dicētes, *Rabbi, qui erat tecum trans Iordanē.* Videtur hos Ioannis discipulos carnaliter sensisse de Christo: siquidē præferunt ex hoc sermone, Christū male repēdisse testimonia quæ Ioānes ad Christi fauorē protulerat. Siquidem baptismū alium celebraret, vnde Ioānis baptismo detraheretur: & Christus inde gloriosiorē se ostētaret plures baptizans, quā Ioannes baptizabat: & ideo aiunt. *Qui erat tecum trans Iordanē, cui tu testimoniū perhibuisti, hic baptizat, &c.* At vero isti suo ore se condēnant, quandoquidem ipsi mentionē faciunt Ioānis testimoniorum de Christo, illa autē testimonia apertè profitentur Ioānem esse longe Christo minorē, vnde consequebatur baptismum Christi esse pluris pendendū, quā Ioānis. Cæterū homines amantes cōtentionem, non obseruāt, quæ soluunt cōtentionem, sed quæ augēt. *Hic baptizat.* vel quia baptizauit apostolos suos, aut quia Christi autoritate baptizabant apostoli alios. Id quod nō legimus Ioānis discipulos baptizasse: quia Ioan. minister erat non autor, etiam num materialis illius quem exercebat, baptismi. *Respondit Ioannes, & dixit, Non potest homo accipere quicquā, nisi ei fuerit datū de cælo. Ipsi vos mihi testimoniū perhibetis, quod dixerim. Non sum ego Christus, sed quia missus sum ante illum.* Discipuli Ioānis studebāt magistrum prouocare ad odiū Christi, quasi nō bene respondētis Ioānis officiū erga Christum impēsum: at Ioānes nititur hoc sermone, & sequētibus nouū de Christo proferre testimoniū, & antiqua repetere, vt se abhorrere ab odio Christi facile demōstraret. Et quia discipuli meminerāt testimonij prolati à Ioāne, testāte dignitatē Christi, idem testimoniū replicat, vt refricādo illius memoriā discipulos suos retrahat ab errore, quo tenebātur de Christi baptismate. Et sensus verborum hic est, Ego sum minister Christi, ex cælesti ordinatione, ideo nō possum excedere metas meas mihi à Deo præscriptas, ingerēdo hoc ministerio. Quia ego minister sum, hoc ministeriū bifariā exerceo, primo verbo prædicādo, Christū esse verū Mesiā: secūdo opere, baptizādo aqua dūtaxat: & quos baptizo moneo, vt ad verum Christi baptisma properēt. Missus enim sum ante Christū, vt prepararē illi hominū corda, & prędicationis verbo, & pœnitētiæ baptismo. Inanis est ergo quęstio vestra, cū ego nō sim dñs, sed domini minister: meusq; baptismus, non est baptismus regenerans, & faciens Dei adoptionis filios, sed dispones tantū ad regenerationem baptismum.

Error discipulorum Ioānis

Amantes contentionē curāt ea, quæ angent contentionem.

Ioānes ministerū sibi cōcreditū à Deo bifariā exercuit.

¶Nō tamen Ioānes vehemēter obiurgat discipulorū errorem; sed mansueto sermone errorē dissuadet. Aduertens discipulos suos potius ex imperitia, quā ex prauitate animi, quæstionē excitasse. *Qui habet sponsam sponsus est, amicus autem sponsi, qui stat, & audit eum gaudio gaudet propter vocē sponsi. Hoc ergo gaudiū meū impletum est.* Insinuat istis verbis domini præcursor baptismū suum nō esse regeneratoriū, siquidem spōsi est generare filios, ex sponsa sua. Ioānes autē non erat spōsus, ideo per baptismū suum, non poterat Deo generare adoptionis filios. At vero Christus est vere sponsus: quia ipse habet ecclesiā sibi desponsatā in fide, & charitate. Quapropter solius Christi est generare sibi filios adoptionis: id quod efficit per lauacrum Spiritus sancti, quod est Christi baptisma. Vocat autē se Ioānes Christi amicū, qui .1. capite se appellarat seruū indignū. Quippe qui erat seruus ex creationis beneficio, erat amicus, ex munere charitatis. Charitas nāque est quædā amicitia inita inter Deū & hominē, ex magna Dei munificēcia, qui voluit homines ex intercedēte mutua charitate facere sibi amicos. Quod si rete ctio se cretorū amicitiæ est symbolū Ioā. 15. nō exiguū Ioānes egregius erat Christi amicus, cui secreta de Christo patuerunt cælestia & ante Christi baptisma, & sub Christi baptismate. *Amicus autē sponsi qui stat.* Nō est perspicu⁹ locus hic: nāque si vox spōsi quā pręcursor dñi stans audiuit, & cū gaudio excepit, nō est prōptū, nū est illa vox Matt. 3. Sine modo, sic enim decet implere nos omnē iustitiā, aliā enim vocem nō legimus Christi ad Ioannē loquētis. Verū Ioānes n[on] ait, Audiuit vocē sponsi, sed audit, vel ergo referēdus est locus ad internā inspirationē, quæ vox etiā vocatur, iuxta illud, Hodie si vocē eius audieritis, nolite obdurare corda vestra, aut ad vocē præceptorū & consiliorū diuinorum, secūdum illud

Baptismus Christi regenerat, Ioānis non regenerabat.

Charitas effecit nos Dei amicos.

Vox in scriptura variè vsurpatur.

illud euangeliũ Ioan. 10. Oues meæ vocẽ meã audiũt, Ioãnes igitur reuelatione suscepta de Christi maiestate, & quod ipse erat ecclesiæ spõsus qui sanguine suo erat abluturus humani generis piacula, gaudebat vehementer ex reuelatione hac excepta, quippe ipse etiã per Christũ erat redimendus, & introducendus ad vitã ęternã. A micus igitur spõsi, qui stat, & audit eum per internã inspirationem, gaudio gaudet propter vocẽ illam internã docentẽ Christum esse redemptorẽ humani generis. Et non solum Ioãnes erat iste amicus sponsi, qui ex hac spõsi voce gaudio perfundebatur, sed etiã omnes prophetæ domini, qui bus hæc in auribus mentis intonuit diuina vox, qui omnes ex hac voce magnũ gaudium conceperunt, quamuis maius Ioannes gaudium, quam prophetæ concepit, quippe præsens iam aderat Christus, quẽ illi desiderabant.

¶ Aut locus est intelligẽdus, quia Ioãnes pręcepta domini & consilia cognoscẽs ex afflatu interno illa impleuit, & ideò gaudebat. Aut deniũ hoc dixit, quia Ioãnes in vtero materno conditus exultauit ad vocẽ salutationis Mariæ, quæ quodãmodo erat Christi vox. Quoniã mater Maria inspirãte infante Christo loquebatur. Aut denique per vocẽ sponsi Ioan. intellexit Christi prædicationẽ: siquidem etiã antequam Ioã. intruderetur in carcerẽ, dominus prædicabat, quãuis non tã clare eius prædicatio resonabat, sicut post Ioan. occubitum. Sciebat igitur Ioãnes domini vocem, vel prædicationẽ, & ideo maximè gaudebat, quod iam verbum Dei carne assumpta homines doceret vocaliter ore proprio. Et præter hęc dominus Ioã. mandauit sermonem illum. Matt. 11. Luc. 7. Euntes renũtiate Ioanni quę vidistis, &c. *Amicus sponsi qui astat.* Metaphora insigni Ioãnes vsus est, vt discipulos suos, & omnes alios, certos faceret, se nõ inuidere gloriæ Christi, sed illã in summis habuisse votis. Id quod eleganter expressit, inducta similitudine spõsi & amici sponsi. Amicus enim spõsi, maxime qui pronubus est, qui hoc sibi incũbit ex officio, lætatur ex bonis spõsi, & sponsę: fidéq; seruat sponso ne lædat iura spõsalia, illęsam illi seruãs spõsam, illãq; monẽs vt incõtaminatã se seruet suo sponso. Et gaudio afficitur, quãdo sponsum audit alloquentẽ sponsæ, cuius sponsationẽ

Post præcursoris obitum clarius resonauit Christi prædicatio.

ipse celebrãdã procurauit. ¶ Ioannes erat igitur huiusmodi, qui Christum spiritualiter iunxit synagogæ, docens eum esse verum Messiam expectatum in lege, & per synagogam illum iunxit ecclesiæ vniuersali. Fuit igitur paranimphus, & pronubus, procuratorque cælestiũ istarum nuptiarũ: seruauit autẽ fidem inuiolatã spõso dicens, se nõ esse Christũ, sed missum ante illũ. Vnde non contaminauit spõsam, sed Christo parauit iungendã. Cupiuit enim vehemẽter, vt synagoga in Christũ crederet, & ideo audiẽs, quod omnes ex suo sua su properabãt ad Christũ gaudebat admodum, ex copulatione sponsæ cum sponso Christo. ¶ Omnes sane fideles sunt Christi amici, si iusti sunt. Et omnes prophetæ fuerunt & Iudæi iusti ante Christi secundũ carnem aduentũ. At vero Ioãnes singulari ratione est amicus sponsi, quia pronubus, qui curauit nuptias agni celebrandas. Nãque cæteri alij non fuerunt hac ratione pronubi. Sũt equidem sane prædicatores omnes pronubi Christi, vt Beda docet. Apostoli enim Christũ iunxerunt cũ ecclesia gentiũ, & cæteri pręd icatores idem præstant. At vero Ioãnes hoc munus ante omnes præstitit, dicẽs Nõ sum ego Christus &c. Ipse est qui post me vẽturus est. *Hoc gaudiũ meum impletũ est.* Qui gaudet in alterius bonis, nõ inuidet illi: ostendit igitur Ioãnes, se nullatenus inuidere Christi gloriæ sed potius illam desiderare: & ideo gaudiũ suum ait esse impleũ: quia quod exoptabat Iudæos in Christũ credere, & baptismũ eius suscipere iam videbat. *Illũ oportet crescere, me autem minui.* Duplex est imminutio, vt geminũ est incrementũ, & ab intrinseco, & ab extrinseco. Et hic locus nõ de intrinsecis bonis est audiẽdus, sed de extrinsecis. Ioãnes enim nõ optabat, minui in fide, gratia, & amore Dei, sed solũ in æstimatione hominũ. Cogitabãt enim tunc turbę ne forte ipse esset Christus. Luc. 7. Hanc autẽ opinionẽ, quæ ipsum coram hominibus magnificabat admodũ, studuit summopere auertere à cordibus hominum, & constanter persuadere illis, se non esse Christum, sed Iesum Nazarenũ esse verum Christum: ideo ait, me oportet minui. Christus vero crescebat, quo ad extrinseca bona, quando credebatur, quod verè erat. Crescebat autem non in intrinsecis bonis, sed solum in hominum fide,

Ioãnes Paranimphus, seu pronub' Christi & ecclesiæ.

Omnes prędicatores sunt pronubi Christi & ecclesię.

Minutio & crementũ bifariam considerantur.

fide, & amore de ipso Theologi autẽ concedunt dominum creuisse etiam in experimentali scientia, quæ etiam est bonũ intrinsecũ, quia Lucæ cõmemoratur. 2. pro fecisse eum ætate & sapientia, quã rem in 3. Senten. nos fusius disseruimus.

MORALIA.

Illum oportet crescere, me autem minui.

Mos sanctorum & peccatorũ diuersus

MOS est sanctorum se ipsos coram Deo deijcere, vt est ingenium peccatorũ seipsos extollere, & supra suas vires plusquam satis est erigere. Obseruant nãque viri sancti hoc esse summopere Deo gratũ, vt nemo ex diuinis donis se extoll: t, sed poti' in illis Dei magnificentiam intelligat, & se suasque vires illis impares esse persuasum habeant. Didicerunt enim ex veracissimo humilitatis exemplo Christo, Qui se humiliat, exaltabitur, qui se exalt: t humiliabitur. Quãobrem constãter credunt viam regiam ad parandã sibi Dei munera, quæ nõ habẽt, & ad conseruanda quæ habent, esse sese minuere, atque deijcere in conspectu diuinæ celsitudinis. Pauperes nãque qui stipẽ hostiatim petunt humili, & deiecta, & sæpe lachrymabili & miserabili voce stipẽ petũt, vt vel sic animos diuitũ ad se concilient, & presidia eleemosynæ promereãt. Si nãque superba voce, & impudenti hoc agerent negotiũ, eleemosyna fraudarẽtur quam desiderabãt. Neque solum hoc, sed pro eroganda ptobris afficerentur, infrænantibus illorum petulantiam.

Lucæ. 14. 18.

¶ Cum ergo omnes homines coram Deo pauperes simus, nihil enim habem' quod non accepcrimus, & quod non habemus à Deo optimo & maximo, si non conceditur, à nulla creatura subministrari potest. Creaturæ enim nihil donare possunt, nisi quod dono diuinitus acceperunt.

1. Cor. 4.

¶ Idcirco necesse est, vt nostram miserabilem conditionem aduertentes, nos deijciamus in conspectu altissimi, si volumus parta seruare, & nondum parta parare. Si verò extoll: mus supercilia, & in bonis d: uinis superbimus, vt impudẽtes pauperes, ab illo e: plodemur. Et non solum concedenda: mittemus bona, sed concessis orbabimur, vt vel sic nostræ petulãtiæ, & infelicis extollentiæ admoneamur.

Humilitas dona conseruat, & donanda parat.

¶ In humilitate nostra, dixit ille egregius Dei vates memor fuit nostri. Si in humilitate nostra memoratur nostri Deus, in superbia nostra obliuiscetur nostri. Psal. 135.

¶ Humilitas igitur deiecta extollit, & imminuta auget, & miserrima quæque beatificat. At vero elatio animi intumensque mentis supercilium, contra facit: exaltata deijcit, & aucta imminuit, & felicissima quęque in miseriam conuertit.

¶ Quid sublimiũ obsecro Lucifero? quid illo angustius? quid illo felicius? At verò erexit se contra suũ conditorem & testãte Iuda iudicium magni Dei, vinculis æternis subcaligine reseruauit. Vnde Lucifero nihil depressius, nihil imminutius, nihil deniq; illo miserius, quia diabolus est: & alij angeli, qui luciferinam sectati sunt elatione, vt fuerunt elationis consortes, eiusdem miserię facti sunt participes. Neq; pestis hęc angelicã contẽta est inficere nobilitatẽ, sed adhuc vehemẽtius grassata, in hominẽ iniecit manus tyrãnidis suæ. Quippe hominẽ, quem Deus beatissimũ condiderat, & in pacatissima locarat sede, lues hæc internę elationis, infelicissimũ illum effecit: & qui erat creatus ad imaginẽ Dei factus est similis iumentis insipientibus. Esaiæ. 14. Gene. 3. Psalm. 48.

Cur ita? quia nõ se deiecit, sed supra se erexit se, vana diaboli persuasione erectus illa, Eritis sicut Dij sciẽtes bonum & malũ. Et quam isti suæ erectionis tulerũt mercedẽ, eandem qui se vanè extollunt contra Deũ, reportabunt suæ extollẽtiæ retributionẽ. Et morbus idẽ, qui primos duxit ad mortẽ parentes, progeniẽ etiam duxit ad perditionẽ, & nunquã non ducit. Postquã enim cælestes illæ cataractæ, quæ apertæ fuerant ad diluuiũ, diuina largitate fuerũt occlusæ, cogitarũt mortales, ex nimia animi superbia se posse subterfugere machinis suis Dei irã, ne illos læderet rursus ex aquarũ inundatione. Quapropter machinati sunt altissimã ædificare turrim, quasi cũ Deo ex turri pugnaturi. At verò Deo operante re infecta, cessarunt ab stulta machinatione, & confusis linguis ab opere incepto de: iterunt, vt palam esset quam euanuisse: t incogitatibus suis. Pharao quoque ille Aegyptiorum superbissimus Rex, & ideo stultissimus cogitauit etiam cum Deo inire certamẽ, & iunxit currus, & instruxit acies, aduersus filios Israel, Gene. 7. Gene. 11

iam diuino miraculo mare calcantes rubrum: & frustratus spe sua, nam ipse cum suis comitibus inuolutus est in marinis illis vorticibus. Exodi. 14.

1. Regum. 15. ¶Saul quoque se deijciens apud se, & par uulus existens in oculis suis se minuens, & humilians corã domino regni celsitudinem promeruit à Deo obtinere. Deinde vero erigens se & fastu regiæ dignitatis tumens, contra Deum, infelicem sortitus est exitum: nam suicida factus, suæ arrogantiæ dignas dedit pœnas. 1. Reg. 31.

Danie. 4. ¶Ad hæc quem latet superbia Nabuchodonosoris, qui deambulans in palatio regio suo, fastuosa illa secũ expromebat verba, Nõne hæc est Babylon ciuitas magna, quam ego ædificaui in domum regni, in robore fortitudinis meæ, & in gloria decoris mei? En tibi, vt hic se exaltabat, & apud se crescebat: sed audi, vt à Deo humiliatur, & minuitur, subdit enim Daniel. Cumque sermo adhuc esset in ore regis, vox de cælo ruit. Tibi dicitur Nabuchodonosor rex, regnum tuum transibit à te, & ab hominibus eijciet te, & cum bestijs, & feris erit habitatio tua.

Humilitas exaltat superbia deprimit.

¶Si hic se minuisset, & parui fecisset, perseueraret, in regni sui cremento, & gauderet, in regali throno suo. At quia se extulit, & in sua excellentia nimis sibi gratulatur, deijcitur à regno diuino decreto, & ab hominum consuetudine explosus, bestiarum & ferarũ societati aggregatur: vt protoplastum, quem referebat animi superbia, referret & supplicij mutatione. Ille enim cum in honore esset non intellexit, & à paradiso deliciarum, ad hoc exilium cum bestijs peragendum repellitur. Et iusta sanè animaduersio hæc in superbos est, qui ex diuinis muneribus insolescunt. Siquidem, qui à Deo exaltatur supra humanam conditionem, & illi ingratus est, æquum est, vt deprimatur à Deo, infra humanam conditionem, qualis est bestiarum conditio. Ideoque protoplastus, fit similis iumentis insipientibus, & Nabuchodonosor eisdem fit similis cum bestijsque & feris sortitur diuino iudicio habitationem.

Qui ingratus est Deo exaltanti dolebit suam depressionem.

¶Quod si forsan hæc proposita exempla non sat tibi sunt, vt te deijcias, & paruulus efficiaris in oculis tuis, sunt & alia plura, quæ superbiam Deo esse odiosissimam facile demonstrant. Scimus enim ex 3. Reg. 12. discissum fuisse regnum Israel in partes duas, ob superbiam Roboã. Hic enim alienus valde, à sapientia patris Salomonis, & à fortitudine aui Dauidis, erat enim rudis, & pauidus corde. 2. Paralipo. cap. 13. regnum Israel quod ingentibus sibi pararat periculis, atque sudoribus auus eius Dauid, & quod summa sapientia seruarat pater eius Salomon, ipse ex nimia superbia inflatus, amplius se putans augere, minoratus est. Quippe decem tribubus amissis regni dilatum splendorem, in. 12. tribus, abactis decem, minorauit, & obscurauit.

Superbia Roboã regnũ Israel minorauit.

¶Vide obsecro inanem hominis fastum, & stultam superbiam, Minimus, inquit, digitus meus, grossior est lumbis patris mei. Pater meus imposuit vobis graue iugum, ego maius põdus apponam. Et stultus homo, non acquieuit sapientum consilio decernenti laxandum esse iugum impositum à patre Salomonis, sed stultorum consensit autoritati monenti maiora esse imponenda onera, tantum aberat à laxamentis. Vnde vere dictum est omnem superbum esse stultum. Et quidem Ouidius. 6. Meta. graphicè descripsit superborum stultitiam, in hæc carmina.

Omnis superbia est stulta.

Sum felix, quis enim neget hoc, felixq́ manebo,
Hoc quoque quis dubitet? tutam me copia fecit.
Maior sum, quam cui possit fortuna nocere.

Hæc sunt verba, quæ superbiæ per prosopopœam tribuuntur, vt hinc discas superbiam esse stultitiam, & subinde superbum stultum. Sibi namque arrogant felicitatem, potentiam, atque in omnibus securitatẽ. Quod si forsan humanis casibus tribuas hoc regni Israelitici excidium, & nõ superbiæ Roboam, proferam tibi alios superbos, & supra omnem stultitiam stultos, qui non ex humano casu, sed ex diuina fuerunt puniti pœna. Legis enim, 3. Regum. 18. Rapsacem illum superbum, in Deum promentem verba plena blasphemiæ. Nolite, ait, audire Ezechiã, qui vos decipit dicens, dominus liberabit vos. Nunquid liberauerunt Dij gentium terram suam de manu regis Assyriorum? Et rursus cap. 19. Hæc dicite Ezechiæ regi Iuda, nõ seducat te Deus tuus, in quo habes fiduciam, &c? Deus autem non ferens huius hominis incredibilem insolẽtiam, misit angelum suum & nocte vna percussit hostilia castra, ad centum octoginta quinque

quinque millia Assyriorum. Huic item similis est Antiochus, cuius meminit posterior Macha. liber. cap. 9. Qui supra humanum modum superbia repletus, sibi videbatur etiam fluctibus maris imperare, & montium altitudines in statera appendere, suæ tamen elationis mercedem tulit condignam: à Deo enim est miserabili plaga percussus, ita vt de corpore impij vermes scaturirent, ac viuentes in doloribus carnes eius effluerent. Odore quoque eius & fœtore exercitus grauaretur, vt iam veraciter dictum putes Psalm. 17. Deum oculos superborum humiliare. Et apud Esaiam legimus capit. 2. Quia dies Domini exercituum, super omnem superbum, & excelsum & super omnem arrogantē, & humiliabitur, & super omnes cedros Libani sublimes, & erectas, & super omnes quercus Bassam, & super omnes montes excelsos, & super omnes colles eleuatos, & super omnē turrim excelsam, & super omnem murum munitum, & capitul. 3. Et dicit Dominus Deus, pro eo quod eleuatæ sunt filiæ Sion, & ambulauerunt extento collo, & nutibus oculorū ibant, & plaudebant, & ambulabant, & pedibus suis composito gradu incedebāt: decaluabit Dñs verticem filiarum Sion.

Signa exteriora superbi animi.

¶ Arrogantes igitur & superbi à Domino deijcientur, & verticem superborum decaluabit. Quid est decaluare verticem? Vtique supremā capitis partem capillis ornatam nudare in caluitiem. An non denudat Deus superborum capita, quando eos in ruinam præcipitat? Vidi impium, dixit Dauid, superexaltatum, & eleuatū sicut cedrum Libani: transiui & ecce non erat. Ne extollaris, admonuit sapiens Ecclesiast. 6. in cogitatione tua sicut taurus: ne forte elidatur virtus tua per stultitiā. Et folia tua comedat, & fructus tuos perdat, & relinquaris, velut lignum aridum. Est namque superbia, vt ventus vehementer quatiens arborem, cuius excutit & folia, & fructus. Namque superbia hominem quamlibet iustū si inuaserit, omnia illius bona quassat, & infrugifera reddit. Contra verò humilitas non ficta, sed vera, quę est ad Deum animi nostri deiectio, bona cuncta spiritualia firmat, & stabilit. Ideò hanc respicit probando Deus, illam verò despicit reprobando, canente psalmo. Humilia respicit, & alta à longe cognoscit.

Humilitas cūcta bona format & stabilit.

Superba enim quæ sibi sunt alta, à lōge Deus cognoscit, quia illa despectui habet. Et rursum humillima virgo, Dispersit, ait, superbos mente cordis sui, & exaltauit humiles. Et Eccle. 10. idem traditur. Sedes ducum superborū destruxit Deus, & sedere fecit mites pro eis. Radices gentium superbarum arefecit Deus, & plantauit humiles ex ipsis gentibus. Et cap. 11. sapientia humiliati exaltabit caput illius, & in medio magnatorum consedere illū faciet. Superbia igitur minatur ruinam, & humilitas exaltationē pollicetur. Vnde dixit Horatius Ode. 34. lib. 1.

Superbia semper minatur ruinam, humilitas pollicetur exaltationem.

Valet ima summis
Mutare, & insignem attenuare Deus,
obscura promens.

Et Claudianus,

Magna repente ruunt, summa cadunt subito:
Humili vero laus vera sæpe contigit.

¶ Sunt namq; superbi instar locustarum, quæ calore solis calefactæ sublime petūt, at verò sublimes stare diu nequeunt: ideò continuo ad ima se deuoluunt. In quem modum superbi rebus intumescunt secūdis, & flante fortuna secunda inflantur, at verò nō possunt sublimē diutenere statū aduersis enim reflatibus sæpè corruunt, vt Dionysius ille Siculus rex, ex regia dignitate, ad docenda elementa pueros est adactus. Quare in Abdia legimus, Superbia cordis tui extulit te, habitantē in scissuris petrarum, exaltantem solium tuum: qui dicis in corde tuo, quis detrahet te in terram? Si exaltatus fueris, vt aquila, etsi inter sidera posueris nidum tuum, inde detrahā te, dicit Dominus. Quapropter, etsi superbi firmissimas se credant habere opes, & sedes, ab illis sæpè deponuntur cū magno suo probro, quia Deo, & hominibus odibilis est superbia. Ecclesi. 20. Chaldæorum monarchia firmissima credebatur Chaldæis: at verò cōuulsa est, & trāslata ad Persas. Et isti firmissimum credebant se tenere monarchicum imperium, & deletum, & translatum est ad Græcos, & horum ad Romanos, & horum deniq; ad Germanos. Neque aliam causam esse duxerim mutationis harum monarchiarum, quæ post diuturnā durationem breuiter fuit extirpata, nisi superbiam. Nam prosperis rebus fruentes, in Deum largitorem omnium bonorum instar bestiarū, non attollunt oculos, sed suam suæ fortunæ,

Superborum imperia infida sunt.

Superbi non attollūt oculos ad Deum largitorē omnium bonorū.

næ, vel suis meritis, aut prudentiæ, aut viribus fœlicitatem tribuunt. Quocirca inspector omnium Deus, horum fastidiuit dominationē, dissipauit imperia. Instar enim fuerunt magnarum arborum, quæ diu crescunt, & vna hora extirpantur.

Detestāda superbia & sectanda est humilitas.

¶ Necessum igitur est, si nos Deo gratos præstare studemus, vt superbiam detestemur impense, & humilitatem cordis sectemur diligentius. Et quidem quando extera alia, humilitatem non persuaderent, in nobis ipsis gerimus, vnde superbiam profligemus. Si enim sedulò obseruamus, natalia nostra, vitæ progressum humanæ, atq; exitum, nisi stolidi simus, & admodum stupidi, nos ipsos despiciemus. Quis enim obsecro considerabit attentè, se in peccato conceptum fuisse, ex immundoque formatum semine, natum que fuisse in iniquitate, qui semetipsum non horreat? tantum abest, vt sibi gratuletur & se multi faciat.

¶ Ad hæc quis aduertet oculatius natalia nostra fuisse infirmissima, qui sibi applaudat? Nam simulatque nati sumus ploramus, veluti iam dolentes experiendas miserias pannis inuoluimur, fascijs ligamur, multis laboribus nutrimur & fouemur. Testante Sapient. 7. Primam vocem similem omnibus emisi plorās: in inuolumentis nutritus sum, & curis magnis. Nemo enim ex regibus habuit aliud natiuitatis initium.

Initium vitæ humanæ progressus & finis laboriosa

¶ Et quidem si rectè conferas, brutorum animalium, volucrum, piscium, quadrupedumque natalia, cum nostris videbis, non esse tam infirma illa, qualia sunt nostra. Irrationalia namq; omnia cum sunt recens nata, minimo apparatu fouentur, atque nutriuntur. Si infirma igitur & inualida habuimus natiuitatis nostræ initia, cur obsecro in vitæ progressu, tam extollimur, vt pares dijs nos esse putemus? Quasi verò progressus vitæ humanæ firmus ipse, & validus sit, vt nihil sibi mali timere possit? Imò quod certo pronunciauerim, dixerim pluribus malis laborat: nam pugnat contra eum vniuersus orbis, cælum, elementa, bestiæ terræ, pisces maris, & aues cæli, & adhuc insecta vilissima ipsa. Multi namq; ex fulminis ictu perierunt, alij ex aere infecto occubuerunt, alij aqua suffocātur, alij aduncis vnguibus auiū sunt dilacerati, alij à piscibus deuorati, vt Ionā vatē piscis deuorauit magnus. Alijā viperis, ab aspidibus, à crabronibus pūcti, vel à leonibus, à lupis, ab vrsis discerpti perierūt. Et ipsa adhuc minutissima animalia nobiscum infestissimū bellum gerunt, vt culices, pulices, muscæ, cimices, apes, vespæ, nam quantam nobis molestiam hæc, & alia hoc genus inferāt quis ignorat? Et quando hæc cessauerint mala vniuersa, & securitatem horum malorum nobis polliceamur, ipsa terra nobis profert spinas, & tribulos, & quasi armatur aduersus nos, vt in sudore vultus nostri vescamur pane nostro. Vides ne vt omnia nobis aduersantur, quasi vindictā sumptura de peccatis nostris.

Variæ hominū calamitates.

¶ Adhæc si neque fulmen te percussit, neque leo discerpsit, neque vipera pupugit, &c. vexat te paupertas, vnde fame crucia ris, vexant nos bella, & factiones, quæ sæpè nocētiora omnibus commemoratis sunt, vnde patrios lares nostra cum vita relinquere cogimur sæpè. Vexant rursus si hæc non vexant, diuturni vel acuti morbi. Præter hæc torquent nos inimici, perturbant onerosi amici, turbāt iniqui filij, salacesque tædiosi sunt filiæ, infida vxor odio habetur, litigiaque nocēt, oblocutiones, testimonia falsa. Neque minimum locum inter hæc occupant errata anteactę vitæ, præsentiaque delicta, quorum cruciatus quamuis insensibiles, at verò sæpe maximas cruciandi tenent partes. Nam quis queat in pectore horrendum consciētiæ corrodentem semper gerere vermem? Et ne vagemur in omnia, quæ nos angūt mala sufficiat hoc cōmemorasse, sub quiete somni, quæ nobis à Deo cōcessa est ad refocillādas lassas ex vigilia vires, ibi sub quiete labor insidiatur, & angustia, nam tunc insomnia horribilia nos vexant vehementer, quæ ipsam quietem abigunt, & perturbant. Neque solum hoc, sed ipsa rerum solicitudo quæ tum immiscetur, & anxietas curandarum rerum, quietem fugat, & in strato quieti dicato versamur sæpè in angustijs & doloribus.

¶ Si ergo hæc tibi, homo, placent mala, extende collum tuum, & lætare, & superbire quantum velis, quia vanus eris, vt vanus est omnis superbus.

In humana quiete labor parat insidias

¶ Quid quod si finem humanæ vitæ contempl'eris, qui videtur malorum omnium finis, ille miserior est cūctis relatis malis.

Quippe

Quippe finiens temporalia mala, initium ſæpè fit æternorum malorum.

Mors ſi certum haberet ſuum diem tẽperatius eſſet malum.

¶ Ad hæc ſi mors certam haberet diem, temperaret vtcunque ſuam malitiam: at verò nihil habet temperamenti, quia neſcit homo finem ſuum, ſed, vt auis capitur imprudẽs laqueo, quem ignorat, & piſcis hamo, quem neſcit: ita eſt mortalium vita, Eccleſ. 9. At verò quamuis mors præſcriptum haberet diem, odibilis valde nobis eſſet: cæterum multo odibilior ſit, cũ diem decretum non habet & incerta labo rat hora.

¶ Porrò autem cum omni ſua odibilitate, pronunciat Salomon, Eccleſ. 4. Et laudaui magis mortuos quam viuẽtes, & fœliciorem vtroq; iudicaui, qui necdum natus eſt, nec vidit mala, quæ ſub ſole fiunt. Si ergo optabilius eſt mori, quam viuere decernente ſapientiſsimo Salomone, & eligibilius eſt, non naſci, quam naſci, cur ex vita tantum gloriamur, cur ex mundanis opibus, cur ex dominatione ſuperbimus? Siquidem mors mundana hæc finit omnia. Si optabilior eſt finis mundanarũ rerum, quam ipſæ res, vana, & ſtulta eſt hominis ex mundanis rebus ſuperbia.

Deus homines ſubiecit multis ærũnis, vt eorum ſuperbiã retũderet.

¶ Et ſi te ſolicitat quæſtio, cur Deus, qui optimus eſt, tot ac tantis obnoxiam fecit naturam humanam, Deus enim non lætatur in hominum miſerijs, & perditione, ſi non lætatur Deus in malis noſtris, cur illis nos ſubiecit? Dixerim eò factum, quò ſuperbiam humani ingenij retunderet. Nouit enim Deus, quam ſuperba ſit humana mens, quam in frænis, quam indomitum homo ſit animal, ideò vt nos infrẽnaret, & domaret, tot & tantis nos ſubiecit aduerſis. Quid quod vt experimur hęc omnia aduerſa quæ patimur mala, non ſat ſunt, vt noſtri ingenij dometur pluſquam leonina ferocitas. Et quidem rectè pronũciauit ſapiens ille Eccleſiaſticus capit. 10. Nõ eſt creata hominibus ſuperbia. Quippe, ipſa quæ naturaliter patimur mala, diſſuadent nobis ſuperbiam. Si ergo natura ſuperbiam diſſuadet, vtique humilitatem ſuadebit. Quamobrem Deus deteſtatur admodum humanã ſuperbiã, quippe ſuperbi aduerſus clamores totius naturæ, monentis humilitatem ſe exaltant, & ſæpe (quæ eſt vanitas ſuperborum) ſecundum affectum ſuum ſuper ſidera appetũt collocare cũ ſuperbo Lucifero ſoliũ ſuũ.

Superbia contra naturæ clamores.

Quibus occinit Euangelica admonitio. Et tu Capharnaum vſque ad cælum exaltaberis, & vſque ad infernum detraheris. Æquum namque eſt, vt qui ſuprema iniuſte aſcendere contendit, iuſte ad infima dettahatur. Quod ſi Deus odit peccatores, an non ſuperbos maximo odio habebit? Vtique quia initium omnis peccati ſuperbia, ab hac enim, vt ex impuriſsimo fonte, cuncta deriuantur peccata. Peccatum namque legis eſt tranſgreſsio: at hæc ex ſuperbia ortum habet. Quippe ſuperbia renuit ſubdi ſuperiori conditori legis, indeque tranſgreſsio fit. *Eccleſ. 10.*

¶ Adde ſuperbum ſibi arrogare excellentiam in omni materia. Hoc namque cupit in omnibus ſupereſſe, omneſque excellere: quare in omnẽ materiã ſuperbia ſua poteſt diffundere venena in materiam etiam virtutis nedum peccati. Superbus enim ex virtute plurimum effertur, & ex antidoto parat ſibi venenum. Vnde Salomon Prouerb. 11. egregiè docuit vbi fuerit ſuperbia, ibi erit contumelia: vbi autẽ fuerit humilitas, ibi & ſapientia. Superbi enim ſunt contemptores omnium, & proinde contumelioſi: humiles verò ſuã mor talem conditionem conſiderantes ſapientes ſunt, vnde ſe temperant à cõtumelijs.

Superbia eſt cõtumeliarũ parens.

¶ Hinc diſces, quam ſuperbi ſint hæretici, qui omnium maximè ſunt contumelioſi. Sunt nobis exemplo huius æui hæretici, qui cõuitijs turpibus Papam & Eccleſiam totam onerant. Neq; in hos ſolũ, ſed in preces, quas porrigimus diuis, & in imagines ipſorum contumelias verbis & ſcriptis execrandas euomunt. Et profectò quando alterius mali non eſſet progenitrix ſuperbia, niſi hæreſeon, ſatis mali haberet, vnde infeſtiſsima nobis eſſet, & à noſtris mentibus procul eſſet eliminãda. Quam verò ſint ſuperbi paucis habeto. Enimuerò hęretici omnes obedientiæ Eccleſiaſticæ iugũ in primis frangunt. Ideò ſunt filij Belial, id eſt, filij inobedientes, at verò non obedire cui oportet obedientiam præſtare ſuperbia eſt: ſimulentque quantum volent humilitatem, vere ſunt tamen ſuperbi.

Hæretici omnes ſunt ſuperbi.

¶ Iam verò ſi ſanctorum cupis diſcere mores humiles eos eſſe comperies. Nam ita geſtis, vt verbis humilitatem ſunt profeſſi: & ſuperbiã ſunt deteſtati. Vt, vel hinc gradum tibi facias ad faſtidiendam ſuperbiam,

biam, quippe quam sancti viri summope re fastidierunt. Nam si obseruasti Abraham, virum iustum, & Deo charum, patremque fidei appellatum, huius tanti viri exemplo disces humilitatem amare, & superbiam negligere. Hic enim preces fundens Deo sic ait, Genes. 18. Loquar ad Dominum meum cum sim puluis & cinis. Vides ne quanti se fecerit pater hic fidei, paterque multarum gentium, cui Dominus pollicitus est, in semine tuo, Benedicentur omnes gentes, at verò minimi se fecit pulverem, & cinerem se vocans, quibus nihil abiectius.

Abraham humilitaté amauit.

¶ Moses quoque, & Aaron frater eius, Exodi. 16. quos prouexerat Dominus ad summos honores, nam principes & duces fecerat Israeliticæ gentis, parum sibi tribuerunt. Nos, inquit, quid sumus, quia musitastis contra nos? Quasi apertius dixissent, Nostra autoritate facimus nihil: quia homines sumus mortales, quales vos estis: sed diuina quod facimus autoritate facimus. Ideò si imbecilles sumus, vt cæteri & infirmi, quid nobis obloquimini? Ad hæc Mosi Dominus iniunxit præclarissimum munus, videlicet, populi illius ducatū. At verò ipse se imparem sentiēs tanto muneri obeundo, obsecrat Deum, vt tanti muneris pondus in alium transferat. Vt, & Hieremias eodem humilitatis spiritu ductus, legationem à Deo illi concreditam, vt maiorem, quam pro viribus suis, subterfugere conatur, & loquēdi ignorantiam, sermonisve imperitiam excusat, dicens, A, a, a, Domine Deus, ecce nescio loqui, quia puer ego sum. Et, vt interim hos veteres mittam patres, quia immensi esset operis, illos percurrere omnes, ad patres noui testamenti deuoluamus sermonem. Et adest in primis beatus Domini præcursor, dicens, Illum oportet crescere, me autem minui. Quæ verba humilitatis seruandæ sunt syncerrima regula. Istud est enim veræ humilitatis officium, se se deijcere, vt Deus glorificetur: nostra minuere, vt diuina crescant. Non quod Deus in se ipso crescere p[illegible]sit, sicut neque decrescere: Deus enim i[illegible]nutabilis est: at verò, cum Dei fides, & spes, charitasque in nobis crescunt, diuina crescere in nobis, aptè dices.

Exod. 4.

Verba Baptistæ quædā humilitatis seruādę syncerrima regula.

¶ Hoc autem erat humillimi Ioānis, desideriū se deijcere se minorare, vt Deus cresceret in hominū notitia, & amore. Neq; solum ex verbis istis explorata mihi est præcursoris eximia humilitas, sed ex multis alijs mihi redditur probatissima. Veniūt enim ad Ioānē principes Iudæorū, & inquirunt, an ipse esset Christus? Et confessus est, & non negauit, se non esse Christum. Vides ne vt se se deijcit, oblatos prę clarissimos honores despiciens. Instant ijdem quærendo quis nam esset, si Christus non erat? Testatur palam se esse vocē clamantem in deserto. Non dixit se esse angelum Dei, quod verè dicere potuisset ex Malachiæ vaticinio: non dixit se esse prophetam, & plusquam prophetā, quod verè erat ex Domini verbo: sed vocem se apppellat, rei exiguæ entitatis se conferens. Vox enim, quia successiuum est ens, minimam sortitur entitatem. Vt amplius scilicet, se deijceret & minueret, quam minuerat, atque deierat, & demū vt summæ humilitatis exemplum exhiberet, se indignum esse protestatur, vt Domini sit seruus, à ferendis calciamētis, quod est vilissimæ seruitutis genus. Et quid si interim Pauli humilitatem commemorem nihil abesse à prædicta præcursoris humilitate, dubio procul censebis. Raptus fuerat in tertium vsque cælū, arcana Dei audierat, quæ hominibus exponere nefas erat. At verò quam se minuerit, quam se deiecerit ipsum audi se vocantem minimum Apostolorum, & indignum qui hac nomenclatione donetur, & rursus se abortiuum, & sanctorum minimum non formidat appellare, cum esset doctor gentium à Deo constitutus in fide & veritate.

Multa quæ commēdant Ioan. humilitatem.

2. Corint. 15. Ad Ephes. 3. 1. ad Tim. 1. Ad Philip. 1. Ioann. 13.

¶ Porrò autem sileant ad Christum vniuersa sanctorum humilitatis exempla. Quippe cum Deus esset exinaniuit semetipsum formam serui accipiens, & humi genibus fixus pedes Apostolorum lauit: & demū humiliauit semetipsum vsq; ad mortem, mortem autem crucis, qua nulla cogitari poterit humilitas, vel maior, vel æqualis. Nihil igitur mitemur si Ioannes se minuat, & sancti se minuant vt Christus crescat, cum Christus se se minuerit, vt Ioannes, & omnes homines ad Deum crescerent, sanguine suo illis referans æternas cælorum sedes.

ENAR-

ENARRATIO IIII.
in caput tertium.

¶ *Qui de sursum venit super omnes est. Qui est de terra, de terra est, & de terra loquitur, qui de cælo venit super omnes est. Et quod vidit, & audiuit hoc testatur, & testimonium eius nemo accipit.*

Primaria autoritas baptizandi, & prædicandi penes Christū.

HActenus docuerat Ioannes Baptista, autoritatem primariam penes Christū esse baptizandi: quia Christus est verus Ecclesiæ sponsus, cuius est ex sponsa generare adoptionis filios hæredes vitæ æternæ. Nunc verò docet primariā quoq; autoritatē pronunciādi cœlestia sacramenta esse penes Christū, vt ex istis duobus, discipulos suos expostulantes cum Christi baptismo, quasi iniurio Ioānis baptismo, compesceret ab expostulatione: & non solum compesceret, sed traheret ad Christi fidē, & baptismum. Ostensurus igitur prædicandi autoritatem primariam esse penes Christum, id quod supra insinuarat etiā dicens, Vnigenitus, qui est in sinu patris ipse enarrauit nobis, modo inquit, qui de sursum venit subaudi, magister, super omnes est. Hoc est qui de cælo descendit magister hic habet magisterium cœleste, super omne magisterium, id quod Dominus etiam docet dicens, Matth. 23. Vos autem nolite vocari Rabbi, vnus est enim magister vester. Hoc est, vnus est primarius cœlestiū secretorum magister Christus. Sicut etiā Ioannes explanat modò dicens. *Qui de terra est, &c.* idest: qui terrenam habet originem terrenus est, & quia terrenus est, nō potest docere arcana cœlestia. Significat hoc sermone omnes homines esse ex terrena origine, & ideò non posse scire, quæ Deus habet in suis arcanis reposita. Et hoc est quod ait, *De terra loquitur*: hoc est naturalia loquitur solum, non tamen supernaturalia. Quippe quamuis philosophi magni sunt locuti de cæli natura, & astrorū nobilitate, & magnitudine, verum etiam tunc de terra loquebantur: siquidem per sensibiles effectus, rimati sunt cœlestium corporum naturas. Quare de terra loquebantur, etiamsi de cælo disserebant. Quādoquidem per ea, quæ in terris videbant, cœlestia contemplabātur. Porrò alia sunt de quibus loquitur Euangelium modo, seu cælum, seu cœlestia, quæ transcendūt cælos istos omnes, & effectus sensibiles vniuersos, quæ sanè pater ille cœlestis potestate: & hęc fugiūt omnes homines. Namq; cum hęc sint supra naturam, non est in naturæ ambitu, aut eius facultate, vnde hæc assequi possint ab hominibus.

[...] dicunt omnia [...] sunt supernaturalia.

Cœlestia quędam visibilia alia inuisibilia.

¶ Christus verò, quia quatenus Deus est, de sursum est, quia de cælo est (habet namque originem æternam ex patre æterno) ideo ipse qui à patre procedit, & apud patrem semper est, nouit supernaturalia omnia, quę sunt in thesauro mentis paternæ: quia verbum huius mentis est, ideò subdit Ioannes, *Qui de cælo venit super omnes est.* Dixerat Domino Nicodemus, à Deo venisti magister, sed plus est, quod præcursor ait, de sursum venit, vel qui de cælo venit. Prophetæ namque à Deo venerunt magistri, at non de cælo venerunt magistri. Quapropter etiam si Deus suos instruxit vates, non tamen, vel Moses, vel Esaias, vel Hieremias, &c. de cælo venerunt ad nostra, sed solus Christus de cælo descendit ad nos. Et quidem secundum quod Deus, eò descendit de cælo quo verbum cum esset Dei, factum est caro nostra. Secundum autem quod homo, de cælo venit, non quia cœleste detulit corpus, vt commentabatur stultus Valentinus, sed quia non ex semine viri, sed cœlesti Spiritus sancti operatione fabricata est Christi caro. Quapropter etiamsi fatendū est, Dominum secundum naturam, quam gerebat humanam, originem habuisse terrenam, quia ex Maria virgine cōceptus est: & veram substātiam carnis nostræ habet, cæterum quatenus non est fortitus conceptionem per commixtionem seminum, sed diuino artificio fabrefactū est corpus eius: hac ratione etiam secundum humanam naturam, quodammodo originem habuit non terrenam sed cœlestem. Quia ergo de cęlo venit, ideò ipse est primarius cœlestium arcanorum magister, ideò nō de terra est sortitus, quia neque Physicen, aut Metaphysicen, Astrologiā, vel Geometriam, vel alias Physicas docuit scientias. Hæc namque terrenæ sunt scientiæ, & terrigenis sunt concredita magistris. Verum cœlestis magister ea docuit, quæ terrena excedunt omnia, qualia sunt mysteria

Prophetæ à Deo venerūt magistri, nō tamen de cælo venerunt.

Qua ratione Christi caro & est terrena & cœlestis.

steria fidei, & sacramentorum symbola. Et quod vidit æterna scientia, & euidentissima norma, & quod audiuit a Patre, nō sensu audibilius, sed æterna generatione hæc testatur. Nam a patre accipiens essentiam, ab eodem accepit omnium arcanorum sapientiam. Hæc igitur visa, & audita, testatur Christus quare certissima sunt quæ ipse testatur. Vnde alibi ait, Quæ audiui à patre meo nota feci vobis. Prophetæ vero docuerunt arcana Dei, etsi terreni, verum cælitus instructi docuerunt.

Ioan. 8. & 15. ¶ At vero quamuis testis hic est testis certissimus, qui oculatus est testis, non per visum oculorum, qui fallax sæpe est, sed per visum æternæ scientiæ, quæ neque falli, neque fallere potest: nihilominus testimonium hoc irrefragabile non est susceptum ab omnibus hominibus: sed illi est vehementissime repugnatū a carnalibus, quorum est orbis maxima pars.

¶ Quod vero ait, & testimonium eius nemo accipit, videtur obuiare sermoni præhabito, *Omnes veniunt ad eum*. Sed quia multi sunt vocati, pauci vero electi, ideò qui a collatis accipientes testimonium, hoc a[illegible] non accipientes, sunt valde pauci, & quod modicum est pro nihilo censetur, ideo ait, *nemo accipit*. Interlinealis exponit, *Nemo accipit*, de populo sinistrè, vel infidelium [illegible] probat hoc testimonium. Verum paucos tunc fuisse discipulos Domini promptum est ex hoc loco. *Qui autē acceperit eius testimoniū hic signabit, quia Deus verax est.* Omnes fideles obsignant, vel sigillant Dei veritatem, illi credendo, & hærendo: ideò omnes fideles sunt quodāmodo testes diuinæ veritatis. Infideles verò repugnantes Euangelio, quantum est ex sua repugnantia euertunt Dei veritatem: & Deo imponunt falsa dixisse, negādo vera, quæ dixit. Vnde Paulus. 1. Corinth. 15. Inuenimur autē falsi testes Dei, quoniam testimonium diximus aduersus Deum, quod suscitauerit Christum, quē non suscitauit, si mortui non resurgunt. Vt ergo qui diceret Deum suscitasse Christum, si non suscitasset, esset falsus testis contra Deum, ita qui negat suscitatum, quem suscitauit Deus falsus est testis contra Deum. Obseruabis autem, quod suscipere Christi testimonium, est suscipere Christi fidem, synceramque obseruare. Et qui fidem ornant, sanctis operibus te-

Infideles euertunt Dei veritatem.

stimonium Christi perfecte susceperūt, qui vero [illegible] fide, testimonium quidem Christi susceperunt at vero in illis mortuum est hoc testimonium, quandoquidem nihil in eis operatur.

¶ Sicut autem hic [illegible] diuini testimonii Doctor primarius Christus est, qui [illegible] fidem docere ne[illegible] ita quæ per solæ vires naturæ [illegible] supernaturalis [illegible] do testimonio, impares sunt, nisi diuino fauore supernaturali [illegible], quia fides donum Dei est, supernaturalis enim est. Si supernaturalis est naturales vires illi impares sunt. *Quem enim misit Deus, verba Dei loquitur: non enim ad mensuram dat Deus spiritum. Pater diligit filium, & omnia dedit in manu eius.* Omnis [illegible], quem Deus miserit ad docendū, verba Dei loquetur. Christus igitur missus a patre verba Dei locutus est: vt ipse nō semel testatus est, Ioan. 7. Mea doctrina, non est mea, sed eius, qui misit me, patris. Ideo valde est audiendus, & credendus sermo Christi, cui Deus pater, *Non ad mensuram dat spiritum.* Erasmus ad maiorem explanationem de suo adiecit, ei, vt palam fiat sermonem haberi de Christo. Verba tamen hæc multifariam intelliguntur, aut quia Christi gratia collata gratiam aliorum sanctorū [illegible] sine mensura, aut quia Christus dat Spiritum sanctū, vt placuit Cyrillo. At vero si de esse personale diuinum quod habet Christi humanitas referantur, immensa sunt. Quia esse personæ diuinæ, est immensum, ideò Christo sine mensura datur. Si verò ad gratiam Christi, quæ [illegible] habitualis gratia est mensurata, quæ est in Christo, quia est creata [illegible], & omnia Deus Sap. 11. fecit in pondere, numero, & mensura, at vero gratia capitis, quæ est in Christo, est sine mensura, quia illa est sufficiens ex se gratos facere omnes homines Deo, [illegible] etiamsi secundum efficaciam, est mensurata, secundum efficientiam, mensura caret, *Omnia dedit, &c.* Per manum [illegible] potestatem, quia Christo sunt omnia subiecta, Lucæ. 10. Omnia mihi a patre meo tradita sunt. Et rursum Marc. vltim. data est mihi omnis potestas in cælo, & in terra. Quoniam ad Philipp. 2. in nomine Iesu omne genu flectendum est, siue cœlestium, siue terrestrium, siue infernorum. Hoc autem dicit Ioannes vt admoneātur infideles, qui non suscipiunt Christi testimonium,

Fides [illegible] est supernatura[illegible] credatur [illegible] eget supernaturali ope.

Ioan. 3. & [illegible]

[illegible]

monium, non impune ſe non ſuſcepturos, quia Chriſto eſt poteſtas iudiciaria in omnes homines, vt vindictam ſumat de non ſuſcipientibus fidem ſuam. *Qui credit in filium habet vitam æternam, qui autem incredulus eſt filio, non videbit vitam, ſed ira Dei manet ſuper eum.* Quj fidem catholicã habet, vt oportet eã habere, & mente credendo, & opere mentis fidem profitendo, hic habet ex certa ſpe vitam æternam. Qui verò non ita credit, ira Dei manet ſuper eũ. Quia qui non credit, iam iudicatus eſt: & in ſe gerit ſuam dãnationem, vt ſupra expoſuimus. Quidam mutant hanc lectionem, legunt enim, & ira Dei manebit, ſuper eum. Sed nihil eſt neceſſaria iſthæc mutatio. Vt enim credens habet vitam, ita non credens habet ſuper ſe manentem damnationem, quia certa eſt eius damnatio. *Qui credit in filium.* Phraſis ſcripturis conſueta per filium per ſe, filiũ Dei ſecundum naturam genitum ſubaudire. Si filius, inquit, vos liberauerit, verè liberi eritis. Et rurſus, nouiſsimè locutus eſt nobis in filio, & hoc genus pleraque multa ſunt teſtimonia. Quamuis enim filius habeat appellationem communem, verum antonomatice ſupponit, pro filio illo ſingulari, quem pater non ſecundum dona gratiæ, ſed ſecundum vim ſuæ naturæ ſibi conſubſtantialem genuit. Ideò ait, Quj credit in filium, ſcilicet, vnicum Dei filium Ieſum Chriſtum, habet vitã æternam. Neq; tamen huic ſibi gratuletur Lutherus, iam ouãs, ex hoc loco fidem ſufficere in filium, ad vitam æternam. Quandoquidem is credit in filiũ, qui credit doctrinam filij, at doctrina filij eſt, vt abundemus bonis operibus, vt tandem conſequamur æternam vitam.

Ioan. 8.
Ad Hebræ. 1.
Lutherus repudiatur.

Theophilactus de proceſsione Spiritus ſancti non eſt audiendus.

℄ Tu obſerua Theophilactum tractantẽ verba illa, Non enim ſpiritum dat Deus, &c. qui ductus ex veteri errore Græcorũ, credit Spiritum ſanctum non procedere à filio, & fatetur eſſe Spiritum ſanctum, ſpiritum filij, non tamen à filio: & hoc cẽſuit eſſe catholicum dogma: Latinoſque inſanire diuerſum ſectantes colligit dogma, fragili argumento. Quia ſi Spiritus ſanctus procederet à patre & filio, iam ex duobus principijs procederet, quod falſum eſt. At verò hoc argumentum ſolues ſi dixeris cum Latina Eccleſia Spiritum ſanctum procedere à patre, & filio, non tanquam à duobus, ſed tanquam ab vno principio de ſumma Trinit. & fid. Cath. in. 6. ex Concilio Lugdunenſi. Nos grandem in. 1. Sentent. diſputationem de re hac inſtituimus: legat qui volet. Vnde neque Damaſcenus, neque Euthimius in hoc dogmate, ſunt probandi: quia Eccleſia Catholica credit Spiritum ſanctum ab vtroque procedere.

ENARRATIO PRIMA.
in caput quartum.

℄ *Vt ergo cognouit Ieſus, quia audierunt Phariſæi, quod Ieſus plures diſcipulos facit, & baptiZat, quam Ioannes, quanquam Ieſus nõ baptiZaret, ſed diſcipuli eius, reliquit Iudæã, & abijt iterum in Galilæam. Oportebat autẽ eum tranſire per mediam Samariam.*

Matthæ. 4.
Sectio prima

DOminus à Nazareth venit ad Ioannem, vt ab eo baptizaretur. Suſcepto autem Ioann. baptiſmo, expulit illum ſpiritus in deſertum Iudææ prouinciæ, & tentatur à Satana poſt quadragenariam inediam. Demoraturque annum, in Iudæa, vbi creatis quibuſdam diſcipulis, venit Galilęã, & in Cana Galilææ edidit miraculum celebre, & oſtendit gloriam ſuæ potentiæ coram Galilæis, & diſcipuli ſui crediderunt in eum. Poſt modum celebraturus paſcha deſerit Galilæam, & conceſsit Hieroſolymam, Iudææ metropolim. Dein verò, hanc deſerens, venit Galilæam ſecundo. Tametſi hic aduentus non clarè exprimatur ab Euangeliſtis: at verò ſatis inſinuatur à Ioanne capit. 3. dicente, Poſt hæc venit Ieſus & diſcipuli eius in Iudæam. At verò cum eſſent Hieroſolymis, quę eſt in Iudęa quomodo poterant venire vbi erãt? niſi dicamus ab Hieroſolymis primũ deceſsiſſe, in Galilęam, & inde regreſſos ad Iudæam. Porrò conſiſtens Dominus in Iudæa traditus eſt Ioannes Baptiſta carceri ab Herode, quia Ioannes eum reprehẽdebat ob inceſtum cum Herodiade, & ob alia Herodis facinora Lucæ. 3. Et quantũ colligi datur ex Matth. cap. 17. Phariſæi, fuerunt primi autores huius traditionis Ioann. in carcerem. Nam ait Dominus, Dico autem vobis, quia Elias iam venit, & non cognouerunt eum: ſed fecerunt in

Matthæ 4.
Lucæ. 3.
Marc. 1.

Phariſæi & ſcribæ prouocarunt hæ[ro]dem contra Ioannem.

eum

eum quæcunque voluerunt. Et hæc verba dixit Dominus respondens ad interrogationem discipulorum. Quid ergo scribæ dicunt, quod Heliam oportet venire primum? Scribæ igitur fecerunt in Ioannem, quæcunque voluerunt, & quod de scribis, inquit, idem de Pharisæis intelligere possumus. Namque isti, Ioãnis baptisma spreuerunt, Lucæ. 7. Cum ergo Dominus dicat, Fecerunt in eum quæcunq; voluerũt, hoc videtur innuere Pharisæos, & scribas incitasse Herodem ad traditionem & necem Ioannis. Et quidem est istud admodum credibile. Namque scribæ & Pharisæi, erant id tẽporis, qui summa autoritate potiebantur apud Iudæos, cum ob legis doctrinam, tum ob religionem. Ideoque elati erant valde, elationis autem proles inuidia est. Cum ergo Ioannes nouam scholam instruxisset discipulorum & frequentiorem, quam erat schola scribarum, & Pharisæorũ, odiosus erat illis Ioannes. Quia videbant Ioannem obscurare illorum sectam, & gloriam quã ipsi in primis ex sectis suis captabant. Videbant rursus quod ad Ioannem exibat, omnis Iudææ regio, & Hierosolymitæ vniuersi, Marc. 1. Et ab illo baptizabantur, quo honore sentientes se defraudatos, & quod iam minoris fiebant, quam solebant, non ferentes Ioannis tantam excellentiam, insidias pararunt, illi calumnias texentes coram Herode forsanque allegãtes nouitatem baptismi Ioannis, vel alia quæ inuidi facile excogitant in suffragium suæ inuidiæ.

Inuidia Pharisaica in precurlore Dñi & Dñm ipsũ.

¶ Dominus autem obseruans hanc inuidiam in Ioannem, ex noua schola, esse itẽ concipiendam à Pharisæis, & scribis contra se ipsum, & multò maiorem, & acerbiorem, quippe frequentiam maiorem discipulorum Dominus habebat, quam Ioãnes. Ideò Dominus volens Pharisaicam declinare rabiem, ne intempestiuè idem tentarent facinus contra se, quod contra Ioannem sciebat intentatum, quousq; tẽpus à Deo decretum suę mortis accederet, deserens Iudæam, vbi erant venenati illi Pharisæi Galilæam se contulit.

Inuidus facile excogitat quæ suffragãtur suæ inuidiæ.

¶ Et hic aduentus in Galilæam est, quem commemorant, Matthæ. 4. & Lucas. c. 4. Et regressus est Iesus, inquit, in virtute spiritus in Galilæam. Rectè ait, regressus in Galilæam, quia Dominus fuit tentatus in deserto Iudææ, & peracto anno vno in Iudæa, venit in Galilæam, & dein in Iudæam, & inde in Galilæam, &c. vt dictũ est. Itaque hæc regressio quam cõmemorat Lucas fuit anno. 2. prædicationis Domini ascitis iam quibusdam discipulis in Iudæa. Et postquam ediderat illud miraculũ illustre in Cana Galilææ, modo rursum regreditur in Galilæam, iam clarus discipulis, baptismo, & miraculis.

Triplex Domini aduentus in Galilæam.

¶ Sunt qui putent hunc regressum fuisse secundum in Galilæam, verum bene sub ducta ratione, potius fuit tertius, vt prædicta obseruanti non est obscurum, quamuis secũdus prædictus regressus in Galilæam non fuerit, ab alijs memoratus, neque clare ab Euangelista Ioanni expositus.

¶ Obijcies forsan contra præfata, quĩ fiet quod Herodes cum esset Tetrarcha Galilææ, tradiderit Ioannem in vincula, tanquam suæ iurisdictionis reum, cum Ioannes potius pertinebat ad iurisdictionem Pontij Pilati, qui procurabat Iudæam. Namque Ioannes in Iudæa prędicabat, & baptizabat.

¶ Respondebis Ioannem mutasse baptismi locum, & prædicationis Ioan. 3. Quia baptizabat, in Ænõ iuxta Salim: vnde videtur hanc partem attinuisse, ad Tetrarchiam Galilææ.

¶ Sed adhuc obijcies, Cur Dominus se cõfert Galilæam, quandoquidem ibi erat Herodes, de quo suspicari poterat idem contra Dominum facturum, quod contra Ioannem? Cæterum quia Pharisæi erant, qui moliebantur necem Ioannis, vt diximus, & isti erant in Iudæa hos voluit declinare Christus, tanquam malorum incẽtores, & non Herodem, qui ex suasu Pharisaico facinus cõmisit in Ioannem. *Cognouit Iesus.* Græcè Dominus scribitur, & nõ Iesus. Iesus ergo cognouit Pharisaicas technas, ab æterno, quatenus Dei verbũ, at ex tempore illas cognouit, scientia infusa, simulatque Christus cœpit esse homo in aula virginea. Scientia verò acquisita idem nouit, ex relatu aliorum fama accepta, videlicet, quod Pharisæi nouerunt, Iesum plures discipulos facere, & baptizare, quam Ioannes.

¶ Recurrit hoc loco, quæstio illa, quam iã disseruimus proximo capitulo si Christus baptizabat per se ipsum. Quia videtur ex hoc loco Christum neminẽ baptizasse,

zasse. Ex præcedenti verò cap. diuersum videtur tradi. Et est vetus quæstio, vt meminit Augustinus epistola ad Seleucianã nobilem fœminam, quæ est in numero epistol. 108. Quo loco vtramque senten tiam indicat, & quod Christus præsentia maiestatis baptizabat, & non officij ministerio, & quod etiam ipse per seipsum baptizauit discipulos suos. Quod putat ipse esse admodum credibile. Et quidem, vt aiebam, materia hæc est opinabilis ad vtrumlibet. Priori sententiæ fauet locus hic Ioannis: suffragatur etiam quod scribitur. 1. Corinth. 1. Non misit me Dominus baptizare, sed euangelizare. At verò hic locus conuincit nihil, siquidem Paulus baptizauit quosdam, vt ibidem traditur Crispum, scilicet, & Caium, & Stephanæ domum. Ita dicerem Christum non esse missum à Deo patre principaliter ad baptizandum per se, sed ad euangelizãdum, verum nihil obstat huic rei quod baptizasset suos discipulos, per quos alij essent baptizandi.

An Christus ministrarit baptismũ problemata est.

¶ Secundæ sententiæ fauet Ioan. 13. Qui lotus est, non indiget, nisi vt pedes lauet: igitur iam erant loti discipuli baptismo Christi. Quod si Christus non dedignatus est vile ministerium lauandi pedes discipulorum, cur dedignaretur eos baptizare? Et quidẽ mihi certum esse putò, discipulos fuisse baptizatos, ante ascẽsionis Dñicæ diem: siquidẽ sunt ordinati sacerdotes in die cœnæ. Sed quid si tum non erant baptizati, sed post diẽ ascẽsionis, igitur baptizati sunt Christi baptismo, postquam erãt sacerdotes, quod est absurdum fateri. Si autem à Christo sunt baptizati, vel se inuicem baptizarunt, res dubia est. At forsan obijcies, quid est quod Euangelista quasi se ipsum corrigit, dicens, Quanquã Iesus non baptizaret, sed discipuli eius. Chrysost. Ioãnem ait, correxisse, quod relatores dixerunt Pharisæos audiuisse, quod Iesus plures baptizabat, quã Ioãnes. Calũniatores enim, vt cõcitarent Pharisæos cõtra Christũ sparserant hanc famã quod Christus baptizabat, quæ erat falsa. Vel respondebis cũ August. Dñm sub illo tẽpore notato à Ioan. c. 3. Post hęc venit Iesus, &c. nõ baptizasse, sed ante illud, vel respondebis, nõ correxisse se, sed exposuisse. *Oportebat autẽ transire.* Samaria nomẽ est prouinciæ Palæstinæ regionis. Palæstina enim habebat in prouincias Iudæam, Galilæam, Samariã, &c. Erat autẽ olim Samaria regia ciuitas, metropolis totius prouinciæ, quæ tota à metropoli sortiebatur nomen Samariæ. Samaritæ autẽ erant gentiles, qui suffecti sunt, decem tribubus abactis. 4. Reg. 17. à regibus Assyriorum in Persas, & Medos. Isti autem Samaritæ cõueniebant cum Iudæis, quia recipiebant libros legis Mosaysæ, & vnũ Deum colebãt, quem & Iudæi, nisi quod cætera respuebant oracula prophetarum 4. Reg. 17. extat rei huius historia.

Qui fuerunt Samaritæ.

¶ Græcè non legitur per mediã Samariã, sed per Samariam. At interpres ad maiorem declarationem adiecit, per mediã Samariam: quia iturus Dñs in Galilæã, erat illi faciẽdum iter per prouinciã Samariæ. Quod si obieceris Dñi fuisse præceptum, In ciuitatem Samaritanorum ne intraueritis, Matth. 10. quomodo ergo Christus nunc intrat Samariam? Verum responsio prompta est ex verbis Euãgelistæ, Dñm non ex instituto, sed ex accidenti intrasse Samariam, quia per eam erat transeũdum in Galilæam. Quia Samaria media erat inter Iudæam, & Galilæam, vt Iosephus est autor libr. de Bello Iudaico. 3. capit. 2. vbi describit tres has prouincias, & Iudęã, & Samariam, & Galilæam. Quod autem Dñs deferens Iudæam, venit primum Samariam, quæ à gẽtibus colebatur, & inde transiuit ad Galilæos, hoc præsignabat deserturũ Iudæos, & electurum gentes ad fidem suam ipso, Matth. 8. docente, Multi ab oriente, & occidente venient, & recũbent cum Abraham, & Isaac, & Iacob, & filij regni eijcientur foras. *Venit ergo in ciuitatem Samariæ, quæ dicitur Sichar, iuxta prædiũ quod dedit Iacob Ioseph filio suo.* Sichar, est quæ dicitur Gen. 33. Sichen, vt Hiero. est autor lib. de Locis Hebraicis. Hæc autem Sichen item dicebatur Sichima. Et secundum Iosephum lib. 11. antiq. Iudaicarum cap. vlt. hæc Sichima erat olim metropolis totius prouinciæ Samariæ. Positaque erat iuxta Garizim montem Iudi. 9. nam ciues Sichem, voces loquentium in mõte audiebant. Samaritasq; docet non esse Iudæos, quãuis Samaritæ si ẽre sua erat se fatebãtur esse Iudęos originẽ suã à nepotib⁹ Ioseph, Ephraim & Manasse recẽsentes. Iuxta Sichẽ igitur erat prędium, ꝙ Iacob pretio sibi cõparauit à filijs Hemor. Et hoc

Samaria media est inter Galilæam, & Iudæam.

prædium Gen.48. traditur donatum fuisse à Iacob, filio suo Ioseph. Et quanuis pretio fuerit emptum nihilominus dicitur à Iacob gladio suo: & arcu sublatū de manu Amorrhæi, quia totum prædium, & ipsa ciuitas Sichen iure belli redacta est in dominium Iacob. Cuius filij in vltionem stupri commissi à Sichē filio Hemor pugnauerunt contra Sichimitas, & desolauerunt vrbem, & cessit in dominium Iacob. Quāquam Iacob nō legitur pugnasse, sed gladium, & arcum filiorū sua vocat, ideò ait, in arcu & gladio meo tuli de manu Amorrhæi. Sūt qui intelligāt per gladiū, & arcum pecuniam, intelligentia autem mihi sinistra videtur. Aiunt enim pecuniam esse fortitudinem hominis, ideoque legitimè significatam per arcum, & gladium. Verum abusiua, & impropria est hæc expositio, ideò nos aliter exposuimus. *Erat autem ibi fons Iacob. Iesus autem fatigatus ex itinere sedebat sic supra fontem.* Isaac multos fodisse puteos histor. Genes. 26. commemorat. At Ioann. hunc Iacob testatur fontem esse, quia erat olim possessio eius. Quem Samaritæ multi faciebāt, quia fossus fuerat à Iacob Patriarcha ad cuius genus se pertinere iactabant: vt supra dicebamus ex Iosepho, quanuis re vera à Iacob non ducebant originem. Meminit porrò Ioannes diligenter de fonte isto & prædio Iacob, vt reuocet in memoriam regionem illam fuisse possessionem Iudæorum, nam ibi erat regnum decem tribuum, & habitatores illius regni Israelitæ appellabantur. At peccatum idololatriæ quod admiserunt contra Dominum, reijcientes enim subiectionem piorum regum Iuda, elegerunt in regē decē tribus impium Ieroboam, quam ob rem excussit Israelitas Dominus à regno quod indigne propter idololatriam vsurpabant. Et regnum ipsorum, atque regio, quæ erat

3.Reg.12. 2.Paral.10.

Samaria gentibus fuit concessa possidenda. Hac igitur causa diligenter memoratur ibi esse fontem Iacob, & prædiū quod Iosepho cessit in hæreditatē, extra legitimam portionem sibi debitā, cum fratribus suis diuidendam.

¶ Iesus autem fatigatus ex itinere sedebat sic fatigatus supra fontem, Iesus sedit supra fontem Iacob, vnde ipse secundum carnē deduceret genealogiā sedit, vt quiescat à labore itineris. Quippe, vt verè esuriuit in diserto, ita verè modò sitit, ex itineris fatigatione. Et expectat mulierem Samaritanam, quæ illi ex fonte illo aquā hauriat, quam illi propinet bibendam. Theophilact. cum Chrysostomo credit eo dictum sedebat sic, quia in pauimento Dominus iuxta fontem sedebat, & non in sede aliqua, sed humi sedens iuxta fontem: quia cum pedes venisset, expeditatione, & ex æstu, quia tunc sub meridiē erat sol æstuans, refocillandi gratia, sedit humi iuxta fontem illum: vt vndecumq; doceret fastum deponere seculi, & humilia appetere, quia Dominus, non equitans, sed pedestris venit ad fontem, & non sedit in throno, sed humi. Cæterum syncerior videtur expositio, sedebat sic fatigatus supra fontem. Et aduerte quod in loco, vbi Dina fuit stuprata, sanctificare ibidem voluit Dominus peccatricem mulierem: ex eo namque ad fontem illum accessit Dominus, & gratia leuandæ sitis, & quia sciebat ibi venturam mulierem, quam esset sanctificaturus: cuius sanctificationem vehemētius sitiebat, quam potum ex fonte. *Erat autem quasi hora sexta.* Horam memoratur quasi meridianam, vt inde solis ardorem tunc vehemētem fuisse discamus. Vnde Domino accessit ex itinere vrgentior vexatio. Augustinus libr. 83. quæstio. mysterium latere, in hora docet. Quia Dominus mundi ætate sexta venit in orbem, cum mundum premebat senium, venit eiusdem lapsus reparare, atque defectus.

Quando enī di erat senio Dñs ex redēptione opem illi tulit.

Rursus hora sexta iam incipit sol declinare ad occiduum: & Dominus venit sub hac hora ad nos sanctificandos: quando enim homo vetus declinare incipit, tunc homo interior renouatur. *Venit autem mulier de Samaria, haurire aquam. Dixit ei Iesus, Da mihi bibere.* Fœlix mulier, quæ veniens ad fontem materialem exhauritura aquam corruptibilem, sedantem solum carnis sitim, & lauantem corporis maculas, reperit fontem spiritualem: vnde omnes riuuli diuinorum charismatum dimanant: vnde ipsa extinxit mentis suæ sitim: quia desiderio aduentus Messiæ flagrabat, quem habuit præsentem, vt à desiderijs cessaret, & desideria in gaudia commutaret, & maculas animæ suæ ex limpidissimo fonte ablueret. Et alio etiam nomine, quā es fœlissima, qui a te expe-

Misericordia quā fuit magna in Samaritana expenditur.

expectat Christus sedens fatigatus supra fontē: expectat, vt te abluet: expectat te, vt diuinis donis implearis: expectat te, vt tandem glorificet te. Non te dedignatur peccatricem, non horret tanquam immūdam, non auersatur tanquam scortum: sed tecum alloquitur, & verbis suauissimis te allicit ad fidem: te mouet ad purificationē tuam. Namq; si te terreret, & grauiter corriperet pro exigentia tui delicti, non te lucraretur. At vero, nō te perdere cupit Christus, sed te acquirere ad vitam æternam. Nunquam tantum donū cogitasti tibi donandum. Extra spem tanti doni ad fontē accedebas, contenta si aqua ex fonte hausta domum redijsses: at verò creator tuus, te ab æterno diligens, curauit modo accepta carne, sedens ad fontem, te ad regna vocare cœlestia, vbi torrente voluptatis suæ te cum sanctis potabit.

¶Petit ergo Dñs haustū aquæ dicens, Da mihi bibere. Petit aquæ potū, vt occasione accepta ex potu ineūdi colloquij cum fœmina, illā ad fidem suam trahat, & per illam Samaritas ad se vocet. Deus namq; occasiones quærit lucrandi nos, vt Diabolus perdendi. *Discipuli enim eius abierāt in ciuitatem, vt cibos emerent, Dicit ergo ei mulier illa Samaritana quomodo tu Iudæus cum sis, bibere à me poscis, quæ sum mulier Samaritana? non enim coutūtur Iudæi Samaritanis.* Reliquerāt Dñm solitarium discipuli sui, iuxta fontē expectantem eos ad prandium, neq; tunc omnes discipulos ad suam sequelā, vt ex Matth. 4 patet, creauerat Dñs: ne putes quod omnes duodecim venerūt Sichē ad emendos cibos. Expectās ergo Dñs illos paucos, quos sequaces habebat, illos misit in Sichē ciuitatem Samariæ, quæ prope erat, vt cibos emerēt. Hinc collige habuisse Dñm pecunias, quas amici suppetebāt, quas habebat in communi cum discipulis suis. Et quāuis Iudæi fastidio haberent Samaritas, quia isti diuersam amabant sectā, cæterum Dñs non exhorruit Samaritanā mulierē. At hæc miratur, quomodo Dñs illam nō reijcit, sed potius admittit ad colloquium. Cognouit autem mulier Samaritana Dominum esse ex genere Iudæorum ex duobus, ex vestium cultu, quia Num. 15. fimbriatas deferebant Iudæi vestes, ex vittis hyacinthinis. Item ex loquela, quippe cū proxima esset Samariæ prouincia Iudæa, loquelam Hebræorum

Quando Dominus iuit Samariam paucos discipulos habebat sequaces, sed postquam ex Samaria venit Galilæā. Matthæ. 4.

Domibus in communi pecunias habebat, non tamen immobilia bona.

Vestes Iudæorum fimbriatæ ex vittis hyacinthinis erant.

Samaritæ callebant, vt contra Samaritanorum Iudæi, vt Lusitanorum loquelam Castellani intelligunt, & contra, quod si quæ sieris, si prohibita erant cōmercia inter Iudæos & Samaritanos, cur Dñs illam prohibitionem non obseruauit? Respōdebis illam prohibitionem non fuisse ex diuina lege, sed ex humana Iudæorū cōsuetudine, & ex eorū forsan supercilio procedens. Prohibitio autem huiusmodi, quādo necessitas vrget, non est seruanda. Vnde discipuli vadunt in Sichem ciuitatem Samariæ empturi escas, & Dñs petit potum à Samaritana: quia ad leuādam famē, vel sitim extinguendam, non erat seruanda illa Iudæorum prohibitio. Quid quod Christus huiusmodi non tenebatur prohibitione, vt neque in culpa est, qui non habens aliunde, ab excommunicatis, vel cibum, vel potum petit. Ius namq́ue naturæ potentius est, & vehemētius ideò obligat, quam ius humanum. Si quando igitur vtrumq́ue obseruare non datur, cedat oportet humanum naturali: at seruare vitam est natiui iuris, non colloqui vero cū Samaritis, aut excommunicatis præcepti est humani. *Respondet Iesus & dixit ei, Si scires donum Dei, & quis est, qui dicit tibi, Da mihi bibere: tu forsitan petisses ab eo, & dedisset tibi aquam viuam.* Non respondet Iesus ad interrogationem Samaritanæ, quomodo tu Iudæus cum sis, &c. Sed ad subliniora eam promouens, inquit, Si scires donum Dei, hoc est, si haberes illustrationem fidei, quæ donum Dei est, & per illam cognosceres me esse filium Dei omnipotentem vestitum tamen carne fragili, tu forsitan quia liberum arbitrium est tibi, petisses à me aquam aliam, quæ verè est aqua viua: cui collata hæc huius putei aqua est mortua aqua. Petite, aït Dominus, & accipietis: quærite & inuenietis. Ideò, inquit, Petisses à me aquam viuam: quippe petenda sunt Dei charismata, vt nobis concedantur. Est autem viua dicta fontalis aqua, quia. 8. Physicor. viuentia hoc nomine distant, à non viuentibus, quod hæc non habent sui motus principium, sed ab extrinseco mouentur: at illa à seipsis mouentur. Quia ergo aquæ fontales sunt in perpetua ebullitione, ideò referunt viuentia, quæ se mouent. Aquæ verò lacustres, palustres, & etiā quæ fontales sunt in vasis con

Cum excommunicatis colloqui aliquādo licet.

Ius naturæ potentior est quam humanum.

Viua vt differant à non viuis.

rentæ, quia non bulliunt, neque se se motitant mortuæ appellantur.

Duo elemēta viua dicūtur ignis & aqua.

¶ Sunt autem duo elementa, quæ viua dicuntur, & ignis, & aqua fontalis. Ignis sanè, quia flammam igneam conspicimus sursum agi, & perpetuo motu ad superna gestire: & rursus quia viuentia se pascunt, & ignis ex oleo, vel alijs pinguibus pascitur. Itemque aqua viua nominatur, ob rationem præhabitam.

Duo elemēta habent vim purificandi aqua & ignis.

¶ Gratia igitur Spiritus sancti, istis duobus elementis maximè confertur igni, & aquæ, quia viuificat nos Spiritus sancti gratia. Et rursus instar ignis nos purificat scoriam peccati expellendo, & instar aquæ nos abluit, sordes peccatorum detergendo.

¶ Namque inter omnia elementa hæc sola duo, & viuere, & purificare dicuntur: quamuis ignis potentius purificat, quam aqua: quippe ferrum purificat ab scoria ignis, & argentum, & aurum, quæ aqua non potest purificare: ideoque acerbior est ex igne purificatio, quam ex aqua, quæ blandior est.

¶ Spiritus igitur sancti gratia tum potens est, vt vel ferrea emolliat, & purificet pectora: ideò rectè igni comparatur. Quare Matthæ. 3. dixerat Domini præcursor, Baptizabit vos Spiritu sancto, & igni.

Ex sensibilibus procedit etiam Dñs ad intelligibilia docenda.

Nunc verò, de aqua sola Dominus facit mentionem: ex aqua, scilicet, visibili ducens Samaritanam ad intelligentiam inuisibilis aquæ, & denique, vt ex puteali aqua, ad cœlestem deduceret intelligentiam aquam. *Dixit ei mulier, Domine neque in quo haurias habes, & puteus altus est, Vnde ergo habes aquam viuam? Nunquid tu maior es patre nostro Iacob, qui dedit nobis puteum, & ipse ex eo bibit, & filij eius, & pecora eius.* Mulier adhuc rudis non penetrans verba Domini, in aqua materiali fixum habet sensum suum. Audiens igitur Dominum dicentem habere se aquam viuā, quam poscenti mulieri exhiberet, credidit, quod de aqua putei intelligeret, quam bibendam poterat præstare mulieri. & hoc reputās secum esse impossibile, Christum exhibiturum ei aquam illam puteal em, ait. Puteus est altus, scilicet, profundus, & ideò eges hauritorio, vel haustro, vt haurias, mihi aquam: at hoc hauritorium non habes, (quod tamen secum deferebat mulier,) quomodo ergo po-

Hauritoriū, vel haustrum G. ..ειs ..ωτ..ημα.

teris præstare mihi aquam viuam? Sed quid, nunquid est tibi alius puteus, vnde hoc efficere possis? aut poteris mihi exhibere aquam aliunde? At si hoc posses, maior esses patre nostro Iacob. Quippe Iacob alium puteum non habuit, nisi hunc, vnde ipse bibebat, & filij eius, & pecora eius. *Respondit Iesus, & dixit ei, omnis qui biberit ex aqua hac, sitiet iterum, qui autem biberit ex aqua, quam ego dabo ei, non sitiet in æternum, sed aqua, quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam.* Clarius erudit modo mulierem quam erudierat. Nam sensim procedit Christus, illam instruendo quæ sit illa aqua viua, quam dudum dixerat, Petisses forsitan ab eo, & dedisset tibi aquam viuam. Explicat igitur huius aquæ viuæ qualitates, & primum ipsam mitigare sitim perpetuò. Vnde discrimen habet ab aqua materiali, quæ etsi ad tempus extinguat sitim, non tamen perpetuò: secundo, quod hæc aqua viua, generat fontem in bibente illam salientem in vitam æternam. Et hæc causa est, quod extinguat sitim perpetuo. Etenim qui intra stomachū haberet aquæ perennem fontem, non sitiret vnquam.

Paulatim eruditur ruditas Samaritanæ.

¶ Dominus sermone isto metaphorico, nos instruere voluit, quantum intersit inter bona corporalia, & spiritualia, quorum origo est collocata in gratia Dei, quæ afficit Dei amicos: siquidem latissimum est discrimen inter hæc, & illa: quippe bona temporalia, extinguunt sitim nostram, hoc est, desideria nostra, ad tempus, non tamen perpetuò. Honores namque diuitiæ, & seculi voluptates, nunquam implent desideria nostra, nisi ad breuem temporis moram. Vnde illud, Tantum crescit amor numi, quantum ipsa pecunia crescit: & Ecclesiast. 14. insatiabilis est oculus cupidi, & Oseæ. 4. comedent, & non saturabuntur. Et Michææ. 2. Tu comedes & non satiaberis. Et rursus venter impiorum insatiabilis. Quæ omnia illo spectāt, quò aduertamus vniuersa tēporalia, & visibilia bona nō posse sedare sitim mētis humanæ. Ideò, qui amāt honores illos ambiunt vehementer, & postquam, quos auebant assecuti fuerint alios maiores student habere: idem de diuitijs est, atque voluptatibus. At vero beatitudo

Bona temporalia & spiritualia magna distantia discrepant.

Bona visibilia nō sedant desideria humanæ mentis.

cœlestis

cœlestis est, quæ nostram prorsus sedat sitim: quandoquidem est visio summi, & infiniti boni fruitio. Quia ergo visibilia omnia sunt finita, imò & inuisibilia etiã vt sunt literæ, & morales virtutes, ideò illis negata est satiandi voluntatem humanam facultas: nam istis adeptis, aliã habere, nunquam non gestit. Deus autem cum sit infinitũ bonum voluntatẽ satiat adipiscentis ex visione hoc summũ bonũ, & cũ sit infinitũ verum, mentis totã implet intelligentiã. Quocirca mens beata, quietũ, & non vagantem habebit boni appetitũ.

Beatitudo sola sedat humanam sitim

¶ Porrò cum gratiam Dei gratum faciens facultatem præbeat habenti, post mortem adipiscendi hoc infinitum bonum, & certam donet ad hãc adeptionem spem, ideò etiamsi nunc, actu nõ extinguat sitim nostram, imò magis excitat sitim spiritualiũ cœlestiumq; bonorũ: quoniam ex gratia Dei afficiente, spes cõcipitur æternorum bonorum: quam spem vocat Dñs hoc loco, fontem salientem in vitam æternam: salit enim spes hæc in vitã æternam. Est enim spes, expectatio vitæ æternæ ex gratia Dei, & meritis nostris procedens.

Spes est fons saliens in vitam æternã.

¶ Cæterum etiamsi actu gratia Dei non sedat hanc sitim, virtute tamen sedat: quia post mortem sedabit. Amici namq; Dei post mortem beabũtur: & ideò tunc satiabuntur iuxta verbum Dauidicũ. Satiabor cum apparuerit gloria tua Domine. Tunc enim absterget Deus omnẽ lachrymam sanctorum suorum. Quia tunc omnia desideria cõquiescent, vt lapidis desideriũ adepto centro conquiescit. Quamobrem, nõ sunt diuersi ab hoc loco Pauli sermo ille, Desiderium habens dissolui, & esse cum Christo, vel ille Dauid, Sicut ceruus desiderat ad fontes aquarũ, ita anima mea ad te Deus, Psal. 41. ¶ Obseruãdum est autẽ desiderium trifariã considerandũ. Aut est desideriũ habendi, quod non habetur, aut est desiderium eius quod habetur, vt amplius habeatur, aut quod ample habetur, quod perpetuo habeatur. Iusti igitur quãuis desiderent vitã æternã, & abundãtiorẽ gratiã, at nõ desiderant gratiã, quia illã habent. Ideò Eccl. 24. traditur, qui bibũt me adhuc esurient, scilicet, habere vberiorem gratiã, & hic dicitur, Non sitiet in æternũ. Ad hanc rationem exposuit Albertus, & Nicolaus Liranus, & vulgati interpretes. Porrò, vt pace illorum dictũ velim, nõ video, quã germana sit textui expositio. Siquidẽ quomodo mentis sitis extinguitur de habenda gratia in præsenti vita, vbi latet omnes iustos, semota reuelatione se habere gratiã Dei, iuxta Cõcil. Trid. decretum. Num fieri potest, quod mentis desideria absoluantur, & ipsam lateat se esse absolutam? Aut nũ potest spiritualis hæc sitis extingui & lateat mẽtẽ esse extinctã, si latet extinctio? igitur nõ est extincta.

Iustos latet de cõmuni lege se esse deo gratos.

¶ Quãobrem mihi magis arridet hanc extinctionẽ sitis modo promitti, nõ impleri, gratiãq; Dei extinguere modo sitim non actu, sed virtute. Vnde scienter dixit interlinealis tractãs eadẽ verba, *Qui biberit, &c.* Promittit satietatẽ spiritus, quæ fiet in resurrectione: quia apud eum est fons vitæ, quo inebriabũtur. Quod verò hæc glossa ait, satietatem spiritus futuram in resurrectione ne intelligas, ante resurrectionem animas sanctas non esse beãdas, quia hoc hæreticũ esse Lateranẽse cõcilium demõstrat: verum quia cessabunt desideria beãdorum corporũ, & absoluta erit tũc vndecunq; animarũ beatitudo, ideo ait, satietatem spiritus tum futurã. *Dicit ad eũ mulier, Dñe da mihi hanc aquã, vt nõ sitiam, neq; veniã haurire.* Rudis adhuc perseuerat Samaritis, putans aquã materialẽ esse aliquam, quæ posset sitim extinguere perpetuò. Verũ vtcunq; sit iam accenditur eius desideriũ ad habẽdã aquã, quam Dñs docebat, ignorans in specie, quæ nã illa aqua esset. Credit nihilominus verbis Dñi docẽtibus esse aquã quandã, quæ sitim extinguat perpetim. ¶ Et notabis Iudæos acceptis testimonijs Ioãnis, de Christo plerisq; multis, & visis miraculis eiusdem, vix credidisse paucos adeò, vt præcursor dicat, & testimonium nostrum nemo accipit, & Nicodemus. c. 3. semper in verbis Dñi videtur hærens, & eius ignorãtia carpitur à Dño: quia cum esset Magister Israelis, nõ poterat intelligere natiuitatẽ spiritualem humanæ mentis. Porrò mulier hęc citra testimonia Ioãnis, quæ audiuit nunquã, citra miracula, quæ nunquã viderat, hominem etiam extraneum sibi, & alienigenã reputans Christum, dixit enim, *Quomodo tu Iudæus cum sis, &c.* Cæterũ his nõ obstãtibus Christo credit, & ait, Dñe da mihi hãc aquã. Et adde, q iã honorifico illũ donat titulo dicẽs, *Dñe da mihi hãc aquã. Dixit ei Iesus vade voca virũ tuũ, & veni huc. Respõdit mulier, & dixit.*

Beatitudo extinguet naturæ humanæ sitim.

Glossa interlinealis exponitur.

Samaritidis ruditate perseuerantia.

Duri Iudæi ad credendũ.

& dixit, Non habeo virum. Dicit ei Iesus, Bene dixisti: Quia non habeo virũ, quinque viros enim habuisti, & nunc quem habes non est tuus vir, hoc verè dixisti. Mulier hæc putabatur cõiugata, & nõ erat cõiugata, vt multis fœminis accidit & viris, qui sua adulteria honesto matrimonij, sed falso titulo tegunt. Et ideò Dñs dixit, Voca virum tuum, quem, scilicet, tui ciues putant esse virum tuum. *Quia nõ habeo. &c.* idest, te nõ habere virũ, vt euitetur amphibologia. At cur iusserit vocandũ virum, non est prõptũ. Quia si dixeris mulierẽ autore Paulo esse erudiẽdam in spiritualibus per virum. 1. Timot. 2. & 1. Corint. 14. verum sanè est, quando Christus nõ adest doctor, vt modo. Quippe Christo præsente cessant virorum doctrinæ: nam in præsentia maioris cessat officiũ minoris. Alijs collibuit vocandũ fuisse virum, vt præsente viro Christus impartiretur spiritualis aquæ donum Samaritanæ. Sed neque hoc rem absoluit, non enim necesse est, vt suscipiat mulier spiritualia charismata viri consensus: quã do & ipso repugnante mulier baptizari poterit, credere, amare, & sperare in Deũ. Aptius videtur, si dixerimus iussisse Dominum vocandum virum, vt ex hac occasione mulier à Domino carperetur, quod cõcubina erat, & non vxor, & patefaceret Christus secretum, quod ipsa quinque viros habuerat, quo patefacto, mulier expauescens Christum crederet esse prophetã.

¶ *Dicit ei mulier, Domine video, quia propheta es tu.* Quem iam dudum verebatur, vt alienigenam, modo reueretur, vt prophetam: vt intelligas iam mulierem ex Christi sermone profecisse ad fidem Christi, & eius venerationem. Et quia hæc mulier præferebat Ecclesiam ex gentibus adunandam, in muliere hac, vt in typo insinuatur Ecclesiam ex gentibus Domino futuram morigeram, & nõn agrestem atque difficilem ad credendum, vt synagoga Iudæorum, vt dudum expẽdebamus. Et quia iam credebat Christum esse prophetam, ideò quæstionem Domino proponit ab eo soluendam, scilicet, hanc. *Patres nostri in monte hoc adorauerunt, & vos dicitis, quia Hierosolymis est locus, vbi adorare oportet.* Quæstio vetus erat inter Iudæos & Samaritas de loco adorandi Dei, hoc est vbi Deo essent offerenda sacrificia, & solennes laudes pro legis Mosaycæ sanctione. Nam non erat quæstio de orando Deo solum, quia Deum orare priuatim vbilibet fas esse forsan non hæsitabant: saltem Iudæi hoc non ignorabant instructi oraculis propheticis. Et Dani. 9. sub captiuitate Babylonica positus Deũ precabatur, etsi versus templum Hierosolymorum. & Ionas. 2. in ventre conditus cœti Dominum orauit. Samaritana igitur mouet quæstionem veterem à Domino soluendam, & allegat in suum fauorem maiorum suorum consuetudinem adorandi in monte Garizim, qui, vt vide tur, proximus erat fonti illi, vbi ipsa colloquebatur Domino. Nam ait, Patres nostri adorauerunt in monte hoc: demonstrat enim montem vt proximum, vel saltem à loco, vbi ipsa erat, mons videbatur: & hic mons fuit benedictionum. Quos autem vocet patres suos, non cõstat, num Iacob, & filios eius, quorum se ducere genus Samaritæ iactabant, quando illis ex vsu erat, si verò non erat ex vsu, hoc ipsos ducere genus negabant.

Mons Garizim vnde benedictio.

¶ Porrò videtur ex Genes. 33. Iacob, iuxta ciuitatem Sichẽ erexisse altare, vbi erat mons ille: vt colligitur Iudicum. 9. Et propterea dixit hæc mulier, Patres nostri adorauerunt in monte hoc.

Deut. 27.

¶ Verum, quia quæstio vertebatur, non solum, vbi licuit adorare veteribus patribus, sed vbi modo esset adorandum, ideò congruit magis aliter exponere: quod fiet, si obsequemur Iosephum libr. antiqui. 11. cap. 7. cõmemorasse Iadum principem sacerdotum habuisse fratrem Manassem eiusdem sacerdotij participem, & huic Sanabalath Cuthæus princeps à Dario constitutus Samariæ dedit filiam Isacham in vxorem. Reclamat tamen frater Iadus, reclamant & alij principes sacerdotij iudaici, istis nuptijs, obijcientes, esse nefarias nuptias cum alienigenis vxoribus. Quare Manasses socero, inquit, se amare Isacham: at magis amare sacerdotij Iudaici dignitatem, & ideò se velle eam dimittere: cui socer promittit ex autoritate Darij principatum sacerdotum, & tandem ædificat tẽplum in Samaria in monte Garizim, qui est altissimus omnium montium, qui sunt in Samaria, concedente facultatem ædificandi Alexandro, vt capitul. 8. traditur, Et conuocauit multos ex Iudæorum sacerdotibus

Fuit templũ Dño ædificatum in mõte Garizim altissimo Samariæ à Sanabalath, Alexandri magni autoritate.

dotibus Sanabalath, ad sacrificandũ in tẽplo illo. Et huius cõcertationis Iosephus meminit libr.12. antiq. c.7.in hæc verba. Nam Hierosolymitæ suũ templũ defendebant dicentes suum templum sanctum existere, & immolationes illic transmitti oportere: Samaritæ verò ad Garizim mõtem destinari iubebant. Vnde iuniores & veteres Samaritani in hoc templo sacrificabant Deo, & patrũ hunc ritum Samaritana allegat modo: erant autem Samaritę Cuthæo genere, non Iudaico: quia erant ex Perside, & Media. *Vos dicitis, &c.* Nesciebat mulier, quid Iudæi proferrent pro suo ritu colendi Dei Hierosolymis, quia Iudæis non erat Gentilis, neq; apud eos nutrita, ideò nude ait, Vos dicitis, quod Hierosolymis oporteat adorare. Aduerte mulierem etsi adulteram auidã tamen, vt cumq; suæ salutis. Nam aduertẽs Christũ esse prophetã, quia tum altiora non sentiebat de Christo, proposuit illi quæstionẽ de loco diuinæ adorationis. Et sunt peccatores huiusmodi, qui etsi alioqui sint sub peccato, at verò desiderant ea habere, quæ sunt suæ salutis. Et isti sperare possunt, se tãdem exituros à culpis, quia aliquantulũ soliciti sunt de paranda sibi spiritus, etsi alias vrgeantur culpis, salute. Vnde & frequentãt Ecclesias, & sacerdotes cõsulunt de sibi agendis, &c. At verò sunt alij, qui alto correpti somno peccatorum, salutem suam, neq; modicum curãt: qui videntur deploratum habere statum peccãdi. *Dicit ei Iesus, mulier crede mihi, venit hora, quando neque in monte hoc, neque Hierosolymis, adorabitis patrem. Vos adoratis quod nescitis, nos adoramus, quod scimus, quia salus ex Iudæis est.* Propositam quæstionem nõ soluit Dñs clarè, sed mulierem Samaritanam, ad adorationem spiritualẽ purioremq; cultũ Dei intelligendum promouet mulierem. At tacitè soluit quæstionem, quia docet horã esse, vel in proximo esse tempus, quando neq; in templo Hierosolymorũ, neq; in templo Samaritanorum Deus exiget celebrandum cultum suum, seu sacrificia celebrari. Significãt autem illa templa esse diruẽda, & legem Mosaicam abolendam cum suo sacerdotio & ceremonijs, & Deũ vbilibet terrarum syncerius fide, scilicet, spe, & charitate, esse colendum. Quod si illa sacrificia erant abolenda, & templa veteris cultus euertenda, responsio iam est negatiua ad mulieris propositam quæstionem, videlicet, Neq; Hierosolymis veteri ritu est adorandus Deus, neq; in monte Garizim, sed in omni orbe est adorandus iam Deus syncerrimo spiritus cultu.

Ioseph. anti. lib.11.c.2.7. 4.Reg.17.

Pecca torum differentia.

¶ Id quod factum est postquam Euangelij lux emicuit in orbem per Apostolos. Cæterum Samaritę hoc tenebãtur errore Deum esse localẽ, & circunscribi parietibus templorum, & ideò Dñs ait, Vos adoratis quod nescitis, idest, adoratis, non verum Deum: quia verus Deus est incorporeus: vos verò creditis Deum esse corporalem, & localem: ideò adoratis quod nescitis. Iudæi verò credebant Deum non coarctari templorum angustijs. Hocq; in dedicatione tẽpli, à Salomone insinuatur, dum orans, inquit. 3. Reg. 8. Si enim cælum, & cælorum cæli te capere non possunt, quãto magis domus hæc, quam tibi ædificaui? Quocirca Dominus exponẽs Iudæorum rectã de Deo esse fidẽ ait, Nos adoramus quod scimus, idest, verè adoramus Deum. Recenset se cum Iudæis Dñs, quia est ex semine Dauid secundũ carnẽ, ad Rom.1. & Matt.1. Et sermo est de Iudæis pijs cultoribus Dei: quia multi Iudæorũ fuerunt impij, quorũ modo non habetur ratio. Et verè ait, *Salus ex Iudæis est*, quia Christus, qui est salus orbis terrarũ ex Iudæis secundum carnem duxit originẽ: & Apostoli genere Iudæi salutiferũ Euangelium orbi nunciarunt. At ante Christi aduentum sa luberrimus cultus Dei erat apud Iudæos; quippe qui à Deo instructi erãt de cultus diuini veritate Gẽtes enim ad falsos deos properãtes, verum Deum nõ colebãt, aut si colebãt, nõ syncerè, sed promiscuè cum reliquis dijs, vt Atheniensium ara demonstrat, quæ erat ignoto dicata Deo, Act.17. *Sed venit hora, & nũc est quãdo veri adoratores, adorabunt patrẽ, in spiritu & veritate.* Proximum est tẽpus, quãdo non bobus, aut ouibus, gregibus deniq;, vel armentis, Deus coletur, sed coletur syncera fide, & ardẽti amore. Nam qui feruẽter amat Deũ colit Deũ in spiritu: qui rectã fidẽ tenet colit & adorat in veritate. Neq; enim sat est adorare Deũ ex fidei synceritate & veritate, nisi addas spiritũ diuinę charitatis. Hæc nãq; viuificat fidẽ, & omnia opera ab ea procedẽtia grata Deo facit. Docet igitur Dñs mulierẽ, abolẽdum cultũ diuinũ antiquũ ex sacrificijs animalium, qui cultus à Deo fuerat

Error Samaritarum de diuinitate.

Gentium cultus diuinus sa pestiferosus.

Veritas est fidei amor & spiritus.

fuerat ad tempus solummodo institutus, vt detineret Iudæos propensos ad idololatriam, ne fluerent ad idola.

Cultus & cæremoniæ Iudaicæ detinebant eos ne fluerent ad idololatriam.

¶ Porrò coruscante Euangelio iam illa sacrificia non sunt necessaria, neque cæremoniæ aliæ legales iam Deo probantur: imò redditæ sunt mortiferæ, & superstitiosæ: qualis est circuncisio, & huic agnatæ aliæ legis cæremoniæ.

¶ At cultus, qui Deo modo probatur, est Deũ colere in spiritu & veritate, hoc est, puro amore, & pura fide. Neq; tamẽ hinc triumphet Lutherus cõtra nos solã fidem, esse sufficientem blaterans ad salutem, solumque spiritum cum fidei veritate Deo esse probatum, opera verò corporalia non esse necessaria: quia hæc non sunt, neque fides, neque spiritus. Porrò Christus non reprobat opera corporalia, quippe ipse docuit nos esse baptizandos, & baptismus opus est corporale. Cæterum, quia baptismus, & alia sacramenta suscepta sine spiritu, qualiter illa suscipiunt, qui obicem illis obijciunt sunt inutilia: & opera misericordiæ sine spiritu charitatis non sunt meritoria. At verò si sola sufficit fides ad salutem consequendam æternam, cur Dominus ait, Deum adorandum in spiritu & veritate? non ergo sat in veritate fidei Deum adorare, nisi in spiritu adoremus. Porrò hic spiritus, in quo adorandus est Deus, non est spiritus fallax, non est spiritus superbus, non est spiritus contumeliosus, & demum non est spiritus nequam, qualis est hæreticorum spiritus: sed est spiritus verax, spiritus mansuetus spiritus benignus, spiritus æquus, atque rectus. Hæretici enim sunt magistri mendaciorum: sunt elati & tumentes filij Belial, reijcientes Ecclesiæ Romanæ iugum: sunt contumeliosi, maximè Lutherus cum sua cohorte, qui prælatos Ecclesiæ omnes nefandis maculant probris, sunt denique iniqui sua dogmata falsa præferentes dogmatibus veris. Hæretici ergo non sunt veri adoratores, & pater tales non quærit adoratores, sed eos solum quærit, quos subdit Euangelium. *Nam & pater tales quærit, qui adorent eum. Spiritus est Deus: & eos, qui adorant eum, in spiritu & veritate oportet adorare.* Hæsitas forsan, quid est hoc quod ait, Pater tales quærit? num Deus potest quidquam quærere? Siquidem qui quærit, necessario aliquid ignorat, vt mulier illa quærens perditam drachmam, Lucæ. 15. ignorabat locum vbi reposita erat. Deus autem vniuersa nouit, nihil fugit eius obtutum. Cur ergo quærere dicitur, qui nihil quærit, cum omnia sint nuda & aperta oculis eius? At verò scriptura metaphoris vtitur, vt ex metaphora nos erudiat de arcanis. Quærere igitur dicitur Deus pater, quod vehementer amat. Nam nullus quærit, nisi quod habere in votis habet. Igitur Pater vehementer amat tales adoratores, qui adorant eum in spiritu & veritate: quoniam vnum quodque amat sibi simile iuxta verbum sapientis, Ecclesiast. 13. Deus autem est spiritualis substantia, & verissima substantia: siquidem ens, & verum, conuertuntur. Quod ergo est maximè ens, est quoque maximè verum: quocirca adoratores diuinitatis in spiritu & veritate Deus valde amat: quia similes sibi sunt. *Dicit ei mulier, scio quia Messias venit, qui dicitur Christus, cum ergo venerit ille nobis annunciabit omnia.* Quanuis Samaritæ, vt dicebamus, erant Cuthæi genere, quia erant Persæ, & Medi, nam ex istis locis transtulit nationes quasdam Salmanasar in Samariam, expulsis. 10. tribubus: verum, etiamsi non erant Iudæi genere natalitio, erant tamen professione: quia cum Dominum colerent dijs quoque suis seruiebant. 4. Regum. 17. Et ideò non seruabant Iudaicam professionem perfectè, sed erant semiiudæi. Cæterum fidem habebant de venturo Messia, quem aduertebant venturum in Pentateuco Mosaico, quem recipiebant. Vnde hæc mulier ait, *Scio quod Messias venit.* Erasmus putat legendum, veniet, vt concordet cum sequentibus, & ille nunciabit nobis quanquam Græcè sit præsentis temporis. Cæterum sensus est, venit, in proximo est eius aduentus, qua phrasi sæpè vtimur in vulgato sermone. Vnde eo seculo vulgatum erat apud Iudæos, & Samaritas Messiam, vel venisse, vel cito venturum, vt satis liquet ex hoc sermone Samaritanę, & ex legatione quam fecerũt Hierosolymitæ ad Ioannẽ. Et obserua Messiam creditũ tum fuisse, summũ futurũ esse magistrũ, quia inquit Samaritana, & ille nobis nũciabit omnia. *Dicit ei Iesus, Ego sum qui loquor tecu.*

Lutherus repudiatur.

Hæreticorũ mores & spiritus.

Quomodo Deus dicatur quærere.

Samaritæ, Cuthæi.

Venisti

Venisti mulier, vt haurires materialem aquam, & en tibi hautis aquam cœlestem. Nam tibi panditur arcanum summi thesauri cœlestis, videlicet, hunc, cum quo loqueris, esse verum Messiā. Et puteus iste terrenus factus est tibi puteus aquarum viuentium: citra ænigmata, citra parabolas, tibi reseratur Christus. Nō horruit Christus tuam paupertatē: nō te sordidam abominatus est: non dedignatur te, vt alienigenam: non vt Samaritanam te explodit, vt tibi rependeret vicem: imo potius te recipit, & de summo sacramento te erudit. Ego, inquit, sum qui loquor tecum. Petebas aquam viuam, ne sitires, en tibi quod petis. Desiderabas Messiæ aduētum, qui te doceret omnia, non est quod desideres ipse est qui loquitur tecum. Quia oblatrāt Pharisæi, quia obloquuntur scribæ, quia pompatici Iudæi non credunt, ideo Christus sub parabolis illis loquebatur, vt videntes non videant, & audientes non intelligant. At hæc paupercula mulier, hæc Samaritana mulier auida suæ salutis de loco adorationis instrui desiderat, Messię aduentum cupit, vt vehementius instruatur. Ideo illi, quia desideriū pauperum exaudit dominus nudè, & apertè se manifestat Christus dicens, Ego sum qui loquor tecum. Maximo ô mulier te hodie decorauit munere dominus: quia quod multi reges & prophetæ desiderarunt videre, & nō viderunt, & desiderarunt audire, & non audierunt, tu modo nullo tuo labore, nullo tuo sudore, vides, & audis. An nō sunt tui beati oculi, videntis Messiam, & audiētis ex ore proprio ipsum esse Messiam? Verè citer sanè dixit Paulus Romanis scribens, Non est volentis, neque currētis, sed Dei miserentis, & rursum, Non ex operibus, sed ex vocante dictum est, maior seruiet minori. Vbi nam erant merita huius mulieris, quæ concubinatu vrgebatur? Si merita expectasset dominus nusquam hanc sanctificaret. Vtique voluit, vtique consensit Christo vocanti, & inspiranti, consensit Christo intus trahēti, & illumināti: at hæc voluntas adhuc peccatricis erat, & nondum iustificatæ: ideo Paulus ait, Nō est volentis: quia non est tribuendum meritum de condigno huiusmodi consensui, culpatæ adhuc mulieris: sed est sanè Dei miserentis, qui vocat ad primam iustificationem, sine meritis, & vocatum volentē iustificat gratis. Prima namque gratia nō cadit sub condigni merito. Neque Samaritana prouide accedebat ad fontem, sciēs Christum ibi affuturum, sed ignara venturi, fontem saluberrimū obiter reperit. Si beatum se reputat, qui fortè reperit magnum thesaurum, an non hæc multo beatior censenda, quæ diuinum thesaurum sibi reperit? At prudens mulier, & non ananta reperti thesauri, cōtinuo credit Christo dicenti, se esse Messiam, & propere vadit ad suos dicens, Reperi thesaurum vitæ, venite, & fruimini mecum illo: reperi fontē aquæ viuæ, multo præstantiorem, quam sit hic, quē vos in pretio habetis maximo, fons Iacob: venite, properate & haurietis aquas de fonte saluatoris. Et hoc est quod paulo post subdit. *Reliquit ergo hydriam suā mulier.* Vt enim cap. 7. Andreas, Petrum, & Philippus vocauit Nathanaelē, ita hæc suos vocat conciues. *Et continuo venerunt discipuli eius, & mirabantur, quia cum muliere loquebatur, Nemo tamen dixit, quid quæris, aut, quid loqueris cum ea.* Non mirabantur discipuli, quod cum muliere loquebatur, sed quod cum muliere Samaritana: quia Iudæi abominabantur Samaritas: cæterum autoritatem domini reueriti, nihil exegerunt, cur cum ea loquetur. *Reliquit ergo hydriam suam mulier, & abijt in ciuitatem, & dicit hominibus, venite, & videte hominem, qui dixit mihi omnia quæcunque feci, nunquid ipse est Christus?* Apostoli relictis retibus secuti sunt Christum, hæc vero Samaritana relicta hydria siue aquario, prædicat Samaritis Christum. Non tamen clarè ait. Venite, & videte Christum, ne rei nouitas, Samaritas ad stuporē adducens, fidei prębere obstaculum: sed gradatim procedit, & sub dubio rem proponit, quo magis accenderet Samaritarum desideria videndi Christum.

Matth. 13.

Iustificans à peccato gratia, quę est prima gratia nō est volētis de condigno, nec currentis sed Dei miserentis.

¶ Obseruasne quam de repente mulier vna paupercula Christum euangelizat, & cum summo fructu Christum suis prædicat? quia multi Samaritanorum crediderunt in Christum propter mulierculæ testimonium.

¶ At obijcies, Quid est ergo quod Paulus ait. 1. Timo. 2. Mulieri autem docere non permitto? Vtque in ecclesia, non debet docere mulier, hoc enim non sibi incumbit, sed viris approbatis, quorū est fideles publicè docere in ecclesia Dei. At ve

Mulier in ecclesia prohibetur docere.

rò hæc Samaritana, non docebat fideles, sed infideles, hoc autē mulieribus nō prohibetur, Quidquod casus particularis nō trahendus in consequentiā generalis decreti. *Exierūt de ciuitate, & veniebāt ad eum.* Non ergo Samaritana vocauit quosdam sibi familiares, & vicinos, aut cognatos, sed omnes Samaritas vocat ad Christum, & omnium suorum ciuium fit magistra. Aspice nūc dominum paucissimis verbis induxisse Samaritanam ad grande credēdum mysterium fidei, scilicet, Christum esse Messiā: & quod magis mirari subit, quia Matth. 20. Iudæi, (& de Samaritis idem puta) expectabant Messiam regem maximum futurum temporali pompa, super omnes mortales nitentem. At Samaritana, nihil pompæ mundanæ aspexit in Christo, imo multā abiectionem in eo cōtemplabatur: quia solitarium videbat, & sedentem supra fontem, & fatigatū ab itinere, & nihilominus tanta est efficacia diuini sermonis à Christo prolati, quod in modico Christū credidit esse verum Messiam. Neque sua fide fuit contenta, sed vt illum palā protestaretur, suos ciues ad eandem tenendam fidem inuitat festinanter, vt vocat apostolos & cōtinuo relictis omnibus illi parent. Et quidem Samaritæ nō certum habuissent proximum aduentum esse Messiæ, & nisi eundem maximè habuissent in votis, mulieri prædicanti non assensissent.

Confunditur vana opinio Iudæorū expectantium Messiam mū di pōpa fulgē tem.

Mira efficacia Christi sermonis.

¶ *Interea rogabant eum discipuli dicentes, Rabbi manduca.* A scitos ex Sichem cibos discipuli domino offerunt, comedendos, postquam Samaritana à domino recessit, suos vocatura ciues. Et antequam Samaritæ accederent ad Christum discipuli Magistrū inuitant ad prandium, quia iam hora erat prandendi. Verum, neque euāgelista memoratur dominum bibisse modo, aut comedisse, sed occasione oblata ex prandio ad cibum alium, vel prandium spirituale prouocat discipulos, dicēs, Ego cibum habeo mādūcare, quem vos nescitis. Quemadmodum ex potu materiali, materiā accepit Dominus loquendi, de aqua viua: quippe ex sensibilibus ducere conabatur cælestis magister ad spiritualia desideranda: quandoquidem magis sitiebat hominum salutem, quam aquæ potu sitientes rigare fauces, & magis esuriebat hominū spiritualem profectum, quam cibo corporali reficere ventrem. Hocque ecclesiæ cōsiderēt episcopi: & si ita fecerint saluberrimum erit illis. Ideo inquit euangelista. *Ille autem dixit eis, Cibum habeo manducare, quem vos nescitis.* Rudes id temporis erant domini discipuli, & non assequebantur verba domini: vnde neque mireris Samaritanæ mulieris ruditatem, Ideo sequitur. *Dicebant ergo discipuli ad inuicem, Nunquid aliquis attulit ei manducare?* Hæc fuit ruditas ipsorum putantium, secreto domino allatos fuisse cibos, vnde manducaret. Sciebāt enim dominum ex oblatis sæpe manducasse, & putant idem modo contigisse. At dominus discutit illorum ruditatem, docens quem cibum ipse intellexisset.

Cibus Christi atq. potus est animarum salus.

Dicit eis Iesus, meus cibus est, vt faciam voluntatem eius, qui misit me, vt perficiam opus eius. Cibus reficit, & delectat: ideò spiritualia, quia reficiunt mentem, & illam summopere delectant non ab re dicuntur mentis alimoniæ. Christus ergo summè desiderans humanā salutem, quid quid hanc spectabat, summe illum reficiebat, & delectabat interius. Et quia venerat redimere genus humanum, hoc summū & ineffabile perficere opus, cibum quoque vocat suū. Et quia prædicando diuinam legem, præparabat animos humanos, vt capaces essent redemptionis ab eo celebrandæ, ideo suam prædicationē vocat alimentum suū. Legimus autem Ioan. 17. de huiusmodi redemptionis opere, dixisse dominum, Opus cōsummaui, quod dedisti mihi: ideo iam iam moriturus ait, Consummatum est, quia morte sua consummauit humani generis redemptionem, & Ioann. 6. legimus. Operamini non cibum qui perit, sed qui permanet in vitam æternam. Et paucis interiectis, exponit, quis hic sit cibus, dicens. Hoc est opus Dei, vt credatis in eum, quem misit ille. Cibus igitur noster est fides viuax in Deum, quæ viuacitate sua se promit in sanctas actiones, vnde promeremur vitam æternam. Et hic cibus mentalis est cibus, & opus est Dei: quia fides donum Dei est: & nisi ope diuina iuuemur credendi rectè opus nō continget nobis. Qui ergo rectè, & viuaciter credit opere diuino fruitur, & opere suo nō fraudatur: quia credere actio mētis etiam est. Et hoc opus est cibus mentis aptissimus: siquidem Esaias clamat. Dicite iusto quoniam benè: adinuentiones enim manuū suarum

Quod delectat & reficit mētem cibus mentalis est.

Cibus noster fides viuax et bus Christi obedientia ad Deum patrē.

suarum comedet. Igitur iusti ex suis operibus comedent, quas tamen habet Deo opitulāte. Christi autem cibus erat implere Dei patris voluntatem, & opus redemptionis sibiā patre concreditum absoluere, seu perficere. Nō oscitanter tamen trāseundus est hic sermo domini. *Vt opus eius perficiam.* Enim vero redemptionis opus fuit pronuntiatum, & adumbratum per legem, & fuit promissum à Deo per suos vates: at Christus impleuit, quæ illi promittendo prædixerant. Vnde ait. Matth. 5. Non veni soluere legem, sed adimplere. Et istud adimplere, vocat dominus modo perficere. *Nonne vos dicitis, quod adhuc quatuor menses sunt, & messis venit. Ecce dico vobis, leuate oculos vestros. & videre regiones, quia albæ sunt ad messem.* Primo mense. 14. die mensis phase celebrabāt Iudæi, tertio mēse festum Pentecostes, vt septimo festum tabernaculorum. Exodi. 34. & Deute. 16. Incidebat igitur Pentecostes in mensem Maium, A missione namque falcis in messem, quæ erat prima missio falcis in quibusdam locis terræ sanctæ præcoces emittentes spicas numerabant Iudæi septem hebdomadas, & dies sequens proximus erat festum Pentecostes. Et iam hoc mense erant segetes in Palæstina flauescentes ad messem, & desiderabant falcem illas deiicientem. Quia ergo dominus inquit, *Vos dicitis, quod adhuc quatuor menses sunt, & messis venit.* A tempore huius sermonis vsque ad mēsem Maium restabant quatuor menses, vsurpando partem mensis pro toto. Ideo hæc verba dominus dixit sub mēse Ianuario, si Maium non annumeramus in numerum quatuor horum mensium. Quod si hic annumeratur, dixit Christus hæc verba, sub Februario: vnde cōpleuerat fere iā annū in Iudæa prædicando, propagando discipulos, & baptizando, ad sensum supra expositum. Non tamen fuit annus hic integer. Namque sexta mensis Ianuarij celebrauit miraculum illud nuptiale in Cana Galilææ, & celebraturus Pascha, sub Martio venit Hierosolymā, vbi conuersatus est vsque in alterum anni sequentis Ianuarium vel Februarium, quādo venit in Samariam, iturus in Galilæā, id quod modo refert euangelista. Itaque subducta ratione videtur decem menses egisse in Iudæa, ante quam transiret nunc per Samariam. *Ecce dico vobis leuate oculos vestros, & videte regiones, quia albæ sunt iam ad messem.* Vt dicebam paulo ante, Christus sapientia Dei patris, sciens hanc esse naturam hominum per visibilia capere inuisibilia, ideo, vt fecerat supra ex aqua corporali manu ducēs Samaritanam ad aquam percipiendam spiritualem, & ex cibo corporali abstrahens apostolos ad intelligentiam spiritualis cibi, ita in præsentia ex messibus sensibilibus subducit discipulos suos ad messes intelligibiles considerandas. Proposuerat igitur iā dominus, quod experientia cōmuni apostoli futuras sciebāt, videlicet, messes à verbo domini prædicto, ad quatuor mēses. Ex hac experientia sustulit discipulos suos, vt alias messes perciperent spirituales, videlicet, messes hominū. Ideo ait, Leuate oculos vestros, & videte regiones, quod iam albæ sunt ad messem. Hoc est percipite discipuli hos veniētes ad me, Samaritas esse segetes spirituales: & iam paratos ad messem: quia tēpus adest, quando illi credent in me, & me diligēt, Et nō ait regionem, sed regiones, vt non solū doceat Samaritas esse iam paratos ad suscipiendum euangelium, sed vniuersas sub cælo nationes. Hæc autem præparatio erat ex diuina ordinatione, quæ gentium conuersione differri permisit ad tempora vsque Christi. Et quia tūc erat tempus, sub quo erant gentes conuertendæ, occasione Samaritarum dominus, de omnibus gentibus habet sermonem. Notandum autem duplicem esse messionem, alteram, quam exercuerunt apostoli, aliam, quam exercebunt angeli. Illa messio fuit ad fidem, & gratiam baptismalem suscipiendam, & messione hac sunt demessæ gentes: quia congregatæ sunt in horreum Christi, quæ est ecclesia. Hæc vero messio, est illa cuius domini præcursor meminit. Matth. 3. Cuius ventilabrum in manu sua, & permūdabit aream suā, & congregabit triticum in horreū suum: paleas autem comburet igne inextinguibili. Et Matthæ. 13. Messores autem angeli sunt. Sunt autem messores, quia in extremo iudicio exibunt angeli, & separabunt bonos in vasa sua, malos autem foras mittent, aut separabunt malos de medio iustorum vt paleam, à grano. Tunc enim cō gregabūtur iusti omnes in cæleste horreū. Nūc igitur horreum Dei est ecclesia, tūc vero cęleste erit habitaculum. *Et qui metit, mer-*

Dñs perfecit promissa prophetarū, illa implendo.

Christus ex visibilibus promouit discipulos ad inuisibilia.

Duplex messio & duplices messores, duplexque horreum.

mercedem accipit, & congregat fructum in vitam æternam, & qui seminat simul gaudet, & qui metit. Ænigma est istud, quod modo proponit dominus. Diximus autem messores fuisse apostolos, verum qui seminatores sint, de quibus modo textus hic loquitur, non fuit expressum, neque hoc loco manifestatur. Verum seminator præcipuus ille est, cuius euangelica meminit parabola illa. Matt. 13. Exijt qui seminat, seminare semen suum: verum non de hoc seminatore modo intelligendus venit locus hic. Deus enim seminando non laborat, nunc vero; de seminatoribus, qui mul to labore seminarũt fit mẽtio. Quid quod seminator Deus non seminat semen suũ quod est verbum suum nisi per ministros prædicatores suos. Quia ergo de seminatoribus fit mentio, qui seminarunt verbũ Dei ante Christi aduentum cogimur intelligere locũ de prophetis: isti enim fuerunt qui hoc semen seminarunt multo labore, quia multis oppressi fuerunt calamitatibus propter diuini verbi prędicationẽ, vt acto. 7. docetur, & Matth. 23, Prophetę igitur pronuntiantes Christi aduentum: fæcundabant diuino semine audientium corda ad fidem Christi venturi: & ideo veluti seminabant in cordibus Iudæorum, semen, idest, verbum Dei: quod semen sub apostolis prædicantibus iam adesse Christum fructificauit in vitam æternam.

Deus est semi nator præcipuus prædica tores vero sũt huius semina toi esministri

¶ Ante aduentum namque domini, semẽ hoc non gaudebat suo fructu: quippe nemini patebat aditus ad vitam ętérnam, donec Christus deuicta morte, vitæ æternæ aditum reseratuit.

¶ Et hoc est quod ait. *Qui metit mercedem accipit.* Apostoli enim comparati ad prophetas sunt sicut messores, ad seminatores: quoniam apostoli lucrando gentes Christo, id quod vocatur modo metere, mercedẽ acceperunt æternæ vitæ. vel mercedem acceperunt. Quia quod summopere intẽdebant, gentes cõgregare, ad Christi ecclesiam, hoc acceperunt. Hæc autem congregatio fuit fructifera vitæ æternæ, quia gentes per baptismum donãtur vita æterna. Et ideo ait, & congregat fructum in vitam æternam. Et quod subdit. *Et qui seminat simul gaudet, & qui metit,* hoc significat prophetas, non inuidisse apostolis, quod ipsi meterent, quæ ipsi seminarunt: sed seminatoribus, & messoribus istis, vnũ

Diuinũ semẽ non fructificauit vitam ęternam ante aduẽtũ Christi.

fuit cõmune gaudium, quia vna cõmunis charitas inflammabat omnes, vt sub mota inuidia quique sua officia præstarent. *In hoc enim est verbum verum, quia alius est qui seminat alius est qui metit. Ego misi vos metere, quod vos non laborastis. Alij laborauerunt, & vos in labores illorum introistis.* Laborem, quẽ ferunt agricolæ in seminando, ex spe colligendi ex messe fructum leuant. Vnde si accidat seminantẽ non colligere messem, infelicitati non mediocri tribuitur. Et in Leuitico inter maledictiones quas Deus minatur trãsgressoribus suæ legis hæc vna est, quod seminabũt, & non colligent fructum: sed hostes colligent illum. Leui. 26.

¶ Porrò si fortè accidat, parẽtes seminare, & non ipsos, sed filios suos colligere fructus, quos patres seminarunt, non ob hoc dolent patres, sed gaudent: quia laboribus eorum filij gaudent. Quamobrẽ, cum prophetæ fuerint seminatores fidei christianæ, etiam si non viderint tunc fructum illius seminationis, quia Christus oberat, at vero quia apostoli fuerunt messores huius fructus, qui erant filij prophetarum, quippe ab illis fidem acceperant venturi Christi, ideo qui seminarunt prophetæ non dolebant, quod ipsi non meterent: quia cernebant quod filij eorum erant messuri.

¶ *In hoc*, inquit, *verum est*, subaudi quod vulgo dicitur, *alius est qui seminat, & alius qui metit.* Nam prophetæ, & doctores Iudæorum seminarunt, & apostoli messuerunt. Et rursum iam tum Christus miserat discipulos suos metere, quia dum erat in Iudæa, vt ex hoc loco videtur collectũ iri discipuli Christi qui cum Christum sequebantur, eum prædicabant, & Iudæos baptizabant vt in exordio huius cap. traditur. Ideo ait, *Misi vos metere.* Quanquam vt supra cõmemorabam, non omnes duodecim tum sequebantur Christum, quippe, Matth. 4. postquam dominus venit in Galilæam ex Samaria subaudi; vt hoc cap. docetur, vocauit ad suã sequelam Petrum & Andream, & Iacobum, & Ioannem. Tametsi Petrus, & Andreas, iam erant recẽsiti inter discipulos Christi: quãuis nondum erant sectatores, & comites Christi, vt fuerũt posteaquam illis dixit, Venite post me, &c. *Quod vos non laborastis.* Per vaticinia propherarũ, & clarissima de Christo pręconia, Iudæi fuerũt dispositi, ad suscipiendam fidem de Christo, & baptismum

Cum erat dominus in Iudæa nondum habebat omnes duodecim apostolos comites.

prismum eius. Et ideo inquit, apostolos messuisse, quod ipsi non laborauerunt. Rursus Ioannes Baptista etiam laborem non minimũ habuit in hac seminatione, quia etiam ille præparauit corda Iudæorum Christo. Isti ergo laborauerunt, vaticinando, & prædicando, & apostoli introierunt in labores illorum. Hoc est prædicando apostoli Iudæis Christum, rem inuenerunt semifactam: quia quod oracula prophetica prædixerant, ipsi prædicabãt esse impletum. Quia igitur prophetæ hoc cœperant negotium, & qui incipit mediũ iam facti habet, ideo dominus ait, *Et vos in labores eorum*, hoc est in vaticinia eorum introistis, docendo illa esse impleta. *Ex ciuitate autem illa multi crediderunt Samaritanorum, propter verbum mulieris testimoniũ perhibentis, Quia dixit mihi omnia quæcunque feci.* Mulier igitur hæc etiam messuit Samaritanos cõciues, in quos seminarat Moses, quia quanquam alios prophetas, non curabant, Moysen probatum habebant. Ideoq; alius seminauit, & alius metit: quia Moses seminauit, & Samaritana metit.

¶ Res sane mirabilis hæc est, mulierem vnam de repente promotã ad tantum officium quale est metere ad Deum gentes, vt apostolico munere fungeretur, & honore donaretur, quatenus Samaritanos Christo acquisiuit.

¶ Et ideo ait, multi Samaritanorum crediderunt in eum propter verbum mulieris, testimonium, &c. Et videtur ex hoc loco non solum dominum retexisse secretum Samaritanæ de suo cõcubinatu, sed etiam alia exposuisse: quando quidem ait, Quia dixit mihi omnia, quæcunque feci. Non ergo solum vnũ, sed multa propalauit Samaritanæ secreta.

¶ Et considera opera Dei, quod nemo potest corrigere, quem ipse despexerit. Iudæi enim auditis testimonijs Ioannis, & visis Christi miraculis, obdurauerunt cor suum, & stricte occluserunt, ne fidei locũ facerent. At Samaritani ad testimonium vnius pauperculæ mulieris, Christo crediderunt: quia iam parati erant ex diuina ordinatione ad credendum, cui ordinationi ipsi morem gesserũt. *Cum ergo venissent Samaritani rogauerunt eum, vt ibi maneret, & mansit ibi duos dies. Et multo plures crediderũt in eum propter sermonem eius.* Rogant Samaritani dominũ, vt in Sychem Samariæ ciuitate maneat: & dominus acquieuit illis. Rogant etiam discipuli illi duo dicentes, Lucæ. 24. Mane nobiscum domine, quia aduesperascit, & inclinata est iam dies. Et dominus annũit eorũdem votis: Quia hoc desiderat Christus manere apud nos, iuxta illud, deliciæ meæ esse cum filijs hominum, vt nos maneamus, apud eum, vt Apoca. inquit. 3. Sto ad ostium & pulso, si quis audiuit vocem meam, & aperuerit mihi ianuam intrabo ad illum, & cœnabo cum illo, & ipse mecum. Samaritani igitur primum crediderunt Christum, non contenti nuda fide, ad opera se accingunt & veniunt ad dominum, & rogant illum, vt maneat apud illos: vt illi possent obsequia præstare, & amplius instrui circa fidẽ quam de ipso conceperant. Dominus autem, vt fidem conceptam confirmaret, & stabiliret, ne forsan labascerent, quia ex muliere erat propagata, ideo mansit apud illos biduũ. *Et mulieri dicebant, Quia non propter tuã loquelã credimus, ipsi enim audiuimus & scimus quia hic verè est saluator mundi.* Ne dubites dominũ multa diuina docuisse arcana Samaritanos, etiam si non sunt à Ioãne memoriæ prodita, aut à quoquam aliorum euangelistarum. Nam locus hic satis indicat, multa diuina eos docuisse dominum sacramenta. Aiunt enim, quia non propter tuam loquelam: etsi nõ quia, sed iam legitur apud Theophila & Erasmica editio ita legit. Verũ Græcè ὅτι, scribitur quod vulgatus semper per quia transfert interpres, & vsurpat pro, quod. Quod vero Samaritę dicunt, Non propter tuam loquelam credimus, tu intellige, non solũ. Quippe ex prædictis patet, Samaritas credidisse propter testimoniũ, quod tulerat Samaritana de Christo.

Proverbi. 8.

Fides nuda nõ sufficit ni si se accingat ad opera.

Quid docuerit Christus Samaritas nõ est memoriæ proditum.

Veruntamen, credibile etiam est plerosque fuisse Samaritas, qui non propter Samaritanæ verbum, cui forsan primum nõ crediderunt, sed propter Christi sermonẽ, Christum crediderũt. At alij fuerunt, qui Christo credẽtes, ex mulieris testimonio confirmati sunt in Christi prædicationes adeò, quod etiam submoto Samaritanæ testimonio Christo credidissent.

¶ Verum Samaritana fuit, quæ corda Samaritarum disposuit suo testimonio ad Christi fidem. Sed quid est quod aiunt. *Et scimus, quod hic est vere saluator mundi.* Enim vero quæ fidei sunt credibilia sunt,

&

Fides non est scientia, at aliquando scriptura eam vocat scientiam.

& non scibilia. Scibilia enim ex demonstratione sunt scibilia: porro credibilia fugiunt demonstrationem: sunt enim superiora, omni demonstratione.

¶Respondebis Samaritas, non hoc intellexisse, per scientiam, quod philosophi intellexerunt, sed ipsam credulitatem, vocant scientiam, & est familiare scripturæ vnde illud de lit illis scientiam sanctorum Sapi.10. Quippe fidei credulitas, propter eximiā suam certitudinem affinis est sciētiæ, etiam si propter nimiam obscuritatē, longe sit à scientiæ claritate. Vocant autē dominum verè saluatorem mundi. Ex fide hac profitentes, esse verum Messiam: non solum saluatorem Iudæorū, vt Iudæi expectabant, sed omnium hominum. Et miranda est sanè fides homini, atque inea profectus: siquidē biduo solum dominus cum eis est conuersatus: & mirum in modum profecerunt in fidei veritate hoc exiguo tempore, vt crederent Christum esse omnium hominum saluatorem. Et vt exponerēt salutem à Christo concedendam esse animorum potius, quam corporum, nam illa est vera salus, quæ animum sauciorum peccatis sanat, ideo addunt, Verè scimus, scilicet, quod hic est saluator mundi. Legimus autem in Gene.41. Ioseph lingua Aegyptiaca vocatum saluatorem mūdi. At quantò aptius à Samaritis vocatur Christus saluator mundi? Ille enim quia frumenta impartiuit sub tempore famis Aegyptijs, & confinibus, dictus est saluator mundi: at vero Christus, quia sanguinem fudit suum in salutem omniū hominum, & præsentium, & præteritorum, & futurorum rectissimé est mundi saluator. Ad hanc demum rationem saluator est, ad quam nemo nisi per illum seruari in æternum potest. Quia non est datum aliud nomen sub cælo, in quo oporteat nos saluos fieri, nisi in nomine Iesu Christi, acto.4. Rectè demū nos diximus supra hos Samaritas adumbrasse gentes fideles: siquidem gentes prompto animo in Christum crediderunt, vt isti Samaritæ crediderunt.

Gentiū conuersio ad christū adumbrata fuit in conuersione Samaritarum.

¶Circa hæc, quæ hactenus disseruimus licet annotare quosdam ex loco illo supra exposito. Discipuli abierant ciuitatem vt cibos emerent, dixisse Christum non fuisse mendicum, neque mendicasse. Etenim apostoli ex pecunijs proprijs emerunt cibos. Et rursus, Lucæ.8. mulieres ministrabant illi de facultatibus suis: & tertio, quia dominus pauperibus eleemosynas erogabat Ioan.14. putatum est quod Iesus præcepisset Iudæ, vt pauperibus eleemosynam porrigeret: quia loculos habebat. Quod vero hoc euāgelio traditur petijsse à Samaritana potum aquæ, istud fieri potest, & quotidie fit sine nota mendicitatis. Reges enim & magni faciētes iter, hoc petere possunt, & non reputantur mendici, si petāt. Vnde Caietanus cōmen. ad Matthæ.5. Christum asserit non fuisse mendicum, licet fuerit in paupertate mendicorum: qua nihil omnino habuit proprium nisi vestes. ex quo cæpit prædicare. Videbat autem nō ex mendicatis rebus, sed ex oblatis à deuotis personis, iuxta illud Ioānis.13. Iudas loculos habebat, & ea, quæ mittebantur portabat. Et Lucæ.8. Mulieres ministrabant Christo. Et reuocat, quā probarat sentētiam contrariam, in.2.2.q.187.art.5. vbi tradidit Christum fuisse mēdicum, Dominus, inquit, Iesus, non est dedignatus etiam in propria persona mendicare. Nā Lucæ.22. mendicauit locum, vbi Phase cū discipulis celebraret. Et Matthæ.21. & Lucæ.19. mendicauit asellum, cui insedit ingressurus Hierosolymam, & à Zachæo mendicauit hospicium, Luc.19. Et quanquam dixerat prius clare cōllare dominum mendicasse ex euangelio, deinde ait, domini mendicitatem non constare ex euangelio. sed esse rationabile, vt credatur, quia dominus nullum præterniisit humilitatis exemplum. Et multa fecit dominus quæ nō sunt scripta. Et quidem dogma hoc videtur esse Hieronymi idē asserētis, dominum fuisse mendicum, cui suffragatur Thomas loco proximè indicato. ar.5. respon. sed contra. Cæterum Caietanus recantauit, & retractauit quod.2.2 scripserat, docens contrarium Christum non vnquam fuisse mendicū. Et Ambrosius Catharinus in annotationibus contra Caietanum acriter inuehitur, vt solet, in Caietanum. Putans impium esse dogma hoc Caietani, & contra sententiā sanctorum, & detrahēs religiones mendicantiū. Et accedit illi quod fauere videtur Luthero, qui vehementer obsistit religionibus mendicantium, illas credens esse vanas religiones, & saccos mendicitatis decernit à papa, & principibus secularibus esse tollendos, vt est videre apud Rophensem, ad finem

An Christus fuerit mendicus.

finem libri articulorum contra Lutherũ.

¶ Ambrosius vero cõmemoratus, colligit cõtra Caieta. primo ex psalmo, Ego autẽ mẽdicus sum & pauper, quæ verba intelliguntur de persona Christi, secũdò, ex Paulo. 2. Cor. 8. cum esset diues, pro nobis egenus factus est: tertio, quia voluit in omnibus præbere humilitatis exemplum.

Argumenta probãtia Christũ fuisse mẽdicum.

¶ Et ad locum ex Ioan. citatum. Discipuli, inquit, ibant in Samariæ ciuitatem, vt cibos emerẽt: at verò has pecunias ex mẽdicato habuerũt.

¶ Et ad locum alium, Iudas loculos habebat, idem respondet ex mendicatis loculos habebat habentes pecunias.

¶ Item ad tertium dominus habebat pecunias vnde erogabat pauperibus.

¶ Ad quartum ex Luca idem testatur mulieres illas subministrasse Christo pecunias, quia dominus illas primo exegerat.

¶ Porrò autem sunt non pauca in euangelicis literis, quæ prædicatoribus, ius tribuunt viuendi ex euangelica prædicatione, Paulo monstrante, Si nos spiritualia seminamus, mirum est si carnalia vestrã metamus? Et rursum, scriptum est, nõ colligabis os boui triturãti. Nũquid de bobus cura est Deo, an propter nos vtique hoc dicit scriptura? & alia multa ad hanc rationẽ Paulus docet. 1. Cor. 9. Et eandem confirmat. 1. ad Timo. 5. Et inducit verba domini Matth. 10. Dignus est operarius mercede sua: etiam si Matth. 10. non mercede, sed cibo suo scribitur. Paulus vero vt insinuaret, sustentationem prædicatorum ex omnibus necessarijs esse debitam illis, ex iure naturali, & diuino, ideò dixit, mercede sua: operarijs enim merces pro impensis operis debetur. Et. 2. ad Timo. 2. Laborantem, ait, agricolam, oportet primum, percipere de fructibus: igitur si fructuum participatio prima est ipsius laborantis agricolæ, hæc sibi participatio de iure debetur. Et Galatis scribens. cap. 6. idem repetit debitum, docens, vt qui catechizatur verbo, communicet cathechizanti in omnibus bonis.

Stipendium quod datur prædicatoribus est illis debitum.

¶ Porro autem Matth. 10. Dominus mittens discipulos suos euãgelizare, ante mortem suam, dixit illis, Nolite possidere aurum, neque argentum, neque pecuniam in zonis vestris, non peram in via, neque duas tunicas, neque calceamenta, neque virgã, dignus est enim operarius cibo suo. Et quod hic vocat cibum, in parabola vineæ. Matth. 20. mercedem appellat, vbi operarios docet esse donandos mercede. Voca, inquit, operarios, & redde illis mercedẽ. Cibus igitur & sustentatio quæ cõceditur operarijs merces est: debita enim est.

¶ Cæterũ si obseruamus eos, qui propriẽ ex consuetudine omnium gentium, vocãtur mendici, inueniemus huiusmodi vulgares mendicos, accipere eleemosynam, non quia sibi debeatur ex iure, sed solum gratis ex munere charitatis, & non ex debito iustitiæ. Apostoli vero ex debito iustitiæ eleemosynis gaudebant: vnde vere non erant eleemosynæ, quia eleemosyna, non iustitiam, sed charitatis commiserationem spectat, vt ex significantia vocis patet. Eleemosyna igitur, merces nõ est: merces enim retributio est, at eleemosyna gratiosa est donatio. Cum ergo apostolis, quæ ipsis offerebantur debita essent illis propter euangelizandi officium, consequens est eos, etiam si mendicorum referebant similitudinem, quia mendicus est, qui ab alio petit sibi necessarium, quod nõ habet, & ipsi ab alijs petebant sibi necessaria victui & vestitui. Tamen si proprietatem obseruãs loquendi non erant mendici, vt vulgares illi mendici, qui ostiatim petunt, vel cogẽte necessitate, vel ex ocij indulgentia. Quippe, vt aiebam, istis mẽdicis non est ius petendi, vt apostolis erat. Item de Christo dices, & ampliori multo ratione. Suscepit igitur dominus sibi necessaria ab alijs, vt & apostoli. Dominus autem se egenum & pauperẽ fecit, vt nobis amabilẽ exhiberet paupertatem, quæ summe odibilis est. Et hoc factu existimauit esse necessarium, quia auaritia est radix omnium malorum, & charitatis venenum: ideo vt stabilis sit charitas, depellenda est procul cupiditas omnis. Quare curauit in primis exemplo suo hanc exterminare ab humanis cordibus. Ideoque se summe pauperem fecit, & apostolos idẽ docuit summe paupertatis exemplum exhibere: quia prædicatio euangelica offendiculum haberet, si suspicaretur ob cupiditatem pecuniarum apostolos euangelizare. Propterea ait, Nolite possidere aurum, neque argentum, &c. Et paupertatẽ arctissimã illis prædicaturis imponit, qualem neque mẽdici nostri habent. Etenim mendici etiam extreme pauperes virgam habent

Apostoli non erant vt vulgares mendici apud nos.

Cur dominus se pauperẽ cõstituit, & apostolos suos voluit esse pauperes.

habent, peram habent, & zonas, quæ apostolis negantur. Verumtamen neque dominus propriè est dicẽdus mendicus, etiã si actum exercuit mendicandi, videlicet, petendi ab alijs necessaria sibi vt asinam, & pullum, hospitium, cœnaculum, &c. At verò quia hæc omnia erant sibi debita iure spiritualis magisterij, vt & apostolis, siquidem erant operarij diuini sermonis, vnde & digni sua mercede, ideo non propriè erant mendici. Vnde Chrysostomus homi. 23. ad Matthæum. Ac ne eos pudeat inquit, qui quasi mendicantes ipsos viuere volebat, operarios vocauit: & quod eis dabatur, mercedem appellauit, vt rem debitam dari sibi ostenderet. Nam & si verbis solis operari videbãtur, res tamen erat non parui laboris, & beneficia collata nõ parua. Quare quod apostolis dabatur non grãtis offerebatur: sed ad retributionem beneficiorũ, reddebatur: dignus est enim operarius cibo suo. Non quia tanti solummodo apostolici illi labores fuerunt: nequaquam enim hoc cogitandum est: sed ne apostoli plus aliquid quærant: & qui sibi necessaria ministrabant, nulla iactatione liberalitatis tumerent, si debitum persoluebant. Hæc Chrysost. Vbi vides apostolos fuisse non propriè mẽdicos, sed quasi mendicos, & quod illis cõcessa vel oblata fuissent debita: & ob hoc non fuisse propriè mendicos: idemque de Christo domino dicẽdum est. Eodem accedat glossa ordinaria, ad Pau. 2. Timo. 2. dicentem laborantem agricolam, &c. Cluistum euangelistam non ad hoc euangelizantem, vt euangelium vendat securum facit: & vult vt intelligat, quod necessaria licet sibi sumere ab eis, in quibus Deo militat, & quos tanquam cultor vineam exercet, vel tanquam gregem pascit: Non est enim mẽdicitas, sed potestas. Quod verò ex psal. 39. indicatur. Ego mendicus sum & pauper, non dissoluit hęc, quæ diximus Quandoquidem Christus exercuit actum mendicandi, nã vt ait Cassiodo. mẽdicus est qui petit pauper, est qui sibi non sufficit. Ideo Christus & fuit pauper voluntarius tamẽ & mendicus, non tamen propriè fuit mendicus. Neque aliud voluit Hieron. Quid quod Augusti. in enarratione ad eundem psalmum, non de Christo intellectum voluit hunc locum, sed de quouis iusto, qui recognoscit, quod Paulus, dicens, Viuo ego iam nõ ego, sed viuit in me Christus. Namque diuites sunt superbi omnes, qui cum Pharisæo illo iactant coram Deo merita sua: at vero humiles, sese despiciẽtes cum publicano, sunt egeni & pauperes. Non est ergo cur Catharinus schomata iaciat in Caietanũ, vt vides. Et ordines mẽdicantium prædicando, & sacramenta impartiendo, & sacrificando pro populo debita sibi faciũt quæ illis offeruntur, & quã quam mendicent, at non vili mendicitate, sed dignissima, vt Christus & apostoli: quippe quæ petunt iure optimo sibi debẽtur, tametsi humilitatis gratia illa petunt, quæ alioqui sua sunt. Ideo apte dixit glossa, Nõ est mẽdicitas, intellige vulgaris, sed potestas iustissima. Propriè igitur Christus est dicendus pauper: quia vulpes foueas habent, & aues cæli nidos, filius autẽ hominis nõ habet, vbi reclinet caput suũ. Nulla igitur habuerũt, vel Christus vel apostoli immobilia bona, mobilia vero, habuerũt, oblata, scilicet, ab alijs necessaria victui, vt erant pecunię Et sibi offerri postulabant, id quod mendicitatis erat actus, at quia sibi debebãtur, quę dabantur nõ erat propria mẽdicitas, vt satis est ostẽsum.

Christus & apostoli nõ fuerunt propriè mendici.

Christus petẽdo ab alijs sibi necessaria exercuit actũ mendicandi.

Lucæ. 9.

MORALIA.

¶*Veri adoratores adorabunt Patrem, in spiritu & veritate.*

HOMINVM omnium est comparata natura, quæ ad diuina colenda est ad modum propensa. Hæc namque est nobis indita à summo Deo, inclinatio, vt diuinorum simus obseruatores. Nulla enim natio tam barbara vnquam extitit, quæ diuina non adoret. Quod si vera est diuinitas, quæ adoratur vera est adoratio, sin falsa, falsa qualis est idololatrarũ. Ab initio verò nascentis mũdi verum Dei numẽ adorari cæpit ab hominibus, vt fratres illi duo nobis sunt testimonio: qui id temporis veram deitatem oblationibus & sacrificijs adorauerunt. Nam Gene. 4. Caim obtulit domino munera de fructibus terræ. Abel vero frater eius de primogenitis gregis sui. Caim enim, vt agricola ex fructibus Deũ adorauit, at Abel vt gregis pastor, de primogenitis sui gregis. Vtraque sanè fuit adoratio veri numinis: at verò nõ vtraque numini

numini vero grata fuit: siquidem gratam solam habuit Deus Abel oblationē, quia hæc potissima ex suo grege Deo obtulit: non tamen fratris oblatio de optimis quibusque frugibus Deo offerebatur. Vnde vera adoratio bifariam cōtingit: aut quod sit vera ex parte obiecti quod adoratur: aut quod sit vera ex modo adorandi. Vtraque igitur horum fratrum adoratio vera ex parte obiecti, quia vterque vero Deo offerebat, at vero oblatio Cain non fuit vera ex modo offerendi, quia Deo potissimo, potentissima erant, vt ex oblatione dignitas eius, cui offerebatur demonstraretur, id quod non præstitit Cain, sed solus Abel. Vnde adoratio falsa item gemina ratione dicenda est: aut quia est falsi numinis, quæ est adoratio idololatrarum falsa colētium numina. Verum namque numen negligentes in falsa numina sunt delapsi: ideo finxerunt sibi Deos sensibiles, & imaginabiles, quos adorassent. Quare voluptuosi, & libidinosi venerem Deā fecerunt, vt vel sic suæ effrænæ sensualitati suffragarentur: vt belligeri, martem constituerunt Deum, ob eandem rationem. Et demum delusus errore paganismus, tot excogitauit Deos, quot vel propria voluptas, vel reuerentia erga maiores, vel necessitas fingēdos vane docebat: indeque multiplicati sunt Dij in orbe falsi, & post habita est adoratio Dei veri.

Dupliciter adoratio dicatur vera.

Adoratio falsa.

Antiquior est vera religio, quam falsa.

¶ Quamuis Dei veri adoratio, multo antiquior est, quam adoratio Deorum falsorum: namque in prima mundi ætate antequam diluuium aquarum orbem perfundaret solum veri numinis adoratio vigebat. At verò in secunda mundi ætate onū accepit falsa Deorum religio. Namque Sapiē. 14. acerbo luctu dolens pater citò sibi rapti filij fecit imaginē: & illum, qui tunc quasi homo mortuus fuerat nunc tanquam Deum colere cæpit.

¶ Sub Bel, enim qui & Belus Assyriorū rege falsa hæc religio orta est: aut sub Nino. Fuit autem iste Belus filius Assur vnde appellati sunt Assyrij, & Assur filius Nemrot gigantis, qui fuit sub exordio ætatis mundi secūdæ. Lactantius vero, lib. diuina. institu. cap. penulti. & vltimo. à Ioue natam falsam religionem putat.

Vnde exorta falsa Deo adoratio.

¶ Vulgo putant historiographi Ninum Assyriorum regē exordium dedisse falsæ adorationi Deorum, quoniā Belus Nini pater vita functus dolorem filio excitauit acerbū, cui dolori medēdo, imaginē patris fecit: & illā constituit honoribus, & prerogatiuis illustrare lege sancita, vt facinorosi ad imaginem illam conuenientes, pœnas facinorum euaderent. Vnde ex confluxu ad imaginem facinorosorum, coli cæpit Beli simulacrum, & cultus ad non facinorosos etiam est productus. Putabant enim Assyrij numen latere in imagine diuinum: Atque hinc in alias nationes propagata est falsorum Deorum vana religio siue adoratio.

¶ At vero locus cōmemoratus sapientiæ, magis Belum fecisse simulacrum defuncti intempestiue filij, quam contra quod Ninus ob dolorem defuncti patris, ad suū solatium fecisset patris simulacrum. Quale quale hoc fuerit non differimus modo: quia hoc solum intendimus, veram religionem antiquiorem fuisse multo, quam falsam testante scriptura, Initium fornicationis est exquisitio idolorum, & adinuentio illorum corruptio vitæ est. Non enim erāt ab initio, neque erunt in perpetuū.

¶ Vocat fornicationēm falsam adorationem idolorum Homo namque idola adorans, discedit à vero Deo, & iungit se falso Deo: ideo fornicatur spiritualiter, vt mulier, quæ legitimo spreto viro, viro nō suo copulatur.

Fornicatio spiritualis est idololatria.

¶ Hæc igitur fornicatio, non fuit ab initio, quia prima mundi ætas hanc ignorauit: neque erit in perpetuum: quia religio hæc falsa cum sit necessario peribit. Quamuis modo apud Indos viget, & vigebat amplius priusquam redigerentur in Hispanorum ditionem, sed tandem delenda est ipsorū falsa adoratio Nam Hieremi. 10. Dij, qui non fecerunt cælum & terram, pereunt de terra.

Adoratio falsa ex modo adorandi.

¶ Est rursus adoratio alia falsa, non ex parte obiecti quod adoratur, sed ex parte modi adorādi. Est autē verus adorādi modus, in spiritu, & veritate, quare falsus adorandi modus, est sine spiritu, & sine veritate. Hæc igitur differere opportet, quid sit adorare in spiritu, & quid adorare in veritate, vt exploratum nobis sit si veram impendimus Deo, vel falsam adorationem. Glossa autem hæc eadem exponens verba, non inquit, in templo, non in hoc monte, sed interius in intimo cordis templo, & in veritate cognitionis, vbi videtur distin-

distinxisse inter hæc duo, & adorare in spiritu & adorare in veritate. Nam spiritum retulit ad cordis affectum, & veritatem ad fidei veritatem. Is igitur verum modum seruat in adorando Deo, qui affectum sui cordis, & rectitudinē fidei Deo in cunctis offert.

Quid sit adorare in spiritu & veritate.

¶ Porro quia vox hæc veritas, in scripturis frequentissimè ad studiosam actionē, magis quam ad rectitudinem contemplationis refertur, is enim, qui viuit, vt oportet, iste dicitur quod in veritate ambulat, vnde Paulus, Veritatem autem facientes in charitate, ad Ephe. 4. facere veritatem dixit, pro eo quod est operari, vt oportet operari: Et Ioannis. 8. de Sathana dicitur quod in veritate non stetit, quia in amicitia Dei non perseuerauit. Ideo forsan diceret aliquis, & non inepte hæc duo, scilicet, in spiritu adorare, & in veritate, se habere sicut superius, & inferius. Omnis namque, qui in veritate adorat, hic in spiritu adorat, & non contra, qui in spiritu adorat, is protinus in veritate adorat. Enim vero, qui adorat in veritate, hic omnia cōplectitur, quæ ad veram adorationem exiguntur. Namque si in veritate adorat, adorat, vt oportet, & quando & vbi, & quomodo oportet, at qui istiusmodi est, necesse est, quod in spiritu adoret: quippe si in spiritu non adorat, non adorat, vt oportet. Nam Deus est spiritus, & tales adoratores quærit, qui adorent eum in spiritu. Cæterum non subinde, qui adorat Deum in spiritu, iste adorat eundem in veritate. Etenim hæretici fidem, quam habere se credunt Deo impendentes, & quā putant Dei dilectionem Deo offerunt, & spem suam in Deum collocant, quia existimant se obsequium præstare Deo. Ideo, in spiritu adorant, non tamen in veritate: quandoquidem in spiritu adorare, est actibus spiritualibus fidei, amoris, & spei Deum adorare. Quāuis fides heretici non sit syncera fides, neque charitas sit vera, neque spes sit solida: cæterum spiritualibus actibus istis non creaturam, sed creatorem colere satagit hæreticus. Porrò, quia vt dicebamus fides hæretici, non est vera fides, quia non est infusa, sed acquisita fides & charitas ex fide ficta, non est vera charitas, vt neque spes, namque fundamentum horum omnium, est fidei veritas, quo collapso, cætera subsistere nequeūt, ideo & si spiritualibus actibus Deū hæreticus adorat, non est vera adoratio: quia nō in veritate fidei, neque charitatis, neque spei adorat. Quia ergo non in vero spiritu adorat, ideo in veritate non adorat.

Qui in veritate adorat, in spiritu adorat.

Hæretici nō colunt Deum in vero, sed falso spiritu.

Quia igitur adoratio in spiritu, est adoratio spiritualis, & hæc adoratio spiritualis, hoc est ex mentis actibus, iam est vera, iam vero falsa, ideoquod dominus adiecit in veritate, docet nō sat esse adorare in spiritu, nisi in veritate spiritus adoremus, hoc est, rectam concipientes fidem Dei, & sufficienti dilectione eiusdem imbuti, per veram spem tendamus in ipsum solum.

¶ Vnde dixit ille, Si Deus est animus nobis vt carmina dicunt, Hic tibi sit pura mēte colēdus. Non enim sat est mente colere quod est spiritu colere, nisi pura mēte colas, quod est in veritate colere. Est autem tum ad Deum mēs pura, quando fide syncera diuina credit: tunc autē est syncera fides, quando nihil ex suo credens, id solū credit, quod catholica ecclesia decernit credendum. Enim vero, si pura fides non sit, puritatem animi nullam exspectes: est enim purificationis fundamentum fidei puritas. Actor. 15. Fide purificans corda eorum. Nemo namque diligit, nisi quod cognoscit: si ergo impura est cognit.o quo modo erit pura dilectio? neutiquam.

¶ Fidei vero puritas non sat est purificandæ animæ, nam dilectio Dei necessaria est non quæuis, sed quæ ex charitate Dei procedit, quæ diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis. Hæc autem dilectionis puritas est quæ absoluit animi nostri puritatem.

Purificando animo non sufficit puritas fidei.

¶ Sunt enim fideles non pauci puritatem habentes fidei, at dilectionis puritatem non habent, ideo impuri sunt, & Deum non adorant in spiritu, & veritate. Sanè adorant in spiritu Deum credentes, & sperantes verum non adorāt in veritate: quia non vt oportet adorant. Quippe confitentur se nosse Deum, at sibi notū Deum factis negant. Est porrò dilectionis puritas non simplex, sed multiplex: habet namque gradus suos. Est namque incipiens, proficiēs, atque perfecta: ideo incipientium adoratio vera est: cæterum incipiens est vt proficiēs vera est adoratio, at proficiens, & nondum consummata. Qui vero perfecti sunt viatores, isti sunt perfectam qui Deo adorationem tribuunt.

Peccatores fideles adorant in spiritu, sed non in veritate.

Adoratio diuina contra gradus [illegible] quos [illegible]

¶ Sun-

¶ Sunt sane omnes isti, quos imbuit Dei charitas veri adoratores: sunt adorantes namque in spiritu & veritate. In spiritu quidem fide charitate, & spe, quæ sunt spiritualia, Deum adorant, in veritate vero, quia veraciter Deũ credunt iuxta id, quod ecclesia vniuersalis, seu catholica proponit credendum. Ad hæc, quia veraciter Deum amant super omnia, & præceptũ illud, Diliges dominum Deum tuum, ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota mente tua, &c. pro huius vitæ facultate absoluunt, & denique veraciter sperant, quia fulti Dei gratia, merita sua & industria apponunt, vt Deo fruantur æterno.

¶ Porro autem, dum labitur huius nostræ mortalitas carnis, & dum peregrinamur à domino, & tantisper dum sancti ingemiscunt redemptionem illam venturam expectãtes non possumus ad exactum Deũ vt par erat amare: quia infirmitas carnis nostræ tanto operi præstando est impedimento. Quippe nos sollicitat quotidianus cibus, atque potus, vestis, atque habitaculum, morbus vexat, & familiaris rei cura: ideoque in multis offendimus omnes: hac quæ de causa dum hic in exilio agitur, nõ possumus veram, hoc est, consummatissimam adorationem Deo offerre.

Beati in patria sunt maximi omniũ Dei adoratores.

¶ Hanc namque beatorum est offerre, qui soli possunt Deum adorare, ea adoratione, quæ tanto numini est consentanea: cuius adorationis meminit Apocalypsis. 5. Omnes namque angeli, qui circumstabant diuinitatis thronum, & agni, has Deo adorationis laudes persoluunt, Benedictio, & honõr, & gloria, & potestas in secula seculorũ. Et subdit, Et quattuor animalia dicebant, amen: Et viginti quatuor seniores ceciderunt in facies suas, & adorauerunt viuentem in secula seculorum. Viatores igitur, quãlibet sint perfecti, cæterum ad tantum fastigium adorationis, quantum beati non promouentur. Enim vero videmus per speculum in ænigmate, idcoq; viatrix charitas nõ tam in sublime adorationis se sustulit gradũ, vt beata charitas. Porro autem est notandum adorationẽ esse duplicem, aliam quidem spiritualem, de qua hactenus prælocuti sumus, aliã vero corporalem: illa quidem est mentis adoratio, hæc verò corporis. Illa tunc vera est, quando mens nostra diuinam veritatem credit super omnia credenda, & diuinam bonitatem amat super omnia amanda, & illum sperat, super omnia sperandum. Tunc demum quando hæc ita gerũtur, veri adoratores sumus, in spiritu & veritate. Hęc sane adoratio soli Deo tribuenda, nulli creaturæ cõmunicanda: si quidẽ hæc soli Deo creatori omnium debetur. Quia enim ipse solus Deus est, & nullus alius præter ipsum, & ipse solus creator, & nullus alius propter ipsum: nulli nãque creaturæ, vel diuinitas, vel creandi facultas communicari potest. Quod si contendas potestatem creandi communicabilem ex potentia Dei absoluta certe diuinitatis natura nulli creaturæ communicabilis est Sapienti. 14. Hæc, inquit, fuit vitæ humanæ deceptio, quoniam aut affectui, aut regibus deseruientes homines, incommunicabile nomen, lapidibus & lignis imposuerunt, propterea adoratio prędicta spiritualis nulli creaturæ est communicanda: sed diuinitati, solum exhibenda. Quod si quispiam creaturæ illam cõmunicet, nefandissimum scelus admittit, quia Deo summam iniuriam irrogat. Cõtra quod scelus Paulus ad Romanos. 1. scripsit dicens. Et mutauerunt gloriam incorruptibilis Dei, in imaginem corruptibilis hominis, & volucrum, & quadrupedũ, & serpentum. Propter quod tradidit illos Deus, in desideria cordis eorum, &c.

Adoratio spiritualis soli Deo tribuẽda

Adoratio alia spiritualis alia corporalis

¶ Vnde Diuus Augustin. 10. de ciuitate Dei. cap. 3. &. 4. Iustissimo nomine reprehendit Platonicos. qui Deum adorantes etiam angelos bonos, & malos adorãdos diuina adoratione censuerũt. Error autem iste Platonicorum hinc processit, quia docentes Deum esse maximum rerum creatorem, angelos crediderũt esse cooperarios mundanæ creationis: ideo propter cooperationem in diuina operatione, eos diuinis adorãdos honoribus docuerũt. At vero fides catholica docet angelos nõ esse creatores, neque cooperarios fuisse in creãdis rebus: quippe solus Deus fecit cœlũ & terrã, & vniuersa, quæ in istis continentur. Genes. 1. In principio creauit Deus cælum & terram. Neque vlla in sacra hac historia creationis mundanæ fit mentio angelorum, ob hoc solum ne crederemus, cõcreatores fuisse, propter naturæ suæ excellentiã. Quapropter, Apoc. 19. Ioannes volens adorare angelum sibi apparẽtem, abigi-

Cur gene. nõ meminit creationis angelorum.

abigitur ab adoratione. Vide, inquit, ne fe
ceris: cōſeruus enim tuus ſum, & fratrum
tuorum. Angelorum autē malorum eſt,
hanc appetere adorationem ex ſuperba
mēte contra Deū tumentes, vt ex Mat. 4.
diſcimus. Dixit enim diabolus, hæc om-
nia tibi dabo, ſi cadens adoraueris me.

¶At vero ſancti angeli ſciunt ſe eſſe inca
paces tanti cultus, quanti ſoli Deo debe-
tur. Honor igitur iſte adorationis diuinæ,
eſt ſingulariſſimus honor Deo exhiben-
dus duntaxat. Enim vero teſtante Ariſt.
honor eſt exhibitio reuerentię in teſtimo
nium virtutis. Quando igitur mens inte-
rius Deo exhibet reuerentiam credendo,
amando, ſperando, vt oportet in teſtimo
nium ſuæ infinitæ deitatis, tunc adorat in
ſpiritu & veritate. Quæ quidem adoratio
latria Gręco nomine appellatur: latria ve
ro a verbo λατρεύω deſcēdit, quod idē eſt
quod ſeruio, vnde latria idē eſt quod ſerui
tus Vnde teſte vala, λατρεύω, & δουλεύω,
idem ſignificant: δουλεύω enim ſignificat
etiam ſeruio, inde Dulia ſeruitus.

Latria & dulia ex proprietate ſignificationis idē ſignificant.

¶Porrò Theologi vt nos diſſeruimus in. 3
Sententiarū, diſt. 9. vſurpant latriam pro
ſeruitute Deo ſoli tribuenda, ſiue ſit inte-
rior, ſiue exterior: vnde nullam creaturā
adorandam docent latria ſecus de dulia,
aut hyperdulia, Quāquam quaſdam crea-
turas per accidens adorandas latria autu-
mant, vt eſt crux Chriſti & imago Chri-
ſti quatenus ipſum repręſentant Chriſtū,
Et Chriſti humanitas, quatenus eſt vnita
diuino verbo perſonaliter.

¶Imagines vero ſanctorū dulia aut hyper
dulia. Sunt qui inficiātur imagines eſſe ve
nerandas aliquatenus, ſed ſolū eſſe vene-
randū in imagine, quod ipſa repræſentat.
Itaque imago virginis non ſolū, neque vt
aurea, neq; vt argentea, neque, vt pulchra
neque vt ornata eſt venerāda, ſed neq; vt
repræſentans virginē, ſed ipſa virgo reprę
ſentata, eſt ſolū veneranda. Cuius placiti
fuit Holkoth in ſuo ſapientiali. Sed re ve
ra hoc placitū non placet. Enim vero hoc
nomē, Ieſus, eſt adorandum latria: quia re
præſentat ipſum Ieſum, at verò hoc no-
men eſt pura creatura, vt imago eſt pura
creatura. Quod vero ſit adorandum. Pau-
lus ad Phili. docet, vt in nomine Ieſu om
ne genu flectatur cæleſtium, terreſtrium,
& infernorū. Quamobrem, ſicut qui ado-

Imagines ſūt adorādæ ſanctorū vt ſunt imagines nō alias.

rat hoc nomen non adorat creaturam, vt
creatura eſt, ſed vt ſupponit pro ipſo crea-
tore Chriſto: quia nomina ſupponūt pro
rebus, ad eundem modum imago virginis
eſt impoſita ab eccleſia ad ſignificandam
virginem: quare vt ipſam ſignificat, eſt
colenda hyperdulia, hoc eſt maiori reue-
rentia quam aliorū ſanctorum imagines,
de quibus idem dicito, non tamen latriæ
cultu, vt prædictum eſt, ſecūdum ſenten-
tiam Theologorum: quia hic ſoli Deo di-
candus, ex dni pręcepto, Dominū Deum Deuter. 6.
tuum adorabis, & illi ſoli ſerues. Math. 4.
¶Sed dicet aliquis, Quid ergo ſi ſoli Deo
ſeruiendū eſt, ſerui igitur nō debent ſerui ad Ephe. 6. ad
re dominis ſuis: vtrique ſeruire debēt Pau- Colo. 3.
lo monſtrāte ſeruos eſſe ſubdendos domi
nis ſuis, Cæterū ſeruitus cōmemorata fi-
dei, & charitatis, & ſpei, ſoli Deo pręſtan
da eſt, quæ eſt ſeruitus interna mentis: &
ſerui ſic ſeruire debēt dominis ſuis, vt non
lædant diuinā hanc ſeruitutē, atque adora
tionem. Et quidem dominium creatum
eſt participatio dominij increati, & ideo
debetur ex ſeruitute Deo præſtanda, ex
hac enim enaſcitur ſeruitus ad alios homi
nes, qui dominio pollent in cæteros: hoc
namque eſt à Deo ſancitum, vt ſit inter
homines, & dominium & ſeruitus. Memi
neris dum hæc legis, nos in præſentia ſo-
lum ſermonem habere de adoratione pro
pria: nāque in ſcripturis fuſiorem aliquā-
do habet ſignificantiam, vt ſignificet ma-
gnam quandam reuerētiam, & eximium
honorem. Vnde in Geneſi legimus Abra 23
ham adoraſſe populū terræ, & Iacob ado- 33
rauit fratrem Eſau. Et Ioſeph inſomniū, 37
manipulum ſuum eſſe adoratum à mani-
pulo fratrum ſuorum, &c. Eſt porro ado-
ratio hæc corporalis, quia geſtibus corpo-
ris, vel genuflexione, aut proſtratione: &
adorationes huiuſmodi hominibus defe-
runtur. Vnde dixit Auguſti. lib. 10. de ci-
ui. Dei. cap. 4. Multa denique de cultu di
uino vſurpata ſunt, quæ honoribus defe-
runtur humanis, ſiue humilitate nimia, ſi-
ue adulatione peſtifera. Ita tamen, vt qui
bus ea deferuntur, homines haberentur,
qui dicuntur colendi & venerandi: ſi autē
multum eis additur & adorandi.
¶Et quod dicit Auguſti. tale eſt inferio-
res ſuos, reges & imperatores, duces & ſ ve
alios magnates, maxima reuerētia. quæ vi
debatur ſoli Deo exhibēda, proſequūtur.
Item

Itē fere diuinis titulis eos honoramus,& titulo illustrentur maiestatis, & Romani suos imperatores Diuos vocabant. Item & summum pontificem in sua coronatione cardinales adorant, & alij fideles, &c. Cæterum hæc adoratio exterior est, neque eo animo à fidelibus fit, vt in regem, vel imperatorem credamus super omnia, &c. Sed hoc cultu nimio intendimus supremam excellentiam, quam habent in terris demonstrare: ideoque non sunt idololatræ hanc adorationem præstantes, vt non fuit Abraham idololatra adorans ex humilitate populum terræ, & Iacob ex timore & humilitate adorās fratrem suum Esau, Et fratres Ioseph adorantes eundē.

Adorationes exteriores creaturis impēsi possunt sine idololatriæ vitio.

¶ Alij vero has præstant adorationes ex ambitione, aut ex adulatione pestifera: nō enim omnis adulatio ore fit, sed etiam corporis gestu, vt hic Augu. docere videtur.

¶ Porro etiam si huiusmodi adorationes exteriores ex causis commemoratis communes faciamus, & creaturis, & Deo, at vero quædam sunt exteriores, quæ creaturæ non possunt impendi, nisi ex labe idololatriæ, vt sacrificandi actio: sacrificiū enim nulli est offerendum creaturæ, nisi soli Deo. Exodi.20. Sacrificans Dijs eradicabitur, nisi domino soli. Sacrificium enim, quod celebratur, est protestatio vniuersalis dominij quod cum solus Deus habeat, soli Deo est offerendum: ideoque mactātes oues, vel boues in honorem idolorū, erant idololatræ. Cessauerūt autē sacrificia illa cruenta, quibus Deus in veteri lege adorabatur, quia lex noua illa non admittit: cæterum sacrificia non cruenta, admittit: namque offertur in ecclesia Dei ad mortuorum sepulc͂ta panis, & vinum, candelæ, arietes, & fructus terræ, ad offertorium, vel pecuniæ, quæ soli Deo offerenda sunt in sacrificium. Nam sacerdotibus si offeruntur, est quatenus ministri Dei sunt, cuius nomine à fidelibus Deo oblata, ipsi ad suum vsum recipiunt. Præter hæc in cultum creaturæ non possunt erigi templa. Nam templorum vel altarium erectio, est latriç cultus exterior, qui soli Deo debetur. Et quanquam erigantur templa sub titulis diuorum, aut diuarum: cæterum non sunt principaliter propter cultū illorū erecta, sed Dei: appellātur tamē templa vel Petri, vel Pauli, &c. quia sacrificia, quæ Deo offeruntur in templis illis, & orationes ibi fusæ Paulū, vel Petrum, vel aliorum sanctorum quem quam, vel omnes sibi exigunt ibi in patronum, vel patronos, vt Deo gratiora sint per interuentum sancti, vel sanctorū sub eius appellatione templū Deo dicatur.

Creaturæ nō est sacrificandum.

Sacrificia incruenta in ecclesia Dei.

Templa non possunt erigi nisi ad cultū Dei.

¶ Est tamen omnium adorationū, quas ecclesia Dei Deo exhibet in latriæ exercitiū eucharistica oblatio, maxima. Quippe si per sacrificia illa cruenta olim Deus colebatur, quidquod maximè Deus colatur modo per sacrificium eucharisticū incruentū, vbi renouatur memoria illi⁹ cruēti sacrificij, quod ipse Christus Deo Patri obtulit? offerens semetipsum Deo per Spiritum sanctū, ad Hebr.9. quæ oblatio fuit adoratio infinita, quia fuit latria infiniti meriti coram Deo patre. ad Hebræ. 9. ad Ephe. 5.

¶ Nulla enim adoratio fuit, aut est, aut erit quæ huic cōferri valeat, per quā Christus se hominē, obtulit sibi Deo in remissionē peccatorum: ideo per hāc Deus est adoratus, infinita quadā adoratione, hoc est, valoris infiniti. Hæc adoratio fuit in primis, in spiritu & veritate: quamuis enim fuit oblatio carnis suæ & sanguinis sui, attamen maximè omniū fuit in spiritu: quippe ex summa Dei charitate se obtulit Deo Christus pro salute vniuersi orbis: & ex maxima processit veritatē, quia vt impleret Dei veritatē, quæ talem ac tantā pollicitus fuerat per suos vates futuram humani generis redemptionem. ¶ Christus igitur fuit verissimus Dei adorator in spiritu & veritate, & optimus, & maximus cultorū omnium Dei cultor quatenus homo erat.

Christus adorauit Patrem latriæ cultu infiniti meriti.

¶ Post hanc autem adorationē, nulla maior latria vel adoratio, diuinitatis, quam ecclesia perpetim facit offerens Deo patri vnigenitum filium suum in missarum solennijs, sub speciebus panis & vini: vbi sacrificio panis exteriori, & vini sacrificio exteriori aliud longe Deo gratius latet sacrificium interius, corporis & sanguinis Iesu Christi. At vero forsan occinet nobis aliquis dicens, Si ergo vera adoratio diuinitatis est in spiritu celebranda & veritate, adorationes externæ nullius momenti aut necessitatis erunt. Et quidem illud est quod huius æui hæretici petulanter contendunt, exteriores cæremonias fore ab radendas à diuino cultu: solumque admittendas, quas expressum Dei verbum docet, cætera vero abolenda. Quo circa omnem

Obiectio hæreticorum.

omnem cultum Dei exteriorem eliminant, in spiritu tantum & veritate Deum colendũ esse contẽdentes. Et ideò rident, quod in vsu est fideliũ frontem signaculo signare crucis, & ad oriẽtem conuersos sacerdotes sacra missarũ celebrare, aquã bene dicere baptismi, consecrationem altarium, tẽplorum, vestiũque sacrarũ, infantes ter mergere in baptismũ, verbaque illa, Abrenuncias Sathanæ & pompis eius. Vnde scripsit Lutherus librũ impium de abrogãda missa priuata, vbi satis superque vituperat ecclesiæ cæremonias, quas in sacris celebrandis seruat. De quibus omnibus nos in 2. tomo. 4. libri Sententiarum fusius egimus, ideo modo obiter dicemus in adoratione diuina quædã esse principalia, alia verò accessoria, siue accidentaria.

In cultu diuino quædam sunt principalia, alia vero accessoria.

Sunt sanè principalia adorare in spiritu & veritate, quę dominus hoc expressit loco. Enim vero adoratio Dei, istis sublatis inutilis est adoranti: & sine fructu vitæ æternę. At verò quod fiat in templo, aut extra templũ, ad orientẽ, vel ad occiduũ, quod procidentes, aut stantes, & hoc genus reliqua accidẽtaria sunt. Id quod dominus docebat Samaritanam, dicens, Neque Hierosolymis, neq; in mõte hoc adorabitis, &c. insinuans locum esse accidentariũ adorationi, itemque tempus, & alia hoc genus, eandem subeunt rationem.

¶Est porro obseruandum Aristotele autore, accidentia ex duplici causa esse vtilia substantijs, & quod multum conferũt ad cognoscendas substantias, & quod easdem conseruant. Tolle enim calorem viuificum, & perit viuens. Nuda tu substantiam ab omnibus accidentibus, & ab homine non erit cognoscibilis, mitto modo quod accidentia valde ornant substantias.

Accidentia sunt ex duplici causa vtilia substantijs.

Quamobrem cæremoniæ istæ, & cultus Dei externus, & si nõ sit præcipuum, quo Deus colitur, at vero est necessarius fidelibus, primò quidem, vt nostra fides ex professione exteriori sit alijs nota. Quæ professio fit per has cæremonias visibiles: secundo ad conseruandum cultum internum, quia cultus internus exercetur per externum, & exercitio augetur. Habet etiam exterior Dei cultus vtilitatẽ, aliam, & illam non mediocrem, quia cum homo ex sensibilibus deducatur ad intelligibilia. Hymni, qui cantantur in ecclesia Dei, & psalmi, & cæteraque ad solennitatem, & decorem in diuino officio addantur, vt modulatio instrumentorum musicorum ornatus vestium sacrarum, & paramentorum incitant nos ad venerandum magis & amandum feruentius diuina, pulchritudinem cælestis cultus ex pulchritudine sensibilis cultus considerantes. Et hæretici inficiari nequeunt psalmodiam & hymnorum modulationem in diuinis officijs esse admittendam, quia consona sunt hæc euangelicis, & propheticis literis. Et Augustinus ad inquisitiones Ianuarij epistola. 109. eas cæremonias in cultum Dei esse admittendas docet, in hæc verba. Vna, inquit, in his saluberrima regula retinenda est, vt quæ non sunt cõtra fidem, neque contra bonos mores, & habent aliquid ad exhortationẽ vitæ melioris, vbicunque institui videmus, vel instituta cognoscimus, non solum non improbemus, sed etiam laudando & imitãdo sectemur, si aliorum infirmitas non impedit, vt amplius detrimentum sit. Hæc ille. Vnde cæremoniæ, quæ scandalum inferunt non sunt probandæ ex August. Et ad Casulanum, In ijs rebus, de quibus nihil certi statuit diuina scriptura, mos populi Dei, & instituta maiorum pro lege tenenda sunt. Et sicut præuaricatores diuinarum legũ, ita contemptores ecclesiasticarum consuetudinum coercendi sunt. Et libro. 10. confessionum hæsitat, an clara voce cantuque suaui resonanda sint diuina officia, vt in ecclesia modo fit, an potius submissa voce, quod Hispanè dicitur, *En tono*, quæ potius est pronunciatio, quam sonorus cantus. Et indicat Athanasium instituisse, sub missa voce, esse celebranda diuina officia: at ipse probabiliorem esse morem canendi iudicat, tu intellige de moderato, quia excitat cantus suauis, & modestus audientes ad deuotionem maiorem diuinorum. In concilio etiam Tridentin. Sessio. 22. Canon. 9. fit de re hac mentio. Si quis dixerit, cæremonias, vestes, & externa signa, quibus in missarum celebratione ecclesia catholica, vtitur irritabula impietatis esse, magis quã officia pietatis, anathema sit. Memineris interim Platonicæ sententiæ, Ne quid nimis, quia cæremonias oportet esse pias, & moderatas, quia excessiuæ fastidiosę sunt, & stomachũ mouent.

August. de cæremonijs ecclesiasticis.

Cæremonias oportet esse pias & moderatas.

¶Pronũtiemus igitur adoratione diuinã, siue cultũ interiorem quod Deũ intra penetra-

netralia nostri pectoris fide, charitate, & spe vt oportet colimus, præferēdum esse cultui exteriori. Etenim nō solū hoc doceteuāgelica, sed etiā prophetica doctrina. Dixit nāq; hymnidicus ille vates. Quoniā si voluisses sacrificiū dedissem, vtique holocaustis nō delectaberis. Sacrificium Deo spiritus cōtribulatus, cor contritū & humiliatū nō despicies. Et Esa. c. 1. adhuc internū Dei cultū nos reuocat dicēs, lauamini mūdi estote: auferte malū cogitationum vestrarū. Et Hiere. 31. Dn̄s hunc cultum se pluris facere, quā exteriorē facile ostendit, dicens, Dabo legē meam in visceribus eorum: & in corde eorum scribā eam. Et istud est quod dominus modo dixit, alia tamē verborū forma, Venit hora, quādo neq; Hierosolymis, neque in monte hoc adorabitis patrē, &c. sed, Venit hora & nunc est quādo veri adoratores adorabunt patrē in spiritu & veritate. Quibus omnibus concinit Michæas. 6. Indicabo tibi ò homo, quid sit bonum, & quid dominus requirat à te, vtique facere iudicium, & diligere misericordiā, & solicitū ambulare cū domino Deo tuo. Sunt & alia hoc genus testimonia, quę palā indicant Deū non solū modo, sed ab initio prætulisse ad orationē spiritualē, adorationi exteriori.

Præponendū esse cultū Dei interiorē exteriori vtraq; pagina docet.

¶ Veruntamen, quanquā illa huic sit anteponenda, non tamen quia postponēda est illi ideo spernenda est, sed potius multi facienda, propter causas tres dudum cōmemoratas. ¶ Quod si obieceris, Quid ergo, si cæremoniarum pompā, in ecclesia Dei censemus esse amplectendam, quia nō est inanis, sed pia pōpa, quī ergo dista bit Iudaismus à Christianismo, ille enim hac pompa plurimum gaudebat? Multū quidem per omnem modum. Namque Iudaismus ex diuina sanctione illis omnib⁹ cæremonijs vtebatur: ideoque illas mutare, aut commutare, siue tollere nequibat. At vero ecclesia poterit suas mutare cæremonias pro varietate temporum, aut pro vtilitate fidelium, & aliquando fecit, vt cōsecrare in azymo, quia cæremoniæ istę solum robur habēt ex humano iure, non diuino. ¶ Secundo, quia cæremoniæ veteres vel legales, erant graues act. 15. & portatu difficiles, ecclesiasticæ vero non sunt huiusmodi, quia sunt numero pauciores & operatu multo faciliores.

Iudaismus & christianismus.

¶ Tertio quia illas violare, semper erat crimen, non tamen ecclesiasticus, qui violar crimen admittit semper. Quia cæremoniæ, quædam non sunt magni ponderis, vt cantus, quem vocant organi, qui & si supprimeretur aliquando, non propterea esset crimen. Quod ergo dominus ait, Veri adoratores adorabunt patrem in spiritu, & veritate, non eò dixit, quo subuerteret exteriorem Dei cultum, aliàs cultus Dei ex sacramentis, qui exterior est damnandus esset, quem alioqui dominus ipse constituit, & ideo ecclesia non potetit illum subuertere: quamuis verba domini cultum illum legalem subuertendum esse ex verbis suis haud dubium insinuauit, id quod rei euentus comprobauit. Nam euerso templo, etiam inuitis Iudæis ritus sacrificiorum legalium cessauit. Verum quod dominus ex verbis commemoratis nos docere voluit, est non esse nobis sistendum in exteriori Dei cultu. Nam si vacua est mēs charitate exterior cultus in frugiferus est: ideoque nos excitat ad internum Dei cultum, cui soli fidēdum est, non tamen reprobat exteriorem. Nam apud Lucā legimus, cap. 11. Væ vobis Pharisæis, quia decimatis mentam, & rutam, & omne olus, & præteritis iudiciū & charitatem Dei. Hæc oportuit facere, & illa non omittere. Itaque cultui interno oportet intento animo incūbere, sed non omittere externum, vt saluator ait.

Non est fidē dum in cultu exteriori.

ENARRATIO SECVNDA
In caput quartum.

¶ *Post duos autem dies exijt inde: & abijt in Galilæā. Ipse enim Iesus testimonium perhibuit, quia propheta in sua patria honorē non habet.*

Sectio secunda.

PLVRIS faciēda est dies vna dominicæ prædicationis, super millia milliū nostræ. Biduum enim egit dominus apud Samaritas, & illos fide illustrat, & charitate inflammat, nullo edito miraculo, sed solum proprij efficacia verbi: at nos insudamus totam vitam prædicādo Dei verbū, & totam noctē laborantes nihil prendimus. ¶ Assecuto igitur fidei Samaritarū fructu illis vale faciens petit Galilęam, quò dn̄s à Iudæa descendēs peruenire instituerat. At verò quæstio cōtinuo se insinuat, quid est quod ait, reliquisse Samariā, & venisse Gali-

Galilæam, quia testatus est prophetam in
patria sua honorem non habere. Quando
quidem in Galilęa fuit exceptus admodũ
honorificè, vt euãgelista subiungit. Et Ga
lilæa patria erat Christi quatenus ibi fue-
rat nutritus. Chrysosto. arbitratur per pa-
triã modo subaudiẽdam Capharnaũ, quæ
dominum contempsit, testãte ipso domi
no. Et tu Capharnaũ, vsque in cælũ exal-
taberis, & vsq; ad inferos deprimeris. Vo-
catur autem patria, in qua plus fuerat con
uersatus. Verum Cyrilli expositio est
congruentior, per patriam esse intelligen
dam Nazareth, vnde dominus Nazaræus
fuit cognominatus. In Nazareth etiã fuit
conceptus. Luc. 2. & educatus. Matth. 13.
Lucæ. 4. Marci. 6. Discedens igitur à Sa-
maria, & ingrediens Galilæam, noluit ve
nire Nazaret: sed venit in Capharnaum;
& Canam Galilææ. Cur autem noluerit
venire in Nazareth, sed in alias ciuitates
Galilææ Lucas cap. 4. exposuit. Præuide
rat enim dominus quid facturi essent Na-
zareni: quia Nazareni voluerunt illũ præ
cipitare ex mõtis cilio. Vnde hoc testimo
nio præuenit gestũ illorum, quod narrat
Matt. 13. & Luc. 4. Videtur autẽ si confe-
rimus alios euãgelistas cũ Ioan. hoc idem
Collatio euãgelistarum. testimoniũ, quod dominus perhibuit pro
phetã esse ignobilẽ apud suos cõterraneos
bis fuisse prolatũ à dño. Primo quidem, in
ipso Galilææ ingressu; quẽ modo Ioãnes
denarrat, tunc enim forsan cum dñm disci
puli credidissent diuersurum Nazareth in
suã patriam, quod verisimile erat, & nõ vi
dissent in eã diuertere, sed in Capharnaũ,
à dño, cur ita faceret, & ipse respondit se il
lo nõ diuertere, quia Nazareni non erant
honoraturi eum. At verò postquã peragra
tis alijs ciuitatibus Galilææ Capharnaũ,
& Cana Galilææ cõcessisset Nazareth, &
ibi prædicasset in synagogis eorũ, ex que
prædicatione sua offensi Nazareni, voluis
sent dñm in præcipitiũ dare, tũc visa eorũ
infidelitate, rursum dixit, nõ esse prophe-
tam sine honore nisi in patria sua, quod cõ
memorat Matth. & Lucas, & Mar. 6.

¶ Sunt qui putẽt idem fuisse testimoniũ,
sed Ioannẽ illud scripsisse modo per anti-
cipationem: quod enim testatus est Chri-
stus, post ingressum in Capharnaũ & Ca
nã Galilææ refertur in exordio ingressus.
At verò quia Lucæ. 4. scribitur, Quãta au
diuimus facta in Capharnaum, fac & hic
in patria tua, videtur Christũ prius fuisse
in Capharnaũ, quã in Nazareth, & testi-
moniũ prædictũ bis fuisse à dño prolatũ.
Locus autẽ hic, Propheta in patria sua ho-
norẽ non habet, de prophetis est audiẽdus
vt ipse sonat: siquidem prophetæ alij ante
Christũ, fuerunt ex Iudæa. Ioan. enim. 7.
traditur. Scrutare scripturas, & vide, quia
à Galilęa propheta nõ surrexit. Nihilomi
nus Iudæi suos cõterraneos prophetas ve-
hemẽter sunt insectati, vt Matt. 23. Dñs la
mentatur dicẽs, Hierusalẽ, Hierusalẽ, quę
occidis prophetas, & lapidas eos, qui ad te
missi sunt, & acto. 7. Stephanus. At verò
apud exteros prophetæ Iudæorũ fuerunt
honorati, vt testimonio est Ionas, quẽ plu
rimi fecerũt Niniuitæ, & Daniel, & Socij
in precio fuerũt apud Babylonios. Causa
autẽ est, cur prophetas cõterranei odio ha
buerũt, quia cum prophetæ obiurgassent
suos cõterraneos, & cõtribules, isti suorũ
conciuiũ prophetarũ iniquo ferebant ani
mo obiurgationẽ, credentes obiurgationẽ
esse ex odio, magis quã ex charitate Dei.
Adde, quia cum familiares sunt prędicato
res, nõ latẽt illorũ imperfectiones, & ideo
istę reddũt eos contẽptibiles. Rursus quã-
do à cõciuibus, clariùs reprehẽdũtur, & cor
ripiũtur ciues de facinoribus suis, quia prę
dicatores huiusmodi norũt clarius suorũ ci
uiũ defectus, nẽpe quia apud illos sunt na
ti, & nutriti, vnde criminantur prædicatio
nem illorũ non correptionẽ esse, sed deho
nestationẽ conciuiũ & ignominiã. Quare
sępe grauissimè excãdescũt in hos prędica
tores, multo magis quã in extraneos. Hoc
tamẽ loco obseruabis per prophetæ hono
rẽ dominũ intellexisse, prædicationi diui
næ, vel euãgelicę obtẽperare. Vnde cõtra
cõtumelia prædicatoris est doctrinã Dei
ab eo prædicatã non recipere, & hũc hono
rẽ dominus prætẽdẽs ait, prophetã non
habere honorem apud suos conterraneos:
quia apud hos doctrina fit cõtẽptibilis sui
ciuis, maxime quando eos ciuis suus præ-
dicator obiurgat, vehemẽter qui corripit.

¶ Et præterea hoc ideo accidit, quia videa-
tur hominibus natura cõparatũ, quæ sibi
sunt cõsueta, & familiaria, minoris facere, Nostra, quæ ad manum habemus c[illegible]temnimus, peregrina miramur.
quã extranea, quæ quia difficiliora sunt,
vt habeãtur, illa pluris facimus. Vnde siue
in pharmacis, siue in vestibus, siue in terrę
fructib9, siue in omnibus alijs, extranea &
peregrina, miramur attoniti nostra æquè
bona

bona, aut meliora fastidiẽdo contẽnimus. Verbi causa, Guaiacum lignum ex India ad nostra aduectum, quis non miratur ad curãdum Gallicum morbum, adeò vt sanctum lignum nominetur, cum sint apud nos alia ligna, quæ idem efficere possunt, vt ferunt Aristolochiam, & radicem Tamaris eodem potiri effectu. At hęc nemo est qui miretur: idẽ dicito de multis alijs medicamentis. Quid dicam de vestibus, maximè apud Hispanos, quibus moris est, ad quamlibet fere horam proprias exuere, peregrinasq; imitari vestes? cum alioqui ratio hispanici habitus longe multo honestior, & vtilior sit, quam aliarum nationũ. Hoc idem experimur in victus ratione. Sed cur ita obsecro? nempe quia nouorum desiderio ex natura tenemur, quia maximus est ad sciẽdum appetitus. Hoc autem quod Dominus dixit, de prophetis, quos ob rationes commemoratas patria propria fastidit, extẽdi potest, etiã ad alios qui publicis funguntur muneribus, quamuis istos videmus honorari maximè à suis conterraneis. Quæret aliquis cum Dominus honorum seculi fuerit cõtemptor, quid est quod modo Nazareth, non ingreditur, quia ibi non erat honorandus. At hæc obiectio diluta est iam. Honor namque, quem Dominus amabat in primis, erat fides Nazarenorum, & quia illos præuidebat futuros infideles, ideò dixit ab eis non fore honorandum. At honorem hunc desiderare, non est ambitio, sed maxima pietas. Quid quod Nazareni non contenti sua infidelitate, contumeliosi fuerunt in Dominum, etiam alia contumelia: contenderunt enim ipsum dare præcipitio. *Cum ergo venisset in Galilæam, exceperunt eum Galilæi, cum omnia vidissent, quæ fecerat Hierosolymis, in die festo: ipsi enim venerant ad diem festum.* Mira sanè res est diuina erga humanam gubernationem dispensatio. Hierosolymitæ, & Iudæam habitantes non credunt, qui primum videbantur credituri, ob eximiam legis, & prophetarum, qua pollebant, scientiã, & quia templum Dei apud eos erat, cultus, & sacrificia. At vero isti perfidi fuerunt, & cõtumaces, at qui abiectiores, & despicabiliores erant apud Iudæos, quales erant Samaritæ, & Galilæi, isti Christo morem gerunt. Et despicatissimi omnium erant Samaritæ, vt præmonebam, at isti excesserunt Galilæos. Isti enim miraculis commoti, quæ viderant in festo paschali Hierosolymis Dominum modo honore eximio prosequuntur, & in eum credunt: at Samaritæ, nullis adornati miraculis crediderunt. Vt verum sit Pauli verbum, ignobilia mundi, & conteptibilia elegit Deus, & ea, quæ nõ sunt, vt ea quæ sunt destrueret. 1. Corinth. 1. *Venit ergo iterum in Cana Galilææ, vbi fecit aquam vinum: Et erat quidam Regulus, cuius filius infirmabatur Capharnaum. Hic eum audisset quia Iesus adueniret à Iudæa, in Galilæam, abijt ad eum, & rogabat eum, vt descenderet & sanaret filium eius, incipiebat enim mori. Dixit ergo Iesus ad eum, Nisi signa & prodigia videritis non creditis. Dixit ad eum Regulus, Domine descende, priusquam moriatur filius meus. Dixit ei Iesus, Vade, filius tuus viuit. Credidit homo sermoni, quẽ dixit ei Iesus, & ibat. Iam autem eo descendente serui occurrerunt ei, & nuntiauerunt dicentes, quia filius eius viueret. Interrogabat ergo horam, ab eis, qua melius habuerit, & dixerũt ei quia heri hora septima reliquit eum febris.* Regulus hic dicitur regulus, vel quia ex genere regio descendebat, vel magistratũ, vel munus aliquod regium exercebat in Capharnaum. Vnde Græcè legitur basiliscos, hoc est regius, vel regalis, quia forte insignis erat minister Cæsaris, putantque quidam, vel fuisse Cæsaris consanguineum, vel Cæsaris gessisse in Capharnaum vices.

Quia appetit homo scientiam ideo noua videre, & audire satagit.

Honoramus Christũ, credendo.

Abiectiõres à Deo, & sublimes reprobantur.

¶Sunt qui existimant hunc Regulum esse centurionem illum, cuius Matthæ. 8. meminit, sed fallò: siquidem filius Centurionis laborabat paralysi, Reguli verò filius febri torquebatur.

¶ Rursus Centurio se indignum profitetur, quod Dominus in domum ipsius ingrederetur, sibique testatur sufficere verbum Christi sanitati consequendæ à filio: hic autem rogat Christum, vt descendat in Capharnaum.

¶ Rursus, quia filius Reguli curatur à Domino existente in Cana Galilææ: sed filius Centurionis curatur à Domino existente in Capharnao.

¶Et præter hæc omnia fides Centurionis valde commendatur à Domino, non tamen Reguli fides, quæ sanè non admodũ digna est laude: siquidem infirmam habuisse fidem multa demonstrant, & quod non credebat Dominum absentem tam poten-

Reguli fides non fuit tam excellens, vt Centurionis fides.

potentem esse, quantum præsens potuisset, ideò rogat, vt descēdat in Capharnaū. Præter hæc, quia instat ad Domini descēsum in Capharnaum, priusquam moriatur filius eius: non enim credebat Dominum mortuos rediuiuos facere posse. Et demum à famulis suis exquirit horam sanitatis redditæ filio, vt experiretur, si à Christo, vel à natura salus obtigerat filio.

Fides habet gradus.

Sensim autem creuit fides huius Reguli. Hic enim audito miraculo celebrato in Cana Galilææ, concepit aliquantulam fidem Dominum posse sanare filium suū, vnde rogat descensum, vt impetret salutem. Dein verò auget fidē exilem priorē, credens Domini verbo, *Vade, filius tuus viuit*. Tandem accipiens à seruis suis filium pristinæ restitutum sanitati, consummauit fidem suam. Dominus autem forte noluit descendere ad rogationem Reguli, vt Regulum admoueret, ad maiorem fidem, quando vidisset verbo tenus, in absentia Dominum sanasse filium suum. *Cognouit ergo pater, quia illa hora erat, in qua dixit ei Iesus, Fili⁹ tuus viuit, & credit ipse & domus eius tota. Hoc iterum secundum signum fecit Iesus, cum venisset à Iudæa in Galilæam.* Est nonnihil amphibologiæ in sermone finali: quia duplicem præfert sensum, aut quo Dominus cum venisset modo in Galilæam ex Iudæa duo fecisset signa, quorum secūdum fuit sanitas huius Reguli filij. Secundus sensus est, quod cum Dominus venisset modo ex Iudæa in Galilæam hoc fecit signum, quod erat secundum ad illud quod iam fecerat in Cana Galilææ, & hic est verus sensus.

Allegoricus sensus.

¶ Allegorizat historiam hanc Origenes per Regulum intelligens, Abraham, & per filium eius populum Israeliticum ab eo propagatum. Infirmatur ad mortem filius ex ardentibus febribus: quia Iudæorum populus, nunc miserè cruciatur odio, & inuidia in Christum. Curat Abrahā salutem filij, vt & alij veteris testamenti patres, qui intercedunt ad Deum, vt sanetur gens Iudaica à sua infidelitate, vt liber Machab. 2. testatur cap. vltim. Onam, & Hieremiam perpetim fudisse preces post obitum suum pro salute illius populi: & tandem Christus acquiescet horum precibus, quia Iudæi in finem ad Dominum cōuertentur.

Tropologic⁹ sensus.

¶ Tropologiæ verò huius loci sunt variæ, at sufficiat commemorasse Regulum hūc adumbrare hominem, qui merito Regulus est appellandus, quia à Domino est cōstitutus super omnia opera manuum suarum, gerit namque principatum super omnia visibilia, Genes. 1. Huius filius est mens, seu ratio: hæc ardet & æstuat febre, quia errat ex voluptatibus, & delicijs huius seculi. Precatur homo Deum, vt ratio nem sanet febricitantem, febrimque eius dem æstuantem sua mitiget gratia. Dominus precanti annuit, dicens, Vade, filius tuus viuit. Hæc est namque hominis sanitas, vt vadat, & tendat & proficiscatur in Deum: vt is qui quiescebat in terrenis, terrena cōtemnat, ab illis surgat, & vadat ad cœlestia. Tuncque si perrexerit ad æterna, filius suus viuet. Sanitas enim mentis humanæ, in cœlestibus est semper proficere, vt est morbus, ab illis deficere.

ENARRATIO PRIMA.
in caput quintum.

¶ *Post hæc erat dies festus Iudæorum, & ascēdit Iesus Hierosolymam.*

QVIS fuerit dies hic festus Iudæorum, Ioānes non patefacit, ideò expositores variant enarrantes locum hūc. Chrysosto. enim, & Theophilact. & Nicolaus, putant esse festum Pentecostes. Rupertus verò non, & ante Rupertum Iræneus lib. 2. contra hær. cuius verba sunt, Post hæc iterum secunda vice ascendit in diem festū paschæ in Hierusalem, quando paralyticum, qui iuxta natatoriam iacebat. 38. annos curauit.

¶ Rupertus verò libr. 5. comm. in Ioan. in principio idem censet non fuisse hunc diem festum pentecosium, sed paschalē, & fuisse hunc paschalem diem, secundum pascha, quod Dominus celebrauit Hierosolymis commemoratorum à Ioanne. Quia. 2. capit. iam meminerat primi paschatis, nunc hoc cap. meminit secūdi, & in. 6. cap. meminit. 3. paschatis à Domino celebrati. Et sub quarto Ioan. 19. Dominus moritur tertia die Aprilis. Tu intellige quod celebrauit, Homil. 4. non complete, sed quo ad agnum paschalem.

Quatuor festa paschalia Dñs celebrauit, etsi quartum nō celebrauit integr sed [illegible] quo ad [illegible] esum [illegible] illo mortuus est.

¶ Ratio, quæ probat hoc dogma est, quæ supra

supra cap. 4. est commemorata. Dicebamus enim verba illa Domini, Non ne vos dicitis, quod quatuor adhuc menses sunt, & messis venit? hęc dixisse Dominū mense Ianuario, aut februario. Quocirca cum mense Martio celebrarent pascha Iudæi, videtur, quod hoc mense Dominus regressus fuerit Hierosolymam celebraturus pascha. 2. Enimuerò inter mēsem Ianuarij quo mense Dominus agebat Samariæ & mensem messionis, nullum aliud intercurrit festum Iudæorum solenne nisi paschale. Namque, vt supra aiebam Palæstina, cuius prouincia est Iudæa præcocem habet messem, in fine, scilicet, Aprilis, imò in Iudæa etiam sub paschali festo mense Martio alicubi est præcocissima messis vt supra dictum est: etiam si Dominus de messe generali verba faciebat, quādo dicebat, Nonne quatuor menses sunt, &c. Quod si vera sunt, quæ ex supputationibus annorum Domini colliguntur, videlicet, Dominum baptizatum fuisse à Baptista annum agētem. 29. & tredecim dies & mortuum fuisse anno ætatis suæ trigesimosecundo, cum tribus mensibus, & diebus decem, constat Dominum tres annos prædicasse, cum tribus mēsibus, & diebus decem paulo plus, vt sermo sit non de prædicatione publica, & ordinaria quam exercuit post Ioannis obitum, sed de prædicatione, ex qua priuatim, & non ordinariè docebat Iudæos. Quapropter necesse est fateri, quod hic festus Iudæorū, cuius facit mentionē Ioannes, erat secūdum pascha, quod Dominus celebrauit, vt Irenæus docebat, & quod reliqua festa paschalia. 3. celebrauit, vt dixit Rupertus.

¶ Caietanus verò censuit esse aliud festū hyemale, quod Dominus tum celebrauit Hierosolymis, & ad hanc rationem intellexit hunc locum. Verum quale hoc festū fuerit non indicat, neque legitimè probat, ideoque non fuit hyemale sed vernum, quia paschale festum. *Est autem Hierosolymis probatica piscina, quæ cognominatur Hebraicè Bethsaida, quinque porticus habēs. In his iacebat multitudo magna languidorum expectātium aquæ motum.* Græca lectio admonet legēdum. Est autem Hierosolymis super probaticam, vel ad probaticam piscina. Est enim piscina in nominatiuo, & probatica in ablatiuo. Itaque piscina erat super probaticam. Eratque probatica idem quod ouile. Septum, scilicet, quoddā vbi clausæ continebantur oues, & alia armenta sacrificijs apta. Et super hāc probaticā, erat piscina, vt meminit Gellius libr. 2. capi. 20. ex Varronis sententia, libr. 3. de re rustica lacus, vel stagnū, quæ piscibus coercendis viuis clauduntur. Varro enim, inquit, Villaticæ pastionis genera sunt tria ornithones, leporaria, piscinæ. Ornithones vocat locum, vbi intra parietes villæ alites pascūtur. Leporaria verò septa, quę habent animalia inclusa, quæ pascuntur. Piscinæ denique iam sunt descriptæ, quæ & dicuntur viuaria. Cæterum nō sub hoc sensu congruit Euangelicæ expositioni, sed vt significet natatoria: nam etiam natatorium significat piscina. Vnde Plinius Iunior Epistol. libr. 9. Si natare latius, aut tepidius velis in area piscina est. Aquæ igitur collectę ad huiusmodi natādi vsum, siue calidæ sint, siue frigidæ, siue pisces habeant, siue non, piscinæ dicuntur ex consuetudine.

Piscina viuarium Piscina natatoriū

¶ Legimus autem in scriptura tres piscinas fuisse Hierosolymis, alia erat appellata piscina superior, & hæc erat extra muros, quæ colligebat aquas, ex montium decursis imbribus: iuxta hanc morabantur fullones, qui abluendis pannis ea vtebantur; Esaiæ. 7. Alia piscina inferior, & hæc erat intra muros, quæ ex stillicidijs tectorum, aquas colligebat, & tempore bellorum ducebatur in ciuitatem, Esaiæ. 22. Alia denique, quæ collectio aquarū erat ex aquis stillātibus, ex templi tectis, ex alijs aquis, & hæc iuxta templum erat, & huius meminit Ioannes modo. Etenim. 3 Reg. 7. Salomon mare æneum construxit latissimum: itemque luteres æneos: & hæc omnia fecit, ad ablutionem animalium sacrificandorum. Quæ tamen vniuersa Nabuchodonosor transtulit in Babylonē. Quocirca in secundo templo Iudæi paupertate pressi in concauitate montis Sion fecerunt hanc collectionem aquarum. Quam obrem nihil mirum si huius piscinæ vetus scriptura non meminerit, quia antiquitus non erat necessaria, sed Iudæis postliminio ex captiuitate reuersis Babylonica.

Tres piscinæ ex scriptura noua & veteri.

Vnde poteris obtundere ora impiorum Anabaptistarū, qui ex hac piscina texuerunt technas argumentorum iniquas contra autoritatem huius Euangelij. Garriūt enim inaniter hanc historiam esse fictam.

Argumenta Anabaptistarū cōtra Euāgeliū Ioānis.

¶ Primo

¶ Primo, quia Iosephus diligentissimus Hebraicarum rerum scriptor huius piscinæ mentionem non fecit, facturus si vera esset historia. Quippe insignis hæc erat piscina, & quę plurimum commendabat & illustrabat nationem Iudaicam.

¶ Secundo, quia si vera esset historia certus esset situs Piscinæ, siue positio: at verò positio incerta est. Quibusdam asserentibus, eam fuisse in atrio templi, quorum assertio nullibi habet fundamentum in sacris literis, neque in libris sacrorum Annalium, neque in libris Esdræ. Alijs etiam temere tradentibus locatam fuisse iuxta vrbis mænia.

¶ Tertio, quia de virtutis sanatiuæ causa item maxima est contentio: quandoquidem Petrus Comestor Ecclesiasticæ historiæ autor, aquam piscinæ huius vim habere sanatiuam tradit, quia lignum, vnde crux Domini erat fabricanda in fundo cõtinebat: angelusque ex reuerentia ligni commotus descendebat de cælo, & turbabat aquam. Exq; Salomonico iussu multis retroactis temporibus illud lignum ibi dem erat demersum, admonente demersionem Sabbæa regina, quæ ex eo ligno vltimam Hierosolymæ cladem futuram pronunciarat.

¶ Rursus quarto, quia fabulosum est, quod autor historiæ Dominicæ Crucis scribit Adam, & Seth, lignum hoc plantasse, monitos à Deo, quod eorum peccatum per lignum delendum esset.

¶ Præter hæc fabulæ videtur dandum, quod alij autumant, vim sanatiuam huius piscinæ non à ligno, sed ab hostijs quæ ibi lauabantur, antequam in altari Deo afferrentur.

¶ Deniq; eandem impetunt historiam, quia non erat necessaria piscina abluendis hostijs, quia in mari æneo lauabantur, & in æneis conchis. 2. Para. 4.

¶ Quibus addunt hanc historiam legi in Euangelio Hebræorum, & in Euangelio Tatianorum: vnde videtur nõ autentica. Demum neque Græci expositores illam exposuerunt.

¶ Porrò autem sufficiat catholicis totius Ecclesiæ Catholicæ consensu hanc historiam esse receptissimam. Vnde. 1. argumento dices Iosephum, non esse canonẽ Euangelicæ historiæ, vt quę ille probarit, probatissima teneamus, & quæ ille non probarit, reijcienda censeamus. Sed canon est Ecclesiæ Catholicæ autoritas, cui soli fidimus probanti quæ autentica sunt, & reprobanti quæ talia non sunt.

Argumenta hæreticorum soluuntur.

¶ Quid quod iam ætate Iosephi hæc piscina nõ erat insignis ex virtute sanatiua, & ex angelico descensu turbante aquam Puto enim à morte Domini angelum istum iam non descendisse turbaturum aquam: & ideò quia iam illustris non erat, hac de causa eiusdem mentionem suppressit.

¶ Secundo respondebis piscinas antiquas superiorem, & inferiorem, in scripturis esse commemoratas: hæc autem quam Ioann. scribit, quia recentior erat, nõ fuit commemorata, neque in libris sacrorum Annalium, neq; in libris Esdræ. sed fuit cõmemorata à Ioãne. Et situm eius Ioan. expressit esse super probaticam, siue pecualem. Hæc autem probatica erat tunc omnibus nota Iudæis. Et Hieron. huius meminit dicens, Ostenduntur gemini lacus, quorum alter pluuijs Hybernis adimpleri solet, alter mirum in modum rubens, quasi cruentis aquis, antiqui in se operis signa testatur. Nam hostias in ea lauari, à sacerdotibus solitas ferunt, vnde & nomen accepit: ex quibus verbis videtur piscinam, esse idem quod probatica.

¶ Tertio dices, quod Euangelista omnem dirimit contentionem, si obseruanter legatur. Siquidem si ex ligno esset virtus sanandi, vtque cum lignum ibi perseuerabat, semper potiretur aqua illa vi sanandi, reclamante Ioanne: apud quem non semper hac efficacia potiebatur, sed quando ab angelo agebatur. Vnde, neque ab hostijs ibi lotis ob eandem causam, quia si ab hostijs fuisset virtus, angelicus descensus non fuisset necessarius: ideoque hæc quæ isti autores citati ab eis in suo argumento tradunt, videntur fabulosa, aut non sunt autentica.

¶ Chrysostomus verò putat ab angelo accepisse aquam virtutem sanandi, at verò hoc tu intelliges sano modo. Angelus enim non habet ex se virtutem sanandi: sed neque aqua illam vim habebat. Ceterum, quia ad descensum angelicum agitatem aquam, Deus sanabat, ideò Chrysostomus dixit ab angelo aquã nancisci vim sanatiuam per quandam cõcomitantiam.

Angeli ex se non habent vim sanatiuã nisi mediantibus, vel naturali, vel supernaturali qualitate.

¶ Vltimo dices, non fuisse necessariam piscinam hanc, ante captiuitatem Babylonicam,

lonicam, sed post illam, vt supra commõstratum est. Et demum Chrysosto. hanc historiam exposuit & Theophilactus in suis commentarijs. Neque quia refertur historia in Euangelio Nazaræorum, ideò expungenda est à Ioanne, verum quia in Ioanne est, ideò autentica est, non quia in Euangelio est Nazaræorum, aut Tatianorum, sed quia est in Euangelio Ioãnis. Num quid colliges rectè, si colligas in Alcorano Mahometi traditur Christum esse conceptum ex virgine, igitur natũ Christum ex virgine, non est autenticum? minimè: sed hoc solum, non est autenticum, quia est in Alcorano. *Quæ cognominatur Hebraicè Bethsaida*, patria Petri Andrææ, & Philippi hoc nomine cognominabatur vt supra dicebam: ideò quidam legunt Bethesda, vt Theophilactus, Chrysostom. Bethsaida, atque Cyrillus. Erasmus Bethesda, hoc est, domum gregis, forsan quia omnes Deo hostiæ sacrificandæ erant ibi abluendæ prius. Aut dicebatur hoc nomine, quia erat supra probaticam, vel iuxta pecualem habitationem. Namque Probaton, & ouem, & pecus significat. *Angelus autem Domini descendebat secundum tempus in piscinam, & mouebatur aqua.* Non habebat aqua illam vim sanatiuam, ex natura sua, sed diuino miraculo: id quod verba hæc docent. *Angelus enim Domini descẽdebat*, subaudi de cælo. Neque tamen ex descensu aqua vim illam obtinebat sanandi, nam sepè descẽdunt angeli ad aquas, & alia elementa, & tamen non reddunt ob descensum illa salutifera. Porrò ad descensum angeli Dei, & ad motionem aquæ Deus illi conferebat vim illam sanãdi ab omni morbo. Quod obserua diligẽter, quia sunt aquæ, quæ vim sunt sortitæ ex natura sua ad sanandum lepram, vel ad tollendum lapides renales, & ad alia hoc genus, vt est fons apud Bæticos, qui hoc mirabiliter præstat, quia interlabitur inter lupulos, at verò quod sanatet omnem morbum aqua piscinæ, hoc tribuendum est diuino miraculo.

Bethesda, Bethsaida.

Nulla aqua ex natura sua potest omnẽ morbum sanare.

¶ Turbabatur autem aqua, vt sentirẽt circunstantes angelicum descensum, ex visibili agitatione aquæ, & Deo tribuerent sanitatem.

¶ In alijs autem relatis piscinis, hæc virtus aberat, in hac autem nouissima piscina virtus hæc ad fuit. Quippe quia iam ad nentabat illis diebus baptismi doctrina, vt homines præpararet ad fidem baptismi Deus, voluit hanc adumbrare fidẽ in hac piscina. Aqua autem baptismi non rubescit sanguine hostiarum, sed sanguine tingitur Christi. Monetur sanè à sacerdote, vt abluat mentem abluendo corpus. Si nõ tollit corporis morbos, omnem depellit animæ morbum. Ideoque Ecclesia Christi alia nobiliori fulget piscina quam Synagoga, quæ est Christianorum baptisterium: in quam Christus secũdum suæ mirabilis operationis energiam descendit, & per manus suorũ ministrorum mouet, & lauat conscientias nostras ab operibus mortuis. *Et qui prior descendisset in piscinam post motionem aquæ sanus fiebat à quacunque detinebatur infirmitate.* Ad sanitatem consequendam ex aqua illa duo exigebantur, alterum cœleste, alterum humanum. Cœleste erat descensus angeli, & aquæ agitatio: humanum erat diligentia sanandi, siquidẽ qui prius, vel primus descendebat in aquam, hoc est, qui primus aqua illa tingebatur, vel insundebatur, aut abluebatur intra piscinam, quia ablutio extra piscinã non erat sanatiua, & hoc significat, necessarius descensus in aquam. Hinc admonemur duo conuenire ad iustificandum peccatorem, alterum diuinum, alterum humanum. Diuinum quidem est descensus diuinæ virtutis, & operationis, in corda nostra, & motio, seu tactus nostræ mẽtis, à Deo. Namque si ipse non nos vocauerit, si nos non pulsauerit, salutis spes nulla. Humanum verò est, consensus, noster ad diuinam pulsationem, vt supra admonuimus.

Piscina Christianæ Ecclesiæ nobilior est quam piscina synagogæ.

Pro salute spirituali obtinẽda duo cõcurrunt & diuinum alterũ & alterũ humanum.

¶ Est autem discrimen in salute corporali, & spirituali obtinenda: quãdoquidem ad salutem corporis obtinendam, etiam si sit homo diligentissimus in quærendis pharmacis, & medicis, at sæpe fraudatur desiderata, & quæsita salute. Verum in adipiscenda salure spirituali, si nostram operam sedulò impendimus, diuina semper adest. *Erat autem quidam homo ibi triginta & octo annos habẽs in infirmitate sua. Hunc cum vidisset Iesus iacentem, & cognouisset, quia iam multum tempus habebat, subaudi in infirmitate dicit ei, Vis sanus fieri? Respondit ei languidus, Domine hominem non habeo, vt cum turbata fuerit aqua, mittat me in piscinam: Dum venio enim ego, alius ante me descendit.*

Diuina opera adest semper saluti spirituali conse quendę si no stra non absit

In

In tāta languidorum turba,quæ expectabat ex aqua illā salutem, vnus erat alijs lōge miserabilior: quia orbus erat parentū, aut consanguineorum,aut amicorum,aut pecuniarum præsidio. Hæc enim sunt hominibus præsidia,vt quod per se implere nequeunt, horū solatio foti adimpleāt. Hic igitur languidus præsidijs humanis dēstitutus, longa egerat sub suo morbo tempora. Quia neque ab alijs deferebatur ad aquam, neque ipse sibi poterat subuenire. Hunc igitur cæteris miserabiliorem, diuina Christi aspexit clementia. Vnde in Psalmo. 45. Adiutor est Deus in tribulationibus nostris,quæ inuenerunt nos nimis. Tunc enim tribulatio nos inuenit nimis,quando maxime,& diu nos premit. Talis erat huius languidi tribulatio, ex longo tempore miserum affligens hominem. Et morbo cōnclamato alia addebatur afflictio, quia spes prorsus salutis fugiebat, quia iuxta salutis remedium consistens, salutis remedio destituebatur semper enim, alius anticipabat prior descensum in aquam. Huius igitur afflictissimi hominis Christus vidit afflictionem, ad alios enim non tam desolatos non diuertit, sed solum adhūc accedit: vt verum sit quod cecinit psaltes Psalm. 7. & .106. Adiuuit paupetē de inopia,pauperem,cui nō erat adiutor. Et sicut amicum suum Lazarum à morbo non liberauit, sed eum mori succumbere permisit, & quatriduanam ferre sepulturam, vt sic suam potentiam demonstraret, & gloriā suæ virtutis ostēderet, quam non ostendisset, si à morbo, quo vexabatur eruisset, ita in præsentia hunc languidum permisit longam trahere ægritudinem,& illum destitutum tandem humano esse adiutorio, vt veniens ipse medicus cœlestis, & illum curans, quem neque natura curare, neque aqua sanare poterat, se esse naturæ Dominum, & non egere creaturis suis ad sanandum homines haud dubium ostenderet.

¶ Non ergo Dominus baiulus eius fit, deferens illum ad piscinam, quia Christus non indigebat aqua piscinæ, ad sanādum hominem, sed sua virtute illum sanat.

Visibilia chri sti miracula ad intelligibilem quandā sciētiam nos deducunt.

¶ Et quia visibilia miracula, quæ Christus mirabiliter est operatus, ad intelligibilem quandam nos promouent internorum scientiam facile hoc gestum nos docet, hominum genus, quod infectum est, peccatorum maculis, à natura tota, vel à lege tota, cum omni pompa ceremoniarum suarum, non posse sanari, nisi à solo Christo. Qui non per legem nos sanauit, sed per gratiam suam. Quemadmodum, & hunc languidum non ex industria, aut diligētia eius sanat: sed ex largissimo suæ misericordiæ munere. Quamobrem Dominus sciscitatur ab eo, Vis sanus fieri? Gratia enim Dei nostram præuenit iustificationem, ideò; vt hoc insinuet Dominus, ipse præuenit languidum, non languidus Dominum. Non enim legimus languidum hunc vocasse,& attraxisse ad se Dominum, sed potius cōtra Christus illum præuenit dicens, Vis sanus fieri? Vtique exploratū satis est medicis ægrotos amare sanitatem: & Christo multò exploratius erat, verum non quærit voluntatem languidi, quia illam ignorabat, sed vt palàm fieret ex ægrotantis cōfessione sanitatis desiderium, ne beneficia præstaret inuito, & denique, vt insinuaret, quam necessarium sit liberum arbitrium nostrum Deo cooperari, vt iustificemur. Qui enim sua gratia præuenit nos ad iustificationē, vult nos nostro labore illi cooperari ad iustificationem. Languidus porrò non respondit volo, sed hoc, vt confessum est relinquens, respondit se non habere hominem. Qui si respondisset, salutem me desiderare, me tacente, opus indicat, sum enim in hoc grabato iacens, à longo tempore in porticibus istis salutem ex piscina sperans. at verò frustror spe mea, quia cum sim destitutus humano adiutorio, alij potentiores anticipant meum descensum ad aquam.

¶ At ex litera hac solū habetur quod prolixum morbum, & chronicum, hic habebat ægrotus,& quod erat in porticibus illis iuxta piscinam, non tamen clarè docetur integros triginta octo annos versasse porticus illas. Quia etsi dicat, Erat homo ibi, &c. dicet aliquis, quod homo, qui ibi erat. 38. annos traxit ægritudinem, non tamen ibi, sed ibi & alibi. Verum etsi clarè non docetur, insinnatur tamen, languidum hunc inibi fuisse toto hoc tempore, ait enim erat homo ibi, triginta & octo habens in infirmitate sua. *Dicit ei Iesus, Surge tolle grabatum tuum, & ambula, & statim sanus factus est homo ille, & sustulit grabatum suum, & ambulabat.* Qui in exordio secu-

lorum dixit, & facta sunt. Dixit enim fiat lux, & facta est lux: ipse idem humana natura indutus, dixit languido iacenti in grabato suo, Surge, & statim surrexit, & dixit, Ambula, & cōtinuo ambulauit. Ne autem hæsitaremus, an ad perfectam sanitatem fuerit promotus, iussit vt tolleret grabatum suum, & ipse sustulit grabatum suum, id quod indicium est magnæ soliditatis in membris noniter institutæ, & quod non solum depulsus erat infestās morbus, sed etiam impartita est robusta salus.

¶ Enimuerò quis potuisset ex tam diutino conualescens morbo, statim ambulare, & tollere lectuli sui pondus, nisi diuinitus conualesceret? Nobis enim ex morbo si contingat conualescere, priusquam stare bene, & ambulare possimus, transiguntur dies non pauci, quia natura paulatim operatur, at verò Deus in instanti operatur. De voce grabatus admonebo ex Latinis pauca. Grabatus Suidæ lectus est exiguus, vbi meridiari solent homines. Et Græcis κραββατος, per duplex, bb, à κάραρ, quod est caput, & βατορ perniū, quia ibi dormitur retecto capite. Alij vocant κραββατορ, à verbo κρέμαρ: quod est suspendere, & βασις, pedes, quia est lectulus vbi feruntur infirmi suspensis pedibus, sedentes. Verum iste paralyticus, nō erat in porticibus illis, sedens, suspensis pedibus, sed iacens in lectulo pauperculo, quem modo Euangelista vocat grabatū. Græci per duplex, bb, Latini per simplex: vnde Marcialis primam corripuit, sed neque focus est, nudi nec sponda grabati.

Quid grabatus

¶ Christus igitur, vt ad priora redeamus vocis suę diuino imperio consolidauit mēbra ægrotantis, vt continuo robustus, ex debilitante paralysi, & resoluente corporis vires firmiter ambularet: & grabati pōdus facile sustineret. Morbum huius putant fuisse paralysim, Euangelista tacente morbi qualitatem, & exprimente morbi prolixitatem. Hinc collige saluberrimum esse sperare in Dominum, & expectare clementiæ diuinæ tēpus, iuxta Dauidis camen Psalm. 39. Expectans, expectaui Dominū, & intendit mihi. & Aba. 2. si moram fecerit expecta illum, quia veniens veniet & non tardabit. Etenim hic languidus triginta & octo annos iacens in lectulo ad piscinam, diuinæ misericordiæ sperabat aduentum. Nam si non sperasset, quorsum ibidem tanto sustinuisset tēpore? Et tandem quia expectauit Dominum, & viriliter egit, Psalm. 26. ideò, ad longam expectationem, ampla fuit correspondens munificentia Dei. O beatum morbum qui Christum promeruit medicum, quem non malagma, aut pharmaca, terrena profligauerunt, sed verbum Dei patris illud, Tolle grabatum tuum & ambula. Obserua interim diligenter, Heliſæum misisse Naamam illum leprosum 4. Reg. 5. ad Iordanis fluenta, vnde abstergeret lepram, qua erat infectus. Et Dominus Ioann. 9. Cæcum inunctum collirio illo diuinitus elaborato, ex terra, & verbi diuini incarnati saliua, misit ad natatoria Siloe: at hunc paralyticum, non ad fluenta Iordanica, nō ad natatoria Siloe, non ad natatoria ouilia, quæ erant piscina illa commemorata. (Namque secundum vulgatam editionem, idem erant probatica & piscina, quanuis iuxta Græcam lectionem videntur diuersa, quia vt aiebā legitur Græcè, erat supra probaticam piscina.) Verum ad hāc probaticam, seu ouilem piscinam, non mittit Christus paralyticum, sed verbo solo suæ virtutis illum plenè liberat à morbo.

Saluberrimū est in calamitatibus sperare in Dñm.

Beatus morbus qui Christum medicū promeretur habere.

¶ Quod si te angit hæsitatio cur ita factū, quod alij ad aquas destinantur sanādi, iste verò non? Dixerim tibi, quia in confesso erat, neq; aquas Iordanis purgare lepras, neque natatoria Siloe, illustrare oculorū cæcitatem, ideò mittūtur infirmi ad illas, quia missio non obstabat credēndo sanationis miraculo. At verò si Christus ad piscinam misisset paralyticum, istūm cuius mentio fit, non Christo, sed piscinæ miraculum sanitatis tribueretur: id circò nō ad aquas illas illum defert, vel mittit, sed verbo sanat, vt Sapiētiæ commemorat liber cap. 16. Etenim ait, Neq; herba, neq; malagma sanabat eos, sed tuus Domine sermo, qui sanat omnia. *Erat autem sabbatum die illo. Dicebant ergo Iudæi illi, qui sanatus fuerat, Sabbatum est non licet tibi tollere grabatū tuum. Respondit eis, qui me sanum fecit, ille mihi dixit, tolle grabatum tuū & ambula. Interrogauerunt ergo eum, Quis est ille homo, qui dixit tibi, Tolle grabatum tuum & ambula? is autem qui sanus fuerat effectus, nesciebat quis esset. Iesus enim declinauit à turba constituta in loco.*

Dei verbū sine ope creaturarū sanare potest.

Heu

Heu quam horrenda est hominũ cæcitas, Iudæi enim qui debuissent expauescere ad grande hoc huius paralytici sanationis miraculum, non expauescunt, sed insultant infirmo sanato iam, quod grabatum ferat in die Sabbati. Et vnde autorem tã stupẽdæ salutis, debuissent ore pleno laudare, inde conuertunt se ad carpendum salutis huius participem. Quasi verò in Sabbato sanare infirmum, esset prohibitũ in lege, cum lex opera seruilia prohibeat solum exercere in die Sabbati: at sanare infirmum opus est maximè liberale, tantũ abest, vt seruile sit.

Opera quæ cedunt ad Dei gloriam non sunt seruilia.

¶ Non ergo ferre grabatum erat opus seruile, sed signum operis diuini valde magnifici. Ferre namque grabatum cedebat in gloriam Dei, quippe significabat claré munificentiam Dei miraculosam in sanãdo illo ægroto. Porrò opus quod cedit ad gloriam Dei, non est seruile, sed nobilissimum opus. Cur ergo nõ latuisset Iudæos infirmus hic, neq; latuit miraculi magnitudo, at ea erat illorum perfida obstinatio, vt opus, quod prædicabat diuinam potentiam, & clarissimè illam resonabat, ipsi tã quam si esset seruile opus detrahebant & obscurabant. Inuidi enim non incumbunt alienis honorandis, sed proprijs inseruiunt affectionibus. Et quæ augent suas prauas affectiones illa probant, quæ vero illas minuunt, reijciunt. Et quod mireris amplius, religionis diuinæ sanctitatem, ad suos prauos colorãdos affectus producunt, vt sub tegumento religionis inuidiam suam, honestare valeant. Id quod facile ostendunt Iudæi isti, baculum grabati accusant, vt violatorem Sabbati, vt se iactent Sabbati esse quam obseruantissimos: cum magis illi violabant Sabbatum, reprehendendo baiulum in Sabbato sui grabbati, (quia ex Christi inuidia reprehẽdebant,) quam paralyticus grabatum suũ deferens ex Christi præcepto. Neq; solummodo hæc texitur ex Sabbati violatione criminatio aduersus Christum hoc loco, sed sæpè aliàs, Iudæi hoc criminantur idem contra Christũ. Et Dominus nihilominus, vt prauam Iudæorum intelligentiam obtunderet, & doceret qualis esset syncera obseruantia Sabbati, multa ex industria est operatus in Sabbato, miraculosa opera. Vnde Ioann. 7. Si circuncisionem accipit homo in Sabbato mihi ait, in

Inuidorum ingenium.

Iudaica legis intelligentia in Sabbati obseruantia corrigitur à christo.

dignamini, quia totum hominem feci in Sabbato, hinc docẽs nõ esse seruitutis opus sanare hominem in Sabbato, quandoquidem neque in Sabbato circuncidere hominem est seruile opus. Et Ioan. 9. Sabbato, temperauit lutũ ex puluere, & saliua sua, & ideò expostulant cum Christo, quod Sabbato cæcum illuminasset dicentes, Non est hic homo à Deo, qui Sabbatum non custodit. Item Lucæ. 3. indignantur Christo, quod Sabbato languidum curasset. Quæ omnia ex inuidia potius, qua erant succensi in Christum, procedebant quam ex zelo legis. Quia si legem ipsi voluissent, & reuoluissent, nusquam inuenissent in lege Sabbato non esse curãdos, & sanandos homines. Vt Dominus Lucæ. 13. hos iactatores Sabbatinæ obseruationis hypocritas appellat, & cõfundit, dicens, Hypochritæ vnusquisque vestrũ non soluit Sabbato bouem suum, aut asinum suum à præsepio, & ducit ad aquare, hanc autem filiam Abrahæ, quam alligauit Sathanas, ecce decem & octo annis, nõ oportet solui à vinculo isto, die Sabbati? Rectè sanè hos vocat hypochritas, quia ex hypochrisi potius quam ex sancto legis zelo obiectabant Christo, violationem Sabbati, quod alioqui non violabat.

Iudæi ex hypochrisi non ex legis & Sabbati obseruantiã imputabant.

Postea inuenit eum Iesus, in templo, & dixit illi, Ecce sanus factus es iam noli peccare, ne deterius aliquid tibi contingat. Paralyticus iste Iesum in principio non cognoscebat, quã do donatus est mirabili sanitate, vt ergo autor tantæ salutis eum non lateret, Dominus se illi in tẽplo obuiũ facit, vt ipsum cognosceret, & pro recepto munere gratias Christo persolueret, & probabile est paralyticum tempum iuisse, vt Deo gratias ageret pro recepta salute. Et Dominus admonet, vt abstineat deinceps a peccãdo, ne deterius peccata repetens aliquid illi accideret. Significatque hoc sermone, mala, quæ patimur interim ex peccatis, quæ patramus habere exortum. Quæ si non corrigimus, aliquid peius corporalibus morbis nos manere. Et nihil peius est illis, quam vel æterna damnatio, aut lapsus in grauiora peccata. *Abijt ille, & nunciauit Iudæis, quia Iesus esset, qui fecit illum sanum. Propterea persequebantur Iudæi Iesum, quia hæc faciebat in Sabbato. Iesus autem respondit eis, Pater meus vsque modo operatur, & ego operor.* Arcana est hæc ratio, & abstrusum

condens

condens intellectũ. Etenim Chriſtus ex illa inſinuat ſe eſſe naturalem filium Dei, & conſubſtantialem Deo patri: ideoque eiuſdem autoritatis, & potẽtiæ cum Deo patre. Vnde perinde eſt ac ſi colligeret ad hanc rationem. Pater meus ſemper opera tur in diebus omnibus, & Sabbatum non excipitur à ſua vniuerſali operatione con ſeruandi producta, & producendi vniuer ſa. At verò nullus eſt veſtrũ, qui Deo patri hoc obuertat in crimen, quod etiam in die Sabbati operetur: at vero ego cũ ſim eiuſdem potentiæ, illo operante itidẽ ope ror: nãq; produco cũ illo, & conſeruo vni uerſa. Si ergo Deus non eſt accuſandus, quia operatur in Sabbato, neque ego ſum deferendus, quia cum Deus ſim idem facio: etſi diuina operatio in Sabbato, non eſt violatio Sabbati, neque mea cum ſit etiam diuina operatio.

¶ Quod ſi obieceris aduerſus hanc rationẽ. Quid ergo eſt, quod Moſes ait, Deũ requieuiſſe Sabbato? Vtique requieſcere Deum non eſt à labore deſiſtere, vt nos dicimur requieſcere: Deus enim non laborat in operando, eſt enim virtus infinita, quæ laſſari nequit. At vero requieuit, quia ceſſauit, à nouis condendis ſpeciebus, quas condiderat in dierum exame ro, ſeu ſenario. Non tamen ceſſat huc uſque à productione indiuiduorum, & con ſeruatione, quia aperit manum ſuam, & implet omne animal benedictione, & teſtante vate Eſaia. 26. vniuerſa opera noſtra operatur Dominus. Vnde ipſe Moſes expoſuit diuinam quietem, fuiſſe ab omni opere quod patrarat, hoc eſt à condẽ dis nouis ſpeciebus. Ceſſauit enim à condendis nouis cęlis, & elementis, nouis ſpe ciebus brutorum, lapidum, plantarũ, &c. *Propterea ergo Iudæi magis quærebant eum interficere, quia non ſolum ſoluebat Sabbatum. Sed & patrem ſuum faciebat Deum, æqualem ſe faciens Deo. Reſpondit itaque Ieſus, & dixit eis. Amen, amen, dico vobis non poteſt filius a [illegible] facere quicquam, niſi quod viderit patrem facientem: quæcunque enim ille fecerit, & filius ſimiliter facit.* Iudæi Domini rationem optime intellexerunt: inuidi enim, & maleuoli ea, vnde calumnias ſuas angere poſſint, intelligunt acutè. Quia ergo ex verbis Domini calumniandi campum latiorem (vt videbatur illis) obtinuerant, ideò acutè intellexerunt, quod verũ erat Chriſtum ſe aſſeruiſſe in verbis præmiſſis eſſe Deum.

¶ Porrò modò idem confirmat, explicans apertius, quod dudum dixerat obſcurius. Etenim Dominus dixerat, Pater meus vſ que modò operatur, & nõ dixerat, & ego vſq; modo operor, id quod clara erat teſtificatio ſuæ diuinitatis: ideoq; adiecit modo alia, vnde cõfirmet rationem priorem, & ſuam diuinitatem clarius teſtetur. Et confirmatio eſt hæc, Filius habet diuinitatem a patre, & ideò ab eodem accepit potentiam, & ſapientiam æqualem Deo patri. Quippe ſi accepit diuinitatem, neceſſum eſt accepiſſe quæ ſunt propria diuinitatis, & illi eſſentialia. Vnde, conficitur accepiſſe ſapientiam a patre, & omnipotentiam. Et quia Chriſtus accepit diuinitatẽ à patre neceſſario colligitur, quod ſit idẽ Deus eſſentialiter, qui eſt pater, non tamẽ perſonaliter, quia eſt inter patrem & filiũ diſtinctio originis. Quippe diuinitas patris, à nullo eſt accepta, diuinitas vero filij eſt à patre. Quapropter, ſi idem Deus eſt filius qui pater, ſecundum diuinitatis eſſentiam, fieri nequit, diuiſam eſſe operationẽ exteriorem, patris & filij, ſed eſſe eadem eſt neceſſe. Namq; ſi ſola ratio originis diſtinguit patrem à filio, operationis ratio ad extra eos nõ poteſt diſtinguere: igitur quidquid operatur pater, operatur filius: imò nõ poteſt operari filius, niſi quod operatur pater. Nãq; quia a patre habet diuinitatis naturam, ab eo quoq; habet operãdi virtutẽ, & operationis efficaciã. Et ideò non poteſt filius operari, niſi quæ ex ſua ſapientia, videt clara notitia patrẽ operari. Operatur nãq; filius ſecundũ intellectũ, & voluntatẽ, vnde quæ intelligit patrem operari, & quæ vult pater operari, ipſe vult operari, & nõ alia operatur. Eſt enim amborũ & patris & filij, vna ſciẽtia, potentia, atque voluntas, quare nulla eſſe poteſt patris & filij diſcordia, vel in intelligẽdo, vel in amando, vel in operãdo, vbi eſt, vtpote inter quos eſt infinita cõcordia: ergo cũ pater operatur etiã Sabbato, fili⁹ idẽ operatur. Quod vero ait, *Nõ poteſt facere filius, niſi quod viderit patrẽ facientẽ*, ne intelligas filiũ imitari patrem in ſua actione. Etenim filius, vt Deus, nõ imitatur patrẽ in operãdo: ita ꝙ quę operatur fili⁹, operatur imitãdo patrẽ. Non enim fili⁹ imitatur patris opa, imitari enim minorũ eſt: adde qa

Chriſtus vt De⁹ operatur omnia quæ pater ad extra operatur ſed non quatenus homo.

opera patris sunt filij, vbi est autem vnitas operis, non est imitatio operis. At verò semper est vnitas operis, quia opera Trinitatis ad extra sunt indiuisa, tametsi ad intra sunt distincta.

¶ Porrò Christus quatenus homo nō omnia quæ faciebat videbat patrem facere: namque comedebat, bibebat, induebatur, &c. quæ pater non faciebat. Veruntamen nihil horum Christus, vel aliorum præstabat operum, quæ non videbat, patrem velle, vt fierent. Græcè non est nisi quod viderit, sed nisi quid viderit. Et ex proprietate sermonis Græci perinde valet ac si dixisset, nisi viderit. Non tamen colligas, igitur filius necessario operatur, nō enim hoc consequitur, sed quod non operatur, nisi pater operetur. *Pater enim diligit filium, & omnia demonstrat ei, quæ ipse facit. Et maiora his demonstrauit ei opera, vt vos miremini.* Rationem subiungit, cur filius facit omnia, quæ pater facit, nempe quia inter patrem, & filium est summa dilectio, atque concordiæ vnitas, ideo, quæ pater facit, facit filius. Ex hac; dilectione pater demonstrat filio, quæ ipse facit.

¶ Et re vera omnia, quæ pater facit sunt clarè cognita filio. Quia accipiens à patre diuinitatem, accepit ab eodem omniū faciendorum, vel factorū, vel eorum quæ sunt scientiā. Vnde rectè ait, Demōstrat quia nunc demonstrat, & demōstrauit, & demonstrabit, quia demonstratio hæc est æterna, ideoque semper est, iuxta omnem temporis differentiam. Vt etiam ex dogmate Theologico verum est patrem generare filium, & genuisse, & genituū quia sic genuit, quod generatio nō est prę terita, & ad hāc rationem generat modo, quod æternò erit eadem filij generatio, vt nos opulentius diximus in. 1. Sentent. libro. Neq; tamen tibi imponat dictio demonstratio, vt credas esse demōstrationē, ex. 2. poste. quia demonstratio hic vsurpa turpro clara notitia nō discursiua, sed intuitiua. Quod verò dixit demōstrabit opera, eò dixit, quod hactenus non fecerat opera quæ ex ratione sua superant totius naturæ facultatem, vt est resurrectio mortuorum. Siquidem etiamsi sanare filium Reguli, & Paralyticum consolidare fuerint miraculosa opera ex modo infirmitatis, non tamen ex ratione infirmitatis. Quandoquidem febris est sanabilis, ab arte medicinæ, & a natura ipsa sanatur non raro, nulla adiuta medicinali opera: itemque Paralysis, & hoc genus alia. Quanuis febris filij Reguli, in eo articulo constituta, quo à Domino est profligata, & paralysis illa ex diuturnitate, non erant sanabilia ex viribus naturæ, hoc vero per accidens erat, non tamen per se.

miracula quędam sunt opera quæ ex ratione sua vincunt totā naturā, alia verò non ex ratione sua, sed ex circunstantijs.

¶ Porrò resurrectio mortuorum, illuminatio cæci a natiuitate, & cætera hoc genus miracula, quale erit præter hæc iudicium vniuersale, mortuorum, & damnatio impiorum, & præmiatio piorum, hæc per se excellunt totius naturæ vires: ideò Dominus hæc insinuans, dicit esse prioribus maiora. Quòd verò propter hæc dixerit, sermo subdendus aperiet: ideoque adiecit, Demonstrabit, Demonstrabit sanè quæ ab æterno sunt demonstrata filio: sed experimentali notitia, non erant Christo nota antequam faceret illa. Quod si obieceris contra priora, Quid ergo conuersio aquæ in vinum, nonne ex se est opus excellens vires naturæ? Vtique conuersio aquæ in vinum illa fuit superans totam naturam. Verum tamen quia natura paulatim & per medios quasdam alterationes, aquam solet conuertere in vinū, ideò huius miraculi non habet Christus modo mentionem, quod iam ediderat in Cana Galilææ: sed solum prædictorum. *Sicut enim pater suscitauit mortuos, & viuificat, sic & filius quos vult viuificat. Neque enim pater iudicat quemquam, sed omne iudicium dedit filio, vt omnes honorificent filium.* His verbis, declaratur amplius, æqualem esse Christum Deo patri, & quia non est æqualis quatenus est homo, restat Christum se demonstrasse his verbis esse Deum verum, æqualem Deo vero. Trium igitur operum meminit nūc Christus, scilicet, suscitationis corporum mortuorum, & viuificationis animorum, & iudicij. Et prima duo communia ait, esse sibi & patri, at postremū opus sibi docet esse proprium.

Miracula demonstra[illegible] tur Chr[illegible] experin[illegible] li notitia. dor se[illegible] ci[illegible] at[illegible] al[illegible] qui æter[illegible] notitia [illegible] nota era[illegible]

¶ Porrò obijciet aliquis dicens, supra docuisse Christum, se non posse facere quicquam, nisi quod viderit patrem facientē: igitur si Christus iudicat, pater etiam iudicat, quia non iudicat Christus nisi viderit patrem iudicātem: quomodo ergo modo inquit, pater non iudicat quemquam.

Collisio appa rens soluitur

¶ Respōdebis esse sanè verū patrem iudicare,

care, & filium iudicare, & iudicium, quod pater exercet hoc idem & filius, & contra. Cæterum pater non venit in forma sensibili ad iudicium, sicut neque Spiritus sanctus: & ideò, quia solus Christus veniet sensibiliter videntibus cunctis ad iudicium vltimum, hac ratione ait, Pater non iudicat quemquam, sed omne iudicium dedit filio.

¶ Christus igitur quatenus homo est, habet autoritatem excellentiæ iudiciariam à Deo sibi concreditam, at verò prima autoritas iudicandi, vnde illam habet Christus, vt homo, à Deo est.

¶ Habes multa de iudicio à nobis exposita in declamatione quadam ad Esaiam, & in.4.lib. Sentent. distinct. 49.

¶ Rursus exquires, quale est hoc quod ait, suscitat mortuos, & viuificat, cũ idem sit vtrumque? Respondebis suscitationem referendam ad corpora, & viuificationem ad animam. Namque sensibilis mors est corporis intelligibilis verò est animæ. Anima autẽ mortua dicitur, non quia est mortalis, sed, quia vita ex peccato, priuatur spirituali, quæ ex gratia Dei est. Et hæc viuificatio, siue secũdum corpus, siue secundum animam, est grande Dei opus excedens vires naturæ, vt diximus. Et August. autore viuificatio animę excedit creationem vniuersorum. Quod verò inquit, Quos vult viuificat, ex eo dixit, quia remittere peccata, & conferre gratiam, est opus quod Christus facit non coactè, sed spontaneè. Christus verò hoc opus facit meritoriè quatenus homo est, qui sanguinem fudit pro nobis, vt Deus verò, facit hoc opus efficienter, & vt causa prima iustificationis, ex Cõcil. Trident. Sess. 6. cap.7. Hinc collige Deum gratis nos iustificare, ex sua largiflua misericordia, quia iustificationis gratiam primam. Quanuis autem vera sit confessio Deum viuificare quem vult: vnde non viuificat, quem non vult, ad Rom.9. Cuius vult miseretur, & quem vult indurat: cæterum hoc non excludit, consensum liberi arbitrij ad iustificationem: neq; inde colligitur hominem se habere merè passiue ad iustificationẽ. Imò cooperatur Deo iustificanti, quando ætas non obstat cooperationi, vt in pueris, quibus rationis vsus nondum accessit: quibus etiamnum adminiculatur, cooperatio Ecclesiæ, illis præstantis aures,

Christus vt homo est causa meritoria gratiæ vt Deus est efficiens.

& linguam ad profitendam fidem, vt ex August. in.4. Sentent. disertius egimus. Quamobrem in Concilio Tridenr. Sess. 6. can. 4. damnatur tanquam hæreticum dogma, tradens hominem se habere passiuè ad iustificationis gratiam.

¶ Hinc quoque disces, apertum locum colligentẽ Christi diuinitatem. Enimuerò nulla creatura potest alium suscitare à morte, neque potest alterius mentem viuificare secundum gratiæ vitam.

¶ Christus igitur, qui omnia hæc potest, verus Deus est. Vnde neque Apostoli, neque sacerdotes omnes viuificant quos volunt, sed solum eos viuificant, quibus sacramenta gratiæ applicant, si obex non obstiterit. Viuificant quidem ministerialiter, quia sunt ministri sacramentorum viuificantium: qualia sunt Baptismus, & Pœnitentia instar medici, qui ex medicina sanans ægrotum, dicitur eum sanare. Non tamen hæc viuificatio subest arbitrio sacerdotum: solummodo enim dignos possunt assumere ad sacramẽtorum vitam participandam: at indignos si admiserint, non illos viuificant, sed potius mortificant.

Locus probans Christi diuinitatem.

¶ Imò neq; homo seipsum sine gratia Dei potest viuificare pro sola sua voluntate, vt Pelagius somniabat: siquidem non satis est velle se esse iustum, vt iustificetur. Est enim necesse, quod à Deo excitetur, & trahatur, & tractui morem gerat, consentiendo, & doleat ante acta vitæ errata, & nouam instituat vitam secũdum Deũ, vt ita tandem viuificetur. Et hæc omnia non potest homo ex naturę solius viribus absoluere, nisi à Deo iuuetur, & leuetur, vt traditur Cõcil. Trid. Sess.6.can.3.

Sine gratia Dei null' potest iustificari.

¶ Pessimè igitur Arrius dogmatizabat, docens Christũ, non esse plenum Deum. Quia hic legebat, apud Ioan. Filius nõ potest à seipso facere quicquam, & nõ aduertebat, quod sequebatur filium viuificare quos vult, id quod præstare solius est diuinitatis. Porrò, quia filius omnẽ potẽtiam habet à patre, ideò ex patre habet, quod operatur. Propterea igitur dicit, Non potest filius à se facere quicquam: quia quod facit, à patre habet quod faciat: à quo faciendi vim accepit, vt faceret. Nihilominus non coactè facit, quia quod vult facit. Quos ergo vult viuificat filius: at verò quos viuificat in tempore, ab æterno,

Arrius taxatur.

voluit viuificare. Et hoc viuificat in tempore infundens gratiam iustificantem, & voluit viuificare extra tempus illos prædestinans ad vitam æternam, antequam secula fierent.

Prædestinatos Christus vt Deus ab æterno voluit viuificare.

¶ Rursus, quos vult viuificat, quia accepta carne continuo omnes à Deo prædestinatos scientia sibi infusa claré nouit & eisdem moriens, voluit suam mortem efficaciter conferre: ideò etiam tunc, quos voluit viuificauit, non actu viuificans, sed secundum dispositionem sui consilij decernens viuificandos suo tempore: reprobos verò dimisit in sua reprobatione.

¶ Considerabis ad hæc secus esse in resurrectione mortuorum corporum, & animorum. Deus enim suscitat mortuos, non exigens ab eis consensum, quem non possunt exhibere: at verò suscitans mortuos animos exigit consensum. Quippe mors animi est voluntaria mors, & non naturalis mors, quæ est mors corporum, ideoque sicut mors est voluntaria, resurrectio ab hac morte erit quoque voluntaria.

Mystica mors animæ est voluntaria, & resurrectio, etiam mystica debet esse voluntaria.

Vt honorificent filium. Hoc est cultu & honore patriæ. Etenim quia Christus est Deus, honorandus est cultu latriæ, qui est cultus Deo soli debitus. Vnde vt supra tradebamus, humanitas Christi, vt habet esse personale diuinum, hac ratione etiam est adoranda cultu latriæ. Et hoc est quod declarat sequens litera. *Sicut honorificant patrem.* Hoc est eodem honore, quo Deus pater honoratur, est honorandus filius, videlicet, diuino honore. Igitur sileat Arrius contendēs Christū esse creaturam. *Qui non honorificat filium, non honorificat patrem, qui misit illum.* Honor filij est credere eum esse Deum & hominem, & ipsum diligere, secundum Euangelicam rationem. Qui ergo non credit non honorat filium, imò offendit filium. Qui etiam non diligit, vt oportet diligere, dilectionem, scilicet, exhibendo opere, iste etiam non honorificat filium: quia qui male operatur offendit filium. Est isti omnes offendendo filium, offendunt patrem, quippe, vt patris & filij vnus est honor, ita vna est amborum offensio: igitur habent eandem diuinitatem. *Amen, amen dico vobis, quia qui verbum meum audit, & credit ei qui misit me, habet vitam æternam: & in iudiciū non venit, sed trāsiet à morte in vitā.* Declarat quod dixerat, de honore sibi exhibendo diuino: docet enim qualis sit iste honor, quo ipse vult honorari, scilicet, credere Euangelio, quod est Christi doctrina, doctrinam enim suam vocat verbum suum: & audire hoc verbum, vocat credere. Est enim audire exterius, & interius. Vtique audire vocis Euangelicæ sonū non est audire verbum Christi, sed obtemperare Euangelio, istud est audire Euangelium, aure cordis, & non solum audire, aure corporis. Et quod hic auditus sit fides Euangelij, exponit statim & credit ei, qui misit me, hoc est, credit patri, tu intellige, vt oportet credere.

Audire Euāgelium aure cordis est euāgelio obtemperare.

¶ Et considera, quod credere Deo, non solum est credere dicenti Deo, sed eum diligere, vt hic vides. Subdit enim, Habet vitam æternam, qui credit ei, qui misit me. Non ergo est inuiolata obseruatio in scriptura, quod credere Deo, sit solum credere dicenti Deo, & credere in Deum, sit credere, & credendo diligere Deum. Qui ergo, vt oportet credit Euangelio, & patri, hic in iudicium, non venit, hoc est, in iudicium damnationis æternæ: sed transiet à morte peccati, ad gratiæ spiritualem vitam. Græcè non est futuri temporis, transiet, sed præteriti, transijt. Quod si de morte naturali corporum, sermo sit. Lectio vulgata transiet congrua est: nam resurrectio ab hac morte, futura speratur. Si verò de mystica morte sermo habeatur, locus est difficior intellectu, si lectio Græca retineatur: siquidem de præsenti dixerat, qui audit verbum meum, & credit ei, qui me misit, sed quomodo congruet, transijt? Quod si de præsenti dixisset, trāsit, facilior erat sensus. Nisi dixeris Hebraismum esse, tempus vsurpare pro tempore, ideoque præteritum vsurpatur pro præsenti.

¶ Quæres forsitā quid est, quod ait, Habet vitam æternam, quandoquidem vita æterna non modo, sed in futurū speratur? Respondebis, idem est dictu habet, idest, certissimè habebit, si in cœpta fide & charitate perseuerat, vt hęres hominis diuitis, vocatur diues, non ex eo quod habet actu, sed ex eo, quod iure hæreditario habet. Quia ergò iusti iure hęreditario habent vitā æternā: ideò aptè illā habere dicuntur. *Amē, amē, dico vobis, quia venit hora, & nunc est, quādo mortui audient vocem filij Dei, & quì audierint*

Iusti habent vitam æternam hæreditario iure.

audierint viuent. Sicut enim pater habet vitam in semetipso, sic dedit & filio habere vitam in semetipso, & potestatē dedit ei iudicium facere, quia filius hominis est. Glossa interlinealis & ordinaria de resurrectione mystica locum hunc intelligunt: verum aptior est interpretatio de resurrectione vera. Dominus enim insistit in declaranda æqualitate sua ad patrem, & ideo illam rursus probat dicens, aduenisse iam tempus, in quo mortui audiēt vocem filij Dei. Hoc

Lucæ. 5. Matth. 9. Ioan. 11.

est adesse tempus, in quo Dominus ex imperio suæ vocis, erat excitaturus mortuos ad vitam. Namque filiam Archisynagogi, suscitat dicens, Puella tibi dico surge: & filium viduæ etiam imperando suscitat, Adolescens, ait, tibi dico surge: & demum Lazarum ex imperio suscitat clamans, Lazare veni foras. Hoc autem est testimonium suæ diuinitatis, quia nullus sanctorum imperauit morti, sed precibus obtinuerunt excitare quos excitarunt a morte in vitam. Ideò ait, Venit hora, id est, proximum est tempus quando ego suscitabo mortuos ex imperio, tanquam Dominus mortis.

Christus vocis imperio fugat mortē quia est Dñs totius naturæ

¶ Et Paulus Apostolus ad Roman. 1. ex resurrectione mortuorum docet Christum declaratum esse filium Dei, & ex sanctificationis spiritu: quam sanctificationem Dominus vocat viuificationem, dicens, Quos vult viuificat. Neque te turbet quod ait, mortuos audituros vocem Christi, quia per prosopopœiam verba sunt sumenda: nam habuerunt se instar audientium. Habet autem filius vitam in semetipso, quia Deus est, & pater habet vitam in semetipso ob eādem causam. Habere autem vitam in semetipso, bifariam intelligere licet, aut esse viuens, & habere animam, & hac ratione vniuersa animata habent vitam in semetipsis. Alio verò modo, habere vitam sine dependentia ab altero, & hac ratione nihil habet vitam in semetipso, idest, ex seipso, nisi Deus solus.

Nihil habet vitam ex seipso nisi Deus

Vniuersa enim viuentia à Deo, vt à fonte vitalissimo hauriunt suā vitam: filius autem Dei non dependet à patre: quāuis enim habet vitam à patre, quia tamen hæc vita est eadem essentialiter cum patris vita, ideò non depēdet vita filij a vita patris, ne dicamus idem pendere à semetipso. Ideoq; etsi habeat vitam à patre, habet vitam in seipso, quia est idē Deus, qui est pater essentialiter, non tamen personaliter. Non ergo filius Dei dependet à patre, vt neque Spiritus sanctus dependet ab vtroque. Et ratio est, quia vbi est vnitas essentiæ dependentia non est. At vero tres personæ sunt vnus Deus numero, ideo fieri nequit, vt persona dependeat à persona. Et quod de filio hic traditur, idem dices de Spiritu sancto. Habet namque etiam vitam in semetipso. Quippe verus Deus est, igitur est ipsa vita essentialiter, & est vita increata, ergo est vita in seipso.

Spiritus sanctus habet vitam etiam in semetipso.

¶ Quod si obiecceris, filius habet vitam à patre, & pater non est filius, ergo non in seipso habet vitam, sed à patre, idem colliget aliquis de Spiritu sancto. Respondebis, habere vitam filium à patre, vnde nascitur, verum vitam haber non ex creatione, vt creaturæ, sed ex æterna natiuitate: ideò, quia a patre habet Deitatem eandem, quam ipse pater habet, & illa Deitas est vita independens, & vitæ principium: ideò filius ex patre habet, quod habeat vitam in semetipso. Idem dicito de Spiritu sancto. Aliud est enim habere vitam in semetipso, aliud ex seipso. Filius habet vitam in seipso, & quod sic habeat, habet ex patre: at nō ex seipso habet vitam, sed ex patre, accepit hanc vitam. Solus igitur pater habet in semetipso, & ex semetipso, quia ab alio non procedit. *Sic dedit & filio habere vitam in semetipso.* Dedit quidem non gratis donando, sed naturaliter generando. Sic dedit, tu intellige, quo ad omnia essentialia, non quo ad notionalia, vel personalia.

Pater habet vitā in seipso & ex seipso, quia à nullo procedit.

Quia ergo filius est essentialis vita, & inde est principium vitæ creatæ, & propterea potens est suscitare mortuos largiendo illis vitam: nam huc spectant omnia hæc verba. A priori igitur probat se posse ex suo imperio suscitare mortuos, quia habet vitam in semetipso. Et à posteriori probat se esse Deum ex ipsa resurrectione mortuorum, quam erat exhibiturus.

¶ *Et potestatē, &c.* Non solum potest suscitare mortuos Christus sed etiam habet potestatem à patre iudicandi finaliter omnes homines, id quod etiam probat suam diuinitatem: siquidē soli Deo cōscientia hominis subditur, anima nāq; rationalis, à solo Deo depēdet, à quo est creata, quare iudi-

[illegible]um animorum solius Dei est. Quod vero ait *quia filius hominis est*, Phrasis est Hebraica, vt supra est commemoratum, id est, quia homo est. At continuo, [illegible]cet [illegible], si hæc ca[illegible] vera est, igitur omnis homo est iudex vniuersi[illegible]. Enimuero si aliquid est appetibile, quia bonum, igitur omne bonum est appetibile.

¶ Chrysostomus ex hoc motus argumento, legit hæc verba non iungendo illa superioribus, sed referendo ad inferiora. Legit enim sic, Quia filius hominis est, nolite mirari hoc, hoc est, nō [illegible] quod ego sum iudex hominum à Deo constitutus, [illegible] hominem me videtis esse. Docet [illegible] lectionem priorem fuisse Pauli Samosathæi qui ita legebat, Dedit ei potestatem [illegible] facere, quia filius hominis est: & ideo hanc lectionem reprehendit, & probat præhabitam. Illi assensit Theophilactus, itemque Cyrillus, eandem probat lectionem. Quia Christus non [illegible] est filius hominis, sed quatenus [illegible] filius Dei, habet potestatem iudicandi [illegible] homines. Cæterum si dixerimus, datam Christo potestatem iudiciū facere, quia est homo, non simpliciter, sed quia est homo vnitus personaliter Deo, [illegible]tas. Non [illegible] causa [illegible] est potestas [illegible] riæ Christo, [illegible] homo est, sed [illegible]mo, & Deus est, hac fruitur potestate.

Cur Christus iudicabit in forma hominis.

Augustinus autem libr. de ver[illegible] Domini retinens lectionem vulgatam exposuit locum istum, Dedit ei potestatem iudiciū facere, quia filius hominis est, hoc est, quia apparebit iudicandis omnibus in forma serui: quia in hac forma fuit damnatus quasi reus, in eadem etiam forma iudicabit reos. Est autem consentaneum iudicem videri à iudicandis, vt ergo visibilis omnibus demonstratur, ideò iudicabit orbem in forma visibili humana. Pater autem non habet hanc formam, neque Spiritus sanctus, ideò non dicuntur iudicaturi orbem. Quia quamuis Spiritus sanctus in forma visibili columbæ apparuerit, non tamen hæc iudici apta est forma qualis forma hominis, ex qua iudicaturus est Christus homines. *Accepit potestatem.* Ex tempore, quando verbum caro factum est collata est Christo, vt homini hæc iudiciaria potestas super vniuersum orbem:

Christus quo tempore ex tempore acceperit iudicandi potestatem.

est enim tum constitutus à Deo patre iudex viuorum & mortuorum Act. 10. At vero quatenus Deo, coæternus illi, est potestas hæc. etenim Deus habet perpetuā potestatem iudicandi homines & angelos. *Nolite mirari hoc, quia venit hora, in qua omnes qui in monumentis sunt, audient vocem filij Dei. Et procedent qui bona fecerunt in resurrectionem vitæ, qui vero mala in resurrectionem iudicij.* Dixerat supra, Venit hora, & nunc est, quando mortui audient vocem filij Dei, & probaturus quod asserit adiecit, se habere vitam in semetipso sicut pater, idest, sicut pater habet vitam viuificantem, ita filius habet vitam viuificantem: & ideo mortui audientes vocem filij fient rediuiui: & loquebatur tunc de resurrectione particulari quorundam mortuorum, vt prædiximus. Nunc verò subdit, *Nolite mirari hoc*, hoc est, non teneamini admiratione ex eo, quod dixi mortuos quosdam audientes vocem meā euigilaturos, quia in nouissimis diebus omnes mortui, non quidam solum, vt nunc, me viuente, in carne mortali, sed omnes mortui qui sunt conditi in monumentis, quod adiecit, vt innuit, se sermonem habere de resurrectione corporum, & non animarum. [illegible] non sunt in monumentis [illegible] vt cadauera mortuorum. Omnes igitur mortui audient vocem filij Dei tunc, & prodibunt ex sepulchris [illegible] ad coronas æternas, id est, ad [illegible] resurrectionem vitæ, alij vero ad [illegible] [illegible] ad [illegible], id quod vocat resurrectionem iudicij. Et recte hac ratione nominantur: quia [illegible] vt viuant æterno, ideo eorum resurrectio est vitalis resurrectio, quippe quæ ad vitam æternam est. Reprobi vero suscitabuntur, vt damnentur, ideo ex fine hæc vocatur resurrectio iudicij.

Resurrectio vitæ [illegible] [illegible] iudicij.

¶ Et obserua, supra dixisse Dominum venit hora, & nunc est, modo vero non adiecit nunc est. Quippe resurrectio quorundam facta est a Christo sub sua prædicatione verum resurrectio generalis, non modo, sed futura expectatur, ideo non adiecit nunc.

¶ Erasmus non vertit procedent, sed prodibunt: quia procedere est ad bonum, non tamen omnes resurgentes, resurgent ad bonum, quia quidam ad malum

lum resurgent suum. Verum Matth. 15. Quod procedit ex ore coinquinat hominem: vbi procedere, non significat exitū ad bonum, sed ad malum.

¶ Græcè non legitur filij Dei, sed eius, scilicet, qui audierint vocem eius, quia refertur ad filium Dei. Hæc autem vox, est Christi imperium mandans fieri illo die resurrectionem vniuersalem. Quod per vocem illam, cuius meminit Paul. 1. Corinth. 15. canet enim tuba, & mortui resurgent incorrupti executioni mandabitur: de resurrectione mortuorum, in declamationibus ad Esaiam. art. 4. Sent. ad finem, nos multa disseruimus: ideòque illis supersedendum in præsentia est.

¶ *Non possum ego à me ipso facere quicquam sicut audio iudico, & iudicium meum iustum est, quia non quæro voluntatem meam, sed voluntatem eius, qui misit me.* Dudum dixerat, Nō potest filius à se facere quicquam, id quod modo repetit, vt doceat, iudicium vniuersale omnium hominum, ab ipso fore exercendum paterna autoritate, & summa rectitudine. Paternamq; Christo, vt homini excellentissimam hanc commisit iudicandi potestatem. Et Christus quatenus homo habet infusam scientiàm, per, quam cognoscit clarè omnes humani pectoris latebras, omniaque quorumcunque hominum, & facta, & dicta: & per hanc infusam scientiam quæ euidens est, Christus iudicabit. Et hanc infusam scientiam quia habuit à patre, tanquam à primario doctore, ideò ait, Sicut audio iudico, hoc est, vt sum eruditus à patre meo sic modo iudico apud me iudicio occulto, quosdam enim iam prævideo damnandos, & alios seruandos. Et eodem doctore iudicabo rectissimè in die iudicij finalis: quia doctrina Dei, qua ego sum eruditus infallibilis est.

Christus quatenus homo auditus a patre.

¶ Verum Christus, quatenus Deus, non instruitur à patre, neque ab ipso eruditur, quippe qui patri æqualis est. Cæterum quia à patre habet diuinitatem, & sapientiam æternam, ideò hac ratione audit à patre, quod supra dixerat se non posse facere nisi quod vidisset patrem facientem.

¶ In spiritualibus autem, metaphoricè dicuntur visus, & auditus, gustus, & tactus, & olfactus, ideò, ipsa mens, vt intelligit euidenter videre dicitur, vt autem hanc intelligentiam ab alio accipit dicitur audire, &c. Quia ergo Christus ex euidentia scientiæ omnium rerum, qua potitur, iudicat ideò eius iudicium iustum est. Quia verò contingit homines plerumque rectè scientes, quæ iudicanda sunt, torquere iudicium in sinistram partem, non defectu scientiæ, sed prauitate affectus subdit Christus, Non quæro voluntatem meam, &c. Hoc est, non potest esse meum iudicium falsum: procedit namque ex scientia infallibili, quam audiui à patre meo, & procedit à voluntate rectissima, quia quod volo, volo secundum voluntatem patris mei. Et obserua, quod is, qui vult quod Deus vult, is non facit voluntatem suam, sed Dei, siquidem non facit quod facit, quia ipse illud vult, sed quia Deus vult, & vbi vnum propter aliud iuxta regulam topicam ibi est tantum vnum.

... metaphoricè transferuntur in mentem.

Christi iudicium iustum ex duobus.

¶ Obserua secundo, audire modo non significat, quod Christus sensu carnis audierit à patre, qua nam ratione sit iudicaturus orbem: sed audire est mente percipere. Vnde apud Esaiam legimus. 50. Dominus mane erigit mihi aurem, vt audiam quasi magistrum. Aurem erigebat non exteriorem, sed interiorem cordis, reuel. ns tacitè vati, sine strepitu vocis, arcana suæ diuinitatis.

Audire est mente percipere aliquando.

¶ Idem habes Iob. 4. Porrò ad me dictum est verbum absconditum, & quasi furtiuè suscepit auris mea venas susurrij eius. Verbum eò vocat absconditum, quia non erat sensibile, sed intelligibile verbum. Verba igitur huiusmodi abscondita animæ Christi, simul atque fuit condita, fuerunt dicta, quia fuit imbutus omnigena scientia, siue cœlestium, siue terrestrium, siue infernorum.

Verbū intelligibile audic auris mentis vt sensibile auris corporis.

Si ego testimonium perhibeo de me ipso, testimonium meum non est verum. Alius est, qui testimonium perhibet de me: & scio quia verum est testimonium eius, quod perhibet de me. Rursus inculcat, quod dixerat se esse iustissimum iudicem, & hoc probat, quia Ioannes Baptista tulerat non semel, sed frequentissimè præclarissima testimonia de Christo, nempe quod ipse erat verus Messias, à Deo humano generi redimendo exhibitus: quare iustissimus est iudex. Vnde ait, Si ego per-

perhibeo testimoniũ de me ipso, testimonium meum non est verum. Hoc est non erit autenticum testimonium apud homines, quia nullus testatur efficaciter de se ipso apud alios. Ita si Christus de se testaretur, & alius non contestaretur, Christi testimonium à Iudæis non censeretur efficax, quod alioqui fuisset efficacissimũ. Sed Christus voluit hominibus consulere secundum humanum modum. Quia igitur humana ratio docet, testimonium proprium, non esse efficax, quia omnes plus satis se diligunt, ideò de se ipsis non sunt recti iudices, propterea Dominus, quamuis ipse erat veracissimus de se testis, nihilominus voluit vti alterius testimonio, declarante, quisnam ipse esset. Et quidem supra dicebamus, supernaturalia, quæ ex ratione natiua assequi nequeunt, egere testimonio supernaturali quo vsus est Christus.

Quatuor genera testimoniorum de Christo.

¶ Sunt autem de Christo multa testimonia, testantia Christum esse veracem, Ioann. 1. testimonium Ioannis, & testimonium paternæ vocis testantis Christum esse sibi dilectum filium, & ab hominibus esse audiendum, Matthæ. 3. Et testimonium operum. Opera, ait, quæ ego facio, ipsa testimonium perhibent de me. Miracula enim, quæ Christus in mortali degens carne gessit illa testabantur eundem esse Deum: quia, vt diximus supra ipse solus imperabat morti, suscitando à morte mortuos. Rursus quarto testantur de Christo scripturæ. Scrutamini, inquit, scripturas, quia ipsæ testimonium perhibent de me. Quod si fortè perfidi Iudæi Ioan. testimonium eleuant dicentes fuisse subornatum testimonium, adiectum est testimonium ex operibus, quod est præclarum testimonium, quia opera sunt, quæ fidem faciunt, potius quã verba. Quod si dixerint Iudæi, vt dixerunt, In Beelzebub principe eijcit dæmonia, & arti magicæ insanientes tribuant hæc mirabilia Christi opera, cur non credent patri Deo, testanti Christum esse filium suum dilectum? Quod si hanc reuelationem dixerint fictam, refragari nequeunt scripturis propheticis, quas ipsi infallibiles esse credunt. Namque ista scripturæ testimonia, non habent vnde contaminentur, quanquam omnia relata testimonia sunt incontaminata & probatissimæ veritatis testimonia. *Vos misistis ad Ioannem & testimonium perhibuit veritati. Ego autem ab homine testimonium non accipio, sed hæc dico, vt vos salui sitis.* Explicat quod dixerat dudum, Alius est, qui testimonium perhibet de me: quia Baptista erat, qui huiusmodi testimonium tulerat de Christo. Veruntamen Christus propter se hoc testimonium non desiderabat, sed propter alios: ideò ait, Ego testimonium hominum non accipio, hoc est, non vtor testimonio humano, propter bonum meum, sed propter bonum vestrum, vt, scilicet, vos ex testimonio mihi credentes, salui sitis. Hinc tu considera quomodo verum est fidem esse donum supernaturale: quia quamuis vox Ioannis, vox patris, opera Christi, scripturæ Christum clamant, cæterum etiamnum multi alto somno dormiunt, & in sua infidelitate conquiescunt.

Fides est donum supernaturale.

¶ *Ille erat lucerna ardens, & lucens Vos voluistis ad horam exultare in luce eius.* Exponit qualitatem prædicti testis, esse maximam: quia lumine doctrinæ emicuit, & ardore charitatis feruebat: ideoque nihil, vel ignorantia rerum, vel affectus iniquitas poterat eiusdem perturbare testimonium. Iudæi autem primo Ioannem commendantes, summopere à Deo, & crederent ipsum esse Messiam, tandem ab ipso defecerunt. Matthæ. 7. Lucæ. 11.

¶ *Ego autem habeo testimonium maius Ioanne: opera enim, quæ dedit mihi pater, vt perficiam ea, ipsa opera quæ ego facio testimonium perhibent de me, quia pater misit me. Et qui misit me pater, ipse testimonium perhibuit de me.* Opera esse irrefragabile testimonium ipse Dominus alibi docet, Matthæ. 7. dicens, Ex fructibus eorum cognoscetis eos. Nihil enim tantam fidem facit de hominis virtute, aut vicio, quantam ipsa opera, ideò Dominus inquit, hoc esse testimonium maius, quam testimonium Ioannis: quia apud homines pluris fiunt opera, quam verba. Deus autem non eget, vel verbo, vel opere, vt intima cognoscat, cui cor patens est. Hinc disces miracula Christi esse digniora testimonia, quam verba Ioannis. Tametsi verba Ioannis, erant dignissima testimonia. Verum Christi mira-

miracula confirmarunt Ioãnis verba, ideò ait, opera sua esse nobiliora, seu maiora testimonia, quã Ioannis testimonium: quia miracula per se sufficerẽt ad testimonium Christi. At verba sola non sufficerent, coram hominibus, qui ægerrimè supernaturalibus credunt. Et addit aliud paternum, scilicet, testimonium, cuius supra mentio facta est. Et considera verba hæc domini, Erat lucerna ardens, & lucens, si forte, iam Ioannes, quando hæc dicebat dominus, vel erat extinctus, aut carceri traditus: quia non ait, Est lucerna ardens, & lucẽs, sed, erat de preterito. Quod si obstiteris obijciens locũ priorem. Alius est, qui testimoniũ perhibet de me, & nõ ait, perhibuit, igitur adhuc superstes erat Ioannes forsitan, quia proximè præcesserat: ideo reputatur præsens, aut quia Ioannis testimonium recens erat, & in mentibus presentium viuebar, & clamabat, ideo dixit, Perhibet de me.

Elias & Ioannes lucebant & ardebant.

¶Quod autem nunc de Baptista commemoratur, esse lucernam lucentem, & ardẽtem, idem de Elia memoriæ proditum est Eccl. 47. Et surrexit Elias propheta, quasi ignis, & verba eius quasi facula ardebant. Vbi vides lucem & ardorẽ, copulara fuisse ad Eliæ cõmendationẽ. Sunt enim homines lucentes doctrinæ splendore, non tamen feruentes charitatis feruore: & sunt alij contra feruentes, & non lucentes, vt sunt idiotæ: quorum sancta est rusticitas: at verò sibi soli, nõ ecclesiæ Dei proficua. Verũ primi alijs proficientes, sibi obsunt, vt postremi sibi prosunt, & alijs non prosunt. Cæterum consummata prædicatoris est virtus, si cum alijs luceat splendore doctrinæ, illis quoq;, & sibi proficiat sanctorum operum exemplo.

Cõsummata prædicatoris virtus qualis.

¶Apostolos quoque dominus, vocat lucem mundi. Vos, inquit, estis lux mundi &c. In luce enim ambo hæc coniũguntur, & splẽdor, & ardor. Porro fideles omnes, filij lucis à Paulo appellantur. 1. Thessa. 5 & mũdi luminaria, ad Philip. 2. Nõ quod omnium fidelium sit docere alios quæ fidei sunt, & sanctorum morum: istud namque doctores ecclesiæ sibi vendicant munus: at verò quia fideles omnes Christũ credunt, & amare tenentur, qui vera lux est, ideo filij lucis cognominantur. Rursus quia si cõferas fideles ad infideles, vniuersi infideles sunt in tenebris ignorantiæ ignorantes lucem veram fidei, at fideles habitant in luce hac, instar filiorum Israel, qui vbicunque erant habitabant in luce. Exod. 10.

Fideles cur filij lucis appellati.

Neque vocem eius vnquam audistis, neque speciem eius vidistis. Et verbum eius non habetis in vobis. Quorsum hæc verba intulerit dominus, quamve cohærentiam habeant ad proxima, hæsitabit aliquis: quia non videntur prioribus cohærere. Dudũ enim dixerat Iudæos non recepisse testimoniũ de Christo, à patre prolatum Christique operibus confirmatũ: qui ergo congruit modo, quod dicit, neque vocem eius audistis, neque speciem vidistis. Imo potius videntur hæc verba suffragari Iudeis. Quippe possent obijcere Iudæi Christo se non audiuisse hoc patris testimonium, neque patris speciem vidisse.

Contextura literæ declaratur ex Cyrillo.

¶Respondet Cyrillus Christum sæpe respondisse cogitatibus Iudæorum, & non verbis. Vnde quia cogitabant Iudæi intra se hæc audientes Christum dicere, se vocem patris audiuisse, & tamen nunquam audiuisse testimonium de Christo, itemque speciem Dei vidisse, & nihilominus hoc testimoniũ eos latére: ideò dominus respondẽs cogitationibus eorum inquit, Neque vocem, &c. Quasi apertius dixisset, Fallimini in vestra opinione, quia neque vocem audistis Dei, neque speciem eius vidistis.

¶Putat autem Cyrillus Iudæorum fuisse placitum Deum esse corporeum, ideò & habere vocem tanquam animal, & habuisse visibilẽ formam. Vnde voces illæ, quæ narrantur Dei, & forma illa visibilis, sub qua apparebat patribus fuisse credebant veras & proprias Dei voces, idem de forma. Exodi. 20. Et quanquam Iudæi, cum quibus loquebatur Deus, non audierant voces huiusmodi, neque viderant formã illam, at vero, quia legebant, quales illæ fuerant voces, atque figuræ, & maiores eorum, illas viderant & audierant, ideo dominus omnibus Iudæis ait, Neque vocem eius audiuistis, neque speciem vidistis, & verbum eius non habetis in vobis.

¶Cæterum verba hæc domini non erant intellectu difficilia, si ad voces sensibiles, Dei patris quas euãgelica denarrat lectio, referuntur. Quippe legimus Patris ad Iordanem exonuisse vocem sub Christi baptismo, & sub Christi tansfiguratione in monte Tabor. Matth. 3. & 17. Has autem

sensibiles voces Iudæi non audierunt, sed priorem Ioanne Baptista, & fortes discipulorum eius aliqui. Et vocem secundum tres illi apostoli, quos dominus in comites elegit suæ in montis ascensionis. Veruntamen quia dominus ait, Neque vocē eius vnquam audistis, &c. sermo est negatiuus vniuersalis, non de quibusdam Dei vocibus, sed de omni voce, vt significet vocem eius nūquam audistis vos neque maiores vestri, itemque de specie. Dixerim autem, si meam forsan desideras sententiā primo contexturam huius loci ad priora hinc esse captandam. Iudæi putabant Ioseph esse patrem Iesu Christi, Lucæ.3. Putabatur filius Ioseph. & Marci.6. Nonne hic est faber filius Ioseph. Domino igitur dicente, patrem perhibuisse, de ipso testimonium, Iudæis tunc subijt cogitatio, patrem testantem de Christo, fuisse Ioseph. Vnde testimonium eneruabatur, quia patris de filio testimonium enerue est. Ideo vt paterni testimonij robur, & summā autoritatem ostenderet, [illegible] Iudæos, à sua opinione dicens, Neque vocem patris mei vidistis, neque speciem seu vultum vidistis, neque verbum eius habetis in vobis. Quasi dixisset, non putetis patrē meū esse vocalem, & humanas habere voces in star cæterorum hominum vocum, aut habere humanū vultū. Pater meus enim nō habet vocem humanā, aut formam quippe qui Deus est, & Deus spiritus est. Idcirco, maius est testimonium hoc patris mei, quam humanum posit esse testimoniū: & verbum patris mei non habetis in vobis. Quia etiam si me qui sum verbum huius patris habeatis apud vos, quia sum apud vos edens & bibens in vestrisque vrbibus habito, at vero non habetis me fide, & amore in cordibus vestris, quia contra me inuidia pessima corrodimini, adeò, vt velitis me interficere. At dicet aliquis, quid ergo est, quod Deute.4. habetur vocem verborū eius audistis, & formam penitus nō vidistis. Et quod Matth.3. &.17. vox patris commemoratur illa, Hic est filius, &c. Respondebis, Deum non habere vocem, animalem, vt neque habet angelus: quia vox est sonus ab ore animalis prolatus cum imagine significandi: Deus autem, aut angelus, non habent os, neque vocalia instrumenta. Verum voces, quæ narrantur in scripturis diuinæ sunt similes vocibus humanis, ideo appellantur voces. Et in Deute. non dicitur vocē eius audistis, sed vocem verborum eius, audistis, hoc est, verba ab illo prolata audistis. Et Matthæus non vocat vocem patris, sed vocem cælestem. Vox inquit, de cælis audita est, vt neque apud Marcū, neque apud Lucam: sed vox appellatur de nube, aut vox de cælo. Quia huiusmodi vox formata est diuinitus, ad repręsentandum patris personam: vt etiā forma ex qua patribus visus est Deus, non erat diuinitatis forma, quia hæc nō est visibilis, aut sensibilis, aliquo sensu verum quia diuina arte fabricata est ad repręsentandum Deum, vt Esa.6 Vidi dominum sedentem, &c. Ideo dicitur diuina forma, cū alioqui diuinitas formam non habeat huiusmodi. Deut.4. formā eius non vidistis. *Quia quē misit ille, huic vos non creditis.* Declarat quod dudum pro posuerat, Non habetis verbum eius in vobis manens: nam habere verbum Dei, est illud credere, & amare. Vbi vides vt se insinuat patris æterni esse verbū. Ait enim, ex eo Iudæos non habere verbū Dei manens in ipsis, quia non credebāt Christo. *Scrutamini scripturas, quia vos putatis in ipsis vitam æternam habere, & illæ sunt quæ testimonium perhibent de me. Et non vultis venire ad me, vt vitā habeatis.* Denarrarat multa, quæ testabantur ipsum esse filium verum Dei, videlicet, Ioannis testimonium. & paternum, & operum testimoniū. tandem profert ex scripturis ex lege, scilicet, prophetis, & psalmis, Lucæ. 24. hoc eodē vtitur testimonio. Hoc autem vt inexpugnabile, & nulli patens calumniæ vltimo loco posuit testimonium. Quippe, vt dicebā calumnias parauerunt aduersus Ioan. testimonium Iudæi, dicentes Dæmonium habet, & operibus domini: itidem conuiciabātur aientes, in Beelzebub principe eijcit dæmonia. Et vocem patris ipsi non audierunt, sed quid etiam si audissent obijcerent illam fuisse fictam? Porrò scripturas sacras quas apud se habebant in summa autoritate, non poterant aliqua aspergere macula, vel suspicione falsitatis: idcirco has tandem docet Christus perhibere etiam tum reliquis commemoratis, de ipso testimonium. Et ex hoc loco considera Iudæos etiam ante Christi aduentum credidisse esse vitā æternam, vt verba Christi demonstrant.

Contextura euangelij.

Diuina forma est solū intelligibilis non tamen sensibilis.

Quatuor testimoniorum genera [illegible] Christum esse filium Dei.

Deus non habet vocē animalem, neque angelus.

¶Et

Lutherus refellitur.

¶ Et rursum contra [illegible] sidera aduersus Lutherũ, & [illegible] s eius [illegible] opinantes scripturas esse cla[illegible] [illegible] indig[illegible] doctore. Hic [illegible] que d[illegible] sermo; donec [illegible] prasens [illegible], d[illegible] Scrutamini: quæ enim [illegible] scrutinio in-d[illegible], non sunt in propatulo, sed quia egēt in dag[illegible] tione, obscura, & non peruia sunt. Cur autem dominus decreuerit obscuras esse, in præfatione ad Ephesios docuimus. *Claritatem ab hominibus non accipio, sed cognoui vos quia dilectionem Dei non habetis in vobis.* Hoc est, non quæro humanam gloriam, neque [illegible] a nd[illegible] eo: propterea non dimittam quo minus libere vobis loquar, quod Dei dilectionē non habetis. Si enim quæsissem humanam gloriā hæc sane me deterreret, ne vobis propalarē veritatem. Verum quia hanc non exquiro ideo vobis clare vestra delicta pronuncio, claritatem à Deo, & gloriam quæro quia hæc vera est gloria, claritas autem quæ ab hominibus est, quia [illegible] tilis, est, & [illegible] o inanis est, ideo illam parui pendo, quare nihil mihi curæ est quod mihi indigne nimis, si vestra crimina vobis o[illegible] am.

Christus par- uipensor humanæ gloriæ

¶ Quod si obiecerit, [illegible] claritatem ab ho minibus C[illegible] quæsiuit Acto. 1. Eritis mihi testes in Hierusalem, &c. respondebis Christum quæsisse ap[illegible] [illegible] a, & discipulorum [illegible] testimonia, non propter se sed, v[illegible] salui fierent. Cæterum ipse non eget [illegible] testimonijs. Quod [illegible] [illegible] claritate, quā h[illegible] [illegible]. Per[illegible] sa ne claritat[illegible] ab hominibus, sed a Deo, non quatenus Deus, quia hac claritate ab æterno clarus erat, [illegible] quia erat gl[illegible] & splendor eius [illegible] quatenus homo erat. Hæc autē claritas, erat vt Deus manifestaret claritatem, seu diuinitatem Christi [illegible] sufficientibus, id quod factum est. Hæc autem claritas non erat gloria [illegible], sed [illegible] testificatio, quę est veracissima testificatio. *Ego veni in nomine patris mei, & non accepistis me, si alius venerit in nomine suo, illum accipietis.* Quasi dicat, Ego veni missus a patre, & ex patris autoritate vobis annuntio veritatem docē tem me esse verum saluatorem mundi, & testimonijs, & miraculis, & scripturis verum hoc esse ostendo: at veniet Antichristus, nullo autētico testimonio vtens, nulla miracula vera illi suffragabuntur, sed mentiet [illegible] scriptura [illegible] [illegible] abitur & [illegible] me[illegible] [illegible] vo[illegible] [illegible] me non recipitis. Nicolaus [illegible] tum est e in quodam Iudæo Menocho [illegible] te [illegible] Iudæi [illegible] M[illegible] & complebitur tandem in Antichristo.

Christus et Deus suppet clarus fuit apud patrem.

Menochabus surpauit Christi nomen.

¶ Erat vaticinium de Antichristo. Gen. 49. Fiat Dan coluber in via, cerastes in semita mordens vngulas equi, vt cadat ascensor eius retro. Antichristus enim ducet genus ex tribu Dan. Cōfertur colubro, quia coluber vmbr[illegible] [illegible], & super pectus suum hum[illegible] [illegible]. Antichristus in vmbra legis Mosaicæ d[illegible] [illegible] Iudæis temporal[illegible] bona [illegible] [illegible] a suo Mes[illegible] E[illegible] ad hæc [illegible] a bona torque[illegible] [illegible] [illegible] sermones, vnde claritate spiritu[illegible] tiæ neglecta vmbram c[illegible] Antichristus amplexabitur. Porro [illegible] pens, cælestia non [illegible] bit & non [illegible] bit pe[illegible] [illegible] [illegible] re po[illegible] in via Dei; sed suget pectori suo gradietur, vt maledictionem [illegible] lius, & antiqui serpentis, cuius ipse filius ex imi[illegible] tione e[illegible] participet.

¶ Erit igitur [illegible] coluber in via, quia impedimento erit fidelibus ne gradiantur per [illegible] euāngelicam ad cælestem patriā, vt coluber impedimento solet esse viatoribus, ne gradiantur per viam, in qua ipse existit, & sicut cerastes in semita. Alia lectio, A[illegible] dem, legit, alia vero Regulū, vt Hieronymus. Qui omnes sunt venenatissimi serpentes, qualis erit Antichristus, quo nullus pestilentior, vel erit, aut est, aut fuit homo, quia ipse erit pestilentissimus omnium: per viam tamen, & semitam idem intellige, quia hic versus, est repetitio prioris. Mordebit autem vngulas equorum, vt cadat eques retrò, quia id temporis, nisi dies breuiarentur tantæ calamitatis, non salua foret omnis caro. Mat thæ. 24. Et plerosque etiam eminentissimos præcipitabit à fide, & charitate Dei, & demerget in barathrum. Tanta erit hominis illius potens nequitia. Ad literam tamen de Sansone intelligitur locus hic: secundum allegoriam verò de Antichristo. Alij autem ad Christum referunt de qua re alibi.

Antichristus coluber & cerastes.

Antichristus pestilentissimus futurus.

¶ Hunc ergo pestilētissimum hominem, recipient Iudæi ad mundi finē, nulla Dei autoritate fultum, sed propria industria, & fal-

& fallacissima arte, Iudæis imponentem. Et causa erit, quia non miraculis, & sancta prædicatione, sed vel violentia, vel diuitijs, vel voluptatibus, homines pertrahet in suam sententiam. *Quomodo vos potestis credere, qui gloriam ab inuicem accipitis, & gloriam quæ à solo Deo est, non quæritis?* Mundana, cælestibus, magnum bellum sæpe faciunt: ideoque mūdana gloria, vt diuitiæ, vt voluptates, vt deniq; sensibilia omnia aduersantur cælestibus. Vnde ne illa amittamus, plerūque hæc despicimus. Inglorium igitur esse existimabant Iudæi Christo pauperi hærere: ideo Christo non miserunt legatos suscitaturos, nūm ipse esset Christus: Verum ad Ioannem, quia pontificis erat filius, legatos destinarunt. Vt apud nos multi violant legem euangelicā, vel ex ambitione honoris, vel ex pecuniarum auiditate, vel ex voluptatum concupiscentia, vel ex alijs mundanis causis. Qui ergo hæc quærit, idest, sic amat, vt illa pluris faciat, quā cælestia, credere non potest: aut si iam credit, fidem mortuam habebit. Ideo dominus inquit. Quomodo vos potestis credere, qui gloriam ab inuicem capitis. Et rectè: nam qui quærit humanum, & non diuinum placitum obstaculum ingens habet fidei accipiēdæ. Animalis namque homo non sapit quæ Dei sunt. Vnde dixit ille, Dissipauit dominus ossa eorum, qui hominibus placent. Concinitque Paulus dicens, An quæro hominibus placere? si hominibus, placerē Christi seruus non essem, ad Gala. 1. Et dominus, lucæ. 14. obnixè hoc idem docet, relinquēda esse hæc, scilicet, parētes, & amicos, & substantiam propriam deferendā, imo & animam propriam odio habendā, vt euāgeliū suscipiatur. Aduertebat enim horum amorem obstaculum futurum fidei suscipiēdæ. Euangelium namque hęc docet calcanda: qui ergo illa plurimum amat, euangelium non suscipiet, imò fastidiet, vt proprijs affectibus, & vtilitati bus aduersarium. Neque tamen dominus, propter hæc verba, honorem, vel substantiam terrenam quærere prorsus vetat, sed sic hæc quærere prohibet, vt pluris faciamus terrena, quam cælestia, vt Iudæi qui gloriam mundanam sic quærebant, vt propter illam fidem non susciperent. Et hac ratione vel gloriam mundanam, vel alia seculi affectare bona noxiū est: & ab euangelica lectione reprobarū. Et hoc ipsum sæpe contingit etiam nunc: timētes enim infideles homines, ne ab alijs infidelibus exprobrētur, ne ve vilipendantur, fidem non suscipiunt: vt Iudæi, qui Romæ consistunt scientes, spoliādos fore suis bonis si baptismo lustrentur, baptizari detrectāt. Verum dominus hic nos hortatur, vt gloriam æternā, quæ a solo Deo est, quia gratiam & gloriam dabit dominus, præferamus mūdanis omnibus. *Nolite putare, quod ego accusaturus sum vos apud patrem, est qui accuset vos Moyses, in quo vos speratis.* Infidelitatis crimen, quo Iudæi tenebantur, accusandum tandem & puniendū hic docet Christus. Quia tamen ipse iudex est viuorū, & mortuorum, & iudicis nō est accusare, sed iudicare accusatum, ideo ait, *Nolite putare, &c.* Verum profert Iudæorum accusatorem futurum Mosem, in quo Iudæi sperabant. Hoc est in obseruatione legis Mosaycæ vos collocatis salutis vestræ fiduciā, vt in re diuina atque proinde certissima, hæc autem lex vos accusat modo, hoc est, demonstrat esse accusandos & punie̅dos: & accusabit tandem in die iudicij, quod mihi nō credidistis, siquidē lex hæc meū est testimonium. Deut. 18 Neque tamen mirum, si nihil fidem nō habetis, si huic legi, quam vos pluris facitis, quam verba mea, fidem non habetis.

¶ Obseruabis, Mosem non semper significare personā illam illustrissimā, appellatam hoc nomine, nam aliquando hoc significat, non tamen semper: siquidem nō nunquam legem significat. Habent, inquit, Lucæ. 16. Abraham, Mosem, & prophetas, si illos non audiunt, neque si quis a mortuis surrexerit credēt. Et Lucæ. 24. Necesse est impleri omnia, quæ scripta sunt de me in lege Moysi, & prophetis, & psalmis. Hoc autem loco potest sensus aptus vtroque modo concinnari, si de accusatione finali sit sermo, aut referendo ad personam Moysi, quæ in die finali, accusabit Iudæos, de incredulitate, aut ad legem referre possumus: si quidem Iudęi ex lege tenebantur credere Christo. Namque ad Roma. 2. Qui in lege peccauerunt, per legem iudicabuntur. Iudæi igitur per legem Mosaycam sunt accusandi & damnandi: quia incredulitas ipsorū, est contra legem Mosaycam, vt supra est ostensum, & modo dominus testatur idem dicens, de me

Mundana impedimento sunt assequendis cęlestibus

Psal. 52.

Mūdana omnia non sunt præferēda cęlestibus, sed post habēda.

Iudex non accusat, sed accusatum iudicat.

Moses, aliquando significat legem & personam Mosaicam.

me enim ille scripsit, subaudi, Deuter. 18. Gene. 49. Lex igitur scripta à Moyse, hęc damnabit, vel per hanc damnabuntur Iudæi. Verum quia ait, est qui accusat vos Moyses de præsenti, ideo de lege intelligere oportebit.

Lex Mosayca accusat, & accusabit Iudęos.

¶Quæres forsan cur non meminit aliorũ prophetarũ, si quidem alij prophetæ etiã scripserunt de Christo. Lucæ. 24.

Propheta fuerunt legis Mosayce interpretes.

¶Respondebis sub lege prophetas cõprehendi aliquando. Prophetæ enim fuerũt expositores legis Mosayce & fundamentum prophetarum fuit lex illa: ideoque si lex illa accusat, & accusabit Iudæos, item & prophetæ sancti omnes, accusant & accusabunt Iudæos, aut dicito, de prophetis iam meminisse dominũ dum ait scrutamini scripturas. *Si autem illius literis non creditis, quomodo verbis meis credetis.* Verba Christi, & Mosayca scripta quæ Deo inspirante est locutus, æquam habent infallibilitatis autoritatẽ, quippe quæ diuina sunt: cæterum digniora sunt verba Christi, quia immediate ab ipso verbo incarnato sunt prolata quam Mosaica scripta, quæ Moses literis mandauit. Cæterũ apud Iudęos infideles, literæ Mosaycæ erant maioris autoritatis, quam verba Christi: ideo inquit, si literis illius non creditis, quomodo verbis meis credetis? Rogitas forsan, quid est quod ait, si literis Mosaicis non creditis, quãdoquidem Iudæi Moysi maxime credebant? Et rursum quia dixerat dudum Iudæos spem habere in Mose, at si spem in habebãt in Mosem, illi etiam credebant. Respondebis primo, credebant sane Mosi dicenti, vẽturum Messiam, at nõ credebant quod hic Iesus Nazarenus, quẽ oculis cernebant, esset Messias a Mose decantatus. Deute. 18. Vnde credebãt generali fide & increduli erant particulari fide, quam tamen tenebantur de Christo, quem videbant particularẽ habere. Quia de hoc Christo, quem ipsi ob oculos habebant Moses scripserat, vt dominus ait, De me enim ille scripsit. Vnde etiam si sperabant in generali venturum Messiam, non tamen sperabãt hunc esse, quem videbãt, & tenebantur, tum non sperare aduenturum quem venisse iam, credere tenebantur. Vel secundo dicitõ, qui credit rectè literis Mosaycis credet etiam in Christum. Quare Iudæi modo etiã si Moysi credant & legem eius custodiant, Christum tamẽ non credunt. Quia non credunt Moysi, vt oportet credere: sed eius legem torquent ad sinistros intellectus. Quo item vicio laborabant eorum maiores, quia rectè non credebant Moysi. Et hoc est, quod dñs dicit, si crederetis subaudi, vt oportebat credere Moysi forsan crederetis & mihi.

¶Laurentius docet, forsan, esse superuacaneum: quia Græcè non legitur, sed ἄρ, quod interpretatur, vtique. Et Erasmus non esse aptam lectionem autumat, quia reuocat in dubiũ, quod Christus affirmat. Porrò, non reuocatur in dubium, quod Christus affirmat, per forsitã, sed ad libertatem arbitrij demonstrãdam, ponitur forsitan. Fides enim non est necessaria, vel coacta, sed spontanea. Et ad hanc rationẽ defenditur a vulgatis interpretibus, lectio vulgata: quanquam dominus hoc intendit ex hoc sermone, quod qui exactè credit Moysi & prophetis, quos comprehendit sub Mose, ex fide horum necessario cõsequetur fides, in ipsum. Quia quamuis fides sit spontanea in antecedente, non tamen in consequenti. Namque, qui credit Christũ esse Deum, fatebitur necessario esse omnipotẽtem. Moyses autem & prophetæ sunt velut antecedens: vnde infertur necessaria consequentia fides in Christum, non tamen euidenti, quia fides in euidens est. Circa prædicta considera, sicut Iudæi perfidi, ex sua lege sunt conuincendi de crimine infidelitatis: ita & fideles peccatores, ex euangelio conuincẽtur de suis malefactis & pagani ex lege naturali, sunt redarguendi in die nouissimo.

Fides est spõtanea in antecedenti non inconsequẽt.

Notabis circa prædicta quę dicebamus de quadruplici genere testimoniorũ de Christo, quæ hoc cap. 5. contineri supra tradebamus, à Ioãne, fieri mentionem in canonica. 1. cap. 5. aliorũ testimoniorum. Quãdoquidem, inquit, tres sunt, qui testimonium dant in cælo, Pater, Verbum, & Spiritus sanctus, & hi tres vnum sunt. Et tres sunt qui testimonium dant in terra spiritus sanguis, & aqua, & hi tres vnum sunt. Dicet igitur aliquis, qualia sunt hæc testimonia, num eadem, quæ priora, an alia? Respondebis testimoniorũ, quædam esse euidẽtia, alia vero ineuidẽtia, Pater, Verbum, & Spiritus sanctus testimonium exhibẽt beatis, omnium articulorum fidei, & hoc testimonium euidens est.

Testimonia quędã euidẽtia, alia ineuidentia.

¶Hoc autem testimonium nõ exhibetur viato-

viatoribus, quia videmus nunc per speciē in ænigmate: ideo testimoniū, quod viatoribus exhibetur est ineuidens: non soluens, sed generans fidem. At vero viatoribus etiam Pater, Verbum, & Spiritus sanctus de fide in Christum exhibēt testimonium. Nam patre testante, testatur Filius & Spiritus sanctus: verum Pater de Filio, & Filius de seipso, & Spiritus sanctus de Filio, quāuis modo hoc testimonium Trinitatis ineuidens est.

Exponitur locus Ioannes tres sunt qui testimonium dant in terrā spiritus, sanguis & aqua.

¶At vero, quod in canonica epistola retulit, tria esse testātia Christum spiritus, sanguis, & aqua, non est testimonium diuersum a prioribus, quia idem testantur. Spiritus enim, significat spiritus sancti testimonium. At Ioanne Baptista testante, & Patre testante, & scripturis testantibus, & operibus contestantibus, Spiritus sanctus cotestabatur.

¶Sanguis autē domini passionem, & mortem significat, & hæc testata sunt Christū esse Deum, quia tenebræ factæ sunt super vniuersam terrā, & terræmotus factus est sub domini morte Matth. 27. Et hoc testimonium sub testimonio operum comprehenditur. Per aquam vero intellige baptismi sacramentum. At baptismus testimonium exhibuit de Christo: siquidem in ecclesia primitiua. Acto. 10. super baptizatos Spiritus sanctus formā visibili descendebat, in testimoniū Iesu Christi, qui instituerat baptismum.

Testimonia de Christo alia publica, alia priuata.

¶Porrò hoc testimonium etiam sub testimonio operū continetur. Quare testimonia hæc, quæ Ioānes denarrat in canonica epistola continentur sub testimonijs, quorum facit mentionem hoc capite. Trinitas vero exhibet testimonium euidens in cælo beatis, viatoribus vero ineuidēs per Ioānem, per scripturas, per Christi opera mirabilia, &c. Et adde testimonium particulare, quod priuatim exhibet spiritus fidelibus, ad Rom. 8. Demum annotabis, tres causas relatas à Ioanne, cur Iudæi fuerunt increduli. Prima est, quia non diligebant Deum: secunda est, quia diligebant mundānam gloriam: tertia est, quia non credebant Moysi, vt oportebat credere.

MORALIA.

Tolle grabatum tuum, & ambula.

QVIDQVID saluator noster Iesus Christus, interim dum apud mortales ageret, operatus est mirabiliter, erga hominem exteriorem, eorum quæ circa interiorem operabatur id temporis & quotidie operatur mirabilius similitudinem gerit: id quod ingredienti in campum sanctarū scripturarum, haud dubium cōstabit. Enim vero suscitat mortuos Christus ad vitam temporalem, illuminat cæcos ad vidēdam lucem istam surdorum restaurat auditum ad audiendos sonos sensibiles, cōfortat debiles, sanat claudos, &c. quæ sane omnia, & internam viuificationem mentis, & illuminationem, & auditus spiritualis reparationem, & animi confortationem, & sanationem facile indicant. Quod si mirabilia sunt externa miracula Christi, multo mirabiliora, sunt interiora, & inuisibilia miracula. Quippe, multo mirabilior est suscitatio animi, quā corporis, corpus enim ad vitam labilē suscitatur, at animus ad vitam surgit immortalē. Et oculus carnis illustratur vt videat lumen hoc visibile, at mētis illustratio, est vt cernat lumen diuinum quod mentem eruit ab omnibus erroribus & hæresibus, & dirigit eandem ad vitam capessendam æternam. Et demum Christus aperuit surdorum aures, ad sonos hos sensibiles percipiendos, non tantū præstabat opus, quantum mentis aures opillatas plumbo peccati, reserans, vt diuini verbi exciperet fidem. Quod si ita hæc se habent, vt prædiximus, vtique paralytici huius sanatio miraculosa, aliam sanitatem longe mirabiliorem denotat. Hic namque paralyticus prolixissima correptus ægritudine, & hominem non habens adiutorem, Christū tamen habens opitulatorem an nō rectissime significat homines plerosque, qui iā diu est, quod peccatis onerantur grauissimis quorum salus iam apud homines deplorata est? At vero, isti considerantes huius paralytici desperatam salutem, & contra spem nihilominus adeptam ex Christi gratia, equidem non habent cur despondeant animos, sed sperēt Christi gratiam, quæ illis medebitur, si tamen inertes non fuerint, & suæ salutis contēptores. Enim vero si morbum deploratum corporis, dominus solerter verbo suo curauit, nūquid morbū animæ curare despiciet? Non sane siquidem

Miracula Christi exteriora signant miracula interiora.

Mirabiliora sunt Christi miracula interioraquam exteriora.

Peccatores o nusti peccatis etiā grauissimis nō despe rent de salute

siquidem magis mentis amat, quam corporis reparare lapsus. Ex eo igitur prolixum, & conclamatum corporis morbum curauit, vt peccatores multis, & diuturnis detenti peccatis spē suæ salutis cōciperēt.

Hæreticis concedentes peccata ... nõ nisi ... ibi ... & argumē ... fut fragantur.

❡ Fuerunt autem hæretici, quibus non arrisit doctrina hæc, credētes peccata vsque præfixum tempus, & numerum posse obtinere donationem, & remissionem, verum vltra illum numerū vel tempus, iam conclamata esse, & non posse donationem obtinere.

❡ Legebant enim in Esaia.5. Quid faciā vineæ meæ? Auferam sepem eius & erit in direptionem: diruam maceriem eius, & erit in conculcationem: & ponā eam desertam, &c. Si ergo Deus aufert sepem, & maceriam, hoc est, submouit auxilium suum ab homine peccatore, peccatis eiusdem hoc exigentibus, conficitur peccata quædam esse, quæ non sunt donanda remissione, quia Deus aufert auxiliū ab homine, ne ipse conuertatur, in pœnam præcedentium delictorum,

❡ Adhæc Ezechielis.3. hoc idē dominus ait, Ponam, inquit, offendiculum coram eo. Si ergo dominus offendiculum ponit peccatoribus, hoc est, obstaculum ne conuertantur, ipsi nō possunt cōuerti: & quia hoc non de omnibus verum est, erit post numerum quorundam peccatorum, & ex grauitate aliorum maxima.

❡ Præter hæc Amos.1. idem tradit super tribus sceleribus Damasci, & super quartū, non cōuertar. Si ergo Deus non se cōuertat aliquādo ad peccatorē in quibusdā peccatis, huiusmodi non sunt remissibilia.

❡ Rursus de Antiocho legitur.2. Macha.9 Orabat scelestus dominū, à quo non erat misericordiam consequuturus.

❡ Accedit eisdem Iere.50. Curauimus Babylonē & nō est sanata relinquamus eā. Deus igitur obstinatos peccatores relinquit, & ... horū peccatū est irremissibile.

❡ Et ... .6. Excæca cor populi huius, & aures eius aggraua, &c. Si ergo Deus cæcat peccatores, & grauat eorum spiritualem auditū, ne audiāt, & ne videant spiritualia, horū peccatū videtur irremissibile.

❡ Quibus omnibus astipulari videtur quod euangelicæ docent literæ. Matthæ.12. Mar.3. Lucæ.12. peccatū in spiritum sanctum non esse remittendū, in hoc seculo, sed neque in futuro.

❡ Et Paulus de quibusdam dicit, traditos esse in reprobum sensum, ad Roma.1.

❡ Et Hiere.13. Si mutare potest Æthiops pellem suam, aut Pardus varietates suas, vos poteritis benefacere, cū didiceritis malum. Igitur videtur, cō infelicitatis peccatorem posse peruenire, quò non posset cōuerti ad dominū: vt neque Æthiops nigredinem suam, neque pardus varietates suas deponere potest.

❡ Hæc, & hoc genus alia sunt argumenta, quæ hæretici isti, multitudinē diuinæ misericordiæ nescientes, aut fastidientes eiusdem infinitatē aducrsus illam concinnāt, Quibus diuinę misericordię terminos pręscribere moliuntur in donandis peccatis: cum tamen illis occinat Ioel dicens, Deū benignum esse & multæ misericordiæ & præstabilem esse super malitiam, quippe excedit diuina bonitas malitiam nostrā. Vnde adiecit, Quis scit si conuertatur, & ignoscat Deus, & relinquat post se benedictionem? Vnde rectè illa sanctissima, & zelantissima diuini honoris Iudith.8. culpans Iudæos conciues, dixit. Posuistis tempus diuinæ miserationis. Sub eandem que culpam cadunt hæretici, qui præscribunt terminum diuinæ clementię ad conuertendum ad se peccatores. Quasi vero Dei misericordia sit finita, vt humana misericordia: aut Deo non sit magis propriū misereri & parcere, quam vindictā sumere de peccatis nostris: aut Deus magis velit mortem peccatoris quam vt conuertatur, & viuat. Et age, si homo viator ad eum statum potest peruenire peccandi, vt peccatum sumi sit irremissibile, aut istud continget ex defectu Dei miserentis, aut peccatoris non pœnitentis, non primum, quia misericordia Dei excellit omnia peccata nostra. Sunt namque peccata nostra secundum se finita, diuinæ autem misericordia infinita: infinitum autem incomparabiliter excellit finitum. Si secundum dixeris, agam adhuc tecum. Aut iste impœnitēs viator, in quocunque numero peccatorum constitutus existat, potest pœnitere, aut non potest pœnitere. Si primum, si ipse ergo potest pœnitere, & Deus poterit donare peccatum, ergo peccatum huius non est irremissibile: siquidem nō est impœnitibile. Si vero est impœnitibile, vt ita dixerim, igitur hic non est viator. Probabis collectionē: quia viator est, qui est

Hæretici pręscribūt terminum & limitē diuinæ misericordiæ in donandis peccatis.

Viator quilibet potest pœnitere & non pœnitere.

est in statu bene merendi, & malè merendi, pœnitendi, & non pœnitendi. Quare si hic non potest surgere à peccato, neque valet pœnitere, igitur in via existens viator non est. Quid ergo si viator non est superest, vel beatum esse eum dixeris, aut damnatum, ratione vtrumque non admittente, cum in via sit, vt supponimus.

¶ Istis accedat quoque, Christũ non præscripsisse terminum suæ impartiendæ peccatoribus quibuslibet misericordiæ, quando roganti Petro. Matth. 18. Si peccauerit in me frater meus, quoties dimittendũ sit illi, num septies, respondit dominus, Non dico tibi vsque septies, sed vsque septuagies septies: & numerum finitũ proposuit pro infinito ex cõmuni sanctorum declaratione.

Claues collatæ Petro regni cælorum sine certa mẽsura fuut collatæ.

¶ Præter hæc claues Petro cælestis regni committens, coapostolisque eius, non dixit. Ioan. 20. Accipite Spiritum sanctũ, ad remissionem peccatorum vsque ad certam mensuram, sed absolute ait. Quorum remiseritis peccata, remittũtur eis. Quod si dixeris, quid est ergo, quorum retinueritis, retenta erunt? igitur, quædam sunt irremissibilia, & hæc sunt retinenda, quia non remittenda. Sed quid si faciamus hominem huiusmodi peccato laborantem, quod tu autumas esse irremissibile, pœnitere, siquidem vt premonebamus poterit pœnitere, vtique si accedit ad confessariũ pœnitens, legitime de suo peccato, confessarius non poterit hoc peccatum retinere, igitur remittet. Non ergo dominus quædam esse retinenda peccata ex eo dixit, quod quædã sunt irremissibilia, quia nulla sunt huiusmodi, sed quia pœnitentes quidam accedẽtes ad suos confessarios nõ legitimam cõuciunt pœnitentiam, & id temporis sunt retinenda.

Peccata de quibus nõ pœnitemus sunt retinenda.

¶ Ad hæc si peccatum aliquod in via fateris irremissibile, vtique consequenter fatearis est necesse desperãdum esse tunc de diuina misericordia: siquidem si irremissibile est, spes nulla restat obtinendæ remissionis. ¶ At verò si desperandum est de remissione, quid est quod psaltes monet, sacrificate sacrificium iustitiæ, & sperate in domino? Præter hæc, si sperare tenemur, quomodo desperare cogemur. Et cur reprehendimus desperantes se ipsos, vt Cain dicentem, Gene. 4. Maior est iniquitas mea, quam vt veniam merear? Et

Sperare tenẽtur peccatores pœnitẽtes de remissione peccatorũ.

cur creberrime diuina scriptura, diuinæ misericordiæ laudes decantat, nisi vt omnes peccatores alliciat, ad veniam petendam suorum peccatorum? Et cur tot exẽpla peccatorum cõuersorum proponit, vt Magdalenę, Matthei, Petri, latronis, &c. nisi, vt neq; grauitas peccatorũ à pœnitẽtia faciẽda nos deterreat, siquidẽ grauissimum fuit Petri peccatum, quod tamen flentibus veniam impetrauit. Neque peccatorum multitudo, à petenda nos auertat veniam, quia multa erãt Magdalenæ peccata, siquidem per septẽ dæmonia, quæ ab illa dominus eiecit, vniuersitas delictorum significatur, nihilominus omnium peccatorum suorum pedes Christi lachrymis suis rigans absterſionem obtinuit. Sed neque in delictis perseuerantia, nos à pœnitentia auocet, quandoquidem latro ille, qui vitam totam egerat in latrocinijs ex confessione suorum delictorum à Christo, veniam accepit. Plura de re hac essemus dicturi, nisi declamatione quadam ad Esaiã, de misericordia Dei, enucleatius ista dixissemus, ideo illo te remittimus.

Neque grauitas peccati neque multitudo, neque diuturnitas facit ipsũ irremissibile.

¶ Porrò, quod hæretici arguunt, solues, si dixeris primo argumento. Esaiam ad literam esse intelligendum de captiuitate Babylonica, quam futuram verbis cõminatur prædixit Iudæis ex sua iniquitate. Nabuchodonosor autem veniens Hierosolymã illam euertit, & muros, cum templo subuertit, ideo ait Esaias diripiendam esse sepem, & maceriam, & quod tum populus erat conculcandus, vt factũ est, quia abductus est in Babyloniam. Quamuis autẽ tropologice locus iste potest referri, ad homines in peccatis suis obduratos: cæterum nunquam isti prorsus destituuntur à Deo, quia paratus est Deus, illorũ peccata donare, si ipsi resipuerint. Neque vnquam tantisperdum viuũt in mortali corpore auxilio sibi necessario orbãtur, vt eo adiuti quãdo velint resipiscant. Alias quì verũ esset quod Apoc. Ioã. cap. 3. clamat, Ego sto, ad ostium & pulso, &c. Et dominus Matt. 11. docet, Venite ad me omnes qui laboratis & egeni estis, & ego reficiã vos. Et huiusmodi alia non sunt rara testimonia in diuinis oraculis quæ hoc idem restantur. Fieri tamen potest, vt auxilio specialiori non iuuẽtur huiusmodi ex malis meritis suis. At neque hoc semper certum est, quandoquidem Paulus. Acto. 9. insaniẽs

Responsio ad argumentum hæreticorũ.

Deus nemin̄e orbat auxilio sibi necessario vt pœniteat si velit.

insaniens in Christū specialissimo est adiutus auxilio, vt ad Christum conuerteretur. Nā quis scit si ignoscat, & conuerta tur Deus, & relinquet post se benedictionem? Nam si vocando peccatorē, eundem iustificat relinquit post se benedictionē. Ezechieli respōdebis scripturæ esse familiarē phrasim vti verbis affirmatiuis aliquā do pro negatiuis: vt tradere in peccatū, & excęcare & aggrauare & cętera, idest, non prohibere casum in peccatū, nō prohibere cordis cęcitatē. Itidē Ezechielis sermo est audiendus, Ponā offendiculū corā eo, hoc est nō submouebo occasiones peccatorū, vnde scio ipsum ruiturū. Etenim hæc est magna Dei miseratio, si offendicula & incentiua peccatorū submoueat, quia fragiles sumus, & irritati peccatorū occasione facile labimur: verū exigentibus peccatis in eorum pœnā, non prohibet Deus peccatorū offendicula, vnde se præcipitio dēt peccatores. Quamobrem, sicut Deus dicitur tradere in reprobum sensum, nō hunc inferēdo, sed eum nō prohibēdo, & excæcat, non cęcitatē immittendo, sed illā non auertēdo, ita offendiculum ponit, nō injiciēdo offendicula, sed illa non remouēdo. Vnde Germanos permisit labi in heresēō chaos, non prohibendo hæresiarcham Lutherum eos impune docere. Et ideo traditi sunt hac ratione in reprobum sensum, & excęcati sunt, & posuit Deus cotam eis offendiculum, pessimorū doctorum auertentium eos à fidei veritate.

Germanis po[illegible] of-[illegible] per mittendo Lutherū eos impune docere.

¶ Tertio respōdebis locum illum, vt ipsa series textus docet, non esse intelligendū de cōuersione Dei quæ fit ad iustificandū hominē, siquidē Deus vbilibet in scripturis se profitetur paratum ad iustificandos peccatores, sed de conuersione ad bona tēporalia præstanda. Nam quamuis diu sustinet peccatores illis benefaciēs, verū tandē etiā illos punit supplicijs tēporalibus. Et hoc est, quod Amos dicit. Super sceleribus tribus Tyri, & super quartū nō conuertar. Quasi diceret, Multa sceleta vestra ego sustinebo in patiētia, & nō euertā Tyrum, vel Damascū: at vero tandē si augetis vestra crimina quotidie, ego delebo vos: & hoc faciā irreuocabili decreto, vt re vera accidit, quia huiusmodi vrbes fuerunt depopulatę, ab Assyrijs, Lege glossam interli. Idem dicitur de Antiocho, nam hic salutē corporis petebat, quā non obtinuit.

¶ Et memineris hæreticos cōmemoratos, Hebræorū placitū fuisse secutos. Hebræi enim indicāte Nicolao, ex hoc loco Amos tradiderūt peccatū, si quater repetatur esse irremissibile, quos sane scriptura. 4. Regū condēnabiles esse demonstrat, vbi legimus Manassem, nō quater solū, sed pluries Deum grauissimè offendisse, & consecutum fuisse nihilominus peccatorum suorum remissionem.

Hæresis Hebręorum quorundam.

¶ Quarto dices angelos sanctos, qui custodes erāt Babyloniorū, quando Iudæi erāt in Babylone curasse admodū retinere. Iudæos in Babylone precibus fusis ad Deū, vt cōuersione Iudæorū lucrarētur Babylonios, illos eripiēdo ab idololatria. Verū postquā viderunt rem pro votis nō succedere, quod sedulo curabāt cōmixtionem Iudæorū, & Babyloniorū, neglexerunt. Ideo aiunt, relinquamus eam, nō quidem quātum ad spirituale, sed quo ad tēporale præsidiū: hoc est, derelinquamus eā patere, vel subdi subuersioni, & depopulationi, vt tandē patuit, vt glossa exposuit.

¶ Quinto argumento patuit ex prædictis responsio. ¶ Septimo dices, peccatum in spiritū sanctū nullū esse irremissibile, nisi impœnitentia finalis, vt glossa ordinaria tradit. Cętera autē quę dicūtur peccata in spiritū sanctū, eatenus traduntur irremissibilia, quia dificilē habent remissionē. Nāq; autore Aristo. difficile etiā vsurpatur pro impossibili. De re hac multa habes à nobis cōscripta, in. 3, sen. lib. cætera patēt.

¶ Vltimo dices, cōparationē illā hoc solū velle consuescere peccatis esse magnū malū & difficilē habere curationē. Nam magnā vim habet consuetudo siue in bonis, siue in malis. Cæterū quamuis difficile sit peccatū diuturnum abigere, non tamē est impossibile, vt euāgelica historia in typo paralytici huius, docet qui 38. annos duxit in ęgritudine, & tandē Christi gratia sanatus est: & mulier hęmorrhoissa. Matth. 9. quę. 18. annos curua erat, & in celū aspicere nō poterat à dño nihilominus sanata est.

¶ Porrò autē, etsi ex parte nostra, peccatorū consuetudo longa multū exhibet negotium vt curetur, Christo tamē nullius est negotij, qui omnipotēs est. Vis videre quā exigui sit negotij Christo, hęc diuturna sanare peccata. Accessit ad lāguidū sæpè cō memoratū, & ait ei, Vis sanus fieri, & eodē respōdēte se nō habere adiuuātē hominē,

dominus continuo, ait, Tolle grabbatum tuũ,& ambula: ô miram Christi potentiã accessit, & solo verbo morbi sanationẽ significante, languidũ adeò corroborat, & firmat, mẽbraq; eius adeò cõsolidat, quæ erant. 38. annis dissoluta, ex lecto diuturno, & prolixo morbo, vt tollat languidus lectum suũ super humerũ suũ, & firmiter ambulet. Sed multo mirabilior est Christi potestas, quæ hominẽ lõgo æuo multis & grauibus peccatis irretitũ solo verbo suæ virtutis sanat, & confortat. Sed quale rogi tas est hoc verbum? Vtique illud, Ego te absoluo à peccatis tuis. Hoc namque verbum, quod confessarius promit, ex Christi autoritate non ex sua promit.

Pri⁹ Christus accedit ad nos quã nos accedam⁹ ad Christum.

¶ Accessit Christus tunc semel ad languidum, ex gratia sua, accedit modo quotidie ad peccatores, illuminaturus & sanaturus eos. Non accedit ad eos tamen, quia merita eorum hoc poscũt, sed ex misericordia sua. Peccator enim quilibet, nihil habet, vnde iustificantem gratiam ex condigno mereatur, quid quod peccator diu obuolutus in cæno peccatorum, prorsus orbetur merito condigni ad iustificantem gratiam obtinendam? Nisi accederet Christus languidus ille in grabato suo moreretur: & nisi ad peccatores accedat modo, perirent in peccatis suis. Prior est Christi accessus ad nos, quam noster accessus ad Christum. Paulus clamat ad Hebr. 4. vt accedamus ad thronum gratiæ eius: sed ad hunc thronum peccator non accedet, nisi prius vocetur, & pulsetur à Deo. Et hæc vocatio & hæc pulsatio, est ipse diuinus accessus.

¶ Nemo, inquit, potest venire ad me, nisi pater meus traxerit eum. Ioan. 6. Accedit igitur vocãdo interius, per sanctas inspirationes, & internas monitiones, & per externos prædicatorum clamores. Et in primis hoc ait, Vis sanus fieri? Hoc autem tale est, vis ne peccator vitam possidere æternam? vis supplicia euadere æterna? vis diuinam inire amicitiã? Si hæc amas, si hæc assequi curas, fuge tanquã colubrum peccatum. Eccle. 21. Dole de cõmissis, à committendis abstine.

¶ Accede igitur, si hæc obtinere cupis, ad sacerdotem, cui tui est cõcredita cura, pande & tunde pectus tuũ coram illo. Et tunc illo pronuntiante verba illa, Ego te absoluo à peccatis tuis, Christus dicet tibi quod languido piscinæ dixit, Tolle grabatum tuũ & ambula. Qui enim à peccatis est absolutus, ille tollit suũ grabatũ, & ambulat. Est autem grabatũ peccatoris, lectulus vbi peccator dormit, & quiescit. Et hic lectulus quid putas esse aliud quã peccatum? Sicut enim in lectulo homines requiescũt ita peccatores in peccatis suis cõquiescũt, vt Hier. dixit de peccatore. 48. Requiescit in fæcibus suis. Vt autẽ sunt varia peccata & varij mores hominũ: ita & grabata huiusmodi non sunt eadẽ. Quidã enim iacẽt in carnalibus voluptatibus, alij in ambitione, alij in fastu, & elatione, &c. qui omnes si volunt sanari à morbis suis etiã si diuturnis, & perpetuis necesse est, vt verbo hoc sanentur. Tolle grabatum tuũ, & ambula. Tunc autẽ peccator tollit grabatũ suum, quãdo ipsum peccatũ, vbi iacebat, & conquiescebat, tollit supra se. Sed quid est peccatũ tollere supra se, vtiq; quãdo peccatũ, quod tibi dominabatur, iam non dominatur: quãdo peccatũ, quod te ducebat quoquo volebat, iam nõ ducit, sed tu illud ducis pro tua volũtate, illud tibi subigẽs: quã do subter te est appetitus tuus, & tu illius dominaris. Paralyticus enim sæpe cõmemoratus, quãdo iacebat in lectulo suæ infirmitatis, sui nõ erat potẽs, sed ibi ligatus morbo decũbebat. Accessit porrò Christus, & illi ait, Tolle grabatum tuũ, & ambula: & cõinuo grabatũ suum tollit & illi dominatur, iam nõ fertur ab illo, sed ipse ferit illud. In quem propemodũ, tu si non circunferaris à peccato, sed peccatum tu feras tanquã dominus eius, illud domans, illud frenãs, illud tibi subijciens iam tum tollis grabatũ tuũ. Hoc est si uõ te teneat superbia, sed tu illam potius teneas: si non tenearis ab auaritia, sed potius tu in illam dominium geras, &c. tũc tollis grabatum tuũ. Paulo hoc idem adhortante. Rom. 6. Non regnet peccatum in mortali corpore vestro. Recte dixit, nõ regnet: etenim peccatum nõ possumus ita a nobis tollere, ne que possumus, ita prorsus illud subigere, vt nulla sit illius in nobis, vel titillatio modica: cæterũ hoc possumus, opitulãte cælesti gratia, præstare, saltẽ, ne regnet peccatũ in nobis. Tũc sanè regnat, quãdo in illo vt in lecto requiescimus. Quãdo illud per pœnitentiam non lauamus. Porrò autem sunt qui tollunt grabatũ suum, & non ambulant, & isti nondũ sunt perfectè sanati.

Peccatum in quo peccator delectatur est grabatũ suũ.

Quando peccator tollit grabatũ peccati.

Non sufficit tollere grabatũ nisi etiam ambulemus.

Tales

Tales ſunt,qui diſponũt pœnitere de pec
catis,& pœnitent: at verò tanquam canes
reuertũtur ad vomitũ.2.Pe.2. Tales ſunt
qui nõ ſunt ſtabiles in via Dei, Tales ſunt
qui non proficiũt in diuinis iuſtificationi
bus. Tales ſunt qui non faciunt fructus di-
gnos pœnitẽtię. Tales,qui immittẽtes ma
nũ ad aratrũ retro reſpiciũt,vt vxor Loth.
Gene.19. Quos euãgelica pronuntiat do-
ctrina,Lucæ.9. ineptos eſſe regno Dei cõ
ſequendo. Quales fuerunt illi,quos repre
hendẽs Paulus dicit, O inſenſati Galatæ,
quis vos faſcinauit,vt recederetis à via ve-
ritatis. Faſcinatio enim nugacitatis huius
ſeculi mentem humanã obſcurat.Eccle.4
vt vel non incipiat rectè velle, aut ſi cæpe
rit,non perficiat. Opportunũ igitur eſt vt
poſtquã pœnitẽdo de erratis noſtris, iam
tollimus grabatum noſtrũ,vt ambulemus
ſemper in via Dei cæpta, & proficiamus
operibus bonis. Et verbũ illud dominicũ.
Ioã.12. exequamur, Ambulate dum lucẽ
habetis: ne tenebræ vos comprehendant.
Tũc lucem habemus, quando de peccatis
noſtris verã Deo offerimus pœnitẽtiam,
tuncque ſub hac luce ambulamus, quãdo
peccata,de quibus doluimus, non repeti-
mus, ſed bonis operibus nouis,mala vete
ra recompẽſamus. Porrò autẽ neq; ſolum
huic languido,dominus dixit, vt tolleret
grabbatũ ſuum & ambularet,ſed etiã & al
teri cuius mẽtio fit apud Matt.9. & Mar.2
& Lucę.5.cui quoque à dño idem dicitur,
vt ambulet. Poſt ſublatũ grabatum ſuũ,vt
vel hinc etiã nos admoneret neceſſe eſſe
pœnitẽtibus ambulare proficiendo in via
Dei. Quod enim dominus de ſemetipſo
pronũtiat,Oportet me hodie,& cras,& ſe
quenti die ambulare,nobis eſt operatu ne
ceſſariũ,vt hodie, cras, & ſequenti die am
bulemus,hoc eſt, nunquã ceſſemus à recta
actione,vnde nobis mereamur ęternã vitã.
¶Peccatores ſanè ambulãt, & iuſti ambu
lant,at verò heu quã diſpari ambulandi ra
tione. Illi ambulant,in tenebris ſuorũ pec
catorũ, & neſciunt quo eant,quia tenebrę
obcæcauerũt oculos eorũ.1.Ioã.2. Iuſti ve
ro ambulãt,in die, veritatis lumine perfu-
ſi: & ideo nõ offendunt. Ioã.11. Vnde Pau
lus hoc obnixe exigit à Theſſa.1.cap.2.vt
digne ambulẽt Deo. Tunc autẽ dignè am
bulamus Deo,quando vitã noſtram,actio
nes, & ſermones, ad Deũ dirigimus: qui
eſt ambulationis huius finis. Hoc idem
Epheſijs ſcripſit,2.vt ambularẽt,ſicut filij
lucis: hoc eſt, vt quia erant à Deo illuſtra
ti,opera quoque lucis,præſtarent peccato
res autem legimus ambulare in circuitu.
Pſal.11.at verò iuſtorũ rectos eſſe greſſus:
quia iuſtorũ recta eſt, Iuſtũ namq; dedu-
xit dñs per vias rectas. Sapi.10. & teſtante
Eſai.c.26. Semita iuſti recta eſt, & rectus
callis iuſti ad ambulandũ. Vtiq; aptiſsimè
pſaltes pronũtiauit impios in circuitu am
bulare: & Eſaias egregiè docuit, ſemitam
iuſtorum rectam eſſe. Quippe in motu
circulari, nihil proficitur: ſemper enim
neceſſe eſt initia repetere motus, Vnde
qui hoc mouetur motu, ſemper in eodem
loco hæret, quia ſecundum totum à me-
dio non diſcedit. At in motu recto, eſt
profectus, & proceſsio ſemper ad nouum,
nouumque locum.
¶Peccatores autem,ita mouentur,vt nun
quã proficiant in ſuo motu: ſemper enim
ad initium ſuę vitæ relabuntur. Peccatum
enim fecit initiũ vitę noſtæ,nam in pecca
tis cõcepti ſumus. Qui ergo peccata exer-
cent, ab initio ſuæ vitæ, non diſcedunt:
ſed male quotidie operando,in illud con-
tinue relabuntur: ideo in circuitu ambu-
lant peccatores.
¶Quoniam in peccatis nati, atque conce
pti,in peccata relabũtur, & finem vitæ ab
ſoluentes in peccato,principio vitæ culpa
bili ſociant, & copulant, id quod circu-
laris ſibi vendicat figura, quæ initium co-
pular finis.
¶Porrò iuſti rectè ambulant, ſiquidem
rectè progredientes longe ſe ſubducunt à
ſuo initio,imò in recto motu, priores loci
partes dimittuntur: & nouæ ex motu pa-
rantur. Hoc autem exhibet iuſti, ſiquidẽ
merita bona cumulantes meritis, à pecca-
tis, ex quibus nati ſunt longiſsimè ſe ab-
ducunt. Vnde Paulus, qui hunc callem
rectum ſibi terẽdum delegerat, fratres ait,
Philip.3. Ego me non arbitror comprehẽ-
diſſe, vnũ autẽ, quæ retro ſunt obliuiſcẽs,
ad ea vero quæ ſunt priora extendens me
ipſum, ad deſtinatũ perſequor ad brauiũ
ſupernæ vocationis Dei in Chriſto Ieſu.
Obliuiſcebatur igitur,quę erãt retro, quia
culpã,& cõuerſationẽ Iudaicã,quę dimiſe
rat iam obliuioni mandauerat. Ad priora
autẽ,videlicet,ad palmã ſuorũ laborũ,quã
ſperabat accepturus à Deo,ſe extendebat
affectu, quidem ſperãs illam, opere vero

Marginal notes:
Matthæ.5.
Pœnitẽtes ex vera pœnitẽtia in lucem ambulant.
Diuerſa eſt ambulatio iuſtorum atque peccatorum.
Cur dicantur ambulare in circuitu.
Iuſti rectas tenent ſalutis vias.

Finis vltimus in executione, & primus intentione.

propter illam operans. Vocat tamen vitã æternã, & coronas sanctorum priora, quã-uis sint vltima: sunt enim priora, intentione, & posteriora executione: qualis est finis, qui est primus secundum intentionem operantis, & vltimus assecutione.

¶ Hinc tibi iam exploratũ erit, si iam ex gratia Dei tulisti grabatum tuum veram agendo de peccatis tuis pœnitentiam, tibi hoc vnum restare, vt ambules in via Dei, non quomodocũque, sed recto, & non tortuoso incessu. Id quod fœliciter absolues, si progrediaris de virtute in virtutẽ. Psal. 83. donec tibi æternitatis illucescat dies.

¶ Et interim memineris, sicut paralyticũ istum, quem sæpe retulimus iacentem in grabato suo, nullus detrahebat, nullus illi conuiciabatur, at vero ferentem grabatum, illi insultant Iudæi dicentes, Non licet tibi ferre grabatum tuum, in sabbatho, ita quoque in moribus humanis contingit. Peccatorem enim si te viderint, & iacentem in delictis, nullus forte tibi conuiciabitur, imò habebis assentatores, & palpones tuorum peccatorum non paucos. At verò si ferentem tuum grabatum pœnitendo de tuis peccatis aduerterint, tragœdias in te concitabunt, non mediocres vitam tuam enim vel hypochrisi dabunt, aut insaniam esse ducent, vt illi de vita sanctorum aiebant, Nos putabamus vitã illorum insaniã, & finem sine honore. Sapi. 5. Tu autẽ esto immobilis in via Dei, ad Colo. 1. & aure surda, hos detractores pertransi, ambula per rectum callem diuinæ legis, neque declines ad dextrum deliciarũ vel honorum huius seculi, neque ad sinistrum, vt, scilicet, tribulationibus pressus mundanis, viam Dei deseras, imò firmo gressu, rectũ cœli quod arripuisti iter, Deo opitulante, & cooperante absolue.

ENARRATIO PRIMA In caput sextum.

¶ *Post hæc abijt Iesus trans mare Galilææ, quod est Tiberiadis: & sequebatur eum multitudo magna: quia videbant signa, quæ faciebat super his, qui infirmabantur.*

SI Marcum euangelistam consulimus palam erit nobis dominum, non abijsse ex Iudæa modo trans mare Galilææ, sed ex Nazareth patria sua. Namque Marcus, cap. 6. denarrat, quod dominus declinans inuidiam & odium Nazaræorum, audita fama necis Ioannis Baptistæ, quam acceperat á discipulis suis, vt traditur etiam Matthæ. 14. & Lucæ. 9. abijt trans mare Galilææ. Itaque peracto miraculo Hierosolymis, quod retulit Ioan. sanationis languidi. cap. 5. cum alijs multis, miraculis, quæ alij euangelistæ commemorant eo tempore fuisse á Christo edita, venit in ciuitatem Galilææ, quæ est Nazareth, & inde recedens abijt trans mare Galilææ, quod est Tyberiadis. Non ergo immediate intelligas, quod Ioannes ait, Post hæc quasi continuo dominus ex Iudæa abierit trans mare Galilææ, quia non continuo abijt trans mare post quam erat Hierosolymis, sed primo venit Nazareth, quam deserens, ob Nazaræorum incredulitatem, quia in propria veniens, sui eum non receperunt (fuerunt enim Christo aduersarij Nazareni, & eiusdem contẽptores, vt Marcus testatur sexto, & alij Euangelistæ,) abijt trans mare Galilææ.

¶ Hoc mare erat stagnum quoddam ex defluxu aquarum collectum Iordanis, & vocatur mare, phrasi Hebræa: quia congregationem aquarum vocant mare: vnde Salomon fecit in templo á se edito mare quoddam æneum. Porrò hæsitat forsan aliquis de loco, vbi hoc miraculum editum fuerit, quia Lucas. cap. 9. Assumptis illis inquit, secessit in locum desertum, qui est Bethsaidæ, at Ioan, inquit, abijsse dominum trans mare Galilææ. Vnde iuxta Ioannem locus miraculi, erat vltra stagnum commemoratum. At verò secundum Lucam, videtur fuisse editum citra stagnum: quippe Bethsaida ciuitas non est vltra, sed citra stagnum. Cui consonat Brocardus describens terram sanctam, dicens hunc locum non esse procul á Capharnaum. vel Capernaum. At verò Marcus, cap. 6. Coegit, inquit, discipulos suos, vt præcederent eum trans fretum ad Bethsaidam. Vnde promptum videtur, stagnum hoc fuisse vltra Bethsaidam. Scito autem horum gratia, stagnum hoc, quod Ioannes vocat, mare Tyberiadis, appellari etiam stagnum Genesareth, Lucæ. 5. Appellatur verò Tiberiadis, à ciuitate Tiberiade, quæ sita est in medio litore stagni huius, quæ sic vocata est.

3. Reg. 8.
3. Reg. 7.

Mare Tiberiadis Bethsaida Capernaum Tiberias.

est, nouo nomine sibi imposito ab Herode, in honorem Tiberij Cæsaris. Bethsaida verò est ciuitas exigua sita etiam in litore ad initiū eiusdem stagni litoris orientem versus. Capharnaum verò, nō est longe à Bethsaida, item orientem versus, neque admodum distans ab stagni principio commemorato. Dubio igitur procul miraculum, quod Ioānes in hoc cap. commemorat factum fuit vltra mare Tiberiadis: vt ex Luca insinuatur. Marcus vero est intelligēdus totum illud desertum appellitari Bethsaidę ex initio eius, quia à Bethsaida incipit, & ad Tiberiadem finitur, vt patebit infra. Ideoque Marcus inquit, in deserto Bethsaidæ dominum fecisse miraculum, quod Ioannes refert, cum alijs euangelistis. Non tamen hinc sequitur quod dominus miraculū fecerit citra mare hoc, imo fecit vltra hoc mare in deserto loco, quod desertū appellabatur Bethsaidæ, siue quia desertus ille locus, erat ex opposito litore ad litus vbi erat Bethsaida sita, siue ob aliam causam. Et Ioannes infra docens Iesum post miraculum editum nauigasse cum discipulis suis, trās mare, & venisse Capharnaum apertè demonstrat, locum desertum vbi edidit miraculum fuisse vltra mare hoc, siue vltra stagnum istum.

Euangelistarum cōsensus exponitur.

¶ Quodsi exquisieris, Quid ergo est, quod Matthæ. 14. ait, turbas pedestres secutas fuisse dominum? Et quod dominus excepit illos. Lucæ traditur. 9. & quod ipse exiēs vidit turbam multam, vt Matth. inquit. Qui igitur fieri poterat, vt turbę, quę secutæ erant dominū pedestres ocyus accederent ad desertum locum, vbi dominus erat venturus, quam ipse veniens nauigio, siquidem nauigando, citius deuenitur ad locum, quam peditando? Quod si turbas illas dixerimus, non esse ex indigenis, scilicet, ex Tiberia, vel Bethsaida, vel Capharnaū, sed esse ex alia parte stagni nō est difficilis solutionis dubiū: siquidem turbæ huiusmodi audientes Christū sua litora penetraturum, peditando venerunt ad eum locum, & expectauerunt Iesum: & dominus exiēs de naui vidit illos.

¶ Verum obstat huic declarationi, quod ait, Matth. Secutæ sunt eum. Quippe hic sermo indicat turbas venisse post Iesum, & non anticipasse aduētum, fortè erat via compēdiaria, ad eum locum in quo dominus erat editurus miraculū: quamuis non admodum detrita, quia aspera erat. Ideoque sequentes Christum vsi via compendiaria, etiam si cum suo labore, anticipauerunt Christi aduentū. Quia tamen Iordanis fluuius medius in itinere hoc erat, hunc per vada penetrarunt, vt hinc admoneamur quanto desiderio, & animi feruore confluebant turbas Iudæorū ad Iesum. Cæterum euangelista nostram infirmitatem demōstrat dicens, hunc confluxū turbarū esse, quia videbant signa magna quæ faciebat. Non enim cōfluebant auiditate verbi audiēdi diuini, sed ex proprio corporis commodo permoti veniebant ad Christū. Discipulos verò domini legimus, dominum secutos nō propter signa, sed propter verbum Dei. Vnde aiunt, Quo ibimus domine, quia verba vitæ habes? Vt vel hinc discamus, quantum interfuerit inter turbas illas, & domini discipulos.

Ioannis. 6.

Cęterum dominus infirmitati nostrę consulēs signa faciebat, vt ex signis visis mentes videntium præpararet ad verbi diuini audientiam. Testatur autem Paulus Iudæos signa quærere, gentes verò sapientiam, idest, ratiocinationes philosophicas. Ideoque dominus signa nunc ostendit, vt illos traheret ad fidem. Verum tam gentibus, quam Iudæis signa fuerunt necessaria ad confirmationem fidei: quippe fides cum sit supernaturalis, non potest ratione nostra consequi: ideoque indiget miraculis, supernaturalibus, quæ illam persuadeant. Quanquam miracula non cogunt ad fidem suscipiendam, quia libera adhuc superest voluntas, vt vel credat, vel non credat: semper enim manet obscura, & ineuidens, ideo nunquam cogit intellectum. Quamobrem, merito est tribuendum, quod isti qui dominum sequebantur ex miraculis Christo crederent.

Fides eguit miraculis, sed non cogit homo ... ad suscipiendam ex miraculis.

Subijt ergo in montem Iesus, & ibi sedebat cum discipulis suis. Erat autē proximum pascha dies festus Iudæorum. Miraculū igitur hoc, quod euangelista est denarraturus, fuit factum aduentante paschate Iudaico. Et Ioannes Baptista fuit sub hoc tempore decollatus sub anno secundo dominicæ prædicationis. At dicet aliquis, Quid ergo est, quod dominus ait, se non venisse soluere legem, sed adimplere, quandoquidem dominus hoc pascha non celebrauit Hierosolymis: erat enim in hoc deserto loco

Galilææ id temporis, & non erat Hieroſolymis? Primo obſeruabis Cyrillum, nõ legiſſe paſcha, ſed feſtum Iudæorum. Putat enim hoc feſtum fuiſſe ſcenopegiam, ſiue feſtum tabernaculorum, quod feſtum ſub Septembri menſi Iudæi celebrabant. At vero Iudaicum paſcha erat ſub tempore verno, menſe Martio, ſcilicet, cuius plena lunatio aliquando incidebat in Aprilem. Et Hebræi per Paſcha ſolum intelligunt feſtum agni & azymorum. Cyrillus autem præter vulgatã ſententiam interpretum, & contra id, quod textus hic habet, dixit feſtum hoc, cuius meminit Ioannes fuiſſe feſtum tabernaculum, forſitan, quia ipſe non legebat in ſuo codice paſcha, ſed ſolum feſtum Iudæorum. At verò ſuppoſita hac veritate, quam Ioãnes expreſsit modo, dicens Paſcha Iudaicum; & non feſtum tabernaculorum, hæſitabit aliquis, quod cœpimus dubitare. Qui ergo dominus hoc paſcha non celebrauit? Et eadem eſt hæſitatio, ſi feſtum erat tabernaculorum, vt Cyrillo in commentario placuit.

¶ Nicolaus motæ quæſtioni reſponſum exhibet, legem Dei tum obligare Iudæos omnes ad Paſcha celebrãdum Hieroſolymis, niſi periculum vitæ immineret. Imminebat autem periculum vitæ corporalis domino ſi adfuiſſet Hieroſolymis: nã vt ex cap proximo patuit, Iudæi quærebant dominum interficere, ideo diſceſsit in Nazareth patriam ſuam: & hanc etiam deſeruit propter cauſam cõmemoratam. Et ante Nicolaum Theophilactus, idem cẽſuit: ſed adiecit aliam cauſam, quia erat Chriſtus dominus legis, ideo id temporis noluit obſeruare legem, etſi Theo. nõ exprimat quale erat hoc feſtum.

¶ Itaque ex parte vna ſeruabat legem, ne ſcandalizaret Iudæos, & ex alia parte voluit nunc non ſeruare, vt ſe eſſe dominum legis demonſtraret.

¶ Verum hæc ſecunda cauſa, non eſt ad modum peremptoria: ſiquidem dominũ in legem ſe habere, nolebat Chriſtus oſtẽdere, quandiu viuebat in carne mortali: ſed vt Paulus ait, ad Galat. 4. Miſit Deus filium ſuum factum ex muliere, factum ſub lege. Et dominus ſeſe eſſe legis obſeruatorem, exactiſsimum, non ſecũdum erroneum ſenſum Iudæorum, ſed ſecundum veritatem ſemper eſt profeſſus. Et

Chriſtus dominus legis ſe ſubiecit legi, vt reges tẽporalis ſe ſubijciunt ſuis legibus.

illi obiectantibus Iudæis violationem ſabbathi, aliquando reſpondit, ſe quidem eſſe dominum ſabbati, at nunquam dixit, ſe aliquando non ſeruaſſe ſabbatum. Et equidem nullus locus colligit hoc clarè quod dominus nõ celebrauit hoc paſcha. Namque quamuis in deſerto Bethſaidæ prope paſcha turbas pauerit, non proinde conficitur, quod non celebrauerit paſcha: quia non erat tunc forte paſcha tam prope, quam non permitteret Chriſti aduentũ ad Hieroſolymam celebraturi paſcha. Quod ſi declinans rabiem Iudæorum paſcha illud non celebrauit, neque etiam feſtum Pentecoſtes, neque tabernaculorum tum celebraret; quod ſi quis aſſerat, videtur gratis, & ſine cauſa legitima aſſertum. Quamuis igitur Iudæi cupiebant interficere Ieſum, at vero id temporis non tam peruicaci animo cupiebant mortem Chriſti, quam ſequenti anno, qui fuit vltimus prædicationis domini: ideo dominus Hieroſolymam forſan iuit hoc etiam ſecũdo anno ſuæ prædicationis ad celebrandũ ſolẽnitatem paſchalem.

¶ Porrò cum hæc ſit quæſtio facti & non iuris, non eſt cur in ea differẽda trahamus moras, quia res latens eſt, quamuis nõ clare video quod dominus hoc paſcha anni ſecundi non celebrauerit. Interim tamen obſerua, euangeliſtam huius ſecundi anni pauciſsima commemoraſſe miracula à domino edita, quia ſolum, ſanationem commemorat ægroti illius, qui iacebat ad probaticam piſcinam, & ſanationem filij reguli præter tria quæ hoc cap. cõmemorãtur. Animo enim erat Ioan. potius verba, quam facta Chriſti cõmemorare. Hoc verò miraculum, quod modo refert, præter morem refert, quia alij euangeliſtæ, etiam idem retulerunt. Cæterum hoc breuiter miraculum recenſuit, propter inſignem Chriſti ſermonem, de carne & ſanguine ſuo. *Cum ſubleuaſſet ergo Ieſus oculos,* Sedit dominus in monte, qui erat in deſertò illo, cuius initium, erat à Bethſaida, & terminabatur ad Tiberiadem, quietiſque gratia, ibi erat cum ſolis diſcipulis ſuis, nam turbæ ſupra montem non aſcenderant, ſed infra montem ſubſidebant. Ibi igitur ſedens diſcipulorum conſtipatus caterua, ſubleuauit oculos, & vidit in loco inferiori maximam turbam, ſiue Iudæorum maximam multitudinem, quæ ſeque-

Ioãnes magis amat verba, quã facta Chriſti referre.

sequebatur eum. Et quos diuinitatis oculis ab æterno viderat, & infusa sciētia à die suæ conceptionis inspexerat, tum temporis oculis carnis suæ noue vidit. Hæc tota est hominis fœlicitas, quod dominus illū videat oculis misericordiæ. Etenim & si omnes videat, quia palpebræ eius interrogant super filios hominum, cæterum quosdam videt, vt puniat, alios vero, vt eorum misereatur. Miseretur quidem omnium, & nihil odit eorum quę fecit. Verum hęc misericordia est generalis quam omnibus creaturis suis impartit. Aperit enim manum suam, & implet omne animal benedictione. Et si auferret hanc suam misericordiam, vniuersa in puluerem redigerentur. Porrò est misericordia alia specialis, quam non omnibus impartit, sed quibusdam, quos ipse huius misericordiæ voluit esse capaces. Et hanc misericordiam concessit turbis istis Christus. Aspexit enim turbarum laborem fatigationemque itineris, & quod fame ex lassitudine torquebatur, & quod si remisisset turbas ad propria, vt se alerent, esset addere laborem labori, & ingentem augere vexationem: ideo misertus est turbarū, videns afflictionem eorum. Sicut ergo in nuptijs in Cana Galilææ celebratis, aduertēs conuiuarum indigentiam, illis promdit de vino vberrime: namque sponsorum hydrias impleuit miraculoso & optimo vino: ita modo fatigationem sequacium considerans, voluit ex sua misericordia illis prouidere cibum. Quamuis enim in eo existentes turbæ illæ deserto non longe, vt ex Luca. 9. colligitur à Tiberiade ciuitate, & à Bethsaida, & Capharnaum, vt diximus, quia istæ ciuitates erant in litore stagni Tiberiadis, vel prope. Porrò, quia tantam multitudinem non possent continuo cibare istæ ciuitates, quia ad manum forsan non esset tanta ciborum præparatio, vt tot millibus hominum prouideri cito posset, ideò dominus voluit eos cibare miraculoso alimento.

Sapi. 11.

¶ Subleuauit ergo dominus oculos, & vidit horum laborem, & considerauit lassitudinem, & misertus est eorum. Et sanè digni videbantur, qui Dei misericordia hac donarentur. Quàuis enim maxima pars horum, qui secuti sunt Christum, sequebatur auiditate potius signorū pellecti, quā auiditate verbi diuini, aut desiderio salutis æternæ consequendæ, vt prædiximus: at vero credibile est nonnullos fuisse inter eos, qui ex amore Christi videndi, & audiendi secuti fuerint Christum: & forte in gratiam horum dominus hoc fecit miraculum. Vel aptius dicemus, Christum non ob merita sequentium hoc exhibuisse miraculum, siquidē sequentes turbæ non ex amore Christi principaliter arripuerunt iter hoc, sed potius, vt Ioānes inquit, quia videbant signa, quę faciebat super his, qui infirmabantur, ideo ex misericordia sua miraculum fecit, non ex illorum dignitate. Propereaque Matthæ. 14. & Mar. 6. traditur dominum misertū fuisse sequacium turbarum, & ideo pauisse eos, vt etiā eiusdem misericordiæ fit mentio. Mar. 8. & Matth. 15. quando rursus pauit turbas, etiā miraculoso cibo, vnde apud Mar. ait, Misereor super turbam, quia iam triduo sustinent me. Et demū misericordia Dei, est causa generalis, & originalis vniuersorum bonorum, quibus fruitur omnis creatura: & est causa etiam præueniens omnia merita rationalis creaturæ: quæ tametsi merita habeat ad vitam æternam consequendam, hæc tamen merita præueniuntur à Dei misericordia. Ideo aiebat hymnidicus, In misericordia tua viuifica me. Psalm. 118. *Et vidisset quod multitudo maxima veniebat ad eum, dixit ad Philippum, Vnde ememus panes, vt manducent hi?* Maximum affirmatiue exponitur, quod est maius omnibus & negatiuè quo nullo est maius. At verò illa multitudo, quæ Christum sequebatur, neque erat maior omnibus, neque verum est secundum rigorem dialecticum, quod illa nulla erat maior.

Psalmus 9.

Diuina misericordia est causa generalis & origina lis omniū bonorumq; creaturis commu nicantur.

¶ Porrò scriptura non obseruat has rigidas vocum significantias, sed loquitur vulgato loquendi more. Est autem mos vsitatus loquendi, ea vocare maxima, quæ sunt excessiua secundum rationem suam. Erat autem excessus grandis, numerusque ingens sequentium Christum per deserta loca, ideoque vocatur maximus. Quippe secundum rationem sequētium, discipulorum, magistrum, copiosissima erat illa multitudo sequētium Christum, etsi Græcè est multa turba.

¶ Et equidē miratu dignissimū est, quod desererent domos suas, & familias vxores & filios, & vsque ad deserta penetrarent loca Christū sectantes, Tanta erat fiducia salutis

salutis, quā in ipso collocarant: vnde erant obliti isti nō solum suorum, sed etiam sui, quia cōmentum secum non conuehebāt, vnde pascerent famem suam.

¶ At vero magis mirandum est, cur non omnes dominum tum sequerentur, quandoquidem ab illo virtus exibat, & sanabat omnes? Itaque desine mirari quod hæc ingens turbarum multitudo dominum sectaretur, & mirare potius, quomodo nō multo maior turba eundem non sequebatur, propter rationem cōmemoratam.

¶ Porrò diuina dispensatione factum est, quod quidam sectarentur alijs non sectantibus. Quia velle suum vnicuique est, neque voto viuitur vno. At vero neque sequaces omnes sanabat Christus, vt neque omnes ægrotos piscinę sanauit, neq; omnes mortuos excitauit, &c. sed eos tantū quos æternum suæ voluntatis consiliū sanare disposuerat. Quod vero ait, Vnde, de pecunia agitur interrogatio, non de loco, quia locus proximus erat vnde panes emi poterāt, scilicet, ciuitates Tiberias, & Bethsaida, &c. ideo non de loco, sed pretio verba hæc sunt intelligenda. *Hoc autem dicebat tentans eum, ipse enim sciebat quid esset facturus. Respondit ei Philippus, ducentorū denariorū panes non sufficiunt eis, vt vnusquisque modicum quid accipiat.* Quærit à Philippo dominus, non quia egebat Philippi consilio, ideo ait tentās eum, sed vt ex responsione Philippi pala fieret alijs discipulis, magnā copiam panis esse necessariam alendis tot turbis, indeque autoris tanti miraculi potentia omnibus innotesceret. Quare vt dicebam euangelista dominū hoc quæsisse, dixit à Philippo, tentātem eum. Tentare autem hoc loco est experiri quid responderet Philippus. Cuius responsum domi nus optime callebat, quale futurum, antequam exhiberetur, quia diuina sciētia ab æterno notum sibi erat, & infusa à die sui conceptus, cæterum experimentali scientia tunc innotuit quando responsum fuit. Et fortassis Philippus, qui reputatur rudis tum fuisse in diuinis mysterijs percipiendis, in humanarum rerū erat industrior quā alij discipuli: ideo ab eo quærit dominus, non propter se, sed propter alios apostolos, vt omnibus esset in confesso quanta fuerit tanti miraculi magnitudo. Est autē valor denarij, quadraginta quadrātes. Est enim denarius septima pars vnciæ argenteę, quia denarius valet asses quatuor, quę valent quod diximus. Quare denarius excedit regale nostrum sextiruntijs, aut quadrantibus: quia quadrans teruncius vocatur à Cicerone vocabulo deducto à tribus vncijs. Vnde, veluti si subduxisset rationē Philippus optime dixit, Ducentorum denariorum, &c. Quippe ducenti denarij cōtinent valorē. 8000. tirunciorum. Numerus autem turbarū erat. 5000. exceptis paruulis, & mulieribus, nam hæc supputare nō erat Hebraici moris. Si ergo faciamus ad minimum mulierū & paruulorum suisse summam ad. 3000. rectè dixit ducentorum denariorum, &c. quippe, vnicuique comedentiū contingebat tiruntius panis. Et si plures erant paruuli & mulieres quā 3000. neque teruntius panis, singulis contingebat ex panibus emptis ex ducētis denarijs, etiam si annona non esset cari precij, sed precij ordinarij. Vnde videtur Philippum virum fuisse in huiusmodi sagacem, & industrium, quidquid de rebus calendis diuinis, quandoquidē egregiè rem supputauit istam. Idcirco dominus ab illo petit, Vnde ememus panes, vt quantus panis esset necessarius alijs exponeret. Non tamen propter se Christus hoc petiuit, vt prædiximus. Sed forsan te mouebit dubium, qui conuenire hęc possunt quæ Ioānes cōmemorat, cum his quæ Matth. scribit. cap. 14. Siquidem Matthæus vespere facto enarrat discipulos accessisse ad Iesum dicentes, Desertus est locus, & hora iam præterit, dimitte turbas. At vero Ioānes ante vesperū insinuat fuisse prādium factum illud miraculosum.

Denarij valor.

¶ Idéque ex Luca cōstat, & Marco, quod iam erat hora vespertina, seu diei declinatio, quando discipuli dixerunt domino, vt dimitteret turbas, & dominus respondit, Date vos illis manducare, &c. Ioannes vero conuiuium hoc factum esse antequam sero esset factum aperte docere videtur. Quia peracto conuiuio dicit, Vt autem sero esset factum, descenderūt discipuli eius ad mare.

¶ Rursus alij euangelistæ prius narrāt fugessisse discipulos domino, esse dimittendas turbas, & postmodum dominum curam gessisse de turbis pascendis. At Ioannes ante omnia narrat dominum curasse, cibare turbas, simulatque, subleuatis oculis vidit illas. Nam statim dixit Philippo,

Vnde

Vnde ememus panes, vt manducent hi. Verum secundum explicationem Augustini Apostoli prius suggesserunt Domino dimittendas fore turbas, vt euntes ad propria quęrerent sibi alimonia, & deinde Christum vidisse turbas, & solicitum fuisse de pascendis illis. Priorem autem apparentem collisionem solues, si dixeris, ex Luca patere solutionem, ait enim quod dies cœperat tum declinare. Vnde per vesperam primo apud Matthæum intelligimus declinationem solis à meridiano suo, & cum secundo, meminit vespere dicens, Vespere autē facto solus erat ibi, hoc est, solus erat in monte orans, intellexit per vesperam solis occubitum. Est igitur sensus, quod quando Dominus pauit turbas iam erat hora tarda, ad prandendum, quia iam sol declinabat ad occasum, vt inquit Marcus, hora iam præterijt, scilicet, ad capiendum diurnum cibum, iam hora consueta præterijt. Hocque idem Lucas commemorat dies cœperat declinare. Non ergo tum erat solis occasus, nam si solis fuisset occasus, non esset tempus dimittendi turbas, in proximas villas, vt emerent sibi escas, vt alij à Ioanne Euangelistæ referūt, quia sub noctis tenebris opportunitas erat illis sublata quærendi sibi cibos.

℄ Quod ergo Ioannes dicet infra, Vt autem sero esset factum, tu intellige, vt antē sol decubuit. *Dixit ei vnus ex discipulis eius Andreas frater Simonis Petri, Est puer vnus hic qui habet quinque panes & duos pisces, sed quid inter tantos?* Græce, quid inter tot, nam non est sermo de magnitudine, seu quantitate continua, sed de quantitate discreta: hoc est, sed hæc paucula quomodo alent tot millia hominum. Nonnunquā tamen vsurpatur quantitas continua pro discreta, & contra, ideoque interpres transtulit, tantos, pro, tot. Quæret aliquis quomodo sibi consentient Euangelistæ? Siquidem alij Euangelistæ à Ioanne, hos panes & pisces, non à puero, sed ab Apostolis liberi tradunt. Nam Domino interrogante Marc. 6. ab Apostolis, Quot panes habetis, & mandante, ite, & videte, & cum cognouissent dicunt Apostoli, Quinque, & duos pisces: & apud Lucam, & Matthæū, idem insinuatur hos panes, & pisces non puerum habuisse, sed Apostolos.

℄ Solues si dixeris, hos panes, & pisces primo allatos in desertum à puero quem Ioann. memoratur, at ab Apostolis, vel ab aliquo Apostolorum fuisse emptos. Aut puer hic, cuius meminit Ioann. Apostolus erat, nam pueros eos vocat Dominus Ioann. 21. postquam surrexit à mortuis. Pueri, inquit, nunquid habebis pulmentarium.

℄ Verum congruentior est prior expositio: siquidē verba hæc, Est puer vnus hic, quæ dixit Andreas, de extraneo non de Apostolo intelligenda videntur. *Concordia Euangelistarum.*

℄ Rursus adhuc dicet aliquis, & quomodo conciliabuntur, quæ Ioan. dicit Philippū dixisse ducentorum denariorū panes non sufficient, &c. cum alijs Euangelistis denarrantibus, verba hæc ab Apostolis omnibus esse dicta. Vnde apud Marcum legimus, Et dixerunt ei, euntes emamus ducentis denarijs, & dabimus eis manducare. Et eodem accedat Philippum dixisse panes ex ducentis denarijs non sufficere alendis turbis: at verò Apostoli insinuant ducentorū denariorum panes illis sat esse Marc. 6.

℄ Porrò ista differentia enarrationis non est enarrantium dissensus: siquidem diuersa, quæ enarratur opinio Apostolorum, non facit dissensum in Euangelistis. Philippus igitur opinabatur ducentorum denariorum panes non sat futuros, vt singuli modicum aliquid acciperēt: at verò alij Apostoli opinabantur ducentorum denariorum panes illis turbis necessarios. Ideò ista varietas opinionum relata ab Euangelistis nō colligit Euangelistas sibi non esse concordes.

℄ Itaque fieri potuit primo Philippum interrogatum à Domino protulisse suam sententiam, & quod dein alij Apostoli quid ipsi sensissent exposuerūt: aut quod primo Apostoli alij exponerent, quot denariorum panes essent necessarij, & subin de Philippus responderet Dominicæ interrogationi. Et demū tam Apostoli quā Philippus impossibilitatem naturalē ostenderunt, ad alendas turbas illas in deserto: id quod Dominus ab illis esse expositum antequam miraculum ederet intendebat.

℄ Augustinus verò Philippū solū credit dixisse quod de ducentis denarijs refertur à Ioanne: verum figurata locutione quod vnus Apostolorum dixit, Apostolos omnes dixisse commemoratur. Ad quam ratio-

 tionem

tionem exponitur, apparens alia varietas: nam Ioann. ait, Andream dixisse de panibus, & piscibus, alij verò Euangelistæ, Apostolis omnibus hoc tribuunt. Cæterum quia Andreas erat Apostolus, quod ipse dixit, ab omnibus dictum fuisse ab alijs Euangelistis commemoratur. Nisi velis Andream primum hoc dixisse Domino, Est puer vnus hic habens quinque panes, & duos pisces & postmodum: ab alijs Apostolis idem sit relatum: verum prior expositio non est peregrina. Est enim familiare scripturæ, pluralem vsurpare pro singulari, & contra. Quia ergo Philippus dixit ducētorum denariorum, alij Euangelistæ Apostolos hoc dixisse tradunt. Verum videtur obstare huic expositioni, quia non sunt eadem, sed diuersa verba Philippi, & Apostolorū, quæ prædiximus. *Dixit ergo Iesus, facite homines discumbere. Erat autem fœnum multum in loco. Discubuerunt ergo viri, numero quasi quinque millia. Accepit ergo Iesus panes: & cum gratias egisset, distribuit discumbentibus similiter ex piscibus quantum volebant.* Exploratissimum tunc iam erat turbas illas multas in deserto illo agentes, non posse pasci per modum naturalem, & quia locus erat desertus, & nullius commeatus, & quia Apostoli pauperes erant, neque poterant tantæ multitudini alendæ cibos competētes emere, & quia, in omni illa multitudine non erant nisi quinque panes hordeacei, & pisciculi duo, vt patuit ex dictis ab Euāgelista. Ideoque vt fecerat Dominus in nuptijs Cana celebratis, iussit enim hydrias implendas aqua, vt miraculi veritas satis clarescerct, neq; subderetur malignātium calumnijs: ita & modo postquam exploratissimum erat, turbas illas nisi diuinitus in deserto pasci nō posse, tum dixit Iesus, Facite homines discumbere: & alij Euangelistæ tradiderunt sedisse turbas illas, per contubernia diuisa ex quinquagenis, in quinquagenos. Quamuis Marcus inquit, Et discubuerunt in partes, per centenos & quinquagenos. Verum istud bene conuenire potest, cum numeratione facta ab alijs Euangelistis, quia Marcus totum, alij verò partem expresserunt. Vel fieri poterat, vt quædam pars turbarū discubuisset per quinquagenos, & quinquagenos, & alia pars per centenos, & quinquagenos. Est autem Græcè συμπόσια, συμπόσια, Latinè conuiuia, conuiuia. Et significatur decubuisse turbas per cōuiuia, & conuiuia. Geminatio enim Hebræis dictionū significat distributionem: hoc est, accubuerunt per singula conuiuia, seu cōtubernia. Et similiter quod in Marco legimus discubuerunt in partes, Græcè habetur πρασιαὶ, πρασιαὶ, idest, in partes, & partes, hoc est, in singulas seorsum partes. Id quod Domino disponente factum est, vt citra confusionem, & tumultum comederēt, & quia hac ratione exploratissimum esset illis miraculum, & denique facilius numerus turbarum quotus esset, Apostolis constaret.

¶ Obserua autem quod antequam Dominus pasceret mirabiliter turbas, curauit lāguidos, qui in turbis erant in deserto, vt Matth. & Lucas referunt: id quod insinuabat, antequam accedamus ad conuiuium ex corpore, & sanguine Christi, oportere nos languores curare nostros ex pœnitentia præmissa per confessionem peccatorū.

¶ Obserua rursus Christum in Cana Galilææ ex aqua fecisse vinū, nunc verò non mutat naturam rerum, quia ex hordeaceo pane non fecit triticeum panem, sed hordeaceum multiplicat. Siquidem ex aqua fecit vinum, ad iucunditatem conuiuij nuptialis. Expediebat enim celebrare nuptias ex vino. At verò modo solum consuluit necessitati alendæ famis turbarum in deserto, cui alendæ, satis erat hordeaceus panis. *Antequam accedamus ad Christi cōuiuiū oportet languores internos curare nostros.*

¶ Obseruabis rursum Apostolorum fidē in Christum, quia Domino iubente illis, Facite homines discumbere, ipsi morem gesserūt Christo. Vnde nisi credidissent Christi potentiā esse sufficientem ad alendas turbas in deserto loco, non obtemperassent Christi verbis, imò risui habuissent verba illa. Quamuis ergo non habuerunt tunc in deserto fidē perfectam, quia immemores miraculorum præteritorum quæ viderant dixerunt, Ducentorum denariorum panes non sufficiunt vt manducent hi. At verò nihilominus fidem habuerunt in Christi potentiam vtcunque: quandoquidem Christi verbis obedientes fuerunt faciētes quod accūberent, per contubernia turbæ.

¶ Marcus porrò refert accubuisse turbas super viride fœnum, alijs referentibus accubuisse super fœnum. Et re vera ita est, viride

viridè fuisse tunc fœnum: quia Ioann. cōmemorat hoc miraculum editum à Domino fuisse quando erat proximum pascha, quare sub tempore verno editum fuit.

¶ Quod vero Ioann. ait, numerum discūbentium fuisse quasi quinque millia, consonat cum Marco, & Luca, idem tradentibus. Verum Matthæus dixit fuisse numerum quinque millia, siue quasi. Non tamen istud facit eos dissidere: quandoquidem Matthæ. scripsit fuisse quinque millia intellige ad summum, exceptis tamen paruulis & mulieribus. At verò alij Euāgelistæ, dixerunt, quasi quinque millia: non hoc est, paulo minus quam quinque millia.

¶ Porrò non est dissonantia inter hæc duo fuerunt ad summum quinque millia, & fuerunt, quasi quinque millia. Alij extricant hunc nodum quod Ioannes scripsit more humano, ideò dixit, quasi quinque millia: mihi tamen magis arridet, quod dudum aiebam: quia etiam Matthæ. scripsit more humano, & tamen scripsit fuisse numerum quinque millia. *Accepit ergo Iesus panes.* Panes hos discipuli habebant, ideò ex manibus discipulorum hos accepit Dominus panes. Græcè habetur *Accepit autē Iesus panes & cum gratias egisset, distribuit discipulis, discipuli vero discumbentibus.* Et hoc modo legunt Græci, Cyril- Matthæ. 14. Marc. 6. Lucæ. 9.
lus, Theophilactus, &c. & apud alios Euāgelistas eodem modo traditur. Dominus ergo ex manibus discipulorum acceptis panibus, gratias egit Deo, & panes, quos ipse habebat, distribuit discipulis suis, & illos distribuendo, multiplicabat, & multiplicatos discipuli distribuebant turbis. Potuit sanè fieri Dominū primo panem vnum distribuisse discipulis multiplicando, & discipuli hunc panem multiplicatum, distribuebāt turbis, & dein alterum panem eodem modo vsque ad vltimum. Nam Dominus hos frangebat panes, & frangendo multiplicabat: item de piscibus dicito. Qua autem ratione hæc multiplicatio sit intelligenda, varia sunt Theologorum placita. Magister enim Sententiarum in. 2. distinct. 18. Credit ex costa Adam fabricatam à Deo fœminam fuisse nulla forinsecus adueniente materia, sed Deum multiplicasse costam in seipsam. Alias si noua accessisset materia, non ex costa solum facta fuisset Eua, ad quam rationem censet hoc panes fuisse multiplicatos, citra nouę materiæ accessionem ex noua creatione. Et ante Magistrum, fuit eiusdem placiti Hugo Victorinus. Alijs verò aliud placuit dogma, accessionem factam fuisse nouæ materiæ ex noua creatione: itaque diuinitus panis addebatur pani, & facta fuit multiplicatio.

¶ Horum autem dogmatum quod sit probandum magis, nunc non est differēdum, quia loco præcitato in disputationibus nostris, satis disseruimus. Vtrūq; tamen credimus modo Deo subesse, & multiplicare sine accessu nouæ materiæ, vel nouorū panum, vel multiplicare eosdem per conuersionem nouæ materiæ in substantiam quinque panum: quāuis si nouos creasset panes Deus tunc, iam non ex quinque illis panibus, pauisset turbas illas.

¶ Alia hoc genus miracula legimus in sanctis scripturis, quale est illud miraculum de multiplicatione olei, vnde ditata est Sareptana mulier, & miraculū aliud, quod Heliseus etiam edidit centum viros pascens ex panibus. 20. 4. Reg. 4. Et rursus miraculum illud de pane de cælo descendenti, ad nutriendos innumeros Israelitas in deserto. Cæterum hæc omnia miracula etsi fuerunt supra vires & naturæ leges, aliud alio præstat secūdum quasdam rationes. Enimuerò miraculū hoc, quod postremo est relatum, & est primo factū, fuit magnum sanè, quod innumeros homines Deus manna cœlesti pasceret: at verò exceditur ab hoc quod Euangelistæ denarrant: siquidem manna illud fuit nouè creatum à Deo, quod Deus Israelitis pluebat: at verò hoc præsens, si credimus nouā non fuisse creationem, sed solam multiplicationem panis eiusdem in seipso, est longe mirabilius, quam illud. Exodi.

¶ Præter hæc miraculum multiplicationis olei non tam mirabile, quam hoc est, quia multo magis multiplicauit Deus panes hos quinque, & pisces, quam oleum illud fuerit multiplicatum: itemque dices de panibus, quos Heliseus apposuit populo, vt ex illis vesceretur.

¶ Est autem in hoc miraculo admirationis non mediocris, quod Apostoli tot millia hominum componerent sine tumultu, vt breui tempore facerent illos discumbere super virentia gramina: quia tot turbas non erat facile cōponere. Quid quod,

quandó

quando discubuerunt, iam erat declinans dies, & hora tarda diei vergente sole iam ad occasum, & tamen ante solis occubitũ iam comederant ad satietatem vsque, vt ex Euangelijs colligere non est difficile. Vnde breui mora turbas composuerunt per singula contubernia Apostoli, vt vescerentur citra tumultum.

¶ Accepit ergo Dominus panes, & dein gratias egit Deo patri vt se hominem verum esse profiteretur gratias agendo, & Deum esse à quo cuncta bona procederẽt testaretur ex gratiarum actione.

¶ Alij Euangelistæ autem non dicunt, gratias egit, sed quod bene dixit. Vnde quidam putant aliud esse gratias agere, aliud benedicere. Vnde volunt Christũ post Deo gratias actas benedixisse panibus, benedictione multiplicatiua, vt bene dixit animalibus Genes. 1. Quia actionẽ gratiarum referunt ad laudes Deo solutas, sed benedictionem ad actionem multiplicandi. Et Lucas cap. 9. vtriusque benedictionis meminit. Cyrillus autem dicere videtur, vtrumque hoc esse idem: & quod Ioannes dixit, gratias egit, & quod alij dicunt, benedixit: quia benedicere Deo, est gratias agere. Aliquando verò Christus sine præambulo gratiarum fecit miracula. Nam ex aqua vinum fecit, sine præambulo hoc, & similiter filiũ viduæ, excitauit à morte & puellam archisynagogi, &c. Enimuerò nonnunquã se ostendebat esse Deum, nonnunquam verum esse hominem. Quamobrem facturus miracula, aliquãdo præmittebat diuinas laudes, aliquando illas supprimebat, vt se esse Deum & hominem demonstraret. Porrò Lucas. 22. in die cœnæ Dominum ait, accepto pane gratias egisse, at cap. 24. quãdo cum duobus discipulis panem manducauit ait, Dominum benedixisse, & panẽ fregisse. Et cæteri Euangelistæ, in die eodem cœnæ similiter referunt Christũ benedixisse & fregisse panẽ. Itaq; in panis esum præmittebat diuinam laudem, seu benedictionem: verum in alijs miraculis non semper, vt prædiximus. Et causa est, quiã dignum est in esu quotidiano panis Deum autorem laudare omnium bonorum, qui perpetuo pascit omne genus hominum, & dat omnibus affluenter & nõ improperat. *Similiter ex piscibus quantum, &c.* Varia lectio est huius loci. Quidam

Duplex est benedictio quæ est gratiarum actio & benedictio est alia quæ est multiplicatio rerũ ex Dei virtute.

codices habent quantum volebant, subaudi, pro voluntate turbarum, sine ad eorũ satietatem, alij verò quantum volebat, ipse, subauditur Christus. Hoc est, pro sua voluntate omnibus distribuebat affatim, & panes & pisces: vtraque tamen lectio satis congrua est. Cyrillus, & Theophilactus legunt, quantum volebant alij.

Vt autem impleti sunt, dixit discipulis suis, Colligite, quæ superauerunt fragmenta ne pereant. Ad satietatem igitur turbas cum pauisset Dominus, in testimonium verisimi pastus, atque miraculosæ alimoniæ, duodecim ex reliquijs asseruare iubet cophinos. Neque omnibus fragmenta asseruare iubet illa, sed Apostolis. Turbæ enim non erant futuræ doctores miraculorum Christi, sed solum Apostoli: ideò isti solum sunt asseruatores fragmentorum, qui sunt doctores miraculorum. Allegoria huius miraculi protrita est apud sanctos, & glossam. Quinque hos panes tradunt, Mosaicos significare libros, duos verò pisciculos, vel prophetas, & psalmos, aut Euangelia & Apostolicas Epistolas secundum Cyrillum. Pisces autem sunt tanquam obsonium, ex quo panis comeditur, panes ergo hordeacei erant libri Mosaici: lex nam que Mosaica duram habet superficiem: litera enim occidit spiritus est qui viuificat. Continet enim sub duritie, & asperitate literæ, medulam spiritus viuificantis, vt hordeum sub aspera palea, mollia cõtinet grana. Quia ergo Euangelica & Apostolica doctrina, offert nobis spiritum ex quo illa lex intellecta suauis fit, ideò piscibus conferuntur hæc duo, quia sunt tanquam obsonium ex quo comeditur lex vetus à fidelibus Christianis, alioqui sine istis piscibus non comedenda. At Psalmi & prophetæ erant Iudæis etiam tanquam obsonium legis Mosaicæ, quia prophetæ & psalmi declarabant legem Domini. Durum sanè erat præceptũ circuncisionis Iudæis, at si in spiritualem circuncisionem illud referas asperitatem deponit suam, & fidelibus suaue fit ad vescendum. Et ita de reliquis illius legis præceptis intelligito: quæ equidem sine obsonio legis nouæ asperrima sunt testante Petro, Actor. 15. Cur tentatis imponere iugum, quod neq; nos, neq; patres nostri portare potuimus. Verum accedente spiritu nouæ legis illa lætescũt, & dulciora esui mẽtis reddũtur. Colli-

Apostolis mandatur cophinos memoriam miraculorum colligere.

Euangelium & Apostolicæ Epistolæ sunt obsoniũ legis antiquæ

Collegerunt ergo & impleuerunt duodecim cophinos fragmentorum, ex quinque panibus hordeaceis, & duobus piscibus, qui super fuerūt his, qui manducauerant. Isti cophini erant memoriale diuini miraculi, & Christi potestas fuit ex eodem demonstrata. Memoriale verò tantæ rei, non erat dignum factu, vt periret, ideò iubet Dominus, vt seruentur cophini isti ab Apostolis. At verò in Marc. 8. & apud Matthæ. 15. quādo iterum ad mare Galilææ pauit sequaces turbas legimus septem sportas tātum sustulisse Apostolos ex fragmentis, quæ ex illo miraculoso conuiuio super fuerāt: nunc verò cophini duodecim. Itaque ex paucioribus panibus & in plures turbas distributis plura super fuerūt, quam ex pluribus panibus & in pauciores distributis turbas. Vnde præclarius fuit conuiuium primū, quod Ioannes refert, & alij Euangelistæ, quam quod alij Euangelistæ sine Ioanne referunt. Quamquam consideratione dignum est, cur in. 2. conuiuio nō fit mentio numeri pisciculorum: at verò in primo duos esse commemoratur. Panū tamen numerus vbique describitur: in primo enim quinque fuisse, in secundo verò septem.

¶ Et rursus quæret aliquis cur in hoc secū do conuiuio, scripserit Marcus quod Dominus quando distribuebat panes, gratias agebat, at quando pisciculos impartiebatur, solum ait, Et benedixit ipsos. Vnde forsan verum est, quod hæc benedictio, erat multiplicatio ipsorum piscium, vt in Gene. benedictio animantium est ipsorum vis multiplicatiua, à Deo illis cōcessa. Sed iam dicet aliquis, cum etiam panes multiplicauit tunc, cur Marcus non dixit, & benexit panes, sed solum de piscibus traditur, Et benedixit ipsos. Vtique ex benedictione piscium, intelligendam à nobis voluit benedictionem panum, quā Lucas comment. 9. dicens, Benedixit ipsis, vt ex gratiarum actione, quæ memoratur in panum distributione, insinuauit, eandem fuisse in piscium partitione. Et forsan non erant nisi duo, vel tres pisces. Et quia Matthæus denarrat numerū prioris conuiuij piscium, item & Marcus, tacens modo piscium numerum, eundem fuisse, quem priorum piscium, satis insinuauit. *Illi ergo homines cum vidissent quod fecerat Iesus signum dicebant, quia hic est verè propheta, qui venturus est in mundum.* Fecit Dñs alia nobiliora miracula, vel æquè nobilia quam fuerit hoc, quia suscitare mortuos nobilius est miraculum, quam pasce re tot turbas ex quinque panibus & illuminare cæcos, surdisque præstare auditum, &c. æquè insignia sunt, atque hoc miraculum. At verò visa resurrectione mortuorum, nunquam dixerunt turbæ Christum esse prophetam, qui venturus erat in mundum, aut visis alijs miraculis, neque ob id voluerunt eum rapere, vt ipsum facerent regem. Vt iam hinc expendas quanta apud homines sit vis alimentorum. Siquidem turbæ postquam satiatæ fuerant cibis Christum proclamant esse verum Messiam, quem ipsi expectabant venturum. Et contendūt eundem inthronizare in sedem regni super Israelem. Nescientes quod regnum Christi non erat de hoc mundo, sed regnum spirituale cuius meminit Angelus Gabriel, Lucæ. 2. Et regnabit in domo Iacob in æterno, & regni eius non erit finis. Hoc autem regnū non est institutum ab hominibus, sed à solo Deo, ideò Christus regnum huius mundi sprenit, & fugit in montem, quando parabant turbæ eum facere regem, donec turbæ discederent. Ipse enim constitutus est à Deo patre rex, testante psalmographo in persona ipsius Psalm. 2. dicens, Ego autem constitutus sum ab eo rex super Sion montem sanctum eius. Quia autem turbis erat persuasum Messiam futurum illis largitorem omnium bonorum, & vidissent Christum in deserto pauisse tot millia hominum nullo sumptu, nullo ve negocio intellexerunt, qui in deserto pascit, vberius & facilius in vrbibus pascet, ideoque Christum volebant in regē. At verò sub Domini passione turbæ clamant, Nolumus hunc, sed Barabam. Et rursus, Non habemus regem, nisi Cæsarē, Ioann. 19. Et in parabola Euangelica, Lucæ. 19. Nolumus hunc regnare super nos, sub persona Israelitarum profertur. Vt aduertas, quam varium est humanum ingenium, quamque labile ex bono in malum: & maximè vulgus hoc laborat morbo varietatis. Quippe cùm intelligentia rerum profunda orbetur, & trutina in rectam morum nō habeat facile variatur, & fere in omnem mutatur horam. Græcè non habetur propheta simpliciter, sed, ille

Christus primo egit gratias Deo & deinde benedixit panibus, & piscibus.

Regnū Christi spirituale.

Variū est humanum ingenium.

le propheta, vt Messias denotetur, vt ex adiūctis patet: quia ait, qui vēturus est in mundum. *Iesus ergo cum cognouisset, quia ven turi essent, vt raperent eum & facerēt eum regē, fugit iterum in montem ipse solus.* Christus quatenus Deus rex est vniuersorum, at quatenus homo venit in mundum, non vt quæreret vanam seculi pompam, sed potius, vt homines doceret vanam mundi fugere gloriam, ideò fugit in montem. Poterat sanè sine fuga in montem, non acquiescere turbis contendentibus ipsum facere regem. Quippe nullus poterat eum cogere ad regnum accipiendum. Verum Dei sapientia erat, & disponebat omnia suauiter: propterea aufugit, vt turbarum declinaret impetum. Quod verò Euangelista ait, Fugit iterum in montem, facile insinuar, Dominum postquam transiuit stagnum commemoratum recessisse in montem, vt Ioannes iam dixerat, & post modum, vt aleret turbas, descendisse de mōte, quem conscenderat prius, & nunc rursus fugisse in montem. Quia tamen Dominus celeriter ascendit modo in montē, ideò hunc celerem ascensum vocat fugā. Matthæus autem, non ait, Christum fugisse in montem, vt declinaret turbas volentes eum constituere regem, sed quod ascendit in montem solus orare. Neque tamen est collisio inter hæc: quia ob vtramque Dominus ascendit causam. Verum accelerauit ascensum modo propter causam, quam Ioannes commemorat.

¶ Sed quid, dicet aliquis, turba non poterat etiam ascendere in montem celeriter post Dominum & ibidem constituere Christū in regem? quomodo ergo per fugam istam Dominus sibi prouidebat, ne cōstitueretur rex? Videtur igitur dicendum istam fugam in montem fuisse, vt se Dominus absconderet in latibulis nōtis, & hac ratione turbas etiam quærētes eum declinaret. Et quia latitando orabat, ideò Matthæus dixit quod erat in monte solus orans.

Concordia Euangelistarum.

¶ At verò maius vrget dubium, quippe ex Matthæo promptum est nobis Dominum post dimissas turbas ascēdisse in mōtem. Si ergo Dominus dimisit turbas, & deinde ascendit in montem, qua ratione eas declinans fugit in montem, ne rapiāt eum, & eum constituant regem, siquidem ipse eas dimisit, vt abirent in propria? Si dimisit eas, non ergo eas fugit. ¶ Porrò dimittere turbas bifariam intelligere valemus, aut quod Dominus dixerit turbis, iam pasti estis, abite in pace, aut quod eas reliquerit: at hoc secundo modo, non primo dimisit turbas. Vel dicito Græcè non legi fugit, sed ἀνεχώρησε, idest secessit. Et quod legimus vt raperent eum: & facerent eum, vsurpatur pro, ipsum, vel se. Et considera turbis notum fuisse Domino nō placere regnum, siquidem statuunt eum vi rapere, & creare regem. Incertum est autem, si turbæ hoc facere disponebant in deserto, aut agentes in deserto, hoc apud se tractabant, vt habito consilio cum alijs eum raperent ad regnum. Verum primū horum est verius. *Vt autem sero factum est descenderunt discipuli eius ad mare. Et cum ascendissent nauim, venerunt discipuli eius trans mare in Capharnaū, & tenebræ iam factæ erāt.* Matthæus post dimissas turbas denarrat Dominum ascendisse montem, subaudi, illius deserti: at Ioannes diuersum videtur scripsisse. Prius namque commemorat Dominum fugisse in montem, & dein turbas fuisse dimissas. Nam primo narrat Christum fugisse in montem & dein, Cū autem sero factum est descenderunt discipuli.

¶ Oportet autem vt hæc apparens soluatur collisio, dicere Ioannem in summam redegisse, quæ alij Euangelistæ explicatius scripserant, ideò non ordinem gestorum in præsentia scripsit, sed solum ipsum gestum. Quamobrem, etiamsi prius narret Christum fugisse in mōtem, quam Apostolos nauem ascendisse, cæterum prius ipsi Apostoli, fuerunt dimissi à Christo, quam ipsæ turbæ, & quam Christus ascenderet in montem. Nam iussit Apostolis antequam ipse ascendisset in montem, vt præcederent Christi aduentum in Bethsaida, dum ipse dimittebat turbas, Marc. 6. Et post hæc iussa, aduertens Iesus turbas commotas, vt eum constituerēt in regem, fugit in montes. Et post ascensum eius turbæ discesserunt. Quo autem se contulerint euangelium non explicat, an videlicet, traiecerint mare illud, an nō traiecerint tunc, sed postea.

Concordia Euangelistarum.

¶ At forsan te mouebit, quod Ioānes ait, Apostolos venisse in Capharnaum, & viderur hoc eos fecisse ex Domini mādato. At verò Marcus scribit eos ex Dñi iussu venisse

venisse in Bethsaidam. Matthæus autem solum ait, Dominum Apostolis imperasse, vt transfretaret, nulla facta mentione loci ad quem erat transfretandum. Porrò consonantia hæc est Euāgelistarum in re hac, Christus pauit turbas, dein iussit Apostolis, vt præcederent eum, & venerunt primo in Bethsaida, deinde, in proximo oppido, quod erat Capharnaum, at tantisperdum Apostoli veniebant in Bethsaida, Dominus se expediuit à turbis, illas relinquens fugiens in montem. Expectabant autem Apostoli Iesum in Capharnaum, quia iam nox aderat: tenebræ, inquit, erant. *Vt autem serò esset factum.* Pro, vt autem serum esset factum: Serò non reperitur nisi aduerbialiter. Apud Liuium autem legimus serum diei, pro sera parte diei. Significatur igitur esse tunc solis occubitum, quando Apostoli nauigabant in Capharnaum. Quod verò interpres transtulit venerunt, Græcè, est ἠρχοντο, præteritum imperfectum, id est, ibant. Vel legendum hoc est, secundum anticipationem, quia tum non dum venerant in Capharnaum, sed postea venerunt. Namque inter nauigandum in Capharnaum, accidit, quod sequitur. *Mare autem vento magno flante exurgebat. Cum remigassent ergo quasi stadia viginti quinque, aut triginta, vident Iesum ambulantem supra mare, & proximum naui fieri, & timuerunt.* Sunt qui exponant hanc nauigationem Apostolicam fuisse, ex Capharnaum. Etenim Apostoli eò venerant, & ibidem præstolabantur Christum, qui cum moras egisset, descendunt Apostoli in mare, & naue conscēsa, redibant ad quærendum Christum, & in hoc reditu mare intumuit, & tempestas maris obruebat Apostolos, &c. Verum, non in reditu ex Capharnaum, hoc accidit quod Ioannes ait, imò quando nauigabant in Capharnaum, ex Domini mandato. Tunc namque cum remigassent quasi stadia viginti quinque, aut triginta, tempestas grandis est in mari suborta, ex qua conturbatis Apostolis, & alijs qui cum Apostolis nauigabant, apparuit Iesus ambulās super maris fluctus: & timuerunt Apostoli putantes, phantasma esse, vt Matthæ. inquit, cum Marco. Dominus autem terrorem ipsorum discutit dicens, *Ego sum, nolite timere.* Tria autem sunt quæ hoc loco à Ioanne referuntur miracula, & quod

Expositio vulgata non probatur.

Christus calcauit marinos fluctꝰ, & quod calcatos sedauit, & demum, quod subito deduxit nauigationem Apostolorum in portum, vt subdit Ioannes. *Voluerunt ergo accipere, &c.* At verò Matthæus alterum refert id temporis miraculum, quòd, scilicet, Petrus ex Domini iussu, etiā marinos calcauit vortices: & quod cum submergeretur in mari, à Domino est ereptus à submersione.

¶ Sunt qui putant, aquas maris illius tum solidas factas, ideoque Dominus super illas ambulabat, alij verò credūt corpus Domini tunc habuisse agilitatis dotem, ideò sibi licuisse sicco vestigio mare calcare. Verum nihil horum est dictu necessariū, sed quod Christus, vt Deus erat poterat ferre corpus suum super aquas illas siccis calcando pedibus: & quod Christus ex sua diuinitate habebat, hoc gratis Petro concessit. Hæc autem miracula Christus tunc exhibuit, vt miraculum quod dudū egerat in deserto, nouo miraculo gesto in mari confirmaret, vt inde iam crederent esse Christum verum Deum, Dominum & terræ, & maris, quia omnia illi obediebāt. Quod si dixeris, quid est igitur quod ait, Venerunt in Capharnaum? igitur primo venerunt in Capharnaum. Cæterum supra diluta est hæc obiectio, quia pro, venerunt, legendum est ibant: vel per anticipationem verba sunt accipienda. *Voluerunt ergo eum accipere in nauim, & statim nauis fuit ad terram ad quam ibant.* Ex hoc loco Chrysostomus arbitratur, hoc factum quod Ioann. denarrat esse simile ei, quod denarrat Matthæ. cap. 14. non tamen idē esse, sed diuersum.

¶ Primo, quia Apostolos Ioannes commemorat propria voluntate cōscendisse nauim, at Matthæ. tradit ex Domini iussu, quod cogebat Apostolos hunc conscensum.

¶ Secundo, quia Matth. refert Dominū intrasse nauim cum Apostolis: hic verò Ioann. non intrasse ait, sed quod Apostoli voluerunt Dominū excipere in nauim.

¶ Tertio, quia hic traditur, quod erant apud Capharnaum, Matthæ. verò non Capharnao appulsos, sed terra Genesar.

¶ Cæterum hæc argumenta non conuincunt, vt mox patebit, ideoque August. & vulgati interpretes, idem esse miraculum fatentur.

Dissensus inter August. & Chrysost.

¶ Ratiunculæ

Ratiunculæ autem commemoratæ soluentur, si dixeris primæ, hæc duo sibi consentire, & quod Ioannes ait, quod Apostoli descenderunt in mare, & ascenderũt nauim, & quod Matthæ. & Marcus inquiunt, quod compulit eos ascendere in nauim. Ioannes enim solum refert executionem mandati Christi, & alij Euangelistæ ipsum mandatum. Non enim ita coacti fecerunt Apostoli, vt inuiti facerent, sed quia Dominus instabat, vt citò facerent, ideò refertur compulsos, vt facerent, quia citius fecerunt, quam videbatur facturos.

Concordia Euangelistarum.

Secundo respondebis distinguẽda esse tempora, vt concilientur Euangelistæ.

Quando enim voluerunt Christum recipere in suam nauim Apostoli, erat ante quã Petrus dixisset, Domine si tu es, iube me venire ad te: & tum non exceperunt eum. At verò postquam iuit Petrus supra marinos fluctus ad Christum, tum Christum & Petrum exceperunt in nauim.

Tertio dices, Genesar non esse nomen oppidi, sed regionis, vnde vocatur mare Genesar, seu Genesareth, cui' hic Ioãnes meminit, quia erat in regione illa cui nomen erat Genesar, aut Genesareth. Et in hac regione erãt Tyberias ciuitas & Bethsaida quæ erant in litore stagni præmemorati & Capharnaum, &c. quæ quamuis nõ erat in litore huius stagni, at verò erat prope litus. Et Bethsaida erat velut maris huius portus, à quo deueniebatur in Capharnaum celebre emporium Galilææ. Quippe Capharnaum erat illustre Galilææ oppidũ, Bethsaida verò exigua ciuitas erat. *Nauis fuit ad terram, ad quam ibant.* Græcè pro ibant, scribitur, ὑπῆγον, vt dudum pro, venerũt, est idem Græcum verbum, quod vt diximus verti etiam poterat, ibãt. Namque nondum Apostoli appulerant Capharnao, quando hæc gesta sunt, quæ Ioannes denarrat.

Genesar Genesaret regio erat continens Bethsaida, & Capharnaũ, Tyberiadẽ, &c.

Quia tamen venerunt in Bethsaida & dein in Capharnaum, ideò Matthæ. ait, eos appulsos fuisse terræ Genesar, quia ciuitates commemoratæ erant illius terræ, vel regionis, cui nomen erat Genesar.

Altera die, turba, quæ stabat trans mare, vidit quia nauicula alia non erat ibi nisi vna, & quia non introisset cũ discipulis suis Iesus in nauim, sed soli discipuli eius abyssent. Turbæ, quæ consistebant trans mare, in loco, vbi Christus pauerat turbas, miraculum quod fecerat Dominus, pridie ambulãdo supra marinas vndas, altera die siue postero die cognouerunt. Quippe qui sciebant ibi tunc non fuisse nisi nauem vnam, & quod ineã non fuerat ingressus Iesus, sed discipuli eius ex ipsius præcepto illam sunt ingressi. Et dein videntes, quod Iesus non erat ibi in loco vbi pauerat turbas, sed esse iam trans mare, in Capharnaum, ideò miraculum, quod Christus fecerat prædictum in tellexerunt. Et rursus, miraculum aliud cognouerunt, videlicet, quod cum essent distantes à terra ad quam ibant Apostoli, scilicet, terra Genesar citissimè ex Domini virtute illi appulerunt. Quia paruam Apostoli habuerant tum nauigationem, quia ventus erat Apostolis contrarius, neque remigare eis licebat, ideò exiguum erat, quod absoluerant id temporis nauigationis, quando Dominum viderunt ambulantem super maris vndas. Ideò Ioannes dixit cum remigassent stadia, 25. aut 30. quæ sanè erat modica nauigatio. Id quod expresit Ioãnes, vt insinuaret multum maris superesse traijciendum, vt ad Capharnaum esset tunc accedendum. Vnde cum subito illò appulissent post ingressum Domini in nauim miraculi veritas consideranti constabat. *Aliæ verò superuenerunt naues a Tiberiade, iuxta locum vbi manducauerant panem gratias agentes Deo.* Græca litera non agentes habet, sed agente, gratias agente Domino. Et est sensus quod naues quędam superuenerunt à Tiberiade iuxta locum, vbi manducauerunt turbæ panem, cum Christus gratias egisset, vel postquam gratias egisset Dominus: & vocatur Christus Dominus, vt denotetur eiusdem diuinitas. At verò iuxta vulgatam editionem, gratias agentes Deo, refertur ad turbas, quæ quia audierant miraculum Christi ibidem gestum, vbi consistebant ipsæ, Deo persoluebant laudes. Sed forsan hæsitas, ex verbo Ioãnis, *Soli discipuli abyssent,* cum Matthæ. dicat quòd ij qui erant in naui adorauerunt Christum, dicentes, Verè filius Dei tu es. Vnde videtur, alios fuisse ibi in naui, & nõ solos Apostolos. Respõdebis, de Apostolis esse intelligendum quod ait, Matthæus.

ENARRATIO II.
In caput sextum.

Cum ergo vidisset turba, quia Iesus nõ esset ibi, neque discipuli eius, ascenderunt in nauiculas, & venerunt Capharnaum quærentes Iesum. Et cum inuenissent eum trans mare dixerunt ei, Rabbi quando huc venisti.

Lectio Euangelij. 2.

TVRBÆ, quia videbant miracula magna, quæ Christus operabatur circa languidos agminatim conuolabant ad Christum, ideò quærebant anxiè Christum. Quamobrem nunc veniunt Capharnaum, & inuento Christo, inquirunt tempus aduẽtus eius: detinebatur namque admiratione, ex aduentu Domini. Et quia opinabantur Dominum sicco pede traiecisse mare, vt ex verbo Christi certi fierent de huiusmodi traiectione, ideò inquirunt, Rabbi quãdo, pro, quomodo huc venisti? *Respondit eis Iesus, & dixit, Amen, amen dico vobis quæritis me nõ quia vidistis signa, sed quia manducastis ex panibus, & saturati estis.* Videtur subrepens esse collisio inter locum hunc, & capitis huius exordium: quia Ioannes dixerat, quod multitudo maxima sequebatur Christum, quia videbat signa, quæ faciebat super his, qui infirmabantur. Nunc Dominus inquit, Quæritis me, non quia vidistis signa. Et adde, quia quod ait, Sed quia manducastis panem, vtique signum erat: si ergo propter esum panis Dominum sequebantur equidem propter signum sequebantur. Respon. hos homines, qui à Domino exquirebant tempus aduentus sui in Capharnaum, fuisse ex illis, quos Dominus saturauerat ex panibus & ex piscibus in deserto, & ventri studentes & ocio, modo secutos fuisse Christum. Quod ergo ait, Dominus, Quæritis me, non quia vidistis signa, hunc sensum habet, Quæritis me, non vt ex signis visis, me creditis, & amatis, & veneramini, sed potius ex signis explere ventrem cupitis. Non ergo quæritis me propter me, sed propter vtilitatem vestri corporis. Quod ergo in exordio Ioann. ait, Multitudo magna, &c. Significat quod illi homines quærebant Christum, non propter signorum finem, qui est fides, & amor erga Christum, sed quia videbant signa super ijs, qui infirmabantur, hoc est ad paradam sibi corporis salutem, Christum quærebant, vt isti propter ventris saturitatem. Est sanè verum magnum fuisse signum saturare turbas in deserto: verum Christus intendebat ex hoc signo, turbarum in Christum fidem, turbæ verò famem satiare, & ventrem explere cibis citra laborem. Porrò interrogationem horum non absoluit Dominus, quia doceri quærebant à Christo, id quod ab alijs facile poterant discedere. Putà ab Apostolis, qui viderant Dominum pridie calcantem pedibus suis marinos fluctus. Proptereà dubij propositi omissa responsione, ad aliam se transfert materiam: nempe vt disserat luculentissimè de corpore, & sanguine suo, occasione accepta ex conuiuio, quod in deserto dudum celebrarat. Quare subdit, *Operamini, non cibum, qui perit, sed qui permanet in vitam æternam.* Cibus qui perit, est cibus corporis: nam esca ventri, & venter escis hunc & illas destruet. Cibus igitur, qui non perit, est mentis cibus, qui dicitur metaphoricè cibus. Quippe ciborum est vegetare cibata, & quo vegetior est cibus, vegetiora reddit ea, quæ cibat. In quem modum, quia mens ex quibusdam reficitur spiritualiter, & confortatur, ideò huiusmodi, quæ illam vegetant, & reficiunt, mentis alimenta iusta appellatione cognominantur. Vnde illud Eccles. 15. cibauit illum pane vitæ, & intellectus. Est autem sapientia panis intellectus, quia illum illustrat, & roborat spirituali robore. Verum quia Dominus modo hortatur, vt operemur cibum, qui non perit, & admonet quod non operemur cibum periturum, dicet aliquis, quid ergo nõne fas est operari cibum, vnde pascamus corpora nostra, cum Deus dixerit, In sudore vultus tui vesceris pane tuo, & concinit. 1. Corinth. 4. Paulus docens fideles, vt laborent suo exemplo opere manibus suis vnde alantur, & vnde ocium depellant, quod est nouerca virtutum, & mater vitiorum omnium? Quid ergo est quod Dominus modo docet. Operamini non cibum, qui perit? Respond. Dominum ex istis verbis non aliud prætendere, quam quod dixerat apud Matthæum capitul. 6. Ne

Collisio apparens soluitur.

Cibus mẽtis per trãslationem dicitur ex corporis cibo [illegible]

Ephes. 4.

soliciti sitis animæ vestræ, quid manducetis, neque corpori vestro quid induamini. Itaque non laborem ad quærendum cibum, & corpori necessaria Dominus reprobat verbis prædicatis, sed solum nimiam solicitudinem, in quærendis corpori necessarijs, Dominus dissuadet. Nempe quod hæc temporalia tam solicite, & anxio corde exquiramus, quasi essent æterna bona, & alia non superessent bona longe digniora. Nam infideles, exquirunt hac ratione bona visibilia, quasi alia non essent meliora bona ab ipsis consequenda: ideò sic quærunt temporalia, vt amittant æterna. Fideles igitur admonitos vult Dominus, vt operentur non cibum, qui perit, idest, non anxij sint supra modum in quærendis terrenis, sed omnem suam anxietatem, referant ad quærenda, & inuenienda æterna bona, quæ non pereunt.

Nugæ sunt Lutheranæ inficiantes liberum arbitrium esse actiuum ad sibi salutē æternam cōciliandam.

¶ *Operamini non cibum, &c.* Ergo si nos debemus operari cibum, qui non perit, liberum arbitrium aliquid agit ad suam iustificationē, & non se habet purè passiuè, vt nugatur caterua Lutherana. At verò quia subdit, quem filius hominis dabit vobis, facilè insinuat non esse potens solitariū si sit liberum arbitrium, & nudū ab speciali ope Dei, operari hūc cibum. Hic igitur cibus à Christo nobis datur & à nobis etiam operatur. A nobis sanè operatur, volēdo credendo sperando, à Christo datur præueniendo, inspirando, & adiuuando, & gratiam infundendo. Non ergo liberum arbitrium dissoluit Dei donum, neque Dei donum naturam liberi arbitrij peruertit: sed potius vtraque hæc gratia & liberum arbitrium conuenire possunt. Est igitur cibus iste, qui non perit dupliciter considerandus, aut quod in se non pereat, & hic cibus solus est vita æterna, quæ ex suo nomine facilem suam æternitatem præsefert. Alius est qui non perit, ex eo solum, quia disponit ad cibum, qui non perit. Etenim fides iuxta Apostolum peribit, & euacuabitur in cœlesti regno, vt spes etiam. Cæterum fides vocatur cibus qui non perit, (vt mox dicet Dominus. *Hoc est, inquit, opus Dei vt credatis in eum, quem misit ille:*) quia per fidem initiatur in nobis vita æterna. Est enim fides veluti quoddam initium vitæ æternæ. Charitas autem vere

Fides & spes quomodo sūt cibus qui nō perit.

est cibus, qui non perit, quia hæc non excidit. 1. Corinth. 15. Dominus igitur dixit, Operamini cibum, qui non perit. At ij, quibus loquebatur intellexerunt per cibum, qui non perit, opus Dei: ideò subdunt quæstionem, quid faciemus, vt operemur opera Dei. Item spes est cibus viatricis animæ; qui tametsi euacuabitur in cœlesti patria, at verò, quia spes, & fides sociatæ charitate promerentur vitam æternam, ideò rectè dicendæ sunt cibus animæ, qui nō perit, aut Dei opera. Sunt sanè vniuersa naturæ opera, Dei opera: cæterum Iudæi non interrogant de operibus naturæ, sed de operibus gratiæ, quæ ex Dei speciali dono habentur. Hinc hæc sequentia patent. *Quem filius hominis dabit vobis: hunc enim pater signauit Deus.* Appellarat se filium hominis, demonstrat se esse etiam filium Dei, dicens. Hunc enim pater signauit Deus: hoc est, declarauit pater & confirmauit me esse filium suum, vt patuit in Dei baptismi, Matthæ. 3. Signare igitur est certissimo declarare signo Christum esse filium suum. Et quia dixerat daturum filiū hominis cibum æternum, ne ostenderentur ex verbo obijciendo. Quî filius hominis poterit dare nobis cibū æternum? Ostendit se esse filiū Dei veraciter, quia patris testimonio consignatus est filius Dei. *Dixerunt ergo ad eum, quid faciemus, vt operemur opera Dei? Respondit Iesus hoc est opus Dei, vt credatis in eum, quem misit ille.* Vtique fides si pro habitu vsurpetur, opus est solius Dei, vt cæteræ infusæ virtutes, tametsi hominis est se præparare ad illarū susceptionem. Porrò actus fidei, & charitatis, & spei, sunt sanè opera Dei, & opera nostra. Sūt sanè Dei opera, quia citra Dei auxilium, nemo potest credere vt oportet, sunt autem opera nostra, quia à nostra mente procedunt, vt de cibo, qui nō perit, dudum disserebam.

1. Cor. 15.

Charitas est animæ cibus qui nō perit.

¶ Fides igitur recta in Christum est diuinum opus, hoc est, supernaturale Dei opus. Nam, vt præmonebam, non est sermo modo de operibus naturæ, sed de operibus excedentibus naturæ vires. Quod si fides est opus supernaturale, charitas Dei, atque in Deum firma spes opera sunt Dei. Cæterum de fide facit mentionem Dominus, quia fides est fundamentum omnium virtutum Theologicarum. *Dixerunt ergo ei, Quod ergo*

Fides est super naturam, itemque charitas & spes.

ergo tu facis signum, vt videamus, & credamus tibi? Quid operaris. Obserua hominum istorum ruditatem incredulam; viderant signum mirabile in deserto, vbi Dominus modico pane ingentes pauerat turbas, & garriunt modo dicentes, Quod ergo tu facies signum, vt viso signo credamus tibi? Et maiores suos comminiscuntur comedisse panem coelestem in deserto insinuantes, se hoc poscere à Christo signum de cælo, vt manna, scilicet, coelesti pascat eos: quasi nihili ducentes quod panibus hordeaceis eos pauerit: ideo subdunt. *Patres nostri manducauerunt manna in deserto, sicut scriptum est, panem de cælo dedit eis manducare.* Hoc eodem fastuoso ingenio tenebantur illi, qui Lucæ.11. tentantes signum de cælo quærebant: fastidiebant enim signa de terra: ideò exigebant coelestia signa. Et quidem rectè admonuit sapiens, occasiones quærit qui vult discedere ab amico, ideò Iudæi cupientes non credere Christo, occasionem inuenerunt petendi signa de cælo, quæ si illis pro votis exhiberentur, etiam non crederent. Varia igitur signa exigebant, cum alioqui quodlibet miraculum Christi, sat debuisset illis fuisse vt crederent.

Prouerb. 18.

Dixit ergo eis Iesus, Amen, amen dico vobis, non Moses dedit vobis panem de cælo, sed pater meus dat vobis panem de cælo verum.

Dixerant Iudæi dudum, Quod signum ostendis nobis, vt credamus tibi, subaudi vt credamus te esse Mesiam. Quasi dixissent signum, quod ostendisti satians in deserto turbas, non sat est, vt credamus te esse Mesiam. Quippe Moses, non erat Mesias, & maius præstitit miraculum, satians non pane hordeaceo, sed coelesti turbas, & non quinque millia hominum, sed innumerabiles turbas. Et non semel, sed spacio quadraginta annorum. Quibus Dominus respondit, *Dicens, Amen, amen, &c.* Hoc est fallimini cogitantes Mosem dedisse vobis panem coelestem, Moses enim non fuit dator panis illius, sed solus Deus, etsi Moses prædixit Iudæis diuinam largitatem, & beneficentiam, ex qua erat illis collaturus manna.

¶ Vnde argumentum ipsorũ nullius erat efficaciæ. Siquidem Christus verè multiplicauit panes, vnde alerentur turbæ illæ in deserto: at verò Moses nihil præstitit in collatione manna, sed solum pronũciauit Dei donum hoc esse erga Iudæos in vasta agentes solitudine: & formam præscripsit in colligendo pane illo coelesti, ideò ait, *Non Moses dedit vobis panem de cælo.* Est autem articulus emphaticus, Græcè, videlicet, Panem illum de cælo, vt sit sensus, Moses nõ dedit vobis panem illum cibantem mentes, & non corpora: Et de hoc pane Dominus ait, *Non dedit vobis Moses panem,* alium, scilicet, qui confert vitam æternam.

¶ Verum si quem dedit fuit panis qui periit, quia alebat corpora, non mentes: ideò fuit panis corruptibilis, & computrescebat, nam qui asseruabãt illud in mane putridus & scatens vermibus cernebatur, Exodi. 16. Verum neque hunc panem Moses dedit, quia ipse non poterat hunc de cælo deferre panem: sed solum fuit pronunciator huius panis, vt diximus.

¶ At verò pater Deus dedit hominibus panem de cælo verum: quia misit filium suum, carne indutum, qui posset animas alere alimento veritatis & iustitiæ. Panis igitur ille qui sub Mose alebat Iudæos in solitudine, erat panis qui descendebat de cælo, hoc est, ex media aeris regione: & corruptibilis panis erat, at verò Christus est panis ex regalibus sedibus Dei descẽdens ad nostra, & ideò æternus est. *Panis enim verus est, qui de cælo descendit, & dat vitam mũdo.* Græcè non, verus, sed Dei, scribitur, vt lectio sit, Panis enim Dei est. Et est phrasis Hebraica: ea enim quę Hebręi significare volunt sublimia esse, & nimis admiranda Dei vocare consueuerunt, vt mons Dei, hoc est, mons sublimis, & excellens, sopor Dñi, id est, profundissimus: & sæpè alias, idem reperias. Quamobrem locus hic, Panis enim Dei, &c. significat panem excellentissimum, superantẽ omnem panẽ. Et ita est, quia panis, cuius Dñs meminit modo, est ipse Dñs, qui est panis de celo descendens, quia verbum caro factum est, & habitauit in nobis.

Psalm. 76.
1. Reg. 16.
Phrasis Hebraica notanda.

¶ Et huius panis excellentiam ipse Dominus exponit dicens, qui dat vitam mundo. Quasi dixisset apertius panis vsualis, quo vescitur mundus, dat sanè vitam, sed transitoriam, quia non potest vitam præstare sempiternam: & panis hic Dei dat vitam sempiternam. Aut rectius, panis

vsualis non dat vitam hominibus, sed vitam à Deo ex generatione datam, panis hic conseruat. Etenim panis non generanit, aut generat homines, sed genitos seruat. Verum panis dei, non solum seruat vitam, sed confert, quia Christus morte sua destruxit mortem nostram, & resurrectione sua vitam amissam in paradiso, reparauit: ideò veraciter dicit, Panis Dei dat vitam mundo. Per mundum humanum genus subaudi, siue homines ipsos. Quamuis enim non omnes homines viuant ex hoc pane Dei: cæterum ipse panis ex se est vitalissimus, quia sufficiens est mors Christi omnibus hominibus vitam spiritualem præbere. Verum quia illam confert, non cogendo liberum arbitrium, sed huius seruata libertate, ideò credentes, & volentes, & amantes, viuificat in actu, & repugnantes non viuificat panis hic. Lectio quoque vulgata eundem habet sensum: ea enim vera dicuntur, quæ perfectionem obtinent in suo genere. Quia ergo panis hic cœlestis non corpus, sed animam viuificat, quæ est æterna pars, & optima pars hominis, ideò panis verus est, idest, optimus panis. *Dixerunt ergo ad eum, Domine, semper da nobis panem hunc.* Samaritanæ instar isti loquuntur modo. Samaritana enim audiens à Domino aquæ cuiusdam vires, continuò illam petiuit à Domino. Ita isti commemorati panis audientes excellentiam, illicò eundem à Christo petunt. *Dixit autem eis Iesus, Ego sum panis vitæ: qui venit ad me, non esuriet, & qui credit in me non sitiet in æternum. Sed dixi vobis, quia vidistis me, & non credidistis.* Se esse illum panem, quem prædixerat dudum esse panem verum de cælo descendentem, exponit modo Christus. Et quia petierant Iudæi panem hunc, ideò subdit, se esse panem verum: & ideò quem Iudæi petebant promptum habebant panem.

Panis vsualis nō dat vitam hominib⁹ sed acceptam ex generatione seruat.

¶ Et vt abducat Dominus auditores à crassa intelligentia verborum suorum, quia forsan putabant Christum se vocare panem materialem, ex quo aluntur homines, addit panem se esse, tollentem famem in æternum, etsi Græcè, non æternum habetur, sed vnquam. *Non esuriet vnquam.* Panis enim materialis tollit ad horam famem, verum renouata fame, renouatur & ipsius panis esus: ideo que clarè docet se non esse panem materialem, sed alium longe digniorem, qui est panis spiritus. Vtitur tamen voce panis, vt ex similitudine panis materialis, ad intelligentiam sublimiorem spiritualis panis, auditores promoueret: nam inuisibilia Dei per ea, quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur.

Ex pane materiali theologizandum est ad panem spiritualem.

¶ Et, vt rem perspicaciorem faciat Dominus, adiecit, hunc panem non solum famem tollere in æternum, sed etiam sitim. Vnde cum panis materialis nunquam sitim tollat, nam istam tollere potus est, & non panis: est enim cibus solidus, solum mitigans appetitum calidi & sicci: namque fames est appetitus calidi & sicci, vt sitis est desiderium frigidi, & humidi. Sequitur quod panis cœlestis hic vim habeat mitigandi, & famem, & sitim, vt dixerat Dominus. Ioann. 4. Qui biberit ex aqua, quam ego dabo non sitiet iterum, &c.

¶ Verum scito hæc duo famem, & sitim, in sensuali appetitu differre, at in intellectuali solo nomine discrepant. Metaphoricè enim hæc duo, transferuntur ad appetitum intellectualem, cuius fames, est appetitus æternę beatitudinis: desiderant enim omnes homines se beatos esse: & hic appetitus est sitis etiam. Beatitudo enim sati.t appetitum, vndecumque: ideoque est instar cibi, & potus. Etenim si cibatur animal, & non potatur, non expletur appetentia animalis: si verò cibatur, & potatur animalis conquiescit, tunc paulisper appetentia. Beatitudo autem, quia omnino sedat animi nostri desideria omnia, ideò iustè est instar æterni panis, & æterni potus. Et demum Christus, vt omnem suorum verborum malam depellat intelligentiam, dixit, Qui venit ad me non esuriet, & qui credit in me non sitiet. Est autem manifestum, panem tollere esuriem, non venientis ad panem, sed comedentis panem: & certū item est: per solam credulitatem, sitim nō extingui, nisi potus accedat. Vnde clarissimè docebat esse aliū panem, multo diuersum à pane vsuali. Vt autem fames, & sitis in intellectuali appetitu sunt quidē eadem re, ratione tamē diuersa, ita & venire, & credere in Christū idem

Fames & sitis metaphoricè tribuūtur appetitui intellectuali.

idem re sunt. Nam qui Christum credit fide viua, ille venit ad Christum: & contra qui venit ad Christum, ille etiam credit fide viua. Namque Christus de hac fide loquitur. Et quòd ait, Qui venit ad me non gressibus corporis intellexit, sed mentis affectu. Quasi dixisset, Qui affectum totum suum in me collocat, non esuriet, neque sitiet. Nam, vt is discedit à Christo, qui Christum non amat, vt oportet amare: ita ille, qui amat, vt oportet ad Christum venit non localiter, sed spiritualiter. *Sed dixi vobis*, quia pro quod: *vidistis me*, idest, vidistis opera mea: quippe hoc tempore iam multa ediderat miracula Christus, & non credidistis, vt vulgata & Cyrillus: alia lectio habet, & non creditis mihi. Quia enim dixerat, Domine da nobis hunc panem, ille ait, modo: Vidistis me, idest, panem quem petitis ad manum habetis, quia ego sum panis vitæ, ego panis verus, ego panis Dei, quia ex substantia Dei processi, ego panis de cælo descendens, & tamen vos non creditis quod ego sum talis panis, quippe qui putatis meliorem fuisse panem illum, quem maiores vestri sub Mose comederunt: cum alioqui tantum intersit inter me, & panem illum, quantum interest, inter creatorem, & creaturam, inter quæ tamen infinitum est interuallum.

Venire ad Christum & credere vt oportet in Christum.

¶ Sed quæret quispiam, Vbi Christus hoc dixit? Ait enim, *sed dixi vobis*. Vbi obsecro hoc dixit? Cyrillus respondet, Christum dixisse per Esaiam capit. Excæca cor populi huius, & aures eius aggraua. &c. Quibus verbis Deus per Esaiã prædixit futuram cæcitatem Iudæorum, quam modo Dominus declarat. Cæterum capit. 5. Propterea, inquit, Ioannes, persequebantur Iudæi Iesum, quia hæc faciebat, &c. Vbi odium Iudaicum in Christum suppullulasse ab exordio Christi prædicationis, Ioannes docet, & in eodem capit. Iudaicam incredulitatem Christus declarat dicens, Et verbum eius non habetis in vobis manens: quia quem ille misit huic non creditis. Ideò aptè modo ait, Sed dixi vobis, quod non creditis mihi. *Omne, quod dat mihi pater, ad me veniet, & eum, qui venit ad me, non eijciam foras. Quia descendi de cælo, non, vt faciam voluntatem meam, sed voluntatem eius, qui misit me. Hæc est enim voluntas eius, qui misit me, patris: vt omne quod dedit mihi, non perdam ex eo: sed resuscitẽ illud in nouissimo die.* Explicat amplius quod dixerat: *Sed dixi vobis, quod vidistis me, & non creditis mihi.* Causam subdit huius incredulitatis esse obstinationem Iudaicam, ex qua Deus pater non trahebat Iudæos ad Christum. Vnde ait, Omne quod dat mihi pater, ad me veniet. Vos igitur non venitis ad me, quia pater meus non dat vos mihi. At pater non dat vos mihi, exigentibus vestris peccatis: quia pater meus paratus est vos dare mihi? sed vos resistitis huic dationi: ideò non vos dat mihi pater. Quia qui ab ipso patre mihi dantur, hoc est, quos ipse sua gratia ad me vocat, & trahit, procul dubio habebunt fidem in me, mihi credendo: & qui non dantur mihi, hoc grandi malo afficiuntur, quod non venient ad me credendo. Credentes autem in me, (subaudi semper, vt oportet) non eijciam foras, sed in cœlestibus bonis constituam eos. Est autem Euangelica phrasis, foras eijcere, id est, ad extrema mala patienda damnate, Malos, ait Dominus, foras misserunt, Matthæ. 13. Et Apocalyps. 22. Foris canes, & venefici. Foras enim isti mittendi sunt, qui in stagnum ignis ardentis sunt deturbandi. Perinde igitur est quod ait, eum, qui venit ad me, non eijciam foras, idest, non deturbabo eum ad mala ferenda sempiterna. Namque in die iudicij Dominus dicet, non credentibus, & malè operantibus, Ite maledicti in ignem æternum, qui paratus est diabolo, & angelis eius. Id quod denotatur etiam in illo, quem eiecit Dominus à nuptiali illo conuiuio, in tenebras exteriores, dicens, Amice, quomodo huc intrasti non habens vestem nuptialem? In negatiua autem ista, non eijciam foras, subaudi, affirmatiuam, hoc est, credentem in me excipiam ad intima bona mea cœlestia, quæ neque oculus vidit, &c. neque auris audiuit, &c.

Peccata Iudæorum fuerunt causa, quod non venirent credendo ad Christum.

Matth. 22.

¶ Vnde tu collige collatis Euangelicis locis, idem esse proijci foras, quod mitti ad tenebras exteriores.

¶ Possumus autẽ interpretari locum hũc, referendo verba Christi ad prædestina-

tionem Dei æternam. Vt sit sensus, Omne quod dat mihi pater, secundum prædestinationem æternam ad me veniet. Dedit autem pater Christo, vt homini omnes beandos homines in eam rationem, quod esset autor beatitudinis omnium beatorum, & caput ipsorum, & iudex ad vitam æternam. Nam quantum ad iudicium generale, non solum beandi, sunt dati à patre Christo, sed etiam & damnandi sunt illi dati, vt scilicet, sit iudex damnationis ipsorum. Verum non de hac datione ad iudicium damnationis modo fit sermo, sed de datione ad vitam æternam, cuius infra mentionem faciet Dominus dicens, Tui erant & tu mihi eos dedisti. Vtique omnes beandi, Dei erant ab æterno secundum diuinam præscientiã, at suo tempore creandi Christi etiam erant, vt Deus erat æqualis patri. Verum à Deo sunt donati Christo, vt homini, vt, scilicet, in tempore suo Christus eos sanaret à peccatis suo sanguine, & erudiret lumine suæ doctrinæ, & purgaret eos suis sacramẽtis, & demum deduceret ad vitam æternam, suo adiutorio, perseuerãtiam in bono illis tribuens. Et quia prædestinatio Dei est infallibilis, idcirco ait, Omne quod dat mihi pater ad me veniet, idest, ij quos statuit ab æterno Deus pater meo sanguine beate, & mea membra mystica facere dubio procul ad me venient, id est, certissimè erunt membra mea, & fideles mei, & amici mei mihi credendo, & me amando. Et ego hos mihi credẽtes, & me amãtes synceroamore non ejiciam foras: Imò eos recipiam in amicos meos, & non proijciam eos extra meũ regnum, in tenebras exteriores, sed recipiam eos in cõsortium æternum meũ, vt vbi ego sum, illic sit & minister meus.

Prædestinatio beãdorũ hominum fit certa p Christi merita, & opera nostra.

¶ Ad hoc namq; ego qui eram in cælo, quia verbum eram Dei patris, descendi de cęlo accipiens naturam humanam, nõ, vt faciam voluntatem meam, sed voluntatem patris mei. Hæc autem est voluntas patris mei, vt hos quos ipse prædestinauit ad vitam æternã, ego deducam ad vitam, & prędestinationem eorum certam faciã, per mea merita, & per illorũ industriam, Ioann.10. Christus se comparat pastori bono, cognoscenti oues suas, & asserit quod oues suas nemo rapiet de manu sua. Et hoc etiam est, quod modo ait, hanc voluntatem patris esse, vt sibi à patre donata nõ perdat. Et non solum non perdet, sed lucrabitur etiã, quia saluos faciet homines, sibi à Deo patre donatos, ideoq; vocantur populus acquisitionis. Neq; solum serabit mentes eorum liberando illas à culpis, & potestate Satanæ, sed etiam corpora illorum seruabit: quia quamuis corpora sanctorum corrumpentur, at verò Christus illa suscitabit illæsa in die nouissimo. Et quia etiam suscitabit corpora impiorum, ideò tu intellige suscitabit ad vitam sempiternam regnãtem cum Christo. Quia impij suscitabuntur etiam à Christo, sed ad mortem ferendam sempiternam, nam viuendo, morientur. Et tu considera diuinitatem Christi istis demonstrari verbis: ait enim, vt resuscitem illud in die nouissimo, at verò solius Dei est suscitare propria virtute mortuos. Et omnes mortuos suscitare in die nouissimo, est Christi, quia Deus est.

1.Petr.2.

Christus non solum nõ perdit suos, sed etiam eos lucratur & acquirit.

¶ Est porrò dies nouissimus, post quem alius non speratur dies, qualis est dies extremi iudicij, nam vltra non erit tempus, Apocalyp.10. testante.

¶ Obijcies forsan, Christi humana voluntas semper faciebat, quod Dei voluntas erat, qui ergò ait, modo descendi non vt faciam voluntatem meam. Dicito, Christũ habuisse voluntatem naturalem, & deliberatam, vt quilibet alter homo, vtraque hac potitur voluntate.

In Christo vere hominae, duplex volũtas naturalis alia alia delibera ta.

¶ Porrò deliberata Christi voluntas, semper fuit consentiens cum diuina voluntate, & quod Deus voluit, Christus volebat, & contra, cæterum voluntas naturalis erat consentiens in modo volendi, cum diuina voluntate, non tamen in omni volito.

¶ Vnde iamiam moriturus Christus inquit, Pater, trãseat à me calix iste: verum tamen non mea, sed tua fiat voluntas. Enimuerò voluntas naturalis Christi refugiebat corporis sui mortem: at Dei voluntas mortem volebat carnis Christi.

¶ Porrò, quod sic refugisset mortem voluntas naturalis Christi, non erat contra Dei voluntatem quia res, quas condidit, sic administrat, vt eas suos effectus agere sinat. De qua re disputationes nostras ad.3. Sententiarum. si iuuat, legere poteris. Missus est igitur Christus, vt mortẽ oppeteret pro humano genere, id ꝙ erat contra

contra naturalem Christi voluntatem. Propterea dixit Christus se descendisse de cælo, nõ vt faceret suam, sed æterni sui patris voluntatem.

Matth. 26. Lucæ. 22.

¶ Obserua interim hoc loco voluntatem vsurpari non pro potentia altera animæ rationalis, sed pro re volita, nam ex phrasi communi loquendi, volitum à nobis vocatur nostra voluntas. Vnde quod apud Matthæ. & Lucam dictum est, Non mea sed tua fiat voluntas, alibi explicatur, non quod ego volo, sed quod tu, Marc. 14.

Volũtas pro potentia vsurpatur, & pro obiecto.

¶ Obserua rursus satis ex hoc loco confundi Nestorianos vnicam tãtum in Christo asserentes voluntatem. *Hæc est enim voluntas patris mei, qui misit me, vt omnis qui videt filium, & credit in eum habeat vitam æternam, & ego resuscitabo eum in nouissimo die.* Quod dixerat dudum verbis subobscuris, manifestioribus explanat modo. Solum enim dixerat donatos sibi à patre, non esse perdendos, neque venientes ad se per spontaneam fidem, & charitatem, esse proijciendos foras negatiuas has dixerat, iam modo affirmatiuas, quas istæ negatiuę orationes comprehendebant adiunxit dicens, hanc esse voluntatem æterni patris, vt qui videt filium, & credit in eum, sit particeps vitę æternę. Quasi apertius dixisset, propterea non perdentur venientes ad me, neq; eijcientur foras, quia regni æterni erunt consortes, & suscitabũtur in nouissimo die, vt integri & animo, & corpore, immarcescibiles obtineant coronas. *Omnis qui videt filium.* Christum videbant Iudæi, secundum visibilem formam, at hæc visio non conciliabat sola vitam æternam, ideò ait, & credit in eum, id quod est videre secundum inuisibilem rationem. Namq; fideles modò non vident Christi præsentiam, at credendo, & amãdo obtinebunt vitam æternam. Quippe beati, qui non viderunt & crediderunt. Et. 1. Petr. 2. Quem nõ videndo diligitis.

Ioann. 20.

¶ Sed forte dicat aliquis, & quale est illud quod ait, Beati oculi, qui vidẽt, quę vos videtis? Igitur, sufficit videre, Iudæis Christum. Respondebis videre Christum secundum formam visibilem, non est animi beatitudo: at videndo exterius, credere interius, istud tribuebat Dominus beatitudini, quia erat beatitudinis venturæ fundamentum. Namque fides sola non beatificat, verum sternit viam ad beatitudinem consequendam, si sociata sit charitate. Ideò Dominus Thomæ dixit, Quia vidisti me Thoma credidisti, beati qui non viderunt & crediderunt. *Murmurabant ergo Iudæi de illo, quia dixisset, Ego sum panis viuus, qui de cælo descendi, & dicebant, Nonne hic est filius Ioseph, cuius nos nouimus, & patrem, & matrem? Quomodo ergo dicit hic, quia de cælo descendi?* Animalem hominem non sapere, quæ Dei sunt Paulus sapienter pronunciauit. Isti enim Iudæi animales erant, ideò diuina callere non poterant. Credebant enim Christum terrenam habuisse originem, vt cæteris accidit hominibus. Vnde ex falso fundamento, falsa colligebant Christum non descendisse de cælo, nam si purus fuisset homo, vt cæteri homines, non descendisset de cælo. Quod si dixeris, vel descendit Christus de cælo secundum diuinam, aut secundum humanam naturam. Non primum, quia secundum diuinitatem cælum non deseruit: terram enim implet, & cælum, ergo non descendit vt Deus est: sed neq; vt homo, quia vt homo non fuerat in cælo. Quomodo ergo descendit de cælo, qui non fuerat quatenus homo in cælo? Respondebis, secundum diuinitatem descendit Christus de cælo, non quod locali motu descendisset de cælo Deus, quippe Deus immobilis est omnia alioqui mouens: cæterum est hæc metaphorica locutio. Propterea enim, quòd Deus sese humiliauit, & exinaniuit carnem humanam assumendo, ideò descendere de cælo rectè dicitur. Hanc igitur rationem ignorantes Iudæi, murmurabant aduersus Christum. Opinabãtur enim falso Christum esse filium Ioseph, quia non erat filius Ioseph, nisi solũ vt putabatur filius Ioseph. Luc. 3. Hoc idem illi obiecerunt Marc. 6. cum esset in patria sua. Diuina autem dispensatione factum, est vt ita putaretur filius Ioseph, ad honorem Virginis tuendum. *Græca habent, Nonne hic est Iesus filius Ioseph?* & non legitur viuus, apud Græcos. *Respondit ergo Iesus, & dixit eis, Nolite murmurare inuicem, nemo potest venire ad me, nisi pater, qui misit me traxerit eum, & ergo resuscitabo eum in nouissimo die.* Obmurmurationem Iudaicam reprehendit, insinuans Iudæos, ex eo murmurare contra

Matth. 13.

Ioann. 20.

Christus vt Deus, non vt homo descẽdit de cælo.

Christi verba, quia non erãt à Deo fide illustrati. Quæ sane illustratio submouetur à cordibus peruicacibus, qualia erant Iudaica corda. Quasi dixisset, Vos mea verba non capitis, & ideò mihi obloquimini: Nõ capitis autem, quia pater meus non illustrauit mentes vestras. Porrò non illustrauit, quia vos ex peccato vestro indignos reddidistis, qui illustremini.

Fides Catholica est donũ supernaturale.

Hinc iam tu percipe fidem Catholicam habere esse donum super naturale. Quippe quod videtur esse arbitrij nostri, est venire ad Christum: est autem venire fide, & amore, & vtrumq; horum voluntarium est. Verum hoc ipsum, quod est nostræ voluntatis, pendet etiam à diuino dono. Nemo enim inquit Christus, potest venire ad me nisi pater meus traxerit eum. Pater igitur nos trahit, vt veniamus ad Christum. Cæterum ipso trahente, nostrum est, aut obtemperare, aut resilire. Trahit enim non cogendo, sed mulcendo, aut alias monendo, ad fidem & amorem Christi.

Precandus Deus vt trahamur & laudandus si trahimur.

Si verò non traxerit, nostrum erit etiam tum precari Deum, vt trahamur, vt laudare Deum si trahimur. Verum precari vt trahamur, diuini etiam est muneris: sed denique Deo non trahente, non possumus venire ad Christũ. At verò quod nõ trahamur, nostræ socordię, & culpæ est, quod indignos nos fecimus, vt traheremur.

Duplex est tractus.

¶ Et notandũ duxi duplicẽ esse tractum, aut efficacẽ tractum, aut inefficacem. Omnes ergo qui trahibiles sunt, qui sunt arbitrij compotes, Deus trahit quantum est ex parte sua semper præstans, quod suum est. Omnes namque vocat ad se: quia ad ostium stat nostri cordis & pulsat: & ad cœnam omnes vocauit, quamuis indignos ab illa reiecit. At verò tractu efficaci non omnes vocat, sed solum sibi obtemperantes. Est autem tractus iste, non violentus, aut coactus, sed est ex Deo secreta motio quædam efficax, ad fidem formatam habendam in Christum.

Tractus efficax est occulta cordis & efficax motio ad Christum.

Et quia efficax est, ideò tractus vocatur. Neque enim semper verbum hoc, traho denotat coactionem, iuxta illud, trahit vnum quemque sua voluptas. At verò efficacem motionem, significat. Quando, scilicet, ex voluptate, vel ex vtilitate, aut ex honestate obiecti vehementer ad illud consequẽdum mouemur: tunc trahi dicimur. Vnde sponsa orabat, dicens, Trahe me, in odorem vnguentorum tuorum curremus. ¶ Est autem tractus quidam imperfectus, qualis est fidelium multorum, qui in charitate Dei non perstiterunt, & sine illa discesserunt ab hoc seculo. Alius est perfectus, qualis est eorum, qui corde bono, & optimo, referunt fructum in patientia. Cæterum, siue hic, siue ille, donum Dei est. Obseruabis interim cum audis patrem trahere venientes ad Christum, non esse separandum filium, neque Spiritum sanctum ab hac tractione. Quoniam opera Trinitatis ad extra sunt indiuisa, ideo, si pater trahit & filius trahit, & si isti trahunt hominem ad Christum, item & Spiritus sanctus.

Tota Trinitas trahit hominẽ ad Christum.

Nam trahere est, mouere efficaciter cor hominis ad fidem & amorem Iesu Christi: at hæc motio actio est exterior: idcircò totius Triadis est. Vnde Paulus se à Christo tractum docet Actor. 10. Namque Christus, illi inclamauit dicens, Paule, Paule, cur me persequeris: durum est tibi contra stimulum calcitrare. Et Galatis scribit se à Christo fuisse instructum in lege Euangelica. Non ab hominibus, inquit, neque per hominem, sed per Iesum Christum. Quod autem Spiritus sanctus item moueat intrinsecus, Ioann. 3. traditur spiritus vbi vult spirat. Et rursus Spiritus sanctus qui à patre procedit, ille vos docebit omnia.

Cur actiones Christus tribuit patri.

Porrò autem etsi tota Trinitas trahit ad Christum, Deum & hominem credendum, cæterum moris est Christi, vniuersam actionem patri tribuere, quia pater est principium in sancta Triade. Vnde illud Matthæ. 16. Beatus es Simon Bariona, quia neque caro, neque sanguis reuelauit tibi, sed pater meus, qui est in cælis. Vbi vides tractum Petri ad Christum, à Christo patri tribui propter rationem dudum commemoratam. Sed forsan sciscitaberis, cur toties replicat, Christus, quod ipse suscitabit venientes ad se in die nouissimo, siquidem hoc repetit verbum? Vtique ad significandum maximum beatitudinis cumulum, quo sancti sunt donandi. Quippe nõ solum erunt beati secũdum mentalem beatitudinem, quæ est Deum videre, sed etiam secundũ corporalẽ, quia resurgent corporibus præfulgentibus, & dotibus cælestibus exorna

ti. Pro-

ti. Propterea ergo ter repetit, vt trina repetitione, attestetur summæ veritati: & etiam vt diuinitatẽ suam propalet Iudęis: quia Dei solius est suscitare mortuos. *Nemo venit, &c.* Per hæc verba Dominus intendebat flectere rigentia Iudæorum corda, vt ad Deũ protinus se cõuerterent pijs precibus contendentes, vt traherentur à Deo ad Christũ. *Est scriptũ in prophetis, Erũt omnes docibiles Dei.* Græcè pro docibiles est διδακτοι, idest, docti. Nã διδακτικος est docilis. Ideoque Laurentius, cui Erasmus subscripsit magis probat esse interpretandum, omnes docti à Deo, quam docibiles Dei, item quia putant docibilis nõ esse vocem latinam. Omnes hîc capitur, pro omnibus docendis à Deo. Quia igitur dixerat venientes ad Christum per fidem & charitatem, trahendos à patre, explicat modo qualis sit hic tractus. Nempe non coactionis, sed doctrinæ, & internæ inspirationis mouentis hominem, & docentis Christum. Et non cuiuscunque inspirationis, vel doctrinæ, sed diuinæ efficaciter docentis hominem in fidem, & amorem Christi quam auditionem Ioãnes vocat vnctionem. 1. Ioan. 2. Vnctio docet vos de omnibus. Et hoc cõstituit testimonio prophetico. Est autem testimonium apud Esaiam. 54. Vniuersos filios tuos doctos à domino: & apud Hieremiam. 30. Dabo legem meam in visceribus eorum, & paucis interiectis, Omnes cognoscent me, à minimo vsque ad maximum.

Docilis potẽtiã ad discipli[illegible]m suscipiẽ[illegible] [illegible]gnificat [illegible]us vero [illegible]am doctri[illegible]ceptic[illegible] est enim [illegible] iam discipulus est.

Et hæc testimonia, vt & alia prophetica, à Christo, & apostolis indicantur secundum sensum, non secundum verba. Nam Esaias ait, filios Hierusalem doctos esse à domino, Dominus vero docibiles Dei, volens significare electos Dei, futuros obedientes diuinæ doctrinæ, & non repugnaturos diuinis inspirationibus. Quasi apertius dixisset. Dixi vobis patrẽ tracturum homines ad credendum in me, vtique ita erit, quia ipsi homines patri trahẽti, obtemperabũt. Est enim scriptũ quod erunt docibiles Dei.

Vnde vides libertatẽ arbitrij nostri, manifestè pandi, siquidem docibilitas, hoc significat, electos fore Deo docenti morigeros. Et vbi tractus fit per doctrinam, & suasionẽ, manifestum est, libertatem esse in trahendo, quia doctrina, neminem cogit, sed liberum relinquit docendum.

[illegible]bertas arbi[illegible] facile in[illegible]dicatur.

Omnis qui audiuit à patre, & didicit venit ad me. Declarat expressius quod dudum dixerat, Erunt docibiles Dei. Quippe huius doctrinæ pater est doctor, & omnis qui audiuit auditu interiori: & didicit obediendo, namque qui non recipit doctoris doctrinam, non didicit. Discere igitur à patre, est accipere doctrinam, seu reuelationem fidei à patre intrinsecus factã: & qui huiusmodi est venit ad Christum, idest, Christum credit. Pater ergo est, qui reuelat per fidem filium suum esse Iesum Christum. Et non solum interius docet, sed etiam exterius quandoque docuit dicens, Hic est filius meus, &c. Matthæ. 3. Prius igitur pater trahit, & pater docet, quam electi audiant, quia gratis vocantur, gratisque docẽtur à Deo patre. Postquam autem pater vocat, & docet, nostrum est, vel discere obediendo, aut non discere repugnando. Dicet aliquis, paruuli, quos baptismus lustrat, isti veniunt ad Christum, & nihil audiunt à patre. Respondebis, vanum esse Lutheri dogma credẽtis, pueros hosce audire à patre, Quia testatur hos potiri actu fidei, sed nõ potiuntur fidei actu, sed habitu, & ideo habitualiter solum audiunt à patre, nisi velis ecclesiam audire à patre pro illis. *Non quia patrem vidit, quisquam, nisi is, qui est à Deo hic vidit patrem.* Auertit animos auditorũ à praua quæ poterat subrepere intelligentia. Quia enim dixerat, Omnis qui audit à patre, & didicit, forsan intelligebant patrẽ Christi esse visibilem, & quod voce sicut alij doctores erat docturus veniẽtes ad Christum, ideò subdit, Non quia patrẽ viderit quispiã.

Luther fellitu

Hoc est nõ subeat vos cogitatio patrem meum esse sensibilem, vel visibilem oculis corporis, est sanè visibilis oculis mentalibus, verum hac visione mentali, à nemine videtur præterquam à me, qui procedo ex ipsius substantia.

Hæc tamen verba non excludunt spiritumsanctum, qui vnus Deus est cum patre & filio: sed solum creaturas docẽt non posse Deũ videre clara & aperta notitia, nisi, subaudi, ex diuina virtute cõfortante creatam mentem ex lumine gloriæ.

Creaturæ rationales non possunt ex virtute propria videre Deum clara visione.

Verum si de visione comprehensiua sit sermo, pater se videt, & videtur à filio, & Spiritu sancto, & non potest videri à creaturis: quia Deus est incõprehensibilis. *Qui à Deo est. &c.* Omnes creaturæ sunt à

Deo, cur ergo Christus singulariter testatur se esse à Deo? Vtique, vt singularem eius processionẽ ex diuina substantia nos doceat, creaturæ enim non procedunt ex diuina substantia, quia sunt ex nihilo: at filius ex Dei sustantia generatur. Itidem & Spiritus sanctus traditur quod ex patre procedit, ob eandem causam. Nam Spiritus sanctus procedit ex substãtia patris & filij. *Amen amen dico vobis qui credit in me, habet vitam æternam.* Dixerat patrem cælestem esse doctorẽ christianæ fidei, demonstrat modo huius fidei fructum esse docẽs vitam æternam. *Habet, inquit, vitam æternã,* idest. Qui credit in me, vt oportet credere, scilicet, qui, sic credit vt diligat, & sic diligit vt credat, sic rursus credit, vt operetur, & sic operatur vt credat, hic habet ius ad vitam æternam consequendam, postquam diem clauserit extremum. *Ego sum panis vitæ, Patres vestri in deserto manducauerunt mãna & mortui sunt. Hic est panis de cælo descendens, vt si quis ex ipso manducauerit, nõ moriatur.* Regreditur vt persequatur institutum de pane cælesti sermonem, cuius panis substantiam & vires declarat, dicens, esse vitalissimũ, quia vitam exhibet æternam. Et item substantiã, hunc panem, dicens esse ipsemet, qui de pane hoc loquebatur dicens, Ego sum panis vitæ. Et rursus declarat discrimen panis huius ad panem illum veterem, quem comederũt Iudæi tantisperdum vagabantur per deserta loca. Quoniam qui illum deserti panem comederunt non potuerunt ex vi illius panis assequi vitam æternam. At comedentes hunc nouum panem, vitam æternam ex vi panis huius assequuntur, qui eos à morte æterna defendit. Vterque quidem vocatur panis, & hic & ille, at verò longo latoque interuallo.

Deus est doctor christianæ fidei.

¶Panis sanè cælestis etsi vitę panis est nõ tollit mortẽ corporis, vt neque panis ille, qui instar coriandri de cælo descendebat. Cæterum panis iste non viuificabat mentem, neque æternã donabat vitam, sed seruabat corpus. Panis vero hic vitæ viuificat mentem, delens peccata & infundẽs gratiam, & conferens vitam æternam: & tãdem viuificabit corpus in resurrectione mortuorum. *Non moriatur,* ne intelligas de morte corporali, sed de damnatione, quæ est mors secunda: vt verba sub iuncta facile indicãt. *Ego sum panis viuus, qui de cælo descendi, si quis manducauerit ex hoc pane non morietur in æternum.* Repetit idipsum quod dixerat, vt repetitione apertius reddat quod semel dixerat. Et panis vitæ, primò est appelatus panis hic, nunc verò panis viuus. Nullus certè est sensibilis panis viuus, quia panis non viuit, idcirco non est viuus: tametsi rectè sensibilis panis vitæ nũcupetur, quia vitã seruat incolumẽ. Quocirca dicens modo, *Ego sum panis viuus,* erigit intelligentiam nostram, vt non sensibilem panẽ capiamus ex verbis Christi, sed alium longe digniorem. Namque ipse Christus est vitæ panis, & viu9 panis, imo panis qui est vita ex coniuncta diuinitate. *Et panis quem ego dabo caro mea est, pro mundi vita.* Græci, vt Cyrillus, Chrysost. Theo. legũt hoc modo. Quam ego dabo, vt sit lectio hæc, Panis quem ego dabo caro mea est, quam ego dabo, &c. Et primum referunt ad sacramentũ altaris, secundum, dabo ad Christi mortẽ. Porro probabile est per vtrunque verbũ dabo, idẽ voluisse carnis suæ sacrificium subintelligere. Verũ expressionis maioris gratia geminauit verbum dabo, vt ex geminatione hac doceamur spõtaneum se obtulisse morti pro totius mundi vita. Prædixerat ergo se esse panem vitæ, nam nunc ostendit qua nam ratione ipse sit panis viuus, nempe immolandus pro hominibus, inde est quod ipse hominum est panis viuus, & panis vitę & carnem accipit pro tota sua natura humana, vt supra vsurpatur etiam à Ioan. dicente, Verbum caro factum est.

Christus panis vitæ & panis viuus panis tollẽs æternã mortẽ panis largiens æternã vitã.

Mors Christi est panis vitæ & potus vitæ credẽtibus recte, & diligentibus.

¶Obserua autem vt carnem suã vocat panem, vt intelligas esse panem materialẽ, Panis enim materialis nõ est caro. Aliud enim est caro, aliud panis: diuersæ namq; sunt substãtiæ. Et supra dixerat se esse panem vitę, quẽ qui credit, non sitiet in æternum: vt iam colligas se vocasse panem vitæ, & potum vitæ, & carnẽ vitalem, vt ex omnibus appellationibus istis efficaciam huius cibi tu expendas. Neque legimus Mãna fuisse potum Iudæis, Quamuis sapiebat illis quod volebant: cæterum, neque sitim, vel ad horam extinguebat neque æternam vitam cõcedebat.

¶At verò panis hic nouus, & vim potus habet æterni, & omnis saporis interim cõtinet suauitatẽ, Quia panis est, & caro est, & vita est, ex se, & vitalis est, mortem fugans æternã, & ęternam vitam conciliãs.

¶Cæterum

Mors Christi comprehendit ... nem, & ... & potus quia reficit ... tis lassitudinem ex peccato, & mentem recreat in gratia Dei

¶ Cæterum ex istis verbis mortis suę energiã dominus insinuat, & summi sacrificij in cruce celebrandi, iam adumbrat celsitudinem, siquidẽ mortuus est ad totius mundi soluẽda delicta. Quandoquidem mors domini non solum præsentibus prodest, ad vitam hominibus, sed præteritis; & futuris. Propter mortem namque eius animæ sanctorum, qui iam defuncti erant, solutæ sunt à limbo vbi tenebantur conclusæ: & præsentes homines ex Christi morte reconciliantur Deo, obtinẽtes per illam remissionem peccatorum, itidem & futuri ex eadem idem obtinebunt. Ideo ait, Caro est pro mundi vita. Vita autem hæc non est temporalis vita, sed Spiritualis vita, scilicet peccatorum remissio, & gratiæ infusio, & regni cælestis adeptio. Quæ omnia conciliauit hominibus Christus per mortem suam quam obtulit Deo patri. Quod si obieceris, & quid est quod Ioan. 16. ait. Non pro mundo rogo? Si nõ rogat pro mundo, quomodo, inquit, Panis, quem ego dabo, caro mea est pro mũdi vita? Verum quod dixit, se non rogare pro mũdo, pro infidelibus intellexit, qui non erant audituri Euangelium, quos reliquit in sua obstinatione. Cæterum pro infidelibus qui erant audituri euangeliũ per apostolos, pro illis etiam exorauit, vt ex eodem loco. Ioan. 16. demonstratur. Forsan dices, Si caro Christi fuit oblata pro mũdi vita, cur ergo multi sunt vocati pauci vero electi? Cur arcta est via, quæ ducit ad vitam? Cur tot dãnantur infideles? cur tot heretici? cur tot corruptissimi christiani? Caietanus, post Theophilactũ ad vitam corporis habendam in die iudicij locum referendum censuit. Quippe Christus in die nouissimo, suscitabit fideles, & infideles omnes ad corporis vitam: quia omnes resurgent, & pij, & impij ex Christi merito.

Collisio apparens soluitur.

¶ Porrò nõ de huiusmodi vita arbitror locum esse exponendũ istum. Quandoquidem Dominus de suscitatione mortuorũ paulo ante loquẽs, solum meminit de suscitatione piorum. Solum namque inquit se suscitaturum credentes in se, per quos pios intelligendos esse, non est dubitatio, tametsi etiam impios suscitabit.

¶ Propterea igitur aptius dicemus, Christi mortem ex se sufficientem esse omnibus hominibus præbere vitam spiritualem: cæterum non præbet ex eorum obstinata voluntate.

¶ Adde tamen dñm non obtulisse mortẽ suã pro omnibus hominibus quo ad efficaciam, sed solum pro electis, quos ipse nouerat ex prædestinatione æterna: quantumquam mors Domini ex se sufficiens est ad delendum omnium peccata. Per mundum igitur vel oportet intelligere omnes homines electos, & tunc apertum est, carnẽ Domini oblatã efficaciter esse pro peccatis totius mũdi: aut si intelligimus per mũdum vniuersitatem hominum, sine restrictione, oportebit secundum sufficientiam verba Domini intelligere, non secundum efficaciam.

Christus quo ad efficaciam mortem suam solum obtulit pro electis.

¶ Obserua etiam Dominum se obtulisse spontaneè, oblatus est enim quia ipse voluit, Esai. 53. Id quod præsens admonet sermo, Panis, quem ego dabo caro mea est pro mundi vita. Dabo, inquit, igitur spontaneè fuit mortuus Christus. vt alibi Ioannis. 10. ait. Pastor bonus animã suam ponit pro ouibus suis. Idem Matthæ. 20. & Mar. 10. traditur Dominum daturum animam suam redemptionem pro multis. Et quod dixerat modo pro mundi vita, apud Matthæ. & Mar. ait, pro multis. Quippe pro mundo est oblatus quo ad sufficientiam, pro multis vero quo ad efficaciam. Hoc idem Esai. 53. præsentetat Christum facturum. Si posuerit, inquit, pro peccato animam suam, videbit semen longæuum.

Christus spõtaneam [illegible] mortem

¶ Obserua rursus Dominum carnem suã dandam dixisse, esse in sacrificium vitale, pro toto mundo. Et idem sacrificium dicit esse panem, vel cibum. Siquidem sacrificium cibus est sacrificantiũ, vt olim quæ Iudæi sacerdotes sacrificabant, edebãt, & etiam illi, pro quibus sacrificabatur ex eodem sacrificio sæpe, licet non semper participabant: ita quoque fideles ex Christi sacrificio participant, & sacerdotes salutarem hostiam, & viuificum calicem communicant. Et Christus se Deo patri sacrificãs sub cœna nouissima edit carnem suã, & potauit sanguinẽ suum, vt nos vberius primo tomo. 4. sentẽ. disseruimus. *Litigabant ergo Iudæi adinuicem, dicentes, Quomodo potest hic carnem suam dare ad manducãdum?* Aliter sacra virgo quæsiuit, quo modo potest hoc fieri, quoniam virum non cognosco, & aliter isti, dum aiunt, Quomodo potest hic carnẽ suam dare ad manducandũ?

Namque

Nãque virgo beata dubitabat, vt instrueretur: isti vero dubitant, non vt in vera intelligentia verborum domini instruerentur. Sciebant autem Dominum assuetum esse sub parabolis mysteria salutis obtegere. Vnde debuissent à Domino, sensum legitimum verborum suorum exquirere, Id quod quia non fecerunt, ideo non dubitabant, vt veritatem scirent, sed potius fastidiendo Christi verba.

¶ Vnde infra exposuit Christus verba sua dicens, spiritus est qui viuificat, caro non prodest quicquam, idest, esus carnis meæ, materialis, non confert animo vitã & esus carnis meæ, per fidem & charitatẽ, qui spiritualis esus mentem viuificat, & esus carnis meæ, vt verè est.

¶ Porro autem scire oportet quod ex sinistra intelligentia verborum Domini, hæc disputatio litigiosa Iudæorum est suborta: crassa enim minerua intellexerunt verba Domini. Quamuis Dominus claré docebat, non esse carnem suam comedendam corporaliter morsibus dentium, sed fide, & amore: esse hũc esum verum suæ veræ carnis sub speciebus panis faciendum. Cæterum, quia odium gerebant in Christum, maluerũt verborum Christi impetere superficiem, quam ex sensu verborum Christi interius pasci. Et hanc litem modo texunt, quam prius potuissent texuisse. At vero reueriti Christi personam, & miraculum celeberrimi conuiuij recolentes, non ausi fuerunt. Modo autem deposita reuerentia ad Christum, & conuiuij nulla habita ratione, quia Dominus inculcauit sermonem priorem, & apertiorem eum fecit docens clare carnem suam esse panẽ, &c. ideo Iudæi etiam apertius se produnt, litigãdo: etsi Græca habent, pugnabant. Verum quia hæc pugna erat ex verbis, & nõ ex pugnis, ideo rectè transtulit interpres litigabant. Et aduerte Iudæos inuicem excitasse litem ex verbis Domini, & non litigasse tũc cum Christo, sed inuicem Domino tamen præsente. Vnde subditur.

Dixit ergo eis Iesus, Amen, amen dico vobis, nisi manducaueritis carnem filij hominis, & biberitis eius sanguinẽ, non habebitis vitam in vobis.

Non explicat dubium quod Iudæi versabant. Quomodo potest hic carnem suam nobis dare ad manducandum? Sed necessitatem, manducãdi carnẽ, suam exponit, addens necessitati comedendæ carnis, necessitatem bibẽdi sanguinis sui. Ait enim, Nisi mãducaueritis carnem filij hominis, & biberitis eius sanguinem, non habebitis, seu, vt Græca habent, non habetis vitam in vobis. Et cõmemorans sanguinis sui potum, mortis suæ insinuat futurum cruentum sacrificiũ. Et quidem verba hęc non sunt liquidi sensus. Quando autores sacri, & non sacri variam illorum prodiderunt intelligentiam. Vt autem rem difficilem aperiamus hinc capiamus exordium, duplicem esse necessitatem aliam cõsequẽdi finis, vt est equus necessarius ad iter, & cibus ad vitam, aliam vero esse pręcepti: vt est necesse nobis diuina obseruare præcepta. Iã igitur, vel hæc verba sunt exponentia præceptũ Dei, aut solum indicant necessitatem finis, videlicet, necessarium esse ad participandam vitam spiritualem comedere carnem Domini, & bibere sanguinẽ eius. Quod si præcepti est in istis verbis necessitas, vtique infantes verba hæc non ligant. Infantes namque non possunt præcepto cõstringi: quia nõdum vsus rationis sunt compotes, sicut neque bruta præcepto constringi possunt. Infantes namque pro infantili tempore sunt instar iumentorum, vt dixit Aristoteles. Quamuis in potentiã sunt, vt obligentur ex præcepto, non tamen actu obligari possunt. Quo circa si hac ratione theologizandum est, verba hæc Domini non sunt generalia omnino, comprehendentia omnes homines: sed solũ eos, qui iam sunt arbitrij compotes, & hos ligant duntaxat. Et iuxta hanc obseruationem, si vera est, verba hæc Domini de sacramentali perceptione eucharistiæ sunt audienda, vt sit sensus: Nisi manducaueritis sacramẽtum corporis & sanguinis mei, non habebitis vitam in vobis. Cæterum, quia adultorum hominum, maxima pars est infidelium, neque hos ligabit præceptũ hoc: siquidem manducare carnem, & bibere sanguinem Domini sacramẽtaliter, non obligat infideles: qui nãque Iustificati non sunt ex baptismi aqua, non tenentur ad eucharisticam perceptionem, sicut neque in culpa sunt alia sacramenta ecclesiæ non percipiẽtes à baptismo: quandoquidem quãdiu non baptizantur nõ sunt capaces aliorum à baptismo sacramentorum. Quamobrem, si vera est hæc intelligentia verborum Domini, de fidelibus solũ vera sunt, qui

Duplex necessitas, aut finis aut præcepti.

Infantes non possunt subinfantia ligari præcepto vel diuino vel humano.

Infideles non tenẽtur ad eucharistiam capiendam.

qui soli tenentur Eucharistiam sumere, saltem voto, si à reali perceptione ex impotentia exeluduntur.

¶Porrò autem, intelligentia hæc, non tam plana est, quam sit citra scrupum. Enim vero Dominus expresse meminit, vtriusque refectionis quæ est ex esu carnis suæ, & potu sanguinis sui. Igitur, duplex esset necessitas huius præcepti diuini secundum hanc intelligentiam, & comedendæ carnis Christi, & bibendi sanguinis. Vnde Bohemi suũ traxerunt errorem, dogmatizãtes, omnibus fidelibus esse necessariã ex Christi præcepto vtrãque refectionem eucharisticam, & panis, atque calicis: & ideò suos cõmunieant ex vtraque specie. Quibus subscripsit Lutherana perfidia. Et quod quædam ecclesiæ, vt meminit. D. Cyprianus sermone de lapsis, hanc colebant consuetudinem, sub gemina suos communicantes specie fideles. Cæterum, quia ex vtroque concilio Constantiensi, & Basiliensi, & demum ex nouissimo Tridenti. docetur hoc non esse necessarium laicis, quia sufficit laicis, sub panis specie carnẽ & sanguinem Domini comunicare, sub qualibet enim specie est tota caro, totusque Domini sanguis, ideo decernitur satis esse laicis quod sub panis specie vtrunq; sumant, vt vtriusque speciei participatio reseruetur solis sacerdotibus, quibus Dominus dixit solis, Hoc facite in meam commemorationem. Quid quod aliquando dominus sub vna specie solum cõmunicauit discipulos suos secundum Augusti. Theophila. & quosdam alios patres, videlicet, quando discipulos illos euntes in Emaus obuios habuit Lucæ.24. Et secundum sensum hunc verba Domini non obligãt omnes fideles ad comedẽdam carnem suam sub forma cibi & sanguinem suum, sub forma potus, sed solum sacerdotes, vnde neque diaconis, neque subdiaconis, aut exorcistis fas est. At vero dicet aliquis, Laicus comedens corpus Domini sub forma panis, non bibit sanguinem Domini: nemo enim dicet comedẽtem frustum panis intinctum vino bibere, sed comedere. Vnde non implerur hac ratione Domini verbum. Nisi manducaueritis carnem, &c. Et biberitis eius sanguinem, quia comedere nõ est bibere. Sicut etiam si solum calicem quis sumeret, quamuis in calice consecrato vere sit caro Christi, nemo diceret, quod bibens calicem comedat: nam bibere nõ est comedere. Forsan respondebis, eum, qui comedit eucharistiam sub forma panis realiter, & corporaliter non bibere Domini sanguinẽ, verum spiritualiter illum bibit. Credit namque fidelis, eucharistiã sub specie panis comedens, se sumere quoque sanguinẽ Domini: ideoque spiritualiter credendo & amando, bibit sanguinem Domini. Et tantum consequens est non omnes fideles teneri ad sacramentalem sumptionem sub forma panis & vini, corporis & sanguinis Domini, siquidem non tenẽtur ad potum sanguinis sub forma potus, sed solum ad spiritualem sanguinis sumptionem, qui non sunt sacerdotes.

Concilii Cõstantiense Basiliense & Tridentinũ probat laicos nõ esse cõmunicãdos sub vtraque specie

¶Porro autem, quia hæc Dominicorum verborum intelligentia non se extẽdit ad omnes fideles, quia paruuli excluduntur, imo vt colligebam, neque omnes fideles adultos comprehendit, quia laici nisi spiritualiter nõ bibunt sanguinem Domini, quinimo neque clerici alij à sacerdotibus, propterea alij verba Dñi testantes esse generalia omnesque fideles comprehẽdere, siue adultos, siue infantes, siue sacerdotes, siue non sacerdotes, intellexerunt verba hæc, de manducatione & potu spiritualibus, iuxta hos autem non denotatur per verba Domini præceptiua obligatio, aut necessitas præceptiua, sed solum finis necessitas, vt supra annotabam. Vt sit sensus inquam, iste si non comederitis carnem filij hominis spiritualiter, & eodem modo biberitis sanguinem eiusdem extorres eritis vitæ & participes eritis mortis.

¶At verò, qualis sit hęc manducatio spiritualis, qualisuè potus hic sit spiritualis, nõ est admodum peruium. Enim verò Augustinus lib. 1. de peccatorum meritis & remission. cap. 20. habet primo paruulos comprehẽdi sub Domini verbis cõmemoratis, vt etiam comprehenduntur sub verbis illis, Qui non fuerit natus ex aqua & Spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei. Vnde paruuli sine participatione corporis & sanguinis Domini seruari non possunt, vt neque sine baptismo. Et lib.3. cap.4. exponit, Nisi manducauerint homines carnem eius, hoc est, participes facti fuerint corporis eius, non habebunt vitam. Et mox subijcit de paruulis, Nec vitam æternã possunt habere præter Christi

Christi corpus: cui, vt incorporentur, sacramento baptismatis imbuuntur. Et hoc loco super Ioan. scribens, idem latius prosequitur dicens, Hunc itaque cibũ, & potum societatem vult intelligi corporis & membrorum suorum, quod est ecclesia in prædestinatis, & vocatis, & iustificatis, & glorificatis sanctis fidelibus eius.

¶Innocentius quoque primus, locũ hunc quẽ versamus euangelicum paruulis etiã tribuit sic enim habet in epistola ad patres concilij Milenitani, quæ recensetur inter episto. Augu. nume. 92. Illud vero, quod vestra fraternitas asserit prædicare, paruulos æternæ vitæ præmijs, etiam sine baptismatis gratia posse donari perfatuũ est. Nisi enim manducauerint carnem filij hominis, & biberint eius sanguinem, non habebũt vitam in semetipsis. Qui autem eis hanc sine regeneratione defendũt videntur mihi ipsum baptismum quassare, cum prædicant hos habere, quod in eos creditur non nisi baptismate conferendũ.

¶Ex quibus verbis videtur Augustino, & Innocentio Papæ, hoc probatum fuisse dogma, infantibus necesse esse comedere carnem, & bibere sanguinem Domini: verum hæc manducatio, & potus hic, nõ est aliud quam susceptio baptismatis.

¶Itaque infantes quando baptizantur, & regenerantur, tunc manducanr corpus, & potant sanguinem Domini. Quare vt videtur non obligat Innocẽtius paruulos ad sacramẽtalem manducationem corporis & sanguinis Christi, sed solum ad spiritualẽ, quæ est sola regeneratio ex baptismo: & idem sapere videtur Augustinus.

¶At vero alij non hac contenti expositione, rem hanc latius produxerunt docentes paruulis esse necessariam sacramentalem sumptionem eucharistiæ: & quia non possunt realiter manducare carnem, aut bibere calicem Domini, saltem in voto, hæc participant.

¶Et quia non possunt sub infantia voto gaudere, ecclesiæ votum illis satis est. Nãque, ecclesia, autore Augusti. libro commemorato, de pecca. meri. & remissio. illis acõmodat aures, vt audiant verbũ Dei, & linguam vt profiteantur fidem Christi. Namque patrini personam gerunt infantulorum. At vero dicet aliquis: Et quid si patrini desiderantur? quid si Iudæus vel Saracenus in solitudine seruata forma ecclesiæ intẽdens baptizare infantulum, vt fideles suos baptizant, baptizet illum? Tunc nullus est respondens pro paruulo, aut profitẽns fidem loco illius, quomodo ergo ecclesia tunc illi accõmodat aures, & linguam? Quo modo in voto suscipit eucharistiæ sacramẽtum? Non enim hoc est promptum videre: tametsi contenditur à multis paruulos & suscipere sacramẽtum baptismi actu quando baptizãtur, & sacramentum altaris ex voto ecclesiæ. Et valde pugnat cõtra Caietanum Ambrosius Catharinus in suis annotationibus contra Caietanum pro hac sententia. Verum si hoc verum est, iam igitur paruulis necessum est duo capere sacramenta, alterum in re, vt baptismum, alterum in voto vt eucharistiam. Quod si duo suscipiunt sacramenta quando baptizãtur, geminam quoque sacramentalem adipiscentur gratiam, aliã ex baptismo realiter suscepto, aliã ex eucharistia ex voto suscepta: vtrunque nam que sacramentum suam donauit gratiam. Neque obstat quod suscipiatur in voto, quia sacramenta ex voto suscepta, si non tantã, saltem aliquantulam conferunt gratiam, si obex non obstiterit, qui in infantulo baptizato, obstat nihil.

Ambrosius male sudat cõtra Caietanum.

¶Quidquod Augu. lib. de doctrina christia. 3. cap. 15. non hanc probat intelligentiam, siquidem non de sacramentali manducatione, intellexit verba Domini sæpe commemorata, sed solum de spirituali: sic enim habet, Nisi manducaueritis carnem filij hominis, & biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis: facinus, vel flagitium videtur iubere. Figura ergo est, præcipiens passioni Domini esse cõmunicandum, & suauiter atque vtiliter recõdendum in memoria, quod pro nobis caro eius crucifixa, & vulnerata sit. Ergo secundum Augustinum paruuli, quia quando baptizantur fruũtur merito passionis Domini, ideò figurata locutione dicuntur mãducare carnem, & bibere sanguinem Domini. Adulti verò quia suauiter hæc merita condunt in memoria, & in illis oblectãtur, & ex illis pascuntur, & refocillantur interius, ideò manducant carnem & bibũt sanguinem Domini. Et aptissima est trãslatio, siquidem infantes baptizati reficiũtur ex sacrificio illo cruẽto corporis Christi in baptismate, abluente originales eorum sordes, & eruẽnte eos à Sathanæ imperio,

Infantes qua nam ratione mãducant car nem, & bibũt sanguinẽ Domini.

perio, & transferente in regnum Christi, qua refectione nulla potest excogitari in hac vita maior: ideò meritò dicuntur tunc manducare carnem Christi, & sanguinem bibere: quāuis ipsi tunc non sentiunt hāc refectionem, sensuri tamē si adoleuerint. Quod si in tēpesta morte de medio sublati fuerint citius refectionē hanc videbunt. Adulti verò illam actu sentiunt, quātum datur viatoribus eandem sentire per quasdam coniecturas, colligentes se Dei esse amicos, id quod est optima refectio, ideoque caro, & sanguis Christi, merito traduntur cibus esse, & potus vitalis fideliū. Præter hanc autem spiritualem refectionem quæ est quædam spiritualis refectio, est sacramentalis alia refectio, quæ præfatam spiritualem præsupponit. Nam qui digne accedūt ad participandum sacramētum synaxeos, nouam sibi gratiam parāt. Cæterum nullus fideliū hoc ambigit hāc esse necessariam. At vero quod ambigitur est, de verbis Domini si hanc iubēt sacramentalem manducationem, an spirituali sint contenta. Et nobis arridet quod videtur August. & Innocentio, & multis theologis alijs arrisisse, de spirituali & non sacramētali vel in re, vel in voto, esse verba Domini intelligēda, vt præmonebamus.

Infantes baptizati reficiū tur interi⁹ ex baptismate.

Verba domini de spiritualis maducatione sunt intelligenda.

¶ Itaque ipsa baptismi susceptio, ipsa vere regeneratio est esus carnis, & potus sanguinis Christi. Quod si dixeris in omnibus sacramētis participatur Christi mors, non ergo sola regeneratio est esus corporis, & potus sanguinis Christi: & rursus Dominus distinxit esum à potu, at in spiritualibus hæc non distinguuntur, quia amare mortem Domini, & illam credere, est esus, & potus animi, respondebis primo, Baptismi sacramētum frui vehementius virtute sanguinis Christi, quam cætera sacramenta: ideò quia maiorem confert refectionem, quippe mentem regenerat, id quod alia sacramēta non præstant, ideo illi tribuitur in primis, quod sit quædam manducatio carnis Christi, & potus sanguinis eius, cum alioqui per cætera sacramenta etiam refectio ex sanguine Christi in fideles deriuetur.

¶ Porrò cætera sacramenta maiorem laborem exigunt sumentis, quā baptismus, qui attritione quadā contentus est in adultis in infantibus verò nihil exigit, ex parte sumentis, nisi non repugnare, quod infans præstat, ideo aptissime tota refectio tribuitur baptismali virtuti. Quanquam autem sit admodum expediens patrinos agentes vices infantium profiteri fidē nomine illorum, & alia gerere, quæ ipsi in ecclesia vice infantium gerunt, cæterum baptismi virtus nō ab istis pendet, neque tanquam necessaria postulat ex sacramenti necessitate. Quippe vt dudum cōmemorabam, infantulus baptizatus ab infideli, nullis extantibus patrinis, si forma, & intētio seruetur ecclesiæ, etiam reficitur ex baptismo interius, & manducat carnem, & potat sanguinem Domini. Tametsi Durandus & alij quidā, tē hanc dubiā trahant: de qua re nos abūde disseruimus, in. 4. sent.

Patrini non sunt necessarij necessitate sacramenti

¶ Vnde quando huiusmodi infantulus sic baptizatur, votum ecclesiæ actuale nullū est adhoc, vt huiusmodi infantulus Eucharistiam suscipiat, quia infantulus hic ignotus est ecclesiæ, patrinis enim est destitutus, & in regione infidelium ab infideli baptizatur, vt supponitur. Votum autem cum sit desiderium, quoddam præexigit notitiam; quia nihil volitum quin præcognitum, ideò ecclesia non habet desideriū actuale quod hic infantulus suscipiat eucharistiam suo tempore. Et me latet, cur theologis quibusdam hoc sit in confesso, infantulis, esse necessarium suscipere eucharistiam in voto ecclesiæ, quandoquidē infantibus baptismus non prodest susceptus ex voto ecclesiæ. Nam fac patrinos vel alios deferre infantulum ad ecclesiam baptizandum, & in ingressu ecclesiæ sub catechismo, exhalare animam, an non hic suscepit baptismum ex voto ecclesię, quādoquidem ad hoc deferebatur, & catechizabatur, aut exorcizabatur, at verò hic baptismus ex voto solū infanti nō prodest, cur ergo eucharistia ex solo voto suscepta proderit infantulis? Quod si non proderit, necesse non est illis, id temporis ad salutē eucharistiæ sacramentum sumere in voto ecclesiæ: sed sat illis est edere Christi carnem, & bibere Christi sanguinem, per baptismalem regenerationē, per quam participes fiunt meritorū passionis Christi, vt prædictum est.

[illegible] voto non prodest infantibus.

¶ Secundæ verò obiectioni respondebis, ex hac euangelica lectione satis insinuari, comedere carnem Christi, & bibere eius sanguinem, esse id, quod dudum tradebamus. Siquidē diuersitas vocum, scilicet, mandu-

manducandi & bibendi, non colligit ex istis verbis necessario sacramentalē vsum, quandoquidem supra Dominus dixerat, Qui venit ad me non esuriet, & qui credit in me non sitiet. Et quidem esurire diuersæ voces sunt, at verò, pro eodem à Domino vsurpatur, non esurire, quod est saturari, & non sitire, quod est plene potari. Nāque credens in Christum, vt oportet credere, hic saturabitur à Christo spirituali saturitate, & potabitur, pleno potu spirituali. Neque tamen me fugit S. Tho. dixisse in 3. parte. quæst. 80. arti. 2. Spiritualem manducationem includere votum suscipiendi eucharistiam suo tempore. Hoc autē, non est intelligendum, vt censet Catharinus, non sufficere baptismum ad salutem paruulo, nisi etiam suscipiat eucharistiam in voto, ecclesiæ: istud enim falsum esse paulo ante demōstrauimus: siquidem ex Augusti. & Innocentio, collegimus illis sat esse regenerationem baptismalem. Et argutię Ambrosij Catha. nihil conuincunt. Ait enim, si solus baptismus est necessarius, igitur nō requiritur fides, & non exigitur voluntas, & votum parendi præceptis Dei, siquidem in paruulo non exigitur fides ex necessitate sacramenti, quia fides professio patrinorum non est necessaria, vt præmonebā, neque consensus pueri, aut patrinorū est illi necessarius, vt nos alibi ostendimus contra Durandum: sed satis est illi, quod ipse suapte præstat natura, scilicet, non repugnare: ideoque infantulo satis est baptismus ad salutem.

Sēsus S. Thomæ.

Refellitur Catharinus.

¶ Porrò autem, vt sicut quondam apud Iudæos circuncisio obligabat ad obseruantiam totius legis Iudaicæ, ad Galat. 4. Ita baptismalis susceptio modo, est quasi votum quoddam totius legis christianæ obseruādæ. Ideoq; paruuli si superuixerint tenentur quando opportunitas se dederit ad perceptionem eucharistiæ. Quod si obieceris, etiam tenentur ad pœnitentiæ sacramentum suscipiendum, fateor sanè, at differenter tenentur, ad hoc, & illud. Ad hoc enim solum tenentur, si post baptismum lapsi fuerint, nā si non fuerit lapsus, neque reparatio exigitur pœnitētialis, ad illud verò, etiam si nullus adsit lapsus, tenētur nihilominus ad eucharistiam. Ideo rectè traditur, baptismū includere eucharistiæ votum, & non traditur itidem includere pœnitentiæ votum, &c. Quod si tertiò insultaueris cōtra prædicta. Si hæc Domini verba non de sacramentali sunt audienda eucharistiæ perceptione, vnde colligemus perceptionem eucharistiæ sacramentalem esse ex Dei præcepto? Et forsan propter hoc argumentum sanctorum nonnulli hæc verba ad sacramentalem retulerunt perceptionem eucharistiæ. At diximus dudum si ad adultos tantum verba Domini sunt referenda, equidem verum est hoc dogma, & necessitatē habent præcepti. Et Græca hoc videntur sonare, habent enim, Non habetis vitam in vobis. Verū neque hoc persuadet, quia Hebraismus est, habetis, pro habebitis. Cæterum aptior videtur sensus generalis verborum Christi, ita vt comprehendant etiam paruulos vt præmonebam: & quāquam cum adultis loquebatur, ad omnes nihilominus extēdebat verba sua, vt loquens cum Nicodemo, Nisi quis renatus, &c. etiam paruulos comprehendebat. At quamuis hac ratione non denotetur necessitas præcepti, sed finis, nihilominus aliunde præceptū eucharisticæ perceptionis sub luce re poterit. Nāque dominus nouissima cæna apostolis hoc præcepit dicens, Hoc facite in meam cōmemorationē. Non enim solum præcepit, vt consecrarent panem, & calicem, vt ipse consecrabat, sed etiam, vt sicut ipse illis porrigebat suum corpus, & sanguinem, ita ipsi alijs fidelibus porrigerent. Vnde palam est, fideles teneri ad eucharisticā perceptionem Domino mandante apostolis, vt distribuāt fidelibus corpus, & sanguinem suum, vt ipse illis distribuebat, alias frustra mādasset. Ecclesia autem aduertens ex calicis distributione periculū imminere, effusionis dominici sanguinis, laicis prohibuit distribuendū: ceterа alioqui sub panis specie veraciter distribui sanguinem Domini. Nos differentes in. 4. de sacramēto altari, multa de re hac tractauimus, ideo in præsentia vberiori tractatui est supersedendum. *Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem habet vitam æternam.* Explicuerat necessitatem edendæ suæ carnis & bibēdi sui sanguinis, iam verbis istis fructū, seu vtilitatē huius esus, atque potus explicat, nēpe esse adeptionem vitæ æternæ. Quod si verba hæc ad sacramentalem referas perceptionem, subintelligenda veniunt ad hanc rationē, secundum apostolicā doctrinā. 1. Cor. 11. Qui

Necessitas præcepti de eucharistica perceptione.

Qui dignè manducat meam carnem, & dignè bibit meum sanguinem, habet vitam æternam.

¶ At verò, si sub hac ratione sunt audienda, dicet aliquis, nullum constitui discrimen inter manna, & carnem Domini. Namque testante Augustino, hoc loco tractatu vegesimo sexto, digne manducantes manna non sunt mortui morte sub audi secunda. At verò Dominus hoc discrimen constituit inter vtrumque, quod comedentes manna mortui sunt, at verò comedentes panem, quem Christus ipse porrigit, non morientur. Vnde aiebat, Patres vestri comederunt manna in deserto, & mortui sunt. Hic est panis de cælo descendens, vt si quis ex ipso manducauerit non moriatur. Fuerunt autem ex patribus multi, qui manna comederunt digne, vt Moses, & Iosue, & Caleb, &c. Veruntamen fide manducatione spirituali locum hunc, vt priorem audiamus, lucidior est sensus.

Comedentes manna digne nó sunt mortui morte intellige, secunda.

¶ Enim verò, tum manducatur Christi caro, & bibitur Christi sanguis spiritualiter, quando mortem eius amamus, & credimus, & illi incorporamur, & vnimur, vt supra disserebatur: etiam si Augustin. respondere possemus illos non esse mortuos non ex vi manna secus est de pane cælesti. *Et ego resuscitabo eum in nouissimo* die. Non solum igitur esus hic, atque potus vitalis est animæ humanæ, sed etiã humano corpori: quia corpora horum edentium carnem Domini, & bibentium eius sanguinem suscitanda sunt ad gloriam æternam in nouissimo die iudicij. Virtus namque mortis Christi, non solum viuificat modo animas, quæ sibi per fidem copulantur, & charitatem, sed etiã viuificabit suo tempore corpora.

Comedentes digne manna non sunt mortui morte secunda nó ex manna, sed ex vi pœnitentiæ at comedẽtes digne panem cælestem ex vi huius panis præseruãtur a morte hac.

Caro enim mea vere est cibus, & sanguis meus vere est potus. Spiritualia verius esse habent, quam temporalia illa enim sunt permanentiora, quia æterna, hæc vero labilia, quia corruptioni obnoxia. Ideo Christi caro & Christi sanguis, quia mentem spirituali refectione reficiunt, atque roborant, ideo verè sunt cibus, & potus. Cibatio autem, & potatio terrenorum, vitam corporalem seruãt quidem ad tempus æterno tamen non possunt seruare. Ea igitur ratione caro Christi vere dicendus est cibus, & sanguis eius vere est potus. Non quod sint cibus vel potus materiales, vel naturales qui secundum proprietatem sermonis propriè & verè sunt cibus & potus, sed quod ad veram cibatos, & potatos transferunt vitam, quæ est vera vita, cui collata hæc temporanea vita, non est vita, sed mors potius quædam prolixa.

¶ *Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, in me manet, & ego in illo.* Non ab re dixit Augustinus, vt pauló ante indicabam, incorporari Christo, & esse membrum mysticum eius manducare corpus, & bibere sanguinem eius. Namque verba hæc Domini, hoc præferunt, *Qui manducat meam carnem, &c. in me manet.* Igitur manere in Christo, est manducare carnem Christi, & bibere eius sanguinem. Nisi quod obstrepet aliquis Augustino dicens cibum incorporari cibato, igitur fideles, quia incorporantur Christo, potius dicẽdi sunt cibus Christi, quam Christus cibus ipsorum. Scito tamen corporalia quando ad spiritualia transferuntur non sibi in omnibus conueniunt. Eatenus ergo incorporatio in Christi mysticum corpus vocatur ab Augustin. esus, & potus carnis, & sanguinis Christi, quatenus ex hac incorporatione reficitur incorporati animus, & spirituales eius vegetantur vires, id quod cibi, & potus est proprium.

Exponitur verbum Augustini.

¶ Porrò diuerso modo fideles iusti manent in Christo, & Christus manet in eis. Quippe huiusmodi manent in Christo, quia Christi fidem colunt, & charitatem seruant, & Christo sunt per baptismum colligati, tanquam membra suo capiti, & demum æternorum adipescendorum in vno Christo collocatam suam habent spem.

Aliter Christus manet in fidelibus quã fideles in Christo.

¶ Christus verò est infidelibus istis, sicut caput est in suo corpore. Est in illis eos illuminans, & protegens. Ego, inquit, vobiscum sum vsque ad consummationem seculi: & post consummationem etiam, & multo perfectius erit in sanctis suis. Quippe in cælesti patria Deus erit omnia in omnibus beatis. 1. Corinthior. decimoquinto. Quibus vnietur per vnionem ineffabilem, & beatificum illapsum. Et id temporis spirituali hac manducatione, multo excellentius comedent beati corpus, & bibent sanguinem

Matth. 24.

Christi, quam modo, quia aperta visione videbunt Christum. Vnde Dominus, A modo, inquit, non bibam de genimine huius vitis, vsque in illum diem cum illud bibam vobiscum nouum in regno patris mei. Matthæ. vigesimosexto, & Lucæ, vigesimosecundo. Ex hoc non manducabo illud, donec impleatur in regno Dei. Tunc igitur pascha implebitur, quia beati, per claram visionem, & summam Dei fruitionem Christo copulabuntur, & ingredientur, & egredientur, & pascua inuenient. Ioan. decimo. Hoc idem insinuatur, Lucæ duodecimo. Præcinget se & faciet eos discumbere, & transiens ministrabit illis. Quid enim est quod ministrabit illis, nisi se ipsum offeret, fruendum à beatis suis?

¶ *Sicut misit me viuens pater, & ego viuo propter patrem, & qui manducat me, & ipse viuet propter me.* Circa hæc verba considera, quod ex illis, & alijs relatis, Qui manducat meam carnem, & bibit meum, &c. in me manet, & ego in eo, Hylarius colligit esse naturalem vnitatem inter manducantes Eucharistiam & Christum: id quod, vt præsefert est falsum, quia vnitas est per gratiam, non per naturam. Sed Hilarius voluit docere realem esse vnitatem corporis Christi, cum communicantibus, & non esse mysticam contra hæreticos asserentes solum esse mysticam. Quare cum hæc similitudo sit analogica non æqualitatis est inter viuere fideles propter Christum, & viuere Christum propter patrem. Et modus loquendi Hilarij, est consuetus nobis, quæ affirmare enim volumus esse realiter & verè, dicimus naturaliter ita esse. Et denique, quia esse mysticè, seu figuratè sacramento altaris, & esse naturaliter videntur opposita. Hilarius, vt abduceret nos a primo dixit secundum.

¶ Vt autem lucidior sit similitudo hæc oportet legere ita, Et qui manducat me, & ipse viuet propter me, vt sit correspondentia inter sicut, & ita. Et redditur à Domino causa à priori, quare qui manducat carnem suam, & bibit sanguinem eius, habet vitam æternam, saltem in spe certissima, vel habet ius ad æternam vitam adipiscendam. Et causa est, quoniã Christus est vita procedẽs à patre, qui est fons, & principium vitæ: ideo qui Christo vnitur, vnitur vitæ: ideo necessario vitam habet, quippe habet coniunctionem cum ipsa vita. Itaque, vt Christus est vita, quia vnum est substantialiter cum vita, quæ Deus pater est, ita & qui manducat Christum, potitur vita, quia est vnum per charitatem, cum ipsa vita, quæ est Christus.

¶ Et hoc est quod ait, Et ipse viuet propter me. Cur propter me? nempe quia fideles viuunt vita gratiæ propter Christi merita. Christus igitur viuit propter patrem, quia ab illo est genitus, scilicet, procedendo ex substantia patris: at fideles viuunt propter Christum, quia ab illo sunt regenerati per gratiam Spiritus sancti, quem effudit in eos abunde Deus per lauacrum baptismale.

¶ Est igitur similitudo hæc in quadam analogia, & correspondentia consistens, non tamen quod sit vndecunque similitudo æqualitatis. Quippe, inter patrem & filium est vitæ essentialis diuinæ vnitas, seu identitas, at inter Christum & fideles iustos, est solum charitatis vnitas. Rursus Christus viuit vita diuina ex generatione æterna, at fideles viuunt diuina vita ex regeneratione temporali. Et rursum fidelium vita est diuina vita ex participatione æternæ vitæ, sed vita Christi non ex participatione est diuina vita, sed coessentialis paternæ vitæ.

Hic est panis, qui de cælo descendit, non sicut manducauerunt patres vestri manna, & mortui sunt, Qui manducat hunc panem viuet in æternum. Multi faciebant Iudæi manna, vnde mirabiliter patres eorum in vasta solitudine pasti sunt à Deo: quo viso dixerunt, Manhu quid hoc, nam interpres secutus est Chaldæam dialectum, quæ Man vsurpat pro Mi, quod significat quid, Hebræi autem voluut, Man, esse nomen illius cibi: vt videtur ex Numer. vndecimo. Nihil aliud, aiunt Iudæi, respiciunt oculi nostri nisi Man, vnde Helias in lexico, interpretatur Man, donum, quia Deus de cælo gratis conferebat illud. Nicolaus ex Rabbi Salomone interpretatur præparatum, nam Man, vt cadebat de cælo erat aptissimus esui: vnde Sapien. decimosexto, paratum panem dedisti eis. Appellatur autem panis Angelorũ, quia gerebat typum veri manna, quod est Christus, in quem desiderant Ange-

Angeli prospicere, vt ait Petrus. 1. Pet. 1.

¶ Aduerte interim, quod Manna, erat cibus cadens ex nubibus cum rore habens figuram coriandri, quia erant minuta grana habentia colorem bdelij, idest, Hispanè, *De aljofar, o perlas*, saporem autem, similem cum melle. Exodus, decimosexto, vel panis cum oleo. Numer. vndecimo. Vocatur item panis Angelorum Sapienti. decimosexto, & Psalmo. 77. & putant Hebræi quidam huiusmodi mã na fuisse cibum angelorum, sed errant. Angeli enim cibo inuisibili vtuntur, vt liber Tobiæ docet. Vnde Moses ait, hic est panis quem Deus dedit vobis ad vescendum, vobis ait, non Angelis.

¶ Notandum autem placuisse quibusdam hoc manna, esse naturalem nubium stillationem, nubium, scilicet, quæ tegunt partem illam deserti Aegypti in qua vagabantur Iudei. Sententiam assertam hãc vidi in libro quodam cuiusdam medici. Sed certum est miraculo descendisse, ideo est erratum assertum hoc, namque manna quod stillant nubes etiam apud nostrates, est summopere diuersum ab hoc scripturæ: quia illud non est cibus, sed medicamentum: hoc vero cibus erat, vt supradictum est.

¶ Iudæis igitur conatur nunc Christus se ostendere, scilicet, carnem, & sanguinem suum esse manna verum: tantumque esse discrimen inter vtrumque, quantum inter figuram rei, & ipsam rem. Manna namque illud erat typus, panis huius cælestis, cuius meminit Christus. Id quod Paulus. 1. Corinthio. 10. expresſit dicens, Omnes eandem escam spiritualem manducauerunt, & omnes eundem potum spiritualem biberunt. Cur obsecro manna illud corporale, spiritualem vocat Paulus escam? Et cur potum aquæ corporalis, quẽ Dominus excissa petra illis ministrauit, spiritualem potum vocat? Vtique quia esca ille, & potus ille adumbrabant, escam carnis Christi, & potum mirabilem ex sanguine Christi.

¶ Et quantum intersit denique inter vtrũque cibum Dominus supra ostenderat, & idem summatim epilogando, demonstrat modo, dicens, Hic est panis (semetipsum ex pronomine demonstrans) qui de cælo descendit: nam, Verbum caro factum est. *Non sicut manducauerunt, &c.*

[Margin: ...ũ mã- ...ura fuit manna, ...est Chri]

Hoc est, qui ederint ex hoc cælesti pane non sic se habebunt, vt patres vestri se habuerunt, comedendo ex illo manna, siquidem comedentes illud manna mortui sunt, hoc est, non sunt adepti ex illo vitam æternam, at vero qui ex hoc pane cælesti comederint consequentur vitam æternam.

¶ Diximus autem superius locum hunc non esse audiendum de morte corporis, quippe esus panis cælestis non tribuit nobis immortalia habere corpora, vt neque illud manna antiquum. Verum ex verbo hoc adiuncto, *Qui manducat hunc panem viuet in æternum*. Verbum prius suam habet intelligentiam, scilicet, non sicut manducauerunt patres vestri, & mortui sunt, idest, non vixerunt in æternum, hoc est, non sunt adepti vitam æternam. Itaque *Mortui sunt*, exponitur per non adipisci vitam æternam, vt etiam Augustin. hic insinuat, & contextus docet.

¶ Porro obserua etiam patres quosdam qui illud manna manducauerunt adeptos fuisse vitam æternã, cæterum istud nõ soluit verbi Dominici veritatem. Quoniam etiam si Moses, Iosue, & caleb, & alij patres manna illud manducantes gloriam æternam adepti sunt, non tamen per vim illius manna. Manna namque illud nihil immortalitatis habebat: quippe quod corruptibile erat, vt panis naturalis: ideo non poterat perducere suos mãducantes ad vitam æternam.

¶ Christus vero, quia Deus est & homo, ideò vita est, & autor vitæ: qua enim Deus est vita est, qua homo verò est ex coniunctione personali ad diuinitatem, quam habet vitæ autor, quo nomine Petrus, Actor. tertio, eum vocat. Non quia qua homo efficit vitam, sed quia propter merita suæ mortis cruentæ fidelibus promeruit æternam vitam. Et ideo dixerat dudum, Qui manducat me, & ipse viuet propter me. Paulus porro. 1. Corinthio. 10. non dixit, Patres vestri, sed patres nostri, quia Corinthijs loquebatur, qui non deducebant genus ex Iudæis, quibus cum Christus loqueretur dixit, Patres vestri. Et quamuis Dominus ex semine Abrahæ, & Dauid descendebat secundum carnẽ, & ideo patres habuit Iudæos, vt Paulus ait, ad Rom. 9. at modo non vocat eos patres nostros, sed vestros. Quia si

[Margin: ad Hebræ. 12]

[Margin: Christus quatenus homo est autor vitę spiritualis nõ effectiue, sed meritorie.]

sic dixisset crederent Iudæi Christum, se profiteri ex patre Iudæo esse genitum, & obiicerent illi, Quid ais, patrem tuum esse Deũ, si profiteris patres tuos esse Iudæos? *Hæc dixit in synagoga docens in Capharnaum. Multi ergo audientes ex discipulis eius dixerũt, Durus est hic sermo, & quis poterit eum audire,* Euangelista modo docet locum Dominicæ huius doctrinæ fuisse publicũ & manifestum: quippe erat in synagoga, vbi Iudæi solebant cõuenire, vt audirent verbum Dei. Est autem Capharnaum, vt sæpe meminimus celebre totius Galilææ emporiũ. Quem locum Christus, sæpe frequentabat, vt sua prædicatio euangelica pluribus innotesceret. At vero Iudæi putantes carnem Domini dentibus esse terendam carnaliter intelligebant verba Domini. Etiam si Dominus, satis ostẽderat se non esse panẽ naturalem, sed aliũ longe sublimiorẽ, & carnem suam nõ esse manducandam, neque sanguinem bibendum, instar naturalis esus, qui fit dentibus diuidendo escas, aut naturalis potus, qui fit ipsum bibendo sanguinem visibiliter, sed credendo, & amando. Vnde supra dixerat, Qui venit ad me non esuriet, & qui credit in me non sitiet. Et rursum dixerat dudum, Qui mãducat meam carnem, &c. in me manet, & ego in eo, insinuãs hoc sermone manducare carnem Christi, esse illi vniri fide, & charitate. Cæterum obserua, quod non solũ sermo hic Christi, de eucharistia, durus & difficillimus est intellectu humanę capacitati, sed etiam omnia, quæ articuli fidei docẽt difficillima sunt ad intelligentiam nostram. Nam & si verissima sint, quippe quæ ex Dei verbo processerunt, cæterũ sunt difficillima. Et vt sunt veracissima supra omnẽ veritatem ita sunt difficilia supra omnem difficultatẽ: namque obscurissima sunt nobis. Videmus enim nunc per speculum in ænigmate. Ænigma autem est propositio valde obscura, qualis illa de comedente exiuit cibus, & de forti egressa est dulcedo: at multo obscuriora sunt, quæ docent articuli fidei.

¶Quanquam autem huiusmodi mysteria sunt æqualis veritatis, non tamen sunt æqualis difficultatis. Imo tria sunt in fide, quæ præcipuam continent difficultatem, vt triadis mysterium, & incarnatio diuini verbi: & Eucharistia. Quæ ob suam obscuritatem à Domino vocantur mysterium fidei.

¶Scito tamen quæ docet fides in se esse clarissima, vnde beatis sunt euidentia. Difficultas igitur est ex imbecillitate creati intellectus. Sicut liber qui optimis scriptus est characteribus optime legitur ab acuto visu, ab hebete vero, male, non sane est libri defectus, sed hebetudo visus in causa est. Nos igitur quia hebetes sumus difficultatem patimur, beati vero qui ex lumine gloriæ mentem habent acutam clare vident fidei arcana.

¶*Et quis potest eum audire*, hoc est, Hunc sermonem refugit mens nostra, eundem que fastidit. Isti enim fastidio habebant esum carnis sanguinis Christi, vt olim patres eorum fastidio habuerunt manna cæleste, aiebant enim, Nauseat anima nostra super cibo isto leuissimo. Nume. vigesimoprimo, & Numer. vndecimo. Anima nostra arida est, nihil aliud respiciunt oculi nostri nisi Man. Parentum igitur horum instar filij eorum iam nauseant, super pane de cælo descendenti, qui est Christus. Et quidem si ruditate laborarent, & non potius odio tabescerent Iudæi, sciscitarentur à Domino sermonum suorum intelligentiam, vt Apostoli fecerunt dicentes, Edissere nobis parabolam, Matthæi decimotertio. Cæterum, non hoc exquirunt, sed continuo fastidiunt cibum oblatum cælestem, & inuicem dicunt, Durus est hic sermo, & quis potest eum audire, hoc est, quis potest æquo ferre animo verba aspera hæc. Et quod aiunt durum esse sermonem, non tam in intelligibilem eum esse subintellexerunt, quam immanem, & feralem esse insinuarunt. Nam duram esse sententiam iudicis dicimus, si immitis, & cruda sit. Quia ergo ex verbo Domini male intelligebant, Christi carnem esse administrandam illis ad comedendum, vt carnes bestiarum, scilicet, boum, & caprarum, & ouium, ideo hanc suspicantes feritatem esus, dicunt, Durus est hic sermo, & quis poterit eum æquo animo ferre, quasi dixissent, nemo poterit ferre hunc sermonem, quia intolerabilis est, quippe qui nos obligat ad esum carnis humanæ, id quod ferarum est, non hominum. Homines enim, non vescuntur carnibus humanis, aut potantur sangui-

Solum sacramentum altaris vocatur mysterium fidei, ob ei' difficultatem.

ſanguine humano. Et forte recolebāt præceptū illud quod cōmemoratur, Leui. 19. carnem cum ſanguine non comedes. Et Deu. 12. omnino prohibetur ſanguinis potus: ideoque aiebant Domini ſermonem eſſe intolerabilē. Circa hæc autem verba, adhuc obſerua, quod eſſe durum ſermonē fidei bifariam intelligere poſſumus, vel quod ſit incredibilis, & hoc falſum eſt, quia tot, & tantis fulcitur miraculis, quod efficitur credibilis: aut, quod ſit difficilis captu, & hoc verum eſt, quia ſuperat mentem humanam, imo & angelicam: quippe qui totam naturam creatam excedit fidei maieſtas. Cæterum hanc difficultatē molle facit gratia fidei.

❡*Sciens autē Ieſus apud ſemetipſum, quia murmurabant de hoc diſcipuli eius, dixit eis, Hoc vos ſcandalizat? Si ergo videritis filium hominis aſcendentem vbi erat prius.* Hæc obmurmuratio facta fuit inter quoſdam diſcipulos Domini, non palam, ſed clam apud ſemetipſos. Qui autore Theo. non erant vere diſcipuli Domini in profeſsione diſciplinæ euangelicæ, quæ erat duodecim tantum, & aliorum ſeptuaginta diſcipulorum. C[illegible]um iſti, quia familiariores erant Domino, & Apoſtolis eius, quam reliquum Iudæorum, & Galilæorum vulgus, ideò modo vocitantur diſcipuli. Et obſerua, vt ſermo fidei infidelibus eſt durus, agreſtis & inſuauis eum putant incredibilem, quia impoſsibilem, vnde ipſis patet riſui, quaſi ſtultum eſſet, at vero fidelibus eſt ſermo vitæ, vt Petrus ait verba vitæ habes.

❡Dominus igitur volens cōpeſcere horū diſcipulorum offendiculum, ait, Hoc vos ſcandalizat, ſiue hic ſermo meus vos offendit? Et eſt legenda oratio hæc interrogatiue. *Si ergo videritis, &c.* Si Chriſtus aſcendit vbi erat prius, igitur prius erat in cælo, non vt homo, igitur, vt Deus verba autē hæc Cyrillus expoſuit. Non vos offendat ſermo iſte, ſiquidē aſcenſurus ſum in cælum, vbi prius eram. Et hoc videtur longe impoſsibilius, quam quod ex carne mea vobis ſit conferenda vita. At vero re vera aſcenſurus ſum in cælum, & multi ex vobis videbitis me aſcendentem in cælum. Si ergo hoc quod eſt difficilius factu ad oculum videbitis ne offendamini ex verbis meis, quæ dudum feci vobis.

[illegible]. Mar[illegible], alias [illegible]elli & [illegible]hnarij [illegible]tiū cor[illegible] Chriſti [illegible]ē à cælo [illegible]ſum in [illegible]gineā vul[illegible]a.

Corruptè Martianus & Apollinatius intellexerunt locum hunc de corpore Chriſti, quod teſtantur fuiſſe delapſum ex cælo, cum ſenſus ſit, de diuinitate Chriſti ſecundum quam erat prius in cælo.

❡Vel, vt aliter interpreteris ſcito Iudęos offenſos fuiſſe, & quia audiebāt Dominum ſe compellaſſe panem de cælo deſcendentem, & quia aiebat, carnem ſuam eſſe neceſſario edendam, vt homini ſit vita æterna. Et demum, quia docebat carnis ſuæ edulium, & ſanguinis ſui poculum, edentibus & potantibus, afferre vitam æternā. Dominus ergo has reſoluēs difficultates, dixit duo. Primum eſt, Si ergo videritis filium hominis aſcendentem, vbi eram prius, hoc eſt, Ne miremini, quod vobis dixerim eſſe panem, qui de cælo deſcendi, ſiquidem multi ex vobis videbunt me aſcendentem in cælum. Si ergo viſus teſtabitur tunc meum aſcenſum, quid miratu dignum ſi fides ſuadeat meum deſcēſum. Et quid, ſi aſcenſurus ſum vbi prius eram, igitur, neceſſario credere oportebit meum deſcenſum. Nam nemo aſcendit, vbi prius erat, niſi prius deſcenderit. Poteſt ſane homo aſcendere non præmiſſo deſcenſu, vt ſi aſcendit, vbi prius non erat: at ſi aſcendit vbi prius erat, neceſſe eſt priorem fuiſſe deſcenſum quam aſcenſum. Vnus tamen eſt Chriſtus, qui deſcendit, & qui aſcendit, ad Epheſ 4. Hoc idem aſcenſionis ſuę myſterium aperuit Nathanaeli. Ioann. 2. *Spiritus eſt, qui viuificat, caro non prodeſt quicquam.* Poſtrema ſoluit dubia excludens carnalem ſenſum verborum ſuorum, vnde offendebantur diſcipuli illi: & docens verba ſua ſecundum ſpiritualem ſenſum eſſe intelligēda. 1. Cor. 2.
Iudæi enim offendebantur quia exiſtimabant morſibus eſſe edendā carnem Chriſti & viſibiliter potandū ſanguinem. Verū Dominus à carnali hoc ſenſu eos abducēs ait, Spiritus eſt qui viuificat, caro non prodeſt quicquam. Et non dixit, caro mea. Supra namque dixerat, Panis quem ego dabo, caro mea eſt pro mundi vita: nunc vero, caro, ait non prodeſt quicquam. Hęc autem ſimul ſunt vera. Etenim aliud eſt de carne Chriſti, aliud de carne, vt vniuerſaliter ſumitur, pro carne ipſa, vt eſt caro. Enim vero Chriſti caro, quia eſt coniūcta perſonaliter Dei verbo, quod vita eſt, quia Deus eſt, ideo ex vnione perſonali hac, viuificare poteſt. Namque ex hac hy-

postatica vnione, moriens, vt homo Christus in cruce, & fundens sanguinem, promeruit hominibus gratiam iustificantē, & aperuit nobis regna cælorū. At vero caro vt caro est, idest, secundum carnis naturā, non hoc gaudet priuilegio. Quo circa caro simpliciter loquēdo, non prodest quicquam ad vitam æternam, alijs neque sibi promerendam, vt neque aqua ex se prodest ad mundandā mentem, nisi propter spiritum. Ioan. 3.

Caro secundum propriā naturam non prodest ad viuificandā mētē, neque sanguis ex natura quicquam prodest.

¶ Rectè ergo Dominus spiritus est, qui viuificat, inquit, quia Deus spiritus est, & ideo Deus viuificare potest mentes humanas, iustificando eas. Namque gratiam & gloriam dabit Dominus. Cæterū Christi caro, coniuncta est personaliter huic spiritui, quia verbum caro factū est, ideò ex hac personali vnione cum spiritu Dei, viuificare etiam potest. Caro igitur Christi, vt caro est, etiam non prodest quicquam, idest, non potuit promereri iustificantem gratiam: at verò, vt est Christi caro potuit promereri. *Spiritus est qui viuificat.* Solus Deus est effectiue autor vitæ spiritualis, meritorie autem humanitas Christi, est causa vitæ huius, vt traditur in Concilio Tridentino, sessio. 14. Quod autem sic meritorie sit viuificans caro Christi, est sane, quia illam obtulit Christus Deo patri in sacrificium pro mundi vita. D. Augustinus, per carnem intellexit sensum carnalem, per spiritum sensum spiritualem, itemque Cyrillus. Ad hanc rationem, si spiritualiter manducetis carnem meam, & bibatis sanguinem meum, vobis conferet esca hæc, & potus hic vitam æternam. Si autem carnaliter intelligatis meam carnem, esse edendam, vt caro bouina. vel arietina, & sanguinem meum esse à me extrahendum, vt a vobis potetur, nihil proderit vobis hęc intelligētia ad vitam. Quæ tamen non sunt ita accipienda, vt sub sacramento altaris, nō verè & realiter sit caro & sanguis Christi, hoc namque hæretici multi intellexerunt, esse solum carnem ibi Christi, & sanguinem spiritualiter, & in typo: sed solum per spiritus excludit manducationem carnis visibilis, aut potum sanguinis visibilis. Nam sic visibiliter manducare vel visibiliter bibere non prodest ad vitam spiritualem conciliandā quicquam: nihilominus caro Christi, vt est vere in sacramento altaris, & sanguis eiusdem valde prosunt sumentibus si tamen digne sumpserint. Nō potest autem eucharistia dignè sumi, nisi cum sacramentali perceptione, spiritualis misceatur: qui enim manducat, & bibit indigne iudicium sibi manducat & bibit. Vnde semper, verum est, spiritus est ex se qui viuificat, caro ex se non prodest quicquam. Quamuis Christi caro, vt aiebam dudum, & Christi sanguis in euchari stia, de se semper sunt collatiua gratiæ, cęterum etiam exigunt sufficiēter præparatum suscipientis animum. Quo circa caro Christi semper ex se prodest, si tamen spiritus adsit, idest, si mente referta nostra ex gratia Dei eucharistiam capiamus. Cæterum hæc expositio, refertur tota ad sacramentalem perceptionē. Si tamen ad spiritualem referamus verba Christi, vt supra annotabamus, prior intelligentia germanior videtur. Et quod sequitur. *Verba, quæ ego loquor, spiritus, & vita sunt.* Facilem habet declarationē, scilicet, Verba, quæ ego loquor, si ad spiritualem referantur sensum, qui est sensus interior, vitam menti conferunt: hoc est. Si quod dixi de esu carnis meæ, & de potu sanguinis mei, vos intelligaris, de esu & potu spirituali qui fit, credendo, & amando me vitā vobis afferunt. Quia per fidem, & amorem Christi, vita nobis donatur, nunc per gratiam suā, quam credentibus & amantibus, vt oportet donat, & dein in futuro seculo, vita ęternā tribuetur. Et aperit manifestius, se de fide, & amore sibi exhibēdis hæc intellexisse, quæ dixerat addens. *Sed sunt quidā ex vobis qui non credunt.* Hoc est, Verba mea vos offendunt, quia non penetratis spiritualē eorū sensum, sed torquetis ad sensus carnales. Estis enim sensuales, ideo ad quæ sunt supra sensum non potimini intelligentia recta. Hoc autem per mãducationem carnis meæ, & potum sanguinis mei à vobis exigo, vt efficiamini mēbra mea, & mihi incorporemini, per sacramenta mea, per fidem & charitatē erga me. Sed vos non creditis mihi, ideo neque amatis me. Hoc nō de omnibus vobis dictum volo, sed de quibusdam, quos sensus carnalis adeò premit, vt non possint attollere mentem ad spiritualem verborum intelligentiam.

Caro & sanguis Christi, semper ex se prosunt, & exigunt spiritualem sanctificationem in sumēte, ideo sine spiritu nō prosunt.

¶ Caro ergo Christi vitalis est, & viuifica, quia hęc non excludit spiritum. Spiritus enim testificatur, quod Iesus est veritas, 1. Ioan.

1. Ioan. 4. & ad Roma. 8. Vos, inquit, nõ estis in carne, sed in spiritu Dei: siquidem spiritus Dei habitat in vobis. Si quis autem spiritum Dei non habet, hic non est eius. Si vero Christus in vobis est, corpus quidem mortuum est propter peccatum: spiritus autẽ viuit propter iustificationẽ. Qui ergo carnem Christi manducat sacramentaliter, & digne, ex carne Christi Spiritum sanctum sibi conciliat: & qui illam spiritualiter manducat, itidem spiritu Dei imbuitur: nam spiritum Christi habitantem habet in se ipso. Per carnem autem nostram distrahimur ab spiritu Dei, verum per Christi carnem, Spiritui sancto coniungimur. Quamuis igitur caro Christi sit secundum substantiam suam verè caro, at secundum effectum & operationem, quam operatur in nobis, spiritualis est: ideò ipsa potens est nos viuificare. At sciscitaberis, Cur Dominus solum dixit, Caro non prodest quicquam, & nihil meminit de sanguine? Dicito, quod sub carne subaudiuit sanguinem: cęterum Christi caro, & Christi sanguis aufert opprobrium nostræ carnis. Quia caro nostra concupiscit aduersus spiritum. ad Galatas. 4. Nam aduersaria est spiritui, vt spiritus aduersarius est carni. Vnde caro nostra sapit terrena, & fastidit cælestia, & carnis sapientia animalis est, & diabolica. At verò Christi caro, Spiritui sancto est amicissima, quia concepta est ex Spiritu sancto, & ex Maria virgine. Christi caro non concupiscit aduersus spiritum, sed solũ ea amat, quæ spiritus amat, & ea odit, quæ spiritus odit. Est enim caro Christi tabernaculum inuiolatum Spiritus sancti: in carne enim Christi fixam habet mansionem Spiritus sanctus. Super quem, inquit Spiritus sanctus Ioanni Spiritum descendentem, & manentem, sicut columbam, ipse est qui baptizat, Ioan. 1. Manet ergo in anima, & carne Christi Spiritus sanctus: ideoque per manducationem Christi carnis, & per potum sanguinis, Spiritus sanctus donatur edentibus, & potantibus. Etenim supra tradiderat Dominus, Qui manducat meam carnem, in me manet, & ego in eo. At vbi Christus manet ibi manet Spiritus sanctus, qui est in Christo, & qui manet in Christo, manet in Spiritu, qui est in Christo. Et demum maculas & sordes spiritus,

Caro Christi nobis conciliat spiritum viuificantem.

Caro nostra concupiscit aduersus spiritũ, sed caro Christi, ea sola amat quæ spiritus.

& carnis, quam primus homo per peccatum suum, quod ex carne habuit originem, siquidem expomi vetiti desiderio, initium sumpsit peccatum illud Christus per carnem suam emaculauit, & abstersit. Quia per cruentum sacrificium carnis suæ in cruce Deo immolatum, mortem nostram moriendo destruxit, & vitam resurgendo reparauit.

Sciebat enim, ab initio Iesus, qui essent credentes, & quis traditurus esset eum. Græcè negatiuè legitur. Qui essent non credentes, & ita legit Theophilactus, & si Cyrillus legit sicut nos legimus, qui essent credentes. Et vtrunque patebat Christo, & qui erant credentes, & qui non credentes. Diuina enim scientia antequam secula conderentur perspicuum vtrunque erat Christo: quippe diuinitati Christi ab æterno vniuersa patent. At scientia creata, à creatione animæ Christi, omnia erãt ipsi conspicua, vt in tertio disputauimus sententiarum, saltem ea, quæ Deo nota sunt scientia visionis. Quod si legimus, non credẽtes, congrue aptatur, verbo priori, videlicet, Sed sunt quidam in vobis, qui non credunt, subdit enim euangelista rationem, nempe quia sciebat ab initio Iesus, qui non essent credentes: quamuis vtraque lectio congruit. Neque solum sciebat ab initio Christus, qui essent futuri credentes, & non credentes in ipsum, horum, scilicet, infidelitatem & illorum fidem, sed etiam sciebat ab initio iniquitatem sui proditoris. Hinc igitur euangelistã tu collige voluisse nobis diuinitatẽ Christi insinuare: nam Dei solius est, omnia scire antequam fiant. Deo namque omnia sunt nuda & aperta antequã adsint, quia vocat ea, quę nõ sunt, tanquã ea quæ sunt. Rom. 4. Diuus enim Ioãnes, in primis huic rei incubuit diuinitatem Christi declarare. Vnde ex verbis dudũ relatis. *Si videritis filium hominis ascendentem vbi erat prius.* Christi diuinitas patefacta est: quia Christus non erat in cælo, quatenus homo tunc, sed quatenus Deus. Et cum vna persona erat diuina & humana rectè ipsemet qui ascendit postea vt homo descẽderat prius, vt Deus non mutando locum, sed assumendo naturã humanã. Modo quoque Christi diuinitas insinuatur, vt dicebã. *Et dicebat, Propterea dixi vobis, quia nemo potest venire ad me, nisi fuerit ei datũ à patre meo.* Demõstrat his ver-

Varia lectio.

Christo vniuersa patet.

Vna persona est Christus, humana & diuina, & qui ascendit in cælũ ipse est qui descendit.

bis Iudæos esse non credentes, quia indignos se reddiderunt, qui traherentur ad fidē Christi à Deo, vt iam supra exposuimus. Et aduerte, quod Dominus dixerat superius. Nemo venit ad me, nisi pater meus traxerit eum, hoc loco elucidat, dicens, Nisi ei fuerit datum à patre meo, vt nemo intelligat ex verbis prioribus coactionem, quam videtur præse ferre verbum, traho, ideo elucidat modo per verbum mitius, quod dixerat per verbum asperioris significationis. Trahere igitur patrem ad fidem Christi est donare fidem Christi: quia fides donum Dei est. Non ergo, vt censuit Pelagius, fidem ex arbitrij sui facultate sibi dimissa, poterit quis habere, sed necessario eget libertas arbitrij diuino præsidio, vt credat. Id quod dubio procul Dominus docet modo, dicens, Nemo potest venire ad me nisi fuerit ei datum à patre meo. Quid enim est aliud datum, nisi donatum, & quid donatum, nisi gratis datū.

Fides est donum Dei.

¶ Verum vsus est primo verbo trahendi Dominus, vt mysterium quoddam tractionis ad fidem denotet. Videtur enim, nos quodammodo sine coactione cogi quando rectam suscipimus fidem. Enim verò natura hominis est ex sensibilibus colligere, quæ ipse credit. Et humana ratio semper persuadet sibi, quæ credit hærēs sensibilibus. Et illam rationem censemus certiorem, quæ sensibilibus cōquadrat magis, cum ergo fides transcendat sensibilia, imo quamuis verè non pugnet cum sensibilibus, videtur tamen sensibilibus repugnare. Proinde omnis qui rectam fidem suscipit, credēdo, scilicet, ea, quæ neque sensus, neque imaginatio, neque naturalis ratio capit, videtur trahi, quodammodo, & cogi, quia credit præter modum sibi natiuum ad credendum, & ideo regnum cælorum dicitur verè vim pati, & violentos illud rapere. Matthæ. 11. *Ex hoc multi discipulorum eius abierunt retro, & iam non cum illo ambulabant.* Aptissimè Dominus prædixerat neminem crediturum, nisi a patre donatum fuerit illi credere. Vnde denarrat continuo euangelista, qui erant, quibus à patre, non erat datum credere in Christum, dicens ex hoc multi, idest, ex hoc tempore, vel ex hoc sermone, siue occasione accepta non data ex profunditate sermonis Christi de carne sua, & sanguine suo, multi discipulorum Christi, de quibus supra iam meminerat, abijsse retro, idest, reliquisse Christi disciplinam, quam prius sectabantur, vt verè dictum esse putes non omnium esse, sed quibus datum est à Deo. Cur autē Deus non omnibus hoc donum fidei, est impartitus, vtique profunda est quæstio, quæ mortales omnes latet, & soli Deo largitori huius fidei est nota. Istud namque est in archiuis diuinæ sapientiæ, quod quosdam trahat & alios non trahat: ideo fugit scrutinia humanæ rationis. Hoc autē nobis probatissimum esse debet, Deum, qui bus impartitur donum fidei ex gratia sua impartiri, & quibus non impartitur, ex sua iustitia non impartiri. Quandoquidē nemini debetur gratia iustificans, & quæ alioqui omnibus hominibus est necessaria ad salutem, nulli tamen debita est secundum iustitiam, quia gratia non esset si debita esset.

Ad fidem enter rectè dicamur trahi, & sine coactiōe quodammodo cogimur.

Profūda quæstio Deo soli nota.

¶ Quo circa, si dignatur Deus homini impartiri fidem & iustificationem dignatio est suæ gratiæ, & clementiæ, si quem tamen relinquit in sua infidelitate, & in suis tenebris sinit delitescere, libramen est diuinæ iustitiæ.

¶ Hoc autē quod quosdam trahat, & alios nō trahat, cōmendat magis Dei misericordiam, quam exercet erga sanctos suos. Quippe, singularioris est muneris, quod hos trahat, alijs non tractis, quam si omnes traheret. Vnde Paulus, ad Roman. 9. dicens. Quod si Deus volens ostendere iram, & notam facere potentiam suam, sustinuit in multa patientia vasa iræ, apta in interitum, vt ostenderet subdit. Diuitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ. Abūdantior igitur demonstratur Dei clementia, in trahendis suis sanctis, quandoquidem alios multos non trahit, quos etiam si trahere voluisset, potuisset, sed cur noluit, ipse solus nouit, qui noluit & in particulari causam huius rei scire mortales fugit omnes, vt prædiximus. A priori autem generaliter iam indagare cæpimus causam, & rationē attulimus, esse Dei vberem clementiam in quosdam, & seueram iustitiam in alios.

Cur De' quosdam trahit & alios non trahit à priori latet homines, sed à posteriori indagari potest vtcūque.

¶ Accedit etiam eodem, à posteriori rationem esse, quia si omnibus donaret fidem suam, & traheret ad se crederetur ab hominibus tractum hunc esse naturæ conditionem, & non gratiæ diuinæ misera-

ratio-

rationem. Quæ enim ſunt apud omnes homines, naturalia eſſe reputantur. Quapropter iam tum fides non dono Dei accepta ferretur, ſed naturæ deputaretur officio. Ideò Deus non omnes trahit, ne donis ſuis detrahamus, & ne quod eſt miſericordiæ munus, reputetur eſſe naturæ qualitas. Porro vt ad nos redeamus iſti, quos enarrat Euangeliſta, ſimiles fuerunt denarratis à Paulo. 1. Timoth. 5. Iam quidam conuerſi ſunt retrò poſt Sathanam. Namque qui Chriſti non eſt aſſecla, neceſſario conuertitur retrò poſt Sathanam. Et hos reprobat Chriſtus dicens Lucæ. 9. Nemo mittens manum ad aratrũ, & aſpiciens retrò aptus eſt regno Dei. Tales iſti Domini diſcipuli erant, quia ſequendo Chriſtum iam mittebant manum ad aratrum, vt ſeminarẽt ſemina ſanctorum operum, vt meterent vitam æternam: porrò aſpexerunt retrò cum vxore Loth, & ideò perdiderunt fidem, quam profiteri cœperunt.

Dominus cur obſcure ſua docebat myſteria habes de hac re in præfationib⁹ noſtris ad Euang. non pauca.

¶ Sed forſan ſciſcitaris, cur Dominus obſcuro ſermone grandia fidei myſteria docebat, ſub metaphoris, & parabolis, ſiquidem ex obſcuritate offendebantur auditores? Reſpondebis, hoc ex induſtria diuina factũ eſt, vt in parabolis doceret ſub velamento metaphorarum, vt auditores ſedulo exquirentes ſermonis diuini obſcuri claritatẽ, magis myſteria diuina, quia quæ noſtro ſudore paramus nobis gratiora redduntur reuererentur: non exquirentes verò ſuæ inertiæ mercedem reportarent, vt inquam in tenebris ignorantiæ relinquerentur. Nam ſi panem materialem, quo veſcimur, voluit Dominus ex malo merito noſtro, vt in ſudore vultus noſtri illum nobis compararemus. Quidquod panem ſpiritualem beatæ doctrinæ, velit à nobis ex ſudore noſtro parandum: nempe vt intelligentiam doctrinæ ex magiſtris nobis conciliemus: quamquam myſterium quod modo denarratur, non tam obſcure à Domino proponitur, quam ſiniſtrè à Iudæis maleuolis, fuit intellectum. *Dixit ergo Ieſus duodecim, nunquid & vos vultis abire? Reſpondit ei Simon Petrus, Domine, ad quem ibimus, verba vitæ æternæ habes? Et nos credimus & cognoſcimus, quia tu es Chriſtus filius Dei.*

Liberum arbitrium.

Liberam relinquit Chriſtus arbitrij libertatem, priores enim diſcipuli, qui non erant aſciti in ſacrum Apoſtolorum duodenarium, ſed, vt dicebam, erant eò diſcipuli, quia Chriſto, & Apoſtolis erant familiares, & Chriſti doctrinam ſequebantur, ex libertate ſui arbitrij abierunt retro & non ambulabant, vt ſolebant cum Chriſto, & Apoſtolis eius. Apoſtoli verò ſuam etiam pronũtiant voluntatem ſequendi Chriſtum liberam. Apoſtolus enim Petrus, vt princeps Apoſtolorum, vicem eorum agens, ſub totius collegij Apoſtolici perſona, inquit, Ad quem ibimus Domine, &c. Dominus ergo ait illis, Et vos vultis abire? Quaſi dixiſſet, Vobis liberum erit etiam, vt alijs diſcipulis, vel me ſequi, vel à me diſcedere. Non ego egeo comitatu veſtro: abeuntibus enim vobis, alios mihi eligã in ſocios. At verò Petrus legitimè intelligens verba Domini præfata, ſcilicet, manducare carnem Chriſti, & bibere eius ſanguinem, eſſe credere in Chriſtum, & in eo per charitatem manere. Et quod huiuſmodi credentes in Chriſtum, erant donandi vita æterna, & quod corporis potituri glorioſa erãt reſurrectione, reſpõdit Chriſto, Ad quẽ ibimus Domine: verba enim vitæ æternæ habes. Hoc eſt, nullus eſt magiſter hominum quem petamus, & verus Doctor quem habere valeamus, niſi tu, quia verba tua, vitam æternam tibi credentibus pollicentur.

¶ Et interim conſidera, quod quamuis eadem verba, quæ petrus, & chorus Apoſtolicus audierunt, & alij Domini diſcipuli, at Apoſtoli illa rectè intellexerũt, & alij diſcipuli malè. In quem ferè modum eandem diuinam ſcripturam legunt catholici, & hæretici: verum catholici rectè, illam intelligunt, hæretici ſiniſtre illam habent. Namque diſcipuli iſti, qui abierunt retro, & iam non ambulabant cum Domino typum gerunt hereticorum, qui cum profeſsi fuerint fidem Ieſu Chriſti in Baptiſmo, & Sacramentis Chriſti fuerint imbuti, ab ipſo tamen diſcedunt: & non cum ipſo ambulant, ſed retro conuerſi ſunt poſt Sathanam: quandoquidem, ſe ſe abſtraxerunt à corpore Chriſti myſtico, quod eſt Eccleſia, quæ eſt columna, & veritatis firmamentum.

Diſcipuli quidam Domini typum gerunt hereticorum.

Notanda quæſtio.

¶ Sed forſan quæret quiſpiam, cur nõ beatificat modo Dominus Petri confeſsionẽ, vt fecit Matthæ. 16. Beatus, dicens es Simon Bariona, &c. Et quidem nunc ex-

T 5 preſsius

presſius egit perſonam chori Apoſtolici, Petrus quam tunc: ait enim, Nos credimus, & cognouimus. Verum Matth. 16. non tam expreſſe, quia ſolum inquit, Tu es Chriſtus filius Dei viui. Quamuis & hic, & ibi, totius chori Apoſtolici nomine confitetur Petrus fidem diuinitatis, & humanitatis Chriſti. Quandoquidem Matthæ. 16. ab omnibus Apoſtolis quærebat Dominus, quis nam ab illis credere tur ipſe eſſe, & Petrus reſpondens omniū Apoſtolorum perſonam egit. Theophilactus eò factum ita eſſe putat, quo Dominus non blandiretur Apoſtolis, quorum nomine Petrus faſſus eſt, ſe nolle diſcedere à Chriſto. Ne, ſcilicet, crederent Apoſtoli, Dominum multi feciſſe; quod ipſi noluiſſent retro abire cum alijs, indeque putarent ipſos fuiſſe Chriſto adeò neceſſarios, quod ipſis diſcedētibus Chriſti doctrina nō haberet aſſeclas. Verum quantū cō iecto, propterea Dominus modo non cōmendat Petri fidelem de Chriſto confeſſionem, quia Petrus fidem ſuam, & totius collegij exprimebat dicens, Nos credimus, &c. At verò ſi Dominus commendaſſet fidem omnium Apoſtolorum, videretur etiam tum commendaſſe fidem Iudæ proditoris: verum proditoris fides indigna erat quæ laudaretur. Quia ergo Dominus erat reprehenſurus Iudam Iſcariothem: continuo enim dixit, Vnus ex vobis diabolus eſt, ideò Dominus à generali commendatione fidei Apoſtolorum modo abſtinuit propter cauſam commemoratam. Porrò Matth. 16. Etiam ſi Petrus videtur nomine omnium Apoſtolorum confeſſus fuiſſe fidem Ieſu Chriſti; at verò non dixit, Nos, ſed ſolum, Tu es Chriſtus filius Dei viui. Et Dominus ſolius Petri fidem commendauit, dicens; Beatus es Simon Bariona, quam ipſe ſolus eſt confeſſus, vt ſignificaret Dominus fidem, quam profitetur Petri cathedra eſſe ſynceram fidem, & à Chriſto cōmendatam.

Petrus ferebat Apoſtolici ſenat' perſonam.

Fides cathedræ Petri ſyncera fides eſt & ideò à Chriſto commendata.

¶ Vel ſecundo reſpondebis, ſi lectio, quā quidam codices habent ſit probanda, quā Theophilact. ſequitur, qui legit hoc loco, Tu es Chriſtus filius Dei viui, tametſi in codicibus omnibus non legitur viui, ſed apud Matthæ. 16. Si ergo hanc recipimus lectionem, forſan hæc eadem eſt Petri confeſsio illi, quam commemorat Matthæ. 16. & ideò Ioannes non meminit cōmendationis huius confeſsionis, quia ſciebat à Matthæ. eſſe deſcriptam. Vnde ſi hoc verum eſt, Chriſtus tum erat in partibus Cæſareæ Philippi. Mihi verò non probatur dogma hoc, quia expreſſe docet Ioann. hunc ſermonem Dominum habuiſſe in ſynagoga oppidi Capharnaum, at verò confeſsio illa Petri Matthæ. 16. fuit Domino reſidente in partibus Cæſareæ Philippi. Quæret tamen aliquis cur Petrus ait, credimus de præſenti, & cognouimus de præterito. Verum vtrumque refertur ad præteritum, vt ſit ſenſus credidimus nos, & cognouimus ex miraculis tuis te eſſe Chriſtum filium Dei, vel credimus modo ex miraculis, quod iam pridem cognouimus te eſſe Meſsiam filium Dei. *Nonne ego duodecim Vos elegi, & vnus ex vobis diabolus eſt? Dicebat autem de Iuda Simonis Iſcariothæ: hic enim erat traditurus eum, cum eſſet vnus ex duodecim.* Quod me ſequamini & nolitis retrò cum alijs diſcipulis abire, id præſtatis quod vobis incumbebat officij, ſiquidem vos elegi ex numero omnium Iſraelitarum, non quia ſapientiores, aut ditiores, aut nobiliores, aut ſanctiores reliquis, ſed ex gratia mea vos promoui in culmē eminentiſsimum Apoſtolicæ dignitatis. Quamobrem eſi omnes qui cenſentur nomine diſcipulorum tuorum tenebantur, me ſequi & à me non diſcedere. Vos tamen quos duodecim eligi in Apoſtolos primarioſque orbis Chriſtiani duces, multò fortius ad id tenemini, meis veſtigijs in omnibus hærere. Cæterum neque in hac parte vobis erit abſoluta laus, ſiquidem vnus veſter diabolus eſt. Porrò autem diabolus Græcum nomen eſt, & calumniatorem, vel delatorem ſignificat. Dominus ergo Iudam appellat diabolum, vel quia id temporis calumniabatur contra Chriſtum; aut quia erat calumniaturus. Et probabilius videtur iam tum calumnias texuiſſe contra Chriſtum, etſi occultò inſidiabatur. Iuxta Pſalm. 40. verba, Egrediebatur foras, & loquebatur in id ipſum, id quod de Iuda vaticinium erat. Porrò electio Chriſti Iudam iſtum fecit Apoſtolū, & ſua iniqua volūtas eum fecit diabolum. Erat ſanè Apoſtolus ex diuino munere, at diabolus ex ſua prauitate. Diabolus ſanè non natura, ſed imitatione. Namque dia-

Confeſsio ſidei Petri apud Ioānem, & apud Matthæum nō eſt eadē numero

diabolus est accusator sanctorum. Proiectus est inquit, accusator fratrum nostrorum Apocalyps.12. Subit autem mirari, qui fit, vt electus à Deo in Apostolum verteretur in diabolum? Cur Deus talem elegit, quem futurum sciebat diabolum? Vtique æquo te pulsabit pede, & quæstio illa de Saule, electo à Deo in regem Israelis, qui tamen etiam fuit diabolus ex tyrannide, & ex miris calumnijs, quas patrauit contra Innocentem Dauidem. Et sanè hoc non temerè fit à Deo, vt intelligamus electionem diuinam neminem cogere ad virtutis officia: sed tam liber est electus à Deo, quam non electus. Electio diuina sanctimoniam ingerendo admonet officio, ad quod fit electio, at verò nō cogit. Miratu igitur est quam dignissimum, idem est Apostolus & diabolus, & quæ videntur summo interuallo distare, in eodem fine interuallo conueniunt. Iudas est Apostolus & idem est diabolus cum alioqui Apostolus minister sit lucis, diabolus minister tenebrarum: vnde videntur nimium dissidere. Et re vera si munera consideras, nimium dissident, at si personam, & subiectum aliquando conueniunt. Erat quidem Iudas Apostolus non moribus, sed diuino munere: erat diabolus non diuino munere, sed moribus proprijs: vt iam hinc desinas mirari quod catholica testatur Ecclesia sanctissimum officium coniūgi nonnunquam cum pessima persona. Et nugaces existima hæreticos negantes sacerdotem malum non esse sacerdotem, ideò missam illius non esse missam, & hæreticos non posse baptizare, etiam seruata forma, & Ecclesiæ intentione. Et Episcopos criminosos non esse Episcopos, & alia hoc genus asseuerant deliramenta. Quorum ora, vel ex hoc loco occluduntur, quia Iudam Apostolum Christus vocitat diabolū. Vnus, inquit, ex vobis diabolus est. Ex vobis, inquit, id est Apostolus sicut & vos, diabolus est, & hac ratione non est ex vobis, sed contra vos. Est igitur ex vobis, & non ex vobis, ex vobis, vt Apostolus non ex vobis, vt diabolus. Quid igitur miraris, vel ne mireris iam si Episcopus est, & peccator est, si sacerdos est, & peccator est. Namque si Iudas Apostolus erat, & diabolus erat Episcopus poterit esse, simul atque peccator. Est namque ex Dei munere sacerdotium, & episcopatus, at quod sit diabolus, ex propria prauitate animi contingit. Sicut ergo solus Apostolatus non sufficit Iudæ ad vitam conciliandam æternam, ita neque Episcopatus, neque sacerdotalis functio. Hæc namque ad gratias gratis datas spectant, vt & prophetiæ donum, quod peccatoribus nōnunquam impartitur Deus.

Sanctissimū officium cum pessima persona aliquando coniungi potest.

Episcopatus & sacerdotiū ad gratias gratis datas pertinent.

MORALIA.

¶ *Caro mea verè est cibus, & sanguis meus verè est potus, Ioann.6.*

EVangelista Ioannes conuiuij cuiusdam celeberrimi meminit hoc capit. 6. Vnde Dominus traiecto mari Galilææ, quod est Tiberiadis pauit magnam multitudinem virorum, fœminarum. Et quidem hoc conuiuium, est admodum mirabile, quippe multiplicauit Dominus in deserto existens paucos panes, & pisciculos in eam multitudinem panis, & piscīū quæ non solum suppeteret victui tot millium hominum, quot Ioann. commemorat, sed & superabundaret. At verò huius conuiuij occasione, panis cœlestis, qui est caro Christi Ioannes mentionem fecit. Primum autem prioris conuiuij tropologiam exequemur, dein verò ad panis cœlestis tractatum stylum referemus. Erant autem quinque hordeacei panes, & duo pisciculi, vnde Dominus immēsam aluit turbam. Qui panes quinque alios denotant panes mysticos longe digniores, quā fuerunt illi hordeacei. Isti enim alebant corpus, sed non mentem, at panes, quos continuo referam, alunt mentē quia sunt panes mentales, & non corporales.

¶ Est autem panis primus horum, qui est solidus panis, citra quem peccatoribus vita nō adest æterna, scilicet, cōpunctio cordis nostri ex nostri peccati consideratione. Vnde in Psalm.79. hic panis decantatur, qui est pœnitentialis panis. Cibabis, inquit, nos pane lacrymarum. Egregius equidem cibus, qui mentem famelicam & aridam satiat diuina gratia, & diuinam perditam restaurat amicitiam. Hic sanè panis à Deo multiplicatur, quippe lacrymæ nostræ exiguæ sunt, ad plan-

Panis pœnitētialis.

candum diuinum offensum ex nostris culpis numen, nisi Deus illas probatas haberet ad se placandum. Diuinus ergo sermo hunc panem sibi acceptum reddit, dicens surgite postquam ederitis, qui comediris panem doloris, Psalm. 126. Hunc panem doloris ex cœlesti dono habent pœnitentes, est namque pœnitentia ex diuina clementia pœnitentibus concessa. Ne quando, inquit Paulus, det illis Deus pœnitentiam. 2. Timoth. 2. idem ad Roman. 2. Et apud Esaiam. 30. Dabit tibi Dominus panem arctum. Vtique pœnitentialis panis arctus est, quippe nõ exigit à nobis Deus suo præcepto acerrimas contritiones, & flagella crudissima, & macerationes immanes, sed minima de peccatis nostris cõtritione Deus contentus est. Et quamlibet minima sit diuini tamen est muneris, quod illam habeamus. Neq; solum cõtritio huiusmodi, diuinæ est largitatis, quin & attritio si ea sit, ex qua homo dolet de omnibus peccatis suis ex timore æterni supplicij concussus, vt traditur in Concil. Trident. Sess. 14. Hic panis est ille subcinericius panis, quem Gedeon descendẽtem super castra Madianitarum aspexit subuertentem Madianitas Iudi. 7. Quippe, quod subuertit dæmonum phalanges pœnitentia est. Et rectè hic panis per subcinericium illum denotatur. Olim namque pœnitentia in fauilla, & cinere agebatur Iob. 42. Cui concinit Dauid. Cinerem, ait, tanquam, &c. Hic igitur panis visus est Gedeoni desuper descendere: quia, vt aiebam, cœlestis muneris est pœnitere de peccatis, vt oportet pœnitere. Est namque excedens hominis facultatem pœnitere ex amore Dei dilecti super omnia, itemque pœnitere ex timore æterni quod creditur supplicij: ideò diuino præsidio opus est, vt iuuetur homo, vt sic pœniteat.

Pœnitentia est donũ Dei

Cõtritio etiã minima, & attritio sunt diuinæ largitatis.

Antiquus pœnitendi modus.

¶ Est autem nobis natiuum de malis à nobis patratis pœnitere. Namque synderesis ipsa internè pungit, & conscientia, etiã nullo damnante inclamat, & facinoris intrinsecus autorẽ accusat. Cæterum, quod propter inuisibilia bona adipiscenda, vel ad euitandum inuisibilia gehennæ mala pœniteamus desuper descendit hic pœnitentiæ panis. De longe proculdubio venit panis hic, quia impartitur pœnitentibus ex diuina benignitate. Vnde Paulus, An ignoras quod Dei benignitas te ad pœnitentiam adducit? Precandus igitur Deus, vt hunc nobis donet panem, quo refecti, non timeamus Madianitarum, id est, diaboli, & peccatorum tyrannidem. Quot verò sint necessaria ad pœnitẽtiam in. 4. Sentent. tomo. 2. luculenter expressimus quantum nobis Dominus concessit, ideò supersedẽdum est abundantiori tractatui de pœnitentia.

Quæ pœnitẽtia est diuinę gratiæ est tribuẽda, & quæ non.

¶ Iam igitur secundum panem explicemus. Est autem panis in passionibus, & tribulationibus nostris patientiam habere, & æquo animo ferre propter Dei honorem emergentia, quæ nos premunt mala. Est equidem æquissimo nomine dicẽda patientia hæc, panis fidelium, quia si panis est sustentare animalem vitam, patientiæ est sustentare spiritualem vitam. Quare sapiens ille monebat, In humilitate tua patientiam habe. Eccles. 2. Et Dominus Lucæ. 8. electos suos docet in patiẽtia fructum referre. Et inter fructus spiritus, patientia recensetur, ad Galat. 5. Nemo namque frui potest spiritualibus bonis, patientia sit refertus. Et Paulus monet, vt patientia supportemus inuicem ad Ephesios. 4. Et inter sectanda à fidelibus hanc à nobis sectari iubet. 1. Timoth. 6. sectare iustitiam, fidem, charitatem, patientiam. Et demum Iacobus. 1. Patientiam docet opus perfectum habere. Et rectè, quia hac sublata, cætera infructuosa redduntur. Diximus enim patientiam sustentaculum esse vitæ spiritualis. Contingunt enim sæpè hominibus, plæraque multa, quæ eos molestant, & grauiter cõturbant, & vnicum tunc extat præsidium ad solatium patientiæ confugere, quo fori, mala accidẽtia superare valeamus. Vnde aiebat Apostolus, Patientia nobis necessaria est, Hebræ. 10. Hunc autem panem Deus multiplicat, quia pro tolerãtia quã in malis præstamus, donamur consolatione interna. Quamobrem Paulus. 2. Corinth. 1. inquit, Qui consolatur nos in omni tribulatione nostra. Et Dominus Matthæ. 5. dicens Beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam, quoniam ipsorum est regnum cælorum. Et rursus, Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabũtur. Quid aliud docet, quam patientes esse remunerandos præmijs sempiternis. Qui enim persecutionem patiuntur propter iustitiam

Secundus patientiæ.

iustitiam, vtique patientes sunt propter cultum iustitiæ, & lugentes istos apte dicemus, eos qui calamitates Ecclesię lugēt, & de illis vehementer, quasi de malis proprijs dolent, & sustinent eas in patientia, donec Deus Ecclesiæ suæ de remedio opportuno prouideat, quando illis succurrere non datur.

Tertius misericordiæ panis.

¶ Est tertius panis misericordiæ, ex qua dolemus, de defectibus, siue spiritualibus, siue corporalibus nostrorum fratrum. Huius panis meminit Eccles. 11. Mitte panem tuum super transeuntes aquas, quia post tempora multa inuenies illum. Tūc autem mittimus panem nostrum super transeuntes aquas, quando pauperibus nostra erogamus, vocantur autem peregrini pauperes, aquæ siquidem discurrūt ex loco in locum, vt quærant sibi victum, instar enim defluentium aquarum habēt motum, & decursum ex vico in vicum: itemque pauperes errones, qui ostiatim discurrunt, vt quærant sibi alimonias. Et quanuis eleemosyna sit omnibus pauperibus necessaria, maximè tamen peregrinis, quia ignoti sunt, & non habent vnde sibi subueniant, cum sint alienigenæ. Nam indigenæ pauperes habent indigentes alios notos, vnde possint commodius sibi parare victum. Hic igitur eleemosynæ panis, mittendus, siue erogandus est pauperibus, & promissionem habet vitæ quę nunc, & futuræ. Et non temere panis est nuncupatus, reficit enim corpora pauperum, & multò vehementius mentes erogantium. Conclude, inquit, sapiens ille Ecclesiast. 29. eleemosynam tuam in sinu pauperis, & ipsa pro te orabit. Et quæ nā maior mentis refectio, quam beatitudo, at verò Dominus misericordiam beatificat, dicens, Matthæ. 5. Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur. Si panis naturalis defendit vitam à morte, eleemosyna, quæ eruit animam erogātis, à morte sempiterna, an nō congruentissimè dicēda est panis animæ. Vnde Tobi. 12. Eleemosyna ab omni peccato, & à morte liberat: non sanè hoc verbum habendum est de morte temporali, à qua nihil liberare potest, sed verbum hoc habeto, de morte spirituali. Quippe eleemosyna præseruat à peccatis committendis, & commissorum, quorum pœnituimus, relaxat commerita pœnas. Neque solum hoc, sed etiam erogantes eleemosynas etiamsi peccatis sint depressi ex diuina clementia incitantur ad pœnitentiam. Et quanuis illi à merito bono sint alieni, at verò ipsa eleemosyna orat pro illis. Sed cur orat pro erogante? Nempe quia pauperes recipientes, digni sæpè inueniuntur, qui à Deo pro erogante exaudiantur. Iustis igitur eleemosyna prodest, vt donum perseuerantiæ in sanctitate, & iustitia obtineant; vt etiam peccatorum pœnæ, ab eis nondum solutæ, per eleemosynas deleantur. Quia, vt aqua extinguit ignē, ita eleemosyna extinguit peccatum. Dani. 4. Rursus peccatoribus admodum vtilis est, quia recipientes eleemosynam pro erogante Deum precantur, & Dominus eorum preces exaudit sæpè.

1. Tim. 4.

Eleemosyna eroganti est panis spiritualis & cui erogatur panis materialis.

Eleemosynā iustis & peccatoribus necessaria.

¶ Semper igitur panis mentis est eleemosyna, sed tum maximè, quando erogans ipsam Deo gratus est, tunc enim est efficax hic panis, tunc vegetat spirituales vires, tum auget charitatem: quia qui non diligit fratrem manet in morte. Tobias eleemosynas erogat & visus illustrationem miraculosam promeruit, cap. 12. Cornelius eleemosynas expendit pauperibus, & angelum doctorem obtinuit, Actor. 10. qui instituerat in colenda Christi fide. Et Actor. 9. Dorcas, quia viuens eleemosynas elargiebatur, mortua iam excitatur ad vitam à Petro. Circunstere runt, inquit Lucas, illum omnes viduæ flentes, & ostenderunt ei tunicas, & vestes quas faciebat illis Dorcas, &c. Et ideò Petrus illam excitauit ad vitam. Vnde Paulus eleemosynam valde commendans ait, Beneficentiæ, & communionis nolite obliuisci: talibus enim hostijs promeretur Deus. Vt igitur Deum promereamur habere, benefacere oportet indigentibus, & nostra temporalia bona eisdem communicare. Quia si frangimus esurientibus panem nostrum, erumpet quasi mane lumen nostrum, Esai. 58. Et quidem si amoris fundamentum est similitudo, omne namque animal diligit sibi simile, ouis namque oui iungitur & non vrso, & bos boui, & non leoni, &c. Deus admodum diligit eleemosynarios sunt namque Deo valde similes. Deus namque omnibus creaturis suis quotidie, & quouis momento suam impartit misericordiā.

Propter eleemosynā De miracula fecit.

Eccles. 13.

ricordiam. Siquidem ex sua liberalitate omnia sustentat: Deo namque non sustētāte, vniuersa perirent, canente Psalmo 103. Aufetes spiritum tuum, & in puluerē suum reuertentur. Qui ergo sunt miseri cordes, ideò sunt similes, quia benefaciūt alijs, instar Dei, qui dat affluenter omnibus, & non improperat Iacob. 1. Deus porrò ex sua gratia creaturis suis misericordiam præstat. Vnde eleemosyna, vt Deo sit grata, cum diuina similitudinem gerat oportet. Qui namque eleemosynā erogat, non syncero corde, scilicet, ad Dei gloriam, vt quę Deo gratior reddatur, sed ob alias temporales causas, hic etsi exterius Deo similis videatur, interius verò lōge abest à diuina similitudine. Neque enim diuina scriptura beatificans eleemosynarium, illū beatificat solum quia porrigit panem esurienti externus, sed quia porrigendo ex Dei charitate facit. Beatus vir dixit psaltes, Psalm. 40. qui intelligit super egenum, & pauperem, in die mala liberabit eum Dominus. Vtique intelligere super egenum & pauperē non est solum leuare egeni miseriam, sed illam leuando simul intelligere hoc esse Deo gratum, & ex Dei amore, proximi miseriam leuandam. Multi sanè sunt, qui pauperum miserias sua ope leuant, nihilo minus non intelligunt super egenum & pauperem. Quia non id præstant, quia intelligunt Christum in pauperibus esse fouendum, ipso testante, Matt. 25. Quod vni ex istis minimis fecistis, mihi fecistis. Et equidem eleemosynam infideles etiā elarguntur, at quis diceret eos esse beatos? Vtique nemo fidelium illos proclamabit esse beatos: quippe, non intelligunt illi super egenum & pauperem, sed solū ex compassione natiua, aliorum miserias leuant. Maxima ergo vis eleemosynæ est, quæ liberat eleemosynarios in die mala. Est autem dies iudicij, dies amara valde ijs, qui subibunt damnationis iudicium, ab hoc autem iudicio damnationis eruet eleemosynarios eleemosyna. Quippe, vt dicebamus, eleemosyna liberat ab omni peccato, & liberans à peccato, liberat à damnationis iudicio. Et equidem in die iudicij tota ratio est ineunda de eleemosynis. Audi enim vocem supremi iudicis, Matt. 25. quia tunc proferet in die illo, Quia esurium dedistis manducare, &c. Venite benedicti patris mei, & percipite regnum, quod vobis paratum est à constitutione mundi. Et ijs quià sinistris sunt, quia non præstiterunt misericordiæ opera eis dicetur, Discedite à me maledicti in ignem æternum, qui paratus est diabolo, & angelis eius. Summa ergo iudicij diuini eleemosyna est, quæ verè est Deo grata eleemosyna, videlicet, quæ exhibetur pauperibus ex charitate Christi.

[Margin: Eleemosyna vt sit Deo grata similem diuinæ oportet esse.]

[Margin: In die iudicij tota ratio est ineunda de eleemosyna.]

¶ Hic autem panis, à Deo valde multiplicatur, quoniam, pro paruis, quæ pauperibus elargimus, multa Deus donat, & pro terrenis cœlestia, & protēporalibus sempiterna. Vnde Dominus, Lucæ. 6. Date, & dabitur vobis, mensuram bonam, & confertā, & coagmentatam, & superfluētem dabunt in sinum vestrum. Aspicis ne quæ sit multiplicatio huius panis. En tibi quid dabitur, dantibus eleemosynas, mensura equidem bona, & conferta, & coagmentata & redundans. Quia centuplum accipient huiusmodi nunc in tempore hoc, & in seculo venturo vitam æternam, Matthæ. 19. Marc. 10. Et eò plura recipiemus, quo plura erogamus. In qua enim mensura mensi fuerimus, remetietur nobis. Hoc est, seruabitur proportio, inter data à nobis pauperibus, & collata nobis à Deo. Non quod erit eadem numero mensura, siquidem modica sunt munia, quæ præstare possumus, collata ad ingētem vim præmiorū cœlestium. Erit igitur æqualitas non rei, sed proportionis. Nam si parcè seminamus, parcè & metemus. Si verò in benedictionibus, idest, abundè seminamus abundè & metemus. 2. Corinth. 9. de eleemosyna disseruimus pleraque in. 4. Sentent. quæ huc vocare non libet.

[Margin: Inter data à nobis & collata nobis à Deo non erit proportio æqualitatis, sed inæqualitatis.]

¶ Quartus panis est timor æterni supplicij, quod manet peccatores omnes. Hoc sanè pane debent vesci iusti, ne cadant in peccata, & debent vesci peccatores, vt à laqueis diaboli, quibus captiui tenentur, extricentur. Apte quidem panis hic timor dicitur, quippe timor diuinorum suppliciorum conseruat vitam iustorum: iusti enim cōsiderantes grauissima quæ manent peccatores tormenta, sibi solerter cōsulunt ne in peccata ruant. Et hic panis est, quem iusti comedunt in luctu Tob. 4. Comedebāt panem in luctu: lugent enim peccata sua, quæ memorantur fecisse con

[Margin: 4. Panis.]

[Margin: Timor pœnalis omnibus cōgruit & iustis & peccatoribus.]

tra

tra Dominum. Et peccatores timor Domini, etiam seruat ne effrænes sint in peccatis admittendis, sed contineant se ne ruant præcipites in facinora. De timore Domini dixit Salomon capit. 14. Timor Domini fons vitæ. Sublato enim timore Domini nulla vita spiritualis potest homini contingere. Et Ecclesi. pronuntiat, nihil melius esse quam timor Dei, ca. 25. A timore namque Domini concipimus, & quasi parturimimus, & pepenmus spiritum salutis Esai. 25. Rectè igitur appellatus est timor Dei fons vitæ, siquidem per timorem Domini concipimus, & parimus spiritum vitæ. Concipimus quidem, quando concussi timore Domini expellimus peccatũ à nobis, parturimus autem & parimus, quando nostra peccata, quæ iam odio habemus, formidantes supplicia æterna, confitemur pœnitentiario, & dignam de illis soluimus Deo satisfactionem. Quamobrem psaltes nos hortatur dicens, Timete Dominum omnes sancti eius. Quod si sanctis timere Dominum incumbit, multò fortius peccatores timere debent Dominum, qui in maiori periculo versantur. Nugantur sanè hæretici Lutherani, ridentes hanc doctrinam, docentem timorem suppliciorum æternorum esse commendandum, quandoquidem timentes diuina hæc supplicia exque timore defugientes culpas, hypochritas esse proclamant, reclamante tamẽ tota scriptura, quæ miris encomijs hunc timorem commendat. Et Concilio Tridẽtino idem exponente Sess. 6. can. 3. in hæc verba, Si quis dixerit gehennæ metum per quem ad misericordiam Dei de peccatis dolendo confugimus, vel à peccando abstinemus, peccatum esse, aut peccatores peiores facere anathema sit. Et hic canon contra Lutheranas assertiones est editus. Lutherus enim timorem seruilem censuit peccatum esse, & remorari à vitæ æternæ ingressu animas, quas lustrat purgatorius ignis, fretus Ioan. autor. 1. Ioan. 4. perfecta charitas foras mittit timorem. Et rursus ad Roman. 8. Non accepistis spiritum seruitutis iterum in timore, sed spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus, Abba, pater.

Timor serui & bonus est, & Deo donatur.

¶ Verum qui Deo obtemperat, obtemperando nullatenus peccat: at verò qui timet æterna supplicia Domino obtemperat, dicenti, Si pater ego sum, vbi honor meus? si Dominus, vbi timor meus? Malach. 1. Igitur Deo exhibendus timor, quia Dominus, vt amor præstandus, quia pater. Timens igitur Deum, vt Dominum vniuersorum non peccat, quandoquidem non timens à Deo culpatur. Et quis poterit reo vicio dare si timeat pœnã sibi imminentem ex reatu suo, aut quod timens pœnam, non peccat? Est sanè timor pœnæ, qui seruilis est, & vicio dandus quando sic quispiam formidat peccare, propter pœnam, quod illa sublata vellet peccare. Namque istud velle peccare, peccatum est. At verò, qui solum ex formidine pœnæ peccatum odit, non tamen animum habet peccandi si pœnam non timeret, neque de hac re ipse meminit, sed solum ex formidine pœnæ peccatum fugit, hic timor valde bonus est, & vtilis omnibus fidelibus.

Timor serui lis bifariam expenditur.

¶ Et ideo legislatores constituunt pœnas transgressoribus legum suarum: quia sanctum hoc esse iudicant, vt ex præmijs alliciant subditos ad obseruationem legum, & ex pœnis eosdem auertant ab earũdem violatione.

Legislatores suis præmijs & pœnis suas constituũt leges.

¶ Deus igitur qui iustissimus est legislator, pœnam grauissimam statuit gehennæ, violatoribus legis suæ. Et hæc pœna iustissima est, quia à Deo profecta, qui est iustitia ipsa, est sancita, qui ergo illam timendo non peccat, secundum legem Dei agit. Quippe ad hoc à Deo fuit sancita, vt homines horribilem pœnam formidantes abstinerent à culpis, & illam cupientem euadere de patratis scele ribus dolerent. Quod verò Ioannes scripsit, Luthero astipulatur nihil. Perfectam enim charitatem. Ioann. vocat, ex qua diligimus Deum & proximum, vt contextus Ioannis insinuat apertè, & sensus hic est. Diligens Deum atque proximũ non habet cur timeat in die iudicij, sed potius habet, vnde fiduciam cõcipiat, quod non lædetur à gehennæ incendijs. Dixerat enim primo, Si diligamus inuicẽ, Deus in nobis manet & rursus, in hoc perfecta est charitas Dei nobiscum, vt fiduciam habeamus in die iudicij, &c. id est, diligendo Deũ & proximos propter Deum perfecta est charitas Dei nobiscũ, & tantum fiduciam habemus in die iudicij, quod erimus æterni regni consortes.

¶ Vnde

¶ Vnde Dominus tum de huiusmodi charitate exiget rationem dicens, Esuriui, & dedistis mihi manducare, &c. Non enim ait, Esurientes panistis pauperes, &c. sed Esuriui, & dedistis manducare: quia vt du dum aiebam hæc perfecta est charitas proximi, illi subuenire vt Christi membro, & tum diligendo proximum Christum diligimus.

De dilectione Dei & proximi exigenda erit ratio in die Iudicij

¶ Hæc igitur charitas foras mittit timorē, idest, fiduciam præstat obtinendi regni æterni. Non tamen foras mittit timorem æterni supplicij. Ceu præparationem ad charitatem obtinendam: quia timor iste æterni supplicij, disponit ad charitatem habendam Dei, & proximi, vt seta docente Aug. introducit filum, & cōseruat, tantum abest, vt charitas hunc timorem excludat.

¶ Aut oportet Ioannis hunc exponere locum, de timore purè seruili, ex quo homo nō peccat solummodo, ex formidine pœnæ, peccaturus alias, si illam non formidaret. Hunc sanè timorem charitas perfecta foras mittit, quia etiam minima charitas Deum amat, & propter Deum declinat offensam diuinam. Non tamen sermo est de timore, qui propriè non est seruilis, quando etiam formidini est pœna, non tamen præcipuè propter pœnam peccata cauemus, sed propter Dei amorem, etiā si formido pœnæ, nos etiam incitat ad nō peccandū. Quem sensum glossa probare videtur, tametsi prior expositio non est dissona Ioanni, ibidem monenti dilectionem proximi. Charissimi, inquit, Deus dilexit nos, & nos debemus alterutrum diligere. Et vt magnificaret dilectionem proximorum, dixit charitatem perfectā excludere timorem damnationis in die iudicij. Vnde, quia quæuis charitas à Deo infusa, est Dei, & proximi, quælibet excludit hunc damnationis timorem, quia coniuncta est spei, quæ est cœlestium expectatio. At obseruabis, quod charitas hoc sibi vendicat ex natura sua, quia reddit nos Deo amicos, & nihil damnationis est amicis Dei. Porrò ex parte subiecti, vbi recipitur, accidit, vt non excludat timorem hunc. Viatores enim nesciunt se habere charitatem Dei: ideoque timent, quamuis sint iusti, damnationem futuram, Deo hoc disponente, ne erigantur in cogitationibus suis, & charitate potita fraudē-tur. Secundo respondebis similiter fidelibus iustis donatum fuisse spiritū adoptionis filiorum per baptismi gratiam. At verò Iudæis per legem non donabatur spiritus iste filialis adoptionis: siquidem lex neminem duxit ad æternam hæreditatē consequendam. Quippe iusti sub illa degentes, defuncti sunt nō adeptis promissionibus, ad Hebræ. 11. Idcirco, illa lex operabatur non spiritum filialem, quia si horum est hæreditas paterna: at verò illis ex lege sola non poterat contingere hæreditas sempiterna, ideò non vocantur filij, quia si filij hæredes ad Rom. 8.

¶ Quamobrem nihil veritati obuiat si dixerimus hunc spiritum filialem, non excludere timorem æterni supplicij. Iusti enim timent æterna supplicia, Psalm. ad monente, Timete Dominum omnes sancti eius, quamuis timent hæc supplicia ex charitate Dei, ne diuino frustrētur consortio. Et rursus à peccatis abstinent ex eodem timore gehennæ non principaliter, quia magis abstinent verentes ne Deum offendant: cæterum ex timore abstinent accessoriè.

Spiritus filialis adoptionis nō excludit necessario timorem

¶ At verò forsan occinet aliquis dicēs, minima charitas foras mittit timorem ad sensum prætactum, & minima charitas diligit Deum & proximum, quamuis sit imperfecta: cur ergo Ioannes hoc solum tribuit perfectæ charitati: quia vox hæc perfectum, grandem intensionem charitatis præsefert.

¶ Respondebis, quamlibet charitatem ex parte sui obiecti, quod Deus est, perfectā esse, quia quæuis diligit Deum, & proximum: at verò contingit illi imperfectio ex paucitate suorum graduum. Ioannes autem loquitur de perfectione ex parte obiecti. ¶ Vel dicito Ioannem per perfectam charitatē, intellexisse veram charitatem, quæ est dei propter se, & proximi propter Deum, & hæc verā charitas, quia diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis, necessario foras mittit timorem gehennę, quia hæc quantum est ex se facit nos securos, quippe reddit amicos nos Deo. Vbi autem est amicitia, timor iste cessat: siquidem amicitia, non lædit, sed seruat amicum. Quamuis vt aiebam ex parte habētis charitatem, timor sæpè iustos afficit gehennæ, quia periculis multis humana infirmitas

Charitas & se nos facit securos ab æterna dānatione at ex parte habētis fuc[...] scit dāna[...] nis timo[...]

firmitas. Quæ autem nõ est vera charitas, qualis est eorũ, qui putat se diligere Deũ non diligendo proximum, vt qui odio habet inimicum suum, ista non est vera charitas, ideò neque perfecta: quippe quod non est verum, neque perfectum est secundum rationem suam. Ideò hæc non excludit timorem: quia qui non diligit fratrem suum, manet in morte. Non ergo Ioannes de intensione verba facit charitatis, sed solum de vera charitate, vt opponitur contra apparentem & non existentem charitatem. Istum porrò panem Christus multiplicat sicut prædictos. Quippe timorem hunc, cõmutat in voluptatem, & spiritus dulcedinem. Namq; suos amicos Deus paulatim deducit ad maiorem & vberiorem charitatem: vnde timorem suppliciorum vertit, in voluptatem spiritualem quandã: quia secura mẽs quasi iuge est conuiuium. Timorem igitur non multiplicat Deus illum augendo, sed multiplicat, in melius commutando, nempe in securitatem cõscientiæ, & mentis hilaritatem.

Prouerb. 15. ¶ Postremus deniq; panis est, vnde potius vescuntur iusti homines, quã peccatores. Est enim panis iste desiderium vitæ æternæ. Multæ nãq; sunt tribulationes iustorum & ideò illam æternã requiẽ suspirant, & illi inhiant, & ad illam capessendã vehementer anhelant. Vnde aiebat ille Psal. 41. Sicut ceruus desiderat ad fontes aquarum: ita anima desiderat ad te Deus. Fuerunt mihi lacrymæ meæ panes die, ac nocte, dum dicitur mihi quotidie, vbi est Deus tuus. Si panis sustentat quos cibat, suspiria etiam & desideria hæc sustentant iustos, tantisper dum in hoc exilio agitur. ¶ Et rursus, Heu mihi quia incolatus meus prolongatus est, habitaui cum habitãtibus Cedar. Multum incola fuit anima. Cum enim cernunt se absentes esse à Domino, sub peregrinatione sua, desiderãt patriam cœlestem. Vnde Paulus ad Philipp. 1. Desiderium habens dissolui & esse cum Christo.

Panis quintus.

¶ En tibi panes quinque, vnde Dominus pascit fideles suos quotidie. Neq; abre describũtur esse hordeacei, siquidem panes isti asperitatem continent. Omnes enim panes quotquot retulimus præferunt quandam asperitatem. Siue enim pœnitẽtiam, consideres, siue eleemosynam, siue patientiam, siue æternorũ suppliciorum timorẽ, siue lacrymas & suspiria vitæ æternæ adipiscẽdæ, exteriorem corticem asperum & durum habent: tametsi vim alendi spiritum hominis sub duritie exteriori condant. Et horũ primum panẽ, scriptura cõmemorat fuisse hordeaceum Iudi. 7. vt idem de reliquis intellectum velimus.

¶ Porrò pisciculi, ex quibus panes isti comeduntur, sunt spes veniæ: namq; pœnitentibus dulcescit pœnitentiæ labor, quando certam habẽt veniæ spem. Et rursus omnes alij panes, qui duri videntur dulcescunt, & mollescunt spe præmiorũ æternorum. Quotus enim quisq; esset, qui pœniteret de peccatis suis nisi certus esset de spe veniæ obtinendæ à Deo. Aut quotus quisq; esset, qui tot labores in via Dei æquo ferret animo, nisi præmium adhuc in exilio positus, à longe videret, & à lõge salutaret. Nam omnis, qui arat, ideò arat, quia spem habet conceptam fructus percipiendi. Egregius sanè pisciculus est obsonandæ pænitentiæ ille, quem diuina format vox, Agite pœnitentiam, quia appropinquauit regnum cœlorum. Incomparabilis quoque nobilitatis est pisciculus ille alter quem Paulus. 2. Corinth. 4. proposuit pro obsonio tribulationum, & laborum, quem iusti in hoc seculo pariuntur, videlicet, id quod in præsenti est, & leue tribulationis nostræ, supra modum in sublimitate æternum gloriæ pondus operatur in nobis. Pulcherrima sunt istæc ex pisciculis istis obsonia. Namque, vt panis comestus citra obsonium, non tam gratus est gustui, quam quando obsonio potitur, itã labores nostri, atque pœnitentiæ, non essent nobis gratæ, nisi diuinæ nobis essent mulcentes consolationes.

Pisciculi qui sunt obsonia sanctorum.

¶ Iam verò istis quinque recensitis panibus, cum sibi connexis pisciculis, ad panem illum sublimiorem, qui de cælo descendit, & dat vitam mũdo referamus sermonẽ. Dicebamus enim Euãgelistam occasione conuiuij accepta, ex quo Dñs in deserto turbas illas ex quinque panibus, & duobus piscibus pauerat mentionẽ introduxit panis cœlestis, vnde non nutriũtur corpora, sed animi fideliũ vegetantur. Non solum quinque millia virorum, vt in priori conuiuio, sed omnium fidelium corda aluntur spirituali hac alimonia.

Regressus ad priora.

At hic nonus panis, caro Christi est. Panis, inquit, quem ego dabo caro mea est pro mundi vita. Caro namque Christi in cruce Deo patri oblata in redemptionē humani generis contulit vitam mundo: quippe, huius carnis oblatio, sacramenta Ecclesię fecundat, vt illis perceptis vitam percipientes æternam obtineant. Et rursus caro Christi iam gloriosa in sacramento altaris contenta mundi vita est: quia fideliū vita ex sacro baptismatis fonte hausta, Eucharistia conseruat, & fouet, ne pereat, sed aucta caronetur æternò. Discipuli porrò quidam Domini durum existimarunt esse Christi sermonem tradētem carnem suam esse cibum, & sanguinem suū esse potum, quippe qui ferale & bestiale opinabantur ex Christi verbis esse illis iniunctum Christi carnem instar arietinæ, vel bouinæ carnis, esse dilaniandam, vt ipsi ex illa nutrirentur.

¶ At verò fidelibus Christi iste sermo non durus, sed mollis creditur. Summi namque beneficij existimant esse, quod Christus condiderit carnem suam sub pane in edulium mentis, & sanguinem sub mero in spiritualem potum.

Primus modus manducādi carnē Christi spiritualiter.

¶ Primum quidem quando sacro fonte sunt purgati baptismi gustarūt carnis Dominicæ edulium, & sanguinis Dominici hauserunt poculum: tunc enim Christo sunt vniti per fidem & charitatem. Neque hoc solum sed in corpus mysticum suum sunt traiecti realiter per baptismi lauacrū: facti enim sunt Christi serui, & milites, & illi nomina sua dederunt: Euangelioque Christi sese manciparunt, cuius professi sunt obedientiam. Et ideò realiter trāslati sunt in Ecclesiæ Christianæ iurisdictionem, per realem susceptionem baptismi. Dixerim realem, quia baptismus in voto, non transfert hominem in corpus Ecclesiæ mysticum realiter nisi tantum in voto. Verum post istam spiritualem carnis Christi manducationem, & sanguinis Christi spiritualem haustum, est alia manducationis, & potus ratio eiusdem carnis, & sanguinis Christi, quæ sacramentalis est. Enimuerò sub panis speciebus post cōsecrationem latet Christi verum, & viuum corpus, & sub speciebus vini verus, & viuus Christi sanguis. Quapropter, qui sacramentum Eucharistiæ sumit, & carnem Christi manducat, & sanguinem bibit: verum, vt aiebā, alia ratione, quam prius, quippe verè & realiter, carnem Christi mādueat, & sanguinē bibit, cæterū inuisibiliter: quia carnem Christi latentē manducat: quoniam Christi caro inuisibili modo, & non visibili latet sub Eucharistiæ sacramento.

2. Modus manducatio sacramētalis est spiritualis ex parte carnis Christi quæ comeditur, quia est spirituali modo in Eucharistia.

¶ Est igitur visibilis mā ducatio specierū panis, & eadem est inuisibilis mā ducatio carnis Christi. At verò etiā si inuisibilis est manducatio carnis Christi, vt inuisibilis potus sanguinis Christi tamen vtriusque, est realis mā ducatio, & realis potus: quia realiter & verè caro Christi adest sub speciebus panis cōsecratis, sicut sanguis Christi sub speciebus cōsecratis vini. Quia ergo inuisibilis carnis Christi est manducatio, & inuisibilis sanguinis Christi potus, hac ratione spiritualis est mā ducatio, & spiritualis est potus, qua verò est visibilis sacramenti realis vsus, eadem ratione est item realis, & non mystica solū mā ducatio, vel mysticus potus. Est autē obseruandū spiritualem hanc manducationem attēdi ex parte carnis Christi, quę comeditur sub sacramento velatē Eucharistico. Quippe cū hæc Christi caro, sit in Eucharistia spirituali modo, ideò manducās Eucharisticū panem, vel bibens Eucharisticū calicem, spiritualiter mā ducat, & bibit ex parte eorum quæ manducat, & bibit, quæ spiritua li modo, sunt in Eucharistia. Hic autē spiritualis existēdi modus est æquiuocus, & sub illo venenum latet, nisi catholicè explicetur. Est enim spiritualis modus existendi, qui excludit verā & realem existētiā. Est item spiritualis modus, qui excludit, quātitatiuum, & corporalem modum existendi. Christi autem caro, itemque sanguis, non primo modo spiritualiter existunt, in sacramento Eucharistiæ, sed solū secundo modo. Quippe sunt quidē quāta ibidem, non tamen secundū rationē quantitatiuam, quæ poscit totum esse in toto, & non totum, in non toto, idest partē corporis, esse in parte loci.

Quomodo caro, & sanguis Christi sint spiritualiter in Eucharistia.

¶ Est postremo alius modus manducandi spiritualiter, qui vtrumque cōprehendit, & manducationem sacramentalem priorem, & addit, quod comedens fit Deo gratus, & denuo, per Eucharistiæ vsum Christo vniatur. Qui ergo Eucharistiam manducat, sub culpæ reatu, etsi spiritualiter primo modo manducet, quia ex parte

parte carnis Christi realiter manducatæ, quæ inuisibili modo, & spirituali quadã ratione, inibi latet in Eucharistia, at verò ex parte manducantis, non est manducario spiritualis, quia iudicium sibi manducat & bibit. Non manducat enim tunc ad bonum sui spiritus, sed ad detrimentum eiusdem. Non enim nouam sibi parat vnionem cum Christo, sed nouam separationem.

Patres veteres manducarunt spiritualiter Christi in deserto comedẽdo manna & hic modus spiritualis manducationis fuit prioi tẽpore tñ' nostris.

¶ Habes igitur præter illam spiritualem manducationem Christi, quam Hebræi in deserto manducantes manna habuerunt. 1. Corinth. 10. tres rationes manducandi spiritualiter Christum, primam sine sacramento Eucharistiæ; alias duas cum sacramento. Porrò autem durum censuerunt hunc sermonem hæretici, & ideò abierunt retrorsum, & cum Christo iam non ambulant, vt discipuli illi à Ioanne commemorati.

¶ Fuerunt namq; hæretici, qui carnem & sanguinem Christi in Eucharistia cõfessi sunt spiritualiter, hoc est, tanquam in typo esse. Quia panis ille carnem Dñi, post verba illa, Hoc est corpus meum significat, & calix sanguinem Domini. Hæresis vetus Berengarij hęc fuit, & noua Oecolãpadij. Durum enim existimant corpus Christi, quod magnum est, in breuicula coarctari hostia. Durũ item esse arbitrantur corpus Christi, in innumeris esse locis & esse in cælo & simul in terris esse, & quòd frangatur panis, corpore Christi indiuiso, quodque in quauis minima particula sit Christi integrum corpus, integerque sanguis, & quod Christi corpus ibi contineatur, & maius sit contentum, quam continens hostia, continensque calix.

¶ Durũ rursus existimat Lutherus hũc sermonem, quia sensus & imaginatio, & naturalis ratio, ibi esse panem ibique esse vinum testantur. Quia panis figura, sapor, odor, itemq; vini ibi esse cernuntur. Quocirca confessus est in Eucharistia esse verũ corpus Christi, verumq; sanguinẽ, at verò trãssubstãtiationẽ panis in corpus, & vini in sanguinem Dñi planè inficiatur.

¶ Porrò autem fidei autoritas apud catholicos sermonis huius superat duritiem, docens in venerabili hoc sacramento, verum corpus Christi existere, verũq; sanguinẽ, post consecrationem à sacerdote celebratam, nihilq; substãtiæ panis, vel substãtiæ vini peracta cõsecratione ibidẽ super esse, sed illa transsubstãtiari in verũ corpus & sanguinem Dñi ex vi horum verborũ, Hoc est corpus meũ, &; Hic est calix sanguinis mei, solaque accidentia superesse vtriusque transsubstantiatæ substantię, videlicet, figura, color, sapor, odor, & grauitas, & quãtitas panis, atq; vini. Quæ sanè accidentia nõ hærẽt corpori, vel sanguini Christi, sed, vel soluta sunt omni subiecto, aut si hęrent quantitatibus panis, atq; vini hærent. Quantitates verò istæ nulli hærent, at diuina virtute à substantijs pro prijs separatæ subsistunt.

Confessio catholica de Eucharistiæ veritate magnificat magis Dei potentiã & reueretur amplius Christi verba.

¶ Et confessio hæc catholica magnificat magis Dei potentiam, & reuerentur amplius Christi verba, quã hæretica dogmata. Quandoquidẽ hæretici hærẽtes sensui, & imaginationi, nõ potuerunt leuare mẽtem, vt crederent Deo hoc subesse, vt corpus suum ineffabili modo collocet sub panis speciebus. Et quod plus potest Dei potestas facere, quã nostra, vel ratio, vel imaginatio capere possit. Quod si ipsi fatẽtur verbũ Dei fecisse humanitatem suam nõ per se subsistere, sed in semetipso subsistere, cur mirantur idem verbũ facere posse quãtitatẽ per se subsistẽtẽ in Eucharistia? Si suæ humanitati cõtulit accidentarium existendi modũ, cur quantitati nõ poterit substãtialem existendi conferre in Eucharistia modum? Nũquid ligatur magis Dei potentia circa accidentia, quã circa substãtias? Quis adeò desiperet obsecro? Vt ergo substãtiæ nõ repugnat esse in alio, ità neq; accidenti esse per se. Aliud est enim quod natura poscit rerum, aliud quod diuina operatio præstare poterit supra rerum naturam. Natura igitur substãtiæ est, esse per se, vt accidẽtis esse in alio, at verò Deo cui nõ est impossibile omne verbum, potuit, substãtiam humanam Christi, sibi copulare ad vnitatem personalẽ. Vnde ipsa natura humana Christi, in Christo subsistit nõ ex propria, sed ex verbi subsistentia. Ita quoq; potest facere quãtitatẽ esse per se in Eucharistia.

Ecclesia Catholica candidius & syncerius intelligit Christi verba quã hęretici.

¶ Quod verò fides catholica reuereatur magis verba Christi, quã delirium hæreticũ, vel hinc tibi patebit, quippe is magis reueretur verba Christi, qui a cãdidius, & syncerius illa intelligit, at Ecclesia catholica verba hæc, Hoc est corpus meũ, candidius, & syncerius habet, quã hæretici, quippe ipsa pręseferunt

in Eucharistia esse corpus Christi verè, & realiter quod est Ecclesiæ dogma, & non figurariuè, vt temerè hæretici cōrendunt. ¶ Et rursus nihil ibi sub velaminib' sacris specierū panis, & vini esse peracta cōsecratione nisi corpus, & sanguinem Christi, corpus, scilicet, viuum & integrū, & perfectum Christi, sanguisq; purissimus eius. Et quia viuū ibi est Dñi corpus, ideò ibi organicū est, sanguine suo refertum, quia vita animalis in sanguine est. Vnde nulla est diuisio corporis à sanguine, vel sanguinis à corpore: sed verè sanguis Dñi, est in venis & arterijs suis cōtentus, quanuis cōsecratio panis referatur, ad corpus, & consecratio calicis ad sanguinem Dñi.

¶ Verum, etiamsi significatio harum consecrationum sit diuisa, res tamen ipsa non diuiditur. Ex diuina tamen arte factū est, vt sacra vtriusque significatio esset diuisa, vt diuisim consecrando sanguinem & diuisim cōsecrando corpus, memoria Dñicæ passionis expressius à fidelibus recoleretur. ¶ Quod si consecratio panis in corpus Dñi substantiā panis admitteret, quì esset tunc vera propositio hæc, hoc est corpus meū? idem de sanguine colliges. Nā impossibile est, quod substantia panis sit corpus Christi, aut substantia vini sit sanguis Christi. Quid quod panis substantia pro nobis nō est tradita, neq; substantia vini, pro nobis in cruce est effusa?

¶ Ecclesia igitur catholica rectè intelligēs verba hęc Christi quę dicimus, nō durum credit sermonē Dñi tradētem, Caro mea verè est cibus, & sanguis meus verè est potus. Inò hæc verba suauissima credit esse, & lenissima. An non lenis est sermo, qui audienti pollicetur vitam æternā? an non lenis est sermo, qui famelico veram cibationē promittit, & sitienti, veram sitis extinctionem? Vtiq; sermo huiusmodi, qui hæc pollicetur, suauissimus est, atq; lenissimus, tātum abest, vt durus sit iudicādus.

Verba Christi famelicis & sitibundis mentibus saturitatē spondent.

¶ At verò verba Dñi, præfata animo humano famelico diuinæ gratiæ, quæ est verus animæ cibus, hoc spondent. Ait enim, Caro mea verè est cibus, & sanguis meus verè est potus. qui mādúcat meā carnem, & bibit meum sanguinem: in me manet, & ego in illo, & rursus, qui manducat me, ipse viuet propter me. Qui autem habet in se manentem cibū, & in se manentem fontem vitæ, non poterit, vel fame premi, vel siti torqueri. Qui verò Christi carnem manducat dignè, habet in se manentem cibum, quia Christus in eo manet: igitur spiritus fames prorsus depellitur ab eo. Habet item in se manentem vitæ fontem qui Christus est, igitur sitire nequit. Vnde ait, Qui venit ad me non esuriet, & qui credit in me non sitiet in æternum.

¶ Cibi naturales, cibant sanè esurientes, at alimonia ex istis non tanti vigoris est; vt semper perseueret, imò exhalatur adeptus ex illis vigor, & paulatim nisi denuo alatur expirat. Vt titionibus accedit sub motis à foco, qui paulatim effumantes, resoluunt, quod habent incendium, & tandem extinguntur.

¶ Porrò caro Christi verè est cibus, quia vigor animi nostri ex hoc adeptus cibo, non euaporatur, neque euanescit, sed persistit immotus, inò in dies fotus crescit, nisi socordia nostra, diuinus creatus in nobis ex hoc cibo feruor tepescat, & nisi vigorē tanti cibi spōte à nobis proijciamus. ¶ Cibat nāq; Christus digne carnem suā comedentes spiritus sui dulcedine, & gratiæ suæ noua infusione. At verò Dei gratia semel collata ex parte Dei nunquam flaccescit, neque relaxatur, neque euanescit. Cæterum si euanescit, istud est dandum nostri arbitrij vicio, quod peccatum admittit, in hospitem, quem hospitē Dei gratia fugit omnino.

¶ Verè igitur cibus est caro Christi, quia ad hoc fideles cibat, vt æternò viuant. Cibi verò nostri cibant nos vt ad tēpus viuamus, neq; æterno possunt suā producere cibationē, ideò cibant ad vitā mortalem, atq; caducam. Veraciter ergo Christus dixit, Caro mea verè est cibus, quippe quæ veram vitā donat. Neq; dixit carnem esse verè cibum, sed carnem suam. Caro enim quæuis, alia non est verè cibus, sed caro Christi verè est cibus. Caro quæuis alia cibus est sanè, sed non verè cibus. Neq; omnis caro vsurpatur in cibum, quia humana non est cibus nisi auium, vel bestiarum, non tamen hominum, hominis caro cibus est. At caro Christi, est caro veri hominis, quia est caro humana, & nihilominus, non bestiarum cibus est, sed angelorum cibus est, sed hominum verè cibus est, etiamsi differenter. Angelos namque pascit caro Christi, quia Angeli

geli delectantur considerantes carnē Christi ineffabili vnione esse diuino verbo cōiunctam, & tanti mysterij cōtemplatione pascuntur. At verò est hominum verè cibus caro Christi, quia humanas mentes eius carnis Christi fouet, & vegetat.

¶ Ad hæc caro Christi est verè cibus, non quatenus caro, quia si quatenus caro esset verè cibus, eatenus omnis caro esset verè cibus, at non omnis caro est verè cibus, sed sola Christi caro est verè cibus.

Sola Christi caro est verè cibus, & est viuifica caro, quia copulata fonti vitali quod est verbum Dei.

¶ Siquidem hæc sola caro est viuifica caro, quia coniūcta fonti vitali, qui est verbum Dei in excelsis. Quia ergo verbum caro factum est, ideò caro huius verbi, est viuificās caro, vt quia carbo ignitur, ideò vrit tangentem. Supra naturam igitur est carnis cibare mentem: carnis enim est cibare carnem, & non mentem. Cæterum, quia Christi caro supra propriæ naturæ vires fuit Dei verbo copulata, idcircò hoc sibi parat, quod mentes fidelium vegetet, & roboret.

¶ Hoc sanè non dedit illi natura sua, sed diuinitatis consortium carnem Christi leuat, vt cibet humanas mentes. Tangebat caro Christi cæcos, & eos illuminabat: tangebat surdos, & auditum conferebat: tangebat ægrotos & sanitati restituebat: tangebat mortuos & vitam donabat. Vnde hæc? Nunquid ea ascribes naturæ carnis Christi? non arbitror. Sed ideò manus Christi tangens saluberrimè tangebat, quia manus Christi, manus Dei erat. Et caro quoque Christi in sacramento latens verè cibus est: quia caro diuini verbi est. Si ergo credis carnem Christi esse carnem Dei non putabis durum esse sermonem Christi commemoratum. Caro mea verè est cibus, & sanguis meus verè est potus. Vapor namque terræ, terrenus quidem est, atque natura: obscurusque & ponderosus est. At virtute solis, in sublimia fertur, & obscuritatem deponit: & in sublime latus splendescit, vt sol, quia sol illi coniūctus, splendorem illi impartit solarem. Caro etiam Christi vt caro, terrena est, viuifica non est, quia spiritualis non est, at verò vt æterno soli coniūcta, in sublime lata est, quia in verbo Dei subsistit & inde tota fit diuina caro spiritalis caro, & viuifica caro, & mentium nostrarum cibus salua tamen semper corpulentæ naturæ ratione. Hoc namque fuit diuini con silij opus, & mirabilis sapientia: vt quia in carne nostra humana latet venenum mentis nostræ, in carne enim latet concupiscentia, quæ mortem operatur in nobis, vnusquisque enim nostrum peccat à sua concupiscentia abstractus & illectus, Iacob. 1. in carne quoque diuina, quæ etiam humana est lateret huius veneni antidotus. Et, vt operante Sathana ex carne nostra est initium mortis, atque seminarium peccati, ita Deo autore in carne Christi, esset vitæ initium & seminarium iustitiæ. Panis, inquit, quem ego dabo caro mea est pro mundi vita. Crucifigitur enim caro Christi & immolatur, pro vita æterna conciliāda hominibus. Et per baptismum caro Christi crucifixa, mortis suæ vigorem hominibus communicat. Namque baptismus mortem peccati destruit & vitam spiritus donat: at verò post per baptismum regeneramur, & facti sumus tanquam noui geniti infantes Deo. Ceterum indigebamus spirituali cibo, vnde aleretur spiritualis hęc infantia nostra. Ideò Christus horum infantiū pater, quos viuificarat ex carne sua mortua, alit ex carne sua viuente & in cælis regnāte: ideò sub speciebus panis, abscōdit carnem suā, vt sub panis specie caro sua cibet infantes suos quos ex baptismo, sibi spiritualiter genuerat. Caro igitur Christi, quæ vitā donarat ex baptismo, hanc vitam seruat per Eucharistiā. Hæc namq; spiritus viā roborat, & vegetat digne tamen edentium. Istud ēst, quod concinnè canit Ecclesia. Culpat caro, purgat caro, regnat Deus, Dei caro. Et quia diabolus vtebatur carne nostra ad perditionem nostrā Deus vtitur carne sua, ad restaurationē nostrā. Et carnem suam fecerat instrumentum mentis humanæ sanctificādæ, ideò voluit carnem suā ad eā rationē in Eucharistia collocare, secundū quā suæ carni cōgrueret hæc mētium sanctificatio. Quaobrem quāquam in Eucharistia sit vera Christi caro verusque Christi sanguis, at nō sunt ibi carnali modo, quod Theologi dicunt, quantitatiuo modo, imò spirituali modo. Habent nāque ibi modū essendi spiritualē. Quippe Christi caro est tota in tota Eucharistia, & tota integra in quauis hostiæ particula: itidem de sanguine dicito.

Caro & sanguis Christi nō sunt in Eucharistia quātitatiuo modo sed spirituali & diuino modo.

¶ Est autem hic modus essendi spiritualis:

ſiquidem anima hoc modo eſt in corpore noſtro & angelus in loco ſuo. Et quod verius dixerim caro & ſanguis Chriſti nō ſolum hunc habēt exiſtendi modum quem ſubſtantiæ obtinent ſpirituales, imò tranſcendit, & facile ſuperat hanc exiſtendi rationem, & diuinam quandā, & ſublimiorem exiſtendi induit rationem. Enimuerò diuinitatis eſt replete vniuerſa: at caro, & ſanguis Chriſti omnem euchariſtiam replenti: vbiq́ue enim terrarum eſt Chriſti caro, atque ſanguis. Et non quot ſunt hoſtiæ, aut calices conſecrati tot ſunt, vel caro, vel ſanguis Chriſti, ſed eadem eſt Hiſpaniæ, quæ Germaniæ, quæ Italiæ, & quæ apud Antipodes, eadem quæ apud nos. Iſtud autem eſt admodum mirabile, quod vna & eadem Chriſti caro, idemq́ue Chriſti ſanguis, ſit vbique gentium, & vbique terrarum, ſimul exiſtens in mūdi omnibus partibus, & ſub contrarijs differentijs poſitionum, & ſurſum & deorſum, & dextrorſum & ſiniſtrorſum, & antè, & retro.

Sublimiorē modum exiſtendi habet caro Chriſti in Euchariſtia, quàm in cœlo.

¶ In cælo quidem caro Chriſti, ſuum ſeruat naturalem exiſtendi in loco modum, quia tota Chriſti caro in toto exiſtit quē deſcribit loco, & pars in parte. At verò in Euchariſtia diuiniorem exiſtendi habet modum, quia non exuens quantitatem, qua in cælis afficitur, modum quantitatiuum non ſeruat, quia non deſcribit locum in Euchariſtia, imò neque definit locum, vt angeli, quippe angeli vnum replentes locum, in alio ſimul eſſe nequeunt, hoc enim diuinitatis eſt. Cæterum caro Chriſti nonnihil ſapit hanc diuinitatis exiſtendi in loco rationem, vt prædiximus: quanuis multum ab ea deficit, quippe ſolum eſt in terris, in Euchariſtia. Deſine igitur mirari, quod caro Chriſti, cū ſit caro, ſit humanæ mentis cibus: ſiquidem caro quidem eſt ſecundum ſubſtantiam ſuam, at verò ſpiritualis eſt ſecundum exiſtendi modum ſuum in Euchariſtia. Quem modum ſibi parat, vt nobis congruat in cibum ſecundum ſuā ſubſtantiam rurſus caro eſt: at verò habet diuinū modum eſſendi, & quia diuino verbo copulata, & quia vbilibet eſt in Euchariſtia, vt iam ex duplici ratione diuinam eſſe Chriſti carnem fateamur. Et quia ſubſiſtentia fruitur diuina, & quia neque deſcribitur ab hoſtia, vel calice, ne

Caro Chriſti eſt, ex ſubſtātia ſua caro ex modo eſsē di ſpiritualis & diuina.

que ibi definitur, imò omnes replet ſacratas per totum orbem hoſtias omneſq́ue calices implet inſtar diuinitatis vniuerſa replentis. Quanuis quia creaturæ ſunt, Chriſti caro, & ſanguis, non replent vniuerſa, quia localiter in cælis ſunt, & in terris ſolū ſunt ſub velamine ſpecierum conſecratarum panis atque vini, & non alibi: tametſi verbum Dei quod eſt Chriſtus, quia creator eſt, vniuerſa replet.

¶ Vnde nullum eſt ſacramentorum, in quo Deus ita inſigniter ſuam exerceat potentiam, vt eſt in hoc altaris ſacramento: vt verè dictum putes, diuinum hoc ſacramentum, eſſe memoriale quoddam, vbi Deus epilogauit grandia, & mirabilia opera ſua. Iam enim tibi diximus carnem Chriſti, hic eſſe quantam, & modo non quantitatiuo: rurſum hic eſſe inſtar diuinitatis non de circunſcriptiuè, aut diffinitiuè, ſed quodammodo repletiuè, etiam ſi in. 4. Sententiarum. tomo. 1. modum hunc exiſtendi appellabam ſacramentalem.

¶ Ad hæc per carnem ſuam, vt in Euchariſtia eſt collocata cibat mentes humanas, illas vegetat, atque corroborat, & ſe vocat panem, & cibum, vt ex ſenſibilibus cibis, & ſenſibili pane, ſpiritualis huius cibi energiam colligere valeamus. Hoc namq́ue ſeruata vtriuſque ratione, operatur carnis Chriſti ferculum in mentibus noſtris, quod cibus materialis operatur in corporibus noſtris: hocq́ue ſanguinis Chriſti poculum operatur in animis noſtris, quod pocula materialia in corporibus hominum. Neque ſolum in Euchariſtia exercet Deus ſuam mirabilē poteſtatem, ſed oſtendit etiam credētibus ſuam ineffabilem ſapientiam, ſiquidem per cauſas eaſdem extinxit culpam, per quas ipſa exorta eſt. Exorta nāq; eſt humani generis culpa ex cibo. Gen. 3. & ex cibo eadem ſoluitur: ſiquidē Chriſti caro oblata eſt in cruce pro mundi vita & hæc eſt cibus fidelium. Ex cibo igitur introducta eſt humani generis calamitas, & ex cibo fœlicitas nobis referatur. Nam qui mā ducat Chriſtum, ipſe viuet propter Chriſtum, quia viuet æternò cum Chriſto.

Diuina ſapiētia oſtēditur valde in Euchariſtia.

¶ Et quidem rem mirabilem præſtitit diuina ſapientia, vt id, quod videbatur aduerſari ſpiritui, idem fecit eſſe ſpiritus antidotum:

antidotum: quandoquidem nihil videtur magis aduersari spiritui quã caro. Paulo testante, Caro cõcupiscit aduersus spiritũ, & spiritus aduersus carnem ad Gal.4. At vero aspice quanta sit Dei sapiẽtia, suam carnẽ fecit esse nr̃i spiritus medicamentũ.

℄ Sunt autem medicamenta quædã purgatiua & expulsiua morborum, alia verò præseruatiua. Caro autem Christi vtrãq; rationem subijt medicamenti. Offertur, & immolatur in cruce, & fit medicamentum nostræ culpæ expulsiuũ: quia mortuus est Dñs, propter delicta nostra. Consecratur in Eucharistia, & fit medicamentum à culpis præseruatiuum. Eucharistia enim dignè sumẽtes, à culpis faciendis pręseruat. Auget enim Dei charitatem in nobis, & fomitẽ minuit, & virés spirituales ad repugnandum cacodæmoni cõseruat. Vnde Chrysostomus, tãquam leones flãmas spirantes, sic à mẽsa illa descendimus terribiles facti diabolo. Vt igitur Christus Ioan.9. cæcũ quẽdam ex luto, quod videbatur visui contrarium illuminauit, quia lutum ex diuina Christi saliua temperatũ fuerat, ita modo ex carne sua spiritus nostri pharmacum cõposuit: quia caro sua caro Dei est. Et demum suam Deus demonstrauit suis fidelibus in Eucharistia charitatem eximiam. Enimuerò nullus est qui tam feruẽter amet, vt amicum famelicum propria pascat carne, & sitibundũ proprio sanguine potet. Quinimò matres sæpè nutricibus tradunt filios suos alendos, quos lacte alere proprio piget. At verò, quæ est Dei infinita charitas, ipsum nõ piguit, carne sua suos alere fideles, eosdemq; suo potare sanguine. Et quidẽ, etsi difficilis sit intellectu conuersio panis per cõsecrationẽ in corpus Christi, & meri in sanguinem, vt verè dixeris cũ Samaritana, Puteus hic altus est, & non habes quo haurias aquam, quoniam visus non haurit aquam ex hoc sacramento, qui ait, ibi videri colorem panis, atq; figurã, neq; per gustũ hauriemus, quia hic item ait, ibi esse panis saporẽ, neque per olfactũ, qui ait, ibi esse odorem panis, neque per tactũ, qui se tãgere panem profitetur, sed neque per imaginationem, quæ non capit, quod corpus magnum, sit in modico loco, & demum neq; per naturalẽ rationẽ, quæ proclamat, vbi sunt panis accidẽtia, ibi est substantia panis, quia accidentia panis, sunt in pane. At fides, est per quam ex hoc altissimo puteo hauriemus aquam diuinæ miserationis. Namq́ue qui potuit vxorem Loth conuertere in statuam salis, & potuit virgam Aaronis conuertere in colubrum, & hunc iterum in virgam, & qui potuit Nili vndas, in sanguinem vertere & petram in stagna aquarum, & rupem in fontem aquarum, & in nouo testamento, hydrias nuptiales, refertas aquis, in vina conuertere, an non poterit panis substantiam, & vini, in suam carnem, & in suum sanguinem commutare, vt ait Ambrosius libr. de officijs? Etsi mirabilior, & sacratior est eucharistica conuersio, quam cõmemoratæ, quoniam in alijs cõuersionibus superstes est materia substantiæ conuersæ: at hic nihil manet, neque materia, neq; forma, sed nuda accidẽtia supersunt.

℄ Quod si adhuc huius diuini sacramenti, animo est vberius decantare laudes, quis obsecro pro dignitate eius poterit. Cæterum vtvt valemus eas prosequamur.

℄ Celebrata fuit & decantata olim, quam maximè esca illa, quam vocauerunt manna Hebręi, idest, quid hoc? ex illo enim de cælo descendenti pastus est populus ille Hebræus, tãtisper dũ vagabatur per vastã Eremũ. At multò celebrior est & maiori decãtatione prosequenda est esca hæc carnis Christi, vnde pascuntur fideles, quandiu in vita hac huius nostræ peregrinationis demorantur, illa nãq; esca antiqua fuit huius nouæ figura. Quod enim Hebræi deserta versantes loca post exitũ ab Ægypto, post mare rubrum traiectum aliti fuerint manna illo, quid aliud adumbrabat, quã quod postquã depulerit homo Ægypti tenebras, quæ sunt peccata, & postquã demersa fuerit Pharaonis inuisibilis potestas, idest, diaboli Tyrãnis in mari depressa fuerit rubro, hoc est, per sacrum fontem eneruata baptismatis, iam tunc liber fidelis ab hac tyrãnide, agens in deserto huius seculi, & proficiscẽs ad vitã capiendã æternã, esca hac cælesti in hoc itinere est pascẽdus, ne deficiat, sed roboretur potius in via spiritus: vt valeat deniq; superare hostiles dæmonum acies, valide obsistẽtes sibi, ne tecto cursu ad vitam properet æternam. Accedit eisdem, quod mãna illud erat minutum, ita Dñs se exinaniuit formã serui accipiẽs, & sicut illud erat lucidum instar bdelij preciosi lapidis, ita Dominus

Ad Rom.4.
1. Corint.15.
1. Corint.5.

Charitas diuinæ erga fideles symbolum egregiũ est Eucharistia.

est vera lux quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mūdum: & sicut sapor illius man, erat vt similæ cum melle, (est autem simila farina purissima à furfuribus repurgata) ita Dominus est vera simila, quippe omnes homines sumus furfuracei, quia omnes in Adā peccauimus, at Christus longe abest à furfure peccati, quippe qui venerat ad purgandum humana peccata. Sapor verò huius similæ est dulcissimus, canente Ecclesia, O quā suauis est Domine spiritus tuus, qui vt dulcedinem tuam filijs tuis demonstrares pane suauissimo de cælo præstito esurientes imples bonis, & fastidiosos diuites dimittis inanes, & sicut olim mā illud vetus, iustis etat suauissimus, at iniustis fuit fastidio, dicentibus, Nauseat anima nostra à cibo, isto leuissimo. Item sapor illius erat, sicut panis pisti cum oleo, ita Christus est panis misericordiæ, quia venit in mūdum, non vt iudicet mundum, sed vt saluetur mundus, &c.

¶ Appellauerūt porrò stupentes hoc māna videntes Hebræi, & dixerunt, Quid hoc? At verò quanto stupore vehementiori nos oportet teneri, diuinam potentiam, diuinamque sapientiam, diuinamque charitatem, contemplantes mirabiliter, imò ineffabiliter humani spiritus antidotum incomparabilem operantia in exiguo pane hostiæ, & in exiguo sacrato calice? Proh stupendum angelis nedum hominibus mysterium, quod substantia panis tota, tam eius materia, quam forma conuertatur in corpus Christi, itidemque substātia vini, in sanguinem Domini, & quod ex hac conuersione panis in corpus Domini, nulla accedant incrementa, corpori Christi, neque variatio vlla, aut mutatio, vt neque sanguini ex conuersione vini in sanguinem Domini. Quia non est hæc conuersio instar conuersionum naturalium, quæ nō fiunt sine mutatione eius, quod conuertitur, & eius in quod conuertitur, vt si vescetis pane, panis in carnem nouam conuertitur. Quia noua fit caro ex pane comesto, nouusque sanguis. Panis enim materialis, non solum conuertitur in carnem, & ossa, sed etiam in sanguinē, secus autem est in hac admiranda conuersione, substantia namque panis, nō in sanguinem conuertitur Domini, sed solum in corpus Domini.

¶ Est sanè sanguis ibi sub panis specie ex concomitantia, at nō ex vi conuersionis illius. Neq; sacerdos consecrans panem, in corpus Domini, consecrat in sanguinē Domini, aut consecrans merum in sanguinem, consecrat in corpus Domini: sed sicut consecrationes sunt diuersæ, ita & termini ad quos celebrantur consecrationes sunt diuersi, consecratio, scilicet, panis, ad corpus, & consecratio vini ad sanguinem Domini: quod si fas est ima componere summis, accipe tantæ rei familiaria exempla. Primum est, ex lege Partit. titulo de venditio. & emptio. Vbi habetur quod emens domum emit consequenter in domo affixa, vt abacum affixum, & hydrias si habuerit terræ infixas: ita qui consecrat corpus facit ibidē in hostia esse sanguinē, non ex vi consecrationis, sed quia est sanguis corpori annexus viuo. Et item qui emit electuarium, *Conserua*, Hispanè, emit vas in quo est: ita quia sanguis Christi, est in corpore consecrato sanguine, est ibi corpus.

Consecratio panis diuersa à consecratione vini.

¶ Et demum quod huius Eucharistici mysterij maiestatem cū prædictis auget, hoc etiam est, quod cibus hic, atque potus nō subeunt aliorū ciborum legem. Et enim cibo, & potu hoc est natiuum transmutari in substantiam comedentium, atque potantium. Porrò caro Christi, & sanguis eius, non transmutantur in substantiam fidelium comedentium, & potantium, sed potius fideles vtentes tanto sacramento, transmutantur, vel transformantur quodāmodo in ipsum, quem māducant Christum. Est autem hæc in Christum transmutatio noua quædam vnio ex hoc cibo & potu cum Christo, omnes enim dignè manducantes panem hūc cœlestem cum Christo, & nouā spiritualem ineunt amicitiam, nouamque sortiuntur vnitatem. Vnde Paulus, Vnus panis, & vnū corpus multi sumus, omnes qui de vno pane & de vno calice participamus. 1. Cor. 10. Quasi colligens fideliū adunationem, spiritualē que vnitatē & pacem, ex esu vnius carnis vniusque sanguinis Christi potu esse. Et enim si omnes fideles ex esu sacramēti huius vniuntur cum Christo, necessium est, vt inuicem vniantur. Nam quæ vniuntur vni tertio, inuicem quoque vniuntur. Non tamen tibi imponat D. Hilarius, in homilia quæ legitur feria. 4. infra octauas festi

Maiestas Eucharistici mysterij ex multis collecta.

Vnitas fidelium ex via vnius sacramenti.

Hilarius exponitur.

festi Corporis Christi, dicens. Vnitatem hanc Christi cum manducantibus corpus Christi esse naturalem. Quod autem in nobis naturalis hæc vnitas sit, ipse ita testatus est. Qui edit carnem meam, & bibit sanguinem meum, in me manet, & ego in eo. Et Cyrillus Hierosolymitanus episcopus idem videtur præferre dicens mysterijs fidei digni redditi concorporei, & vt ita dicã cõsanguinei Christi facti estis. Et legitur in octaua Corporis Christi, idẽ que expresius innuit Cyrillus Alexandrinus, tractãs verba, Qui manducat meã carnem, &c. docet nos cõmisceri Christo per Eucharistiæ cõmunionem, vt si quis ceræ liquefactæ, aliam infuderit ceram idem Chrysosto. sermo. de Eucharistia. Propterea inquit se nobis immiscuit, & corpus suum in nos contemperauit. Et legitur sermo hic infra octauam indicatam. Vnde quidam collegerunt Christum nobis naturaliter per sacramentum hoc vniri, sed falso. Nam siue Hylarius siue alij in dicati patres intellexerunt per incorporationem, & cõmixtionem per naturalẽ vnitatem, realem vnitatem. Namque adiecit Hylarius, Viuit ergo per patrem, & quomodo per patrem viuit eodem modo nos per carnem eius viuemus. At certum Christum vt homo est per gratiam vnionis viuere, igitur nos per gratiam Eucharistiæ viuemus, nõ ergo est naturalis vnio nostri cum Christo, sed gratiosa. Et Augusti. locum hunc, Ego viuo propter patrẽ, ad gratiam vnionis retulit, & si etiam referri posse non ambigat ad vnionem naturalem patris & filij. Cæterum Hylarius de gratia vnionis locum videtur intellexisse, Hebræi porro suum illum panem demirati, appellarunt Manna, quam cognominationem sua admiratio imponebat, multo autem congruentiore ratione fideles Eucharisticum panem, manna appellare possint cælestem. Nam si Hebręi illum suum panem videntes dixerunt. Quid hoc? nos credentes Eucharisticum panem, meliore ratione interrogare possumus, Quid hoc? Et hanc interrogationem mortalium nemo soluet, nisi illustratione diuina doceatur. Namque occultissimum est Eucharistiæ mysterium, & sensui, & imaginationi & naturali hominum rationi, sensus namque, panis albedinem, & figuram ibi solum nouit, & imaginatio

Christus non vnitur naturaliter cum comedẽtibus eucharistiã contra quosdam qui hoc tempore istud asseuerabant.

sensum secuta, idem imaginatur: & demũ ratio naturalis sensus imaginationis pedissequa, idem iudicat ibi panem esse atque vinum, quia horum accidentia ibi esse intuetur, vt supra tangebatur. At vero solius fidei magisteriũ hanc interrogationem soluit, Quid hoc? Fides igitur respondet quærentibus, Quid hoc? dicens hoc esse memoriam Dominicę passionis, Hoc, ait, facite in meam commemorationem, quia est fidei mysterium. Hoc esse fidei christianæ stabilimentum, hoc esse charitatis fidelium incrementum, quia ex nimia charitate fuit institutum, hoc esse spei nostræ ad celestia erectionem, hoc esse æternæ venturæ hæreditatis pignus, vt canit Ecclesia, O sacrum conuiuium in quo Christus sumitur, mens impletur gratia, & futuræ gloriæ pignus datur, hoc esse Ecclesiæ catholicæ firmamentum, hoc esse martyrum victoriam, vnde teste Cypriano, olim si subeundum erat martyriũ hoc sacramentum erat arma, hoc esse beatorum delectamẽtum, hoc esse viatorum robur, atque solamen.

Eucharistiæ gloriosa encomia.

¶ Triplici namque nomenclatura donatur hoc sacramentum, vocatur enim Eucharistia à verbo ευχαριστω, idest, gratias ago, siquidem Dominus instituit hoc sacramentum gratias egit, ideo Eucharistia idem est, quod gratiarũ actio; aut gratiositas, seu gratia interprete Hieronymo.

¶ Item vocatur synaxis, idest cõmunio, quippe quod est sacramentum vnitatis & pacis. Vt in secreta oratione missæ huius festi docetur, Ecclesiæ tuæ quæsumus Domine vnitatis & pacis propitius dona concede quæ sub oblatis muneribus mysticè designatur. Vnde panis ex multis granis coallescit, vt vinum ex multis acinis conflatur.

¶ Rursus vocatur viaticum, quia viatoribus viam spiritualem tenentibus, hoc datur in eduliũ. Vnde canit Ecclesia se nascens dat in socium, se conuescens dat in eduliũ. Vnde igitur quale edulium huius cælestis conuiuij, quia agnus est qui tollit peccata mundi. Erubescat igitur talis edulij conuiua lupinos huc deferre mores, sanctus sanctorum est, erubescat maculatam ferre mentem, & ita de reliquis.

¶ Vnde satis liquet in hoc sacramento, esse fontem vitę, in hoc esse fontem gratiæ, in hoc esse nutrimentum infantium spiri-

tualiter ex baptismo genitorum, in hoc est se denique Christum, omnium bonorum autorem, siquidem in Eucharistia verus continetur Christus, vnde hoc solo nomine, præstat cunctis sacramentis, quia idem sub vtraque specie panis & vini, & is ipse qui in cælis regnans beatis animabus est conspicuus, est etiam sub panis & vini specie viatoribus sane occultatus, fidelium est nihilominus diuinus cibus, atque potus.

¶ Ascēdens namque ad æthera Christus, & suum corpus, atque sanguinem inferēs sideribus, noluit prorsus ecclesiam suam, quam sanguine suo sibi parauerat orbari sua præsentia reali. Ideo fidelibus voluit se facere in Eucharistia præsentem, & infidelibus absentem. Fidelibus namque fit ibi præsens, quia fideles fide edocti nouerunt post consecrationem, ibi Christū veraciter contineri, infidelibus verò abest Christus, quia infidelitas inficiatur in Eucharistia verè Christum esse. Fidelibus igitur Eucharistia panis pinguis est præbens delicias sanctis, calixque maxime præclarus inebrians nos immortalitatis amore. Panis sanè pinguis, calixque præclarus, inebrians mentes sanctorum, & non à vino, sed ab Spiritu sancto, & illas impinguans, non terrena pinguedine, sed cælestibus Spiritus sancti charismatibus. Quāto enim cibus & potus est nobilior, tanto meliorem facit corporis habitum comedētium, & bibentium. Etenim si perdicibus phasianis, gallinis vescaris, si pocula vini selectissimi haurias, egregiam tibi parabis corporis complexionem. Quapropter si hoc diuino cibo, quæ est Christi caro, si hoc cælesti poculo, quod est Christi sanguis, ciberis, atque poteris, diuinos dubio procul tibi mores parabis. Cæterum si non paraueris, non est cibi, vel potus vitium: quippe quæ planè sunt diuina, sed manducantis, & potantis, vicium esse puta. Manducauerunt carnem Domini, & biberunt eius sanguinem in nouissima cæna omnes Apostoli: at non omnibus vitalis fuit ipsa vita, non omnibus salubris, ipsa salus, sed Iudæ proditori mors fuit, & perditio. Nam post cōmunionem sacrā corporis, & sanguinis Christi à cœna exiuit proditurus Christum Iudæis. Et quod erat illi porrectum ad conciliandam amplius Christi amicitiam, ipse vertit sua iniquitate, ad consummandam Christi inimicitiam. Vt enim prosit cibus, comedenti, & potus bibenti, nō sat est, ipsa cibi & poculi, nobilitas, sed necessaria est comedentis, vel bibentis aptitudo. Da perdicem se bricitanti, & febrem ad maiores flammas excitabis. Da pleuritico vinū, vel electissimum, & pleuresim proritabis vehementius. In quem propemodum, & si caro, & sanguis Domini, vita sint, & salus mentium, cæterum non omnibus, vitam, & salutem, sed diuersa præstant. Namque inquinatis mentibus, non conciliant vitam & salutem, sed potius dānationem. 1. Corinthio. 11. Mundis autem mentibus, per contritionem, & confessionem tanto esui præparatis, Eucharistia vitalis & saluberrima est, & huiusmodi mentibus miranda emulumenta affert. Pœnas namque debitas ob crimina confessa in re, vel in voto, quorum nondum fuit absoluta satisfactio Eucharistiæ vsus relaxat, & venialia, quę facere non est animus soluit. Plura produxissem de tanto arcano, nisi in. 4. sent. abūde disseruissem, pro captu nostro rem hanc, & in declama. ad Esaiam. Nisi velis, hęc quæ dudum cōmemorabā, de efficacia Eucharistiæ, confirmare testimonio Cyrilli Alexandrini episcopi, qui in homilia de corpore Domini, ad hunc modū loquitur. Sedat, cum in nobis manet Christus sæuientem membrorum nostrorum legē, pietatem corroborat, perturbationes animi extinguit ægrotos curat, collisos redintegrat. Et sicut pastor bonus, qui animam suam pro ouib⁹ posuit, ab omni nos erigit casu. Quæ sunt vera omnia de digne manducātibus, nam indignis quid accidat Paulus docet dicens. Propterea sunt multi infirmi, inter vos, & imbecilles & dormiūt multi, vt enim sol, iuxta variam subiecti affectionē, variam sortitur operationem. Liquat enim ceras, & densat lutum, ita Eucharistia dignè sumentes corroborat, & indignè sumentes amplius debilitat, ad ambulandum in præceptis Dei, vt supradictum est.

ad Ephe. 5. Eccle. 29.

Eucharistiæ vius diuinos parat viventi mores.

Eucharistia mundis mentibus est vitalis, & saluberrima immundis noxia.

ENARRATIO PRIMA in Caput septimum.

¶ *Post hæc autem ambulabat Iesus, in Galilæam: non enim volebat in Iudæam ambulare.*

Postquam

POSTQVAM panerat ex quinque panibus & duobus piscibus turbas, postquã alium panem, & aliud multo excellentius, ex carne, & sanguine suo ostenderat couiuium versabat adhuc Galilæam, discurrens per synagogas Galilæorum, & ibidem prædicans regnũ Dei, quia non erat illi animus tunc versandi Iudæam: cur autem versabat alienam, & non propriam prouinciã, & rationem subdit Euãgelista. *Quia Iudæi quærebant eum interficere.* Non sane, quia ipse timebat Iudæos, siquidem spontaneã subiuit mortem, & non coactam. Et qui ventis, & mari imperabat & obediebant ei, quid timuisset Iudæos? Quid quod Dominus alioqui vitæ & mortis erat. Verum quia disposuerat non pati tunc, sed præscripto a sua diuinitate tẽpore, ideò expectans opportunam subeundę à se passioni horam, nolebat versare Iudæam subsignificat Ioãnes Dominũ fecisse pascha Hierosolymis, & dein regressum in Galilæã, neque apud Hierosolymitas agere, sed solum apud Galilæos. Si autem vt Nicolao placuit, Dominus hoc pascha quod commemoratur cap. 6. Christus non celebrauit sensus est, post hæc adhuc versabat Galilæos nolens in Iudæa versari. Ambulare hoc loco idem est, quod versari, & est phrasis consueta scripturæ, vt in psal. 10. Beati immaculati in via, qui ambulant in lege Domini, idest, qui versant legẽ Domini: pro Galilæam, lege Galilæa, & pro Iudæam, Iudæa. Erasmus indicat lectionem ex Chrysostomo, legenti, pro nõ volebat, non valebat, & est facilis delapsus ex voce, volebat, in alterã valebat. Cæterum lectio vulgata, est magis probanda, quam etiam Theophilactus amplectitur. Quanquam non est absimile huic lectioni quod in Marco legimus, cap. 6. Et non poterat ibi virtutem vllam facere, nisi paucos infirmos impositis manibus curauit: & mirabatur propter incredulitatem eorum. Sicut ergo non poterat in Nazareth miracula facere, non ex impotentia sua, sed impediente incredulitate Nazaræorum, sic & modo non poterat versari in Iudæa, prædicando, & sermonem euangelicum confirmando miraculis, obsistente tanto negocio absoluẽdo, perfidia Hierosolymitarum. Cæterum quanquam lectio B. Chrysost. verũ habet sensum, non tamen est authentica lectio, sed vulgatam oporter probare, ex cõmuni consensu interpretum. *Erat autem in proximo festum Iudæorum scænopegia.* Manifestum videtur inter denarrata à Ioan. cap. proximo, & quę modo denarrantur, multa alia egisse Dominum, Matth. 15. & Mar. 8. quæ à Ioanne non referuntur. Siquidem conuiuium ex quinque panibus, tẽpore propinquo, paschali festo fuisse celebratum Ioannes, cap. 6. dixerat. Quia igitur id temporis, vt supra dicebam, paschale festum incidit tertia die aprilis, at festum tabernaculorũ erat inchoandum mense Septẽbri die. 10. fluxerant ferè sex menses, inter ea, quæ referuntur, cap. 6. & quæ recensentur hoc cap. 7. Aduertes autem, vt supra commemorabam, tria fuisse Iudæis celeberrima festa, & festum azymorum, quod erat paschale agni festum, & festum scænopegiæ, quod erat tabernaculorum festum. A quibusdam scribitur cum aspiratione scænophegia, schenopesia reclamante tamen Græcanica scriptura. quæ sine aliqua aspiratione, scribit scænopegia, idest, fixio tabernaculi à sceni, quod est tabernaculum, & pigo, quod est figo: vnde ride dicentes à sceni, & phagin, quod est comedere deriuari: & demũ festum Pentecostes, quod subsequebatur festum azymorum.

Hęc tria festa celebrabãtur ob suas causas. Primũ in laudes diuinas obingẽs beneficium, quod impendit Iudæis, illos educens de ergastulo Ægypti in terram manantem lac, & mel. Secũdum vero quod erat Pentecostes, ad gratiãs Deo soluendãs quod gentem Hebræam introduxerit in terram promissionis. Tertium denique ĩn monumentum peregrinationis Iudæorum in eremo, vbi habitabant in tabernaculis quibusdam ve tentorijs mobilibus: & vt gratias Deo agerent, propter reconditos mense Septembri fructus, & vina iam expressa ex torcularibus, & recondita in vasis suis. Fit harũ. 3. solennitatum mentio, Leui. 23. & Nume. 18. & Exodi. 12. *Dixerunt autem fratres eius ad eum, transi hinc & vade in Iudæam, vt discipuli tui videant opera tua, quæ tu facis.* In apostolico cætu erãt quidam consanguinei Christi Iacobus, Simon & Iudas, & extra hunc cætum, erant etiã alij Domini consanguinei. Fratres igitur hoc loco nõ significantur filij Ioseph, vt

[Margin: Non a poterat ex incredulitate non impedi-]

vt credit Theophilactus, sed Christi consanguinei ex parte matris eius Mariæ. Isti ergo fratres Domini nō erant de numero duodecim, sed vagabantur extra hunc numerum. Et freti cōsanguinitate audacter loquūtur Domino, & insolenter de Christo humanam opinionē habentes: ipsum; scilicet, esse gloriæ inanis auidum. Et rapiunt loquendi occasionem, quia tempus aduentabat quo erat eundum in Hierosolymam, propter festum tabernaculorum ideo dicunt, Transi hinc: hoc est, quando quidem seculi gloriam, humanasque laudes quęris ex operibus, & doctrina tua, cur quiescis in Galilæa, & nō festinas ire Hierosolymam, vbi sunt doctores, & principes sacerdotū, & templi magistratus: qui probantes gesta, & dicta tua magnam inde consequeris apud omnes laudem. Rursus ibidem sunt discipuli alij tui, qui non secuti sunt te in Galilæam, sed ibi manserunt in Iudæa, illis placebit admodum videre opera tua, & audire doctrinam tuam. *Nemo quippe in occulto quid facit, & quærit ipse in palam esse: si hæc facis, manifesta te ipsum mundo.* Nemo opera gloria digna occultè facit, si tamen intendit manifestationem sui nominis, apud homines. Cum ergo tu intendis hanc manifestationem tui nominis apud omnes homines, cur apud Galilæos solum versaris, & apud eos gloriosa opera facis? Galilæam vocant illi occultum locum, conferendo illam ad Hierosolymam, siquidem Hierosolymis erat tem plum celeberrimum toto orbe; erantque confluxus ex omni natione ad visendum templum illud, & ibidē offerendum erat Deo quod ipse iubebat offerendum. Et tum maxime, quando festiuitas illa solennis aderat tabernaculorum. Ad hæc in ciuitate illa erant pontifices Iudæorum, & procuratores Romanorum, ideo aiebant isti manifesta te ipsum mūdo. Quippe ob causas cōmemoratas Hierosolyma metropolis Iudæorum mundus appellatur.

¶ Sunt qui credant hos hæc dixisse Christo ex inuidia, & animi peruersitate: quippe cupientes Christi doctrinam patere calumnijs, itemque miracula, suadebāt Domino concedere Hierosolymam, quia ibi scribæ legis poterant Christum calumniari, & opera eius obiurgare: quia potentes & sapientes erāt: id quod non poterāt Galilæi præstare, quia neque adeo sapientes, neque potentes erant. Aut forsan verisimilius est, non ex Christi inuidia hæc dixisse, sed ex inanis gloriæ cupiditate. Enim vero cum essent Domini cōsanguinei, studebāt Dominū gloriosum esse Hierosolymis, & in Iudæa, vnde fama nominis eius in mundum peruolasset. Quia si Hierosolymis à pontificibus, & doctoribus legis probarentur Christi doctrina, & miracula, magnam sibi gloriam consequerētur inde consanguinei Domini. Putabant autem isti Dominum ex formidine doctorum & principum Iudæorū non versare Iudæam, sed solum Galilæam, & ideo aiunt. Si hæc facis &c, idest, si vera sunt miracula, quæ facis, & in nomine Dei facis illa, manifesta te ipsum Hierosolymis, vt gloriam & laudem inde consequatis. Aut poteris exponere horum verba vsurpando, si, pro quia. Hoc est, Quia hęc facis mirabilia, fac nō in angulo, quod est Galilæa, sed in facie totius orbis, quæ est Hierosolyma. Et quantum coniectare licet videtur, quod isti, & alij forsan secum agitabāt quæstionem, cur Dominus magnifica quæ faciebat, non faciebat Hierosolymis, sed apud Galilæos? Et sibi respondebāt, hoc eò factum, quò Dominus formidabat Iudæos Hierosolymitas. Vnde resultabat apud quosdam horum opinio Dominum Hierosolymitas formidare forsan, quia non vera edebat miracula, & ideò fugiens reprehensionem, nolebat concedere Hierosolymam. Alij verò contra credebāt, vera esse Domini miracula; & doctrinam veracem, at verò, quia Dominus reprehendebat Pharisæos, & scribas, timens potestatem horum ne morti eum traderent, ideo non petebat Hierosolymam. Variæ igitur ferebantur apud hos sententiæ, cur vt commorabatur in Galilæa, non cōmorabatur in Iudæa, cum alioqui Iudæa esset Domino, natalis prouincia. Et hæc placitorum varietas inde procedebat, quod isti Dei mysteriū ignorabant. Et quod apud gentes significatas per Galilæos, esset euangelium recipiendum, & à Iudæis explodendum, vt Psaltes prædixerat, In Idumæam extendam calciamentum meum, mihi alienigenæ subditi facti sunt & sæpe alias. Et præter hæc Iudæi continuo ab exordio Christi prædicationis conceperunt inuidiam, & odiū contra Christum. Galilęi non item.

Et ideo illi seseindignos reddiderūt, quod, Christus apud eos demoraretur, ideo ad Galilæos se transferebat. Cur autē apud Galilæos, & non apud alios, quandoquidem erant multæ aliæ prouinciæ sub Iudaismo, ille nouit, qui secundum sapientiam suam omnia moderatur. *Nemo quærit, in occulto esse, &c.* Verba hæc videntur ex duplici capite Christū accusare, & quod ipse erat formidolosus, & rursum quod ambitiosus. Etenim operari in occulto videtur formidini tribuendum: & quærere palam esse, videtur in gloriæ ambitionē referēdum. Christus autem prorsus abhorrebat ab vtroque, quia non omnino in occulto operabatur: siquidē apud Galilæos operari non erat in occulto operari, neque ipse gloriam inanem quærebat. Ego ait, gloriam meam non quero, est qui quærat & iudicet. *Et quærit ipse in palam esse* Græcè καὶ ζητεῖ αὐτὸς ἐν παρρησίᾳ εἶναι. Et quærit ipse in libertate esse, hoc est, libere, & audacter loqui, vel, vt Chrysostomus exposuit in palam esse, idest, celebrem esse, & gloriosum apud homines. Et hoc vidêtur intellexisse ex verbis suis isti Christi consanguinei. Erasmus discutiendum relinquit, si apud probatos autores, reperiatur, in palam esse, sicut in coram esse, & insinuat sapere barbariē. Vnde in sua editione, non transtulit in palam esse, sed palā esse. Et interpres Theophilacti eodē modo, & Cyrilli traductor, item traduxit palam esse, & non in palam esse. *Neque enim fratres eius credebant in eum.* Demonstrat rationem euangelista, cur isti cōmemorati fratres Domini insolēter locuti fuissent contra Christum, illi irrogantes iniuriam prædictam. Et causam subdit fuisse, quia non credebant fratres in Iesum: hoc est, non habebant rectam existimationem de Christo. Putabāt enim Christum esse purum hominem, & affectibus humanis duci vt cæteros homines. Vnde cogitabant Dominū ex parte vna formidolosum, aut meticulosum esse, & ex altera parte auræ popularis cupidum. Et in omnibus fallebātur huiusmodi cogitationibus, vt supra dictum est. Per fratres autem dicebamus dudum, consanguineos Domini esse intelligendos, non filios Mariæ & Ioseph, aut filios Ioseph ex altera vxore, sed virginis matris consanguineos, appellat euangelista nunc fratres Domini, etiam si vt iam pridem dicebam, hoc vocabulum fratres latius patet in scripturis. *Dicit ergo eis Iesus, Tempus meum nondum aduenit, tempus autem vestrum semper est paratum.* Respondit Dominus sibi germana mansuetudine fratribus suis dicentibus, Transi hinc, & ait: Tempus meum nōdum aduenit, hoc est, transeundi in Iudæam non est modo tempus oppotunum. Ego enim scio quis sit temporis articulus, quæ ve sit opportunitas transeundi hinc in Iudæam. Et cum opportunitas adfuerit transibo: nunc autem nondum accessit hæc opportunitas.

¶ Vobis autem, qui non ducimini ductu Spiritus sancti, semper quādo libuerit est opportunitas transeundi hinc in Iudæā. Obserua autem verba Domini esse referenda ad trānsitum ex Galilæa in Iudæā, & tempus huius transitionis ait, nondum accessisse. Cæterum aduentus sui in mundum tempus iam aduenerat, quando ipse natus est. Vnde Paulus quādo venit plenitudo temporis misit Deus filium, natum ex muliere factum sub lege. Augustinus verba præfata retulit non ad tempus mortis & passionis, vt Chrysost. & Theo. sed ad tempus glorificationis Iesu Christi in die iudicij. Quasi dixisset, Tēpus meæ glorificationis nōdum aduenit, vestris autem cupiditatibus explendis & voluptatibus absoluendis, semper tempus est paratum. Videtur autē germanior interpretatio, & simplicior, Tempus meum transeundi ex Galilæa, in Iudæam, nō est modo opportunum, quousque Spiritus sanctus, cuius ductu sum transiturus transeūdum esse me monuerit. Vobis autē semper est opportunitas, quando suggesserit vestra libido illo eūdi. *Non potest mundus odisse vos, me autem odit: quia ego testimonium perhibeo de illo, quod opera eius mala sunt.* Quando in Iudæam vos contuleritis vestri contribules, & amici, & socij lætabuntur ex vestro aduentu. Enim verò, vos estis amatores mundanarum rerum, & ipsi quoque eadē amant, & vos & illi ob hanc causam mundani estis, & omne animal diligit sibi simile: quo circa inter vos & illos est amicitiæ humanæ nexus. Ad meū tamen aduentum non gaudebunt, sed dolebunt: quippe ego mundana non quæro, sed illa fugienda esse doceo, quia ego mundanorum sum inimicus, & vnūquodque odit sibi contraria. Ideo me mundani homines

quales sunt ij qui Iudæam colunt, odio habent, & me præsente excitabuntur ad grauiora odia. Propterea igitur non verso Iudæam frequēter, vt Iudæorum odiū declinem. Cæterum tandem odium iniustum ipsorum, ego cōtemnam, quando opportunitas adfuerit ex qua moriēdum mihi erit pro humani generis salute: interim tamen odia Iudaica declinabo.

¶ Vnde nobis exemplum exhibetur, quando necessitas non exegerit fidei, aut fraternæ charitatis, declinare quo ad licuerit aliorum inuidiam: at verò si necessitas poposcerit, tunc proculcanda sunt humana odia, & odiat qui volet, nihilominus operemur quod oportet. *Testimonium perhibeo.*

Solus Christus potuit testimoniū perhibere quod mundi opera sunt mala.

Solus Christus potuit iudicare seculi huius iniquitatem, quia ipse solus est patris sapientia, & ipse solus incontaminatus, & plenus Spiritusancto, quia Deus & homo est. Homines verò nō possunt testari quā mala sint opera hominum. Quia omnes nati sumus filij iræ, & ignorantes sumus ex nobis ipsis eorum, quæ Deo placita sunt: ideo, nisi diuinus affulserit radius, non possumus intelligere, quantū sit operum mundanorum venenum. Vnde dixit ille, Delicta quis intelligit? Vtique Christus intellexit, & cæteri, quos afflat spiritus Christi, vt hoc intelligant & doceant. Quod verò ait, non potest mundus odisse vos non tollit arbitrij libertatem, sed verba hæc in sensu hypotetico sunt capienda. Non potest mūdus vos odisse, hoc est, quandiu mundani homines, sunt mundani, necessum est, vt alios mūdanos ament & spirituales odio habeant. Cæterum mūdanus homo, ex libertate, arbitrij, iuuante Christi gratia potest mundana post habere, & cælestibus inhiare, & tunc mundanos non amabit, sed cælestibus acquirendis incumbet. *Vos ascendite ad diem festum hunc, ego enim non ascendam ad diem festum istum.* Græcanica lectio quæstionem tollit ex verbis istis subortam cum sequentibus. Quippe hic Dominus ait, Non ascēdam ad diem festum, & dein subditur, Dominum ascēdisse, id quod collisionis esse videtur. Porrò litera Græca habet οὔπω, nondum ascēdam, & dirempta est omnis collisio. Non enim absolute dixit non ascendam, sed nondum ascendam. Quia dixerat paulo ante, Tempus meū non aduenit. Aut respondere oportebit, Non ascēdam vobiscum, sed semotus à vobis. Ascēdite vos, quia ego non ascendam in vestra societate. Dies autem festus, vsurpatur pro ipsa festiuitate: siquidē festiuitas scenopegię octo durabat dies, qui omnes erāt ipsa festiuitas. Quare, Non ascendam ad diem festum, tu intellige ad festiuitatem scenopegiæ. Græca nāque vox, quæ hic scribitur ἑορτή, significat festiuitatem, siue festum. Et eandem vocem scripsit Ioānes post modum & interpres etiam exposuit per diem festum, & non per festum: et si infra transtulit festum, & non diem festum. *Hæc cum dixisset mansit in Galilea. Vt autem ascenderunt fratres eius tunc & ipse ascendit, ad diem festum non manifestè, sed quasi in occulto.* Hoc gestum Domini vanos esse ostēdit fratres commemoratos Domini, qui Dominum existimabāt inanis glorię aura capi: siquidem Dominus noluit venire ad natalem prouinciam magna stipatus caterua consanguineorum, & discipulorum, id quod summopere prætendunt mortales si eis licet, quando ad propria remeāt, magna ingredi consanguineorum, & amicorum pompa. At Dominus suos cōsanguineos noluit in comites: ideo postquam illi ascenderunt, ascendit Dominus cum Apostolis suis. Et rursus si Dominus meticulosus esset, vt illi vane obiectabāt, fratrum suorum amaret comitatum, vt ipsum defenderēt, id quod Dominus neglexit. Est autem obseruandum hunc egressum ex Galilæa in Iudæam fuisse eundē, quem scribunt Matth. 19. dicens, Et factū est cū consummasset Iesus sermones istos migrauit à Galilea, & venit in fines Iudeę trans Iordanem. Et Marcus. 10. ait, Et inde exurgēs venit in fines Iudææ vltra Iordanem. Et Lucas, cap. 9. scripsit. Et factū est dum complerentur dies assumptionis eius, & ipse faciem suam firmauit, vt iret in Hierusalem. Quippe ex Galilæa transeundum erat per Samariam, & Dominus tunc misit nuntios ad Samaritanos, vnde colligitur fuisse tum Dominū in Galilea.

Concordia euāgelistarū.

Itaque ascensus iste, cuius mentionem facit Ioannes, est idem cum migratione ex Galilæa in Iudæam, quam cōmemorant cæteri euangelistæ. Et fuit commigratio hæc in Iudææ fines primo, deinde circa medium festum venit in metropolim Iudææ, scilicet Hierosolymam celebraturus festum scenopegiæ, & tandē sub paschali tempo-

tempore crucis mortem laturus. ¶ Quod vero non manifestè, sed velut in absconditо veniret ad festum, ideò fecit, vt rabiẽ inimicorum, vt homo declinaret. Vtramque enim suam voluit ostendere naturam & diuinam & humanam: diuinam miraculorum potestate, humanã autem ex operum humanorum infirmitate. Ideo ascendit quasi in occulto, vt hostilem furorem
Christus vtrá que suá naturam mira arte hominibus patefecit. compesceret sua occultatione. Et qui poterat manifestus compescere, vt Deus, voluit vt homo, compescere occultos. Inimicorum enim furor manifestatione inimici, magis irritatur, quam mitigetur.

¶ Quòd vero ait, quasi vel non significat diminutionem, sed potius veritatẽ. Quia re vera occultus venit Iudæam, vt Ioã. ait; ascendit non manifestè. Vel ex eo dicit. quasi in occulto, quia neque omnino manifestus, neq; omnino occultus. Quippe significare voluit non fuisse publicum & eiulgatum Domini aduentum in Iudæã, quia non se prodidit statim in conspectũ turbarum, sed apud priuatos, & sibi notos delitescebat. *Iudæi ergo quærebant eum in die festo, & dicebant vbi est ille? Et murmur multum erat in turbis de eo. Quidam enim dicebant, quia bonus est, alij autem dicebant, non sed*
Leuit. 23. *seducit turbas.* Quoniam diuinæ legis erat præceptum, vt in scenopegia omnes venirent Hierosolymam festum acturi, ideo Christi inimici, vt haberent, vnde raperent calũniandi ansam, inquirunt an Christus celebraret festum cum illis: vt si forte non celebrasset excitarent tragædias Dominũ Iudaica soluisse festa, & Dei violasse mandata. Vagabantur autem variæ de Domino sententię, vt ferè semper accidit de hominibus insignibus. Enim vero cũ suis in facie & conspectu populi, quilibet opinatur de illis pro suo arbitrio, vt de regibus, quidam dicunt esse iustos, alij vero iniustos de literatissimis, quidam dicunt, esse veracis doctrinæ, alij vero falsæ. De Domino ergo quidam, qui erant boni viri, bona sentiebant, qui vero mali & iniqui, non item. Nam vnusquisque pro qualitate sua opinionẽ fert de alijs: siquidem auaris nõ sunt grati liberales, vt neque salacibus, honesti. Vnde monet Ecclesiasticus, ne cum irreligioso viro tractemus
Cap. 37. de sanctitate, neque cum iniusto de iustitia, &c. Ideo Pharisæi, Lucæ. 16. quia auari erãt Dominum misericordem redebant. Quamobrem in turbis quidam erant morigeri, & istis Christus videbatur quod erat, alij verò discoli quibus videbatur quod non erat: quia liuidis oculis Christi opera videbant: ideo isti aiebant, Dominum seducere turbas.

¶ Enim vero non penetrantes Christi doctrinam diuinam, tradẽtem carnem suam esse verè cibum, & se esse filium Dei verum, &c. dicebant hãc doctrinam esse nugacem, & seductoriam. Id quod sæpe euenit aliorum doctrinam non callentibus ex nimia profunditate: pronuntiant enim continuo esse impossibilem, & fallacem. Erat igitur murmuratio multa, de doctrina Domini in turbis illis ob causas prædictas. *Nemo tamen palam loquebatur de illo propter metum Iudæorum.* Tu subaudi, nullus eorum, qui rectã fidem habebant de Christi operibus, & sermonibus palam seu manifeste, aut libere loquebatur rectam suã de Christo fidem, quia timebant Iudæos: hoc est, Iudæorum magistratus. Vnde videtur Iudæorum magistratus, iam præscripsisse tum pœnas ex statutis suis, aduersus eos, qui Domini laudarent doctrinã: alias non erat cur isti viri boni timerent Iudæos ex Christi laudibus. *Iam autem festo mediante ascendit Iesus in templum.* Hoc est, quarto festiuitatis die, Iesus ascendit in templum. Diximus enim festum hoc fuisse scenopegiam, & exordiũ accepisse. 15. die Septembris, & durasse septem diebus. Ideo Dominus quarto ascendens die festiuitatis ascendisse describitur ad medium festũ. Hoc igitur sibi vult festo mediante, hoc est, sub media festiuitate. Et si Lauren. Et Erasmus reprehẽdunt translationem hanc. Et obserua quod supra interpres verterat diem festũ, modo aptius vertisse festum. Namque eadem dictio Græca ἑορτη, est vbilibet. Cur autem Dominus nõ in principio festiuitatis, sed sub media festiuitate templum ascenderit, ratio videtur hæc, quia in exordio festorum est magnus turbarum confluxus, & comessationes, ludi, saltationes, & alia hoc genus à quibus vidẽdis Dominus abstinuit. ideo quia sub media festiuitate, & turbæ declinauerãt. Et populares istæ voluptates ex festo erant iam temperatiores, ideo Dominus ascendit in templum sub medio festo. Quod si inanem affectaret gloriam, vt fratres eius temere putabant, in exordio festi-

festiuitatis ascendisset, vt omnibus esset conspicuus, id quod non fecit, quia gloriã Dei, & non seculi fastum quærebat. *Et docebat.* Quamuis aduentus Domini in Iudæam nõ fuit manifestus: at verò postmodum ascendens in templum festum celebraturus se manifestum dedit, & ideo manifestè docebat, etsi Euangelista non explicat quid tum docebat. *Et mirabantur Iudæi dicentes. Quomodo hic literas scit, cum non didicerit.* Videtur quod hæc admiratio nõ sit ex pietate procedens, sed ex calumnia. Volebant enim Iudæi Dominum ex malo spiritu literas accepisse. Nam si Iudæi Domini miracula Beelzebub principi tribuerunt. Lucæ. 11. quid mirum est, quod eidem & doctrinam tribuerint? Vnde Iudæi non admirantur Domini doctrinam, sed solum qua ratione docebat legẽ, legis proferens prophetarumque testimonia, cum neque legem, neque prophetas, ipse didicisset. Sciebant enim Iudæi Christũ non habuisse magistrum docẽtem, neque iuisse scholas iudaicas. Cognoscebant nãque Domini infantiam, atque vitæ progressum. Vnde dixit Nicodemus, Ioan. 3. Scimus quia à Deo venisti magister, insinuans Christum non fuisse humanitus, sed diuinitus edoctũ. Itaque Nicodemus non hæsitat, Christi doctrinam esse diuinitus acceptam, ideo nihil miratur dicẽs, Quomodo tu cũ non didiceris literas scis nihilominus literas, quia doces diuina? Iudæi vero quia liuore corripiebantur contra Dominum, ideo nihil de doctrina diuina mirantur, sed modum mirantur, quo modo cum non fuisset discipulus, euaserit doctor. Quare recte dixit Chrysostomus, hanc admirationem fuisse nequitia plenã. Hinc colliges Dominum Iesum, vt homo erat fuisse imburũ à conceptione sua sciẽtia omnium rerum. *Respondit eis Iesus, & dixit, Mea doctrina non est mea, sed eius, qui misit me.* Quia cogitabant Iudæi ex spiritu nequam Domini esse doctrinam, respondit Iesus, suam doctrinam esse non humanã, neque diabolicam, sed cælestem, & planè diuinam. Quod vt exponat, ait. Mea doctrina non est mea. Augustinus locum hunc nodosum esse arguatur. Quia si dixisset, ista doctrina non est mea, non erat locus quæstioni, at quia ait, Mea doctrina non est mea, ideò nodosus videtur hic Domini sermo. Nam ait, Mea, non est mea.

Christi doctrina à Deo nõ ab hominib^9^ fuit accepta.

Christus à sua conceptione fuit imbutus scientia omnium rerum.

Cæterum Augustinus verba hæc Domini exposuit dicens significare diuinã processionẽ Christi à patre: Christus namq; est ipsa doctrina patris, ipsaque sapientia, quia Dei verbum est. Sensus igitur est, Christũ non procedere à seipso, sed à patre; vt confundatur Sabellius confundens personas, dicens. Patrem, & Filium, & Spiritum sanctum vnicam esse personam. Ideo Christus ait, se nõ esse à se ipso, sed esse verbum patris: quia doctrina alicuius est doctrina, & verbum alicuius est verbum. Ad hanc rationem exposuit locum istum homi. ad Ioan. At vero. lib. 1. de Trinitate, aliter elucidat, Mea doctrina non est mea: secundum aliud suam dixit, secundum aliud nõ suam. Secundum formam Dei suam secundum formam serui non suam. Chrysosto. verò aliter intellexit. Eò enim putat dictum, Mea doctrina, non est mea, quo intelligamus doctrinam, quam docebat Christus esse à patre, quam dixit suam, quia ipse docebat eam. At verò modus iste loquendi tritus est apud nos. Siquidẽ quilibet catholicus dicere poterit, & dicit rectè, mea fides non est mea, sed ecclesiæ: siquidem fidem possum dicere meam, quia illam profiteor, & non meam, quia illam nõ excogitaui, sed ab ecclesia accepi. Vt discipulus dicere poterit, scientia mea, non est mea, sed est magistrorum meorum. Idest, quod ego scio, nõ est ex meo cogitatu, aut inuẽtione, sed ex magistrorum autoritate. Demum sermo Domini, vulgatã habet loquendi consuetudinem. Tu interim obserua, Dominum, tam opera sua, quam doctrinã, semper retulisse in patrem autorem. Vnde aiebat, Pater in me manens, ipse facit opera Ioan. 14. & cap. 5. Non potest filius, &c. Et modo mea doctrina non est mea. Non enim quatenus homo gloriam suam quærebat, sed patris. Non quia ipse non operabatur miracula, aut non docebat doctrinam, sed quia principiũ, vnde omnia sunt pater est: ideo in patrem vniuersa referebat, *Si quis voluerit voluntatem eius facere, cognoscet de doctrina, vtrum ex Deo sit.* Scite admonuit Arist. in Ethicis suis talia esse hominum iudicia, quales sunt ij, qui iudicãt. Enim vero iustis placent iusta, & iniustis iniusta, Malè enim cæcus iudicat de coloribus. Et Ecclesiasticus idem monuit, cap. 37. Auaris enim non placet liberalitas. & superbis

Variæ expositiones.

Cur Christus omnia referebat in patrẽ.

Talia sunt iudicia qualẽs sunt iudices.

superbis displicet humilitas, &c. Quia ergo lex Christi sancta est, nō tunc poterat, neq; potest modo placere Iudęis, vel alijs infidelibus nō sanctis. Vnde impedimento erat Iudæis auaritia, & liuor & animi tumor ne in Christū crederēt. Hoc ergo est, quod Dominus ait, Si quis voluerit, &c. Hoc est, si vos feceritis Dei præcepta, & depofueritis ex cordibus vestris omnē inuidiam, omne odium, omnem tumorem, & reliqua, tum placebit vobis doctrina mea, & credetis eam esse diuinam. At vero tantisper dum affectionibus pessimis imbuti fueritis, nō poteritis credere doctrinę meę. Nam febricitans dulcia putat esse amara, quandiu humor febrilis linguam eius afficerit. Expurgata verò febrili affectione, de gustādis rectum habebit iudicium.

¶ At forsan quispiā argutulus colliget ex loco isto si homini constare potest doctrinam Christi esse à Deo, quomodo constabit. Ait enim, *tunc cognoscetis verū à Deo sit.* Quippe à nobis si cognosci potest esse à Deo, qua ratione cognosci? num per fidē, an per experientiam? Quod si per fidem perinde igitur est ac si dicat si fueritis boni habebitis fidem meam. At vero prius est habere fidem, quam esse iustos, & bonos: quia sine fide non accidit iustificatio. Per expetientiam vero si dixeris homini constare posse doctrinam Christi esse à Deo, iam tum fidei meritum cessaret.

¶ Respondebis Dominū sermonem habere modo, cum Iudęis, quibus impedimēto erat ne crederēt, cordis nequitia, ideoque Dominus monet, vt deponant animi affectus prauos, & tunc Dominus illustraret corda eorum vt crederent in Christum. Vnde suprà dixerat, c. 4. Quomodo vos potestis credere, qui gloriam abinuicem accipitis. Doctrinæ igitur Christi veracitas solum ex fide cōstat, cæterum, vt hanc fidem habeamus, necessium est, vt diuinitus illustremur, quia fides donum est Dei. Et supra docuerat Dominus, Nemo venit ad me nisi pater me⁹ traxerit eum. Ne autem illustremur, obstat cordis nostri obstinatio, & prauitas affectus. Nō ergo necesse est nos esse prius iustos, vt fidē concipiamus, quia prior est fides quā iustificatio nostra saltē natura, ac necesse est, ne obstinati simus in prauis affectibus nostris. Nā que tunc, vt luci solari impedimento est, oculorū clausura, quippe clausis oculis lux

Doctrinæ Christi veracitas ex sola fide constat.

nihil proderit nobis ad videndū, ita si claudimus oculos mētis nostræ, repugnādo diuinæ doctrinæ, nō illuminabimur. Est autem obstinatio multiplex, alia quæ vocatur cæcitas intellectus, quando sic amat rationē naturalē, noster intellectus, vt diuinę autoritati contradicat. Alia vero est volūtatis, quę quāuis diuinæ autoritati cedat in credendis, in amandis non cedit. Et hęc secunda obstinatio non pugnat cum fide: quamuis momentum habet, illius expulsio, vt fides in nobis generetur. Verū non pugnāt fides, & hec cordis obstinatio, quia simul possunt esse, verbi causa, qui accedit ad baptismalem fontem baptizandus, credens Christo, at verò adhuc suū affectū circa peccata retinēs. Porrò prior obstinatio repugnat fidei: implicat enim quod homo non cedat diuinæ autoritati in credendis, & quod credat. Dominus autē verbis istis, de vtraque hac obstinatione videtur sua intellexisse verba. Siquidem, quamuis secunda obstinatio fidem admittat, at vero rarum est infideles obstinatos in suis peccatis fidē suscipere, quia maxima pręparatio ad fidē noue suscipiendam, est voluntas bona, seu desiderium vehemens ad Deo placendū, & ad bene operandum: huiusmodi enim Deus illustrabit sua fide, vt quod desiderant citra fidem, per fidē exequantur, & cæteras virtutes. *An ego à me ipso loquar.* Hoc est, cognoscet per fidem illi donatam, quod ego à me ipso non loquor, siue quod doctrina mea est cælestis doctrina, à Deo patre mihi vt homini instillata. *Qui à semetipso loquitur, gloriam propriam quærit: qui autem quærit gloriam eius, qui misit eum, hic verax est, & iniustitia in eo non est.* Hæreticorū est, à se ipsis multa confingere, & machinari, quæ suos discipulos doceant: quia non docent, quæ Deus, & Christi ecclesia docet, sed sua somnia vēditant, tanquā diuina oracula. Id quod erat olim pseudoprophetarum dicentiū, Hæc dicit Dominus, Domino nō dicente. Eze chi. 13. Et rursus Antichristus, quē nō mittet Deus, sed sua libido, atq; væcordia, hic ex suo loquetur extollens se supra omne quod dicitur Deus. 2. Thes. 2. Hęretici, igitur ex propriæ gloriæ ambitione, & Antichristus itē proprię glorię studēs, loquētur à seipsis. At vero Christus, quia nō studebat glorię proprię, sed paternę quaten⁹ homo erat, nō ex seipso loquebatur: sed quæ

Obstinatio intellectus, & voluntatis.

Prophetæ vana videntes loquuntur ex suo tales sunt hæretici.

ſciebat, vt Deus loquebatur, vt homo.
Quo circa verax eſt Chriſtus, etiam vt ho
mo eſt, & iniuſtitia nõ eſt in Chriſto. Pha
riſæi autẽ, quia propriæ gloriæ acquirẽdæ
ſtudebant vehementiſsime, & gloriã Dei
nõ intendebãt, quippe quidquid operabã
tur erat ad aucupandũ humanam aurã, &
vt hominibus placerẽt, propterea erãt mẽ
daces & iniuſti. Nãque teſtante regio va-
te, Qui hominibus placẽt, confuſi ſunt, &
abominabiles. Et Paulus cõcinit, ſi adhuc
hominibus placerem Chriſti ſeruus non
eſſem. Chriſtus igitur, vt ſupra docuerat,
non ſuã intendebat exequi, ſed patris Dei
voluntatem, item non ſuam parare, ſed pa
tris intendebat gloriam: propterea verax
erat in doctrina, & iuſtus in operibus ſuis.
Et verbis iſtis tacite carpit illorum ſini-
ſtram cogitationẽ. Cogitabãnt nãque Do
minũ auræ popularis captari deſiderio, cũ
potius ipſi Iudæi hoc laborarent morbo.
Quippe cũ pleni eſſent dolo & nequitia,
vt ab hominibus honorarẽtur, multa exhi
bebant ieiunia, multasque fundebãt Deo
preces. Ideoq; Dominus, Matth. 23. corũ
callẽs mentẽ, eos appellabat ſepulchra de
albata: & ob hanc cauſam, ſæpe monebat,
vt mundarent internos animi affectus.

Pſalm. 5.
ad Gala. 1.

*Nonne Moyſes dedit vobis legem, & nemo ex vo
bis facit legẽ?* Putabãt Iudæi Chriſtũ hoſtẽ
legis Moſaicæ. Nãq; Ioã. 5. ſanauit paraly
ticũ ad probaticã iacentẽ piſcinã in Sabba
to. Vnde murmuratione adſuerſus Dñm
texuerũt, quod violaſſet Sabbatum. Ideo
Dominus, vt ab hac ſe aſſereret iniuſta ca
lũnia, iuſtam aduerſus calũniatores obuer
tit modo accuſationẽ dicens, Iudæos eſſe
vere violatores legis Moſaicæ, & ideo nõ
poſſe Dominũ accuſare, de huiuſmodi vio
latione. Nãque qui aliũ carpit innocentẽ
oportet eſſe. Et iuſta hæc eſt Domini re-
prehẽſio: ſiquidem Dominũ calũniantur,
quod Sabbatũ violaſſet, quippe, ſanitate
donauit paralyticũ cõmemoratũ in Sabba
to: at vero iſta reprehenſio, erat calũniato
ria: ſiquidẽ Sabbatũ ſolũ prohibebat ope-
ra ſeruilia: at vero hominẽ donare ſanitate
erat opus diuinum, ideoq; lõge aberat à ra
tione ſeruilis operis. ¶ Porrò Iudęi Domi
nũ volentes occidere, & viduarum domos
ſub ſanctimoniæ depredantes prætextu,
& omne denique Dei iudicium peruerten
tes Lucæ. 11. Decimatis, ait, mentam, ru-
tam, & omne olus, & præteritis iudiciũ &

Calũniatores non aduertẽtes ſuas grauiſsimas culpas leuiores in alios regerunt & eorum quos odiunt benefacta culpant.

charitatẽ Dei, verè violabãt legẽ Dei. *Quid
me quæritis interficere?* Chriſto patebãt viſce
ra putrida Iudęorũ: ideò palã erat Chriſto
Iudaicus animus occidendi eum, ideo ait,
Quid me quæritis interficere? Quaſi aper
tius dixiſſet, Lex Moſaica vetat innocen-
tem, & inſontẽ interficere, vos igitur me
innocentẽ volentes interficere, non ſerua
tis legem Moſaycã, Modo autẽ Dominus
hoc ſolũ inſinuat præceptũ de non occidẽ
do, quod dixit violare Iudæos: cæterum
vt iam indicatũ eſt ex Luca, ex multis alijs
criminibus legem illam violabant.

Exodi. 24. &
ſupra. 5.

¶ Et obſerua, Dominũ dicere Iudæos vio
lare legem, ex animo ſolo occidendi, quip
pe tum nondum Chriſtum occiderant.
Igitur voluntas ſola violabat legem, quo
ad Deum. Hoc idem ſupra obiecit Domi
nus Iudæis, cap. 5. *Reſpondit turba, Dæmoniũ
habes, quis te quærit interficere?* Latebat Iu-
dæos, quod Domino animi eorum cruẽti
paterent, ideo aiunt, Quis te quærit inter-
ficere? id quod alioqui animo diſpoſuerãt:
& forte opere iam tentarant. Etenim pau-
lo infra inquit Euãgeliſta, Dicebant ergo
quidã ex Hieroſolymis, Nõne hic eſt, quẽ
quærebãt interficere. Quod ſanè eò dice-
bant, quo cõſilia Iudæorũ ad occidendum
Chriſtũ, iam erãt nota illis. Aduerte autẽ
Dño duo obieciſſe Iudęos, & quod dęmo
niũ habebat, & quod mendaciũ protuliſ-
ſet, dicendo, Quid me quęritis interficere?
Dominus autem clarè non diluit obiectio
nes has, ſed obſcure innuit eſſe falſas. Nõ
enim dixit, Ego dæmonium non habeo,
id quod paulo poſt, cap. 8. erat dicturus:
Neque dixit, Vere vos quæritis me inter
ficere, ſiquidem, iam hoc occidendi Do-
minum conſilium ſe proderat erga Hiero
ſolymitas, vt dudum aiebam. Cæterum
omnem ſermonẽ ſuum dirigit Dominus,
vt demonſtret Iudæos, eſſe legis Moſay-
cæ tranſgreſſores, cuius tamen obſeruan-
tiam maximè iactabant, item vt demon-
ſtret ſe non eſſe legis tranſgreſſorẽ curãdo
paralyticum in Sabbato. Vnde, *Reſpondit
Ieſus, & dixit eis, Vnum opus feci, & omnes
miramini.* Vnum miraculoſum opus ve-
ſtris oculis exhibui curans paralyticũ, qui
38. annos degerat in paralyſi, & omnes
miramini, hoc eſt, & omnes offendimini.
Namq; admiratio hæc non erat ex pieta-
te, ſed ex nequitia, vt iam commemorata
ſignificat ſcandalum, ſiue Iudæorũ turba-
tionem

tionē, & offensam. Quod vero nō essent offendendi ex facto illo subdit rationem: *Moses propterea vobis dedit circuncisionem, non quia ex Moyse est, sed ex patribus. Et in Sabbato circunciditis hominē.* Argumentū Domini hoc est qui circūcidit hominē in Sabbato, vt sæpe tum accidebat, non violat legem, quia circuncisio illa erat sanctum opus, & animæ circuncisi necessarium. Quo circa non erat illud opus contra legem iubentē feriandum esse in Sabbato, igitur sanatio paralytici etiam si facta fuerit in Sabbato, non violat legem qui illum sanat, quia est opus magnæ misericordiæ ægrotum sanare. Opera autē misericordiæ, nō possunt violare diē festum Sabbati: imò festa hæc sunt instituta, vt vacemus diuino cultui, & fratrum subleuemus indigētias. Vt ergo circūcisio nō violabat Sabbatū in Sabbato exercita, quia erat cultus diuinus: ita sanatio infirmi non violabat Sabbatum in Sabbato donata ægroto, quia erat opus maximæ misericordiæ. Vt ergo qui eleemosynam contulisset pauperi in Sabbato non violasset Sabbatum: ita qui eundem pauperem sanasset. Quod si dixerint Iudæi, in alterū poterit differri diem huiusmodi medicatio, quid si interim moritur infirmus? Quid si fame interim perit? Hinc patent omnia sequentia. Quod vero ait, circuncisionem esse ex patribus, significat Mosen non fuisse primum, qui legem Dei promulgauit de circuncisione, quia Abraham fuit primus. Gene. 17. cui circuncisionis præceptum fuit promulgatum, & multo ante fuit à patribus obseruatum posteris Abrahæ, quam Moses, legem tulisset, de circuncidendis masculis. *Si circuncisionem accipit homo in Sabbato, vt nō soluatur lex Moysi, mihi indignamini, quia totum hominem sanum feci in Sabbato?* Est autem Domini tale argumentum, nam si id quod magis videtur inesse non inest, neque id quod minus. Quod ergo magis videbatur soluere legem, erat circuncisio, quia hæc tollebat hominis sanitatem vulnerando hominem, & eiusdem integritatem violando præcindendo membri genitalis pelliculam: ideo magis videbatur circuncisio violare Sabbatum, quam sanatio paralytici, quæ erat restitutio quædam ad integram totius hominis sanitatē. Si ergo quod videbatur magis præseferre violatio nem non violabat, cur violat, quod minus videtur violare, vel breuius. vt Theophi. si circuncisio dolorifica non tollit Sabbatum, sanatio totius hominis suauis, cur tollet. Alij referunt hunc locum ad sanitatē animæ & corporis: circuncisio enim si sanabat animā ab originali peccato, corpus lædebat: at sanatio paralytici totū sanauit hominem secundū vtranque hominis partem. Verum Dominus verbis cōmemoratis nihil meminit de efficacia circuncisionis ad sanctificandū, sed solum agit, quod circuncidere genitalis membri pelliculā, quę dolorifica est, & ablatiua sanitatis illius mēbri, quia triduo sustinetur à circuncisione genitaliū grauissimus dolor nō est dissoluere festiuitatē Sabbati, neq; sanatio totius hominis, nō erit violatio Sabbati. In quā fere sentētiam est Theo. vt meminimus: itē q;, D. Cyrillus, ad eādem rationē fere locum exponit. Ait enim circuncisos Sabbato, esse curādos Sabbato, & curatio illa nō erat solutiua Sabbati. Si ergo curatio mēbri genitalis læsi ex circuncisione præputij, non soluit Sabbatū, quia erat in remediū doloris genitaliū, curatio nō partis, vel mēbri humani, sed totius hominis non erit etiā à fortiori solutiua Sabbatinæ festiuitatis. Imo si quis feria sexta circūcideretur, & Sabbato curaretur ad mitigandum dolorē ex vulnere mēbro incussum nō esset solutio Sabbati. Quāuis ergo Nicolaus retulerit locū ad sanitatē animæ & corporis, nō videtur literalis expositio, sed potius mystica. *Nolite iudicare secundū faciē, sed iustum iudiciū iudicate.* Lex erat Deut. 1. non esse iudicandū secundū personæ vultū, sed secundū personę meritū. Vnde ait, Nō accipietis cuiusquā personā, quia Dei iudiciū est. At vero hāc legē violabant Iudæi: siquidē Mosem mandantē circūcisionē in Sabbato (quia Sabbatū non est in lege exceptū à circuncisione) nō accusabant Iudæi, tāquam violatorē Sabbati: at vero Dominū, qui opus maximę misericordię & clemētiæ fecerat in Sabbato, incusabāt vt Sabbati violatorē. Vnde nō iudicabāt Iudæi secundum causæ meritum, sed secūdum personæ affectū. Mosen nō deferentes, & Christū accusantes, cū eadē esset in vtroq; causa vel accusandi, vel absoluēdi. ¶ Porrò forsan dices, Iudęos accusasse Dominū, quia præcepit paralytico, vt tolleret grabbatū suū in die Sabbatino, & eundem paralyticum de eodem accusant, Sabbatū est,

Gene. 34.

Iudicium est ferendū secū dū causæ meritum, & non secūdum personæ affectū.

est, nõ licet tibi, aiunt, tollere grabbatum tuum: at vero tollere grabbatum videtur opus seruile, & ideo nõ esse sabbato exercendum. Cæterũ ex hoc loco, satis liquet Iudęorũ indignationem conceptã contra Dominũ non fuisse, ex eo, quod paralyticus sustulit grabbatum, sed quia Christus sanitati restituit paralyticũ. Ait enim Dominus. Mihi indignamini, quia totum hominẽ sanum feci in Sabbato? Porrò Iudęi nõ ausi sunt dicere, Non tibi licet sanitatẽ accipere in Sabbato, quia erat tidẽda calũnia, ideo cautius dixerũt. Nõ licet tollere grabbatũ tuum, quia videbatur quod ferre grabbatũ, erat opus laboriosum, & seruile. At vero quia ferre grabbatũ erat ad gloriã Dei demonstrandã ex sanatione mirabili paralytici, ideo nõ erat illud opus seruile, sed maxime liberale. Porro sciscitabitur quispiã, cur Dñs opera huiusmodi in Sabbato celebrabat, vnde sciebat esse Iudæos offendẽdos? siquidẽ huiusmodi sanationẽ potuisset differre in diẽ non sabbati.

¶ Respõdetur Christũ ex industria opera quædã mirabilia in Sabbato celebrasse siquidẽ volebat iam subsignificare tẽpus iã aduẽtare, quo cęremonialia illi⁹ legis erãt delẽda: & ideo ipse in Sabbato, operabatur quædã quæ videbãtur maleuolis esse violatoria Sabbati. ¶ Et secũdo, vt ostẽderet scribas, seu doctores legis sinistrum habuisse sensum diuinę legis, quæ iubẽs Sabbatinã obseruãtiã, non vetabat opera, quę erant vel nostrę necessitatis, vel diuini cultus. ¶ Vnde Machabæi quidã sese permittentes hostilibus gladijs, ne Sabbatũ violarẽt, imprudẽter egerũt: at verò qui Sabbato, arripuerũt arma & impetũ fugauerunt hostilẽ. 2. Mach. 6. Sapiẽti⁹ rẽ gesserũt: de circũcisiõe multa habes in. 4. nostro. dis. 1

Sabbati obseruantia nõ vetabat quę erãt diuini cultus vel nostræ necessitatis.

Dicebant quidã ergo ex Hierosolymis, Nonne hic est, quẽ quærũt interficere? Ecce palã loquitur, & nihil dicunt. Non ergo erat prorsus occultũ consiliũ malignantiũ de occidendo Dño, sed vulgatũ iam erat apud quosdã, siquidẽ isti dicũt, Nonne hic &c., quod non dixissent, nisi iam cõsiliũ illud immane, se prodidisset. Isti ergo, quos cõmemorat Euãgelista erant hæsitabundi in fide Christi. Etenim ex altera parte videbatur illis Iesum esse verè Messiã: quia videbant nunc Christũ palã, hoc est liberè, & nullo principe Iudæorũ impediente arguere principum iniquitatẽ, vt dudũ dixerat, Nemo ex vobis facit legem. Ex altera vero parte colligebant nõ esse verè Christũ, quippe opinabantur Christi originẽ, futurã occultissimã. Ideo dicunt, Christus cũ venerit, nemo scit vnde sit. Enim vero ex Esaia didicerãt generationẽ eius quis enarrabit. 53.

¶ Porro autẽ, Dominus Matth. 22. sciscitatur à Iudæis de Messia cuius erat futurus filius, & ipsi respondẽt, Dauid. Vnde certũ erat Iudæis Christum futurũ ex propagine Dauid. Ideoq; rectè sciebant, Christũ esse filium Dauid, & eum ob hoc vocabãt filium Dauid.

Origo temporalis Christi manifesta origo æterna occulta.

¶ Vnde si obseruetur origo temporalis Christi nota erat Iudęis, quia eos non latebat, ex prosapia Dauid progenitum, & in Nazareth conceptum, & in Bethlehẽ natum. Veruntamen confessum erat Iudæis Messiam tantę esse futurum dignitatis, vt hominũ superaret omniũ excellẽtiam, & hoc isti insinuabant verbis istis, Cũ Christus venerit, nemo scit vnde sit. Aut forsan hoc dixerũt, quia certum habebãt, originẽ Christi futurã occultã, quia legebãt, Descendet sicut pluuia in vellus. Psal. 7. Et rursus, quis poterit cogitare diem aduẽtus. Mala. 3. Quia ergo credebãt aduẽtum Messiæ in orbẽ terrarũ futurũ occultum, ideo dicũt, Christus cũ venerit, &c. At re vera isti si intellexissent veritatẽ originũ Christi scitè dicebant, quippe etsi origo Christi tẽporalis erat manifesta, nõ tamẽ omnino. Siquidem nemo nouit, nisi tanti operis autor Deus, quomodo Christus cõceptus fuerit sine virili semine, & quomodo per virginis vuluam integerrimam fusus fuerit in orbem. Et origo denique diuina, ex qua ante secula natus est de paterna Dei substãtia, nulli mortaliũ nota est, sed est abscõditum omnibus mysterium. Sciebant ergo Iudæi vnde erat Christus, & nesciebant vnde erãt. Sciebant originẽ & nesciebant originem, vt ex dictis patet. Hinc sequentia liquescũt. *Sed hunc scimus vnde sit, Christus cũ venerit, nemo scit vnde sit. Clamabat ergo Iesus, in tẽplo docens, & me scitis, & vnde sim scitis. Et à me ipso non veni, sed est verus qui misit me, quẽ vos nescitis.* Quam variæ de Christo tunc iactabantur sententię apostolorum respõsum. Matth. 16. ostendit, Alij dicunt te esse Eliam, alij Hieremiam, &c. At vero Apostoli synceram de Christo cõceperant fidem, quã professus est Petrus coapostolorum nomine, dicẽs,

Ego

Ego credidi, quia tu es Christus filius Dei viui: & idē Petrus idem supra testatus est. cap. 6. Ideoque, si ad collegium Apostolicum referas hæc verba. Et me scitis, & vnde sim scitis, vera sunt. Sed quia modo Dominus specialem nō habet sermonem cum Apostolis, quærendū restat, quomodo verum est, Et me scitis &c. cum Petrus dicat. Et nunc scio quod per ignorantiam fecistis, sicut & principes vestri. Actor. 3. Et Paul. 1. Cor. 2. Si cognouissent nūquā Dominum gloriæ crucifixissent. Porrò quod Iudæi Dominum cognouerint, parabola vineæ facile submonstrat ex verbis illis, Hic est hæres, venite occidamus eum. Et in eadē parabola Matth. 21. traditur colonos vineę vidētes filiū dixisse, Hic est hæres, &c. Si ergo viderunt filiū cognouerūt Christum esse filium Dei. Et Dn̄s, Ioā. 15 Nunc autem viderunt & oderunt me: si viderunt, igitur sciebant Iesum esse Messiam. Imo non solum hoc, imo videtur eos cognouisse Christi diuinitatem. Etenim Glossa ordinaria quæ est Strabi, enarrans hunc locum, Matthæi. 21. inquit Iudæos per inuidiam, & non per ignorantiam filium Dei crucifixisse. Intellexerūt enim eum esse illum, cui pater per prophetam dicit, Postula à me, & dabo tibi gentes, hęreditatem tuam. Psal. 2.

An Iudæi cognouerint Christū esse Messiam & Deum.

¶ Accedit istis, quod Hiere. 33. legitur, Ecce dies veniunt, dicit Dn̄s, & quibusdam interiectis. Et hoc est nomen, quod vocabūt eum Dominus iustus noster. Vbi Hebraice legitur, Deus noster. Et hoc vaticinium consentientibus etiam Hebræis doctoribus de Christo est audiendum.

¶ Pręter hęc & Esa. 9. Et vocabitur Deus, id quod de Messia est intelligendū. Igitur Iudæi non solū cognouerūt Iesum Nazarenū esse Messiā, sed esse filiū verū Dei.

¶ Porrò istis obuiā it vt videtur, quod Ioā. 9. scribitur. Hunc autem nescimus vnde sit: & quod hoc cap. relatum est Christus cum venerit, nemo scit vnde sit.

¶ Litigiosa est hæc concertatio, quia ex scripturis non videtur liquidam obtinere solutionē: etsi Chrysostomus Matt. præfatum enarrās locum, idē videtur astruere Iudæos cognouisse esse filium Dei. Thomas in 3. par. q. 47. articu. 5. tradit Iudæos non cognouisse Christum esse Deum, at cognouisse principes, & rectores eorum, eum esse Messiam. Et verba hæc, Hic est hæres, ex persona colonorum vineæ, qui erant sacerdotes illius populi, & maiores plebis esse habēda docet. Ceterū si cognouerunt eum esse hæredē, vtique cognouerunt eum esse filium Dei, siquidē verba, Psalm. 2. ad filium Dei dicuntur à patre, Postula à me, &c.

¶ Sunt qui putent hos maiores plebis Iudaicæ, cognouisse Christū esse filiū Dei, non per naturā, sed secundū quandā excellentiā. Nicolaus vero in glossa ad cap. 21. Matt. distinxit dicēs plebeios Iudęorū nō cognouisse Iesum esse Mesiam, neq; cognouisse eum esse Deū: quia horū notitia, pertinebat ad legis doctores. Qui tamē cognouerunt Iesum esse Mesiā, & esse Deū in principio predicationis Christi: dein vero quia probabilis erat illis deitatis Christi opinio procedente Christi prædicatione illam opinionem deposuerunt.

¶ At vero loci, quibus maximè fretus se conduxit Nicolaus in hanc sententiā sunt indicati dudū ex Hiere. & Esaia, qui alioqui non cōuincunt. Siquidē loci isti nō docēt Iudæos esse cognitutos Christi diuinitatē, sed solū quod erat vocandus Christus Deus, & hoc verum est, quia si nō a Iudęis cognitus est, vt Deus à gentibus fidelibus est cognitus, vt Deus: ideò fideles Christum credunt & vocant Deum.

Nicolaus nō probatur.

¶ Ego vero dixerim primo, promiscuam plebē Iudæorū cognouisse Iesum esse vere Mesiā. Enim vero Ioānis Baptistæ testimonia hoc inculcabāt sæpissime apud plebē illā Ioā. 1. quæ testimonia etsi à Pharisęis negligerētur, à promiscua tamē plebe probabātur siquidē Lucæ. 7. Pharisæi neglexerūt Ioannis baptismū: plebs autem non neglexit, sed baptizabatur ab eo & sub baptismo illo Ioannes Christum annunciabat. Vnde paulo infra dicet Euangelista, *De turba autem multi crediderunt in eum*, subaudi, credebant esse verum Messiam: ideo subiecit, Et dicebant, Christus cum venerit, nunquid plura signa faciet, quam quæ hic facit? Quamuis enim nescirent scripturas, at ex doctoribus illis confessum erat Christi tēpora iam adesse, quia viderāt legationē factā ad Ioānem à Hierosolymitis, an ipse esset Christ', id quod stultè factū fuisset, si iam tēpore aduentus Mesię, nō adfuissent. Quia ergo iā conceperāt esse opportunitatē aduētus Mesiæ, & ex altera parte magnitudinē miraculorū

Promiscua plebs Iudæorū cognouit Iesum Nazarenum esse Messiam.

cernebant, ideò iam arbitrabãtur Ieſum eſſe Meſsiam. Imo ante hæc omnia ex ſolo Ioã. teſtimonio ductus Philippus, cognouit Ieſum eſſe Meſsiã, Quem ſcripſit ait, Moſes in lege, & prophetæ, inuenimus Ieſum à Nazareth filium Ioſeph Ioan. 1.

Promiſcua plebs Iudæorum ignorabat diuinitatem Chriſti.

¶Secundo dixerim huiuſmodi turbam, non crediditſſe, tunc Ieſum eſſe filiũ Dei ſecundum naturã, & ſi credebant eſſe Meſſiam. Hoc ſuadebitur facile intelligenti turbas nõ intellexiſſe arcana legis, & prophetarum, neque ad hoc tenebantur. At vero hoc erat arcanũ profundiſsimũ diuinitatem Chriſti, ex prophetarum accipere oraculis.

¶Cæterum quod eſſet Meſsias venturus ex cõmuni fide accipiebãt, & quod Ieſus Nazarenus eſſet ipſe qui expectabatur vẽturus, ex Ioãnis teſtimonijs, & ex miraculis Chriſti perſuaſum erat eis. Vnde Pilatus hanc cõmunẽ illius populi fidẽ expreſſit in illuſtriſsimo illo titulo, Ieſus Nazarenus rex Iudęorũ. Hoc enim intellexit per regem Iudæorũ, quod per Meſsiã: ſiquidẽ Meſsias expectabatur rex Iudęorũ. Neq; Pilatus illuſtrẽ hunc titulũ mandaſſet affigendũ cruci, niſi certũ hoc haberet ex cõmuni plebis conſenſu Ieſum Nazarenũ eſſe verũ Meſsiam. Quin etiã & paruulorũ clamor ille, Oſiana filio Dauid: benedictus, qui venit in nomine Dñi. Cui clamori concinebãt ſuffragia populi præcidentis ramos & proſternẽtis Chriſto veſtimẽta. Hoc idem probat vulgarem eſſe illius populi ſententiã tunc Ieſum eſſe Meſsiã expectatum ab illis ex lege & prophetis.

Math. 26.

Matth. 21.

¶Tertiò dixerim Phariſæos, & Scribas primoreſque illius populi nõ cognouiſſe Ieſum Chriſtum eſſe verum Deum. Hoc mihi perſuadetur conſideranti Dominũ dixiſſe Matth. 16. Petro, Beatus es Simõ Bariona, quia neque caro, neque ſanguis reuelauit tibi, ſed pater meus, qui eſt in cęlis eſt. Erat igitur neceſſaria tunc, particularis Dei reuelatio ad cognoſcẽdam Chriſti diuinitatem. At vero hanc reuelationẽ cõmuniter non habuerũt Phariſæi, neque illius periti legis. Quãquam quibuſdã adfuerit vt Simeoni, & Annæ Phanuelis filiæ, & beatæ Mariæ, & alijs huiuſmodi, at vero communiter non donabatur reuelatio huiuſmodi.

Phariſæi & legiſperiti non cognouerunt Ieſum eſſe verum Deum.

¶Accedit eodem, quod legiſperiti vnum credebãt Deum eſſe ex ſcriptura: & ſi crederent Chriſtũ eſſe verũ Deum & filiũ veri Dei, videretur illis multiplicare Deos, id quod maxime abhorrebant.

¶Rurſus, quia has obijciebãt Chriſto criminationes, & quod Sabbatũ ſolueret, & quod ſe faciebat filiũ Dei, æqualẽ Deo, vt ex prehabitis legendũ eſt: igitur neq; credebant eſſe Meſsiã, neque filium Dei. Et quãuis nõnulli ex proceribus Iudæorum crediderũt Ieſum eſſe Meſsiam, vt Nicodemus, & Nathanael, & ſiqui fuerunt alij, at vero diuinitatem eius non confitebantur. vt cap. 1. diximus.

Ioan. 4.
Ioan. 1.

¶Quarto dixerim Phariſæos, & legis doctores fere ſemper non crediditſſe Meſsiã eſſe Ieſum. Hoc patet, quia paulo poſt exordium prædicationis Chriſti, inimicitias geſſerunt in Chriſtũ, & illo neglecto, legationẽ miſerunt ad Ioannem, an eſſet Chriſtus. Et quia Ioãnes teſtabatur Ieſum eſſe Meſsiã, ideo etiã eum odio habuerunt Lucæ. 7. Quod vero in perſona eorũ dicitur, Hic eſt hæres, idẽ eſt ac ſi dixiſſent, hic eſt quẽ putat vulgus eſſe hæredẽ, aut hic eſt, vt ipſe teſtatur, filius Dei. Vnde hoc Chriſto impij obijciunt dicentes. Promittit ſe ſcientiã Dei habere, & filiũ Dei facit. Sapi. 2. Quinto dixerim ſimul atq; Dñs cœpit prędicare, & diuulgari nomẽ eiꝰ, Phariſæi, & alij primores populi Iudaici opinabãtur Ieſum eſſe Meſsiã. Tunc enim nondum eorũ inflãmauerat inuidia pectora: ideoq; quia nõ corripiebantur liuore rectè opinabantur de Chriſto. Et hoc eſt, quod Dñs ait. Ioã. 15. Viderunt, & oderunt me & patrẽ meum. Etenim ex ſcripturis vidẽrunt Ieſum eſſe Meſsiã: at vero procedẽte Chriſti prędicatione, quia videbãt diſcipulos Phariſæorũ minui, & Dñi ſcholã augeri corripuit eos liuor, quia ſuperbi erãt, & gloriã mundanã aucupabãtur, & rectam, quã habebãt de Chriſto ſententiã permutauerũt, in corruptã ſententiam, male ſentiendo de Chriſto, & illũ odio habẽtes, vt ſcriptum eſt, odio habuerũt me gratis. Et ſub ratione hac omnia conſonant, ſiquidẽ ſi diſtinguis tempora cõcordabis ſacra eloquia, & quod ſcierũt Dominum, & quod neſcierunt. Similiter populus Iudæorum tectam concipiens fidem de Chriſto, ex perſuaſu maiorum ſub Domini paſsione mutarunt ſententiam: ideoque clamabãt, Tolle hunc, & dimitte Barrabam. Siquidem plebecula, vertibilis eſt, & nulla

cera tã facile recipit figuras, varias quã vulgus varias excipit opiniones. *Sed est verus, qui misit me, quem vos nescitis. Ego enim scio eum, & si dixero, quia nescio eum, ero similis vobis mendax: sed scio eum, quia ab ipso sum, & ipse me misit.* Deus est maxime verus, quia est maxime ens. Ens namque & verum inuicem consequuntur. Et quod infinitum est ens, infinita est veritas. Et sicut Deus est fons totius entitatis, ita est fons vniuersæ veritatis. Christus autem, quia quatenus Deus à Deo procedit, quia genitus est ex diuina substantia, ideo procedens ab infinita veritate, ipse quoque est infinita veritas. Quamobrem inquit se scire Deum, siquidem, vt Deus est procedit à Deo tanquam verbum Dei. Quapropter, necesse est, vt verbum substantiale Dei, quod est Christus, sciat mentem paternam, vnde ab æterno processit. Et ideo ait, Sed scio eum, quia ab ipso processi: & quia æterna processio est, æterna scientia est. Causa igitur, vnde filius patrem cognoscit, est quia processit à Patre, hoc est, quia est genitus de substantia patris. Et sicut pater nouit filium quem generat, ita filius nouit patrem ex quo genitus est, quia hæc processio est per intellectum, & mens est generans, & mens est genita: quo circa geniti, & generantis, mutua est cognatio. Nos vero etsi processimus à parentibus nostris nesciuimus, quando generabamur, vnde generabamur. Quippe generatio hæc carnis erat, non mentis: quatenus autem homo est scit patrem scientia infusa.

Deus qui maxime est maxime verus est.

Christus scit patrem vnde processit.

¶At forte hæsitabis, quid est quod Dominus ait, *Quem vos nescitis*, siquidem Iudæi sciebant Deum, quem vnum adorabant? Respõdebis, nesciebant Iudæi Deũ, vt pater erat Christi, vt supra dicebam, tamen secundum absolutum diuinitatis nomen sciebãt Deum. Aut nesciebant Deũ, ea phrasi dictũ est, qua illud, Amen amẽ dico vobis nescio vos, hoc est, nõ amo vos. Pharisæi ergo Deum non amantes, neque synceré colentes, nesciebant Deum. *Ab ipso sum, & ipse me misit.* Ab ipso Deo sum non tamẽ sicut creaturę quę à Deo procedũt, & ab ipso sunt. Aliquid igitur singulare hoc sermone de se ipso Christus nos docet, dicens, Ab ipso sum: videlicet, ex ipsius substantia Dei processi, sum enim Deus à Deo. Vniuersa nãque creata non sunt, hoc modo à Deo: creaturæ enim ex nihilo prodiere, at filius nõ ex nihilo, sed ex paterna substãtia. Is ipse igitur, qui ab æterno ex Patris procedit substãtia, ipsemet missus est tẽporaliter, quãdo verbum caro factũ est. Hic tu cernis, quomodo idẽ Deus, est Christus, qui homo. Nã ipsemet qui est à patre, est missus à patre: non ergo est duæ personæ. Christus, sed vna diuina quia à Deo processit, & humana quia à Deo missus. Vtramq; igitur naturã suam, Dñs his verbis ostendit diuinã dum ait, à Deo sum: humanã, dum inquit, & ipse me misit. Porro Græcè non habetur, Si dixero, quia nescio eum ero similis vobis mendax. *Quærebant ergo eum apprehendere. & nemo misit in illũ manus, quia nondũ venerat hora eius.* Verbũ Christi missum in autes Pharisaicas, non producebat fructũ pro sua dignitate, sed potius spinas, & tribulos germinabat pro auriũ prauitate. Quia quãuis diuinũ erat quod audiebatur verbũ: at vero aures recipiẽtes, malignãtes erãt: ideoque verbũ frugiferum sterilescebat. Et verbũ quod erat lux vertebatur in tenebras: cæcitas nãque mentis vniuersa obscurat, etiã verissima dogmata. Porrò sibi obscurat, quia sibi nocet, non verbo.

Natura diuina & humana in vna persona Christi.

¶Pharisæi igitur ex verbis Domini odia in Christum magis acuebant. Et Christi mãsuetudo eos vertebat in rabiẽ. Cæterũ non potuerunt rabiẽ suam plusquã caninam explere, quia Dñs non disposuerat tum pati, & hoc est quod ait, *Nondũ venerat hora eius*, ab ipso, scilicet, Christo definita suæ passioni. *De turba multi crediderunt in eum, & dicebant, Christus cũ venerit, nunquid plura signa faciet, quam quæ hic facit.* Turba, quia nõ erat inflãmata ex inuidię incẽdijs rectã tenebat de Christo sententiã, quam colligebat ex multitudine miraculorum, quę Christus operabatur. Siquidẽ prophetæ ipsorũ non tãta, neque tã sublimia ediderant miracula. *Audierũt Pharisæi turbam murmurantẽ, de illo hæc & miserunt principes, & Pharisæi ministros, vt apprehẽderent Iesum.* Turba Christũ credit, & sua fide eum glorificat. Pharisæi non credunt, & sua incredulitate Christum dehonorãt. Turba credendo ad Deum erigitur: Pharisæi non credendo deprimuntur coram Deo. Turba sapit Christum confitendo, Pharisæi insaniunt Christũ despiciendum. Ideo nõ ferentes gloriam Christi à turba oblatam,

Pharisæi, & principes societate fœderantur contra Christũ, & mittunt ministros, vt Christũ in carcerem conijciant. In quibusdam codicibus Græcis legitur, Principes sacerdotum, & hoc modo legit Theo. At vero Cyrillus nostram sequitur lectionem: verum in Græcè, non scribitur Iesum, sed eum. *Dixit ergo eis Iesus, Adhuc modicũ tẽpus vobiscũ sum, & vado ad eũ, qui me misit. Quæretis me, & non me inuenietis: & vbi ego sum vos non potestis venire.* Dñs demonstrat his verbis se præsciũ fuisse mortis suæ tũc venturæ. Ait enim, Adhuc modicũ tempus vobiscũ sum, quasi dixisset, Breui sum moriturus. Et breui erat sane moriturus, quippe in proximo mense Aprili Dominus passus est: & distabat mensis hic à verbis istis Domini fere sex mẽsium spacio. Rursum demõstrat suam mortem futurã spontaneam. Ait enim, *Et vado ad eum qui me misit:* si quidem per mortem suam trãsiuit ad patrem. Vadere autem vel abire motum denotat spontaneum, & non coactum. Sensus autem horum verborum ad hanc rationem est componendus, Sinite ò Pharisæi, & populi iudaici primores ne curetis me occidere, quia velitis nolitis modicum mihi tempus restat, antequam accedat hora à me decreta, vt mortem sub eam a vobis mihi inferendam. Interim enim oportet me vos docere, & doctrinã meam illustrare miraculis. Quo circa frui mini me hoc tempore: quiã post quã mortuus fuero, non dabitur vobis me frui. Tunc enim post resurrectionẽ meam ero vobis inuisibilis. Etiam si desideretis me videre, & tractare, & doleatis, quod cum præsens vobis eram, non fruiti estis mea præsentia, at vobis iam non tũ dabitur illa frui: quoniã tum, immortalis ero, neque consuetudinẽ geram cũ mortalibus. Quo circa, quia pusillũ est meæ præsentiæ corporalis erga vos tempus, date operã, vt me hoc exiguo fruamini tempore. Nam post quã gloriosus surrexero, quæretis, hoc est, desiderabitis me videre & non videbitis. Dicetur vobis immortalis surrexit, & desiderabitis me immortalẽ videre, & tamẽ non videbitis. *Quæretis me. &c.* Sunt qui hæc verba in malum trahant, idest, quæretis me rursus occidere, & non poteritis: verum hic sensus violentus videtur: ideo commodior est sensus prædictus.

¶ Vel quia vt Cyrillo placet postquam Dominus ascendit in cælum, Iudæi moti ex apostolica prædicatione, & miraculis pœnitentiam agendo dixerunt, Viri fratres, quid faciemus? Actor. 2. vel quia sub obsidione Titi, & Vespasiani in maximis angustijs constituti Iudæi, desiderarunt Christum ipsis adesse vtã tantis eruerentur periculis. Hæc porrò verba Dominus fere Petro. Ioan. 13. dixit, Quo ego vado tu non potes me modo sequi, sequeris autem postea. Tametsi verba hæc aliorsum spectant, quàm in præsentiarum commemorata: quandoquidem significant Petrum non esse tunc moriturũ cum Christo, at verò post Dominicam Ascensionem fore moriturum pro Christo. Verum verba huius capitis non hoc denotãt, sed quod retulimus. *Et vbi ego sum, &c.* Sunt qui putent verba hæc esse sumenda iuxta phrasim Hebraicam vsurpantem tempus pro tempore. Ideoque, vado pro vadam, vel abibo, & sum pro ero: vt sit sensus. Ego vado ad patrem, idest, abibo, vbi ego sum hoc est, vbi ergo ero. Significatque Dominus hoc sermone ascensurum se in cælestia regna, illòque iturum post mortem suam, & Iudæos propter suam infidelitatem non posse illò abire. Vel, vt Augustinus exposuit, Vbi ego sum secundum deitatem, quia sum in dextera Dei patris, sum in sinu eius tanquam vnigenitus eius, vos non potestis venire. Et quo ego vado, hoc est, quo ego proxime post hoc tempus, vel post pusillum tempus abiturus sum, vos non potestis venire. Non negat Iudæos non posse beari. sed affirmat infideles Iudæos non posse saluari. Et Dominus ea phrasi modo vtitur, qua nos. Quippe, quæ proxima sunt, vt fiant, dicimus iam fieri: ideo Dominus, vado dixit, pro, post modicum sum abiturus. Verum quando ait, Vbi ego sum, propter suæ diuinitatis gloriã dixit, ad quam Iudæi fruendam non poterant venire ex sua infidelitate. *Dixerunt ergo Iudæi ad semet ipsos. Quo hic iturus est, quia non inueniemus eũ? Nunquid in dispersionẽ gentium iturus est, & docturus gentes? Quis est hic sermo quẽ dixit. Quæretis me, & non inuenietis.* Iudæi Christum accusabant, quod Iudaismum solueret, vt ex ante habitis constat, vnde forte opinabantur doctrinam eius aptam esse gentibus & ineptam Iudæis. Ideoque suspicabantur ob hanc causam Christum relicturum

cturum Iudaismum, & commigraturum ad gentes, vt liberè prædicaret, & solueret Iudaismum. Et hæc verba illò tendunt, vt tanquam apostatam à lege Moysi Dominum accusent. Hoc enim insinuabant dicentes, Numquid in dispersionem gentium, &c. Hebraismus est dispersionem enim gentium, significat in dispersas gentes. Gentes enim erant dispersæ per varias nationes.

ENARRATIO II.

In caput septimum.

In nouissimo autem die magno festiuitatis, stabat Iesus, & clamabat dicens, Si quis sitit veniat ad me, & bibat. Qui credit in me, sicut dicit scriptura, flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ.

A

sectio. 2.

SVPRA dixerat Euangelista Dominum ascendisse Hierosolymam, circa medium festum, vel sub medio scenopegiæ festo: nunc verò quid in postremo die huius festiuitatis Dominus fecerit demonstrat: quia gesta à Domino sub medio festo clarè ostenderat præmissis sermonibus. Est autem aduertendum, ex Leuit. 23. vt supra commemorabam, festum istud scenopegiæ habuisse primum diem sanctissimũ, & celeberrimum: quoniam primus dies vacabat ab omni seruili opere. Verùm etiamsi septimus dies, erat dies postremus scenopegiæ: at verò non erat postremus & celeberrimus, atque sanctissimus. Quippe in die illo septimo nõ erat vacandum ab opere seruili sicut in octauo. At verò in die septimo, erant offerenda Domino holocausta. Cæterum octauus erat celeberrimus, sicut & primus vbi non erat seruilibus incũbendum operibus. Offeretis ait, in eo holocaustum, est enim cœtus atque collectæ. Hebraicè & Sereth, hoc est, retentio, atque prohibitio: quia tum retinebatur populus ad vacandum Deo, & prohibebatur, ne vacaret seruilibus operibus. Cœtus verò & collectæ eadem ratione dicebatur. Namq; retentio populi cœtũ cõstituebat & collecta erat, quia erat collectus tum ad vacandum diuinis & non diffundebatur ad labores suos, & ad necessaria vitæ comparanda.

Scenopegia duobus celebribus erat insignis diebus primo, & octauo.

Quamquam Nicolaus aliam rationem excogitat, in commen. ad eundem locum. Ex eo enim credit collectam hunc octauum appellari diem, quia id temporis colligebantur pecuniæ, ad sacrificia, & alia templo necessaria. Cæterum hoc, absq; competenti causa asseritur, de quo alibi. Sufficiat nobis in præsentia dixisse, Hebraicè appellatum diem hunc octauũ & Sereth, quod nomen retentionem, vel prohibitionem denotat: at hoc quid ad eleemosynas tum colligendas? Verum ad id, vnde est digressa redeat oratio. Solum duo dies referuntur celebres in festo scenopegiæ, & primus, & octauus: vnde videtur expunctus septimus dies ab hac celebritate. Cum ergo ait Euangelista, clamabat Iesus in nouissimo die magno per nouissimum & magnũ diem, octauus commemoratus videtur sub intelligẽdus. Porrò Theophilact. non octauum diem censet fuisse, hunc diem commemoratum ab Euangelista, sed septimum: quia dies septimus erat Iudæis celebris & magnus dies, quia Sabbatũ erat. Porrò, vnde hoc colligetur, q septimus illius festiuitatis necessario erat Sabbatũ, quia poterat esse nõ Sabbatum. Poterit quispiam dicere, Euangelistam insinuare fuisse tum Sabbatum: itaque cõcurrebant tum septimus dies festi tabernaculorũ, & dies Sabbati. Quod si ita accidit, vera narrat Theophilactus: sed quod acciderit latet nos. Etsi Theophilactus Chrysostomũ sectetur, qui eandem amat sententiam diem septimũ fuisse diem magnum & nouissimum, cuius Euangelista meminit: Nicolaus, vtramque innuit sentẽtiam: & quod fuerit dies septimus, aut quod erat octauus dies, cuius mentionem fecimus: id quod recentiorum multi existimant.

A tre vera res hæc occulta est, & vt aiebam si forte quod possibile erat, tum septimus & nouissimus dies festiuitatis scenopegiæ fuit Sabbatum optimè conuenit illum diem esse nouissimum, & magnũ: quia tum non erat incumbendum nisi diuinis: nõ quia septimus erat scenopegiæ, sed quia Sabbatum erat.

Hoc igitur die, quia populi erant congregati, ad diuina colenda, Dominus voluit docere populos, quia sub magnis festiuitatibus, opportunior est docendarum plebium occasio. Et præterea etiamsi pri-

mus dies, erat Deo dicandus: verum exor dia festorum, quia luxui & ganeæ magis patent, ideò noluit Dominus, tum docere: quia non tam capaces, neque tam auidæ fuissent turbæ doctrinæ Christi, quam postquam seruierunt ventri, & voluptati. Idcirco, vt Chrysostomus commemorat, Dominus tum doctrinam suam impẽdit turbis regressuris iamiam ad propria, vt eis esset tanquam quoddam viaticum. *Et clamabat dicens.* Quod iubebat prophetis, hoc ipse prophetarum exequitur Dominus. Clama ne cesses, dixit De⁹ Esaiæ exalta, sicut tuba, vocẽ tuam: & nunc Dominus idem præstat clamando dicens. Et quod de sapientia Dei scribitur. In capite turbarum clamitat, foris prædicat, & in plateis dat vocem suam, hoc idem Dei sapientia Christus exequitur officium. Et quanuis, vt dudum commemorat Ioãnes, Pharisæi, & Iudæorum senatus miserunt suos satellites, vt Dominum comprehenderent, & vinctum perducerent, nihilominus nihil horum Dominus veritus, clare & publicè, & clamando, docet se esse verum Messiam, & fontem aquæ viuæ, vnde riuantur flumina in suos fideles. Neque modo solum legimus Christum clamasse cum doceret plebem, sed Lucæ. 8. ipse clamabat dicens, Qui habet aures audiendi audiat. Doctor verò qui clamat docendo, eò clamat, quò vox prædicationis ad omnes perueniat auditores, præsertim si turba multa collecta est ad audiendum. Et clamat rursus, vt ardentius infigatur in auribus auditorum sermo, quem docet. Neque solum Dominus docendo clamabat, qui in & operando. Excitaturus enim à morte Lazarum Ioann. 11. Clamauit voce magna, Lazare veni foras. Clamor autem iste fuit à Christo editus, vt ex clamore, magnitudinem miraculi denotaret. Et mysticas si amas rationes, ex eo clamat Lazarum suscitaturus, & alios mortuos excitando non clamat, quia Lazari suscitatio typum gerit peccatorum, qui iam pridem sunt iacentes in fæcibus peccatorum. Qui sanè magna opera Dei egent, vt à morte spirituali cui succumbũt excitentur.

Proverb. 1.

Cur Domin⁹ docendo clamabat sæpè.

¶ Clamat igitur Christus, vt etiam surdastri possint audire sermonem eius. At verò nos etiam debemus clamare, vt Dominus aperiat aures nostras, ad excipiẽdum diuinam Christi doctrinam, ex cuius præsidio à diaboli laqueis extricemur, vt Chananæa clamabat, Matthæ. 15. Et cæcus etiam clamabat, vt illustraretur Lucæ. 18. Vnde in Psalm. 119. Ad Dominum cum tribularer clamaui, & exaudiuit. Et sæpè huiusmodi clamores ad Dominum repetuntur in Psalmis. Et certos nos oportet esse, si rectè clamauerimus, exaudiendos fore. Clamauerũt, inquit, iusti ad Dominum, & exaudiuit eos Psalm. 33. Nos sæpè non audimus Deum ad nos clamantem. Vocaui, inquit, & renuistis, extendi manus meas & non fuit, qui aspiceret Prouerb. 1. At verò Deus semper nos exaudit clamantes, si synceri sint clamores, & de necessarijs sint. Stabat igitur Iesus, & clamabat. Non solum autem est labor docere clamando, sed auget laborem docere stando. At verò Dominus nulli parcens labori, stabat & clamabat. Sed iam audiamus, quid est quod clamat. *Siquis sitit veniat ad me, & bibat. Qui credit in me, sicut dicit scriptura, flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ.* Lectio ambigua est apud interpretes: quia duplicẽ generat sensum, differens punctuatio. Si enim figatur punctum post, scriptura. Sensus est, Qui credit in me sicut dicit scriptura, hoc est, Qui credit in me ex admonitione scripturæ, Scriptura enim Christum vbique docet: Huiusmodi sic credens ex scripturæ autoritate, hac donabitur dote quod flumina fluent de ventre eius aquæ viuæ. Et hoc modo legunt Chrysostom. & Theophilactus, & videtur admodum Germana lectio. Si verò lectio sit, *Qui credit in me*, vt ibi interponatur punctuatio, & sequatur mox. *Sicut dicit scriptura, Flumina fluent, &c.* alius est sensus longe diuersus. Significat enim scripturæ esse testimonium, quod credens in Christũ habebit fluxum fluminum ex ventre suo aquæ viuæ.

Si opportune clamamus ad Deum exaudiemur etiã opportune.

Ambigua lectio.

¶ At verò hæc lectio multum fecit laborare interpretes exquirendo locum docentem, vel testantem, hoc ipsum quod dicit Dominus. Et quidem Hiero. in Pentateucum, credit hunc locum non extare apud septuaginta, sed ex fontibus Hebræorum esse petendum, vt alij tres loci ab eo commemorati, idemque affirmat in prologo ad Paralypomenon.

Christus docendo & operando clamat

¶ Cæterum locus Prouerbiorum cap. 5. qui à Tho. indicatur esse hunc, quem Dominus

minus subindicat etiam est apud septuaginta, saltem sensus verborum si non verba eadem. Namque in nostra editione, quæ est ad Hebraicam veritatem sic habet, Deriuentur fontes tui foras & in plateis aquas tuas diuide. Et prius dixerat, Bibe aquam de cisterna tua, & fluenta putei tui, & fere idem apud septuaginta.

¶ At verò locus hic ad literam, de matrimonio est subaudiendus, & non de doctrina, aut de donis Spiritus sancti. Sensus enim est, Habeto commercium carnale cum sola vxore tua, & filij tui ducant vxores publicè, & non clandestine: & item filiæ tuæ palam nubant. Aptior verò videtur locus Prouerb. 22. Appone cor tuum ad doctrinam meam: quam pulchra erit tibi cum seruaueris eam in ventre tuo & redundabit in labijs tuis. Et forsan hunc locum intellexit Hiero. in apologetico contra Rufinum dicens, Verba Domini hæc ex Prouerbijs Salomonis esse desumpta, quippe prior indicatus locus minoris est apparentiæ. Quanuis re vera neuter locus videtur esse is, quem Dominus subindicat. Si tamen lectio hæc sit probanda, aptius forsan diceretur locum hunc non extare in Biblijs sacris, sed quia multi prophetici libri periere, vt liquet ex nostris Biblijs: in quibus fit mentio multorũ prophetarum, qui non extant vt fuere Gad, Ahias, Addo, Semei, & Oza, ideò forsan in istis erat.

¶ Porrò liberat nos ab hac difficultate, si lectionem aliam accipiamus, vt Chrysostomus, & Theophilact. acceperunt, vt dudum commemorabam, de qua re paulo infra nonnihil attingam. ¶ Oportet autem obseruare verba hæc Domini sub metaphora esse audienda. Siquidem per ventrem non ventrem corporalem, sed spiritualem subsignificauit, & per flumina nõ hæc visibilia flumina, sed inuisibilia. Vt etiam psalmis vsu est hæc ventris, & fluminum metaphora, & in Prouerb. 22. vt dudum indicabam. Ex vtero inquit, ante Luciferum genui te. Ex vtero sanè nõ corporali, quia Deus hoc vtero caret, sed vterum vocat memoriam fæcũdam paternæ mentis, siue paternam mentem scientem se infinita scientia, & vniuersa alia à se. Et rursum libr. Sap. flumini confertur sapientia, quasi fluminis impetus, inquit, est sapientia: &, fluminis impetus lætificat ciuitatem Dei, quæ ad flumina spiritualia trahunt intelligentiam. Talia sunt hæc flumina, quæ à Domino traduntur talisq; venter. Et sicut Samaritanam docens, aiebat, cap. 4. Fiet in eo fons salientis aquæ in vitam æternam, ita modo ait, Flumina fluent de ventre eius aquæ viuæ. Per quæ verba, vt per priora hoc Dominus subnotare volebat, fidem in Christum & amorem, sola posse satiare hominis appetitũ ad beatam vitam. Siquidem quanuis fides, & amor Christi actu non beatificent, at spe beatificant. Et beatitudo quam fides Christi promittit, si recta sit, & charitatis non destituta contubernio, hæc sola satiat mentem hominis. Porrò neque lex Mosaica hãc pollicebatur beatam vitam, neque Philosophia, neq; seculi honores diuitiæ, vel voluptates, sed sola fides Euãgelica hanc docet, & hanc pollicetur certissima pollicitatione. Et freti hac spe fideles qui fidem suam ex operibus demonstrãt, secularia bona contemnunt, neque illa desiderant, sed habentes alimenta, & quibus tegantur his contenti sunt: & mala temporalia æquo animo ferunt: & plæraque plæclara operantur, vt tandem optata spe cœlestium bonorũ frui detur.

¶ Cæterum Domini verba bifidam sortiuntur intelligentiam. Possunt referri namque ad fideles credẽtes in Christum, quibus gloriabatur primitiua Ecclesia: aut potest referri ad omnes fideles, qui credentes Christum, Euangelica custodiunt mandata. Quod si ad priorem sensum verba Domini referas, vtique quia fideles illi vberibus gratiæ Spiritus sancti sunt dotati, & mira opera gesserunt ex virtute, quæ eos afflabat Spiritus sancti, ideò Dominus inquit, Qui credit in me, sicut dicit scriptura, &c. Flumina fluent de ventre eius aquæ viuæ. Non riuuli, inquit, sed flumina, vt abundantiam diuinorum charismatum denotet donandam fidelibus primitiuæ Ecclesiæ, copiamque gratiarum, eisdem tum conferendam.

¶ Et re vera ita fuit. Quippe præter inauditam retroactis temporibus, Spiritus sancti descensionem, in linguis igneis, plura gratiarũ dona illis sunt impartita. Etenim Paulo autore. 1. Corinth. 12. Diuisiones gratiarum sunt, idem autem spiritus. Diuisiones ministrationum sunt, idem autẽ Dominus. Et diuisiones operationũ sunt, idem

Primitiua Ecclesia locupletissima fuit charismatib⁹ Spiritus sancti.

idem autem Deus. Vnicuique datur manifestatio spiritus ad vtilitatem. Alij quidem datur per spiritum sermo sapientiæ, &c. Et vniuersa hæc, quæ narrat Paulus copiose, sunt donata tum fidelibus. Vnde Apostoli, & alij discipuli Domini, & reliqui fideles, istis omnibus tunc exuberabant charismatibus. Quapropter non riuulis Spiritus sancti, sed fluminibus alluebantur illorum mentes. Et non solum eos alluebat spiritus flumen, vel irrigabat: verum tanta erat vbertas spiritus siue gratiæ spiritualis eis donatæ, quod & poterant, & alios vehementer trahere ad eiusdem gratiæ participium, vt Actor. historia facile indicat. Vnde prædicante Petro multi sunt conuersi ad fidem Christi: & idem præstiterũt alij Apostoli & discipuli Domini. Et hoc est quod per Esaiam frequẽter prædictum fuit. Vnde capit. 41. Aperiam in supinis collibus flumina, & in medio camporum fontes. Et. 43. Ponam in deserto viam, & inuio flumina, & idem sæpè alibi. Et Ezech. 36. Effundam super vos aquam mundam, & mundabimini. Et Ioelis. 2. Effundam de spiritu meo super omnem carnem. Et demum hoc vnũ voce consona semper scriptura sonat: sub tempore Mesiæ dona gratiarum cumulatissimè esse fidelibus prouentura. Et forte hoc est, quod volebat Dominus dicens, Qui credit in me, sicut dicit scriptura. Quamquam enim nullus sit locus, qui expresse sub Domini verbis hoc pronũciet, at tota scriptura sub alijs verbis hoc clamat, quod Christus aiebat. Quod si hoc probatum tibi fuerit, non est quod crucieris, quærens locum scripturæ, quem Dominus indicauit, quia tota scriptura hoc canit, & Dominus non ait, vt Esai. vel Ierem. dicunt, sed sicut dicit scriptura.

Obserua.

¶ Fideles igitur in Ecclesia primitiua spiritualia opera insignia operabantur, qualia prophetæ priores nõ sunt operati, quia vberrimo Spiritus sancti flumine sunt mundati.

Cumulatiora fuerũt merita Christianorum quã fidelium ante Christum.

¶ Si verò ad fideles omnes verba referas, sensus est, fidelium merita esse opima, qualia non fuerunt priorũ merita. Enimuerò, quædam sunt merita interiora fidei charitatis, & spei, & alia exteriora, vt eleemosynarum, ieiuniorum, orationum vocalium, &c.

¶ Hæc igitur merita de pura conscientia fidelium iustorum, tanquam ex ventre quodam vberrimè prodeunt. Etenim Spiritus sancti gratia semper salit in vitã æternam. Nunquam enim est Dei charitas ociosa, sed semper est negociosa: ideo semper refluxum habet ad Deum, vnde fluxit. Vnde egregiè dixit Dominus, Flumina fluent de ventre eius aquæ viuæ. Quia merita omnia sunt viua opera, vt peccata sunt mortua opera. Ab hac denique gratia in quibusdam fluxit martyrij corona, in alijs doctrinæ Catholicæ gloria, in alijs virginitatis integritas, in alijs tolerantiæ in laboribus constantia. Et demum varia sunt flumina aquæ viuæ, quæ ex conscientia pura fluunt. At verò ante Christi tẽpora, erant quidem gratiarum dona, at non in tanta abundantia, vt tum potius riuulos spiritus, quam flumina fluete dixeris. *Hoc autem dixit de spiritu, quem accepturi erant credentes in eum. Non enim erat spiritus datus, quia Iesus non dum erat glorificatus.* Vocat Ascensum Christi ad cælos glorificationem, tu intellige, corporis, quia anima Christi semper erat beata. Variãt codices, nam quidam legunt, Non erat Spiritus sanctus, & non scribitur, datus, sed loco, datus, est sanctus: & ita habetur in Græcanico codice. Theophilactus verò in textu, quem exponit legit, Nondum erat Spiritus sanctus datus. Tametsi Erasmus dicat in exemplari Theophilacti, quod erat apud fratres prædicatores Basilienses scriptum, Nondum erat Spiritus sanctus, & ipse exponit datus. Textus verò, quem Cyrillus explicat legit, vt nostra vulgata. At Augustinus ex quæstione mora, & eiusdem solutione videtur legisse, Nondũ erat spiritus Dei. Quærit namque: sed quid est quod ait, Nõ erat spiritus datus, quia Iesus, non erat glorificatus? In euidenti est intellectus. Non enim non erat spiritus Dei, qui erat apud Deum, sed nondum erat in eis, qui crediderant in Iesum. Vnde videtur ex quæstionis huius solutione Augustinũ legisse, non erat spiritus Dei, quanuis quispiã adiecerit de suo verbis Augustini, spiritus datus. Est enim perspicuum, quod si Augustinus legisset, datus, nullum locum fuisse quæstioni, vt vides. Erasmus arbitratur primam scripturam Ioannis, neque habuisse sanctus, neque, datus, sed sanctũ esse adiectum à Græcis interpretibus, & datus.

Gratia Dei refluit ad deũ vnde fluxit.

Ascensus supra sydera Chri est glorificatio, non animæ, sed corporis, nisi de accidentia velis.

Varia lectio discutitur.

datus, à latinis. Id quod videntur Augustini verba sonare, quia in quæstione mota, spiritum Dei solum nominat.

¶ Porrò vtraq; lectio sensum habet verū: quanuis vulgata non habet quicquā offendiculi, vt prior lectio, quæ primo aspectu horrida est, dicens, Nondum erat Spiritus sanctus. Tametsi sensus est sine offensione: significat enim non esse adhuc Spiritum sanctum donatum fidelibus, vt ex proximis verbis Euangelistæ colligitur. Dixerat enim, Hoc autem dixit de spiritu, quem accepturi erant credentes in eū, ideoque germana est intelligentia, Non dum spiritus erat acceptus à credentibus.

¶ Est autem emergēs quæstio, quia prophetæ fuerunt imbuti spiritu, & Ioannes Domini præcursor, & Anna, & Simeon, & Beatissima Maria, ante Domini ascensum ad cælos. Respondebis, hoc sanè habuisse spiritum Dei, sed non in tanta plenitudine, vt post ascensum Christi. Si legimus igitur Apostolos ante Domini super astra ascēsum fuisse afflatos Spiritu sancto. Accipite, ait, Spiritum sanctū, quorū remiseritis peccata remittūtur eis, &c. & Ioann. Baptistam esse repletum Spiritu sancto, adhuc ex vtero matris suæ, & Mariam, plenam fuisse gratia. Cæterum sub linguis igneis, nunquam est datus credentibus Spiritus sanctus. Neque prophetis hoc accidit, aut Ioanni præcursori Domini, sed neque Apostolis, aut B. Virgini ad diem vsque Pentecostes. Tunc sanè datus fuit Spiritus sanctus vberrimè, in credentes Christum. Et illa visibilis missio, durauit ætate Ecclesiæ primitiuæ: quia tunc ad vtilitatem fidelium exhibebatur, videlicet, vt ex visibili misione Spiritus sancti, qua fruebantur ex baptismo fideles, intelligerent fidei Christianæ veritatem, & in fideles tanto moti signo infidelitate deposita fidem Christi amplecterentur.

¶ Multiplicata verò fide, hæc vbertas spiritualis fluminis, quantum ad gratias commemoratas restricta est: quamquam quo ad gratiam personalem, necessariam cuilibet ad vitam æternam, nō cessabit ad diē vsque iudicij.

Vbertas Spiritus sancti, quo ad gratias gratis datas in primitiua viguit Ecclesia, & quo ad gratiam gratum facientē.

¶ Exiget quispiā, cur Dñs, non ante ascēsum suum super iuga cælorum, voluit hęc flumina gratiarum fidelibus concedere? Respondetur huiusmodi vbertatem spiritualium gratiarum, expectasse perfectā reconciliationem hominum cum Deo. Quippe æquum erat homines non donari perfecta vbertate spiritus donec perfecta esset reconciliatio hominis cum Deo: nam perfectior amicitia, vberiorem poscebat spiritum. Fuit autem post ascensum Dñi in cælum, istæc perfecta reconciliatio: quia Christus introduxit ascēdendo in cælum, hominem ibidem. Quia animas iustorum, secum induxit in cœlestem patriam, id quod erat iam signum perfectæ reconciliationis. Quapropter hac celebrata perfecta reconciliatione, Christus misit spiritum suum abundanter super credentes: quippe quibus erat ianua cœlestis reserata regni. Vnde Paulus, hoc innuit dicens, Christus ascendens in altum captiuam duxit captiuitatem: & subdit, Dedit dona hominibus. Captiuare verò captiuitatem, est hominibus plenam spiritus donare libertatem, & istud est perfectè esse iam Deo reconciliatos, ideò tunc dedit dona insolita hominibus. Ad hæc Spiritus sancti visibilis illa missio, celebrabatur ad docendum mysteria Christi: at ascensio Domini compleuit Christi mysteria pro redemptione hominis facta, ideò expectauit Spiritus sancti, visibilis illa missio, Domini ascensionem, vt tum completè, illa doceret homines. Multa alia conduxi, quę rem hanc exponerent, in declamatione de festo Pētecostes, ad Esaiam, quæ si iuuat poteris videre, & huc vocare. *Ex illa ergo turba, cum audissent hos sermones eius, dicebant, hic est verè propheta. Alij dicebant, Hic est Christus. Quidam autem dicebant, Nunquid à Galilea venit Christus? Nōne scriptura dicit, quia ex semine Dauid, & de Bethlehem castello, vbi erat Dauid venit Christus? Dissensio, itaque facta est, in turba propter eum.* Natiuum est hominibus, de rebus, quæ non videntur, neque sentiuntur varias concipere sententias: ideò turba hæc, in varias de Christo scinditur sententias, vt etiam Matth. 16. vulgi de Christo varia recensentur placita.

Cōplementū mysteriorū Christi fuit ascensio in cœlum.

In vulgo autem, quidam sunt politioris iudicij, alij rudioris, alij mediocris: alij rursus bene affecti, alij malè, alij neutrales. Qui ergo erant, præstantioris iudicij, aiebant Christum esse verè prophetā, & esse Christum, quem ipsi expectabāt: & huiusmodi iudicium, iam supra est cōmemo-

memoratum. Nisi quod cum essent legis imperiti, distinguebant, inter verum prophetam, & Messiam, cum tamen, idem erat propheta verè, vel propheta ille eximius, quem sperabant Iudæi, & Messias. Alij verò rudiores, hæsitabant, de hoc placito aliorum, quia credebant Christum esse Galilæum, & ideò aiebant eum non esse verè Christum. Quippe Christus Bethlehemita erat futurus, & non Galilæus. Retinebant enim memoriæ Malachiæ vaticinium. Et tu Bethlehē nequaquam minima es, &c. Matth. 2. Et rursus quia Christus erat futurus ex semine Dauid, at credebant Iesum Christum, non ducere originem ex semine Dauid, sed forsan ex semine Aaron, quia aduertebant esse Dominum cognatum Ioannis Baptistæ. Hos autem rudes rectè esse dixi, quoniam ruditas erat ignorare Dominum esse ex prosapia Dauidica, cum nota esset mater eius Maria, quæ ex genere Dauid ducebat originem. Præsertim quod Iudæis tribus erant satis notæ. Vt etiam ruditas erat, Christum Galilæum esse existimare. Erat vtique conceptus, in Galilæa, & ibidem enutritus, at natus erat in Iudæa in Bethlehem, ciuitate Dauid. Et hoc notum fuerat omnibus: siquidem notum fuerat Herodē, occidisse pueros Bethlehemitas, propter Christū Bethlehemitam. Verum quia non semper tam prōpta est rerum gestarū memoria, ideò isti, quia sciebant Dñm in Galilæa enutritum, & diu demoratū in Galilæa, ideò iudicabant eum esse Galilæum, & augebatur opinio eorū, quia discipuli Domini Galilæi erāt. *Quidam autem ex ipsis volebāt apprehēdere eum, sed nemo misit super eum manus.* Quia, vt sæpè diximus, spontaneam subiuit Dñs mortem: ideò non quando libuit Iudæis, Dñs se tradidit morti, sed quādo ipsi placuit. Videtur autem quod isti, qui modo cōmemorantur voluisse apprehendere Dñm fuerint, ex turba conducti à Pharisæis, erant enim ministri pōtificū ex subiunctis. *Venerunt ergo ministri ad pontifices, & Pharisæos, & dixerunt eis illi, Quare non adduxistis eum? Responderunt ministri. Nūquā sic locutus est homo, sicut hic loquitur.* Græca non habent, loquitur, sed aliquis adiecit de suo, vt planior esset sermo. Odium & liuor, maximo sunt impedimento capiēdæ veritati. Ministri autē, non odio aut liuore erant affecti, sed solū quippe qui pretio erant conducti imperatis à principibus parebant: ideò ex sermone Dñi detinentur, vel prohibentur ne tentent imperatum à suis heris facinus. Et vltronei confitentur verba Dñi esse plusquam humana verba, & ideò abstinuisse à facinore. Principes, verò & Pharisæi, dignitatem Christi non intelligunt, quam eorum ministri intelligebant, & ideò furiunt in Christū. Porro, qui præfracto animo nō credebant Christo, etiam eodem animo non credunt suis ministris, ideò Euangelista subdit. *Respōderunt ergo eis Pharisæi, Nunquid & vos seducti estis? Nunquid ex principibus aliquis credidit in eum, aut ex Pharisæis, sed turba hæc, quæ non nouit legem, maledicti sunt.* Christus doctrinæ suæ splendore obscurabat Pharisæorū religionem, & doctrinam. Et miraculorum operatione, eandem confirmans, contemptibiles reddebat Pharisæos. Quia ob hoc eorum doctrina minoris pendebatur apud Iudæos, idcircò inuidia succensi, nihil nō tentabant contra Christi gloriam & honorem, ideò debacchātur modo in suos satellites, illosq́; deferunt esse seductos à Christo. Et rationem afferūt, quia nullus principum credebat Christo, nullusque Pharisæorū, qui erant legis scientissimi: at verò turbæ, quia ignara legis erat, fidē in Christum, nihili ducendam asserebant. Et hortamentis Pharisæorum, principes, item Christū non credebant. Docebant nāque Pharisęi principes nō esse à Deo Christū, quia legem Dei violabat: & ideò arcebāt eos à fide Christi, propter legis obseruantiam, quam ipsi falsò confingebāt. Quare modo se non credere aiunt, sed turba hæc quæ nescit legem. Quasi dixissent, apertius, Si turba sciret legem Moysi, non crederent in Christū violantem legē: & quia turba nescit legem, idcircò nō aduertit delinquētem contra legē. Cum tamen multo secius erat. Turba enim credēs Christū legē implebat, nā Rom. 10. finis legis Christus. Pharisæi autē non credentes Christū legem infringebāt, quia à fine legis auertebantur. Erat namq; lex tanquā pædagogus Christi ad Gal. 3. suos erudiens, & parans ad Christū. Pharisæi autem hunc pædagogū à suo proprio diuertebant munere, auertendo legē, & eos, qui sub lege erāt à suo vero scopo Christo. Et ita factum fuit, vt qui gloriabantur, in lege, non cre-

dendo

Cur Dñs putatus est Galilæus hic, & infra.

Odiū & liuor impedimēto sunt maximo veritati capiendæ.

Legis veteris scopus Christus.

dendo Christum cõtra legem agerent, & Deum inhonorarent, ad Rom. 2. Seductio igitur qua dicunt laborare turbam, atque ministros, erat Pharisæorum morbus, quia cæci erãt, & duces cæcorum: & quos ipsi vocabãt cæcos, illuminauit Christus, & ipsi qui iactabant videre obcæcati sunt Ioan. 9. In iudicium in hunc mundum veni, vt qui non vident, videant, & qui vident cæci fiant. *Maledicti sunt.* Maledictio nefis esse putabãt credere in Christum cũ tamen omnis cœlestis benedictionis origo sit. Quippe citra fidem impossibile est placere Deo, Hebr. 11. Et opportunè Esaias clamat, Vę vobis, qui ponitis lucẽ tenebras & tenebras lucem. c. 5. Tales isti erãt, qui benedictionẽ Dei asserebant esse maledictionem. Scriptũ autem est in Abraham fore benedicendas omnes nationes terræ, hoc autem erat propter Christũ ex Abraham carnis ducentem originem, Matth. 2. Et ad Gal. 4. At vero Pharisæi Christũ, in quo plena benedictione, quia ęterna benedicũtur omnes gentes, maledictionem esse testabãtur. At ipsi cõtra erãt verè maledicti, quia noluerũt benedictionẽ Dei, quę est Christus, & elõgabatur ab eis, Psal. 108. Et Deus, Gen. 12. maledicit maledicẽtibus Abrahę, & benedicit benedicentibus. Quid quod maledicat maledicentibus vnigenitũ suũ, & benedicat benedicẽtibus. Super turbam igitur credẽtem, benedictio Dñi erat, & super Pharisæos peruicaces, maledictio Dei super capita eorũ, quia sanctum Dei blasphemauerũt. *Dixit Nicodemus qui venerat ad eum nocte, qui vnus erat ex ipsis, Nũquid lex nostra iudicat hominem, nisi prius audierit ab ipso, & cognouerit quid faciat?* Nicodemus erat discipulus Dñi occultus tamen, eratq́, ex principibus Iudæorũ supra. 4. Et quia Christũ amabat, ideò dolens, q̃ Pontifices & Pharisæi in audita causa, ipsum damnabãt ad mortem, Christi partes agẽs dixit, Nũquid lex nostra, &c. Namq́; Deut. 7. Diligẽter esse vestigandã causam reorũ iubetur, & nõ perfunctoriè, antequã reus cõdẽnetur ad mortem. Pharisæi autem tuebãt ad interficiẽdum Christũ ex inuidia, & odio & nõ ex iustitia moti. Quamobrẽ latenter Nicodemus carpit Pharisaicos motes, & principum reprehẽdit iniquitatẽ, quia legẽ non seruabant, inaudita causa Dñm occidere volentes. Etqui ex lege gloriabãtur, cõtra legem agebant. Mendaces autẽ ostendit eos esse Eũagelista, dicẽtes nullũ ex principibus credidisse in Christũ. Quippe Nicodemus erat vnus ex numero ipsorũ, & credebat in Christũ. Item ex numero scribarum erat Natanael, & in Christum credebat, vt supra dictum est.

Pharisæi seducti, veraces vocant seductos.

Genes. 17.

In Christo est benedictio plena, quæ æterna.

¶ Diximus autem superiori sermone, diuinam sapientiã ad hanc rationẽ mysteria Christi temperasse, vt maxima pars primorum credẽtium fuisset ex idiotis, & vilibus personis, ne, scilicet, arbitrarẽtur homines fidem Dei, esse humanæ sapientiæ opus. Verũ ne sapiẽtibus, & primoribus esset ludibrio, & cõtemptui fidei prædicatio si aduerterent à nullo sapiente, à nullo q́; primorẽ probari, ideò miscuit cũ idiotis & vilibus, sapientes paucos, proceresq́ue quosdã, qui fidem idiotarũ, etiã reciperẽt. *Respõderunt, & dixerunt ei, Nũquid & tu Galilæus es? Scrutare scripturas, & vide, quia à Galilæa, propheta nõ surgit. Et reuersi sunt vnusquisque in domũ suam.* Præceps esse iudiciũ principum, & Pharisæorũ de dãnando Dño ex omnibus alijs, & ex hoc loco satis liquet. Nãq́, si isti nõ attentassent facinus hoc interficiendi Dñm: sed diligenti iudicio, rẽ perpendissent vtiq́; cognoscerent Dñm Bethlehemitã esse, & ideò natũ in Iudęa, & non in Galilæa. Verũ inuidiæ, & odij furor cæcabat illos, vt incognita Dñi causa vellent ipsum occidere, & Nicodemus nihil agebat si erat Christus propheta, sed solũ quod inauditus nõ erat occidendus.

Cur in exordio Euãgelij maxima pars credentium fuerint idiotæ, & viles personæ.

¶ Obseruabis sedulo argumẽta hæreticorũ Lutheri, & suorum discipulorũ friuola satis esse: quoniã sunt talia, qualia horum Pharisæorum. Isti enim ex negatiuis procedunt ad inferendã suam illationẽ. Colligunt enim, In Christũ, nõ credunt Principes, neq; Pharisæi, igitur nõ est credendũ. Rursus nullus prophetarũ surrexit ex Galilęa, igitur Christus non est propheta. In quem modũ hæretici argutantur, Nõ est expressum in scriptura sacra, igitur nõ est credendũ. Cum tamen forma hæc colligẽdi reprobata sit à dialecticis, quia ex negatiua puta nulla cõsequitur illatio. Quippe non esse, nihil infert. Quãuis enim principes non credebant, neq; Pharisæi, nũquid ideò necessario sequebatur nõ esse credendum in Christũ. Etsi illis donaretur, nullum varũ ex Galilæa surrexisse, nunquid necessariũ erat Christũ, quem putabant

Argumenta Lutheri sunt similia argumentis Pharisæorum.

Gali-

Galilęū non esse prophetā? Vt etiā nō est necessariū nō est expresū in scripturis paruulos esse baptizādos, igitur arcendi sunt à baptismo: siquidē satis est, consuetū esse ab exordio nascētis Ecclesiæ, hos tradi baptismo. Nicodemus autem non erat genere Galilæus, sed potius Iudæus, at vocatur Galilæus, quia Christi, quē censebāt esse Galilæum, partes ducebat etsi ex timore, non publicè ducebat, vel sensus est, Tu nō es ex Galilæa, cur ergo faues Galilæo.

Multi prophetæ Galilæi.

Quod verò isti dicunt ex scripturis nullū fuisse Galilæū prophetā, falsò dicunt. Nāque Elisæus fuit Galilæus, & Tobias, qui etsi non referatur in numerum prophetarum: fuit tamen illustratus prophetico lumine. Et Debora, fuit item prophetissa ex Galilæa, & verisimile est fuisse & alios. Christus verò Nazaræus appellatur, & ideò etiam Galilęus, quia Nazareth est Galilææ ciuitas. Vnde Mar.6. Nazareth vocatur patria Dñi, nō quia ibi natus, sed quia ibidem enutritus, & cōuersatus.

Christ⁹ Bethlehemita & Galilæus.

Erat igitur Bethlehemita Christus, ex natiuitate, at Galilæus educatione, & conuersatione. Et Pharisæi, nolebāt hæc distinguere, vt veritatē intelligerent, & scriptura nō tacuit Mesiā futurum etiam Galilęū, quippe Esa.11. vbi nos legimus. Egredietur virga de radice Iesse, & flos, de radice eius ascēdet, Hebraicè legitur, & Nazarenus de radice eius ascēdet. Vtraq; igitur de Dño erant prænuntiata, & quod Bethlehemita era futurus, Matt. 2. & quod Galilæus ex Nazareth, vt prædictū est. Malè, quapropter Pharisæi scrutabantur scripturas. Græca lectio non habet, surgit, vt nostra, sed, surrexit, & ita legūt Chryso. & Theophil. In quibusdam codicibus, item nō legitur scripturas, sed scrutare. Porrò forsan diceret aliquis, non esse Pharisæos culpandos, quod Dñm appellarent Galilæum, si quidem Nathanael, Ioā.1. Christi idē nomen insinuauit, dicens, Num à Nazareth potest aliqd boni esse? Imò & Philippus, Inuenimus ait, Iesum à Nazareth. Cæterum quia affectus pendendus est, & non ipsa sonans exterius vox, ideò Nathanael à Dño commendatur. Pharisæi verò fuut carpendi, quia Dñm ad ignominiā, & probrum vocabant Galilæum. Et proh horū hominū densissimam cæcitatem, prophetam esse inficiātur Christum, quia à Galilæa non surrexit prophetā, sed Moses vnde surrexit? Respondeant ipsi. Vtique ex Ægypto, fuit nāq; Ægyptius Moses à natiuitate scriptura testāte, Exo.2. Nūquid ob hoc quia ex Aegypto surrexit, ideo nō fuit propheta, aut contemnendus Moses? Imò maximi habebant Iudæi Mosem. Sed obsecro nunquid Aegyptus erat præstantior locus, quā Galilęa ad procreandū vates Dei, imò ignobilior, quippe Galilęi cultores erant Dei, & Aegyptij contra. Vana igitur est Pharisaica obiectio, ex Galilæa non surrexit propheta, quippe quid si nō surrexit, potuit surgere, imò surrexit Dñs prophetarum ex Galilæa, secūdum nutricationis, & conuersationis, non tamen natiuitatis in Galilęa rationem. Si legislatorē Iudæi ex Aegypto habuerunt cur incredibile illis est Mesiā pertinere ad Galilæā? Verū rectè traditur, Quatuor ista timor, odium, dilectio, census, hominum, rectos peruertere sensus. *Et reuersi sunt vnusquisq; in domū suam.* Hanc finalem clausulam Theophilactus, & Cyrillus, & alij nonnulli in textu Euangelico, quem exponunt, non habent.

MORALIA.

¶ *Si quis sitit veniat ad me, & bibat. Qui credit in me, sicut dicit scriptura, &c.*

Varia est hominū sitis, enim uero, quidam sitiunt honores, alij voluptates, alij diuitias; & vnusquisq; pro sua conditione alia, & alia desiderat. Cæterū vna est omnium sitis, idem que beatitudinis desideriū. Quamquam enim de essentia beatitudinis diuersa sint hominū placita. Philosophis enim, vel in virtute, aut operatione virtutis beatitudo collocatur, vulgaribus autē ex maiori parte voluptas, diuitiæ, & pro genio viuere, beatitudo reputatur. Nobiliorib⁹ verò honor, & potestas, & stēmatum claritas beatitudo esse ducitur. Et demum quādo tristitia hominē corripit voluptuosos, beatos esse proclamant: quādo paupertas premit, diuites beatos esse pronunciamus, vt quādo morbis vrgemur nihil felicius esse ducimus, quā sanitatis beneficiū. Cæterū etiāsi varij varia de beatitudinis essentia sentiāt, vnus est omniū appetitus, vnū est desideriū beatitudinis. Quamquā enim lateat

lateat diſtinctè, qualis ſit ipſa quæ deſideratur beatitudo, at in generali omnibus eſt conſpicuum, Beatitudinē aggregare vniuerſa bona, & mala depellere cūcta. Quamobrem hoc vnum vnicè omnes deſiderant, hoc in ſummis habēt votis, huic impenſiſsimè inhiant, vt cunctis fruantur bonis, & nullis premantur malis. Eſt nanque beatitudo ſummum bonum, quod ſi ſummum bonū eſt, nullum deſiderat bonū. Nā ſi deſideraſſet aliquod bonum, non eſſet ſummum bonum. Quod enim illi defuiſſet bonum redderet eam non ſummum bonū: quia defectus boni malum eſt, malum autem commixtū cū bono, ipſum bonum, cui miſcetur facit eſſe non ſummū bonum.

Beatitudo aggregat omnia bona & depellit omnia mala.

¶ Vnde ex diuerſitate opinionis de ſummo bono, prodeunt etiam diuerſæ opiniones de beatitudine. Nam qui ſummum iudicant eſſe bonum, mergi voluptatibus, iſti voluptatum fruitionem beatitudinem eſſe ducunt, & ita de reliquis. Deceptio igitur in decernēdo ſummo bono, deceptio eſt etiam in intētione beatitudinis. ¶ Porrò autem nullum creatum bonum eſt ſummum humanæ mentis bonum: quod humanæ mentis beatitudinis ſitim extinguere poſsit. Enimuero ſi voluptates ſenſuales dicūt quod Chriſtus, ſi quis ſitit, veniat ad me facilè mentiuntur. Poſtquā enim homo pro ſua libidine voluptatibus huiuſmodi ſe expleuerit, eaſdem faſtidit, at beatitudo nemini faſtidium generat, ſed ſummam quietem. Quidquod, voluptas nō poteſt extinguere humanæ mētis ſitim. Poſtquam enim iſtę te expleuerint, alia habere cupis, ſiue honorem, ſiue pecunias, ſiue vltionem ex inimicorum iniurijs, &c. Ad quam ſane rationem, neque honores, neque diuitiæ, neque ſtemmatum claritàs, neq; poteſtas, &c. poſſunt polliceri quod Chriſtus modo pollicetur, Si quis ſitit veniat ad me. Quoniam ſi biberis honores, diuitias & reliqua ſeculi bona, adhuc ſities alia. Hæc nanque cum ſint fluxibilia bona, ſitim humanæ appetentię non tollunt, quia immortalitatem non donant. Quinimo fac hæc bona vniuerſa ſociata immortalitate, in homine non deſiderari, vt non deſiderabantur in protoplaſto Adamo, etiam tum non extinguerit ſitim humanam. Nanque adhuc ipſa mens ad Deū aſſequendum anhelaſſet. Enimuerò cum mens noſtra ad imaginem Dei fuerit condita, & diuinitatis capax per cognitionem & fruitionem, ſi diuinitatis fruitio deſideratur, beatitudo nō datur. Eſſet ſanè protoplaſtus ſi perſtitiſſet in paradiſo beatus naturali quadam beatitudine, quæ nulli hominum poſtea contigit neque contingere poteſt: quia omnes morimur, & ſicut aqua dilabimur ſuper terram. At verò ad maiora ſe porrigit humanæ mentis deſiderium, quam ad bona naturalia omnia: nempe, ad bonum illud diuinum, quod omnia bona creata tranſcendit. Vnde aiebat Auguſti. Feciſti nos Domine ad te, & inquietum eſt cor noſtrum, donec perueniamus ad te. Et ante Auguſtinum regius ille decantarat pſaltes, ſatiabor cum apparuerit gloria tua Domine: quippe bonorum omnium creatorum ſumma, nō ęquat vnicum bonum increatum quod eſt Deus. Hoc nanque bonum infinitū eſt: illa verò finita, etiam ſi illa omnia in cumulum redigas. Quocirca quandiu non adipiſcitur creatura rationalis hoc infinitum bonum, & videndo clarè, & fruendo perfectè, non eſt ſitis eius extincta: ſed ſemper ſitiet huius infiniti boni adeptionem.

Beatitudo eſt ſummum bonum.

Adā beatus fuiſſet in paradiſo naturali beatitudine quæ poſtea accidit hominum.

Cumulus omnium bonorum creatorū non ęquat bonū increatum.

¶ Peripatetici quapropter beatitudinem ſubtiliſsimis rationibus exquirentes, & tradentes tandem eſſe in contemplatione diuinorum, non collimarunt cum veritate, etiam ſi geſtiant ſe collimaſſe. Enimuero contemplatio diuinorum, quæ nobis in hac peregrinatione agentibus accidit, confuſa eſt, & ęnigmatica eſt, & laborioſa eſt pluſquam ſatis. Quippe diuina multum tranſcendunt modici noſtri ingenij facultatem, teſtante Ariſtotel. 1. Metaphyſicorum. ſic ſe habere intellectum noſtrum ad illa intuenda, vt oculus veſpertilionis, ad lucem ſolarem. Porrò ſi laborioſa eſt hæc meditatio noſtra diuinorum, ſi ęnigmatica eſt, vtique beata non eſt. Nam beatitudo ſumma eſt requies, & nihil laboris admiſcet. Adde, quia confuſa, & ęnigmatica eſt, authore Paulo, quia videmus modo per ſpeculum in ęnigmate, ideò beatitudo non eſt, quia beatitudo perfecta eſt,

& nihil imperfectionis admittit. Quam obrē congruēter dixit Ausonius in Solonis sententijs: dico tunc vitam beatam, cum peracta fata sunt. Quippe dum hic viuitur, beatitudo nulla adesse potest. Nihil nanq; in vita hac boni est, quod nostrā possit satiare mētē: sed solū cœlestia quę vētura sunt bona, hęc sola possunt nostræ appetentiæ sedare sitim. Vnde Boetius metro. 10. lib. 3. ad illa superna nos inuitans bona cecinit.

Huc omnes pariter venite capti.
Quos fallax ligat improbis catenis
Terreas habitans libido mentes.
Hic vobis requies erit laborum:
Hic portus placida manens quiete:
Hoc vnum miseris patet asylum.

Beatitudo à Christo constituitur in contrarijs ad bona sensibilia.

Porro Dominus volens nos auocare ab omnibus, quę homines vulgo putāt hominē beare, & reddere felicē in cōtrarijs eorū statuit beatitudinē hominis, Matt. nanque. 5. Pauperes spiritu pronuntiat beatos, vt diuitiarū affectū putemus esse miseriam. Et beatos esse proclamat lugentes, vt voluptatibus deditos, insinuet nō esse beatos, sed miseros. Et beatos doceteos, qui vexantur, & torquentur, & persequūtur propter iustitiā, vt in honoribus seculi, & in pompaticis fastibus ne credamus esse beatitudinē nostrā. Quandoquidē beatitudo potius est, in amissione honoris secularis propter Euangelij iustitiā.

Poetę de beatitudine consonant Euangelio.

Olfecerunt antę hoc ipsum & gētiū poetę, siquidē Hora. Oda. 9. lib. 4. pulchrè Domino cōcinit in hęc carmina.

Non possidentem multa vocaueris
Recte beatum: rectius occupat
Nomen beati, qui deorum
Muneribus sapienter vti,
Duramque callet pauperiem pati,
Peiusque letho, flagitium timet.
Non ille pro charis amicis
Aut patria timidus perire.

Neque contraria, sed eadem sapit Lucanus lib. 9. belli ciuilis, de beatitudine loquens ad hunc modum.

Non illuc auro positi, nec thure sepulti
Perueniunt. Illic postquam se lumine vero,
Impleuit stellasque vagas miratur, & astra,
Fixa polis, vidit quanta sub nocte iaceret
Nostra dies, risitque sui ludibria trunci.

Porro autem, poeticis non indigemus testimonijs, quandoquidem, ipsa temporalia quæ cernimus bona, & vniuersa denique creata bona, ipsa se tacendo produnt, ipsaq; non clamando proclamāt, se nō esse beatitudinem consummatam hominis: quippe quę vel fluxibilia sunt, vel si non fluxibilia creata tamen sunt, & non ipsum bonum, ipsumve hominis summum bonū. Vnde omnia hæc, quia hominis appetentiā nō tranquillāt, ideo innuunt, alia esse quærenda bona, quæ sunt diuina bona, & supernaturalia bona, in quibus tādē mens creata quiescit, vt grauia in centro suo pacē habēt, & leuia in summis locis quietem possident.

Vniuersa creata tacendo se produnt non esse ipsum hominis bonum.

¶ Cęterum ad hęc supernaturalia bona, exilis est appetitus noster. Ad naturalia quidem prompta sunt desideria nostra, ad supernaturalia vero difficiles sumus, vt ad ea, quæ sunt cōtra naturā nulli. Vnde exigua est sitis nostra ad supernaturalem beatitudinē capessendam. Quippe hanc, vt imparē nostris viribus, vtq; nostros superantem humeros habentē pondus exiliter cupimus. Desideria enim nostra ad nobis proportionata bona accenduntur facilè, ad improportionata verò, frigēt. Quāobrē sitimus nobis cōnaturalia bona ardenti siti, at quæ nō vidētur nostræ familiaria naturæ esse bona, sed leuata admodū supra naturā nostrā, non sitimus ardenter, sed segni quodā & tepenti desiderio illa auemus.

¶ Dominus ergo noster, Iesus Christus, venit in mundū, vt quæ ardenti siti, desiderabamus, iā nō desideremus, & quæ segniter cupiebamus, ardentissimè sitiamus. Itaque quorundā bonorū extinxit sitim in sanctis suis, & aliorum bonorū accendit sitim in eisdem. Temporalium nanque bonorum extinguit in fidelibus suis sitim, at ęternorū excitauit sitim cō tra vero diabolus molitur. Porro quod illorū sitis extinguatur, & quod horum excitetur diuini muneris est. Vnde modo ait, Si quis sitit veniat ad me, & bibat. Quid obsecro est si quis sitit? Quid ergo, sitiunt homines, voluptates diuitias, honores, num horū abūdantiā pollicetur suis Christus? Non vtique hanc memoratur Christus sitim. Neq; enim voluptates seculi, aut pompas inanes pollicetur fidelibus, sed crucem ferendam secum eis imponit. Hæc nanque temporalia calcanda docet non amanda, abhorrenda, non sitienda. At verò est

Christus in sanctis suis cœlestiū bonorum excitat sitim. & temporalis sitim extinguit.

est sitis alia quā ipse operatur in nobis, illa inquam, cuius ipse in Euangelio Matth. meminit. Beati, inquit, qui esuriunt, & sitiunt iustitiam, quoniam ipsi saturabuntur. Hanc sitim beatificat Christus: & hæc sitis est iustitię sitis. Cuiusnā iustitiæ? Vtiq; illius cuius Paulus memoratur, Rom. 14. Regnū cœlorū nō est esca, vel potus, sed est iustitia, & pax & gaudiū in Spiritu sancto. Hæc iustitia est adhęrere iustissimo Deo in omnibus, & omnes diuinas amplecti iustificationes, id quod cōsummatè pręstare, sanctorū cælicolarum est, at vero pro humano exhibere penso fideliū iustorū est. Quippe qui Deo adhęrent, & in Domino collocant spē suam, vt Dauid ait, Mihi adhęrere Deo bonū est, ponere in Deo spē meā. ¶ Beati igitur sunt, qui hāc iustitiā sitiunt, & esuriunt. Quoniā in spiritualibus, idē est esuries, quod sitis. Vtraque enim sunt vehemens animi ad hęc habēda desiderium. De huiusmodi siti verba Domini intellige, Si quis sitit veniat ad me, & bibat. Si quis iustitiā sitit, scilicet, regni cœlestis habitationē, si quis hærere Deo, si quis sitit maculas peccatorum abstergere, si quis sitit perseuerantē esse in bonis, si quis sitit diuinā amicitiam, si quis denique vniuersa spiritualia, & cœlestia bona sitit, veniat ad Christum fontem viuum, & explebit suam sitim.

Sitis iustitiæ est à Deo, & hanc satiandam promittit Christus.

Quæ est iustitia quā sitiunt sancti.

¶ Vnus est Christus, qui hanc sitim extinguere potest, ipse solus est largitor iustificationis, & glorificationis nostræ author. Ipse dat merita promerentibus & dat præmia legitimè certantibus. Non Moses, legislator, non lex lata, non ceremoniæ ex lege sancitæ, non philosophorum gymnasia, non caro, nō sanguis, nō mundus non angelorum agmina hanc sitim sedare possunt, sed solus Christus, qui clamat, Si quis sitit veniat ad me. Veniat ad me sanè, non vadat ad se, si enim vadis ad te, si sities iustitiam, nō bibes iustitiam, sed vanitatem: imò si sitis spiritum Dei, ex te hauries, sed mundanum spiritum. Si ad te vadis hauries terrena, quæ ad tempus parta possidentem satiant, at æterno satiare non possunt. Si sitis ergo veram iustitiā, verā sanctificationē, si sitis vera possidere bona, Christum inuitantem audi, Veniat ad me. Noli abire ad creaturas, quia istæ non possunt humanę mentis explere hęc altissima desideria. Memor esto vatē illū dixisse Hiere. 2. Obstupescite cœli super hoc, & portæ eius desolamini vehementer, dicit Dominus. Duo enim mala fecit populus meus, Me dereliquerūt fontē aquæ viuæ, & foderunt sibi cisternas dissipatas, quæ continere non valēt aquas. Qui ergo venit ad Christū ille vadit ad fontem viuum, vnde viuā aquam hauriet, quæ suā possit spiritualē sedare sitim. Qui verò ad se venit vel ad creaturas vadit, vt ab eis suam sitim satiet, satiari non potest. Quippe creaturæ nō sunt fons aquæ viuentis, quia creaturę à Deo hauriunt vitā, & à se vitam non habent. Imo sunt veluti cisternæ dissipatę, quæ aquas refectionis non possunt continere. Cisterna quidē non habet originem aquæ, sed ex fontis participio, vel fluminis, vel cœlestiū imbrium haurit aquas quas continet. Quod si dissipatæ sunt cisternæ, modico tempore aquas aliunde exhaustas retinere poterunt. An nō voluptifica vniuersa, opulentissima quæque, honorificentissima omnia, quæ mirantur suspensi homines, sunt cisternæ dissipatæ, siquidem præterit figura huius mundi? Et vniuersa conferuntur vapori ad modicū apparenti: quippe sicut vmbra, & sicut fumus vniuersa transeunt. Dimitte igitur si sitis, cisternas has dissipatas, & veni ad fontem viuentis aquæ, qui dissipari nequit: & ex hoc fonte abundè tuam leuabis sitim. Hunc fontem sitiebat ille, qui aiebat, sicut ceruus desiderat ad fontes aquarum, ita anima mea desiderat ad te Deus. Sitiuit anima mea ad Deum fontē viuū, quando veniam, & apparebo ante faciem Dei, Psal. 41. Ceruus ęstuabundus, properè currit ad fontes, vt ęstum mitiget. Ceruo igitur ęstuāti se cōtulit Psaltes: quippe desiderium sanctorum ad conseruandam Dei gratiam & adipiscendam ęternam coronam, est vehementissimum. Quod autem desiderabat sanctus iste, sicut ceruus, Deus nō creata erāt. Sitiuit anima mea ad Deū fontē viuū, quando veniā & apparebo ante faciē Dei. Vtiq; semper psaltes Deo erat cōspicuus, at nō Deus illi. Desiderabat autē venire ante faciem Dei, hoc est, quod Deus manifestus esset illi. Et rursum, Sicut terra,

fine aqua, ita anima mea ad te Deus. Terra arida, irrigua desiderat cœlestium aquarũ vnde inebriatur, & fœcundatur Hæc igitur irrigua cœlestis gratiæ sunt à nobis sitienda, vt rore cœlesti hoc imbuti fœcundemur diuino spiritu.

¶ *Si quis sitit, veniat ad me, & bibat.* Spontanea est hæc sitis, quia nemo cogitur vt sitiat, sed sponte sitimus cœlestia, sitis sanẽ potus naturalis aquæ, vel vini, nõ est spontanea sitis, velimus enim nolimus, sitimus bibere, vel vinum, vel aquam. Natura enim animalis poscit humectari & infrigidari, ex potu naturali. At verò sitis hæc non naturalis est, sed spõtanea est. Spontanea quidem est, quia nostri arbitrij est sitire Dei iustitiam, quæ nostra est sanctificatio, verum nisi præueniamur diuina gratia, non sitiemus nostram iustificationem. Nemo inquit, venit ad me nisi pater meus traxerit eũ. Igitur ad leuandam sitim hanc veniendum est ad Christum: & ad Christũ nemo venit, nisi pater traxerit eum, vnde nemo poterit leuare sitim nisi pater Deus eũ traxerit ad Christum. At, qui sitit iustificationem, & vnionem cum Christo, iam trahitur à patre, nam sitire hæc diuina habere, trahi est quodãmodo. Nanque, qui cœpit, dimidium facti habet: verum qui sitit, iam orditur suam iustificationem. At verò, vt sitire, est nostri arbitrij, & diuini muneris, ita & venire ad Christum, & bibere, nostrę sunt voluntatis, & diuini sunt charismatis.

Nemo sitit spiritualiabona nisi præuentus diuina gratia.

¶ Porrò forsan dicet aliquis, Quale est hoc quod bibendum est? Quippe solum ait, Veniat ad me, & bibat, non subdit tamen quod bibendum est. Enimuerò supra. 6. expressit Christus, suum sanguinem bibendum. Qui manducat, ait, meam carnem & bibit meum sanguinẽ, in me manet, & ego in eo: at vero modo solũ ait, Veniat ad me, & bibat. Nũquid ergo alia sunt à nobis bibenda pocula præter Christi sanguinẽ, vt sitim nostrã expleamus? ¶ Et rursus forsan solicitat lectorem, cur hic nihil meminit de esu carnis suæ, sed solum ad bibendum sitientes inuitat, & non explicat qualis hic potus?

¶ Annotandũ est autẽ, id quod supra aduertẽdũ duximus in spiritualib⁹ idẽ esse esuriẽ, & sitim, idẽ cibũ atq; potũ. Christus igitur se vocat cibũ mentis, atq; potũ supra cap. 6. Ego, ait, sum panis vitæ, qui venit ad me, non esuriet, & qui credit in me non sitiet in ęternũ. Credendo igitur Christum, vt oportet credere, esuries mentalis sedatur, & sitis expletur. Ipse igitur Christus est credentiũ cibus, & credentiũ potus. Cũ ergo siticulosos, ad bibendũ inuitat, vtiq; ad se bibendũ inuitat. Tunc autẽ Christũ bibimus, nõ solũ quando eius sanguinem sacramẽto Eucharistiæ conditũ potamus, sed quam doproluimur ex baptismali fonte, aut per pœnitentiæ sacramentũ Christo reconciliamur. Est autẽ summopere considerãdũ, non omnẽ sitim esse verã sitim, & ideo nonnullos sitientes non bibere Christum: quia nõ vere sitiunt. Vt enim in sensibilibus non omnis sitis, est vera sitis: est nanque sitis vera, quę ex natiuo naturæ desiderio proficiscitur: est verò sitis ficta, quæ ex alijs causis, scilicet, vel ex morbo, vel ex cibo, vel aliàs originẽ ducit: in hunc quoque modũ in spiritualibus, est sitis nanque vera, desiderium efficax, quod homo concipit se se vniendi Christo per fidẽ, & charitatẽ. Est sitis non vera, desiderium cœlestiũ bonorũ inefficax tamen. Talis erat illorum sitis, quibus Dominus per Esaiam loquitur dicens. 58. Me etenim dedie, in diẽ quęrunt, & scire vias volunt, quasi gens, quę iustitiã fecerit, & iudiciũ Dei sui non dereliquerit. Et paucis interiectis declarat horũ sitim non esse verã dicens, Ecce in die ieiunij vestri, inuenitur voluntas vestra. Sunt nanq; multi hoc genus homines, qui se sitientes diuinorũ profitentur: & hæc summis exoptare votis semper testantur, at vero inefficaciter. Nunquam enim cessant à peccatis, quibus tenentur, quibus dicitur, Populus hic labijs me honorat, cor autẽ eorũ longe est à me. Tales erunt illi, qui dicent supremo iudici, Nõne in nomine tuo prophetauimus, & virtutes fecimus multas? Et Dominus cõtinuo respondebit illis, Recedite à me operarij iniquitatis, &c. Tales sunt illæ virgines fatuæ, quæ nõ sumpserunt oleum in lampadibus suis. Huiusmodi enim sunt, qui credebant se veram sitim habuisse diuinorum, & præstitisse omnia necessaria, vt Christum biberent, cum tamen non præstiterint,

Sitis vera & sitis nõ vera.

Vere siticulosos Christus potat, non vero siticulosos vacuos relinquit.

terint, sed mens ipsorum adhuc grauata erat iniquitate. Ideo etsi venerunt per fidē ad Christū, hæc autē fides mortua iacebat, ideoque non bibebunt de spirituali petra, quæ Christus est. 1. Cor. 10. Oportet igitur non fictam gerere sitim, qualis est hypocritarum, sed veram habere cœlestiū sitim. Fictam enim sitim Dominus non explebit, at veram sitim ipse satiabit. Ideoque subdit, Qui credit in me, sicut dicit scriptura, flumina fluēt de ventre eius aquę viuæ. En tibi, vt Dominus tollit sitim, donando flumina, quæ fluant ex ventre sitiētium. Fieri autem non potest, eum sitire qui intra se gerit aquæ fontem, aut eum sitire, qui intra se flumina defluentia, etiam foris continet. Nanque si tanta est fluminum vbertas, vt etiam extra fontē se prodāt, & extra dimanent nulla prorsus sitis extabit, non solum in habente, sed neque in alijs, ad quos flumina peruenient, sed summa ex potu satietas. Miratu est hoc quam dignissimum: nō sat est Christo, sitim explere nostram, sed etiam tāta vbertate explet, vt flumina fluant de ventre eius, qui sitierat antequam ex flumine diuino potaretur. ¶Omne datum optimum & omne donum perfectum descendere à patre luminum, qui dat omnibus affluenter & non improperat, testatur Iacobus. 1. Quamobrē, sitiētibus affluenter donat potum: quippe ex eorū ventre flumina fluere facit aquę viuæ. ¶Euangelista Ioannes cap. 4. commemorat alia Domini verba quæ ferè, idem sapiunt, Aqua, quā ego dabo fiet in eo fons aquæ salientis in vitā æternā. Aqua igitur, ex qua Christus suos potat sitientes, fit in potante fons aquæ viuæ salientis in vitam ęternam. Nūc verò nō fontis meminit, sed fluminum aquæ viuæ defluentiū ex ventre potati. Vtrobique sermo est de aqua viua, at nō vtrobique fontis. Sanè vtrobique sermo habetur aquæ viuæ, quia Christus est fons viuus, ideo suos potat aqua viua, non aqua mortua. Aqua siquidem materialis dicitur viua, ex ebullitione & motu suo, quia iugiter sursum versus salit. At verò instar huius, aqua, ex qua Deus potat suos sitientes charitas est, quæ semper cœlum versus bullit, hoc est iugiter mouet habentes, ad vitam parandā ęternam. Hæc autem charitas fons est cœlestis nobis infusus, at studio sanctorū fit vberior fons, quia continuis meritis illā augent, vt sit exuberans velut fons copiosissimus vitalis aquæ, scilicet, opimorum meritorum. Et quo maior est charitas, tantò est minor sitis terrenorū. Quippe charitas hanc terrenam extinguit sitim. Verum quo ipsa maior est, eò flammantiora accendit desideria vitæ æternæ. Horum igitur cœlestium bonorum sitim auget charitas, tantum abest, vt extinguat. Vnde dicebat ille, Cupio dissolui & esse cum Christo. Si vis autē scire qua nā ratione flumina fluunt ex ventre credentis in Christum, disces ex Paulo. 1. Cor. 13. Charitas patiens est, benigna est, non ęmulatur, non agit perperā, &c. Tot ergo flumina fluunt ex volūtate habentis charitatē, quot sunt virtutes à Paulo denarratæ, quę à charitate dimanant. Est enim benignitas, flumē alterū patientia, alterū non ęmulari, sed candidum gerere animū. Et ita de reliquis, quæ facer apostolus ibidē prosequitur. Est igitur fons charitas, ab hoc fonte flumina defluunt viuentis aquæ. Vniuersę nanque virtutes, vel virtutum operationes, vt Deo gratæ sint ex hoc fonte dimanant. Ioan. autem. 4. ad ipsam charitatē, quam Spiritus sanctus infundit in cordibus iustorum Dominus respexit. Nunc verò ad virtutum opera viuentia, quæ ex ipsa proficiscuntur. Ideò ex ventre credentiū in Christū flumina fluent aquæ viuentis. Vtique ex ventre, quia voluntas est tāquā venter spiritualis quidam, vnde omnia opera, & affectus animi deriuantur. Ab hoc ventre si naturā ventris spectes non flumina aquæ viuæ possunt defluere: quandoquidē volūtas sola sine opitulante Dei gratia Deo placere non potest. Destituta enim à charitatis contubernio, Deo inimica est. Porro si charitate infundatur, iam ab illa flumina procedere possunt sanctorum operū. A charitate enim fluxerūt sancti martyres, confessores, doctores sancti, continentes, atq; virgines: & omnes denique quos cœlestis admittit curia, ab hac fluxerūt. Ista sunt flumina illa, quorū impetus, vt inquit psalmographus, lætificat ciuitatē Dei. Hæc flumina nostri animi in sanctitate, & iustitia cōseruāt vitorē, &

Charitas est fons in volūtate à Deo infusus bulliēs cœlum versus, ex quo fonte omnia merita procedunt.

Flumina ex charitate defluentia.

Charitas fons vnde meritum dimanat in opera nostra.

& integritatem. Nāque flumina ea, quæ aluunt virentia faciunt. Vbi enim desiderantur aquæ siccitatis damna sentiuntur. Iuxta hæc flumina sunt sancti Dei omnes plantati, Psalm. 1. Erit tanquam lignum quod plantatum est secus decursus aquarum. Crearat Deus in exordio nascentiū seculorū paradisum, & in paradiso fontē, vnde originē ducebant quatuor flumina celeberrima mundi. Sic quoque in anima iusti, quæ est velut paradisus quidam Domini creat Deus fontem charitatis, quæ vniuersam irrigat animam rationalem. Et ab hoc fonte non quatuor flumina, sed innumera sanctorum operum flumina progrediūtur. *Si quis sitit, veniat ad me, & bibat, & qui credit in me, sicut dicit scriptura flumina, &c.* Collige tria à Domino tradi, sitire, venire, & bibere. Hæc tria tres actiones nostri arbitrij denotant. Nam sitire voluntatis nostræ operatio est, vt venire ad Christum, vt denique bibere. Cur igitur insanit Lutherus cum suis clientulis, dicens, liberum arbitrium esse titulotenus liberum, re tamen ipsa seruum? Nō latet catholicos sitire, & venire, & bibere cœlestis esse gratiæ, at verò nec catholicos fugit esse actiones nostri arbitrij. Hæc enim sibi consentiunt, in vnaque sede morantur, & gratia Dei, & arbitrij libertas, vt etiam non pugnat, Dei concursus cum naturalibus actionibus. Natura nanque suas non absolueret functiones, nisi diuinus concursus cooperaretur, vt etiam neque liberum arbitrium suas voluntarias actiones, quas ex natura sua habet, potest exequi, nisi diuina coeunte opera. Quid igitur mirum est, si actiones supernaturales alioqui voluntarias, non posset præstare, nisi Deo specialiter opitulante. Vt enim ad sibi familiaria, familiari eget Dei concursu: ita ad ea, quæ non sibi familiaria sunt, sed excedentia potius sunt suam vim, eget speciali Dei adiutorio.

Lutherus refellitur.

Liberum arbitriū & gratia Dei conueniunt.

Liberum arbitriū ad supernaturales actiones, indiget super naturali adiutorio.

¶Est autem sitis hæc, de qua loquitur Christus, supra naturam nostri arbitrij, vt & venire ad Christum, & eundem bibere. Nanque sitire hoc est, efficaciter desiderare Dei inire amicitiam, & in sanctitate, & iustitia viuere cunctis diebus vitæ nostræ, vt inde ad regni æterni hæreditatem perueniamus. At vero hoc desiderium quanuis vt pridem dicebamus in generali non sit supra naturam liberi arbitrij desiderantis ex natura sua bonum, quia omnia naturaliter appetunt bonum. At in vero ita in particulari vt expressimus excedit naturam nostram, quippe huiusmodi efficax excedit proportionem nostram. Quocirca liberum arbitrium indiget iuuante, & excitante vt ad tantum habendum desiderium leuetur.

¶Sunt porrò tres hominum conditiones, quidā sunt infideles, alij fideles peccatores tamen, alij fideles iusti. Infideles igitur sitire possunt, & sitiunt sæpe Euāgelicam discere veritatem, Christo vniri, & sacramētis eiusdem imbui. Et istis Christus ait, si vos me sititis venite ad me, per baptismi sacramentum, & tunc bibetis veritatem Euangelicam: & mihi incorporabimini, & eritis mihi populus, & ego vester Deus. Fideles autem peccatores, sitiunt non discere Euangelicam: quam iam per fidem hauserunt veritatem, sed sitiunt gratiā, quam amiserunt restaurare baptismalem, & istis Christus loquitur, si vos sitim habetis, venite ad me per sacramentum pœnitentiæ, quod est secūda tabula post naufragium, & bibetis gratiam meā, à qua excidistis. Iusti autem fideles etiam sitiunt perseuerantiam in bono & hæreditatem sanctorū, quibus dicitur quod vadant ad Christum, & bibent: siquidem ipse qui eis dedit sanctæ vitæ exordia is ipse dabit complementum. Vitam autem ęternam bibere non possumus sub hoc exilio: sed certos facit suos fideles Christus, quod eos tandem porabit torrente voluptatis suæ, & quod non sitient amplius, neque esurient, Apoc. 7. Et implebitur Esaiæ verbum. 65. Ecce serui mei bibent, & vos sitietis. Reprobi enim sitient sempiterno: quippe beatitudine quam desiderant perperuò erant priuati. Electi vero nunquam sitient tunc, quando diuino consortio gaudebunt: & cœlestis agnus, deducet eos ad vitæ fontes ęternarum aquarū: quę erūt sanctorū ęterna gaudia. Erat quodā Dei populus sitiēs, præ aquæ penuria, agens in vasta Ægypti eremo: & diuina opera percutiente Mose petrā, fluxerunt aquę abundantes, vnde populus siticulosus suam

Tres hominum conditiones sitientium spiritualia bona.

Psal. 35.

Apoc. 7.
Esa. 49.

suam extinxit [illegible]. E[x]o.17. Neque in loco siticuloso erat vnde leuasset populus sitim suam nisi ex petra scissa, diuinitus scaturirent fontes aquarum, vt Psalmus cecinit, Qui conuertit petram, in stagna aquarum, & rupes in [illegible] aqua rum. Psal. 77. Electi autem, qui in hac vasta mundi eremo exulant, (electis nanque mundus hic eremus est, qui reprobis est solatium) Sitiunt Dei habere iustificationem, sitiunt eripi à potestate Sathanæ, sitiunt æternas tandem habere coronas. At verò quis putas poterit, hac leuare sitim? Quis siticulosis istis pocula exhibere vitalis aquæ? Nisi verbũ Dei, quod est fons sapientiæ in excelsis? Sapien.1. Hoc autem verbum Dei, est vet bum caro factum, Ioan.1. Hoc verbum. 1.Cor.10. est petra à Deo patre percussa, propter scelus populi sui, Esa.53. Hãc petram Iudæi degentes sub lege Mosaica clauis, sciderunt, & lancea, itẽque flagellis. Et ex scissuris fluxerũt fontes sanguinis, fontesque aquæ, nam ex latere Christi pendẽtis in cruce exiuit sanguis & aqua. Hæc igitur sunt pocula diuina electorum Dei, hæc cum potant sitim suam leuant. Ad hæc fluxerunt ab hac petra, ecclesiæ sacramenta, quæ qui volet suæ succurrere siti bibat est necesse. Si infidelis est & fidem sitit, currat ad baptismi fontem, & donabitur fide, & charitate Dei. Si fidelis peccator est, currat ad fontem lachrymarum, sub pœnitentiæ sacramento, & sedabit sitim suam, recõciliandi se Deo. Si iustus est, & sitit æternam vitam, modicum spectet quia veniens, veniet, & non tardabit Aba.2. & interim, properet ad fontem Christũ, vnde hauriet quod possit bonum cœptum, perficere ad Philip.1. Et cum vate canat Psal.39. Expectans expectaui Dominum, & intendit mihi. O Domine libera animam, & cætera quę sequuntur. Et rursum Psal.26. Expecta Dominum, viriliter agens. Omnes denique qui pietatẽ sitiunt, hauriant est necesse aquas de fontibus istis Saluatoris.

[illegible] pe[illegible] ex [illegible] illu[illegible] fon [illegible] vnde [illegible] potantur om[illegible] electi Dei.

¶ Ad hanc rationẽ potat suos Christus, at verò, non sic potat diabolus suos. Ille enim ad vitã potat, hic verò ad mortem. Legimus nãque in Iudicũ historia cap. 4. Sisara vt sitim leuaret vtre lactis potatus interijt. Lacte ergo voluptatũ huius seculi, lacte diuitiarũ lacteq; vanarum pomparum suos diabolus potat ad mortem. Christus verò ablactatos ab hoc lacte, àunlsos ab mundi vberibus, aqua sapientiæ suæ, aquaque vitæ æternæ suos potat. Ad quam bibendam ipse inuitat aquam dicens. *Qui sitit, veniat ad me & bibat.* Et per vatem suũ Esaiam.55. iam pridem inuitarat, dicens, Omnes sitientes: venite ad aquas. & qui non habetis argẽtum properate, emite, venite & emite & comedite, absq; argento, & absque vlla commutatione. Qui bibit igitur has saluberrimas aquas, & bibit, & comedit, siquidem qui est mentis saluberrimus potus idem item est, & mentis præstantissimus cibus: ideò primo dicens, Sitientes venite ad aquas, nihil meminit pot[us], non enim ait, Venite, & bibite, sed venite & comedite. Vt enim mentis sitire, est etiam esurire, ita mentis ferculũ, idẽ est mentis & poculum. At forsan sciscitaris, Qui non habens argentum emite absque argento & vlla commutatione. Qui ergo emendum est si nullũ est pretium, nullaque cõmutatio tractanda est? Et rursus si prima gratia, quæ est gratia iustificans, gratis donatur, quo venit pacto emenda. Nanque quod emitur, sire ctè emitur iusto pretio emitur. Verum scriptura, hæc duo, his verbis nos docere voluit: alterum est studij esse nostri, atq; laboris parare gratiã Dei nobis, alterum est eandem que non tam tribuendã esse nostro studio, quam diuinę misẽrationi. Ideo, & emimus gratiã Dei, & non emimus. Emimus, quia ad illã assequẽdam præstamus quod valemus. Non emimus: quia non sumus sufficientes ex nobis, quasi ex nobis ad illam parandã: sed sufficientia nostra ex Deo est. 2. Cor. 3. ¶ Potat autẽ Christus suos sitientes affatim. Vnde subdit. *Qui credit in me sicut dicit scriptura flumina fluent de ventre eius, &c.* Vt iam nobis oblatrare sinat Lutherus, debacchans vt est illi moris, omnia opera nostra esse peccata. Sed proh Deum immortalem, qui constabit dogma hoc, cũ dogmate Christi. Fluent flumina de ventre eius aquæ viuæ? Obsecro, si ex volũtate habẽtis Christi fidẽ, & charitatẽ fluunt flumina vitæ, quomodo tu asseris fluere flumina mortis? Quomodo sunt peccata opera sanctorum, si flumi-

Differenter potat siticulosos Christus, atque diabolus.

Idẽ est mentis ferculum atque mentis poculum.

Lutherus explodiiur.

na à Domino tradantur esse vitæ? Nunquid alicubi scriptura peccata vocat esse flumina vitæ? Imo contrà Paulus peccata vocat opera mortua ad Hebræos. 9. Emundabit conscientiam nostram ab operibus mortuis. Accedit eodem, quia à fonte viuo flumina nõ deriuãtur mortua. Iam verò si inuitamur à Deo ad saluberrimas has potãdas aquas, quis tam deses, quis tam iners, qui non properet, vt has ebibat aquas. Quod si ex socordia non sinimus, cœlestem huncpotũ, abijciamus à nobis socordiã: & sitiamus has vitales aquas, & festinemus ad Christũ, & bibamus: quippe ipse ait, Qui sitit veniat ad me, & bibat.

ENARRATIO. I.
In caput octauum.

¶ Iesus autem perrexit in montem oliueti, & diluculo venit in templum: & omnis populus venit ad eum, & sedens, docebat eos.

RETVLERAT Euangelista Dominum clamantẽ prædicasse in nouissimo scenopegię die, & quod ex Domini sublimi prædicatione, turbarũ Iudaicarum & Pharisæorum scissæ sunt sententiæ. Quidã enim rectè sentiebãt de Christo, alij vero non rectè; adeo, vt dissensio sit exorta inter turbas, & furor succenderit Pharisaica corda. Dominus ergo cedẽs furori Pharisaico, seruat morẽ suũ. Moris autẽ erat Domino interdiu prædicare in templo, sub nocte discedere in mõtem Oliuarũ, appellatus ob eam causam Oliueti mõs, quia multis oleis consitus erat. Distabat autẽ à Hierusalem itinere sabbati vnius. Acto. 1. discessit autem à Hierosolymis,
1. Causa. & vt cederet furori Iudęorum. Quippe,
2. Causa. vt cecinit ille, dum furor est in cursu currenti cede furori. Et vt subductus à sollicitudine irruentium turbarum, & strepitu malignantium Pharisęorum liberius vacaret orationi. Exemplum exhibens prædicatoribus, quãdo vacauerint à prędicatione & ab officijs impendendis fraternæ necessitati, vt orationi intendant, precando, vt Dominus adaperiat aures auditorum, vt, scilicet, Dei sermo fructificet in cordibus eorũ: itemque, vt Dominus sit in corde & ore ipsorũ vt dignè, & competenter annuntient sanctũ Christi Euangeliũ. ¶ Et demũ illò concessit, 3. Causa.
quia prope montẽ hunc Oliueti erat domus Marthæ, & Magdalenę, apud quas hospitabatur Dominus. Nã Hierosolymis non facile concedebatur hospitium, ob metũ procerum populi, & Pharisæorum. ¶ Ob has igitur causas perrexit in montẽ Oliuarum ¶ In hoc sanè monte, libenter diuersatur Dominus: quandoquidẽ, mons hic erat mons Oliuarũ: vnde exprimitur oleum. Commode igitur Psalm. 44.
Christus, qui vnctus erat oleo lętitię prę Matth
participibus suis venit modo ad mõtem Act.
olei, vt vnctionis suæ ex oleo mystico Cant. 2
nos commonefaciat. Christus montes amat, in monte hoc orat, in mõte prędicat, in mõte transfiguratur, ex mõte sidera petit, vt illi congruat quod in Canti. traditur, Ecce est, ille venit saliens in mõtibus, & transiliens colles? Montes enim Christi celsitudinẽ significabant. Oleũ autẽ diuinã in scripturis significare misericordiã perspicuum est. Aptè misericors & miserator Dominus ad montem misericordiæ concedit. Oleũ porrò ex multis misericordiæ confertur, & quia oleum superfertur cęteris liquoribus, & quia oleum sedat vulnerum dolores, atque cruciatus, & quia oleum nutrit lucernas, & quia oleum vngens palęstritas eos reddit victores. Vtique misericordia cæteris præfertur moralibus virtutibus. Nanque dignior adhuc est quam ipsa iustitia, quippe misericordia superexaltat iudicium. Misericordia rursus vulnera animi nostri sanat. Etenim misericordia est, ex qua Deus relaxat, nostra peccata. Misericordiæ enim Dei est quod non sumus consumpti. Ad hæc misericordia Dei seruat fidei in nobis lucernã, & charitatis amorem. Enimuerò nisi Dominus custodiret nos sua misericordia frustra esset nostra vigilia, atque conatus. Imo quia quotidie insurgunt aduersus nos tentationes iã torrentes huius seculi absorbuissent nos nisi Dei misericordia Dei nobis adfuisset. Et demũ Dei misericordia nos armat, & Dei vnctio prę stantes nos facit pugiles aduersus aduersarios nostros dæmones. Nos plura diximus de diuina misericordia in declamatione de eadẽ ad Esaiã tu legito si libet.

¶ Conce-

¶ Concedit igitur misericors Dominus ad montem misericordiæ, ibi oraturus pro toto genere humano. Hoc enim summæ misericordiæ ibidẽ exercebat opus. Namque in diebus carnis suę preces supplicationesque ad eum qui posset eum saluum facere à morte cum clamore valido & lachrymis offerens, exauditus est pro sua reuerẽtia ad Hebræ.5. Neq; pro se solum preces fundebat ad panem, sed etiam pro omnibus hominibus, qui erãt credituri in Christum Ioan.17.

¶ Venit autem diluculo ad templum relicto monte, prædicaturus verbum Dei. Quamuis enim multi Dominum insectabantur, dicentes, dæmonium habet, alij verò ex discipulis eum reliquerant, obijcientes Domino. Durus est hic sermo, & quis poterit eum audire. Alij vero opponentes eum Galilæum esse. Et demum principes Iudæorum & Pharisæi conspirantes contra ipsum, hostili animo eundem persequebantur: nihilominus Christus prædicationi iugiter incumbit. Enim vero sator ille euangelicus sciens ex seminẽ iaciendo in terram, quartam solam partem esse seruandam, reliquis tribus pereuntibus, non ob id à seminando destitit. Vnde, & Deus ipse, qui est beatus hic sator, tametsi sciat maiorem partem hominum perdendã non ideo desinit homines multiplicare, quia nouit electos suos non esse perdendos: sed seruãdos. Quia iustum esse decernit, si detrimenta, quæ ex perditis partibus sentiuntur: ex lucro seruatæ partis resarciantur. Quam ob rem etiam si Dominus, aduertebat satis, plerosque ex prædicatione sua non iuuandos, sed sua culpa perdendos, aduertebatque dissensionem Iudæorum exortam ex suo euangelio, cæterum, quia alij erant qui locrabantur ex sermone Domini, ex quorum persona Petrus, Quo ibimus, ait, Domine quia verba vitæ æternæ habes? quibus concinebant, alij de Christo dicentes, hic verè est Christus, hic vere est propheta, propterea contempsit blasphemantes, vt iuuaret credentes.

¶ Vnde Paulus.2.Cor.2. de prædicatione sua loquẽs ait, Alijs sumus odor mortis, in mortem: alijs autem odor vitę in vitam. Propter eos igitur, quibus euangelium odor erat vitæ in vitam, Dominus prædicare non desistebat, & si Pharisæis erat odor mortis in mortem, ideo venit diluculo in templũ prædicaturus.

¶ Vnde concionatores diuini verbi, ex hoc instruuntur exemplo, si prodest prędicatio ipsorum, quia prædicant sanam, & incorruptam doctrinam, obmurmurantes contemnere. Maior namque est habenda iustorum ratio quibus prodest Dei sermo, quam contumacium, quos offendit.

¶ Venit autem diluculo, quippe iustus cor suum tradet ad vigilandum diluculo Eccle.39. Proditur autem cap.31. Hierem. Verterunt ad me terga, & non faciem cum docerem, & erudirem eos diluculo, & noluerunt audire, vt acciperẽt disciplinam. Hoc igitur Dominus Hieremiæ vaticinium modo impleuit. Quoniam venit diluculo ad templum, vt doceret Iudæos, disciplinam, & erudiret eos in via veritatis, & ipsi noluerunt disciplinam audire, Quandoquidem sicut Dominus à docendo non cessabat, ita ipsi à calumnijs texendis non desistebãt

Documẽtum pro prædicatoribus.

Et omnis populus venit ad eum, & sedens docebat eos. Supra cap proximo stans, Dominus docebat populum illum, nunc verò sedens. Etenim pro ratione temporis, & loci, & auditorum, iam Dominus sedendo, iam vero stando, docebat. Vnde episcopi nostri sedendo prædicant, vt referant Christum sedendo docuisse. At verò cæteri proclamatores diuini verbi, stando pro suggestu plebes docent, vt referant Dominum etiam stando euangelizasse. *Adducunt autem Scribæ, & Pharisæi mulierem in adulterio deprehensam, & statuerunt eam in medio, & dixerunt ei, Magister, hæc mulier deprehensa est modo in adulterio. in lege autem Moses mandauit nobis huiusmodi lapidare. Tu ergo quid dicis? Hoc autem dicebant tentantes eum, vt possent eum accusare.* Quem cap. proximo ex iniquitate, vituperabãt vocantes seductorem, modo ex fraude scribæ & Pharisæi laudant. Et quem aperto marte superare nequibant, vel occulto tentant vincere modo. Multo nocentiores ex fraude laudantes, quam ex iniquitate vituperantes: etiam si essent vtrobique nocentissimi: si quidem simulata iustitia, est duplex iniquitas. Igitur Domino offerunt pacem verbo, & contra Dominum bellum gerunt cor

Christus aliquando docebat sedens, aliquando vero stans.

de, & eum laudant ſermone, quē animo occidere cupiunt: ſub laudibuſque verbalibus exitiale venenum conduntur. Blādus ſane ſermo oris eſt Magiſter, at ſumma horum eſt cordis prauitas, & inteſtini aſperitas contra Magiſtrum odij. Vt de illis rectè dictum putes, quod egregius cecinit pſaltes, Molliti ſunt ſermones eorum ſuper oleum, & ipſi ſunt iacula. Pſal. 54. Quippe oleo laudis mulcere ſperabant Dominum, quem ex reſponſo iaculis configere ſuis confidebāt. Ore enim bene dicebant & corde maledicebant. Hic mos eſt hypocritarum, & fallacium hominum, aliud promittere verbis, aliud opere exequi. Difficile ſanè malum eſt cordis odium: quia ſimulatq; obſederit cordis ſedem in omnia flagitia habentem præcipitat.

Quatuor modi vnde deprehendi poterat adulterium.

¶ At verò conſideratione non eſt indignum, quomodo hæc mulier deprehenſa eſt in adulterio, ſiquidem deprehendi poterat, aut quia eſt confeſſa crimen ſuum, aut quia per idoneos erat conuicta teſtes, aut per legem Zelotypiæ, aut denique quia ex facti euidentia deprehenſa erat. At vero inter hos modos videtur eum eſſe eligendum, quem poſtremò recenſuimus. Nanque dicunt, Hæc mulier modo deprehenſa eſt in adulterio. ¶ At verò obſtrepet quiſpiam, ſi deprehenſio erat ex facti euidentia, quomodo virum adulterum deprehenſum non adduxerunt in medium? Niſi quis dicat, virum fuiſſe elapſum ex manibus deprehendentium, vt ſæpe accidit. Aut quod Phariſæi mulierem ſolum protulerunt, vt Dominus magis inclinaretur propter ſexum ad clementiam, eā mandans non lapidandam.

¶ Quod verò dicunt, Moſes mandauit nobis, vt huiuſmodi lapidaretur, vtique in lege. Leui. 20. adulteros occidendos fore iubetur, non tamen lapidandos. At verò quod Deute. 22. mandatur ſpōſam adulteram lapidandam, de puella virgine ibi agitur, non de muliere corrupta, vt videtur hæc fuiſſe. Niſi dicamus hāc virginem ſpōſatam fuiſſe. At verò quia corrupta erat ab adultero: ideo vocant eam mulierem. Obſerua autem, vt mundani homines Chriſtum odio habent, ſiquidem Principes, Phariſæi, & Scribæ conſpirauerunt contra Dominum Ieſum in principibus fulgebat ſeculi poteſtas, in Phariſæis pompatica ſanctitas, in ſcribis legis eruditio micabat. Hęc igitur ſeculi poteſtas, ſeculi religio, & doctrina contra Dei poteſtatem cōtra Dei ſanctitatem, contra Dei ſapientiam quę Chriſtus eſt ſe armat, quæ eſt hominum petulantia. *Tu ergo quid dicis?* Dominum iudicem conſtituunt, non quod hunc honorem iudicij Chriſto tribuere amabant, ſed, vt ex iudicio eum caperent retibus ſuis atque tendiculis. Enimuerò hanc Domino, tendiculam ex iudicio parabant, id quod erat veluti dilemma quoddam, quod apud ſe concipiebant, videlicet, vel iſte iudicabit hanc adulteram ſecundum legem, aut contra legē, ſi ſecundum legem mandabit adulteram lapidibus obruendam, ſi contra legem mandabit abſoluendam. Si primum iudicauerit crudelem eum populus exiſtimabit, & eum odio protinus habebit. Vnde illi non ſuffragabitur vt ſolet, & nos ſine impedimento turbarum poterimus eum capere. Si verò contra legem iudicauerit ceu iniuſtum iudicem agentem contra legem Dei, poterimus eum accuſare: & accuſatio noſtra erit legitima. Talia impij intra ſe cogitantes, narrauerunt, vt abſconderent laqueos ideo dicunt. *Tu ergo quid dicis?* Habebant, ſanè ordinarios iudices, apud quos mulieris huius cauſa erat reſoluenda. At vero, vt Domino pararent laqueos, non ad ordinarios ſe conferunt iudices, ſed ad Chriſtum. Porrò autem, Chriſtus, qui ſuas tendiculas callebat egregie, ſcribens in terra peccata accuſa[illegible] & teſti[illegible]m, illos ſubmouit, ab accuſatione, & teſtificatione. Et fecit cauſam mulieris deſertam. Sublatis verò accuſantibus, & teſtificantibus non extantibus, abſoluit ream ſecundum legem. Etenim lex non damnabat, quam nullus accuſabat: ſi enim probatio legitima non erat contra reum, abſoluendum iubebat. Et hoc eſt quod Dominus inſinuat dicens, *Mulier vbi ſunt, qui te accuſabant?* Vulgo interpretes aliter locum hunc exponunt, videlicet, Dominum temperaſſe ſententiam, neque abſoluendo contra legem, neque damnando ſecundum legem, vt ex nulla parte Phariſæis eſſet occaſio mali implendi deſiderij. Verum mihi magis arridet,

Dilemma Phariſæorum & Scribarum.

Pſal. 63.

Mirabilis induſtria Chriſti in abſoluenda adultera ſecundum legem.

ridet, locum elucidare, ad rationem prętactā. Dominus enim verè absoluit mulierem secundum legem mirabili vtens industria, abigendo, scilicet, accusantes, & testes, etiam si de testibus nihil hic memoretur euangelista sed necesse est intelligere adfuisse testes, quos secum adduxerunt Iudæi, ad promouendum suam accusationem, quia non poterat esse accusator, qui testis. *Iesus autem inclinans se deorsum, digito scribebat in terra. Cum ergo perseuerarent interrogantes, erexit se & dixit eis. Qui sine peccato est vestrum, primum in illam lapidem mittat.* Nō legimus alibi scriptum, scripsisse quicquam nisi modo neque vnquam scripsisse in chartis, sed modo legimus scripsisse in terra. Fertur autem scripsisse Agabaro, verum euāgelistæ huius scripturæ non meminerunt. Rectè autē in terra scripsit, in terra, quia peccata accusantium & testificantium scribebat. Peccata enim in terra aptè scribuntur. Hieremia testante. 17. Recedentes à te in terra scribentur: at verò per peccata homines à Deo recedunt. Peccata enim, quia indigna sunt, quæ memorentur: ideo apte in terra scribētur: quippe quæ in terra scribuntur vel leuissimo vento abraduntur, & scriptura perit. Ita quoq; peribunt peccatores: quia ecce omnes qui elongant se à te peribunt. Perdidisti omnes, qui fornicantur abs te Psal. 72. Quia igitur peccatorum gloria in puluerem est redigenda psal. 7. Et ipsi sunt cōminuendi tanquam puluis Psal. 17. idcirco, peccata eorum Dominus in puluere terræ descripsit. Scripturus porro peccata inclinat se Dominus deorsum, quippe verbum Dei, in maiestate prętermissimus absconditum, humiliauit se, & inclinauit se deorsum. Carnem humanam accipiens, & mortem patiens crucis, vt nos à peccato redimeret. Peccata igitur nostra Deum inclinauerunt deorsum, vt illis sublatis, nos deferret sursum. Quod si forsan sciscitaris qua nam ratione, fieri potuit, vt tot accusantium, & testificantium contra adulteram peccata Dominus tam citò scriberet, & in exiguo pauimento quæ circunstabat pedes eius? Et quidem hoc tribuendum est miraculo, si quidem non scribebat singulatim peccata eorum, itaque seorsum scriberentur: sed potius in scriptura peccati vnius, omnes intellexerunt propria peccata Sicut enim multis collibuit, apostolos idiomate Hebræo prædicantes, audientes propriam linguā capiebant & manna, quod erat vnus simplex cibus, sapiebat vnicuique quod volebat, quia omnis saporis continebat suauitatem, Ita & vnica simplex scriptura, descripta à Christo vnicuique Pharisæorum & Scribarum repræsentabat sua peccata. Nisi velis omnes illos innodari ex eisdem delictis, ideò, repræsentando vnius, omnium repræsentabat delicta. Quod si quæsietis, cur euangelista non expresśit, quid scribebat Christus? Et forte scribebat occultissima Pharisæorum crimina. Ideoque cum Christus occulta scriptura ea propalasset solum criminosis illis, Ioannes noluit ea pādere publica euangelij scriptura. Verumtamen quod Dominus scripserit tunc peccata Pharisæorum, & Scribarum, vel hinc patere poterit, quod Pharisæi, & Scribæ suffusi ex scriptura pudore, recesserunt à Christo, & destiterunt ab accusatione mulieris, id quod, vt videtur, non fecissent, nisi Domini scriptura eos ad pudorem magnum conuerteret, propter peccata, quæ aduertebant ex scriptura Christi.

¶ Eodem accedat, quia postquam Dominus dixit Pharisæis. Qui sine peccato est vestrum, primus in illam lapidē mittat, singulatim vel viritim, recesserunt, quod interpres inquit vnus, post vnum. Vnde videtur eosdem aduertisse sua delicta ex Domini scriptura. At verò bis scripsit Dominus, & ad primam scripturam, non recesserunt Pharisæi, sed insistebant interrogantes Dominum, quia forsan primo scribebat Dominus leuiora: ideo ex illis non pudebat Pharisæos, quæ erat eorum contumacia. Ideo secundo scripsit, alia grauiora vnde penitus eos puduit accusare mulierem, ex qua accusatione restabat ipsos fore similiter damnandos. Etenim cum conscientia sit mille testes, se reos esse aduertentes ex multis, propter Domini scripturā non ausi sunt punire, quod in eis etiam erat puniendum. Nullus enim se damnare amat, sed potius absoluere. Quod verò Dominus ait. *Qui sine peccato est vestrum primus in illam lapidem mittat*, non sit occasio errandi, vt inde colligas, solum incul-

Peccatores possunt vti potestate iudiciaria.

inculpatos posse aliorum culpas punire. Enimuerò etiam peccatores possunt potestate iudiciaria vti, non solum temporali, sed etiam spirituali. Nanque confessarij, iudicant pœnitentes, absoluendo, vel peccata retinendo, etiam si ipsi innodati sint criminibus multis. Et iudices seculares similiter.

¶ At verò verba Domini decentiam iudicij docent, non necessitatem. Decet nanque eum, qui alios carpit, ipsum sine crimine esse, & eum, qui alios punit, nihil in se gerat puniendum, vel punitione dignum: ideò expediens valde est sermo Domini.

¶ Porrò insultabis adhuc. Si ergo qui non est sine peccato, alium punire non expedit, cum omnes homines simus peccatores, nam si dixerimus, quod peccatũ non habemus ipsi nos seducimus, nõ expedit ergo iudices esse puniẽtes alios. Respondebis, Græcè, est ἀναμάρτητος, quæ dictio potest significare impeccabilem: & hæc significatio huic loco non congruit, etiam si Erasmus illam vertat, Qui immunis est à peccato. At rectius noster interpres trãstulisse videtur, Qui sine peccato est. Etenim immunitas à peccato plenam libertatẽ à peccato præ se fert, id quod proximum est impeccabilitati. At verò Christus nihil modo tractabat, si Pharisęi erant impeccabiles, aut plene liberi à peccato, sed solum ex cõtextu hoc insinuasse videtur. Qui ex vobis Pharisæi, & Scribæ, est sine adulterij labe, de qua accusatis mulierẽ hanc, aut sine alicuius alterius grauioris criminis noxa, primus in illam lapidem iaciat: sermones enim sunt iuxta subiectam materiam sumendi. Dominus autem ideo scripsit illorum crimina, vt retunderet eorum petulantem audaciam accusandi mulierem, ex crimine, cui vel maiori erant ipsi obnoxij. *Audientes autem hæc vnus post vnum exibant: incipientes à senioribus, & remansit solus Iesus, & mulier in medio stans.* Audientes Pharisæi verbũ Domini commemoratum, *Qui sine peccato est, &c.* non ferentes propriæ conscientiæ accusationem, & Domini vultũ formidantes antequam Dominus se erigeret secundo ab scribendo, deseruerunt Dominum. Et primi exierunt seniores, quos delicti magis pudebat, & Domini scriptura magis confundebat, propter ætatem enim grauiorem, grauiores eos decebant mores. Mansitque Iesus solus cum discipulis intellige suis. Dicitur enim solus ab extraneis, qui aderant, nõ solus à contubernalibus. Mulier igitur, cum accusatoribus non aufugit, sed stat perseuerans coram Domino. Facile opinari possumus mulierem stetisse coram Domino tunc trepidam satis expectantem sententiam Domini, verum miscebat cum trepidatione spem obtinendæ à Domino misericordiæ, quia viderat accusatores profligatos esse à Domino: ideo vehementem sub suo timore misericordiæ spem concipiebat. Quamobrẽ perseuerat in medio stando. *Erigens autẽ se Iesus dixit ei, Mulier vbi sunt, qui te accusabant: nemo te condemnauit? Quæ dixit, Nemo Domine. Dixit autem ei Iesus, Nec ego te condemnabo: vade & iam noli amplius peccare.* Sciebat Iesus optime accusatores recessisse, & scientia diuina, quatenus Dei filius, & scientia infusa, quatenus homo, ideò non interrogat ipse mulierem, vt instruatur de facti veritate, sed solum, vt sua allocutione mulierem cõsoletur formidantem suum iudicium. Respondit mulier, Nemo me condemnauit, & Dominus pronuntiat continuo absolutionis sententiam, neque ego te condemnabo, Græcè, condemno. Et ne videretur fautor culpæ, demonstrat, se absoluere, non fauendo culpæ, sed compatiẽdo fragilitati naturæ: ideo subdit, Noli amplius peccare: Græcè, ne pecces amplius. Quæ omnia ex prioribus claram habẽt expositionem. Circa historiam hanc vetus fuit olim quæstio, si Euangelica est, quæ etiam noua nunc est apud Anabaptistas, contendentes Euangelij Ioannis authoritatẽ labefactare ex historia hac, quam ducunt non esse authenticam ex Papia, quem refert Euseb. lib. 3. Eccles. historiæ. cap. 39. vbi indicat Papiã hanc historiam adulteræ commemorasse, repertam esse in Euangelio Hebræorum. Vnde videtur non fuisse olim in Euangelio Ioannis, sed esse in Euangelio Hebræorum. Idem videtur insinuasse Hiero. libr. 2. contra Pelagianos, docens in multis codicibus Græcorum, & Latinorum historiam hanc non extare. ¶ Rursus quia Græci authores, vt Chrysosto. Theo-

Authoritas historiæ mulieris adulteræ vẽtilatur.

Theophi. Euthimius, hanc euãgelij partẽ, quæ historiã hãc continet, ipsi neque exponunt, neque legunt. Verum hæc argumenta, non pessundãt historiæ huius autoritatem: siquidem, quanuis illam legerit Papias in euangelio Hebræorũ, potuit etiam legi in euangelio Ioannis, vt multa alia sunt in vtroque euãgelio. Est autẽ autentica, nõ quia extat in euangelio Hebræorũ, sed quia extat apud Ioãnem. Et seducuntur Anabaptistæ cõfundentes euangeliũ Hebræorum, & Tatianorum, quod Tatianus cõposuit hæreticus. Quia istud euangelium est, quo vtebantur Tatiani hæretici, Hebræorũ verò est, quo aliquando vsi sunt fideles Hebræi. Hieronymo verò dices si in multis codicibus non extabat, ergo in multis alijs historia hæc extabat. Neq; inde colligitur non esse autenticã, quia in multo pluribus extabat, quã non extabat: etsi Caie. putet ex Hiero. verbis monstrari non esse autenticã, sed nunquid Hiero. potuit legere codices omnes? ¶ Tertio dices si Chrysostomus, & Theophil. nõ habent hanc euangelij partẽ, habet Cyrillus Græcus, qui eandẽ expõsuit suo cõmentario. Et demũ quia Ecclesiæ autoritas est tanquã coticula quædã, ad quã probantur euangelia, Ecclesia hanc probat historiã, vt euangelicã, ideo illã oportet tanquã talem venerari. ¶ *Neque ego te condemnabo.* Forsan ex verbis istis sibi gratulabuntur adulteri, adulteriũ parui pẽdentes, quod Dominus tam facile absoluit. Neq; enim legimus mulieris huius lacrymas, aut pœnitentiæ verba, sed solũ verba illa protulit, nemo, subaudi condẽnauit. Quod si dixerit aliquis, solum esse absolutã in foro exteriori, quia accusatores causam deseruerunt, vtique verba Domini illam absoluisse in vtroq; foro subindicant, dicentes, Vade noli amplius peccare. Etenim si adhuc peccato tenebatur, quò attinebat dicere, Noli amplius peccare, si adhuc erat sub peccati noxa suppressa? Porro si rem bene pẽdimus non significabat Dominus ex hoc gesto, se fauere adulterijs, sed clemẽtem esse erga adulteros, vt est etiã in alios peccatores, & quod ipse venerat in mundũ, non vt damnaret noxios, vt lex illa vetus damnabat ad Heb. 2. sed vt eos à noxis suis absolueret. Et subdocere voluit iudices omnes, clementiam ab eis esse amplectendã in iudicandis reis, magis quã iustitiæ rigorẽ. At forsan occinet nobis ex hac historia Lutherus, obijciẽs nobis quod ipse prædicat, Optimam pœnitẽtiã esse nouam vitam: si quidem hanc ab soluens mulierẽ Dominus, solum ei iniunxit, Noli peccare: igitur abstinentia à peccato sat est homini ad suã iustificationẽ. ¶ Verum etiam occinam Luthero hoc loco, nullã esse mentionem fidei. Ergo si firmum est quod ipse colligit cõtra catholicos quod alioqui est infirmũ firmum esset quoq; quod colligam contra eum, videlicet, multa esse nõ expressa in scripturis, quæ alioqui sunt credenda. Namque credendum est, mulierem hanc non fuisse absolutam à Domino sine actu fidei, quia sine fide nulla est iustificatio, etiam si non exprimatur hoc loco mulieris fides, vt exprimitur apud Lucam Magdalenæ fides cap. 7. Itemque quamuis non exprimatur mulieris dolor, vel resipiscentia, est tamen credẽda. Neque enim hæc diffiteri possumus mulieri accidisse: si tamen in foro interiori absoluta est à Domino, quod mihi certum videtur, indignum namq; erat Dominum solum absoluere mulierem in foro exteriori. Et D. August. huius mulieris timorem, quem habebat de diuina Christi iustitia explicat, & spem de eiusdem clementia concepisse non dubito, quæ tamen concernunt peccatorum pœnitentiam.

Euangelium Hebræorum non est euangeliũ Tatianorum.

Ecclesiæ autoritas est tanquam coticula ad quã examinantur euangelia.

Christus clementissimus in omnes peccatores.

Lutherus exploditur.

Non expressa in scripturis etiam sunt credẽda quãdo scripturæ consonant.

¶ Hæsitat quispiam cur Dominus Lucæ. 12. iudicium ferre de diuidenda hæreditate inter fratres illos spreuit litigantes? At verò hoc iudicium non spreuit, neque repulit à se, sed libenter admisit? Respondetur illud iudicium esse ad iustitiam exercendam inter fratres illos, hoc verò ad misericordiam impendendam mulieri adulteræ: Christus autem magis amat misericordiam impendere quam iustitiam, & vltionem.

¶ Vel secundo, illud iudicium erat purè de temporali substantia, quam Dominus monebat relinquendam propter euangelium: hoc vero iudicium erat de animæ salute, ideo fratribus dixit, Quis me constituit iudicem inter vos? Mulieri vero, Neque ego te condemnabo, quippe Matth. 18. venerat saluum facere

Matth. 18. Lucæ. 9. Ioan. 3.

re

re quod perierat. ¶ *Iterum ergo eis locutus est Iesus, dicens, Ego sum lux mundi: qui sequitur me non ambulat in tenebris, sed habebit lumen vitæ.* Hic textus videtur quibusdam contexendus, cum finalibus cap. 7. verbis. Etenim Dominus se vocarat fontē vitalem, vnde fluunt flumina vitalis aquæ in credentes: ex quo sermone offensi sunt multi: ideoque adiecit hęc verba, quæ modo Dominus profert, quæ videntur ad maiorem esse adiecta declarationem priorum. Quasi dixisset, Cur offendit vos sermo meus docens me esse fontem vitæ, vnde credentes bibentes, sortiuntur esse scaturigines fluuiorum vitalium. At sermo hic non vos offendat, siquidem ego sum lux mundi: & qui sequitur me non ambulat in tenebris, sed habebit lumen vitę. Si enim credentes in me, donabuntur lumine vitæ, quia ego, qui sum lux mundi imbuam adeo eos luce mea, vt ipsi illustrentur quoque lumine vitali, quid mirum est, si credentes in me ea dote ornentur, vt ex ventre ipsorum scaturiant flumina aquæ viuæ? Et qui hanc contexturam amant, fatentur hinc constare, hanc historiam adulteræ esse adiectam Euangelio Ioānis, quia verba hæc Domini, Ego sum lux mundi, non conueniunt cum hac historia: ideō credunt esse adiectam Euangelio Ioannis, quamuis recipiendā ex ecclesiæ authoritate. Adiecit autem illam siue Papias Ioannis discipulus, aut quiuis alter.

Opinio quorundam historiam adulteræ esse testantium adiectam Euangelio Ioannis, quam amat Iansenius & alij.

¶ Verumtamen, si contexturam volumus horum verborum cum historia à Ioanne denarrata, non erit difficile contexere. Enimuerò quia Dominus absoluebat adulteram, nihil mulctæ eidem imponendo, sed ex plenaria sua potestate dicens, Neque ego te condemnabo, vade & iam amplius noli peccare, forsan subiret aut subiuit cogitatio Iudæos offendens, Dominum vsurpare sibi diuinam potestatem, cuius solius erat præstare, quod ipse mulieri adulteræ præstitit. Ideoque verbis istis, Ego sum lux mundi demonstrat se non vsurpare diuinitatis potentiam, quam ipse ex natura quatenus Deus habebat. Tametsi enim hominis verba erant, Neque ego te condemnabo, at etiam erant Dei, ideo verba verissima erant. Quocirca ad iecit modo. Ego sum lux mundi id est, Non vos turbet quod facile, & sine mulcta absoluerim mulierē, est enim in me diuinitas, ex qua hoc facere possum. Hinc autem discetis me esse Deū, quia ego sum lux mundi, & qui sequitur me non ambulat in tenebris.

¶ Esse namque lucem mundi, diuinitatis est, cuius est illuminare omnem hominem venientem in hunc mundum. Et hoc verum est, Moses namque fuit lux populi Iudaici & nō totius mundi, hoc est omnium hominum: & prophetę, nō omnium fuerunt lux, sed particularis nationis suæ: & philosophi non fuerunt lux mundi, quia multi non possunt asse qui philosophiæ arcana, atque subtilitates. At verò solus Christus est lux vniuersalis omnium hominum, id quod solius est diuinitatis ex natura sua illuminare omnes homines. Contingit autem illuminare bifariam, exterius, aut interius. Quippe is, qui docet alium verbo, vel scripto illuminat mentem eius exterius, duntaxat, quia interius lumen doctrinæ non potest homo vel angelus in alium intellectum infundere: id quod est illuminare interius, id quod vnius Dei est. Christus autem quatenus Deus est, lux est mentis humanæ, in eam infundēs lumē scientiæ, & doctrinæ spiritualis: quatenus homo vero docet quidē exterius per Euangeliū suū, & per mortē suā hominibus promeruit illuminationē interiorem, à se faciēdā ab eo secundū quod Deus erat. ¶ Est autē obseruandū, à prophetis proditū esse Christū futurū esse lucē totius mūdi. Vnde Esaias de Christo prædixerat. Dedi te in lucē gentiū, cap. 49. & rursus, cap. 60. Tenebræ operient terra, & caligo populos, sup per te autē orietur Dominus: & lux eius in te videbitur. Et rursus, Habitantibus in regione vmbrę mortis lux orta est, cap. 9. Id quod Matt. 4. testatur proditū fuisse de Christo, & Esa. 30. Si faciet auolare vltra doctorem tuum à te: quod vaticiniū fuit ab Esa. de Christo prolatū: quippe qui erat futurus tunc orbis doctor. ¶ Et ideo Ioan. supra cap. 1. secūdū scripturas, appellauit Christū. Erat lux vera quę illuminat omnē hominē veniētē in hunc mundū. ¶ Porrò autem annotandū est, quod per lucē hoc loco, nō lucem

Prophetę & philosophi nō fuerūt lux mundi, sed solus Christus.

Christus illuminat exterius docendo, & interius lumē infundendo.

Lege diligē- datione auhoris in Esaiam.

Christus lux spiritualis.

cem sensibilem oportet subaudire, sed intellectualem. Non enim est Christus lux mundi, quia oculos exteriores nostros, vt sol iste sensibilis illuminat, id quod fuit Manichæorum deliriū: quandoquidem hic sol visibilis, illuminat, & homines, & bruta, & animata, & inanimata sua luce perfundit: at Christus, nō illuminat bestias neque virgulta, neque lapides quæ non sunt capaces huius luminis. ¶ Rursus sol ab exordio creaturæ fuit, & nō ante: at vero Christus, vt Deus ante secula erat verbum Dei apud Deū, & quatenus homo in nouissimis temporibus, fuit à Maria editus virgine. Cum autem Christus ait, Ego sum lux mundi, per mundum intelligas, omnes homines, vt supra annotatum est. Philosophi igitur illuminabant homines, quo ad naturalia omnia per naturalia intelligo etiā astronomica musicalia, geometricalia, & reliqua omnia quę humana indagine consequi possumus. Prophetæ verò altius se erexerūt, Deo reuelāte, quia quæ humanam superabant indaginem homines docebant. Inter quæ hoc vnum docuerunt, Christum lucem vniuersalem esse venturum. Lex quoque Mosaica hoc idem est protestata, at sub vmbris, & typis, & sub multo ænigmate. Christi adumbrarunt mysteria. Porrò Christus veniens in orbem clarè se declarauit esse filium Dei, & esse Christum quem prophetæ Dei afflati spiritu prædixerunt. Docuitque mysteria gratiæ omnia quæ superabant rationē naturalem omnem: ideoque est doctor omnium hominum. Quippe, quāuis philosophi rerum naturalium fuerunt scientissimi, at verò supernaturaliū erant ignarissimi, & quo ad harum rerum notitiam, erant in tenebris: siquidē, vt lux modo refertur, ad lucem illuminantem mentem, ita tenebrę ad tenebras mētis. Quę omnia metaphoricôs dicuntur. Vt enim qui in tenebris existit, nihil videt, ita qui ignorans est, in tenebris est quia veritatem intelligit. Philosophi autē has supremas diuinas'q; veritates, quas Christus docuit, non docuerunt, neque nouerunt: vnde egent tā philosophi, quam omnes alij non philosophi Christi magisterio vt has veritates intelligant, quæ sunt Christi mysteria. Prophetæ etiam sunt illuminati à Christo.

Christus solus est lux vniuersalis.

Christus doctor omniū hominum.

Namq; Matth. 17. Moses legislator eximiusque propheta, & Elias insignis legis zelator, atque Domini vates assistunt in Tabor Christo, & ab eodem de mysterijs gratiæ docentur. Hoc enim sibi vult, quod Euangelistæ denarrant, & loquebantur de excessu, quem erat completurus in Hierusalē. Quamquā enim spiritus Dei hos imbuerat iam olim, at verò tunc plenè fuerunt imbuti in mysterijs Christi, quādo ex ore Christi acceperunt, quod ipsi vaticinati fuerant. Et in persona horum duorum vatum, cæteri omnes alios sanctos prophetas edoctos fuisse dicas, vt iā verè dicamus Christum esse lucem mundi, in cuius lumine & doctrina videmus lumen Dei, idest, mysteria cognoscimus euangelicæ gratiæ. Illuminat autem Christus non solū docendo, & lumen fidei infundēdo, sed & confortando mentem, vt perseueret in doctrina Dei, & sanctorum. Et quia non solum depellit à credentibus mētis ignorantiam, quam de cælestibus sacramentis habet, sed etiam depellit peccatorum tenebras, quippe peccata, affectus nostri etiam dicuntur tenebræ, ideò subditur, *Qui sequitur me non ambulat in tenebris:* Vtique qui sub luce solari agit, sæpe ambulat in tenebris mentis. Quia lux hæc mentem non illustrat, sed solum visus carnalis aspectum. At verò, qui Christū sequitur non ambulat in tenebris errorū aut peccatorum: imo sub tenebris delitescens exterioribus, in luce versatur interiori. Vt enim olim Ægyptios premebant tenebræ, vbicunq; autem habitabant filij Israel lux erat, Exodi. 10. Ita omnes qui non sequuntur Christi euangelium, & fide, & operibus, sunt in tenebris errorum, & falsitatum, circa diuina, & obcęcati peccatis sunt suis. Qui autem sequuntur euangelium Christi, isti soli habitant in luce diuinæ veritatis. Vnde Sap. 18. Sanctis tuis maxima erat lux. Enim vero, vt Dominus deduxit filios Israel per vastissimam Ægypti eremum, columnæ igneæ ductu, quæ illis splendebat noctu, vt non deuiarent à via recta, quæ ducebat ad terram promissam illis à Deo: ita etiam & fideles Christus tanquam columna firmissima, & splendidissima illuminat, vt in hoc seculo agentes non deuient à recto

tramite

tramite veritatis. Et ideo iustorum semita vocatur splendida tanquam lux. Prouer.4. Et quemadmodum Deus nouit in tenebris constituta, quia lux cum eo est Dani.2. itaquoq; fideles ex Christi magisterio edocti nouerunt quę sunt in tenebris delitescentia, quia lux Christi cum illis est. Quandoquidem mysteria gratiæ sunt sub maximis tenebris, sunt enim occultissima, & sensui, & natiuæ rationi. Testante sapientia.9. Quæ autem, inquit, in cœlis sunt, quis inuestigabit? Sensum autem tuum quis sciet, nisi tu dederis sapiētiam, & miseris Spiritum sanctum tuum de altissimis? Qua enim ratione Deus sitā nobis assequendus, & quæ illi opera grata sunt, & quæ non grata, qua quoque ratione peccata à nobis admissa à nobis sunt expianda, & alia hoc genus sacramenta, quis potuit docere nisi Deus ipse? Quia ergo Christus hæc exactè docuit homines, referans nobis, quæ esset voluntas Dei, & quid à nobis exigeret, vt nos ęterna salute donaret, ideo rectè se vocat lucem, & rectè se sequentem docet non esse in tenebris, insinuās, contra non sequentes Christum esse in tenebris: siquidem si opertum est Euangelium in ijs, qui pereunt opertum est.2.Corin.4. Græca lectio habet. Non ambulabit, & Augustinus similiter legit. Verum Hebraismus est vsurpans tempus pro tempore: ideo noster interpres transtulit per verbum præsentis temporis. Augustinus hæc retulit ad futurum, quem sequitur glossa interlinealis, vt sequentia etiam insinuant. *Sed habebit lumen vitæ.* Id quod videtur referendum ad vitam cœlestem, quam donabit Christus fidelibus suis, quibus lux ęterna lucebit cum sanctis Dei. At verò lumen hoc spirituale, vocatur lumen vitale, quia per lumē hoc viuificatur mēs. Christus enim illuminando mentē eandem viuificat vita gratię. Qui ergo Christi fidem profitetur, & iussa Christi exequitur hic sanè, dū in mortali corpore viuit, habet lumen vitæ: quia habebit Dei fidem dirigentem eum ad vitam consequendam ęternam. Fides nanque catholica, est lumen vitæ, & quia citra eā nulla verè speratur ęterna vita, & quia ea sola docet viam ęternæ consequendę vitæ: non tamen est lumen vitæ, quia ipsa sola sufficiat, ad spiritualem vitā, vt malè censuit hæresiarcha Lutherus.

Mysteria gratiæ sunt occulta sensui & naturali rationi.

Fides quomodo est lumen vitæ.

¶ Quoniā ij, qui nō sequuntur Christū, tenebris afficiuntur ignorantiæ, & peccatorum, quos psalmus notans.81. inquit. Nescierunt neque intellexerunt, in tenebris ambulant, & alibi necessitatem huius luminis ostēdens, lucerna pedibus meis ait, verbum tuum, & lumen semitis meis, Psal.118. ideo, quibus non luxit lucerna hæc diuini verbi, tenebris multis obducti nesciunt quò vadant, Ioan.12. vadunt enim ad inferna loca, & ad ęterna properant supplicia etiā si hoc lateat eos. Si ergo hoc maximo ex tenebris suis detrimento afficiētur isti, quid tu putas de illis, qui non solum non sequuntur Christum, verum etiam contra Christum agunt? vt Pharisæi, isti erant, & scribæ qui nunquam non calumniabantur Christū & acuebāt linguas suas, sicut serpentes, venenumque aspidum sub labijs eorum erat, vt Christi obscurarent gloriam? Tales sunt etiā omnes, qui Christianam inuadunt ecclesiam, & Christi fideles à Christi fide eradicare contendunt. *Dixerunt ergo Pharisæi, Tu de te ipso testimonium perhibes, testimonium tuum non est verum.* Quia magnifica audierunt à Christo, de semetipso encomia, videlicet, se esse panem vitæ de cœlo descendentem, se esse fontem vitæ, se esse lucem mundi, omnesque deniq; tenebris esse obuolutos, nisi suos sequaces, prorumpunt in verba blasphemiæ. Christi, scilicet, testimonium de se ipso non esse verum. ¶ Homines enim quādo de alijs ferunt testimonium, credibile ferunt testimonium, at si se ipsos commendant, iactabundos, & gloriosulos esse eos alij reputant, sibique arrogantes gloriam. Et hoc sibi volebant modo Pharisæi, Christum suam venditare apud homines gloriam, & ideo de arrogantia, & inani fastu, eum temere modo notant.

Lutherus deſpuitur.

Psal. 139.

¶ Et nihil formidant summam Dei veritatem, conuiciari tanquam fallacem. Inuidia nanque & odium quando mentem hominis occupant, adeo eādem obtenebrant, vt lucē dicat esse tenebras, & tenebras lucē Esa.5. Nāq; oculis lippis, vniuersa reprēsentātur aliter quā sunt. Isti autē erāt lippientibus mēbus, quæ est turpissima lippitudo, ideo reputabāt Chri-

Lippitudo mentis turpissima est lippitudo.

Christum esse fallacem, qui alioqui est veritas. *Respondit Iesus, & dixit eis, Et si ego testimonium perhibeo de me ipso verum est testimonium meum.* Vt credendum sit testimoniũ tria exigit, & ꝙ procedat ex sciẽtia rei: ignarus enim rei quã testatur non potest credẽdum exhibere testimoniũ. Et quod procedat ex iustitiæ affectu: quoniam si ex affectu cõmodi, vel consanguinitatis, vel amicitiæ feratur non est credendum testimoniũ, nam suspectũ redditur continuo. Tertium, quod procedat secundum ordinẽ iuris: vnde exigitur in teste ætas, & iusiurãdum, & iudicis autoritas, indicens ferendũ testimoniũ. Christi igitur testimoniũ, vndecunq; spectetur abhorrebat ab omni falsitatis suspicione. Et quia procedebat ex sciẽtia summa, & quia procedebat ex affectu iustitiæ, & veritatis, & deniq; quia ex autoritate Dei iubentis testimonium proficiscebatur. Et hæc tria prosequitur Christus in verbis subdendis.

Tria exigit testimonium vt non sit respuendum.

¶ Est autem obseruandũ duplex esse testimonium, aliud ad litem dirimendã, quæ initur inter litigantes, aliud verò extra litem. Testimoniũ litigiosum oportet, vt sit ab alio latũ, quia proprium testimonium in causa propria, suspectũ est de falsitate, homines enim se proprios nimis amant, ideó ad resoluendã litem, non est audiendum proprium testimoniũ. Porrò super virtute propria, de verbis fidẽ faciunt opera. Vnde Dñi testimonium de sua excellentia, erat probandum, & autenticũ erat testimonium: quandoquidem non erant verba nuda Christi, sed sociata operibus miraculosis, quæ attestabantur propriorũ verborũ veritati. Vnde aiebat, Si mihi nõ creditis, operibus credite, Ioan. 10. Et rursus, Opera, quæ ego facio ipsa testimoniũ perhibẽt de me, Io. 14. & 15. Vt si quispiã coram omni populo eleemosynas facit, si dixerit se eleemosynariũ esse verum profert de se testimoniũ, & credendum testimoniũ, quia ꝙ oculis patet, alienis testimonijs nõ eget. Secus autẽ si obscura esset virtus alicuius, tunc sanè, qui se cõmendaret ex illa virtute, testimonio egebat alieno, quia propriũ arrogans videretur. Christus ergo fulgebat miraculis insignib⁹, quibus nullus aliorum prophetarũ fulsit, & docebat mirabiliter turbas quali doctrina nullus vatũ populos docuerat, Ioã. 7. & 6. Idcircò ꝙ se diceret lucẽ mũdi, vera & credẽda, quia fide dignissima testabatur. Vt ique si solẽ istũ visibilẽ, fingamus se dicere esse lucẽ mũdi visibilẽ, verissimũ ipse de se protulisset testimoniũ: lux namq; non eget alienis testimonijs, ipsa enim statim sese manifestat. Et Chr̃us, qui est tanquã iustitiæ quidã sol rutilãtissimus ante aduẽtum suũ, instar solis vibrabat præcursores quosdã sui aduẽtus radios. Nã quid aliud putas fuisse prophetas proclamãtẽs Christi aduentũ in orbẽ, nisi radios quosdã vibratos ab hoc sole nondũ orbi terrarũ præsenti? Et nouissimè Ioannes Baptista, dignissimus vatũ, radius fuit huius solis splẽdidissimus: quia solẽ aduẽtare iustitiæ clara terris voce nũtiauit. Quapropter Pharisæi accusantes dominũ, tanquã fallacẽ, ipsi suo gladio se cõfodiunt, & quã obijciũt accusationẽ, in eos planè est retorquenda: Quãdoquidẽ planè mẽtiũtur Dñm de se ipso tulisse solũ testimonium: siquidẽ prophetæ omnes Christo testimoniũ perhibent, pater voce delapsa à nube, Hic est filius meus dilectus ipsum audite, testimoniũ tulit de Christo. Opera Christi, etiã idẽ testãtur quã maximè. Recens natũ, angelorũ chor⁹, eidẽ attestatur, quippe luce sua cœlestis militia aera illustrat, & voce angelica illa gloria in excelsis Deo, pastores lætãtur, & veniẽtes ad præsepe angelorum testimonium de Christo puero nato re ipsa verum esse cõprobarunt. Magi ab Oriente veniẽtes itidẽ illi attestãtur. Anna, & Simeon idem testificantur. Ioannes in deserto vox est clamans & contestans, quoniã hic est Agnus Dei, qui tollit peccata mũdi. Fallũtur ergo Pharisæi dicẽtes Christi testimoniũ de se ipso solitariũ esse. *Quia scio vnde venio, & quo vado.* Nõ possumus eleuare testimoniũ Christi, tãquã hominis ignari: siquidẽ optimè cognoscebat patrẽ, vnde procedebat, & cognoscendo patrem cognoscebat omnia, quia æqualem sapientiam habet atq; pater. Rursus sciebat quod missus erat à patre in mundum, & quorsum mittebatur, nempe, vt ipse per sanguinem suum reseraret ianuas regni cœlestis. Ideò ait, *Scio vnde venio.* Sensus igitur est hic, Ego dixi me esse lucem mundi, & quod qui sequitur me nõ ambulat in tenebris. Hoc verò dixi: scio enim, quod processi ab æterna illa luce, quæ Deus est, & quia processi à luce, sum ipse lux mundi. Et scio vitam æternam solum esse conferendam credentibus, & amantibus istã lucẽ, ideoq; dixi verba, ve-

Prophetæ omnes radij sunt vibrati à sole iustitiæ Christo.

Plurima testãtur Christum esse verum Deum & hominem.

ra sunt verba. *Vos autem nescitis, vnde venio, aut quo vado.* Vos teneré culpatis meũ testimoniũ, quia nescitis meã æternã à patre processionẽ, neque temporalem ex patre missionem in mundũ, neq; quorsum veni in orbem: ideò tanquam ignari culpatis te mere veracissimũ meum testimoniũ. Et quod modo ait, non pugnat cũ verbis illis Ioann. 7. Et me scitis, & vnde sim scitis. Enimuero, illa verba referenda sunt ad naturã humanã Christi. Quippe Iudæi vultum Christi humanum & figurã benè cognoscebant, & locum naturalẽ, & locũ nutritionis, &c. hoc verò loco, non est sermo de huiusmodi. Nam dicens Dñs, Vos autẽ nescitis, vnde venio, aut quo vado suam processionẽ à patre æternã denotat, & in mundũ missionem tẽporalem, & deniq; ascensionem futurã in cælũ præsignabat verbis istis, quæ latebant prorsus Iudæos. Hoc enim docet eos nescire, ꝙ ipse Dñs paulò antè testatur se scire. *Ego inquit, scio vnde venio, & quo vado,* videlicet, venio ex patre, & vado ad patrẽ vnde venio. Quare c. 7. dixit, Est verus, qui misit me, quẽ vos nescitis: quoniã Iudæi ignorabãt Deũ esse Christi patrem secundũ naturam diuinã, quã illi ab æterno cõmunicarat. *Vos secundũ carnẽ iudicatis, ego nõ iudico quẽquã, et si iudico ego, iudiciũ meũ verũ est.* Hoc erat secundum necessariũ vt testimonium, atq; iudicium sit liberum à suspicione falsitatis, ꝙ procedat ex affectu iustitiæ, & nõ ex affectu carnali. Christus autẽ, cũ de testimonio fuisset sermo ad iudicium se transtulit modo, vt doceret sinistrè culpasse Phariseos testimonium suũ, quia sinistrum de Christo ferebant iudiciũ. Iudæi namq; iudicabant secundũ exteriora: & quia videbant Christum, humana operari opera, iudicabant esse purum hominem. Vnde non credebant testimonium Christi esse digniustestimonium, quam cuiusuis alterius hominis: ideoque fallebantur.

Primo culpauit ignorãtiã Pharisæorũ nũc affectum

Ad Gala. 6. ¶ Præter hæc iudicabant de Christo secũdum carnẽ quia secundũ inuidiã, est enim inuidia carnis opus. Christo enim inuidẽtes, & eundem odio habentes iniustè, iudicabant falsum esse Christi testimonium: ideò ait, *Vos secundũ carnem iudicatis,* hoc est instar carnalium hominum iudicatis, qui non sapiunt quæ Dei sunt.

1. Corint. 4. ¶ Vel secundum carnem iudicatis, idest, secundum hominem, qui foris est, qui corrumpitur, non secundũ interiorem, qui renouatur de die in diem. Et demum nomẽ hoc caro multifariam vsurpatur in scripturis, vt. 1. c. tradebamus, propterea varium sortiuntur sensum verba hæc Domini. *Ego non iudico quemquam,* Tu subaudi secundum carnem. Christus enim iudicat secũdum intima, quæ intuetur hominis, & nõ secundum extima: quoniam intuetur cor. Christus, non secundum affectum carnis iudicat, sed secundũ libramen iustitiæ, & ideò ait. *Et si iudico ego iudicium meũ verũ est.* Siquidẽ Christus iudicat ex sciẽtia infallibili, & secundum rectitudinem iustitiæ.

¶ Est autem iudicium duplex annotante Cyrillo, & discretionis, vnde discernitur iustus ab iniusto, & discussionis vnde discutiuntur singulorum merita, vel ad coronas, vel ad supplicia. Christus igitur, tunc iudicabat & nunc iudicat omnes homines iudicio discretionis, quia nouit qui iusti, quive iniusti, qui coronandi, qui ve torquendi. At verò in die nouissimo iudicabit iudicio discussionis omnes homines, quando dicet quibusdam, Quia esuriui, & dedistis mihi manducare, venite benedicti patris mei percipite regnum, &c. Alijs verò cõtra loquetur, Esuriui & non dedistis mihi manducare, Ite maledicti in ignem æternũ. Subdit tamen rationẽ, quare iudiciũ suũ verum est. *Quia solus nõ sum, sed ego & qui misit me Pater.* Nõ potest esse filius solus, quippe qui est semper in sinu patris: vnde iudicium filij, est etiam iudiciũ patris, quia pater est in filio, & filius in patre. Quare necessũ est, vt iudiciũ filij sit verũ, quia hoc etiã est iudicium patris. Est ergo Christi iudicium verum ex triplici causa, & quia ex sciẽtia infallibili, & quia ex amore iustitiæ, & quia à patre probatur. *Et in lege vestra scriptum est, quia duorum hominũ testimonium verum est. Ego sum qui testimoniũ perhibeo de me ipso, & testimoniũ perhibet de me qui misit me Pater.* Iudicium suum fuisse verũ dudũ docuerat, qa à patre erat cõprobatũ, idem modo de testimonio suo testatur esse verũ, quia ꝙ ipse de se testabatur, patri erat probatum. Et tria quæ dicebamus testimoniũ reddere autenticum, illa omnia, cõgruunt testimonio Christi, vt iam de iudicio etiam expressimus. Vnde colligit Dñs si duorũ hominũ testimoniũ est recipiendũ, vt lex Deut. 17. præscripsit multo magis meũ & patris mei testimoniũ est recipiẽdũ: quãdoquidẽ duo homines fallere, & falli possunt, at neq; ego, ne que

Iudicium duplex discretionis & discussionis.

Ioann. 5. Ioann. 14.

Tres causæ quare tã testimoniũ, quam iudiciũ Christi sit verũ.

Deut. 17. Matth. 18. 2. Cor. 13 Hebræ. 10

que pater meus, aut fallere, aut falli possumus. Vt sit collectio hæc, si id quod videbatur minus recipiendum testimonium recipitur, quale est humanū testimoniū, quia etsi fallibile est, nihilominus recipitur, meum testimonium, quod etsi hominis est testimonium, est alioqui diuinū testimonium, multo magis recipiendū est.

Dan 13. 3. Regu. ¶ Est autem prima hæsitatio, qua ratione ait, duorum testimonium esse recipiendū. Siquidem duo homines sæpe mentiūtur, Matth. 26. Nouissimè venerunt duo falsi testes: & Susannā accusant duo falsi testes vt Naboth. Secunda hæsitatio hæc est, nā dicet aliquis in ore duorū testiū, verū erit testimonium: si tamen, alter testiū horum non testetur in negocio proprio: at verò Christus testabatur in re propria, siquidem de se ipso testabatur. Tertia hæsitatio, pater & filius sunt vnum essentia, etsi duo sint personaliter, igitur pater & filius vt sunt vnus Deus, ita & vnus testis essentialiter sunt, etsi sint duo testantes, personaliter, quomodo ergo erant duo testes? Quod si dixeris Christum, vt hominē esse alium testē, vtiq; occinā tibi, quia si Christus, vt homo est testis non est alius à filio Dei, quia in Christo, nō est alius, & alius, sed solum aliud, & aliud: est n. āq; persona vna, duabus constans naturis.

Verba Deut. explicatur. ¶ Primæ respōdebis, verba hæc Deut. 19. in ore duorū, vel triū stabit omne verbū, aut peribit, omnis qui interficietur, Deut. 17. non sunt sumēda, vt subinde intelligamus testimoniū procedens, à duobus, vel tribus esse infallibile testimoniū. Etenim sicut vnus testis potest esse falsus testis in iudicio, Deut. 19. ita ambo esse falsos, nemo hæsitat fieri posse, quandoquidem est Deus verax, omnis autem homo mēdax. ¶ Quod igitur verba illa docent, hoc est, videlicet, ius præsumere verū esse testimoniū, & non suspectum de falsitate si à duobus procedat testibus dignis fide. Tametsi fieri potest, quod hæc iuris præsumptio iudicem fallat. Nihilominus iudex tenetur secundum totum testimonium ferre sententiam, neque etiamsi fallatur, iniustus est iudex, qui secundum legitimam probationem processit: neque enim tenebatur scire falsos fuisse testes, quorum testimonia legitima reputantur secundū legē.

Quædā testamenta egent testibus. Quamobrē in quibusdam testamentis, & in quibusdam alijs rebus vbi maximè imminet periculū falsitatis duorum, vel triū testium, leges statuerunt plures quā duos, aut tres esse vocandos in testes, quia statuerunt septem: quandoquidem si duo, aut tres tantum essent, multa incommoda accidere potuissent, vt quod instituetetur in hæredem, qui non est institutus conspirātibus tribus testibus in fauorem alicuius alterius. Quamuis cap. cum esses. de testamētis. hanc ciuilem legem putat non esse iustam, quia pugnantem esse tradit cū diuina, de qua re aliâs. Dominus ergo ex suis verbis non docet duorū hominum testimonium esse infallibile, sed potius colligit si testimonium duorum hominū percipitur, alioqui fallibile, recipitur tamen, quia reputatur verum, vt pote quod duorum testium autoritate stabilitum, quid quod testimoniū Christi, & patris sui sit recipiēdum, quod est infallibile? Hoc dubium fuit motum a beato Aug. lib. cōtra Faustum, quod nos clarè absoluimus.

¶ Secūdo respondebis Christum nō egisse rem suam, testādo de se ipso sed nostrā. Testimonia namque, quæ de se tulit, non propter sua cōmoda sed propter nostra tulit, ideoq; cessat hæsitatio. Aliter soluitur dubium ab alijs Christum perhibuisse testimonium de se homine, quatenus patri erat consubstantialis, hoc est, quatenus Deus, ac proinde quodammodo alius à se homine. Hæc solutio arrisit Iansenio, mihi non probatur, quippe, vt aiebā, in Christo nō est alius, & alius, sed aliud, & aliud, vt Basilius, & Damascenus imò ipsa fides tradit. Nam alius denotat personæ distinctionem, aliud verò essentię diuersitatem. Christus verò, etsi Deus est & homo, non est homo alius, quam ipse Deus, imò ipse qui est Deus, est etiā homo vnitate personæ, etiamsi aliud est esse Deū, atq; esse hominem. Quamobrem tu dicito quod dudum dicebam Christū tulisse testimoniū de se, sed non ad suum, sed nostram vtilitatem, ideò ferre testimonium de se, non erat ex re Christi, sed ex re nr̄a. Quapropter nō ideo, quia de se, ideò suspectū testimoniū reddebatur: imò fidele testimoniū sapientiam præstans paruulis, nō tumidis pharisæis. Et solutum habes hoc dubium quod excitauit Ioannes Chrysostomus, nihilominus lucide non soluit.

In Christo non est alius & alius, sed aliud, & aliud

¶ Tertiæ dubitationi respōdebis, Christū ex diuinitate fuisse testē propriæ diuinita-

 tis,

tis & ex humanitate propter scientiã sibi infusam, etiã fuisse teste proprię diuinitatis, etsi ex humanitate nõ erat persona, sed ex proprietate diuinę personalitatis. Erat igitur testis de se ipso ex diuina & humana natura, nõ tamen est persona ex humana natura. ¶ Christi igitur erat testis pater, & hic homo filius Dei, demonstrato Christo. Et hic homo Christus, est alius testis quã pater, etiãsi quatenus Deus sit patri consubstantialis, & vnus Deus cũ patre, at quatenus homo nõ est patri cõsubstantialis, sed diuersam habẽs à patre substantiã, quippe humanitas, non est diuinitas.

Christus ratione humanitatis nõ est persona, sed ex proprietate diuina.

Dicebant ergo ei, Vbi est pater tuus? Respõdit Iesus, Neq; me scitis, neq; patrẽ meũ scitis. Collegerant iã Pharisæi ex verbis Dñi superioribus. c. 5. se testari patrẽ habere Deũ, ideò hæc verba modo nõ procedũt ex ignorantia, sed ex inuidia. Vt enim Christus clarius diceret se patrem habere Deũ, & inde apertũ haberent accusandi ostium, ideò interrogant modo, Vbi est pater tuus? Christus animi peruersitatem eorũ optimè callens nõ respõdit clare ad interrogationẽ, sed neq; diffitetur quod supra fassus fuerat esse se filiũ Dei: ideò respondit, Neq; me scitis, neq; patrem meũ: hoc est, neq; me cognoscitis, neq; patrem meum nouistis. Quæ verba nõ pugnant cũ prioribus. c. 7. verbis, *Me scitis.* Etenim ibi erat sermo, Me scitis secũdum rationem humanæ naturæ, Et modo ait, Me nescitis, secundũ rationem diuinæ naturæ. Et quia ait, Neq; me scitis, neq; patrẽ meũ, facilè docet Ioseph non esse patrẽ suum: siquidẽ Ioseph, benè cognoscebant Iudæi. Dicens igitur, & me nescitis, diuitatem suam ostendit, siquidem humanitas Christi, omnibus illis nota erat. Et dicens, Neq; patrem meũ, patrem suũ non esse Ioseph, sed Deũ esse insinuat. *Si me sciretis, forsitan, & patrem meũ sciretis.* c. 14. Philippo ait Dñs, Philippe, qui videt me, videt & patrẽ meũ. Id quod non est intelligẽdum, Qui videt meũ humanum vultũ, aut meã humanitatem, videt patrem meũ. Quãdoquidẽ cum ex visibilibus, manuducamur, ad cognoscendũ Deũ, patrẽ omniũ ad Rom. 1. Et visis operibus Christi plurimũ promouebatur humanus intellectus, ad notitiam insignem diuinitatis, plusquam ex cunctis alijs creaturis: quãdoquidem opera Christi, & verba summopere docebant Dei omnipotẽtiam, & sapientiam. Rursusq; ex verbis & operibus Christi, non solum Dei maiestas ostendebatur, quin etiam mysterium sacerrimum Trinitatis pandebatur, quod ex visibili creatura non patescebat. Porrò nõ loquitur Christus de visione exteriori sed de visione fidei. Cęterum hęc visio nõ erat clara, sed ænigmatica, quippe quæ erat visio fidei, & non claræ notitiæ, qua potiuntur beati fruentes in cœlestibus regnis diuinitate. Si ergo verba Dñi ad claram visionem beatorum referas verissima sunt: necessum enim est, vt beatus videns filium videat patrem. Si aliud tamẽ subsit diuinæ potestati, non est differere huius instituti: quia in. 1. lib. Sent. disserui mus. Verum non solum tunc, verum est, qui videt me, videt & patrem meum, sed, & cõtra, qui videt patrem meũ, videt me. Quamobrem Christus sermone isto, hoc videtur docuisse, cognitionem filij esse viam, & medium ad cognoscendum patrem. Itaque qui volet cognoscere, aut videre fidei visione patrem, necessum est vt prius cognoscat Christũ. Nam Christus est solus, qui ducit homines ad patris veram notitiã. Vnde sensus hic videtur germanus, si me sciretis, credendo, & amãdo me, forsan, & patrem meum crederetis, & amaretis. Namque in scriptura cognoscere, vel scire sæpè vsurpatur pro amore, vt nouit Deus, qui sunt eius. Docere igitur, intendit Christus sermone isto eum, qui volet verè colere patrem syncera fide, & pura charitate, necesse esse vt colat filium eisdem. Qui enim non colit filiũ, neque patrem colere potest. Pharisæi autem putabãt se esse eximios cultores Dei patris suis freti legalibus cæremonijs: at demonstrat illis nunc Christus, eos non vere colere patrem, quia non colebant ipsum Christum. Vnde satis liquet se ostendere esse Deum verum, vt pater est verus Deus, quia poscit eundem cultum, sibi exhibendum quem ipsi Deo patri exhibebant. *Et ideo ait, si me sciretis, &c.* Notã dubitationis, forsitã, Augustinus etiam legit, & increpatiuè docet, nõ dubitatiuè esse accipiendam. Vnde ait, Hoc autem verbum, forsitan, increpatiuè dicitur, quod videtur esse verbum dubitationis. Homines enim de rebus, quas certas habent, aliquando verbum dubitationis ponunt: velut si indigneris seruo tuo & dicas,

Christus est via ad cognoscendũ patrẽ.

dicas, Contemnis me? Considera forsan Dominus tuus sum? Sic & Dominus dubitando increpat infideles, dum dicit, Et panem meum forsan scitetis. Porrò Græca dictio, est ἄρα, quæ vel, vtique significat, aut, &. Vnde Theophilactus legit, Si me nouissetis, & patrem meum nouissetis.

Paternitas in Deo duplex alia essentialis, cōmunis tribus personis, alia notionalis quæ vnius tātum est personæ.

¶ Obseruabis ad hæc verba præhabita Christi, aut posse referri, ad Deum, vt patrem vniuersalē omnium rerum: aut possunt referri ad Deum, vt est pater Christi solum, id quod pertinet ad proprietatem personalem. Nam prior paternitas essentialis est, communis toti Triadi: vnde omnis paternitas nominatur, ad Ephesi. 3. Vel potest referri ad vtranque paternitatem, vt sit sensus iste, Si me nouissetis, vtique nouissetis Deum patrē vniuersalem omnium, qui est pater naturalis meus. At verò quia me non cognoscitis, credendo me, & amando me, neque patrem cognoscitis, quanquam patris mei cultum & amorem iactatis, sed, inaniter. Quippe ego sum via, per quam vobis est eundum ad patrem, at si me viam non cognoscitis necesse est, vt finem huius viæ, etiam ignoretis. Per Christum enim habemus accessum ad patrem, autore Paulo ad Ephes. 2. Quo fit, vt recedentes à Christo, non possint accedere ad patrem. *Hæc verba locutus est Iesus, in Gazophylacio, docens in templo. Et nemo apprehēdit eum, quia necdum venerat hora eius.* Gazophylacium locus erat receptaculum ve, vbi cōdebantur munera, quæ referebantur ad templi cultum, & ornatum, vt ex Marco. 12. Et ex Luca. 21. insinuatur. Et. 4. Regum. 12. fit mentio huius Gazophylacij. Traxit nomen à Gaza, quod significat diuitias, & phylacto, quod est custodio, quia mihi asseruabantur, donaria Salomonici templi. Erat autem hoc Gazophylacium iuxta altare ad dexteram ingredientium domum Domini. 4. Reg. 12. Vnde videtur fuisse ad ingressum fere tēpli Salomonis, vt ingredientes templum ibi reponerent pecuniam quam offerre volunt: instar receptaculorum, quæ modo sunt in Ecclesijs nostris, quæ Hispanū idioma vocat *cepos*.

¶ Erat ergo iuxta hoc Gazophylacium, Dominus prædicans. Hoc enim sibi vult Ioan. dicēs. Hæc locutus est in Gazophylacio, quia totus circunstans locus Gazophylacium, appellabatur Gazophylaciū. Atqui cūm Dominus esset in loco admodum publico, qualis erat descriptus locus iuxta Gazophylacium, nemo ausus est in Dominum inijcere manus, quia tempus mortis patiendæ ab ipso diffinitum nondum accesserat.

Christi verba nō omnia retulit Ioannes sed ea solum quibus cōtra dicebant Iudæi.

¶ Significat autem Euāgelista multa alia verba Dominum tum locutum fuisse ad doctrinam populi, siquidē ait, verba præfata dixisse, dum doceret in templo. Porrò Euangelista Ioannes non omnium verborum Christi facit mentionem, sed eorū maximè, cum quibus pugnatum est à Iudæis: quæ sunt verba Christi insinuantia diuinitatem, aut alia grādia mysteria, qualia sunt verba, cap. 6. Ego sum panis viuus, &c. *Dixit ergo iterum eis Iesus, Ego vado & quæretis me, & in peccato vestro moriemini. Quo ego vado vos non potestis venire.* Rectè ait, Dixit iterum, nam iam semel. 7. c. dixerat, Vado ad eum, qui misit me, Quæretis me, & non inuenietis. Hunc igitur eundem modo replicat sermonem. Et forsan hæc verba dicta sunt à Domino annotante Beda in alio tempore, aut in eodem, quo priora: ex Euangelio enim nō constat, quo tempore præcisо fuerint dicta. *Quo ego vado.* Familiare est Domino vti præsenti pro futuro, vt rei venturæ certitudinem demōstret: ideò ait, Vado, pro vadam, vel pro abiturus sum. Et significat gloriam resurrectionis post crucis mortē, quam transitum vocat, & abitionem. Filius, inquit, hominis vadit, sicut scriptum est de eo. Et Ioan. 13. Sciens Iesus, quia venit hora, vt transeat ex hoc mundo ad patrem. De morte ergo sua, quam erat passurus, intellexit, dicens, *Ego vado.* Et equidē de Christo verè dictum est, quod ipse ibat ad passionem mortis, nos enim potius trahimur ad mortem, quia inuiti & repugnātes morimur, ideò nō vadimus, sed impellimur potius ex naturę necessitate ad mortem: Christus verò spōte ibat. Cæterum, quia ex morte sua triūphator euasit, quia inde resurgens, conscendit ad dexteram Dei patris, propterea ait, Ego vado, & quo ego vado, vos non potestis venire, hoc est, Ego cito moriturus sum secundum carnem, at mors mihi non dominetur, illam conculcabo pedibus, resurgens incorruptus ex mortuis, & ascendēs

triumphator cum viuis in cœlestem patriam, quo vos non potestis venire.

¶ Non intelligas simpliciter verbū Dñi, quod Iudæi nō poterant saluari, sed ex hypothesi, *Quo vos non potestis venire*, Supposita vestra infidelitate, quam tenaciter asseritis. Et est similis phrasis vsitata satis in scripturis. Propterea, inquit Ioan.12. nō poterant credere: & rursus, Necesse est, vt veniant scandala, Matth.18. *Et quæretis me.* Locus patitur variam intelligentiam, vt capit.7. annotatum est. Aut postquam ascendero in cælū quæretis me ex pœnitentia suasi malè vos fecisse, me occidentes, & ideò quæretis me dolētes quod præsentem contempsistis me, ideò desiderabitis rursum me esse præsentem, vt meo cōspectu gauderetis. Aut quæretis me ex odio, nam contumaces semper eritis cōtra me, & in perfidia vestra perseuerantes, desiderabitis habere me rursus præsentem, vt denuo contra me vestram insaniam acueratis. Aut denique quando vos afflixerint Romana bella, desiderabitis me præsentem, vt eruerem vos à summis quę circunstabunt malis.

¶ At verò non inuenietis: non enim dabitur iā vobis, frui mea præsentia corporali. *Et in peccato vestro moriemini.* Quia geminus est quærendi Christi modus: & ad perdēdum Christū, vt Herodes quærebat Christum, Matt.2. aut adhabendum Christū, vt Maria inquit, Ego & pater tuus dolentes quęrebamus te. Et qui quærunt primo modo, quęrunt ad suam perditionem, qui verò secundo modo quærunt ad salutem. Secundo modo rursus quærētes inueniūt Christum ad suū bonum, & profectum. Secūdo verò modo quærentes inueniunt Christū ad suum ipsorum exitium. Cum ergo Dñs dicat modo, *Et in peccato vestro moriemini.* Videtur insinuasse primū modū quærendi Christi, qui est mala quæsitio Christi: quasi dicat, Quæretis me, ad perdendum me: at verò inuenietis me ad perdendum vos, quia in peccato, subaudi infidelitatis vestræ moriemini. Infidelitas enim antonomaticè dicitur peccatum: quia infidelitas est tanquā radix vniuersorum peccatorum. Siquidem qui fidem habet lapsus suos alios in lege Dei reparare potest, at sublata fide lapsus omnis est irreparabilis. Nō inuenerunt igitur Christum Iudæi malè quærentes Christum.

[illegible]na est quęstio Christi.

Non inuenerunt in quā ad salutē, non inuenerunt pro suo malo desiderio nocendi Christo explendo: at inuenerunt ad suam perditionē. Quippe obstinati sunt in sua infidelitate, & sub obstinatione diē elauserunt extremū: ideoq; non ingressi sunt in requiem illam, quam Dñs benè quærētibus se concedit. *Dicebant ergo Iudæi, Nunquid interficiet seipsum, quia dicit, Quo ego vado vos non potestis venire.* cap.7. aiebant Iudæi, Nunquid in dispersionem gentium iturus est? Modo vero, non hoc, sed, Nunquid interficiet se ipsum? Et mirabilis est horum væsania, nisi aliud intellexissent quam verba sonant, & forte erāt iam alij, quam qui in.7.cap. aiebant, Nunquid in dispersionem gentium iturus est & docturus gentes? Verum hæc verba Iudæorum sunt temeraria. Vnde enim colligebant, Dñm se interfecturum? Enimuero ex verbis Dñi, Quo ego vado vos non potestis venire, non colligitur, suicidium, quippe, etiam Iudæi poterant occidere. Est porrò exponendus locus ad hanc rationem, Iudæos ex vaticinio Esaiæ. 53. Tradidit in mortem animam suam. Et quia fortè audierant quod Ioan.10. Dñs ait, Animam meam nemo tollet à me ego pono eam à me ipso: Mesiam credidisse voluntariè esse moriturum. Et ideò derisoriè obijciūt Christo, nunquid interficiet seipsum, sue tolles à te animam tuam. Itaque quasi alludentes, & illudentes verba Domini: dixerint, Nunquid interficiet se? vel, Nunquid tu Christus es, vt possis si velis per mortē te subtrahere à manibus nostris? Itaque nos nō poterimus te occidere, sed tu te solū poteris occidere? Verū locus Esaiæ sinistre intelligebatur ab istis, & locus indicatus Ioannis. Nō enim Esaias vaticinatus est Christū sibi illaturū manus funestas, quando ipse voluisset, sed quod sponte erat cessurus sibi inferentibus mortem. *Et dicebat eis, Vos deorsum estis, ego de supernis sum.* Græcè, De deorsum estis. Apollinarius corrūpens syncerā intelligentiā loci, eum detorsit ad suū dogma credens corp⁹ Christi, nō acceptū ex virgine Maria, sed cœlestē habere materiā, & de cælo descendisse. Id ꝙ iniquū est, dogma: qui cæleste fuisset tūc corpus, impassibileq; fuisset, & mori nequiuisset: & totū redēptionis negocium inane esset. Dñs ergo, de supernis esse se testatur, quia si diuinā cōsideras ei⁹

esse se

naturam à patre cœlesti exiuit, & venit in mundum. Si humanam, etsi in mundo secundum illam erat & in mundo conuersabatur, Ioan.1. nihilominus anima Dñi in carne existens mortali immortaliũ spirituũ bearitudine fruebatur, ideoq; de supernis erat, quatenus infra existens, cœlestia contuebatur, vt Paulus etiam de se testabatur. Conuersatio, inquit, nostra in cęlis est. Et Domini præcursor, cap.1. Qui de terra est, terra est, & de terra loquitur, Qui de cælo venit, super omnes est. Qui locum præsentẽ explicat: homines enim terreni sumus, & terrenam habemus originem, ideò terrenus est sermo noster. At verò Christus secundum Deitatem supra omnes cælos, & ante mundi constitutionem est. Secundum verò corpulentam hominis substantiã. Spiritus sancti opera nõ ex virili fuit cõceptus semine: ideò sermones Christi, erant diuini, & planè cœlestes. Nos verò, quia terrenã habemus originem, & in peccatis sumus cõcepti, ideò loquimur terrena, terrenaque sapimus. Si tamen quando contingit sublimia cœlestiaque loqui ex diuino afflatu donatur. Iudæos ergo maledicos Dominus increpat dicens. Vos de deorsum estis, id est, terreni prorsus, & terrena cõcupiscentes, & terrena sapientes, ideò aduersamini mihi, loquenti cœlestia, quia caro concupiscit aduersus spiritum. Et hoc idem per verba sequentia apertius exponitur. *Vos de mundo hoc estis ego non sum de hoc mundo.* Vos mundani estis, & mundana concupiscitis, ego vero neque sum mundanus, neque mundana doceo, imò despicienda esse, semper prædico. Idem de suis dixit Apostolis, Vos de mundo non estis. Significat autem Dominus pręter hunc mũdum sensibilem, quem oculis videmus carneis, esse alium inuisibilem mundum, vbi ipse videtur in sua maiestate, & regnat secundum suam potentiã. Ait, enim, Ego non sum de hoc mundo. *Dixi ergo vobis, quia moriemini in peccatis vestris.* Primo dixerat, Moriemini in peccato vestro, in singulari: nunc verò in plurali, in peccatis. Aut quia infidelitas, est peccatorum progenitrix, aut quia vsus est primo syllepsi sub singulari, subaudiẽs plura lem numerum, qui tropus est familiaris Hebræis, atque Latinis. Quia ergo Christus est de supernis, & Iudæi de infernis, & quia Christus, non est de hoc mũdo visibili, & Iudæi erant immersi in mũdanis rebus: ideò Christus sine peccato existẽs, pronuntiat Iudæos peccatores esse, & in peccatis suis obituros. *Si enim non credītis, quia ego sum, moriemini in peccato vestro.* Quod dixerat Iudæos morituros in peccatis suis exponit modo, ne Iudæis incuteret desperationem, Moriemini, si non credideritis in peccatis vestris, si tamen non credideritis, quia pro quod ego sum. Glossa latere putat in sermone hoc mysteriũ. Enimuerò solus Deus est qui verè est. Exod.3. Qui est misit me ad vos. Ideò que Christus dicens, Si nõ creditis, quia, pro quod, ego sum, subdenotat, se esse verum Deum. Vniuersa enim creata quia sunt annihilabilia, ideò non absolute sunt dicenda entia, sed creata entia, subiecta ad non esse.

¶ Vel oportebit explicare, si non creditis, quia ego sum ille propheta verus, quem vos expectabatis venturum. Et vtraque expositio germana est textui: & in secunda comprehenditur prima. Quia Messias expectatus, ab illis Deus creditur à nobis. *Dicebant ergo ei, Tu quis es? Dixit eis Iesus, Principium, qui & loquor vobis.* Quia Dominus dudum dixerat, Nisi credideritis, quod ego sum, in peccato vestro moriemini. Ideò Iudæi interrogant, Tu quis es? Quasi dicant, Si credendum nobis est, quod tu es, oportebit te explicare quis tu es. Et equidem vbilibet suam obstinationem in non credendo isti demonstrant. Quandoquidem si superiorem Christi sermonem, ipsi obseruare voluissent, & miracula expendere Dñi, satis liquebat, quis esset Dominus. Dixerat enim se esse panem vitalem de cælo descendentem, dixerat se fontem vitæ, se esse lucem mũdi, multaq; pręstiterat miracula, vnde sibi cõciliaret illorum fidem. Verũ isti sese vltro obcecãtes, & aures suas oppilantes, oculis videbant miracula, & mẽte illa spernebãt. Auribus corporis audiebant Christi doctrinã, & auribus mentis eam nõ percipiebant, ideoq; inquirũt modo, Tu quis es? Quibus Christus respõdit, *Principium, qui & loquor vobis.* Verba sanè difficilia, quia variant valde expositores. Et Græca lectio itẽ difficilis, & ambigua, vt Latina editio. Siquidem Aug. lib. de ciui. Dei. c.23. locũ hunc colligere

vsurpetur. τὴν ἀρχὴν ὅτι.καὶλαλῶ. Vnde videtur non posse capi tanquam nomen, principium, quod trãstulit interpres quippe neque in nominatiuo potest legi, quia non est nominatiuus ἀρχὴν, neque accusatiuo, nisi suppleas quicquam quod non videtur supplendum.

¶ Obstat nihilominus si vsurpetur aduerbialiter, pro primum, vel in primis, quia sermo hic denotat ordinem dicendorum, at non videmus à Domino seriatim esse modo cõposita verba sua, vt quædam primo diceret, dein secundo alia adderet. Porrò istud obstat nihil, diceret namque à Domino tria esse seriatim dicta. Primo se futurum esse Iudæorum iudicem, dum ait, Multa habeo, &c. Secundo se esse missum à patre quando subdit, Pater qui me misit verax est. Tertio quibusdam interiectis addit se per mortem crucis exaltandum. Et refert nihil si hæc non numeret, dicens primo, secundo, tertio, satis fuit eã retulisse.

¶ Vnde sensus esset verborum horum, In primis quia loquor vobis, multa habeo de vobis loqui & iudicare. Idest, quia hoc primo dixerim vobis, quod quia vobis loquor, ideò multa habeo de vobis, loqui & iudicare, & hoc est quod alibi Dominus docet. Si non venissem, & locutus eis nõ fuissem, peccatum non haberent, nunc autem excusationem non habent.

¶ Euthimius vero putat τὴν ἀρχὴν aduerbialiter esse accipiẽdum apud Chrysostomum, verum nõ, vt significet idem quod in primis: aut primum, sed vt significet idem quod omnino. Nam vsurpatur etiã Græcis τὴν ἀρχὴν sæpe ad confirmandũ, vt significet idem quod prorsus, vel omnino, vt Gregori. Nazianzenus in sermone de paschate οὐδὲ οὐδὲ τὴν ἀρχὴν οἶμαι. Tu vero ne iutaueris omnino. Et Galenus de optimo dicẽdi genere, quem indicat Erasmus ἀλλοῦσι διδασκαλίαν τὴν ἀρχὴν, verum nulla prorsus eruditione. Et iuxta hanc significantiam, sensus esset omnino id sum, quod locutus sum me esse. Et loquor, & Hebraismo vsurpatur, etiam pro locutus sum. Siquidem dixerat Dominus se esse iudicem vẽturum omnium cap. 5. & modo inquit. Ego sum omnino is ipse, quẽ supra dixi me esse. Porrò Nonius Græcus, non legit qui, vel quia, sed

Euthimij sen. 22.

quod vt sit relatiuum, & non coniunctio. Vnde exponit hoc modo, Et Christus respondit. Quod vobis ab initio dixi habẽs innumera iudicare, & loqui. Nãque cap. 5 Dominus docuit Patrem omne iudicium dedisse filio. Ideoque modo Dominus se interrogantibus Iudæis refert ad id quod initio dixerat.

Nonius Græcus.

¶ Porrò autem si hoc placet interpretandi genus, vt per principium subaudiamus, In principio, vel à principio, vt multis plaeuisse monstrauimus, ego nollem referre, ad ordinem narrationis, vt Nonius retulit, & alij cõmemorati retulerunt, sed dicerẽ referendum esse ad significandam æternitatem Christi, quam vt exponeret Ioannes dixit, In principio erat verbum. Et sapiens diuinæ sapientię æternitatem declarans ait, Ab initio tecum erat sapientia. Et Prouе. 8. Ab ęterno ordinata sum, &c. Sensus igitur est hic, Ego sum ille, qui erã in principio ante seculi constitutionem, qui tamen feci me temporalẽ accepta carne, vt carne tectus æternus cũ sim, in propria persona, non per angelos internuntios, neque per prophetas intermedios, sed per me ipsum loquor vobis. Et si hic sensus probatur, optime eidem congruit lectio nostra. Principium qui loquor vobis, vt perinde sit atque, In principio, qui & loquor vobis. Et quod principium, in scriptura vsurpetur nonnunquam pro in principio, vel à principio, locus ille regij vatis indicat. Principium verborum tuorum veritas in æternum omnia iudicia iustitiæ tuæ. Nãque sensus est ab initio verba tua vera sunt, & in æternum verba tua, quæ sunt iudicia iustitiæ tuæ, vera erunt: hoc est, ab initio tu verus es, & semper verus eris. Sciscitantibus igitur Iudæis, Tu quis es? Respõdit Dominus principium, hoc est, is ipse sum, qui eram in principio apud patrem meum, qui & loquor vobis, idest, dignatus sum nihilominus accepta humanitate vobis loqui personaliter. Locus sanè difficilis, tibi erit optio eligendi quod magis arriserit. Vnde ne te terreat. Ambrosius Catharinus, qui vehementer pro more suo, obiurgat Caietanum in hoc commentario, quod legat aduerbialiter, Principium, cum ante Caietanum plerique aduerbialiter legerint, & post Caietanum, alij probauerunt lectionem, vt didicisti ex præmonitis. Quare etiã non mihi

Sapien. 9.

Psalm. 18.

Ambrosi' Catari. & Eduardus obiurgantur.

probatur damnatio Erasmi, quam intentat contra ipsum, Eduardus Læus in annotationibus & censuris contra ipsum in articulo hoc. Quamuis mihi magis probatur intelligentia, quam vltimo apposui, quia existimo ex verbis cõmemoratis voluisse Dominum suam ex patre originem ęternam insinuare. Namque Euangelista paulo post subdit, & non cognouerunt, quia patrem eius dicebat Deum. *Multa habeo de vobis loqui, & iudicare, sed qui me misit verax est, & ego quæ audiui ab eo, hæc loquor in mundo.* Mihi est cõcreditum munus de vobis loqui vos arguendo, & reprehẽdendo, & vos iudicandi, vos damnando. Neque si modo vos non condẽno, ideò me fallacem putate, vt male putatis, siquidem certissime vos sum damnaturus ob vestram quam non deponetis infidelitatem, & ob alia peccata vestra. Hinc autem discetis hoc esse futurum, quia pater meus, qui me ad hoc misit, vt tandem sit iudex vester, & omnium hominũ verax est, neque pœnitebit eum vnquam quod me miserit, vt habeam potestatem vniuersalem iudicandi vos, & vniuersum genus humanum.

Intelligentia autoris.

¶Obserua Dñm dicere, *Multa habeo*. significans sermone hoc, non solum dãnandos Iudæos ex infidelitate, sed etiã ob alia delicta. Ait enim, *Multa habeo*, Christus autẽ multa reprehendit Iudæorũ crimina vt lectio euãgelica demõstrat. Carpit enim eorũ hypochrisim, carpit auaritiã, & malitiã & non solum infidelitatẽ. At verò in primo aduentu non exercuit munus iudicis vniuersalis eos damnando, & omnes peccatores, qui in peccatis suis morientur, exercitutus in nouissimo aduentu. Habebat igitur Christus ex munere iudiciario, multa, quæ carperet in Pharisæis, & scribis, & principibus Iudæorum, & multa, quæ dãnaret: at verò multa carpsit crimina, non tamen eos tunc sententia finali damnauit donec in peccatis suis mortui sunt. *Et non cognouerunt quia patrem eius dicebat Deum.*

Iudæi non solum damnati sunt ob infidelitatẽ, sed etiã ob alia crimina.

Corrupta est lectio pro eius enim lege eis. Græca lectio diuersa est à nostra, habet enim. *Et non cognouerunt, quod de patre eis locutus esset.* Noster autem interpres sensum expressit verborum. Quia re vera, non de alio patre loquebatur Christus, quam de patre Deo, vt sub hæc patentius aperiet. Mox enim inculcabit, quæ cap. quinto prædixerat se esse consonum, & non aduersarium cælesti patri. Et solum ea præstare opere, & docere verbo quæ cælestis pater, docenda, operanda volebat. *Cum exaltaueritis filium hominis, tunc cognoscetis, quia ego sum, & à me ipso facio nihil, sed sicut docuit me pater, hæc loquor. Et qui me misit mecum est, & non reliquit me solum: quia ego quæ placita sunt ei facio semper.* Pharisæi, & scribæ, & principes Iudæorum ardenter sitiebant sanguinem Domini fundere, eum cruci affigendo. Hac enim ratione arbitrabantur, actum fore de Christo. Dehortatur igitur Christus latenter eos ab hoc scelere patrando, docens crucem, quam intẽtabant ad perdendum Dominum, esse futuram gloriæ Christi incremẽta. Quippe post crucis ignominiã, futuram docet suã clarissimam gloriã. Siquidem Lucæ. 23. quidã videntes mirabilia, quæ gesta sunt à Deo sub Christi morte, dixerunt, Vere filius Dei erat iste. Et Acto. 2. Multi Iudæorum conuersi sunt ad fidem Christi: & quem non cognouerunt ante mortem, post mortem sunt confessi dicentes. Viri fratres quid faciemus. Ioan. 12. Mors Domini exaltatio appellatur: nobis enim mors est depressio, & humiliatio, quia stipendium peccati nostri, est mors nostra. Propter peccatũ enim introiuit mors in hunc mundũ, ad Rom. 6. At vero, Christi mors non fuit propter peccatum Christi, qui innocens erat: sed ad delẽdum peccatum nostrũ. Quam ob rem, quia per mortẽ Christi, Deo viuificamur, diabolus opprimitur, cæli aperiuntur, infernus clauditur, Christus glorificatur ex corporis gloria: ideo rectè exaltatio est mors Christi. Non ergo solũ vocatur exaltatio mors Christi, quia leuatus in cruce fuit, & ibi leuatus mortuus est: sed etiam ob causas commemoratas.

Mors Christi multis nominibus exaltatio Christi, & nostra est.

¶Ad hanc igitur rationẽ continuabis hæc cum præcedentibus. Sciscitamini, à me ò Iudæi dicentes, Tu quis es? Ego dico vobis, quod multi ex his, qui nunc præsentes estis, & me auditis, post quam leuatus fuero in cruce, cognoscent vere quis ego sum: quippe cognoscent me tunc esse filium Dei.

¶Quamuis iam modo poteratis ante meã exaltationẽ cognoscere ex verbis meis, & factis, quis ego sum, at obstinatio vestri cordis vobis obsistit, quominus credatis. Tunc vero mors mea emolliet multorum

rum vestrorum corda, vt tandem credant. Nam si sub morte mea lapides scindentur, quid mirum erit, si corda vestra lapidea tunc emolliantur? *Cognoscetis*. Tunc cognouerunt Iudæi Christum esse filium Dei, & quod falsa erant quæ Domino obijciebantur, scilicet, violasse legem Dei, Sabbata violando. Imo cognouerunt Dominum esse Deo in omnibus consonum. Et quod Christi opera erãt, secundũ Dei voluntatem & procedere ex beneplacito diuino. Item cognouerũt doctrinam Domini esse à Deo instillatam, & non excogitatam humano artificio. Cognouerunt denique Christum esse verum Messiam, & ideò in omnibus & secundum omnia Deo consonum, siue ex opere, siue ex doctrina. *Et qui misit me mecum est.* Deus pater erat in Christo, mundum reconcilians sibi. Pater ergo erat in filio, quia diuinitas patris est eadem, quæ in filio: ideo Christus non erat solum homo, sed homo & Deus. Et secundum humanitatem nunquam fuit Christus à Dei gubernatione destitutus: at sanctissimi quique ad tempus fuerũt, vt promptum est, in Abrahã, Mose, Dauid, & reliquis patribus, qui aliquando succubuerunt peccatis: at Christus, etiam secũdum quod homo nunquã fuit relictus.

Christi doctrina nõ fuit ex humano artificio.

2. Cor. 5.

¶ At obijcies, quid ergo est, quod apud Matth. 27. legimus Christum conquerentem, Deus Deus meus, cur dereliquisti me? Accedit eodem, quod Hylarius canone. 33. in Matthæum videtur sentire diuinitatem sub morte Christi fuisse diuisam ab humanitate. Clamor, inquit, ad Deum corporis vox est, recedentis à se verbi contestata disidium. In eandem videtur iuisse Ambrosius sententiam, lib. 10. in Lucã, Ego, inquit, non erubescam fateri, quod Christus non erubuit voce magna profiteri, contestatus secessionem diuinitatis & corporis, sic enim habet: Clamauit Iesus voce magna dicẽs, Deus, Deus meus, respice in me quare dereliquisti me. Et tandem docet Christum non potuisse mori, vt hominem, nisi vita diuinitatis discederet.

An diuinitas vnquam reliquerit Christi humanitatem.

¶ Hanc sententiam quidam scriptor huius qui, credẽs, docuit tũc discessisse diuinitatẽ ab humana natura sub Christi morte.

¶ At vero Magister senten. lib. 3. dist. 21. elucidat horum patrum sententias dicens esse intelligendas, discessisse diuinitatem à corpore Christi, non secundum vnionẽ personalem, sed secundum patrocinium. Fuit namque Christi humanitas deserta à diuinitate, quia sibi derelicta, vt pareretur & moreretur.

Sententiæ difficiles sanctorum exponũtur.

¶ Et quidem verba sanctorum horum, nisi redigãtur ad bonum sensum, nõ essent recipiẽda, vt sonant. Siquidem consequẽs esset, hanc esse negandam, Deus est mortuus, quæ alioqui catholica & de fide concedenda est. Enim vero, si in instanti mortis diuinitas reliquit hominem Christũ, ergo tũc quãdo hæc erat vera, Christus moritur, hæc esset vera Deus non erat in Christo. Si non erat in Christo, igitur Deus nõ est mortuus, Quia mori dicitur de Deo ex vnione ad humanitatem: si tum non erat diuinitas vnita Christo homini ergo neque mortuus poterat prædicari de Deo. Contra vero scripsit Cyrillus super hunc locum. Ipse in patre, & pater in eo indimobiliter, & indigressibiliter. Quãmobrẽ cũ moriebatur homo Christus, Deus erat in Christo, & non fuit tunc dissociata diuinitas secundum vnionem personalem, ab humana natura Christi. Verum postquã mortua est Christi caro, quia iam tum nõ erat homo Christus dissoluta vnione animæ, & corporis, idcirco id temporis in triduo verum nõ erat quod Deus erat homo, vel quod homo erat Deus. Cæterum quãquam homo in triduo non erat, partes tamen hominis diuisæ manebant, scilicet, corpus, & anima, quibus diuinitas copulata persistebat. At in primo instanti mortis Christi, nondum dereliquerat diuinitas, humanam naturam Christi, quantum ad personalem vnionem, & ideo tunc verum fuit, Deus mortuus est, quippe in primo instanti mortis Christi, Deus erat homo, & homo Deus, non tamen immediate post illud instans, quando dissoluta erat animæ & corporis naturalis compago. Et demum quod Dominus modo ait, non reliquit me solum, nihil pugnat cum verbo altero, Deus, Deus meus cur reliquisti me. Quippe, etiam si sub passionis tempore fuit relictus à patre, quoad protectionẽ exteriorem, at verò quo ad vnionem non fuit relictus: quippe quod semel assumpsit nũquam dimisit. Nam, vt dicebam diuinitati vnita anima Christi, infera penetrauit. Et corpus eiusdem vnitum eidem diui-

Apparens collisio scripturæ soluitur.

Diuinitas partes humanæ naturæ Christi nunquam dereliquit.

diuinitati iacuit in ſepulchro; fuit nãque ſeparata diuinitas à tota humanitate: non tamen à partibus eius. Et caue ne tibi ſit occaſio errandi Ambroſij verbum, dicentis, Non poterat mori, niſi ab eo ſepararetur diuinitas quæ erat vita Corporis Chriſti, vt hinc colligas, diuinitatem eſſe vitam formalem Corporis Chriſti, & labaris in hæreſim credentem, diuinitatem eſſe animam carnis Chriſti: id quod fuit delirium Apollinarij. Non enim hoc voluit Ambroſius: ſed quod ſeparata fuit diuinitas, à tota humanitate, quando hæc non erat tota, ſed ſolum partes eius eſſentiales perſiſtebant diuiſæ tamen ſeorſum. Hæc vberius tibi dabit diſerta tertius noſter Sententiarum liber.

ENARRATIO II.
In caput octauum.

¶ *Hæc illo loquente, multi crediderunt in eum. Dicebat ergo Ieſus, ad eos, qui crediderunt ei, Iudæos.*

Sectio. 2.

LEGIMVS in Eſai. 55. Sic erit verbum meum, non reuertetur ad me vacuum, ſed faciet quæcunque volui, & proſperabitur in his, ad quæ miſi illud. Quãuis igitur verbum Chriſti quibuſdam pertinacibus non proficiebat, at vero non reuertebatur vacuum: quippe alijs proficiebat. Et profectum demonſtrat modo euangeliſta dicens, Hæc illo loquente multi crediderunt ei. crediderunt, videlicet, Ieſum eſſe verũ Meſsiam, miſſum à Deo patre. Imo quia verbũ Dei prædicatum non credentes damnat, & credentes, liberat, ideò nunquã reuertitur vacuum. *Si vos manſeritis in ſermone meo, verè diſcipuli mei eritis: & cognoſcetis veritatem, & veritas liberabit vos.* Ioan. 6. Domini diſcipulos quoſdam fuiſſe, qui retro abierũt didicimus. Iſti enim offenſi ex verbis Domini diſcipulatũ deſeruerunt diuinæ Chriſti ſcholæ. Quibus non profuit, ſed nocuit, accepta Chriſti fides. Quippe teſtante Petro, Melius erat illis non cognoſcere iuſtitiæ viam, quam poſt agnitionem retrorſum cõuerti, ab eo quod illis traditum eſt ſancto mandato. 2. Pet. 2 Ne ergo iſtis alijs nouè credentibus in Chriſtum, itidem contingeret, Dominus perſeuerantiã in fide ſua docet. Enim

Verbum Dei nunquam reuertitur vacuum.

vero prodeſt nihil ſi cum hoſte congrediaris cui cedas tandem. Itidem vanum eſt tędioſum ſubire cum vicijs certamen, ſi tandem eiſdem ſuccumbimus. Namque nõ bene incipientes, ſed perſeuerantes coronantur. Etenim qui domus fundamenta iacit pulcherrimę ſi ad culmẽ eam non deducit, vanè ædificat. Vt etiam qui deducit ad pelagus nauẽ, & profunda maris nauigando ſulcat, ſi tempeſtate ſuborta, in medio mergitur pelago, infelicem duxit nauigationem.

Non bene incipientes, ſed perſeuerãtes coronantur.

¶ In quem modum, qui bene inchoat viã Dei, ſi immobilis vſque ad finem nõ perſiſtit, melius fuiſſet non inchoaſſe, quam à bene cœptis deſtitiſſe. Quare Paulus, ad Hebræ. 12. In diſciplina ait perſeuerate. Et Deut. 27. Maledictus, qui non perſeuerauerit in ſermonibus legis, vt eos opere impleat. Et ad Philip. 4. State ait, in Domino chariſsimi. Et 1. Corin. 15. monet, vt ſtabiles ſimus & immobiles in via Dei. Et ſcriptura vbique docet, vt perſeuerantiam in bene cœptis habeamus. Namque qui perſeuerauerit vſque in finem hic ſaluus erit.

¶ Quamobrem modo Dominus recenter plantatis in fide ſua inquit, ſi vos manſeritis in obedientia ſermonis mei, verè diſcipuli mei eritis. Non eritis diſcipuli deſciſcentes ab optimo magiſtro, vt fuerunt illi, qui territi ex duritia ſermonis mei, quam ipſi putabant, deſeruerunt meam diſciplinam, & ad ſuum redierunt vomitum. Sed eritis veri & perfecti diſcipuli mei, ſi ſemel ebibitam diſciplinam meam, non vomueritis, ſed tenaciter illam intra viſcera veſtra ſeruaueritis. Duoq; erunt vobis ex hac perſeuerantia emolumẽta prouenientia, non modica. Alterum quod veritatẽ, quam modo ſub nube cõtemplamini, clarius diſcetis. Alterũ eſt, quod à peccatis veſtris, quibus hactenus ſeruiſtis liberabimini. Enim vero ſi non credentes morientur in peccatis ſuis, vos credentes & perſeuerantes in obedientia mea, eruemini à peccatorum veſtrorum grauiſsima ſeruitute. *Si manſeritis in ſermone.* Chryſoſt. & Theophilactus hos credẽtes in Chriſtum ſuperficiariam, & non perfectam habuiſſe tum fidem docent. Siquidẽ Dominus eos hortatur, vt perſiſtant in fide, vt cognoſcant tandem veritatem, ideſt, vt abſolutiorem aſſequantur fidem. Cyrillus autem cõtra

Veri diſcipuli Chriſti ij ſoli qui vſque in finem perſeuerant in obedientia Chriſti.

videtur

videtur sapere hos veram habuisse fidẽ, at Dominum monuisse nunc eosdem, vt in suscepta fide sint stabiles.

¶ Verum nulla est dissonantia, quippe isti veram assecuti sunt fidem, quod Christus erat verè Christus, & quod erat à Deo missus. Porro alia mysteria fidei, videlicet, Christum esse verum Deum, genitũ à vero Deo, tum non callebant. Et ideo imperfectã conceperant fidem, quia nondum profunda fidei sacramenta tenebant: ideoque Theophylactus vocat superficiariã fuisse fidem, non quod esset falsa fides, sed quia nõ erat perfecta fides. Quocirca Dominus hos monet, vt persistant in fide suscepta, quod si perstiterint, perducentur à Deo ad profundiora fidei callenda mysteria, & ex fide denique imperfecta deducẽtur ad fidem consummatam.

¶ Augustinus verò alio retulit verba hæc. *Cognoscetis veritatem*, hoc est, depulsis legis vmbris, cognoscetis euangelicam lucem. Nam veritas Christus est, hæc autem veritas, erat obuelata velaminibus sacris, hoc est, typis veteris legis, hos autem typos Dominus complens aperuit, vt reuelata facie intellectus, submotisque veteribus vmbris, Christum ex fide perfecta contemplemur. *Et veritas liberabit vos.* Annotat Augustinus liberare secundum cõsuetudinem linguæ latinæ designare, idem quod eripere, aut aliquo periculo eximere. Hic vero (vt sequens indicat sermo, & Iudæorum cauillatio) non in eo accipitur significatu, sed liberum efficere, & in libertatem adserere denotat.

¶ Vtique maximum est hoc emolumentum libertatis: quia non bene pro toto libertas venditur auro, quod si liberari a seruitute corporali, pluris fit, quam totum mundi aurum: & Paulo monente, si potes fieri liber magis vtere, quid tu putas, de libertate à peccati seruitute? Etenim si malum est corpus hominis seruũ alterius hominis habere, quid quod si geras animum diaboli seruum? qualis est quiuis animus peccato obnoxius? nam qui facit peccatum seruus est peccati. Si ergo plurimi fit libertas à corporali seruitute, quę est velut mors quędã ciuilis, quid quod pluris fiat libertas à seruitute diabolica quę mors quædam spiritualis est, & peior est quam grauissima quælibet seruitus? Dñs tamen hanc libertatem spiritus pollicetur sibi credentibus. Cõtrariorum nãque vna est disciplina. Si igitur non credentes seruitute hac non liberabũtur, quia in peccatis suis morientur, credentes ab hac sunt liberãdi. Neque tamen ex his tibi imponant argutię Lutheranæ. Nãque applaudet sibi forsan, ex hoc loco, *Veritas vos liberabit* colligens hinc fidem solam sufficere ad salutem, siquidem per veritatem fidem oportet intelligere, *Cognoscetis, inquit, veritatẽ, & veritas vos liberabit*: Si fides nos liberat à peccati seruitute colliget forte ille, igitur alia non sunt necessaria saluti patandæ. Hinc quoque dilatãt disputationum suarum contra catholicos fimbrias: Ecclesiæ enim iura contemnunt, quia hæc captiuant (vt aiunt) fideles, & demunt libertatem à fidelibus, quam Christus illis donauit.

Peccati seruitus mors spiritualis.

Lutheri dogma confutatur.

¶ Porrò autem isti desipiunt, nãque fides nos liberat, vt fides nos mundat, vt fides nos purificat testante Petro, purificãs per fidem corda eorũ, Acto. 15. Et vt fides nos iustificat, Paulo docẽte. Rom. 5. Hæc nãque fidei attribuũtur omnia, non quod vel sola fides nos à peccati iugo vetusto soluat, aut quod sola fides purificet, aut iustificet, sed quia fundamentum libertatis, & initium nostræ puritatis, & iustificationis in ipsa collocatur fide. Namque fidem si tollas, nullam prorsus sperabis purificationem animi, aut libertatem. Ideo Paulus ait ad Roma. 11. Tu autem ex fide stas. Non quia sola facit hoc fides, quod stemus in via Dei, sed quia initium omnium bonorum spiritualium fides est. Et vanum est, dogma ex eo docens nos non esse liberos, quia præceptis ecclesiæ oneramur. Siquidem Christus de libertate loquitur à peccati seruitute: at vero ecclesia, hoc intendit ex suis præceptis nos in virtutis operibus exercere, & vegetos nos reddere contra peccatorum machinam. Ideo, non intendit nos sub peccato captiuare, sed potius liberare vehementius à peccati iugo, quando nos premit multitudine præceptorum suorum. Verum est tamen, quod in ferendis præceptis, obseruanda est subditorum cõditio, aliter enim agendum cum contumacibus, aliter cum morigeris. Considerandum quoque, quid ferre valeant subditorum humeri, quidque ferre recusent. Enim vero multitudo præceptorum, sæpe parit in subditis fasti-

Quomodo fideles liberat à peccato.

faſtidium obſeruandi. Quia tot obſeruare vires recuſant, & vt graue onus à ſe excutere tentant, Et plerunque accidit vt ita multitudine, vt difficultate præceptorum grauati ſubditi, præcepta vertantur eis in laqueum, & in ruinam: ideoque tunc præcepta ſunt admodum probanda, quando ſunt ſuauia, & leuia. Nam ſi iugum quod nobis impoſuit Chriſtus ferendum ſuaue eſt, & onus, quod impoſuit portandum leue eſt, cur multitudine, & difficultate præceptorum noſtrorum inſuauia, & grauia faciemus euangelica præcepta? Cæterum ſi quando hoc acciderit ſalubrius eſt huiuſmodi præcepta vel cũ tædio portare, quam cum contemptu excutere, vt Lutherus facit: non obſeruans id quod ſcriptum eſt. Qui vos audit, me audit & qui vos ſpernit me ſpernit. *Reſponderunt ei, ſemen Abrahæ ſumus, & nemini ſeruiuimus vnquã, quomodo tu dicis liberi eritis.* Semen in ſcriptura ſæpe vſurpatur pro ipſa progenie, vt apud Paulum Chriſtus factus ſcribitur ex ſemine Dauid ſecũdum carnem, non quia ex ſemine Dauid Chriſtus fuerit genitus, vt Salomon, ſed quia ex progenie Dauid ſecundum carnem, Chriſtus deriuat ſuum genus. Iudæi igitur ſe eſſe ex progenie Abrahæ modo iactitant, ſemperque fuiſſe ingenuos, ſeu, liberos. Et equidem apertè nugantur: ſiquidem ſeruierant Ægyptijs, & Chaldæis ſeptuaginta annis ſub Babylonica captiuitate, & Aſsyrijs ſub Salmanaſar, & Teglatphalaſar qui decem tribus abegit in Syriam: & demum ſub Chriſto premebantur Romana ſeruitute, ipſis teſtantibus non habemus regem niſi Cęſarem. Dominus autem, qui poterat illis obijcere hanc ſeruitutem non obiecit, quia de hac ſeruitute quæ eſt corporalis ſeruitus ipſe non loquebatur, ſed de animorum fœdiore ſeruitute. Ideoque, *Reſpondit Ieſus, Amen, amen dico vobis, quia omnis, qui facit peccatum, ſeruus eſt peccati. Seruus autem non manet in domo in æternum: filius autem manet in domo in æternum.* Homo ex duabus partibus conſtat, & corpore viſibili, & anima inuiſibili: ita & duabus premi poteſt ſeruitutibus, & duabus frui libertatibus. Verum cum corpus ſit longe inferius, quam ſit animus, qui eſt multo ſuperior corpore, ideo & ſeruitus corporalis, multo leuior eſt quam ſeruitus animi, & libertas corporis multo indignior, quam animi libertas: corporalia enim viliora ſunt, quam ſpiritualia.

¶ Sumus autem omnes homines libertate arbitrij donati: quamuis non omnes libertate corporis fruamur. Verum libertas arbitrij animi ſeruitutem admittit. Imo ex ipſa libertate arbitrij, hæc animi ſeruitus paratur. Ex corporum autem ſeruitute, animorum ſeruitutem in quibuſdam colligere non erit difficile, vt ex libertate corporis exteriori, ipſam animi libertatem ad facienda quæ vellet promptũ eſt coniectare.

Seruitus animi peior eſt quã ſeruitus corporis & libertas animi nobilior eſt, quã libertas corporis.

¶ Tunc autem ſeruilem habet corpus conditionem, quando, vel ſuperatur homo bello, & tranſit in victoris ſeruitutem, aut quando precio quiſpiam venundatus in ementis Domini transfertur poteſtatem.

¶ Porrò quando peccamus, ſeu crimina admittimus, vtique à Satana ſuperamur, qui eſt hoſtis noſtri animi, quare inſuperantis ditionem redigimur. A quo enim quis ſuperatus eſt, huius & ſeruus eſt. 2. Petri. 2. Præter hæc, qui ádmittit peccatum, venundat ſe peccato. Vnde ad Romanos ſeptimo. Ego autem carnalis ſum, venundatus ſub peccato: Et Eſaias. 55. Gratis venundati eſtis, & ſine argento redimemini. Atqui hæc venditio, ex qua vendimur peccato, non ex auro fit, vel argento, at ex ſolo animi conſenſu celebratur. Conſentiendo enim peccato, jam illi venundamur: quippe ſub poteſtate peccati redigimur, à qua eximi non poſſumus, etiam ceſſando à peccato, niſi illius condignam præſtiterimus pœnitentiam. Quia ergo Iudæi peccato infidelitatis erant infecti; & alijs peccatis tenebantur, ideo eos Dominus nunc ſeruos peccati appellat. Obſerua autem hos cauillatores, non eſſe putandum eſſe eos quos dudum Euangeliſta commemorarat, dicens. *Hæc eo loquente multi crediderunt in eum*: ſiquidem non ad hos Dominus hunc dirigit ſermonem, ſed ad alios, qui in eadem turba credentium, immixti erant non credentes. Inſinuat autem Dominus hoc ſermone, Iudæos eſſe expellendos à regno Dei: id quod alibi clarius edocuit, dicens. Dico autem vobis, quod multi ab oriente, & occidente venient, & recumbent cum Abraham, Iſaac

Solus animi conſenſus in peccatũ, nos venundat peccato.

& Iacob

& Iacob, in regno cælorum, filij autem regni eijcientur foras, Matthæi octauo, & vndecimo. Auferetur à vobis regnũ Dei, & dabitur genti facienti fructum. Hoc est, quod Dominus ait, seruus non manet in domo in æternum. Iudæi enim ac ceperunt spiritum seruitutis in timore, ideoque tanquam serui reputantur. Quãuis autem eorum erat adoptio filiorum, & gloria testamentum, & legislatio, & apud illos vigebat Dei cultus, quia fruebantur diuina lege, & sacrificijs à Deo institutis vtebantur, & erant Iudæorum synagoga tunc domus Dei, apud Iudæos enim solum id temporis erat vera diuinitatis religio: cæterum quia seruilem spiritum habebant, & infideles fuerunt Christo, idcirco ablatum est ab eis regnum Dei, nam eiecti sunt à Domino, abrogante veteres cæremonias: & qui Dei erant veri cultores, iam non veri, sed falsi sunt Dei cultores: & obstinatissimi in sua superstitione perseuerant. Quod vero ait, Filius manet in domo in æternum, oportebit intelligere secundum eam rationem secundum quam, & ille alter sermo, Nemo ascendit in cælum, nisi filius hominis qui est in cælo, venit audiendus. Dicet enim aliquis, Quid ergo si nemo ascendit in cælum, nisi Christus, cur nos laboramus in legis Dei obseruantia, ascensum in cælũ sperantes? Vtique Christi membra sunt fideles omnes, & ascendens Christus, membris donauit spem ascendendi, quia ipse precatus est patrem. Ioan. 17. dicens, Volo pater, vt vbi sum ego illic sit & minister meus. Itaque vere dixeris, nemo ascendit in cælum, nisi Christus, quia quando Christiani ascendunt virtute Christi ascendunt, & propter ascendentem Christum ascendunt & ipsi, & nisi ipse ascendisset, nemo ascẽderet. Ad eundem sane modum, hæc accipe verba, *Filius manet in domo in æternum*, quia Christus manet in æternum in domo patris sui. At vero quia ipse qui est naturalis filius æterno ex se manet, adoptiui vero filij, etiam per ipsum manent, ab ipso namque habent quod ibi maneant.

Ad Roma. 9.

Iudæi tanquã serui abiecti sunt de domo Dei.

Ioan. 3.

¶Notandum est autem, verba præhabita esse sic accipienda, filius ex iure filiationis manet in æternum: At seruus, ex ratione seruitutis non manet in æternum. Gene. vigesimo primo, extat exemplum de Ismaele, & Isaac. Seruus namque potest diuendi à Domino, aut potest Dominus eum expellere à sua domo, vt fuit Ismael expulsus, siquidem seruitus non parat ius ad permanentiam perpetuam. At vero filius ex iure filiationis habet quod sit hæres paternæ domus, ideo ex filiatione habet quod maneat in domo semper. Semper quidem, quia eo defuncto ius eius transit in filios suos. Adueite Christum per antonomasiam vocari filium Dei, quia est filius naturalis Dei patris: alij vero omnes sunt filij ex adoptionis, non ex naturæ necessitate. Vnde ad Hebræos tertio. Moses vocatur seruus Christus filius. Porro D. Chrysostomus, & suus copilatur Theophila. ad aliam sensum traxerunt hæc verba, per domum intelligentes potestatẽ remittendorum peccatorum, & quia Iudæi non habuerunt hanc potestatem remittendorum peccatorum, ideo non manserunt in domo, sed sunt expulsi tanquam serui. At filius Dei Christus potens est donare peccata, quare ipse gaudet hoc principatu, & ipse est qui manet æterno in domo patris, & Sacerdotes in Ecclesia Dei ab eodem deriuantes suam hanc potestatem. Verum coactior videtur interpretatio. *Si ergo vos filius liberauerit, verè liberi eritis.* Erant sane Iudæi liberi secundum natalia, quia ex parentibus liberis descendebant, ex Abraham & Sarra, rametsi serui fuerant ex violentia hostilis belli, vt tunc quoque erant violenter redacti in seruitutem à Romanis. At verò quamuis libertatem, quam sua illis concedebant vetusta natalia obtinuissent, & nulli alienigenæ principi inseruissent, vt seruiebant, non gaudebant nihilominus vera libertate, quæ libera est à peccato. Et ideo Dominus ait. *Si filius vos liberauerit verè liberi eritis.* A captiuitate quidẽ humana homines liberare possunt, at à diabolica captiuitate, quæ est peccati captiuitas solus filius, liberare potest. Ipse enim fundens sanguinem suũ, deleuit Chirographum decreti, quod erat contrarium nobis. Erat autem hoc Chirographum, damnatio qua tenebatur constrictum humanum genus. Omnes enim homines culpa sumus infecti, & pœnis æternis addicti, nisi per sanguinem Christi hæc damnatio soluatur. Lex igitur suis sacrificijs, & cæremoniarum pompa neminem

Ismael ex Agar ancilla expulsus à domo Abrahæ fuit.

Lex vetus nõ liberabat à pœna æterna vel purgatoria tẽporali.

neminem liberabat vel à culpa, vel à pœna æterna illi debita, imo neque à temporali purgatoria pœna, nisi à pœnis quibusdam legalibus: ideo Iudæi non erant verè liberi. Quanquam enim in circuncisione originalis contagio soluebatur verum non manebant etiam num verè liberi à peccato, siquidem non dabatur defunctis frui visione cælestis regni: sed quâ liber iusti fuissent tenebantur quodammodo vincti in limbo sanctorum patrum, Malach.3. Christus igitur per sanguinem suum verè liberat, donans simul per baptismum, & culpam & pœnam. Et quan- Roma.8. quam tantisperdum in hoc exilio agitur, non fruantur fideles plena libertate filiorum Dei, quia vanitati subiecta est omnis creatura non volens, & ideo ingemiscunt sancti redemptionem, hoc est, plenam libertatem, quam habent beati, expectantes, cæterum, si te vexat forte cur primo dixerit Dominus, Veritas vos liberabit, nunc verè vos liberabit, dixerim tibi, quia filius est veritas, ipso autore, Ego sum veritas. Liberat igitur Christus nos à peccatis nostris effectiuè tanquam Deus, at meritoriè vt homo: instrumentaliter vero nos liberat Christus per fidei veritatem, & per sacramenta sua, quæ ipse exercenda voluit in sua ecclesia. Filius igitur nos liberat vera libertate, & tanquam filius Dei, quia vt Deus parcit peccatis, & vt filius hominis meritoriè. Meruit enim hoc fidelibus, vt donentur eis peccata, per sanguinem eius, cuius sanguinis meritum hominibus impartitur per sacramentorum participium. Et hoc sane est summæ largitatis, quod verè liberat suos Christus, quia eos eximit modo à criminibus omnibus, & ab obligatione, æterni cruciatus: tametsi in præsentia non fruantur perfecta libertate filiorum Dei. Nam adhuc clamant, dicentes cum Paulo, Infe- Ad Roma.7. lix ego homo, quis me liberabit à corpore mortis huius? adhucque secum ex postulant gementes, se aliam legem sentire in membris suis repugnantem legi mentis suæ. Vtique igitur vera est libertas fidelium iustorum: quamuis non est perfecta libertas, quandiu viatores sunt. Habent nihilominus hanc libertatem perfectam in spe, quia ea donabuntur, tandem quando absoluta cum vicijs pugna, coronam suorum laborum reportabunt: siquidem propter hoc, non eximuntur in præsenti seculo prorsus à seruitute peccatorum, vt scilicet, pugnantes cum vicijs, & concupiscentijs suis mercedem multam accipiant. Et vt clarius rem habeas, semel accipe, iusti fideles liberantur modo verè à Christo à primitiua labe, & à peccatis mortalibus, quorum est seruitus noxia, & grauissima: at à venialibus nō eximuntur etiam istis premi et adhuc seruire peccato, secundum quandam rationem, at non est omnino peccato seruire. Quippe venialia non tollunt Dei amicitiam, neque ius ad hæreditatem cælestem subripiunt vt mortalia.

Multifariam nos liberat Christus.

Fideles dum agunt in hac peregrinatione veram sed non perfectam à peccato asse quuntur libertatem.

¶ Est autem nonnulla hæc peccati seruitus, cui subdūtur sanctissimi quique. Quoniam si dixerimus quod peccatum non habemus ipsi nos seducimus. *Scio quod filij Abrahæ estis, sed quæritis me interficere, quia sermo meus non capit in vobis.* Quia gloriabātur Iudæi ex patria nobilitate, quia progenies erant Abrahæ, hoc Dominus eisdem donat, vt ex hoc ipso magis eos confundat: siquidem æquum erat, ne degenerarent à nobilitate parentum, at Iudæi degenerabant. Non enim tales se præstabant, qualem Abraham se pręstitit, vnde gloriabātur. Quandoquidem Abraham iustus, misericors, & hospitalis fuit, & Iudæi crudeles, & iniusti volentes Dominum innocentem occidere. Hoc igitur insinuat dicens. Filij Abrahæ estis, sed quæritis me interficere. Quærebant autē Christū occidere, offensi, ex eiusdē sermonibus, quos cum non intelligerent, ex sublimitate sermonū scandalizati, necē parabāt Christo. Audierant enim Christū, se nominantem panē de cælo descendentē, seque esse lucē mundi, patrēque habere Deum, &c. Hæc autē verba superabant eorū captum, ideo credebāt læsiua esse diuini numinis, vnde diuinæ quā putabant læsionis, se accingebant ad vltionem, curabāt proinde interficere loquentem Dn̄m cælestia mysteria. Quod si sciscitaris, cur Dn̄s, ea docebat, quæ Iudæorū aures offensura esse aduertebat? respōdimus iam supra, Iudæos nō ex verbis Dn̄i cepisse occasionē offensę suæ, sed ex iniquitate sua. Odium enim, & inuidia, obcæcabāt mentes Iudaicas, vt nollent intelligere Dn̄i verba, ad suam dānationē, quæ multi alij intellexerunt ad suā salutem: quippe eorum multi crediderūt

Iudæi odientes Christum à patria nobilitate degenerarunt.

in Iesum Christum. Ideo Dominus ait, Sermo meus non capit in vobis, Græcè. Sermo meus non habet locum in vobis. Sermo nanque Christi purus & sine labe erat: corda autē Iudaica impura erāt ex liuore & odio contra Christum temerè conceptis: ideo purus Christi sermo non habet locum in contaminatis visceribus Iudæorum. Sublimis erat sanè Christi sermo, qualis nusquam ante more prophetarum fuerat. at vero considerare oportebat, Christum sibi decentem sermonem docuisse, quia cum vere esset Dei filius verba sua erant plena veritate. Nam Dominus se esse Dei filium testimonio Ioan. prophetarum vaticinijs, & insignibus miraculis probatum habebat. Ideo Iudęi debuissent adorare Christum, & sermonem eius summa pietate colere, & non ex eo offendi: aut saltem non contemnere Christi sermonem, sed Deum precari toto corde, vt intelligentiam ipsis tribueret, penetrandi eius mysteriū. Ideò subdit, *Ego quod vidi apud patrem loquor, & vos quæ vidistis apud patrem vestrum facitis.* Testis oculatus, qui ea narrat, quæ vidit authēticus testis est. Christus ergo se authenticum testem declaraturus exponit, se ea docere, quæ vidit apud patrem. Ex duobus suam commendans doctrinam, & quia ea docet, quæ vidit, & quia ea, quæ vidit, non vidit apud homines, apud quos sæpe est error, & fallentia, sed quæ vidit apud patrem vidit, penes quem nihil erroris, aut fallentiæ est, aut potest esse, excellentiam suæ item doctrinæ ex istis duobus nunc commendans. Sanè prophetæ ea docuerunt, quæ ex quadam obscura reuelatione Dei acceperunt. Ea verissima sane erant, quia reuelante Deo, acceperunt, cæterum Christus ea, quæ vidit apud patrem loquebatur: non ea, quæ acceperat ex reuelatione obscura, sed quæ clara cernebat apud Deum patrem notitia illa docebat.

Corda impura non excipiunt sermonem purum.

Christus est authenticus testis.

¶Obserua Christum secundum quod Deus erat, ea ipsa videbat, visione clarissima, quæ pater videbat. Et non duplex est visio, alia patris alia filij, sed vnica est visio omnium rerum trium beatarū personarum. Ideo ea docebat Christus, vt Deus, quæ ipse vt Deus videbat: vt homo vero, etiam ea docebat, quę apud patrem videbat. Nam scientia visionis omnia prӕterita, prӕsentia, futura videt, quę pater videt. Capite .5. dixerat Dominus, Amen, amen dico vobis, Nō potest filius à se facere quicquam, nisi quod viderit patrem facientem. Et rursus, Sicut audio iudico, vt ex omnibus nos doceret, se rectissimè, & docere, & operari: siquidem ea docebat solum, quæ videbat apud patrem esse docenda, & ea solum operabatur quæ videbat apud patrem esse operanda: & quod ipse pater operabatur. Vt hinc colligamus, quod Christus docebat Deꝰ docebat, vt quod Christus operabatur, Deus operabatur. At verò quod Deus docet, verissimum est, quia Deus falli nequit, & quod Deus operatur, inculpatissimū est, imo nobis necessarium est, ergo quod Christus docuit verissimū est, & quod Christus operabatur, inculpatum opus erat, & necessariū nobis erat. Quod vero aliquādo Dominus dicit, se ea docere quæ audiuit à patre, nihil obturbat sermonē: præsentem, Quod vidi apud patrem loquor. Nanque, vt sæpe annotabā supra in corporalibus animæ functionibus, aliud est videre aliud audire, sunt enim diuersæ sensiones, at verò in mente vbi hæc transferuntur à sensibus, idem sunt vtrunque. Christi igitur vt Dei notitia est sanè visio, quia clara est omnium rerum notio, est auditio autē quatenus, à à patre originem habet. A patre nanque Christus diuinū habet esse, & quia esse & sapere in Deo sunt idem, à patre, item habet sapere. Quatenus vero homo est, notio ex scientia infusa animæ Christi est visio, quia clarissimè cernit omnia in verbo, vt diximus, & est auditio, quatenus à Deo patre est accepta. ¶Græca lectio addit meum, scilicet, quod vidi apud patrem meum loquor: & tunc est correspondentia clarior, ad verba sequētia, Vos quę vidistis apud patrem vestrū facitis: alia lectio habet, non facitis, sed facite: & indicatiuum vsurpat pro imperatiuo: vt sit sensus. Ego solum quod vidi apud patrem meum loquor, & facio. Vobis igitur, qui gloriamini ex nobilitate patris vestri Abrahæ, expedit vt nobilitatem, quam iactatis, ex patrio genere, eandem referatis ex vestro opere. Igitur sicut Abrahā non fuit homici-

-atio non habitum scientiæ, sed actū significant.

Chrysosto.

da sed misericors, & hospitalis, ita vos nolite me interficere, cum autem vester sit animus ad effundendum meum sanguinem, vtique degeneres estis à patre vestro, cuius semper vos originem iactatis. Et Chrysostomus hoc idem videtur sapere, itemque Theophilactus expresius. Chrysostomus enim vt indicat catena. S. Thomæ. lectionem hanc sequitur. Et interpretatur dicens, Quemadmodum ego re,& verbis ostendo patrem meum ita & vos.

¶ Ioannes porro Baptista Iudæorum, hanc ex genere Abrahæ gloriam, esse illis inutilem ad vitam æternam demonstrat dicens, Et ne velitis dicere intra vos patrem habemus Abraham, dico enim vobis, quoniam potens est Deus, de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ. Reuocat enim illis verbis Iudæos, à falsa quam credebant sententia, videlicet, sat sibi esse patrium genus, vt Dei amicitiam conciliarent. Et Dominus modo ad filiationem spiritualem nititur transferre Iudæos, ex filiatione carnali Abrahæ eos commonefaciens, vt Abrahæ opera præstent. Nam qui claros se habere gloriantur maiores, opus est vt clarytudinem natalium ex sanctis operibus referant, vt Paulus ex circuncisione carnali eosdem leuat ad circuncisionem spiritualem. Vnde Ioannes Baptista filiationem hanc insinuans spiritualem inquit, Potens est Deus ex lapidibus istis suscitare filios Abrahæ, scilicet, quia per Christi fidem gentes, sunt traductæ ad filiationem spiritualem Abrahæ, qui ob hanc causam appellatur credentium pater, quia ipse primus post lapsum in idololatriam credidit Deo, & reputatum est ei ad iustitiam.

Ad Rom. 4. Phil. 3. Colo. 2. Iere. 4.

¶ Porrò vulgatior sensus est referens hæc verba, non in Abraham, sed in diabolum, & sunt obiurgantia verba hæc Iudæos, *Vos quæ vidistis apud patrem vestrum facitis*. Vocatur autem diabolus pater Iudæorum, non natura, sed imitatione. Diabolus enim nullius rei pater est secundum naturale, aut gratiæ esse: sed est pater secundum peccati imitationem. Primus nanque peccator qui fuit in vniuerso, fuit diabolus, primusque, qui decessit à Dei gratia, & amore: vnde omnes peccatores, quia referunt diabolum, à Deo se diuertentes ob hoc æquo nomine cognominantur filij diaboli, ob eandem causam, & membra Sathanæ, & Sathanas eorum caput. Iudæorum igitur diabolus pater, rectè dicitur propter supercilium eorum, & inuidiam, & sanguinarium animum circa Christum. Dominus ergo ait, Quæ vidistis apud patrem vestrum facitis: hoc est, quæ didicistis ex magisterio patris vestri facitis. Ab ipso nanque didicistis inuidos, superbos, homicidasque esse, hoc enim vobis occulta suggestione suggerit. & vos illi morem gerentes non coacti, sed spontanei: quæ suggerit facitis. *Responderunt ergo ei, & dixerunt, Pater noster Abraham est.* Quasi responderent, nostra opera tu culpas, dicens, quæ vidimus, apud patrem nostrum, ea nos præstare opera, vtique quæ vidimus apud patrem nostrum bona sunt, quia pater noster Abraham est, qui bonus fuit, ideo non possumus videre apud ipsum opera mala. *Dicit eis Iesus, Si filij Abrahæ estis opera Abrahæ facite.* Admonuit Origenes Christum dixisse opera, & non opus: quippe non sat est fidem in Deum habere, nisi operibus fides figuetur. Habuit sanè Abraham fidem at non solam fidem, sed & opera egregia habuisse legimus. Ideoque ait opera, & non opus. Opera igitur cuncta Abrahæ sunt imitanda. Vocatur autem fides opus, Ioannis. 6. verum non simpliciter, opus, sed opus Dei. Hoc, inquit, est opus Dei, vt credatis in eum, quem misit ille. Cæterum etsi fides, quæ est habitus infusus, est solius Dei opus, cæterum fidei actus, est quidem Dei, & nostri arbitrij opus: vt ibidem annotabamus. Hinc tu perspice secundum Origenem quem Thom. indicat in cathena, non sat esse fidem habere, nisi & opera addas. Tamersi Origenes in dubium reuocat hoc loco, an fides sit opus nostrum, & connumerat fidem inter opera Abrahę donans do eam esse opus nostrum. Cęterum res est extra controuersiam, habitū, scilicet, fidei infusæ, non esse opus nostrum, sed Dei donum, at verò actus fidei nostræ mentis est actus postquā donata fuerit

infusa

Gene. 15.13. 14.15.16.17. 18.

infusa fide. Præclara porro legimus quædam fuisse opera Abrahæ, alia verò non præclara, vt quod pollygamus fuerit, viuente nanque Sara, habuit Agar in vxorem de præclaris autem modo est sermo, quale fuit opus illud obedientiæ singularissimæ erga Deum præcipientem immolationem Isaac. Præterea & obedientiam, quam præstitit Deo præcipienti, vt exiret de terra sua, & cognatione sua, in terram, quã ipse Deus erat demonstraturus. Et quidem summæ obedientiæ etiam fuit, quod annos natus. 99. circuncidit carnem præputij sui, & hospitalem se esse demonstrauit, angelos hospitio receptis. Pacificum se exhibuit, cum consanguineo Loth, nolens contendere sed pacto pacis inito se ab illo separauit, ne iurgia inter eos suborirentur, aut inter famulos suos, subiecit se quoque sacerdoti Dei altissimi Melchisedech, illi offerens decimas ex omni substantia sua. Viriliter quoque egit asserens consanguineum suũ Loth ab hostibus suis. Misericordem quoque fuisse in proximos suos, instans illa precatio, quam Deo fundit, ad eripiendum Sodomæos, & Gomorrhęos, facile indicat. Et demum ipse custodiuit omnia Dei præcepta, & dedit operam, vt soboles sua eadem custodiret. Quam obrem Dominus hæc insinuans præclara Abrahæ opera Iudęis ait, si filij Abrahæ estis opera Abrahę facite. Græcè, essetis pro estis, & faceretis, pro facite, quasi colligens, sed opera Abrahæ non facitis, igitur filij Abrahæ non estis. Nõ inficiatur Christus, quod supra fuerat professus. Scio, ait, quod filij Abrahæ estis. Verum quod modo ait. Si filij Abrahæ estis, non est quia Dominus, hoc negare volebat, sed vsurpatur, si, pro quia, hoc est, quia filij Abrahæ estis, &c. vel quia indigni erant filiatione hac: quippe degeneres erant, & non veri filij Abrahæ, secundum integritatem morum, quam corruperant ipsi. Ideò ait, Si filij Abrahæ estis. Origenes legit non filij, sed semen Abrahæ: at phrasis Hebraica semen vsurpat sæpe pro filijs, vt supra est dissertum.

Præclara Abrahæ opera enarratur.

Fides nõ sufficit contra Lutherum.

¶Obserua contra Lutherum, Dominum commendare modo Abraham ex operibus suis præclaris, quæ gessit: & monere Iudæos, vt eadem præstent, quæ pater eorum Abraham exhibuit, vbi nulla mentio est de fide Abrahæ: neque enim dixit credite, vt Abraham credidit, sed facite opera Abrahæ. Neque tamen scriptura siluit Abrahæ fidem, sed ipsam valde cõmendans ait, credidit Abraham Deo, & reputatum est illi ad iustitiam, vt hinc colligamus, & fidem egere operibus & opera indigere fide. Vnde Iacobus. 2. docet Abraham, ex operibus esse iustificatum. Commendatur nanque sanctitas Abrahæ in scriptura, propter insignia eius opera, quæ in cultum Dei exhibuit. Fides igitur iustificat, quia exordium præbet ad iustificationem, at verò opera perficiunt hanc iustificationem: ideo Iacobus ait, Fides cooperabatur operibus illius, & ex operibus fides consummata est, idest, consummatè iustificat, si cum fide adsit obedientia diuinorum mandatorum: de qua re alibi. *Nunc autem quæritis me interficere hominem, qui veritatem vobis locutus sum, quam audiui à Deo, hoc Abraham non fecit.* Degeneres esse Abrahæ filios Iudæos modo ostendit, quia ea faciebant, quæ Abraham non fecit, scilicet, quærere innocentem interficere, quod omnino abhorret à virtute iustitiæ, qua fulsit Abraham colens Deum, & nihil iniuriæ inferens proximis. Iudæi autem summam iniuriam inferebant Christo, quem docentem veritatem, quam à Deo docendam acceperat, odio habebant capitali. Tenebantur autem Iudæi Christi doctrinam audire & colere, quia erat Dei doctrina, & Christum doctorem maximè venerari, vt doctorem à Deo missum, at verò contra se gesserunt quia studebant doctorem tantum interimere, tantum abest vt eum summopere venerarentur. *Vos facitis opera patris vestri.* Iam his verbis istis apertius demonstrat, quod supra insinuarat, Iudæos nõ esse imitatores Abrahæ summi Patriarchę sed diaboli teterrimi Dei hostis. *Dixerunt que ei, nos ex fornicatione non sumus nati vnum patrem habemus Deum.* Intellexerunt Iudæi iam ex verbis Domini culpari, quod essent filij diaboli imitatione

tione morum, & non filij Abrahæ secundum opera. Vnde vt excludant hanc sibi obiectam à Domino culpam, testantur se non esse filios diaboli quia filij diaboli sunt idololatræ, diabolum colentes, tanquam Deum. Vnde aiunt, *Nos ex fornicatione nati non sumus.* Hoc est non sumus filij idololatrarum, qui plures colunt Deos, sed sumus filij vnius Dei, quem vnum veneramur, in patrem nostrum, & vniuersorum. Fornicatio enim, vt supra dicebamus, idololatriam in scriptura sæpe significat. Ad hanc rationem Augusti. exposuit. Verum Theophilactus, non mysticam, sed veram interpretatus est, fornicationem, vt sit verborum sensus iste, Nos non sumus ex adulterio nati, vt inde colligas, nos esse peccatores, quia ex peccatoribus parētibus in peccato cōceptos fuisse. Verum neque hoc verè affirmabant Iudæi, vt neque quod supra dixerant se esse liberos, & nunquam fuisse seruos: siquidem sæpe commiscebantur cū gentibus vt historia Esdræ satis indicat.

¶ At Dominus, non respondit huic verbo, Ex fornicatione nati non sumus, sed solum obuertit illis falsò se dicere vnum Deum habere in patrem, vt mox subditur. Inter has interpretationes, prior est vulgatior: quia Iudæi continuo postquā dixerunt, Ex fornicatione nati non sumus, adiecerunt, sed vnum patrem habemus Deum. Vnde videtur se velle eximere à crimine idololatriæ. Porrò secunda expositio non est inconcinna: quippe ad commendationem suam Iudæi, & vt se purgarent à crimine à Domino obiecto, quod erant filij diaboli; ideo postquam dixerunt, se non esse natos in peccato subdunt se vnum patrem habere Deum. Quasi dicant, En tu ais, nos esse filios diaboli, & non Abrahæ, nos contra dicimus nos non esse filios diaboli, sed filios Abrahæ: & non solum ex hac filiatione gloriamur, quæ est secundum carnem, sed etiam filiatione diuina quæ est spiritualis filiatio, quia Deus est pater noster. Quam vsurpatam iniustè filiationis spiritualis laudem, vt Dominus diluat, ait, *Si Deus pater vester esset, diligeretis vtique me, ego enim ex Deo processi, & veni: Neque enim à me ipso veni, sed ille me misit.* Necessaria est illatio, quod diligēs Deū, diligat legatum missum à Deo. Christus igitur optimè colligit, si Deus pater esset vester me ab ipso missum diligeretis: at verò non diligitis me missum à Deo, igitur neque mittentem diligitis. *Non veni, inquit, à me ipso.* Christus enim non est sicut Antichristus, & pseudoprophetæ, qui testabantur se esse à Deo missos: at verò, mentiebantur. Quippe diuinam non gerebant functionem, sed propria authoritate se ingerebant, vt ea docerent, quæ Deus non mandauit docenda. Quamobrem Antichristus verè veniet in nomine suo, quia ex propria authoritate se eriget contra Deum. Christus verò ex Dei authoritate venit in mundum, vt Ioannes Baptista, & cæteri sancti prophetæ, ideo ait, *Ex Deo processi & veni.* Processit sanè ex Deo ab æterno secundum æternam generationem, quæ est naturalis processio, & secundum temporalem missionem, accepta carne humana, sub qua hominibus prædicauit Dei doctrinam. Si ergo ex Christi doctrina conceperunt odium Iudæi in Christum, aduertere eos oportebat hanc doctrinam à Deo contestatam esse miraculis diuinis, vnde erant persuadendi Iudæi, esse doctrinam veracem, tametsi ratione humana incomprehensibilis. At verò quia sermo Domini erat incomprehensibilis ex humano intellectu, idcircò Christus doctrinam suam, non rationibus fundauit humanis, sed testimoniis diuinis, quæ erant prophetica vaticinia, & propria miracula. Caue tamen ne tibi imponant verba Origenis hunc locum disserentis tomo. 20. in Ioannem. Qui exponit, *Ex Deo veni.* Quia anima Christi apud patrem erat perfecta, antequam mundus conderetur, & venit in corpus, acceptum ex Maria virgine, secus animæ nostræ, quæ non fuerunt hoc modo. Hoc autem dogma falsum esse alibi ostendimus in 3. Sentent. Iam verò facile colliges Deū, à Christo, negari esse patrem Iudæorum, non quidem secundum creationem, & gubernationem, quippe hac ratione etiam est Deus pater diaboli, quid quod sit pater etiam hominum impiorum? At verò, negatur esse

esse pater impiorum, quia impij non verè diligunt Deum. Est autem filiorum diligere parentes iuxta illud, Si ego pater vbi est amor meus? Qui ergo non diligunt Deum, non sunt verè filij Dei, sed Dei inimici, ideò rectè negatur esse horum pater. Alterius autem filiationis, quæ generalis est omnibus creatis rebus Christus in præsentia non habet rationem, sed huius specialis, secundum quā sunt homines pij filij adoptiui Dei. Ab hac ergo filiatione excludit Christus Iudæos. Enimuero non diligebant Deum patrem, quia non diligebant filiū à Deo missum. Quo fit si non diligebant Deū, igitur odio habebant. Etenim fieri nequit, vt homo statū obtineat mediū ex præscripta Dei lege, aut enim est, Deo amicus, aut inimicus, aut diligit Deum actu vel habitu, aut odit actu vel habitu, Dominus autem hoc insinuat, Iudæos esse inimicos Dei, quia erant inimici filij Dei qui erat ipse, inimici autem nō sunt filij, sed aduersarij. *Quare loquelam meam non agnoscitis? quia non potestis audire sermonem meum.* Agnoscere hoc loco refertur ad affectum, hoc est cur loquelam meā non approbatis? Et subdit rationem, cur non approbant, quia non potestis audire sermonem meum: id quod supra dixerat, Sermo meus non capit in vobis. Quasi dicat, potestis audire sermonem meum, quia me odio habetis, ideo cum impuri sitis, odiosi, inuidi, & fastidiosi, non potestis audire sermonem meum. Hoc est, intolerabilis est vobis meus sermo ad audiendum, & ęgerrimè illum sustinetis. Non poterant audire sermonē Christi, nō quia liberi nō erāt, vt audirent vel non audirent, at vero ex sua petulantia & cordis elatione non poterant: vt oculus ęger non potest videre solem, qui alioqui purgato morbo videre poterit. Quare autem non poterant audire sermonem Christi, euidentius ostendit, subdens, *Vos ex patre diabolo estis, & desideria patris vestri vultis facere.* Hoc est, causa cur sermonem Christi nequibant audire, erat quia diaboli erant filij. Et ea ratione modo dicuntur filij diaboli, à Domino, qua Ezech. 16. vocantur Cethæi, & Amorrhæi. Pater tuus Amorrhæus, & mater tua Cethęa. Diaboli non natura, sed imitatione. Repugnant autem hæc duo & diabolica, & diuina filiatio, quare Iudæi cum essent diaboli filij, non poterant audire sermonem Domini, id quod filiorum Dei est, quia qui ex Deo est verba Dei audit. Quod ergo verbis superioribus insinuarat Christus, modo exprimit clarè docens Iudæos non esse filios Dei neque filios Abrahæ, sed potius diaboli filios. Et quia filiorum est, explere paterna desideria, hoc tribuit Iudæis, quod ipsi obsequebantur diabolo, explendo diaboli desideria. Non ait autem opera eius facitis, sed desideria, vt miram affectionem ad impietatem eos habere ostendat. Nam filij quando sunt obsequentissimi parentum, prępeniunt parentum præcepta, & quod obseruant esse in paternis votis, illa continuo etiam non iussi explent: ita Iudæi, amantes admodum impietatem, desideria non iussa diaboli, absoluunt. *Ille homicida erat ab initio, & in veritate non stetit, quia non est veritas in eo.* Diaboli vitia duo demonstrat modo Dominus, & quod erat homicida ab initio, & quod mendacium amat. Homicidium, autem quod ipse patrauit fuit protoplastorum. Nanque inuidia diaboli mors introiuit in orbem terrarum. Inuidens enim diabolus hominis beatitudini, illum traxit ad peccatum, non cogendo, sed alliciendo. Nam foeminam decipiens, per hanc virum in peccato inuoluit. Vnde, & humana anima mortua spirituali morte est, & corpus, quod immortale fuerat conditum, quia poterat non mori, morti est addictum. Quod si vnius homicidium hominis miserabile est, quid quod homicidium totius generis humani calamitosissimum sit. Ex quo & anima & corpus vita sunt orbata. Quia per vnum hominem peccatum, & per peccatum mors ad Roman. 6. Et hoc ipsum quod tunc diabolus machinatus est mali in mundi exordio, quotidie explere desiderat. Nanque hoc est diaboli desiderium omnes homines trahere ad animæ mortem spiritualem. Nam testante Petro, Aduersarius noster diabolus nos circuit semper quærens, quem deuoret. Quid enim aliud est circuire, nisi summopere desiderare, & miris stude-

ſtudere technis, in conſummationem mortis humani generis? Quam enim ipſe fecit in exordio mundi in protoplaſtis, in ſobole conſummare quoque ardẽtibus efflagitat votis. Et quia hęc deſideria per ſe non poteſt operi mandare, per impios homines, illa complere deſiderat. Vnde diabolus hoc ſummopere cupiebat Chriſtum è medio tollere, at hoc deſiderium per Phariſæos, & Scribas expleuit. Propterea Dominus Iudæos appellat diaboli filios, quippe qui ſanguinarij erant. Vnde Matth. 23. Ecce ego mitto ad vos prophetas, & ſapientes, & ſcribas, & ex illis occidetis, & crucifigetis, & ex eis flagellabitis in ſynagogis veſtris. Et paulo poſt, vt veniat ſuper vos omnis ſanguis iuſtus, qui effuſus eſt à ſanguine Abel iuſti vſque ad ſanguinem Zachariæ, &c. Et Acto. 7. idem traditur, Et occiderunt eos, qui prophetabant, de aduentu iuſti. Et ſæpe alias Iudæis hoc homicidij refricatur in ſcriptura crimen, vt Eſa. 1. Manus veſtræ pollutæ ſunt ſanguine.

¶ At vero vt implerent Iudæi menſurã homicidiorum ſuorum, Dominum prophetarũ Chriſtũ in ligno ſuſpenderunt. Id quod Dominus inſinuat illis dicens, Et vos implete menſuram patrũ veſtrorum Matth. 23. Implete, imperatiuum, pro indicatiuo more Hebraico, ideſt, implebitis. Quaſi dixiſſet, Patres veſtri fuerunt truces, & ſanguinarij occidentes prophetas à Deo miſſos, vos ipſi me Dominum prophetarum occidetis etiam, & conſummabitis paterna flagitia. Vt quorum deducebatis genus ſecundum carnem, deducatis mores ſecundum tanti facinoris exemplum. Neque ſolum diabolus eſt homicida verum etiã mendax eſt, & veritatis hoſtis. Vnde etiam in exordio mundi inſigne protulit mendacium. Nequaquã moriemini, inquit, Et rurſus eritis ſicut dij ſcientes bonum & malum. Continuo igitur à ſua creatione diuinam voluit ſuo mendacio peruertere veritatem. *In veritate non ſtetit.* Forte aliqui non fuiſſe diabolum creatum in gratia, & angelus eius ex hoc loco argutabuntur, quia in veritate non ſtetit. At verò Auguſt. 11. de Ciuitate Dei cap. 13. hanc elidit opinionem, ſiquidẽ ſcriptura non ait, ab initio non fuit in veritate, ſed in veritate non ſtetit: igitur à veritate, in qua fuerat creatus fuit lapſus. Primò ergo fuit creatus bonus, & gratia Dei exornatus, & ex ſuo arbitrio ſe fecit malum. Et ſi creatus eſſet, vt aiebat Manichęus malus, nõ eſſet creatus, quia vniuerſa quæ fecit Deus ſunt valde bona. Et propterea diabolus malus eſt, quia viciauit naturam bonam, quam habet. Omne nanque culpæ vitium contra naturam eſt. Et vtique quod ait in veritate non ſtetit, manifeſtè docet in veritate creatum fuiſſe, vt ſi dixeris hæc mulier non ſtetit in ſua pulchritudine ſignificas eam pulchram fuiſſe. Quod ſi rogitas, quæ nam hæc veritas eſt: ſiquidem ſi de veritate naturæ agitur, adhuc diabolus in ea perſeuerat? Nanque diaboli natura non eſt immutata propter peccatum, vt noſtra immutationẽ grandem paſſa eſt: lapſa enim eſt in mortalitatem, & in ignorantiam rerum agendarum, & in alias calamitates varias. At verò angelus ſtetit in ſua immortalitate perinde malus, atque bonus, & omni ſapientia, in qua fuit conditus in ea perſeuerat: ſecundum quam omnes veritates naturales, ſiue phyſicas, ſiue metaphyſicas, ſiue mathematicas, &c. apertè cognoſcit. Non ergo de huiuſmodi veritatibus ſermo Chriſti eſt audiendus. Verum diuina ſcriptura per veritatem ſæpè denotat vitæ veritatem, iuxta illud Sapien. 5. Errauimus à via veritatis, Et Eſa. 26. Aperite portas, & ingredietur gens iuſta: cuſtodiens veritatem. Et ſcriptura ſcatet hoc genus teſtimonijs.

¶ Eſt ergo veritas hæc, conſonantia voluntatis creaturæ rationalis, ad voluntatem ſui creatoris. Angelus autem malus fuerat à Deo conditus in hac conſonantia ad Dei voluntatem, quippe quì in gratia & amore & fide fuerat à Deo conditus: & in hac conſonantia & concordia ad Dei voluntatem non ſtetit, quia ab ea ſponte ex ſua elatione fuit lapſus: modicoq; tempore, exiguave morula, fuit Deo conſonus: ideo quam citiſsimè reliquit domicilium cœleſte & rudentibus detractus eſt ad barathri teterrimas ſedes. De qua re, ſi libet noſtris frui laboribus, conſule quæ prodita ſunt à nobis. 2. libr. Sententiarum.

Et

Et veritas in eo nō est. Videbatur dicendum connexum priori sermoni, *Et veritas, in eo non fuit*. At Dominus non hoc dixit, sed veritas in eo non est, vt denotetur nobis diabolica obstinatio, & pertinax mali propositum, quia diabolus nunquam resipiscit à sua elatione, sed semper persistit Deo inimicus. *Cum loquitur mendacium ex proprijs loquitur*. Contingit aliquando diabolum verum proferre. Enimuero non posset hominibus imponere, nisi hoc stratagemate vteretur miscendo vera falsis. Cæterum cum verum loquitur, non ex proprio loquitur, quia non intendit verum loqui, videlicet, quia est inimicus veritatis, sed verum loquitur, vt tegumento, vel larua veritatis mendacium tegat, ex quo possit facilius homines fallere. Mendacium ergo ex proprijs loquitur, quia ex propria malitia procedit, quod mentiatur. Aut mendacium ex proprijs loquitur, hoc est non loquitur mendacium ratione creationis quam habet à Deo. Creatio enim bona est, & ad malum non instigat. At vero mendacium loquitur diabolus, ex sua libertate volente malum & spernente bonum. Non ergo ex creatione sua, sed ex malitia sua, quæ est illi propria, quia est à seipso, non à Deo mendacium loquitur. Itemque peccatores omnes quando peccant ex proprijs peccant, nempe, quia ex sua libertate, propria velibidine peccant. Deus enim non est author peccati nostri. Quod si dixeris, Libertas hæc à Deo est, vtique libertas arbitrij à Deo est, at vero quod ea abutamur ad peccandum, ex nobis est. *Quia mendax est, & pater eius.* Subaudi, mendacij. Pater mendacij vocatur, id est, omnium mendacium pater diabolus est. Quotquot enim fallunt alios mentiendo, imitantur diabolum, qui fefellit Heuam suo mendacio. Est ergo pater diabolus omnium seducentium alios, vnde & pater est hæresiarcharum & eorum omnium, qui doctrinis falsis tentant fideles seducere. Primus nanque, qui fuit in orbe seductor fuit, diabolus ideoque omnes seductores, diabolum imitantes, iusto nomine dicuntur diaboli filij, & diabolus ipsorum pater. Forsan te solicitat dubium, cur non vocatur etiam pater homicidarum aut homicidij, vt vocatur pater mendacij? Nanque primus homicida fuit diabolus, & omnes homicidæ qui sequuntur exemplum diaboli occidendo, sunt eius filij germana appellatione appellandi. Respondebis, non solum homicidarum, sed in vniuersum diabolus est omnium impiorum pater: est enim diabolus caput omnium peccatorum. Primus nanque qui peccauit, fuit diabolus, & ideo omnes quotquot peccant, auertendo se à Deo diabolum imitantur, vnde sunt ob hoc diaboli membra, & eius filij.

Diabolus est pater omniū seductorum.

Omne peccatum est mendacium.

¶ Cæterum Christus, solum vocat diabolum patrem mendacij, & non homicidij vel peccati, siquidem omne peccatum est quodammodo mendacium est nanque contra vitæ veritatem. Idcircò sat fuit dicere diabolum esse patrem mendacij, nanque sub hoc verbo comprehenditur, & illud aliud diabolum esse patrem peccati. Vnde. 1. Ioā. 3. Qui facit peccatum ex diabolo est, quoniam ab initio diabolus peccat. Quem locum August. 11. de Ciuita. loco pręnotato exposuit dicens, Hoc est, Ex quo creatus est, iustitiā recusauit quam nisi pia, Deoque subdita voluntas, habere non potest. At verò adhuc insultabit quispiam, si ab initio diabolus peccat, igitur ab initio malus est, nō potuit creari à bono principio, quippe à bono bona prodeunt, vt à malo mala.

Mar[illegible] de[illegible] liri[illegible] confutatur.

¶ Verumtamen temeritas hæc fuit Manichæa, quam elidit Christi verbū, in veritate non stetit: igitur in veritate fuit creatus gratiæ & non in mendacio culpæ. Quod autem Ioannes ait, ab initio peccat, est sanè verum quia modico post creationem suam se contaminauit. Ideo Dominus ait, Homicida erat ab initio, & Ioannes idem sapit, cum ait ab initio peccat. Non ergo sensus est, quod simul atque creatus est succubuerit peccato, quanuis hoc fuisse posibile Theologi quidam decernunt, vt nos in. 2. Senten. tradebamus. Sed quia modico tempore conseruauit Dei gratiam, in qua Deus eum condiderat, ideò ait, ab initio peccat. Quippe quod modicum est pro nullo computatur, vel quia primo die mundanæ creationis peccauit. Quod

vero creauerit Deus eum in gratia, vulgatioris est plariti theologici. Et locus iste Ioannis admonet. In veritate non stetit, igitur fuit in veritate. Per veritatem autem oportet vitæ veritatem subaudire, quæ nulli accidere poterit, nisi gratia Dei, fuerit affectus.

¶ At verò diret aliquis sicut diabolus mendax est, ita homo mendax est. Ego, ait psaltes, dixi in excessu meo omnis homo mendax: cur ergo diabolus pater mendacij appellatur & non homo? Etenim is pater dicendus est, qui mendacium primo genuit, non qui ab altero accepit. Diabolus autem à nullo accepit mendacium, sed ex proprijs locutus est mendacium: nullo nanque suggerente, aut instigante locutus est mendacium. At verò homo alio instigante, scilicet, dæmone, mendarium loquitur: ideo homo est sanè mendax at non pater mendacij, vt neque peccati pater ob eandem rationem dicendus. Diabolus igitur mendax est, & mendacij pater: homo mendax, & non pater mendacij: Deus autem verax & veritatis vniuersæ pater.

¶ Sunt autem, qui verba hæc, Vos ex patre diabolo estis referant in Caim, qui vocatur ex imitatione pater Iudæorum, quippe Caim occidit fratrem suum, & Iudæi Dominum Iesum, qui erat ex carnali cognatione frater Iudæorum. Caim autem appellatur diabolus, quippe diabolus non est nomen naturæ, sed officij. Est enim idem, quod calumniator, vt supra dicebamus. Et quia Caim est imitatus diabolum, ideo diabolus dicitur, & diabolum habuit
Ca. 90. & 98. in patrem. Verum hæc expositio, quam insinuat Augusti. de quæ. veteris, & noui testamenti videtur aliquãtulum coactior ideo prior videtur germanior. *Quia in eo veritas non est.* Scrupus continuò ex verbis istis suboritur. Quid est quod exhiber in causam Dominus, quod re vera est affectus. Enimuero hæc duo, si conferas, In veritate non stetit, & non est veritas in eo, primum videtur causa secundi: ex eo enim non est in diabolo veritas, quia ipse in veritate non stetit, hoc est, quia lapsus est à veritate. Porro. D. Augustin. scrupum resoluit. 11. de Ciuitate Dei. capit. 14. docens, coniunctionem causalem, hoc loco non significare causam, sed signum. Hoc est signum quod diabolus in veritate non stetit, quia hoc vsque in veritate non est. Aut dicito, coniunctionem, quia, significare hoc loco causam, non à priori, sed à posteriori. Hoc est quo ad nos causa est, quia colligendo à posteriori, rectè colligimus, in veritate non stetit, quia veritas in eo non est. Est igitur causa, quo ad notitiam nostram, non quo ad rem ipsam. *Mendax est, & pater eius.* Manichæi hinc insigne commenti sunt mendacium diabolum habere patrem. — Stultitia Manichæa.
Etenim Dominus ait diabolum esse mendarem, & patrem eius, videlicet, patrem diaboli, hoc enim aiunt, sibi vult. Pater eius, scilicet, diaboli. Verum ex loro isto de falsirate conuincitur dogma hoc insanum. Nanque si diabolus haberet patrem, vtique pater est mendax, & filius mendax. Iam ergo diabolus filius non ex proprijs loqueretur mendacium, quia mendacium acciperet à patre. Et rursus diabolus si haberet filium vel illum generaret, aut crearet, Si generaret, ergo ex corpulenta materia, vt omnia alia genita genitus est, & ex semine deciso, vt animalia generant generatur. At verò diabolus, spiritualis substantiæ est: non ergo semine gaudet animalis. Si verò ex nihilo, non ex materia generatur diabolus igitur esset creator quod est impium nedum hæreticum. Adde si generabilis est diabolus, ergo & corruptibilis. Quocirca verba Domini verum subeunt sensum hunc, quem supra indicabamus. Quia mendax est diabolus, & pater eius, hoc est, & pater mendacij. In adiectiuo enim illo mendax includitur substantiuum, mendacium quod refert pronomen eius. Neque hic loquendi modus est inconsuetus autoribus: nam apud Plinium lib. 28. cap. 9. est eadem locutionis forma. Loquens enim de lacte air. Stomacho accõmodatissimum caprinum: quoniã fronde magis quam herba vescuntur sub audi capræ. Vbi in adiectiuo caprinum includitur substantiuum capra. Porrò obsistent etiamnum Manichæi, patrem diaboli non esse nisi principium omniũ malo-

Diabolus nõ habet patrẽ secũdũ quod diabolus, tamẽtsi natura diaboli à Deo est.

Manichæorũ delirium.

malorum: si quidem duo statuerãt principia, & malum, vnde diabolus & peccata, & bonum, vnde bona. Vnde nostra argumenta deludent: fatebuntur enim hoc principium esse spirituale, & creatorē esse. At verò hinc magis panditur delirium eorum, quia duos testantur esse creatores. Erasmus putat interpretationi supradictæ obstare nõnihil Græcum articulum, ὁ πατὴρ ille pater, significatur certus pater mendacij. Verum, vt supra aiebamus, articulus iste, non semper apud Græcos emphaticus est. At verò forsan quispiam obijciet præhabitis locum illum psal. 103. Draco iste, quē formasti, ad illudendum ei. Et illud quod in Iob legimus, Ecce Behemot, quem fecì tecum cap. 40. qui loci de diabolo intelliguntur. Si ergo diabolus à Deo factus est. Simulatque creatus est malus fuit: non ergo fuit creatus in diuina gratia, & amicitia neque ab hac lapsus est. Vt ergo stabunt verba Domini, In veritate non stetit? Verumtamen inconcussæ est veritatis dogma diabolum, & angelos eius bonos fuisse à Deo conditos: siquidem vidit Deus cuncta quę fecerat & erant valde bona sicut homo simulatque creatus non malus, sed bonus erat, & sua culpa se post modum deprauauit. Et hoc sonãt verba illa apud Lucam, Videbam satanam, de cælo tanquam fulgur cadentem. Si enim satanas in cælo fuit conditus, aliquandiu ibi substitit innocens, & quando se contaminauit, & noluit resipiscere, statim eiectus est à cælo: vnde subito cecidit, instar fulguris. Quia sicut nihil coinquinatum introibit in regnum Dei, ità nihil coinquinatum sustinet. Itidem hoc idem insinuat Esa. de lucifero loquens sub persona Nabuchodonosor. cap. 14. Quomodo, ait. cecidisti Lucifer, qui mane oriebaris? Vnde colligit August. 11. de ciuitate, bonos esse creatos omnes angelos, diuinaque gratia exornatos. Hoc enim denotat sermo iste, Qui mane oriebaris. Itidem Ezech. 28. sub typo regis Tyri, magna prædicãtur de Lucifero: & inter alia hoc vnum commemoratur, quod in delicijs paradisi fuerit, vt insinuetur, non quod beatitudine fruitus fuerit, quæ accidit sanctis ex claritate diuinæ visionis, sed quod mirum in modum fuerit à Deo exornatus,

Testimoniorum sacrorũ collatio & explanatio.

virtutibus, & charismatibus. Quinimo quod in Apocalyp. legimus. 12. draconem illum magnum esse proiectum à cælo, non significat, quod Deus fecerit eum esse draconem, sed quod postquam ipse Lucifer se fecit draconem ex suo arbitrio proiectus fuerit à cælo. Vt enim nõ sustinet mare cadauera, ita neque cęlum fert peccatores. Vnde quod subdit draconem traxisse secum tertiam partē stellarum facile docet ex nomine stellæ, angelos malos creatos à Deo mundos vt stellæ mundæ, & splendidæ sunt: qui tamen, quia hæserunt draconi iam non lucent, vt stellæ, sed obscurati sunt instar carbonum. Testimonia verò præinducta vera sunt si naturam spectes diaboli, quæ bona est: ideoque creata est ab optimo Deo. Fuit ergo diabolus à Deo conditus, non quatenus diabolus, sed quatenus naturam est sortitus angelicam. At verò ipse diabolus se fecit diabolum: vt neque Deus creat peccatorem, vt est peccator, sed quatenus homo est *Ego autem si veritatem dico vobis non creditis mihi.* Consentientibus exemplaribus Græcis, & Latinis correctioribus, non legitur si, sed quia. Seminarium enim odij, pharisaici circa Christum fuit sermo Christi, vt ex superioribus liquet. Ideo ait, Quia veritatem dico, non creditis mihi. Quasi dixisset. Si mẽdaciũ dixissem, vos qui estis filij diaboli, qui mendax est & pater mẽdacij, mihi crederetis, quia mendacia vobis grata essent: nunc quia veritatem dico, me esse filium Dei, & verum messiam, ideo non creditis. Vnum quodque amat sibi simile: amatores falsitatis amant mendacia, amatores vero veritatis amant veracia. *Quis ex vobis arguet me de peccato? Si veritatem dico, quare non creditis mihi?* Græcè, arguit, de præsenti, non arguet, Et arguere hoc loco non significat accusare culpam, sed conuincere de culpa, hoc enim significat ἐλέγχω, refellere & conuincere argumẽtis. Solius Christi verè hæc sunt verba. Ipse enim solus est sine peccato: & non solum hoc, sed est inculpabilis, quippe qui est impeccabilis. Quamuis enim angelos sanctos nemo potest iam arguere de peccato, at nihilominus, vt angeli mali peccauerunt, & sunt arguendi de peccato, ita quoque & boni potuerunt, in

Solus Christus nõ potest argui de peccato.

eandem redargutionem incidere: quippe peccabiles sunt ex natura sui arbitrij. Homines vero, non solum sumus peccabiles, sed omnes in Adam peccauimus, adeo vt nullus sit innocens, vel infans vnius diei. Ideo, multa possunt nos conuincere de peccato, vel originali vel actuali. Quia si dixerimus, quod peccatum non habemus ipsi nos seducimus, & veritas in nobis non est. Christus igitur verissimè ait, Quis ex vobis arguet, pro, poterit me arguere, vel, potest me conuincere de peccato? quasi dicat, nullus. Accusauerunt sanè Dominum Iudæi de multis, & quod legis erat transgressor, & quod filium Dei se constituebat, & de alijs: at vero hæc accusatio erat iniustissima. Neque potuerunt vnquã Dominum de quouis, vel minimo peccato conuincere. Sermo igitur Christi inculpatus erat, & facta Christi inculpata erant: quare ex hoc fundamento, vel hypothesi Iudæos Dominus subdit iustissimæ reprehensioni. Etenim cũ sermo Christi, esset extra redargutionem, itemque Christi opera, necessum erat, hæc esse veracissima, ideoque Iudæi nõ credentes, erant valde culpabiles, non acquiescentes veritati, sed potius mendacio. Vnde filios diaboli eos esse ex hac hypothesi verissima, eos esse haud dubium conuincit. Græcè autem sic legitur hæc clausula, Ego autem quia veritatem dico non creditis mihi. Quasi dicat, Vos mendaces estis, ex patre procedentes mendacij, Ego autem verax, & filius veritatis, & quia veritatem dico, ideo non creditis mihi. *Si veritatem dico vobis, cur non creditis mihi?* Ex eo quod se inculpatum in omnibus prædixerat colligit, sibi esse exhibendam fidem. Et perinde est ac si dixisset, si de mendacio nemo potest me conuincere, aut de quouis alio peccato necessũ est sermones meos esse veros. Si veri sunt sermones mei, cur non creditis mihi? *Qui ex Deo est verba Dei audit.* Prima Ioan. 4. eadem scribuntur fere verba. Qui nouit Deum audit vos: qui nõn est ex Deo, non audit vos. Est autem audire hoc loco, non solum aure corporis sonantia exterius sentire verba, sed aure cordis, illa suscipere. Fide credendo, & opere complendo. Omnis ergo qui ex Deo est verba Dei audit. Sumus porrò omnes ex Deo, & iusti, & peccatores & audiẽtes verba Dei, & illis repugnantes. Qui ergo inquit, Qui ex Deo est verba Dei audit? Vtiq; hoc loco esse ex Deo non significat originem, sed electionem. Idest, qui sunt Dei, vel qui eligunt Deũ habere in Dominum, isti verba Dei audient. Electi enim sunt ex parte Dei, vt reprobi ex parte diaboli. Vnde Paulus ait, Nouit Deus, qui sunt eius. 2. Timo. 2. Isti ergo qui Dei sunt, amantes diuina, isti verba Dei audient, eisdem obtemperãdo. Vnde subdit. *Propterea vos non auditis, quia ex Deo non estis.* Hæc est causa quod vos non obtemperatis sermonibus meis, quia nõ estis Dei filij, neque colentes eius præcepta, sed potius estis filij diaboli. Diabolus enim ex sua obstinatione non audit diuinum sermonem, sed illi planè repugnat: & vos tales estis. Sensus igitur est, qui Deo verè nituntur obsequi, Dei verba audiunt, qui vero non Dei, sed diaboli curant obsequia non audiunt verbum Dei. At forsan quæres à me, ex verbis istis consequens esse reprobationẽ æternã esse causam nostri peccati. Ait enim, Propterea vos non auditis, quia ex Deo non estis. Non audire autem verbũ Dei peccatum est, & non esse ex Deo, est esse reprobum. Porrò hoc loco non significat reprobationem æternam, vt diximus, sed solum diuina non curare, vel negligere quæ Dei sunt, vt paulo ante tradebamus. Reprobatio ergo illa æterna nulli est causa peccati, sed ipse sibi sui sceleris quilibet author est. Non enim quia Deus ab æterno reprobauit Iudam, ideò Iudas Christũ vẽdidit, sed ex eo vẽdidit, quia fur erat, & loculos habebat, & diabolicæ suggestioni consensit, Ioan. 13. *Nonne benè dicimus nos, quia Samaritanus es tu, & dæmonium habes?* Superati verborum Christi veritate Iudæi, ad conuicia confugiunt. Et quem non poterant superare æquitate, iniquitate conuitiorum satagunt irritare: ideoque dicentes dæmonium Christum habere blasphemant. Est autem horum verborum sensus multiplex. Etenim Chrysostomus, itemque Origenes, putant sensum esse, Dæmonium habes, hoc est, insanis. Verba enim Iudæi Domini non ferentes, videlicet, ea quæ testabantur eos esse filios diaboli.

Omnes homines possũt argui de peccato.

Qui sunt qui audiunt verbum Dei.

Electi à Deo audiunt Euangeliũ, reprobi non audiunt.

Repro[illegible] eterna n[illegible] est causa [illegible] cati [illegible] au thor[illegible] lib. Sca[illegible]

diaboli, & non esse ex Deo, quibus euertebat eorum tumorem, & supercilium: aiebant enim se esse filios Dei. Et nō potentes Iudæi hæc verba de falsitate conuincere, curant alia via verborum horū obscurare autoritatem, dicendo esse verba stulta. Theophilactus verò, sensum credit esse, quem Iudæi alibi produxerunt, in Beelzebub principe eijcit dæmonia Lucæ. 11. Aut quia Dominus manifestabat occulta, hoc putabant ex magisterio occulto diaboli fieri, ideò aiebant, Dæmonium habes.

¶ Duo autem Domino obijciunt isti, & esse Samaritanum, & dæmoniacum esse. Horum duorum obiectorum primū non diluit, sed solum soluit secundum. Quia primum vt ait Augusti. Secūdum sensum mysticum Christo congruebat. Etenim Samaritanus interpretatur custos, Christus autem, qui est redemptor omnium, hominum, idem est eorundem custos. Aut secundo quia esse Samaritanum non aduersabatur veritati doctrinę Christi: at vero habere dæmonium erat contrarium doctrinæ Saluatoris, namq; detrahebat fidei exhibendæ doctrinæ Christi, quod dicerent esse dæmoniacā, quæ alioqui diuina erat. Ideoque Christus negligens conuicium, quod erat aduersus suum honorē, videlicet, quod vocaretur Samaritanus, quia Samaritæ erant odiosi Iudæis, quia illi ex parte recipiebant Iudaicum cultum, & ex parte reijciebāt, solum diluit obiectum, quod erat contra veritatē suę doctrinę. Quippe pluris facienda est gloria Dei: quam nostra. Quanuis reuera conuitium contra Christum, erat contra Deum, quia ipse erat verus Deus. Cæterum quia Iudæi opinabantur eum esse purum hominem, ideo suam interim dissimulat iniuriam, & diuinam non fereus, ait, *Ego dæmonium non habeo.* ¶ Vel tertio Dominus non respondit primo obiecto: Si quidē prompta erat responsio ex accusatione Iudæorum quando quidem Dominum accusabant, quod Sabbatum violabat: vnde accusatio erat, quod legem Mosaycam non custodiebat. At vero Samaritæ Mosayca seruabant, vt supra aiebamus: ideo ex accusatione Iudaica si vera esset sequebatur Dominum non esse similē Samaritis, sed illis absimilem. Quare ex verbis Iudæorum sequebatur Christum non habere mores Samaritanorum: idcirco sibi ipsis contradicebant. Ideoque Dominus prætermisit hoc eorum obiectum, & respondit secundo. At forsan quærit aliquis cur cum cap. 7. Quidam de turba Christo dixissent. Dæmonium habes: quis te quærit interficere? & Dominus nihil respondit huic opprobrio. Et rursum cap. decimo. Dæmonium habet & insanit dicebant quidam Iudæi, alij verò, verba hæc non sunt dæmoniū habentis. Et tamen Dominus tunc nihil respondit istis exprobrātibus, modo verò respondit dicens, Ego dæmoniū non habeo. Vtique quando cap. 10. Christo obijcitur dæmonium habere ipse non respondit, quia Iudæorum quidā respōderunt dicentes, Verba hæc non sunt dęmonium habentis. Et vnico verbo reijciunt duo, quæ Christo temere obijciebantur, scilicet, dæmonium habet, & insanit: ipsi autem respondent, verba hæc nō sunt dęmoniū habentis, & de insania nihil commemorantur. Vnde videtur, hæc duo illis fuisse idem, dæmonium habere, & insanire.

Expēde scrutiniū sanctæ scripturæ.

Dæmonium habere & insaniæ idē all quādo in euā gelicis literis

¶ Porrò quando cap. 7. Christo dicunt, dæmonium habes, quis te quærit interficere? nō agebatur de doctrina, sed solum vituperabat Dominus studium nequā ipsorum ad interficiendum ipsum Dominum. Nunc verò agitur de doctrina, ideò duo Iudæi iaciūt scomata in Christum Samaritanum esse, & dæmonium habere, hinc insinuantes, dominum esse peccatorem, instar Samaritanorū, quos ducebant esse Iudæi graues peccatores. Et idem obtrudebant dicentes, Dæmonium habet, credentes ex pacto inito cū dæmone dominum habuisse dæmoniū familiare, quod erat summi sceleris. Vnde conabantur ex istis falsis accusationibus Domini maculare personam. Vnde resultabat macula in doctrina apud plebes. Quia vt ait Gregorius, Necesse est, vt cuius vita despicitur, prædicatio quoque contemnatur. *Respōdit Iesus, Ego dæmonium non habeo, sed honorifico patrem meum, & vos inhonorastis me.* In cunctis sermonibus, & operibus suis Christus, intendebat patris sui gloriam, vt discursus euangelicus nobis est testimonio. Quare, cū diabolus ex hostili, quem gerit aduersus Deum

Iudæi studebant maculare falsissimis scomatibus personā Christi vt inde eleuarent eiusdē doctrinam.

Deum animo, in vniuersis, siue quæ loquitur, siue quæ operatur hoc vnum habet studium, vt Dei gloriam obscuret. Christus autem contra, prorsus se gesserit, necesse est, Christum hostem esse diaboli: tantum abest, vt dæmoniacum pactũ cum illo habuerit. *Et vos me inhonorastis.* Vnde intellectum esse voluit quia Christum ignominia afficiebant, & ipsum patrem ignominia afficisse Iudæos. Vnde sequitur conclusio primo intenta, vanam esse Iudæorum gloriam, ex qua iactabant se patrem habere Deum: siquidem dehonestando vnigenitum filium dehonestabant patrem cœlestem, ideoque filij non erant Dei, sed diaboli, cuius gerebant mores. At fortè rogitas. Vbi nam ante hac dixerunt Iudæi, Christum esse Samaritanum? Et quidem quod dicunt modo, dæmonium habet. 7. capit. commemoratur: quod verò dixerint esse Samaritanum non commemoratur. At verò constat ex hoc loco ante hac dixisse hæc duo relata. Aiunt enim, Nõne benedicimus nos, &c. Approbant enim quod olim dixerant de Christo. Nimirum, quia pleraque alia sunt, & dicta, & facta à Christo, quę Euãgelia silent. *Ego autem non quæro gloriam meam, est qui quærat, & iudicet.* Quia dixerat dudũ, Vos me inhonorastis, ne putarent Iudæi audientes, hoc dixisse, quia auidus erat proprij honoris, corrigit eorum falsam opinionem, nam ita opinabantur (vt supra monebam) dicens, Nõ quæro gloriam meam, est qui quęrat, & iudicet subaudi, pater Christus quatenus homo non quæsiuit gloriam suam omnem nanque gloriam tribuebat Deo ex cunctis quæ gloriosè operabatur. At Deus pater ipsum exaltauit, & dedit illi nomen quod est super omne nomen, vt

Ad Phil. 2. in nomine Iesu omne genu flectatur, cœlestium, terrestrium, & infernorum. Et quamquam Deus non est vltus continuo iniuriam maximam illatam Christo à Iudæis, at vero post ascensum Christi super ęthera, est illam etiam temporaliter acerrimè vltus per Titum, & Vespasianum. Et demum si quidam non dederunt pœnas tanti facinoris in seculo hoc, in altero saltem seculo dederunt. Et quia omnes infideles inhonorãt Christum ideo de illis tandem grauissimas sumet Deus pœnas. Et ideo ait, est qui quærat, & iudicet. Christus quidem est iudex viuorum, & mortuorum, quia pater omne iudicium dedit filio, cæterum non ob hoc excluditur pater à iudiciaria potestate. Nanque prima iudicandi authoritas penes. S. Triadem est. Cæterum sub forma sensibili solus filius iudicandi generalẽ habet potestatẽ ideoque nulla est collisio in Euangelicis literis. Quomodo autẽ Deus quærat, qui alioqui omnia nouit supra disseruim?. Quã uis igitur modo multas iniurias Deum patienter ferre, aduertamus vt hæreticorum, & infidelium omnium, atque prauorum fidelium, cæterum si modo videtur Deus eas negligere, est tamen qui quærat, & iudicet aliquando, quando opportunitas se dederit. *Amen, amen, dico vobis, si quis sermonem meum seruauerit mortem non videbit in æternum.* Quia offendiculum Iudæorum erant ex sublimitate sermonum Christi. Vnde dicebat, Sermo meus non capit in vobis. Ideo ostendit, nunc quantus sit fructus credentiũ, & seruantium suum sermonem, siquidem fructus est vita æterna. Quem quoque fructum supra cap. 6. concessit manducantibus carnem suam, & bibentibus sanguinem suum. *Dixerunt ergo Iudæi, nũc cognouimus, quia dæmonium habes, Abraham mortuus est, & Prophetæ, & tu dicis, Si quis sermonem meum seruauerit, non gustabit mortem in æternum?* Iudæi malenoti torquent verba Domini, in alium sensum quem Dominus non intendebat. Enimuerò Dominus non de morte corporis verba faciebat, sed de morte alia grauiori, quæ est damnatio sempiterna. Vt etiam quãdo, de esu carnis suæ, & potu sanguinis sui meminerat non de morte hac sensibili cap. 6. intelligebat, sed de ea morte, de qua modo. Prophetæ igitur, & Abraham, omnesque iusti, qui præcesserunt Christi aduentum, Christi sermonem seruauerunt, ideo erepti sunt à damnatione ęterna. Tametsi Abraham, & prophetæ, & iusti, qui fuerant ex Hebræo genere explicatiorẽ fidem habuerũt de Christo, quam iusti alij, quos ipsa tulit gentilitas: cæterum omnes isti, pro sua quisque ratione, fidem Christi habuerunt, & sermonem seruauerunt. Porro Iudæi carnales nullam aliam mortem intelli-

telligentes nisi carnis, & non mortem spiritus acerbiorem, dicunt modo, Nunc cognouimus quod Dæmonium habes, siue nunc tuum habemus, quod dudum & ante hac diximus te insanire: quia hæc verba sunt insani: seruantem, scilicet tuū sermonem, immortalitate esse donandum: Apostoli quoque docentes Christi sermones reputati sunt insani, Nos, inquit, stulti propter Christum. 1. Cor. 4. ideo Paulus. 1. Cor. 1. Quia in Dei sapiētia non cognouit mundus per sapientiā Deum, placuit Deo per stultitiam prædicationis saluos facere credētes. At forsan quæret aliquis, Cur Dominus augebat Iudæorum vt videtur offendiculum ex sermone suo: siquidem obscuritati, addit obscuritatem, & difficultati, difficultatem? Cur ergo modo non reserat arcanum sui sermonis dicens se non facere verba de morte carnis, sed de damnatione spiritus? Respondetur, Ex cap. 5. 6. & 7. Satis patet Dominum secundum sensum spiritualem verba facere: etiam hoc nouerant Iudęi qui frequenter audiebāt sermonem Domini. Et si maleuoli non fuissent exquisiuissent, de qua morte intelligebat Dominus hæc verba. Sciebant eum dixisse, Verba, quæ ego loquor, spiritus, & vita sunt: quam ob rem debuissent sciscitari à Domino, prædicti verbi profundi intelligentiam. Porrò quia pręcordia fatuorum semper eructant pestilens virus, non sciscitantur veram spiritualem verborum Domini intelligentiam, sed ad cauillationes se conuertunt, dicentes, *Abraham mortuus est, & prophetæ, & tu dicis, Si quis sermonem meum seruauerit, non gustabit mortem, &c. Nunquid tu maior es patre nostro Abraham, qui mortuus est? Et prophetæ mortui sunt, quē te ipsum facis?* Oportuisset ex miraculis à Christo editis, quę neque Abraham, neque prophetarum quispiam ediderat, Christi autoritatem superare omnes priscos patres persuasum habere Iudæos, at verò odium, & inuidia Iudæos tenebant, ne veritatem agnoscerent. Ideo aiunt, *Nunquid tu maior es patre nostro Abraham.* Non considerabāt etiam, quod dudum admonuerat Dominus dicens. Si filij Abrahæ essetis opera Abrahæ faceretis, aut vos ex patre diabolo estis, sed rursus, vt hoc Domini verbum infringant, replicant se esse filios Abrahæ. Et sanè Christus non se fecit, vt isti calumniantur, nam Paulus ait, nō rapinā arbitratus est esse se ęqualē Deo. Christus enim ex homine non habuit quod esset Deus. Vnde non se extulit sibi rapiens diuinos honores: sed Deus exaltauit illum à quo habuit quod homo cum esset, esset itē Deus, & dedit illi nomen &c. Antichristus autem, se faciet Deum extollens se supra omne quod dicitur Deus, aut quod loquitur. 2. ad Thessa. 2. Et miratu dignum, cum Christus in omnibus Deo tribuisset gloriam, cur isti dicunt modo, *Quem te ipsum facis? quos tamen, vt absolueret Christus, inquit, Si ego glorifico me ipsum gloria mea nihil est. Est pater meus, qui glorificat me: quem vos dicitis quia noster Deus est.* Scripsit Paulus, non enim qui se ipsum commendat ille probatus est, sed quem Deus commendat. 2. Cor. 10. Hoc idem Dominus ait modò, Si ego glorifico me ipsum, gloria mea nihil est. Subaudi coram Deo: imo etiam coram hominibus. Qui enim se glorificat, & laudes suas iactat nihili fit. Vnde sapiens Prouer. 27. laudet te alienus, & nō os tuum. Christum autem laudauit Ioannes baptista & diuina de cælo sonans vox, vt supra tradebamus, & demum opera sua, ipsum summopere commēdabant: ideò Dominus ait, *Si ego glorifico me ipsum gloria mea nihil est.* At dicet aliquis, an nō Christus se glorificabat dicens, se esse lucem mundi, panemque de cælo descendentem, & alia hoc genus non pauca de se ipso testabatur. Veruntamen locus hic eandem intelligētiam poscit, quam ille, Si ego testimoniū perhibeo de me ipso, testimonium meum non est verū. Alius est, qui testimoniū perhibet de me ipso. & cap. 8. Si ego testimonium perhibeo de me ipso, verum est testimonium meum. Et paucis interpositis, & si indico quemquam iudicium meum verum est, quia non sum ego solus. Quocirca Christus si propria autoritate humana, & non diuina se glorificaret, vt glorificabitur Antichristus, & omnes pseudoprophetæ, & hæretici, se glorificant ex magisterio, quod temere iactant diuino, vtique gloria Christi nihil esset. Hoc est, labilis hæc esset gloria, quia gloria vana esset, vt labefactata est gloria pseudo prophetarum, & hæreticorum præteritorum

Christus non rapuit diuinos honores dicens enim se esse Deum verum dicebat.

2. Cor. 10.

Cap. 5. supra.

Christi verba omnia, & facta fundata erant in diuina authoritate.

torum, ficut fumus euanuit gloria, & præfentium, itidem euanefcet. Quippe ifti fe propria authoritate glorificant, pollicentes populis vana & fibi vanè arrogantes fcientiam fanctarum fcripturarum, quam fynceram non habent. Chriftus autem fe glorificans, non humana folum, fed diuina authoritate gloriam habebat: vnde propter hanc caufam gloria Chrifti, & gloriatio lausque de femetipfo folida erant, quia ex diuina defcendebant authoritate. Vt etiam Chrifti teftimonium firmifsimæ erat veritatis, ob eandem rationem. Græca habent, *Quem vos dicitis patrem veftrum effe.* Gloriabantur fanè, fed temerè, fe effe populũ Dei, & primogenitũ Dei filiũ. Nam fic vocat Iudęorum populum Dominus Exodi. 4. Primogenitus meus Ifrael. Dicebant quidem effe fe filios Dei: at verò factis negabant, diuina mandata non exequentes. Ideo Dominus ait, Quem vos dicitis, pater nofter eft. Tales erant ij, quos memoratur apoftolus, confitentur fe noffe Deum factis autem negant ad Titum. 1. *Et non cognouiftis eum, ego autem noui eum.* Ad vituperationem Iudæorum hoc dixit Dominus, quod cum gloriarentur fe habere Deum in patrem, & effe Dei primogenitum filium, at fuum patrẽ non cognofcebant, Quafi dicat, Vana eft hæc veftra gloriatio, quia non cognofcitis Deum, qua ergo ratione confitemini effe patrem veftrũ? Vbi cernis fidem Iudæos habuiffe de vnitate diuinitatis, & quod ipfe erat omnipotens, &c. Cæterum quia hæc fides erat mortua, ait Dominus, & non cognouiftis eum. Cognofcebant fanè ex fide mortua, at non cognofcebant ex fide viua, quæ operibus fulget. Vbi tu afpicere poteris, Cognofcere Deum, in fcriptura fignificare non folum fidẽ in Deum mortuam, fed etiam viuam per opera, vt fupra non femel eft annotatum. Ex verbis autem dudum com memoratis refellitur facile error eorum, qui afferebant Deum teftamenti veteris, non eundem effe qui & noui, reclamante hoc loco. Eft pater meus, qui glorificat me, quem vos dicitis, &c. Idem ergo erat Deus Iudæorum, qui pater Chrifti. Arrius tamen ex hoc loco fouebat fuam hærefim. Si pater aiebat glorificat filium, fuperior autem eft glorificans, quam glorificatus, igitur pater & filius non funt homoufion. At verò filius glorificatur à patre, vt filius eft hominis: fiquidem vt homo eft minor eft patre. Nanque glorificare eft facere clarum & gloriofum in confpectu hominum. Pater autem non facit filium clarum, vt filius Deus eft, quia vt Deus, non eft factibilis, & eft apud patrẽ fempiterna claritate clarus: fecit autem eum gloriofum quatenus homo erat, teftatus enim eft hunc hominem Chriftum effe filium fuum naturalem, vt in die baptifmi, & in transfiguratione. Quid quod Math. 9. vifo figno Chrifti, quidam glorificauerunt Deum, nunquid effet idonea collectio: igitur homines glorificantes Deum fuperiores funt Deo glorificato? Qua propter fcito quod glorificare ambiguam habet fignificationem. Aut enim fignificat verè facere gloriofum, aut fignificat non fimpliciter facere gloriofum, fed propalare alterius gloriam. Hac que fecunda ratione homines glorificamus Deum: priori vero Deus folum glorificat, exhibendo gloriã homini. Deus igitur glorificauit filium hominis vtroque modo, & exhibendo illi fuam diuinitatem, quãdo verbum caro factum eft, & item manifeftãdo diuinitatem eius hominibus. *Et fi dixero, quia non fcio eum, ero fimilis vobis mendax: fed fcio eum, & fermonem eius feruo.* Chriftus, vt Deus erat nouit patrẽ fuum æterna fcientia & amore æterno diligit, vt homo vero nouit eum fcientia infufa, & dilexit eum fumma infufa charitate, & diligit: & ideo ait, Et fermonem eius feruo: hoc eft, mandata patris cuftodio. Mendaces autem vocat Iudęos. Etenim mendacium dixerant, illud relatum dudum Dominum effe dæmoniacum, & quod afferebant fe cognofcere Deum, quem factis negabant. Nam qui dicit fe noffe Deum, & mandata eius non feruat, mendax eft. 1. Ioan. 2. Græca habent. Et fi dixero, quod non nouerim eum, &c. Fieri autem non poteft, Chriftum effe mendacem: cæterum ex impofsibili antecedenti intulit, impofsibile confequens. *Abraham pater exultauit, vt videret diem meum, & vidit, & gauifus eft.* D. Augufti. hunc coarrans locum

Glorifico, habet ambiguã fignificationem.

Fides mortua, & fides viua, mortua nõ habet meritum coram Deo.

Manichæorũ error eliditur.

Arrianorum error refellitur.

cum inquit, Incertum potest esse, vtrum dixerit temporalem diem Domini, quo erat venturus in carne, an diem Domini, qui nescit ortum, qui nescit occasum. Sed ego non dubito patrem Abraham totum sciuisse. Ait enim seruo suo, quem mittebat. Pone manum sub fæmore meo, & iura mihi per Deum cæli: ergo quæ fuit illa iuratio, nisi quia significabat de genere Abrahæ venturum in carne Deum? Vnde secundum Augustinum locus hic potest referri ad duo, aut Abraham vidisse æternitatem Christi, scilicet, quia nouit per reuelationem filium Dni esse futurum hominem ex genere suo: itaque per diem intellexit diem æternitatis Christi, vel diem incarnationis, quando, scilicet, Dei verbum carnem humanam erat accepturus. Chrysostomus autem ad diem passionis dominicæ retulit, quam vidit Abraham, quando immolaturus Isaac, aries est substitutus Genes. 22. Gregorius verò retulit ad æternitatem Christi secundum diuinitatem, quam vidit ex reuelatione, quando tres vidit, & vnum adorauit. Et omnia hæc putant completa fuisse quan do Abraham degens in corpore hoc donatus est munere diuino, vt Christi hoc tantum cerneret mysterium. Alijs arrisit hæc vidisse Abraham, non quandiu viuebat in carne, sed quando erat anima eius in receptaculo animarum sanctarū. Angelis enim tunc nuntiantibus cognouit ipse Domini incarnationem, & passionis diem, vel Simeone iusto, vel Ioanne Baptista referentibus, quando ex vita mortali illò cōmigrarunt. Verumtamen me latet vtra harum expositionum sit textui congruentior, mihi tamen magis placet referendum locum ad id tempus quando Abraham mortaliter viuebat. Quia Dominus vult excludere opinionem Iudaicam existimantem Abraham esse maiorem Christo, & Dominus, vt hoc dissuadeat ait, Abraham exultasse, vt videret diem suum. Hoc est desiderasse exultanter videre diem Christi. Si ergo Abraham videns ex reuelatione Deum venturum in carne desiderauit vehementissimè & gaudentissimè, vt videret iam completa, quæ ex reuelatione videbat: igitur Christus desideratus ab Abraham, maior erat

Gene. 24.

Gene. 22.

quam ipse Abraham. Namque si desiderabat Christi aduentum, ob salutem suam desiderabat. Vnde videtur, quod viuenti in carne Abrahæ hæc fuit exultatio hæc spes, hocque desiderium. Quanuis quis inficiabitur maiori gaudio fuisse perfusum, quando per nuntios angelos, vel per nuntias animas sanctas Christum præsentem in carne resciuerit. Neque tamen hæc exultatio, aut exultans desiderium fuit solius Abrahæ, sed etiam fuit omnium prophetarum, qui præuiderant prophetico spiritu diem aduentus Christi.

¶Cæterum de exultatione Abrahæ sit solum à Domino mentio, quippe Abraham fuit primus, qui explicitam de Christo venturo suo ex semine, concepit spem. Et etiam quia Iudæi propagationis ex Abraham summam ducebant rationem. Et quidem hanc spem de venturo Christo ex semine suo dum ageret ipse apud homines concepit ex verbo Dei hoc ipsum pollicente. At vero, quod vidit & gauisus fuerit forsan ad animam Abrahæ agentem in limbo referendum erit, quando ex nuntio angelico, vel aliàs nouit Christum iam esse apud mortales agentem.

Abraham primus habuit explicitam sp de venturo Christo ex semine suo.

¶Aut fortè per diem hoc loco oportet accipere celsitudinem, & maiestatem Christi. Namque & hoc inuenimus in sanctis scripturis diem significare, vt apud Hieremiam. 17. diem hominis non desideraui, hoc est, humanam sublimitatem non affectaui.

¶Abraham igitur primo nouit Deo reuelante Christum ex semine suo venturum. At verò exultans ex futuro quem didicerat aduentu, desiderabat Christi in particulari maiestatem futuram à Deo discere: ideoque exultans hoc affectabat ex prophetico discere spiritu. Deus autem illum instruxit Christum esse futurum Deum & hominem, & esse ascensurum super omnes cælos, post passionis ignominiam, & mortis tormentum: & hæc videns in spiritu gauisus est. Nempe quod tam præclarissimo donabatur à Deo munere, quod semen suum siue prolem descendentem ab ipso, esset Deus sibi copulatus ad diuinitatis honores. Et quanuis locus non exter hoc

docet

docens in veteri instrumento sat sit hic.

¶ Et perinde est ac si Dominus dixisset Iudæis, Vos me despicitis: at verò Abraham pater vester, qui à vobis in summo habetur honore, tanti me fecit, vt ante aduentum meum iam desideraret anxiè videre meam maiestatem, & excellentiam quam habiturus eram super omnes: & vidit, & gauisus est. Ille ergo me absentem summopere coluit, & desiderauit habere præsentem, & ex spe concepta meæ futuræ secundum carnē præsentiæ, exultauit, & illam cernens prophetico spiritu gauisus est. At vos quod ille summopere absentem coluit, summopere præsentem despicitis: non ergo illius refertis mores, & vanè gloriamini vos esse filios Abrahæ. Caietanus porro non de futuro aduentu, voluit locum intelligere, sed pręsenti ęternitatis die: verum vt dixit Augusti. locus vtranque capit intelligentiam.

¶ *Dixerunt ergo Iudæi ad eum, Quinquaginta annos nondum habes, & Abraham vidisti?* Carnales Iudæi carnaliter sapiebant verba Domini. Etenim cum Dominus de visione prophetica intelligeret verba sua, non de visione carnali Iudæi detorserunt verba in sensum carnalem. Ideoque dixerunt, quinquaginta annos nondum habes, & Abraham vidisti? Est autem consueta phrasis scripturæ propheticam intelligentiā vocare visionem, vt visio Esaiæ Prophetæ, &c. Quocirca Iudæi cum essent periti in lege & prophetis, debuissent saltem exquirere sensum horū verborum, Abraham pater vester exultauit, vt videret diem meum, de qua, scilicet, visione esset sermo. Enimuero de visione spirituali si erat, vt erat sermo, male respondebant, Quinquaginta annos nondum habes, & Abraham vidisti. Siquidem Abraham poterat videre prophetico intuitu diem Domini, antequam Dominus nasceretur secundum carnem, vt & cæteri prophetæ. Quid quod respōsio vel obiectio hæc fuit inepta. Quandoquidem Dominus non dixit se vidisse Abraham, sed quod Abraham viderat diem Domini. Et hæc duo lato discernūtur interuallo, Dominum esse visum, ab Abraham, aut quod Dominus vidisset Abraham. Ideo Iudæi,

Iudæi carnaliter intelligūt verba Domini.

inferunt sinistrè Christum vidisse Abraham, dicentes. Quinquaginta annos, &c. Cæterum ex verbis istis accepit occasionem errandi Irenæus, qui Dominum testatur hac ętate prædicasse. Alij verò ex Chrysostomo legunt quadraginta annos nondum habes. Erasmus verò vitio librariorum hoc putat adiectum Chrysostomo: siquidem Theophil. Quinquaginta legit. At Eusebi. lib. 3. cap. 39. commemorat Papiam discipulum Ioannis Euangelistæ, quædam tradidisse, vnde alijs exhibita fuit occasio in re hac errandi. Verum, vt diximus, Dominus in exordio anni tricesimi cœpit prædicare: & tres annos nondum consummatos Euangelizauit. Quod verò Iudæi modo dicunt, Quinquaginta annos nondum habes, non dicunt, vt annos Domini numerent: sed perinde est ac si dixissent, Tu hesternus es, & Abraham, qui ab hoc seculo longissimè distat vidisti? Hocque solum intendebant, Domini sermonem ostendere esse impossibilem: nihil curantes si quadraginta vel quinquaginta haberet annos. Quippe idem sequebatur, si centum, aut quingentos dixissent. Ideo non est necesse dicere ex vultu pendentes ætatem Domini, Iudęos dixisse, Quinquaginta annos, &c. Quippe quidam opinantur vultum ex laboribus prętulisse Christum senilem, & hoc dogma tribuunt isti Chrysostomo, sed temerè. Verum non arbitror Dominum respersum esse canis, vt vultum demonstraret senilem. Quippe complexio Domini erat mirabilis, ideò egregiè ferebat labores omnes. Alij suspicantur Iudæos in recordationem iubilei, quinquaginta memorasse annos. At verò mihi videor hęc non esse necessaria dictu, sed hoc solū Iudęos voluisse per hæc verba, Quinquaginta, &c. idest, nondum peruenisti ad ætatem senilem, & Abraham vidisti? quinquagesimus enim annus, prima computatur senectus. *Dixit eis Iesus, Amen, amen dico vobis antequam Abraham fieret ego sum.* Eternitatem suæ diuinitatis aperto sermone demonstrat verbis istis, quæ Arrius corrumpebat, dicens Christum non esse coæternum patri, at verò præcessisse omnem creaturam.

Lib. 3. cap. 39

Erratum fuit ab Irenæo in ætate Domini.

Cæterum

Arrius refellitur

Cæterum diuinitatem Chriſti oſtendunt hæc verba, Ego ſum, ſolus enim Deus eſt, qui vere eſt. Neque de anima Chriſti verba ſunt intelligenda hæc, vt ſupra annotabam referendo Origenem ſentientem animam Chriſti fuiſſe ante ſecula conditam, non tamen animas alias. Verum neque hoc verum: ſiquidem anima Chriſti quo ad ſuam creationem fuit ſimilis animabus alijs, quæ ſimul cum corpore cæperunt eſſe. Quod ergo Dominus ait, Ego ſum, ad perſonam diuinam refertur, non ad animam Chriſti. Ego, enim demonſtrat hanc perſonā diuinam & humanam, quæ eſt Chriſtus, qui vt diuina perſona erat antequam Abrahā fuiſſet, imo ante omnia ſecula, quia Patri eſt coæternus. Alijs placuit trāsferre priuſquam Abraham eſſet, ego ſum. Eraſmus tranſtulit, Antequam Abraham naſceretur. Verum ſenſus idē eſt, quacūque ratione transferas. *Tulerunt ergo lapides, vt iacerent in eum. Ieſus autem abſcondit ſe: & exiuit de templo.* Græca lectio, Tollebant habet.

Origenis placitum nō probatur.

¶ Furorem præcipitem deſcribit Euangeliſta Iudæorum, qui inaudita cauſa Chriſti, mulctare eum legis pœna conabantur. Namque erat hæc pœna blaſphemantiū, eos lapidibus obruere. Cæterum reis dabatur defenſio aduerſus accuſatores Iudæi vero nulla expectata defenſione ad lapides iaciendos in Dominum ſe conuertunt. At vero Ieſus ſe abſcondit ſe faciens inuiſibilem, vt furorem hoſtium declinaret. Theophilactus legit quædam alia, ſcilicet, Tranſiens per medium ipſorum & præterijt ſic. Quippe Dominus inuiſibilis factus ex ſua diuina poteſtate, per medium ipſorum tranſibat, & præterit ſic, inuiſibiliter, ſcilicet, Verum, hoc legimus factum apud Lucam. cap. 4. Quando conantibus Iudæis Dominum ex ſupercilio deijcere montis, ipſe tranſiens illæſus per medium eorum ibat. Cæterum, hic tranſitus alius fuit ab hoc, quem commemorat Ioannes. Et mirari ſubit, quanta dementia furoris iſti agebantur, qui non parcētes templo, neque eius autoritatem colentes in templo, volebant Dominum lapidare. Verum Dominus exiuit de templo, vt ſubnotaret, ſacrificia, ſacerdotium, & cæremonias templi illius eſſe tandem delendas: & vt rurſum inſinuaret, diuino auxilio eſſe deſtituendū templum illud, & gloriam illius ad gentes eſſe transferendam. Vt re vera accidit, ſiquidem deuiſtū eſt illud a Tito, & Veſpaſiano. Et deniū quia Dominus nō diſpoſuerat mori, morte illa ex lapidatione, ſed crucis morte. Ad hanc autem ſubeundam nondum aduenerat opportunitas: ideo exiuit de templo. Et quia lux eſt Chriſtus ſimul atque Chriſtus exiuit de templo illo, lux Dei receſsit ab illo, & obſcurata eſt gloria eius, & verſa eſt in tenebras, quas hactenus Iudæi ſuſtinent ſua culpa.

Leuiti. 24.

MORALIA.

¶ *Amen, amen dico vobis, Omnis qui facit peccatum, ſeruus eſt peccati, ſeruus autem non manet in domo in æternum.*

PAVLVS Apoſtolus in quā ſcripſit Romanis epiſtola, cap. 6. Humanū dico, ait, propter infirmitatem carnis veſtræ ſicuti exhibuiſtis mēbra ſeruire immunditiæ, & iniquitati ad iniquitatem, ita nunc exhibete membra veſtra ſeruire iuſtitiæ, in ſanctificationē. Quæ verba facilè contemplanti inſinuāt, duplicem eſſe ſeruitutem, aliam quidem ſtudioſam Deoque gratam, aliam verò iniquam Deoque ingratam. Seruitus enim ex qua iuſtitiæ ſeruimus ſtudioſa ſeruitus eſt, Deoque placida eſt. At ſeruitus, ex qua ſeruimus iniquitati, vtique iniqua ſeruitus eſt, Deoque odioſa.

Duplex ſeruitus ... noſtræ.

¶ Omnes ergo quotquot ſunt rationales creaturæ altera harum afficiuntur ſeruitute. Namque ſiue angeli ſint ſiue homines, vel Deo ſeruiunt, & ſeruitutem habēt iuſtitiæ, vel ſeruiunt peccato, & ſeruitutem habent iniquitatis. Eſt autem ſeruitus iuſtitiæ, duplex, aut ſeruire iuſtitiæ ciuili virtuti, aut ſeruire iuſtitiæ Chriſtianæ. Et ſane prima ſeruitus nos non liberat à peccato. Quippe gentes ſub ſua idololatria iuſtitiam impenſe coluerunt. Romani ſunt nobis exemplo, qui ob egregium iuſtitiæ huius cultum, imperio vniuerſali totius orbis ſunt potiti.

Seruitus iuſtitiæ duplex.

¶ Porrò hæc ſeruitus, nō eſt illa, cuius meminit Paulus, ſed ſeruitus, iuſtitiæ Chriſtianæ, quam, vt Paulus inſinuaret ait, ſeruire iuſtitiæ in ſanctificationem. Huius namque iuſtitiæ ſeruitus nos à peccato liberat,

[illegible] quippe [illegible]. Est porro hæc [illegible] iustitia [illegible] ger [illegible]. Quinam [illegible] est e[illegible] iustitiæ, hic coram Deo iustus est. V[illegible] apud hom[illegible] illus reputatur qui humanas leges [illegible] apud Deum is iustus est, qui euang[illegible] seruat. Euangelium enim docet [illegible] charitatem in Dei & proximi, [illegible] que cælestium bonorum, sacramen[illegible] que ob seruation[illegible] peccatorumque pœnitentiam. Atqui [illegible] hæc c[illegible], hic vere se[illegible] euangelicæ iustitiæ. [illegible] tem [illegible] ites, ma[illegible] est [illegible] me[illegible] vero, etiam si [illegible] que vo[illegible] tur ser[illegible], at vero seruitus euangel[illegible] [illegible] seruitus vero pecc[illegible] [illegible] V[illegible] omnes homines, [illegible] ntur serui Dei, [illegible] diaboli. At vero [illegible] coram Deo, serui vero [illegible] in[illegible]cipia. Quia [illegible] iustitiæ [illegible] homines non esse [illegible] & contra [illegible] peccati, eff[illegible] & [illegible] hominum [illegible] d[illegible] cæterum bene subdu[illegible] peccato opprimuntur, non sunt liberi [illegible] quidem subduntur diabolo, qui [illegible] et potestatē in eos. Supplicijs namque æternis sunt deputati, quæ subire cogentur, nisi resipuerint: & nisi celerem pœnitentiam habuerint, ad alia peccata declinabūt: vnde magis illaqueabuntur vinculis peccatorum. Et hæc seruitus durissima est, à qua nisi Dei gratia opituletur, liberum arbitrium non poterit se extricare. Enim vero vnum si admittas crimē, iam te subdidisti huic seruituti. Et si omnia sus deq; cōuolnas, nisi Dei præsidio leueris, seruitutem hanc non depones. Solus namque Deus hanc potest soluere seruitutē: solus nam que Dei est peccata dimittere: sponte sane nos tradimus huic seruituti. Et vt sic efficiamur serui sola voluntas sat est: at vt hanc seruitutem peccati decutiamus, non sufficit nostra voluntas, nisi Dei gratia comitetur. Ego inquit, sum qui deleo iniquitates tuas propter me. Rectè ait, propter me, q[illegible] seruitus hęc omnia pessundat merita nostra: ideo non ex meritis nostris Deus nos ab hac seruitute liberat, sed ex

Christiana iustitia est euan gelica iustitia

Seruitus peccati duri[illegible]

A seruitute peccati solus Deus libera re potest.

[illegible] Seruitus porro [illegible] est ve[illegible] [illegible] [illegible] se[illegible] tys. [illegible] qui [illegible] Dei [illegible] computamur, [illegible] gni constituimur hæredes. V[illegible] seruitus [illegible] at vero ma[illegible] libertas. A[illegible] dixerim [illegible] seruitutis [illegible], quæ est v[illegible] be[illegible] non [illegible] corpus a creatore [illegible] li, sed animam [illegible] a seruitute peccata peccati.

ad Rom. 8.

¶ Cæterum, quia homo ex [illegible] constat partibus, ex anima, scilicet, & corpore, ideo anim[illegible] seruitus est maxima seruitus, qui a seruit[illegible] diabolo [illegible] ho[illegible] s p[illegible]: & [illegible] libert[illegible] xima liber[illegible] [illegible] c[illegible]

¶ Porro autē temporalis [illegible] peccati seruitutis, at vero a pecc[illegible] te tr[illegible] origine. Siquidem [illegible] non fuisset in culpa [illegible] ta[illegible] quæ [illegible] Quare Ge[illegible] M[illegible] naam, & con[illegible] run ob culp[illegible] tica verend[illegible] Ioseph item [illegible] xisse, Genesis. 44. Qui [illegible] pse meum, ipse sit seruus meus, [illegible] ponens nullo in seruitutis, propter huius delictum.

S[illegible]

¶ Atqui, vt [illegible] beatus [illegible] ius seruitutis [illegible] seruitutis [illegible] exponere, vt ex v[illegible] tes mentis ocul[illegible] tem, qui [illegible] est pecc[illegible] nem [illegible]. Est autem seruorū hæc vili[illegible] ma, quod seruus est vilis. & a [illegible] na, [illegible] arcetur a dignitatibus [illegible] di[illegible]. Non enim potest esse iudex, de [illegible] ptis. cap. [illegible] citatus. Et sententia [illegible] pr[illegible] robore [illegible] [illegible] ce[illegible] abo[illegible] De[illegible] nis non or[illegible] n[illegible] prin[illegible] pi. Et 54. distinctio. Quicunque nisi [illegible] sint asserti à seruitute, al[illegible] tur. Secundo seruus, vilis [illegible] Lucæ. 15. i[illegible] siliquis [illegible] cebatur. Tertio, & vilibus quoq[illegible] tur

Co[illegible]

tur officijs, vt filij Israel, presfi seruitute. Ægyptiaca, vilibus sunt mancipati ministerijs, vt paleas colligerent, & lateres coquerent. Quartò. Viliter, & fœditer tractātur: probris nāque afficiuntur à Dominis suis, & fustibus onerantur sæpe. Quinto sunt serui sibi inutiles, quia quæ acquirunt non sibi, sed Dño acquirūt, iuxta illud Oseæ. 8. Germen non faciet farinam, quod si fecerit, alieni comedent eam. Sextò. Alienus est seruus à Domini familiaritate. Ioan. 15. Seruus nescit, quid faciat Dominus eius. Septimò. Seruus est contumeliosum vocabulum, & cunctis odiosum. Octauò. Seruus nō manet in domo in æternum, vt sacra euangelij lectio docuit. Per hæc igitur, quę in sensibili seruitute extant, non erit difficile inuestigare mala, quæ secum connexit inuisibilis seruitus. Et equidem, vt primam conditionem, seruituti peccati tribuamus, nihil vilius, nihil ve abiectius coram Deo est, quā homo seruiēs peccato. Vnde, 1. Regum. 2. Qui autem contēnunt me ignobiles erūt: vt cōtra, qui seruiūt iustitiæ, multa nobilitate apud Deū fulgent. Canēte vate illo hymnidico. Nimis honorati sunt amici tui Deus, & nimis confortatus est principatus eorum. Et ad Rom. 2. Gloria, honor & pax omni homini operanti bonum: & tribulatio, & angustia, in omnem animā hominis operantis iniquitatem. Seruitus igitur hæc peccati hominem priuat honore coram Deo, quia quanquam coram hominibus sæpè peccatores multis fruantur honoribus, cæterum quandiu sub peccati seruitute iacuerint inhabiles sunt ad diuinos honores capiendos. Non enim possunt esse consortes æterni regni in futuro: in pręsentia vero ad dignitatē diuinæ amicitiæ cōscendere nequeūt. Quia serui peccati quandiu subsistunt sub peccato, nequeūt esse participes amicitiæ Dei: tamet si simpliciter possunt iugū seruitutis peccati excutere, & Deo reconciliari. Nō potestis. Matth. 6. ait Dominus seruire Deo, & Māmonæ. Sunt namque contraria hæc duo Deus, & peccatū: qui seruit Deo, odio habet peccatū, & qui seruit peccato, à Deo est alienus. Ad hæc seruitus hæc iustitiæ, quæ diuina est, est vera animæ libertas, at seruit⁹ peccati est animi captiuitas, vt resipiscāt, ait Pau. 2. Tim. 2. à laqueis diaboli quo captiui tenētur. At captiuitas animi,

Psalm. 138.

Seruitus iustitiæ à Deo honoratur.

Seruitus iustitiæ & seruitus peccati admodum pugnant.

& animi libertas, inuicē pugnāt: vt corporis, captiuitas, atq; libertas inuicē dissidēt. ¶ Cæterum filij scelerati, hominesue impij, hanc seruitutem diuinam cēsent esse, captiuitatem, & seruitutem peccati insignē ducūt esse libertatē. Quo circa iustitię seruire summopere detrectant, & illius cō stringi vinculis admodū fastidiunt. Tales erāt illi, qui dicebāt apud Psal. Psal. 2. Dirūpamus vincula eorū, & proijciamus à nobis iugū ipsorū. Enim vero vincula iustitię, sunt vincula sanctorū: & iugū iustitiæ huius, quę est sanctificātis nos, est iugū piorum. Hęc autē vincula despiciūt impij: huius seruitutis iugū durissimū esse credunt, ideoq; proijciendum apud se cōstituunt. Quod vero amāt est, libidini proprię inseruire, & in legē habere, quod propria libido suggesserit: id quod lex carnis est, nō lex Dei. Seruitus igitur peccati, lege peccati regitur vt seruitus diuina Dei lege tota gubernatur. Et quidē seruitus peccati libertatis illecebra nobis imponit, vt illā appetamus. Nō enim suū venenum cōtinuo demōstrat, seruitus hæc, sicut neq; suū honorē continuo, aperit diuina seruitus. Et ob hoc maxime nocet peccati seruitus, quia quantū noceat, nō referat, sed occultat suā noxā, & referat suā voluptatē. Et quia hominū hoc est ingeniū, sensibilia summopere affectare, at diuina seruitus à sensibilib⁹ bonis nos submouet, vt rapiat ad cælestia. Hac ratione, violēta nobis hęc apparet seruitus ex qua necesse est, quod homo seipsum neget, & quę videt spernat, vt quę nō videt arripiat. Idcirco ad seruitutē peccati praua est animi humani libido, ad diuinā vero ægerrime nos habemus, nisi diuina gratia opē ferat salutarē. Hæc enim Dei gratia seruitutē diuinā adeo mollefacit, vt iugū Christi dicamus esse suaue, & onus leue. Quod tamē si vires nostras tantū pendimus, durissimū & grauissimū reputaretur. Suauiatur autē & leue fit, Deo cōfortāte, in quo Pau. 2. Timo. 2. se omnia posse testabatur. ¶ Viles igitur & abiectos, nos cōstituit seruitus hæc peccati, vt cōtra seruitus diuina nobilitat Dei seruos. Enim vero, per seruitutē peccati anima humana, quę nobilior est, sensibilibus bonis, se miscet vilib⁹ & se abstrahit à diuinis, quę sunt suprema bona: se enim miscet carni, & submouet se ab spiritu, ideo à sua natura degenerat. Animus enim noster spiritus est,

Peccatores nolūt cōstringi vinculis iustitiæ.

Vnde ad seruitutē peccati sumus proni, & ad seruitutē iustitiæ difficiles.

& non caro, & spiritus dignior est, quam caro. Quando ergo spiritus noster supremo spiritui Deo se iungit, tunc nobilitatur, quia optimo spiritui se copulat: quando vero carnalibus se immiscet tunc ignobilis redditur, quia vilioribus se vnit.

Diabolus est seruus peccati primus atque teterrimus.

¶ Et re vera si esse seruum, ignobilitatis esse ducitur, esse seruum serui maioris est ignobilitatis. At vero, per seruitutem peccati, nos mancipamur diabolo, at vero diabolus seruus est etiam peccati, & primus seruus peccati. Etenim si omnis qui facit peccatũ seruus est peccati, qui grauissimũ admisit peccatũ, grauissima peccati tenetur seruitute. Talis autem diabolus est quippe qui diuinos ambit honores.

¶ Seruitus autem iustitiæ nos emancipat, ab hoc teterrimo primoque peccati seruo diabolo, & nos traducit in legitimum Dominum vniuersorum Deum: ideoque nos in libertatem asserit, & à diabolica captiuitate nos liberat. Quo circa naturalis est nobis hæc seruitus, quia est secundum legitimum & syncerum naturæ ordinem.

Seruitus diuina est naturalis.

¶ Secundum malum iam prosequamur. Dicebamus enim vilitatẽ seruitutis hinc etiam esse colligendam, quia serui vilibus vescuntur. Non enim seruis delicata à Dominis offeruntur edulia, sed rudia, & vilia. Vnde pane ordaceo, aut siligineo, aut furfuraceo, cæpis, allijs, & id genus obsonijs obsonantur. Verum multo viliora sunt cibaria eorum, qui peccato seruiunt. Vt enim corpus habet corporalia cibaria, ex quibus alitur, ita etiã animus proprias habet spirituales escas, vnde vegetatur. Quod si sibi germanis vescitur cibis, vtique verè alitur, & viuit, sin vero non germanis, sed nocinis vescatur, non viuit ex cibis, sed potius moritur. Sunt sane alimoniæ menti germanæ panis vitæ, & intellectus, vtique est illi potus accommodatissimus, aqua sapientiæ. Hæc enim sunt, quibus serui iustitiæ cibantur, atque potãtur, & dignissima sanè sunt, pro humanæ mentis alimento. Cæterum serui peccati hæc, quæ delicatissima, & multi precij sunt alimenta fastidiunt, & rudia amant cibaria instar illorum, qui per vastas discurrentes eremos, manna cibum cælestem, quẽ Dominus miraculo donauerat in eorum pastum fastidio habuerunt, & cæpas porra, & allia Ægypti, ollasq́; carnium illi prætulerunt. An non rude est alimentum

Exodi. 16. Nume. 11.

hæresis, ex qua hæretici vescũtur auaritia, vnde aluntur auari, quæ est idolorum seruitus, inuidia, vnde pascuntur inuidi, luxuria, fraternũ odium, gulla, & omnia alia: vnde solatiũ capiunt peccatores: quę mentem absorbent, & eius vires spirituales pessundant, & à cælestibus bonis, ad quæ possidenda humana mens fuit creata, abducunt? Offeruntur escæ visibiles Angelo Raphaeli, & illas reijcit, dicens. Et inuisibili cibo vti. Cur hoc. Nempe quia spiritualis substantiæ erat, ideo visibiles spernebat escas. Mens igitur nostra cum spiritualis sit, cur ex visibilibus delectationibus nutrimentum petit.

¶ Afferũt discipuli Christo, alimẽta Ioã. 4 & dicũt ei, Rabbi mãduca: at ille respõdit illis, Ego cibũ habeo manducare, quẽ vos nescitis. Cibus igitur animi nostri, ex quo vescẽdus est, nõ est petẽdus ex visibilibus istis, quia animi cibus mysticus, & occultus est: ideo ait, Cibum habeo mãducare, quẽ vos nescitis. Equidẽ cibus hic trascendit humanas, imo totius creatæ naturæ vires. Quippe cibus hic est fidei cibus, charitatis cibus, spei in Deũ cibus, aliorũq; diuinorũ charismatũ. Hic cibus est cibus, qui non perit Ioã. 6. Operamini cibũ, qui nõ perit, sed qui permanet in vitã æternam istis nãque cibis vegetatis patet vita æterna. Serui igitur peccati istis sublimibus cibis, permãsuris in vitam æternã non aluntur, sed temporalibus seculi delectationibus, mox defecturis. In Leuitico. c. 11. mirabilẽ Dei curã legimus in discretione ciborũ. Namque maximũ iubebat dilectũ habendũ circa animaliũ esum. Quædam enim animalia permisit edẽda Iudęis, alia vero prohibuit. Et in omni animaliũ genere hũc delectũ habendũ iubebat, siue in animalibus terrestribus, siue in volucribus aeris, siue in aquatilib⁹. Quocirca animalia terrestria indiuisis vngulis, aut nõ ruminãtia immũda docet esse habẽda. Ideoq; à camelo, & sue abstinendũ Iudæis tũc præcepit. Rursus à miluorũ item, aquilarũ, accipitrum, & aliorum hoc genus esu, itidem voluit abstinendum, vt à piscibus non pinnulatis, & non scamatis. ¶ At vero, nihil horum si ederetur tũc ex se coinquinabat mentẽ comedentis. Matt. 15. Nõ quod intrat per os, coinquinat hominẽ, sed quod exit de corde. ¶ Porrò cibi immundi reputabantur propter mysticas rationes, quas adum-

Sub animalibus immundis prohibentur mores.

adūbrabant animalia hæc. Enim vero, in camelo superbia denotabatur, ex tumore, quē in dorso gestat, & in sue luxuria, quia in mundo cæno obuolutatur. In aquila vero, accipitre, atque miluo, quæ aues rapaces sunt, rapina denotatur. In piscibus vero nō squamatis, mollities: pisces namque huiusmodi mollissimi sunt, vt mugiles, & pollipus, &c. Prohibens igitur Dominus supradicta animalia ne Iudæi ex illis vescerentur, admonitos nos voluit, vt non sit cibus animæ nostræ, vel superbia, vel luxuria, vel rapina, vel mollities mentis: & ita de reliquis vicijs, quæ sub typo horum animalium, vel aliorum consimilium adumbrantur.

¶Serui igitur peccati, quippe qui huiusmodi vescuntur, vilissimis vescuntur cibarijs, vt conditionem vilem suæ seruitutis custodiant. Vt ille prodigus filius, qui relicto filiationis honore seruum se constituit peccati, siliquis porcorum nutriebatur, quousque aduertens suæ seruitutis vilitatem, in paternam domum regreditur, vt adepta paterna, quam amiserat gratia, delicatioribus cibis iam nutriretur.

3. conditio seruorum. ¶At verò quam vilia sint horum seruorum ministeria, quibus obeundis se adigunt. Si cupimus scire audiamus Dauidē dicentem, Psal. 32. De præparato habitaculo suo respexit Deus, super filios hominū, vt videat si est intelligēs, aut requirēs Deum. Omnes declinauerunt, simul inutiles facti sunt. Non est qui faciat bonum, non est vsque ad vnum. Et de istis filijs hominū alibi inquit filij hominū vsqueqno graui corde. Quid diligitis vanitatem, & quæritis mendacium. En tibi filiorum hominum studia, & filij hominum, non alij vocantur modo, quam serui peccati. Horum igitur studium est diligere vanitatē, & quærere mendacium, non requirere Deum, sed proprias sectari voluptates: vt filiorum Dei diuersa sunt studia, scilicet, odio habere vanitatem, & veritatem diligere, & mendacium respuere. Vnde hoc. Vtique quia serui sunt iustitiæ euangelicæ: in cunctis enim obediunt euangelio. At vero filij hominum, quia serui sunt peccati, ideo peccata sectantur, & eisdem patrādis student: ideo abominabiles sunt in studijs suis. Psal. 13.

Varia sunt studia seruorum peccati, & seruorum Dei.

¶Est sanè abominabile studere superbię, & fratrem despicere, quem creauit Deus ad imaginem suam, & redemit Deus sanguine suo. Est sane abominabile studere auaritiæ, & pluris facere pecuniam tuam, quam fratrem tuum, quem ne exhaurias marsupium fame perire sinis. Ita tu de reliquis seruorum peccati, studijs disserere poteris.

¶Quod autem viriliter tractentur isti serui peccati, manifestat euāgelica doctrina. 4. conditio. Matthæ.22. Ligatis, ait, manibus, & pedibus, mittite eum in tenebras exteriores. Quāuis enim dum huius vitæ delabitur cursus, serui peccati honorifice à Deo sæpè tractentur, filios, inquit enutriui, & exaltaui, & ipsi spreuerunt me. Cæterum hoc peracto vitæ cursu, non honorifice, sed pro sua vili, Esaiæ.1. quam amarunt peccati seruitute à Deo viliter tractabuntur, dicente eis. Ite maledicti in ignem æternum, qui paratus est diabolo, & angelis eius: Matthæ.25. Namque dignū satis est, siquidem diabolus fuit primus peccati seruus, testante euangelio. Ioā.8. Ille erat homicida ab initio, vt omnes, serui peccati, societatem teneant cum primo seruo peccati: vt qualem principem elegerunt, quem in culpis sequerentur, talem quoque in suppliciorum societate imitentur.

¶Porrò quam inutilia sint horum seruorum opera me tacente scriptura clamat. 5. conditio. Telas araneæ texuerunt. Telæ eorum nō erunt in vestimentum, neque operiantur operibus suis. Opera eorum, opera inutilia, & opus iniquitatis in manibus eorum, Esai. 59. En tibi quam inutilis est hæc seruitus peccati. Confertur enim telis aranearum. Telæ autem aranearum, sunt inutilis texturæ. Quippe ex huiusmodi telis vestimenta fieri nequeunt, nā minimo negotio soluuntur. Neque solum seruitus peccati est inutilis, sed opera, quæ sub ipsa fiunt, quamlibet fingas ea esse præclarissima ipsa seruitus peccati efficit illa quoad meritum condigni inutilia. Tametsi opera præstare bona sub peccati seruitute nō est inutile, imo quādo necesse est. Seruitus enim peccati non tollit obligationem ad opera præstanda, quæ sunt in præceptis vt præstentur, vt sunt eleemosyna, ieiunium quando ad illa exhibenda præceptum vrget, vt neque tollit eadē prestare, quando in consilijs sunt. Enerūat tamē ea peccati seruitus, vt nō fruantur vi meredi

Seruitus peccati facit opera bona inutilia quo ad meritum.

fecundum condignitatem, quam habuissent si seruitus abesset peccati.

Seruitus peccati eneruat opera bona ne promereatur vitā æternam.

¶ Seruitus adhęc peccati nociua est tamet si eius nocumentū tantisperdū viuitur nō sentiatur: sentietur tamen tandē, sub ipso Dei iudicio. Ideoq; ab Esaię loco prenota to, ouis aspidū conferturhæc peccati seruitus. Oua, inquit, aspidū ruperūt. Sane in ouo aspidis latēs virus non est conspicuū, quādiu non frāgitur, fractū tamen aspidis venenū ostēdit. In quā saue rationem dū viuitur sub peccati seruitute venenū serui tutis huius latet: quia peccati dānatio non dū constat: at vero fracta vita, ipsa seruitus peccati pariet aspidē, quam occultabat.

¶ Porrò, quamuis ipsa sit admodū noxia, opera bona, quæ sub ipsa exhibent peccatores, nō sunt noxia, sed non nihil habent vtilitatis: qualia sunt ieiunia, preces, eleemosynę, quę interim peccatores exhibēt.

¶ Rursus liber diuinæ sapientiæ cap. 5. demonstrat noxiā esse hanc peccati seruitutem, & inutilem seruis peccati. Lassati ait, sub persona seruorū sumus in via iniquitatis, & perditionis: & ambulauimus vias difficiles, viā autem Dñi ignorauimus. Quid nobis profuit superbia? Aut diuitiarum iactantia quid cōtulit nobis? Vtique quandiu viuūt serui isti peccati in superbia sua confidebāt, & in diuitijs suis collocabant spem suā. Quia sapiētiæ. 4. Fascinatio nugacitatis obscurat bona. Hoc est, seculi fallacia, & nugacitas sensibiliū bonorum imponit istis peccatoribus, ne vera bona, quę sunt ęterna bona intelligant. At vero post mortē corporis, quando anima ipsa à pondere corporis liberabitur, tūc oculos, quos clauserat culpa, aperiet pœna. Et aduertēt peccatores suā fascinationē: & clare videbunt, se fidisse in nihilū. Esa. 59. Cōfidūt in nihilū & loquuntur vanitatē. Seruitus autē iustitiæ lōge diuerso se haber modo. Opera enim, quæ alioqui exigui momēti erant, adeò exaltat vt dignificet ea ad meritum vitæ ęternæ. Nimirū exigui est mo-

Matthæi. 10.

menti opus, calicē aquæ frigidæ exhibere sitienti, at verò, si ab hac iustitiæ seruitute procedat, pondus habet vitæ æternæ.

6. conditio.

¶ Erat conditio seruitutis sexta, arcere ser uum à familiaritate Dñi sui, quod si serui tus ciuilis arcet, multo magis peccati serui tus. Vnde Paulus. 2. Cor. 6. Quæ participatio iustitiæ cū iniquitate? aut quæ societas luci ad tenebras? Quæ autem cōuentio Christi ad Belial? Nulla igitur familiaritas seruorū peccati, qui tenebris seruiunt, & iniquitatem colunt, ad Christum, qui est lux, & sanctitatis autor. Quondā tentauit ex istis seruis peccati quidā familiaritatem hanc in Dño suo habere ingerēsse in conuiuiū nuptiale cælestis sponsi, sno hoc tenrauit dāno. Siquidem Dñs eum à familiaritate iussit ignominiose repellendum, quia nō erat exornatus veste decora, quā tantum poscebat pro sua dignitate conuiuiū. Dixit ergo rex ministris, ligatis manibus, & pedibus eius, mittite enim in tenebras exteriores, ibi erit fletus, & stridor dentium. Matth. 22.

¶ Et obserua nō solum hūc peccati seruū, passum fuisse repulsam à conuiuij familiaritate, sed pœnas grauissimas dedisse, quia indignū se fecit tanto cōuiuio. Serui autē ciuiliter, & si repellātur à dominorū familiaritate, at non ob hoc exoluūt pœnas: secus in peccati seruitute. Tāta enim est, benignitas Dei, vt velit omnes saluos fieri, & ideo indigne fert eos, qui familiaritatē diuinam negligunt, ideoque eos acerrime puniendos decreuit.

Deus punit eos qui se indignos præbent ad diuinam familiaritatem obtinendam.

¶ Septima erat seruitutis conditio, quod ipsa dehonestat habentem, quia contumeliosa est serui appellatio. Omnes nāq; ingenuitatē amant, & seruitutē maximè refugiunt. Vnde vt libertas seruetur incolumis, bella conferūt durissima mortales: & omnia pati mala, etiā mortē ipsam equum esse existimāt, ne in seruitutē aliorū homi nū redigātur. Et causa quidē est, quia creatus est homo ingenuus, & nullius hominis aut angeli, sed solius Dei seruus. Quapropter libertatē vt hominibus natiuā, maximopere cupiunt homines. Neq; homines solū, sed & bestię, & cęli aues, si illos enim caueis incluseris, aut si illas ligaueris, aut stabulo cōieceris mirū est visu, quāgestiāt: vt vincula soluāt, & carcerē euadant. Peccatores vero libertatis huius illecebra delusi, se subdunt peccato, & tunc maiori tenētur seruitute, quam si suam captiuarent libertatem in obsequium Christi: vt serui Dei faciunt. Quorum ob hoc nomē est honorabile corā Deo nomē, quia cum liberi essent ad peccandū, se seruos nihilominus fecerunt iustitiæ. Seruorum vero peccati, vituperabile est nomē coram Deo. Nam nomen impiorum delebitur. Ecclesi. 41. & in Prouerbio. 10. Nomen impiorum putre-

Nomina peccatorum Deo sunt vituperabilia.

putrescet. Vt enim iusti, qui iustitiæ diuinæ seruiunt, in memoria æterna erunt coram Deo, ità iniusti, qui iniustitiæ deseruiũt, erũt in æterna obliuione; quia Deus damnatorum nunquam miserebitur: ideo Hieremi. 17. Recedentes à te in terra scribentur, vt significet, ita eos habendos in obliuione, vt literæ quæ terræ mandantur quæ à vento continuo delentur.

¶Deus autem nihil obliuiscitur, omnia namque sunt Deo quam præsentissima. Veruntamen obliuisci dicitur ea, quę non amat, vt memorari ea, quæ diligit.

¶Sunt autẽ varia nomina horum, qui iniustitiæ seruiunt, quidam enim vocantur auari, alij superbi, alij adulteri: & hoc genus alia innumera peccatorum sunt nomina. Deus autem hæc odio habet nomina: sumet nãque pœnas acerbissimas, de peccatoribus omnibus: ideo vituperabilia sunt hæc nomina coram Deo. Vt contra sanctorum nomina, Deo sunt quã gratissima, vocantur enim iusti, misericordes, casti, beneuoli, grati & alia hoc genus nomina, quæ vniuersa Deus impendio amat.

¶Grauissimam igitur si dixeris esse peccati seruitutem, ferreumque esse peccati iugum, nihil errabis: leuissimamque esse iustitiæ seruitutem, & suauissimam, si affirmaueris, certam sententiam pronuntiabis. Vtraque tamen seruitus, quod intrinsecus continet, in hoc seculo non propalat, sed in venturo propalabit. Diximus enim venenum seruitutis peccati, non demonstrari iniustis modo, quantum sit, donec mors frangat corpuscula ipsorum. Etenim venenum hoc non est sensibile venenum, sed spirituale venenum.

Mors reteget venenum peccati peccatoribus & sal. tẽ iustitię iustis.

Ideo post mortẽ corporis, quando anima obtinebit statum spiritualis substantiæ, quia exuta erit tunc à corpore, ideò tunc sentiet venenum hoc spirituale, quantum sit. Simili modo, quãta sit salus, in seruitute diuinę, quantusque in ea condatur thesaurus, non patet modo, iustis ob eandem causam. Quippe hæc spiritualia cognoscere, ad statũ spiritualem animarũ spectat. Post mortem igitur corporis hæc clare cognoscẽtur, quæ modo sub vmbra fidei, vtcunque iudicantur. Quo circa scite admonuit apostolus. 2. Cor. 4. Habemus thesaurum istum abscõditum in vasis fictilibus. Frangentur sane lagenæ istæ corporũ nostrorum à morte, & tunc lucebit thesaurus reconditus sub diuina hac seruitute, vt accidit militibus Gedeonis. Vnde ad Colo. 3. vita vestra in Christo. Nunc quidem abscondita est: at vero tunc patefiet quando creatura liberabitur à seruitute corruptionis in libertatem filiorũ Dei. ad Roma. 8. Seruitus enim diuina liberabit iustos, à seruitute corruptionis. Est autẽ hæc seruitus, quòd omnes morimur, & sicut aqua dilabimur super terram. Hanc autem corruptionis seruitutem, contraximus ex seruitute iniustitiæ. Quippe primus parens, quia peccato se subiecit, audiuit contra se sententiam iudicantis Dei, Puluis es, & in puluerem reuerteris.

Iudi. 7.

¶Porrò si vita iustorum abscondita est à iustis, qui dicere ausi sunt ex Theologis quidam iustis constare posse se esse in gratia, & charitate Dei, secundum communem cursum diuinæ operationis. Vtique si constaret, vita iustorum in præsenti seculo non esset abscondita in Christo, neque thesaurus diuinus esset iustis absconditus reclamãte Paulo. Neque est dicere, alijs, non tamen habentibus esse absconditum: namque si ita esset qua ratione diceret Paulus vitam iustorũ esse absconditam in Christo, & idẽ saperet de thesauro.

Secundum cõmunẽ cursum diuinæ operationis nullus scit se esse Deo gratum.

¶Octauum autẽ quod proposuimus esse seruorum, non est difficilis indagationis in seruitute spirituali, si obseruamus in exordio nascentis mundi, Deum angelos condidisse. At verò quos seruos inuenit se fecisse peccati, vt diabolum Luciferum, & angelos eius, à domo sua repulit, & in barathrum coniecit. Cælum enim domus Dei est, & tam sancta est domus hæc; vt continuo immundos angelos à sé proiecerit: vt verum sit, seruus non manet in domo in æternum. Quandiu enim angeli isti Deo grati fuerunt, in domo Dei subsistebant: at vero postquam se fecerunt seruos peccati proiecti sunt à domo Dei cælesti.

Cælum Dei domus & habitatio nõ ferens iniquitatem.

¶Et si ad inferiora oculos deijcimus, non abhorret ab hoc, quod Dominus eiecit primos parẽtes à paradiso terrestri. Erat namque paradisus ille terrena quædã domus, Deo consecrata, ab ipso Deo sibi dicatã vbi homo, quem formauerat, cõditori gratias ageret, ideoque erat quam sacerrima Dei habitatio, Quam simul atque primi violarunt parentes, se subdentes peccati

seruituti, sunt ab ea cum contumelia eiecti: quia, seruus peccati, non manere potest in domo Dei in æternum.

¶ Quod si dixeris, Quid ergo nonne ecclesia multos cōtinet seruos peccati? Vtique multos: at vero Ecclesia etiā est dom⁹ Dei, & habitatio eius. Respōdetur Ecclesiā nō iudicare de occultis, sed de sibi manifestis per legitimā probationem. Continet ergo plærosque multos, peccati seruos, & hos tolerat, quia reputat non esse peccati seruos, quandiu hæc seruitus ecclesiam latet. Enim vero quilibet præsumitur innocens, dum non probatur nocens. Peccatorum enim priuatorum iudicium Deo reseruatur, qui solus nouit abyssi profunda, & scrutatur cor hominis, & renes eius intuetur. Hæreticos autem etiam occultos, modo non sint solum mentales, Ecclesia non fert, sed eos proijcit à domo Dei: eos namque excōmunicat. Excōmunicatio autem est quædam eiectio seruorum peccati à domo Dei quæ est ecclesia. Sunt nāqua heretici serui peccati pestilentissimi, & nocentissimi: nā hæresis, vt cancer serpit. Propterea in hos, vt in seruos maxime noxios, ecclesia animaduertit eos eijciendo à seipsa per censuram excōmunicationis. In alios vero seruos peccati, si etiam noxij sint, vt sunt quando peccata eorum fœtent valde, & malo exēplo alios inficiunt, etiam vtitur eodem eiectionis ab ecclesia remedio. De qua re nos plura in 4. senten. tradidimus, ideo parcendū est modo abundantiori horum tractatui.

Ecclesia tolerat seruos peccati.

Quid sit excōmunicatio.

¶ *Omnis qui facit peccatū. &c.* Tria esse peccatorum genera probatissimum est theologis. Est enim originale peccatum, mortale, & veniale. At vero non tot sunt seruitutes peccati, sed duæ duntaxat. Est nāque seruitus peccati originalis culpa, at vero hæc seruitus est habitualis dūtaxat seruitus. Non enim hæc seruitus ex propria habentis voluntate dimanat, sed ex origine propagatur. Peccati autem mortalis seruitus est actualis seruitus. Quod si dixeris, Pueri non faciunt peccatum, qua ergo ratione sunt serui peccati. At eodem modo sunt peccati serui, quomodo peccant. Peccant autem habitualiter, & hoc modo habitualem tantum habent peccati seruitutem. Et equidē inficiari nequimus hāc seruitutem: non possunt enim pueri videre regnum Dei, nisi lustrentur regenerato rio lauacro. Porro mortale peccatum, est actualis seruitus quippe propria autoris contrahitur voluntate. Veniale vero peccatum, non est seruitus peccati, quandoquidem si seruitus esset, serui iustitiæ essent serui peccati, id quod est implicatio contradictionis: siquidem serui iustitiæ, siue Dei amici peccata venialia habent, si ne quibus vita hæc mortalis duci non potest. Cæterū quale est peccatum talis erit seruitus. Cum ergo veniale peccatum leuis sit culpa, leuis erit seruitus peccati huius: si quis contendet venialia nonnihil habere seruitutis, siquidem non permittitur cælestis regni participatio, quando venialis culpa non expiatur, non erit inepta contentio. Grauissima autem seruitus est ex mortali culpa, quam in grauitate sequitur originalis seruitus. Hæ namque seruitutes, nos æterno priuant Dei amicitia nisi mundentur.

Originale peccatum est seruitus habitualis peccati.

Quale est peccatū talis est seruitus.

¶ At vero peccati venialis, leuissima est seruitus, quæ nos non orbat Dei amicitia. Vnde Theologis venialis culpa, est secundum quid non simpliciter culpa: & talis etiam erit seruitus huius peccati secūdum quid non simpliciter seruitus.

¶ Porro autem omnes istę seruitutes egēt Christo liberante: solus enim ipse poterit nos asserere à seruitutibus istis. Quo circa ait ipse, si filius vos liberauerit verè liberi eritis. Ioan. 8. Hanc enim Christus veram putat libertatē, liberos nos esse à peccati seruitute. Vnde per lauacrum baptismale nos liberat à seruitute originalis peccati vt per pœnitentiam à seruitute mortalis peccati. A seruitute vero venialis si eā velis vocare seruitutē modo suprascripto liberat, etiam per pœnitentiam vel formalem, vel virtualē, quæ est diuini amoris operatio ex charitate procedens: vt in 4. senten. abunde diximus.

Omnis seruitus peccati eget Christo liberante.

¶ Hanc donaturus libertatem Christus in mundum venit, & duxit operæpretiū esse sanguinem suum fundere. Ob hanc ipse legitimo vocatur nomine redemptor orbis: siquidem redemptio, est captiuorū in libertatem assertio. Eramus autem pressi iugo captiuitatis diabolicæ, & huius cōstricti seruitute tenebamur, & duabus noxis succūbebamus, & quod latebat nos tā misera seruitus, & quod illam decutere à nobis post cognitam nequibamus. Accessit vero Christus, & illam docuit, & nobis demon-

Christus est magister, & vniuersi redēptor.

demonstrauit, ex illa nos esse illaqueatos: vnde ob hoc magister vocatur orbis. Et non solum illam docuit nos, sed ab eadem suo sanguine nos eripuit: quia venit saluũ facere quod perierat: vnde redemptoris vniuersalis nomenclatione rectissimè po titur. *Omnis qui facit peccatum seruus est pecca ti. &c.* Dicet aliquis, si omnis qui facit peccatum seruus est peccati, igitur qui nõ facit, sed patitur peccatum, nõ erit seruus peccati. Exempli causa, mulier, quæ pa titur adulterium, aut alij, qui cogũtur ad peccandum, qui potius patiuntur peccatum, quam faciant. Ecquid obmurmuratores, & contumeliosi non faciunt peccatum, quippe sermo non est factum, vt ne que cogitatio, igitur neque cogitantes ma la erunt serui peccati, siquidem isti non fa ciunt malum, aut peccatum.

¶ Ad hæc cum peccatum sit nihil, vt August. est autor, qui fier obsecro, seruum habere, quod nihil est.

¶ Porrò autem qui patitur peccatum, aut omnino patitur inuitus, & tunc sanè peccatum non facit, sed solum violenter pati tur: siquidem violentum est, quod est à principio extrinseco, passo non conferen te vim. Si verò passum hoc vult, quod patitur, vtique etiamsi patiatur peccatum passio est voluntaria, & volendo passionẽ, fit passio culpabilis: vt martyrij passio redditur meritoria, quia martyri est grata. Et quia amatur martyrium fit meritũ bonum æternæ coronæ: & quia amatur stuprum, fit meritum malum æterni supplicij. Hoc igitur est facere peccatum, peccato consentire: quo fit, vt siue consensu, siue loquela, peccetur, peccatum fit. Quã uis enim consensus & sermo, distinguantur à facto, at male loquens, aut male consentiens peccatum facit, tametsi peccatũ hoc non ex facto, sed ex consensu, vel ver bo censetur. Omnis ergo qui facit peccatum, vel ex facto malo, vel ex consensu, vel ex verbo seruus est peccati. Imò facta, vel verba mala alioqui si cõsensus verus, vel interpretatiuus abest, nõ faciunt nos seruos peccati. Qui enim non consentit, peccatum nõ facit. Quod verò peccatum nihil est, magis deturpat peccatores, quia nihilo, seu vanitati seruiunt. Nisi velis per peccatum in secundo loco intelligere diabolum nõ diabolo peccatores seruiũt. Iam verò si peccati seruitus ea est, quæ ha ctenus est à me descripta, videlicet, si abiectissima & vilissima est, si hominẽ vilissimis occupat, si noxia est nedũ inutilis. Si contumeliosa est, & vituperabilis; si indignos nos diuina facit familiaritate, si digna, quæ repellatur à domo Dei, quia Deus liberos domi tenet non peccati seruos; liberos, inquam, à peccato, seu rectius liberatos à peccato, & seruos factos Dei, qui habent fructum in sanctificationem. Quod si seruitus hec tot grauatur damnis, non est cur illam appetamus, sed potius est cur illam summopere fugiamus, & cõ trariam huius seruitutis impensissimè expetamus, quæ est libertas à peccato. Sanè nullus est captiuorum, qui absentem non expetat libertatem, & præsentem nõ am plexetur. Cum ergo iam nobis sit libertas à peccato præsens, per Christum qui il lam hominibus comparauit sanguine suo cur libertatem hanc non auidissimè, amplexabimur? Quondam erat absens hæc libertas, idcirco summo desiderio desiderabatur, vt præsens fieret. Vnde dicebat ille, Intēde animæ meæ, & libera eam pro pter inimicos meos. Psal. 7. Et istud erat commune sanctorum votum ante Christi aduentum, vt Christus liberator adesset. Modo autem adest liberator, à teterrima peccati captiuitate. Incertissimi igitur, & nostræ libertatis obliuiosi erimus. Si hanc summo studio non curamus habere.

¶ Parta equidem est hæc libertas in Chri sto, qui est redemptio nostra: at si desides sumus perinde proderit hæc libertas, ac si non fuisset: quia vigilantibus, & non dor mientibus iura subueniunt. At verò, scio obijciet mihi aliquis, quomodo liberatos nos esse à peccati seruitute Paulus affirmat, qui se captiuũ esse clamat, ad Rom. 7. dicens se venundatum esse peccato, & se sentire legem in membris suis repugnã tem legi mentis suæ. Et rursus, quis me li berabit de corpore mortis huius, & ad Ro man. 8. omnis creatura ingemiscit, & par turit vsque adhuc, & paulò infrà sed nos ipsi, intra nos gemimus, redemptionem filiorum expectantes: si expectamus redemptionem, vbi quæso libertas?

¶ Porrò inconcussæ fidei est veritas, adeptam esse hominibus libertatem à peccato per Iesum Christum. Namque Petrus 2. Petr. 1. ait, Non corruptibilibus auro, & argento nos esse redemptos à vana nostra

Ad Roma. 6.

Ch[...] [...] donauit homi nibus liberta tem à seruitu te peccati.

Testimonia quæ videntur sibi diffidere.

Diabolus est peccatũ dicitus quia pri mus peccati autor.

conuersatione, id est, à peccatis nostris, sed precioso sanguine immaculati agni Christi. Et ad Galat. 4. Qua libertate Christus nos liberauit. Namque liberan do nos à iugo legis Mosaicæ, nos etiam liberat à peccatis, vnde Ecclesiast. 47. Ab omnibus peccatis liberauit eos. Verum, vt dicebam, liberat à peccato, non omnes, sed solum rectè dispositos, ad hoc vt libertate fruantur. Namque sacramenta, quæ sunt huius libertatis cōciliandæ instrumēta exigunt congruentem dispositionem in suscipientibus, vt fructuosa sint: singula tamen pro sua ratione. Namq; baptismus minorem poscit in suscipiente dispositionem, quam pœnitentia. Porrò autē est obseruandum hanc libertatem ab hac seruitute gradus habere, quibus distinguitur: paulatim enim serui Dei in hac proficiunt libertate. Profectum autem hunc vt rectè teneas memorare primam hominis captiuitatem, fuisse crimen quod admisit contra Deum, Transgrediens Dei mandatum protoplastus. Et ex hac transgressione subiecit se culpæ mortiferæ, à qua non se potuit explicare, nisi diuina opera adiuuante. Ex hac autem prima captiuitate secuta est alia pœnæ captiuitas. Ait enim Deus in quacunque hora comederis morte morieris. Mors namque corporis consequitur culpam. Stipendia enim peccati mors. Est enim subiectio ad pœnam captiuitas quædam. Et non solum mors corporis fuit consecuta, sed alia longe peior captiuitas est consecuta, scilicet, obligatio ad æterna supplicia ferenda.

Sacramenta sunt libertatis à peccato conciliandæ instrumenta

¶ Quia tamen ex culpæ captiuitate relictus fuit homo corruptioni ferendæ suæ naturæ sublato beneficio originalis iustitiæ, ideò cōsecuta inclinatio etiam est ad peccatum. Et caro & spiritus, concupiscētiave, & ratio recta, manserunt dissidentes adeò, vt caro concupiscat contra spiritum, & spiritus cōtra carnis sensualitatē.

¶ Ex culpæ igitur captiuitate istæ fuerūt consequiæ captiuitates memoratæ. Christus ergo harum captiuitatum captiuator, & libertatis humanæ spiritualis assertor. Ante omnia per sacramēta sua eripit nos à captiuitatibus nocentioribus. Enimuerò eripit nos à culpis, & à pœna æterna. Hæc namque est maxima, & lugenda in primis captiuitas. Quæ nos tenet captiuos diaboli.

¶ Prima proinde libertas est restaurare nos, in gratiam & amicitiam Dei. Porrò, relinquitur etiamnum corpus captiuum temporalis mortis, relinquimur etiam secundum quid captiui, quātum ad pugnā, quam patimur, & rebellionē nostræ sensualitatis, quam Paulus ægrè ferens aiebat, Non quod volo bonum hoc facio, sed quod odio malum. Has namque captiuitates nobis reliquit Deus, vt essent nobis ad spiritualem profectum. Pugiles namque strenui si euaserimus fulgidis ditabimur coronis. Vt ergo nobis sint materia virtutis exercendæ, ideò istis pœnalitatibus nos subiecit, aut potius dimisit subiectos Deus.

Prima libertas est à peccato cōsequitur libertas secunda à pœna æterna peccato mortali connexa

¶ Equidem si baptismus, nos redderet immortales, & expiando captiuitatem culpæ, profligaret mortalitatem, fidei non esset locus: quia euidens esset baptismum esse rem diuinam, quæ homines reddebat immortales. Quapropter, vt esset locus virtutibus varijs, istæ pœnalitates superstites sunt, quæ secundum quid captiuitates sunt ex peccato procedentes.

¶ Propter hasce igitur Paulus se venundatum peccato fatetur & replicat dicens, se esse infœlicem, &c. Et ingemiscit expectans donec veniat filiorum Dei redēptio in die nouissimo, hoc est libertas plena ab istis captiuitatibus. Dum ergo viatores sumus, plena libertate non fruimur, sed semiplena. Est enim plena libertas, quæ nos liberat, à culpa omni, & pœna vniuersa: qua sanè potiuntur beati: siquidem animæ beatæ, nihil habent, aut habere possunt culpæ, aut pœnæ: nullo namque vrgentur malo, neque bono priuantur. Neque enim desiderium resumendorum corporum, eas vexat, aut pœnale est illis desiderium hoc neque retardat eas à gloria essentiali, maiori fruenda. Siquidem ea resumere solum habent in votis, quando Deus iudicauerit opportunum tempus esse resumendis corporibus, vt in. 4. distin. 49. nos opulentius desseruimus. Cæterū, quamuis gloria essentialis ipsarū iam perfecta est, neque incrementa suscipere valeat, gloriam tamen accidentariam augebunt resumptis corporibus beatis, & tum nihil illis deerit ad consummationem suę beatitudinis.

Desiderium corporū non minuit essentialē gloriā

¶ Quamobrem resurrectionem sanctorū Paulus vocat redemptionem ad Rom. 8. & Do-

& Dominus, Lucæ. 21. scitote, quia appropinquat redemptio vestra. Tunc enim prorsus soluetur tota captiuitas. Animæ quidem soluta est iam adepta essentiali beatitudine. At corporis, quod adhuc tenetur sub mortis captiuitate, quia in puluere iacent corpora sanctorum, id temporis soluetur captiuitas, quando surrexerit incorruptum, & summa claritate donatũ.

Sub resurrectione iustorũ plenissima redẽptio, atque libertas.

¶ Liberat igitur Christus fideles suos, à captiuitate animæ, quæ est captiuitas culpę, donans illis per sua sacramenta gratiã, & abluens eorum crimina. Liberabit etiã captiuitatem corporis, non modo, sed in die nouissimo. Excitabit enim tunc corpora sanctorum ad summam eorum gloriam. Quod si dixeris, iusti semper sunt peccato subiecti, quia subduntur fomiti: respondetur fomitem nõ esse propriè peccatum iuxta doctrinã Concilij Trident. ideò etiamsi vrgeantur iusti fomite, non proinde captiui sunt peccati simpliciter, sed solum secundum quid: siquidem fomes ex originali peccato quod est verè peccatum originem trahit: est namq; pœna consequens primitiuam culpam.

Animæ purgatorij non vrgentur fomite contra Lutherum.

¶ Porrò animæ iustorum fomitem exuũt simulatque corpora deponunt, etiã si quædam earum non statim coronentur. Quippe animæ, quas lustrat purgatorius ignis, non vrgentur fomite, vt malè docuit Lutherus. Etenim iã non incitantur ad peccatum, quæ peccare non possunt, vt neque mereri. Idcircò animæ istæ, etiamsi captiuæ tenentur ex pœna peccati temporali, non tamẽ captiuæ sunt ex aliqua culpa, vel fomite ad culpam.

¶ Ista omnia si libratè penderis, videbis protinus quam vani sunt sensus hæreticorum huius æuj credentium libertatem fidelium concessam à Christo, non solum esse libertatem à culpis, & pœnis, sed etiã esse libertatem ab obediẽtia prælatorum Ecclesiæ. Enimuerò obedire inlicitis, honestis, & expedientibus, non est peccatum, sed virtutis opus. Quid ergo Christus nos liberat à virtute? Absit imò nos subdit omnium virtutum necessariarum studio. Et obedientia non est virtutum minima, quapropter absit, vt cum istis desipiamus fidem Christi nos liberasse ab obedientia nostrorum superiorum.

Libertas christiana neminem liberat à virtutis studio.

¶ Christus ergo non ad hanc, quam isti putant libertatẽ vocat nos, sed vocat ad libertatẽ gratiæ peccatores omnes, vocat ad libertatem gloriæ iustos omnes. Quod si nos vocat, dicens, Venite ad me omnes, qui laboratis, & egeni estis, & ego reficiã vos, cur nos obturabimus aures nostras? cur vocanti non morem geremus? Imò hodie si vocem eius audierimus non obduremus corda nostra. Vnde opus facto est, vt peccator se accingat ad pœnitentiam, per quam dimissa mala seruitute culpæ, bonam sibi conquirat gratiæ libertatem. Iustus verò, curet persistere in parta per gratiam Dei, & studium suum gratiæ libertate, quæ etsi imperfecta est libertas, quandiu, cum vicijs, & concupiscentijs conserenda sunt bella. At verò, parabit sibi in bonis perseuerando, perfectam filiorum Dei libertatem, quando exuens mortale corpus induet vestimentum vitæ æternæ.

Math. 11.
Psalm. 94.

Christus omnes vocat ad pileũ, idest, ad libertatẽ.

ENARRATIO PRIMA, In caput nonum.

¶ *Et præteriens Iesus, vidit hominem cæcum à natiuitate.*

CApite proximo memoratũ est, Dominũ declinasse furorem Iudęorũ. Solus enim refertur exisse de tẽplo: vnde hoc miraculum fuit celebratum post quam Dominus de templo exiuit. Si autem continuo celebrauerit illud ab exitu, vel aliquando elapso tempore, non declaratur. Poterat autem fieri, vel hoc, vel illud. Nam quod quidam aiunt non fuisse continuo, ab exitu de tẽplo, quia Dominus exiuit solus de tẽplo, at discipuli modo referuntur esse cum Domino: vtique non obstat: poterat enim accidere discipulos mox ab exitu de templo, Domino astitisse. Verum quale quale hoc fuerit incerta res est hæc. Expressit autem Ioãnes hunc cæcum, esse natiuũ cæcum, vt miraculi magnitudo, magis patescat. Quia cæcitatis natiuæ superat naturæ facultatem curatio, secus de cæcitate ab extrinseco, & non ex natura illata. Ferũt hunc cæcum fuisse sanctum Chelidoniũ martyrẽ qui sub persecutione Stephani protomartyris fuit exul à patria vna cum Lazaro fratre Mariæ & Marthæ, & Massiliam concessit cum eisdem. Lege Petrũ

à Na-

à Natalibus.1.libr.cap.72. Porrò ad textũ Euangelicũ referamus stylum. *Et interrogauerunt eum discipuli eius, Rabbi, quis peccauit: hic, aut parentes eius, vt cæcus nasceretur?* Hæc interrogatio videtur insinuare opinionẽ eorum, qui credunt, animas ob sua scelera fuisse delapsas in corpora, luituras in corporibus, vt in ergastulis mala, quæ ante copulationem corporum admiserunt: id quod Platoni tribuitur dogma.

¶ At verò discipuli cum ex piscatione ad apostolatum fuerint assumpti, non nouerant hæc Platonis dogmata, neq; illorum mentem subibant huiusmodi doctrinæ. Vnde videtur, non asserendo hanc propositionem fuisse interrogationem, sed dubitando, ad hanc rationem. Cum Christum enim vidissent intuentem cæcũ, rogitant, vel hæsitant, quæ fuerit cæco natiuæ cæcitatis causa? Enimuerò, vel causa fuisset quod ante natiuitatem peccasset: & hoc non, quia ante natiuitatem non poterat peccare. Vel causa fuisset parentum crimina: sed neque hoc, quia filius non portabit iniquitatem patris. Ideoque hæc duo proponunt, vel quod cæcus ipse peccauit, aut quod parentes eius, non credendo tamen, vel vnum, vel alterum, vel ambo esse causam cæcitatis natiuæ: sed vt ex istis duobus propositis à magistro veritatem quæstionis discant. Et hoc modo ferè Theophilactus locum hunc differit. Nisi forte discipuli propter peccatum originale quæstionem hanc proposuerunt, quo ad membrũ primum, Nunquid peccauit, idest, peccatũ originale huius cæci fuit causa suæ cæcitatis? (hoc enim peccatum antequam homo nascatur contrahitur) aut peccatum actuale suorum parentũ. Enimuerò Exodi.34. habetur, Qui reddis iniquitatem patrum filijs, ac nepotibus, in tertiam, & quartam progeniem. Forsan igitur discipuli apud se hoc cogitabant, mala omnia, quæ patiuntur homines, ex peccatorum malis meritis originem trahere. Cum vidissent ergo hominem cæcum à natiuitate, cæcitatem illam ex peccato descendisse credebant. Ideò exquirunt, ex quo peccato, originem illam traxisset. Et forte augebat eorum hæsitationẽ, quia Deut.24. scriptum est. Non occidetis patres pro filijs, neque filios pro patribus. Et Ezech. 18. Filius nõ portabit iniquitatem patris.

Pati mala nõ semper est ob patientis culpam.

Est autem obseruandum, passionem pœnæ ob multas deriuari causas, & non esse solam culpam patientis. Est quidẽ quandoque causa culpæ reatus: vt Maria soror Moysi, percussa fuit lepra, Nu.12. ob culpam murmuris. Et Giezi ob symoniam. 4.Reg.5. Verum non semper reatus culpæ, passionis malorum causa est: siquidẽ aliquando patiuntur iustissimi quique mala, vt Deus ostendat ex passionis tolerantia, quanta sit seruorum suorum virtus. vt Iob.1. & Tobiæ.12. legimus. Nonnunquam sustinent etiam iustissimi mala ad virtutis conseruationem: vt Paulus.2.Corinth.12. sustinuit angelum Satanæ ipsum collaphizantem, nã virtus Pauli, in infirmitate perficiebatur.

Causæ cur patimur mala.

¶ Rursus hoc accedit ex diuini consilij dispensatione: vt Dominus noster Iesus Christus, passus est, cum esset sine vllo peccato, imò impeccabilis. At verò ex diuina dispensatione oportebat sic Christum pati & ita intrare in gloriam suam, Lucæ.24.

¶ Præter hæc cæcus hic, cuius Euãgelium hoc meminit, passus est cæcitatem natiuam, ad Christi gloriam, & vt suam diuinitatem ex curatione miraculosa cæcitatis credentibus ostenderet.

¶ Veruntamen, quamuis sæpè accidat malorum passio, citra culpam patientium, vt dudum aiebamus, nunquam tamen mala introducerentur in orbem, nisi peccatum adfuisset protoplasti. Per vnum enim hominem, ait Paulus, peccatum introiuit in mundum, & per peccatum mors. Et quia secuta est mors ad peccatum, omnia etiã mala quæ hanc præcedunt, vel sequuntur ad peccatum tãquam ad principium sunt referenda: quia si peccatum non admitteret homo primus, expertes essemus omnium malorum. Et quamuis originale peccatum non fuit causa adæquata cæcitatis natiuæ commemorati cæci, quia multi nascuntur videntes, & cum infectione peccati originalis nascuntur nihilominus: at verò, est causa secundum negationẽ, quia si infectio culpæ primitiuæ non adfuisset, nullus nasceretur cæcus. Namque in paradiso si perstitissent homines, neque cæcitas, neque alia mala hominem vexarẽt. Quia tamen non est causa secundum affirmationem, ideò Dominus ait, Neque hic peccauit, neque parentes eius, vt cæcus nasceretur. Hoc est, non est causa affir-

Rom.16.

Peccatum primum quãuis remota est causa omniũ malorũ quæ patiuntur.

matiua cæcitatis huius, vel peccatū huius cæci, aut parentum eius. Sed causa est, manifestatio meæ diuinitatis, propterea natus est cæcus. Porrò nulla est collisio inter locum, Deut. 24. & locum Exod. 34. Lex enim Deut. 24. sanciuit, patentes, non esse occidendos pro filijs, neque contra. Et Ezechiel idem videtur decernere dicens, Anima quæ peccauerit ipsa morietur.

Conciliatio locorum sacrorum.

Quibus videtur obuiam ire Exodi locus precitatus. Etenim de peccatis actualibus loquitur lex Deut. itēque Ezechiel: non autē de originali culpa sermo est. Etenim propter vnum hominem peccatum introiuit in mundum, & per peccatum mors. Roman. 6. vnde ob peccatum primi parētis damnantur infantuli omnes, qui non lustrati aqua baptismali moriuntur, aut qui incircuncisi vita ante Christi aduentum defungebantur. Actuale enim peccatum nullum admiserunt, sed ex originali solum damnationis detrimentum æternum patiuntur. Verum est tamen, originale peccatum, esse habituale peccatum ipsorum puerorum. Et ideò propter proprium peccatum damnantur. Quia originale est infectio ipsius paruuli. Nisi quod hæc infectio, non fuit conciliata ex cōsensu infantulorum, sed ex parētibus con tracta. Quod ergo in Exodo legimus Deum punire peccata parentum in filios. Intellexit August. quæst. ad Deute. 44. quando filij peccata parentum referunt. Tunc enim, vt sunt similes parentibus in peccatis item sunt similes in pœnis.

Peccatum originale est infectio habentis.

¶ Vnde, quod discipuli hæsitant modo, Nunquid hic peccauit, aut parentes eius, vt cæcus nasceretur? aut, vt August. legit, An parētes ei⁹? (nō enim legit, aut, tamet si, ἢ, Græcis anceps, est, ad, aut, &, An:) si ad originale referas primum membrum sensus est, Nunquid originalis infectio ex qua iste fuit conceptus fuit causa quod cæcus nasceretur? Nasci enim hoc loco nō conceptionem, sed exteriorem natiuitatē denotat. Secundi vero membri disiūctiuæ huius, hic est sensus. Nunquid parentum adulterium, aut incæstus, aut alias illegitimus concubitus in causa fuit, quod hic homo ex illo cōcubitu natus cæcus nasceretur? Et hoc idem videtur insinuari à Iudæis huic cæco natalium vitium exprobrantibus. In peccatis, inquiunt, totus natus es, & tu doces nos. De causa mali, nos

Theoph. etiā legit An, & non vt.

Correctio Laurentij no stræ editionis vulgatæ non est certa.

alibi multa diximus in. 1. Sentent. ideò supersedendum est hoc loco maiori disertioni: contendit Laurent. esse legendum, an, & non, aut, quia an hæsitantis est: sed, ἢ, an ceps est, vt diximus. *Respondit Iesus, Neque hic peccauit, neque parentes eius, sed, Vt manifestentur opera Dei in illo.* Nō docet Christus, vel cæcū esse sine culpa, aut parētes eius, quia forte & ipse, & patentes peccatores erant, vt cæteri, sed hoc solum docet, neq; peccatum cæci fuisse causam cæcitatis, neque peccatum parentum cæci. Et hoc verum est, quia alij tum erant æque, aut magis peccatores, quam parentes huius cæci, qui non habebant filios cæcos, sed videntes. Et peccatum originale non erat causa præcisa cæcitatis, aliàs omnes homines nascerentur cæci, quia omnes sordidi sunt etiam ante natiuitatem suam originali sorde. Non ergo causa huius natiuę cæcitatis, erat peccatum habentis, aut parētum, sed manifestatio gloriæ Christi.

¶ Ab æterno igitur Deus disposuit, hunc nasciturum cæcū, vt ipse Deus factus homo, illustrans cæcum hunc demonstraret se esse omnipotentem. *Vt manifestentur opera Dei*, V surpatur, vt, non vt significet causam sed euentum, vt Psal. 50. Vt iusti ficeris cum iudicaris, & sæpè alibi. Ita placuit Theophilact. mihi tamen magis arridet significari causam. At dices, solum manifestauit se esse illustratorem cæci, opus ergo vnum Dei manifestauit non opera. D. Irenæus libr. 5. istud retulit ad opera creationis. Manifestauit enim Christus se esse creatorem vniuersorum, scilicet, quia ex luto restantat visum, quod tantundem erat acsi ex nihilo donaret visum. Lutum enim nō donat, sed impedit visum. Vt ergo ex nihilo vniuersa condidit, ita ex nihilo nunc ex non potente videre, scilicet, cæco natiuo fecit clarissimè videntem. Sicut enim optimum fuit illud vinum quod miraculo fuit creatum in Cana Galilææ. Ioan. 4. ita etiam clarissimus fuit hic visus à Deo creatus: quia quę solum Deū habent autorem, optima sunt quæque in suo genere. Nam vidit Deus vniuersa, quæ fecerat, & erant valde bona. ¶ Cæterum Christus non manifestauit omnem suam potentiam in sola illustratione huius cæci, sed vt huius cæci cæcitatem illuminare voluit, ad ostensionē suæ potentiæ, ità etiam paralysin illius qui

Vt, sæpè in scriptura nō [illegible], sed euentum denotat.

Quæ Deus se solo facit optima facit.

qui.38.annos, illi succubuerat, permisit ad gloriam suam, & quod deficeret panis, & commeatus in deserto. &c. Itaque mala, quæ secundum necessitatem naturalem, aut secundum nostrã libertatem accidũt, vt est morbus, aut cæcitas, quæ ex indispositione materiæ, aut ex debilitate virtutis seminariæ accidunt, aut peccata quę ex nostro prodeunt arbitrio. Vniuersa denique mala, quæ natura, vel arbitrium nostrum suppeditat, Deus testificat ad gloriam suam. Imò etiam alia mala, quæ dicũtur naturæ errores, & contra intentionem naturæ, vt sunt monstra, non sunt contra Dei intentionem, sed vniuersa continentur sub certa Dei prouidentia, ad fines nobis aliquando ignotos, aliquando manifestatos à Deo. Quamobrem quod ait, vt manifestentur opera Dei in illo, significat, in illo, cum alijs multis. *Me oportet operari opera eius, qui misit me donec dies est. Venit nox quando nemo potest operari, quandiu sum in mundo, lux sum mundi.* Christus operabatur opera Dei, quia Deus erat ipse, & idem cum patre secundum substãtiam diuinam. Et ideò operante Christo, idem operabatur pater. Opera namque Trinitatis ad extra sunt indiuisa. Vnde illuminatio cæci erat opus patris, & idem opus erat Christi. Non sic autem accipienda sunt miracula sanctorum. Enimuerò Petrus sanabat, & Deus sanabat. At sanabat Deus efficienter donando sanitatem. Petrus verò non efficiebat sanitatem, illam producendo, sed efficiebat precibus impetrando. Christus verò efficiebat sanitatẽ, vt Deus, quia Deus erat. Et ideò ait, Me oportet operari opera eius, qui misit me, subaudi, patris. Hoc autem loco per opera, intelligere oportet miracula. Naturalia enim opera, natura operatur simulatq; Deus. Idem namque est opus naturæ, & Dei iuxta illud, opus naturæ est opus intelligentiæ. Verum non de istis operibus modo sermo est. Hæc namque non demonstrabant Christi diuinitatem, & sapientiã, atque bonitatem, sed de illis subaudire est necesse operibus, quæ naturæ facultatem transcendunt: quæ opera sunt solius Dei opera. Hæc igitur eadem operabatur Christus, ideò per illa manifestabat se esse Deum verum, & filium Dei veri. Hæc autem opera, quędam sunt visibilia, vt illuminatio cæci, suscitatio mortuorũ

Mala naturæ vel arbitrij nostri Deus testificat.

Christus efficiebat miracula producẽdo effectũ miraculorum. Sancti verò solũ impetrãdo.

Opera quæ naturæ facultaté superans quędã sunt visibilia, alia intelligibilia, vel inuisibilia.

& hoc genus alia. Alia inuisibilia, vt illuminatio mentis per fidem, & suscitatio eiusdem per pœnitẽtiam, &c. Et hæc operatur Christus donec dies est. Quia quanuis miracula visibilia, iam non extent. At verò supernaturalia opera inuisibilia semper operatur Christus, donec dies est, idest, vsque ad consummationem seculi. Semper enim Christus per suos ministros illuminat fideles, & purgat eos à peccatis suis. At verò consummato seculo, cessabunt huiusmodi opera. Siquidem, iam tunc meritis non erit locus nouis. Vnusquisque enim recipiet, iuxta rationem factorum suorum. Donec dies est, est locus seminandi, quia dum cursus vitæ præsentis decurrit, operari possumus, quo finito, non est seminationi locus, sed messioni. Quippe quæ quisque seminauerit hæc & metet. Propterea igitur duratio seculi cõfertur diei, consummatio verò nocti. Quippe sicut dies est tempus negotijs aptum, at nox, ocia amat: ita quoque tantisper dum mundus durauerit, tempus est ac commodum meritis exercendis, at verò finito mundo, nullum erit meritum, vel bonum, vel malum. Vnde Ecclesiastes monet. capit.9. Quodcunque facere potest manus tua instanter operare: quia nec opus, nec ratio, nec sapientia, nec scientia, erit apud inferos, quo tu properas. *Quandiu sum in mundo &c.* Christus est vbiq; locorum secundum diuinitatem, at verò secundum humanitatem, in cælo residet clarè: in mundo vero est occultè sub sacramento synaxeos. Per fidem autem est in mundo, quatenus habitat in cordibus fidelium. Quandiu igitur est in mũdo, siue sacramentaliter, siue per fidem, & charitatem fidelium, lux est mundi: illuminat enim fideles, in agendis & protegit eos, atque tutatur defendendo eos à peccatis. Durabit autem hæc existentia Christi in mundo sacramentalis, & per fidem, vsque ad mundi consummationem. Nam consummato seculo, cessabit hæc illuminatio, quia tum non erit necessaria fides, aut sacramenta, aut sacra scriptura. Quippe beati clara visione cernent omnia quæ ad eos pertinent: damnati verò sub perpetua caligine in suis peccatis delitescent. *Hoc cum dixisset, expuit in terram, & fecit lutum ex sputo, & liniuit lutũ super oculos eius, & dixit ei.* Græcè, illeuit, pro liniuit.

Christus est vbique quatenus Deus.

[illegible] tem [illegible] ordi [illegible] Chri- [illegible] ¶ Ex [illegible] [illegible] cum aperiri oculos [illegible] ca- [illegible] [illegible] [illegible] illum amen- rit mentem. [illegible] ad sensum mi [illegible] celebat Christus. Quapropter lutū [illegible] ex terræ puluere, & ex saliua [illegible] concinnatet collyrium mira- [illegible] illuminandis cæcis oculis. Vt etiam [illegible] hac sensibili operatione subindicaret, hominem formatum ex luto, [illegible] [illegible] ex luto. Namque verbū Dei, [illegible] se nostro puluer, quia puluis su- [illegible] in puluerem reuertendi. Et se fa- ciens hominem, se fecit lutum, ex mani- uit enim semetipsum faciens se mortalem, & infirmū, & despectui obnoxium gratia nostri. Et tunc illinitur hoc lutum menti nostræ, quando per fidem, & charitatem Christus nobis hæret [illegible].

¶ Fecit porrò lutum & illenit supra ocu- los cæci, vt miraculi operatio manifestior esset. Etenim oculus obductus luto ine- ptior constituitur ad videndum. Contra- ria [illegible] accepit in [illegible] antidot⁻, vt non naturæ viribus, sed diuinæ potesta- ti [illegible] illuminatio attribueretur, *[illegible] natatoria Siloe quod interpretatur [illegible].*

Cæci inunctis iam ex luto oculis, præce- pit Christus, vt eat ad fontem, qui vocaba- tur Natatoria Siloe, vt [illegible] lauaret lutum [illegible] tum, & continuo recipiat visum.

[illegible] Dominus [illegible] diuina fecit industria, vt [illegible] miraculi notitia irrefragabilius diffun- deretur. Enimuerò multos erat necesse videre cæcum, oculis inunctis, petere Na- tatoriam Siloe. Vnde postquam eum regre- [illegible] vidissent cūm visū nō erat locus [illegible] miraculi.

[illegible] Natatoria Siloe, fons quidam, ex radi- ce montis Sion scaturiens, & in exordio sui [illegible] appellabatur, Natatoria Siloe, [illegible] per terræ concaua fons [illegible] piscina ab eodem manan- [illegible] quæ piscina vocabatur fons Si- loe. Tamen fere ad finem huius fontis [illegible] torrens Cedron, vt patet ex de- scriptione terræ sanctæ, per Bonauentu- ram & B[illegible] Hieronymum verò [illegible] Ordinaria [illegible] fontem hunc [illegible] & perpetuis aquis, sed [illegible] per terræ [illegible] con- [illegible] venire, [illegible]. Sunt qui credant

[illegible] Missi, quia per [illegible] [illegible] bat ex aquis [illegible] bus, quam ex propria vena. Et quia ex missis de cælo aquis [illegible] dictus Missi. Iosephus quoque lib. 6. de [illegible] Iudaico, cap. [illegible] meminit [illegible] dens eum esse aquæ dulcis, & multæ. He- braice vocatur Schiloah: Chaldaice autem Schilucha. Græci vero pro [illegible] posuerunt, σ, & adiecto, μ, ad finem, dixere Siloam. Cuius mentio fit apud Esa. cap. [illegible] 8. Et, 2. Esdr. 3. de muris piscinæ Siloe, fit mentio.

¶ At dicit aliquis, Quomodo Dominus misit cæcum ad Siloam, cum esset cæcus, & eguisset ductore & tamen [illegible] nulla fit mentio? Et rursus, quid est [illegible] ieiune videtur Ioannes [illegible] hoc ge- stum, nihil enim [illegible] dixisse cæcū Do- mino, vel petitionis [illegible] nullo- rum, aut Dominum exquisiuisse a cæco, si vellet videre, aut innuere? [illegible] di- ces, cæcum non esse dubium [illegible] ductorem ad Siloam, [illegible] quē habebat [illegible], ad alia loca. [illegible] habent [illegible] videntes: [illegible] scriptura hoc [illegible]. Secundo dices, esse credibile, Dominum [illegible] quæsiuisse a cæco, si volebat videre: [illegible] cæcos illos illuminatos a Domi- no proficiscenti à Hierico legimus, dixis- se ad Domini interrogationem, se velle videre: quorum oculos vt tetigit Domi- nus confestim viderunt, Matth. 20. Mar. 10. & Lucæ. 18. Ita credi potest, hunc cæ- cum petiisse misericordiam & Dominū exegisse ab eo quid vellet: vt et si accedēs ad paralyticum Ioā. 5. dixit illi, vis sanus fieri. At verò Euangelista succinctè, tran- scurrit hoc gestum, quātum ad verba quæ inuicē locuti sunt cæcus & Dominus, an- te illius curationem dimittens lectori in- telligenda, & colligēda ex curatione alio- rum cæcorum memorata ab alijs Euange- listis. Et ideò hic cæcus etsi non videbat Dominum, et ex relatione aliorum pote- rat discere Dominum esse prætereuntem, vt peteret ab eo misericordiam, vt alij cæ- ci petierunt.

¶ Et si consideras alios cæcos a Domino illuminatos tactu suæ manus solum, hunc vero non tactu solum, quia est sanatus cæ- cus iste [illegible] vtens ex luto confecto [illegible] & puluere, & dein aquæ Si- loe lotione.

Diuersi via [illegible] illuminandi cæcos [illegible]

¶ Sanè

¶ Sanè qui potuit alios solo tactu illuminare, poterat & hūc, at noluit eadem via, sed alia diuersa hūc curare: vt subnotaret, diuersis vijs, iustificādos peccatores, vt aliter Magdalena, aliter Paulus, &c. & vt etiā ratione huius cæci, vniuersalem illuminationē totius generis humani denotaret: quādoquidem omnes à natiuitate, imò ab ipsa conceptione cæci sumus, orbati diuinæ claritatis lumine. Quantumlibet enim perspicacissimi alias simus, in rerum naturalium notitia, in diuinis autem intuēdis cæci sumus à natiuitate. Expressit igitur Dominus illuminando hunc cæcum quanam ratione illuminat genus humanum. Illuminat autem oblinendo nos luto, docendo, scilicet, nos esse peccatores & indigentes fide Christi, & postquam de fide hac nos instruxerit mittēdo nos ad Natatoria Siloe, id est, ad Christi baptismum illuminationem nostram.

¶ Cæterum caue ne credas hunc cæcum missum a Domino ad aquas Siloeticas, quia erat virtus condita in eis illuminādi cæcos. Etenim si hæc virtus in aquis illis esset, omnes cæcos illuminaret, & nullū illuminabant. At verò præceptum Dñi, mittēdi cæcum ad aquas, vt ablueret lutum in eis inunctum [illegible] cæcum. Non ergo lotio sola [illegible], [illegible] ex præcepto Christi exerceretur, vt neq; lotio Naamā Syri ipsum mundaret a lepra, nisi ex mandato prophetico se ablueret in Iordanicis aquis. Vis ergo illuminatiua, non erat in aquis Siloe, sed in Domini sermone per aquam illuminante. Oblinitio verò ex sputo fuit quędam præuia dispositio, non ex natura rei, sed ex Domini volūtate ad oculorum illuminationem. Poterat autē Dominus per sputum solum suum illuminare, aut sine sputo, sed noluit per sputum solum, sed per aquæ ablutionem. Equidē maioris efficaciæ videbatur saliua Domini, quia erat saliua Dei, & hominis quam ablutio ex aqua elementaria. At verò disposuit Christus per saliuam suam, mixtā pulueri nō confestim illuminare, sed oculum cæcum præparare ad illuminationē.

¶ Glossa hunc theologizat, symbolū hæc fuisse catechumenorū. Etenim catechumeni sunt velut cæcus iste inunctus, & nondum illuminatus, donec abluantur ex baptismi aqua: quę est aqua missi, vt aqua Siloe. Etenim est baptismus à Christo institutus. & Christum esse missum à patre, omnis scriptura testatur, & ipsemet Dominus se missum esse à patre semper confitetur.

¶ Non solum autem Dominus est vsus sputo ad illuminandum cęcum istum; sed etiam ad sanandum mutum, quendam, & surdum Marc. 7. Expuens, inquit, tetigit linguam eius, & suspiciens in cælum, ingemuit, & ait, Epheta, quod est adaperire. Et statim apertæ sunt aures eius, & solutum est vinculum linguæ eius.

¶ At vero subit mirari, cur spūtum Christi confestim sanauit, mutum istum & surdum, at cæcum non cōfestim illuminauit? Forsan, quia in muto isto, promptior erat fides, & animi deuotio ad Christum paratior erat, quam in cæcō commemorato illuminando. Et ideò Dominus cæcum nō illuminauit statim quousque fides eius in itinere ad aquas Siloe solidior & perfectior esset, & animus eius in Christi deuotione vegetior redderetur.

¶ Itaque propter paratiorem dispositionem quosdam statim sanat Dominus, alios verò morosius. Quia solus ipse nouit abscondita cordis nostri. Sputum igitur Christi præsentaneum est antidotum, ad aperiens aures nostras, vt audiamus Christum, & soluens vinculum linguæ nostrę, vt laudemus Deum nostrum, & illuminans cæcitatem mentis nostræ. Est autem sputum mysticè Christi doctrina Euangelica, quæ ab ore Christi processit: ideóque aptè per sputū, quod ab ore liquatur denotatur. Simili modo legimus cæcū alium Dominum illuminasse morosè, & non confestim, quemadmodum & Dominus cæcum istum, sub mora temporis illustrauit. Marcus enim cap. 8. tradit Bethsaide cum Dñs ageret, quendam cæcum illuminasse. Itē expuens in oculos eius: at verò, non statim clarè videbat. Ait enim video homines sicut arbores ambulātes: donec secundo apprehēsa manu illius a Domino, clarè videret omnia. Et causa huius quod non morosè reciperet visus claritatem, potuit esse ea, quæ dudum fuit à me indicata, vt sicut paulatim in eis augebatur mentis deuotio in Christū, ita paulatim visus claritas restauraretur. Et equidē miratu est dignissimum, quid est quod quosdā cæcos statim Christus illuminat, vt illos quos illuminauit in exitu à Hierico, alios

Marginal notes:

Aquæ Siloeticæ nullum cæcū ex se poterant illuminare.

4. Reg. 5.

Christus per sputum oblinitum cæcis oculis disposuit oculos, vt illuminarentur.

Obseruanda dubitatio.

Sputum Christi allegoricè qd signet.

Cur quosdā cæcos Dñs paulatim illustrauit alios sine mora.

co, alios non statim, vt hunc de quo loquitur Marc. 7. quem illuminat in Bethsaida. Et hunc eundem cum sputo quidem, at sine luto illuminat, sed apprehensa cæci manu, semel atque iterum istum vero alium, cuius Ioann. meminit illuminat, expuens non in oculos, vt in priorem, sed expuens in terram, & temperato ex pulnere, & saliua luto, obliniendo oculos, & mittendo eum ad natatoria Siloe, vt lauarentur oculi, & lutum extergeret. Et quidem is, qui confestim clarè vidit, quantæ deuotionis & fidei, gesserit in Christum, Marcus testatur: vt de alijs etiam commemorant alij Euangelistæ, Matth. 20. & Luc. 14. aliorũ verò deuotio tacetur. Quæ diuersitas nos admonet, Deum (quæ est multi formis sapientia eius) diuersis vti modis, pro humana illuminatione. Neque enim omnes qui vocantur à Deo eadem ratione, sed multis & varijs vocantur. Vnde quosdam Apostolos ex piscatione, alios ex Teloneo vocauit Christus, & Paulum, neque ex piscatione, neque ex Teloneo, sed mirabili Dei arte, est vocatus ad Christi fidem. Nam sapiens medicus, ad omnes morbos non eisdem vtitur pharmacis. Porrò quod Christus facit modo illuminare cæcum, scilicet, & alias fecisse est à me commemoratum, Esaias ex suo multo ante prædixerat vaticinio, à Christo faciendum. Capit. enim. 29. oculi, inquit, cæcorum videbunt. Et rursus aperientur oculi cæcorum. 35. &. 42. Educam cæcos in viam. Quæ omnia de cæcitate corporali esse intelligenda, non solum spirituali, Matthæ. 11. declaratur. Vbi Dominus ait, Euntes renuntiate Ioanni, quæ audistis, & vidistis, cæci vident, claudi ambulant, &c. hincque Christus probat se esse verum Messiam, qui secundum Esaiam hæc suo tempore erat exhibiturus. *Abijt, ergo, & lauit, & venit videns.* Obediuit Christi mãdato cæcus hic, & obedientia non fuit illi infrugifera, sed reportauit optatum vi dendi fructum. Et facilius gessit morem hic cæcus Christo, quã ille Naaman Syrus, qui mandato prophetico, repugnans aiebat, Nonne meliores sunt aquæ, &c. Cæcus verò iste impositum sibi mandatum citra cunctationem explenit, ideò ait, Ioan. Abijt, & lauit: vnde consecuta est visio. Hinc collige, vt Domino placitum est, nos esse cooperatores seu cooperarios suos: voluit enim hunc cæcum cooperari ad miraculũ, abeundo, & oculos lauando: vt discas nos esse etiam cooperarios ad nostrã iustificationem, quæ est quædã mystica mentis illuminatio. Et ideo dicentibus liberum arbitrium se habere merè passiuè, in sua iustificatione, & nihil agere, aut coagere Deo, vt Lutherana caterua contendit ne credas: vt synodus Tridentina Sessione definit.

Marc. 8. Ioan.

Lutherus explo ditur.

Itaq; vicini, & qui viderant eum prius, quia mẽdicus erat, dicebant, Nonne hic est, qui sedebat, & mendicabat? Alij vero nequaquam, sed simi lis est ei. Ex duobus voluit Dominus tantum miraculum illustre reddere, & ex magnitudine sua, & quia irrefragabilitatem suam voluit in omnium notitia extendere. ¶Primum pauco, quia ex luto imposito oculis cæcis, illuminãtur siquidem secundum Platonicam sententiam oculus igneam habeat substantiam, quod ocularis splendor persuadere videtur. At secundum Peripateticũ dogma, aqueam habet substantiam, id quod diaphanitas oculi, & illa lachrymatio demonstrare videntur. At vtcunq; dogmatizetur, lutum est admodum visui noxiũ. Si quidem igneam opprimit claritatem, & aqueam deturbat perspicuitatem. Vnde oculum disponere ad visus claritatẽ per lutum, quod omnibus modis illam peruertit erat solum diuinæ potẽtiæ. Quod verò irrefragabile reddit miraculum, est quia cæcus hic erat mendicus, & ad portam templi mendicabat, & ideò erat cunctis nota hominis cæcitas, quare & visus miraculo receptus fuit etiam omnibus notus. Et altercatio, contentioque super miraculo hoc, miraculum fecit clarius multoque celebrius. Tantum autem erat miraculum, vt quibusdam dicentibus, mẽdicum esse eum, quem Dominus illuminaret, alij refragarẽtur, quia videbatur eis impossibile, cæcum illum mendicum visum recepisse. *Ille verò dicebat, quia ego sum.* Cæcus igitur restatur se esse mẽdicus cæcũ quem Dñs illuminarat. Quidã codices nõ, mendicus habẽt, sed, cæcus. Verum probabilior nostra lectio. Etenim hoc faciebat cũ ad publici-

Plato & Aristo. de substã tia oculi.

tatem, & euulgationem miraculi, quod mendicus cæcus illuminaretur omnibus notus, ex sua mendicitate, vt solēt ij, qui ad portas templi publicè exacturi eleemosynas sedent. Cæcus autem, iam illuminatis oculis non diffitetur fuisse cæcum, sed intrepide fatetur esse cæcum illum, quem Dominus illuminauit. Et acceptum beneficium non tacet, sed euulgat impauidè. Et nota Christum maiori ex parte exercuisse miracula erga pauperes, quā erga diuites. *Dicebant ergo ei, Quomodo aperti sunt tibi oculi?* Respondit, *Ille homo, qui dicitur Iesus lutum fecit, & vnxit oculos meos, & dixit mihi: Vade ad natatoriā Siloe, & laua, & abij & laui, & video.* Diximus supra, quæ hæc fuerit natatoria Siloe. Et Græcè scribitur κολυμβήθραν, hoc est piscinam, vel natatoriam. Quippe fons hic diuertebat paulisper suum cursum, & faciebat piscinā quandam, quæ dicebatur fons Siloe, vt supra est commemoratum. Et idem vocabulum est Ioann. 4. quod transtulit interpres piscinam, modo vero natatoria. Laurentius contendit fuisse transferendum, Vade lotum, aut vade lauare in natatoria, vt non sit imperatiui modi. Verum laua, refertur ad lutum, scilicet, Vade & laua lutum, quod tibi imposui: ideò apte transfertur per laua.

Christus maiori ex parte exercuit miracula erga pauperes quā erga diuites, quia vt plurimum sunt superbi Deus autem superbis resistit.

Et dixerunt ei, Vbi est ille? Ait, Nescio. Adducunt eum ad Pharisæos, qui cæcus erat.

Postquam Dominus inunxerat cæcum, & miserat ad natatoriam Siloe, recesserat à loco, & quia aberat, ideò quærunt vbi est ille? Dominus autem absuit, à loco, quia gloriam humanam non quærebat ex miraculo reportare, sed solum diuinam studebat hominibus impartire. Item fecit quando sanauit paralyticum, quia tum etiam recessit à sanato, Ioann. 4. Et quando pauit turbas in deserto, Ioann. 6. recessit à deserto loco: vnde etiam tum quærebant illum vt modo. Aliquando verò non recedebat, vt quando suscitauit Lazarum publicè coram omnibus. Demum aliquando recedebat, & hoc in plurimum aliquando eum non recessisse legimus, pro dispensatione sui æterni consilij. Quia ergo Dominus iam abscesserat, cum cæco illuminato vertitur de miraculo disputatio, si ipse erat, qui mendicus erat, & quomodo aperti sunt eius oculi? Erat autem occasio disputationis prioris, quia videbant eum iam apertos tenere oculos, quem prius viderant clausas habere palpebras: inde quia mutatam cernebant hominis figuram seu vultum. Hanc porrò disputationem soluit cæcus dicens, se esse eundem, qui prius fuerat mendicus, & cæcus. Ideò ex hac quæstione Iudæi prosiliūt in secundam, quomodo aperti fuissent oculi cæci. Quam quæstionem nullus mortalium soluere potest.

Duplex disputatio cum cæco texitur à Iudæis.

Omnes enim latet, qua nam ratione Deus donat visum non habenti: quippe modus hic est supra vires naturæ. At verò potuit cæcus, quod sensit tactu, & percepit auditu proferre. Tactu enim sensit, lutum sibi impositum, & auditu percepit verba Domini, Vade laua, &c. idrò hæc quæ sensit, hæc exposuit. Quanuis enim non videat lutum senserat tamen luti impositionem. Et etiamsi non videbat Dominum inungentem, at ex relatu præsentium discipulorum, credebat esse eum Christum, vt alij etiam cæci non videndo Christum, ex strepitu turbæ comitantis Christum, & ex testimonio aliorum prætereuntem credebant esse Christum. Quia igitur dixerat cæcus autorem miraculi esse Iesum, ideò subdunt alteram quæstionem, vbi nam esset Iesus? Cui respondit dicens se nescire. Etenim postquam cæcum hunc miserat in piscinam, vel natatoriam Siloe, recesserat Iesus à cæco, ideò ait: Nescio. Et non ait, se nescire Iesum: sciebat enim & confessus fuerat ipsum fuisse autorem tanti miraculi. sed ait, se nescire locum vbi Iesus esset. Et potius interrogantes isti debuissent hoc scire, quam à cæco sciscitari: siquidem ipsi poterant videre quo recesserat Christus postquam inunxerat cæcum: cæcus autem cum fuisset adhuc cæcus quando recesserat à Domino, quomodo hoc scire potuisset? Adducūt ergo cæcum illuminatum ad Pharisæos, vel, vt tantum miraculum discerent, vel, vt haberent maiorē calumniandi occasionem. Et hoc secundū videtur colligendum potius, siquidem miraculum

culum aduertebant Sabbato factum. Vnde, inquit Euangelista, *Erat autem Sabbatum, quando lutum fecit Iesus*. Quia ergo erat Sabbatum, ideò contra Dominum calumnias antiquas de obseruantia Sabbati nouè texere parabant, vt supra disertum est. Duo ergo fecit Iesus in hoc Sabbato, referente Ioanne, & lutum, & aperire oculos clausos: & neutrum horum violabat Sabbatum. Etenim confectio luti, & inunctio cæci ex ipso opus erat maximè liberale, tantum aberat à seruili opere. Pharmaca enim admouere ad salutem infirmorum, opus necessarium est: ideò liberale est opus hoc in die etiam festo præstare. Quia Sabbatum est institutum propter hominem, & non homo propter Sabbatum. Facere igitur lutum in antidotum diuinum quæ oculorum collyrium, non detrahebat Sabbatino cultui, vel obseruantiæ festi. Illuminare autem oculos, quod erat opus summi beneficij, non detrahebat propter idem honori Sabbati. Quid quod cum hoc opus esset miraculosum, mira erat cæcitas horum, obiectare Domino violasse Sabbatum, quia tam insigne miraculum Sabbato demonstrasset. Enimuerò miracula solius Dei sunt opera, namque etsi per homines, vel per angelos illa operetur Deus, at primus autor eorum Deus solus est. Quanta ergo dementia erat Deum accusare quod Sabbatum violabat, quia in Sabbato, miracula operabatur, vt capitul. 4. vberius dicebamus. Deus namque cum sit causa prima, & vniuersalissima semper operatur in Sabbato, & extra Sabbatum. *Iterum ergo interrogabant eum Pharisæi, quomodo vidisset*. Hactenus non legimus Pharisæos interrogasse quicquam cæcum. Quod ergo ait, Iterum interrogasse, ideò ait, quia postquam turbæ interrogauerunt secuta est interrogatio Pharisaica. Et non interrogant quod alij interrogabant, an esset hic cæcus is ipse qui cognoscebatur mendicus esse, sed relinquentes istud modo, in aliam se referunt quæstionem. Quomodo vidisset: *Ille autem dixit eis, Lutum mihi posuit super oculos, & laui & video*. Persistit in eadem confessione, & quod tactu senserat, & auditu perceperat incunctanter confitetur etiam coram Pharisæis, qui videbantur maioris autoritatis, quam turba. Et ideò formidabiliores cæco: nihilominus coram eis constans est qui erat cæcus etiam in pristina confessione.

¶ *Dicebant ergo ex Pharisæis quidam, Non est hic homo à Deo, qui Sabbatum non custodit*. Quidam Pharisæi, dicebant, vt insinuet Ioannes, non omnes Pharisæos hoc dixisse. Vnde subdit: *Alij autem dicebant, Quomodo potest homo peccator hæc signa facere*. Græcè τοιαῦτα, hoc est, talia. Cæterum vnum sæpe pro altero vsurpatur. Prior dissensio fuit turbæ super quæstione prima, an cæcus hic ille erat qui mendicabat. Posterior dissensio, est Pharisæorum, super Sabbati violatione. Quidam enim affirmabant, Christum non à Deo missum, quia Sabbatum violabat, alijs inficiantibus persuasis ex magnitudine miraculorum. Notandum est autem neminem posse facere vera miracula, nisi in nomine Dei veri: siquidem miracula vera sunt, quæ superant totam facultatem naturæ, & ideò horum autor solus Deus potest esse, cui subiecta est vniuersa natura. Miracula portò falsa diabolus, & præstigiosi homines faciunt, & Antichristus faciet, lusoria sunt tamen, & non vera. Et ideò miracula à nemine fieri possunt nisi ex Dei autoritate. Mirabilia autem quæ non sunt propriè miracula, quia non sunt supra naturam, sed eatenus dicuntur mirabilia secundum quod fiunt præter solitum cursum naturæ, vt quod petroselinum, aut aliud olus, nascatur modico postquam satum fuerit: & id genus alia. Quæ sanè ministri diaboli, exhibere possunt, vt Magi Pharaonis exhibuerunt, & exhibebit plæraque multa hoc genus mirabilia Antichristus. Quamobrem Pharisæi, non dicunt, si hic homo esset à Deo non faceret hoc miraculum. Esset enim repugnantia in adiecto, quod faciat miraculum, & non ex Deo. Etenim nemo potest facere miraculum propriè nisi sit à Deo habens authoritatem: sed ad calumniam se conuertunt, dicendo, Non est hic homo à Deo qui Sabbatum non custodit.

Deus solus est autor verorum miraculorum.

Diabolus mirabilia quædam potest operari.

Esse à Deo est oratio amphibologica.

¶ Esse antè à Deo amphibologicam habet significantiam, aut quod ex diuina autoritate faciat, & hoc est necessarium facienti vera miracula: aut quod Dei sit amicus, & hoc simpliciter non est necessarium. Namque legimus apud Matthæ. 25. quosdam operarios iniquitatis, in nouissimo die dicturos, Nonne in nomine tuo prophetauimus, & virtutes fecimus multas? Quanquam locus hic nō colligit euidenter, peccatorem in sensu composito posse facere miracula. Dicet enim aliquis, sat esse ad intelligētiam loci eos, qui fecerunt miracula sub gratia fecisse, lapsos tamē post modum fuisse in peccatum, in quo defuncti tandem sunt. Et isti sunt, qui petent defensam ex suis miraculis, in die iudicij, quæ aliquando fecerunt. Cæterum siue euidenter colligat, vel non colligat, non est cur differatur modo, cum sit in confesso gratiam faciendorum miraculorum esse gratis datam, & non gratū facientem: ideoq; non pugnant hęc duo & quod sit in peccato quispiam, & quod sub suo peccato miraculum operetur. At verò miraculum huiusmodi Deus non operabitur tunc in testimonium sanctitatis facientis, sed in testimonium diuinæ doctrinæ, quam peccator iste docuit. In Christo vero, hæc duo erant simul, scilicet, quod miracula eius testificando veritatem doctrinæ testificabantur personæ sanctitatē. Enimuerò Christus docebat se esse verū Dei filium, & in testimonium huius doctrinæ miracula edebat verissima, quare necesse erat, quod Deus qui testabatur doctrinā Christi esse veram testaretur quoque personæ Christi sanctitatē. Etenim si Christum Deus testabatur esse filium Dei, consequenter necesse erat testari eū esse sanctū sanctorū. Rectè ergo aiebant Pharisæi quidam. Quomodo homo peccator potest hæc signa facere? subaudi. vt Christus faciebat. Quippe illa faciebat in doctrinæ suæ testimoniū. At verò doctrina erat de se ipso, quod ipse erat verus filius Dei, quapropter non solū peccator non poterat facere signa quæ faciebat Christus, imò neq; iustus eo modo, scilicet, quo Christus faciebat. Namque ipsa miracula quæ edebat Christus secū dum miraculi substantiam, equidem potuisset præstari à peccatore, vel iusto nō tamē eo modo, quo à Christo edebātur, scilicet, in testimonium quod ipse erat filius Dei. Alij aliter theologizant: mihi tamen, hac ratione placuit hunc locum exponere. Adductus, quod imperando, vt Deus Christus edebat miracula. Qua ratione, neque isti, neque peccatores possunt facere. *Et schisma erat inter eos.* Hoc est dissensio opiniātium. Nam schisma Græcis sonat Latinis diuisionem. Et sicut turbæ fuerant dissidentes, ità inter Pharisæos fuit dissidium. Tametsi turbæ non dissidebant, super re, super qua dissidebant Pharisæi. Namque ille de cæci persona, isti verò de Christo, vt supra diximus.

Miracula Christi testādo veritatem [illegible] stabantur [illegible] tæ sanctitatē

Peccatores nō possunt facere miracula quæ Christus faciebat eo modo quo ipse faciebat, scilicet in [illegible] doctrinæ testimonium, in hoc modo, neque iusti.

¶ *Dicunt ergo cæco iterum, Tu quid dicis de illo, qui aperuit oculos tuos?* Græcè, quia aperuit. Cæcum consulunt insipientem, sapientes in lege, vt promat sententiam de Christo. Et hoc factum est ex Pharisaica vafricie, aut quia ipse receperat visum, & ideò aiunt, Quia aperuit tibi oculos, quasi dicant, quia tu recepisti visum quid sentis de Christo. Opinabantur enim cæcum illum forsan ex timore Pharisæorum, dicturum aliquid contra Christum, vnde ipsi raperent occasionem liberius agendi contra Christum.

¶ *Ille autem dixit, Quia Propheta est.* Prophetam vocabat Dominum ille cæcus, significans eum esse virum magnum Deoque amicum, non alta proferens de Christo, quia non dixit, Quia, pro quod, ille propheta est sublimis, quem sperabamus venturum, sed simpliciter vocat Dominum prophetam. Cæcus autem hoc dixit, vt dirimeret Pharisaicam controuersiam, quibusdam dicentibus, Dominum esse peccatorem, alijs contra dicentibus. Ipse autem vocatus in iudicem promit veram, etsi non integram sententiam dicentem Dominum esse prophetam. Cum alioqui debuisset dicere Christum Dominum esse prophetarum.

¶ *Non crediderunt ergo Iudæi, de illo, quod cæcus fuisset, & vidisset, donec vocauerunt parentes eius, qui viderat, & interrogauerunt eos dicentes. Hic est filius vester, quem vos dicitis, quia cæcus natus est? quomodo ergo nunc videt?* Sententiarum varietatem fuisse inter Iudæos super rece-

receptione visus, quem cæcus habebat dudum admonuerat Euangelista. Qui igitur tuebantur partes à veritate abhorrentes, vocant parentes, cæci, vt si forte ab illis possent extorquere nonnihil quod suæ infidelitati suffragaretur.

Duo ergo à parentibus cæci suscitantur. Primum si cæcus iste erat filius eorum: secundum, hoc confesso, quod esset filius eorum. Quomodo visum recepisset? Callide duas proponunt quæstiones, vt si non ex vna, ex altera saltem sua infidelitas assequeretur patrocinium. *Responderunt eis parentes eius, & dixerunt, scimus, quia hic est filius noster, & quia cæcus natus est, quomodo autem nunc videat, nescimus, ipsum interrogate, ætatem habet ipse de se loquatur.* Primam propositarum quæstionum parentes soluunt, confitentes se cæcum illum genuisse, at verò secundam non soluunt, quia fatentur se ignorasse, vt cæcus filius suus visum recepisset, illam soluendam tamen referunt in filium suum, quia ætatem habebat, vt illam solueret, & hac ratione se exonerant ab hac quæstione, eiusdem solutionem filio imponentes. Græcè, loquetur, & non loquatur. Sunt autem transposita verba vltima: oportet enim legere ætatem habet, ipsum interrogate. *Hæc dixerunt parentes eius, quoniam timebant Iudæos. Iam enim conspirauerant Iudæi. Vt si quis confiteretur eum esse Christum extra synagogam fieret.* Parentibus cæci notum erat lutum fuisse superpositum oculis filij cæci, vnde visum receperat, siquidem hoc vicinis etiam notum fuerat, vt supra dixerat Ioannes. At verò timentes Pharisæos, non ausi sunt propalare veritatem. Etenim sub excommunicatione pro modo suo prohibuerant Iudæi, nequis confiteretur Iesum esse Christum, hoc est, Messiam expectatū ab illis. Hoc enim sibi vult quod ait, Ioann. extra synagogam fieri, hoc est, extra cōgregationem Iudæorum fieri, vel separandum à communione templi, & sacrificiorum fore, si quis Christum confiteretur. Notabis tamen, apud Iudæos non fuisse propriè excommunicationis censuram, sicut apud nos. Namque sacramenta, & sacrificia legalia, non habebant spiritualē vim ex opere operato, sed ex opere operantis. Vnde neq; claues habebat synagoga regni cœlestis. Verum excommunicatio apud illos hæc sola erat arcere excommunicatum à templi ingressu, & à sacrificiorum oblatione, vel participatione. Hæc autem excommunicatio fulminata erat contra confitentes Iesum esse Christum: & erat euidenter iniusta, quia euidenter erat cōtra diuinam veritatem. Nihilominus parentes cōmemorati cęci ex pusillanimitate, non ausi sunt veritatem pronunciare, hanc pœnā pertimescentes. *Propterea parentes eius dixerunt, quia ætatem habet, ipsum interrogate.*

Apud Iudæos non erat propriè excōmunicatio vt apud nos.

Habebat igitur ætatem cæcus iste ætatē maturam, vt posset informare Pharisęos de veritate. Quāobrem nihil necesse erat cæci vocare parentes. At verò Pharisæi, quia viderant cæcum intrepide confitentem veritatem, id quod ipsis displicebat, accersiri iubent parentes, vt omnem lapidem mouerent, in suæ infidelitatis præsidium. Hoc enim cupiebant Pharisæi audire ex cæco, illuminatū ipsum esse à Deo mirabiliter, & non à Christo: aut quod fingeret forte ex aliquo collirio aliunde fuisse illuminatum. Quod si hæc dixisset cæcus non vocarent Pharisęi parentes illius, quia aderat eis quod ipsi desiderabant. Verum quia mendacia non quæsiuit cæcus, sed odiosam Pharisæis veritatem est testatus, ideò confugiunt ad parentes illius, si forsan mendacium aliquod in fauorem suæ perfidiæ ab illis pronunciaretur. Verum rectè proditum est Prouerb. 18. Stultus nō recipit verba prudentiæ, nisi ea dixeris, quæ versantur in corde ei9, ideò Pharisæis, neque grata fuerunt verba parentum cæci. Quapropter vexare tentant rursus illuminatum cæcum, vt si non alias, certè molestia ipsum pertraheret vt diffiteretur, quod iam fuerat confessus. *Vocauerunt ergo rursus hominem, qui fuerat cæcus, & dixerunt ei, Da gloriam Deo, nos scimus quia hic homo peccator est.* Quia euidens iam erat Pharisæis hunc cæcum fuisse miraculo illuminatum, inuidentes ergo Christi gloriæ, aliunde curant Christi gloriam obscurare. Persuadent enim cæco vt det gloriam Deo: hoc est, vt dicat se esse mirabiliter à Deo illuminatum, & hoc verum erat, & non à Christo, & hoc falsum erat. Et causam,

quam supra exposuerant nunc, rursus replicant, *Nos scimus quia hic homo est peccator*, insinuantes ex hac propositione, vt minori totum hunc syllogismũ, Deus per peccatores non facit miracula, sed hic est peccator, igitur per hunc Deus non facit miracula. At donata maiori minor erat impossibilis. *Dixit eis ille, Si peccator est nescio, vnũ scio, quia caecus cũ essem, modo video.* Planum est mendacium dicentium Pharisæorum, Nos scimus quia homo peccator est. Siquidem si sciebant, vnde sciebant? aut ex sermone Christi, aut ex opere: sed ex neutro sciebant. Quandoquidem Dominus illis dixit, Quis ex vobis arguet me de peccato. Si autẽ vel ex sermone, vel ex opere potuissent Dominum arguere de peccato, quæ erat rabida mens ipsorum, dubio procul fecissent, non ergo fecerunt, quia non potuerunt. Mentiuntur igitur modo dicentes, Nos scimus, &c. Illuminatus autem cęcus, paulò pòst subdet Christum non esse peccatorem. Peccatores, inquit, Deus non exaudit, inde insinuans Christum non esse peccatorem, quia à Deo audiebatur impetrando miracula, quæ faciebat. Et ante hæc dixerat Christum esse prophetam. Modo ergo dicens, Si peccator est nescio, perinde est ac si dixisset. Modo de hac re nihil dico, vel, non me ingero modo in definienda Christi sanctitate. Quia cæcus iste illuminatus ex miraculi testimonio Christi sanctitatẽ persuasam esse Iudæis contendebat, non ex personali suo testimonio, & propter hoc ait, se nescire, idest, non diffinire si peccator est. Et non hoc dixit, ex timore Iudæorum, vt ex subiungendis liquidum est. Propterea factum Christi affirmat dicens hoc vnum scio, quia, pro quod, cum cæcus essem, modo video, pro cæcus cum fuissem, nunc videam. *Dixerunt ergo illi quid fecit tibi? Quomodo aperuit tibi oculos? Respondit eis, Dixi vobis iam & audistis, Quid iterum vultis audire?* Deest, rursus: vt sit lectio, Dixerunt ergo illi rursus. Insistunt Pharisæi interrogando, si forte ad varias interrogationes respondens illuminatus cæcus, variaret testimonia prolata de Christi miraculo: ideò iterum interrogant, Quid fecit tibi? *Nunquid & vos vultis discipuli eius fieri?* Si malignitatem Pharisaicam callebat iste illuminatus cæcus, eam dissimulat satis, & alio torquet interrogationum assiduitatem, dicens, Nunquid & vos vultis discipuli eius fieri? *Maledixerunt ergo ei: & dixerunt, Tu discipulus illius sis. Nos autem discipuli Moysi sumus.* Maledicere habet ambiguam significantiam: iam enim significat imprecari mala alicui, iam verò conniciari. Et hac secunda ratione vsurpatur modo, quia cæcum istum affecerunt Iudæi conuicijs: & hoc reputarunt esse conuicium eum vocare discipulum Christi, quod summæ laudis præconium est. *Nos scimus quod Moysi locutus est Deus, hic autem nescimus vnde sit.* Stupenda hominum perfidia? Sciebant Christum esse à Nazareth, vt supra cap. 7. Nunquid à Galilæa venit Christus & nunc dicunt Pharisæi, Hunc nescimus, vnde sit. Et rursus in eodem capit. Hunc scimus vnde sit. Christus autem cum venerit nemo scit vnde sit. Hoc ergo quod modo confitentur se nescire vnde erat Christus, erat in testimonium, quod ipse erat Christus iuxta eorum sententiam. Et mentiti sunt ipsos esse discipulos Moysi: siquidem si discipuli veri essent Moysi, Christum non reiecissent. Quoniam Moyses de Christo scripsit. Quare Dominus, supra capitul. 7. Hoc docens, inquit, Nonne Moyses dedit vobis legem, & nemo ex vobis facit legem? Quapropter erant discipuli Moysi nomine tenus, non secundum opera. Ideò Dominus, Ioann. 5. Si enim crederetis Moysi, crederetis forsitan & mihi. Iactabant ergo Mosaicam disciplinam, vt genus Abrahæ: & sicut non erant verè filij Abrahæ, Ioann. 8. ita neque veri discipuli Moysi. Quocirca, Ioan. 5. Moysem traditur accusaturum Iudæos de tam peruicaci perfidia quod in Christum non crediderunt. Et equidem si rem expendissent exactè, disciplina Moysi trahebat ad Christum. Namque lex illa, quam Moyses tulit erat tanquam pædagogus erudiens Iudæos, vt paruulos, ad Galat. 4. Quia figurarum vmbris, illos adornabat ad lucem veram Christum excipiendum. *Respondit homo, & dixit eis, In hoc enim mirabile*

rabile est, quia vos nescitis vnde sit, & aperuit meos oculos. Scimus autem quia peccatores Deus non audit, sed si quis Dei cultor est, & volunta-tem eius facit hunc exaudit. Quia dudum dixerat si peccator est ne scio, nunc aperit mētem suam quam habebat de Christi sanctitate: & interim occultarat dicens Christum esse cultorem Dei, & facere Dei voluntatem. Siquidem tam magnificum facere miraculum à Deo impetrauit, quod non impetrasset, nisi eximius Dei cultor esset, & nisi egregiè faceret Dei mandatum. Quod verò hic homo inquit tale est, Vtique mirabilis vestra perfidia ò Iudæi, quod cum versetis scripturas, lateat vos Christus contentus in eis, qui tantum ac tam gloriosum edidit miraculum. Namque huiusmodi miracula edēda esse à Christo, scriptura clamat. Mirabilis igitur est vestra infidelitas, quod ex miraculo hoc offendamini, quod alioqui debuisset esse disciplina vestra, vt inde disceretis hunc illuminatorem cæcorum esse verè Christum. Quod verò ait, *Peccatores Deus non exaudit*, vtique peccatores si petunt à Deo remissionem suorum peccatorum, si verè petunt consequūtur continuò, vt Dauid, est consecutus. Manasses, & innumeri alij. At verò peccatores pœnitentes, iam non sunt peccatores, quia pœnitētia lauat, & mūdat prioris errata vitæ. Neque de istis peccatoribus cęcus iste loquebatur. At verò si qui sub peccati pōdere premuntur, & petūt à Deo temporalia bona, accidit aliquādo exaudiri, vt si petant salutem, opes, filios, principatum, &c. Quia aliquando quædam Deus concedit iratus, quæ negaret placatus. Vnde filij Israël postularunt regem, & postulando peccant, & nihilominus impetrant. Hoc autem Deus donat peccatoribus, in suppliciū sui peccati sæpè: aliquando verò ob alias causas nobis absconditas. Iusti verò etiam non semper impetrāt, quod petunt, si de tēporalibus bonis oratio fundatur. Quia sæpè nesciunt quid petant vt Matth. 20. filij Zebedæi regni sedes proximas Christo poscebant, & cassa fuit postulatio. Et in monte Tabor Petrus, Matthæ. 17. petit mansionem in monte dicens, Bonum est nos hic esse faciamus hic tria tabernacula tibi vnum,

Peccatores impetrāt quę petunt sæpe suo malo.

Moysi vnum, Eliæ vnum. Et Petrus non impetrauit, quāuis bonum, hæc oratio spiritualē sapiebat. Quod verò Dominus ait, Petite & accipietis, &c. Luc. 11. ad spiritualia bona necessaria, vt sunt gratia Dei, & vita ęterna & quæ hęc duo cōcernūt sunt referēda, aut si ad bona tēporalia verba Dñi extēdere volueris, ad ea bona tēporalia sunt referēda, quæ spiritualibus subseruiunt, vel augendis, vel conseruandis. Legimus porrò Iacobum dixisse. cap. 5. Multum valere oratiōnē iusti assiduam, neq; dixit peccatoris oratiōnem assiduam multum valere: sed iusti. Siquidem Psalm. 33. oculi Domini super iustos, & aures eius in preces eorum. Iustus enim non solum sibi prodest ex oratione sua; sed & alijs prodesse poterit. Deus namque in seruis suis deprecabitur, Psalm. 134. hoc est, per seruos suos deprecandus est. Nam æquitas hoc suadet menti humanæ, non solum Deum, sed & homines amicorum preces gratas habere, vt inimicorum nō gratas; id est, non dignas quæ exaudiantur. Nam dona impiorum non probat altissimus, Ecclesiast. 34. Si ergo contingat nōnunquam inimicorum preces à Deo exaudiri, erit sanè in suum malum; vel ob causas alias Deo notas, & nobis ignotas, &c. Verum in plurimum ordo seruatur in bonū suum, & aliorūm iustos potius impetrare precibus quæ postulāt; quam iniustos. Quid quod verba cæci huius, de miraculis faciendis intelligun tur, de qua re vertebatur sermo. At miracula etsi à peccatoribus edi valeant, & edantur aliquando, Matth. 25. at vsitatius est, apud Deum ea, per iustos edere. Augustinus verò soluit hoc dubium, dicens, cæcum istum, hæc dixisse verba, Deus peccatores non exaudit, tanquam nondum plenè illuminatum: siquidem peccatores Deus exaudit, vt Publicanum tundentem pectus suum exaudiuit ad iustificationem. Et hoc verum est, vt supra aiebam. Cæterum, quia hic de miraculosa operatione agitur, & propter eam dixit cæcus, Peccatores Deus non exaudit, ad edendum, scilicet, miraculum videtur verba cæci sensum habere posse verum. Scilicet, ad faciendum miraculum in testimonium propriæ sancti-

Bona spiritualia necessaria impetrant omnes rectè illa petentes.

Orationes iustorum & sibi, & alijs prosiciunt.

tatis, Deus peccatores non exaudit: quia Deus non potest testari falsum. Esset autem testimonium falsum, testari per miraculum, quod non est, vt suprà annotabam.

Deus non potest testari falsum.

¶ At verò forsan exiges, Christus non fudit orationem edens hoc miraculum, quid ergo est quod ait, Peccatores Deus non exaudit? Dicito cæcū istum intellexisse Christū oratione secreta impetrasse tanti miraculi operationē, & ideò dixit Deus, peccatores non exaudit.

¶ Et obserua idem hoc loco esse verbum Græcum, ἀκούει, quod significat audit, quod interpres vulgatus per duo verba transtulit, scilicet, audit, & exaudit. Cum tamen sit discrimen inter audio & exaudio. Nam audio est percipere verba loquentis, & exaudio est, illa implere. *A seculo non est auditum, quia quis aperuit oculos cæci nati.* Iam verbis istis magnitudinem miraculi propalat cæcus, vt ex magnitudine miraculi plurimum commendet apud Phariseos Christum autorem. Contendebat bonus hic cæcus iniquos Phariseos in fidem Christi, & amorem deducere. *Nisi esset hic à Deo, non poterat facere quicquam.* Subaudi eorum, quæ fasit mirabilia. Lege pro poterat, potuisset. *Responderunt & dixerunt ei: In peccatis natus es totus, & tu doces nos?* Credebant Iudæi cæcitatem huius prouenisse suo peccato, ideò aiebant, In peccatis natus es totus: idest, à tua natiuitate habes peccatum & vis docere nos? Reputabant se isti ex suo Pharisaico supercilio, iustos, & sanctos, ideò dedignabantur erudiri de Christo, ab homine, quem credebant natum peccatorem. Vel dixerunt, In peccatis natus es totus, quia non solum secundum animam fuerat peccator, sed etiam secundum corpus: quia videbant eum esse cæcum clausis oculis. Et quanquam sciebant infectionem originalem esse communem & forsan credebant originalem maculam in quibusdam maiorem, quam in alijs, & inde credebant cæcum hunc ex natiuitate fuisse cæcum clausosve habere oculos: & idem dicerent de omnibus alijs vicijs, quæ ex natiuitate contingunt. Hoc autem falsum est dogma. Originalis namque infectio vna est omnibus hominibus, sicut & propagatio non est diuersa huius, & illius: vnus est introitus omnibus hominibus, & similis est exitus. Sapient. 7. Quod verò quidam nascantur cæci, alij claudi, alij cum alijs defectibus, hoc sanè non habet in causam ipsum originale piaculum, vt supra commemorabam, (Dominus enim non dixit Adæ, cæcus eris, aut claudus, sed morte morieris) sed ex vitiatis seminibus, vel ex vitiata commixtione ipsorum, quia forsan exū dat materia ipsorum, aut deficit, aut male est affecta calore nimio, aut frigore, &c. contingere potest. *Et eiecerunt eum foras.* Quando hic cæcus sedebat ad portam templi, aut aliàs & mendicato petebat eleemosynam, non eijciebatur, sed eius miserebantur Iudæi porrigentes illi eleemosynam. At verò postquam est illuminatus à Christo, & Christum est confessus, armantur Iudæi in vltionem beatæ confessionis, & eijciunt foras. Ioann. non commemorat vnde eiectus fuerit forsan foras templum. Quia quāuis illuminatus fuit cæcus hic extra templum: at verò regressus à Siloe, forte est ingressus templum gratias acturus pro recepto visu. Et ideò in templo facta est disputatio Iudæorum cum ipso, iam commemorata. Eiecerunt ergo eum extra templum. Non videntem solem visibilem ferebant Iudæi cæcum, at videntem solem iustitiæ Christum non potuerunt ferre, ideò eijciunt eum à seipsis. Iniusti, eijciunt iustum. Quippe, quem Dominus sanabat exterius, item sanabat interius annotante Beda. Quia igitur nulla societas lucis ad tenebras, nullaque conuentio Christi ad Belial. 2. Corinth. 6. ideò cæcus, quia iam filius erat lucis, eijcitur à consortio tenebrarum, & quia Christi erat, ideò Belial non potuit in suam admittere amicitiam. Et demum quia fidelis, ideò non habuit partem in cætu infidelium: fecerant se Iudæi iam ex synagoga Dei, synagogam Satanæ. Dicunt se esse Iudæos, & nō sunt, sed synagoga Satanæ. Apocalyps. 20. Idcirco, eijciunt à sua societate, cæcum hunc, quia iam erat de cōgregatione sanctorum. *Audiuit Iesus, quia eiecerunt eum foras, & cum inuenisset eum dixit ei. Tu credis in filium Dei? Respondit ille & dixit.* Quis est Domine, vt credā in eum? Et dixit ei Iesus, *Et vidisti eum, & qui*

Mors data est in pœnam originalis culpæ non cæcitas, aut claudicatio seu surditas. &c.

Iniqui in suū cætum nō ferunt iustos.

& qui loquitur tecum ipse est. Samaritanæ mulieri manifestat se Dominus dicens, se esse Christum venturum in mũdum. Et huic cęco item se manifestat esse filiũ Dei. Habuerat quidem hic homo, ante quã Christũ videret fidẽ implicitam de Christo credens ipsum esse prophetam magnum, quia maximum miraculum ediderat, quod priores prophetæ non fecerant. Hoc enim sibi volebat quando aiebat, à seculo non est auditum quod quis aperuerit oculos cęci nati. Modo vero iam apertos tenens oculos proficit ad fidem explicitã, credens Iesum filiũ esse Dei. Paulatim enim voluit Dominus, & carnis oculos illuminare admoto, scilicet, diuino collirio, & lotione ex filoe iniunctã: & paulatim quoque mẽtis huius hominis illuminat Dominus oculos. Humani quoque generis cæcitas non de repente fuit à Deo sanata, sed sensim. Nõ enim statim à cæcitate peccati Deus misit illuminatorẽ Christum, sed prius adumbrauit eius aduentũ sacrificijs quibusdam, & pollicitationibus de Christo venturo factis populum suum præparauit, vt expectarent auidissime suam lucem, & tandem in nouissimis diebus ac cessit Christus depulsurus à cordibus humanis, sibi tamẽ obtẽperantibus, hãc cęcitatem. Quanta autem sit Christi cura erga credentes in eum, & confitentes vere fidem, locus iste admonet, quia simul atque audiuit Dominus, eiectum fuisse cæcum à templo, quia partes Christi ducebat, illi astitit vt firmaret eum in professione, quam fecerat fidei in Christũ, vnde subditur. *At ille ait, Credo Domine.* Et non contentus voce confiteri, opere demonstrat fidem, vt oportet etiam nos facere, ad Roma. 10. quã profitebatur ore. *Et procidens adorauit eum.* Græce, non habetur procidens. *Et dixit ei Iesus, In iudicium ego in mundum veni, vt qui non vident, videãt, & qui vident cæci fiant.* Græcè, non legitur, ei, sed hoc modo. Et dixit Iesus, in communi, scilicet, non ad cæcum solum verba direxit. Etsi Erasmica editio legit vt vulgata, ei, vt sermo Domini habeatur ad cæcum illuminatum. Glossa interlinealis intellexit locum hunc de iudicio discretionis, nõ de iudicio retributionis. Nam hoc iudicium erit finale iudicium. Cæterum retributionis iudicium finale, erit publicum. Interim tamen est iudicium Dei occultæ retributionis: siquidem humiles ignorantes, Christus illustrat sua gratia, & sapientes superbos excæcat sua permissione. Cõfiteor, inquit, Lucæ. 10. tibi pater Domine cæli & terræ, quia abscondisti hæc à sapientibus & prudentibus, subaudi, hoc poscente ipso tũ superbia, & reuelasti ea paruulis, hoc exigente eorum humilitate. Istud igitur est quod ait, Vt qui non vident videant, & qui vident sua opinione se existimantes esse sapientissimos, cæci fiant, idest, non illustrentur fide Iesu Christi, insipiẽtibus tamen humilibus illuminatis. Et hoc est iustæ retributionis iudicium: siquidem digni sunt superbi, vt ex sua superbia non illustrentur ex fide. Et congruentiæ quædam est dignitas, vt humiles ignorantes, à Deo erudiantur. Nam Iaco. 5. Deus superbis resistit, humilibus autem gratiam dat. *Et audierunt quidam ex Pharisæis, qui cum ipso erant, & dixerunt ei, Nunquid & nos cæci sumus? Dixit eis Iesus, Si cæci essetis, non haberetis peccatum, nunc vero dicitis, quia videmus, peccatum vestrum manet.* Supra cap. 8. Ioannes cõmemorat de Domino dixisse Pharisæos, Dæmoniũ habere, vnde denotabant ipsum versum esse in furorem, vel in amentiam. Itaque Domini prædicationem stultitiam esse existimabant Iudæi, vt omnes non obedientes euangelio putant. 1. Cor. 1. Verbum crucis pereũtibus est stultitia. Pharisæi igitur non credẽdo, putabant se esse sapientes, & credentes existimabant esse stultos, & ignorantes subindeque cęcos. Vnde Dominus, Si cæci essetis, ait, hoc est, si ea, quam putatis esse cæcitatẽ, vos afficeret, non haberetis peccatum. Quasi dixisset apertius, Si fidem in me haberetis, quam vos existimatis esse cæcitatem, non haberetis peccatum: siquidem per fidem purificantur humana corda. Acto. 15. vel initialiter absente charitate, vel complenuè, si contubernio fides fruatur charitatis. At vero quia vos dicitis quod sapientes estis nõ credendo, & non estis stulti, aut cæci credẽdo, ideo peccatum vestrum manet. Hoc est perseuerãtes estis in vestra infidelitate, quæ est acerbissimum peccatorum, & radix eorum. Quandiu enim infidelitas mentem humanam occupat, semper peccatũ

Christus sensim deducit homines ad illuminationem.

Christus plurimum curat suos fideles.

Corde creditur ad iustitiã, ore autem fit confessio ad salutem.

Lucæ. 10.

Fides Christi infidelibus videtur cęcitas

Citra fidem nulli obtingere potest peccatorũ remissio.

eius manet: quia sine fide nulli potest obtingere peccatorum remissio. Hūc locum alij aliter exponūt, mihi tamen magis arridet ad haoc, quam dixi, rationem exponere.

¶ Quod, verò ait, quosdam Pharisæos, qui erant cum Domino dixisse verba cō memorata, intellige Pharisæos hos, falsos fuisse sectatores Christi, quia sectabantur, vt haberent ansam, vnde caperent eum in sermone.

¶ Multa poterāt dissèri hoc loco de ignorantia, si excuset peccatum, quia Dominus ait, Si cæci essetis non haberetis peccatum: nam ignorantia est cæcitas quædam, quæ tamen nos in. 3. Sentētiarum disseruimus.

Quædam infidelitas inculpata, alia est culpata.

¶ In præsentia vero sat sit dixisse, cæcitatem esse duplicem, alteram pœnam peccati, & non peccatū, aliam vero esse peccatum. Et hic sermo est de cæcitate circa diuinorum cognitionem necessariam. Sicut enim infidelitas, quędam est culpabilis, alia inculpata: prior est infidelitas negatiua, seu nō fidelitas. Quando enim quispiam non credit, non quia fidei repugnat, aut dissentit, sed quia doctorem non potest habere, hæc infidelitas inculpata est, inculpataque cæcitas, tametsi pœna est primitiui peccati. Cæterum, qui fidem propositam non recipit, aut proponendam respuit, huius infidelis cæcitas culpa sane est. Qui ergo sunt cæci primo modo, quia non habent fidem, citra culpam suam, isti peccatum non habēt subaudi infidelitatis, quia per antonomasiā infidelitas appellatur peccatum iuxta illud, Si non venissem, & locutus eis non fuissem peccatum non haberent. Qui verò tumentes superbia putant se abundare sapientiam, & ideo non egere fide, vnde eam respuunt, horum peccatum manet, quia infidelitate sunt infecti, & sub infidelitate non gaudebunt peccatorum remissione. De quibus Paulus ait, scriptum esse, Perdam sapientiam sapientium, & prudentiam prudentiū reprobabo. Vbi sapiens. &c. 1. Corinthi. 1. Reprobatur eatenus horum sapientia à Deo, quia per humanam sapientiam, nulli contingет salus.

MORALIA.

Vade, laua in natatoria Siloe.

Diuina est metodus ex sensibilibus quæ videntur captare diuina quæ nō videntur.

DIVINI esse magisterij per sensibilia, quæ sensibus nostris demonstrātur, nos reducere ad intelligibilium veritatem cognoscēdam nullus est, qui ambigat, qui vel tenuē diuinarum lectionum habuerit experientiam. Christus ergo hoc vtēs magisterio, illuminauit hūc natiuum cæcum, vt ex illuminatione huius cæci exploratū haberemus modū quo ipse illuminat nostras cæcas ex peccato mētes.

¶ Est sanè miserrima res cęcitas exterior quā ille deflebat, qui aiebat, Quale gaudium mihi erit, qui in tenebris sedeo, & lumen cæli nō video. Tob. 5. Porro multo miserabilior est mētis cæcitas, ex qua homo sedet in peccatorū tenebris, & lumen vitæ ęternæ non videt. Quamobrē multa ratio est habenda huius spiritualis illuminationis, vt mala cæcitatis spiritualis euadamus.

¶ Iam vero cæcum illuminatum à Deo proponamus in medium, & modum illuminationis eius inuestigemus, vt inde ad illuminationem internam animi promoueamur. Ait autem Euangelista, Prę teriens Iesus vidit cæcum à natiuitate. Ab æterno vidit Christus nostram cæcitatem, secundum suam diuinitatem, in qua nulla est pręteritio: quia æternitas est. At secundum humanitatem prætèriens vidit nostram, hoc est, totius naturæ humanæ cæcitatem, vt ille Samaritanus qui iter faciēs, de cælesti, scilicet, patria, in nostrum tugurium vidit vulneratum, & spoliatum hominem à latronibus inferi, & misericordia motus, iacentis hominis vulnera ligauit, infundens oleum, & vinum. Namque hic homo saucius ex volnere, & nudus ex spolio, is ipse est, quem Dominus Iesus præteriens, seu iter faciens vidit cæcum: & misertus eius, accessit ad eum illuminaturus eundem. Genus namque humanum, nō sauciaretur, neque spoliaretur ab hoste suo immanissimo dæmone, nisi primum cęcitatis spiritualis detrimentum pateretur. Ante omnia enim hoc curauit sedulo diabolus mulierē illam excæcare primam

Lucæ. 10.

mam, vt per illam excęcatā, virum quoque traheret in suam sententiam. Vnde saucij facti sunt ambo lethali inuisibili tamen vulnere. Et spoliati sunt ambo, à cælestibus, quibus induti erant charisma tibus: siquidē gratia Dei sunt priuati, iu stitiaq; originali nuda & immortalitate.

Homo excæcatus primū fuit, & deinde vulneratus & spoliatus.

¶ Propter facinus igitur, quod admiserunt gustandi pomi à Deo prohibiti, mā sit natura humana cæca, saucia, & spoliata. Cæca sanè, quia lumen vitale ami sit homo ex peccato. Nisi enim Deus illuminet mentem, dirigendo eam ad vitam æternā, ipsa in vmbra mortis sedet, & tenebris ignorantiæ densissimis tota occupatur. Vulnera autem hęc nostra sunt prorsus conclamata, quia lethifera sunt: quia nisi Deus illa demonstret homines latent: & nisi Deus illis medeatur insanabilia sunt: sicut spolium hoc, nullus est qui restituere possit nisi Deus.

¶ Præteriens igitur Christus vidit hominem cæcitate, & alijs cōsequentibus noxis affectū, & misertus eius accessit curaturus. Præteriens sanè, secundum humanitatem, vidit hominem & misertus est eius: siquidem accepta humanitate, misericordiam impendit cæco homini. Namque ad hoc Verbum caro factū est, vt cæcitatem hanc, cæteraque appendicia mala ab homine depelleret. Videbat equidem semper humani generis Deus cæcitatem at disposuit videre & misereri præteriens, siue faciens iter, vel agens viam nostræ mortalitatis. Fecit enim se viatorem Deus, accepta carne humana mortalem se faciens, vt iter faciens, vt ma ter obuium cęcum hominem videret, & illuminaret, & illuminando sanaret, & sanādo ditaret. Hoc sane est initium humanæ salutis, quod videat nos Christus & misereatur. Vidit Nathanaelē, Ioā. 1. & traxit eum ad discipulatum suum: vidit duos fratres Simonem & Andream. Matthę. 4. & traxit eos ad apostolatum suum: vidit Matthæum publicanum sedentem ad Telonæum, & fecit eum cælestis mensæ mensarium: Vidit Petrum peccantem, & fecit pœnitentem: vidit famelicas turbas Ioānis sexto, & mirabi liter ad satietatem vsque pauit: vidit Lucæ. 10. saucium hominem, & sanauit, vidit cæcū & illuminauit. Illuminatio igitur nostræ cæcitatis, sanatio nostrorum

Verbum caro factum est, vt hominē in diuinis illuminaret, vt sanaret, vt ditaret

vulnerum restitutio nostri spolij à Christo vidente, & miserente exordium habet. Iustificamur enim gratis per gratiā ipsius. ad Rom. 3. Est autem hæc gratia ipsius, vt videat nostras miserias, & earū misereatur. Nulla enim sunt merita nostra, ante nostram illuminationem, nulla operum ante sanationem condignitas nulla deniq; actionis nostrę ante restaurationem sufficientia. Quid enim habemus ante illuminationem, nisi cæcitatē? At hæc illuminari nō meretur, quia spō taneè homo se fecit cæcum, transgrediēs diuina mādata, vt neque etiam est quicquam quod Deo possumus offerre ante sanationem nostram, vt promereamur sanari. Quamuis enim peccatores quidā bona quædam referūt opera, at vero hęc quia cæcorum sunt opera, quia vulneratorum sunt actiones, Deum non possunt promereri, neque sufficiunt gratiam diuinam nobis conciliare, nisi prius Christus nos videat, & misereatur nostri.

Ante illuminationē & sanationem est meritorū con dignitas.

¶ Nos enim illuminare, nosq; sanare misericordiæ diuinæ est: non ergo iustitiæ nostræ. Si enim sub nostra Deus nos relinquat cæcitate agere, sub vulneribus nostris versari, sub nuditate nostra nudos esse iustitiæ esset planè diuinę. Quippe, digna est nostra cæcitas quæ non illuminetur digna nostra vulnera, quæ non sanentur, digna nostra nuditas, quæ non tegatur. Cæterum Christi misericordia superat nostram indignitatem: ideo non ex meritis nostris, sed secundum suam misericordiam nos illuminat, nos sanat, nos tegit. Antequam igitur cæcum luto oblineret Christus ipsum vidit, quia omnia merita nostra præuenit Dei misericordia. Ideo precabatur ille. Psalm. 78. Cito nos anticipēt misericordiæ tuæ. & in Pal. 20. Præuenisti eum Domine in benedictionibus dulcedinis. Nulla siquidem benedictio dulcior, neque benedictio suauior cæco impendi potest, quam ipsum illuminare. Vt neque vulnerato, nihil dulcius, quam vulneris sui sanitas: vt nudo, nihil optabilius vestimēto, quo tegatur. Vnde Psaltes has benedictiones sibi petebat. Illumina, dicens, oculos meos ne vnquam obdormiam in morte, Psal. 12. Et rursus, Sana animam meam quia peccaui tibi. Psal. 40. Et ille exultabat se iam esse indutū à Deo qui aiebat,

Induit

Induit me Dominus vestimento salutis, Esa.61. At forsan te mouebit, quod apud Danidem legimus. Psal.33. Accedite ad Deū, & illuminamini: vt iam hinc tecū cogites prius nos accedere ad Deum illuminatorem, quam illuminemur. Nosq; præuenire Dei misericordiā, & non Dei misericordiā nos. Porrò si hoc asserueris desipies. Nō enim nos anticipamus Dei gratiam illuminantem & iustificantem, ex condignis operibus nostris: quippe ante illuminantem, & iustificantem gratiam, nulla est in nobis cæcis, & vulneratis condignitas ad vitam, sed solum condignitas ad mortem. At vero, vt illuminemur & iustificemur necesse est, vt nos velimus illuminari à Christo, & iustificari, Deus enim neminem illuminat, nisi volentem illuminari: neminem iustificat, nisi amātem iustificationē. Vt enim omnes vocat ad illuminationem suæ cæcitatis, & iustificationem suorum peccatorum, ita neminem cogit: non enim dignum est beneficia conferre inuitis. Hoc igitur est primum, quod velimus, quod optemus quod consentiamus Deo illuminanti & iustificanti. Enim vero Christus lux est mundi, & ideo paratam habet per ipsum nostram illuminationem. Verum quod moratur sæpè, ne illuminemur, & iustificemur nostri arbitrij est desidia, ne dicā dissensum. Sumus enim sæpè rebelles diuino lumini, Iob.24. Et malumus nostras obuertare tenebras, quam in diuino lumine ambulare. Vt ergo excutiamus omnem desidiam, & promptū offeramus illuminanti Christo consensum, Dauid iubet, vt accedamus ad Deū per consensum efficacē vt illuminemur. Quia iuxta vulgatū illud Augusti. Qui fecit te sine te, non saluabit te sine te. Obserua autem tanta nos premi infirmitate mētis, vt consentire illuminanti nō possumus, nisi ab eo iuuemur, & excitemur. In primis igitur accedēdum est nobis ad Deum, vt illuminemur, at vero quod sic accedamus, est sane nostri arbitrij, sed non solum, sed diuini etiam adiutorij. Illuminatio nāque hæc est fidei donatio, aut diuinæ gratiæ infusio: at hæc cum sint supra naturam humanam, non possumus hæc efficaciter velle nisi super naturali auxilio excitemur ad illa volenda efficaciter. Superant nāque nimium facultatem nostrę naturæ: ideo ad illa assequenda ex nobis inertes sumus, nisi desuper excitemur. Vnde & cęcum illum, de quo agimus Christus excitauit ad illuminationē, quem nisi excitasset, in cæcitate sua diem clausisset extremum. Excitatus autem spōtaneus erat, & lutum sibi à Christo imponi consensit, & ex Domini mandato in Siloe iuit loturus lutum sibi impositum.

Deus volentes illuminari illuminat, & repugnantes in cæcitate dimittit.

Deus paratus est ad [illegible] nandum [illegible] dia nostra [illegible] illuminet.

Quod volamus efficaciter illuminari nostri est arbitrij, & diuini adiutorij.

¶Porrò autem considerandum est Tobiam excæcatum fuisse ab stercoribus sibi ab hirundinibus ab alto demissis, hic vero cæcus ex luto sibi munito sibi parat visum. Stercora igitur sunt, quæ mentes nostras cæcant, at lutū cæcitatem illustrat. Sunt autem stercora, quæ mentes nostras cæcant, nō alia, quam illa de quibus Paulus, ad Phili. 3. meminit dicens, Omnia, vt stercora arbitratus sum, vt Christum lucrifaciā, nihil aliud per hæc intelligens verba, quam mundana vniuersa, siue honores, siue voluptates, siue opes, esse ceu stercora obcæcantia mūdanorum mentes. Quam autem obcæcent opes, scriptura docet Exodi.18. Elige tibi viros timentes Deum, in quibus sit veritas, qui oderint auaritiā. Et quare auaritia sit odio habenda subditur. Exo. 20. Xenia & dona excæcant oculos iudicū. Voluptates verò carnales item hoc cæcitatis malo nos afficiunt, id quod admonet typus ille, ex lib. Iudicum.16. vbi refertur Dalilam excæcasse Sansonē. Per Dalilam enim blandientē Sansoni apte, voluptatis carnalis insultātis nobis illecebra figuratur. Et sicut Dalila tradidit excæcatum Sansonē in manus suorum hostium, ita voluptas blanda carnis, quem excæcauerit in potestate diaboli tradit. Nonne excæcauit etiam senes illos blanda cupido apud Danie.13. qui insaserunt castam Susannam, quam repugnantem falsis testimonijs detulerūt ad iudicem? Ideo de illis scriptura ait. Declinauerūt oculos, ne viderent cælum, neque recordarentur iudiciorū iustorum. Denique honorum ambitio excæcat ambitiosos, & superbos: vnde Zacha.12. Omnem superbū percutiam cæcitatē. Vnde & rex ille Iudęæ Sedechias suæ superbiæ pœnas luens à rege Babylonis fuit excæcatus. 4.Reg.25. & Apoca.3. superborum hanc cum alijs descripsit esse pœnam superbi

Quæ excęcāt mentes mortalium.

Superbia valde excæcat hominem.

perbi cuiusdam. Tu dicis, inquit, Diues sum, & nullius egeo, & nescis quia miser es, pauper, & cæcus. Nihil sane tam decepit mentem humanam, quam superbia: vt illum decepit, cuius Abdias facit mentionem dicens, Superbia cordis tui extulit te, h. b. tantem in scissuris petrarum, & exaltātem solium tuum. Et quā deceptus fuerit iste declarat vates subdens. Si exaltatus fueris vt aquila, & inter sidera posueris nidum tuum inde detrahā te. Hæc igitur superborum deceptio, ipsa est eorū cæcitas, vt & deceptio aliorum. Et hoc testatur Hiere. dicens. cap. 49. Arrogantia tua, & superbia cordis tui decepit te. At commemorata alia vicia, vt auaritia, & luxuria, solum excęcant, seu decipiunt mortales, at superbia latius serpit, quæ etiam dominatur immortalibus. Quandoquidem diabolum, & angelos eius superbia excęcauit, atque seduxit, vt diuinos appeterent honores, qui vni Deo tribuendi erant. Hęc tria vicia, sunt illa, quę Ioānes cōmemorat. 1. Ioan. 2. Omne quod est in mundo, concupiscentia carnis est, & concupiscētia oculorum, & superbia vitæ. Concupiscentia carnis est, luxuria, & concupiscentia oculorum, est auaritia: superbia autem vitæ ipsa se prodit, quid sit. Hæc sunt stercora, quæ mortales excæcant, ea cæcitate, quæ à nullo, nisi à Deo tolli potest.

Superbia etiā immortales spiritus excęcat.

¶ Stercora sanè sunt excrementa animalium, quæ animalium natura, vt sibi noxia curat expellere. Namque excrementorum retentio exitialis est, ideoque natura sedulo hęc egerere satagit suæ saluti cōsulens. Itidem quoque voluptates nō necessariæ, vt opes superfluæ, vt honores quibus homo non est dignus, superflua quidem sunt, quare hæc retinere noxiū est hominibus. Atque voluptas carnis quædam est necessaria, vt ea quæ ex gustu necessarij cibi, aut potus nobis accidit: aut ea quæ ex necessario coitu, qui est coniugalis coitus cōtingit. Sicut etiā sunt opes quædam necessariæ, sine quibus non viuitur: imo etiam spiritualia sine temporalium præsidio subsistere nequeunt. Aliæ verò superfluæ sunt, eæ, inquam, quas homo sibi parat ex turpi lucro. Demum sunt honores quidā, quibus homo dignus est, & hos suscipere ali quando est necessarium, si Ecclesiæ, aut reipublicæ poscit vtilitas. Verum quando hęc cōmemorata sunt superflua, tunc demum excæcāt hominem, quippe nō acquiruntur sine peccato, aut non retinētur sine peccato. Missam facio modo dubitationem illam, si teneamur ex præcepto diuino, superflua insūper alias comparata erogare in eleemosynas pauperum, quam in. 4. senten. disseruimus. Est autē obseruandum duplicem esse cæcitatem, aliam intellectus, aliam vero affectus. Cæcitas intellectus, quæ maxima est, infidelitas est, & quæ sub ipsa comprehenditur hæresis. Hæc nāque cæcitas est deceptio contraria diuinę veritati reuelatę per scripturas, & propositæ per ecclesiæ catholicæ magisterium: ideo infidelitas maxima & turpissima, & nocentissima deceptio est. Alia verò est cæcitas affectus. Quamuis enim voluntatis obiectū non sit verum, sed bonum, cæterū transfertur nomen cæcitatis in prauum affectum, qui vel eligit praua, vel refutat bona. Diximus enim supra veritatem vitæ esse mores nostros, secūdum Dei compo nete regulam. Quando ergo non componimus ad hanc rationem, mendacium facimus, & seducimur: ideo huiusmodi praua electio, cæcitas etiam nūcupatur. Omne igitur crimen secum habet cæcitatem: vel ipsum crimen est ipsa affectus excæcatio. Vnde Sopho. 1. Ambulant vt cæci, quia Domino peccauerunt.

Infidelitas est maxima & nocentissima cęcitas.

Cæcitas trāsfertur ad affectum.

¶ Cæterum tria cōmemorata peccatorū genera maiori nos afficiunt cæcitate, vt prædictum est.

¶ Reuocāt scholastici doctores an possit esse cæcitas affectus citra cæcitatem intellectus: id quod nobis non libet in pręsentia diffinire, quia in disputationibus Theologicis diffinimus, posibile esse hæc separati, etsi in plurimū cęcitas affectus pedissequa est cæcitatis intellectus. Quamobrem hac prætermissa disputatione, postquā protulimus qualis sit humana cæcitas, iam remedium eius exponamus. Et quidem Dominus tria tempore rauit in collirium tantæ cæcitatis. Puluerem terræ, saliuam cæli, & lotionem fontis Siloe. Namque expuēs in terrā Christus ex puluere terræ, & ex saliua cælesti sua, scilicet lutum fecit oculare remedium, & misit cæcum inunctum ad piscinam,

Collyriū tria habet vt profliget nostrā cæcitatem.

nam,quæ est fons Siloe, aut natatoria Siloe,dicebatur. Namque, vt in enarratione aiebam, pro eodem vsurpantur,piscina, & natatoria, quia ambo correspondent eidem vocabulo Græco.

¶Consideratio igitur quod nos ex puluere sumus facti, & in puluerem reuertēdi, prima est pars huius collirij. Memorare enim, dixit Sapiens ille, nouissima tua,& in æternum non peccabis. Si hūc igitur frequenter aspergimus,& imponimus mentibus nostris puluerem, exordium habet illuminatio nostra. At verò si puluis hic solus sit, potius iuuabit cæcitatem nostram, quam profligabit. Audi si non mihi credis, quosdam dicentes, Esa.22. Comedamus,& bibamus crastina die moriemur. Vtique isti puluerem istum sibi imponebant, at excæcatiores inde euadebant. Tales etiam illi erant, qui dicebāt Sapi.2. Vmbræ enim transitus,est tempus nostrum:& non est reuersio finis nostri,consignata est,&nemo reuertitur. Venite ergo & fruamur bonis, quæ sunt, & vtamur creatura, tanquam in iuuētute celeriter. Quo circa huic pulueri,vt sit aptus collirio,miscere oportet saliuam cælestem. Est autem saliua hæc fides doctrinæ Christianę:fidei namque doctrina ab ore Christi processit,& ex sapientia eius defluxit,vt saliua nostra à capite nostro. Si ergo te consideras puluerem esse, misce Christi saliuā, vt illumineris,considera etiam,quod fides doceat Christū esse humani generis saluaturē, ipsumque futurū iudicem omnium hominum,& nisi pœnitentiam cito egeris, esse periturum æternò, & si hæc credideris, iam tibi paras illuminationem.

Eccle.7. — Fides est saliua Christi

¶Porrò, neque hæc sat sunt tibi illuminando, & si iam in via constitutus es, vt illumineris. Etenim cæcus oculos habēs oblinitos luto ex puluere,& Christi saliua temperato,nondum illuminatos gerebat oculos, quousq; in fontē Siloe abijt, & lauit, & vidit. Non ergo paganis sufficit fides de doctrina euāgelica,nisi abeāt in baptismatis fontē, qui est Siloe fons, quoniam est Christi fons. Ito igitur pagane ad fontem hunc, lauaberis ex eo,& tunc clare videbis: fuge pessima dogmata docentium hoc æuo, baptismum non esse necessarium, sed solam fidem. At si sola fides sat est, cur cæco non sufficit fides, neque lutū, sed lotio ex fonte imperatur vt visum recipiat? Cur apud Matthæ. Surdo, & muto fides non sufficit, sed adhibitus fuit Domini tactus,& saliua, vnde depulsa est ab auribus surditas, & ab ore, loquelæ ligamentum? Quis enim dubitat hos fidem habuisse in Christum? alias eos nō curasset à morbis suis. Mar. enim.6. nō poterat Christus in Nazareth virtutem vllam facere propter incredulitatem eorum. Et in Tridenti. Cōcil. reprobātur hæretici isti. Ses.6.can.9.

Sola fides nō sufficit ad iustificandum. — Infidelitas impedit miracula ne fiant.

¶Suscepta igitur fide Christi, petendus est fons Siloe, vt ibi lauentur pagani,ex qua lotione, mentis cæcitas, & affectus cæcitas profligabuntur. Mentis sane cæcitas profligabitur per infusam fidem,affectus vero cæcitas per charitatis infusionem. Quia per baptismum omnia nobis donantur peccata.

¶Paralyticum autem illū, qui morosissimam passus fuerat infirmitatem, Christus sanaturus, non mittit in piscinā, sed verbo suo duntaxat sanat, dicēs illi, Tolle grabatum tuū & ambula. At vero cæcum hunc illustraturus,ad fontem Siloe iubet abire. Nunquid diminuta iam erat Christi potentia,quod paralyticum non lotum verbo sanat, & cæcum sine lotione non sanat? Non arbitror, sed potius gratia innuēdi mysterij factū esse ne dubita. Nempe,vt in priori gestodiscamus, veteres illas purificationes fore à Domino abolendas, & ex posteriori nouas ex baptismo esse à Christo instituendas.

¶Hæc porò illuminatio est illuminatio cæcitatis mentis, & affectus: quia baptismus vtrumque illustrat,& mentem fide & affectum charitate. At verò quia plærumque accidit vt à gratia baptismali excidamus, & illustrationē,quam ex Christi nobis imposito collirio suscepimus perdamus,quamuis enim illustratio mētis ex fide perseueret, illustratio tamen affectus aboletur, indeque cæci reddimur secundum affectum, quia seruata fide,charitatem amisimus: ideo Christus etiam aliud nobis collirium concinnauit, vt cæcitati affectus mederetur. Exibilandi namque sunt hæretici huius æui, qui contendunt, omne peccatum morti ferum,esse contra fidem, ad quos sequitur, cæcitatem affectus esse cæcitatē intellectus. Isti enim, quia semel despuerunt

Baptism' purgat cæcitatē mentis, & voluntatis. — Hæretici ac etherici refelluntur.

runt dicentes solam fidẽ iustificare, pro-
cesserunt, vt desiperent vehementius,
omne peccatum tradentes esse contra fi-
dem, quia sola fides apud eos iustificat.
At verò si omne peccatum est contra fi-
dem, omnis peccator est hæreticus, aut
nullus est peccator, nisi infidelis, aut hæ-
reticus. Porrò multi sunt peccatores qui
fidem catholicam profitentur syncerè,
quo modo ergo sunt hæretici? Et Iaco-
bus docet aliam esse fidem mortuam, à fi
de viua, cap. 2. igitur potest esse fides in
Sessio. 6. Canō. 27.
intellectu, & crimen in voluntate. & Cō
cilium Tridentinum hoc dogma hæreti
corum reprobat.

Est ergo alia cęcitas intellectus, alia affe
ctus. In paganis est vtraque, in fidelibus
altera. Fecit autem Christus colliriũ ad
illustrandam affectus cæcitatem, insti-
tuens pœnitentiæ sacramentum. Et hoc
sanè collirium est illud, cuius Apocal. 3.
Collirium pœnitentiæ ex quibus tẽperetur materialibus.
meminit, dicens. Collirio inunge ocu-
los tuos vt videas: siquidem cum episco
po Laodicensi agebatur. Sapit autẽ col-
lirium hoc temperamentum prioris: con
tinet enim terræ puluerem, cæli saliuam
& lotionem ex Siloetica piscina. Enim
vero fideles hinc exordiuntur suã iustifi
cationem, memorantes mortalia gestare
corpora, & in puluerẽ vertẽda, at animos
dãnandos æterno, nisi affectũ purgent,
id quod educti ex fide Christi credunt.
Ideoq́ue iungẽtes suũ puluerẽ, cum fide
Christi, timere incipiunt supplicia, &
ideo dolẽt de vita anteacta, & flẽt crimi
na sua, quibus possunt lachrymis, & con
fiteri illa instituunt sacerdoti idoneo.
Lachrymas igitur pœnitẽtię Siloe fontẽ
esse nō ineptiès. Quo circa in cōcilio Tri
denti. Sessio. 14. pœnitentia dicitur ba-
ptismus quidam laboriosus. Vbique igi
tur est baptismus, vbique lotio, at lotio
in primo collirio suauis est, & non tanti
laboris, quanti lotio in pœnitentia. Quã
obrem aptè hoc pœnitentiale collirium
per illud Angelicũ, quod ministratum
est ab Angelo Tobiæ seniori collirium
[illegible]entiale [illegible] ama-
adumbratur. Suscepit suum Tobias vi-
sum ex collirio amaro, imo amarissimo,
quia ex felle piscis Angelus inunxit ocu
los eius, vnde clare vidit. Tobi. 11. & ni
hil amarius felle. Tale est pœnitentiale
colliriũ, quod amarum sanè est quia ge-
mitũ poscit, & lachrymas, non exterio-
res, si has fundere nequis, sed interiores.
Sunt autẽ istæ contritio sufficiens de pec
catis, & satisfaciendi animus, si facultas
adfuerit ad toleranda ieiunia, vel ad elee
mosy̆nas erogandas, ad aliaue pœniten-
tialia præstanda opera.

¶ Conueniunt igitur vtrunq́ue colliriũ,
quia ex eodem puluere, ex eadẽq́ue cæ
lesti saliua constant, at discrepant, in fon
te Siloetico. Nam fons primus, dulcium
Collirium baptismale, & pœnitentiale qui cōueniãt, & qui differãt
est aquarum, at fons secundus amarican-
tes habet aquas. Cæterum vterq́ue fons
est Siloeticus, vterq; fons missi est, quia
vterq́ue fons Christi est. Idẽ enim Chri
stus qui baptismum instituit, ad illumi-
nandum intellectum, & affectum, insti-
tuit pœnitentiã ad illuminandũ affectũ.

¶ Quapropter si pœnitentia illuminat
voluntatem nostram, purgando eam ab
noxis culparum, quibus obscurata est,
restat, vt fideles, qui iam Christi gratia il
luminato potiuntur intellectu, vt ad pœ
nitentiam conueniant, si maculatum, &
obscuratum gerunt affectum, surgant à
somno peccatorum, & illuminabuntur
à Christo, iuxta Pauli consilium. Surge ad Ephe. 5.
qui dormis, & exurge à mortuis, & illu-
minabit te Christus. Pœnitentia enim te
nebras fugat culpæ, & lucem nobis con-
ciliat diuinæ gratiæ. Nos declamationi-
bus quibusdam ad Esaiam, multa dixi-
mus de pœnitentia: ideo supersedendũ
est vberiori tractatui.

¶ Porrò autem expendere non erit inuti
Post Christi acceptam gratiam tentandos relinquit suos Christus
le cæcum quem euãgelica denarrauit le
ctio, post illuminationem suam, tentatũ
fuisse, & vexatum ab hostibus Christi.
Primo quidem occulto, dein vero aper-
to marte. Primum enim blando sermo-
ne eum alloquuntur, exquirentes suæ cę
citatis illustratorem, si forsan blãditijs,
mollefacere potuissent illum, & in blan
dientium ire sententiam. Blanditijs autẽ
temerè tentatis, ad conuicia confugiunt,
si forsan conuicia cæcus illuminatus hor
rens Iudæis assentiret. Illis quoque fru-
stra tẽtatis, tandem ad opus venitur, &
illum foras eijciunt. Quandiu igitur cæ-
cus suam patiebatur cæcitatem, nullum
sensit hostem, at vero postquã illumina-
tione fruitur, Iudęorũ cętus fremit in ip-
sum iam blandiendo, iam conuiciando,
iam foras eijciendo, eum vexant. An nō
hæc etiam admonent, quod spirituali ad

epta

epta illuminatione, nos esse parandos, ad ferendos ictus importunorum hominũ? Eccle.2. Neque enim ab re dixit Sapiens ille, Fili accedẽs ad seruitutem Dei sta in timore, & præpara animam tuam ad tentationem. 2.Timo 3. Concinit Paulus, Qui piè volunt viuere in Christo dicens, tribulationem patientur. Enim vero contrarium suum contrariũ fugit, vt simile, suo simili gaudet. Quando ergo accedis ad Dei seruitutem, recedis à Diaboli seruitute, vnde cõtinuo tibi concilias inimicitias eorũ, qui à Diabolo stant. 2.Corint.6. Namque nulla conuentio Christi ad Belial. Nulla societas inter lucem & tenebras, nullum denique consortium inter iustitiam, quam colis, postquã illuminatione cælesti gaudes, & iniustitiã, quam diabolus, & qui eius factionem sequuntur amant. Imo inter commemorata latissimum est dissidiũ, magnumque chaos, inter illa, vt inter summè contraria interiacet. Contra illuminatos scandala mouẽtur. Quocirca, sicut aduersus illuminatũ cæcum, armatur Iudaica, quæ diaboli erat turba: ita aduersus iustificatos iam, exque gratia Christi illuminatos, caro surgit suis illecebris. Quod si hæc vanos habet insultus conuicia hominum iniquorum non desinunt iustos infestare, eos hypochritas appellãtes, aut pusillanimes, aut alijs schomatibus, & dicterijs eos ferientes. Quod si neq; hac via ad impietatem suam proficiunt, alijs vijs nefarijs vtuntur, vt illuminatum à Deo ipsi excæcent. Non sunt offendendi qui conuertũtur ad Dominũ neque turbãdi. Id quod Dñs præuidens dixit. Eritis odio omnibus hominibus propter nomen meum. Neque solum infidelibus odiosi sunt fideles, sed etiam iustificati fideles, quia iustitiam Christi amant. Sæpe sunt odio alijs fidelibus, quia iustitiam Christi ex operibus non sectantur. Cæterũ isti meminerint Christum dixisse. Qui scandalizauerit vnũ de pusillis istis, qui in me credunt expedit ei, vt suspendatur in collo eius mola asinaria, & demergatur in profundum maris. Matthę.18. Quasi dixisset. Melius esset huiusmodi scandalizatoribus, grauissimã ferre pœnam, qualis erat olim mola suspẽsa asinaria ex collo demitti in profundum maris, quã fratres in via Dei perturbare. Noue illuminati a Domino sunt tanquã paruuli in Christo sunt. Huiusmodi enim recens conuersi ad Dominum, sunt tanquam paruuli in Christo, paruuli autem nutriendi sunt, nõ offendendi sunt, vt nouæ plantulæ, plantulæ autem huiusmodi ex minima lęsione, scinduntur, ideo nõ lædendæ, sed fouendæ potius. tanquam ne‑uelę pla‑nes, ideo ‑uendi.

¶ Potiò autẽ, vt cæco illuminato, in postrema tentatione, quam superauit non deserendo Christi confessionẽ, Christus affuit: ita quoq; & illuminatos spiritualiter, si in benè cęptis persistãt, Christus aderit. Cum ipso, inquit, sum in tribulatione, eripiam eum, & glorificabo eum. Psal.90. Fidelis est enim Deus dixit Apostolus.1. Corint.7. qui non patietur vos tentari supra id, quod potestis: sed faciet cum tẽtatione prouentum. An non fuit ex tentatione egregius cæci illuminati prouentus? Eiectus fuit à cœtu Iudęorũ, & exceptus fuit in numerũ Christi discipulorum: eiectus est a templo ruituro, & receptus in templum stabile, quod est Christi Ecclesia. Desiuit esse membrum Synagogæ, & factus est mẽbrum Christi. Aspicisnè quãtus fuerit hominis huius ex patientia tribulationis prouẽtus? Eundem tu sperato, prouentum si æquo feras animo insultãtium tibi prauorum hominũ importunitates ex eo quod iustificationem amas, & peccata deseris.

ENARRATIO I.
In caput decimum.

¶ *Amen, amen dico vobis.*

CHrysostomus nectit hoc caput cum priori dicẽs Christum dudum dixisse se in iudicium venisse in hunc mundũ, vt qui non vident, videant, & qui vident, cæci fiant. Conti‑ 10.cap‑ Quia igitur Pharisæi erant huiusmodi, qui se existimabant esse sapientissimos in sciẽtia scripturarũ: indeque sibi arrogabant plebium magisterium, & earum pastorale officium legitimè se administrare putabant. Ostendit Christus, eos sanè non esse veros doctores, & pastores populi illius. Imo veros esse fures, & latrones, tantum ab est, vt essent veri pastores. Vnde sunt qui putant hoc caput non bene distinctum esse, secundum sectionem quam modo sortitur. Quia eius initium debuisset esse ab illo loco. Ego in iudicium veni, &c. Postquam enim cæco relata dixerat, & Pharisæis di-

xerat ipsos in peccato manere, quia non agnoscebāt suam cæcitatem, subiecit cōtinuo, Amen, amen dico vobis, qui non intrat per ostium, &c. Cæterum continuatio huius cap. cum priori satis patet, ideo vnde aptius sumenda veniat eius distinctio a priori parum est curandū. Sufficiat nobis antiquam & probatam esse vulgatam hanc distinctionem.

¶At vero Dominus mirum est quam feriat modo arrogantiā Magistratuum Iudæorum, & eorum mores pessimos insinuet. Subnotat enim ex parabolico sermone, & nō admodū aperto Iudæorum principes, & qui illius populi moderamina tenebant, non fuisse veros moderatores reipublicæ illius, sed potius fures, & latrones. Hoc idē Esai. c. 1. prędixerat dicēs, Principes tui infideles socij furū, diligūt munera sequuntur retributionē. Quæ verba notāt magistratuum illorū vicia fuisse non seruare fidē, quam pollicebātur de rectè administāda republica, & esse affectos auaritia: vnde corrumpebāt iudicia, & diuinas leges. Et ante hæc verba eorundē petulantiā, & libertatem in peccando ostenderat, dicens. Quomodo facta est meretrix ciuitas fidelis, &c. per ciuitatem Hierosolymam significās. Vnde subdit, Plena iudicij, iustitia habitauit in ea nunc homicidæ. Et Lucæ. 11. apertè Dominus insultat ex eadem causa principibus istis dicēs, Væ vobis Pharisæis, qui decimatis mentā & rutam, & omne olus, & præteritis iudicium & charitatem. Præteribant autē iudicium iniurias grauissimas faciendo plebi sibi concreditæ, vt illi ministrarent iudiciū. Eosdem etiā de furto, & latrocinio notat Dominus. Lucę. 20. Deuorāt, inquit, domos viduarū: itaq; erāt isti ambitiosi honoris. Amāt, inquit, Dñs salutationes in foro, & primas cathedras in synagogis, & primos discubitus in conuiuijs. Vnde gratia huius honoris parādi hypochrisi abūdabant. Et rursus sub hypochrisi sua furta, & latrocinia palliata, quodam sanctitatis colore exercebāt. Hoc ergo idē modo Dominus figurato demonstrat sermone. Proponit enim iudicia latronis, & furis esse, non intrare per ostium in ouile ouium, sed ascēdere aliunde: fures enim suæ immunitati consulentes fugiunt loca publica, ne apprehendantur, & per loca secretiora sua intentant facinora. Est autem locus publicus ostium: ideo ostia fugiunt, & sepes, vel septa occultiora conscendunt via sibi tutiori, vt liberius furentur, aut latrocinentur. Dñs autem, ex cōmuniter accidentibus docet signa furis & latronis. Nāque accidere potest, adulterādo claues, vel frangēdo ostia, per ostia fures, ingredi, vt furentur maxime si fures sunt nocturni. Sunt enim fures quidam nocturni, & isti sunt nocentiores, quia dormientibus hominibus, ipsi sunt peruigiles ad furta committenda. Alij vero sunt diurni, & quia ab his nos defendere facilius possumus, quia eos sentire cōceditur, ideo sunt minus noxij. Est autē discrimen inter furem, & latronē: fur enim clanculum furatur, astu vtens, & technis occultis, at latro non technis, sed vi armatus ad latrocinia, vt sunt grassatores, qui viatores spoliant ex violentia, & pecunijs, & sæpe vita. Discrimē inter furē, & latronem.

¶Subindicat igitur Dominus, principes Iudęorum, esse fures qui se pastores alias esse profitebantur reipublicæ Iudaicæ, quā subnotat ex nomine ouilis, & stabuli, nam Græce stabulū habetur, scilicet, αὐλὴ, quæ vox stabulū, vel septum intra quod oues cōtinentur significat. Verum interpres trāstulit ouile ouiū, volēs significare stabulū ouium. Nam stabulū non solum est ouiū, sed aliorum etiā armentorum. Porro Dominus solū meminit de stabulo ouiū, non de stabulo aliorum armentorū. Quia populus fidelis, qui Dei vere cultor est, ouile est, seu stabulum est ouium, iuxta illud Psal. Nos autem populus eius, & oues pascuę eius, Psal. 78. & sæpe alias. Significatur enim ex nomine ouis, fidelis populi morum synceritas, atque simplicitas. Quia cum simplicibus. Prouerbi. 3. est sermocinatio Dei. Sunt autem simplices audiendi hoc loco ij, qui nō vtuntur astutijs, & fraudibus ad decipiendū proximos suos sed in veritate vitæ ambulant, vt Paulus monet. Ne quis in negocio circunueniat fratrem suum. 1. Thessalo. 4. Et Dominus, idē hortatur dicēs, Estote simplices sicut colūbę. Mat. 6 Quia ergo ouiles mores, sunt simplices valde, quia animal est nō astutū, vt vulpes, neq; habēs arma ad sui defensam, vt boues, capræ, vrsi, & alia hoc genus armata à natura animalia, Atrium aula septum ouiū. Cur fidelis populus ouili cōfertur.

isti sunt legitimi pastores, qui per ostiũ diui[illegible] timoris intrauerunt in ouile Dei administrandum, siue Ecclesiastici sint moderatures, siue seculares. Tales promisit Deus pastores daturũ se ouili suo dicens. Suscitabo super eos pastores, & pascẽt eos Hier. 23. Et per Ezechie. 34. gregi suo pollicetur nõ futurũ eum vltra rapinam, vt significaret pastores illos, qui tũc pascebãt, raptores esse, potius quã pastores. Quidquid igitur opponitur timori Dei, est repugnãs ingressui per ostiũ. Vnde hereticus non ingreditur per ostium; quia Dei timor falsus hæreticorũ expellit doctrinas. Simoniacus non intrat per ostiũ, quia gratiã Dei existimat pecunia possidere: intrusus nõ venit per ostium, qui manu armata intẽditur in possessionẽ dignitatis, aut beneficij Ecclesiastici, timorantẽ Dei non irrogat irreuerentiã locis sacris. Dolosus etiã, qui bullis subreptitijs, aut periurijs, aut qui exquisitis fraudibus, alijs ad beneficia promouetur Ecclesiæ, non intrat per ostium, quia timor Dei fraudem non habet, sed potius dissoluit. Est autem obseruandum hoc vocabulũ, ostium, iam propriè, iam translatitiè vsurpari in diuinis literis. Et translatitiè multifariam. Iam enim significat consensum nostrum ad diuina: vnde illud, Apoca. 3. Ego sto ad ostium, & pulso, &c. Incitat namque nos Deus semper, vt sibi, nos vocanti pareamus. Vnde qui cõsentit Deo vocanti aperit ostium, qui vero non consentit clauso detinetur ostio. Iam significat sensus nostros, vel animum ad sensibilia, ideo Dominus, Matthæ. 6. Oraturis claudendum iubet ostium: quia oportet orantes, non quærere vanum populi applausum, sed Deo soli intendere placere. Id vero liberum ad audiendũ Dei verbum consensum significat, vnde traditur. Actor. 14. Quod aperuisset Deus gentibus ostium fidei. Quippe gentes illæ volebant iam audire verbũ Dei, & hoc placitũ Deus donarat: vnde gentes erãt recepturæ euangelium ideo ait esse apertũ gentibus ostiũ fidei. I[illegible] vero significat timorẽ Dei, vt modo.

[illegible] [illegible]as Si[illegible] [illegible]o acus tr[illegible] [illegible]uus dolo[illegible] [illegible]us.

Apocaly. 3.

[illegible]ifariam [illegible]t hęc [illegible] ostium [illegible] sac[illegible] scri[illegible] pt[illegible]ras.

¶ Non me latet aliã esse interpretationẽ Chrysosto. quẽ sequitur Theophila. per ostium enim significatur apud illos, hoc loco, diuina scriptura, quæ quia docebat Christũ, & hanc doctrinã non audiebãt Iudęi, ideo nõ intrabãt per ostiũ, sed aliũde ascendebant ex suo cerebro recipientes nõ veros Messias, pro veris: vt Theodam, & Iudam. Acto. 5.

¶ Veruntamen, quia ostiũ est locus patẽtissimus, vnde Aristo. principia scientiarum, quia sunt patẽtissima, & per se nota, vocat fores, & ostia scientiarũ: ideo videtur cõgruè etiã me dixisse timorẽ Dñi esse ostium, quod debẽt pastores petere, quia nihil est patẽtius, quã hoc principiũ Deus est timẽdus, & amãdus. Et quãuis omnib⁹ incũbit per hoc ingredi ostiũ, vt rectè viuatur, at maximè pastoribus omnibus, siue ecclesiasticis siue secularibus, quia regimẽ populi Dei versant: vnde sępe multis est occasio ruinę. Namque ijs, qui humilia ingrediuntur loca, non est occasio magnæ ruinę vt ijs, qui sublimia tenent loca, quales sunt sublimes personæ: quibus sicut bene ministrantibus, vberior imminet præmiatio, ita male ministrantibus grauior imminet cruciatio.

Ostium est locus patentissimus.

¶ *Qui autem intrat per ostium pastor est ouium. Huic ostiarius aperit, & oues vocẽ eius audiũt. Et proprias oues vocat nominatim, & educit eas.*

Est pastor vnus præcipuus ouium, sunt alij subpastores, quibus ipse præcipuus pastor curam & administrationem ouiũ concredit. Præcipuus pastor est Dominus ouium, quia oues sunt eius. Cæteri vero, non sunt domini ouium, sed ministri ex mercede conducti ad ouium curam administrandam.

Pastor subpastor.

¶ Intrant autem per ostium ouilis, non solũ ipse pastor, qui est Dominus ouiũ, sed etiam alij subpastores. Cæterum quia isti ex autoritate pręcipui pastoris, intrant per ostium: ideo verum est verbum Domini: qui autem intrat per ostiũ pastor est ouium. Nam huius sunt claues ostij: ideo quando ipse aperit ostium ex propria sui pastoralis officij, & dominij, quod habet in oues facit: quando, alijs committit claues, vt aperiant ostium ouilis, quia eius mandato fit, apertio ostij, ipse censetur aperire. Et qui hoc modo intrant, non intrant ad malum ouium intentandum, sed ad earum curam gerendam. Qui vero non hoc modo intrant, sed vijs exquisitis, vel conscendendo septa, si sublimia valde non sint, vel infringendo ea, si altitudo eorũ ascensum non permittat, illi non sunt

pastor ouium, neque autoritate pastoris faciunt, sed propria audacia faciũt. Ideò quando intrant hoc modo, non vt benè consulant ouibus, sed potius vt male illis consulant intrant. Quippe ingressus hic est ad perdendum oues, vnde est ingressus iste in iniuriam pastoris, quia violat suum ouile, & eiusdem perdit oues.

¶ En tibi primũ iudicium proprij pastoris, quod intrat per ostium in suũ ouile.

Iudicia euangelica ad cognoscẽdũ propriũ pastorẽ.

¶ Secundum vero iudicium, quod si forte intrinsecus sit clausum ostium, pastori pulsanti ostium, ostiarius, qui intro est existens confestim aperit ostium. Alieno vero pulsanti, non reserat ostiũ, quia extranei violentiam timet. Tertium iudicium est, quod pastoris vocem oues audiunt, hoc est, voci proprij pastoris obtemperant oues. Habent namque pastores ouium certas, quas formãt voces, vel signa, siue sibilũ, siue cornu, quibus vocant suas oues, & oues ad vocẽ huiusmodi, vel signum agminatim conueniunt. Quod vero Dñs ait; Et proprias oues vocat nominatim hoc sanè verũ est, de ipso summo pastore Christo, qui mysticè est pastor omnium hominum, quippe ipse nouit nomina electorum omnium, imo & reproborum. Quamuis, quia reprobos odio habet, eorum nomina se non agnoscere testatur dicens. Amẽ dico vobis, nescio vos. At vero de pastoribus materialibus, non est necesse pastorem scire omnia nomina ouium suarum. Quippe accidit quod sit numerosissimus grex, vnde tunc nomina non possunt sciri omniũ ouium à pastore vno, etiã si concedimus oues habere nomina. Quidquod nominibus plerũq; orbantur, nisi accidat modicum gregem ouiũ, nominatas ex aliqua circunstantia oues habere. Cæterum, vt plurimũ sunt sine nominibus proprijs, sed ex charactere illis impresso pastor proprius, proprias oues discernit ab alijs. Nisi forte apud Palæstinos oues nominibus gaudebant, & hũc morem Dominus expressit dicens. Et proprias oues nominatim vocat, quid per ostiariũ veniat intelligendum infra aperietur. *Et ducit eas.* Sanè educit oues suas ad pabula, & hoc est, quartũ pastoris indiciũ suas educere, & deducere oues, ad legitima pabula. Nam cũ sint propriæ pastoris oues, huic incũbit, illis prouidere de pastu congruenti, atque potu. Christus autem, qui est verus pastor oues suas educit de ergastulo corporis, & deducit in æterna illa beatitudinis pabula, & ad fontes aquarum vitæ illos sempiternos adaquat eas. Apo. 7 Quoniam torrente Deus voluptatis suæ potabit sanctos suos. Psal. 35.

¶ Tunc igitur ex stabulo ouium vel ouili, quod est Ecclesia militans educit suas oues Christus, ad pascua illa sempiterna, vbi satiabuntur visa Dei maiestate iuxta Dauidis verbum. Psal. 16. Satiabor cum apparuerit gloria tua Domine. Interlinealis exposuit aliter, Educit eas de Ægypto ad doctrinam vel regnum. Theophilactus, educit eas de cætu infideliom, ad cætum fidelium, vt cæcũ eduxit de medio Iudæorum ad cognoscendam veritatem. Cæterum videtur germanior prior sensus. *Et cum proprias oues emiserit ante eas vadit, & oues eum sequuntur, quia sciunt vocem eius.* Emisit Apostolos suos Dominus dicens eis, Ecce ego mitto vos, tanquã oues in medio luporum. Lucæ. 10. Proprias oues, rursus omittit, quando singulis ouibus talenta distribuit. Matthæ. 25. dicẽs eis, Negociamini dum venio. Lucæ. 19. Et ipse Christus distributis talẽtis singulis fideliũ ante eos vadit verbo docẽs eos vt optime negocientur tantisperdũ ipse reuertitur. Ante eos item vadit, illis relinquens exemplũ, vt sequerentur vestigia eius. 1 Petri. 2. Christus passus est pro vobis relinquens exemplum, vt sequamini vestigia eius. Porro ad Ephe. 4. traditur. Et ipse dedit quosdã quidem Apostolos quosdam autẽ prophetas, alios vero euãgelistas, alios autẽ pastores, & doctores ad consummationẽ sanctorum. Quosdã ergo suo æterno cõsilio emisit in Apostolos, alios emisit in Prophetas, alios in Euãgelistas, alios in Pastores & Doctores. Ad hæc aliós in Martyres, alios emisit vt essent Cõfessores, alios vt virginitatẽ colerent, alios vt aliarũ virtutũ essent eximij obseruatores. At vero ante hos omnes ipse vadit Christus, qui est Dñs Apostolorũ magister Euãgelistarũ, illuminator Prophetarum, Princeps Pastorum, Doctor, doctorũ, Martyr, martyrũ, Virgo virginum, & demum corona omnium sanctorum. Ad hæc vadit ante eos quia omnes præcedit natura diuinitatis, & excellẽtia humanitatis. Vadit præterea

Ch[illegible] ci[illegible] cu[illegible] cede[illegible]

ante

ante omnes, quia est omnium Dominus & magister. Si ergo, inquit, Dominus, & magister laui pedes vestros, & vos inuicem debetis lauare pedes, Ioannis. 13. Emittit igitur omnes electos occultis inspirationibus, eos destinans ad certa munera obeunda ad gloriam Dei, & vtilitatem Ecclesiæ, at vt illa munera præstēt ad quæ destinantur à Christo, ipse Christus auxilium præbet interius, & seipsum offert in exemplum omnis patientiæ, & humilitatis, & totius sanctitatis exterius. *Et oues eum sequuntur.* Quidam sunt oues secundum præsentem iustitiā, qui non sunt oues secundum æternam Dei prædestinationē, & contra alij non sunt oues secundum præsentem considerationem, qui sunt oues ex æterna Dei ordinatione. Ideo infra tradit, Alias oues habeo, quæ non sunt ex hoc ouili significans gentes, quæ erant id temporis idololatrę, & non erant oues secundum pręsentem tunc statum, esse oues nihilominus secundum Dei præsciētiam. Et sunt nonnulli fideles in gratia Dei degentes modo, qui tandem perdentur, vt apostolus Iudas aliquando vixit Deo gratus, quippe qui fuit electus à Christo in Apostolum, qui tandem crepuit medius, & iuit in locū suum. Oues igitur secūdum Dei æternā prædestinationē vocē Christi, hoc est, mandata eius audiunt. Quia quāuis aliquādo non audiāt finaliter audient. Prædestinati enim cū suis ad vitā æternam diem extremū claudent sub diuina gratia. Fideles autē quidam qui secundum Dei pręscientiā reprobati sunt, etiam si Christi vocem aliquando obseruent, & Christi exempla sequantur, tamen tandem in hircos, aut lupos vertentur. Hæreticos enim scimus fuisse fideles, & iustificatos fuisse ex baptismi gratia, at verò plerique eorum, impœnitentes defuncti sunt, ideo isti nō erant oues Christi, secundum Dei prædestinationem, sed potius lupi contra Christum: tametsi pro tempore, qui fidem catholicam, & Christi præcepta seruarūt oues Christi eos fuisse certo dixeris. Sūt enim oues huiusmodi, non oues irrationales, sed rationales, & liberi arbitrij, ideo pro prij arbitrij est electio, vel subsistere in ouili Christi, quod est Ecclesia, aut in ouile semel admissus, per baptismū, per hæresim, nihilominus, aut apostasiam, aut per schisma ab hoc ouili exire. Et sicut quidam ex ouibus exeunt à proprio ouili Christi, cui se insetuerāt prius, per fidem, & sacramenta, ita alij, qui non erant secundum statum præsentem ex Christi ouili recipiētes baptismi fidem, transeunt in Christi ouile, in quod erant tandem ascribendi secundū Dei præordinationē. Vnde. 1. Ioan. 2. de priuribus dicitur, Ex nobis prodierunt, sed non erant ex nobis. Nam si fuissent ex nobis permansissent vtique nobiscum, sed vt manifesti sint, quia nō omnes ex nobis. Quæ verba Augu. super Ioā. Homi. 61. exposuit. Erant ex nobis quo ad sacramenta, sed non erāt ex nobis quantū ad meritum: vel quia hæretici ex fidelibus se fecerunt hæreticos prodierunt ex nobis, quia ab Ecclesiæ vnitate se subduxerunt. Ideo non erant ex nobis secūdum Dei præscientiam, at prodierunt ex nobis secundum statum iustitiæ præsentis. Vnde Vvicleph garriens reprobos non esse de Ecclesia, neque posse esse iustos, nisi solum secundum apparentiā, & assumens hunc locum in argumentū sui dogmatis deceptus est. Quia ergo homines sunt oues rationales, liberā habēt electionē: ideo Deo auxiliante possunt ex infidelibus, fieri fideles, & ex iniustis iusti, aut ex propria iniquitate fidem professam deponere, & infidelitatem illi præponere. *Ante eas vadit.* Pastores corporales sequuntur oues, & non præcedunt, ideo videtur hoc dictū Domini non de corporali pastore, sed spirituali esse intelligendum. At vero sunt qui asserant alicubi, vt in Brabantia pastores præcedere oues, & oues sectari suos pastores, quem morē fursan Iudæa, tum obseruabat: in quem morē dixit Dn̄s oues sequi pastorē. Verum quale quale hoc fuerit, nostra nihil interfit, sufficit enim pastores mysticos pręcedere suas oues, vt quas dignitate officij antecellunt, eas quoque sanctorum morum studio pręcedant. At verus pastor Christus, præcedit suū gregem, idest, totā christianam Ecclesiā, & sequitur eandē siquidē ipse suos sua gratia præuenit, & eosdem sua gratia sequitur, vt precatur. Tua nos Dn̄e gratia semper & præueniat, & sequatur, ac bonis operibus iugiter præbeat esse intentos.

Oues aliæ secundū præsentem statū aliæ secūdū Dei prædinatio nem.

L... arbitrij quod ho... ex Christi ..., faciat vel ...cū vel lu... contra Christum.

Locus ex catholica Ioan. obscurus elucidatur.

Vvicleph refutatur.

Gratia præueniens, & sequens.

Alienũ autẽ non sequuntur, sed fugiũt abeo, quia non nouerunt vocem alienorum. Proprius pastor quis sit ex signis quibusdam à Domino est descriptus. Quippe, ille intrat per ostium, & ostiarius illi aperit: vocem eius oues sciunt, & eum sequuntur oues, & ipse præcedit ducãdo eas. Et quia contrariorum eadem est disciplina. Alienus pastor facilẽ ex opposito habet descriptionẽ. Siquidem is est qui nõ intrat per ostium cui ostiarius nõ aperit, cuius vocem ignorant oues, quẽ non sequũtur oues. Id quod Dñs modo verbo vno explicat dicens, alienũ, &c. vt catholici non sequuntur hæreticos, aut scismaticos doctores, aut prælatos. Nõ sectantur Lutherũ neq; Zuingliũ, & reliquos hæreticos siue neothericos, siue veteres: & doctrinam horũ respuũt, & tanquã vocem alienorum fugiunt. Vnde dixit Sapiẽs ille, Fili si te lactauerint peccatores, ne acquiescas eis. Et Moses ex lacte Ægyptia co non est nutritus, sed ad vbera matris suæ. Quia hæreticorũ sermones, quáuis candore lacteo, & dulcedine polleãt, nã exornatissimis vtũtur verbis, & latinissimis, at vero lac hoc est Ægyptiacum, lac hoc est alienorũ, vox non proprij pastoris vox. Quãuis ipsi blaterant nos audite alienos, & ipsos audite vocẽ proprij pastoris. Quippe autumant se tantũ audire euangeliũ Iesu Christi, nos vero audire voces hominum, & non Dei, vnde & Papistas nos esse proclamãt. Sed reuera ipsi audiunt voces alienorũ: quandoquidem euangeliũ audiunt secundũ propriã ipsorum expositionẽ, quam cõmentãtur cõtra Ecclesiæ autoritatẽ. Si ex euangelica voce instruimur. Qui vos audit, me audit. Lucæ. 10. Prõptum est vocẽ pastoris esse, vt audiamus apostolos Christi, per quos, etiã successores apostolorũ esse intelligendos, ex Pauli aduertimus præcepto. Subditi, inquit, estote præpositis vestris, ad Heb. 13. Et equidem non solum populus Israeliticus obediuit Moysi, & Aaron, & alijs senioribus, quos Moyses instituit, sed etiam defunctis istis successores in eandem sunt recepti autoritatẽ. Si ergo iste honos delatus est à Iudæis successoribus Moysi, & Aaronis, & cæterorum seniorũ, cur non deferetur idẽ honos successoribus Apostolorum à fidelibus? Lutherani igitur qui Papam, Petri successorem contemnunt, & Episcopos successores Apostolorũ spernunt, non audiunt vocem pastoris Christi, sed vocem rabidi lupi Lutheri, qui ex proprio cerebro ascendit in ouile Christi comminuẽs septa huius ouilis, quæ sunt sanctorum patrum decreta, & suffuratus est oues Christi & illas mactauit, & destruxit. Hic non intrauit per ostium, docendo ea, quæ sancti patres docuerunt, sed ascẽdit aliũde vtens fauore malignorum principũ Germaniç, vt ecclesiã Dei pessundaret. Audiuit Lutherus nõ vocẽ Christi, sed vocẽ diaboli cuius vtens magisterio, oues Christi Germanos inquã dilacerauit. Iteq; & alij hæretici non vocem pastoris Christi audierunt, sed vocẽ alienorũ, quia vocem diaboli, & angelorum eius. *Hoc Prouerbium dixit eis Iesus, illi autem non cognouerunt quid loqueretur eis.* Prouerbium vsurpatur hoc loco pro parabola: quia habet metaphoram admixtam. Verum quia parabola hæc erat obscura, ideo fugiebat auditores Iudæos. Vtebatur Dominus parabolis, vt exerceret auditores obscuritate parabolç, & incitaret eosdem, ad quærendã intelligentiam: & quia Iudæi indigni erãt, vt clarè illis proderetur Dei verbum, vt alibi diximus. Vnde Dominus ait, apostolis, Vobis datum est nosse mysterium regni Dei: cæteris autem omnia in parabolis fiunt. &c. *Dixit ergo eis iterum Iesus, Amen, amen dico vobis, quia ego sum ostium ouium, omnes quotquot venerunt fures fuerunt & latrones, sed nõ audierunt eos oues. Ego sum ostium, per me si quis introierit saluabitur. Et ingredietur, & egredietur, & pascua inueniet.* Sanè Christus est ostium vitæ, & salutis æternæ, de quo illud extat Canticorum. 8. Si ostium est, compingamus illud lignis cedrinis: constat namque Christus ex lignis Cedrinis. Quippe ex diuinitate, & humanitate, diuinitas namque æterna est, & incorruptibilis: humanitas quoque eius iã beata immortalitate fruitur. Quia iam non moritur, neque mors illi vltra dominabitur. Theophilactus credens cum Chrysostomo, sanctam scripturam esse ostium, torquetur ex hoc loco docente Christum esse ostiũ, qui alio qui non est sacra scriptura. Respondet tamen Christum esse sermonẽ Dei. Cæterum cum scriptura sit sermo creatus, & Christus

[Margin notes: Symbola proprij & alieni pastoris. — Prouer. 1. — Exodi. 2. — Lutheranum dogma refellitur. — Hæretici audiunt v[ocem non] Christi.]

Christus sermo increatus, forsan non diluitur obiectio proposita. Nobis item diluendus est scrupus alter, quia diximus timorem Dei esse ostium, nunc autem Christus se asserit esse ostium, at Christus diuersus est à timore, quem habent homines Dei.

[illegible] ostiū [illegible]stor osti[illegible] m stica [illegible] [illegible]itia [illegible] catioe.

¶ Porrò autem quod Christus se vocat ostium, non est intelligendum corporaliter, quod sit ostium, per quod corporalis pateat, ingressus, & egressus: sed solum est ostium spiritualiter. Vnde nihil inconuenit Christum esse ostium, & eundem esse pastorem, vt ipsemet est pastor, & agnus est appellatus à Ioanne, quæ alioqui si corporaliter essent audienda repugnantiam haberent. Christus igitur, etiā si pastor est, & ostium, non respectu sui, ne dicamus quod ipse intrat in seipsum: vt etiam est pastor, & agnus, non quia ipse se pascit, sed quia cum sit innocentissimus, ecclesiam pascit. Verū nihil incomodi est si dixeris Christū intrasse per seipsū in ouile vt Augusti, post hęc docebit. Christus igitur volens ostēdere fidem suā esse necessariam ad posside̅da regna cęlestia testatur se esse ostiū, subaudi ad vitam æternā consequendā. Quoniā qui crediderit, & baptizatus fuerit saluabitur, qui vero non crediderit cō demnabitur. Non ergo iam solus timor Dei est ostium, quippe quantumlibet quispiam asserat se timere Deum, nisi habuerit fidem Iesu Christi non poterit saluari. Semper equidem iusti habuerūt fidem Christi, etiam ante aduentum Domini, verum illa fides erat de Christo obscura, & implicita, ideò ex hoc deficiebat à ratione ostij: Namque ostiū est notissimus locus. Postquā vero fides Christi, iam explicata est, & euulgata in orbē, ostium est Christi fides, quippe vniuersi qui salutem ęternam cōcupiscunt fidem Christi explicitam si non habuerint, frustra concupiscunt. Hoc ergo est, quod Christus intendit docere modo, dicens se esse ostium. Non ergo quod diximus supra Dei timorē esse ostium per quod sunt ingressuri, qui ad pastoralia munera aspirant, soluit hoc quod Dominus nunc se vocat ostium. Nam ipse Christus, hunc timorem Dei docet Matth. 10 dicens. Nolite timere eos, qui occidunt corpus, &c. sed potius timete eum, qui postquam occiderit corpus, animam potest mittere in gehennam. Oportet igitur iam post euulgatum euangelium timere Deum, vt Christus ex sua, quā docuit fide, decernit timendum, & amandum. Christus igitur est doctor huius timoris, autorque eius, & obiectum eius, qui ipse timendus & amādus est ab omnibus, qui salutis æternæ auidi sunt.

Christus non [illegible] c[illegible] seip [illegible] s[illegible] per se [illegible] i[illegible] at [illegible] e ouiū

Per fidem solam nō intramus per ostiū vitæ, etsi sumus in ostio, sed per charitatem.

¶ At verò dicet aliquis, Multi habent fidem, qui tamen peribunt, vt ij, qui fidem informē habent, & sub ea die claudunt nouissimum, nō ergo fides sola est ostium vitæ æternæ. Vtique multi sunt in ostio corporali tenentes pedes, qui domum non ingrediuntur. In quē quoque modum qui sola fide gaudent, informi, tenent pedes in ostio vitæ, & salutis æternæ, at verò non ingrediuntur in vitā, & salutē, sed in limine ostij sistūt: ideoque maxime sunt vituperandi, quod ostium vitæ terentes, ipsi sint mortui. Vnde Dominus dicens se esse ostium, adiecit. Si quis per me introierit saluabitur. Non ergo sufficit tenere ostiū, nisi ingrediamur per ostium, vt saluemur.

Heretici neotherici refutantur.

¶ A hæreticis neothericis visum est sufficere, ostium tenere, etiam si non ingrediamur, quia fidem sat esse saluti consequendæ, nunquam non prædicant. At vero Dominus ait, Si quis per me introierit saluabitur, ergo qui non introierit cō demnabitur. Verum fieri potest esse quempiam in ostio, & non introire domum: & tales sunt qui solam fidem habent, alioqui criminibus onusti.

¶ Is ergo introit in Christum, qui accepta fide, baptismum rectè suscepit. Tūc enim iam fit Christi membrum, & ingreditur in societatem fidelium. Quod si à gratia baptismali exciderit, egreditur à Christi vina vnitate, & societate. Quia quamuis fidem seruet, charitatem Christi amisit, & se alienum fecit à vita æterna: superest ergo illi rursus ingredi in Christum, vt damnationem defugiat sibi imminentē. Tunc autē rursus ingredietur, quando in pœnitētię sacramentū conuocauent. Dixerat ergo Dn̄s supra, Qui non intra per ostiū, sed ascēdit aliūde fur est, & latro. Modo autem inquit, Ego sum ostium, si quis per me introierit saluabitur. Vt ergo homo damnetur sufficit non intrare per ostium: vt sunt

omnes infideles qui neque ſunt in oſtio, quid quod non intrent per oſtium? Sunt etiam omnes fideles, quos crimina tenent irretitos, & cum impœnitentia finali vita defunguntur. Illi enim etiam ſi ſint in oſtio, non tamen intrãt per oſtiũ. Intrarunt ſanè per oſtium ſuſcepta, ſub infantia baptiſmi gratia. At vero regreſſi ſunt ab vnitate viua corporis Chriſti myſtici, quod eſt Eccleſia. Sunt ſanè mẽbra adhuc Chriſti, & Eccleſiæ, ſed mortua non viua membra, viuificabilia vero per pœnitentiam, tantiſperdum vitam agunt mortalem.

Mali fideles ſunt in oſtio non tamẽ intrãt per oſtiũ

❡ Sumus igitur in oſtio per ſolam fidem at non intramus per oſtium, niſi per fidem & charitatem, *Si quis per me introierit*, ex modo loquendi, ſi quis, ſignificat paucos intraturos.

Pauci ſaluãdi

❡ De oſtiario vero huius oſtij non conſtat quis ſit certo inter autores. Siquidẽ Chryſoſtomus, oſtiarium hunc putat eſſe Moſen. Quia credidit Chryſoſto. ſacram ſcripturã eſſe oſtium, at vero oſtiarius eſt Moſes, Domino teſtante ſi crederetis Moyſi, forſan crederetis, & mihi. Verum Auguſti. & Theophilactus, Spiritum ſanctum eſſe credunt oſtiarium. Et videtur conſentanea magis expoſitio hæc, ſiquidem Moſes, etſi ſcripſit Pentateuchũ, tamen ipſe non reſerat ſenſum Pentateuchi. Et rurſus, quia non ſolum quinque Moſaici libri ſunt oſtium, ſed etiam tota alia ſcriptura diuina, quæ comprehendit multo plura quam Moſaici libri, ideo ſaltim Moſes reſtantis ſcripturę non eſt oſtiarius.

Quis ſit oſtiarius.

❡ At vero Spiritus ſanctus eſt qui arcana ſcripturæ docet, & ideo aptè ipſe dicitur oſtiarius, cuius eſt aperire oſtia clauſa, vt pateant quibus volet ingreſſus. Sed dicet aliquis, An non Chriſtus commodiſsimè eſt nuncupandus oſtiarius: ſiquidem Lucæ. 24. ipſe aperuit ſenſum vt intelligerent duo illi diſcipuli ſcripturas? Cæterum quia Spiritui ſancto, hoc tribuitur, vt referet Chriſti verba, Spiritus, inquit, ſanctus, quẽ mittet vobis pater in nomine meo, ille vos docebit omnia, quæcunq; dixero vobis. Ioã. 14. Quo circa in die Pentecoſtes, miſſus eſt Spiritus ſanctus, vt doceret ſacramenta ſcripturæ Apoſtolos, ideo ipſe eſt oſtiarius dicendus. Et hæc expoſitio locũ habet ſi oſtiũ credimus eſſe ſacram ſcripturam. At vero Chriſtus ſe vocat modo oſtiũ: ideo veſtigandum ſupereſt, huius oſtij quis oſtiarius? Quod ſi dixeris etiã Spiritum ſanctũ eſſe oſtiarium, namq; Chriſto reſtãte de Spiritu ſancto, ille me clarificabit, quia de meo accipiet, igitur Spiritus ſanctus eſt, qui docet credendũ eſſe in Chriſtũ, & hoc eſt reſerare oſtiũ quod eſt Chriſtus, rectè dixeris.

Spiritus ſanctus eſt oſtiarius.

❡ Aut fortaſsis dicendum erit Chriſtum eſſe oſtiarium, & oſtium reſpectu diuerſorum. Enim vero quod ſit oſtiarius vel inde patebit, quia ſanguine ſuo nobis patefecit ianuas cæleſtes. Vnde canit Eccleſia, Tu deuicto mortis aculeo, aperuiſti credentibus regna cælorum.

❡ Rurſus Chriſto adeſt clauis Dauid, quę aperit, & nemo claudit, & claudit, & nemo aperit. Eſai. 22. Apocaly. 1. Et hoc officium claudendi, & aperiendi regna cælorũ concreditum eſt primo Petro, & dein alijs ſacerdotibus. Vnde, & Petrus ab eccleſia vocatur ianitor regni cæleſtis ſiuè clauicularius regni cęlorum. Qui autem habet claues is ianitor, & oſtiarius eſt. Quamobrẽ Chriſtus eſt oſtium reſpectu viatorum, quia neceſſe eſt viatoribus per Chriſti fidem, & charitatem ingredi, ſi volunt grati eſſe Deo. At vero, reſpectu regni cæleſtis Chriſtus eſt primus, & maximus oſtiarius, cuius vicarius eſt Apoſtolus Petrus, cui traditæ ſunt claues regni cælorum. Eſt igitur paſtor primus, quia princeps paſtorum, quia fideles omnes ab hoc paſtore paſtum æternum ſumunt. Eſt item oſtium, quia per ipſius fidem, & charitatem ad vitam ſeruandis, ingrediendum eſt. Eſt item oſtiarius, quia ſanguine ſuo aperuit regna cæleſtia, *Et ingredietur*. Ingredimur in hoc diuinum oſtium, quando Chriſto per baptiſmum in re vel in voto, ſuſcepto Chriſto verè copulamur: egredimur autem, quando peracto curſu vitæ temporalis, Chriſto vniti per fidem, & charitatẽ, ad paſcua cõuolamus æterna. Egredimur ſanè non à Chriſto, quia hic egreſſus eſſet lethalis, ſed egredimur à via hac quam tranſcurrimus, egredimur à vita hac mortali, quam diximus. In ingreſſu autem eſt inuenire paſcua, quia fideles corpore Chriſti, Chriſti ſpiritualiter ſaginantur, ſanguineque Chriſti potantur. Ita in ingreſſu

Chriſtus eſt primari' oſtiarius regni cælorum.

gressu inueniēt etiam vberrima pascua, quia non esurient, neq; sitient amplius. Quoniā agnus, qui in medio throni est, reget eos, & deducet eos ad vitæ fontes aquarum Apocaly.7. *Quotquot venerunt.* Græcè habetur, ante me: Nō de prophetis missis à Deo hoc intelligas: nam prophetę sancti, fuerūt pastores populi Israelitici, & per ostium intrarunt, quia ea sola docuerunt, quæ Dominus illis mandauit docenda. Et in timore Domini gubernarunt Iudaicum populum, non quærētes quod sibi erat vtile, vt Paul. ait, sed quod populis illis erat necessarium ad vitam æternam, vt de Samuele promptum est, & alijs sacris vatibus: ideoque sunt persecuti à Iudæis, & occisi, Matthæ.23. & Actor.7.

Sacri vates fuerūt à Deo missi & intrauerunt per ostium.

¶ Cæterum isti sacri vates non venerūt, à seipsis, sed missi sunt à Deo. Itaque Dominus dicens, Quotquot autem venerunt, eos significat, qui fuerunt pseudoprophetæ: isti enim se intruserunt ad prophetandum somnia sua, & non sunt missi à Deo, Quales erant illi, qui commemorantur.3. Reg.23.

¶ Huiusmodi igitur fures, erant, & latrones, quia perdebant oues Israeliticas, docentes falsa: propter auaritiam enim falsa docebant, & quæ populo videbantur gratiora. Vnde Paulus ad Hebræ.5. Nec quisquam sumit sibi honorem, sed qui vocatur à Deo, tanquam Aaron. Pseudo autem vates non sumebant sibi honorem propheticum à Deo, a quo sumendus erat, sed à seipsis rapiebant illū honorem: ideò fures erant & latrones, accipientes, quæ sua non erant, quia non erant à Deo vocati ad illud munus obeūdum. *Fur nō venit, nisi vt furetur, & mactet, & perdat, Ego veni, vt vitam habeant, & abūdantius habeant.* Quia dixerat, Quotquot venerunt fures fuerunt & latrones, exponit modo, cur dixerit illos, qui ex seipsis venerunt ante Dominū fures fuisse, & idem est de omnibus alijs huiusmodi. Quippe fur non venit, nisi vt furetur oues: scilicet, alienando homines à notitia, & amore veri pastoris Dei, & vt mactet spirituali morte instillando pessimā doctrinam, aut trahendo malo consilio, aut exemplo, ad crimina perpetrāda, & tādem vt perdat trahendo populū Dei, ad æternam damnationem. Christus autem venit missus à patre, vt oues abstractas à Deo, per fures istos mysticos ad Deū reduceret, & Deo restitueret quod suum erat venit, non vt mactet, sed vt vitam iam perditam spiritualem donet, & restauret. Et non solum hoc, sed, vt plenius habeant, quia per Christum apertū est regnum Dei hominibus. Diabolus enim abegit oues Dei à paradiso, & Christus abactas reduxit in paradisum. Vnde dixit latroni, Hodie mecum eris in paradiso. Et ascendens tandem in altum captiuam duxit captiuitatem. Est autem aduertendū quod sicut Christus est princeps pastorum, ita diabolus est princeps omnium furum, & latronum. Quocirca in mundi exordio ipse statim officium furis, & latronis, cuius meminit modo Christus, exercuit. Nam continuo furatus est hominem primum, & illum mactauit gemina morte, & perdidit illum abigēdo à paradiso: quippe propter peccatum fuit abactus diuina autoritate puniente admissam in sacro loco culpam.

Officium furis.

Christus restituit Deo patri furatas oues à diabolo.

Christus est princeps pastorū & diabol' princeps furū & latronum.

¶ At verò Christus venit, vt Deo patri humani totius generis tātam ex hoc furto diabolico iacturam resarciret. Quocirca hominem furatum Deo acquisiuit, & mactatum tanquam ouem, ipse viuificauit, & perditum ipse est lucratus sanguine suo.

¶ Omnes ergo Heresiarchæ, omnesque hæretici sunt sub principatu huius primi furis, primique homicidæ. Nam ille homicida erat ab initio, ideò Paulus diabolum, & angelos eius mūdi vocat principes, & rectores tenebrarum harum, ad Ephes.6.&.2.Corint.4. Deum huius seculi, ait excæcasse corda infideliū. Quia hæretici omnes, qui tenebras amant falsarum & occultarum doctrinarum, diaboli sectantur vestigia: Nam, vt ipse in exordio furatus est preciosam Dei ouē nempe hominem, & illā mactauit, namque diaboli inuidia mors introiuit in orbem terrarum, Sap.2. Ita hæretici furantur Christi fideles, & eos mactant, & perdunt, quandoquidem abducunt eos ab obediētia summi Pōtificis, qui est Christi, & beati Petri germanus vicarius. *Ego sum pastor bonus, bonus pastor animam suā dat pro ouibus suis.* Expresserat Dominus, pastoris conditiones, & furis, & latronis, & ouium bonarum ingenium expressit dicens

Diabolus primus fur, primusque homicida.

Hæretici sūt fures.

Pastoris conditiones furis conditiones ouiū conditiones.

dicens oues audire pastoris sui vocem, & non audire vocem alieni pastoris, & proprium eas sectari pastorem, & non alienum. Quia ergo iam se expresserat esse ostium, dicens, Ego sum ostium, exprimit nunc se esse pastorem, dicens, Ego sum pastor bonus.

¶At continuo se prodit obiectio, si pastor intrat per ostium, & Christus est pastor, & ostium, igitur intrat per seipsum. Augustinus hoc mouit dubium, & absoluit idem Christum per seipsum intrare in ouile ouium. Alij quidem pastores ecclesiæ per Christum intrant in ouile, at Christus per seipsum. Alij enim prædicando Christum intrarunt in ouile Christi, sed Christus seipsum prędicat. Et quidem si intrare per ostium est non quærere proprium vel honorem, vel vtilitatē, sed gregis curare cōmoda, & diuinam intendere gloriā, hoc in primis fecit Christus. Non veni, ait, vt facerem voluntatem meam, sed eius, qui misit me. In omnibus enim, seu verbis eius seu gloriosis factis vnicè incūbebat gloriæ æterni sui patris. Neque quæsiuit sibi vtile, sed nobis: quia animam suā posuit pro ouibus suis. At vero quatenus Deus erat propria autoritate, & per se ipsum intrauit in ouile ouiū, qui ipse est Dominus ouilis, at vero quatenus homo erat autoritate diuina intrauit in ouile, sed quia idem ipse qui Deus, homo quoque erat, ideo per se ipsum intrauit in ouile ouium. Reliqui autem pastores, non propria autoritate, sed aliena diuina tamen intrant in ouile ouiū, ideo non per seipsos, sed per Deum, qui alioqui non erat ipsi, intrauerunt in ostium ouilis. Aliud est autem intrare Christum per seipsum in ouile, aliud intrare in seipsum: nam hoc secundum, non fert ita locutionis proprietas, vt primum. *Ego sum pastor bonus.* Nemo bonus nisi Deus Christus dixit, & ideo se restatur esse modo Deum, quia se bonum vocat. Et aliam adiecit conditionē bono pastori obseruandam, præter alias supra cōmemoratas. Est ergo Christus pastor bonus, per essentiā bonitatis quatenus Deus est, alij vero pastores sunt boni, solum ex participio huius boni pastoris. Est autem boni pastoris optimū, & extremū, & irrefragabile indiciū, quod mortē oppetit pro suarū ouium salute.

Christus per seipsum intrauit in ouile ouium.

¶Et Christus hoc in primis fecit, quia non corruptibilibus auro, vel argento, sed pretioso suo sanguine nos redemit. Cæteri autem pastores, & si occumbant pro salute ouium, non sunt earum redēptores, sed seruatores partæ per Christum redemptionis. Et pluris facienda Christi vita est, quam vitæ omnium pastorum, imo quam omnium hominum vita. Quia Christi vita erat Dei vita, & nostra vita, est puri hominis vita: ideo immensam dilectionem exhibuit Christus ouibus suis, ponens pro eis diuinam suam vitā. Quo circa Paulus ad Ephe. 5. Ambulate in dilectione, inquit, sicut & Christus dilexit nos, & tradidit semetipsum pro nobis oblationem, & ostiam Deo in odorem suauitatis. Accedat eodem, vt magis huius pastoris bonitas cōmendetur nobis, quia sponte non ex necessitate posuit animā suam pro ouibus suis, id est, temporalem vitam. Namque potestatem habebat si voluisset non ponere animam, non ponere. At vero cæteris pastoribus hoc incumbit ex præcepto mori quando opus fuerit pro ouium suarum salute, vnde. 1. Corint. 9. Si non euangelizauero væ mihi. Neq; possunt tunc mortem corporis euadere, nisi cum animæ propriæ dispēdio. Et ad hoc pręstandum se obligant, in die suæ consecrationis, spondentes se reddituros rationē de ouibus, quas in suam recipiunt tunc fidem. Et quidem eos ad hoc teneri, vel hinc suadebitur. Quippe milites, & alij de republica, tenentur ad tuendam rem publicam, vitamq; corporalem propriā, morti exponere, si quando oportuerit. Et qui ad hoc conducuntur stipendio militari: & etiam non conducti siquidē bonum publicum est quodam modo diuinum bonum, vita autem particularis huius vel illius, non est tantū bonum, quantum totius reipublicæ bonum. Quāobrem si succurri potest totius reipublicæ dispendio quod timetur venturū, ex dispendio particularis huius vel illius vitæ horum vitam iacturam pati est necesse, ne tota respublica multo maiorem iacturam subeat. Sicut etiam admonemur familiari exēplo: opponimus enim manum glādio irruenti in nos, ne caput, vnde pendet totius hominis vita feriatur. Quod si tenētur istiusmodi particulares homines

Christus est pastor & redēptor ouiū alij vero sunt pastores, sed nō redemptores.

Pastoribus necessitas est præcepti euāgelizandi, & quādo op' fuerit occūbere pro grege sibi cōmisso.

hominescũ propriæ vitæ diſpendio reipublicæ tueri vitam & bona temporalia, nõne multo fortius paſtores ad hoc tenebuntur, quando oportuerit vitæ propriæ corporalis iactura, ſalutem ſpiritualem ſui gregis tueri? Et tanto quidem erit maior obligatio, quanto maior eſt ſalus ſpiritualis reipublicæ, quam ſalus corporalis. Quod ſi ferre, vt oportet mortem corporalem pro ſalute reipublicæ, eſt fortitudinis actus, quid quod ferre eandem pro ſalute ſpirituali? Neque ſolum eſt actus ſtrenuæ fortitudinis, ſed eximiæ charitatis: quia maiorem charitatem nemo habet, quam vt animam ponat quis pro amicis ſuis. Sunt oues amicæ paſtoris: paſtores autem ouium materialiũ, non tenentur cum diſpendio propriæ vitæ, vitam ouium ſuarum tueri.

Mortem ferre pro ſalute ſpirituali o... eſt actus ... æ forti... iſ erexi... iæ charitatis.

Enimuero quod precioſius eſt, non eſt perdendum, ne vilioris ſuſtineatur iactura, imò viliora ſunt perdenda, vt precioſiora non perdantur. Vnde qui naufragium patitur, ne vitæ propriæ ſuſtineat iacturam, mercium ſuarum pariter perditionem: vita autem corporalis paſtoris, precioſior eſt quam vita gregis materialis, ideò non tenetur vitam ſuam exponere euidenti periculo, aut valde probabili mortis, vt gregi ſuo conſulat. Nãque, quod Dauidem. 1. Reg. 17. feciſſe legimus tantiſper dum gregem paſcebat patris ſui, quod leoni, & vrſo ſe oppoſuit vt ab horum iniurijs ſuum defendit gregem, nihil obſtat, quippe Dauid fortiſsimus cum eſſet, non ſe ſubiecit periculo mortis, quod alij non fortiſsimo fuiſſet periculum. Sciebat enim ſe ſuperaturũ leonem, & vrſum, ideò illos inuaſit, aliàs non inuaſurus, ſi probabile præſenſiſſet vitæ ſuæ periculum: vt inuaſit Goliath Philiſtæum, certò ſciens ſe illum ſuperaturum, vt ſuperauit: etſi geſtũ hoc fuit ex diuino reuelante ſpiritu, etſi primum non puto tribuẽdum miraculo, ſicut neque quod Banaias duos percuſsẽrit leones. 3. Reg. 23.

V...um iactu ...ercium ſu... ...enda, ne precioſarum ſu...eatur.

¶ Porro autem, quia vita ſpiritualis gregis Dominici, eſt longe precioſior, quã vita corporalis paſtoris, ideò, ſi ex vitæ corporalis iactura paſtoris pendet ſalus huiuſmodi gregis ſpiritualis, quod vilius eſt, perdendum eſt, vt quod precioſius eſt incolume ſeruetur. Ad hoc tamen non tenetur paſtor ſiue Epiſcopus, niſi quando neceſsitas ingruerit, vnde Dominus mortem ſuſtinuit corporalẽ, quia neceſſaria erat mors ſua ex Dei ordinatione, ad vitam ſpiritualem totius mundi. *Bonus paſtor.* Animam ponere, nõ eſt ſibi auferre vitã pro ouibus, ſed mortem aliunde illatam patienter ferre, ob gregis commiſsi amorem. Poterit ſanè ſuſtineri mors à paſtore, ſed non pro grege ſuo, ſed pro inani gloria ſua: vt legimus pleroſque mortem ſuſtinuiſſe, non ex charitate Dei, & gregis, ſed ex temeritate quadam animi putantes ſibi inde apud poſteros immortalem conciliaturos gloriam: vt etiam hæreticos gaudentes in defenſionem ſui dogmatis mortẽ pertuliſſe legimus. At verò huiuſmodi mortis paſsio, non eſt pro ouibus, ſed pro ipſius patientis apud ſuos claritate nominis obtinenda. Huiuſmodi igitur non eſt bonus paſtor, quia non pro ouibus ſuis, ſed pro vanitate ſua, ponit animam ſuam. Græca lectio legit cum articulo, Ego ſum paſtor ille bonus, vt ſe eſſe paſtorem bonum per eſſentiam denotaret, id quod ſolius Dei eſt, qui ex ſe bonus eſt, & à nullo habet bonitatem, vt neque eſſe. Græcè item non legitur ouibus ſuis, ſed ſolum ouibus. *Mercenarius autem, & qui non eſt paſtor, cuius non ſunt oues propriæ videt lupum venientem & dimittit oues & fugit. Et lupus rapit, & diſpergit oues. Mercenarius autem fugit, quia mercenarius eſt, & non pertinet ad eum de ouibus.*

...ſpiritua... ...cioſior ...ã vita ...ralis.

Dignos eſſe paſtores mercede ſua Dominus docet in Euangelio. Dignus eſt, ait, operarius mercede ſua, Luc. 10. &. 1. Timoth. 5. Et Paulus præsbiteros, qui benè præſunt duplici honore eſſe dignos ibidem teſtatur. Et rurſus. 1. Corinth. 9. exemplo paſtorum materialium qui paſcuntur ex lacte gregis, quem paſcunt, exemplíſque alijs probat paſtores poſſe viuere ex ſtipendio ſibi ex ſuo labore debito.

¶ Quocirca nõ ſunt mercenarij dicendi, epiſcopi, vel prælati, qui ſuis vectigalibus vtũtur, pro alimonia ſua, & ſuorum. Verum modo ij dicũtur à Domino mercenarij, qui ſolum oculum habent ad mercedem, quam reportant temporalẽ. Non enim intendunt gloriam Dei, neq; ſalutẽ gregis, ſed ſolum reportare bona tempo-

Prælati ſuis ſtipendijs vtẽtes non ſunt mercenarij.

temporalia, obquę obtinenda ambiunt Episcopatus, & assecutis Episcopatibus, pastoralia administrant, vel ob mundanum honorem, vel ob carnis voluptatē, vel propter censum siue vectigalia. Solent autem huiusmodi, rectè administrare pastoralia, & probi videntur esse pastores, & non mercenarij, quia animus eorum mercenarius latet. Vnde discrimen inter hos, & eos, qui habent non solum dignitatis culmen, sed etiā animum correspondentem pastoralē, eousque latebit, quousque coticula, probatoria accedat. Pura donec persecutio ingruerit in gregem Dei, verbi causa quando hæretici grassantur in populum Dei, tunc sanè qui gregem negligunt mercenarij sunt: vt neglexerunt suos greges prælati Germani, & dimiserunt eos patere ori lupino Lutheri, qui dispersit Germanos, & rapuit eos, ab Ecclesia, & transtulit in suā synagogam Satanæ. Qui vero non neglexerunt, sed murum se opposuerunt tuendo gregi Dei, etiam cum dispendio vitæ propriæ, illi verum pastoris gesserūt animum. Itaque fieri potest & mercenarium intrasse per ostium, quia rectè fuit institutus Episcopus, quàm rectè qui vis alius non mercenarius instituitur.

Animus facit mercenariū esse pastorē, nō institutio.

Et ideo quantum spectat ad legitimam constitutionem, vterque est verè pastor, at vero animo sunt dispari, quia mercenarius oculum solum habet ad temporalia bona, at pastor qui legitimè fruitur pastoris nomine vtens temporalibus pro sua, & suorum indigentia, animum habet ad curādam gregis salutem. Ideo Dominus ait, ad mercenarium non pertinere de ouibus, vel vt Græca habet lectio, non sunt illi curæ oues. Quanquā enim ex officio ad mercenarium pastorem pertineat de ouibus, at verò nō sunt illi curæ oues. Distinguenda igitur hæc sunt ex euangelio. Pastor bonus, fur, latro, pastor mercenarius, siue malus pastor, & is qui nō est pastor, neque ex mercede conductus, neque ex proprietate. Pastor sanè is vocatur à Domino bonus, qui habet correspondētem pastorali muneri animum. Habet namque animum pastoralem, scilicet, pascendi gregem, & inuigilandi gregi, & consulendi in omnibus necessarijs gregi, amore gregis. Mercenarius vero habēs officium pastoris, animo pastoris caret, qui mercedem suam, non gregē amat. Quippe animus eius est se pascere, non gregem, & perinde se gerit, vt ille qui non est pastor, & nullas habere oues. Vnde ille mercenarius est, qui iners, & deses sedet in cathedra Episcopali, solū sedulus ad corradēda vectigalia, at vero gregis salutē spiritualē negligit. Quia oues errare dimittit & si in sordibus sunt peccatorum, quod sordescant adhuc nihil curat, nam corrigere non curat, sed potius oues suæ libidini permittit. Hic sane etiam si fugiens hostilia arma non fugiat à sede Episcopali, sed in ea fixus residear equidem ceu mercenarius fugit, fugit equidēā cura, & studio impendendo, profectui spirituali ouium. Quippe boni pastoris est oues dispalantes adducere in ouile, & a pascuis auferre venenosis, & traducere ad saluberrima pabula. Fugit igitur ab exercicio præcipuo sui pastoralis muneris, quod est omnes nervos intendere, in dirigendo grege ad vitā æternam. Et hanc molitur fugam ex timore, vel amore mūdano, vel ex desidia ingenti, vel fastidiēs laborem in pascendo grege, & vt sibi gratuletur in malo ocio, sanctum fugit negociū. Sed quid est quod Dominus ait, Mercenarius autē, & cuius nō sunt oues propriæ. Igitur dicet aliquis omnis pastores sunt mercenarij, quia solius Christi oues sunt propriæ. Equidem solius Christi per creationem electionem & redemptionem oues sunt propriæ. At cæterorum pastorum oues sunt propriæ, secundum delegationē, quia Christus eas illis delegauit curandas. Bonorum verò pastorum oues dices esse proprias, quatenus ouibus sibi à Deo commissis eam impendunt curam, quam pastores proprijs solent impendere.

Bonus pastor habet animū pastoralem.

Mercenarius residendo fugit.

Pręcipuū munus episcoporum est dirigere in vitam æternam.

¶Lupus autem in scriptura homines noxios, & truculentos significat: vnde tyrāni Principes lupi vocantur. Principes in medio eius, quasi lupi rapientes prædam. Ezech. 22. & Sopho. 3. Iudices eius lupi. Iudices enim, & principes, qui sub obtentu principatus, & iudiciariæ potestatis, extorsionibus, & exactionib⁹, grauant populos lupi dicuntur, nam isti instar luporum sunt, qui innocentes oues strangulant, vt exugant earū sanguinē.

Lupus quid significet in scriptura.

¶Rursus hypochritæ appellantur lupi.

Matt

Matth.7. Veniũt in vestimentis ouium, intus sunt lupi rapaces. Pharisæi enim sub prætextu religionis, deuorabant domos viduarum, & Iudæorum corradebant substantiam, Lucæ. 11. Vnde Dominus ait, Matth. 10. Ecce ego mitto vos sicut oues in medio luporum. Quia Apostolos mittebat ad prædicandũ gentibus noxijs, & trucibus. Quippe truculentissimi fuerunt gentiles principes, in Apostolos, & discipulos Domini immanissimis eos torquentes supplicijs. Hinc etiam trahitur nomen ad hæreticos, de quibus Paulus, Actor. 14. Intrabũt post discessionem meam lupi rapaces, nõ parcentes gregi. Quales sunt hæresiarchæ huius æui, qui rapuerunt Germanos ex obedientia Rom. Ecclesiæ, & intruserũt eos in obedientiã diaboli. Lupus igitur primus diabolus est, à quo instillatur in suos ministros omnis sæuitia exercenda in Dei gregem: & lupi sequaces, sunt omnes noxij, & truculenti homines.

Hæretici lupi sunt.

℄ Lupus autem dispergit oues, & dispet sas rapit. Et hæretici item primo dispergunt oues, quia auferunt eas à recta, & syncera fide, quæ est Catholica fides, & dispersas ab hac fide, rapiunt oues, quia tollunt eas ab obedientia Ecclesiæ Romanæ. Pastor verò bonus, dispersas colligit oues, & raptas à Deo, Deo restituit, & Ecclesiæ.

Duæ lupi actiones cõtra oues.

℄ At forsan dices, quid est quod Dominus ait, Nec rapiet eas, quispiã de manu mea, Ioann. 10. Si nemo rapiet, quomodo lupus rapit? Et Matth. 13. Venit malus & rapit, quod seminatum est in corde eius. Caieta. euasit dubium dicens parabolam esse, ideo non omnia esse verificanda ad amussim. At verò lupus rapit oues Christi, & non rapit oues. Sunt enim qui sunt Christi oues secundũ præsentem statum, qui tamen secundũ Dei electionem æternam non sunt oues. Et sunt oues vtroque modo, & sunt oues secundum electionem, qui nondum sunt oues secundum præsentẽ statum. Oues ergo quę non sunt oues nisi secundũ pręsentem statum iustitiæ rapiuntur, vel rapiuntur à lupo, non ex impotentia, aut negligentia pastoris, sed ex ouium arbitrio. Vnde diabolus hac ratione rapuit Iudam Iscariotem, ex grege Apostolico, & alios huiusmodi. Imò in cælo residẽs diabolus rapuit à caula cœlesti angelos malos, qui dudũ fuerant Dei oues, quia creati in Dei amicitia fuerant.

Oues Christi multifariam sunt.

℄ Cæterum oues secũdum electionem Dei æternã, nemo rapiet de ouili Christi: siquidem pastor est omnipotens custodiens eas, & ipsæ oues sedulæ erunt, & vigilantes ne à diabolo rapiantur. Si verò lupus rapit & dispergit oues, & fur non venit, nisi, vt furetur, mactet & perdat oues, vtique is ipse qui lupus est, est etiam fur. *Dimittit oues, & fugit.* Mercenarius est igitur qui fugit, vel deserendo oues, non residendo apud illas sed extra suam diœcesin residendo, aut residendo apud oues, eas tamẽ non curando, nõ visitando, non pascendo oues, vel cibo corporali reficiendo pauperes oues, vel cibo spirituali nõ reficiendo & pauperes, & diuites, sed ocio torpens, sibique plus quam satis est indulgens, oues perire in suis peccatis sinit.

Bifariam diceceturepisco pi mercenarij.

℄ Refert enim nihil residere corpore in proprio episcopatu, & non residere mẽte. Ille enim solum residet mente, qui vigilantissimus est in pascendo suo grege. Nunquid aliquis commendabit pastorem, qui apud gregem suum agens, illũ tamen non pascit, non adaquat, non vngit, non defendit à lupis? Non sanè: quia si residet corpore abest animo. Ita in præsentia de pastoribus spiritualibus dico. Ad hoc enim iubentur residere corpore ex diuina iussione, vt mente inuigilent gregi. Et id præstent quod ille materiali gregi præstabat, dicens, Genes. 31. Die noctuque æstu vrgebar & gelu, somnusque fugiebat ab oculis meis. Eãque diligentiam & custodiam adhibeãt, quam Dauid suis ouibus adhibebat, leonem, & vrsum inuadentes in gregem, fortissimo animo interficiens. Vetus erat quæstio, si ex iure diuino Episcopi tenebantur residere, & in opinionibus versabatur ambigua. At verò concilium Trident. Sess. 6. cap. 1. non residentes citra iustam causam Episcopos mercenarios vocat docens Episcopos debere attendere iuxta verbum Pauli sibi & vniuerso gregi, in quo Spiritus sanctus posuit eos regere Ecclesiam Dei, quam acquisiuit sanguine suo: & quod in ea custodienda vigilent, & in omnibus laborent. Et sciant se nequaquam hoc Pauli præ-

Residere corpore prodest parũ Episcopis nisi mẽte resideant.

1. Reg. 17.

Actor. 20.

2. Timo. 4.

præceptum posse implere, si more mercenariorũ greges sibi cõmissos deserant. Et paulo infra cum certissimum sit non admitti pastoris excusationem, si lupus, oues comedit & pastor nescit. Et in Sessione. 23. cap. 1. Synodus eos admonet, vt memores diuinorum præceptorum fa-
1. Petri. 5. ctique forma gregis in iudicio, & veritate pascant. Vnde videtur ex Concilio iuris esse diuini, residentiam Episcoporũ, nisi ex causa iusta impediatur. Quia cum residere sit affirmatiui præcepti, obligat pro tẽpore, & non pro quolibet tẽpore.

¶Porro, vt video residẽt iam omnes Episcopi, corpore quidem, sed mente non resident, forte omnes, sed pauci. Et vtique satius esset corpore abesse, & mente adesse, quam corpore abesse, & mente procul esse. Vnde equidem, si qui sunt eiusmodi nõ euadent Dei iudicium, quã tumlibet resideãt in suis Episcopatibus, siquidem in mente absunt, non vigilando, non custodiendo, vana est corporis residentia.

Episcopi non euadent Dei iudiciũ si præsentes corpore in suis diœcesib⁹, animo sint absentes.

¶Forsan autem obijcies istis. Quid ergo est quod Dominus ait, Si vos persecuti fuerint in vna ciuitate fugite in aliam, Matth. 10. & Augusti. ad Honoratum. Fugiunt ergo omnino de ciuitate in ciuitatem serui Christi, ministri verbi, & sacramenti eius, quando eorum quisquam specialiter à persecutoribus quæritur, vt ab alijs, qui non ita requiruntur non deseratur Ecclesia. Cum autem omnium, idest, Episcoporũ, & Clericorum, & Laicorum, est cõmune periculũ, ij qui alijs indigent, non deserantur ab ijs, quibus indigent. Aut igitur ad loca munita omnes transeant, aut qui habent remanendi necessitatem, non relinquantur ab eis per quos eorum ecclesiastica est implenda necessitas. En tibi ex Augusti. fas esse aliquando Episcopis fugere, & deserere suum gregẽ, quando ipse Episcopus est qui quæritur à persecutoribus. Tunc enim non fugit more mercenarij, sed sibi consulens, fugit cõmissa ecclesia alijs ministranda in quos non fremit rabies persecutoris. Vnde subdit. Tunc ergo de locis, in quibus sumus premente persecutione fugiendum est Christi ministris, quãdo ibi, aut plebs Christi non fuerit, cui ministretur, aut potest impleri per alios necessarium ministerium, quibus non est eadem causa fugiendi. Et Tho. subscripsit Augusti. 22. quæst. 185. art. 5. Cæterum quod Dominus ait, Si vos persecuti fuerint in vna ciuitate, fugite in aliã, ideo dictum est, quia accidere poterat, & forte sæpe accidit Apostolis ingredientibus ciuitates ad prædicandum Dei verbum ciuitatem conspirare in Apostolum ingredientem ad prædicandum, quo casu fugiendam dicit Dominus huiusmodi hostium ciuitatem, & quærendam aliam, vbi cõmodius prædicet Dei verbum. Namque si aliter fecissent Apostoli, cito perijssent omnes a persecutoribus occisi. Et quando nullus speratur ex prædicatione profectus, imo magnũ nocumentũ, deserẽda est prædicatio. Quia frustra niti, & nihil aliud, quam odium quærere, vt Sallustius dixit, extremæ dementiæ est. Similiter si plebs concitatur ab hæreticis prædicantibus dogma suũ, & Episcopus credit se nõ posse resistere violentiæ hæreticorum, neque suo auxilio plebi subuenire in fide, aut in alijs necessarijs, quia tota plebs, it perditum, sine salutis spe, si tunc fugiat Episcopus, non est mercenarius. Siquidem ex residentia nihil profectus speratur, sed sibi & ministris Dei imminet graue nocumẽtum. Mercenarius igitur est, qui sine causa iusta non residet, aut si residet corpore, mente alienus est à cura debita gregi, vt prædictum est. Et hoc insinuat Dominus dicens, Mercenarius fugit, quia mercenarius est, & ad eum non pertinet de ouibus, siue quia illi non est curæ grex ouium. Ex eo fugit igitur quia nõ amat oues, & ideò eas non curat. Qui vero fugit non ex defectu amoris, sed quia gregi non potest prouidere, aut, quia vitæ suç aliter consulere nequit fugit, per aliũ prouidendo, quandiu ipse quæritur ad interfectionem, non est mercenarius, vt neque mercenarius, qui restaurandæ salutis ex Medicorum consilio, aliquanto tempore abest. Demum hoc sermone ferit Pharisæos, Scribas, & magistratus tẽpli, qui quãquam erant pastores populi illius, erant mali pastores, quia erãt mercenarij solum intendentes lucris, & non animorum saluti. Auari enim erant, vt alias eos de auaritia notauit Dominus.

Qui fugit iusta causa mercenarius non est.

Mercena[...] fug[...] sta causa, [...]d quia nõ amat gregem.

Ego sum pastor bonus, & cognosco oues meas, & cognoscunt me meæ. Subaudi oues, Oues suas Luca. 1[...]

suas ab æterno nouit Christus, secundũ quod Deus est, at oues Christi, non ab æterno, sed ex tempore Christum credẽdo & amando cognoscunt. Non enim hoc loco cognoscere solam fidem informem significat, sed fidem formatam in electis: vt etiam in Deo non solam scientiam significat, sed etiam amorem. Etenim si de sola scientia intelligas locum hunc, etiã Deus cognoscit reprobos per scientiam suam. Verum sciscitaberis forsan, Nõ omnes electi cognouerunt Christum, quippe ante Christi natalia secundum carnem fuerunt electi. Respõdebis ab exordio seculorũ fuisse in electis fides saltem implicita Christi, & amor eiusdẽ saltem implicitus, vt supra dictum est. Quod ergo ait, & oues meæ cognoscunt me, subaudi, cognoscũt de præsenti, qui sunt præsentes, & cognouerunt ab exordio mundi præteriti, & cognoscent vsq; in finem seculorum futuri electi. *Sicut nouit me pater, & ego agnosco patrem, & animã meam pono pro ouibus meis.* Græcè, non additur, meis, sed quia subaudiebatur, interpres adiecit. Dixerat mutuam esse cognitionem inter ipsum & oues suas, id quod similitudine inducta amplius exponit, dicens, *Sicut nouit me pater, &c.* Hoc est si vultis discere, me cognoscere oues meas, & quod ipsę me cognoscũt, hinc discetis. Quod sicut pater me nouit & ego cognosco patrem meum: ita & ego cognosco oues meas, obseruata vtriusque ratione, & cognoscũt me meæ. Pater autem me sic diligit vt me exaltauit, & donauit mihi nomen, quod est super omne nomen. Ipse rursum me diligit, quærendo in omnibus gloriam meam, quam ego nõ quęro, sed ipse est qui quęrit, & iudicat. Ego autem sic diligo patrẽ, vt in nullo faciã volũtatem meam, sed in omnibus illius studeo voluntatem implere. Vnde neq; ex verbis meis, neque ex factis gloriæ meæ incumbo, sed patris mei glor à Jesidero. Sic sanè, ego diligo oues meas nõ quærens vtilitatem meam, sed ouiũ mearum, & ipsæ diligunt me non quęrendo, vel honorem suum, vel quod sibi vtile, vel voluptificum est, sed quod in meam cedit gloriam. Quocirca, vt ego sum pastor bonus ac ratione diligẽs meas oues, ita & ipsæ sunt bonę oues, simili ratione diligentes me earum pastorem. Quia ergo pater me diligit, & ego diligo patrem, ita & oues me diligendo diligunt patrem, & pater meus me diligens, diligit illas. *Et animam meam pono pro ouibus meis.* Vtique hinc discetis clarè me diligere patrem, quia diligo oues meas, quas ipse mihi vt homini concredidit, adeoq; diligo, vt iam statuerim vitã corporalẽ meam perdere, pro ouibus meis, id quod summæ dilectionis est indicium. *Et alias oues habeo, quæ no sunt ex hoc ouili, & illas oportet me adducere, & vocem meam audient, & fiet vnum ouile, & vnus pastor.* Dixerat dudum esse se bonũ pastorẽ, & subdit causas duas, & quia ipse cognoscebat oues suas, & oues cognoscebant ipsum. Hoc porro referre multũ ad bonitatem pastoris commendandam supra docuerat dicens, pastoris esse vocare suas oues nominatim, & rursus quod oues cognoscere debeant pastorem, supra etiam expresserat dicens, vocem sciũt eius & illum sequuntur.

Græcè fiet vnus grex vnus pastor nõ legitur, &c.

Boni pastoris duo indicia & quod cognoscit oues & quod ponit animã pro eis.

¶ Cognoscere autem, vt sæpè admonuimus hoc loco, non solum notitiam mentalem, sed volũtatis affectum significat. Vnde ex hoc voluit demonstrare pastorem bonũ amare oues suas, & quod oues bonę amant pastorem suum, & secundò quia animam ponit pro ouibus suis. Mercenarius autem non cognoscit oues, quia etsi eas ex visu cognoscat, at ex affectu ignorat. Quoniam nõ oues, sed mercedem amat, quapropter cum periclitantes eas conspicatus fuerit, eas deserere nõ cunctatur. Rursus se nominat pastorem bonum, & causam repetit quam dixerat ex prima pendentem, quia animam suã ponit pro ouibus suis. Etenim quia bonus pastor cognoscit, hoc est, amat oues suas, ideò periclitantes oues, vt eripiat a periculo, ipse se subdit mortis periculo, imò morti ipsi. Bis igitur se nominat pastorem bonum, bisque asserit se mortem subiturum propter oues suas: vt ex repetitione eiusdem rei, certiorem faciat veritatis suæ assertionem. Et quidem est bonus pastor Christus, quia Deus, & est bonus pastor vt homo, etsi non duo pastores Deus, & homo, sed vnus pastor Deus & homo Christus Iesus. Et quia non erat ipse pastor, vt Moses fuit pastor, vel vt cæteri prophetę fuerunt pastores, qui tametsi fuerunt boni pastores, & pro ipsius

Mercenarius neque cognoscit oues, vnde periclitantibus nõ subuenit.

Christus est pastor vniuersalis omnium hominũ.

sius veritatis testimonio occubuerint, plerique ipsorum. Matth. vigesimo tertio. & Actor. septimo. at vero erant pastores particulares illius Iudaici populi, at vero Christus, vt se esse pastorem generalem omnium hominum doceat inquit, *Alias oues habeo.* significãs se esse pastorem gentium omnium. vt ab Esaia fuerat decantatum. Posui te in lucem gẽtium, vt sis in salutem vsque ad extremũ terræ. Vnde Paulus, Actor. 13. loquens Iudæis, Vobis, inquit, oportebat loqui verbum Dei, sed quoniam repellitis illud conuertimur ad gentes. *Non sunt ex hoc ouili.* Gentes nõ erant ex ouili: seu populo Iudaico: cæterum per fidem Christi ex vtroq; populo, coalita est vna Ecclesia. Et quanquam gentium natio, & Iudæorum genus, sint diuersa per naturã, sunt iam vnum ouile per Christi gratiã. Vnde Paul. ad Gala. 3. Non est Iudæus, neque Græcus, non est seruus, neque liber, non est masculus, neque fœmina: Omnes enim vos vnum estis in Christo Iesu. Quantum enim attinet ad fidem, & gratiam Iesu Christi, nulla est distinctio generis, nulla diuersitas status, nulla differentia sexus: nã omnes ecclesia Dei accipit, ad baptismi gratiã participandã: omnes recipit Christus, vt sint membra sua, ideo vnũ iam est ouile. Grecè ποίμνη habetur quod significat gregẽ: vt sit sensus, fiet vnus grex: nam ouile locum significat ouium. Cæterum ouile hic sumitur pro ipso grege, locus pro locato. Noluit autem Deus à principio vocare gentes omnes in vnũ ouile suæ Ecclesiæ, sed tunc voluit, quando opportunum iudicauit, ex duobus populis vnam condere Ecclesiam. Ideo ad Ephe. 2. vt duos condat in semetipso in vnum nouum hominem, faciẽs pacem, vt reconciliet ambos in vno corpore, Deo per crucem.

Cur à principio gẽtes nõ sunt vocatæ in vnũ ouile.

¶Factum igitur est tunc vnum ouile ex duobus, quando pastor iste bonus fudit sanguinem suum, pro ouibus suis, & consummans legem priorem veterem, nouã statuit vnam à Iudæis, & gentibus obseruandam. *Alias oues.* Quamuis gentes nõ tenerentur cæremonijs legis Mosaycæ astrictæ, at vero ex illis quidam fuerunt à Deo seruati, antequam Christus in orbem veniret: siquidem non est Iudæorũ Deus tantum, imo & gentium. Adam enim Abel, Enos, Matusalem, Noe, &c. seruati sunt & Deo grati fuere. Cæterũ isti & quicunque alij seruati fuerunt fidem habuerunt, saltem implicitam Christi venturi: vt in. 4. libr. sententia. à me est ostensum.

Gẽtes electæ fuerunt in omnes Dei à Deo ab æterno.

¶Quod si dixeris, Quid est quod Dñs ait, Non sum missus, nisi ad oues quæ perierunt ex Israel. Matth. 15. Respondebis, Dominum venisse corporali præsentia, ad Iudæam, & non ad gentilitatem, nihilominus elegit ab æterno gentes in oues, quas tandẽ pauit per Apostolos suos euangelico verbo, *Illas oportet me adducere.* Nemo venit ad me, nisi pater meus traxerit eum, ait Christus. Et modo idem testatur, illas oportet, dicens, ad me adducere. Igitur neque volentis est neque currentis, sed Dei miserentis vocatio ad fidem. ad Roma. 9. Nõ enim idololatræ gentes, merita habebãt vnde vocarẽtur ad fidem Dei, sed peccata, vnde reijcerentur à Deo. Ideo Christus gratia sua adduxit ad se gentes, idemque Iudæos. Vnde. 1. Petri. 2. Eratis sicut oues errantes, sed conuersi estis nunc ad pastorem, & episcopum animarum vestrarũ. *Illas oportet ad me adducere.* Si cõtendis violentiam ex verbo Domini, Nemo venit ad me nisi pater meus traxerit eum, quia tractus præsefert violentiam, dilce spontaneũ, ex hoc alio verbo Domini. Oportet ad me adducere: adductio enim spontaneum non violentũ significat. Fit igitur tractus à patre, & adductio à filio. At pater qui trahit ipse adducit, & filius, qui adducit, ipse est qui trahit. Non est alius tractus, quam adductio: sed ipsa inspiratio interna, ipsa est tractio, ipsa est ductio.

Vocatio ad fidem Dei miserentis est.

Diuina adductio est tractus & tractus diuinus est adductio.

¶Memorate, vt hæc capias, Matth. 11. Dominum dixisse, Regnum cælorũ vim patitur, & violenti rapiunt illud. Violẽti igitur rapiunt regnum Dei. Quid igitur si violenti rapiunt. Spõtanei non rapiũt? Imo spõtanei rapiũt, quia nemo cogitur à Deo, vt rapiat. Est igitur spontanea violentia, & violenta spontaneitas. Quod ergo simus violenti propter regnum Dei, hoc efficit diuinus tractus: quod simus spontanei Christi diuina pręstat adductio. Trahimur igitur, quia ad ea vocamur, quę superant naturã nostrã & sunt nostris viribus natiuis imparia, vt ille

ille qui iuuaretur, vt arduũ cliuum conſcenderet. Adducimur autem, quia Dei gratia confortati hęc ſupernaturalia ſpõte amamus. *Oportet me ad me adducere.* Trahit pater ad Chriſtum, adducit Chriſtus ad ſeipſum, vt Paulum vocat exalto dicens, Paule Paule cur me perſequeris. Acto. 9. Et hæc ſanè vocatio, maximus videtur tractus ſiquidẽ videtur, tũc Paulũ paſſum fuiſſe quandã violentiam, dũ à Chriſto pręcipitatur ab equo cui inſidebat, oculiſque cæcatur. Igitur filius etiã trahit, vt Pater trahit. Et ita eſt, quia eadem eſt actio ad extra filij quę patris, niſi quod hęc trahendi actio relata ad filium dicitur adductio, namque filius non ſola potentia trahit ad ſe, vt pater, ſed per ſanguinem ſuum, quem pro hominibus fudit, ideo hoc ſummũ amoris inculcãs hominibus beneficiũ ad ſe adduxit gentes credentes. At vero pater ſola ſua potẽtia vtens, adducit homines ad Chriſtũ: ideò eius actio adducendi mẽtes ad fidem, tractus potius vocatur. Hinc tu diſce Chriſtum ſe teſtari Deum æqualẽ patri, quia gentes ad ſe omnes potens eſt adducere, vt pater trahere. *Vocem meam audient.* Ideſt meo credẽt euangelio. Vox igitur Apoſtolorum, vox erat Chriſti, quia Apoſtoli Chriſtũ prædicarunt gentibus, ſecundũ quod ab eo didicerãt. Obſerua Chriſti actionem, dum ait, Oportet illas ad me adducere: & noſtri arbitrij cooperationẽ dum ait, & vocem meam audient. Rectè igitur, & concinne iſtis alibi, Lucæ. 10. ait Dominus. Qui vos audit me audit. *Propterea me diligit pater, quia ego pono animam meam, vt iterum ſumam eam. Nemo tollit eam à me, ſed ego pono eam à me ipſo. Poteſtatem habeo ponendi eam: & poteſtatem habeo iterum ſumendi eam.* Chriſtus à patre diligitur, quia Deus eſt ex ſubſtantia patris, & hæc dilectio eſt æterna. Namque infinito amore ſe diligunt tres perſonæ, Nam ſi vnitas eſt amoris cauſa, vt diuiſio odij, vbi eſt infinita naturæ vnitas, neceſſario eſt amoris infinitas.

Cur patri tribuitur trahere homines & filio adducere.

...es perſonę infini- ... diligunt ...ore.

¶ Cæterum quia Chriſtus etiã eſt homo itẽ vt homo eſt ſumme dilectus à patre, etſi non infinite. Et cauſam dilectionis modo oſtendit eſſe, quia ponit animam ſuã: ponere autẽ animam eſt mori. Anima ſane eſt immortalis: verũ vſurpatur anima pro ipſo officio vitali: & ponere animam, eſt temporalem amittere vitã. Et hac ratione vſurpatur ſæpe anima in ſcripturis. Qui voluerit animam ſuam ſaluam facere, perdet eam, perdet, ideſt, vitam temporalem propter Chriſtum, qui perdiderit, ſaluam eam in reſurrectione mortuorum habebit. Pro vita nãque corporis temporali, quam amiſerunt ſancti martyres, recipiẽt vitam corporalem æternam, nẽ dum ſpiritualem, qua nunc iam fruũtur. Sed ſciſcitaris forſan, nũquid tota cauſa, ex qua pater diligit filium eſt, quod mortem obierit pro hominibus? Nunquid etiam ſi non obiiſſet mortem, alioqui eſſet dilectus? Vtique eſſet, quia filius erat conſubſtantialis patri. Et quatenus homo erat, Deo ſumme amicus erat, etiam antequã mortem crucis obiuiſſet.

Lucæ. 9. Matth. 16.

¶ Cæterum Prouerbiorum. 8. legimus. Ego diligentes me diligo. Deus igitur ſi diligẽtes eum diligit, plus diligẽtes, plus diligit. & ſumme diligentes, ſumme diligit. Chriſtus autẽ ſe tradens in hoſtiam pro totius mũdi vita, ſe ſumme diligere Deum demonſtrauit. Namque, etſi ſuæ carnis oblatio eſſet in ſummam totius naturæ humanæ vtilitatem, erat nihilominus in ſummam gloriam Dei, quia huiuſmodi oblatio ſatisfaciebat ad plenum diuinæ iuſtitiæ: ideoque quia ab initio ſuæ conceptionis hanc oblationem ſuæ carnis facere diſpoſuit ſumme ſemperã Deo patre fuit dilectus. Accedit eodem quod Paulus, ad Philipen. ſcribit. Exinaniuit ſemetipſum factus obediens vſque ad mortem, mortem autem crucis. Propter quod & Deus exaltauit illum, &c. Deus igitur ſummę dilectionis ſigna oſtẽdit erga Chriſtum, quia humiliauit ſe vſque ad mortem. Nam corpus eius exaltatum eſt ſuper aſtra, & ipſum dedit eſſe caput ſuper omnem eccleſiam. Quæ omnia pertinent ad gloriam accidentariam humanitatis Chriſti. At vero eſſentialem gloriam non promeruit, ſed ex gratia hypoſtaticæ vnionis ſibi illam conciliauit ſimulatque in virginea aula, eſt conceptus. Vnde quod modo ait. Proprerea, &c. de dilectione quo ad gloriam accidentalem intellige.

¶ At ſciſcitaris, cur modo ait. Pono animam meam, quandoquidẽ non tunc Dominus eſt mortuus, ſed poſt modum?

Dicam tibi, quia quæ proxima sunt vt
fiant, facta iam esse censentur. Erat autē
Dominus hæc loquēs proximus suæ paſ
ſioni, nā proximo tunc paschate, erat im
molandus, ideo ait, Pono animā meam.

Christus Dominū vitæ & mortis se significauit habere.

Veruntamē, vt significet se dominiū ha-
bere vitę & mortis, & trahendū fore non
vi ad mortē, sed spōte, erat ducendus ad
salutarē sui corporis victimam, subiecit,
Quod nemo tollit animā, idest, vitā cor-
poralē à me, Quasi dixisset, Nō est in ve
stra sitū potestate me cruci affigere ò Iu-
dæi, nisi à me vobis fuerit primū permiſ-
sum. Vt hinc colligamus diuinitatē Iesu
Christi: quippe cū Deus esset, aiebat, ne
minē posse eum occidere cōtra suam vo
luntatem, sed volūtatis suæ esse futurū,
quod se subiecerit morti. Vnde apud
Esaiā. 53. idē significatur. Si posuerit, in-
quit, pro peccato animam suā videbit se
men longæuū. Et vt plene doceat se ha-
bere mortis, & vitæ dominiū, ait. Et ite-
rum sumo eam, idest, mei arbitrij erit, &
mori, & resurgere à mortuis. Meę erit vo
lūtatis, & morti subdi, & mortē superare.
Vt iterum sumā eam. Sūpsit semel Dei ver-
bum vitātemporalē humanā, in virginis
vtero, amisit eandē in cruce, iterum sum
psit in sepulchro, resurgens ex sepulchro
à mortuis: & vtrūque fuit infinitæ suæ
potestatis. Vnde ait, potestatem habeo
iterum sumendi eam. Nullus hominum
hac potestate gaudet, post mortem reui-
uiscere, sed diuinæ est potestatis, ipsum
rediuiuū facere. Christus igitur dicēs, se
frui hac potestate, subdemōstrat se esse
verū Deum. Caietanus, vt elueret dubiū
supra motū ex verbis illis, Propterea me
diligit pater, quia ego pono animā meā,
inquit, hūc esse sensum, Propterea me di
ligit pater, quia pono animā, vt, scilicet,
iterū sumā eam. Vt si apertius dixeris se
cundum eum. Me ponentem animam
meā, pater adeò diligit, vt iterū sumā eā.
Quia voluit pater Christum suscitare à
mortuis propter obedientiā Christi, quā
moriendo gessit ad patrē suū. At planus
sensus literæ hūc sensum nō amat. Verū
est tamen glossam interlinealem alium
etiam insinuasse sensum. Ideo ait, Pater
me diligit, quia morior vt resurgam. Et
secundum hanc rationē, dictio, vt, signi-

Variæ expositiones.

ficat causam, & non consequentem effe-
ctū, Chrysostomus vero alio detorsit ver
borum Domini intelligentiam, vt sit sen
sus, Tantum vos diligit Deus, vt & ego
propter hoc ab ipso diligar, quia pro vo-
bis morior. Non ergo seduco vos, quos
scio dilectos Dei. An non magis pro vo
bis quæro mori, vt si propter nihil aliud
saltem propter hoc, quod magis diligar
à patre meo. Hæc autem dicebat Domi
nus humiliasse attemperans, & condeſ-
cendens auditorum infirmitati. Signifi-
cat igitur Chrysostomus, verba Domi-
ni, Propterea me diligit pater, idest, ma-
gis me diliget, quia morior pro ouibus
meis. Prius igitur dilectus: sed propter
mortem magis dilectus. Theophilactus
vero postquam recensuit Chrysostomi
placitum, eo modo, quo dudum retuli-
mus, aliā indicat expositionem. Propter
ea me diligit pater, quia animam pono.
Hoc est, gaudet & exultat in filio pater,
quia dum moritur pro ouibus suis, si-
militudinem, & characterem paternę bo
nitatis, & charitatis, erga homines refert
ipse filius.

Christus exaltatus à patre secundū gloriam accidentalē propter mortem suā.

¶ Porrò autem, quæ germanior videtur
expositio est, si intelligamus, verbum di
ligit nō de dilectione illa æterna qua pa
ter dilexit filium, vt Deum, & vt homi-
nem, hęc enim non creuit, neque ex tem
pore accesſit. At vero per dilectionem
effectum singularem paternæ dilectio-
nis oportet accipere, quem pater osten-
dit post mortē Christi ampliorem, quā
tantisperdum vitam degebat mortalem,
vt iam ex Paulo demonstrauimus. Se-
cundum hanc declarandi rationem, di-
ctio, vt, non causam, sed consequentem,
vt sæpe alias in scriptura, denotat effe-
ctum. Vt sit sensus, Propterea me dili-
git exaltādo me, vt exaltabit pater, quia
morior pro ouibus meis: vnde conseque
tur gloriosa resurrectio mea.

Confodiuntur Apollinaristæ.

¶ Augustinus ex hoc loco argumentum
instruit, contra Apollinaristas, conten-
dentes verbum esse animā humanitatis
Christi. Enim vero Dñs ait. Ego pono
animam meam: igitur verbum caro fa-
ctum animam habebat, & ipsum non
erat anima: quippe verbum non posuiſ-
set seipsum, non enim mortem verbum
obire poterat.

¶ Differit autē Augustin⁹; si verbū dimi
sit animā, igitur separata fuit anima Chri
sti à verbo: id quod falsum esse asserit,
& fides

& fides catholica idem constituit, animã Christi non esse separatam à Dei verbo vnquam, sed post Christi mortem, separata fuit anima à carne Christi, non tamen à verbo: vt neque ipsum se separauit à carne Christi dum mortua erat. Si ergo verbum non deposuit animam, neque ipsa anima seipsam, quid ergo est quod ait, Ego pono animam meam? Respondet dubio dicens. Caro ergo ponit animam suam, & iterum sumit eam, non tamen potestate sua, sed potestate habitantis carnem, scilicet, verbi.

¶ Porro quia huic sensui occinet aliquis, Caro sola naturale agens erat, & non habebat mortis dominiũ, at Dominus ait, se ex suo placito moriturum, & nõ quia inuitus trahendus erat in mortem. Veruntamen caro necessario secũdum mortis iura deposuit animam suam, clauis confixa, & cruci affixa, & contra suam natiuam inclinationem erat mori, & repugnante natiua inclinatione separata fuit ab anima: ideo simplicior videtur sensus, sine præiudicio tamen Augustiniani sensus. Animam non significate hoc loco animam, vt est pars essentialis humanitatis, vt videtur sumpta ab Augustino, sed significare vitam corporalem Christi. Namque anima est, quæ ad ministrat corpori vitam, ideo, vsurpatur nomen causam significans, pro ipso effectu vitali: vt sit sensus, Ego Deus & homo vitam corporalem, meæ humanitatis, ex placito meo, perdam ad tempus, pro ouibus meis viuificandis, vt supra dictũ est. Et paulo infra itidem vsurpatur anima pro vita temporali. Vsque, inquiunt Iudæi, animam nostram tollis? idest, aufers vitam nostram. *Hoc mandatũ accepi a patre meo.* Non est humani cõsilij, aut humani casus, quod ego sum moriturus pro hominibus, sed diuinę est ordinationis. Ordinationẽ enim Dei vocat Dei mandatum Christus. Hoc autẽ accepit mandatũ, simulatque cõceptus est in B. Mariæ virginis vtero. Vnde hoc sibi volebat Paulus ex Christi persona indicãs, ad Hebrę.10. Psal.39. Hostiã, & oblationem voluisti, corpus autem aptasti mihi, Quia ingrediẽs mundũ secundum quod homo erat per conceptionẽ suam, continuo clare vidit ordinasse Deũ. esse moriturum Christũ, pro hominũ salute: quia

Anima vsurpatur pro ipsa corporali quam anima præstat corpori administrat vita.

oblationes veteres, nõ sat erant tantæ parandę saluti, ideo indutũ est humana carne, vt carnẽ suam offerret pro mũdi vita. *Dissensio iterum facta est inter Iudaeos, propter sermones hos. Dicebant autẽ multi ex ipsis, Dæmoniũ habet, & insanit: quid eum auditis? Alij dicebant, hæc verba non sunt dæmonium habentis, Nunquid dæmoniũ potest cæcorũ oculos aperire?* Legimus apud Lucam, Ecce hic positus est, in ruinam, & resurrectionem multorum in Israel, & in signũ, cui contradicetur, Lucæ.2. Ideoque Christus dicitur lapis offensionis, & petra scãdali.1.Petri.2. & Matt.21. id quod modo in verbis istis & verbis supra cap.9. cõmemoratis satis liquet. Enim vero offensi sunt Iudæi ex verbis Domini. Aiunt enim Dæmoniũ habet, & insanit, quæ verba supra exposuimus. cap.9. Vtiq; iniusta offensio hæc ex verbis enim Domini salubribus, & vi talib⁹, nullus iustè offendi debet ad mortem, sed potius iuuari ad vitã. Quid enim hactenus dixerat? equidẽ se esse pastorẽ bonum, se moriturum pro ouibus, se nõ esse mercenarium, non furem, non latronem, se vocare oues suas, illas scire, & cætera, nunquid hæc verba erant scandali? Non magis vtique, quam verba optimi medici antidotum conferentia ægroto. At vero, vt phreneticus furit in medicũ curantẽ illius phrenesim, ita isti phrenetici sensu debacchãtur in medicum cælestem. Qui alioqui debuerant, tanti pastoris habere præsidia, non hæc curant, sed à se abigũt, dicẽtes Dæmoniũ habet, & insanit. Hæc est deflenda humana væcordia, ea quæ nõ amat ea, quæ odit, hæc etsi diuina sint, spernit, & proculcat.

¶ Cæterum non omnibus, tunc idẽ erat decretũ: isti enim qui hęc aiebãt offendebantur, alij illustrabãtur ex Dñi verbis, cõfitendo verba cõmemorata nõ esse insanientis, vel dæmoniaci, sed potentissimi ad illuminandum cæcorum oculos.

ENARRATIO II.
In caput decimum.

¶ *Facta autem sunt encœnia Hierosolymis, & hyems erat.*

ENcœnia per diphthõgũ sunt scribenda, vt significẽt initialia, vel innouationes à verbo ἐγκαινόω, quod est, innouo, Sectio secũda

 initior,

initior, dedico. Nã si scribas cenon, Græcis vanum est, non nouum: ideo oportet scribere cum diphthongo. Fuerũt autem tres dedicationes, siue festa dedicationis vel consecrationis Salomonici templi: quarum prima fuit sub Salomone rege in autumno. 10. die Septembris. 3. Regũ. 8. Altera in mẽse Martio. 1. Esdræ. 6. quę facta est sub Zorobabel templo recędificato. 12. die mensis Martij, vt credit Nicola⁹. Postrema sub Iuda Machabęo. 1. Macha. 4. 25. die mensis noni, quando fuit expurgatũ templum à sordibus, & abominationibus idolorum, vnde festa dedicationum celebrat Ecclesia. Quidam putant, cum quibus Erasmus in annotationibus hæc encœnia fuisse, festũ consecrationis reędificati templi sub Zorobabele soluta iam diutina captiuitate Babylonica. Theophylactus idem videtur existimare, indicans aliorum placitum fuisse potius festa consecrationis tẽpli Salomonici. At vero non legitur Iudæos annua duxisse festa in memoriam consecrationis templi illius sub Salomone: sicut neque legitur festa instituta fuisse in memoriam secundæ consecrationis reædificati templi sub Zorobabel, quæ tamen consecratio fuit secundum Iosephum. 23. die mensis Adar, hoc est, Februarij, Nicolaus putat in mense Martio celebratam scriptura docente, tertio die mensis Adar, qui correspondet Martio nostro, vt Nicolaus censet cõm. ad Esdram. At vero quia Euangelista ait hyems erat, & prędicta dedicatio fuit vere. 12. die Martij, vel. 23. Februarij, non de hac, neque de illa alia sub Salomone est intelligendum verbũ Ioannis. Facta sunt encœnia, &c. sed de ea solũ quam fecit Iudas Machabęus, quæ fuit in mense Cazleu, qui incidit in Decẽbrem nostrum. Ita Glossa ordinaria sensit, & Alcuinus, & vulgatior certiorque est hæc opinio, quæ est iam ferè omnium. Hæc antẽ hyems fuit proximo Aprili in quo passus est Christus. *Et ambulabat Iesus in portico Salomonis.* Porticus hæc erat ante fores templi: ideo vocatur etiam templum. Erat porticus hæc locus quidam amplus, & spaciosus ante templi fores tectus tamen, vbi fuerat quondam oratorium Salomonis. Vnde Christus etiã eiecerat emẽtes, & vendẽtes, Ioan. 4. vbi

Tres dedicationes templi Salomonici vnde Ecclesiæ inoleuit mos celebrãdi dedicationes.

Annuæ festiuitates coosecrationis templi sub Salomone, aut sub Zorobabele non legũtur institutæ.

fuerunt Apostoli post ascẽsum Domini. Acto. 5. Erant inquit Lucas vnanimiter omnes in portico Salomonis. Actor. 5. Huius loci fit mẽtio. 3. Reg. 6. quem quoque locum modo versabat Dñs. Et apud nos sunt templa multa, quę habent ante fores huiusmodi loca spaciosa tecta Hispane, *Portales de Iglesia.* Et si alia habent illa sub dio, & non tecta, vt sunt Ecclesię cathedrales, & aliæ nobiles Ecclesiæ sapientes hæc loca columnis sparsis, cathenis ad eas ferreis suspensis. Et reædificato templo etiam hæc porticus fuit restaurata, & idem quod prius retinuit nomen: Et domus magnatorum olim istis porticibus fruebantur, spaciosis, ad deambulandum in eis. *Circundederunt ergo eum Iudæi, & dicebãt ei, & quousque animam nostrã tollis? Si tu es Christus dic nobis palam.* Græce, si tu es ille Christus. subaudi, promissus à Deo nobis? Scriptũ est in Psalmis, Circũdederunt me sicut apes, & exarserũt sicut ignis in spinis. Et rursus, Circũdederunt me canes multi, & conciliũ malignantium obsedit me. Iudæorum sanè conciliũ, conciliũ est malignantiũ. Enim vero malo animo circũstãt modo Dominũ: non enim circundederũt, vt docerentur, & discerẽt veritatẽ, sed potius, vt ex verbis Dñi arriperent occasionẽ explendi furorẽ, quem contra Christũ conceperant. Circũdederunt Dnm, non vt Apostoli vt discerẽt nõ vt angeli, vt ministrarent, sed vt apes, vt pungerent, circundederũt, sicut canes, vt morderẽt Dominũ, ideo aiunt. Quousque animam nostram Interpres Chrysostomi trãstulit perdes. tollis? Theophilacti interpres suspendes Hispanè, *Hasta quando nos matas.* pro eo quod est, quousque torques nos, & est hyperbole. *Si tu es Christus.* Equidẽ sæpe Christus dixerat se esse lucẽ mũdi, panẽ cælestẽ, esse filiũ Dei, esse pastorẽ illum bonũ, vnde promptũ erat discere ipsum esse Christũ. Verũ Iudæi tentabant Dominũ, si forsan clare diceret se esse Deũ: vnde raperẽt ansam accusandi, vt ex aliis fecerant. *Dic nobis palam.* Græcè, dic nobis ingenue vel libere, vt supra etiã annotatum est. Mira hominũ dementia: petunt quod Dñs loquatur manifeste, & libero claroue sermone, cũ alioqui Christus semper loquebatur manifestè, & nõ in occulto, & nunquam nõ libere loquebatur.

Porticus quid

Psalm. 117. Psalm. 21.

Iudæi [illegible] dũ [illegible] nõ vt [illegible] li ad [illegible] nõ vt ad [illegible] dũ, sed ad pungendum.

¶ Quamuis

¶ Quamuis enim in parabolis loquebatur Iudæis, ipso teſtante vobis datum eſt noſſe myſterium regni Dei, cæteris vero omnia in parabolis fiunt nihilominus ipſas parabolas ipſe aliquando dignabatur Iudæis aperire, vt dudum expoſita à Domino parabola de paſtore, aperte docet. Et quanquã ſub metaphoris loquebatur, cæterum ipſę metaphoræ, ipſum eſſe Chriſtum ſubindicabant. Nam dicens ſe eſſe lucem, eſſe panem de cælo deſcendentem, & cætera hoc genus ſupra relata, an non planè docebant, quis ipſe Chriſtus eſſet? Accedit eodem in miraculis Domini nullam fuiſſe obſcuritatem, quæ ipſi oculis cernebant, vt illuminatio cæci teſtata eſt. Cur ergo ſi verba clara exigebant, miraculis manifeſtis non credebant? Cæterum, vt ſtomachus diſcraſiatus, varia petit cibaria, quæ alioqui oblata faſtidit continuo, ita Iudaicus animus male habens, miracula viſa faſtidiẽs, verba exigit, verba habens hæc negligit, & miracula poſcebat. Quocirca verba illa, *Quouſque tollis animam noſtram.* Huiuſmodi animi teſtantur diſcraſiam. Non enim tollit animam Chriſtus, ſed donat, non cruciat, ſed ſolatuṛ: venit enim ſaluũ facere quod perierat.

Nihil abſoluti odioſum, & inuidũ animum petens omnia faſtidit omnia.

¶ Porrò ſi Chriſtus votis horum inſultatorum annueret, & clarè diceret, quod Samaritanę dixit, Ioannis quarto, ſe eſſe Chriſtum, & cæco replicauit, Ioannis. 9. nihilominus incrudeſcerent in Chriſtũ. Vere cruciabantur iſti, & animus illorum deficiebat videntium Chriſti magnalia, quia quod credentibus erat ſolamen, iſtis erat tormentum. Non tollit ô Iudęi animas veſtras Chriſtus, quin imo vos à vobis ipſis tollitis animas veſtras: quia in corpore viuo geritis animum coram Deo mortuum, quippe à vita, quæ eſt Chriſtus ex veſtra inuidia, procul abeſtis.

¶ *Reſpondit eis Ieſus, loquor vobis, & non creditis, opera quæ ego facio, in nomine patris mei, hæc teſtimonium perhibent de me: ſed vos non creditis, quia non eſtis ex ouibus meis. Oues meæ vocem meam audiunt, & ego cognoſco eas, & ſequuntur me, & vitam æternam do eis, & non peribunt in æternum: & non rapiet eas quiſquam de manu mea.* Sermone, & opere teſtatur ſe docuiſſe eſſe verum Chriſtum. Ait enim, Loquor vobis, vel dixi vobis, vt Græca habent εἶπον, & nõ creditis mihi. Et rurſus, Opera, quæ ego facio, &c.

Quod verò ait, Iudęos non credere, quia non ſunt de ouibus Chriſti, non ſignificat, ex eo eſſe incredulos Iudæos, quia erant à Deo reprobati. Reprobatio enim non eſt cauſa infidelitatis, aut peccatorum noſtrorum. Quippe reprobatio nõ cogit quenquam, vt culpis ſe innodet. Tantæ enim libertatis eſt reprobus, quã tæ prædeſtinatus. Deus denique autor peccati non poteſt eſſe, quia cũcta, quæ Deus facit ſunt valde bona, peccatũ autem eſt valde malum, ideo impoſsibile eſt quod ſit opus Dei.

Reprobatio non eſt cauſa peccati quod reprobus facit.

¶ At vero ſenſus eſt hic, vos, quia eſtis inuidi, eſtis truces, eſtis auari, eſtis ambitioſi, non eſtis ex ouibus meis, ideoque non creditis. Nam cor veſtrum iſtis occupatum vitijs non aperit oſtium fidei, ſemper pulſanti vos per ſermonem meũ & miracula mea. Sane oues meæ, ſunt candidi animi, ſunt miſericordes, habent mores ſine auaritia, ſunt mites, & humiles corde: ideo ſuſcipiunt fidem meã, & nihil habent intrinſecus, quod fidei aditum obſtruat, vt in vobis ſunt multa, quæ fidei Euangelicæ aditum occludunt. Tenaci enim non eſt gratus liberalitatis ſermo, & truci ingratus eſt benignitatis auditus, qualis eſt fidei ſermo. Græca habent. *Non eſtis ex ouibus meis ſicut dicebam vobis.* Quia dudum hoc Dominus dixerat, quod oues ſequuntur ſuum paſtorem, & ſciunt ſuum paſtorem, & audiunt vocem eius: vnde ſequebatur Iudæos non audientes vocem Domini, non eſſe oues Chriſti.

¶ Quamuis igitur hoc non expreſſe Dominus, ſupra dixerat clare conſequebatur ad verba Domini, Ideo ait. Non eſtis ex ouibus meis, ſicut dicebam vobis. Hinc colligere poteris quæ ex verbis ſacris clare colliguntur perinde eſſe verba Domini, atq; ea, quæ exprimuntur. Vnde hæreticis ſolum credentibus verbum expreſſum, hic locus obijciendus eſt, ſecũdum quod Græce ſcribitur. Cætera ſupra expoſita iã dedimus. *Pater quod dedit mihi, maius omnibus eſt.* Diſcordant Græca, legimus enim Græcè aliter quã in codicibus Latinis adhuc modum.

Quæ ex verbis ſacris colliguntur euidenter eiuſdẽ ſunt autoritatis, vt ea quæ exprimuntur cõtra Neothericos hæreticos.

Pater qui dedit mihi, maior omnibus est. Et videtur concinnè sequi ad priora. Dudum enim dixerat de ouibus suis, Nemo rapiet eas de manu mea, hoc probans subdit. Pater qui dedit mihi maior omnibus est. Quasi dixisset apertius, Ex eo nemo rapiet eas de manu mea, hoc est, ex potestate mea, quia habeo illas ex patris dono, at pater donans potentissimus est: ideo nullus poterit patris huic contrauenire dono, vnde subiecit. *Nemo potest rapere de manu patris mei.* Insinuans oues Christo à patre concessas, vt essent sub Christi pastu, & regimine, non propterea esse exclusas à patris regimine, & potestate, sed sic esse in manu Christi, quod etiam sunt sub patris æterni manu. Quapropter nõ est locus cauillationi, si quis obijceret. Si concessæ sunt oues à patre Christo, iam ergo non sunt patris: idcirco, etsi pater sit potentissimus non subinde sequitur. non posse rapi de manu Christi. Hunc namque cauillum, Dominus verbis propositis diluit, dicens. Et nemo rapere potest de manu patris, idest, sunt sanè sub potestate mea, sed meæ traditæ potestati. sub Patris potestate oues meæ etiam num continentur: ideo si quis rapuisset de manu mea: itidem rapuisset de manu Patris, at de manu patris nemo rapere potest, igitur neque de manu mea.

Variæ expositiones.

¶Græci vt Chrysostomus & Theophilactus legunt, vt diximus. Hilarius vero, & Augustinus, legunt vt in vulgata editione habemus: vnde colligunt ex hoc loco Christi diuinitatem. Exponunt enim hac ratione, Pater quod dedit mihi, maius omnibus est, idest, diuinitas, quam per æternam generationem dedit mihi pater, superat omnia. Vnde rationem insinuat talem, Nemo rapiet eas de manu mea, quia est diuinitas in me, quæ est in patre, & ideo potestas infinita, qua propter, cum sim Deus omnipotens ex diuina generatione, nemo rapiet oues meas de manu mea. Nam si de manu patris nemo rapiet oues meas, quia ipse est omnipotẽs, neque de manu mea rapiet, cum sim illi potentia æqualis, & natura idem.

¶Alijs vero, non arrisit hæc declaratio, ideo locum referunt in longe diuersum propositum, vt sit sensus. Pater, quod dedit mihi maius omnibus est, scilicet, oues, quas dedit mihi, cætera omnia mundana superant.

¶Enim vero electi, & prædestinati à Deo, excellunt ratione suæ electionis æternæ, mundana omnia: siquidem neque seculi vel blandimenta, vel terrores, vel diaboli astutiæ, diuellent electos, ab immobilitate suæ electionis. Et hoc est quod Domini verbum. Matthæi decimosexto declarat, Tu es Petrus, & super hanc petram, ædificabo Ecclesiam meam, & portæ inferi non præualebunt aduersus eam. Nõ ergo aduersus electos Dei præualebunt portæ inferi, quæ sunt peccata omnia.

Electi à Deo præualebunt aduersus portas inferorum, & illæ non præualebunt aduersus eos.

¶Et videtur etiam consequens hæc explanatio ad verba proxima, Non rapiet eas quispiã de manu mea: Pater quod dedit mihi maius omnibus est: idest oues electæ, quas pater dedit mihi, propter electionem suam, potentiores sunt ad deuincendum omnes seculi tentationes, quam seculum, & diabolus ad tentandum eas. Cæterum mihi plausibilior est, vel Græcorum expositio, aut Latinorum Hilarij, & Augustini declaratio.

¶Obserua tamen ne hinc deludaris credens prædestinationem, necessitatem imponere salutis capiendæ prædestinatis. Quoniam ait Dominus, *Nemo potest rapere de manu patris.* Etenim hoc verum est prædestinatos salua prædestinatione non posse rapi à dæmone, quod scholastici in sensu composito appellitant. Verum simpliciter loquendo hic homo, qui est prædestinatus damnari potest. Nam nihil implicat quod hic homo demonstrato prædestinato damnetur: cum sit peccabilis, & ad malum & bonum vertibilis, vt nos pro captu nostro fusè expoluimus, in disputationibus ad. 1. sententia. librum.

Prædestinatio non imponit necessitatem capiẽdæ salutis æternæ.

¶At sciscitatur forsan aliquis, cur Christus de se loquens dixit, Nemo rapiet eas de manu mea, at de patre altius loquitur. *Nemo potest rapere de manu patris.* Respondetur, Quia iam dixerat, Pater quod dedit mihi maius omnibus est: ideoque se eundem secundũ naturam, & potestatem esse dixerat patri, ideo dicens, Nemo rapiet, insinuabat neminem posse

poſſe capere de manu ſua: quia iam ſe omnipotentem habere manũ declararet Cæterum de patre expreſsius loquitur, quia hoc erat vnicũ Chriſto in omnibus, quæ dicebat, aut agebat inſtitutum gloriam patris magnificare, & declarare. *Ego & pater vnum ſumus.* Hic locus, eſt Eccleſiæ catholicæ gladius iugulans hæreſes Arrij, & Sabellij. Etenim non ait, vnus ſum, ne perſonæ vnitas crederetur cũ Sabellio, ſed ait, vnũ, quod refertur ad vnitatẽ naturæ, & ſumus, quod pluritatẽ docet perſonarũ. Arrius vero curauit eludere locum hunc, eum retorquens ad concordiam, & amorẽ patris & filij. Et Eraſmus in annot. ad. 1. epiſtola. Ioannis. 5. ait locum hunc non cõuincere contra Arrium vnitatẽ eſſentiæ patris & filij, quia vnum in ſcripturis ſæpe ſignificat concordiam, & affectus vnitatem iuxta illud, erat credentium cor vnum, &c. At vero quia regula ad intelligentiam ſcripturæ eſt, ex antecedẽtibus, & ſequentibus eruẽdum eius ſenſum, vt docuit Auguſtinus, ideo dixerim, ſi probamus lectionem Latinæ Eccleſiæ, vt probanda eſt, & legimus, Pater meus, quod dedit mihi maius omnibus eſt, vtiq; in verbis commemoratis vnitas eſſentiæ ſignificatur: qui iam dixerat. Pater meus, quod dedit mihi, ſubaudi, cum Hilario, & Auguſtino generatione æterna maius omnibus eſt, vel eſt maximum omnium. Nãque hinc ſequitur, quod ſubiecit poſtmodum, Ego & pater vnum ſumus Nã pater dedit filio ab æterno ſuam diuinitatem, ergo filius & pater ſunt vnum ſecundum diuinitatem.

Acto. 2.

Regula Auguſtini ad intelligentiam ſcripturæ.

¶ Verum ſi cum Græcis legimus, Pater qui dedit maior eſt, &c. tum ex ſequentibus de vnitate eſſentiæ eſſe Chriſtum locutũ, oſtenditur. Nam ſequitur, Suſtulerũt lapides Iudæi, vel, vt Græca habẽt, ſuſtulerunt ergo iterũ lapides, vt lapidarent eum, & cauſam lapidationis ſubdũt de bono opere non te lapidamus, ſed de blaſphemia, & quia tu homo cum ſis facis te ipſum Deum. Quo circa Iudæi intellexerunt verba Dñi ſignificare ipſum eſſe verum Deum. Neque Dominus correxit hunc ſenſum, quem correxiſſet, ſi ſiniſtre intellexiſſent. Non tamen correxit, ſed potius confirmauit ſenſum, ex Pſalmo. 8. vt poſt hęc dicemus. Nos plura de re hac ſcripſimus in. 1. Senten. lib. ideo hæc ſuperſedeamus.

¶ Et obſerua quod idem intelligentes Iudæi, cap. 8. tulerunt lapides, vt conijcerent in Dominum: ideo Ioann. ait rurſus modo ſuſtuliſſe lapides. Intelligebant enim ex verbis Domini, illis. Amẽ amẽ dico vobis antequam Abraham fieret ego ſum ſe profiteri eſſe Deum, ideo in vltionem putatæ ab eis blaſphemiæ lapidibus, tunc ſe inſtruxerunt contra Chriſtum, itidem & modo. *Suſtulerunt lapides.* Capi. octauo hæc ſunt expoſita. *Reſpondit Ieſus, Multa bona opera oſtendi vobis ex patre meo, propter quod eorum opus me lapidatis. Reſponderunt ei Iudæi, De bono opere non lapidamus te, ſed de blaſphemia Et quia tu homo cum ſis facis te ipſum Deum.* Iudæi modo, etſi lapides acceperunt, vt iacerent in Dominum, non tamen iecerunt, non enim lapidarunt Dominum modo, vt neque Ioannis octauo. Quod enim modo Dominus ait, Multa bona opera oſtẽdi vobis, propter quod horũ me lapidatis, non ex eo dixit, quia Dominum lapidauerunt, ſed quod tentabant Iudæi facere, Dominus reputat eos feciſſe: nã tentare facinus, eſt facere. Porro Ioannis octauo, Dominus mirabiliter ſe abſcondit: & ideo lapidare eum volentium deluſit animum. Nunc autem non legimus ſe abſcondiſſe, ſed quod verbis ſuis, cohibuit lapidandi facinus, ſuam ſemper mirabiliter oſtendens virtutem, vel ſe occultando, vt capitulo octauo, vel verbis cohibendo malignantium furorem, vt modo.

¶ Demonſtrat igitur Dominus ſe non eſſe lapidibus dignum: quippe is qui bona impendit alijs, eximiæ ingratitudinis eſt, ſi malis rependãtur. Vnde ingratiſsimi erant Iudæi erga Chriſtum, ſiquidem in multis illis gratificatus fuerat, & de illis optimè meritus ſemper. Et quia docebat eos diuinam doctrinam, & quia cæcos eorum illuminabat, paralyticos ſanabat, famelicos ſatiabat, &c. Quamobrem, cum hæc opera ſingularis eſſent beneficij, indigna erant, ob quæ Chriſtus lapidaretur ſed quod ob illa adoraretur digniſsima. Vt ergo Dñs ſummã Iudęorũ oſtẽdat ingratitudinẽ, erga ipſum ait, *Multa bona opera, &c.* quod vero ait, ex patre meo, ideo adiecit, vt in omnib9 glorificet

Qui bona opera malis repẽdit ingratus.

Opera Chriſti digniſsima ob quæ à Iudęis maximè coleretur.

rificet patrem suum, & vt significet, quẽadmodum operãdo, erat indiuisus à patre, ita natura erat idem cum patre.

¶ Iudæi autem operum Christi, non diffitentur bonitatem, vel inuiti. Testãtur enim modo fuisse bona opera, quæ alias mala fuisse calumniantur. De bono inquiunt opere non te lapidamus, hoc est, lapidare tentamus: sed hoc tentamus facere in vltionem tuæ blasphemiæ, quia cum sis homo, facis teipsum Deum. Vnde rectè dixit Augustinus, melius intellexisse Iudæos verbum Domini, quam Arriani intellexerũt. *Respõdit eis Iesus, Nõne scriptum est in lege vestra, Ego dixi Dij estis? Si illos dixit Deos, ad quos sermo Dei factus est, & non potest solui scriptura, quem pater sanctificauit, & misit in mundum vos dicitis, quia blasphemas, quia dixi filius Dei sum.* Vocat legem modo, librũm psalmorũ vbi hæc verba quæ Dominus indicat continentur. Psal. 81. Aliquando vero distinguit legem à Prophetis Hinc pendet vniuersa lex, & prophetæ. Matth. 22. & rursus. Matthæ. 12. lex & prophetæ vsque ad Ioannem. Iam vero distinguit legem, à prophetis, & psalmis. Lucæ. 24. Non ergo semper lex vsurpatur pro quinq; Mosaicis libris, sed nonnunquam vsurpatur pro alijs libris sacris.

Lex, non semper vsurpatur pro quinque Mosaicis libris.

¶ Est autem obseruãdum sanctificare in scripturis varia, & non vnum solum significare. Primo quidem illud dicitur sanctificari, quod seiungitur ab vsibus profanis, & diuinis attribuitur cultibus: vnde iubebat Dominus, vt sanctificarẽt Iudæi diem Sabbati. Erat autem sanctificatio Sabbati cessatio ab opere seruili, & vacatio ad diuina honoranda. Exod. 20. Deut. 5. Item templum ob hoc dicitur sanctificari, 3. Reg. 8. sanctificauit Salomon dimidium atrij. Et. 3. Regũ. 9. Sanctificaui domum hanc. Quippe templũ, est orationi dicata domus, & profana ab ea sunt arcenda. Sub qua ratione & vasa templi, quæ solum seruire debẽt diuino ministerio sancta dicuntur. Ideoque Balthasar fuit grauiter à Deo punitus. Danie. 5. quia vasa templi quæ apud se habebat, ex captiuitate Iudaica in profanos vsus conuertit.

Variæ acceptiones huius verbi sanctificare.

¶ Rursus sanctificare, est mundare à peccatis, ad Ephesi. 5. Semetipsum tradidit pro ea, vt eam sanctificaret, hoc est, vt Ecclesiam purgaret à suis piaculis, fudit sanguinem suum.

¶ Præter hæc sanctificare est declarare, vel honorare sanctitatem, ideo in prece dominica precamur. Sanctificetur nomen, id est, tua sanctitas pater æterne semper honoretur, ab omnibus hominibus, & iugiter manifesta sit. Et Petrus 1. Petri. 3. Dominum Christum sanctificate in cordibus vestris, hoc est, honorate in cordibus vestris, & apud vos Christi sanctitatẽ colite per fidem & amorẽ.

¶ Iam vero hoc quod Dominus ait. Quẽ pater sanctificauit, intelligere nequimus sanctificauit, hoc est, mundauit à culpa: quippe Christus impeccabilis est, ideo restat videre, quo nam modo sanctificauit pater filium. D. Augustinus exposuit, sanctificauit, idest, vt sanctus esset, gignẽdo ei dedit, quia sanctum eum genuit. Vnde iuxta Augustinum generatio æterna est filij sanctificatio.

¶ At vero, ne forsan quis opponat Aug. Sanctificare est sanctum facere: at Christus ex generatione nõ est factus sanctus quia non est factus. Propterea Theophilactus aliter exposuit sanctificationis primum vsurpans modum, idest, pater segregauit Christum, in victimam saluberrimam pro peccatis totius mundi. Quod si ipse fuit selectus in victimam hãc, ipse Deus est, quia solus poterat esse salutare sacrificium pro tota natura humana. At vero re vera Paulus ad Hebræos, sanctificationem Christi qualis fuerit, docere nos videtur, dicens, cap. 7. Talis, inquit, decebat, vt nobis esset põtifex, sanctus, innocẽs, impollutus, segregatus à peccatoribus. Fuit enim segregatus Christus à peccatoribus, non quia cũ peccatoribus non conuersabatur, quia cum publicanis & peccatoribus mãducabat, sed quia ab omni peccato, & à debito peccati fuit segregatus, & longe alienus. Et hæc segregatio est ipsa sanctificatio carnis, nunc Christus meminit. Quia enim venerat expiare piacula omniũ hominum, ipse venit impollutus, innocẽs, & segregatus à peccatoribus. Quod ergo ait, Quem pater sanctificauit, idest, pater fecit sanctum, & impollutum, & segregatum à peccatoribus, vel vt semel dicam, quem fecit impeccabilem: hæc sanctificatio solũ tributa est homini Christo, ex vnione

Locus Pauli elucidatur.

ne hypostatica verbi Dei cum carne nostra. Ipsa igitur vnio est ipsa sanctificatio hominis Christi. Quia hæc sanctificatio non de Christo vt est Deus videtur audienda, nisi de Christo, vt homine. *Quem pater sanctificauit.* Hoc est, hominē, quem pater fecit impeccabilem, ex vnione sui verbi cum ipso, vos dicitis, blasphemas. Et Christi ratiocinatio talis est, si peccabiles homines, ex peccato conceptos, quos illuminauit, & instruxit Dei sermo, scriptura quæ certissima & infallibilis est, non dedignatur vocare Deos, & est rectissima & verissima appellatio, quia scriptura sacra, quæ eos sic appellat solui non potest, idest, fallere nequit, cur vos indignamini mihi, quod me vocauerim filium Dei, cum me ipse pater sanctificauerit, non solum per doctrinā suam reuelando eam mihi, sed etiam sanctificauit me faciens impeccabilem ex vnione diuinitatis suæ cum humanitate mea. Si homines igitur peccabiles ex participio diuinæ reuelationis ad eos factæ vocantur appellatione vera Dij, homo impeccabilis ex vnione substātiali cum Deo, cur non dicetur verè Deus? Impeccabilitas igitur Christi, significatur ex verbo cōmemorato. *Quem pater sanctificauit.* Et hoc est certum argumentum diuinitatis Christi, quia persona Christi impeccabilis est, quia diuina est & Deus ex natura sua impeccabilis.

Christus impeccabilis quatenus hic h modo mōstrato Christo est persona diuina.

¶Sciscitatur aliquis, cur Dominus non intulit, quod Deus sum, sed, quod filius Dei sum. Namque Iudæi, non dixerūt, Te ipsum facis filium Dei, sed, Deum: at Dominus ait, vos dicitis, blasphemas, quia dixi, filius Dei sum. Verum Christus menti ipsorum respondit, accusantium, quod se faceret Deum, quia filium se profitebatur naturalem Dei. Obserua Christū tribuere patri suo suam sanctificationem cum alioqui ipse Christus, vt Deus se sanctificet hominem: verum omnia tribuit patri, tanquam principio sanctæ triadis.

¶Considera rursus quanta lenitas fuerit Christi. Tentant sui hostes eum obruere lapidibus, vt malefactorem, & blasphemum, ipse autem non incandescit, non irritatur, sed mira verborum suauitate cōpescuit plusquā belluinum furorem eorū. Typos quoq; Christi Mosem Exo. 17 lapidare gestierunt Iudæi: & Danielē regem. 1. Regū. 30. Lapidare aggressi sunt, & discipulum Domini Stephanum lapidibus obruerunt, & magistrum quoque & Dominum, lapidibus obruere adorti sunt. Vtique quia corda gestabant lapidea Iudæi lapides amabant, & legem in lapide insculptam. 2. Corin. 3. Exod. 31. acceperunt, vt ex tabulis lapideis, quales ipsi erāt lapidei adūbraretur. Et quia Deus Ezechi. 11. est qui aufert cor lapideum, & donat cor carneum. Iudæi recedēres à Christo, quid restabat, nisi eos lapidescere quotidie vehementius. *Si non facio opera patris mei, nolite credere mihi, si autem facio, & mihi non vultis credere operibus credite, vt cognoscatis, & credatis, quia pater in me est, & ego in patre.* Ex operationibus venandas esse formarū naturas, chorus philosophorum nunquam non versat in ore. Hinc enim cognoscimus causas, ex effectuum demonstratione. Hoc autem Dominus idem argumentum in medium profert dicens. *Si non facio, &c.* Optime quidē docet, si opera mea sunt ipsa, quæ Deus solus potest facere, planè Deus sum: & filius Dei. Deus namq; ex propria autoritate facit opera miraculosa, sancti vero non ex propria autoritate, sed solum, vt Dei ministri precando faciebant miracula. Quia Petrus non donabat vitā mortuis ipsam vitam efficiendo, sed per preces impetrando: at Christus ipse donabat vitam mortuis, lumen cæcis, &c. Quia Deus erat, ideo ait se facere opera, quæ pater facit. Imperando enim vt Dominus naturæ, illa faciebat. Et est Domini argumentum ex disiūctiua ex duabus contradictorijs, quæ est necessaria, quia inter duo cōtradictoria nō est medium: vt, vel est homo, vel non est homo. Ita proponit modo duo contradictoria, vel facio opera patris mei, vel non facio. Si facio, ergo sum Deus: & mihi est credendum testanti me esse filium Dei. Si non facio, igitur mihi nō est credendum. Subsume modo, post disiunctiuam ex duabus cōtradictorijs, sed ego facio, ergo, &c. *Vt cognoscatis, & credatis.* Vt approbetis sermonem, & opera mea, & approbando, credatis, quod ego in patre, & pater in me est. Fides nāque eget pia affectione, & hāc piam affectionem significat verbum: vt cognoscatis.

Iudæi acceperunt legē in tabulis lapideis, vt de suo lapideo corde admonerētur.

Christus autor miraculorum non minister.

Fides exigit piam affectionem.

Quod verò sequitur nō est promptū explicare, quomodo pater sit in filio & filiꝰ in patre. Enimuerò hæc inexistētia mutua de Deo & fidelibus legitur, apud Ioanē. Quisquis inquit confessus fuerit, quoniā Iesus est filius Dei, in Deo manet, & Deus in eo. 1. Ioan. 4. Et rursus Deus charitas est, & qui manet in charitate in Deo manet, & Deus in eo. Præter hæc omnia creata esse in Deo, & Deus in omni creatura scriptura item docet, In ipso, ait Paulus, viuimus, mouemur, & sumus, Actor. 17. Et quod Deus sit in omnibus Dauid admonet, Si ascendero in cælum, tu illic es, &c. Et Ioan. 17. videtur exponi hæc inexistentia patris in filio, & filij in patre quod solum sit secundum amorem. Ait enim Dominus, Sicut tu pater in me, & ego in te, vt & ipsi in nobis vnū sint. At verò fideles sunt vnum in patre, & filio, non secūdum vnitatem naturæ, sed secundum vnitatem amoris.

Variæ inexistentiæ explicantur.

Quomodo filius in patre, & pater est in filio explicatur.

¶ Philosophi quoque totum docent esse in partibꝰ suis, & partes in toto suo: quid ergo, dicet aliquis, est ne hæc inexistentia, similis illi inexistentiæ, de qua Dominus ait, Ego in patre, & pater in me?

¶ At verò nulla harum inexistentiarum in hac conferenda venit. Siquidē hæc inexistentia, qua est pater in filio, & filius in patre, omnes transcendit inexistētias. Quandoquidem etsi totum sit substantialiter in partibus suis, & partes in toto, veruntamen partes possunt separari, & diuidi à toto, etsi totum non possit separari à partibus suis: quia diuisio, soluit totius rationem. Verum pater est in diuisus, à filio, & filius à patre: neque pater potest esse extra filium, neque filius extra patrem.

¶ Similiter etsi creatura non potest esse extra Deum, quia vniuersa quæ sunt, cōtinentur à Deo, vt ipsa sint, & non possint aliter esse, veruntamen Deus potest esse sine sua creatura. Et quanuis sit in sua creatura, etiam est extra omnem creaturā, quia infinitam habet essentia.

¶ At verò filius est infinitus, & pater est infinitus, ideò pater non potest esse extra filium, neque filius extra patrem.

¶ Fideles autem manent in Deo, quia in solo Deo quietem habent, in quem vnū spem suam certissimè collocant: at verò Deus manet in fidelibus, quia extra fidelium cœtum Deus non amatur, neque colitur, vt ipse vult, & amari & coli: vnde hæc mutua immanentia Dei in cœtu fidelium, & cœtus fidelium in Deo, est per mutuam eorum amicitiam.

¶ Porrò autem multo altior est hæc, de qua dissetimus inexistentia patris in filio, & filij in patre, quæ Theologis circuminsessio nuncupatur mutuum. Nō enim solum est per amorem, vt amās est in amato, & amatum in amante, vt putabat Arrius. Siquidem Deus amat creaturas cōtingenter, quia potest eas non amare: potuit enim velle non creare eas, & non esse in illis. Si autem Christus esset pura creatura, vt Arrius aiebat, non esset necessaria hæc inexistentia patris & filij, quia aliquando non fuit. Quia si creatura est Christus æternus non est Christus, & cū sit æternus Deus fuit aliquando quando pater non erat in Christo, neque Christus in patre, quia in ipsa patris æternitate non erat filius, vt putat Arrius. Igitur neque pater, vt pater æternus est, etsi vt Deus semper erat.

Arrius refellitur.

¶ Porrò Christus ex verbis commemoratis indiuiduam esse, & necessariam & planè insolubilem voluit esse vnionem hanc & patris & filij. Si ergo indiuidua, & necessaria est hæc inexistentia filij in patre, & patris in filio, necessario consequitur Dominum ex verbis istis voluisse ostendere se esse Deum consubstantialem patri.

Inexistentia mutua patris in filio & filijin patre est indiuidua & necessaria.

¶ Docet igitur suam personā esse à persona patris distinctam realiter: quippe, nihil realiter est in se ipso. Si igitur pater est in filio & filius in patre, ergo pater & filius duæ sunt personæ realiter distinctæ. Quia verò inquit, esse inexistentes & indissolubilis est inexistentia, substātialem vnionē insinuat: siquidem filius est in patre, non secundum relationem, quia filiatio non est in paternitate, sicut neque pater in filio propterea, quod paternitas sit in filiatione. Quia oppositū non est in opposito, sed filiatio, & paternitas relatiuè opponūtur. Habent ergo mutuam inexistentiam: quia cum sint distinctæ personę vnam habent substantiam. Idem theologizabis patrem, & filium esse in Spiritu sancto & Spiritum sanctum in patre & filio. *Quærebant ergo eum apprehēdere, & exiuit de manibus eorum.*

Ala-

A lapidãdo Christo coerciti Iudæi aliud tentant facinus, Dominum comprehendere, at frustra, quia nondum venerat comprehensionis hora. Quomodo autem exierit ab eorum funestis manibus scriptura non commemorat, forte, quia etiam se fecit inuisibilem, vt capit. 8. *Et abijt iterum trans Iordanem, in eum locum, vbi erat Ioannes baptizans primum, & mansit illic. Et multi venerunt ad eum, & dicebant, Quia Ioannes quidem signum fecit nullum. Omnia autem quæcunque dixit Ioannes de hoc vera erant, & multi crediderunt in eum.* Relicta Hierosolyma vrbe, propter ciuium importunitatem, abijt Dominus in Bethaniam trans Iordanem: namque hic locus erat primus, vbi Ioannes baptizabat. Ioann. 1. Ab hoc autem loco discedens venit in Ænõ, iuxta Salim, Ioã. 2. Sunt qui existiment, hanc Christi abitionem fuisse eam, quam commemorãt, Matthæ. 19. & Marc. 10. sed temere hoc existimant. Quandoquidem, nunc Dominus ex Hierosolymis abijt trans Iordanem, verum apud Matth. loco citato, ex Galilæa iuit trans Iordanem. Quia erg iam abierat ex Galilæa in locum trãs Iordanem & modo rursus illò concedit, scilicet, Bethaniam, aut Bethabaram. Abijt iterum trans Iordanem. Discedens igitur Dominus ab incredulis & malignis, in locum, vbi ipsi non erant, multi crediderunt in eum. Colloquia enim malorum, & infidelium consuetudo auertit corda gerentium consuetudinem cum eis, ne diuinis obtemperetur sermonibus. Quia corrumpunt bonos mores colloquia praua. Ideo Prouerb. 1. Fili mi ne ambules cum eis: prohibe pedem tuum à semitis eorum monet sapiens. Multi igitur refert, vt homo rectas terat vias, se segregans malorum sub mouere consuetudine. Vnde Exod. 23. Non inibis cum eis fœdus idemque Deut. 7. Interdicitur Iudæis fidelibus amicitia gentium idololatrarum. Et. 2. Corinth. 6. Nolite iugum ducere cum infidelibus.

Malorum so cietas multũ olacit pijs.

MORALIA.

Ego sum pastor bonus.

Hactenus inter enarrandum decimum Ioannis caput, multa de optimo & vero pastore Christo diximus. Iam verò de pastoribus alijs nunc paucula sunt agenda. Enimuerò pastor verus Christus, etsi ipse solus est, qui verè & ex seipso est ouium pastor, quippe ipse solus est, qui habet dominium in oues, reliqui enim pastores non sunt Domini ouium, sed ministri ouium, & serui huius infiniti pastoris, id quod non obscurè ipse insinuauit dicens, mercenarij non esse oues proprias. Porrò autem ea est pastoris huius liberalitas, vt hominibus & pastoris concessit nomen, & officij dignatus est illis impartiri cõsortium. Petro enim dixit, Pasce oues meas, qui dixerat prius Apostolis omnibus, Vos estis lux mundi. Id quod ipse erat ex sua natura, hoc donauit suis esse per participationẽ sicut etiam, pater dedit omne iudicium filio, vt filius Apostolis hoc idem communicauit officium. In regeneratione ait, sedebitis & vos, iudicantes duodecim tribus Israel. Ipse igitur, qui pastor est vniuersalis totius Ecclesiæ Christianæ diffusæ per omnem orbem, cõcessit Apostolis suis, & successoribus eorum Ecclesiæ suæ esse etiam pastores, vnde ad Ephes. 4. Alios fecit esse pastores & doctores. Et Petrus Christum vocat principẽ pastorũ. Cum apparuerit, inquit, Princeps pastorũ. 1. Petr. 5. Quin etiam principatum autem hunc, etiam communicauit hominibus. Nam Petro dixit, Tu es Petrus, & super hanc petrã ædificabo Ecclesiam meã. At ipse Christus non solum vocatur pastor, quinetiã Episcopus. Conuersi, inquit, estis, ad pastorem, & Episcopum animarum vestrarum. 1. Petr. 2. Item & Ecclesiæ prælati Episcopi dicuntur Acto. 20. Attendite vobis, & vniuerso gregi, in quo posuit vos Spiritus sanctus Episcopos, regere Ecclesiam Dei, quam acquisiuit sanguine suo.

Christus appellationes suas impartit fidelibus suis

Ecclesiæ prælati sunt pastores & Episcopi.

¶ Ascendens igitur Christus in altum, prælatis Ecclesiæ, ouile suum, hoc est, Ecclesiam Catholicam commisit administrandam & regendam. Sanè Ecclesia ouile est ouium, quia non amat hoc ouile lasciuientes equos, non amat ferocientes

Ecclesia ouile est nõ aliorum animalium stabulũ.

cientes leones, non voraces vrsos, non mordaces canes, nō fraudulentos lupos, non ign uos, & stultos asinos: hoc est, non amat fornicarios, non superbos, non gulosos, non murmuratores, & infamatores, non seductores, non pigros, sed potius castos, humiles, mansuetos, temperatos, benedicētes, simplices, & sine fraude, strenuos, & impigros in via Dei. Quocirca ouile dicitur, quia oues solū amat, hoc est, fideles, simplices, & mansuetos, & vtiles, & non ociosos. Ecclesiam equidem, quia occulta cordis dijudicare non potest, sustinet sæpe eos, qui potius sunt leones, vel vrsi, vel aliud quoduis potius quam oues. At vero tandem ab ouili æterno Christi, quod est Ecclesia triumphans, omnia huiusmodi depellenda sunt Apocalyp.22. Foris canes & venefici, & homicidæ, & impudici, & idolis seruientes, & omnis, qui amat, & facit mendacium. Quanquam enim in ouili Christi temporali, quod est Ecclesia militans, sint plerique, qui non ouium, sed leonum, & vrsorum, vel aliorum id genus rapacium animalium gerant mores, quos interim Ecclesia gemēs fert, quia de occultis non iudicat, at verò in ouili illo æterno, nihil horum admittetur, sed solas Christi oues, non solum oues ex fide vt modo, sed oues ex Dei, & proximi charitate oues. Quippe fides iam tum euacuabitur, sed charitas est, quæ æterno perseuerabit in ouibus Dei. Habēt sane omnes huiusmodi oues characterē Christi pastoris, quem susceperūt impressum sub Christi baptismo. At vero plures sunt Christi solū ex charactere oues, ex operibus vero impuris non Christi, sed diaboli sunt oues. Oues inquam illæ, de quibus sacræ musæ cōmemorantur, sicut oues in inferno positi sunt, mors depascet eos. Non enim iuuabit eas character Christi, quem impressum gerunt, vt perueniant ad ouile æternum, nisi characterem ex operibus ostendant. Opera sanè impia characterem hunc baptismalem non soluunt, at verò eum noxium reddunt. Quippe fideles, qui mortuam amāt fidem, torquebuntur vehementius, quam infideles. Quia seruus sciens voluntatem Domini sui, & non faciens, plagis vapulabit multis. Hæretici rursus, fide deposita catholica, adhuc ex charactere baptismi ad ouile Christi pertinent: at vero non sunt iam ex ouili Christi, quia fidem quam professi sunt Christi à se ipsis abiecerūt. Sunt namque isti sicut oues materiales, quæ habentes characterem sui pastoris, & Domini forte discedentes ab ouili vagabundæ in lupinas incidunt manus, vel furantur à facie, aut se præcipitio dantes perduntur. Character igitur solus Christi non saluat oues, nisi sub cura pastoris agatur, & ouilis societatem teneāt, & si diaboli character, qui est ille bestię character, cuius Apocalyp. meminit, sufficit ad perditionem. Habent autem oues istę quosdam apertos amicos, alios apertos inimicos, alios vero ambiguos amicos, vel inimicos. Sunt sane fures, & latrones aperti inimici, qui non intrant per ostiū, sed ascendunt aliunde, vt furentur & perdant. Habent etiam apertos inimicos lupos, quorū studium hoc vnum est ouiū, & agnorum sanguinem vorare. Sunt autem mercenarij ambigui, inter amicitias & inimicitias ouium. Videntur quippe amici dum oues pascunt: at vero se profitentur inimicos, dum pericula fugiunt, quando, scilicet, vident lupum venientem innasurum ouiū gregem. & ipsi fugiunt, & ad inimicitias se cōuertunt. Ecclesi.6. Enim vero amicitia ouium in tribulatione earundem est demonstranda: quippe, Eccle.6. amicus in tentatione est possidendus. Mercenarij igitur, tum demum se protestantur esse inimicos gregis, quādo gregem, cui subuenire, & possunt & debent deserūt. Sunt porrò amici boni pastores, qui amantes gregem, cum periclitante grege periclitantur, vt Dominus ait, Bonus pastor animam ponit pro ouibus suis. Id quod non dixit propter corporales pastores, quibus non incumbit animam suam ponere pro materiali grege, quem pascunt, vt in enarratione prima dicebam, sed propter pastores spirituales, qui pascunt verbo Dei animas fidelium, quibus si necesse est, ad salutem spiritualē tuendam ouium, mori succumbere, tenentur.

¶ At vero sunt qui habent oues, & non sunt pastores, vt Domini ouiū non pascentes oues suas, qui non sunt Domini ouiū, sunt tamen pastores, vt qui ex mercede conducti à dominis ouium, pascunt oues

Ouile temporale & æternum.

Character ouium Christi in baptismo suscipitur.

Character solus Christi nō sat est ouibus ad salutem.

Character diaboli sufficit ad perditionem.

Est amic' qui ad inimicitias se conuertit. Eccles.6

oues alienas. Et isti pastores sunt, quia pascendi sortiti sunt officium, at mercenarij sunt, qui ex mercede pascũt. Quod si accidat hos ex amore ouium subire pericula ad tuendas oues, non mercenarios esse eos dixeris, sed potius pastores. Perinde enim atque proprij pastores, cuius sunt oues, se gerunt circa administrationem ouium, sunt deniq; qui sunt Domini ouium, itemque pastores vt qui proprias pascunt oues.

¶ Porro Dominus noster Iesus Christus, ipse est Dominus ouium & propriarum ouium pastor. Apostoli verò & successores Apostolorum, non sunt Domini ouium. Vnde Petrus primi pastoris Christi vicarius, cæteros pastores admonet ne dominentur in cleris, sed formam se exhibeant sanctè viuendi ouibus suis.

Scopus episcoporum nõ merces temporalis, sed Christus debet esse pastor.

Quanuis ergo nõ sint Episcoporum Ecclesiæ, oues propriæ, sed sunt Christi oues, at pastorale officiũ eis imponitur à Christo, qui nouit sanguinem suũ pro ouibus fundere. Ideò tanti pastoris, vt referunt nomen, & dignitatem, necesse est quoque, vt mores referant: sicque tractent oues, non affectu mercenario, sed eo affectu quo Christus illas tractauit, & tractandas iussit. Christus enim tractauit illas non quærens quod sibi vtile est, imò noxia, ferens, animã namque suam morti exposuit pro illorum salute. Ad quem sanè modum, neque ipsi in scopũ sibi figant temporalia, quæ participant bona, propter ouium pastum. sed hic illis sit figẽdus vnus semper scopus, Christum intendere, qui est princeps pastorum, cum quo illis tandem est ineunda ratio.

Necessaria ad bonũ agẽdum pastore.

¶ Primum autem, quod sedulò curandum est, vt bonum ipsi agant pastorem est vt sint bonæ Christi oues, namq; qui sibi nequam est, cui bonus erit? Episcopi nãque, & Ecclesiæ prælati, oues sunt Christi, etiamsi pastores sint ouiũ Christi. Vnde dixit Cicero lib. de oratore neminem posse bonũ oratorem agere qui ipse non est bonus. Quod si ad oratoris munus, personalis exigitur bonitas morum, quid quod ad Episcopalẽ functionem? Porrò sunt plerique multi, qui mores proprios non habent culpandos, verum Episcopos bonos nõ agunt. Etenim docente Aristot. non sat est esse virum bonum, vt sit ciuis bonus: ita non satis est si tibi sis bonus, vt sis Episcopus bonus.

¶ Iam verò superest demonstrare, quæ exigit Episcopalis functio, vt legitimè, & sine reprehensione coram Deo, & hominibus administretur. Et quia Theologica methodus ex visibilibus scandere docet gradatim ad inuisibilia contemplanda, excutiamus, quæ sunt in pastoribus materialibus necessaria, vt pastorale administretur officium, sine querela. Et sunt sanè multa, industria in pascẽdo oues, audacia in defendendo à lupis, & alijs subrepentibus noxis, instrumenta pastoralia sine quibus officium pastorale moderari nequit: solicitudo in custodiendo grege, cura aggregandi oues in locum sibi conuenientem pro temporũ qualitate, & memoria debiti reddendi oues quoad licuerit illæsas Dño ouium.

Industria audacia instrumentum, solicitudo, cura, memoria.

¶ Est sanè industria pastori necessaria hæc quod oues sanas conseruet, infirmas curet sedulo detque operam, vt steriles fœcundentur, fœtas vero foueat, agnos leuet, debiles oues baiulet, omnibus denique congruentia pascua procuret. Vnde Actor. 20. prælatis industria in regendis ouibus iubetur. Attendite vobis, & vniuerso gregi, in quibus spiritus sanctus posuit Episcopos, regere Ecclesiam suam, quam suo sanguine acquisiuit. Et Ezech. 34. hoc vitio datur à Domino pastoribus malis, scilicet, quod ægrotum erat non sanastis, quod confractum est non alligastis. At verò pastor ille bonus secus egerit, quia linum fumigans, non extinguit, & calamum quassatum non confringit, Esai. 7. Qui enim nimiam seueritatem in corripiendis, & corrigendis fidelibus demõstrat non solum non auertunt sæpe eos à peccatis, sed in maiora eos trahunt. Ideò temperanda est disciplina ouium, iuxta earum vires, ne igniculus virtutis, qui in illis micat, & micando, se prodit extinguatur. Quia enim Roboam. 3. Reg. 12. non se attemperauit, neque cõdescendere voluit gregis infirmitati maximam partem gregis amisit. Et quod in corporali regimine accidit, quod summum ius, est summa iniuria, idẽ in spirituali contingit. Quo circa ad Galat. 6. si præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos qui spiritua-

Episcopi debent se attemperare in corrigendis fidelibus infirmitati fidelium.

les estis huiusmodi instruite in spiritu lenitatis considerans te ipsum, ne & tu tenteris. Pastores igitur qui spirituales ex officio pastoralis, si non sunt, debent saltem esse, oues suas delinquẽtes, & aberrantes à via veritatis, leniter corripere debent, non prouocãtes eas ad iram, sed cõmonefacientes eas ad pœnitẽtiam. Namque, Matth. 18. qui scãdalizauerit Christi oues expedit sibi, vt suspendatur mola asinaria ad collũ eius, & demergatur in profundum maris. Est sane verũ, quod nõnunquam oues insolentes admodum sunt asperius tractandæ à pastoribus: quia vinum & oleũ iussit beatus ille medicus temperare, ad sanitatem animorũ.

Prælati ex animo suaui proferre debẽt correctiones asperas subditorum.

Cæterum, asperitas hæc non resideat in corde pastoris est necesse, quia si ex charitate corripit, iam ex asperitate non corripit, quia charitas non agit perperam, charitas patiẽs est, benigna est: non ergo ex corde aspero ouium proficiscatur correctio, sed monente Paulo in spiritu lenitatis. Verba igitur aspera si vnquam efferre expediret, ex corde suaui, & amico salutis ouium sunt proferẽda non ex lucido, & impuro corde. Vnde illud, argue, obsecra, increpa opportunè, & importunè. Neque aliud Paulus decernit, quam eius magister vino, & oleo curanda esse vulnera volens. Quando enim oleo agitur, tunc blanda est increpatio, suauis est correptio. Verum si suauitas cõtemnitur correptionis, iam tunc vino est agendum & flagellis est vtendum, ad uersus eos quibus sermonis admonitio non profecit. Matth. 16. Si non audierit Ecclesiam, sit tibi sicut ethnicus, &c.

1. Timo. 4.

Lucæ. 10.

¶ Ad hęc interim dum oues ouium amãt simplicitatẽ, si aberrauerint etiam num oleo vtẽdum est, quia ouina simplicitas, oleum non refugiet, sed oppido amabit in antidotũ, verum si oues neglecta ouili simplicitate, ad equorum vel mulorũ, vel aliarum bellnarum, belluinos se traduxerint mores, in chamo & frœno maxillæ horum sunt constringendæ. Vnde Dominus flagello composito ex funiculis vendentes, & ementes, & commercia agentes ab atrijs templi Salomonici expulit. Et ad Titum. 1. Increpa eos dure, vt sani sint in fide.

Fideles retinentes ouilẽ simplicitatẽ, si aberrauerint oleo sũt curãdi, secus in belluarum aliarũ se trãstulerint mores.

¶ Tunc vero dant operam pastores isti mystici, vt fœcundẽtur oues, quando id præstiterint, quod Iacob patriarcha ille præstitisse legitur. Namque Genes. 30. vt fœcundas efficeret oues, canalibus virgas versicolores, & vnicolores imposuit amygdalinas, ad aquarũ aspectum oues concipientes, tales edebant fœtus, qualis erat virgarum aspectus. Virga autem regiminis rectitudinem significat, quod vero describitur amygdalina, ex eo describitur, vt dulcedo denotetur. Vnde regimen episcoporum, ex quo suos greges regunt, rectum debere esse, & dulce satis significatur. Quod vero iam versicolores, iam vnicolores describuntur virgæ, ex eo est, quia pro qualitate temporum, & morum regẽdorum, moderandum est regimen. Neque enim semper eædẽ con gruũt humanæ leges, neque eædem sanctiones obseruandæ semper. Nonnunquam enim eisdem est agendum sermonibus eisdem punitionibus, nonnunquã alijs vtendum. Vt periti medici, aliter in æstate, aliter sub bruma, sua parant medicamenta. Aliter pueris, aliter senibus, aliter prægnantibus fœminis, aliter nõ prægnãtibus pharmaca administrãt. Hoc autem regimen rectum, & suaue, mirum est quam fœcundet oues, vt fidẽ rectam teneant, & sancta opera multiplicent, vt regimen obliquum & amarum contrarium operatur. Oues enim pertę-sę mali regiminis, ab operibus bonis cessant, quidquod ea non multiplicent? Sicut autem Iacob exemplum patriarchæ commemoratum, subseruiet Episcopis, vt oues suas spiritualiter fœcundent ex sanctis operibus: ita eiusdem Patriarchę solicitudo custodiendi greges, est imitanda. Gene. enim. 33. inquit. Nosti Domine mi, quod paruulos habeam teneros, & oues, & boues fœtas mecum, si fecero laborare morientur vna die cuncti greges. Et hanc pastoralem solicitudinem Esaias memorat. cap. 40. sicut pastor gregem suum pascet, in brachio suo congregabit agnos: & in sinu suo leuabit fœtas ipse portabit. Strenuusque ille gregis christiani pastor Paulus, non immemor huius pastoralis solicitudinis. 1. Cor. 9. Omnibus, dixit, omnia factus sum, vt omnes lucrifaciam: ideo ijs, qui sine lege erant, se fecit sine lege, vt huiusmodi lucrifaceret, & infirmis se reddebat infirmum, vt eosdem lucrifaceret. Istud sane est,

Episcopale regimen virgæ amygdalinæ cui cofertur.

est, debiles oues in sinu fouere, atq; portare, gregis, scilicet, infirmitati in omnibus consulere & non propriæ vtilitati.
Et rursum tanquam paruulis in Christo ait, lac vobis dedi in potum, non escam.
Pastor igitur solicitus perfectis perfectã doctrinam dispensat, at imperfectorum interim dissimulat infirmitatem donec Dei gratia in ipsis conualescat. Rebelles autẽ & cõtumaces, corrigit & acerbè punit, vt Paulus incestuosum illum Corinthium anathemate percussit. 1. Corin. 6.
Impœnitẽtes igitur oues hortentur sedulò prælati ad pœnitentiam verbis mollibus & si opus fuerit demerendo illos beneficijs, & si hęc vana fuerint, ad acerbiora se accingant medicamina. Difficiles namque morbi, difficilia poscunt antidota. Pœnitentes autem mulceant, & stimulent stimulis charitatis, vt in pœnitentia perseuerent, & quia Dei iter aggrediuntur summo studio prouideãt, ne malis exemplis ipsi, vel alij ab ea illos deterreant, neve insultationibus, & conuicijs eos exagitent: proficientibus autem manus præbeant auxiliares, vt crescant in via Dei, perfectos autem soli do pascant cibo. Hæc est solicitudo impendenda ouibus Christi à pastoribus suis. Non ergo oportet esse desides, aut inertes gregis Christi pastores, sed solicitudine non pigros, iuxta Pauli monita. Qui prœest, inquit, in solicitudine, ad Roman. 12. Desidia enim pastorum noxia est gregibus. Meminerint igitur quam solicitus fuerit pastor ille, cuius meminimus Iacob, Gen. 31. qui gelu, & æstu vrgebatur, & somnus fugiebat ab oculis suis, inuigilans gregibus soceri sui, Labã. Si ille tam solicitè regebat gregẽ irrationalium ouium, quanto maiori solicitudine sunt rationales oues administrãdæ.

Ex solicitudine corporali gregis, admonendi Episcopi de solicitudine in custodiendo Dei populo.

Si ouibus Labã tanta cura impẽdebatur, ouibus Christi quãta cedo, est impendẽda? Si oues signatas signaculo hominis idololatræ Laban, Iacob, tantum zelabat, tantum obseruabat, vt peruigil esset in earum custodia frigoribusq; niuibus, caumatibus, non parceret, vt gregem illæsum conseruaret, quanta putas cura curandus est Christi grex, signatus sanguine Christi vnctusque oleo Spiritus sancti. 2. Corinth. 1. Qui signauit nos, & dedit pignus spiritus in cordibus nostris.

In huiusmodi igitur custodia gregis incũbendum est Episcopis vigilãtissimè, nõ autem, in curandis vectigalibus, in augẽdis censibus suis in lõcandis consanguineis fœminis generosissimis viris, aut viris nobilissimis fœminis. Non in extruẽdis maximis ædificijs in memoriam sui, & suorum stẽmatum gloriam. Et equidẽ dolendum est, quod hæc quæ Deus non præcepit tam anxiè curẽtur, tam industriè agantur, tam ardenter amentur, & cura Christiani gregis, quam Deus habere illis præcepit negligatur, aut oscitanter tractetur. Et nonnunquam, quod citra indignationem dici nequit magis curẽtur canes, mulæ, & muli, & pecudes, eorum quam Christi grex. Porrò autẽ obseruent Episcopi, vt curent sedulo gregẽ Christi quod grex est hominũ, nõ irrationabiliũ bestiarũ, ꝙ grex est Christi, nõ hominis puri, sed Dei & hominis, ꝙ grex est, ab ipso redemptus, non corruptibilibus auro, vel argento, sed sanguine suo, quod grex est rubricatus hoc eodem sanguine, quo est redemptus, quod grex est illis à Deo concreditus, quod grex est de quo redditũ sunt in nouissimo die rationem, quod denique polliciti sunt hunc gregem custodire, illæsum.

Cur Episcopi summopere inuigilare debent gregibus custodiẽdis Christi.

Accedit istis, quod stipendia non modica, & prouentus pingues accipiunt, vt custodiant gregem istum Christi, & illę sum seruent, salutemque communem, & commune cum illo habeãt periculũ. Si ergo ad vtramque aurem dormiunt, & desides sint, & ignaui in lustrando gregẽ ne à lupis circunueniatur, in visitãdo grege, ne ouis scabiosa immixta cæteras sua contagione corrumpat, in pascendo grege ne fame pereat, in defendẽdo grege, ne ab hoste maligno subijciatur, manent eos grauissima supplicia, quia suppellectilem preciosissimam Christi, ipsis commissam ad custodiam, neglexerunt, & perdiderunt. Et quidem vnũ est, vel maximum quod desidiam pastorum in primis depellit, videlicet, si aduerterint in die nouissimo reddituros summo pastori rationem de ouibus sibi commissis. Christus enim habet apud Episcopos depositas oues suas in custodiam, quousq; ipse veniat. 1. Timoth. 6. ò Timothee depositum tuum custodi. Et. 2. Timoth. 1. Bonum depositum custodi per Spiritũ san-

ſanctum qui habitat in nobis. Quocirca ſtrenuos ſe oportet Epiſcopos exhibere, & viros induere, vt oues diſperſas cõgregẽt in Chriſti ouilẽ, vt hęreticos, ſcilicet, reducant ad fidem catholicam, & fideles in fide, & ſanctis operibus nutriant.

¶Quantam vero audaciã ſit neceſſe eos habere ad defenſam dominici gregis, hoſtiũ furor & immanitas, verſutia, & fraudulẽtia hoſtium gregis haud dubium teſtatur, vnde dixit Petrus, Fratres ſobrij eſtote, & vigilate, quia aduerſarius veſter diabolus, ſicut leo rugiẽs circuit quęrens quem deuoret: cui reſiſtite fortes in fide. Leo autem rugiens hic diabolus eſt, & angeli mali eius, ſatellites ſunt, hic eſt leo, hic eſt vrſus, hic eſt lupus rapax, qui circuit gregem Domini. At vero Epiſcopi ad hoc inſtituuntur, vt ab his immaniſsimis beſtijs, non parcentibus gregi Dei, gregem Dei cuſtodiant. Si autem Epiſcopis congrediendum eſt, cum iſtis immaniſsimis hoſtibus, quanta obſecro fortitudo, quantaque audacia illis opus erit? Paſtor ille Dauid qui de poſt fœtantes, aſſumptus eſt vt paſceret Dei populum incomparabili rariſsimaque fortitudine ſuum defendit gregem. Namque 1. Reg. 17. Leonem & vrſum patris ſui inuadentes gregem, ipſe interfecit. At re vera multo immaniores ſunt diabolicæ poteſtates, quã leo, & vrſus illi, quos Dauid interfecit. Quippe non eſt poteſtas in terra, quæ illis conferẽda veniat. Iob. 40. Et armis ideo corporalibus ſuperari nequeũt, niſi arma cæleſtia à Deo impetrẽtur. Armatur Dauid contra Goliath, Philiſtæum, at armis illis non aſſuetus, ponderi illi erant, & ideo illas exuit, & ſuis paſtoralibus inſtrumentis ſuffultus, Goliath deijcit, vt iam inde ſcriptura doceret Dauid Dei virtute nõ ſua Goliath ſuperaſſe ſuperbũ. Et paſtores etiã Chriſtiani gregis eadem virtute ſi volent ſuperaturos ſatanam. Diſcutiamus autem, quæ ſunt paſtoralia inſtrumenta quibus ornãdi ſunt chriſtiani gregis epiſcopi. Et quidem non ſunt aulæa miris coloribus variegata, non ſunt tapetes, ſiue ſerica, ſiue aurea indumenta, neque ſequacium turba famulorum. At vero ſunt pera, baculus, canis, pelliceaque veſtis. Eſt autem epiſcoporum pera, diuina ſcriptura, quam ſi nõ quo ad omnia myſteria in ea contenta, ſaltem quantum ad omnia ſpectantia adminiſtrationem rectam ſui epiſcopalis officij ſcire tenẽtur, ſunt qui opinantur ſat illis eſſe ſi non ignorauerint pręcepta Dei, articulos fidei chriſtianæ, ſacramenta eccleſiæ, & alia hoc genus ſcitu neceſſaria, quę in diuinis literis cõtinẽtur, de crimine magno ſunt arguendi, quibus ego non ſuffragor, de qua re mox ſubdemus. Ignari igitur epiſcopi, ſunt paſtores ſine pera ſibi neceſſaria ad moderandũ gregem Chriſti. Scribitur enim Mala. 2. Labia Sacerdotis cuſtodiunt ſcientiam, ab ore enim eius requirent legem Domini. Et 40. diſt. cap. ſtatuimus. Imperitis, inquit Leo papa, & rudibus gubernacula Eccleſię nõ ſunt cõmittenda, quia tales plus nocent, quã proſunt: vt traditur extra de electio. Nihil eſt, quod Eccleſiæ Dei magis officiat ideſt, noceat quam quod indigni aſſumãtur prælati ad regimen animarum. Namque huiuſmodi comminatur Deus per Oſeam vatem. 4. Quia tu ſciẽtiam repuliſti, repellã te ne ſacerdotio fungaris mihi. Vnde Grego. non debet fieri ruſticus qui neſcit arare, nec miles, qui neſcit pugnare, nauta, qui neſcit pericula vitare, ſic nec paſtor, qui neſcit oues ſuas paſcere. Quid enim miſerabilius, & triſtius quam quod multi ſunt paſtores nomine, pauci vero re. Quibus illud quod Baruc. 1. legimus. Quia non habuerunt ſapientiam, perierunt propter ſuam inſipientiam, ſatis congruit. Quamobrem Dominus. Matth. 5. Epiſcopus appellat Lucem mundi, ſalemque terræ. At verò ſi ignari ſunt, tenebræ ſunt mundi, & nõ mundi lux: ſi inſipientes ſunt ſal ſunt vanus, & non ſal efficax, & ideo ad nihilũ valent vltra ſi neſciunt condire gregem, vt Deo ſit ſapidus, & non inſulſus. Ideo huiuſmodi proijciẽtur foras, quia in ſanctorum conſortium non ſunt admittendi: vtique foras, qui digni ſunt qui ab officio paſturali proijcerentur, & conculcarentur ab hominibus. Et concilium Tridenti. præcipuum munus epiſcoporum cenſuit eſſe prædicare verbũ Dei. Sunt ſanè multa epiſcoporum officia cõſecrare eccleſias, altaria dedicare, virgines velare ordinationes celebrare, ſacramẽta miniſtrare, & id genus plæraque omnia, at præcipuum munus eorum nõ ſunt hæc, ſed

Epiſcopi ſcire tenẽtur talem in generali quæ i[n] ... cris continetur literis.

Seſsio. 5...

sed prædicare verbum Dei. Quo circa statuit sancta synodus Tridenti. Omnes episcopos Archiepiscopos, Primates, & omnes alios ecclesiarum prælatos, teneri per seipsos, si legitimè impediti non fuerint, ad prædicandum sanctum Christi euangelium. Quod si contigerit legitimo detineri impedimento iuxta formam generalis concilij, viros idoneos, assumere teneantur ad huiusmodi prædicationis officium. Quamobrem non possum ire in Richardi sententiam, credentis sufficere Episcopis scire diuina decalogi præcepta, articulos fidei, & sacramenta Ecclesiæ, virtutes, & vitia vt recte posint, & sine mendacio dicere se vtrúque scire instrumentum. Et subscripsit illi Siluester credens hæc scire sufficere Episcopis.

Quodlibe. 4. quæst. 23

Verbo episcopus. § 4

¶ At vero scire præcepta, fidei articulos atque sacramenta, & generali notitia virtutes, & vitia, etiam oues tenentur, quæ sunt gubernandæ. Pastor autem gubernaturus oues plura debet scire, quam oues, quæ gubernantur. Quid quod illa sola nouerit docere plebes, non magis sciet, quam laici illa etiam scientes. Et ridicula esset hominis huiusmodi prædicatio, si solum prædicta sciens, tentasset legem Dei pro suggestu docere.

¶ Ad Episcopum autem declarare Dei mandata, exponere articulos fidei spectat, & non solum illa scire, & memoria tenere. Neque magistros infantium, qui alfabetarias tabellas docent, docendo præcepta Dei pueros, & articulos fidei, prædicatores ob eam causam quis recte eos esse dixerit. Quo fit Episcopos ad plura scienda teneri. Si prædicare illis incumbit per seipsos, & non per alios iuxta præscriptum Tridentinum decretum.

¶ Vnde quia germanius congruit Theologis prædicandi officium, quibus notitia sanctarum scripturarum est familiarior, quippe cui incumbunt noctu, & interdiu, ideo Theologis congruentior est Episcopalis functio, quam iuris pontificij peritis, non repelluntur tamen isti ab hac functione, quia multa nouerunt de gubernando Christi grege Sanctorum Doctorum decreta. Sed si officium precipuum est Episcoporum prædicare sanctum Christi Euangelium præcipuè assumendi sunt Theologi, ad episcopalia obeunda munera. Canonistæ enim, si quando concionari ad plebem gestiunt, inuenuste, & trepiduli rem faciunt. Quia sacras exponere literas nesciunt & in particulari hæreses discutere ignorant. Quæ enim sunt indicij forensis, hæc adprime nouerunt: quæ vero sunt Theologici pensi ignorant. Et demum quod Medicorum est, promittunt Medici, & tractent fabrilia Fabri.

Theologis [illegible] manior [illegible] Episcopa- [illegible] dignitas [illegible] Canoni- [illegible] istis [illegible] incepta.

¶ Pera igitur sacra pastorum Ecclesiæ, diuini sunt codices. Ex hac pera colligere oportet lapides, quibus feriant Episcopi sui gregis hostes, vt olim fecit inclytus ille pastor Dauid, quinque colligens limpidissimos lapides, & abscondens in pera, vnde illos resumpsit contra Goliath diuini agminis exprobratorem. Sunt autem quinque lapides isti, quinque pastoralia munera, quæ ex sacra scriptura, vt ex sacra pera sunt colligenda, quæ si probe Episcopi exercuerint, gregis sui prostrabunt hostes. Sunt autem hæc, quæ sequuntur.

¶ Est namque Episcopus Doctor, est Pastor, est Pater, est Sponsus, est Iudex sui gregis. Doctor sane, quia Episcoporum est docere greges suos, quæ decent sanam doctrinam, & arguere mores prauos gregis, & commendare bonos. Apostolis enim Dominus dixit, Vos estis lux mundi, Vos estis sal terræ. Et quia Apostolorum successores sunt Episcopi, Sesio. 23. capitu. 4. Concilij Tridenti. Ideo oportet Episcopos illuminare gregem, & salire. Illuminant quidem docendo fidem, & sanctos mores, salunt vero, arguendo, & increpando peccata, & commendando virtutes. Vnde Paulus. ad Ephe. 4. Simul iūxit hæc duo pastores & doctores, quia pastorem necesse est esse doctorem. Sunt quoque pastores Episcopi, inuigilare enim debent gregibus, eos visitare, oues scabrosas proijcere à grege, & sanas incolumes seruare. Sunt quoque patres, quia verbo Dei generant fideles. Vnde Paul. 1. Cor. 4. vocat eosdem filios charissimos. Et Onesimum ipse testatur se scribens Philemo. in vinculis genuisse: quia ipsum sub vinculis agens docendo deduxit ad Christi fidem. Quod vero sponsi sint, ex testi

Episcopi, Doctores, Pastores, Patres, Sponsi, Iudices.

Episcopi lux, & sal christiani populi.

ad Ephe. 4.

monio præcursoris tu disce. Qui habet inquit, sponsam sponsus est. At vero Episcopi habent in sponsam ecclesiam Dei: igitur ipsi sponsi sunt. Vnde in die consecrationis suæ subarrantur annulis aureis, vt iam deinceps se gerant ceu sponsos Ecclesiæ Dei. Et quia sponsorum est exornare sponsas suas meliori qua possunt veste: nam vicio illis daretur, si eas nudarent, & spoliarent vestimentis suis, aut priuarent dotalitijs suis, item Episcoporum est ecclesias sibi concreditas in sponsas, splendide exornare, & pretiosissimis quibusque vestibus eas vestire. Hoc est quæ Episcoporum est, Ecclesiarum suarum iura prouentus immunitates, & priuilegia vsque ad sanguinem defendere: vt gloriosus ille pōtifex Thomas fecit gladijs impiorum pro defensione ecclesiastici iuris occumbēs. Denique sunt iudices sui gregis, illis igitur incumbit iudicare populum Dei, in veritate & iustitia. Quod si a laicis iudicibus exigitur iudicij integritas, & in illis odio habetur acceptio personarū, quid quod in Episcopis, quibus summa rei ecclesiasticæ concredita est odio habenda sit. Si igitur Episcopi se gesserint, vt Doctores Christianæ plebis, si vt pastores, si vt patres, si vt sponsos, si vt iudices profligabunt dubio procul istis quinque mysticis lapidibus sui gregis hostes.

Arra episcopalis.

Episcopi vsq; ad sanguinē defendere debent iura ecclesiastica.

Quinque lapidibus vti debent episcopi ad profligandum gregis christiani hostes.

¶Enim vero lupus, qui est diabolus, nō auderet, tam insolenter, vt audet rapere, & distrahere gregem, si vidisset pastores hos strenue se habere in administratione gregis. Tunc autem demum, sunt strenui, cum quinque, quæ diximus egerint. Et quidem Dauid lapide vno deiecit hostem, at vero Episcopi quinque vtantur est necesse, quia certamen habent non cum hominibus, sed cū diabolo & angelis eius.

¶Est autem baculus alterum pastorale instrumentum, baculus autem est, vt dispalantes oues, in caulam reducat gregis. Quia ergo Episcopi à Deo potestatem habent corripiendi, & corrigendi delinquentes, ideo baculo sunt insigniti. vnde. 24. quæstio. 3. corripiantur. Corripiantur, inquit Augustinus à præpositis suis subditi, correctionibus ex charitate prouenientibus.

Baculo cur insigniūtur pastores.

¶Enim vero, si pastores conniuent facinoribus ouium suarum, & ea dissimulant non corrigendo, eisdem facinoribus consentire videntur, ad Roma. Non solum, qui ea faciunt, sed qui consentiunt facientibus digni sunt morte. Nam. 83. distin. Error, qui non corrigitur approbatur. Et de hæreticis. Qui alios ab errore non reuocat, dum potest seipsum errare demonstrat. Quod itidem admonuit suo Tito Paulus, Peccantes coram omnibus argue, vt cæteri timorem habeant. Et istud pertinet ad bonum pastrum spiritualem, quem tenentur exhibere prælati suis subditis: peccata publica, publicè corripere, quando correctio secreta proficit nihil, & speratur publicè profectus. Væ ergo prælatis si tacuerint, & dissimulauerint subditorum peccata, vt de seipso dixit Esaias sexto. Væ mihi, quia tacui. Et Apostolus. Væ mihi, si non euangelizauero: necessitas enim mihi incumbit. 1. Corinthiorū. 9. Et Esaiæ. 58. Deus præcipit, clama ne cesses, exalta sicut tuba vocem tuam, annuncia populo meo scelera eorum. Præcipitur igitur prælatis, vt clament, & quod à clamore non desistant, sed continuo prædicent verbum Dei, & quod alta & sonora voce, vt ad omnes dirigatur, hoc munus præstent. Hoc est non segniter, & quasi aliud agentes, sed sedulo, & diligentissime.

¶Quamuis enim alij sunt, qui hoc idem munus exequuntur: verū vox pastoris amicabilior est ouibus. Et Dominus ait, oues audituras vocē proprij nō alieni pastoris. Ideoque fortius resonat pastoris vox, in aures suarū ouium, & altius infigitur, & efficacius operatur, quam voces aliorum, qui non sunt pastores, & quorum non sunt oues. Ideo ij promouendi ad episcopalē dignitatem, qui probè prędicandi munus exerceant.

Episcoporū prędicatio amicabilior est ouibus quam aliorum.

¶Canis quoque est pastoris ad seruandas oues instrumentum. Canis enim latrando fugat truculentiā lupinam, & excitat pastoris somnolentiam, vt gregi suo subueniat. Sūt autē isti canes mystici, ij, quibus mādat Episcopus in sua diœcesi prędicādi mun⁹, vt ipsum adiuuēt, si qui dē nō potest præstare ouibus suis omnia necessaria, nisi adiuuetur. Ideo habet visitatores, qui lustrēt semper diœcesim. & prædi-

prædicent admonendo virtutum studia, & dehortentur viciorum voluptatem.

¶Habes multa de re hac in Concilio Tridentino, Sessio. 24. cap. 3. vbi Episcopos per seipsos statuitur visitaturos suas dioeceses, quibus tamen impeditis, per suos visitatores, idem præstare tenentur. Postremum instrumentum vestis est pellicea. Et quidem pellicea vestis huiusmodi duo insinuat, alterum est pastorem esse debere tractabilem, humanumque ouibus suis. Enim vero pastores materiales, hac pellicea vtuntur veste, quia oues assuetæ sunt videre pelles, quare pastores non refugient, neque formidabunt pastoris vultum, quando sibi similem veste pellicea indutũ viderint. Qua arte etiam aucupes vtuntur, se induentes viridibus vestibus, vt aniculæ, quæ assuetæ sunt virentes ingredi campos ex virore vestium aspicientes aucupes, non auersentur vt hostes, sed credãt esse amicos.

Visitatores episcoporum

Quid velit pellicea vestis pastorum.

¶Ad hæc Gene. 3. legimus Deum Adã, & Euam post patratam culpam vestibus pelliceis induisse. Sanè, vt ex vestis qualitate, eos esse mortales, & similes factos pecudibus Deus admoneret. Namque vestis pellicea à morticinis pecorum detrahitur. Quocirca vestẽ hanc pelliceam pastores Ecclesiæ, vt induant est necesse, cum enim se infulatos, & inthronizatos aspexerint meminerint oportet, se non esse Deos sed esse mortales homines, & peccatores, & similes, suis ouibus, ideo hæc considerantes humanè eas tractent. Nam si sese illis difficiles exhibuerint, & intractabiles fugiẽt oues à pastore, & non eum esse dicent pastorem, sed hostem suum.

Prælatos Ecclesiæ non debere esse difficiles, & intractabiles.

¶En tibi vasa boni, & legitimi pastoris, verum sunt alia instrumenta, seu vasa mali pastoris, de quibus Zachari. 11. legitur. Adhuc sume tibi vasa pastoris stulti. & quis sit hic stultus pastor, subiecit. Quia ego suscitabo pastorẽ stultum in terra, qui derelicta nõ visitabit, dispersum non quæret, & contritum non sanabit, & quod stat, non enutriet. Et carnem pingium comedet, & vngulas earum dissoluet: ô pastor, & idolum in Israel, derelinquens gregem. Gladius super brachium eius, & super oculum eius dextrum. Hic igitur est stultus pastor, qui est malus pastor, qui præter nomen, & figuram, pastoris habet nihil: ideoq; vocatur pastor & idolũ: quippe idolum videtur homo, & nihil est. Et quia malus est pastor, & bono contrarius, vasa habet item contraria. Non enim peram sacram habet, sed saccos profanos, in quos indet lanas iniustè ab innocentibus ouibus detonsas. Non habet baculum quo dirigat oues, sed gladium vt eas occidat. Gladius, inquit, super brachium eius, & super oculum eius dextrum. Enim vero animus totus vni rei incumbit expilare substantiam ouium, id quod est quasi occidere oues: quia sine substantia pecuniarum viuit nemo. Non habet canes elatrantes, sed lupos vorantes, in cooperarios. Non habet pelliceam vestem, quia non memoratur se esse mortalem. Idcirco difficilem se exhibet ouibus, has enim dehonestat, verbo & opere iniurius est in illas. Quod si pelliceam contingat gerere vestem, vtique vt sub pellicea ouis veste, pectus cõdat plusquam lupinum.

Instrumenta mali pastoris ad perdẽdum oues.

¶Tales enim sunt sæpe horum mores, vt mollibus verbis irretiẽtes subditos lupina tandem ferocitate eos dilanient. Quos sanè pastores stultos graphicè depinxit, & ad viuum expressit Michæas cap. 3. io hæc verba, Qui comederunt carnem populi mei, & pellem eorum desuper excoriauerunt, & ossa eorum confregerunt, & conciderunt, sicut in lebete, & quasi carnem in medio ollæ. Est autem carnem comedere, voluptifica omnia sectari. Excoriare pelles est callida arte, & ingenio facultates ouium abstrahere, & ad se trahere.

¶Est autem olla, seu lebes marsupium, seu arca, vbi ablatas iniustè pecunias congregant stulti pastores. Auaritia autem est ignis coquens huiusmodi congregata, quia thesaurizant auari, & nesciunt quibus thesaurizant. Ossa confringere, est malo exemplo, oues ad vitia prouocare. Quod si forsitan stultus quispiam pastor obiecerit, se non subtrahere bona ouiũ, sed suis vectigalibus frui bene quidem, at quid si sua pauperibus ouibus nõ erogat? Equidem perinde est ac si occideret oues, quia, pasce fame morientem, si non pauisti occidisti, dixit Ambrosius

Nõ est bonus pastor qui suis indigẽtibus ouibus nõ subministrat.

¶Si tantillum sapis, satis ex istis exploratam habebis boni, & mali pastoris

differentiam. Is ergo solum pastor est quem iam diffinimus. Huic namque omnia congruūt, quæ Dominus prædocuit. Hic enim intrat per ostium, non enim exquisitis fraudibus, aut oblatis pecunijs est intrusus in Dei ecclesiam, neque fingens sanctimoniam, & prætextum habens virtutis, qua carebat, decepit, vt prælationis sortiretur culmen, id quod moris est hypochritis. Nāque qui per hypochrisim promouetur ad episcopalem celsitudinē, non intrat per ostiū. Nam ostium est veritas, hypochrisis autem est mendacium. Quo fit, vt istis nō aperiat ostiarius, quia hos Spiritus sanctus non erudit de modo pascendi oues, sed potius sæpe miserabiliter deijcit, ab indebito quem tenent, honore. Rursus oues ex istis offenduntur pastoribus, vocem horum non audiunt: imo si nouerint simoniacā illorum promotionem, aut fictionem, eos plane fugiunt, aut plane subsannant, vt fictos, & non veros pastores. Hos autem oues vere (qui sunt veri fideles) sequuntur eorum vestigijs inhærendo, & vocem eorum audiunt, eorum monitis morem gerendo. Quia isti per ostium intrauit, & supremum pastorem Christum imitari contēdunt, quoad sinit humana infirmitas. Illi vero aliunde ascenderunt, & ideo à summo pastore, toto distant cælo.

¶ Legimus in secundo libro Machabæ. capitu. quarto, quosdam pastores, aliunde ascendentes, & non per ostium ingredientes, quia sacerdotium summum emerūt, vt fuit Iason Oniæ frater, qui ingenti summa pecuniarum, Sacerdotium emit ab Antiocho nobili, & post hunc, eiusdem frater Menelaus, qui tandem præcipitio fuit datus. cap. decimotertio, vt qui pessimum habuisset ingressum in templum Dei, peiorem habuisset ex hac vita egressum. Et sub Domini æuo, venalia erant Sacerdotia, & Sacerdotes illius æui, non introierunt per ostium: per virtutis, scilicet, merita, sed per pecuniarum vim: ideo Dominus illos subnotabat de symonia, dicens, Qui non intrat per ostiū fur est & latro. Namque quid obsecro erat sperandum ab hominibus ementibus sacra? vtique quod quæ emerunt pecunijs, eadem vendent pecunijs. Imo non ex alio emunt nomine, nisi vt ditiores euadant vendendo quæ emerunt sacra.

Pastores mali

Qui emūt sacra ijdem vēdent sacra.

¶ Porrò autem Dominus pastori bono, opposuit furem, latronem, & mercenarium, & eum, cuius non sunt oues: mercenarius inquit, & cuius non sunt oues. Hic enim quia non est mercede conductus ad pascendas oues, vt est conductus mercenarius, oues negligit prorsus. Est autem mercenarij non vna & simplex ratio. Est namque quidam mercenarius bonus: ille nempe, qui gratia æternæ mercedis pascit gregem Domini. Isti sunt illi mercenarij, de quibus Lucas mentionem facit. 15. Quanti mercenarij in domo patris mei abundant panibus.

Quatuor personæ contrariæ bono pastori.

¶ Alij verò sunt mercenarij, qui gregem curant, at spe temporalis lucri hoc præstant, & isti sunt tolerandi mercenarij: siquidem omnia exhibent necessaria gregi Dei. Si autem honori seculi, aut pecuniæ, aut gratiæ conciliandæ erga principes inluantes, vel erga alios proceres, hoc faciant latet nos. Isti sunt, de quibus Apostolus, ad Philipp. 1. Quidam, inquit, propter inuidiam, & contentionem Christum annunciant. Primi horum sunt optimi mercenarij, qualis erat ille, qui aiebat, Inclinaui cor meum ad faciendas iustificationes tuas in æternū propter retributionem. Mercenarij autem secundi sunt tolerabiles. At vero sunt tertij ordinis mercenarij mali, qui mercede conducti ad pascēdum gregem neque amant, neque curant, ideo viso lupo fugiunt, & permittunt gregem periclitari. Et de istis dixit Dominus, Mercenarius autem, & cuius non sunt oues, videt lupum venientem & fugit. Fugit sane, quia gregem non amat, quia si amasset, non fugisset.

Tertius ordo mercenariorum.

¶ At dicet aliquis, Quid ergo Sacerdotes facientes sacra propter mercedem, & canonici concedentes Ecclesiam, propter distributiones quotidianas, erunt ne mercenarij? Vtique dignus est operarius mercede sua: & si ipsi mercedem requirunt non male faciunt, quia hæc stipendia sunt illis statuta, pro quotidiano Ecclesiæ seruitio, vt inde alantur, & sibi necessaria prouideant.

Ecclesiastici propter mercedē seruientes ecclesiæ non sunt mali mercenarij.

¶ Sunt ergo isti Mercenarij tolerabiles, quia non est iniustum, sed iustum, quod

quod intendunt: si vero vtētes stipendijs seruitia Ecclesię non exhibent mali sunt mercenarij.

¶ Pastores igitur boni pascētes gregē, itidem ex fructibus gregis si se pascāt, non est vituperabile. Nam scriptum est. non alligabis os boni triturāti. Et vt Apostolus ait, Quis pascit gregem, & de lacte gregis non manducat? 1. Corinthiorum nono. Neque huiusmodi vsus gregis, pastorem facit mercenarium malum. Æquum enim est, siquidem pastor ducit gregem ad pascua spiritualia, ad pascua vberrima sanctę doctrinæ, ad pascua vernantia sanctorum morum, ad pascua deniq; æterna, quia ex bono pastu fideles assequuntur vitam æternam, æquum inquam est, si spiritualia Dei seminant, quod carnalia metant gregis. Minus est enim quod carnale recipiūt, quam quod spirituale donant. Non ergo ob hoc sunt dicēdi mercenarij mali, sed si carnalia gregis recipientes spiritualia Dei gregi non impartiantur, mali sunt mercenarij, vt dudum aiebam.

ENARRATIO I.
In caput vndecimum.

¶ *Erat quidam languens Lazarus, &c.*

HOC Caput celeberrimum illud miraculū denarrat suscitationis Lazari. Enim vero, etsi alios suscitauerit Dominus vita defunctos, at vero, nullum adeo coruscat miraculum, vt istud coruscat: siquidem quatriduanum erat, & iam fœtens Lazari cadauer, quando Dominus illud ex mortis excitauit puluere. Et quidem alij tres Euangelistæ hoc miraculum suppresserunt, vt etiam miraculum cæci nati. & miraculum paralytici iacētis ad probaticam piscinam, & miraculum, quod Dominus celebrauit in Cana Galilææ, ab alijs nō sunt memoriæ prodita. Tamet si miraculū, quod fecit trans mare Galilææ pascens turbas, & vt Chrysosto. putat miraculum sanationis filij Reguli, alij etiam meminerint Euangelistæ.

Ioannis. 2. Ioannis. 4. Ioannis. 6. Ioannis. 9.

Chrysostomus.

¶ Cęterum tria commemorata miracula fuerunt singularis excellentiæ, super reliqua. Siquidē etsi suscitare mortuos sit semper miraculū: at vero suscitare quatriduanū mortuū, est euidentissimum miraculum. Quippe non patet locus Iudaicis calumnijs eorum, qui desiderio obscurandi miraculum forsan non fuisse mortem, sed syncopismum, obijcerint, aut animi deliquium.

¶ Quo circa etsi miraculum fuit suscitatio puellæ, at hæc nondum erat elata ad sepulchrum. Et miraculum itidem fuit, suscitatio adolescentis, qui iam efferebatur ad sepulturā, non tamē fuit sepultus. Idcirco poterant obijcere hostes Christi ex sua prauitate forte hos nō fuisse mortuos, passos fuisse animi deliquiū. Namque de Asclepiade cōmemoratur, portitores mortui cuiusdam, qui deferebatur in feretro, vt humaretur detinuisse, dicēs nō esse mortuū, & verum dixit, quia & illum restituisse sanitati memoriæ proditum est. Et itidem de alijs apud nos commemoratur, delatos iam in sepulturā, reuixisse, quia mortui non erāt, sed animi deliquiū passi erāt. Verū quod mortuus, post quatriduanā sepulturam, reuiuiscat euidēs est, & citra cōtrouersiā diuini esse miraculisq; operis: Vt etiā erat miraculū euidentia illuminatio cæci nati. Quippe etsi alios cæcos, quos casus, vel morbus orbat visu antidotus aliquando sanitati restituat, at vero cæcitatem naturalem, natura non potest sanare.

Matthæ. 9 Marc. 5 Lucæ. 8 Lucæ. 7

¶ Rursus quod paralyticus cōmemoratus sanitatem fuerit assecutus, post tam diuturnum morbum euidentia fuit miraculosum esse opus: quia etsi paralysim nōnunquā medicamenta sanent: at paralysim. 38. annos diuturnā, vires naturæ, neque medicamina sanare possunt.

Curquędā miracula Christi solus Ioānes commemoratur.

¶ Hæc igitur euidentissima miracula, reseruauit Christus suo dilecto discipulo Ioanni scribenda. Quippe nullus Euangelistarum tam expresse diuinitatem Iesu Christi disseruit, vt Ioannes: ideoque miracula hanc apertius testantia Ioānes scripsit. Vnde celebriora miracula Christus in Iudæa edidit, quamuis plerasque multa in Galilæa ediderit, quorum meminerunt tres Euangelistæ, & Ioannes quædam miracula Galilææ edita etiam commemorat: vt de filio Reguli, qui infirmabatur Capharnaum. & de vino miraculoso illo nuptiali, & de

Plura miracula edidit Christus in Galilæa, sed clariora fecit in Iudæa.

conuiuio illo clarissimo, quod celebrauit trans mare Galilææ, quod est Tyberiadis. At vero clariora miracula fecit in Iudæa, quia incolæ Iudææ, qui dicebantur Iudæi ex incolatu Iudææ, & ex Patriarcha Iuda erant pertinaces propositi, & duri ad credendum, & duriores quam Galilæi corde, ideo vt hos mollefaceret Christus ex industria miracula clariora ad Iudæam reseruauit, vt illuminatio cæci haud dubium testatur. Vnde dixit illuminatus ille cæcus à seculo non est auditum, quod quis aperuerit oculos cæci nati. Et miraculi quod capitulum denarrat tanta fuit vis atque maiestas, vt eam etiam ipsi hostes Christi, ostendant, nam nunquã non Christo strepitabant Iudæi miracula eius obscurantes calumnijs, & tendiculis suis. Viso tamē hoc miraculo, nihil obgániunt, pro suo inueterato more contra miraculi splendorem, imo ipsum confitētur, dicentes. Quid facimus, quia hic homo multa signa facit? Et non solum non potuerunt inficiari miraculum hoc, sed superati miraculi magnitudine ipsi ijdem qui alia miracula inficiabantur, iam illa profitentur dicēdo, Hic homo multa signa facit.

Maxima fuit maiestas miraculi suscitationis Lazari

¶Dominus autē hoc miraculum edidit data opera, iam proximus suæ passioni, vt ex hoc miraculo admoniti discipuli, non deponerēt fidem, quam conceperāt de suo magistro. Etenim memorātes hoc summum signorū à Christo fuisse editū, possent sperare, Christū posse se excitare à mortuis. Verū quod discipulis Dñi fuit causa vitę Iudæis inuidis fuit occasio mortis. Confitēdo enim miraculum fuisse verum autoris potentiam non reuerentur, neque in Christū obid credunt: imo ex miraculi splendore, qui debuerant illustrari magis obscurantur, quia continuo à miraculo conspirant, in Christi necem.

Splēdor miraculorū Christi fideles illuminat: & infideles obtenebrat.

¶*Erat quidam languens Lazarus à Bethania, de Castello Mariæ, & Marthæ sororum eius.* Proximo meminerat Euangelista capitulo Dominum recessisse ab Hierosolymis, & petiuisse locum, qui erāt trãs Iordanem, vbi primum præcursor Domini baptizarat. Extra Hierosolymam igitur agens adhuc Christus, miraculum edidit clarissimū suscitationis Lazari. Ioannes igitur hoc relaturus miraculū, suscitatū, describit fuisse nomine Lazarum, cognatione fratrē Mariæ Magdalenæ & Marthę. Ex patria vero cōmemorat fuisse Bethania, siue Bethaniensem, quia trahebat originem suę prosapiæ ex Bethania, quę non longe distabat ab Hierusalem. Rursus locum natalem commemorat dicens de castello, seu ex oppido Marię & Marthæ, quia ibi natus erat.

Lazar⁹ ex Bethania oriundus.

¶Sunt qui putent hoc castellum seu castrum, seu oppidum nuncupatum fuisse Magdalum, vnde & Magdalena cognomen accepit. Quippe Magdalenã, & Lazarum, & Martham, fuisse tradunt illustres dominos Bethanię, & huius indicati oppidi, quod erat iuxta Genezareth stagnum, imo & partē Hierosolymæ vrbis possedisse. Quamuis ex sacris scriptis nō colligitur clare hoc castellum fuisse subditione horum fratrum, vel fuisse sub ditione Lazari sororum. Quia diceret quispiam dici castellum Mariæ, & Marthæ, quia erat illis natalitius locus, non tamē possessio earum. Verūtamen multi tradiderunt fuisse ditionē horū, quæ memorauimus loca. Lege Petrū à natalibus lib. 6 c. 134. vbi refert, sub ea persecutione, quę accidit fidelibus sub Stephano. Acto. 7. Lazarū, & sorores, & Maximinū & Chelidoniū, quem Dñs à natiuitate cæcū illustrarat cōcessisse Massiliã, & tandē episcopus Massiliensiū fuit creatus Lazarus, qui fuerat Domini discipulus, & cū alijs discipulis in die Pentecostes Spiritum sanctum sub visibili illa linguarū ignearum receperat forma. Actorum. 2. Sororum eius Grecè, non sororum, sed sororis habetur, & eius, est fœminini generis, vt non referatur ad Lazarum, sed ad Mariam, quæ describitur Marthæ soror, etsi in quibusdam codicibus vetustissimis habetur, quod in nostra translatione vulgata. Pro languens, alij transtulerunt ægrotans, sed refert nihil.

Lazarus & sorores illustres fuerunt.

Lazarus episcopus Massiliēsis.

Maria autem erat quæ vnxit Dominum vnguento, & extersit pedes eius capillis suis, cuius frater Lazarus infirmabatur. Describit Euangelista, quæ erat Maria, quam dixerat sororem fuisse Lazari, & inquit, esse eam, quam illustrem fecerat vnctio Domini. Quippe etsi illustris erat genere, & dominatione, illustrior fuit ex Domini vnctione.

¶Vagãtur cōtrouersiæ, nō modicę inter autores

autores, de hac Maria Magdalena, si eá est, quam commemorat, Lucas, cap. 7. & ea quę refertur Dominū vnxisse, Matthæ. 26. & Marci. 14. Enimuero, Chrysosto. in homilia huius loci, & Theophilactus, & ante eos Origenes homilia. 35. idem amplexus est dogma. Hác scilicet, Mariam Magdalenā, cuius nunc Ioānes meminit non fuisse eandem cum ea, quę à Luca refertur. Siquidem illa erat peccatrix publica, & Galilæa natione, & hæc erat honesta fœmina, & Iudæa natione, quia ex Bethania, quod erat Castellum Iudææ: apud quā enim Dominus diuersari volebat, & diuersabatur, vnde isti credunt fuisse hanc Magdalenam virginem, & honestissimā, vt Martham sororem. Nam istæ sorores excipiebant Dominum hospitio, ideo non est credibile quod erat peccatrix mulier. Accedit eodem, quia hæc nominatur Maria, at vero eaquę introducitur vngens Dñm. Luc. 7. innominata est, vt etiam ea quæ refertur apud Matth. & Marcum. Et ex hac ratione quidam tres testantur fuisse mulieres, quæ vnxerunt Dominū ante sepulturā eius. Prima cuius mentio fit apud Lucā, alia hæc cuius Ioan. meminit, postrema cuius meminit Mar c. 14. & Matth. 26. Veruntamen Græci præfati duas solum Dominum vnxisse testantur, videlicet, Magdalenā, quę eadē fuit quę Matth. 26 & Mar. 14. vnxisse traditur Dominū, & eam mulierem, quæ à Luca scribitur.

Duæ Mariæ Magdalenæ alia Galilæa natione. Luc. 7 & Mar. 16. alia Iudęa natione. Ioā. 11. & 12

¶Tradunt autem verba Ioan. dicentis, Maria autem erat, quę vnxit Dominum esse referenda ad illam vnctionem, cuius Matth. & Marcus memorātur, secūdum eam rationē loquendi, qua & Matth. 10. scribitur Iudā tradidisse Dominū. Iudas, inquit, Scariothes, qui & tradidit, cum tum nondū tradidisset. Vnde existimāt esse per anticipationem intelligendū.

¶Quāuis non est necesse recurrere ad anticipationem, quia satis est si dicamus secundū narrationis ordinē euangelicæ aliter esse dicendū, quam secūdum tempus sub quo scripsit euangelista. Nam secundū tempus, in quo scribebat Ioannes, vere scripsit Mariā vnxisse iam Dominū. Quia triginta annis à Dñi Ascēsione elapsis, scripsit suū euangeliū, ideo vere tūc scripsit. Maria autem erat quæ vnxit pedes Dñi, &c. At verò secundū enarrationis euangelicæ ordinē, nondū vnxerat, si ipsa nō est eadē, quæ à Luca cōmemoratur, sed tūc vnxit, quādo instabat iam passionis dominicæ dies. Ioā. 12. Matth. 26. At vero si vna est mulier, quæ à Luca. 7. & Ioān. modo, & c. 12. & à Matth. 26. & Mar. 14. vnctrix cōmemoratur apertus est sensus, quia iam vnxerat Magdalena dñm. Luc. 7. At vero, qui asseuerāt non vnxisse dñm Magdalenā sororē Marthę Luc. 7. opināntur ex serie Euāgelij Lucæ, mulierē peccatricē, quę tūc vnxit. Luc. 7 fuisse, vt diximus Galilęā natione, & nō ex Iudęa vt Mariā sororē Lazari. Quia in oppido quodā Galilæę, illa peccatrix vnxit Dominū. & nō in Iudæa, vt Magdalena soror Lazari. Insuper affirmāt Magdalenā cuius meminit. Mar. 16. nō esse sororē Lazari, sed aliā, à qua Dñs septem dæmonia quibus obsessa erat, expulit, & secundum hos Dominus non apparuit primo Mariæ sorori Lazari, contra communem sensum ecclesiæ.

¶Porro D. Hiero. super Matthę 26. vnā credit esse Magdalenā, vnctricem Dñi, quæ hic, & Ioā. 12. & Matth. 26. & Mar. 14. cōmemoratur, at diuersam esse ab illa quā Lucas refert, pedes Dñi lachrymis lauasse tersisseque capillis. Quia hęc peccatrix traditur, non illa. Et Dñs non permisisset mulieri peccatrici caput suū vngendū. At Ambrosius rem traxit dubiā super Lucā. 7. certū tamen habens, si vna erat mulier secūdum naturā, diuersa iam erat secundū mores, quæ Dñm vnxit instante iam sua passione, & ante passionē vnxerat. Luc. 7. Quia si tū erat peccatrix quādo primo vnxerat, iam nō erat peccatrix, sed sancta, quādo postmodū vnxit. Et forsan hoc idē voluit Hieronymus.

Cōtrouersia ...torū de ...e & pluralitate vnctriciū domini.

¶Vulgati tamē dogmatis placitū est eandem esse mulierē vnctricē Domini, quæ apud Lucam, & quę apud alios euangelistas alio tempore Dominū vnxisse traditur: & hęc est ipsa Maria Magdalena. Et quamuis solus Ioannes illam nominaret ex nomine proprio, & alij Euangelistæ, eandem non nominent, non propterea argumentū efficax est probās diuersitatē vnctriciū fœminarum. Quinimo, quia Ioannes aduertit innominatā fuisse ab alijs Euāgelistis, ipse nomen expressit eiusdem. Et itidē ratiocinatio alia nō persuadet, quod intendit, Lucā retulisse

Vna est Magdalena quæ Dominū vnxit in domo Simonis, primo & dein in domo Simonis leprosi si volumus hos duos fuisse Simones.

vnctricem, esse peccatricem, at vero quę Dominũ domo excipiebat honesta erat. Siquidem etiam si quando Dominũ primo vnxit, peccatrix erat, tunc tamen lixiuio suarum lachrymarum culpas extersit omnes. Cui ex eo Dominus dixit, Remittuntur illi peccata multa, quia dilexit multum. Tunc igitur honestauit illam Dominus, vt honestior redderetur quã aliæ etiam nimi honestissimę. Aptã que eam fecit Dñs, vt apud eam hospitaretur ipse. Multæ namque peccatrices ex Dei munere, in eam sanctimonię sunt prouectæ amplitudinem, vt excederent multo interuallo alias non peccatrices. Hancque sententiam amplexus est Augusti. de consensu Euange. Quam quoq; ecclesiasticum officium, de beata Maria Magdalena comprobare videtur, in quo eandem esse insinuatur, quia Euangeliũ Lucæ. 7. canitur. in Magdalenæ solẽnitate. Et homilia Augustini docẽs eandem esse lectiones suppeditat officio, idẽque Grego. in sermone de B. Maria Magdalena, vt in eodem habetur officio. Et quidem Mar. locus. cap. 16. idem videntur insinuare. Apparuit primo Mariæ Magdalenæ, à qua septem dęmonia eiecerat tametsi hunc deludunt locũ alterius placiti assertores: credunt enim hãc Magdalenam, cuius Marc. meminit non fuisse sororem Lazari, sed aliam, quæ fuit verè obsessa à septem dæmonijs secundum literalem sensum, & nõ secundum allegoricum, quem exposuit Gregorius, iuxta quem, quam dixit Lucas. 7. dixit peccatricem, hanc notat Marcus, fuisse Mariã Magdalenam, ex qua septem dæmonia eiecerat. Nõ enim per peccatricem solũ carnalem, & lasciuã, aut salacissimã mulierem oportet subaudire, vt quidã subaudiunt, sed esse peccatricẽ, ex omni genere septẽ peccatorũ mortaliũ: id quod Marcus insinuat. Namque per septẽ dęmonia, non intellexit iuxta Gregorium Magdalenã fuisse obsessam à septẽ dæmonijs, vt de dęmoniacis quibusdã euangelica narrat lectio, vt assertores huius placiti autumant: sed quia dæmon incitat ad omne peccatũ, ex voce dæmonis, peccatum intellexit: vt ex septenatio numero vniuersitatem peccatorum subnotauit, in Magdalena resedisse. Neq; multi feceris, argumentum, quod peccatrix si esset Magdalena arceretur ab vngẽdo capite Christi, est sanè verũ, quod apud Lucam, non recensetur peccatricem vnxisse caput Domini, sed solũ pedes. At vero apud alios recensetur, Effudit, inquiunt, super caput eius. Apud Lucam vero non recensetur peccatricem vnxisse caput, sed Domini pedes. Cæterum quia à prima Domini vnctione Magdalena iam rem & nomen mutauerat peccatricis, & conuersa fuerat in alteram iustissimam mulierem ex Metamorphosi quadam, vt sic dixerim diuina: ideo primo vngens non est ausa verticem Domini tangere, sed ad pedes Domini prouoluta, vt tacendo ore, & clamando lachrymis misericordiam Christi obtineret. At vero quando secundo vnxit Ioannis. 12. Matth. 26. & Mar. 14. iam confidentior facta ex sanctitate cõparata sibi cælitus, non formidauit Domini inũgere caput. Et quod primitus non fecerat, postmodum suppleuit. Mihi igitur multo probabilior est doctrina hæc, quam Latini nostri amplexi sunt doctores August. & Grego. & Ecclesiasticum probat officiũ quam Græcorũ. Quidam rem hanc adeo sibi persuaserunt, vt esse de fide contendant, id quod ego non video. Quia non semper approbatio ecclesię arguit, quod approbatur esse de fide. Quãdoquidem approbat officium de immaculata conceptione Deiparę Mariæ, nõ tamen proinde colligas esse de fide immaculatã habuisse cõceptionem: sed solum sequitur esse congruum, & pium, quod Ecclesia approbat, in huiusmodi, de qua re alibi vberior est exquirẽdus tractatus. Vnde multo congruentior est sententia tradentium vnam eandemque fuisse mulierem quæ vnxit Dominum apud Lucam, & apud alios Euãgelistas, & hanc fuisse Mariam Magdalenam, cui Dominus primo apparuit. Mar. 16. quam quæ vnctrices Domini multiplicant, vt Faber Stapulensis, & Iodocus Clictouæus multiplicant: At Nicolaus, vtramque sententiam probabilem esse insinuat. *Cuius frater Lazarus infirmabatur.* Lazarum esse fratrem Mariæ Magdalenæ docet Euãgelista, & hũc ægrotum esse. *Miserunt ergo sorores eius ad eum dicentes. Domine, ecce quem amas infirmatur. Audiens autem Iesus, dixit eis. Infirmitas hæc non est ad mortem, sed pro gloria Dei, vt glorificetur*

Magdalena in prima vnctione nõ vnxit Domini verticem.

Diuina Metamorphosis Magdalenæ ex peccatrice maxima in sanctissimam fœminam.

Lib. 7. additio ad Cyrillum Clictouęus. c. 14. vtramque sententiã probabilẽ existimat, etsi proprio libello, duas fuisse Magdalenas testetur.

rificetur filius Dei per eam. Scripsit Oseas, Perditio tua ex te Israel, salus autem tua ex me. Infirmari, & mori nostræ naturæ est: at verò sanari, & reuiuiscere diuinæ est largitatis. Adam ille primus terrenus fuit perditio humani generis, at verò Adam nouissimus hic cœlestis Christus, est humani generis vita & resurrectio. Propter peccatum originale, quod ab illo primo Adam trahimus, ægrotamus, & tandem morimur, propter vocem secundi Adam, sanamur, & resurgimus. Morbus igitur Lazari, illum traxit ad mortem, quam debebat ex originali labe, & gratia Iesu Christi eundem à morte liberat. Permittitur, vt patiatur Lazarus mortem, quia hanc debebat, vt Christi gratia à morte leuantis demonstraretur: vt in Cana Galilææ, consumptum est vinum totum, quod sponsi emerant pro nuptiali conuiuio, hydriæ implentur aqua, & impletæ aqua hydriæ, rubescunt, vinumque iussa fundere, mutauit vnda originem. Similiter moritur Lazarus, & quatriduanus in sepulchro iacet, fœtidum adest cadauer in monumento, vt resurgens à mortis vinculis solutis, vitam esse sub imperio Christi demõstraretur. Ideo ait, Infirmitas hæc non est ad mortem, sed pro gloria Dei. Hoc est etsi morbus hic deducet ad mortem, non sistet in morte, sed huius solutio clarificabit me, demonstrans me esse filium Dei. *Diligebat autem Iesus Martham, & sororem eius Mariam, & Lazarum. Vt ergo audiuit, quia infirmabatur, tunc quidem mãsit in eodem loco duobus diebus, deinde post hæc dicit discipulis suis, Eamus in Iudæam iterum.* Sapientiæ. 11. traditur, Diligis omnia, & nihil odisti eorum, quæ fecisti. Omnis namque artifex diligit opus suum, & supremus artifex rerum Deus creaturas omnes, vtpote quæ sunt opera eius diligit. Quid ergo est, quod nunc Euangelista commemorat dicens, Diligebat autem Iesus, &c. Verum, quia Deus quibusdam exhibet maiora dilectionis argumenta, quam alijs, ideò dicitur quædam magis diligere, quam alia. Quamquam enim omnia diligat, non ex æquo diligit: Christus igitur demonstrabat Lazaro, & sororibus dilectionis magna indicia, ideò eos diligere Christum Ioannes scribit. Porrò etiamsi diligebat Lazarum, non tamen voluit ab ipso depellere, quem facile poterat morbum, sed ipsum voluit potius succumbere morti, vt maioris dilectionis signum erga eum exerceret. Maius enim fuit excitare mortuum, quam sanare ægrotum. Vnde sæpè minora Deus negat beneficia, vt maiora impartiatur: & vtitur malis nostris, ad bonum nostrum, & ad gloriam suã. Morbus ergo Lazari non fuit causa gloriæ Christi, sed ad illam fuit secuta gloria Christi. Ideò quod ait, Infirmitas hæc non est ad mortem, sed vt glorificetur filius Dei per eam, dictio vt, non significat, causam annotante Chrysostomo, sed euentum consequentem. Obserua Dominum non regredi modo in Iudæam, ex Galilæa, sed venit de loco trãs Iordanem, scilicet, de alia Bethania, ab ea, quæ modo describitur, sed quia modo venit ad interiora & principalia Iudææ, ideò ait, Eamus Iudæam. Accepta igitur fama ægrotantis Lazari, non perrexit Dñs illico in Bethaniam, vbi ipse ægrotabat, sed substitit in loco eo vbi famam acceperat biduo, vt postquã concederet Bethaniam Hierosolymæ propinquam quatriduanum esset Lazari cadauer, & claritas miraculi rutilaret apertissimè & ora aduersariorum opilaret, vt annotabam supra. Absoluto igitur biduo proficisci in Iudæam instituit quando miraculi aderat opportunitas. *Dicunt ei discipuli, Rabbi, nunc quærebant te Iudæi lapidare & iterum vadis illuc?* Ex cap. 10. patet, quomodo Dominus existens Hierosolymis, exiuit de manibus Iudæorum, quærentiũ eum lapidare. Et ideò relicta Hierosolyma recessit in locũ trãs Iordanem. Memorantes igitur discipuli, quod dudum gestum fuerat, dissuadent regressum in Iudæam. Et mirum dictu, quod tanta ruditate tenerentur Apostoli, vt formidarent regressum in Iudæam, cum vidissent tanta miracula Domini, vnde iustè possent concipere, securos ipsos futuros sub vmbra Christi & protectione, vbique gentium comitarentur Christum. *Respondit Iesus: Nonne duodecim sunt horæ diei? Si quis ambulauerit in die, non offendit, quia lucem huius mundi videt, si autem ambulauerit nocte, offendit, quia lux non est in eo.* Varia est loci huius expositio. Namque Augustinus per diem in-

 tellexit

tellexit Christum, vt per horas Apostolos. Et quia Iudas non erat huius diei hora, ideo suffectus est illi Mathias. Sicut ergo horæ sequuntur diem, sic Apostoli sequebantur Dominum. Apostoli igitur ambulantes in hoc die, quia Christi pedisequi, & Christo morigeri erant eos offendere quicquam nō potuit, interim dum diē sequebantur istum, quia Christus sua præsentia eos defendebat ab omnique tuebatur damno. Cum, inquit, essem cum eis, ego seruabam eos. At vero postquam Dominū occiderūt Iudæi, Apostoli offenderunt, quia Christus aberat secundum præsentiam corporalem, eratque tanquam nox illis.

Ioannis. 17.

¶At vero hic sensus, allegoriam si quæris probandus venit. Porrò literalem sensum si poscimus alius videtur inuestigādus, & nullus mihi videtur simplicior & literę germanior, quam quod Dominus voluerit ratione vulgari Apostolorū decutere formidinē. Dixerant enim, Nūc quærebant te Iudæi lapidare: siquidem sub festo encæniorum, ambulante Christo in porticu Salomonis, Iudęi tentarūt lapidare Dominum. Quod festum quia dudum pręterierat ideo aiunt Apostoli, Nunc Iudæi, &c. Excutere igitur volēs Dominus hunc timorē dixit. Nōne duodecim horę sunt diei? Quasi dicat, Si proximis diebus Iudæi hoc animo erant, vt tentarent me lapidare, iam alium animū habebūt. Quia hominum ingenium vertibile est, facileque mutatur, ex hora enim in horam, aliud & aliud, subit propositum. Et quę dudum placuerunt me dico post respuūtur: ideo ait. Nōne duodecim sunt horæ diei? Scilicet, iam est tēpus aliud, & ideo, quod tunc voluerunt, iam modo non volent. Hunc eundem sermonem nos circunferimus in ore, ad idem docendum, scilicet, homines esse facile mutabiles.

¶Potuisset vtique Dominus dicere Apostolis, scitis Iudæos semel atque iterum hoc tentasse contra me lapidādi facinus, at vero non potuerunt assequi quod tentarunt me enim nolente, ipsi sunt impotentes. At vero non hæc voluit proferre verba, sed humilius se submittit dicens, quod omnes dicunt, Nonne duodecim sunt horæ diei? Quod si quispiam quęrat an soli æquinoctiales dies, cōstēt ex duodecim horis, cur Christus absolutè dixerit, Nonne duodecim sunt horæ diei? Respondebis, vel quod Dominus ex vulgato prouerbio hoc dixit, vt censet Nicolaus, aut quod tunc erant iam fere æquinoctiales dies, quia erat tunc proximum pascha. Aut denique, quia in Iudæa fere omnes dies sunt æquinoctiales, quia maximus dies est 14. horarum, & minimus decē horarum, ideoque Mathę.20. fit diuisio diei per horas.12.

Pascha Iudęorū iuxta æquinoctiū vernū

¶Secundam quoque adiecit rationem, vt discipulorum compesceret timorē dicens, *Si quis in luce ambulauerit, &c.* Verba hęc subobscura sunt, quia ęnigmatica est & non aperta locutio. Possunt autē hæc verba, aut ad Apostolos referri, aut de Christo intelligi. Si primū, sic expones, Nihil est quod vos apostoli mei timeatis profectum nostrum in Iudæam, nihil enim vos ibidem quandiu in mea estis societate offendere valebit. Enim vero, quia clara luce diei ambulant, nōn habēt causam timēdi offendicula, vt ij, qui sub tenebris ambulant habent vnde timeāt. Siquidē qui clara fruuntur diei luce, possunt præuidere, & cauere à præuisis offendiculis: id quod negatur ijs, qui tenebras versant. Vos igitur, quandiu vobiscū sum corporaliter, socij estis lucis æternæ, & huius mundi, & omnium hominū lucis: idcirco, quia videtis huius mundi lucem, nihil est quod timeatis offendicula. Quando autem me subtraxero à vobis, eritis velut in nocte, & tum demum timenda erunt à vobis huius mundi offendicula.

Iudæa distat ab æquatore. 30. gradibus paulo plus, Ideo dies longissimus est 14. horarum.

¶Si vero de se Christo, Christus loquatur, sensus iste erit. Nihil opus facto est, quod vos me admonitum velitis discipuli mei, ne abeam Iudæam, propter imminentia, quæ putatis mihi offendicula. Etenim qui ambulat sub clara luce diei non est cur offendicula timeat, vt est cur timeat, qui noctu ambulat. Ego autem non in tenebris ignorantiæ ambulo, sed in clara luce. Non enim me latent quæ mihi ventura sunt in Iudæa, sed clarissime illa vniuersa noui: ideo quia illa pręnoui, quādo voluero euitare possum, & quando voluero, illis me subdam, ideo, non est cur timeam. Græcè, *Si quis autem ambulauerit in nocte.* Theophilactus, hanc sententiam non habet. *Hac ait, & post hæc dicit*

dicit eis, *Lazarus amicus noster dormit, sed vado, vt à somno excitem illum.* Dixerat se iturum rursus in Iudæam, non tamen exposuerat causam sui profectus, quam tamen exponit modo causam esse, vt suscitetà morte Lazarum amicum suum. Et hoc idem sub ænigmate proposuit, appellans mortem somnum. Homo enim dormiens, est instar hominis mortui. Et scriptura hac phrasi vtitur, vocandi mortem somnum. Non est, inquit, mortua puella, sed dormit. Siquidem Deo omnia, etiam mortua viuunt, non est Deus, ait, Dominus, mortuorum, sed viuorum. Mortui autem dicuntur dormire. In scriptura Iob. 7. &. 1. Corinth. 15. & in Psalm. sæpissimè, quia tandem Deus suscitabit eos in die nouissimo. Est sanè mors coram Deo velut somnus, quia tandem ab ipso excitandus, tametsi somnus est prolixissimus, at soluendus tandem ex diuina potestate. Ideò ait, *Lazarus amicus noster dormit.* Amici, & inimici Christi, hunc patiūtur mortis somnum. Quamuis enim peccati originalis culpa absterfa sit in amicis Dei, cæterum, semper obligatio ad mortem in omnibus hominibus perseuerat. Pœnæ namq; temporales huius vitæ ablata culpa supersunt luendæ, æterna tamen pœna dimissa per baptismum, modo, aut per circuncisionem, vel aliud æquipollens olim.

Matthæ. 9.
Marc. 5.
Lucæ. 8.
Matth. 22.
Marc. 12.

¶ Amici igitur Dei dormiunt, & inimici dormiunt: at verò amici Dei excitabūtur à mortis somno, ad vitam æternam, inimici autem expergiscentur, ab eodē mortis somno, sed ad damnationem sempiternam, cæterum mors Lazari rectè vocatur somnus, quia breuissima fuit. *Sed vado.* Rem suscitationis tractat Christus nō vt sibi, vel difficilem, vel impossibilem, sed vt sibi subiectam, atque operatu facillimam. Quia tam facile fuit Christum quatriduanum suscitare, quā facile est dormientem à somno excitare. Et quāuis legamus Eliam suscitasse quēdam mortuum, & Eliseum alium, at verò magno apparatu cęremoniarum suscitarunt mortuos illos, & nullum excitarunt à morte quatriduanum, neque ipsi, neque sancti Apostoli, aut aliorum sanctorum quicunque. Solus Christus suscitat quatriduanum cadauer, vt diuinam suam potentiam irrefragabiliter ostenderet volentibus credere. Ideò ait, *Vado vt suscitem illum. Dixerunt ergo discipuli eius, Domine si dormit saluus erit.* Infirmi, quos acutus corripit morbus, si somno reficiantur, pronosticum habent salutis. Siquidem acuti morbi, vigilias pariunt, id quod maximè torquet naturam, præter cruciatum morbi. Ideò si obrepserit reficiens somnus natura restaurat vires, & valentior fit contra morbi insultus. Accidit autem nonnunquam infirmis somnus non reficiēs, quia eum non suppeditat natura ex sua vi, sed morbiferi humoris abundantia & hic somnus magis torquet, quā reficiat. De primo igitur somno Apostoli dixerūt, si dormit bene est. Opinabantur enim verba Domini, de somno, communi animalium affectu, esse habenda. *Si dormit saluus erit.* Replicа hæc est, vt dissuadeant iter quod Dominus arripere volebat in Iudæā. Quasi dixissent, Si dormit, salutis habet certū signum, quocirca tuum iter in Iudæam, non est necessarium. Quia si ex natura sanetur tua præsentia non erit necessaria ad salutem illi donandam. Imò forsan oberit tuus aduentus, quia somnum si tu vadis suscitaturus ægroto oberit hæc excitatio, quia ægrotis est admodū vtile eorum seruare & non perturbare somnum. *Dixerat autem de morte eius, illi autem putauerunt, quia de dormitione somni diceret. Tunc ergo dixit illis Iesus, manifestè, Lazarus mortuus est, & gaudeo propter vos, vt credatis, quia non eram ibi, sed eamus ad eum.* Duplex sensus est huius loci, *Gaudeo propter vos. &c.* Aut gaudeo propter vos, Gaudeo quidem, quia annunciaui vobis mortem Lazari, cum tamen non essem in Bethania, neque quispiam mihi retulit, neque potuit referre mortem Lazari, at ego absens à Bethania prædixi vobis mortem eius, vt credatis me esse Deum, sciētem, ita absentia, vt pręsentia ex scientia æterna. Aut gaudeo, de eius morte propter vos, vt credatis in me postquam videritis me eum suscitare à mortuis iam quatriduanum. Et siue hoc, siue aliter inter preteris, construenda est litera ad hanc rationem, *Gaudeo propter vos, quod non eram ibi, vt vos credatis.* Non enim construenda est litera secundum suum cōtextum, vt sit sensus, Gaudeo propter vos, vt credatis, quia non eram ibi. Hoc namque, quod

3. Reg. 17.
4. Reg. 4.

Non omnis somnus infirmorum est signum salutis

Sōnus ægrotantib⁹ vtilis & salubris.

quod Christus non erat in Bethania, nō erat quod erat credēdum, siquidem discipulis hoc euidens erat, & non erat necessaria de re hac fides. Videtur autem germanior textui prior expositio, quoniam ait, Quia nō eram ibi. Ob hoc igitur gaudebat, quia absens cum esset, quasi præsens nuntiarat Lazari mortem discipulis suis.

¶Sed dicet aliquis iam discipuli credebant, quid est quod ait, vt credatis? Nempe, vt confirmemini in fide, quam habetis, & alios firmare possitis. At quæret aliquis, cur non ait modo, Lazarus mortuus est. & vado suscitare eum, vt dixerat dudū, Lazarus amicus noster dormit, & vado vt suscitem eum à somno? Vel quia Dominus fastum sermonis deuitare cupiebat, idcirco quando sub ænigmate loquebatur, dixit, Vado suscitare eū: quia ænigma sermonem à fastu defendebat. Aut quia facile erat ex verbis prioribus, colligere quod primo dixerat. Explicat autem modo clarissimè se non fecisse verba de dormitione somni, sed de morte naturali adeo, vt non esset necesse addere sequentia, quod ipse, scilicet, iturus erat ad suscitandum Lazarum à morte. Quid quod facile poterant intelligere discipuli non de somno fieri sermonē, quia tantum iter non erat a Domino dimetiendum ad excitādum somnum Lazari. Ideò non repetit modo, Vado suscitare eum. *Sed eamus ad eum.* Synecdoche vtitur, cum ait, *Eamus ad eum.* Siquidem iam Lazarus nō erat, quia mortuus erat, at cadauer Lazari vocat Lazarum, ex vulgata consuetudine loquendi. Vnde Dominus venit ad cadauer Lazari, cū discipulis suis. *Dixit ergo Thomas qui dicitur Didymus, ad condiscipulos, Eamus, & moriamur cum eo.* Græce, vt moriamur. Et nō legitur, condiscipulos, sed discipulos. Verum interpres expressit sensum, siquidem al[illegible] a Thoma erant condiscipuli, & non dis[illegible]puli Thomæ. Porro verba Thomæ ambigua censenda veniunt. Siquidem Chrysostomus ex infirmitate Thomæ duxit esse prolata. Quia infirmior, inquit, erat alijs, & infidelior, etsi postea fortior factus omnibus est, & irreprehensibilis. Quia solus orbem terrarum percurrit, & in medijs plebibus voluebatur, volētibus eum interficere. Et Theophilactus in eandem it sententiam.

¶Quia igitur omnes Apostoli timebant ire in Iudæam, meticulosi namque erant mortis, quam suspicabantur inferendā sibi à Iudæis: at meticulosior erat eisdem Thomas. Ideo ipse ait, Eamus, vt moriamur cum illo. Quasi dixisset. Quorsum nobis eundum erit in Iudæam, vt moriamur cum illo? Et sunt dehortantis alios discipulos verba iter in Iudęam. Beda autem fortis animi credit esse verba, vt sit sensus. Quandoquidem tibi magistro & Domino nostro stat sentētia eundi in Iudæam, quid nobis faciendum restat, nisi te comitari, vt communis sit tibi & nobis, & vita, & mors. Itaque ex dilectione Thomæ, qua ardebat in Christum, hæc virilia pronuntiauit verba. Et hoc sane præseferunt verba Thomæ, magis, quam animi debilitatem, ex timore mortis, tametsi debilior erat cunctis quantū ad credēda. Appellatur autem Didymus quæ nomenclatio Græcis multa significat, videlicet, geminum, vel dubium, aut vterimum, &c. Et quia Thomas dubius in fide resurrectionis fuit, ideo satis aptè, ei congruit nomenclatio hæc. Si autem fuit vterinus frater, quia frater & ipse nati fuerunt simul, vt Iacob, & Esau ex euāgelio non liquet. Ridendum interim cōmentum quod Theophi. tribuit Origeni, quod Thomas significabat modo, corpora esse deponenda, & animas descensuras ad inf[illegible]ros. *Venit itaque Iesus, & inuenit eum iam dies quatuor in monumento habentem.* Audita fama ægrotationis Lazari duobus substitit diebus Christus in loco vbi famam acceperat, scilicet, trans Iordanem, vbi primum Ioānes baptizarat. Expletis illis duobus diebus, Dominus ait, Lazarus amicus noster dormit: & tū mortuus fuit Lazarus, atque tunc Dominus viare cæpit in Bethaniā, vbi Lazarus erat mortuus, & egit quatuor dies in via. Vnde quando venit erat cadauer quatriduanū. Dominus enim dedita opera hoc fecit, vt clarissimo miraculo, quod fuit vltimū esset locus. Vnde, vt aiebam discipulis quibus notum erat itineris tantū spacium, potuit facile constare Dominū dicentem. *Vado suscitare eum*, non intellexisse, de excitatione a somno nocturno, vel diurno, sed de resurrectione a morte, nihilominus non intellexerūt quousque

Origenica fabula.

Dñs

Dominus exposuit. *Erat autem Bethania*
Betha- *iuxta Hierosolymã quasi stadijs quindecim.* Lo-
nia. cus vbi primo Ioannes baptizabat Be-
thania ab Euãgelista nuncupatur, Ioã. 1.
Vnde quibusdam placuit, duas esse Be-
thanias, aliam trans Iordanem, vnde Do-
minus discessit viuificaturus Lazarum,
aliam iuxta Hierosolymã citra Iordanẽ,
vbi Lazarus fuit mortuus, & rursus vita
donatus. Docet autem Euangelista Be-
thaniam hanc fuisse propè Hierosoly-
mam, vt facile intelligamus multos Hie
rosolymitas astitisse Christi miraculo.
Ideo ait, Bethaniam hanc esse. 15. stadijs
distantem ab Hierosolyma, hoc est fere
leucam vuã interceptam esse inter vtrũ-
que, quia minus est stadium vnum. Sũt
qui putẽt cum Beda hic Bethaniam es-
se castellum, quod memorat Ioannes di
cens de castello Mariæ, & Marthæ. Ita-
que Bethania erat oppidum Mariæ, &
Marthæ possessio. Vnde quod ait Ioan.
Erat quidam languens Lazarus de Be-
thania, & sequitur de castello Mariæ,
construes appositiuè de Bethania, scilici
Magdalum oppidum situ cet, castello Mariæ & Marthæ. Alijs ve-
tum iuxta sta- rò non hoc, sed aliud placet hoc castellũ
gnum Gene- fuisse Magdalum, & non fuisse Betha-
sareth, vnde niam. Bethania enim hæc pertinebat ad
Magdalena. Iudæam, at castellum istud credũt fuis-
se, apud Genesareth, quod est in prouin
cia Galilææ. Et hoc amat placitum Pe-
trus à natalibus, vt suprà est commemo-
ratum. Et descriptio terræ sanctæ per
Brocardum, habet Magdalum oppidũ,
iuxta Genesareth descriptum. Et iux-
ta hanc sententiam dicendum esset Ma-
riam Magdalenã, fuisse etiam Galilæá,
natione, si illi hoc castellum erat natiuus
locus, quamuis oriunda existimetur ex
Bethania, vt fratet eius Lazarus, qui Be
thaniensis describitur. Cæterum hæc
incerta sunt nobis, ideò solum vestigan-
da per coniecturas. *Multi autem ex Iudæis*
venerant ad Martham & Mariam, vt consola-
rentur eas, de fratre suo. Quia Bethania, pro
pinqua erat Hierosolymæ, & Lazarus,
vir illustris erat, illustresq; sorores, inde
multi ex Iudæis accesserunt consolaturi
sorores de morte fratris. *Martha ergo, vt*
audiuit quia Iesus venit occurrit illi. Maria autẽ
domi sedebat. Dixit ergo Martha ad Iesum.
Domine si fuisses hic, frater meus non fuisset mor
tuus: sed & nunc scio, quod quæcunque poposce
ris à Deo, dabit tibi Deus. Martham solicitã Martha soli-
esse in agẽdis Lucas commemorat. c. 10. citior quã Ma
Et hoc idem Ioannes insinuat modo, si- ria soror.
quidem ipsa prima occurrit Christo, ad-
uenienti, Maria autem domi sedebat.
Martha autem occurrens Christo, quasi
querula, quod Dominus ægrotantem
amicum reliquisset ait, *Domine si fuisses hic,*
&c. Et quidem suam fidem in Christũ, Marthæ fides
non esse exactam fidem, sed imperfectã non exacta.
verbis hisce ostendit. Credebat enim,
quod Christus si astitisset Lazaro, conti
nuo à morbo liberaretur, & non morere
tur, & hoc sentire de Christo dignũ erat,
at verò quia putabat præsentiam corpo
ralem Christi adeò esse necessariã quod
si abfuisset, non potuisset ægrotum fra-
trem sanare, hoc non erat perfectæ fidei.
Siquidem tam potens erat Christus ab-
sens, quam præsens & secundum suam
diuinitatem semper erat præsens. Synce
rior autem & vegetior erat fides illius,
qui aiebat, Matthæ. 8. Domine nõ sum
dignus vt intres sub tectum meum, sed
tantũ dic verbo, & sanabitur puer meus.
¶ Pusillos igitur in fide, & vegetiores Pusillos &
omnes recipiebat Christus, quia vene- prouectos in
rat lucrari omnes. Martham quapro- fide, Christus
pter non dedignatur Dominus, quam- suscipit.
quam imperfectam professa est fidem.
¶ Quod verò adiecit, *Sed & nunc scio.*
Temperamentum est prioris sermonis.
Veruntamen etiam num fidei imperfe-
ctæ suæ est professio. Credebat enim
Christum esse virum sanctissimum, qui
ex sua sanctitate, ita gratissimus erat
Deo, vt quæcunque vellet, impetraret
à Deo: at verò non credebat esse poten-
tem ex propria potestate, miracula face-
re, & fratrem suum à morte liberare.
Ait enim, *Sed & nunc scio.* Hoc est, si vo-
lueris à Deo impetrare, vt fratris mei de
pellat mortẽ scio quod impetrabis, quan
uis me latet, si voles.
¶ Sunt qui putant. Dominum accepisse
ægrotationem Lazari à nuntio, quem de
stinarant sorores ad Christum, & nun-
tium huiusmodi detulisse responsum ad
destinantes sorores, Dominum dixisse
infirmitatem Lazari, non esse ad mortẽ,
ideoque Martham fretam hoc Christi
verbo, dixisse, Sed & nũc scio, quia quæ
cunque poposceris à Deo. Cæterum du
bia erat & anceps, si erat Christus excita

turus fratrem. Quia quamuis certa erat alios suscitasse mortuos Christum, at vero aduertebat, nullum quatriduanū mortuum, reuocasse ex morte ad vitam, ideò hæsitabunda erat de venturo effectu, etsi Christi dignitatem confitetur, eam esse quæ impetrabit à Deo omnia ab ipso petita. Tu memineris, quia, istis locis, & alijs multis, vt in principio admonebamus, vsurpari, pro, Quòd. Itaque cum ait, quia quæcunque poposceris, sumitur pro quod quæcunque, &c. *Dicit ei Iesus, Resurget frater tuus. Dicit ei Martha, Scio quia resurget in nouissimo die.* Paulatim disponit, & præparat mentem Marthæ, vt fidem concipiat de potentia Christi ad resuscitandum fratrem suum. Non dixit autem, Ego suscitabo fratrem tuum modo, id quod dixerat discipulis suis, vt iam capacioribus, ad credendum fidei sacramenta. Dixerat enim; Lazarus amicus noster dormit, vado vt suscitē eum, idest dispono proficisci ad suscitandum eum. Non ergo hoc dixit Marthæ, quia nondum capax erat, & forsan, si sic dixisset Christus Marthæ ex magnitudine miraculi, deterreretur, & deterrita faciendo miraculo fidem non exhiberet, ideo generali sermone solum ait. *Resurget frater tuus.* Vniuersalia enim notiora sunt, quā particularia. Martha verò adhuc non cogitans, de venturo miraculo, putat verba Domini secundum cōmunem intelligentiam fore accipienda, scilicet, de resurrectione generali mortuorū. Etenim certum illi erat resurrectionem futuram quamuis apud Iudæos, Sadducæi, Matthæ. 22. eam diffitebantur.

Christus infirmas in fide mētes seu sim præparabat ad fidē perfectiorem.

¶ Porrò ex Christi sermonibus, de Resurrectione & finali iudicio, quos ipsa cum alijs audierat, fixum tenebat decretum resurrectionem futuram. Et certam fidem vocat Martha, scientiā, more scripturæ, non more philosophorum: qui scientiam solum euidentem notitiam iudicatiuam conclusionis demōstratæ esse volunt. *Dicit ei Iesus, Ego sum resurrectio & vita, qui credit in me etiā si mortuus fuerit viuet.* Verbis istis erigere voluit Christus fidē Marthæ, ad statum prouectiorem. Quasi dixisset, nō est opus facto, vt resurgat frater tuus, expectare diem nouissimum, me præsente. Quandoquidem, ego sum resurrectio, hoc est, autor resurrectionis

Scriptura fidē appellat nonnunquā scientiam: lege Autorē. 1. tentē. q. præcursorijs.

mortuorum, nō vt tu putas, qui possum illā impetrare à Deo, sed potius qui possum eam facere. Neque mireris, quia cū sim vita ipsa, meum est mortuis tribuere vitam. Coniunctio ergo, &, hoc loco mihi videtur, vt sæpe alibi in scripturis, causam significare. Ego, inquit, sum resurrectio, quia sum vita. Et verba hæc insinuant Christi diuinitatem: siquidem solus Deus est vita, & penes ipsum, est fons vitæ. Ideo Ioan. 1. Vita, inquit, erat lux hominum: Creaturæ sanè viuūt, & sunt viuentes, at non sunt vita ipsa essentialiter sicut Deus, vnde Angeli; quia non repugnat eis non esse, & non viuere non sunt vita. Anima tamen vocatur principium viuendi, quia ab ipsa proficiscuntur vitales functiones se vegetādi, sentiēdi, &c. At vero, quod sit vita, nō ex se habet, sed à creante Deo. Et animæ vegetales, & sensitiuæ, mortales sunt, ideo non sunt vita: quia vitæ repugnat mors. Anima vero intellectualis, etiam si sit immortalis: at vero, non est ipsa vita, quia si esset ipsa vita, corpus quod viuificat, morti succumbere non sineret. Et ideo est vita creata, & limitata, non vita vniuersalis; & infinita, vt Deus qui est autor vitæ; & est æterna vita. Et talē se esse profitetur modo Christus. Est autem ipsa vita secundum diuinitatem, tametsi ipse Deus homo Christus Iesus, est ipsa vita non secundum quod homo, sed quatenus Deus. Est autem resurrectio, quatenus Deus, quia est autor & causa efficiēs resurrectionem, quatenus homo tamen, etiam est resurrectio, secundum quod est causa meritoria resurrectionis. Promeruit namque Christus electis suis gratiā, & gloriam, & animorum & corporum. Ea autem ratione accipies se Christum esse resurrectionem dixisse, qua Apostolus suus. 1. Corin. 1. dixit illum esse redemptionē, & sanctificationem nostrā. Non enim est sanctificatio nostra formaliter: vt Matthæus Flaccus suum Lutherum sapiens, somniat: sed eo modo est sanctificatio nostra, atque redēptio, qua est resurrectio. Est autem resurrectio, ad sensum prætactum, quia est causa nostræ resurrectionis. Ita quia est autor nostræ redemptionis, & causa nostræ sanctificationis, & meritoria, vt homo. & efficiēs vt Deus iustè appellatur sanctificatio no

Solus De⁹ est vita ipsa creaturæ quia labiles ad nō esse, & si viuūt nō sunt vita.

Christus qua ratione est resurrectio ea ratione redēptio, & sanctificatio nostra

stra

stra, & redemptio nostra. *Et omnis, qui viuit, & cre[illegible]t in me non morietur in æternum.* Dixerat qui credit in me, etiamsi mortuus fuerit viuet, addit modo. Et omnis qui viuit & credit in me non morietur in æternum. Omnes ergo amplectitur sermo Christi, siue mortuos credentes, siue viuos credẽtes. Nã mortuis promittitur ex fide (subaudi formata) vita æterna, & viuentibus etiam ex eadem fide vita æterna pollicetur, & animæ & corporis.

¶Sed occines, etiam non credentes resurgẽt cum corporibus suis, reddituri de factis proprijs rationem. Quid ergo est quod ait modo, Qui credit in me etiamsi mortuus fuerit resurget? Respon. non credentes in Christum resurgent resurrectione iudicij, Ioann. 5. At verò credẽtes fide formata, resurgent ad resurrectionem vitæ æternæ. Credentes autem fide solum mortua, item resurgent resurrectione non salubri, & vitali, sed resurrectione illis noxia, vt & non credentes. Dominus ergo loquitur modo de resurrectione, quæ eri[illegible] ad vitam æternam, nõ ad mortem ferendam æternam.

F[illegible] Chri [illegible] ex [illegible] e [illegible] uit [illegible] vt [illegible] ui- [illegible] con [illegible] animam [illegible] corpus.

¶Vnde colliges omnes electos credidisse præteritos, & credituros futuros in Christum, siue implicitè, seu explicitè, pro ratione diuersorum temporum: cæterum semper fuit fides in Christum necessaria electis, vt resurgant ad vitã æternam. Quippe Dominus ait, Qui credit in me etiamsi mortuus fuerit viuet: igitur qui non credit in Christũ, non potest resurgere ad vitam æternam. Quocirca necessaria est in Christum fides. *Credis hoc? ait illi, Vtique Domine. Ego credidi, quia tu es [illegible]ristus filius Dei viui, qui in hunc mundũ venisti.* Græcè. *Tu es Christus filius ille Dei, qui in mundum venturus erat.* Martha non respondet ad Dominicam interrogationem. Dominus enim exigit ab ea an credat quod ipse est resurrectio, & vita? At ipsa ali[illegible]istraxit responsionem dicens se credere Christum esse filium Dei quẽ Iud[illegible]i expectab[illegible]t ad orbis salutem. [illegible]oc est se credere Christum esse illum Messiam di[illegible] expectatum a Iudæis. Græcè non est, viui, sed filius Dei s[illegible]lum.

¶Verum in hac responsione Marthæ includitur quodammodo responsio Dominicę interrogationis, dũ ait, Ego credi di, quod tu es Christus ille fili⁹ Dei viui. Namque Græcus codex ita habet. Et quia Emphasim sæpè habet articulus, ille, apud Græcos, insinuat Martha se credere Christum filium esse Dei, non adoptionis filium, vt sunt omnes electi filij Dei, sed naturalem Dei filium, qui solus est Christus. Porrò Samaritanæ mulie- Ioann. 4
ri, se Christus manifestat esse verũ Messiam, verumque Christum, quem expectabant Iudæi. Et cæco nato, patefacit Ioann. 9
se esse filium singularem Dei, Et Marthæ propalat, se esse Deum dicens se esse resurrectionem, & vitam, quia scriptũ est cũ simplicibus est sermocinatio eius Prouerb. 3. Superbis autem, & discolis absconduntur Dei sacramenta. Erasmus docet legendum, pro, credidi, credo. Quia verba affectum significantia vsurpant apud Græcos præteritum, pro præsenti γεγηθα, Gauisus sum pro gaudeo, δέδια, metui, pro metuo, sic credidi pro credo.

Simplicibus Deus reuelat suæ fidei mysteria.

Et cum hæc dixisset, abijt, & vocauit Mariam sororem suam silentio dicens, Magister adest, & vocat te. Quod Dominus vocauerit Mariam, Euangelista non narrat. Verum ex hoc loco colligitur Christum dixisse Marthæ, quod vocasset Mariam sororem, quippe Martha non est mentita: secreto autem allocuta est sororẽ, ne forte si astantes Iudæi audiuissent esse ibi Christum, excitarent, quas solebant tragœdias aduersus Christum, aut fugerent Christi conspectum, quia infestus erat illis. Quia iam Iudæi interdixerant, communionem cum Christo, hoc est, ne quispiam cõfiteretur eum esse Christum. Et nihilominus Martha clarè confessa fuerat ipsum esse verum Christum: ideò voluit silenter vocare sororem, vt omnis turbatio deuitaretur. *Illa vt audiuit, surrexit cito & venit ad eum. Nondum enim venerat I[illegible]us in castellum, sed erat adhuc in illo loco. Vbi occurrerat ei Martha.* Græcè surgit. Vocatu Christo Mariam cito obtemperat, & quæ domi erat sedẽs properè surgit, & venit ad Christum. Non erat instar illorum, de quibus meminit Prouer. liber, vocaui & renuistis. Hæc non renuit, sed properè surgit & vocati mor[illegible]m gerit. Martha igitur adducit M[illegible]i[illegible]m ad Christum. Nam vita actiua, adornat ad vitam cõtemplatiuã. *In silentio.* Græcè λάθρα, hoc est, latenter,

ter, vel clanculum. Quia sorori loquendo, non silebat Martha, quo modo ergo in silentio? colligit Erasmus. Cæterum nobis in vsu est sermo idem. Voca Petrum, vel Paulum in silentio, idest, tuam vocationem, alij non audiant. Quod fuerit hoc castellum, an ipsa Bethania, cuius supra Euangelista meminerat, an oppidulum intermedium, antequã in Bethaniam esset accessus Euangelista non aperit. Tametsi insinuatur ab eo esse Bethaniam, cuius iam meminerat, vt supra dicebamus. Quod si ita est, hoc castellũ non est castellum illud quod cognominatur Magdalum, vnde putant deriuari cognomen Magdalenæ. Namque Magdalum situm habebat iuxta stagnũ Genesareth, in prouincia Galilææ, vt superius: sunt qui putent castellũ fuisse Marthæ, & esse Bethaniam, at Magdalum esse castellum Mariæ meminimus. *Iudæi ergo qui erant cum ea in domo, & consolabantur eam cum vidissent Mariam, quia cito surrexit, & exijt sequuti sunt eam dicentes, quia vadit ad monumentum. vt ploret ibi.* Videtur Mariam Magdalenã fuisse maiorem natu, quam Martham: siquidem fratres atque sorores maiores natu quietem, & ocium magis sibi reseruant, & ministeria, & domesticas occupationes minoribus natu impartiunt, in quem se gessisse Mariam Magdalenam modum erga sororem Martham ex euangelicis constare videtur literis. Siquidem Lucæ. 10 Marthæ ministeria exercet, & domesticis angitur solicitudinibus, Maria sedente ad pedes Domini. Et rursus hoc loco, Maria domi sedet Martha vero exteriora versat, & ideo post Mariam exeuntẽ, exierunt Iudæi eam sequentes non tamẽ post Martham. *Maria ergo cum venisset, vbi erat Iesus, videns eum, cecidit ad pedes eius: & dicit ei, Domine si fuisses hic non esset mortuus frater meus* Mira fuit affectio sororum, in Lazarum fratrem earum, at Mariæ maior videtur, & feruentior in Dominum affectio, & reuerentia quam Marthæ. Nam hęc non procidit ad pedes Christi, vt illa saltem Euangelista non cõmemorat. Et maiorẽ affectionem ostendit etiã in fratrem, quia describitur plorans, & Martham plorantem Euangelista non describit. Porro autem mirum dictu quã maximè amabat Domini pedes Maria

Bethania erat castellũ Marthæ, & Magdalum fuit castellũ Mariæ

Maria Magdalena maior natu erat quã Martha soror

nimium, quia ad pedes Domini peccata sunt illi donata: vtique in domo Simonis, illos est deosculata, & eos lachrymis lauit, & capillis extersit. Lucæ. 7. & lucæ. 10. sedens ad Domini pedes audit verbum Christi. Et modo ad pedes Christi se deuoluit non verbo petens fratris resurrectionem, sed ipso facto, mentis desiderium profitetur. Rursus resurgenti Domino. cecidit ad pedes eius, eosdem deosculatura: id quod videtur indicare maiorem fidem fuisse & feruẽtiorem, in Maria Magdalena, quam in sorore: siquidem exteriora signa mentis arcana denũtiant. Enim vero, nihil Magdalena est reuerita turbam circunstantem, ne forte eam increparet ad pedes Domini prouolutam, imo viso Domino procidit palam coram omnibus ad pedes eius. Quanquam non omnino vegetam habuisse fidem dicet aliquis, fortassis, quia eadem, quæ soror verba promit, Domine si fuisses hic non esset mortuus frater meus, at forte non ex fidei defectu, sed ex fraterno amore.

Cur Magdalena amauit studiosissime pedes Dñi.

Magdalena feruentior in fide quam soror Martha.

¶ Dominus autem non repetit quæ dixerat verba Marthæ, quia vegetior erat fides Magdalenæ quam Marthæ, Neque Magdalena illa deprompsit quæ soror, verba, *Sed & nunc scio, &c.* Siquidem doloris acerbitas ex fratris morte & lachrymarum profluuium non sinebat fœminam multa fari. *Iesus ergo, vt vidit eam plorantem, & Iudæos qui venerant cum ea plorantes, infremuit spiritu, & turbauit seipsum. & dixit, vbi posuistis eum.* Commotus est Dominus ex ploratu astantium: ideo vt se significaret verè esse hominem, & affectus habere humanos, infremuit, & illachrymatur, & se turbat. At verò vt demonstraret Euangelista, non esse obnoxium Christũ, affectibus humanis, neque istis vrgeri sicut nos, dixit, *Turbauit seipsum.* Ipse se turbat, quia turbari non erat necessitatis in Christo, sed potestatis. Ideo Theologi propathias si quæris, quo modo flet Christus mortem Lazari, de qua supra dixerat Lazarus est, & gaudeo propter vos. At vero flet modo, & gaudebat tunc. Gaudebat, quia mors hæc depellenda erat à Christo, vnde erat firmanda fides apostolica, & Iudæorum, modo flet secundum partem sensitiuam, vt se hominem esse demostraret. Nõ tamen flet, ex

Collisio apparens soluitur

necessitate, sed ex potestate, vnde Theologi Christo propathias, & non pathias tribuunt. Hoc est passionum initia, & non perfectas passiones. Etenim perfecte tunc afficit passio, quando trahit mentem, eò quò tendit passio. Nulla autē poterat distrahere mentē Christi à sua recti tudine passio, quia omnes erāt subsuo dominatu, & ex moderatione rationis proficiscebantur. Deus igitur cū esset Christus dimittebat quando volebat suam, quam sibi copularat humanitatem, vt pateretur inculpate tamen, quæ sua erant. Et rūc dimissa sibi plorabat, fatigabatur, timebat, esuriebat, &c.

Christus habuit affectus humanos: vt pœnales non vt culpabiles

¶ Nunquam tamen sic dimissa est humanitas Christi à verbo, vt vel timoris esset, aut alius affectus, qui distraheret Christi mētem, vt nostras distrahit vehemēs timor, aut tristitia, &c. erant nāque in Christo inculpatæ istæ passiones. Dimissa igitur sibi à necessario afficiebatur humanitas Domini humanis affectibus. Verū quia in potestate erat Christi suam humanitatē sibimet dimittere, aut nō dimittere, ideo Euangelista ait, Turbauit seipsum. Quasi dicat, Non cōpulit mors Lazari Christum, vt turbaretur, vel tristaretur propter initā inuicem amicitiā vt homines ex amicitia inita coguntur, etiā inuiti ad tristitiam de morte amicorum habendam. Non autē sic Christus, quia nihil poterat eum cogere, vt tristitia afficeretur ex morte, vel ex quouis alio tristabili obiecto. Diuinitas enim eius, hanc non finebat coactionē, Deus enim cum esset cogi nō poterat, à sua creatura.

Christus qua Deus erat nō subdebatur humanis affectibus.

Christus non poterat cogi ad habēdum affectus humanos.

¶ Quando ergo flagellabatur, crucique affixus tenebatur, dolebat sane, necessario quatenus homo dimissus propriæ naturæ, & non dolebat necessario, quatenus Deus homo erat: quia poterat impedire ipsa dolorosica ne causarent dolorē, imo & ipsam mortem cum suis omnibus appendicijs arcere.

¶ Tria autem cōmemorantur ab Euangelista, & quod Dominus infremuit, spiritu, & quod est illacrymatus & quod turbauit se ipsum. Et hæc tria primo fecit postmodum vero solum cōmemorat, lacrymatum fuisse, & tandem secundo infremuisse. Infremere vero est, ex indignatione contra quempiam nutum indignantis, aut vocem proferre. Dominus ergo indignatus est tunc contra peccatū protoplastorum, vnde mors subrepit, in totum genus humanum. Non legimus autem Christum in suscitatione aliorum duorum mortuorum, vel fremuisse, vel plorasse, vel se turbasse: sed solum in suscitando Lazaro. Quanquam plorasse Christum alias legimus. Nempe, quando videns Hierosolymam fleuit. Et ad Hebræos. 5. legimus etiam ipsum fleuisse aduentante morte sua. Qui, inquit, in diebus carnis suæ preces, supplicationesque ad eum, qui posit illum saluum facere à morte cum clamore valido, & lacrymis offerens, &c. Et quis inficiabitur: etiam si in scriptura sacra memoriæ non sit proditum, Christum infantē panis inuolutum, interim dum decumbebat in præsepio, frigoribus pressum fleuisse? Id quod canit, vagit infans, inter arcta conditus præsepia. Rursumque, quando octauum à natali peragebat diem, & sanguine madebat, ex pellicula præputialis abscisione, plorasse, quis hæsitabit? Enim vero, quæ infantilia erant, suæ verbum caro permittebat infantiæ, vt vere infans, & non laruatus infans videretur.

Infremuit Christ. & plorauit & turbauit seipsum in morte Lazari

Quinquies Christus fleuit.

¶ Porro vt aiebam, resuscitans mortuum, nunquam fleuisse legimus, nisi suscitans Lazarum. Quamuis enim filium viduæ coram turba frequenti, quæ feretrum defuncti comitabatur suscitauit, vt modo coram multis suscitat Lazarum, quia duæ istæ resurrectiones fuerunt publicæ & sola suscitatio puellæ fuit intra priuatos parietes, nihilominus, neque in hac occulta, neque in illa publica Dominus fleuit, sed solum in resurrectione Lazari. Et equidem res hæc consideratione non est indigna, cur ita gestum sit.

Duas resurrectiones Christus fecit publicas, & vnā secretam.

¶ Et vtique, hæc resurrectio Lazari, resurrectionem spiritualem, totius humani generis facile denotat, cuius Paulus meminit, Si consurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt quærite, quæ sursum sunt sapite. Vt ergo sepultura quatriduana Lazari mortem quatriduanam generis humani denotabat, ita & resurrectio ex morte quatriduana, resurrectio nem spiritualem præsignabat. Allegoricòs autem Augustinus exposuit hos sepulturæ, vel mortis mysticæ dies. Primus que dies mortis apud illum est nasci cum

compaſsione, aut ex commiſeratione, ſed fremet ex zelo iuſtitiæ exercendę ad verſus ſuos hoſtes. *Et dixit, Vbi poſuiſtis eum.* Non interrogat Dominus ex ignorantia loci, ſciebat enim locum antequã locus eſſet, at interrogat, vt veritas miraculi ſit quam probatiſsima. Quo circa exigit, vbi erat monumentum defuncti. *Dicunt ei, Domine, veni & vide.* Non hoc aiebant credentes Chriſtum iam ſe parare ad ſuſcitandum mortuum, ſed credebant Chriſtum interrogaſſe de loco, ex commiſeratione ad defunctum, volens amici videre ſepulchrum: id quod amicis eſt conſuetum. *Et lacrymatus eſt Ieſus.*

Chriſtus in maximis miraculis, omni potẽtiam ſuã demonſtrans humanitatis ſuæ infirmitatẽ, non celauit.

Iterum lacrymas fundit Dominus, vt peccata hominum inſinuet, multo pro flumio lacrymarum eſſe digna. Priores igitur lacrymæ motiuum habuerunt ex ploratu ſororum Lazari, & circunſtantium, at ſecundus ploratus ex viſo ſepulchro amici defuncti. Et tu conſidera, vt Dominus oſtendere volens modo ſuam deitatem, miſcet ſuæ humanitatis indicia. Vt ſimul omnipotentiam ſuam manifeſtans, infirmitatis humanę præberet argumenta, vt naſcens ex virgine, & in præſepio ſtabuli iacens indicem, ſtellam, coruſcantem, & Magos adorantes habet & pendens in Cruce, id quod maximæ infirmitatis erat oſtenſio, miſcuit cum eo quod ſummæ potentiæ argumẽtum erat, cælum, ſcilicet, terras, & terram concutiens, vt ſe non mori ex impotentia oſtenderet, ſed ex charitate, quam habebat erga humanum genus.

Chriſtus ſuas diuinas ſic tẽperabat actiones vt verum Deũ & hominẽ eſſe ſe oſtẽderet.

Quia enim vtrumque eſt fidei neceſſarium, & credere Chriſtum eſſe verum Deum, & verum hominem, ideo Chriſtus vtriuſque naturæ ſuæ, & diuinæ & humanæ, ſemper teſtimonia commiſcebat: & diuinitatis ſuæ ad eam rationem temperabat actiones, vt humanæ naturæ conſortium ſimul in eiſdem oſtenderet. Dixerunt ergo Iudæi. *Ecce quomodo amabat eum.* Amicorum enim eſt, de amicorum condolere miſerijs. *Quidam autem ex ipſis dixerunt, Non poterat hic, qui aperuit oculos cæci nati facere, vt hic non moreretur?* Non dixerunt omnes aſtantes, ſed quidam ex ipſis. Non ergo omnes erant beneuoli in Chriſtum, neque omnes maleuoli, vt fieri ſolet in multitudine. Nam ſuum vnicuique velle eſt, nec voto vitur vno, Chriſtus autem minora negauit, ſcilicet ægrotantis ſalutem, vt maiora tribueret, ſcilicet, excitare à morte. Maleuoli igitur, & qui faſce inuidiæ vrgebantur, hæc dicebant, quaſi Dominum accuſantes, quod Lazarum non eripuiſſet à morbo, & qui ſanarat cæcitatẽ natiuam, cur non ſanarat, obijciunt, infirmitatem Lazari, quæ minoris negocij erat, vt ſanaretur. Imo inſinuant verbis ſuis ſuam infidelitatem, Dominum videlicet non potuiſſe ſanare infirmum Lazarum, vnde labefactare geſtiũt miraculum cæci nati. Quaſi colligentes, Si hũc ſanauit, multo facilius poſſet ſanare Lazarum ægrotantem, quia vt hoc præſtaret mutua amborum amicitia admonebat, quam cum cæco, quem illuſtrauit non habebat, Græce, non habetur. Nati, Lege etiam, *Vt & hic non moreretur.*

Chriſtus ſępe minora negat vt maiora tribuat vt in Lazaro promptum eſt.

Ieſus ergo rurſum fremens in ſeipſo, venit ad monumentum. Erat autem ſpelunca, & lapis ſuperpoſitus erat ei. Videns Dominus aſtantium perfidiã, quos dudum cõmemorauit Ioãnes, Infremuit rurſus, hoc eſt, rurſus demõſtrauit nutu quodã indignationem quã mente gerebat contra hominũ infideliũ pernicaciã. Et hoc eſt. *Infremuit in ſeipſo.* Et eſt idem infremuit in ſpiritu, quod modo, refert Euangeliſta. Et quod pauloante dixerat infremuit ſpiritu. Siquidem, vt aiebam, infremere ſpiritu, ſignificat infremitum Domini, ſine indignationem, quam nutibus, aut voce expreſſit, fuiſſe non coactam, vt eſt noſtra indignatio, quæ ſæpe nobis repugnantibus contingit, at illa Chriſti fuit ſpiritu ſpontanea, ſcilicet, & ſecundum libramen rectæ rationis edita. Annotabam autem ſupra Chryſoſtomum aliter declaraſſe ſententiam hanc, Infremuit ſpiritu, videlicet, Infremuit ſpiritu cohibendo lacrymarum impetum, ne in triſtitiam laxaretur valde. Et eſt idem ac ſi dixiſſet arguit lacrymarum profluuium, & triſtitiæ exceſſum cohibuit, vt poſtmodum tranquille, & ſine perturbatione diceret, Vbi poſuiſtis eum. Et Baſilius idem videtur ſapuiſſe Homilia quarta, de Gratiarũ actione, ait enim tũc Dominũ ſe attẽperando noſtræ infirmitati voluiſſe iſtos affectus, qui vitari nequeũt aſtringere, & circũplecti intra moderatã quãdã temperiẽ & certos limites.

Et haberet apparentiam hæc declaratio. Si legeremus, infremuit spiritui, vt esset sensus indignatus suo affectui, scilicet, tristitiæ, & compaßionis exuberantiæ in mortuum. At vero etsi Græca datiuum habent, Latinis tamen sonat ablatiuum. Quamuis enim Græci verbum βρέμω, cum datiuo construant, vt Marci. 14. Fremebant in eam ἐνεβριμῶντο αὐτῇ. Vulgata tamen vertit per ablatiuum, vt diximus, vel per effectiuum, vnde quod loco hoc ἐνεβριμήσατο, τῷ πνεύματι legitur interpres nō transtulit fremuit aduersus spiritum, vt Marci. 14. sed infremuit spiritu.

¶Porro etsi Chrysosto. Theophi. Euthimius in cōmemoratam eant sententiam, videtur mihi aptior diuersa. Enim vero nihil erat in Christo, quod potuisset cohiberi. Ea enim sunt cohibēda, quæ sunt superflua, iuxta verbum enim Platonicum. Ne quid nimis. Quia vt defectus est ex vicio carpendus, ita superfluitas affectus compescēda. In Christo autem vt nullus est concedendus defectus, ita plane est neganda omnis superfluitas.

Nulla erat in Christo affectus superfluitas, quæ esset compescēda, quia omnia in Christo, erant æquilibri.

Omnes namque affectus Christi, etsi secundum qualitatem intensionis fuerunt aliquando magni, vt timor, & tristitia, quibus afficiebatur instante mortis suæ hora. At vero nullus fuit excesſiuus, egēs cohibitione. Omnes namque quando aderant, aderant secundum rectæ rationis moderamen, & ibi semper sistebant gradum suum, neque vltro, neque citro progrediebantur. Vnde hoc significat verbum Ioan. Turbauit seipsum, vt supra est dissertum. Infremuit igitur spiritu, quia spontanee, & secundum rectam rationem indignatus est, & eousque inradiatus est, quousque voluit, & non amplius. Et is ipse qui sibi permisit lacrymas ipse idem eas idem quoque siccauit quando voluit. Neque Ioannes ait, Infremuit in seipsum, aut coram seipso id quod videtur consectarium ad Græcorum præfatam sententiam, sed solum ait, Infremuit in seipso, quia sponte ipse in seipso excitauit indignationem contra malignantem. *Erat autem spelunca.* Monumētum seu sepulchrum Lazari quod eo vocatur monumētum a monendamēte: excitatur enim memoria defuncti ex sepulchri visis. Erat igitur spelunca excauata inferius: nāque quod hæc speluca caua esset inferius, videtur ex lapide super posito, quia si non esset excauata secundum profunditatem, lapis non esset superpositus illi, sed potius adiaceret illi, si ad latus cauata esset. Et videtur quod erat profunda, quia nō esset, cur diceretur spelunca, nisi profunditatē haberet. *Ait Iesus, Tollite lapidem.* Apparet ex contextu sepulchrum huiusmodi, non esse instar nostrorum sepulchrorum, quibus humātur cadauera, & lapis super ponitur sæpe: at verò ablato lapide, non apparet cadauer, quia terræ moles impedimento est ne videatur. At vero forsan erat hoc sepulchrum instar eorum, quæ olim erāt in vsu, Hispane *Luzillos* appellantur. Non tamen quoad omnia, quia qui dicuntur *Luzillos*, non sunt in rupibus excauati: sed solum quoad hoc erat similitudo, quia in cōmemoratis Hispanorum sepulchris, ablato lapide inposito, continuo cōtentū manifestatur cadauer, quia terra non est opertum.

¶Iussit autem Christus, vt tolleretur lapis vt vniuersis esset conspicuum cadauer Lazari, & nulli esset occasio referendi miraculum ad præstigia, vel magicas artes, Augustinus allegorizans hunc locum, dixit Lazarum sub lapide, reum significare sub lege. Omnis enim reus sub lege est, quippe ab ipsa lege accusatur, & dānatur. Iustus autem nō est sub lapide, quia iustis non est lex posita, sed iniustis. 2. Timo. 1. *Dicit ei Martha soror eius, qui mortuus fuerat, Domine iam fætet, quatriduanus est enim.* Vel hoc dixit Martha, diffidens Lazarū fratrem suum suscitandum à Domino, quia iam fœtebat, seu male olebat, vt cadauer putridum. Aut dixit, ne Christus accederet ad sepulchrum, ne fœtore cadaueris putridi male afficeretur. Verum prior expositio germanior videtur ex sequentibus. *Dicit ei Iesus, Nonne dixi tibi, quoniam si credideris, videbis gloriam Dei?* Refricat igitur Dominus Marthæ incredulitatem, & latenter eam reprehendit benignè tamen, pro suo more, & Martham excitat ad fidē de miraculo, quod facere adornabat. Dixerat autem Iesus supra. Qui credit in me etiam si mortuus fuerit resurget. Et dixerat, Infirmitas hæc non est ad mortem, sed pro gloria Dei,

vt

vt glorificetur filius Dei per eam, nunc fere idem inculcat, Si credideris videbis gloriam Dei. Tametſi hæc verba formaliter non dixerat prius, ſed ſolum virtualiter, vt liquet ex prioribus. *Tulerunt ergo lapidem.* Græca addunt alia, ſcilicet, *à loco vbi is mortuus fuerat poſitus.* Quamuis ad euitandum fœtorem ex putrido cadauere, & horrorem ex viſu mortui corporis Martha, nolebat ſepulchrum reſerari, at Dominus iuſsit lapidem tollendum, cui aſtantes paruerunt, & tulerunt lapidem, & nudauerunt ſepulchrũ, vt omnibus palam eſſet cadauer ibi iacere Lazari: & nulla eſſet de re euidenti diſceptatio. Ideoque cum Dominus ſua virtute lapidem potuiſſet tollere, noluit, ſed alijs ablationem mandat. *Ieſus autem eleuatis ſurſum oculis dixit, Pater gratias ago tibi, quoniam audiſti me. Ego autem ſciebam, quia ſemper me audis, ſed propter populum, qui circumſtat, dixi, Vt credant quia tu me miſiſti.* In præclaris edendis à Chriſto miraculis, ſurſum in cœlum leuat Chriſtus oculos, vt Ioannis ſexto, paſturus ingentem turbam, & corpus, & ſanguinem ſuum traditurus diſcipulis in eulogia, itidem leuat in cælum oculos ſuos: & modo item facit. At vero ſuſcitans puellam archiſynagogi, non hoc feciſſe commemoratur, vt neque filium viduæ reddens vitæ, gratias egit: ſed diuino vtens imperio, illis imperat, vt à morte ſurgant. Quinimò & illuminans oculos cæci nati, non ſurſum leuat oculos, neque gratiarum actionem præmittit, ſed inungens cæcum, ad natatoria Siloe mittit. Quamuis hoc miraculum inter clariſsima ſit reponendum. Cæterum, vt interim alia mittamus miracula à Chriſto edita, & quod in manibus habemus diſſeramus, nullum equidẽ legitur Chriſti miraculum, quod tot præambula habuerit, ſicut hoc habuit. Nullumque tanta circunſpectione geritur à Chriſto, & tanta manifeſtatione diuinitatis Chriſti coruſcat, quanta hoc. Nam videtur à Chriſto hoc miraculum editum fuiſſe, quaſi vt conſummatiſsimum omnium miraculorum, quæ hactenus fecerat.

Chriſtus gerens præclara miracula ſurſum in cæ lum verſus leuat oculos.

Lazari ſuſcitatio conſummatiſsimum miraculum.

¶ Enimvero, ipſe abſens erat à Bethania, quando infirmabatur Lazarus. Nunciatur morbus abſenti, non properat, vt curet, ſed manens in loco eodem, vbi erat, nullo nunciante, ſed ipſo à ſeipſo ſciente diſcipulis mortem Lazari nunciat. Tempuſque præſtolatur, quatriduanæ ſepulturæ, tuncque accedit ſuſcitaturus.

¶ Accedit Martha fratris reſurrectionẽ deſperans: properat Maria, idem etiam, non admodum cõfidens. Plorant ambæ ſorores defunctum fratrem, plorant Iudæi defunctum cõciuem. Plorat Chriſtus defunctum amicum. Iamque miraculum adornans locum petit vbi ſepultus erat Lazarus: oſtenditur illi, imperat protinus aſtantibus, vt lapidem tollant ſepulchro impoſitum, clauſumque reſerent ſepulchrum. Martha reluctatur vani eſſe laboris forte putans, fœtidum velle viuificare cadauer. Reſeratur tamen ſepulchrum, accedunt circunſtantes cadauer iacens, vident ligatum faſcijs ſepulchralibus, ſudario caput inuolutum habens. Horrent triſte ſpectaculum, nareſque operiunt fœtore cadaueris offenſas. Expectant omnes euentum futurum. Increduli ſunt, & prorſus deſperantes quatriduanum cadauer reddẽdum fore vitæ. Chriſtum attẽte intuentur, quid iam facturus, quiduè dicturus ſit, reſuſcitando quatriduano mortuo. Illis intentiſsimè igitur ora tenentibus, en Chriſtus in cælũ ſurſum beatos ſuos leuat oculos, & talia fatur. *Pater gratias ago tibi, &c.* Qui petunt quicquam dubij ſunt, & incerti, de ſuæ petitionis euentu, ideo ſi contigerit quæ petunt impetrare, gratias agunt. At vero Chriſtus antequam Lazarum ſuſcitet, gratias agit de ſuſcitato, quia certus erat de ſuſcitando. Ideo non petit patrem, vt ſuſcitet, Lazarum. Non enim dixit, Pater hunc mortuum ſuſcita, neque dixit, In nomine tuo ſuſcito: ſed quid? *Gratias ago tibi, quoniam audiſti me.* Verba ſunt Chriſti quatenus homo erat, qui ſemper fuit exauditus à patre, ad Hebræos. 5. Et exauditus eſt, pro ſua reuerentia. Non fuit tamen exauditus, quando orabat dicens, Tranſeat à me calix iſte. Hæc namque oratio, non erat ſecundum partis rationalis, ſed ſecundum partis naturalis deſiderium. Omnia autem, quæ voluit Chriſtus à Deo obtinere, & precatus eſt ſecũdum rationalem partẽ obtinuit. Quia ſolũ illa precatus eſt, quæ videbat in ſeipſo

Omnis oratio Chriſti ſecũdum partẽ rationalẽ fuit impleta lege autorẽ in. 3. ſcaten. lib.

Dei verbo, esse sibi consona, & quæ sibi Dei verbo erant consona, hæc Deo patri erant quam gratissima. Gratias igitur modo agit Deo patri, non quia ipse impotens erat ad suscitandum Lazarum: imo eadem potentia pollebat, qua & pater: & ideò suscitans Lazarum, voce magna clamat dicẽs, Lazare, veni foras. Ex imperio enim mortis, morti imperat, vt reddat mortuum, quem captiuum tenebat, & non ex impotentia precatur Deũ, vt illum suscitet à mortuis. Sed potius gratias agit Deo patri, vt denotet, quod intẽdit opus esse, etiam Dei patris opus, & se facere ex patris voluntate, & non cõtra Dei patris assensum. Ideo ait, Quoniam audiuisti me, hoc est voluisti, quæ ego volo, vt & ego volui, quæ tu vis. Et hoc sciebat Christus, patrem esse sibi cõcordem, & in omnibus consentientem. Verum vocaliter egit modo gratias patri, vt turba astans, hanc cõcordiam eum patre Christum habere ex Christi intelligeret sermone.

Hæc cum dixisset, voce magna clamauit, Lazare veni foras. Clamat ad mortuum, sicut si viuus fuisset, & suo clamore mortuum viuificat. Clamat voce magna, quia miraculi magnitudinem docere volebat. Clamat voce publica, & simplici, ne si occulta voce clamaret, præstigij in verbis nonnihil esse opinaretur. Cæteros mortuos simplici, & communi voce excitat dicens, Adolescens tibi dico, surge, vel, Puella tibi dico surge. At vero Lazarum clamore valido excitat à mortuis. Potentissima igitur est vox Christi, vt iam certo credamus ad vocẽ Christi omnes mortuos aliquando surrecturos de suis monumentis. Aut si credimus mortuos surrecturos omnes ad Christi vocem, seu ad Christi imperium, quid mirũ est, quod credamus, ad vocem hãc Christi, Lazare veni foras, suscitatũ fuisse Lazarum? Vnde dixerat supra. Nolite mirari hoc, quia venit hora, in qua omnes, qui in monumentis sunt audient vocem filij Dei, & procedent qui bona fecerunt in resurrectionem vitæ, &c. At vero neque puellam suscitaturus eam vocauit nomine proprio, neque adolescentem, sed solum dixit, Tibi dico, surge. At vero Lazarũ ex proprio nomine vocat: non enim ait, Tibi dico surge, sed,

Vox Christi summi imperij est, quæ morti imperat & fugit.

Lazare veni foras. Vtique, quia puella sola erat mortua in domo patris, & adolescens solus in feretro ferebatur defunctus, at Lazarus non erat solum in eo loco sepultus, quia quamuis in suo sepulchro solus iaceret, erant apud suum sepulchrum, forte alia sepulchra. Nam Iudęis erat mos in rupibus multa excauare sepulchra. Aut forsan etiam in eodem sepulchro alia iacuerant cadauera: ideo ex proprio nomine Lazarum vocat, quia non alios, sed solum Lazarum excitare intendebat. Porro D. Augustinus credit ex voce hac sepulchrum reddidisse corpus, & infernum animam Lazari. Cuius verba sunt sermo. 104. de tempore. Non expectauit mors iteratam vocem Saluatoris audire, quia virtutem vitæ ferre non poterat: sed ad vnam vocem Domini mors, & corpus Lazari, de monumento, & animam dimisit de inferno. Vnde iuxta dogma hoc anima Lazari, in quatriduo illo fuit, vel in lymbo sanctorum patrũ, vel certe in Purgatorio. Et idem oportebit dicere, de anima puellæ, & adolescentis, & de alijs animabus eorum, qui sunt ab alijs suscitati sanctis.

Lazarus suscitandus curatur nomine proprio.

Anima Lazari vbi nã fuerit in quatriduo.

¶ Porro res hæc dubia videtur: quia vnde certo probetur, nõ apparet. Sunt porro quibus enim Augustino placet ad hãc rationem theologizare. Vnde dicũt Dominum clamasse voce magna, vt anima Lazari, quæ erat in inferno, in Limbo, videlicet, S. patrũ, vel Purgatorio (nam hæc loca, etiam hac nomenclatione inferorum donantur) audiret vocem Christi. Sed quid, si ex eo grandis fuit vox, vt procul audiretur in inferis, cur vox illa. Tibi dico surge, non fuit grandis vox, vt etiam audiretur ab animabus illis, quas etiam infernus commemoratus tenebat? Neque isti consonè ad Augustinum hęc docent. Augustinus enim loco prænotato, credit cadauer Lazari prius fuisse Dei virtute animatum, quam vox illa exonuisset, Lazare veni foras. Ait enim virtutis planè, & magnificentiæ vox ista, quæ statim Lazarum de morte ad vitam reuocauit, & ante anima corpori reddita est, quam sonum vocis miserat. Igitur iuxta Augustinum, prius fuit cadauer redditũ vitæ, quam anima vocẽ Domini audirent. Colli-

Anima Lazari secundum Augustinum fuit ab inferis reuocata.

Anima Lazari prius reddita corpori, qua vox illa sonuisset Lazare Veni foras, ex Augustino.

Colligunt autem prioris sententiæ autores, ex loco isto, animas defunctorum non commorati in monumentis suorum corporum. Quia si anima Lazari, iuxta suum cadauer commoraretur, Dominus non clamasset voce grandi, quandoquidem iuxta erat anima, quã ipse vocabat. Sed quid, dicet aliquis, igitur quando voce silentis vocauit mortuos, dicens. Tibi dico surge, nunquid prope erant animę? Et quidem mihi non videtur dubitatione vacare quod D. Augustinus hactenus docuit, at quod anima Lazari ex inferis fuerit reuocata, & quod cadauer iam erat vitæ redditum, quando Dominus clamauit, Lazare veni foras. Enim vero videtur animas huiusmodi, eorum, qui mox erant excitandi à Domino, asseruatas fuisse à Deo in certis locis extraordinarijs, & non propria petisse loca, quæ continuo ferè erant deserturæ. Siquidem animæ quæ erant tunc in limbo, aut in purgatorio, iam sunt impeccabiles.

Anima Lazari si exiens à corpore, an fuit facta impeccabilis.

¶ Porrò si animæ istæ statim suscitandorum factæ sunt impeccabiles, quo modo postmodum reuersæ ad corpus redditæ sunt peccabiles. Siquidem anima Lazari, reinfusa in corpus suum, & anima puellæ, &c. peccabiles fuerunt post resurrectionem suam? Ideo videtur huiusmodi animas nõ petisse vel Limbum, vel Purgatorium, siquidem mox erant regressuræ in corpora sua: ideoque proprium statum animarum non sunt tunc sortitæ.

¶ At fortassis quispiam contendet animas istas, quæ mox post defunctionem suorum corporum erant rursus eisdem sociandæ, fuisse impeccabiles, simulatque corpora deposuerunt, & resumptis corporibus mãsisse impeccabiles. Quippe, si degeneres rursus in corporibus peccabilitate contraxerunt, noxia fuisset illis huiusmodi in sua corpora regressio, quia cum essent securæ extra corpus, periclitantur in corpore, ex noua ex corpore conciliata peccabilitate. Quod vero fuerint impeccabiles depositis corporibus inde putabit aliquis confectum iri, quia animæ extra corpus iam non sunt in statu merendi bene, vel male: quia iam non sunt viatrices, quo ad meritum, tametsi viatrices sunt, quo ad præmia, quia nondum animæ, quæ sunt in Purgatorio reportarunt præmium. Et rursum istæ sunt viatrices animæ, quia purgant culpas in corpore admissas, id quod viatorum est vt nos in quarto Sententiarum, distinctio. quadragesima nona, vberius tradidimus.

Differitur si animæ defunctorum, qui mox reuocati sunt ad vitam, factæ sunt impeccabiles p[illegible] cor[illegible]pora [illegible] [illegible]an mãse[illegible] peccabi[illegible] quales du[m] [illegible] corporibus erant.

¶ Porrò si peccabiles, alius dixerit esse has animas, de quibus modo sit sermo, postquam egressæ sunt à corporibus suis quia nondum peruenerunt ad loca dicata animabus, vt pote quæ mox regressuræ erant in corpora sua, vt de anima Lazari, & de anima adolescentis, & puellæ diximus, & de alijs animabus dicendum erit, quæ regressæ sunt in corpora sua, ex miraculo diuino, quod fecit per sanctos suos Apostolos, vel per alios sanctos. igitur, extra corpus animæ istæ poterant peccare, & poterant maiora gratiæ, & gloriæ incrementa promereri. Quod si concesseris hoc, præter legẽ, tamẽ accidisse, ex casu, videlicet, particulari citæ resurrectionis suorũ corporum, quippe quod modicum distat nihil stare videtur. Ideoque, cum animæ istę, paulo post mortem corporum, erant reuicturæ in corporibus suis, & modico erant futuræ viatrices, id quod paulo ante fuerant, ideo semper seruabant legem viæ, forsan probabile est: at vero, quod certum constituam in [illegible] hac non habeo. Neque Damasceni obstat sermo, Quod Angelis casus, hominibus mors, est hoc enim secundum legem ordinariam.

¶ Dixerim animas istas esse asseruatas in loca quædam extraordinaria, ibique Deo dispensante detẽtas, quousque paulo post Deus eas sociaret rursus corporibus suis. Et hoc dixerim, vt mihi admodum verisimile. Rursum dixerim ad vocem illam Domini, Lazare veni foras, copulatam fuisse animam Lazari suo pristino corpori [illegible]. Ad vocẽ enim Christi ministerio Angelico, Lazari anima fuit delata ad suum, quod exuerat corpus, siue fuerit ab inferis extracta, vt Augustino arrisit, siue alibi asseruata fuerit à Deo, quod videtur verisimile, nihil moror. Sicut enim Angelorum est animas sanctas, ad sua deferre loca, Lucę decimosexto, ita eorum quoque erit, eas huc aliquando ad nostras reuocare auras. Quod autem Augustinus inquit, Lazari cadauer ante Christi

clamorem fuisse animatum, intelligere oportet, antequam Dominus complesset vocis suæ clamorē, iam Lazarū fuisse rediuiuum. Vnde cum clamare cœpit dicens, Lazare, statim cadauer viuificatū est, & roboratum, & confestim sub mortis specie, scilicet, sudario, & fascijs sepulchralibus latebat vita, & in mortis loco, iacebat viuus. Ideo cum compleuit clamorem, clamans, Lazare veni foras, iam restitutum fuerat vitę. Clamabat autem Christus ad mortuum, tāquam ad viuū, quia per vocem suam, mortuum viuificauit. Quod verò quidam putant, quod sonus vocis huius peruenit ad animā Lazari, quæ erat apud inferos, nisi ex nouo miraculo concedi nequit. Quia nulla vox hominis tam sonora est per naturam, vt illò possit penetrare. *Et statim prodijt qui fuerat mortuus ligatus manus & pedes institis: & facies illius erat sudario ligata.* Vocat ea, quæ non sunt, tanquam ea, quæ sunt. Quia Deo omnia viuentia & ad Hebræ. 4. mortua sunt subiecta, & sicut potuit ijs, qui nunquam habuerunt vitam nouam præbere vitam, ita potest ijs, qui aliquando vixerunt, & vitam tandē amiserunt morte intercedēte, vitam reparare amissam. Nāque difficilius est ex nihilo creare viuentia, quā mortuos reddere viuos. Mors ergo obtemperat vocis diuinę imperio, & fugit à cadauere iussa à vita discedere. Est autem vita Christus. Rumpit igitur moras, mors & cōfestim iussa Christi implet, & dimittit mortuū quem iure oppressum suo vinculis sempiternis tenebat, ad vocem Christi stupens.

¶ Et non solum coruscans est hoc miraculum, quia mortuus quatriduanus reuixit, sed etiam alio nomine, quia ligatus pedes & manus, vt alia litera habet prodijt ex profundo sepulchro in terræ, vbi erat Dominus superficiem. Et qui sic potuit prodire nō solum vita fuit donatus, sed robore, & eximia agilitate. Dicebamus enim profundam esse spelūcam, in qua iacebat sepultus. Et quis obsecro vel robustissimus ligatis manibus, & pedibus e profunda spelunca, prosilire posset in terræ exteriorem superficiem. Ad hæc non prodijt laceris ligamentis, vt quidam, qui viui sepeliuntur forte sunt reperti, laceris sindonibus quibus mortui inuoluuntur. Neque solum laceris in uolucris, sed etiā vultibus dilaniatis pręangustia loci, a quo non se poterant extricare, vt de multis refertur, à multis. *Dixit eis Iesus, soluite, & sinite abire.* Ministris astātibus iussit soluere fascias sepulchrales, quibus erat Lazarus ligatus, neque eum accepit in suū comitatum, sed dimisit ire quo vellet: semper enim Dominus declinabat vanos populi fauores. Integris igitur ligamētis prodijt in testimonium cœtū, quod Lazarus mortuus, & non viuus fuerat sepultus, prodijt integris ligatus ligaminibus, & institis, hoc est, fascijs sepulchralibus: & sudario ligatam promit faciem, qui ritus est Iudæorum. Quis dicere poterit quātus stupor irruerit in astantem turbam, quando hominem quatriduanū fœtentem iam mortuum, clare vidisset viuentem, robustū, & sanum, & illæsum, tam longe à morte, quam est ille, qui sanissimus, nunquā gustauit mortē? Quantæque fuerint gratulationes amicorū Lazari, qui nouæ vitæ, & insperatæ vitæ, gratulabātur, quis explicabit. Quātæ deni que solutæ sunt tunc Deo dignissimæ laudes. Quantæque Christo Domino quis sermone comprehendet? Et quid obsecro cogitare licebit de duabus sororibus, postquā Christi potestate, viderunt Lazarum à mortuis suscitatum? Vtique ad pedes Domini acciderūt, eosque arctissimè tenuerunt, & deuotissimè osculatæ sunt. Et nihil habentes, quod pro tanto beneficio acceptio rependerent, ora sua fructuosissime soluerunt in actionem gratiarum.

Lazarus non solū surrexit viuus, sed sanus, & robustus.

¶ Iure ergo optimo ò beatissimę sorores cessare poteritis, a querulis illis vestris vocibus. Domine si fuisses hic, frater noster non fuisset mortuus. Etenim si non adfuit Dominus infirmo, morbum sanaturus, adfuit mortuo, mortuum suscitaturus. Si vobis negauit minora equidem cōcessit maiora. Maius quippe est mortuū suscitare, quam ægrotum sanare. Quod nullus mortaliū ausus fuisset petere, neque vestram subijt cogitationem, vt peteretis, scilicet, quatriduani fratris suscitationem, hoc vltroneus Christus vobis exhibuit. Potens quidem est, omnia facere & dare quod petimus, & superabundantius quam petimus. ad Ephe. 3. Non temere ergo ò Mattha credebas Christum esse filium Dei viui, qui in hunc mundum venturus

Deus minora aliquando negat vt maiora concedat.

rus

rus erat, quandoquidem fidem tuam firmissimã facit quod oculis modo vides. Et experimento comprobasti, quod tibi dudum dixerat, Ego sum resurrectio & vita. Non frustra tu Maria insolitũ exhibuisti Christo obsequium, tersisti
Lucæ.7. enim capillis tuis Domini pedes, quos laueras lacrymis tuis: siquidẽ ipse Christus, cui hæc insolita obsequia tribuisti, insolito quoque te exornat beneficio suscitans à morte quatridu.na fratremtuũ.
Lucæ.10. O beatissimæ sorores quarum alteram, hoc est, Martham Christi frequentia nobilitant ministeria, quia satagebat circa Christi frequentia seruitia, alteram vero, hoc est Mariam ad Christũ eximius nobilitat amor, quia dimissa sunt ei peccata multa, quia dilexit multum. Verũ quod vestram hanc nobilitatem maximè auget hoc est, quod in præsentia cõmemoratur, videlicet, quod vestris lacrymis, vestrisque meritis commotus Christus, vestrum fratrẽ, à mortis quatriduanæ asserat potestate.

¶ At vero forsan quispiam, & non ineptè sciscitabitur, Quid est quod tantum miraculum facer hic Euangelista, sicco, vt ita dicam, calamo, retulerit? Nihil enim meminit, quæ astantes protulerint tanto, & tam stupendo, & nunquam audito, neque viso miraculo.

¶ Enimuerò Lucas. cap.7. denarrato miraculo, suscitationis filij vnici, & adolescentis, statim subiecit. Accepit omnes timor, & magnificabant Deum dicentes, quia propheta magnus surrexit in nobis, & quia Deus visitauit plebem suam. Respondetur, Euangelistæ Ioanni suffecit miraculum maximum, & nũquam visum, neque auditum denarrare, quale nõ fuit, neque miraculum suscitationis adolescentis, aut puellæ propterea que nobis relinquir cogitanda, quæ turba astans, quæve sorores defuncti dicere potuerint. *Multi ergo ex Iudæis qui venerant ex Iudæis ad Mariam, & Martham, & viderant quæ fecit Iesus crediderunt in eum.*

¶ Quæ fideles & morigeri Christo dixerint, viso tanto miraculo non expressit Ioannes, sed solum quod crediderunt in eum. quid vero infideles & discoli fecerint, hoc non siluit Ioannes. Cuius instituturn fuit, Iudaicas contradictiones, & calumnias, contra Christi verba & facta describere potius quam laudes factorũ denarrare. Vnde subdit, *Quidam autem ex ipsis abierunt ad Pharisæos, & dixerunt eis, quæ fecit Iesus.* In turba illa astante Christo excitati Lazarum maxima pars erat fidelium in Christum, at verò pauci eorum erant inuidi, quod notat Euangelista dicens, *Quidam*, vt expendit Origenes, Quippe si multi fuissent, non dixisset, *Quidam*. Isti ergo abierunt non ad Christi amicos, sed ad Christi hostes Pharisæos, & Pontifices narraturi miraculum, vt eorum inuidia, & odium in Christum magis prorritaretur. Et verosimilius est hoc, quam exponere hos iuisse, vt conciliarẽt Pharisæos Christo propter miraculi magnitudinem. Et miraculum, quod sua micantissima luce debuisset eos trahere ad fidem Christi, magis eos auertit à Christo, ideo subdit. *Collegerunt ergo Pontifices & Pharisæi, concilium, & dixerunt. Quid facimus? quia hic homo multa signa facit: si dimittimus eum sic omnes credent in eum: & venient Romani, & tollent nostrum locum & gentem.* Densissima, & teterrima erant isti obducti ignorantia, quam illis peperit odium in Christũ hostile. Etenim si vos Pharisæi signa Christi confitemini, dicitis enim, hic homo multa signa facit quid obsecro timetis Romana vexilla? Nunquid Romani principes suscitare potuerunt vnquam mortuos, vel quatridu. nos? Nunquid cæcos illuminare, vel natiuos? Nunquid surdorum aures aperire, & alia hoc genus innumera mirabilia facere, vt Christus quem vobiscum habetis facit? Quid ergo timetis hominum potestatem, quã do diuinam vobiscum habetis? Christũ credite ò miseri: & huic si hæseritis, non solum Romani principes nihil præualebunt contra vos, sed neque portæ inferi poterunt vobis nocere. Omnis enim potestas creata, languida est coram potestate increata, quæ Christus est.

¶ Vanus equidem est timor vester, & vera est inuidia vestra, quę vos accendit, & irritat contra Christum. Scitote igitur Christum non eripere mortalia, qui regna dat cœlestia. Vnde non armis fulget Christus, non apparatu procedit bellico: sed pauperiem amat, verbo Dei pugnat, miraculis suadet fidem suam, non machinis bellicis terret orbẽ vt Romani

Cæsares : sed verbo sanctæ disciplinæ mentes humanas mulcet, vt terrena desinant sapere, & sapiant cælestia.

Matthæi. 2.

¶ Similes estis vos Herodi illi tyranno, qui sibi timens ruinam regij sui sceptri, occidit omnes Bethlehemiticos infantes à bimatu & infra. Instar huius pestilentissimi tyranni vos, vt vestræ falsæ indênitati consulatis quæritis occidere Christum. Debuissetis potius hunc credere & amare, vt vestræ genti, & patriæ esset firmissima tutela, & inexpugnabile præsidium: at verò agimini plusquam belluino furore, vt præsidium inexpugnabile vestrum, & omnium hominum occidere velitis. Et quia vestrũ diuinum à vobis abegistis tutamen, relicti estis sub pedibus vestrorum inimicorum conculcãdi. Et quod iniusto timore, timebatis, scilicet, Romanã potestatẽ, iustissimo supplicio experti estis, vestro summo exitio. *Venient Romani, &c.* Principes Iudæorũ, hoc est, Põtifices & Senatores, Magistratusuè Iudaici populi, cũ Scribis, & Pharisæis cocgerũt hoc conciliũ, cuius Ioan. meminit. Quippe, profanos ciuitatis, & templi sacri magistratus videntur in hoc concurrisse concilium, quia res, quæ agẽda in eo erat, omnes tangebat. Ar quod proponitur in concilio est Christum esse periculum, & ratio propositi thematis erat, quia post Christum currebat totus populus, & ipsum credebant esse Christum, hoc est, Messiam, & ideo regem esse Iudæorum. Vnde Iudaicus populus suo gaudens rege, excutiet iuga Romani Imperij. Vnde Romani in vltionem rebellionis venient & tollent gẽtem Iudaicam, & diripient templum, & sacra nostra. Ideoque censuerunt expedire, vt Christum de medio tollerẽt, quia illo de medio ablato, populus Iudaicus non audebit nouum alium excitare regem, sed subiectus manebit. vt erat Romano imperio. Fundamentũ huius argumenti nequissimi erat, quod Christus credebatur à turbis Messias, qui venturus erat, & Messias, qui sperabatur futurus erat rex Iudæorum. Vnde Iudęi Pilato dixerũt. Si hunc dimittis, non es amicus Cæsaris, insinuantes Christum dimissum, iure regio fruiturum erga Iudæos, & ideo esset contra Cæsarem, dimittere Christum. Et ob hoc ipsi, verbo illo Pontij Pilati,

Messias sperabatur rex futurus Iudæorum.

Regem vestrum crucifigam? responderũt, Non habemus Regem nisi Cæsarem. En tibi quam noceat magistratus, & mundi proceres nequissimis agi affectibus, quia ex illis ad immania scelera patranda prorumpunt, & se perdunt, & sequaces. *Et tollent, &c.* Græce, & tollent nostrum tum locum, tum gentem. *Vnus autem ex ipsis Caiphas nomine, cum esset Pontifex anni illius dixit eis. Vos nescitis quicquam, neque cogitatis, quia expedit vobis, vt vnus moriatur pro populo, & non tota gens pereat.* Primũ quod protulerunt magistratus illi in suo cõgregati concilio contra Christũ erat, si hũc dimittimus sic, venient Romani, & tollent locum nostrum, & gentem. Et erat ratio falsigrapha, colorem sumẽs, ex bono conseruãdo publico: quia huic bono consulere publico magistratibus incumbebat. Itaque non allegant ea, quæ ipsi solebant contra Christum allegare, videlicet, vel esse seductorẽ, vel seditiosum, vel dæmoniacum, vel violatorem Sabbatorum. De huiusmodi non culpant Christum, neque modo mores Christi, vel facta, vel verba Christi accusant, id quod agentes coram turbis, semper habebant in ore. Nunc vero in suo cõcilio seorsum à turbis agentes hæc nõ afferunt, quia falsa erant, sed solum aiunt. Venient Romani, &c. Cætera alia vero dicebant turbis Christi sequacibus, vt falsa illa Christo imponentes, turbis dissuaderẽt, ne Christum crederent esse verũ Messiã. & eum in Regem acciperent. Persuasi enim erãt isti magistratus, quod si turbæ acciperẽt Christum in Regem, vt iam tentarant facere, Ioan. 6. pessimè ferũ ageretur, quia certo tenebant, deijciendos à suo principatu, & honoris cathedra, quia erãt Christi inimici. Nunc vero Caiphas, qui forte erat Pręses in concilio illo propter Põtificatus dignitatem, idem fere sub alio verborum contextu profert dicens. *Vos nescitis, &c. Cogitauerũt.* Erasmus trãstulit consultabãt. At vero Chrysost. & Theo. statuerũt, subindicãt, esse transferendũ. *Expedit vobis, vt vnus moriatur pro populo, & non tota gens pereat.* Græcè, Expedit nobis: & videtur lectio congruentior, & pro cogitatis expenditis. Et quantum præfert locus hic apparet in concilio illo, diuersa iactata fuisse placita, si expediebat Christũ perdere, an non? Et post multas alio-

Iniqui affectus magistratibus nocent maxime.

Aliter agunt Pharisæi in suo concilio, aliter apud turbas.

ium

[illegible] has præ[illegible] in con[illegible] Iudæo[illegible].

rum sententias, quas Euangelista non cõmemorat, protulit suam Caiphas, & tãquam præsidens concilio, cum maxima loquitur auctoritate dicens, Vos nescitis quicquam, idest, ignari estis gerẽdarum rerum, neque cogitare nostis, quæ sunt opportuna vt fiant pro bono seruando publico, id quod ego decernam, *Expedit vt vnus moriatur pro populo, ne tota gens pereat.* Hoc est melius est vt perdamus Christum, quam illum retinentes, nos ipsi perdamur à Romanis, qui venient contra nos & deuastabunt locum nostrum, hoc est, Hierosolymam, & nos ipsos trucidabunt, quia regem alium habemus contra Romanum Imperium. At verò isti magistratus cum Caipha, nihil expẽdebant non esse facienda mala, vt veniant bona. Nihil considerabant innocentem non esse puniendum, ad seruandam vitam nocentium, & quod expedientius est absoluere nocẽtes quam punire innocentem. Cum ergo nihil noxij erat in Christo, puniendum, pessimum fuit Caiphæ decretum, quantum ad eius intentionem, videlicet, expedire occidere Christum innocentem ne ipsi nocentes perirent. Imò contra expediebat, quod omnes homines perirent, vt vnus Christus seruaretur. Quippe omnes homines sumus noxij, ipse vnus innoxius est. *Caiphas nomine*, Græcè, non scribitur nomine. *Cum esset pontifex anni illius.* Corrupta tum erat iam respublica Iudaica: ideò pontificatus erant venalitij, qui secundum legem Mosaicam, nõ venalitij erant, neque annui: sed pontifex vsque in vltimum diem vitæ suę perfistebat in pontificali functione: quo tamen mortuo, alius subrogabatur. Vnde qui in asyla erant excepti, propter accidentia delicta, mortuo pontifice regrediebantur ad propria, Numer. 35. Verum collapsa erat iam hæc ordinatio, ex auaritia principum gentilium, moderãtium res Iudaicas, & ex auaritia ipsorum Iudæorum. Siquidem pontificalis administratio vendebatur, & vt pluries vẽderetur, annuatim vendebatur. Ita etiã apud Græcos res Christiana obscurata est, quia sub Turca principe agunt. Etenim vtinam cũ agitur sub proprijs principibus res Christiana inuiolata sit, quid quod si sub exteris moderetur? Hoc igitur est quod ait, Erat põtifex anni illius.

Expe[illegible]ctius e[illegible] luere [illegible], quã [illegible] e innocentes.

Co[illegible]apsa erat [illegible] Iudaicæ reipu[illegible]cæ sub Christo.

Scito in gratiã huius loci sub Mose, vnũ fuisse summum sacerdotem cõstitutum plebis Iudaicæ moderamina tenentem. Vnde defuncto Aarõ, subrogatur Eleazarus. Numer. 20. Dein verò ob schisma, & ambitionem vitandam sub Dauid. 24. summi sacerdotes eliguntur, qui suis vicibus ministrarent. 1. Paralip. 24. Verum post captiuitatem Babylonicã sacerdotia erant venalia, etsi perpetua. 1. Machab. 7. Et sub Herode Ascalonita vt Iosephus est autor, fuerunt venalia & annualia. Emebantur enim à Roma nis tunc. *Expedit vobis*. Verba Caiphæ geminum habent sensum, alter est, Expedit vobis seruandæ vestræ incolumitati, idest, vt non pereatis perdendò vitam temporalem & bona, vt moriatur vnus, vt scilicet, cum iactura vnius, vel cum damno particulari vnius emamus salutem, & pacem omnium nostrorum.

Caiphæ summi pontificis Iudæorũ verba expedũtur.

¶ Alter sensus est, Expedit, vt genus humanum eripiatur à potestate Satanæ, & Deo reconcilietur vt vnus Christus moriatur. Primus horum sensus falsus est, & secundum hunc sensum fuerant prolata verba à Caipha. Et quia falsus est sensus, secundum hunc non sunt prophetica verba, quia sunt falsa verba, vt prædiximus.

¶ Secundum verò sensum posteriorem, sunt verba veracia. Quandoquidem hoc erat diuini consilij, Christum passurum in redemptionem totius humani generis. Et iuxta hunc sensum verba fuerunt prophetica, quia veracissima erant, & hunc sensum prætendebat Spiritus sanctus. Ideo sequitur, *Hoc autem à seipso non dixit, sed cum esset pontifex anni illius prophetauit.* Secundum verum sensum, non dixit à seipso, at secundum falsum sensum à seipso dixit. Quia omnis homo mẽdax. Caiphas enim nihil considerabat de spirituali prouentu orbi accessuro ex Christi morte sed solum, de vtilitate temporali suæ gentis agebat. Prophetauit igitur secundum sensum verborum verũ, non tamen, ideò dicendus propheta. Enimuerò propheta nemo est dicendus, qui non intelligit quod prophetat. Est enim intelligentia opus in visione. Dani. 1. Nemo enim diceret Balaam asinã fuisse propheti&sam, quia vera pronunciauit

Caiphas non est dicendus propheta.

ciauit suo hæro. Cum ego Caipham latebat sensus verus verborum suorum vtique prophetando, non erat propheta. At vero Spiritus sanctus mouit linguam eius, vt diceret verba præfata, qui erat Summus pontifex illius anni, subaudi in quo Christus mortem subijt.

Malis accidit aliquando spiritus prophetiæ. Matt. 7

¶ Vnde malis accidere potest prophetā di actio: & non solum, vt Caiphæ, qui nō intellexit, quæ dicebat ad Spiritus sancti sensum: imo etiam possunt iniqui habere spiritum propheticum intelligēdo, quæ prophetant. Est enim propheticum donum, inter gratias gratis datas, annumeratū. Quia igitur erat Pontifex, ideo Spiritus sanctus monit eius linguam, vt diceret veritatem. Vera enim dixit, Vos nescitis quicquam, nec cogitatis. Quippe, magistratus, & scribæ in concilium conuenētes, nihil sciebāt, nesciēdo Christum esse vere suū Regem, & Messiam, & nihil cogitabant de salute æterna sibi paranda, & de damno æterno à se depellendo. Sicut autē olim Pharao rex Ægypti ob dignitatem regiam, fuit donatus somnio illo septem boum, & septem spicarum, quod tamen non intellexit, donec Ioseph, reseraret prophetici insomnij arcanum, & Nabuchodonosor, item alia fuit exornatus visione statuæ illius ex varijs metallis contextæ, quæ futuri imperij erat præsagium: cuius quoque visionis non est illi concessa intellīgētia, quousque à Daniele exponeretur, & itē Balthasar visionem terrificā manus scribentis in pariete sibi obiectā vidit, quam non est assecurus, donec à Daniele doceretur: ita & iste Caiphas ob dignitatem pontificiam, non ob sua merita prophetauit, non intelligens, quæ diceret, neque de quibus affirmaret. Vt neque reges commemorati visiones propheticas, quas viderant assecuti sunt, donec prophetæ Domini illas expresserunt. At vero Caiphas nullum gradū prophetię obtinuit. Neque enim habuit visionem sensibilem, neque imaginariam, neque intellectualem: ideo non est appellandus vates.

Gene. 41. Danie. 2. & 5

Reges & primates donantur sæpe visionibus propheticis, huc sensibilibus, siue imaginarijs.

¶ Pontifices igitur, & mundi principes istis donantur nonnunquam visionibus, & verbis propheticis, siquidem per hos, Deus dispensat agēda circa subiectas plebes, tanquam per medias causas. Neque Deus rationem habet meritorum personalium in huiusmodi, sed solū principatus. *Prophetauit quod Iesus moriturus erat pro gente, & non tantum pro gente, sed vt filios Dei qui erant dispersi, congregaret in vnum.* Explicat Euangelista, secundum quem sensum dixerit, Caipham prophetasse, videlicet, in sensu supra secundo cōmemorato loco, videlicet, expedire Iesum mori, nō solum pro Iudaico populo, sed etiam pro nationibus omnibus.

¶ Vbi tu considera, filios Dei Ioannē vocare Gentiles peccatores, & idololatras, qui tum erant. Enim verò isti erant filij Dei secūdum æternam Dei prædestinationem. Quamlibet enim sit quispiam peccator, & infidelis, etsi secundum præsentem iustitiam sit alienus à Deo est tamen Dei filius secundum æternam Dei ordinationem, si electus ex illa est, vt cōpos sit æterni regni, vt Augusti. inquit epistola ad Dardanum. 81. Dispersos vocat hos filios Dei Ioannes, quia nondum ante Christi mortem erant adducti, ad vnitatem fidei in Christum. Post Ascensionem autem Domini per Apostolos, hos electos congregauit Christus eos trahens, & incorporans in suam ecclesiam, quæ vna est. Hoc est quod ait, Congregaret in vnum. Et idem dicito, de omnibus illis infidelibus, quos Deus tandem vocauit ad fidem, & amorem suum. Vnde supra 10. Dominus aiebat. Alias oues habeo, quæ non sunt ex hoc ouili, &c. Has, quas Christus vocat oues, quæ quidem de facto id temporis non erant oues quia Christum non cognoscebant, at erāt oues ex Dei ordinatione, easdem Ioānes appellitat filios Dei, nō aspiciens, ad pręsens, sed ad futurum: ita Genes. 25. duo infantes in vtero Rebeccę, dicuntur duæ gentes, & duo populi. Quod verò Dominus ait, Nō sum missus nisi ad oues, quæ perierunt de domo Israel, ibidem explanatum est. *Ab illo ergo die, cogitauerunt interficere eum. Iesus ergo iam non in palam ambulabat, apud Iudæos, sed abijt in regionem iuxta desertum, in ciuitatem, quæ dicitur Ephrem, & ibi morabatur cum discipulis suis.* A die celebrati inter Iudæos concilij statuerūt Iudęi Dominum interficere. Ante hunc autem diem, itidem cogitarunt, verum non constituerant vnanimes facinus perpetrare. Etenim supra Ioan. docuerat Iudæos

Filij Dei quidam secundū præsentē iustitiā, seu meritā, alij secūdum Dei ęternam electionem.

Gene. 25. Scriptura aliquando nominat quempiā de præsenti propter euentum futurum

dæos, tentasse sæpe Dominũ apprehendere. Et Dominus expostulat cum eis, quod velint eum innocentem morti tradere. Ioann.7. &. 10. Cæterum differebant animum explere, donec opportunitatem nanciscerentur, quam sperabant nancisci, vel ex verbis, vel ex factis Domini, quæ semper iniqua obseruabant mente. Porro videntes factum illustrissimum, circa Lazarum, desperauerũt iam opportunitatem se nacturos, imo potius apud se repotuerant alta mẽte, nisi cito Dominum perderent ipsos fuisse perdendos: Christo promoto ad regni celsitudinem per populum. Quia maiestas miraculi, omnes tenebat in stupore, & ideò nihil erat iam, quod diutius expectarent, quia erat periculum si bi in mora. Cogitauerunt ergo a die sui concilij, hoc est, hoc firmiter constituerunt, rumpere moras, suamque impiam satiare sanguine iusti mentem. Iesus autem cognita vltima deliberatione eorũ abijt in desertum in ciuitatem Ephrem. Nõ abijt Dominus ex timore, aut ex impotentia, quia cum Dominus esset in potestate cuncta continebat, verum, vt sæpè diximus expectabat horam, quam ipse ex suo beato consilio decreuerat suæ morti, & ideò abijt illa horam expectatus. Sunt autem duæ rationes ob quas Dominus desertum petiuit modo, alia est dudum prædicta, alia vero vt discipuli eius exemplo tanti magistri, recedere a persecutoribus discerent, & eorum cedere furori non detrectarent. Primo quidem, quia nesciunt homines exitum rerum: putant enim sæpe se victuros tentationem, & falluntur, quia potius ab ea vincuntur. Secundo, ne occasio detur impijs fremendi in fideles, vnde, & qui noxij erãt aliàs, reddantur nocentiores. Non ergo ex industria nos conijciamus in mortis, vel peccati pericula, quia latet nos quid pariet tentationis pressura. Et magis nobis timenda est nostra infirmitas quam præcipitanda. De vrbe autem ista Ephrem, vbi Dominus recesit cum discipulis suis, non satis liquidum est qualis quæve fuerit. Conueniunt omnes esse ciuitatulam, & fere depopulatam, & iuxta desertum, sed quæ fuerit non omnibus conuenit. Græca lectio habet, Ephraim, vnde interpres translit Ephræm cũ diphthongo, enim scribẽdum est, itaque, ai, vertit in æ, Græcis, vt Origeni, Chrysostom. Theophilact. Ephraim etiam nominatur. Et putãt for titum esse ciuitati nomen, ex Ephraim minore filio Ioseph. Et per anagogen hunc recessum in hanc ciuitatulam, tradunt significari recessum Domini à Iudæis, in gentes. Vnde Ephraim denotat fertilitatem, quia gentibus vberrimè est collata Spiritus sancti plenitudo. Et suffragatur Græcis, quia in Psalm. 77. vbi nos legimus, Filij Ephrẽ intendentes arcũ, &c. Hebræa habent, Filij Ephraim. Vnde videtur idem esse Ephrem, quod Ephraim. Et Hieron. libr. de locis Hebraicis, hanc ciuitatem item credit dici Ephraim, in tribu Iuda sitam, quæ etiã appellabatur Ephron. Cuius fit mentio. 2. Paralip. 13. vbi traditur Abiam regem Iuda cepisse Ephon, & filias eius. Hebraicè vero loco Ephron, habetur Ephraim. Vnde videtur Ephraim esse nomen variæ significationis. Cum enim significat Ephraim filium Ioseph, scribitur per Aleph, in principio, & significat abundantiam, & fertilitatem, sub qua significatione à Græcis commemoratis vsurpatur, cum vero significat Ephron ciuitatem, denotat puluerulentũ, & scribitur, per aijn. Et hæc significatio etiam cõsona est anagogico sensui, quia Christus venit ad Ephraim denotans se habitaturum in cordibus gentium. Gentes autem erant Deo contemptibiles, & tanquam puluis aridæ, citra Dei rigantem, & fœcundantem spiritum. Veruntamẽ Græci commemorati non hoc sapuerũt, ciuitatem hanc Ephron etiam vocari: quippe interpretantur, Ephraim secundum priorem significationem, scilicet, fertilitas.

¶ Legimus porrò Iudicum. 6. ciuitatem quandam cognominatã Ephra, vbi Gedeon accepit signum illud mirabile, descensionis roris in velus. Et vt patet ex descriptione terræ sanctæ, est ciuitatula iuxta desertum. At verò hæc sita erat in tribu Ephraim, & à Hierusalem remotiuscula. Forsan in hanc putabit quispiã discessisse Dominũ cum discipulis suis. Et satis adumbrabat hæc ciuitatula Gentilitatem: quia in hac fuit ara Baal, quam destruxit Gedeon, vt ibidem habetur. Vnde

Ephrem, Ephraim, Ephron, Ephra.

Vnde veniens Dominus ad hanc ciuitatem deserens Iudæam, fidem deserendā, esse a Iudæa, & amplectendam à gentibus innuebat. Cæterum quia Ephra, sub Domini tēpore, gentiū erat possessio, & non Iudæorū, ideo non abijt Dominus ad hanc ciuitatē, quia discipulis suis mandauerat, In viam gentiū ne abieritis, &c. Siquidē vians, aut viam faciēs fuit apud Samaritanos. At vero Ioannes ait, quod Dn̄s fuit cōmoratus cum discipulis suis in Ephrē, id quod non fecisset, si Ephrē, fuisset gentiū ciuitas, quia pertinebat ad tribum Ephraim. *Proximum autem erat pascha Iudaeorum, & ascenderunt multi Hierosolymā, de regione, ante Pascha, vt sanctificarent seipsos. Quærebant ergo Iesum, & colloquebantur adinuice in templo stantes, Quid putatis, quia nō venit ad diem festū istum. Dederant aute pontifices & pharisæi mandatum, vt si cognouerit vbi sit indicet, vt apprehendant eum* Quod proximū erat Pascha resurrectioni Laxari celebratæ à Dno docet Euāgelista, quippe, sub hoc paschate Dn̄s fuit immolatus. Et multi ascenderunt in Hierusolymam secundū quod tenebātur quotānis ascendere, vt sanctificarent seipsos vt scilicet, se præpararent ad esum agni, quia nullus immūdus poterat ex eo vesci. Nume. 9. Et illi quærebant Christū videre, & ideo inuicē colloquebantur, secū conquirentes, quid causæ subesset, quod Dominus nondū venerat ad diem solēnem Paschæ. Porrò *Pontifices dederant mandatū. &c.* Vnde videtur, rectum esse, quod supra dicebamus, Pontifices non consultasse in suo illo nefario concilio de interficiendo Dn̄o, sed potius decreuisse. Tametsi Theophilacti interpres, transtulit consultabant, vt Erasmus. Græcè, ad diē festum scribitur, & redundat, istum. Obserua, si Iudæi se sanctificabant ad suum agni Pascha, quid quod fideles se sanctificent per confessione, & contritionem ad [illegible] sumendū: quia Pascha nostrum immolatus est Christus.

¶Duos igitur Lazaros proponit nobis diuina scriptura: alterum quem Ioannes docuit, Domini amicum, quem non solum Christi amicitia, sed & Christi lacrymæ in eius morte, & resurrectio illius ex quatriduana illustrant sepulturæ: alterum, quem Lucas decimo sexto, commemorat pauperem, nudum, vlcerosum: quē diues epulo contemnens: Dei canes lingendo vlcera eius reuerīti sunt.

Dominus viā do fuit apud getes non cō morando.

Nullus immū dus poterat ex agno vesci

Sanctificandi sunt [illegible] per confessio nē ad pascha ecclesię christianæ quod est Christus.

MORALIA.

¶*Lazare veni foras.*

HISTORIAM Euangelicam Lazari hactenus iuxta historicum prosecuti sumus sensum, iam vero moralia, miscendo mystica, seu allegorica proferenda sunt. Et quidem Lazarum hunc pœnitentes adumbrare cōcors est patrum sententia, vt Augustinus latè prosequitur, sermone. 44. de verbis Domini. Neque te offendat, quod vir bonus, & Christi amicus, & familiaris peccatorem significet. Siquidem diuina scriptura, sæpe ex malis denotat bona, & ex bonis mala. Vnde D. Gregor. 3. Mora. cap. 21. & August. lib. 22, contra Faustū, cap. 87. vberrime docent, vt adulterium Dauid cum Bersabee vxore Vriæ, adūbrabat legē Iudaicam, quæ erat tāquam vxor illius populi, esse eripiendam à Iudæis, & copulandam Christo. Ad eandem sane rationem Lazarus, etsi bonus, peccatorum autem typum gerit. Non sane quatenus bonus & iustus erat at secundum quod infirmatur, moritur, sepelitur & lapide occultatur. Ægrotauit enim primum, dein moritur, posthæc sepelitur & quatriduanam sustinet sepulturam, quam tandem ex voce clamantis Christi, Lazare veni foras deserit. Et ligatus institis se prodijt in conspectu omnium. Quia non solum vox Christi illum fecit rediuiuum, sed & procedentem cum fascijs sepulchralibus à monumento, in cōspectum astantium, vt faceret Dominus miraculum in miraculo. Quem tandem astantibus soluendum a vinculis, & ligamentis mortis tradit, & iubet.

Bona sunt figura aliquando malorum vt mala cōtra bonorum.

¶Cæterum priusquam à Domino hæc gererentur defunctum, & sepultum deflet ipse. Neque solū deflet, sed infremit spiritu, & seipsum turbat. Neque semel deflet, sed semel, atque iterum.

¶Gradus autem, & processum peccatorum primum discutiamus, & postremo ordinem, quem obseruare nobis oporterad culpas deponendas exponemus.

Grad[us] ex quibus peccatum procedit vsq; ad sui consummationem.

Primum

Primum igitur infirmatur Lazarus, hoc enim mortis spiritualis principium, quæ est peccatum mortale est infirmari: vt ad mortem corporalem morbus est initium. Est autem hæc spiritualis infirmitas, cum is, qui iustus est, ad peccatum committendum tentatur: siue tentatio sit ex peccati delectatione, siue quouis alio modo tentemur, primus tamen est peccati gradus. Et ideò cum mens nostra tentatione laborat tum infirmatur. Vnde Paulus. 1. ad Thessal. vltimo hos infirmos subnotans, inquit, Consolamini pusillanimes, suscipite infirmos. Huiusmodi enim infirmi, suscipiendi sunt, nõ abigendi, hoc est legitimis adhortationibus sunt commonendi, vt tentationibus non cedant, sed viriliter agant in Domino, ad superanda peccati titillamenta, & vincendas peccati illecebras. Et ad Roman. 14. infirmum in fide, iubet assumendum. Quippe tentatum in fide corroborare oportet, ne deficiat à suscepta fide. Et hoc est quod Paulus. 2. Corint. 11. scribit dicẽs, Quis infirmatur, & ego non infirmor? Etenim tentationibus Corinthiorum compatiebatur Paulus, & illarũ curam agebat, preces Deo fundens pro Corinthijs, & eos sedulo admonens, vt in suscepta Apostolica perseuerarent doctrina. Compati ergo tentatis, infirmari vocat Paulus, quia est infirmitatis, aliorum compassio. Neq; enim significabat hoc sermone quod ipse tentaretur, eisdem tentationibus, quibus Corinthij tentabantur.

Infirmitatis vocabulũ latè patet in scripturis & vsurpatur propriè & metaphoricè.

¶ Latè autem patet hoc vocabulum, infirmus, in scriptura seu verbum infirmari. Quippe præter propriam significantiam quæ est debilitari, vel debilem viribus esse, transfertur, ad omnem passionem, tribulationis, vel laboris. Vnde Dominus tradidit suscepisse nostras infirmitates, quia famem, sitim. & fatigationes alias, deniq; mortẽ sustinuit pro nobis. 2. Corinth. 13. Cruxifixus est ex infirmitate, idest, propter carnem, quam suscepit mortalem & sæpè alibi.

¶ Et rursus infirmitas, trãsfertur ad ignorantiam, ideo Paulus. 1. Corinth. 8. Conscientia eorum cum sit infirma, idest, ignorans. Rursus quæ contẽptibilia sunt apud homines, Paulus appellat infirma, 1. Corinth. 1. Infirma huius mũdi, elegit Deus, vt fortia quæque confundat. Et 2. Corinth. 10. Præsentia corporis infirma, idest, contemptibilis.

¶ Porrò istis missis, quæ nobis modo nõ sunt necessaria, vsurpatur etiam pro tentatione ad peccatum. Qui enim allicitur ad peccatum, is infirmus est secundum spiritum. Et vt ab hac infirmitate eruamur, quotidie precamur Deũ, Et ne nos inducas in tentationem.

¶ Enimuerò, quòd infirmemur, est necesse: siquidem quandiu mortalia gerimus corpora, & visibilia hæc versamus, tentationes patimur necessario, vel ex nobis ipsis, suggerente illas nostra concupiscentia, vel ab exterioribus, quæ videmus, vel quæ audimus, vel quæ palpamus. Quamuis enim nostri est arbitratus tentationibus assensum præbere, aut non præbere, porrò non est nostri arbitratus tentamenta hæc, vel illa pati. Possumus sanè hæc, vel illa diffugere, quãdo extrinseca sunt, at omnia tentamẽta, siue extrinseca, siue intrinseca subterfugere potestatem hominis superat.

Tentationes vincere nostri est arbitratus, at ne inuadant fugit sæpè arbitrium nostrũ

¶ Quid quod Deus ipse ea permittit nos inuadere ad nostrum exercicium in Dei amore poliendum, & acuendum. Ideò Apostolus se infirmum sentiens, ter Dominum rogat, vt infirmitatem depelleret ab eo. Ter, inquit, Dominũ rogaui, vt auferret à me, & dictum est mihi, Paule, Paule, sufficit tibi gratia mea, nam virtus in infirmitate perficitur. Vbi cernis tentationem apostolicam vocati ab Spiritu sancto infirmitatem. Has enim pati est hominum mortalium, qui ob hoc sunt valde infirmi, quia carnem gestant mortalem.

¶ Porrò autem hoc genus infirmitates nonnunquam cedunt in maximam Dei gloriam, & in nostram vtilitatem, vt de illis dicere liceat, infirmitas hæc non est ad mortem, sed pro gloria Dei, vt Deus glorificetur per eam. Enimuerò, si non cedimus tentationibus nos vrgentibus ad culpas, imò illas subigimus, vtique infirmitas non est ad mortem, imò pro gloria Dei. Est enim gloria Dei, quod fideles ex Dei gratia superẽt diaboli, & mũdi, & carnis nugaces, & præstigiosas tentationes. Cedit sanè in laudem Dei, quod fideles fragiles roborati tamen Dei spiritu superent dæmonis astus, carnis

Tentationes sæpè sunt pro gloria Dei & nostra vtilitate.

nis proculcent blandimenta, & mundi vanas pompas contemnant.

¶At vero si superamur, si vincimur, infirmitas huiusmodi non est pro gloria Dei, sed pro supplicio, & confusione nostra. Miles namque qui superatur ab hoste, non affert gloriam suo duci, sed potius ignominiam.

Gradus secūdus peccati.

¶Est autem secundus gradus peccati, quando ex infirmitate, resultat mors, idest, quādo ex tentatione progredimur ad cōsensum. Tūc enim verum est quod ait Iacobus.1. Concupiscentiam cum cōceperit parit peccatum, peccatum autem cum consummatum fuerit generat mortem. Sicut enim in exordio nascentis seculi serpens primo mulierem inescauit blandis sermonibus suis, & hæc inescata traxit virum in suam sententiam, & tunc demum infecta est natura humana: ita modo concupiscentia nostra inescatur à visibilibus mundanisque rebus, & tunc mens infirmatur, quando à concupiscentia incitatur ad malū, vt Eua à serpēte.

¶Cæterum si ratio ipsa, quæ est tanquā vir, illectamenta respuit concupiscentiæ carnalis, infirmitas nō est ad mortem at si oblatas à concupiscentia res, ex lege Dei prohibitas, ratio deliberans condescendens concupiscentiæ suæ amat, tunc ipsa inficitur, mortēque spirituali perit. Possumus item affirmare peccata venialia esse huiusmodi infirmitates. Veruntamen veniales culpæ, sunt duplicis generis, quædam enim sunt, quæ ex suo genere sunt mortiferæ, at vero ex defectu deliberationis, aut ex paucitate materię, sunt venialia, & leuia per accidens. Aliæ vero sunt quæ per se & ex suo genere leuicula sunt, etsi per accidēs effici possunt mortalia: vt si ex contēptu fiāt. Primi ordinis sunt, qui delectatur citra deliberationē tamen, in fornicaria actione, aut qui furatur obolū. Secūdi ordinis verbū est ociosum. Qui igitur delectatur in mortali materia, vt in fornicatione, vel furto, vel quauis alia huiusmodi re, vtique tum infirmatur, at vero quandiu non deliberat, neque plenum, hoc est deliberatum consensum præbet non moritur, vt prædiximus. In alijs porrò venialibus peccatis, etsi consentias deliberate, non incurris in spiritualē mortem. Sunt nihilo minus infirmitates mentis, quia admittere

Peccata venialia quædā per se mortalia & per accidens venialia alia contra.

illa est præter legē Dei, & eius charitatē: & quia leuicula hęc admittēs, sensim tepescit: & ideo flaccescit in eo Dei charitas, nō amittēdo gradus suos, sed nō exercendo seipsam in bonis, fit segnior ad bona: vnde solet parari ruina animæ, & lapsus in peccatum mortale.

Ex veniali admissione lāguidior charitas.

¶Verūtamē, qui hæc admittit, & ex alia parte resarcit iacturā, ex bonis operibus, aut dolet se admisisse, infirmitas non est ad mortē, sed pro gloria Dei. Porrò qui se præcipitat ad hęc admittēda, & solutis habenis, illis incūbit, etsi non sit necessariū ob id admittere crimē quippe infinita venialia nō constituūt vnum mortale. Vnde necessaria nō sequitur ex hac infirmitate mors peccati. Cæterū quam plurimum accidit, huiusmodi infirmitates, si multiplicentur sine fræno compescente, animæ parere mortem.

¶Et quidē facilius est depellere infirmitatem præhabitā spiritualem, quā ipsam mortem. Etenim, prōptius est arcere hostem ne intret in domū, quam postquam irruerit, eundē abigere. Constitue enim hominem iustum laborantē tentatione, tunc sane præsidia habet diuinæ gratiæ, ad depellendū hostē antiquū, charitate nāque roboratur, fide viua munitur, spe erigitur, ne succumbat.

¶Porrò si semel succubuerit, charitatis desiderat vires, fidei viuacitas abest, Deū habet offensum: vnde, multo difficilius erigitur, multo difficilius viuificatur. Vt qui nō gustauit cibi alicuius dulcedinē, nō est tam auidus illius cibi, quā ille, qui semel voluptatem illius expertus est. In quem sane modū, si expertus fueris peccatum, ad semel gustata accenderis vehementius, & niteris in eadem propēsius, quæ aliâs si non gustasses non tanti fecisses. Quo circa summe conandum est, si infirmaris, morbum continuo depellere, ne succumbas morti. Quod si arduum est, à morte peccati, quæ est in solo consensu mentali redire ad gratiæ vitā, quid quod sit lōge operosius à morte, quæ est in opere, vel verbo viuificari: id quod est tertius peccatorum gradus? Qui enim cōsensit solum peccato, at expensa eius vilitate, à consensu cito resilit, mortuus sane fuit, at cito solutus est à mortis vinculis. Qui vero dulcedine peccati pellectus quod mente cōceperat, extra deprōpsit

Consensus, opus consuetudo.

peccatum

peccatum hic magis eſt innodatus mortis peccati vinculis, quam prior: ideoque maiori negotio eget, vt viuificetur. Etenim, opus exterius ſeu factum, ſeu verbum, addit voluptatem maiorem voluntati conſentienti, aut cōmoditatem vberiorem, quam ſolus conſenſus. Quapropter, difficiliorem habet pœnitētiam, vt viuificetur.

¶ Conſtitue, vt rem hanc capias, hominem veneri conſentientem, non tamen operantem, & alium conſentientem, & experientem. Vtique, qui experitur maiorem percipit voluptatem, quam is qui ſolum venerem amat, ſine experientia tamen.

Actus exterioris voluptatem ... inte... e in... ...ē ...tas ... u exte... prouenientes.

¶ Rurſus fac hominem quendam amantem furta, ſed qui deſiderium opere non compleuit: & alium furantem. Ex ſolo quidem deſiderio non refertur vtilitas, at ex furto reportat fur cōmodum tēporale, etſi iniuſtum. Quo circa quia maior ex opere accreſcit voluptas, maiorque commoditas, ideò difficilius eſt ab huiuſmodi, peccatis exterioribus reſipiſcere, voluptate, aut commoditate impedientibus, quam à ſolo mentis conſenſu qui in momento accedit, & in momento recedere poteſt. Adde iſtis, quod peccatū exterius, alijs noxium eſt, qui ex illo offendi poſſunt, at conſenſus ſolus cum ſit inuiſibilis neminem lædere poteſt, niſi autorem.

...o actus ... ma- ...at ma... am ſupra ... interiorem.

¶ Non tamen animus meus eſt modo diſſerere veterē illam quæſtionem, ſi actus exterior addat malitiam, aut bonitatem ſupra actum interiorem, ſiquidem aliquando addit, vt prædiximus, vel cū ex voluptate exteriori deguſtata ſit actus interior vegetior, aut ex commoditate percepta. Et neſcio quo modo tenacius hæret culpa, ſi operi mandetur, quam ſi intra mentis penetralia contineatur, vt quæ volumus altius defigere in memoria, non ſolum cogitatione, vel mente verſamus, ſed etiam verbo pronuntiamus, vel ſcripto mandamus, vt tenacior reſultet memoria. Verum de re hac in diſputationibus theologicis multa tradidimus in.3.ſenten. libro.

...ti gra...

¶ Porro eſt quartus peccati gradus, cæteris enumeratis longe peſtilentior, quādo non ſolum mente concupitur, & opere abſoluitur, ſed longam trahens conſuetudinem, obſtinatione obduratur. Hoc namque peccatum eſt, cuius mentio fit Hieremiæ, decimotertio ſicut Æthiops inquit, non poteſt mutare pellem ſuam, aut pardus varietates ſuas, & vos poteritis benefacere cum didiceritis malum: diſcere enim malum, eſt maliſuaſſeſcere. Non ſanè eſt impoſsibile, hos obduratos in ſuis peccatis, peccata aliquando deponere, verum quia hoc eſt ſummi negocij opus, ideo ſcriptura huiuſmodi obduratos cōfert Aethiopibus, & pardis, non mutantibus pelles, aut varietates ſuas, & eſt hyperbolicus ſermo, qui familiaris eſt ſcripturæ. Vnde ob idem de eiſdem dicitur, Cor durum male habebit in nouiſsimo. Enim vero, obdurata, & obſtinata corda deſperationem habent, aut præſumptionem, ideoque obdurantur. Et apte ſignificatur obduratio hæc per lapidem impoſitum Lazaro mortuo.

¶ Hos porro gradus, quos prædiximus peccati, in Lazaro ſatis adumbrantur: primo enim ægrotauit, dein moritur, poſt hæc ſepelitur, tandem fœtet. Quippe, quando obſtinatione obdureſcit peccatum, ſeu obdurata conſuetudine, prolongatur, tunc ſanè fœtet valde peccatum. Quoniam etſi hominis ſit peccare, at verò diabolicum eſt obſtinato animo corde, peccatum ducere perpetuò. Quo fit, vt peccatum hoc fœteat valde non ſolum coram Deo, ſed etiam apud homines. Huiuſmodi enim homines, ſunt damnatis illis, quos ſupplicia torquent æterna ſimiles, qui obſtinatiſsimo animo ſub tormentis ipſis, ſua amant peccata: ita iſti adhuc in carne viuentes, illos iam defunctos ex obſtinatione infernali in peccato referunt. Et quod deploratiſsimæ eſt calamitatis, ſi quatriduanam agunt ſepulturam. Infirmitas, mors, ſepultura, fœtor.

¶ Sunt enim quatriduanæ ſepulturæ homines, qui adoleſcentes, & iuuenes, & viri, & ſenes, peccato hæſerunt, & illi conſueuerunt, neque ab eius conuerſatione deſtiterunt: quatuor enim ſuas ætates, in peccatis triuerunt. Mortui ſanè ſunt in peccato iſti, & non ſolum mortui, ſed quatriduanam per quatuor ætates in peccato habent ſepulturam. Qui peccatores quatriduanam habent ſepulturam.

¶ Porrò autem, quia Chriſti clementia erga omnes ſe diffundit peccatores: ideo

suscitat puellam mortuam, nondum elatam, quia peccata mentalia Deus relaxat & suscitat, adolescentem vero iam elatum, quia peccata operis, & verbi, Deus etiam donat. Suscitat quoque sepultos iam & deploratos & fœtentes, & quatriduanam sustinentes sepulturam, vt Lazarum. Porrò puellam, & adolescentem Dominus minimo suscitauit negocio, Lazarum vero maximo. Quoniam peccatores obdurati difficile molliuntur, sero enim medicina paratur, cum longas mala obtinuere moras. Huiusmodi enim peccatores sunt illi, quos Ioel. 1. Commemorat dicens, computruerunt, vt iumenta, in stercore suo. Sunt sane isti instar iumentorum, non enim aduertunt, quæ mala ob peccatũ quod arcte amãt, eos maneat: & computrescunt in stercore, obstinatam ducentes in peccatis suis consuetudinem. Et sicut carnis vulnera si obcalluerint ægerrimè sanantur, molestissimamque poscunt medelam, ita mẽtis vulnera, vt cecinit ille. 3. Georg.

Non tamen vlla magis præsens fortuna malorum est,
Quam si quis ferro potuit rescindere summum
Vleeris os: alitur vitium viuitq́; tegendo.

Vulnera vetusta difficilem habent curationem.

Continuo culpam ferro compesce, priusquam
D[illegible] r incautum serpant contagia vulgus.

Et Claudianus, Virgilio cõcinit, dicens.

Tunc decuit sentire nefas, tunc ire recentes
Detersum maculas, veteri post obruta morbo,
Corpora pæonias nequicquã admouetis herbas
Vlcera possessis, alte suffusa medulis.

Peccatum est vulnus inuisibile.

Quo circa instar vulneris visibilis, quod corpora nostra possidet, sentiendum est de peccatis, quæ sunt instar vulnerum: t[illegible] inui[illegible]bilia sunt, quia mentis vulnera [illegible] & ideo certissimè, si vetusta fue[illegible]int, malè sanantur. Quandoquidem a[illegible]suetudo siue in bonis, siue in malis non mediocre. imo maximum habet momẽtum. Virtuti namque si assuescimus, fit nobis quasi natiua: & itidem si peccato assuescimus, fit nobis quasi naturale. Quæ autem naturalia sunt difficile auelluntur, & putantur peccata assueta quãtũcunque grauia, & immania sint ducuntur esse leuia. Vnde dixit ille, Iam tẽpus [illegible] pœnas leues. Quî ergo fiet, vt antidotum exquirat morbi, quo premitur, qui putat sanum se esse? aut si credit se ægrotum, at desperat iam salutem, quia vetustam fert ægrotationem? Qui curabit obsecro expellere à se hostem, qui falso credit hostẽ esse amicum? Tales enim sunt omnes, qui vetustas nutriunt culpas, quas, quia alunt vt sibi familiares, non student expellere, vt hostiles.

Assueta peccata [illegible] putantur peccata, aut leuia esse ducuntur quãuis alio[illegible] sint grauia.

¶Porrò autem, ne in plura tẽdamus stylum, in probationem huius rei, quod in manibus exẽplum habemus affatim demõstrabit nobis, ægerrimã esse vetustorum peccatorũ medicinam. Adest Christus omnipotens ad nostras de cælo veniens ædes, suscitaturus Lazarũ, & quid fecerit, quidvè dixerit obserua, lacrymatur, infremit spiritu, turbat seipsum. Neque semel lacrymatur, & infremit, sed semel atque iterũ, pergit videre defuncti quatriduani monumentũ. Petit sibi ostẽdi monumentum, ostenditur, reserari iubet, dicens. Tollite lapidẽ, & lapis tollitur sursum cælum versus beatos attollit oculos, & Deũ orat, & gratias agit, dein voce forti clamat. dicens, Lazare veni foras. Et mortuus obediens vitę: continuo, mortem deponit, & rediuiuus vitales ab orco se subduxit in auras. Sed quid tu putas causæ substitisse, quod Dominus tanto apparatu, & rerum, & verborum, adornauerit Lazari resurrectionem, cum alioqui aliorũ quos suscitauit mortuorũ sine apparatu aliquo, sed simplici vtens verbo fecerit resurrectionẽ? Vtrique alia causa exhiberi nequit, nisi, quod nos admonitos esse vult magnæ molis esse con senescẽtes in peccatis viuificari mortuos. Lacrymatur ergo Dñs non quia lacrymæ ei necessariæ erant suscitando mortuo vel quatriduano, quandoquidem omnes suscitabit mortuos ad diẽ nouissimum, non lacrymando, sed imperio summo dicens, Surgite mortui ad iudicium. Sciebat equidem lacrymas nihil esse ad mortuos suscitãdos, Vnde dixit. Proper. lib. 4. Elegi. ad Paulum.

Cur Dominus præãbulis est vsus suscitans Lazarum.

Desine Paule meum lacrymis vrgere sepulchrũ:
Panditur ad nullas ianua nigra preces.
Cum semel infernas intrarunt funera leges,
Non exorato stant adamante viæ.
Te licet orantem fuscæ Deus audiat aulæ,
Nempe tuas lacrymas littora surda bibent.

Lacrymæ bus sepul[illegible] i[illegible]gatur [illegible] non [illegible]t.

Lacrymæ

Lacrymæ igitur nostræ non possunt suscitare mortuos, ideo etiam si non sunt reprehendendæ, si modum teneant, quippe Dominus est illacrymatus, ex compassione nanque naturali animi ad defunctos funduntur, si tamen excesserint modum, iam patent reprehensioni Paulo monente, Nolite cötristari de dormientibus, sicut & gëtes, quæ spem non habent.

¶Porrò autem Christi lacrymæ, non fundebantur, quia illis Domino erat opus, vt fuscæ aulæ fores paterent: siquidem non lacrymis, aut precibus Lazarum suscitat, sed imperio dicens, Lazare veni foras.

¶Plorat igitur Dominus & lacrymis nō semel suffunditur ad Lazari sepulchrū, vt nos ad lacrymas fundendas hortetur, cum nos mortuos in peccato perspexerimus. Et quamuis, omnia crimina nostra fletibus sunt nostris abluēda, at vero peccata, quæ lōgas obtinuere moras quæ nē iam obriguerunt obstinatione, hæc pluri mas exposcunt lacrymas: ideoque Dominus nō semel vultum suum diuinum fluentibus rigat lacrymis. Quippe non simplici, sed vberrimo lacrymarū fonte hoc genus sunt detergenda peccata.

¶Vnde Hieremias. 6. luctum vnigeniti fac tibi, plāctum amarum. Talem enim poscit vates à nobis pro huiusmodi obduratione fletum, qualem mater pro vnigenito mortuo facit. Et Ecclesi. 22. Super mortuum plora, quoniā defecit lux eius. Quid quod tu super te plores, quandoquidem longe abest à te vita, qui est Christus, quando pondere peccati premeris. Audi vt flebat ille Dei vates. Exitus, inquit, aquarum deduxerunt oculi mei, quia non custodierunt legem tuam Psalmo. 118. Istis, namque lacrymis rigabat lectum suum sanctus Dei vates, vt diuinam impetraret misericordiā. Quod si in mortuum lacrymas producere monet sapiens. Ecclesi. 38. An non vere in nos ipsos has oportet producere lacrymas, cum nos morte peccati aduertimus affectos esse, & lapide obstinationis obductos? Hoc mortis genere se mortuam sentiebat illa, quæ sedens ad Domini pedes, vt vitam reciperet lacrymis suis rigabat illos. Lucæ. 7. Ezechias Hebræorum Rex, accipiens ab Esaia, se iamiam moriturum, conuertit se ad parietem, & Dominum precatur lacrymis abunde fusis, vt deprecetur a se mortem. Esaiæ. 38. Si Rex hic, vt mortem deprecaretur corporis, orat. & plorat, quid ni tu plorabis, vt mortem peccati qua opprimeris, à te abigas.

¶Plorat igitur Dominus, vt tu plores, infremuit spiritu, vt tu infremas. Turbat seipsum, vt teipsum turbes? Adamantinum sane est tibi pectus si Dominum consideras non sua quę nulla habebat, sed tua quibus abundas, deflentem peccata, & propter illa infremen tem ac se turbantem, at Dominum lacrymas siccis pertransis oculis.

¶At vero Dominus nō mortem Lazari corporalem plorat, quam mox ipse suo imperio erat à Lazaro depulsurus, sicut neque Hierosolymæ deuastationem faciendam per Titum & Vespasianum ille bat, quando vidēs ciuitatem fleuit super illam. Sed peccatum obstinationis Iudaicæ, ob quod erat euertēda illa ciuitas causa erat fletus Christi: sicut & modo peccatum, vnde mors accidit Lazaro, & vniuersis hominibus nō mortem ipsam corporalem deflet Dominus.

¶Propter peccata igitur nostra Christus venit in orbem, esurit, sitit vexatur, plorat infremit, seipsum turbat, sanguinem fudit. Quæ igitur ratio erit, vt nos quarui faciamus, quæ ipse tanti fecit? Quæ ratio erit, vt tam saxea sint nobis pectora, tam duri oculi, tam perfricta frons, vt non ploremus, non lugeamus crimina nostra, non fremamus contra nos ipsos, quod non turbemus nos ipsos, vbi tanta se offert turbationis causa, quod Christū nostris erratis offendimus, quod nostra errata adeò amamus, quod in illis consenescere dignum ducamus.

¶Porro Christus non solum plorat, vt nos ploremus, sed vt lacrymas nostras efficaces reddat ad remissionem peccatorum. Enim verò lacrymulæ nostræ nullius momenti essent, corā Deo patre, nisi quia per fidem, & charitatem Dei, lacrymis Christi copulātur. Ex lacrymis Christi nostiæ nos soluunt lacrymæ a suppliciis sempiternis, & nos perducūt ad æterna præmia.

¶Dicebat ille, Posuisti lacrymas meas in conspectu tuo. Et quidem istud insignis est muneris, quod lacrymulę nostrę

Saxei sumus & adamātini si lacrymas non fundentes Christi non collacrymemur.

Lacrymæ nostræ efficaces ex lacrymis Christi.

Psalm. 55.

sint in conspectu Dei. Esse enim lacrymas nostras in Dei cõspectu, nõ est Deo esse scitas, quippe scitas esse à Deo, commune est, & lacrymas bonorum, & malorum: at vero esse in conspectu Dei, est esse Deo gratas, atque ipsi acceptas. Christus autem illacrymans, nostras fecit lacrymas, quas fundimus dolentes de peccatis nostris propter Deũ, esse Deo gratas. Christus igitur est, qui ponit lacrymas pœnitentium in conspectu Dei patris. Quippe per pœnitentiã fideles vniũtur Christo, vnde lacrymæ pœnitentiũ sunt lacrymæ mẽbrorum Christi, & lacrymas hasce Deus pater acceptas habet quippe sunt membrorum Christi.

Christus ponit lacrymas pœnitentium in conspectu Dei patris.

¶At vero si obieceris mihi te lacrymas non posse fundere, quamlibet coneris, quia cerebrum tibi siccũ valde est, neq; potes stillare per oculos aquam, dixerim tibi, me non esse locuturum de lacrymis visibilibus, quibus nihil arescit citius, sed de lacrymis inuisibilibus cordis, quę sunt verus mentis de peccatis dolor, veraque animi de eisdem contritio. Has lacrymas Deus ponit in conspectu suo, quia probatas eas habet: quibus submotis lacrymæ exteriores momentum non habent. Christus autem visibiles fudit lacrymas, nempe, vt per visibiles lacrymas suas, tuas inuisibiles admoneret.

¶Postquam autem Christus lacrymas fudit, & infremuit, & se turbauit, monumenti locum exigit sibi demonstrari, & deinde lapidem submouendum iussit. Quædam enim ante hoc celeberrimum miraculum per se facit, vt flere, fremere, turbare se, alia vero alijs cõmisit faciẽda, vt ostendere Lazari monumentum, & lapidem auferre. Et rursum sub ipso miraculo ipse solus orat, & clamat, Lazare veni foras. Absoluto vero miraculo, alijs mandat sepulchrales ligaturas, quibus Lazarus erat ligatus soluere.

In suscitãdo Lazaro quædam Christus per se fecit, quædam per alios.

¶In quibus omnibus Lazarus nihil operatur, sed solum suscipit diuinæ clementiæ largitatem. At vero etsi hæc ad rationem præscriptam gesta sint in resurrectione visibilis corporis, in resurrectione vero animorum, quæ est resurrectio spiritualis, & inuisibilis, non omnia visibili conueniunt. Etenim si visã mortuis resurgere, & rediuiuam gerere mentem, necesse est te cooperari Deo. Christus sane solus tibi vitam gratiæ donat, & peccatum tuum tergit: verum non sine tuo labore, non sine tua cooperatione. Equidem vocat te Deus sine tuis meritis, iustificat te sine tuis meritis, quia peccatorem te vocat, & peccatorem te iustificat. Vbi igitur sunt tua merita? Verũtamen, etsi merita nõ requirat à te Deus vt voces ris ad gratiam suam, & iustificeris requirit tamen tuam fidem, citra quam nullus iustificabitur, Requirit spem veniæ obtinendæ, nam si illam desperas, non iustificaberis: requirit dolorem ante actorum peccatorum: requirit animum non relabendi, in pristina scelera. Non sunt hæc merita. Enim vero gratia sunt destituta gratum faciente, ante iustificationem, at vero sunt cooperationes nostræ, ex quibus Deo iustificanti cooperamur. Habes ex Concilio Tridentino. Sessio. 6. capitulo. 8.

Vocatur peccator à Deo & iustificatur sine meritis, quia si ex meritis iam non gratis iustificamur.

Triden. Sessio. 6. cap. 8.

¶Lazarus ergo non est cooperatus Christo, vt fieret rediuiuus, at mortui ex morte mystica, si non cooperentur non viuificabuntur. Legimus autem cæcum illum natiuum Ioãnis. 9. cooperatum esse Christo, in illustratione sui visus: siquidem postquam inunctus est diuino illo collyrio, iussit illi Dominus, vt iret in fontem Siloe, & ablueret lutum sibi impositum: & abijt, & lauit, & vidit.

Necessaria est nostra cooperatio, vt iustificemur.

¶Rursus à paralytico, Ioan. 5. exigit consensum in sanitatem illi conferendam diuinitus. Vis, ait Dominus sanus fieri, & ille, dixit, Domine hominem nõ habeo, quasi dixisset, salutis habẽdæ sum amantissimus, sed quid prodest mihi vehemẽs amor salutis, si hominem non habeo adiuuantem, vt illam mihi ex piscina conciliem? Et à cæco Lucæ. 18. alio, itidem exigit consensum, visus restaurandi: vt per hæc doceat cooperationem nostram esse Deo necessariam, si volumus illuminari & iustificari.

Ad miracula donanda exigit Christus consensum suscipientium.

¶A mortuis vero nõ poterat exigi, quod præstare non poterant, ideo hos excitat ad vitam, nihil ab illis exigens. Cæterũ sorores Lazari, si nõ verbo, lacrymis exigebant. Nam, istæ sine verbis, sæpe multa impetrant, vt cecinit quidã sæpe per hasflecti principis ira solet. Archisynagogus etiam se aduoluens pedibus Christi salutem filię petens, maiora accepit Marci. 5. scilicet, à morte suscitari filiam.

Solus

S[illegible] fereba[illegible] sup[illegible] Do[illegible] solum Dor[illegible] exi le vidua lacrymas, & nihil illa petente, Christi misericordia motus suscitauit eius filium, quem deflebat ex materno dolore, non ex suscitationis a Christo faciendæ spe.

Quamobrem si viuificari cupimus, nos ipsi deflcamus labes nostras, nosipsos ostendamus sacerdotibus monumentum Lazari, hoc est, detegamus conscientias nostras, quæ sunt instar monumenti pleni [illegible] mortuorum, hoc est, peccatis, quæ Paulus appellat opera mortua. ad Hebræ. 6. Suscitando Lazarum Dominus [illegible], vt monumentum Lazari [illegible] at vero suscitandis nobis, nobis iubet vt prodamus nostras conscientias clare, & [illegible] apud confessarium.

[illegible] suscitando Lazaro, iubet Dominus [illegible] amouere [illegible] monumento [illegible] vero [illegible] te a morte peccati [illegible] amouere duritiam cordis tui & impœnitentiam animi tui. Iubet tibi, vt molliet [illegible] ipsum. Ipse Christus tibi offert patrocinium, tibi offert præsidium, vt mollesias, & obstinationē Pharaonicam deponas. At vero, nisi tu velis, nisi coopereris, nisi adnitari in tua obstinatione haud dubium persistes, & sub illa diem claudes extremum.

Summæ clementiæ istud est munus, quod Deus velit nos illi cooperarios esse salutis nostræ. Nam nostro quę parta sunt labore suauiora nobis sunt, & multo cariora nobis, quam quæ solum aliunde conquisitam nobis esse gaudemus. Quo circa voluit Deus, quo sua munera nobis magis dulcescerēt, & quo carissima essent, vt ad illa Deo ipsi cooperaremur.

[illegible] te in profundum venisse peccatorum aduertis, non ideo desperes. Memineris Lazarū sub tenebris quatriduanæ mortis in profunda spelunca iacentem, & Christi clamore viuificatum. Clamauit voce magna, & dixit, Lazare veni foras, & continuo foras exiuit, cur ita gestum putas? Nempe, vt discas si te consideras in profunda spelunca peccatorum delitescentem, si te aduertis, iam pridem tenebras versari [illegible] clama voce [illegible] & [illegible] De profundis clamaui ad te Domine, Domine exaudi orationem meam, [illegible] intendentes in vocem [illegible] meæ. Si iniquitates obseruaueris Domine, Domine quis sustinebit? Ideo clamauit Christus, vt tu clames. Clamandum sane tibi est, non enim segni, aut inerti studio tibi [illegible] dum est, si vis profundum peccatorum Barathrum quod sponte ingressus es relinquere, & ad virtutis prosilire planiciem, & ad gratiæ diuinæ procedere lucem. Exibis foras sepulchrum hoc si clamas fortiter, si voce grandi non oris, sed cordis, diuinas pulses aures. *[illegible] foras.* En tibi vocem Christi. Q[illegible] de est [illegible] si tibi dicat Peccator [illegible] foras. Versas mortem, veni ad vitam versas tenebras exi ad lucem, exi [illegible] te, & venies ad me. In te est mors in me est vita. [illegible] peccatorum [illegible] Dominum [illegible] Christus clamat ad [illegible]? Clamat, quia ad ea, quæ [illegible] sunt, clamamus vt audiamur, [illegible], ideo ad te clamat Christus, vt audias vocem, suscitantis [illegible]. Si clamant seculi vanitates, [illegible] clamant mundanæ pompæ, si clamant carnis illecebræ, continuo clamori obteperamus: imo horum clamores, non expectamus, sed nos præuenimus eos, prædicta anxiè quærendo, & non clamanti, illa propēso animo amamus. At Christi clamores, aure surda pertransimus, nedum non præuenimus eos. Et quod omnium nefandissimum est, clamat diabolus, vt mactet, & perdat obedientes sibi & etiam nuni illi morem gerimus, & clamat Christus, vt à morte suscitet, & ad vitam deducat, & nolumus eum audire. Talis est obstinationis in peccato conditio vt obstinatorum corda lapidea reddat. Et quod mirentur amplius Deus pollicetur per Ezechielem. 36. hoc lapideum à nobis auferre cor, in hæc verba. Auferam cor lapideum, de carne vestra, & dabo vobis cor carneum. Hoc est, Auferam à vobis cor durū, cor indocile, cor præfractum, & dabo vobis cor molle, cor docile, cor morigerum mihi, at verò obstinatio humani cordis ea sæpe est vt

Quam in profunda spelunca peccatorū delitescunt clamare debent voce grandi, vt abea exe[illegible]

Hebr. 6.

[illegible]

v[illegible]nem [illegible] occi facia[illegible] lap[illegible]eo contra Deū agere quam [illegible] co[illegible] ei[illegible]em obtēperare.

¶ Porro autem o[illegible]stinationis huius, si antias causam co[illegible]scere, disce geminam e[illegible]am. Etenim vel obstinatio pro[illegible]ur ex præsumptione, aut ex despe[illegible]e. Sunt namque multi qui plusquam [illegible] fuisset sibi in Dei misericor[illegible]tur. [illegible]que Deo non spon[illegible]pondent ver[illegible]or[illegible] peccatorum. Hos subnotans diuinus sermo, inquit, Ecclesi. 5. Ne dicas, miseratio Domini magna est, multitudinis peccatorum meorum miserebitur.

[illegible] Obstinationis duæ causæ.

¶ [illegible]lis quoq; aptatur sati[illegible] cōcinne, quod E[illegible]aiæ. 2[illegible]. Scribitur in hæc verba, Dixistis enim, Percussimus fœdus cum morte, & cum inferno fecimus pactū, flagellum [illegible] cum transierit, non veniet super nos: [illegible]simus mendacium spem nostram. Vtique qui præsumptuosi sunt & vana spe [illegible] misericordię suis peccatis blandiuntur, credunt se non torquendos æternis suppliciis, qui [illegible] in profundo peccatorum [illegible] fec[illegible]lerant esse. Isti collo[illegible] in m[illegible]acio [illegible]em suam, quia ocio turp[illegible]es credunt, donandos esse Dei misericordia [illegible] Dei misericordia, nō impe[illegible] in nobis, sed ad op[illegible]ostram excitandam pro[illegible]. [illegible] omnes hęretici, quos hęc nostra tulit ętas. Omnes enim sibi gratulātur in sola fide Christi, sibi applaudūt, credentes solā fidem necessariā esse ad salutem consequēdam. Vtiq; præsumptuosi sunt hæretici isti, ponētes mendaciū spem suam. Sibi pollicētur mendose tamen pacē habere cum De[illegible], ex sola f[illegible]de. Et dicentes, Pax, pax non e[illegible] pax, sed illis potius triste cū Deo imminet bellū: quippe dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt. In quos in declamationibus ad Esaiam, multa diximus, & in disputationib⁹ theologicis nostris. ad. 3. & 4. Senten. satis sit dixisse modo tantopere istos præsumere de gratia Dei, quātopere detrahūt iustitiā Dei. Quia si nulla sunt humana merita ad pręmia parāda æterna, vt isti garriūt, vbi est Dei iustitia, quæ vnicuique reddit secundum opera sua. Est igitur horū præsump[illegible]quissima. Eccle. 37.

Dei misericordia nō impēditur ad fouendā humanam desidiā.

[illegible] hære[illegible]

¶ Est porro alia causa obstinationis hu[illegible]manæ desperatio. Etenim qui nō sperat se bea[illegible] ex gratia Dei & ob bona merita [illegible] nō est cur merita edat. Vnde desperatorū vox est, edamus, & bibamus, crastina die moriemur.

2. causa ob[illegible]nati[illegible]nis desperatio.

¶ De huiu[illegible]modi dixit Apost. ad Ephe. 4 Qui desperantes semetipsos tradiderūt impudic[illegible]iæ, in operationē immūditiæ, omnis auaritiæ. E[illegible] apud Hieremiā. c. 18. istorū verba sunt, Desperauimus, post cogitationes nostras, ibimus, & vnusqui[illegible]q; prauitatē cordis sui mali faciemus. Et capi. 2. Et dixisti, Desperaui, nequaquā faciā: adamaui quippe alienos, & post eos ambulabo. Ex quibus testimonijs liquet satis quomodo ex desperatione obstinatio in peccatō, diffu[illegible]at.

¶ Et quidem inter hæc duo mala, minus malum est præsumere plusquā oportet de Dei misericordia quam illam prorsus desperare. Quippe mi[illegible]lū est, excedere in confid[illegible]do, [illegible]ā deficere in sperando. Qui enim excedit minorem iniuriam Deo irrogat, excedendo, quam qui deficit deficiēdo. Deficiens namque, infinitatem diuinæ misericordiæ detrahit excedēs autem non detrahit, sed plus illi tribuit, quā ipse Deus misserit suæ misericordiæ esse tribuendum.

Minus malū est præsumere de misericordia quam desperare Dei misericordiam.

¶ [illegible] itur pręsumptione sua nō tollit in[illegible]itatē misericordiæ d[illegible]æ, sed quantū est ex sua præsumptione [illegible]u dat a[illegible]stitia. At desperans ex sua desperatione [illegible]nitatem, diuinę misericordię tollit. Quippe desperando peccata sua excedere amplitudinem diuinæ clementiæ, se credere insinuat, & si non credat. Et facilius erit deducere ad rectam spem valde præsumentem, quam desperantē. Magis enim discedit ab spe recta, qui nullatenus sperat, quam qui sperat, sed non vt oportet sperat. Vt prodigus minus declinat à liberalitate virtute, quam auarus. Et ideo minore labore, prodi[illegible]us ted detur liberalis, quam parcus seu auarus. At vero siue desperatio sit ob[illegible]nationis causa, siue præsumptio obstinati[illegible]ca lamitosa semper est, & qui ea premitur, quatriduana fœtidaque morte laborat. Et fœtorē huius mortis neque Deus fert, neque homines. Et ideo summo discrimine vitā ducunt obstinati suā, thesaurizāt enim Dei iram in die nouissimū. Vnde Paulus hos obstinatos graphicē depingēs ad

Præsumptio curabilior morius est quam desperatio.

ad Rom. 2. ait. An diuitias bonitatis eius & patientiæ, & longanimitatis contemnis? Ignoras quoniam benignitas Dei, ad pœnitentiam te adducit? Secundum autem duritiam tuam, & impœnitēs cor thesaurizas tibi iram in die iræ & reuelationis iusti iudicij Dei.

[Ob]stinati in [pe]riculo magno dānatio[nis] adducūt dies suos.

¶Proprijs sanè coloribus depinxit Apostolus obstinatos, & in quanto periculo dies ducant suos apertè demonstrat. Etenim secūdum duritiam suā, & obstinatū cor, thesaurizant sibi iram Dei.

¶Sed quid est thesaurizare iram Dei, nisi ad vetera, noua mala cumulare? Et Deū iratū, quotidie ad maiorem iram prouocare? vt rectè dixerit Abacuc de istis. capitu. 2. Vsquequo aggrauant contra se densum lutum? In dies enim peccantes, lutum peccatorum densius reddunt, vt indies, magis obcæcentur, vt qui in sordibus sunt sordescant adhuc.

¶Audiant igitur isti vocem Christi dicētis Lazare veni foras, hoc est peccator durissimi cordis, *Veni foras*. Et continuo obstinationem profligabunt. Christus clamat ad te obdurate homo, ad te clamat, qui iam in peccatis cōsenuisti, & ait, *Veni foras*. Exi à tua duritie, & veni ad meam blanditiem. Noli experiri seueritatē meę iustitiæ, quæ tibi imminet delitescēti in sepulchro tuorum peccatorum, & in eo quiescenti, sed exi ab hoc sepulchro, & [illegible] dinē meæ misericordię. [illegible] le [illegible] sulis? Si non me audieris modo, [illegible] te clamātem, audies tandem me seuere [illegible] tra te rugientem in die illo nouissimo, quando tibi, & obstinatis alijs dicam. Ite maledicti in ignem æternum.

¶Exi, exi, cito rumpe moras, quia periculum est tibi in mora. Si enim amas vitam, quid tibi cum morte? Si amas lucē quid tibi cum tenebricoso? Hodie quapropter, si vocē Christi audieris, noli obdurare cor tuū. Neque est cur expectes crastinū, iam hodie audis tonantem Christum, *Lazare veni foras*. Quod enim corpori Lazari tunc dixit, animæ tuæ modo dicit, Peccator obduratissime, veni foras de lacu miseriæ, & de luto fœcis, vbi detineris. Infixus iaces in limo profundi, non est in te substantia diuinæ virtutis, nam gratia à te abest diuina, supplicia atrocia, & sempiterna tibi imminent.

Quæ igitur dementia te cepit, vt in tantis demoreris malis? Sed ais, peccata mea longam cōtra me contexuerūt catenam, me vel inuitum tenent, vellem venire foras, at praua vetus mea consuetudo, me ligatum tenet, vt non quod volo bonum agam, sed quod odi malum. Porrò antē audi Apostolum dicentem, ad Hebrę. 3. Ne obduretur quis ex vobis fallacia peccati. Enim vero qui hæc obijciunt, sibi applaudētes in peccatis, ideo obijciunt, vt ex fallacia peccati illecti, in ipso obdurentur vehementius.

¶At vero expendant attentius isti num consuetudo peccati cogere potest eos, vt vel inuiti peccent? non sanè. Siquidem si ipse natiuus appetitus, seu natiua concupiscentia quam ad malum gerimus subditur libero arbitrio. Gene. 4. Subter te erit appetitus tuus, & tu dominaberis illius: nunquid consuetudo, quæ alioqui natiua non est, sed nostro studio parta, cogere nos poterit ad peccandum? non arbitror. Si ergo tu Dominus es tuæ consuetudinis, quid causaris consuetudinem peccandi, ne à peccato desistas.

Consuetudo neminem cogit ad peccandum.

¶Equidem consuetudo introducta est per mala studia, & ideo per bona studia expelletur. Res enim per quas nascitur causas, per eas dissoluitur. Dissuesce igitur malis operibus, & assuesco [illegible] & tum liber euades à tua obstinatione peccandi.

¶Arduum, scio, dices est assuetum malis studijs, bonis consuescere, fateor. Vnde etiam arduum est obstinatum in peccato mollefieri ad Dei gratiam suscipiendam.

¶Porrò si arduum est viribus humanis pensatis, pensatis diuinis non est difficile. Apud Deum enim non est impossibile omne verbum.

Diuinæ gratiæ nō est difficile quamlibet obstinatissimos in peccatis à peccatis soluere.

¶Si doles, quapropter te esse coniectum iam pridem in peccatorum profundam speluncam, & cupis hanc relinquere, & libertate filiorum Dei gaudere, memoria repete, quid fecerit Dominus Iesus vt Lazarum in spelunca iacentem mortis, excitaret ad vitam. Plorat, infremit, turbat seipsum, orat, clamat vehementer dicens, *Lazare veni foras*.

¶Plora igitur tute ipsum, freme contra te ipsum, indignationem cape contra vitam tuam veterem, quod sponte nullo cogente,

cogente, ſed fallacia diaboli ſuadente, te inieciſti in profunditatem peccatorũ. Deſine indignari alijs, qui forte incentiuum tibi fuere, vt labereris in profundũ peccatorũ, indignare tibi ipſi, quod ſponte in lacum miſeriæ, te conieciſti. Turba teipſum, conſiderãs quod niſi cito te ſolueris ab hac teterrima ſpelũca, alia te manet longe tetrior, Gehēnæ, ſcilicet, ſpelunca, vbi ſemel coniectus, eternó ſine ſpe exitus manebis. Hoc te turbet, hoc te terreſaciat. Et ideo vt hãc infernalem ſpeluncam euadas, cura ſedulo obſtinationem relinquere tuam. Ora cum Chriſto, & clama cum illo, & dicito, Ad Dominum cum tribularer clamaui, & exau-

Pſalm. 68. diuit me. Inſtanter pete cum vate, Ne demergat te tempeſtas aquæ, & ne abſorbeat te profundum peccatorum tuorum, ne ve vrgeat ſuper te puteus os ſuũ. Iunge ergo tuum fletum, tuum fremitũ, tuam turbationē, tuam orationem, tuũ clamorem cum Chriſti fletu, cum Chriſti fremitu, cum Chriſti turbatione, cum Chriſti oratione, cum Chriſti clamore, & quamuis ſexcentas patiaris mortes, ad vitam proculdubio reuocaberis. Nãque ſi infirmaris ex peccati delectatione, ſi mortuus es ex peccati deliberato conſenſu, ſi ſepultus es ex conſuetudine peccandi, ſi iam fœtens ex obſtinatione in peccato, ſi tamen reſurgere contendis, ſi ad vitam amas, gratiæ reuocari, nihil tibi remedij reſtat niſi fontē vitæ petere Chriſtum. Hic enim ſolus poteſt deploratã hãc, miſerrimamque à te profligare mortem. Ipſe clamat ad te dicens. Heus tu, qui in ſordibus iamdiu verſaris peccatorum, exi foras per condignam pœnitentiam. Citra hãc enim nulli accidit à morte hac animi reſurgere ad vitam. Et pœnitentiam quam ipſe tibi faciendã monet, hanc ipſe tibi volenti donabit. Iam vero, illud quoque non vacare à myſterio crede, quod Lazarus rediuiuus, à ſepulchro, non ſolutus à vinculis, ſed innodatus ligamentis mortuorum prodijt: quippe ligatum inſtitis prodijſſe à Ioanne cõmemoratur. Id quod alijs à Domino ſuſcitatis mortuis accidiſſe memoriæ nõ eſt proditum. Puella namque Archiſynagogi filia, noudum ligamentis mortuorum erat ligata, quippe quæ ante ligamina huiuſmodi fuit reddita vitæ. Adoleſcens etiam viduæ filius, ligatus ferebatur ad ſepulchrum: at vero audita Chriſti voce, reſedit in feretro. Vnde opinari licebit, ſimul cum morte depoſuiſſe mortuorum ligamina autore Chriſto.

Pœnitētia neceſſaria ad reſurrectionē animæ à peccato.

Solus Lazar⁹ ligatus, & rediuiuus prodijt.

¶ At vero ſolus Lazarus ligatus ex ſepulchro exit: ligamina enim non fuerunt illi impedimento exitui, vt in miraculo, eſſet miraculum. Erat enim grande miraculum quod mortuus eſſet rediuiuus, itē quod ligatus ligaminibus mortuorum ſi ne impedimētis de ſepulchro prodijſſet. ¶ Quale autem ſit quod ſub hoc geſto lateat ſacramentum, non omnibus doctoribus conuenit. Sunt qui putent ligamina hæc denotare vinculum dãnationis æternæ. Cenſent enim, ex cõtritione ſoli interiora ligamina mentis, ſcilicet, excæcatio & obduratio: quę menti accidũt ob cõmiſſum peccatum. Et per contritionē hominē ſolutis iſtis internis vinculis, iam ex morte ſpirituali eſſe tranſiturum ad ſpiritus vitam. At vero adhuc reſtant vincula externa, ſcilicet, obligatio ad æterna ſupplicia ſerenda: quæ vincula, Dominus ſoluit per miniſtros ſuos ſacerdotes, priora enim ipſe per ſe ſoluit. Namque per confeſsionem & abſolutionem vel in re, vel in voto ſolum hæc vincula ſoluũtur. Hoc fuit placitum Hugonis Victorini lib. 2. de ſacramē. parte. 14 cap. 8. Secundumquē per ſacramentalē abſolutionem non abſoluitur quiſpiam à peccatis, ſed per contritionē iam abſoluitur à reatu æterni ſupplicij, is qui iam cõtritus erat. Quod ſi contingat mortē prę uenire abſolutionem ſacramentalem, fat fuiſſe id temporis excogitauit Hugo, ſi ex voto fuerit abſolutio ſuſcepta.

Ligamina duplicia & interna & externa.

Hugonis placitū differtur, & refellitur.

¶ Porrò autem, ſi ante abſolutionem ſacramētalem, ex cõtritione homo fit Deo gratus, & amicus annuente Hugone, exquirendũ reſtat, num tum eſt homo ille filius Dei? an filius diaboli? filius regni, an filius Gehennę? Non audebit quiſquã aſſerere, filium eſſe diaboli. Igitur eſt id temporis filius Dei. Quod ſi filius Dei, igitur eſt hæres Dei, & cohæres Chriſti. ad Rom. 8. Qua ergo ratione defendi poteſt, hæredem Dei, & cohæredem Chriſti eſſe obligatum ad damnationem æternam, ante abſolutionem ſacramenalem? nulla ſanè.

¶ Siquidem ſi obligatus eſt ad dãnationem

nem æternam, non est filius regni, sed filius Gehennæ. Et temerè Paulus doceret si ita accideret, ad Roman. 8. Nihil damnationis esse ijs, qui sunt in Christo. Hic autem, quem proponimus, iam est in Christo, quia est membrum viuum eius: igitur nihil damnationis in eo superest æternæ. Si autem adhuc obligatione æterni supplicij esset constrictus, vt Hugo autumat multũ sanè haberet damnationis, quam si nondum est expertus, est reus nihilominus illius ex Hugone.

¶ Magister autem Sentent. in. 4. Sent. distinctio. 18. aliam est ingressus viam, credens sacerdotes efficaciter non soluere vincula peccatorum, neque ipsas culpas, sed Deum solum hæc soluere & culpam, & culpæ reatum ad pœnam. Verum eatenus traditur soluendus pœnitens sacerdotibus, quatenus ostendant sua absolutione, pœnitentem esse absolutum, & eundem ob id Ecclesiæ conciliant. Quod ergo Dominus ait modo, *Soluite, & sinite abire*. Idem est ac si dixisset, secundum Magistrum, Ostendite vos sacerdotes solutum esse, quem ego per gratiam meam solui donando peccata.

Magistri placitum defenditur, & nõ probatur.

¶ At verò quis inficias ibit sacerdotem ministrando sacrum baptismum. donare peccata baptizati, & non solum sacerdos, quinetiam infidelis, si formam Catholicæ seruet Ecclesiæ, & ea intentione faciat qua fideles facere solent? Si ergo hoc nullus veretur concedere, neque audebit dicere tunc sacerdotem ostendere baptizatum esse ablutum, imò re vera abluere peccata fatebitur, cur formidabitur affirmare, per sacramentum pœnitentiæ sacerdotes nõ declarare solum, sed efficaciter absoluere à peccatis, non ex potestate humana, sed Christi, per sacerdotium illis ab ipso collata? Quocirca in Concilio Trident. Sessio. 14. canon. 9. traditur absolutionem sacramentalem esse actum iudicialem, & non tantum nudum ministerium declarãdi pœnitentem esse absolutum. Nos hæc profluentius disseruimus. 4. libr. Sentent. distinct. 18. Quapropter si hac supersedeamus tractatione, nemo mihi succensebit.

¶ Portò nihilominus succincto sermone trademus, quale est hoc quod adũbrat domini gestum redinimum Lazarũ astãtibus soluere iubentis. Non legimus autem quod discipulis mandauerit soluendum, sed astãtibus: tametsi vulgarior est sententia, solutionem Lazari, à Domino iussam discipulis. Vnde theologizãt autores potestatem soluendi esse in discipulis, & successorib⁹ Domini, in Deo autem esse potestatem viuificandi, quia ipse solus viuificauit Lazarum, & ipse solus est autor gratiæ, quæ pœnitẽtibus conceditur.

Differitur vulgatũ theologorum placitum.

¶ Sed quid, dicet aliquis, si Dominus solus tunc viuificauit Lazarum, solus aliquando alios mortuos per suos Apostolos impetrantes, ad vitam renocauit. Etsi iussit soluere astantibus Lazarum, aliquando suscitauit mortuum, quem non iussit soluere, à mortuorum quibus ligatus erat ligamentis: quia ipse forsan & mortem fugauit solus, & vincula huiusmodi rupit solus, vt de vnico filio viduæ dudum annotabatur.

¶ Quamobrem expendere non erit inutile, duplicem Christum suscitationem spiritualem facere quotidie, aliam quidem per lauacrum regeneratorium, aliã per sacramentum pœnitentiæ: quæ etiã quidam laboriosus baptismus patribus dicta est.

¶ Vtique ex baptismo homo viuit à morte animæ, quæ est culpa, ad vitã gratiæ, ideoque formam baptismi verbum Paulo est vitæ ad Titum. 2. Id quod idẽ Paulus luculenter satis docet ad Rom. 6. volens nos in baptismo, commori Christo, & per baptismum resurgere cum Christo. Rursus per pœnitentis sacramentum est alia resurrectio à peccato.

¶ At verò dispares sunt, & magno interstitio distantes istæ duæ resurrectiones. Prior namque nulli accidere potest nisi semel, posterior vero multoties accidit fidelibus. Toties, scilicet, quoties de peccatis suis condignam gerunt pœnitentiam.

Duæ resurrectiones spirituales quotidie à Christo fiunt.

¶ Præter hæc resurrectio prior, est plena resurrectio: viuificat enim baptismus mortuos in peccato. Et non solum viuificat, sed omnia vincula, & ligamenta tollit, quia nulla superest obligatio ad æternam, vel temporaneam pœnam, nullus deniq; à baptismo manet reatus.

Quanquã enim concupiſcentia maneat, non manet tanquam reatus, ſed tãquam natiua quædam inclinatio ad malum. Porro poſterior reſurrectio non eſt tanta fulgens maieſtate, vt prior, neque tanto micat ſplendore. Quippe tametſi reſurgat homo per pœnitẽtiam, ad vitam gratiæ, ſuperſunt ligaturæ quædam. Sunt autem ligaturæ illæ, obligatio quædam ad pœnas temporales, in quas Dei gratia commutauit æternas. Non enim ſtatim pœnitẽtia omnia abolet, & culpam & commeritas pœnas, ſicut baptiſmus. Quippe plerũq; ablata culpa per pœnitentiã, ſupereſt purganda pœna, nõ æterna, quia hanc pœnitentia aboleuit ſimul cum culpa, ſed tẽporalis. Niſi tanta fuiſſet pœnitentia interior quanta vniuerſæ purgandæ ſat eſſet pœnæ, id quod rariſsimum eſt. Hęretici autem neotherici, non hanc dicunt ſententiam, ſed diuerſam aſſirmant: ſimul cum culpa pœnitẽtiam abolere omnem pœnam. Ideo negant ſatisfactionum neceſsitatem, & purgatorium rident. At vero catholica fides eos anathematizat: vt habes ex concilio Triden. Seſsio. 14. Can. 12. Si quis, inquit, dixerit totam pænam ſimul remitti ſemper cum peccato, ſatisfactionemq; pœnitentium non eſſe aliam, quam fidem qua apprehendunt Chriſtũ, pro eis fa[illegible]ile, anathema ſit. Et Seſsio. 6. Cano. 30. Si quis dixerit, poſt acceptam iuſtificationis gratiã cuilibet peccatori pœnitenti, ita culpam remitti, & reatum pœnæ æternæ deleri, vt nullus remaneat reatus pœnæ temporalis exoluendæ vel in hoc ſeculo, vel in futuro in Purgatorio, antequam aditus ad regna cælorum patere poſsit, anathema ſit. Reatus igitur iſti ad pœnas temporales exoluẽdas, vel in hoc ſeculo vel in futuro, hæc ſunt ligaturæ, quæ ligant ſuſcitatos per pœnitentiam mortuos, adumbratæ, in ligaturis Lazari ſuſcitati, quas iuſsit Dominus diſcipulis ſoluendas. Soluuntur igitur per claues regni cælorum Eccleſiæ cõceſſas: ſiquidem Sacerdos iniungens pœnitentibus ſalubrem, & condignam pœnitentiam claue non errante, & pœnitẽs illam exequens, ſoluitur à reatu pœnæ exoluendæ, vel hic, vel in Purgatorio. Aliás, cum reatu hoc decedens ab hac vita in alterum ſeculum, in Purgatorio luiturus eſt, quouſque commeritas det pro peccatis donatis pœnas. Et vt ſemel dicam, nõnunquam per ſacramentum pœnitentiæ, pœnitẽti donatur gratia, & pœna ęterna cum peccato, vt ſi quis attritus abſolutionem ſacramentalem poſt confeſſorum peccatorum accipiat ſuperſtite tamen reatu temporalis pœnæ, abolẽdæ per ſatisfactionẽ. Nõnunquam vero pœnitens iam Deo gratus conuenit confeſſarium, & illi pandit peccata, quæ alioqui ſibi donata ſunt per contritionem, & tunc ſane per abſolutionem non deletur peccatum, quia iam deletum eſt. Sed iniungit ſatisfactionem Sacerdos quam ſi pœnitens abſoluerit ſoluitur à reatu pœnæ temporalis, ſoluendæ, vel in hoc, vel in altero ſeculo. Neque falſum, ideo eſt quod promit, Ego te abſoluo, ſiquidem ſe vt peccatorem exponit confeſſori, pãdendo ſua peccata, & illa reſpuendo. Et ideo ſacerdos, quẽ latet ſi à Deo iam ſunt remiſſa, iuxta cõfeſsionem verè ait, Ego re abſoluo. Iam vero, vt ad ſuũ exordiũ remeet oratio, omnes qui iam dudũ in ſe pulchro veteri veſtrorũ iacetis peccatorum, quique vobis lapidẽ obdurationis in peccatis ſuperiacentẽ habetis, qui denique ex nimia veſtra obſtinatione putidi eſtis, Deo & ſanctis Angelis, & hominibus, audite iam Chriſti clamores. Clamat enim ad vos quotidie, & clamoris verba, hæc ſunt, ſurgite qui dormitis in ſceleribus veſtris, exurgite qui delectamini in malefactis veſtris, exite foras, vt viuatis. Aures patulas igitur præbete huic clamori, & pœnitentiã agite de peccatis veſtris, & reuocabit vos Dominus ex morte veſtra ad vitam ſuam, & per eccleſiæ claues ſoluemini à veſtris reatibus omnibus, vt liberi poſsitis ad regna euolare cæleſtia. Hoc enim eſt, quod ait Dominus, Soluite & ſinite abire.

Neotherici hęretici refelluntur.

ENARRATIO I.
In caput duodecimum.

Ieſus ergo ante ſex dies Paſchæ, venit Bethaniam, vbi Lazarus fuerat mortuus, quem ſuſcitauit Ieſus.

ADuentante iam tempore quo Dominus, Hieroſolymis erat immolandus pro orbis ſalute, propior ſit Hieroſolymæ immola-

m[illegible] Ideoque venit Betha-
niam [illegible] Hierosolymæ proxima erat.
D[illegible] aduentum [illegible] ante-
te [illegible] hoc est [illegible] sex an
te [illegible] agit, aut die sexto,
ante [illegible] paschalis.

¶ Q[illegible] autem [illegible] tel-
ligendi non omnibus conuenit. Nam-
que sunt qui Dominum venisse Betha-
niam Sabbato opinentur, ipso eodem die,
quo cœnasse ibidem refertur, cum Laza
ro, & Simone leproso. Fit [illegible] pro hac
sententia Ioannis verbũ, infra enim sub-
dit, quod in crastinum Dominus exiuit
à Bethania in Hierosolymam. Igitur
Sab[illegible] venit Bethaniam & die proxi-
mo Dominico ingressus est Hierosoly-
mam, [illegible] palmarũ & ramorum triũn-
ph[illegible]. E[illegible] quia
i[illegible] pascha [illegible] feria sexta [illegible]
t[illegible] esse connumerando-
do [illegible] ex dies intermedios inter Sabbatũ,
quo Dominus venit Bethaniam, & feriã
sextam p[illegible], quia solũ sunt [illegible]
que [illegible] sed oporteret connumerare ip-
sum Sabbatum, aut ipsam feriam sextã
p[illegible] placito A[illegible] con
[illegible] tamen [illegible], quia Euange
lista commemorat multam turbam venis-
se in Bethaniam, vt Dominum videret
& Lazarum. At [illegible] Sabbato Domi-
nus venisset Bethaniam [illegible] potuerat tam
cito conuenire ad [illegible] Dominum
& Lazarum. P[illegible] de hoc obiect o
autor sententiæ responderet Domini
aduentum in Bethaniam rescitum fuis-
se à propinquis locis, antequam Domi-
nus venisset: ideoque forte etiam præue
nerunt multi Domini aduentum in Be-
thaniam præstolantes eum ibidem.

Quòd verò Ioannes ait, cognouit autem
turba multa quoniam illic est, & vene-
runt non propter Iesum tantum. Non
a[illegible] docet tunc venisse ad Bethaniam
h[illegible] Iudæos, ideoque dicet ali-
q[illegible] ibi in Bethania præstolantes
D[illegible] venerunt ad domum vbi cœ
na celebrabatur, vt viderent Dominum
& Lazarum. Et cum à prope sitis oppi
dis facile hoc poterat sciri. Maximè si
vera Theophilactus dicit Iudæis morem
fuisse celebrem faciẽdi cœnam nono die
mensis primi. Siquidem decimo die il-
lis iubebatur, vt pararent agnum immo

landum decima quarta die mensis, Exo-
di. 12. Et nona dies erat illis festus dies,
& agebatur cœna, quæ apud Theophi
la[illegible] dies fuit tunc Sabbatum prope
proximum Dominicæ palmarum. Vn-
de si hoc verũ est probabile videtur cœ-
nam illam non fuisse Iudæis propin-
quis Bethaniæ, quam Dominus celebra
turus erat in Bethania: quam vel Domi-
nus prædicere potuit, aut Martha, aut
Simon leprosus, vel quiuis alius.

¶ Sunt autem, qui non hoc sapiant, sed
aliud autument feria sexta Dominum
venisse Bethaniam, & Sabbato cœnasse
cum Lazaro, & Simone [illegible] au-
tem expositionem. fuerunt sex dies in-
termedij ante paschalem feriam sextam.
Huic tamen expositioni obstat, quod
Ioann. ait, in die crastino Dominũ iuis-
se Hierosolymam. Fuit autem crastinus
hic dies Dominicus, palmarum & ramo
rum insolita solemnitate triumphalis.

¶ Porro, hoc dilui potest obiectum, si di
camus diem crastinum non esse referen-
dum [illegible] Aduentus Domini in Be-
thaniam [illegible] sed diem cœnæ, crastino, sci
licet, die post diem cœnæ, venit Iesus in
Hierosolymam. Græci habent, *Quem su*
scitauit [illegible] a mortuis. F[illegible] unt autem ibi cœ-
nam. Quæ fuerit causa huius cœnæ ex
Theophilacto dudum retulimus, tamet
si non spectatum habeo hoc Theoph[illegible]
placitum. Quippe verba non videntur
innuere ex more celebrem tunc esse cœ
nam illam, sed nouam quandam cœnã,
ex qua amici se solent inuicem inuitare,
amicitiæ fruendæ causa. Ait enim, fece-
runt cœnam, & non explicat qui fuerũt
autores cœnæ. Et perinde est ac si dixis-
set, Facta est Domino, vel instituta est
in gratiam Domini cœna. Veruntamen
siue verum sit quod Theophil. narrat, si-
ue quod alijs arridet, refert nihil. Certũ
est Dominum in Bethania tum cœnas-
se, & fuisse conuiuam. Et Dominus pro
batum habuit conuiuium, vt veritas mi-
raculi dudum facti suscitati Lazari ma-
gis proferretur, vnde discipulorum fides
stabiliretur, & aliorum Iudæorum gig-
neretur. At obijciet quispiam si Sabba
to fuit illa celebrata cœna, qua nam ra-
tione Maria Magdalena, tum extersit pe
des Iesu, & lauit, quippe in Sabbato quie
scendũ erat, ab omni opere huiusmodi.
Adde,

Adde, quia si Iudæi, indignabantur Domino sananti morbos in Sabbato, multo vehementius indignarentur modo cum vidissent assistentes Magdalenæ vngenti, & extergenti pedes Domini in Sabbato, quia Sabbato hoc exercebat opus: at vero non sunt ob hanc rationem indignati, vnde videtur non vnxisse Domini pedes Sabbato.

¶ Sunt qui existiment cænam hanc fuisse biduo ante Pascha, & non sex diebus, Quippe Matth. 26. & Marci. 14. huius cænæ fit cõmemoratio. Et Dominus ibi ait, Scitis quia post biduum Pascha fiet, & deinde refertur Dominũ cænasse in Bethania. Quod vero contra hoc placitum positum est, quod Ioan. meminit Dominum venisse Bethaniã ante sex dies Paschæ, vel sexto die ante Pascha: igitur nõ cænauit biduo ante Pascha. Soluitur ab [illegible] Ioan. verba esse accipiẽda per anticipationem, videlicet quod Dominus venit Bethaniam ante sex dies Paschæ, at vero cænauit ibi biduo ante Pascha.

Fabri opinio refutatur. ¶ Veruntamen [illegible] qui respondebunt isti Ioan. dicenti quod crastino die a die cænæ Dominus venit Hierosolymam? Cum ergo hic crastinus dies [illegible] fuerit dies, qui apud nos est Dominica [illegible] palmarum dies, vtique si biduo ante Paschæ cænauit Dominus in Bethania, non potuit ingredi Hierosolymam Dominico Palmarum die, vt perspicuum est. Neque horum ratiunculæ sunt magni momenti, siquidem, lauare manus, non erat interdictũ Iudæis die Sabbati, vnde neque pedes. Quid quod Matth. 5. insinuatur Iudęos in festiuis diebus caput vnxisse solitos. Ait enim, Tu autem cum ieiunas vnge caput tuũ, & faciem tuam laua. Quod dixit, quia moris erat festis diebus se vngere. Ideoque nihil astantes obiecerũt de violatione Sabbati. Quod si ne fas fuisset, obiecissent hoc in primis Magdalenæ, quod Sabbatismũ violabat.

¶ Quid quod Sabbata Iudęi obseruabãt, & cæteras solẽnitates, à vespera ad vesperam, ideo cum cæna illa vesperi esset celebrata, iam cessabat tum obseruationis Sabbatinæ obligatio.

¶ Vnde & argumentum aliud diluitur, quod cæna nõ poterat tũc pręparari Sabbato, Siquidem & vesperi poterat Sabbati pręparari [illegible] sexta erat iam pręparata [illegible] cum suũ Theophylacto [illegible] Admiranda Marthæ sedulitas, in ministrando Domino [illegible] etiam si famulas, & famulos haberet, quibus hoc impertire potuisset ministeriũ, quia nobilis erat, cæterũ ipsa per se exerceret ex animo Domino [illegible]. Neque modo expostulat cũ sorore, quod reliquerit eam solam ministrare, vt Lucæ. 10. at ipsa feruenter ministrat Domino, & Lazaro fratri: si quidẽ iam ex viso miraculo erga fratrem accensa erat magis in Domini cultum, & minister [illegible] Lazarus vero [illegible] vt omnibus esset conspicuus, sanus & viuens, & opera vitæ exercens [illegible], comedendi & bibendi. Vnde spectantes tantum in orbe prodigium, quantum nunquam esset [illegible], crederent spectatores Christum esse verũ Messiam, quẽ [illegible] nolu eris. & propterea [illegible] non procul [illegible] bant sermone. *[illegible] nardi [illegible] pretiosi [illegible] pedes [illegible] [illegible] ex odore vnguenti.* Sorores has esse [illegible] opulentia [illegible]. vel hinc [illegible] prompte [illegible] Magdalenam [illegible] diuitem [illegible] libram vnguenti nardi pistici pauperem nõ posse [illegible], sed potentium & opulentorum est hæc emere.

¶ Primũ autem quod locus hic petit dissserendum est, an vnctio hæc sit ea, quam Matth. 26. & Mar. 14. commemorant, an alia: siquidem Origenes, & Chrysostomus, aliam credunt esse. Neque credunt Mariam Magdalenam esse eam mulierẽ quæ Matth. & Mar. tradũt vnxisse Dominum. Primo quia hic exprimitur Mulieris nomen, apud Matthæ. & Mar. subticetur, quia innominata est apud [illegible]. 1

¶ Rursus Maria hic nõ traditur [illegible] vnguenti adduxisse, at vero apud Matthæ. & Mar. innominata mulier vnguentum in alabastro defert, vnctura Dnm. 2

¶ Præter hæc illa innominata vnxit caput Domini, hæc vero nominata vngit pedes. 3

¶ Rursus Matthæ. & Mar. nõ dicunt domum esse plenam ex odore vnguẽti, neque quantitatem vnguenti esse libram, 4

quæ

quæ Ioannes de Maria commemorat.

5 ℭ Ad hæc apud Ioannem non exprimitur cœnã fuiſſe in domo Simonis lepro- ſi, vt apud alios commemoratur.

ℭ Accedit iſtis, quod apud Ioannem, Iudam Iſcariothem traditur moleſtè tuliſſe vnctionem Domini credētem eam fuiſſe prodigam. At verò apud Matth. & Marcum, non Iudam hunc: ſed apud Marc. aſsiſtentes quoſdam, indignatos memoratur fuiſſe ex vnctione illa ſcribitur: apud Matthæ. verò diſcipulos ſcribitur non æquo tuliſſe animo, quod tanta vnguenti quantitas funderetur ad vngendum caput Domini. Vnde collegerunt duas eſſe has mulieres vnctrices, vt ſupra indicatum eſt. Vulgatior autem ſententia cui hæſit Auguſt. eſt eandem eſſe Mariam Magdalenam vnctricem & vnicam eſſe vnctionē, quæ ab alijs Euangeliſtis, & quæ à Ioanne modo refertur. Quia etſi quædam diſcrepantia videantur, alia videntur conſonantia. Et quod in Bethania celebrata eſt, & quod vnguentum erat nardum piſticum, & quod Iudas moleſtè accepit hanc vnctionem. Quod enim Matth. ait diſcipulos ægre tuliſſe vnctionem hanc per ſyllepſin videtur accipiendum, vt & illud. Et qui crucifixi erant cum eo, improperabant ei, cum vnus tantum latro Domino improperaret ex crucifixis cum eo.

...ſis in ...ura.

ℭ Et quãuis nõ nominetur mulier ſingulari nomine, apud Matth. & Marc. ſatis eſt apud Ioan. nominari, qui edidit Euãgelium poſt alios Euãgeliſtas. Quocirca ipſe expreſsit, quod illi ſubticuerunt.

...ountur ra... culæ pro... res diuer... eſſe vn... Ioan. & Matt 26

ℭ Quod ſecundo inducitur de alabaſtro, Ioann. equidem ſiluit, quia alij priores Euangeliſtæ expreſſerant.

ℭ Tertio dices, quod item Ioann. nihil dixit de capitis vnctione, quia alij Euangeliſtæ indicarant. Vnde, quod ipſi ſuppreſſerunt, de vnctione pedum, Ioann. expreſsit, itemque ſolues quod domum eſſe impletãm vnguento, Ioan. expreſſit, quia cæteri non expreſſerunt. Itidēque ſoluitur, quod proponitur de Simone leproſo, ſecundum eandem formam, & quod de Iuda Iſcariothe. 5. loco eſt propoſitū, item ſolutū eſt ex præhabitis.

ℭ Quocirca quod Matth. & Marcus, memorantur hanc cœnam, poſtea quam dixerant quod poſt biduū erat Dominus paſſurus per recapitulationem eſt ſumēdum. Quippe Matthæ. & Marcus acturi de Domini paſsione, obiter indicant occaſionem paſsionis originem cepiſſe, ex cæna illa facta in Bethania, in qua cū Domino cœnauit Lazarus. Ideoque cogitauerunt principes Iudæorum Lazarum etiam cum Domino interficere, quia multis perſuaſerat fidem Chriſti Lazari reſurrectio.

ℭ Secundum autem differendum eſt de nardo, quid nam ſit. Profertur autem in neutro & in fœminino genere, Nardū, & nardus. Et eſt nardus radix odoratiſsima, & quæ vera eſt, multi pretij eſt, quę vero falſa, vilis eſt pretij, quæ vocatur lauendula, Hiſpanè *alhuzema*, ſiue *eſplie-go*, qua barbitonſores vtuntur ad lotionē barbæ, & capitis. De hac autem nardo Galenus libr. de antidotis, meminit dicens, Iubet Andromachus adijcere nardum Indicam (ſubaudi conficiendæ theriacæ) ea verò eſt, quam ſpicam vocant. Non quod ſpica ſit, radix etenim eſt, ſed quod ſpicæ figuram habeat. Hæc Galenus. Vnde Plinius lib. 12. & cap. 12. non eſt audiendus dicens, nardum eſſe fruticem graui & craſſa radice, ſed breui ac nigra fragilique, quamuis pingui ſitum redolenti vt cy peri, aſpero ſapore, folio paruo, atque denſo, cacumina in ariſtas ſe ſpargunt: ideo gemina dote nardi ſpicas, ac folia celebrant. Etenim, vt diximus ex Galeno nõ habet nardus ſpicas, aut folia, tametſi habet figuram ſpicæ vt ex viſu illius perſpicuum eſt. Vnde quod quidam dicunt eſſe duplex vnguētum nardinum, alterum ſpicarum quod ex ſpica, alterum foliatum, quod ex folijs, & hæc vnguenta inſignia eſſe, & eximij precij falſum eſt, quippe nardus, neque ſpicis eſt ornata, neq; folijs, ſed quibuſdam capillamentis, vel radiculis, eſt tota deſuper contexta, quæ videntur ſpicæ, & non ſunt ſpicæ, ſed radix. Neque precium, aut vſus eius eſt, ex ſpicis, ſed ex radice: quæ quia capillamentis multis eſt diſſoluta, ideò videtur ſpicata vt dicebam. Luſitani ex India hanc deuehūt in Luſitaniam, & eſt radix odoratiſsima, leuis, nigra, in rufedinem vergens, odore cypeti, ſapore ſuaui, diu in ore permanēti, ad amaritudinem aliquantulum inclinante.

Nardū hoc, nardus hæc.

Nardus vera & pſeudonardus.

ℭEx

¶ Ex hac antē radice fit vnguentū, quod nardinum appellatur. Hocque vnguentum est in maximis delicijs, & eo solebant Romani capillos delinire. Vnde Tibullus libr. 2. Elegiarum, Illius puto distillent tempora nardo. Et Iudæis quoque in vsu fuisse delinire capita vnguentis, locus ille Euangelicus haud dubium documento est. Tu autem cum ieiunas vnge caput tuum. Volens enim Dominus Iudæorum ieiunātium dehortari hypochrisim, in aliud deduxit extremum, scilicet, vt dum ieiunia agebant festiui incederent delinitis capitibus vnguēto, id quod festiui gaudij erat. Et hinc Magdalena Domini caput vnxit, quia hoc indicium erat festiui, quod gerebat ex fratris resurrectione gaudij, & lauit Domini pedes in signum festiui cōuiuij, quod tunc agebatur. Quia Palæstinis mos erat in huiusmodi festiuis cōuiuijs, cōuiuarum lauare pedes, vnde Dominus in nouissima cœna discipulorum lauit pedes.

Nardi pisti. Apud Marcum. 14. non pistici, sed spicati transtulit interpres, eum alioqui Græca litera habeat pistici, vt apud Ioannem, dicere poteris nardi pisticæ, aut nardi pistici. Verū interpres sensum pistici exponere volens trāstulit spicati, quia forte putauit, nardinum vnguentum spicatum, hoc est ex spica nardi concinnatum esse pretiosum, & non aliud cum tamen vnguentum ex radice præparetur eximium. Augustinus, existimat locum esse, Pistici, vbi nardus nasceretur, aut vnde deueheretur. Theophi. in Marcum, speciem esse nardi, credit, aut pistici, significare non esse adulterinum vnguentum, sed purum, aut denique dictum nardum pisticum, idest, fidei, quia ex fide Magdalena illud confecit. Cæterum, qui pisticum interpretantur fidele fuisse illud vnguentū, hoc est, syncerum, & purum, quia Pistis, Græcis est fides, indeque Pisticos, idem est quod fidelis me latet, vt intelligant etymon hoc, quia Græcis, non Pisticos, est fidelis, sed Pistos.

¶ Porrò hæsitat aliquis, cur Magdalena tam anxie curat Domini pedes vngere, siquidem, apud Lucam, & modo legitur inunxisse, etsi modo non scribitur, quod stans retro, neque prouoluta pedes vnxerit, sed solū quod vnxit pedes Domini. Et quid si pedes Dominus habebat calciatos, non discalciatur. & munditiæ pedes Domini, id quod summæ audaciæ aliquis tribueret. Rursus num caput Domini, nudum erat, sine cooperculo pilei, aut alio quouis, quo vtebantur Iudæi? Nam si tectum erat tegumento visuali, num Magdalena tegumentū hoc abstulit vt caput deliniret Domini? Ad hæc vnguentum ex sua pinguedine impinguat vestes, & cætera, num ergo Magdalena, impinguauit caput Domini? siquidem pinguedo hæc non facile aufertur, postquam affecerit. Et quidem qua ratione hæc gesta fuerint me fugit. Quod Domini nudos lauerit, & inunxerit pedes, indubitatum est, non enim lauit Domini calceos, sed pedes. Sunt qui existimēt Dominum pedibus nudis semper ambulasse. Quippe Apostolis præcipit ituris prædicatū, vt sine calceis irent. Matt. 10. & Lucæ. 10. at vero Mar. 6. hoc exponitur, calciatos iutos non calceis sed sandalijs. Et iuxta hos, nō est multi negocij hæc discernere, quia Magdalena pedes lauit à situ, vel luto pedibus Dñi cohærenti & lotos inunxit. At vero Apostolū Petrum calciatū ambulasse, historia Acto. 12. insinuat. Nam dixit Angelus Petro, Calceate caligas tuas, at caligis nemo vtitur nisi calceatus incedat. At Petrus non ingrederetur calceatus, si magister eius ingrederetur nudis pedibus. Tu tamen cōsidera. *Vnxit pedes Iesu, & extersit pedes.* Pro eo quod est extersit pedes, & vnxit pedes Iesu. Siquidem prius tersit capillis pedes, à maculis ex terra contractis, quas simul, vt emaculauit capillis inunxit pretioso nardi vnguēto. Et fregit vas alabastrinum, in quo deportabat vnguētum, vt totum effunderet, & nihil super esset. Quia forsan vnguentū hoc est magnæ hærentiæ, & tenacitatis, & ideo vt aptius, totum effunderet, & nihil superesset, fregit vas, vt vel digitis eiiceret, reliquias vnguenti, & totum effunderet, in obsequium Christi. Erat enim Maria memor, quanto munere esset donata ad pedes Domini. Luc. 7. accipiens scilicet, remissionem peccatorum. Rursusq; memor erat doctrinæ cælestis quam ex ore Christi decerperat: ideo Christi caput, vnde tam beatam hauserat doctrinā nardino pretiosissimo vnguento colit.

Et

Dominus nō e[...] delectatus ex vnctione, sed ex amore vngentis.

Et Dominus hanc permisit suorum pedum lotionem, & diuini sui capitis inunctionē, nō quia has delicias ipse amabat, non enim ad mundi delicias suscipiēdas venerat, sed potius ad cōtemnendas eas, & earum docere cōtemptum: cæterum, quia feruorem mulieris obseruabat & impensissimum erga se ipsum amorem, ideò hęc permisit, tanquam diuini amoris, qui erat in Magdalena exercitium, non vt corporis sui delicium. *Impleta est domus ex odore vnguenti.* Duo significantur, & vnguentum fuisse opimum: quippe quod erat odoratissimum. Et secundo quod non erat modicum, siquidem multum ex se sparsit odorem. Neque more tur te, quod Domini pedes ex vnctione, manserunt valde ex lentore vnguenti humefacti, aut crassulenti, itidem & caput. Quia forsan hoc vnguentum illud etsi humefaceret, cito tamē exiccabatur. Quippe cum esset odoratissimum, exhalans odorem nimium siccaretur facilè, ex euapotatione multa. *Dixit ergo vnus ex discipulis eius Iudas Iscariotes, qui erat eum tradditurus, Quare hoc vnguentum, non venijt trecentis denarijs, & datum est egenis?* Denarij valorem cap. 6. exposuimus. Iudas igitur Iscariotes, prodigalitati tribuit vnguenti effusionem, zelum habere se simulat erga pauperes, cum tamen nihil minus habuisset. Nam hoc non dixit, quia pauperibus consulebat, sed sibi. Voluisset enim vnguentum vendi, & pretium sibi conferri distribuendū pauperibus, vt sub tegumento pauperum, ipse sibi suffuraretur ex pretio, quòd aliâs factitabat. Apud Matth. legimus Domini discipulos indignatos, & non solū Iudam ex huiusmodi inunctione, vnde dixerunt. Vt quid perditio hæc? Perditionem putantes esse, quod alioqui Christi erat sepulturæ sacramentum. At fieri poterat Iudam primo infremuisse in Mariam, dein alios discipulos eandem sententiam fouisse. Quamuis non ex eadem mente, quia Iscariotes, ex mala mente, vt, scilicet, haberet, vnde suffuraretur, alij verò discipuli ex amore pauperum, indignati sunt contra Mariam. Appellatur autem Iudas Iscariotes, ex loco nata li Scariot. *Dixit autem hoc non quia de egenis pertinebat ad eum, sed quia fur erat, & loculos habens ea, quæ mittebantur portabat.* Verba

Vnguentum preciosū plu[...] exhalans odoramē[...]ti.

Iudę Iscariotis pia sanè videbantur, quia curam pauperum præferunt, at animus pessimus occultabatur verborum pietate, vt sæpè hypocritis & mendacibus hominibus accidit. Sed quid est dicet aliquis, quod furi Dominus marsupiū sui collegij Apostolici commisit. Videtur quod illi præbuit occasionem ad furandum? Imò sanè retrahebat à furtis marsupium illud, quia erat sacrum marsupiū, vbi mittebantur necessaria, pro Domini necessarijs parandis, & suorum discipulorum, ideo fuit furando sacrilegus. Sed cur Dominus, quem præsciuit futurum furem, & sacrilegum & tandem proditorem. At quæstio hæc habet multas similes, cur Dominus creauit angelos malos, quos præsciebat casuros. Cur arborem scientiæ boni, & mali in medio locauit paradiso, vnde sciebat hominem incitandum ad lapsum, cur homines dānandos, quos præsciuit damnandos. Et quidem Iscariotem præsumit furem: at eum vocans ad apostolatum, & habens eum, in apostolico subuectum honore dehortabatur eum ab omni facinore. Quid quod doctrina Domini, quam semper in auribus habebat sat illi debuisset esse, ne furaretur. Dñs igitur non compulit Iscariotem ad furandum, imò tum doctrina, tū apostolico munere, illū dissuadebat omne facinus. Creauit equidem angelos, non compulit malos ad malitiam, at eos fecit liberi arbitrij potentes peccare, & non peccare. At verò ne peccarent mentem eis contulit limpidissimā rectā scientem & non rectā. Imbuit eos gratia sua, & amore. Quæ vniuersa illis pręstitit, vt libertatem arbitrij ad malum, commone facerent ad bonum. Verum ipsi abusi libertate, elegerūt ex superbia sua, à Deo se auertere. Idem dicito de protoplastis. Arborem condidit, quæ quidem non cōpellebat ad facinus, & mandatum dedit, ne ex ea vescerentur, nihil male inclinationis in ipsis Deus inseruit, vnde ad esum propenderent: sed rectissimum fecit hominem, ipse autem miscuit se in doloribus multis, & totam posteritatem suorum dolorum hæredem reliquit. Itaque alterutrum est concedendum, vel quod debuisset creare creaturas peccabiles, aut si eas creare expediebat suffecit Deo libertatis ad malum hortamenta, & leges

Verba ab ademevanimo diuerso.

Marsupium collegij apostolici erat sacrum.

Deus dans libertatem arbitrij ad bene & male operādū dedit quoque præsidia ad bene operandum.

Deus si non creasset creaturas rationales esset vniuersum mutilum.

& lege præſcribere, ne ad malum deſlueret. Expediebat autē creaturas rationales ſiue quod idē eſt liberi arbitrij creare, ad perfectionē vniuerſi: mutilū enim eſſet vniuerſum, neq; vniuerſum digno nomine eſſet nuncupandū, ſi creaturę rationales non conderētur.

Cur Deus peccabiles creauit creaturas

Dices forſan, Cur nō condidit eas in gratia ſua confirmatas, dixerim tibi, quia voluit eas exerceri in merito ſanctorū operū, & ideo dimiſit illas, vt vel vterentur rectè, vel ſiniſtre abuterentur ſua libertate. Hæſitat forſan quiſpiam, quid eſt quod Dñs Matthæ. 10. & Lucæ, 10. & Mar. 6. mittēs diſcipulos prędicatū, eos mittit ſine pecunijs & prohibet, ne marſupiū deferant: at vero modo Apoſtolis adeſt marſupiū condendis pecunijs, quæ illis mittebātur.

Nicolaus expenditur.

Nicolaus cēſet, Dñm hoc permiſiſſe ſe attēperando apoſtolorū infirmitati, ſed cur nō ſe attēperauit diſcipulorum infirmitati, quādo eos mittebat ad prædicandū, quandoquidem, deſtitutos omni tēporali præſidio, eos miſit ad prædicandū? Cæterū ex hoc loco promptū eſt colligere nō detrahere ſpiritualē perfectionem, habere in cōmuni tēporalia bona. Quandoquidē apoſtolica congregatio marſupiū habebat commune.

Caietanus diſſeritur.

At vero Caietanus putat collegio apoſtolico eſſe cōceſſum hoc commune marſupiū, non tamen apoſtolis ſingulari bus, quando prędicatū ibāt.

Cur collegiū apoſtolicum marſupiū habebat in communi.

Quia, inquit, facilius prouidetur vni, quā multis: ideo multi egebāt marſupio. Porrò facilius prouidere ſibi poſſunt, qui ſunt apud ſuos, quam qui peregrinantur apud exteros. Quod autem ipſe inquit verū eſt, cæteris paribus, ſed nunc non ſunt paria cætera, quia agentes apud exteros, niſi cōmeatū ſecum ferat, aut pecunias non tam facile ſibi prouident, quam ij, qui ſunt indigenæ, etiam ſi iſti plures ſint.

¶ Fortaſſis igitur Dñs ſuo collegio apoſtolico ſe præſente marſupiū permiſit, & ſingularibus apoſtolis quando eos binos miſit ad prædicandum, non permiſit, neque diſcipulis alijs, Lucæ. 10. vt videlicet permittendo marſupiū ſuo collegio, doceret miniſtros diuini verbi oportere curare cōmeatum, & temporalia neceſſaria ſubſidia, & negādo marſupiū diſcipulis proficiſcētibus ad prædicandū, doceret, reſtringendā eſſe nimiā ſolicitudinē in ſubſidijs huiuſmodi quęritādis.

Non eſt iniuſtū miniſtros Dei cōmeatū quærere, & alia ſubſidia vitæ.

Sed credere oportet, Deum eſſe, qui pręcipuā curam gerit ſuorū miniſtrorū: ideo apoſtolos deſtinat ſine ſacco, pera, pecunijs & pane, &c. Et iſtis nihilominus prouidit abūde, neceſſaria omnia. Vnde ait, Quādo miſi vos ſine ſacculo, & pera, nūquid aliquid defuit vobis? Et reſpōderunt Apoſtoli, nihil, vt inde apoſtoli intelligerēt quod ſi apoſtolos, & diſcipulos egētes quando prædicabāt apud ignotos, Dñs tam opimè refecit, nō munitos alioqui tēporalibus præſidijs, nihil ergo illi opus erat ſi voluiſſet marſupium commune pro alimonia ſui, & ſuorum. Cæterū permiſit marſupiū ob cauſam cōmemoratā. *Nihil pertinebat.* Græcè non quia de egenis illi cura erat, vt ſupra iam annotauimus.

Dixit ergo Ieſus, ſinite illam, vt in diē ſepulturæ meæ ſeruet illud, Pauperes enim ſemper habebitis vobiſcum, me autem non ſemper habebitis.

Græca, nō ſinite, ſed ſine, non habebitis, ſed habetis, habēt. Et videtur cōcinnior lectio, quia ad Iudā Dominus loquitur. Quod ſi hæc lectio eſſet ſectanda cum in alijs euāgeliſtis, in numero plurali legamus, Sinite, & ſermo refertur ad diſcipulos videtur Dñm primū defendiſſe Magdalenā à reprehēſione Iudæ, & dein ab obiurgatione aliorū diſcipulorū.

Iudas exorſus eſt inuectiuā in Magdalenam, quippe qui impudens erat.

Quoniā vt diximus, Iudas Iſcariotes, exorſus eſt inuectiuā in vnctricem mulierē, dein alij diſcipuli ex zelo pauperū moti, itidē obiurgauerunt mulierē. Et Dominus patronus fuit Magdalenæ, & cōtra Iudam, & contra alios diſcipulos. Cæterum ſi legimus cum vulgata editione, Sinite, ad omnes dirigitur ſermo Domini diſcipulos qui ſimul cum Iuda inuecti ſunt in Magdalenā: etſi Ioānes ſolum cōmemorect, Iudę inuectiuā. At Rupertus in ſingulari numero legit, Sine, & non. ſinite, *ſeruet*
illud. Græca, pro ſeruet, habent, ſeruauit
illud. Chryſoſtom' legit fecit illud. Mar 16
thæus inquit, mittens enim hæc vnguen
tum, in corpus meum, ad ſepeliendum
me fecit. Marcus vero apertius, Quod
habuit hæc fecit: præuenit enim vngere
corpus meum.

Ex duplici cauſa [illegible] Magdalenæ [illegible] Domino.

Ex duplici igitur cauſa Magdalenæ Dominus defendit vnctionem. Primo, quia quomodo vnxerat Magdalena corpus Chriſti, non propterea pauperes ex hac vnctione ferebāt noxam, quia pauperes ſemper adſunt, quibus qui volet poterit ſubuenire: at vero

ro Christus nō semper præsens erat futu rus. Quocirca, quia ascensurus erat ad patrem ideo rationabile erat antequā ascēderet, talibus eum demulcere obsequijs.
¶Secūdo, illa vnctio erat cōmendāda, & non obiurganda, erat nāque signū sepulturæ Dni, hoc, significabat quod mox Dns erat sepeliendus. Etenim post sepultum Dñm mulieres parauerūt aromata, vt vngerēt Iesum. Marci. 16. *Seruet illud.* Quod Maria Magdalena vnguentū effudit in pedes, & in caput Dñi, non poterat iam seruare, quia iam cōsumptū erat. At vero hæc est suppositio simplex, vt illa, hæc herba nascitur in horto meo, idest huic similis. *Vt seruet illud*, hoc est, simile huic vnguento seruet, ad vngendum corpus meum postquam fuerit sepultum. Et quamuis Magdalena non intendebat vngendo sepulturam Domini, at vero illa vnctio, ex Dei ordinatione præueniebat secūdum rationem signi sepulturam Christi. Ideo quod ait Dominus apud Matth. Ad sepeliēdum me fecit, perinde est ac si dixisset, ad significādam sepulturam meam fecit. Non quód animus Magdalenæ hic erat, quia de sepultura Domini id temporis non memorabatur. At vero Deus Magdalenæ inspirauit illam facere vnctionem, ad præsignandam Domini sepulturam. Et Domino sepulto, mulieres, non potuerunt vngere Dominum, quia iam surrexerat, quando venerant vncturæ, at veró adornarunt vnguenta vt vngerent Dominū. Paró Deus præsignauit ex hac vnctione sepulturā Dñi. vt discipuli qui aderāt tunc Magdalenæ vngenti, cum memorarentur, post resurrectionem Christi, vnctionis huius, & verborum ad defensam Magdalenæ, persuasum habuissent Dominū prænosse sepulturā suā, & vnctiones quas fœminæ erant paraturę præsciuisse. Ideo voluit modo a Magdalena corā discipulis inungi. Et equidē mirāda est Dñi lenitas, in Iudam, & in cæteros apostolos. In Iudā, quia cū vidisset corrupta viscera eius, tegi ab eo, sub pietate verborum, noluit pro merito suo eū impēsius increpare, sed molli sermone Magdalenā à Iudæ accusatione protegit. Potuisset dicere, quid tu simulas te habere pauperū curam, cū sis ipse fur. & nō zelas pauperes, sed tuum exfurto implere pecunijs scrinium. An nescis me multo præstare pauperibus omnibus quid ergo, existimas pauperibus, magis debita esse obsequia, quā mihi. Et cur quæ ad meū honorē fiunt, prodigalitati tribuis, cū sint potius iustitię attribuēda, & quę sunt ad tuā cupiditatem satiandā, non tribuis auaritiæ? Apostolos autē alios, etiam non durè increpat, cum potuisset dicere hęc vel similia. Si me creditis filium Dei, vt vos credere profitemini, cur existimatis prodigā fuisse hanc mulierē effundentē hoc vnguētum, in honorem meū? Nonne satius est honorare filiū Dei quam pauperes. An vos increduli estis, vel obliti estis quod nō debuissetis obliuisci me corā vobis pauisse numerosam turbā in deserto, ex potentia mea: si tot in deserto paui an nō possum pauperes omnes alere similiter? Si ego probo hoc mulieris factū, si cōmendo hanc vnctionē vos cur reprehēditis, quod ego probo? Si ego Magister & Dñs, non indignor mulieri me vngenti, cur vos discipuli, & serui indignamini? At veró neq; his: neq; illis Dñs vtitur increpationibus, sed suaui eloquio, inquit, Quid molesti estis mulieri huic, vel, vt Ioā. refert, Sinite, &c, *Pauperes semper habebitis.* Offert se quęstio, nū magis cōsulendum sit pauperibus, quā tēplis sacris. Etenim Magdalena maluit vngere Dñi pedes & caput, quā vnguēti pretiū pauperibus exhibere. Vnde videtur cōsultius sacras ędificare ędes, & vasa parare sacra, tapetibus, & aulæis ornare ecclesias, quam pauperibus prouidere: siquidē Dñs laudat factum Magdalenę. Bonum, inquit opus operata est in me, & inuectiuā reiecit apostolicam, quā contra eam apostoli texuerunt. Breui dixerim, cæteris paribus melius est consulere diuinis ornādis, & augendis, quam humanis, quia simpliciter maioris meriti est cultus Dei, quam pauperū subuentio. Cæterū si cætera nō sunt paria, puta, quia cultus Dei est satis exornatus & pauperes fame pereūt, melius est subuenire pauperibus, aut si fideles sunt captiui, & in magno dispēdio periclitātur negādæ fidei, *Me autē nō semper habebitis*, quia paulopost erat moriturus. D. August. hunc edisserēs locū, homi. 50 verba quædā scripsit, quæ Ioānes Calui. lib. insti. suarū. c. 8. torquet in catholicos, vt neget præsentia corporis Christi in sa- Augusti. verba difficilia.

cramẽto Eucharistiæ. Ait enim, Loquebatur Christus de præsentia corporis sui. Nam secundum maiestatem suam, secũdum prouidentiam, secundum ineffabilem & inuisibilem gratiam, impletur quod ab eo dictũ est. Ecce ego vobiscum sum, omnibus diebus, vsque ad consummationem seculi. Secundum carnem verò, quam verbum assumpsit, secundum id quod de virgine natus est, secundum id quod à Iudæis comprehensus est, &c. nõ semper habebitis vobiscum. Verum hic locus facilem habet intelligentiam. Christus enim est præsens, & non est presens. Secundum diuinitatem sanè est præsens Ecclesiæ suæ, quia illam tuetur, & moderatur, defendit, & fouet, & non præsens, quia Deus ab Ecclesia modo nõ videtur, nisi per fidem. Christus etiã est præsens secundum humanitatem Ecclesiæ, quia vere & realiter est in Eucharistia, & non est præsens, vt erat quando in terris agebat, quia non videtur à nobis modo, nisi per fidem, quia præsentia, quam habet, est sane vera, at est sacramentalis, & non visu corporeo, sed sola fide visibilis. Hoc loco quoque Augustinus alia scripsit, quæ primo aspectu papali potestati videntur detrahere. Differens enim verba Domini. Matthę. decimosexto. Tibi dabo claues regni cælorum. Si hoc, inquit, solum Petro dictum est, non facit hoc Ecclesia, si autem & in Ecclesia fit, vt quæ in terra ligantur, in cælo ligentur, & quæ soluuntur in terra, in cælo soluantur, si hoc in Ecclesia fit, Petrus quando claues accepit, Ecclesiam sanctam significauit: sic in Ecclesię persona significati sunt in Ecclesia boni, &c. Vnde videtur ex Augustino apud omnes bonos fideles esse claues, id quod hæretici proclamant. At vero Christus dedit Petro claues, non pro Petro solum, sed pro ipso, & successoribus suis, qui omnes significabantur in persona Petri. Ideo non omnes fideles, istis potiuntur clauibus, sed Petri successores. Sicut etiam Petro dixit Dominus, Pasce oues meas, non quia solus ipse, hoc erat munus obiturus, sed in nomine Petri pascendas cõmisit oues Petri successoribus. Qui omnes, si ex dilectione Christi pascerint optime pascent.

Christus in Eucharistia est præsens & nõ præsens.

Petrus nõ pro se solo accepit claues regni cælorum

¶ At vero si ex temporali mercede solũ pascunt, si non prælatè pascunt, pascunt tamen, & omnibus sunt vtiles, si sibi sunt inutiles, qui gregẽ Christi ex mercede temporali, non propter æternam pascunt. Verum de istis hactenus, quia supra. etc. multa huc spectantia disseruimus, & de Petri potestate in disputa. nostris Theologicis satis superque egimus. *Cognouit ergo turba multa ex Iudæis, quia illic est, & venerunt non propter Iesum tantum, sed vt Lazarum viderent, quem suscitauit a mortuis.* Si turba hæc quæ cognouit quod Dñs erat Bethanię, erat iam Bethaniæ præstolans Dñi aduentũ, & post quam Dñs venit Bethaniã, nunciatũ est illis iam adesse, quẽ præstolabantur, aut si ex vicinis locis fuerunt Dñm venisse Bethaniã, vt ex Hierosolymis videlicet quæ vicina erat Bethaniæ, qui cõtinuo, vt sciuerunt Dominum adesse Bethanię, illic venerunt, aut si modo vtroque res hæc contigit non exploratum habeo, neque exponitur à Ioanne.

Lege declamationem maioris ad Elnã de clauibus Petri.

¶ Et obserua quanta fuit maiestas huius nouissimi miraculi resurrectionis Lazari quæ nõ solum fuit stupori fidelibus, sed etiam infidelibus. Multi nãque conuenerunt. vt viderent Lazarum suscitatum à mortuis, quod de alijs mortuis a Dño suscitatis non legimus, sicut neque legimus Iudęos tentasse occidere puellã, vel adolescentem, quos Dñs suscitauit. At vero Lazarũ tentarunt occidere, quia eius resurrectio maxime persuadebat fidem habere Christo, vt mox dicet Euangelista.

¶ Et obserua iterum, quam exigat fides piam affectionem in credente, siquidem neque credunt etiam insignia miracula, cogunt ad fidem habendam. Principes namque isti Iudæorum, & Pharisæi, miraculum credebant Lazari suscitari, nihilominus, credentes miraculum longe peruicaciores fuerunt quam prius tantum abfuerunt à Christo credendo. Vnde subdit. *Cogitauerunt autem Principes Sacerdotum, vt & Lazarũ interficerent: quia propter illum abibant ex Iudæis, & credebant in Iesum.* Multi erant rebelles fidei ex Iudæis, qui visis tot ac tantis miraculis non credebant in Iesum, qui tamen persuasi sunt ad fidẽ Christi colendã, ex nouissimo miraculo resurrectionis Lazari. Quam rem cõtemplantes primores Iudęorum, actũ iam esse de illis putauerũt quãdoquidẽ videbant

Fides exigit piam affectionem in credẽte.

videbant iam credere in Christum, qui tenaces fuerant propositi in non credendo. Vnde collegerunt apud se, si hos duros ad credendu Lazari resurrectio emolliuit, vt crederent omnes alij credent etiã in Christum. Ideoque decreuerunt interficere Lazarum, inde sperantes argumentũ fidei excellentissimum si extinguerent, fidem extinctam iri.

[illegible] ... ctio ... ei ... excellentissi mum.

ENARRATIO II.
In caput duodecimum.

In crastinum turba multa, quæ venerat ad diem festum, cum audissent, quia venit Iesus, Hierosolymam, acceperũt ramos Palmarum, & processerunt obuiam ei, & clamabãt, Hosanna, benedictus qui venit in nomine Domini Rex Israel.

FESTVM Hoc erat paschalis dies & Dominus hũc diem paschalẽ agni immolandi præuenit suo aduentu. Namque quinto die ante agni immolationem qui tunc immolandus erat feria quinta, Dominus venit. Nam Iudæi ante festum Paschalem agnum præparabant, vt supra dictum est, siquidem decima die mensis primi accipiebant agnum, & 14. die ad vesperam occidebant, Exodi. 12. Vnde Dominus etiam decimo die mensis primi ingressus Hierosolymam, quatuor dies præuenit feriam quintam quæ tum fuit immolationis dies, & quintus dies fuit hic, quo Dominus est ingressus Hierosolymam, ante diem paschalem, qui tunc incidit feria sexta, nam agnus paschalis immolabatur. 14. die ad vesperam. Ideoque voluit Dominus qui erat agnus verus, qui tollit peccata mundi correspondere typico agno. Nam ingressus triumphalis in Hierosolymam fuit quasi præparatio agni veri ad immolationẽ in cruce. Nam que Pharisæi nõ sustinentes Christi illustrissimum triumphum, continuo operi mandarunt Christi necẽ. Similiter quarta die ab ingressu triumphali, ad vesperam Dominus incipit immolari, quia tunc fudit sanguineas in horto Gethsemani, ex sudore guttas, & capitur, & ligatur ab hostibus suis. Quinta vero die, in cruce immolatur agnus verus, & Pascha nostrum immolatus fuit Christus. Vnde etiam Iosue. 4. cum toto Israelitico populo Iordanem est ingressus & in terram promissionis decima die mensis primi, & 14. immolarunt Phase. Tenebantur porrò Iudæi Pascha hoc, vt alia duo festa personaliter Hierosolymis celebrare: ideo venerant ad diem festũ. Et quia illustrissimũ factum fuit Christi nomen, ex magnitudine postremi miraculi, & creditus fuerat esse Messias expectatus in lege, à turbis, idcirco exeunt turbæ ouantes obuiã Christo, cum ramis trium phalibus, qui erant olim palmæ, vnde Latinis, deferre palmam, est victorem esse. Et quamuis mandatum dederant proceres Iudæorũ, vt si quis confiteretur Christum esse verum Messiam, expelleretur à synagoga, & multa alia intentarant, vt nomen Christi, & gloriam obscurarent, sed quia Deo inuito agebant, ideo laterem lauabant. Vnde Pharisæis, & primoribus Iudæorum repugnantibus omnis turba occurrit Christo, illique acclamat ouantissimè, Hosanna filio Dauid, bene dictus qui venit in nomine Domini. Neque temere quæret quispiam, cur Dominus ante crucis ignominiam, hoc voluit gaudere triumpho? Vtique, vt qui iamiam erat moriturus in cruce demonstraret ex potestate non ex necessitate moriturum. Namque docuerat se potestatem habere ponendi animam suam, & iterum sumendi: etiam voluit igitur hoc, quod verbis docuerat, ex opere ipso comprobare. Quocirca nũc maximo triũpho ingreditur Hierusolymam, & mortis tristitiam, inæstimabili præuenit gaudio. Et præsentibus principibus Iudæorum, & Pharisæis, & omnibus hostibus suis, ipse ingreditur maxima Israelitarum stipatus caterua, illi acclamantes, Hosanna benedictus, qui venit in nomine Domini. Et vt Matth. 21. traditur, quod Ioannes non scripsit acclamatio erat, Hosanna filio Dauid benedictus, qui venit in nomine Dñi. Bis enim repetitur apud Matthæ. Hosanna. Itidem apud Marcum. 11. Hosanna benedictus, qui venit in nomine Domini. Benedictum quod venit regnum patris nostri Dauid Hosanna in excelsis. Lucas vero aliter exposuit hanc acclamationem, Benedictus qui venit Rex in nomine Domini:

Immolatio ... & ... immolatio ni, correspõd. immolationi agni veri.

Cur Dñs mortis suæ ignominiã, præuenit maximo honoris sui triumpho.

Pax in cælo, & gloria in excelsis. Et has acclamationes hostes audiebant, & neque sermone, neque opere illis obstare potuerunt. At neque Dominus armorum pompa, aut satellitum comitatu, aut equorum apparatu se obtulit hostibus suis terribilē, & minacem, quia mansuetus ingreditur, sedens super asinam, & pullum asinæ, comitatus pauperibus, & despicatis à mundo discipulis. Quid ergo deterruit hostes tunc Christi, nisi Christi diuina potestas, quæ tunc voluit se proferre, vt cæci hostes intelligerent, se non habere potestatem contra Christum, nisi ex Christi permissu? Vnde suam iniquitatem sub blando sermone promentes dixerunt, Magister increpa discipulos tuos: quasi vero soli discipuli fuerant, qui Domino acclamabant, & non tota potius Hierosolyma. Et vt amplius suam diuinam potestatē demōstraret, à triumpho ingreditur templum & nullo potente contradicere, expulit ementes, & vendentes de templo, & mēsas numulariorum euertit. Matthæi. 21. Id quod in exordio suæ prædicationis. Ioannis. 2. iterum fecisse commemoratur. Et pueri etiam in templo, propter insigne hoc suæ potentiæ opus, rursus in templo Domino acclamant Hosanna filio Dauid. Nicolaus credit hos pueros prophetasse non intelligendo prophetiam, sicut Caiphas. At vero non video cur hoc tradat, siquidem laudem hanc puerorum Dominus ait esse perfectam. Ex ore, inquit, infantiū, &c, verum quo modo perfecte laudabant quod non intelligebant. Et adhuc mirabilem se ostēdit Iudæis illuminans tunc cæcos, & sanans claudos. Tametsi non satis cōstat, si ipso eodem die, quo Dominus cum mirabili illa pompa est ingressus templum pro more suo, vt Deo gratias exhiberet, ipso eodem eiecerit ementes & vendentes, & illustrauerit cæcos, &c. iam sequēti die. Quia Matthæ. insinuat eundem fuisse diē. Marcus vero, non eodem, sed sequēti: ait enim. Et altera die cum exisset Bethaniam. Vnde si altera die rem hanc gesit, Matthę. est intelligēdus per anticipationem, si eodem Marcus per recapitulationem est legendus. Pharisæi autem attoniti, & stupefacti, nulla habita ratione tot, & tantorum mirabilium,

Lucæ. 19.

Ioannis. 2.

solum infantilis acclamationis habēt rationem. Audis, inquit, quid isti dicunt Matth. 21. Quasi dixissent apertius cur non compescis hos pueros tibi acclamantes, quæ tibi non congruunt, sed Deo. Dolebant quidem quod pueri, aperte clamarēt, quod Christus erat verus Messias, feruentissimeque illi concinerent. Et equidem magis dolebant de acclamatione hac puerorum, quam de operatione miraculorum Christi. Siquidem hoc puerorum testimonium Pharisæi, & alij Christi hostes non poterant obscurare: imo quia erat dignius, & sublimius quā pro ætate puerili, ideo audientes turbæ, diuinæ inspirationi forte tribuebant.

¶ Et vide quam imbecilles erant tunc coram Domino aduersarij eius, quia neque infantes compescere potuerunt, sed ad Dominum recurrunt pro auxilio contra infantium diuinas voces. Audis, inquiūt quid isti dicunt? Dominus autem infantiles probatas habet acclamationes, quia ex psalmo. 8. deducit illas probandas, ex ore infantium & lactentium perfecisti laudem tuam. Quod si dixeris pueri non laudabant in templo Dominum, sed clamabant dicentes, Hosanna filio Dauid. Cæterum ista acclamatio laudis erat eximiæ, vt liquet ex interpretatione Lucæ. Namque Lucas, non scripsit Hosanna, sed benedictus, qui venit Rex in nomine Domini: Pax in cælo, & gloria in excelsis. Hæc porro encomia erant Christi, quia per sanguinem eius Deus pacificauit, siue quæ in cælis, siue quæ in terris sunt: ipse enim fecit pacem reconciliando mundum Deo patri. 2. Corinthiorum. 5. Vnde Paulus ipse est pax nostra, qui fecit vtraque vnum. Sciendum est, quod, Anna, scribitur Hebræis, iam cum aspiratione, iam sine illa. Quod si scribatur cum spiritu, Hanna, significat, vt placet, quibusdam Hebraicè doctis laudem, vel gloriam, vel pacem. Vnde idem videtur à pueris significatum per Hosanna, quod in Psalmo. 8. scribitur, perfecisti laudem, & Hebraice, pro laude habetur, Hon, עז quod laudem significat. Lucas vero exposuit per pacem, quia vt diximus pacem potest significare, Anna cum aspiratione. Ad hanc rationem rem istam expendunt quidam inter-

Ad Colo. 1.
Ad Ephe.

...pretes huius loci, at vero dixerim Lucam sensum respexisse verbi, Hosanna, & non vocem, Et sæpe alias facit. Hosanna autem, illa includit omnia, quę Lucas commemorat, vt mox aperietur. De voce autem, Hosanna, scripsit Hierony. libellum ad Damasum Pontificem Romanum. Sunt autem duæ voces, & nō vna, Hos, & anna, Græcis ὡσάννά. Et quidem sunt, qui interpretentur, Hosanna, idest, hymnus laudis, alij redemptionem. Vnde Hilarius Hosanna filio Dauid, idest, redemprio domus Dauid. Verior autem interpretatio est, ex Psalm. 117. qui Christo aptatur. Vbi enim nos legimus ò Domine saluū me fac, vel, saluum fac (quia Hebraicè, non legitur, me.) Hebraicè legitur, Anna adonai hosianna, idest, ò Domine saluum fac nunc. Vnde D. Hierony. Hosianna, putat esse verbum vnū compositum ex duobus. Quorum alterum est Hosiah, & est imperatiuus tertię coniugationis Hebræorum, & significat saluum fac, aut saluifica. Alterum est, Na, vel Anna, & est interiectio obsecrantis. Vnde redditur Hosanna per saluifica obsecro, vt sunt etiam apud nos interiectiones dolentis, & indignantis, & apud Romanos, Iò, triūphe, erat ouantis interiectio, aut, Iò, Vnde credidit Augustinus, hoc loco dictionem totam Hosanna esse interiectionem obsecrantis, significans affectum, & non rem aliquam, vt apud Latinos, Heu, est interiectio dolentis & vah, interiectio est gaudentis, & ò, interiectio est mirantis. At vero libro de doctrina christiana. 2. cap. 11. lætātis esse docet anna interiectionem, vt racha indignantis. Itaque secundum Augustinū tota dictio est interiectio, vel lætantis, vel obsecranris. Verum iuxta Hebraicā veritatem, nō tota dictio est interiectio, vt diximus: quoniam significat saluifica obsecro. Verum quia lætissimi hoc petebant Hebræi: ideo quia obsecratio erat lætissima dixit Augustinus esse interiectionem lætantis, & obsecrantis.

¶ Fatebantur igitur turbæ ex hac lætissima obsecratione Christū esse verum saluatorem a Deo missum, vt saluaret Iudęos ab omni noxa. Vnde petendo saluationem petebāt pacem, vt exposuit Lucas. Et quod apud Marcum scribitur Benedictum regnum patris nostri, &c, testantur Messiam esse Regem, quem ipsi sperabant descensurum ex prosapia Dauid, iam adesse, ideo laudantes hunc Regem, dicūt benedictum regnum Dauid patris nostri. Quasi dixissent, Nunc liberabimur per Regem verum Christum filium Dauid, ab omni tyrānide Romanorum, & aliarum nationum, quibus iam pridē premimur: ideo clamabant, Hosianna saluum fac, vel saluifica quæso, à tot, & tantis, quibus diuexamur malis. Hosanna igitur filio Dauid, idest, obsecrandus est à nobis, & intentissimè obsecramus filium Dauid, verum Messiam, quem sperabamus venturum & fruimur iam præsente, vt saluificet nos.

¶ Sunt qui existiment corruptè proferri, Hosanna, sed legitimè, Hosianna, at vero, cum Matthæ. Marcus, Ioānes, Hosanna scriptitauerint, non est corrupta, sed legitima prolatio. Fertur moris esse Hebræorū in festo tabernaculorū decerpendo ramos pro festi celebritate, dicere solitos Deo Hosanna, & hoc replicabant quā sæpissimè. Vnde credunt Hebræos modo excidentes ramos ab arboribus festiuū morem tabernaculorum obseruasse, Christo acclamando, Hosanna. Et sanè istud possibile est, sed mihi non constat. Hoc scio Hebraicas turbas acclamasse Christo Hosanna, bis in itinere ad Hierosolymam, & tursus in templo ab infantibus, vel pueris Hebræorū acclamatū esse Christo, Hosanna. Deus enim excitabat horū mentes, & linguā, vt diuinam veritatem faterentur publicitus, nullo repugnante. Turbæ igitur illuminantur, & pueri, & Pharisæi cæcātur. Et quia saluare maximè Dei est, qui est autor salutis primus, ideo acclamantes Christo, Hosanna, Christi deitatem implicitè profitebantur. Et implicite saluari petebant salute sempiterna, quæ est vera salus. Hoc idem prænuntiarat chorus ille Angelicus præcinens, Pastoribus, Annuncio vobis gaudiū magnum, quia natus est vobis saluator, qui est Christus Dominus, ipse enim saluum faciet populum suum à peccatis eorum, Lucæ secūdo. Scribitur autem Hosanna, curiosius à quibusdā calchographis virgula interiecta, adhunc modum, Hos-anna, vt significetur, ex duabus componi vocibus, & non esse simplex verbum.

Legitimè fertur Hosanna, ē ...

Tu... Xpue ri illuminantur Pharisæi, & principes cęcantur.

Christi diuinitas insinuatur

Hosanna sumitur in hymno Ecclesiastico, Gloria in excelsis Deo, & petimus vt saluemur à Christo. *Benedictus qui venit in nomine Domini.* Venit, est temporis præsentis. Venit ergo, vt solueret maledictionem humani generis, quæ erat ex primitiua culpa, & donaret hominibus benedictionem, ex sanguine suo. Vnde hoc adũbratum erat in verbis Dei ad Abraham habitis. Gene. 17. dicentis, quod benedicendæ erant omnes nationes terræ in Abraham & ad Galat 3. indicatur, idem Gene. 22. in semine Abrahę benedicendas omnes gentes terræ. Accepit autem sponte pœnę maledictionem, vt nos erueret Christus a maledictione culpæ, ideo Paulus Gala. 3. dixit Christũ factum esse maledictum, quia se subiecit Crucis morti. Est igitur Christus benedictus, quia est fons benedictionis, vt Adam fons maledictionis. Per Adã enim subijcimur maledictioni culpę originalis, & pœnæ, & per Christũ, ab hac maledictione leuamur.

Christus est fons diuinæ benedictionis.

¶ Venit ergo in nomine Domini, quia quatenus homo est, venit in orbem ex patris autoritate: ideo Apostolus ad Hebræos tertio vocat Christum Apostolum, christianæ confessionis, quippe apostolus idem est quod missus, Christus autem quatenus homo est legatus & apostolus Dei patris, vt componat pacem Dei cum hominibus. Quocirca nunquã non fatetur se venisse in nomine Domini, ideo & omnia tam verba, quam facta sua refert semper Christus, in Deum patrem suum, vt euangelicus processus demonstrat.

Christus quatenus est homo est, & apostolus & legatus Dei.

¶ Obseruabis porrò in diuinis literis benedictionem, nonnunquã esse secũdum verbum, aliquando secundum rem.

Bifariã vsurpatur benedictio in diuinis literis.

¶ Est autem benedictio secũdũ verbum, idem quod laus, quãdo enim laudamus tum bona dicimus de eo, quẽ laudamus. Vt tũc maledicimus, quãdo detrahimus famę proximi. Vnde Iacobus, 3. ait, nos lingua benedicere Deum, & maledicere homines. Porro benedictio secundũ rem est benefacere alicui, ideoque Abigail Dauidi offerens munuscula, ait. 1. Regum. 25. Suscipe benedictionem hanc, quã attulit ancilla tua tibi Domino meo & da pueris, qui sequuntur Dominum meum.

¶ Vtraque autem benedictione est Christus benedictus, & qua laudatus ab omnibus, & Angelis, & hominibus. Et quia quatenus homo, accepit spiritũ, & non ad mensuram. Vnde est Christus benedictus supra omnes à Deo, quia benedictione infinita est benedictus. Quippe gratia vnionis hypostaticæ est donatus, per quã ipse homo cũ sit, est Deus, & Deus homo, & idcirco hæc gratia dicitur infinita, quippe per eam Christi humanitas fruitur esse personali Dei verbi infinito, vt nos in tertio Sententiarũ exactius differuimus.

¶ *Rex Israel.* Credebant Messiam Iudæi venturum fore Regem Israel potentiorem cunctis Regibus terræ quamuis vulgus Iudæorum credebant regem temporalem futurum maximum, & potentissimum. *Et inuenit Iesus asellum, & sedit super eum.* Ante omnia prædicta hoc factum est, vt ex alijs Euangelistis liquet, Domino enim sedenti super asellum, occurrit turba, applaudens illi cum ramis arborũ, & vocibus, Hosanna acclamans. Alij namque Euangelistæ, expresius, hæc memoriæ mandarunt quam Ioannes: qui succinctè hæc trãscurrit, quia ab alijs Euangelistis, aduertebat in sacris esse iam reposita monumentis. Ioannes igitur præpostero ordine hoc enarrauit. Quoniam quæ sunt posterius gesta enarrauit primo, & quæ primo gesta posterius: & vsus est anticipatione.

¶ Est autem non prętereũdum dubium, quid est quod Ioannes, Marcus, & Lucas solum pulli vel aselli meminerunt. Et hunc tradunt Marcus, & Lucas, esse à Domino iussum ab Apostolis adduci, & super pullum insedisse commemorant, nulla facta asinæ mentione: at vero Matthæus, asinæ & pulli commemoratur. Inuenietis ait Dominus, apud illum asinam, & pullum, & super asinam & pullum apostolos strauisse vestimenta sua, & Dominum desuper sedisse commemorat. Et rursus Zachariæ. 9. Ecce Rex tuus tibi veniet iustus, & saluator, ipse pauper, & ascendens super asinam, & super filium asinæ.

Obseruandũ dubium.

¶ Sunt autem qui existimant, non sedisse super duo hæc animalia, tametsi adducta fuerint duo, scilicet asina, & pullus & hunc solum conscendisse Dominum.

Quia

Quia turpe existimant, vel impossibile, quod in tam breui spacio successiuè, asinæ, & pullo insederit. At quia scriptura contrarium videtur docere, primo quia ait, apud Matthæum Christus, Inuenietis asinã, & pullum alligatum: soluite, & adducite mihi.

¶Secundo, quia mandat Dominus, vt si possessor asinę, & pulli, aliquid obiecerit soluentibus apostolis, è vestigio ipsi dicant, Dominus his opus habet, sed Dño erant opus, vt essent pro vehiculo.

Variæ sententiæ de vectione Domini super asinam & pullum.

¶Et rursus quia Matth refert apostolos, super asinam & pullum imposuisse sua vestimenta. Adduxerunt ait, asinam & pullum, & imposuerunt super eos vestimẽta sua, & eum desuper sedere fecerũt.

¶Respondẽt primo asinam venisse cum pullo, quia sequebatur pullus matrem suam, at vero Dominus non conscendit, nisi solam asinam.

¶Secundo respondent asinam esse opus Christo, pro vehiculo, & pullum pro mysterio. Denotabatur namque in asina Iudaicus populus, onustus vt asinus sarcina legis. In pullo vero gentilis populus indomitus, qui nullũ vexillet. At quod per sinecdochen sunt accipienda verba hæc, quia pullus solũ erat Christo opus, ait, Dominus his opus habet. Similiter tertium per sinecdochen soluunt, quia totum vsurpatur pro parte. Imposuerũt super eos vestimenta sua: quia super pullum filium asinæ imposuerunt vestimẽta. Ideo, traditur illis fuisse imposita. Et quod ait, eum desuper sedere fecerunt, non ad animalia referendum est, vt ait, Theophilactus, sed ad vestimẽta. Vnde clarius vertit interpres Theophi. Et imposuerunt super eos vestimenta sua, & collocarunt eum super illa, scilicet, vestimenta, seu pallia, aut togas, nam per vestimenta Erasmus vult intelligendas vestes superiores.

Hieronym. Euthimius, Remigius va .

¶Hanc sententiam amplexus est Euthimius, & Hiero. non abhorret ab ea. cõm. ad Matthæ. dicens. Sed videtur quod super vtrunq; animal in paruo itineris spacio, Dominus sedere nequiuerit: ergo cũ historia impossibilitatem habeat, aut turpitudinem, ad altiora trãsmittitur, idest, ad mysticum sensum.

¶Remigius verò cõtra exponit posse fieri quod Dominus super vtrũque animal sederit. Et quidem quãuis breue erat itineris spaciũ, à Bethphage, vnde Dominus tunc profectus est Hierosolymam, nam oppidũ hoc, vel vicus iste distabat à Hierosolyma, solũ iter Sabbati, Sabbatu autem non licebat excedere viando mille passus, ideoque solum distabat milliario vicus Bethphage, seu mille passib⁹, à Hierosolymis. Quãuis igitur modicum esset iter non propterea Dominus, nõ poterat in sui vectationem successiuè, ambobus iumentis vti. Etenim, non est vsus ambobus propter laborẽ itineris, quia maiora spacia Dominus sine vehiculo iumentorum peragebat, nam pedestri ambulationi assuetus erat, vt creditur. Cæterũ gratia implẽdi vaticiniũ Zachariæ, hoc fecit. Itaque neque impossibile videtur, neq; turpe, quod successiue, vteretur & asina in sui vectionem, & pullo. Vnde videtur mihi probabilior vulgatior sententia, cui Glossa ordi. astipulatur credens, Dominum successiuè vectum tunc, ab asina, & pullo. Et ratio quæ mihi suadet, est, quia historia sacra ex cõmuni regula quando nihil absurdi, aut impossibilitatis, præfert literaliter intellecta tunc, vt iacet est exponenda. Verum dicendo, Dominum vsum fuisse asina, & pullo, diuisim, & non coniunctim, successiue, & non simul nihil habet absurdi sermo [illegible] impossibilitatis. Quia, vt aiebam non fecit hoc ex prolixitate, seu itineris necessitate, sed ex sacramẽto prænotato. Quod vero tres euangelistæ solum pulli meminerunt, ideo est, quia iam Matth. asinam expresserat. Neque quia Lucas non meminit Hosanna, ideo cõtrarius est tribus exprimẽtibus Hosanna. Aut forsan tres euangelistæ mentionem fecerunt pulli asinarij, & non asinæ, quia pullorum est matres sectari, & ideo sufficit illis pulli meminisse, quia reliquum promptum erat, quod si pullus deferebatur ad Dominum, matrem asinam filiũ non deserturam. Alijs ar: sit ideò factum, quod Dominus primo pullum superfedit, & deinde asinam. Et hoc etiam fieri potuit. Adhęc cum pullus esset nescius vectionis, forte Domino non erat tranquilla sessio illa, maximè, quia pullus non assuetus vectioni, ex strepitu illo hominũ maximo turbabatur. ideo Dominus, relicto pullo, asinam supersedit.

Vulgata sententia de vectione Domini super asinã & pullum.

Euangelistæ aliquãdo supprimunt, quæ ab alijs aducebat expressa.

Gétes primo receperunt euāgeliū ab apostolis.

¶Erat autem mystica significatio, quod gentes adumbratæ in pullo, primo receperunt Euangelium quod Apostoli prędicarunt, at vero tandē Iudaica gens, recipiet Euangeliū Christi. Vnde Acto. 13 Paulus Iudæis inquit, Vobis oportebat prædicare verbum Dei, sed quoniam repellitis illud, &c. cōuertimur ad gentes. Memini me audiuisse, nō procul ab istis diebus, quendam concionantem monachum, & dubium hoc trutinantem, cur Dominus nunc vtatur vehiculo iumentorum, qui aliàs semper pedestris erat, & solutionem dubij dicturus, captauit religiose concionis attentionem tanquam dicturus aliquid ex tripode. Et tādem inquit ex eo factum, quia Dominus aduertens, se modo ingressurum Hierosolymam ad passionem sustinēdam, ideó antequam ingrederetur prouidit sibi de iumento, intelligens, quod videndo modo Hierosolymā, vbi iā sibi instabat crucis mors, erant sui corporis defecturæ vires. Ideoque iumēti substerniculo voluit iuuari. Nam solent qui deferuntur ad suspendium, ex viso suspendij loco, exanimari, & vires eorum collabuntur.

¶Poró autem tanta dubij trutina indigna fuit huius rudis solutionis. Christo nāque nō sunt collapsæ vires tūc ex visa H[illegible]lyma, vbi mox erat cruci affigendus. Namque ingrediens, eodem die, vt Matth. 21. insinuatur tēplum, post triūphum magna vi eiecit ementes, & vendētes, & mensas trapezitarum euertit. Nō ergo erant Christo collapsæ vires ex viso crucis suæ loco, vt ideo opus habuisset iumentis.

Deus opus habet suis creaturis nō propter se, i. d propter nos, quia ipse disposuit, per suas voluntatē sua exequi.

¶Igitur Dominus opus habuit iumētis illis modo, vt impleret veterem Zachariæ prophetiam. Opus habuit rursus eisdem ad conciliandam fidem Iudęorum: siquidem Iudæi vaticinium hoc Zachariæ credebant in Christo implēdum. Vt ergo Dominus se ostenderet Iudæis esse verum Messiam, vaticinātum a Zacharia, ideo sibi adduci iubet asinam & pullum. Non ergo Dominus opus habuit iumentis istis propter se, sed propter Iudaicæ fidei veritatem firmandam: vnde nostra consequenter firmabatur. *Inuenit Iesus asellum.* Erasmus trāstulit, Nactus autem Iesus asellam. Verū quia Matth. 21. legimus, sedens super asinam, & pullum filium subiugalis, & non scribitur pullū fuisse filia, ideo recté vertit noster interpres, asellum etsi ὀνάριον. Gręce asellū significat, vel asellā, quia est cōmune duorū, Erasmo autore. At Zachariæ. 9. itidē scribitur super asinam, & filium asinæ, quod Matthæ. exposuit filium subiugalis. *Sicut scriptum est, Noli timere filia Sion: Ecce Rex tuus venit sedens super pullum asinæ.* Demōstrat Christū esse verū Messiam, quia in eo impletum est vaticiniū Zachariæ, quod de Messia vaticinatus fuerat. Apud Zachariam antē non legimus, Noli timere filia Sion, sed, Exulta satis filia Sion, iubila filia Hierusalē: ecce Rex tuus veniet tibi iustus, & saluator, ipse pauper, & ascendens super asinam, & super pullum filium asinæ. Ioānes autem quædam omisit huius testimonij Zachariæ, & alia mutauit. Pro, Exulta, & iubila dixit, Noli timere. Matthæus vero, itē pro exulta & iubila, dixit, Dicite filiæ Siō alludēs ad Esaię vaticiniū. 62. Dicite filiæ Sion, ecce saluator tuus venit, &c. At apud septuaginta aliter est editus locus hic, videlicet, Gaude vehemēter filia Sion: prædica filia Hierusalem, ecce rex tuus veniet tibi iustus. & saluās ipse, mansuetus. & ascendens super subiugale, & pullum nouum. Ex qua editione idem apparet Dominum insedisse super vtrūque animal & asinam, scilicet, & pullū. Non transtulerunt autem septuaginta, Venit tibi pauper, vt nostra habet editio, sed mansuetus. Quippe vox Hebręa. Ani, si per iod scribatur pauperem significat, si per vau, mansuetum. Poró Vatablus in sua editione, non asinam transtulit, sed asinum. Et quamuis ὄνος, Græcis sit commune duorum, verum dictio Hebraica, quæ correspondet dictioni, asinus, chamor, significat asinum masculum non fœminam, vt asinus Latinis, nomen est maris. Vnde transtulit ille, Sedens super asinum & pullum filium asinarum, ideo contendunt quidam, Dominum non insedisse, vt dicebamus, nisi super vnum tantum animal, scilicet, pullū. At vero quia pullus ex natura sua asinus est, ex ætate vero pullus, idcirco sedendo super pullum ætate, ascendit quoque super asinum specie. Porro, hæc expositio magis spectat ad philosophicā subtilitatem, quam ad germanam huius loci

Euangelistæ mutant verba vaticiniorū, sed non sensum.

Chamor significat asinū Hebręis, & vī detur cōmune duorum.

ci intelligentiam. Quia tamen aliquādo etiam chamor vſupatur in fœminino genere. 2. Reg. 27. ideo nihil mirum ſi ab interprete Latino, ſimiliter ſit acceptū. Siquidem videtur etiam eſſe commune duorū, etiamſi vſurpetur pluries in maſculino genere. Quocirca interpretes ſeptuaginta ſignificati obſeruantes potius qualitatem, quam naturam, communitatem vocis traduxerūt, ὑποζύγιον, hoc eſt, ſubiugale qualitatem iumenti ſignificantes.

¶ At verò quanuis ſit varietas Euangeliſtarum inuicem, in citando teſtimonio hoc, & ſeptuaginta ſatis varient ſecundum verba ab ipſis, cæterū ſenſus idem eſt. Siquidem, quod vates monet Hieroſolymitas, vt exultent & iubilent, vtique ſi exultant non timebunt, vt neque timebunt ſi iubilant. Neque diuerſitas, verbi veniet, aut venit, quicquam officit ſenſui, cum ſit familiare Hebræis tempus vſurpare pro tempore. Cæterū filiam Sion, exponit vates per filiā Hieruſalem, & filia Hieruſalem, ex phraſi Hebraica ſignificat, omnes Hieroſolymitas. Vt enim pertinentes ad regnum Dei, dicuntur filij regni & pertinentes ad gehennam dicuntur filij gehennæ, ita omnes pertinentes ad Hieroſolymam, dicuntur filia Hieruſalem. At omnes Iſraelitæ ad Hieroſolymam pertinebāt, & ad montem Sion, quatenus erat metropolis Iudæorum, & in monte Sion erat templū Dei, & Sanctaſanctorum. Iubet igitur Iſraelitas vates exultare, & iubilare, & procul abigere timorem, in aduentu ſummi regis Chriſti, quia non venit in primo aduentu, vt damnet homines, ſed vt ſeruet. Non, inquit, miſit Deus filium ſuum in mundum, vt iudicet mundum, ſed vt ſaluetur mūdus per ipſum, Ioann. 3. Ideoque Dominus nō venit timendus, ſed potius amandus. Et hoc, vt ſignificaret Zacharias, dixit, Venit tibi pauper ſiue manſuetus. Pauperes enim, & manſueti non veniunt timendi, ſed potius amandi. Vnde Dominus ſuam paupertatem ob hoc demonſtrans dicit. Matthæ. 5. & Luc. 9. vulpes foueas habent, & aues cæli nidos, filius autem hominis non habet vbi reclinet caput ſuum. Et ſuam item manſuetudinem patefaciens, ait, Diſcite à me, quia mitis ſum. Matthæ. 11. Et Ioannes propterea citat teſtimonium, Zachariæ dicens, Noli timere, &c. vt hæc innueret. Hic namque ſenſus ex Zacharia colligitur. Dicens, namque, Venit tibi pauper, vel manſuetus manifeſtè dicebat, non eſſe timendum huius regis aduentum. Neq; ſolum ipſe rex Chriſtus venit pauper, quinimò ex induſtria aduentus eius pauperem habuit apparatum. Quandoquidem aſina, & pullus non erant Domini propria, ſed mutuo accepta ab alijs. Vnde poſtquam Dominus ingreſſus eſt Hieroſolymam, remiſit illa ad Dominū ſuum, vt Chryſoſt. adnotauit. Adhæc quæ ſternuntur, in aduentu tanti principis, non ſunt ſerica, aut carmeſina, aut ex auro tapetes, vel ex argento contexti, ſed veſtimenta vilia turbarum. Neq; tubis, aut alijs muſicis inſtrumentis excipitur in Hieroſolymā Chriſtus, id quod in ingreſſu nouorum principum facere hominibus eſt in vſu. Sed vocibus ſimplicibus illis tantum celebratur aduentus, Hoſanna filio Dauid, &c. Neque proceres Hieroſolymitani, vt templi, & vrbis magiſtratus Dominum ingredientem comitantur, id quod ſolent præſtare magiſtratus principibus nouè ingredientibus vrbes, ſed pauperrimis comitatus Apoſtolis ingreditur. Imò nudati togis ſuis, apoſtoli ſicut & cęteri omnes comitantur Chriſtum. Quia Apoſtoli togas ſuas ſtrauerant ſuper aſinam, & pullum, alij ſuper pauimentum. Non erat ergo timendus aduentus hic tanti principis, ſed amandus & optandus potius. Non enim venit, vt tollat noſtra, vt ſolent mundani principes, ſed vt nobis largiatur ſua, quia diues eſt in miſericordia. *Hæc non cognouerunt diſcipuli eius primū, ſed quando glorificatus eſt Ieſus tunc recordati ſunt, quia hæc erant ſcripta de eo, & hæc fecerunt ei.* Hæc non fuiſſe, quæ retulerat Euangeliſta, caſu facta, demonſtrat modo, ſed ex Dei ordinatione, quam ſacri vates memoriæ prodiderant exequenda ſub Chriſto, & in Chriſto. Quanuis Apoſtoli non aſſecuti ſunt hoc myſterium, donec Spiritus ſanctus illos imbuit, glorificato Domino. Eſt autem Chriſti triplex glorificatio, alia ſecundū animam, & hac ab exordio ſuæ conceptionis fruitus eſt. Alia eſt ſecundum

Varietas in verbis ſi non lædit ſenſum nō eſt noxia.

Chriſtus pauper & pauperrimo apparatu ingreditur in Hieroſolymam.

Triplex Chriſti glorificatio.

corpus, & hæc ex resurrectione à mortuis sibi obtigit, alia denique secundum lucum, quam ascendens in cælum, & deuehens corpus suum, supra cælestes globos consecutus est. Et de huiusmodi loquitur Ioan. & Glossa interli. ad resurrectionem retulit. Vt aliàs inquit, non erat spiritus datus, quia Iesus non erat glorificatus. Quamuis enim post resurrectionẽ suam, multa docuerit apostolos, Luc. 24 & Act. 1. cæterum, vt ex Ioãne modo liquet, non omnia mysteria illis fuerunt patefacta donec Spiritum sanctũ Christus de regalibus suis misit doctorẽ, apostolicarum mentium. *Testimonium ergo perhibebat turba, quæ erat cum eo quando Lazarum vocauit de monumento, & suscitauit eum à mortuis.* Turba Iudæorum, quæ aderat Domino suscitanti Lazarum, testata est magnitudinem, & euidentiam miraculi suscitati Lazari. Sensus igitur est, Quia turbæ, quæ viderunt Lazarũ suscitari à Domino, vulgarunt tanti miraculi maiestatem, apud Hierosolymitas, ideo omnes Hierosolymitæ obuiã venerunt Christo ingredienti in Hierusalẽ. Ideo sequitur. *Propterea, & obuiam venit ei turba, quia audierunt eum fecisse hoc signum.* Glossa ordinaria causam huius celeberrimi introitus in Hierusalem credit esse, vt Dominus ma[redacted] hostes suos excitaret, vt cito eum morti traderent. Vnde ait, ad Matth. 21. frequenter ingressus est ciuitatem Hierusalem, sed non cum his laudibus, non rex vocatur, quod semper fugerat, nisi modo quando ascendit passurus. Quod ideo factum est, vt amplius illorum aduersus se excitaret inuidiam, quia iam tempus passionis instabat. Porrò hoc quod glossa

Glossa Glossæ

exposuit, sano sensu est donãdum vt veritate constet. Enim verò Christus si intẽdisset illorum excitare inuidiam, intẽdisset hostium suorum peccatũ, id quod prorsus ab omni veritate abhorret, Deus enim neminem pellicit ad peccatum, Iacobi. 1. Cæterũ ex facto hoc Christi consecuta est inuidia Pharisaicę summa exarsio. Est namque inuidia, ceu ignis, qui tantum crescit, quantum ligna crescunt, sic inuidia ex operibus bonis augetur.

Deus neminẽ pellicit ad peccandum.

Cum ergo Dominus in ingressu suo, magno micauit apud homines splẽdore, vt quantum conderet, sub carnis infirmæ tegumento, maiestatis demonstraret, inde hostes Domini, tantam operum mirabilium lucẽ iam non ferentes, quia liuore obcæcati erant, decreuerunt rumpere moras & iniqua sua desideria operi mandare. Nõ ergo excitauit Christus Iudęos aduersarios ad inuidiã, sed optime sciẽs, eos ex celebritate ingressus huius prouocandos in extremum furorem, suæ tamẽ obstinationi eos permisit, vt qui in sordibus erant sordescerẽt adhuc. Multa de re hac diximus in declamationibus ad Esaiã quę qui volet, poterit legere in declama. ad caput. 6. Quo circa hac disputatione interim missa tu considera, quam fallax, quamque inconstans sit hominis ingeniũ. Nam conferas Iudaicæ turbæ, si libet, acclamationes & eximios, quos Christo obtulerũt modo honores, cum clamoribus quos mox feria. 6. porrigent Pontio Pilato, & miraberis si sapis. Nunc enim clamant, Hosanna filio Dauid, tunc clamabunt, Tolle, tolle crucifige eum. Proh, hominum miserandam, & plane deflendam conditionem, quam cito deflectit, à tramite recto, & in obliquum sese præcipitat. Proh Iudæorum perfidiam, quã nis mulcetur Christi blanditijs. O infelices Iudæorum turbæ currebatis bene, quis vos fascinauit, vt recederetis à via veritatis? Optimè fecistis, Christum excipiendo, cum maximo triumpho, regemque esse vestrum instissimè professi estis & clara voce, atque sonura veracissime prædicastis vestrum esse saluatorem, quid ergo miseri inuenistis, in tam beato rege, vt contra clamaretis, Tolle, tolle, crucifige eum? Tam de repente abolita est memoria tanti signi, quod vidistis, & audistis, vt pro insigni gratia, pro egregijs operibus, quæ in vos immeritos collocauit Christus mortẽ sæuissimam, illi inferendam instanter efflagitastis? O nequissimi retributores, qui innumera impensa in vos beneficia, morte non vulgari, sed turpissima rependitis. Cur nõ voluitis apud vos metipsos, quod is qui quatriduanum Lazarum suscitauit à mortuis, & alia enarrata si[illegible]a fecit, potuit, sumere pœnas de vobis acerbissimas? *Pharisæi ergo dixerunt ad semetipsos, Videtis quia nihil proficimus, ecce mũdus totus post eum abit.* Videntes Pharisæi turbas concrepãtes vocibus, & gaudio, & Christo acclamantes, & post eum ardentissimè curren-

Fallax & volubile valde est hominis ingenium de bono in malum.

tes,

te, & dixerunt inuice… fo…an conuocato concilio suo, Videtis, quia nihil proficimus? hoc est, videtis quod nostræ calumniæ, nostræ fraudes, nostra mandata, quibus confitentes Iesum esse Christum, à nostra synagoga expellẽdos iussimus, nihil hæc omnia proficiunt, sed instar ignis, qui vegetior fit immissa aqua, sic multo ardentiores fiunt homines in fidem, & amorem Christi ex mandatis, & prohibitionibus nostris? *Ecce mũdus totus*. Hyperbole est, quia tunc non totus mundus sequebatur Christum verum ipsi, vt rem suam magis exaggerarent, hyperbolicè loquuntur. Quamquam rem veram extulerunt, quia totus mundus est Christum secutus. Et ne sequeretur totus mundus Christũ ipsi dederunt operam, vt crucifigeretur, & ex cruce sua nihilominus, totum ad se rapuit sine violentia orbem. Vt fratres Ioseph fugientes dominium fratris, vendiderunt fratrem, & ex venditione fuit Dominus fratrum suorum. *Mundus totus*. Totus non extat apud Græcam lectionem, neque apud Græcos interpretes Chrysost. & Theophilact. qui per mundum turbam intelligunt. *Videtis, quia nihil proficimus*. Vtinam non videretis, sed cæci essetis vt vos illuminaret Christus. Quia Ioann. 9. In iudicium, ait, veni in mundum, vt qui non vident, videant, & qui vident, cæci fiant: quia ergo videtis, ideo cæci estis, & in cæcitate vestra moriemini. *Nihil proficimus*. Sanè proficitis, sed ad impietatem. 2. Timoth. 2. At obsecro quomodo proficere potestis? Durum est enim vobis cõtra stimulum calcitrare. Quomodo proficietis, quia non est sapientia, non est prudentia contra Dominum? proficietis tantum, quantum profecit opera ædificãtium turrim Babel, ipsis ædificãtibus quorum opera in vanum illis cessit. Eorum enim diuisit linguam Deus, & eos dispersit in orbẽ. Vester quoque conatus contra Christũ cassus erit. Imò non solum cassus, sed etiam contra vos ipsos ipse dimicabit, & contra vos vertetur. Diuidet enim vos Deus à testamento suo, & templo suo, & in nationes dispergent: vestram linguam cõfundet, quia si laudabitis Deũ, vestra laus iam non est speciosa more vestro. Quippe non est speciosa laus in ore

A… …oc… 21. …ai. 10

peccatoris. Et sicut opus ædificantium turrim dissipatum est in manibus ædificantium ita consilia vestra, & opera cõtra Christum in vobis ipsis dissoluentur. Conatus namque vestri, in vestrum reciderunt caput. Quippe confusi & abominabiles facti estis, postquam Christum interfecistis. & contritio, & infœlicitas est in vijs vestris. Hoc rursus proficiet vobis vestrum contra Christum studiũ pessimum, quod profuit consilium Achitophel Gilonitæ, ad euertendum Dauidis regnum. Profecit sanè illi ad suspendium itidem & vobis, vnde & Iudas Christum vendens se laqueo suspendit. Et vos, qui emistis si non visibiliter quimini suspendio æterno, multo grauiori supplicio detinemini. *Ni…il pro… i-mus*. Vobis nihil proficitis, vestris cruẽtis mentibus nihil proficitis, imò multũ deficitis & officitis. At verò orbi multũ proficitis, quia Christi mors, quam sanguinolento corde expetiuistis, salus & vita mundi est. 2. Reg. 15. 17

ENARRATIO III. in caput duodecimum.

❡ *Erant autem quidam gentiles ex his, qui ascẽderant, vt adorarent in die festo: ergo accesserunt ad Philippum, qui erat à Bethsaida Galilææ, & rogabant eum dicentes, Domine, volumus Iesum videre. Venit Philippus, & dicit Andreæ, Andreas rursus & Philippus, dixerunt Iesu.*

Familiare erat Gentilibus, & ijs, qui prope erant, & ijs qui longe à Hierosolyma, Salomonicum visere templum Erat enim celeberrimum hoc templũ, & clarissimum etiam apud gentes. Vnde Eunuchus ille reginæ Candacis vt gesta memorãtur Apostolica, capit. 8. ab Æthiopia venit adorare Deum, in templo Salomonis. Et nunc idẽ legimus de Gentilibus istis. Admittebantur autem adorare gentes, non tamen edere paschalem agnum, nisi essent proseliti. Exod. 12. Sunt qui credant hos fuisse proselitos, at vero, etiam nõ proselitis patebat accessus ad tẽplũ, vt Deum adorarent: adoraturi autem veniebant. Et quia non ait venerunt, vt se san-

Gentes more ex celebritate templi Salomonici illo concedebant adoratu rꝫ Deum.

ſanctificarent, vt ſupra.11. ſed, vt adorarent inſinuat hos non eſſe proſelitos, ſed eſſe gentes barbaras, quibus moris erat ſemper aſcendere, maxime feſtis, gentiles quoſdam aſcendiſſe Hieroſolymam, vt adorarent Deum in templo diebus feſtiuis, & maxime ſolennitate Paſchalis agni, cuius meminit modo Ioannes. At rum duo concurrebant, vt gentes venirent Hieroſolymam, & ratio adorationis, & rurſus ratio videndi Ieſum. Crebruerat enim illuſtriſsima Chriſti fama apud gentes vicinas, ſcilicet, Aegyptios, & Arabes, ideo tenebantur deſiderio videndi Chriſti. Vnde Dominus Ioan. 4. dixerat, Videte regiones, quia iam albæ ſunt ad meſſem ſubdenotans, gentiū vocationem in promptu eſſe. Id quod modo etiam ſignificatur in aduentu hoc gētium deſiderantium videre Ieſum. Hoc namque deſideriū, iam præparabat gentes ad fidem Chriſti, Incertum autem eſt quoto die iſtæ gētes venerunt viſum Dominum, an ſcilicet, eodē, aut altero die.

¶ Miratu dignū quod alienigenæ tenentur deſiderio videndi Chriſti, ex auditu duntaxat deſiderantes videre. Et indigenæ Iudæi videntes Chriſtum non videndi, ſed occidendi Chriſtum deſiderio tenentur. Et tantum aberat, vt deſideraret videre, quod viſum faſtidiebant.

¶ Vnde Iudæi qui pertinebant ad populum fidelem diſceſſerunt à fide, & gentes infideles, & idololatræ fidem Chriſti ſuſceperunt, vt iam hinc expendere liceat, plus obeſſe prauam affectionē cordis ſuſcipiendæ fidei, quam idololatria, & infidelitas. Gentes igitur rogarunt Philippum, vt admitteret eas, ad videndū Chriſtum (ſubaudi etiam, ad colloquium etiā cum Chriſto ineundū) forſan, quia hunc ad manum magis habebant, quem poſſent precari.

Mala cordis affectio ſummum præſtat obſtaculū fidei ſuſcipiendæ.

¶ Philippus verò, non eſt auſus rem hāc tentare, forſan, quia gentes erant, quæ hoc petebant, quæ erant odio Iudęis, aut forſan, quia ſolus, duxit non impetraturum, ideò Andream acceſſit, qui ſimul cum eo Dominum precentur, vt admitteret deuotarum gentium viſum, & colloquium. Andreas autem vocarat Philippum, ad notitiam Chriſti, & ideò, vt ſibi familiarem, & aliàs notum, Andreā ſumpſit in precum coadiutorem.

¶ Vox autem Græca, cui reſpondet hoc gentiles apud interpretem noſtrum, Græcos ſignificat, & non alios gentiles, ſed nationem Græcorum, ἑλληνες, enim ſcribitur, non ἐθνικοι. Nam hoc ſecundum nomen omnes gētes denotat Græcis, primum vero ſolum Græcos. Vnde Theophilactus docet hos Græcos fuiſſe propinquos regioni Iudæorum, & aſcendiſſe, vt fierent proſeliti. Et probabile etiā eſt à remotis etiam regionibus conueniſſe Salomonis templum, illectos religione, & pulchritudine templi, vt fideles, à remotiſsimis partibus veniunt Romam, & infideles etiam viſendæ Romæ gratia. Quippe quæ celeberrima eſt apud omnes nationes. Iam hinc conſidera deliros eſſe nouos hæreticos, ſanctos non eſſe rogandos blaſphemantes. Nāmque gentes non auſæ ſunt ex primo congreſſu adire Ieſum, ſed primo conueniunt Philippū, & Philippus Andream coadiutorem poſcit. Et ſi viui ſunt precandi, & implorandū eſt eorū auxilium quidquod mortui? Thomas autem cōm. ad Ioannem credit hoc loco hunc Philippum eſſe eum, qui miſſus fuit Samaritis prædicaturus gentilli, Acto. 8. Et qui Eunuchum Candaciem baptizauit qui vocatur Philippus diaconus, cui refragantur autores. Siquidem Euſebius lib. 2. Eccle. hiſto. cap. 1. & Chryſoſtomus, homil. 18, in acta Apoſto. credunt fuiſſe hunc Philippum alterum ex ſeptē diaconis, ſecundum ab Stephano. Et Beda in cōm. actu. idem comprobat, & eſt vulgara ſentētia, quia Philippus hic ſolum baptizauit Samaritas, quia non erat Apoſtolus, Apoſtoli autem eos confirmarunt. Nam Petrus, & Ioan. Samaritis manus impoſuerunt, vt acciperent Spiritum ſanctum, quem Philippus, non potuit cōferre, quia erat diaconus, & non Apoſtolus. Verum hæc interim miſſa faciamus, & ad priora recurrat oratio. Quæres forſan, cur noſter interpres trāſtulit Gentiles, & non Græcos? dixerim, quia Gentes eſt genericum nomen comprehendens ſub ſe Græcos. Poſuit igitur nomē generis pro ſpecifico.

D. Ier.

Ieſus autem reſpondit eis dicens, Venit hora, vt clarificetur filius hominis. Amen, amen dico vobis, niſi granum frumenti cadens in terram mortuum fuerit, ipſum ſolum manet: ſi autem mortuum fuerit, multū fructum affert. Euāgeliſta

non

non commemorat, Christum annuisse petitioni Andreæ, & Philippi dudum expositæ, sed ad alia diuertisse Christū sermonē, scilicet, vt doceret gentium vocationem ad fidem in procinctu iam esse, quare respondit. *Venit hora.* Quod namque proximè speratur futurum adesse iam sermo communis dicere habet in vsu. Ideò Dominus ait, *Venit hora*, qua sermonis phrasi supra quoque est vsus. Clarificationem vocat, summ eximium honorem. Perinde igitur est acsi dixisset venit hora, vt insigniter honorificetur filius hominis: fuit namque manifestatus, & insigniter honoratus à patre, cum esset cruci appensus. Quia totum vniuersum, tunc non loquendo, sed se se concutiendo, & obscurando Christi crucem, honorauit, & de Christi pasione quoad licuit condoluit. Et rursus resurgens à mortuis fuit manifestata Christi diuinitas: & in die Pētecostes, & in conuersione gentium.

☞ At forsan obiecerit quispiam, quomodo clarificetur, quādóquidē nulli potest fieri clara Christi diuinitas, interindū hic agimus in hoc gram exilio: fides namque si clara esset euidens sciētia esset, & non fides.

...des ...ob ...redi ...ed cre ...clarū. ☞ Oportebit dicere, ex Christi miraculis, etiam ijs, qui illa spectabant, & oculis videbant, nunquam patuit diuinitas Christi clara, & euidenti notitia, quia diuinitas à nobis videri nequit modo. Vnde, neque illis patuit, neq; nobis, quod hæc, homo Christus erat Deus, & homo sanè, quod esset homo, oculi demonstrabāt, at quod esset Deus absconditū erat.

☞ Potuerunt tamen illi, qui tot & tanta videbant Domini miracula, clarè videre Christum, esse virum summæ sanctitatis, & à Deo esse missum: videre, inquā, ex summis eius operibus colligentes, hominis summam virtutem & potestatem. Et quod iniustissimè occidebatur, & iniustissimè persequebatur. Et demum vt dicunt Theologi, fides secundum quod credibilis est euidens est. Nam euidens erat quod quæ Dominus docebat, tantis firmans, & probans miraculis, credibilia erant: verum secundum quod credita obscura est. Explicat autem quod dixerat, *Venit hora, &c.* docens clarificationem suam ex morte sua sibi prouenturam, & inducit exemplum quoddam desumē to naturale. (Theologia enim, & naturalibus, & moralibus exemplis vtitur.) Sicut enim granum frumenti, siue tritici, siue ordei, siue siliginis, non multiplicatur & abundat, nisi sepultum in terra emoriatur, siue corrumpatur: tunc enim ex corrupto grano generātur multa grana, quod si non corrumperetur, solum & non multiplicatum esset: mors igitur grani, ipsum multiplicat. Instar cuius Dominus per mortem suam, multiplicauit fidem suam in omnes gentes. Vnde, vt inquit August. mortuum est hoc granum in infidelitate Iudæorum, & multiplicatum est in fide gētium. Hoc autem granum frumenti, æternus agricola ille cuius ipsummet granum meminit dicēs, Pater meus agricola est, misit in terram. Namque missio eius, est casus eius in terram. Et ideò Esaiæ. 9. verbum misit Dominus in Iacob, & cecidit in Israel. Siquidem personaliter non venit Christus, nisi ad oues, quæ perierunt ex Israel. Tūc cecidit hoc granum, quando factum est in vtero beatæ Mariæ virginis, & verbum caro factum est. Vtiq; cecidit granum, quia exinaniuit semetipsum formam serui accipiens. Tunc autem est mortuum hoc granum, quando humiliauit semetipsum, vsque ad mortem, mortem autē crucis, tunc autem multum fructum attulit, quando prædicatum est gentibus, & creditum est in mundo. 1. Timoth. 3. Matthæ 13. dixerat Christus verbū Dei esse instar seminis, nunc autem se vocat granum frumenti, frumentum autem etiam semen est, at non omne semen est frumentum. Cæterum Dominus, non se omni semini confert, sed solum grano frumenti. Namque etiamsi omnia semina sata, se multiplicant, at verò solius frumenti multiplicatio necessaria est vitæ humanæ, nam alia semina non sunt adeò vitæ necessaria, sed potius ad delicias seminantur. Vt ergo Dominus se esse necessarium insinuaret vitæ humanæ spirituali, ideò se contulit frumento. Vnde consecrauit panem frumentaceū, in corpus suum, vt vinum in sanguinem suum, quia ipse est granum frumenti, & vitis vera nos autem palmites. *Qui amat animam suam perdet eam, & qui odit animam suā in hoc mūdo, in vitam æternā custodit eam.*

Corruptio vnius est generatio plurium.

Ioan. 10.

Missio verbi, est casus in terram.

Ad Philip. 2.

Semen est genus ad frumē tum.

Frumentum est humanæ vitæ necessarium.

Fructum

Fructum suæ mortis, multum futurum, satis ostenderat ex collatione sui ad granum frumenti, nunc autẽ fructum mortis suorum subdenotat dicens, *Qui amat.* Et non dixit, qui amat animam suam in hoc mundo, sed, qui odit animam suam in hoc mundo: siquidem omnes homines amando animas suas in hoc mundo amant. Est enim natiua hæc propensio amandi seipsos. Vnde hoc generale est omnibus viuentibus, vitam amare propriam. Iob.2. Pellem pro pelle, & cũcta, quæ habet homo dabit pro anima sua. Et Apostolus, Nemo carnem suam odio habet. Sed nutrit, & fouet eam. Odire igitur vitã naturalem nullius est, at amare est omnium: quia natiuum est. At vero quod Dominus modo monet, est propriæ naturalis vitæ odium, hoc namque est contra naturalẽ inclinationem. Amare igitur animam, est se amare, & hoc est naturæ, odire verò animam in hoc mundo, est se abnegare in hoc mundo, quod Dominus iubet Lucæ. 9. & hoc gratiæ est. Adiecit autem Dominus in hoc mũdo, quia in altero mundo, non locus est abnegandi seipsum, sed vbi ceciderit lignum ibi permanebit, Eccles. 11. quia à morte, ita bona, vt mala merita cessant.

¶ Porrò odire animam seu vitam temporalem, seu abnegare seipsum multifariã accidit, aut benè odire, bene abnegare & malè, sunt male odientes, qui seipsos interficiunt, vt ille Cleombrotus fecit qui legens Platonis Phędonem de statu venturo animarum beatificantem, lucẽ hanc prorsus semetipsum præcipitio in mare dedit, vt beatitudinis esset cito compos. Alij vero, diuexati miserijs vitæ, & curis præsentibus, atque vitę molestijs, sibi sui vltrices iniecerũt manus, vt Cleopatra illa fecit, victo apud Actium Antonio, aspidibus se commisit necandam.

Cicero Tuscu. 1. libro. & August. lib. 1. de ciui. Dei. cap. 22.

Isti & omnes alij, similes istis, se odio habẽt, & seipsos negãt, sed pessimè se odio habent, pessimèque se negãt. Vnde Dominus Satanæ suadenti præcipitium nõ assensit. Nemini nãque licet sibi manus inijcere funestas, imo neque sua detruncare, aut euellere membra. Ideo Empedocles Poeta, Siculus malè se odiuit qui ex fastu inani diuinitatis gloriã ambiẽs, ardentem frigidus Æthnam insiluit, vt ait Horatius, vt etiam Democritus contemplationis rerum nat[illegible] plusquam satis auidus nẽ, visio rerum eum distraheret a contemplatione luminibus se orbauit suis, male se odiuit.

Horati. de arte poeti. ad finem.

¶ Bene autem se odire bifariam accidit, aut frænando concupiscẽtiæ insultus, & hoc sanctum est Apostolo, Roma. 6. monente, Mortificate mẽbra, quæ sunt super terram. Nam qui Christi sunt crucifixerunt cum vicijs, & concupiscentijs ad Galatas. 5. Istud crucifigere, est odire carnem suam: & odire carnem suam, est odire animam suã, hoc est, vitam carnalẽ & sensualem. Verũtamen est aliud odiũ etiam bonum, sed longe difficilius isto, etiam si inclusum in pręhabito, videlicet quod quando articulus necessitatis exegerit, vitam subdamus nostram morti, ob amorem Christi. Quamuis qui sine causa necessaria hoc fecisset nõ bene odit animam suam, aut qui se in periculum mortis fidei prætextu, congesserit, non vocatus à fidei necessitate, sed ex propria moriendi libidine stimulatus. Qui ergo ne lædat fidẽ Christi, aut ne Deum offendat mortẽ patitur, hic optime odit animam suã, quia plus facit, quod plurisfaciendum est. Maius enim bonũ est obseruantia fidei, aut diuinæ legis custodia, quam propriæ vitæ temporalis columitas.

Aul Gel. nocti. atti libro 10. cap. 17.

¶ At vero sibi cõsciscere mortem, est male suam animam odire. Neque Christus præcipit, vt nobis inferamus mortem, qui iussit persecutores declinare. Si vos, inquit, persecuti fuerint in vna ciuitate fugite in aliam. Matthæ. 10. sed quando necessitas se dederit, sed præcipit inferẽdam patienter sustinere. Vt Ecclesia de sanctis martyribus canit. Cæduntur gladijs more bidentium. Non murmur resonat, non querimonia, Sed corde tacito mẽs sibi conscia, Conseruat patientiam.

¶ Fuere quidam, quos memoria prodit sacra, qui sibi mortem intulerunt, vt de Sansone cõmemoratur. Iudi. 16. Et Eusebius virgines quasdam, quas Ecclesia ret[illegible]lit in albo sanctorum martyrũ refert seipsas interemisse, in rapidos fluuios, aut in vastũ se præcipitantes mare, aut in paratos rogos ignis se coniecisse, vt Apollonia.

Lib. 8. cap. 12

¶ At, istæ nõ male seipsas oderunt, quæ diuino spiritu edoctæ hoc fecisse creditur. Lege August. 1. lib. de ciuitate Dei,

cap.

Ambrosius ... Pelagiam, Sophroniam virgines ... se ipsas morti tradidisse.

cap. 2. Et Ambros. libr. 3. de virgin. vbi Pelagiam, & Sophroniam indicat se interemisse, & nihilominus in numero esse martyrum. *In vitam æternam custodit, &c.* Quanti meriti sit sic odio habere vitam, & affectus nostros, ostendit Dominus, quia hoc odium temporale remuneratur mercede æterna. Vnde, qui ad hãc rationem perdit temporalem vitam propter Deum, perdit, non vt æterno perdat, sed potius damnum hoc temporalis vitæ recompensatur ingenti lucro æternæ vitæ. Hæc autem verba à Domino dicũtur, vt nobis addant animum perdendi temporalia bona, quando fuerit necesse propter Deum. Nam si quod maximũ bonorum temporalium est, scilicet, vita naturalis, hæc odio habenda est, propter Deum, quid quod & alia longe viliora sint odio habenda. *Si quis mihi ministrat me sequatur, & vbi ego sum, illic & minister meus erit.* Christus fideles monet, vt sequantur exempla, & vestigia eius, ipse enim mortuus est ob salutem orbis, ideò vult etiam fideles suos, vt hoc ipsi sequãtur, si opus fuerit, mortem pati, propter Christum, vt illam subeant. Quãuis non subibunt pro salute mundi, quod solius Christi est, sed pro propria salute. 1. Petr. 2. Christus passus est pro vobis, vobis relinquens exemplum, vt sequamini vestigia eius. Remuneratio autem huius sequelæ erit, quod addit. *Et vbi ego sum, &c.* Christus secundum humanitatem in terra erat, at secundum diuinitatem in cælo conspiciebatur ab angelis: ideoque subdenotat ministros Christi, qui vestigia Christi sectantur, collocandos esse in sedibus cœlestibus. Quocirca ait, Vbi ego sum de præsenti, illic erit de futuro minister meus, quia vsque ad ascensum Domini super æthera nullus sanctorum fuit in cælo. *Si quis mihi ministrauerit honorificabit eum pater meus.* Quoniam Christus quatenus Deus, est idem secundum substantiam diuinitatis quod pater, ideò necesse est, vt qui honore prosequitur filium, honore eodem & patrem prosequatur. Quo fit patrem honoraturum ministros filij, quia ministrans filio, etiam patri ministrat. At verò fieri nequit, vt qui ministrat Deo patri, ministret, sine grandi retributione, quæ est æterna retributio. Deus enim cum sit æternus plus amat æterna, quam temporalia, ideoque Christi ministros, non temporalibus dotabit præmijs, sed æternis: ideo ait, *Honorificabit eum pater meus.* Summus autem honus ministrorum Christi est, esse in cœlesti regno, vbi est Christus. At vero quia Christi mos est, vniuersa referre in patrem suũ, idcirco honorationem suorum ministrorum Deo patri tribuit, vt in omnibus se Deo patri concordem ostendat. Ideò subiecit, *Si quis mihi ministrauerit honorificabit eum pater meus.* Quasi dixisset honorẽ qui conferendus ministris meis est, non leui, & vulgaris est, quippe à patre meo est conferendus. *Si quis mihi.* Rem difficilem, & raram esse insinuat Christo ministrare. Ideo ait, Si quis. Enimuerò cũ sit hoc ministerium supernaturale, accline est hominibus, propriam superare naturam: idcoque maxima pars hominum infidelium est, & fidelium bona pars non ministrat Christo, vt oporteret ministrare.

Deus plus amat æterna quam temporalia.

Honor qui à Deo tribuitur quia à ministro Domino tribuitur maximus est.

ENARRATIO IIII. in caput duodecimum.

¶ *Nunc anima mea turbata est. Et quid dicam? Pater salvifica me ex hac hora. Sed propterea veni in horam hanc, Pater clarifica nomen tuum.*

POST honorificentissimas illas acclamationes, Hosanna filio Dauid, post triumphalem illum introitum in Hierosolymã, qualem nullus terrenorum principum obtinuerat, videns se iam proximum passioni, & crucis morti, in hæc erupit verba, Anima mea turbata est. Neque secus turbatur modo, quam cap. proximo suscitaturus Lazarum, quando turbauit se ipsum. Enimuerò, non turbatur ex præsentia mortis, iam imminentis, vt nos turbamur: at turbatur sponte, & non coactus. Turbatur demum sub dominio suo habens turbari, quando volebat, & non turbari quando nolebat. Rursus turbat se modo, vt etiam se turbauit in horto, quando cœpit tædere, & pauere, & factus in agonia prolixius orabat, Pater aufer à me calicem istum. Has namque turba-

Turbatur Christus non coacte, sed sponte.

turbationes humanę naturę natiuas, ipse habuit vere, & ideo demonstrabat illas, quando opus facto erat. Nunc autem instante morte opus erat illas patefacere, ne si contra fecisset, hominem non verũ eum esse, sed phantasticum homines credidissent. Vt non obstante hac demonstratione suæ humanitatis Manichæi hęretici phantasticum, & non verum hominem Christũ esse putauerũt. *Quid dicam.* Verba sunt turbatis hominibus familiaria: at Dominus, sciebat quid esset dicturus, scilicet, quod subdit, Pater saluifica me ex hac hora. En tibi quid dicit, scilicet, patrem precari, vt saluet eum ab imminente mortis hora. Est namque natiuum hominibus mortem fugere, & vitã appetere. Et quia Christus verus erat homo, hoc inculpatè, & naturaliter optabat: & proinde suũ desiderium patri manifestat. At vero, etsi hoc erat naturale Christi desiderium mortem non subire, deliberatum tamen desiderium, non hoc sed contrarium erat, scilicet, mortem subire. Vnde alibi, hoc deliberatum exposuit desiderium, dicens, Lucæ. 12. Baptismo habeo baptizari, & quo modo coarctor, donec baptizer illo? proprij sanguinis effusionem, quo erat aspergendus baptismum vocans.

Christ⁹ vt homo suapte natura refugiebat suã mortẽ deliberata voluntate, illam appetebat.

¶ Desiderium igitur naturale, Christus nunc promit dicens, Saluifica me ex hac hora, hoc est, libera me à mortis hac hora iam mihi instante. At vero, quia certum erat Christo, subiturũ esse mortem, ideo ait, sed propterea veni in horam hanc, vt scilicet, moriar. Vtrumque ergo demonstrat Christus, & naturalem appetẽtiam ad seruandam vitam, & suam deliberatam voluntatem, ad patiendam mortẽ, dicens. *Sed propterea, &c.*

¶ Quia igitur sibi constabat se passurum mortem, subiecit, Pater clarifica nomen tuum, idest, siquidem mihi moriendum est ex tuo æterno decreto, restat, vt in morte mea clarifices, seu glorifices nomen tuum, hoc est, manifesta te esse patrem meum. Est enim etiam nomen Dei esse patrem Christi. Hoc autem nomen abscondítũ erat ab initio: at sub Christo manifestatum est hoc nomen.

¶ Erat sanè manifestum, ante tempora Christi Deum esse vnum, & omnipotentem, & patrem vniuersorum ex generali prouidentia, circa creata omnia, at vero esse patrem ex personali proprietate paternitatis occultissimũ erat sacramentũ. ¶ Porrò post Christi aduẽtum, Deus pater manifestauit se esse patrem Christi. Etenim sub baptismo Christi in Iordane Matth. 3. & sub transformatione in monte Tabor. Matth. 17. Deus manifestauit se esse patrem Christi. Petit ergo Christus Deum patrem, vt hoc manifestet, se esse patrem eius. Namque si Deus, pater est Christi ex personali proprietate paternitatis, Christus est filius Dei, ex personali proprietate filiationis. Et non potest manifestare nomẽ hoc suũ Pater, nisi manifestet Christũ esse filium suũ. Vnde ex hac manifestatione cõsequetur, quod Christi mors erit mors, nõ peccatoris, vt nostra, sed mors filij Dei. Vnde si mors erat filij Dei, innocentissimi mors erat.

Deũ esse patrẽ ex personali paternitate sacramẽtum reconditum fuit à seculo.

Venit ergo vox de cælo dicens. Et clarificaui, & iterũ clarificabo. Christus petit patrem, vt clarificet nomẽ suum, & hoc idem quod poscit, annuit patris vox respondens se fecisse iam, & dein facturum. Clarificauit sanè pater suum nomẽ, in baptismo, & in transfiguratione. Et etiam excitans Christum filium suum à mortuis rursus clarificauit filium suum Iesum Christũ: & hunc clarificans seu glorificans, Deus pater glorificabat nomẽ suum. Ideo ait, Et clarificabo, scilicet, nomen meum, clarificando tuum, subaudi. Quin imo, & sub Domini passione pater clarificauit nomen suum: quia ostendit tunc se esse patrem Christi crucifixi: siquidem parẽ tum est iniurias sentire filiorum. Sensit autem Deus iniurias factas filio suo tũc, ideo, & concussit terrestria, & confudit cælestia, pendente Christo in cruce: quia terra tremuit, petræ scissæ sunt, & ordo cælestis alioqui inuiolatissimus, cõfunditur. Quia sol cõtra natiuum suũ cursum lumine linquitur.

Pater manifestauit se in multis.

Matthæ. 27. Lucæ. 23.

¶ Et rursus Spiritu sancto delapso in apostolos Christi, manifestauit Deus pater mittens illum, nomen suum. Et extendens denique Christi gloriam per omnes gentes, etiam manifestauit nomen suũ.

¶ Vox hæc totius sanctæ Trinitatis erat quia erat effectus totius Trinitatis, at vero Patri tribuitur, quia Patris personam repræsentat. De cælo autem venit non quod ex cælo exierit, sed quia ex subli-

mi

mi aere sonabat, ideo dicitur, venit de cælo, more cōsueto scripturæ vocantis aerē cælum. Non tamen petit Christus, Pater earifica nomen meum, sed clarifica nomen tuum, ex consueta sibi humilitate, omnia referendi ad Patrem, vt principium non solum vniuersorum, sed etiā in S. Triade principium. Græce, non habetur dicens, adiectum tamen claritatis gratia.

Filij & filij manifestatio sunt correlatiuæ.

¶Filius ergo manifestauit nomen patris hominibus, Ioan. 17. hoc est, docuit Deum esse Patrem suum, & Pater item manifestauit Christum esse Filium suū: & istę manifestationes sunt correlatiuæ. *Turba ergo, quæ stabat, & audierat, dicebat tonitruum esse factum, alij autem dicebant, Angelus ei locutus est.* Vox hæc instar tonitrui vehemēter sonuit. Vnde verisimile est, quosdā ex astantibus terrefactos à voce non percepisse vocis significantiā, sed solū credidisse esse tonitruū. Alij vero, non tam terrefacti perceperūt vocis significatum, ideoq; dixerunt Angelicā esse vocē: quia vox erat maiestatis vox. Vnde colligebant, vocem nō esse hominis, sed Angeli colloquentis cum Christo. Didicerant enim ex lege Angelos collocutos esse sanctis hominibus. Idcirco existimarunt nūc Angelum, Christo esse locutū propter Christi sanctitatē. Gręce nō legitur autē. *Respōdit Iesus, & dixit, Non propter me hæc vox venit, sed propter vos.* Sciebat optime Christus omnia facta & vētura. Ideoque quod vox dicebat, nō erat ignotum Christo, etiā vt homini, antequā vox exsonuisset: at vero propter turbā pręsentē vox illa insonuit: vt, scilicet, vox illa testaretur hominibus, Christū esse filiū Dei. Idē dixit Ioā. 11. Ego sciebā, quia tu semper me audis, sed propter populū, qui me circūstat, dixi, vt credant, quia tu me misisti. *Nunc iudiciū est mundi, nunc princeps huius mūdi eijcietur foras.* Quod proximū erat, vt fieret, iam fieri dicit Dominus. Quia ergo post mortem, resurrectionem & ascensionem Domini, & Spiritus sancti aduentum ex prædicatione apostolica gentes obedierunt Euangelio, & facti sunt Dei populus, & Christi Ecclesia, Iudæi autem repugnantes euangelio facti sunt ex Dei populo synagoga Satanæ, vnde Iudæis accessit dānatio, & gētibus salus, vt Apost. luculēter prosequitur. ad Ro. 9

Ideo ait, Nunc iudiciū est mundi: vocās iudiciū mundi, hanc segregationem Iudæorū à Christi ecclesia, ex suis malis meritis, & aptationem gētium ad eandē ex gratia Christi, & obediētia ipsarū. Nam hos aggregare sibi, & illos a se reijcere iudiciū est non illud finale, sed iudiciū prę ueniens illud finale: quia est iudiciū discretionis horū ab illis. Id quod alibi dixerat implendū. Multi venient ab oriente, &c. Et filij regni eijciētur foras. Matth. 8 *Nunc princeps.* Diabolus vocatur in scriptura princeps mundi huius non natura, sed tyrānide. Ipse enim est rex super omnes filios superbię. Iob. 41. Nāque, qui facit peccatū seruus est peccati, Ioā. 8. Peccatores igitur omnes sūnt serui diaboli, cui se sponte peccantes tradiderunt, vt iam supra dissertum est, cap. 8.

Iudæi quiet... rant populus Dei repugnā do euangelio facti sunt synagoga Satanæ, gentes autē, quæ erant cubile draconis obediēdo euangelio facti sunt thalamus Christi.

¶Per mortē autem Dñi diabolus amisit suū quod habebat in homines imperiū, quod late patebat inter gentes, quia omnes idola colebāt: ideoq; ait, Nunc princeps mūdi huius eijcietur foras. Latebat equidē in cordibus hominū, quę posside bat per fraudē, & nequitiā: detecta autē fraude eius per apostolos, eiectū fuit à suo cubili draco ille dolosus, & antiquus. Id quod Dñs apud Lucā. c. 11. insinuans inquit, Cum fortis armatus custodit atriū suū in pace sunt omnia quę possidet. Cū autē fortior illo superueniēs vicerit eum, vniuersa arma eius auferet, & spolia eius distribuet. Christus igitur veniēs in mūdum per mortē suam vicit diabolum, & fraudes, & iniquitates, quæ erant arma diaboli, dissoluit. Istud igitur est quod ait modo, *Nunc princeps, &c.* Sed obijciet quispiam, Quid ergo si mūdi huius princeps eiectus est foras, qua ratione infideli bus est plenus mūdus? quomodo tot hęreticis infestatur ecclesia? & quomodo fide les plerique multi peccatis abūdant? Sane eiectus est foras, quia nō habet diabolus in homines potestatem, quam ante Christi aduentum habebat. Etenim totus mundus erat idololatra, & ignorans Deum, at vero per virtutem crucis Christi, idola abiecerunt homines, & conuersi sunt ad Principem, & pastorem animarum suarum Christum. Et non solum idola abiecerūt homines, sed iugula sua patefecerunt carnificibus, propter euangelij veritatem. Et demum in omnem

Per Christi mortem diabolus amisit principatum quē in homines gerebat.

Satanas est eiectus foras, quia adest virtus Christi potens illum eijcere à volentibus eum à se expellere.

terram exiuit sonus apostolicæ vocis, & vbique est Christus prædicatus,& credi tus. Quod si etiam num multi sunt infideles, multi hæretici, multique peccatores, non propterea mundi princeps non est eiectus foras. Est namque eiectus foras,quia adest iam in mundo virtus Christi hominibus volentibus ea frui, vt à se depellant principem mundi. Adsunt enim sacramenta, adest Christi euangelium, per quę Satanas eijcitur foras, hoc est, expellitur ab obsessis fraude & nequitia, ab eo mentibus. Cæterum Christi virtus, etsi omnes hortatur ad salutē, neminem tamen cogit. Volentes igitur suscipere adiuuat, nolētes deserit. Quod si adhuc dixeris, iusti quoque grauissimas diaboli ferunt tentationes, vt ergo Satanas eiectus est foras? Vtique à iustis eiectus est Satanas per virtutē Christi,nihilominus, curat sedulo Satanas lapsum iustorum tentans si posset, regredi in domum,vnde vi Christi eiectus est, *Et ego si exaltatus fuero à terra,omnia trahā ad meipsum.* Græca lectio nō omnia,sed omnes habet quā lectionem sequuntur Chrysosto. & Theop. Augusti. vero lectionē sequitur, quā vulgata editio habet: & credit aptiorem. Siquidē Christus non traxit omnes homines, at traxit omnia: quia ad se traxit spiritū hominis,& animā, & corpus: etsi lectionem Græcam nō despicit. Quippe verū habet sensum: traxit enim omnes prędestinatos,traxit homines ex omnibus nationibus & linguis: ideoque dici potest, traxit omnes homines: quia ex omni diuersitate hominum plures ad se traxit. Cæterū,cum Ioan.1.legamus, Erat lux vera,quę illuminat omnē hominem venientē in hūc mundum, eundem sensum subit locus hic,omnes traham ad me. Est enim distributio accōmoda, aut distributio pro generibus singulorū, nō pro singulis generū vt. c. 1. enucleauim⁹.

¶Dixerat igitur prius Domin⁹, Nisi granum frumenti, &c. Exponit modo huius grani mortē, dicens, Si exaltatus,&c. Vocat enim exaltationem, mortem crucis. Quæ sane mors est ad literam exaltatio corporis, nam omnes cruci confixi, sunt pendentes in aere, & eleuati à terra. Porro in Christo fuit exaltatio singularis,quia propter eam quā passus est ignominiā,exaltauit illum Deus,& dedit illi

ad Phil. 2.

nomē,quod est super omne nomē,id est, patefecit Deus, Christi diuinitatem,quę omnes creaturas superat. *Si exaltatus*.non est dubitantis suam exaltationem, quia certissima erat Christo. sed quia non necessario mortuus est,sed sponte Esai.53. ideo ait. *Si exaltatus fuero, omnia traham ad me ipsum*. Namque in omnes gentium nationes, siue Asiaticorum, siue Africanorū,siue Europęorum in omnē sexum, siue virorum, siue fœminarum in omnē ætatem, siue adultorum, siue paruulorum: in omnem statū,siue cælibum, siue coniugatorum, siue magnatū, siue plebeiorum, in omnem qualitatē,siue pauperum,siue diuitū, siue sapientum, siue insipientium,&c. Diffusa est gratia Christi. Idque significatur apud Matthę. 13. vbi confertur regnum cælorum Sagenæ missæ in mare ex omni genere pisciū cōgreganti. Vbi cōsidera verbū genere, vt genera singulorū significet. Vocat antē genus nationē,statum,sexum,&c. & nō sumitur dialectice, vt apud Porphyriū in Ysagogico. Hoc idem Ioannes refert se vidisse in Apocaly. Post hæc vidi turbam magnam ex omnibus tribubus, & linguis,& populis,&c. Non traxit equidem omnes ad se Deus ante Christi mortem,sed post Christi mortem. Commendat enim Deus, suā charitatem in nobis, quia cū adhuc peccatores essemus, Christus pro nobis mortuus est. ad Roma. 5. quo circa si pigebat homines amare Deū iam non pigeat redamare. Vnde lex Mosaica lata est vni populo, vnique nationi, solum, quia nondū Christus erat mortuus pro nobis. Iam vero, in vniuersum mundum effunditur gratia Spiritus sancti. *Traham ad me*. Fit hic tractus ex diuina gratia iuuāte, at repugnante mundo, carne, & diabolo: hæc enim pelliciunt, hominem ad se, Deus autem etiam repugnātibus omnibus istis aduersarijs volentes trahit ad se.

Christi gratia vniuersalis est ad omnes sine acceptione personarum.

Virtus christianæ legis in tractu hominū ad Christum satis apparet.

¶Et quidem potentia legis Christianæ, satis lucet in hoc tractu. Quādoquidem negare visibilia omnia, & seipsum, propterea, quæ non vidētur,& spem precio emere, eximiæ virtutis, diuinæ, scilicet, plusquā humanæ est. Vt autem magnes trahit ad se ferrū graue, & ponderosum, reclamante tamē eius pondere, ita Christus suo sanguine traxit ad se omnes.

Non

Non [illegible] tamen coactè, sed sponte. C[illegible] sane libero arbitrio, at no[illegible] [illegible]. Supra dixerat, Pater [illegible], *[illegible] venit ad me [illegible].* Modo vero se dicit trahere omnia. Quippe, vt Deus [illegible] omnes quatenus homo [illegible] meritè [illegible]. Et nō ait, modo trahentem ad Patrem, sed [illegible] ad me ipsum, vt se verū Deum facile [illegible]. Et si vnquā aspexisti hominē in puteo profundo demissum, quem plures homines per demissam restim, non languidè, sed fortem magna vi sursum trahūt. Et quidem ipse qui in puteo [illegible], cooperatur trahentibus, nā inijcit fortiter manus in restim demissam, & repetās per scopulos putei, summa efficacia admititur ad ascensum, tractores item, quo possunt conatu leuātes restim ipsum extrahunt. In quē propemodū consydera homines omnes ex se iacere in profundo puteo tenebrarum & peccatorū suorū, at vero Christus per sacramentorū ministerium, tanquā per [illegible], & per prædicatorum [illegible], ipsos extrahit à puteo suorum delictorū, operante quidem Deo qui trahit, at cooperantibus etiam ipsis, qui trahuntur. Et quidem magna vis est hæc, quæ ex hoc profundissimo puteo in quē homo se sponte coniecit peccatorē extrahit: siquidem non satis est generale auxiliū huic extractioni, sed adiutoriū speciale desideratur, ad tantum absoluendum op⁹. Et quid si ex nostra parte conatus nō segnis exigatur, quando ex diuina parte auxiliū generale nō sat est? *Respōdit ei turba, Nos audiuimus ex lege, quia Christus manet in æternū, quo modo tu dicis, oportet exaltari filiū hominis? Et quis est hic filius hominis?* Cauillosa videtur hæc redargutio: nāque in valore collectio hæc est, ex lege Mesias non est mortalis: tu es mortalis, vt fateris, ergo tu non es Mesias. Et quanquā Christus nihil modo meminerit se esse filium hominis, at vero non ex præsentibus verbis, sed ex præteritis. quibus frequenter se vocat filium hominis inferunt. Quomodo tu dicis, oportet exaltari filium hominis. Et forte Iudæi fallebantur, quia non conferebant scripturas: quandoquidem immortalem, aliquando scriptitāt prophetæ Christum, vt Esaiæ. 9. Vocabitur Deus, fortis, &c. & Daniel. 2. Post hæc suscitabit Deus cæli regnum, quod in æternū non dissipabitur. In quem locum allusit Gabriel archangelus, dicēs, Et regnabit in domo Iacob, & regni eius non erit finis. Luc. 1. Veruntamen, sunt etiam alia oracula Mesiam mortalem futurum protestantia, Daniel. 9. Occidetur Christus, & non erit populus, qui eum negaturus est. Et Esa. 53. Si posuerit pro peccato animam suam. Præter hæc in Michæa. 5. Christi æternitas pronuntiatur, & humanitatis temporalis generatio præsignatur. Et tu Bethlehem, Ephrata, paruulus es in millibus Iuda, ex te mihi egredietur, qui sit dominator in Israel, & egressus eius ab initio à diebus æternitatis. Quæ verba si pensitate obseruas duplicem naturam ostēdunt in Christo, alteram secūdum quam exitus eius erat ex Bethlehem, scilicet, natiuitas temporalis eius. Nam de hac natiuitate Pharisæi, & Scribæ intellexerunt Michæç vaticiniū illud, alteram vero secundum quā egreditur ab initio & ante secula à Deo patre. At vero arbitror, quod etiā si contulissent Iudæi hæc testimonia non collimassent tunc cum veritatis scopo, videlicet, vt colligerent ex veteri scriptura Mesiam futurum Deum, & hominem. Enim vero, hoc existimabāt impossibile, & hoc ipsum est, quod obiectabant Domino, quod homo cum esset, se Deum faciebat. Audierant sane ex lege Christum esse æternum, sperabant enim Mesiam futurū immortalem, non quod Deus esset, & homo, sed quod esset immortalis, vt Adam factum à Deo immortalem ex scriptura didicerant, ex sua autem culpa, se reddidisse mortalem. In Mesia autē cum nulla prorsus erat culpa, immortalitas erat sibi collata. Adde tamen istis, prophetas, & alios illius populi, illustratos à Deo viros, ex scripturis veritatem assecutos, Mesiam futurum, Deum, & hominem. Namque prophetarum oracula hoc insinuant, vt annotauimus. *Ex lege.* Consuetum est Hebræis, legem codices sacros appellare, quamuis lex nōnunquam libros Mosaicos solum significet. Verum quandoque etiam ad cæteros sacros codices nomen legis extenditur.

¶ *Dixit ergo eis Iesus, Adhuc modicū lumen in vobis est. Ambulate dū lucem habetis, vt nō vos*

Margin notes: Locus probans Christi diuinitatem. — In veteri testamēto vtraque natura Christi exprimitur. — Vt homo trahatur [illegible] Christum auxiliū generale non [illegible] se exigit [illegible] speciale [illegible] autore[illegible] & 3. lib. senten.

tenebræ comprehendant, & qui ambulat in tenebris nescit, quo vadat. Dum lucem habetis credite in lucem, vt filij lucis sitis. Græca sunt diuersa ab istis, siquidem Græca sic habent, Adhuc modicum tempus lumen vobiscum est. Et est sensus, Breui temporis spacio me habebitis vobiscum. Hic autem Christus se vocat lumen: & quia proximus erat morti, ideo aiebat, per breue tempus, lumen vobiscum est. Et cætera consentiunt quæ sequuntur, Ambulate dum lucem habetis, idest, credite in me, quandiu vobiscum sum, ne tenebræ infidelitatis vos occupent. Infideles enim nesciunt, quo vadant, quippe qui lumine fidei orbantur. Et quod sequitur, Credite in lucem, dum lucem habetis concinit cum prioribus. Hoc est, credite in me, quandiu præsentia mea corporali gaudetis, & mea prædicatione, & miraculis fruimi. Vnde, quia ait, Adhuc modicum, non est referendum ad lumen, quasi sensus sit, modico lumine, estis illustrati vos Iudæi, quia non intelligitis scripturas, ideo ambulate, hoc est, curate, vt maiori donemini lumine, vt intelligatis ex scripturis Messiam esse mortalem, & immortalem: sed referendum est, ad temporis moram, vt sit sensus. Adhuc modicum, idest, tempore modico, vobiscum lumen est, vnde Græca sic habent, ἔτι μικρὸν χρόνον τὸ φῶς μεθ' ὑμῶν ἐστι, ad modicum tempus, lumen, vel ipsum lumen vobiscum est. At vero, vulgo interpretes modicum, non referunt ad tempus, sed ad lumen, vt sic Dominus respondeat obiectæ quæstioni, Nos audiuimus ex lege, &c.

¶Respondet enim Dominus, Adhuc modicum lumen in vobis est, idest, Nihil mirum est, si legem non calletis, quia modicum in vobis est lumen, & cætera quæ sequuntur,

¶Porrò si modicum breuitatem temporis significat, vt textus Græcus habet, satis liquet sensus. At verò dicet aliquis liquet, vtique textus: at non respondit Dominus, ad quæstionem propositam, de immortalitate Messiæ. Et quidem expresse non respondit, sed solum iubet vt credant in ipsum. *Credite in lucem. &c.* Et virtualiter hoc est responsum, vos credite in lucem, & eritis filij lucis, & tunc infidelitatis tenebræ quibus offuscati estis soluentur, & intelligetis, qua nam ratione verum est vtrunque & quod ex lege didicistis. Messiam, non moriturum, & verum etiam est ipsum esse moriturum. At quæret aliquis, quid ergo credere eos iubet quandiu ipse erat in mundo: nonne & credere oportet, postquam Christus sublatus est in cælum? Vtique, etsi verba Domini præferant esse ei credendum quandiu viuebat apud homines. Cæterum sensus intimus verborum est, Adhuc breui tempore, lumen vobiscum est, scilicet, breuis est meta humanæ vitæ sub qua potestis credere, quia sublata vita, non restat habendæ fidei locus: ideo qui vult illuminari à Christo, contendat illuminari cito dum viuit, quia post mortem non illuminabitur. Ambulate, inquit, dum lucem habetis. Hoc est credite in me, dum potestis credere, quia ne tenebræ vos occupent infidelitatis sub morte. *Hæc locutus est Iesus, & abijt, & abscondit se ab eis.* Abscondit se modo non ex infirmitate, vt sæpe supra dicebamus, sed, vt daret locum iræ Iudaicæ. Sed dices forsan, nullam causam enarrat Euangelista, cur se abscondent Dominus modo, vt supra. 8. & 9. refert Christum se abscondisse, quia eum lapidare volebant, aut contra eum insaniebant. Dixit Chrysostomus, Christo quia patebant Iudaica viscera, & Iudæorum mentem callebat, ideo non propter exteriora quæ ipsi obijciebant modo, sed propter internum furorem, quem Christus videbat, se abscondit. At verò hæc absconsio, non fuit miraculosa, vt ea quę commemoratur Ioan. 8. & 9. sed fuit discessio à Hierosolyma in Bethaniam, quia diebus istis mane erat Hierosolymis, & vesperi, discedebat in Bethaniam dormitum, vt ex Matthæ. vigesimoprimo, & Marci primo, habetur.

ENARRATIO V.
In caput duodecimum.

¶*Cum autem tanta signa fecisset, coram eis, non credebant in eum, vt sermo Esaiæ impleretur quem dixit, Domine quis credit auditui nostro, & brachium Domini cui reuelatum est? Propterea non poterant credere, quia iterum dixit Esaias, Excæcauit oculos eorum, & indurauit cor eorum, vt videant oculis, & non intelligant corde, & conuertantur, & sanem eos.*

Multa

MVLTA & præclara retulerat miracula Christi Euãgelista, & omnium longe præclarissimum quatriduani Lazari suscitatio. At vero tanta maiestas signorum, non fregit lapidea Iudæorũ corda. Quia tametsi quidam crediderunt in Dominum, verum quia pauci erãt collati ad multitudinem non credentium, ideo asserit Euãgelista Iudæos non credidisse in Dominum.

Miracula nõ possunt conuincere fidẽ esse veram.

¶Vbi vides, miracula non sufficere ad fidem, quippe non cogunt mentem ad credendum: semper enim fides perseuerat in sua obscuritate, quamlibet miraculis illustretur. Intellectus enim humanus conuincitur rationibus demonstratiuis, aut facti experientia fides autem demonstrari nequit experiri non potest, quia periret ratio fidei. *Vt sermo.* Equidem Ioãnes modo duo testimonia Esaiæ citat, & illa duo ad eundem finem, vt Iudæorum doceat ferrea pectora contexuit. Ex capitulo, scilicet. 53. accepit primum, Domine quis credit auditui nostro, & brachium Domini cui reuelatum est? Reliquum vero ex Esaiæ. capitu.6. quamuis septuaginta adiecerunt Domine, quæ dictio apud Esaiam non habetur. Verum septuaginta, claritatis gratia, ne putarentur esse verba Deo attribuenda, scilicet, ne in persona Dei putentur dicta: ideo vt Esaiæ attribuantur, adiecerunt, Domine.

¶Per auditum autem nostrum, aut intelligi potest, id quod prophetæ, occulta reuelatione aure interna à Deo perceperunt, aut oportet intelligere per auditum nostrum prædicationem propheticam, quam Iudæi audiebant. Vt enim visio in scriptura vsurpatur pro re visa. Esaiæ. 1. visio Esai. ita auditus, pro re audita. Vnde Paulus Romano. 10. Fides est ex auditu, idest, ex prædicatione Euãgelica. Per brachium autem Domini Augustinus filium intellexit Dei, quia per ipsum cuncta pater operatur, vt homo per brachium suum. Itemque Chrysosto. & Theophil. Neque hinc sequitur filium esse cum patre eundem secũdum rationem personæ, vt colligebat Sabellius, dicens, Si filius est brachium patris, brachium tamen, & is, cuius est brachiũ vna persona est, non plures.

Sabellij error refellitur.

¶Porrò Christus appellatur brachium patris, secundum translationem, non secundum vocis proprietatem. Deus namque spiritus est, & non constat ex brachijs, vt nos. Aut oportet dicere ex scripturis brachium significare virtutem alicuius & potentiam. 2. Paralipo. 32. cum illo, scilicet, Senacherib, est brachiũ carneum, nobiscum Dominus Deus. Exercituũ, Senacherib exercitus vocatur ibi brachium carneum, quia ex hominibus infirmis coallitus. Et apud Hieremi. 17. Maledictus homo, qui confidit in homine, & ponit carnem brachium suum, hoc est totam fiduciam suam reponit in homine, qui vocatur caro, propter eius fragilitatem. Et hęc expositio satis cõgruit, Brachium Dñi, hoc est, virtus, & potentia Christi, cui reuelata est? quasi dicat, nemini, aut quã paucissimis. Perinde igitur est acsi dixisset, potentia diuinitatis Christi, ex qua edet miracula nusquam audita, quando veniet in orbem cui reuelata est? Hoc est cui credita erit? Namque cum Dei reuelatio sit ratio formalis fidei, reuelationem, posuit pro ipso actu credendi, qui est à fide reuelata. Et similiter est hyperbolicus sermo. Non enim omnes latet hæc potẽtia diuinitatis Christi. Verũ, quia pauci sunt cõparati ad nõ credentes, ideo ait, cui reuelatum est. Et quidem si de Iudæis agatur paucissimi receperunt Domini fidem, si vero de gẽtibus plurimæ receperunt, at sunt paucę si referantur ad numerosam infidelium turbã. Significat igitur sermo iste Esaiæ, ad credendum, vt oportet credere, esse necessarium Dei auxilium speciale.

Reuelatio Dei ratio formalis fidei.

¶Porrò autem, si consequens testimonium euoluere satagimus, maioris est negocij. Enim vero primo vidẽtur non cõcinnere Euangelistas cum Esaia, neque inuicẽ. Si legis enim Matt. 13. sic refertur hoc testimonium, vt adimpleatur in eis prophetia Esaiæ dicentis. Auditu audietis, & non intelligetis: & vidẽtes videbitis, & non videbitis. Incrassatũ est enim cor populi huius, & auribus grauiter audierũt, & oculos suos clauserũt, &c. Vbi nihil traditur, quod cæcitas Iudæorũ sit à Deo, aut obduratio, sed ab ipsismet Iudæis claudentibus oculos mẽtis, ne crederẽt in Christũ. Et Mar. 4. nõ admodũ variat à Matt. in citãdo loco isto, sicut neq;

Ad credendũ vt oportet est necessarium Dei particulare auxiliũ.

Lucae.8. Verum Ioãnes admodum videtur dissidere à tribus indicatis Euangelistis. Siquidem præfert sermo eius, cæcitatem Iudaicam & obdurationem. Deũ habere autorem, id quod est impossibile. Ait enim, Propterea non poterant credere, quia dixit Esaias, Excæcauit, &c. Ad hæc non solum alijs Euangelistis nõ videtur cõsonus, sed neque Esaię, quem citat. Quippe verba hæc apud Esaiam, sunt Dei loquentis ad Esaiam: at vero apud Ioannem, vt videtur sunt Dei inferentis cæcitatem Iudæis. Vnde in Esaia legimus. Vade, & dic populo huic. Audite audientes, & nolite intelligere: & videte visionem, & nolite cognoscere. Excæca cor populi huius, &c. Deus igitur, hoc iniunxit Esaiæ, vt excæcaret cor populi Iudaici. At Ioannes ad Deum retulit ex testimonio Esaiæ, istam excæcationem: quia iterum ait, Dixit Esaias excæcauit oculos eorum, & indurauit cor eorum, &c. Adde istis, quia sermo Ioannis asperrimus videtur. Propterea non poterant credere, quia dixit Esaias, &c. Igitur dicent neohæretici liberum arbitriũ est res solo titulo. Etenim si non poterãt credere, quia dixit Esaias, igitur necessario non credunt, ergo non credere non est culpãdum, quia necessarium est. Et omne peccatum adeo est voluntarium, quod si non sit voluntarium peccatũ non est. Et tum quid amplius sequetur, mortem Domini fuisse necessariam, quia etiam prædicta est ab Esaia, & ab alijs sacris vatibus.

Argumenta difficilia.

¶Ad hæc, si quia dixit Esaias, ideo necessario eueniet, & idem est de alijs prophetis, igitur si prophetia imponit necessitatem rebus venturis, præscientia Dei multo vehementius illam operabitur. Prophetiã namque, ex diuina præscientia habet originem: cum ergo omnia ventura Deus præsciat, omnia ventura necessario euenient, & nulla erit contingentia in rebus.

¶Præterea tãta veritas est in verbis Christi, quanta in verbis prophetarum. Si ergo quia dixit Esaias, ideo necessario non crediderunt Iudæi, ergo quia dixit Dominus Iudæis, in peccatis vestris moriemini, necessario mortui sunt Iudæi in peccatis suis, & non potuerunt agere pœnitentiam.

¶Et quia dixit Dominus Petro, Ter me negabis, necessario negauit: quæ omnia sunt impia. Græci, vt Chrysosto. & Theophila. & Latini, vt Augusti. tricam hanc, extricarunt, dicentes, sensum esse Ioãnis, non poterant credere, quia nolebant credere. Nam vehementer aliquid nolle, est illud non posse. Iuxta vulgatum loquendi modum. Qui enim vehementer odit cibum aliquẽ, ait se non posse illum comedere: & qui vehementer odit aspectum inimici, ait, se non posse illum videre.

¶Veruntamen, non soluitur argumenti nodus si hac ratione enodare contendas. Etenim, colligã similiter. Namque sensus erit Ioãnis, Ipsi nolebãt credere, quia dixit Esaias. &c. Igitur vel nolebant Iudæi credere, necessario, vel cõtingenter. Si necessario, laberis, in incõmodũ quod fugere conaris. Si contingẽter, igitur nõ obstante, quod prædixerat Esaias poterant ipsi velle credere: igitur non quia dixit Esaias ipsi nolebant credere, sed ex suo arbitratu. At vero Ioannes reclamat dicens. Ipsi non poterant credere, quia dixit Esaias, & videtur argumentum dilemmaticum vtrinque feriens.

¶Porrò autem meminisse oportebit, vt ab hoc vltimo exordium capiamus: quędam esse necessaria in sensu composito, quæ simpliciter sunt contingentia. Quocirca postquam Esaias prædixit cæcitatem Iudæorum hæc est necessaria propositio, Esaias prædixit, igitur necessario erit in sensu composito. Quippe non poterat Esaias ex diuina instructus reuelatione falsum prædicere, ideoque vt prædictum, est necessarium, quod prædictũ ab ipso est. At vero, quamuis vt prædictum sit necessarium, vt eius tamen est contingens. Quippe simpliciter loquendo, poterant Iudæi credere, quia liberũ fuit eis credere, vel non credere.

Prædicta à prophetis o ei & præscita à Deo quo tunc necessaria, & quomodo cõtingentia.

¶Porrò si supponis, Iudæos credidisse, siquidem possibile erat, imò & contingens, admittam suppositionem tuam, verum tunc non fuit prædictum ab Esaia Iudæos futuros incredulos. Est sane necesse hominem moueri si currit, ex hypothesi enim quod currit, necesse est ipsum moueri. Cæterum simpliciter est contingẽs: quia homo potest currere, vel non currere.

¶Quod

¶Quod ergo Ioannes ait, non poterant credere, quia dixit Esaias in sensu cōposito est accipienda hæc impoßibilitas. Quippe incredulitas Iudaica, quatenus prædicta erat, necessaria in sensu composito erat. Non enim fieri poterat Esaiam prædixisse, & quod Iudæi non forent increduli.

¶Porro incredulitas simpliciter fuit contingens, quia poterat esse, & non esse. Itidem præscita à Deo, vt præscita sunt necessaria, quippe hæc duo pugnant, quod Deus præsciat, venturum, & quod non veniat: falleretur enim Deus, si hoc admittis, id quod est impoßibile.

¶Cæterum præscita cōtingentia, quatenus entia, simpliciter sunt contingētia.

Prædictio prophetica, aut Dei præscientia non imponunt necessitatem rebus contingentibus.

¶Prædictio igitur prophetica, aut præscientia non imponunt necesitatem rebus simpliciter, neque peruertunt contingentium naturam, sed solum imponunt infallibilitatem venturis, quæ est necessitas quædam illationis, non necessitas effectiua. Hoc est hæc consequentia est necessaria, si prædixit futurum propheta erit, si Deus præscit futurum erit: at vero Deus potuit non præscisse, & res contingens simpliciter potest non fore: vnde antecedens, & cōsequens sunt contingentia, etsi illatio est necessaria.

¶Per hæc patet respōsio, ad omnia obiecta. Nolo autem in istis diutius immorari, quia in primo Sententiarum, multa de re hac disseruimus, & in declamatione de excæcatione cordis, ad Esai. capitulū. 6. iam vero nunc liquida est, Ioānis intelligentia, scribentis. Propterea non poterant credere, quia Esaias, &c.

Coniūctio hæc, quia, hoc loco nō significat causalitatē effectiuam, vt apud Physicos, sed causalitatē Dialecticam, vt apud Dialecticos, Verbi causa, quia impœnitens est hic, dānabitur, coniunctio, quia, non efficientiā denotat, quippe impœnitentia cum sit priuatio, non est efficiens damnationē, quam solus Deus infert: at vero est causalitas illationis necessariæ: etsi antecedēs huius consequentiæ est cōtingens, vt & consequens. Porro autē dissonantiā prætactā apparentem Ioan. & Esaiæ, oportebit redigere ad cōsonātiā verā. Quod ergo in Esa. legimus, vade, &c. Excæca cor populi huius significat, vade & prædic(me docente) huius populi cæcitatē: siquidē sæpe vnum vsurpatur pro alio, scilicet, excæca, pro prænūcia populum Iudaicū excæcandū. Legimus enim Iob. 9. Sordibus intinges me, idest, docebis me esse sordibus intinctū, & rursus, Ego cōtaminaui principes sanctos. Esa. 4 idest. Ostendi vos esse contaminatos. Itaque hoc non semel venir in vsum sanctarum scripturarū, vsurpare verbū significans actionē realem, pro verbo significāte actū intellectus, vt est prædicere, aut prænuntiare, aut declarare. Et quoniam Esaias, declarauit suo prophetico sermone populū Iudaicū esse excæcandum, & hoc fecit diuina autoritate, & nō ex proprio spiritu, nam declarauit multo ante cæcitatem teterrimam, qua obuelādum erat cor Iudæorum præsente Christo secundum carnem, & etiam postquam sublatus est supra sidera, & quia hæc cæcitas ex iusto Dei iudicio, Iudæis contingit, ideò Ioannes hoc exprimens, scilicet, hanc cæcitatē esse ex iustißimo Dei iudicio, & non esse ex casu, ait, Esaiam dixisse Deum excæcasse oculos Iudæorū, vt vidētes oculo carnis miracula Christi, & audiētes prædicatione Christi, neque ex illis cognoscerent Christi diuinam potentiam visu interno fidei, neque in ista Dei verbum, quod se prædicabant. Quāuis ergo formaliter Esaias non dixit, vt Ioannes indicat, at Ioannes sensus vatis explicat.

¶Sed restat expēdere qua nam ratione veritate constant verba Ioannis, scilicet, Deus excæcauit oculos, &c. Et quidem multi multū sudant in eruendo vero sensu horum verborum. Ego vero, vt paucis te absoluam dixerim, in scripturis inuenimus, quod homo se excęcat. Sapien. 2. Malitia excæcauit corda eorum. Rursus inuenimus diabolum excæcare homines. 2. Corinthiorum quarto, Deus huius seculi excæcauit corda infidelium. Et denique Deus excæcat, vt Ioannes, nunc nos docet.

Homo se excæcat, & diabolus hominem excæcat & Deus hominem excæcat

¶Porrò quamuis sermo videatur idem, est tamen longe diuersus. Quandoquidē homo se excęcat effectiuè, volendo persistere in suo peccato. Diabolus autē excęcat hominē, non immittēdo animum ad peccandū, sed excitādo ad peccatū faciēdū, & postquā illi paremus: suasionibus diabolicis obstinationem suadēdo, Deus

vero longe aliter excæcat: siquidem, nõ excæcat vt homo se cæcat, nam similiter Deo odio est impius, & impietas. Sapiē. 14. vnde Psalm. Non Deus volens iniquitatem tu es. Neque excæcat, vt diabolus, siquidem Deus ad hoc nos incitat vt in sanctitate, & iustitia coram ipso viuamus.

¶ Aliter ergo, est intelligendum Deum nos excæcare, quã in decõmemoratis intelligimus. Non ergo nos excæcat Deus effectiuè, quippe Deus non est autor nostræ mētalis cæcitatis. Perditio enim nostra ex nobis est, non est ex Deo, à quo tamen salus nostra est, vt in Osea legimus. 13. Perditio tua Israel ex te est, salus autem ex me.

Deus excæcat non effectiuè, quod est positiuè excæcare, sed solū priuatiuè.

¶ Porro excæcat nos priuatiuè, scilicet, non illuminando. Quemadmodum Sole ecclipsato, nõ possumus videre res sensibiles, rectè dicere possumus Solem nos cæcare tunc, quia absconsum est suum lumen, per quod fit visio. Et rursus dixit Ambrosius, Pasce fame morientem, si non pauisti occidisti. Quid est occidisti? quandoquidem qui non pascit fame morientem, non iugulat eum, quomodo ergo occidit? Vtique, quia non subministrat necessaria vitæ, occidit quidem nõ effectiue, sed priuatiuè. Instat horū Deus subtrahēdo gratiam suam ex qua homo illuminaretur, excæcare dicitur.

¶ Est autem diuersa horum ratio, quippe homo tenetur subuenire famem patiēti, ideo in culpa est qui non pascit hunc famelicum, si aliàs pascere potest. Deus autem non tenetur illuminare mentem obtenebratam in culpis suis, ideoque si relinquit illã versare suas tenebras, iustitiæ præstat opus, si vero illuminat misericordiæ est munus.

Deus neminē tenetur illuminare ob tenebratos impios, & obstinatos in eis.

¶ At dicet aliquis, Deus præsto est semper, vt illuminet nos, igitur neque priuatiuè excæcat, quia nunquam subducit præsidia sua, vt illuminemur. Vnde Dominus ait, Venite ad me omnes, qui laboratis, &c. & ego reficiam vos. Matt. 13 Rursus quia Christus lux est, quę illuminat omnem venientem in hunc mundū, igitur omnibus adest vt illuminentur, si voluerint. Est sane verum istud quod argumentum exigit Deum adesse cunctis hominibus, vt illuminentur veruntamē intelligere oportet nõ ex eodem, sed longe diuerso gradu, nam quibusdam adest, multa suæ misericordiæ exuberantia, vt Paulo: alijs vero mediocriter, alijs quantum illis sufficit si velint excitari, & illuminari. Istud autem omnibus adulsis hominibus est cõmune. Verum quia multi sunt indignissimi cotã Deo, & dignissimi, qui relinquantur in suis tenebris peccatorum hos relinquendo Deus vehemētiora præsidia, illis tribuendo, vt lumen, quod offertur excipiant, excæcare eos Deū scriptura tradit. Sed cur hac phrasi quæ aspera videtur scriptura vtitur? Nēpe, vt intelligamus iusto Dei iudicio relinqui huiusmodi homines in suis, quas amant criminū tenebris, & ideo scriptura excæcationem hominis Deo tribuit, nõ quatenus culpa est, sed quatenus pœna est ex iusto procedens iudicio. Habet autē se priuatiuè tantū Deus in huiusmodi, vt diximus deserēdo, non inferendo. *Hæc dixit Esaias, quando vidit gloriam eius, & locutus est de eo.* Tu intellige de visione prophetica, non tamen faciali, quã tunc nõ habuit Esaias. Hic locus porrò aperte videtur indicare Dñi nostri Iesu Christi diuinitatem. Namque si Esaias testante Ioanne, hæc dixit, quæ hactenus sumus prosequuti, scilicet, excæca cor populi huius, &c. Quãdo videt gloriam eius, & eius, refertur ad Iesum, ergo Christus est verus Deus. Namque Esaiæ. 6. Esaias dicit Deum eleuatum, & sublimatum in throno excelso, & duos Seraphinos circunstantes thronum, clamãtes, Sanctus, sanctus, sanctus, & reliqua. Si ergo hæc Esaias videns vidit gloriam eius, & refert Iesum, Christi diuinitas apertè docetur à Ioãne. At verò dicet aliquis nõ esse cõsequens, quia Origenes, per Seraphinos, exposuit Christū, & Spiritum sanctū, vt Hiero. illi tribuit lib. 3. cõm. in Esaiã. Vnde dicet aliquis, quia vidit Esaias Christum sub forma Seraph, ideo vidit gloriam eius. Verum hæc expositio Esaiæ, est hæretica, & fauēs Arrio, dicenti Christum esse patre minorē, & Spiritum sanctum patris esse ministrum. Quoniam fides catholica credit patrem, & filium, & Spiritum sanctū, vnum Deum esse eiusdem autoritatis & maiestatis.

Esaias non vidit clare gloriam Dei, vt modo videt, sed vidit gloriam Dei prophetica visione.

Expositio Origenica venenosa.

¶ Sunt qui volunt Originem exponere, Christum Esaiæ, visum fuisse sub forma Seraph, nõ secundum deitatem, ex qua est

eſt idem patri, ſed ſecundum humanitatem, ex qua eſt minor patre, ſed quomodò aptabunt formam alterius Seraph ſpiritui ſancto?

Seraphini viſi ab Eſaia totam militiam ſanctorū angelorum denotabant.

¶ Ideò dicamus Seraphinos illos, neque Christum, neque Spiritum ſanctum ſignificare, ſed totam angelorum ſanctorum militiam, quæ ex parte nobiliſsima denotabatur in Seraphim. Seraphim namque eſt nobiliſsimus angelorum ordo. Et quia omnes angeli Deo aſsiſtunt, & illi ſeruiunt mirabili ordine, ideò Eſaias videns Deum eleuatum in throno excelſo, & duo Seraphim circūſtare thronum. Cum ergo ait, Ioann. Hæc dixit Eſaias, quando vidit gloriam eius, de Chriſto oportet intelligere. *Et locutus eſt de eo.* Quippe, quæ prædixerat Eſaias in capitulo illo .6. impleta ſunt omnia ſub Chriſto, ideò ait, Et locutus eſt de eo. At ais, hæc non dixit de Chriſto, ſed de populo Hebræorum. Propterea aliter expones locum iſtum, *Et locutus eſt de eo.* Dixit enim Eſaias ſe vidiſſe Dominum ſuper ſolium excelſum, & eleuatum, & plena erat domus maieſtate eius, &c. Hæc enim vera ſunt de Patre, & de Filio, & Spiritu ſancto. Vnde verè dixit Ioannes, Hæc dixit Eſaias, quando vidit gloriam eius. *Excæcauit cor.* Fauſtus Manichæus, vt eſt videre apud Auguſt. lib. 9. contra eundem Fauſtum ex hoc, ex aliiſque non paucis locis cōtendebat Deum veteris inſtrumenti autorem, eſſe malum Deum, qui dedit præcepta nō bona Ezech. 20. & quoniam excæcabat, & indurabat humanas mentes, & immittebat in eas malas concupiſcentias: & ob alia plura, quæ in ſcripturis veteribus commemorantur, quæ videntur præferre Deum eſſe cauſam quorūdam peccatorum, quæ à nobis fiunt. Quale quoque eſt quod apud Hieremiam .4. ſcribitur, Ergo ne decepiſti populum tuum? Et ruſus, Seduxiſti me Domine, & ſeductus ſum. Et Ezech. 3. Si conuerſus iuſtus a iuſtitia ſua fuerit, ponam offendiculum coram eo.

Fauſtus Manichæus refellitur.

¶ Veruntamen, quid dicit Fauſtus, Domino dicenti. Ioann. 9. In iudicium veni in mundum, vt qui non vidēt, videant, & qui vident cæci fiant? An non hoc idem eſt, acſi diceret, Ego hoc iudicium faciam in homines, puta videntes homines cæcabo, & cæcos illuſtrabo? Sicut ergo iſtud eſt, non malitiæ opus, ſed iuſtiſſimi iudicij, retributio: ita & illud, quod apud Eſaiam commemoratur. Sicut etiam in Paulo legimus, tradidit eos Deus in paſsiones ignominiæ, & tradidit eos in reprobum ſenſum.

¶ Vniuerſæ igitur locutiones huiuſmodi, non ſignificant Deum eſſe autorem peccatorum, id quod eſt implicatio contradictionis. Cæterum ſcriptura, vt nos doceret vniuerſa, quę ſub ſole geruntur, geri, vel Deo volente, aut permittente, nihilque fieri poſſe quod exeat, aut con ſenſum diuinū, aut diuinam permiſsionem, ideò peccata videntur etiam tribui Deo autori, cum tamen peccatorum non ſit autor. Quamuis autem non ſit autor eorum ex eius tamen iuſtiſsimo iudicio deſcendit, quod peccatores excæcentur quando ſuperbia tumēt, & quod dimittantur in ſuis deceptionibus, & fallentijs, & quod ſuum ament reprobum ſenſum, & quod decipiantur, &c.

Cur ſcriptura videtur quædam peccata hominū in Deum referre.

¶ Eſt autem obſeruādum excæcationem non ſolum denotare actum intellectus infidelitatis, vt eſt diſcredere, aut non credere, quando eſt opus credere, verum etiam denotat volūtatis obſtinationem, videlicet, repugnantiam ad ea, quæ ſunt fidei recipienda. Qui namque citra obſtinationem, non credit, nōdum eſt excæcatus corde, quia fidei non habet animum obſiſtentem. Verum qui ex animo repugnante, non credit, hic excæcatus eſt. Tales erant Iudæi Domino repugnantes, ideò excæcatos eos ſcriptura fatetur. Et Acto. 7. Stephanus Iudæorum obſtinationem proſequitur luculenter dicens, Vos Spiritui ſancto ſemper reſtitiſtis.

Excæcatio duo importat ſcilicet, actū intellectus & voluntatis.

¶ Obſeruabis ſecundo Apoſtolū Acto. vltimo. hunc commemoratum Eſaiæ locum, tribuiſſe Spiritui ſancto, quæ à Ioanne videntur attribui filio. Quia bene inquit, Spiritus ſanctus locutus eſt per Eſaiā prophetam, ad patres noſtros dicens, Vade ad populum iſtum, & dic, Aure, audietis, & non intelligetis etſi paulò ſecius citat locum Paulus, quam Ioannes: ſiquidem non meminit Paulus excæcationis, neq; obdurationis. Et rurſus in Eſaia habetur, Audite audientes, & nolite intelligere. Apud Paulum verò

rò vbi supra non ita, sed aure audietis, & non intelligetis.

Cæterum supra iam monui Euangelistas, & Apostolos vetera testimonia indicare, non ad verbum, sed ad sensum, at sensus idem est, Aure audietis, & nõ intelligetis, qui ab Esaia prętenditur per excæcationem.

Rursus, *Nolite intelligere*, ex phrasi Hebraica idem est quod, non intelligetis: vt nolite iudicare, idem est, atque ne iudicetis. Quod vero Spiritum sanctum Paulus commemorat, misisse Esaiam, vt annunciaret populo Hierosolymitano obstinationem illi venturam, & Esaias non hunc commemorat legasse Esaiam, sed Dominum Deum in excelso solio sedẽtem misisse Esaiam refert, nullius discrepantiæ est: quia Dominus ille sedens in solio illo excelso, est Dominus Deus, vnus in substantia, & trinus in persona. Vnde Seraphim, hoc clamabant, dicentes, Sanctus, sanctus, sanctus, Dominus Deus sabbaoth, &c. Igitur tota beata Trinitas Esaiam misit, quo circa etiam Spiritus sanctus, Esaiam misit.

At forsan dices, misit sanè ad denuntiãdam cæcitatem Iudaicam, illius æui, sub quo viuebat Esaias, non tamen, ad denũtiandam cæcitatem illam, quam passuri erant Iudæi sub Domini aduentu. Imo, quod scias, Spiritus sanctus hanc cæcitatem, quam Iudæi passuri erant sub Domini aduentu insinuabant, sub alia priori. Et ideo Paulus, vt nos doceret, verba Esaiæ, etiam esse referẽda ad cæcitatem Iudaicam cuius Ioan. & Apostoli meminerunt, dixit, Benè Spiritus sanctus, &c.

Coniũctio vt non semper causam, quia aliqui do euẽtum solum significat.

Vt non videant oculis. Coniũctio hæc, vt, vt frequenter admonent sancti, nõ denotat semper causam, sed sæpe euẽtum. Quod ergo ait modo, vt non videãt oculis, euẽtum denotat. Etenim postquam sese obstinarunt Iudæi cõtra Dominum ad obstinationem consecutum est, ne videndo oculis externis miracula Christi intelligerent, autorem miraculorum esse verũ Deum. Imo quo magis Sol iustitię Christus radiabat radios suæ omnipotentiæ, miracula edendo, illi præfractiores euadebant, atque duriores instar luti, ideo & insanabiliores reddebant, quod quãto calefit a Sole vehementius, tanto magis durescit. Iam verò ex istis exploratum tibi erit Theologiam veram admittere Deum excæcare, hoc tamen solo sensu, quia iusto Dei iudicio, excæcantur peccatores à seipsis nolentibus obedire diuinę veritati. Similiter admittit Deum iuxta Hieremiam decipere, hominẽ Deum rursus in reprobum tradere sensum, & in passiones ignominiosas hominem trahere, eique ponere offendiculum, vt cadat, in eoque miscere spiritum vertiginis, sub hoc vno sensu, quia Deus nostris exigentibus malis meritis, sinit nos in erroribus nostris perpetuò versari, & in reprobo nostro perpetim detineri sensu, & in nostris semper nos ardescere cõcupiscẽtijs.

Propositiones sacræ scripturę sub quo sensu sunt intelligendæ.

Et scriptura hac vtitur phrasi, vt cõmonefaciebam dudũ, nempe vt doceat nos, Deum esse vindicem peccatorum nostrorum, etiam num antequam externa veniant supplicia, ideoque peccata nostra, vel peccatis alijs accedentibus grauioribus, vel priorum peccatorum obstinatione permissa, punit. Quo circa Faustus non habet, quod iustè opponat Deo veteri testamenti, tanquam iniusto, dicens, quod ad peccata homines impellit siquidem Deus est infinitè bonus, & quidquid facit est bonũ. Quare, fieri nequit quod ad peccatum Deus nos impellat, Si impellit Deus, non est peccatum, ad quod impellit, sed bonum: vidit enim Deus vniuersa, quæ fecerat & erant valde bona. Quod vero ab Ezechiele commemoratur, Deum dedisse illi populo præcepta non bona, nihil est quod lectorem conturbet: malum enim non significat semper malum culpæ, sed etiam, quę molesta sunt, & pœnam inferunt, mala appellantur. Vnde cibus amatus malus appellatur, & vestes laceræ, vel pannosę vestes, malæ dicuntur. Vnde Dominus solicitudinem diei, vocat malitiam. Sufficit, inquit, Matthæ. 5. diei malitia sua. Et Sapiẽs studium literarum pessimam docet esse occupationem. Eccles. 1. & sępe aliàs. Quia ergo, præcepta legalia molesta erãt factu, Actor. 15. ideo dicuntur non bona, sed de his hactenus. *Verumtamen & ex principibus, multi crediderunt in eum, sed propter Pharisæos non confitebantur, vt e synagoga non eijcerentur: dilexerunt enim gloriam hominum magis quam gloriam Dei.* Obuius hic videtur sermo priori dicenti, cum tanta signa fecisset coram eis, non credebant

Deo repugnat nos ad peccatũ impellere, nã ad quod impellit, ipso facto bonum est, etsi alias peccatũ fuisset vt de furto Israelitarũ ab Ægyptijs & de homicidio quod [illegible] tẽtauit. Abraham, &c.

bant in eum. Hic verò ait, Ex principibus multi crediderunt in eum. At verò de principibus hic sermo habetur, & supra de Pharisæis, & scribis, qui tam multa videntes Christi signa, non credebant in eum. Et nunc Ioannes ostendit Pharisæos mentitos fuisse supra dicentes, nũquis principum credidit in eum Ioan. 6. Vt supra ergo tradebamus, quidam credebant in Dominũ, tunc ex Iudæis, alijs non credentibus. Demonstrat autem Ioannes horum principum fidem fuisse imperfectam, quia pauida fides erat, nõ audens extra promere, quod intro concipiebat, impediente mundano timore. Enimuerò principes timentes non eijci à synagoga Iudaica à Pharisæis, ideò nõ confitebantur Christi fidem. Et tu considera ex hoc loco non sat esse credere interius, nisi adsit & fides exterior. Vnde isti principes à Ioanne, vituperantur, quia propter mundanam gloriam, non audebant confiteri fidem Christi. Et supra. 5. Dominus gloriæ mundanæ affectum impedimento esse fidei nos docuerat dicens, Quomodo vos potestis credere, qui gloriam ad inuicem accipitis, &c. ❡Hinc quoque disces contra Lutherum non omnia esse tribuenda actui fidei interiori, sed etiam esse exteriorem necessarium, cætera quæ de re hac essent dicẽda. ex cap. 5. haurienda tibi erunt.

Mundanus affectus gloriæ, & timor opprobrij mudani impedimẽto sunt diuinis.

❡ Interim tamen obserua, quanta fuerit id temporis Pharisæorum autoritas, quorum censura eijciens credentes in Christum extra templi & sacrificiorum communionem, quæ erat quasi quædam excommunicatio, erat tunc magnæ formidini, non solum plebi, sed etiam primoribus Iudæorum.

❡ Quandoquidem, principes amantes seipsos plusquam satis fuisset, probrum hoc eiectionis extra synagogam pertimescendo non audebant confiteri Christum, quem alioqui credebãt. Apostoli verò, & discipuli Domini, & multi ex turbis Iudaicis fortiores se præstiterunt in fide Christi, quam principes isti: quãdoquidem Christum sequebantur, & cõfitebantur, spretis Pharisaicis censuris.

Viliores homines se præstantiores exhibuerunt in credẽdo Christo, quã proceres Iudæorũ.

❡Diligere igitur gloriam mundi, quando Dei præcepto non obstat fas est, atsi diuinis nostra obstat gloria spernenda est, vt isti principes debuissent spernere, quia tenebantur confiteri Christum non obstãte opprobrio eiectionis ex synagoga. *Iesus autẽ clamauit & dixit, Qui credit in me, nõ credit in me, sed in eũ qui misit me, & qui videt me, videt eũ qui misit me.* Fidei in Christũ quãta sit maiestas hoc loco, vt sæpè aliàs ostenditur. Quippe credere in Christum, non est credere in purum hominem, sed credere in ipsum Deum. Credere autem in deum summæ est autoritatis fides: quippe quæ est diuina fides. Vt ergo Dominus demonstraret, quod credere in ipsum, non erat, vt apparebat credere in hominem solum, ideò ait. Qui credit in me, non credit in me, subaudi solum, sed credit etiam in Deũ patrem, qui misit me. Quasi dixisset apertius, Non vos terreat, quod frequenter vos moneo, vt credatis in me. Durũ enim forsan vobis videbitur, cum videatis me esse hominem, quod exigam fidẽ vestram in me, id quod solius est Dei, ideo dico vobis, fidem quam à vobis exigo in me habendam, esse fidem in Deũ, qui me misit: quia vos credentes in me non in me solum creditis, sed in ipsum Deum. Non ergo pili faciatis fidem, quã habetis in me, ac si esset humana & vulgaris hominum fides, cum non sit humana, sed planè diuina de Deo fides. Proinde qui videt me, nõ putet, quod hominem purum videt, quales sunt alij, qui videntur homines: imò qui videt me, videt Deum, qui misit me. Infra dicet, Philippe qui videt me, videt & patrem meum Ioann. 14. Et supra. 7. dixerat, Mea doctrina non est mea, sed eius qui misit me patris. Hoc autem idem testatur modo, etsi alijs verbis eodem tamen sensu.

❡ In cœlesti sanè patria, qui videt patrẽ, videt necessario (saltem secundum ordinem à Deo præscriptum) filium, & Spiritum sanctum. Quia beatissima Trinitas vnius est substantiæ diuinæ, non secundum speciem, sed secundum rationẽ indiuiduam. Vnde fit, vt qui videt vnã personam, videbit & reliquas. Nõ enim potest mens creata visione sua diuidere, quod vnius indiuiduæq; substantiæ est.

Qui videt beata visione vnã personã videt reliquas, & qui vi det recta fide vnã personã, & reliquas vidébit.

❡Porrò hoc exilio videmus sanè per speculum in ænigmate, nihilominus visio nostra, quæ est visio fidei itidem non potest separare à se di inas personas, qui enim credit in filium, videt filium visio-

ne

ne fidei, & vidēdo Filium, videt Patrem eadem visione, atque Spiritum sanctum vna namque est fides. S. Triadis.

¶ Arrius sanè videbat Patrem, quia credebat in Patrem, at non videbat Filium, quia non credebat in Filium, neque videbat ob eādem rationem Spiritum sanctum. Cæterum in sua visione diuidebat personas, quia non rectè, sed lippiēter videbat Patrem: si autem, visione rectæ fidei vidisset Filiū, vidisset quoque patrem, & contra.

Diuinitas Christi ostenditur.

¶ Demum per hæc verba Dominus sub denotat se esse filiū Dei, & verū Deum, ideo ait, qui videt me, videt & Patrem meum. Vtique qui videt creaturas videt creatorem: at obscure, quia Rom. 1. inuisibilia Dei per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur. At vero ex verbis Domini, Qui videt me, videt eū. qui mi sit me ad altiorem sensum excitamur, videlicet, quod vidēdo clara visione Christum in cælesti patria, videbitur Deus Pater, clara etiam visione, quia Christus quatenus Deus, est Deo Patri consubstantialis, creaturæ autem non sunt Deo consubstantiales, ideo clare visa creatura clare non videtur Deus. At modo videns Christum credendo rectè, videt Patrem, quia credit Patrē æternum genuisse Iesum Christum ex propria deitate, ante quam secula conderentur. At dicet aliquis an non dicere possemus, qui credit in Ecclesiā, credit in Deum quia aliquando fidei professio testabatur credo in sanctam Ecclesiam catholicam. At vero, etsi admittebatur illa fidei professio, non tamen creditur in sanctam Ecclesiam, admissa loquēdi forma, sicut in Christum, quia hunc credentes, Deum credimus, quia ipse est Deus, & Patrem credimus esse Deum generantem Christum. In Ecclesiā autem si admittas nos credere, solum est, vt in proponentem fidei documenta, non tamen tanquam in obiectum fidei proprium. *Ego lux in mundum veni, vt omnis qui credit in me, in tenebris non maneat.* Philosophi omnes, & alij omnes, qui mondanam buccinant sapientiam, si non credunt in Christum, innoluti tenebris sunt ignorantiæ. Quia etsi varia norint de rebus naturalibus, atque moralibus, nesciunt tamen viam salutis æternæ. Quippe hæc sciri nequit, nisi

Credere in sanctā ecclesiam quomodo sit sumendum.

per fidem Christi. Quo circa Christus se vocat lucem mundi huius, quia hanc viā cælestem reserauit docendo, & parauit hominibus moriendo, hæc supra cap. 1. exposuimus. *Et si quis audierit verba mea, & non custodierit ego non iudico eum, non enim veni vt iudicē mundum, sed vt saluificem mundū.* Demonstrarat dudum Dominus fructū fidei eximium esse nos liberare ab erroribus noxijs auertentibus à vita æterna. Ostendit modo contemptores fidei, etsi in tenebris sint mentalibus, at vero modo non puniuntur, ob suam infidelitatē, vt videmus Saracenos, Iudæos, & alios omnes, infideles, vita, salute, honoribus, diuitijsque gaudere in hoc seculo, sicut & fideles. Christus enim non venit primo aduentu, vt homines iudicet, seu dānet temporali iudicio, sed potius venit, vt quantum est parte sua omnes saluificet. Vnde obtēperantes Christo, Christus saluabit, reliquos vero, etsi modo non puniat ob suam inobedientiam, puniet tamē in extremo iudicio. Vnde Paulus inquit Christum esse autorem salutis obtemperantibus sibi, ad Hebræ. 5. reliquis igitur non obtemperantibus, erit autor damnationis æternæ, quamuis huiusmodi bonis tēporalibus eos interim non destituat. Et hoc est, quod ait, Si quis audierit verba mea, & non custodierit, ego non iudico eum. *Qui spernit me, & non accipit verba mea, habet qui iudicet eum, sermo, quē locutus sum, ille iudicabit eum in nouißimo die.* Dixerat, Ego non iudico eum, subaudiens, modo non iudico eum, quia non condēno modo iniquos, pro merito suæ infidelitatis. Verum ne credant homines, infidelitatem, & nequitiam suam remansuram citra vltionē, ait modo, eam iudicandam quidem esse, & damnandā æterno, à sermone suo. Et primo dixerat, Qui audierit verba, & non custodierit, & modo ait, Qui spernit me, & non accipit verba mea. Vnde audire verba Domini, & non custodire, est Christum spernere, & non accipere verba Christi, est idem quod non custodire.

¶ At dicet aliquis, Quid ergo Sarraceni non audiunt verba Christi, ergo si non custodiūt, non est illis imputandū, quippe Dominus ait, Qui audierit, & non custodierit, at illi non audiunt euāgelium, vt neque Iudæi, neque alij innumeri barbari

Omnes infideles reputātur audire, euāgelium, & non custodire.

Matth.25. barbari, audierunt. Cæterum quia in omnem terram diuulgatum est Christi Euangelium, & in omnem nationem sparsa est summa fidei Christianæ, ideo ignorantia Euangelij quæ prænunciatur, est illis imputabilis admodum. Si qui verò non potuerunt audire non illis imputabitur, quod non audierunt, quia per illos non stetit, at damnabuntur propter alia peccata: supra de hoc nonnihil tetigimus, & in disput. Theologicis vberius meminimus. *Sermo quem ego locutus sum, &c.* Christus per Euangelium suum damnabit iniquos, quia dicet, esuriui & non dedistis mihi manducare, &c. & per Euangelium suum saluabit sanctos, quibus dicet, esuriui, & dedistis mihi manducare, &c. Christus igitur verè tum indicabit viuos & mortuos: dicet enim sanctis, Venite benedicti patris mei, percipite regnum, &c. at damnatis, ite maledicti in ignem æternum.

Christus iudicabit per legem suam Euangelium.

¶ Cæterum quia per legem Euangelicã suam, quam in mundo ipse prædicauit, & Apostolis & eorum successoribus prædicandam mandauit, ipse damnabit impios, ideò ait, sermo, quem locutus sum, ille indicabit eum, sermonem suum vocans Euangelicam legem suam. Et haud dubium voluit docere suum iudicium futurum iustissimum, quia erit per legẽ suam, iustissimam Euangelicam. Iudicium enim omne, quod fit secundum rationem iustæ legis, iustum est, siquidem quod secundum huiusmodi legem fit iudiciũ, non ex affectu fit iudicãtis, sed ex iustitia legis fit. *Quia ego ex meipso, nõ sum locutus, sed qui me misit pater, ipse mihi mandatũ dedit, quid dicã, & quid loquar.* Legẽ, quam ipse docebat Euangelicam, esse iustissimam ostendit, quare iudicium secundũ illam, erit quoque iustissimum, ideò ait, legem hanc esse à patre Deo acceptam, quare esse prorsus Euangelicam legem, diuinam legem, quia diuinitus accepta. Ideo ait, quia ego, subaudi quatenus homo sum, non edixi hanc legem, neque humana adinuentione excogitaui, vt principes terreni suas excogitant leges: at hanc legem accepi à Deo patre, qui me in orbem misit, vt illam docerẽ homines ex patris autoritate, illam euulgaui. *Et scio quia mandatum eius vita æterna est.* Sciebat Christus, quod lex Euangelica quæ illi à patre fuerat commissa, vt euulgaretur in Iudæam primo dein in omnes nationes, erat vita æterna. Hoc est, quod adimpletio legis Euangelij, hominibus parat vitã æternam. Hoc igitur sciebat Christus, & quatenus Deus, per scientiam infinitam, & quatenus homo per infusam scientiã, quã simulatq; conceptus fuit in virginis vtero obtinuit. *Quæ ergo loquor, sicut dixit mihi pater sic loquor.* Insinuat obseruandum esse valde Euangelicam legem, quia non est lex humana, sed lex planè diuina, quia quanuis viderentur Christi verba hominis esse verba, erant nihilominus Dei verba, quia totius S. Trinitatis erant verba. Christus autem suo more in patrem omnia refert, quia pater principium est in Beatissima Triade. Violator ergo, & contẽptor verborum Christi, nõ erit inultus, siquidem diuina verba cõtemnit, & istud est scopus horum Christi verborum. Notandum autem Christum iudicaturum per sermonem suum in nouissimo die, non omnes, sed solum eos, qui audierunt sermonem Domini, & non custodierunt. Eos vero qui non audierunt distinguere oportebit, aut præcesserunt tempora Christi secundum carnem, vt gentes omnes, & Iudæi, qui fuerunt prius quã verbum caro fieret. Et huiusmodi non sunt iudicandi seu damnandi, quia non obseruauerunt sermonem Christi, siquidem non audierunt, neque potuerunt audire, ideò inculpatam ignorantiam Euangelij habuerunt: Euangelium enim nõ obligabat homines antequam extaret.

Iudicium secundum legẽ iustam est iustũ.

Lex Euangelica diuina non humana est lex.

Euãgeliũ est vita æterna qua ratione dicitur.

¶ Sunt alij, qui non audierunt, potuerunt tamen audire: & per illos stetit, quo minus audirent. Et huiusmodi, iudicabũtur à Christo, quia noluerunt Euangeliũ audire, quod potuissent, & debuissent audire. Et horũ ignorãtia siue ea crassa, siue affectata fuerit, culpabilis valde fuit. ¶ Sunt alij, qui audierunt, & non custodierunt, & isti sunt omnibus prædictis culpabiliores exceptis his, qui ex affectata ignorantia non crediderunt. De quibus expressè sunt intelligẽda verba Domini, Si quis audierit verba mea, &c. At dices, siue audientes, & non custodiẽtes, siue non audientes omnes eodem sermone damnat Dominus dicens, *Esuriui, & non dedistis mihi manducare.* Quomodo

Discrimen eorũ qui nõ audierũt Euãgelium.

ergo

ergo Dominus de solum audientibus & non custodientibus sermonem Domini, modo verba facit, dicens, hoc esse condēnandos ab ipso sermone Christi, siquidē omnes condemnabit impios sermo Christi. Respōdebis, verba Dei excellentiora cū ctis esse Euangelica verba. At vero lex naturalis item est sermo Dei, quem ipse Deus nobis loquitur, scribens legem naturę in tabulis cordis nostri: & lex vetus, item est sermo Dei, quem locutus est nō omnibus, sed Iudæis tantum: ideoque audientes legem Euangelicam, & non custodientes ij condemnabuntur, & maxime omnium pœnas sustinebunt cæteris paribus. At vero alij omnes, etiam si non audierunt Euangelium audierunt tamen sermonem Dei, siue lex naturalis sit, siue lex Mosaica: quo circa non obseruantes, à sermone Christi, qui est sermo Dei damnabuntur. Non enim Christus solum dānabit infideles, qui voluerunt obedire Euangelio, aut solum peccatores fideles, sed etiam omnes impios. Et tu obserua verba Christi, dicentis, *Qui audierit verba mea, & non custodierit.* Vbi non de sola fide loquitur, sed etiam de alijs euangelicis præceptis, non ergo sola infidelitas est peccatum.

Non sola infidelitas est peccatum cōtra neohæreticos

MORALIA:

Vnxit pedes Iesu, & extersit pedes eius capillis suis.

MIHI Contemplanti Magdalenæ huiusmodi, quod Ioānes gestum denarrat, & quod Lucas etiā in suo Euāgelio cōscripsit, admodum mirari subit ob duo, primo quidem, cur Dominus Iesus, qui ab exordio suæ secundum carnem natiuitatis blanditias, & delicias mundanas exhorruit. vt vitæ discursus Dominicæ testantur abundè si quidem crucem quam monet ferendam, ipse semper tulit ab infantia ipsa, ab ipsisque primis suis incunabulis. Nam in præsepio iacens, algens, animalium foue batur calore, qui illi erant pro delicijs regijs: & denique vitā quam cruce inchoarat, cruce consummauit, clauis in cruce confixus expirans. Quid obsecro istis, cum vnguento tum delinitionibus, quas

Christus vitā suam cruce inchoauit & cruce cōsummauit.

modo videtur amasse? Præsertim quia non semel, sed semel & iterum his ex vnguento delinitionibus Dominus permisit. Neque hæc ex vulgaribus vnguentis, quod mireris amplius, sed ex optimis, quia ex nardino vnguento. Adhæc neque parcā habuit vnctionē, sed opimam, siquidem pyxidem vnguentariam Maria Magdalena fregit totam, & effudit super Domini caput, vt nihil remaneret, vel vnguenti, vel pyxidi: totum enim insumptum est in Christi cultum. Namque fracta pyxis iam nulli poterat esse vsui.

¶ Alterum autem quod me in admirationem adducit est, qui factum est, vt Magdalena se impelleret ad Christi delinīēdos & tergendos pedes, Lucæ. 7. nam de delinitione. 2. apud Ioānem post hæc disseretur. Quis enim dubitabit, si rem accuratè expendit hanc Magdalenam secum reputasse, esse peccatricem, & pollutam, & immundam? Et non solum ex occultis peccatis, quæ Deum solum offendūt, sed ex publicis, quæ famam peccantis lędunt, & oculos spectantium & aures audientium offendunt. Qua igitur ratione pollutam cum se cerneret, mulier hęc audebat sanctum, innocentem impollutum, & segregatū à peccatoribus Dominū Iesum manibus suis contaminatis pedes Christi tangere, & ore suo polluto ex scortationibus, & alijs immundicijs eosdem pedes Christi osculari? Vnde offensus, Pharisæus. Lucæ. 7. dixit. Si hic esset propheta, sciret vtique quæ & qualis est mulier, quæ tangit eum, quia peccatrix est? Pharisæus hoc apud se reputat, & secum voluit nefas esse mulierem peccatricem tangere prophetam. Quid quod nefas videri posset Dominum tangere, prophetarū, peccatricem publicam, & ore, osculando pedes, & manibus tergendo?

¶ Vnde ergo tanta tibi audacia, ó Magdalena, quæ sanè rectè sciebas Moysem prohibitum esse, Exo. 3. à Deo, ne accederet calceatus, ad rubum flammantem, citra sui combustionem. Vnde ei a Deo iubetur, vt calceamenta pedum deponat suorum ad rubū accessurus: cur ergo tu ad Christum accedis, carnalibus onusta affectibus, quod longe indignius est, quā calceatis ad rubum accedere pedibus?

¶ Porrò autem si causas horū scrutemur diligentius, cessabit admiratio omnis.

Et,

Et, vt eo ordine rem differamus istam, quo eam proposuimus, Christus sanè vnctiones Magdalenę sibi permisit non ob delicias carnis, quas ipse semper spreuit, sed propter sacramentum spiritus, quod insinuare nobis volebat. Scite autem oportet, Iudaicam antiquitatem vnxisse sacerdotes, reges, & prophetas, sanctaque sanctorum, & mortuos item vngebant Iudæi, Gene. 50. Iacob conditus aromatibus sepelitur. Et Ioan. 19. hunc esse morem Iudæorũ traditur, cum aromatibus mortuos suos sepelire. Christũ autem vngendum fore prædictum fuerat longe ante eius natalia ex sanctorum vatum vaticinijs. Habes in Esaia, Spiritus Domini super me, eo quod vnxerit me, &c. Et Daniel. 9. Donec vngatur, inquit, Sanctus sanctorum. Et in Psal. 44. Vnxit te Deus, Deus tuus, oleo lætitiæ præ consortibus tuis. Enimuerò Christus fulget regia, pontificali, & prophetali dignitate, ideò etiam vnctus est.

Leuit. 8. Iudi. 9. 1. Reg. 10. 3 Reg. 19. Exod. 30. Exod. 40. Esai. 6.

At verò, quia regia eius dignitas antecellit omnem regiam dignitatem, quippe regnat in domo Iacob, & regni eius non erit finis, Lucæ. 2. Et pontificatus Christi summus est super omne pontificium, quippe sanguine suo hic pontifex cœlestia regna sibi obtemperantibus reserauit, & prophetalis dignitas, infinitis partibus omnem propheticam aliorum excedit celsitudinem, siquidem Christus, est principium prophetarum, & finis, quia omnes prophetæ Christum habẽt in scopum, Actor. 10. huic omnes prophetæ testimonium perhibent. Hac ratione ergo conficitur, vt Christi vnctio sit longe præclarior, quam omnes commemoratæ vnctiones.

Christus rex pontifex propheta.

ad Heb. 5. 6. 9

¶ Est namq; Christi vnctio inuisibilis, quia est vnio illa ineffabilis hypostatica, vnde verbum caro factum est. Hæc sanè vnctio spiritualis, non corporalis est vnctio, quam sola fides percipere potest, non enim est visibilis vnctio, quam oculi carnei intueri valent. Ex qua vnctione Christus, est rex cæli & terræ, & pontifex summus supra omnes pontifices, & prophetarum, & sanctorum omnium princeps & caput, non solum hominum sed & angelorum, ad Colos. 1. & 2.

¶ Hanc autem sacerrimam vnctionem, quæ oculis patere nequibat, ex visibilibus vnctionibus, nobis vtcunque patere voluit Christus: ideò se permittit vngendum à Magdalena ex vnguẽto optimo, vt excellentissimã vnctionem, quã gerebat intus occultam, illa exterior nobilis vnctio subnotaret.

¶ Nicodemus autem non vnxit Dominum viuum, vt Magdalena, sed vnxit Dominum mortuum, idemque denotabatur, siue ex vnctione viui, siue ex vnctione mortui. Siquidem defuncto Domino, vnctio illa inuisibilis, quam prædicebamus esse vnionem hypostaticam, non destitit, sed perstitit. Quippe diuinitas Christi, mansit adhuc vnita cum Christi corpore mortuo, vt etiam cum anima Christi à corpore Christi sub morte diuisa. Duas igitur legimus Christi vnctiones viuentis Christi in carne mortali, quas Magdalena illi exhibuit, & tertiam, quam Nicodemus occultus Domini discipulus eidem præstitit mortuo: vt ex trina hac vnctione, consummatissimam & longe præclarissimam vnctionẽ Domini interiorem, qua est inũctus per Spiritum sanctum inuisibiliter in die incarnationis, subintelligamus. Et quid mitaris tot vnctiones, siquidẽ Christus Græcè, est vnctus, & Hebraicè est Messias, hoc est, vnctus, si nomen vncti non est cur miremur si interius fuerit oleo inuisibili vnctus, & exterius vnguẽto fuerit delinitus. Admonemur autẽ & nos, vt inuisibilem vnctionem Spiritus sancti cutemus summopere, siquidẽ Iesus, Dominus & caput nostrum, ipse vnctus est, nos ergo, qui sumus membra eius, oportet esse vnctos inuisibili etiam vnctione. Vnde ex nomine Christi, deriuatur nomen nostrum, quia omnes fideles appellantur Christiani. At quid obsecro est esse Christianum, nisi esse vnctum? Ab ipsoq; Christo, vt deriuamus vnctorum nomen, ita, & vnctionis efficaciã. Enimuerò ex inuisibili vnctione, quam ab ipso sortimur, ipsius summi regis filij sumus, & eiusdem summi sacerdotis membra & propheticæ denique doctrinæ participes. Vnde dixit Petrus vos autem genus electum regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisionis, vt virtutes annuntietis eius, qui de tenebris, vos vocauit in admirabile lumen suum. 1. Petr. 2. Sunt ergo fideles ex inui-

Vnctio inuisibilis mansit in corpore Christi mortuo.

Christiani vt nomē à vnctorum à Christo deriuāt, ita & vnctionis efficaciam.

inuisibili vnctione Spiritus sancti gens sancta: quippe vnum Deum vere colunt secundum euangelicam veritatem, sunt regale Sacerdotiū: non quia fideles omnes sint Sacerdotes, sed quia sunt membra supremi sacerdotis Christi: sicut dicuntur regales, nō quia reges sunt omnes fideles, sed solum quod supremi Regis Christi filij & membra sunt.

¶ Hanc autem vnctionem inuisibilē fideles omnes obtinuimus, quando aqua saluberrima baptismi sumus intincti, & postmodum eadem vnctione sumus stabiliti, quādo sacramentum confirmationis suscepimus. At vero ex desidia nostra, per peccata, quę patramus hanc amisimus. At in baptismo vngimur exterius vt discamus per baptismum inungi interius: itemque in cōfirmatione ob eandē causam, & vt roboremur contra Satanā vnctionum harum hostem.

¶ Admonemur autem ex vnctione visibili nos oportere sapere Christi mores, qui mitis est, & mansuetissimus, misericors, & suauissimus in omnes qui inuocant eum in veritate. Nos quoque eosdē est necesse gerere mores. Namque si truces sumus, si crudeles in fratres, vbi nam vnctio nostra? nullibi sane. Nam quæ vnguntur, eō vnguntur, quo mollescant, si nos autem dura gerimus corda, & immites sumus in fratres, non sumus vncti, sed aridi, & duri sumus: ideoque temerè christiani appellamur. Solertissime igitur custodienda est hęc vnctio inuisibilis, vt id prętemus in opere, quod gerimus in christiani nomine.

Christiani truces, & crudeles solo nomine christianorum gaudent.

¶ Iam vero vt secundū expediam, quod proposueram, non diffiteor equidem audacem fuisse Lucæ.7. Magdalenam, ad Christū accedendo, at vero audacia hæc non illi vertenda vicio, sed laudi: quia ex audacia hac vitam æternam reportauit. Fluctuabat satis, quantum coniecto Magdalena, priusquam ad Dominum accederet. Enim verò, peccata quæ fecerat, horum multitudo, horum asiduitas, horum turpitudo horum publicitas, dehortabantur accessum, considerātem, Christi sanctitatem summam, voluebat namque non semel, atque iterum intra se, dicens qui audebo manibus istis impudicis tangere carnē pudicissimā? Patiar infœlix repulsam, quia mihi indignabitur Christus, & merito, quod nō erubuerim impudica cum sim mundissimum tangere Dominum. Hortabatur porò accessum ad Christum, quod ipsum audierat non semel concionantem, & pro concione dicentem, Venite ad me omnes, qui laboratis, & onerati estis, & ego reficiam vos. Tantis igitur freta verbis sibi calcaria adijciebat, animum inducebat, vt ad fontem misericordiæ Christum accederet, vt inueniret gratiam in tempore opportuno.

Magdalena freta verbo Christi, accedit ad Christum.

¶ Aiebat enim intra se, Ego laboro peccatis, onusta sum iniquitatibus meis: vadam igitur ad diuinum refectorium, vt ibi reficiar. Tandemque spes misericordiæ diuinæ, vicit in Magdalena timoris diuinæ institiæ magnitudinem Proinde iam timet, nihil quod peccatricem se considerat, nihil retrahit ab accessu ad Christum, quod sese pollutam aduertit, sed affectans, & sperans mundationem suā eximia in Deum spe ducta accedere ad Christi pedes prorsus deliberat.

¶ Deponit autem accessura ad Christū ad remissionem obtinēdam suorum peccatorum murenulas suas, torques, armillas, annulos, specula, vnguenta, vestes olosericas, carmesinas, & aureas, totumq; mundum suum contempsit muliebrem, quibus ipsa solebat sua exercere amatoria: & vestes viles induit, pœnitente dignas, quibus induta audacior redditur se prouoluendi ad pedes Domini.

Magdalena mūdanum ornatum deposuit antequā veniret ad Christum.

¶ Namque si ornata istis ingrederetur ad Christum, & amatorijs pigmentis delibuta, non vt pœnitens ingrederetur, neque, vt pœnitens admitteretur, sed vt lascina depelleretur.

¶ Quo circa petitura veniā suorum peccatorum, ornatum seculi mūdanamque exuit pompam, & taliter se gerit in vestibus, & exteriori corporis cultu, qualiter se gerebat in animi coram Deo deiectione. Accedit tandem ad Christum primoque retro stans, verita Christi vultum lacrymas fundit dein accedit ad pedes Christi, & profluuio lacrymarum suarum lauat Domini beatos pedes, & lotos capillis suis tergit, lacrymarum humorem, ter sos deosculatur pluries. Tandem vnguēto optimo vnxit eosdem: hoc idem præstans, quod Paulus pœnitentibus præstandum iubet, ad Roma.6. Humanum, ait,

Pœnitentis Magdalenæ habitus exterior consonus animo interiori de peccatis pœnitētiam agenti.

ait, dico propter infirmitatem carnis vestræ. Sicut enim exhibuistis membra vestra, seruire immunditiæ, & iniquitati, ad iniquitatē: ita nunc exhibete mēbra vestra, seruire iniustitiæ in sanctificationē.

¶Enim vero Magdalena oculis seruiebat immunditiæ conniuendo salaciter: eisdem oculis seruit modo iustitiæ. Flendo enim, & abluendo pedes Domini, maculas mentis suæ abluebat. Et capillis suis pulcherrimis iniustitiæ item seruiebat, eorum enim lenocinio, amantium oculos detinebat, illis autem seruit modo iustitiæ, spargens illos supra Domini beatissimos pedes, tergensque eos à lacrymarum suarum stillicidijs. Vnguentis rursus seruiebat iniquitati, quia se deliniens vnguentis optimis, fragantia odoris suauissimi, amasios pelliciebat, & ad suum trahebat amorem: eisdem vero modo seruit sanctificationi suæ, fundens vnguentum supra Domini pedes. Denique ore suo seruiebat libidini amasios osculans, & lasciua loquens, hoc tamen eodem ore seruit modo Christo, deosculans semel, atque iterum Domini pedes. Vnde rectè dixit sanctus Gregorius in homilia ad Lucā, Quot in se habuit oblectamenta, tot de se inuenit holocausta. Atque hinc discant pœnitentes, cum confiteri vadunt sua crimina, non eo ornatu ad confitendum eant, quo solent ad nuptias se ornare. Est sane videre fœminas, maximè cultas, & comptas, confessionem facere suorum peccatorum, & quidquid sit de cordis pœnitentia, quæ Deo soli nota est, ex habitu tamen externo istæ, non profitentur se esse pœnitentes, sed potius esse nubentes.

Magdalena quæ impēdebat in carnis obsequiū cōuertit in Christi ministeria

Eos qui accedunt ad sacramentū pœnitentiæ nō decet nitidos, cultos & compiosa accedere

¶Porrò autem istis expositis, nondum cesso admirari, quid causæ est, quod Magdalena, tempus conuiuij obseruauerit, pro sua celebranda pœnitentia: quando quidem indecentes sunt lacrymæ conuiuijs, lætitiam namque conuiuiorum fletus interturbat.

¶Adhæc admirationē meam auget cur Magdalena, ad domum alienam Pharisæi, voluerit ire, vt fleret peccata sua, quā doquidem in domum sororis Marthæ frequenter hospitabatur Dominus: cur ergo illo non concessit, vbi sine Pharisæi scandalo, posset Domini lauare pedes & cętera exhibere, quę in domo Pharisæi exhibuit. Quid quod domus sororis, Magdalenæ propria reputabatur, vnde ibidem secreto rem suā absoluere posset, absque eo quod conuiuium deturbaret, & Pharisæi offenderet animum: & conuiuas demum molestia ex suis lacrymis, ibi non afficeret.

¶Veruntamen lacrymæ Magdalenæ lauacrum fuerunt pedum Christi, lacrymę Magdalenæ, antidotum fuerunt vulnerum animæ, eiusdem lacrymæ Magdalenæ reconciliatio fuerūt Dei, Christique propitiatio, & spectantibus mirabile pœnitentiæ contulerunt documentum.

Lacrymę Magdalenæ eximiæ fuerunt efficaciæ.

¶Quo circa lacrymæ istæ non interturbabant, sed potius illustrabant conuiuiū illud. Sat vtiq; erat illi conuiuio illustrā do Christum habere conuiuam, vt nihil aliunde posset tanti conuiuij obscurare splendorem, vbi ipsa lux cōuiua aderat. Cæterum lacrymæ Magdalenæ, hanc lucem non obscurabant, sed magis clarificabant, quia ex lacrymis suis beata fuit illa voce donata, Remittuntur illi peccata multa, quia dilexit multum, & peccatoribus patuit, quod misericors, & miserator est Dominus.

¶Quod si Pharisaicus est offensus animus, temere est offensus, siquidem Pharisæus præterita mulieris obseruabat mala, & præsentia eiusdem negligebat bona. Errata ante acta aduertebat Magdalenæ, & pœnitentiā præsentem eiusdē negligebat. Errabat autem Pharisæus, quia peccatricē eam nuncupabat ob pręterita delicta, opinionē, & nomē debuisset corrigere, propter pręsentē pœnitentiā: quę sane deleuit peccatricis nomē, & indidit nouū iustæ nomen. Non ergo iam peccatrix est, Pharisæe, mulier hæc sancta est: ideo desine à tua cæca cogitatione: vnde obmurmurabas, Si hic esset propheta sciret qualis est hæc mulier. Imo quia propheta est & prophetarū Dominus: ideo nouit, quæ & qualis fuerit olim hæc mulier, quia in ciuitate erat peccatrix, & etiā quæ & qualis est modo nouit, quia sancta & iusta modo est. Ideoq; Christus se illi permittit tangendū, quia per Christi tactum mulier hæc sanctificatur.

Iniustè est offensus Pharisæus ex Magdalena.

¶Tu Pharisæe tumes sanctitatis supercilio, & despicis, mulierē hanc quā existimas esse peccatricē, at quam tu despicis, Deus aspicit, & re despicit, quia tuā super

biam nō aſpicis. Quod vero Magdalena in domū Phariſæi voluerit venire, vt illu ſtriſsimū ederet pœnitentiæ opus, & nō diuertit in domū ſororis, ex eo puta factū eſſe, quia publica ſua crimina publica quoque voluit pœnitentia diluere. Ideo nō erubuit conuiuas ſiquidem non pude bat eam coram cōuiuis pœnitere, quam non puduerat publice peccare.

Magdalena publicam pœnitentiā egit.

¶Hinc autem factum eſt, vt Phariſaica deprimeretur elatio, & pœnitentium eri g retur ſubmiſsio. Nam Dominus Phariſæo ex ſanctitate turgido, prætulit Magdalenam ex peccatis humilem, vnde ait Chriſtus, A quam pedibus meis non dediſti, hæc autem lacrymis rigauit pedes meos, & capillis ſuis terſit. Oſculum mihi non dediſti, hæc autem ex quo intraui, non ceſſauit oſculari pedes meos &c. Lucæ.7. vides ne vt prælata eſt humilis peccatrix, iuſto ſuperbo? Et hæc altera cauſa eſt, cur Deo diſponente, in domo Phariſæi: & cōuiuij tempore, Magdalena pœnitentiam celebrauerit ſuorum delictorum.

¶At quæret aliquis, quid eſt quod nihil loquitur Magdalena? vtique tantus erat internus peccatorum ſuorum dolor, vt verba abſorberet, & totus in lacrymas ſolueretur: vnde ſi lingua ſilebat, lacrymæ clare loquebantur, ardore doloris, quo vrgebantur, vnde Gregori. Diſcite quo dolore ardet, quæ flere inter epulas non erubeſcit.

¶At vero quis expendere librate poterit, quantum, quamque vberrimum ex acceſſu ad pedes Chriſti Magdalena retulerit fructum? Nemo ſane, niſi fallor, iſtud exacte noſſe poterit: at vero vtcunque ex ipſa Magdalena diſcemus, quam fructuoſiſsimus fuerit ei hic ad pedes Chriſti acceſſus. Quandoquidem non modo ſolum, ſed pluries frequentat Chriſti pedes. Nam Lucæ.10. Sedentem eam legimus ad Chriſti pedes. Et Ioan.11. videns Ieſum cecidit ad pedes eius, fratris ſui Lazari mortui mortem dolens. Et Ioan.12. in Bethania, cænanti Domino, procidit ad pedes Domini, vngendo pedes eius. & Ioan.20. quando primo illi apparuit poſt reſurrectionem Dominus, ad pedes Domini prouoluta eſt. Sexto denique ipſo die reſurrectionis, ipſa cum alijs mulieribus ſe deuoluit ad pedes Domini. Sē ſerat enim ſe ad pedes Domini, in domo Phariſæi ereptam fuiſſe à faucibus Satanæ Deoque fuiſſe reconciliatā, ſpiritualibuſque dotibus exornatam: ideo pedes Domini frequētabat, vt inde ſemper ad gratiarum maiora conuolaret incrementa. Hactenus de vnctione prima, ex qua vnxit Domini pedes beata Magdalena in domo Phariſæi. Lucæ.7.

Fuit autem altera vnctio pedum Domini, quam Magdalena exercuit, in Bethania Sabbato ante Dominicam palmarū, quādo Dominus iam proximus erat paſſioni ſuę cuius Ioānes, cap.12. meminit. Hæc antē poſtrema vnctio, diuerſa fuit à priore: ſiquidem prior vnctio, fuit ſociata lacrymis, fuit ex dolore peccatorū procedens, & veniam eorundem obtinere procurans. At vero poſtrema, non ſociatur lacrymis: Euangeliſtæ enim hāc cōmemorantes, nullam lacrymarum fecerunt mētionem. Hæc namque vnctio fuit exultationis, & eximij gaudij, fuit namque in gratiarum actionem. Quippe exultans Magdalena, quod ſe ſecundum animam ſuſcitatam, à peccatorum morte viderat, & quod fratrem ſuum rediuiuum, ex quatriduana morte conſpexerat, accidit ad pedes Domini in Bethania, & terſit à puluere pedes, non linteis lineis aut ſericis, ſed capillis proprijs. Fœminæ autem in ſummo precio habēt capillorum pulchras habere comas. Suā igitur Magdalena, in tergendo Domini pedes impendit, capillorum pulcherrimam comam. Et re vera ex nullo linteo quamuis delicatiſsimo, & pretioſiſsimo, ſic honoraret Dominum, ſi ex illo tergeret pedes eius, vt honorauit propria capillorū coma illos tergēs, ſordeſq; ex puluere contractas, aut ex luto, quod Dominus calcabat pedibus, in proprijs capillis excipiens. Pluris namque faciēdum eſt, ſi Deo nos ipſos impendimus, quam ſi noſtra. Magdalena igitur ſi linteo terſiſſet pedes Domini, ſua impendebat in Chriſti cultu: at capillis ſuis tergens ſe impendit, quod multo dignius eſt. Neque te moretur quod Burgenſis contendit Apoſtolus & Dominum calceatis in greſſos fuiſſe pedibus, ſiquidē huiuſmodi lotiones pedum, nō erant tunc tergendis ſordibus pedum, ſed ad ſolatium hoſpitum adminiſtrabantur, cuius rei nos ſupra

Collatio duarum vnctionū ex quibus Magdalena dominū vnxit.

supra mentionem fecimus. Burg. probat ex Gene.18. de Angelis hospitio receptis ab Abraham, qui calciati erant, & Gene. 24.

¶Et rursus, quia Mar.6. traditur referrēt Apostoli calceos, sed solum sandalia deferrēt. At sandalium est species quædam calciamēti, & Matth.10. prohibetur apostolis vti calceamentis, id quod videtur non nihil collisionis præseferre. Ideo inquit, Dñm nunquam prohibuisse calceamentorū vsum Apostolis, qui concessus erat Iudęis, Exo.12. quādo ęxituri erant ex Ægypto. Siquidē expeditius agitur iter si calciatis pedibus viātes simus, quā si nudis pedibus incedamus.

¶Quo circa existimat, prohibuisse dñm ne ferrent calciamenta in virga, vel pera, vt solent viātes pauperes facere: hæc nāque calceamentorū gestatio oneri est, & non leuamini. Ideo volens Christus suos apostolos expedite facere ad prædicandum iter, hoc prohibuit.

Verum hæc locorū conciliatio, citra causam, & gratis dicitur & sine probatione: ideo, qua facilitate dicitur, eadem facilitate negatur.

¶Et quidē puto cum sandalia Dominus permiserit Apostolis, quod si Apostoli ea vnquam detulerunt in pera, non fecisse contra Dñi pręceptum. Nam si illa poterant gestare in pedibus, cur non in pera, vel virga, si necessitas ad hoc vocasset, vt consumptis verbi causa ex itinere prolixo quæ gestabāt in pedibus, alia illis subrogarentur.

Burgensis nō probatur.

¶Mihi probabilius videtur, solū permissa esse sandalia Apostolis, quę tamē non sunt calceamenta perfecta, sed solū dimidiata calceamēta. Plantā namque pedis tegunt, pedū superficie retecta. Verū prohibitio calceorū solum legitur facta Apostolis à Christo quādo illos destinabat ad prędicandū, non tamen, quando Christi asseclæ erant: ideo res adhuc dubia sub hoc vertitur articulo. Etsi est satis verisimile, huiusmodi sandalijs semper eos vsus fuisse postquam asciti sunt ad Christi Apostolatum. Quidam colligunt eos ambulasse discalciatos ex Diony.15.cap. Cælest. Hierarc. vbi, inquit, quod nudi, & discalciati scribūtur Angeli, & in margine indicatur locus, Gene.18. ibi tamen nulla fit huius rei commemoratio. Forte tamen se angeli illi discalciarunt, vt lauarentur.

¶Porro hoc vnum certum est in re hac Dominum & apostolos cęnantes legaliter, quæ erat vltima cæna, cænasse calciatos iuxta legalem sanctionem. Exod.12. vt autē à Dño lauarentur, discalciatūt pedes suos. Si vero se calciarūt tunc cęnæ religione, & prius erant discalciati, aut sandalijs calciati, aut calciamentis alijs, istud nō est apertū. Et si Acto.12. Gręcē habetur, Subliga tibi sandalia tria pro caligas tuas, vt nos legimus. Et contra Burg. est, quia ex suo placito cōsequitur Dñm superfluē mādasse apostolis ne ferrērt calciamenta, quia ipse Bur. intellexit in pera vel sacculo, at cū iam mandasset, nō ferratis perā, neq; sacculū, superfluū esset hoc alterū mādatū, non portetis calceamēta in sacculo. ¶Porrò his missis ad priora regrediamur. Prior ergo vnctio pedū Domini fuit ad pœnitentiā, & peccatorū remissionē, vt lacrymę tum fusæ satis testātur, & Dñi verba contestantur, Remittūtur illi peccata multa, quia dilexit multū. Remissionis autē peccatorū in postrema vnctione non meminit Christus.

¶Adde istis vnctionē postremā, præcellere priorē, siquidē non solū vnxit in postrema pedes Dñi Magdalena, sed etiam vnxit caput: prior autē sola vnctione pedū fuit contēta. Enim vero in priori vnctione reatus cōscia proprij Magdalena, non ausa fuit, verticē tangere Domini, sibi sufficisse credebat, quod ad pedes dñi vngendos admitteretur. At vero in secūda vnctione sanctificatione noua fruens, non solū pedes vnxit, sed audet etiā vngere Dñi caput. Conueniunt autem istę vnctiones, quod ob vtrāque vnctionem Magdalena iniuria afficitur, Etenim à Pharisæo tacitē vituperatur, & de peccatrice taxatur, & à Iuda, & à discipulis alijs Domini, itidem carpitur, quod vnguentum pretiosum fuderit, ad delinien dos pedes, & caput Domini, quod alioqui fundi debuisset, in subuentionē pauperum. Cæterum beata est Magdalena, quæ ab hominibus vituperata, & ab hominibus reprehensa, à Christo tamen asseritur, & laudatur: & si accusantes habet homines, Deum habet in patronum. At vero, si Deus iustificat, quis est qui condemnet? ad Roma.8.

Magdalena ab hominib' reprehensa à Deo commēdatur.

¶ Expediet autem tractare, quidnam istæ vnctiones sibi velint, quid ve adum brent nobis? At vero caput, est supremum in quo in homine est, pedes autem sunt infimum. Rursus, nihil vilius in homine quam pedes, & nihil diuinius quã caput. Denique pedibus quidem terram calcamus, capite autem cælum spectamus. Hinc iam patet latus, & spaciosus campus, allegorijs, & moralitatibus.

Allegoriæ vastæ & moralitates.

Enim vero, diuinitas est Christi caput, at vero humanitas est ceu pedes Christi. Fuerunt igitur hæretici qui vnxerũt Domini caput credentes, Christum esse verum Deum, at vero nõ vnxerunt Domini pedes, blasphemantes Christum fuisse hominem phãtasticum. Oportet autem secundũ fidem catholicam, & caput vngere Christi, eiusdem credendo diuinitatem, & vngere etiam pedes Christi, eiusdem credẽdo veram fuisse humanitatẽ.

¶ Ad hæc Christus est caput ecclesiæ, ad Colo. 1. & ecclesia est tanquã pedes eius. Sunt igitur hæretici, qui vngũt caput ecclesiæ confitentes Christũ, secundũ fidei articulos & diuinitatis, & humanitatis, at vero nõ vngũt pedes, quia ab ecclesia discesserũt. Quales sunt huius æui hæretici, qui iactãtes Christi fidẽ, & de ea sibi oppido gratulantes, ecclesiã contẽnunt, & illi subdi respuũt. At vero si vngis caput, necesse tibi est salutẽ, si cupis æternã vngere etiã Christi pedes obediẽdo ecclesiæ, vt oportet obedire.

¶ Præter hæc sunt qui Christũ amare profitentur, atq; colere obseruãtissime. Cæterum opem indigentibus non subministrant, imo proximos despicãtur, vt ille Phariseus faciebat, qui gratias agẽs Deo, Luc. 18. publicanũ despiciebat. Isti sanè etiã vngunt caput Christi, quia diuinitatẽ colunt, & se amare iactitãt, at vero pedes nõ vngunt, quia proximis nõ subueniũt, neque solũ non vngũt, imo exaspe rant, eos despiciẽdo, & illis improperando. Verũ hoc instituit diuina sapiẽtia, vt qui nõ vnxerit hosce pedes Dñi, si vnxerit caput Dñi se diligere Deũ, vtique mẽdax est. Quoniã testãte Ioã. 1. Ioan. 4. Si quis dixerit, Quoniã diligo Deũ, & fratrẽ suum oderit, mẽdax est. Qui enim nõ diligit fratrẽ suum, quẽ videt, Deũ, quẽ non videt quomodo potest diligere? Et hoc mandatum habemus à Deo, vt qui diligit Deum diligat fratrem suum. Necesse igitur est volenti vngere caput Domini, quod vngat, & pedes Domini, nam qui non vngit pedes caput Domini vngere nequit. Imo ab vnctione pedum est nobis inchoandũ, vt inde ascẽsum habeamus ad vngendũ Domini caput. Magdalena enim primo vnxit Dñi pedes, postremo caput. Etenim per opera misericordiæ, quæ fratribus impẽdimus, tam corporalia, quã spiritualia Deũ promeremur, Paulo testãte. Hebræ. 13. Beneficẽtiæ inquit, & cõmunionis nolite obliuisci, talib⁹ enim hostijs promeretur Deus. Ideoq; Ioãnes aiebat dudũ, si fratrẽ quẽ videmus, nõ diligimus, Deum, quẽ non videmus quomodo diligemus?

Nõ possumus vngere caput Domini, nisi vngamus pedes.

Per opera misericordiæ scẽdimus ad Dei amorem.

¶ Amor igitur Dei & proximi, vnguentum est nardinũ, valde preciosum. Hoc igitur vnguẽto vngẽdus est Dñs, diligendo ipsum propter seipsum: & vngendus proximus, diligẽdo eum propter Deũ.

¶ Contingit autẽ amare Deum non propter se, sed propter nostra cõmoda, vt & proximum non propter Deum, sed propter nostrã vtilitatẽ, vel propter nostrã voluptatem, aut honorẽ. At hic amor, nõ est vnguentũ nardinum, pisticum seu fidele, sed potius est vile, & adulteratum vnguentum. Huius igitur vnguenti vnctionem, non amat Dominus. Est nam que hic amor concupiscentiæ, non charitatis amor, Deus autẽ charitate sua, quã ipse infundit in corda nostra per Spiritum sanctum vult diligi, & proximum eadem charitate instituit diligendum. Quoniam Deus charitas est, & qui manet in charitate, in Deo manet, & Deus in eo. 1. Ioan. 4.

Charitas est vnguentũ nardinũ, & fidele

¶ Porrò Magdalena lauit pedes Dñi, & tersit, & vnxit, at vero caput Domini neque lauit, neque tersit, sed solum vnxit. Enim verò, in Deo nihil est, quod lauari, aut tergi possit, quia sanctus est ipse, & fons totius sanctitatis, vnde omnes petimus sanctificationem, sed est vngẽdus, quia amãdus super omnia, & amore placatur, siquidem amicos suos, & se diligentes diligit, in vitam æternam. Aduersus autem non diligentes se, plurimũ irascitur, quia illos afficiet supplicijs æternis. At vero, in nobis est plurimũ quod lauetur, est plurimũ quod tergatur, est deniq; quod vngatur. Tũc autẽ lauamus fratres

Quid sit lauare pedes.

quando illis donamus iniurias cōtra nos admissas, idcirco Dominus ait. Ioan. 13. Et vos debetis alter alterius, lauare pedes. Et rursus, Lucæ. 4. & Matth. 6. citra ænigma clarè docet, nos oportere lauare inuicem pedes, dicens, Dimittite, & dimittetur vobis. Tunc autē tergimus fratres, quando optimis quibusque exemplis, ad pœnitentiā erratorum suorū prouocamus. Denique vngimus eosdem quando illis opera misericordiæ impendimus, opem indigentibus subministrādo. Prælatorum autem præsertim est lauare Domini pedes, quia inferiorum peccata, & verbo sanctæ prædicationis purgare debent, & sacramentorum administratione purificare inferiorum sordes, & eos denique vngere debent, ipsis benefaciendo, eorumque indigentias leuando quoad licuerit. Vt etiam inferiorū est vngere capita sua, hoc est, prælatos suos, eisdem obediendo, in licitis & honestis.

Prælatorum est lauare, & tergere, & vnguere pedes Christi, qui sunt inferiores in ecclesia.

MORALIA.

Acceperunt ramos palmarum, & processerunt obuiam ei, & clamabant, Hosanna. & reliqua, Ioan. 12.

EA Fuit quatriduani Lazari à monumento suscitati miraculi maiestasque, suffecit, ad mollefaciēda durissima alioqui Iudæorum corda, ad honores diuinos exhibendos Christo. Fecerat siquidē & alia quā plurima Christus miracula, nā mortuos alios ad vitam ex morte reuocarat: at vero nullum adeò feruidos fecit animos Iudaicos, vt miraculum suscitationis Lazari, vt honoribus eximijs Christum prosequerentur.

Miraculū suscitationis Lazari excitauit maxime Iudæos ad honorandum Christum.

¶Neque solum huius miraculi maiestas, Iudæos adultos iam & prudentes, sed etiam num infantes terigit. Namque ipsi quoque Christo acclamabant, Hosanna filio Dauid.

¶Domino igitur ingressuro Hierosolymā in Dñica palmarū, discipuli adducūt asinā, & pullum, quæ soluerunt à vinculis, quibus tenebantur, & soluta adduxerunt ad Dominum, quibus cum interpollatis insedisset vicibus Iudæi occurrunt ei lætissimo, & festiuissimo occursu, & togas suas prosternunt in via, & præcedunt ouantes, & summo lętantes gaudio ramos ex palmis, & ex alijs arboribus. Neque solum ramos, manibus gestabāt, sed & frōdes sternebant per viā, per quā Dominus erat iturus Hierosolymā. Et illi acclamabāt dicētes, Hosanna filio Dauid. Itaque nō solum voce, sed etiā opere Christū honorabāt. Voce quidē acclamādo, Hosanna, opere autē occurrendo, & sternendo togas suas per viā à Christo, & apostolis calcandas. Et pręcidēdo ramos de arboribus, vt ramis animi proferrētur lętitiā. Primus igitur honos qui fuit tūc exhibitus Christo, fuit ab apostolis, qui implētes iussa domini soluerūt ligatam asinā, & adduxerūt ad Christum. Et pallia sua pósuerūt super illā, & Dñm super sedere fecerūt, vt molliorem sessionem, seu æquitationē haberet.

Honores eximij Christo exhibiti ab apostolis, & turbis Iudæorū in Dominica palmarum.

¶Secūdus honos fuit exhibitus à turbis occurrētibus, seu venientibus obuiā Christo. Tertius honos fuit ab eisdem turbis Christo impēsus, quādo pallia sua, vel togas suas, deposuerūt & strauerūt per viā per quam Dns erat ingressurus, cum apostolis suis. Hoc enim cupiebant, vt pedes saltem asinę, cui insidebat Dns: itemque pulli, calcarent vestimenta ipsorū. Quartus honos fuit, præcidere ramos ex arboribus, quos gestando manibus obuiā præcedebant lætabundi Domino, frondes etiam excindebant, vt Marcus testatur quas sternebant in via, vt illam vernantem redderent, Dominoq; gratissimam. Quintus honos fuit Christo exhibitus ab infantibus, concinentibus ipsis viris, & conclamantibus, Hosanna filio Dauid: benedictus, qui venit in nomine Domini. Et hac beatissima acclamatione infantes prosecuti sunt Christum, in templum Salomonis, vsque vbi primum est Dominus ingressus pro more suo, post occursum turbarum festiuissimum, & post triūphales acclamationes turbarū, & infantium commemoratas. Et quis inficiabitur, mulieres quoque se immiscuisse tanto Christi triumpho, etiam si scriptura eas non expresit, quod est sibi familiare fœminas in huiusmodi non exprimere.

¶Primi igitur, qui Dominum sunt honore eximio prosecuti, Apostoli Christi fuerunt. Id quod adumbrat, haud dubiū

Apostoli sunt qui primum honore prosequutur Christum, quia prælati primas partes oportet tenere fideliũ in colendis diuinis.

prælatos ecclesiæ, qui Apostolorũ sunt successores, honoribus Christo impendendis, maxime inuigilaturos.

¶Vt autem Apostoli soluerunt iumenta illa, & soluta Christo adduxerunt, & eum desuper sedere fecerunt, sternentes vestimenta super iumenta, vt molliorem Christus habeat equitationem, ita propemodum, Prælatorum est soluere plebes sibi commissas, quæ sunt instar asinarum, vel iumentorum, propter ignorantiam, qua tenentur agendorum. At vero Prælati doctrina salutari suas plebes imbuentes, soluunt eas à vinculo ignorantiæ, & per claues Ecclesiæ, ipsis concreditas soluunt sibi subditos à peccatis suis, & aptas faciunt mentes subditorum, vt Christus illis supersedeat. Enim vero, quando ligatæ sunt mentes peccatis Christus non amat super has sedere mentes.

Mens ligata culpis non Deũ, sed diabolum habet sessorem.

¶Primũ igitur mẽtes sunt soluẽdę à peccatis, vt Christi sessione dignę reddãtur. ¶Sternunt autem tunc vestimenta sua super plebes, vt Christo sit mollior insessio, quando incorruptis vitæ gerendæ exẽplis, plebes sibi subditas corroborãt ad bona opera pręstanda cum hilaritate. Etenim si corruptis fœteant Prælati exẽplis, vtique plebes sibi cõmissas, hoc valde contristat, & cum tædio & ob murmuratione recte operantur, & non mollem, sed duram Christo parãt insessionẽ. Sed habent se instar iumentorũ succussantiũ, quæ sane succussatio molesta est sessori, propter inæqualitatem iumenti gressus. Quod autẽ sternebant vestimẽta sua, & nudati vestibus, hoc est, vt sæpe aiebam pallijs, vel togis Christo processerunt obuiã, si ad allegoriã referre libet, sane significat, fideles Christũ colere iam nudatos à põdere legis, & ab inuolucris illis typicis, quibus Mosaica lex abũdabat. Enim vero iam patefacta est sanctorũ via, quæ sub lege Moysi nõ erat propalata, Paulo testante, ad Hebr. 9. Significãte Spiritu sancto, nondũ propalatã esse sanctorum viã. At vero sub Christo propalata est iam, quę olim erat obtecta sanctorũ via, idcirco Domino pendente in cruce, velũ scissum est in partes duas, à summo vsque ad deorsum: & Sancta sanctorũ, quę erant obuelata populo, solisque summis patebant pontificibus, nudata fuerunt

Fideles nudati sunt ab inuolucris veteris legis, quia reuelata facie Dni gloriam speculantur.

suo velamine, & patuerunt cunctis. ¶Id quod insinuabat, quod dudũ aiebamus, fideles non inuolucris typorum in Christi sacramenta credere, vt Iudæi quondam credebant, sed depositis inuolucris, & veteribus vmbris reuelata facie gloriam Dñi speculamur. 2. Cor. 3.

¶Quod si ad moralẽ sensum, locum hũc referre malumus, vtique viantes, vt expeditiorem habeant viam, togas deponunt, quippe huiusmodi vestes, quia lalaxæ sunt, & prolixæ, obstaculo sunt viantibus, quo minus expedite iter faciant. Quo circa si accelerãda est via, à vestibus se isti exonerant, vt sine onere, cursum suum absoluant. Qui igitur obuiam procedere cupiunt Christo, & hoc expedite, & citra impedimentum facere satagunt, pallia seu togas, quæ significant seculi impedimẽta consequendæ vitæ ęternæ à seipsis proijciunt. Eligentes potius nudos obuiã ire Christo, quam vestitos, retardari ab hoc beato occursu.

Qui obuiam ire Christo satagũt, ab omnibus secularibus sarcinis se exonerant

¶Sunt porrò seculi impedimenta visibilium bonorum affectus. Vnde Apostolus. 1. Corin. 7. coniugalem vitam impedimento asserit esse obsecrando Domino, & tem esse solicitudine plenã vitam eandem, quo minus diuina sedulo expediamus, ibidẽ testatur: ideoque ait, Volo autẽ vos sine solicitudine esse. Et Dominus solicitudinem huius seculi, & fallaciam diuitiarũ, docet suffocare Dei semẽ quod est Dei verbum, Matthæ. 13. Et Ioãn. 5. Quomodo vos potestis credere, qui gloriã ab inuicẽ quæritis? Vnde perspicue etiam demonstratur, honoris ambitionem impedimento esse, quominus Christum credamus, & diligamus.

Sarcinæ seculares sunt visibiliũ bonorum affectus.

¶Igitur carnis cõcupiscentia, vitæ superbia, & oculorũ concupiscentia, hæc sunt obstacula tria. 1. Ioan. 2. & illa quidem maxima, quæ hominibus obsistunt, ne Domino occurrãt, fide credendo, & charitate amando.

¶Quo circa, qui volunt expeditissime Deo obuiã ire, hæc impedimenta deponunt, vt religiosi viri faciunt, religiose vitam degẽtes. Enim vero ex votis tribus, quæ Deo nũcupant solẽnibus, exonerãt se à sarcinis istis secularib⁹. Quãdoquidẽ per votũ continẽtię decutiũt à se venerea & per votũ paupertatis abdicãt à se temporalia bona, sicut per obedientiæ votũ, ambi-

ambitionem, & vitæ mũdanæ fastum se deponere profitentur. Quod si hæc non obseruant reos se constituunt suorum votorũ, & fedifragi inueniuntur corã Deo: & non solũ non procedunt obuiã Christo, sed retrocedunt ne obuiẽt Christo.

¶Porrò autem, quia non omniũ est cœlibatus. Matt.19. Neque omniũ hæc perfectio vitæ, scilicet, omnia secularia abdicare, vt expeditißime Christo obuiã procedam⁹: sunt alij fideles, qui si nõ tam expedite, vt cõmemorati, at vero quãtum sat est Christo, etiam læti obuiam eunt. Sunt isti, illi quos Apostolus cõmemorat. 1.Cor.7. Hoc itaque ait, Dico fratres tempus breue est, reliquum est, vt qui habent vxores, tanquam non habẽtes, sint, & qui flent, tanquam non flentes, & qui gaudent tanquam non gaudentes, & qui emunt tanquam non posidentes, & qui vtuntur hoc mũdo, tanquã non vtantur: præterit enim figura huius mundi. Quo fit, vt omnes fideles, qui visibilibus istis vtuntur bonis, si ad eam rationẽ, eisdem vtantur, secundum quam, Dei præcepta non violant, sed istis inuiolatis, bonis seculi vtuntur, huiusmodi censentur deponere etiam vestimenta, de quibus sermo agitur, si non secundum effectum, certè secundũ affectum, secũdum quem Deũ, præponunt creatis cunctis, creataq; vniuersa bona in vsum vitæ, non in scopum vitæ vsurpant. Porrò autẽ legimus apud Matth. 25. virgines decem illas obuiam vẽturas in die nouißimo Christo. At vero quamuis, omnes Christo occurrent, dispari satis occursu. Quædam namque illarum rectè occurrent Christo, nam earum occursus Christo sponso, erit quam gratißimus. Aliæ vero infausto occurrent occursu, quippe quæ repellentur ab sponsi thalamo.

¶Cęterum causa ex euangelio redditur, quia quædã ex illis fatuę erant, & improuidæ, ideo nõ sumpserunt oleũ in lampadibus suis. Aliæ vero fuerunt prudẽtes, quippe quæ lampadibus accensis, & non extinctis venerũt obuiam sponso. Quæ quidẽ parabola ænigmatice docet, non omnes qui procedunt obuiam Christo, assecuturos esse Christũ, imo plures horum obuiantiũ Christo, perdẽt Christũ. Omnes autẽ fidelẽs censentur, obuiã processuros Christo, in die illo nouißimo: si quidem qui nõ credit, iam iudicatus est: ideo infideles tanquã Christi hostes non ibũt obuiam Christo: id quod subditorũ est procedere obuiã Domino suo, itẽq; amicorum est. Cæterũ non omnes fideles rectè procedent obuiã Christo: siquidẽ, quia Christus lux est mũdi, amat obuiam illi processuros procedere cum lãpadibus accẽsis. Sunt autem lãpades istę, mysticę intellectus, & voluntas, quas imbuũt fides, & charitas. Qui vero intellectũ habent sane ornatũ fide, sed fide mortua, lãpadem sane habẽt, sed extinctam: ideo huiusmodi occursus Christo Domino venienti iudicare viuos, & mortuos, erit minime placidus, sed poti⁹ infestus. Namque dicet illis, Ite maledicti in ignẽ æternum. Quod vero, ex euangelio proponitur plurimam turbam Domino processisse obuiam, vestimenta sternendo, vt via, per quam Dominus erat ingressurus strata esset vestibus, idem est, atque quod Matthæus de virginibus prudentibus cõmemorat, quæ accensis lãpadibus Domino occurrent in die nouisimo. Siquidem, vt dicebam, prosternere vestes, est impedimenta diuini obsequij, amouere, vt sine impedimento Christo seruiatur: & sanè qui hoc præstãt, fide, & amore Christi præstant. Vnde lampadibus accensis Christo occurrent, & non extinctis, vt fideles ij occurrent, qui sarcini. peccatorum onusti diem clauserunt extremum.

¶Est autem annotatione nõ indignum, quondam Israeliticas fœminas, occurrisse gaudibundas Dauid regresso à cęde gigantis illius formidabilis Goliath. Quæ omnes ob præclaram victoriam, & insigne, quod Dauid reportabat ex immanißimo hoste, triumpho, in choris, & timpanis obuiam processerunt Dauidi. Neque solum musicis instrumentis trophæum celebrabant mirabile, sed & vocibus concinendo, Occidit Saul mille, Dauid autem decem millia. Vnde Saul liuore corroditur letifero, & inde perpetuas parat insidias Dauidi. At vero Christo hodie Iudæorum turbæ tam virorum, quam fœminarum, quam puerorum, occurrunt, Christo eunti in Hierosolymam, reportaturo maximum, & plane diuinum triumphum, non de Goliath, homine, & ideo imbecillo hoste,

1. Reg.17.
1. Reg.18.

sed de tota phalange inferni, quam solū Dei virtus superare potest. Vnde tam quod imminebat referendum à Christo de diabolo, & angelis eius trophæum, insinuabant occurrentes turbæ triumphatori Christo, quia palmas, quas gerebāt in manibus occurrentes Christo, Christi aduenrantem victoriam facile adumbrabant. Palma enim triumphalis arbor est, quia nulli cedit, vt Gellius ait. lib. 3. c. 6. & pressa pondere nō deprimitur, sed extollitur. Vnde Strabone cōmemorante in Perside contignationes domorum, ex Palma compinguntur, quæ si forte frangantur, non deorsum deprimūtur, vt cęteræ arbores, imo sursum extolluntur. Acclamant autem Dauidi, Saul percussit mille, Dauid decem millia inde se seruatos esse, à Dauide profitentes. Acclamant item Christo, Hosanna filio Dauid, seruatorem hominum profitentes, hac acclamatione esse Christum. Sicut autem Dauidis ille triumphus, fuit Sauli inuido incentiuū, & seminarium odij contra Dauidē: ita etiam Christi hodiernus triumphus, fuit intestini odij contra Christum consummatio, vnde Ioan. 12. Videtis aiunt Pharisęi, quia nihil proficimus, mundus totus post ipsum abijt.

Palmæ natura.

¶ Aduertendum autē, nos obuiam procedere Christo, & Christus nobis obuiā venit, imo nisi prius ipse nobis fuerit obuius, nos illi non erimus obuij. Legimus autem hæc duo in Ecclesi. cap. 15. Qui continens est iustitiæ, apprehendet illam. & obuiabit illi, quasi mater honorificata, & quasi mulier à virginitate suscipiet illum. Itaque obseruatori iustitię, ipsa iustitia obuiabit, quasi mater honorificata. Et rursus adiecit paulo infra, Homines stulti non apprehendent illam, & homines sensati obuiabunt illi. Cum ergo Christus sit iustificatio fidelium, non quod ipse sit formalis iustificatio nostra, vti malè cōmentātur hęretici huius æui, sed quia ipse nos facit iustos per sanguinem suū delens nostra delicta, ideo ipse primo occurrit nobis præueniens nos, & excitans nos, vt iustificanrem, quam offert gratiā suscipiamus. Et homines stulti, qui vel nolunt iustificari, aut si volūt procrastinant suam iustificationem, isti non exeunt obuiā Christo amādo, quod ipse amandum esse à nobis offert. At vero homines sensati obuiam exeunt Christo, proijcientes vestimenta sua, hoc est, secularia contemnentes, vt expeditius Christo seruiant. Sensatis igitur, & timoratis hominibus, quasi mater honorificata occurret Christus; eos præueniēdo, illuminando, & dirigendo, at vero infidelibus, vt stultis hominibus, & fidelibus in peccati animo obstinatis, occurret, quasi vrsa raptis catulis, & dirumpet interiora iecoris eorum, & consumet eos, quasi Leo, bestia agri scindet eos. Oseæ. 13. Et quidem occursus huiusmodi vrsæ, atrocissimus est, & adeo hunc in medium protulit, vt ex hoc occursu, intelligamus, Christum vindicem peccatorum futurorū exactissimum, & pœnas sumpturum de hostibus suis acerbissimas. Cum ergo vocamur à Christo, ipse nobis occurrit cum verò illi assentimus, nos illi occurrimus. Si verò non morē gerimus vocanti, tum retro cedimus, & occurrenti non occurrimus, sed Christum occurrentem potius spernimus.

Christus obuiam nobis, & nos Christo.

Timoratis Christus se offert, vt mater honorificata obstinatis, vt vrsa illis occurret raptis catulis.

¶ Quod vero cōmemoratur turbas Christo obuiam euntes, ramos ex arboribus decerpsisse, vt ramos gerentes manibus occursum festiuiorem redderent, non vacat, nisallor, à mysterio. Enim vero Christo obuiam euntes turbæ per montem Oliueti transibant. Mōs autem Oliueti autore Hiero. est mōs consitus multis fructiferis arboribus, & quia mons oliuatum appellabatur, oliuis esse refertum, indubitatum est: & quia Ioānes ait. Palmarum ramos habuisse obuios Christū, item & Palmas in eo monte fuisse, est argumentum. Vnde, & oliuarum ramos, & aliarum arborum à monte illo fuisse tunc decerptos, non est cur inficiemur. Quibus obuiam venerūt turbę Christo, in descensu montis Oliueti. Lucæ. 19. Christus igitur venit tum, ad Hierosolymam, per montem oliuarum, & turbæ obuiantes Christo, item per eundem mōtem obuiant, & ab eodem monte sibi capiunt ramos, oliuarum & palmarum. Et per eundem montem turbæ, quæ prę cedebant, & quę sequebantur clamabāt Hosanna filio Dauid. Quæ quidē omnia si accuratè pensitētur farraginē non modicam suppeditant mysteriorum. Siquidem Dominus per montē Oliueti vadit modo Hierosolymā passurus pro hominibus.

nibus. Etenim, quia oliuarum mons, est mons, vnde oleum exprimitur, quia ex oleis, quæ sunt fructus oliuarum, oleum cōcinnatur, oleum autem miseri cordiam subdenotat, ob suam insignem mollitiem, inde aptè dicere possumus, Dominum fecisse transitum modo per montem oliuarum ad crucem subeundam, quia non ex operibus nostris, sed secūdum suam misericordiam saluos nos fecit. Etenim propter nimiam charitatem ex qua dilexit nos, tradidit seipsum pro nobis oblationem, & hostiam Deo in odorem suauitatis, ad Ephes.5. Per viscera namque suæ misericordiæ nos visitauit, & nobiscum est conuersatus, oriēs ex alto., Lucæ.2. Et misericordia motus Samaritanus ille, videns hominem quē dam miserrimum, saucium, iacentem in itinere, & spoliatum à latronibus, appropians illi alligauit vulnera eius infundens oleum, & vinum. Lucæ.10. Siquidem Christus videns humanum genus ex primitiua, & alijs culpis iacētem sub diabolica potestate, non ex meritis nostris, sed misericordia sua motus, appropiauit se nobis, nostram induens humanam naturam: & vulneratur pro nobis, vt vulneribus suis nostra alligaret: & moritur pro nobis, vt per mortem suam, oleum diuinæ misericordiæ nobis infunderet sanādis, vino tamen temperatum: siquidem etsi misericorditer agit Deus donans peccata, at verò pœnitentibus peccata donat.

Christus ex misericordia se fecit hominem, & ex misericordia factus homo, redemit hominem.

¶ Quocirca cum suauitate diuinæ misericordiæ, miscenda est auctoritas nostræ pœnitentiæ.

¶ Præterea, qui obuiam processerunt Christo, per montem hunc processerūt: siquidem misericordiæ diuinæ fuit munus, quod ipsi à Deo tāgerentur, vt irēt obuiam Christo. Et ab hoc monte, ramos accipiunt, & oliuarum, & palmarū, vtique in ramis oliuarum admonentur omnes qui volunt rectè procedere obuiā Christo, vt sint bellicosi atque pugnaces, contra vicia omnia, & aduersus viciorum caput, Satanam.

Quod rectè obuiā eamus Christo diuinæ est misericordiæ.

¶ Oleum namque, quod ex oliuis paratur, quondam palæstritas descensuros ad arenam, alioqui nudos armabat ad cō gressum, cum aduersarijs: siquidem per oleum, elabebantur à potestate aduersarij, quando cum illo manus erant conserendæ. Nos quoque oleo alio digniori multò, sumus vngendi, vt manus conseramus cum vicijs, & concupiscentijs, & cum Satana. Sunt autem hoc oleum dona Dei, & diligentia nostra. Idcirco sæpè admonemur, vt simus fortes in bello hoc inuisibili, & quod pugnemus cum antiquo serpente, vt accipiamus regnū æternum. Et Petrus huius quoque nos admonet ardui belli, dicens, Fratres sobrij estote, & vigilate, quia aduersarius vester diabolus tanquam leo rugiens circuit quærens quem deuoret, cui resistite fortes in fide. Et ad hoc bellum Domini, quod est difficile bellum gerendum, nos instruit Apostolus ad Ephesios vltimo. Armorum enim inuisibilium genera exponit, scilicet, salutis galeam, spiritus gladium, fidei scutum, &c. Accipite, ait, armaturam Dei, vt possitis resistere in die malo. State ergo succincti lū bos vestros in veritate, & induti loricam iustitiæ, & calceati pedes in præparatione m Euangelij pacis, in omnibus sumē tes scutum fidei, in quo possitis omnia tela ignea nequissimi extinguere. At hæc arma omnia, quid sunt nisi dona Dei, ex eius eximia misericordia nobis elargita? Ideoq; hæc arma sunt oleum, quod vngit Christi milites, vt possint bellare bella Domini. Ignaui igitur, & qui bellare Dñi nolunt, non possunt Christo obuiam ire, quia oliuarum ramos gestare nequeunt, qui ad arenam cum Satana, descendere non audent.

Obuiā ituri Christo pugnaces oportet esse cōtra peccata.

¶ Porrò autem, quia non sat est bellum committere cum Satana, nisi ex bello reportemus victoriam: quippe si illi succū bimus, commodius fuisset cum illo nō bellasse: ideo rami palmarum admonēt, obuiam ituros Christo, victoriam esse reportaturos, de antiquo humani generis hoste. Inquit namque Aulus Gellius, vt dudum indicabam, lib.3. c.6. Perherclè rem mirandam, Aristoteles, in.7. Problematum, & Plutarchus in.7. Sympo siacorum dicit, si supra palmæ arboris lignum, magna pondera imponas, ac tam grauiter vrgeas, oneresque, vt magnitudo oneris sustineri non queat, non deorsum palma cedit, nec infra flectitur, sed aduersus pondus resurgit, & sursum nititur, recuruaturque. Propterea; inquit

Nō sat est bellare cū diabolo, nisi eundē debellemus.

 Plutar-

Plutarchus, in certaminibus palmam signum esse placuit victoriæ, quoniã natura eiusmodi ligni est, vt vrgentibus, opprimentibusque non cedat.

Palma cur signũ victoriæ

¶Non tamẽ me latet quẽdam herbariũ insultasse istis autoribus, dicẽtem palmã esse debilem arborẽ, & non gaudere hac natura, quod illi tribuũt Arist. & Plutar. & Strabo. Ego vero huic herbario refragor. Non enim illustres isti autores, hæc de palma temere scripserũt. Neque quia debilis est arbor, & frangibilis inde colligitur, nõ esse verũ quod cõmemorati autores tradiderũt: quia ex proprietate natiua hoc habet nõ cedere deprimenti, etsi alioqui cedat facile frangenti. Et quale, quale hoc fuerit palmæ magna ratio habetur in scriptura, & tanquã insigne victoriç beatis tribuitur à Ioãne in Apoc. 7 Et palmæ, inquit, erãt in manibus eorũ: cur ergo tribuitur palmæ in sacra scriptura esse signũ victoriæ, nisi ob causam cõmemoratam? Neque tamẽ intelligas, in cælo futuras palmas, sed victorias & triũphos sanctorum ex palmis scriptura denotat. Vnde canit Ecclesia, Cum palma peruenerunt sancti ad regna cælestia, & coronas decoris accipere meruerũt. Et in Deu. 25. Quẽ iustum esse perspexerint illi iustitiæ palmã dabunt. Primoq; Macha. 13. coutaminatã arcem purgauerũt Machabæi, & intrauerunt eam cũ laude & ramis palmarum. Non ergo solũ apud gentes erat palma signũ victoriç, sed etiã apud Iudęos. Et Nehemię. 8. Festũ tabernaculorum celebrabant Iudæi, cum frõdibus oliuarum, & myrthorum, & ramis palmarũ. In templo quoq; Salomonico sculptæ erant palmæ, & cherubim: siquidem sancti Dei, ex plenitudine sapientiæ qua sunt imbuti diuina, palmas victoriç obtinent triumphantes de mundo, & pompis eius.

Dotes Palmæ.

¶Palma igitur est arbor, vita longæua, aspectu pulchra, fructu suauissima, & natura indomita. Vnde rectè diuina scriptura palmæ confert iustos, dicẽs iustus, vt palma florebit. Rectè sane sancti palmæ conferũtur. Sunt enim vita non temporali, sed æterna longæui. Ideo Iob. 29. Sicut palma multiplicabo dies meos. Iusti quoque sunt pulcherrimi ante Dominũ. Etenim pulchrũ est amabile, qui ergo à Deo amãtur pulchri sunt, iusti autẽ à Deo amantur. Ego, inquit, diligentes me diligo, iusti autẽ Deum diligũt, ergo ab eo diligũtur, sunt ergo pulchri interna pulchritudine. Palma itẽ ob suã pulchritudinẽ, cęlabatur in Salomonico tẽplo.

¶Habent quoque palmæ fructus suauissimos, quos dactilos vocant. Iustorum item fructus sunt Deo suauissimi: siquidem merita sanctorum Deo sunt quã gratissima: quandoquidẽ, illa coronat Deus vita sempiterna. Demum, palmę natura est esse indomitã, quippe quę deprimẽti non cedit: sanctorũ quoque ingeniũ est, non cedere mũdo, neque carnalibus blanditijs, neque secularibus fastibus, imo neque fraudibus diabolicis, quibus sæpe vrgentur, non cedunt. Sed potius viriliter omnibus illecebris carnis, & fraudibus diabolicis repugnãt: vt verè dixeris esse sanctos indomitos, instar palmæ.

Sanctorũ ingenium indomitum est.

¶Cedunt solum cui iure cedendum est, scilicet, Deo iubenti: & mouenti eos per inspirationes suas: ideo solum vniuersali Dño, se permittunt domãdos, at vero cęteris cunctis resistunt viriliter.

¶Et palmis autem istis Dñica, quæ celebrat hoc Domini trophæũ, vocatur Dominica in ramis palmarũ, & nõ, in ramis oliuarũ, aut aliarum arborũ. Etenim solũ Ioãnes expressit speciem palmę, cæteris euangelistis nullã speciem arborũ explicantibus contẽtis dicere, exiuisse turbas obuiã Christo excisis ramis ex arborib⁹, & si Marcus non solos ramos, sed & frondes arborum cõmemorat, non explicata tamen arborũ aliqua specie. Et forte frõdes istæ erant oliuarũ, vt lib. 2. Esdrę. c. 8, paulo ante retulit. Cæterũ vt aiebam dudũ non est cur inficiemur tum nõ interfuisse ramos etiam oliuarũ, & aliarũ arborum, propter rationem indicatam.

Cur appellatur Dominica in ramis palmarum.

¶Quod vero turbas præeuntes, & sequẽtes, item acclamant Dño, Hosanna filio Dauid, haud dubiũ significabat, omnes iustos, qui præcesserũt tempora Christi secũdum carnẽ, & qui secuti sunt, omnes fidẽ habuisse vnã Christi. Priores enim credebãt in venturũ Christum, & posteriores etiam credũt in eundẽ Christum, quẽ priores venturũ sperabãt in mundũ. Quem tamen iam non sperant venturũ, sed gaudent iam adesse præsentẽ. Quanquam autẽ fides posteriorũ, sit longe explicatior, quã fides priorũ, cæterum substantia

Iusti primi & nouissimi vna fide Christi gaudent.

ſtantia, vna fides eſt: vt eadem eſt manus compreſſa, quæ expreſſa. Omnes igitur ſiue priores, ſiue poſteriores in hunc per fidem ſpectant Chriſtum, omnes illi acclamant, Hoſanna, ſcientes ex fide Dei, ſaluatorem mundi hunc eſſe Chriſtum, & non eſſe datum aliud ſub cælo nomẽ, per quod omnes ſaluentur homines, niſi nomen Ieſu Chriſti. Actor. 4.

¶ Deniq; non arbitror exigui eſſe ſacramenti, pueros acclamaſſe Chriſto filio Dauid, & Dñm probaſſe puerorũ acclamationem, aduerſus Phariſaicũ inſultũ. ¶ Res ſanè miratu quã dignißima, rudes pueros & prorſus amuſos, ſaluatorẽ mũdi laudaſſe, & cognouiſſe, & literatißimos ſcribas, & Phariſæos, prorſus ignoraſſe. Vnde rectè dixerit aliquis pueros hoſce, inſtructos fuiſſe ab Spiritu ſancto, vt Chriſti promerent laudes. Quod ſi occinat quiſpiam dicens, pueros iſtos nõ ex inſtinctu Spiritus ſancti acclamaſſe Chriſto, ſed imitantes turbas, eãdem vocem emittebãt, quam ex turbis acclamantibus excipiebant, eſt namq; puerorum ingenium facile mobile, qui in omnibus publicis ſpectaculis interſunt, & clamores excitant, quos vident ab alijs excitatos, imò & ipſi ſæpè clamorũ ſunt autores. ¶ At verò, ſi ex imitatione pueri acclamaſſent, non probaſſet Dñs eorũ acclamationem dicens, Ex ore infantiũ, & lactẽtium perfeciſti laudẽ tuam. Si ergo perfecta fuit laus Dei ex ore puerorũ, nõ fuit ex imitatione, quippe laus hęc nihil haberet perfectionis, pythaci enim, & ſturni hac ratione etiam Deũ laudare poſſunt. Quocirca ſi perfecta laus fuit ex ore infantiũ, vtique, quia ex Spiritu ſancto fuit profecta, ideò fuit perfecta. Spiritus enim ſanctus mouit puerilia corda, & pueriles linguas, vt Chriſtum ſonora voce confiterentur. Quod ſi forſan rogitas, ſi infantes erant, & lactentes, qua ratione fari potuerunt, lactentes enim fari nequeunt. Sunt qui ſecuti Caſsiodorum ſuper Pſal. 8. ſoluãt dubiũ hoc, dicentes, lactentes eſſe intelligẽdos eos de quibus Petrus ait, Quaſi modo geniti infantes rationabiles, & ſine dolo. 1. Petr. 2. lac concupiſcite. Verum tropologicus hic ſenſus, nihil huic inſtituto ſeruit: ſiquidem ſenes iam & valde prouecti ætate à baptiſmo ſunt infantes dicen

Pueri in die palmarũ fuerunt ab Spiritu ſancto moti Chriſto acclamarent Hoſanna.

di iuxta Petri ſententiã. At verò modo ſolum ſermo eſt, de ijs, qui ætate erant infantes. Dicito igitur huiuſmodi pueros Chriſto acclamantes, nõ eſſe infantes recẽns natos, aut adhuc pendentes ab vberibus matris, ſed quia, nõ longe aberant ab infantia, & modico diſtabant tẽpore, ab ablactatione ſua, ideò vocãtur infantes, & lactẽtes, quia erant admodum paruuli: ſiquidem quod modicũ eſt nullius habet rationem. ¶ Et quidẽ pueri modo videntur grates referre Dño, pro amore ab ipſo, illis impẽſo. Etenim Dñs ſe amare pueros non ſemel inſinuat. Sinite, ait, Matt. 19. paruulos venire ad me. Et rurſus Matth. 18. vocans paruulum, ſtatuit in medio, & dixit. Niſi efficiamini, vt paruulus iſte non intrabitis in regnũ cælorum & ſæpè aliàs. Nunc igitur paruuli quaſi rependentes vicem Chriſto, laudes eidem concinunt mirabili lætitia dicentes, Hoſanna filio Dauid, &c.

Paruuli Chriſto acclamantes viſi ſunt illi vicem repẽdere.

¶ Et equidem tunc noſtra laus Deo erit grata, quando, inſtar infantium, & lactẽtium nos geſſerimus. Siquidem lex Dei ſapientiã præſtat paruulis. Pſa. 16. &. 118. Deus intellectum dat paruulis. Et Dñs confitetur myſteria ſacra eſſe abſconſa prudentibus, & ſapientibus, & reuelata eſſe paruulis, Matth. 10. ¶ Sunt autem paruuli quidam ætate, vt qui infantiam gerunt. At hæc infantia non eſt, quam ſcriptura commendat, quia ætas naturæ eſt, non virtutis. Sunt autem alij paruuli non ætate, ſed ſenſus imperfectione, ſed neq; iſti cõmendantur admodũ, vt ſunt ij, qui adhuc rudes ſunt in diuinis ſacramentis. Quorũ Paulus meminit ad Hebræ. 5. Omnis, qui lactis eſt particeps, expers eſt ſermonũ iuſtitiæ: paruulus enim eſt: vocat enim modo paruulũ, qui prima rudimenta tenet fidei, & ad altiora penetranda nondum eſt prouectus.

Paruulorum varij modi ex ſcripturis.

¶ Sunt autem paruuli alij, qui reprobantur, quippe cum adultam ſint iam aſſecuti ætatem, mores adhuc geſtant pueriles. In quos Eſai. inuehitur dicens. 3. Dabo pueros principes eorum. Et ſapiens hos etiam increpat dicens, Vſq; quo paruuli diligitis infantiam, &c. Prouer. 1. ¶ Sunt autem alij pueri, malitia, quã pueritiam, ſeu infantiam Petrus cõmendat. 1. Pet. 2. dicens, Quaſi modo geniti infantes, rationabiles, ſine dolo lac cõcupiſcite.

te. Et Paulus ad eandem hortatur infantiam, ſcribens Corinthijs, vt ſint paruuli nõ ſenſu, ſed malitia. 1. Cor. 14. Nos ergo li laudes Deo gratas cõcinere ſatagimus hãc pueritiã nos ſectari oppurtunũ eſt: nẽpe, vt ſim⁹ paruuli malitia. Paruuli enim quippe nondũ experti ſeculi vaframẽta, alieni ſunt à malitia, qua adulti abũdant. Tũc ſane ſi tales paruulos nos præſtiterimus, nõ ſolũ cũ pueris Hebræorũ, ſed angelis Dei noſtras miſcere poterimus Chriſti laudes. ¶ At verò, quis fideliũ eſt, qui quæ diximus, ſecũ conſiderãs, nõ cupiat Chriſto obuiã ire, & illi (vt Hebræi fecerũt) cũ arborũ ramis occurrere, & veſtimẽta Chriſto ſternere, & illi Hoſanna cũ illis ardẽti animo & ſonora voce canere? Cæterũ ſi hoc cupimus nõ ſegni, ſed ardẽti deſiderio, & ſi corporaliter idem præſtare, quod illi non poſſumus, porrò ſpiritualiter melius quã illi poterimus. Enim verò ſi ſarcinas ſeculares, quę animũ noſtrũ ne reſpiret ad diuina deprimunt, depoſuerimus, poterimus Chriſto ire obuiã, & multo vtilius, quã illi iuerunt. Non autẽ ſufficit, ſarcinulas has deponere, vt Chriſto obuiã eamus: quãdoquidẽ Philoſophos, huiuſmodi ſecularia depoſuiſſe onera legimus, qui alioqui Chriſto nõ iuerũt obuiã. Nõne Democritus ille Abderites, cũcta neglexit terrena, imo & ſeipſum, quia oculos ſibi eruit, vt phyſica contemplatione ſine viſus diſtractione frueretur? Et Anaxagoras Clazomenius, terrenã ſubſtantiã ſuã à ſe abdicauit, vt Philoſophię liberius vacaret? Porrò iſti & omnes hoc genus alij, deponebãt veſtimẽta ſua, hoc eſt ſecularia omnia, nõ vt procederẽt obuiam Chriſto: ſed potius, vt philoſophiã haberẽt obuiam. ¶ Quo circa non ſolum Hebræi deponunt veſtimenta obuiaturi Chriſto, ſed ramis ſuas ornãt manus, oliuarũ, & palmarũ, vbique rami oliuarum opera miſericordiæ ſignificare in propatulo eſt. Illi oliuarũ rami Deo ſunt probatiſſimi. Beati, ait, miſericordes, quoniam ipſi miſericordiam conſequentur. Matthæ. 5. Et contra nos dicemus, Infelices, truces, & immiſericordes, quoniam

Oportet nos eſſe paruulos vt laudes noſtræ ſint Deo gratæ.

Fideles quo pacto ſpiritualiter ibũt obuiã Chriſto.

Philoſophi amore Philoſophiæ, non Dei, ſecularia [illegible]

ſeueritatem diuini iudicij experientur. ¶ At vero ſunt pleriq; multi, qui ex operibus miſericordiæ, ſibi gratulãtes in peccatis nihilominus carnalibus, aut alijs cõquieſcunt: ſpondentes ſibi veniam, quia miſericordes ſunt in fratres, ideò ſibi perſuaſum eſt, Deum futura circũ ipſos miſericordẽ. At iſti non conſiderant Paulũ clamantẽ, etſi diſtribuero omnes facultates meas in cibos pauperũ, charitatẽ autẽ non habuero, nihil prodeſt. 1. Cor. 13. ¶ Ideoque Chriſto obuiãtes, non ſolum ramos gerebant oliuarum, quos non memorat ſcriptura, etſi conſonũ eos geſtaſſe Hebræos illos ſit ſcripturæ, at ramos ferebant palmarum. Non enim ſat eſt miſericordẽ eſſe in alios, ſi tibi ſis crudelis. Eris autem crudelis, ſi peccatis ſuccũbis, idcirco palmæ ramus hoc admonet, vt vicia tibi ſubigas, vt de peccatis tuis victoriã reportes: tũc namque Chriſto placebit, te habere obuiũ. Enim vero nulli gratum eſt inimicũ obuium habere, imo eſt cuilibet hoc admodũ moleſtum. Chriſto autẽ infeſti ſunt peccatores omnes amãtes quietem in peccatis ſuis, quare nõ amat horũ occurſum, ſed ſolum iuſtorũ. Si ergo victores ſumus noſtri, & triũphatores noſtrorũ affectuũ, qui ſunt truculentiſſimi noſtri hoſtes, quippe qui, animæ, non corpori inſidiantur, & ſuauiter, & citra mortis ſenſum, nos morte ſpirituali afficiunt, tunc ſane gratiſſimus erit Chriſto, noſter occurſus. Obſeruato interim Dominum ſub tanto triumpho, & ſub tanto ouantium gaudio fleuiſſe videns Hieroſolymam, in quam triumphans tunc ingrediebatur, Lucæ. 19. neque flet, quia ibi dirã erat ſubiturus mortem, ſed ciuiũ miſerias, quas videbat venturas. Neque ob has flet præcipue, ſed ob teterrimam Hieroſolymitarum cæcitatem, quia non cognouerunt Chriſtũ. Eo, inquit, quod non cognoueris tempus viſitationis tuæ, Lucæ. 19. Gaudijs igitur temporalibus, & illis quidem maximis Chriſtus lacrymas ſuas miſcet, quoniam extrema gaudij luctus occupat. Prouerb. 14.

Opera miſericordię non ſufficit exhibere, Deo vt grati ſimus, niſi peccata per pœnitentiam ſubigamus.

PRIMI TOMI FINIS.

INDEX ENARRATIONUM, huius primi voluminis.

Enar-

INDEX COPIOSISSIMUS rerum,& verborum notabilium,

quæ in hoc primo volumine continentur ordine alphabetico distributus.

A, primam columnam, B, secundam denotat.

A.

Cha-

D

G

H

N

O

P

Patri

Senſus

Z

FINIS.

ENARRATIONES IN SACROSANCTVM Ieſu Chriſti Euangelium ſecundum Ioannem, ad ſenſum literalem, hiſtoricum, & myſticum, immiſtis multis ſermonibus moralibus non contemnendis.

AVTHORE MAGISTRO MICHAELE DE PALAcio, Granatenſi, Philoſopho, atq; Theologo clariſſimo, Eccleſiæq; Ciuitatenſis à ſacris concionibus, & Philoſophiæ atq; Theologiæ in Salmanticenſi Academia olim profeſſore.

TOMVS SECVNDVS.

CVM PRIVILEGIO.

SALMANTICAE,

Excudebat Ioannes Ferdinandus.

M. D. LXXXI.

Approbatio operis.

HAS enarrationes in nouem vltima capita Euangelij B. Ioannis à magiſtro Michaele de Palacio editas qua potui diligentia perlegi ex cõmiſsione Regij, ac ſupremi ſenatus, eaſque dignas iudicaui, quæ in lucem prodeant, quòd ſanam doctrinam contineant & catholicæ fidei minimè repugnent, ſed patrum & ſanctorum doctrinæ maxime conſentiant. Matriti in collegio Societatis Ieſu pridie Kalen. Maij, Anni 1 5 7 9.

Alfonſus à Montoya.

ENARRATIONES IN EVANGELIVM Beati Ioannis Apoſtoli & Euangeliſtæ.

Autore M Michaele de Palacio Granatenſi, Eccleſiæq́; Ciuitateñ. à ſacris concionibus.

ENARRATIO PRIMA; IN CAPVT DECIMVMTERTIVM.

Super illis verbis, *Ante diem feſtum paſchæ, ſciens Ieſus, quia venit hora eius, vt tranſeat ex hoc mundo ad patrem.*

GRAECE QVIdem habetur, Ante autem feſtum paſchæ, vt ſit continuatio huius capitis cum ſuperiore. Verum dies feſtus, & feſtum idem ſunt. Laurentius voluit interpretandum, Quod venit hora ſua, & non eius, quia non licet nobis quod Græcis, verum refert nihil, ſiue ſic, ſiue aliter interpreteris, quoniam ſenſus integer perſiſtit. ¶ Euangeliſta igitur mortis dominicæ myſteria enarraturus mirabili exordio rem aggreditur, dicens ante diem feſtum paſchæ. Per feſtum verò paſchale, ſubintellexit ſabbatum, quod paſcha vocabatur, quando incidebat, vt tunc incidit, ſub diebus azymorum. Et quia dominus cœnauit nouiſsima cœna ad veſperum feriȩ quintæ, quæ tunc incidit. 14. luna. Et hæc veſpera erat initium ſecundum legalē computationem feriæ ſextæ, quia tunc incipiebat feria ſexta in veſpera illa feriæ. 5. idcirco ait Ioannes, dominum cœnaſſe ante diem feſtum paſchæ. Quia quamuis re vera cœnauit feria. 5. & . 14. luna computabatur tamen feria ſexta, non ſecundum communem dierum, ſed ſolum ſecūdum legalem computationem. Quia igitur feria. 6. illa erat ante feſtum paſchale ſabbatinum, ideo ait Ioannes, ante diem feſtum paſchæ. Nos de re hac in. 4. ſententiarum. diſt. 11. diſputatione. 4. affatim diſputauimus, quæ huc vocare piget. Sufficiat dixiſſe modo, Euangeliſtas eſſe in hoc, vt in cæteris ſibi concordes. Quippe alij Euangeliſtæ teſtantur dominum in feſto paſchali ediſſe agnum typicum, cœnando cum apoſtolis ſuis. Ioannes vero videtur illis refragari, dicens, ante diem feſtum paſchæ, aut ante feſtum paſchæ dominum cœnaſſe. At verò nullus eſt inter eos diſſenſus, ſiquidem alij Euangeliſtæ, veſperam diei. 14. lunȩ quando agnus comedebatur vocant paſcha, at Ioannes feſtum paſchæ, per antonomaſiam ſabbatum illud vocat, quippe quando incidebat intra azymales dies, erat inſigne feſtum. Et quia ſabbatū, & quia azymalis dies erat, ideó Ioannes infrà dicit, Erat magnus dies ille ſabbati, ob cuius cultum depoſuerunt corpora crucifixorum ad veſperum feriæ ſextæ. Vnde ſabbati feſtiuitas exordium capiebat. *Sciens Ieſus.* Sciebat Ieſus hanc horam quatenus Deus, antequam ſecula conderentur, quatenus autem homo, à cōceptu ſuo in vtero genitricis ſuæ Mariæ. *Venit hora*, hoc eſt tempus decretum à Deo ſuæ paſsioni. Non tamē hinc putes horas eſſe fatales, vt ſtultum cre-

dit vulgus: fatū enim nullū eſt, cogēs nos ad aliqua vel facienda, vel patiēda. Cęterū à Deo tēpora ſunt decreta pro actionibus, vel paſsionibus. Neminem tamē cogit decretū hoc, quia diuina præſcientia, nō detrahit rerū cōtingentiā. *Vt tranſiret.* Iudæi paſcha, omne deriuant a verbo פסח Paſah, ideſt tranſiuit, vnde Phaſe, ideſt trāſitus. Appellant autē paſcha trāſitū, Hebræi, vt quibuſdam arridet, quia poſtquā comederunt agnū illum typicū in AEgypto, exiuerunt ex AEgypto & trāſierunt mare rubrū. Vel rectius, quia angelus domini ſub ea nocte, in qua Hebræi exierunt ab Egypto, trāſiuit limina domorū Iudaicarū, illa ſeruās illæſa, percutiens tamē domos AEgyptiorū, occidens illorū primogenita. Exo. 12. Vbi habetur, Videbo ſanguinē, & tranſibo vos, nec erit in vobis plaga diſperdens. Et rurſus, Comedetis feſtinantes, eſt enim Phaſe, ideſt, trāſitus domini. Et infrà. Et cum dixerint vobis filij veſtri, Quæ eſt iſta religio? dicetis eis. Victima tranſitus domini eſt, quādo tranſiuit ſuper domos filiorū Iſrael in AEgypto. Vbi vides etiā ipſum agnū paſchalē vocari tranſitū, quia ſub victima agni fuit celebratus trāſitus angeli incolumes ſeruantis Iudæos ſuos, quando diſcurrebat per domos AEgyptiorū. Quia autem Chriſtus ab Apoſtolo vocatur paſcha noſtrū. 1. Cor. 5. vnde eccleſia canit ex eodem accipiēs, Paſcha noſtrum immolatus eſt Chriſtus, ideò Chriſtus quoq; eſt trāſitus noſter. Quippe propter ſanguinē eius, ex quo ſumus deliniti per baptiſmum, diabolus tranſit nos, vel tranſilit nos, dimittens illęſos, & ſæuit in AEgyptios, hoc eſt in infideles, quos captiuos tenet ſub ſua poteſtate. ¶ Rurſus eſt tranſitus noſter, quia per Chriſtū, tranſimus à peccato in iuſtificationē, & ab exilio huius mundi ad patriā cœleſtē cōuolamus. Trāſiuit autē dominus à mortali vita per crucē, ad immortalē & glorioſam vitā per reſurrectionē: & hoc vocat Ioānes, tranſire ex hoc mundo ad patrē. Quippe depoſita mundi vita, quę erat tēporalis vita, induit cœleſtē vitā, quæ erat beata, & æterna vita. Quia quāuis Chriſtus degens vitā mortalē ſecundū animā fruebatur gloria filij Dei, nō tamē ſecundum corpus: quā tamē ſuperinducēs per reſurrectionis ſuæ potentiā, accepit etiā ſecundū corpus, immortalē gloriā, vt qui iā beatā ex vnione hypoſtatica aſſecutus fuerat vitā, per crucē ſuam; beatam corpus quoq; poſsideret. Quod ſi ad morales ſenſus in animo eſt, nōnihil euagari: vtiq; mūdus hic, quē colimus, trāſitus quidā eſt, nō enim eſt hic morādū, ſed hinc eſt abeundū: nō eſt hic mundus terminus, ad quem, ſed via per quā. Non habemus enim hic ciuitatē permanētem, ad Heb. 3. ſed futurā inquirimus. Et rectē mundus hic tranſitus eſt, quia nihil habet ſtabile, nihil fixū. Vnde 1. Corin. 7. Paulus, Præterit figura huius mūdi, dicens. Et aptiſsimè figurā mūdi præterire, dixit. Mūdus enim ſpecie exteriori, nos decipit: nos ineſcat enim viſibilibus bonis: nobis imponit voluptatibus ſuis. Siquidem quando valde gaudemus ſanitate, morbus repentinus nos corripit, quando diuitijs & honoribus, repētina obruimur vel paupertate, vel cōtumelia. Et demū ſtatutū eſt omnibus hominibus ſemel mori, quādo omnia abſumuntur. ¶ Cæterum Chriſtus per hunc tranſitū tranſiuit ad patrē, ſiquidem per ſanguinē crucis ſuę, ex hoc mūdo tranſiuit ad gloriā Dei patris. Quā aſſecutus eſt in die reſurrectionis ſuæ, ſurgens beatiſsimo corpore, & illā conſummauit, in die Aſcenſionis in cœlo, vbi ſuper aſtra intulit corpus ſuum. Idē, & qui Chriſti ſunt, tranſeunt ex hoc mūdo ad patrem cœleſtē, qui autem nō ſunt Chriſti tranſeunt quoque ex hoc mūdo ad patrē, nō cœleſtem tamē, ſed infernalem diabolū. Nam hic pater eſt imitatione, nō creatione impiorum, teſtante veritate. Ioā. 8. Vos ex patre diabolo eſtis. Mundus ergo hic omnibus eſt trāſitus, at differēter: bonis eſt tranſitus ad vitam æternam, malis ad mortē æternam: boni tranſeunt ex ęrumnis huius ſeculi ad gaudiū paradiſi, mali ex voluptatibus huius ſeculi, ad tormenta gehennę ſempiterna. Tranſiuit porò Chriſtus ad gloriam Dei patris obtinendā, per crucem. Vt Apoſtolus ad Heb 3. meminit, dicēs, Chriſtus aſsiſtens pontifex futurorū bonorū per amplius, & perfectius tabernaculū, ideſt, nō huius creationis, neq; per ſanguinē hircorum, aut vitulorū, ſed per propriū ſanguinem introiuit ſemel in ſancta. Idem ad Phili. 2. Chriſtus ergo cœleſtis pōtifex, introiuit

in

Nullum eſt fatum cogēs liberum arbitrium.

Paſcha vel phaſe tranſitum ſignificat.

Agnus typicus etiam dictus Phaſe. ac trāſitus.

Moralis ſenſus.

Mundus hic eſt tranſitus & pijs & impijs.

in cœleſtē illā habitationem, in qua ex hoc mūdo trāſiuit, ſed per proprium ſanguinē, per ſuāque crucē. Fidelibus item adeſt etiā tranſitus ad gloriā patris aſſequendā, at per crucē. ¶Crucis ſunt enim primū ſubeūda tormēta, & negāda ſunt mundi caduca blādimēta, ſi cupimus ex hoc mundo trāſire ad patrē cœleſtē. Vnde Chriſtus ait volēti diſciplinā eius profiteri, vt abneget ſemetipſum, & tollat crucē ſuā, & ſequatur eum. Luc. 9. ¶Tria ſanè nobis imponit volentibus trāſire ex hoc mundo ad patrē, & abnegare praua deſideria noſtra, & tollere crucē noſtrā. Nō iubet ſuā, quia grauiſsima eſt, & noſtras vires excedit, ipſe mortuus eſt pro hominibus, hoc fuit crux eius, nō hoc nobis imponitur: ſed vt tollamus cruces noſtras: Et tertio vt ſequamur Chriſtū. Sūt qui praua ſua deſideria calcare ſciunt, at verò paupertatē, contumeliā, aliaque ſeculi detrimēta ferre neſciūt: iſti abnegāt ſe, at non tollunt cruces ſuas, imo cruces tollunt eos. Quippe qui labores eis à Deo immiſſos iniquo ferunt animo, franguntur illorū tædio: ex impaciētia blaſphemāt. Sūt etiā, qui & abnegāt ſua deſideria, & detrimēta ſeculi patienter tolerāt, at verò nō ſequuntur Chriſtū. Quia vel nō habent fidē Chriſti, aut ſi habent, nō ſe abnegant, non tollunt cruces ſuas ex amore Chriſti, ſed ob alias cauſas. Qui verò ſunt Chriſti, & tranſire cupiunt cū Chriſto ad gloriā Dei patris, iſti crucifixerunt carnē ſuā cum vicijs, & concupiſcentijs, & hoc propter ipſum Chriſtum.

Tria obſeruanda vt trāſeamus ex hoc mundo ad patrē cœleſtem.

Vt tranſeat. Quomodo tranſiuit Chriſtus ad patrē, dicet aliquis, qui ſemper erat cū patre? Ego in patre, ait, & pater in me eſt, vtiq; nō tranſiuit diuinitate ad patrē, cui eſt idē Deus, ſed trāſiuit corpore, ferens corpus ſuū ad cœleſtē Hieruſalē, ex terrena hac peregrinatione. ¶Porrò aptiſſimè dixit Ioannes, Vt trāſiret ex hoc mūdo ad patrē. Quippe tranſiens ad gloriā ſibi cōgruentē Dei filio ſecundū corpus, tranſibat ad patrē, ſecundū eandē corporis gloriam. Quoniā pater filio ſuo Ieſu Chriſto hanc reſurrectionis dedit vberrimā gloriā, propter ignominiā mortis maximā, quam obediēter ſuſtinuit. *Cum dilexiſſet ſuos, qui erant in mūdo, in finē dilexit eos.* Inſtar ſe geſsit, iā iā moriturus Chriſtus, erga apoſtolos ſuos, eorū qui chariſsimos mox deſerturi, varia & maxima, & incōſueta amoris ſigna demōſtrant, vt recedētis amici memoria, ex inſignibus amicitię notis, tunc oſtēſis, fortius infigatur, & diutius apud relictū amicum perſeueret. Nāque dominus, inſtāte iam morte ſua, quādo ad tēpus, ſecundū corporalē præſentiā erat deſerturus diſcipulos ſuos, maiora dilectionis exhibuit ſymbola, quā vnquā illis exhibuerat. Quādoquidem, quod ipſe ſeſe flexerat ad lotionē diſcipulorū pedū, eximium erat dilectionis ſignū, quòd ſcilicet dominus, & magiſter, ſeruulorū & diſcipulorū lauiſſet pedes. Prętereà, quòd corpus, & ſanguinem ſuū illis in edoliū & poculum exhibuerit, ſuperat omne dilectionis ſignū. Denique, ꝙ ſermone diuino illos fuerit cōſolatus, & eoſdem docuerit de diuina charitate, deque chriſtiana pace inuicem ſeruāda, vt in proceſſu patebit per multa cōſequētia capita, non fuit mediocre dilectionis ſignū. Itaq;, & opere, & verbo, dominus demonſtrauit, iā prope mortē ſuā, ſe ſuos diſcipulos egregiè diligere. Quocirca nō ſubdenotat Euangeliſta, alios niſi Apoſtolos, cū ait, Cū dilexiſſet ſuos, qui erāt in mundo. Omnes nanq; ſunt Chriſti, ſiue qui in hoc mūdo ſunt, ſiue qui in alio, quāuis differenter. Sunt nanque Chriſti homines omnes per creationem, ſiue electi, ſiue reprobi: ſunt tamen ſpecialiùs Chriſti electi, quia hos poſsidebit Chriſtus æternò: & ideo filij Dei appellātur, & oues Chriſti. Vnde patriarchæ, & prophetæ, & iuſti omnes, qui erāt in limbo, erant Chriſti, quia electi erant, tametſi non erāt in mūdo. Verum nō de iſtis verba facit Ioannes modo, ſed de apoſtolis Domini, quibus ſolis exhibita ſunt dilectionis egregia, quæ diximus, ſigna.

Maxima dilectionis ſigna protulit dominus ſuis diſcipulis iam moriturus.

¶Nāq; & ſi pro omnibus Chriſtus mortē crucis ſubiuit, at vero nō omniū lauit pedes, ſed ſolum Apoſtolorū: & quanuis omnibus fidelibus Euchariſtia porrigatur, at manu propria Chriſti, apoſtolis ſolis eſt porrecta, & ore proprio eos mirabili ſermone admonuit. Enimuerò congruēter apoſtoli iſtis amoris eximij priuilegijs erant donandi: quippe quibus dominus ait, Vos permanſiſtis mecum in tentationibus meis. *In finem.* Varia eſt expoſitio huius orationis. Quidam cum D. Auguſtino exponunt, in finem, ideſt

ad finē, hoc est, ad vitā æternam dilexit eos. Et secundū hanc expositionē, quod ait, Cum dilexisset suos, per suos, omnes subaudire electos oportebit. Siquidē ad vitā æternā, omnes electos diligit Christus: pro quibus solis efficaciter seipsum obtulit in sacrificiū Deo suauissimum.

In finem diligere quid velit.

¶ Porrò Augustinus, nō hac est cōtētus expositione, quippe alias quoque adiecit, videlicet in finem, hoc est, in ipsum Christū, quā intelligentiā ordina. Glossa amat: quoniā Christus authore Apostolo, est finis legis, Rom. 10. Quocirca sensus erit, in finē, dilexit eos, idest propter se, & in se dilexit eos, quia dilexit eos, quatenus eos effecit mēbra sua, & nihil est dānationis ijs, qui sunt in Christo Iesu, ad Rom. 8. ¶ Et itidē si hunc probamus sensum, per suos omnes electos oportebit intelligere. Verūquī cōgruet, si omnes electi sunt subaudiēdi, cum eo quod ait, *Cum dilexisset suos, qui erant in mundo*? Siquidē multi tunc electi non erant in mūdo, quidā namq; ex mundo recesserant, vt qui mortē obierant, sancti patriarchę, & prophetę, alijq; tunc defuncti electi, alij vero nōdum nati erant, vt neque modo extant omnes electi. Propterea alius est sensus, in finē, ad mortē vsque dilexit eos, non quia post mortē non dilexit, sed quia morte sua dilectionem erga suos cōsummauit. Et equidē hic sensus est cōmodior, qui etiam ab Augustino indicatur. Enimuerò obtepēte morte, etiā charissimorū subit obliuio. Maximę igitur dilectionis est symbolū, si etiā sub morte ipsa, charorū adsit memoria, & maximè, si eisdē egregia tunc proferamus amoris indicia. Quia igitur Christus instante iam morte discipulis suis sacrum memoriale suæ eximiæ dilectionis in eos exhibuit, ideo ait, Cū dilexisset suos, qui erant in mundo, in finē dilexit eos. Hoc est finaliter ostendit se eos verè diligere: siquidē non solū viuendo eos dilexit, quod minus erat, sed etiā, quod maximū erat, vrgente ipsa morte, non destitit à dilectione priori, sed eam consummauit præclara demonstrans amoris in eos signa, quæ viuendo cū eis, non demonstrarat, quemadmodum prædictum iam est. *Et cœna facta cum diabolus iam misisset in cor, vt traderet eum Iudas Simonis Iscariotæ, sciens quia omnia dedit ei pater in manus, & quia à Deo exiuit & ad eum vadit.* Stupēda res, quod diabolus non formidauerit inuadere apostolos, & Iudam rapere. Et non erubuit, quæ est eius petulantia, ex Christi schola, cuius Christus magister erat, discipulorum vnum abducere, ex Christi collegio, cuius ipse rector erat, apostolorum vnum collegam subripere, ex Christi grege, cuius ipse pastor erat ouem vnā atrociter iugulare. Quātò satius tibi esset ò Iuda, apostolico non fuisse munere, quā post apostolatum tā fœditer labi. Heu quot hominibus accidit, quod & Iudæ, qui si in sublimitate non fuissent collocati fortè saluarentur, & in sublimitate perduntur. ¶ Sunt qui putant, ex verbo hoc Ioānis, Et cœna facta, &c. Eucharistiæ sacramentū fuisse ante lotionē pedum institutum. Siquidē Iudas continuo à cœna, vt hoc loco Ioannes videtur docere, exiuit ad Pharisæos, & principes sacerdotū, vt Iesum illis traderet. Ait enim Ioānes. Et cœna facta cum diabolus iam misisset in cor Iudę vt eum traderet. Et Lucas refert. c. 22. Iudā interfuisse Eucharistię, igitur prius colligūt isti, fuit Eucharistia instituta, quā lotio celebraretur pedū. Et iuxta horū placitum, Iudas nō interfuit lotioni, neque pedes eius fuerunt à domino loti: quia continuo post cœnā, prius quā dominus lauaret apostolicos pedes, exiuit à cœnaculo, vt dominum traderet. ¶ Porrò horum placitum non est legitima ratione suffultū, quippe nō sufficienter isti probant, quod Iudas non fuerit lotus pedes à domino. Enimuerò inter lauandum pedes discipulorum, dixit Christus. Et vos mundi estis, sed nō omnes. Et explicat Euangelista, verba hæc dicta esse à domino propter Iudā Simonis Iscariotem, ideo subiecit, *Sciebat enim quis esset, qui traderet eum: propterea dixit, Non estis mundi omnes.* Et ex contextu Ioannis satis liquet, post lotionem pedum, cœnā productā fuisse, quando eucharistia fuit instituta, secundum alios Euangelistas. Ait enim cum hæc dixisset, turbatus est spiritu, & protestatus est, & dixit, Amē amen dico, quia vnus ex vobis tradet me. Et quibusdam interiectis respondit Iesus manifestans suum proditorem esse Iudam Iscariotem vnum ex duodecim Apostolis, dicens, Ille est, cui ego intinctum panem porrexero, igitur adhuc post

Diaboli audacia.

Placitum dicens Eucharistiam institutionē præcessisse pedū apostolicorū lotionem falsum est.

Dominica cœna duas habuit partes.

post lotos pedes Dominus recubuit iterũ, & cœnã interceptã continuauit, sub qua continuatione Eucharistia fuit instituta. Tametsi Ioannes, lotionis pedũ faciẽs mẽtionẽ, quã alij Euãgelistę suppresserũt, huius Eucharistię institutionis nõ meminit: quippe quã apud alios luculẽter cõscriptã viderat Euangelistas. ¶ Cœna igitur illa habuit duas partes, quas mẽsas vulgo vocãt, primã & secundã. Prior quidẽ fuit ad esum agni typici, cũ cæremonijs legalibus adornata. Exod. 12. cõmemoratis. Et hãc partẽ interrupit lotio pedũ Apostolicorũ, qua tamẽ absoluta Dominus cõtinuauit cœnã, quã lotione pedũ interruperat, & tunc pauit Apostolos suos corpore & sanguine suo. Matth. 26. cœnãtibus autẽ eis, accepit Iesus &c. Et hac cõsũmata cœna, Iudas exiuit, vt dominũ proderet. Et quod supra Ioãnes aiebat. Et cœna facta, Augustinus exposuit, idest cœna parata, vel cœpta, sicut cum dies incipit clarescere, diẽ dicimus esse factum. Cœna igitur cœpta Iudas qui iã vendiderat Dominum, & apud se firmiter decreuerat, prodere Dominum, nõ tunc exiuit, vt proderet, sed cœna cõsummata. Alijs placuit, per cœnã factã, esse intelligendã priorem partem cœnę, cuius dudum faciebam mentionẽ. At verò, vt dicebã, Iudas post esum agni paschalis, non continuo exiuit, vt proderet Dominũ, sed post lotos pedes, & post acceptam Eucharistiã. ¶ At nõ ab re hæsitabit quispiã, si Iudas accepit Eucharistiã, cur illi fuit porrecta à Domino sciẽti, illi esse futurã venenum? Respon. Iustũ esse Dominũ, & quia Iudas corpus & sanguinẽ Domini summa affecit contumelia, tradens ea hostibus suis, ideò hęc ipsa, quę ipse indignissimè cõtẽpsit, versa sunt in dãnationẽ suam: vt inde pararetur Iudæ vltio, vnde fuerat culpa. Et quidem Iudã Dominus multis prosecutus fuerat beneficijs, & quod maximè saxeũ eius pect⁹ debuerat emollire erat, videre Dominũ prostratũ ad pedes suos, sed neq; hoc emolliuit, quò desisteret à cõcepto facinore, tradẽdi corpus & sanguinem Domini atrocissimis hostibus. Ideo iustissimè, ipsa eadẽ, quæ ipse summa iniuria affecit, versa sunt in maximã eius condẽnationẽ. Ideoq; fulgens à cõmunione sacra, diabolus magis sæuit in

Corp⁹ & sanguis Domini accepit Iudas in vltionem iniuriæ quam fecerat in corpus & sanguinẽ Domini.

eũ, quia cõtinuo opus iniquũ quod cœperat cõpleuit. ¶ Porrò nonnulli credũt lotionẽ pedũ hanc fuisse ante esum agni paschalis, nedũ ante Eucharisticã institutionẽ. Argutantur autẽ: quia ex Luca. 7. videtur morẽ fuisse apud Hebræos id tẽporis, conuiuarũ, antequã ipsi accederẽt ad prandiũ, lauare pedes idcirco dominus expostulat cum Simone Pharisæo quod inuitatus ab illo, nõ iusserit Domini pro more lauare pedes. Vnde ait, Aquã pedibus meis nõ dedisti, hæc autẽ lachrymis rigauit pedes meos: Osculũ mihi nõ dedisti, hæc autẽ ex quo intrauit, nõ cessauit osculari pedes. Vnde videtur hunc morẽ apud Iudæos fuisse cõuiuarũ pedes lauare, ante prãdiũ vel cœnam: & eosdẽ osculari, quæ quia Simõ ille Pharisæus nõ præstitit, ideò videtur Christus, verbis cõmemoratis eũ obiurgare. Nẽpe quod ea, quæ ex more conuiuis exhibebantur, nõ exhibuerit ipse. Lotio igitur pedũ videtur præcessisse prãdiũ, sicut & osculũ. ¶ Porrò autẽ Osiander, qui hoc amat placitũ, & alij, qui illi subscribunt, nõ aduertũt hæc, quæ ex Luca cõmemorantur, probare solũ consuetudinẽ hanc fuisse apud conuiuas. Is nãque qui inuitabat suos conuiuas, discũbere faciebat, in primis, & eorũ lauabat, vel lauare iubebat pedes &c. At vero, Dominus ad cœnã agni paschalis, nõ inuitauit suos discipulos, quippe Dominus suos pascebat quotidie discipulos ex ijs, quæ sibi subministrabãtur, ideo nõ inuitabat tunc discipulos, sed quod aliàs præstare solebat, scilicet, corporis alimoniã, eã tũc præstitit: ideo non erat necesse ante esum agni paschalis, lauare pedes discipulorũ suorũ, propter morẽ, quia tũc vrgebat minimè. Quin potius ex suo argumẽto deducã ante institutionẽ Eucharisticã, Dominum lauasse pedes apostolicos. Quippe tũc verè inuitauit Apostolos, ad nouũ, & inusitatũ cõuiuiũ, idcirco, quia inuitabat tũc Apostolos, ad eduliũ sui corporis, & poculũ sui sanguinis, ideo prius lauit pedes suorũ conuiuarũ. ¶ Quod si dixeris, Quî igitur cõsentient hæc duo, & quod cœnãtibus eis acceperit Iesus panẽ, &c. vt Matthæus narrat. 26. & quod Lucas meminit. 22. similiter & calicẽ postquã cœnauit &c. Tu dicito Lucã, per recapitulationẽ hæc dixisse: quoniã iã pręmise

Mos Palęstinorum cõniuarũ ante cõ[illegible] lauare pedes.

rat calicis cõsecrationẽ, dicẽs, & accepto calice &c. Inter cœnandũ igitur cõsecrauit vtrũque, & panẽ, & calicẽ, vt Matth. ait, Cœnantibus eis &c. Verũtamẽ quia vtrunq; celebratũ est post priorẽ partem cœnæ, ideo dixit Lucas, Similiter & calicẽ, significãs vtrunq; cõsecrasse, scilicet, panẽ in corpus suum, & calicẽ in sanguinẽ suũ, absoluta priori agni paschalis cœna, & incepta iã posteriori parte cœnę, quę posterior mẽsa vocatur, vbi delicatiora edulia reponi solent. Et quia inter comedẽdũ hæc posterioris mẽsæ edulia dominus interseruit cõsecrationẽ panis, & calicis, ideo dixit Matthæus, Cœnantibus autem illis accepit Iesus panem. Et quia cõsecratio hæc relata ad priorẽ mẽsam erat post priorẽ partẽ cœnę, seu post priorẽ mensam, ideo Lucas dixit, Similiter & calicẽ postquã cœnauit. Multa nos diximus de hac re, in. 4. senten. quæ qui haurire volet, indidẽ hauriet. *Cum diabolus*, &c. Græcè Simonis Iscariotę, nõ Scariotes. Misit autẽ in cor Iudæ diabolus, nõ illabendo in cor Iudæ, sed suggerẽdo proditionem Domini. Quippe diabolus nõ aduertebat, ex proditione illa resultaturã mundi salutẽ, ideoq; illam persuasit Iudę. Quoniã si cognouisset fructum illius, dehortaretur planè illã: quippe erat diabolicæ tyrannidis exitiũ: vnde patet, diabolũ non cognouisse tunc sacramẽtũ dominicę Incarnationis, & ipsum latuisse etiã mortis Christi mysteriũ: quia si illi pateret, nõ curasset per ministros suos, Domini crucifixionẽ. Et res est mirabilis quid potuit mouere Iudã, ad tãtũ facinus cõmittendũ. Quî factũ est, vt is, qui erat domini Apostolus, & quem Dominus tãtũ sublimauerat, propter vile pretiũ excitaretur ad vẽdẽdũ Dominũ, quẽ quotidie audiebat docẽtẽ de regno cœlorũ, & de supplicijs æternis cuius grãdia, & nunquã visa miracula, quotidie spectabat? Vnde huic subit, odio habere dominum? vnde tradere inimicis & hostibus suis, vbi nulla ratio inimicitiæ erat, sed potius vniuersa excitabant ad summum amorẽ exhibẽdũ domino? Et super omnia, quia finaliter illi tot & tanta exhibuit eximij amoris indicia, quot & quãta alijs, & nihilominus, non est veritus scelus admittere atrocissimũ: vt iã hinc obseruare liceat, quã efficax est diabolica suggestio, ad mala perpetrãda. Quippe ea, quæ vidẽtur prorsus abhorrentia ab humana, & ratione, & consuetudine, sua praua suggestione, si aliàs à Deo non impediatur in effectũ deducit. *Sciens Iesus*. Sciebat sanè Iesus, quod mors & vita erant sub sua potestate, & quod erat Dominus vitæ, & mortis, idcirco sciebat, se iã moriturum, nõ ex cogẽte necessitate, sed ex spõtanea permittente voluntate. Omnia nãq; à patre Christo homini ex hypostaticavnione, erãt tradita in sua potestate, & omnia suo erant subdita dominio: ideo mortis sibi imminẽtis, non erat ignarus, sed admodũ conscius, & spontaneus. Rursus, sciens erat, quod à Deo exiuit æternò per æternã generationem, & exiuit tẽporaliter per tẽporalẽ missionẽ ex carnis nostræ mortalis assumptione. Ad hæc sciens, quod vadit ad patrẽ, quia paulo post mortẽ, & resurrectionẽ suam, erat ascensurus ad tribunal dexteræ patris. Tria igitur si aduertis, Ioãnes cõmemorauit hactenus in capitulo hoc, Christũ scire: & illa sunt maxima. Nã primo dixit, Sciens Iesus, quia pro quod venit hora, vt trãseat ex hoc mũdo ad patrem, dein ait, Sciens, ꝙ omnia dedit ei pater in manus: postremo, Sciẽs, quia seu quod à Deo exiuit, & ad Deũ vadit. Quod fere idẽ est, atque id quod primo dixerat, Quia venit hora, vt transeat ex hoc mundo ad patrẽ. Quæ sanè omnia nõ temere Ioãnes cõmemorat, sed ex maxima scripsit causa. Enimuero, quia adornabat referre ministeriũ lotionis pedũ, quam dominus exhibuit suis apostolis, ne ex vili, quod illis administrauit ministerio, vilẽ quis forsan putasset Dominũ, explicat quãtæ sit maiestatis hic, qui se deiecit, ad vilissimum hoc lotionis pedum ministeriũ. Et lauãtis pedes maiestatẽ explicat, ex tribus iã indicatis, & quia sciebat horã sui transitus ad patrem, & quia sciebat se esse verè hominẽ cui omnia pater subiecerat, quia simul erat filius Dei. Ideoque & si sciebat horã trãsitus sui ad patrẽ, hoc est, mortis suæ, per quã trãsiturus erat ad patrẽ, at sciebat se hãc mortem subiturũ ex voluntate sua, & permissione sua, & nõ ex cuiusvis coactione. Nempe quia à Deo exiuit sponte, & ad patrẽ per se ipsum vadit spõte, nõ quia ab alio, vel per aliũ ducitur ad patrẽ, vt nos ad patrẽ ducimur

Margin notes:

Diabolum latuit dominicæ Incarnationis, & passionis sacramentum.

Ad atrocissima mala perpetrãda, suggestio diabolica efficax est.

cimur per ipsum, & ab ipso. At ipse à nemine ducebatur: sed ipse vadit per seipsum ad patrē, nā propria virtute resurrexit à mortuis, & propria vi supra sidera se collocauit. Hic igitur tātus quantus alius nullus, se deijcit ad pedes apostolicos, & eos lauat, à terræ hæretibus sordibus. Vt vile hoc ministeriū exercens, nō ex vilitate, sed ex summa charitate, & humilitate fecisse credamus: vt ita cūctis hominibus, ut hoc ministeriū in humilitatis gerendæ in proximos exēplū efficacissimū & irrefragabile: vt deniq; magni & proceres in ecclesia homines hoc notātes stupendū exemplū, nō despiciāt suos inferiores, sed si opus factu fuerit, ad illos se deijciāt, vt eos Christo lucrentur. *Surgit à cœna, & ponit vestimenta sua, & cū accepisset linteum, præcinxit se.* Christi maiestate exposita, summū & inauditū humilitatis tātæ maiestatis exemplū expositurus Ioānes subiecit. Surgit à cœna, agni paschalis subaudi, qui cumesus fuit in priori parte cœnæ. Surgit à cœna, solus ipse, apustolisque omnibus recūbētibus, ipse solus ceu minister apostolorū surgit, & stat, vt lauacrū pedū ministret solus. Vnde Luc. 22. hoc insinuās ait, Nā quis maior est, qui recūbit an qui ministrat, nonne qui recūbit? ego autē in medio vestri sum, sicut qui ministrat. Surgit igitur à cœna Dominus, & recūbētibus discipulis suis, ipse stat in medio eorū, sicut minister. *Deinde misit aquam in peluim, & cœpit lauare pedes discipulorum, & extergere linteo quo erat præcinctus.* Origenes expendēs verbum, Cœpit lauare pedes, inquit, quod nūc dominus nō lauit prorsus pedes discipulorū suorū, sed cœpit lauationē, siquidē Dominus ait, Omnes vos scādalū patiemini in me in ista nocte. Porro tūc perfectè sunt loti pedes apostolorū, quādo in die Pētecostes Spiritus sanctus eos purificauit. At vero si de mūdatione à criminibus agitur, tūc iā mūdi erāt apostoli, si verò de venialibus culpis, etiā post aduētū Spiritus sancti veniales habuerūt maculas. Quia si dixerimus, ꝙ peccatum nō habemus, ipsi nos seducimus, &c. Porro autē nunc dominus duo exhibuit apostolis ministeria: lauit enim pedes eorū, & lotos extergit, atque siccat, & in seipsum sordes quas tergit excipit. Nā in linteo sordes excipiebat, quo ipse erat præcinctus, Quia iniquitates nostras ipse tulit &c. Esai. 53. Neq; tamē vocat adiutores ad hoc explendū ministeriū, sed ipse solus exuit vestimēta sua, vt expeditiùs rē absolueret, ipse solus ex hydria haurit aquā, & infundit in peluim: ipse solus se præcinxit linteo, vt post lotos pedes, ipsos extergeret, à superstite aqua, qua madebant apostolici pedes. Nō ergo solū se exhibuit ministrū apostolorū, sed expeditissimū, & diligētissimū ministrū. Sanè vetustissimum erat hoc erga hospites Hebræorū ministeriū lauādi eorū pedes, vt Gen. 18. de Abrahā, &. 19. d Loth legimus. Et. 2. Reg. 25. Famula tua sit in ancillā, vt lauet pedes seruorū Dñi mei, & sæpe alibi idē refertur. At vero, hoc Christi singularissimū est ministeriū, ideo exēplo caret, quia adeò nouū est, vt superet vniuersa humilitatis exepla, ideo ipsum solū est efficacissimūhumilitatis exēplū. Quod enim vniuersorū Dñs, procumbat ad pedes homūcionū, & seruulorū, & peccatorū, & proprijs manibus lauet à sordibus terrenis pedes eorū, & extergat linteo, quo est præcinctus, neq; anteà, neq; posteà hoc gestū fuit, aut gerendum erit. Quater legimus Dominū deposuisse vestimēta sua, & modo, & quando fuit illusus, & quādo fuit flagellatus, at deposita istis vicibus resumpsit, at quādo erat crucifigēdus deposuit eadē, & nō resumpsit. *Venit ergo ad Simonē Petrū, & dicit ei Petrus, Dñe tu mihi lauas pedes? Respōdit Iesus, Quod ego facio tu nescis modo, scies autē postea. Dicit ei Petrus, Nō lauabis mihi pedes in æternū. Respōdit ei Iesus, Si nō lauero te, nō habebis partē mecū. Dicit ei Simō Petrus, Dñe nō tātum pedes meos, sed & manus & caput.* Chrysostomus, Theophilactus, & Origenes credūt prius lauasse aliorū discipulorū pedes Christum, & dein Petri. Nisi ꝙ Origenes, omniū apostolorū credit prius à Dño fuisse lotos pedes, & postremo Petri: qa alij omnes magis egebāt hac lotione, quā Petrus, vt im mūdiores: ideoq; prius alijs omnib⁹ fuit exhibita lotio, quā Petro. Ceterū Chrys. & Theophil. nō omnes fuisse lotos prius Petro autumāt, quia si eos primo tētasset lauare Christ⁹ etiā recusasēt lotionē, vt Petrus recusauit. At proditorē cēsent primo lotū, quia hic ob petulātiā suā, nō erubuit se præferre Petro, & Petri occupare sedē. Colligūt autē Petrū nō fuisse primo lotum,

Lotio pedū à Christo exhibita apostolis efficacissimum, & irrefragabile in iuatum & summę stupēdum humilitatis exēplū.

Græce, mittit.

Sanctorum cōtrouersiæ.

lotū, ex verbo priore. Cœpit lauare discipulorū pedes: & mox subdit Euāgelista, Venit ergo ad Simonē Petrū. ¶ Augustinus verò aliter censet, Petri pedes primo lauisse dominū. Sciebat enim Dominus Petrū, & alios Apostolos hāc lotionē esse detrectaturos, at quia nullus detrectaret lotionē, si Petrū primo lauaret Christus, ideò Petri primū lauat pedes, vt cæteri Apostoli videntes Petrū sustinuisse lotionē, ipsi eādē nō recusarēt. Quia igitur Dominus Petrū Apostolū verticem cōstituerat Apostolorū, & ob eā causam semper eū præfert cætui apostolico, ob id etiā videtur, Petri primo lauasse pedes. Et argumētū hoc est Augustini verisimile satis, etiā si nō cōcludēs prorsus. Quippe Græci indicati credūt etiā Petrū verticē apostolorū fuisse, nihilominus testantur, non fuisse lotū, vel quia proditor ex sua petulātia Petro se prætulit, vt Chrysostomo placuit, aut quia alij Apostoli, vt minus mūdi quā Petrus, celeriori egebāt mūdatione, vt Origenes tradit. Quā quā re bene expēsa, quid velit Origenes in hac ratione, nō satis mihi cōstat. Enim verò, cur magis egebāt cæteri Apostoli medicamēto mūdationis, quam Petrus: hoc ipse non declarat, neq; mihi perspicuū est, præsertim dicēte domino. Iā vos mūdi estis, sed nō omnes, & rursus, Qui lotus est non indiget nisi vt pedes lauet. Omnes igitur Apostoli excepto Iuda tūc ante lotionē mūdi erāt, quomodo ergo magis egebāt mūdatione quā Petrus? Nā si de immūdis affectibus, quos pedes significāt, agatur, hāc immūditiē omnes habebāt, ideoq; Dominus eorū lauat pedes, solus Iudas proditor inter apostolos erat immūdus. Vnde ex argumēto Origenis, hic primo erat lauādus, quā reliqui omnes, verū quod alij omnes loti fuerint prius Petro firmis nō colligit rationibus Origenes: imo videtur aduersari verbo Domini, Vos mūdi estis, sed nō omnes. ¶ Qui volet autē suffragari Chrys. dicere posset, nō inde abolendū Petri primatū si nō primo lauarētur eius pedes, non enim in primitate lotionis primatus apostolicus collocabatur. Quale autē quale hoc fuerit ex scriptura clarè nō constat: quāuis verisimilis est satis Augustini sententia, quā nō diluit Græcorū argumētū. Quod enim Euāgelista ait, Et cœpit lauare pedes discipulorū, & extergere linteo, generali sermone expressit, quasi anticipando, quod subinde speciatim erat expressurus. Vnde generalē sermonem specificaturus, subdit, Venit ergo ad Simonē Petrū: huius igitur pedes venit dominus loturus, vnde cœpit lotionē facere discipulorū. *Domine tu mihi.* Petri humilitas aliūde nobis etiā cōstat, Luc. 5. Exi inquit, à me Domine, quia homo peccator sum, Amor autem Petri feruidus in Christū, Matth. 16. exponitur, vbi domino agenti de passione sibi Hierosolymis ventura, ait Petrus, Absit à te Domine. Hæc autē eadē sibi semper similis, vt pote qui nō defecerat, sed potius ex Christi magisterio profecerat, demōstrat modo, & amorē feruentē in Dominū, & reuerētiā, & humilitatē profundā, vnde in verba præhabita prorupit, Tu mihi lauas pedes? Quasi dixisset, Tu Dominus mihi seruulo, Tu magister mihi discipulo: Tu Dei filius, mihi hominis peccatoris filio. Tu, cui ministrant angeli mihi, quē vexāt dæmones, tētādo, & alliciendo ad mala: Tu veritas, mihi fallaci te negaturo lauas pedes? Augustinus dixit in his verbis, Plura sunt quę cogitari, quā effari valeāt. *Quod ego facio.* Recusas Petre hāc tuorū pedū, quā ego tibi administro lotionem, & ex pauescis quod me vides ad tuos pedes prouolutū. Et iustè quidē ex pauescis meā prouolutionē, at iniustè recusas tuā ablutionē, quia nescis, quod in ea latet sacramētū: quod sanè tibi nō est propalādū modo, sed propalabitur postea tēpore opportuno, postquā, videlicet, ego lauero pedes vestros, vel postquā vos cibauero corpore meo. ¶ Interim tamē, ne rudis sis existimās me velle modo lauare tuos, & coapostolorū tuorum pedes, quod multi apud me referat, luteas pedū vestrorū extergere sordes. Minimi nāque refert, has corporales vestras emaculare sordes. ¶ Porrò quod in hac pedū lotione, quam tibi, & coapostolis tuis administrare paro, magnū latet mysteriū, Tu nescis modo, neq; alij Apostoli noue rūt, scietis tamē tu & illi posteà. Hoc porrò mysteriū quod posteà referādū dominus ait, & paulo post referauit, est sanè, quod oportebat apostolos se humiles exhibere, ad lauādas culpas suorū subditorū. Ad hęc adumbrabat etiā in hac pedū lotio-

Origenes ex pcu.

Petri humilitas, & in Christū feruidus amor.

Dominus lauans pedes non habebat in scopū terræ cohęrentes soluabluere sordes, sed ex corporali spiritualē lotionē significare intendebat.

lotione, non solũ apostolos, sed etiã debere successores apostolorũ esse non elatos, neque tumidos in administrãdis suis gregibus, sed humiles & pacificos, vt Petrus admonuit, nõ dominantes in cleris, sed forma gregis facti. 1. Petri vlti. ❡Sicut ergo dominus se se prostrauit, ad lauandos pedes suorum seruorum, ita etiã oportet prælatos ecclesię se se deijcere, si hoc viderint expedire, ad purificãdas maculas animorũ suorum gregum. Vnde & hoc dominus exposuit infrà dicẽs, Si ego dominus & magister vester laui pedes vestros, & vos debetis inuicẽ lauare pedes: vel etiam hoc dixit propterea, quia mundãdi erant affectibus ad Eucharisticã cõmunionem. *Dicit ei Petrus.* Domino adhuc cõtendenti lauare Petri pedes, Petrus obluctatur, & cõtendit item nõ esse lauandos eosdẽ. Et quia videt Petrus domino iã decretũ esse lauare illius pedes, domino vehementius repugnat, quã repugnauerat hactenus, dicens, Non lauabis mihi pedes in æternũ. Et probabile est Petrum tum nõ solũ verbo, sed corporis gestu cõtendisse subterfugere hãc suorũ lotionẽ pedũ, & fere ad hanc subdendam rationẽ dissensum suũ explicasse, Non permittam tibi ò magister optime, quod meos laues pedes. Nam quæ ratio hoc fert vt manibus tuis purissimis, quibus cœlum & terrã fecisti, & oculos cæcorũ aperuisti, meos terrenos, & cõtaminatos laues pedes? Quoad vixero igitur nõ lauabis, & hoc est quod ait, In ęternũ non lauabis mihi pedes. Quia igitur Petrus firmã sententiã iam exprompserat, de nõ sustinẽda lotione, dominus etiam iã non blando sermone, vt primo cœperat, sed cõminatorio in Petrũ agit dicẽs, *Si non lauero te, non habebis partẽ mecum.* Quę verba multifariã exponuntur. Enimuerò si de lotione tantũ corporali pedum Dominus agebat, sensus est apertus, videlicet, hoc tibi Petre indico, quod tuos mihi lauandos permittas pedes, sub pœna exclusionis à mea societate. Et perinde est atque si apertiùs diceret, Hoc tibi præcipio sub pœna damnationis æternæ. Etenim sicut ij, qui sunt in Christo, nihil habent damnationis, ad Roma. 8. ita qui exclusi sunt à Christo, nihil habent salutis, sed subditi sunt damnationi. Igitur non habebis partem mecum,

Triplex sensus verborũ Christi.

non solum significat deijciam te à dignitate apostolica, aut non numeraberis in cœtu meorum discipulorum, sed aliud grauius subdenotat, scilicet, quod diximus. ❡Et quamuis lotio pedum ex natura sua sit indifferens, ex genere nanque suo non est peccatum lauari, vel non lauari, at verò quod iubente Christo, non lauentur pedes, fit ex præcepto crimina le peccatum, vt alia plæraque multa indifferentia. ❡Vel secũdo si ad lotionem spiritualem referamus verba Domini, sensus item commodus est, si non lauero te, hoc est affectus veniales tuos, si non lauero peccatorum tuorum iam dimissorũ reliquias, non habebis partem mecum in regno Dei: quandoquidem venialia peccata, & pœnæ quæ restant non solutæ, quibus obnoxij sumus sæpe, post donata crimina nostra, remorantur nos à cœlestis regni consortio. Et secundum hanc expositionem, verba Domini, si non lauero te, de toto Petro intelliguntur, quippe affectus impuri in toto sunt homine. Porro iuxta priorem sensum, per synecdochen sunt audienda verba Domini, Si non lauero te, hoc est pedes tuos. Nam, vt per partem nonnunquam intelligimus totum, vt cum laudamus, pictoris manum, ipsum pictorem subintelligentes, ita quoque ex toto licebit aliquando subintelligere partem, vt Hispano sermone, si volumus fœdum alicuius notare fœminæ vultũ, dicimus, quã praua est hæc mulier, damnamus totam mulierem, solum intelligentes fœdam eius partem. Dominus igitur quando ait, Si non lauero te, subintellexit, per totum partem, id est, pedes tuos. Aut tertius poterit esse sensus. Si non lauero te, non habebis partem mecum, id est, non te cibabo corpore meo, neque te potabo sanguine meo. Etenim lotio illa pedum apostolicorũ, in duos fines spectabat, videlicet, ex illa humilitatem admonere, & rursus subdenotabat, ante Eucharisticã cõmunionẽ, curãdã esse sedulo animorum nostrorum purgationem, iuxta Pauli documentum, probet autem se ipsum homo, &c. Tu interim obserua, vt dominus, qui verbo docuerat humilitatem seruandam, dicens, Discite à me, quia mitis sum, & humilis corde. Eodem modo exẽplo confirmat, se prostrans ad pedes disci-

Indifferẽtia ex præcepio fiunt necessaria.

Per synecdochen ex parte subintelligimus totũ & contra ex toto partem.

diſcipulorũ lauãdos. Et qui ſe exinanierat formam ſerui accipiẽs, vt humilitatis ſuæ extẽderet gradus, ſe ſe deijcit modo vt lauet pedes diſcipulorũ, exẽplũ ſine exẽplo humilitatis nobis exhibens. Nã quod vel Abrahã, vel Loth lauerint pedes angelorũ, quãtũ eſt obſecro hoc, collatum huic, vnde Dñs angelorũ lauat pedes piſcatorũ? Sciebat optim⁹ magiſter, quod Deus ſuperbis reſiſtit, humilibus autẽ dat gratiã: ideoq; noſtra maximi refert, humiles eſſe corã Deo, ſiquidẽ angelos deiecit de cœlo ſuperbia, & homines eiecit è paradiſo. Ideo vt nos diſcam⁹ humiliari, & capaces ſimus donorum Dei ſummã exercet humilitatis formã, ſe deijciens corã vilibus hominibus. Quis ergo

Humilitatis cõmendatio.

iã tam ſuperbus, quis tã tumidus, qui nõ ſe exinaniat, qui nõ ſe ſe deijciat, qui nõ deprimat faſtũ ſuum, vidẽs dominũ vniuerſorũ humiliatum corã apoſtolis, imo corã viliſsimo & indigniſsimo hominũ Iuda, qui paulo poſt deducendus erat ad teterrimos manes? Nõ eſt autem ſilentio ſupprimendũ, quod ſenſit D. Ambroſi. de huiuſmodi pedũ lotione. Etenim tãti fecit hãc pedũ lotionem, vt eã exiſtimaret eſſe velut alterũ baptiſmale ſacramẽtũ. Sicut enim ſecũdũ eũ, ſine baptiſmo, nõ delentur actuales culpæ, eodẽ modo, ſine hac nõ deletur originale peccatum. Vnde poſt multa alia. 3. lib. de ſacramentis, ſubdit hæc, Qui lauit non neceſſe habet iterũ lauare. Quare hoc? quia in baptiſmate omnis culpa diluitur. Recedit ergo culpa. Sed quia Adã à diabolo ſupplãtatus eſt, & venenũ ei infuſum eſt ſuper pedes, ideo lauas pedes, vt in ea parte in qua inſidiatus eſt ſerpẽs, maius ſubſidiũ ſanctificationis accedat: quò poſtea te ſupplãtare nõ poſsit. Lauas ergo pedes, vt laues venena ſerpẽtis. Et lib. de ijs, qui myſterijs initiãtur, cap. 6. hęc itẽ firmans ait, Aſcendiſti de fonte memẽto euãgelicę lectionis. Etenim dominus Ieſus lauit pedes diſcipulis ſuis, & interiectis quibuſdã, tractans verba domini. Qui lotus eſt nõ indiget, niſi, vt lauet pedes, ſed eſt mũdus totus, de petro, ſubdit, Mundus inquit, erat totus, ſed plantã lauare debebat. Habebat enim primi hominis de ſucceſsione peccatũ, quãdo eũ ſupplantauit ſerpens, & perſuaſit errorẽ: ideo planta eius abluitur, vt hæreditaria peccata tollãtur: noſtra enim propria per baptiſmũ relaxãtur.

Ambroſius expenditur.

Quo circa Mediolani, vbi Ambroſius pręfuit antiſtes, poſt baptiſmum totius hominis, pedũ quoq; lotio adminiſtrabatur. Ex his verbis Ambroſij mẽtẽ quãtũ verba exprimunt, videmus fuiſſe peccatũ originale per lotionẽ pedum abſtergi: quia pedes fuerũt ſerpẽtis veneno infecti: at per baptiſmũ propria peccata, hoc eſt actualia mundãtur.

Lotio pedũ quid valebat apud quoſdã patres veteres.

¶ Bernardus autẽ in ſermone de Cœna Domini, exiſtimat, hãc lotionẽ pedũ valere purgãdis venialibus: vnde ad Bernardum cõſequitur, nõ eſſe ſacramẽtum, quod placebat Ambroſio: ſed eſſe ſacramẽtale, vt eſt aqua benedicta. ¶ Porro autẽ aduerſatur Ambroſio, theologorũ candidata turba. Enimuero certo creditur, baptiſmũ eſſe ſacramẽtũ, purgãdis omnibus peccatis, nõ ſolũ actualibus, ſed etiã originalibus, quæ vocat Ambroſius hęreditaria peccata. Quandoquidẽ veritas ait, qui crediderit & baptizatus fuerit ſaluabitur, & nõ hæc dixit de baptiſmo pedũ, vel de lotione pedũ. Et Paulus ad Titum. 2. vocat baptiſmũ, lauacrũ renouationis, & regenerationis. Si autẽ baptiſmus vetuſtatẽ originalis peccati nõ exuiſſet, nõ renouaret hominẽ, & ſi nõ redderet filiũ Dei, nõ regeneraret.

Ambroſius expenditur.

Nã ſi ſuperſtes eſt primitiua culpa, neq; eſt renouatio, neq; regeneratio hominis: qa ſi fingam⁹ peccata actualia eſſe donata per baptiſmũ, perſeuerãte tamen primitiua labe, baptizatus homo nõ eſſet tunc Dei amicus, neq; particeps regni ęterni, ſed diabolo eſſet obnoxius, ob originalẽ culpã. ¶ Ad hæc, hæc pugnãt inuicẽ, ſecũdũ viã à Deo præſcriptã, Deũ donare peccata actualia, nõ donato originali: quia impiũ eſt à Deo dimidiã ſperare veniã. Fit nanque donatio peccatorũ per gratiæ infuſionẽ, at verò ſi peccatum originale afficit adhuc, gratia Dei infundi nequit. ¶ Præter hæc duo baptiſmi ſacramẽta nõ ſunt cõcedẽda, quia eccleſia cõfitetur cũ Paulo ad Eph. vnũ eſſe baptiſma, at iuxta hoc placitum, duo eſſent ſacramẽta baptiſmi. ¶ Rurſus pueri, nõ habẽt actualia, ſed ſola infecti ſunt originali macula, & hãc in eis mũdat nõ lotio pedũ, ſed lotio infantis. Accedit eodẽ, qa nõ eſt neceſſe, ſi plãta fuit infecta, qđ plãta lauetur. Siquidẽ primũ hoc nõ extat in diuinis literis, qđ ſerpẽs venena infu-

Nõ extat in ſcriptura ſerpentẽ fudiſſe venenum ſuper pedes protoplaſtorũ.

in suderit in pedes Adami, & si extasset per platā nō propagatur primitiua macula sed per mēbrū virile:& quāuis per hoc propagatur, nihil est necesse vt hoc mēbrū mūdetur aquā. ¶ Et demū cōsuetudo ecclesię istud nō recepit, baptizatorū lauare pedes, neq; dominus ob hoc lauit pedes discipulorū suorū, vt nouū baptisma cōstitueret, præter cōstitutū. Sed propter rationes cōmemoratas. Et vt Cyprianus sermone de ablutione pedū ait, per hāc lotionē pedū, lauacrū pœnitētiæ denotabat dominus, esse præmittēdū Eucharistię perceptioni. ¶ Sunt qui velint Ambrosiū exponere, lotionē pedū esse ad remittēdū fomitē, nā fomitē ipse intellexit per hæreditaria peccata. At verò istud glossema, nō sapit Ambrosiū, cū expresse asserat per baptismū propria diluì peccata, nō tamē hęreditaria. At quis vnquā dubitauit, baptismū etiā mitigare fomitē, imo & omnia sancta opera? Satius est dicere Ambrosium hoc sapuisse, quod tamen doctoribus alijs sacris, & ecclesiæ nō probatur. Neq; eleuamus Ambrosij authoritatē, si illi ecclesiæ, quæ maior est præferamus authoritatē. ¶ Nō iudico me indignū facturū, si quæ Ioannes Ferus in cōmentarijs ad locū hunc affert, nos quoque differamus, quia non vacant ab scrupulo verba, & si author forsan liber est à noxa, quia forsan rectè cōcepit, quod nō tam rectè pepetit. ¶ Ait igitur, Cæterum mouere aliquem posset, quod Christus addit, Sed est mūdus totus, quo modo enim mundus totus, qui adhuc iubetur pedes lauare? Imo quomodo mundus totus qui baptizatus est, cū scriptura asserat vbiq;, sine peccato esse? Et quidē verissimum est, quod nemo sine peccato est: nihilominus tamen verissimum est, quod totus mūdus est, quisquis per fidē purificat⁹ est. Is enim quia corpori Christi insitus est Christi sanctitatē, & puritatē per fidē participat, & possidet. Hinc Paulus credētibus dicit, Abluti istis, sanctificati estis per nomen Domini Iesu Christi. Hinc ijdē Christo insiti dicūtur sancti propter fidē, nomē, & sanguinē Iesu Christi, interim tamen in se ipsis nihil sunt, nisi peccatores & multum peccatorum habent adhuc. Et ad idem propositum rursus in cōmen. ad cap. Ioā. 19. Sic inquit, Nostra salus cōsummata est, nō plene in re, sed in spe. Cęptus est enim & iustificari, & sanari homo, interim tamē dum iustificatur & sanatur nō imputatur illi, quod reliquum est in carne peccati propter Christū: qui cū sit sine omni peccato, iam vnū cum homine factus interpellat pro eo apud Deū. Quæ verba ex cōmen. 19. cap. Ioannis attuli, vt allatis inuicem locis, magis pateat de re hac mens Ioannis Feri. ¶ At vero videtur ex verborum istorum prætextu (quia animum hominis non lego, sed verba) fideles omnes nō habere secum gratiā sanctificantem, sed solū ab extrinseco appellari sanctos, scilicet, ob vnionē cum Christo, & rursus fideles omnes etiā sanctissimos habere quidem peccata adhuc in ipsis, quia nō sunt abolita ab eis, & abluta per gratiā formalē, & charitatē, sed solū eo dici dimissa, quia nō imputantur illis propter vnionē, quā habēt ad Christum per fidē. Germani autē hæretici hæc probāt dogmata, quia ipsi fuerūt horū errorū authores. Credunt enim, in sanctis dū viuitur esse peccata eadē quę ante iustificationē, nisi quod non imputantur, vt in peccatoribus, quia autumāt nullam esse habitualē gratiam in anima hominis, ex qua delētur ab anima peccata: imo nō cōsitētur hāc deletionē, sed solū fatētur nō imputationē. Vnde testātur sanctos, & iustos esse sanctificatos & iustificatos, nō per habitus infusos purificantes, sed solū quia per fidē sunt Christo vniti: ideo ab extrinseco duntaxat esse iustificatos, & sanctificatos per Christū nō imputantē. Et ideo docēt fideles iustos non esse in se ipsis mūdos, sed in Christo, vt Ferus tradebat. Porrò autē, vt ex loco Ioannis diuersum euincamus sciscitor ab eo, num quod ait Dominus, Qui lotus est, nō indiget nisi vt pedes lauet, sed est mundus totus, cū sit verū de baptizatis, nū iste baptizatus, qui est lotus & mundus totus estne in se ipso lotionē habens? num in se ipso mūdus est totus, an solū in Christo? Si solū in Christo, quomodo igitur indiget, vt pedes lauet? Num in Christo habet pedes immundos? Neutiquam: quia in Christo nihil est immundū. Ergo non possumus dicere, quod hic lotus, in Christo sit mūdus, & in se ipso habet immundos pedes. Etenim in se ipso per te est totus immundus, igitur non solum habet pedes

Ioannes Ferus discutitur.

Neothericorum hæresis cōfunditur.

pedes immundos, cũ alioqui sit totus immundus. In Christo igitur lotus huiusmodi, totus est mundus, & pedes quoque habet mundos. Quia in Christo nihil haberi potest immundum. Quapropter si in se ipso totus est immundus & in Christo totus est mundus, vbi ergo vera sunt verba Domini, Qui lotus est non indiget nisi vt pedes lauet, sed est mundus totus? Imo quod verissimum est, fideles iusti sunt sane loti, & mundi in se, & in seipsis habentes lotionem à criminibus suis, at quia adhuc dũ vita hęc transigitur in sanctissimis etiam num terreni adsunt affectus immundi, veniales tamẽ, & præteritorum reliquię adsunt peccatorum, idcirco, & si mundi simpliciter sint, secundũ quid immundi sunt. Nãque recte dixit ille, optimus ille est, qui minimis vrgetur. Quippe iustissimi, etiam si criminales habeãt ablutas sordes, at verò minimis vrgentur adhuc ex seculi consuetudine sordibus, ideò & si loti sunt simpliciter, & mundi, verum secundũ quid, propter minima hæc quæ venialia sunt, quę pedes vocat Domin⁹, immundi dicuntur. Quæ & si quotidie purgentur, quotidie inficiunt tamẽ. Pręter hæc dicat Ferus, num per fidem solũ fit vnio cum Christo ad iustificationem? an non per solam fidem, sed etiam per charitatem? Si per solam fidem, igitur, omnes peccatores, & criminosi, residentes in peccatis suis mundi sunt dicendi, quia vniti sunt cum Christo, per fidem & per Christi sanctitatem, & nomen, & sanguinẽ, ipsi sunt mũdi. Vnde sequitur quod tota iustificatio est fides, id quod Germanorum est hæresis. Si verò adhuc necessaria est vnio per charitatem Dei, igitur in fidelibus iustis, charitas Dei est eos afficiens, igitur in seipsis sunt mundi, & non solum in Christo: quia charitas expellit peccatum ab homine. 1. Cor. 13. Charitas ait, non ęmulatur, non agit perperam. Et Lucæ. 7. Remittuntur illi peccata multa, quia dilexit multum. Quod si occinis. Cur igitur ait Petr⁹. 1. 4. quod charitas operit multitudinem peccatorum? Si operit, igitur peccatum adhuc manet, quia operta non tolluntur, sed absconduntur.

Iusti, & si sũt mũdi simpliciter, quia Deo sunt amici sunt immundi secundum quid ob veniales culpas quæ à domino pedes appellantur.

Iusti sunt mũdi in se ipsis.

Charitas Dei expellit peccata.

¶ Cęterum apud Petrum operire, est delere peccata, vt mare rubrum operuit AEgyptios, & operiendo extinxit: sic charitas operit peccata illa extinguẽdo, vt non sint. ¶ Adhæc, si in nobis sumus immundi, quid est quod Paulus ait. 2. Corin. 4. Habemus thesaurum istum absconditum in vasis fictilibus? Vbi est autem immunditiessnullus est vitæ spiritualis thesaurus. Obijciam igitur Paulo. Paule sancte, quem thesaurum commemoras te habere? si immunditiam habes in te ipso quem thesaurum obsecro iactas? Porrò, cur propter garrulos istos hæreticos, discedendum erit à veritate, quam Paulus prædicat? Paulus sanè vera narrat, quia in ipso loquebatur Christus, at hæretici falsa nugantur, quippe in ipsis loquitur pater mendacij diabolus. ¶ Quo circa verax est Pauli sententia, iustos habere thesaurum abscõditum in vasis fictilibus. Quo fit eos mundos esse in se ipsis, alias non thesaurum haberent intro reconditum, sed carbones peccatorum suorum. Est autem discrimen non modicum inter hæc duo, iustos esse immundos, ex se ipsis, aut in seipsis. Primum enim non concedimus, at secundum asserimus.

¶ Quandoquidẽ omnes homines ex nobis sumus peccatores, & filij perditionis, à cõceptione nostra. Vnde Oseas dixit, Perditio tua, ex te Israel, salus autem tua ex me. Quamquã enim homini adulto non possit contingere salus, nisi ipsemet Deo cooperetur iustificãti: at vero à Deo primum peccator excitatur ad hãc cooperationem. Quo fit, vt principium nostræ salutis situm in Deo sit, quare ex nobis sumus immundi. Cæterum postquam Deus nos mundauerit cooperantibus nobis, iam in nobis mundi sumus: & non immundi. ¶ Neque diffitendum est iustos esse etiam mundos in Christo: siquidem Christus, vt Deus est, est causa nostræ iustificationis efficiens, quatenus homo est, est causa meritoria. Ideoq; nostra mundatio, est in Christo, vt effectus in causa: porrò est in nobis, vt forma nos perficiens. ¶ Verumtamen, hæc omnia Ioãnis Feri verba, abrasa sunt à commentarijs eius, in impreßione Complutensi: & merito propter causas indicatas. Et in Concilio Tridenti. seßione. 6. canonibus multis refutantur quæ à nobis hactenus refutata sunt. Habes in canono. 10

Iusti sunt mũdi in ipsis at non ex ipsis.

Iusti omnes quomodo sunt mundi in Christo.

no.ro.& cano.11.vbi traditur esse anathema dicentem, hominem esse iustum solum,quia illi imputatur Christi iustitia. Et hoc idē est, ac si dixeris, hominē esse iustum in Christo,& in se esse iniustū,& solum esse iustum, propter sanctitatem Christi, cui per fidem vnitur: quod anathemati subditur dogma. Et,vt semel dixerim,quid est illud,quod in Canti.scribitur,Tota pulchra es amica mea,& macula non est in te? Igitur in animabus iustis,non est macula, quomodo ergo sunt immundæ in se ipsis? *Qui lotus est*. Qui lotus est per lauacrum baptismi lotus est quoad omnem culpam,quippe crimina omnia per baptismum donantur, venialesque culpæ simul condonantur, pœna omnis soluitur. Vnde si à baptismo contingat mors, anima continuo volabit ad patriam. Vnde huiusmodi,neque pedes habent illotos, quia baptismus vniuersa abluit. Qui verò per lauacrum pœnitentiæ lotus est, etenim pœnitentia baptismus quidam est testante Triden. Concilio sessi.14.laboriosus baptismus. Hic adhuc pedes habet immūdos, siquidem hoc lauacrum nō tam efficax est ad abolēdam omnem peccatorum colluuiem, vt primum. Quamuis enim soluat culpā criminalem,& venialem, at restātes pro pter commemoratas culpas pœnas non semper soluit, ideoque in pœnitentibus pedes manent adhuc immundi. Quippe obligatio adferenda temporalia supplicia, nonnulla est immundities: ideoque abstergenda est per condignam satisfactionem, vt homo pedes habeat etiam mundos. Et demum baptizati, si non cōtinuò euolauerint ad regnum cœleste etiam si perseuerent in gratia baptismali,mysticos fœdos habēt nihilominus pedes,& si ipsi simpliciter mūdi sunt. Quia si dixerimus, quod peccatum non habemus, ipsi nos seducimus, & veritas in nobis non est. ¶ Et rursus pœnitentes si donemus à pœnitentia, solutos fuisse à culpa, & pœna, id quod & si rarissimū est, tamen aliquando contingere posse, non hæsito, isti nihilominus, si in vita persistunt, habent huiusmodi spirituales pedes immundos, propter eandem quā du dum retulimus causam. Quamobrem vera est Domini sententia, Qui lotus est non indiget nisi vt pedes lauet. Quippe

Perseuerantes etiam in gratia baptismali fœdos habēt mysticos pedes.

Pœnitentia est soluere omnē culpam, & pœnæ reatum.

criminalia expiata habens, vt coronam cœlestem obtineat indiget, leuiora quoque piacula expiare, quia nihil coinquinatum, sedes ęthereas possidebit. Sed iam ad priora regrediatur oratio, & filū continuemus expositionis, *Dicit ei Simon Petrus, Domine non tantum pedes, sed & manus, & caput. Dicit ei Iesus, Qui lotus est, non indiget, nisi vt pedes lauet: sed est mundus totus. Et vos mundi estis, sed non omnes. Sciebat enim quis traderet eum, propterea dixit, Nō estis mundi omnes.* Quia grauiter terruerat Petrum Christus dicens, Si non lauero te, non habebis partē mecum, ideo suum in Christum proferens amorem,& orbari Christo non ferens dicit, nō solum se permissurum pedes lauari à Domino, sed & manus,& caput. Hoc est mystico sensu, nō solum affectus, qui per pedes significantur, sed & opera quæ per manus,& cogitationes, quæ per caput tibi concedam lauanda. Secundum literam autem insinuant, totum se permissurum lauādum à Domino. At Dominus respondit Petro non esse illi necesse, quod totus lauetur, quia lotus fuerat per baptismum, sed solum indigere lotione pedum. Vnde colligitur apostolos fuisse baptizatos, quippe omnes insinuat esse lotos, dicēs, Qui lotus est non indiget nisi vt pedes lauet. Supra tamen de re hac fecimus mentionem, ideo abundātiori tractatui super sedendum est.

¶ Ride interim quosdam probantes factum Iudæ vendendi Christum: siquidem ita erat à Deo ordinatum, & propter venditionem hanc redemptus est orbis. At ordinatio Dei, neminem cogit quidquod Deus non ordinauit: sed permisit venditionē hanc. Et venditio Christi fuit de se atrocissimum facinus: per accidens autem secuta est ad eam orbis redemptio, non ex natura venditionis, sed quia malis nostris vtitur, pro sua potentia & sapientia ad bonum nostrum. Deniq; Dominus Iudam vocat immundum, quia erat immundus, propter animum scelestum vendendi Dominum.

Deus non ordinauit venditionē Christi, sed permisit.

Et miratu dignum, Iudas ipse suum dedignatur facinus,& isti impij, qui hoc affirmant quod ille reprobat, probant.

ENARRA-

ENARRATIO. II. IN 13.cap. Euang. Ioannis.

¶Poſtquam ergo lauit pedes eorum, accepit veſtimenta ſua, & cum recubuiſſet iterum dixit, Scitis quid fecerim vobis? Vos vocatis me, Magiſter & Domine, & bene dicitis, ſum etenim. Si ergo ego laui pedes veſtros, dominus, & Magiſter, & vos debetis alter alterius lauare pedes.

NVdauerat ſe Dominus, vt expeditius lotionis pedum ſuorum diſcipulorum, & ſeruorum expleret miniſteriũ, quo tamẽ abſoluto, quas depoſuerat reſumpſit veſtes, & recubuit iterum, vt cœnã cœptã ex typico agno, conſummaret ex agno vero, qui tollit peccata mundi, qui agnus ipſe eſt. Priuſquam autem cœnã cõtinuaret, quod ſupra dixerat arcanum eſſe abſconditũ Petro dicens, Quod ego facio tu neſcis modo, ſcies autem poſtea, hoc ipſum propalat modo, non ſolum Petro, ſed cunctis ſimul recumbentibus diſcipulis. Et vt hoc panderet recubuit iterum, & ſe iterum induit, & ait. *Scitis quid fecerim vobis. Vos vocatis me magiſter & Dominus.* Quaſi dicat optimè noſtis, quid dudum fecerim vobis, ſcilicet, quod in terram decumbens, laui pedes veſtros, humilitatis clariſsimum vobis proferens exemplum. Expendite igitur geſtum hoc, quod màximi expẽdendum eſt. Enimuerò vos vocatis me magiſter, & Domine, & benè vocatis, quia veriſsima eſt hæc quam mihi indidiſtis appellatio. Sum enim magiſter, non ab hominibus edoctus, aut ab hominibus conſtitutus, ſed verus magiſter, qui de cœlo deſcendi magiſter. Sicut etiam ſum Dominus nõ ex gratia Dominus, vt alij homines ſunt, ſed natura dominus, & iure creationis, quia omnia creaui & iure redemptionis, quia meo ſanguine ſum aſſerturus craſtino die humanum genus á tyrannide diaboli. Si ergo tantus magiſter, tantuſque Dominus, adeò me deieci, vt ad pedes lauandos veſtros, pedibus veſtris acciderem, Magiſter ad lauandos pedes diſcipulorum, & Dominus ad lauandos pedes ſeruorum, vtique & vos commoti tãto tamq; illuſtriſsimo exemplo debetis idem præſtare ad conſeruos & condiſcipulos veſtros. Nam ego vnus ſum magiſter veſter Chriſtus, cuius omnes eſtis diſcipuli, & vnus ſum Dominus veſter ego Chriſtus, cuius eſtis ſerui. ¶Priuſquam autem locum hunc explanemus continuo ſe promit hæſitatiuncula, cur Dominus ſe laudat modo, cũ ſcriptũ ſit Prouer. 27. Laudet te alienus, & non laudet te os tuum. Et non ſolum mo do, verũ ſæpè alias, vocat ſe lucem mundi, vitam, Dei filium & hoc genus innumera. ¶Porrò autem dubium hoc, non eſt ſinuoſum admodum, Siquidem, nemo poterat dicere ſupernaturales Chriſti dotes, niſi ſolus ipſe. Quippe exterius ſolum apparebat homo ſicut cæteri homines. Nullique patebat aut poterat patere eum eſſe filium Dei, neq; lucem hominum, niſi ipſe Deus manifeſtaret. Antequam autem ſe manifeſtaret ipſe Ioannes perhibuit nõ ſemel, ſed plurie teſtimonium de Chriſto. Et prius fuit laudatus ab ore alieno, quam à ſuo, non quia ipſe egebat laudibus Ioannis propter ſe: ſed teſtimonio Ioannis eſt vſus propter nos. Rurſus priuſquam Chriſtus ſe manifeſtaret, vox patris illum manifeſtauit, dicens, Hic eſt filius meus dilectus, &c. Quocirca, cum Chriſtus præclara de ſe teſtatur, non ſolus ipſe teſtatus eſt. Quidquod ſe laudare, contingit bifariam, aut animo ſe extollendi, & auram inanem populi captandi, aut animo alijs proficiendi aut dicendi veritatem. Nã qui magiſter eſt apud nos, aut dux, aut rex, quod ſe profiteatur eſſe magiſtrum aut ducem, aut regem, &c. nõ vicio dandum, ſed virtuti veritatis, quia profitetur quod eſt, qui qualis eſt, talem ſe profitetur: & ſi contra diceret, ſe non eſſe quod eſt mentiretur. Qui verò iactabundus, & inanem gloriam amans profitetur, quod nõ eſt, aut ſi dicit quod eſt, tamen vanè ſe laudans, hoc vituperandum eſt. ¶Deus autem in arcanis literis, ſe appellat Dominum Deum, & omnipotentem, & vniuerſorũm dominum, num quia has de ſe Deus laudes promit, quis inſaniet, Deum redarguens, quod ſe laudet? Et quis obſecro poterat laudare Deum, niſi ipſe de ſe ſuas docuiſſet laudes? Ipſe nanque ſibi ſolus eſt plenè notus, & quæ Dei ſunt nemo nouit, niſi ſpiritus Dei. 1. Corin. 2. Quo circa neceſſe eſt,

Se laudare contingit bifariam.

se est, vt ipse suas laudes promat, quas nos ab eo discentes, ex ipsis, ipsum si non pro sua dignitate certè pro nostra exiguitate, laudemus.

Solus Deus suas laudes comprehendere potest.

¶Et sanè ad profectum nostrum Deus nos docuit suas laudes, quia ipse gratia sui non egebat, qui in seipso est beatissimus. Christus quoque suas deprompsit laudes, idem testans, quod Ioannes præcursor, & deus pater testati fuerant. Non quidem gratia sui, neque vt se extolleret: quia ipse est excelsus supra omnem celsitudinem: verum vt nos doceret quæ in ipso condita erant, quæ nos discere non poteramus, nisi ipso docente. Vnde Paulus. 2. ad Corin. 11. se laudat impendio, non sanè, quia gloriam sæcularem ipse affectabat, sed quia fideliū profectum cupiebat. Quos sane suo exemplo, ad patientiam pertrahere inferendis laboribus cupiebat: & vt testimonium perhiberet sanctitati, & veritati euangelicæ, in cuius gratiam, tot, & tantos exātlauerat labores. Christus ergo, non vt se laudet ait, *Vos vocatis me magister, &c. & bene dicitis, sum etenim*: sed vt discamus ipsum esse magistrum verum omnium hominum, & eorum dominatorem, & ideo doctrinæ eius acquiescamus, & dominationi, nos subijciamus. Quod si apostoli Christum hac nomenclatione nominassent, & Christus probatum non habuisset, homines non curarent, apostolicam hanc appellationem, ideo, illam probans ait, Et benè dicitis, sum etenim. Apostoli autem non solum verbo appellant Dominum, & magistrum, sed opere appellationem esse veram profitentur, quippe doctrinam Domini sunt amplexi, tanquam veri discipuli, & Domini se subdiderunt præceptis tanquā serui nō ficti, & nō sicut illi qui dicent, Domine Domine aperi nobis, aut illi qui Deum labijs honorant & cor eorum longe est à Deo, ait illi, qui dicunt, Domine Domine & non exequuntur Dei mandata. *Accepit vestimenta sua.* Græcè, & accepit vestimenta sua. *Vos debetis alter alterius lauare pedes.* Locus hic non est admodum perspicuus: quid enim sit, quod modo iubet Dominus, vt alter alterius lauet pedes, nō est in propatulo. Enimuero, de lauacro materiali pedum nō esse audiendum locum hunc promptum est. Siquidem etiam si quibusdam mos sit aut fuerit, hospitio quos recipiunt pedes solatij gratia lauare, verum non est hic mos receptus apud omnes neque putatur necessarius, neque multi refert coram Deo.

Sancti se laudant non vt se extollant sed ad profectum aliorū.

Matth. 7. Matth. 25. Mar. 7.

¶At lotionem, quam Dominus hoc loco mandat, omnibus mandat. Quanuis enim Christus lauationem exercuerit pedum materialem, at vero altiorem aliam modo intellectam voluit, ad quam intelligendam apostolicas erigat mentes ex sensibili lauatione pedum, vt Ioannis. 4. Samaritanam ex aqua fontis sensibilis, quam ipsa haurire venerat, prouexit ad aquam spiritualem.

Christus ex sensibili lauatione, ad spiritualem intelligēdā apostolos subuexit.

¶Origenes igitur hunc locum retulit ad doctrinam, putans hanc lauationem esse docendi munus. Siquidem docendo, quæ sunt facienda bona, & à quibus est abstinendum malis, lauant doctores plebis affectus. Ait autem huiusmodi docendi munus, esse in primis Christi, qui solus est primarius orbis totius magister, primusque Dominus.

¶Secundario verò est munus hoc discipulorum Domini, quippe qui à Christo hoc sunt sortiti docendi plebes munus. Item ait, Docete omnes gentes, Christus enim fecit suos discipulos doctores, & dominos, quippe ab eis abstulit spiritum seruitutis, & donauit spiritum filiorum Dei, qui est spiritus eximij cuiusdam dominij. Lauit igitur Dominus discipulorum pedes, vt eos doceret oportere lotos habere terrestres affectus, qui alios docere diuina amant.

¶Sunt autem hæc Origenis verba, Prius autem quam fiant, & magister & Dominus, egent lauacro pedum, velut insufficientes discipuli, & adhuc sapientes spiritum seruitutis. Cum autem aliquis eorum statum magistri attingit, & Domini, tunc imitari poterit eum, qui discipulorum pedes lauit: ac lauare pedes per doctrinam quasi magister. Iuxta hanc expositionem hoc lauacrum, quod Dominus modo iubet, solum iubetur maioribus in ecclesia, vt prælatis, & alijs, quorum interest plebes docere fidelium. Augustinus autem hoc de lauandis pedibus

dibus commune fidelium voluit esse præceptum dicens, Sed confiteamur inuicem delicta nostra, inuicem nos delicta donemus, & pro nostris delictis inuicem oremus: atque ita quodammodo pedes nostros inuicem lauemus. Et hanc expositionem interlinealis amplectitur. Et equidem quantum verba Domini præferunt, commune quoddam fidelibus iniungunt præceptum, quod videlicet, alter alterius lauet pedes. Neque solum videtur doctoribus hoc esse à Domino iniūctum. Ait enim, Alter alterius debet lauare pedes. Nam si doctoribus est hoc solum præceptum, significat ergo sermo Domini doctores se inuicem debere docere, id quod non videtur verbis Domini congruere. Quid quod exēplo humilitatis proposito subdit, Et vos inuicem debetis lauare pedes, at qui docet in ecclesia non exercet officium humilitatis sed excellentiæ, & prælationis.

Cõmune est fidelibus iniūctum præceptum vt suos inuicem lauent pedes.

¶ Alij autem cum Nicolao voluerūt verba Domini ad aliam trahere intelligentiam. Alter alterius debetis lauare pedes, idest, humanitatis officium fideles inuicem præstare debent. Et hoc præstare, nonnunquam erit obligatorium, vt pascere fame morientem, aut quęuis alia hoc genus necessaria officia: aliquando erit consilij opus. Vtrunque autem comprehenditur in verbis Domini. *Et vos debetis alter alterius lauare pedes*, hoc est inuicē lauare pedes. Porrò autem lauare pedes, est abstergere pedum contractas ex luto, vel ex alia re sordes: præstare autem humanitatis officia vt alere famelicos, &c. vel honestatis exercere in fratres debita, non video, vt nisi abusiuè satis sit lauare pedes. Etenim omnis translatio secundum aliquam similitudinem eorū, quę transferuntur fit, aliàs non esset trāslatio: igitur vt metaphorica sit hæc Domini sententia, *Et vos debetis alter alterius lauare pedes*, secundum similitudinem lotionis sensibilis, venit accipienda, & transferenda ad sensum tropologicum.

Omnis translatio fit secūdum similitudinem quam dam eorum quæ transferuntur.

¶ Fortaßis autem verba Domini sunt ad correptionem fraternā deducēda. Enim verò correptio est quædam fraterni criminis lauatio, præsertim si ad eam sequatur correctio. Quod si non consequatur, ipsa ex se est quoddam spirituale lauacrum. Et est officium humilitatis, quando prælati fraternaliter corripiunt suas oues, & non exercent in eas prælatorum & iudicum munus, sed instar fratrum se se gerunt in subditos. Quando verò subditi corripiunt superiores, non superbo animo, aut arrogantibus verbis exequātur hoc munus oportet, & superiores itē cum humilitate eandem correptionem suscipere decens est. Et demum, qui superbè corripit, non lauat, sed plus coinquinat fratrem.

Qui corripit superbè fratres sæpe nō lauat fratrē, sed magis coinquinat.

¶ At vero obijciet quispiam, Dominus de lotione solum pedum mentionem fecit, at correptio fraterna ad crimina se tēdit: diximus autem per pedes minimas significari maculas. At maculæ istæ minimæ, quæ sunt veniales culpę, nonnunquam exitum mortiferum minantur, vt qui furatur obolum, ad maiora facienda furta se se adornat, & qui mulieris aspectum frequētat fornicationem molitur. Quocirca huiusmodi sunt lauanda per correptionem ne deterius ex huiusmodi illotis pedibus, fratribus contingat. At verò etiam si Dominus lotionis pedum fecerit solum mentionem, at propterea non exclusit administrandā esse lauationem toti homini, si totus immundus existat. Imo si tanti fecit lauacrum hoc spirituale pedum, vt sedulo & grauißimis verbis illud admoneat, magna enim verborum exaggeratione, ait, Si ego Dominus, & magister vestros laui pedes, & vos debetis, alter alterius lauare pedes, an non insinuare voluit, si totus homo immūdus fuisset, multò fortiùs eiusdem lauationem esse solertißimè curandam? Qui curam nanque abluendorum pedum sedulam habebat nonne maiorem totius etiam habebit?

Domin' mādans lauare leuiora fratrum peccata insinuauit etiam grauiora lauāda fore.

¶ Quare lauacro pedum, lauacrum totius esse curādum, quando necesse illud curare fuisset haud dubium intellexit. Hæc igitur fraterna correptio vtique lauat peccata, & grauiora & leuiora, quando per eam corrigitur proximus. Si te inquit audierit, lucratus eris fratrē tuū. Matth. 16. Cui concinit Iaco. vltimo, Qui conuertere fecit peccatorē ab errore viæ suæ, saluabit animā eius à morte, & operiet multitudinē peccatorū. Aspicis ne vt correptio fructuosa lauat? Cæterum correptio si humiliter adhibeatur frugi-

Fraterna correptio lauat peccata grauiora & leuiora.

frugifera sæpe est: si vero superbè exerceatur, vtique fit infrugifera. Humilis nanque, & charitatiua correptio fratris, superbos lucratur, & corrigit: at superba superbos incitat ad furorem, & nō lauat illos, sed magis coinquinat, & humilibus ingrata est. Est enim nobis natura comparatum, vt humilia amemus, & elata despiciamus. Caietanus existimat omnia officia necessaria fratribus, tam spiritualia, quam corporalia esse à Domino intellecta, & iussa inuicem exhibenda: id quod Nicolaus Lyranus, vt dicebam, prius annotarat. Verum ego dixerim, sola ea officia, quæ sunt quodammodo, lauatio fratris esse à Domino intellecta. Quando quidem alere famelicum, aut potare sitientem & c. nō est lauare. *Exemplum enim dedi vobis, vt quemadmodum ego feci vobis ita & vos faciatis.* At obsecro Domine, quis poterit facere, vt tu fecisti. Tu nanque ex summa humilitate, & ardentissima charitate abluisti pedes tuorum discipulorum: at nos vtinam idem præstemus fratribus ex tenui humilitate, & ex mediocri charitate. Desides enim sumus in tuis exequendis mandatis, & vix ad illa explenda assurgimus. Si ergo præstandum est officiū hoc, quēadmodū tu præstitisti, nullus est, qui hoc præstare posit. Porrò quod Dominus nobis iniungit, iuxta modulum nostrum iniungit. Quare sufficiet nobis, si idem exhibeamus, proportione nostra, & secundū mensuram doni sui. *Amen, amen dico vobis non est seruus maior Domino suo, neque Apostolus maior est eo, qui misit illum. Si hæc scitis, beati eritis si feceritis ea.* Quia maximi refert fratres, se inuicem per correptionem mutuam abluere, ideò Dominus plurimum insistit cohortādis discipulis, vt hanc sibi ministrent spiritualem peccatorū ablutionem. ¶Quare nouè, fideles cohortatur ad hanc sedulo exercendam. Quippe si ipse Christus, qui est Dominus, pedū lotionem exercuit, & sub illa aliam sublimiorem, quam dudum diximus ad moneret, nos qui serui sumus, illam administrare magis debemus. Aliàs si nos ab hoc debito seruitutis exciperemus, vtique esset nos præferre Domino. Cū autem serui non sint præferendi sed subdendi Domino, quæ ergo Christus fecit, ad exemplum nostrum nos debemus

Sufficit homini Dei explere præcepta secūdum modulū suū.

facere. Nisi quod ipse quæ fecit, non ex debito, sed gratis fecit, nos autem tanquam serui tenemur ea facere, quę ipse fecit, ex debito nostræ seruitutis. Christus enim fecit ex humilitatis monendæ gratia, & diuinæ charitatis inducendæ in corda nostra desiderio, nos autem ex debito facturi sumus seruitutis.

¶Et quia non solum fideles communiter ad hanc ablutionem administrandam tenentur, sed etiam & primates in ecclesia Dei, vt sunt episcopi apostolorum successores, ideò, postquam admonuit fideles communiter dicens, Non est seruus maior Domino suo, admoniturus prælatos, subiecit, Neque apostolus est maior eo, qui misit illū. Quasi dixisset apertiùs: Non putent ecclesiæ primores, eos ob suam dignitatem, quā in ecclesia gerunt, immunes esse ab hoc abluendi pedes ordine. Etenim etiam ipsi constringuntur, quia serui mei sunt & conserui fratrum suorum. Quod si allegant se apostolica administrare munia vt onus hoc subterfugiant, sciant, non esse apostolum, hoc est, legatum maiorem eo, qui ipsum legauit. Aut si exponis apostolum, per missum, non est missus maior mittente. Si ergo quæ erga vos apostolos feci, & ipsi debent facere. Caietanus exponit verbum hoc, Non est maior, quia apostol⁹ potest esse æqualis ei, qui eum misit. Nanque Christus à Paulo appellatur apostolus: at vero, est æqualis patri. Sed quid eodem modo, poterat dicere de seruo, quippe Christus vocatur in scripturis Dei seruus. Nam Esa. 49. Parum est vt sis mihi seruus, ad suscitandas fæces Israel, &c. Id quod de Christo est intelligendum, & sæpe alias. Non tamen ob id dicimus Christum vt seruum esse ęqualem patri, sed minorē. Siquidē quatenus homo est, est seruus, & minor patre, qui est Dominus, & sub hac ratione maior Christo. Item ergo dicerē, Christus secūdū quod homo appellatur apostolus cōfessionis nostrę, & hac ratione est missus à patre quaten⁹ homo est. Et hac etiā ratione non est ęqualis patri, sed minor est patre, qui misit illum: imò minor seipso quatenus est Deus. Nāq; Christus, vt Deus misit se, vt hominē. Grę. Si hęc nouistis, beati estis. Et Theoph. eodē modo legit. Exponit enim locū

istum ad hunc modum, vt ne dicant cur ista dicit nobis; quasi ignoremus? Scimus etiam ipsi humiliatis bonum, propterea dicit; Si nouistis, non sufficit hoc vobis solum, sed tunc perfectè estis beati si perfeceritis. *Non de omnibus.* Diuus Cyrillus non abre textum hunc obscurum esse dixit libr. 9. commen. in Ioannem cap. 20. Et duas attulit eiusdem loci expositiones, & alteruttam esse eligendam docet. Prima quatum hæc est, quæ vulgatior est, quod verba hæc indicent proditorem. Dixerat enim, Si hæc scitis beati eritis, si feceritis ea. Verum quia Iudas non erat beatus tunc, neq; vnquam beandus, ideo illum excludit à sermone beatitudinis, dicens, Non de omnibus dico, quasi diceret. Ne putetis vos omnes esse beatos, aut futuros beatos.

¶ Cæterum huic expositioni est prompta obiectio, quia Dominus non dixit absolutè, Beati estis, vel eritis, nisi sub cõditione, *Si feceritis ea.* Et sermo hic etiam verus est de Iuda, qui beatus foret, si fecisset quæ Dominus docuit. Neq; diluit obiectum Caietani commentum dicẽs, Dominum non dixisse, Beati eritis, sed beati estis. Nam secundum literam græcam, nõ est sermo de futura sed præsenti beatitudine. Ideoque non congruit Iudæ sermo Domini, qui tum nõ erat beatus, quia erat in peccato mortali. At verò, siue sermo sit de præsenti beatitudine, quæ est solum secundum spem beatitudo, ideoque reuera non est beatitudo, sed spectatur beatitudo, semper conditionalis est vera de Iuda; Hic beatus est, si facit quæ Christus monuit. Nanque sensus hic est spe beatus, si fecerit quæ Christus pręcipit. Neque obstat huic sermoni Iudam tunc non esse in Dei gratia, & ideo non poterat dici, hic est beatus spe. Siquidem conditionalis hęc sensum hunc habet, si fecerit quæ præcipit Christus, est beatus non actu, sed potentia, non re sed spe. Quidquod nostra lectio non legit, Beati estis, sed eritis.

¶ Posterior autem Cyrilli expositio est, vt verba Domini cõmemorata referãtur ad ea, quæ sequuntur, & cũ illis cõtexantur. *Ego scio quos elegerim*, sed vt adimpleatur scriptura. Qui manducat mecum, leuabit, &c. Quasi dixisset apertius, Non de omnibus dico, quod mox dicturus sum, videlicet, quod cõtubernalis meus, & familiaris meus, & is, quem ego cibo pane meo, parauit contra me insidias, & occultè me vẽdidit, & clanculum me est proditurus. Istud atrocissimum scelus, non ab omnibus vobis esse committendum ego dico. Ego enim scio quos elegerim, qui scilicet mihi erũt fideles apostoli, & non erunt mei proditores, *si hæc scitis.* Instar loquitur Dominus dubitantis, more nostro loquens qui alioqui omnia nouit. Duo esse nobis ad salutem Dominus ostendit modo, & scientiam rerum diuinarum, & operationem iuxta scientiam. Etenim solum cognoscere Dei mãdata, non facit nos beatos, si non præstamus opere quod ex scientia præstãdum esse docemur. Quinimo damnabiliores ex scientia reddimur, si scientiam operatio deserit. Nanque seruus sciens voluntatem Domini, & non faciens plagis vapulabit multis Luc. 12. & Iacob. 4. Scienti igitur bonũ facere, & non facienti peccatum est illi. Enimuerò, qui ignorantiã habet agẽdorum si inuincibilis est excusatur à tota culpa: si verò est supina, & non affectata ignorantia, si non à toto excusatur cum deliquerit, à tanto tamẽ excusabitur. Quanuis de necessarijs diuinisque præceptis, nullus, si obtendat ignorantiã, immunis erit ignorãtia hæc. Cæterum etsi non immunis, minus tamen grauat peccantem, quam si scientia adesset. Enimuero qui habens scientiam delinquit, maiorẽ contemptũ præ se fert præcepti cõtra quod deliquit, quam qui cũ ignorantia agit. Ex hoc autẽ loco obiter discas quantũ delirent hæretici noui, qui vexilla Lutherana sectantur, clamantes solã fidem esse sufficientem, cum tamen Dominus modo expresse doceat, *Si hæc scitis beati eritis, si feceritis ea.* Nõ ergo sat est nobis habere fidem, quæ in scripturis scientia Dei dicitur, tametsi Philosophis non est sciẽtia vt in. 1. sent. nos vberius disseruimus; nõ ergo sufficit fides, nisi addamus opera, vt simus beati. Imo fides deserta ab operibus maiorem parabit credenti damnationem, vt dudum aiebat Dominus, Seruus sciens voluntatem Domini & non faciens plagis vapulabit multis. ¶ Quocirca cæteris paribus infideles minora subibunt supplicia, quam fideles. *Si hæc scitis beati*

beati eritis. Cyrillus de futuro legit, *Eritis*,& de presenti. *Scitis*, si hæc,inquit Dominus,Scitis.Quæ hæc? Hoc est si scitis & consideratis ob humilitatis docendæ causam lauisse me pedes vestros, si intelligitis rectè, quod ego Dominus, hoc officium exhibui seruis, & ego qui creo, & eligo apostolos,hoc administraui apostolis, quod ipsi mihi administraturi erant.Quod si feceritis hæc,quæ scitis,videlicet eadem officia humilitatis, & charitatis administrantes inuicem, quæ ego vobis administraui, beati estis modo in spe, & tandem eritis complete beati in
Lucæ. 14.18. cœlesti patria. Nanque qui se humiliat, exaltabitur,& qui se exaltat humiliabitur.Hoc idem Paulus monet dicens,Honore inuicē præuenientes ad Roma. 12. id est inuicē humilitatem animi demonstrantes ex humilitatis mutuis officijs. *Nō de omnibus vobis omnibus dico:ego scio quos elegerim,sed vt adimpleatur scriptura. Qui mãducat mecum panem leuabit contra me calcaneum suum. A modo dico vobis priusquam fiat, vt cum factum fuerit credatis, quia ego sum.* Indicatur locus,ex Psalmo. 40. vbi traditur.Etenim homo pacis meæ,in quo speraui,qui edebat panes meos, magnificauit super me supplantationem. Idest,homo mihi arctissima amicitia amicus, & familiaris, qui victitabat ex pane meo, cui ego propter arctissimam fidebã amicitiam, hic in fide agens,sustulit pedem contra me, veluti calcibus me petens. ¶Sunt qui intelligant locum hunc ad literam, de Absalone, qui infidelis fuit Dauidi patri suo,alij referunt in Achitophel.2. Regum. 15. Cæterum Dominus ad Iudam proditorem.retulit locum,cui aptissimè congruit locus psalmi citatus. Iudas nanque fuit à Domino ascitus in honorem apostolicum,& Christo familiaris,qui de Christi erat contubernio,& manducabat panem Christi. Quippe Christus illum suo pane cibabat, vt & cæteros apostolos. Et nihilominus veluti calces misit in Christum, eum vendens, & prodens inimicis suis Matth. 26.Lucæ.22.Marc.14. At petet aliquis, & quomodo aptabũtur Iudæ verba hęc, In quo speraui, nunquid Christus sperauit vnquam in Iudam? Cæterum hoc loco sperare, est fidere. aut fidei alicuius aliquid committere. Quia ergo Dominus fidei Iudæ commisit, quæ illi offerebantur,quia eius fidei marsupium vnde collegium apostolicum, & Christus ipse victitabat, erat commissum: idcirco ait, In quo speraui.

¶Dominus autem, non totũ integrum locum ex psalmo retulit, sed partem solum,Grecè non est, leuabit, sed, leuauit vt apud interpretes in præterito legim⁹, Magnificauit supplantationem. Quod si exquirit aliquis, si Iudas Dominum vendidit, vt adimpleretur scriptura, innoxia igitur fuit venditio.

¶Admonuimus ob hoc sæpè, coniunctionem, vt,non denotare causam semper, sed consequentiam,& euentũ nonnunquam significare, vt in præsentia. Non enim Iudas eò vendidit Dominum quo esset implenda scriptura, imò propter eius venditionem, impleta scriptura indicata ex Psal.40.

¶Porrò sciscitabitur quispiam cur Dominus hunc elegit in apostolum, quem prenouerat esse proditorem? At hęc quęstio habet innumeras alias socias, Cur Deus Luciferum &angelos eius creauit, quos sciebat impios futuros? cur primũ hominem cuius lapsum prescìebat? Cur Saulem in regnum elegit,quem atrocē, & immanē futurum præsciebat? Et ad hanc rationem, quotidie insultant varia dubia. ¶Porrò, vniuersi perfecta conditio non esset, nisi creaturas Deus liberas ad bene,& male operandum creasset. Si quidem si vniuersum solum constitisset ex irrationalibus, & stupidis creaturis, vtique inabsolutum esset opus, quia nobilissimas desiderabat creaturas. Ideoq; creauit Deus & angelos, & homines: quos sanè perfectissimos creãs suo arbitrio dimisit. Hoc nanque diuina sapientia decernebat esse opportunum, vnum quodque iuxta naturam acceptam referre operationem, Angeli igitur mali abusi suo arbitrio, demersi sunt in Tartarum & homo item eodem abutens arbitrio,lapsus est,in innumerabiles miserias. Iudam autem elegit Deus in apostolum, neque hominem iniustum tum elegit, sed iustum. Verum abusus est hic beneficijs Christi, & ideo ipsum prodidit. Vniuersa, quę Christus erga illũ contulit bona auocabant eũ à tãto facinore, at Christus in bonũ cõuertit pessimum homi-

Dubia quædam familiaria sed verãtia intellectũ

Vniuersum non esset perfectum opus nisi cõstaret ex creaturis irrationalibus & rationalibus.

hominis facinus ad commodum, ſcilicet totius vniuerſi: vt ex veneno vipereo, fit theriaca, in remedium ſingulare venenorum. ¶ Item dicito de Saule: nam iuſtus erat quando fuit electus, at abutens diuino beneficio, verſus eſt in tyrannidem, quæ tamen tyrannis admodum fuit vtilis Dauidi, quippe quæ exercuit eũ valde, ad patientiam, & Dei amorem. *Scio quos elegerim.* Scit Dominus omnes, & electos, & reprobos. Cæterum ex conſuetudine ſcripturę ea dicitur Deus ſcire, quę amat, & probat. ¶ Sed quomodo cõſtabit hic locus cum altero? Nonne ego duodecim vos elegi? Vtique ſatis conſtant ſibi hæc duo. Iudas nanque eſt electus, ad apoſtolicam functionem, & eſt reprobatus, quo ad præmia ſempiterna: vt ſunt multi qui eliguntur à Deo ad nobiliſsimos & clariſsimos principatus gerẽdos, qui alioqui reprobi ſunt. *Quia ego.* Pro eo, quod ego ſum, vt, ſcilicet, ex præuidentia futurorũ credatis me eſſe Deũ, & Meſsiam ipſum, quem prophetę prædixerunt. *Amen, amen dico vobis, qui accipit ſi quem miſero, me accipit, qui autem me accipit, accipit eum qui me miſit.* Videtur quod hic locus, nihil cohæreat cum ſuperioribus. Nanque hactenus ſermonem habuerat de Iuda proditore, ideo videtur non eſſe conſequentiam huius loci ad ſuperiora. Verum eſt cõſequentia ſecundũ Theo. & Chryſoſto. Quippe Chriſtus conſolatur his verbis apoſtolos ſuos ex duobus: tum quia oſtenderat eis ſe eſſe prodendum ab altero eorum, id quod erat magna pars ſolatij diſcipulis, vt bono animo ſuſtinerent labores venturos quando aduerterent Dominum tot tuliſſe labores. Et ſecundò ſolatur eos dicẽs, Qui vos accipit, &c. quaſi dicat, etiã vos vt me perſequentur impij homines. At verò alij pij vos excipiẽt, ſcientes, quod qui vos recipit, me recepit, &c. Porro mihi alia cohærentia arridet vehementius, videlicet, hæc Dominũ intuliſſe verba, vt latẽter carperet ſuũ proditorem, cuius dudũ fecerat mentionem. Etenim dicens, Qui vos accipit, me accipit, qui autem me accipit, accipit eũ, qui me miſit ex contrario ſenſu intellectum voluit, quod qui Chriſtum non accipit, patrem mittentem non accipit. Vnde inſinuabat ex verbis iſtis Iudæ infido quod

Deus dicitur ſcire quæ amat & neſcire quæ odit.

quia Chriſtum non recipiebat, hoc eſt, in ipſum nõ credebat, quia ſi crediditſſet, non vendidiſſet Dominũ, continuo non recipere Deum patrem. Quippe qui à filio diſcedit, neceſſe eſt, vt à patre diſcedat. Id quod erat magnũ commonitoriũ ad Iudã, vt à peſsima proditione deſiſteret, ſi vellet (vt oportebat velle) à patre non excludi. At auribus ſurdis Chriſtus canebat, nãq; Iudas, neq; verbis ſuauiſsimis Chriſti neq; officijs optimis demolliuit ſuã perfidiã. Et fere ad hãc rationẽ videtur Cyrillus cohęrẽtiã expoſuiſſe. At vero Ioannis. 5. Dominus ait, Qui nõ honorificat filium, nõ honorificat patrem, qui miſit illum. Nunc verò ait, Qui me accipit, accipit eum qui miſit me ſubintelligens, Qui non accipit me, non credendo, non accipit patrem: quia qui nõ credit in filium, nõ credit in patrem. Qui verò nõ credit in filiũ, hic non honorificat filium, & ſubinde nõ honorificat patrem. Eſt ergo ſenſus hic, Qui vos accipit credendo Euangelio meo quod vos prędicabitis, ille me accipit per fidem, & charitatem. Et credens Euangelio à vobis prædicando, vos ſanè honorat, & vos honorando propter Euangelium, me honorat: & me honorando, honorabit patrem meũ. Vnde de primo ad vltimũ ſecundum formam argumenti dialectici, Qui vos accipit, me accipit, & qui me accipit patrem meum accipit: ergo, qui vos accipit, patrem meũ accipit. Et contra, qui vos non accipit, patrẽ meũ non accipit. *Cum hæc dixiſſet Ieſus turbatus eſt ſpiritu, & proteſtatus eſt, & dixit, Amen, amẽ dico vobis, quia vnus ex vobis tradet me.* Ioã. 11. legimus, Dominũ ad reſurrectionem euntẽ Lazari ſe turbaſſe, hoc vero loco non ait, ſe turbaſſe, ſed, turbatus eſt. Cæterũ ex loco priori hic eſt etiam intelligẽdus. Dominus enim non cogebatur, vt turbaretur, ſicut & nos, ſed ſpontaneam turbationem habebat, vt ibidem dicebamus. Cur autẽ turbetur modo Theo. & Chryſoſto. credunt eo factum, quia Chriſtus videbat ſuum proditorem vtroque priuandum, & patientia in laboribus, & excipientiũ miniſterio. Ideo turbatur ſpiritu, hoc eſt, triſtitia afficitur eius anima: & teſtatus eſt, hoc eſt, prędixit, proteſtatus eſt, affirmauit. Cyrillo autem placuit hanc turbationem eſſe demõſtrationem

quandam

quandam exteriorem iræ aduersus tantum flagitium, quantum erat Iudæ flagitium, qui ob pecuniolam vēdebat Dominum. Augustinus verò hanc turbationem à Christo fuisse acceptam dicit ob imminentem passionem, & periculum proximorum, & ob traditoris impendentes manus, cuius fuerat præcognitus animus. Hoc etiam Dominus sua turbatione significare dignatus est, quod quando ex falsis fratribus aliquos separari ante messem ab ecclesiastica communione vrgens causa compellit, fieri sine ecclesiæ turbatione non possit. Et adiecit Augustinus, Turbatus est autē nō carne, sed spiritu, spiritus enim in huiusmodi scandalis, non peruersitate, sed charitate turbatur. Ne forte in separatione aliquorū zizaniorū, simul aliquod eradicet & triticū. Siue ergo ipsum Iudam pereuntē miserando, siue sua morte appropinquāte turbatus est. ¶ At verò, quod ait Augustin. hanc Domini turbationem non fuisse carne, sed spiritu, non est sensus, quod hæc turbatio facta fuerit solum in spiritu Christi: quandoquidem spiritus Christi tranquillus semper erat. Secundum enim portionem superiorem nunquam fuit Christus turbatus, quia secundum illam semper erat beatus. At verò secundum partem sensitiuam turbatur Dominus, vnde ait, Nūc anima mea turbata est Ioan. 12. Vtique anima Domini turbata est secundum partem sensitiuā, quia tamen hæc turbatio erat iubente spiritu seu parte rationali, ideo ait turbatum fuisse spiritu. Quamuis Augustinus intellexit, Dominum non carne esse turbatum sed spiritu, idest, non ob causam carnalem, seu sensibilem, vt nos turbamur, sed ex charitate turbatus est, miserans Iudam & apostolorum, quam videbat imminentem ex sua cruce, turbationem. *Aspiciebant ergo discipuli hæsitantes, de quo diceret.* Apostoli sibi conscij, quod tantum facinus nullus eorum vel mente conceperat, nedum opere tentaret, & certi nihilominus de verbo Domini de authore hæsitant, mutuoque se aspiciunt, vt si forsan vultus immutatione, apud se colligerent quē significabat Dominus ex eorum collegio futurum Domini proditorem. Primo autem Dominus non apertè, sed sub vmbra insinuarat, se prodendum ab aliquo apostolorum suorum, citans verba Psalm. 40. Nunc verò expressè, & non figurata locutione, manifestat neminem nominans, vnum ex collegio apostolico suum futurum proditorem, dicens, Vnus ex vobis tradet me. Quare apostoli se inuicem aspiciunt. Quia etiam si de se sibi benè conscij erant aliorum autem discipulorum conscientia illis nō patebat stupēt, quod apostolus aliquis tantum, & tam inauditum facinus esset admissurus.

Ex iusta punitione hæreticorum ecclesia tristatur, quia ipsi se dignos illa effecerūt.

Anima Christi secundum portionē superiorem nūquam turbatur fuit neque potuit turbari.

Erat ergo recumbens vnus ex discipulis eius in sinu Iesu, quem diligebat Iesus, innuit ergo huic Simon Petrus, & dixit ei, Quis est de quo dicit? Itaque cum recubuisset ille, supra pectus Iesu, dicit ei, Domine quis est? Respondit Iesus, Ille est, cui ego intinctum panem porrexero: & cum intinxisset panem dedit Iudæ Simonis Iscariotæ, & post buccellam introiuit in eum Sathanas. Vt hic textus, & dudum explicatus elucescāt clariùs oportet annotare, Ioannem hæc succinctè tractasse, quæ de proditore commemorantur, quia apud alios Euangelistas vberiore tractatu aduertebat esse diserta. Apud Matthæum autem. 26. & Marc. 14. habetur, quod edentibus apostolis, dixit Iesus, Amen dico vobis, quia vnus vestrum me traditurus est, Et contristati valde cœperunt singuli dicere, Nūquid ego sum Domine? At Iesus respondens ait, Qui intingit mecū manum in paropside, hic me tradet. Vbi vides Dominum curasse diligenter molle facere impœnitens cor Iudæ, ideo primo generali sermone, dixit, Vnus vestrū me traditurus est. Hæc autem dixit Dominus, vt aduerteret Iudas suum crimen esse Christo cognitum, ideoque vereretur Dominum sciētem suū delictum, & cessaret à proditione. Ipso autē adhuc in sua impudentia, & impœnitentia perseuerāte, rursus admonetur à Domino specialius, vt refertur apud Marcum. Vnus, inquit, ex duodecim, qui intingit mecū manū in catino. Nunc enim etsi non nominabat proditorem, at verò ex signo eum indicabat. Quia vt annotauit Hiero. ad Matth. apostoli alij, postquam Dominum dicentē audierunt, Vnus vestrū me tradet, suspenderunt se à comedēdo, ideo neq; intingebant suos cibos in catino. At Iudas, perseuerans in sua impudētia, nihil contristatus, vt celaret magis

Ioānes succinctè tractat quæ ab alijs Euangelistis fusius commemorātur.

suam proditionem, intingebat cum Domino in paropside, alijs non intingentibus. Itaque, Dominus generaliter loquebatur vnum ex intingentibus cibũ simul cum Domino in paropside esse traditurum Dominum. At vero alijs Apostolis retrahentibus se ab intinctione cibi mœstitia correptis; Iudas impudẽs extendebat manum, ad intingendum cũ Domino: vnde ipse se manifestauit, & non Dominus. Verum dicet quispiam, imò Dominus Iudam esse proditorem suum clarè manifestauit. Etenim in Mattheo legitur Iudam dixisse, Nũquid ego sum Rabbi? Cui Dominus, Tu dixisti. Et simili modo Matth. 26. Principi sacerdotum interrogãti, & adiuranti Dominum, Si tu es Christus filius Dei viui, Respondit Christus, Tu dixisti. Et princeps sacerdotũ scidit vestimenta sua, dicens, Blasphemauit, &c. Vnde verba Christi intellexit esse affirmantia se esse Christum filium Dei viui. Igitur similiter Apostoli ex verbo Domini, Tu dixisti, intellexerunt Iudam esse proditorẽ. Porrò si intellexissent, quomodo Petrus innuit Ioanni, vt discat à Domino, quis ex numero duodecim Apostolorum esset Christi proditor, ergo verba Domini non videntur affirmasse Iudam esse proditorem. Remigius in Matthæum exposuit verba Christi, Tu dixisti, & nõ ego. Et secundum hunc sensum adhuc res celata erat. At obijciet aliquis, Iudas non affirmauit se esse proditorem, quia interrogatio non affirmat, aut negat. Nanque & alij Apostoli, idem interrogauerunt dicentes, Nunquid ego sum Domine. Quãuis Iudas non sciscitatur, Nunquid ego sum Domine, sed, Nũquid ego sum Rabbi. Verum idẽ interrogant omnes, etsi sub alia forma interrogationis. Sed nunquid Apostoli alij interrogando, affirmabant, se esse proditores? neutiquã. Imo nunquam interrogatio affirmat vel negat, nisi sit interrogatio violenta, de qua non est modo sermo. ¶ Rursus Remigius aliter exponit verba Domini, Tu dixisti, & verum dicis. Cæterum si hoc admittimus, iam tum Dominus clara voce tegebat suum proditorem esse Iudã Iscariotem, & tunc vrget quod dudum proferebam. Si ita est, qua ratione Apostoli hæsitant apud Ioannem, vbi innuit

An Domin' manifestauit Iudã esse proditorẽ suum.

Remigius & Rabanus expẽduntur.

Petrus Ioanni, vt discat à Domino, quisnam esset ex illis proditor, vt assererentur à tristitia animi, qua vexabantur. Et sanè, vt videtur verosimile, si Apostoli sciuissent Iudam esse proditorem, ipsum occidisset Petrus, cum alijs Apostolis. Et ideo Petrus est solicitior in re hac sciẽda, vt postquam resciuisset proditorẽ occidisset, erat enim feruidus Christi amator. ¶ Rabanus aliter soluit hũc nodum, Dominum respondisse, Tu dixisti, non tamen omnes aduerterunt ad verbũ Domini. Insinuat Rabanus suppresse dictum esse à Domino, ità, vt nõ omnibus Domini pateret responsio. ¶ Porro ex Ioãne constat nulli patuisse Iudam esse proditorẽ, nisi Ioanni. Igitur solus Ioannes audiuit, Tu dixisti. Verum si ex verbo hoc didicerat Ioannes proditorẽ, non insisteret discere à Domino, peteris, Domine quis est? ¶ Quocirca videtur dicendum Dominum per illa verba, Tu dixisti non intendisse manifestare Iudam esse proditorem suum. Quia si manifestare intendisset, quid opus facto erat illis vti verbis sed clarè retegere, argẽtum promissum Iudæ à principibus sacerdotum, vt Christum illis traderet & pactũ initum fuisse cum eis de vẽdendo Christo? Sed solum hoc voluit dicere, Tu dixisti, idest, Tu interrogas, si tu es proditor. Nam verba Christi referuntur ad Iudæ interrogationem. At Iudas interrogabat: & hoc est quod dicebat interrogãdo, Nunquid ego sum Rabbi? non affirmando. Et princeps sacerdotum, dicens, Blasphemauit, quia Dominus dixit, Tu dixisti: malè ex verbis Domini colligebat, sed quia desiderabat princeps ille, quod Dominus clarè dixisset se esse filiũ Dei viui, ideo accepit occasionẽ ex verbis Domini: quæ tamen nihil explicabant, sed solum referebant verba principis sacerdotum. Sunt qui dicant secundũ phrasim Hebraicam, verba hæc, Domini ad Iudam. Tu dixisti, esse affirmantia eum esse proditorem. At verò istis incumbit respondere dudum obiectis.
¶ Aut secũdo dicamus, dicere aliquid bifariam accidere, aut sermone aut mente, aut opere. Iudas autem intingens cibum in paropside Saluatoris dixit opere, ipsa, scilicet, intinctione se esse proditorem. Quo fit, vt verba Domini, Tu dixisti signi-

Petrus feruidus Christi amator.

Qui dicit aliquid interrogando, non affirmat, aut negat.

Dicere contingit & opere & verbo.

significent, Tu dixisti te esse proditorē ex tuo opere, quia intinxit in paropside Domini vel hoc quia dixit mente, ipse enim interius se dicebat esse proditorē. Veruntamen apostoli mentem Iudæ non cernebant, neque eum esse proditorē intelligebant ex intinctione illa: quia solum ex verbo Domini intelligebant aliquem ex intingentibus cum Christo in paropside, esse proditorem. Verum et si solus Iudas, vt Hieronymo placuit intingebat, verum apostoli ignorabant, si verba Christi, ad eos, qui intinxerint vel ad intingentem modo essent referenda. Quidquod scriptura istud non commemorat solum Iudam aliquando intinxisse cum Christo. Demum, quale quale istud acciderit ex verbis Domini, non intellexerunt apostoli, Iudam esse proditorem. Nā, vt aiebam, si intellexissent, non esset Petrus solicitus pro se, & pro alijs apostolis, discere à Ioanne quis nam esset Christi proditor futurus ex suo collegio. ¶ Porrò autē, continuo se insinuat quæstio, Nunquid sermo iste habitus de proditore fuerit ante institutionem Eucharistiæ an post institutam. Neq; enim Hilarij sentētia probatur, qui super Matthæum contendit, Iudam non fuisse participem Eucharistiæ, quia tā scelesto, & impuro homini non erat dignum tantū sacramentum exhiberi in quam sententiam iuit Rupertus lib. 11. cōm. in Ioan. ¶ Et præter hęc quia Dominus ait, Non bibam à modo de genimine huius vitis vsque in illum diem cū bibam illud nouum vobiscū in regno patris mei, Matth. 26. At Iudas non bibit de hoc genimine vitis, igitur non fuit particeps Eucharistiæ. Vnde neque præsens erat sacræ cœnæ quando hæc Dominus dicebat.

Hilarij placitum expenditur.

Dubium de tempore institutionis Euchristiæ.

¶ Cæterum, vt supra tradebam ex Luca cap. 22. Iudas interfuit sacræ cœnę, quia post institutā Eucharistiā Christus, subiecit, Verumtamen, ecce manus tradentis me, mecū est in mensa. Locus autem indicatus, intelligēdus est de dignis apostolis, non de indignis. Et quamuis Iudas erat apostolus: at secūdum Dei pręscientiam mox erat deponendus ab apostolatu: quia pœnitentia ductus laqueo erat paulo post se suspensurus. Ideo et si erat numero apostolus, nō tamen merito. Loquebatur autem Dominus de ijs, qui numero & merito erant apostoli, quādo aiebat, Donec vobiscum bibam illud nouum. Dubium ergo propositum non ad modum facilem habet solutionē. Enimuero ex Matthęo, & Marco habetur Dominum post sermonem habitum de Iuda proditore, instituisse Eucharistiam. Prius namque narrant sermonem de proditore, & mœstitiā, quæ acciderat in apostolis ex sermone illo: dein verò denarrant Christum consecrasse panem in corpus suum, & vinum in sanguinem. Lucas verò non hunc sed diuersum ordinē in sua euāgelica seruat historia. Ioannes denique de Eucharistiæ instituto nihil meminit, quāuis de efficacia eius cap. 6. multa luculenter commemorat.

Concordia Euangelistarum.

¶ Fortasfsis autem res hæc adhuc modū diffiniri poterit, si dicamus Dominum in priori parte cœnæ, quando agnus paschalis edebatur, tūc fuisse locutū de proditore, & discipuli contristati sunt, &c. vt Matth. & Marcus denarrant. Et id téporis Dominus bis dixit se esse tradendum ab vno duodecim apostolorū, nulli tamen apostolorum exprimēdo esse Iudam. At verò in posteriori parte cœnæ, postquā Dominus recubuit iterū, post lauacrum celebratum apostolicorum pedum, & subinde continuauit cœnā priorem. Quam lauacrum interciderat, tunc Dominus inter alia quæ tunc edebantur edulia Eucharistiam instituit Matthæo authore. Ait enim, Cœnantibus eis, accepit Iesus panem, &c. Et omnes apostolos cibauit suo corpore, & potauit suo sanguine, & Iudam similiter. ¶ Post hāc autem stupendam cibationem Dominus continuauit sermonem de suo proditore, quem indicatum lauacrum interciderat. Et tertio dixit, Amen amen dico vobis, quia vnus ex vobis tradet me. At apud alios Euangelistas, non habetur Amen, amen, sed solum Amen. Neque apud alios legimus Dominum sermonē facturum de proditore suo, conturbasse. At verò apud Ioannem legimus, Iesus turbatus est spiritu, & protestatus est hoc est, magna asseueratione affirmauit se esse prodendum, ab vno apostolorum suorū. Sed cur ita, si rogitas, hæc tāta de proditore legūtur apud Ioannē, quę nō apud Euangelistas alios? Vtique, quia iam instabat, iamque impendebat proditionis

tionis hora:& mala,cum iamiam aduen tant tum maximè angunt: cū vero sunt remotiora,non adeò vrgent. At verò in fine cœnæ hæc agebātur, quæ diximus, vnde Ioannes ait,Erat autem nox. Cœpta nanque est cœna vespere feriæ quin tæ:& producta est in noctem vsque pro propter lauacrum quod interfuit. Vnde solus Ioannes memoratur buccellæ vel offæ intinctæ, quæ data est à Domino Iudæ,vt indicatet tunc demum Dominus Ioanni suum proditorem.

¶Ex istis tu conciliabis Euangelistas. Fuit nanque venerabile sacramentum Eucharistiæ institutum,ante sermonem de prodirore,quem Ioannes denarrat,& post sermonē Christi de proditore, quē alij referunt Euangelistæ. Nanque ter Dominus dixit se esse tradēdū. Et inter primas duas vices, & postremā fuit mora, & temporis interstitium, vt locus & spacium daretur Iudæ,vt à tanto facinore desisteret perpetrando. At hic præfricta fronte,& plusquā lapideo corde,neque officijs allicitur,neque minus supplicij æterni deterretur. Dominus enim supplicium illi tanti flagitij minatur ęternum,dicens, Melius fuisset,si natus non fuisset ille:Neque temporis interuallum proficit,vt pœniteat eum Dominū vendidisse, sed tenax propositi exit accepta buccella panis, quā Dominus intinxit, & porrexit illi: vt singularissimo signo amoris erga illum ostenso, ab immanitate tanti sceleris se retraheret. Namque non legimus alijs apostolis intinctā Dominum porrexisse buccellam,nisi proditori. Verum nec sic mollescit,sed in scelere induratur vehementius:nā capta buccella de manu Domini, continuo quod mente conceperat opere implet. Nam statim surrexit à cœna proditurus Dominum. Ex istis sequitur,quod cum legimus apud Ioannem hoc loco, apostolos hæsitasse, & inuicem se aspexisse stupentes in verbo Domini, Vnus ex vobis tradet me,hanc hæsitationem fuisse aliā ab ea,quam Matth.&Mar.referunt,fuisseque in postrema cœnæ parte. Vnde hic Ioannes commemorat apostolos se aspexisse inuicem, quod alij non memorantur. ¶Iam verò, quis non videt, vt Vvicleffistæ,& alij hæretici,ex hoc Euāgelio confunduntur. Aiunt enim sacerdotes nullos esse peccatores, sed necesse est sacerdotium fundari in sanctitate, & iustitia?& alij amplius desipiunt nullam regiminis aut magistratus potestatē esse in homine peccatore.

¶Porro isti aduertant Iudam furē fuisse, docente Ioanne. At vero nihilominus erat Apostolus, & apostolica exercebat munera:& in collegio tolerabatur apostolico:& hunc tanquam apostolum honorat Christus,cœnando cum illo, & eius lauando pedes,& eum cibando corpore & sanguine suo. Et hunc non exclusit Dominus, quando dixit, Hoc facite in meam commemorationem: sed ipse Iudas à tanto munere se exclusit,laqueo se suspendens.

¶Quocirca si Iudas fur erat, & Dominū tradiderat,& nihilominus apostol' erat, numero quidē etsi non merito, quia indignus erat apostolatu,quid quod multi sint sacerdotes, multi episcopi, numero quidem sacerdotes,& episcopi: quia verè habēt ordinem sacerdotum & episcoporum,merito tamen nō sunt tales,quia indigni sunt sacerdotio, vel episcopatu? Itidem dicito de magistratibus secularibus. *Erat ergo recumbens vnus ex discipulis.* Non satis liquet quis hic recubitus fuerit in sinu Iesu. Etenim non possumus hunc recubitum dicere esse, vt recumbimus sedentes super sedem, aut scānum. Et tursus varietas est in hoc recubitu, quia modo ait,Ioannes in sinu,quem vocant Græci κολποσ vt hoc loco scribitur à Ioanne, Et significat sinum. Sinus autem idem est quod ala, vel ascella, vel axilla,& est concauitas sub iunctura brachij. At nō est peruium vt Ioannes recubuerit sub cōcauitate brachij Christi. Nisi dicamus, quod ideò dicitur ibi recubuisse, quia collocauit Ioānes caput suū sub hac concauitate dominici brachij,id quod fieri nequibat,nisi Dominus leuasset suum brachium, & reciperet Ioannis caput sub suo amplexu. Cæterum postmodum scribit, se recubuisse supra pectus Domini. Græcè autem est, Cum incidisset supra pectus Iesu: vt autem fuit hæc incidentia non est apertum. D. Augustinus idem arbitratur esse intelligendum per sinum,quod per pectus. At verò græca vocabula apud Ioannem sunt diuersa. Scilicet κολποσ & σἠθοσ primū

sinum

sinum significat, secundum autem pectus, & in sinu recubitum per vocē aliā expressit, & per aliam recubitum supra pectus, scilicet, per græcum quod scripsit participium, ἐπιπεσὼν, idest, incidens. Quocirca videtur dicendum, hunc recubitum non fuisse aliud quam cohærentiam capitis Ioannis, ad sinum Christi, in principio. Dein vero Ioannes produxit amplius caput, vt hæreret ad Christi pectus, vel inclinauit caput ad Christi pectus, vt Christo cœnanti, non fuisset impedimento. Theophilactus inurbanum & rudem, credit fuisse Ioannē, quia ausus fuerit super pectus Domini incidere, quia nihil adhuc magnum de Christo sentiebat, neque erant edocti dignum reuerentiæ honorem exhibere. Piscatores enim erant, & officij imperiti, permittit autem Dominus ei vt recumbat super pectus, mœrorem eius soluēs, & mitigans perturbationem mentis eorum. Ego vero, non ruditati hoc tribuo, sed maximæ dilectioni. Nam si Petrus reueritus est Christum sub initio apostolatus, Luc. 5. dicens, Exi à me Domine, quia homo peccator sum, equidem multo magis postea: idemq; videtur de Ioanne dicendum.

¶Non autem nominat se Ioannes dicēs se recubuisse, sed sub tertia persona se nominat, dicens, Discipulus ille, quem diligebat Iesus, vt sæpè Moses fecit. Et Paulus. 2. Corin. 11. Scio hominem in Christo, id quod scripturæ veritati, & magnę est tribuendum humilitati.

¶At diligebat Iesus omnes discipulos, vt diligit vniuersa, quæ fecit. At verò quia signa dilectionis frequentiùs demōstrabat Ioanni, quam cæteris apostolis, ideò ait, Discipulus ille, quem diligebat Iesus. Et equidem quando alia dilectionis signa desiderarētur, quod modo scribitur ab ipso Ioanne, est symbolum singularissimæ dilectionis. Non enim auderet Ioannes, se insinuare in sinum Iesu, aut se inclinare ad pectus Iesu, coram omnibus apostolis, nisi pristina familiaritas audaciā ei præberet. Vnde est quoque liquidū, tunc Petrū nō fuisse iuxta Iesum sedentem, sed sedisse iuxta Ioannem, forsan quia Dominus dixerat, Qui maior est inter vos fiat sicut minor, quia si non sederet iuxta Iesum, nō potuisset recumbere in sinu eius. Imo Petrus si esset prope Ioannem, nō innueret Ioanni, vt disceret à Domino, quis esset Domini proditor: quippe posset, absque nutu, ab illo secreto petere, vt disceret. Quis autē ordo fuerit seruatus tunc in sedibus apostolorum, non patet. *Ille est, cui ego intinctū panem porrexero.* Mira Ioannis ad Christū familiaris amicitia: quia ille solus audet scrutari Dominum de occulto proditore, & illi soli Christus pandit arcanum. Et Petrus non audet, non quia inferior Ioanne, superior namq; erat, at aliàs passus fuerat repulsam: idcircò non audet modo, Ideo per sibi charum & familiarē Ioannem discere tentat, quod ipse per se scitcitari non audebat. Græce non habetur, panem, sed buccellam ψωμὸν Erasmus transtulit offam, & offam ait esse panis frustum intinctū in iure: tametsi alij credant offam, aut offellam, non esse panis frustum solum, sed conditum aromatibus quibusdam, & intinctum in iure pingui, cum caseo veteri, & piperi, aut esse massam, seu pultem. Qua propter vulgatus interpres transtulit buccellam. Verum Laurentius illi aduersatur dicēs, oportuisse eum semper idem transferre, & non variare: quia eadem vox Græca est semper hoc loco, quam dudum expressi. Verum primo transtulit intinctū panem, dein cum intinxisset panem, denique variat transferens, & post buccellam. At Erasmus, etiam variauit eiusdē vocis translationem. D. Augustinus, & post panem legit, & non post buccellā. At rectè fecit interpres noster, vt intelligeremus post comestum panem, diabolum introisse in Iudam: quod non significatur claré, si dixeris post panem. Quare per psomiō Græcum buccellam oportet accipere intinctam: tametsi Euangelista non expressit si in iure fuit intincta, aut si in liquore alio. Etenim quando legimus apud Matth. Qui intingit mecū, &c. quod tunc intelligamus forte esse in tinctas lactucas agrestes, cum quibus comedebatur agnus, non erit absonum. At verò modo, est sermo expressus de pane intincto: ideo si in iure vel quouis alio fuerit intinctus nō constat ex Euāgelio. Homi. 61. in Ioannem. Exod. 12.

¶Credibile est mihi consuetudinem esse regionis illius in huiusmodi cœnis offellam illam comedere in fine cœnę, quā tamen

tamen Dominus, vt traderet Iudam ad pœnitentiam, Iudæ dedit. At fuit ea hominis peruersitas, vt post buccellam, ad facinus exequendum magis proritaretur. *Post buccellam*, Græcè, *post buccellam, tunc introiuit in eum Satanas.* Non fuit buccella causa diabolici ingressus in Iudam: buccella nanque intincta, nihil noxæ habebat, neque illa traxit diabolum in cor Iudæ. Sed significat Euangelista, quod postquam Iesus signa dilectionis cõsummasset exhibita Iudę, quorum consummatio erat, illi soli porrigere offellã manu propria intinctam, tunc ipse ingratus & impius in Domini largissima erga eũ beneficia, consummauit etiam suam impietatem. Et hoc significat quando ait, *Post buccellam introiuit in eum Satanas.* Hoc est, diabolus tunc perfectè Iudam possedit, habens Iudam iam in suum mancipium, ducẽs eum quo diabolus volebat. Primo autem dixerat Ioannes, Cum diabolus iam misisset in cor Iudæ, nunc ait, Introiuit in eũ Satanas. Plus est introire in cor diabolum, quam immittere in cor. Namque hoc est instillare per suggestionem malignum opus: illud vero est, iam deducere in exitum, quod animo est cõceptum. ¶ Forsan te mouebit dubium, quod se se insinuat ex hoc Euangelistæ verbo. Nunquid buccella illa fuit Christi continens corpus, aut fuit panis communis? Enimuero vulgatum est multis scriptoribus ex theologica classe, in buccella illa, non fuisse corpus Domini, sed fuisse communem, vel vsualem panem. Et hoc colligit Nicolaus, quia de consecratione distin. 2. cap. cum omne, prohibetur, ne Eucharistia intingatur: ne ve porrigatur intincta. Verum hoc argumentũ dicet aliquis esse nullius momenti, quandoquidem Dominus tum cœnatis iam dedit corpus suum, id quod modo nefas est. Ad hæc in cap. Presbyter. eadem dist. notat glossa nonnunquam licere asseruare Eucharistiam intinctam pro infirmis.

Impij & ingrati ex beneficijs animãtur ad maiora perpetranda facinora.

¶ Et equidem Augustinus buccellam illam esse Eucharistiam expressè videtur testari Homilia. 62. in Ioannem, cuius verba sunt hæc, Ita ne hoc meruit panis porrectus de mensa Christi, vt post illũ intraret in discipulum Satanas? Quibus respondemus, hinc potius nos doceri, quam sit cauendum malè accipere bonum. Et infra, Si enim corripitur, qui nõ dijudicat, hoc est, non discernit à cæteris cibis Domini corpus, quomodo nõ damnatur, qui ad eius mensam fingẽs se amicum, accedit inimicus? Et ante hæc alia scripsit ibidem apertiora verba. Quid ergò, ait, miraris si datus est Iudæ panis Christi, per quem manciparetur diabolo, cum videas è contrario datum Paulo angelum diaboli, per quem perficeretur in Christo? ità & malo bonum obfuit, & malum bono profuit. Quæ verba videntur cum alijs quæ ibi scribuntur perspicua, quæ doceant, buccellam illam fuisse Eucharistiam. Hoc idem dogma Cyrillus videtur amplecti libr. 9. commen. in Ioannem. cap. 16. Nemo putet, ait, panem illũ diabolici fuisse causam ingressus: nemo ita insaniat, vt benedictionem tanti causam mali arbitretur. Et infra docet diabolum maximè vires suas angere in eos, qui mysticam benedictionẽ spernunt, per mysticam benedictionem, vel per benedictionem Eucharistiam intelligens. Hoc enim sibi vult Eucharistia, benedictio, seu gratiarum actio. Idem videtur Origeni placuisse indicante Tho. in catena. Non inepte, ait, dicetur, quod sicut qui manducat panem Domini, aut bibit eius sanguinem in præiudicium sibi comedit atque bibit, sic panis à Iesu datus alijs fuit ad salutem, Iudæ in damnum, vt post panem intrauerit in eũ Satanas. ¶ Verumtamen non hoc dogma probatur multis, vt dicebam. Vnde Rupertus. lib. 11. comm. in Ioannem, prorsus negat buccellam illam fuisse panem consecratum à Domino. At Rupertus ex falso hoc deduxit fundamento. Credit enim Iudam non fuisse participẽ Eucharistiæ, sed antequam Dominus consecraret panem in corpus suum, ipsum iã exisse à cœna agni paschalis, & abijsse ad Iudæos, vt proderet Dominum: id quod theologis vulgo non probatur, vt supra annotabatur. Vnde Augustinus Homilia. 62. in Ioannem hoc placitũ reprehendit dicens, Non autem, vt putant quidam negligenter legentes, tunc Iudas Christi corpus accepit. Intelligendum est enim, quod iam eis omnibus distribuerat Dominus sacramentum corporis & sanguinis sui, vbi & ipse Iudas erat,

Iudę sub buccella intincta corpus Iesu porrectum.

Rupertus nõ probatur.

erat, sicut sanctus Lucas euidentissimè narrat. At dicet aliquis, Et quomodo Augusti. sibi constat, qui dudum dixerat Dominum Iudæ panem intinctum porrigens Eucharistiam porrexisse? Dixerim Augustinum non dixisse simpliciter, sed ex hypothesi esse locutum, admisso, videlicet, quod quidam existimabant, quod Dominus per panem intinctum, porrexerat Eucharistiam. Tunc inquit hoc admisso, quod diabolus intrauerit in Iudam post buccellam non fuisse vicium Eucharistiæ porrectæ, sed esse vicium sumentis: qui animo inimico illá sumpsit. Nam qui non inimico, & hostili animo, Eucharistiam sumit, non diiudicando tamen eam à cibis cōmunibus, corripitur: multo fortius igitur damnabitur, qui illam hostili animo acceperit. Et equidem hoc mihi multo probabilius videtur Iudam tum per buccellam, non accepisse corpus Christi.

August. exponitur.

Iudas per buccellam intinctam nō accepit Corpus Christi.

¶ Primoquidem, quia Dominus nulli singulariter dedisse corpus, & sanguinē suum legimus, sed consecratis pane & calice dixit, Accipite & diuidite inter vos. Itaque apostoli sibi distribuebant corpus & sanguinem Domini. Nunc autem Dominus singulariter dedit panis offam Iudę. Vnde videtur hanc buccellā non fuisse Eucharistiam.

¶ Secundo quia Dominus consecrando panē, simul consecrauit calicē, vt Matth. 26. Marc. 14. Lucæ. 22. testantur. At verò, vt modo Ioannes commemorat, buccellam solum intinctam dedit Iudæ, & non fit commemoratio calicis: ergo buccella illa non fuit consecrata, sed vsualis panis intinctus, quem Dominus dedit hosti suo, vt vel sic liquarentur viscera hostilia. At stupenda hominis durities, qui sciens se à Domino esse cognitū proditorem & vidēs nihilominus, quod ipse Dominus, eximia in ipsum collocabat beneficia, vehementius nihilominus indurabatur.

¶ Quarto, quia consecratio Eucharistiæ, non fuit in fine cœnę, sed in medio, nam Matth. ait, Cœnantibus autem illis. Verum hæc panis intincti porrectio fuit in fine cœnæ, quia continuo exiuit Iudas vt Dominum proderet, vt Ioannes ait, quia iam nox erat. ¶ Hinc colligere licet, Eucharistiam non esse negandam secretis peccatoribus. Sunt sanè admonendi clanculum à parochis vt abstineant, à sacra communione: porrò si se ingerunt publicè, ad mensam Domini non sunt abigendi, nè scandalo sint alijs videntibus. Publicos autem peccatores, & arcere, & abigere fas est, vt nos in. 4. senten. vberius tradidimus. *Et dixit ei Iesus, quod facis, fac citius. Hoc autem nemo sciuit discumbentium, ad quid dixerit ei.* Non imperat Dominus facinus committendum à Iuda, quia Deo authore nemo fit deterior. Et authore Iacobo, Deus intentator malorum est. Porrò Cyrillus verba esse imperantis præferre videtur. Non quod imperet Christus Iudæ, sed diabolo, qui iam possederat Iudam. Vnde inquit, Tuum opus quod facis, fac citiùs ò diabole. Prophetas occidisti Iudæorum animos ingressus: lapidibus eos petijsti, qui salutarē Iudæis doctrinam ministrabant: nemini qui à Deo missus est pepercisti: veni post illos ego, vt errantes reducam à tenebris, &c. Quare quod solitus es facere, nunc facito. Porrò verba Domini ad Iudā diriguntur apertè, & non ad diabolū, etsi diabolus tanti facinoris erat instigator, & incentor. Vnde etsi videntur imperātis esse verba, Quod facis, fac citius, sed nō sunt. Potius enim sunt verba abominantis patrandum facinus. Qui enim vehementer opus abhorret impiū, quod alij facere decreuerunt, ipsis contra consulentibus, hoc sermone vtuntur, Facito igitur cito siquidem obstinato animo cōsilia retrahentia non audis. Et potius est sermo dissuadens sermo hic, quam suadens. ¶ Vel aliter si mauis apertius est locus hic exponendus. Quod tu Iuda decreuisti, animo obstinato facere, tibi iam permittitur cito facere. Quasi dixisset Christus, Non te deliniui officijs, non te terrui supplicijs, ne tantum patrares cōtra me scelus: tuę igitur obstinationi iam permittitur, vt se prodat in desideratum opus. Siquidem mihi prohibenti non acquieuisti, tibi repugnanti mihi te permitto, vt facias quod voles, & quam cito volueris. Est antem consueta phrasis scripturæ hæc, Indurabo cor Pharaonis, idest, permittam eū obdurari. Tradidit eos Deus in reprobum sensum, idest, permissi sunt suo reprobo abundare sensu. Quod enim Deus nō prohibet, aliquādo facere

Publici peccatores arcēdi & abigēdi à sacra mēsa.

lus,spreuit continuo Christi disciplinã. Deserit apostolos lucis & vadit ad principes tenebrarum. Ideoq; in nocte exit, quia opus tenebrosum facturus exit. Adulteri oculus obseruat caliginẽ, vt Iob ait:& huius apostatę oculus,expectabat noctem, vt lucem proderet tenebris. Tales sunt omnes hæretici qui possessi à Satana ecclesiam Dei deserunt,ab illa nanque exeunt per excõmunicationis apostolicæ vigorem,quia indigni sunt communione lucis,qui ipsam lucẽ spernunt. De quibus Ioannes ait, A nobis exierũt & non erant ex nobis. Exierunt sanè ab ecclesia,at ex ea exierunt, quia nõ erant veri filij,sed mendaces ecclesiæ filij.

ENARRATIO. III.
In caput decimumtertium.

¶*Cum ergo exisset dixit Iesus, Nunc clarificatus est filius hominis: & Deus clarificatus est in eo. Si Deus clarificatus est in eo,& Deus clarificabit eum.*

SVbmoto filio tenebrarũ, à lucis societate, Iesus ait, Nunc est clarificatus, hoc est glorificatus filius hominis. Consueta appellatione se appellat filium hominis. Nõ quod alius sit filius hominis,alius filius Dei,vt hæretici putabant antiqui diuidentes in Christo diuinã ab humana persona. Est sanè vnus & idẽ filius Dei, qui est filius hominis. At verò filius Dei in se & ex se clarificatus est,quia æternus est Deus ab ęterno Deo genitus. At non ex se clarificatur filius hominis quatenus homo est, sed,qui clarificatur filius hominis à filio Dei clarificatur. Et clarificatio hæc est, quia is ipse,qui est filius Dei,demonstrauit se esse filium hominis. Et tunc clarificatus est filius hominis quando ostensus est esse filius Dei.

¶Neque potuit aut poterit cogitari claritas,seu gloria maior,quã sit hæc, quod filius hominis,seu persona humana,ipsa eadem numero sit diuina persona. Et homo ex Maria genitus secundum carnẽ, is ipse sit Deus genitus à Deo secundum diuinitatem.

¶Porrò sciscitabitur quispiam,Quid est quod ait, Nunc clarificatus est filius hominis,quinimo videtur quod tunc Dominus fuerit valde obscuratus? Nanque fuit captus à Iudæis, illusus, flagellatus, & demum crucifixus? Quod si dixisset fuisse clarificatum ante hac, nihil dubij concipi potuisset. Fuit enim ab angelis sub natalibus suis decantatus, à Magis adoratus, sub baptismate à Deo patre glorificatus verbis illis, Hic est filius meus dilectus,in quo mihi benè complacui,ipsum audite. Præter hæc diabolum expellens ab obsessis, turbas innumeras mirabiliter in deserto pascens, mortuos suscitans & denique quatriduanum Lazarum ad vitam reuocans fuit impensissimè clarificatus. Adeò,vt turbæ iubilãtes illi acclamarent, Hosanna filio Dauid, benedictus qui venit in nomine Domini. ¶At vero nunc nihil horum accidit,sed diuersum:quia capitur Dominus & sistitur tanquam reus coram Põtio Pilato,& Caypha &c.

¶Cæterum Dominus dicens,Nunc clarificatus est filius hominis, non ad præsentes, quas tunc sustinuit passiones respexit,sed ad futuram sui gloriã ex passionibus prouenientem. Enimuero ipse supra dixerat,Cum exaltatus fuero à terra omnia traham ad me.

¶Ignominia igitur crucis Christi, versa est in summam eiusdem gloriam. Vnde Paulus,Propter quod & Deus exaltauit illum,& donauit illi nomen,quod est super omne nomen,vt in nomine Iesu,omne genu flectatur. (Ad Phil. 2.) Clarificatus est Iesus igitur per mortem suam, quia ex morte surrexit victor de baratro, & ascendit in cœlum:& sedit ad dexteram Dei patris. Et nõ solum est in seipso clarificatus,sed etiam in corpore suo mystico. Quippe omnes fideles ex ipso,& per ipsum clarificantur. Nam de plenitudine eius omnes accepimus. Ioã.1. At in hoc suo corpore quod est ecclesia clarificatur, quia gloria Christi clara est omnibus fidelibus: non quod sit euidens, sed quod ex fide accepta vniuersi fideles clarificant Christum credẽdo ipsum esse verè Deũ, & hominem, qui sua passione orbem asseruit à tyrannide diaboli. Hanc claritatem,seu honorem summum, non habuit Christus quousque per apostolos diffusum est nomen eius in omnes gentes. Et quia hoc prope erat,vt fieret,ideo

ait

ait Dominus, *Nunc clarificatus est filius hominis.* Quoniam de proximo accingendus reputetur pro accincto, & de proximo glorificandus reputatur etiã pro glorificato.

Christus etsi ante mortem fuit clarificatus, nõ tamẽ plenè, vt post mortem suã.

¶Porrò forsan obijcies, Christus lux est, non ergo eget clarificatione. Vtique in se lux est, neque homines Christum glorificantes, Christum augent in seipso: at verò augẽt eius gloriam in humanis cordibus. Et hac glorificatione nõ eget ipse propter se sed propter nos. Clarificatus demum est Christus ante mortem suam miraculis coruscans: at vero non omnino clarificatus, vt post mortem suam. *Et Deus clarificatus est in eo.* Hoc est, Deus pater est clarificatus per Iesum filium suũ. Quippe, etsi Deus secundum suam diuinitatem esset gloriosus apud fideles homines, ante Christi aduẽtum in orbem, verumtamen Dei patris gloria non tam ful sit orbi nisi per Christum, docentem se esse filium æterni patris. *Et Deus clarificauit eum, &c.* Vtique Deus pater glorificauit filium in se ipso, hoc est, Deus pater ostendit Christum esse filium suum ex propria substantia, non ex nihilo genitum. Et istud est glorificare filium in semetipso: sanctos enim suos glorificat extra se, at filiũ in seipso, quia filius, quẽ glorificat, est sibi consubstantialis. Nanque hunc hominem Christum glorificauit, eum demonstrando esse Deum sibi consubstantialem, vt taceant hæretici Arriani obgannientes, Christum nõ esse verum illum Deum. Si non est Christus verus Deus, quomodo glorificatur in ipso vero Deo, & non extra ipsum verum Deum. Hinc discamus Deum glorificare: quia si per nos Deus glorificatur, Deus quasi rependens vicem glorificabit nos. *Et continuo glorificabit eum.* Quippe statim post mortem, & resurrectionem Domini, apostoli prædicauerunt Christi diuinitatem, & pœnitẽtiam in nomine eius. Et clara voce, vt acta Aposto. indicant resonarunt, non esse datum hominibus nomen sub cœlo aliud, nisi nomen Iesu, in quo oporteat homines saluos esse. *Filioli adhuc modicũ vobiscum sum, quæretis me, & sicut dixi Iudæis, quo ego vado vos non potestis venire, & vobis dico modo.* Apostolos filios vocat modo, quos post resurrectionem appellat fratres, & ante apostolatũ erant serui. In nomine autem hoc filioli, adhuc apostolorum imperfectionem denotat, vt Paulus Galatas vocat filiolos. 4. cap. Filioli mei, quos iterum parturio, donec in vobis formetur Christus. Quibus sanè verbis infirmitatem spiritualẽ Galatarum subindicat Paulus. At Ioannes. 1. catholica frequenter suos discipulos filiolos vocat. Fortè non est semper necessarium hoc nomen significare imperfectionem virtutis, quia aliquãdo poterit significare amoris suauitatem: quia huiusmodi diminutiuis appellationibus amoris suauitas ab amãtibus dulciter in suos caros demõstratur vt. 1. Ioã. 4. victores diaboli, filiolos vocat. Vnde Cyrillus, non eò Dominum vocasse suos apostolos modo filiolos credit, quod in eis esset imperfectio virtutis, sed quia omnis virtus, vel sapientia Deo comparata modicum est. Idcirco vocat eos filiolos quippe, etsi alioqui perfecti essent Domino dicente, Iam vos mundi estis, cæterum pusilla est hominis perfectio Deo collata. Quoniam omnis creatura ante ipsum, Sapientiæ. 11. sicut momentum stateræ est, & sicut gutta roris antelucani. *Adhuc modicum.* Modicum inquit, vel quia mox erat subtrahendus per capturam & sequenti die crucifigendus. Aut quia postquam triumphator ascendit de sepulchro quadraginta solum diebus cõuersatus est cum discipulis suis. Neque obstat quod Matth. 25. scribitur, Ego vobiscum sum vsque ad consummationem seculi. Enimuero, Christus semper adest fidelibus suæ diuinitatis speciali prouidentia, & assistentia: tametsi secundum carnis præsentiam abest, postquã assumptus est in gloriam Dei patris. Iam enim non est visibilis oculis corporis, neq; tractabilis, sed solum oculis fidei, per quam credimus præsentem esse realiter sub velamento sacrorum accidentium, & panis & vini.

Filioli non solum imperfecti, sed etiã perfecti, in scriptura vocantur.

¶Modicum ait, igitur vobiscum sum loquens & agens, & mortali vita viuens, vt vos viuitis. At resurgens à mortuis, & vita immortali fruens, adhuc modicũ ero vobiscum mortalem vitam degentibus. Verum postquam exueritis vitam mortalem, & nouam & immortalem indueritis, iam mecum non modico tũ eritis sed sempiterno: quia patrem meum rogaui

rogaui dicens, volo pater, vt vbi ego sum illic sit & minister meus. *Quæretis me.* Hoc est desiderabitis me videre, & habere sensibilem meam protectionem, vt solebatis. Torquebunt enim vos perfidi homines, & variè diuexabunt: & tunc in pressuris vestris me quæretis, hoc est, meum patrocinium implorabitis maximo studio. *Quò ego.* Vado sanè ad mortē modo. Propter salutem orbis, innocens patiar, vt nocentes absoluam, & vos modo, quia infirmi estis non poteritis pro me subire mortem, vt ego subibo pro vobis: quousq; spiritus sanct⁹ vos roboret, vt pro me patiamini. Tūc sanè quo ego vado modo ad crucis, scilicet, ignominiā, me clarificantem, poteritis peruenire: & calicē, quem ego modo bibiturus sum, bibere poteritis, & de facto ad gloriam meam bibetis. *Et vobis dico modo.* Quia dixerat, Quo ego vado non potęstis venire, ne putarent apostoli perpetuo separandos esse à Christo, adiecit modo, id quod supra Iudęis nō dixerat. Ait enim, Adhuc modicum tempus vobiscū sum: quæretis, & non inuenietis: & vbi ego sum, vos non potestis venire: vbi nō adiecit modo, verū discipulis loquens, vt eos cōsolaretur, adiecit, modo: insinuans, ꝙ aliquando ituri erant quò Christus ibat.

ENARRATIO. IIII.
In caput decimumtertium.

¶ *Mandatum nouum do vobis, vt diligatis inuicem, sicut dilexi vos: & vt vos diligatis inuicem. In hoc cognoscent omnes, quod discipuli mei estis, si dilectionem habueritis ad inuicē.*

QVIA paulo post erat capiēdus à Iuda proditore, & à satellitib⁹ Iudęorū, & subtrahendus à conuersatione apostolorum, vnū est quod memoratur Dominus, & hoc vnum iam in vltimis agens tēporalis consuetudinis infigere maximopere curat apostolorum suorum mentibus, nēpe vt dilectionem & charitatem mutuam seruent.

Solius chari tatis [illegible] hiit⁹ [illegible] ens ab [illegible] olis vnā [illegible] dedit.

¶ Et merito huius solum meminit, quia summa religionis Christianæ charitas est, quam summopere Paulus commendat. 1. Corio. 13. quia hac submota, vniuersa frigent coram Deo. Hanc ergo solam voluit Christus esse symbolū Christianæ disciplinæ, dicens modo. *In hoc cognoscent omnes, quod discipuli mei estis, &c.* Neq; symbolum esse voluit huius disciplinæ operationem miraculorum, aut eleemosynarum largitionem, aut sacramentorum dispensationē, aut gratiarum aliarum ostensionē, sed solum mutuā dilectionem. ¶ Porrò dilectio alia est, quā natura ipsa parit, qualis est dilectio consanguineorum. Etenim naturaliter pater diligit filium, & contra, & consanguinei se inuicem diligunt natura illud monente. ¶ Alia vero est dilectio ex volūtate dimanans, qualis est amicorū dilectio. Rursus est alia dilectio, quam ipse status personarū admonet, vt vir vxorē amat, & contra, & Dominus amat sibi familiares, & contra famili..tes Dominū. Verū istæ dilectiones, quas vel natura, vel status, vel voluntas producit, non sunt dilectio ea, quam Dominus modo mandat. ¶ Quocirca ait, *Mandatum nouum do vobis, vt diligatis inuicem quemadmodum dilexi vos.* Hoc est, Istud est quod mando vobis, vt inuicem vos diligatis, non propter natiuam inclinationem, non propter statum, aut aliam quanuis necessitudinem, aut vitæ cōsuetudinem, sed propter me inuicem diligite. Hæc nanque est dilectio charitatis, quæ non diligit propter visibilia, creata ve bona, sed in ipsum fertur rapido cursu inuisibilem Deum, quē propter se diligit, & omnia alia à Deo propter ipsum Deū. Nō autē pugnat cū charitate, parētes aut consanguineos, aut amicos, &c. diligere, imo hoc charitas ipsa monet. Pugnat tamē cū ea, si hæc creata propter ipsa diligamus. Charitas enim à Deo exit, & ad Deū vadit, & in ipso solo cōquiescit. Cętera vniuersa sine Deo, illi nō sunt amica, & solus Deus sine vniuersis alijs, illi sufficit. Hac q; charitate nos dilexit Christus, quia cū inimici essemus per sanguinē suū nos recōcilia uit Deo patri. Neque nos dilexit, quia nos digni eram⁹ hac dilectione, imo quia prius nos dilexit, ideo nos fecit dignos suę dilectionis. Talem ergo poscit à nobis dilectionē in fratres qualē ipse nobis exhibuit. Ideo ait, vt diligatis inuicem, quēadmodū dilexi vos. Non possumus autē nos pro nostra fragilitate, sic diligere fratres, vt Christus nos dilexit: ipse

Dilectio alia ex natura alia ex volun tate alia ex status condi tione.

guinem pro inimicis suis, & maximum, & vberrimum dilectionis officium tūc, nondum exhibuerat Christus. Cur ergo non dixit, Diligite inuicem, vt ego sum dilecturus vos fundens sanguinem, pro peccatoribus omnibus? Porrò, non hoc modo dixit, sed, Quemadmodum dilexi vos, siquidem etiam sic opere, non dum fuderat, at proximum erat, vt funderet sanguinem pro genere humano. Et quia hoc Christo semper fuerat decretum mori pro nostra omniū salute, ideo ait, Quemadmodum dilexi vos, Reputans iam factum esse, quod proximum erat vt fieret. *Dicit ei Simon Petrus, Domine, quo vadis? Respondit Iesus, Quo ego vado, non potes me modo sequi: sequeris autem postea. Dicit ei Petrus, Quare non possum te sequi modo? animam meam pro te ponam. Respondit ei Iesus, Animam tuam pro me pones? Amen, amen dico tibi, non cantabit gallus donec ter me neges.* Christus ibat ad mortē crucis, & ex morte crucis surgens à mortuis, iturus erat ad cœleste regnum. At Petrus neque poterat sequi Christum, tūc in morte, quia infirmus erat, & qui ad vocem ancillæ Dominum negauit, quomodo sequentia mortis tormenta sustinuisset propter Christum? Sed neque poterat sequi tūc Christum, ascendentem in cœlū. Quippe ante agones superatos nemini conceditur gloriæ triumphus. Ideo ait Dominus, Sequeris postea. Nanque secutus est postea Christum, quia crucem sustinuit propter Christum. Et quia gloriosum reportauit triumphū ex cruce, ideo palmam æternam cū Christo obtinuit.

¶Poterat autem mori pro Christo tunc ante Christi mortem Petrus, simpliciter loquendo de potentia, sicut etiam illi septem fratres, quorum meminit Machabæorum historia, simul cum matre pro lege Dei gloriosissimè occubuerunt. Verum quia Christo erat nota satis Petri infirmitas, quam ipse quoque Petrus demonstrauit, Dominum ter negans, ideo Dominus ait, Non potes me sequi modo, sequeris autem postea. Quæ verba omnibus apostolis etiam dicta puta esse à Domino. Siquidem apostolica infirmitas Christum omniscium non latebat: quam ipsi etiam apostoli paulo post non obscurè demonstrarunt: quia omnes relicto eo fugerunt.

¶Petrus autem, feruidus Christi amator non loquitur prius expendens quid tulissent vires eius, neque loquitur submissè dicens, Si non possum Domine ex mea infirmitate, potero ex tua potenti gratia, sed absolutè sermonem præcipitat dicens, Quare non possum?

¶Amantium enim hic mos est, vt metiantur vires suas, non secundum veritatem, sed secundum sui amoris feruorem. Quod amant enim illud posse se existimant. Et tantus fuit Petri feruor amandi Christum, vt non aduerterit Christum dicentem, Non potes modo, sed Domino aduersatur dicens, Quare non possum? Cum tamē notum erat Petro Christum esse veritatem, quia ipsum audierat docentem, ego sum via, veritas, & vita. ¶Quocirca, quia insolentem Petrum focit amoris feruor, Dominus permisit Petrum labi, vt in suo lapsu, verborum Christi veritatem agnosceret. Petrus ex amoris feruore insolentia deprompsit verba.

¶Putabat autem Petrus fortè Dominum ab Hierosolymis, vbi tunc erat, quando hæc dicebat, in alia Iudæorum loca, vel ad alienigenas esse profecturū, quo Petrus suis viribus fretus, existimat secuturum Christum. Et simile est huic, quod cogitabant Iudæi Ioan. 5. Nam Domino dicenti, Quæretis me, & non inuenietis, subdunt Iudæi, Quo hic iturus est, quia non inueniemus? Nunquid in dispersionem gentium? Talia fortassis Petrus apud se agens dixit, Quare non possum modo te sequi. Thomas etiam audiens Dominum dicentem, se velle proficisci in Iudæam putans, quod Iudæi erant Dominum interfecturi, si illò proficisceretur dixit, Eamus & nos, & moriamur cum illo. Ioan. 12. Verum Thomam non compescuit Dominus, & Petrum compescuit. Siquidē Thomas non contradixit, vt Petrus contradixit Domino dicenti, Non potes me sequi modo, & ipse dixit, Cur non possum sequi? Neq; cogitabat Petrus, quod prius Christus erat subiturus crucem pro ipso, quam ipse pro Christo. Et tantum abfuit, vt animam poneret pro Christo, quod territus à voce ancillæ, protinus negauit Christum. Aliud enim est iactare, aliud experiri vires. ¶Est autem nonnulla quæstio concordiā euangelistarum spectans. Quid est quod Matth. 26. & Mar-

& Marcus. 14. verba hæc Christi ad Petrum, & contra Petri ad Christum denar rant accidisse, Domino eunte in villam quæ dicebatur Gethsemani, postquam hymnum dixerāt egressus cœnaculum, At vero Ioannes, & Luc. 22. in loco cœnæ scribunt verba hæc accidisse priusquam Dominus exiuisset à loco cœnæ vel à cœnaculo in montem Oliueti. D. August. lib. de euangelistarum consensu, nodum hunc extricar dicens, vel Lucam & Ioannem anticipando rem gestā scripsisse, non seruando illius ordinem, vel si ipse seruarunt, recapitulando alios euangelistas hoc gestum scripsisse, non seruando eius ordinem, contentos tantū retulisse verba, quæ inter Dominum & Petrum acciderunt. ¶ Alijs arrisit, Ioannem scripsisse seruando ordinem rerum gestarum, alios verò euangelistas nō itē: & ideo cæteri euangelistæ non seruant ordinem rerum gestarum à Domino sæpe, sed satis illis est scribere, quod tunc contigit. ¶ Sed quid nonne Lucas etiam idem tradit quod Ioannes, antequā Dominus cœnaculum, vbi cœnarat cum discipulis egressus fuisset, verba cōmemorara habuisse cum Petro? Quocirca, ego magis crediderim quod Augustinus air, verba hæc, quæ Dominus habuit cū Petro, fuisse non eadem semper, sed diuersa: vt ex denarratione euangelica satis constat. ¶ Vnde hæc quæ Ioannes scribit verba inuicem habita inter Dominum, & Petrum, fuerunt antequam exirent cœnaculū. Verba autē quæ Marth. & Marcus scribunt: post exitum sunt habita. Quæ vero commemorar Lucas, etiam ante egressum à cœnaculo. Itaq; ter Petrus verbis magnificis suas iactabat vires ad sequelam & tutelam Domini, & ter fuit à Domino repulsus. *Ter me negabis.* Hilarius canone in Matthæum 31. tractans illa verba, Tristis est anima mea, videtur asserere Petrum non negasse Christum, sed solum hominem. Nam ait, Non noui hominem quia dictum aliquid in filiū hominis remittetur, in Deū vero non remittetur Matth. 12. & infra cano. 32. Idē testatur. Fulcrum eius est, quia Petrus nunquam dixit, Nun noui filium Dei, quem prius crediderat, & agnouerat Matth. 16. sed solum ait, Non noui hominem. Quia tamen ex carnis infirmitate, inquit Hilarius, vel ambiguus extitisset amarissimè fleuit, recolēs istius trepidationis culpam, se neque admonitum potuisse vitare. Et in expositione Psal. 52. ita Petrum excusat, vt testetur eum in hac negatione fidem non amisisse: sed constantiam credendi firmam, & inconcussam seruasse. Neque Ambrosius ab hoc placito videtur abhorrere lib. 10. commen. ad Lucam, vbi affirmat Petrum negasse Christum, vt purum hominem, idest, inficiatum fuisse Christum esse purum hominem, non tamen negasse esse Deum, & hominem. Et hac ratione explanat verba Petri non noui hominem, idest, esse purum hominē. Nescio, scilicet, hominem, quia scio Deum. In quam quoque sententiam videtur iuisse Leo Papa sermone. 9. de passione Domini: itemque Bernardus. Quibus omnibus astipularur Prudentius, in hymno ad galli catum in hæc verba, Fleuit negator denique ex ore prolapsum nefas, Cum mens maneret innocens, animusque seruaret fidem. Hanc tamen piam Petri defensionem Hieronymus libr. 4. in Matthæum carpit. Vnde ait, Sic defendunt apostolum, vt Deum mēdacij reum faciaut. Et denique hoc commentum friuolum esse existimat. Augustinus verò hunc fauorem Petri, peruersum esse putat. Vnde ait, An apostolus Petrus, sicut eum fauore peruerso excusare quidam nituntur, Christum non negauit, quia interrogatus ab ancilla hominem se nescire respondit, sicut alij euangelistæ testantur expressius? Quasi qui hominem Christum negat non Christū negat? Et hoc in eo negat, qui factus est propter nos ne periret quod fecerat nos: & infra, Per quid autem est capur ecclesiæ, nisi per hominem? Quomodo autem est in corpore Christi, qui negat hominē Christum? Sed quid multis immoror? non enim Dominus ait, Non cantabit gallus donec hominem aut filium hominis neges, sed donec me neges, Quid est me, nisi quod erat? & quid nisi Christus erat? Quidquid ergo eius negauit Christum negauit, Dominum Deum suum negauit. Lege homiliam. 66. in Ioannē. ¶ Verumtamē diceret aliquis, qui volet tutari priorem sententiā Hilariū, & Ambrosiū, nō dixisse Petrū negauisse hominē esse

Concordia Euāgelistarū

Hilarius reprehensus à Hiero. & Augustino circa Petri negationem.

Sāctorū dissidium in excusanda negatione Petri.

nẽ esse Christum, sed hominem purum. Ad hanc enim rationem, videtur sapere Ambrosius, Petrum dixisse, se nescire Christum esse hominem purũ, quia credebat esse Deum, & hominem. At verò si hæc defensio placet, vtique Petrus nõ negauit Christum, sed ipsum Germana confessione est confessus. Vbi ergo veritas verborum Christi, priusquam gallus cantet ter me negabis? Ter me negabis est, ter meam personam negabis, persona autem Christi est diuina, & humana: ergo Petrus hanc diuinam, & humanam personam negauit. Et rursus merito esset danda hæc confessio Petri, & laudanda & non vitio tribuenda. At vero Petrus recordatus verbi quod dixerat Dominus, ter me negabis fleuit amare. Cur fleuit amarè, nisi quia turpiter negauit? Quocirca Theo. in comm. ad Lucam. 22. hanc sententiam stultam dixit esse. Quidam, inquit, nescio quam stultam pro Petro defensionem fingunt, dicentes audacter, ꝙ nõ negauit Petrus, sed dixerit, nescio hominem, hoc est nescio purum hominem, sed Deum hominẽ factum. Horum autem insipiens argumentum alijs relinquam. Mendacem enim faciũt Dominũ, & aduersantur contextui euãgelij: nulloque modo facere poterunt, vt cohæreat consequentia narrationis. Sed & Petrus quare fleuit, si non negauit?

¶ Porro Hilarius soluit hoc argumentum, quod Petrus fleuit propter trepidationem, & quasi dubitationem quam habuit ad vocem ancillæ: sed Christus non dixit, ter propter me trepidabis, sed, Ter me negabis. Et demum cum Theophilactus, tum Chrysostomus existimãt Petrum permissum à Domino labi in fœdissimam negationem, quia suis viribus fretus, Domino dicenti, Non potes me sequi modo, ipse contradixit dicens, cur non possum sequi modo? Quãobrem hoc mihi indubitatum videtur, Petrum negasse verè Christum, cum dixit, Nescio hominem. Etenim responsionem accommodauit interrogationi. (Lucæ. 22. Matth. 26. Marc. 14.) At interrogatio erat si erat ipse ex discipulis Christi, & ideo respondet se non nosse Christum, vt inde ad Christi familiam se non pertinere doceret. Et quando restitit Christo volenti illius lauare pedes, restitit ex humilitate, quia se indignum tanto lauacro reputabat. Nunc vero contradicit ex insipienti quadam insolentia, ideo lapsus est turpiter, vt in lapsu suo disceret Christi veritatem, & instrueretur non magna de se sapere, sed potius timere & lapsis proinde compateretur.

(Lapsus Petri fuit illi vtilis ad humilitatẽ, & ouious pascẽdis proficu' quia ex lapsu suo didicit compassiones ad lapsas oues.)

M O R A L I A.

¶ *Mandatum nouum do vobis, vt diligatis inuicem, quemadmodum ego dilexi vos.*

DEiloquus Ioannes epistola. 1. capit. 4. Deus inquit, charitas est, & qui manet in charitate in Deo manet, & Deus in eo. Non enim solummodo Deus, quia est infinitũ bonum, idcircò est infinite diligibile, verum etiam ipse est ipsa charitas, ipsaque dilectio. Et inter alia diuina nomina, quę multa suppeditat scriptura diuina vetus, hoc nouum suppeditat diuina noua scriptura, Deum esse charitatem, hoc est, actum diligendi ipsissimamque, & purissimam dilectionem. Non enim est Deus charitas, hoc est, charitatis habitus. Nihil enim in Deo habitus est, seu potentia, sed quidquid est in Deo est purissimus actus. Est sanè potentia actiua infinita, at non in potentia ad recipiendum actum quem non habet. Quippe impetfectionis est argumentum, at cum Deo, omnis imperfectio planè repugnat. Est ergo ipsissima dilectio & totus est dilectio. Est sanè diligibilis Deus, & ipsa dilectio. Creaturæ autem, sunt sanè diligibiles, sed non sunt ipsa dilectio. Quoniam si diligunt non per substantiam suam diligunt, sed per accidentarios actus: de qua re alibi opportunior sermo.

(Deus est ipsissima dilectio.)

¶ Porrò considerandum est Deum vniuersa diligere, vt liber Sapientiæ nos docet. 11. Diligis cuncta quæ sunt, & nihil odisti eorum, quæ fecisti. Hæc autem dilectio est quasi naturalis, nõ quod Deus, quicquam extra se naturaliter diligat: at quatenus diligit creaturas omnes, ad bona naturalia, vt ad esse cœlum, terram, plantam, brutum hominem, &c. quæ omnia sunt naturalia bona, propterea hæc dilectio, quadam

(De' propriè nihil præter se ipsum diligit naturaliter.)

tenus ratione naturalis appellanda est. Est autē dilectio alia, quæ nō est ad naturalia bona, sed ad supernaturalia bona obtinēda, & hāc æquo nomine vocabis dilectionē supernaturalē. ¶Hāc autē dilectionē, nō impēdit omnibus creaturis Deus, nō enim est adeò generalis vt prima. Enimuero dilectione naturali nihil est quod non diligat Deus, & omnia seruat sub huius dilectionis amplexu. Verū dilectione supernaturali creaturas dūtaxat rationis participes amat, videlicet, angelos, & homines. ¶Est porrò dilectio hæc supernaturalis eo dicta, quòd est ad cōmunicāda creaturæ rationali bona supernaturalia. Sunt autem supernaturalia bona fides, spes, & charitas, & demū ipsa finalis beatitudo, quæ est visio clara, & fruitio diuinitatis. Ista nanque bona superferuntur viribus totius naturæ creatæ. ¶Intellectus nanq; creatus, non potest videre lucē illā inaccessibilē, neq; volūtas creata illa perfectè frui, nisi mēs creata leuetur, & illustretur, & confortetur diuino præsidio, quod theologi appellant lumen gloriæ. ¶Dilexit igitur Deus non omnes homines, neq; omnes angelos, ad hæc supernaturalia bona, sed solum electos, quos ipse elegit, vt essent consortes diuinæ suæ naturæ, ante mūdi constitutionē. Et equidem maxima est hæc dilectio Dei erga creaturas rationales, nempe quod velit eas sua visione, & fruitione æternò donare. Vnde. 2. Pet. 1. Maxima & pretiosa nobis promissa donauit, vt per hoc efficiamini diuinæ consortes naturæ. Et. 1. Petri. 1. hāc dilectionē Dei supernaturalem vocat misericordiā Dei magnā in hæc verba, Qui secundum misericordiā suam magnā, regenerauit nos in spem viuā, per resurrectionē Iesu Christi ex mortuis, in hæreditatem incorruptibilē, incōtaminatā, & immarcescibilem conseruatā in cœlis in vobis. ¶Porro autē, vt multifariā astruximus Deū suas diligere creaturas ita quoq;. & nos multifariā diligere possumus Deū. Est nanq; quidam modus diligēdi quasi naturalis, qui modus funditur in omnes nationes hominum: nulla nanque natio est, quæ Deum non amet. Fertur nāque natura rationalis suopte ingenio in Deū, nisi quod cum ipse Deus sit transcēdens vniuersam creaturæ cognitionem, idco

Dilectio Dei duplex & naturalis & supernaturalis.

Maximę gratiæ est quod Deus diligat vel angelos, vel homines ad bona supernaturalia.

quasi deficiens natura humana in tam sublimem cognitionem, sæpe pro Deo vero colit falsum Deum, hoc vno contenta, & hoc vno satians suam in Deum inclinationem, si Deum, vtcunque vel veraciter, vel fallaciter habuerit, quem colat, & amet, cum alioqui falsus Dei cultus satiare nequeat nostram naturam sed solum verus. ¶Est autem dilectio alia, quę supernaturalis est, ex qua mens creata Deum, quem veraci fide cognoscit, vera quoque dilectione amat. Et hæc dilectio in Deum fertur, vt in bonum supernaturale creaturæ rationalis. Hoc est, quatenus Deus est bonum beatificās nostram voluntatē, & est infinitum verum beatificans nostrum intellectum. ¶Hāc autem dilectionem, qui iā ergastula carnis deposuerunt, & in æthereas subuecti sedes, anplissimè sunt assecuti: qui vero adhuc sub agonibus hui⁹ seculi decertāt, assequūtur aliquādo sanè, at imperfectè. Quippe dilectio sanctorum in via quam habent erga Deum, collata ad dilectionē beatorum in patria inabsoluta est, quanuis alioqui, eam dixeris esse absolutissimam. Est enim, vt scintilla exigua, igni collata flammigero. ¶Deus porro non priorem dilectionem nobis constituit in præcepto, quam ipsa natura, vtcunque subministrat, sed dilectionem supernaturalem, quam eius gratia elargitur hanc iniunxit nobis maximè obseruandā sub præcepto. Hoc enim sibi vult præcipiens, Diliges Dominum Deum, ex toto corde tuo, &c. Deut. 6. Matth. 22. Lucæ. 10. Marc. 12. Istud enim est, quod excedit creatas vires, diligere ex toto corde, ex tota anima, & ex totis viribus Deum. Hoc est nos totos Deo exhibere in obsequium, & famulatum, & nihil admittere contra suam voluntatem, sed illi semper hærere, & illi vniri per dilectionem. Nam qui Deo hæret per amorem, quodammodo vnus spiritus efficitur cum eo. Hæc dilectio est sola Deo grata, & quæ mercedem æternā reportat. Nanque naturalis dilectio, nihil promeretur pręmij, quia naturalis est. Vnde Matth. 5. Si enim diligitis eos, qui vos diligunt, quam mercedem habebitis? quasi dicat nullam. Cur ita? Nempe quia naturale est, diligere diligentes. Ita quoque quia natiuum est diligere

Dilectio Dei in via collata ad dilectionē in patria vt scintilla est collata ad flāmigerum ignem.

ligere Deum naturali quadam dilectione, eum laudando, & honorando, vt laudant infideles, ideo hæc dilectio, coronam non habet. ¶Et hos diligentes, & si Deus diligat, vt ex lib. Sapientiæ, supra commemorabam, at vero scriptura eadē Sapien. 7. tradit eos non diligere. Ait enim, Neminem diligit Deus, nisi eum, qui cum sapientia inhabitat. Vocat autē sapientiam, non mundanam sapiētiam. Quippe philosophi, ex hac illustres in orbe fuere: nihilominus Paulus de illis commemorat, dicens, Qui cum Deum cognouissent, non sicut Deum honorificauerunt, sed euanuerunt in cogitationibus suis. Ideoque à Deo non sunt dilecti, quia sapiētiam cœlestem, hoc est, fidem veram Dei non sunt adepti. Huiusmodi igitur diligēs Deum dilectione naturali diligit, & non diligit Deū. Diligit sanè quo ad bona naturalia acto. 17. Cū ipse det omnibus vitam & inspirationē. Nō autem diligit quantum ad bona æterna; Quam dilectionem Ioan. insinuans ait, Cum dilexisset suos in finē dilexit eos. Nanque hoc est diligere in finem, Augustino autore ad vitam æternam diligere. Nam vita æterna finis est creaturæ rationalis. Hanc autem dilectionem non omnibus impartit efficaciter Deus, sed solū suis electis: ideò Ioannes dicit, Cum dilexisset suos, scilicet, electos: quos suos vocat, quia in domo Dei æternò erunt cum ipso permansuri. Reprobi verò depellendi sunt foras, ad tenebras exteriores. ¶De huiusmodi quoque dilectione intelliges illud Prou. 8. Ego diligentes me diligo. Vtique diligentes Deū ex vera fide, & ex toto mentis conatu, hos diligit Deus, non ad bona visibilia duntaxat, ad quæ diligit etiam bruta, & lapides, sed ad bona inuisibilia, quæ oculus non vidit, neque auris audiuit, neque in cor hominis ascenderūt. Isa. 64. 1. Cor. 2. ¶Quocirca in verbis præfatis Domini, Mandatū nouū do vobis, vt diligatis inuicem, &c. hanc dilectionem nobis insinuat. Sunt enim dilectiones variæ, & naturales aliæ, & turpes aliæ, vt qui amat scortum. Verū nō has præcipit Christus, sed dilectionē supernaturalē, ex qua diligimus proximos omnes & amicos, & inimicos propter Christū. ¶Et est miratu quā dignissimū, quanti faciat Deus hāc

Dilectio Dei generalis est ad bona visibilia, dilectio vero specialis ad bona æterna.

Charitatis præclara munia.

mutuam proximorū dilectionē: siquidē Ioan. huius dilectionis efficaciā luculenter exposuit, dicens. 1. Ioā. 2. Qui diligit fratrem suū in lumine manet. Et rursus 1. Ioan. 4. Qui nō diligit non est ex Deo: Et rursus, Si quis dixerit, Quoniam diligo Deū, & fratrē suum oderit mendax est. Et 1. Ioan. 3. maximum encomium protulit, de hac fraterna dilectione dicēs, Nos scimus quoniam translati sumus de morte ad vitā, quoniā diligimus fratres. Dixerat diligentē fratres esse in lumine: nunc autē translatum esse à morte peccati ad vitā diuinæ gratiæ affirmat. Et 1. Ioā. 4. perfectam charitatē tradit esse sine timore æterni supplicij: vocatq; perfectam charitatē, quæ Deū propter se, & fratres diligit propter Deum. Et hoc ita est, quippe cui hæc adest charitas, ius adest acquirendi regnū ęternum. Et nisi amittatur hæc charitas, securissimè vitæ æternæ ventura est possessio. Et præter hæc hoc idē quod Dominus ait, dixerat, Mandatū nouum do &c. ipse repetit dicens, Hoc mandatū habemus, vt qui diligit Deū, diligat & fratrē suū. ¶Cæterū epist. 2. inquit, Et nunc rogo te domina non tanquā mādatū nouū scribens tibi; sed quod habuimus ab initio. Quę verba primo aspectu videntur verbis Domini repugnare: Dominus enim hoc mādatū dilectionis fraternæ, appellat nouum mandatū: cōtra verò Ioānes priscū ferre videtur. At verò notādum nobis est, vt scrupus omnis abigatur, & ambiguitas omnis tollatur, præceptū dilectionis fraternæ esse quidē & vetus, & nouū. Neq; hæc duo quæ prima facie repugnātiā offerunt, repugnātia sunt sed admodū sibi cōsentiunt. In præcepto enim hoc vt in cæteris alijs, duo est considerare. Alterū est substantia rei, quæ præcipitur, alterū vero est modus implēdi præcepti. Equidē præceptū cōmemoratū, si substātiam dilectionis fraternę spectes, antiquum satis est. Neque solum est promulgatum in vmbratili Moysi lege, quinetiam ipsa naturalis dictat ratio, atque promulgat proximum etiam diligendum instar nostri esse. Ideoque præceptum est naturale, quod natura ipsa, & lex ipsa, quæ scripta est in tabulis cordis nostri dictāt hoc ab homine esse implēdū, vt & illud, Quod tibi nō vis, alteri ne feceris.

Perfecta charitas apud Ioánem quę.

Præceptū dilectionis fraternæ & est vetus & est nouum.

¶Porrò modus implendi præcepti noui tatem habet, in noua lege. Primo sanè, quia ex Christi mandato coercemur inimicos diligere, sicut & ipse inimicos dilexit ad Roman. 5. Commendat autem Deus suam charitatem in nobis, quia cū peccatores essemus secundum tempus, Christus pro nobis mortuus est. Præter hæc est nouum, quia nouis exemplis cōfirmatum. Exemplo nanque Christi cōfirmatum est dilectionis hoc præceptū. Nam ipse sic dilexit nos, vt sanguinem suum funderet ad expiationem nostrorum piaculorum. Vnde Ioan. 6. Panis quem ego dabo caro mea est pro mundi vita. Et Paulus ad Ephes. 5. Estote imitatores Dei, sicut filij charissimi, & ambulate in dilectione, sicut Christus dilexit nos, & tradidit semetipsum pro nobis oblationem, & hostiam Deo in odorem suauitatis.

Quare præceptum dilectionis fraternæ est nouum.

¶Ad hæc nouum est, quia nouo spiritu impletur à fidelibus hoc præceptū. Hebræi nanque spiritum habebant seruitutis, Paulo docente ad Rom. 8. Non accepistis spiritum seruitutis iterum in timore. Et ad Gala. 4. Vetus testamentum, in seruitutem filios generasse docet. Quippe Agar gerit typum legis veteris, quæ erat ancilla, vt Sara nouæ legis, quæ libera fuit & ideo liberum generans Isaac. Qua propter cum nouus spiritus gratiæ & libertatis sit donatus fidelibus per Iesum Christum, ideò fideles nouo modo exequuntur hoc mandatum fraternę dilectionis. Quippe hilari animo, & non tristi propter huius noui spiritus collationem, diligitur inimicus, & de illo non sumitur vindicta, sed iniurias illi donant sancti fideles, obseruantes exactè quod Dominus dixit per Matth. 5. Ego autem dico vobis, diligite inimicos vestros, &c. Quod si fideles aliqui tædio magno hāc inimicorum dilectionem præstant, alij verò, nunquam præstant, non est succensendum euangelicæ gratiæ, quæ hanc dilectionem impartit recipere volētibus: sed succenseamus nobis ipsis, qui non disponimur ad huius gratiæ benignum recipiendum influxū. Enimuero, si aduerteremus Domini benignitatem seruorū suorum donantē sibi illatas iniurias non multi duceremus conseruis nobis irrogatas donare: ne audiamus illud euangelicum, Serue nequam, omne debitum dimisi tibi, quoniam rogasti me: nonne ergo oportuit, & te miserere conserui tui, sicut & ego tui misertus sum? Et iratus Dominus eius tradidit eum tortoribus, &c. Matth. 18. Neque solum Dominus inimicos suos dilexit, idest, omnes peccatores se offerens in holocaustum pro delictis nostris, sed etiam pridie quam pateretur summam demonstrauit dilectionem, erga teterrimum hostem suum Iudam proditorem. Hic enim erat Christi particularis inimicus, non solum ex inimicitia generali, qua omnes peccatores teneutur, quia peccatū mortale est quædam inimicitia contra Deum, quatenus soluit charitatem, quæ est quædam Dei & hominis amicitia. At Iudas non hac ratione solum erat inimicus, sed speciali nomine, quia directè agebat contra Christum illum vendendo, & prodendo hostibus suis, vt eum cruci affigerent. Hic porro pestilentissimus Christi hostis, obserua quam fuerit à Christo dilectus. Etenim vocatur in apostolatum: marsupium illi concreditur apostolicum: & in nouissima cœna postquā vili pretio Dominum vendiderat feria. 4. Christus nihilominus accidit ad pedes hostis sui, quem ab initio præsciuerat hostem sibi futurum, & lauit pedes eius, & extersit linteo: & post hæc illum cibat corpore suo, atque sanguine suo potat. Neq; his summis amicitiæ officijs contentus Dominus tandem in fine cœnæ eidem singulariter buccellam intinctam panis, in eximij amoris symbolum impartit. Nō ergo solum inimicos ex generali inimicitia, quę ex quouis crimine procedit, diligit Christus, sed etiam speciali inimico suo, qui eius insidiabatur sanguini, suam dilectionē non subtraxit. Cur ita obsecro? Nempe, vt exemplo suo quosuis inimicos nostros diligamus. Et equidem non diffiteor dilectionem inimicorum asperam esse, & accliuem satis humano ingenio. Natura enim amica sibi amat, & inimica odit: at verò huius præcepti accliuitas plana fit, quando tot illustrissima exempla Christi, eam planam reddunt. Et quid, si aquæ illæ, quæ erant in solitudine Exo. 15. amarissimæ & impotabiles, immisso tamen ligno dulces factæ sunt, mirum ne erit si præceptum hoc

Dilectio inimicorum est nouæ Euangelicæq; gratiæ.

Si Christus amauit seruos inimicos & ideò cōser uos inimicos amare tenemur.

Inimicorum dilectionem amarã Christus proprijs exemplis in dulcedinem conuertit.

hoc de dilectione inimicorum quod alio qui est amarissimum, dulcescat Christi magnificẽtissimis exemplis propositis? Exemplum enim dedit nobis, vt quemadmodum ipse fecit, itidẽ nos faciamus. Si amandus esset inimicus propter seipsum, intolerabile esset mandatum, si ab inimico esset speranda nostræ erga eum dilectionis retributio, quis æquo tulisset animo? At quia propter Christum est amandus, ab ipso huius dilectionis sperata tur larga retributio. Quid igitur moramur, quominus amemus?

Porro hæc dilectio inimicorum, non ad hoc nos obligat, vt omnia inimicis precemur bona. Possumus enim inimicis quædam precari mala, non absolutè, sed habita ratione salutis æternæ, vt Paulus, tradidit Corinthium illum. 1. Corin. 6. Satanæ, vt spiritus eius saluus fieret. Et psalmus precatur, Imple facies eorum ignominia, & quærent nomẽ tuum Domine. Quocirca, quia flagella temporalia, sæpè excitant animum humanum ad quærendum Deum, hac ratione precari possumus inimicis temporalia nocumenta, ad profectum spiritus ipsorum. Imo etiam lætari in huiusmodi, quando inimicis acciderint, non simpliciter, sed quatenus, ex morbo accidenti illis, aut ex paupertate, aut infamia, aut huiusce generis detrimentis ipsorum spiritualis spectatur profectus.

Inimicis precari mala corporalia aliquãdo fas est.

¶ Vnde qui inimici mortem temporalem optat, sub hac cõditione, si ipse aliàs incorrigibilis est, quia melius est inimico mori quam malè viuere, non hic agit contra fraternam dilectionem.

¶ Porrò spiritualia mala qui inimicis precatur, non sine criminali noxa precatur: vt qui inimico impœnitentiam, aut infidelitatem, aut gehennam precatur. Rursus sacerdos, qui habẽs inimicum, ipsum excludit à precibus, quas Deo fundit, vel inter celebrandum sacra, vel alioqui quãdo Deum precatur communibus ecclesiæ orationibus: aut si forte in articulo esset mortis inimicus suus, & alius nõ extat sacerdos, & ipse tunc deserit inimicum, nolens illius confessionem audire, aut si audit, absolutionis beneficium nõ impartit ei, quia inimicus est.

Inimicis mala spiritualia precari semper nefas.

¶ Aut si parochus inimicum habet sibi subditum, & sub quadragesima ipsum excludit à sacramentorum participatione, nolens audire cõfessionem eiusdem, &c. Obligamur igitur inimicis necessaria præsidia siue corporis, siue animi nõ subtrahere, quando ipsa inimici necessitas ad hoc faciendum nos vocauerit. Est autem consilij & non exiguæ in virtute charitatis præstantiæ extra necessitatem hanc, inimicis impendere beneficia: vt Dominus nulla vocante necessitate Iudam multis affecit beneficijs, vt à pessimo opere reuocaret. De hac tamen re in tertio senten. nos multa disputauimus: ideò sat fuerit hæc dixisse in præsentia.

Inimicis necessaria corporis & animi præsidia nunquã sunt subtrahenda.

¶ Dominus ergo hoc præceptum de diligendis fratribus, nouum ex suis nouis & admirandis exemplis fecit. Accedit istis, alia ratio nouitatis, siquidem dilectio fratrum in nouo testamẽto, est facilior, quã in veteri testamento. In veteri enim testamento præmia non aderant æterna præsentanea, vt in nouo. Non enim id temporis continuò euolare dabatur in patriam sanctis animabus, vt modo. Et quidem dum proximiora sunt præmia, animus ad virtutis faciendũ opus promptior redditur, & quanto longius expectantur, tanto segniores ad exequendũ reddimur. Rursus, est alia nouitas in hoc mandato, quia dans hoc præceptum, ipse nouas fidelibus dat vires, vt tantum expleant mandatum. Quas sanè vires Hebræi plurimum desiderabant. Nunc verò in noua lege dat Dominus spiritũ bonum ad exequenda Dei mandata petentibus se Lucæ. 11. Etenim sacramenta nouæ legis gratiam conferunt, & vires nouas præstant, quas vetera non subministrabant sacramenta. Quocirca, quanuis arduum est hoc mandatum de diligẽdis fratribus, cæterum ex nouis viribus spiritus infusis fidelibus, fit facilius. Enimuero, etsi pondus sit graue, si vires donãtur ferenti, vel adiutorium illi subministratur, vtique pondus oneris non adeo sentitur, quod aliàs plurimũ sentiretur, nisi ex adiutorio nouo, leuius fieret ad portandum.

Sacramenta nouæ legis nouas vires subministrãt ad exequenda Dei mãdata.

¶ Vnde Paulus aiebat ad Phili. 4. se posse omnia in eo qui ipsum cõfortabat. Poterat sanè omnia, & nihil iudicabat sibi difficile, non suis viribus fidẽs, sed diuinis fretus præsidijs. ¶ Quamobrem si difficilem putas inimicorũ dilectionem

Grauia Dei præcepta ex diuino adiutorio leuia redduntur.

pete adiutoriū ab omnipotente. Et tunc quod per te præstare nequibas per Deū præstabis. Præbebit autem Dominus cū ad alia tum ad hoc implēdum auxilium liberaliter, affluenter, dulciter, & vtiliter. Etenim si ipse hoc summopere commendauit iamiam moriturus, vt diligamus inuicem, vtique si curamus implere, quæ ipse summopere amat vt impleamus, dubio procul, suppeditabit adiutorium petentibus vt impleant. Et hoc est quod ipse grauißimis docet verbis Luc. 11. Et ego dico vobis, Petite, & dabitur vobis, &c. & addit, Quis autem ex vobis patrem petijt panem, nunquid lapidem dabit illi? aut piscem, nunquid pro pisce serpentē dabit illi? Aut si petierit ouum, nunquid porriget illi scorpionem? &c. Et concludit dicens, Quanto magis pater vester cœlestis, dabit spiritum bonū petentibus se. Iam vero si quæ hactenus de fraterna dilectione prosecuti sumus obseruasti, promptum tibi erit, quam sit Deo cordi hæc fraterna in nobis dilectio, quantisque encomijs Ioannes in catholicis suis epistolis eam euexerit. Quæ summatim, vt tenacius memoriæ infigantur non grauabor referre. Hæc igitur fraterna dilectio mentem diligētis reuocat à tenebris ignorantiæ, & errorum, in lumen diuinæ veritatis. Hæc nos traducit, à morte peccati, ad vitam spiritus. Hæc propulsat ex sua natura ab habente timorem æternorum suppliciorum, quod si habens timet, ex eo est, quia suā charitatem non videt, nam si vidisset, aut certo sciuisset, haberet securitatem de adquirenda vita æterna, interim dum charitatem non perdebat.

Summa prędictorum.

¶Omnis enim diligens fratrem suū ex Deo est: & ideo iustus est. Omnis namque qui non est iustus, non est ex Deo: & qui non diligit fratrem suum iustus non est, & ideo ex Deo non est. Hæc autem Ioannis verba, Quod qui non diligit fratrem suum iustus non est, & ideò non est ex Deo, rectè intelliges, si sub negatiua subaudias affirmatiuam. Hoc est qui non diligit, quando est opus facto, vt diligat odit. Tunc enim si non diligit perinde est ac si odio habeat. At qui odit fratrem suum homicida est.

1. Ioan. 3.

¶Et hinc processit illud Ambrosij, Pasce fame morientem, si non pauisti occidisti. Vtique ideo occidit, quia non dilexit opere, quando opus facto erat diligere, subueniendo pauperi fame pereunti. Quocirca dixit Iacobus, cap. 2. Si autem frater, vel soror nudi sunt, & indigeant victu quotidiano dicat autem aliquis illis, Ite in pace, calefacimini, & saturamini, non dederitis autem eis quæ necessaria sunt corpori, quid proderit? Huiusmodi enim verbo videtur diligere, at ex facto odiunt fratrem, quia si potētes sunt ad subueniendum, & non subueniant, in grauissima proximi necessitate vel victus, aut vestitus, & malint suas sibi reseruare superfluas, vel vestes, vel pecunias, quam pauperis defendere vitam, morituri alioqui vel ex fame, vel ex frigore, an non isti odio habent fratrē, etsi simulent interim dilectionem?

Non diligere efficaciter quando opus est diligere, est odire interpretatiuè.

¶Vnde Ioannes monet, vt non diligamus verbo, vel lingua sed opere, & veritate. Est sanè dilectio simulata fratris qualis est ea, quam dudum depinxit Iacobus. Hæc autem non est ea, quā Christus iubet dicens, Mandatum nouum do vobis, vt diligatis inuicem, quemadmodum ego dilexi vos; Christus nanque verè nos dilexit. Quandoquidem amoris ostensio est operis exhibitio. Ipse autē, summum dilectionis opus exhibuit, moriens pro peccatoribus. Nanque si maximi fit, & meritò, quod quis moriatur pro amicis suis Domino docente, Ioan. 15. Maiorem hac dilectionem nemo habet, quam vt moriatur quis pro amicis suis, Paulusque concinuit dicens, ad Rom. 5. Vix enim pro iusto quis moritur, nam pro bono forsitā quis audeat mori, quāti igitur putas æstimandam esse Domini mortem, qui pro peccatoribus & sibi inimicis mortuus fuit? Et non quamcunque mortem subijt pro inimicis suis, sed grauissimam, & ignominiosissimam. Quare Christus verè dilexit nos. Si ergo verè dilexit, veram quoque nos oportet habere dilectionem, erga fratres. Vnde Ioannes, in hoc cognouimus charitatem Dei, quoniam ille, animam suam pro nobis posuit, & nos debemus pro fratribus animas ponere. 1. Ioan. 3. Non ergo solum verā tenemur fratribus dilectionē exhibere, substantiam nostram illorum impedendo necessarijs vsibus, quando nobis superfluit, & illis deest, vt Ioannes inquit.

1. Ioan. 3.

Christus verè dilexit suos inimicos.

inquit. Qui habuerit substantiam huius mundi, & viderit fratrem suum necesse habere,& clauserit viscera sua ab eo, quo modo charitas Dei manet in eo? quasi di cat, Charitas Dei non est in eo. Non solũ hoc exigit fraterna dilectio, sed quod maximum est à nobis itidem poscit, scilicet animas nostras quando opus fuerit, pro salute spirituali fratrum impendere. ¶ Enimuero iustum est, quę minus digna sunt ea seruire dignioribus. Est autẽ minoris dignitatis terrena diuitiarũ substantia, quam corpus fratris: & hoc minoris est nobilitatis, quam salus animæ spiritualis. Vnde Dominus Matth.6. Nonne anima plus ęst quam esca, & corpus plusquam vestimentum? digniora igitur anima & corpus sunt, quam hæc visibilia. Quocirca perdenda est substantia nostra, propter vitam corporalem seruandam fratris, si quando fratri necessitate presso moriendum erit, nisi cibis aut pecunijs nostris illi subueniamus. Neque improbabile ducimus, quod multis theologis est cõfessum, non solum extremas fratrum indigentias, esse a potentibus leuare, leuandas, quin & grauissimas alias, quæ nondum peruenerunt ad extremũ, esse ex pręcepto, ꝗnque leuadas. Enimuero sicut extremæ indigentiæ ex super fluo nostro, quod nobis alendis non est necessarium, sunt subleuandæ, verbi causa, si panis est mihi non necessarius, per eunti ex fame porrigendus venit, ne pereat. Neque expectandus est mihi quod frater in agone mortis sit constitutus, fame diuexatus, quia agonizanti non panis, sed extrema vnctio est necessaria. At ea est extrema necessitas, quando probabile est viro prudenti, si non subueniatur indigẽti, proximum esse vt fame vel siti pereat, aut frigore, si non vestiatur, &c. Sicut ergo articulus extremæ indigentiæ superflua poscit, quæ inquam vitæ porrigentis non sunt necessaria, quæ vocantur superflua indiuiduo, ita quoque grauis alia fratris necessitas superflua statrus exigere videtur. Quippe, quæ mihi non sunt necessaria, neque ad alendam vitam, neque ad honorem, & decentiam personæ meæ seu filiorũ, seu vxoris, &c. illa non esse retinenda nobis sed eroganda ad subuentionem grauium necessitatum aliorum ęquum videtur. De qua re in.4. senten. multa tradidimus, ideoque bono nomine, eisdem erit modo supersedendum. Vt igitur ad nos redeamus, sicut facultates nostræ sunt exhibendę ad salutem corporalem fratris, ita etiam, & vita corporis nostri perdenda est, si quã do perdere hanc necesse est lucrandæ vitæ spiritualis fratris. Indigniora enim melius est quod patiantur iacturam, quã digniora. Imo vt horum incolumitati consulatur illorum facere iacturam, non est iniustum, imo est necessarium. Hoc autem præceptum de perdenda vita corporali propter lucrum spiritualis vitę fratris, solum locum habet quando necessitas ad hoc nos vocat. Et maximè hoc obligat ecclesiæ pastores, vt in enarrando cap.10. diximus. Nam ipsi bifariam ligantur & ex communi præcepto, & ex particulari, & quia ex pastorali officio ad hoc se constrinxerunt. Cæteri vero fideles ex præcepto communi tenentur fraternæ dilectionis. Si tam magnifica igitur est fratrum dilectio, quam magnifica prędicat esse theologus Ioannes, ap tissimè Paulus Roman.13. scribẽs dixit, Qui diligit proximum, legem impleuit. Et.1. Timo.1. finis præcepti est charitas. At verò, vt sileant hæretici huius ęui, licebit expendere Pauli verba, non enim dixit, Qui credit, legem impleuit, sed qui diligit proximum: sicut etiam non ait, fidem esse finem præcepti, aut fidem esse plenitudinem legis, sed charitatem. Paulus igitur, qui alioqui insignis est fidei præco, maiora prædicat de charitate, vel de dilectione fraterna quam vnquã de fide prædicarat. Non ergo si quis solam fidem habuerit, nisi fratres diligat, hic saluus erit. Siquidem si fratres non diligit, legem non implet, & qui legem nõ implet, salutis erit expers. ¶ At dicet aliquis, Quid si fratres diligit, & Deum nõ diligit? Aduertendum propterea est, esse fratres natura, esse cognatione, esse religione fratres. Omnes nanque homines fratres sunt natura. Et enim participatione speciei omnes homines sunt vnus homo, quia omnes eandem sortiti sunt speciem humanam, quæ speciei vnitas hortatur mutuam dilectionem. Quippe omne animal diligit sibi simile, Eccle.13. & auersatur dissimile. Cognatione autem sunt ij fratres, qui ab vno stipite genus ducunt.

Indigniora sunt tradẽda ad salutẽ coo seruandã digniorum.

Articulus extremæ necessitatis quis sit.

Æquum videtur quę nobis non sunt necessaria fratribus indigẽtibus erogare.

Præceptũ de perdenda vita corporali propter lucrum spirituale quando locum habet.

Fidem solã non sufficere ad salutẽ contra hæreticos huius tẽporis ostẽditur.

Fratres multifariam vocantur.

ducunt. Denique omnes fideles religione sunt fratres: quia vnam eandemque fidem profitētur Christianam.

¶ Dilectio autem fraterna, quam Christus commendat, & Ioannes magnificis encomijs prosequitur, & demum Paulus cunctis virtutibus præfert, est ea quę diligit fratres, non quia necessarij, non quia benefactores, non quia nobis proficui, non quia voluptifici, sed quia sancta religione sunt fratres, sed quia ipsa religio Christiana iubet diligendos omnes homines, nam ad imaginem Dei facti sunt. Sed maxime iubet diligere fideles, quia mēbra sunt Christi, expectantque beatam spem, & aduentum gloriæ magni Dei, & Saluatoris nostri Iesu Christi. Et qui sic diligit fratres, diliget necessarios, & non necessarios, benefactores, & malefactores, beneuolos, & calumniatores, fauentes, & persequentes. Omnes nanq; illi fratres sunt, tametsi persequentes, calumniantes, & malefacientes, & denique inimici, sunt falsi fratres. Quippe etsi fidem habeant, & membra sint Christi, sunt tamen membra mortua, vt paralitica membra quamuis corpori sint vnita: at vitalem influxum non participant, ideoque à corpore regi nequeunt: quippe quæ à capite, & corde, vitam nō hauriunt.

Dilectio fraterna euangelica nō excipit aliquē à suo complexu.

¶ Cæterum tanta est vis fraternæ huius dilectionis, vt eo solo nomine, quod mēbra vtcunque sunt Christi, eos diligit, nō propter ipsos tamen, quippe qui indigni sunt dilectione, & dignissimi sunt odio: sed propter Christum cuius membra vtcunque sunt. Quod si hæc dilectio viget in corde nostro, vtique vbi viget, profligabit omne crimen. Quando quidem si sub hac ratione diligitur frater, quia à Christo præcipitur eius dilectio, vtique non diligetur, hic aut ille proximus, sed omnes diligentur, tam boni quam mali, etsi non diligit, quia mali, sed propter Deum in omnes se fundit Dei dilectio. Facit enim solem suum oriri super bonos, & malos, & pluit super iustos, & iniustos. Et Christi demum præceptum, omnes proximos amplectitur.

Dilectio fraterna qualis est quā Ioan. & Paul. commendant & ipse Christus præcipit.

¶ Atqui, si quispiam omnes proximos diliget, vtique hic neque adulter, neque fornicarius, neque fur &c. erit, quia vniuersa hæc hanc dilectionem soluunt. Et quia hos omnes diligit propter Deum, magis diliget Deum. Et quoniam amor ad alterum originem habet ex amore ad se ipsum testante Aristo. 8. Ethi. cap. 5. necesse erit, si diligit omnes fratres, propter Deum, quod se quoque diliget propter Deum. Non ergo fieri potest animum vbi residet dilectio hæc fraterna, quod crimen afficiat: imo vbi ipsa est, continuo peccatum propulsabitur. Quā obrem scientissimè dixit Ioannes, Nos scimus translatos esse à morte ad vitam, quoniam diligimus fratres. Et Paulus idem docet dicens ad Rom. 13. Qui diligit proximum legem impleuit. Nā non adulterabis, non occides, non falsum testimonium dices, & reliqua, in hoc verbo instaurantur, Diliges proximū tuum sicut te ipsum, & subdit, Dilectio proximi malum non operatur.

¶ At verò dices forsan, multi ex dilectione proximi malum operantur, vt pater ex dilectione filiorum, & vir ex dilectione vxoris, &c. pessima sæpe operantur. Verum non hæc est dilectio, quam Paulus docet, Paulus enim de dilectiōne supernaturali proximi, quam iā præscripsimus solum meminit: non de dilectionibus alijs, quas vel natura, vel volūtas, vel status operatur. Hæc enim dilectio est illa charitas, quā Paulus ait, Roman. 5. esse diffusam in cordibus nostris per spiritum sanctum, qui datus est nobis. Est nanque ex Deo, & ad Deum, & propter Deum. Hæc est illa charitas, quam tradit idem apostolus esse finem præcepti. Nempe quæ ex corde procedit puro, & conscientia bona, & fide non ficta.

Locus Pauli 1. ad Tim. 1. elucidatur.

¶ Vtique sunt pleriq; diligentes fratres, non habētes veracem, sed fallacē fidem, vt sunt infideles. Istorum dilectio non potest esse finis præcepti: siquidem non est Deo grata: sine fide enim impossibile est placere Deo Hebræ. 11. Porrò sunt alij, qui fidē veram habēt, vt sunt catholici. Cæterum sæpè diligunt alios fideles ob turpes causas, vt exēplo est adamātium dilectio. At hæc dilectio, Deo est ingrata: non enim procedit ex bona sed ex mala conscientia. Sunt denique alij, qui diligunt sanè proximos suos habentes quidē rectam fidem, & ex bona conscientia, nam propter honestas causas diligunt,

Dilectio ex fide ficta, dilectio ex cōscientia non bona, dilectio ex corde non puro.

ligunt, aut quia pater, aut quia magister, aut quia Dominus vel ob alias, quas voles honestas causas: cæterum non diligũt propter Deum, & non quia proximi filij sunt Dei, & fratres in Christo. At etiã huiusmodi dilectio, Deo non est grata, etsi non sit mala dilectio. Nõ enim probo Gregorij Ariminæi placitum docẽs, ad actum esse bonum, moraliter necessariam esse relationem in Deum: vt in.2. senten. tradidimus. Sed hanc relationem in Deum merito esse necessariam credimus. Quocirca etiam si huiusmodi dilectio non sit meritoria, ideoque non est Deo grata ad vitam æternam, at morali non fraudatur bonitate. Ideo autem non est ad meritum grata Deo, quia non procedit ex corde puro. Non enim procedit ex Dei amore supernaturali purificante animũ nostrum. Tunc nanque pura est fratris dilectio, quãdo refertur in Deum dilectum super omnia. Quanuis non est necessarium, quod actu referatur, satis illi est, si virtualiter referatur. Hac autẽ fraterna dilectione nulla purior, nulla syncerior, quippe quæ est propter Deũ ipsum, & non propter terrena commoda. Est nanque supernaturalis dilectio, at supernaturalia longe puriora & nobiliora sunt quam sunt naturalia, quippe quæ diuina sunt. Parat nanque hæc dilectio puritatem, ab ipso Deo propter quẽ ipsa exercetur. Deus igitur cum sit purissimus actus, & excedens omnem puritatem, quæ propter ipsum dicitur dilectio fratris, puritatem maximam inde sibi conciliat.

Dilectio propter Deũ est purissima, & nobilissima.

¶Quibus pensatis vniuersis, non abre videbis dixisse dominum, mandarũ nouum do vobis, vt diligatis inuicẽ, quem admodum dilexi vos. Nouum docet esse mandatum, vt ex ipsa nouitate accendat animos nostros ad andiendum. Noua enim cupimus ardenter, & videre, & audire. At vero cum nouitate miscuit præcepti difficultatem dicens, Vt diligamus inuicẽ, sicut ipse dilexit. Quis enim non pertimescit audiens, eo modo nos esse dilecturos, sicut Christ⁹ dilexit nos. Nunquid conferendus est mus leoni? aut quomodo comparanda musca elephanto, & nanus giganti? Multo minus nos ad Christum conferẽdi sumus, ipse enim omnipotens est, & nos in cunctis fragiles. Qualiter igitur nos poterimus diligere, sicut ipse dilexit? Ad hæc ipse prior nos dilexit, restante Ioanne, Nos ergo diligamus Deum, quia ipse prior dilexit nos. 1. Ioan. 4. Nanque quis prior dedit ei, & retribuetur ei? Rom. 12. Rursus dilectio hæc fraterna, vt dudũ diffiniuimus, transcendit vires nostras humanas: quomodo ergo Christus à nobis exigit, quod exhibere nequimus?

¶At vero hoc Domini præceptum intelligendum est, non quod eãdem dilectionem nos præstemus fratribus, quam ipse præstauit. Nanque ipse dilectionem summam exhibuit, quam nos exhibere nequimus. Et ex Christi dilectione, cœlum fuit reseratum, & sacramenta instituta in Dei ecclesia, non tamen ex nostra dilectione ad fratres, etiam si pro illis gladio occumbamus. At sufficit nobis, si pro nostro modulo, adnitamur dilectionem imitari Christi. Imitabimur autem, si propter ipsum, dilectionẽ vniuersalẽ habeamus in omnes fratres, amicos & inimicos, & si paratum gerimus animum nostras facultates, quando fuerit necessarium vitæ proximorũ in gratiam expendere eorum, & si saluti fuerit necessarium spirituali ipsorum, eadẽ pręparatione esse munitos corpora, scilicet, nostra pro illis impẽsuros, vt Paulus aiebat. 2. Cor. 12. Impendar, & super impendar ego ipse pro animabus vestris. Neq; terreat nos, quod huiusmodi dilectio vires nostras superat, quia si nostras superat, diuinis subditur. Et is qui præcepit, nouit rem præcepisse excedentem nostram virtutẽ. At vero, ipse præbet suppetias, vt quę per nos non possumus, per ipsum valeamus.

Dilectio fraterna est Dei donum & nostras naturales excedit vires.

¶Fides quoque syncera, nostram virtutem facile superat, vnde Paulus eam prędicat ad Ephes. 2. esse donum Dei, ita quoque dilectio hæc donum Dei est. Est igitur necesse Dominum sedulo precari, vt hoc donum largiatur, vt possimus fratres diligere, sicut & Dominus noster Iesus Christus dilexit. Et tu interim considera vanos esse hæreticos solam fidem esse iustificantem blaterantes. Enimuero si ad cognoscendam veritatem Dei supernaturalẽ fides est necessaria quã Deus ex sua nobis gratia concedit, cur ad amãdum diuinam bonitatem supernaturali modo

Lutherus refellitur.

modo, non erit alia virtus supernaturalis necessaria, quæ est charitas? Num nõ est absonum, dicere nos per fidem solam posse diligere Deum, & fratres? Quod si hoc absurdum est præter fidẽ igitur charitatem concedant est necesse. At scio respondebunt, ipsos negare opera esse necessaria, at charitas non est opus. Sed quid si non est opus necessario includit opus. Etenim dilectio fratris, non est sine opere vel actu, vel saltem habitu Ioãne testante, Qui habet substantiam huius mundi, &c. vt supra referebamus. Neque enim præceptum de diligendo proximum obligat, pro quocunque tempore, quia affirmatiuum est, sed solum quãdo fraterna necessitas ad ipsum exequẽdum nos vocauerit. Cæterũ semper nos diligere fratres saltem habitu, & animi præparatione, est necessariũ. Quocirca ipsa charitas secũ habet inclusum opus, quod pro temporis opportunitate exequatur. Non est quidem ipsa opus exterius, est tamen habitus internus, mẽtem inclinans ad opera dilectionis suo tẽpore exequenda. Neque satisfit præcepto dilectionis fraternæ, si solum bene velimus fratribus, nisi etiam benefecerimus eisdem, si facultas adfuerit benefaciẽdi, vt ex Iacobo pridem cõmemorabã. Quapropter nescio qua fronte, imo, vt verius dixerim, scio quod perfricta fronte hæretici negant opera esse necessaria ad salutem æternam parandam. Si enim concedunt, vt coguntur concedere charitatem esse necessariam, vt vere est, quia per eam translati sumus ex morte ad vitam, opera quoque sunt necessaria. Aut inficientur, si insanire eis libet verba Domini Mandatum nouum do vobis, &c. Quid nanque prodest famelico, quod illi precer saturitatẽ, si panẽ quem super fluum mihi habeo, non porrigo? Nunquid hæc est dilectio à Domino præceptaintus benè velle fratri, & extra, in sanorem eius nihil operari? non arbitror. Sed præceptum Domini nouum, & bene velle fratribus, & benè illis facere, vt ipse fecit, mandat.

Præceptũ de diligẽdo proximo est affirmatiuum. ideo nõ pro quocunq; tẽpore obligat

Præceptũ de diligẽdo fratre, non solũ obligat vt bene velimus illis, sed vt benefaciamus.

¶Hoc sanè est nouum mandatum, quia veterem hominẽ exuit, & nouũ induit, qui creatus est ad imaginem Dei. Siquidem implens hoc mandatum nouũ, vetustatem vitæ veteris deponit, & in nouitate vitæ spiritualis ambulat. Est nanque mors peccati, vetustas vitæ, vt error & ignorantia. At hoc mandatum reuocat à tenebris ad vitæ lumen, transfert à morte peccati in vitam diuinæ gratiæ, ideoque iustè nouum est.

¶Rursus nouũ: quippe hoc mandatum nunquam senescet, nunquã antiquabitur, vel abolebitur: cætera mandata siue fidei, siue spei, siue sacramentorũ, tandẽ euacuabuntur in vita illa beata. Tunc enim fides cedet visioni, spes sensioni: sacramenta non erunt necessaria, quia iã præstiterunt in via, quæ viatoribus erãt necessaria. Sunt enim arma militum, & non sunt corona victorum. At vero nouum hoc mãdatum semper erit nouum, & perpetuò vigebit in cœlestibus regnis. Clamante Paulo. 1. Cor. 13. charitas nunquam excidit, siue prophetiæ euacuabuntur, siue linguæ cessabunt, siue scientia destruetur. Et quidẽ beati Deũ summo amore diligent, & se inuicẽ maxima dilectione prosequentur.

Præceptũ de diligẽdo fratre nũquam senescet ideo semper erit nouum.

¶Aut nouum mandatũ esse dicas, quippe quod à nouo homine Christo mandatur. Est enim Christus nouus homo, qualis nec fuit antea, neque postmodũ erit. Est enim Deus & homo, fuit conceptus in vtero virginis sine semine virili, & editus ab eodem vtero, sine virginalis vteri corruptione. In vtero conceptus, vir perfectus secundum animã, erat in vtero cõceptus, beata visione fruebatur, etsi carnẽ mortalẽ gerebat. Fundit sanguinem suũ, & reserat cœlestia regna, & occludit tartareas sedes. Ex sepulchro surgit sua virtute immortalis effectus; suaque virtute scandit dexterã summi patris, suaque virtute iudicabit vniuersum orbem. Noue dilexit homines, qualiter nunquã alius, quia moritur morte turpissima propter sibi inimicos homines. Hæc sanè noua sunt noui hominis Christi opera: ideoq; si nouum edidit mandatũ, qui tot noua in se comprehendit vnus nihil mireris.

¶Ab hoc igitur nouo homine nouus amor nobis imponitur qualis ipsius fuit. Christi autem ostenditur amoris nouitas ex quinque, quia fuit vniuersalis amicorum, & inimicorum. Fuit sine respectu ad cõmodũ tẽporale suum, sed solũ ob cõmodum nostrum. Fuit non fictus verbo vel lingua, sed opere & veritate fuit

fuit mundissimus amor. Fuit gratiosus, & nō naturalis amor. Hoc amore nos dilexit Christus si nos dilexerimus fratres amore vniuersali, sine respectu ad tēporalia, non fictè, amore mundo, atque gratioso diligemus vt dilexit nos: & mandatum hoc nouum seruabimus ex hoc amore nouo.

ENARRATIO. I. In caput decimumquartum.

¶*Et ait discipulis suis, nō turbetur cor vestrum: creditis in Deum, & in me credite.*

PRIOR clausula, & ait discipulis suis, non legitur in codicibus græcis, neque in vetustis latinis. Neque Cyrillus legit: verum addita videtur ad cohærentiam huius capitis cū priori. Dominus ergo, vt patet ex alijs euangelistis Matth. 26. Mar. 14. & Luc. 22. non solum Petri feruores depresserat, dicens, Priusquam cantet gallus ter me negabis, sed etiam omnibus discipulis dixerat, Omnes vos scandalum patiemini in me in nocte ista. Vnde cōsequēs erat, apostolica corda corripienda esse multo mærore, & multa tristitia afficienda. Dominus ergo, omnes suos discipulos admonet modo sermone consolatorio dicens, ne turbentur corda ipsorum, cor enim nunc sumitur pro cordibus. Apostoli enim non vno fruebantur corde, sed pluribus. Perinde igitur est ac si clarius dixisset, Turbati estis & tristes, quia dixi procellis tribulationū vos esse agitandos: verum hoc verbum meum sit vobis in antidotum, Ego dico vobis, ne corripiat turbatio, aut tristitia vos opprimat. Insinuat, à procellis tentationum, eos eripiendos Christi fauore, ne ab illis opprimantur. *Creditis.* Verbum græcum annotantibus Laurentio, & Erasmo, πιϛεύετε, ambiguum est, ad credite imperatiuum, & ad creditis indicatiuum. Vnde Erasmus quadrifariam putat legi posse hūc locum, aut, Credite in Deum, & in me credite, idest, habete fidem in Deum, & habete fidem in me. Et quando vos presserint angustiæ, & cinxerint seculi mala, fides hæc erit vobis præsidio. Et ita legit Hilarius. 9. de Trinitate. Aut secundo, creditis in Deum, & in me creditis, vt sit sensus, Non sint vobis terrori mala, quæ passuri estis, quandoquidem creditis in Deum patrem, & creditis in me Dei filium, cur igitur timebitis? Aut tertio, creditis in Deum, & in me credite: vt sit sensus, Creditis in Deum, vt Iudæi, credite in me vt Christiani. Aut quarto modo, Credite in Deum, & in me creditis: vt sit sensus, Habete fidem in Deum, & si habetis consequenter in me habebitis. Verum hic sensus idem significatur per verba illa, creditis in Deum, & in me credite. Significat enim, si vobis adest fides in Deum patrem, etiam habete fidem in me. Et non dixit in filium sed in me, annotante Cyrillo, vt significaret, habete fidem in me, videlicet, qui sum verbum Dei patris incarnatum. Hoc enim voluit insinuare dicens, credite in me, fidem scilicet præcipiens diuinitatis suæ, & humanitatis. Nanque hæc est vera fides, quæ accipiēda est in scutum, vt possimus extinguere omnia ignea tela nequissimi Eph. vlti. Insinuat igitur Dominus se esse Deū hisce verbis, Quandoquidem ait fidem in Deum esse rationem habendi fidem in ipsum. *In domo patris mei mansiones multæ sunt.* Non vos deterreant labores, quos sustinere debetis propter fidem, & amorem meum. Scitote enim labores vestros non futuros esse inanes, sed gloriosis pręmijs coronandos in cœlesti regno: siquidem cœleste regnum est domus patris mei, & in hac domo sunt multæ mansiones, idest, varia sanctorum prēmia. Nanque quo quisq; decertauerit gloriosius, eo maius reportabit prēmium.

¶Allicit igitur Dominus suos discipulos hisce verbis vt labores, & certamina pro Christi fide viriliter, sustineant spe prēmiorum: siquidem qui arat in spe fructus percipiendi arat. 1. Cor. 9. Meminerat paulo ante fidei, dicens, In me credite: nunc vero spe eosdem confortat, quos fide munierat.

¶Sunt autem mansiones istæ, quæ alibi appellantur æterna tabernacula. Facite, inquit, Lucæ. 16. vobis amicos, de māmona iniquitatis, vt cum defeceritis, recipiant vos in ęterna tabernacula. Prēmia nanque sanctorum sunt mansiones cœlestes, & æterna tabernacula. Quippe, ibi

ibi vera erit mansio sanctorum: nanque hic non habemus ciuitatē permanentem, sed futuram inquirimus, Hebræ.3. Est autem hæc manens ciuitas, quam sancti inquirunt cœleste regnum, quod æterno durabit. Et hoc cœleste regnum, appellatur mãsiones domus æterni patris, & æterna tabernacula: & est denarius ille diurnus, Matth.20. & cœlestia item nuncupãtur regna.

Vita æterna est mansio, & mansiones, est taber nacula æterna est regnũ cœleste & regna cœlestia.

Est nanque cœlestis beatitudo, & vna & plures. Vna sanè ex parte obiecti beatifici, quod Deus est, qui vnus est, beatificans omnes beatos: vnde vna est omnium obiectiua beatitudo, nanque in solo vno Deo trino, est omnis sanctorum beatitudo. Et ex parte obiecti vna est sanctorum mansio, vnum regnum, cœleste, vnum tabernaculum æternum, vna que æterna ciuitas, vbi sancti per visionem, & amorem commorantur.

¶ Cæterũ ex parte subiecti, multæ sunt mansiones, multa tabernacula, &c. multaq; cœlestia regna. Tot enim sunt quot sunt beati. Quilibet enim beatorũ propria & non aliena beatitudine est beatus, non solum accidentaria beatitudine, sed etiam essentiali. Enimuero quo quisque vberioribus resplendet meritis, eo maiori lumine donatur gloriæ, eoque clarius videt Deum, & beatior est alio, qui non gaudet tam opimo meritorum thesauro, vt in.4. Sent. ad finem tradidimus. Vnde in quolibet sanctorum, est ceu quoddam cœleste regnum, quia quilibet fruitur pro suo merito cælesti regno. Vocatur autem cœlestis habitatio, domus patris Christi, quę appellatio etiam est communis templis Dei, quæ sunt ædificata, & consecrata apud nos. Quin & totus hic mundus est etiã velut domus Dei quædam, quam Deus inhabitat & implet sua maiestate. Cæterum cœlestis illa sanctorum habitatio, per antonomasiam dicitur domus Dei, etsi modo non fit mentio de domo Dei, sed de domo Dei patris: quia ibi videtur ipse vt pater est, & filius, & spiritus sanctus. Vnde notanter dixit Dominus, In domo patris mei, & non dixit, In domo Dei. Quippe per domum Dei, etiam intelligimus templa iuxta illud. In domo Dei ambulauimus cum consensu, & rursus, Domus mea domus orationis vocabitur, & vos fecistis eam speluncam latronum. Notat autem. D. August. ex hoc loco, quosdam hæreticos errorem suum confirmasse dicentes infantes non intinctos baptismali aqua, fore beandos, non in regno cœlorum, sed extra regnũ cœlorum, & ideo dixisse Dominum, In domo patris mei mansiones multæ sunt.

Beatitudo essentialis habet gradus secundum gradus luminis gloriæ.

Hæresis eorum qui dicunt infantes nõ intinctos aqua baptismi esse beandos extra regnum Dei.

¶ Cæterum, obijciam istis, vel isti infantes videbunt Deum aut non videbunt. Si videbunt, igitur cœleste possidebũt, quod ipsi inficiantur. Si non videbunt, quomodo ergo verum est, quod Dominus ait, In domo patris mei mansiones multæ sunt? Siquidem omnes qui sunt in Domo patris Christi vident Deum, si infantes non vident, non sunt in domo patris Christi. Adde istis, cur isti infantes erunt beandi? Num ob merita, quæ desiderant, num ob gratiam Dei, qua orbantur, num ob peccatum, quo inficiuntur? At peccatum causa dãnationis est, non beatitudinis. Et si fingas hæretice, non infici originali culpa, adhuc nihil est in eis vnde beentur. Nisi dixeris hos beandos beatitudine naturali, non tamē supernaturali, igitur si hoc verum est, nõ habent mansiones in domo patris cœlestis. Quippe in hac domo, beatitudo, quæ afficit est supernaturalis, & non solum naturalis. Porro quia primitiua labe sunt sordidi huiusinodi infantes, ideo nulla beatitudine potientur, sed potius pœnam patientur æternam. De quare nos in.4. vberius disputauimus, *Si quominus dixissem vobis, quia vado parare vobis locum.* Pro eo quod est, si secus, dixissem vobis, aut sin minus, dixissem vobis, vel alioqui dixissem vobis Græcè εἰδὲμή. Putat Laurentius esse seorsum legēdum quod sequitur, Vado parare vobis locum, aut, Quod vado parare vobis locum siquidē, quia, Græcè non legitur. Cum tamen, sint cohærentes sibi hę duæ clausulæ, & vnam reddant integram sententiam, videlicet, In domo patris mei mansiones multæ sunt, subaudi, paratæ iam. Si secus esset dixissem vobis, quod vado parare vobis locum. Ad hanc rationem exposuit Chrysost. Theo. & Cyrillus. Verumtamen quantum Augustinus præfert, diuisim oportet has clausulas legere, vt sic construamus literam, In domo patris mei mansiones multæ sunt, si secus

Infantes nõ baptizati neque beabuntur beatitudi ne naturali, neque supernaturali.

cus dixissem vobis. Et post hæc subdit, Quia vado parare vobis locum, aut si legis sine, quia, vado parare, &c. Et si abiero, &c. Vnde dubitat Augustinus, si mansiones sunt multæ, iam paratæ sunt, si paratæ, quid est quod ait, Vado parare vobis locum. Et respondet præparationem esse duplicem, aliã secundùm Dei prędestinationem æternam, aliam verò secundum Dei operationem. In domo igitur patris erant mansiones præparatæ secundum æternam prædestinationem, at verò non secundum operationem. Christus igitur ait, Vado parare vobis locum: nanque suo sanguine cœlestia reserauit regna, & hæc fuit præparatio, de qua modo loquitur. *Vado parare vobis locum.* Quippe nullus sanctorũ quátulibet sanctitate pollétiũ, illo ingressus est, quousq; Christus ascenderet in cœlum, pandens ante illos cœleste iter. At vero, quia obijciet quispiam Augustino, Christum dixisse, In domo patris mei, mansiones multæ sunt, idest, In regia cœlesti sunt multæ mansiones, igitur non loquitur secundũ prædestinationem, quia cœleste regnũ, non fuit ab ęterno, vt est prædestinatio: sed hoc regnum cœpit ab origine mundi. Vnde Matth. 25. Venite benedicti patris mei, percipite regnum quod vobis paratum est ab origine mundi. En tibi, vt regnum fuit paratum ab origine mundi. Et quia regnum hoc, est idem atque mansiones istæ, de quibus Dominus loquitur modo, oportet dicere esse paratas ab origine mundi. Quid est ergo quod ait, *Vado parare vobis locum?* Ideo Augustinus etiam aliter exposuit dicens, Parat autem modo mansiones, mansionibus parando mansores. Itaque apud illum dum Christus præparat sua gratia sanctos suos, vt sint apti regno Dei, parat mansiones. Et ideo subdit, Vnde locus paratur, si ex fide viuatur, creditus desideretur, vt desideratus habeatur. Desiderium dilectionis, præparatio est mansionis.

Mansiones beatorum ab æterno sunt præparatę secundum prædestinationé.

¶Porro autem mansiones istæ nõ sunt intelligendæ materiales mansiunculæ, quales erant in arca Noe, vel sedes materiales, aut ædificia corporalia. Sed sunt per mansiones metaphoricè intelligenda præmia sanctorum: quæ quia varia sunt, & diuersa, pro diuersitate bonorum meritorum, idcirco dicuntur multæ. Hæc autem præmia à Deo sunt sanctis conferenda in cœlestibus regnis, quia extra cœlestia regna nullus sanctorum coronatur. Cœlestis igitur habitatio est locus mansionum, vel locus præmiorũ: quippe imbi Deus instituit suos coronare beatos. Præmia autem ista, à Deo sunt parata, quia solus ipse instituit coronas legitimè certantibus, singulis pro qualitate suorum meritorum. Fideles autem iusti has coronas non sibi parát effectiuè, sed solum dispositiuè, quia benemerendo, se disponunt sufficienter, vt à Deo premientur. Et ideo parant vias ad coronas obtinẽdas, per recta opera. Nam hæ viæ sunt ad præmia obtinenda. Vnde illud, parate viam Domini: rectas facite semitas eius. Vt si agonothetis, constituat agonizantibus præmia, ip se agonotheta est, qui præparauit præmia, at agonizantes seu palęstritæ per suos agones etiam, sibi illa parant, illa promerendo. Iam verò Christus quatenus Deus, parauit has mansiones effectiuè sanctis suis in cœlo conferendas, ab origine mundi. Verum quatenus homo illas parauit in nouissimis diebus promerendo fidelibus suis, & gratiam, & gloriam per crucem, & sanguinem suum. ¶Cæterum, quia distinximus inter mansiones, & locum mansionum, scito quod Christus parauit sanctis locum mansionum non solum suo merito, promerendo cœli reserationem, sed etiam ipso effectu parauit, ascendens in cœlum, & ingrediens in illud. Per ingressum enim eius, iam patet fidelibus ipsum cœlum, si Christo obtemperent, quod tamẽ ante Christi ingressum, clausum erat. Et hoc est, quod modo ait, Vado parare vobis locum, idest, ad cœlum per crucem vado, & in cœlum ingrediar & per meum ingressum vobis, & cũctis fidelibus idem patebit. ¶Itaque ante Christi cœlestem illum ingressum, mansiones quidẽ erant, quia pręmia erant à Deo cõstituta ab origine mundi, esse in cœlo sanctis conferenda. Cæterũ locus præmiorum iste, clausus erat, & nõdum paratus, quia nõdum apertus. Quocirca tametsi erant tum sancti, qui præclaris fulgebant meritis, cæterum non collocabantur in promeritis mãsionibus, sed

Bona merita sunt viæ & dispositiones ad præmia.

Aliud est mãsio, aliud locus mãsionis.

Christus vt Deus parauit mãsiones effectiuè vt homo illas parat promerẽdo, & locũ parat promerẽdo & aperiendo.

extra erant: quia locus mansionum erat obditus propter totius naturæ peccatū nondum per Christum dilutum. At verò diluto peccato per Christi cruorem, ipse est ingressus in cœlum, & patefecit fores cœlestis habitationis cunctis hominibus sibi obtemperantibus, ideo ait modo, *Quia vado parare vobis locum.* Theophilactus non legit, Quia, & Erasmus in quibusdam codicibus non extare Græcis cum Laurentio affirmat, & quod superfluit. At vero sensus hic est, In domo patris mei mansiones multæ sunt, quia vado parare vobis locum. Idest, ex eo vobis sunt, decreta pro meritis vestris præmia in cœlesti habitaculo, quia ego vado ad mortem crucis, per quā vobis aperiā regnū cœlorum, hactenus omnibus hominibus occlusum. Theophilactus rursus per domū, non intellexit, habitationē, sed principatum, vel potestatem, vt hic reddatur sensus, in potestate patris mei, sunt mansiones multæ, idest, Deus pater meus, potest varia præmia elargiri fidelibus pro diuersitate præmiorum: at expositio hæc videtur coactior. Quanuis non puto esse alienū ab scriptura, vocare domū potestatem: siquidem Prouer. 15. Domus iusti plurima fortitudo. Verumtamen hæc acceptio huic instituto non est concinna: siquidem parū solaretur apostolos tristes, si solum dixisset Dominus, Deum posse eos præmiare: quia hoc apostolos non latebat. At solatium eximium erat illorū audire Christum affirmantē, esse apostolis iā cōstituta præmia, in domo sempiterna cœlorum. *Et si abiero, & parauero vobis locum, iterum venio, & accipiam vos, ad me ipsum, vt vbi ego sum, & vos sitis.* Quod modo sub conditione fatur, citra conditionem dudum prædixerat, Vado, dicens, parare vobis locū. Quocirca conditio hæc, non est dubitandi nota: quia certum iam esse dixerat, se iturum, & paraturum locum. Et Christus dubitabat nihil, tametsi loquitur nōnunquam sub conditione, morem humanum seruans. Siquidem nos quoque aliquando, quæ certa habemus sub conditione proferimus, non quia incerti sumus de re de qua loquimur, sed ob alias causas. ¶ Sensus igitur horū verborum est, cum abiero, & parauero, &c. Hoc est cum à vobis recessero, & regna

> Vocabulum domus non nunquam significat principatum vel potestatem.

cœlestia concessero, non putetis actum iam esse de vobis, aut quod quia recessi ab oculis vestris, propterea, me teneri obliuione vestri: cum tamen adeò in me vigebit vester amor, atque memoria, vt postquam abiero, ego adducam vos ad me ipsum, & in domo patris mei, vbi ego regnabo sempiternò, vos quoq; eritis ibidem mecum conregnantes. ¶ Non intelligas tamen verba Domini, quod continuo, vt ipse scandit tribunal dexterę patris, ad se acceperit apostolos: quoniam non statim mortui sunt apostoli, sed oportet intelligere, Ego accipiā vos ad me ipsum, quando temporis opportunitas adfuerit. Primū enim erant edocturi euangeliū apostoli, in toto orbe, & erant cruentum ex proprio cruore testimonium pro Christo exhibituri, quā accipiendi essent à Christo, ad tropheą cœlestia. ¶ At in nouissimo die, iterum veniet Christus ad apostolos, surgentes ex mortuis in proprijs corporibus, & tunc accipiet eos ad se ipsum perfectos, & integros ex corpore proprio & anima propria. Fuerunt tamē multi scriptores theologi, qui ex hoc & alijs locis crediderunt animas sanctorū non beari statim à morte corporum, sed expectare eas diem nouissimum vsque: quoniam Dominus modo ait, Iterum venio ad vos, & accipiam ad me ipsum. At verò dogma hoc hæreticum iam ducitur esse, ab ecclesia, vt nos prolixe demonstrauimus in. 4. Senten. ad finem. Et quod Dominus modo ait, solum est audiendum, quantū ad corporis gloriam, non quātum ad essentialem animarum beatitudinem. Cæterum quia in die illo, perfectus homo beabitur, hac ratione Dominus ait, Iterū venio, & accipiam vos ad me ipsum. Sane ad se ipsum recipiet omnes sanctos, quia in ipso Christo, est beatitudo sanctorum. Enimuero Christi diuinitas beabit eos essentialiter, & humanitas accidentaliter. At dicet aliquis, Solum Dominus loquitur modo ad apostolos, num & alios non recipiet ad se ipsum? Verumtamen, quia apostoli erant ecclesiæ principes, ideò totius ecclesię personā gerebant. Quo fit, vt quæ ipsis loquebatur Christus, ecclesię etiā loquebatur. *Si abiero.* Theoph. ad hanc rationem hæc verba, & prædicta exponit,

> Christus in cœlis agens memoria habet suorum fidelium.

> Hæresis est iam declarata ab ecclesia animas sanctorum modo non esse beatas.

nit, Parata quidē sunt mansiones: quod si non essent paratæ vado parare eas: & si abiero, &c. Sed rogitabit aliquis, Quid est quod ait, Vbi ego sum, & non, Vbi ego ero? Nanque cum de cœlesti regno modo agatur, Christus nondum ascenderat in cœlum. At vero, quia ipse erat beatus secundum animam, clarè videns Deum, & hæc beatitudo est, quæ sanctis promittitur in regno cœlesti, ideo ait, Vt vbi ego sum, ibi vos sitis. ¶ Aut hoc dixit, quia proximè erat ascensurus in cœlum: & quod proximum est, vt fiat, iam factum reputatur. Et sæpe supra hanc phrasim seruat secundum primam expositionem. Hinc colligendum est animā Iesu Christi semper fuisse beatam, quia ait, Vbi ego sum, idest, in beatitudine essentiali. *Et quo ego vado scitis, & viam scitis.* Bifariam expones locum hunc, ait, Quo ego vado scitis, hoc est, promptum est, vt sciatis: quia ibat ad patrem, & istud potuissent scire apostoli ex miraculis & doctrina Iesu Christi. Item sæpe docebat se esse per quem habebant apostoli accessum ad patrem. Idcirco promptum erat apostolis vtrunque scire, & patrem & Christum, Patrem, scilicet, esse terminum & Christum esse viam ad patrem. Aut secundo, vt glossa ordinaria & August. & Beda exposuerunt: quidam apostolorum, qui erant dociliores, sciebant hoc est cognoscebant per fidem Deū patrem, quo Christus ibat, & sciebāt Christum Dei filium esse, per quem ad patrē per fidem erat eundum. Alij verò nesciebant, ex quorum numero erant Tho. & Philippus. Ideoque Christus respiciens scientes ait, Et quo vado scitis, & viam scitis. Thomas verò in persona ignorantium apostolorum dixit, *Domine nescimus quò vadis, & quomodo possumus viam scire?* Et hac ratione collisio apparens verborum sequentium cum istis diluitur, scilicet, *Si cognouissetis me, vtique & patrem meum cognouissetis.* Enimuero dudum dixerat, Quo ego vado scitis, & viam scitis: modo vero ait, apostolos neque cognoscere patrem, neque ipsum Christū. Et causa, cur nō cognoscunt Christum, quia patrem ignorant, & manifesta solutio est. Quippe modo non loquitur Dominus, nisi Thomæ, & alijs ignorātibus apostolis sicut Tho. non tamen loquitur de scientibus apostolis, hoc est, credentibus in patrem, & in filium. Vel si placet prior expositio, collisio item euanescit.

¶ Obseruabis hoc loco per scientiam nō esse intelligendam euidentiam, sed solū fidē. Et est phrasis vsitata satis in scriptura, vt supra annotabamus. Et Ioānes ait, Nos scimus translatos esse ex morte ad vitam, quia diligimus fratres, idest, credimus. *Dicit ei Iesus, Ego sum via, veritas, & vita.* Discipulo ignoranti magnum suę humanitatis, & diuinitatis mysterium reserat magister. Quippe Thomas dixerat se nescire terminum progressionis Christi, ideoque eum latere viam, per quam esset progrediendum. At verò Christus hisce verbis, docet se esse viam, quatenus homo erat. Etenim per Christi merita est nobis accessus ad patrem, videndum clarè in cœlo. Hæc nanque visio, est vita beata sanctorum. Merita autem Christo competunt, vt homini, idcirco hac ratione, vt per labores suos, & denique per mortem suam hominibus promeruit vitam beatam reconciliādo nos Deo, ideo hoc modo via est. Merita nanque ad viā pertinent, non ad terminum: viatorum nanque est mereri non comprehensorū. Qua propter se Christus vocat viā, quia per merita eius est progrediendum nobis ad vitam ęternam. ¶ Et qui ab hac aberrat via, toto cœlo errat. Sunt qui rectè progrediūtur in hac via, qui, scilicet, per rectam fidem, & sy nceram charitatem ambulant coram Deo. Alij vero sunt, qui claudicant in hac via: qui rectā fidem habentes, nihilominus in multis offendunt, & labuntur.

> Christus qua ratione est via spiritualis volētibus proficisci in cœlestem patriam.

¶ At verò satius est claudicare intra viam, quam extra viam fortiter ambulare. Infideles igitur omnes, & hæretici, & apostatæ, & schismatici ambulant extra viam: quippe qui fidem non profitentur catholicam extra viam sunt. Ambulent igitur quantum velint fortiter, etsi magnalia videantur agere sunt tamen extra viam. Qua propter, non tenentes Domini viam regiam, non possumus pertingere ad terminum viæ huius, qui est æterna beatitudo.

> Infideles omnes ambulāt extra viam ideo nō possunt saluari.

¶ Hæc est illa via, quam commendat Esaias dicens. 30. cap. Hæc est via, ambulate in ea, neque declineris ad dextrum

neque ad sinistrũ. Ad hanc autẽ viã, sunt viæ aliæ, per quas hãc viam assequimur quarum fuit Ioannes præco clarissimus. Vnde Zacharias pater eius dixit, Et tu puer propheta altissimi vocaberis. Præibis enim ante faciẽ Domini parare vias eius. Parauit vtique vias, ad attingẽdum hanc viam. Nanque suo baptismo, & sua prædicatione ostendit hominibus Christum esse viam ad salutem ęternam adipiscendam dicens, Ecce agnus Dei, qui tollit peccata mundi. Et sacramenta ecclesiæ sunt viæ, ad tenendam hanc viam. Est infidelis extra viam, proluitur aqua sacri fontis, iam fit intra viam. Est fidelis peccator, qui quãuis sit in via, at claudicat in via, adest sacramentum pœnitentiæ & ex claudicante redditur rectè ambulans in via, qui tamen adhuc debiliter ambulat in via. Quippe vetus peccandi cõsuetudo pœnitentes vexat, & ad vomitum redire inclinat: ideo pręsto Eucharistiæ est sacramentũ, quod si dignè participatur, fortes nos efficit ad ambulandum in via. Nam quasi leones flãmas spirantes, sic ab illa mẽsa descendimus, terribiles facti diabolo. Sunt viæ etiam ad hanc viam lex Moysi & prophetarum vaticinia. Nanque legis & prophetarum finis est Christus. Lex enim suis sacrificijs Christum adumbrabat, & prophetæ suis oraculis Christum proclamãt. Quamobrem Dominus ait, Si crederetis Moysi forsan crederetis & mihi, nam de me ille scripsit. Et Lucæ 24. exposuit discipulis illis euntibus in Emaus legem, & psalmos, & prophetas Christum contestantes.

Sunt quædã viæ perquas perueniutur ad viã regiã quę est Christus.

¶ Viam, igitur se esse testatur Christus, ob causas commemoratas: vnde omnis viã, quæ ab hac declinat via, in præcipitium non in salutem declinat. Nanque sunt vię, quæ videntur homini rectę, at nouissima earum ducunt ad perditionẽ. At istæ viæ sunt, quæ ab hac diuertunt via. Si igitur diuertunt ab hac via, vt sunt doctrinæ hæreticorum, vtique diuerticula hæc ad barathrum deducũt vęcordes. ¶ Verũ non solum se appellauit viam, at adiecit se esse veritatem, & vitam: vt simul ostenderet se esse viam, & terminum ad quem, huius viæ. Nam via hæc ducit ad ipsam consequendam veritatẽ, deducit ad ipsam habendam vitam. Est igitur via, quia homo, est autem veritas, & vita quia Deus. Et quia idẽ est Deus, atque homo, idem est via, & finis vię. Et quia hæc via est ad Deum via, & ipse est Deus qui homo, ideo est via ad se ipsum. ¶ Obserua quod non dixit, Ego sum verax, sed ego sum veritas. Non dixit, Ego sum viuens, sed, ego sunt vita. Veraces enim sunt angeli sancti, veraces sunt beati, non tamen veritas. Veritas enim, veritatis fontem denotat, vt vita fontem vitæ. Est sanè corpus viuum, non tamen ipsa vita. Est anima vita animalis, non tamen simpliciter vita. Sunt sancti veraces, non ipsa veritas, quippe si veraces sunt ex participio huius veritatis ęternæ sunt veraces, non tamen ipsi in se ipsis fontem veritatis habent. Sunt sanè veritas participata, vt esse participatũ, non tamen ipsa veritas: sicut neq; ipsum esse quę est totius veritatis, & esse principiũ: quæ nec fallit, neque fallere, aut falli potest. ¶ Est igitur verus Deus & verus homo, Christus ideo est verè via, & veritas, & vita. Qui ergo in Christum credit, in via rectissima versatur spirituali, & si vult discere, quò tendit per hanc viam, ipsa via docebit quo tendit, nempe ad veritatem ęternam participandam ęternò, ad vitamque adipiscendam beatam.

¶ In via tamen corporali non est hoc reperire. Enimuero, quod via est non est terminus viæ sed est via ad terminum: terminus enim est finis viæ: nam adepto termino vians cessat ab itinere. At verò Christus ipse est via, & ipsemet est finis viæ. Per ipsum est progrediendum ad ipsum: per ipsum est laborandũ viantibus ad patriam cœlestem, & in ipso cõquiescẽdũ. At vero arctã docuit hęc via, & hæc veritas, esse viã ad vitã ducẽtẽ: & paucos esse qui hãc viã salutis inueniũt. Vtiq; pauci sunt, qui inueniũt Christũ. Est enim similis thesauro abscondito in agro. Id quod ipso experimẽto videre licet, siquidẽ infinitus est numerus stultorũ. Plurimi enim colũt Iudaismũ, alij Saracenismũ, alij idololatriã, quorum collatione, pauci sunt Christicolę. Et Christicolarũ, pleriq; multi in hac via nõ procedũt ad vitã, sed potius retrocedũt: quippe peccatis detinẽtur, quominus per viã hãc progrediãtur. Adhęc Christus fuit viator & via, modo autẽ est via, & nõ viator.

Degens

Christus via, & viator.

Degēs enim vitam mortalē, viator erat, quia mortale corpus gerebat: & via erat, quia per ipsum erat nobis viandum in vitam æternam. At modo via est, & viator non est: quia deposita corporis mortalitate iam non moritur, sed ęterno viuit. ¶ Et quidem miratu est quam dignissimum, quod ipse in cœlis agēs via sit terrenorum hominum. Nanque terreni terrenas habent vias, non cœlestes. At verò, ideo ipse via cœlestis est: vt homines cœlestem hanc viam rapientes adhuc in terris agentes, cœlestes reddantur. Terreni igitur si vias ingrediuntur terrenas, in terram deuoluentur, at si hanc rapiunt cœlestem viam, à terra subleuati, in cœlos conuolabunt. Quanuis enim corpore in terra agamus, at fide & amore Christi in cœlis agere possumus, vt agebat ille, qui aiebat ad Phili 3. Nostram cōuersationem in cœlis esse. Quorum ergo conuersatio in cœlis est isti hanc viam tenent: quia si hanc viam non tenerent, cōuersationē in cœlis habere nequiuissent.

Christus via cœlestis terrenos dirigens in cœlū

¶ Ad terrenas ciuitates petēdas, vię sunt terrenæ: at vero ad cœlestem illam Hierusalem petendam, via est cœlestis. Et ciuitas hæc secum habet viam, nam in ipsa Christus est via ad vrbem hanc cœlestem consequendam. Ciuitates terrenæ extra se habent suas vias: tamē cœlestis, in terris non habet suam viam. Est sane Christus in terris in altaris sacramento, at ibi cœlestis nō terrena est via, quia ibi existens in cœlis est.

¶ At quia via hæc vita est: idcirco hanc viam qui ingrediuntur non sunt mortui, sed viui. Porro qui vias mundanas ambulant, viui sunt secundum carnem, at mortui secundum spiritum, quia Deo mortui sunt, qui mundana amant, & nō cœlestia. At vero, qui hanc viam viuentem, & vitalem ambulant mortificati quidem sunt secundum carnem. 1. Pet. 3. viuunt autem spiritu, quippe qui Christo viuunt. Nanque, Gala. 4. Qui Christi sunt, carnem suam crucifixerunt cum vitijs, & concupiscentijs suis. Hæc via veritas est, qua propter, qui hanc terunt viam, fallaciam odiūt, & veritatem Dei amant. Fieri enim nequit, vt mendaces homines viam ambulent veritatis, sed potius falsitatis. Hanc viam odio habent diabolus, mundus, & caro: verum eandem amat Deus, cœlestis spiritus, & carnis mortificatio. Hanc viam amplexi sunt omnes sancti, quotquot sunt, & fuerunt, & eandem amplectentur quot quot sancti erunt. Nondum enim venerat Christus in mundum, & iam ab origine mundi credebatur, & amabatur venturus. Sicque credentes, iam iusti ambulabant per hanc viam, ô mirabilem viam, nondum extabat, & iam frequentabatur. Nanque huius vię frequētatio, neque erat, neque est gressibus corporis, sed gressibus animi, nempe fide, & spe & charitate. Quamobrem, & præcedentes, & sequentes omnes acclamabāt, Osanna filio Dauid, benedictus qui venit in nomine Domini. Quia omnes, siue iusti antiqui ante Christi aduētum, siue recentiores salutem canunt sibi repositam esse in hac via. Ideoque illam patriarchæ & prophetæ procul videntes fide, procul salutabant amore. Creaturæ omnes vię sunt ad cognoscendum, & amandum Deum, Paulo testante, Inuisibilia Dei per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur. At conferendæ non sunt cū hac vnica & singularissima via, quæ Christus est. Per hanc enim viam non solum cognoscimus Deum, sed etiā tremendam, & augustissimam Triadem cognoscimus, & amamus. Nam hæc via ipsa, manifestat seipsam miraculis & doctrina: & cognoscendo hanc viam, item cognoscimus patrem, quia qui cognoscit patrem, cognoscit & filium. Ideo modo Dominus ait, Philippe qui videt me, videt & patrē meū. Et cognoscēdo patrem & filium, cognoscimus item Spiritum sanctum ab vtroque procedentem.

Matth. 21.

Creaturę sūt vię ad cognoscendū Deū, imperfectæ tamen.

¶ Hanc igitur beatissimam Triadē creaturæ omnes non sufficiunt ostendere. Ostendunt sane vnitatem Dei, & sapientiam, & cunctipotentiam, at Trinitatis gloriam indicare nequeunt. Quocirca etsi concedamus creaturas esse vias Domini, vt eas vocat diuinus sermo dicens, Dominus possedit me in initio viarum suarum, diuina nanque sapientia est genita à Deo antequam omnes creaturæ conderentur, verbum enim Dei, quod hoc loco sapientia dicitur, est coęternū Deo patri, ideoque ante omnem creaturā est à Deo patre in propria

Christus est via perfecta ad cognoscē dam Trinitatis gloriā.

eſſentia genitũ : at vero iſtæ viæ nõ poſ-
ſunt intellectum creatum manuducere,
ad cognoſcendam ſuperſubſtantialem
Triadem. Via autem, quæ eſt Chriſtus,
eſt excellentiſsima via, quia omnẽ crea-
turam ſua excellentia ſuperat. Quippe
Chriſtus non eſt creatura, ſed creator:
ideoque propter excellẽtiam huius viç,
omnis qui per hanc viam ambulauerit
promouebitur ad Trinitatis gloriã per
fidem modo cognoſcendam, dein clara
viſione contemplandam. Et non ſolum
hac præclariſsima nos via hæc afficit do-
te, verum etiam promouet hæc via fide-
les ad poſsidendam ipſam beatam Tria-
dem, per claram viſionem & fruitionẽ:
ſiquidem per hanc viam ambulantibus
patent regna cœleſtia. ¶Quocirca via
hæc viralis eſt, & vita eſt, quia progrediẽ
tes per eam, & non retrocedentes, ad vi-
tam ducit ſempiternam. ¶Hocque præ
clariſsimo atque ſingulariſsimo fulget
munere, quod ipſa ſola ducit ad vitam
æternam. ¶Neque enim philoſophorũ
doctrinæ hoc præſtare potuerunt, neque
lex illa Moſayca referta ſacrificijs, & cæ
remonijs, huiuſmodi enim non fuerunt
cælos reſerans via. Quippe iuſti omnes
ante Chriſtum defuncti ſunt non acce-
ptis promiſsionibus ad Hebræ. 11. Por-
ro autem hæc tria, quæ Dominus modo
copulauit, dicens ſe eſſe viam, &c. Ioan-
nes cap. 1. iam inſinuarat. Quippe dicẽs,
verbum eſſe vitam & lucem, ait enim,
Et vita erat lux hominum, Chriſtum eſ-
ſe vitam, & veritatem haud dubium de-
monſtrauit. Nanque lux ad veritatem
referri perſpicuum eſt. At cum ſubiecit,
Et verbum caro factum eſt, an non ſub-
denotat, vitam & lucem factã eſſe viam?
Quippe quia caro factum eſt verbum,
quod erat vita & lux, factum eſt homi-
num via? Verbum igitur Dei, vt verbũ
Dei eſt, lux eſt hominum, & hominum
vita, imo non ſolum hominum, ſed & an
gelorum: at vt caro factum eſt, via eſt ho
minum. ¶Hæc autem via non laſſat am
bulantes per eam, vt laſſant viæ impio-
rum. Nam ipſe Sapien. 5. clamabunt in
die nouiſsimo dicentes, Laſſati ſumus in
via iniquitatis. Imo via hæc corrobo-
rat ambulantes per eam. Nulla ſa-
nè via hoc fulget munere confortandi
ambulantes per eam, hæc ſola eſt quæ

Chriſtus nõ ſolum eſt via ad cognoſcẽdũ beatiſsimã Trinitatem, ſed etiã ad poſsidẽdũ eam.

Chriſtus quatenus homo eſt via.

corroborat, & vegetat viantes per eam,
quia vita eſt. ¶Initia habet hæc via
aſpera, & difficilia, quia arcta eſt via, quç
ducit ad vitam Matth. 7. at vero progreſ
ſus habet molliores, & proceſſus amœ-
niores, veritate teſtante, Matth. 1. Tol-
lite iugum meum ſuper vos, Iugum
enim meũ ſuaue eſt, & onus leue. Aſpe-
ra igitur ſi videatur, & accliuis, at termi-
num conſidera, quia ducit ad aſtra, &
beatitudine termini omnis aſperitas viç
molleſcit. Melius eſt enim ad vitam in- Matth. 18.
trare vnum oculum habẽtem, quã duos
oculos habentem mitti in gehennam,
Matth. 18. Et vt dudum aiebam, ipſa hçc
via fortificat viantes per eam, quia ſpiri-
tus eſt, qui adiuuat infirmitatem noſtrã,
Rom. 8. Splendida igitur eſt hæc via, via
ſancta eſt, via pacis, vitæ via, plenaque
veritate, nunquid hæc aſpera dices, mor-
tifera, tenebricoſa, fallacia? Hæc aſpera,
& terribilia ſi dixeris ineptè dices. Græ-
cè, ego ſum illa via, illa veritas, illa vita,
emphaticè enim hæc tria leguntur. *Ne-
mo venit ad patrem niſi per me: ſi cognouiſſetis
me, & patrem meum vtique cognouiſſetis.* Hçc
aperta ſatis ſunt ex dudum edoctis, ſed
dicet aliquis, non cognoſcebant apoſto-
li Chriſtum, cur ait modo, Si cognouiſſe
tis me. Diximus ſuperius, inter apoſto-
los, quoſdã fuiſſe alijs tardiores, ad quos
forte referuntur verba hæc. Aut intelli-
ge ſi perfectam de me notionem habere-
tis, item & patris notionem perfectam
haberetis. Tu ſubaudi ſi fidem exactam
haberetis de me, haberetis item de patre
meo. Sed hoc non videtur dubium abſol
uere, quia ſupra dixerat, Et quo vado ſci
tis, & viam ſcitis. Vnde ſequebatur apo-
ſtolos & ſcire patrem, quo Chriſtus ibat,
& ſcire Chriſtum, quæ erat via ad patrẽ:
nunc autem ſi cognouiſſetis, inquit me,
& patrẽ meũ vtique cognouiſſetis. Quo Colliſio apparẽs in ſcriptura.
ſermone ſignificare videtur apoſtolos, &
patrem neſcire, & ipſum Chriſtum. Ad
hæc Matth. 16. Petrus agens perſonam
collegij apoſtolici, apoſtolorũ profeſſus
eſt fidẽ, dicens, Tu es filius Dei viui, igi-
tur apoſtoli Chriſtum eſſe filiũ Dei viui
nõ ignorabãt, igitur & patrem ſciebãt.
Quippe fieri nequit, ſcire filiũ ignorãdo
patrẽ, ſunt enim correlatiua pater, & fi-
lius. Quidquod ſæpiſsimè audierũt Do-
minũ proclamãtẽ ſe eſſe filiũ Dei: igitur
ſciebant

sciebant eum esse filium Dei. Accedit eodem, Nathanael Ioan. 1. primo congressu sermonis habiti cum Christo professus est Christum esse filium Dei: quo modo igitur apostoli, post diuturnã conuersationem cum Christo, hoc ignorassent? Quod si dixeris apostolos credidisse Christum esse filium Dei, ad hũc sensum, idest, summum sanctitate, & miraculis virum non tamen filium Dei naturalem, obijciam tibi Petri confessionem commemoratam, quam Dominus laudauit, dicens acceptam esse ex reuelatione patris: vnde videtur Petrum confessum fuisse, Christum esse filium Dei naturalem. ¶Quod si rursus dixeris apostolorum quosdam fuisse rudiores alijs, vt Theophi. & alij censuerunt, item obijciet aliquis, quia quanuis apostoli quidam essent rudes, in quibusdam. at verò, in re hac fidei, omnes videntur fuisse prudentes: quippe sæpè à Domino de re hac erudiebantur, quod ipse verè erat filius Dei. Quod si rursus responderis, verba Domini, *Quo vado scitis, & viam scitis*, esse subaudienda, idest, facile est vobis virunque scire, vel habetis sufficientes causas vnde possitis hoc scire, & patrem meum cœlestem, & me esse filium eius quod si nescitis vobis imputetur, adhuc vrget argumentum prætactum, ex confessione Petri: ex qua confessione videtur apostolos, verè sciuisse & patrem Deum, & filium eius Iesum Christum. Vnde Caietanica hæc expositio, cuius supra mentionem feci, non absoluit dubium hoc, sicut neque aliæ commemoratæ. ¶Cyrillus autem aliam inuexit huius loci expositionem, dicens, verba hæc dicta esse apostolis, non quia ipsos lateret Christũ esse filium Dei: vnde neq; latebat Deũ patrem esse substantialitet Christi, sed sub persona apostolorũ docebat nos per filium esse cognoscendum patrem, ideo ait, *Si cognouissetis me, &c.* Omnis enim, qui credit in filium Iesum Christum, necessario credit in patrem. Itaque eruditionem fidelium Dominus spectabat loquens hæc verba apostolis: & non dixit, propter ipsos apostolos. Neq; hoc alienũ est ab scriptura. Nanque Paulus sæpe in persona propria loquitur, quod alijs, nõ sibi congruit, vt quod ait, Quod bonum est non facio, sed quod odi malũ Rom. 7. Et aliquando in persona aliena fatur, quod sibi competit vt. 1. Cor. 12. Scio hominẽ in Christo, &c. Aut si hoc te non absoluit demum dicere oportebit, Dominum hisce verbis significasse, se esse cõsubstãtialem patri eademq; cum ipso frui substantia deitatis, quasi dixisset. Si meam filiationem diuinam cognouissetis, subaudi, clara visione tunc patrem meũ cognouissetis esse vnum Deum mecũ. Modo autem istud exactè nõ assecuti estis, quia nõdum assecuti estis claram de me notitiam. ¶Sed quî conuenit cum illo quod supra dixit, Nemo venit ad me, nisi pater meus traxerit eum? Vnde ex patris notitia, infert sui notitiam, nunc vero contra ex sui notione infert paternã notionem. Cæterum, quia vna est substantia patris & filij ideo correlatiua est notio vtriusque. Obstat autem expositioni Cyrilli, quod subditur continuo. *Et à modo cognoscetis eum, & vidistis eum.* Nanque Græcè legitur de præsenti, Cognoscitis eum. Igitur ad apostolos sunt verba referenda, & ad alios: quoniam ait, A modo cognoscetis eum. Et Cyrillus ita legit de futuro, vt nostra translatio legit: & nõ legit nunc, vt Theophil. & alij Græci legunt, sed à modo. Vnde videtur ex hoc loco apostolos nondũ cognouisse tunc patrem, sed quod erant post modum cognituri. Verum Cyrillus ad hunc persistens in sua sententia, exponit verba hæc, de fidelibus omnibus. Vnde, A modo cognoscetis eũ, idest, deinceps cognoscetur in ecclesia mea pater meus. Postquã enim rutilauit euangelica gratia in orbe, omnes fideles habuerunt notionem æternę Trinitatis, Patris, Filij, & Spiritus sancti. Quæ tamen notio occulta erat sub lege veteri, quippe Hebræos latebat, sanctæ Triadis mysterium.

¶Cæterum, quod sequitur, Et vidistis eũ, videtur ineuitabile argumentum, ad probandum, apostolos tum sciuisse patrẽ. Dei nãque fidei speculatio etiã visio vocatur Paulo teste ante. 1. Cor. 13. Videmus nunc per speculum in ęnigmate, tunc autem faciem ad faciem. Visio igitur fidei est visio non simpliciter, sed ęnigmatica: ideo Dominus hanc significans ait. Et vidistis eum. Nisi quispiam dixerit ad sublimiorem notionem, quam sit fidei visio, & minorẽ quã sit beata visio

Visio quædã minor beata & maior visione fidei Theologis quibusdã probatur. Tu lege autorẽ in 1. Sent. in q. præcursa.

(quæ quibusdã theologis vt Henrico & alijs probatur sententia) referre licebit hæc verba. Hac nanque visione potiti sunt, non omnes apostoli tunc, sed Petrus, Ioannes, & Iacobus Matth. 17. quã do Dominus est transfiguratus. Tunc enim audierunt isti tres vocem æterni patris cœlitus tonantis, Hic est filius meus &c. Et ideo non inepte dicet aliquis, hæc verba, *Et vidistis eum*, non propter omnes apostolos fuisse à Domino dicta, sed solum propter tres prædictos. Quocirca mihi magis arridet ad hanc rationem exponere. Si cognouissetis clara visione me, cognouissetis quoque clarè patrem meum. Et à modo hoc est nunc vt Græca lectio habet, cognoscitis eum per fidẽ vos omnes, & vidistis eum quidam ex vobis in monte, audientes vocem illam de cœlo allatam, Hic est. Aut vidistis eum, quia me videntes patrem videtis. Ego enim sum imago expressa & viua patris.

Viso Christo videbatur pater, quia Christus est imago, & figura substantiæ patris ad Hebræ. 1.

¶ At iuxta vulgatam, si legas, Cognoscetis à modo, hoc est deinceps, & si non ad fuit vobis cognitio beata de patre, erit tamen post hac cognitio perfectior in vobis de patre meo, quando venerit spiritus sanctus, & insederit super capita vestra sub visibili ignis forma, & inuisibiliter insederit in cordibus vestris docens vos plenius, quisnam ego sum, & quis nam sit pater meus. Id quod Dominus videtur insinuasse verbis alijs, loquens, de paracleto, Ille me clarificabit, quia de meo accipiet. Tunc nanque didicerũt apostoli, quod prius ignorabant, spiritũ sanctum à patre & filio procedere. *Dicit ei Philippus, Domine ostende nobis patrem, & sufficit nobis.* Quia dixerat Dominus, A modo cognoscetis eum, præueniens Philippus, dixit, Domine ostende nobis patrem, & sufficit nobis. Taxatur, & laudatur Philippus à Cyrillo. Taxatur quidem seu rudis, quia crassa opinione existimabat Deum patrem esse visibilem oculis carneis, qui alioqui est inuisibilis. Laudandus autem, quia dixit, Et sufficit nobis. Enimuero omnes controuersiæ contra Christum motæ à Pharisæis erãt, de Christi patre. Nanque miraculorum maiestatem suis calumnijs obscurare nõ potentes, ex hac vna parte Christi authoritatem eleuare conabantur, quia patrẽ suum Christus dicebat esse Deum. Vnde aiebant, Vbi est pater tuus? Hincque se arbitrabantur iustam interfectionis causam nactos, quod Christus homo cũ esset se faciebat Deum. Philippus ergo cupiens absorptas fore controuersias has calũniantium contra Christum ait, Ostẽde nobis patrem & sufficit nobis, ad obturanda ora leonum frementium contra te. ¶ Chrysostomus item & Theo. credunt Philippum petiuisse à Christo ostensionem patris secundum aspectum corporalem. Credebat enim eo modo videndum patrem, quomodo ipse Philippus videbat filium. Quod si sic vidisset, nihil amplius fuisset ab apostolis quærendum: & ideo ait, Et sufficit nobis. Quippe anxij erant ad videndum patrem, quem toties nominabat Christus. ¶ Porrò Hilarius. 7. de Trinitate, non retulit Philippi verba ad visionem corporalem, quasi verò Philippus credidisset Deum patrem Christi, visibilem esse aspectu corporali, vnde ait de Philippo. Neque ostensionem veluti corporalis contemplationis intuitum desiderauit, sed demonstrationem intelligendi eius, qui visus est, postulauit. Filiũ enim in habitu hominis viderat sed quomodo per id patrem viderit nescit. Nam & ostensio illa, intelligendi potius esset demonstratio, quam videndi.

Variæ sanctorum expositiones.

¶ Augustinus verò arguendum credit Philippum, & reprehensum fuisse à Domino tradit, ob aliam sanè causam, quã Cyrillus, & Græci indicati exposuerũt. Nempe ex eo putat reprehensum, quia patrem quem cupiebat sibi ostendi credebat esse meliorem filio. Vnde ait Augusti. Sed nunquid obiurgandus est, qui eum similem viderat, etiam illum cui est similis vult videre? Sed ideo discipulum Dominus arguebat, quoniam cor postulantis videbat. Tãquam enim melior esset pater quam filius, ita Philippus patrem nosse cupiebat. Et ideo nec filium sciebat, quo alium meliorem esse credebat.

¶ At verò. 1. de Trini. videtur alio retulisse verba Philippi, ad veram, scilicet, illam beatamque visionem, quæ sola sat est homini perfectè beando. Ait enim, Illa enim lætitia qua nos adimplebit, cum vultu suo, nihil amplius requiretur.

Quod

Quod bene intellexerat Philippus, vt diceret, *Domine ostende nobis patrem & sufficit nobis*. Sed non intellexerat, eo quoque modo ad ipsum se pertinuisse dicere, Domine ostende nobis te, & sufficit nobis.

¶Porro autē mihi verosimilius est Philippum, non tam rudem diuinorū fuisse, vt eo errore detineretur credēdo Deū esse corpulentiç visibilisque substantiç: quippe cum esset Christi apostolus, & quem Christus in initio apostolicæ vocationis ad se vocauit. Qui etiam adduxit Nathanalē ad Christū dicens, Quē scripsit Moses in lege & prophetæ inuenimus. Vnde nō tam rudis censendus videtur, vt tanta ignorantia detineretur, circa Dei substantiam credendo eā esse corpulentam, quando Mosem, & prophetas se non ignorare insinuat. Quando ergo dixit, Ostende nobis patrem, vel ad claram Dei patris visionem verba sunt referenda. Nam huiusmodi visio cum sit longe omnium beatissima, sufficit sola ad beandum mentem creatam: nam viso patre, tota ipsa beata Trinitas videtur. Aut forsan Philippus credens Deum esse natura inuisibilem, hoc tamē solum petebat, vt in aliqua figura visibili se ostenderet illi, & apostolis, Deus pater Christi. Legerat enim, vel audierat ex lectione diuinorum eloquiorū, Deū visum fuisse patribus veteribus sub typis visibilibus, & ideo hoc desiderabat Philippus. Siquidem credens patrem Christi esse Deum, & non hominem cupiebat eum videre sub forma visibili, quem in sua natura tunc videre non poterat. *Dicit ei Iesus, tanto tempore vobiscū sum, & non cognouistis me? Philippe, qui videt me, videt & patrem meum.* Grçcè, non referuntur verba Domini ad omnes apostolos, sed solum ad Philippum. Non enim legitur, Non cognouistis, sed in singulari non cognouisti me. Dominus nihil respondit ad prædictam petitionem Philippi, *ostende nobis patrem*. Non enim ait, Ostendam, vel, non ostēdam: sed potius reprehendēdo ignorantia Philippi, ait, Tanto tempore vobiscum sum, &c. Philippus autem expetit videre patrem, at Christus reprehendit eum, quod non cognouerit filium. Persistit namque Christus in verbo quod primo dixerat, Si cognouissetis me, vtique & patrem meum cognouissetis. Et hoc in præsentia intendit Dominus, vt Philippus, cæterique apostoli in ipso Christo per carnem assumptam visibil, figant mentis oculos, sic enim figentes mentales oculos cognoscent & filium in filio, & patrem in filio. Patris autem claram visionem in prçsenti tempore ne curent: quia patris visio, non viatoribus, concedenda, sed solum comprehensoribus.

¶Nam verbum Dei accepit carnem visibilem, vt se reddēdo hac ratione visibilem Deum, visibilemque Dei filium, in filio visibili ex carne assumpta patrem inuisibilem, fidei contemplatione videremur. Vnde canit ecclesia, Per incarnati verbi mysterium lux tuæ claritatis nobis infulsit, vt dum visibiliter Deum cognoscimus, per hunc ad inuisibiliū amorem rapiamur. Verbum Dei suapte natura inuisibile, se reddidit visibile ex carne assumpta.

¶Philippus igitur, ideo carpitur, quia habens coram se filium Dei ex carne visibilem, curiosius inquirebat videre patrē prorsus inuisibilem. Ab hac igitur curiosa inquisitione, auocat Dominus Philippum, dicens, *Tanto tempore, &c.* Quasi diceret, Quid quæris Philippe, patrem meum videre prorsus inuisibilem? Habes me filium Dei ex multis diebus præsentem tibi, & adhuc non figis in eum mentis oculos, neque aduertis, quòd ego sum filius æterni patris, quem tu videre anxiè cupis. Desine igitur ab hoc anxio tuo desiderio, & scito patrem meum, me tibi non ostensurum nūc: ipse enim quā diu vita hæc temporalis agitur, nulli ostenditur. Verum, ipse pater me in mundum misit filium suum vnigenitū, & carne hac visibili me induit, vt qui etam inuisibilis, qualis ipse est, corporis habitu assumpto fierē tibi, & omnibus visibilis. Et quia sum illi per omnia similis, ideo qui videt me, videt & patrem meū. Nonne dudū dixi tibi, me esse viā, veritatē, & vitam? Vtique via sum ad cognoscendum patrem, qui me videt, videt & patrem meum, & per me modo, est videndus pater. In beata autem vita ipse pater omnibus ostendetur beatis sine aliquo medio: nunc autem per me solum est ostendendus. Ideo si patrē meū desideras videre, me vide, & me vidēdo videbis patrem, aliàs enim eum non videbis. Scito verba quæ ex ore meo iam

iam auditurus es, Pater in me manens, ipse facit opera. Quocirca si mortuos excito, si cæcos illumino, si ipsos infirmos sano, & reliqua mirabilia facio, ista sunt patris in me manentis opera, Ipse sane in me hęc operatur, & ego simul operor. Si ergo cupis patrem meum scire, recogita hoc ipsum quod tibi expono, patrem facere mea opera, & me facere opera patris. Inde; disces patrem meum mihi esse eundem secundum substantiam, ideo si idē sumus natura, idem operatione, ex operibus meis me considerans, ipsum quoque spirituali oculo cernes. Rursus, sicut is ipse in me manens facit opera hęc mirabilia, quæ vidisti, ipse quoque in me manens dicit quæ ego dico, & quę ego vos doceo. Qua propter, vt ex operibus meis poteris intelligere patris mei omnipotentiam, ita ex verbis meis illius cunctisapientiam. Vnde tibi apertum erit, Philippe, me esse imaginem patri meo quā simillimam, & esse viā verā, per quā te oportet patrem cognoscere. Da igitur operam, vt me cognoscas, & tunc patrē meum cognosces.

Christus est imago exactissima Dei patris.

¶Porro autem non loquitur modo Dominus de cognitione qualibet, sed de notitia interna fidei. Philippus enim Christum cognoscebat esse Christum, at non cognoscebat esse filium Dei naturalem. Hanc autem imperitiam Philippi Dominus increpat dicens, *Tanto tempore, &c.* Ad maiorem reprehensionem Philippi, Dominus diuturnitatem temporis, ex quo scholam Christi versarat Philippus in medium producit. Quandoquidem discipulus diu versans Magistri doctrinam, si illam ignorauerit, acerbiore obiurgatione fit dignior, quam si recens discipulus est. Est autem annotandum, ꝙ siue verba præhabita legantur. vt vulgata legit, siue vt Græci cum Cyrillo legunt, non exiguum est quod offerunt difficultatis, aut collisionis, cum superioribus. *Quo vado scitis & viam scitis.* Siquidem non absolute dubium hoc, si dixeris, apostolos cognouisse filium Dei esse Christum, at Philippum latuisse. Siquidem supra de omnibus apostolis dixerat, Si cognouissetis me, vtiq; patrē meū cognouissetis. Nisi dicamus Philippum cū alijs quibusdam apostolis, hac teneri imperitia de filiatione naturali diuinaq; Christi. Et de Philippo res cōperta est, si legatur in singulari, *Et non cognouisti me.* Et de alijs quoque itidem videtur exolo ratum, si legamus in plurali, *Et non cognouistis me.*

Collisio apparens soluitur.

¶Cæterum, vt supra colligebam, non possum dubitare non omnes apostolos hac teneri imperitia neque in omnes dirigere Dominum hanc reprehēsionem, *Tanto tempore:* & reliqua. Quippe Petrū, Ioannem, & Iacobum, filiationem hanc puto non latuisse, qui cœlestem illam vocem audierunt, Hic est filius meus dilectus, ipsum audite Matth. 17. Cum essent simul in monte Tabor cum illo. Et isti erant dignissimi apostolorum, quos sibi familiariores habebat Christus, & in arbitros, vel testes suorum mirabiliū frequētius asciscebat. Et istos vocat Paulus ad Gala. 2. ecclesiæ columnas: aut si qui alij erant, quia forte alij apostoli etiā erant tanti mysterij participes, qui idem credebant: non tamen esse omnes apostolos huiusmodi, hæc verba facile docent, *Tanto tempore, &c.*

Non omnes apostoli Christum esse filium Dei naturalem cognoscebant sed quidam ignorabant.

¶Et argumento, quod colligebam supra in fauorem Cyrilli aduersus Augusti. Bedę, Theo. & c. sententiam, quia omnes discipuli Domini sæpe audiebant Christum proclamantē esse se filiū Dei, igitur eos non latebat diuina Christi filiatio, respondetur, verum esse Magistrum frequenter hoc proclamasse mysterium. At verò maiestas tanti mysterij tanta erat, vt non omnes discipuli tunc illud capere potuissent, sed solum qui capaciores erant, & quos Dei spiritus magis illustrabat, vt tanto mysterio credēdo redderētur idonei. *Qui videt me, &c.* Locum hunc. D. Basilius in homilia contra Arrium, Sabellianos, & Eumonæos magni facit, & meritò, vt probet distinctionem realem personarum contra Sabellianos, & vnitatem naturæ contra Arrium. Enimuerò ait, Qui videt me, videt & patrem meum. Iam ergo distinguit se à patre suo, dicens, Me, & patrem, nō ergo pater & filius sunt persona vna.

Testimoniū iugulans Sabellianos, Arrianos, & Eumonæos.

¶Rursus dicens, qui videt me, videt & patrem meum, vnitatem essentiæ denotat, & filium non esse creaturam, sed creatorem, ęqualem patri. Nanque quauis creatura visa, etiam si angelicam creaturam proferas, non videtur Deus: siquidē

etiam

etiam si ex creaturis euidenter cognosca tur Deus, at visio hæc ęnigmatica est, at de hac visione non loquitur Christus, in præsentia. Siquidem nihil magnum de se dixisset, si hoc voluisset quia etiam vi so lapide hac ratione videtur De⁹. Quid quod non loquitur de visione Dei absolutè, sed de visione Dei patris. Et quidē per creaturas non videtur Deus vt pater Christi. Si ergo per nullam creaturam Deus, vt pater Christi videtur, & per Christum videtur pater Christi, Christus non est creatura, sed est creator, consubstantialis patri. Nanque propter hoc inquit, *Qui videt me, videt & patrem meum.* Et non loquitur modo de seipso, vt homo erat: quia hac ratione visa, humanitate Christi non videbatur pater Christi: quia per humanitatem non poterat videri Deus, vt pater, magis quam per aliam creaturam. Quoniam humanitas Christi creatura est.

Per Christi humanitatē non potest videri Deus vt pater, magis quam per aliā creaturam.

¶ Quo fit, vt loquatur in præsentia Christus de se ipso, vt genitus substantialiter à patre & secundum patris in se manentis opera operabatur cum patre, & secundum quod imago inuisibilis est Dei patris i[...]bilis sanè per naturam, & quodāmodo visibilis ex operibus ab ipso factis in carne humana ab ipso assumpta. Quamobrem verè ait, Qui videt me videt & patrem meum. Id quod si ad visionem beatam referas, est perspicuum: visio nanque nō secernit personas, alioqui substantialiter coniunctas. Si de visione fidei, item verum est: fides enim catholica credendo filium necessario credit & patrem. In Christo ergo oculis mentis à Deo illustratæ repręsentabatur Deus pater, non tanquam in creatura. Sed tanquam in filio sibi coniuncto substantialiter. Quāquam ad hanc callendam repræsentationem, necessaria erat, vt admonebam superna Dei illustratio. Ex hoc autem loco colligendum puto Christum se vocasse imaginem viuam æterni patris: siquidem ait, Qui videt me, videt & patrem. Igitur filius est quam simillimus patri, & est imago perfectissima Dei patris: vnde non est creatura. Creaturę nō sunt imago Dei patris: sunt sanè vestigium quædā Dei, aliæ vero imago Dei, vt rationales, quæ factæ sunt ad imaginem, & similitudinem Dei: at nul la creatura est imago diuinæ personalis que paternitatis. Quoniam, vt superius admonebam beata Trinitas ex creaturis disci nequit, sed solum ex scripturis sanctis docentibus tanti mysterij celsitudinem. *Quomodo tu dicis, Ostende patrem?* Cum sit tibi præsens, imago viua, & absolutissima patris, cum sit tibi præsens speculū sine macula, vbi pater videri potest, cur quæris quod corā te habes? Dignus sanè qui reprehendaris quia negligis quod coram habes, & quæris, quod præsens tibi adest. Nam me præsentem habes, vbi cernere poteris, patrē meum, vt sub hac vita cernere hominibus datur. Græcè additur coniunctio, Et, *Et quomodò tu dicis, &c. Non credis quia ego in patre, & pater in me est.* Dominus euidentius adhuc exponit, quod dudum dixerat, *Philippe, qui videt me, videt & patrē meum.* Verbis istis, Ego in patre, & pater in me est. Esse autem in patre, non est contineri in patre, vt aqua in vase: siquidem subdit, Et pater in me est. Ideoque hæc inexistentia non est localis continentia: sed neq; hæc inexistētia, est sicut creaturarū in Deo, & Dei in creaturis. Sunt nanque cōdita omnia in Deo, in quo omnia continētur eminentissimè Ioan. 1. Quod factum est in ipso vita erat. Deus quoque est in creaturis omnibus, generali diuinoque essendi modo per præsentiam, essentiam, & potentiam.

Trinitas nō ex creaturis sed ex scripturis discenda est.

Mutua inexistētia patris, & filij.

¶ At verò nihil conferenda est huiuscemodi inexistētia, ad eā, de qua sermo pręsens vertitur. Enimuero filius non est in patre, vt creatura in suo creatore. Creatura enim prius habuit esse in Deo, quam in se ipsa, at filius est patri coęternus: & ideo non prius habuit esse in patre quā in se ipso. Et rursus creatura nobiliori modo habet esse in Deo, quam in se ipsa, vt domus in artificis mente, nobiliori potitur esse, quam extra mentem artificis: at filius in se ipso est ęque perfectus, vt suus pater.

¶ Præter hæc, Deus est in creaturis contingenter: quia antequam conderet vniuersitatem rerum, non erat in creaturis: cæterum filius est in patre necessario, & pater in filio item.

¶ Non est ergo modus inexistendi in creaturis, qui hunc in existendi modum diuinarum referat personarum. Christus

ſtus autẽ breuiſsimo hoc ſermone diſtinctionem realem ſuam à patre denotat, itemque ſubſtantialem ſuam cum patre vnitatem. Etenim nihil eſt in ſe ipſo: igitur ſi filius eſt in patre, & pater in filio duo realiter ſunt pater & filius. Et item quæ eſſentialiter differunt non habent hunc mutuum inexiſtendi modũ. Quo circa, ſi filius eſt in patre, & pater in filio filius ſubſtantialiter eſt ipſe Deus, qui eſt pater, & pater ſubſtantialiter eſt ipſe Deus, qui eſt filius, non tamen perſonaliter.

¶ Et vt ſubnotaret hanc Chriſtus ſubſtantialem vnitatem, dixit, Ego in patre, & pater in me eſt. Neque ſermonem habuit de natura, ſed de perſona, dicens, Ego in patre, ſiquidem ſi dixiſſet, diuinitas mea eſt in diuinitate patris, & diuinitas patris, in diuinitate mea, duas diuinitates colligeremus, duasve diuinas ſubſtantias. Non ergo, de ſubſtantia verba fecit, ſed de perſona. Ego in patre, & pater in me, vt diſtinctio realis perſonæ cũ vnitate naturæ intelligatur.

¶ Aduertendum autem in præſentia eſt, duo eſſe conſideranda in diuinis perſonis, & naturæ vnitatem, & originem. Si primum ſpectes, ita perfecte repræſentat pater filium, vt filius patrem, ſiquidem ſunt vnus Deus. Et ob hanc vnitatem, ſicut qui videt filium, videt & patrem, ita potuiſſet dicere Chriſtus, qui videt patrem videt filium. Itemque de Spiritu ſancto, eadem ſententia eſt.

Ex vnitate naturæ quælibet perſona repræſentat perfectiſsimè aliã nõ tamẽ ex originis ratione

¶ Cæterum Chriſtus, non dixit, Qui videt patrem, me videt ſed qui videt me, videt patrem. Et ſupra etiam à ſe incepit dicens, ſi cognouiſſetis me, vtique & patrem cognouiſſetis. Et modo à ſe incipit etiam dicens, Ego in patre, & pater in me eſt: cum potuiſſet etiam dicere incipiendo à patre, Pater in me eſt, & ego in patre. Cæterum non ſic dixit, vt denotaret ſuam originem à patre. Et quantum eſt ex parte originis filius repræſentat patrem, & non pater filium. Vnde ob hoc ſibi ſoli competit eſſe verbum patris. Quocirca, non citra myſterium dixit, Si cognouiſſetis me, Qui videt me, Ego in patre, à ſe incipiens ſermonem. Nempe quia ex origine æterna hoc ſibi congruebat, eſſe repræſentatiuum æterni patris. Porrò quod ſibi ex origine æterna competebat, non amiſit ex temporali humanæ naturæ aſſumptionem. Quãuis enim ex hac aſſumptione non competat ſibi eſſe verbum competit tamen ei eſſe viam ad cognoſcendum patrem, vt ita ſemper retineret proprietatẽ, manifeſtandi patrem. Nanque via ſemper notificat terminum, cuius eſt via.

Chriſtus quatenus verbũ repræſentat patrem ſuum ratione originis.

¶ Spiritus autem ſanctus ex origine nõ habet, quod repræſentet paternam ſubſtantiam, ideóque non vocatur verbum in ſcripturis. Tametſi quidam vetuſti Græci authores, non formidarunt Spiritum ſanctum vocare verbum patris & filij. Cæterum, quia procedit per amorem, ideo non habet ex ratione originis manifeſtare. De qua re conſule noſtras diſputationes ad. 1. Sent. *An non credis.* Hinc videtur Philippum, non credidiſſe tunc vnitatem ſubſtantialem patris, & filij, id quod ſupra tradebamus. Verũ poſt modum, Dei ſpiritu imbutus in die Pentecoſtes, cognouit. *Verba, quæ ego loquor vobis, a me ipſo non loquor. Pater autem in me manens ipſe facit opera.* Chriſtus quatenus habet diuinum eſſe à patre, habet & ſapientiam, & potentiam. Quia pater generãs filiũ genuit ſibi in cunctis æqualem, ideo, vt hoc ſignificet Dominus ait, Verba, quæ ego loquor, à me ipſo nõ loquor: id quod ſapientiam denotat, vt quod ſequitur potentiam. Neque tamẽ quia ait, Pater in me manens ipſe facit opera, ideò putet aliquis Chriſtum nihil operatũ, imo ſupra dixerat, Pater meus vſq; modo operatur, & ego operor. Sed hoc ſolum voluit opera quæ ipſe faciebat, eſſe diuina patris opera, & verba, quæ loquebatur, eſſe diuina patris verba. Vnde, vt talia eſſe probanda, & fide colenda, tanquam veraciſsima verba. *Nõ creditis, quia ego in patre* (ſubaudi, ſum) *& pater in me eſt? alioquin propter opera ipſa credite*, ideſt mihi. Chryſoſto. & Cyrillus legunt aliter locum hunc, nam legunt, ſine interrogatione, ſcilicet, Credite quia ego in patre, & pater in me eſt. Et Laurentius vertit, Credite mihi. quia ego in patre, & pater in me eſt. Theophi. verò legit, Non cognoſcitis, ꝙ ego in patre, & pater in me eſt? Itaque etiam per interrogationem locum legit. Si vero abſoluta ſit locutio, apertus eſt ſenſus. Dixerat nanque ſupra apoſtolos non cognoſcere diuinam

Chriſtus accepit à patre eſſe & ſapiẽtiam, & potẽtiam omnia.

diuinam suam à patre generationē, nunc manet vt fidē habeant, & credant ipsum esse filium Dei secundum naturam: & idem sensus est si sub interrogatione legatur. Nisi quod sub interrogatione, videtur eos reprehendere, quod non credāt id quod debuissent credere, propter verba mirabilia, quæ audierant, & opera miraculosa, quæ viderant dominum fecisse. Admonuimus superius, non omnes apostolos teneri hac ignorantia, sed quosdam, quibus dominus loquitur dicens, An non creditis, id quod prius dixerat, *Tanto tempore vobiscum sum, & non cognouistis me.* At verò forsan obstrepet nobis quispiam dicens, verba hęc domini, Ego in patre & pater in me est esse exponenda, non de vnitate naturæ diuinę, sed de vnitate amicitiæ, quæ summa est inter Deum patrem, & Christum. Quæ loquendi phrasis videtur congrua amicis, scilicet, quod alter est in altero secūdum affectum. Quippe anima non est vbi animat, sed est vbi amat. Cum ergo sit vtriusque amici amor mutuus, alter est in altero, hoc modo. Vnde & illud, Amicus est alter ego. Et hoc fuit loci huius interpretamentum, quod Arriani excogitauerunt, vt se eximerent à fide catholica. ¶ Porrò si antecedentia obseruassent, & consequentia, non istud glossema commēti essent. Dixerat enim dominus, Si cognouissetis me, vtique & patrē cognouissetis. Rursus, Qui videt me videt & patrem. Num ergo qui cognoscit amicum alterum, ideo alterum cognoscit? Num qui videt me, subinde videt amicum meum? non equidem. Quāobrem, non de vnitate amicitiæ verba sunt intelligenda commemorata, sed de identitate naturæ. Et quid quod dominus toties repetit, & apostolis obuertit, quod non cognoscebant ipsum, cur toties monet, vt credant in ipsum, si de vnitate amicitiæ fuisset sermo, & Christus solum esset summus sanctorum amicorum Dei, non tamē naturalis filius? Vtique hoc omnes apostoli cognoscebant, & credebāt. Dicens ergo dominus, quod non erat cognitus ab apostolis, non loquebatur de Dei amicitia ignorata sed de filiatione diuina nescita. ¶ Neque magnificaret adeo fidem in ipsum, vt continuo magnificabit, dicens, Qui credit in me opera quæ ego, & ipse faciet &c. si solum esset fides quod Christus erat summus amicorum Dei, quia hæc fides facilis erat, neque digna tanta honoratione. At fides quod erat filius Dei secundum naturam, erat eximia fides, quia supra vires humanas: quippe videtur bellum gerere, cum natiua ratione, & imaginatione nostra. *Alioquin propter opera &c.* Idest si verba mea non sat sunt vobis ad fidē, sint satis miracula mea. Miraculorum vero est habenda ratio maxima: per hæc enim introducta est fides in corda hominum. Siquidem miracula cum sint diuina opera, & Deus non posset testari falsum, Deus testando fidem per miracula fidem esse veracem dubio procul testabatur. Non conuincunt sanè, intellectū, miracula quia nulla ratio, vel miraculū cogit ad credendum. At verò summum sortiuntur momētum disponens mētes nostras vt credamus. Non probo tamen Eras. dicentem, credere propter miracula non esse proprie fidem, sed experientiam, cum tamē, nō sit experientia, quia miracula non cogunt ad credendum.

Arrianorum dogma & inane commentum explodi tur.

Fides iuste à Christo magnificatur qa supra naturam.

Miracula nō cogūt ad credendum verum disposue runt mentes humanas bene affectas ad credendum.

ENARRATIO II.

In caput decimum quartum.

¶ *Amen, amen dico vobis, qui credit in me, opera quæ ego facio, & ipse faciet, & maiora horum faciet.*

SVMMÆ efficaciæ esse hanc supernaturalem in Christum fidē verba hæc docent. Nullam enim maiorem efficaciam excogitare possumus, quam quod per fidem hāc credentes operētur, aut operati fuerint, maiora miracula quam Christus ediderit. Hæc autem verba adiecit dominus modo, vt explanaret, quod dudum dixerat, Pater in me manens, ipse facit opera. Forsan enim quispiam hærēs verborum cortici existimaret, quod Christus nullū edebat opus, sed quod pater in Christo existens edebat opera. Quapropter, vt hanc submoueat cogitationem, subdit fidei in ipsum efficaciā, dicens, Amē dico vobis opera, quæ ego facio, ipse faciet. Vbi explanat non solum se facere miracula cum patre, quin etiam & credentes

dentes in ipsum, quia expressit opera, quæ ego facio, ipse faciet, & maiora horum, vel maiora his faciet. ¶ Porrò, verba hæc non de omnibus in vniuersum operibus sunt intelligenda. Quippe credentium nullus per fidem faciet cælos, aut angelos, aut elementa, & hoc genus cætera. Rursus neque intelligas, de omnibus miraculosis Christi, quæ fecit quã diu nostrum versabat orbem, sed de quibusdam maximè videtur locus subaudiendus. Quippe non opera omnia quæ ipse faciebat credẽtes in eum edide runt. Siquidem suscitare mortuum quatriduanum non legimus apostolos fecisse. Quædam igitur apostoli fecerũt, quæ videntur maiora, quam quędam Christi miracula, videlicet, trahere orbem ad fidem Christi. Nam Christus paucos con uertit ex genere Hebræo, at apostoli omnes gentes ad Christum adduxerũt. Rursus, conferendo quædam quibusdã, maius fuit ad vmbram Petri sanari, quam ad tactum fimbriæ dominicæ. Adhæc quoque est aliud quod maius fecerunt apostoli, quam Christus, scilicet, loqui varijs linguis, Christus solum idiomate

Christus in modo facien di miracula excessit apostolos.

Hebræo est locutus. ¶ Porro autem hoc est inconcussum, Christum, quo admodum faciendi miracula excessisse omnes apostolos: siquidem Christus solo imperio miracula edebat. Vnde dixit adolescentulo, Adolescens tibi dico, surge, & puellæ, puella surge. Et Lazaro, Lazare veni foras, & Paralytico, Tolle grabatum tuum, & ambula. Non enim precibus edebat miracula, sed diuina autoritate, qua præditus erat. Propter ea, quę du dum dixerat. Alioqui propter opera cre dite. Quasi dixisset, Si verba non vostra hunt ad fidem, trahant opera ipsa, quæ meam diuinitatem ex modo operandi facile testantur. Legimus quidem Acto. 19. corpore Pauli detracta sudaria, & semicinctia deferri ad infirmos, & recessisse ex tactu horum languores, & dæmones fugatos à dæmoniacis esse, id quod de Christo non legimus. Cæterũ, vt dicebam, quædam miracula ediderũt apostoli, maiora quam quædam, quæ Christus edidit, non tamen omnia, vt prædiximus. ¶ Sciscitabitur tamen aliquis, num hæc verba domini ad omnes credentes, vt sonant sunt referenda, an solum ad apostolos? id quod glossa nõ solum videtur referre sed ad omnes creden tes. Verborũ quoque prætextus non solum præfert esse intelligenda de apostolis, sed de omnibus credentibus. Si quidem ait, Qui credit in me &c. etiam si postmodum ad apostolos desert sermonẽ dicens, *Et quodcunque petieritis patrem in nomine meo faciet vobis.* D. Augusti. ad omnes credentes extendit verba domini: siquidem omnes credentes, per gratiam Iesu Christi iustificantur. Et Christus est qui iustificat eos, vt Paulus. Credenti autem in eum qui iustificat impiũ. Et ipsi credentes etiam faciunt hanc iustificationem, dolendo de suis delictis. Omnibus igitur credentibus fide viua, hoc competit, quod se iustificant cooperantes ad suam iustificationem, & quod à Deo iustificantur. At opus huiusmodi iustificã di se, maius opus est quam cęlum condere, & terram. Quia quamuis omnia opera diuina sint æqualis potentiæ, quia ex infinita prodeunt virtute: at vero opus iustificationis est maioris misericordiæ. Est deniq; opus maius se iustificare Deo adiuuante, quam cælos creare, secũdum August. Inquit enim, Prorsus hoc maius esse dixerim, quam creare cælum & terram. Cælum enim & terra transibũt, prædestinatorum tamen salus & iustificatio permanebit. Addubitat autẽ consequẽter dicens, Sed in cælis angeli opera sunt Christi, nunquid etiam his operibus maiora faciet qui cooperatur Christo ad suam iustificationem? Iudicet qui potest, vtrum maius sit iustos creare, quam impios iustificare? Certè, si æqualis vtrumque est potentiæ, sed illud est maioris misericordiæ. Et deinum Augusti. per opera Christi, quæ tum faciebat, verba Christi intelligit: nam opera ait, quæ ego facio, at tunc quando hæc dicebat, loquebatur, & nõ aliud operabatur, loquebatur autem verba iustitiæ. Et vtique inquit, Aug. Minus est verba iustitiæ prædicare, quod fecit propter nos, quam impios iustificare, quod ita facit in nobis, vt faciamus, & nos. Et equidem expositio hæc Augustini subtilis admodum est, nisi quis diceret esse magis tropologicã, quam textualem. ¶ Possumus autem & aliter interpretari, verba domini esse quidem non solum de apostolis intelli-

Secundum Augustinum homo se iustificat Deo cooperante vt ibi[?] liberum arbitrium.

intelligenda, sed etiam de credentibus alijs, qui fuerunt in ecclesia primitiua. Tunc enim ad gignendam, & propagandam in humanis mentibus fidē fideles operati sunt miracula plura: & quædam ex ipsis fuerunt maiora, quam quædam, quæ Christus mirabiliter edidit. Cessante autem necessitate miraculorum, fideles neque maiora, neque minora miracula ediderunt, vt modo videmus. Exponitur autem locus hic ex Marci vltimo vbi, Signa, ait dominus, eos, qui crediderint hæc sequentur: in nomine meo dæmonia eijcient, linguis loquentur nouis: serpentes tollent: & si mortiferum quid biberint non eis nocebit: super ęgros manus imponent, & bene habebunt. Christus autem non legitur, vel serpentes abstulisse, aut linguis nouis locutum fuisse aut venena mortifera bibisse: quæ tamē videntur maiora, quā Petri socrum à febribus leuasse. Quamuis enim vniuersa miracula ab infinita Dei prodeant potētia, at alia sunt maiora alijs, quia magis sunt supra naturæ ordinem. Miraculum enim est opus supra naturæ ordinem: vnde iustificatio nō est opus miraculosum: quia non est supra ordinem quo fieri solet secundum naturæ suæ conditionem. Non enim iustificatio impij immutat naturæ ordinē, imo potius eum restaurat: quia hominem Deo rebellem, Deo subdit, id quod pertinet ad restaurationē ordinis naturalis. ℂ Est sanè iustificatio supra facultatem voluntatis humanæ, non tamen contra naturæ ordinem. Quod vero dixit Augusti. esse maius opus, quam miraculorum editio, non eò dixit quò ipse crediderit, propriè esse miraculum: sed quia miracula eò tendunt, vt homo iustificetur. Idcirco finis est miraculorū, hominis iustificatio. De qua re alibi difertior sermo erit. Ad priora autem vt regrediamur, scito quod mortiferum bibere sine læsione, aut linguis varijs loqui homines idiotas &c. magis est supra ordinē naturæ, quam febricitātem leuare, ideò quædam miracula credentium fuerunt maiora, quam alia quædam Christi miracula. Absolute tamen miracula Christi fuerunt maiora, quam credēriū. *Opera, quæ ego facio.* Hæsitas fortè quia dominus tūc cum hæc aiebat nihil faciebat miraculi, cur ait. Opera, quæ ego facio.

Marc. 8. | Iustificatio non est opus miraculosum. | Iustificatio impij restaurat ordinem naturæ quod peccatū violatur.

Verum quia non dixit modo, sed dixit absolutè opera, quæ ego facio, referre oportet ad opera, quæ proximis diebus fecerat. Vnde eleemosynarius, quando non facit eleemosynas, tamen referens se ad tempus proximum quando faciebat eleemosynas, rectè dicere poterit, Eleemosynas, quas ego facio, ad Dei honorem facio. ℂ Distinxit autem dominus hoc loco, verba sua ab operibus suis, quia primo dixerat, Verba, quæ ego loquor, à me ipso non loquor, & dein, pater ait, in me manens ipse facit opera, & rursus alioqui propter opera credite. Ita que sermo domini videtur de miraculis esse exponendus, quando ait, Opera, quæ ego facio, & non de verbis, vt Cyrillus, Chrysos. Theo. exposuerunt, quāuis August. ad verba domini detorserit locum. Neque tamen dominus de omnibus suis miraculis loquitur modo, sed de illis duntaxat quæ proximè fecerat. Siquidem recens natus angelos trahit de cælo ad stabulum, natalem suum locum & Magos ab oriente vocat, &c. quæ credentes facere nequeunt. *Quia vado ad patrem.* Vado, subaudi, ad mortem, per quam transibo ad patrem, gloriosus triūphator mundi, & mortis. Descendi de cęlo humilis, regrediar gloriosus. Et quia humilem habui descensum, nolui totam demonstrare meam potentiam, quia hāc reseruo ostensurus postquam gloriosus regrediar ad dexteram Dei patris. Ideoque cum iam vado illò ad gloriam patris, demonstrabo iam meam potentiā, trahens orbem ad fidem & amorē meū per apostolos & ministros meos quibus committo ecclesiam meam. Et quod nō feci apud homines agens, faciam per ministros meos fideles, in cælis agens.

Christus quę voluit facere per seipsum agens apud homines, voluit agere per suos vicarios agens in cælo.

ℂ Vt nemo putet me abesse à fidelibus meis, quia cælum peto, & mundum desero, imò ero illis nunquam nō præsentissimus faciens mirabilia magna per manus ipsorum. Et aliquando maiora me disponente miracula edent ipsi quā quæ ego hactenus edidi, vt miretur mundus vehementius, quando in ipsis magis tesplenduerit mea virtus: quia talem potestatem do hominibus credētibus in me. ℂ Porro hæc non edent mirabilia sua virtute, sed mea, ideoque precibus suis à me hæc edere obtinebūt. Et certos deinceps

eos

Notanda dubitatio. nus nos orare patrem docet, dicens, Sic orabitis patrē, Pater noster, qui es in cælis, &c. non adiecit quicquam de nomine suo, non enim dixit in fine orationis, Per Christum filium tuū. Respondebis, quicunq; seruata hac forma precandi Deum patrem orat, per Christū virtualiter orat. Namq; orat eandem orationē quam ipse Christus iussit orare. Et satis est si virtualiter precemur Deum in nomine Christi, si formaliter in nomine Christi aliquando non precemur. Christus denique Matthæ. 7. nos admonuit dicens, Petite & accipietis, quærite & inuenietis, &c. Hoc autem loco, ostendit per quem petere debeamus patrem, nempe per Christum. In consuetus sanè precandi modus ante Christi ascensum in cælos, & priscis inauditus at vero iam fidelibus omnibus familiarissimus.

ENARRATIO III.
In caput decimum quartum.

Si diligitis me mandata mea seruate, & ego rogabo patrem, & alium paracletum dabit vobis, vt maneat vobiscum in æternum.

CAPITE. 13. commendarat dominus discipulis suis mandatum vnum maximæ obseruationis, de dilectione fraterna, nūc vero, vniuersaliter omnia sua pręcepta iniūgit apostolis obseruāda. Enim vero, qui offendit in vno factus est omniū reus. Et dilectio Dei in hoc vno cullocatur. s. in obseruatione diuinorū mādatorum, vt postmodum dicet, Vos amici mei estis si feceritis omnia quę præcipio vobis. ¶ Neq; enim sola fides nobis sufficit, ad vitam capessendam æternā, nisi mandata illa obseruemus. Dñs enim modo, non de sola fide loquitur seruanda, sed de omnibus suis præceptis. Non enim, omnis, ait, qui dicit mihi, Domine domine, introibit in regnum Dei, sed qui facit voluntatem patris. Est autē voluntas patris, Christi obseruare pręcepta. Quæ sanè, quia sunt Christi, & simul sunt patris, quia quæ Christus præcepit, & idem pater pręcepit, & diuerso, ideo iam dicuntur verba patris, iam voluntas patris, iam verò verba Christi, & mandata Christi. ¶ Sunt ergo qui dicūt, Domine domine, & præcepta nōn seruant, qui fidem habent at vacuam sanctis operibus, quales illi sunt, quos commemorat scriptura qui confitentur se nosse Deū, & factis negāt ad Tit. 1. Quapropter, dilectionis suæ symbolum voluit esse obseruantiam mandatorum suorum & supra cap. 13. dixerat, In hoc cognoscēt homines, quod estis mei discipuli si diligatis inuicem. Propterea ait, modo, si diligitis me, mandata mea seruate. Quasi dixisset apertius, Scitote vos me tunc verè diligere, quando mandata mea seruaueritis, nam istis violatis, nullam habetis mei dilectionē. Opportunè autem dominus mox discessurus ab apostolis, hæc docet apostolos, vt scirent quanā ratione erant dilecturi ab sentem, quē putabant diligere pręsentē. ¶ Porro autem, quia tristes erant apostoli ex verbis domini discentes, mox ab eis esse auferendum, dixerat enim dudum se ad patrem vadere, ideo, ad iecit. *Ego rogabo patrem, &c.* Christus quatenus homo est aduocatus apud patrem omnium hominum: & hac ratione rogat patrem, quia hac ratione minor est patre. Et sicut viuens in carne mortali patrem precatus est sæpe vt. 16. cap. Ioan. testatur. Et in horto precatus est. Et ad Hebræos. 5. Paulus contestatur, nunc quoque carne immortali, & gloriosa fruens, cum sit idem, qui prius apud homines erat, etiam idem munus præstat precandi pro nobis. Vnde Paulus ad Hebræ. 9. Ascendit, ait, in cælum, vt appareat vultui Dei pro nobis. Quocirca ait modo. Ego rogabo patrem, & alium paracletum dabit vobis. Paracletus autem est vox Græca, significans duo, & aduocatum, & consolatorem. Secundum priorem significationem, Christo vtrūque congruit. Est namque aduocatus, quatenus homo, & consolator. At vero Spiritus sanctus non est aduocatus, sed solum consolator fidelium. Etenim aduocati est agere clientuli causam, & precari pro illo, apud iudicem. At vero Spiritus sanctus neminem precari potest, quia Deus est vnus cum patre, & filio. Sed quis diceret, quod aliquis precatur seipsum. Refutanda est enim væsania Macedonij credentis Spiritum

Marginalia: Iaco. 2. — Lutheranū dogma explo ditur. — Matth. 7. — vacua fides operibus ... rationem tal... — Christus aduocatus & cōsolator.

ritum sanctum esse minorem patre, & filio, cum tamen fides catholica doceat, esse vnum Deum cum patre, & filio. Idcirco non est aduocatus, quia non habet superiorem, sed est Deus supremus. Non me latet Dydimum lib. de Spiritu sancto, asseruisse sanctum Spiritum esse aduocatum indicans locum Pauli. Quid oremus, sicut oportet nescimus: spiritus est, qui orat pro nobis gemitibus inenarrabilibus. Si postulat, igitur aduocatus est. At vero locus hic probat nihil. Etenim, sicut Spiritus sanctus non potest gemere, ita neque postulare. Ideo Augustinus locum hunc intellexit causam vsurpans pro effectu. Quia enim Spiritus sanctus, fideles facit orare, ideo dicitur ipsum orare pro nobis. Eodem tropo dicitur, Nunc cognoui quod timeas Deum. Genes. 22. id est, cognoscere te feci. Ad quam rationem Gregor. concedit esse aduocatum nostrum, dum eos ait, quos repleuerit exorantes facit.

Ad Rom. 8.

¶ Est autem consolator Spiritus sanctus, quia actio consolandi, communis est toti Triadi: tribuitur tamen Spiritui sancto: quia eidem tribuitur bonitas, ad quam pertinet consolandi actio. Solabatur ergo Christi corporalis praesentia apostolos, quia tantisperdum erant sub Christi vmbra, timebant nihil: imò illud fortasse dicebant, quod Iob aiebat capit. 17. Pone me iuxta te, & cuiusuis manus pugnet contra me.

Consolandi actio cur tribuitur Spiritui sancto.

¶ At verò cum aspicerent iam iam deserendos ab hac praesentia corporali, moerore, & taedio tenebantur. Ideo dominus, vt eos leuaret à taedio, quo afficiebantur, alium paracletum pollicetur, significans etiam se esse paracletum, quia ipse aduocatus erat apud patrem, & item consolator fuerat suorum discipulorum eos pascens verbo beatae doctrinae, & cibo etiam corporali, & eosdem semper secum habens in socios, & comites. At verò quia discedebat consolans eos ait, se rogaturum patrem, vt alium daret paracletum. Est ergo Spiritus sanctus alius à patre, & filio, alias non diceretur alius paracletus. Spiritus enim sanctus, non est aliud à patre, & filio, sed est alius: quippe qui alia persona est. Explicaturus autem, quis sit hic Spiritus consolator, ait primo esse spiritum veritatis. Diabolus namque est Spiritus mendacij. 3. Reg. 22. Egrediar, & ero spiritus mendax in ore omnium prophetarum. Et supra. 8. Mendax est, & pater eius: Spiritus vero sanctus contra spiritus est veritatis & spiritus veracissimus. Neque solum spiritus veritatis est quia ab ipsa veritate procedit, nempè à patre, & filio, qui sunt ipsa veritas, sed etiam est ipsa veritas. At Christus se vocat veritatem, quia Deus est, est autem Deus verax, & omnis homo mendax. At vero, quia Spiritus sanctus, est spiritus filij Paulo testante ad Galath. 4. Misit Deus in corda nostra spiritum filij sui clamantem, abba pater: ideo Spiritus sanctus est spiritus veritatis. Et quia est idem Deus substantialiter qui filius, ideo non solum est spiritus veritatis, sed spiritus, qui est ipsa veritas.

Spiritus sanctus est alius non aliud à patre & filio

Spiritus sanctus est spiritus veritatis & est ipsa veritas.

¶ Caeterum veritas, cum sit essentiale nomen commune est toti beatae Triadi, etsi attribuatur filio, quia veritas pertinet ad intellectum, & filius habet esse à patre per intellectualem operationem.

¶ Quod verò ait, Qui à patre procedit, non excludit se à principij ratione, quippe pater, & filius sunt vnum principium Spiritus sancti. Caeterum non dixit, Qui solum à patre procedit, sed, Qui à patre procedit. Idcirco cum pater sit principium Spiritus sancti, ab ista communione principij, non est cur excludatur filius, cum in diuinis omnia sunt vnum nisi vbi obuiat relationis oppositio. In hac autem ratione principij, non opponuntur pater & filius, igitur neque distinguntur.

¶ Theophilactus comment. ad Ioannem. 3. haereticum putat esse dogma Spiritum sanctum esse à patre, & filio: fatetur esse spiritum filij, non tamen ex filio. Duobus se munit argumentis. Primo, quia nulla scriptura hoc testatur. Secundo, quia duo principia haberet Spiritus sanctus. Et argumento Latinorum ex facto domini, insufflantis in apostolos, & simul dicentis, Accipite Spiritum sanctum, respondet dominum tunc

Theophilactus & alij Greci de processione Spiritus sancti.

tunc non dedisse Spiritum sanctum, sed donum Spiritus sancti, scilicet, facultatem remittendi peccata. In quam sententiam fuit S. Damasce. cap. 11. lib. 1. de Fide Orthodoxa. & Euthimius in com. huius loci. Cæterũ res hæc iam est extra aleam iudicij: constituit enim ecclesia vt certissimum dogma fidei, Spiritum sanctum procedere à patre & filio, non vt à duobus, sed vt ab vno principio. Testimonia quæ hoc probant, infra exponentur, & nos in. 1. lib Sententiarum affatim pro nostro modulo differuimus.

¶ Porro autem antequam ad vlteriora sit progrediendum, placet quærere, circa prædicta cur Spiritus sanctus, hac paracleti nomenclatione à Christo appelletur. Enim vero, non est exigui operis, differere, quæ nam hæc sit consolatio: quandoquidem Ioannes Ferus, hác voluit esse consolationem, quia Spiritus sanctus fideles certificet de salute comparanda æterna velut arrhabo & cœleste pignus. Et quia dogma istud non nihil videtur subolere Lutheranam doctrinam, ideò habet patronum Ioannes Ferus Michaelem à Methina, qui distinguens iuxta vulgatam doctrinam multifariam vsurpari vocem hanc certitudo. Est enim certitudo quædam euidentiæ. Et hæc alia est, quæ habetur ex terminis ipsis: qualis est certitudo principiorum, vt quodlibet est vel non est. Alia est certitudo euidentiæ ex demonstratione, & hæc est conclusionum demõstratarum. Alia est ex euidentia sensus, vt quod hæc albedo est. Alia vero est certitudo ineuidentiæ: & hæc alia est certitudo fidei, & hæc duplex, alia fidei catholicæ, alia certitudo fidei humanæ, illa infallibilis, hæc fallibilis. Et hæc rursum alia est, quæ generatur ex autoritate dicentium, vt quod Roma est, alia vero quæ colligitur vel ex rationibus, vel ex coniecturis, aut testimonijs aut signis: & hæc est certitudo moralis. *Certitudinũ varia genera.* ¶ Contendit igitur hoc afferre patrocinium, scilicet, Ferum non intellexisse, Spiritum sanctum certos facere credentes certitudine euidentię, aut certitudine fidei catholicæ, quia hoc esset hæreticum dogma Germanorum: at vero certos facit certitudine morali: quia Spiritus sanctus, quibusdam signis, & coniecturis certificat fideles iustos, de sua salute. Et hanc certitudinem moralem deducit ex scriptura indicans Iudith. 11. Certum est quoniam hæc faciunt in perditionem dabuntur &c. 2. Timoth. 1. Certus sum autem quod & in te. Quod vero hæc certitudo adsit fidelibus colligit ex Paulo ad Galat. 4. Misit Deus spiritum suum in corda nostra clamantem, abba pater. Igitur si clamat in nobis certi sumus, quod ipse est pater noster. Namque Hiero, inquit, Non auderemus dicere, Pater noster qui es in cælis, sanctificetur nomen tuum, nisi de conscientia spiritus habitantis in nobis. *Argumenta in fauorẽ Michaelis à Methina.* ¶ Rursus Ioannis. 10. Oues cognoscunt vocem pastoris Christi. Quomodo autem cognoscerent, si certæ non essent de voce pastoris certificante Spiritu sancto?

¶ Ad hæc Paulus ad Roma. 8. Testimoniũ reddit spiritus, spiritui nostro, quod filij Dei sumus. Hoc autem testimonium certitudinem denotat. Demum stabilit suam sententiam, indicans Liberij summi pontificis epistolam in hæc verba, Confidimus autem de vobis fratres charissimi meliora, & viciniora saluti. Quia neque mors, neque vita, neque angeli, neque principatus, neque instantia, neque futura, neque fortitudo, neque altitudo, neque creatura alia (magistro gentium docente) poterit vos separare à charitate domini nostri Iesu Christi, & quæ est in ipso recta fide. Vbi iunxit põtifex verba ad Hebræos. 6. cum verbis ad Roma. 8. quæ videntur docere certos esse fideles, de gratia Dei quam habent, non solum ipsi, sed etiam alij. Hæc sunt quæ ab hoc autore indicantur in suffragium placiti Ioannis Feri, cuius se profitetur patronum. *Ioannes Ferus & Michael à Methina nõ probantur.*

¶ Porrò autem promptum est ab hoc patrono quærere, num istæ coniecturæ vel signa, quæ exhibet Spiritus sanctus fidelibus, sunt fallaces, aut fallaces minimè, sed certissimæ? Si dixeris primum, non sunt ab Spiritu sancto, qui est spiritus veritatis, & non est spiritus mendacij, ideo neminem fallere potest. Si dixeris esse certissimas, non ergo sunt cõiecturæ, sed certissima sunt argumẽta vel testimonia, igitur non est moralis certitudo, nam hęc fallere potest, nõ solũ in parti-

particularibus de quibus modo agitur, imo in vniuersali? Namque, omnis mater diligit filium suum, habet moralē certitudinem, & fallere potest, imò fallit nonnunquam. Videmus enim sæpe matres strangulare filios suos, aut in flumen, vel puteum proijcere. Præter hæc si fallaces sunt, igitur non consolantur, quia vbi est fallaciæ opinio, certitudo non est, & vbi non est certitudo, consolatio vera non est. ❡Adhæc, quales sunt istæ coniecturæ, qualia hæc signa, quæ Spiritus sanctus efficit in fidelibus? Sunt ne signa visibilia qualia erant, quæ prima illa ætas ecclesiæ ferebat super baptizatos, vnde baptizati certo credebant se esse in gratia Dei? At hoc, iste autor fatebitur minimè. Quid ergo, sum inuisibilia, qualis est imaginatio nostra, aut ratiocinatio nostra? at hæc sunt fallibilia, igitur non sunt ab Spiritu sancto. Quod si dixerit esse reuelationem ab Spiritu sancto, vel actum interiorem quendam, vtique hæc non sunt coniecturæ. Et si sunt ab Spiritu sancto non apparet quid aliud sint nisi reuelatio. Verum hoc fidelibus iam non datur, neque ipsi fideles vulgò sentiunt. Et demum si istud verum esset fideles omnes huiusmodi non coniecturis aut signis, sed summa certitudine scirent se esse in gratia Dei.

Argumēta refellentia placitū Michaelis à Methina.

❡Accedit istis, quia vel certitudo communicatur omnibus fidelibus, aut quibusdam. Non omnibus, quia plures sunt criminibus irretiti. Si quibusdam, igitur iustis tantum. Sed quid, quia iustorum multorum frequens est lapsus, quomodo ergò certificabit illos Spiritus sanctus de salute consequenda, qui quotidie labuntur, & periclitantur? Quidquod iustorum nonnulli, peribunt æterno excidentes à iustitia, nunquid hos etiam certificabit Spiritus sanctus, esse in gratia Dei illis ostendens istud per coniecturas, & signa? non puto. Quorsum enim hos certos faciet de gratia, quam habent, quam certo scit Spiritus sanctus tandem amissuros. ❡Crediderim igitur apostolos, martyres, aliosq; sanctissimos viros, hoc præditos fuisse munere, quos certos fecit Spiritus sanctus de salute æterna consequenda. Vnde apostolis dixit Lucæ.10. Sed potius gaudete, quia nomina vestra scripta sunt in libro vitæ. Et

Apostolis & alijs quibusdam sanctissimis ex priuilegio donatū est esse certos suæ salutis.

Paulus clamat dicens. 2. Corin. 13. An experimentum quæritis eius, qui loquitur in me Christi? & rursus. Puto autem quod ego spiritum Dei habeam. 1. Cor. 7. Cæterum Fideles alij, quamuis victi sint sicut illis non patet sua electio, ita occulta est sua iustificatio: nisi ex coniecturis quibusdam, & signis, quæ non efficit in eis Spiritus sanctus, vt iste autor arbitratur, sed ipsi in seipsis commentantur, & ideo sæpè falluntur huiusmodi. Et quidem si rem exactè pendis istā, videbis ita esse. Enimuero si opera heroica quæ fideles facere possunt, non excludunt necessariò peccatum mortale, vt Paulus de martyrio commemorat, & de erogatione omnium bonorum in eleemosynam &c. 1. Cor. 13. Et hæc, inquit, facta citra charitatem nulla esse, vnde in sinuat posse fieri citra charitatē, quid ergo si martyrium non præstat certitudinem, à quibus operibus, obsecro capiemus signum huius certitudinis? Non sanè ab exterioribus actibus, quamlibet heroicis, Paulo testante, sed neque ab interioribus actibus, qui sæpe externis nobis sunt occultiores, vt patet in pœnitentibus, qui frequenter nesciunt suas coram confessarijs extricare consciētias, & incertissimi sunt de actibus suis interius, quales fuerint, quove fine fuerint editi, quippe qui volatiles sunt.

Opera heroica quæ exercent fideles non sunt signum certum quod sumus filij Dei.

❡Et quidem charitas acquisita, sæpe larnam induit charitatis infusę, & nobis imponit plerumq; vt credamus rectè amare Deum, cum tamen non amemus: quia peccata in latebris nostri pectoris delitescunt, quæ sub vultu bono, suum venenum condunt. Credimus enim esse bona, quæ alioqui sunt vicia oculta. De quibus aiebat ille Dei vates. Ab occultis mū da me domine &c. Nos de re hac in. 4. Sentent. plura disseruimus, ideo maiori tractatui horum supersedendum cēsui. ❡At opportunum erit ratiunculas allatas à Michaele soluere.

❡Primò enim dicimus, verba Iudith, Certum est, quoniam hæc faciunt in perditionem dabuntur, non sunt intelligenda de certitudine morali, vt ipse putat, sed de certitudine fidei, sub conditione: certum, scilicet, est quoniam hæc faciunt, si ab eis non desistunt perdendos esse ęterna perditione. Et quod

Soluuntur argumenta Michaelis Metinensis.

Paulus

Paulus ait, se esse de fide Timothei, hæc certitudo forsan erat ex reuelatione Dei ex qua certus erat Paulus habere fidē nō fictam. Neque mirum quod hanc reuelationem de fide Timothei, & aliorū quorundam fidelium Paulus fuisset assecutus, qui raptus in tertium vsque cælū audiuit arcana verba, quæ nō licet homini loqui. ¶ Tertio dices verba illa Pauli nihil probare autoris huius placitum, si quidem si de Spiritu sancto intelligas, Spiritus sanctus non clamat, sed facit nos clamare ad patrem. Et fieri potest quod eo inspirante clamemus, absq; eo quod certi simus, quod ipse excitat in nos hos clamores. Sæpe enim peccatores feruido animo orant, & sunt nihilominus proprijs peccatis innodati. Aut si de charitate infusa sit sermo, hæc item facit nos clamare ad Deum patrē. At verò latet nos ipsa infusa charitas, quia nonnunquā acquisita charitas fingens personam infusę hos clamores præstat. Vt fides acquisita mentitur sæpe se esse infusam, & actus si dei quosdam exercet, vt in hæreticis etsi non omnes præstare potest. Vtiq; si nobis offerrentur omnes occasiones peccandi possibiles, & omnes illas abominatemur, esset signum certū charitatis. Quippe peccata omnia collectiuè, nemo sine charitate vitare potest. Quāuis igitur Spiritum sanctum habeant iusti per quē clamant & orant patrem cœlestem, at verò nesciunt se hunc habere spiritū. Ad eum dixit supra, veniemus & māsionē apud eum faciemus. Cæterum etsi beata Trinitas, mansionem faciat in mentibus iustorum, verum iustorū mentes, tanti hospitis aduentum scire certo nesciūt: quoniam, vt dominus inquit Ioan. 4. spiritus vbi vult spirat, & nescis vnde veniat, aut quo vadat. Enim vero, hoc voluit diuinus spiritus, vt hoc nos lateret, ad humilitatem nostram, vt cum tremore, & timore salutem nostram operemur Philip. 2.
2. Petri. 1. & 3. Vnde Petrus nos monens, vt benè operemur, Satagite inquit, per bona opera certam facere vocationem vestrā. Ergo fidelibus est incerta hæc vocatio, si iubēte Petro satagendum est illam certam facere non coniecturis, & signis, quæ sæpe fallunt, sed exercitio sanctorū operum. ¶ Est sane vocatio certa ex parte Dei: at vero ex parte nostri arbitrij incerta est secundum Petrum. Neque dixit Petrus satagite certam habere vocationem, sed facere, idest curate bonis operibus assequi vitam æternā. Ergo consolatio, quā facit Spiritus sanctus fidelibus non est certos eos facere de gratia Dei, quam habent, aut de beatitudine quam sunt habituri, vt putat Ioannes Ferus. ¶ Quod si quærat aliquis, cur ergo Spiritus sanctus consolator appellatur, siue paracletus? Vtiq; in prima ætate ecclesiæ, quando principes, & populi fremuerunt aduersus ecclesiam Dei, & apostoli & alij fideles missi sunt ad prædicandū, quasi agni in medium luporum, necessaria erat diuina consolatio, ad roborandum apostolos & discipulos domini. Etenim fieri nō poterat, homines fragiles, tot tormenta ferre, totque supplicia sustinere propter Christi amorem, nisi certi essent, de vita æterna, propter quam assequendam omnia illa sustinebant. ¶ Vnde Stephano quando lapidabatur Christus apparuit gloriosus ad dexteram patris residens. Exque cælesti throno roborabat militem suum agonizātem in terris, eidemque ne deficeret diuina subministrabat solatia Acto. 7. Vnde id temporis etiam Spiritus sanctus sub forma visibili apparebat super baptizatos, vt se certo scirēt sanctificari ex baptismo. ¶ Apostolos igitur, & forte omnes alios sanctos martyres, & confessores illius ęui solabatur Spiritus sanctus in omni tribulatione & pressura ipsorum, quam patiebātur pro fide Iesu Christi. Neque tamen hæc consolatio erat solius Spiritus sancti, sed etiā totius. B. Trinitatis. Vnde. 2. Thessa. 2. Ipse autem dominus noster Iesus Christus, & Deus & pater noster, qui dilexit nos, & dedit consolationem æternā. Vocatur autem æterna consolatio, quia certificabat apostolos, de præmio æterno, & hæc certificatio erat consolatio æterna, quia de æterno erat præmio. Et quia per Christi merita dabatur Spiritus sanctus consolator: ideo Paul. 2. Corinth. 1. ait, per Christum abundat consolatio nostra. Tributur autem cōsolatio Spiritui sancto prætacta. Post quam autem ecclesia Dei tranquillitate fidei gaudet, neque iam, vt solebat, aspergitur sanguine sanctorum martyrum, iam cessauit, illa abundans consolatio, de qua locuti

Spiritus sanctus consolabatur apostolos & alios discipulos domini eos roborādo ne deficerēt in tormētis quæ patiebantur propter fidē Christi

dudũ ſumus ex Paulo dicente, Per Christum abundat cõſolatio noſtra. Etenim Deus neque abundat in ſuperfluis neque deeſt in neceſſarijs. Quoniam facit omnia in numero, pondere & menſura. Affliguntur vero modo fideles ex alijs cauſis, ſiue fame, ſiue peſte, ſiue bellorum impetu, ſiue alijs cauſis, quæ ex iuſtitia fidei non habent ortum. Propter ea eſt alia multò diuerſa modo conſolatio, quam prius erat. Conſolatur autem Spiritus ſanctus etiam num labores fidelium, ex illa conſolatione, cuius meminit Apoſtolus ad Rom. 15. vt per patientiam & conſolationẽ ſcripturarum ſpem habeamus & pęnitentes ad ſpem remiſsionis erigit. ¶ Porro obijcies mihi canonem concilij Trident. ſeſsio. 6. can. 9. vbi docetur neminem eſſe certum de ſua iuſtificatione. Hoc ſanè verum eſt de communi curſu, & ordinaria lege, vt ſupra diximus: at verò ex ſpeciali priuilegio Concilium nõ negat eſſe poſsibile. Quo priuilegio ſunt potiti ſancti apoſtoli & forte plures alij in eccleſia primitiua propter rationes iam expoſitas. Quod verò Hiero. ait, non auderemus orare, pater noſter, niſi de conſcientia ſpiritus habitantis in nobis, non eſt intelligendum, vt hic cenſuit autor, ad orandum Deum patrem oportere habere per gratiam, inhabitantem Spiritum ſanctum, ſine totam triadẽ. Quia ſi neceſſe eſt ſpiritum ſanctum habere inhabitantem, ad orandum ex prece dominica, item erit neceſſe habere totam. S. Triadẽ, quia eſt vnus Deus. Et ſecundum hoc dogma ſi verum eſſet, eſſet neceſſe etiam nos eſſe in gratia Dei, prius quam hãc orationem Deo patri funderemus, id quod nullus concederet. ¶ Cæterum quia Paulus inquit. 1. Cor. 12. Neminem poſſe dicere nomen Ieſu, niſi in Spiritu ſancto: id quod non eſt audiendum neminem poſſe proferre nomen Ieſu, niſi ſit donatus gratia Dei, & Deo ſit amicus, ſed quoniam nemo reuerenter nominat hoc nomen, niſi ex quadam motione ſpiritus diuini: ita nemo reuerenter orat patrem dicens, Pater noſter, &c. niſi ex quadam motione Spiritus ſancti. Aut dicito Hiero. per conſcientiam non intellexiſſe iſtam certitudinem, quam Spiritus ſanctus iuxta hunc autorem operatur in iuſtis fidelibus. Namque ſine hac certitudine ipſi precantur Deum patrem, ſed vocat conſcientiam credulitatem quandam coniecturalem, non quam dat Spiritus ſanctus, ſed quam ipſi ex ſuis conceperunt operibus, præſtando totum quod poſſunt in obſequium Dei ſibi concipiunt. Et ex hac credulitate coniecturali audẽt Deũ cõfidẽter nominare patrẽ. Peccatores vero quos conſcientia proprij ligat reatus trepidanter dicent, Pater noſter, quia voce patrem profitentur, quem factis negãt. ¶ Quinto dices fideles iuſtos eò audiunt vocem Chriſti, & illam cognoſcunt, quia obtemperant euangelio propoſito ab eccleſia. Nam eccleſia docet fidem catholicam, eſſe quam ipſa exponit: & fideles obtemperando eccleſiæ cognoſcũt paſtoris Chriſti vocẽ. Quippe Chriſtus per ſuos vicarios clamat ad fideles. Non tamen eſt neceſſe habere certitudinẽ aliquam interiorem ex Spiritu ſancto, quæ doceat hanc eſſe vocem Chriſti paſtoris: ſed ſufficit eccleſię docenti adhęrere. Vtique ſi certitudinem aliam aſſerimus, exhibemus anſam hæreticis ad ſuam fouendam perfidiam. Dicent enim ſe non habere certitudinem ab ſpiritu quod eccleſia regitur ab Spiritu ſancto, aut quod ipſa fallere non poteſt: ideoque nolunt adhærere decretis eccleſiæ, ſui placata admodum proclamantes. ¶ Sexto dices verba Pauli referenda eſſe ad tempus apoſtolicum. Apoſtoli enim, & alij præclariſsimi diſcipuli domini, hoc teſtimonio Spiritus ſancti ſunt potiti, ad eorum conſolationem. Reuelatum enim eſt illis ab Spiritu ſancto eſſe compotes futuros regni æterni. Nãque hoc teſtimonium non eſt aliud quã reuelatio diuina, ex qua edocti ſunt ſe eſſe ſcriptos in libro vitæ, ex priuilegio particulari. ¶ Hoc autem priuilegiũ, ſi alicui alteri ſanctorum poſt illa eccleſiæ primitiuæ tempora exhibitum eſt ignoramus: quãuis B. Martino accidiſſe legatur. Namq; iam iam moriturus aſtãtem dæmonem aſpexit, cui dixit, Quid aſtas hic beſtia cruenta, an ignoras me repoſitũ eſſe in ſinu Abrahæ. Quãquã qđ electis in articulo mortis hæc certitudo donetur Greg. in quadã homilia inſinuare videtur. Et ideo nõ eſſet multũ à vero abhorrens beatiſsimũ Laurẽtiũ, & alios

martyres, qui immanissimos, & horrendissimos tulerunt cruciatus hac consolatione fuisse potitos, videlicet, certitudine regnandi cum Christo.

Electis in articulo mortis datur certitudo regnādi cum Christo.

¶ Verum sub vitæ cursu, tantisperdum virā degimus quisquis hoc priuilegio potitus fuit, aut erit præter legem communem est. ¶ Liberio dices, quod alia est ratio de Paulo confidenri de Hebræis meliora, & certo facto de sua salute alia de Liberio, confidentiam habenti de ijs, ad quos scribebat. Paulus enim habebat cōfidentiam ex Dei reuelatione. Liberij vero confidentia de salute suorum humana erat confidentia, ideoque fallibilis confidentia. Paulus item gaudebat certitudine de vita æterna consequenda: ij verò ad quos Liberius scribebat, illa laborabant. Sed de his hactenus, *Manet vobiscum.* Spiritus sanctus consolatus est apostolos consolatione æterna, vt supra admonuimus ex Paulo. Quippe postquam eos imbuit die Pentecostes, nunquam illos deseruit, sed duxit eos ad vitam æternam, in quibus modo quoq; inhabitat. Hinc tu considera, rectè ex hoc loco colligi apostolos, postquam acceperunt Spiritum sanctum, in die Pentecostes confirmatos fuisse in gratia Dei, & nunquam amplius criminaliter peccasse. Nam si peccassent, iam spiritus, non mansisset in illis in æternum. Et hæc erat potissima consolatio sanctorum apostolorum, quia consolatorem spiritum semper in hospitio pectoris sui habebant. Nos verò, qui quotidie labimur, quam consolationem spiritus habere quibimus? Et isti qui iactant has consolationes, & certitudines nescio, si sciunt quæ loquuntur, aut de quibus affirmant. Nam quæ certitudo erit mox lapsuris, aut facilè casuris quæ consolatio? *Quæ mundus &c.* Bifariam intellige locum, aut de machina mundana, aut de hominibus mundanis. Si de machina mundana, vtique totus mundus non potest capere Spiritum sanctum. Nam spiritus domini repleuit orbem terrarum, & hoc continet omnia, scientiam habet vocis. Quod si spiritus domini continet orbem terrarum, continens non potest capi à contento quin potius contentum capitur à continente. Et non solum non potest mundus capere spiritum domini, sed neque cognoscere, quia philosophi, suis subtilissimis rationibus, naturas rerum indagantes Spiritum Dei non cognouerunt. ¶ Vel si de mundanis agatur, idem sensus habet locus iste, atque ille Ioan. 1. In mundo venit, & mūdus eum non cognouit: in propria venit, & sui eum non receperunt. Id quod de Christo euangelista commemorat. Sic ergo sicut Christum mundani homines non cognouerunt, quia in eum non crediderunt, neque receperunt per amorem, imo excluserunt per odium: ita quoque & sanctum Spiritum mundani homines, non crediderunt, neque receperunt in visceribus suis. Etenim hic spiritus est veritatis, mundani homines amatores sunt falsitatis: hic spiritus est spiritus sanctitatis, mundani homines sunt amatores iniquitatis: & contraria se inuicem expellunt, tantum abest, vt se inuicem recipiant, Spiritus autem sanctus est cōtrarius mundano spiritui. Ideo mundanus spiritus, expellit a se Spiritum sanctum, neque potest eum recipere. *Quia non videt eum.* Causa quare mundus non potest recipere sanctum Spiritum est, quia non videt eum per fidei speculationem, neque scit eum, per amoris approbationem. *Vos autem cognoscetis eum, quia apud vos manebit, & in vobis erit.* Cognouerunt apostoli Spiritum sanctum in die Pentecostes, quando factus est repente de cælo sonus &c. & apparuit Spiritus sanctus sub specie ignis. Tunc sanè visibilē illam speciem, sub qua apparuit Spiritus sanctus apostoli, & alij discipuli domini, qui ad cænaculum conuenerant, viderunt oculis suis: sicut & auditus est sonus ille vehemens auribus corporali auditu. At verò interius etiā cognouerunt Spiritum sanctum non clara visione, quæ beatorum solum est, sed cognouerunt operationem manifestam Spiritus sancti, in illustratione mentis apostolicæ ad intelligendas scripturas cognouerunt, item Spiritum sanctum, ex inconsueto, quem videbant mentalī oculo in seipsis ardore diuini amoris, ex linguarum denique dono.

Spiritus sanctus & mundanus spiritus sunt contrarij ideo mutuo se expellunt.

Apostoli quo modo cognouerunt Spiritum sanctū.

¶ Putat Laur. Valla legendum, Apud vos manet, & non manebit. Et Erasmus vtrumque verbum transtulit per præsens tempus, quia Græcè legitur,

Vos autem cognoscitis eum, quia apud vos manet. Et ad eundem modum legit Theophilactus. Quod si hoc modo esset legendum sensus est, Mundus non cognoscit Spiritum sanctum, quia immundus & impurus est, vos autem quos ego mundaui cognoscitis eum, qui creditis eum: & in vobis manet per charitatem, quam in vobis infundit, & in vobis erit copiosius in die Pentecostes. Mansit autem Spiritus sanctus semper in apostolis, post quam eos imbuit in die Pentecostes. At verò quia dominum negauit Petrus, & Thomas non credebat resuscitatum. Et demum eos vocat dominus incredulos: ideo Spiritum sanctum, quem habuerunt ante mortē domini sub morte domini amiserũt. Dicet igitur aliquis, quomodo ergo vera sunt verba domini hæc, in vobis manet si legamus cũ Græcis? Namque Latina translatio, ab hoc dubio nos liberat, quæ legit manebit. Verum quia dominus sæpe vritur in suo sermone tempore vno pro tempore alio presenti, scilicet, pro futuro, vt quod modo ait, Ego viuo, præsentis est temporis, at vero futuram habet significationem, significat enim paulo post ab hoc tempore viuam vita immortali, ita & rursus mũdus me iam videt, erat quidem eum visurus mundus, tunc, quia ligandus, & ducendus ad præsides & crucifigendus à mundo erat. At vero, referuntur verba hæc illa, mundus me iam non videt, post quam, scilicet, resurrexero à mortuis, homines communiter me non videbunt. Ad quem modum præsentem locum licebit intelligere, In vobis manet, hoc est manebit æternò, post quam ego resurrexero. Et quia postquam apostoli cognouerunt dominum surrexisse, sibi conciliarunt Spiritum sanctum, quem ex sua incredulitate ante domini resurrectionē perdiderunt. ¶ Dicere autem, quod tunc in triduo illo, manebat in eis Spiritus sanctus, secundum electionem Dei, vt putat Caietanus, non probo, quia si electio, ad veritatem hanc defendendam sat esset, etiam manebat in apostolis Spiritus sanctus, antequam nascerentur. Et possemus dicere etiam, quod in apostolis in vtero matris suæ conceptis manebat Spiritus sanctus, id quod est absurdum. *Non relinquam vos orphanos veniam ad vos. Ad hoc modicum, & mundus me iam non videt: vos autem videtis me, quia ego viuo, & vos viuetis*. Quia dixerat, Ego rogabo patrem, & alium paracletum &c. forsan venerat in suspicionem apostolorum se perpetuò esse orbandos Christi aspectu, ideò obuiam it modo dominus huic suspicioni, dicens, *Non relinquam vos orphanos*. Quasi dixisset apertius, Rogabo patrem, vt det vobis consolatorem inuisibilem, qui vestras mentes visitet, & corroboret: at vero ego quoque ero vester consolator. Namque etsi crucifigendus sim, at mox ex mortuis surgam, & immortalis iam vobis apparebo & me videbitis, & me tangetis, & mecum vescemini, & lætabimini ex meo aspectu, & consolabimini. Et tristitiam quam ex morte mea habebatis ex noua vita mea, quam oculis vestris cernetis depelletis. Fui vobis & sum vobis, ceu pater diligēs filios suos, & ideo vos vocaui filios: ideoque quam diu mortuus ero, eritis velut orphani destituti meo solatio. At vero non vos relinquā diu sub hac orphanitate, quia tertio die resurgam fractis vinculis mortis, & rursus vobis rediuiuus apparebo, & vobiscum loquar, *Veniam igitur ad vos*, vos consolaturus. ¶ Adhuc post pusillum tempus mundus me iam non videt, quia post triduanam mortem surrexit inuisibilis omnibus hominibus nisi quibus ipse voluit se manifestare, vt se manifestauit apostolis, & quingentis fratribus, & Magdalenę &c. Siquidē est hic status beatorum, vt sit in eorum potestate beata sua corpora visibilia facere, aut retinere inuisibilia. *Vos autem me videtis*. Hoc est, vobis ero visibilis tunc, etiā si alijs sim inuisibilis. Vobis tamen, qui permansistis mecum in tentationibus meis, me ipsum ostendam, ad consolandum vos: fruemini igitur plena consolatione, & inuisibili spiritus paracleti, & visibili mea. ¶ Porrò non est sermo modo de die illo terribili iudicij, quādo mũdus videbit Christum. Videbunt enim filium hominis venientem in nubibus cæli cum potestate maxima Matth. 25. Sed solum est sermo hic, *Mundus me iam non videt*. Significat, ero mundo inuisibilis, à morte mea vsque in diem iudicij, quando ero omnibus iustis, & iniustis conspicuus. ¶ Nunc autem in sacramento

to altaris non videtur Christus sub propria forma, sed sub forma panis consecrati à fidelibus fide videtur, & fide adoratur. *Ego viuo.* Et si vado ad mortem, at hæc mors, quam citissimè est à me depellenda, ideo quia mox sum à morte æternò victurus, dixerim vobis me modo viuere vita illa immortali. *Et vos viuetis.* Neque putetis, quod quia tradendus sum modo morti, ideo vos quoque trademini morti. Non enim trademini, quia ego seruabo vitam vestram. Et quidem hoc præstitit Dominus dicēs, si ergo me quæritis, sinite hos abire. Et benè obserua quam obscura sunt sæpè verba Domini. *Aut vos viuetis,* etiam, vitam immortalē, quādo in die nouissimo excitauero mea virtute pulueres vestros ad vitam immortalem. *In illo die vos cognoscetis, quia ego sum in patre meo, & vos in me.* Postquam Dominus, se excitauit à morte, aperuit discipulis sensum scripturarum, & ideo nacti tunc sunt absolutiorem fidem, & manifestiorem reuelationem, de diuinis sacramentis. Et cognoueruͤt sanctæ Triadis profundum sacramentum, & quod Christus erat idem secundum substantiam diuinam cum patre: & cognouerūt quod ipsi erant in Christo, sicut amici sunt in amico per amorem, aut sicut mēbra suo capiti sunt coniuncta. *Et ego in vobis,* Christus est in fidelibus per fidē, & charitatē, & fideles sunt in Christo, quia Christo vniti per diuinam amicitiā, quæ est charitas. Non ergo est quoad omnia similis vnio patris & filij, & vnio fidelium cum Christo. Nam filius est in patre ex vnitate naturæ, at fideles in Christo, ex vnitate charitatis, vt amatum est in amante, & amans in amante, per amoris copulationem. Vel Hilario authore ille est in nobis per naturæ nostræ assumptionem & nos in illo per esum carnis & sanguinis eius potum. *Qui habet mandata mea, & seruat ea, ille est, qui diligit me.* Replicat quod supra dixerat de amore, quia opus euangelicæ disciplinæ est dilectio, vt supra dicebat. Qui habet igitur Christi præcepta per fidem, & seruat per charitatem ille diligit Christum. *Qui autem diligit me, diligetur à patre meo: & ego diligā eum. & manifestabo ei me ipsum.* Qui diligit Christum, statim diligitur à Christo, ad vitam æternam, & simul diligitur à patre. Cæterum quod ait de futuro, diligitur, & diligam est quo ad donum perseuerantiæ, quod dabit Christus diligentibus se, & quia fouet beatos, & eos excitabit à morte ad vitam gloriosam in die nouissimo. Hæretici igitur, qui habentes mandata euangelica, quia habere est credere, & illa ipsi credunt, non tamen seruant ea, garrientes non esse opera necessaria ad vitam assequendam æternā, non diligunt Christum, etsi glorientur & sibi gratulentur, quod hac pollent dilectione, cum alioqui fallax sit hæc gratulatio. Quod si nō diligunt Christum, non diliguntur à patre Christi. Quare si non diliguntur neque à patre, neque à filio neque diligentur à paracleto. Si autem nō diliguntur à Deo, quid superest, nisi quod odio habeantur? At oblatrant nobis, nullum esse præceptū, nisi de fide habenda, & nullum esse peccatum excepta infidelitate. Sed quid Ioannes ait, Qui odit fratrem suū homicida est, quantumcunque credat? Igitur si odit homicida est, facessent nugæ istæ nugacissimæ, quas merito damnat Cōcilium Triden. sessione. 6. can. 19. & 27. *Manifestabo ei me ipsum.* Nunc in cœlo ostendit se Christus animis sanctorum, quibus ostendit diuinitatem suam in die nouissimo se manifestabit Dominus visibili forma omnibus pijs, & impijs. Cur ergo modo inquit, quod se ruantibus mandata se manifestabit? Cæterum sicut resurrectio impiorum est ad pœnam, & resurrectio sanctorum ad vitam, ideoque horum resurrectio est beata, illorum verò longè miserrima, ita manifestabit se tum sanctis manifestatione beatificante, at impijs manifestatione deterrente, & damnante. Erit enim summa pœna impijs Christum Dominum iudicem aspicere: ideo non de hac manifestatione odiosa quę erit impijs, sermo Domini est capiēdus, sed de manifestatione amabili, supra omne id, quod amari potest, atque desiderari. Quidquod quasi non lubens se manifestabit impijs, quia Deus non vult mortem peccatoris: neque impij formam diuinam aspicient.

Christus in forma sua humana se manifestabit pijs, & impijs in die nouissimo.

¶ Erasmus ad manifestationem occultā in vita retulit verba hæc, & per hanc manifestationem secretā, intelligit afflatū, quo Deus se insinuat in animos suorum.

Et hoc deducit ex verbo Græco ἐμφανίσω quod significat secretā manifestationē. Vnde emphasis dicta quod tacitam vim habeat, quem secutus est Caietanus. ¶ Cæterum, vt dicebam dum hæc mortalis interlabitur vita, nulli cōtingit hæc occulta Christi manifestatio, quippe. 1. Cor. 13. videmus nunc per speculum in ęnigmate & nullus habet certitudinem quod ipse præditus est charitate, nisi alicui ex speciali donaretur priuilegio, quod rarum est, & nobis est incertum. Et sub hac ratione intelliges Cyrillum in lib. 10. cap. 3. dicentem, Non est ergo communis sanctorum cognitio, sed eximia & certa, longeque ab illa communione differens, id est, à communi cognitione Dei quam habent fideles. Quam obrem si retentarem amas verbi significationē dicerem, potius verba esse referenda ad Domini resurrectionem. Nanque surgens à mortuis non omnibus apparuit, sed testibus præordinatis à Deo. Ideoque tunc se manifestauit, at secretè. Et ad hanc rationem Theophil. locum hunc interpretatur. Quamuis verba hæc Domini ad omnes diligentes Christum, referuntur, non solum ad apostolos. Idcirco priorem expositionem amplector magis. *Dicit illi Iudas, non ille Scariotes, Domine quid factū est, quia manifestaturus es nobis te ipsum, & non mundo?* Expauescens Iudas frater Iacobi verba Domini, quod erat se manifestaturus apostolis, & non mundo, huius rei causam exigit à Domino. Quasi dixisset, Cur tanti nos facis Domine, vt nos præferas toti mundo cum alioqui pauperes simus & viles in reputatione mundi. *Quid factum est.* Hoc est Cyrillo interprete, vnde tanta mutatio. Tu enim dixeras, cum excitatus fuero à terra omnia traham ad me, Et alias oues habeo, quæ non sunt ex hoc ouili, & illas oportet ad me adducere. Vnde prophetatum est, Dedi in lucem gentium, vt sit salus mea vsque ad extremum terræ, quid ergo est quod modo ais, mūdus me videbit? vel aliter. *Quid factum est.* Hoc est, quid repente accidit noui, quo tu solum te manifestabis nobis & non mundo? Hispanè si velis interpretari dices, *Que nouedad es esta.* Chrysost. & Theophilactus verò in aliam retulerunt textum hunc intelligentiam, Quid factum

Esa. 42.
Ioan. 12.

est? Num quia morieris, & post mortem te manifestabis nobis sicut spectrum, vel phantasma, & ideo mundus te non videbit, sed nos soli? Collegerat enim ex verbis Domini Iudas hic si mundus eum nō videbit, igitur morietur, & nobis tunc, vt amicis solum se manifestabit, in visione, vt solent mortui suis apparere amicis. Verum ex respōsione Domini, prior sensus est germanior. *Respondit Iesus, & dixit ei, Si quis diligit me sermonem meum seruabit, & pater meus diliget eum: & ad eum veniemus, & mansionem apud eum faciemus. Qui non diligit me, sermones meos non seruat.* Responsio hæc absoluit Iudæ propositum dubium. Etenim ideo apostolis & diligentibus Christum erat manifestandus ipse, & non mundo, quia in prēmium dilectionis exhibenda est diligentibus manifestatio diuinitatis Christi, in cœlesti patria. Quia vero mundani homines hanc dilectionem contemnunt, ideo ipsis non est manifestanda Christi diuinitas. ¶ Demonstrat autem symbolum certissimum, ex quo dijudicandū sit, si quispiam diligat Christum, scilicet, ex obseruatione præceptorum Christi. Et hoc sæpe inculcat Christus, vt persuasum esset apostolis, non eò ipsos diligere Christum, quò tristes erant valde, de eius abcessu: sed potius admonet eos omnem dilectionem Christi in hoc vno esse collocādam, nempe, in obseruantia sermonū Christi. Et non vnius vel alterius sermonis, sed omnium sermonum Christi eorū videlicet, qui erant sermones præceptiui. Nam nōn omnes Christi sermones sunt præceptiui, quidam enim spectant consilia, vt, vade, & vende vniuersa quæ habes, & sequere me, Mat. 10. Lucæ. 18. Qui ergo seruat diligit, qui non seruat non diligit. Quod verò ait, *& pater meus diliget eum,* videtur asserere, quod non diligit pater in prēsentia, sed in futuro. Verum superius admonebat, eum, qui diligit Christum diligi statim à Christo, & à patre, quo ad remissionem peccatorū, & gratiæ infusionem. Verum quantum ad munera alia, scilicet, perseuerantiæ in bono, & quantum ad præmia conferenda cœlestia, &c. non item, quia hæc continuo donantur, sed suo tēpore. Et ideo quoad hæc diligetur post modum amicus Dei à Deo, & non statim diligitur.

Demum

1. Ioan. 4.
Ad Ephes. 1.

Demum quo ad effectum omnem dilectionis, de quomodo sermo est, non statim diligirur. At dicet aliquis, quid ergo prius oportet nos diligere Deum quam diligamur à Deo? Vtique prior dilexit nos Deus, vt Ioannes commemorat. Etenim ipse dilexit suos ante mundi constitutionem. Cæterum, quia solum donat coronas cœlestes diligentibus se, & alia beneficia spiritualia, vt perseuerantiam, & augmētum fidei, & charitatis, & spei, & aliarum virtutum & reliqua hoc genus solum tribuit diligentibus, ideo ait, Diligetur à patre meo, & diligam eum. *Ad eum veniemus, & mansionem apud eum faciemus.* Supra dixerat, Ego rogabo patrem, & ipse dabit vobis alium paracletum, qui maneat vobiscum in æternum. Quod dixerat de Spiritu sancto, hoc idē dicit de se & patre, Ad eum veniemus, & mansionem apud eum faciemus. Ne videretur alicui excludendum Spiritū sanctum, quia solummodo patrem, & se nominat, ideo supra dixerat iam hoc idem de Spiritu sancto. Nisi quod supra de apostolis faciebat verba, nunc vero, ad diligentes Deum in mercedem dilectionis hoc pollicetur, patrem, & se filiū ad eum venturos, &c. Rursus loquens de Spiritu sancto, ait, Qui vobiscum manebit in æternum, nihil meminit huius mansiones ęternæ, quippe solum ait, Apud eum mansionem faciemus. Cæterum quia Spiritus sanctus est vnus Deus cum patre & filio, si pater, & filius veniunt ad mentes fideles, vtique & Spiritus sanctus.

¶Locus autem hic bifariam potest intelligi, aut quod venient pater, filius, & Spiritus sanctus ad diligentes se, in vita hac temporali, aut locum referre ad æternā vitam. Si enim ad vitam ęternam referamus, manifesta est expositio. Quandoquidem tota beata Trinitas illabitur, in mentibus sanctorum, & illis vnitur veluti quædam infinita species intelligibilis, vt ipsas faciat beatas. Et mansionē facit apud huiusmodi beatos, quia vita æterna eos donat. Nanque venire hoc loco non aduentum per corporis gressus significat qui Deo non potest competere, quia est spiritus omnia replens. Sed est aduentus per nouam operationem. Summa autē operatio est Dei erga beatos.

...psus Dei beatis per modum speci... intelligi... cum in ...ectu.

¶Si vero ad viatores extendas locum, difficilior redditur intelligentia. Quippe rarissimi sunt iusti, qui semper perseuerant in statu sanctitatis, quem ex fonte sacro baptismatis sibi pararunt. Ideoque mansionem non faciunt tres beatissimę personæ in huiusmodi. Iam enim pœnitent, iam reuertuntur ad vomitum. In apostolis vero fecit mansionem Sancta Trinitas, vt dudum memorabam. Theologi autem ex hoc loco docent Spiritum sanctum non solum donari nobis in munere, sed etiam in persona. At poterit quispiā dicere, non dixisse Dominum, Mansionem æternā apud eum faciemus, sed mansionem: siquidē tantisperdum charitatis dilectio in homine iusto persistit, manet in eo beata Trinitas per nouam operationem, illustrationis, & corroborationis,

Tres personę non solū donantur nobis io munere, sed etiam in personis.

¶Theoph. & Chrysosto. exposuerunt, tanto honore dignabor me diligentes, vt non solum ego me manifestabo illis, sed & pater meus illis se manifestabit. Porro hæc manifestatio patris fuit apostolis per sublimem quandam de. B. Trinitate reuelationem, alijs autem fidelibus est per fidem synceram docentē veritatem diuinarum personarum.

¶Hæc autem verba Domini apertè docent, Deum non deserturum suos amicos, quandiu in amicitia Dei persistunt: quia hoc sibi vult, Mansionem apud eū faciemus. Hoc est nunquam deseremus eos, sed apud ipsos semper erimus specia li assistentia, eos manutenendo, & conseruando, nisi ipsi velint amicum Deum deserere, Deus eos non deseret. *Qui non diligit me, sermones meos non seruat.* Liquet ex prioribus. *Et sermonem, quem audistis non est meus, sed eius, qui misit me patris.* Græcè sermo, quem auditis. Valla interpretem carpere videtur, quod sibi vsurparit licētiam, quæ vix Poetis permittitur. Nam hic modus loquendi, quomodo vtitur, extat apud Virgilium. Vrbem, quā statuo, inquit, vestra est. Verū quia in psalmo legitur, lapidem, quem reprobauerunt ędificantes hic factus est in caput anguli, & Græcè eodem modo legitur, videtur interpreti modo hoc licentiæ esse permittendum: verum interim hæc mittamus. ¶Dominus igitur, quia sublimia de se dixerat, scilicet, patrē esse missurum

Assistentia Dei specialis significatur per māsionē.

ſurum paracletũ propter ipſum, & ꝙ ipſe erat in patre, & pater in ipſo, & quod diligens Chriſtum, erat diligendus à patre, & ſermones Chriſti non obſeruantem, non eſſe diligendum à patre, ideo ſubdit vt apoſtoli hæc diuina eſſe credant, Sermo quem audiſtis, vt legit Auguſtinus aut ſermonem quem audiſtis non eſt meus. Id quod alibi dixerat Ioã. 7. mea doctrina nõ eſt mea, ſed eius, qui miſit me patris, at Mar. 4. dicebat in doctrina ſua. Hoc antẽ veriſsimè aiebat, vt cætera omnia. Siquidẽ etſi fili⁹ apud nos ſæpe loquitur, quæ patri non ſunt grata, & quę pater non loquitur: at filius Dei quod loquitur, eſt patris ſermo, quia eſt vnus Deus numero cum patre. Chriſtus igitur Deus & homo, filius Dei cum eſſet, & vnus Deus cum patre, neceſſe erat quod quæ loquebatur, vt homo, ea loquebatur, quæ ipſe vt Deus volebat loqui. Et conſequenter quæ ipſe loquebatur, Deus pater loquebatur. Et vt ſemel dixerim, quæ Chriſti humanitas fatur, hæc eius diuinitas per humanitatem fatur. Prophetæ autem quando afflati diuino numine loquebantur, loquebantur, quæ Deus per illos loquebatur. At aliquando lumen propheticum eos deſerebat, & tunc verba eorum non erant verba Dei, vt ex proprio loquens Natham legitur aliquando feciſſe. 2. Reg. 7.

Prophetę nõ ſemper loquebãturque Deus niſiquã do illuminati loquebantur.

Hæc locutus ſum vobis apud vos manens. Paracletus autem Spiritus ſanctus quem mittet pater in nomine meo, ille vos docebit omnia, & ſuggeret vobis omnia, quæcunque dixero vobis. Quod ſubmiſsius dixerat ſuperius loquens de Spiritu ſancto, Ego dicens, rogabo patrem, &c. nunc altius, repetit dicẽs, Quẽ mittet pater in nomine meo. De Chriſto autem legimus veniſſe in nomine patris. Ioan. 5. Ego veni in nomine patris mei. Hoc etiam modo ait, in præſentia mittendum Spiritum ſanctum in nomine ſuo: vt inſinuet Spiritum ſanctum à ſe procedere. Nam ex eo venit filius in nomine patris, quia eſt vnigenitus patris, & à patre procedens. Sic quoque paracletus mittitur in nomine filij, quia à filio procedit: & miſſus in nomine filij, mittitur quoque in nomine patris, quia filius eſt à patre. Et ideo ſi mittitur à filio mittitur item à patre. Theophil. aſpe riorem inuexit huius loci expoſitionẽ. Putat nanque venire Spiritum ſanctum in nomine Chriſti, eſſe ipſum Spiritum ſanctum nomẽ habere Chriſti. Id quod probat ex Paulo ad Roman. 8. quo loco Chriſtum nominauit ſpiritum, dicens, Vos autem non eſtis in carne, ſed in ſpiritu: ſiquidem ſpiritus Dei habitat in vobis. Si autem quis ſpiritum Chriſti non habet, hic non eſt eius. Deinde ſubdit, Si autem Chriſtus in vobis. Vnde videtur Chriſtum nominaſſe Paulus ſpiritũ ex contextu ſermonis. Si ergo Chriſtus, ſpiritus nominatur, ſic intelligendum verbum Chriſti credit, Paracletus, quem mittet pater in nomine meo, ideſt & ipſe nominabitur Chriſtus. Didymus quoque in lib. de Spiritu ſancto hanc eandẽ eſt amplexus expoſitionem.

Theophil. & Didymus expenduntur.

¶ Cæterum Chriſtus, idem eſt, quod vnctus, ſpiritus autem ſanctus nullibi vocatur vnctus, ſed potius vngens. Spiritus Domini ſuper me, eo quod vnxerit me. Lucæ. 4. & Eſa. 6. Niſi velint eò dici Chriſtum vel vnctum, quia Chriſtus, & nos etiam oleo lętitię vnxit. Quò modo ſupra Didymus itemque Gregorius non formidarunt Spiritum ſanctum appellare aduocatum noſtrum: quia ipſe excitat nos ad preces fundendas Deo, pro noſtris, & alienis purgandis peccatis. ¶ Verum huiuſmodi locutiones non ſunt extendendæ, ſiquidem eadem ratione dixeris Spiritum ſanctum pœnitentem: quia nos excitat ad pœnitentiam. Neque locus Pauli colligit, quod ſpiritus nominetur Chriſtus. Eſt ſanè Chriſtus quatenus Deus ſpiritus, quia ſpiritus eſt Deus. Ioan. 4. Verum quod ſit nomen Spiritus ſancti Chriſtus, vt eſt nomen paracletus, non probat.

¶ Verum quia vbi eſt Chriſtus ibi eſt Spiritus ſanctus, quia Spiritus ſanctus eſt ſpiritus procedens à Chriſto vt Deo, ideo rectè ſubiecit, Si autem Chriſtus habitat in vobis. Ex inhabitante enim ſpiritu in nobis optimè infertur Chriſtum nos habitare. Quippe Spiritus ſanctus eſt ſpiritus Chriſti. Græcè, *Paracletus autem ille, qui eſt ſpiritus ſanctus.* Quæ lectio eſt manifeſtior quam noſtra. Cæterum vtraque congruit: itẽ Græcè, dixi legitur, & non dixero. Hunc autem paracletum ſępe modo commemorat Chriſtus, ſiquidem apoſtoli erant id temporis triſtes,

ftes, & turbati, ex Domini quam formi dabāt præſentanea morte, ideo ſæpe me moratur conſolatorem, vt illorum temperet ex promiſſo conſolatore mœrorē. Et quia quædam Domini verba & facta apoſtoli non intelligebant, quia capacitatem ipſorum, magnitudo myſteriorū Chriſti ſuperabat, alia verò ex turbatione à memoria exciderant, propterea pro mittit illis Spiritum ſanctum in doctorem eorum, quæ ipſi non intellexerant, & in ſuggeſtorem, hoc eſt, cōmonefactorem, & memoriæ excitatorem, eorum, quæ obliuione lapſa fuerant.

Spiritus ſanctus doctor & commonefactor.

ENARRATIO. IIII.
In caput decimumquartum.

❡*Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis, non quomodo mundus dat, ego do vobis, nō turbetur cor veſtrum, neque formidet.*

TVRBATIO animi ex timore mali imminentis inquietum reddit cor turbatum, ideoque pacem deſiderat, quā timoris affectus inſiliens tollit. Dominus ergo, cum hoc videret agi in apoſtolicis pectoribus, vt turbationem depellat pacem illis relinquit. Quaſi dixiſſet, nullus locus ſit turbantibus affectibus, quia ego vos dono pace mea. Pacem, ait, relinquo vobis. ❡Cyrillus vtrobique legit meam, & nō ſolum in ſecunda clauſula. At verò Auguſtinus ſuſpicatur non nihil latere ſacramenti, quod cum ait, relinquo, non dixit pacem meam, cum vero ſubdit, Do, adiecit, Pacem meam. ❡Eſt autem myſterium, quia cum pacem vobis relinquo intelligitur, de pace, quæ potius noſtra eſt, quam ipſius. Etenim dum ſumus in vita hac, ſemper oramus, dimitte nobis debita noſtra. Idcirco nunquam pax noſtra pax eſt, vnde cunque abſoluta, quia in ſanctis adhuc, pugnat caro cōtra ſpiritum. Hæc igitur pax nobis relinquitur, at verò cum ait, Pacem meam do vobis, ſuam pacem intellexit eſſe perfectam, & omnino abſolutam. At verò obijciam Auguſtino, Si ergo hanc ſuam dat nobis, vtique noſtra pax abſoluta erit, etſi doni diuini erit. Reſpondebam in fauorem Auguſti. hanc pacem ſuam quā donat Deus, dum vita degitur hęc mortalis, non poſsidetur à ſanctis perfectè, ideoque ſanctis donatur ſecundum ſpem vitæ æternæ non ſecundum actū. ❡In vita enim ęterna, quando Deus Apo. 21. Abſterget omnem lachrymam ab oculis ſanctorum ſuorum, quia piè tranſierunt erit conſummata pax, quando Deus erit omnia in omnibus. 1. Corin. 15. Finit autem Auguſti. pacem, in lib. de verbis Domini, magno ambitu ſermonis, dum ait, Eſt autem pax ſerenitas mentis, tranquillitas animi, ſimplicitas cordis, amoris vinculum, conſortium charitatis. Et iuxta hanc finitionem verba Domini hunc ſortientur ſenſum ſerenitatem mentis do vobis, tranquillitatē animi, & cætera, quæ conſequuntur. Cyrillus autem per. pacem meam primo loco expoſitam, vt ipſe legit, intellexit, ipſum Chriſtum. Quippe ipſe Chriſtus eſt pax noſtra, Eph. 2. qui fecit vtraque vnum. De qua pace illud eſt intelligendum Pauli verbum. Et pax Chriſti, quæ exuperat omnem ſenſum habitet in vobis ad Philip. 4. Et per pacem ſecundo loco poſitam, intellexit Spiritum ſanctum, nanque cum ſit ſpiritus filij, erit ſpiritus pacis. Vnde Eſa. 27. Domine dabis pacem nobis, omnia enim opera noſtra, operatus eſt nobis. Atqui iuxta hāc expoſitionem, hic eſt ſenſus verborum Domini. Meipſum vobis relinquo, ſpiritum meum ſanctum do vobis. Eſt autem difficile in hoc ſenſu, quia Chriſtus ante mortem, non dedit Spiritum ſanctum apoſtolis. In die enim ſuæ reſurrectionis inſufflauit, & dixit, Accipite Spiritum ſanctum. Vnde Ioannes dixerat, Non erat ſpiritus datus, quia Ieſus non erat glorificatus.

Quid Pax Auguſtino.

❡Aliter forſan exponendus venit locus hic. Eſt autem præmittendum, pacem eſſe prolem dilectionis, & amoris, vt bellum & pugnæ, ex odio habent ortum. Quæ enim contraria ſunt inuicem ſunt inimica, & ſe odio habent: vnde, & inuicem ſe expellunt, neque in eodem ſe admittunt loco. Porrò, quæ ſe diligunt, amica ſunt, & ideo inter hæc nullum eſt diſsidium, ſed pax, & tranquillitas: ſe nanque admittunt, & in eodem compatiuntur eſſe loco.

Pax eſt proles dilectionis.

❡Eſt autem pax duplex, vt & amor duplex.

plex. Est siquidem amor diuinus, & hoc efficit pacem diuinam. Est que amor mũdanus, & hic generat pacem mundanã. ¶Tum ergo quando homo diligit Deũ præcepta seruando diuina, est Deo amicus, & tunc habet pacem cum Deo. Nanque Deus charitas est, & qui manet in charitate in Deo manet, ideoque hic dilector Dei, habet Dei spiritum, & simul se admittũt, & spiritus Dei, & ille. Quocirca Dominus dixerat dudum. Ad eum veniemus, & mansionem apud eum faciemus. Instar enim amici se habet Deus erga suos amicos: quia manet apud illos, illis assistens pro præsidijs opportunis. Quia igitur Deus & homo diligens Deũ simul sunt, nam hoc vult diligẽs Deũ homo, quod Deus vult, & hoc odit, quod Deus odit: ideo pax inter eos est, quia idem volunt, & idem odio habent. Quo fit, vt hæc rectè vocetur pax diuina, per quam homo pacem habet cum Deo. Verum hæc pax, sæpe est plena seculi molestijs, atque laboribus. Qua propter Dominus Matth. 5. pacem commendãs dixit, Beati pacifici, quoniam filij Dei vocabuntur: at dein subiecit, Beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiã. Beati eritis, rursus ait, cũ maledixerint vobis homines, & dixerint omne malũ aduersum vos mentientes propter me. Dicet igitur aliquis, Quomodo erunt pacifici filij Dei si hæc mala sustinenda ab illis sunt? Nam sub persecutione, sub maledictis, sub odijs quæ pax? Ad hæc Dominus Lucæ. 10. & Matth. 10. ait, Ecce ego mitto vos, sicut agnos, in medio luporũ: at vero quæ pax agnis potest adesse collocatis in medio luporum? Demũ Dominus ait, neminem ad disciplinam Christi accedere posse nisi baiulet crucẽ eius, &c. At verò in cruce tormenta, & cruciatus subintelliguntur, qui autem hæc patitur, pacem quomodo habebit? Vtique pax hæc diuina, quam Deus cũ homine, & homo cum Deo init, hæc vniuersa temporalia admittit mala. Non enim hæc pax est corporis, sed spiritus. Non est sensibilis pax, sed intelligibilis: non videtur oculis, sed solum percipitur mente. Qua propter amici Dei hæc sustinent aduersa corporis propter Deum, seruata ad Deum mentis pace. Imo ex aduersis corporis sæpe nutritur pax

Charitas est quæ facit pacẽ inter Deũ & hominem.

Pax diuina est pax mentis ad Deum ideo est intelligibilis pax & non visibi

mentis. Quippe quo magis sancti aduersa æquo animo ferũt, amicabiliores Deo redduntur, & maiorem cum Deo amicitiam conciliant, vnde & maiorem pacẽ. Ne igitur miremur, si pacifici Dei filij, mala corporis ab aduersarijs patiuntur, & sub hac passione, & persecutione pacem cum Deo conseruent. Quoniã pax hæc diuina, sæpe bellum gerit cum hominibus. Pax autem mundana ea est, quæ ex amore mundanorum progreditur. Qui enim bona corporis amat hæc, si possideat, & à malis corporis vacet, pacem habet mundanam. Hæc nanq; pax visibilis est, quam homines huius seculi in primis amant. Hæc non est sicut pax Christi, quæ ex eo superat omnem sensum, quia sensitiuam cognitionem excedit, & intellectiuam naturalem. Non enim est pax sensus, sed mentis repugnãtis sensui. ¶Et sub repugnantia sensus hęc pax fouetur, & seruatur dicens, Hęc mundana pax, est illa quam memoratur Ecclesiast. cap. 41. O mors quam amara est memoria tua, homini pacem habenti in substantijs suis. Ille sanè pacem habet in substantijs suis, qui in visibilibus & terrenis defixam habet spem suam, vt ille defixam habebat Lucæ. 12. Qui aiebat, Anima habes multa bona posita in annos plurimos requiesce, comede, bibe epulare. Hic sanè pacem habebat cum substantijs suis, quia illas amabat, substãtijs spiritualibus posthabitis. Hæc igitur pax sub persecutione dissoluitur. Nanque hæc pax, est vacare à seculi molestijs, & seculi voluptatibus frui. Hanc igitur pacem non donat Christus ideo ait, *Non quomodo mundus dat, ego do vobis.* Etenim Christus suis persecutiones, & cruces, & seculi aduersa promittit in seculo hoc, quæ sanè repugnant cum pace mundana. Porro Christus cum esset diues, pro nobis egenus factus est: siquidẽ vulpes foueas habent, & aues cœli nidos, filius autem hominis non habet vbi reclinet caput suum. Ideo discessurus à suis discipulis, non bona seculi illis relinquit, vnde pax mũdana paratur, sed alia bona multò potiora, quæ sunt inuisibilia bona, ideoque ait. Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis. Hoc est non terrenas diuitias, neq; terrenos principatus vobis relinquo in hæreditatem,

Pax mundana quæ.

quę

quę ego sponte abdicaui, at aliquid omnibus terrenis bonis præstantius vobis relinquo, pacem, scilicet, non visibilem caducamve pacem, quā mundani amāt, sed inuisibilem diuinamq; pacem, quæ vos pacificos & securos æternò faciet. Vobis hanc relinquo pacem, & quam relinquo hanc gratis do, vos inuicem concordans, & ad dilectionem mutuam inclinans. Et pacem meam do vobis, quia non solum efficio vt vos diligatis inuicē sed quod maximum est vos ad dilectionem meam traho: & vt mecum & vobiscum sitis vnanimes. Pacem vobis relinquo, vt idem sapiatis, vt sitis vnicordes, & non sint in vobis schismata. Pacem meam dono rursus, vt me diligentes, & ego vos diligens, sitis filij Dei patris, & sitis fratres mei. Turbabunt vos impendētia mala, sed hæc non sufficient à vobis tollere pacem, quam ego vobis do. Modica erit vestra turbatio, ex morte impendente mea, verum hanc depellite nunc, quia quod vos modo contristat, erit paulo post summæ exultationis.

Per donum pacis sumus filij Dei qui est Deus pacis & fratres Christi, qui est pax nostra.

¶ Dominus autem postquam à mortuis surrexit, pacem quam donauerat, confirmat dicens, Pax vobis, Ioan. 20. Et Domino recenter nato Lucæ. 2. angeli canunt, Gloria in excelsis Deo, & in terra pax hominibus. Quippe puer natus ad hoc nascebatur, vt hanc diuinam mētis pacem hominibus donaret, eos iustificans à suis peccatis. Nanque vbi iustificatio non est, pax cum Deo non est: tametsi iniusto videatur, in summa degere pace. Etenim iniusti omnes sunt filij iræ: si autē filij iræ quomodo pacis filij? Non est pax impijs dicit Dominus. Demum pax mundana, quam in seculo habent homines, cum ipso seculo finitur: at verò pax diuina hæc, consumpta vita corporis, ipsa vegetatur vehementius & perficitur absolutius. Etenim mens fidelis, dum in hoc seculo agit, nō potest obtinere hanc diuinam perfectè pacem. Quippe perfecta tunc pax est, quando caro nō concupiscit aduersus spiritum, sed illi est plenè subiecta, & mens Deo prorsus subditur. Verum hac pace soli beati gaudent, viatores verò tātum sperant se illam habituros, qua in præsentia orbantur. Quia si dixerimus, quod peccatum nō habemus, ipsi nos seducimus.

Esa. 48.

Sat est autē viatoribus, si diuina seruent mandata, vt pacem habeant cum Deo modo. Quia hac ratione non sunt filij iræ, sed filij pacis. Caue ne Lutheranus te decipiat ex verbis Cyrilli. Qui hoc loco ait, pacem quam Christus dat, non esse qualitatem hærentem menti nostræ, sed esse ipsum Christum substantialiter: vt inde colligat Christum esse iustitiam etiam nostram substātialiter, siquidem istud est hæreticum, & alia ratio est de pace, alia de iustitia vt vides. Pax enim est ad aliquid, at iustitia est absolutum. *Audistis quia ego dixi, Vado, & venio ad vos. Si diligeretis me gauderetis vtique, quia vado ad patrem, quia pater maior me est.* A postolicum rursus mærorē temperare nititur Dominus. Quia ipsi audientes sibi prouentura bona tot ex absentia Domini, nihilominus, tristabantur valde de eius absentia. Timebant enim furorem inimicorum Christi: quoniam fortè apud se ipsos cogitabant, actum est de nobis, postquam mortuus fuerit Magister noster, trucidabunt enim nos magistri nostri hostes. Nam nos erimus sine præsidio aduersus potentes hostes, cum simus pauperes, & nihili ducent nos. Ideo Dominus repetit quod dixerat, Vado, scilicet, ad patrem per mortem: & venio ad vos, per resurrectionis gloriam. Cur mœsti estis? num quia me diligitis? vtique si diligeretis me gauderetis de meo singulari bono, quale est ire ad patrem, hoc est, ad vitam immortalem, & vndequaque beatam, Græcè, abeo & venturus sum ad vos, hoc est, discedo per mortem mox rediturus per resurrectionem. *Quia pater maior me est.* Superius insinuarat se esse ęqualem patri secundum diuinitatē dicens, Ad eum veniemus, & mansionē apud eum faciemus: hæc nanque verba hoc pręferunt. Nam si esset creatura, nō se ęquaret patri dicens, Ad eum veniemus, &c. Neq; enim hęc mansio est corporalis, sed spiritualis. Deus autem solus est qui potest venire ad mētem, & apud eam manere, ad sensum iam declaratum. Nunc verò, se minorem patre esse clarè indicat dicens, Pater maior me est, vt ex prioribus verbis diuinitatem suam pate faciat, secundum quam, est ęqualis Deo patri. Et ex posterioribus suam humanitatē doceat, ex qua est minor patre. Vnde

de quia minor est patre, quatenus est minor, eatenus vadit ad patrem. Nam quatenus æqualis non vadit, sed est semper in sinu patris. Ideóque Arrius, & Arriani, qui hunc locum detorserunt ad suam augendam perfidiam, vtrique ex illo nihil habent suffragij. Nanque locus se exponit, ait enim, Vado ad patrem, & subdit rationem, quia pater maior me est. Scilicet ea ratione vado, quia maior me est. Igitur solum est maior pater filio secundum humanitatem, secundum quā non semper fuit cum patre. Verum quia secundum diuinitatem semper est cum patre, secundum hanc non vadit, ideo neque secundum hanc, non est minor sed idem cum patre. *Et nunc dixi vobis, priusquā fiat, vt cum factum fuerit credatis.* Dixerat se abire ad patrem, & ideo discipulos oporterere deponere mœrorem, ex morte Christi conceptum, quia illa mors erat materia summi gaudij: quippe per illam Christus exaltādus erat, & apostoli erāt implendi gaudio ex Domini resurrectione, & replendi Spiritu sancto. Nunc autem repetit idem dicens, *Et nunc dixi vobis*, idest, paulo ante vobis idem referebam, quod vado ad patrem, scilicet, ad vitam obtinendam immortalem, & gloriam. Dixit autem hoc antequā factum fuisset, vt apostoli videntes Dominum instante morte suam glorificationem ex resurrectione certo prædixisse crederent omnia verba, quæ Christus illis dixerat. Et quia dixerat se esse Christum, & se esse verum filium Dei hoc crederent certissima fide. Prophetæ enim etsi prædicebant ventura, at asserebant se illa accepisse à diuina collocutione, seu inspiratione. At verò Christus modo non vt propheta, dicit se scire ventura. Non enim ait Dominus mihi locutus est, sed absolute ait. Et nunc dixi vobis, vt cum factum fuerit credatis. Dixit homo hęc, at Deus præsciens vniuersa quæ ventura sunt. *Iam non multa loquar vobiscum venit enim princeps huius mundi, & in me non habet quidquam.* Instabat iam captio Christi, &c. mors eius, ideo ait, iam nō multa loquar vobiscum. Sed quid post resurrectionē suam, nonne multa est locutus discipulis? Vtique, at modo ait, Non multa loquar, vt modo loquor in carne mortali, quia quæ postmodum est locutus, locutus est in carne gloriosa. Neque tam familiariter postmodum colloquebatur cum apostolis, vt faciebat ante resurrectionem, vel non multa idest non multo tempore. Etenim videtur quod post hæc verba multa alia dixerit, scilicet, omnia quæ traduntur à Ioan. vsque ad decimū octauū cap. *Venit enim.* Principē mundi vocat diabolum: quo sermone Paulus est vsus vocās diabolum & angelos eius, principes, & rectores tenebrarum harū. Et Dominus, Hæc est hora vestra dixit satellitibus & potestas tenebrarum.

> Arrius fragiliter colligebat Christū esse purum hominē quia hic legebat, Pater maior me est.

> Diabolus est hominū princeps non ex natura, sed ex peccato nostro.

Est enim mundi princeps, non legitimus, quia diabolus non est creator mundi neque homo ex natura sua est illi subditus: sed quia ex peccato homo se illi subiecit. Quippe, qui facit peccatum, est seruus peccati, ideo est princeps mundanorum hominum.

At verò diabolus in Christo nihil habuit. Quippe Christus peccatum non fecit, neque inuentus est dolus in ore eius. Qua propter, si mortuus est Christus, mors illa non erat pœna peccati, vt nostra, quia stipendium peccati mors. Sed mortuus est, quia voluit se offerre in sacrificium pro salute nostra, vt de peccato damnaret peccatum. Idest, vt mors quæ alioqui secundum se erat pœna peccati in Christo esset ablutio & antidotum peccatorum. Vnde assumpsit naturā mortalē, nō ex debito culpæ, qua carebat, sed ex dispēsatione gratię, quā homini exhibere intendebat. Vt, scilicet, moriens, sua morte mortem nostram destrueret.

Et diabolus hoc non intellexit mysterium: quia erat supra naturam eius, tantum assequi sacramentum. Ideo instantissimè solicitauit suos ministros, vt Christum morti traderent. Credens apud se, mortuo Christo, tyrannidem suam liberius prorogaturum multò atque parentius. Quandoquidem prædicatione sua Christus, miraculis ad Deum vehementissimè trahebat corda hominum. Curabat qua propter, Christum ē medio tollere, & morte turpissima eum afficere per suos, vt turpissimus exitus doctores eiusdem eleuaret, & discipulorum suorum doctrinam.

> Diaboli industria in ..re ex morte Christi fuit fraudata.

Hoc est quod ait, *Venit princeps.* Hoc est in ianuis adest diabolus cum suis ministris,

ſtris, vt tradar morti. At in me nõ habet quicquã. Hoc eſt, Et ſi ego me permittã poteſtati eius, & ſuorũ, cæterũ non eſt ꝙ illi ſim obnoxius. Nihil eſt enim in me vel culpæ, vel ſapiens illã. Nã quod videbatur ſapere erat mors & cæteræ pœnalitates. At hæc omnia in me ſunt ſpontanea. Chriſtus enim, & qua Deus erat inculpabilis erat, & qua homo quia Deus & homo erat etiã peccare nõ poterat ex vnione ſua ad deitatem. Et quãuis Chriſtus Deus nõ fuiſſet, quia cõceptus ſine virili opera originalis maculæ, nõ ſubdebatur. Neq; tunc mortalitas, in eo eſſet peccati debitũ, ſed naturæ humanę conditio, quæ ex ſe mortalis eſt. Si autẽ condita fuit à Deo ſuo modo immortalis, ab extrinſeco erat; hæc immortalitas ex primitiua iuſtitia cõceſſa nõ ab intrinſeco, ex naturali proprietate. Ambroſi. lib. de fuga ſeculi legit hunc locũ. Venit princeps mũdi huius, & nõ inueniẽs in me nihil. Per nihil intelligens peccatũ expoſuit, nõ inueniet in me peccatum. Iuxta quẽ modũ ſupra referebamus quoſdam expoſuiſſe verbũ Ioannis, Sine ipſo factum eſt nihil, ideſt, ſine Deo factum eſt peccatũ. ❡ Cæterũ obſeruanda eſt græca phraſis in hac re eſſe lõge diuerſam à latina. Nãque Latini geminando negationẽ affirmãt, vt nõ nihil, ideſt aliquid: Græci verò more Hiſpano, geminantes negationẽ vehementius negãt vt, *No digo nada*, Hiſpanè eſt prorſus nihil dicere. In quẽ modũ Græcè in me nõ inueniet nihil, ideſt, nõ inueniet prorſus aliquid. Vnde illi ſubditur. *Sed vt cognoſcat mũdus, quia diligo patrem, & ſicut mandatũ dedit mihi pater ſic facio. Surgite eamus hinc.* Sentẽtia hæc bifariã diſtinguitur, aut legendo totam ſimul vſque in finẽ, vt ſit pars ſententiæ vltimũ, quod legimus, Surgite eamus hinc. Vnde ſenſus erit, vt cognoſcat mundus, quia diligo patrẽ, & obedio mãdato mihi dato. Surgite diſcipuli hinc, & eamus obuiã ſatellitibus principũ Iudęorũ, & Phariſęorũ, vt quod pater mãdat, & vult me tradẽdũ in mortẽ crucis ob ſalutẽ hominũ, hoc ſedulo exequar, Surgite, igitur, ne moremini. Vel aliàs diſtinctio erit, vt clauſula hæc poſtrema non legatur cum priori, ſed per ſe legatur. Et tunc oportet non nihil ſupplere, vt ſenſus conſtet ſententiæ. *Venit princeps huius mundi, & in me non habet quicquam.* Sed me permittam iniurijs eius, & ſuorum, vt cognoſcat mundus, quia diligo patrem. Hãc dilectionem poſteriorem Theo. & Chryſoſt. amant, priorem vero Auguſtinus, quæ videtur aptior. Eraſmus putat legẽdum, veniet princeps, vt & Ambroſius, nõ legit vt nos, habet, ſed inueniet. Cæterũ, vt diximus ſæpe vſurpat Chriſtus more Hebręo tempus præſens pro futuro. Arrius cum ſua claſſe, hunc locum ſibi rapiebat in hæreſeos ſuæ patrocinium. Siquidem qui mandatum exequitur inferior eſt mandãte: igitur Chriſtus non eſt Deus, quia Deo nihil præcipi poteſt, quippequi eſt Dominus omnium. Theophilactus per mandatum intellexit patris decretũ, de morte Chriſti, vt ſit ſenſus, vt pater decreuit, & voluit, ita facio. At verò ex Auguſtino prompta eſt reſponſio, Chriſtum accepiſſe mandatum, quatenus homo erat quia hac ratione minor erat. At obſtrepis forſan, Chriſtus quatenus homo peccare non poterat, quorſum ergo exhibebatur ei mandatum cui non poterat contrauenire, neque Chriſtus ſi diuerſum faceret, peccatum admitteret: quippequi impeccabilis erat. ❡ Verum hoc indicabat maiorem Chriſti obedientiam ad patrem. Quippe cum eſſet impeccabilis, & ſiue moreretur, ſiue nõ moreretur, peccatum admittere nequiuiſſet, nihilominus, vt paternam abſolueret voluntatẽ ideo voluit mori. Rectè igitur dices hoc mandatum, non eſſe ſicut præcepta nobis, aut angelis data, qui ſumus ſerui, ſed eſſe paternam voluntatem, quam voluit à filio Chriſto implendam. *Surgite.* Vertunt in dubium expoſitores, ſi finitis verbis prioribus, quæ hactenus ſunt commemorata, Dominus continuo exiuit à loco, vbi illa omnia docuerat ſuos apoſtolos, videlicet, à loco cœnaculi, vbi cœnarat cũ apoſtolis ſuis: & eorum lauerat pedes. Videtur enim verba cap. 15. vſq; in cap. 18. nõ eſſe hoc loco, ſed alio dicta, ſiquidẽ cap. 18. habetur. Hęc cum dixiſſet egreſſus eſt Ieſus trans torrentẽ Cedrõ. Ex quibus videtur verbis Dominũ verba illi[9] capitis dixiſſe alibi, quã priora, id quod. B. Chryſ. arriſit, Ait enim Dominũ aduertiſſe eſſe apoſtolos turbatos ex verbis eius de morte ſibi

Græci geminant negationem, ad augendam negationem non ad affirmãdũ vt Latini.

Arrius refellitur cum ſua claſſe.

Mandatum Chriſto datũ eſt paterna voluntas atque decretũ.

sibi imminẽte factis. Et ideo timore occupatos non posse obseruare diligenter verba Christi: quapropter dixit illis, Surgite eamus hinc: idest, surgite ab hoc loco, qui est in ciuitate Hierusalẽ, quippe est in medio inimicorum nostrorum, & eamus ad locum tutiorem, vt ibi doceam vos, quæ restant docenda priusquam vadam ad patrem. ¶ Itaque iuxta Chrysostomum deduxit Dominus apostolos in alium medium locum tutiorẽ inter cœnaculum, & inter hortũ Gethsemani. Vbi Dominus fuit à Iudęis captus. Et Nicolaus Lyranus, etsi non indicet Chrysostomum, hoc amat placitum. Verum Hilarius. 9. de Trinitate, refragatur eidem, credens Dominũ hæc quę hactenus dixerat verba, & dicenda capitibus sequentibus vsque in. 18. capitulum omnia dixisse in cœnaculo commemorato. Vnde ait, De loco, in quo comederant agnum paschalem, ducit eos ad locum, in quo erat tradendus. Et Augustinus hoc idem insinuat se credidisse de consens. Euang. 3. cap. 3. Etenim historiam euangelicam contexens in vnum, post omnia, quæ Ioannes scribit, vsque ad capit. 18. collocat, quæ cæteri euangelistæ denarrant, scilicet, *Et hymno dicto, exierunt.* ¶ Tametsi neque hoc vacat à difficultate, siquidem hymnus hic videtur à Domino dictus statim post cœnam in gratiarum actionem. Si ergo hymno dicto exierunt in montem oliuarum, vbi dicet aliquis verba hæc à Domino dicta sunt? Nisi dicamus hymnum non fuisse dictum à Domino, nisi postquam absoluit omnem sermonem suum commemoratum à Ioanne, vsque in principium cap. 18. vbi ait, Hæc cum dixisset egressus est Iesus, cum discipulis suis transtorrentem Cedron, vbi erat hortus, in quem introierat ipse, & discipuli eius. Vbi per hæc, Ioannes non solum, intellexit verba cap. 16. sed & cap. 15. & 14. vt sit sensus, Hæc omnia verba cum dixisset, egressus est ex cœnaculo cum discipulis suis, &c. in locum, vbi tradendus erat. ¶ Et quidem si locum medium interim petiuisset Christus describeretur à Ioanne, nam non minimi referebat, illum locum referre vnde venerat ad locũ, vbi erat tradẽdus, vt lucidior esset euangelica Ioannis denarratio. Et dicere locũ tutiorem elegisse Dominũ, vt pararentur magis apostolica pectora indeq; attentius audirent Domini verba, cap. 15. &. 16. Sed vbi obsecro tutior esset locus, apostolis qui nullis erat munitus humanis præsidijs? Vbicunq; enim essent discipuli tunc essent cũ eodem timore, quo erant in cœnaculo, sciebant enim Christum capiendũ sub illa nocte. Quidquod in alium diuertere locum, videbatur speciem præ se ferre fugæ, quia locus nouus fuisset Domino nõ consuetus. Quamobrem, crediderim cum August. & item cum Hilario & cũ Cyrillo, Dominũ in cœnaculo compleuisse omnia verba, de quibus est disputatio, vbi nam fuerint à Domino dicta. Neq; possum ire in sententiam dicentium Dominũ exisse ex cœnaculo, & iter agẽdo ad hortũ, vbi erat capiendus dixisse verba. 15. &. 16. capitũ, siquidẽ in trãsitu non poterãt bene capi ab apostolis. Neq; decebat Dominũ sub profundã noctem per calles Hierosolymitanas proclamare sermones prædictos. ¶ Sed semper vrget loci difficultas, quomodo verũ est, Surgite eamus hinc? Surrexerunt igitur, & abierũt, quo ergo? Sũt qui putẽt ꝙ surrexerũt sed antequã abijssent alio, stantes audierũt verba sequẽtia Domini, Ego sum vitis vera, &c. Quia forsan aliquid accidit interim apostolis, id ꝙ occasionem prębuit ne continuò, arriperẽt iter. Vnde credũt, tũ factã esse cõtentionẽ inter apostolos, cuius meminit Lucas dicẽs, Facta est cõtẽtio inter eos, quis eorũ esset maior: ob quã sedandã contentionẽ Dominus gressum presit, & nõ processit alio, sed interseruit sequẽtiũ capitũ verba. Et quidẽ hoc possibile fuit, quod cẽsuit Caietanus. ¶ Verũ mihi multò verisimilius esse videtur, hãc cõtentionẽ exortã inter cœnãdum agnũ paschalẽ, aut proximè post illius agni esum, ad quã corripiẽdã verbo, dixit Dominus principes gentiũ dominãtur earũ, &c. Vos autẽ nõ sic. Et itẽ exẽplo, vt eãdẽ sopiret, lauit pedes discipulorũ suorum. Quare plausibile mihi est dicere non esse necesse, quod continuo, recederet à loco illo, quia nihil impedit quod fuerit aliquantula mora, in qua Dominus, poterat efferre sub dẽdos ab ipso sermones. Cyrillus ad allegoriam retulit hunc locũ, postquã literalem

Concordia Euangelistarum.

lem iam commemoratū elucidauit,& dixit esse turam expositionē. Est autē allegoria, Surgite à terra ad cœlum. à morte ad vitam, à corruptione, ad incorruptionē, ab idolorū cultura, ad Dei cultū, &c.

MORALIA.

Ego sum via, &c.

SApientissimus ille Hebræorum Rex Salomō Prou.30. Quatuor quędam denarrat ex quibus sibi difficillima captu tria esse constituit, quartū autē se prorsus ignorare ingenue fatetur. Et quidē mirari subit cur homini sapiētissimo, quem Dominus diuina imbuerat sapientia, quæ facilia intellectu videntur abscondita erant?

Etenim hæc sunt, quæ cōmemorat esse sibi difficilia captu. Viam aquilæ, in cœlo, & viā colubri super terram, & viā maris in medio mari, & viam adolescentis, in adolescentia sua. At hæc etiam rudioribus sunt manifesta. Enimuerò scimus aquilā volātē, per aërem sibi facere viā, & signare possumus per hāc vel illā volanir viā. Neque est difficilius hoc scitu, quā est aliarū volantiū, volatus scire vias. Quas quidē scimus vel volate vel à meridie in arcturū, aut ab oriente in occidens, &c. Quanuis enim aues non premant, neque possunt vestigia in aëre pre mere aër enim ex nimia sua humiditate, vestigia non patitur: at verò viam volatus quis vidēs eas volātes ignorat? Quod si de vestigijs intelligebat, istud quidem cū esset impossibile in natura, scibile nō erat: quia testante Aristotele quod non est non scitur. Sciebat autē hoc idē Salomō, huiusmodi deprehēdere vestigia esse impossibile hominibus, quippe quę nō sunt. Cur ergo tāquā admirās ait, esse sibi difficilē cognitu viā aquilę in cœlo, idest, per aërem, cōsueta scripturę phrasi appellātis cœlū ipsum aërē? Idēque de secūda quęstione, quā proponit, atq; de tertia dicere est promprū. Siquidē coluber nō est gressibile, sed reptile animal, at reptilia nō possunt alicubi figere vestigia, quippe gressibus nō gradiuntur, sed reptādo motitātur. Viā autē nauis in mari, norunt nauigātes, qui cēties per eandē viā maris nauigāt, eandē repetentes, quā primo habuerūt. Et patens est illis, satis qua via nauigādum sit ad Indos, qua ad Italos, qua ad Anglos, &c. Si autē de vestigio maris intellexit, indigna hæc dubitatio viri sapiētissimi. Nauis enim, neq; pisces vestigia figere possunt, neque in medio mari, neque ad maris oras. Et demū postremum quod proponit, esse sibi prorsus ignotū, dicens se penitus latere viā viri in adolescentia sua, est quod me & quemlibet in maiorē coget stuporē, nēpe cur homo sapiētissimus se ignorare prorsus testatur, quod nullus vel insipiētissimus ignorat, viam adolescētis in sua adolescentia, vt plurimū esse corruptissimā? Est enim lasciua via, & illecebrosa, virtutis hostis, & vitiorū amatrix. Et is ipse Salomō viā adolescentis in adolescētia sua graphicè, & velut quodam penicillo depinxit cap.7. Hæc nāque est adolescentiū via irretiri sermonibus blanditijsque mulierū, easque adamare vehemēter. Neque auscultant consilijs prudētum, sed suo genio libidini seruiunt impensissimè. Quid ergo est ô sapientissime quod te latere ais, viā adolescentis in adolescentia sua, quę omnibus est quam notissima? Porro autem, quæ sapientissimus putat difficilia, & quod penitus se ignorare protestatur dubio procul difficilia & ardua sunt quę intelligātur: etenim mentiri non potuit, qui spiritu Dei afflatus loquebatur. Quāobrem cogimur inuestigare, quid velit per hæc quæ proposuit, quæ dixit sibi captu difficilia subaudire, quæ, scilicet, est hæc aquilæ via, quæ colubri quæve nauis hæc via, quæ demum via hæc adolescentis? Quanuis hoc vltimum Hebraica veritas non legit in adolescentia sua, sed adolescentula sua, & vitium esse fatentur interpretes in lectione. At facilis est lapsus, ex adolescētula in adolescētiā, propter vocū affinē pronuntiationē. Per aquilā colubrum & nauim, & adolescentē, cuius hinc mētio fit non abhorret à diuinis literis subaudire Dominum nostrū Iesum Christum. Quippe ob infinitas, quibus fulget dotes, iā cōfertur aquilę, iā colubro, & alijs innumeris plerisq; multis confertur, ita sublimibus rebus, quia sępe vocatur angelus, legat⁹, & hoc genus alia: aliquando verò rebus humilioribus

Reptilia nō figunt vestigia terræ, quia reptādo motitantur.

Vt plurimū via adolescētum est lasciua.

lioribus comparatur, vt modo aquilę, & colubro, & naui. At verò non ab re confertur aquilæ. Scriptura enim hanc docuit collationē, Vos ipsi vidistis, dicens, quomodo sicut aquila portauerim vos super alas, Exo. 19. & Deu. 32. Sicut aquila prouocans ad volandum pullos suos, & super eos volitans. Sanè Christus suos fideles portat super alas suas, quia ouē perditam, Luc. 15. imposuit super humeros suos. Quandoquidem peccata nostra ipse pertulit super crucem. 1. Petr. 2. ibidem deleturus illa.

Cur Christi ad aquilā apta sit collatio.

¶ Ipse quoque prouocat omnes fideles, vt relictis secularibus desiderijs, ad cœlestia volent. Prouocat sanè exemplo, qui vniuersa terrena contempsit. Siquidem vulpes foueas, & aues cœli nidos filius autem hominis non habet, vbi reclinet caput, Matth. 8. Luc. 9. Prouocat rursum exemplo, ad omne genus virtutis. Exēplum enim ego dedi, vt quemadmodū ego feci, sic & vos faciatis, Ioan. 13. Ad hęc prouocat verbo, quia tota Christi doctrina, nihil sapit terrena, sed tota spirat cœlestia. Tota non solum docet contemnere visibilia, sed patefacit præmia quæ manent de relinquentibus visibilia ista bona, & supplicia quę manent ijs, qui in illa se immergunt. ¶ Accedit eodē quod magna prouocatio est animi nostri, vt ad cœlestia volet, quando scit quo volandū sit, & quando scit reseratas esse cœlestes fores, quò volandum est, & spiritū Dei habet adiuuantem suum volatum. Nam quid oremus nescimus: spiritus est, qui adiuuat infirmitatem nostram. Aptè igitur Christus aquilę cōfertur. Quidquod aquila perspicacissimum habet intuitū, & pernicissimum habet volatum. At Christus supremo gaudet intuitu. Est enim aquila hęc agnus ille Apoc. 5. tanquam occisus, qui septem habet oculos, septicornisq; est, vtique septioculus est, quia vniuersa videt, quę Deus videt sciētia visionis. Omnia nanque, siue desideria nostra, siue cogitatus, siue facta contemplatur à longe, sicut aquila sublime volans escam in terris intuetur. ¶ Rursus volatu Christi nullus velocior, qui cum in terris ageret, cœlestia in momento petiuit. Et nubes, inquit, lucida suscepit eū ab oculis eorum, Acto. 1. Præter hæc aquila quam vocant regiā, vastas habet alas, & proceræ est magnitudinis, & vetustæ est pulchritudinis: Christus autē, est aquila regia, quia est à Deo patre constitutus rex super Siō mōtē sanctū Dei, Psal. 2. Vastissimas habet alas, quippe qui omnia cōprehendit sub ambitu suæ potentiæ. Portans ait Paul. omnia verbo virtutis suę ad Hebręos. 8. Et speciosa etiam est hæc aquila, nam speciosus forma præ filijs hominum Christus est. Hęc aquila illa est, quam memoratur Ezech. 17. quæ tulit nobis medulam cedri. Siquidem sicut aquila in arduis collocat nidum suum, ita Christus in altissimis posuit nidum suum. Nam non accedet ad ipsum malum, & flagellum non appropinquabit tabernaculo eius. Est nanque in sinu patris, & ad dexteram patris residens: & inde tulit nobis medullam cedri. Nam Deum nemo vidit vnquam vnigenitus, qui est in sinu patris ipse enarrauit nobis. Cœlestia nanque mysteria, quæ vniuersos latebant homines, ipse enarrauit nobis. Nam aperiens os suū docuit nos multa de regno Dei, alijsque cœlestibus sacramentis.

¶ Hæc igitur est aquila, cuius viam difficilem credit Salomon. Enimuero volauit in cœlū hæc aquila: qua autem ratione hoc factum fuerit difficile Salomon sibi putat. Etenim ascensionis in cœlū articulus obscurus est, & planè difficilis est, quod si non esset difficilis, non esset articulus fidei. Fides nanque est argumētum non apparentium ad Hebræ. 11.

¶ Et quidē excedit captū nostrū, quod humanum corpus, quod est terrenæ substantię, cœlos penetret: siquidem si legimus Eliam in curru igneo cœlum cōcessisse, vtique non in cœlestes ascendit globos, neque hos penetrauit, vt Christus, qui ascendens in cœlum sedit à dextris virtutis Dei. At Elias non item, quippe nullus ante Christi mortē, cœlestē ingressus est ciuitatē. Qua propter Elias eò dicitur ascēdisse in cœlū, quia in sublimes partes aëris visus est cōscēdere, indeq; deductus est angelico ductu ad paradisum vbi modo est. ¶ Quocirca vtiq; lōge difficile est intellectu ascēsionis dominicæ mysteriū: quod cœlos omnes cōscēderit & sederit ad dexterā Dei patris. Sed neq; minorē præ se fert difficultatē, quod secūdo loco denarrauit viā, scilicet, colubri reptan-

Christus cur confertur serpenti.

reptātis super terram inuestigare. Enim uero ipsemet Christus qui aquilę ob rationes prętactas confertur, is ipse ob alias causas serpenti cōparatur. Ioannis enim 4. legimus, sicut Moses exaltauit serpentem in deserto, ita oportet exaltari filiū hominis, vt omnis qui credit in eum nō pereat, sed habeat vitam ęternam. Ipse igitur Christus dignatus est nobis exponere se esse similem serpenti. At vero ex eo similis est censendus, quia in similitudinem hominis factus est, & habitu inuentus est, vt homo ad Phili. 2. In nobis autem est venenum serpentis illius antiqui, quia peccatores sumus. Et inuidia diaboli, Sap. 2. mors introiuit in mundū. Diabolus enim sub forma serpentis, Genes. 3. instillauit peccatum Euæ, indeq; peccatum, quod repit in nos serpentinū quiddam est, & Christus vero etsi videbatur similis hominibus peccatoribus, quia hominum pœnalitates sustinebat, verum longe alienus erat à veneno serpentis, quippe qui peccatū nō fecit, neq; inuentus est in ore eius dolus. Vnde ait, Venit princeps mundi huius, & in me non habet quicquam. Mortuus est quidem, quasi esset peccator, verū non mortī erat obnoxius ob suum peccatum: sed ipse qui erat mortis Dominus se sponte subiecit morti: vt sua morte peccati mortem profligaret, & pœnitus tandē euerteret. ¶Reputat igitur Salomon difficile & merito resurrectionis dominicæ sacramentum. Qua nam, scilicet, ratione, quove modo Dominus surrexerit ex se pulchro, lapideque sepulchri nō fracto, neq; reuoluto, sub quo iacebat ipse alioqui gloriosus lapidem illum magnū surgens subintrauerit. Et quidem Resurrectio Domini, articulus fidei est, & ideò obscurus indubitanter est. ¶Quidquod sicut coluber exuuias suæ vetustatis deponit, se allidens petris, Christus etiam subintrans sepulchri petram, à mortuis surgendo deposuit mortalitatem sui corporis, quam solam ex veteri homine acceperat, quia non culpam sed mortalitatem assumpsit, id quod ad vetustatem veteris hominis pertinebat: & ex sepulchro, vbi iacebat nouus homo, impassibilis, & immortalis exiret. Quippe Christus non moritur, & mors illi vltra non dominatur. ¶Surrexerunt quidē à mortuis, & alij nō nulli, at si nullus deposuit veteris hominis exuuias, nullus horum surrexit ad vitam nouam, & immortalē: sed ad vitam mortalem surrexerunt, tursus morituri. Nihil memoror nunc de corpore virginis, aut de illis, quos memorat Matthæus dicens, Et quędam corpora sanctorū surrexerunt. Quāobrem difficilis est captu qualis fuerit via huius colubri super petrā sepulchri, vnde surrexit gloriosus. Præterea, difficile sibi putat inuestigatu, quæ nam sit via maris in medio mari. Equidem nauis hæc, cuius viam inuestigare arduum iudicat sapientissimus hic apte adumbrat Christum conuersantem cum hominibus: Etenim quid aliud fuit Christum agere cū mortalibus, quam nauē agere in medijs maris fluctibus? Sæpè ipse ascendebat in na- Mar. 4.
uem, ex naui docebat turbas in litore Lucæ. 5.
consistentes: ad nauim cogebat discipu- Mar. 6.
los conscendere: in naui dormit: ex naui Ioan. 6.
territat apostolos, quod mare, & flatus Ioan. 21.
illi obtemperabant. Sanè hæc omnia gessit in mari: at vero postquam surrexit ex mortuis, iam non mare, sed litora versat. Cur ita? quia dum agebat vitam mortalem inter fluctus huius mūdi, vtique flatus agebat, siquidem mundus eum odio habuit principes Iudæorum scribæ Pharisæi, in ipsum fremuerunt, vt vates ille spiritu varidico prædixerat futurum. Quare fremuerunt, inquit, gentes & populi meditati sunt inania, aduersus Dominum & aduersus Christum eius. At verò surgens à mortuis iam non inter seculi fluctus, neque mundi aduersarios flatus, sed pace immortalitatis in cœlo velut in litore, residens fruitur. Causa igitur tanti est indaganda mysterij. Quid nam causæ substiterit, quod Dominus vniuersorū voluit tot & tantas ferre molestias, tot diuexationes, tot probra, tot irrisiones à gente incredula, à gente perfida & iniqua, & perfrictissimæ frontis? Quid causæ, quod æquissimo, & patienti imo animo tot aduersa tulerit, & quod maximum fuit omnium, ignominiosissimam crucis sustinuerit à Iudæis illatam mortem, quos alioqui verbo tenus poterat in nihilum vertere. Maximæ sanè est istud admirationis, quod elegerit Dominus tot aduersa sustinere redi-

Peccatū serpētinū quiddam est.

Ex veteri homine Christus solū mortalitatis vetustatem accepit.

mendo homini, quem posset nullo seruare negocio, id quod ecclesia stupens ait, Quæ te vicit clementia, vt ferres nostra crimina, crudelem mortem patiens, vt nos à morte tolleres.

¶Porrò autem quod omnium prædictorum difficultatē facilè superat, est quod vltimo est à Salomone propositū, quod si ipse se ignorare tantę rei indaginem fatetur, quid nos indagare poterimus. Qualis nam sit via viri in adolescentula sua? Hoc nanque incarnationis diuinę adumbrat sacramentum. Christus nanque in vtero virginis conditus, vir quidem erat secundum animæ rationem, etsi infans secundum carnis infirmitatem. Quo autem modo verbū Dei assumpserit in vtero virginis carnem humanam, imposibile est inuestigare. ¶Est enim hoc omniū sacramentorum, idest, sacrorum secretorum, abditissimum & reconditissimum mysterium. Cætera sanè difficilia sunt inuestigatu, at hoc superat omnem indaginem, omnem inuestigationem, angelici, nedum humani intellectus. Qui enim semel crediderit Deum factum esse hominem mortalem, an non facile reliqua credet esse possibilia? Vtique credet. Vnde Hieronymus, sermone de assumptione virginis Mariæ, Igitur, inquit, quod natura non habuit, vsus nesciuit, ignorauit ratio, mens non capit humana, pauet cœlum, stupet terra, creatura omnis cœlestis miratur. Hoc totum est, quod per Gabrielem Mariæ promittitur: & per Spiritum sanctum adimpletur. Rectè quidem Hieronymus rem istam expendit: quippe infidelibus incarnationis mysterium, res impossibilis, & pugnātiam inuoluens videtur, & fidelibus nunquam nō summæ admirationis existimatur. Quod Deus enim sit homo, Deo repugnare videtur, quod cum immortalis, & infinitus, & æternus sit, mortalis finitus, & temporalis, vt est sua creatura concedatur. Vnde Paulus ob hanc causam dixit Iesum Christum esse Iudæis scandalū, gentibus antē stultitiam.

Mysterium dominicę Incarnationis est summæ difficultatis mysterium.

¶Iam vero, hæc qui volet inuenire mysteria, vna sola via est, vt hæc inuenias. Est autem hæc via, ipse qui dixit, Ego sum via, Christus enim, non solum ad cognoscendum patrem est via, & ad cognoscendum Sanctum spiritum: sed ad cognoscendum ipsum Christum, etiam ipse Christus est via. Per hanc igitur viā disces verbum carnem esse factum. Neque tamen scrutaberis tāti mysterij modum, quod præcursor ille soluere nesciebat, sed potius credendo firmiter, virum hunc fuisse verum Deum & hominē in vtero virginis Mariæ, ab eaque accepisse carnē humanam in vnitatem personę diuinæ, quæ erat ipse filius verus Dei, pascet te mysterium hoc, & vegetabit mentem tuam. Crede mysterium in primis, & post modum intelliges, quantum sit mysterium. Si non intellexeris in via, intelliges saltem in patria, quando clara luce videbis Iesum Christum Deum esse hominem.

¶Si desideras igitur viā viri scire in adolescentula sua, scito esse viam, ipsum credere Christum, ipsumque verè amare. Tunc si hoc feceris, viam inuenisti ad callendum mysterium. Procul absunt ab hoc mysterio infideles, quia hoc mysterium nisi credatur primum, discerni nequit, intelligi non potest. Ad hoc autem si credis scies hoc verbum Dei esse carnem factum, vt credentibus daret potestatem filios Dei fieri, qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt, Ioan. 1.

Via ad cognoscenda Christi mysteria est fides Christi.

¶Aspicis ne quantus intelligentiæ fructus tibi proueniet ex fide? Intelliges rursus Deum sic dilexisse mundum hūc vt filium suum vnigenitum daret? Verbum enim hoc caro factum pro hominibus infinitum est dilectionis erga homines pignus. Iam enim hæsitare nequimus Deum diligere humanam naturā, quam credimus sibi arctissimo copulasset vinculo hypostaticę vnionis, vt Deus fieret homo, & homo Deus. Ipse accipiens nostra, prouocauit nos, vt cōtēdamus accipere sua. Nostris nō egebat ille, quia nostrorum eget nihil, at accepit nostra, vt nos velimus sua possidere, quib^9 summopere indigemus. Hęc igitur credere, est certa via ad cognoscendam istā viam, quam Salomon dixit se prorsus ignorare. Et rectè se prorsus ignorare testatur, tanquā homo illa, quę solum Dei spiritus docere poterat. Edoctus ille qui dē erat de tanto mysterio, at vero non loquitur modo, tāquā sciēs ex prophetico spiritu,

Incarnationis mysteriū est infinitum dilectionis diuinæ erga homines pigno.

ſpiritu, ſed tanquam ignorans ex humana ratione. Crede igitur diuinam poteſtatem eſſe infinitam, vnde potuit ſe facere hominem: & diuinam crede bonitatem eſſe infinitam, vnde voluit ſe facere hominem, ad ſalutem hominum, & habebis viam, ad cognoſcendam viam viri in adoleſcētula ſua. Hic quoq; ipſe Chriſtus erit tibi via ad ſuperandas difficultates cæterorum myſteriorum. Fides
Ioan. 14. nanque Chriſti, docet aſcendiſſe eum in cœlos, vt præpararet fidelibus locum, vt item mitteret paracletum in apoſtolos. Corpore ſanè conſtabat terreno Chriſtus, cum ſydera petebat: terrenum quidem erat ſecundum ſubſtantiam, ſed planè erat cœleſte non natura, ſed qualitatibus. Sunt enim corpora cœleſtia ſplendida, agillima, incorruptibilia, atque impaſsibilia: tale autem erat Chriſti corpus quod ferebatur in cœlum. Aſcendit ergo in cœlum poteſtate, quia Deus, & homo erat, aſcendit charitate quia aſcendēs in cœlum captiuam duxit captiuitatē, dedit dona hominibus Eph. 3. & illa ſecundum principalem magnificentiam, Heſt. 2. ¶Porrò ſi viam colubri in petra noſſe cupis, ſcito ſurrexiſſe Chriſtum, vt fideles cum ipſo in die poſtremo reſurgant. Nāque ſi Chriſtus ſurrexit à mortuis; & nos quoq; reſurgemus. 1. Cor. 15. Ipſe quidē Chriſtus via eſt, ad ſe ipſum, qui terminus huius viæ eſt. Surrexit ergo à mortuis ad vitā beatā, & immortalē, vt doceret in ſe ipſo, qui eſt fideliū caput, quid futurū eſſet in ſuis mēbris. Neque enim cōcinnè mēbra ſunt ſine capite, neq; caput ſine mēbris: ideo orauit patrē dicens, Volo pater, vt vbi ſum ego, illic ſit & miniſter meus, Ioan. 12. ¶Demū ſi ſcire cupis, cur in hoc mari magno & vndoſo ſeculi, tot amara ſuſtinuit Chriſtus, qui alias poſſet citra amaritudinē ſuos ſeruare. Quis tibi hoc arcanū reſerare poterit? vt etiā priora ad plenū mortaliū nullus reſerare poterit: quippe quę valde ſuperant humanū captū. Verū qui poterat ſine tanto negotio, hominem ſeruare, vſus eſt maximo negocio, vt ſeruaret vt adueitat hinc homo, quanta fuerit eius ex peccato captiuitas, quæ tanto negotio eguit (diuina ſapiētia diſponente) vt ſolueretur. Deus nanque & natura de poſsibilibus, ſemper pręſtant, quod optimum eſt. Deus igitur ſic fecit, quia optimū erat ſic feciſſe. *Ego ſum via, &c.* Glorioſiſsimam & ſanctiſsimam hanc viam multis efferre oportet præconijs, & quātislibet ſi efferas, nondum dignitatē huius viæ abſolues. At pro noſtra portione præter ea multa, quæ inter enarrandum euāgeliū Ioannis, & modo diximus, alia paucula addemus, ſi forte deuios ab hac via in viam reducamus, & itē in ea ambulantes fortiores reddamus, vt cœptā viā non deſerant, donec viæ huius terminū aſſequantur. Præceſsit igitur huius viæ mirabilis typus in alia via, quam Iudæi triuerunt longo temporis interuallo de terra AEgypti egreſsi. Hæc nanque via deſerta erat, & inculta vaſtaque erat ſolitudo, ignorata viantibus, aquæ fluenta deſiderans, & cibaria poſcens. Illuſtratut tamē noctu ſplendida columna, quę ſua luce tenebras fugaret noctis, & viātibus iter patefaceret. Interdiu tamen nube tegitur cœleſti, vt errores viæ non ducerēt ad pręcipitia iter facientes per eā. A quis donatur non quas natura ſuppeditabat, ſed quas diuina gratia ſubminiſtrabat.
Pane ſatiatur cœleſti, quē quoque non Deut. 8.
humana parabat agrorum cultura, ſed Ioan. 6.
quem cœlitus Deus dimittebat. Hanc Pſal. 77.
viam interpellant Hebræorum hoſtes, Iudi. 7.
Madianitæ, Moabitæ, Amonitæ, Amalechitæ, Hiericuntini, & aliæ plures nationes circunſtantes hanc viam, & in ipſa media via conſiſtentes ingreſſum interturbant viæ, ne poſsint penetrare vltra Iſraelitę ad terrā ſibi à Deo promiſſam. Hanc viā calcarunt, & iuſti & peccatores, at vero peccatoribus proſtratis in deſerto, qui ab Ægypto exierant, nouati geniti inter viandum promiſsionis nouæ terræ fruuntur dono. Talis eſt hæc via, cuius modo mentionem facimus. Hæc nanque via deſerta eſt, & inculta, ignota, aſpera & difficilis hominibus, &c. Euangelica nanque Chriſti doctrina deſerta eſt, quippe arcta eſt & ideo pauci hanc viam terunt. Eſt ſanè infinitus ſtultorum numerus, qui mundanas vias colunt, honores enim voluptates, diuitias, quis non ſectatur? At vero euangelicam humilitatem, euangelicam paupertatem, euangelicam pœnitentiā, quis obſecro ſectatur? niſi rariſsimi ſunt quos Deus amauit. Nā ſi cōferas

ingredientes hanc viam, ad eos, qui eam
non ingrediũtur, vtiq; paucissimi sunt.
Si mihi non credis, crede ipsi veritati di-
centi, Arcta est via, quæ ducit ad vitam,
& pauci sunt qui inueniunt eam.

¶Adhæc hæc via mundanam fugit sa-
pientiam, quippe quia sapientibus hu-
Matth. 11. ius seculi, & prudentibus ignotus est
Christus. Confiteor tibi, inquit, pa-
ter Rex cœli, & terræ, quia abscondi-
sti hæc à sapientibus, & prudentibus, &
reuelasti ea paruulis. Et præter hæc
mundanæ aquæ fluentis non infundi-
tur, quia terrenas delectationes; atque
delicias hæc via non amat. Qui enim
mollibus vestiuntur, in domibus regum
Lucæ. 7. sunt. Sed neque panem terrenum, in
hac est inuenire via, sed viantes per hanc
viam fideles cœlestibus fluentis sitim
Deut. 8. suam potant, & cœlesti pane famem
Psal. 77. suam leuant. Imbribus enim diuinæ
doctrinæ, aqua sapientiæ Christianæ
Exod. 13. potantur, & pane vitæ, & intellectus,
Nu. 22. scilicet, Eucharistico aluntur pane. No-
ctu columna ignea ducuntur per hanc
desertam viam, ne offensi timoribus no-
cturnis, à via hac errent, & interdiu etiã
nube deducuntur, vt recto itinere vian-
tes, errores viæ declinent. Rursus noctu
ignea columna deducuntur fideles, vt
ecclesiæ catholicæ doctrinæ hærentes,
quæ est columna, & firmamentum veri
tatis hæreses omnes, atque errorum om-
nium tenebras à se ipsis depellãt. Inter-
diu vero nube obumbrantur, vt in eccle
sia Dei conuersantes, exutis errorum
tenebris, induti armis lucis in die clarita
tis euangelicæ honestè ambulent, & ta-
les se præbeãt quales ipsa lux qua fruun
tur desiderat. Adhæc noctu lux concedi
tur & nubes interdiu, quia, inter prospe
ra, & aduersa ingrediendum est, prospe-
ra despiciendo, & aduersa æquanimiter
ferendo, prosperis bene vtendo, & aduer
sis non abutendo. Ob hanc igitur cau-
sam hanc viam, lux Dei illustrat per no-
ctem, & obumbrat per diem. Hanc viã
ingrediuntur omnes fideles, & iusti, &
iniusti. Nam infideles hanc viam despi-
ciunt, illis enim ignota est. Cæterũ iusti
fideles per hanc viã progrediũtur in vitã
vsq; æternã: iniusti vero ingressi viam, in
via stant, neq; vltra progrediuntur. Ideo
non sunt digni, qui ad terminũ viæ Chri
stum perducantur. Habent similiter ob-
stacula multa viantes per hanc viam, nã
mundus, caro, diabolus illis obsistunt, at
in Christo omnia superantur. Mirabilis
sanè est hæc via: quippe Christus est hęc
via, & qui est via, ipse est præcursor ad
viam, & comes viantium per viã, & pro-
rector viæ & terminus viæ.

¶Præcursor sanè est viæ, quia ipse hanc Christus via cœlestis & præcursor viæ.
viam docuit, verbo, & firmauit exẽplo.
Et ad ingressum in hanc viã omnes vo-
cat homines dicens, Venite ad me om-
nes, qui laboratis, & egeni estis & ego re
ficiam vos. Enimuero, vniuersi homi-
nes labore arripimur peccati, & indige-
mus diuina gratia purificante, & auxi-
liante. Christus autem ab hoc labore sub
leuat viantes per hanc viam, quia nostra
donat peccata, si per pœnitentiam per
hanc viam progredimur. Et quanuis via Christus viãtes per viam cœlestem nõ deserit.
sit laboriosa, at vero ipse donat præsidia
viantibus per hanc viam, vt non deficiãt
in via. ¶Multi nanque deficiunt in via
hac, postquam enim eam per fidem &
baptismum arripuerunt, tædio itineris
affecti, non progrediuntur, sed subsi-
stunt in via. Et subsistere in via est re-
trocedere à via, & retrocedentes à via,
non possunt collimare cum termino hu Exod. 16.
ius viæ: vt olim Hebræi, ob itineris
tædium, regressum in Ægyptum opta-
bant. Porro Christus, qui est præcur-
sor in hac via, ipse iter facientes per hanc
viam confortat, & verbo euangelico, &
exemplo diuino, & suis sacramentis, &
sua sedula opera, quam impendit fideli-
bus peccatoribus, vt pœniteant de pec-
catis suis, & fidelibus iustis, vt semper vl
tra progrediantur, quousque luceat illis
ęterna requies, quæ rectè laborantibus
per hanc viam promittitur à præcursore
huius viæ.

¶Quod si angelus Domini Michael,
vt creditur Exod. 14. fuit præcursor
ad viam illam absoluendam deserti in
terram promissionis, ducens Israelitas,
& nunquam destitit à ducatu Israeli-
tarum quousque introduceret suos quos
ducebat clientulos, in terram destina-
tam, quid tu putas, Christum deserturũ
suos fideles viantes per hãc salutis viam,
quousq; eos introducat, in cœlestem pa-
triã: Ipse equidẽ pręcursor est ę[illegible] imo
nomine, quia primus ipse arripuit [illegible]s
igno-

Matth.10. Luc.9. ignominiã. Et quã ipse mostrat viantibus arripiendam, dicens, si quis voluerit esse meus discipulus baiulet crucem suã, & sequatur me, hanc ipse primum arripuit. Et quod ipse docuit, primo fecit: quia cœpit Iesus facere, & docere. Est itẽ viantium per hanc viam indiuiduus comes. Ego, inquit, vobiscum sum vsque Matth.24. Matth.21. Mar.12. ad consummationem seculi. Quamuis enim in cælo resideat, at in terris adest: quippe diuinitas Christi vbique adest. Nã etsi visibili præsentia corporis abest quia peregrè profectus est super cælos agens, at virtute sua, idest, diuinitatis assistentia suis semper præsto est. Ad eum inquit, veniemus, & apud eum mansio- Ioan.14. nem faciemus. Quod si mansionem facit apud huiusmodi viantes, certissimus est, & indiuiduus eorum comes. Et hoc vates prædixerat, Cum ipso sum in tribulatione, eripiam eum & glorificabo eum. Scit enim Christus, quam difficile sit hominibus ex sua fragilitate progredi per hanc viam: ideoque semper præsto est inuocantibus, & non torpentibus istis patrocinium ferens, ne itineris cœ- Luc.24. pti, tædeat eos. Discipulis sanè illis duobus, ambulantibus in Emaũta, benignũ se exhibuit comitem, & aperuit illis sensum, vt intelligerent qualem socium habebant: fidelibus item omnibus, volentibus per hãc viam progredi, præsto erit, vt viam cœptam absoluant. Nam, Vbi fuerint duo vel tres congregati in nomine meo, inquit, ibi ego sum. Matth. 18. Qui ergo in vnitate fidei catholicæ & in charitate Dei hanc viam ingrediuntur, Christum opitulantem habebunt, qui exhibebit eis solatia in itinere, vt tanti laboris tædia leuent. ¶Dicebat ille, Pone me iuxta te, & cuiusuis manus pugnet contra me Iob.17. Qui autem Christum habet viæ huius comitem, iuxta ipsum est. Quod si viantes hanc viam, habent Christum iuxta se, nihil est quod aduersantia multa emergentia contra eos timeant. Necesse est autẽ huiusmodi premi, & affligari multis ingruentibus malis. Quippe omnes, qui pie volunt viuere in Christo persecutionem patientur. 2.Tim.3. At vero, quia positi sunt iuxta Christum, pugnantia omnia contra eos non est cur timeant. Quo fit vt non solũ Psal.90. sit comes Christus sed infinitæ poten-

Quia ambulãt in via Dei Christum habẽt comitem & protectorẽ.

tiæ adiutor, & protector. Vnde isti, qui hanc perseueranter arripuerint perambulandam viam dicere possunt quod psalmus ait, Dicet domino, Protector meus es tu: & susceptor meus. Ideoque non est, cur timeant à timore nocturno, nihil est cur paueãt à sagita volãte in die & à negocio perambulante in tenebris. Hoc est, nihil est quod timeant lapsum vel ex tentationibus diaboli occultis vel à tentationibus mundi & carnis manifestis. Etenim subdit quoniam in me sperauit, liberabo eum, protegam eum, quoniam cognouit nomen tuum. Nemo nãque progreditur per viam hanc, qui non speret in Deo, nemo est horum, qui fidẽ synceram non habeat in Deum. Hæretici enim schismatici, & apostatæ, non ambulant per hanc viã. Sed primo ambulantes per eam, quando catholici erãt, ab ea deflexerunt, & in præcipitia suorũ errorum se dederunt. Demum Christus est terminus viæ, quippe donat beatam æternam vitam, quam est pollicitus pro gredientibus per hanc viam. Hęc via est publica via non omnibus, sed fidelibus: isti namque soli terunt hanc viam. Hæc via est certa, & sine errore quia est veritas. Hæc via est rectissima, quia nihil habet obliquitatis vel malitię vel falsitatis adeò, vt stulti non errent per eam Esaiæ 35. quippe hæc via stultos reddit sapientes. Et vt semel dixerim, qui graditur extra hanc viam it perditum, qui vero per eam, ad salubetrima tendit. Huius porro viæ gratia Dei est initium, & gratia Dei est huius viæ medium, & huius viæ demum periodus, siue finis. Vtique gratia Dei est viæ huius initium, quia nemo venit ad patrem, nisi per gratiam Christi: & omnis qui vocatur ad perambulãdam hãc viam, non ex meritis suis vocatur, sed ex gratia Dei. Quæ obsecto erant merita in Paulo quã do cælitus vocatur ad hanc viam ingrediendam? Vtique nulla bona, imò multa mala merita: quia blasphemus erat & persecutor Christi.1.Tim.1. At verò misericordiam est consecutus, vt hãc viam cognosceret: vnde gratia Dei est initium huius viæ. Est sanè arbitrij nostri annuere Christo vocãti: at Christi vocatio gratiæ est, & non nostri meriti. Vnde ait, Non ex operibus iustitiæ, quæ fecimus

Qui perseuerãt in via Dei non lęduntur à tentationibus occultis, vel manifestis.

Viæ quæ ducit ad sidera gratia Dei est initium, & medium & finis.

Vocatio Dei non est nostri meriti, sed est diuini muneris.

 nos,

nos sed secundũ misericordiã saluos nos fecit ad Titum. 2. Rursus gratia est medium huius viæ: siquidem medium huius viæ, est perseuerantia in lege Christi obseruanda. Hanc autem perseuerantiã donum esse Dei concilium Trident. sessio. 6. cano. 23. decernit: est sane donum Dei nõ tamen sine libero arbitrio. Quia vt hoc dono donemur oportet nos sedulos esse in custodia Christianæ legis, verum si perseueramus, Christo acceptum oportet referre. Quare Ioan. 14. Qui diligit me, diligetur à patre meo, & ad eum veniemus, & apud eum mansionem faciemus. Igitur mansio diuinarum personarum, hoc est, nobis assistere, vt perseueremus, præexigit in nobis, vt custodiamus Dei mandata, præexigit in vobis dilectionem Dei. Ait enim. Qui diligit me, diligetur à patre meo. Finis quoque huius viæ est gratia, Paulo restante, gratiam Dei esse vitam æternam. Rom. 6. Etenim etsi Paulus vitam æternam alibi vocet coronam iustitiæ. 2. Tim. 4. nihilominus sibi non repugnat dicẽti, Gratia Dei vita æterna, hoc est, vita æterna gratiæ Dei tribuẽda est. Est igitur vtrũque sibi constans. Quandoquidem vita æterna non confertur nisi ex præcedentibus bonis meritis Matth. 24. Esuriui & dedistis mihi manducare, &c. Venite benedicti patris mei, percipite regnũ, &c. Hacque ratione obseruata veraciter Apostolus vocat eã coronã iustitiæ, quę solis strenuè certantibus largitur. At vero quia bona merita nemo prodere potest, nisi prius ex gratia iustificante habuerit ea, & hęc est Dei pura gratia, ideò optimè sibi cõsentiunt hęc duo, & quod sit corona iustitiæ, & quod sit Dei gratia ipsa vita æterna. Via igitur hæc cælestis, & est via gratiæ, & est via iustitiæ. Qui ergo negãt merita bona esse necessaria, extra hanc viam vagãtur, vt Lutherani.

Perseuerantia in bono est diuinæ gratiæ & nostri studij.

Conciliãtur loca Pauli.

ENARRATIO I.
In caput decimum quintum.

Ego sum vitis vera, & pater meus agricola est.

MVLTA prædixerat capite proximo ad consolãdos apostolos mæstos ex morte imminenti domini, nunc vero eosdem monitos vult, ad ferendas tentationes eisdem imminẽtes. Ideoq; exemplo vitis, & palmitum, hortatur, ne sint palmites infructuosi, sed fructuosi. Ideoque etsi interim vexentur à malis hominibus ob fidem Christi, sciant hanc corporis vexationem, esse animi purgationem, vt plus fructus spiritualis afferant: idest, vt vberiora coram Deo referant merita. Et hæc est continuatio huius capitis ad præcedens, tametsi Ioannes nihil exprimat, quod videatur vtrumque continuare. *Ego sum vitis vera.* Continuo se pandit dubitatio, cur se vocet dominus vitem veram, cum vitis vera est vitis visibilis, habens fructus, & sarmẽta visibilia: Christus autem non erat huiusmodi vitis vera: sed comparat se viti. Quod si similis est viti, cur se vocat vitẽ veram, quandoquidem quidquid est tale per similitudinem ad aliud, non est verè tale, sed secundum similitudinem tale. Vt homo pictus, non est verus homo sed similis vero homini. Augustinus hoc proposuit dubium, & responsum exhibuit, dominum se vocare vitem veram, ad differentiam vitium non verarum, quales sunt quæ ferunt vuas siluestres, quas appellant labruscas. ¶ At verò, quid dicemus verbo Ioannis. 1. Erat lux vera, quę illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum, Et Ioan. 6. Caro mea verè est cibus, &c. Et Esa. 40. Verè fœnum est populus? Etenim, nulla est lux quæ sit non vera lux, nisi lux, quam pictores pingunt. At dominus se vocans veram lucem, non intendebat se distinguere à luce picta, sed ab hac luce sensibili, quæ tamen est vera lux, & eodem modo de cæteris colligas. Quocirca, aliter dicere possumus, vel verba hæc domini, *Ego sum vitis vera*, Esse intelligenda, Ego sum similis viti veræ, quæ optimos fructus profert, & non labruscas, & forsan hoc Augustinus voluit, & ita de alijs esset intelligendum. ¶ Aut dicendum est, verba huiusmodi bifariam posse sumi, aut secundum corporalem, aut secundum spiritualem intelligentiam. Christus ergo secundum corporalem intelligentiam, nõ est vitis vera, neque lux vera, &c. sicut neque caput verum, vt neque nos mẽbra eius vera. Quippe Christus non est hæc secundum primam impositio-

Continuatio huius capitis cũ capite proximo.

Duplex intelligentia sermonis corporalis & spiritualis.

positionem harum vocum, quæ fuit ad significanda corporalia quæ videntur. At vero secundum spiritualem intelligentiam Christus est verè talia, secundum quam dominus loquebatur. Nam Ioannis.6. loquens se esse cibum & potum verum subiecit, Spiritus est qui viuificat, caro non prodest quicquam, docens verba sua esse accipienda non materialiter, sed secundum sublimiorem intelligentiam. Quia igitur verè, & non ficte habet sibi suos fideles vnitos, sicut vitis habet suos palmites, ideo se vocat vitem veram, quia spiritualis est vitis, & obseruata spirituali intelligentia verissimos habet vitis effectus, siquidē à Christo deriuatur virtus spiritualis in fideles suos. Et ab hac vite qui abscinditur palmes vitam non habet spiritualem neq; Deo fructificare potest. Quia igitur verissime spiritualiter operatur Christus in suos fideles, quod materialiter vitis operatur in sua sarmenta, ideò se vocat vitem veram, idest, verè & realiter operantem in mentibus suorum fidelium, id quod operatur vitis corporaliter in suos palmites. ¶ Quando ergo se appellauit vitem veram, nō intellexit se esse vitem materialiter, sed quod verè operabatur spirituali operatione in fideles, id quod vitis vera operabatur in suos palmites. Neque quia dicitur vitis, secundum similitudinē ad vitem veram, ideo nō est vera vitis, sed impropriè vitis: siquidem est propriè vitis non secundum naturam vitis, quæ dicitur vera vitis, sed secūdum veram operationem spiritualem, est vera vitis spiritualis, non materialis. Sanè vitis picta est impropriè vitis, quia sola gaudet figura vitis, operatione autem vitis orbatur. ¶ At huiusmodi, quæ dicuntur per similitudinem talia, sunt impropriè talia. Verumtamē quæ verū sortiūtur effectum, & multo nobiliorem quā ea, vnde dicuntur talia, non dicuntur impropriè talia. Vnde ob hoc vera lux dicitur Christus, non quidem quia hæc est sensibilis lux quæ oculis patet intuētium. Sed instar huius solaris lucis, lux intelligibilis quæ est Christus, dicitur vera lux, quippe habet nobiliorem operationem, quam hæc lux: siquidem mentes humanas suo splendore illustrat. Iuxta quam rationem se etiam vocat esse verè cibum, & potum, &c. ¶ Quod vero modo ait, Ego sum vitis vera &c. idem est ac si dixisset, Ego sum caput vestrum, vos autem membra mea. Namque vitis est tanquam caput sarmentorum, & sarmenta sunt tanquam membra eius. Et eadem, quæ præstat caput membris, pręstat vitis palmitibus suis siue sarmentis. A capite enim recipiunt mēbra vitā &c. nisi quod caput non solum denotat vitę influxum in membra, sed etiam sensum, & motum: quia caput principium est vitæ, sensus, & motus animalium. Vitis verò, quia solum viuit vita vegetali, ideo solum significat principium vitæ palmitum. Dominus ergo hoc sermone denotat se esse principium vitæ fidelium. Cæterum quia vita hæc spiritualis, est vita mentis, & mētis vita, est cognitio intellectualis, ob hanc rationem docens se esse vitem, subdenotat se etiam esse caput fidelium, vnde eorum mentalis vita pendet: quę est in fidei notitia, & ardore charitaris. *Et pater meus.* Non dixit, Et pater meus est agricola verus, sed solum, pater meus agricola est. Vnde non ineptè quęret aliquis, quid causæ extiterit, quod sicut enūtiauit se esse vitem veram, patrē non item? At respōdēdum censeo, quia si vitis est vera, necessario agricola est verus. Vitis namque vera poscit agricolationē verā, quæ non potest exhiberi nisi à vero agricola. ¶ Est tamen obseruandum Deum esse multo veriorem agricolam, quam nostri agricolæ. Quippe agriculturæ ars humana, imò & angelica, solum potest operari circa exteriora vitis, videlicet, subministrando illi curam exteriorem. Puta abscindēdo palmites putres, aut superfluos resecando, illamque defendendo à læsione bestiarum ministrando illi irriguum, &c. Porrò nullus agricolarum illam potest vegetare interius, sed solus Deus illam vegetat, & auget. Vnde apostolus, sed neque qui plātat, neque qui rigat, est aliquid, sed qui incrementum dat Deus. 1. Cor. 2. Itidē est considerare in vniuersis alijs artibus humanis. Nā faber lignarius, extra operatur in ligno, vt argentarius in argento, &c. Ars tamen æterni illius agricolæ, nō solùm exterius, sed intimam etiam operationem habet, siquidem operatio naturæ est diuina operatio. Natura autem intrin-

Quomodo Christus vera vitis fidelium & caput sit capiendū.

Deus est agricola verus quia interius operatur plantis vt in omnib' alijs rebus.

trinſecè operatur nutriendo, augendo, roborando, &c? ¶ Humana autem agricultura, iuuat naturam, vt expeditiores habeat ſuas operationes, verum ad extra operatur. Deus igitur verus eſt agricola, non ſolum ſecundum operationes plantarum, & arborum naturales, quas omnes ipſe mediãte natura operatur, de quibus dominus modo nihil meminit ſed ſecũdum etiam operationes ſpirituales. Quippe colit interius viuificando interius palmites Chriſti, donando, ſcilicet, eis ſpiritum fidei, & charitatis, tribuensque illis ſpirituale robur, & incrementum, vt fructus, vuarum dulcium, ideſt, optima merita ex ſe proferant. Quòd verò dominus ſe modo vitem vocat, humanam naturam ſuam inſinuat, ſecundum quam vitis eſt vera: quia ſecundum hãc naturam palmites habet ſibi connaturales. Quoniam membra, quæ ſunt Chriſti fideles ſunt cum Chriſto eiuſdem ſpeciei humanæ. Eſt enim Chriſtus verus homo ſecundum autem diuinam naturam, non eſt vitis, ſed agricola verus ſicut pater vt poſtmodum patebit.

Deus eſt agricola & ſecundum operationes naturæ, & ſecũdũ operationes ſupra naturã.

¶ Chriſto autem apud Ioannem maximè familiare eſt, iam exponere quædã ſuam humanitatem indicantia, iam vero alia docet, quæ ſuam diuinitatem oſtendunt, vt ex vtriſque vtriuſque ſuæ naturæ veritas oſtendatur. ¶ Porrò Cyrillus indicat quendam ex hoc loco collegiſſe Chriſtum, non eſſe Deum æqualem patri, ſed minoris diuinitatis, quam eſt paterna deitas. Ad hãc autem rationem argutabatur. Agricola & vitis ſunt diuerſæ ſubſtantiæ. Chriſtus autem eſt vitis, & pater agricola, igitur filius & pater nõ habent eandem deitatem. At quia ſolutio parata eſt, Chriſtum eſſe vitem ſecundum naturam ſuam corpoream, obijciunt continuo, quia Chriſtus vt vitis viuificat fideles, vt ſuos palmites, & ab hac vite pendent fideles. Cæterum ſecũdum naturam corporis non viuificat fideles. Neque enim hęc vita quam largitur fidelibus eſt corporalis, ſed ſpiritualis: & hæc à carne Chriſti non poteſt exhiberi. Neque à carne Chriſti pẽdẽt corpora fidelium, ſed ab ſpiritu Chriſti pendet ſpiritus fidelium. ¶ Porrò autem hoc dogma planè eſt Arrianum commentũ: & reſponſio exhibita legitima eſt, neq; obiectio illã infringet. Caro enim Chriſti conſideranda eſt bifariam, aut ſecundum quod eſt caro ſolum: & hac ratione non prodeſt quicquam, quia ſub hac ratione viuificare non poteſt mentes humanas. Alio autem modo conſideranda venit, ſecundum quod eſt vnita Dei verbo ſecundum hypoſtaticam vnitatem: & hoc modo viuificare poteſt, quia per illã verbum viuificat fideles. Nam quid eſt quod ait ſupra. 6. Panis, quem ego dabo caro mea eſt pro mundi vita? Et item, Caro mea vere eſt cibus, & ſanguis meus verè eſt potus? Et quid rurſus eſt quod ait, Qui manducat me, & ipſe viuet propter me? Et paulo poſt, iam vos mundi eſtis propter ſermonem meum? Sermo autem ille corporalis erat, quia audibilis erat exterius. ¶ Fidelium igitur, ita ſpiritualis vita à carne Chriſti pendet, quatenus eſt Chriſti caro, & diuinitatis inſtrumentum coniunctum. Et rectè contulit Damaſcenus lib. 3. carnem Chriſti carboni ignito. Etenim carbo non ignitus carbo eſt, & ignire nequit, at iam inflammatus ab igne, habet operationẽ ex igne ſibi coniuncto, calefaciendi. Ita in præſentia caro Chriſti, verbo Dei copulata, actionem habet diuinam viuificantem ſpiritum noſtrum. ¶ Rectè igitur Chriſtus eſt vitis ſecundum naturam, quam aſſumpſit humanam. Eſt autem agricola ſecundum diuinam naturam. Quam quidem fideles colunt adorando, ipſa tamen diuinitas nos colit, purgando, & viuificando ſpirituali vita. ¶ *Omnem palmitem in me non ferentem fructum tollet eum, & omnem qui fert fructum purgabit, vt fructum plus afferat.* Græcè pro, tollet, habetur, tollit, & pro purgabit purgat. Quia aliquoties verbum præſentis temporis, ſignificat actionem abſque omni tẽpore, quod dialectici tradunt abſolui à tẽpore. Pro fructum plus, Græce copioſiorẽ fructũ aut plus fructus: quia Latinè dicere non poſſumus plurẽ fructum. ¶ In palmitibus ſeu ſarmentis (vt legit Auguſt. lib. aduerſus literas Petiliani cap. 1.) eſt hæc à Chriſto in præſentia notata diuerſitas videlicet, quoſdam eſſe palmites nullius frugis, & hoc docet Chriſtus à patre tollendos, hoc eſt reſecandos à vite ceu inutiles, & infructuoſos. Alij verò ſunt palmites frugiferi, & hos docet non reſecãdos,

Hæreſis Arriana exploditur.

Caro Chriſti bifariam expenditur.

Caro Chriſti viuificat ſpiritualiter.

Deus nos colet, & nos Deum differenter tamẽ.

dos,sed purgandos, & mundandos,à ramositate si quam habent pampinorum, vt fructum vberiorem afferant, siquidē in vitibus, hoc ita accidit. Ramositas enim, pampinorumque vbertas, fugit humidum radicale earum, vnde fructus attenuatur. Fideles igitur omnes sunt in Christo tanquam palmites in vite. Cæterum fideles peccatores, sunt palmites infructuosi, quia meritis bonis carent. Iusti vero sunt palmites frugiferi, quia fructum ad æternam vitam assequēdam operantur. Quamuis enim fideles peccatores multis virtutibus aliquando resplēdeant. Cæterum si charitate non fulgēt, infructuosi sunt coram Deo: & nihil reputantur,eorum opera.1.Cor.13. Si tradidero corpus meum ita,vt ardeam,charitatem autem non habuero nihil sum. Infideles autem non sunt palmites,ideò non sunt in Christo vite. Vnde supra dixerat, Qui non credit iam iudicatus est. Quippe infideles, quia nunquā fuerunt in hac vite Christo, ideo non est cur sint tollendi à vite, quia iam sunt ablati: siquidem nunquam fuerunt coniuncti. Fideles vero peccatores fuerunt coniuncti Christo per gratiam baptismi:quam ex peccato amittentes, manent etiam num coniuncti, per solam tamen fidem. At quia Christi charitate orbantur, ideo dominus ait, Tollet eum. Siquidem qui impœnitens discesserit ab hac vita mittetur foras,& in ignem mittetur. Hos tamen palmites infrugiferos non tollet à se ecclesia si occulti sint,quia de occultis ipsa non iudicat. Publicos autem peccatores separat sua censura à communione fidelium,ne eorum contagione alij inficiantur. Quamuis per fidem adhuc sunt in vite. ¶ Deus autem in multa patientia sustinet peccatores, expectans eorū pœnitentiam: ideoque nō continuo palmites hos aridos tollit Deus, sed largitur spacium pœnitendi,vt vitæ influxū accipiant à vite. Non enim sunt huiusmodi palmites mystici, vt palmites materiales. Nam isti ab ariditate sua nō possunt conualescere: quippe semel arida reuirescere nequeunt. Verum illi postquā aruerint ex peccato, reuirescere possūt, per gratiam Dei. ¶ Sed quid est quod non dixit tollendos huiuscemodi palmites à vite propter malos, quos referūt fructus, qualia sunt peccata, sed solum ait, tollendos, quia non referunt fructum? Et rursus in die nouissimo Matth.25. ob hoc damnat, quia nō fecerunt fructum. Esuriui, inquit, & non dedistis mihi māducare,&c. Verum quia non referre fructum, quando oportet eum referre est malum fructum referre, est enim peccatum non referre fructum pœnitentiæ, quando pœnitendum foret: ideo sub negatione fructus subintellexit malum fructum. Vt ille seruus nequam damnatur Matth. 25. quia ex domini pecunia non est lucratus, domini pecuniam multiplicando. Ait forsan aliquis, apostolus ad Roma.8. inquit, nihil esse dāmnationis ijs, qui sunt in Christo Iesu: igitur palmites si sunt in vite, quæ est Christus non dānabuntur, si quidem sunt in Christo. Hoc est sanè quod garriunt hæretici sat esse fidem ad vitam parandam æternam. Porrò velim ego ab eis sciscitari ex istis verbis domini, quæ modo exponimus. Palmites enim dixit, quosdam esse existentes in Christo infructuosos tamen, quos docet tandem tollendos à patre, videlicet, per æternam damnationē, vt ex subdendis constat verbis, sciscitor ego, Qui sunt palmites isti? Neque aliud respondere poterunt, quam si dixerint esse fideles, non omnes sed peccatores. Nam iusti sunt fructuosi palmites, infideles autem non sunt palmites. Quocirca necesse est fateri nō solum fidem sufficere ad vitā si quidem fides potest esse infructuosa, vt ex verbo domini liquere arbitror. Namque si omnes fideles sunt fructuosi palmites, & ipsa fides est fructus totus iustitiæ, distinctio domini vana est palmitum existentium in vite, id quod est impium affirmare. ¶ Quod verò Paulus dixit, nihil damnationis esse ijs, qui sunt in Christo, vtique vt ex serie capitis colligere non est obscurum, de palmitibus, qui sunt in vite frugiferis verba facit. Quippe de filijs Dei, qui spiritu Dei aguntur, de hæredibus Dei, cohæredibus autem Christi ibi mentio fit. ¶ Hæreticos autem ne dixeris esse palmites huius vitis, siquidem fidem negarunt, ideoque ex nulla parte sunt in hac vite. Fidem sanè profitentur ipsi, non tamen catholicam fidem, quam Romana ecclesia docet, sed quam ipsi & sui docto res

Publicos peccatores ecclesia à se tollit per excommunicationis cēsurā, & si sint in vite per fidem.

Hæretici non ui refellitur.

Fides non est totus fructus iustitiæ.

res tradiderunt. ¶Baptismum quidem habent, at fidem baptismi non habent: ideoque antequam eos damnando æternò à vite tolleret pater æternus, ipsi se abstraxerunt ab hac vite, per hæresim quam sunt amplexi. Ex baptismo vtiq; characterem habent Christi, sed nō sunt Christi, vt neque miles transfuga est sui ducis miles etiam si characterē ducis habeat. Character enim baptismi significat hæreticum fuisse Christi, cui nomina dedit sub baptismo, at hæresis eum qui erat miles Christi fecit apostatare à suo vero duce Christo. Neque solū facit palmitem infrugiferum, sed alienum à Christo, subiectus est nihilominus hæreticus iurisdictioni ecclesię, propter Christi quem gestat characterē. *Iam vos mundi estis propter sermonem, quem locutus sum vobis: manete in me, & ego in vobis. Sicut palmes non potest ferre fructum à semetipso, nisi manserit in vite, sic nec vos nisi in me manseritis.* Quia dixerat paulo ante patrem suum esse agricolam ostendit modo se ab eadem agricolatione non esse alienum, vt ex vnitate operationis cum patre, naturæ diuinæ vnitas cum eodem demonstretur. Idcirco ait, Iam vos mundi estis propter sermonem quem locutus sum vobis. Hoc est, vos frugiferi palmites estis quia mundi estis propter doctrinā, quā vos docui hactenus. Restat ergo vt maneatis in dilectione mea, & ego manebo in dilectione vestra. Qua autē ratione fuerint mundati per Christi doctrinam, sunt qui exponant, quia Christus sua doctrina illuminauit apostolicas mentes, vt dediscerēt errores iudaicos, quibus fortassis erāt primo imbutæ. At vero, quia supra.13. dominus dixit, Vos mundi estis, sed nō omnes & expressè hæc munditiēs erat sanctificationis à peccato, quam per baptismi gratiam assecuti fuerant, ideo de huiusmodi sanctificatione aptius locus hic exponetur. *Sicut palmes.* Ratione meriti ad vitam æternam demonstat. Nullus enim mortalium, sed neque immortalium angelorum poterit fructus edere vitales, idest meritorios vitæ eternæ, nisi ex gratia & fide Iesu Christi. Potest sane homo ex libero arbitrio, multa edere præclara opera, vt gentes ediderūt, quæ nos cum in annalibus eorum legimus impendio laudamus. At verò, illa opera nō

Hæretici nō sunt in Christo quia non habent fidem Christi.

Hæretici habētes Christi Characterē nō sunt Christi.

Meritorum ratio ex euāgelio.

erant fructus coram Deo, quia vitales non erant, neque saliebant ad vitam ęternam. Christus ergo per fructus palmitum intellexit opera vitalia, opera, scilicet, meritoria vitæ æternæ.

¶Hæc autem, non potest liberum arbitrium fructificare, à seipso solo, nisi deriuet fidem, & charitatem ab ipsa vite. Quid ergo est, quod hęretici nouelli oblatrant contra catholicam ecclesiam, merita non esse? Si merita nō sunt, qui sunt fructus palmitum, quos nō possunt ferre à seipsis, nisi sint in vite? namque fides sola, vt dudum probabatur, non est totus fructus iustitiæ, nisi fides sit viua.

Liberum arbitriū, citra Dei charitatem præclara si edat opera nō sunt tamē vitales fructus meritorij vitæ ęternæ.

¶Et obserua quomodo dominus vtrūque coniunxit & gratiam, & liberum arbitrium. Ait enim, Sicut palmes non potest ferre fructum à seipso, &c. sic nec vos nisi in me manseritis. At palmes & si ex vite deriuet vitam, at ex vita accepta fert fructum. Igitur eodem modo fideles manendo in Christo etsi ex ipso fluxum vitalem hauriant, illo tamē hausto, meritoriè operantur.

¶Ex omnibus istis collige, nullum esse hominum etiam si iustissimus sit, qui non subiaceat culpę saltem veniali, & rarissimus est qui non sit obnoxius pœnæ ob donata iam peccata. Rara namq; est virtus pœnitentię, quæ potens sit, & culpas, & cōmeritas abradere pœnas. Hoc colliges ex verbo domini, Omnem palmitem ferentem fructum purgabit. Si ergo sunt purgandi palmites fructuosi, habent maculam quam purgent, non criminalem, quia fructuosi sunt, igitur venialem & in plurimum pœnas habent purgandas. ¶Quocirca errant toto cœlo hæretici huius æui, inficiantes satisfactoria opera, quæ dominus apertè docet modo esse necessaria, ad purgandos palmites fructuosos: vnde & plus fruct⁹ reportabunt, quippe satisfactio est opus meritorium. Pœnalitates igitur, quas iusti æquo animo ferunt, pœnas debitas pro solutis peccatis purgāt, vel secundum rotum, vel secundum partem, id quod scire solius Dei est. Et per hæc verba dominus hortatur apostolos, vt ferant tentationes imminentes ac vt semper maneāt in fide, & amore Christi. *Ego sum vitis & vos palmites: & qui manet in me, & ego in eo, hic fert fructum multū, quia sine me nihil potestis facere.*

Satisfactio Christo approbatur, & ideo noui hęretici reprobantur.

facere. Repetit primam quam proposuerat sententiam, vt eandem tenacius infigat in cordibus apostolorum. Nam sæpius repetita tenacius hærent. Et apostoli id temporis cùm essent mæstitia correpti, & distraheret eos mortis dominicæ imminentis, & propriæ timor indigebant huiusmodi repetitione. At verò non repetit vocē, vera, vt primo dixerat, Ego sum vitis vera, sed ait, Ego sum vitis. Neque repetit, Et pater meus agricola est, quia repetens se esse vitem, in hac sententia priores comprehendebantur. *Qui manet.* Simile est quod supra dixerat capit. 14. Qui diligit me, diligetur à patre meo, vnde præfertur, vt Christus maneat in nobis per dilectionem suam, necesse esse, vt prius nos maneamus in eo diligendo eum. Verum vt dicebam dilectio prima, ex qua Deum diligimus est à Deo, quia ipse prior dilexit nos, & charitatē ipse in nobis infundit gratiæ. Cæterum postquam ex sua gratia iam diligimus Deum ex charitate, vt Deus in nobis augeat dilectionē priorem, oportet vt nos prius diligamus, hoc est, ex merito nostræ dilectionis promereamur quod Deus augeat in nobis largitam charitatem. Et hoc est quod modo significat Dominus: quasi dixisset apertius, Si perseueratis me diligendo, perseuerabo vos diligendo. Quamuis enim perseuerantia sit diuinum donum, at verò quod perseueremus vsque in finem, nulli contingit sine meritis, quippe merita si tollas perseuerantia in bono nulla erit. *Quia sine.* Non est sermo de auxilio generali, quod impenditur omnibus creaturis, vt suas absoluant functiones: sed sermo est, de auxilio gratuito supernaturali, quod docet esse necessarium ad omnia merita. Quandoquidem de fructu supernaturali palmitum est sermo, non de fructu naturali secūdum naturam liberi arbitrij edendo. De huiusmodi enim inquit, Sine me nihil potestis facere. Nā sermones sunt intelligendi secundum subiectam materiam: materia autem præsens, est de fructibus supernaturalibus, qui nō possunt edi, nisi à palmitibus manentibus in vite, idest, à fidelibus, qui sunt in Christi charitate. Hoc autem loco se ostendit esse agricolam, & non solum vitem, vt supra se ostenderat. Nam si nihil possunt facere fideles sine Christo, igitur quando se purgant à culpis, à Christo purgantur: vitis autem non purgat palmites, sed agricola. Tametsi non in omnibus cōquadrat similitudo: quippe Christus quatenus homo vitis est, & sub hac ratione purgat fideles meritoriè, sicut purgat quatenus Deus effectiuè. Est nanque Christus vitis mystica, & ideo excolit rationes vitium materialium: quocirca etiam, vt vitis purgat suos palmites. Pelagianum dogma ex hoc loco confunditur: docebat enim liberum arbitrium sibi sufficere ad meritum. Quod autem sibi non sufficiat, locus iste ostendit: de quare alibi disertior habitus est à me sermo. Sunt qui exponant locum hunc affirmatiuè, Sine me id quod est nihil potestis facere, hoc est, peccatum vt supra Ioan. 1. Sine ipso factum est nihil Augustinus exponebat. Verum negatiuum habet sensum, & non affirmatiuum. *Si quis in me non manserit mittetur foras sicut palmes, & arescet, & colligent eum, & in ignē mittent, & ardent.* Docuerat palmites nō posse esse fructus feraces, nisi ab ipsa vite hanc feracitatem hauriant. Quod si sint in vite ferunt fructum multum: si autem in vite non sint nullum possunt ferre fructum, quia euulsi à vite emoriuntur, & exiccantur. Quocirca homines nihil meriti, siue multum siue paucum edere possunt, nisi sint Christo incorporati per fidem, & charitatem. Ideoque dixit, *Sine me nihil potestis facere,* idest, nihil meriti, vel magni, vel exigui proferre potestis orbati fide, & dilectione mea. Nunc verò ostendit, non solum hoc malo affici palmites, qui nō sunt in hac vite, quod scilicet redduntur infrugiferi, sed etiam alio malo afficiuntur, in supplicium mali prioris, nempe quod emittentur foras, & arescent, & colligent eos, & in ignem mittent eos, & ardebunt. En tibi quinque mala, quæ patientur palmites isti infructuosi.

¶Primum quidem quod eijcientur foras. Hoc est fructuosi palmites, qui sunt serui boni, & fideles intrabunt in gaudium Domini sui: isti vero infructuosi palmites qui sunt mali serui, eijcientur foras istud gaudium, vt ille eiectus est extra nuptiale palatium, qui ingressus est ad nuptias non habens vestem nuptialem.

Timor mortis distrahebat apostolos, ideo Dominus repetebat verba sua.

Perseuerātia est Dei donum, at nulli cōceditur si orbatus est meritis.

Christus vt agricola expurgat culpas nostras [illegible]tiuè, vt [illegible]is easdem purgat meritoriè.

Palmites qui non sunt in vite quinque malis afficiūtur.

lem. Et angeli exibunt in die iudicij, & separabunt malos de medio iustorum, & eligent bonos in vasa sua, malos autem foras eijcient. Et deinum foras eijcere est expellere palmites infructuosos à beatorum consortio.

Matth. 13. Luc. 13. & 14 Apoc. 22.

¶ Et familiaris est hæc locutio diuinis literis, ad significandum hanc pœnam in iustorum. Vnde Psalmus, 1. contulit impios ob hanc causam, pulueri, quē proijcit ventus à facie terræ. Et in hac pœna cæteræ dicendæ includuntur: quia hæc est eiectio, & expulsio ab omnis boni participio, & illatio omnis mali, quæ est sempiterna damnatio.

¶ Secundum malum est, arescet, Græcè aruit, vsurpatur, vt sæpe alias, tēpus pro tempore. Vtique arescere est, virorem amittere, & significat damnatos palmites esse destitutos ab omni virore diuinę gratiæ, & prorsus donis, quibus ante fruebantur, & virtutibus esse orbatos: Quippe qui sint omnino à Deo destituti, sine reparationis aliqua spe: vnde neque fidem, neque spem habent, sed solū characterem baptismalem habent, huiusmodi peccatores fideles, qui cū finali impœnitentia diem clauserunt extremum. De huiusmodi enim Dominus præsentem habet sermonem, qui soli palmites sunt; nam infideles non sunt palmites. Sicut & parabola de sagena fideles spectat solum; quæ ex omni genere piscium impletur ità iustorum, vt iniustorum, & parabola decem virginū, & alię hoc genus. Siquidem Dominus fidelium maximam habet rationem, & non infidelium, quia qui non credit iam iudicatus est. Erat autem necesse fideles identidem admonere ad salutē sibi conciliandam ęternam non sufficere eis esse in vite per fidem, aut esse in sagena ecclesiæ per baptismum de numero virginū aut esse per syncenitatem fidei, sed per charitatē oportere Deo fructificare, vel oleum charitatis continere. Propterea Dominus ad fideles dirigit hos, & alios hoc genus sermones. At tanta est peruersitas hæreticorum huius ęui, vt neque sic admoniti desinant à sua asserenda perfidia. Et cōtra manifestos Domini sermones obluctari non verentur asserendo fidem sufficere saluti parandæ ęternæ, destitutam ab operibus. Arescent igitur

Hæretici nouelli refellūtur.

perpetua ariditate huiuscemodi palmites, & nunquam amplius reuirescent. Nihil enim boni operari aut velle, aut exercere possunt, vt nos in. 4. Senten. ad finem elucidauimus.

¶ Tertium malum est, Et colligent eos; Vtique dæmones colligent hos palmites aridos, deducentque eos in caminum ignis sempiterni. Vbi vides dæmonum esse colligere animas damnatas, & eas præcipitare in barathrum sempiternū, vt etiam sanctorum angelorum est palmites fructuosos deducere in aulam regiam cœlestem, vt de anima Lazari pauperis habetur Lucæ. 16. Vnde & Matth. 13. Colligent de regno eius omnia scandala. Dęmonum igitur est hoc officium, hæc scandala regni, idest ecclesiæ, palmitesque omnes infructuosos à morte ipsorum colligere, & secum adducere; quia etiam fuit scandalo sanctis angelis: & quanuis non fuerit palmes huius vitis, at fuit infructuosa Dei creatura, ideo amat infructuosos palmites.

Dæmones colligunt animas prauas velut in fasciculos & sancti animas sanctas.

¶ Quartum malum, Et in ignem mittēt eos, Matth. 25. Ite maledicti in ignē æternum. ¶ Quintum est, & ardebunt. Nunquam cessabunt ardere in igne. Quandoquidem ardent nunc animæ istorum, dū ab igne illis fit violentia, & in eo ęterno incarcerantur. Assumptis autem corporibus, ardebunt etiā sensibiliter. Qua autem ratione id futurum sit in. 4. Sententiarum fuse diximus. Græca lectio habet, Eijciētur foras, sicut palmes; & aruit. Et congregāt eos, & in ignē conijcient, & ardent. Quanuis enim de palmite in singulari facta sit mentio, mutatur numerus in pluralem, quia ingens erit multitudo damnandorum: ideo declarata qualitate palmitis in singulari, continuo mutat numerū in pluralem, vt damnatorum palmitum multitudinem explicet. Laurentius aliter retur fuisse transferendum, scilicet, Si quis in me nō manet, eiectus est foras vt sarmentum, & exaruit, & colligunt ea, & in ignem iaciunt, & ardent. Nam quod Gręcis est τὸ κλῆμα noster interpres transtulit in palmitē, & Laurentius interpretatus est per sarmentum, vt & Augustinus aliquando legit, vt iam meminimus.

ENAR-

ENARRATIO. II. In caput decimumquintum.

Si manseritis in me, & verba mea in vobis manserint, quodcunque volueritis petetis, & fiet vobis. In hoc clarificatus est pater meus vt fructum multum afferatis, & efficiamini mei discipuli.

Ostenderat Dominus esse necessariũ apostolis manere in Christo per fidem, & dilectionẽ, consequenterq; omnibus fidelibus, idem esse necessarium subdenotauit, cum vt fructum afferant meritorium, tum vt euadant ęterna supplicia. Ostendit modo, non solum esse necessarium manere in Christo, ad prædicta, sed etiam hæc mansio in Christo, illustrissima alia donatur prærogatiua, scilicet, impetrandi quod petunt huiusmodi manentes. Quod si dixeris, quid si petunt nefaria? Vtiq; qui hęc petunt non prorsus manent in vite, quia petere nefaria, nefas est: qui autem nefas operantur, non manent in vite. Quamuis enim diximus fideles peccatores esse in vite sunt sanè vt infructuosi & aridi palmites, quia deest illis vitalis humor charitatis. Quocirca etsi secundum fidem sunt in vite, non penitus sunt in vite: quia nõ hærent, non copulantur per charitatem viti. Et ideo Dominus modo ait, Si manseritis in me per fidem, scilicet: sed quia non sat est fides adiecit, Et verba mea in vobis manserint scilicet, exequẽdo mea mandata. Rectè igitur, qui petierit à Deo secundum mãsionis in Christo exigentiam, idest, ea petit quę mansioni huiusmodi non detrahunt, hic impetrabit petita: quia petit ea quæ mansio in Christo exigit petenda, & nihil petit contra huius mansionis dignitatem. De re hac proximo capitulo quędã meminimus, & plura in declamatione de oratione ad Esai. *In hoc clarificatus est.* Monuerat aliquando Christus apostolos, vt peterent Dominũ messis, vt mitteret operarios, in messem, quia messis quidẽ multa, operarij autẽ pauci. Hoc idem & huic connexa insinuat modo petenda dicens hoc cedere in gloriam patris, si ipsi multũ fructum afferant ex sua prędicatione, plurimos trahendo ad fidẽ Christianã colendã, id quod per preces erat obtinẽdum: id quod apostolos sedulo fecisse actorũ historia narrat. Gloria igitur Dei patris, est plurimos habere adoptiuos filios, quod apostoli ex verbo euangelico Deo generabant. Attulerunt igitur fructũ multũ, quia erant operarij inconfusibiles, & ardẽter operabantur, colendo vineã Domini. *Et efficiamini*, apostoli iam erant, discipuli Domini: verũ quia semper ex opere, & verbo profitebãtur esse se discipulos Domini, hanc professionẽ disciplinę Christianę, quã perpetua faciebãt apostoli, significat dũ ait, Et efficiamini mei discipuli. *Sicut dilexit pater, & ego dilexi vos. Manete in dilectione mea. Si præcepta mea seruaueritis, manebitis in dilectione mea: sicut ego patris mei præcepta seruaui, & maneo in eius dilectione.* Dudũ dixerat, Si mãseritis in me, & verba mea in vobis mãserint, &c. modo hoc idẽ aperti⁹ edisserit, quid sit manere in ipso & verba eius manere in manẽte in ipso. Est autẽ manere in Christo, manere in dilectione Christi. Et quia nemo potest diligere Christũ, nisi credat Christũ, quia nihil volitũ quin præcognitũ, ideo qui manet in dilectione Christi, is ipse necessario manebit in fide Christi. Ad hãc autẽ dilectionẽ Christo exhibẽdã allicit apostolos dicens, Sicut dilexit me pater, & ego diligo vos. Quod si vos diligo magna dilectione, & vos ipsi eandẽ mihi tenemini dilectionẽ exhibere: quia si piget amare nõ pigeat redamare. Aduerbiũ, sicut, nõ denotat perfectã similitudinẽ, sed solũ quandã correspõdẽtiã amoris ad amorẽ, summi ad summũ seruata vtriusque ratione: quia apostoli summè diligẽtes Christũ, non tantũ dilexerunt quantũ Christus. Sed ait aliquis, Cur dixit, Sicut per me dilexit, nũquid nõ diligebat tunc. Vtiq; diligebat: sed ęternitatẽ dilectionis paternę subnotare volebat dicens, Sicut dilexit me pater, subaudi, ab ęterno, ego dilexi vos etiã ab ęterno: at accepta ex tẽpore carne humana, ex tẽpore diligo vos. Pater autem dilexit & diligit Christum dilectione infinita, & infinitè, non tamen Christus diligit apostolos, infinitè, etsi diligit eos dilectione infinita, vt omnes alios electos. Repetit autem quod nunquam non repetit, dilectionem esse seruare mãdata eius, vt supra expositũ est. *Hæc locutus sum vobis vt gaudium meum in vobis*

[Margin notes:]

Diligentes Christũ sicut petunt quę dilectio Christi poscit petendæ impetrabunt.

Lucæ. 10.

Christus diligitur à patre dilectione infinita & infinitè.

vobis sit, & gaudium vestrum impleatur. Hæc solatoria verba habui ad vos, vt ne mærore deijciamini, neque ex multa tristitia absorbeamini, sed potius excitemini ad gaudia habenda. Quia si manetis in mea dilectione gaudium meum in vobis erit. Gaudium enim meum est, quia beatitudine diuinæ visionis perfruor, etsi enim vobis appaream extra viator, vt vos estis, sum tamen intrinsecus beatus. Si autem vos manetis in dilectione mea eritis quoque beati, clarè videntes diuinitatem, quam ego video. Et gaudium hoc summum, ex hac visione dissultans, quod est in me, hoc idem deriuabitur in mentes vestras: & gaudium, quod cœpistis habere, quia discipuli mei estis, & quia vos elegi ad apostolatum ex omni carne, tum cum beati eritis adimplebitur, Modo sane mundus gaudebit, vos autem tristabimini. Verum si manseritis in mea dilectione, certos vos facio, tristitiam vestram vertendam in gaudium. Gaudium igitur meum est, vt vos maneatis in mea dilectione, vt vos donem beatitudine, qua fruor: vt inde gaudium vestrum, quod spe conceptum habetis, de præmio hoc æterno adimpleatur. Ego sane cum sim filius præcepta patris mei seruo. Vos ergo cum sitis serui debetis eadem seruare, & manere in dilectione diuina. *Hoc est præceptum meum, vt diligatis inuicem, sicut dilexi vos.* Præcepta euangelica omnia sunt præcepta Christi. Verum præceptum dilectionis vocat ex singulari causa præceptum suum: quia ex hoc pendent cætera præcepta. Non opus est replicare modo circa hæc verba, quæ diximus copioso sermone ad capitul. 13. *Maiorem hac dilectionem nemo habet, vt animam ponat quis pro amicis suis.* Ex hoc verbo continuo se offert scrupus. Et quid, dicet aliquis, non est maior dilectio, si quis ponat animam suam, pro inimicis suis? Vtique dixerim maior. Verum Dominus loquitur, de dilectione, quam vsus obtinet humanus, siue moribus humanis non aduersatur, videlicet, quod amicus moriatur pro amico suo: etsi hoc vix accidit. Nam pro iusto, vix quis

Gaudiū quod ex spe in fide libus incipit de præmio æterno in patria adimpletur.

moritur: nam pro bono forsitan quis audeat mori ad Roman. 5. Et legimus rarissimos hoc fecisse. Et pro republica quosdam mortem obiuisse chronographi tradunt. At vero pro inimicis suis, quod quis moriatur, annalia non referunt. Quia igitur hoc non accidit in humanis casious, vel si vnquam accidisset esset quam rarissimum, vt reputaretur monstrum, in humanis moribus, idcirco Dominus de huiusmodi dilectione, quæ non extat apud homines, non fecit mentionem, sed de contingenti magis dilectione, quæ est ad amicos. Vnde de hac ait, eam esse maximam, ex qua homo moritur propter amicum suum. Inde volens insinuare, si hæc est maxima amicitia pro amicis mortem subire, multo maior est mea dilectio, ex qua mortem subeo propter peccatores, qui sunt inimici mei, vt eos reddam mihi amicos. Mortuus est igitur Dominus pro inimicis suis ad Roman. 5. Christus cum adhuc infirmi essemus secundum tempus, pro impijs mortuus est. Et ibidem, Si enim cum inimici essemus reconciliati sumus Deo per mortem filij eius. Et item, Commendat autem Deus charitatem suam in nobis quoniam, cum adhuc peccatores essemus, secundum tempus, Christus pro nobis mortuus est. Quare re vera hęc summa est commendatio dilectionis Christi erga homines, quia cum essemus inimici ex peccato proroplastorum, & ex nostris, quæ adiecimus delictis, Christus pro nobis, inimicis suis vitam suam humanam, in cruce Deo immolauit, & per mortem suam, ex inimicis, nos fecit suos amicos.

Quod amicus propter bonum amici mortē subeat non est aduersarium moribus humanis.

Mōstrum esset in moribus humanis si quis propter inimicū suum mortē oppetat.

¶Est igitur argumentum Christi, si maximum est mori pro amicis, quantum erit mori pro inimicis, id quod ego contuli generi humano? Quia ergo dixerat hoc est præceptum meum, vt diligatis inuicem, &c. idest, hoc præceptum est summa, & epilogus omnium præceptorū, diligere proximos, vt ego vos dilexi, subiecit symbolum certissimæ dilectionis, quale sit, scilicet, si quis moriatur pro salute fratris spirituali, vt cap. 10. &. 13. exposuimus. *Vos amici mei eritis, si feceritis omnia quæ ego præcipio vobis.*

Summam

Summam probationem dilectionis nostræ erga se Christus collocat in obseruantia præceptorum omnium, vt supra est declaratum. *Iam non dicam vos seruos, quia seruus nescit quid faciat Dominus eius. Vos autem dixi amicos, quia omnia quæcunque audiui à patre meo, nota feci vobis.* Græcè, iam nõ dico. Apostolus inquit, fideles noui testamenti filios esse Dei, secundum adoptionem vero fideles veteris testamenti accepisse testatur spiritum seruitutis in timore ad Roma. 8. ad Gala. 4. Vnde hæc est gratia noui testamenti, quæ generat Deo filios quia generat eos liberos. Hæc autem seruilis conditio prioris testamẽti, quod generabat filios seruos.

Fideles sunt filij Dei per adoptionem ideo illis reuelata sunt Dei mysteria.

Hoc est, in nouo testamento ex baptismo soluuntur omnia peccata, & patet statim aditus ad hæreditatem summi patris. Et quia fidelibus Christi continuo patet hæreditas æterna, idcirco filij & liberi à seruitute peccati appellãtur à Paulo. Quod si filij, igitur non serui. Veteres autem fideles, quia fores cœlestes non habebant patefactas, ideò adhuc laborabant ex peccati seruitute, etsi alioqui Deo erant grati: sed peccatum totius naturæ nondum erat expiatum, haecq; seruitute detinebantur, quo circa dicuntur serui. Fidelibus igitur noui testamenti arcana, quæ erant obuelata sub priori testamento, sunt reserata per Christum. Quare Christus apostolos ob hanc causam vocat amicos, & consequenter omnes fideles noui testamenti. Cæterum hæc amicitia non tollit naturalem seruitutem, ex qua omnis creatura Deo subijcitur. Quia si sumus amici, sumus ex gratia Dei, nos vocantis ad bonorum suorũ supernaturalium participationẽ, at gratia non detrahit naturæ iura, ex quibus Deo subditur omnis creatura testante psalmo, Quoniam omnia seruiunt tibi. Vnde fideles omnes se vocãt merito ob hanc causam Dei seruos, vt Paulo est familiaris hic sermo. At dicet aliquis, Quid est quod ait, se omnia nota fecisse apostolis, cum supra dixerit, Multa habeo dicere vobis, sed non potestis portare modo? Adhæc si omnia nota fecit, quorsum mittet Spiritum sanctum, qui doceat, & suggerat? Vtique nota fecerat Dominus omnia apostolis, quæ audiuit à patre, quæ, scilicet, pro illo tempore erãt apostolis scitu necessaria. Postmodum verò alia docuit pro temporis opportunitate. Et demum alia si nõ per se, saltem per Spiritum sanctum multa nota fecit apostolis, & alijs fidelibus. Neque tamen putes ex hoc verbo, apostolos sciuisse omnia, quæ sciebat Christus, quia summa erit fallentia, quamuis omnia quæ sciebat Christus à patre acceperat, quod est audire ex patre. Sed solum sermo est habendus de omnibus opportunis scitu ad salutem apostolorum, & fidelium sibi commissorum esse notificata apostolis. *Non vos me elegistis, sed ego elegi vos: & posui vos, vt eatis & fructum afferatis, & fructus vester maneat.* Signum certum dilectionis ad alium, est ei benefacere. Siquidem amicitia consistit in beneuolentia mutua: at hæc beneuolentia demonstratur ex communicatione bonorum. Dominus ergo modò hoc docere intendit, se dilexisse apostolos suos, & quia prior dilexit eos, inde collectum vult, apostolos teneri ad diligendum Dominum. Quocirca inquit, *Non vos me elegistis.* Summi beneficij est hoc, quod Deus eligat homines ad vitam æternam: & hac electione sunt donati apostoli. *Gaudete inquit, quia nomina vestra sunt scripta in libro vitæ.* Neque hac sola electione sunt donati, quæ fuit æterna electio sed etiam alia temporali, quippe electi sunt à Domino, vt essent sui legati, & portarent nomen eius coram Iudæis, & gentibus vniuersi orbis. Et hoc est, quod subdit, *Et posui vos, &c.* Idest, vos constitui prædicatores mei euangelij, vt ex vestra prædicatione orbis, qui me ignorat, discat me esse Deum verum & hominem, & sic discentes conquirant vitam æternam, qui fructus erit vestræ prædicationis æternus. Propterea dixi supra, palmites infructuosos, esse mittendos in ignem, vt vos admonerem, vt sitis palmites fructuosi, nõ temporanei fructus, sed æterni, qui est comparatio vitæ æternæ. *Vt quodcunque petieritis patrem in nomine meo, det vobis.* Et quia vestræ vires non sunt pares tanto fructui reportãdo, ideo indigetis precari assiduè patrẽ meum, vt vires vestras augeat, & conatus secundet: vt gẽtes cõuertãtur ad fidẽ ex vestra prædicatione. At vestras preces futuras esse efficaces, si per me patrẽ peta-

Fideles sunt amici Dei ex gratia & serui Dei ex natura.

petatis, certi estote ex meo verbo, quia ego vos ad hoc constitui munus exhibendum: ideò vobis omnia necessaria, ad complendum tantum opus suppeditabo. *Hæc mando vobis, vt diligatis inuicem.* Nihil efficietis horum quæ vobis dixi nisi inuicem diligatis: quia qui fratrē nō diligit in tenebris est, ideò quod semper moneo, idem tefrico modo, vt dilectionem mutuam studiosissimè curetis. *Si mundus vos odit, scitote, quia me priorem vobis odio habuit.* Soluit Christus tacitam obiectionem. Forsan enim apostoli obijcerent Domino. Vtique diligemus diligētes, at inimicos quomodo diligemus? Soluit Dominus dicens, Etiam inimicos debetis diligere, instar mei: siquidem si vos oderint homines, me prius oderūt, nihilominus ego odiētes me dilexi, quia pro illis institui mori: idem igitur vos præstate Græcè ἐμὲ πρῶτον ὑμῶν, idest me qui sum primus vestrum: aut me prius quam vos. Nam sermo Græcus anceps est ad vtrunque sensum, quāquam posterior magis probatur, vt πρῶτον sit aduerbium. *Si de mundo fuissetis, mūdus quod suum erat diligeret, quia verò de mundo non estis, sed ego elegi vos de mundo propterea odit vos mundus.* Sapiēs scripsit omne animal diligere quod est simile sibi. Qua propter carnales, & mundani diligunt carnales alios & mundanos, vnde & infideles alios amant infideles. Apostoli ergo odio habebantur à carnalibus & mundanis, & infidelibus, quia ipsi spirituales erāt, & fideles erāt, & cœlestes viri erāt. Et hoc est ꝙ Dominus ait, si de mundo fuissetis, idest, si mundani essetis, & mūdana amaretis mundus, hoc est, mūdani homines, vos diligerent. Nunc autem cū illis sitis contrarij ex diametro cū mundanis suis affectibus pugnantes, nō possunt mundani homines vos amare, sed potius vt suos aduersarios odio habebunt. Eratis autē vos etiā mundani, vt & ipsi, amātes mundana, vt & ipsi: at verò ex mea electione spreuistis mundana, quia vos de mūdanis hominibus, quales erāt cęteri, feci cœlestes, & supra mundanos, quales nō sunt cęteri. At fortassis dicet aliquis, qualiter intelligemus illud Iosue vltimi, Vos mihi testes estis, quod hodie elegistis me, igitur homo eligit Deū. At Christus ait, Non vos elegistis me. At respondetur hanc electionē esse liberi arbitrij, quæ sponte eligit seruire Deo, sed nō est electio, de qua modo est sermo. *Mementote sermonis mei, quem ego dixi vobis. Non est seruus maior Domino suo, si me persecuti sunt, & vos persequentur, si sermonem meū seruauerunt, & vestrū seruabunt.* Quod aduersarius vester sit mundus, non est quod vos remoretur, siquidem meminisse oportebit mei iam habiti apud vos sermonis, Matth. 10. Nō esse seruū maiorē, hoc est, meliorē Domino suo. Quocirca si ego Dominus vester sum, nā vos vocatis me magister, & Dominus, & benedicitis sum etenim, ideo si mihi aduersarius fuit mūdus: quippe principes Iudęorū scribarū, & pharisęorū phalanges, ex vno ore mihi cōtradixerunt, & calūniati sunt, & verba & opera, si idē ergo vos sustinueritis à mūdanis hominibus non est cur miremini. Cęterū glossa inter. intellexit, per seruare sermonem hoc loco, idest, calūniari. Luc. 14. ipsi obseruabāt eū. At ut intelligit secūdo de vera obseruatione, vt sit sensus, aliqui qui sermonē custodierūt meū, isti custodient vestrū. Priorem sensum probat Cyrillus: refert enim verba ad contēprū sermonis. Aduerte, vt quos dudū dixerat amicos, vocat nunc seruos, quia serui sumus ex natura Deo subditi. *Sed hæc omnia faciēt vobis propter nomen meum, quia nesciunt eum, qui misit me.* Odiū, quod gerent apud vos, erit propter euāgeliū, quod prædicabitis in gloriā meā, cui inuidentes, & conantes obscurare illius claritatē, vos vexabunt, & torquebunt, vt cessetis ab euulgando nomine meo, & nomine patris mei: latebit enim eos tārū arcanū. At verò post quā à vobis fuerit promulgatū, hęc ignorātia erit noxia illis, quia sponte ignorabunt, ꝙ est antidotū ad æternā parandā salutē. ¶ Sed quid est quod ait, Nesciunt eū, qui misit me, nā Iudęi Deū sciebant? Sciebāt sanè, sed nō quatenus erat Christi pater, vnde. 1. Corin. 15. ignorantiam Dei habent vsque adhuc, & contestatur idē psalmus. Nescierunt, inquit, neq; intellexerūt, in tenebris ambulāt, & concinit Esai. 8. Errauerūt, & pręebrietate nescierūt. Et idē Esai. 6. & scriptura scatet testimonijs huius generis. Quod autem hęc ignorātia fuerit prauę dispositionis, & ideo valde perniciosa, & quę Iudæos non

Iudęorum ignorantia de Christo est prauę dispositionis.

non excusanitā summo peccato infideli tatis, sequentia declarabunt. *Si non venissem & locutus fuissem eis peccatum non haberent, nunc autem excusationem non habent de peccato suo.* Græcè prætextum. Ignorantia tunc inculpata est, quando homopręstat quod suum est vt sciat, quæ scire debet, si adhuc ignorantia teneatur, nō est cur culpetur huiusmodi ignorantia. Iudæi autem non solum nō fecerunt quod tenebantur, vt non ignorarent Christū, imo fecerunt omnia quæ potuerunt, vt eum ignorarent. Et habentes coram oculis suis coruscantem lucem veram, occluserunt ex inuidia mentis oculos, ne illuminarentur: ideo sunt valde culpabiles. ¶ Christus autem præstitit omnia, quæ eum decebat præstare, vt eos illuminaret. Nam si verba quæris, nunquam sic locut' est homo, si facta, nullus collecti uè loquendo talia, & tanta, & tot, facta exhibuit miranda, qualia, quot, & quanta Christus. Et quo ad modum faciendi, se verè Deum esse monstrauit. Quędā, quidem, sola voluntate fecit, vt Ioan. 2. aquam illam in vinum nuptiale conuertit, alia verò solo verbo, nam solius verbi imperio, vt excitauit quatriduanum Lazarum, Ioan. 11. alia tactu vt cæcum illuminauit, Ioan. 9. & verbotenus peccata donabat dicens, Luc. 7. Remittuntur illi peccata multa quia dilexit multū. Hoc autem erat miraculum internę actiouis, vt præmissæ exterioris operationis. ¶ Demum ipse Christus se declarauit esse filium Dei, & verbo & opere, cui & paterna vox Matth. 3. attestata est. Et Ioānis vox est attestata Ioan. 1. Quare Iudæi excusari nequeunt, nihilq; coloris possunt obtendere, quod alleuiet suam perfidiā. ¶ Quid quod vel ipso experimento discunt, se scelus admisisse grande occidēdo Christum. Quippe à morte eius dispersi sunt in nationibus, & prolixissimam ducunt captiuitatē, & abominales redditi sunt omnibus gentibus. Qualia non sunt passi eorum maiores ob grauissimum etiam idololatriæ peccatū. Verū etiam num velatos habent oculos mentis suæ, & vocibus suorum prophetarū, quos quotidie legunt, clarissimè resonātibus nostrum Christum esse quem ipsi expectabāt, ex sua rebellione repugnāt. *De peccato suo.* Subintelligit infidelitatis

Ignorātia in culpata quæ & culpata

Tot & tanta, & talia mira cula nullus quot & quanta & qualia Christus fecit.

Infidelitas Iudæorū prorsus est inexcusabilis.

peccatū, ideo ait, Peccatum non haberent, subaudiens peccatū infidelitatis: quod sanè quia radix est vnde progerminantur varia peccata, ideo per antonomasiā peccatū appellatur à Domino. Sed ais, qui ergo nō audierunt Christū, non peccant non credēdo. Imo peccant, quia facile est iam omnibus credere: quippe in omnem terrā exiuit sonus eorū. Si qui vero sunt, quibus hoc est impossibile euangelium audire, & per eos nō stat, quod nō audiant, non credendo nō peccāt: de qua re supra egimus: isti enim negatiuè se habent ad fidē, non priuatiuè. *Qui me odit, & patrem meum odit.* Iudæi putabant se amare Deū, etiā si odio haberēt Christū, ideo Christus admonet eos ne fallantur. Nā qui odit Christum, & Deū odit: quia Christus est ipse verus Deus. *Si opera non fecissem in eis quæ nemo alius fecit, peccatum non haberent, nunc autem, & viderunt, & oderunt, & me, & patrem meum. Sed vt adimpleatur sermo, qui in lege eorū scriptus est, Quia odio habuerunt me gratis.* Non solum culpat Dominus Iudæos, de infidelitate sed etiam de odio indicans Psal. 24. & 68. Psal. 24. & 68
Et vocat psalmum legem, vt supra est expositum. Et odium Dei maius crimē est quam infidelitas, quippe quod excellentiorem euellit virtutē, scilicet, charitatem. Nam quanuis omnia crimina pugnent cum diuina charitate, quippe quam à mente hominis depellunt, at verò odium Dei directè, & ex diametro pugnat cum charitate. Sicut inimicitia Dei cum amicitia Dei. Ideoque alia peccata non dicuntur odium Dei, nisi interpretatiuè. Multa differunt theologi, si dum vita ducitur hæc mortalis, tanta potest esse mentis humanæ calamitas, ex qua Deum possit directè odio habere. Controuersa est quæstio, quia Deus cum sit infinitæ bonitatis odibilis non est, odium enim habet in obiectum malum. Verum quia mens cæca potest Deum apprehendere sub ratione mali non simpliciter, sed sibi, videlicet, vt sibi nocet, affligendo, vel puniendo, ideo quibusdā arrisit fateri Deū nō sub ratione Dei, sed sub alijs rationibus odio posse haberi. Et locus hic hoc docet, & Psal. idem hoc clamat dicens, Superbia eorum qui te oderūt Domine, &c. Verū locus hic dānatos spectat, de quibus modo

Odiū Dei imperat omnia peccata.

Num Deus sit odibilis à creatura rationali.

non instituitur sermo: sed de viatoribus. Neque tamē locus iste euāgelicus rē absoluit, quia promptū est dicere, Iudæi odio habuerunt Christum formaliter, Deum autem odio habuerunt interpretatiuè: quia Christus est Deus, & qui odit Christum, virtualiter odit Deum. Cæterū ventilatio huius dubij alibi obtinet aptiorem sedem. Fuit autem hoc cōtra Christum odium Dei patris odiū: quia opera præclarißima Christi Beelzebub dæmoniorum principi Iudæi attribuebant. Matth. 12. Verum cū Iudæi nō cognouissent Christi patrē, vt Christi patrem, non odio habebant Christi patrem formaliter, sed solum interpretatiuè. Quia sicut nihil volitum, nisi præcognitum, ita nihil odio habitum, nisi præcognitum. Quanuis. S. Augustinus hoc idem hoc loco disserit, num Iudæi ignorantes patrem Christi possent odio habere patrem, quia nemo odit quod nescit. Respondet tamen, non esse, necessariam ad amorem vel odium intuitiuam notitiam diligendi, aut odiendi obiecti, siquidem sæpe non visa amamus, aut odimus: sed sat est quod ea cognoscamus, vtcunque ex relatione aliorum vel lectione, &c. Quia igitur ex Christo sæpe audiebant patrem, hunc patrem, quem Christus proclamabat suum Iudæi odio habuerunt. Porro Ioan. 17. de Iudæis traditur, Non cognouerunt, patrem neque me &. 8. Non cognouerunt quia patrē eius dicebat Deum. Vnde videtur Iudæos non cognouisse, patrem Christi naturalem esse Deū, ex sua praua dispositione: nihilominus odio habebant eum, quem dicebat Christus esse patrē suū ignorando alioqui patrē eius esse Deū. Quia si credidissent esse Deū non odio habuissent formaliter. Quod si obieceris, Cur ergo ait, Et viderunt, & odio habuerunt? Si viderunt, igitur non ignorarunt. Cæterum non est habendus hic sermo, quod viderunt Iudæi patrē, sed quod viderunt Christi opera augustißima, ex quibus operibus debuisset in Iudæis conciliari Christi amor, at contra conciliatum est summum odiū. Ideoque Dominus laudat non videntes, & credentes dicens, Beati qui non viderūt, & crediderunt: quippe Iudæi videntes, non crediderunt, sed odio habuerunt

Ad amandū vel odiēdum nō est necessaria notitia intuitiua obiecti.

Christum, Glossa interline. exposuit, Oderunt me, & patrem meum nescientes. Hoc est, ex eo odio habuerunt me, quia nescierunt me esse Deum, & filium Dei naturalem. Etenim si sciuissent, nō odio habuissent Paulo testante. 1. Cor. 2. Si Dominū gloriæ cognouissent neutiquam crucifixissent, atque. 1. Cor. 15. ait de Iudæis, ignorantiam Dei habent vsque nunc. Vtique Iudæi Deum vnū semper cognoscunt: verum, quia non cognoscunt Deum esse patrem Christi, & Christū esse verum Deū: ideo ait ignorantiam Dei modo habere Iudæos. Hæc autem ignorantia, quia est prauæ dispositionis, & nō puræ negationis, ideo eos non excusat. *Cum autem venerit paracletus, quem ego mittam vobis à patre, spiritum veritatis, qui a patre procedit, ille testimonium perhibebit de me: & vos testimonium perhibebitis, quia ab initio mecum estis.* Spiritus paracletus testatus est per apostolos quos imbuit in die Pentecostes, Christū esse verū Deū, & hominem verum. Et ideo in nomine Christi polliciti sunt salutem æternam orbi dicentes, Non est aliud nomen datum sub cœlo, in quo oporteat homines salutem sibi parare, prętérquam in Christi nomine. Quod verò ait, Quem ego mittam vobis à patre, ideò ait, quia ipse à patre processit Deus de Deo, & inde ipse & pater spirant Spiritum sanctum. Quod ergo filius spiret Spiritum sanctū habet à patre, & quod ipsum mittat visibili forma habet item à patre. Spiritus ergo interno testimonio Christum testatur esse Deum, & apostoli externo miraculorum testimonio testati sunt idem. Græcè spiritus veritatis. Tametsi πνεῦμα Græcè neutrum est: ideoque ambigua est lectio ad accusatiuum, & nominatiuum. Interpres noster in accusatiuo accepit. Gręcè, nō perhibetis, de presenti, etsi Cyrillus per imperandi modum legit, scilicet, Perhibete. Et sensus vtroque modo integer. Perhibetis testimonium, quia vos testes estis. Perhibebitis postquam ascendero in cœlū, & tunc perhibete testimoniū. Sed quid, dicet aliquis, necesse est perhibere homines testimonium, si Deus ipse perhibet? Vtique perhibet, sed per homines perhibet: ideo perhibētibus apostolis Spiritus sanct⁹ per illos perhibebat. *Ab initio.*

Collige

Collige apostolos ferè simul vocatos à Christo, etiam si non legatur quo tẽpore fuerint omnes vocati. Ab initio vocationis apostolicæ fuerunt cum Christo. Theophilactus verò legit etiam de futuro, iuxta lectionem nostram vulgatam, Vos, inquit, quoque testabimini, qui ab initio mecum estis, quamuis in textum transfert interpres eius, vos testes estis: sed vt dixi omnia consonãt. ¶ Sensus igitur horũ verborũ est, prædixi vobis, ꝙ Iudæi vos sunt persecuturi, & ꝙ sermonẽ vestrũ non sunt seruaturi, quia si meũ nõ seruarunt, si me persecuti sunt vobis non parcet etiã ipsorũ furor. Cęterũ contemnite eorũ vexationes, cõtemnite eorum contemptũ, & firmi estote, & perseuerate in prædicando euãgelio meo, cui Spiritus sanctus attestabitur, & vos idẽ simul contestabimini, siquidẽ si non tuleritis fructũ ex Iudęis, quẽ desideratis, reportabitis tamen magnũ ex gentibus fructũ. ¶ Distingue tamẽ hoc loco, procedere & mitti, siquidẽ processio significat naturalem emanationẽ Spiritus sancti à patre & filio, mitti verò denotat voluntariã missionẽ à patre & filio à dextra Spiritus sancti, ideo cũ ait, Quẽ ego mittam à patre, idest, volẽte patre, & ex diuinitate, quã habeo à patre, ego mittã visibiliter super vos. Dixit autẽ, Qui à patre procedit, & nõ dixit modo, quem mittet pater, sed quẽ ego mittã à patre. Nãque iam dixerat superiori sermone, Spiritus paracletus, quẽ mittet pater in nomine meo. Nunc verò vt demonstret se secundũ diuinitatẽ esse ęqualẽ patri, ait, quem ego mittã à patre. Et equidem sufficiens est testimonium diuinitatis Christi, quod ipse misit Spiritũ sanctũ. Nam pura creatura Sãctum spiritũ creatorem non potest mittere: & quanta vęcordia esset asserere creaturam mittere creatorẽ. ¶ Neque tamen quia mittitur, ideò Spiritus sanctus, minister est patris & filij, vt Macedonius arbitrabatur, & Eunomius. Siquidẽ si minister esset, nõ diceretur qui à patre procedit. Sanè omnes creaturæ à Deo procedunt: cur ergo singulariter de Spiritu paracleto Dominus ait, Qui à patre procedit, nisi ad denotandã singularẽ processionẽ Spiritus sancti, à patre? Et quia in ratione principij processionis huiusmodi filius non distinguitur à patre, si Spiritus sanctus à patre procedit necesse est, quod à filio procedat, vt etiã Cyrillus Græcus autor hoc loco concedit, etiam si supra dixerat Spiritum sanctum esse mentẽ filij cap. 14. Cęterũ theologi nõ hoc probant spiritum esse mentem filij, si ad eũ sensum sumatur, quo fatemur filium esse verbũ patris, vt nos in. 1. Senten. pressius disseruimus. ¶ Omnes sanè angeli ad Heb. 1. sunt administratorij spiritus missi ad sua munia exequenda, ad quæ Deus destinauit illos: at vero iste spiritus, non est administratorius, sed autor & conditor administrãtium spirituum. Ideoque ad testimonium de Christo, hic mittitur ab ipso Christo, quia est spiritus veritatis: in angelis autem reperta est falsitas, Iob docente, in angelis reperit prauitatem cap. 4. Nam diabolus in veritate nõ stetit, & mẽdax est, & pater mendacij: sancti equidẽ angeli veraces sunt, at nõ sunt veraces, vt Spiritus sanctus. Nanq; Spiritus sanctus est ipsa veritas: vt est ipsum esse, & ipsum bonũ. At verò sancti angeli sunt veraces quatenus imbuti sunt hoc veritatis spiritu: quo quia orbãtur mali angeli, sunt spiritus mẽdaces, atque fallaces. Quia ergo Christus est veritas, hac ratione spiritus huius veritatis, testimoniũ perhibuit de hac veritate. Apostoli quoque, vt repleti hoc spiritu veritatis testati sunt Christũ veritatẽ esse, itẽque sancti angeli ob eãdẽ causam natiuitatis Dominicę, & resurrectionis, & ascensionis in cœlum testimonium perhibuerunt.

Processio & missio vt distinguantur.

In ratione principij, vnde processio est Spiritus sancti non distinguitur pater & filius.

Spiritus sanctus non est mens filij.

Spiritus veritatis perhibuit testimonium de veritate.

MORALIA.

¶ *Ego sum vitis vera, & vos palmites.*

LEGIMVS in sacra Geneseos historia, quendam Ægyptium, quẽ in carcerẽ tradiderat Rex Pharao per quietem vidisse vitẽ quandam propaginibus tribus refertã, ex qua cum expressisset vinum Pharaoni, cuius pincerna fuerat, illud propinasse eidem, vt solebat bibendũ. Quod sane insomnium, cum retulisset Ioseph somniorũ interpreti, Ioseph somnianti pincernæ libertatem ex vite, quam per quietem viderat, & honoris pristini restaurationẽ pollicetur. Quod sanè insomniũ præter alia,

Genes. 40.

Somniũ pincernæ de vite absconditũ sacramẽtũ de vera vite.

alia, quæ condit sacramenta, vnum solum exponemus, quod mox subdemus. Hæc nanque vitis, quæ erat ficta vitis, quia ex insomnio visa erat vitis, aliam vitem veram, de qua nobis præsens sermo est habendus aptè adumbrabat.

Christus nanque est vitis hæc tribus propaginibus constans: quippe & diuinitate, & anima rationali, & humana carne subsistit. Nanque diuinitas filij, quadátenus ratione, videlicet quia à patre est accepta, non incommodè propago dici potest patris: quatenus tamen est in filio. Quamuis enim diuinitas secundũ suam rationem absolutam considerata nullius sit propago, sed ab ipsa vniuersa propagantur, quippe quæ vniuersorum est principium, at vero secundum relatiuam rationem, idest, quatenus in filio est, propago est patris. Quippe vt est in filio est ipse filius: at filius testante Dionysio libr. de diuinis nominibus, patris sempiterna est propago, siue germen. (Par. 1. cap. 2.) Istæ autem propagines sunt vna vitis, quia diuinitas, anima, & caro Christi, simul vt coniuncta, scilicet sunt, sunt vna persona diuina, & humana, quę est filius Dei patris, & primogenitus virginis matris. Cæterum habet hæc vitis alias propagines mysticas, quæ non sunt hæc ipsa vitis. Cæterum ab ipsa hac vite originem & vitam ducunt. Priores quidem propagines, tres solum erant, at istæ alię propagines sunt innumerabiles. Omnes nanque iusti, qui ab origine mundi fuerunt vsque modo, & qui modo sunt, & omnes, qui post hac sunt venturi iusti, & electi à Deo, omnes sunt propagines huius diuinæ, & verissimæ vitis. Nõ dum erat hæc vitis, & iam habebat propagines, iam nutriebat suosque viuificabat palmites. (Omnes qui fuerunt iusti ante Christi aduẽtum fuerunt palmites Christi.) Etenim Matth. 23. & qui præcedebant, & qui sequebantur & acclamabant Domino, Hosanna filio Dauid. Siquidem præcedentes Christi secundum carnem aduentum, salutem & iustificationem, ab hac vite pendere suã profitebantur, & qui sequebantur, eandem professionem celebrabant. Petrus nanque in solenni illa concione habita ad Hierosolymitas, postquam spiritus Dei eum abundè imbuerat, clara voce resonauit, Nõ esse hominibus aliud sub cœlo datum nomẽ, in quo oporteat eos (Acto. 4.) saluos fieri præter nomen Iesu Christi. Et quidem non de præsentibus loquebatur dumtaxat, qui aderant suæ concioni, sed generalem proclamauit sententiã: omnes nanque comprehendere voluit homines, verba commemorata proferens. Nam si aliquando hominibus contigisset salus, & non per fidem Iesu Christi, vtique iam aliud esset hominibus datum, in quo possent se seruare à morte æterna, quod nõ esset nomen Iesu Christi, Petro tamen reclamante, non esse saluti ęternæ parandæ aliud nomen nisi nomẽ Iesu Christi. Quod si dixerit quispiam, Quamuis ad salutem ęternã comparandam, necessaria sit fides Iesu Christi, tamen ad iustificationem non semper fuit necessaria fides Iesu Christi. Quippe in lege naturali patres prisci illi degentes, nullam Christi notitiam habuerunt: ideoque Christum ignorabant inculpatè, quapropter non poterat ab eis exigi fides Christi, quem inculpatè nesciebant. Vnde & quibusdam magnis autoribus hoc arrisit placitum. Nõ fuisse ante Christi aduentum fidem Christi necessariam ad salutem, nedum ad iustificationem, sed quod qui præcesserunt Domini aduentum, rectè custodientes naturalis legis præcepta, vnũ Deumque colentes, citra aliam fidem, salutem consequi potuisse. Hanc credidisse sententiam reperio Chrysostomum homilia 37. in Matthæum, & profert exemplum de sanctis illis & admirandis iuuenibus Machabęis, qui sine Christi notitia, mirabiliter pro lege patria occubuerũt, & gloriosissimam martyrij palmam retulerũt. Qui dubio procul promeruerũt æternam vitam. Et rursus idem testatur, in sermone de Lazaro mendico. Et ante Chrysostomum Iustinus martyr in lib. quæstionum à gentibus propositarum, quæ. 8. idem testatur dicens, Qui cum ratione vixerunt, etiam Christiani sunt, etiam si non nouisse Deum existimati sunt. Quales apud Græcos Socrates, & Heraclius, & alij similes. Et Clemens libr. 5. & 6. stromatum eos ait, qui ante Christum rectè vixerunt, esse iustos factos per legem, vel per philosophiam, sed defuisse eis tantum fidem in Christum. Quare in inferno expectasse Christi & apostolorum aduentum, corumq;

ibi

ibi prædicatione esse conuersos, vt in Christum crederent, & sic demum seruatos esse.

¶ Porro autem, vt rem hanc disseramus apertius Apostolus clamat ad Heb. 11. Sine fide esse impossibile placere Deo. Non ergo sola philosophia, quippe quæ non est fides, sed naturalis scientia poterit hominem facere gratum Deo, neque ipsum saluum facere.

¶ Ad hæc cum per philosophiam assequamur Deum vnum esse, equidē Deū vnum esse cognoscere, etsi sit preambulum ad fidem, non tamen est fides, apud philosophos: quandoquidem ex visibilibus indagātes philosophi assecuti sunt vnius diuinitatis notitiam. Quod ergo Paulus ait, Sine fide impossibile esse Deo placere, de supernaturali notitia Dei, quæ fides est propriè, audiendum est. Vnde dicens, Oportet accedentem ad Deum credere, quia est, & quod remunerator est, inquirentium se, vtique, non diluit quod dudum aiebam. Nanq; esse remuneratorem, est esse iudicem hominum, & pijs præmia çterna, & impijs supplicia tribuere: hoc autem vt certo credamus, non sufficit philosophia. Philosophia enim, ex visibilibus vestigans inuisibilia, non habet vnde hoc colligat per demonstrationem, id quod est philosophica methodus. Imo plerique philosophorum, vt Protagoras, & alij obseruantes pios in hoc torqueri seculo, & impios prosperè habere, diuinam leserunt prouidentiam fato, & casui huiusmodi successus humanos tribuentes. Vt ergo certissimè credamus Deum esse remuneratorem, aut demonstratione, nobis certitudo hæc paranda est, & hoc minimè fieri potest, aut fide, & hac via sola certus redditur homo quod sit Deus iudex factorum humanorum. Ergo iuxta apostolicum verbum, omnes iustificandos, necesse est fide, hoc est, notitia supernaturali quadam de diuinis donari.

Fides propria est quæ est notitia supernaturaliū rerum & hęc est necessaria ad vitam æternam.

¶ Ad hæc iustificatio nulli, nisi ex pœnitentia contingit: at verò pœnitentia necessaria ad salutem, non est solum dolere, aut tristari de admisso peccato, sed dolere propter summè dilectum Deū. Sed nūquid philosophia hoc vnquā docuit? neutiquam. Neque enim Plato hoc sciuit, & philosophiæ monarcha Aristoteles hoc ignorauit: sed sola fides docet peccatum esse hac ratione purgandum. Rursus ad iustificationem necessarius est amor charitatis diuinæ, qui est amor supernaturalis: igitur necessaria est etiam Dei cognitio supernaturalis & hæc est fides. Qua propter cum omnes iusti, qui præcesserunt Domini aduentum, fuerint iustificati per pœnitentiam, & charitatem Dei, necesse est omnes huiusmodi fidem supernaturalem habuisse. Præterea quod Clemens ait, huiusmodi philosophos, qui in inferno erant fuisse conuersos ad fidem, ex Domini prædicatione, &c. non potest intelligi de his, quos infernus damnatorum excipit: nāque isti conuerti nequeunt. Igitur est intelligendus sermo hic, de inferno qui vocatur patrum limbus, aut de purgatorio. At vero in altero seculo nulla est noua conuersio. Quia vel hæc conuersio esset, vt iustificarentur nouè, & hoc non, quia à morte nulla est iustificatio: nanque qui iustus clausit diem extremum, semper manebit iustus, & qui iniustus, semper manebit iniustus. Vel hæc conuersio esset, vt deducerentur ad vitam æternam: at neq; hoc dicendum erit. Siquidem, cum beatitudo hominis, dependeat ab ipsius iustificatione, quia soli iusti beantur, vt iniusti damnantur, si ad iustificationem non est necessaria fides, neque ad beatitudinem consequendam.

Clemēs Alexādrinus defēditur.

¶ Accedat eodem, quia vel isti, quos Clemens ait, quos limbus tenebat, conuersi ad fidem Christi sunt in limbo liberè, aut necessario. Si liberè, quia poterant non conuerti, igitur existentes in limbo aut purgatorio peccare possunt, quia poterant non credere: id quod falsum est, quippe iam sunt constituti in statu nouo extra viam. Si verò necessario crediderunt, qua ratione obsecro per actū necessarium conferenda erat illis vita çterna? Et in cumulum harum rationum, nouam cōcinnemus, hanc videlicet, Nū isti viri pij, qui tempora Saluatoris præcesserunt, pro infantibus suis potiti sunt remedio salubri aliquo? an non? Quod si dixeris omnes horum infantes quos tum sustulit mors, damnatos fuisse, durissimi dogmatis esset ista assertio. Dominus enim cultorum suorum curā gerebat, non solum ipsorum, sed infantū suorum,

Deus nūquā reliquit in lege infantes piorum hominum sine remedio contra originale

suorum, non permittendo omnes illos dãnatione innodari. Vt postmodum cu ram egit eorũdem, quando Abrahę iussit circuncisionis ritum, etiam ante legẽ Mosis latam. Vnde admodum rationi consonat, huiusmodi infantium Deum etiam curam egisse, sub ipsa naturę lege, igitur sciebant huiusmodi Dei cultores peccatum originale esse infectionem generalem hominum, etiam ab ipso humano conceptu. At verò hoc arcanum scire nequibant, nisi Deo reuelante: quippe originalis macula, est occultissima. & nõ potest manifestari nisi per fidem. Vnde Grego. ob hoc affirmat, sub lege naturæ fidem parentum profuisse infantibus ad expiationem huiusmodi piaculi primitiui de consecra. dist. 4 cap. Quod autem apud nos. Quod vero ait, solam fidẽ profuisse paruulis id temporis, tu intellige de fide protestata per aliquẽ actũ exteriorẽ. Nam sola fides in mente concepta paruulis non poterat prodesse. Nam profectus huius fidei, erat quia quodam modo induebat formam sacramenti, sed non poterat hanc induere si nõ erat sensibile signum.

Parẽtũ fides protestata aliquo actu exteriori, vel oratione vel sacrificio proficiebat paruulis.

Rationes probantes nullũ vnquam contigisse iustificationẽ nisi ex fide Christi.

¶Et augẽtur ista, quia apostolus Ephes. 4. testatur vnum esse Deum, vnam fidẽ, vnumque baptisma. Si verò qui sub lege naturæ degebant, ex solo vnius Dei cultu, sine ampliori fide iustificarentur, cum nos iustificemur per fidem expressam Christi & eiusdem charitatem, nostra fides, & illorum fides non esset vna fides, vt manifestum est. Quia nostra supra naturalis; illorum verò erat naturalis, quia metas luminis natiui non excedebat. At diuersum est quod docet Paulus vnam fidem esse omnium fidelium. Quia quãuis fides Christiana multò explicatior sit, quam fuerit fides antiqua, cæterum esse explicatiorem, nondiuersificar fidei substantiam. Nanque eadem est manus compressa, & explicata. Et hoc argumentum ex aliò subdendo amplius constituitur. Apostolus nanque inquit, Hebræis scribens. 5. Christum esse autorem salutis obtemperantibus sibi. Igitur nullus potest, aut potuit, aut poterit hac ęterna frui salute, nisi obtemperet Christo. Sed si nullam habuerũt sub lege naturæ prisci illi patres de Christo notitiam, siue implicitam, siue explicitam, vtique non potuerunt obtemperare Christo, quem prorsus ignorabant. At vero si implicitè credebant venturũ esse hominem quendam, qui reseraret fores cœlestes, iam tum implicitam fidẽ sortiebantur, quæ cum pœnitentia operabatur remissionem peccatorum. Tunc enim Christus etsi nondum venerat operabatur instar causæ finalis, quæ concepta desideratur, & ex desiderio mouet ad consecutionem eius. Nunc vero operatur, vt causa efficiens, quia iam existit.

Vna fides antiqua & moderna.

¶Et quidẽ adhuc ista vehementius etiã suadentur, si contemplamur, etiã ab origine peccati, continuo, insinuari Christum futurum peccati remedium. Peccantibus enim Adam, & Eua continuo à peccati perpetratione, pandit Deus remedium dicens, Inimicitias ponam, inter te & mulierem, & ipsa conteret caput tuum. At non vides vt iam pãdebatur antidotum peccati futurum per mulierem Christi matrem? Vel si legis, Ipsum conteret caput tuum quendam hominem progenitum ex muliere contriturum Satanicam docet potestatem. Et istud erat credere implicitè Christum. Et quid, nonne legimus sub lege naturę viros fuisse iustos, & Deo placentes, vt fuit Enoc. Noe, Melchisedech, Sem. &c? Nõne isti à Deo erãt edocti de agẽdis ad vitam æternam? Igitur spiritus Dei eos instruxit de fide mediatoris Christi. Quod si Noe fuit à Domino instructus de modo componendi celeberrimam illam arcam, ad salutem sui & suorum corporalem de fide Iesu Christi quid ni instrueret & ipse suos filios, & seriatim per nepotes tradebatur hæc fides?

Ab origine morbi est infinuatum antidotum.

Gen. 3.

¶Semper igitur mediator Dominus noster Iesus fuit, & antequam veniret in orbem erat meditator noster, quia per fidẽ in ipsum venturum homo se disponebat ad iustificationem, & pœnitendo de erratis suis iustificabatur. Postquam autem venit in mundum est etiam mediator, quia sanguinem fudit suum, vt patefaceret sancta illa cœlestia, non manu facta.

Christus semper fuit mediator hominum & Dei.

¶Et equidẽ, cum diabolus sit caput omnis iniquitatis, quippe omnes iniqui sunt mẽbra eius, cur non dicemus Christum semper fuisse caput omnium iustorũ? cur non dicemus omnes iustos fuisse, & esse,

& esse, & fore palmites huius vitis? Et Augustinus hæc omnia firmat dicens, in epistola ad Optatum. 157. Proinde, inquit, cum omnes iusti, siue ante incarnationem, siue post incarnationē Christi, nec vixerint nec viuant nisi ex fide incarnationis Christi, in quo est gratiæ plenitudo. Profecto quod scriptum est, non esse aliud nomen sub cœlo, in quo oporteat saluos fieri nos, ex illo tēpore, ad saluandum genus humanum, ex quo in Adam vitiatum est genus humanū. O mirabilem, & planè stupendam vitē: nondum extabat, & iam germinabat, nondū erat & iā palmitibus decoris erat exornata. Si viuificabat suos palmites antequā fuisset, an non viuificabit multo amplius modo, postquam præsens adest, quæ olim anxia spe, desiderabatur? ❡Primam vitem plantauit Patriarcha ille Noe, & ignoratum vitis fructum gustans inebriatus est. At verò vitem hanc sublimem, & electissimam, plantauit Deus omnipotens in vtero. B. virginis Mariæ per Spiritum sanctum. Non plantatur enim hæc vitis ab homine, sed ab ipso Deo, quando verbum caro factū est. Geminam habet naturam vitis hæc & diuinam, & humanam, vt magis mireris præexcelsæ huius vitis naturam.

Noe primus plātat vitem.

❡Vinifera est vitis hæc, non siluestris: & vinum huius vitis est vinum quod lætificat humanas mentes lętitia sempiterna. Ex alio vino materiali, inebriari prohibet apostolus, at ex hoc vino inebriari iubemur, quoniam qui ex hoc vino inebriatur, Spiritu sanctō inebriatur.

❡Siluestris vitis labruscas parit, acidos fructus: at verò hæc vitis non siluestris sed viuifica est, & vinum quod fert omnem superat dulcedinem, nam sanguis eius est, sanguis vuæ meracissimus. Pessimi cultores huius vitis fuerunt Iudæi, qui cum debuissent hanc vitem summo colere cultu, quia fructus huius vitis est vita sempiterna, eradicauerunt tamen eam de terra viuentium, occidētes Christum. At verò non pro voto eis successit huiusmodi eradicatio vitis, nanque post eradicationem, multo gloriosior, & fructuosior ex sepulchro, vbi condita fuerat vitis hæc reuiuiscit. Transplantatur tandem in cœlestia regna in die Ascensionis suæ super astra. Porrò autem ibidem transplantata, in terra illa viuentiū pulcherrimus gerit ibi palmites, neque solum ibi, sed & in terra nostra palmitibus refertissima est, imo quod mireris amplius, & subtus terram palmitibus fæcunda est. Est nanque vitis hæc amplissima, vnde feracissima est palmitū. Ideo in cœlo, beatis ornatur palmitibus, & in terra, scilicet, in ecclesia militāte palmites multos habet, & denique in purgatorio. In inferno verò nullos habet palmites. Plerique sane ibi sunt, qui fuerunt olim palmites huius vitis, cæterum per finalem impœnitentiam aruerunt, & ab scissi sunt ab hac vite, & in fasciculos redacti, deiecti sunt ad flammas illas tartareas, vt ibi ardeant, & ex ardore nō consumentur, quia semper ardebunt. Quia verò in igne purgatorio sunt collocati, sunt sane palmites huius vitis, vitæque humorem ab hac vite retinent, quia in charitate Dei, & ecclesiæ decesserunt ab hac vita. Cæterum, quia eorum pœnitentia non fuit sufficiens, vt peccatorū suorum iam donatorum, reliquias absumeret, vnde cum huiusmodi peccatorū scotijs ex hoc migrarunt seculo, ideo ibidem purgātur ab igne, donec tanquam aurum in fornace excoquantur, & puri, & nitidi in abaco cœlesti coram Deo reponantur.

Christus habet palmites suos in cœlo & in terra & subtus terrā.

Beati & qui sunt in purgatorio nō possunt mereri bene aut male mereri.

❡Porro palmites isti, iam non fructificant, quia tēpus fructificationis, est præsens vita, quę sola apta est meritis vel bonis vel malis. Abstergunt sane scotias peccatorum, quas hinc migrātes secum detulerunt: at hæc absterfio, non est meritoria vitæ ęternæ: ideoque nō possunt ibidem fructificare, vt neque possunt peccare. Palmites autem, qui in terram cœlestem sunt transplantati ex hoc seculo, isti sunt beati palmites, in quibus vitis hæc vitæ ęternæ humorem deriuat. Isti sunt qui arescere nequeunt, & qui manēt in Christo & Christus in eis, per nexum ęternæ beatitudinis. Non equidem fructificant, quia iam sunt extra statum fructificādi: cæterum fruuntur suis fructibus, hoc est meritis, quæ tametsi erant trāsitoria, at manebat iste fructus, quia beata vita erat rependendus. Isti palmites iam non vniuntur ex fide cum sua vite sed per claram visionem, & perfectam diuinitatis fruitionem. Non arescere

scere igitur neque posse arugine affici commune est istis palmitibus, quos vel purgatorius purgat ignis, vel beata vita tenet, vt non fructificare. Cæterum beati palmites iam fruuntur ex suis fructibus, qui verò purgantur adhuc nō fruuntur, sed purgantur vt fruantur. In vita hac fluxa purgantur palmites, vt fructū abundātiorem referant, vt Dominus ait. At vero post hanc vitam non purgātur palmites, vt copiosiorem reportent fructum, sed vt ex reportatis in vita fructibus, frui liceat in regno Dei. Erant palmites alij huius vitis, qui necdum beatitudine potiuntur ęterna, sed adhuc vitā hanc temporalem deguut. Et isti sunt fideles viantes ad ęternam patriam. Isti palmites sunt, quorum est fructus facere manendo in vite. Hos palmites purgat Deus vel pœnitentiæ dono, vel laboribus alijs, & pressuris, quibus seculum hoc transitorium abundat. Nanque labores huius seculi, si ęquo ferantur animo propter Deum, vim habent purgatiuam peccatorū: vt definit Concilium Triden. sessio. 14. Verumtamen nunc vitis hæc quosdam habet palmites non fructificantes, etsi habet alios frugiferos. Vt enim vitibus accidit habere hæc duo palmitum genera, quia sæpe viti hærent, quidam palmites aridi, vniti quidem viti, at aridi, vt & in humano corpore, nonnunquam sunt quædam membra emortua, ita quoq; quidam sunt fideles vniti Christo per fidem, sterilem tamen & infœcundam: alij vero sunt copulati Christo, per fidem fœcundam, quippe qui charitate Dei sunt Christo copulati.

Palmites in hac purgantur vita vt fructum afferant copiosiorem in altera purgatur vt fructu fruantur.

Labores & ærumnæ huius temporis vim habent purgatoriā.

Soli ergo iusti sunt membra Christi viua, & palmites feraces: at verò fideles iniusti, etiā sunt Christi palmites tametsi steriles palmites. Id quod lectio euangelica satis insinuat, dicens, omnem palmitem in me non ferentem fructum tollet, &c. Igitur antequam tollatur palmes hic infrugiferus, palmes vitis est.

¶Vanum igitur est dogma hæreticorū dicentium, per quodlibet peccatum fidē amitti. Etenim si peccatum quodlibet fidem expellit, igitur per quodlibet peccatū homo auellitur à vite, & per quodlibet non est in vite. Quomodo ergo verum erit, quod Dominus ait, Omnem palmitem in me non ferentem fructum, tollet eum? Hæc nanque palmitis ablatio à vite, vt ex contextu euangelico liquet, non est alia quā damnatio æterna: qua tamen nullus hominum, dum viuit torquetur. Hinc etiam non est obscurum intelligere, quā insanus fuerit Vuicleff, docens solos electos esse Christi mēbra, quippe fideles omnes sunt Christi palmites, nisi quod quidā atidi sunt, alij verò virentes. Neque tamen ariditas palmitum viti est tribuenda, vt sępe cōtingit in vite materiali: ex qua arescente, & palmites arescunt. At verò Christus nunquam aruit, neque arescere poterit. In ipso enim est gratiæ plenitudo, & ex eius plenitudine omnes palmites hauriunt virorem. Quod si qui non hauriunt, vitis non est vitium, sed palmitū.

Hæreticorū neothericorum dogma refellitur.

Vuicleff insanus.

¶Hæc est vitis illa, de qua vetustum extat oraculum, Gen. 49. Ligās ad vineam pullum suum, & ad vitem ò fili mi asinā suam. Etenim per asinā quæ est animal rude, & laboris patientissimum populū illum Hebræū subaudimus, rudē sanè, quia spirituali intelligētia legis non erat prædītus, fuit quoque laboris patientissimus populus ille, quippe qui portauerunt pondus diei, & ęstus: & onus legale tulerunt, quod erat grauissimū onus, Acto. 17. Pullus autem, qui iugum non erat expertus, neque onus legis tulerat, populus est gentilicus, legis Mosaycæ ignarus. Huic autem viti, idest, Christo, alligatur asina hæc, alligaturque pullus iste, siquidem Hebræos, & gentes sibi colligauit Christus per fidem & sacramenta. Sunt enim sacramenta veluti vincula quædam quibus Christo homo quilibet ligatur. Et per sacramenta vitis hæc suum instillat vitalem gratiæ liquorem in palmites suos. Baptismus autem est primum ad hanc vitem ligamen, prima cum vite hac cōiunctio. Tunc enim efficimur ceu noui Christi palmites, nonnumque gratiæ fructum ferimus. Ante baptismum enim in re vel voto susceptum nullus est Christi palmes. Quanuis enim catechumenus iam credat in Christum, & ex voto sit Christi palmes, cæterum non est Christi palmes nisi per baptismum in voto quo mediante ligatur ad vitem per fidem & charitatē. Ex aqua igitur baptismali Christus sibi producit

Sacramenta Christianæ ecclesiæ sunt ligamina quibus ligantur fideles Christo.

ducit palmites hosce, & ibidem plantantur, & complantantur Christo ad Roman. 6. ¶ Iam vero vt ad suum remeet oratio principium, pincerna Regis Pharaonis ex vite, quam per quietem videat præsagium suæ libertatis accepit, & restituendi honoris prædicente Ioseph. Nos vero ex vite vera quæ est Christus, quam per fidem veram accepimus, docente vero Ioseph Christo, accepimus libertatem à peccato, & promissum æternæ vitæ. A vite nanque ista, palmites conciliant sibi Dei gratiam, vnde resultat à peccato libertas: quanuis interim sit homo ex statu seruus, vt sunt serui emptitij: quibus tamen seruitus ciuilis nocet nihil, si huius vitis sunt palmites. Palmites enim isti spiritu Dei fruuntur, quem sibi impartit vitis, & vbi est spiritus Dei ibi est libertas, à maligni spiritus seruitute. Aliam nanque seruitutem ciuilem, non tollit diuinus spiritus: quãdoquidem spiritu Dei ita benè frui possunt qui serui sunt, sicut & qui liberi sunt. Vnde apostolus in.2. Corin.5. In Domino Iesu, neque seruus, neque liber, &c. Ex vite igitur hac donantur palmites libertate spirituali, nihil enim est damnationis ijs, qui sunt in Christo Iesu, Rom.8. modo sint palmites frugiferi. ¶ Ad hæc ex vite hac pollicetur nobis Deus vitam æternam, vbi restaurabitur dignitas humanæ naturæ per peccatum primi hominis admodum læsa. Fuit autem læsio quod cum homo in honore esset factus est similis iumentis insipientibus. Est autem restauratio, quod simus similes iumentis insipientibus, si manemus in hac vite, erimus æquales angelis Dei. Solus igitur est vera vitis: diabolus autẽ est falsa vitis, & palmites, quos habet sunt omnes peccatores amantes mendacium, & veritatem relinquentes. Et quia diabolus est falsa vitis, ideo est sterilis vitis, & palmites, quos habet, aridi sunt, & steriles, quia non possunt edere fructus vitales, sed potius mortales. Omnes infideles, omnes hæretici, chismatici omnes, apostatæ omnes qui à fide apostatarunt sunt palmites huius vitis. Nam omnis nequitia à diabolo deriuatur: quia inuidia diaboli mors introiuit in orbem terrarum, Sapien.2. Quinimo fideles peccatores etsi ex fide, quam

Ex vite vera palmites multa præclara conquirunt.

profitentur sint palmites vitis veræ, ex admisso, & nõ purgato peccato sunt palmites falsæ vitis. Quidam dixerunt se esse vites, vt fuit Iudas Galilęus, & Theodas, at verò erant falsæ vites quia pseudo Christi, & non verus erant Christus. Antichristus similiter se profitebitur esse vitem, at erit falsa vitis, & ideo Deus interficiet eum spiritu oris sui: solus qua propter Christus est vera vitis. Est enim ipse veritas, ideo nulla in eo falsitas: est vita, ideo nihil mortalitatis habet: est via, ideo nihil habet deuij: est item vera vitis, quia nihil habet sterilitatis, sed miræ est vitalis, & æternæ fœcunditatis. Et vt rem hanc paucis expediam, ab hac vite prodierũt omnes apostoli, martyres, cõfessores omnes, virgines, omniũ deniq; sanctorum beati cætus.

ENARRATIO. I. In caput decimumsextum.

¶ *Hæc locutus sum vobis, vt non scandalizemini. Absque synagogis facient vos, sed venit hora vt omnis, qui interficit vos arbitretur se obsequium præstare Deo.*

Prædixerat cap. proximo necessarium esse apostolis manere in vite, & fructum in vite ferre, & palmites purgandos esse ex molestijs, & laboribus, vt plus fructus afferant, nunc subdit, Hæc locutus sum vobis, vt non offendamini: scandalizari enim est ad lapidẽ lędi est. Ergo sensus ne deficiatis in laboribus quos passuri estis, propter euangelij mei diuulgationem. At verò obijcies, & quid nonne apostoli scandalizati sunt sub ea nocte, sub qua Dominus hæc, quæ diximus apostolis loquebatur? Etenim ait, Omnes vos scandalum patiemini in me in nocte ista. Et rei probauit euentus, quia omnes relicto eo fugerunt. Verum Dominus non hæc aiebat propter noctem illam, sed propter tempus venturum, in quo apostoli multis erant affligendi calamitatibus propter Christi euangeliũ. Et ad hoc tempus spectans ait. Ne offendamini. Non est autem offensa sine scandalum, quando non est ruina. Pati igitur labores propter euangelium, non erat scan-

scandalum apostolorum, sed si ex passione deponerent animum, & ab euangelica destitissent prædicatione, iā tunc ruerent, quia peccatum admitterent & tunc demum scandalizarentur. Prædicit autem futura, quæ apostolis impendebant mala, quia tela præuisa minus feriunt, quam repentina. Et mala quæ ingruunt homini securo, atrocius ingruūt, quam quæ præmeditatis accidunt. Propterea Dominus venturas suis calamitates prænuntiat, vt iam armentur ad illas æquo animo ferendas. *Absque*, hoc est alienos vos facient à templo, & sacris, & communione sua: & tanquam ethnicos vos eijcient à sua societate. Hoc idem legimus patrasse Iudæos Ioan.12.&.9. Neque solum vos excommunicabunt, verum aliud longe stultius isto, in vos machinabuntur, videlicet, quod sibi persuadebunt esse Dei cultum vos à vita abradere, quasi verò essetis Deo aduersarij, & diuinitatis hostes.

¶Et huius rei exemplo nobis sunt Stephanus, & Paulus, quos existimauerūt Iudæi esse aduersarios Dei & legis, Act. 7.22.23.24. Obseruabis autem Dominum in docendis suis discipulis processisse à facilioribus ad difficiliora, qui processus methodicus est. Etenim in exordio apostolicæ vocationis, non eos terruit mortis, & suppliciorum memoria, vt modo, sed potius blando sermone eos ad se allexit, veluti lacte eos potans, & non solido cibo. At verò postquam eos iam instruxerat & suis verbis, & suis miraculis & robustiores eos reddiderat, iā armat eos ad pericula subeunda mortis, propter euangelium. Ideoque nunc Dominus, quando mors eius instabat, multa commemorat mala ventura suis apostolis, ad quæ viriliter ferenda, eos animat suæ mortis exemplo, & doctrinæ suæ verbis, supra capite. 15. commemoratis. *Hæc facient vobis, quia non nouerunt patrem, neque me.* Patrem non nouerunt Iudæi, & Christum, & eius consubstantialem filium etiam non nouerunt Iudæi, quia si cognouissent nunquam regem gloriæ crucifixissent. Verum, vt supra admonebam, hæc ignorantia Iudaica, cuius Petrus meminit dicens, Nunc scio fratres, quia per ignorantiam fecistis, sicut & principes vestri, Acto.3. nō

Christi methodus in docēdis apostolis. 1. Cor. 13.

1. Corin. 2.

fuit inculpata, sed maximæ culpæ. Siquidem ex Christi verbis, & operibus potuissent ipsi discere, Christum esse Messiam ab illis expectatum. Quamuis ergo nesciebant esse scelus ingens, quod admittebant Dominum crucifigendo te stante ipso Domino, Pater ignosce, inquit illis quia nesciunt quod faciunt: cæterum hæc ignorantia non fuit inuincibilis, sed vitio illis danda, vt cap. 15. Dominus demonstrauit, ex duplici causa, cum ex doctrina. Si non venissem ait, & locutus eis non fuissem, peccatum nō haberent, tum ex operibus, Si opera non fecissem, quæ nullus alius fecit peccatū non haberent, &c. *Non nouerunt*, Deum patrem, vt patrem Christi nescierunt Iudæi & Christum vt eius filium: nā Christum ex vultu bene agnoscebant Iudæi. *Sed hæc locutus vobis, vt cum venerit hora eorū reminiscamini.* Hora vsurpatur hoc loco pro tempore. Dominus ergo prædicebat mala, apostolis ventura in mundo, vt ne crederent apostoli hostium euectum fugisse Dominum, imo intelligerent potius Christo nota fuisse omnia, quæ sibi, & suis apostolis ventura erant. Et ideo cum mala paterentur æquo animo illa ferrent, quippe memorantes Dominum prædixisse illa passuros fore, ea leuius ferrent, quippe diuini erat consilij vt illa ferrent. *Quia ego dixi vobis.* Oportet vos tunc memorari me prędixisse vobis quę tunc patiemini. Et cum possem vos ab omnibus huiusmodi calamitatibus liberos facere, & immunes, nolui, sed ipsis vos subieci: quia iam prædixi vobis, non esse meliorem discipulū Magistro suo, neque seruum pręstantiorem Domino. Si ergo sponte me subieci seculi miserijs at asperitates impiorum hominum ego patienter tuli in bonum vestrum, nihil miremini, si vos patiamini propter me ad gloriam tamen vestram. *Hæc autem vobis ab initio nō dixi, quia vobiscum eram.* Obijciet aliquis, imo ab initio hæc dicta sunt à Domino, siquidē Matth.10. Ecce ego mitto vos sicut agnos in medio luporū: estote ergo prudentes sicut serpentes, & simplices sicut columbæ. Cauete autē ab hominibus. Tradent enim vos in concilijs, & synagogis suis flagellabunt vos, &c. Idemque commemoratur Lucę. 10. & Mar.6. Cur ergo Dominus ait nunc.

Ignorātia Iudaica culpabilis valde.

Collisio apparens diluitur.

Hæc

Hæc autem ab initio vobis non dixi? Vtique iam Dominus prædixerat apostolis quod erant persequendi, & odio habendi ab hominibus propter nomen eius. Non ergo quod ait modo, Hæc ab initio non dixi, ad sola proxima verba est referendum, sed ad omnia, quæ hactenus dixerat, ad consolandum discipulos, & animandum eos: scilicet, Ego sum vitis vera, & vos palmites, &c. Vel forte est intelligendus locus, Hæc ab initio non dixi, scilicet, quia non tam speciatim dixerat, apostolos esse interficiēdos, & quod interfectores, eorum putabunt eximiū se oblaturos ex morte eorum sacrificiū ad placandum iram Dei: hæc enim Dominus tam particulari sermone non dixerat. Alij exponunt aliter, hæc ab initio non dixi consolatorio modo, vt nunc dico, sed solum prophetico modo. *Quia vobiscum eram.* Id est non descendi ad hęc particularia mala exponenda, quia vobiscum eram, & nondum erat tempus hęc prædicendi vobis, ne deterreremini, & abijceretis apostolicam disciplinā, nunc vero quia iā imminet hora mortis meæ, & tempus vestrum, in quo hæc, quę dico passuri estis, ideo vt tenacius vobis hę reant, & hæc, quę dixi firmius recolatis, ideo nunc dico vobis. *Et nunc vado ad eum qui misit me, & nemo ex vobis interrogat quo vadis.* Obiectio prompta est, quia supra cap. 13. Petrus rogitat Dominum, Domine quo vadis, & cap. 14. Thomas ait, Nescimus quo vadis, cur ergo modo ait, & nemo vestrum interrogat, Quo vadis? Chrysostomus intellexit Domini verbum, *Nemo ex vobis, &c.* Id est tanta tristitia estis repleti, vt me dicente esse recessurum à vobis, nullus vestrū mihi quicquam loquatur, sed omnes ex tristitia ingenti siletis. Augustinus aliò retulit verba Domini. Etenim quia cap. 13. Petro dixerat, Quo ego vado, modo non poteris me sequi, modo exponit se iturum in cœlestem patriam, & tunc nullum ex apostolis interrogaturum Domine quo vadis? Quippe tam manifestus fuit ascensus Domini in cœlum, vt apostoli videntes Christum ascendentem in cœlū non interrogarent, quo vadis, quia manifesta oculis, non exigunt interrogationem. Vel aliter diciro, sensum hunc esse, Et nunc ego vado ad patrem, quę res

Collisio apparens soluitur.

dignissima erat, vt sicut dudum interrogastis quo abibam, & modo interrogaretis, iterum. Nam amor erga me quē vos profitemini, hoc poscit semel atque iterum à me exquirere, quo vado, vt si forte esset vobis copia eò eundi. Verum hoc silentium vobis indulgetur, quia ex meo sermone prædicente vobis vestras futuras tribulationes, scilicet, & quod alieni futuri estis à synagogis, & quod vestri interfectores ex vestra interfectione sibi gratulabuntur, tanquam ij, qui Deo maximum exhibuerunt cultū mœstitia repleuit corda vestra.

¶ Obserua quod ex duplici nomine erant tristissimi apostoli, & quia mors illis prę nuntiabatur à Domino, quam credebant certissimè illis infligendam, quia Dominum esse veracissimum iudicabant. Et quia aduertebant iam fallacem de mundana sibi prouentura concepisse opinione. Quippe existimabant, se magnates in seculo esse futuros ex Christi sequela. Vnde illi duo fratres subornarunt matrem suam, vt peterent dextram & sinistram in regno Christi: quod credebant futurum esse temporale. Cum ergo prosperato ab eis regno, flagella, persecutionis, & mortem illis aduenterent prænūtiari à Domino, occasio erat superabundatioris tristitiæ. *Sed quia hæc locutus sum vobis tristitia impleuit cor vestrum.* Perspicua est litera ex præhabitis. *Sed veritatem ego dico vobis, expedit vobis, vt ego vadam, si enim non abiero, paracletus non veniet ad vos, si autem abiero mittam eū ad vos.* Priorem consolationem inculcat iterum, recessum suum esse maximi solatij, quia ex recessu hoc, spiritus consolator, erat venturus in discipulos, & eos consolaturus & edocturus.

¶ Obserua tamen, Dominum primo dixisse Spiritus sanctus, quem mittet pater in nomine meo. Dein dixit, Cum venerit paracletus, quem ego mittam vobis à patre, nunc vero si abiero mittam eum ad vos. Igitur Spiritus sanctus missus est à patre in nomine Christi, quia propter Christi merita donatus est apostolis paracletus. Et rursum missus est à Christo, non vt homo est, sed vt Deus. At verò misit filius Spiritum sanctū ex patre, videlicet, propter diuinitatem, quam habet à patre misit Spiritum sanctum.

Trifariam loquitur Christus de Spiritu sancto mittendo.

ctum. Non propter humanitatem, quã habet ex matre. Quoniam etiam si qui misit Spiritum sanctum est homo Christus, non tamen quatenus est homo misit eum, sed quatenus est Deus. Quippe mittitur solum persona, quæ procedit, ab ea vnde procedit. At Spiritus sanctus non procedit à Christo, vt est homo, sed vt est Deus, vt in. r. Sententiarum luculentius demonstrauimus. Memineris hanc missionem fuisse visibilem descensum Spiritus sancti in apostolos. Quippe apostoli ante hanc visibilem missionem, iam erant donati Spiritu sancto, quia iam erant mundi à peccato, Ioã. 13. Cæterum nondum potiti erant plenitudine Spiritus sancti, de qua modo est ratio. Sed dicet aliquis, Cur expediebat abesse Christũ vt Spiritus sanctus adesset, de hac re consulito calcem capitis. *Et cum venerit ille arguet mundum de peccato, & de iustitia, & de iudicio. De peccato quidem quia non crediderunt in me, de iustitia vero, quia ad patrem vado, & iam non videbitis me, de iudicio vero, quia princeps huius mundi iam iudicatus est.* Locus hic est admodum difficilis expositu, quantum ad. 2. &. 3. quæ Christus apertè vt. r. non exposuit. Vnum in primis ceu confessum supponendum est, quod est Spiritum sanctum missum fuisse in apostolos, & per apostolos reprehendisse mundanos homines, tam Iudæos, quam Gentiles. Et nõ solum Spiritum sanctum, per apostolos hoc fecisse, sed & Christum. Paulo. 2. Cor. 13. testante, An experimentũ quęritis eius qui loquitur in me Christi? Et apostolorum prædicatio ad hoc spectabat, vt satis liquet ex epistolis apostolicis. De peccato igitur arguerunt apostoli mundum, idest, omnes mundanos homines. Et fere maxima pars orbis mũdani homines sunt, qui terrena sapiunt, & non cœlestia. Tales sunt omnes infideles, & fidelium bona pars it post concupiscentias suas, & nisi frænarẽtur Dei lege & spiritu, irent perditum, vt cæteri alij. Quia sensus & cogitatio hominis ab adolescentia sua prona sunt ad malum, Gen. 3. & hæc inclinatio est vehementissima. Per peccatum autem, vt supra dictum est, infidelitas est subaudienda priuatiua. Et hoc ipsum dignatus est Dominus clarè exponere. De peccato,

Apostoli fuerunt ministri Spiritus sancti, & Christi prædicando euangelium.

inquit, qui non crediderunt in me, vel quia non credunt in me vt Græcanica habet lectio. Vnde Augusti. de verbis Domini, Hoc enim, ait, peccatum quasi solum pręcæteris posuit, quia hoc manente cætera detinentur, & hoc discedente cætera dimittuntur. Neque tamen iam hinc colligat Lutheranus solam fidem ad iustificationem, quia Augustinus testatur, hoc discedente cætera dimittuntur. Non enim vel somniauit Augustinus docere, vnde subdit, sed multum interest vtrum quisquam credat ipsum esse Christum, & vtrum credat in Christum. Nam ipsum credere Christum, & dæmones credunt: ille vero credit in Christum, qui sperat in Christum, & diligit Christum. Quando ergo Augustinus ait, Hoc discedente cætera dimittũtur, non est sensus, quod adueniẽte fide, continuo homo sit iustus, sed quod id temporis iam sit in via ad iustificationẽ: quippe sine fide impossibile est placere Deo. ¶Reprehendet igitur, ait, Spiritus sanctus per vocem, & facta apostolica mundum de infidelitate, Hoc est, ostendet esse peccatores & impios eos qui nõ credunt in me. Quippe tot & tantis signis demõstrabunt apostoli me esse filium Dei, & doctrinam meam fuisse veracem, & necessariam ad salutem ętemã parandam, quod omnes non credentes relinquẽtur tanquam impij, & inexcusabiles. *Quia non credunt in me.* Non solum non credentes Iudæos & gentes ostẽdet Spiritus sanctus esse reprehensibiles ex infidelitate, quia verbo Dei, & signis nõ credebant: sed etiam Christus reprehendit admodum Iudæos, de infidelitate, vt 14. cap. ostendimus. Ait enim si non venissem, &c. & si opera non fecissem & reliqua. Et rursus, propterea in peccato vestro moriemini. Cæterum quia tunc forsan obtenderent Iudæi se non posse credere esse Deum, hominem mortalẽ, ideo Spiritus sanctus, postquam Dominus gloriosus triumphator ascendit in cœlum submota est excusatio omnis, nullusque relinquitur infidelibus ad suã infidelitatem colorandam prætextus: ideoque prorsus sunt inexcusabiles. Vnde Saraceni Iudæi, Indi, & aliæ nationes, quę hucusq; infidelitate cæcutiunt, ob hoc crimẽ graues dabunt pœnas. Diximus

Lutherani argumentũ soluitur.

Sola fides nõ iustificat.

Infideles nõ possunt excusare suã infidelitatem.

Infidelitas negatiua & priuatiua. ximus autem esse quandam infidelitatem negatiuam, scilicet, non credere, aliam priuatiuam videlicet, discredere, & de hac loquitur Dominus, vt iam dissertum est in enarrationibus ad capit. 14. Sequitur, *De iustitia verò*, quod exposuit Chrysostom. & suus rapsodus Theophilact. idest; ostendet Spiritus sanctus, me quem Iudæi condemnarunt, tanquam iniustum & peccatorem, fuisse innoxium & iustissimum, siquidem ad patrem vado, idest, ex morte ascensurus sum ad patrem: qui autem ascendit ad vitam beatam fruendam non est iniustus; neque mortuus est ob sua delicta. Pater enim non beatificat iniustos, sed iustos. Igitur ob hoc arguet Iudæos tanquam iniustos, quia non cognouerunt Christum esse iustum. *Et non videbitis me*. Idest, transibo ad vitam gloriosam in cœlum: ideo post pusillum non ero familiaris vobis vt eram; quia ero inuisibilis. Augustin. vero exposuit aliter lib. de. verbis dom. *Arguet de iustitia*. Arguetur inquit de peccato, in eis, qui non credunt in Christum, & de iustitia in eis, qui resurgunt in membris Christi. Hoc intelliges, quia comparatione iustorum fidelium infideles videntur iniusti, & valde reprehensibiles. Nam fidelium comparatio, est infidelium vituperatio. De iudicio autem, qui princeps huius mundi iam iudicatus est, idest, diabolus princeps iniquorum, qui corde non habitant nisi in hoc mundo; quem diligunt. Hoc autem ipso, quod foris missus est, iam iudicatus est. Et de hoc iudicio mundus arguitur: quia frustra de mundo queritur, qui non vult credere in Christum. Quem iudicatum & foras missum, & propter exercitationem extrinsecus expugnare permissum, non solum viri, sed etiam mulieres & pueri, & puellæ martyres vicerunt. Et ad istam rationem exposuit etiam Cyrillus. At aliter declarat diabolum esse iudicatum, in homi. ad Ioan. idest, iudicio ignis æterni irreuocabiliter destinatus est. Et de hoc iudicio mundus arguitur, quia cum suo principe iudicatur: quem superbum, atque impium imitatur. Et subdit, Credant itaque homines in Christum ne arguantur de peccato infidelitatis suæ, quo peccata omnia detinentur. Transeant in numerum fidelium, ne arguantur de iustitia eorum, quod iustificatos non imitantur. Caueant futurum iudicium ne cum mundi principe iudicentur, quem iudicandum imitantur.

Diabolus ob duas causas iudicatus à Domino dicitur.

¶ Aut forte aliunde capiemus huius loci expositionem, videlicet, ex apostolo docente Christum mortuum esse propter delicta nostra, & surrexisse propter nostram iustificationem. Mors igitur & resurrectio Domini & ascensio parauerunt nobis sufficientem à peccatis nostris iustificationem. Arguet igitur Spiritus sanctus mundum, & merito, quia cum paratam habuisset iustificationem à suis delictis, illam spreuerunt. *Quia ad patrem*. Hoc est hæc iustificatio hominum est, quod morior, & per mortem transeo ad patris gloriam, vnde hominibus prouenieт & iustificatio per mortem meam, & glorificatio per glorificationem meam. *De iudicio autem*. Hoc fuit Dei iudicium, vt secerneret principem lucis à principe tenebrarum. Vt enim in principio diuisit Deus lucem à tenebris; sic in nouissimis temporibus diuisit lucem quæ illuminat inuisibiliter omnes mentes hominum, à tenebris offuscantibus omnes humanas mentes. Fuit autem hæc diuisio; hæcque fuit separatio, quod Christum, principis lucis, & lucem ipsam exaltauit Deus pater ex mortis humilitate, diabolum verò principem tenebrarum deiecit ex superbia sua, & fastu quo tumebat, quia coli & adorari se cernebat, ab hominibus. Deus autem demonstrauit hunc diabolum, quem decepti mortales adorabant, non esse verum principem, sed esse tyrannum, & adorari ab hominibus non ex dignitate sua quippe qui Deus non est, sed ex deceptione humana. Christum vero despectum ab hominibus, & non adoratum, esse non adoratum, non ex Christi indignitate, quippe Deus est dignissimus alioqui, qui adoretur, sed ex deceptione dia-

Ad Rom. 4.

diabolica. Ideo diluit Spiritus ſanctus hanc humanam fraudem ex multis demonſtrans Chriſtum eſſe verum Deum & dominum, & diabolum eſſe tyrannum & impoſtorem.

¶Arguitur igitur mundus de hoc iudicio, ideſt, reprehenditur, quia non ſe ſubiecerunt mundani & impij huic diuino iudicio. Quippe poſt veriſsimam oſtenſionem, ex qua oſtenditur quod diabolus erat impoſtor, & non princeps verus, Quoniam demolita ſunt omnia idola à fidelibus, & veteres verſutiæ diabolicæ ſunt retectæ, nihilominus tamen adhuc mundani perſeuerant in ſua perfidia, vt malint hęrere diabolo tyranno, & impoſtori quam Chriſto vero principi, & veraciſſimo magiſtro. *Quia princeps.* Tenebrarum princeps iam iudicatus eſt, iam diaboli nequitia, & aſtutia diaboli patefacta eſt, poſtquam per euangelicam prædicationem diuiſa eſt lux à tenebris & veritas Dei à mendacio diaboli ſeparata. Aut tandem dixerim, mundus de peccato arguitur infidelitatis quod habet, & arguitur de iuſtitia Dei, quæ eſt Chriſtus, quam non habet, & de iudicio finali, quod ſubibit: quia peccato ſuccumbens, iuſtitiam & ſanctificationem non admiſit. *Adhuc habeo multa vobis dicere, ſed non poteſtis portare modo.* Dixerat ſuperius, Iam non multa loquar vobiſcum, cur igitur ait modo, Adhuc habeo multa vobis dicere? Verum nihil controuerſiæ eſt, vt ſuperius oſtendamus nunc enim ſolum ait, debuiſſem vobis dicere multa præter ea quę hactenus ſum proſecutus, verum non eſtis capaces. Etenim triſtitia, quæ vos afficit, vos reddit minus capaces audiendi mei ſermonis, ideo que Spiritus ſanctus vos docebit. *Cum autem venerit ſpiritus ille veritatis docebit vos omnem veritatem: non enim loquetur à ſemet ipſo, ſed quæcunque audiet loquetur: & quæ ventura ſunt annuntiabit vobis.* Non poterant portare, quæ Chriſtus agens cum diſcipulis erat dicturus. Ideo Spiritum ſanctum docet venturum in apoſtolos, & redditurum eos capaces diuinorum myſteriorum.

¶Supra autem dixerat, Ille vos docebit omnia, & ſuggeret vobis omnia quæ dixi vobis, nunc autem ſolum ait, Docebit vos omnem veritatem, ſubaudi, & declarabit, quæ vos docui, & docebit omnia alia, quæ vobis ad paſcendam, & dirigendam eccleſiam meam erunt neceſſaria. Non enim Spiritus ſanctus ſimpliciter omnia apoſtolos docuit, ſiquidem neque docuit mathematicas, vel phyſicas diſciplinas, ſed ſolum ea, quæ ſpectabant ad regimen & moderationem eccleſiæ, cui moderandæ præerant apoſtoli ex Chriſti authoritate. Etenim poſt aduentum Spiritus ſancti apoſtoli didicerunt legem veterem non eſſe obligatoriam, ſed caſſatam eſſe per mortem & ſanguinem Chriſti, quæ tamen prius non cognoſcebant. Et quod gratia Dei eſſet effundenda in gentes, quod prius apoſtolos latebat, & quod Iudæi eſſent explodendi à regno Dei, & gentes ſuffecturas eſſe eorum locum, & reliqua hoc genus. Quæ quanuis Dominus non ſiluerat, ſiquidem cum dixerat, Ioannis. 10. Alias oues habeo, quæ non ſunt ex hoc ouili, & illas oportet me adducere, gentium vocationem facile præſignabat. Et cum dicebat, Malos male perdet, & vineam ſuam locabit alijs, Matth. 21. Iudæos eſſe abigendos à regno Dei, & gentes aſciſcendas inſinuabat, & ita de alijs myſterijs cenſeto. Cæterum, quia Dominus ænigmaticè ſæpe loquebatur apoſtoli non apertam referebant diuinorum myſteriorum intelligentiam, & Dominus non reſerabat quia nondum erat tempus illa reſerandi, ne maiorem conciperent aduerſarij inuidiã, & ne apoſtoli ſcandalizarentur ex imperitia. Huiuſmodi igitur, & alia hoc genus ab Spiritu ſancto docet propalanda. Neque ſolum hæc, imo & quæ ventura fuiſſent eſſe docturum Spiritum ſanctum. Vnde. 1. Timot. 3. Paulus inquit ſpiritus manifeſtè, ideſt, non per ænigmata ſed clare pręnuntiat, quod in nouiſsimis temporibus inſtabunt tempora periculoſa, &c. Itaque donati ſunt apoſtoli ſpiritu prophetico, vt diſcerent, quę ventura erant fidelibus mala, vt illa præuidentes fugam illorũ admonerent. Verũ Dominus

Spiritus ſanctus docuit particularia apoſtolos, quæ erant neceſſaria admi niſtrandę vniuerſali eccleſiæ.

Spiritus ſanctus fecit apoſtolos eſſe prophetas.

minus aiebat omnia quæcunque audiui à patre meo nota feci vobis. Si ergo omnia fecit nota, quæ à patre audierat, apostolis, quid est quod est necesse Spiritum sanctum docere apostolos omnem veritatem? Respondetur, Christum notam fecisse omnem veritatem apostolis, & Spiritum sanctum itidem, siquidem Christus fecit notam omnem veritatem fidei, quam necesse erat scire apostolos. Docuit namque plenè fidei omnia sacramenta Christus apostolos suos. Itidem ventura illis prædixit, vt patet Matthæi. 10. & Lucæ. 13. & Marci. 6. & alias, modoque apud Ioannem. Cæterum Spiritus sanctus superueniens apostolis, quæ Dominus docuerat ipse confirmanit, eadem docens fidei sacramenta, sed aliaetiam multa, quæ erant gubernationi ecclesiasticæ necessaria reserauit. Vnde Acto. 15. traditur, Visum est Spiritui sancto, & nobis, nihil vltra vobis imponere oneris, quam hæc necessaria, &c. Itaque quia multa erant accessura in ecclesia Dei dubia, & negotia post quam Dominus se supra sidera collocarat fuit necessarium Spiritus sancti nouum magisterium. Vnde discerent apostoli, illa resoluere dubia, & negotia decidere. Et quia defunctis apostolis, & discipulis Domini multa quoque resultarunt dubia & negotia in vniuersali ecclesia ex importunitate hæreticorum, ecclesiæ catholicæ insultantium, ideo hoc magisterium Spiritus sancti nunquam deserit catholicam ecclesiam, sed semper illi adest: quando opportunitas se dederit. Etenim si Spiritus sanctus apostolis fuit donatus non solum gratia ipsorum, sed in gratiam vniuersalis ecclesiæ fuit donatus tantus illis doctor. Si ergo semper extat Christi ecclesia, vtique dum ipsa extiterit, quando eguerit hoc magisterio nunquam illo orbabitur. *Quia de meo accipiet*. Ne opinarentur apostoli ex verbis ante dictis Domini Spiritum sanctum esse Christo doctiorem, ideo subiecit omnem doctrinam Spiritus sancti esse acceptam à se ipso. Ideo ait, *De meo accipiet*. Sunt autem in Christo duo, & diuinitas, & humanitas. Spiritus au-

Spiritus sanctus fidē Christi in apostolis confirmauit & alia docuit particularia.

Ecclesia catholica nunquam orbabitur magisterio Spiritus sancti, quando illo eguerit.

tem cum sit Deus, non accepit ab humanitate Christi, quæ est creatura, imo humanitas Christi, ab Spiritu sancto accepit. Macedonius autem, & Eunomius, qui blasphemant dicentes Spiritum sanctum esse Christi ministrum, interpretabuntur, Spiritum sanctum accepisse doctrinam à Christi humanitate. Verum quomodo accipiet Spiritus sanctus ab humanitate Christi doctrinam, cum humanitas Christi fuerit concepta ab Spiritu sancto, & ab eo erudita, Esai. testante. 61. Spiritus Domini super me, eo quod vnxerit me, &c? Ergo Spiritus sanctus accepit à Christo quatenus est Deus. At hæc acceptio non fuit sicut per instructionem, vt prophetæ instruuntur ab Spiritu sancto, sed per processionem à filio. Vt ergo Christus demonstraret apostolis suam, & Spiritus sancti diuinitatem ait, de meo accipiet, idest ex processione, qua procedit à me habet quod sit Deus, vnde & doctor vester erit. Procedit enim à me Deo ipse Deus. Iam autem supradixerat Spiritum sanctum procedere à patre, nunc ostendit à se quoque procedere. Vt ergo Christus ex processione æterna habet quod sit Deus de Deo, ita Spiritus sanctus idem habet ex patre & filio. Nunc vero non meminit processionis à patre, cuius iam supra fecerat mentionem: sed solum processionis à se ipso filio. Et vt dixerat de se ipso, Quæ audiui à patre loquor, ita modo inquit, quod Spiritus sanctus doctutus sit apostolos ab ipso habet: siquidem Spiritus sanctus habet suum esse diuinum & suum sapere diuinum à patre & filio. Quocirca, quæ docet à patre & filio habet. Cur vero dixerit, De meo accipiet, & non accepit, siquidem ab æterno habet Spiritus sanctus & esse, & sapere à patre & filio? Verumtamen sicut filius & est genitus, & generatur, & generabitur, quia æterna generatio omnes temporis differentias præcedit, & continet. Et quamuis semper sit præsens, quia nunquam labitur: cęterum, quia temporum differentias omnes simul continet, etenim verum est, quod fuit generatio ęterna, & quæ fuit ea-

Spiritus sanctus non accipit doctrinam à Christo vt prophetæ ab Spiritu sancto.

dem est nunc, & erit sempiterno. Ita etiam emanatio seu processio spiritus sancti, ęterna cum sit, est sanè verum, de meo accepit, & accipit, & accipiet. Quanuis Dominus nunc volens significare doctrinę effectum, quem pol licetur apostolis ab Spiritu sancto, illis euenturum, dixit, de meo accipiet, idest, de meo vos docebit. Hic locus satis vrget contra Græcanicum placitum. Probat enim processionem à filio. Quamquam Græci conantur eludere locum interpretantes, de meo accipiet, quia diuinitas filij est patris vt de accipiendo, vel procedendo ex patris substantia, accipit ex substantia filij. In quem sanè modum, & alium deludunt, Insufflauit, & dixit, accipite Spiritum sanctum. Ait nanque Theophila. Christum sic insufflantem non insinuasse Spiritum Sanctum procedere ab ipso, quia donum erat, quod dabatur, non Spiritus sancti personа. Donum, scilicet, ad donanda peccata. Dona autem cum sint creaturæ à filio etiam procedunt. Verum hæc delusio deluditur: etenim Latini non ignorant tunc dedisse donum Spiritus sancti Christum: verum cur dedit insufflando Spiritum vel flatum, cum potuisset sine flatu simplici verbo dicere, accipite Spiritum sanctum, cum autem non solum fuit contentus rem explicare verbo, sed insufflationem adiecit, videtur omnino, eò adiecisse, quo ex facto insufflandi demonstraret cum verbo Spiritum sanctum à se procedere. Sed vera est declaratio prioris loci ideoque est probanda. Verum Dominus non hoc volebat solum quod Theophilactus, & alij Græci existimant. *De meo accipiet*, Idest de substantia patris mei quæ mea est, quia ait. Omnia quæcunque habet pater mea sunt. Non tamen solum volebat insinuare Dominus, hæc dicens Spiritum sanctum à patre procedere, cum hoc iam expresè dixerat dicens, Spiritus, qui à patre procedit, quem mittet pater in nomine meo, ideo non erat necesse tantum nunc hanc Spiritus sancti à patre processionem insinuare, quam verbo capit. 15. clarè expresserat. Quocirca videtur verba hæc Domini, *De meo accipiet*, etiam processionem Spiritus sancti à se ipso filio significare vt supra diximus, vt sit sensus, *Omnia quæ habet pater mea sunt*. Cum ergo pater sit principium, vnde procedit Spiritus sanctus, & ego sum principium eiusdem processionis.

¶ Itaque per hæc verba non solum significatur vnitas substantiæ diuinæ patris & filij, sed etiam vnitas in ratione principij productionis Spiritus sancti. Quia sub vtraque ratione sunt vnum omnia. Igitur quæ habet pater sunt filij, nisi vbi obuiat relationis oppositio. Paternitas enim patris est & non est formaliter filij. Neque sis adeò rudis, vt putes, Spiritum sanctum accipere partē ex substantia filij, quia ait, De meo accipiet. Etenim diuina substantia indiuisibilis est, & indiuiduè communicatur à patre filio, & à patre & filio Spiritui sancto. *Et annunciabit vobis*. Hæc annuntiatio non fuit vocalis, sed fuit intelligibilis annuntiatio. Siquidem afflatu interno inspirauit apostolis quæ erant necessaria scitu ad fidem Christi, & ad moderandam vniuersalem ecclesiam, fuit sanè visibilis missio paracleti in apostolos, in linguis igneis, & in spiritu vehementi. Cæterum annuntiatio, & doctrina ex qua docuit apostolos fuit intra penetralia apostolici pectoris: quam tamen ipsi vulgarunt prædicatione sua orbi. *Omnia quæ habet pater mea sunt*. Propterea dixi, quia de meo accipiet, *& annuntiabit vobis. Modicum & iam non videbitis me, & iterum modicum, & videbitis me, quia vado ad patrem.* Hoc est post pusillum temporis non videbitis me, quia mox sum capiendus à Iudæis, & morti tradendus, & vos fugietis, & ideo non videbitis me. At vero post triduum statim resurgam à mortuis, & tunc ego me monstrabo vobis: & videbitis me: quadraginta enim diebus apparebo vobis, solidans vos in resurrectionis meæ fide: quia expletis illis diebus coram vobis ascendam ad patrem, vnde exiui. *Vado*. Idest, in proximo est vt vadam. *Dixerunt ergo ex discipulis eius ad inuicem. Quid est hoc, quod dicit nobis, modicum & non videbitis me, & iterum modicum & videbitis me, quia vado ad patrem?*

trem? Dicebat ergo, Quid eſt hoc quod dicit, Modicum? Neſcimus quid loquitur. Cognouit igitur, quia volebant eum interrogare, & dixit eis, De hoc quæritis inter vos quia dixi, modicum, & non videbitis me, & iterum modicum & videbitis me. Diſcipulorum aperit Ioannes ruditatem ad intelligendum ęnigmatica hæc verba Domini, quam & aliâs paſsi ſunt, quia nondum reſerata erant illis ſecreta omnia cœleſtia, quæ Chriſtus per Spiritum ſanctum ſuo tempore erat docturus. Neque enim voluit de repente Chriſtus diſcipulos ad culmen ſcientiæ diuinarum promouere rerum, ſed ſenſim illos promouit: ideoque modo tenentur ex ignorantia verborum Chriſti, quæ tamen non erant admodum difficilia intellectu ex verbis prioribus, ex quibus docuerat eos, proximum ſe eſſe morti, quam ſubiturus erat ipſa eadem nocte, qua hæc proferebat: itemque meminerat ſuæ reſurrectionis. Porro quia apoſtoli triſtitia erant affecti, ipſa triſtitia diſtrahebat apoſtolicas mentes, ne plurimum obſeruarent, & conferrent verba quæ audierant Domini: ideo Dominus vt callens eorum mentes dubium apoſtolicum ſoluit ſubdens, *Amen, amen dico vobis, quia plorabitis & flebitis vos, mundus autem gaudebit, vos autem contriſtabimini: ſed triſtitia veſtra vertetur in gaudium.* Non aperit manifeſto ſermone quid voluerint verba præfata, Modicum, &c. Sed quadam periphraſi vtens ſermonis, rem inſinuat. Non enim ait, Dixi modico tempore me videbitis, &c. quia mox ſum moriturus, & ſepeliendus, & triduo non me videbitis, at vero continuo reſurgam, & vobis rediuiuus apparebo. Non inquam patenter ſoluit, ſed potius latentet, dicens, Amen, &c. Ex quibus verbis ſignificat, quod ſub Domini morte, apoſtoli erant lamentaturi Domini mortem, & quod non ſolum lamentis exterioribus erant Domini mortem proſecuturi, ſed etiam & triſtitia erant afficiendi. At verò mundus, id eſt, mundani homines Iudæi, & gentes, erant gauiſuri ex morte Domini, putantes ſe iam concupitam abſoluiſſe, & quod obſequium exhibuerint Deo occidendo Dominũ, vt ex verbis eorum ſatis colligitur, Vah qui deſtruis templum Dei & in triduo reædificas, Alios ſaluos fecit, & cætera hoc genus, Matth. 26. mundus contra Chriſtum protulit verba cum in cruce penderet. Cæterum conſolatur ſtatim Dominus apoſtolicas lamentationes ſubdens, ſed triſtitia veſtra conuertetur in gaudium, id quod accidit in die triumphalis reſurrectionis. Noluit patenter dicere interficient me Iudæi hinc ad puſillum temporis, ne vehementius conſternaret diſcipulorum animos, alioqui iam ex triſtitia conſternatos: ideoque ęnigmaticis verbis ſuam ſignificat mortem, dicens, Modicum & non videbitis me. Et rurſus nõ apertis omnino ęnigmatica ediſſerit verba, verum proponit ſimilitudinem, vt apoſtolorum temperet mœrorem, dicens, *Mulier cum parit, triſtitiam habet, quia venit hora eius: cum autem peperit puerum non meminit preſſuræ, quia natus eſt homo in mundum. Et vos quidem nunc triſtitiam habetis, iterum autem videbo vos, & gaudebit cor veſtrum.* Mulier paritura, quando inſtat partus hora, acerbis agitur cruciatibus, & doloribus torquetur vehementibus. Cæterum poſtquam ex partu prolem reportat, ex prole ceu ex laboris mercede gaudet. Ita vos exiſtimate horam mortis acerbiſsimæ meæ eſſe veluti partus horam. At verò poſtquam veluti renaſcens ad vitam immortalem reſurgam priores non erunt in memoria lachrymæ, in nouum gaudium, at in ſolitam exultationem commutatę. Obſerua Dominum ex hac ſimilitudine inſinuare mortem ſuam eſſe inſtar partus, & reſurrectionem eſſe inſtar regenerationis. Quo nomine ipſe eam appellauit, Matth. 2. dicens, In regeneratione cum ſederit filius hominis: Regenerationem vocans, ipſam finalem reſurrectionem, vt alibi à me fuſius eſt diſertum. *Iterum videbo vos.* Significat ſtatum nouum reſurrectionis ſuæ cum ait, *Iterum videbo vos*. Quaſi dixiſſet, iterum videbo vos, non ex corpore, vt modo mortali, ſed ex corpore vt tunc glorioſo videbo vos. *Et gaudebit cor veſtrum*, id eſt, erit gaudium veſtrum intimum, & nõ ſuperficiale gau-

dium. *Nemo tollet.* Græcè, tollit, vsurpatur, vt sæpe aliâs tempus pro tempore. Gaudium dixit futurum esse intimum, & cordiale gaudium, nunc ait esse perpetuum. Etenim Christus resurgens à mortuis, iam non moritur, neque mors illi vltra dominabitur. Quocirca gaudium ex resurrectione Christi, à nemine poterat perturbari: neque auferri: quia resurrectio Christi, non erat, vt resurrectio Lazari ad nouam spectans mortem sed vitam æternam habens. Ideoque cum nullus sit timor subeundæ mortis, gaudium quod concipietis cum me rediuiuum aspexeritis, nemo poterit tollere à vobis. Modica igitur est tristitia, quæ vos modo ex morte mea perturbabit, at maxima erit lætitia, quæ vos perfundet ex resurrectione mea: sicut mulieri parturienti transitorius est & velociter transiens dolor, quem enixa puerum sustinet, at magnum reportat, ex nato gaudium. Vnde gaudij venturi magnitudo recompensat præsentis anxietatis tormentum.

¶ In quem propemodum vos mœrorem præsentem magnitudine sperati gaudij temperate. Dicet aliquis, Hæc Domini similitudo, quid insinuat audiendum per mulierem. Vtique similitudines non ex omni latere conuenire debent: satis est, si conueniant secundum institutum, ad quod declarandum proponuntur. Ideoque nihil est opus facto laborare quid velit Dominus per mulierem parturientem, quia hoc non seruit instituto, sed solum, tristitia ex partu, & lætitia ex homine nato. *In illo die non interrogabitis quicquam.* Supra interroganit Petrus, Domine quo vadis? Et Thomas, Ostende nobis patrem, & sufficit nobis. Et paulo ante volebant interrogare, Quid esset quod aiebat, Modicum & iam non videbitis me, &c. Quod ergo ait modo tale est, In illo die quando post resurrectionem meam ego vobis per Spiritum sanctum reserauero arcana cœlestia, non me interrogabitis, quicquam, quia aperiam vobis omnem veritatem, & ideo nihil dubitabitis interrogandum. Quod si quid acciderit dubij, non me interrogabitis, quia absens ero à vobis sublatus in cœlum. At vero Spiritus sanctus docebit vos, dubiorum veritatem. Sed dicet aliquis, Petrus Dominum interrogat post resurrectionẽ, Domine hic autem quid? Infra penultimo cap. & cap. 1. Acto. Domine si in tempore hoc restitues regnum Israel? Sunt qui exponant has interrogationes esse à Domino repulsas: verum si repulsæ sunt, sunt nihilominus interrogationes. Alij dicunt, verbum Domini esse exponendum de interrogationibus irrationabilibus & indiscretis, quales fuerunt multæ, quas proponebant apostoli Domino ante resurrectionem, vt fuit illa Philippi, Domine ostende nobis patrem, &c. Augustinus verò, quem sequitur glossa interline. ad vitam beatam retulit, siquidem in cœlesti regno non erit locus interrogandi quicquam, quando clarè beati omnia intuebuntur, quæ sibi sunt necessaria. Verum si intelligamus, vt prius intelligebam nihil dubij restat, videlicet, In illa die postquam subtractus fuero à conspectu vestro, iam nihil me interrogabitis. Erit tamen vobis doctor Spiritus sanctus, vt neminem sit necesse interrogare. Theophilactus post Chrysosto. duplicem lectionem ostendit huius textus, alia est aut sicut legit vulgata aut, Nihil me rogabitis, idest, non orabitis me, vel obsecrabitis. Et exponit, nihil me obsecrabitis, idest, non rogabitis me esse mediatorem vestrum, quia vobis satis erit obsecrare in nomine meo. Cæterum hæc videtur violenta expositio. Quare probanda lectio vulgata. Me non interrogabitis. *Amen, amen dico vobis, si quid petieritis patrem in nomine meo dabit vobis. Vsque modo non petistis quicquam in nomine meo. Petite & accipietis, vt gaudium vestrum sit plenum.* Hæc supra iam exposuimus, Dominus autem eadem repetit quæ iam dixerat capitul. 14. &. 15. addens modo, vt gaudium vestrum plenum sit, plenitudo autem gaudij, solum speranda est obtineri, in cœlestibus regnis. Nanque dum vita hæc delabitur mortalis nullum plenum est gaudium. Cæterum est plenum nunc gaudiũ sanctis Dei quadãtenus ratione si fructum spirituale videtint ex sua ope ra

Collisio apparens scripturæ soluitur.

ra prouenire circa homines. Apostolis ergo hac sola ratione gaudium erat plenum, tantisperdum hic agebant, dum videbant verbum Dei crescere, & multiplicari circa gentes. Ideoq; apostolus Paulus, gentes, quas ipse suo labore conuertebat ad Christi fidem, vocat gaudium & coronam suam, Phil. 4. Iubet ergo Dominus apostolis, vt petant patrē in nomine suo: id quod olim erat inconsueta petitio. Et certos eos facit se assecuturos petita, quando in nomine suo petierint. Insinuat autem petēdum, vt fructificent in mundo prædicando Christi fidem, vt supra. 15. insinuarat. *Hæc in prouerbijs locutus sum vobis, venit hora, cum iam non in prouerbijs loquar vobis, sed palam de patre, & annunciabo vobis. In illo die in nomine meo petetis. Et non dico vobis, quia ego rogabo patrē de vobis, ipse enim pater amat vos quia vos me amastis: & quia credidistis quia à Deo exiui. Exiui à patre & veni in mundum, iterum relinquo mundum & vado ad patrem.* Multa Dominus in parabolis obscure fuerat locutus, & nunc proposuerat itē parabolam de muliere parturiente. Et quanuis quasdam parabolas disseruerit, vt parabolam de semine, cæterum alias non differebat. Ideo ait modo, Hæc in prouerbijs seu parœmijs, siue prouerbijs locutus sum vobis: idest, obscurè, & non apertè. Quippe supra dixerat, multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare modo. Ideo Dominus non clarè omnia disserit. Quod modo ait, se non rogaturum patrem pro apostolis, intelligendum est, vt illis infundat fidem & charitatem, quia istis donis iam potiti fuerant apostoli. Verū quantum ad perseuerantiam donorum infusorum, & Dominus postquam ascendit in cœlum etiam rogauit pro apostolis, & quantum ad alia quæ spectabant fructum apostolicæ prædicationis. At verò etiam si non dicat se rogaturum, cæterum iam rogauerat patrem pro infusione horum donorum, vnde ait, Ego rogaui pro te Petre, vt non deficiat fides tua, & tu aliquando conuersus confirma fratres tuos. Et supradixerat, Et ego rogabo patrem, & alium paracletum dabit nobis. Verū aliter rogat modo postquam in cœlis residet, & aliter, cum in terris agebat. Siquidem agens apud mortales rogabat patrem prostratus, & fundens vocales & mentales preces, ad Hebræos. 5. Nunc vero rogat, ex opere, siquidem ipse est propitiatio pro peccatis nostris, & sua sola residentia in cœlo oratio est pro nobis. Vel si hæc expositio non absoluit adhuc locum hunc, dicito aliter. Non dico modo quod ego rogabo patrem pro vobis, vt ante hac dicebam me rogaturum, quasi vero mea intercessio sit necessaria, vt pater vos amet: imò ad hoc quod vos pater amet, satis est si vos me amatis. Rogabo igitur pro alijs vobis donandis muneribus: at vero non est opus vt rogem patrem vt vos amet, quia iam amat, quia vos me amatis. Et si iam amat, non est opus precibus, vt vos amet.

¶Et quidem hoc erat maximè consolationis apostolicæ, scire ex Christi ore patrem propensum esse ad amorem apostolorum, ob hoc solum quia amabant Christum. Et hoc animabat plurimum in modum apostolos, vt patrem pro vniuersis sibi necessarijs precarentur, quem sciebant sibi ipsis valde propitium: hoc solo nomine quia Christum amabant: & stabiles item reddebat eos in amore Christi, ex quo aduertebant esse conconciliatos patri: *Pater amat vos, quia vos me amatis.* Hæsitat Augustinus, cum prius nos amet Deus, quam Deum amemus quia ipse prior dilexit nos testante Ioanne, cur ait, patrem amare apostolos, quia apostoli amabant patrem. Et rursus augebis dubium, amor Dei ex quo diligit creaturas est æternus amor, qui igitur fieri potest, vt amoris diuini sit causa amor creaturæ temporalis? Respondebis amorem Dei qui Deus est non pendere ex amore nostro, vt neque ipse pendet Deus, neque pendere potest. At vero amoris officia diuini, hæc possunt habere causam. Quod enim Deus auxilijs suis nos foueat, & consolationibus animet ad ferendas æquo animo seculi calamitates, officia sunt diuini amoris: & hæc ex nobis sæpe habent causam, vt vitæ æternæ collatio merita nostra habet causam. Et de huiusmodi officijs amoris intelligenda veniunt Domini verba. Nanque ex familiari locutione officia amoris dicuntur amor, vt officia

Collisio sentētiarū apparēs diluitur.

Officiū amoris amor vocatur.

misericordię, dicuntur misericordia siue charitas. *Et credidistis.* Apostoli igitur crediderunt Dominum à Deo exisse etiam ante quam Dominus resurgeret à mortuis. Est autem exitus vel processio ęterna à patre, vel processio temporalis ex matre. Nam hęc etiam fuit processio à patre. Vnde canit ecclesia, cum exortus fuerit Sol de cœlo, videbitis Regem regum procedentem à patre tanquam sponsum procedentem de thalamo suo. Nanque procedendo à matre non destitit procedere à patre. Credebant igitur apostoli Christum non ex humana, sed potius ex diuina authoritate prædicasse euangelium, & fecisse miracula, & denique à Deo venisse in orbem magistrum, vt etiam Nicodemus credebat Ioan. 4. Scimus quia à Deo venisti magister. Venit igitur in mundum quando verbum caro factum est, & habitauit apud homines. Et tunc quando sermonem hunc habebat cum apostolis in nocte pasionis suæ relinquebat mundum, quia iam iam moriturus erat die sequenti. *Dicunt ei discipuli. Ecce nunc palam loqueris, & prouerbium nullum dicis. Nunc scimus quia scis omnia, & non opus est tibi vt quis te interroget: in hoc credimus, quia à Deo existi.* Augustinus credit quod apostoli fallebantur hæc dicentes. Etenim Dominus pollicetur se palam, & sine prouerbijs esse locuturum post resurrectionē suā, & non modo proximè ante pasionem suam: ideo ait, apostolos non intellexisse Domini sermonem dicentem hæc, In prouerbijs locutus sum. Cui astipulatur glossa interlinealis in hæc verba, Palam loqui ęstimant, cum dictorum eius nequeant, comprehendere mysteria. Cyrillo vero, & alijs aliud placuit, ꝙ apostoli rectè dixerunt, Ecce nunc palam loqueris, & prouerbiū nullum dicis. Quippe clarius agebat modo Christus, de processione sua à patre secundum ęternam vel temporalem processionem, & de aduentu eius in mundum, quam prius locutus fuerat. Duo enim distinxit Dominus & exitum à patre, quando verbum caro factum est, & aduentum in mundum quando natus est ex Maria virgine vt doceat exitum à patre esse processionem ęternam, vel incarnationem eius, & aduentum in mundum esse temporalem ex Maria natiuitatem. Et quia hęc duo distinguebat modo Dominus, ideo apostoli dicebant, Ecce palam loqueris, vel quia nō loquebatur obscurè, vt prius dicens, Modicum & iam non videbitis me, &c. Et, mulier dum parit tristitiam habet. Etenim clarius nunc agit dicens, Exiui à patre, & veni in mundum, iterū relinquo mundum & vado ad patrem. Quibus verbis veluti quędam diuinum circulum descripsisse ostendit, Siquidē, principium sui exitus fuit à patre, & medium fuit mundus, & finis exitus fuit ipse pater. Nanque ex patre venit in mūdum, ex mundo rursus regressus est in patrem. Est autem duplex prouerbij seu parœmiæ genus: aliud simplex, & hoc est sententia, quæ in ore omniū versatur clare, docens de agendis, vel defugiendis. Quale est illud, obsequium amicos, veritas odium parit. Aliud vero est, quod aliud significat, quam verba præferunt: qualia sunt multa Latinis. Et de huiusmodi prouerbijs subobscuris intellige verbum Christi, Hæc in prouerbijs locutus sum vobis. Nisi quod Christi prouerbia, sunt certisimę veritatis, at vero nostra aliquando fallunt. *Venit hora.* Græcè veniet tempus. Interpreti autem consuetudo est vsurpare tempus pro tēpore, & horam pro tempore. Etiam si Theophilactus facilè indicat, se legisse hora, tametsi interpres Theo. transtulerit tempus, & non hora. Verum is ipse interpres mox Theophilactum transtulit. *Sed venit hora.* Hæc autem hora siue tempus fuit post resurrectionem Domini, quando apostolis aperuit sensum, vt intelligerent scripturas. Et tunc citra ęnigmata, & prouerbia manifestè per 40. dies annunciauit, de patre & regno eius. Theophilactus censet ante hoc tempus apostolos non intellexisse Christū esse filium Dei consubstantialem, sed solum Deum esse patrem Christi, vt angelorum, & hominum, sed post resurrectionem apertum est illis hoc arcanum Christum, scilicet, esse filium Dei consubstantialem. Quippe modo palam annunciauit de patre.

Duplex prouerbij genus

¶Porrò Theophilacto obstat Matth. 16. Vbi Petrus profitetur Christum esse filium Dei viui: & Dominus non commendasset adeò Petri confesionē, vt commen-

commendauit nisi Petrus intellexisset esse Christum filium Dei viui consubstantialem. Dicito tamen, quod quanuis Petrus credidisset Christum esse con substantialem patri, at vero & ipse, & cæteri apostoli multo apertius cognouerũt Beatæ Triadis mysterium, quam prius cognouerant, ante Domini resurrectionem, propter causam commemoratã, videlicet, quia plenius eos iam instruxerat Christus, quia capaciores id temporis fuerant, quam prius. *Nam rogabo patrẽ de vobis*, hoc est pro vobis. Beneuolentiã patris erga apostolos Christus aperit modo, dicens patrem esse iam adeo beneuolum, atque propitium apostolis, vt etiam si Christus non interueniret pro ipsis apud patrem, nihilominus apostoli impetrarent, quę à patre peterent. At dicet aliquis, Qui hæc duo conueniunt, & quod iubentur petere apostoli in nomine Christi, quidquid petierint, & quod non rogante Christo impetrabunt? Verum aliud est quod oporteat petere in nomine Christi, aliud est quod oporteat Christum exprimere orationẽ ad interueniendum pro apostolis. Quod igitur modo ait est, etiam si ego non formem expressam orationem, ad patrem pro vobis poteritis impetrare, quæ est beneuolentia patris ad vos. Cæterum non negat, quin sit semper orãdum sub nomine suo. Sensus igitur est, tanti facit pater, quod me ametis, quod hic solus vester amor, sit oratio coram patre, etiã me nihil petẽte expresse pro vobis, qua si dixerit in virtute hoc idem patrem peto. quod amor vester quem erga me, habetis petit. Vnde Hilarius. 6. de Trinitate, Caret etiam apud patrem intercessionis necessitas perfecta de filio fides: quæ quod à Deo exierit credit, atque amat. Et per se ipsam iam, & audiri meretur, & amari, natum ex Deo filiũ missumque confessa.

Apostoli post resurrectionem Domini capaciores fuerũt ad percipiendũ mysteria fidei.

1. Ioan. 2. ¶ At verò qui intelligemus locum Ioãnis in catholica epistola docentis, Aduocatum habemus apud Deum patrem Iesum Christum: ipse enim est propitiatio pro peccatis nostris, &c? Et Paulus itidem docet Christum apparere vultui Dei, vt pro nobis intercedat: igitur si in cœlo existẽs Christus pro apostolis orabat tunc, & pro omnibus fidelibus nunc orat, ergo Christi oratio est necessaria. Quod si oratio Christi non est necessaria, sed sat est fides in Christum & amor, vt dudum Hilarius dixit obstrepent hæretici, se rectè dogmatizare contendentes non esse precandos sanctos. At verò Christus non hoc voluit intercessionem suam non esse necessariam. Quippe ipse manifestè docet oportere nos orare in nomine suo, at vero quando oramus sub nomine suo, tunc vtique ipse orat pro nobis. Nam quod per nomen interpositum Christi obtinemus per ipsum obtinemus. Accedit eodem quod ipse Dominus in carne degens mortali pro omnibus orauit perstabat enim orando, quin etiam orauit pro crucifixoribus in cruce pendens. Cæterum hoc est quod modo apostolis inquit, quia vos me amatis, ideo pater adeò vos amat, vt etiam si interim non orem pro vobis, expressam Deo fundens orationem, vt eripiat vos ab omni malo, ipse amor quo vigetis meus sufficiat vobis pro oratione. Forsitam enim apostoli quia videbant Christum vniuersa in patrem referre, desiderabant post Domini ab eis discessum vt sponderet orare pro illis patrem. Et quia forsan erant anxij super hoc, Christus liberat eos ab anxietate hac, dicens, amorem, quem habẽt in ipsum, esse valde obseruandum, quia hic amor conciliabit patris amorem, adeo vt hic teneat locum orationis. At vero obijciet quispiam, Quomodo ait, Et ego non dico vobis, quia rogabo patrem, &c. siquidem mox capite sequenti orat pro apostolis? Aduertendũ est igitur Christi orationẽ pro apostolis vel pro quibusuis alijs, aut est vt Deus infundat fidem, & amorem suum, in corda humana, donando eis pœnitentiam. Aut est, vt semel infusa charismata Deus conseruet, & augeat donãdo perseuerantiam. Et quidem fides & amor Dei, si se possent seruare semper in homine, citra donum perseuerantiæ, postquam infusa sunt, non egerent nouis precibus: quia ipsa sine intercessore digna sunt vita ęterna, vt dudum docebat Hilarius: & si semper precibus, egẽt Christi, & meritis, vt nobis concilientur, si non sunt conciliata. At vero quia postquam donata sunt nobis, egent conseruatione, quam non possunt obtinere

Ad Heb. 9.

Lucæ. 6.

Christus est mediator vt Dei dona nobis infundantur & postquam infusa sunt perseuerent.

nisi mediante Christo qui est mediator, vt infundantur, & vt infusa perseuerẽt. *Nunc scimus.* Verba hæc videntur hominum, iam amplius respirantium ex tristitia, qua tenebantur hactenus. Etenim Dominus oppido consolatus fuerat eos, dicens, Patet amat vos, quia vos me amatis. Etenim nihil est quod solet humanam mentem vehementius, quam certam esse quod à Deo omnipotente amatur. Nam ex Dei amore cuncta profluunt in omnes creaturas bona. Quid quod certi erunt apostoli Dominum, nõ de amore generali, quo Deus vniuersa quæ condidit amat, verba fecisse, quando aiebat, Pater amat vos, sed de amore quodã singularissimo intellexisse, quo qui donatur amore, nihil aliud poterit habere beatius, atque potentius.

¶Quocirca apostoli ex verbis istis Domini facti alacriores, & animatiores, dicunt, Nunc scimus, quod scis omnia. At vero miratu dignum est, quod post longam Christi conuersationem cum apostolis, ex qua non semel sed sæpe intellexerant, Christum penetrare arcana cordis, quia sæpe respondebat non verbis sed cogitationibus interrogantium, nũc affirment, nunc scimus, quod scis omnia. Quia dudum responderat inquisitioni apostolorum, quam inuicem dispu tabant. Quid est hoc quod dicit nobis, Modicum, & non videbitis me, cum tamen ista inquisitio non erat reposita in archiuo mentis, sed publicitus inuicem eam agebant apostoli: & tamen antea cordis arcana cum Dominus patefaceret non dicunt, Nunc scimus, &c. Forte, quia absorbuerat eos tristitia ex mortis Dominicæ instantia, & propriæ vitę periculo, quod valdè formidabant: ideo priora mandauerant obliuioni, & solum præsentia laudant. *Et non est opus tibi, vt quis te interroget.* Ex consequentia sermonis videbatur apostolos dicturos. Et nõ est opus tibi, vt quemquam interroges, & non, vt quis te interroget. Quippe, qui omniscius est, non habet opus quẽpiam interrogandi, vt discat quæ ignorat, siquidem gnarus est omnium. Imo potius ab omniscio, oporret interrogare, quæ insipientes nesciunt, vt ab illo discant, quæ ignorãt. Verum apostoli hoc solum volebant, quod ex eo Dominus erat pectoris humani conscius, quia non erat opus illi ad apostolica vel alia docenda dubia: quod interrogaretur, ab aliquo quippe etiam non interrogatus, egregie callebat, quæ vellent interrogare hæsitantes. *In hoc credimus.* Quia arcana reuelare pectoris, est diuinitatis solius hinc apostoli credunt Christum à Deo exisse, & numen habere, quia scit omnia. Cum alioqui multo maiora illis demonstrarat Christus. Sed vt diximus angustiæ, quibus tenebantur, ea in obliuionem miserant. *Dicit ei Iesus, modo creditis.* Si per interrogationem legatur, vt annotat Beda, sensus est, Quid ergo post tot miracula, quæ vidistis mea, nunc creditis? Tarda quidem est fides vestra. Aut si absolute legatur, approbatio est fidei apostolicæ. Quasi dixisset, modo creditis, & rectam habetis de me fidem. *Ecce venit hora, & iã venit, vt dispergamini vnusquisque in propria: & me solum relinquatis: & non sum solus, quia pater mecum est.* Græcè, Ecce instat tempus, & iam venit. Christus istis verbis insinuat fidem apostolorum mox defecturã sub eius morte. Dixerunt enim apostoli, In hoc credimus, quia à Deo exiisti. Vt ergo propriam ad uerterent infirmitatem, subiecit, ecce instat tempus, vt dispergamini vnusquisque in propria. Quasi dixisset, Vobis instat tribulatio grandis, quæ erit quasi coticula vestræ fidei, quia quilibet vestrũ, me relicturus est, & fugiet ad propria, Ex fuga sibi parans, contra mortis periculum remedium. Et relinquetis me solum: quanuis non solus sum, quia pater mecum est. Dixerat enim supra, Ego in patre, & pater in me est. Et hoc verbo se esse vnum cum patre substantialiter insinuat: dicens, non sum solus. Matth. 27. Mar. 15.

At dicet aliquis, Quomodo ergo verum est quod supra dixerat, Pater amat vos, quia vos me amatis, cum modo subdat, se relinquendum ab apostolis solum? Etenim si amassent, non reliquissent solum Dominum, sed socij fuissent Christi passionis.

Respondetur Dominum non attendisse ad id, quod mox futurum erat sub sua passione, nam sub passione Domini apostoli fugerunt, & nõ amarunt verè Christum, vt Petrus negans Christum est nobis testimonio. Cæterum ad id attende-

bat

bat quod futurũ erat post resurrectionẽ suam & ascensionem, quando discipuli ibant gaudentes à conspectu concilij, quia digni habiti sunt pro nomine Iesu contumeliam pati. Act.5. Voluit igitur dominus demonstrare apostolis dicentibus se credere in Christum non fuisse compotes adhuc perfectæ, & constantis fidei, quia sub passione sua erant relicturi dominũ: id quod non erat fidelis amicitiæ, amicum deserere in tribulatione. Namque amicitiæ veritas in tentatione dignoscitur eccle. 6. *Hæc locutus sum vobis, vt in me pacem habeatis.* Idest hæc omnia quæ ventura sunt vobis prænuntiani, vt non deseratis amicitiam meam, sed cum vos arripuerint aduersa, quæ ego prædixi vobis, mihi fidem habeatis, & in meo amore persistatis. Est autem pacem habere in Christo, Christi amicitiam & fidem inuiolatam seruare. *In mundo pressuram habebitis, sed confidite: ego vici mundum.* Idest, mundani homines siue Iudæi, siue barbari, vos affligent propter me: neque enim quia pater vos amat, ideo non affligemini à mundanis hominibus. Non enim patris amor, est, vt terrena pace, & abundantia temporalium bonorum vos donet, sed potius, est hic patris amor, quo vos amat, vt terrenis orbatos consolationibus, cœlestibus vos impleat. Porro, non succumbatis mundanis afflictionibus, ego sim semper vobis in exẽplar. Ego enim eisdem tribulationibus affectus, non succubui, sed vici omnes illas, & pedibus calcaui, vos itidem meo præsidio vincetis. Dicit, *Ego vici mundum.* Cũ nondum vicisset, quia nondum exaltatus fuerat à terra, nec dum resurrexerat victor ex funere, verum quia de proximo erant hæc ventura, ideo ait, Vici mundum.

MORALIA.

❡ *Expedit vobis, vt ego vadam: si enim non abiero Paracletus non veniet ad vos.*

MULTA & illa quidem prę clarissima Spiritus sancti munera dominus hactenus nos docuit, videlicet Spiritũ sanctum esse doctorem veritatis, esseque interpretem verborum Christi, esseque ipsius testem, & glorificatorem, esse reprehensorem mundanorum, esse paracletum, seu consolatorem apostolorum, Horum autem officiorum quædam spectant caput ecclesiæ Christum, alia eius membra, alia denique neque caput, neque membra, sed aduersarios capitis & membrorum. Sunt sanè duo officia Spiritus sancti, quæ ipsum Christum spectant, scilicet, & quod est testis Christi, ille, inquit, testimonium perhibebit de me, & quod glorificat seu manifestat Christi maiestatem, & gloriam. Ille ait, me clarificabit, quia de meo accipiet.

Spiritus sancti quædã officia circa caput alia circa membra, alia circa aduersarios capitis, & membrorũ.

❡ Erat autem opportunum, vt Spiritus sanctus, testimoniũ perhiberet de Christo. Si quidẽ pater testatus fuerat Christum dicens, Hic filius meus dilectus, in quo mihi benẽ cõplacui, ipsum audite. Item & ipse Christus verbo, & opere, testatus fuerat suam diuinitatem, diuinamque filiationem restabat testimonium Spiritus sancti. Tres enim sunt qui dat testimonium in cælo pater, verbum, & Spiritus sanctus. Hoc autem testimonium Spiritus sancti duplex est, aliud quidem sensibile testimoniũ, quale fuit in die pentecostes, quando factus est de cęlo sonus &c. Acto.2. Et quando super baptizatos à baptismo Spiritus sanctus descendebat sub forma visibili Acto.10. Hoc sanè testimonium erat sensibile, sensibus enim patebat, forma illa visibilis, sub qua Spiritus sanctus descendebat tũc supra fideles credẽtes in Christum: vt, scilicet, testaretur fidem & sacramenta Christi, esse veram fidem veraque sacramenta. Est item aliud testimonium quod non sensibus sed menti patet: & hoc testimoniũ habuerunt apostoli, & alij discipuli domini, cuius meminit Paulus ad Roma. 8. Siquidem descendens visibiliter super eos, item operabatur inuisibiliter in mentibus eorum testificans intus veritatem eorum, quæ visibiliter cernebant. De quo testimonio in præsentia nihil differemus, quia superius in moralibus quibusdam abunde de eo tractatum est. Sunt autem quatuor officia Spiritus sancti circa membra Christi, vt generatim loquamur: & quod docet eos, & quod explicat & reserat arcana Christi, & quod viuificat fideles. Ille, inquit, vos docebit omnia:

Spiritus S. fidelium doctus suggestor viuificator testis Christi, & clarificator Christi, paracletus fidelium reprehensor mundanorum.

omnia:& suggeret omnia,quæcumq; dixero vobis,& Ioã.6.spiritus est qui viuificat. Est igitur cõsummatus doctor,& fidelissimus diuinæ doctrinæ suggestor, & vitalissimus viuificator, rursus est paracletus,idest,cõsolator. Tria deniq; alia exercet officia circa mundanos homines quippe quos reprehendit de peccato reprehendit de iustitia, & de iudicio denique eosdem reprehendit. Mundani nãque homines, peccatis onusti,aduersantur Spiritui sancto. Propterea hos suos aduersarios reprehẽdit de tribus,de peccato, de iustitia, & de iudicio, vt inter enarrandum cap.17. exposuimus. Maximum autem fuit testimonium diuinitatis Christi, quod ipse mitteret Spiritũ sanctum super apostolos. Enimuero Deus à nullo potest mitti nisi à Deo. Cũ ergo Spiritus sanctus Deus verus sit, quia à Deo vero procedit, si hic mittitur necesse est, vt ab ipso Deo mittatur. Cũ ergo Christus ipsum miserit, vtiq; Christus verus Deus est. Fatuum enim esset affirmare,quod purus homo Deũ mitteret. Et ideo dominus aiebat, Ille me clarificabit quia de meo accipiet. Hęc autem fuit clarificatio, quia missus à filio, demõstrauit filium,à quo mittebatur cum patre, esse verum Deum, vt ipse pater. Fuit autem doctor apostolorum,& suggestor diuinæ scripturæ: quippe intus afflans, eos docebat omnem veritatem scitu necessariam, ad bonum apostolorum,& totius ecclesiæ. Nam is ipse Spiritus sanctus, qui constituebat suo intimo afflatu veteris instrumenti prophetas, is idem constituit apostolos doctores orbis terrarum, & declaratores diuinorum mysteriorum. In signumque huius vniuersalis magisterij descendit visibiliter sub forma ignearum linguarum, vt palam cunctis esset, Spiritum sanctũ imbuisse eorum mentes cœlesti eruditione, & instruisse eorum linguas diuina instructione, vt possent, vniuersitatem hominum euãgeliũ Christi docere.

Deus non potest mitti à puro homine.

Spiritus sancti intimus afflatus prophetas instituit,& apostolos fecit orbis doctores.

¶ Neque tibi tamẽ subeat cogitatio inanis, spiritum hæc facere, & non patrem neque filium. Etenim veritas fidei non hoc docet: sed quod quæ docet Spiritus sanctus,quæ explicat,quæ testatur,quæ viuificat, quæ consolatur, quæ roborat, quæ reprehendit eadem ipsa patrem docere,atque filium actione indiuisa, vt trium personarum, natura & potestas est vna. Cæterum scriptura hac vsa est diuina arte,quædam appropriare singulis personis attributa,seu appropriata,vt ex appropriatis distinctis, distinctionẽ realem personarum discamus.

Quod autem in admirationem haud dubium adducit illud est quod Dominus ait, expedientem esse apostolis recessum eius,vt Spiritum sanctum haberent in doctorem,& interpretem,& consolatorem,siquidem Christi visibilis pręsentia non erat impedimento istis commemoratis officijs Spiritus sancti. Quãdo quidem excellentior actio est viuificandi mentes,quam cætera, quæ recensuimus. At vero Spiritus sanctus viuificauit interius apostolos præsente Christo:cur ergo expediebat Christum proficisci in cælum,vt Spiritus sanctus apostolos imbueret? Fuerunt vetusti theologi,quorum meminit Albertus Magnus, cõm. ad Ioan.16. quibus libuit, præsentiam Christi visibilem asserere non fuisse impedimẽto aliquatenus Spiritus sancti missioni visibili. Siquidem Christi præsentia & amor visibilis erat purissimus,& incontaminatus, ideo non poterat obstare Spiritus sancti visioni. Suffragatur istis, quia in die resurrectionis Christus dedit Spiritum sanctum sub forma visibili flatus,apostolis. Igitur nõ obstabat collarioni visibili Spiritus sancti,pręsentia visibilis Christi. Sicut enim visibiliter sub specie flatus contulit apostolis Spiritum sanctum, ita poterat & sub specie linguarum exhibere.

Placitum vetus theologorum.

¶ Ad hæc caro nostra est, quæ pugnat cum Spiritu sancto, & spiritus cum ea: at caro Christi concepta fuit ex Spiritu sancto: ideo non est aduersaria Spiritus sancti, sed illi quã maximè amicissima. Igitur Christi præsentia corporalis, nihil obsistebat Spiritus sancti missioni.

Caro Christi nõ pugnabat contra Spiritum, quia cõcepta fuit de Spiritu sancto.

¶ Quo circa horum fuit placitum expediuisse Christum recedere in cælum, ante quam Spiritus sanctus adueniret super apostolos, non quia præsentia Christi, quicquam obsistebat Spiritus sancti descensui,sed quia Spiritus sancti missio illa super apostolos, fuit maximum donũ, quod elargiebatur Christus suis apostolis, & discipulis, qui tunc aderant in

cæna-

cœnaculo. Et ad elargiendum hoc maximum donum, erat expediens Christum de cœlesti habitaculo illud donare. Itaque oportebat, vt tanta elargiretur munera, quanta nunquam fuere clargita hominibus, vt Christus primum sederet in gloria Dei patris, in cœlesti throno exaltatus. Hocque videtur Ioannes voluisse cum .4. ca. ait, non erat spiritus datus, quia Iesus non erat glorificatus. Porro autem huic placito videntur obuiam ire sanctorum placita, quibus in sententia est, impedimento fuisse præsentiam corporalem Christi, tu intellige non Spiritui sancto, vt sanctificanti, vel vt viuificanti, sed vt perficienti, & implenti mētes apostolicas, vt essent, scilicet, doctores perfecti orbis terrarum. Ad hanc enim rationem oportebit intelligere communem sententiam tradentem, præsentiam carnis Christi obsistere, quo minus Spiritus sanctus mitteretur ad apostolos. Est autē obseruandum, Christi institutum hoc fuisse apostolos suos per visibilia deducere sensim ad inuisibilia Dei sacramenta callenda. Quo circa per parabolas rerum sensibilium illos semper docuit, vt ex parabolis istis sensibilibus eos instrueret de arcanis intelligibilibus. Hoc autem fuit studium domino, ante resurrectionem suam, namque postquam surrexit à mortuis, non per ænigmata docebat apostolos sed palam locutus est eis de regno Dei, vt cap. 16. ostensum est. ¶ Apostoli autem post domini resurrectionem, gaudio maximo fruebantur videndo Christum immortalem, & gloriosum. Quippe in ipso habebant, quidquid volebant, ideò totum solatium apostolorum erat in Christo in quo certo credebant se habere pastorem potentissimum, & magistrum veracissimum & refugium securissimum. Quod si Christus non se subduxisset ab eorum conspectu latus in cælum, apostoli nunquam leuarent sua desideria ad inuisibilia cœlestiaque bona: neque desiderarent alium consolatorem siue paracletū inuisibilem contenti paracleto visibili Christo. Quapropter non essent capaces plenitudinis Spiritus sancti, si quidē nunquam desiderassent obtinere maiora quam quę videbant. Nam ipsis sat videbatur Christi præsentia corporalis ad

Dominus instruxit apostolos ante suam resurrectionē vtens parabolis sed post resurrectionem sine velamēto parabolico eos docuit.

omnia bona sibi paranda. ¶ Christus verò aliud intendebat, scilicet, suorum erigere oculos ad cœlestia bona, cōtemplāda & animos suorum excitare ad eadem desideranda. Quamobrem se subduxit ab eorum, quos amabat conspectu, & pe regrè proficiscitur in regionem longinquam, hoc est in cœlestem habitationē, vt apostoli amorem visibilis Christi, & in terris agētis, commutarēt in amorem inuisibilis Christi, in cælo iam habitantis: & ita demum optarent cœlestia, & se redderent capaces plenitudinis Spiritus sancti, qui est inuisibilis consolator.

¶ Potuit, dicet aliquis, Deus etiam Christo persistente in terris, Spiritum sanctū sub plenitudine mittere super apostolos vt Christo agente in cælis misit. Ego fateor Deum potuisse, si voluisset, sed noluit, quippe cuncta Dei sapientia disponit suauiter. Ad suauem dispositionem autem hoc pertinebat, vt Christus prius ascenderet in cælum, vt apostolorum raperentur desideria in cœlestem habitationem, vbi Christus regnabat cum patre & Spiritu sancto. Et ita rapti ex cœlestium bonorum desiderio, idonei afficerentur dono cœlesti, quod est Spiritus sanctus impleri.

Verissimè igitur dominus dixit, Expedit vobis, vt ego vadam: si non abiero paracletus non veniet ad vos. Multo nāque plura conciliarunt sibi bona apostoli ex profectu Christi in cælum, quam si bi parassent ex consistentia eiusdem in terris. Etenim ex consistentia Christi in terris solatium quoddam sibi visibile, & sensibus amicum parassent: at verò hoc perdentes solatium, habuerūt Spiritum sanctum, qui est bonum commune patris & filij, si quidem Spiritus sanctus ab vtroque procedit, & patre, & filio: hoc igitur bonum, effusum est super apostolos, in pignus diuini amoris. Dixerat enim dominus supra, Pater amat vos, quia vos me amatis. Pater igitur & filius in pignus amoris certissimum, suum amorem obiectiuum, vt vtar scholastica phrasi ab alto demittunt in apostolos: in signumque fœderis diuini, cum apostolis initi à patre & filio, in symbolum denique pignoris diuinæ ad apostolos charitatis, vt habentes apostoli spiritum Dei patris, & Dei filij, qui est amor communis

Spiritus sanctus amor patris & filij.

munis vtriusque, amorem inuicem habe rent, & quod dominus frequentissime illis commendarat, vt se diligerent inuicem, ex dono amoris illis abundè effuso, dignoscerent esse sedulo implendum. Pater enim misit filium suum, in mundum vt inde commendaret suam apud homines charitatē, quod filiū suum vnigenitum, illis in saluatorem mitteret. At verò pater, & filius mittunt Spiritū sanctum, mittunt suum æternum amorem: vt sicut ex persona filij missa, Dei erga nos persuasam haberemus charitatē, ita ex persona Spiritus sancti missa, nostrā charitatem pro modulo nostro conaremur Deo rependere. ¶ Ad hæc non misit Spiritum sanctum suum, vt tempora li solatio apostolos solaretur, sed vt æter no apud eos maneret, vt maneat, inquit, vobiscum in æternum, consolator enim hic æternus est, ideo æterna mentibus quas imbuit exhibet solatia.

Spiritus sanctus æternus consolator.

¶ Solatia autem temporalia momentanea sunt si æternis conferantur, vnde Iob. 20. gaudium hypocritæ est instar pūcti. Hipochrita is est qui fallit ex aspe ctu virtutis quam intrinsecus nō habet. Mundana quoque gaudia semper fallūt suos sectatores. Quando enim creduntur amplius obtineri, tunc citius deserunt suos professores. Et qui illa amant, sunt item instar hipochritarum, quippe putant se habere veras opes, aque solatia quæ alioqui sunt fallacissima: omnia nāque terrena, sunt sicut vapor ad modicum apparens. ¶ Quapropter Spiritus sanctus est verus solum consolator, & gaudia spiritus sunt vera gaudia, quia non sunt fallacia: ideoque vocatur à domino spiritus veritatis. Mundanus spiritus inflat hominem, spiritus diabolicus decipit hominem, spiritus carnalis inquinat hominem: at Spiritus sanctus hominem humiliat, hominem veracem facit, hominem ab omni inquinamento sanctificat. Quam ab causam dominus dixit. Quem mundus non potest accipere. Est autem mundus mundani homines. Sunt autem mundani homines, homines inflati sensu carnis suæ, homines seductores, introducentes sectas & errores aut circumuenientes in negocio fratres suos: homines item immundi, & inquinati, ex quouis crimine. Isti mundani,

Spiritus sanctus verus cōsolator.

tantisperdum mundani sunt, non possunt potiri Spiritu sancto, siquidem Spi ritus sanctus superbiam fugit, falsitatem odit, immūditiam spiritus abominatur. Idcirco mundanos homines abhorret. Mundus namque contrarius est Spiritui sancto, ideo necesse est, vt mundus odio habeat Spiritum sanctum, & Spiritus sanctus odiat mundum. Contraria enim se mutuo odiunt & se inuicem expellunt. Quo circa quo quis se subduxe rit amplius à mūdanis conuersationibus eò capacior efficitur consolationis Spiritus sancti. Quo etiam magis se subduxe rit à visibilibus oblectamentis, eò magis Spiritus sancti solatijs fruetur. Enim verò si expediens fuit apostolis, quod solatium ex aspectu Christi visibili, subtraheretur ab illis, vt solario Spiritus sancti inuisibili potirentur. Quid quod solatia rerum caducarum sint spernenda, vt Spiritus sancti delicijs fruamur? Hic ergo æternus verusque consolator, hocq; Spiritus sancti solamen, solum exhibetur Dei amicis non inimicis. Cætera sanè bona communia sunt etiam peccatoribus, vnde dixit vates ille hymnidicus Psal. 72. Ecce ipsi peccatores abundantes in seculo obtinuerunt diuitias, & in labore hominum non sunt & cum homi nibus non flagellabuntur, at diuitias spiritus nesciunt huiusmodi. Animalis nāque homo non sapit quæ Dei sunt. Sunt sapientes quidē in generatione sua mun dani: sapiunt enim non quæ Dei sunt, sed quæ mundi sunt. Imo testante domi no prudentiores sunt filij huius seculi quam filij lucis Lucę. 16. Verum adiecit, in generatione sua. Hoc est ad mundana conquirenda sibi pluribus astutijs, & artibus vtuntur illi quā filij Dei ad conquirenda cœlestia bona: vnde Spiritus sanctus, non inhabitat diuites præpoten tes, sed pauperes humiles. Neque tamen diuites horret, si pauperes sint spiritu. Non inhabitat hæreticos, quia ipse spiritus veritatis est, nō peccatores, quia ipse spiritus mundus est, & incontaminatus quia Spiritus sanctus est.

Spiritus sanctus & mundus sunt contraria.

¶ Oporrebit igitur humilitatē animi colere, veritatem fidei obseruare, sanctimoniam interiorem curare, si volumus tanto spiritu frui. Rursus hoc solamen Spiritus sancti, est internum solatium, non externum.

ternum. Est enim solamen spiritus & nō carnis. Visibilia solatia delectant sensus carnis nostræ, at Spiritus sanctus nō sensus delectat, sed animam: vnde dixit sapiens, secura mens quasi iuge conuiuium Prou.15. Et Paulus dixit quasi tristes semper autem gaudentes. Vtiq; tristes sunt exterius sancti, quia mundana eos molestant, & affligunt: cæterum intus sunt gaudentes spe enim æternorum semper gaudent ad Roma.12. Et tristitia, quæ mundanos confundunt, & perturbāt, spirituales homines, erigunt ad maiorem cœlestium spem. Hac spe gaudebat ille, hocque spirituali gaudio fruebatur ille Eunuchus reginæ Candacis, quē postquā Philippus baptizarat ibat per viam suam gaudens. Et sancti apostoli hoc intimo gaudio perfusi, ibant gaudētes à conspectu concilij quoniam digni habiti sunt pro nomine Iesu contumeliam pati Acto.8. Hoc est igitur, quod dominus insinuare voluit dicens, de paraclero mittendo vt in vobis sit, & apud vos maneat. Namque seculi bona sunt bona, quæ non sunt in nobis, sed extra nos. Non enim hominem interiorē perficiunt, sed potius labefactant, & inficiunt. At Spiritus sanctus intus manens interiorem hominem perficit, & reficit. Mentem namq; humanam renouat de die in diē. Renouat sanè secundum intellectum, nam hunc illustrat nouis illustrationibus, & secundum affectum etiam, nam hunc quotidie renouat purgando eius vicia. Vnde cōgruè sub forma ignis missus est super apostolos Spiritus sanctus: & sub forma linguę: in lingua enim eruditio significabatur. Quippe Spiritus sanctus, instruxit interna instructione apostolos, vt ipsi essent doctores orbis: & ignis item illuminat & purificat sordes metallorum. Vnde Spiritus sanctus per doctrinam euāgelicam hæc quoque duo exhibuit & exhibet, nam illuminat mentes fidelium, & eorum excoquit sordes. Nos de Spiritu sancto multa tradidimus in declamationibus ad Esaiam, & in.1. Sentent. libro, indidem hauriet qui volet.

Spiritus sanctus solatur hominem interiorē, quia est cōsolatio spiritus non carnis.

Spiritus sanctus illustrat mentē & purificat affectum.

Porrò solent tres rationes exhiberi, cur prius voluit dominus scandere cælos, quam Spiritus sancti plenitudinem impartiretur apostolis. Prima est, quia apostolis exhibendus erat Spiritus sanctus, vt eorum desiderium ferretur in cœlestem beatitudinem. Verum apostoli non possent efficaciter desiderare cœlestem gloriam, nisi primo crederent eam esse sibi possibilem, id quod crediderūt, quando viderunt dominum ascendentem in cælum.

Tres rationes cur expedierit Christum petere cœlestia.

¶ Secunda ratio est, quia Spiritus sanctus est amor spiritualis, ideo erat necesse apostolos disponi spiritualiter, antequam Spiritus sanctus descenderet super illos. Cum ergo Christum amassent carnali amore, fuit expediens Christum se subtrahere ab eorum cōspectu, vt ablato amore carnali, imbuerētur amore spirituali. Tertia ratio quia Christus non quatenus homo, sed quatenus Deus, impartiuit Spiritum sanctum: ideo debuit prius declarari diuinitas Christi per ascensionem, quam mitteretur Spiritus sanctus. ¶ Porrò autem huiuscemodi rationes inefficaces sunt: quippe apostolj ante ascensionem domini Spiritum sanctum habuerunt: quippe qui sanctificati erāt ab Spiritu sancto per sermonē Christi, Ioan.13. Et si rationes istæ fuissent absoluentes quod intendunt, facile colligerent, apostolos non habuisse Spiritū sanctum ante ascensionem domini. Quid quod apostoli Christum amabāt etiam amore spirituali, siquidem amabant ex charitate Dei, sed charitatis amor nō est carnalis amor, etiā si demus nōnihil amoris carnalis habuisse, quatenus Christus eos protegebat visibiliter & alebat, &c.

Rationes Nicolai Lyrani soluuntur.

¶ Adhæc in die resurrectionis apostolis donatus est Spiritus sanctus. Accipite, inquit Ioan.20. Spiritum sanctum.

Apostoli ante ascensionē domini cognouerunt eū esse Deum.

¶ Accedit eodem, quia apostoli etiam ante ascensionem Christi credebant regnum cælorum esse sibi possibile. Audierant enim Christum clara voce resonantem, Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cælorum, & cætera quæ ibi Math.5. traduntur, huic institutio seruientia. ¶ Rursus etiam credebant apostoli Christum esse Deum antequā ipsum aspicerent abeuntem in cælum. Si quidem post resurrectionem domini Thomas confitetur ipsum esse Deum dicens, Dominus meus & Deus meus, infra. 20. Et cap.6. dominus dicebat apostolis in illa die, idest, sub resurrectione

sua

sua palam esse locuturum de patre suo, idest, tūc palam esse manifestaturum se esse verum filium Dei.

Cur expediens fuit Christum se subducere in cælum.

¶Dicamus quapropter, Spiritum sanctum impartitum apostolis post ascēsionem domini quia sic expediebat: expediebat autem primo ex diuina sapientia sic disponente, quæ est causa prima expedientiæ huius & aliarum. At verò à posteriore inuestigando vtique expediebat, quod domini corporalis præsentia subtraheretur in cælū. Nā si præsens semper esset, vtique ægerrimè apostoli, diuellerentur à Christo ad prædicandū, & multo difficilius se exponerent morti aduertentes ex morte sua nō visuros amplius Christum, quem relinquebant in terris: quam tamen alacriter subierunt, scientes, à morte sua visuros Christum, quem viderant in cælum euntem. Ideoque post Christi ascēsum in cælos, quid restabat nisi cælestia vehementer desiderare habitacula, vbi Christus regnabat, vt ibi essent cū Christo, & hoc modo desiderando cælestia, facti sunt capaces plenitudinis Spiritus sancti, cuius prius non fuerant tam capaces. Et datus est illis vberrime in die pentecostes, vt fœcundaret eos magnificè. Quippe tūnc constituti sunt apostoli patres Spirituales omnium fidelium, quos per euangelium essent Deo generaturi, testāte Paulo, Ego per euāgelium vos genui. Quocirca quia erant generaturi innumerabilē Deo prolem, oportebat eximia Dei gratia fœcūdari, & Spiritus sancti dono vberrimè perfrui. Namque terra quo vberiore perfunditur rore cælesti, eo vberius fructificat. Spiritus quoque sancti gratia est instar roris spiritualis animæ nostræ fœcūdatiui. Et quanto maior est roris infusio tanto maior fructificatio. Vnde ecclesia hoc petit dicens, sancti Spiritus quæsumus domine corda nostra mundet infusio & sui roris intima aspersione fœcundet. Sua enim intima aspersione, idest operatione Spiritus sanctus mentes nostras fœcundat. Particulares autem fideles Spiritus sancti ros hic fœcundat, vt Deo fructificēt ex meritorijs operibus. At vero apostolos & successores ros hic fœcundat, vt non solum sibi fructificarent, sed vt filios Deo generarent, & multiplicarent diuinam sobolem per euangeliū, & sacramenta. Quamobrem apte antiqui Theologi vt Hirenæus Hieronymus, & Augustinus gratiam Spiritus sancti appellitarunt rorem. Etenim sterilis & arescens est terra sine cælesti rore, marcescunt omnia & sterilia sunt omnia. nisi cœlitus irrorentur. Ita quoque & mentes nostræ, nihil meriti, nihil cælestis fructus edere possunt, nisi Spiritus sancti intima aspersione irrorentur. Hic igitur veracissimus doctor, perfectissimus consolator, optimus mentium fœcundator, & peccatorum acerrimus reprehensor, est à nobis iugiter expetēdus qui nobiscum maneat in æternum.

Irenæus lib. 5 aduersus hæreses. Hiero. epistola ad Paulinum & Aug. q. 49. in lib. Iudicum, &c.

ENARRATIO I.

In cap. decimumseptimum.

¶*Hæc locutus est Iesus, & subleuatis oculis in cælum dixit.*

HÆC oratio domini est hymnus ille, cuius meminere Matth. 22. & Mar. 14. dicentes. Et hymno dicto. Et si alij censeant nō fuisse hanc orationem hymnum, sed gratiarū quandam actionem quam Christus à cœna Deo egit: at vero credit Theophi. Christum quando fecit hæc verba non orasse, sed colloquium habuisse cùm patre. At vero Cyrillus orationem putat fuisse hæc verba. Et quidem verbum rogo quod hoc loco dominus repetit manifeste indicat nunc orasse dominum nisi quod verba quæ ad calcē, sunt magis colloquij quam orationis. Rectè etiam dici potest hęc oratio hymnus quia Deū orādo laudat Christus dicēs, Pater sancte, pater iuste &c. Et annotat Beda hūc hymnum cum alijs verbis quæ Ioannes 14. & 15. 16. commemorat, à domino dictum fuisse, post quam dixerat. Surgite eamus hinc, ea dixisse dominum stādo. Quia antecedentia hæc, quæ dixit post ablutionem pedum apostolicorum sedendo, putat à domino dicta esse: cuius rei nos ampliorem supra fecimus mentionem. At continuo se offert scrupus in quem cespitabit non aduertens, cum dominus dixisset cap. proximo, Non dico vobis quod ego rogabo patrem pro vobis, quî ergo modo rogat. Verum

scrupus

ſcrupus hic, ibidem fuit motus, & abſolutus. Chriſtus ergo, cum iam in promptu haberet mortem, vt amorem erga ſuos diſcipulos impendio oſtenderet, patrem precatur pro illis. Et non ſolum orationem fundit pro illis, ſed etiam pro omnibus electis.

¶ Primo quidem pro apoſtolis, qui erant fundamenta eccleſiæ, & patres primi fidelium, & ſeminaria fidei Chriſtianæ. In quos, vt in columnas fidei inclinanda erat ſtructura vniuerſalis eccleſiæ.

¶ Dein vero orat pro electis omnibus. Orat autem vt ſuā charitatem erga omnes commemoratos oſtendat: orando autem oſtēdit ſe vere eſſe hominem, ſiquidem quatenus Deus erat, non poterat orare. Oratio enim eſt inferioris ad ſuperiorem, & infirmi ad potentiorē: Deus autem eſt omnium ſupremus, & omnipotens, ideò ipſe eſt ab omnibus orandus: & ipſe neminem orare poteſt, qui omnia per ſeipſum poteſt. Orat autem nunc ſtando, & ſubleuatis oculis in cælum. At paulo poſt orabit, poſitis genibus, Lucæ. 22. & procidens in terram, Matth. 26. & Marc. 14. Non quod ipſe ad impetrandum egebat vel vocali oratione, vel huiuſmodi varia corporis poſitione: verum vt nos doceret vocales preces nobis eſſe neceſſarias, & non ſolum mentales eſſe probandas, & nos quoque doceret, non ſolum mentem humiliare oportere coram Deo, ſed & corpora, ideo poſitis genibus, & procidens orat.

Chriſtus etiā vſus eſt cæremonia quadā piiſsima dū oraret.

¶ Iam vero ſtando orat, quia poſitio corporis ad orandum non ſemper vna, & eadem eſt neceſſaria, quia pro qualitate, & opportunitate temporis, ſi illa mutetur prudenter mutabitur. Dominus ergo ſtando orat modo, quia iam in profectu erat ad hortum Gethſemani, ideoque itineris inſtantia, aliam corporis poſituram non permittebat.

¶ Orat autem ſubleuatis oculis in cælum, quippe preces noſtræ ad Deum regnantem in cælis ſunt dirigendæ. Et oculi carnis ſunt leuandi, vt ſimul leuentur oculi mentis: vnde dominus iubens orare inquit, Sic orabitis patrem, Pater noſter qui es in cælis. Oratio enim noſtra glorificate debet Deum, & à gloria eius, & laudibus exordium facere. Ideo dominus nunc initium fecit ſuæ orationis, honorando patrem, dicens, Pater venit hora, &c. Hinc diſcant hæretici huius æui, quam petulanter inſaniant, negantes eccleſiæ cæremonias, tanquam inutiles, & ſuperuacuas. Siquidem dominus in orando cæremonias obſeruauit iam ſtando & ſubleuando oculos in cælum, iam orando flexis genibus, & procidendo in terram. Hinc eccleſia aliquando iuſsit orandum ſtantes, vt extat decretum concilij Niceni hoc monens, vt diebus dominicis ſtando fundamus precem dominicam: aliquando vero flexis genibus miniſtri eccleſiæ orant. *Pater, venit hora, clarifica filium tuum, vt filius tuus clarificet te.* Ideſt, Pater in promptu eſt iam tempus non fatale, ſed à te antequam ſecula conderentur definitum, vt mortem ſubeam pro genere humano. Hoc igitur à te peto, vt quia decreuiſti mortem à me ſubeundam plenam eſſe probris, & ignominia hominum, vt tu demonſtres hanc mortem meam non eſſe à me commeritam, ſed me eam ſuſtinere, vt impleam beneplacitum tuum, quod videlicet illam experiar ad expiationem totius generis humani. At, dicet aliquis, Chriſtus egregiè ſciebat, ſuam mortem eſſe glorificandam à patre, quorſum ergo orat, vt veniat, quod certiſſimè ſciebat eſſe venturum. Hoc eſt argumentum hæreticorum negantium eſſe neceſſarias orationes. At iſti non aduertunt, Deum cuncta diſponere ſe facturum ſuauiter, hoc eſt, per cauſas medias. Diſpoſuit equidem mortem Chriſti honorandam ſummo honore: at verò diſpoſuit hanc honorationem, & clarificationem, ſeu glorificationem exhibendam morti Chriſti, per preces Chriſti, vt elegit pleroſque ad vitam æternam illis conferendam ſuo tempore. Verum diſpoſuit etiam ſuæ prædeſtinationis legitimam futuram executionem per cauſas medias, ſcilicet, per mortem, & preces Chriſti: & per merita electorum, &c. *Clarifica.* Multifariam eſt Chriſtus à patre clarificatus, & ſub natalibus ſuis, quando angeli clara voce reſonant natum eſſe

Cæremoniæ eccleſiaſticæ non ſunt ſuperuacuæ.

Deus quæ ab æterno facere diſpoſuit per medias cauſas facere decreuit.

hominum saluatorem, & quando in templo ab Anna prophetissa & Simeone, idem proclamatur. Post hæc sub baptismo Pater clarificat dicens, Hic est filius meus, & item sub transfiguratione. Post modum Ioan. duodecimo. vox de cælo intonuit, dicens, Et clarificaui, & iterum clarificabo. Ad hæc sub morte clarificatus est Christus à patre, siquidem miraculis grandibus osten dit Deus, iniuriam summam irrogatam esse Christo ex morte iniustissima quam pertulit ipse alioqui innocentissimus. Terra namque mota est, petræ scissæ sunt, sol obscuratus, & tenebræ factæ sunt super vniuersam terram, non ferentes domini sui ignominiam. Et sicut dixit Hilarius 3. de Trinita. clarificat pater filium, sol de cursu operis defecit, & interitum suum cum eo reliqua elementa senserunt. Ad onus domini in cruce pendentis terra tremuit: & eum qui mortuus erat intra se contestata est non capere. Proclamat Centurio. Verè filius Dei erat iste. Prædictioni non consentit effectus, & post pauca. Ergo post clarificationem eius, veritatem confessio secuta est. Nam verum Dei filium Centurio confitetur: ne quis credentium ambigeret, quod aliquis persequentium non negasset. Porrò non solum mors Christi decorata est tot prodigijs, & persequētium con fessione, quia reuertebantur persequen tes percutientes pectora sua, iam facinoris male perpetrati benè sibi conscij. Verum etiam clarificatus est Christus in sua resurrectione: quia gloriosus triumphator ascendit de sepulchro. Nam ipse se ipsum excitauit à mortuis. Vnde ipse quatenus Deus se clarificauit hominem: tametsi patri tribuitur clarificatio: quia pater est principium in Sancta Triade, vt sæpe diximus. At vero patre clarificante filium, filius se clarificat hominem, & Spiritus sanctus eundem clarificabat: quoniam ex axiomate Theologico ope ra Trinitatis sunt ad extra indiuisa.

Lucæ. 2.
Matth. 3.
Matth. 17.

Matth. 27.

Mors Christi clarificatur à patre.

Clarifica. Verbum hoc clarificare scripturis est familiare. Ioan. 12. 13. 17. Ad Galat. 1. In me clarificabant Deum. & 2. ad Thessalonicens. 3. Sermo Dei currat & clarificetur. Et ad Hebręos. 3. Non semetipsum clarificauit vt pōtifex fieret & alias. Est autem clarificatio vsurpata pro glorificatione. Et δοξάζειν verbum Græcum glorificare significat: vnde δόξα est gloria. Etenim clarificatio solum significat manifestationem nominis, glorificatio autem, addit manifestationi laudem. Est enim gloria clara notitia cum laude: fieri autem potest cla ram esse notitiam alicuius sine laude tamen, vt accidit hominibus quorum facinora sunt apud omnes diuulgata. Vnde sortiuntur manifestum nomen sed inglorium, & illaudatum. Verum interpres, quia aduertebat huiusmodi manifestationem illaudatam, non esse deputandam claritati, sed potius obscuritati, quia manifestatio facinorosi, non eum clarum, sed turpem esse ostendit, ideo vsurpat clarificare pro glorificare. *Filium tuum.* Christus singularem habet filiationem, & non communem, vt habent electi, qui appellantur filij Dei. Christus enim est filius origine non adoptione, filius est natura, non gratia. *Vt filius.* Rependit Christus clarificationem patri, quam ipse acceperat à patre. Græcè, additur cōiunctio, vt, & clarificauit autem Chri stus patrem suum, demonstrans hominibus se esse verum filium Dei patris, & talem exhibens se mundo, qualem decebat esse filium tanti patris. Quod verò Paulus ait, nō clarificauit seipsum vt pontifex fieret, significat Christum ex operibus suis intendisse gloriam æterni patris: & non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo. Ex verbis sane Christi, & operibus glorificatus est Christus. Verum hanc claritudinem suam, quam habuit quatenus homo, à patre assecutus est. Quod si dixeris, Imò Christus se clarificauit: etenim in transfiguratione, se clarificauit, quippe resplenduit vultus eius vt sol, &c. dicito se clarificasse. Quatenus enim Deus erat, se clarificabat hominem. Verum quia ipse, vt homo accipiebat à patre, & à seipso Deo clarificationem, ideo Paulus docet Christum non se clarificasse subaudi quatenus homo erat, non se clarificabat, sed accipiebat claritatem à seipso, vt Deo, & quia erat vnus Deus cum patre, ab ipso patre etiam

Clarificare & glorificare quomodo differant.

etiam clarificabatur. Verè igitur fuit clarificatus, quia à Deo fuit clarificatus. Nos vero falsò nos sępe clarificamus: quippe inaniter nos commēdamus. At verò non qui seipsum cōmendat ille probatus est, sed quem Deus commendat.

1.Cor.10. *Sicut dedisti ei potestatem omnis carnis, Vt omne quod dedisti ei, det eis vitam æternam.* Si legantur hæc, per similitudinem, quam denotat, sicut difficilem habent intellectū: nisi interpreteris hoc modo, Tu pater ita vere clarifica filium tuum, sicut vere illi dedisti potestatem ad seruādum omnes homines. Cæterum Græcè, non legitur ὡς, sed καθὼς, quod causalitatem denotat, potius quam similitudinem. Vnde sensus erit manifestior hic, Clarifica filiū tuum, eo quod ei dedisti potestatē ad redimendum genus humanū. Itaq; Christus petit clarificationem suā à patre, & petitionis causam exponit eā esse, quia est constitutus à Deo patre redēptor orbis. At hæc constitutio inanis fuisset, nisi omnibus notus esset Christus: sine notitia enim Christi nulli poterit contingere redemptio adepta hominibus per Christum. *Dedit potestatem.* Christo, vt homini data est potestas, super omnem carnē, idest, super totum hominum genus: quia ex parte totum significat, vt supra Ioan.1. Verbum caro factum est, idest, est Deus homo factus. Et est phrasis vsitata valde in scriptura. Dominus vero, post resurrectionē ait. Data est mihi omnis potestas in cælo, & in terra. Habuit quidem potestatē in cælo, quia reserauit fores eius sibi obtemperātibus, & in terra, quia in terra Christus per sua sacramēta gratiā infundens donat hominū peccata. Habet rursus potestatem super omnes homines, quia est iudex viuorum, & mortuorū. Potestatem habet itē omnis carnis, quia potest saluare, & saluabit per sanguinē suum, omnes sibi obtemperantes, & perpetuo supplicio affliget sibi repugnantes. Et non solum in venturos, & præsentes exercebit hanc potestatem sed in eos etiam, qui eius aduentum præcesserunt eandem habet potestatem vt fusè dissertum est in moralibus ad caput. 12.

Christus vt homo habet potestatem in cælo & in terra ex gratia vnionis.

Vt omne. Dicet aliquis. Non omnibus dat Christus vitam æternā, cur ergo ait, vt omne quod dedisti ei, det eis vitā ęternā? Respondetur Christum non venisse in primo aduentu ad iudicandū mundū, sed vt seruaretur mundus per ipsum. Cęterum quia dilexerūt homines mūdani tenebras magis quam lucē, ideò orbabūtur vita æterna, ad quam conciliandā hominibus venit Christus in orbē. Vt sol, quando nascitur, & orbi micat, nascitur, vt illustret omnes homines, qui verò solis conspectum fugiunt, si luce solis non perfunduntur, sibi imputēt nō soli. Aut si maximus quispiā medicus veniret in amplissimā ciuitatem & offerret medelā omnibus ciuibus, si quispiā nollet mederi nō esset medici culpa, sed ęgrotantis: Ita in præsentia. Christus autē ex gratia vnionis habuit potestatē super omne genus humanum, ideo rectè ait, dedit ei, siquidem ex gratia hypostaticæ vnionis Christus quatenus homo habuit potestatem istā. Gratia porro hæc, nō potuit cadere sub merito.

Christus vt homo ex gratia vnionis hypostaticæ habet potestatem omnis carnis.

Suspicatur Erasmus hanc loquendi formam, esse desumptam ab Hebræis ideo putat sensum esse reddendum potius quam verba. Verum apte interpres edidit secundum verbum vt inuestigandi legitimum sensum, expositoribus permitteretur facultas. *Vt omnes.* Ioan. 13. Sciens ait euāgelista, quod omnia dedit ei pater in manus: & rursus, omne quod dat mihi pater ad me veniet. Quæ omnia & alia id genus intelligenduni est Christo vt homini data gratis ex gratia vnionis. Ideo vtitur dominus verbo, dedit, & euāgelista, eodē verbo vtitur. Aduertēdum autē, quod Christus quatenus Deus est, habet ex sua natura non ex gratia patris, sed potius ex naturali ex patre generatione donare hominibus vitam æternā. Est enim dominus gloriæ æqualis patri. At verò quatenus homo habet etiam potestatem donandi vitam æternam, non ex natura humanitatis, sed ex gratia vnionis hypostaticæ, ex qua verbum caro factum est. Et ex hac gratia est communicatio idiomatum. Vnde & ipse Christus homo etiam est dominus gloriæ, quia Deus est. Porrò quatenus homo si vim reduplicationis obseruas, non est dominus gloriæ, idest, ratione humanitatis suæ, non habet dominium in gloriam, sed quatenus Deus hoc ius dominij habet in gloriā, quia potest dare

Christus ex autoritate diuina est autor dans gloriã & ex sue passionis merito est data eiusdem.

vitam ęternam effectiuè, quibus dare ab æterno decreuit. Cæterũ ratione humanitatis habet Christus meritũ, vt ex merito suo donetur hominibus vita æterna cælestis. Itaque quod diuina autoritate Christus potest, vt Deus, hoc potest Christus merito suo vt homo. Porro, Christi meritum fuit multiplex, & vitã æternã promeruit electis suis multifariã. Siquidem, omnia ieiunia, omnes preces Christi, & fatigationes, atq; sudores promerebãtur electis gratiã & gloriam finalem, at voluit præclarissimo etiã modo mereri moriens in cruce. Et cũ suffecisset vel guttã sanguinis fundere, ex minimo flagello, totum voluit tamen profundere vt ex omnibus passionibus, & precibus eius hominibus pararetur infinitus quidã thesaurus meritorum Christi. Ideoq; etiã si singulę Christi pęnalitates sat erãt redẽptioni humanæ, non tamen fuerunt superfluæ omnes collectiuè, imo necessarię: quia quod merebatur vno modo, voluit multis alijs promereri modis, vt infinitus resultaret thesaurus ex varijs, & multiplicibus meritis Christi congregatus. Quare disposuit mori pro hominibus, vt ita demum suã ad homines cõmẽdaret eximã charitatẽ. ad Roma. 5. Istud est quod theologi proclamant, omnia opera Christi sufficientis fuisse meriti, mortẽ vero efficacis. *Hæc est autem vita æterna vt cognoscant te solum Deum verum, & quẽ misisti Iesum Christum.* Quia dixerat se esse datotẽ vitæ æternę, exponit modo, quid sit hæc vita æterna, & ait esse cognoscere Deum patrẽ, & Deum filium Iesum Christum, quẽ ipse pater misit in mũdũ. Vnde nõ est quærẽda vita æterna in sensibus bonis, sed in intelligibilibus. Et non in quibuslibet istis intelligibilibus bonis, sed in supernaturalibus bonis, nẽpe in cognitione Dei patris & Dei filij, & Spiritus sancti. Vnde Epicuræi, & Saraceni, qui in voluptatibus corporalibus vitam æternam sanxerunt esse, errant toto cælo. At philosophi qui in intelligibilibus bonis, vt in contemplatione naturali diuinorum eandem beatitudinẽ constituerunt, vt Aristo. 10. Ethicorum, etsi iam olfaciebant veritatẽ beatitudinis, at verò non collimarunt cum illa. Hæc autem cognitio Dei patris, & Dei filij, & Spiritus sancti ab vtroque procedentis Dei de Deo, est alia quidem viatica, alia verò comprehẽsiua. Viatica est, qua fruuntur fideles in hoc exilio agentes: comprehẽsiua est beatorum. Illa est initiũ vitæ æternæ, hæc vero cõsummatio.

Ex Christi passionibus & precibus congregatus est thesaurus spiritualis infinitus.

Vita æterna non est in sensibilibus bonis sed in intelligibilib' supernaturalibus.

¶ At verò obstrepit forsan Lutheranus aliquis, iam hinc excitans tragędias contra ecclesiam, & gratulans sibi hunc locũ proferet, quo stabiliat suum dogma docens, solam fidem esse necessariã. Quippe dominus modo solũ meminit cognitionis patris & filij &c. & hanc ait esse vitam æternam. At verò hæc cognitio est fides, igitur fides sola ad vitam æternam parandam sat est. ¶ Porrò autem si fides est vita æterna beati non potiuntur vita æterna, quia deposuerũt fidem, ex clara visione. Et age, si per cognitionem dominus intellexit fidem solam, cur nõ dixit, Hæc est vita æterna, vt credant te solum Deum verũ &c. Sed ait, Vt cognoscant? ¶ Quo circa tu obserua, cognoscere in scriptura non solum actum intellectum, sed & approbationẽ voluntatis denotare. Ego inquit Ioan. 10. cognosco oues meas, & meæ cognoscũt me, hoc est, cognoscunt me credendo & amando, quas ego cognosco videndo, & approbando. Vnde dixit Ambrosius lib. de officijs. 2. cap. 2. Scriptura diuina vitam beatã posuit in cognitione diuinitatis, & fructu bonæ operationis. Augustinus autẽ lib. de libero ar. 2. rem hãc cõsiderans, dixit, Ipse Christus & dictis, & factis ad credẽdũ hortatus est, quos ad salutẽ vocauit. Sed postea quam de ipso dono loqueretur, quod erat daturus credentibus, non dixit, Hæc est vita æterna, vt credãt, sed hæc est vita æterna, vt cognoscãt. Arrius item ex hoc loco suum fouebat commentum. Christũ asserens non esse verũ Deũ, quia Christus ait, patrẽ esse solum verum Deum. At vero Christus non solum dixit, vt cognoscãt te solum verum Deum, sed subiecit, & quem misisti Iesum Christum. Igitur vita ęterna est cognoscere patrẽ & cognocere Iesum Christum. Si autem Christus non esset verus Deus cognitio Christi non esset vita æterna: cognitio enim creaturæ quamlibet excellentis, non potest beatificare rationalem creaturam. Quippe finis vltimus creaturæ rationalis, non est alia creatura, sed creator ipse Deus. Quid quod

Lutheranus refellitur.

Cognoscere in scriptura & actum intellectus & amorem voluntatis denotat.

Nulla creatura pote[...] tifica e[...] tẽ hominum

quod exclusiuum hoc nomen solũ si addatur essentialibus diuinis, excludit non diuina sed creata, vt Matth. 11. Nemo nouit patrem, nisi filius, &c. Excluduntur ergo dij falsi per hanc exclusiuam dictionem, & non verus Deus, qui est Christus. Adhuc persistis forte sciscitando, & cur solum meminit cognitionis patris, & filij, & nõ meminerit de cognitione Spiritus sancti? Dicito quia pater & filius sunt principium Spiritus sancti, & quia supra meminerat Spiritus sancti, nunc tacuit de eius cognitione, satis insinuans ex verbis prioribus vitam æternã etiam esse etiam in cognitione spiritus, cum sit Deus verus procedens à patre & filio. Quoniam ergo Spiritus sanctus est amor vtriusq; & patris & filij, si vita æterna est in cognitione patris, & filij, nõ potest excludi Spiritus sanctus, qui est nexus & amor vtriusque, subaudi non formalis, sed obiectiuè, vt in. 1. Senten. dissetuimus *Ego te clarificaui super terram: opus cõsummaui, quod dedisti mihi, vt faciã. Et nũc clarifica me tu pater apud temetipsum, claritate, quam habui prius quam mundus fieret.* Augustinus prophetico modo cẽsuit hæc fuisse dicta à domino. Ego te clarificaui, pro clarificabo, opus cõsummaui, pro cõsummabo: si quidem sermo est de opere redemptionis, quod nondũ consummauerat Christus. Et rursus, quia dudum dixerat pater clarifica filium tuum, vt filius tuus clarificetur: igitur nondum clarificauerat. Cæterum Christus patrem clarificauit ante mortem suam, quia in omnibus verbis, & factis suis patrem suum glorificabat: tametsi perfecta clarificatio fuit post resurrectionem, quando nõ in prouerbijs loquebatur, sed palam annuntiauit apostolis mysteriũ beatę Trinitatis, itemq; quando misit Spiritum sanctum. Et quamuis non consummauerat prorsus redemptionis opus, quando hęc dicebat. Cæterum quia euãgelium iam docuerat homines, & idẽ miraculis constituerat, & in prõptu erat iam mori pro hominibus, ideo dominus consueto modo loquendi, dicit consummatum, quod cõtinuo erat cõsummaturus certissimè. Post ascensionẽ autẽ in cælum Christus clarificauit patrẽ per discipulos suos aperte docentes Deũ patrem esse eiusdẽ substantiæ cum Christo, vt Deo, & ab eo genitũ antequã secula conderentur. ¶ Reliqua autẽ verba Augustinus secũdũ prędestinationẽ intellexit, Clarifica, scilicet me pater, ea claritate, qua ab ęterno prędestinasti me clarificandum. Etenim ad Roma. 1. prædestinatum esse Christũ à patre traditur, vt esset filius Dei. At verò Irenæus lib. 4. contra hæreses. c. 28. non de prædestinatione locũ hũc intellexit, sed de claritate diuinitatis æterna. Vnde ait, Ante omnem cõditionem, glorificabat verbum patrẽ suum, manens in eo, & ipse à patre glorificabatur. Quẽadmodum ipse ait. Pater clarifica me, claritate quam habui apud te, antequam mundus fieret. Hæc ille. Obseruabis vt Irenęum capias, claritatẽ filij hãc esse, scilicet, verbum ęterni patris. Hanc autem claritatẽ habuit semper antequam mũdus fieret & hanc habebat quarethus Deus quãdo hæc petebat: at petebat vt sibi hæc claritas cõmunicaretur, videlicet, in sidẽ hominum nota esset ex tẽpore eius diuinitas, quæ nota erat patri ab æterno. Sẽsus igitur est manifestus, scilicet, ostende pater me hominẽ esse verum Deũ, & diuinitatem tuã habere, quã habui apud te, antequã mundus fieret. Hilarius vero. 3. de Trinita. hunc locũ retulit ad gloriã resurrectionis Christi in hæc verba. Vel orabat, vt id quod ex tẽpore erat, gloriã eius, qui sine tẽpore est, claritatis acciperet, vt in Dei virtutẽ & spiritus, incorruptionẽ transformata carnis corruptio absorberetur. *Super terrã.* Quia in cælo Deus est manifestus beatis, ideo nõ eget quod à quoquã clarificetur, qui per se est clarissimus omnibus beatis. Antequã mundus fieret: Græcè, esset, et si Irenęus nõ legit esset, sed fieret, vt dudum indicabã. ¶ Fuge cõmẽtum friuolum Origenistarum animã delirantium Iesu præcessisse corpus eius, ideo claritatẽ habuisse apud Deum antequã mundus fieret. Nõ enim loquitur Chrus de anima, sed de se ipso, vt homo erat, vt iam diximus. Nãq; orat vt homo, & sibi vt homini hãc claritatẽ petit. Et est hęresis asseuerare animã dñi pręfuisse corpori, itẽq; de alijs animabus vt in concilio Calcedonẽ si præscribitur. *Manifestaui nomen tuũ hominibus, quos dedisti mihi.* Elucidat quod paulo ante dixerat, clarificaui te super terrã, quippe manifestum fecit nomen patris, quod

Spiritus sanctus est nexus patris & filij.

reconditum erat. Cognoscebant sanè Iudæi Deum imò & gentes Deum esse patrem essentialiter omnium hominum ad Roma.1. Et notus in Iudæa Deus, at nesciebant esse patrē personaliter Christi. Non autem manifestauit omnibus, sed apostolis, & discipulis, quos illi pater donauit, vt per hos diuulgaretur fides sanctæ Trinitatis in vniuerso mundo. Erant autem apostoli ante vocationem apostolicam, homines de mundo, vt cæteri: ideoque ignorantes mysteria Dei, vt cæteri, & peccatores, vt cæteri: ideo ait, *Quos dedisti mihi de mundo.* Hæsitat Augustinus de quibus hominibus hic sermo taxatur, nū de solis apostolis? At hæc non erat magna manifestatio ad 11.12.apostolos: si de omnibus credentibus at Christus non manifestauit omnibus. Ideo credit August. præteritū vsurpatum pro futuro: Manifestaui, pro manifestabo. Verū manifestatio facta apostolis à Christo, virtualiter erat manifestatio facta omnibus hominibus, quia in omnem terram exiuit sonus eorum &c. *Tui erant & tu eos mihi dedisti.* Apostoli, vt cæteri homines erant Dei per creationē, at verò pater eos elegit ante mundi conditionem, vt ex tempore essent Christi apostoli. Et ab ipso Christo, vt Deo, itē sunt ęterno electi, vt essent sui apostoli, & discipuli: sed loquitur modo secundū naturam assumptam: vnde supra dixerat: Nō vos me elegistis sed ego elegi vos *Et sermonem meum seruauerunt* Gręce *sermonē tuum.* Aug. Beda, & Theo. & Cyrillus tuum legunt. Christus autem, doctrinā, & mādata sua, iam sua esse testatur, iam patris mandata, vt supra ostensum est. Etenim cum vna eademq; doctrina sit, & quā filius docebat & quā pater per filium docebat. Et quod filius iubebat & pater per filium iubebat ideo omnia cōgruūt, siue legamus sermonem tuum, siue sermonem meum. *Nunc cognouerūt, quia omnia, quæ dedisti mihi abs te sunt, quia verba quæ dedisti mihi dedisti eis, & ipsi acceperunt, & cognouerunt, quia à te exiui, & crediderunt, quia tu me misisti.* Refert Theophi. quosdā legere hunc locum. Nunc cognoui ἔγνωκα, & non vt legimus cognouerunt. Et absurdam credit & merito hāc lectionē. Etenim ex lectione hac, consequens esset, Christum hactenus fuisse ignorantē, quod omnia quæ habebant erant patris, id quod hæreticum esset asserere: ideo lectio probanda est, Nunc cognouerunt, Idest, apostoli mei hoc tempore crediderunt me tibi per omnia esse concordem, & in nullo aduersarium. Quia testatus sum, meam doctrinam, & miracula à te esse. Vnde dixerat supra, Ego a me ipso non loquor. 14. & mea doctrina non est mea, sed eius, qui misit me Ioan.7. patris Et non veni vt faciam voluntatem meā, sed eius, qui misit me patris, &c. Ioan.5. & 6. Semper igitur fassus est Christus quod omnia, quæ habebat patris erant. Ideo subiecit hoc, apostoli & discipuli, quos non rapui, sed ex tuo dono accepi cognouerūt. Quia crediderūt, quod ego non me intrusi, neq; violēter aut fraudulenter me inieci in Mesiæ honorem, sed quod tu me misisti, & ex autoritate tua, & mandato tuo, sum Christus missus in orbem. Hęc oratio Christi, quia est secūdum naturam humanam, omnia ad eam sunt referenda. Siquidem Christi humanitas habuit omnia ex gratia vnionis hypostaticæ, quæ quia non potest cadere sub merito, ideò sæpe repetit verbū, dedisti, vt supra dicebamus. ¶ Primo antē dixit cognouerūt verè, dein ait, crediderūt, sed non ait, verè: verum intelligendum est hoc loco etiam vere. Quippe verè cognoscere, est cognoscere per fidem, si quidem per creaturas nō possumus verè cognoscere quæ fidei sunt, sed solū per fidem, & qui per fidem cognoscit, ille vere cognoscit, & verè credendo, verè etiā credit: quia eius vera cognitio, non est aliud quā vera credulitas. ¶ At dicet aliquis, Vere credere est stabiliter credere, at apostoli relicto domino, fugerunt sub eius morte. Non ergo tūc vere credebāt: quamuis enim credebant, quia supra.16 ipsi confessi sunt fidem dicentes, In hoc credimus, quia à Deo exiisti &c. at verò non stabilem tunc habuerūt fidē. Enim vero dn̄s eos carpit de incredulitate dicens, ô stulti & tardi corde ad credendū. Et Thomæ ait, Infer digitum tuum, &c. & noli esse incredulus, sed fidelis. Quocirca quod dominus ait, nunc crediderunt, nō est intelligendū quod eo tempore is articulo stabilem habuissent fidem: sed refertur secundum Augustinum ad tempus futurum aduentus Spiritus sancti

Vere credere bifariã accidit.

sancti, quando stabilem, & firmissimam habuerunt fidem. Nisi velis dicere vere credere bifariam contingere, aut ex parte obiecti, quia vera credit, aut ex parte modi, quia constanter credit. Apostoli igitur verè tunc credebant ex parte obiecti, non ex parte modi. Augustinus autem per verè credere, intellexit, perfectè credere, idest, stabiliter credere. Ideoque retulit verbum domini ad tempus futurum, vt alia quæ supra sunt commemorata. *A te exiui.* Referri potest, ad æternam processionem à patre, aut ad temporalem missionem, si ad tēporalem missionem idem sunt hęc duo, exire à patre, & mitti à patre. Si ad æternam generationem referas, aliud est exire à patre, & aliud mitti, quia hoc temporale, illud est æternum. *Ego pro eis rogo non pro mundo rogo, sed pro illis, quos dedisti.* Postquam fidem apostolorum, & obedientiam ad sermones Christi, & patris commēdauerat, subiecit orationem pro apostolis dicens. Ego pro eis rogo, & vt charitatem Christus suam erga suos apostolos magis commendabilem faceret subiecit, non pro mundo rogo. Mundus hoc loco capitur vt Ioan. 1. In mundo erat, & mūdus eum nō cognouit: id est, mundani homines, qui terrena sapiūt, & nō cęlestia quia sapientia eorū animalis est. Pro istis ait, se non rogare patrem.

¶Sed quid, ait aliquis, nonne multi mūdani sunt conuersi ad fidem euangelij, vt constat de omnibus gentibus, quæ relinquentes idola amplexæ sunt euangelium. Et dominus pro crucifixoribus exorauit, qui mundani erant, & quotidie peccatores conuertuntur ad obedientiā mandatorum Dei. Et certum est hos omnes propter Christi preces cōuersos fuisse. Quid ergo est quod ait modo, non se rogare pro mundo. Vtique sunt mundani, qui negligentes mundum cęlestia sequuntur, qui ex mundanis fiunt cælestes, ex peccatoribus redduntur iusti: & pro istis precatus est Christus.

¶Sunt verò mundani alij, qui mundum amantes pluris faciunt mundana, quam cælestia, & in amore mūdanorum diem claudunt extremum, & pro istis non rogauit Christus. Quoniam si rogasset patrem rogationes Christi, quia erant vnigeniti dilecti à patre, omnes fuerunt efficaces: ideo conuerterentur ad Deum huiusmodi mūdani, si Christus pro illis rogaret. Sed ais. Cur ergo non rogauit pro istis si quidem vult omnes homines saluos fieri? Vtique, quia rogare est diuinæ misericordiæ, vt nō rogare diuinæ est iustitię. Rogando igitur pro nonnullis mūdanis, vt mundum spernerent, misericordiam suam erga illos exercuit, & non rogando pro alijs mundanis, iustitiam suā expleuit. Namq; digni sunt omnes homines, vt pro illis non rogetur à Christo quia omnes inimici concepti sumus Dei ideoq; indigni sumus Dei misericordia, & digni diuina ira. Quo circa, quorum vult miseretur, & quorū non vult nō miseretur. ad Rom. 9. Sed rogat pro vasis misericordiæ & non rogat pro vasis iræ. Vasa igitur misericordiæ sunt data à patre Christo. Patris erant hæc vasa misericordiæ, quia ab æterno sunt electi ante mūdi constitutionem. & dati sunt Christo, vt homini ex tempore, vt per sanguinē suum eos redimeret, & per sacramenta sua eos introduceret in cælestem patriā. Est igitur Christus, per quē electio omnium sanctorum deducitur in suum effectum, cooperātibus ipsis electis. Omnes igitur electi sunt Dei per electionem, & per creationem: sunt autem Christi per redemptionem. *Et mea omnia tua sunt, & tua mea sunt.* Legimus Lucæ. 10. Patrem dixisse maiori natu filio, Fili omnia mea tua sunt: at verò, aliter quæ sunt Dei patris, sunt electorum, aliter Christi. Christus enim, vt Deus est, habet diuinitatē à patre: & omnia quę sunt patris essētialia habet, ex æterna generatione. Et pater habet omnia essentialia, quæ sunt filij, non ex emanatione à filio, quia pater à nullo emanat, sed est principium emanationis vniuersæ. At ex identitate naturę diuinæ, quæ est in S. Triade, necesse est quod essentialia omnia, quæ sunt in patre, sint in filio & sancto Spiritu, & quę in filio, & Spū sancto, sint in patre. Beati autem non hoc modo habent quæ sunt Dei, sed solum ex Dei dono, quia facti sunt hęredes Dei, ad Rom. 8. Hęredes igitur cū sint Dei, & cohæredes Christi, in Deo & in Christo vniuersa quę sunt Dei possident. Si autem Christus consideretur, vt homo, oēs homines, qui sunt Dei per creationē, & si agatur de electis sunt

Cur Christus pro quibusdã rogat & pro alijs non rogat.

Dei per electionē, sunt etiā Christi per redemptionē. Vnde ait, Ego sum pastor bonus, & cognosco oues meas, & alias oues habeo, &c. Ioan. 10. Verum reprobi homines qui sunt Dei etiam per creationem, sunt etiam Christo subditi, secundum iudicium: quia vniuersos homines iudicaturus est Christus. Matth. 25. *Et clarificatus sum in eis.* Hoc est glorificatus sum per apostolos, & discipulos, quos dedisti mihi. Hæc verba referenda sunt ad futurum tempus, hoc est, Mox post ascensionem meam, glorificandus sum per eos. Nam continuo post acceptum Spiritum sanctum, apostoli euulgarunt gloriosissimè Christum, vt actorū historia demonstrat. Pater ergo clarificauit filium, & filius patrem, & apostoli filium, & patrem, & Spiritum sanctum. Prædicauerunt enim apostoli S. Triadis mysterium, & baptizabant in nomine patris, & filij, & Spiritus sancti, & sanguinem suum fuderunt pro Christo. *Et iam non sum in mundo, & hi in mūdo sunt, & ego ad te venio.* Ait se iam non esse in mūdo, quia erat in via proxima ad mortem crucis, & quod proximè est, vt fiat, reputatur factum. Vt viantes, cum sunt proximi vrbibus vel locis, in quos proficiscuntur, aiunt se iam esse in vrbe, vel loco in quem tendunt. Quare dominus se dicit non esse in mundo, quia proximus erat dies, quo esset resuscitandus à mortuis. Et resuscitatus à mortuis iam non erat in mundo, quia immortalis erat, & mundus mortalium est. Neque iam erat visibilis, vt reliqui homines: & demū neque vllo cibo aut potu egebat: & demū resuscitatus, prorsus erat cōprehensor & nullatenus viator. Verum apostolos relinquebat in mundo: ideo ait, Et hi, in mundo sunt. Hoc est, Ego relinquo mūdum, & hos meos quos mihi dedisti relinquo in mūdo, subdendos mundi pressuris, & persecutionibus. Quapropter quia in mundo relinquo eos non ad voluptates seculi vel honores, vel diuitias assequendas, sed fluctibus, & aduersitatibus experiendis mundanis eos expono, tu eos serua. Ego namq; ad te venio. Quia ad te iam proficiscor, vt fruar vita immortali & mortalitatem meæ carnis deponā. *Pater sancte serua eos in nomine tuo.* Dixerat, Hi in mundo sunt, idest, in mūdo relinquo eos, ideo concinne subditur, pater sancte serua eos: serua eos, ne acti seculi procelis & tēpestatibus in profundum earum submergātur. Sed serua eos, vt vniuersa seculi mala sua patientia superent, & tua gratia omnem tyrānidem hominum proculcēt, vt ita demum euangelij mei gloria per illos cunctis hominibus clarescat. Serua in nomine tuo, hoc est serua eos per nomen tuum, quia tu pater eorum es: per adoptionem enim isti sunt filij tui, serua eos, quia tu amas eos, quia ipsi me amarunt. Serua eos, siquidem eos dedisti mihi: non tamen vt perdantur dedisti, sed vt seruentur sempiterno. Tu es pater sancte, quia es tu fons totius sanctitatis, ideo serua eos sanctificando semper eos. *Vt sint vnum, sicut & nos.* Confunditur Sabellius credens, non esse Trinitatem realē personarum in Deo sed solum nominum esse Trinitatem? Si nominum est hæc Trinitas, cur ergo ait. *Sicut & nos.* Pronomen enim nos realem denotat pluralitatē patris, & filij. At huic etiam insultabat Arrius filium non esse eiusdem substantiæ diuinæ cum patre garriens, quippe solum videtur vnitas insinuari voluntatis: quandoquidem apostolis petit Christus non vnitatem naturæ, quam habebant ex natura, sed vnitatē voluntatis, videlicet animorum cōcordiam. Ergo cum ait, Sicut & nos, hanc solam concordiam cum patre videtur insinuare: cui respondetur imo vtramque significari, & naturæ, & animi. Namque sensus est. *Sicut & nos.* Idest sicut ego, & tu pater sumus vnum natura, & vnum voluntate sic apostolis meis, atque discipulis, iam ex se habentibus vnitatem naturæ, quia sunt homines dona, vt quam vnitatem habent ex natura, eandem vnitatem assequantur, ex animorum consensu. Neque est necessarium, aduerbium, sicut, per omnia, denotare similitudinem, sed sufficit, quo ad quædam eam denotare. Quia ergo dixerat, Serua eos in nomine tuo, & seruari nequeunt, nisi sint concordes, quia omne regnum in se diuisum desolabitur Matth. 12. ideo subiecit orationem, petentem concordem consensum apostolorum, discipulorumque vnitatem fidei & charitatis. Et hoc fuit studium in primis apostolorum, charitatis vnitatē seru

Sabellius & Arrius cōfunduntur.

per

per commendare fidelibus, & ſchiſmata vituperare. 1. Corin. 1. *Cum eſſem cum eis, ego ſeruabam eos.* Ideſt, cum viuebam vita mortali, ego verbo docens, & miraculis eos erudiens, ego ſeruabam eos, vt gallina congregat pullos ſub alas ſuas.

Matth. 23.

Cum eſſem cum eis ego ſeruabam eos in nomine tuo. Quid eſt ſeruabã eos in nomine tuo? ideſt ex tua authoritate: loquitur enim Chriſtus modo, tanquam homo. Nanque tanquam Deus, ipſe etiam ſeruabat apoſtolos ſua authoritate, & non indigebat oratione ad patrẽ: quia ſeruante patre, ſeruabat filius, opera enim Trinitatis ad extra ſunt communia. Dirigitur autem oratio ad patrem, & non ad Spiritum ſanctum, quia pater, vt ſæpe prædiximus, principium eſt in beata Trinitate. Cæterum etſi non meminerit modo Spiritus ſancti, perſona Spiritus ſancti non excluditur, vt ſupra commemorabam. Et poſt reſurrectionem Dominus apertè indicabit Spiritum ſanctũ eſſe ęqualem patri & filio, dicens, Ite docete omnes gentes baptizantes in nomine patris, & filij & Spiritus ſancti. Et cap. 17. docuerat diuinitatem Spiritus ſancti, dicens, Quia de meo accipiet: quibus verbis ſimul etiam denotatur proceſſio â filio. *Quos dediſti mihi, ego cuſtodiui, & nemo ex eis perijt, niſi filius perditionis: Vt ſcriptura impleatur.* Supra. 13. hæc expoſita dedimus, ſiquidem in pſalmis. 40. & 108. & ſæpè aliâs de Iuda multa prodita ſunt. Hoc autem videtur inſinuare Dominus, Tu pater hos cuſtodi diſcipulos meos ne pereant, quia ego cuſtodiui, & nemo ex eis perijt, niſi filius perditus. Et quia cuſtodia Chriſti eos cuſtodierat, precatur vt cuſtodia patris, eoſdem ſeruet. Sed quid compertum erat Chriſto, patrem ſeruaturum apoſtolos, & diſcipulos, cur ergo tam ſolicite hoc obtinere à patre curat? Et quid, nonne dixerat paulo ante, Pater amat vos, quia vos me amatis, Si ergo amabat, ſeruaturus erat? ¶Ad hæc ſupra. 10. Nemo rapiet eas de manu mea, ſi igitur Chriſti oues nemo rapiet de Chriſti præſidio, cur modo hoc idem erat?

Chriſti oratio cur ad patrem refertur & non ad Spiritum ſanctum.

¶Rurſus non ſolum Iudas Scariotes, ſed & multi alij diſcipuli perierunt, Ioan. 6. Multi audiẽtes verba Domini, caro mea verè eſt cibus, &c. Abierunt retrorſum.

¶Dicito Chriſto compertiſſimum fuiſſe apoſtolos ſeruandos à patre: at etiam exploratiſſimum eidem erat ſeruandos intercedente eius oratione. Secundo dices verba illa eſſe intelligenda quantum erat ex parte ęternę electionis, nemo poteſt capere prædeſtinatos ad vitam ex manu Dei: at quantum eſt ex parte liberæ noſtræ voluntatis, quæ flexibilis eſt, ad bonum, & malum rapi poſſunt prædeſtinati, vt in. 1. Sententiarum diſſeruimus. Tertio dices, modo ſermonem haberi de apoſtolico collegio, & nemo ex illo collegio perijt, niſi ſolus Iſcariotes ille. De aliorum verò numero diſcipulorum, alij etiam perierunt. Memineris verbulum, vt, nõ ſignificare cauſam hoc & alijs pleriſque locis, ſed ſolum conſequentiam. *Nunc autem ad te venio, & hæc loquor in mundo, vt habeant gaudium impletum in ſe ipſis.* Ideſt in via iam ſum, vt ad te vadam pater, quia iam iam ſum moriturus & paulo poſt reſurrecturus, ideoque ante mortem meam hæc loquor in mundo: hæc loquor modo circundatus carne mortali, & paſſibili, qualis eſt humana caro, quæ in mundo verſatur. Hæc loquor mortalis, & mortalibus, diſcipulis meis, vt ipſi conſolentur ex verbis meis, quæ planè ſummæ ſunt conſolationis, quando quidem ipſi aduertunt quanto amore in eos ferar: ſiquidem inſtante diſceſſu meo, angor ex illorum cura, & ſolicito patrem meum meis precibus pro illorum firma fide & charitate, ne deficiant in laboribus, quos laturi ſunt propter me: ſed fixi, & immobiles perſeuerent, vnde illis hoc erit internum ſolatium, quod ſolatur, ſi non corpora certe mentes eorum.

Prædeſtinati ex parte prædeſtinationis non poſſunt perire, at ex parte proprij arbitrij poſſunt.

¶Tu conſidera ex hac Chriſti oratione, quam veriſſimè colligi hominis liberũ eſſe arbitrium. Quorſum enim orabat Chriſtus pro apoſtolis, & tam anxia, ſeu ſolicita oratione, ſi nullum eſt liberum arbitrium? ſi ſolum eſſet titulare, vt nugatur Lutherus, quorſum Chriſtus orat? *Gaudium meum.* Gaudium Chriſti, vt hominis erat, quod apoſtoli eſſent firmi, & ſtabiles in fide, & amore eius. Et ob hoc patrem ſedulo precatur, vt eos ſeruet. *Ego dedi eis ſermonem tuum, & mundus eos odio habuit, quia non ſunt de mundo, ſicut & ego non ſum de mundo.* Sermo Chriſti, eſt

Liberum arbitrium contra inficiantes conſtituitur.

doctrina Christi: hanc autem doctrinam Christus docuit apostolos suos, & ipsi sectabantur euangelicam Christi doctrinam. At verò euangelica doctrina habet in hostes mūdum, quē despiciēdum docet, & cum carnalibus desiderijs esse pugnandum, admonet: & tandem diabolicas retegit technas. Et non solum hæc docet esse fugienda, sed aduersus hæc omnia, nos armat, vt ea vincamus. Necesse est igitur, non solum apostolos, sed alios euangelicos viros odio esse habendos, à mundanis hominibus. Verum hoc odio fuerunt in primis persecuti apostoli Domini, tanquam euangelicæ doctrinæ primarij doctores, ob hancque causam, Dominus velut eam allegans coram patre, petit quod pater seruet apostolos: quia cum odio habuerit eos mundus, necesse est quod mundus, caro, diabolus in eos excitent bella, & moueant arma sua. Quocirca ij, qui mundanis sunt destituti præsidijs propter Dei euangelium, & propter Dei asserendam veritatem, expedit vt cœlestibus foueantur auxilijs, siquidem iam nō propriam, sed Dei agebant causam. Quod verò ait, *Non sunt de mundo*, videtur pugnare cum eo quod dudum dixerat, de mundo erant. At nulla est pugnantia, siquidem ante electionē apostolicam de mundo erant, vt cæteri, post vocationem vero non erant iam de mundo: quia ex Christi doctrina, iam nouerant mundum esse despiciendum. At dices, Quid ergo cum facta est dissensio inter eos, quis eorum videretur esse maior, Lucæ. 22. nonne mundana sapiebant? Et quando relicto Domino fugerunt? Dicito apostolos mundatos fuisse à Christo Ioan. 13. Iam vos mundi estis: ideo quia mundi erant ex Christi sermone iam non erant de mundo. At verò, quia paulatim fuerunt prouecti ad summum perfectionis culmen apostoli, ideo non continuo fuerunt perfecti ab apostolatu. Quapropter ante aduētum Spiritus sancti, quamuis, quatenus erant iam mundi, non erant de mūdo, at vero quia adhuc docente Domino, qui lotus erat, non indigebat nisi lotione pedum, ideo pedes apostolici, siue affectiones quędā eorum mundanæ nondū purgatę erant, secundum quas adhuc nonnihil mundi illis hærebat: tametsi quo ad pręcipua, scilicet, conscientiæ mundationem non erant de mundo.

Collisio apparens soluitur.

Apostoli nō repente fuerunt promoti ad perfectionis culmen.

¶Secundo dices, ex occasione vehementi, scilicet, ex mortis timore apostolos amisisse tempore breui, mundationem, scilicet, sub triduo mortis Christi: at verò breuiter fuerunt reparati ad Dei amicitiam. Quippe resurgens Christus eos confirmauit in fide, & in amore suo stabiliuit. Et misso Spiritu sancto cœlitus prorsus mundani non erant apostoli, sed viri cœlestes: & degentes in carne, carnem non sapiebant, & vitam agentes in hoc mundo, mundum nō agnoscebant: quia angelicam vitam ducebant. Propterea ergo Dominus ait, apostolos nō fuisse de mundo.

Apostoli post quam munda ti sunt, etiam non nihil terrenę affectionis habuerūt.

¶Verum similitudo subiecta non tenet quo ad omnia, scilicet, Sicut ego nō sum de mundo, sicut neque prior similitudo, sicut & nos vnū sumus. Enimuero Christus verè nunquam fuit de mundo, quia peccare non potuit: at verò apostoli peccare potuerunt, & peccauerunt. Christus fuit conceptus de Spiritu sancto, nō intercedente virili opera, ideo fuit supra leges naturæ conceptus, & natus: at apostoli secundum naturæ leges, & concepti, & nati, natiuam habebant ad peccandum propensionem, vt cæteri homines habebant. Erat sanè Christus in mundo, at non de mundo, sed supra mundum, quia mundus per ipsum factus est, & mundus eum non cognouit: apostoli verò erant de mundo, sed non supra mundum, sed sub mundo, vt cæteri homines: donec is, qui erat in mundo, & supra mū dum, eos fecit esse mundo superiores. *Non rogo, vt tollas eos de mundo, sed vt serues eos à malo.* Quia dixerat apostolos non esse de mundo, ne opinarentur apostoli, eos iam iam auferendos è mundo, subdit modo, non se rogare patrem, vt apostoli de medio tollantur, sed quod eripiantur à malo. Est autem eripi à malo hoc loco, eripi ab omni malo spirituali. Non enim Dominus rogabat patrem, vt apostoli non subderentur temporalibus malis, quibus maximè fuerunt affecti vsq; ad mortis tolerantiam pro Christo: sed oratio Domini hoc intendit, ne mala hæc temporalia apostolicas mentes labefactarent, ne ve alia mala spiritualia eos subuerterent.

Similitudines nō quoad omnia sunt similitudines.

¶In

In oratione quoq; dominica, hoc Dominus docet orandum, vt liberemur à malo, à corporali malo, videlicet, & maximè ab spirituali malo, quod est ne sub damur peccato. *De mundo non sunt, sicut & ego non sum de mundo.* Quasi dixisset apertius, Egent pater sancte discipuli mei tuo cœlesti præsidio, quia cum ipsi non sint consentientes mūdanis hominibus, imò illis prorsus contrarij, ideo aduersus mundanorum potentiam, & fraudē egent tuo cœlesti auxilio. Non enim sunt pugnaturi contra mundum exercitibus peditum, aut equorum, aut bellicorum armorum pompa instructi, sed solum muniti diuino tuo auxilio, & virtute suffulti. *Sanctifica eos in veritate: sermo tuus veritas est.* Petierat dudum, vt eriperentur à malo apostoli, nunc vero petit, vt confirmentur in bono, dicens, *sanctifica eos.* Verbum autē hoc, sanctifico, multis abundat significationibus, quas supra commemorabam. Iam enim significat aliquid dedicare, & deo consecrare: vnde & templū ob hoc sanctificatur, quando diuinis explendis dicatur mysterijs: item vestes & vasa, ob hoc sancta dicuntur, quibus in diuinis celebrandis officijs ministri ecclesiæ vtuntur. Rursus sanctificatur, quod firmū statuitur, hoc enim tanquam immobile ducitur: vnde leges sanctæ dicuntur, & vrbium mœnia sancta antiquis dicebantur. Rursus sanctum est, quod mundū est à labe peccati. Sensus igitur est, sanctifica eos, confirmando eos in sanctitate, per spiritum, quem illis daturus es in die pentecostes: aut sanctifica eos idest, eos tibi conserua, & dedicatos tibi vnicè habe, veluti ministros tuos tibi soli deuotos: aut sanctifica eos seruando semper in omni iustitia & veritate fidei catholicæ: vel sanctifica eos tāta sanctitatis copia, vt ex sua abundantia, in alios deriuetur euangelicæ doctrinę puritas, atque sanctitas. *In veritate.* Veritas alia est doctrinæ, alia vitæ. Petit Dominus vtranque veritatem apostolis. *Sermo tuus.* Explicat quod dudum dixerat, In veritate, dicens, sermo tuus veritas est. Vnde patebat apostolos sanctificari in sermone Christi, idest, quod cōfirmarentur in fidei veritate, & in sinceritate charitatis Christianæ. *Sicut tu me misisti in mundum, ita & ego eos misi in mundum.* Nondum miserat Christus apostolos in mundum, non enim eos misit, nisi postquam surrexit à mortuis, quando dixit, Ite in vniuersum mundum & docete omnes gentes baptizantes eas, &c. Verum, vt supra diximus & Augustinus tradit, familiare est Domino, vti præteritis pro futuris: & hoc prophetis etiā est admodum familiare. Sensus igitur est, Ego misi eos, idest proximè sum missurus. Et dictio, sicut, non denotat in omnibus similitudinem: nanque Christus mittitur à patre, tanquā vnigenitus suus filius: at vero Christus misit apostolos, vt suos ministros, & seruos. Rursus Christus non est missus nisi in Iudæorum regionem, Matth 15. quam hic vocat mundum, quia pars erat mundi: verum apostoli missi sunt in omnes partes mundi: in omnem enim terram exiuit sonus eorū, & in fines orbis terrę verba eorum. Psal. 17. *Et pro eis ego sanctifico me ipsum, vt sint & ipsi sanctificati in veritate.* Sanctificauit se ipsum Christus pro apostolis, pro eis se offerens Deo, hostiā immaculatā Deo: non tamen ex hoc putes Christum se obtulisse pro apostolis solum, imo pro omnibus se se obtulit. Quia mortuus est propter delicta nostra, & resurrexit propter iustificationem nostram. Verum locus hic eandem subit intelligentiam, quam ille alius, videlicet, hic est calix sanguinis mei, qui pro vobis, & pro multis effundetur. Primo equidem meminit apostolorum, dicens sanguinem suum fundendum pro apostolis, & dein dixit pro multis. Hoc est ergo se sanctificare pro apostolis, quod sanguinem fundere pro ipsis primo, dein pro alijs omnibus fidelibus. Sunt nanque gradus, in hac sanctificatione: quia quibusdam applicauit magis merita sui sanguinis Christus, quam alijs: nanque quos ad maxima obeunda vocabat, & eligebat munera, eos participes abundantioris meriti sui voluit esse, quam alios, qui non ad tanta munera erant vocandi, ad quanta apostoli fuere vocati. Quia autem Christus se obtulit pro eis fundendo sanguinem suum, ideo apostoli sunt sanctificati in veritate. Nam hæc est vera sanctificatio, quæ est per sanguinem Christi, qui emundat nos ab operibus mortuis, idest, à peccatis: id quod sanguis hircorum,

Multifariam accipitur verbum sanctificare.

rum, aut taurorũ, aut cinis vitulæ aspersus præstare nequibant, ad Hebr. 9.

ENARRATIO. II. In caput decimumseptimum.

¶ *Non pro eis rogo tantum, sed & pro eis, qui credituri sunt per verbum eorum in me.*

TActenus rogarat, pro patribus, & principibus ecclesiæ catholicæ, cuius caput ipse erat. Et quia Rom. 8. primitias spiritus, testante Paulo, apostoli erant obtenturi, idcirco priorem partem orationis Christi sibi vendicarunt. Iam vero orationis suæ vires extendit ad omnes venturos fideles, qui erant credituri Christo propter apostolicam prædicationem. Quippe hac oratione voluit demonstrare se omnium fidelium gessisse tunc curam, rogando patrem pro eis. Et propter hanc Christi orationem ecclesia catholicã, perseuerabit vsque in finem, inuiolatam seruans Christi fidem, & eius charitatẽ, tametsi acta multis seculi tempestatibus, at semper victrix erit: quia hęc est victoria quę vincit mundum fides nostra. 1. Ioan. 5. Sed vide quid orat. *Vt omnes vnum sint, sicut tu pater in me, & ego in te.* Non est similitudo hæc quo ad omnia, vt neque quæ hactenus enarratæ sunt. Enimuerò pater est in filio, & filius in patre vt diximus. 14. cap. quia eadem diuinitas quæ est in patre, est diuinitas in filio, & contra. At verò hęc mutua diuinitatis inexistentia, non est inter Christum & suos fideles. Est autem mutua inexistentia Christi in ecclesia, & huius in Christo non naturæ, sed mutui amoris vicissitudo, videlicet, quod Christus sit semper in cordibus fidelium per fidem veram & charitatem non fictam, & quod fideles sint in Christo, per eadem, per quæ ipse est in fidelibus. Fideles enim sunt corpus mysticum Christi, cuius Christus est caput. Hoc ergo Christus precatur, vt homo patrem, vt ipse semper regnet in ecclesia sua, & quod ecclesia sua nusquam ab eo separetur. *Et ipsi in nobis vnum sint* In nobis, ait, *vnum sint*. Non ait, quod sint ipsi, idem quod nos sumus, sed quod sint in nobis vnum. Sunt autem fideles in Deo vnum, quia idem credunt, idem amant, quod Christus iussit credendum & amandum. Schismatici igitur & hęretici, quippe qui, scindũt vnitatem fidei, non sunt in Christo vnum: quoniam non seruant vnitatem catholicæ fidei. *Vt credat mundus quia tu me misisti.* Si seruatur fides vna in fidelibus, & nulla fit diuisio doctrinæ, sed omnes fideles idem sapiant, quod Christus & apostoli voluerunt fideles sapere, si non sint schismata, & hæreses, erit maxima comprobatio veritatis fidei, pax scilicet, & vnitas fidelium. Ideo ait, vt credat mundus, idest, qui viuunt in mundo fideles: non enim vsurpatur modo pro mundanis repugnantibus fidei, sed pro hominibus recipientibus fidem. Quibus hoc erit non mediocre argumentum, vt comprobent & ament fidem Christi, si omnes Christiani idem sapiant. Et quidem ruina ecclesię hinc semper habuit ortum ex schismate Christianorũ. Neq; falsus ille Mahometus scelestus homo, plurimos pertraxit ad suã sectam nisi ex hac schismatis occasione, quæ suo tempore vigebat. Simplices enim fideles, quorum est maxima ecclesiæ pars, ob hoc fixi sunt in fide recepta, quia aduertunt idem omnes sapere fideles, & sapientes, & insipientes. Etenim ipsi alia argumenta expendere nesciunt, & solo hoc argumento sibi applaudunt, soloq; hoc vno sunt in fide stabiles, quod vident omnes credere, quæ ipsi credunt, & se credere quæ ab alijs credi aduertunt. At verò si diuisionem viderint doctrinæ, quia aliunde nesciunt se corroborare in fide, continuo flaccescunt. Quamobrem apostolus instanter obsecratur suos Corinthios, vt id ipsum dicant, & sapiant omnes, & schismata vitent in religionis negotio. Imo in omni negocio diuisio schismatis, mala grandia minatur nisi sopiatur: quia omne regnũ in se diuisum desolabitur Matth. 12. At vero pessimum schisma religionis est, quia hanc diuisionem cętera omnia mala discordiarum, & bellorum consequuntur, vt Germanica fidei diuisio, nobis claro est testimonio: siquidem hæc peperit Germanis, & alijs nationibus innumeras cædes hominum, implacabiles rebelliones, & atroces dissensiones. *Et ego clari-*

Ruina ecclesiæ ex schismate accipit ortum.

Schismata in religionis negocio sunt pessima.

claritatem, quam dedisti mihi, dedi eis, vt sint vnum, sicut & nos vnum sumus. Christus quatenus Deus, habet claritatem cognitionis infinitam: quippe hanc accepit à patre ab æterno, accipiens diuinitatem. Hanc autem claritatem non dedit apostolis suis. Erãt enim incapaces huius claritatis: non solum ipsi, sed & omnes angeli. Hanc rursus claritatem habuit Christus priusquam homo esset priusquam verbum caro fieret. Quod si rogites, nunquid hic homo demõstrato Christo habuit semper hanc claritatem, an eam cœpit habere, quando cœpit esse verbum caro? Sunt qui putant hunc hominem, demonstrato Christo, cœpisse esse. Stabiliunt dogma hoc ex Augusti. homili. ad Ioan. 105. dicente, Prius inquit, quam mundus esset, nec nos oramus, neque ipse mediator Dei, & hominum, homo Christus Iesus. Nos rem hanc differuimus ad longum in. 3. Senten. ideo breuiloquio vtentes, dicimus hunc hominem, demonstrato Christo esse æternum & nunquam cœpisse: siquidem hic homo supponit pro persona hac, quæ habet hanc humanitatem. Et hæc est Arriana hæresis affirmare, quod hæc persona, quæ habet hanc humanitatem cœpit esse: imo æterna est: quia verbum Dei est. Tametsi hæc humanitas cœpit esse, persona tamen habens hanc humanitatem non cœpit esse Augusti. intellige, non erat memor vt homo. Est autem in Christo claritas cognitionis, quam habuit à Deo patre, vt homo, simul atque eius anima est infusa in beatissimum infantis corpusculum. Hæc autem cognitio fuit omnium rerum præteritarum, præsentium, & futurarum. Hæc cognitio non est donata apostolis. Restat igitur, vt per claritatem hanc sub audiamus euangelicam doctrinam, quã Christus, vt homo à patre accepit, & à se ipso, vt Deus erat, & ab Spiritu sancto. Hanc autem doctrinam dedit apostolis suis, eos enim docuit euangelium suum: & iussit vt idem euangelium docerent orbem. Græcè, legimus, gloriam. Est autem gloria Christi gloria euangelij: quã ipse firmauit ore illud docens, & stabiliuit opere, miraculis attestans verbis suis. Hanc autem gloriam impartiuit Christus apostolis, siquidem prædicationem euangelij multis signis, & portentis con stituerunt. Rursus sicut Christus, antequam publicitus euangelium prædicaret Spiritum sanctum habuit super ipsum descẽdẽtem, Matt. 3. in specie columbæ: ita & apostoli antequam præcones essent euangelij, imbuti fuerunt Spiritu sancto descendente super eos in die Pentecostes, Acto. 2. Quo fit, vt claritatem, quam habuit Christus, siue gloriam huiusmodi, communicauerit suis apostolis. Et sicut Helias olim dedit pallium suum discipulo suo Eliseo. 4. Reg. 2. ita quoque Dominus apostolicas mentes, sua induit spirituali claritate.

As hic homo demonstrato Christo cœpit habere claritatem à patre.

Anima Christi nouit clarè omnia ab instanti suæ conceptionis

Qualem claritatem Christus dederit suis discipulis.

¶ Quod si obstrepuerit aliquis, fides euãgelica, dicens est admodum obscura, quî ergo vocat Christus doctrinam fidei claritatem? Vtique obscura est hæc doctrina nobis viatoribus, qui videmus diuina per speculum in ænigmate. 1. Cor. 13. At verò beatis est longe clarissima. In origine igitur sua, est clara, quamuis in nos deriuata sit obscura. Aut dicito eam dici claram, non quia ipsa ex se clara est, sed propter maiestatem miraculorum, quibus fides nitet. Miracula enim clarissima fuerunt. *Ego in eis, & tu in me: vt sint consummati in vnum: & cognoscat mundus quia tu me misisti: & dilexisti eos, sicut & me dilexisti.* Ego in eis per fidem incontaminatam, & charitatem purissimam, & tu in me, per vnitatem diuinæ naturæ, & per vnitatẽ eiusdẽ voluntatis. Ideoq; me amãtes te amabũt, & te amãtes me amabunt: & amando me & te plures personas quidem amabunt, at vnum verum Deum amabunt. Vnde quod amabunt erit vnum: & ita erunt consummati & perfecti in amore vnius deitatis. Id quod aduertentes habitantes mundum, credent quod tu me misisti, & quod eos dilexisti, eos eligens ad tantum munus obeundum, quale est diuinam euulgare doctrinam, & euulgatam miraculis confirmare. Dilexit quoque Deus pater Christum, vt hominem, ad idem munus obeundum. Vnde etiam Christus à Paulo vocatur apostolus, in epist. ad Hebr. Verum multo sublimius est dilectus filius, quam apostoli. Quia Christus erat Dominus, & autor verbi quod prædicabat: apostoli ministri verbi dumtaxat: ideoque, dictio, sicut, similitudinem, nõ iden-

identitatem, vt sæpe alibi, ita & modo significat. *Pater quos dedisti mihi, volo, vt vbi sum ego, & illi sint mecum, vt videant claritatem meam quam dedisti mihi quia dilexisti me ante constitutionem mundi.* Hoc item adiecit Christus suæ orationi, ad abundans solatium apostolorum. Quasi dixisset, Ne deijciamini, neque animum deponatis ô apostoli mei in tentationibus vestris putantes, meo iam aspectu non amplius esse fruituros. Imo hoc peto patrē, vt postquam ascendero cœlestia habitacula: ibi quoque sitis vos & permaneatis mecum, vt fidei vestræ, quam de me habetis reportetis dignam mercedē claræ visionis, videntes lumine gloriȩ meā deitatem, & item videntes meam originem à patre, quam modo cernere non potestis. Et non solū vobis erit hęc merces, sed omnibus meis, ministris Ioan. 12. *Pater iuste, mundus te non cognouit, ego autem cognoui: & hi cognouerunt, quia tu me misisti: & notum feci eis, nomen tuum, & notum faciam: vt dilectio qua dilexisti me, sit in eis.* Iudæi & gentes diuinitatem cognouerūt: at vero, cognouerunt eam, quoad essentialia, non quoad personalia. Sed Christus, qui est in sinu patris ipse enarrauit nobis, Ioan. 1. siquidem patrem suum esse Deum, Christus manifestauit apostolis, & ante resurrectionem suam, & post resurrectionem suam, Ioā. 17. Apostoli autem fuerunt primi, quibus illuxit hoc arcanum gentibus docendum. Quia ergo post resurrectionem, adhuc clarius tantum arcanum reserauit apostolis suis, ideo dilectio apostolorum erga Christum fuit longe feruentior, quā prius fuerat, Quocirca ait, vt dilectio, qua me dilexisti, subaudi, ab ęterno sit in eis: idest, precor, vt sint compotes dilectionis ęternæ, ex qua me dilexisti. Fiūt autem compotes homines iusti huius dilectionis, quandoquidem Deus eis impartit munera suæ gratiæ. Fuit autem dilectus Christus quatenus homo ad vnitatem hypostaticam: & hac dilectione non sunt dilecti apostoli. Fuit etiam dilectus secūdum quod missus est à Deo, vt euangelizaret Dei verbum, & miraculis confirmaret: & hac dilectione fuerunt dilecti apostoli. Supra autem dixerat patrem sanctum, modo eundem vocat iustum, Sanctum sanè vt pote sanctificāt: m, iustum verò, quia iustus Dominus, & iustitias dilexit. Erat iustum, vt pater exaudiret Christi preces. Aut vocat iustum, quia quod mundani homines, quos intellexit modo per mundum non cognouerint patrem, iustitiæ fuit diuinæ, quæ hoc supplicio peccatum eorum affecit. Iudæi enim hac ignorantia sunt affecti in pœnam suæ contumaciæ contra Christum: ideo excæcauit eos malitia eorum, & de cæcitate supra 12. Ioan, meminit.

Clara visio diuinitatis Christi est merces sanctorum.

¶ Fuit autem diuinæ misericordię, quod apostoli cognouissent patrem, & quem misit Iesum Christum. Dices fortassis, Cur orat Dominus, Vbi sum ego, ibi sint mecum, siquidem Christus quando hæc aiebat, in terra agebat? at non hoc orabat, vt in terra agerēt apostoli, sed in cœlo. ¶ Scito verba Domini posse referri ad diuinitatē, & ad humanitatem seruatoris. Si ad diuinitatē, cum diuinitas sit vbique, difficilis efficitur sensus: nanque non petit Dominus, vt apostoli sint omnia implētes, vt Deus implet. At verò, quia tametsi Deus est vbique, at solū in cœlo prædicatur esse: vnde illud, Pater noster qui es in cælis, ideo hoc orabat Dominus, vt apostoli essent vbi sua diuinitas ostendebatur aperta manifestatione. Si vero ad humanitatē referas, sensus est, Vbi sum ego, idest, paulo post sum futurus, quia non longe post ascensurus erat in ęthera sunt ipsi. Verum duo notanda in verbis Domini sunt. Primo enim ait, Vt vbi ego sum sint mecum, dein, vt videant claritatem meam. Esse autem cum Christo, est esse simul cum Christo, & gaudere simul cum Christo: videre autem claritatem Christi, est finis huius cohabitationis cum Christo.

MORALIA.

¶ *Hæc est vita æterna, vt cognoscant te solum Deū verum, & quē misisti Iesum Christum.*

Multifariam Deum cognosci posse ab humanis mentibus, scrutanti diuina oracula, continuo sublucebit. Etenim est alia cognitio Dei naturalis, quam ipsa mentis natura ex suo vernaculo suppeditat lumine. Alia

Quatuor genera diuinæ cognitionis.

Alia autem est, quæ miraculosa est, viatrix tamen, quia viatoribus impartita est cognitio. Demum postrema est, quæ omnem naturam, omnem fidem, omneque superat miraculum, quia super miraculosa est.

¶ Prima harum cognitionum diuinarũ, est naturalis, ex eo iusto nomine nuncupatur, quia ex lumine naturali mentis humanæ panditur, ad Rom. 1. Inuisibilia Dei, &c. & ob hanc causam Paulus vehementer obiurgat philosophos, quia cum Deum hac natiua cognitione cognouissent, non sicut Deum honorificauerunt, sed euanuerunt in cogitationibus suis. Propter eandem quoque causam Sapientię. 13. idololatras carpit: siquidem ex magnitudine speciei creaturæ poterat creator earum cognoscibiliter videri. Et nihilominus, ad creaturas retulerunt diuinos honores, spreto creatore. Cognitio autem fidei est cognitio multo superior, quam commemorara. Quippe naturale lumen, est inferius ad lumẽ fidei, ꝙ est supernaturale lumen. Fides nanque est Dei supernaturale donum. Quamobrem, hoc fidei lumen plera que demonstrat, quæ naturæ lumen nescit. Trinitas nanque personarum in essentiæ diuinæ vnitate, humani generis per Christum redemptio; sacramentorumque virtus, & alia hoc genus diuina, fides docet quæ natiua cognitio diuinorum assequitur minimè. Quinimo Deum esse creatorem omnium fides docet, non natura. Enimuero et si Plato, ex chao dixerit à Deo mundum esse factũ, at verò ex nihilo non asseruit esse creatum: id quod fides prædicat, philosophos ridens, qui omnes exterrebantur ex dogmate hoc, quod ex nihilo aliquid possit fieri, vt Aristoteles testatur philosophorum facile princeps.

¶ Neque solum lumen fidei plura docet, quam lumen naturale, quin etiam multo certius omnia docet: siquidem fides diuina fulcitur Dei authoritate docentis. At natiua cognitio solum naturali ratione roboratur. Diuina autem authoritas infallibilis est, neque enim fallit, aut fallitur, aut falli, aut fallere potest. Humana verò ratio falli & fallere potest. Adhęc fides, communẽ habet doctrinã, nã ad sapiẽtes, & insipientes: verum diuinorum doctrina, quam ratio naturalis subministrat, est admodum operosa, acutissimas exigens mentes, obtusasque fugiens: vnde sapientum est hæc cognitio, non insipientum: fides autem omnes instruit, sine multo negotio, & sapientes, & insipientes.

¶ Et ea, quæ ipsa natura docet, per creaturas cognoscere creatorem, quia cœli enarrãt gloriam Dei, & opera manuum eius annuntiat firmamentum, hæc eadẽ fides docet per diuinas scripturas, multo breuiùs, multoque certius, & multo fructuosius.

¶ Porrò hæc fidei cognitio: quanuis sit supernaturalis, at non est miraculosa: quippe miraculum est actio supernaturalis, & insolita, sive rarissima: cognitio autem fidei est frequentissima, & non rarissima: quoniam omnes fideles ea potiuntur. Et omni homini volenti fidem habere, à Deo conceditur: per sacramentum enim baptismi datur hominibus regeneratio, quæ non potest obtineri nisi fides adsit, quam ipse donat baptismus.

¶ Est igitur alia cognitio Dei in vita hac mortali, quæ est miraculosa, & non solũ supernaturalis. Hanc habuerunt pastores illi, quos circumfulsit claritas Dei docente eos angelo Christi natalia. Luc. 2. Hanc habuerunt Magi, qui ducti miraculosa stella venerunt ad adorandũ Christũ: si quidem hæc cognitio diuinitatis Christi, magni fuit miraculi.

¶ Vnde & manifestatio hæc facta Magis vocatur ob hoc Epiphania Domini, idest, superna quædam, atque sublimis manifestatio Dei. Quanuis, vt hoc obiter annotem, dixerit forsan aliquis cur vocatur hæc manifestatio facta Magis superna, cũ sublimior videatur fuisse facta pastoribus, quos angelus erudiuit in cognoscendo Domino: at angelus excellentior est quam stella. Porrò, scito, ne te iste scrupus angat, maioris gratiæ esse, fauere inimicis, quam amicis. Populus autem Iudaicus erat Dei tunc populus, & Deo gratus: at natio gentium non erat Dei populus, sed Deo infesta. Populus etiã Iudaicus quia amicus Dei erat lege diuina erat instructus, prophetas Dei habebat in doctores. Promisso illo cœlesti, de aduentu Christi, erat donatus: quibus omnibus erat destitutus

Prophetæ pastores, Magi Simeõ, Anna prophetissa cognitionẽ Dei miraculosam assecuti sunt.

Gentium

Gentium genus. Quocirca quod angeli manifestarent Christi aduentum pastoribus videtur nonnihil continere iustitiæ. Quippe pastores illi populi Iudaici erãt, cui facta erat promissio de Messia, At vero quod gentibus, vt eas sibi conciliaret Deus manifestaretur in carne subsistens, fuit eximiæ misericordiæ manifestatio, & insignis doni, quod ducerentur ducatu stellæ ad adorandum Christum, vt olim per Oseam prædictũ fuerat. 2. Et vocabo non plebem meam, plebem meam, & non dilectam meam, dilectam meam, & non misericordiam consecutam, misericordiam consecutam, ad Rom. 9. Verum de his hactenus ad priora recurrat oratio. Dicebam autem esse quandam cognitionem, seu manifestationem Dei miraculosam, qualem habuerunt dudum commemorati, & item prophetæ Dei, per hanc miraculosam cognitionem fuerunt illustrati à Deo, vt viderent supernaturalia fidei Christianæ sacramenta. Demum est alia cognitio, quam supra commemorabam, quæ est super miraculosa. Hæc autem cognitio est beata cognitio, idest, visio clara diuinitatis, quæ mentem quam afficit, efficit beatam. Hæc autem cognitio excellit omnes naturæ vires. Natura enim siue humana, siue angelica, non potest ex se ipsa tantum leuari, vt Deum visione faciali videat. Quippe Deus est infinitæ essentiæ, ideoque superat omnem capacitatem creatam, nisi ab ipso Deo creata naturę rationalis capacitas roboretur ex lumine gloriæ, vt in tantum claritatis æternæ iubar possit aspicere, vt in. 4. Senten. ad finem, copiosius tradidimus. ❡Hanc autem cognitionem beatam Dei Theologi vetustiores per illapsum quẽdam celebrari memoriæ prodiderunt, videlicet, quia diuina natura illabitur in mentes sanctorum. At verò quid, aut qualis sit hic illapsus, non facile dixerim. Est enim illabor, idest intus labor: intus autem labi est vel per quandã nouam intimationem substantiæ diuinæ esse in mente creata, vel est per quandam penetrationem ineffabilem, menti creatæ insinuari, aut qualiter celebretur, quis nouit? Videmus sanè nubes infusas radijs solis, apparere soles esse: in quem fortasse modum beati per illapsum hũc

Deus beatificat mẽtes per quendã ineffabilem illapsum.

diuinæ naturæ, quæ sine lapsu illabitur in mentes sanctorum eas deificat, vt iam videantur dij esse, potius quam vel angeli vel homines. Non quod beatitudo naturam corrumpat, sed quia creaturam erigendo supra se maximè eam perficit. ❡Porrò neque exemplum nubis admodum æquabile est: siquidem solaris substantia, non intimatur intra nubem, sed radij solis duntaxat eam illustrant. At verò beatis mentibus diuina natura non per suos radios intimatur vel in mentes illabitur beatas, sed per se ipsam se ineffabiliter vnit mentibus beatis, tãquam species intelligibilis quædam infinita, vnde proles resultat beatæ visionis, vt visu stis quibusdam theologis arrisit, vt Alberto magno, Thomæ, Henrico Gandensi. ❡Viatorum autem Dei cognitio, quamquam sit aliquando miraculosa, nulli tamen viatorum accidit hæc cognitio per hunc illapsum, sed solum vnitur illis diuinitas per radios suæ viuificæ claritatis, eos illustrans non immediatè per suam essentiam, quemadmodum beatas mentes, sed illustrat per radios suæ diuinæ operationis.

❡Qua propter sola illa beata cognitio deificat mentes beatas: cæteræ non deificant. Quamobrem, non solum est hæc Dei cognitio supra totam naturam, sed supra omnem fidei cognitionem, & excellit omnem miraculosam cognitionẽ, qua vel prophetæ, vel quiuis alij sancti, dum in hoc exilio agebant, fulserunt. Omnes nanque relatæ diuinitatis cognitiones, nõ beatificant: nã nõ deificant habentes, sed sola illa, quæ vniuersas cognitiones excedit. Huius cognitionis maiestatẽ Ioan. 1. Ioan. 3. explicat dicẽs, Non dum apparuit quid erimus: cum apparuerit, similes ei erimus. Quid est similes Deo erimus. Vtique, quod erunt beati sicut quidam dij, vt nubes insolatæ, videntur lucere sicut Sol. Sanè tantisperdum hic agitur, vel sanctissimi quique, non sunt similes Deo: imo valde dissimiles videntur, Deus enim impeccabilis est, at etiam sanctissimi in carne degentes mortali, peccabiles sunt: Deus est immortalis, ipsi vero mortales: Deus omniscius, ipsi vero multis tenentur ignorantijs: Deus omnipotens, ipsi vero admodum infirmi: demum Deus summè

Deus mentibus per se ipsum non per medias species se ostendit.

beatus

beatus ipsi vero omnibus obnoxij miserijs.

¶Porro cum apparuerit, cum se manifestauerit illis Deus, per apertam visionem tunc sancti erunt Deo quam simillimi: erunt enim tunc impeccabiles. Nanque videntes Deum, eo necessario fruentur: vnde necessario ex ipsa visione beata impeccabilitatem sibi conciliabunt. Beatitudo enim prorsus excludit hanc impeccabilitatem: est enim beatitudo status omnium bonorum aggregatione perfectus. Si autem peccabiles essent beati, peccati timor securitatem beatitudinis excuteret: at si non est securitas boni adepti, adeptio non est beata.

Qua ratione sancti in cœlo Deo efficientur quàm maximè similes.

¶Ipsa igitur beatorum voluntas, quæ ex natura sua est peccabilis ex accedente beatitudine, transit in diuinam similitudinem, vt reddatur impeccabilis.

¶Adhæc beati erunt prorsus immortales: siquidem mortem primam, & secundam à se prorsus profligabunt. Erunt omniscij: quia videntes clarè diuinam naturam, in ipsa videbunt omnia, quæ suam beatitudinem spectant, dicente Gregor. Quid non vident, qui videntem omnia vident? Erunt quasi omnipotentes, quia beatus habet quid quid vult, & nihil male vult. Si viator adhuc existens Paulus, ad Philippenses. 4. se omnia posse gloriabatur in eo, qui eum confortabat, an non poterit magis nunc omnia, in eo, quem iam videt?

¶Et demum, Quia Apocalyp. 21. absterget Deus omnem lachrymam ab oculis sanctorum suorum, quia priora transierunt, & noua facta sunt omnia: ideo rectè ait, cum apparuerit similes ei erimus: & quia modo non apparet, dissimiles sumus. Quocirca cognitio beata omnes facile superat alias cognitiones.

¶Ex istis non erit ambiguum intelligere verba indicata Domini. Hæc est vita æterna, vt cognoscant te solum Deum verum, &c. Enimuero non est vita æterna cognitio diuinitatis naturalis, qua potiuntur etiam infideles. Saraceni enim vnum Deum confitentur creatorem cœli, & terræ, & Iudæi item idem profitentur, quos alioqui non beatificat hæc cognitio. Nam si beatificasset, non dixisset apostolus, Qui cum Deum cognouissent, non sicut Deum honorificauerunt, sed euanuerunt in cogitationibus suis. Adhæc damnati siue homines, siue angeli, Deũ cognoscunt esse vnum & trinum, & omnipotentem: at vbi est æterna damnatio, non est vestigium beatitudinis, ne dum ipsa beatitudo non erit. Quinimo Iacobus ait, dæmones credunt & contremiscunt. Si autem credunt dubio procul cognoscunt fidei mysteria, quę inuiti credunt: at verò perpetuo supplicio afficiuntur.

Cognitio Dei naturalis non est vita æterna.

¶Non ergo cognitio naturalis, est vita æterna: sed neque fidei cognitio est vita æterna: siquidem multi sunt fideles, qui peccatis subiacent, qui digni sunt morte æterna. Si autem digni sunt morte æterna, quomodo quæso habent vitam æternam? Valeant enim hæretici huius temporis, qui vitam æternam collocant in sola fidei cognitione, autumantes hanc vnam sufficere ad salutem, contra quos sæpe supra belligeratum est. Verum est tamen, quod ipsa cognitio fidei, si sit fœcunda, & non sterilis, est inchoatio vitæ æternæ, non tamen est ipsa vita æterna.

Fidei cognitio non est vita æterna.

¶Denique cognitio Dei miraculosa nō est vita æterna. Hac nanque cognitione etiam possunt donari peccatores.

¶Quod si ea iusti donantur, inchoatam sortiuntur tunc vitam æternam, at non consummatam. Restat tandem vitam æternam consummatam esse in cognitione Dei super miraculosa, quæ est Dei clara visio, vt dudum exponebamus.

¶Iam vero se pandit quæstio detrita apud veteres, & recentiores theologos, an in actu voluntatis, scilicet, fruitione Dei, an in visione Dei vita æterna consistat. Rentur enim plerique theologi in sola visione reponendam beatitudinem ex hoc loco persuasi, Hæc est vita æterna vt cognoscant te, &c. Verum si locus hic librate expenditur, non absoluit intentum dogma: siquidem hoc loco, vt ex Ambrosio annota-

An beatitudo sit in mentis actione vel in affectu.

nimus libr. 2. officiorum, non solum actus indicatur intellectus, sed etiam actus voluntatis, sicut enarrationes ad hunc locum te docebunt. Et familiare quidem est scripturis cognoscendi verbum vsurpare ad comprehendendum vtrunque, & cognitionem & affectum.

¶Quocirca non commune est dogma prænotatum omnibus theologis. Nam sunt, quibus magis arrideat in fruitione Dei esse vitam æternam.

¶Porrò autem, si diuinas lustramus scripturas, & lustratas, exactè perscrutamur, inueniemus beatitudinem iam collocari in affectu, iam verò in intellectu, iam verò in vtroque. Etenim Matth. 5. beatos prædicat Christus pauperes spiritu, &c. quæ omnes beatitudines ibidem recensitæ affectui tribuuntur. Nisi quod cum de mundicordibus fit mentio præmium huius mundiciei visionem diuinam esse Dominus constituit, dicens, Beati mundi corde quoniam ipsi Deum videbunt. Vnde præmium constituit mundicordibus visionem diuinam: vnde videtur in actu mentis collocasse Dominum beatitudinem sanctorum.

¶Nonnunquam vero in vtroque videtur reposuisse ipsam vitam æternam, Ioan. enim. 6. ait, Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem habet vitam æternam. At manducatio carnis Christi, de qua ibidem texitur sermo, est per fidem, & charitatem, vt in eodem capitulo discussum à nobis est. Nonnunquam vero in fide videtur collocasse Dominum beatitudinem Ioann. 20. Beati, qui non viderunt, & crediderunt: fides autem est actus solius mentis.

¶At dicet aliquis Dominum locis indicatis, non texuisse sermonem de beatitudine comprehensiua, sed solum viatrice, quæ est beatitudo in spe. Ideo ait, Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum. Igitur si expectant regnum cœlorum, nōdum sunt comprehensores pauperes spiritu: sed eatenus appellantur beati, quatenus dubio procul sunt beandi huiusmodi enarrati in beatitudinibus. Itidem, & manducans carnem Domini & bibens sanguinem, dicitur habere vitam æternam: Non quia iam habet vitam æternam, sed quia ex cibo diuino, & potu, illam sibi parabit, si talem se gerit cibatus, & potatus, qualem cibus talis, ac tantus poscit.

¶Itidem quod ait, Beati qui non viderunt, & crediderunt, ad eandem rationem est intelligendum. Sunt enim beati credentes fide fæcunda: quia si in ea fæcunditate fidei perseuerant, dubio procul beabuntur.

¶At verò modo non est sermo de huiusmodi beatitudine secundum spem sed de beatitudine comprehensiua. Porrò si beatitudo beatrix est in actionibus mentis, & affectus, comprehensiua quæ illi succedit, quidni erit? Et locus hic, Hæc est vita æterna, &c. etiam ab interpretibus, de beatitudine viatrice, quæ est secundum spem, solet exponi, & non solum de beatitudine comprehensiua. Quidquod vita æterna iam vocatur regnum cœlorum. Nam beatitudo, & regnum Dei non est esca neque potus Romanorum. 14. sed iustitia & pax, & gaudium in Spiritu sancto: hæc autem affectum spectant.

¶Sanè beatis, neque est visio Dei citra fruitionem, neque fruitio, citra visionem. Hæc enim duo indiuiduo complexu, sibi inuicem sunt coniuncta. Neque enim potest esse visio clara deitatis, sine fruitione, aut fruitio, sine visione.

¶Itaq; beatitudo comprehensiua vtrunque in se comprehendit. Verum essentialius est in visione diuinitatis, quam in fruitione. Etenim fruuntur beati Deo, quia ipsum vident, & non vident quia fruuntur: fruitio namque consequia est visionis. Visio igitur est vnde fruitio, & non fruitio vnde visio.

¶Ex eo autem fruimur, & gaudemus, quia adepti sumus bonum quod desiderabamus. Adipiscimur autem bonum quando ipsum bonum desideratum apprehendimus, & tenemus. Iā verò Deus per visionem claram tenetur & apprehenditur à beatis. Et quia desiderium sanctorum est esse cum Deo: vnde Paulus

lus aiebat, desiderium hoc exprimens. Desiderium habens dissolui, & esse cum Christo. Tunc autem impletur hoc desiderium quando ipse Deus, videtur clara visione. Hoc est enim esse cum Deo, ipsum tenere Deum, id quod sponsa illa, postquam sponsum anxiè quæsierat, & tandem inuenerat læta, aiebat, Tenui eum & non dimittam, Cantic. 3. Amor porro rei dilectæ non apprehendit dilectum, sed desideria excitat ad videndum dilectum. Amor enim quærit dilectum, non tamen tenet dilectum. Amor, rursus non assequitur quod amat, sed potius insequitur, vt assequatur quod amat. Tunc autem assequitur, quando videt, & tenet quod desiderabat. Quocirca per amorem non tenent beati Deum, neque ipsum assequuntur, sed per visionem Deum tenent, & apprehendunt. Ergo ipsa visio est adeptio summi boni, siue diuini boni. Quod si visio est adeptio diuini boni, ipsa satiat mentis humanæ desideria: & ipsa est essentialis beatitudo creaturæ rationalis. Vnde Apost. 1. Corin. 9. admonet, vt sic curramus, vt possimus comprehendere. Et ad Philipp. 3. fatetur se nondum comprehendisse, significans beatam vitam esse Deum comprehendere, idest, ipsum adipisci, & ipsum tenere. Verum per actum voluntatis non comprehendimus quicquam, ideo neque Deum tenemus, aut ipsum assequimur, sed per ipsam beatam visionem, vt nemo est, qui assequitur diuitias, quia ipsas amat, quamlibet fingas eas feruenter amare. At tunc assequitur quando eas possidet quia tunc illas tanquam suas apprehendit. Non enim diuitem facit amor rei, sed rei possessio & assecutio: sicut neque literatum reddit literarum vehemens amor, sed ipsa cognitio rerum scibilium. Amor quidem parat viam, ad assequendum finem, quia ex amore quærimus amata adipisci, at solus amor non coniungit nos optato fini, sed ipsa assecutio finis. Sed de istis alibi copiosius disseruimus. Optime autem Dominus vltimam hominis beatitudinem, in vita æterna collocauit: & hanc dixit esse Deum cognoscere. Etenim, omnes homines istud est,

Voluntas nō assequitur finem per se, sed per intellectum.

Voluntas nō apprehendit obiectum sed intellectus.

Desiderium hominum est viuere æterno.

quod maximè amant æterno viuere. Vnde quia cernunt hoc sibi impossibile in carne æterno viuere, curant non inerti studio saltem in memoria hominum viuere. Hinc antiquitus, & modo tot cernimus monumenta erecta, & erigi, quę testentur homines vixisse: & memorabilia quædam fecisse, vt apud posteros, memoria gloriosa eorum perseueret. Quocirca vniuersa corporalia bona, hominis mentem non satiant, quippe quę transitoria sunt. Et quanuis fuissent ęterna, adhuc non satiarent: quia corporalia sunt, vt opes, honores, & voluptates corporis. Corporalia enim bona sunt inferioris generis, quam sit mens ipsa: ideo maiora expetit, quam sint vel opes, vel pecuniæ, vel honores, vel seculi voluptates. Vnde legimus ex gentibus plerosque hæc despexisse.

¶Spiritualia igitur sunt, quæ possunt explere mentis appetitum intellectualem. Hæc enim sunt quasi sibi cognata, & germana, quia vnumquodque sibi simile exoptat. Quod si dum immersa est mens humana corpori, corporalia amat, non habet hæc amare, quia spiritualis est, sed quia coniuncta corpori est: corpus enim illi communicat hanc appetentiam. Ipsa igitur mens spiritualis cum sit, & ad imaginem summi spiritus creatą, spiritualibus bonis explebitur. Verum quædam sunt spiritualia bona, quæ etiam sunt cadentia, & non persistentia bona: etenim si delectatur mens in carne agens, in contemplatione rerum speculabilium, aut in speculatione diuinorum, flaccescit hæc contemplatio subito, & labitur & ad alia diuertimur, quæ sunt sensibilia. Mens nanque onusta pondere corporis, si contendit aliquando ad suprema diuinaque assurgere, corporis grauitas illam retrahit, quominus assurgat, quam pro desiderio, imo & assurgentem ad se reuocat, corporali indigentia, ad inferiora curanda eam vocante. Quia ergo hæc fluxibilia bona non possunt explere appetentiam humanæ mentis, quæ æterna est à parte post, idcirco inuestiganda sunt æterna bona, quæ spiritualia sunt bona, quia hæc satiabunt mentem humanam. At verò quanuis angeli

Appetitus intellectualis non expletur corporalibus bonis.

Non omnia spiritualia possunt absolue e appetitum intellectualem.

Dei, sint spiritualia bona, hos videre nõ satiabit appetentiam humanæ mentis: siquidem angeli non sunt principium humanæ naturæ, neque finis. Impium enim dogma Platonis angelos tradens creatores esse humanarum mentium: vnde Auicenna suum desumpsit delirium mentes humanas beari in contemplatione vltimæ intelligentiæ, vt in. 2. lib. Senten. disertum est. Quamobrem sola diuina bona satiabunt mentem humanam. Verum in hoc tempore non satiant, quia videmus nunc per speculũ in ęnigmate, at visio ęnigmatica non satiat videntem: siquidem per visionem ęnigmaticam, quippe quæ confusa est, non adipiscimur vel non consequimur ipsum Deum, sed solum per visionem claram mens consequitur suum vltimũ finem, Deum. Enimuero per fruitionem non assequitur mens Deum. Quippe fruitio est de bono assecuto, & ipsam consequitur finis consecutionem: fruitio nanque est summa voluptas, qua perfusa est mens beati, ex visione diuina.

Visio Dei ęnigmatica non potest satiare mentem quia confusa est.

¶ Sicut autem vita ęterna, est diuina visio, quia est ipsa assecutio infiniti boni: per nullam enim aliam cognitionẽ, assequimur Deum nisi per hanc quæ est optima omnium cognitionum: ita quoque mors æterna est, quando fit impossibilis menti ista diuina visio. Hoc porrò tempore neminem torquet non videre Deum, quia nondum est tempus aptum diuinæ visioni assequendæ. Ideoque non propriè priuamur visione Dei nunc, quia viæ tempus non est tempus aptum videndi Dei: sicut neque catulus dicitur cæcus, quandiu non est ei naturalis opportunitas videndi. At verò mortuo corpore, fractisve repagulis corporeis est aptũ tempus ad videndum Deum. Tunc ergo si non liceat videre, est mors ęterna. Ex non videre enim Deum tunc relucet summa tristitia in damnatis: quam vocant pœnam damni, vel potius consequitur ad pœnam damni, quæ est priuatio ęterna, diuinæ visionis.

Damnati ex priuatione æterna diuinæ visionis summè tristantur.

¶ At verò animæ, quas ignis purgatorius lustrat, etiam suo modo affliguntur hac pœna: cæterum non habent tantam tristitiam, quantam damnati ex non videndo Deo, siquidem spes Deum videndi post suam lustrationem, temperat huius tristitiæ rigorem, quæ ex nulla ratione in damnatis temperari potest.

¶ Animabus igitur repositis ad tempus in igne purgatorio est pœna damni secundum quid, at damnatis pœna simpliciter: ideoque illæ non patiuntur mortem æternam sicut isti.

Animæ purgatorij habẽt pœnã damni secũdũ quid.

¶ Diuina igitur visio purgatissimas exigit mentes, quę ipsum visurę sunt: ideoque si contendimus Deum videre, necessum multis purgamentis vti animorum nostrorum. Purgat autem eos in primis cordis contritio, & operis satisfactio: purgant sacramenta: purgant pœnalia opera. Si autem non admodum purgati euaserimus ex hoc seculo, paratus est ignis purgatorius, qui nostras excoquat ad purum sordes. Immundus si sit oculus, lucem solis spectare nequit, ideo qui volet clarè cernere solarem lucem, mundet oculum collyrijs, & ita demum videbit. Lucem ergo illam inaccessibilem si quis videre cupit, purget intellectum ab erroribus: purget affectum ab inquinamentis spiritus, & carnis: superbiam deijciat: lasciuiam fugiat: auaritiam horreat: hæreses detestetur, & falsa contra religionem dogmata: præterita errata plangat: præsentia tollat mala, futuraque crimina caueat. Et si purgatus perseuerat tunc demum poterit diuinitatem cernere, postquam corporis sarcinulam deposuerit.

ENARRATIO. I. In caput decimumoctauum.

¶ *Hæc cum dixisset Iesus, egressus est trans torrentem Cedron.*

DIVVS AVGVSTInus libr. 3. de consens. Euangelistarum cap. 3. post verba capit. 17. subdit factam esse contentionem apostolorum videlicet. Quis videretur eorum esse maior: cuius cõtentionis meminit Luc. capit. 22. quam Dominus corrigens ait. Reges gentium &c. At post cõpletionem horum verborum, & hymno

hymno dicto, vt Matth. & Marc. commemorant, exierunt in montem oliuarum. Itaque cum ait Ioan. Hæc cum dixisset, non ad sola verba prioris capitis est referendum: quia alia intermiscuit Dominus verba, ad supprimendam contentionem apostolicam, de primatu gerendo inter eos. Et hymno dicto, tunc egressus est Iesus, trans torrentem Cedron, qui erat situs in monte oliuarum. Vnde videtur, quod hymnus, cuius meminere Matth. & Marc. non fuit oratio præhabita in capitul. 17. siquidem secundum Augusti. postremo omnium fuit à Domino hic hymnus dictus: cuius verba non exprimuntur ab Euangelistis. At verò Beda ad cap. initium. 17. aliud videtur docere, hymnum fuisse orationem Domini cōmemoratam capit. 17. Bedę verba sunt, Illa debent intelligi, quæ in cœna locutus est: quædam quidem sedendo vsque ibi, Surgite eamus hinc deinde stando vsque ad hymnum, cuius hoc est initium. Itaque verba capitis. 17. vocat hymni initium, qui completur capit. 17. fine. *Hæc cum dixisset*. Theophilactus expendens locum, Non ait, Hæc cum orasset, sed, Hæc cum dixisset. Credit enim, vt in capit. 17. disertum est, Dominum capit. 17. non orasse patrem: & si videbantur orationis verba, sed reuera non erant, sed potius cum patre erat colloquium, quod propter exemplum nostrum, sub orationis figura Dominus habuit. Porrò, Dominus verbo, rogo, vtitur, semel atque iterum: igitur rogationis verba, & vera rogatio erant, & non solum orationis apparentia. Verum est quod verba postrema, videlicet, Pater quod dedisti mihi volo, &c. habent rationem colloquij, magis quam orationis. *Trans torrentem*. Testantibus Matthæo, & Marco hymno dicto venit Iesus cum discipulis suis in montem oliuarum. Exierunt, inquit, in montem Olíueti. Exierunt, ait, quia vsque ad hæc verba Dominus Hierosolymis erat: & postquam hæc dixit cum alia, quæ suppleuit Ioannes, contenta capitibus. 14. &. 15. &. 17. exierunt in montem oliuarum id quod per alia verba significat Ioannes dicens. Egressus est Iesus, &c. At in monte illo consistens, vel per montem illum iter faciens dixit Dominus quæ denarrant Matth. & Marc. Omnes vos scandalum patiemini in me in ista nocte, & reliqua verba, quæ apud hos Euangelistas, commemorantur. Quibus absolutis verbis texitur apud Matth. & Mar. narratio de progressu Domini in villam, quæ dicitur Gethsemani: etsi Lucas non nominat hunc locum ex proprio nomine, sed nomine generico dicens, Cum peruenisset ad locum. Meminit porrò montis oliuarum dicens, & egressus ibat secundum consuetudinem in montem oliuarum. Cæteri igitur Euangelistæ non fecerunt mentionem torrentis huius Cedron, sed solus Ioannes. At fecerūt mentionem montis oliuarum iuxta cuius radicem erat hic torrens situs. Nam vallis Iosaphat, vbi est torrens hic est coniunctus monti olíueti.

¶Omnes igitur fatentur Euangelistæ Dominum exisse, vel esse egressum in montem oliuarum: siquidem etsi Ioannes non nominat montem oliuarum, nominat tamen viam ad montem oliuarū, quę erat per torrentem Cedron: qui erat in valle Iosaphat coniuncto radicibus montis oliuarum. Fuit igitur egressus Iesus à Hierosolymis, & venit in montem oliuarum. Nam hortus Gethsemani, erat etiam in valle oliuarum montis. Hic mons igitur fuit terminus, ad quem egresśionis Christi. At verò Ioannes voluit demonstrare, medium, seu viam huius egresśionis dicens, trans torrentem Cedron egressum fuisse. Erat autem Gethsemani in decliuio montis olíueti, versus vallem Iosaphat ferè in pede mōtis, vbi introiuit Iesus cū discipulis suis: & ad iactum lapidis, est quoddam antrum, in quo Dominum ter orasse legimus. Torrens autem Cedron est in valle Iosaphat, non longe ab horto Gethsemani: & torrentis huius initium vocatur natatoria Siloe: ad finem vero appellatur torrens Cedron, cum tamen vnicus sit torrens, vt paradigma descriptionis terræ sanctæ nobis est indicio. Torrentem autem istum, vulgata est opinio, dictum esse Cedron, idest, cedrorum: vt enim mons oliuarum eò appellatus quo oliuis abūdabat, ita & hic torrēs, quia cōsitus cedris, appellatus mons

cedrorum. Et suffragatur huic sententiæ, quia articulus Græcus additus, τῶν κέδρων, insinuat non esse nomen Hebraicum sed Græcum significans cedros: vt sit sensus, Egressus est Iesus trans torrentem cedrorum. Alij vero cũ hoc placito repugnant credẽtes Cedron, non cedros significare Hebræis, sed obscuritatem: quia cedri significantur alia voce, scilicet, arazim. Verum cedron siue Kidron, obscuritatem denotat: itaque torrens cedron, est torrens obscuritatis forsitan, quia locus illius torrentis erat vmbrosus, aut quia obscura erat aqua torrentis ex limo, vel aliàs Hebræis scribitur קדרון Kidron. Et qui hoc defensant placitum colligũt, vera se narrare, quia cedri non erant Hierosolymis, sed in monte solum Libani, vnde illud, Quasi cedrus exaltata sum in Libano. Qua propter torrẽs ille, non poterat dici cedrorum, quippe cedris non erat consitus. At hoc argumentum efficit nihil, quia quanuis Libanus pulcherrimas habuisset cedros, & multas, non subinde in valle Iosaphat iuxta torrentem hunc nullas potuisse esse cedros conuicitur. Quippe ex duabus vel tribus si ibi aderant poterat dici torrens cedrorum: ideo hoc Stunicæ argumentum exigui est momenti. Et Erasmum explodit tanquam Hebraicè ignarum, cum tamen Erasmus indicat Capnionem, quem Stunica indicat in suam senteutiam. Et tandem Erasmus ait, Neque tamen negarim hæc omnia committi potuisse culpa librariorum, Græcè scientium, Hebraicè nescientium. Proinde non inuitus subscribo sententiæ Capnionis. Hęc sunt Erasmi verba, vt mireris, quale fuerit illud quod Stunica commentus est contra Erasmum frustra: siquidem Erasmus probat Capnionis sententiam Cedron, non cedrorum significare, sed obscuritatem, esseque Hebræam vocem. At articulum Græcum τῶν, additum fuisse culpa librarij Hebraicè nescientis, & Græcè scientis. Verumtamen huius torrentis est frequens mentio in scriptura. 2. Regum. 15. &. 3. Regum. 15. &. 4. libr. capit. 23. &. 2. Para. 25. & Hiere. 31. Et quidem in secundo horum loco additus est etiam articulus, ἐντῷ χειμάρρῳ τῶν κέδρων, id quod auget huius rei difficultatem: quia non solum apud Ioannem additur articulus, vt dictioni Græcę, sed etiam in lib. 3. Regum. Et quamquam, vt putat Erasmus, & post eum Stunica fieri hoc poterat librariorum culpa, at quod factum fuerit, non est perspicuum. Hiero. tamen in locis Hebraicis meminit huius torrentis, dicens torrentem ac vallem esse eius nominis ad plagam Orientalem vrbis Hierosolymitanæ. Ferunt hunc torrentem non habere aquas perpetuas, sed quas ex imbribus cœlestibus ex piscinis quibusdam habet mendicatò. Iosephus autem in lib. de bello Iudaico. 6. capit. 3. Præceptum, inquit, erat. 6. ab Hierosolymis stadio castra ponere. Qua in parte mons qui appellatur Eleon, idest, Oliuarum, contra ciuitatem ab Oriente situs est. Altaque interiacente valle, discernitur cui nomen est cedron. Vocat igitur vallem Iosephus cedron, quæ interiacet inter montem Oliuarum & Hierosolymam: vnde vallis & torrens hoc eodem appellabantur nomine. *Vbi erat hortus.* Alij Euangelistæ, non expresserunt Dominum venisse in hortum, sed in villam Gethsemani. Est autem Hebræis, non Gethsemani sed Gesemani, vallis pinguis, seu olei: nam seman significat pinguedinem, & ge, vallem. Cæterũ Ioannes expresśit particularius locum in quẽ Dominus venit tunc esse hortum. Et est hic hortus, vt diximus, ad radices montis Oliuarum, vt descriptio terræ sanctæ ostendit: & Hieronymus lib. de locis Hebraicis docet, eratque situs ad finem torrentis cedron: itaque per torrentem erat eo progrediendum venientibus ab Hierosolyma. Sunt qui putant ex eo Dominum processisse per torrentem hunc, quia scripserat Dauid, De torrente in via bibit, propterea exaltauit caput. At verò oraculum hoc non quod ad literam sonat, bibisse Dominũ de torrente est audiendum. Neque enim legimus Dominum de hoc torrente bibisse: & quis inficiabitur hunc torrẽtem pluries transisse? Vtique nemo, quandoquidem Ioannes sub hæc memoratur in hunc locum Dominum cõsuesse concedere, subaudi orãdi gratia. Et plerosq; alios

Cedron obscuritatẽ denotat Hebræis.

Stunica male reprehendit Erasmum.

Torrens cedron vel cedron.

Gethsemani Hebræis Gesemani.

alios torrentes Dominus sæpe transiuit, iter faciens per Iudæam, & Galilæam, &c. & Samariam. At sensus est, Dominum potasse torrentem amaritudinis huius seculi, id quod aliter expresserant Euangelistæ, bibisse calicem, subaudi, amaritudinis, & tribulationum: ideoque exaltauit caput. Nanque humiliauit se vsque ad ignominiosam mortem crucis: propter quod exaltauit illum Deus, & dedit illi nomen quod est super omne nomen ad Philippenses. 2. Hunc ergo hortum Dominus modo ingreditur, in quem & aliàs ingrediebatur orandi gratia. Nam Lucas tradit Dominum tunc venisse in montem Oliuarum secundum consuetudinem. Credunt nonnulli expositores hunc hortum fuisse septis conclusum, ideoque semotum à commercio, & aspectu hominũ, & aptissimum ad vacandum orationi. Sunt qui etiam expendunt Dominum venisse in hortum, vt inde exoriretur salus, vnde initium accepit perditio. Adã enim in paradiso, idest, voluptatis horto constitutus, se perdidit, & posteritatem. At verò Christus in horto orans, & sanguinem fundens salutem æternam hominibus parat. *Sciebat autem & Iudas, qui tradebat eum, & locum, quia frequenter iussus conuenerat illuc cum discipulis suis.* Non ergo Dominus quæsiuit latibula, fugiẽs mortem, quam sciebat sibi imminere. Sed ad eum locum concedit qui notus erat proditori. Sed quæret aliquis, cum id temporis iam profunda nox fuisset, & somno capiendo conueniens, & plus esset credendum à Iuda Dominum domi dormire, quam in horto vigilare, vnde Iudas habuit, Dominum non domi quiescere, sed in horto agere? Testantur autem multa iam tunc profundam fuisse noctem, & intempestam: siquidem Ioannes. 13. Iudam exisse noctu commemorat. Et apostoli existentes in horto isto cum Domino, non poterant vigilare cum Domino. Nam illis dixit, Non potestis vna hora vigilare mecum: erant enim oculi eorum grauati multo somno. Apostoli sanè grauati somno dormiebant: at Iudas grauatus iniquitate vigilabat. Apostoli ex somno non poterant orare, at Iudas vigilans, tradebat Dominum: vt verum

Allegoria.

esse discas quod sensus, & cogitatio hominis ad malum prona sunt. Præterea ministri venientes ad capiendum Dominum cum Iuda proditore, venerunt cum facibus & laternis: erat igitur profunda nox tunc ob causas commemoratas: & conueniens somno, & non vigiliæ. At verò forsan Iudas sciens Domini consuetudinem esse pernoctandi in orationibus in horto illo, ideo sub nocte profunda illò concessit capturus Dominum: siquidem Iudas, & satellites noctis intempestæ silentia exoptabant, opportunum tempus esse hæc silentia nocturna cogitantes capiendo Domino, vt sine tumultu populi facinus ageretur. Aut fortè Dominus dixerat apostolis inter cœnandum se post cœnam iturum ad hortum illum, ad orandum: ideò Iudas illò se contulit. Et potuit fieri Iudam & satellites exploratores habuisse aduentus Domini in hortum: cuius rei certiores facti per exploratores continuò se illo contulerunt. Ferunt hortum hunc amœnum fuisse, & orationis quieti aptissimum. At vbi Christus Deum patrem summo honore colebat, & apostoli socij erant diuini cultus, ibi proditor Iudas cum sua comitante turba summè Deum offendunt, facinus teterrimum admittentes, capientes Dominum, vt malefactorem. Et locum, quem Christus sua diuina consecrabat præsentia, Iudas cum suis suo facinore contaminarunt. Alij Euangelistæ tradunt post ingressum Dominum in hortum, dixisse discipulis suis, Sedete hic donec vadam illuc & orem. Et assumpto Petro, & duobus filijs Zebedæi cœpit contristari, & mœstus esse vt Matth. 26. ait, cœpit pauere & tædere vt Marc. 14. scribit, &c. At vero Ioannes hæc suppresit, quæ viderat à Matthæo, & Marco enarrata. Libet autem figere aliquantulum gradum super istis verbis: siquidem Hilarius. 10. libro, de Trinitate, Dominum docet, non fuisse tristitia affectum mortis timore, aut ex timore verberum, aut aliorum tormentorum: quia carnẽ Christi asserit etiam ante resurrectionẽ fuisse passibilem, sed insensibilẽ doloris. Poterat sanè vulnerari, & scindi clauis, & flagellis verberari, at sine sensu dolo-

Doctissima Hilarij & Ambrosij, & Hiero. sententia.

ris: quia hos dolores sentire nequibat. Et rem ostendit exemplo prolato de aëre, qui verberatur sine doloris sensu, & ignis & aqua scinduntur & perforantur citra sensum doloris. In quem modum & caro Domini perforabatur clauis, vulnerabatur flagellis, &c. at insensibilis erat doloris. Arbitratur enim corpus Domini, quia conceptum fuit de Spiritu sancto, aliam habuisse naturam, quam nostra Et probat: quia nostra non possunt ambulare super vndas maris: & inuiolato virginitatis claustro natus est ex Maria virgine, &c. hæc autem sunt contra naturam humani corporis. Hoc placitū est amplexus tenaciter Iustinianus Imperator: adeò, vt imperiali edicto iusserit hoc dogma à sacerdotibus in ecclesijs doceri, & à fidelibus vulgaribus probari, vt est videre apud Euagrium libr. 4. ecclesiasticæ historiæ cap. 39. Vbi inquit, Iustinianus Imperator edictū proposuit, in quo corpus Domini incorruptibile sanxit, naturaliumque & inculpatarum passionum haud quaquam capax fuisse, sed Dominum ante passionē comedisse, quemadmodum post resurrectionem manducauit, neque sacrosanctum eius corpus, aliquam mutationē, aut alterationem habuit ab eo quo in vtero formatum est. Hilarius item in comm. ad Matth. cano. 31. idem, asserit quod asserere indicauimus lib. 10. de Trini. Nouam tamen excogitauit confirmationem sui dogmatis, ex verbo Domini, Tristis est anima mea vsque ad mortem. Non inquit, Tristis est anima mea propter mortem, sed ad mortem. Tristabatur igitur non causa suæ mortis, sed propter scandala suorum discipulorum. Et cum orabat, Transeat à me calix iste, nō orabat, vt mortem non subiret, quam non timebat, sed quod transiret ab ipso calix ille in suos discipulos, vt quomodo, ait, à me bibitur, ita ab his bibatur, sine spei diffidētia, sine sensu doloris, sine metu mortis. Et Hiero. lib. in Matth. 4. exponens initium capitis. 26. Hilario subscribere videtur dicens, Erubescant, qui putant saluatorem timuisse mortē, & passionis pauore dixisse, Pater si fieri potest transeat à me calix iste. Idem sapere videtur Ambrosius dicens, Tristis videbatur & tristis erat, non sua passio-

Error Iustiniani Imperatoris.

nē, sed pro nostra dispersione. Tristis erat, quia nos paruulos relinquebat, &c. Hoc dogma hæreticos quosdam habuisse authores, de hæresi. cap. 84. Damascenus affirmat, quos vocat Escarudocitas, id est, approbatores duræ & impassibilis carnis. Isti enim hæretici corpus Domini ex ipsa plasmatione incorruptibile venerantur. & passionem quidē sustinuisse Dominum confitentur esuriem, famem, & sitim, & laborem, sed non secūdum eum, qui in nobis est modum sustinuisse: neque naturæ legibus seruiētem dicunt. Claudianus autem lib. 2. de statu animæ, duo hæc errata impingit in Hilarium, alterum, quod nihil creatum censuit esse incorporeū, alterum verò, quod nihil doloris Christus in passione senserit. Magister Senten. 3. lib. dist. 15. Hilarium interpretatur, intellexisse non sensisse Christum passiones sicut nos, qui ex passionibus acti, à vero & recto abducimur. Porro glossa hæc non redolet Hilarij mentem, vt ex verbis eius promptū est videre. Verū Magister Vrbanè agēs erga Hilarij ad prædicta rationem, voluit temperare eius sententiam. At equidem Hilarij rationes, non sunt persuasoriæ. Enimuero quod Christus fuerit ex Spiritu sancto conceptus, hoc solum probat, non ex virili semine fuisse conceptum, non tamen, quod concepta caro sine virili semine, fuerit naturæ alterius quam concepta ex virili semine: siquidem Adam fuit formatus sine virili semine. At quis dicet nisi insanus, Adam esse alterius naturæ, quam nos, qui ex semine concipimur humano? Itidem Eua non fuit ex semine virili formata, sed ex costa viri ædificata: nunquid ob hoc fœminæ, sunt alterius natura, quā illa fuit? non vtique. Deus nanque, qui est naturæ author, est potens supra leges naturę: ideoque quod ipse facit intercedente semine, idem poterit facere sine seminis interuentu. Vnde vulgatum est theologis axioma, Quidquid potest facere De⁹ per causas secundas poterit præstare se solo. ¶ Neque etiam secundum arguimētum conuincit propositum Hilarij, vide licet, quia Domini corpus natum est saluis claustris virginei pudoris, & quia ambulabat super aquas maris, &c. ideo aliā habuisse naturā. Hæc enim non probāt natu-

Hæresis Escarudocitarum.

Caro concepta ex semine & sine semine eandē sortiuntur naturam.

naturam corporis eſſe diuerſum, ſed potentiam eſſe diſparem noſtram, & Chriſti. Penetrauit ſane Dominus clauſtra virginis ſine læſione pudoris virginei: penetrauit quoque ianuas apoſtolicæ domus poſtquam reſurrexit à mortuis. Vbique eadem penetrandi confitenda eſt actio, at ex diſpari aſſerendum proceſſiſſe cauſa. Siquidem naſcendo penetrans carnem virginis non ex natura corpuſculi erat quod naſcebatur ſed ex virtute incarnati verbi. Corpuſculum enim illud penetrare non potuiſſet ſuę dimiſſum naturæ: at vero Chriſti corpus glorioſum, ex natura glorioſæ ſubtilitatis ſuę iam poterat penetrare alia corpora: quia ex dote glorioſa ſubtilitatis ſibi hoc parabat munus. Quocirca quod Chriſtus ſicco veſtigio calcaret aquas ante mortem ſuam miraculo tribuendū erat, quia corporis mortalis natura eſt ponderoſa, cuius pondus, aquæ mollities ferre non poteſt: ſi verò poſt reſurrectionem eaſdem calcaſſet, non miraculi erat calcaſſe, quia corporis cōditio glorioſi erat. Eſt ſane miraculum, quod corpus noſtrū donetur hac ſubtilitate: at donatum, miraculi non eſt, quod alia corpora penetret. Imo corpus Chriſti, antequam glorificaretur, & poſtquam glorificatū eſt eiuſdem fuit naturę: glorificatio enim non tollit naturam: at vero glorificatum iam eſt prorſus immortale, & impaſsibile, & indiuiſibile: at vero ante glorificationem, erat mortale paſsibile, & diuiſibile. Si ergo tanta officij varietas, non arguit diuerſitatem naturæ: ſiquidem idē ipſe Chriſtus, qui mortuus fuit, & ſepultus eſt ipſe reſurrexit numero idem, vtique etſi corpus Domini ſicco veſtigio calcaret aquas, id quod nobis negatur, non arguet naturæ diuerſitatem. Siquidem corpus Chriſti quando hæc fecit, ante mortem ex miraculo fecit, vt quādo Luc. 4. tranſiens per medium illorū inuiſibiliter ibat, quando etiam ſe fecit inuiſibilem Pharifæis, & Iudæis exiens de templo Ioan. 8. Illud ſane miraculi fuit, & non ex natura dominici corporis, id quod tunc ex ſua natura viſibile erat. Quod autem poſt glorificationem ſuam penetrabat fores, & penetrauit ſepulchri lapidem, conditio erat corporis glorioſi, ideo miraculi non erat.

Corpus non glorioſum ſi penetrat aliud miraculi eſt ſed glorioſum penetrare habet ex ſua glorioſa dote.

¶ Ad hæc argumentum ex collatione iti dem non colligi, vt inquit, aqua percutitur, & aër verberatur ſine paſsionis ſenſu, ita corpus Domini. &c. Equidem hęc elementa patiuntur diuiſionem citra ſenſum diuiſionis: quia ſtupida ſunt, & ſenſu orbata ſunt: at vero corpus Domini non ſtupidum erat ſed ſenſu, nō quouis ſed acerrimo prædítum. Accedit eodem quod Dominus ſenſibus omnibus, tam externis, quam internis vigebat, vt viſu, auditu, olfactu, guſtu, & tactu. Iam ergo ſi tactum habuit, & eum quidē ſubtiliſsimum, cum pungebatur clauis, aut ſentiebat punctura dolorificam, aut non ſentiebat, ſi non ſentiebat, aut ex natura corporis, quia non poterat ſentire dolorificum ſenſibile, aut ex miraculo, quia ſuſpendebat Chriſtus ſua potentia ſenſus actionem. Si primum, igitur corpus Chriſti, non tangebat, neque tactū habebat: quod ſi tactu carebat, non viuebat vita animali, quare neque mori poterat: id quod hæreticum eſt dogma Manichæorum, & Arabum credentiū Chriſti mortem fuiſſe non veram, ſed apparentem: in quem lapidem impegit Iuſtinianus credens corpus Domini fuiſſe incorruptibile. Si vero dixeris ſecundum, miraculi fuiſſe, ſcilicet, quod dolorifera non ſentiret, potens alioqui illa ſentire, igitur miraculo dabis, quod potens triſtari de ſua morte, non fuit triſtis ex ſua morte, ſed ex malo ſuorum. Quomodo ergo clamat Eſaias. 53. dicens, Deſpectū, & nouiſsimum virorum, virum dolorū, ſi non doluit, quia noluit dolere, cur appellatur non vir doloris, ſed dolorum? Nanque ſi nullum ſenſit dolorem, cur vocatur vir dolorum? Alienus enim à dolore ſine cauſa appellabitur vir dolorum. Iuſtiſsimè autem appellatur vir dolorum, quia multos ſuſtinuit dolores.

Argumenta probātia corpus Domini fuiſſe ſenſibile ante reſurrectionem & paſsibile.

¶ Ad hæc Ioan. 4. cum ſedebat ſic ſupra fontem fatigatus ab itinere, nunquid nō ſentiebat fatigationem ſuam? Si non ſentiebat cur ſcribitur eſſe fatigatum ab itinere? Et quid Chriſtus verè mortuus eſt, & verè ſenſit ſuam mortem: ſi verè ſenſit mortem, quomodo non ſenſit clauorum, & ſpinarum fixuras? Quidquod clauorum, & ſpinarum ſi non ſentiebat dolorem, neque ex horum violentia moreretur, ſiquidem vehementiſsimus ex

istis qui sentitur dolor, animam expellit à corpore.

¶Et equidem miratu esset dignissimū, si quis diceret, Dominum tangendo aquam frigidam, non sensisse eius frigiditatem, aut tangendo calidam, non sensisse eius calorem, &c. Quod si hæc sentiebat, cur dolorem non sentiebat ex fixura clauorum? Quod si miraculo dedetis oportet te ex scripturis hoc miraculum asserere. Etenim si suspendere debebat Dominus propriæ naturæ sensificas actiones, videtur frustra naturam sensitiuam accepisse, mox suspendendam, ab omni huiusmodi sensus tactus functione.

¶Accedit eodem quod Dominus sensit famem, sensit sitim: siquidem in cruce pendens dixit, sitio, sed hæc munia sunt sensus tactus, functiones & passiones eius: quomodo ergo insensibilis fatebitur Christi caro? Profectò post resurrectionem suam impassibilis erat, etsi sensibus pollebat: at verò diuidi non poterat, aut perforari corpus eius, quippe quod incorruptibile erat, ideo neque dolere poterat, quod vero verberaretur & perforaretur ante resurrectionem, & nihil sentiret, miraculi esset, quod qui assereret, debuisset probare. Et sanè Dominus huc venit, vt ex morte & doloribus suis, vitam & pacem nobis donaret, & thesaurum meritorum suorum nobis pararet infinitum. Qui ergo hos dolores tollit à Christo, nobis tollit summum ex doloribus eius antidotum. Nā languores nostros ipse tulit & dolores nostros ipse portauit. Quod si nihil tristitiæ pro se, nihilque timoris de morte sua habebat, vnde ergo factus in agonia prolixius orabat? vnde sudor sanguineus decurrēs super terram? vnde angelus de cœlo descendens eum cōfortans? Nam si suis, non sibi timebat, egebat nihil confortante angelo? Et quid est quod clamat, Eli, Eli, &c. Deus Deus meus cur dereliquisti me? cur clamat, se derelictum? Vtique clamat se derelictum, non quia diuinitas vnquam dereliquit Christum: siquidem diuinitas post mortem Christi, animam, & corpus non dereliquit. Quippe quod semel assumpsit nunquam reliquit. At quia humanitas Domini sub passione propriæ naturæ est relicta, vt ea pateretur quæ nata erat pati, ea sentiret, quæ nata erat sentire: quia vulneribus, clauis, spinis, doloribus patiendis relinquitur. Quia denique Satanæ ministris permittitur agere quæ volebant, contra Dominum, ipso dicente, Hæc est hora vestra, & potestas tenebrarum: ideo Dominus clamat se à Deo derelictum.

Ex doloribus quos sensit Christus noster fit antidotus.

¶Corpus igitur Christi, vt semel diximus ante mortem erat passibile, & sensitiuum suarum passionum: erat mortale, & capax passionum naturalium, & inculpatum. Vnde Ioan. 12. se turbat, in fremit Spiritu, & illachrimatur. Nunquid hæc ficta erant, an vera: non sane ficta, sed veraciter se turbat, & infremit, & lachrymatur: quæ omnia, affectus innoxij erant sensitiuæ partis. Nisi quod isti affectus in Christo erant voluntarij, ex iussu rationis procedentes, & secundum diuinam rationem librati, non fastiosi & præcipites, vt nostri: de quo supra cap. 12. non nihil tetigimus. Quod vero tandem indicatur Dominum non dixisse, Tristis est anima mea propter mortem, sed vsque ad mortem, suadet nihil dogma diuersum: siquidem Dominus insinuare volebat tristem se esse, & tristitiam duraturam solum vsque ad mortis passionem. Nanque post mortē suam erat surrecturus gloriosus & summè gaudens, ex mortis triumpho. Quid quod etiam si timebat mortem & ex illa tristabatur, hic timor, hæcque tristitia erant secundum partem sensitiuam, nō secundum rationalē. Nanque secundum rationalem neque timebat, neque tristabatur, sed potius gaudebat, & desiderabat. Ideoque non dixit, Tristis est anima mea propter mortem, ne putaremus, ipsum esse ita occupatum ex mortis tristitia, vt nos sumus, quando mors nobis imminet. Verum permisit parti sensitiuæ suæ tunc, vt absolueret suum munus, vt vere hominem se esse demonstraret. Quamobrem absoluta oratione quā profuderat ad patrem, surgens ab illa impauidus, sublato omni timore, & deposita omni tristitia occurrit satellitibus dicens, Quem quæritis? siquidem sui arbitrij erat tristari, quando opus erat, & non tristari. Porrò quia hoc est desiderium naturæ totius, se seruare incolumē, item

Christi affectus incul[pa]ti & ipōta[nei].

Affectus Christo secundum partem sensitiuam erant, & non perturbabāt partem rationalem.

item hoc erat naturale naturæ humanæ Christi, vt si eam consideras secundum rationem naturæ, se seruare immunem ab omni malo: quia omnia bonum appetunt, & malum fugiunt. Mors autem est malum naturæ: quocirca eã natura summopere abhorret. Hoc igitur desideriũ naturale erat humanæ naturæ Christi mortem deprecari, & summopere fastidire. Et qui hoc desiderium adfuisse Christo negat, negat Christum fuisse verum hominem.

¶ Orans igitur patrem dicens, Transeat à me calix iste, hoc est, Tolle à me mortem hanc quam passurus sum. Desiderium autem naturale suæ naturæ exprimebat sic orans. Quamquam enim desiderabat mori, vt ipse ait, Baptismo habeo baptizari, & quomodo coarctor donec baptizer illo. Et rursus, Desiderio desideraui hoc pascha comedere vobiscum: id quod non aiebat, quia agnum illum paschalem Dominus desiderabat comedere, sed quia post agni esum, prõpta erat agni veri immolatio.

Luc. 12. Mar. 26.

¶ Cæterum hoc desiderium non exprimebat orans, sed naturale non moriendi desideriũ. Et oratio hæc non fuit exaudita: at oratio secundum desiderium rationalis partis fuit exaudita semper. Cui rei apostolus etiã attestatur Heb. 5. Qui in diebus carnis suæ preces supplicationesque ad eum, qui posset eum saluum facere à morte cum clamore valido, & lachrymis offerens, exauditus est pro sua reuerentia. Exauditus est, quia triduo mortis exacto surrexit à mortuis. Hæc igitur ecclesiastica fidei confessio, aduersus quam hic vel ille sacer doctor nihil virium habet.

¶ Neque arguteris iam fuisse in Christo contraria desideria, hæc enim non erant contraria desideria. Sunt enim contraria, quæ vicissim insunt, & mutuo se expellunt: hæc autem duo desideria, nõ vicissim hærebant: imò duobus hærebant subiectis, quæ erant pars sensitiua, & pars rationalis. *Iudas ergo cum accepisset cohortem & à pontificibus & pharisæis ministros, venit illuc cum laternis, & facibus & armis.* Iudas, qui erat minister veritatis, factus est dux iniquitatis: & qui erat Domini apostolus, factus diaboli mancipium. Accepit ergo cohortem, à Romano præside Pilato: nanque sine eius authoritate non ausi fuissent Pontifices Dominum capere. Verum cohortem, munierunt Pontifices & Pharisæi ministris, vt nullum inuenirent sibi repugnãtem. Et quia profunda iã erat nox, ideò laternis, & facibus ardentibus vtuntur ad illustrandum tenebras noctis, vt inoffenso pede ad hortum accederent. Et item vt Dominum clarè viderent. *Iesus itaque sciens omnia, quæ ventura erant super se, processit, & dixit eis. Quem quæritis? Responderunt ei, Iesum Nazarenum. Dicit ei Iesus, Ego sum.* Prædixerat Dominus apostolis suis omnia hæc Matth. 20. Ecce ascendimus Hierosolymam. Et tradetur filius hominis principibus sacerdotum, & scribis, & condemnabunt eum morte. Et tradent eum gentibus: siquidem principes sacerdotum tradiderunt Dominum Pontio Pilato. At verò Euangelista satis exponit Christum timuisse mortem ex dispẽsatione, non ex coactione, vt nos timemus. Etenim Iesus processit obuiã satellitibus, dicens, quem quæritis, id quod non erat pauidi animi, sed promptissimi ad mortem. Et mirũ est, quanta cæcitate fuerint affecti cohors illa, atque ministri. Non enim cognouerunt Christũ interrogantem, Quem quæritis? Nam si cognouissent, respondissent, te quærimus, at non hoc dixerunt, Te quærimus, sed, Iesum Nazarenum. Cum alioqui quotidie Dominum videbant in horto tamen non cognouerunt. Ex cæcitate nanque mentis, erant obscurati oculi eorum, ne Dominum agnoscerent. Dominus autem respondit se esse Iesum Nazarenum, quem ipsi quærebant, non ad salutem sibi, sed ad perditionem. Quærebant saluatorem, non vt saluarentur sed potius, vt perderentur. Multi quoque quærunt pessimè Iesum, non enim quærunt ad suam salutem, sed ad suam perditionem: vt Herodes quærebat animam pueri ad perdendam eam, & ideo quæsiuit ad suam noxam. Dominus autem monet, vt quæramus, & inueniemus: si enim rectè quærimus Iesum, animo fideli & syncero inueniemus Iesum, vt inuenit eum Maria mater eius, & inuenit Ioseph pater putatiuus eius. Verum qui quærit fraudulenter nõ inueniet Iesum, sed perdet Iesum, vt Iudas cum suo comitatu

Quæritur Christus benè, & malè.

mitatu perdidit. At Iuda quod moliris stupendum facinus est, nã quid mouet te ô miser, vt Dominum tuum non solũ traderes pontificibus, & pharisæis, ex vili pecunia conductum, sed etiam te ducem feceris iniquæ cohortis, ad capturã vniuersorum Domini. Et perfricta fronte, Domino te præsentem facis, cum cohorte & satellitibus ad capiendum eum. O scelesta quid commeruit optimus magister tuus, & Dominus, quod tam pessimè de illo meteris. Nunquid quod te apostolum crearit? quod te sub alis suæ doctrinæ nutrierit? quod te cibauerit? quod pedes tuos lauerit? quod non solum pane materiali, sed carne sua, & sanguine suo te pauerit? At hæc est humana iniquitas, hęc humana nostra ingratitudo, quæ temerè obliuiscens diuina munera, in præcipitium summę ingratitudinis sponte se se committit. *Stabat autem Iudas, qui tradebat eum cum ipsis.* Vt summam petulantiam Iudæ demonstret Euangelista, hanc denarrat: siquidem post tantum facinus admissum, pudore maximo debuisset suffundi, & fugere Christi cõspectum. At verò quæ fuit hominis impudentia, Domino se offert videndum, hostesque Christi duxit, ad hortum vt ipsum caperent. *Vt ergo dixit eis, Ego sum, abierunt retrorsum.* Omnipotentiam suam illis demonstrat, solo verbo eos prosternens. Christus inermis erat: at verbo solo armatos satellites deijcit, quia abierũt retrorsum. Hic sanè est iniquorum motus retrocedere: vt Esaias de quibusdam iniquis commemorat, Abalienati sunt retrorsum. cap. 1. & 28. retrogresio hæc illis à Deo præscribitur in supplicium, vt vadant & cadãt retrorsum. Et de hoc idem apud eundem vatem sæpè commemoratur: vnde & mulier Loth, retrorsum aspiciens conuersa est in statuam salis. Et demum, qui mittit manum ad aratrum & retrorsum aspicit, non est aptus regno Dei: oportet enim quæ retro sunt nos obliuioni tradere, & ad ea, quæ sunt priora animum nostrum extẽdere. Hos autem qui ad ea, quæ retro erãt conuersi erant apostolus notans, ait. Iam enim quidam eorum conuersi sunt retro post Satanam. Tunc autem retrocedimus cũ à via veritatis, quam terere cœpimus, per quam ingredientes in vitam procedebamus æternam, nihilominus omisso recto progressu ad vitam, retrocedimus desistentes à via sancta, & immaculata, & ad viam iniquitatis quam damnabamus reuertimur: quando videlicet peccata, quæ iam confitendo euomuimus coram Deo & confessario, iterum eadẽ cõmittimus, tunc retrorsum imus. Quia sicut canis euomita semel rursus ligurit, ita nos, damnata ex nostra confessione, peccata, si rursum ipso opere probamus retrorsum vadimus. Quos Petrus commemorans ait, Melius erat illis non cognoscere viam iustitiæ, quam post eius agnitionem retrorsum conuerti ab illo, quod traditum est, sancto mandato. Cõtigit enim illud veri prouerbij, canis reuersus ad suum vomitum, & sus lota in volutabro luti. 2. Pet. 2. Huiusmodi igitur peccatores haud dubium adumbrantur in satellitibus istis, qui ex verbo audito Domini, *Ego sum*, conuersi sunt retrorsum. Vtique Christi de se verbum homines ad se trahit: & abalienatos retrorsum ad se conuertit: at verò impios à se auertit. Verbum enim Domini, lux est, & ideo cæcitatem depellens à mentibus piorum, impiorum tamen mentes magis obscurat ex suo ipsorum vitio, & excæcat: siquidem verbum hoc. *Ego sum*, quid significat nisi, Ego sum Saluator mundi, Ego lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in mundum, Ego sum via, veritas, & vita, & reliqua salutis epiteta. Quocirca hoc verbum, Ego sum, debuisset auertere hos facinorosos, à suo facinore, perpetrando, verũ non auertit à facinore sed magis confirmauit in facinore. Nanq; quem debuissent reuereri, vt Saluatorem, & Messiã suum cuiusque potentiam debuissent pertimescere, quia ex solo verbo retrorsum abierunt, nihilominus ex durissima perfidia ab iniquo opere non destiterũt. *Ceciderunt in terram.* Terra est, peccator, terra est, iustus: quia scriptum est, Puluis es, & in puluerem reuerteris. Omnes nanque siue peccatores, siue iusti terreni sumus, & ex limo terræ compacti. At verò peccatores, ex terra formati, in terram semper labuntur: quippe qui terrena sapiunt, & terrena amant, & cœlestia non sapiunt, & illa non amant. At verò iusti ex terra originem ducentes sicut & peccato-

Marginalia: Motus iniquorum qualis. — 42 / 44 — Lucæ 9. — Ad Phil. 3. — 1. Timoth. 5. — Peccatorum motus est retrocedere à recta via.

catores, cæterum terrena negligunt, & cœlestia sapiunt: ideoque non cadunt in terram, sed ex terra euolant in cœlestia. *Iterum ergo interrogauit eos, Quem quæritis? Illi autem dixerunt, Iesum Nazarenum. Respondit Iesus, Dixi vobis, quia ego sum: si ergo me quæritis, sinite hos abire.* Furore diabolico perciti isti non cognoscebant Iesum, neque ex vultu, quem videbant, neque ex voce, quam audiebant, cum alioqui pluries & vidissent eum, & audissent. Et Iudas eadē cæcitate tenebatur: erat enim obcæcatus, si cæcus autem cæcum ducerit ambo in foueam cadunt. Iudas igitur excæcatus ducatum præbebat, obcæcatis satellitibus, & ministris: ideo omnes isti abierunt retrorsum, & in foueam sempiternę infelicitatis inciderunt. Et quod miremur amplius, Iudas dederat suis comitibus signum dicens, Matth. 26. Quęcunque osculatus fuero ipse est tenete eum. At verò ingressus in hortum, non cognouit Christum excæcatus sua malitia, quousque Christus se se patefacit dicens, Ego sum. Et postquam semel & iterum se demonstrauit, tunc ipse accessit & osculatus est eum. Neque tamen Dominus interrogat, Quem quæritis, quia tenebatur ignorantia, quia præsciebat omnia, quæ ventura erant super eū, at interrogat eos, Quem quæritis, vt nos doceret ignorantiam, & cæcitatem qua Iudas tunc mirabiliter obductus fuit, itē satellitum, qui Christum non cognoscebant post diutinam cum ipso conuersationem. Sponte igitur Dominus se tradit cohorti, & ministris capiendum, & suo iussu & virtute apostoli seruantur incolumes. Dominus enim crucifigendus erat ad salutem humani generis, & apostoli seruā i, vt essent crucis Christi pręcones: ideo iubet suis comprehēsoribus, vt discipulos illæsos abire vellent.

¶ Vnde videtur quod cohors hæc & ministri non solum Christum intendebant comprehendere, sed & Christi discipulos. Quorum animum prævidens Christus dixit, Sinite hos abire. Nam etiam si dixerunt satellites se quærere Iesum Nazarenum, illud sanè erat ex principali instituto, at post modum itidem & apostolos capere volebant. Aliàs non dixisset Christus, Sinite hos abire nisi animos eorum exploratos habuisset comprehendendi etiam apostolos. Nanque hæc erat dementia Pontificum, & Pharisęorum delere nomen Christi super terram. *Vt impleretur sermo quem dixit, quia quos dedisti mihi non perdidi, ex eis quemquam.* Ioan. 6. dixer. t, Hæc est voluntas ejus, qui misit me patris, vt omne quod dedit mihi non perdam ex eo. Cap. autem. 17. orauit Christus patrem, vt seruaret apostolos à malo: Et dixit neminem periisse ex sibi datis nisi filius perditionis. Et quanuis verba huiusmodi non mortem, aut capturam temporalem significabant ex principali intento, sed solum spiritualia mala, quæ verè sunt mala, cęterum, quia bona temporalia nonnunquā bonis seruiunt parandis æternis, ideò etiam sub oratione Christi comprehendebatur liberari à malo hoc temporali, quatenus huiusmodi libertas ab hoc malo temporali erat profutura apostolis ad profectum spiritualem. Quocirca quod modo non caperentur, & quod modo non interficerentur cum Christo erat necessarium ad bonum apostolorum. Quia si tunc interficerentur perderentur: at verò postmodum interfecti non fuerunt perditi, sed lucrati ad vitam æternam.

¶ Fuit autem Iudas perditus, dicet aliquis: at verò etiam Deus eum dedit Christo: omnes enim apostoli dati fuerunt Christo à Deo patre. Vtique Iudas se perdidit, quia ipse se subduxit à gremio Christi: ipse se separauit à pastoris custodia: ideoque lupus rapax diabolus, rapuit Iudam, vt ouem dispalantem, & errantem, destituram summi pastoris præsidio. Datus fuit à Deo: verum hæc datio non cogebat Iudam, vt in dationis dono perseueraret: sed abusus diuina largitate, se auulsit sponte ab ouili Christi, & se tradidit diabolo dilaniandum. Quod ergo ait, Quos dedisti mihi, non perdidi ex eis quemquam, de illis datis subaudiendum, qui in gratia donationis perstiterunt. *Simon ergo Petrus habens gladium eduxit eum, & percussit pontificis seruū, & abscidit auriculam eius dexteram. Erat autem nomen seruo Malchus. Dicit ergo Iesus Petro, Mitte gladium tuum in vaginam: calicem, quem dedit mihi pater, non vis vt bibam illum?* Dimittit Ioannes gesta quæ præcesserunt hoc, quod ipse enarrat, videlicet, Iudam accessisse ad Iesum & osculatum fuisse Matth. 26. Marc. 14. Lucæ. 22.

fuisse eum: & quod Dominus illi dixerat, Iuda osculo filium hominis tradis? Et quod dixerat cohorti, & ministris, quos deduxerat Iudas accepta potestate à principibus sacerdotum. Tanquam ad latronem existis cum gladijs & fustibus, & Lucas. 22. hunc sermonem Dominum habuisse denarrat, ad principes sacerdotum, & magistratus templi, & seniores, & non solum ad cohortem, & satellites, & ministros iustitiæ. Hæc autẽ dixit illis, vt se sponte tradi in manus eorum significasset: siquidem quotidie ait, vobiscum eram in templo, & non extendistis manus vestras in me. Sed hæc est hora vestra, & potestas tenebrarum. Hoc est vobis istud permittitur, & principi tenebrarum, cuius vos estis ministri. Etenim, vt ex Ioanne. 7. didicimus sępe tentarunt Dominum comprehendere, & non pręualuerunt, nam miserunt ministros capiendo Domino, & non ausi fuerunt: quia nondum hora accesserat ab ipso suæ passioni decreta. Postquam autem osculatus est Iudas Dominum accesserunt satellites, & tenuerunt Dominum, vt narrat Matthæus dicens, Tunc accesserunt, & manus iniecerunt in eũ, & tenuerunt eum. Porrò obseruandum verè dictum est à Ioanne, diabolum possedisse cor Iudæ: siquidem primus, qui ausus est tantum patrare facinus ipse fuit. Alij enim non ausi fuissent accedere, & tenere Dominum, nisi ipse primus, Dominum osculando, illis præberet capturæ fiduciam. Erant enim deterriti, quia in terram deciderant ex Domini verbo, non alijs machinis, aut armis deiecti. Iudas autem, timorem accedendi ab eis decussit, accedens primo, & osculans eum: & forte qui primus iniecit manus, & Dominum tenuit ipse fuit. Hac enim mercede erat punienda Iudæ ingratitudo, vt adeo permitteretur diabolus in eum sæuire, vt ipse esset nequior, omnibus satellitibus, quia ingratissimus extitit omnium. Hunc enim Dominus mundauit, quando in apostolum eum elegit, at verò discedens à Domino, facta sunt nouissima hominis priora prioribus, propter ingratitudinis peccatum. Post hæc sequitur apud Matth. & Mar. & Lucam quod Ioannes modo commemorat, nisi quod Matth. & alij duo, non memorãtur hũc

Euangelistarũ cõcordia.

percussorem Malchi fuisse Petrum, sed solum alterum ex astantibus discipulis. Solus Ioannes refert hunc esse Petrum, vt solus ipse expressit nomen ministri percussi à Petro. Alij enim tacent nomen Malchi. At vero Ioannes ad certitudinem historiæ nomen expressit: vt tũc legentes librum Ioannis discere possent ex nomine ministri, rei gestę veritatem: sicut etiam solus Lucas, sanatam fuisse à Domino auriculam meminit, vt ostenderet Domini misericordiam, vel in inimicos extendi, quando seruum iniqui pontificis, & hostis acerrimi Domini tactu suæ manus, & curat, & sanat. Nam quod ipse docuit de diligendis inimicis, opere semper absoluit. Et stupenda est horum pernicacia ministrorum, qui videntes Christi potestatem, quæ deiecerat eos ad terram, & sanauerat auriculã serui pontificis solo tactu, adhuc in suo tenaci proposito perstiterunt capiendi Domini. Alij ministri Ioan. 7. ex solo Christi audito verbo, non ausi fuerunt comprehendere Dominum isti, neque verbo, neque miraculorum potestate deterrentur à patrando immani facinore. *Simon ergo Petrus.* Lucas refert primum apostolos interrogasse Dominum, Domine si percutimus in gladio? Et hæc interrogatio fuit facta antequam Petrus eximeret gladium. Responsio autem Christi non continuo subditur, sed interponitur quod Petrus percusserit Malchum gladio, & deinde subditur Dominum dixisse, Sinite vsque huc. Vnde August. lib. de consensu Euange. docet hęc verba Domini fuisse responsionem, ad interrogationem apostolicam præfatam, Domine si percutimus in gladio, & hæc verba Domini non significare, quod sufficiebat percussisse, iam nõ percussuris sed potius, *Sinite vsque huc*, idest, Nõ prohibeatis hos me capere, sed illos sinite facere, quod faciunt. Et hic sensus videtur admodum germanus, siquidẽ, nunc legimus apud Ioãnem dixisse Dominum Petro, Mitte gladium tuum in vaginam: calicem quem dedit mihi pater non vis, vt bibam illum? Hoc igitur significat, quod habetur apud Lucam, *Sinite vsque huc*, idest, nolite prohibere quod isti faciunt, ne videamini prohibere, quod pater meus ab æterno nouit, & permisit

permiſit futurum, me ſubdendum morti pro ſalute hominum. Verum dicet aliquis, Cur ergo Petrus gladio eſt vſus aduerſus miniſtros Iudæorum, ſi hoc ſibi volunt verba Domini, Sinite vſque ad huc? Auguſtinus reſpondit lib. de conſenſ. 3. cap. 5. in hæc verba, Inter moras verborum interrogantium Dominum, & illius reſpondentis Petrus auiditate defenſionis percuſsit. Aut dicere poteris, Petrũ ex tumultu inuadentiũ impeditus, vel diſtractus non obſeruaſſe exactè Domini reſponſum: ideoque ſuccenſus ira contra iniuſtos inuaſores, diſtrinxit gladium, & percuſsit Malchũ. Porrò, etiamnum inſiſtet quiſpiam dicens, Cur ergo dixit, Sinite vſque huc, ſiquidẽ Luc. 22. ſcribitur, Quando miſi vos, ſine ſacculo & pera, & calciamentis, nũquid aliquid defuit vobis? At illi dixerunt nihil. Dixit ergo eis, ſed nunc qui habet ſacculum, tollat ſimiliter & peram: & qui non habet vendat tunicam ſuam, & emat gladium. Si ergo hoc mandat Dominus, vt emant gladios apoſtolis, cur ergo videtur nunc prohibere vſum gladij, aduerſus ſatellites illos, dicens, Sinite vſque huc? Vnde Ambroſius cõm. 10. in Lucam hęc eadem diſſerens verba inquit, O Domine cur emere me gladium iubes, qui ferire me prohibes? Cur habere præcipis quem vetas promi? Niſi forte, vt parata ſit defenſio, non vltio neceſſaria, & videar potuiſſe vindicari, ſed noluiſſe. Lex tamen referire me non vetat, & ideo fortaſſe Petro duos gladios offerenti, ſat eſt, dicit, Quaſi licuerit vſque ad euãgelium: vt ſit in lege ęquitatis eruditio, in euangelio ęquitatis perfectio. Multis hoc videtur iniquum, ſed nõ iniquus Dominus, qui cum ſe poſſet vlciſci maluit immolari.

An belligerare ſit contra euangelicam diſciplinam.

¶ Eſt igitur Ambroſij placitum, Dominum præcepiſſe habere apoſtolos, gladium, vt doceret apoſtolos poſſe vlciſci ſuas iniurias, vetuit tamen eo vti, propter euangelicam perfectionem. Verum ex hoc loco, & ex alijs ſanctorum decretis quidam hac ætate contendunt bella facere iniuſtum Chriſtianis eſſe, & contra euangelicam diſciplinam. Vnde Euthimius ad Matth. 26. ait, Vbi enim Petrum increpaſſet, docuit, neque etiã pro Deo defendendo, vtendum eſſe gladio: per gladium vero omnia arma prohibuit. Et ex recentioribus eſt Ferus, qui lib. 4. commen. in Matthæum tractans verba Domini, Conuerte gladium in locum ſuum, Tria ait, hoc loco docet Chriſtus. Primo euangelium non armis ſecularibus, non humana ope eſſe defendendum, ſed illius defenſionẽ Deo eſſe permittendam. Sic Paulus. 1. Cor. 10. Arma militiæ noſtræ, non carnalia ſunt: ſic Chriſtus nullo gladio vſus eſt. Secundo in Mattheo dicit, audiſtis oculum pro oculo: ego autem dico vobis, Diligite inimicos veſtros. Tertio ſpecialiter hic interdicit apoſtolis gladium externũ. Habet enim & habere debet gladium ſpiritus, qui eſt verbum Dei. Hinc Eſaias prædicit pugnam apoſtolorum futuram eſſe, ſicut in die Madiam: hoc eſt, ſicut Gedeon Madianitas vicit, non armis ſed tubis. Et cõploſione lagenarũ, ſic apoſtoli facturi erant ſpiritualiter. Eraſmus quoque Rotero. nõ abhorret ab hac ſententia annota. 3. & 22. ſecundi capitis in Lucam, multa ex patribus indicans teſtimonia in ſuffragium huius ſententię. Et idẽ deducens ex verbo Domini Matt. 5. vbi mandatur ne reſiſtamus malo, & quod precemur pro inimicis, & quod percutienti nos in alteram maxillam, obuertamus alteram. Cęterum in re hac, vt breuiter agam, multa diſtinctione vtendum eſt. Nam aliter loquendum eſt, de apoſtolis, aliter de ſucceſſoribus & eccleſiaſtica republica, aliter denique de fidelibus & ciuili republica. Vtique apoſtoli religionem Chriſti, quam auxerunt & introduxerunt, non armis carnalibus vſi ſunt, vt apoſtolus ait, ſed ſolum gladio ſpirituali. Sic enim erat neceſſe, ne homines putarent euangelium eſſe humanum opus, quod præſidijs, defendebatur & introducebatur humanis, imo vt crederent eſſe cœleſtem doctrinam, ideo cœlitus fuit introductum euangelium per miracula & apoſtolicam doctrinam, id quod Paulus docet. 1. Cor. 2. Et ſermo meus, & prædicatio, inquit, mea, non in perſuaſibilibus humanæ ſapientiæ verbis, ſed in oſtenſione ſpiritus, & virtutis, vt fides veſtra non ſit in ſapientia hominum, ſed in virtute Dei. Hoc tamen non obſtante, quod religionem ſpectabat, ſuas proprias perſonas ab inuaſoribus

ribus defendere armis si voluissent apostoli, potuissent: quippe euangelium nō detrahit ius naturæ, neque euangelica perfectio, derogat iuri naturali. Est autem naturale ius se defendendi ab iniusta aggresione: nā vim vi repellere licet seruato moderamine inculpatæ tutelę. Porrò quia apostoli certam habebāt cœlestem defensionem, ideo quod licebat eis ex naturæ iure exequi, non expediebat: quia multa licēt, quę non expediūt. 1. Cor. 9. At verò ad defensionem Christi prohibuit apostolis armis vti: quia armis nostris non egebat Christus. Vnde ait, An putas, quia non possum rogare patrem, & ipse exhibebit mihi plusquā duodecim legiones angelorum?

¶ Sanè, qui solo verbo phalangas, & cohortes hostiles exterruerat, & ad terram deiecerat, nihil opus habebat armis, aut humanis quibusuis præsidijs. Quod ergo dixit apostolis, vendat tunicam, & emat gladium, non propter suam tutelam dicebat, siquidem apostolis respondentibus, ecce duo gladij hic, Dominus ait, satis est. Nunquid si gladios sibi esse necessarios intellexisset, diceret ne duos sat sibi in suam defensionem esse? non vtique. Quia duo gladij nihil erant, ad depellendam hostium tantam turbam, armis multis instructam.

¶ Dominus ergo instruere verbis prædictis voluit apostolos, non de ijs, quæ tūc necessaria erant factu ad suam defensionem, quia nihil erat sibi necessariū: quippe spontaneus morti se tradebat. Sed de ijs, quæ post mortem Domini erant apostolis necessaria, intellecta volebat: ideo quasi futuris consulens dixit, Quando misi vos sine sacculo, &c. Hoc est, post hac non erit agendum vobiscum, vt hactenus egi, vos mittens ad prædicādum, sine marsupio, sine pera, & calciamentis: vobis enim iam hæc posthac permittuntur, iam necessaria vobis prouidebitis de commeatu, & vestibus, scilicet, & alijs vtensilibus, postquam Spiritus sanctus vos imbuerit, & ego recessero à vobis. Nam quandiu mecum agebatis ego ab hac solicitudine vos exonerabam, vt meam prouidentiam erga vobis necessaria experiremini: at vero postquam expertam habetis expedit vobis, curetis iam vobis necessaria. Quippe non estis

Apostolis post mortem Domini permittitur deferre marsupium & calceamenta & commeatum ex Chrysost.

iam deinceps tractandi vt paruuli, qui blanditijs sunt fouendi temporalibus: sed vobiscum ego sum actutus, vt cum viris perfectis, vt ad hanc ferè rationem Chrysosto. exposuit locum hunc in homilia ad Roman. tractans eum locum, Salutate Priscillam & Aquilam. Similiter quod dixit emendum gladium, non est referendum ad apostolos, quasi iusserit, vel tunc ad defensionem Christi, aut postea ad suam defensionem euangelij, necessariam esse armorum emptionem, siquidem immensa pecunia esset necessaria, imò nulla sufficeret, si armis esset apostolis agēdum contra totum orbem repugnantem euangelio. Igitur necessario oportet intelligere, si nō propter apostolos hęc Dominū dixisse, intelligenda esse, vel propter successores apostolorū, vel propter ipsam ecclesiam, aut propter fideles. At verò dicet aliquis, Clericis prohibētur arma, est sanè verū, sed nō ex iure diuino est illhæc prohibitio, sed ex Iure pontificio: & hoc ius non vetat clericum se armis defendere aduersus inuasorem, de homicidio in. 6. cap. vnico. Et ex licentia Romani pontificis arma possunt capere. Si enim vidisset opus esse sacto, in fauorem fidei, aut infidelium defensam potest dispensare. Etenim etsi tempore apostolorum euangelium non erat introducendum, aut defendendum armis, at verò postquam introductum est, & stabilitum, aduersus infideles spernentes fidem, & aduersus hæreticos contemnentes censuras ecclesiæ, quod armis agatur, non est contra euangelicam disciplinam, furor enim infidelium, nisi armorum vi infrænari non potest, & hæreticorum petulantia, si aliter coerceri nequit, nisi armis, vtique agendum esset contra eos armis. Contendit Lutherus, & sui sequaces idem firmant, solum gladio spiritus esse agendum, vt est videre apud Rophensem articulo. 23. contra Lutherum. Sed quid, si gladius spiritus spernitur, vt ipse & sui doctrinam ecclesiæ spernunt, & ecclesiæ claues ridēt? Quid ergo, nihil agendum tunc est contra hæreticos huiusmodi, qui doctrinis suis, & fraudibus demoliuntur ecclesiā Dei? Cedendum ne illis est, non repugnandum? Si ita res est tractanda, hoc est quod illi exoptant, vt sinantur sua propa-

Lutherus fallitur.

propagare dogmata. ¶Hæc sanè sunt sancta remedia, eos commonere de suis erroribus, vt resipiscátà diaboli laqueis, quibus captiui tenentur, clauium potestatem contra illos exercere, eos excommunicando à cætu fidelium, ne sua contagione fideles inficiant. Verum si hæc non profuerint flammis agendum est in eos: quod si has nō timent, quia illorum vis temporalis omnibus istis resistit, abigendi quidem sunt, & valide coercendi, alijs remedijs. Quod si alia extant nulla vtique militaria contra eos arma mouenda sunt, si hæc creduntur profutura.

¶Clamant porrò ipsi non esse resistendum malo, sed esse vincendum in bono malum. Sed quid si hæc verba sumenda sunt, vt præferunt, iudices, ergo magistratus & prætores reipublicæ siue ciuilis, siue ecclesiasticæ non possunt resistere malefactoribus, non interficere homicidas, non suspendere latrones, nō castigare veneficos, &c. Siquidem si nullatenus est resistendum malo, istis malis non resistendum est, neque illis obsistendum siue per pœnas ecclesiasticas excommunicando, suspendendo, deponendo, &c. aut per pœnas ciuiles, iugulando, suspendendo, vrendo, truncando, &c. At verò Paulus ad Roma. 13. inquit, obediendum esse potestatibus, quæ ex ordinatione Dei gladium portant, ad vindictam sumendam de malefactoribus, & ad distribuendum præmia benefacientibus: igitur resistendum malo est. ¶Ad hæc. 2. Corin. 10. in promptu habentes, ait, vlcisci omnem inobedientiam, cum impleta fuerit vestra obedientia. Igitur cum iam impleta sit obedientia gentium, quia gentes iam obedierunt euangelio, apostolorum successores vlcisci possunt malefacta, & ita malis resistere. *Quomodo sit resistendū malo.*

¶Quod ergo Dominus inquit, non resistendum esse malo, intellexit iniusto modo, non esse resistendum malo: verū qui iustè resistit, non iniquè facit: vt qui iniuriam accipit, si ad iudicem defert vindicaturum iustè resistit. Et princeps, qui aduersus tyrannos, & grassatores suam rempublicam turbantes, arma mouet iustè resistit: aliàs non essent necessarij vel reges, vel magistratus, vel iudices, quia prorsus non essent necessarij si malis obsistendum non esset. Nanque huius obsistentiæ gratia creantur in republica, & aluntur ex vectigalibus reipublicæ. Vnde Paulus obstitit incestuoso illi Corinthio. 1. Cor. 5. & tradidit eum Sathanæ, vt spiritus eius saluus fieret. Vides, vt obstitit malo sed non ex malo, sed ex bono, vt spiritus, inquit, saluus esset in die Domini. Secundum quam rationē, qui iusta bella gerunt, ex bono animo gerere debent, videlicet, vel vt religionē defendant, à grassatoribus, & tyrannis, vel, vt rempublicam in pace seruent, sibi cōcreditam. Etenim si Turcis, & alijs infidelibus, non est repugnandum, vt Lutherus delirat actum esset de Christi ecclesia, cuius sanguinem fundere, & vsque ad internecionem eā deuastare Turcæ moliuntur. Et miratu dignum, quid venerit in mentem Luthero, vt hoc delirium euomeret. Iactat ille fidē, & tamen hoc articulo, hostes fidei fouet & nutrit. Verum quod delirus deliret, nihil mirādum est. ¶Equidem sunt inimici diligendi, at non est fouenda inimicitia: hæretici sunt diligendi, sed non fouenda hę resis, sed potius punienda, latrones, sicarij, venefici, &c. sunt diligendi, non tamen horum facinora sunt amanda, sed punienda. Iudex ergo, qui latronem vel sicarium suspendit, rectum facit, & si animo seruandi pacem in republica facit, rectè facit. Non est inimicus, quia suspendit, quia iudex bonus dolet de facinoroso, & gaudet de vindicta facinoris. Ita quoque qui iustè belligerant, animo amico faciunt seruandi rempublicam, aut religionem incolumem. Ipsi dolent, quod sit necesse arma mouere: at verò quando aliud non extat consulendi paci remedium, iustè accinguntur ad arma: vt medicus, qui tentatis frustra alijs antidotis, in vno cauterio, aut mēbri abscissione ægrotantis salutē collocat. Quæ si benè omnia expēderis inefficacia esse videbis, quæ ex Ioanne Fero in diuersum attulimus. ¶Primo dices, apostolos, non vsos fuisse carnalibus armis, sed spiritualibus propter rationē cōmemoratā, iā ex apostolo. Verū si prædicatores ecclesiæ modo, & doctores eisdē armis spiritualibus nihil cōficiūt, ad arma carnalia licebit militibus recurrere. Habet enim ecclesia vtrūq; gladiū & spirituale & materialē: *Soluuntur argumēta Feri*

sed iste pro ecclesia, ille vero & ab ecclesia exercendus est, ille sacerdotis, is militis manu Ber. lib. de consid. 4. Quid quod etiam num ad conuertendum infideles, non est vtendum armis carnalibus: quia nemo cogendus est ad fidem: quamuis contra eos blasphemantes Christi nomen, aut fidelibus nocentes, armis carnalibus agere nemo vetat. Ad trahendum verò eos ad fidē Christi gladio spiritus, & precibus, & sanctis exemplis agēdum potius est. Verū ad repellendas eorū incursiones, in terras fideliū, & ad barbaros eorum impetus arcēdos, armis carnalibus agere sanctum est: cætera nāque spiritualia remedia ab ipsis planè cōtemnuntur. Et quod ait Deo esse permittendā defensionē, vtique semper est sub manu Dei ecclesiæ defensio. At vero si per causas medias subuenire possumus, ne accidat læsio fidei, vel reipublicæ, esset tentare Deum deserere humana remedia, & totum remittere Deo.

¶Secundo iā responsum est, animo Christiano fieri posse bella, pacem quærēdo, reipublicæ sedationē, & securitatē. Qui verò animo correpto bellum gerit, vituperandus est: quia non quærit boni publici salutē, sed priuatum spectat cōmodum. Quocirca non solum licuit bellare antiquis patribus, sed etiam Christianis, fas est bella agere, quando causa belli iusta est, & animo iusto exercetur: siquidē ius naturæ idem est, quod modo viget, & antiquitus vigebat, vt, scilicet, quilibet posit se seruare indemnem. Si enim qui defendendo se, aliū occidit, rectè facit, & non agit contra Domini mandatū de diligendis inimicis: quippe quia sic se defendēdo aliū occidit nolebat occidere, sed inuasoris impetus ipsum coegit occidere: ita est qui contra alios iusta bella mouet. ¶At Ambrosius insinuans, vt supra indicabā, sub lege licitū esse mouere arma, nō tamē sub perfectione Christianismi, & quod Dominus admonendo emptionē gladij, hoc solum voluerit quod paratā habeamus defensionē, non tamen vltra progrediendū esse ad vltionē, sub dubitationis notarē dixit. Enim uero perfectissimus homo si fingatur, hic inuasorem, quē alias euadere non potest nisi occidendo occidere poterit sine læsione suæ perfectionis. Imo eò maior est iniuria, quo maior est perfectio vitæ eam accipientis: & maiori densui patetet, qui habens paratam defensionē, mortem temerè succumberet. Aut si fideles habentes defensionē, se traderent hostibus captiuandos nonne iusta ratione essent increpandi? vtique. ¶Tertio respōsum est iam superius: lege Augu. 22. contra Faustum à cap. 74. vsque ad caput. 79. De dilectione inimicorū plura diximus in. 3. Sententiarum libro, ideo maiori tractatui supersedemus. Hęc igitur duo sibi consentiunt, & quod Dominus mandet emere gladium, & quod eiusdem vsum apostolis prohibeat ob rationes commemoratas. Quod verò psaltes dixit, Dissipa gentes, quæ bella volunt, non infringit præfatā fidei veritatē: siquidem hoc idē nos fatemur, bella non esse amanda, sed fugienda, vt medicus, non amat deutere infirmi membra, neque iudex bonus, amat hominē suspēdere: at vero, veluti inuiti faciunt, quod esse faciendū necessatio ratio suadet. Et demū quod Origenes tract. 7. in Matth. ait, pestiferā esse intelligentiā huius loci quē tractamus de gladio emēdo, si ad literam intelligatur, rectè dicit, quia pessimus est sensus hic, Emitte gladios materiales ad meā defensionē. Et quāuis quidā ex authoribus priscis videātur cōtrariū fouere dogma, at ecclesiæ doctrinæ stādū est. *Mitte gladium.* Hoc est nō est necessaria mihi tua defensio, ideo gladiū mitte in vaginam. Quęrunt vnde apostoli gladiū habebāt, qui prorsus pacifici erant, & pacifici Domini serui? Sunt qui dicāt habuisse gladios ad scindēdos cibos, & agnū: verū hi gladij nō erant apti ad defensionē, & de gladijs defensorijs Dominus aiebat, dicens, Emat gladium. Nicolao placuit, quia erant piscatores, ideo habebant gladios, ad reficiendas nauiculas. *Abscidit auriculam.* Malchus hic seruus pontificis, ipsum populū Iudaicū, allegoricōs denotat: quippe popul⁹ Iudaicus, adhuc seruit legi, & vet⁹ sacerdotiū amat, & colit. Quod ergo Petrus abscidit auriculā eius, hoc denotat, quod Domin⁹ dixerat, Vt audiētes nō audiāt: & apud Esaiam prædictū fuerat, Auribus audietis & cor de nō percipietis. Habēt enim obductū auditū internū. Et hāc lęsionē audit⁹ significat in auriculę exterioris percussione.

ne. Et Petrus percussit, nanque fidei confessio, quę significatur in Petro, hęc ostẽdit Iudæos esse infideles. Sanatio autem auriculæ commemorata à Luca subdenotat tandem Iudæos veram Christi recepturos fidem. *Cohors autem, & tribunus & ministri Iudæorum cõprehenderunt Iesum, & alligauerunt eum, & adduxerunt eum ad Anam primum. Erat enim socer Caiphæ, qui erat pontifex anni illius.* Proh quam superbum, quamque insolens est humanum ingenium, postquamque à Deo destituitur, quam se præcipitat. Audent isti ligare & comprehendere Dominum, postquam viderant ex verbo solo illo, Ego sum, deterritos adeo fuisse, vt retrorsum abeuntes in terram caderent. Neque hoc opus mirabile, reueriti sunt neque verbum Domini illud omni mansuetudine plenum, quod alij Euangelistæ referũt. Tanquam ad latronem existis cum gladijs & fustibus comprehẽdere me? Quotidie apud vos sedebam docens in templo, & non me tenuistis: sed hæc est hora vestra & potestas tenebrarum. Hæc nanque verba Domini præcesserunt capturam, & ligationem ipsius. Ex quibus verbis Dominus arguit hos iudiciarios ministros de maligno opere: quod perpetrabant, comprehendendi innocẽtissimum, & suum doctorem, & magistrũ. Et meminit doctrinæ suæ, dicens, Quotidie eram apud vos docens in templo: item suæ innocentiæ, dicens, Tanquam ad latronem existis. Quasi dixisset, Cur non erubescitis tanto probro afficere hominem innocentem, non malefactorem, sed qui multa bona opera ostẽdit vobis? cur non pudet vos vestrum doctorem; qui quotidie in templo vos docebat, tantis iniurijs prosequi? Verum, vt aiebam, hæc est humani ingenij temeritas, vt si cœperit in prauitate obcallescere, neque verbis mollescit, neque operibus bonis mitescit: sicut inueterati morbi, nihil remedij admittunt. Significat autem Dominus his verbis se volente capi, & ligari: & quia hactenus noluerat, ideo in templo docens, & miracula edens non fuit comprehensus. Et quamuis doctrinę suæ meminerit modo, non tamen meminit miraculorum: quia sat erat miraculo recenti deijciendi eos in terram, eos admonere ne facinus tantũ admitterẽt. *Cohors;*

Iudæorũ perfidia obdurа tissima.

Insolẽtia humani ingenij stupenda

Græcè σπεῖρα, idest, caterua, pro tribuno est Græcè χιλίαρχος, idest præfectus mille viris. Vnde videtur non solũ ministros iudiciarios seu satellites venisse ad capiendũ Dominum, sed etiã principes sacerdotũ & magistratus tẽpli & milliarij duces gentiles, vt patet ex Luc. 22. & Ioan. Erant autẽ apud Rom. tribuni qui dã dicti plebis, alij militũ, alij ærarij: iste vero tribunus fuit militaris tribunus. Dicti autẽ sunt tribuni plebis, qui fuerãt instituti ad componendã pacẽ inter ciues discordantes: militiæ vero tribuni, ij, quibus congruebat, quæ militiæ erant curare, vt tribuni æris, qui præerant cudẽdo, & probando ęri. Appellationẽ verò traxit hoc nomen, quia tribuni eligebãtur olim à tribus, inde tribuni. ¶ Ligatum ergo Dominũ ducunt ad Anã primũ, idest primo, quia erat socer Caiphæ, & etiam quia anno superiore ante Caiphã fuerat põtifex colebatur tanquã põtifex. ¶ Ligatur Dominus nõ ex vi funalis, sed ex vi amoris: qui ardebat in humanum genus. Vincula igitur charitatis Christũ ligant, nõ vincula linea, aut ferrea, quę nõ poterant eũ ligare. Hæc sunt vincula illa, de quibus Oseas. 11. dixit, In vinculis charitatis dilexi te. Sicut nisi Samson amasset Dalilã, nõ ligaretur à Philistęis, ita quoque nisi Christus dilexisset ecclesiã, nõ vinciretur vinculis, quibus fuis, neque ligaretur vniuersis ligamentis. ¶ At ligatur ex sua volũtate, & nõ se extricat à ligatura ex sua in nos charitate. Verũ ò Iudęi videte quid ligatis: verbum enim Dei ligatis: at verbũ Dei nõ est alligatũ. 2. Tim. 2. Nã verbum Dei portat omnia virtute sua, ad Heb. 1. per verbum Dei facta sunt omnia, Ioan. 1. Quæ ergo dementia vos cepit, ò satellites iniqui, ò magistratus iniustissimi, vt omnipotentem ligetis? Ipse idem quem vos ligatis modo ad crucis mortem, ipse ligabit vos ad carcerem inferni vinculis sempiternis, nisi sceleris huius immanis pœnitentiã agatis. Nunquid poteritis ligare cœlos, aut terrã, aut mare? quomodo ergo insanitis ligando authorẽ omniũ horũ? Ligatus sane vobis videtur Christus, at solutus est, quia ligatur ex sua volũtate, & solutus est ex sua potestate. *Erat autẽ Caiphas qui cõsiliũ dederat Iudæis, quia expedit vnũ hominẽ mori pro populo. Sequebatur autẽ Iesum Simõ*

Tribuni plebis tribuni militares tribunij ærarij.

Petrus, & alius discipulus. Discipulus autem ille erat notus pontifici, & introiuit cum Iesu in atrium pontificis. Græcè Caiaphas legitur, & Cyrillus & nonnulli Græcorum authores ita legunt, etsi non apud omnes Græcos. Caiphas igitur erat gener Anę. Et vt refertur, isti duo erant vicissim pō tifices, & desierat pontificatus Anæ anno, quo Dominus fuit mortuus: & Caiphas residebat tunc in pontificatu. Verū quia alternatim erant pontifices, ideò Anas reputabatur tanquam pontifex, quare volentes illi gratum facere cohors & satellites illi prauitatis, duxerunt Dominum primo ad Anam, propter generum suum, vt Ioannes innuit. Aut fortè etiam antequam Dominum irent captum, condixerant socer & gener, vt primum adduxissent ad domum soceri, hunc volente genero honorem illi deferre, quod Dominus primo illi præsentaretur ligatus, vt vel sic triūpharet sua opinione de Christo. At dicet aliquis Anam quoque tunc fuisse summū pontificem, siquidem Lucæ. 3. scribitur sub principibus sacerdotum Ana, & Caipha, id quod Caiet. videtur placuisse.

¶ Cæterū, vt liquet ex Euangelistis sub passione solus erat Caiphas pontifex, & solum nominant vnum principem sacerdotum & non duos. Lucas autem hos duos vocat principes sacerdotum, non quia erant tunc summi sacerdotes, sed quia, vt glossa probat, prædicatio Christi, & passio Christi hos habuit alternatim principes sacerdotum.

Pontificium venale Iudęorum sub Cæsare.

¶ Sacerdotium enim summum tūc à Romanis præsidibus non conferebatur secundum legitima Iudæorum, sed secundum auaritiā suam. Ideoque non obseruabant genus, & virtutem sed solū pecuniā, quia illis venale erat. Quocirca conferebatur quotannis, vt maius lucrum reportarent, & nonnunquam in eodem anno duos creabant successiuè summos sacerdotes. Quamobrem fieri poterat, vt in anno prædicationis Ioannis Baptistæ, qui fuit. 15. Tiberij Cęsaris & Anas, & Caiphas successiuè summo potirētur sacerdotio. At vero quia Ioannes solum meminit pōtificatus Caiphæ anno, quo Dominus passus est, vnde ait. 12. Caiphas autem cum esset pontifex anni illius prophetauit, &c. Videtur quod Anas non erat pontifex anno illo, qui fuit. 18. Tiberij, sed quia proximè desierat pontifex esse, & quia erat socer pontificis, ideo adducitur Iesus ligatus primo ad Anam. Quod ergo Lucas commemorat sub principibus sacerdotū Ana, & Caipha fieri potuit, quod eodem anno successiuè fuissent ambo pontifices.

Matth. 26. Lucæ. 22. Marc. 14.

Quod verò apud alios Euangelistas scribitur congregatos fuisse principes sacerdotū, vt Iesum caperent, &c. de istis duobus intelligere oportet: quippe ambo nominantur principes sacerdotum, alter quia actu erat, Caiphas, scilicet, alter verò quia proxime eodem munere pontificio functus fuerat. Et ideo etiam quia socer Caiphæ erat fuit accersitus ad pessimam consultationem de occidēdo Domino. Tametsi Aug. lib. de consen. Euāge. cap. 6. dicat, Hic sane ostēditur quod Anas pontifex erat: nondum enim missus erat ad Caipham cum iam illi diceretur, Sic respondes pontifici: & hos duos pōtifices memorat Lucas, &c. Verū Cyrillo magis assentio vt iā patebit. Cyrillus igitur legit post verba nostri textus, *Erat enim socer Caiphæ, qui erat pontifex anni illius. Erat autem Caiphas qui consilium dederat Iudæis, quia expedit vnum hominē mori pro populo.* Subditur apud Cyrillum. *Miserunt autem eum ligatum ad Caipham.* Significatur autem hoc sermone Anam habuisse tunc secum Pharisæos & scribas: & ideo ait, Miserunt autem eum ligatū, &c. Itē insinuatur Anam nullū exercuisse iudicij actum, quippe qui non poterat, ideo Christum misit ligatum ad Caipham. Hoc autem idem scribitur apud Ioannem. Et misit, inquit, eū Anas ligatū ad Caiphā. Vnde suborta est difficultas nō leuis: quippe videtur omnia recēsita ab eo loco, Et adduxerunt ligatū ad Aná gesta sub Ana, videlicet, quod Petrus fuerit introductus in domū pōtificis, & stás se calefaciebat, &c. & quia Ioannes post quā dixit, Et misit ligatū ad Caiphā refert in domo Caiphæ Petrum vltimo negasse, videtur quod alias duas negationes absoluerit in domo Anę, reclamantibus alijs Euangelistis, apud quos omnes negationes Petri factæ referuntur in domo Caiphæ, Matth. 26. Marc. 14. &c. Verum quia re vera solum Caiphas erat pontifex anni illius, in quo passus

est

est Dominus, necessario dicere oportebit hæc, quæ Ioannes refert, quasi postea facta, fuisse gesta prius, videlicet, quod Anas misit Iesum ligatum ad Caipham, vt Cyrillus legit, etsi Cyrillus legat pluraliter, Miserunt eum ligatum ad Caipham. Et deinde legit, Misit igitur Anas eum ligatum ad Caipham, quod Ioan. subscribendo, quæ primo omiserat, quando de Caipha fecerat paulo ante mentionem, dixit. Et si nos non legimus, Misit igitur, sed, Et misit eum ligatum ad Caipham, Græcè tamen, non legitur, &c. Neque hoc nouum, in scriptura, quæ primo essent referenda referre posterius, vt supra dicebamus. Et iuxta lectionem Cyrilli, Misit igitur, litera est lucidior, & cohærentia manifestior, aut si vertatur, vt verti poterat, Miserat. Et quamuis de re hac sint multæ concertationes, de ratione conciliandi hoc loco euangelistas, verum nullo sudore conciliantur, si rectè & libratè verba Ioannis librentur, itaque cum ait, Misit eum, &c. non est ordinis prosecutio, sed subiectio prætermissi.

¶ Postquam verò cohors & tribuni Dominum ligauerunt, cum iam eum adduxissent, ad Anam, referentibus alijs euãgelistis Matth. & Marc. omnes discipuli relicto eo fugerunt. Marcus autem solus commemorat adolescentem quendã, amictum sindone, super nudo, idest, qui nuditatem sui corporis obtexerat sindone, sequi Dominum. Hunc autem adolescentem quidam arbitrantur fuisse Ioannem, alij inficiantur: siquidem apostoli non vtebantur hoc genere vestimenti, neque adolescentes erant. Et denique si omnes apostoli fugerunt, & hic adolescens Christum sequitur, adolescens hic, non erat discipulus Domini. Enimuero Euangelistæ non tacuissent, si fuisset Domini discipulus, vt non tacuerunt Petrum, & alium discipulum Dominum fuisse secutos. Vnde videtur Marcum descripsisse ætatem huius sequacis Christi, & amictum, vt ex istis duobus luceret nobis, hunc adolescẽtem non fuisse apostolorum quemquã. Forsan hic adolescens erat discipulus Domini occultus, aut sequebatur Dominũ nõ religione, sed curiositate vidẽdi, quæ gerebãtur circa Christũ, vt sæpe accidit, apud nos. Euthimius verò cõm. in Matt. 26. indicat hunc adolescentẽ fuisse secutum Dominũ ex domo, in qua mãducauerat agnũ paschalẽ, quia illius domus domesticus erat, aut fuisse Iacobum fratrem Domini nuncupatum, qui tota vita sua vnica veste vtebatur. Verum, vt aiebã ex ætate adolescẽtiæ, exposita per Marcum, videtur non fuisse ex collegio apostolico: siquidem Dominus non assumpsit in orbis principes adolescentes: quandoquidem, ipse Dominus prædicaturus, officium exercuit prædicãdi cum esset annorum quasi triginta testãte Luca. Ergo ne putabimus adolescentes vocasse Christum ad apostolatum? Et quo modo fugiunt omnes apostoli, si vnus sequitur? Fugerunt sanè omnes, at verò cũ Dominum adducebant cohors & tribunus ad Caiphæ demum, tunc Petrus sequebatur à longe Christum, vt alij Euãgelistæ dixerunt. Non enim prope audebat Dominum sequi, ne simul comprehenderent eũ cum Domino: sed à lõge, vt & sibi ex longa consuleret distantia & videret securus, quæ Domino accidebant. Non solum autem Petrus sequebatur Christũ, sed alius discipulus, scilicet, Ioannes, is ipse qui hęc enarrat. Suo tamẽ more, de se loquitur in tertia persona, qui mos est familiaris scriptoribus sacris. Ioannes autem erat notus Caiphæ, quamuis, vnde fuerit notus ignoratur. Sed non est cur nos hoc solicitet dubiũ, siquidem frequenter accidit, homines plebeios familiares & notos esse proceribus: quoniam proceres in multis egent opera plebeiorum. Et propter hanc familiaritatem introiuit simul cum Iesu in atrium pontificis: cum enim essent occupati cum turba Iudęorum milites in accusando Iesu, forte non obseruabant Ioannis introitũ. Petrus tamen non fuit ingressus simul cum Ioanne sed stabat ad ostiũ foris. Vnde videtur fores fuisse clausas, simulatq; Dominum introduxerunt in atriũ põtificis, ideoque stabat ad ostiũ foris. Aut si patefactę erãt fores, ancilla ostiaria nõ sinebat Petrum ingredi: quod aduertens Ioannes rogauit ostiariã ancillã, vt nõ prohiberet ingressum, qua tamen nõ prohibẽte paruit ingressus Petro. In Petro igitur, & Ioanne, magis resplẽduit amor erga Christũ. Quippe cæ

teri omnes apostoli postquam arripuerunt fugam, ex fuga non sunt reuersi ad sequendum Dominum, vt viderent, quæ circa illum gerebantur exceptis Ioanne & Petro, qui inuicem etiam singularem habebant amicitiam. Ideo solus Petrus interrogat, de statu futuro Ioan. infra. 21. *Dicit ergo Petro ancilla ostiaria.* Postquam precibus Ioannis Petrus fuerat introductus, intro in atriũ, vbi erat in medio ignis accensus, vt ex alijs euangelistis habetur & circumsedentibus ministris ad ignem, erat Petrus in medio eorum sedens cum ministris, & calefaciebat se, vt videret finem. At verò de numero negationum Petri, & de loco vbi vel inceperit vel perfecerit eas, non est conuentum omnibus. Quippe Caietanus eorum probat sententiam, qui Petrum negasse Dominum septies credunt, bis ad virilem vocem in domo Anæ, antequam Anas misisset Dominum ad Caipham: & istæ duæ negationes fuerunt extortæ à viris interrogantibus Petrum, num ipse esset Domini discipulus, ipso inficiãte. Et has duas negationes cum proferret, erat ad ignem stans cum ministris Anæ, vt Ioannes hoc loco commemorat, dicens primo. Stabant autem serui & ministri ad prunas: erat autem cum eis Petrus. Et primam harum extorserunt ministri postquam introductus fuisset Petrus in domum Anæ: secundam verò extorsit ab eodem Petro seruus pontificis, scilicet, Anæ. At vero in domo Caiphæ tres exprimuntur extortæ ab ancilla ostiaria, duas apud Matthæum. Prima quarum erat Petro sedente foris in atrio, secunda vero exeunte iam, vel appetente exitum per ianuam: tertiam vero negationem extorsit quædam ancilla ostiaria, simul atque intrauit in domum Anæ, vt Ioannes hic commemorat. Nam Matthæus non memorat ancillam extorquentem primam vel secundam negationem fuisse ostiariã, sed Ioannes. Et hæc fuit negationum harum prima, quam extorsit ancilla ostiaria in domo Anæ. In Luca verò duæ exprimuntur extortæ à viris quibusdam, negationes.

¶ Vnde quatuor videntur Caietan. & alijs authoribus fuisse negationes extortæ à viris, duæ in domo Anæ, & duæ in domo Caiphæ, & tres credit extortas à fœminis. Aliam quidem ab ancilla ostiaria simul atque, ingressus est Petrus in domum Anæ, & alias duas ab alijs ancillis, postquam Petrus ingressus fuerat domum Caiphæ, & quando exire apperebat, vt extat apud Matthæum. 26. Lucæ. 22. & apud Ioannem modo. ¶ Porrò autem hoc placitum, quod multis probatur, equidem non videtur admodum probandum. Quippe, solus Caiphas nominatur princeps sacerdotum ab euangelistis, sub passione Domini. Et Anas non nominatur pontifex ab euangelistis modo, sed solus Caiphas, & Ioan. 12. huius solum fit mentio pontificis, & quod apud Lucã. 3. traditur iam supra est expositum. Et si pro alia sententia sunt quædam, quæ vt lucidius habeas notabis, ex Euse. lib. eccle. histo. capit. 10. Anam, ad Caiphæ procurationem pontificatum tum conti nuasse, & forte intellexit Eusebius hæc dicens Anã ex permissu Caiphę, exercuisse põtificalia munera, vt esset velut socius mobundis pontificalibus quibusdam muneribus. Et iuxta hoc liquet iam cur etiam sit dictus Anas princeps sacerdotum, præter commemoratas rationes. Iosephus autem antiquita. libr. 18. cap. 3. quatuor sacerdotes summos narrat inter Anam, & Caipham, videlicet, Ismaelem, Eleazarum filium Anæ, & Simonem filium Camithi, & Iosephum, qui etiam cognominatus est Caiphas. Sub Ana autem Dominus euangelizare cœpit, & euãgelizationem sub Caipha compleuit: & ideo Lucas dixit Domini verbum factum esse ad Ioannẽ sub Ana & Caipha. Vnde infert Eusebius Dominum prædicasse plusquam triennio, & minus quadriennio. Quippe administratio pontificalis muneris tum annualis tantum erat: ideo cõmemorati pontifices annũ non excesserunt in pontificali functione. Verum hoc interim misso, mihi probabilius videtur quod dudum aiebam, videlicet, Anam non esse id temporis pontificem, cum solum Ioannes & alij Euangelistę Caiphę pontificatus mentionem fecerint. Quod verò ex quibusdam circunstãtijs tot esse negationes colligũt, quia aliquã

do

do legitur negasse Petrum stando, aliquando verò sedendo nihil officit negocio: siquidem ministri & Petrus iam stabant, iam sedebant. Forte enim cum se nimis calefactos sentiebant, surgebant si tædebat eos stare, sedebant, ideoque varia positio corporum, non multiplicat negationes. Quippe eadem negatio poterat à Petro inchoari sedendo, & absolui stando. Poterant enim ministri à Petro sedente sciscitari, an esset Domini discipulus, & à Petro stante iam, negari se esse discipulum. Rursus neque ex varietate interrogandi, conficitur necessario fuisse plures quam tres negationes: siquidem, quod legimus apud Ioannem interrogasse ostiariam, dicendo. Et tu ex discipulis es hominis illius, non est diuersum sensu, ab eo quod scribitur apud Matthæum, sciscitatum fuisse ancillam dicentem, Et tu cum Iesu Galilæo eras: aut sicut legimus apud Marcum, & tu cum Iesu Nazareno eras: Aut deniq; sicut legimus apud Lucam, & hic cum illo erat, etenim hæc vniuersa, etsi voce discrepent, sensu nõ discrepant. Et quid obstat obsecro quod ancilla illa, sensim processerit se firmando, in eo quod prius hæsitarat primoque dixerit interrogando, apud Ioan. dein asserendo dixerit sicut apud alios Euangelistas.

Concordãtia Euãgelistarũ

¶Sed neque diuersus situs has interrogationes ad septenarium cogit numerũ. Siquidẽ quod legimus apud Matthęũ, Petrus verò sedebat foris, in atrio: atque id temporis primam emisisse negationẽ in domo Caiphæ, dein vero legimus, Exeunte autem illo ianuam secundam emisisse negationem, & quod apud Marcum scribitur Petrum negasse cum esset in atrio deorsum, & quod exit foras ante atrium & gallus cantauit post primã negationem. Hæc inquam non iuuant necessario septenarium numerum negationum. Siquidem Petrus fuit introductus ab ostiaria intra domum pontificis in atrium, scilicet, domus: & istud atrium dicitur esse foris, quia non erat, vbi erat tribunal pontificis, quod erat in parte superiori, & secretiori domus. Pro ianua autem Græcè habetur vestibulum, cum autem exisset in vestibulũ. Itaque Petrus tunc non exiuit domum sed atrium domus exiens venit ad vestibulum. In atrio autem & vestibulo versabantur ministri pontificis, cum quibus Petrus aderat. Dicitur autem atriũ, vbi negauit primo Petrus, à Marco in atrium deorsum: quia respectu atrij, vbi erat tribunal pontificis, quod erat superius erat deorsum: sicut hoc atrium dicitur foris, quia erat extra atrium iudiciarium, quod in penitiori parte domus situm habebat: vbi Caiphas, vt secretius ageret Christi causam voluit, vt videtur tunc tribunal habere. Nisi velimus dicere per ianuam apud Matthæum non esse intelligendam ianuam exteriorẽ, quæ est proforibus cunctis patens, sed aliam ianuã interiorem, quam Hispanè vocamus, *Puerta de en medio*, Nam in domibus præcipuis, post ianuam exteriorem, est intra domum alia ianua interior post vestibulum domus. Et forte de hac est sermo ianua, cum ait Matthæus, exeunte autem illo ianuam, hoc est cum exisset ianuam, quæ erat in medio domus ad vestibulum.

¶Prima itaque negatio fuit in atrio intra domum, exteriori tamen: quia non erat atrium vbi erat pontifex. Secunda verò negatio fuit ad vestibulum domus sed adhuc intra pontificis domum, & adhuc in eodem vestibulo domus, tertiam compleuit negationem. Quod ergo Marcus inquit, Exijt foras ante atrium, non est quod exiuit foras à domo: quia non dixisset ante atrium: sed significat exisse foras Petrum ad vestibulum domus, quod erat ante atrium, vbi prius negarat Petrus Dominum: & gallicinium primum fuerat editum. Verum post negationem tertiam exiuit foras domũ pontificis & fleuit amare.

Negationũ Petri distinguntur loca.

¶Porro aduertendum est, quod quanuis legamus apud Matthæum duas negationes fuisse Petri à duabus ancillis pontificis metu extortas, & apud Lucam legamus duas fuisse ad vocem virilem, nihilominus fieri potuit, quod ancilla simulatque ministri astantes dicerent Petro, esse Domini discipulum, ideoque nõ oportet ob eam causam multiplicare Petri negationes. Vnde apud Matthæ. & Marc. legimus ancillam dixisse circunstantibus ministris, & hic cum illis erat. Quocirca & fœmina & viri miscuerunt sermonem hunc. Cæ-

Matth. 26. Lucæ. 22. Marc. 14.

set procedere ad capturam, & vincula: at verò corruptus iudicis affectus, corrumpit semper iudicij synceritatem. Ideo pontifex iste corruptissimus praecipitauit iudicium anteuertens capturã, & vincula: ante testimonia enim illa exercuit.

¶ Porrò quando doctrina est occulta, & clancularis, siue in angulis delitescens, tunc sanè, quia qualis sit hęc doctrina ab auditoribus plenè probari non potest, exigere licebit doctoris confessionẽ exponentem, quid aut quale sit in angulo quod docuerit: quandoquidem auditores desiderantur, qui plenam in iudicio faciant probationem. Quocirca Dominus ait. *Ego palam, &c.* Multa Dominus locutus est secretò, discipulis suis: verum quia quae locutus est secretò, erat secundum dispensationem temporis, quia nõdum erat opportunitas ea propalandi in vulgus, ideo ait se nihil in occulto locutum fuisse. Vnde Dominus voluit Christianam doctrinam esse publicam, ideo ait, Quae in aure auditis praedicate super tecta Matth. 11. Qui ergo in angulo domus vera docet, hic in occulto verè non docet: nempe quia ea docet, quae palam doceri possunt. Ideoque Dominus, etsi non semper in synagogis, neque semper in templo Salomonis, vbi Iudaei & sacerdotes, & pharisaei conueniebant docuisset, quia nonnunquam in montes docebat, nonnunquam in desertis locis ascendens in montes docebat, nonnunquam in naui consistens, docebat existẽtes in litore, nonnunquam secreto reuelabat multa discipulis, semper tamen doctrina illa erat publica, quia in vniuersum orbem tandem publicanda. Ideoq; qui ad docendum priuata tantum loca amant, & priuatas tãtum docere satagũt personas, sunt fugiendi: suspecta est nanque horum doctrina: quia angularis est: vnde hinc exoriuntur factiones haereticorum contra catholicam ecclesiam, ex angularibus istis doctrinis. Primũ enim in angulis docent, clanculum euomunt virus non se audentes propalare, quousque nacta copia discipulorum arment se contra Dei ecclesiam. *In synagoga.* Sumitur synagoga hoc loco pro synagogis. *Quid me interrogas? interroga eos, qui audierunt, quae locutus sum ipsis. Ecce hi sciunt. Quid dixerim ego.* Sed quid, num pharisęi, num scribae essent rogandi, vt dixerint quae

Doctrinam Christianam oportet esse publicã, quae scilicet publicari possit.

Dominus docebat? Vtique si isti essent consulendi, si horum testimonium esset recipiendum haud dubium testarentur, esse non congruentem doctrinam, & excitantem seditionem. Porro si ad auditores remittit suae doctrinae Dominus testimonium, nõ ad auditores, qui animo hostili Christum audiebant, sed ad eos, qui animo candido audiebant Christũ. Pharisaei nanque & scribae, audiebant Christum aure corporali non mentis aure. Audiebant enim vt eum caperent in sermone Matth. 22. Quo fit, vt similium testimonium non sit recipiendum in iudicijs: quia inimici omnia etiam sanctissima verba, & incontaminata opera detorquent ad calumnias. Cum ergo Dominus ait, Interroga eos, &c. subaudi eos, qui synceritate animi nulla vel inuidiae vel alterius rei corruptione affecti, me audierunt. Tales enim sunt in omnibus causis accersendi testes. *Haec cum dixisset, vnus assistens ministrorum dedit alapam Iesu, dicens, Sic respondes pontifici? Respondit Iesus, si male locutus sum, perhibe testimonium de malo: si autem bene quid me caedis?* Nihil erat in Christi responsione culpandum: sed summae venerationis fuit veritas responsionis: at vero qualis erat pontifex corruptissimus talis erat suus minister impudentissimus. Siquidem omnibus delatis ad iudicem, facultas est loquendi pro se ipsis, quę pertinent ad suam defensionẽ: ideo seruandi sunt illaesi, quando pro se ipsis loquuntur. Christus autem verissimè locutus fuerat, nullam iniuriam irrogarat vel iudici, vel ministris. Neque expostulabat cum pontifice, quod contra iuris praescripta fuerat captus, & ligatus, sed quod ius & ratio proclamabat hoc exposuit coram pontifice. Diabolus autem, qui pontificem inflamabat contra Christum, & ministros itidem incitabat contra eundem, volens experiri Christi summam patientiam, ministrum animauit contra Christum, vt ipsum alapa percuteret. At verò Christus, non ob hoc incanduit in ministrum impudentissimum, qui vel saltem debuisset Dominũ Iesum venerari, quia ipsum eum alijs deiectum in terra, leuauit sui verbi occulta operatione: & eum ministro suo habenti abscissam auriculam eandẽ restituit. Verum rectè dixit Dominus, Haec est

Testes accersendi sunt in causis ventilandi, qui nõ sunt inuidia vel alio quouis modo corrupti.

Legimus autem Marc. 5. dæmones adiurasse Dominum, & Acto. 19. exorcistas quosdam Iudæos adiurasse energumenos per Iesum, quem Paulus prædicabat. Est autem adiurare ambiguæ significationis verbum. Nam est idem quod valde iurare: quia præpositio, ad, est auctiua sermonis. Rursus adiurare, est idem quod coniurare, hoc est, incantationibus quibusdam, aut exorcismis dæmones fugare. Vnde Lactan. lib. 4. Dæmones adiurati per Christum, de corporibus fugiunt. Vnde adiuratio si fiat per incantationes est prohibita, vt rectè dixit Origenes hunc Matth. enarrans locum: si vero per exorcismos & obsecrationes ecclesiæ licita. Caiphas igitur, quia testibus non poterat agere contra Christum, quia testimonia nulla erant, quæ causam promouerent contra Christum, ideo se ad adiurationes, siue ad obsecrationes per Deum viuum cõuertit, vt Christus dicat si ipse erat Christus. Quasi dixisset, Si tu es Christus & dixeris veritatem Deus te adiuuet, si autem non, condemnet. Quam adiurationem nostri iudices vsurpant etiam, quando testes ad causam agendam examinare volunt. Porrò quamquam non expressum respõsum exhibuerat Christus Caiphæ, quia indignus erat cui responderetur, quippe turbato iuris ordine procedebat, cæterum subdit dicens, Veruntamen dico vobis, à modo videbitis filium hominis sedẽtem à dextris virtutis Dei, & venientem in nubibus cœli. Quannis enim indignus erat responso Christi Caiphas, veruntamen non est dedignatus Dominus quod nondum expresserat, exprimere, scilicet, se esse verum filium Dei, & hominem verum: nanque vtrumque modo testatur. Dicens enim se esse filium hominis humanæ naturæ veritatem confitetur habere: & dicens se venturum sedentem à dextris virtutis Dei in nubibus cœli, docet se esse verè filium Dei. In primo autem aduentu nõ dicitur venisse in nubibus cœli, neque venisse sedentem à dextris virtutis Dei, ideo de alio aduentu est hic locus explanandus. Et nullus est alius nisi aduentus

Matth. 25.

finalis. Quando videbunt omnes tribus terræ Iesum venientem ad iudicandum viuos & mortuos: & tunc veniet in nubibus cœli, cum maiestate magna. Quippe aduentus hic, non erit in humilitate maxima, vt prior sed erit in potestatis diuinæ suprema visibili demonstratione: videbit enim tunc omnis caro salutare Dei. ¶ Huic autem sensui obstat, quod ait, Videbitis à modo, siquidem iudicij dies non speratur a modo, quia nouissimus dies erit. Ideo cum Augustin. alij

Episto. ad Hesichium. 80.

exposuerant de aduentu Domini per prędicationem apostolorũ qui vocãtur mysticè nubes, Esa. 5. siquidem tum creditus est, quod erat filius Dei & visus est ab Stephano sedens â dextris virtutis Dei, Acto. 7. Per fidem igitur est visus venturus ad iudicandum orbem, & in nubibus, idest apostolis venit: verũ prior expositio est germanior. Neq; obest ei, quod ait, A modo: quia sensus est, post hac filiũ hominis videbitur, &c. Voluit igitur Christus deterrere Caiphã & ministros, à tanto scelere parãdo, quale erat Dominum occidere. Et ex duobus deterrere volebat, tum quia ipse erat verus Messias, verus homo & verus Deus, tum quia ipse, qui tunc iudicabatur iniustè erat venturus iustissimus iudex, & pœnas erat sumpturus huius Iudaici delicti, occidendi Domini. At verò cum debuisset Caiphas deterreri, & contremiscere ad verba Domini, quæ reuera erãt tremenda verba, non propterea conterritus est, sed ex verbis Christi fidelibus, suam perfidiam magis auxit, vt verè dictum putes esse sapientis illius dictum. Attende in operibus Dei: quia nemo potest corrigere, quem ipse despexerit. Et

Eccl. 7.

obserua quod Dominus, iniquum iudicem, atque impudentes ministros, sciebat non detrahendos à crimine ex suis verbis, nihilominus verbis suis non pepercit, vt omnia exhiberet illis, quæ eorum saluti erant necessaria. Ex prauitate tamen ipsorum. verba Christi non habuerunt in eis effectum quem Christus cupiebat, scilicet, vt desisterent ab opere pessimo: imo magis incruduit iniquitas pontificis, atque ministrorum. Vnde audito sermone Domini scidit pontifex vestimenta sua, id quod summæ indignationis id temporis, apud Iudæos erat indicium. Iud. 11. 3. Reg. 21. Iudith. 14. Cõ tra quem morem aiebat, Ioel. 2. Scindite corda vestra, & non vestimenta vestra.

Scindere vestimẽta, olim Iudæis erat lugubre.

¶ Caiphas

¶ Caiphas igitur audito verbo Domini, indignans vehementer, quasi audisset blasphemiam, vt astantes etiam ad iram contra Dominum promptius excitaret, scidit vestimenta, dicens, Blasphemauit, quid vobis videtur, quid adhuc egemus testibus? Desiderabat iudex iniquus testes contra Deum, quorum, cum copiã non habuisset, quia nullos habebat, audiens Christi verba, credidit sibi sat esse confessionem Christi, ad deferendum eum coram Pontio Pilato. Sic sanè serũt mores odientium, vt laudes Dei quas ex ore audiunt eorum, quos odiunt, putent esse blasphemias. Christi quidem sermo diuina laus erat: at laudem Dei Caiphas obcæcatus Christi odio blasphemiam esse duxit. Ideò scidit vestimenta sua. Vtique vestimenta pontificis scindun-tur ad Christi confessionem, vt velum templi scissum est ad Christi mortem: siquidem sacerdotium illud per Christi euangelium abscindendum erat, à vero cultu Dei: siquidem sacerdotes Iudæi iã non Deo sacrificant sed diabolo. Et verum sacerdotium iam non est apud eos, sed apud Christi cultores: in quos translatum est per mortem Iesu Christi.

Quod Caiphas scidit vestimenta sua pontificatum Iudæorum scindendum esse & perdẽdum significabat.

¶ Et obserua huius iudicis iniquitatem: interrogat enim suos ministros, quid vobis videtur? quasi vero hoc exigeret iudicij integritas, vt ad placitum satellitum exerceatur, cum potius secundum Dei placitum sit absoluenda. Ministris autẽ cum commisisset supremi iudicis causam ipsi, pro sua impudentia deposita fronte, expuunt Dominum, & creatorẽ suum & colaphizant, & colaphis cędũt, nihil memorantes, quod dudum in horto illis acciderat, videlicet, quod ex solo Christi verbo audito ceciderunt in terram retrorsum. Imo veluti vlciscentes casum iniustum illudunt iniustẽ Dominũ magna exultatione. Dominus autem, qui ministro colaphizanti vultũ suum dixerat, Si malè locutus sum perhibe testimonium de malo: si autẽ benè quid me cædis? nunc omnibus ministris colaphizantibus, & illudentibus nihil respõdit nihil loquitur, siquidem iam suam innocentiam & potentiam ostenderat dicens, se venturum in nubibus sedentẽ [illegible]tutis Dei & nihilominus ma[illegible]m testãt erant in eum, & veritatem diuinam, quam eos docebat, dixerunt esse blasphemiam. Ideo modo nihil loquitur: sed tanquam ouis coram tondente se, silet & factus est sicut homo non audiens, & non habens in ore suo redargutionem. Sequitur in Ioanne. *Et misit eum Anas ligatum ad Caipham pontificẽ.* Græcè, Ἀπέστειλεν αὐτὸν ὁ Ἄννας. Misit eũ Anas: non habetur, & misit. Et poterat verti, miserat eum. Nam diximus superius ex Cyrilli lectione, Ioannem nunc referre quæ prius intermiserat, quando dudum de Caipha fecerat mentionem. *Erat autẽ Simõ Petrus stans, & calefaciens se: Dixerunt ergo ei, Nunquid & tu ex discipulis eius es? Negauit ille, & dixit, Non sum. Dicit ei vnus ex seruis pontificis cognatus eius, cuius abscidit auriculam. Nonne ego te vidi in horto cum illo? Iterum ergo negauit Petrus, & statim gallus cantauit.* Quæret forsan aliquis, cur omnes euangelistæ diligentissimi fuerunt in enarrandis Petri negationibus? Vtique quia sic expediebat, vt admonerentur ecclesiæ pontifices propriæ fragilitatis, & non contemnerent, fragiles subditos, neq; cõtra illos insolescerent. Siquidẽ si rectè sapiunt memorabuntur Petrũ apostolorum principem, & à Domino dilectum, ad vocem fœminæ vilis, & ad vocem ministrorum Dominum negasse. Vnde non sunt exterrendi, si subditos aduerterint delinquere, sed potius ipsi qui sunt spirituales in spiritu lenitatis subditos corripient. Sed si forte adhuc quæritat quispiam, Petrus, & Ioannes sequuntur Dominum ductum in Caiphæ domum, etsi Petrus à longe, Ioannes propius. Et Ioannes introducit Petrum in Caiphæ domum, quam prius ingressus fuerat. Quid ergo est, quod Ioannes non negat Dominum, neque solicitatur vel ab ancillis, vel à ministris pontificis: at vero Petrus, ab omnibus istis solicitatur, vt negct? Deniq; Petrus à Deo permittitur labi, Ioannes non permittitur? Equidem Petrus se immiscuit ministris pontificis: stat cum illis, sedet cum illis, vt se calefaciat, & dissimuletur interim Christi discipulatum, ideoque quia cum iniquis se immiscuit, Deus permisit lapsum Petri. Et quia ipse intendebat occultare se esse discipulũ Christi, Deus hanc intentionem supplicio negationis affecit, Petrum negare Christum permittens.

Psal. 37.

Negationes Petri iunctio eminentiã prælatorum pro moderandis rebus subditorum cum humilitate.

mittens. Sed rogemus Petrum, Vbi vir animose tuæ sunt vires, vbi tua gloriosa illa verba, Si oportuerit me commori tecũ non te negabo? Quid est quod in horto virum, quem induisti, nunc exuis in domo pontificis? Nõ cum pontifice modo agis, sed cum ancilla, & times? Vbi gladius est ille, quem exemisti contra pontificis seruum? Non timebas cohortem, non pauebas propter magistratum, turbamque multam te circumuallantẽ, & modo times ancillulę exilem vocem? Vbi tuæ beatitudinis illa vera laus, Beatus es Simon Bariona? vbi tuus apostolicus principatus? Nunquid bonum tibi videtur si ad vocem puellæ vnius deijciantur hæc vniuersa?

¶ At verò in horto virũ te præstitisti, & in domo pontificis corruisti. Quippe hortus ille angelica erat habitatio, Christi erat oratorium, locus erat diuinæ laudis: nanque in eum locum solebat Christus sæpe conuenire. At vero domus Caiphæ habitatio erat dæmonum, Christi derisio & opprobrium, locus blasphemãtium verum Deum. Ideoque Petrus in horto fortis stat, in domo pontificis debilitatur, & ruit: nã cum sancto sanctus eris, cum peruerso peruerteris.

¶ Fuit autem permissus solicitari ab ancilla & à ministris pontificis, & nõ Ioannes, vt discant qui ecclesiæ possident culmina, eos frequentius esse solicitandos à dæmone, & ab alijs humani generis hostibus, quam ij, qui humilia tenent loca: siquidem fulmina, & ventorum impetus, altissima montium facilius feriunt iuga, quã valles & subsellaria loca. Quo circa quia contra illos sęuit tempestas inferni, necesse est, vt armentur spirituali armatura, ne ruant: quia eorum ruina, subditorum est lapsus. Quod si Petrus in palatio pontificis negauit Christum, quem in horto defendit cur ipsi regum palatia frequentant, cur aulas principũ versant? *Et statim gallus.* Cap. 13. prædixerat Dominus hunc Petri lapsum. Non cantabit gallus, inquit, donec ter me neges, & Lucæ. 22. Matth. 26. & Mar. 14. & si Ioannes non numerat particulatim Petri negationes tres, vt cæteri Euangelistæ, sed solum generatim. Obseruandũ est autem Matthæum ante gallicinium, tres expressisse Petri negationes: at vero Marcus expressius hoc tradidit de gallicinio, scilicet, Antequam gallus cantet bis, ter me negabis. Vnde quando gallus cantauit secundo, tunc tertio iam negarat Christum. Itaque negatio tertia quando gallus cantabat iam erat cœpta & completa. Est igitur sensus, Antequam gallus secundum gallicinium perficiat, tu tertio me negabis: siquidẽ exordiente gallo suum secundum cãtum Petrus suam tertiam perfecerat iam negationem. In atrio igitur negauit primo: dein in vestibulo domus pontificiæ negauit secundo: & ibi post pusillum, vt inquit Marcus, vel vt Lucas interuallo facto vnius horæ negauit tertio. Et hanc cum compleσset negationem gallus secundo cantauit: & non fuit consummata negatio antequam secundum gallicinium compleretur. Marcus igitur tradit, postquam Petrus semel negauerit cantasse gallum, at Matth. post tertiam negationem gallum cantasse scribit: & vtrunque verum est. August. autem lib. 3. de consen. cap. 2. has negationes edisserens ait. Sed quia ante primum galli cantum cœpta est illa trina negatio, attenderunt illi tres euangelistæ, non quãdo esset completurus Petrus, sed quanta futura esset, idest, quia trina, & quia ante galli cantum: quamquam in animo Petri & ante primum galli cantum, tota possit intelligi. Quanuis enim verbis negantis ante primum cœpta, ante secundum galli cantum peracta sit tota illa negatio trina, tamen affectione animi, & timore Petri, ante primum tota cœpta est. Et hoc dixit Augustinus de negatione secundum intentionem, vt ostendat etiam verum esse ante omnem galli cantum Petrum negasse Dominũ, illa trina negatione secundum animi intentionem, vt sit verum, antequam gallus cantet, ter me negabis. Porro quia Marcus commemorat, Non cantabit bis gallus, &c. non cogimur recurrere ad negationem animi Petri, vt seruetur verbi dominici veritas: siquidem de negatione vocali saluatur, vt prædictum est. Diuus autem August. lib. de consens. Euangel. 3. cap. 6. putat Petrũ, secũdo negasse Dominum, cum esset ad focum in domo Anæ: at quod exiens domum foras, & dein regressus, eandẽ in domum, & foco astans

astans negauit dominum. Credit enim in domo Anæ Petrum negasse dominũ. Itaque primo ingressu sedebat ad ignẽ, & tunc solicitatus ab ancilla cuius nam discipulus erat, negauit: postmodum exiens foras domum rursus regressus ad ignem stabat, & tunc secundo negauit timens aliam ancillam, idem replicantem quod prima dixerat: & demum patiens ad vocem ministrorum tertio negauit. Verum supra magis probauimus Cyrilli sententiam negationes has fuisse inceptas & completas in domo Caiphæ. Petrus autem ad primam galli vocem, nõ resipuit, sed ad secundam, tunc enim venit in eius mẽtem verbum domini, Prius quam gallus cantet, ter me negabis, & fleuit amare: tametsi huius fletus Ioannes non faciat mẽtionem, sed solum alij euangelistæ. Qui tamen omnes non memorantur respexisse dominum in Petrum, sed solus Lucas hoc memoratur dicens. Et conuersus dominus respexit Petrum. Hanc autem conuersionem, & respectionem non fuisse oculis corporalibus, inde videtur intelligendum, quia dominus erat tunc negãte Petro in atrio superiori, & Petrus in atrio deorsum: vnde non apparet, quomodo posset corporali visu dominus videre Petrum: nisi dixeris forte per cãcellos, at hoc spacium non concedebatur illi à sathanæ ministris. Ideoque Aug. lib. 3. de consens. euãge. cap. 6. ad respectionem spiritualem hunc locum retulit: siquidem dimiserat Petrum Christus aut despexerat eũ in prima & secunda negatione, ideoque etiam si gallus iam cantarat ante primam & secundam negationem, nihilominus ipse persistebat Christum negans. Post tertiam verò negationem, dominus aspexit Petrum, quia eius tunc est misertus. Namque hoc est aspicere, etiam in vulgato sermone, scilicet, misereri: vnde pauperes clamant ad ostia ecclesiarum iacentes. Aspicite, plagas & videte dolores, idest, ad misericordiam vos excitent nostra vlcera vt nobis subueniatis. Quare psalmus, Respice, ait, in me & miserere mei. Quamuis igitur gallus cantet, hoc est, quamuis prędicatores, diuinum verbum stentorea proclament voce, surdo canunt, nisi Christus conuertatur ad misericordiam & nostrã miseriam respiciat. Quando igitur Christus fuit conuersus ad Petrum non faciei vultu, sed misericordiæ munere, tunc Petrus fleuit. Diuina vox igitur est necessaria gratia quæ peccatores pręueniat, quę præueniens per vocem prædicatorum excitat mentes, abalienatas à Deo, vt ad Deum conuertantur. Qua submota, nõ est peccatoris conuersio. Ideoque Petrus negat primo, & non flet: negat secũdo, & non flet: negat tertiò & flet, quia tunc eum respexit Christus, & nõ prius. Sed cur tunc & non prius ipsum excitauit, quis nouit arcanum? Nisi quod dimittuntur sępe peccatores à Deo multiplicare peccata, vt excitati magis peccata erubescant: & ad non peccandum deinceps cautiores euadant, & humiliores coram Deo, maiorem misericordiam exhibuit Petro Christus respiciendi eum post tot negationes quam si post. 1. tantum respexisset. Nam oculi domini in pauperes respiciunt psal. 9.

Prædicator nihil proficiet auditori nisi Christus respiciat.

¶ Verbum igitur domini quod habuerat ad Petrum priusquam gallus cantet ter me negabis obliuioni erat mãdatũ à Petro: etenim mortis timor vehemens quo corripiebatur, ancillarum voces obstrepentes, & ministrorum clamores cõtendentium Petrum esse ex comitatu Christi Petrũ turbarunt adeò vt neque sui, neque verbi domini recordaretur: sub timorem enim mortis violento omnis rerum memoria getendarum absorbetur. Cæterum respiciente domino, & intima sua operatione excitante per gallicinium Petri mentem in memoriam vocat domini verbum, & fleuit amare. Lege Augusti. contra Cælesti. & Pelagium lib. 1. cap. 46. Theophilactus videtur exponere locum Lucæ prænotatum de intuitu corporali, quamuis non lucidè quid senserit expromat. Verum, vt dicebam, non videtur aliter intelligẽdum locum, quam intellexit Augustinus. Est autem Ambrosij locus difficilis qui commendans Petri lachrymas confesioni, & satisfactioni detrahere apparet, cuius verba sunt lib. 10. in Lucam, Petrus & doluit, & fleuit, quia errauit, vt homo, non inuenio quid dixerit, inuenio quod fleuerit: lachrymas eius lego, satisfactionem, non lego. Sed quod defendi nõ potest lauant lachrymę delictum, quod voce pu-

ce pudor est confiteri, &c. Idem sermone de Petri pœnitentia. 46. cui astipulatur Maximus Tautiensis episcopus sermone de pœnitentia. Gratianus dist. 1. de pœniten. de publica pœnitentia interpretatur Ambrosium, itemque Magister Senten. 4. lib. dist. 17. At verò Petrus eo tempore non tenebatur ad confessionem vocalem, sacramentalē, quia id temporis nondum vrgebat præceptū vocalis confessionis: ideò non legitur cōfessio Petri. Satisfactioni autem Petri satisfuerit illud quod ibāt apostoli gaudētes, &c. Quæ enim Petrus pertulit pro Christo, satisfactio erat, pro delicto. Quid quod tanta potest contingere fletus amaritudo, & contritionis vehementia, vt per hæc sit satisfactum Deo pro peccato admisso sine vlteriori satisfactione, vt Petro contigit, & Magdalenę, etiā si horum non legeremus alias satisfactiones. Verum vt dicebam, Petrus multa pertulit pro Christo, quem secutus est vsque ad mortis imitationem: id quod non solum suffecit ad satisfactionē, sedadeò exundauit hæc satisfactio, vt reponeretur cum alijs sanctorum apostolorum, & martyrum satisfactionibus in ecclesiæ thesaurum. Ambrosio verò respondebis, quod Petri satisfactio specialis non legitur, præter ea quæ ipse cum ceteris apostolis pro Christo tulit. Caute etiam legendus est Orige. in Matth. homil. 35. qui edisserens Petri fletum, videtur astruere, negantem Christum post quam fidē eius in baptismo est professus, non posse restitui ad gratiam Christi per pœnitentiam. Id quod Clemens Alexandrinus lib. 2. stromatum præceptor eius, primò asseuerasse videtur. Duas enim solas pœnitentias præfert: alteram ante baptismum, alteram post baptismum: qui error fuit Nouatianorum. Verum si Petri iam baptizati negantis Christum semel, atque iterum, & tertio fletus, à Deo admittitur, & à Christo, fuit conuersus ad gratiam priorem, cur alij negantes post baptismi fidei professionem, non admittentur ad pœnitentiam? Verum forsan Origenes, ad deterrendum homines à tanto scelere negandi Christum, scripsit dogma & sæpe verba doctorum istorum, non sunt capienda in sensu, quem faciunt, sed in sensu, in quo fiunt. Aut si fortassis fuerunt huius opinionis, reijcienda est eorum opinio, quam ecclesia reijcit. *Iterum gallus cantauit.* Ioannes exponit duo gallicinia: nā dicens iterum gallus cantauit facile docet, iam alias semel cantasse, Quanuis Marcus solus rē elucidauit manifestius, dicens trinam negationem Petri fuisse ante duplicem galli cantum. Matthæus autem, refert tertio negasse Petrum ad vocem ministrorum. Post pusillum, ait, accesserunt, qui stabant, & dixerunt Petro, verè & tu ex illis es. At verò Lucas, non multos hanc negationem Petri extorsisse, sed vnum solum docet fuisse. Interuallo, inquit, facto quasi horæ vnius, alius affirmabat dicens, verè hic, & cum illo erat: Ioannes etiam vnum non plures esse scribit. Cæterum, vt Augustin. lib. de consen. 3. cap. 6. conciliat, vel sumitur pluralis numerus pro singulari, & singularis pro plurali, aut forte vnus erat horum, qui magis vrgebat Petrum, etiam si illum alij adiuuabant: ideò quidam Euangelistæ vnum esse tradūt, alij plures. Ioannes autem explanat hunc fuisse cognatum eius, cuius Petrus abscidit auriculam.

Ambrosius & Maximus exponuntur.

Origenes & Clemens cau legendi.

Nouatianorum error.

¶ Sed quid est quod Petrū non capiunt, postquam certò cognouerunt fuisse Domini discipulum, vt ex illo caperent testimonium doctrinæ Christi? At verò, quia non ex zelo Dei, sed ex prauitate cordis, tantum facinus tentarunt, non veraces testes, sed mendosos quærebant qui blandirentur odio sacerdotum, & pontificum, ideoque Petrum non capiunt, quem ad manum habebant, si in enim voluissent manus inijcere: sed odij totum pondus, in Christum deponunt, & in eum sagittas suæ nequitiæ solummodo infigere volunt. Et quidem non sine summo stupore legi potest; quod hominem optimè de Iudæis meritum, & miraculis, & doctrinis, nihilominus nulla habita ratione horum, tot probris affecerunt, quantis nullum etiam maleficentissimū afficerent. Miracula enim si magica esse causabantur, nulli tamen nocuerunt, sed omnibus contribulibus summopere profuerūt. Vnde ob hæc nihil mali cōmerebatur. Imo ex hoc haud dubiū colligebatur, ea esse ex Deo quia ad salutem populi, non ad inanem fastū authoris

authoris celebrabantur. Quid quod luci dum erat, artes omnes magicas, cæcos non posse illustrare, aut mortuos suscitare. Doctrinam autem nullatenus poterāt cassare, siquidem, quod verbo asserebat, opere diuino confirmabat.

¶ Ad hæc quando cessarent hæc vniuersa, ne Christo illuderent, ne eum tot indignissimis iniurijs afficerent, mansuetudo patientis, debuisset molle facere Iudæorum plusquam adamantina corda, ne in patientissimum agnum, tam stolidè debaccharentur.

Enarratio secunda.

¶ *Adducunt ergo Iesum ad Caipham in prætorium.* August. admodum insudat in elucidando loco isto: siquidem Caiphæ domus, non erat prætorium iudiciale. Est enim prætor, dictus, quasi præitor, siquidem præest alijs, vel in iure dicendo, vel in exercitu ducendo: inde enim prætorium est dictum, vbi magistratus ius dicit.

Pretorium vnde.

Verum Iudæi non poterant ius dicere in causa sanguinis, ipsis confitentibus, Nobis non licet interficere quemquam, quomodo ergo verum est, quod apud Caipham erat prætorium? Augustinus ergo solicitè inuestigat istud. Vnde excogitauit, vel quod Caiphas, ex aliqua incidenti causa, tunc petierat domum Pilati, ideoque ibi ex casu erat Caiphas tunc. Aut quod domus Pilati, erat amplissima, ideo partita in partes duas, alteram colebat Pilatus, aliā verò Caiphas. Verum, inspecta veritate Græca, non est opus ad hæc confugere diuerticula siquidem veritas Græca habet, Ducunt igitur Iesum à Caipha in prætorium. Glossa autem interlinealis, exposuit, Adducunt ergo ab Ana. Verum qui constabit hoc, siquidem Christus, fuit adductus primo ad Anam, & ab Ana, ad Caipham, & à Caipha, ad domum prętoris, qui erat tunc Pilatus, qui erat authoritate Romani imperij procurator Iudęæ? Illusum Dominum, consputum collaphizatum, ligatum, & sexcentis iniurijs onustum ducunt ad Pilatum prætorem, vt Pilatus sibi persuaderet, grauia esse crimina hominis, quem sui contribules, tam sine vlla misericordia tractauerant. *Erat autem mane, & ipsi non introierunt in prætorium ne contaminarentur.* Bonam partem noctis, insumpserant, in accersendis falsis testibus contra Iesum, illis tamen non inuentis, qui pro prauo desiderio occidendi sufficerent coram Pontio Pilato: quippe sibi pro sua perfidia, & hostili odio, quiuis testes sufficerent, etiam falsissimi, si ipsi fuissent tūc prætores. Verū proh animi humani cæcitatē, ipsi nō intrant in domū Pilati, in ipsum prætorium iudiciale non audent ingredi ne contaminarentur, erat enim tūc feria sexta, quæ erat tunc primus dies azymorum, quare se abstinuerunt ab accusatione iudiciali, ne contaminarentur, sed sine contaminatione vescerētur azymis, erat enim primus ille dies maximæ obseruationis: ideo rogant Pilatum forsan, vt exeat foras prætorium. Crediderunt enim, accusationes suas non habere formam iudicij, si in prætorio non ederentur. Ideo apud Lucam legimus, cap. 23. Cæperunt eum accusare. Iudiciales igitur facere accusationes ducebant esse crimen, in primo die azymorum. Vnde Lucas ait, Cæperunt accusare, quasi dixisset, non ausi sunt in longum iudicialiter producere accusationes, sed exordia tantum accusationum produxerunt aliquas damnationes causas præsidi, non proferentes, sed insinuātes. Euangelista non expressit clarè si Pilatus exiuit foras domum suam, ad preces Iudæorum, sciens quod Iudęi ob legis suæ cæremonias, non ingrediebantur in domum suam die illo azymorum, quia reputabant se esse immundos ex ingressu in domum gentilis, qui erat Pilatus. Quod si hoc ita accidit, Christus fuit introductus in domum Pilati, à gentilibus ministris, non à Iudæis. Verum, quia Ioannes, ait, Introiuit Pilatus iterum in prætorium, videtur Iudæos ingressos in domum Pilati, non tamen in prætorialem locum, vbi ipse sedens pro tribunali, ius dicebat Iudæis, & non Iudæis. Et ob hanc causam videtur eos abstinuisse à prætorio die illo, neque voluisse accusationes sub forma iudiciali formare, vt pacatiore, & tranquiliore animo obseruarent azymalē diem. Quāuis communis sit opinio, quod ipsi non introierunt in domum Pilati, credentes domus gentilis ingressum eos contaminare: cæterum ex scriptura istud nō conuincitur. Christus ergo fuit introductus in prætorium ab ibi a gentilibus ministris,

ſtris, videlicet à Romanis ſatellitibus, quos Pilatus ad miniſteriũ huiuſmodi alebat. At Iudæi nõ introierũt in prętoriũ ſed precibus obtinuerũt, vt eos audiret cõtra Chriſtũ extra prętoriũ: & Pilatus annuit eis, & exiuit foras prętoriũ: cęterũ intra domũ ſuã. Prius autẽ, quã Dominũ duxiſſet, narrãte Matth. inierunt conſiliũ omnes principes ſacerdotũ: ſcilicet, Anas, & Caiphas, & alij ſunt accerſiti, qui hoc eodẽ põtificatu functi iã fuerant, qui omnes vocãtur principes ſacerdotum, & ſeniores plebis, quib⁹ iudicia committebantur de alijs cauſis. Et addit Marcus ſcribas accerſitos ad hoc cõſiliũ: & vnanimi decreto, damnauerunt eũ, dicentes eſſe reũ mortis. Lucas vero ait, factum fuiſſe conciliũ hoc cũ factus eſſet dies, ideſt, ſub aurora: ſiquidẽ poſt noctis mediũ fuit in domo Caiphę, vbi fuit illuſus, &c. vt diximus, Dein vero diluculo cõuenerũt ibidẽ principes ſacerdotũ, & ſcribę, vt decernerent dãnationem

Matth. 26. Marc. 14. Lucæ. 22.

Chriſti. Et quia audierãt iã Dominũ dicentẽ apud Caiphã, ſe venturũ in nubibus cœli, decreuerunt eſſe reum mortis propter blaſphemiã, quã ipſi confinxerunt, eum dixiſſe. Et quãquam ad interrogationẽ illã, ſi ipſe eſſet Chriſtus, Dominus reſpõderat prudentiſsimè, dicẽs, Si vobis dixero, non credetis: ſi autẽ interrogauero non reſpondebitis, neq; dimittetis, nihilominus ne putarẽt, quod timebat eos, quia dixerat, Non dimittetis, ſubiecit. Ex hoc autẽ erit filius hominis ſedẽs à dextris virtutis Dei: id quod ipſi tantum de Meſsia intellectum habebãt, ex loco illo pſalmi, Dixit Dominus Domino meo, ſede à dextris meis.

Pſal. 110.

Ideo audientes Dominum dicere, ſe ſeſſurum à dextris Dei, confeſſum eſſe duxerunt à Chriſto eſſe ſe regem Iudæorum, ſeu Chriſtum, id quod etiam blaſphemum eſſe accuſabant. Vnde rurſus inferunt, Tu ergo es filius Dei. Etenim ex verbis Domini intellexerant, ſe iactare eſſe filium Dei, id quod ſupra apud hunc Euangeliſtam, Chriſto improperabant dicentes, Quem te ipſum facis? Et rurſus aiebant, de bono opere, nõ te lapidamus, ſed quia homo cum ſis, te Deum facis.

Ioan. 8. Ioan. 10.

❡Qua proptèr, cum ſe proferat modo Chriſtus ſeſſurum à dextris Dei, inferunt, Tu ergo es filius Dei. Quam illationem Dominus non negat, quia verum erat conſequens, & bona conſequentia: neque tamen expreſſe affirmat, quia indigni erant audire: ſiquidem non interrogabant ad ſalutẽ ſuam, ſed vt haberent vnde patentius Dominum damnarent. Potuiſſet autẽ dicere, Ego iam prædicaui, & miraculis probaui me eſſe Chriſtum, neque eſſe filium Dei à Deo miſſum: cæterum, non hoc dixit ne acueret ad maiores inuidię faces corda malignantium: ſed mediam elegit reſponſionem, neque negans, quod verum erat, neque affirmãs, quod illis fuiſſet noxium audire. Soluto verò hoc malignantium cõcilio, vbi defecerunt ſcrutantes ſcrutinio, vbi exarſerunt contra Dominũ, ſicut ignis in ſpinis, vbi acuerunt linguas ſuas ſicut ſerpentes contra Chriſtum, & ſicut nouaculam acutam. Quia venenum aſpidum ſub labijs eorum, & linguis ſuis doloſè agebant: & ſub lingua eorum labor illis & dolor, nobis vero requies, & lætitia.

Pſal. 63. Pſal. 5. 13. 9. 139.

Et quia prouerb. 5. in terra, quæ Deus odio habet, lingua mendax eſt ſummi odij, quanto Deo fuerit odio lingua horum, qui mentiti ſunt contra diuinam veritatem quis expendet? ❡Soluto autem hoc Satanę concilio, & ideo in tenebris facto, diluculante die luceque prima, iterum conueniũt in domũ Caiphæ põtificis Satanæ illi ſatellites, & venenati illi, atq; viperei põtifices. Nã hac nomenclatione eos dedignãs Dñi præcurſor, appellauit dicẽs, Genimina viperarũ, quis vobis demõſtrabit fugere à ventura ira? Ineunt igitur ſecũdo cõciliũ iſti viperarũ digna progenies, vt ſecundo dãnarent Chriſtũ ad mortẽ. Iã damnauerãt primo ſub nocte profunda dicentes, reus eſt mortis. Nũc vero ſecũdo ſub luce lucis oſores cõueniunt, vt quæ malè iudicarant, pœnis ſtabiliant: cõueniunt enim vt Chriſtum morti tradant: hoc eſt, vt exequerentur quod iam decreuerant. Ideo ſequitur in Ioanne. *Adducunt Ieſum.* Adducũt mane Ieſum vinctũ ad Pilatũ præſidẽ. Matth. enim inquit, quod duxerũt eũ vinctũ, at Marcus non vinctũ, ſed vinciẽtes Ieſum Ioã. & Luc. de vinculis nõ fecerũt mẽtionem. Verũ nihil diſcordię eſt, ſiquidem Matth. dixit vinctũ, & Marc. recapitulãdo dixit, quod omiſerat. Vel forſan laxa-

Matth. 26.

Concordia Euãgeliſtarũ

runt Domini vincula apud Caipham, & deinde cum adduxissent ad Pilatum, mane rursus ligarunt Dominum.

¶ Sed dicet aliquis, Cur mane hoc fecerunt? cur tam velociter causam Domini egerunt? siquidem post accusationem, in scriptis datam reis, datur illis spatium se defendendi, & se compurgandi à maculis, quibus aspergũtur, itẽ spatium, vt testes arguãt de falsitate, aut eos ostendãt fide indignos, aut quia hostes, aut quia perimi, aut quia ebriosi, &c. Verũ hinc expẽde infernalẽ horum furorẽ, nõ datur Christo locus vllus defensioni, sed ocyssimè præcipitant iudiciũ. ¶ Et quid si ipsi dicebant, Dominũ esse confessum, ideo non esse testibus opus, vbi est rei confessio. Vtiq; secundũ iura mitius agitur, cum confesso quam cum conuicto: cur igitur tam pessimè agebãt cum Domino? Verum isti, non causam Christi agere cupiebant, sed suũ explere plusquam hostile odium curabant. ¶ Vnde Iudas venditor tunc dicens illis, Peccaui tradens sanguinem iustum, & pecuniam illis restituens tanquam iniustè partam, debuisset eos summopere retrahere à pessimo opere. Sed neque hoc retraxit: sed aiunt, Quid ad nos, tu videris. Sed quid ô pessimi iudices, nihil ad vos, quod iustus sit, quẽ vos condemnatis, vt iniustum? Quis probabilior testis, & fide dignior, quam Iudas hic Domini discipulus? Nunc non recipitis verum testem, & falsos probatis & quæritis? Cur Iudam se confitentem proditorem sanguinis iusti, nõ capitis, non ligatis, non damnatis, vt reum mortis, quia immane scelus proditionis admisit, & Dominum innocentissimum apprehenditis, ligatis, illuditis, conspuitis, & ad mortem damnatis? Siccine iudicia sunt ferenda? Decernunt iura optabilius esse absoluere nocentem, quam damnare innocẽtem, vos contra omnia iura absoluitis nocentem, & damnatis innocentem. Et qui Exod. 23. gloriamini in lege, contra legem facitis lex enim vestra insontes prohibet damnare. Insontẽ ait, & iustum nõ occides, vos vero summopere desideratis innocentem morti tradere. Vt verè de vobis dictum sit, veloces pedes eorũ ad effundendum sanguinem, Psal. 13. *Erat autem mane.* Prima luce consilium Satanicum congregarunt, vt Dominum ducerent ad Pilatum: vt eum morti traderent. Et mane etiã soluentes concilium, veniunt etiam mane ad Pilatum: siquidem tẽpus matutinum habet latitudinem, ideoque prima luce coegerunt conuentum suũ, de quo prædictum erat, Genes. 49. Simon, & Leui fratres, vasa iniquitatis bellantia in consilium eorũ non veniat anima mea, dein vero prima luce seu aurora diei transacta, ad huc autẽ cum esset mane, ducunt Dominum ad Pilatum.

¶ Festinant autem tradere morti Christũ, timentes plebem ne concitata forte per apostolos aut alias, aut ex miraculorũ memoria insiliant in eos, & abducant Christum ab eorũ potestate: ideoq; festinantissimè rem absoluere cupiunt. *Ipsi vero non introierunt in prætorium vt non contaminarentur, sed vt manducarent pascha.* Sunt qui arbitrantur Dominũ, id temporis legali tempore comedisse agnum paschalẽ, & seruasse dies azymos, at verò Phariseos & pontifices, non obseruasse legitimum tempus legis, quod erat vt 14. die mensis primi vescerentur agno ad vesperam, Exod. 12. Sed potius tunc comederunt agnum paschalem feria sexta ad vesperam. Ideoque exponunt Ioãnis hũc locũ pontifices, non fuisse ingressos prætorium præsidis, quia gentilis erat, & putabãt se ex ingressu cõtaminãdos, ideo vt se seruarent incõtaminatos ad comedendũ agnũ ad vesperam illius diei, ob hoc, nõ fuisse ingressos tũc. Et ad hãc rationẽ Cyrillus exposuit in hæc verba, Illud multo ridiculosius est, quod vt agnũ comederẽt (qui nihil aliud quã Christi mysteriũ figurabat, cauẽt ne inquinẽtur) in ipsam veritatẽ autẽ insaniũt. Eodẽ modo alij doctores Græci locũ exponũt. Cęterũ nullũ est vel testimoniũ scripturę, vel sufficiẽs argumẽtũ, quod hoc dogma conuincat: siquidẽ, vox hęc, pascha, est pollysima, in scriptura: iã enim azymos, iã agnũ ipsum typicũ, iã dies festiuos azymales denotat, vt in. 4. Sen. & supra. 13. satis disseruimus. Quocirca, ꝙ modo ait, sed vt mãducarẽt pascha, significat, vt celebrarẽt primũ diẽ azymorũ, qui in id tẽporis inceperat à vespera fer. 5. quãdo Dñs comedit agnũ paschalẽ cũ discipulis suis. Et hoc modo intelleximus

mus locum, Ioan. 13. Ante diē festum paschæ, scilicet, ante primum diem azymorum. Puto autem probabiliter, non ideò credidisse se cōtaminandos propter ingressum solum in prætorium gentilis, siquidē magis contaminabat colloquiū cum Pilato, quā nudus ingressus in prætorium gentilis hominis. Rursus quia illud prætorium necesse erat Iudæis sæpe ingredi, vt pote quod erat vbi quotidie ius erat illis dicendum. Verum pontifex & cæteri socij, intendebant, Pilatum trahere vt de plano & sine strepitu iuris, neque seruata figura & forma iudicij Dominum adigeret morti. Ideoque non ingrediuntur prætorium, vbi causa erat ventilanda non de plano: sed obseruata forma iudicij. Ducebāt autem isti, sic procedere in illo die primo azymorū esse contaminationē: ideoque prætoriū detrectant intrare, ne contaminarentur, si illo die procederent contra Christum prætorialiter, & obseruata forma iudicij. Vnde paulo infra Pilato petente, Quam accusationem affertis aduersus hominem istum, subterfugiunt iudicialem formam, & respondent. Si non esset hic malefactor, &c. Quasi dixissent, Hodiernum tempus non est aptum proferēdis iudicialibus accusationibus: sufficiat tibi nostra authoritas pontificia & omnium astantium desideria, quæ tibi offerunt hunc tanquā malefactorē: hoc tibi sat sit pro accusatione. Et quidē dānate innocētē siue seruata forma iudicij, siue illa violata est immane facinus, etsi multo immanius violata iudicij forma.

ENARRATIO. III. In caput decimumoctauum.

¶ *Exiuit ergo Pilatus ad eos foras, & dixit, Quā accusationē, affertis aduersus hominē hunc? Responderunt, & dixerunt ei, si non esset hic malefactor non tibi tradidissemus eum. Dixit ergo Pilatus, Accipite eum vos, & secundum legē vestrā iudicate eum. Dixerunt ergo ei Iudæi, nobis nō licet interficere quēquā.*

LVcas commemorat, Iudæos cœpisse accusare Dominum dicentes. Hunc inuenimus subuertentem gentē nostrā, & prohibentem tributa dari Cæsari, & dicentem se Christū Regem esse. Hæc igitur tria obijciebant Domino alia autem, quæ in domo Caiphæ eidem obijciebantur à falsis testibus, scilicet, Hic dixit, Possum destruere templum, &c. hæc non afferuntur modo in accusationem, coram Pilato, quia timebat huiusmodi esse contempturum præsidē, quia ad cæremonias & legalia Iudaica pertinebāt, ideo solum ea referunt quæ poterant accendere animum præsidis ad irā, & vltionem capiendam de Christo: qualia erant Dominum, vt factiosum accusare, & quod prohibebat, tributa exhiberi Cæsari, & demum, quod se Regem faciebat. Christum igitur deferūt, quasi hostem Romani imperij, vt Romanus iudex sæuiret in talem hostem. Porrò tria hæc falsò fuerunt obiecta Domino, siquidem Matth. 22. ipse expresse dicit, quod est Dei, dādum Deo, & quod Cęsaris, Cæsari tribuendū. At verò secundum obiectum, quod ipse erat factiosus, & subuertens gentem Iudaicam, ipse diluerunt initi ostendendo quænam esset subuersio hæc. Aiunt enim Lucæ. 23. commouit populum, docens per vniuersam Iudæam, incipiens à Galilęa vsque huc. Erat igitur doctrinæ magisterium quod ipsi vocant commotionem, vel populi subuersionem. At verò Christus sua doctrina non excitauit factiones, sed eas potius arcebat: siquidem Pharisæis, scribis, & principibus suū seruauit honorē incolumem dicens, Matt. 15. Super cathedram Moysi sederunt scribæ & Pharisæi, quæ docuerint vobis facite: secundum opera eorum nolite facere. Et sacerdotibus detulit honorem: nam sanatis leprosis, dixit, Ite ostendite vos sacerdotibus Lucæ. 5. Et demum cum ipse legalia obseruauerit exactè, quia non venit soluere legem, sed adimplere, Matth. 5. ideo nullas excitauit seditiones, imo apostolis suis iussit non resistere malo: sed vincere in bono malum. Et dedit in consilijs, vt percussi non repercuterent, vt diligamus denique inimicos nostros, Matthæi. 5. & illis bene faciamus, &c. Nunquid hęc doctrina erat ad factiones excitandas? num ad subuertendos populos? non vtique sed ad componendam hominum pacē cū inimicis suis. Quod verò doce-

Accusationes Christi malignę erāt & planè mendaces.

bat, Matth. 10. Non veni pacem mittere, sed gladium, vnde forsan isti rapuerunt occasionem de factione accusandi, vtique nō dixit, quia ipse ad gladios mouendos vocabat suos, Matth. enim. 26. prohibet gladio ferire. Non ergo de gladijs materialibus intelligebat verbum suum: sed de gladio spirituali qui est verbum, ad Ephes. 6. Hunc enim gladium misit Christus in orbem qui ferit non corpora, sed mentes. Alia demum accusatio, quod se Christum Regem faciebat, temeraria etiam erat: sanè non se fecit ipse Christum sed à Deo constitutus fuit Christus. Et ideo mendacem attulerunt accusationem, quod ipse se fecit Christum: quippe à Deo patre est constitutus Christus, vt nunquā non ipse testatur Ioan. 10. Quem pater ait, sanctificauit misit in mundum: & exiui à patre, & veni in mundum, &c. Neque ipse se fecit regem, imo Ioan. 6. cum turbę, quas pauerat, trans stagnum Genezareth, contendissent ipsum promouere, & salutare tanquam Iudæorum Regem, aufugit. Erat quidem verus Rex, non tamen tegna quærebat terrena: qui donaturus erat cœlestia. Et quoniam Pilatus falsas & non probatas videbat accusationes eximit se à iudicio dicens, Accipite eum vos, nam iudex debet iudicare secūdum allegata & probata, &c. Non enim accusatores afferebant testes probantes accusationes, sed solum aiunt apud Lucam, Hunc inuenimus subuertentem gentem nostram, &c. Ipsi accusant de subuersione & non probant per idoneos testes subuersionem, quandoquidem non poterant esse accusatores, & testes. Quocirca Pilatus, ipsis accusatoribus defert iudicium dicens, Accipite eum vos. Sed neque Pilatus iustè commisit iudicij potestatem accusatoribus Christi: siquidem iudex non potest esse accusator vt neque testis.

L. illicitas. §. veritas. ff. de offi. præsi.

Testes accusator & iudex tres sunt personæ.

¶ Iudæi verò nolunt vti hac potestate quā sibi committebat Pilatus occidendi Christum, sed aiunt sibi non licere interficere quemquam. Sed cur hoc dicitis ò Iudæi vobis non esse facultatem occidendi quemquam? siquidem si vobis non adfuit facultas, hæc iam vobis à præside donatur. Existimat Cyrillus potuisse: sanè agere iudices in causa sanguinis Iudæos: at verò noluisse tunc vti sua potestate: vt se magis iustificarent coram populo. Ne crederent ipsos ex odio processisse contra Dominum, ideo remittunt causam Pilato.

¶ Item quia primus dies azymorum erat illis sanctissimus, & cum ipsi desiderassent festinantissimè eo die occidere Christum, & videbant sibi non licuisse tunc occidere, ideo aiunt, Non licet nobis occidere quemquam, scilicet, eo die, vt glossa interlinea. censet in festiuis nō licebat diebus interficere, in alijs licebat secundum legem.

An Iuda[...] erat potest[...] dicendi i[...] in causa sa[...] guinis.

¶ Sunt alij credentes Iudæis licuisse ius dicere in causa sanguinis, non tamen inferre crucis mortem, quam gentilis præses sibi reseruabat reis inferendam. Et probant, Acto. 7. Stephanus lapidatur, inconsulto præside Romano. Verum hic locus efficit nihil: siquidem tantus furor fuit populi Iudæorum in Stephanum, vt inconsulto iudice Romano, quam putabant blasphemiam Stephani vlti sunt lapidatione. Est autem ratiuncula fauens istis, quia crucis mors non erat in lege præscripta, inferenda reis, sed lapidatio erat præscripta blasphemis puniendis. Ideoque quia non erat præscripta in lege, à solo Romano præside videbatur inferenda. At verò si non erat præscripta, non erat prohibita: vnde. 2. Regum. 21. crucifiguntur posteri Saul. Et apud gentes hoc genus mortis item inferebatur reis quibusdam, Gene. 40. Suspende te in cruce: Et Iosue regem vrbis Hai, item cruci affixit capit. 8. Quanuis non solum deferebant Dominum blasphemum esse, sed etiam populi subuersorem, & prohibentem Cæsaris iura, & vectigalia. Ideo non intentant contra eum lapidationis pœnam, sed aliam atrociorem & multo viliorem, scilicet, crucis. ¶ Et quidem in re hac quid certi statuam non habeo: nisi quod verba hæc, Non licet nobis interficere quemquam, ex plano litterę sensu docent Iudęis ademptam fuisse facultatem dicendi ius in causa sanguinis simpliciter, & non solum crucis inferendæ mortem, imo neque alia illis

illis inferre reis fuisse permissa mortis supplicia: etsi interlinealis glossa aliud sapiat.

¶ Nihilominus Pilatus hocius in causa sanguinis eis modo permittebat, quia videbat Iudæos, propensissimos ad Christi fundendum sanguinem, & ideo non iudicialiter, sed pro suo furore agere. Et cum debuisset, tanquam primarius iudex, hunc prohibere furorem, & ad se causam Christi aduocare, & grauiter illam examinare, vt exigebat Christi innocentia, quam ipse est confessus dicens, Non inuenio in eo vllam causam; maluit gratum se exhibere Iudæis, & ideo tandem adiudicauit fieri petitionem eorum. Quasi vero sufficisset ad damnandum quemuis hominem, quanto magis Christum qui damnari nequibat, sola petitio accusantium, nisi grauissimè allegata, & probata examinentur. *Vt sermo Iesu impleretur significans qua morte esset moriturus.* Matth.20. Et tradens eum gentibus, ad illudendum, & flagellandum, & crucifigendum. Vnde Dominus prædixerat se esse crucifigēdum à gentili iudice, cui erat tradendus à Iudæis. Quocirca Iudæi implent verbum Domini eum se subducunt à crucifigendo Christo, & Pilato tradunt crucifigendum. Propterea ait Ioannes post quam retulit Iudæos dixisse, Non licet nobis interficere quemquam, subdit, Vt sermo Iesu impleretur, scilicet, quod erat crucifigendus à gentibus. Duo igitur Dominus prædixerat, & quod erat crucifigendus, & quod à gentibus erat cruci adiudicandus. Quā uis enim Iudæi Dominum tradiderunt Pontio Pilato, & authores fuerunt mortis Christi, instanter accusantes, & petentes quod crucifigeretur, cæterum Pilatus eum adiudicauit crucis morti. *Introiuit igitur iterum Pilatus in prætorium, & vocauit Iesum, & dixit ei, Tu es Rex Iudæorum? Respondit Iesus, à temetipso hoc dicis, an alij dixerunt tibi de me? Respondit Pilatus, Nunquid Iudæus ego sum? Gens tua, & pontifices tui, tradiderunt te mihi: quid fecisti?* Apud Matthæum, antequam sistatur Dominus ante præsidem, & loquatur cum Iesu, denarratur Iudæ miserabilis exitus. Ait enim, Tunc videns Iudas, qui eum tradidit, quod damnatus esset, pœnitentia ductus, retulit triginta argenteos principibus sacerdorum, &c. & post hæc narrat, quæ modo apud Ioannem, denarrantur. At vero quæreret aliquis, de qua damnatione Matthæi verba hæc sunt intelligenda: Videns Iudas quod damnatus esset? Quandoquidem fuit primo Dominus damnatus in domo Caiphæ, vbi omnes dixerunt, reus est mortis, Et rursus in domo Pilati, quia Pilatus adiudicauit fieri petitionem eorum. De prima autem damnatione videntur verba Matthæi intelligenda. Tunc, enim ait, Videns Iudas, qui tradidit eum quod damnatus esset: id quod subiecit post primam damnationem. Verum hæsitabit forsan quispiam dicens, Imo videtur quod post secundam siquidem, ex eo Iudas laqueo se commisit, quia viderat iam Dominum damnatum, cuius damnationis ipse fuerat autor. At vero prima damnatio non erat peremptoria, quia poterat sperare à Pilato absoluendum Christum: vnde non erat cur se statim suspēderet post illam damnationem, quasi desperans Christi incolumitatem.

¶ Est sanè verum, quod potuisset sperare, quid ageretur in prætorio Pilati, verum ipse intellexit post primam damnationem secundam esse secuturam, ideoque laqueo se suspendit. Antequam enim damnaretur à Caipha, ipse sperabat forsan Christum miraculo se erepturum à manibus Iudæorum, vt sæpe fecerat, ideoque detinebat suum suspendium. Videns autem, tunc quod iam esset damnatus, suspendium non distulit. Et res miratu digna, agnouit miser suum crimen esse atrocissimum, & illud confitetur, se docens tradidisse sanguinem iustum, & argenteos, quos ceperat, tanquam pessime partos restituit, & doluit vehementer de patrato facinore: quia Matthæus ait, Pœnitentia ductus. At vero & pœnitentia interior, & confessio exterior, & satisfactio illi non profuerunt: quippe non pœnituit secundum Deum, neque propter Deum, sed potius ex naturali quadam tristitia, quę malè facta solet consequi. Nam si propter Deū esset, non elegisset suspendiū,

Glossa interlinealis credit Iudæis se illis diebus non licuisse interficere nocentes, & ie non festiuis licuisse.

Iudæ proditoris infaustus exitus.

Iudas cōfessus suum crimen, & dolens de illo & pecuniam restituēs ꝑter no perijt.

ut Achitophel eligit, videns suum consilium quassatum esse. Quoniam hic credidit à Dauide esse attocitet puniendum, ideo se suspendit, Iudas vero forte reputans Christum post mortem resurrecturum in magna potestate, & formidans tunc à Christo perdendum, male se præuenit suspendio. Sunt qui putant Iudam non perisse suspendio, sed quod longa tentus cæcitate, leui cur su transiens curru cõpressus est, effusaq; esse eius intestina. In hanc sententiam æcumenicum habes, in collectaneis ad acta aposto. & Euthimium in comm. Matth. Nam ait, quando se laqueo suspendebat à quibusdam, fuisse ablatum viuum de suspendio, & transacto certo tempore, præcipitẽ se dedit, vnde sunt effusa viscera eius. Cæterum acta apostolica aliud docent, vbi traditur suspensus crepuit medius, & diffusa sunt viscera eius. Ideoque videtur iuxta hoc testimonium Iudam ex suspensione obiuisse, quia suspensus crepuit medius. At si sola suspensio non fuit causa effusionis viscerum, verum poterat contingere ex causa alia concomitante, quod effunderentur viscera eius. *Tu es Rex.* Tria erant Christo obiecta, & quod erat subuersor populi, & quod erat impediens iura Cæsarea, & quod se Regem faciebat. At verò Pilatus solum meminit vltimi, cætera supprimit. Etenim subuersorem non esse populorum Christum oculis patebat, & quod ipse iussit tributa exhiberi Cæsari Pilato constare poterat, siquidem ipse cum esset præses Romanus, diligens fuisset, vt animaduerteret in prohibentem tributa exhiberi Cæsari. At verò de regno mentionem facit siquidem fama publica increbuetat Christum esse Regem Iudæorum, quia à multis credebatur tũ verus Christus. Propterea, cum vidisset Christum, sine pompa regia, & illusum, & consputum, ex parte altera, & ex altera vulgatam sententiam, quod ipse erat Rex qui sperabatur venturus Iudæorũ, vel ex animi curiositate, aut ex irrisione, quærit an sit ipse Rex Iudæorum. Christus vero interrogatione alia Pilati interrogationem deludit. Sciebat sanè, quid esset respondendum, si dignus fuisset Pilatus Domini responso: at verò indignum responsione, noua interrogatione intercludit. *A temet ipso ait, hoc dicis, &c.* Sciebat sanè quod non à se ipso hoc dicebat, sed ex instillatione Iudæorum, quare Pilatus ait, *Num ergo Iudæus sum*, &c. Quasi dicat, Ego non possum à me ipso hoc dicere, siue interrogare, nisi habuissem ex Iudæis mihi dicentibus. *Gens tua*, inquit, *& pontifices tui, &c.* Vocat pontifices Anam, & Caipham, non quia ambo erant simul põtifices, sed quia Anas anno superiori functus fuerat pontificatu, *Quid fecisti.* Stupenda res, peccati minister examinat facta authoris iustitiæ, & sanctitatis. Et se permisit Dominus iudicio peccatorum, qui iudicaturus est omnes, & iustos & peccatores. At hoc instituit Dei sapientia, vt qui erat iudex viuorum, & mortuorum, se subderet iudicio hominum pessimorum, vt dignitatem iudiciariam vniuersalem erga vniuersos homines subiens iudicium peccatorum dignissimè habere promereretur. *Respondit Iesus, Regnum meum non est de hoc mundo: si ex hoc mundo esset regnum meum, ministri mei vtique decertarent, vt non traderer Iudæis: nunc autem regnum meum non est hinc. Dixit itaque ei Pilatus, Ergo rex es tu? Respondit Iesus, Tu dicis quia Rex sum ego.* Interrogabat Pilatus Dominum, quid fecisti? & non respondit, ad hanc postremam interrogationem, sed ad priorem illam, Tu es Rex Iudæorum, dicens, Regnum meum non est de hoc mundo. Quanuis autem ex hac negatiua non infertur affirmatiua, siquidem ex negatione non sequitur euidenter affirmatio secundum dialecticam obseruationem, verum iuxta vulgatam loquendi consuetudinem sequitur non nunquam. Ideo ex verbis Domini, intulit Pilatus, Ergo Rex es tu. Dominus autem, quia semper prudentissime loquebatur, vt neque Caiphæ, neque Pilato occasionem daret magis insaniendi, & etiam ne porcis spargeret margaritas sui sermonis, & sanctum Euangelium porrigeret canibus, ideo modo nõ ait, Ego rex sum, cœlestis & non terrenus: & quanuis cœlestis sum, terrena tamen sunt, omnia mea, Nõ hoc dixit, ne eos vehementius ex asperaret clare docẽs veritatem: at temperauit suũ sermonem,

nem, neque apertè se declarans esse regem cœlorum, neque obscurè insinuans se cœlestem habere monarchiã. Et subdit rationem propositionis quã dixerat: quia si regnum suum esset mundanum, haberet quoq; mundi ministros: qui decertarẽt in fauorẽ suũ, ne caperetur à Iudæis: at nullos habuit ministros seculares, qui defenderent ipsum, ne caperetur. Infert igitur, Regnũ meum non est seculare regnum. Pilatus autem quippe qui erat animalis homo, non capiebat quæ Dei erant: non intelligebat Christum loqui de regno æterno, & non de regno caduco, quale est seculare regnũ sed potius credidit esse aliquod regnum Christi remotum à Romanorum iurisdictione. Ideo intulit, Ergo Rex es tu? Christus vero eodẽ temperamento, quo solebat, respondet dicens, Tu dicis quia, pro quod Rex sum ego. *Ego in hoc natus sum, & ad hoc veni in mundum, vt testimoniũ perhibeam veritati. Omnis qui est ex veritate, audit vocem meam.* Pilatum admonet Dominus his verbis, se innocentissimũ: quippe ait se natum ad hoc, & venisse in mũdum, vt testimoniũ perhiberet veritati, idest, vt perhiberet testimonium, quod ipse erat verus Christus. Nam hoc testatus est, & voce euangelica, & miraculis. Ideo subdit, Omnis, qui est ex veritate, audit vocem meam: hoc est, Omnis electus ad vitam æternam, audit vocẽ meã. Hunc enim vocat esse ex veritate electos enim scriptura vocat filios Dei, & oues Christi. Cum ego Deus sit veritas ideo omnes isti, quos Deus elegit ad vitã possidẽdã æternã, sunt ex veritate, siquidem amant veritatẽ Dei, quę est euãgelica veritas. Cæteri omnes, qui hãc veritatem negligunt quanuis sint creaturæ Dei, nõ dicuntur esse ex veritate, sed ex mendacio, quia diabolus mẽdax est, & pater mendacij. Vnde Dominus neglectores diuinæ veritatis appellat esse ex diabolo dicẽs, Vos ex patre diabolo estis. Pilatũ igitur insinuat esse ex patre diabolo, quippe qui cũ nõ audierit Christi vocẽ, non erat ex veritate: igitur erat ex mẽdacio. Nõ enim filius est veritatis sed filius mẽdacij, qui veritatẽ Dei, quã corã se habebat, nõ venerabatur. Et sufficeret ad venerationẽ Christi, magnitudo miraculorũ, quę ediderat in Iudęa, & Galilæa. Cæterũ Deus huius seculi obcęcauit mentẽ eius, & mentẽ Iudæorũ, vt suo malo veritatẽ, negligerent. *Dixit ei Pilatus, quid est veritas? & cum hoc dixisset, iterũ exiuit ad Iudæos, & dicit eis, Ego nullã inuenio in eo causam.* Qui nolebat credere veritatẽ, curiose inquirit, Quid est veritas? vt vel inquisitione hac, se studiosum veritatis esse simularet. At Dominus non dignatur eũ responsione huius dubij: impertinens enim esse ducebat, docere veritatẽ, cõtẽptorẽ veritatis. *Est autem consuetudo vobis, vt vnum dimittã vobis in pascha, vultis ergo dimittam vobis regẽ Iudæorũ? Clamauerunt rursum omnes dicentes, Nõ hunc sed Barabam: erat autem Barabas latro.* Iniustus præses, confitetur nõ esse cõtta Dominum causam, cõfitetur Dominũ esse innoxium, cur ergo petit assensum plebis Iudaicæ, quã sciebat hostẽ esse Christi ad dimittendũ Christũ? Etenim cũ penes eum solum esset ius dicendi in causa sanguinis, & nõ penes Iudæos, non erat opus facto requirere beneplacitũ accusantiũ Iudęorum. Cũ exploratũ erat Pilato hos esse hostes Christi. Fuit ergo hæc petitio simulata, cum vt gratum se exhiberet Iudæis, tum vt profiteretur nihilominus se non ex animo sed inuitum crucifixisse Christum. Poterat enim, & omnino tenebatur Christum absoluere, ab iniusta accusatione, quam accusatores probare non potuerunt. *Vultis.* Sermo hic magis prouitabat irã Iudæorum cõtra Christũ: eũ enim appellãs regẽ Iudęorũ, ipse optimè sciebat infestam esse hanc appellationem Iudæis. Nihilominus appellat Iudæorum eum regem: vnde auidius Iudæi Christi mortem procurant. Vnde Pilato etiam videtur Christi mortem, placuisse, etiam si exterius apparebat, eandem impedire. Vel saltem si displicebat, vt apparet ex euangelistis, fuit displicentia inefficax, cum tenebatur efficaciter absoluere Christum ab accusatione: & non exquirere tot meandros in causa euidenter iniusta.

¶ Tu considera interim, vt conueniunt gentes, & Iudæi ad necem Domino inferendam, Pilatus, scilicet, præses Romanus, & Caiphas pontifex Iudæus: ille cũ suis ministris gentilibus, iste cum suis ministris Iudæis. Et quia Roma erat caput gentium, & Hierosolyma caput

Iudæorum, duo mundi capita concurrunt ad summum scelus patrandum occidendi Deum & hominem Christũ, vt neque glorietur gentilis in sua innocentia, neque Iudæus in sua lege, siquidem ambo sunt rei sanguinis Christi. Omnia igitur testante Paulo cõclusit Deus sub peccato subaudi infidelitatis, vt omniũ misereatur. Etsi infideliores fuerunt Iudæi, quam gentes, quia suum Messiam non crediderunt. Cæterum omnes fuerunt damnabiles ex peccato infidelitatis: ideoque iustificans eos Christus siue gentes, siue Iudæos, gratis iustificat secundũ suã misericordiam. Hoc est quod psaltes ille Psal. 2. mirabatur spiritu Dei plenus dicens. Quare fremuerunt gẽtes, & populi meditati sunt inania, aduersus Dominũ, & aduersus Christũ eius: siquidem Pontius Pilatus nomine Gẽtium, & Caiphas nomine Iudæorũ, quia Caiphæ suffragantur scribæ & Pharisæi, & promiscua plebs Iudæorum fremuerũt cõtra Christũ. Pilatus quidẽ adigens eũ morti, Caiphas verò & cæteri petentes eiusdem mortem. Et vt Petrus eos increpans ait, Acto. 3. virum sanctum & iustum negastis, & petistis donari vobis homicidam: nam Barabas homicida erat. O humanam vęcordiam, o pessimam electionem, authorem vitæ negare, & destructorem vitæ eligere: à Christo dignum ducunt discedere, & homicidæ diabolo se sociare cupiunt. In Luca autem traditur, hunc Barabam fuisse homicidam, & seditiosum: at verò Ioannes tradit eum fuisse latronem. Vtrunque igitur fuit & homicida, & latro, seditiosus: ij enim qui sunt grassatores vtrunque faciunt, & homines occidere, & occisos spoliare. Et quia Matth. scribit hũc fuisse vinctum insignem, videtur fuisse hunc Barabam, notabilem grassatorem viantium, seu, vt alij vocant assasinũ: sunt enim quandoque homines huiusmodi, insignes malefactores. Ioannes non meminit, quod Lucas retulit. Pilatum remisisse Dominum ad Herodem: credebat enim, quod esset de Herodis iurisdictione. Quia accusatores, deferebant Dominum de subuersione populorum, quam inceperat à Galilęa, & prorogauerant in Iudæam vsque. Herodes autem iste, non erat ille, sub quo natus est Dominus Matthæi. 2. Nam hic erat Iudęæ Rex, post cuius mortem diuisum est regnum in tetrarchias Lucæ. 3. quas distribuit Romanus Cæsar, in filios Herodis Regis, videlicet, in Herodem filiũ, Philippum, & Lisaniam Abilinæ. Herodes ergo iste non Rex, sed Tetrarcha erat, etsi Nicolaus falso tamen oppositũ sentire videtur. Cæterum res certa est ex Eusebij ecclesi. lib. 1. cap. 9. Nam post Herodem primum illum Regẽ Iudęæ Archelaus filius eius successit in regno, quo munere abdicatus post decem annos fratres eius Philippus, & Herodes iunior simul cum Lisania suas ipsorum tetrarchias, idest, quadripartitas Iudęæ præfecturas obtinuerunt. Pilatus autẽ pulso Archelao fuit Rex Iudęæ, decemque annos continuos regnum hoc obtinuit vsque ad Tiberij occasum, vt ibidẽ traditur: quamuis Lucas non refert Pilatum regem esse, aut tetrarcham, sed solum procuratorem Iudęæ. Et forte Pilato maior erat potestas collata à Romano Cæsare Tiberio, quam cæteris, qui tetrarchæ dicebantur: ideo Eusebius eum vocat regem fuisse, & non vocat scriptura tetrarcham. Iosephus enim vocat Iudęæ rectorem. lib. antiqui. 18. ca. 15. Et quidem non ab re Caiphas, & cæteri Iudæi causam Christi ad Pilatum detulerunt, & non ad Herodem iuniorem tetrarcham Galilęæ, etiam si optime sciebant Dominum apud Galilęos diu egisse, & ibidem educatum fuisse: & ipsi in sua accusatione, istud accusabant Dominum subuertisse populum incipientem à Galilęa, & rursus, quia magis forte amabant causam Christi agere coram Herode, quem sciebant esse professione Iudæum, quam coram Pilato professione & natione gentilem. Et denique Herodes Hierosolymis cum esset illis diebus, quod non primo adeum detulissent causam (id quod post modum Pilatus fecit) videtur admonere, eminentiam potestatis Pilati, super cæteros Palęstinæ præsides. Pilatus igitur quãtum videtur, & coniecturæ datur, nõ remisit Christum ad Herodem, quia ad hoc tenebatur propter diuersam iurisdictionem: sed quia exonerare se volebat ab hoc iudicio. Et quidem Matth. 27. vxor eius illi nuntiarat, dicens, Nihil tibi & iusto

Nicolaus ad Lucam. 23.

Cur Eusebi⁹ Pilatum vocet Regẽ Iudęæ.

iusto illi, multa enim passa sum per visum propter eum. Ob hanc igitur rationem, & quia non inueniebat causam intendebat Christi causam in Herodem remittere, sub hoc prætextu, quod ex Galilæis erat cum tamen causa hæc, non auocabat causam, ad tribunal Herodis, quia si reatus fuisset, qui Domino impingebatur, etiam in Iudæa admissus fuerat. Quanuis opinor neque Pilatum, neque Herodem, in Iudæos veram & legitimam habuisse iurisdictionem, sed potius tyrannicam. Quoniam hæc iurisdictio deriuabatur à Rom. Imperio: at vero Romani vsurpauerunt vi & fraude Iudæorum dominationē, vt extat apud Ioseph. anti. lib. 18. cap. 4. & apud Euseb. lib. 1. cap. 6. Nam Pompeius veniēs Hierosolymā violētia expulit à regno, & sacerdotio Aristobulū, & trāstulit regnum Iudæorum in imperium Romanorum, nullo iure, sed potius multa tyrannide. Quocirca etiam si Dominus nō fuisset Deus, non erat subditus Pilati, aut Herodis potestati, quæ tyrannica erat. Vnde ipse inquit liberos esse filios, sed euitandi scandali gratia soluendū tributum: de qua re alibi.

¶ Et obserua, vt ex malis nostris Deus elicit bona, adducitur Dominus ad Pilatum gentilem à teterrimis hostibus, & nihil deliquisse inuenit. Adducitur itē ad Herodem professione Iudæum, & nihil cōmeruisse Dominum declarat. Præses igitur Iudęæ, & præses Galilęæ ambo declarant Dominum esse innocētem solum perfidi sacerdotum principes instanter accusant Dominum, & contendunt eum interficiendum: vt verum sit illud Principes persecuti sunt me gratis. Coram Herode verò Christus tacuit, siquidem desiderabat Christum videre, ad curiositatem, non ad salutē suā parandam. Qui autem sunt huiusmodi, indigni sunt, qui doceantur. Credebat miser ille, Dominum facturum aliquod signum coram eo, vt ad eam rationem eius beneuolentiam captaret, vt dimitteretur: id quod magorum est & circulatorum, non Christi, qui spōtaneam subijt mortem, quippe qui oblatus est quia ipse voluit.

¶ Antequam autem hanc enarrationem absoluam, expediens est circa prædicta nonnulla annotare, de Domini sanguineo sudore, quem solus Lucas commemorat, dicens, Factus est sudor eius sicut guttæ sanguinis decurrentis super terram. Et quidem expensione non est indignum differere, an hic sanguineus sudor Domini, natura, an miraculo accide rit. Verum enim verò sunt qui existimant, Dominum non sudasse sanguinē, quippe hoc natura non habet, sed Euangelistam dixisse sudasse sanguinem pro uerbiali figura, ex qua dicere solemus homines vehementissimè laborātes sanguinem sudare, vt valde, & amarissimè flentes sanguinem flere. Domini igitur sudor aquosus fuit iuxta hoc placitum, vt alij nostri sudores, sed vehementissimus, & guttarū grossarum, quia litera Gręca pro guttis, habet θρόμβοι, quę vox guttas grossas, seu magnas significat. Ad hanc rationem Theophi. in Lucam, & Euthimius locum hunc exposuerunt. Et lucas ait has guttas esse sicut guttæ sanguinis, id quod similitudinem, & nō naturam sanguinis videtur significare.

An sanguinea Christi exudatio miraculo sit tribuenda, an causam naturalem habuerit in Christo.

¶ At verò, quod ad exaggerationem figurata hac locutione locutus fuerit Lucas, si esset locus alius in scriptura, qui eandem figuratam loquendi formam ostenderet, non esset difficile creditu, hunc locum itidem fore intelligendum: at non recolo alium similem tropum extare in scriptura.

¶ Iam verò si de sudore sanguineo est intelligendus Lucas, qui erat verè sanguis, vt videtur intelligendus, siquidem obstat nihil, quod tradatur sicut guttæ sanguinis, quia huiusmodi dictiones in scriptura, non excludunt naturæ veritatē, vt diximus tomo. 1. ad cap. 1. Ioan.

¶ Beda igitur comm. ad Lucam credidit hunc sudorem sanguineum miraculo esse tribuendum. Nemo, ait, sudorem hunc infirmitati deputet, quia contra naturam est sudare sanguinem. Sed potius intelligat, per hoc nobis declaratū, quod effectum iam suæ precis obtinebat, vt, videlicet, fidem discipulorum, quam terrena adhuc fragilitas arguebat, suo sanguine purgaret. August. in lib. sent. prosperi. ad mysterium retulit hunc sudorem, dicens, Orans etiam cū sudore sanguineo Dominus significabat de corpore suo, quod est ecclesia, ma

Placita varia de sudore sanguineo.

natura martyria. Nicolaus poblemāticū insinuat esse, vel quod naturaliter dominus sudauerit sanguinē, videlicet, quod pellendo humores aquosos per sudorem illos etiam tingeret sanguis, vel quod ex diuino miraculo sanguis sudaretur.

¶Caietanus ad Lucam naturalem arbitratur hunc sudorem sanguineum fuisse siquidē ex anxietate fortissima, ex morte imminente sibi humor aquosus totus aruerat, & ideo cū deesset aquositas sanguinis, pulsus fuit sanguis ipse ex violentia agoniæ, quam Christus sustinebat.

¶Est autem vnum certum in disputatione hac, sudorem sanguineum quibusdā accidisse naturaliter, vt Aristo. tradit ca. 5. lib. 3. de animali. par. & eorum causis. Vbi inquit, quosdam cruentum quoddam excrementum sudasse, propter vitiatum corporis, habitum, scilicet, cum corpus laxum fluxumq; esset, sanguisque præ cruditate humesceret imbecillitate caloris, qui exiguus venis inclusus concoqui non posit. Vnde secundum Aristo. sanguis hic qui sudatur, est sanguis crudus & valde dilutus, quia ex debilitate caloris non potuit concoqui & crassescere. Et in libro de histo. anima. 3. cap. 19. item inquit sanguinē nonnunquam humescere nimis, & in saniei speciē dilui, adeoque excrescere, vt iam nō nulli sudore cruento exudauerint. Vnde ex hoc loco item liquet, quia sanguis sit valde aquosus, atq; serosus, inde procedere hanc exudationem. Quanuis hęc est altera causarum, quippe alteram iam præscripserat dudum, scilicet, corporis malum habitum, nimiamque eiusdem laxitatem, & porositatem, id quod etiā Michael Ephesius Arist. interpres, itidē testatur propter viciatum corporis habitum, contingere cruentam istam exudationem. ¶Sunt igitur duæ causæ natura les huius cruentæ sudationis, altera serositas sanguinis: vnde redditur admodū stillabilis, & plusquam satis fuisset liquidus, & itidem fluxibilitas corporis, seu laxitas eius, non potens sanguinem illum continere. Quibus omnibus, Galen. in libro, cui titulum fecit Methodus medendi subscripsit per omnia.

¶Cum ergò corporis Iesu Christi habitus, non fuerit viciatus, sed optime fuerit cōstitutus, quippe quod in vtero beatissimæ Mariæ ab Spiritu sancto fuerit concinnatum, & rursus sanguis Christi optimam habuerit temperaturam in calido, sicco, humido, frigidoque, summāque mediocritatem in crasso, & subtili, hinc exorta fuit difficultas, vnde cruenta hæc exudatio domino acciderit, & ideò creditur à quibusdam miraculosa.

¶Et quidem quod Caietanus affirmat, dominum exudasse cruorem, quia exhausto corpore tristitia aquositas deerat, non est rationabile. Sanguis enim probantibus philosophis & medicis, quanuis corpus sit exhaustum, non potest destitui aquositate sua, quæ sanè sibi est natiua, vt neque lac est, quod sero non fruatur suo: ideoque sanguis domini sub illa agonia, tunc suam habebat aquositatē. Neque naturaliter poterat ab illa destitui: ideoque alia est tenenda causa dominici sudoris. Puto igitur hunc sudorem fuisse naturalem Christo.

¶Enim vero si causas consideramus huius sudoris, liquebit quod ex illis naturaliter procesit. Etenim tristitia Christi tunc fuit supra omnē tristitiam, id quod ex causis quatuor facile disces. Quarum prima est ex generalitate passionum. Passus est nanque dominus in omnibus & internis & externis bonis: in fama, quæ læsa est maximè, in amicis, qui omnes eum destituerūt, in vestibus suis, quibus fuit exutus, in corpore flagellis cęso, in manibus, pedibus, capite, latere, &c. ¶Secūdo ex ipso passionis genere, quia crucis mors est acerbissima: nam clauis confixus pendebat à cruce, at manus & pedes sunt valde sensitiua, quę tamen rūpebantur ex clauis tenentibus corporis molē. ¶Tertio ex magnitudine doloris qui in Christo maximus fuit ex nobilissima eius complexione & tenerrimo tēperamento. ¶Quarto fuit acerbissimi doloris causa, quia dolens ex parte vna, purissimè sentiebat dolorem in alijs: nos enim sæpe absorbemur ex magnitudine vnius doloris, vnde alia non sentimus dolorifica. Cum ergo Christus huiusmodi dolores, quos esset passurus considerasset, anxietate maxima supra omnem anxietatem hominum angebatur, & in meditatione grauissimorum horum malorum, quæ clarissima scientia cernebat esse euentura sibi exardebat ignis, &

iuxta

Marginal notes: Arist. de par. ani. & eorum causis. 3. ca. 5. — De cruenta exudatione philosophorum & medicorum placita. — Corpus Iesu Christi optimi habitus fuit & sanguis purissimus sine aliquo vitio — Caietanus nō probatur. — Quatuor de causis, doloris tristitia fuit maxima

iuxta illud, In meditatione mea exardescet ignis. Psal. 38. quia spiritus vitales & animales incendebantur vehementer tunc: & æstuante corpore laxati sunt pori, & venarum tunicæ distentæ, vnde & pori laxabantur admodum, ex quibus laxatis aquosus defluebat sudor copiosus, & ex distentis venis eidem miscebatur sanguineus sudor, qui duo pariter commixti decurrebant super terrã. Ex incomparabili igitur mortis sibi imminentis, quam clarissimè cernebat imminere, omniumque illi morti annexorum tristitia concepta, naturaliter æstuabat vehementissimè Christus, & angebatur: indeque naturaliter fuit consecutus sudor sanguineus simul & aquosus. Quanuis esset optimi habitus corpus suum, & sanguis purissimus, at non ob defectum horũ sudauit sanguinem, sed ob superuenientem mærorem maximum ex causis quatuor dudum commemoratum.

¶ Ferunt quendã nobilem Pinciæ fuisse decapitatum, & ex angore mortis sanguinẽ sudasse: fortasse hic cacochimus erat: puer item quidam Salmanticę fertur ex capite sudasse sanguinem, quia etiam cacheticus erat. Quidam memoriæ prodidit se vidisse hominem, qui ad certa temporum interualla, ex latere sano sub epate & integro, sanguinem manabat: & ipse sanguis vltro sistebat, itaque pori ipsi, se se naturaliter laxabant ad fluxum sanguinis, & se comprimebant, ad consistentiam. Hoc itidem tribuendum cachimiæ vel ad vitium sanguinis referendum & corporis malum habitum. Quippe scissa vena epatica salutem attulit. Videtur autem mihi, nullum bene habitum corpore, & nõ vitiatum habentem sanguinem, ex causa naturali posse cruorem exudare, neque ex mortis imminentis consideratione etiam vehementi: quippe nulla tam vehemens tristitia poterit esse, quanta fuit Christi vt diximus: etiam si quispiam sibi videat paratas flammas, vbi sit adurendus, vel quæuis alia tormentorum genera. In nullo enim hominum possunt tot congregari causæ, concipiendæ tristitiæ, vt in Christo: qui reliquit suam partem sensitiuam, vt ageret omnia, quæ sua erant: ideo non arcebat tristitiam vberrimi fructus redemptionis consideratio.

Beneuerius li. er de in... dedis quibusdam occultis morbis.

ENARRATIO. I. IN capur decimumoctauum.

¶ *Tunc ergo apprehendit Pilatus Iesum & flagellauit. Et milites plectentes coronam de spinis, imposuerunt capiti eius: & veste purpurea circumdederunt eum. Et veniebant ad eum, & dicebant, Aue rex Iudæorum: & dabant ei alapas.*

ANTEQVAM Pilatus flagellandum traderet Iesum, referente Matthæo, multa alia acciderunt, & quod vxor Pilati misit ad eum, vt dimitteret Iesum, quia iustus & innocens erat, & quod Pilatus clarè est testatus Dominum innocentem esse, & contendisse dimittere Iesum, propter festi consuetudinẽ, ex qua vinctus vnus erat dimittendus. Tria allegans ad dimittendum Iesum, & quod nullam in eo inueniebat causam, quam etiam Herodes nullam in eo inuenerit, & demum si noluissent hoc probare Iudæi, saltem propter festi cultum paschalis dimitterent Iesum, qui cultus introduxerat consuetudinem dimittẽdi vnum vinctum: & hæc etiam Marcus, & Lucas referunt. Rursumque pontifices persuasisse turbis, vt peterent sibi Barabam, Iesum verò peterent crucifigendum. Et quidem etsi Pilatus dimittere satagebat Christum ex parte vna, ex parte altera nolebat displicere pontificibus Iudæorum. Et forte quia erat pecunia corruptus, aut ex pusillanimitate animi, non est ausus Iudæorum voluntati repugnare, aut forte timens tumultus excitandos in populo, aut quia timuit, ne Iudæi obloquerentur de eo, apud Tiberium Cæsarem accusando, quod Dominum permisisset viuere, qui se regem constituebat Iudæorum, contra imperialem Romanorum maiestatem. Et hæc fuit potissima causa, quam Ioannes exprimit, hoc capitulo. Postquam ergo in optione Iudæorum Pilatus reliquerat, vel eligere Christum, vel Barabam, & ipsi Barabam sibi elegerunt, tentauit alia via placare implacabilem Iudæorum, furorẽ scilicet, flagel-

flagellãdo dominũ, & fum mis iniurijs illum affliciendo, vt Ioãnes modo inquit. *Tunc apprehendit Iesum Pilatus & flagellauit.* Pilatus iussit ministris, vt Iesum flagellarent, & hoc est, quod ait, Apprehendit, &c. Non enim propria manu flagellauit, id quod præsides in vsu non habēt sed quia eius autoritate ministri apprehenderunt dominum, & flagellauerunt, ideo, quod autoritate præsidis factum est, præsidem fecisse Ioannes commemorat. Matthæ. vero & Marcus solum dicunt, Pilatum tradidisse dominum flagellis cæsum, seu flagellatum, & non aiunt, quod Pilatus eum flagellauit, vt modo Ioannes commemorat. Cæterum Matth. & Mar. insinuare videntur dominum flagellatum, & morti traditũ fuisse, antequam illuderetur, &c. Vnde quidam colligunt dominum fuisse flagellatum bis, & bis illusum in domo Pilati: primo antequam traderetur, & secundo postquam traditus est Iudæorum voluntati. Enim vero Matth. & Mar. referunt illusum dominum post flagella, & postquam tradidit eum Pilatus. At verò Ioãnes hoc loco meminit flagellationis, & illusionis, & posteà multis interpositis, meminit quod traditus est Iudæis à Pilato. Porro apud Lucam. 18. Postquam flagellauerint occident eum. item Mar. 10. Vnde videtur, quod postquam fuit flagellatus, fuit cruci traditus, ideo non bis, sed semel fuit flagellatus, proximè antequam morti adiudicaretur. Nam autore Hiero. Romanus mos erat reos primo flagellare, & dein cruci adiudicare. Matth. & Mar. sunt per recapitulationem intelligendi ex Aug. lib. 3. de consensu. ca. 9.

Secũdũ quos dñs dominus fuit bis flagellis cæsus.

¶Qualia autem, & quot fuerint hæc flagella euangelistæ non referunt, contemplatiui quidã suspicantur immaniã fuisse, & innumerabilia. Atqui si fuissent innumerabilia, & sæuissima, dominica caro delicatissima illa ferre potuisset? Vtique periret flagellatione. Sunt quædam flagella in Africæ Tingitania prouincia confecta ex funiculis coriorum camelorum, adeò sæua, vt flagellatus homo, ex flagellatione pereat, etiam si sint pauca flagella, si ilia tamen, aut stomachus flagellentur: ideoque cauēt ne hæc duo ex flagellis istis verberentur, solum enim terga verberant ex istis flagellis. Et nonnunquam si delicatior sit verberandus, etiam num ex hac tergoris verberatione loquendi munere orbatur, ea est horum flagellorum crudelitas. Quo circa forte flagella domini, non fuerũt adeo cruda, vt illa ferre nequiret caro Christi, nisi fingas miraculum, quod tunc accidisse necessarium non puto concedere. Flagella igitur hæc admota sunt, eo animo à Pilato, vt diximus, vt lentesceret furor immanis Iudæorum: ideoque permisit vt domino illuderent, & inspuerēt in faciem eius. Et fuit hic ordo: primo fuit morti addictus, & deinde flagellis est verberatus, deinde verò est illusus, & insputus, & corona spinea redimitus, & tandem executioni mandata crucis sententia. Sed quid est quod Pilatus, ram sęuit in Christum, quem innocentem & planè virum iustum esse est confessus, cur ipse iubet eum flagellare? cur iussit militibus, vt tot probris, & illusionibus eum afficereut? cur quod caput eius spinis pungeretur? Hæc nãque omnia cum pateretur iniustissimè, non erant irrogãdaà præside. Quod enim ait, emendatio nis gratia se facere, vnde ait apud Lucã, Corripiam ergo illum, & dimittam, & supra dixerat apud eundem, Emendatũ ergo dimittam, eum non excusat, cum ipse planè sit confessus, nihil esse in domino criminis. Si nihil erat in domino corripiendum à præside, nihil emendandum, cur ergo ait, corripiam ergo illum aut emendatum dimittam? Vtique Pilatus optime nouit, se iniuste agere contra dominum, ideo lauit manus suas dicens, Innocens ego sum à sanguine iusti huius id quod Remigio testante tũc moris erat volentibus coram populo innocentiam suam demonstrare. At verò sciens se iniustè facere, nihilominus fecit, & vt complaceret iniustitiæ Iudaicæ, damnauit Dei iustitiam. Quod ergo dixit, Emendatum dimittam, &c. non eò dicebat, quo ipse credebat in Christo esse normihil corripiendum, vel emendandum, sed quo traheret Iudęos, ad Christi compassionem: quasi diceret, Si quid habet emēdandum, sat sunt verbera hæc & illusiones, pro emendatione. Tantis enim opprobrijs est hic homo onustus, vt deinceps, non se audebit profiteri esse regem Iudæorum, sed potius se subducet ab hominum

minum conſpectu & conſuetudine, ne contumelijs afficiatur. Porro Pilatus qui lauat manus aqua, non lauit cor ab iniquitate, & reatu iniqui & fœdiſsimi iudicij. Nihil illi proderat aquæ lauacrum, quandoquidem ſanguinem innoxium ſcienter fundi iubet. At verò flagellatur Dominus, quia dixerat Matth. 10. apoſtolis ſuis. In ſynagogis ſuis flagellabunt vos, &c. Quia ergo viderat ſua beata, & incomprehenſibili ſcientia martyres ſuos multa probra, variaſque contumelias ab infidelibus tyrannis ſote paſſuros, ideo ipſe primum dignatus eſt illa omnia ſuſcipere: vt martyres ducem ipſorum, atque principem videntes fidei flagellatum & tot tantiſque iniurijs affectum, ipſi æquo animo ſuas iniurias ferrent: & non ſolum ipſi ex hoc ſolarentur, ſed & omnes alij fideles in ſuis laboribus reficerentur. Flagella ſane peccatorum ſunt docente pſalmo, multa flagella peccatorum, & innocētiſsimus agnus flagellatur, non ob ſua, ſed ob noſtra abluenda peccata, vt ex liuoribus, flagellorum ſuorum nobis pareretur antidotus peccatorum, nam Eccle. 28. flagelli plaga liuorem facit: ideo liuore eius ſanati ſumus, Eſa. 53. Vnde in Pſal. 34. Dauid in Domini perſona dixit, Congregata ſunt in me flagella, & in Pſal. 37. In flagella paratus ſum. *Et milites plectentes.* In opprobrium Domini milites hanc coronam ſpineam plexuerunt. Etenim illudentes, & ſubſanantes regia Chriſti, quam accuſabant Iudæi, poteſtatē, hæc meditabantur: quare inſignia regia ad Chriſti vituperium, eidē offerunt. Sunt nanque corona, ſceptrum, purpura, adoratio, inſignia regum. Volentes ergo milites, oſtendere Chriſtum non ſerio, ſed ioco eſſe regem, ideo iocoſa, & opprobrioſa regum inſignia, illi offerūt. Quales autem fuerint ſpinæ huiuſmodi, Euāgeliſtæ tacent: etſi corona hæc fuit infixa capiti Domini adeò, vt ſpinæ beatiſſimū pungerent caput, non exprimūt: ſed ſolum quod capiti eius impoſuerūt coronam de ſpinis.

¶ Verum ea erat miniſtrorum illorum atrocitas, & impudentia. vt admodum ſit veriſimile, coronam illam non ſolum fuiſſe Domino leuiter impoſitam: ſed infixam capiti eius. Nanque ſi non intendiſſent aliud, quam regiam Chriſti deridere poteſtatem ex corona impoſita, vtique non plexuiſſent illam ex ſpinis: ſed ex alia materia non pungente. Verum quia volebant, & irridere, & nocere. admodum torquendo Domini caput, ideo plectentes coronā de ſpinis illi impoſuerunt. Vnde crudeliter Domini caput torſerunt, primo infigendo coronam, & item non auferendo illam continuò, ſed ad ſummam torturam dimittendo illam in capite Domini infixam, vt eſſet Domino immenſum & iuge capitis tormentum. At quia ſpinæ ſignum ſunt peccati primi, ſiquidem Protoplaſtis dicitur à Domino Geneſ. 3. Spinas, & tribulos germinabit tibi, &c. ideo, quæ iſti diabolici miniſtri, ad ludibrium Domini, & contemptum faciebant, Deo diſponente, erant noſtræ redemptionis ſacramētum. Quo circa corona hæc ſpinea denotabat Dominum per mortem ſuam triumphaturum de ſpinis noſtris: quia de peccato damnauit peccatum ad Roma. 6. At vero, quid ait, milites conuocaſſe cohortem, videtur hoc geſtum fuiſſe vel authore Pilato, vel eo nō inſcio, neq; repugnante: milites enim erant Pilati, qui cū eſſet ſicut prorex Iudææ prouinciæ nomine Roma. imperij, vt ſupra diximus ex Euſebio, habebat milites Romanos in ſuum præſidium, vt apud nos ptoregibus eſt conſuetum.

¶ Sed equidem etſi vos milites ſpineam diuino infigitis capiti coronam, ſcitote coronam ſpineam iſtam ſuperare omnes veſtras triumphales coronas, omnes *Corona triū phalis.* obſidionales, omnes gramineas, omnes *Ciuica obſidionalis.* ciuicas, omnes murales, omnes caſtrenſes, omnes nauales, omnes denique oua- *Muralis, caſtrenſis oualis.* les coronas. Apud vos enim triumphales coronæ imperatoribus veſtris in honorem triumphi dabātur, obſidionales verò ducibus liberantibus ab obſidione Romanos. Primæ ex lauro primum erant conſertæ, dein vero ex auro, ſecundæ verò ex gramine. Ciuicas coronas ciues donabant eis, qui ciues liberabant ab hoſte, & hoſtem trucidabant. Murales vero eæ erant, quæ donabātur ab imperatore ei, qui primus murum ſubierat, inque hoſtium oppidum primus aſcenderat. Caſtrenſes autem eæ erant, quæ

Lege Gelliũ attic. noct. libro.5.c.6.

quæ donabantur ijs, qui hostium castra primi introierunt: sicut naualis ea erat, qua donari solebat qui primus in hostiũ nauem vi armatus transiliuit. Qualis denique myrtea erat, qua donabantur ij qui, vel iniusto nomine aggressi sunt hostem, vel qui victoria potiebãtur, sed nõ cruenta, vel quæ ex hoste humili, quales erãt serui, aut piratę reportata est. Christus autem has omnes iustissimis nominibus promeruit coronas, excepta vltima: siquidem non reportauit victoriam ex hoste humili, sed ex hoste potente, qui orbem sibi subiugarat. Et cruenta fuit hæc victoria, quia sanguine rubens infernales subegit sibi potestates. Neq; iniusto bello inuasit aduersarium, sed iustissimo titulo, quia contra vniuersalem hostem, & tyrannum totius generis humani bellum iniuit. Et quia hunc superauit, non armorum vi sed sanguine suo, ideo triumphalem promeruit coronam ex auro purissimo. Cur ergo vos spineã illi infigitis? Rursus qui primus ingressus est muros inferni, & ianuas illas plusquam ferreas penetrauit, & secum detulit spolia sanctarum animarũ, Christus est. Et qui primus muros cælestis ciuitatis introiuit ipse est, an non donandus erat murali corona cur ô scelesti spineam illi infigitis? Ad hæc si ciuicam promeruit obtinere coronam, qui ciuem liberat ab hoste, hostem opprimẽdo, quis obsecro liberat ab hoste maligno fideles omnes, qui sunt ciues sanctorum & domestici Dei, nisi Christ9? Cur igitur spineam coronam tanto assertori infigitis, ô pessimi satellites? Si obsidionalem is vẽdicat coronam, qui ciues liberat ab obsidione hostili, vtique omnes homines obsessi eramus à satana: Christus autem ab hac obsessione nos vindicauit. Obsidionalem igitur debuit obtinere coronam, cur ergo vos spineam violantes vestra iura ei infigitis? Si Castrensem sibi vendicat coronam, qui primus irruit in hostilia castra, vtique Christus dirupit diaboli acies omnes. Namque etsi diabolus fortis erat, & fortiter custodiebat stationẽ suam, venit tamen Christus eo fortior & conquassauit vires eius & fregit potẽtiam eius, & eum subiecit hominibus. Nam apostoli Christi virtute omnia idola, in quibus diabolus colebatur, dissipauerunt. Ex idolis autem, ceu ex castris quibusdam, diabolus vindicabat hominis dominium fraude attrahens ad se homines. Hęc autem castra dissipata sunt à Christo. Demum si nauali corona donãtur, qui in nauali pugna hostilem primũ transiliunt nauem, vtique omnes homines in mundo hoc tanquam in mari quodam tempestuoso, & periculoso, versamur. Diabolus autem, per hoc mare grassans nauem onustam ferebat semper animarũ, quas deuehebat ad tartara: at vero Christus in hanc nauem primus transiliuit, & nauem hanc dissipauit, vt iam ex mundo hoc pateat via ad æthera, quæ prius patebat ad tartara. Cur ego ô miseri spinea donatis corona hominem, qui omnes honorificas & illustrissimas sibi optimo iure vẽdicat coronas? Siquidem solum oualem non amat coronam, quia hæc non illustris est corona: siquidem, nobilissimus hic princeps, nobilissimas solum sibi vẽdicat coronas. Quod si oualis corona quæ concedebatur ouantibus ex hostis victoria, non tamen triumphãtibus indigna est Christo, cur ô infelices dignam iudicastis beato capiti spineam coronam? Cæterum hæc spinea corona triumphus est Christi, triumphus est sanctorum, deiectio est dæmonum, summũ gaudium est angelorum. Pungebant spinæ istæ Christi caput, at mulcebant Dei patris contra nos iram, contra homines diuinum placabant furorem, Dei erga nos conciliabant misericordiam. *Et veste.* Sunt qui notant dominum non induisse vestem hanc, sed circundedisse: at verò apud Mar. indutum Christum hac veste & exutum legimus. At quod Matth. ait circundederunt eum, itemq; Ioan. ideo dictum puta, quia milites non induebãt dominum hac veste, animo induẽdi, sed irridendi: & ideo non apposité, & cõcinnè induerunt dominum, sed quantum satis eis erat, ad suum ludibrium exercẽdum. Porro Matthæus hanc vestem dixit esse non purpuream, sed coccineam dicens, Induerunt eum Chlamydẽ coccineam. Vestis purpurea erat olim insigne regum & imperatorum, & ex gratia magna alijs à regibus concedebatur purpura. vt. 1. Mach. 10. conceditur Ionathę vt in auro bibere. Purpura autem est piscis ex genere ostreaceorum, aut conchulium,

Purpura & coccineum quid.

lium, qui iugulatus purpureum effundit colorem: vnde tinguntur pretiosissimæ vestes, quibus vtebantur olim soli reges & primores populorumque principes, vt de Holoferne legimus fedisse in purpura. Et Exod.16. Cortinæ tabernaculi fœderis erant purpureæ, & velum de Hyacinto, & purpura. At verò, quia pro purpurea veste, quæ erat regiũ insigne Dominum induerunt chlamydem coccineam, ideo credit Augustin. lib.3. de consens. Euang. cap.9. Ioannẽ, dixisse induerunt eum purpura, item & Mar.15. Hoc est, induerunt coccineam chlamydem, loco purpureæ vestis.

Concordia Euãgelistarum.

¶ Est autem coccinea vestis, rubra vestis, quia ex cocco tingitur. Coccum autem baphicen dixere Græci, idest granum tinctorium, quod habet frutex nomine ilex. Est autem & coccos, dictus scolecius, indeque coccinum, reddit Hieronymus vermiculum, vnde vermiculare. Galenus autem in Hipocratem, coccon absolute prolatum, dixit denotare granum gnidium, siue cnidium, & granum infectorium siue tinctorium granum, legendus libr.27. capit.9. Plinius. Coccinea ergo vestis rubens vestis est, vnde Genes.38. obstetrix ligauit coccinum in manu Phares ad gemellorum distinctionem. Et vestes huiusmodi erant etiam nobiles vestes: vnde.2. Regum.1. Vestiebat vos coccino. Et color iste est sanguineus: ideo Esaiæ primo peccatorum macula coccino confertur. Si fuerint peccata vestra, vt coccinum. Dixit autem Augustin. loco prænotato esse speciem purpuræ cocco quam simillimam, ideoque chlamydem illam coccineã, quam induerunt Dominum, appellatam à Mar. & Ioan. purpuram. Cæterum Aulus Gellius nocti. attri. lib.2. capit.26. omnes colores, scilicet, igneum, flammeum, sanguineum, & croceum, & ostrinum, & aureum sub russo contineri, & à rubore trahere appellationem indicat. Sed cum aliter rubeat ignis, aliter sanguis, aliter ostrum aliter coccus has singulas rusi varietates latina oratio singulis proprijsque vocabulis non demõstrat: omniaque ista significat vna ruboris appellatione. Qua propter ostrinus color, qui est purpureus color, quippe ex quibusdam ostreis defluit iugulatis, est rufus color, differens ab alijs rubeis coloribus secundum intensum & remissum. Vnde Cantico.7. rufas comas ex purpura significat Salomon dicens, Comę capitis tui, sicut purpura. Et olim ideo appellabantur ostreæ vestes quæ subrubebant teste Nonio. Turpi. Inspexit virginem vestitam ostrinam. Quare vestis rubens, quæ est coccinea vestis, etiam potest appellari purpurea vestis.

Color ostrinus.

Ostreæ vestes sub rubeæ vestes.

¶ Chlamys autem est genus vestis militaris: quia militibus cum corona ilignea solebat exhiberi, vt scriptum est in quadam comœdia Cæcilij. Aduehuntur cũ ilignea corona, & chlamyde. Dij vostrã fidem. Vocat autem ilignean coronam ciuicam coronam, quæ texebatur, ex fronde querna, lege Gellium libro. 5. capit.6.

¶ Dominum autem induunt hac chlamide coccinea, quæ forte est ea quam Hispani vocant, *Capellar de grana.* Etenim, quia peccata nostra rubra sunt, vt coccinum & instar cruoris, nos maculant coram Deo, ideo vt nos subdoceret ex hoc facto Deus, Christum accepisse quantum ad pœnam in se ipso omnes iniquitates nostras; Esa.53. Posuit in eo Dominus iniquitatem omnium nostrũ, propterea indutus est hac coccinea veste. Et Ezech.16. Vidi, ait, te conculcatã in sanguine tuo: & infra, Et emundaui sanguinem tuum. Vbi per sanguinem nostrum, intellexit peccata humani generis, induitur igitur veste sanguinei coloris, vt discamus, quod per sanguinem suum emaculat sanguinem nostrum. *Coccineam.* Pro quo Græce coccinam. *Et veniebant ad eum, & dicebant, Aue rex Iudæorum.* Quandam veluti scænam irridendæ regis, isti oculis astantium exhibere studuerunt. Et ideò post exhibita alia insignia regia, scilicet, vestis, & coronæ, alia irrisoria signa nunc prosequuntur, videlicet, salutandi Christum in Regem Iudæorum. Et equidem etsi donemus Pilatum hoc permisisse, vt placaret Iudaicos contra Christum succensos animos, isti tamen milites, cum cohorte tota, non hoc animo spectaculũ istud protulerunt: sed potius animo irridendi, & illudendi Christi. Vnde sequitur. *Et dabant ei alapas.* In domo Caiphæ, etiã fuit cæsus alapis Dominus: & modo rursus alapis

alapis cæditur: & diuinus in quem desiderant angeli prospicere vultus, saliuis impiorum fœdatur. At verò quanuis apud pontificem Caipham, ministro alapam impingenti dixerit, Si male locutus sum perhibe testimonium de malo, si autem benè cur me cædis? Porro modo nihil respondit: sciebat enim quãdo erat opportunum responsum, & quãdo erat opportunum silentium: salutant autem in regem, cuius subdi regno repugnant. Sicque salutant isti in regem, vt Iudas salutauit in magistrum, dicens, Aue Rabbi. Hæc est impiorum salutatio fraudulenta, aut irrisoria. Et si fraude salutauit Iudas: quia osculo tradidit Christum, isti vero non osculantur fraude sed palam alapas impingunt in salutatũ. Sed ô scelestissimi carnifices, quid proritat vestram iram aduersus agnum mansuetissimum? Quando reus fuisset, mansuetudo, & incomparabilis æquanimitas Christi, vos debuisset ad commiserationem flectere: at nihil vos flectit, ô duriora adamante corda. Gentiles quidem estis, & corde Iudaico in Dominũ fremitis. Matthæus autem, & Mar. arundinis Christo exhibitæ meminerũt quæ illi oblata est illius deludentes sceptrum regium: ideoque percutiebant ex arundine caput sacrosanctum. Et hoc est quintum eorum, quæ ad ludicrum spectaculum isti contulerunt. Primo enim conuocant totam cohortem Pilati: secũdo congregatis carnificibus Christum denudant, si vsque ad carnis ostensionẽ, Euangelistæ non exprimunt. Nam poterat fieri denudatio saluo interiore sindone, scilicet, linea veste, quam vocant camisiam. Verum ea fuit insana rabies horum, vt non sit incredibile etiam sindonem exuisse Domini. Tertio induerunt eum chlamydem coccineam. Quarto nectunt spineam coronam, & capiti Christi infigunt. Quinto arundinem Christo exhibuerunt in dextera, tegebantque inuiti sacramentum, quod calamus quassatus non erat à Christo confringendus, & lignum fumigans non erat ab eo extinguendum, Esa. 41. Sextum autem est geniculatio tanquam regi exhibita Christo. Et sicut Iudæi dicebant, Prophetiza nobis Christe, item & isti aiunt, Aue rex Iudæorum. Septimo

Decem ludibria Christo illata in domo Pilati.

Christi diuinam faciem saliuarum, & execrationum aspergininibus commacularunt. Octauo Christi malas alapis sæuissimis verberarunt. Nono arundine Christo porrecta semel aufertur è manu eius, & ex ablata caput eius crudeliter percutiunt. Quasi verò non sat fuisset, caput ex acutis spinis tanquam ex aciculis vehementer pungere, sed partem nõ punctam capitis, arũdinis percussione lædunt, vt verum sit, quod in eo nõ erat sanitas. Est autem decimum ludibrium, quod Dominum exuerunt chlamydẽ coccineam, aut coccinam, vt textus habet græcus, & induerunt eum ex proprijs indumentis. Quod si carnes Christi immaculatissimæ prorsus erant nudatæ, vsque ad ablationem intimi sindonis, vtique tristissima fuit hæc gemina denudatio corporis sui Christo. Quãuis enim non habebat peccatum, vnde erubesceret ex sua nuditate vt primi homines erubuerunt: at verò, quia sciebat carnifices illos ad vituperium Christi, eum nudasse, ideo ex hoc tristabatur summè. *Et veniebant ad eum.* Græce non legitur. *Exiuit iterum Pilatus foras, & dicit eis, Ecce adduco vobis eum foras, vt cognoscatis, quod ego in eo nullam inuenio causam.* Equidem si adamante duriora diximus esse corda ministrorum Pilati, vtique multo durius erat Pilati cor, qui sciens Dominũ, quẽ sæpe est professus esse prorsus innocentem, nihilominus si non iussit, permisit tamen quod toties vilipenderetur. & toties indignissimè cruciaretur. Cuius enim vel lapideum non mollesceret ad cõmiserationẽ cor, videns innocentissimũ hominẽ, ex tot & tantis cruciatibus patientissimũ? Vnde videtur, quod etiã Pilato cruciatus Domini placebant, siquidem tam acerba, & dura tormenta eum subire permittebat, si non iubebat. Et cum esset præses & prorex Iudeæ, nesciebat, non esse facienda mala, vt proueniant bona. Quare, etsi intendebat, Dominum à morte crucis liberare, iniquis tamen medijs hoc procurauit. Dominum, diris affligens cruciatibus, vt ex pleretur animi Iudæorum, & ab accusando saltẽ commiseratione cessarent. Etenim vel erat in Christo quicquam puniendum, & legitimè probatum, & tunc punire oportebat, vel nihil erat, vt ipse

Pilati & militum eorum durissimum cor in Christum.

Iudices vtique alij non iudices non sunt facturi mala vt veniant bona.

ipse est secundum veritatem professus, & tunc protinus erat absoluendus. Neque erat cur timeret Iudæos delaturos eum coram Cæsare Tiberio: siquidem delatio vana foret, quæ non poterat legitima probatione fulciri. Promptum enim erat innocentiam Domini Romanis ostendere. Verum quod ipse timebat spoliari principatu ex Iudæorum cauillatione coram Cæsare si Christū absoluisset, hoc euenit idem non absoluēs, vt ex Iosepho habetur vt etiā Iudæi, qui ex timore Romanorum præferunt Dominum morti tradidisse, per mortē Domini, ipsi funditus perierunt Hierosolymitani ciues. *Exiuit.* Postquam Pilatus nouit Christum flagellatum, & insputum & ad satietatem vsque derisum decreuit, Christum proferre populo Iudaico expectanti. Ideo iterum exiuit foras. Primo enim exierat quando à Caipha ductus est Iesus in domum Pilati.

¶Secundo exiuit Pilatus postquam interrogauit Dominum, Quid est veritas.
¶Tertio exiuit foras, quando adduxit Dominum foras prætorium flagellatum vt modo Ioan. meminit. Et tunc tertio dixit ad illos, Quid enim mali fecit, Lucæ. 23. Et in quibusdam codicibus mendosè legitur, Tertio die dixit ad eos.

¶Et quarto exiuit foras vt insinuatur à Ioanne, dum ait, Exinde quærebat dimittere eum. Iudæi autem clamabant, Si hunc dimittis non es amicus Cæsaris: siquidem extra prætorium erat cum hæc verba faceret Iudæis: nam ipsi non ingressi sunt in prætorium ne contaminarentur.

Pilatus pluries testatus est publicè Christi innocentiam & nihilominus egit contra suam conscientiam.

¶Quinto exiuit quando Dominum ad duxit foras, & sedit pro tribunali. Egrediebatur enim foras extra prætorium Pilatus, vt loqueretur cum Iudæis, & manifestaret innocentiam Christi: & rursus obrutus ex clamoribus Iudæorum ingrediebatur in prætorium, vt loqueretur cum Iesu: & semper in istis quinque egressibus, testatus est Christi innocentiam. Quare quinquies protulit testimonium de Christi inculpatissima vita, id quod magis fuit ad Pilati damnationem. Et sunt nostrates iudices huiusmodi non pauci qui corrupti vel pretio conducti, vel amicitia illecti, aut consanguinitate, violant Dei iura, & corrumpunt Dei iudicia damnantes innocentes, & absoluentes nocentes.

Exiuit ergo Iesus portans spineam coronam, & purpureum vestimentum, & dicit eis, Ecce homo. Græcè, exiuit foras. Data opera Christum flagellatum, consputum, alapis cæsum, & illusum adduxit Pilatus foras, vt Iudæi commiseratione commoti furorem, quo debacchabantur in Iesum, deponerēt cessarentque à tanta immanitate. Nam sæpe cum inimicos cernimus multis pressos calamitatibus ira nostra satiata commiseratione flectitur. Ideo ait, Ecce homo, quasi diceret, Ecce aduersarium & inimicum, quem putatis vestrum, sexcentis onustrum probris: nihil iam vobis poterit nocere, fractas cernitis eius vires. Quam obrem, non est iam cur eum timeatis: quia non timendus adest sed miserādus videtur. Desinite igitur à vestro furore, siquidem multam satis vltionem de eo accepistis. *Ecce homo*, qui vos sua doctrina terrebat, suis miraculis offendebat, iam factus est vt homo non habens in ore suo redargutiones factus est tanquā ouis coram tondente se obmutescens. Psal. 37. Esa. 53.
Si tantam in hoc homine experti estis patientiam, quantam in nullo alio experiri poteritis, quid est quod eius necem non doletis? *Cum ergo vidissent eum pontifices, & ministri clamabant dicentes, Crucifige, crucifige eum.* Proh, nefandum scelus: vel miseram humanæ petulantiæ conditionem: quod debuisset ad commiserationem flectere, etiam ferreos animos, non flectit sed indurat vehementius. Ideo clamant & pontifices, & ministri gentiles, Crucifige, crucifige. Quasi dixissent, Non explebis desideria nostra, si solum occidas hunc hominem, nisi morte turpissima, quæ est crucis mors, illum corripias. *Dicit ei Pilatus, Accipite eum vos, & crucifigite: ego enim non inuenio in eo causam.* Pilatus vrgebatur ex conscientiæ testimonio, docente Christum non esse dignum morte: ideo, causam remittit pontificibus, dicens, Accipite eum vos, &c. Quasi dicat, Ego non possum iure Romano occidere, sed si vobis alia iura patent meliora, accipite eum

eum vos, & cruci affigite. Supra cap. proximo dixerat idem, Accipite eum vos, & iudicate secundum legem vestrā. Quasi dixisset, Secundum legem meā, ex qua ego sum iudicaturus, quæ est Romana lex, non possum eum morti adiudicare, si ex vestra lege potestis hominem insontem damnare, facite. Insinuat hoc sermone Iudæos neutiquam posse Christum damnare. Nulla enim lex neque diuina neque humana insontem damnat. *Responderunt ei Iudæi, Nos legem habemus, & secundum legem debet mori: quia filium Dei se fecit.* Græcè, secundum legem nostram. Equidem nulla lex erat Iudæorum secundum quam Christus erat crucis morte plectendus, etiam si ex impossibili reus fuisset: siquidem reatū, quē illi impingebant, erat blasphemiæ. Cæterum blasphemia, non cruce, sed lapide multabatur Leuit. 24. Verum obserua maledicorum petulantiam, non dicunt, Dixit se esse filium Dei, sed vt crimen exaggerent dicunt, Filium Dei se fecit: siquidem aliud est se facere opere filium Dei, aliud se dicere. Capite vero. 8. tulerunt lapides vt iacerent in Dominum, dicentem se esse antequam Abraham nasceretur. Hanc autem refricant modo accusationē contra Christū, postquam à priore ceciderant. Accusarant enim, quod Regem Iudæorum se fecerat Christus, id quod Pilatus, cum neglexisset, ex alio capite Dominum inuadunt deferentes quod filium Dei se fecit. Et falsò hoc deferunt: siquidem non se fecit filium Dei: nanque cum ipse esset verè filius Dei, nō se fecit filium Dei, siquidem quatenus homo erat non se fecit filium Dei, & quatenus Deus non se fecit filium Dei, quippe non est factus sed genitus à Deo patre. Imo hic homo demonstrato Christo, non est factus filius Dei: quia ab ęterno fuit filius Dei, etsi in natura humana ex tempore est filius Dei. Dixit ergo Christus quod erat filius Dei, at nō se fecit filium Dei, si non esset filius Dei & dixisset se esse filium Dei, tunc fecisset se verbo esse filium Dei. Nam hoc significat se facere hoc vel illud, arrogare, videlicet, quod suum non est. Vnde Iudæi. 8. Quem, aiunt, te ipsum facis? idest, cur tantum tibi tribuis, cum quod non est tuum tibi arrogas. Et hoc est quod modo obijciunt dicentes, Filium Dei se fecit, idest, sibi arrogauit diuinitatem. Vnde tu expende Iudæos non de filiatione adoptiua habere modo sermonem, sed naturali: ideoque multo melius intellexerunt verba Domini dicentis se esse filium Dei, quam Arriani intellexerunt. Christus autem dicens se esse filium non sibi arrogauit quod suum non erat. Quia non rapinam arbitratus est esse se ęqualem Deo: imo quod suum erat nobis impartit. Nam quotquot receperunt eum dedit eis potestatem filios Dei fieri. Obserua Iudæos non dixisse, Secundum legem nostram debet crucifigi, sed mori debet etiam si supra dixerant, Crucifige, crucifige. Quippe etsi ex odio Christi crucem illi petebant, at ex legis scientia sciebant non esse dignum cruce etsi errabant dignum esse morte credentes.

Cum ergo audisset Pilatus hunc sermonem magis timuit. Et ingressus prætorium iterum, & dicit ad Iesum, Vnde es tu? Iesus autem responsum non dedit. Dicit ei Pilatus, Mihi non loqueris? nescis, quia potestatem habeo crucifigere te, & dimittere te. Cur timuerit Pilatus Euangelista exponit, cum audisset hunc sermonem, scilicet, quem delatores deferebant, filium Dei se fecit. Timuit igitur ne forte ipse filium Dei cruci affigeret, & pater Deus pœnas sumeret de tanto facinore. Nanque apud Romanos, Deos generare alios Deos creditum erat, vt ideo audiens, Christum se fecisse filium, forte cogitauit genitum à Ioue, vel Saturno, ideoque timuit. Quamobrem regreditur in prætorium, vt diligentius hoc discutiat, ideò quærit, vnde es tu? Hoc est, quæ sunt tua natalia, quæ tibi origo? At verò Pilatus non erat capax huius mysterij, vt illi Christi natalia patescerent, Christus responsum non dedit. Nam quantum ad alia, quæ quilibet sciebat Christum esse natione Iudæum, & natum in Iudæa, non erat opus facto Pilato respondere, quod omnibus patebat. Cæterum etsi quantum ad hanc interrogationem Christus respondit nihil. Tacuit enim coram Caipha, & coram Herode, & coram Pilato, cęterum ad subiuncta, respondit,

dit, quia erat necesse. Pilatus enim, arbitrabatur esse Christum purũ hominem,& ideo ait, mihi non loqueris an ne scis,&c? Verum etiam si esset purus homo nihil potestatis habebat Pilatus in innocentẽ Christum: iudices enim nihil possunt contra insontes. Est enim iudex legis minister, lex autẽ non propter iustos, sed propter iniustos posita est. Cęterum nonnunquã ex arcano Dei consilio, permittũtur iusti pati iniurias. Istud non est quia iudex iure potest illas inferre, etsi de facto inferat: sed vel quia ad profectũ propriũ vel aliorũ permittere expedit. Permisit autem Deus, vt Christus à Pilato & Iudæis torqueretur, & iudicaretur, non ad Christi spiritualem profectum, etiam si cesserit tortura huiusmodi ad Christi corporalem gloriam, cæterum ad totius generis humani salutem, hoc permissum est. Et quidem est stupenda hæc Dei sapientia, qui cũ posset hominem à potestate Sathanæ eruere multifariam, quia omnia illi subduntur, elegit tamen viam hanc per mortẽ & passionem vnigeniti filij sui, nos liberare. Et quia à Dei sapientia hoc est constitutum dubio procul nulla fuit congruentior via. Deus enim & natura, de posibilibus faciũt quod optimum est. *Respondit Iesus, Non haberes potestatem aduersus me vllam, nisi tibi datum esset desuper.* Idest, nihil potuisses me lædere, nisi tibi esset permissum à Deo. Etenim Christus, vt Deus erat nulli erat subditus, qui est Dominus omnium: vt homo autem erat iustissimus: ideo Pilatus non poterat secundum ius quicquam contra Christum. Qood verò de facto, & non de iure fecit, permisio fuit diuina. Rursus Christus vt homo ex vnione hypostatica erat superior omni creata potestate, ideò nihil poterat in eum Pilatus, nisi ex Dei permisione. Sunt qui exponant, vt Caietanus, & alij, Non haberes potestatem nisi tibi à Cæsare Romano data esset hæc potestas. Vnde colligunt clericos subditos esse regiæ potestati, sed ex priuilegio principum esse exemptos. At verò quidquid de collectione, non benè colligitur ex loco isto: siquidem Dominus dicens, Nisi tibi data esset desuper non intellexit Cæsaris, sed Dei permissionem, hoc est enim quod de super datum docet. Nanque Romana potestas non est desuper, quia terrena est. Per datum ex phrasi scripturæ subaudi permissum, & ex verbis suis Pilatus condemnatur. Etenim in Pilato erat positum cur non absoluebat innocentem? *Propterea, qui me tradidit tibi maius peccatum habet.* Hoc est, quia ergo innocens ego sum, & contra innocentes non est iudicum potestas. Cum igitur nihil contra me ex iure posiis, ideo quid quid iussisti aduersum me fieri contra ius fecisti: & contra me deliquisti. Propterea tu peccasti, & qui me tibi tradiderunt multò magis peccatores, quia fuerunt incentores tui ad tantum flagitium admittendum, Tradidit autem Dominum Iudęis Iudas: & Iudæi tradiderunt Pontio Pilato: ideo sermo est de põtificibus, & populo, quia isti tradiderunt Christum Pilato. Vnde ait, Propterea qui me tradidit tibi maius peccatum habet. Vtrique clarè manifestat Dominus Pilatũ in culpa fuisse Dominum adiudicantem morti & pontifices etiam culpabiles esse: at vero grauius esse peccatum Iudęorum, quam Pilati. Enimuerò, qui agit contra alium ex odio, peccat grauius, quam qui ex timore. Pilatus autem egit contra Dominum, ex timore Romanorum, quorum vices gerebat. Pontifices autem, & populus Iudaicus eis connexus, ex odio. Sciebat ait, Euãgelista quia per inuidiam tradidissent eum. Cum tamen, Dominus dicat maius esse peccatum Iudæorum quam Pilati, demonstrat, Pilatum peccasse, quippe comparatio positiuum exigit in extremis. Iam vero hinc disces, peccata omnia non esse æqualia, sed esse inęqualia contra Stoicorum dogma. Neque solum ob rationem commemoratam pontifices, & Iudæi grauiorem admiserunt culpam, quam Pilatus, sed etiam quia ipsi ex lege, & prophetis erant instructi de Messia venturo & omnia conueniebant Christo: ideo que tenebantur Christum credere esse verum Christum. Verum qui debuissent credere, necem Domini audissimè procurarunt, quia excęcauit eos malitia eorum. *Et exinde quærebat Pilatus, dimittere eum.* Græcè & ex eo quærebat, &c. vt sit sensus, ex tũc quęrebat Pilat[*].

Grauius est peccare ex odio quam timore.

Grauius peccauerunt Iudęi procurantes necẽ Christi, quam Pilatus, cũ alienigena esset.

vt sit sermo de tempore. Tametsi Augustinus ad causam torquet, vt non sit sensus, & ex tunc, sed ex ea causa. Puta quod intellexerat ex Christi verbo peccatũ se admissurum damnando Christum: ex hac causa volebat dimittere eum, ne corruptum faceret iudicium. Et quidem semper hoc studuerat Pilatus Dominum absoluere à culpa sibi falsò imposita: verum se attemperabat odio Iudæorum, & in eos referendã volebat causam, Iudæis repugnãtibus. Quippe Iudæi erant suspecti ex odio aduersus Christum, idcircò, per authoritatem Pilati curauerunt sedulo, suum iniquũ absoluere animum, vt facinus quod intentabant, apud plebem iustificaretur. *At illi clamabant dicentes. Si hunc dimittis, non es amicus Cæsaris. Omnis enim qui se regem facit contradicit Cæsari.* Primo clamauerũt dicentes, non hunc, sed Barabam: deinde clamauerunt dicentes, Crucifige, crucifige. Tertio clamant, Si hunc dimittis, no es amicus Cæsaris. Quarto & finaliter clamant, Tolle, tolle, crucifige eum. Allegarant iam multa contra Christum coram Pilato, videlicet, quod se filium Dei fecerat, quod iuxta legem suam debuisset mori, & cætera, quæ tamen aure surda cum pertransisset, aliam excogitauerunt viam, vnde sua desideria absoluerẽt, dicentes, *Si hunc dimittis, &c.* Sed ò infelices Iudæi, vnde le Regem fecit Christus, qui in deserto pascens innumeram turbam, eandem declinauit sciens, decretum esse apud illam eum promouere in regem? Et tu infelix Pilate, cur trepidasti, vbi non erat timor? Quid mali impẽdit Romano imperio propter Christum? Christus pauper, pauperibus sociatus discipulis, paupertatem prædicans, pauperes spiritu docens esse beatos, omnia mundana relinquenda docens propter regnum cœlorum, vnde ergo times ne labefactetur Romana maiestas propter Christum? Verum Iudæi nolunt Christum in regẽ, & tu times, ne ex Christo Romana lædatur potestas. Repugnantibus ergo & Iudæis, & Romanis, ipse est rex regum & dominus dominantium, & regnauit in domo Iacob in æternum, & regni eius non erit finis. Et huic Christo colla submittet non solum Romana maiestas, sed omnis creatura, quæ sub cœlo, & supra cœlum est, & inimici eius terram lingent. Et quod vos timebatis, vobis eueniet. *Iudæi autem clamabant dicentes, Si hunc dimittis, nõ es amicus Cæsaris. Omnis enim, qui se regem facit, contradicit Cæsari.* Sed ò pessimi cauilatores, vnde inuenistis Christum contradixisse Cæsari, cum potius, illi fauerit dicens, quod est Dei, date Deo, quod Cæsaris Cæsari? *Pilatus autem cum audisset hos sermones, adduxit foras Iesum, & sedit pro tribunali, in loco, qui dicitur Lithostrotos, Hebraicè autem Gabbata.* Tandem Pilatus magis obediens iniquis persuasionibus Iudæorum, quam veritati, & in Iudæorum sententiam, & dictum ius non ius, sed iniustitiam, sedit pro tribunali in loco strato lapide, qui dicitur Hebraicè Gabbatha, idest sublimis locus. Erat enim vt videtur in domo Pilati hic locus lapide stratus, oni excellus & eminẽs erat vbi erat tribunal Pilati, in quo sedebat dicturus ius populo. Bis autem puto Pilatum sedisse pro tribunali, in Christi causa. Primo vt audiret Christi causam, & secundo vt eãdem iudicaret, Matth. enim. 27. legimus sedẽti Pilato pro tribunali, vxorem legationem misisse dicentem, Nihil tibi & iusto illi, & tunc sedit ad audiẽdum Christi causam. At nunc legimus sedisse pro tribunali in loco strato lapide, qui Hispanè vocatur, *Enlosado.* Et fortasis, erãt duo tribunalia Pilati, aliud ad audiendum causas, & aliud ad iudicandum de causis. Augustinus autem credit Matthæum esse intelligendum per anticipationem. Vnde iuxta eum vxor Pilati tunc misit ad eum, quando sedebat in Lithostroto, vbi erat tribunal iudicij. Verum non esse hoc necessarium facilę patet ex dictis. Quod si vnicum erat tribunal, tunc in suo tribunali sedens, cum audisset Christi causam, vxor misit ad eum dicens, per ministrum, aut per schedulam verba prædicta, Nihil tibi, & iusto illi, & post modum ibidem sedens pro tribunali iudicauit seu protulit sententiam contra Christum. *Erat autem parasceue paschæ, quasi hora sexta.* Quia Marcus scripsit Dominum crucifixum, hora tertia, & Ioannes ferè hora sexta, ideò non leue excitatum est dubium ex apparente collisione horum locorum. ¶ Theophila.

Collisio apparens scripturæ soluitur.

phil. duas indicat super cōcordia horum locorum sententias. Quidam enim scripturæ schema in causa fuisse affirmant, quod varia legatur crucifixionis hora apud Ioannem, & Marcum. Græce enim suos numeros literis & characteribus literalibus significant. Tertium ergo significatur charactere hoc, Y. Litera autem quę sex significat, est hæc, S. Verisimile igitur est literā gamma, ab scriptoribus non attentis quibusdam mutatis transisse, in characterem episemi, quo sextus numerus significatur. Vnde tertia hora fuit scripta apud Ioannem, verum ex errore scriptoris fuit mutata in sextam. Et quod hoc placitum sit verisimile probat Theophi. siquidem tres euangelistæ Matth. Mar. Lucas, concorditer scripserunt hora sexta tenebras factas esse super vniuersam terrā, vsq; ad horā nonā. Igitur cum Dominus ante sextam fuit crucifixus, priusquam fierent tenebræ fuit hora tertia crucifixus, vt Marcus scripsit, & Ioan. similiter, quanuis scribentium error mutauerit gamma in episemi charactere m. Verum huic placito, cui videtur annuere Theophila. obstat quia Ioannes ait, Erat quasi hora sexta. Si ergo ipse scripsit, non sextam, sed tertiam, oportet legere, Erat quasi hora tertia. Verum hoc Marcus non scripsit, sed erat hora tertia, sine particula diminutionem significante, Quasi. Alij vero existimarunt, Marcum esse intelligendum, de hora pronuntiatæ sententiæ à Caipha. Etenim cum esset Dominus in domo Caiphæ, ipsi & qui eum eo erant dixerunt Dominum esse reum mortis. Itaque tunc crucifixus est non in effectu, sed sententia damnante ad crucem. At verò Ioannes dicens hora erat quasi sexta effectum sententiæ exposuit. Inter sententiam autem à Caipha prolatam, & executionem eius, multa interuenerunt, scilicet, Barabæ dimisio, flagellatio Domini & illusio, &c.

¶ At verò huic placito obstat quod Caiphas, non protulit sententiam de crucifigendo Christo, sed tantum ipse & alij circunstantes dixerunt, reus est mortis. Verum Marcus non ait, Hora tertia interfecerunt eum, sed crucifixerūt eum, oportet igitur Marcū intelligere de sententia mortis ad crucē, & non de sententia mortis absolute. Quidquod sentētia Caiphę non erat damnatoria neque peremptoria: siquidem ipse cum alijs fatetur, Non licet nobis interficere quemquam. Igitur rum neque lingua crucifixus est Christus Dominus: quia nō erat sententia illa proprij iudicis in causa illa, ideo nulla erat. ¶ Quod verò Theophil. insinuat, nihil obesse veritati, quod alius dixerit hora tertia esse Dominum crucifixum, alius verò hora sexta postquā omnes conueniunt Dominum crucifixum esse, quod erat principale docendum, horæ autem definitio videtur accessoriū, non est vtique hoc probandum, quod quidam Cornelius Agrippa alioqui probauit, sed sinistrè. Enimuero si aliquā admittimus mēdacium vel minimum in oraculis diuinis, eorum labefactatur authoritas. Quia si in minimis admittis mendaciū, iā ergo scriptura non fuit edita dictāte Spiritu sancto, qui est infallibilis veritas. ¶ Porro. D. Augu. lib. de consen. 3. cap. 13. etiā enumerat aliquot de re hac placita: quorū alterum non discrepat à recensito. 2. loco à Theoph. Aliud vero est Dominum hora nona noctis fuisse à Caipha damnatum ad mortē, & hora tertia diei fuisse crucifixum. Quæ hora noctis. 9. est tertia noctis iuxta computationē nostram: hæc autem tertia diei, erat hora sexta parasceue. Quippe ab hora noctis. 9. vsque ad tertiā diei fluunt sex horæ, tres diurnæ, & tres nocturnæ. Et colorat Augusti. hanc expositionem, quandoquidem Ioannes non ait, Hora diei quasi sexta, sed hora erat parasceues paschæ. Quia igitur Christus est pascha nostrum huius typici paschatis fuit parasceue, hoc est, præparatio ab hora noctis. 9. quādo pronuntiatur Christus immolandus, & hora quasi sexta fuit immolatus. At hęc expositio non videtur literalis, sed mystica potius. Nanq; Christus est pascha nostrum mysticè, & spiritualiter. At Ioan. loquens de præparatione paschæ, de illa præparatione materiali loquitur, quam exercebant Iudæi ad ornando suum festum paschale. Etenim Ioānes volebat nos doceret quale erat tempus, & hora crucifixionis Christi. Et ideo dixit, Erat parasceues quasi hora sexta. Porro autem forsan aptius dicemus

Cauendum in Theophil.

cemus, iuxta euangelicam parabolam illam de vinea, ex qua docemur diem apud Hebræos diuisam fuisse in quatuor partes, in primam, tertiam, sextam, nonam, & vndecimam. Et istæ partes nuncupantur à suis exordijs, vt quod exiuit pater familias hora tertia, internallum denotat decurrens inter tertiã, & sextam, nomen sortitum hoc interuallum ab exordio suo, scilicet, tertia. Et quandiu, non est completa illa quarta pars diei decurrens à tertia in sextam, appellatur adhuc hora tertia, item dicito de alijs horis. Istæ quartæ ergo diei, appellantur à suis exordijs. Ideoque qui conduceretur tunc post horam tertiam, videlicet, iuxta nostram computationem si conduceretur ad vineam hora decima vel vndecima diei, vel etiã ante duodecimã, adhuc dicebatur apud Iudæos hora tertia esse conductum ad vineam, vel ad aliud opus faciendum. Quocirca, re vera Dominus fuit crucifixus hora parasceues quasi sexta: quia tamen nondum peracta erat hora illa sexta, non ait, quasi sexta, idest declinante sole iam ad sextam horam quæ est meridiana hora: ideo retinuit nomen sui principij, à quo cœpit illa quarta diei, scilicet, à tertia hora. Vnde Marcus illam vocat tertiam horam, & Ioannes esse quasi sextam. Quod verò ait esse horam quasi sextam parasceues paschæ, Iansenius expendit non ab re dixisse Ioannem parasceues paschæ, & non sabbati: siquidem, vt ipse existimat, Iudæi in feria illa sexta celebrarunt esum paschalis agni, ideoque ante sextam diei præparauerunt se ad huiusmodi esum. Quocirca Ioannes dixit, erat pa-
Cap. 18. & 19 rasceue paschæ, & non sabbati. Porrò hoc esse falsum supra ostendimus: quippe iam feria quinta ad vesperam à Domino, & à Iudæis comesus fuerat agnus paschalis: ideo hæc parasceue fuit, sabbati: feria enim sexta parabant edendos cibos in sabbato. Cæterum, quia sabbatum illud cõcurrebat sub diebus azymorum, ideo duplicabatur festi celebritas. Quocirca fiebat tum celebrior præparatio. Vocatur igitur sabbatum illud à Ioanne pascha quia intercurrebat inter azymales dies, qui ex agno comesto in illis vocitabantur paschales

Deo autem dispensante factum est vt in diebus paschalibus quando omnes Iudæi & Hierosolymitani, & Galilæi conueniebant Hierosolymam celebrando festo paschalis agni, vt palam esset ab omnibus tam pontificibus quam turbis Iudæorum Dominum fuisse negatum & destitutum. *Et dicit Iudæis; Ecce Rex vester. Illi autem clamabant, Tolle, tolle, crucifige eum. Dicit eis Pilatus, Regem vestrum crucifigam? Responderunt pontifices, Non habemus regem nisi Cæsarem. Tunc ergo tradidit eis illum, vt crucifigeretur.* Sciebat Pilatus molestum esse pontificibus illis, Christum vocare regem eorum: nihilominus hac nomenclatione Christum appellat, ad maiorem contemptum Iudæorum, & vt eos prouocet magis ad pudorem: quos non potuit flectere ad commiserationem. Ideoque indignãs facinus quod faciebant ex importunis clamoribus Iudæorum actus, ait, Ecce rex vester. Quasi dixisset, Pudeat vos regẽ vestrum crucifigere. Et si non flectimini commiseratione, saltem ex pudore declinate à tanto flagitio, propter vestrum honorem, ne dicant alienigenę adeo truces vos fuisse, vt vestrum regem crucifigeretis. ¶ Aduertendum est, Christum clarè non dixisse se esse regem Iudęorum, sed solum implicitè. Nanque dicens se esse Christum, & Messiam, affirmabat se esse regem Iudæorũ. Et hoc est, quod hoc modo ait, Ecce rex vester, idest, quẽ turbæ Iudæorum credebant paulo ante esse Messiam vestrum. Nanque quando Dominus gloriosè intrauit Hierosolymã, dominica proxima ante hanc feriã sextam, omnes clamabãt Hosanna filio Dauid, &c. ¶ Expende autem quanto odio Iudęi ferebantur in Christũ: quippe quod Iudæis erat molestissimum Romanum imperium, nam ferebant Romanorum tyrannidem iniquo animo: gratũ modo habẽt: quod erat illis summitę dij. Nempe vt odium suum expleant, quod gerebant temerè cõtra Christum. Iustissimè igitur Iudęi miseram patiuntur seruitutẽ, agentes semper post Christi necem sub Dominis non suis: quippe suum legitimũ regẽ & Dominũ Iesum Christũ, abiecerunt: & spõte elegerunt Cęsarẽ Romanũ, pręferẽtes tyrannum, legitimo suo, & vniuersorum Domino.

Tunc ergo tradidit eis illum, vt crucifigeretur. Victus Pilatus ab iniquis Iudæis, tradit Dominum voluntati Iudæorũ, qui omnibus quibus potuerunt vijs, extorserũt à Pilato, hanc Christi traditionẽ. *Susceperunt autem Iesum, & eduxerunt eum.* Milites Romani, susceperunt Iesum in domo Pilati, postquam adiudicatus est morti, & eduxerunt eum de domo Pilati. Antequam autem eum educerent, vt ex alijs extat Euangelistis, exuerunt chlamydẽ coccineam, qua indutus erat Dominus, & induerunt eum propria veste, vt melius ab omnibus cognosceretur. *Et baiulans sibi crucem exiuit in eum, qui dicitur Caluariæ locus.* Græcè, baiulans crucem suá. Romani milites imposuerunt crucem in humeros Domini, quia Iudæi crucis hoc supplicium auersabantur, quia maledictum putabant suspensum in ligno, Deu. 21. Maledictus omnis, qui pendet in ligno. Et quanuis legamus, Maledictus à Deo omnis, qui pendet in ligno, at Hierony. lib. 2. comm. in Paul. ad Galà. 3. hoc esse adiectum credit à maleuolis, odio habentibus religionẽ Christianam, vt Christianis obijcerent credere in maledictum à Deo. Et Paulus ad Gala. 3. non citat locum cum adiectione à Deo, sed, Maledictus omnis, qui pendet in ligno. Cæterum Christus, non suscepit maledictionem culpæ, quia peccatum non fecit, neque inuentus est dolus in ore eius, sed suscepit maledictionem pœnæ, crudelem mortem patiens, vt nos à maledictione culpæ erueret. Et hoc est quod Paulus ait, Christus nos redemit de maledicto legis, quia factus est pro nobis maledictum. Est autẽ maledictio legis in omnes præuaricantes leges: quia maledicti sunt omnes dixit psaltes, qui declinant à mandatis tuis. Cum ergo omnes declinauerunt, & non sit qui faciat bonum, non est vsque ad vnum, & omnes nos sicut oues errauimus, vnusquisque in viam suam declinauit, tam Iudæi, quam gentes, ideoque omnes comprehendimur sub maledicto legis: nisi quod Iudæi, maledicto succumbebant, præuaricantes legẽ Mosaicam, gentes autem præuaricantes legem naturalem. Christus ergo, vt tam Iudæos, quam gentes erueret à trãsgressionis maledictione suscepit maledictionem pœnæ, permittens se crucifigi in ligno, quæ pœna maledictionis erat, quia erat ignominia plena.

Christus non suscepit maledictionem culpæ sed pœnæ vt nos liberaret à maledictione culpæ.

¶Romani igitur milites, & gentiles ministri Pilati imposuerunt crucem super Iesu beatissimos humeros, nihil commiserantes hominis flagellati, & cæsi, & in sputi: qui totam noctem duxerat insomnẽ, à cœna venientis in hortum, & ibi orantis, & ab horto ducti in domũ Anæ & ab Ana, in domum Caiphæ, & à Caipha in domum Pilati, & à Pilato, in domum Herodis iunioris, alio nomine Antipatris, & ab Herode hoc rursus in domum Pilati, & in domo Pilati crudeliter sauciati. Et nihilominus illi iam tormentis debilitato grauẽ imponunt crucem ferendam. Et Pilatus ipse, qui videbatur suffragari Christi causæ nõ iussit suis, vt Dominum iuuarent in ferenda cruce. Et qui videbatur misericors, se item crudelem ostendit. Aptè quod ecclesi. ait, congruit Domino. Circundederunt me vndique, & non erat, qui adiuuaret. Aspiciens etiam in adiutorium & non erat qui aspiceret. Eccl. 51 Et quidem res est maximę admirationis, quod is qui pauerat turbas in deserto bis, & qui cæcos illustrarat, & mortuos suscitarat, & docuerat populos legem Dei, & trahebat post se turbas suspẽsas ex verbo suo in Galilęa, & Iudæa, à nullo nunc iuuetur, sed ab omnibus deseratur. Et nullus afficiatur commiseratione hominis optimè meriti de Iudæis, & de gentibus: quia etiam gentibus exhibuerat misericordiam. Vide quo pergit humana iniquitas Deo permittente, vt omnia hæc Christi tormenta verterentur in antidotum, saluberrimum hominum. *Hebraicè autem Golgotha.* Hoc nomen est Chaldęum: at vero vsurpabatur ab Hebræis tanquam Hebræum: & ideo Ioannes dixit, Hebraicè autẽ Golgotha. Nam Hebræi vocant Caluariam hominis Gulgoleth, & Golgoltha profertur à Chaldæis. Postquam autem Domino imposuerunt crucis pondus ab eo ferendum, cum iam illam ferret ad deputatum crucifixioni locum, non potens diutius ferre ex nimia membrorum debilitate, qua effectus erat ex flagellis, & nocturnis, & diurnis cruciatibus, tradiderunt crucem Domini Simoni

ni Cyrenensi venienti de villa patri Alexandri, & Rufi, vt Matth. & Marc. & Lucas denarrant. Hic solus inuentus est, qui vellet crucem Domini ferre, qui erat peregrinus, & non indigena. Et quã uis pictores pingant Simonem hunc simul cum Domino ferre crucem, at ex Euangelistis, non hoc videtur: sed quod Simon iste solus portabat crucem Domini, quam suscepit ab humeris Domini, postquam ex debilitate illam baiulare non poterat. Primus ergo Dominus crucem portat, vt ex Euangelistis colligitur: deinde iste forsan in medio itinere, crucem accepit: etsi videtur in initio itineris crucem accepisse, quia Matthæ. ait, Et exeuntes inuenerunt hominem Cyrenensem nomine Simonem. Non vacare gestum hoc à mysterio Hieronymus arbitratur, quod alienigena & peregrinus inueniatur, qui crucem Domini gestet: quippe in hoc Simone adũbrabatur gentilitas, quæ relictis gentilium erroribus, suscep tura erat crucem Christi, loca cœlesti baptismi lauacro, Christo, commoritura proculcans peccata, & donanda vita gratiæ. Et hæc baiulatio crucis Domini, ad magnum cessit honorem Simoni isti, & filijs suis: quod solus ille promeruit lignum in humeris suis ferre, vnde pendere debebat salus, & redemptio vniuersi. Mulieres autem lamentasse Dominum in hoc itinere solus Lucas commemorat. Mulieres enim ex sexus deuotione eum vidissent Dominum innocentissimum pari dira tormenta, & ferri ad supplicium crucis inter duos latrones, dolebant, ex pietate affectus pijssimi in Christum. Dominus autem, eas docet potius esse flendũ, super se ipsas, quam de se Christo, significans illis verbis, suam mortem cito finiendam, & euasuram in magnam gloriam, & se non mori coactè, sed spontanea morte, ad conciliandam vitam vniuerso.

¶ At verò ipsę erant dignissimæ, quæ plangerentur, ipsę scilicet, cum sua prole: quia maxima illis imminebat calamitas, absque spe remedij. Quæ accidit illis, & ciuibus omnibus Hierosolymitanis, sub Tito, & Vespasiano: vbi verè executioni data sunt desideria Iudæorum dicentium, Sanguis eius sit super nos, & super filios nostros. Et hucusque sanguis Domini clamat contra eos, interim dum Christo nolunt obedire.

¶ Quia dispersi sunt in nationibus, & contemptui sunt omnibus gentibus. Quippe maximis vbilibet afficiuntur iniurijs, & sub tributis & exactionibus multis premuntur: maximè apud Turcas, & Saracenos, apud quos maximè commorantur. Vnde in Africa calceorum vsum illis non permittunt Saraceni, nisi sint regis, aut militum quæstores. Et quando illis transeundum est per domum regiam excalciare, illis incumbit calceos, si qui eos habent, & pedibus nudis viam calcare, vbi sita est regia domus. *Iudæi maledictionē quā expetierunt quotidie patiuntur.* Et subiecit Dominus rationem, tantæ venturæ contra eos calamitatis, quia si in viridi ligno hæc fiunt, in arido, quid fiet? Quasi dixisset, Si ego innocens tanta patior, sine merito malo meo, vos nocentissimi, quanta patiemini. Vocat se viride lignum, quia gratiæ viror primus in Christo est, & nunquam exaruit ariditate culpæ. Iudæos autem vocat lignum aridum, quia ex infidelitate adeo aruerunt, vt fructus meritorij operis ex eis non nascitur. Vnde Dominus male dixit ficui, in qua non inuenit fructus, quos quærebat, significans synagogam per ficum. Quæ sanè instar illius ficus maledicta est à Domino propter infidelitatem suam: qua vsq; in hodiernum afficitur diem. Obserua *Lucæ. 11.* porro, quod quanuis Iudæi, & gentes conueniunt in occidendo Domino, ex Iudæis nihilominus, & gentibus Domini commiserentur: ex gentibus quidem Simon Cyrenensis, ex Iudæis vero mulieres, quæ Dominum lamentabantur: quia ex gentibus & Iudæis erat congreganda ecclesia: tametsi maxima pars ecclesiæ Christianę ex gẽtibus est coalita. Ex Iudæis enim pauci receperunt fidẽ Iesu Christi: quia dilexerunt maledictionem, & maledictio opprimit eos. Et quia noluerunt benedictionẽ Iesu Christi, benedictio est elongata ab eis: & induerunt maledictionem, sicut vestimentum, & facta est eis hærens sicut zona, qua semper præcinguntur, vt psaltes prædixerat. Noluit sanè populus ille benedictionem, quippe clara voce dixerunt, Non hunc, sed Barabam, & rursus,

Non

Non habemus regem nisi Cæsarẽ. Quo circa benedictio Iesu Christi est ab illis elongata. Et iustè, siquidem elegerunt homicidam, & authorem vitæ neglexerunt, & suum regem Christum, contempserunt, & illi Cæsarem tyrannum prætulerunt. Quamobrem semper laborant hac maledictione, quam sibi ipsis, ipsi expetierunt, & vsque ad iudicij diem, ab eis non auferetur. Propterea igitur non ab re hymnidicus canebat huius populi prævidens calamitatem venturam. Induit maledictionem sicut vestimentum, Psal. 108. Siquidem vt vestimentum totum tegit corpus, ita hæc maledictio omnes comprehendit Iudæos. Et intrar hæc maledictio sicut aqua in interiora Iudæorum, & sicut oleum in ossibus eorum: siquidem non solum premit eos extra, subdens eos seruituti durissimæ alienigenarum, sed etiã premit mentes eorum: quia obcæcati sunt, ne videant lucem Dei Euangelicam, exceptis paucis, qui diuina munificentia, ab hac maledictione sunt liberati per fidem Iesu Christi. *Ibi crucifixerunt eum.* Cur hic locus sit nominatus Caluariæ locus, apud priscos authores non satis est exploratum: siquidem Origenes, tracta. 27. super Matthæum, Venit, inquit, traditio quædã talis, quod corpus Adæ primi hominis ibi sepultum est, vbi crucifixus est Christus. Cui subscripsit Epiphanius in fine primi lib. aduersus hæreses. Mirari, ait, licet Dominum nostrum crucifixum in Golgotha, & non alibi, quam vbi corpus Adæ iacebat. Idem Atha. sermone de passione Domini: Cyprianus sermone de resurrectione, & Ambro. lib. episto. 5. episto. 19. & in Lucam. 23. & Euthi. in Matth. 27. Hieron. verò in Matth. lib. 4. fabulosum hoc censet, sed ideo appellatum locum Caluariæ, quia ibi erat locus damnatorum. Et suffragatur Hieron. locus Iosue. 14. vbi Adam traditur sepultum fuisse iuxta Ebron. Cæterum hic locus non conuincit de falsitate placitum aliorum primo iam recensitorum. Dicerent enim se ingenuè fateri ibi primo Adam sepultum, sed quid vetat inde translatum fuisse in montem, vbi Christus fuit crucifixus? vtique nihil, & quod ibi esset locus supplicij damnatorum, nisi etiam esset locus sepulturæ, non ob illud appellandum Caluariæ locum, sed potius supplicij locum. Etenim caluaria significat caput cadaueris sine cute, & capillis. Vnde si ibi sepeliebantur cadauera punitorum, ex sepulchris sæpe extrahũtur Caluariæ mortuorum, & ossa, vt alijs sit locus sepulturæ, aptè dicebatur Caluariæ locus. Cæterum si ad eum locum translatum est Adæ corpus, scilicet, ossa, & Caluaria eius, item legitimè appellari poterat Caluariæ locus, propter quandam excellẽtiam, quod continebat Caluariam primi plasmatis. Et iuuatur horum sententia ex vulgata pictura, quippe pictores, depingentes, siue sculpentes crucifixum, ad pedem crucis vnicã affingunt Caluariam, Adæ significantes Caluariam. Verum vtcunque dicatur, res incerta est mihi: scripturæ tamen veritas non pendet ab opinione nostra. Certum est illum locum Caluariæ esse locum: siue ex Caluarijs ibidem punitorum, & sepultorum, siue ex Caluaria primi hominis, me latet. *Ibi crucifixerunt.* Domini crucem tulit in hunc vsque locum Simon ille Cyrenensis: & secutæ sunt mulierum turbæ, lamentãtes Domini iniustum supplicium. Dominus autem visus est fletum earum prohibere dicens, Filiæ Hierusalem nolite flere super me, sed super vos ipsas flete, &c. Vnde quidam arbitrati sunt prohibendas esse lachrymas ex memoria domini ex passionis ab oculis defluẽtes. Ex quorum sententia est Erasmus, & nostra ætate plurimi ausi sunt huiusmodi lachrymas damnare, proferentes ad sui dogmatis fauorem, mortem Domini non esse lamentandam, sed potius maximo recolendam gaudio. Quippe morte sua mortem nostram destruxit, & nobis reserauit regna cœlorum. Cæterum legimus apostolos tristes fuisse de nece sui Domini. Quod si apostoli tristabãtur de Christi morte, quis audet damnare tristitiam & lachrymas fidelium recolentium Domini mortem? Est sanè vnde gaudeamus ex Christi morte, & est vnde lachrymis suffundamur. Quatenus enim innocentissimus omnium hominum ob nostrã delicta, acerbissimam sustinuit passionem, & quatenus nostra delicta tanta fuerunt, quanta eguerunt secundũ Dei sapien-

Caluariæ locus cur hac appellatione donatur.

Nõ sunt prohibendæ lachrymæ recolẽtes Christi passionẽ.

sapiētiam, morte expiari immaculatissimi agni si consideramus quis temperet à lachrymis hæc memorando? At vero, quatenus mors Christi nobis conciliauit vitam, hac ratione ex ea maximè gratulandum est nobis. Non me latet Theophila. ad Lucam. 23. nonnihil suffragari Erasmo, ait enim non esse lamētandum Christum, qui spontaneam subiuit mortem. Item Beda lib. 6. cōmen. in Lucam, Ne me, inquit, lamentemini, cuius citare surrectio mortem soluere potest, cuius mors, & omnē mortē, & ipsum mortis destructura est autorē. Porò autē facultas Parisiensis in suis censuris contra Erasmica opera, hoc Erasmi dogma inter errata recenset Erasmi. At verò, vt dicebam dogma hoc est citra rationem. Etenim si Christus fleuit Lazarum mortuum, quē mox erat suscitaturus, quis audebit damnare fletum mulierum super passionem Christi? Et quid nonne Lucæ. 2. scribitur, Et tuam ipsius animam pertransibit gladius? Et apud Zachariam, Et plangēt se super eum, & apud Hieremiā. O vos omnes, qui transitis per viam videte si est dolor sicut meus. Thren. 1. Non ergo dominus reprobat quod memoria passionis eius compatiamur cum ait. Nolite flere super me: sed voluit fœminis plorantibus ostendere calamitatem illis impendentem vnde erat potius illis flendū. *Et cum eo alios duos, hinc, & hinc, medium autem Iesum.* Iudæi, vt suum prorsus explerent odium, & satiarent suam, quam gerebant contra Christum inuidiam, nihil non tentauerunt, quod cederet ad Christi maiorem ignominiam. Quamobrem & educentes dominum ad crucis patibulum curant, vt societur iniquis, vt inde reputaretur Christus iniquus. Et plebs videns Christum duci ad suppliciū cum iniquis, sibi persuaderet, Christum esse similem illis. Vulgus enim nesciens causę veritatem, ducitur facile istis apparentijs. At verò diuina erat dispensatio, vt homines praua sua satiantes desideria diuinam implerent dispensationem, vnde prophetarum de Christo absoluerentur vaticina. Quale erat illud Esa. 53. Et cum iniquis deputatus est. Matthæus autem expressit hos duos iniquos esse latrones, & quod alter à Christi erat dextris, alter vero Christi teneret sinistram. Marcus etiam idem commemorat: & mysterium explicat dicens, Et impleta est scriptura, quæ dicit, & cum iniquis deputatus est. Lucas verò genus maleficij non explicat sed solum ait, ducebantur cum eo alij duo nequam. O admirandam plane Christi humilitatem? qui paulo ante fuerat inter Mosem, & Eliam, inter legislatorem, & prophetarum diuini honoris summum zelatorem, æquo tamen fert animo, quod inter duos latrones, feratur ad supplicium quasi malefactor. Et qui medius est in sanctissima Triade inter patrem, & Spiritum sanctum hic) stupēdum dictu) vadit modo ad supplicium crucis inter duos nequam constitutus: vt sic planè doceret, se mediatorem esse pro peccatoribus, ideo medius vadit inter illos. Cyrillus ad allegoriā referens, duos populos adumbrari in latronibus istis scripsit, videlicet, Iudaicum, & gētium. Ambo populi nequam, quia & gentes, & Iudæi peccatores: nam non est qui faciat bonum omnes declinauerunt simul inutiles facti sunt. Inutiles sanè eos vocar, quia ex se nō sunt vasa misericordię, sed potius vasa iræ. Quemadmodum ser uos suos, docet dominus se profiteri esse inutiles. Quippe ex nobis ipsis non sumus sufficientes cogitare quicquam meritorij boni, sed sufficientia nostra ex Deo est. Inter peccatores igitur populos Iudæos, scilicet, & gentes, se constituit dominus. Quippe ipse fecit vtraq; vnū, & duos populos sibi copulans per fidem & charitatem, vnā ex ambobus iniquis populis, sanctam conderet Christianam ecclesiam. *Scripsit autem titulum Pilatus, & posuit super crucem. Erat autem scriptum, Iesus Nazarenus rex Iudæorum. Hunc ergo titulum multi Iudæorum legerunt. Quia prope ciuitatem erat locus, in quo crucifixus est Iesus. Erat autem scriptū Hebraicè, Graecè, & Latinè. Dicebāt ergo Pilato Pontifices Iudæorum, Noli scribere Rex Iudæorum, sed quia ipse dixit Rex sum Iudæorum. Respondit Pilatus. Quod scripsi, scripsi.* Alij euangelistæ idem referunt, vnde refert Lucas fere idem quod Ioannes. Erat autem, inquit & superscriptio, scripta super eum literis Græcis, & Latinis, & Hebraicis. Hic est rex Iudæorum. Ioannes autem rem hanc amplius patefecit, referens Pilati iussu hunc titulum fuisse supra crucem infixum: & quid continebat titulus

Matth. 17.

titulus integre manifestat, quia viderat alios Euangelistas, breuitati studentes, quædam intermisisse, videlicet, Lucas prætermisit, nomen Christi, & patriam scilicet, Iesus Nazarenus. At Matth. prętermisit, iussum Pilati de scribendo titulo, & patriam Christi. Quia Matth. solum refert, Imposuerunt super caput eius, causam ipsius scriptam, Hic est Iesus, rex Iudæorum. Et adhuc Marcus breuius rem est complexus dicens, Erat titulus causæ eius inscriptus, Rex Iudęorum. Verumtamen, quanuis explicatius Ioannes retulit hunc titulum, quam cæteri euangelistæ, alij tamen euangelistæ, summam causæ expresserunt, scilicet, Rex Iudęorum. Pilatus autem hunc titulum infigendum iussit supra crucē. Non enim in cruce fuit scriptura hæc, sed supra crucem Domini tabella scripturam continens prædictam fuit infixa, in ipsa videlicet, summitate crucis. Vnde titulus iste non erat pars integralis crucis Christi, sed adiecta eidem nouę tabella. Quocirca quando ab Helena fuit inuenta crux Domini, sine titulo sibi cohærente fuit inuenta, quia seorsum inuētus fuit. Quamobrem, latebat, quænam trium inuentarū esset Christi crux: siquidem inuentis tribus crucibus, ignorabatur, cuius ipsarum esset inuenta superscriptio: ideoque nesciebatur quę nā earum esset Christi crux. Quod si titulus esset in ipsa cruce inscriptus, ipsa crux Christi ex titulo se proderet. Ideo diuino miraculo, fuit demonstrata Christi crux, quæ humana industria experiri nequibat.

Titulus crucis non fuit pars crucis Christi.

¶ Intentio autem Pilati fuit Iudæorum gentem ignominia afficere, ex hoc titulo: quippe ostendere volebat, Iudaicam de rege suo gloriationem, vanam esse: quippe quem turbæ Iudæorum die palmarum prædicabant in Regem suum, ipse cruci affixerat. Item ad Christi ludibrium hunc titulum capiti eius admouit: exprobrans ei ex hoc titulo quod se frustra fecisset regem Iudæorum, quem ipse alioqui cruci affixerat. Et præter hæc, quia vt traditur à Nicolao mos erat Romanis, crucifixis causam crucifixionis affigere super crucem, vt omnibus perspicua esset tam ignominiosæ mortis causa. Adhæc duxit Pilatus hoc futurum sibi gloriosum, quod regem Iudæorum crucifigeret: & ideo scripsit titulū ex tribus idiomatibus, & Hebraico, & Græco, & Latino. Etenim ad festum illud agni paschalis, quod tunc celebrabatur conuenerant ex omni orbe vt etiā Lucā commemorante, actor. 2. ad festum Pentecostes, conuenerant Hierosolymā ex omni natione quæ sub cœlo est. Et multo magis, ad festum paschalis agni, quod erat multò celebrius, conuenisse est credendum: ideoque non solum aderant Hebræi, qui Hebraicè nouerant, sed etiam, qui Græcè, & Latinè. Nouerant enim idiomata suarum nationum, in quas dispersi erant. Quidquod cum Pilatus esset præses Romanus, & milites, habuisset Romanos, & cohortem duxisset ex gentibus, illi nouerant Latinè, & Græcè. Adde istis, quia cum Hierosolyma resplenderet templi singularissimi maiestate, ex omni natione conueniebant eò, vt templum spectarent, & Deum adorarent. Rursus proselytarum non parua interfuerat turba ad festi cultū, qui ex Græcis collatiuis acciti ad Iudaismum fuerant. Propterea igitur, vt diuersæ nationes conuenientes, tum legerēt titulum, quem ipse scribebat, ideò vario idiomate illum scripsit. Adde, vt sibi pararet gloriam coram Cæsare Romano, postquam certus fieret, ex multorum relatu, Pilatum morti ignominiosæ tradidisse Christum, quia timebat rebellionem contra Romanorum imperium faciendam à Christo. Et ideo vt is qui omnem sopierat rebellionis huiusmodi suspicionem se commendabilem Romano Cæsari præberet. Talia fuerūt diaboli machinamenta: taliaque Dei sunt sacramenta. Omnia enim mala quę diabolus per suos officiales commentus est, Deus vertit ad gloriam sui vnigeniti, & ad salutem eorum, qui in eum erāt credituri. Facta est sanè fides difficilior, at multo fructuosior, & maiori mercede digna. Scripsit autem tria: primo Iesus, id est, saluator est Christi nomen, quod angelis est prædicatū post natalia Christi, Lucæ. 2. & ab angelo est prædictum ante eiusdem natalia, Vocabis nomen eius Iesum: saluos enim faciet omnes volentes sibi obtemperare à peccatis suis. Sunt & alij plerique nuncupati hoc eodem

Dauid, & ex Dauide genus ducit Maria virgo, ex qua natus est flos florum Christus.

¶Pilatus autem non ob has considerationes scripsit Christum esse Nazarenum, sed quia ex communi appellatione Nazarenus appellabatur. Etenim nutritus erat in Nazareth, vnde traxit Nazaręi nomen. Quamquā enim in Bethlehem fuerit natus, non tamen appellabatur Bethlehemita sed Nazaræus: siquidem in Nazareth fuit conceptus, & nutritus, & ibi longo tempore egit, & inde conciliauit sibi Nazaræi nomen. Denique expressa persona Christi, & patria causam mortis subiecit scribens, Rex Iudæorum, vt inde, vt iā diximus sibi pararet maiorem gratiam apud Cæsarem Romanum. Et etiam in ludibriū Iudæorum, & Christi. Iudæorum quidem: quippe ab ipsis exegerat Pilatus vt Christum dimitterent: & quia semper repugnabant, ideo, vt contumeliam irrogaret Iudæis, quod regem eorū crucifigeret. Videtur autem diuersus ordo enarratus à Ioanne, & ab alijs Euangelistis in re hac. Etenim Ioannes primo crucifixum esse Dominum & dein latrones duos crucifixos, alterum à dextris, alterū à sinistris, & deinde titulum causæ fuisse infixum vertici crucis Christi cōmemorat: & postremo partitionis vestium, & sortitionis super tunicam meminit. At verò Matth primo quidem refert fuisse Dominum crucifixū, & post modum diuisa fuisse vestimenta eius, tertio imposuisse milites super caput eius titulū, & postremo crucifixos fuisse latrones. Tunc, ait, crucifixi sunt, cum eo duo latrones: & Marcus eundem ordinem insinuat. Lucas verò, simul cruci fixos latrones cum Christo insinuat dicens, Ibi crucifixerunt eum, & latrones, vnum à dextris, & alterum à sinistris, & post modum diuisa esse vestimenta Domini, postremo vero titulum fuisse scriptum refert. At verò ordo relatus à Ioanne, videtur seruatus fuisse, quippe postremus scripsit euangelium postquā aliorum euangelia legerat. Et ideo ordinem quem viderat alios euangelistas nō clarè distinxisse ipse aperte distinxit. Quocirca quæ aliter videntur enarrati ab alijs euangelistis, per anticipationē, aut recapitulationem sunt habenda.

¶Considera autem non vacare à mysterio, quod Dominus medium tenebat locum inter latrones, siquidem latro à dextris, peccatores iustificandos significat, vt latro à sinistris peccatores, qui in suis peccatis morientur denotat. Medius igitur est Dominus tanquam iudex omnibus reis dicturus ius, siquidem iustificatos peccatores, in die iudicij à dextris suis locabit. Et vt iustificato latroni, dixit ius in cruce pēdēs Christus, ait enim, Hodie mecum eris in paradiso: ita & iustificatis hominibus Dominus dicet, Venite benedicti patris mei, percipite regnum, quod vobis paratum est, &c. At verò peccatores, qui in peccatis suis diē clauserint extremum cōstituentur à sinistris Christi in die illo nouissimo. Et isti adumbrantur in latrone nequam, qui Domino improperabat, & non petiuit veniam suorum peccatorum, quam creditur petiuisse pius latro: neque confessus est peccatum suum, & ideo in sua iniquitate perijt. Similiter quoque in die illo blasphemabunt nomen Domini, impij quia superbia eorum, qui Dominum oderunt ascendit semper.

¶Neque vacat à mysterio trium linguarum diuersitas, quam titulus ostēdebat. Etenim id temporis apud Hebræos diuina vigebat religio, vt apud Græcos humana florebat sapientia, & apud Romanos constabat mundi imperium. Vt ergo significaretur, omnia hæc subdenda fore Christo, ideo Hebraicè, Græcè, & Latine, fuit scriptus titulus ille. Enim uerò vera religio & verus cultus Dei is solus est, quem Christus docuit, & vera sapientia est euangelica sapientia, & vera potestas est Christi potestas: quare ex lingua Hebræa, & Græca, & Romana scribitur titulus ille. Ad hæc, quiā ex omnibus tribubus, & linguis erant vocandi ad fidem Christi, ideo ex tribus illis linguis, quæ sunt nobilissimæ linguarum gentium vniuersitas significatur subdenda Christo. Et ita fuit, quiā religio Hebræorum, cessit Christianæ religioni, quippe illa vmbra erat, & hæc lux: & Græcorū sapientia Christo cessit: siquidem Græci suscepto euangelio, vanitatem suarum superstitionum neglexerunt, vt acta apostolica testantur,

cap. 19.

cap. 19. Denique Romanorum maiestas humilitati crucis se subiecit, quando Cõstantinus imperator fide Christi recepta, idola deiecit, & Christi gloriam est amplexus. *Milites ergo cum crucifixissent eũ, acceperunt vestimenta eius (& fecerunt quatuor partes vnicuique militum partem) & tunicam. Erat autem tunica inconsutilis, desuper contexta per totum. Dixerunt ergo adinuicem, non scindamus eam, sed sortiamur de ea cuius sit: vt scriptura impleretur dicens, Partiti sunt vestimenta mea sibi, & in vestem meam miserunt sortem.* Quatuor fuisse milites, qui Dominum crucifixerunt hic locus ostẽdit, quia iuxta numerum militum crucifigentium sunt quadripartita Christi vestimenta. Cyrillus innuit vestimenta fuisse Christi quatuor præter tunicã, nam inquit, Cæteris vestimentis diuisis in quatuor partes, sortem fuisse iactam super tunicam, quæ non est diuisa aut scissa: quia erat à summo vsq; deorsum contexta per totum, itaque non arte sutoria fabrefacta, sed arte textoria cõtexta erat. Sunt qui diuersum arbitrẽtur, Domini vestimenta fuisse quatuor, sed connumerata tunica Itaque in quatuor partes vestimenta Domini diuiserunt iuxta numerum militum connumerando ipsam tunicam, quæ erat ceu subucula interior. Et quia inconsutilis erat tunica & noluerunt ob id eam scindere, mansit integra, & miserunt sortem super tunicam, vt qui sorte ea obtineret, cætera cum tunica tolleret. Alia igitur vestimenta Domini partiti sunt in tres partes milites, & cũ tunica iã erant quatuor partes: & conuenerunt milites vt cui obtigisset tunica ex sorte, cętera tolleret vestimenta. Alijs placuit tria fuisse Domini vestimenta, scilicet, tunicam interiorem, & aliam fuisse huic immediatam, quæ correspondebat sagis nostris, & tertiam exteriorem operientem cæteta, instar togæ vel pallij nostri. Vnde duo vestimenta, quæ erant exteriora, sunt diuisa in quatuor partes: quippe scissa sunt in quatuor partes secundum numerum militum. At verò tunicam Domini non sciderunt, sed iacta sorte, illi obuenit, cui sors obtigit. Et apparet ex textu euangelico, ita accidisse, quandoquidem sola refertur tunica non scissa, quia inconsutilis erat, sed textilis per totum: ergo alia Domini consuta vestimenta fuerant scissa in quatuor partes. ¶Quamquam scriptura non doceat, quot fuerunt hæc vestimenta, sed solum docet plura fuisse, dicens vestimenta, & tunicam. Nam quod Iudæis præcipitiur in Nume. 15. fimbriatas in quatuor angulis deferre vestes, qualẽ Dominus habuit Mar. 6. Luc. 8. istud non ostendit, quot fuerint vestes Domini, si quatuor an tres, an quinque.

Nume. 15. Deut. 22.

¶Hoc vnum certum est, Dominum superfluas non habuisse vestes, sed solum sibi necessarias: siquidem ipse quod docebat, faciebat: at ipse docuerat, apostolos suos Matth. 10. Marc. 6. ne haberent duas tunicas, & præcursor Lucæ. 3. prædicabat, Qui habet duas tunicas det vnã non habenti: siquidem etsi Dominus, & præcursor eius non prohibebant multas vestes, prohibebant tamen non necessarias: ideo dixit duas tunicas, quia etsi tunicam interiorem, & vestem exteriorẽ sit necesse induere, at duæ tunicæ, quæ sunt sub eodem genere vestis, non sunt necessariæ. Præterea scriptura etiam nõ exprimit, si Dominus habebat vestem lineam, seu subuculam, idest, camisiam, an tunicam non ex lino, sed ex lana contextam loco huius habuerit: quia si subuculam hanc lineam intimam habebat, iam quatuor erãt Domini vestimenta, tria ex lana, & alterum ex lino.

Vestimentorum Christi numerus explicatur scriptura.

Christus non habuit vestes superfluas.

¶Rursus nihil commemorat de vestimẽtis latronum, quomodo illa sunt partita inter quatuor milites: nanque vestimenta damnatorum ad mortem, etiam apud nos sunt carnificum exequentium mortis damnationem, siue suspendẽdo reos, siue iugulando, siue vrendo. Et hoc iure vtentes illi milites vestimenta Domini, sibi diuiserunt, vt etiam nihil refert scriptura de titulis affixis crucibus latronũ. Etenim si verè quidam existimant morem fuisse Romanis crucifixis, causam affigere scriptam, cum latrones fuerint crucifixi, vt Euangelistæ indicant vnde pictura vulgata, quæ eos suspensos pingit, & non cruci affixos mendax est) vti que etiam istis fuit affixus titulus. Cæterum etsi illis fuit superpositus causæ titulus, solum titulus crucis Christi fuit scriptus ex tribus indicatis linguis: ideò solùm titulus crucis Christi fuit relatus

ab

ab Euangelistis. Et Iudæos hic solus titulus male habuit, precantes Pilatum, ne scriberet Christum esse Iudæorum regem, sed quod ipse dixisset se esse Iudæorum regem. Quibus non annuit Pilatus, sed quod semel scripsit, tantum habuit.

¶Præter hæc quod existimant multi tunicam hanc Domini fuisse intimam vestem, non est confessum: non enim est necesse ex nomine tunicæ, subaudire vestem intimam, quæ subucula est: siquidem etiam vestis exterior significari potest ex tunica. Vnde in Genesi legimus Ioseph habuisse tunicam polymitam talarem, quæ exterior & non interior erat. Et Leuiti. 10. quidam sacerdotes tunicis lineis vestiti eiecti sunt extra castra: & istæ tunicæ lineæ exteriores erant. ¶Porrò autem istis missis mirari subit, vnde militibus accessit auiditas tanta scindendi vestimenta Christi, & sortiendi de tunica? Quandoquidē Christi vestimenta hæc si fuissent pretiosa, vt quibusdam arrisit, cessaret omnis quæstio: quando partes scissæ, si fuissent sericæ, aut carmesinæ, vel ex alia pretiosa materia erant æstimabiles pretio. Porro, quis hoc credit Dominum esse vestibus pretiosis indutum, qui semper professus est summam paupertatem? Non habebat domum propriam ipso testante, Vulpes foueas habēt, & aues cæli nidos, filius autem hominis non habet vbi reclinet caput suum: quomodo ergo obsecro, qui domo ex paupertate carebat, preciosis induebatur? Quod si viles erāt vestes, scissæ nullius erant vel exigui erant valoris. Vnde ergo obtinendi scissa & vilia militibus cupido? Quidquod milites erant, & non infimæ sortis homines? Dixerim forte hoc factū esse, quia milites credebant huiusmodi scissuras ex vestimentis Christi, cum tunica esse à discipulis Domini post mortem Domini auide exigenda. Quippe, hæc putabant milites vestimenta, discipulos esse in tanti magistri memoria comparaturos solertia maxima: ideo vt discipulis ea magno pretio venderent, propterea sedulo curarunt illa diuidere inter se.

¶Scito autem Euangelistas non eodem modo, quo Ioannes, hanc partitionem vestium indicasse. Enimuero Matthæus inquit. Diuiserunt vestimenta eius sortem mittentes. Vnde videtur, non solā tunicam subiectam fuisse sorti, sed etiā cætera vestimenta Domini. Marcus vero, Diuiserunt, ait, vestimenta eius mittentes sortem super eis, quis quid tolleret. Et idem videtur significare atque Matthæus. Neque dissonus est Lucas dicens, Diuidentes vestimenta eius miserunt sortes. Ioannes verò sortitionem solum docet fuisse super tunicam. Et in Psal. 21. idem innuitur, Partiti sunt vestimenta mea & super vestem meam miserunt sortem. Cui prophetico testimonio concinit Ioannis euangelica denarratio dicens, super tunicam solum Christi iactam esse sortem alijs vestimentis diuisis in quatuor partes: siquidem diuisio hæc sortes non exigebat. Matthæus autem intelligendus est, non quod sortem miserunt milites super vestimenta alia Christi, sed facta diuisione aliorum vestimentorum Christi, miserunt sortem super tunicam. Quod verò Marcus ait, magis vrget, nam ait, Mittentes sortem super eis, quis quid tolleret. Augustinus tamen exposuit perinde esse dictum à Marco, ac si dixisset, Mittentes sortem cum diuiderentur vestimenta, vt quis quid, idest, tunicam tolleret. Aut fortè facta diuisione vestium in quatuor milites, miserunt sortes, quis tolleret omnia vestimenta Christi, quia videbāt forsan partes diuisas, non esse valde conducibiles habentibus: ideo voluerunt post factam diuisionem, iacere sortes, quis omnes illas partes diuisas tolleret cum tunica. Vel tertio, intelligendus Marcus, Diuiserunt vestimenta alia à tunica, & miserunt sortem super eis, idest, super partem eorum, quæ erat tunica, vt per synecdochen sit accipiendus locus.

¶Quod si tunica erat camisia Christi seu subucula ex lino contexta, quā beata virgo illi cōtexuerat ab infantia Christi, vt Euthimius existimat, quid ergo hæc camisia solum erat Christo? nonne erat lauanda aliquando, & exuenda? aut erant multæ subuculæ Christi contextæ per totum, quas Christus successiuè induebat?

¶Allegorizant autem Cyrillus, & Augustinus hæc Christi vestimenta, ea referendo, ad omnes fideles, per omnes quatuor

quatuor mundi partes diffusos, qui quã uis sint loco diuisi, sunt nihilominus charitate coniuncti: quia eorum est vna fides, charitas eadem, atque religio. Nudauit igitur se Dominus Iesus Ioan. 13. loturus discipulorum pedes: verum nõ omnia sua exuit indumenta, sed quæ superiora erant. Nudatus item est contumeliose in domo Pilati, quando exutis proprijs vestibus, induerunt eum purpura. Rursus nudatur cum exuerunt eũ vestem purpuream, & induerunt eum proprijs vestimentis. Denique nudant eum propria exuentes vestimenta, quãdo iam iam eum crucifixuri erant. Et post hanc nudationem Dominus nunquam resumpsit exuta vestimenta. Etenim resurgens ex mortuis non priora resumpsit vestimenta, quippe qui indutus erat summa claritate gloriæ: ideo vestimentis mortalitatis non egebat. Iam hinc obserua, quantis iniurijs fuerit Dominus affectus, in nudationis genere. Latrones enim crucifigendos semel nudarunt ad crucem: at vero pluries Christum nudarunt, & innocẽtissimum Dominum peius tractarunt, quam noxios latrones. Nudatus igitur Dominus pendet in cruce, & nudus creatur Adam in paradiso, Adam autem ex nuditate erubuit postquam præuaricatus est contra legem Dei: vnde illi consuta sunt perizomata tegendæ nuditatis gratia. At verò Christus innocentissimus Dei agnus, nudus pendet in cruce, & non erubescit: erubescentia enim ex peccato profecta est. Nudus pendet, quia nudos amat, non vestibus, sed noxijs affectibus: nudus pendet, quia sua nuditate, martyrum nuditatem consolari curat. Etenim canit de martyribus ecclesia, Nudata pendent viscera, sanguis sacratus funditur: sed vitæ perennis gratia permanent immobiles. *Et milites quidem hæc fecerunt. Stabat autem iuxta crucem Iesu mater eius, & soror matris eius Maria Cleophæ, & Maria Magdalene.* Postquam milites, ex sua auaritia diuiserunt vestimẽta Domini, & super inconsutilem tunicam miserunt sortes subdit Ioannes, *Et milites quidem hæc fecerunt.* Quasi dixisset milites hæc, quæ dudum dixi facientes oracula prophetica impleuerunt: quamuis militum studium non erat implere oracula prophetica, sed suam explere auaritiam, & tyrannidem contra Christum exercere. *Stabat.* Cæteri Euangelistæ nihil expresserunt de assistentia beatę Mariæ ad crucem Domini. Etenim Matthæus inquit, Erant autem ibi mulieres multæ à longe, quæ secutæ erant Iesum à Galilæa. Marcus autem, Erant mulieres de longe aspicientes: inter quas erat Maria Magdalene, & Maria Iacobi minoris, & mater Ioseph, & Salome. Lucas verò non exprimit mulieres ibi stetisse, sed Christi notos dicens, Stabant autem noti eius à longè. Ioannes verò prope crucem tradit stetisse Mariam virginem & cæteras mulieres, quas supra expresit. Et quidem verba Domini facta ad Mariam matrem suam, & ad Ioannem discipulum suum, non potuissent ab eis audiri sub tanto strepitu turbæ, nisi iuxta crucem essent beata virgo, & Ioannes. Ideo fieri potuit, quando Dominum crucifigebant milites, stetisse à longe. Mulieres, & notos Christi, vt Lucas commemorat, & Matth. & Marcus. Verum postquam Dominum crucifixerunt, accesserunt prope Maria mater Domini, & Ioannes, & Maria Cleophæ, & Maria Magdalene. Vel fieri poterat quòd quædam ex mulieribus, sequacibus Domini stetissent longe, & alij accessissent propè. Et priores Euangelistæ locuti sunt de ijs, qui longe erãt, & Ioãnes de ijs, quæ prope. Hic autem Cleophas quinam fuerit cõtrouertitur. Qui enim existimant Annam fuisse trinubam, credunt tres habuisse maritos, & Ioachimum, & Cleopham istum, & Salome. Vnde hæc Maria erat filia Annæ, ex Cleopha, & semisoror beatę Mariæ, videlicet, soror ex matre, non ex patre. At verò hoc placitum non admodum consentit cum historia beatam Annam referente, fuisse sterilem, & tan quã sterilem passam fuisse repulsam à templo. Si enim tot filijs erat fœcunda, quo modo sterilis? Alijs vero placuit fuisse monogamam, & solum potitam fuisse coniugio Ioachim, ex quo post diutinã sterilitatem accepisse Mariam virginẽ, & Mariam hanc, quam Euangelista vocat Cleophæ: quæ sanè hoc nomine donatur, non ex patre, sed ex viro cui nupta est: qui appellabatur Cleophas, &

Concordia Euãgelistarũ

Anna mater Domini quibusdã est trigama, alijs monogama.

apud

apud Matthæum Alphęus. Nam Iacobus Alphæi erat filius huius Cleophæ: qui cum esset binomius iam vocatur Cleophas, iam vero Alphæus Matth. 10. & Marc. 6. Hæc eadem Maria est, quam vocat Matthæus. 27. Mariam Iacobi minoris: quia hic, qui appellabatur Iacobus Alphæi, dicitur etiam Iacobus minor, filius huius Mariæ, vt discernatur à Iacobo maiore fratre Ioannis Euāgelistæ. Eusebius autem lib. 3. cap. 11. ex authoritate Ægesippi, censet istum Cleopham fuisse fratrem Ioseph viri beatæ Mariæ: ideoque Maria hæc Cleophæ cum esset vxor huius Cleophæ, qui erat frater Ioseph viri beatæ virginis, inde appellatur soror beatæ Mariæ, quippe quæ erat vxor fratris, scilicet, Ioseph fratris Cleophæ. Et huic innituntur testimonio, qui contendunt Annam beatæ solum virginis prole potitam fuisse: & aliam non habuisse prolem. Cæterum cum Ioannes hanc Mariam absolutè vocet sororem beatæ Mariæ insinuat, aut potius aperte docet, non esse sororem ex affinitate, quam Hispanè vocāt, *Cuñada*, sed sororem carnalem fuisse. Nos verò de re hac non nihil tetigimus superiori sermone, ideo illi supersedendum in pręsentia duximus.

¶ Obseruabis autem hunc Cleophā, nō esse eum, quem refert Lucas, cap. 24. cui Dominus apparuit. Etenim si literam Græcā cōsideramus diuersa sunt vtriusque nomina: siquidem apud Ioannē hic modo vocatur Clopas, non enim legitur Cleophæ, sed Clopę. At vero apud Lucam, non Clopas legitur, sed Cleopas. Nisi dixerit aliquis, hunc fuisse trinomium, videlicet, & dictū Alphæum, & Clopā & Cleophā discipulū illum, cui cūti in Emaunta obuius fuit Dominus. Porrò antē interim meminisse iuuabit, fortitudinem, quę submoto pauore, steterunt iuxta Domini crucem vt Domini adessent morti. Et nihil formidarunt militum ferocitatem aut Iudæorum insolentiam: at insigniter diligētes Dominum, amorem quem demonstrarāt Domino viuenti, eundem modo profitentur in morte. Nō latebat eas se nihil posse iuuare Dominū: cæterū illi assistunt, vt vsq; ad mortē illū sequerentur. Solēt sanè fœminæ amare suauiter, at non fortiter: at istæ suauitati amoris fortitudinē & robur plusquā fœmineū miscuerūt. Inter quas beatissima virgo astitit, omnes alias superans animi integritate, & patientiæ in tanta animi mæstitudine, firmitate. Vnde etsi legamus turbatam fuisse in angelico ad eā delato sermone, non tamen legimus turbatam fuisse in Christi filij sui, quam videbat passione. ¶ Fuit sanè ingenti tristitia affecta, videns filium suum, quem ipsa sine virili conceperat semine, consputum flagellatum, & crucifixum: at hæc tristitia non irruit adeò in mentem virginis, vt posset eam absorbere, & alienare, vt quidam falso exaggerant. Imo potius nulla fuit correpta animi perturbatione, quæ ipsam alienaret à mentis suæ officio. Dixit ille Simeon Lucæ. 2. Tuam ipsius animam pertransibit gladius: id quod sanè fuit impletum, cum stabat iuxta crucem contemplans vnigenitum filiū suū, à planta pedis vsque ad verticem capitis vulneratum. ¶ Verum hic gladius dolo ris, nō distraxit mētē virginis, vt syncopismū, aut spasmum aut deliquiū animi pateretur: sperabat enim firmiter filiū, quem sub tanta mortis ignominia videbat afflictum, mox resurrecturum cum summa gloria: ideoque resurrectionis mox vēturę spes certa tantæ ignominiæ temperabat mœrorem. ¶ Fuerunt Græci authores, qui nonnihil detrahere videntur honori virginis dicētes, sub passione Domini Mariam astantem dubitasse, an esset filius Dei Christus. Quod si hoc verum esset, etiam dubitauit de resurrectione Christi, & mœror virginis non habebat vnde temperaretur. Vnde dixit Origenes homili. 17. in Lucam. gladium illum, cuius meminit Lucas. 2. cuius dudum mentionem faciebā, fuisse gladiū scandali, & infidelitatis. Quia sicut apostoli omnes fuerunt scandalizati in morte Domini Domino testante, Omnes vos scandalum patiemini in me nocte ista, ita beata virgo hoc scandalum infidelitatis fuit perpessa. Nam inquit, Si scandalum non fuisset passa, non est mortuus Iesus pro peccatis eius: si autem omnes peccauerunt, & egent gratia Dei, iustificati gratia eius, & redempti vtique & Maria eo tēpore scandalizata est. Cui Chrysosto.

Virgo Maria non est passa syncopismum aut spasmum sub passione Domini.

Græcorū dictū placita de fide virginis sub passione Domini.

narrans Psal. 13. consonus apparet. Ipsius, inquit, Mariæ gladius dubitationis pertransijt. Idemq; homilia in Genes. 49. infidelitatis notam videtur aliā inurere virgini Mariæ, quando salutata ab angelo, dixit, Quomodo fiet istud, quoniam virum nō cognosco? Et ex Latinis August. hoc ipsum præ se ferre videtur. lib. qnæ. noui, & veteris testa. quæst. 73. in hæc verba, Etiam Maria, per quā est gestum mysterium incarnationis Saluatoris, in morte Domini dubitauit, ita tamen vt in resurrectione firmaretur. Vnde videtur hos doctores illô retulisse verba Simeonis, Gladius pertransiuit tuam ipsius animam, ad fidei hæsitationem, si erat filius Dei is, quem ipse genuerat, & appensum in crucis patibulo cernebat. A quibus non abhorret etiam Theoph. Græcus comm. ad Lucā dicens, Fortassis autem, & scandalum dicit gladium quo Maria offensa fuit. Vidēs enim crucifixum fortassis cogitabat, quomodo qui natus est sine semine, qui miracula fecit, qui mortuos suscitauit, crucifixus est, consputus est, mortuus est. ¶ Porrò autem locus nullus est, qui suffragetur huic dogmati, in sanctis enim scripturis nullus extat, qui hoc demonstret locus. Nam quod Simeon dixit, Et tuam ipsius animam pertransiuit gladius, de scandalo, aut de hæsitatione diuinitatis Christi intelligere, cogit nihil: cum apertior sensus, est per gladiū vehementem dolorem subaudire: quo viscera virginis fuerunt affecta, vidētis Christum sibi vnigenitū, tot, & tam dira sustinere tormenta. ¶ Et quidem angelica voce erudimur, Mariam virginem fuisse gratia diuina plenā. Si ergo hæsitauit in fide, tunc, vel in conceptione diuini verbi, vtique cum hæsitans in fide sit infidelis, consectarium est virginem aliquanto tempore fuisse infidelem, & deiectam fuisse à plenitudine gratiæ: quo circa necessum erat, pœnitentiam agere de suo peccato, quando vidit Christum resurgentem: id quod piæ aures ferre nequeunt.

Beatissima virgo nihil dubitauit in fide sub Christi passione, & conceptione.

¶ Ad hæc angelo testāte, benedicta est Maria inter mulieres, quia ipsa nihil maledictionis sensit, quā sunt expertę omnes aliæ mulieres: si autē infidelitatis labe fuit correpta, non erit ipsa benedicta inter omnes mulieres. Imo mulieres fideles sunt, quæ post susceptam fidē, nunquam de illa hæsitauerunt: & istę essent hac ratione superiores virgine, id quod horrent fidelium aures. Neque ratio Origenica efficax est, quod Maria fuit peccato subdita, & maculata infidelitatis culpa, quia Christus eam redemit, vt & cæteros alios. Vtique redempta est virgo, sed illustriore redemptione, quā cæteri omnes. Ipsa enim fuit redēpta, quia peccatum, quod debuisset lege nascentiū sibi contrahere, ex gratia Dei nō contraxit: sed in summa gratia cōcepta, peccato non est fœdata, vt omnes homines fœdantur. Et quale hoc fuerit nō est disserendum modo, nū contraxit primitiuam culpā. Cæterum extra cōtrouersiā est apud fideles, Deiparā nihil admisisse, quod vel mortale, vel veniale peccatum saperet, nedum ipsum peccatū non cōmisit. Quamobrē dogma tradens virginem infidelitatis habuisse culpam sub passione Domini quia dubitauit tunc filium suum esse Deum, aut sub conceptione hæsitasse, de incarnando Dei verbo in suo vtero error est: & ideo exibilandum dogma est: quamuis non longe ab his diebus quidam diuini verbi proclamator, non formidauit dogma hoc auribus instillare fidelium: verum ipse fuit temerarius doctor hæc docens, & digna pœna tandem fuit mulctatus.

Beata virgo illam semper custodiuit fidem.

Error est virginis labefactare fidem.

¶ Origeni autem respondebis, forsan à falsarijs, hoc illi fuisse impositum, vt plera; alia eidem falsò ascripta credimus. Chrysostomo verò, & Augustino respondebis dubitationem, quam ipsi dicunt, non fuisse dubitationem fidei, siquidem dubius in fide est infidelis: ideo hanc dubitationem Maria non est passa: sed apostoli ea sunt correpti. Ideoque legimus Dominum apparuisse apostolis toties post suam resurrectionem, & increpasse eorundem incredulitatem: at verò de Maria virgine istud non legimus. Quippe Maria non egebat apparitionibus huiusmodi vt cō firmaretur in fide, à qua nunquam exciderat: Quamuis credimus, illi apparuisse Dominum post resurrectionē suam, non sane ad stabiliendam illius fidem, quippe hoc stabilimento, non indigebat: sed ad matris gloriam & consolatio-

Hæsitatio duplex alia stuporis alia fidei.

Maria quia maximè fuit affecta dolore ex Christi passione ideo prius, & vberius ex resurrectione fuit exhilarata.

lationem, vt quæ plus doloris senserat in filij morte, prima, & potissimè, ex resurrectione solaretur.

¶Non ergo de dubitatione in fide, quæ dubitantem efficit infidelem, verba commemorata Chrysosto. & August. tu intellige: sed de quadam dubitatione stuporis, & admirationis. Stupuit enim virgo considerans dei filium, quem ipsa genuerat, se subiecisse tot tormentis, & morti crucis. Quanuis enim eam hoc quidem non latebat, at videns oculis quod mente iam aspexerat, stupuit. At dices hic, Stupor non est gladius, siquidem stupor hic, non vulnerat animam culpa: admirari enim ex diuino mysterio, nullius vitij est, sed insignis est virtutis: at vero sancti præcitati videntur affirmare dubitationem fuisse gladium penetrantem animam virginis. Porrò considerandū est priscos doctores theologos, non semper in suo sermone proprietatem vocum obseruasse, sed vocibus vtuntur secundum quod suo instituto seruiunt. Quid si contendas vehemēter eos, ita sensisse, nihil miror, quippe authoritati ecclesiæ & aliorum sanctorum standum est potius. Est autem hæc doctrina ecclesiæ beatissimam Dei param, nullo succubuisse vel criminali, vel veniali peccato: quid quod non succubuerit infidelitatis peccato, vt dudū prædicebamus? Et quidem non videtur omnino congruere textui, si per gladium intelligamus dubitationem fidei. Etenim si hoc donamus dubitationem fuisse gladium, hæc non pertransit animam dubitantis: quandoquidem dubitatio pendulum tenet animum dubitantis. Et dubitatio fidei, etsi sit infidelitas, at vero non est determinata infidelitas quo vsque adhæreat mens infidelitati: tunc enim pertransit infidelitas animū, quando illi est adhærens. Cùm ergo virgo nō adhæserit infidelitati, nō pertransijt gladius iste virginem: vnde neque dubitationi videtur, quod congruat ratio gladij transeuntis. Gladius qua propter virginem penetrans, fuit vehementissima tristitia, quam concepit ex viso Domino cruci appenso. Hic gladius enim pertransiuit animam Mariæ virginis, quia vehementissimè fuit anxiatus spiritus eius ex morte sui vnigeniti, non

Sancti doctores aliquādo proprietatē verborū non seruant.

tamen sic penetrauit eam, vt abstraheret à mentis recto iudicio propter causas iam dudum commemoratas.

¶Habuit autē deifera virgo cruci astans coassistentes sibi, & Mariam Cleophæ sororem, quæ sane sociabat virginem ex sororis affectu, & ex Christi compassione & naturali, quia cōsobrinus erat eius Christus, & ex affectu spirituali, quia Domini pedissequa erat. Rursus & Maria Magdalena comes erat virginis. Hæc flebiliter memorabatur, se lauisse pedes, quos modo clauis aspiciebat infixos, & lachrymis tersisse, quos modo sanguine aspersos cernebat. Recolebat se vnguento nardino caput vnxisse, quod modo spinis acutissimis compunctum cernebat. Recogitabat se ad pedes Christi prostrata veniam obtinuisse suorum delictorum, & nunc suum & omnium veritatis magistrum, cuius disciplinam ipsa professa fuerat aspicit cruci affixum, & inter duos latrones collocatum, & ideo amaro se compungit fletu.

¶Ex apostolis autem nullus est qui assistat cruci Christi, quia omnes discipuli magistrum deserunt, excepto dilecto Ioanne. Hic est qui crucem Domini sociat, & crucis tormenta vnus ex omnibus apostolis præsens intuetur, vt dilectionis in Christū feruorē ex hac assistētia patefaciat. Petrus verba fastuosa iactauit dicens. Et si oporteat me cōmori tecum non te negabo. Et se esse paratū iactabat, pridē vt sociaret Christi & carcerem, & mortem: at vero, quæ fastuosè iactabat opere non consummauit. At Ioannes verba non profudit, sed opere coruscat, & animi feruorē in Christum, quē verbo non expresserat, opere perfecit Christo astans, & crucis tormenta & ignominiā sua assistentia mulcens & honorās. ¶Quāobrē, & hoc promeruit priuilegij, vt Christus eidē suā commendaret matrem, dicens, Mulier ecce filius tuus, & illi dicens, Ecce mater tua. O beatissime discipule, cui charissimum Christi pignus, quod cœli & terra reuerentur, & summis laudibus prosequuntur, idest, beatissima Maria in tutelam commēdatur. Beata quidem Dei para Maria ex filio Christo, ex quo benedictionē assecuta est super omnē creaturā, nanque angelos vincit puritate, &

Petrus fastuosè loquēs nō seruauit sermonē & Ioānes tacens diligentius est operatus.

Maria ex Christo, & Ioannes ex Maria gloriam & honorem sibi parant.

sanctitatis gloria, nedum homines. At verò Ioannes adoptiuus virginis huius filius, quam adoptionē Christus in cruce pendens fecit, ex noua matre hac, eā sibi comparat gloriā, eam celsitudinem, vt in hac filiatione nullus sit ei conferendus. Nam, quæ maior hac gloria potest esse, quod Ioan. sit filius virginis? Vnicū Maria habet naturalē filiū Christū, ex Spiritu sancto in vtero eius conceptum: alterū etiam filiū adoptiuū habet, Ioannem Euangelistā ex Christi authoritate in cruce pendentis illi adoptatum: vnde Christi frater singulari prerogatiua hac Ioannes est. Dignus hac filiatione Ioannes, qui solus ex Domini discipulis, Christo suo magistro, in crucis astitit tormento. Vtiq; si latebras quæsiuisset, vt alij discipuli quæsierunt, nō tanto honore donaretur à Christo, nō tāta filiatione gauderet. Sed quia latibula nō quæsiuit, sed magistrū suum est secutus, etiam vsq; ad crucis ignominiā, ipsum nō deserēs, ideo in tantū gloriæ est prouectus culmen: vt substitueretur sibi in filium virginis. Fulgebat Ioānes inter cæteros Domini discipulos virginitatis splendore. At si domi esset inclusus, & pietatis hoc officium magistro, & Domino suo Christo nō impendisset, nō promeruisset cœleste illud verbū audire, Ecce mater tua: sicut enim officiosa virginitas Deo est gratissima, ita ociosa virginitas nihil promeretur corā Deo. ¶ Ostupēdā Christi in matrē charitatē? sub crucis tormēto vehemētissimo cruciabatur Christus, & matris cura solicitatur. Et quia ipse moriebatur matrem suā esse sine filio nō patitur: & Ioannē creat in matris filiū & subrogat in locum suū, vt matrē curet diligentissimè, & suo solatio non destituat. Quod si iam iā moriturus tam sedulò matris beatæ curā agit, quantam tu putas egisse quandiu viueret eiusdē curam? Et quidē mortem breuissimam Dominus erat passurus, quia exiguo interuallo dierū erat surrecturus rediuiuus ex sepultura: at pro triduano breuissimo illo spatio, nō sinit matrē suā sine filio esse: & quia naturalem filiū tum erat desideratura, in adoptiuū subrogat Ioannē. ¶ Sciebat enim, quod post modicū tempus erat ascensurus in cœlū: & ideo vt sub morte sua, & post ascensionē

Ociosa virginitas nihil promeretur coram Deo.

suā, curā matris ageret Ioannes, hac causa, Ioanni curā matris demandat. Vnde Cypria. sermo. de passione Domini loquēs Christo ait, Nunc materno moueris affectu, & Thalamū humanitatis tuę, cubiculario dilecto cōmendas, & prouides sedulò benedictę inter mulieres apostolicā clientelā, & obsequium virginis, virgini discipulo tradis, vt non iam Ioseph tanti mysterij oneretur præpositura, sed Ioānes. Quia iam exigebat ratio, vt coniugij remoueretur opinio, nec vltra pater Christi æstimaretur. Vnde putat Cypria. Ioseph tunc vixisse. ¶ En tibi quid Christus legat moriens in testamento, suā scilicet, matrē cōmendat filio nouo Ioāni, & filiū nouum hunc noua donat matre. Latroni vero paradisum pollicetur breui concedendūm. ¶ Petro quidē post resurrectionem suā concredidit ecclesiā, dicēs, Pasce agnos meos, &c. at verò sub morte sua Ioanni dilectissimam cōmisit matrē, dicens, Ecce mater tua. Sponsam suā Petro cōmisit regendā, dicens, Pasce agnos meos, pasce oues meas: at vero charissimā matrem suam dilecto discipulo suo Ioanni cōcredidit curandam, dicens, Ecce mater tua: Ecce quā debes curare, & diligere, & cui debes filij impendere officia: ecce quantū te beatifico, quia matrem meam tibi do no: ipsa tibi præstabit matris singularis officia, tu repēde vicem, vt illi exhibeas filij tantę matris condigna obsequia. Geminio nanque te decoraui splendidissimo munere, & quia te apostolum dilectum mihi creaui, & quia dilectissimā, mihi matrem, tuis concredidi officijs. *Cum vidisset ergo Iesus matrem, & discipulum stantem, quem diligebat dicit matri sua, Mulier ecce filius tuus. Deinde dicit discipulo, Ecce mater tua. Et ex illa hora accepit eam discipulus in suam.* Ex dudum dictis claret maiori ex parte quid velit locus hic. At superest disserere, cur Dominus, nō vocauit beatam virginē, matrem sed mulierē? Neq; modo solū, sed etiā alibi Ioā. 2. mulierē nō matrem eā vocat, dicens, Quid mihi, & tibi est mulier. Qui igitur subdit? erat matri quatenus homo, cur dedignatur eā vocare matrē? Quod si in nuptijs mulierē eā appellat forsan causa fuit, quia quod petebat Maria, non erat faciēdū ex virtute humanitatis, quā ipsa dederat filio suo,

sed

sed ex vi diuinitatis. Porro modo quod patiatur filius habet ex matre nō ex patre, cur ergo cum modo non vocat matrem, sed mulierem? Sunt qui putent, quia si matrem eam appellasset, multo maiore tristitia, eam opprimeret: quippe ad amabilem vocem matris, ipsa viscera virginis liquescerent vehementius. At vero quantum coniecto, ex duabus alijs causis, potuit accidere, aut quia voluit Dominus astātibus carnificibus subripere occasionem improperandi matri charissimę: etenim, erant ira incredibili perciti in filiū, ex quo si audiuissent astātem virginem esse eius matrē, in ipsam quoque debaccharentur improperantes ei coram filio: vt velinde maiori tædio Christum afficerent.

¶ Aut secundo, ne astantes crederent, se implorare maternum patrocinium, si audiuissent eam vocare matrem. Qua quoque ratione à nomine discipuli abstinuit, ne opinarentur assistentes discipuli fauorē desiderare. Quāobrem non dixit. En discipule, matrē tuam. Græca lectio pro, stantem, habet, astantē, & pro recepit eam in suam habet in sua: & ita legit Augu. Accepit eam in sua nō prædia, inquit, quia pauper erat, sed in sua officia. Ambrosi. autem lib. episto. 10. epist. 79. legit secundum lectionē vulgatam, Accepit eam in suā, scilicet, in suā matrem, & in suā curam. Vnde quia ait, Ex illa hora accepit eam in suā, credendum est Ioannem reduxisse ex funere virginem in domum suam, & solertissimam deinceps virginis habuisse curam. Hinc discant filij suos amare parētes, & illis sedula pietatis officia impēdere, cū aduertūt filiū Dei, in cruce appēsum matris suę summā demōstrasse curā, eā Ioāni charissimo cōmēdās discipulo, vt ministraret, quæ illi futura erāt necessaria.

ENARRATIO. II.
In caput decimumnonum.

Psal. 68. ¶ *Postea sciens Iesus quia omnia consummata sunt, vt consummaretur scriptura dicit, Sitio. Vas ergo erat positum aceto plenum. Illi autem spongiam plenā aceto hyssopo circumponentes, obtulerunt ori eius. Cum ergo accepisset Iesus acetum, dixit, Consummatum est, & inclinato capite tradidit spiritum.*

NON nihil discrepantię videtur in Euāgelistis, in enarranda historia hac. Etenim Mat. 27. Et dederūt, ait, ei bibere vinū cū felle mixtum. Marc. verò. 15. & dabant ei bibere myrrhatū vinū. Quanuis post modum subdat Marcus, Currēs autem vnus, & implens spongiam aceto circumponensque calamo, potum dabat ei. Primo dixerat de multis, Et dabant ei bibere myrrhatum vinum: dein de vero quibusdam interpositis, vnum non plures tradit propinasse Domino acetum. Item Matthæus, non vnum sed plures ait, propinasse vinum cum felle mixtum. Ait enim, Dederunt illi bibere vinum cum felle mixtum. At verò Ioan. acetum propinasse multos ait: itē Lucas dum ait, milites obtulisse Domino acetum. Itaque duplex discrepantia apparet, primo, quod quidam tradunt Domino propinatū vinū, alij verò acetū. Rursum quod Matth. vinū cum felle mixtum, Marc. verò non cum felle, sed cum myrrha, quia ait, myrrhatū vinum, idest, ex myrrha cōpositum. Rursus acetum à Marco traditur ab vno propinatū, à Ioan. & Luc. à multis porrectū scribitur. Ad hæc, Matth. inquit, vinum nō bibisse Dominum, quod illi cum felle propinabatur sed solum gustasse. At Marcus inquit, Christum non accepisse, si non accepit vinum, quomodo gustauit, et si gustauit, quomodo non accepit. Porrò, quantum colligitur, vt scitē meo iudicio annotauit Erasmus, in annotationibus in Matth. Euangelistā, ex Matth. & ex Marc. si ambo conferātur. Domino antequā illū tollerent in crucē milites fuit propinatū vinū: & postquā sublatus est in crucē, fuit oblatū acetū. Nanque Matth. postquā dixerat, Et venerunt in locū, qui dicitur Golgotha, quod est Caluarię locus, subdit cōtinuo. Et dederūt ei vinū. Vnde videtur, statim post quā in locū crucifixionis venerunt ante quā Dominū crucifixissent porrexisse ei vinū: cui cōsonat Mar. idē referēs oblatū fuisse Domino vinū myrrhatū, post quā deuentum est ad Caluarię locū. At Matth. & Mat. scribunt acetū Domino fuisse oblatū iam crucifixo. Et ideo quia iā erat crucifixus, calamo vel arūdini vt refert Matth. fuit imposita spōgia aceto Cōcordātia Euāgelistarū

plena, vnde bibendum esset acetũ: non enim aliter posset illi supra terram eleuato acetum ministrari, nisi calamo ministraretur. Quod autem Matthæus refert fuisse vinum felle mixtũ, & Marcus myrrhatum non est difficilis concordia. Poterat enim esse felleum ex felle, & myrrhatum ex mirrha: poterant enim hæc duo misceri, & fel & myrrha. Aut si sola myrrha fuit infusa vino, vocatur non ab re vinum ex felle, propter amaritudinem myrrhæ: est enim myrrha amarissima. Quod si verũ est, quod Nicola. indicat comm. ad Matthæ. 27. ex Hebræorũ annalibus, apud Hebræos morẽ fuisse crucifigendis vinũ propinare: quia hoc Salomon. 31. Prouer. mandauerat dicens, Da ficerã mœrentibus: & vinũ his, qui amaro sunt animo: bibant vt obliuiscantur egestatis suæ, & doloris sui nõ recordentur amplius. Et apud nos itidẽ mos est suspendendis, aut decolandis, aut alias interficiendis petenti bus potũ subministrare. Enimuerò, fere semper istis accidit tum sitire: ex angore enim, & tristitia cõcepta ex morte instãte, quã vident, siccantur medulæ eorũ, & ossa. Nãque sanguis siccatus sitim generat: spiritus enim tristis teste Salomone exiccat ossa. Quocirca potus id temporis desiderat natura, ad irrigandũ ossa & medulas, ad restaurationem spirituum vitalium ex nimia siccitate absumptorũ. Hebræi igitur ob hanc causam cõdolẽtes crucifigendis, porrigebãt vina, & miscebant aromata, ad maiorẽ corroborationem crucifigendorũ. Et ferunt myrrheum vinũ inducere somnũ grauem, quia myrrha ex odore acutissimo, & suauissimo soporẽ conciliat bibẽti: ideo exhibebatur suspendẽdis vt mortis tædia ex myrrhæ penetratione occupãte sensoria leuius ferrent. Huius vini ex myrrha conditi quod aromaticum vinũ erat, meminit Plinius. 14. nat. hist. lib. quod somniferũ esse tradunt & obliuionẽ inducẽs, & ideo extrema supplicia passuris, vt aiebã, ex cõpassione tribuebatur. Porrò Iudæi Dominũ incredibili odio habentes, pro aromatibus miscẽdis puris miscuerunt fel ex myrrha. Siue autẽ vera sit Hebræorũ hæc historia siue non, refert nihil, sat enim nobis sit esse valde credibile, crucifigendis latronibus subministratũ esse vinum ante crucem: at vero Domino vt eum magis offenderent & pluribus iniurijs afficerent, vinũ quod alijs syncerũ aut aromaticũ porrigebant ante crucifixionem, Domino obtulerũt felle & myrrha mixtum. Postquam autem Dominus in cruce leuatus est tunc petiuit potum dicẽs, Sitio: & tunc non propinarunt vinum, quod iam ante crucẽ propinarant, quippe sciebant tale vinum gustatum à Domino, fuisse reiectum, & nõ epotum, & ideo ex vase quod forsan ibi erat apud aliquem pleno aceto, acceperunt acetũ imponentes illud calamo, & in spongia Domino potandum obtulerunt. Quod cum accepisset gustandum, reiecit bibendum. Itaque quod scribitur accepisse, non est quod ipse biberit, sed ex eo dicitur accepisse, quia gustauit, & protinus reiecit gustatum. Quod verò scribitur à Marco, quendam hoc acetũ propinasse, à Ioanne, à pluribus, nullam generat discordiam: siquidem vtrunq; est verum: fuit enim authoritate plurium factum, quod ab vno solum est executum. Authoritate enim militum crucifigentium illud acetum fuit Domino propinatum: at vero vnus fuit qui illud propinauit imponens illud calamo. Matthæus porrò vinum felleum Domino propinatum, à Domino tradit fuisse gustatum sed non ebibitum. Marcus de eodem vino loquens ait. Et dabant ei bibere myrrhatum vinum, & non accepit: & nihil est dissonus à Matthæo. Quia quod ait, Non accepit, idem est atque si dixisset non bibit, vel nõ accepit ad bibendum. Ioannes verò de aceto scripsit, Cum accepisset Iesus acetum: vnde secũdum Ioannem Christus in cruce pendens accepit acetum. At verò Lucas, & Marcus quando de aceto loquuntur, nõ expresserunt si accepit acetum. Verum est autem quod Dominus accepit acetũ, quia Ioan. hoc testatur & scripturæ oraculũ, verax est Psal. 68. Et in siti mea potauerunt me aceto. Porrò accepit acetũ quia ore gustauit acetũ, verum gustatũ reiecit. Ore accepit, sed nõ traiecit in stomachũ. Quod vero ait, Et in siti mea potauerũt me aceto, nõ significat, quod Dominus extinxit sitim suã bibens acetum sed quod milites voluerunt Psal. 86.

runt

runt sitim sedare Christi propinato aceto. Potauerunt, idest, ministrauerunt mihi poculum ex aceto. Et quantum colligitur huius aceti ministratio, fuit ad illusionem Domini. Vnde in Marco refertur, Potum dabat ei dicens, Sinite videamus an veniat Elias ad deponendum eum, & in Luca, Milites accedentes, & acetum offerentes ei, & dicentes, Si tu es Rex Iudæorum, saluum te fac. Irrisoriè enim exigebant noua Christi miracula, quod descendisset, videlicet, de cruce, vt ei adhiberent fidem. Quasi fastidientes miracula multa, & clarissima, quæ Dominus ediderat, noua petunt miracula ad credendum: & quidem neque si noua ederentur, credidissent, quia obstinatissimo erant corde. Nonne noua viderunt sub Christi morte miracula, solem obtenebratum? Nanque etiam si obtenebratio solis naturalis est, non ea tamen quæ tunc accidit sub morte Domini. Ad hæc scissio petrarum, non erat mediocre miraculum. Et quando omnibus pararassent istis calumnias miraculis, resurrectio mortuorum, quæ tunc accidit extra aleam est disceptationis: quippe natura vniuersa, hoc non habet in sua facultate. Nihilominus ex tot miraculis in cœlo & in terra editis, fidem nunquam conceperunt: tanta erat Iudæorum lapidea obstinatio, imo plusquam lapidea: siquidem passio Domini lapides fregit, & Iudaica corda non fregit. Petierunt Iudæi Marc. 8. signum de cœlo, & item apud Lucam. 11. En vobis ô Iudæi signum mirabile de cœlo, quia vt ex Diony si. traditur vt post hæc docemus præter cursum naturalem solis, quando erat oppositus lunæ, quia tunc erat plenilunium: siquidem. 14. luna agnus paschalis comedebatur. Sub plenilunio autem pugnat cum tota natura solem obscurari: siquidem deliquium solis ex coniunctione fit luminarium, non ex oppositione. Cur igitur cœlesti miraculo maximo non creditis, & rursus miracula edita de terra fuerūt, nam petrarum scissuræ, & mortuorum resurrectio, in terra sunt edita, non in cœlo, quin & in mari miracula exhibuit, nihilominus hactenus vos Iudæi in vestra cæcitate persistitis. ¶Porrò obijciet quispiam. Si ergo Dominus miracula edidit in cœlo, cur apud Marcum ait. 8. Generatio hæc signum quærit? Amen dico vobis si dabitur generationi huic signum, subaudi, de cœlo, quod ipsi petebant. At verò non hoc solum signum de cœlo dedit, quin etiam Ioannis. 12. Vox audita est de cœlo dicens, Et clarificaui, & clarificabo, & Matthæi. 3. Vox exonuit de cœlo dicens, Hic est filius meus dilectus. Et ascendens in cœlum signum dedit de cœlo: & mittens Spiritum sanctum sub Pentecoste signum exhibuit de cœlo: factus est enim repente de cœlo sonus acto. 2. Cæterum hæc signa, cœlestia non sunt edita propter Iudæorum peritionem, in quibus profuerunt nihil, vel cœlestia vel de terra miracula. Vnde Dominus, Si dixero vobis terrena non creditis mihi, quomodo si dixero cœlestia credetis? significans, quod si miracula quæ erant de terra, non erant recipienda, multo minus miracula, quæ erant de cœlo probanda forent. Quippe minori patent calumniæ, quæ manibus versamus nostris, & oculis videmus, quæ sunt terrena, quam ea, quæ longe absunt à sensibus nostris quæ sunt cœlestia. Exhibuit igitur miracula de cœlo Dominus in cruce pendens, non ad profectum Iudæorum, quibus sciebat ex suo odio, plus nocitura, sed ad profectum vniuersi: vt ex illis vniuersi fideles, discerent, Christum crucifixum esse vniuersorum Dominum, quando vniuersum immutat ordinem suum, & à suo inuiolabili alteratur ordine, videns Regem vniuersorum appensum in cruce inter duos latrones collocatum, quasi insigniorem habentem iniquitatem, qui erat alioqui fons totius sanctitatis. At verò obijciet quispiam, Quid est, quod psaltes prædixit, Dederunt in escam meam fel? istud enim nusquam legitur in euangelio quod Dominus fuerit cibatus felle. Porrò hic sermo, ad mortem & passionem Domini venit referēdus: siquidem hic est cibus, quo cibarunt Iudæi Dominū. Qui alioqui cibus est, sed vitæ corruptio, at ironicè à vate cibus vocatur: quasi dixisset nomine Christi. Videte quē cibū mihi offeretis vestro regi, & Chr̄o, flagella, sputa

Domin' sub morte sua edidit miracula de cœlo, & de terra.

Iudæorū lapidea durities.

Conciliatio scripturæ.

Christus edidit miracula in cœlo, & in terra, & in mari.

ignominiamque crucis. Nanque cibus per metaphoram, ad alia, quæ non sunt cibus sæpe transfertur. Iob. 10. Non leuabo caput saturatus afflictione & miseria: vbi afflictio, & miseria cibus per ironiam appellatur. Et rursus Psal. 77. Cibabis nos pane lachrymarum. Quia ergo Dominum Iudæi innumeris affecerunt iniurijs, & opprobria & crucē illi subministrarunt, quæ fuerunt amarissima, sicut fel, hac ratione prædixit psaltes, sub Christi persona, Dederunt in escam meam fel: hoc est, Hic est cibus, quo me cibastis, amarissimis, scilicet, flagellis, turpissimaque morte. De amaritudine autem vini Christo propinati extat illud Deu. 32. Fel draconum vinū eorum, & vua eorum vna fellis: & botrus amarissimus. Et Thren. 3. Hieremias etiam agens Domini personā, ait, Repleuit me amaritudine, inebriauit me absynthio: & rursum, Circumdedit me felle. Enimuero synagoga repleuit Dominum doloribus, & contumelijs, & inebriauit eum absynthio: est autem inebriare aliquem, eum multo replete vino. Quia ergo Dominum repleuerunt omnibus subsannationibus, & probris, quibus potuerunt, hac causa ait, Inebriauit me absynthio. Absynthium autem est herba amarissima: quare inebriare absynthio, est replere omnibus amarulentijs. Et apud Esaiam. 5. hoc idem insinuatur verbis illis, quibus Esaias, exprobrat Dei nomine vineæ, idest, synagogę ingratitudinē in Deū plātatorem. Expectaui, ait, vt faceret vuas & fecit labruscas: sunt autē labruscę vuę siluestres acidissimę. Dominus igitur veniēs in Iudæam expectauit fidem, & amorem Iudæorum sibi debitum, quia erat Dominus vineæ: at vero non hos dulces fidei & amoris exhibuit synagoga fructus, sed acidissimos passionis, & mortis, intulit Christo fructus. Vnde ecclesia in parasceue de synagoga canit in persona Christi, Plantaui te vineam meam speciosissimā, & tu facta es mihi nimis amara: aceto nanque sitim meam potasti, & lancea perforasti latus saluatori tuo. O perfidi Iudæi, cur ingratissimi estis Domino, qui vos in deserto mirabiliter aquis potauit vberrimis? Cur modo aceto sitim eius extinguere curatis, & qui

Domin' cur dicatur inebriatus à Iudæis amaritudine & absynthio.

melle vos satiauit, cur modo felle cibare curatis? Ante crucē igitur Domino propinatur vinum felleum, & gustatur à Domino, & reijcitur. In cruce propinatur acetum, & gustatur & reijcitur, cur ita? Nempe, quia amara, & acida inepta sunt potationi: aut verius, quia acerbitatem passionum, & amaritudinem mortis gustauit Dominus, sed continuo reiecit. Ad Heb. enim. 2. Apostolus ait Christum pro omnibus gustasse mortē: non ait, comedisse, sed gustasse. Mali enim cibi, vt sunt amara, & acida gustata protinus reijciuntur. Dominus autē breuissimè a se reiecit, & passionū acerbitatem, & mortis suæ ignominiā, quia triduo iacens in sepulchro, statim gloria & lætitia resurrectionis suæ mortis dolorem à se profligauit. Ex enarratione autem Marci, innuitur hanc aceti porrectionem, fuisse paulò ante, quam Dominus expirasset. Etenim postquam denarrauit acetum fuisse illi oblatū à quodam dicente, Sinite videamus, si venit Helias, ad deponendum eum, continuo subiecit, Iesus autē emissa voce magna expirauit. Et Ioannes idem commemorat, Cum accepisset Iesus acetum, dixit, Consummatum est: & inclinato capite tradidit spiritum. Et quanuis Ioannes nō referat magnitudinem vocis, ex qua clamauit dicens, Eli, Eli, lamazabathani, cæterum Marcus, & Matthęus ill..m expresserunt, vt nos docerent Dominū sponte emisisse spiritum, sub cuius potestate erat tum emittere, vel non emittere. Et ad hoc insinuandum scripserunt tres euangelistæ voce magna expirasse. Etenim qui in eo mortis articulo sunt non possunt vocem magnam proferre, lassescentibus viribus, collapsisque neruis, & arterijs: at vero Christus, ex virtute diuinitatis hanc vocem magnā moriens protulit. Ioannes verò idem voluit insinuare dicens, Inclinato capite tradidit spiritum. Etenim proprietatem si obserues, is solum propriè tradit suum spiritum, qui sponte tradit: nanque nos quando morimur non tradimus spiritum, sed potius ex mortis violentia aufertur à nobis vitę nostræ spiritus. Ex quo fit Ioannem dicentem Christū tradidisse spiritum, hoc voluisse subnotare sponte quādo sibi placuit emisisse Christum

An diuinitas fuerit separata à corpore Christi in morte.

stum spiritum. Interim memineris Ambrosium lib. in Lucam. 10. verba quædam protulisse dura diuinitatem separatam fuisse à corpore Christi, in cruce pendētis: hacque ratione exposuit Christum fuisse derelictum à Deo. Quia inquit, Præsente diuinitate quæ vita est, corpus amittere vitam nequibat. Vnde etiam videtur fouisse errorem Apollinaris credentis diuinitatem esse vitam formalem corporis Christi, vnde ait, Clamauit Iesus voce magna, dicens, Deus, Deus meus respice in me, quare me dereliquisti? clamauit homo, diuinitatis separatione moriturus. Nam cum diuinitas, mortis libera sit, vtique mors esse non poterat, nisi vita discederet: quia vita diuinitas est. Hoc idem Hilarius cano. 33. in Matth. videtur scribere in hæc verba, Clamor ad Deum, corporis vox est, recedentis à se verbi Dei contestata dissidiū. Deniq; cur derelinquatur exclamat dicens, Deus meus, Deus meus quare me reliquisti? Fuit quoque hoc æuo quidam qui in suis scriptis hoc dogma probatum habuit: at vero iniustissime probauit, siquidem, si diuinitas eum dereliquit in ipso mortis articulo, vtique Christus non satisfecit de rigore iustitiæ, pro peccatis totius mundi: nanque valor satisfactionis ab vnione diuinitatis pendebat.

Dura verba Hilarij.

Diuinitas nō fuit separata à corpore Domini neque ab anima Domini in morte sed solum à toto coniūcto ex anima & corpore.

¶ Præterea, si tunc relictum est corpus sine vnione diuinitatis, nunquid etiam deseruit diuinitas, etiam animam Christi? Etenim si corpus deseruit, it & animam deseruisse quis vetabit. Vnde fiet quod neque anima Christi descendens ad inferos potuisset eruere animas sanctorum patrum, si destituta erat consortio diuinitatis: neque corpus potuit asseri ab omni incineratione, seu corruptione, si diuinitas abesset.

¶ Quod si dixeris, ab anima non abfuit, sed a corpore aufuit, quia anima dignior est corpore: sed quid, etiā si dignior est, cæterum tam est pars essentialis hominis, anima, quam corpus, & contra.

¶ Ad hæc si destitutum fuit corpus diuinitate, igitur in resurrectione nouē est vnitum verbum Dei corpori, & ita concedendum erit bis fuisse vnitum hipostaticè humanitati Christi diuinū verbum, duplicemque oportebit fateri incarnationem diuini verbi, quod est hæreticum.

Hæreticum est asserere diuinum verbū fuisse bis incarnatum semel ante mortem, & iterum post mortem corporis assumpti.

¶ Hilario, & Ambrosio respondebis esse intelligendos, de separatione quo ad protectionem, vt lib. 3. Senten. dist. 21. Magist. exponit. Quod si hoc glossema putas non esse ad mentem horum sanctorum scito, Theologorū esse dogma, quod Damascenus scripsit. 3. de fide. Quod semel Dei verbum assumpsit nū quam dimisit: si non secundum totum, secundum partes saltem nunquam dimisit assumptam humanitatem. Quamobrem, quia hæc est ecclesiæ doctrina catholica, huius definitioni potius standū est, quam placito vel Hilarij, vel Ambrosij, vel cuiuslibet alterius sancti doctoris. Clamor ergo Domini Eli, Eli, lamasabacthani, ex quo conqueritur se esse derelictum à Deo, est intelligendus solum de derelictione quo ad protectionem, & consolationem: id quod Dominus prædixerat futurum dicens, Hęc est hora vestra & potestas tenebrarum: nā Deus dereliquit Christi corpus, vt hostes Christi facerent quæcunque in eo vellent. Ambrosius tamē est secutus lectionem. 70. interpretum, apud quos legitur, Deus, Deus meus respice in me. At vero nō sic legitur Hebraicè, in Psal. 21. vnde desumpsit Dominus verba præhabita, sed Deus meus, Deus meus cur dereliquisti me? Verū verba aliter Hebræus aliter Chaldęus profert. Hebraicè enim habētur hoc modo, Eli, Eli, lamazabathani, Chaldæus autē, Eli, Eli, lama sabacthani. Et hoc modo protulit Matthæus ex Chaldaica lingua potius quā ex Hebræa. Siquidem postquā Iudęi reuersi sunt in Iudeā ex Babylonica captiuitate, plura miscuerūt ex Chaldæa lingua in linguā propriā. Et ideo est credēdum Dominum protulisse verba hæc Chaldaice, potius quam Hebraicè. Et Matthæus scripsit eodē modo, quo Dominus protulit, Vt nos doceret, vnde milites assistentes arripuerunt occasionem dicendi, Heliam vocat iste. Milites enim nescientes linguam Hebraicā audientes Dominum, Eli, Eli, crediderunt Dominum implorare sibi præsidia magni quondā Heliæ prophetæ. Marcus vero scripsit, Heloi, Heloi. Sunt qui putant vitio hoc tribuendum scriptorū,

quia Marcus nō scripsit, nisi quod Matthæ. Eli, Eli. Cæterum Heloi apud Hebræos, etsi raro reperiatur in singulari, at vero aliquando reperitur, & eiusdem significationis, quod Heli: significat autem El, Deum, & propter affixum Heli significat Deus meus. Vnde sunt quatuor verba in clamore Christi primum, Deus meus, dein, Deus meus: tertium, cur, quartum, dereliquisti me? Pater sanè est Deus Christi, quia essentia patris est essentia filij, & Deus est Christi, quātum ad humanitatem assumptam, quia Deus est humanitati vnitus in vnitatē personæ. Hic autem clamor etsi est Christi, non sanè est secundum diuinitatem: hæc enim nō poterat auxilium à se Deo perere, quia ipsa pati nō potest. Et Christus quatenus Deus, est vnum cum patre, & est verè Deus, ideo impossibile est, quod relinquatur à Deo, quia derelinqueretur à se ipso: id quod innoluit contradictionem. At est clamor secundum humanitatem, cui erat secundum hypostaticam coniunctionem coniuncta diuinitas. Excedebat autem captum hominum, quod huiusmodi humanitas eleuata ad diuinum esse personale diuini verbi derelinqueretur à Deo, vt tot iniurijs, & subsannationibus, impiorum hominum, & demum turpissimæ morti pateret: Quocirca Christus clamat dicens, Deus meus, &c. quasi admirans quod sua humanitas fuisset à Deo derelicta tunc: tu subaudi, quo ad vitā corporis, quia anima Christi nunquam fuit derelicta, quæ refertissima erat diuina beatitudine & ideo gaudēs summo gaudio. Cum ergo ait, Cur dereliquisti me, non est ignorantis causam, quippe sciebar Christus corpus suum fuisse id temporis derelictum, vt mortem subiret tēporalem, & morte sua pararet vitā æternam credentibus: & opprobrijs suis, honorem conciliaret fidelibus æternū. In modico quidem derelicta fuit caro Christi, at mox fuit in maximis miserationibus congregata Esa. 54. At vero, est admirantis, tantum sacramentum, quod Deus disposuerit corpus sibi vnitū, tot permittere iniurijs impiorum ob humanam salutem.

¶ Deus autem est Deus Christi & Deus noster: vnde ait, infra. Ascendo ad patrem meum, & patrem vestrum, Deum meum, & Deum vestrum. Est enim Deus pater Christi, natura, noster vero est pater ex gratia: est rursus Deus Christi, per hypostaticam vnionem, est antē Deus noster per creationem, & charitatis affectum. Amor enim quæ communia sunt, vocat sibi propria.

Deus est pater Christi & noster vide diuerso modo.

¶ Demū circa hæc verba aduerte quod communiter scribitur Eli, sine spiritu, at vero Græci scribunt cū spiritu ἠλι Heli. *Cum ergo accepisset Iesus acetum.* Hoc acetum fuisse impositum arundini vel calamo Matth. & Marcus dixerunt, vt Domino in cruce pendenti ministraretur. Ioannes meminit hyssopi. Hyssopo inquit, circumponentes. Quod enim dixerat Matthæus, Acceptam spongiam impleuit aceto, Ioannes ait, hyssopo circūponentes. Et quidem non est hoc intellectu perspicuum: siquidem hyssopus, herba quædam est exigua, quæ non poterat continere acetum ministrandum Domino. Sunt qui putant calamū fuisse ex Hyssopo quia apud Hebræos, est procerior hyssopus, quam apud nos. Verum qui vocatur arundo? Nam si demus ramos habuisse sublimes hyssopum ibi, non tamen aliquis dicat esse arundinē, alij putant hyssopum fuisse venenum, sed gratis, Aut dicamus quod spongiam imponentes arundini ligarunt eam arundini, simul cum hyssopo: cui circumposuerunt acetum. Hyssopus autem Exodi. 14. præcipiebatur leprosis afferenda. Puto autem istos, qui hyssopum simul ligarunt cum spongia, ad subsannādum amplius Christo fecisse, quasi eum vilipendentes vt leprosum. Et impletū est, quod Esaias. 53. vaticinatus fuerat, Et nos putauimus eū quasi leprosum. Etenim Christo administratur herba, quā leprosi afferebant in sua emundatione. Sunt qui existiment acetum oblatum Domino, vt citius moreretur: quia acetū ex sua vi penetratiua accelerat mortem vulneratis. Et indicat Plutarchū Erasmus, qui in vita Marc. Antonij, dicit vinum fuisse M. Antonio datum, quo celerius ex vulnere moreretur, quod ea res mortem acceleret: siquidem eadē est vis penetrandi vino, & aceto: idque indicat obiter & Hiero. cū ait, hunc edisserens locum, vt eum consopiant. Porro cum

cum vinum letifecet cor hominis, quomodo ipsum acceleret mortem non video, nisi in mixtum ministretur, cum veneno, vel alio quouis accelerante mortem. Acetum autem si habet vim calefactiuam, vt Aristo. placet. 33. sectio. proble. 5. non inde habet vim accelerandi, vt neque vinum. Si vero habet vim frigefactiuã, non ex eo accelerare potest, magis quam aqua, quæ frigiditate etiam pollet. Ex vi autem subtiliãdi, quia partes aceti sunt valde subtiles, vt Gale. est author lib. 1. simplicium medicamentorum, etiam ex hac tenuitate non habet accelerare mortem, nisi illi infundatur aliud habens vim hanc. Quod verò sanguinis fluxus acetum cohibet, quodque vim habet constrictiuam, forsan mouebit aliquẽ, vt hinc sibi persuadeat, vim habere consopiendi. Cæterum non inde consequens est habere vim accelerandi mortem, ex hac sua refrigeratione, & constrictione, nisi in magna daretur quãtitate, vt obtunderet, vel extingueret natiuum calidum.

¶ At vero Domino non poterat propinari, nisi modicum acetum: siquidem si esset copiosum nõ posset in exigua spõgia sursum per arundinem leuari.

¶ Existimo igitur hanc ministrationem aceti non fuisse, vt celerius moreretur Dominus, quam debuisset ex tormẽtis mori, tanta enim rabies erat militum & Iudæorum in Christum, vt neque hoc quod videtur nonnullæ esse si exhiberetur commiserationis in Christum sit illis tribuendum: sed potius ad illusionẽ Domini, vt suum furorem magis explerent contra Christum non exhibentes sitienti, & petenti potum extinguendę siti accõmodum vinum, vel aquam, sed vinum felle mixtum, & acetum, vt gustum Domini offenderent impendiò: quasi vero non satis fuerat illis, acerbissimè in multis aliis offendisse, & læsisse Dominum, studuerunt etiam linguam absconditam, sub labiorum, & dentium repagulis, offendere, amarissimum vinum acetum porrigentes. Nanque omnes Christi sensus læserãt: isti tactum flagellis, visum læserant se carnifices præsentando eius conspectui: auditum læserant opprobria in eum iacientes: olfactũ ex Caluariæ loco, qui erat cadauerum sepultura. Denique, vt nullum lapidem non mouerent gustus molestiam nõ modicam inferunt illi propinantes primo vinum felle mixtum, & postremo acetum. *Dixit consummatum est.* Quæ scripta erant de Domini passione, & morte tum consummata sunt, hoc est, impleta. Apud Lucam non legimus, quod dixerit Dominus, Eli, Eli, &c. sed, Pater, in manus tuas commendo spiritũ meũ, ex Psal. 30. Ioannes item non meminit verborum prædictorum, sed solum, Inclinato capite tradidit spiritum. Verum Lucas, verba clamoris Christi legerat apud Matthæum, & Marcum, ideoquę illa suppressit, itidemque Ioannes: porrò Lucas adiecit, quæ alij non expresserunt. Cæterum quia Matth. & Marcus bis tradunt Dominum clamasse voce magna. Primus clamor fuit ille, Deus meus, &c. Secundus clamor fuit, quando expirauit. Verba huius secundi clamoris fuerunt quæ Lucas commemorat, Pater, in manus tuas commendo spiritum meum, nam hæc clamans expirauit. Verum post primum clamorem, acetum fuisse Domino porrectũ ex Matthæo & Marco colligitur. At sub secundo clamore Dominus emisit spiritum: tametsi Ioannes videtur referre accepisse acetum post secundum clamorẽ, quia ait, Et cum accepisset acetum inclinato capite tradidit spiritũ. Quod si hoc modo res gesta est, Matth. & Mar. per anticipationem sunt intelligendi: nisi dicamus modicum interfuisse internallum inter secundum clamorem, & primum, vt reuera interfuit, & quod modicum distat nihil distare videtur: ideo Ioannes meminit Christum post acetum tradidisse spiritum. Hora igitur sexta fuit Dominus crucifixus, & tenebræ factæ sunt ab hora sexta ad horam vsque nonam, vt Matthæus, vel circa horam nonam, vt Mar. Lucas autem fere hora sexta tradit tenebras has suum habuisse exortũ. Cęterum quia quod prope est reputatur iã esse, ex vulgato sermone, ideo nihil interest quod dicatur hora nona, vel circa horam nonam. Concordia Euãgelistarũ

¶ At sublatis tenebris, Dominus clamauit voce magna dicens, Eli, Eli, &c. Et tum illi propinatur acetum, cum improperio dicentium, Sinite si veniat Helias ad

ad deponendum eum. Dein rursus clamore magno clamat dicens, Pater in manus tuas commendo spiritum meū. Neque te moueat. Quod apud Matth. scribūtur verba hæc, Sinite videamus, dicta fuisse ab alijs, non ab ipso offerente acetum: refert enim, Cum quidam obtulisset acetum Domino, cæteros dixisse, Sinite videamus. At verò Marcus offerentis esse verba tradit: sed hæc nihil habēt dissidij, vtrunque enim, vt testatur Augustinus contingere potuit.

Concordia Euāgelistarū

¶ Porro de tenebris istis, non vsquequaque est conuentum inter authores, si solis fuerint ex deliquio, an potius ex densissimis nubibus soli obiectis, quales fuerunt olim apud Ægyptios, sub Mose: Quas legimus triduo durasse, Ægyptijs quae nocuisse, filijs autem Israel sub luce clara agentibus nihil impedimenti obtulisse.

Si tenebræ sub Domini morte fuerūt ex solis deliquio.

¶ Conueniunt sanè catholici tractatores tenebras hasce miraculosas fuisse: verū, non omnibus constat, eclypsim solem passum tunc fuisse: siquidem scriptura non meminit solis, dicens solē fuisse obscuratum, sed tenebras factas esse super vniuersam terram.

Exod. 10.

¶ Rursus, quia sub passione, non erat tēpus coitus luminatium, ideo non fuit tunc eclypsis. Postremò, quia si fuissent tenebræ super vniuersam terram ex solis deliquio, Ethnici, huiusmodi celeberrimam scripsissent eclypsim: at memoriç non est prodita apud eos. Hanc amat sententiam Origenes, homi. 35. in Matthæum propter rationes commemoratas. Addens huiusmodi tenebras non fuisse generales toti orbi, sed solum Hierosolymis, vel ad maximum super totā Iudæam. Probat, quia alia etiam prodigia, quæ tum acciderunt miranda, vt terræ motus petrarum diruptio, monumētorum reseratio, non fuerunt generalia in orbe: quia si fuissent in AEthiopia, & India, & Scithia, &c. sentirentur, & memoriç proderentur: at vero in chronicis ethnicorum non sunt prodita. Neq; oppedit, quod Euāgelista dicat factas fuisse super omnem terram, quia intelligitur, de terra, de qua est mentio. Vnde simile est quod. 3. Reg. scribitur Abdiam dixisse Heliç, Viuit Domin⁹, si est gēs, aut regnum vbi nō misit Dominus quærere te. Non enim de omnibus regnis aut gentibus est intelligendus locus hic, sed solum de regnis & gentibus illius prouinciæ. Et mirari subit, cur Origenes Græcus author, non meminerit Dionysij Areopagitæ, mentionem luculentam facientis eclypsis solaris contingētis, vt sub hæc dicemus. Cyprianus autem tenebras has non nubibus, sed solis deliquio tribuit: sermo. de resurrectione dicens, Quem non fragor ille mundi terreret, quando terra tremuit, sol expalluit, & radios lucis suæ contenebratus abscondit? Idem Ephrē Edissenæ ecclesiæ diaconus serm. de pass. Domini. Ita inquit, Lucidus sol ex alto cœli axe contumeliam Domini in cruce pendentis conspiciens immutatus est facie contraxit lucis suç igneos radios. Iniuriamque Domini videre non sustinens mœrore se vestiuit & tenebris. Chrysostomus etiam solarem obscuritatem ex radijs retractis tunc accidisse credit, & vniuersalem fuisse toti orbi. Et Plegonem indicat Origenes prodidisse sub principatu Tiberij Cæsaris eclypsim solis accidisse notabilem: at vero subdit non scripsisse, accidisse sub oppositione luminatium: quod oportuisset tradere, vt fidē faceret, eclypsim solis tunc fecisse tenebras has. Augustinus autem. 2. lib. de mirabilibus scripturæ, commemorat in terræ motu dominicæ passionis vndecim in Thracia, vrbes corruisse. Quod si hoc solidæ esset authoritatis testimonium, prompta erat responsio ad Origenem. Cæterum libet hic laborat authoritate, quippe quia à multis creditur non gau deret tanto authore, quanto titulus præfert. ¶ Dionysius autem in epistola ad Policarpum testatur se vidisse, cum esset Hierapoli vrbe AEgypti cum Apollophane mirabilē & præter naturæ cursum solis eclypsim. Quia cum esset tempus oppositionis, eum nihilominus lunam vidisse se coniunxisse soli. Et post quam conuersus fuit opera beati Pauli ad fidem Christi cognouisse hanc eclypsim fuisse sub Domini morte.

Placitū Origenis de vniuersalibus tenebris sub passione accidentibus.

¶ Porro autē ex astronomis didicimus lunam, nunquam posse obscurare solem prorsus: sed solum aliquantam partem eius. Enimuero luna multis partibus est sole minor, opacum autem corpus minus,

mus, non potest obscurare luminosum maius ex toto illud priuans luce. Potest sanè coniunctio lunæ obscurare solem, quo ad aliquam prouinciam: verũ quo ad totum hemisphęrium, vt sit toti hemisphęrio occultus sol ex lunę coniunctione, fieri nequit. Et ita accidit semper: quando enim apud nos verbi gratia, accidit deliquium solis, apud alios, non accidit, sed sol apud eos luce sua rutilat. Luna sanè tota sæpe deliquium suę lucis patitur, qui ppe lunam obscurat interposita terra, inter ipsam, & solẽ. Quare cum luna ingreditur pyramidem vmbræ terræ, tum patitur deliquium suæ lucis: terra enim est corpus opacũ, multo maius, quã sit lunæ globus: ideo prorsus poterit obscurari.

Sol prorsus ex cõiunctio ne lunæ eclypsari nequit.

¶ Quamobrem, si ex coniunctione lunę cum sole sol non poterat pati prorsus deliquium, non poterant ex illa coniunctione exoriri tenebrę super vniuersam terram. Quorsum igitur, erat immutandus ordo luminarium, si illa immutatio non poterat vniuersales inducere tenebras. ¶ Et quidem si authentica esset illa epistola Dionysij ad Policarpum Origenes eiusdem mentionem fecisset aut Chrysosto. qui tamen in sermone quodam de passione Domini ait, Non poterat creatura iniuriam ferre creatoris: vnde sol retraxit radios suos, ne videret impiorum facinora: idem Hiero. testatur. Apud hos igitur authores fuerunt tenebræ istæ causatæ non à coniunctione luminarium, sed quia diuinitus sol retraxit radios suos, idest, Deus non concurrit cum sole, ad illuminãdum orbem, vt quondam non est cooperatus cum igne Babylonicæ fornacis, vnde nõ sunt deusti pueri in eum cõiecti. Ait autem Origenes fuisse in quibusdã codicibus euangelicis scriptum, Et tenebræ factæ sunt super vniuersam terram deficiente sole: & hoc vltimum esse adiectum testatur: quia non est de texto. Et hoc verum est, non esse in textu euangelico: cæterũ qui adiecit expositionis gratia adiecit. Erasmus in annotatio. ad Matth. it in Origenis sententiam, credens tenebras has non fuisse vniuersales, super totum orbem, sed ea ratione esse habendum hũc sermonem, quo ille, Exijt edictum à Cęsare Augusto, vt describeretur vniuersus orbis, scilicet, qui parebat Romano imperio. Vnde hac ratione cũ ait, Matt. super vniuersam terram factas esse tenebras, est intelligẽdum, super vniuersam terram, de qua fit mentio, scilicet, Hierosolymorum terram. Putat item Erasmus, epistolam hanc Dionysij esse falsò illi ascriptam, vt post eũ Caietanus credit comm. ad Matth. nullam esse dicens scripturam authenticam, quæ hoc indicet, obscurationem illam fuisse ex coniunctione luminarium.

¶ Theophilactus autẽ tradit iuxta Chrysosto. eclypsim illam fuisse in toto mundo, verum non ex coniunctione luminarium accidisse, quia, tunc luminaria gerebant se opposita. Erat enim paschale tempus, quod. 14. luna celebrabatur à Iudæis. Tertullianus in suo apologetico. cap. 22. de passione Domini scribens ait, inter alia, Eodem momento dies, medium orbem signãte sole, subducta est. Deliquium vtique putauerunt, qui id quoque super Christo prædicatum non scierunt: & tamen mundi casum relatũ in archiuis vestris habetis. Vnde insinuat fuisse vniuersales has tenebras, quia dicit, mundi casum. Et Nicephorus lib. 1. histo. ecclesi. cap. 31. huiusmodi commemorans tenebras, hæc scripsit, Tenebræ densæ, & prope contrectabiles, à sexta vsque ad horam nonam: sol nõ ordine, aut ratione naturæ, sed quod creatori compateretur, per deliquium extinctus & rursus relucens.

Iudæi putauerunt has tenebras fuisse ex deliquio solis naturali secundum Tertullianũ.

¶ Ex quibus mihi videor citra lęsionem temen alterius placiti, dicendum, tenebras hasce fuisse ex solis defectu luminis, Deo non cooperante soli ad lucem suumque generalem subtrahente ad illuminandum orbem concursum. Vnde fuisse crediderim in toto nostro hemisphęrio, has offusas tenebras: quia fons luminis sol, extinctus erat: siquidem Christus qui erat verus sol iustitiæ, veraque lux, quæ in mundum venerat, obscuratus erat in cruce pendens. Etenim non video, quid opus vt fieret illa immutatio luminarium, vt deliquium solis fieret per coniunctionem, quandoquidem poterat citra coniunctionem accidere, & sub coniunctione, etiam num non poterat nisi ex nouo miraculo totus sol obscurari. Quorsum ergo tot miracula sunt asseren-

asserenda, ad id quod vnico miraculo fie ri poterat? Ad hæc quando hæc videbat Dionysi. in Ægypto, num erat sol obscuratus iam vel nō erat obscuratus, sed sua clara luce nitebat. Si erat obscuratus, nō poterit lunę motus ab oriente venientis ad coitū cum sole & tamē author epistolę ad Policarpū restatur, se vidisse motū lunæ ab oriente ad coitū cum sole medium cœli tenente. Si autē sol non erat obscuratus, sed clara luce micabat, vt micabat ante coitum: igitur neq; tunc poterat luna videri, veniens ad coitū: quia à radijs solis tegebat. At author hic testatur, vt dicebā dudū vidisse lunā ab ortu se mouente ad solē versus, quod videtur impossibile. Non hæc dixerim, vt quid quā velim detrahere epistolā cōmemoratā, si tamen est Dionysij Areopagitæ: fieri enim potest, quod mentiatur authorem. Quid quod puto has tenebras subito offudisse orbē: si vero ex coniunctione fuissent luminariū paulatim irrepe rent orbi. ¶Qui verò voluerit eā obseruare tanquā Dionysij Areopagitæ, obseruet vt volet: diximus enim, quod nobis videtur probabile, non intendentes vulgatiori sententiæ detractum iri.

Tenebrę sub passione Domini subito offuderunt orbē vt miraculum aduerterētesse.

¶Origeni autē, etiā si quo ad hanc ratio nē subscribamus, subsc ibēdū nō censuimus dicenti, nō fuisse vniuersales tenebras: quia nō sunt in chronicis gētiū memoriç proditę. Vtiq; argumētum nō est multę efficaciç: siquidē neq; quod sol & luna steterint in cœlo sub Iosue. 10. quāuis ab ethnicis authoribus nō est memoriæ proditū, aut si proditū fuit, non extat, quia maxima antiquitas rerū gestarū, etiam libros ipsos, vbi refertur, delet. Et quanuis alia prodigia solū gesta dicamus Hierosolymis, non subinde conficitur, tenebras itidē, solū ibidē fuisse sparsas: siquidē de alijs prodigijs, non scribitur ab Euangelistis, esse facta super vniuersam terrā, vt de tenebris scribitur. Et aliud est de tenebris Ægypti, quę solum occuparūt Egyptū, aliud de tenebris istis: siquidē istæ fuerunt factę vt testaretur omni orbi, ipsum verū solē iustitiæ pati deliquiū in cruce, & tunc abscōdisse radios suę diuinitatis, se permittēs tot iniurijs, & ignominiosæ morti: at tenebræ Egypti, solū fuerunt inductæ ad confusionem infidelitatis Pharaonis, & Ægyptiorum, & ideo sufficiebat eas Ægyptū replere. Et fortassis non totā Ægyptū, quæ latissima est, repleuerūt istæ tenebræ, sed solū regiā, vbi erat Pharao, ciuitatē, & confinia. Ioannes porrò de tenebris istis nullā mentionem fecit, quia aduertit, ab alijs tribus Euāgelistis expressas fuisse. Hinc iā tu perpēde quāta sit durities humani cordis. Viderunt Ægyptij horribiles tenebras, & in sua rebellione contra Deū perstiterunt: viderunt Iudęi, & milites gētiles tenebras terribiles subito offendisse terrā, & nihilominus obstinantur vehementius, & ablatis tenebris sitienti Christo acetum & opprobria propinarunt. Postquā autem Dominus voce magna emisit spiritum, tenebris iam dissolutis, alia edita sunt insignia miracula, quæ Matthæus denarrat, videlicet, velum templi scissum est, in duas partes à summo vsque deorsum, & terra mota est, & petræ scissę sunt, & multa corpora sanctorum, qui dormierant surrexerunt. Verum multiplicatis à Deo prodigijs terribilibus, Iudæi non destiterunt, sed auxerūt suā perfidiam. Vnde dixerunt, Domine recordati sumus, quod seductor ille dixerit, &c. Et postquam conspexerūt mortuum Dominum, lancea vnus assistentium latus eius aperuit: quasi vero, non satis illis fuerat, quod contra viuum admiserant sceleris, nisi adhuc etiam mortuo (cum alioqui à morte debuisset cessare omnis liuor) iniuriam nouam inferunt, aperiendo lancea latus eius.

Durities humani co[rdis] expendit[ur].

ENARRATIO. III.
In caput decimumnonum.

¶*Iudæi ergo quoniam parasceue erat, vt non remanerent in cruce corpora sabbato (Erat enim magnus dies ille sabbati) rogauerunt Pilatum, vt frangerentur eorum crura, & tollerentur. Venerunt ergo milites, & primi quidem fregerunt crura: & alterius, qui crucifixus est cum eo. Ad Iesum autem cum venissent, vt viderunt eum iam mortuum, non fregerunt crura, sed vnus militum lancea latus eius aperuit, & continuo exiuit sanguis & aqua. Et qui vidit testimonium perhibuit: & verum est testimonium eius. Et ille scit, quia vera dicit, & vt vos credatis.*

ABSOL-

Crucifixi ipso die erāt ex patibulis deponendi.

ABSOLVTIS iam quę passionem & mortem domini spectabant, vt ad gloriosam Christi sepulturam tractandam transiret inquit, Iudæos propter Sabbathinum cultum rogasse Pilatum, vt crucifixorum frangerentur crura, vt à crucibus tollerētur. Etenim ex lege sancitum erat Deu. 21. Quando peccauérit homo, quod morte plectendum est & adiudicatus morti, appensus fuerit in patibulo, non permanebit cadauer eius in ligno: sed in eadē die sepelietur. Quia maledictus à Deo est, qui pendet in ligno. Quamuis hæc lēgis constitutio Christum non comprehendebat, quia nihil fecit morte plectēdum, sed plexus est morte propter nos, qui multa fecimus, & facimus morte æterna nedum temporali plectenda. Iudæi autem quod alioqui tenebantur facere, etiam non exigente Sabbati festo; vt legis obseruantiam præseferant, profitentur se velle vt tollantur crucifixi à cruce propter Sabbati cultum. O miseros plane homines, qui tanti Sabbati religione petunt deponi à suspendio crucifixos. At verò non tangebat eos religio cōditoris & domini Sabbati Christi: nam filius hominis, dominus est Sabbati. Enim vero, quæ ratio poscebat, vt conditorem, & dominum Sabbati crucis patibulo appenderent, in parasceue Sabbati, & ipsum Sabbatum pluris facerent, quam dominum Sabbati? quia propter Sabbati obseruantiam petunt, vt deponantur à patibulis crucifixi. Vnde rectè dominus de illis dixit, cæcos eos esse, qui excolantes culicem, deglutiebant camelum. Turpe autem esse ducebant quod in die Sabbati spectaculum illud triste superesset: maxime quia dies ille erat duplici nomine valde festiuus, & quia Sabbatum erat, & quia cōcurrebat cum azymalibus diebus.

¶ Erat autem parasceue, feria sexta, ob id sortita nomen hoc, quia tum pręparabantur duplices cibi, & qui eo die erant comedendi, & qui die Sabbati sequenti erant edendi. Videtur autem abfuisse milites & Iudæos à spectaculo illo crucifixorum. Etenim putantes adhuc viuere in patibulis, ideo petunt, vt frangantur eorum crura, id quod non putassent de Christo, si credidissent eum iam emisisse spiritum, alijs crucifixis superstitibus, Iudęi autem credentes omnes viuere, & quod omnium essent frangenda crura, ideo poscunt, vt permittatur militibus vt frangant eorum crura. Verum obtinentes petita à Pilato viuentes milites primi latronis fregerunt crura, & alterius Iesu autem non fiegerūt crura, quia mortuum eum inuenerunt, Deo hoc dispensante, vt beatissima membra non frangerentur, sed integra persisterent. Et impletum est quod multo ante Exodi. 12. adumbratum fuerat in agno paschali cuius ossa non erant ex Dei præcepto confringenda. Non hoc tamen præceperat Deus, quia multum intererat, agnelli illius ossa non frangere, sed vt longe ante, adumbrasset, quod futurum erat, in vero agno Christo. Quamobrem domini præcursor Christum non alia nomenclatione duxit appellandum, quam ex agno, dicens. Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi: ipse enim verus est agnus, qui abstulit peccata mundi. Iesu ergo mortui iam non fiegerunt crura, & viuentis clauis diris confixerunt manus, atque pedes, & spinis caput eius compunxerunt diuinū. Nihilominus, si crura nō fregerunt mortui, lancea latus eius apertum est. Græcè lancea latus eius fodit. Vnde eliditur error cuiusdam contēdentis latus domini esse fossum ante mortem, cum aperta sit scriptura hæc docens post mortem esse apertum Christi latus. Ad apertionem continuo exiuit sanguis, & aqua. Accidit nonnunquam quibusdam à morte sanguinem euomere: maxime si mors accidat ex superabūdante sanguine putrido, hic sanguis, si cadauer voluatur, euomitur. Etenim quia à morte, fuit vis retentiua corporis abolita, ideò sanguis hic carens iam retinaculo, continuo ad motum corporis mortui, eijcitur à corpore, quæ eiectio est, potius, quam vomitus, qui propriè solum est viuentium. Ad hæc quidam testantur cadaueri interfecti ab hoste, hominis ad præsentiam interfectoris sanguinem per vulnera euomere; quod etiā si testatum esse asseuerent ab expertis, mihi non constat. Porrò autem sanguis hic non est verus sanguis; sed solum æquiuoce sanguis: dixit namque Aristo. 2. de part. ani

mali

Sanguis hominis mortui non est propriè sanguis.

mali. in mortuo & viuo, nihil esse eiusdē rationis, sed solum nomen esse commune: siquidem caro mortui, vocatur caro, & sanguis, sanguis. Nam sanguinem suilum vocamus, & taurinum, & humanum, etiam post mortem horum: at non eadem ratione. Nam sanguis est optimus humorum, & est alimentum sanguineorum vltimum, verum sanguis mortuorum non est, neque potest esse mortuorum alimentum, vnde profluxit: sanguis autem Christi, qui ex punctura lanceæ profluxit fuit verus sanguis. Quamquam enim hominis mortui nullus est verę sanguis, vt Arist. meminit. 3. de hist. cap. 2. dicens sanguinis principium inuenire difficile, siquidem in homine mortuo, natura venarū principalium aboletur, & in homine viuo, est occultissima, cæterum ex Dei miraculo factum est, vt verum sanguinē proflueret Christi fossum latus ex lācea. Ex tal capitulum, in quadā de celebr. missa tum. vbi fusè Innocentius, rem hāc prosequitur docens, hunc fluxum sanguinis atque aquæ, denotasse veritatem humanæ naturæ in Christo: siquidē. 1. Ioā. 5. Tres sunt qui testimonium dant in terra, spiritus, sanguis & aqua, vnde subdit. Intendens per hoc ostendere, quod Christus sit verus homo. Nam ad esse hominis duo principaliter exiguntur, videlicet, corpus, & anima, ex quorum coniunctione verus homo subsistit. Per hoc autē quod in articulo mortis, Christus inclinato capite tradidit spiritum, de quo voce magna clamauerat, Pater in manus tuas commendo spiritū meū, manifestè probatur quod ipse spiritum habebat, non solum flatum vitalem, sed animam rationalem, de qua prędixerat. Tristis est anima mea. Et infra, Per hoc autem, quod vnus militum lancea latus eius aperuit, probatur apertè, quod verum corpus haberet, non de phantastico corpore nec sanguis, nec aqua potuisset exire & reliqua. Itaque spiritus quē emisit Dominus expirans in cruce iuxta Innocentium testatur Christum vere animam rationalem habuisse: sanguis vero & aqua testantur Christi corpus verè animatum corpus esse. Probat autem illam aquam profluentem tunc veram esse aquam, & non humorem flegmaticum, qui solet ex mortuis defluere siqui dem Ioannes testatur esse veram aquam dicens, Et qui vidit testimonium exhibuit. Verum igitur cum sit testimoniū Ioannis, nulla illi subest fallacia falsitatis. Secundo, quia hæc aqua regenerationis sacramentum subdenotabat: at vero si flegma profluxisset, regenerationis sacramentum non præsignasset: siquidem flegma non est materia alicuius sacramenti.

Quid sacramenti insinuet sanguis, & aqua defluentia à latere Christi.

Argumenta Innocentij quibus probat verā effluxisse aquā ex vulnere lateris Christi.

¶ Tertio, quia admiscetur in sacramento Eucharistiæ aqua, quia simul ex latere Domini profluxerūt sanguis, & aqua. Si autem illa non fuit aqua vera, nō probabitur ex hoc profluxu sanguinis, & aquæ miscendam esse aquam in Eucharistia.

¶ Quarto, quia hanc perforationem lateris Christi adumbrauit percussio illa petræ à Mose facta: vnde emanauit diuino miraculo, non flegma, sed aqua. Et demum absoluens rem hanc inquit, Restat igitur vt qualiscunq; fuit illa aqua, siue naturalis, siue miraculosa, siue de nouo ex diuina virtute creata, siue de componētibus ex aliqua parte resoluta, proculdubio vera fuit, cum naturaliter potuit compositum, in componentia, & elementatum in elemēta resolui. Quem admodū verus extitit sudor ipsius. Demum ait, In humano corpore quia quatuor sunt elementa, & quatuor sunt humores sanguis, flegma, cholera, & melancholia, vt Ioannes veritatem corporis Christi demonstraret, expressit ex elementis aquam fuisse in corpore Christi, & sanguinem, qui est alter humorum. Hæc autem duo sola ex omnibus expressit, quia hæc magis congruebāt mysterio Eucharistiæ, & baptismatis exprimendis.

¶ Cæterum hæc, quæ Innocentius, hoc capitulo docet, si paulo altius scrutētur, non vidētur facilia intellectu. Etenim dicet aliquis, Quid opus erat vberiori testimonio veritati corporis Christi asserendæ ex nouo sanguine, quandoquidem multum sanguinis fuderat Dominus ex flagellis, ex fixuris clauorum, ex spinarum puncturis. Hic enim sanguis, vidētibus astantibus, ex viuo, & nō phātastico defluebat corpore, naturaliter. Non ergo ad demonstrandam veritatē

humani

humani corporis nouum emittere sanguinem ex latere suo. Rursus quia pura aqua elementaria non ingreditur imperfectorum mixtorum compositionem. Elementa enim non ingrediuntur secundum substantiam suam in mixtorũ compositionẽ, sed solum secundum suas virtutes, quæ sunt qualitates ipsorum: calidum frigidum, &c. Ergo in aquam puram non poterat tum resolui corpus Domini, qualis est aqua elementaria. Fuerunt sane philosophi, qui dixerunt elementa secundum proprias substantias ingredi mistorum compositionem, secundum tamen esse refractum, siue remissum, quã vt videtur modo sequitur Innocentius, quæ tamen à maiori parte philosophorũ non probatur. Item si ex corpore mortuo non potest emanare verus, sed potius putidus & corruptus sanguis, cum sanguis ille defluens ex latere Domini fuerit verus & syncerus vtique ex miraculo Dei factum est, vt ille defflueret ex vulnere. Quandoquidem homo mortuus est tanquam lapis: si autem ex lapide sanguis deflueret vel aqua manaret miraculo esset tribuendum nõ naturæ. Si ergo aqua miraculose manauit ex latere Domini, itidem & sanguis cur Innocẽtius tribuit hanc emanationem, compositi resolutioni? hæc nanque resolutio naturalis erat, & nõ miraculosa. Nam quamuis Innocentius videatur rẽ hanc dubiam trahere, si miraculo tribuenda est hæc effusio aquæ, an non: cæterum videtur post modum inclinare ad partem negatiuam, dicens elementara resolui in elementa: ideoque corpus Christi resolutum fuisse in aquã: & sanguis Christi itidem defluxit, quia est corporis humani humor. Quod si ille sanguis humor erat Christi, naturaliter defluxit, & non ex miraculo: siquidem naturaliter sanguis qui est in corpore, ex perforato corpore defluit.

Elementa nõ manẽt in mixtis secũdum substantiam sed solum secundum virtutes suas.

¶ Rursus scriptura docet, Mar. 15. vidẽs Centurio, quod sic clamans expirasset, dixit, Verè filius Dei erat homo iste: igitur expiratio illa, siue emisſio spiritus ostendit Christum esse filiũ Dei, & ideo hac ratione spiritus dedit testimonium diuinitatis Iesu Christi. Quanuis Cyprianus, ad Spiritũ sanctum retulit locum. Quippe Spiritus sanctus exhibuit testimoniũ de Christo, in die baptismi, Matth. 3. & per aquã baptismi aquã, vt per sanguinem martyrũ sanguinem intelligit. At in die mortis Christi sanguis, & aqua testimoniũ dederunt etiam diuinitatis Christi: siquidẽ, quod ex corpore mortuũ perforato lancea, verus sanguis deflueret, & vera aqua ex eodẽ foramine, & quod hæc non cõmixta defluerent, sed distincta virtutis fuit diuinæ: Quia si commista defluerent, esset sanguis dilutus, & aqua illi cõmixta nõ pura. Ioannes autẽ cõmendans, valde hoc miraculũ Deum se esse oculatũ tanti miraculi testẽ, facile insinuat, fuisse sanguinem meracissimum, & non aquosum & aquã purissimã, & non sanguine cõmixtam. Vnde Cyprianus sermone de passione Christi, De latere tuo, inquit, verba faciens cũ Christo, fons egreditur in vitam æternã prosiliens: & de eadẽ consubstãtialique origine, diuisis limitibus aqua, & sanguis emanãt: ad cõplemẽtũ perfectionemq; totius iustitiæ sacramenta in perpetuũ duratura. Et fontis illius, vbertas, per eum lapsa, totã ecclesiã irrigat, & fœcundat. Ex hoc fonte non tantum ablutionis primæ, qua initiãtur accedẽtes ad Christũ, vndas haurimus, sed & cõpunctionũ & lachrymarũ perẽnes effluunt riui, & misericordiarũ suauitas, & totius pietatis affectus manat. Tu Domine sacerdos sancte, qui in tẽpore iracundiæ, factus es reconciliatio sancti huius sanguinis permanentem plenitudinem reliquisti, & beneficium huius sancti liquoris, in perpetuum tradidisti, & constituisti nobis, consumptibiliter potum viuificum, crucis signum in mortificationis exemplum, hactenus ille.

Aqua & sanguis ex latere Domini dimanãtes tria sacramenta præcipua ecclesiæ denotabant.

¶ Vnde satis perspicuum est ex Cypriano, aquam, & sanguinem non commixta, vel confusanea mole manasse, sed ex sua puritate proprijs seruatis naturis. Hoc est enim quod ait, diuisis militibus manasse.

¶ Rursus constat ex Cypriano, hunc sanguinem, & hanc aquã, nõ solum baptismi sacramentum, quod in aqua perficitur, sed & pœnitentiæ sacramentum cõsecrat, quod per lachrymarũ quã actualiter purgat & demũ sacramẽtũ significari synaxeos. Fluxus ergo iste fuit miraculosus, vt etiã glossa ordinaria ad Ioã. 1. 5.

docet: quocirca filium esse Dei denotabat, vt vox cũ clamore emissa sub mortis articulo. Quippe testabantur hæc miraculosa verè se docuisse, esse filiũ Dei, vnde hæc manabant. Quod ergo Innocentius hæc retulit ad demonstrationẽ veræ carnis in Christo, non est habendum, quasi hæc sola ratio fuisset, quia sunt aliæ, vt prædiximus. Sunt autem qui spiritum tunc reddidisse testimonium intelligant, alia ratione quam Innocentius, videlicet, dedisse testimoniũ animam Christi, animabus existẽtibus in limbo, quibus continuo à morte corporis visa est, & suam diuinitatem patefecit. Quod vero Innocentius insinuare videtur, aquam hanc naturaliter fluxisse, non est quia ipse hoc asserendo decernat, sed potius agens contra aduersariũ colligit, non potuisse esse flegma aquã illam, & quasi donãdo aduersario, quod naturaliter exiérit, colligit quãuis istud esset verum, non esset consectarium esse flegmati eum humorem: Siquidẽ supposita sententia quorũdam philosophorum, statuentium elementa esse secundum proprias substantias in elemẽtatis, aqua illa poterat vera esse in corpore Christi & post mortem Christi, in eam poterat esse resolutio. Itaque Innocentius ex hypothesi est intelligẽdus. Hinc patebit tibi erratum fuisse à Besalio anno thomo celeberrimo, cui placuit esse in corde nostro aquam quandam ad temperandum eius æstum, vt experimur, in carrucis quibus aqua infunditur ne calore ignescant & hanc aquã credit exisse ex latere Domini. Cæterũ hæc aqua si cõcedatur in corde, est humor flegmaticus, & non purum elementũ, at ex latere Domini nõ flegma sed pura exiuit aqua diuino nanque miraculo ex latere dominico copiosi fontes sanguinis & aquæ fluxerunt. Quod vero inducit in fomentũ sui dogmatis in quorũdã mortuorũ dissectorũ corde repertã fuisse aquã, non probat, quia forsan hæc aqua erat morbus eorũ, vnde mortui sunt. Tẽperatur autẽ cordis æstus ornatiua humiditate & à refrigerante respiratione.

Aqua & sanguis inconfusa profluxerunt ex latere Domini, sed distincta.

Obseruanda Innocẽtij intelligenda.

¶ Iam vero quod Ioã. 1. Ioan. 5. scripsit, Christum venisse non in aqua solũ sed in aqua & sanguine: quæ sunt duo, quæ modo ex beato vitæ dimanarunt fonte, vtique ex eo scripsit, quia Ioannes Baptista venit in aqua solum, quia Ioãnes baptizabat aqua, non tamẽ eius baptismus erat rubricatus sanguine agni: ideò ille baptismus ex vi sua nõ conferebat vitam æternam Christus autem venit in aqua, & sanguine, quia per sanguinem suum, non solum baptismus, sed cætera sacramenta consecrantur ad mentiũ humanarum sanctificationem. ¶ Si allegorizare iuuat, diuini lateris apertionem, scito quẽadmodũ ex latere Adami protoplasti dormientis, sopore immisso à Deo Eua mater omnium fuit à Deo ædificata, ita ex latere Christi dormientis ecclesia ædificatur: siquidem sacramenta coelestia quæ sunt ecclesiæ initia, & fundamenta, atque profectus, in sanguine illo, & aqua adumbratur. ¶ Et quãtum arbitror, non exiguus sanguis defluxit, neque exigua aqua, ex latere Domini perforato, sed copiosi fontes, vtriusque liquoris effluxerũt: vt vbertatem coelestium charismatum fidelibus esse conferendam in fontibus illis Deus denotaret, & vt euidẽs esset miraculi maiestas. ¶ Præterea, fuit typus huius apertionis fenestra, quæ facta erat in arca Noetica, per quam omnes animæ quæ sunt à gurgitibus diluuij seruatæ sunt ingressæ in arcam: ita omnes qui seruandi sunt in vitam æternam, in hoc latus Christi ingredi est necesse per fidem, & charitatem. Nãque per aquam baptismi ad hoc beatum latus solum patet accessus. Fixuræ clauorum, foramina sunt petræ, quæ liber Cantic. 2. commemorat, ad quæ penetrãda sponsa inuitatur. Latus hoc perforatum, cauerna est maceriæ, ad quam ingrediendam eadem sponsa voce spõsi trahitur, dicens columba mea in foraminibus petræ, in cauerna maceriæ. Aues in foraminibus petrarũ nidulãtur, & cõquiescunt: fideles autẽ, in foraminibus istis Christi qui est firmissima petra mẽtis cõstituamus nidulationẽ nostræ. In scissuris huius firmissimæ petræ, si collocamus habitationẽ nostrã securi erimus, ab omni dæmonis fallẽtia. Hæc nanque habitatio fortiores nos facit, quã sint omnes diabolicæ phalãges. ¶ Huius lateris beati scissurã ecclesia suo celebrans Cantico, ait, Mite corpus perforatur, sanguis vnde profluit: Terra, põtus, astra, mũd[us]

quo

Quo lauantur flumine. ¶Lauantur equidem vniuersa ex hoc incorruptionis flumine: quia per baptismi aquam, rubentem ex sanguine Christi peccata, quæ sordes sunt mentis nostræ, purgantur & abluuntur. Astra verò non sunt sane inquinata aliqua peccati macula: at eò dicũtur lauari ex flumine cœlesti isto, quò astra seruiebant peccatori homini, id quod videbatur nonnihil maculæ conciliabat astris præbere ministeriũ, scilicet, maculato homini. Quia ergo per baptismum, & Christi cruorẽ homo mundatur, vt iam astra, non seruiant maculato, sed mundato homini, ideo astra suo quoque modo per hoc Christi flumen lauantur. Rursus, & alio hymno. Quo vulneratus insuper, Mucrone diro lanceæ, Vt nos lauaret crimine, Manauit vnda sanguine. ¶In aqua igitur, & sanguine, quæ ex latere Domini profluxerunt, vitalem fontẽ aperuit Deus omnibus hominibus ad emundationem conscientiæ nostræ ab operibus mortis. Fontem autem hunc voluit esse aquæ & sanguinis: in quo fonte sancti lauantes stolas suas, promeruerunt stolam æternitatis. ¶Ferunt Longinum martyrẽ, fuisse vulneratorẽ lateris huius Christi, quem fuisse dicunt Centurionem, qui confessus est Christũ Dei filium: & sub Octauiano fuisse passum ob confessionẽ fidei Iesu Christi. Lege si iuuat Petrum à Natalibus libro.3.cap.22. Forte autem hic vulnerauit latus Domini non ex odio, sed vt experiretur si Christus mortuus erat, *ille scit*. Vnde sciebat Ioannes quod vera dicebat, vtique non solum quia viderat, & oculatè conspexerat hæc, quæ ipse solus scripsit, sed etiã, quia Spiritus sancti magisterio, eadem didicerat. Hoc nanq; magisteriũ superat omnem visus nostri notitiã. Vnde Petrus postquã retulerat se vidisse Dominũ in mõte transfiguratũ, subiecit. Sed habemus certiorẽ propheticũ sermonẽ. *Facta enim sunt hæc vt scriptura impleretur, Os non comminuetis ex eo. Et iterum alia scriptura dicit, Videbunt in quem transfixerunt.* Milites nõ frãgentes crura Domini, nõ eo studio fecerũt, quia curę illis erat implere scripturam sed ad eius factũ cõsecuta est impletio diuinæ scripturæ. Quãuis autẽ secũdũ literalem sensum scriptura de agno illo materiali

Astra quomodo lauantur per Christi cruorem.

2.Pet.1.

Exod. 12.
Num. 9.
Zach. 12.

intelligatur, verũ secundũ allegoricũ intelligebatur de Christo. Et Ioannes ait, impletã esse scripturã iuxta allegoricũ sensum eã intelligẽs. Vnde apostoli non semper vsurpãt scripturã secundũ literalẽ sensum, imo nõnunquã secundũ mysticũ, quale illud, Non alligabis os boui trituranti. 1.Cor.9. Et illud, scriptũ est, quoniã Abrahã duos filios habuit, &c. ad Gal.4. Explicãt enim apostoli quid præcipuè intendebat Spiritus sanctus per hæc, & alia hoc genus verba. ¶Secũdum tropologiam autẽ, agnus hic præcipiebatur vorãdus, Et caput ait, & pedes, cũ intestinis vorabitis, Exod.12. siquidẽ Christi diuinitas, quæ in eo caput est. 2. Cor.11. & eius humanitas, quæ quia secũdũ eã minor patre est, pedibus confertur, sanè sunt à nobis deuorãda per fidẽ, quia credenda, & nõ discutienda proponuntur. Itẽq; intestina huius agni, idest, arcana & intima fidei Iesu Christi mysteria, qualia sunt incarnatio, natiuitas ex virgine & hoc genus reliqua, nõ sunt scrutanda vana indagine, sed humiliter recipienda in fidẽ nostrã. ¶Rursus ossa agni, hoc est, Christi, difficiliora intellectu mysteria, nõ sunt conterenda, ille illa cõterit, qui in alienũ sensum ea distrahit, quẽ nec ecclesia amat, neque fides recipit. Hacq; ratione hæretici conterunt ossa huius agni cœlestis: quia pro suo captu mysteria fidei dilaniãt vt Arius cõterebat, docẽs Christũ esse purã creaturam. Et Eunomius asserens Spiritũ sanctum esse ministrum patris, & filij. ¶Milites igitur non fregerunt Christi ossa, quia viderunt eum mortuum iam, at hæretici sunt peiores militibus istis gentilibus, audentes cõterere ossa Iesu Christi, iam regnantis in cœlo. Qui autem sani sunt in fide, & diuina reuerenter accipiunt, secundum ecclesię sensum, hi sane nõ conterunt diuina mysteria, sed sana & integra eadẽ in sua fide seruant, vt ab apostolis, & patrib' nobis sunt quasi per manus tradita. ¶Quę ergo difficilia iudicamus intellectu, hæc non conteramus, non confringamus dentibus nostrę mẽtis, scilicet, vanis disputationibus, eorum maiestatem obscurantes, sed potius igni tradamus cõburẽda. Idest, Spiritui sancto hæc tribuamus, qui est veritatis catholicæ primarius doctor. ¶Hic

Apostoli nõnunquã vsurpant scripturam secundũ mysticũ sensum.

In Christo caput est diuinitas caro est ceu pedes.

Mysteria fidei difficilia non sunt conterenda disputationibus vaniloquis, sed integra seruanda vt ab apostolis & patribus sunt nobis tradita.

igitur locus de agno paschali inducitur à Ioanne, vt nos doceret, non temerè à militibus gestum fuisse, quod non fregerint Domini crura: quia dispēsante Deo factum est, vt agnus verus correspondere agno typico. ¶Secundo aliud inducit oraculum ex Zacharia. cap. 2. Qui locus apud septuaginta aliter est editus, quam secundum hebraicam veritatem. Apud illos enim habetur, Aspicient in me, pro eo quod insultauerunt Hebraica veritas, Aspicient ad me, quem confixerunt. Quorum verborum sensum potius quā verba retinens Ioānes, dixit, Videbunt in quē transfixerunt. Est enim moris apostolici potius sensum, quā verba ex testamento veteri referre. Et equidē Iudæi, & milites crucifigentes Christū, illis suasu, isti opere Domino vnanimiter insultauerunt, dicentes, Vah qui destruis tēplum Dei: si tu es Christus salua temetipsum & nos, dicebat latro. Et rursus alij, Eliam vocat iste. Et, Sinite videamus si veniat Elias. Si Rex Israel est descendat nunc de cruce: & reliqua improperia Domino obijciebāt. Quam obrem nō solū cruci affigentes, ex opere iniuriā summā illi fecerunt, quinetiā verbis blasphemis contra Dominū egerunt, vt verū sit, eos insultasse cōtra Dominū. Theoredus legit, aspicient in me, quē compunxerunt: quia verbum Hebrēū Rakedu, hoc significat, scilicet, cōpunxerunt. Cęterū sensus idē est, atque per verba alia, Confixerunt, siue transfixerunt. Vnde Ioannes in Apocaly. ad sensum hunc alludens ait, cap. 1. Ecce venit cū nubibus, & videbit eū omnis oculus, & qui eū pupugerunt, & plāgent se super eū omnes tribus terræ. Huius tamē testimonij prophetici non simplex est intelligentia: sunt enim qui eū exponāt in fauorē Iudæorū, qui in nouissima mūdi ætate, ad Christū conuertētur: vt hic sit sensus, Videbūt per fidē Christū Iudæi, & cognoscēt scelus patrū suorū, qui eū iniustissimè morti crucis adegerūt. Et præ dolore animi, resipiscētes ex scelere, plāgent suā infidelitatem diutinā, & veterrimā mentis cæcitatē. Et erit similis eorū planctus, plāctui illi maximo, quē Iudæi fecerunt, quādo lamētati sunt Regē Iosiā, occisum à Nechao Ægyptio rege, qui fuit in vrbe Adtademon, iuxta cāpum Magedon. Vel aliter, vt sit sensus, non fauorabilis sed exitiū demōstrans Iudaicæ perfidię. In die nāque iudicij videbūt oculis carnis eum, quē ipsi crucifixerunt: & videbunt vltorē tā esse Christum Iudaici sceleris. Et tūc plangent se planctu maximo, infructuoso iamen. Quasi dixisset vates, Christū ô Iudęi optimè de vobis meritū, contempsistis, & crucifixistis, nō inde vobis gratu lemini, nā videbitis tandem eū esse vestrū iudicē, qui vos plagis torquebit ęternis. Et quidē hunc sensum videntur nobis innuere verba dudum indicata ex Apocal. Ioannis, qui expresse loquitur de finali illo die. *Post hæc autem rogauit Pilatum Ioseph, ab Arimathæa eo quod esset discipulus Iesu (occultus autem, propter metum Iudæorum) vt tolleret corpus Iesu: & permisit Pilatus, Venit ergo & tollit corpus Iesu.* Euangelica historia, multos viros insignes scribit hoc nomine appellatos. Est enim Ioseph vir Mariæ: & est Ioseph iste, cuius meminit modo Ioannes Arimathiensis: & est Ioseph cognominatus Barsabas dictus iustus, quē quidā putat falsò fuisse Barnabam, cum nō fuerit Barnabas sed filius Mariæ Salome. Prætet hos fuit Ioseph ille patriarcha Domini typus. Alijs autem missis, de Ioseph Arimathiensi, nunc solum sermo erit. Hic fuit ab Arimathęa, seu Ramathæa ciuitate Iudęæ vnde & Samuel accepit natalia, quæ vocatur. 1. Reg. 1. Ramatain. Eam vocat Hiero. lib. de locis heb. Ruma.

¶Fuit Domini discipulus, occultus tamen ex timore Iudaico. Hic iustus erat, & cū iustitia, quod rarò accidit diuitijs & nobilitate pollebat. Credens autē rabiē Iudaicā, iam ex morte Domini consopitā, ausus fuit à Pilato petere corpus Iesu: siquidē sepelire mortuos etiā damnatos ad crucē pietatis erat officiū. Pilatus autē, vt suppleuit Marcus, miratur valde, in celeri morte Domini, & accersitū Centurionē, interrogat, si iā obijsset Christus, quo affirmante, annuit Ioseph petitionē, quippe erat senator Hierosolymorū: nā pro decurio, Gręcè habetur βουλευτὴς quod cōsiliariū, vel senatorē significat. Quia ergo nobilis decurio, & diues erat, ideò Pilat⁹ postulata cōcessit. Hūc alij Euāgelistę solū cōmemorāt mādasse Domini corpus sepulturæ, quā voluit

Margin notes: ἐξεκέντησαν compūxerūt; ὠρχήσαντο saltauerunt. — Matth. 27. Mar. 15. Lucæ. 23. — Ramathæa sophim patria Samuelis, & Ioseph Arimathiensis. — Ioseph Arimathiensis senator Hierosolymorum.

voluit esse proprium quod sibi excide-rat sepulchrum tumulando. Ideoque erat sepulchrum nouum, in quo nondū quispiam fuerat humatus, & erat prope locum, vbi Dominus crucifixus fuerat in horto quodam constitutum. Cæterum Ioannes non solum Arimathæam hunc, sed & Nicodemum curasse sepulturam Domini tradit, vt mox subdetur. Quomodo autem hic Ioseph post Domini gloriosam ascensionem fuit ab apostolis aqua sacri fontis lustratus, quantaq; passus fuerit à Iudæis quia Dominum honorificè humauerat, Euangelium Nicodemi commemorat. Et Petrus à natalibus libr. 4. capit. 2. refert carceri coniectum à Pharisæis transacto sabbato: verum à Domino fuisse visitatum, & illustratione sui aduentus, diuina ope, fuisse à vinculis solutum, & suæ domui restitutum, & patriæ. Et demum post euersam Hierosolymam à Tito, & Vespasiano in muro quodam inclusum inuentū à Tito Imperatore. In muro nanque incluserāt hostes Christi, ipsum Ioseph & reclusus ex muro post captam Hierosolymam, beato fine quieuit. Ioseph ergo iste, qui timebat palam profiteri Christi disciplinā, non formidauit, corpus Iesu petere sepeliendū. Ait autē Marcus audacter introisse ad Pilatū: siquidem tāta erat rabies hostiū Christi vt nemo auderet hoc facere: ideo hic deposito timore, petiuit corpus Iesu, Apostoli quoq;, qui palam sectabantur Christi magisteriū, non ausi sunt petere corpus Domini sepeliendum, at Ioseph sumpta audacia, petijt corpus Iesu. Apostoli enim non fulgebant nobilitate, vt iste, qui erat senator Hierosolymorum, neque opibus abundabant vt, iste: pauperes enim erāt, ideo hoc non præstiterunt officij erga magistri sui corpus. Ad multa enim bona facienda nobilitas, & opes præstant audaciam, à quibus paupertas & ignobilitas personæ retrahit faciendis. ¶Fecit autem iste tria insignia opera, & deponere corpus Domini de cruce, & illud inuoluere sindone munda, quam merca tus fuerat, & in suum sepulchrum cōdere. Reuera magno munere hunc Iosephum donauit Dominus, à cuius manibus voluit tractari post mortē, & in cuius sindone voluit inuolui, & in cuius so-

Audacior fuit Ioseph quam alij discipuli Domini.

Tria insignia fecit Ioseph circa sepulturā Domini.

lius sepulchro sepeliri statuit. Et quidē admiranda est hominis huius in Christum pietas, quod enim contribules Iudæi execrabantur, vt maledictum, scilicet, crucifixum corpus, iste vt sanctissimum corpus, & summo honore dignū, separat ab alijs crucifixis latronibus, & honorificentissimè tradit sepulturæ, id quod non faceret, nisi certo credidisset, Domini summam innocentiam. Disciplinam igitur, quam à Christo acceperat, huius sepulturæ officio Domino rependit. ¶Erat quidem iustus, & bonus, & expectans quoque regnum Dei. At iustitiam suam satis ostendit, iustitię au thorem sepeliendo: quia si hos sepelire mortuos, iustitiæ est, ipsum authorem vitæ, donare sepultura quantæ iustitiæ obsecro erit? Nobilis quoque erat, quia decurio vel senator erat & diues erat: & hæc omnia impendit in Christi obsequium, volens illatam resarcire iniuriā crucis, nobilissima sepultura. Et non in alia voluit sepelire corpus Domini, sed in propria, quam ipse sibi exciderat, vt vel hinc omnibus constaret, quanti faceret Christi sanctitatem, cuius corpus sepeliebat ipse manibus suis, in proprio sepulchro. Hinc tu cōsidera Chri paupertatē, nā, in alieno sepulchro sepelitur, vt qui viuens propria carebat domo, quia filius hominis nō habet, vbi reclinet caput suum, mortuus in aliena etiā sepulturasepelitur. ¶Rursus in sindone aliena inuoluitur, nō habēs propriā, ex qua inuolueretur. ¶Cōsidera etiā sepulchrū Christi nouūesse, in quo nullus alius fuerat sepultus, & sindonem nouā, quę aliū nō inuoluerat corpus: quippe quæ Deo dicātur, soli illi seruiant oportet, & nulli alij. Balthasar enim ille abutens, vasis Deo dicatis, terribilē scripturā aduertit in pariete scriptā, decernētem eum deijciendum mox ab imperio. Ideoq; Paul. monet, vt induamus nouū hominē, qui secundū Christū creatus est, & quod renouemur spiritu mētis nostræ. Et carnē assumpturus Deus vterū delegit virgineū, quē nullus infantiū nouerat, neque postea nouit, Quāquā autē cœli & terra, crucē Dni honore prosequuntur, sol enim suos retrahit radios, terra tremit, & suos reddit mortuos redioiuos, lapides scindūtur, homines quoq; plures eandē

Lucæ. 9.

Dan. 5.

Ad Colo. 3. Ephes. 4.

Matt. 26. Mar. 15.

crucē venerātur, quia Cēturio, & qui cū eo erāt profitētur verè filiū Dei esse appensum in cruce, & sui cōscij facinoris, regrediūtur in ciuitatē, percutientes pectora sua, verūtamē nullus est horū agnoscentiū scelus suum, qui voluerit humare Christi corpus, sed Ioseph, & Nicodemus solū illud sepeliunt. Et istud dispēsante Deo factū puta: noluit enim Dominus, post mortem suā, tractari manibus impiorū, sed solum iustorū hominū: quales erant Ioseph & Nicodemus.

A iustis & nobilibus viris Dominus sepulturę mandatur.

¶Et qui se permiserat viuū, impijs tractandū iniuriosè, mortuū tamen se subtraxit ab eis, volens iā à morte sua, ab hominibus honorari: ideo sepulchrum voluit esse honorificū, & ab honestissimis personis curari Ioseplio, & Nicodemo.

¶Neque ab re Dominus fuit sepultus prope locū, vbi fuerat crucifixus: ad literam enim ibi est concessa illi sepultura: quia parasceue erat, idest, quia iam sol properabat ad occubitum, & ociandum iam erat, quia erat vespera sabbati. Dominus enim cū expirasset ad horam nonā, officia funetis non possent absolui, antequā sol decumberet si longe esset agendū, ideo prope est sepultus, & non longe à Caluarię loco. ¶Præter hæc vt omnibus nota esset sepultura, & Dominū ibi esse sepultū cunctis pateret & resurrectionis veritas, nulla ex patte falsitatis suspicione posset coinquinari, ideo que in sepulchro nouo sepelitur vt nullus suspicaretur aliū resurrexisse, & non Christum.

Veritatē suæ resurrectionis ex nulla parte permisit Christus labefactari.

¶Cæterū diuinæ etiam fuit dispensationis, quia mors, & sepultura Christi, omnia sunt gesta, ad remissionē nostrorum criminum, & ad iustificationem nostram: siquidem, qui volet iustificari, coram Deo, necessum illi est, & commori cum Christo, & consepeliri cum Christo in baptismo, ad Roman. 6. Ideoque crucifigitur, in loco damnatorum, & prope hunc locum sepelitur, vt per crucem, & sepulturam suam, à morte peccati & à sepultura peccati, quæ est obstinatio in peccato liberemur. Et ob id in loco horti, moritur, & prope hortū sepelitur, vt nos cōmonefaceret, in horto orbaros fuisse spirituali vita. Quā igitur amisimus in horto voluptatis, hanc nobis restaurat, iuxta hortum sepultus, & iuxta hortum resurgens ex mortuis.

Venit autem Nicodemus, qui venerat ad Iesum nocte primum ferens, mixturam myrrhæ, & aloes, quasi libras centum. Acceperunt autem corpus Iesu, & ligauerunt illud lintheis, cum aromatibus, sicut mos est Iudæis sepelire. Erat autem in loco vbi crucifixus est hortus, & in horto monumentum nouum, in quo nondum quisquam positus erat: ibi ergo propter parasceuem Iudæorum, quia iuxta erat in monumentum posuerunt Iesum. Non solum Ioseph ab Arimathæa tāto donatus est munere, vt Domini corpus sepulturæ mandaret, sed habuit alium virum in eodem exequendo munere socium. Nicodemum sibi similem, & sanctitate vitæ, quia etiam discipulus Domini fuerat, etiam si occultus.

Christus iniustis crucifigitur à iustis sepelit.

Quippe videns hic miracula prima quæ Hierosolymis fecerat Christus ad eum accessit noctu, Dicens Rabbi scimus, quod à Deo venisti magister, &c. Accessit autem ad Christum vt de diuinorū notiria instrueretur, Ioan. 3. Hic quoque iustitiæ nobilitatē copulabat, quia erat princeps Pharisæorum. Et Ioan. 7. legimus partes Christi egisse, repugnantibus Pharisæis. Isti enim cum Dominū accusassent, ille agens Christi causam, Nunquid ait, lex nostra iudicat hominem, nisi prius audierit ab ipso, & cognouerit quid faciat? Huuc ferunt fuisse nepotem Gamalielis, etiam discipuli Domini occulti, & auditorem eiusdem baptizatumque ab apostolis post Domini ascensum ad cœlos. Multaq; Hierosolymis passum propter Christi confessionem, sub qua tandem fœliciter vitam finiuit. Lege Petrum à Natalibus lib. 4. capit. 3. si alia plura de Nicodemo scire desideras.

Nicodemus nepos Gamalielis & eiusdem discipulus.

¶Alij porro Euāgelistę, Nicodemū non expresserunt, sed solus Ioannes. Ioseph igitur Arimatheensis, sepulchrum, & sindonē donat Domino sepeliēdo, hic verò aromata tribuit myrrhā, & aloē, quæ sua amaritudine & stipticitate vim habēt præseruādi corpora mortua à corruptione. Quia verò quasi centum libras aromatū impendit in funeris dominici officio, videtur nō solum vnxisse corpus Domini ante sepulturā, sed etiā ipsam sepulturā imbuisse affatim istis aromatibus: siquidē centū libræ vnius corporis vnctionē superabāt. Nicodemus antē feruēs religione defuncti, qui prius doctrina viuētis imbut⁹ fuerat

vt vel

vt vel ipsa vnctione demonstraret, summã Christi dignitatem, corpus vnxit, & quod restabat vnguēti super sepulturã effudit. ¶ Sunt tamen qui putēt has libras nõ esse .12. vnciarũ, sed minores, & ideo centũ libris, vnguentũ emptũ, non fuisse excessiuũ. Vngitur igitur Dominus viuens, bis à Maria Magdalena, vnguēto nardino, & vngitur iterum à Nicodemo Dominus mortuus, vnguento ex aloe & myrrha cõcinnato: quia oportet, & viuendo, & moriēdo vngere Dominũ. Tunc viuendo vngimus Christũ, quando vitã ducimus talē, qualē ipse à nobis agendã exposcit. Tunc autem moriendo vngimus, quãdo sub fide & charitate eius diē claudimus extremũ. Rursus admonemur, & viuētes fratres vngere subleuãdo eorũ inopiam, nostris opibus, & mortuos fratres vngere etiã precibus nostris, & sacrificijs purgatorias, quas tolerant, pœnas subleuare. ¶ Magdalena rursus peccatrix vngit, & Nicodemus iustus vngit: quia nõ solum iustorũ Deus amat opera, sed & pœnitentiũ, quippe nõ vult mortē peccatoris, sed vt conuertatur & viuat. Videtur autē Nicodemus non habuisse fidem diuinitatis Iesu Christi, sed solũ credidisse virũ esse Deo acceptissimũ & excedentē omnes alios prophetas: siquidem si credidisset Christũ esse Deũ, & surrecturum tertio die, non impēdisset tot libras myrrhę, & aloes, ad præseruandũ corpus eius à corruptione, siquidē istis aromatibus non egebat Christus, propter assistentē vel potius copulatam sibi diuinitatē. ¶ Erat autē mos hic apud Hebręos pręcipuorũ hominũ cadauera istis imbuere aromatibus: quem morē Nicodemus obseruat, ad cultum funeris Christi. ¶ Die igitur sexta Dominus moritur, & die septima, scilicet, sabbato, requiescit in sepulchro, quo die requieuit Deus ab omni opere quod patrauerat: & die octaua resurrexit à mortuis gloriosus triũphator mortis, & diaboli. Et de gētibus in hoc mũdo iustis quoque sex diebus incũbit laborare, quia vitę huius curriculũ senario dierũ confertur, quo Dominus operatus est cœlũ & terrã. Totũ autem tēpus sepulturæ iustorũ est tanquã dies septima sabbati, quia corpora sanctorũ in pace sepulta sunt. Verum beatitudinis corona est tanquã octauus dies, qua consumma tē donabuntur, quãdo ex puluere excitabuntur, ad palmas ęternas in corpore, & anima perfectē obtinendas. ¶ Ioãnes igitur virorũ officium funerale quod impenderunt dominico corpori exposuit, adiecit tamen prædictis, quod inuoluerunt eũ lintheis, cum cæteri Euãgelistæ, non lintheorũ, sed sindonis vnius meminerint. Nihil tamen dissidij esse puta, quia alij Euãgelistę sindonis principalis fecerũt mentionē, quo inuolutũ est Domini corpus. At Ioãnes aliorum ligaminũ, & sudarij, quo solebãt corpora mortua ligari, nos admonere volens lintheis tradit, dicēs, Et ligauerũt illud lintheis. ¶ Cæteri autē Euangelistæ fœminas ibi adfuisse tradũt, nõ ad sepeliendũ Dominũ, sed, vt viderēt sepulchrũ, vbi domini cũ erat conditũ corpus, vt transacta requie sabbati, Dominũ vngerent. Vnde Lucas ait, Subsecutę autē mulieres, quæ cũ eo venerant de Galilæa, & viderunt monumētũ, & quēadmodũ positũ erat corpus eius. Et reuertētes parauerũt aromata & vnguēta, & sabbato quieuerunt secundũ mãdatũ. Vnde videtur has beatas mulieres etiã astitisse viris ad Christi sepulturã: nam ait, eas vidisse quēadmodum positũ erat corpus eius: quãuis ipsę non sepelierunt corpus Domini, sed Ioseph & Nicodemus, & si qui alij fuerunt coadiutores nõ cõmemorantur Matth. porro explicat quæ erant istæ mulieres, dicēs, Erãt autē illæ Maria Magdalene, & altera Maria sedētes cõtra sepulchrũ: & Mar. quæ sit hæc altera Maria declarat dicens, eã esse Mariã Ioseph. Fuit autē Maria hęc soror Marię virginis mater huius Ioseph. Genuit enim ex Cleopha viro suo, Iacobũ minorē, qui appellatur minor, nõ quod ætate fuisset minor quã alter Iacobus Zebedæi, sed quod vocatione fuerit posterior. Genuit itē hũc Ioseph, dictum Barsabã, cuius Mar. modo meminit, super quē & Mathiã, facta est apostolica sortiũ iactatio, & Simonem, & Iudam apostolos. ¶ At vero stupenda est sane harũ fœminarum in Christũ propensio: à Galilęa subsequuntur Dominum, cœlestiũ vestigiorũ eius factæ pedissequę: & viuũ comitantur miraculis coruscum, & in cruce non deserunt clauis confixum, & mortuo astant, in

Magdalena bis vnxit Nicodemus semel.

Vnctio mystica.

Allegoricus sensus.

Concordia Euãgelistarũ

Maria Cleophæ, Maria Ioseph, Maria Iacobi, idem.

cauerna petræ cõditum. Noti vero Christo, à longe erant spectãtes Domini crucem, & mortẽ, vt Math. denarrat. Erant autem noti eius à longe, at mulieres istæ prope crucem erant, prope sepulchrum assistunt. Illi regrediuntur ad domos suas, vt sibi necessaria prouideant: istæ verò oblitæ necessariorum sibi, à Domino diuelli neque viuo, nec mortuo sustinent. Vident Domini sepulchrum: spectant saxum ingens ori speluncæ obditum: at ea est harum fœminei animi promptitudo, vt parent aromata vngendo dominico corpori. Non expendunt infirmas esse viribus, fragilis esse sexus, ideoque saxum illud non posse ab eis abduci, nihil infirmitatis considerat flãmans Christi ardore animus: omnia se posse confidunt, quæ alioqui illis erãt impossibilia. Vnde post modum secum recogitant de saxo aduoluendo. Quis, inquiunt, reuoluet nobis saxum? Cur ò beatæ fœminæ vos non deterret principum Iudæorum potestas? cur non vos dehortantur ab vnctione Pharisæorum calumniæ, cur sine facultate præsidis vngere curatis corpus Domini, ad quod sepeliendum Ioseph facultatem præsidis Pilati primum obtinuit? Porro amoris Christi magnitudo in fœminis istis omnes has superabat difficultates, quippe ardenter, amanti nihil difficile, nihil arduũ putatur. Et in sexu fragili maiorem animi celsitudinẽ demõstrat sæpe Deus quam in sexu virili. Quia mũdi infirma elegit, vt fortia quęque confundat. ¶Interim obserua Magdalenã, quæ viderat Lazarũ fratrẽ suum suscitatum à Domino, post quatriduanã sepulturã: nũc fide resurrectionis Christi laborare: siquidẽ si firmum habuisset Christum surrecturum tertio die, nõ parasset aromata vngẽdo mortuo Christo si ipsum sperasset mox surrecturum.

Fœminarũ in Christum promptissimus amor.

MORALIA.

¶Vbi crucifixerunt eum.

VEtustus ille pariterq; beatissimus Christi vates Dauid, stupens ad diuinorũ consiliorũ maiestatẽ, atque profunditatẽ, de Deo loquens in illa erupit verba, Terribilis in consilijs super filios hominũ, & quidẽ verba hæc, cũ in alijs generarũ humanarũ rerũ cõsilijs, vera sunt, tũ maximè in negotio humanæ redẽptionis per Christũ Dominũ celebratę, sunt veracissima. ¶Est enim hoc diuinũ consiliũ de redimendo homine à Satanę potestate, per sanguinẽ crucis filij sui, antiquũ equidẽ Dei consiliũ: quia coęternũ Deo consiliũ: porrò satis stupẽdũ nobis est consiliũ. Ridiculũ sanè infidelibus, sacramentũ hoc humanæ per sanguinem Christi redẽptionis censetur testãte Paulo. 1. Cor. 1. Prædicamus Iesum Christũ crucifixũ Iudæis quidẽ scandalum, gentibus autẽ stultitiam. Stultũ equidẽ censent esse infideles redẽptionis nostræ vitale hoc sacramentũ, quasi Deus eguerit, oblatrantes, sanguine humano, pro redimendo homine. Nã cum Deo vniuersa subsint, qui omnia solo verbo fecerat, cœlũ atq; terram, & vniuersa, quæ sub cœlo, & supra & subtus terrã continentur, solo verbo poterat aiunt, reparare hominis lapsum, absque eo, quod per sanguinem filij sui, hoc opus celebraret. Neq; possunt infideles ad fidẽ nostram conducere suos animos, quod, videlicet, tantopere dilexerit Deus homuncionẽ, quãtopere pro illius redẽptione, sanguinẽ fuderit. Iudæis igitur redẽptionis sacramentũ saluberrimũ offensio est, quãdo audiunt eũ ipsum quẽ ipsi cruci affixerunt, & probris varijs subsanarũt nos confiteri mũdi esse redemptorẽ. Gentibus autẽ est ridiculum. Quod hominis sanguine, quẽ Iudęi fuderũt, hominibus contingat peccatorũ remissio, & cęlestis ianuæ reseratio. ¶Porrò autẽ nobis qui ex Dei gratia diuina fide illustramur, hoc Dei cõsiliũ nõ est offensio, sed salus, nõ est ridiculum, sed summa veneratio. Hoc nanq; Dei altissimũ consiliũ, fideles intẽtissimis animis veneramur, quia ęternũ Dei cõsiliũ est, & summo amplectimur amore, quia nostrarũ mẽtiũ vnica salus est. Quãobrẽ Paul. post prælibata verba cõtinuo subiecit, Ipsis autẽ vocatis Iudæis, atq; Gręcis Christũ Dei virtutẽ, & Dei sapientiã. In hoc igitur Dei cõsilio terribili supra filios hominũ, duo colũt fideles, & Dei virtutẽ, & Dei sapiẽtiã. Quãuis enim in alijs Dei cõsilijs super filios hominũ, hęc duo necessario adsint, & virtus Dei, & sapiẽtia Dei. At verò in

Psal. 65.

Sacramẽtum humanæ redemptionis gentibus est ridiculum & Iudæis est offensio.

rò in hoc profundiſsimo Dei cõſilio maximè omniũ lucet Dei virtus, atq; ſapiẽtia. An non maximę poteſtatis, maximęq; ſapiẽtię fuit, quod verbũ Dei factũ ſit caro, quod Deus factus ſit homo? duas quę tam diſpares naturas, deitatem, & carnem, inter quas nulla eſt proportio nullaque eſt comparatio, altera namq; infinita eſt, quia creator eſt, altera finita eſt quia creatura eſt. Has nihilominus in finito diſiũctas naturas ſciuit Deus & potuit in vnam æternãque coniũgere perſonam Chriſti, qui idem Deus idemque homo eſt.

¶Rurſus ſummæ ſapientiæ, & incomparabilis fuit poteſtatis, quod factus homo, hunc hominem Deus ſubiecerit omnibus humanis ferendis miſerijs excepta culpa, & fame, & ſiti, & flagellis impiorum, & demum ignominioſæ cruci, vt per has, quas ſuſceperat miſerias, nos perduceret ad æternam beatitudinem. Per haſque miſerias, doceret vana & caduca eſſe omnia viſibilia bona, ſiue opes ſiue voluptates, ſiue fluxi huius ſeculi honores, quæ omnia ipſe contempſit. Nam crucem ſibi baiulans, & in cruce moriens, omnes ſuos, ad crucis mortificationem ſuſtinendam, haud dubium vocat, & ea quę crucem ſuam ſoluunt dehortatur.

¶Suſtinens ergo infirmitates noſtras, deiecit poteſtatẽ ſublimem Satanę: an non hoc duces eſſe infinitæ potentiæ, infirmitatibus pugnare contra fortiſsimum & eum deijcere? Accepit item ea, quę videbantur ſtulta hominibus: nam quis ducet non ſtultum eſſe, ignominiæ, & ſiti & fami, & paupertati ſe ſubijcere ſponte? At verò hac ſtultitia deluſit ſapientiam ſeculi, & ſapientiam Satanæ. Cum enim diabolus faſtuoſus ſit, nunquam eum ſubijt, Deum adeò ſe deiecturum, vt hominum infima pateretur, per aſſumptam carnem.

¶Superbus enim nunquam credit alios eſſe humiles, vt neque ſalaces, alios credunt eſſe caſtos, & demum alios quilibet ſibi credit eſſe conſimiles.

¶Hæc autem fuit diuina ſapientia, atq; ſecretiſsima ars, vt multiformis prodiroris, artem hæc diuina ars falleret. vnde Paulus, Verbum crucis pereũtibus ſtultitia eſt, ijs autem, qui ſalui fiunt, ideſt, nobis Dei virtus eſt. Scriptum eſt enim, perdam ſapientiam ſapientum, & prudentiam prudentium reprobabo. Vbi ſapiens, vbi ſcriba, vbi inquiſitor huius ſeculi? Nonne ſtultam fecit Deus ſapientiam huius mundi. Nam quia in Dei ſapientia non cognouit mundus per ſapiẽtiam Deum, placuit Deo per ſtultitiam prædicationis ſaluos facere credentes. Chriſtus igitur per ea, quæ videbantur hominibus ſtulta, ſcilicet, crucem ſuſtinere & ignominiam perdidit ſapiẽtiam diaboli. Quia per aſtus diabolici iã per Chriſti crucem inefficaces ſunt, ad decipiendos homines fideles. Perdidit ſapiẽtiam philoſophorum, qui ſeſquipedalia trutinãtes verba, ſuos diſcipulos non potuerunt docere viam æternæ ſalutis, quã Chriſtus per crucem ſuam docet. Perdere autem eſt eam eſſe vanam & inefficacem, ad ſalutem æternam conſequẽdam demõſtrare. Iidem dominus demonſtrauit fidelibus ſcribarum ſapientiam eſſe vanam: quippe iſti freti ſcientia, & apparatu legis Moſaicæ nullo alio indigniſſe ad ſalutem credebant. Horum ergo ſapientiam Chriſtus perdidit, per crucis ſuæ, quam ipſi credunt ſtultitiam: oſtendit enim Deus omnibus in ſola Chriſti cruce eſſe collocandã ſpem ſalutis, & nõ in vana philoſophia, aut in ampuloſa phariſæorum legis Moſaicæ ſapientia. Meritò igitur fideles credẽtes crucis myſterium, poſſunt Pauli proferre verba, dicentes, vbi ſapiens, &c. Et ridere ſecularem ſapientiam, quę ſubditur crucis ſtultitiæ, quæ eſt ſumma corã Deo ſapiẽtia. Quia ergo mundus, hoc eſt, mundana ſapientes, per ſapientiam Dei, quam ſe habere iactabant, non potuerunt conſequi vitam æternam, imo cum Deum cognouiſſent non ſicut Deum honorificauerunt, ſed euanuerunt in cogitationibus ſuis, ideo placuit Deo per viam diuerſam homines perducere ad ſalutem, ſcilicet, per verbum crucis, quod ſtultum mundanis creditur. *Crucis ſtultitia eſt coram Deo ſumma ſapientia.*

¶Hoc igitur eſt terribile Dei conſilium ſuper filios hominum, ex quo diſpoſuit verbum ſuum carnem aſſumere humanam, & in carne aſſumpta mortẽ, crucis ſubire, & ibi collocare humanam ſalutem, & mentium noſtrarum antidotum ibi figere. Et quidem in cruce hac ſuam

Humanæ mẽtis antidotũ in cruci Christi est appensum.

demonstrauit potentiam, & sapiẽtiam, suam misericordiam, ostendit, & iustitiã. ¶ Utique ex maximis operibus se Deus indicat esse maximum ut ex creatione cœlorum, solis, lunæ, & micantiũ stellarũ, ex creatione elementorũ, & rerũ vniuersi quarũ pulchritudo, ordo, immẽsitas, quam late pateat, Dei potestas, Deique sapientia diuinaque bonitas, etiam barbarissimis perspicuum est hominibus. Unde apud quosdam populos rudissimos Æthiopũ nullo doctore externo, sed ipsa natura docente, non idola coluntur, sed solum cœli gubernator quem vocant Guinimo.

¶ Porrò quod ex minimis operibus, & vilissimis in conspectu hominum, Deus se ostendat maximum, istud sane maioris potentiæ, maioris sapientiæ, certissimum est indiculũ. At verò fames, sitis, flagella, sputa, ludibria crucisque ignominia, hæc quidem minimi fiunt apud homines, apud quos vilissima esse reputantur: at verò per isthęc vilissima Deus sublimiorem se demõstrauit, quam per maxima, quæ retulimus. Nam per hæc vilissima Sathanam eiecit à tyrannide ex qua occupabat homines, per hæc Deum patrem Christus Dei filius placabilem fecit hominibus. Per hæc credentibus aperuit regna cœlorum. Per hæc homo alioqui fragilis, & qui mancipium erat diaboli, & seruus eius, roboratur & liberatur, & efficitur filius Dei, & quem contemnebat diabolus, iam per signum crucis obmunitum horret, & fugit. Quia igitur Deus per hæc quæ videntur hominibus infidelibus vilissima & infirma, confregit potentissimi tyrãno potentiam, ideo in istis vilissimis demõstrauit Deus maximè suam omnipotenriam. Et nihil est quod diaboli magis deijciat fastum, & confundat superbiam, quam quod ab hominibus fidelibus per crucis signum quod infidelibus est vile & abominabile signum, ipse nihilominus per hoc signum inuisibiliter vincatur. Et sicut pharmacopęi, ex venenis condunt antidota, contra venena, etenim ex vipera theriacam componunt, contra ipsam viperam, Demorsis enim à vipera, potata theriaca ex vipera subuenit: ita Deus nostra assumens venena, ex ipsis confecit præsentaneũ an-

Diaboli superbia confunditur quã do per signũ crucis prostratur.

tidotum, contra nostrum venenum. Est sanè venenum primum protoplasti peccatum, ex veneno autem isto mentis, resultauit venenum & mentis, & corporis in totum humanum genus. Nãque per vnum hominem peccatum introiuit in mundũ, & per peccatum mors. Mors nanque corporalis vitę est venenum: vt culpa spiritualis vitę est item venenum: fames quoque sitis, & vniuersa mala tẽporalia, quibus hominum natura subdita est, item ab hoc deriuatur veneno. Et ideo nonnihil veneni habent, quia ex veneno progressa sunt, & in totum humanum serpunt genus. Summũ igitur Dei verbum, accipiens humanam carnem, venenum culpæ, non poterat accipere, Deo enim culpa omnis repugnat. Accepit igitur cætera venena, quæ ex hoc veneno originem ceperant. Subiecit enim se se miserijs humanis. Vagit infans inter arcta conditus præsepia: fugit in Ægyptum, declinans Herodis sęuitiam: sitit adultus, & fatigatus iuxta puteum sedit: lacessitur iniurijs: odio habetur ab impijs: calumnias à contribulibus patitur: tãdem cruci affigitur inter duos latrones. Hæc sunt nostra venena, quæ accepit Deus. At verò ex istis venenis confecit diuinũ antidotum, & plusquam theriacale remedium animarum nostrarum curandis languoribus. Hoc est quod volebat docere Paul. 2. Cor. 5. Eum dicens, qui nõ nouerat peccatum, pro nobis peccatum fecit, vt nos efficeremur iustitia Dei in ipso. Quasi dixisset, Eum, qui culpę venenum non nouerat, venenum pœnæ ex veneno culpæ procedens accepit, vt ex hoc veneno antidotum nobis propinaret, ad euomẽdum culpæ venenum. Neque solum per crucis mysterium Deus maximè suam virtutem, patefecit, & sapientiam, sed etiã suam propalauit iustitiã, atque misericordiam. Sanè iustitia Dei per mortem Christi in cruce, abunde ostẽditur. Nullo enim alio sacrificio expiãdum voluit hominis peccatum, nisi per sanguinem crucis filij sui. Demonstrauit enim se iustissimum propellens hominem ex paradiso voluptaris terreno & non admittens eũ in cœlestem, vt aduerterent homines, amarum esse reliquisse Dominum. Quocirca hominem ex peccato subiecit

Ad Rom. 5

Deus ex veneno fecit antidotum contra venenũ.

Deus per crucis mysteriũ patefacit suã misericordiã atque iustitiam.

subiecit infinitis miserijs, & non solum hoc, sed etiam permisit eum Sathanicæ potestati & interdixit illum cœlestibus regnis adeundis, ad quæ obtinenda alio qui creatus fuerat. Et romphęam igneá, quá interposuerat paradiso terreno custodiendo, non solum propter custodiá, illius terreni posuerat, sed ad significandum nobis cœlestem paradisum hominibus esse iam interdictum, vt Deo ingratis, & à diuinis imperijs alienis. Hác autem Dei indignationem iustissimam contra homines tota humana natura per se placare nequibat: quandoquidē, omnes nascimur filij iræ. Si ergo antequam aura ista fruamur vitali, iam corripimur ex hac Dei indignatione, qui fiet, vt Deum homines placare potuissēt? Sub inimicitia enim Dei pressi, eādem à nobis fugare non poteramus. Fuerunt sanè viri Deo probabiles, antequam Christus cruci appenderetur: at verò si Deo erant probati vt Enoc, Noe, Abraham & reliqui non pauci quia gratiam Dei consequuti fuerant, pro se ipsis sanè nō pro alijs, nihilominus non placarūt Dei primam indignationem contra genus humanum: quandoquidem neque ipsis regna cælestia patuerunt antequam latroni pendenti in cruce iuxta Christum per Christum patuissent. Etenim nondum Deo erat oblatum sacrificiū, quod primam eius indignationem ex protoplasti peccato profectam, mitigasset.

Romphęa custodiens paradisum terrenum significabat interdictum hominibus paradisū cælestem.

¶ In nouissimis igitur diebus, quando sacri venit plenitudo temporis, Missus est ab arce patris, Natus orbis conditor. Atque ventre virginali Caro factus prodijt. Qui lustris sex iam peractis, Tempus implens corporis, Se volente natus ad hoc, Passioni deditus, Agnus in cruce leuatur, Immolandus stipite.

¶ Agnus igitur leuatus in cruce Christus, stipite immolatus dilexit homines & tradidit semetipsum pro hominibus oblationem & hostiam Deo in odorem suauitatis. Hæc igitur suauissimi odoris hostia, hæc fragantissima oblatio, placauit prorsus Dei indignationem contra totum conceptam genus humanum. Et sicut per vnius delictum, in omnes homines in condemnationem, sic & per vnius iustitiam, in omnes homines in iustificationem. Sicut enim per inobediētiam vnius hominis, peccatores constituti sunt multi: ita & per vnius obeditionem iusti constituentur multi ad Roma. 5. Quia igitur Christus factus est obediens vsque ad mortem, mortem autem crucis per hāc mortem crucis abolita est vetusta indignatio Dei contra homines, ex inobedientia primi hominis habita. Quemadmodum igitur ex iniustitia primi hominis propagatur iniustitia in omnes homines, ita & ex iustitia Christi propagatur iustificatio in omnes homines testante Apostolo. Sicut in Adam omnes moriuntur, ita & in Christo omnes viuificabuntur.

Ad Ephes. 5.

¶ Porrò autem, diuersa est ratio in vtraque propagatione. Propagatur namque iniustitia ex iniustitia primi hominis in homines, secūdum naturam. Ipse enim protoplastus naturam infecit humanā ex peccato suo, & infecta natura propagatur in totam posteritatem.

1. Cor. 15.

¶ At verò ex iustitia Iesu Christi, propagatur iustificatio in omnes homines, secundum Dei gratiam, non secundum naturam. Rursus propagatur hæc iustificatio in volentes, non in repugnantes. Nam quamquam in pueros nondum rationis compotes, propagetur, per lauacrum regeneratorium iustificatio, ex iustitia Iesu Christi, pueris neque consentientibus, neq; dissentiētibus, cæterum in adultos non propagabitur, citra eorū consensum. Quippe infantes sola labe originalis culpæ sunt infecti, ipsis tamē non consentientibus.

Ex primo homine propagatur peccatum naturaliter in homines at ex Christo deriuatur iustificatio secundum gratiam in homines.

¶ Quare, vt labem contraxerunt, citra propriam voluntatem sed ex voluntate protoplasti, ita & iustificationē ex Christo per baptismū sibi conciliant. Adulti autem, qui labi originali actuales adiecerunt, non iustificabuntur nisi proprius consensus accedat. Quamobren non in omnes homines propagatur hæc Christi iustificatio, quanuis iniustitia ex iniustitia primi hominis in omnes homines propagatur. Etenim hæc propagatio, est secūdum naturam: simul enim cum nostra cōceptione inficimur: natura igitur eum sit communis omnibus hominibus, infectio item est generalis.

¶ Porrò propagatio iustificationis ex iustificatione Iesu Christi est propagatio spiritualis, & ideo spontanea. Quia igitur

Propagatio iustificationis est spiritualis & spon

tur

tanea in filios adoptionis, at propagatio peccati est carnalis & naturalis.

tur non omnes obediuot euangelio, ideo non omnes hac iustificatione potiuntur.

¶Cæterum secundum se sufficieos est iustitia Iesu Christi, hoc est, sacrificium mortis suæ quod in cruce sustinuit, omnes homines iustificare, si omues voluissent, quia tamen non omnium est fides, ideo non omnes iustificantur ex iustitia Iesu Christi. Quia actus actiuorum sunt in patiente bene disposito.

¶Hocque modo intelliges Paulum dicentem per vnius iustitiam in omues homines iustificationem, &c. Imo post susceptam fidem, non deriuatur hæc iustificatio, nisi facta carnis mortificauerimus. Oportet enim commori Christo per mortificationem carnis, vt illi conniuamus, secundum iustificationem spiritus. Est igitur in Christo iustitia sufficiens causare iustificationem in omnibus hominibus, at non causabit, nisi in sufficienter dispositum. Cauendum tamen, cum in hac materia loquimur, ne nos teneat Lutheranorum delirium, credentium ipsam iustitiam Iesu Christi, esse formaliter iustificationem nostrã. At quanta dementia sit horum sententia iam ex dãnatione facta eius per Triden. Concilium sessio. 6. arbitror liquere. Verum, vt vnico argumento hos feriam, sciscitor ab eis quæ nam hæc est iustitia Christi? Vtique non est aliud, quã obedientia ad patrem: moriens ex hac obedientia, scilicet, propter homioes, vt ex patre acceperat moriturũ. Hoc eoim apostolus satis indicat, in verbis commemoratis ad Roma. 5. Nunquid ergo hæc obedientia, nos iustificat formaliter? Vtique non nos iustificat: quia in nobis hęc obedientia nõ est, nobis nou hęret. Nos enim non præstamus Dco obedientiam ad mortem pro vniuerso genere hominum, vt Christus præstitit.

¶Quod si dixeris, Ex hac obedientia etiam non cohærente nobis nos denominari iustos. Quid ergo ab extrinseco sumus iusti, & non per iustitiam nobis cohærentem? At hæc summę insanię est assertio: siquidem nemo viuit vita corporali, per vitam ab extrinseco. Igitur cum homo per hanc iustitiã viuat, quippe iustus ex fide iusticante per charitatem viuit, necesse est fateri iustificationem iustorum esse aliam à Christi iustitia, illamque iustis cohærere, tametsi à iustitia Christi deriuatur. Hæc autem deriuatio est per Christi merita: quippe nos gratis iustificamur testante apostolo, Iustificati gratis per fidem non ex vobis.

¶Ex quo poteris aperte discere aliam esse iustitiam nostram, à Christi iustitia. Nam hæc de rigore iustitiæ promeruit omnibus hominibus iustificationem à peccato, & vitam æternam: nostra autẽ iustitia non de rigore iustitiæ quicquam coram Deo promeretur.

¶Enimuero, humanitas Christi tanto merito gaudet, quanto ex vnione hypostatica illi conceditur, quod est infinitũ meritum. Nullus autem hominum hac vnione hypostatica fruitur, qua propter promereri ad rigidam & exactissimam iustitiam homini est impossibile. Indeque & impossibile est, quod isti neohæretici somniant iustitiam fidelium esse iustitiam Christi. Quod verò Christũ apostolus dixit esse iustificationem nostram, secundum meritum tu intellige non secundum identitatem: nam ipse promeruit vobis, vt per ipsum iustificemur. ¶Per sanguinem ergo crucis dominicæ Deus demonstrat seueritatem iustitiæ suæ: quia Deus pater noluit aliter reconciliari peccatoribus, nisi per vnigeniti sui sanguinem. Et quanto maiorẽ exegit satisfactionem, tanto maiorem ostendit iustitiæ suæ rigorem. Aptissimè quocirca cõgruit cruci Christi, quod de ligno scriptum est in lib. Sapien. Benedictum enim est lignum, per quod fit iustitia. Quæ verba, etiam si de Noetica scribantur arca, quod de cruce Domini etiam intelligantur, prohibebit nihil. Arca sanè illa aut per arcam illam facta est diuina iustitia: quandoquidem, in arca recepti sunt iusti & seruati sunt à gurgitibus immensis diluuij, & iniusti omnes non sunt excepti in arcam: ideoque periere. Hæc ergo fuit per arcam facta Dei iustitia, seruandi pios, & perdendi impios.

¶Porrò per crucem Domini etiam seruantur credentes, & perduntur non credentes. Verbum enim crucis pereuntibus stultitia est, vocatis verò fidelibus sapientia & salus. Nanque ipse Christus

stus hanc eandem iustitiam celebrat cruci affixus nam pium latronem saluauit blasphemum damnauit. Ecce dixit timoratus ille. Hic positus est in ruinam & resurrectionem multorum. In ruinam quidem impiorum, & resurrectionem credentium. Hoc est rectum iudicium Christi seruare amicos, & perdere crucis inimicos. Hæc est iustitia humiles corde immunes custodire, & superbos & fastuosos profligare. Hanc iustitiam Deus facit per crucem suã. Nam amicos crucis suæ amat, inimicos crucis suæ odit. Benedicta crux hæc est, per quam fit iustitia. Per quam coronantur Christi fideles, & puniuntur infideles. Hæc crux est resurrectio piorum, & ruina impiorum, est condemnatio satanæ, & salus populi Christiani. Hęc crux est illuminatio amantium lucem Christi, & obscuratio lucifugarum: ideo per crucem hanc Deus operatur erga homines iustitiam.

Per crucem Deus exercet iustitiam præmians sanctos & puniēs impios.

¶ Iudices virgas ferunt, per quas operantur iustitiam. Hæc est virga æterni iudicis Christi, hęc sceptrum regium est. De qua scriptum est, Virgam virtutis tuæ, emittet Deus ex Sion. Siquidem crucis notitia & honor ex Sion exiuit, per apostolicam prædicationem. Benedictum rursus hoc lignum, in quo expirauit, & abolita est maledictio humani generis, ex qua Deus homini maledixerat, propter peccatũ. At verò Christus subiens crucem sanctam, aboleuit hanc maledictionem, maledictionẽ in se suscipiens: quia maledictus omnis, qui pendet in ligno. ad Gal. 4. Iam vero, omnium benedictionum copia est in ligno hoc: quippe benedictum iam est hoc lignum benedictione ex rore cæli, & ex pinguedine terrę: & qui in hoc lignum credit benedictionem super caput suum sibi parat. Et qui maledixerit huic ligno, erit à Deo maledictus: & qui benedixerit benedictionibus replebitur. Crux de se lignum maledictum erat contemptibile, & odibile. Quis nun horret in ligno suspẽdi? At verò simulatque ex hoc ligno pependit fructus ille benedictus ventris virginei, excussit à se omnem maledictionem, decussit omnem cõtemptum, redditum est amabile cunctis. Elongauit à se omnem maledictionem, & induit benedictionem sicut vestimentum.

Gen. 27.

Ex quo enim pependit fructus vitæ & salutis ex eo, ex quo ornatum est hoc lignũ regis purpura, idest, sanguine Christi immaculati agni, maduit, non solum ex maledicto transiuit in benedictum, quinimo omnis benedictio cælestis, in hoc vnico ligno collocatur. Quia amantissimus domini habitat in ipso confidẽter, in eo quasi in thalamo tota die mora bitur, Deute. 33. Nam quis alius est hic amantissimus domini nisi ille, cui dictũ est, Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui? Hic Deo amantissimus habitat confidenter in hoc ligno. Obloquuntur nanque hostes Christo pendenti in cruce, dicentes, Descendat nunc de cruce, & credemus ei. At verò ipse fixus habitabat in cruce, & in hoc ligno quasi in thalamo, tota die morabatur. Nanque depositus de cruce, & sepultus in sepulchro, & surgens triũphator crucis stigmata in corpore suo portat: vnde discipulo incredulo, tangẽda præbet crucis stigmata: vt incredulitatem resurrectionis deponat. Gloriosus igitur adhuc, crucem amat, & crucis notas in se defert & triumphi memoriã in se ipso signatam habet.

In Cruce Christi omnis benedictio cælestis collocatur.

¶ Flos huius ligni sanguis Christi est, quo floret, multo pulchrius, quam virga Aaron quæ floruit. Fructus huius ligni, fructus vitę est, qui Christus est: germẽ huius ligni, sancti omnes sunt. Enim vero iuxta arbores suppullulantia videmus virgulta, quædam, quæ sunt tanquam filij arboris, quia ex arbore, iuxta se progerminatur. Ex arbore autẽ crucis progerminantur omnes sancti & electi Dei. Omnes enim isti fidẽ crucis, & amorem crucis profitentur. Omnes isti cruce signatas gerunt frontes. Nolite, ait angelica vox, Apoca. 7. nocere terræ, neque mari, neque arboribus, donec signemus seruos Dei nostri in frontibus eorũ. Hæc autem signatio seruorum Dei nostri, signaculum est Christi, quod est crucis signum: est nanque signum filij hominis. Matth. 25. Hoc est illud signum cuius in Ezechiele fit mẽtio. cap. 9. Trãsi, ait dominus, per mediam ciuitatem, in medio Hierusalem, & signa Tau, super frontes virorum gementium, & dolentium super cunctis abominationibus quæ

Crux Christi gaudet diuino flore fructu, & germine.

Crux Christi, signum saluberrimum protegẽs eius ce signatos.

quæ fiunt in medio eius. Est autem litera Tau, T. quæ crucis repræsentat figuram. Soli ergo ij, qui hoc signo crucis frontes habuerint micantes seruantur à gehennæ incendijs: cæteri omnes, qui tanto signaculo, non fulgent dubio pro cul peribunt. Nam qui hoc signo crucis obmuniuntur sanguine Christi fulciuntur, sanguine agni proteguntur, ne ab angelo deuastatore percutiantur, Exo. 12. Quamobrem non solum crux Domini, signum est iustitiæ, sed est etiam misericordiæ signum, per quam eruimur ab angelo deuastante, scilicet, cacodæmone. Ideoque facturus est Christus iudicium finale, quod erit misericordiæ & iustitiæ iudicium, misericordiæ sane iudicium ijs, qui misericordiam exercuerunt, & iustitiæ iudicium ijs, qui misericordiam neglexerunt. Nam misericordibus, dicet Dominus. Esuriui & dedistis mihi manducare, &c. Ideo venite benedicti patris mei percipite regnum, &c. Et immisericordibus è contrario dicet, Esuriui, & non dedistis mihi manducare: ite maledicti in ignem æternũ. Hoc igitur iudicium quando administrauerit Christus, tunc prodibunt regis in cœlo vexilla micantia, fulgebitque crucis mysterium. Quia per crucem exercebit iudicium misericordiæ cum sanctis suis, quos ducet ex gratia sua, & ex merito ipsorum, ad lucidas angelorum habitationes. Et per crucem exercebit iudicium iustitiæ, vindicatiuæ, cum inimicis crucis suæ detrudens eos, ad tartara.

Iudicium finale erit misericordię & iustitiæ iudicium.

¶ Reges autem quando cum pompa regia publicè procedunt, regia insignia eos præcedunt, vt omnibus apertum sit regem per viam venire, & se illi pareant venerando. Sic quoque Rex cœli, & vniuersorum venturus in maiestate sua cum sanctis angelis suis, & cum millibus sanctorum suorum in die illo nouissimo, quando cœli mouendi sunt & terra, iubebit angelis suis ministris, vt præueniant suum ad iudicium de cœlo descensum, ferentibus regis cœlestia insignia, regisque diuina trophęa.

¶ Est autem huius regis insigne, crux, quæ hominibus erat vilissima. Hanc nihilominus rex cœlestis vsque adeo honorauit, & nobilitauit, vt clauem eam fecerit regni cœlorum: & quod ipsa aperuerit erit apertum, & quod ipsa clauserit, erit clausum. Quod homines omnes contemnebant, hoc voluit esse cœlorũ apparatum: quod homines vile ducebant, hoc voluit esse tanquam arcã, quæ condit diuinæ misericordiæ thesauros: vt iam discas verum esse, quod ipse Dominus dixit, Esa. 55. sicut exaltantur cœli à terra, ita exaltatæ sunt viæ meæ à vijs vestris, & cogitationes meæ, à cogitationibus vestris. Quis obsecro mortalium crederet, sub tanta crucis vilitate, tantum condendum thesaurum? sub tanta crucis ignominia, tantam futuram hominum exaltationem? Non vtiq;, quia in lignea cruce, hoc meritum erat, sed quia illi affixus est, angelorum & hominum Dominus: quia illã tinxit sanguine suo, quia in ea ad patrem bis clamat vehementi voce: quia in ea pro crucifixoribus orat: quia in ea latroni vitam distribuit ęternam: quia in ea sitim suam pronuntiat: quia in ea ex materno affectu tactus matrem apostolicæ clientelę concredidit.

¶ Quia denique in ea mortuus est Dei filius, & consummatum est humanę redemptionis mysterium. Hinc conciliat crux vires aduersus diabolicas potestates: hinc vires conciliat sibi claudendi inferni ostia, & reserandi cœli ianuas: hinc habet intimam operationem in omnibus sacramentis ecclesię, quę omnia celebrantur sub crucis signatura: hinc multiplicat crucis virtus martyres, quia iugula aperiunt carnificibus promptissimo animo crucem Domini contemplantes, dignum ducentes, pro illo mortem oppetere, qui prior dilexit eos in cruce fundens sanguinem. Hinc confessores Christi, se subtrahunt à carnalibus desiderijs, quæ militant aduersus animam: quia cõsiderant Christum in cruce cruore suo madentem, & clauis confixum, spinis coronatum, felle & aceto potatũ. Hinc denique virgines bellum indixerũt perpetuum contra carnis illecebras, vt crucis amaritudinem nũc libantes, delicias obtinere valeant æternas. Et demũ omnis virtus fidelium omnis sanctificatio, omnis diuina protectio, omnis cœlestis armatura, ab hac cruce Domini deriuatur. Ipsa enim est, vt Ioannes Damascenus sermone in laudem crucis ait, scutum

Crux à crucifixo Christo omnem sibi parat virtutem.

Sanctorum pullulatio ex cruce.

tum fidelium, & arma, & trophæum adversus diabolum: ipsa signaculum vt nō tangat nos exterminator: ipsa iacētium erectio, stantium firmamentum. Baculus debilium, virga pastorum, convertentium manuductio, proficientium perfectio, Animæ salus, & corporis, omnium malorum aversio, bonorum causa peccati destructio, arbor resurrectionis lignum vitæ æternæ. Et Beatus Ephrē, sermo. de vivifica cruce, Crux, ait, veraciter sanctificauit orbem, fugauit tenebras, lucemque reuexit. Hæc eliminauit errores viamque monstrauit. Et Andreas episcopus Cretensis, Hierosolymitanus in sermo. de pretiosæ & vivificæ crucis exaltatione, hæc habet, Crux arma contra inimicos, sceptrum regni, diadema pulchritudinis, figura non scripta virga potentiæ, fidei propugnaculum, baculus senectutis, dux cæcorum, lux eorum qui sunt in tenebris, eruditrix insipientium, magistra infantium, Peccati deletio, Pœnitentiæ indicatio, vitę cōciliatrix, mortis solutio, interitus alienatio, ignis extinctio, apud Deum fiducia, clauis regni cælorum. Nos multa de vitali hoc crucis ligno diximus in declamatione ad Esthiam, ideo nunc motosius in eius enchomijs denarrandis non spatiabimur.

Crucis diuini effectus.

¶Iam verò quærendum restat, cur ignominiosam hanc crucis mortem. pariterque acerbissimam dominus sibi selegit? Non enim vel decollari, vel lapidari, vel deuri, vel præcipitari, vel suffocari vel alijs mortis generibus subijci voluit; sed atrocissimæ crucis morti se subdere sibi placuit: quandoquidem crux non ex se sanctificat, sed ex Christo crucifixo. Igitur, quācumq; mortem subire constitueret Christus, ipsa sanè summi pretij esset, & satisfactoria esset secūdum exactissimam Dei iustitiam, pro peccatis nostris. cur ergo acerbissimam, & ignominiosissimam apud homines, subire amauit mortem?

Cur dominus atrocissimā selegit mortem.

¶Et quidem sanguine esse abstergenda hominum piacula, satis adumbrauit dominus per typos veteres. Vnde Paulus ad Hebræos. 9. vt quod nouum testamētum, ex morte Christi esset constituendum ibidem traditur dicens. Vbi vbi enim testamentum est, mors necesse est intercedat testatoris. Testamētum enim in mortuis confirmatum est: alioquin nondum valet: quia viuit qui testatus est: vnde quidem neque primum sine sanguine dedicatum est, & cætera quæ sequuntur.

¶At vero cur hanc mortem crucis delegerit, est quod vertimus in dubium. Et quidē Ecclesia canit, vt vnde mors oriebatur inde vita resurgeret, & qui in ligno vincebat, in ligno quoque vinceretur. Et rursus, Ipse lignum tunc notauit, damna ligni vt solueret. Hoc ordo nostræ salutis opus depoposcerat, Vt multiformis proditoris ars vt artem falleret. Et medelam ferret inde, Hostis vnde læserat. Deus nanque secundum sapientiā suam per easdē causas, per quas homo lapsus fuit calamitosissimo lapsu, instituit eūdem reparare: quippe res per easdem causas, per quas nascitur soluenda venit. Quare cum ex ligno processerat mors per esum enim ex arboris fructu prohibito, morti se subiecit protoplastus, atque suam posteritatem eidem dānationi obnoxiam fecit, instituit Deus per crucis lignum etiam reparare hominis infelicissimam ruinam: quare crucis mortem subire voluit.

¶Id quod in lib. Canti. cap. 8. non obscure docetur in hæc verba, Sub arbore malo suscitaui te, ibi corrupta est mater tua, ibi violata est genitrix tua, per matrem & genitricem naturam humanam subaudiens, quę corrupta sub arbore est: atque violata ex peccato protoplastorum. Nam tunc persona protoplasti infecit naturam nostram, vt postmodum violata natura inficit nascētiū personas.

¶Cæterum si adhuc perscrutari non piget, huius dubij profunditatem inuenie mus apud Paulum ad Rom. 5. huius dubij causam insinuarā in hæc verba, Vbi autem abundauit delictum superabundauit, & gratia: vt sicut regnauit peccatum in morte m, ita & gratia regnet per iustitiam in vitam æternam per Iesum Christum. Christus ergo crudelissimā, & ignominiosissimam selegit sibi patiēdam mortem. vt superabundaret gratia redemptionis delictum damnationis: & rursus, vt sicut regnauit peccatum, idest sicut maxima fuit tyrannis peccati, hāc enim tyrannidem vocat regnum Paulus ita

Pauli locus dificilis exponitur.

ita sit maximè florens regnum gratiæ Iesu Christi. Duo igitur nobis proposuit apostolus, & quod, etsi abundauit delictum hominis, superabundauit nihilominus gratia Dei. Secundum est, quod sicut regnauit peccatum in mortem, ita oportuit quod regnet gratia Dei in vitam. Primam intelligentiam disces, si obseruaueris, delictum primi hominis fuisse abundans delictum, quippe quod non solum infecit eum, sed etiam totum genus humanum ab illo naturaliter propagatum. Quamobrem fuit hoc delictum maximum, & grauissimum delictum: quoniam eius malitia effecit omnes homines Deo inimicos, & extorres à regno Dei. Vnde secundum hanc sequelæ rationem, si expenditur hoc peccatum, excedit omnia alia quæcunque ea sint hominum peccata: tametsi iuxta peccati essentiam, alia sunt quæ ex suo obiecto essentialiter sunt grauiora, vt quæ sunt directe contra Deum ipsum, vt hæresis, odium Dei, & de qua re alibi in 2. Sent. tr. nos profusiorem texuimus sermonem. Huic ergo grauissimo, & nocentissimo omnium delicto Deus opposuit in antidotum maximam gratiam suam, vt maxima Dei gratia, maximum absorberet atque dilueret delictũ.

Peccatũ Adami maximũ non ex obiecto sed excircunstantia sequelæ.

¶ Fuisset autẽ abũdãtis gratiæ Dei, si solũ dei posuisset; vt redimeret ab hoc delicto seruum; tradere filium: cęterum fuit superabundantis & supra modum excessiuæ, non solum tradere filium suum vnigenitum in qualemcunq; mortem, sed in mortem omnium crudelissimam, & ignominiosissimam, vt qui solebat in multitudine gloriæ suæ deprimere aduersarios suos Deu. 15. Iam in multitudine ignominiæ suæ voluerit deponere diabolicum supercilium, & hominem è faucibus leonis immanissimi eripere. Et qui gutula sanguinis potuisset piacula abstergere nostra, non est gutula contentus, sed totum voluit profundere sanguinem in nostri delicti redemptionem. ¶ Recenter natus sanguine madet circuncisus octauo die, adultus iam in horto prostratus sanguinem sudat, non roribus solum sanguinis aspersus, sed riuulos potius manans, adeò, vt sanguis eius decurrat super terram. In domo Pilati flagellis cæditur, & sanguinem rursus per immaculatum corpus dimittit. In cruce leuatur immolandus, & ex diuino capite sanguinem stillat; puncto spinis acutissimis, & manus & pedes, clauis confixi, fontes scaturiunt sanguinis, quinetiam vulneratum ex lancea latus, nõ parce sed sanguinem profert largiflue. Quid ita obsecro, nisi vt abundans delictum superabundanti sanguine, superabundanter expiaretur?

Abundans protoplasto rum peccatum, super abũdãti Christi gratia fuit expiatum.

¶ Vnde non inepte dixeris, corpus Christi fuisse tanquam saccũ plenum thesauro incomparabili, & tanquam pyxidem alabastritem refertissimam cœlesti vnguento, & tanquam apothecam odoratissimo imbutam balsamo. Scinditur igitur sacculus iste sub passione Domini flagellis, spinis, clauis, lancea & thesaurus incomparabilis nostræ redẽptionis Deo offertur, quem thesaurum non potuit Deus non probare, quia thesaurus infinitus erat. Quis autem thesaurus iste fuerit, Petrus declarat dicens. 1. Petri. 1. Non corruptibilibus, auro, vel argento empti estis, sed pretioso sanguine quasi agni immaculati Christi, & incontaminati. Quis igitur inficiabitur tam incomparabili thesauro humanam ex peccato captiuitatem esse superabundanter redemptam?

¶ Fuit quoque sanguis hic, non solus thesaurus incomparabilis redemptionis humanę, sed etiam vnguentum pretiocissimum, ex quo vulnera nostra fuerunt delibuta, & medicamentum sibi pararunt, & sanitatem: vt rectè dixisse me putes, corpus Christi fuisse instar vnguẽtariæ pyxidis, continentis saluberrimũ humanæ salutis vnguentum. Hoc vnguentum summus pigmentarius in cruce pendens, fecit, vt vnctiones ibi fecit sanitatis eccles. 38. Hoc est vnguẽtum, quod ex oleo, & vino diuina arte est cõcinnatum, & vulnerato homini, & spoliato à latronibus, Samaritanus verus Christus, ex cruce iter faciens ex hoc mundo ad patrem, clamãs voce magna, & dicens, In manus tuas commendo spiritum meum, administrauit. Suaue quidem nobis vnguentum administrauit, quod vulnera nostra suauissimè per sacramenta curat: at huius vnguenti compositio Christo amarissima fuit, quia per mortem amarissimam, quam sustinuit

nuit, vnguentũ istud fuit nobis præparatũ. Habet sanè vnguentũ hoc & vinũ & oleũ, quia ex iustitia, & misericordia ptę paratur. ¶Nã iustus Dominus, & iustitias dilexit, & miserationes eius super omnia opera eius. Iustus est Dominus, nos iustificans per mortẽ filij sui, & misericors Dominus, qui nõ ex meritis nostris, sed per dilecti filij sui merita, nos trahit ad amicitiã suã, si tamen volumus vocanti consentire, & incitanti ad pœnitentiã obedire. Misericors itẽ est, qui nõ ex meritis nostris nos vocat & iustificat: at vero iustus est, qui sine opere nostro nos nõ iustificat. ¶Vnguẽtum istud est Deo odoratissimũ, quia sanguis Dñi effusus est in cruce sacrificiũ Deo in odorẽ suauitatis ad Ephes. 5. Quocirca corpus Domini aptè diximus fuisse vt apothecã balsami. Nãq; sicut cinamomũ, & balsamũ aromatizans odorẽ dedit suauitatis, Eccl. 24. Fætor peccatorũ nostrorũ, mũdũ occupabat, & diuinũ olfactũ grauiter offendebat, aperitur in ligno crucis apotheca hæc balsami cœlestis, & funditur odor vitę, in vniuersum orbem, Deo & angelis quã gratissimus diabolo infestissimus. Fidelibus odorẽ vitę fundit balsamũ hoc, infidelibus autẽ odorẽ mortis. Nã verbũ crucis pereũtibus stultitia est, quib⁹ Christi sanguis pollutus ducitur. Elegit igitur Christ⁹ crucifixonẽ, quia mors hæc diutius cruciat, quã alia mortis genera, quæ dãnatis inferũtur. Vnde latronũ crura franguntur, vt mortẽ illis milites accelerarent, ne remanerẽt, eorũ corpora sabbato. Nanq; si sabbati festiui tas tũc nõ immineret, in patibulis dimitterentur latrones, vt diutiorẽ mortẽ paterẽtur appensi. ¶Hæc mors rursus est multi sanguinis effusiua, & ex dominico corpore, multò copiosiorem effudit: quandoquidẽ ex alijs crucifixis, ex sola clauorum punctura sanguis fundebatur quousq; spiritus deficeret, qui sedes sanguinis est. At ex Domini corpore, non claui solũ, sed flagella, sed spinæ sanguinẽ fundunt. ¶Tertio hæc mors vnitatẽ mẽbrorũ & integritatẽ corporis nõ dissoluit. ¶Quarto deniq; hoc genus mortis, ignominia plenũ erat, quia maledictus erat qui pẽdebat in ligno. ¶Porrò, genus mortis ex adustione, nõ prolongatã infert mortẽ: flãmæ nanque igneæ

Mors crucifixionis habet quatuor conditiones inter alias quibus excedit alia genera mortis.

vehementis sunt actionis, ideoque citissimè carnes & ossa in cineres, resoluit, vt etiam decollatio cito finit hominis vitam ex vno ictu deijciens ex humeris caput, vt etiam præcipitatio, & suffocatio. Et quanuis iugulatio cruenta sit mors, at non est dilata mors (vt aiebam) vstio verò, & breuis est & incruenta mors. Iugulatio item vnitatem membrorũ lędit, quia caput abscindità corpore, vt vstio membra omnia soluit in cineres. Ex lapidatione quoque cita potest esse mors, & incruẽta est; & mẽbra si non lauat, neque soluit, at quassat & conterit, vt mors ex præcipitatione. Suffocatio autẽ mors est, quæ mẽbrorum integritatẽ nõ offendat, ar sanguine nõ madet. Et demũ huiusmodi genera mortis non erãt tãtæ ignominiæ, vt crucifixio. Christus ergo eam mortem assumpsit, in qua plura mala cõgregabãtur, & maiori acerbitate torqueret, & maiori ignominia affligeret. Quæ nihilominus integritatẽ suorũ membrorũ, non dissolueret ne resurrectionis fides vlla tenus labefactaretur. Nanque si in cineres solueretur corpus Domini aut mẽbra dissoluerentur, quis crederet esse eundẽ resurgentẽ, qui in cineres fuerat versus? aut si detrũcaretur, &c. Ideo neq; detrũcatur, vt Baptista, neq; lapidatur, vt Stephanus, neque flãmis traditur, vt Laurẽtius, neq; præcipitatur, vt Iacobus, sed crucifigitur, vt dilata morte, vberiora faceret vitę præmia, vt cruẽta morte, thesauũ nostrę captiuitati rediinẽdæ ditiorẽ pareт, vt vnguẽtũ nobis sanandis salubrius adornet, balsamũ, fœtori nostro fugando odoratius cõcinnet. Crucifigitur, vt mẽbris saluis & integris sepultus, & integris resurgẽsà mortuis ne difficilẽ resurrectionis fidẽ in apostolis, & discipulis suis ingeneret. Et Thomæ dicat, Infer digitũ tuum huc, qui mittẽs in fixuras clauorũ, & tãgẽs suis manibus Christi latus, nõ fuit incredulus, sed fidelis. ¶En tibi quam ob causam quanũ inuestigare nobis à Deo est concessum, Dominus mortem crucis sustinere delegit: & nulli cuiuis alij generi mortis subijcere se voluit. Quanuis enim, vt paulo ante aiebam, non ex ligno crucis mors Christi, est humanę salutis pretiũ, sed ex ipso Christo, vt vbi abundauit delictũ, superabũdaret & gratia,

tia, crucis mortẽ atrocissimã, & ignominiosissimam subire decreuit Dominus. ¶Porrò autẽ secundũ absoluamus, apostolicũ verbum iam cõmemoratũ, scilicet, sicut regnauit peccatũ in mortẽ, ita gratia regnet per iustitiã in vitam æternam. Vtiq; ante Christi mortẽ regnauit peccatũ in mortem: siquidẽ peccatum non solũ grassabatur in peccatores, sed etiam in iustos, & sanctissimos quosq;. Quoniã quantacunq; sanctitate polleret, post cursum tamen vitæ etiã sanctissimè peractũ, ad limbicas inferni sedes, descendendũ erat illis: quia cœlestis aditus interclusus erat omnibus hominibus intercludẽte illũ totius naturæ peccato, quod nondũ per Christũ solutum erat. Hoc igitur erat peccati regnum in mortem, non tẽporalem solũ, quia hoc peccati regnũ in mortẽ temporalẽ, nondũ euacuatũ est: siquidem omnes morimur, & sicut aqua dilabimur super terram: sed erat peccati regnũ in mortẽ spiritualem, cui opposuit apostolus gratiæ regnum in vitam æternã. Quia peccatores inferno demergebat damnatorũ, iustos verò in limbicũ carcerẽ conclusos detinebat, peccatum naturę, quominus fruerentur vita cœlesti. ¶Regnum igitur peccati in mortẽ erat, quia peccatoribus mortẽ animæ inferebat, iustos verò vitã æternam possidere non sinebat. ¶At verò post Christi mortẽ in cruce, regnũ hoc peccati est abolitũ, quippe omnibus iam patet cœlestis habitatio nihil est iam quod morari eam possit, nisi proprius reatus, propria ve rebellio. Qua propter in cruce pendens Dominus, hoc regnũ peccati soluit, dicens latroni, Hodie mecũ eris in paradiso. Et à morte sua partes terræ infernas detinentes, sanctorũ patrũ animas lustrans, eas illustrauit diuinæ suæ claritatis luce. Et ex tunc gratia Dei cœpit regnare in vitã æternã per iustitiam. Per quã iustitiã? Vtique per obedientiã Iesu Christi ex qua factus est obediens vsq; ad mortẽ mortẽ autẽ crucis. Hęc nimirũ iustitiã est, per quã gratia Dei regnar. Gratia igitur Dei per crucẽ Christi regnat, extra crucẽque Christi nõ habet regnũ. Vnde de Christo prædixerat angelus, & regnabit in domo Iacob, & regni eius non erit finis. Regnat enim in domo Iacob, idest, in supplantatoribus

Regnũ peccati ante Christi mortem quale.

vitiorũ, hoc enim sibi vult etymon Iacob, nõ in supplantatis à vitijs, & cõcupiscentijs, sed in supplantãtibus, & vincentibus ea. Regnat enim in ijs, qui carnem suã crucifixerunt cũ vitijs, & cõcupiscẽtijs suis, ad Gala. 5. Gratia Dei quocirca nihil regni habet in ijs, qui crucẽ Christi nõ colunt, sed neque in ijs, qui eã colunt fide, sed non affectu & opere: quos apostolus notãs ad Philip. 3. ait, Multi enim ambulãt, quos sæpe dicebã vobis (nunc autẽ & flens dico) inimicos crucis Christi. Si enim gratia Dei per crucẽ Christi regnat, in huiusmodi inimicis crucis regnare nequibit. ¶Ipsum regnum ergo gratiæ Dei præ se fert tormentũ, & cruciatum, quia est regnum per Christi crucem: at crux, à cruciatu nomen deriuat. Ideo Christus aiebat, Qui vult venire post me abneget semetipsum, & tollat crucem suã, & sequatur me. ¶Gratia ergo Dei cruci Christi est connexa: vnde qui voluerit gratiã Dei, crucem Christi amplectatur: & qui crucem Christi exhorruerit, gratiam Dei non quærat.

Gratia Dei regnat inco-lentibus crucẽ Christi & verbo & opere.

Gratia Dei & iustitia crucis Christi sibi cõsentiũt.

¶Obserua interim, vt gratia Dei, & iustitia Christi, nõ se pellunt, sed mutuo se cõplectuntur amore. Apostolũ enim audiuisti dicentẽ, gratiã Dei regnare per iustitiam in vitã æternã. Iustitia nanq; est in cruce Christi, vbi est appensum mundi pretiũ: at verò gratia Dei est in participatione huius iustitiæ, huius ve obedientię ad mortẽ, quã habuit Christus. In ipso Christo est iustitia, quia factus est obediẽs vsq; ad mortẽ crucis, in nobis vero est gratia: quia gratis vocamur ad participiũ huius iustitiæ. Quia nõ ex operibus nostris, sed secũdũ suã misericordiã saluos nos fecit, per lauacrũ renouationis & regenerationis Spiritus sancti, quẽ effudit in nos abundè. Quod ergo ad baptismũ percipiendũ, vel ad pœnitẽtiam trahamur, vbi participamus maximè merita Iesu Christi, gratię quidẽ est, si ad nos referatur tractus iste, quia nihil meriti erat in nobis, antequam recõciliaremur Deo, per Iesum Christum: at verò si ad Christũ referas per iustitiã Iesu Christi, nobis Deus fit propitius, vt nos vocet, & trãsferat ad regnum dilectionis filij sui. Ex quo fit, vt cõgruẽter à Ioãne dictus sit Christus propitiatio pro peccatis nostris nõ solũ nostris, sed etiã pro peccatis totius mundi:

mundi: quia per obedientiã suæ mortis ipse promeruit vniuersis hominibus volentibus tamen & non repugnantibus, Deo propitianti & vocanti eos ad iustificationē. Quod vero Paulus adiecit, verbis præhabitis, per Iesum Christum Dominū nostrum, explanatio est eius quod dixerat, Per iustitiam in vitã æternam: quasi dixisset, Hæc iustitia, per quam gratia Dei regnat in fidelibus, est ipse Christus Dominus noster. ¶ Est autem iustitia nobis Christus. 1. Cor. 1. Qui factus est nobis ait, à Deo sapiētia, & iustitia, non quia ipse formaliter sit fidelium iustitia, vt falsó cōmentantur hæretici: sed quia propter suã obedientiam ad patrē, quam habuit quatenus homo erat, promeruit nobis, vt per sua sacramenta iustificemur. In tertio sententia. vberius hęc disseruimus: ideo parcius modò hęc tractamus passionis Domini mysteria potius enodantes. Exordio igitur horū moralium, finē iungamus, *Ibi crucifixerūt eum.* In loco, scilicet, inhonestissimo Caluariæ, qui erat locus deputatus supplicio iniquorū hominum, vt non tantum supplicio crucis Christū torquerēt, sed ex loco etiã supplicij eū inhonorarent quinetiã quasi latrocinio insigniorē vt societate latronū eundē vehemētius dehonestarēt, ipsum statuerūt in medio latronū. Locus ergo supplicij turpis, suppliciū ignominiosum, societas itē turpissima. Studuerunt denique Iudæi, nullū nō mouere lapidē, vt summopere, Dominū inhonestarent, permittēte Deo tamē, tot opprobrijs innocētissimū affligi Dominū, vt nos nocētes superabūdãtissima honestatet gratia. Plura alia habes de Dñi passione in nostra declamatione ad Esaiã, de passione Domini inscripta:

1. Ioan. 2.

Iudæi nihil intentatū dimiserunt vt Christi detur parent honorem.

¶ NARRATIO. I. In caput vigesimum.

¶ *Vna autem sabbati Maria Magdalene, venit mane cum adhuc tenebræ essent ad monumētum: & vidit lapidem sublatū à monumēto.*

ABSOLVTA denarratione vitę, & passionis, & sepulturæ dominicæ, iam modo resurrectionis dominicæ, sacramentum differit Ioannes. ¶ Quod sane sacramentū est consummatio, & perfectio omnium mysteriorum prædictorum Christi. Nanque Domini resurrectio, firmam fecit fidem, diuinitatis Iesu Christi: quis enim crederet, natū ex virgine fuisse Deum, & mortuum in cruce fuisse Deum, & sepulchro cōditum nisi resurgentem à mortuis veraciter, accepisset? Quocirca Dominus petētibus Iudæis, Matth. 12. ex cœlo miraculum, nō aliud spopondit, nisi signum Ionæ prophetæ, vt sicut Ionas fuit cōditus in ventre cæti tribus diebus, & tribus noctibus, ita, &c. significãs hoc sermone, hoc vnum miraculum resurrectionis sufficere, ad comprobandum omnia Christi & gesta & verba, & vt opilarentur laxa rebellium Iudæorum ora Christum blasphemantia. Omnis enim iniquitas opilare debet os suum, quando certissimū est ipsum eundē, quē Iudæi subsanarūt, vt peccatorē, & cuius verbis non credebãt, neque miraculis obtēperabãt, calūniando; In principe Beelzebub esse facta, & blasphemãdo Christū nō ex Deo esse hominē quippe qui sabbatū nō custodiebat, hūc eundē, in quē tot maledicta cōgesserunt & morte turpissima tãquã malefactorē dãnarūt, cū fides recta doceat à mortuis surrexisse planè, resurrectionis fides verà cōfundit Iudæorum inueteratã perfidiã, & cōuincit eos, hoc inconcussæ veritatis miraculū, de veternosa sua cæcitate. ¶ Quãobrē, Dñs hoc miraculū solū illis obtrudebat ante mortē, vt resurrectionē suã, quasi puppim, & prorã omniū mysteriorū fidei. ¶ Porrò autē miraculū hoc diuersis verbis disseritur ab Euãgelistis: siquidē Ioãnis verba iã accepimus, à quibus Matt. videtur diuersus dicēs, Vespere autē sabbati quę lucescit in prima sabbati, venit Maria Magdalene, & altera Maria. &c. Ioãnes dixit, Vna sabbati Matth. Vespere sabbati, quæ lucescit prima sabbati, à quo etiã Mar. discrepare videt, nã ait, nō sabbati, sed sabbatorū. Et valde mane vna sabbatorū, venerunt ad monumentū orto iã sole. Et hic à Ioan. discrepare etiã videtur. Ioan. enim ait, Cū adhuc tenebrę essent, mulieres venisse ad monumētū, at Mar. orto iã sole. Si ortus erat sol, tenebræ splēdore lucis micãtis solis fugarę iã erãt. Pręterea Matth. duarū mulierū meminit, scilicet, Marię Magdalenę, & alterius

Resurrectio Christi fidei catholicæ summum firmamentum.

Miraculū resurrectionis confundit inueteratã Iudæorum perfidiam.

rius Mariæ, quã nõ cognominat. Ioan. vnius Marię Magdalenę mẽtionẽ facit. Marcus verò triũ mulierũ meminit, scilicet, Magdalenę, & Marię Iacobi, & Salome. Lucas deniq;, Magdalenę adiecit Mariã Iacobi, & Ioannã, & alias itẽ, quę Dominũ subsecutæ fuerant ex Galilæa suppresis nominibus earum. ¶Ad hæc Mar. ait, Et cũ transisset sabbatũ, Maria Magdalene, & Maria Iacobi, & Salome emerũt aromata: at vero Lucas prius fuisse empta feria sexta aromata tradit: Inquit enim, Et reuertẽtes (subaudi ex viso sepulchro Domini) parauerũt aromata, & vnguẽta. Et sabbato quidem siluerũt propter mandatũ, scilicet, ne tabidi illi canes, qui cõtra Dominũ oblatrarãt, illis quoq; obloquerẽtur. Et rursus cap. 24. Valde diluculo venerunt ad monumentũ portãtes, quæ parauerũt aromata: iã ergo in feria sexta parauerãt. Neq, euasio opportuna erit, si dixeris, vt quibusdã arrisit euadere, parasse feria sexta vnguẽta, sed nõ aromata, cũ Luc. expresse tradat, eas lucescẽte sabbato, scilicet vespera ferię sextæ post sepultũ Dominũ præparasse aromata, & vnguẽta. De apparitionibus quoq; Domini non nihil difficultatis apparet in Euãgelistis, vt sub hæc dicemus. Cęterũ pro cõstãti est tenendũ sub diuersitate verborũ, idẽ sibi semper sapuisse Euãgelistas. Augu. igitur lib. 3. Euangelista. c. 24. verba obscura, Matth. exposuit, dicens, Matth. à parte totũ intellexisse ideoq; vesperam sabbati appellauit noctẽ sabbatinam cuius noctis fine venerunt ad monumentũ mulieres. Ergo quoniã sabbato impediebãtur, vt nõ ante facerẽt, ab eo tempore nominauit noctẽ Matth. ex quo eis liceret, vt faceret, quodcunq; vellent tẽpore eiusdẽ noctis. Sic itaq; dictũ est vespere autẽ sabbati, ac si diceret, nocte sabbati; idest, nocte, quæ sequitur diem sabbati. Quod ipsa verba satis indicãt, Quę lucescit in prima sabbati, quod fieri non potest, nisi tantũ modo, primã noctis particulã, Idest, solũ initiũ noctis, intellexerimus, dicto vespere significatum. Neque ipsum initium noctis lucescit in prima sabbati, sed ipsa nox, quę incipit in luce terminari. Vespere ergo noctẽ significauit, cuius extremũ est diluculũ: diluculo enim venerunt ad monumẽtum. Per

Euãgelistarũ concordia.

vesperã igitur sabbati intellexit Augu. initiũ noctis diei dominicę quę terminabat sub luce diei dominicæ, sabbati diẽ præcedentẽ, & sicut Latini feriã secundã vocitant eã, quæ sequitur diẽ domini cum, & feriã. 3. diem tertiũ post dominicũ, &c. quia dies dominicus, cũ sit dies quietis, ideo ipse est ferialis dies: à verbo ferior, quod significat vacare à negocio: vnde alij sequẽtes dies vtique ad feriã. 6. denominantur feriæ, dies vero dominicus non vocatur feria, sed ab insigniori denominatur, scilicet, dominicus dies: ita Hebræi vocabant primam sabbati, idest primum diem post sabbatum, quẽ nos dominicũ. Est autẽ dies dominicus multæ obseruationis dies, in quo Dominus creauit cœlũ & terrã, & surrexit, & natus est & iudicabit omnes homines.

¶Raba. verò aliter intellexit locũ hũc, Vespere sabbati venire cœperunt, sed lucescente mane in prima sabbati, ad sepulchrum peruenerunt. Idest, vespere, aromata parauerunt: quibus corpus Domini vngere desiderabant, sed aromata vespere præparata mane ad sepulchrum detulerunt. ¶Aliter autem Hierony. in Matth. 28. qui diuersa hæc tempora, quæ in euangelicis literis describuntur, sub quibus referuntur mulieres venisse ad sepulchrum, sedulæ visitationis officia esse existimat. Dũ crebrò abeũt, & redeunt, & nõ patiuntur à sepulchro Domini diu abesse, vel longius.

¶Cæterum has mulieres sub tenebris non venisse ad sepulchrum inde apparet, quia institutum erat illis Domini corpus vngere, & implorato alicuius auxilio aduolutum lapidem reuoluere: at vero sub tenebris profundis nõ possent, hoc quod intendebant officium corpori Domini exhibere. Imo cum Domini corpus esset lintheis ligatum, & sindone inuolutum, & sudario coopertum, qui fieret vt sub tenebris hęc soluerent ligamina, vt retecto corpore vngere illud potuissent? Et quanuis super obuolutum lintheaminibus corpus, vellent vnguenta fundere, non possent nisi casu, obstantibus tenebris.

¶Rursus, videbitur forsan alicui quod quando ipsæ accesserunt ad Domini sepulchrum, nondum abundanti potitas fuisse luce. Quandoquidem Ioannes

post

post illas veniens, inclinauit se, vt videret, si in sepulchro videret iacens in sepulchro Domini corpus, & vidit linthea mina, & vt Lucas ait, Petrus item procumbens idem vidit. At vero si clara tūc lux fulgeret diei, vtique erecti Ioannes, & Petrus vidissent, si iacebat ibi Domini corpus. Quanuis hoc indicium nō est sufficiens, siquidem videtur Petrum & Ioannem iam sole exorto venisse ad monumentum: quippe mulieres sub crepusculis venerunt solis. Petrus autem & Ioannes à mulieribus ex domibus eorū fuerunt adducti, & in huiusmodi itineratione, iam lux solis micabat. Quale quale hoc fuerit mulieres non sub clara luce peruenerūt ad monumentū. Quod autem legimus Petrum procubuisse & Ioannem se inclinasse, hoc obscuritati ex profunditate antri vbi Dominus erat sepultus est dandum.

¶Qui autem mulieres istæ studebant, corpus Domini vngere semotis arbitris, declinantes furorem Pharisaicum: ideo studuerunt rem facere quam instituerant vngendi Dominum, sub luce aliqua, vt intentū vnctionis officiū nō impediretur, & nō sub clara omnino luce, vt semotis vt aiebā arbitris institutū suū vngendi Dominū pacificè absoluissent. Cum ergo sepulchrū Domini fuisset situm extra Hierosolymā, erat enim prope Caluariæ locū, vbi Dominus crucifixus fuerat, at vero Caluariæ locus erat extra vrbem, nam extra portam Christus passus est, restāte Paulo ad Heb. 13. ¶Hinc mulieres has colligere possumus ad vesperam sabbati, idest, in fine sabbatinæ festiuitatis, iam decumbente sole, quando Iudæis fas iam erat quicquā operari, rursus parasse noua aromata, pręter ea, quæ parauerant vespera feriæ sextæ, quæ sane tūc nō poterāt multa præparari, lucescente festiuitate sabbati, vel incipiente sabbato ad decubitū solis feriæ sextæ. Deinvero præparatis aromatibus, & vnguentis sufficienter, sub nocte refecerunt se paulisper somno, à quo se se excitātes, vel à terręmotu excitatę ab angelo sub resurrectione vt Chryso. tradit vel potius à feruido ex amore animo, qui eas nō sinebat in longū producere somnū, sub tenebris incipiunt ire ad sepulchrum. Quia cū fœminæ lētè progrediantur gradu necessum erat illis, vt sub diluculo peruenirent ad sepulchrū, vt disposuerant, quod erat extra vrbem sub tenebris iter rapere: vt sub mediocri diluculi luce liceret eis corpus Domini vngere. Et hoc exponunt clarè Marcus, dicens, Valde mane, & Lucas, Valde diluculo, scilicet, sub diluculante luce, eas peruenisse ad sepulchrū. Et obserua quā to ardeant Christi amore, vt noctis tenebris ire incipiunt ad sepulchrū nulla habita ratione honestatis muliebris nocturnos gressus prohibēs. ¶Vnde quod Ioannes ait, sub tenebris venisse est intelligendum, idest, nondū clara luce: quod Hispane dicimus, *Aun no bien de dia*. Etsi vt videtur cœperunt pergere ad sepulchrū ex Hierosolyma sub nocturnis tenebris. Quod autē Marcus subiecit, cap. 16. orto iā sole, sub crepusculo matutino est habendū eas peruenisse ad monumētum. In crepusculis autē matutinis, iam incipiunt micare radij solis, etiā si sol nō dū exiret, at radios solis ex vulgato sermone, solē nuncupamus. ¶Anabaptistæ huius çui hæretici Marci capitulū relatū. 16. Marc. arbitrantur ob hoc quod ibi dicatur orto iā sole, venisse mulieres ad monumētū, esse cōtrariū alijs euāgelijs, capitulū istud: & ideo illud esse apocriphū existimant. Et indicant Hiero. tradidisse hoc capit. 16. Marci nō extare in multis codicibus euāgelicis Græcis. Verū Hiero. lib. 2. aduersus Pelagianos, quid fuerit subductū ab hoc cap. 16. Marci à patribus declarat esse clausulā hanc, seculū istud iniquitatis, & incredulitatis substātia est. Quæ nō finit per immundos spiritus, verā Dei apprehēdi virtutē, idcirco iā nunc reuela iustitiā tuam. Quę verba referebātur in c. 16. Marc. in quibusdā Græcis exēplaribus dicta fuisse ab apostolis, postquā eorū incredulitatē increparat Christus, vt enim crimen suū excusarēt, verba cōmemorata referebatur in eo cap. apostolos subtexuisse.

¶Quæ verba iā nō leguntur, apud Mar. quia reputara sunt apocripha. Verū vt dicebamus leuis est ratio hæc Anabaptistarū, quandoquidē facilis est concordia inter Matt. & Mar. vt dudū exponebā. Nicepho. lib. 1. hist. c. 31. aliter exposuit orto sole, quia in paradiso voluptatis iā sol oriebatur, etsi Hierosolymis septima vel Anabaptistæ non recipiūt cap. 16. Marc. ex inani causa persuasi.

vel octaua noctis erat quod nos dicimus Hispanè, *A la vna, o a las dos de la noche*. Sunt autem verba Nicepho. sic rursum tertia post die, cum profundũ etiã num vna sabbatorum esset diluculum, ac sol quidem tum circa paradisum in Edẽ oriretur, altioraque & sublimiora montium iuga attingeret, circa nostrum autem horizontem septima, aut etiam octaua obtineret hora nocturna Christus surrexit. At primum horum, vt facile asseritur, ita facile refellitur. Alijs placuit Dominum surrexisse orto iam sole, sed quia Iudæa est montuosa, ideo, tenebræ ex montibus resultantes reddidisse aerem tenebrosum.

¶At forsan sciscitabitur quispiam, Cur mulieres istæ, tam studiosæ sunt nouæ vnctionis corporis Christi, quæ sciebant iam inuoctum à Iosepho Arimathęensi, & non vtcunque, sed abundanti vnctione inunctum, vt iam superflua videatur noua inunctio.

¶At forsan illis non sat erat, quod ab alijs esset abundanter corpus Christi inunctum, nisi proprijs inunxissent manibus: erant enim Domini amantissimę. Neque superfluum esse ducebant, intemi & flammantissimi amoris, noua exhibere officia, vbi dignissimè omnia illa amoris collocabantur officia: aut fortasse, quia quem viuentem maximopere dilexerant, vel mortuum quoque videre iam desiderabant, vt vel sic amantium vehementissimus sedaretur vtcunque amor. Ideoque cupientes videre Domini corpus, vnguenta præparant, vt videndo & flendo, illud vngerent: & ita solamen ex visu, & vnctione mortui dilectissimi aliquantum secum ex sepulchro Domini reportarent.

¶Quod autem Matthæus obscura phrasi scripsit, nihil dissentit à cæteris Euangelistis: idem enim quod alij tres apertius, ipse tradidit etsi obscurius. Est autem notandum sabbatum, in scripturis multifariam vsurpari. Est enim sabbatum festum quietis, si interpreteris. Nam sabbát, Hebræis est quies, & sabbati festum, obligans ad obseruandam tunc quietem, seu ocium à laboribus. Qua propter etsi per antonomasiam dies septimus, hebdomadæ intelligatur per sabbatum, quia hic dies vacabat maximo ocio, & gaudebat summa quiete, quam neque interrumpebat ciborum præparatio, quæ paranda erat sexta feria proxima, vnde parasceues, nomen obtinuit.

¶Porrò, & alia festa Iudæorum, hac appellatione sabbati potiebantur, vt Leuitic. 23. dies primus, & octauus, tabernaculorum; sabbata appellantur: & causa exhibetur quia in illis diebus feriandum erat à laboribus. Rursus sicut apud nos feria. 2. &. 3. &c. Appellationem hauriunt feriarum à die dominico, in quo requiescendum est ab operibus seruilibus, quia est dies feriationis dies Dominicus, hoc est ocij & quietis, vnde sequentes dies, capiunt denominationem, vt secunda feria est secundus dies à feria dominicali, tertia feria tertius dies à dominico, &c. ita apud Hebræos, dies hebdomadæ cognominabantur, à sabbato die festiuo. Ideoque Matthæus vocat primam sabbati, hoc est primum diem post transactum sabbatum, qui apud nos est dominicus dies, vt Augustinus tradit epistol. 28. Quem eundem Marcus ait, fuisse vnam sabbatorum. Et Græcè apud Matthæum, & alios Euangelistas non scribitur vna sabbati, sed sicut interpres, Marcum traducens per vnam sabbatorum, traduxit.

Sabbatũ per antonomasiam dies septimus Iudæis erat.

Prima sabbati est dominicus noster dies.

¶Verum sabbatum Hebræis, & diem significat sabbati, & hebdomadam totam vocant à fine sabbatum. Vnde primam sabbati, si legamus idem est, quod primus dies post hebdomadam completam, qui est apud nos dies dominicus. Si autem sumatur pro die hebdomadæ, sic prima sabbatorum est legendum: & significat eundem diem dominicum, qui succedit diebus septem hebdomadæ. Quod vero scribitur, Vna sabbatorum, est idem quod Matthæ. habet, primam sabbati: quia Hebræis vna, est prima, Genesis. 1. Factus est dies vnus, idest, primus. Et apud Hispanos prima hora post meridiem. vna dicitur. Quod igitur ait Matthęus, Vespere sabbati, idem est ac si dixisset in fine hebdomadæ totius: nam vespera finem significat. Vespera ergo sabbati, est vespera hebdomadæ, idest,

finis

Obseruanda expositio Matth. & concordia Euangelistarum.

finis & consummatio hebdomadæ. Et quia hebdomadæ sibi proximæ, sunt continuæ, & continua sunt, quorum vltima sunt vnū, necesse est vt finis vnius hebdomadæ, sit initium alterius, & desinente vna, altera incipiat. Et quia quando finiebatur hebdomada vna, & exordiū capiebat altera, venerunt Maria Magdalena, & altera Maria vngere corpus Domini. Est ergo Matthæi hæc intelligentia. Vespere, aut vespera sabbati, idest, in fine hebdomadæ, siue in finali die hebdomadæ, quando ipsa finiebatur, quæ lucescit in prima sabbati, siue in primam sabbati, idest, cuius hebdomadæ finis, erat principium primæ sabbati, idest, primi diei nouæ hebdomadę: hoc est, Incipiente die dominico, qui erat Hebræis primus dies hebdomadæ, tum venit Maria Magdalene, &c. Per lucescere enim Matthæus intellexit incipere, vt apud Lucam. 23. Et sabbatum lucescebat, idest, festiuitas sabbatina initium capiebat. Et non est intelligendus Lucas, quod ad vesperā diei sextæ decumbenti iam sole, tunc aliqua noua lux sabbati adfuerat? quoniam ait, Sabbatum lucescebat, nanque tunc lucescebat sabbatum, quando lux solis decumbebat, ideoque lucescere sabbatum apud Lucā, est initium habere diē sabbati. Ita apud Matthæum, Quæ lucescit in primam sabbati, idest, initium dabat diei dominico: quia finis sabbati diei, scilicet, septimę, initium dabat diei primo post sabbatum: quia vt aiebam, continui cum essent hi dies, finis vnius diei, præbebat initium alteri. Et hoc est lucescere in prima sabbati. Vnde omnes Euangelistæ sibi consentiunt. Nanque quod scribitur apud Marc. Valde mane, & in Luca, Valde diluculo, & in Ioan. Mane cum adhuc tenebræ essent, idem est, atque id, quod in Matthæo legimus mulieres venisse in fine sabbati, scilicet, quando complebatur hebdomā da integra, & noua incipiebat in primo die hebdomadæ, vt prædictū est. Nō ergo per vesperā sabbati hoc loco intelligatur vesperā diei sabbati, quando sol occiduā cœli partē tenebat: siquidē tūc parauerunt necessaria mulieres vngendo corpori Domini. Et nocte concubia non potuerunt sepulchrum visere Domini: verum ad finem diei naturalis sabbati, quādo tota hebdomada finiebatur, & noua incipiebat sub initio nouæ diei dominicæ, tunc peruenerunt ad sepulchrum Domini. Itaque Dominus procedente surgit aurora, vt canit ecclesia, Aurora lucis rutilat, Cœlum laudibus intonat, Cum Rex ille fortissimus, Mortis confractis viribus, Soluit à pœna miseros. Et sub auroræ finem mulieres veniunt: iam enim Dominus surrexerat à mortuis, quādo ipsę accesserunt: viderūt enim sublatum lapidem à monumento. Vnde si viderunt lapidē sublatum non erant profundę tenebrę noctis, quia sub illis nihil vidissent, nisi dixeris sepulchrum esse illustratū ab splendore angelici vultus, & vestium. At vero quomodo Maria cognouisset Petrum, & Ioannem, distātes à sepulchro, quibus dixit, tulerunt Dominū meum? Ideoq; quod Ioannes scripsit Magdalenā venisse mane cū adhuc tenebræ essent, non de profundis tenebris nocturnis est habēdum, sed significatur, nōdū diē benè claruisse. Nā si profundas noctis tenebras voluisset intellectas, non dixisset Magdalenā venisse mane. Et forsan peruenerunt ad sepulchrū hora secunda post mediā noctem, etsi Cyrillus asserit, media nocte, cū scilicet, nox in suo cursu mediū iter teneret, venisse mulieres ad sepulchrum, & Theoph. subscripsit. Ex Luc. 24. habemus eas ante lucē venisse ex alijs Euangelistis mane, vel valde diluculo, aut cū adhuc tenebræ essent. Quod autem mediæ noctis puncto non venerunt hinc colligendum videtur, quia tunc non est mane, ideo videtur, post mediam venisse noctē, incerta tamē est hora: si prima hora vel secunda. At vero quia sole tenente angulū mediæ noctis exorditur dies vnus, & finitur alter, & ità sub angulo illo mediæ noctis desinebat hebdomada illa, & exoriebatur, aut diescebat dies primus, siue prima sabbati: ideo dixit Matth. quæ lucescit in prima sabbati.

Christus procedente surgit aurora.

Lucescere quid in Euangelio significat.

Finis vnius hebdomadæ dat initium alteri subsequenti.

¶ Ante omnia igitur Dominus resurrexit de sepulchro, clauso sepulchro, sub initio auroræ non media nocte, quia media nocte non exoritur aurora, vt canit ecclesia, Aurora lucis, &c. Non autē angelum expectauit descēdentē de cœlo, vt reuolueret lapidem ad ostium

sepulchro: sed ipse, qui indutus carne mortali, clauso virginali vtero, natus est ex Maria virgine, etiam clauso sepulchro renatus ex morte ad vitam æternã exit à sepulchro, lapidem sepulchri penetrans ex dote subtilitatis. Nasci enim ex intacta virgine, & saluo integritatis pudore ex vtero exire virgineo, grandis fuit miraculi, quia Christi corpus mortale cum nasceretur, dote ad huc subtilitatis, non potiebatur: qua nunc renascẽs ex morte ad vitam immortalem potitũ, nihil mirum, si ex clauso sepulchro immortalis rutilante auroræ initio supplãtata morte prodeat. Quod si obieceris Mar. 16. dicentem surgens, autem Iesus mane prima sabbati apparuit primo Mariæ Magdalenæ, &c. vnde videtur quod Dominus surrexit quãdo apparuit Magdalenæ, sed huic apparuit non summo mane vt post hæc patebit: respon. ex Hiero. lib. 2. contra Pelag. sensum esse, cũ surrexisset Iesus apparuit, &c. Post resurrectionem autem Domini cõtinuo terrę motus factus est, descendente angelo de cœlo: qui non solum terræmotum excitauit, sed etiam aduolutum lapidem ad ostium monumenti reuoluit, & monumentum reserauit.

Concordia Euãgelistarũ

¶ Ex terræmotu autem, & ex angelico conspectu exterriti sunt custodes, & custodiam sepulchri deserentes Hierosolymam concedunt nuntiaturi, quæ viderant. ¶ Tunc autem accedunt mulieres, visuræ monumentum. Et quia lapidem reuolutum aspexerant, non eguerunt reuoluentis opera, quam prius desiderabant. Ideo ingressæ sunt in monumentum, & viderunt angelum Dei sub forma iuuenili, vestitum stola candida sedentem super lapidem à dextris monumẽti: ex spectaculoque angelico isto stupuerunt. Mulieribus autem istis ingressis in monumentum Angelus alloquitur, dicens, Nolite timere vos, scio enim quod Iesum Nazarenum crucifixum quęritis, surrexit iam sicut dixit non est hic. Venite, & videte locum, vbi positus erat Dominus. Ex quo videtur mulieres primo ingressas non penetrasse interiora sepulchri sed tantum veluti in vestibulo resedisse sepulchri. Videturque ante petram, vbi erat excissum sepulchrũ fuisse mansiunculã exteriorẽ siqui-

Sepulchrum Domini habebat mansiunculã exteriorem vbi fuerant custodes & vbi primo ingressę fuerũt mulieres.

dem angelus ait, Venite, videte locũ vbi positus erat Dominus. Igitur adhuc nõ viderant intimam sepulchri partem, vbi Dominus iacuerat mortuus. Et adiecit angelus, Sed ite, & cito euntes, dicite discipulis eius, & Petro. Mulieres autem obtẽperantes angelicis iussis, ingressæ sunt ad intima monumenti, videnda & viderunt locum vbi positum fuerat corpus Domini: & vacuum locum inuenientes, cõsternatæ sunt, quod non inuenirent corpus Iesu, quod ipsę anxiè quęrebant. Ipsis autem mente deiectis, duo angeli in veste fulgenti illis apparuerunt, dicentes, Quid quæritis viuentem cum mortuis? Recordamini, qualiter locutus est vobis, cum adhuc in Galilæa esset, dicens, Quia oportet filium hominis tradi in manus peccatorum & crucifigi, & tertia die resurgere, &c. vt sequũtur in Luca. Vnde [illegible] exitur quod in Matthæo scribitur. Et exierunt continuo ex monumẽto, cum timore, & gaudio magno, currentes nuntiare discipulis eius: quanuis Matthæus, ab angelo vno, verba hæc esse dicta commemorat, Lucas autem à duobus. Sed fieri potuit, vt angelus qui primo locutus fuerat mulieribus dicens, Venite, & videte locum vbi positus erat, & introduxerat eas in monumenti intima hic, post modum cum altero angelo, in parte interiori monumenti alloqueretur mulieribus, aut quod alij duo, erant angeli isti. Neque dissidium esse putes, quod Lucas scribat hos angelos apparuisse in veste fulgenti, & Marcus dicat angelum apparuisse in veste candida, aut quod angelus primo visus, describatur sedens supra lapidem, & angeli secundo visi stantes describantur iuxta mulieres. Primum soloes, quia nimius candor fulgor quidam est: nam lux secundum Arist. candida est, secundum vero, quia qui sedebat, angelus primo poterat stare postea. Nisi malis dicere alios fuisse angelos, qui erant in parte intima sepulchri, ab eo, qui erat in parte exteriori sepulchri, vbi lapis reuolutus iacebat. Solus autẽ Matth. scribit vultũ angeli fuisse instar fulguris, hoc est, maximè fulgentem: vt ex istis accidentibus beatorum gloriam explorare nobis liceat. Nanque Dominus transfiguratus, vultum ostendit resplen-

Fulgor angelici vultus, & candor vestimentorũ gloriam significat beatorũ.

splendentem sicut sol, & vestimẽta eius candore plusquam niueo rutilabãt. Est enim apud beatos in mentibus lux æter næ claritatis, & candor immortalis innocentiæ. Et resumpta corpora fulgebunt sicut sol, siquidem fulgebunt iusti sicut sol, in regno patris eorum, & omni puritate nitebunt.

Matt. 13.

¶ Voluit autem Christus sua dispensare mysteria angelico ministerio. Nanq; natalium suorum primi præcones angeli fuerunt Luc. 2. Domino oranti in horto, & iam calicem passionis mox futurum libanti, angelus astitit confortans eum Lucæ. 22. & nunc primi Christi resurrectionis prædicatores angeli sunt, qui admirandam supra omnem naturã, & super omnem aliam resurrectionem, Christi resurrectionem mulieribus annuntiant. Quæ primæ beatum hoc nuntium promeruerunt audire, quia earum feruens erga Dominum amor, & instantissima solicitudo, tantum muneris promeruit, quantum fuit beatissimo dominicæ resurrectionis exhilarari ante omnes nuntio. Similiter quoque sub ascensu ad coelos Domini astant, & terribilẽ eiusdem descensum ad iudicium finale pronuntiant. Instituit autem non ab re Deus per angelos suos Christi mysteria dispensare, vt diuinitus illa esse facta credamus, quando per angelicos testes ea testata videmus. Quod vero, angelum, qui primo est locutus sanctis mulieribus, sedentem, alios vero stantes legamus, factum ob id est, quia angeli Dei & nos docent, & Deo assistunt. Nos docent tanquam magistri diuinorum sacramentorum: Deo adsistunt, vt ministri diuinitatis. Doctores autem sedent, Matthæi. 5. sedens Christus docebat suos auditores. Ministrorũ vero est stare: ideoque angeli & sedent quoad nos, & stát, quoad Deum.

Christus angelico ministerio dispensat mysteria sua.

¶ Aut secundo angelus, qui in exteriori sepulchri erat portione, sedebat super lapidem, qui vero in intima erant sepulchri parte stabant; siquidem primus angelus, talem positionem ostendebat extra, qualem de resurrectione fidem mulieres habebant intra. At apud mulierũ fidem tunc nondum Christus surrexerat, sed adhuc iacebat inclusus lapide. Ideo primo visus angelus non stat, sed sedet, super lapidem sepulchri. Quia vero postquam inductæ sunt ab hoc angelo in interiora sepulchri mulieres, & admonitæ ab alijs fuerunt duobus angelis, fidem cõceperunt resurrectionis Domini, & iam eum non requiescentem in sepulchro credebãt, sed resurrexisse iam ex sepulchro, ideo angeli isti duo stantes tunc fuisse legimus. Tres hos angelos autem esse Deus disposuit, resurrectionis dominicæ testes, & præcones primos, quia in ore duorum vel trium stat omne verbum. Candor autem vestium angelicarum lętitiæ ingentis erat argumentum: vt taceant hæretici huius seculi ridentes, mutatoria vestium in ecclesia Dei. *Vna sabbati.* Etsi solam pronuntiet Mariam Magdalenam, Ioannes nõ sola fuit quæ iuit ad sepulchrum, sed ipsa cum cæteris mulieribus, quas commemorant alij Euangelistæ, scilicet, cum Maria Iacobi, & cum Salome, & cum Ioãna. Quod vero Matthæus scribit. Et altera Maria, credit Nicephorus lib. 1. histo. eccles. cap. 33. hanc fuisse Mariam filiam Iosephi sponsi Mariæ virginis. Hic enim, vt ille putat, fuit frater Cleophæ & mortuo Cleopha sine prole ex coniuge fratris accepit hanc Mariam alteram. Ex aliorũ quoque sententia scripsit Magdalenam fuisse filiam mulieris Chananęæ, Matt. 15. & Mariam quoq; interfuisse quæ erat Iudæ Iosephi filij, qui Iudas vnus erat ex duodecim, quam putat esse Iacobi minoris matrem. At verò nos supra dicebamus Mariam Iacobi minoris matrem, esse Cleophæ vxorem, qui aliàs appellatur Alphęus: & Iosephum sponsum virginis non aliam duxisse vxorem, præter Mariam matrem Domini, supra etiam disseruimus. Neque Magdalenã fuisse filiã Chananęæ, itẽ putamus quia à Magdalena non eiecit dęmonia corporaliter, sed spiritualiter obsidẽtia. Et rursum Chananęa, erat Sirophęnissa, Magdalena autem Iudęa. Rursus adiecit Nicephorus, Ioannam, cuius meminit Lucas. 24. fuisse Iacobi maioris, & Ioannis matrem, quam Euãgelium matrem filiorum Zebedæi appellat. At vero si hæc Ioanna est vxor Chusæ, cuius Luc. meminit. c. 8. hęc Ioãna vxor Chusæ, nõ est Zebedæi vxor: qui fuit pater Iacobi, & Ioannis. Si vero

Nicephorus nõ probatur.

Angeli describuntur sedẽtes, & astãtes.

alia Ioanna fuit præter eam, quæ commemoratur vxor Chusæ procuratoris Herodis euangelio non est proditum.

¶Salome autem quidam putant, fuisse filiam Annæ sororē que virginis Mariæ, non ex Ioachim sed ex alio viro Salome nuncupato procreatam. Alij credūt non dictam Mariam Salome, sed solum Salome.

¶Sunt qui existimant, hanc fuisse matrē filiorū Zebedæi, vt Theophilus, & Chrysostomus; ante quos Origenes idē est operatus, quæ hac nomenclatione appellatur Salome. Alijs placuit, vt aiebam dudum, fuisse nomen proprium huius Maria, & Salome esse cognomen eius à viro desumptum cui nupta erat.

Mulieres discipulæ domini ardentiores fuerunt quam viri discipuli Christi.

¶Hæc igitur erat discipula domini, vt cæteræ commemoratæ fœminæ. Et non solum istę quarū nomina exprimuntur ab Euangelistis: sed & aliæ mulieres venerunt cum istis, vngere corpus domini quæ erant discipulæ feruentissimæ domini, & eum subsecutæ fuerant à Galilæa. Ioannes autē solum meminit Magdalenæ, quamuis ex verbis Magdalenæ, plures illi coastitisse ad sepulchrum Domini significatur. Ait enim, *Tulerunt Dominum meum, & nescimus vbi posuerunt eum.* Loquitur namque in plurali nescimus; pro se & alijs. Nicephorus insinuat beatam virginem, itidem venisse, cum istis fœminis visum sepulchrum. Verumtamen, beata virgo fidem resurrectionis inuiolatam habuit, ideo non erat itura cum mulieribus; ad vngendum corpus Christi. Nam vt dicebamus, mulieres istæ, deiectam habebant dominicæ resurrectionis fidem, ideoque ibant vncturæ dominum.

¶Ad hæc si beata virgo socia fuisset cōmemoratarum mulierum in hoc itinere eius fieret prima mentio, non Magdalenæ, vt fit ab Euangelistis. *Cucurrit ergo ad Simonem Petrum, & ad alium discipulum, quē amabat Iesus & dicit, tulerunt dominū à monumento, & nescimus vbi posuerunt eum.* Mulieres istæ postquam ab angelis duobus; qui erant in intima parte monumenti admonerentur, vt nuntiarent resurrectionem domini discipulis eius & Petro illæ cito exeuntes venerunt nuntiaturæ vt modo narrat Ioannes. Narrat autem Matthæus has mulieres egressas à monumento cū timore & gaudio magno. At Marcus inquit, at illæ exeuntes fugerunt de monumento: inuaserat enim eas tremor & pauor nemini quicquam dixerunt, timebant enim. Sed dicet aliquis, si gaudebant gaudio magno, quomodo timebāt, & stupebant? Et rursus. Si nemini cuiquam dicebant, quomodo cito exeuntes venerunt nuntiare discipulis resurrectionem? At stupuerunt valde ex angelica visione, & gaudebant ex verbis angelicis docētibus Christum surrexisse à mortuis. De alio ergo gaudebāt, de alio timebant. Secundum sol uit Augusti. eas nihil respondisse angelis, ex turbatione aut quod nihil locutæ sunt custodibus iacentibus: at custodes iam tum fugisse crediderim potius cum Theophi.

Custodes sepulchri exter remotu conti ouo fugerūt.

¶Aut dicendum quod fœminæ in via, qua pergebant, vt nuntiarent apostolis, domini resurrectionē, secundum quod angeli duo, illis iusserant, qui erant in parte secretiori monumenti, nulli quicquam dixerunt. Timebant enim, vel furorem principum sacerdotum, aut stupefactæ ex angelica visione tacitæ transegerunt iter secum cogitantes spectaculum angelorum, quod in sepulchro viderunt.

¶Venerunt ergo ad discipulos Christi vndecim, vt ex alijs euangelistis habetur & illis nuntiarunt lætissimum nuntium dominicæ resurrectionis & non solum vndecim, sed cæteris omnibus discipulis domini, qui non erant apostoli, vt Lucas commemorat. Vnde subdit Lucas, Et visa sunt ante eos sicut deliramētum verba ista, & non crediderunt illis.

¶At verò quia angeli dixerant mulieribus, signanter esse nuntiandam resurrectionem Petro, Dicite ait, discipulis eius & Petro, quippe Petrus correptus fuerat ex summa tristitia, quia dominum negarat; ideo illi singulariter nuntiandam lætitiam resurrectionis angelicā consititit iussio. Idcirco Magdalena cucurrit, vt Petro particulariter nuntiet resurrectionem Domini. Forsan omnibus dixerant vniuersaliter quæ viderāt, Petro vero seorsum particularius rem denarrat Magdalena sola vnde videtur, quod Petrus & Ioannes aliquantisper segregauerant sed conuentu aliorum discipulorum

Concordia euangelistarum.

ſcipulorum, poſtquam acceperunt mulierum teſtimoniuṁ, de reſuſcitato domino, vt ſecum teſtimonium expenderent. Iſti enim duo diſcipuli erant feruẽtiores in amore Chriſti, cæteris, ideoque rem meditatius vt librent, ſeorſum ab alijs, mulierum teſtimonia conſiderant, ideo ait, Cucurrit ergo, ſcilicet, Maria Magdalene, & venit ad Simonem Petrum, & ad alium diſcipulum.

¶Hoc factum eſt poſtquam omnibus apoſtolis, & alijs diſcipulis, nũtiarat domini reſurrectionem, tũc ad Petrum cucurrit, vt habuerat in mandatis angelicis & ad Ioannem quia tũc erant cũ Petro. Et ſuo more Ioannes ſupprimit nomen ſuũ, ſed ex Chriſti indicato in eum amore, ſe prodit, dicens, Quem amabat Ieſus. Cæterum Magdalenam, non refert Ioannes retuliſſe verba, quæ ab angelis mandata erant illi apoſtolis referre, ſolũ enim ait, *Tulerunt Dominum meum, & neſcimus vbi poſuerunt eum*. Verum Lucas commemorat mulieres apoſtolis nuntiaſſe omnia, quæ ab angelis illis erat iniunctum, vt nuntiarent. Cæterum poſtquã omnibus nuntiarant, quę ex angelis acceperant mulieres, Maria Magdalene feruentiſsimum gerens affectum, quia amantes ſæpe admodum increduli, ideoque ipſa etiam tunc credebat dominum ſuiſſe furto ſublatum, & hoc quod ipſa credebat, exponit Petro & Ioanni ſeorſum, vt diximus paulo ante. *Tulerunt*. Credebat furto ſublatum domini corpus, quod vocat ex toto partẽ, vt per dominum, corpus Domini ſuum vſitato tropo ſermonis ex ſinecdoche quo dicimus, Hic iacet rex vel epiſcopus, cum ſolum ibi ſit cadauer regis, vel epiſcopi. Audito igitur ſermone Magdalene, *Tulerunt Dominum, &c. Exijt Petrus & alius diſcipulus, & venerunt ad monumentum. Currebãt autem duo ſimul, & ille alius diſcipulus præcucurrit citius Petro, & venit primus ad monumẽtum. Et cum ſe inclinaſſet, vidit lintheamina poſita, & ſudariũ, quod fuerat ſuper caput eius, non cum lintheaminibus poſitum, ſed ſeparatim inuolutum in vnum locum. Tunc ergo introiuit & ille diſcipulus, qui venerat primus ad monumentum, & vidit, & credidit. Nondum enim ſciebat ſcripturam, quia oportuit eum à mortuis reſurgere*. Græcè habetur, & quod oportuiſſet. Si furto ſublatum fuiſſet corpus domini, ſudarium, & lintheamina, non ibi relinquerentur: ſed totum corpus vt iacebat fuiſſet ſublatum. Et ideo, vt mulieres & apoſtoli, non falſo opinarẽtur, quod alioqui ſunt opinati, diuina diſpẽſatione relicta ſunt in monumento, & ſudarium, & lintheamina. Hoc eſt ſindõ, in quo fuit inuolutum corpus, & ligamina alia quibus mortui ſolent ligari, & ſudarium, quod erat inuolucrum capitis. Hæc autem mortuorum veſtimẽta, qui viuus immortali vita ſurgebat iuſtè deponit in ſepulchro: quia nihil vitæ immortali, cum inuolucris mortuorum. Manent igitur funeris indumenta, in domo ſibi propria, in ſepulchro, ſcilicet, quod eſt domus mortis.

Cur Chriſtus depoſitis ſudario, & lintheaminibus ex ſepulchro reſurrexit.

¶Lazarus ſurgens ex mortuis inſtitis inuolutus mortalibus, ſurgit, & ſoluitur ab apoſtolis, in teſtimonium reſurrectionis eiuſdem, qui mortuus fuerat. Quippe hic ſurgebat moriturus, ideo ſecum mortalia rediuiuus deuehit indumẽta. At qui reſurgit iam non moriturus ſimul cum morte, mortuorum deponit veſtimenta. Beata vt diſcas corpora claritate Dei & immortalitate veſtienda, non veſtimentis, ex lino vel ex mortuorum animalium pellibus contextis.

¶Quippe nos etiã viui ex pellibus mortuorum circundamur: quia vitam mortalem gerimus. At vero Adam à Deo in paradiſo conſtituitur nudus, & tunc demum erubuit ex nuditate, quando primum peccauit contra dominum. Idque temporis poſt miſerabilem infandumque lapſum, à domino veſtiuntur primi noſtri parentes. Dominus ergo ſurgens ex mortuis nudus ex noſtris veſtimentis ſurgit veſtitus tamen ſtola glorię, & immortalitatis, vt nos doceret quod quomodo ipſe reſurrexit, & nos reſurgemus, depoſitis omnibus mortis indumentis, ad immortalem vitam poſsidendam.

¶Gregorius in homil. allegorizans hæc inquit, per Ioannem iuniorem: Synagogam ſignificari: ſiquidem gẽtilitas prior fuit, quam Iudaica religio. Quare gentium multitudo, per Petrum ſeniorem adumbratur. Ioannes ergo ſe inclinat, ſed non intrat in ſepulchrum, quippe Iudæi, audientes oracula de Domini morte & reſurrectione nihilominus obduruerunt,

Allegoricus ſenſus.

ruerunt, & nõ intrauerunt in sepulchrũ non credentes in Christum mortuum, sed solum viderunt sudarium & linthea mina: quoniam ex prophetis quos legebant, illa ventura credebant. At Petrus intrat in sepulchrum, quia ecclesia ex gentibus collecta Christi mortem eolit. Porro apud Lucam solum legimus Petrum cum procubuisset in monumentũ vidisse lintheamina, & quod recesserit, mitans secum quod factum fuerat, Non tamen scribit Petrum introisse in sepulchrum: verum quod Lucas tacuit, Ioannes commemorat. Et fieri potuit, primo procubuisse, & deinde introisse, & postea egressus ex sepulchro abijt secum demirans gestum quod viderat. Ioannes autem qui præcucurrerat, & nõ intrauerat primo, introiuit post Petrum, quia cæcitas contigit in Israel, donec plenitudo gentium intraret, & sic omnis Israel saluus fieret ad Roma. 11. vel aliter per Ioannem qui sublimis est ex euangelij sui celsitudine doctores ecclesiæ subintelliguntur: per Petrum vero apostolica sedes. Pontifices ergo summi & doctores pariter currunt per fidem: at vero Ioannes, præcucurrit citius: quia doctores ecclesiæ sæpe præpollẽt summis quibusdam pontificibus in differendis mysterijs fidei, at verò Petrus primo intrat & Ioannes sequitur: quia suprema autoritas diffiniendæ fidei penes solam Romanam ecclesiam est: non penes doctores: quam sequi doctores ecclesiæ tenentur: ideo postquam Petrus intrauit sepulchrũ Ioannes est secutus. *Et sudarium quod fuerat.* Sudarium quod capitis erat inuoluctum semotum ab alijs lintheaminibus corporis, videt Petrus. Quippe diuinitatis mysteria, valde sunt inuoluta, & secreta ab omni commercio creaturarum. Aut quia sudarium, ex nomine sudoris laborem subdenotat: ideo quod capitis sudarium esset per se separatum à lintheaminibus corporis, subdenotabat passionem Christi, qui est caput nostrum, multo diuersam esse à passione sui corporis mystici. Nam ille passus est spontaneus nos repugnantes: ille citra culpam, nos propter peccata nostra &c. *Abierunt ergo iterum discipuli ad semetipsos.* Græcè, rursus, & non iterum ad se ipsos idest, ad domos suas. Ioannes fidem in resurrectionem, ex viso sepulchro, conceptam à se & Petro, ostendit cum ait. *Nondum sciebant.* Non solum fidem suam declarat Ioannes, sed etiam Petri fidem in resurrectionem domini. Et quidem res miratu est dignissima cum dominus toties inculcasset discipulis suis resurrectionem suam, cur apostoli tam tardi fuerunt ad credendum. Cęterum Petrus & Ioannes fuerunt primi qui crediderũt dominum resurrexisse ex viso vacuo sepulchro, & sudario, & lintheaminibus. Et quanuis angeli eis non sunt locuti, cæterum sufficit eis, videre sudarium inuolutũ in locũ vnum & lintheamina, &c. vt crederent. Magdalena autem, etiam admonita angelico oraculo, quæ primo visa est credere dein mutat opinionẽ: Primo enim videtur credidisse, quippe gauisa est gaudio magno ex angelico de resurrectione Domini testimonio, & nõ gauderet, nisi opinaretur Dominum resurrexisse: at verò dein mutat opinionem, quia stat ad monumenti ingressum plorans, vt subdit Ioannes. *Maria autem stabat ad monumentũ foris plorans. Dum ergo fleret, inclinauit se, & prospexit in monumẽtum, & vidit duos angelos in albis sedentes, vnum ad caput, & vnum ad pedes, vbi positum erat corpus Iesu. Dicunt ergo ei illi, mulier quid ploras? Dicit eis, quia tulerũt Dominum meum, & nescio vbi posuerunt eum.* Abeuntibus discipulis Petro, & Ioanne Maria Magdalena ad fores monumẽti, siue in parte exteriori eius, siue in ipso horto, vbi erat monumentũ stat plorans. Primo scribitur gaudens ab alijs euangelistis gaudio magno, quia ex verbis angelicis conceperat Christum surrexisse: at vero, quæ est sexus fœminæ i conditio, cito mutatur, & plorat, quæ gaudebat, & credit Christi corpus furto sublatum. Angeli verò, qui iam eam admonuerant de resurrectione Domini, nihil de re hac loquuntur modo, sed potius tacite reprehendendo eius incredulitatem, petunt, Mulier quid ploras? ex mulieris nomine eiusdem mobilitatem reprehendũt. Quod verò nunc describuntur sedentes angeli, qui à Luca descripti sunt stantes, forsan non vacat à mysterio, vt ex varietate angelicæ positionis, varietas in animo Magdalenæ significetur. Quod verò ait, in albis, seu albis esse indutos, idẽ est,

est, atque in veste fulgenti: quippe lux candida est, vt experimur.

¶ Erant ergo vestes angelicæ quales & niens eorum, quæ summè fulgida est fulgore diuinæ claritatis. Neque vestes istæ erant veræ vestes, sicut & nostræ, quippe angeli sunt spiritualis substantiæ, quæ vestibus non eget, imo neque vestiri potest. At in assumptis corporibus lucidissimas demonstrarunt habere vestes, vt ex vestibus lucidis fœminæ, resurrectionis lætitiam conciperēt. Græcè, non vidit sed, videt legitur. Pro eo tamen quod legimus in albis, amictos albis apertius reddi poterat.

Angeli in corporibus assumptis fulgidas demonstrant vestes.

¶ Primus angelus visus fuit sedens super lapidem monumenti intra monumentum. Isti verò traduntur sedentes sed non super lapidem, sed vitia monumentum, altero teneute caput, altero verò pedes monumenti. Hoc autem factū est, vt Magdalena videns sepulchrū domini, vtrinque & ex initio, & ex fine esse obmunitum angelica custodia, crederet nullum potuisse suffurari corpus Domini, cuius sepulchrum angelica custodia seruabatur. Quocirca crederent non sublatum furto, sed diuinitatis potentia surrexisse: vnde & reprehensibiles magis erant eius lachrymæ.

¶ At obtupescet aliquis, secum voluens, cur apostolis Petro, & Ioanni angeli nō loquuntur, neque pandunt resurrexisse dominum, & mulieribus pandunt? Cessabit tamen stupor si consideramus apostolos gnaros esse prophetici sermonis, & fœminas ignaras scripturæ, quia literas nesciunt: ideoque sufficiebat Petro, & Ioanni videre sepulchrum vacuū, &c. vt ex viso sepulchro adiuti scripturę testimonio crederent. Fœminis vero locum scripturæ suffecit, angelica apparitio, & sermo.

¶ Vel aliter, quia angelus malus fœminæ in horto Gen. 3. instillauerat sermonem mortis dicens, Cur præcepit vobis Deus, &c. Ideo Deus instituit etiam angelum in horto instillare fœminę sermonem vitæ dicens, Quid quæritis viuentem cum mortuis: vt sicut Eua decepta à malo angelo, fuit ruinæ humanæ occasio, ita & fœmina erepta à fallacia, per angelicum sermonem salutiferæ resurrectionis veritatem ostendat. Quod si forsan te angit dubitatio, cur Magdalena nihil scifcitatur ab angelis quærēs, vbi posuistis corpus Domini, aut si vos non sustulistis, quis obsecro sustulit, vel quid vis aliud, sed tacita lachrymas fundit. At verò, viso Domino, non credens esse Dominum, ab eo interrogat, Domine, si tu sustulisti eum, dicito mihi? Dixerim Magdalenam non ausam fuisse angelos quicquam interrogare, detentam stupore ex angelica maiestate, quam cernebar. At verò, quia credebat dominum esse hortulanum ideo ausa fuit dominū scifcitari, quasi hominem mediocris sortis, cuius ferebat status, vt ab illo Magdalena scifcitaretur, Domine si tu sustulisti eum &c. Quod autem valde ipsa & aliæ reueritę fuerint vultum angelicum ex illo Lucæ constat, cum autem timerent ait, & declinarent vultum in terrā, quæ declinatio vultus ex maxima admiratione & reuerentia procedebat. *Dum ergo fleret.* Impatiens amoris affectus nō sinebat Magdalenam consistere, ideoque primo stabat ad monumentum foris plorans, deinde verò ingreditur monumentum, & inclinans se prospexit. Prospiciebat autem, si ibi aderat corpus Domini. Iam prius viderat ibi non esse: at verò ex amore exæstuans, idem repetit videre si forsan erat prius decepta. *Hæc cum dixisset conuersa est retrorsum, & vidit Iesum stantem, & non sciebat, quia Iesus est. Dicit ei Iesus, Mulier quid ploras? quem quæris? Illa existimans quod hortulanus esset dicit ei, Domine si tu sustulisti eum dicito mihi, vbi posuisti eū, & ego eum tollam. Dicit ei Iesus, Maria. Conuersa illa dicit ei, Rabboni, quod dicitur magister.* Postquam viderat angelos intra monumentum & ipsa aspexerat iterum monumentum esse vacuum, rursus conuertit se retrorsum exiens intima monumenti. Et cōuersa videt Iesum stantem non sedentem, vt viderat angelos. Et Iesus eam interrogat, quod angeli dudum interrogauerāt, Mulier quid ploras? quē quæris? Optimè sciebat, cur plorabat, & quem quærebat, quia Iesum ipsum quęrebat: verum, vt exponat ipsa animum suum, & paulatim eam deducat ad fidē suæ resurrectionis, ideo ab ea scifcitatur cur ploret, &c. At dicet aliquis, cur hæc mulier tam anxia est in quærendo corpore Domini quod credebat furto iam subla-

Impatiēs animus amoris consistere nescit.

In horto fuimus sepulti in peccato, & in horto surreximus à peccato.

ſublatum eſſe? cum ſi furto ſublatũ erat, Magdalena non erat potens illud iã ſibi vſurpare, quia mulieris vires inualidæ erant, vt corpus Ieſu à furibus ſublatum ſibi donaretur. Dixerim, vel quia ipſa diues & potens erat, & ſibi perſuaſa erat, ſi corpus Domini extaret alicubi, ſibi pretio magno eſſe paraturam. Aut flammigero æſtuans amore, poſsibilia ſibi putabat ſubripere corpus, & ſibi tollere, ſi reperiretur, quod alioqui impoſsibile erat: amanti enim vehemẽter nihil ducitur eſſe impoſsibile. Deſiderabat autem corpus Domini apud ſe habere ſepultum, vt tanti memoria magiſtri nuſquam à ſua, & aliorum memoria aboleretur, & à nemine vltra cõtumelia afficeretur. *Dicit, Domine.* Non dicit, quod quærit corpus Ieſu, ſed ex abundantia amoris diſtracta, putat ſuum animũ cuilibet patere. Ideo, non ait, quæro corpus Ieſu, ſed Domine, ſi tu ſuſtuliſti dicito mihi, &c. Putabat Maria Magdalene Ieſum, quẽ videbat eſſe hortulanũ, ideſt, horti illius, vbi Dominus ſepultus fuerat, colonum vel cuſtodem. Cum ergo ibidem fuiſſet ſepultum corpus Domini, collegit apud ſe forſan ab illo hortulano, fuiſſe furto ſublatum, ideo ait, Domine ſi tu ſuſtuliſti eum, &c. Ego eum tollam. Intellexit, ego tollã mihi, quia tibi non proderit, vt mihi proderit ad meam conſolationem: quia eſt corpus magiſtri & Domini mei.

Amor Magdalenę in Chriſtum ſingularis.

¶Stupẽdus amor mulieris huius in Chriſtum, corpus eius ſibi tollere, inſtanter amat, vt quem viuum habere non poterat ſua opinione, in mortui ſaltem conquieſceret aſpectu.

¶Solemus mortua corpora etiam chariſsimorum horrere & fugere, & curamus ea ſtatim ex domo efferre: at iſta Chriſti amantiſsima mortuum corpus Chriſti curat in domum ſuam ſi poſſet inferre. Hoc enim ſibi vult cum ait, Ego eum tollam. Neque veretur principum inuidiam ſacerdotum, aut Phariſaicam calumniam, nihil hæc curat, nihil formidat ſibi venturi mali, ſi modo corpore mortuo Chriſti ſibi detur frui.

¶Hinc tu expende quantas viui Chriſti radices in hac fœmina egerat amor, cum maximas flammas euomat in eum quem eſſe mortuum tunc credebat.

Exiſtimans quod hortulanus eſſet. Aut quia Dominus, in hac ſe oſtendebat forma congruens horto, vbi oſtendebatur. Ne putaret Magdalena alium quempiam eſſe, & non auderet eũ interrogare. Corpus enim glorioſum, in qua volet ſe poterit oſtendere forma, vt diſcipulis euntibus in Emaus, Lucæ. 24. ſub forma peregrini longius agentis iter ſe demonſtrauit. Vnde trifariam ſe oſtendit Dominus, ſub hortulani forma & ſub peregrini ſpecie, & ſub propria forma vt apoſtolis.

Non accepit Dominus hortulani formam.

¶Sub hortulani quidem ſpecie Magdalenæ: quippe ipſa indigebat cultura fidei, & diſcipulis duobus non credentibus, ſub peregrini ſpecie: quippe peregrini erant à fide reſurrectionis, Apoſtolis vero in propria, quia futuri erant ſummi præcones reſurrectionis.

¶Aut nõ hoc, ſed ipſa Magdalena, quia vidit Dominum ſub habitu mediocri & in horto ſtantem, credidit eſſe hortulanum. Cyrillus exiſtimat, tunc non potuiſſe cernere rectè Magdalenam Dominum: quia adhuc tenebræ erant, ideô iudicauit eum viſu decepta eſſe hortulanum.

¶Verum, etiam ſi primus acceſſus Magdalenæ ad ſepulchrum fuerit nondum clara micante luce, cæterum hic erat iã ſecundus acceſſus. Quippe poſt primũ acceſſum, ipſa cum alijs mulieribus ex monumento, regreſſæ ſunt ad domos apoſtolorum, & nuntiauerunt illis, quæ habebant nuntiare ex angelicis mandatis. Et dein ſecundo venit ipſa cum Petro & Ioanne, ad monumentum, & illis abeuntibus. ipſa fixa ſtabat iuxta monumentum quærens quem tam feruidè diligebat: ideo videtur hoc tempore, iam clara luce micaſſe diem. Hieron. ad Hedib. q. 5. item putat Dominum ſub forma hortulani non apparuiſſe nunc ſed Magdalenam attonitam ex eo quod acciderat, errore deceptam crediſiſſe hortulanum eſſe. *Conuerſa illa.* Poſtquam dixerat Domino, Si tu ſuſtuliſti eum dici to mihi, rurſus ſe auertit à vultu Domini, & ſe conuertit ad Domini ſepulchrũ. Amor nanque vehemens eam reddebat valde inquietam, vt vultum defixũ non haberet, in Chriſtũ ſed vbi ſciebat fuiſſe theſaurum ſuum reconditum eô ſuum

ſæpe

sæpe conuertebat aspectum. Neque ibi tamen figebat obtutum, quia Christi corpus sibi non videbat: ideo rursus auertit à sepulchro aspectum, & conuertit se ad dominum, qui eam appellans ex proprio nomine, cognitus est ab ipsa. Vnde respondit, Rabboni, quæ est vox syriaca & interpretatur Magister, vel magister meus.

¶Ioannis decimo scriptũ est oues meæ vocem meam audiunt. Magdalena omnis Christi audiens vocem Christi, quam ipsa solebat audire, scilicet, Maria, continuo cognouit pastorem suum. Primam vocẽ audierat, Mulier quid ploras? quẽ quæris? at hanc Christi vocẽ, non cognouit esse sui pastoris, hanc tamẽ aliam vocẽ, Maria, qua ipsa sæpe à Domino appellatur, hanc cognouit, vt sibi propriã. Vt discipuli duo illi Dominum cognouerunt ex fractione panis, ita Magdalena cognouit Christum ex voce, Maria quia eam appellauit modo, quo solebat eam appellare: quare tunc Christum cognouit.

Maria cognouit Dñm ex assueta prius appellatione.

¶Mirabilem Dei sapientiam quis non mirabitur? Primo enim Christus nõ appellauit eam Mariam, sed ex appellatione communi fœminei sexus, Mulier ait, quid ploras? De in verò eam ex propria appellatione appellat: cur ita? Vt sensim deduceret eam, ad fidem resurrectionis, & non de repente, vt ipsa confiteretur in primis amorem in Christum, quẽ gerebat, & de in se panderet Christus: vt demum nobis constaret, quia amantissima fuit Christi hæc mulier, quantique fecerit eam Christus quæ alioqui fuerat turpissima peccatrix in ciuitate: cui nihilominus ante omnes alias mulieres, & viros, voluit primo apparere. Et hęc fuit domini prima apparitio. Vnde Marci. 16. Surgẽs autẽ Iesus prima sabbati, apparuit primo Mariæ Magdalenæ. Multi tamen crediderunt hanc clausulã fuisse adiectam, seu assutam euangelio Marci: si quidem dominus, non quando surrexit apparuit Mariæ Magdalenæ, sed postea. Surrexit nanque sub initio diluculantis aurorę, at verò apparuit Magdalenæ multo post, vt supra diximus. Verum hoc participium, surgens, Græcis ἀναστὰς, idem est, atque cum surrexisset. Et sensus est, postquam surrexisset Iesus apparuit primo Magdalenæ: Aut oportet punctuare ad hunc modũ, Surgens Iesus prima sabbati apparuit Mariæ Magdalenæ iuxta Hiero. lib. 2. contra Pelag.

Concordia Euangelistarum.

Porrò autem dubitabit aliquis quomodo canit Ecclesia, Dic nobis Maria quid vidisti in via? Et ipsa introducitur respondens, Sepulchrũ vidi viuentis, & gloriam Christi resurgentis, si quidem, vt ex Ioãne modo liquet Maria Magdalene, non vidit Christũ in via, sed in termino: quippe vidit in horto vbi erat sepulchrum.

¶Porrò apud Matth. 28. traditur, mulieribus reuertentibus ex sepulchro, vt nunciarent resurrectionem apostolis, apparuisse dominum: vnde dubio procul etiam Magdalenæ tunc apparuit, quia non excepit Magdalenam, quam prius dixerat venisse cum alijs visere sepulchrum: nisi dixeris, cum Ambrosio super Lucam, duas fuisse Magdalenas, mihi tamen verisimilius est fuisse vnam solum. Ideo bis apparuisse Magdalenæ dominum dixerim, primo in loco vbi denarrat Ioannes, scilicet, in horto, quia ipsa recedentibus socijs, perstitit ad monumentum fixa, ex viso monumento etiam vacuo, sibi captans cõsolationem.

¶Post hanc autẽ apparitionẽ, Magdalena arripuit iter, vt consequeretur socias mulieres, quæ iam abierant, & pręcesserant, & eas consecuta, ipsi & alijs in via apparuit Iesus, vt Matth. dicit, Et ecce Iesus occurrit illis.

Magdalenæ bis apparuit dominus & de secunda intelligitur hymnus Ecclesiæ.

¶Maiorẽ ergo gratiam obtinuit mulier, quæ peccatrix fuerat, quam aliæ, quæ peccatrices non fuerunt: vt latro peccator maiorem etiam obtinuit, quam apostoli iusti, si quidem vidit à morte Domini, Dei clara visione essentiam.

¶Vt hinc exploratum sit nobis, Deum maximi facere peccatores verè pœnitentes: quippe ipse ad hoc venerat vocare peccatores ad pœnitentiam. Vt ergo calcaria adijciat dominus peccatoribus, vt errata veteris vitæ deponant, & induant nouum hominem qui secundum Deum creatus est, propterea maximis gratijs legimus à Deo decoratos peccatores esse.

Magnam gratiã Deus confert verè pœnitentibus.

¶Accedit tamen istis, quod Magdalena feruentius cæteris diligebat: nam si tardior fuit ad credendum, non ex incredulitatis

litatis animo, hoc fecit, sed ex multitudine amoris. Ipsa enim subitam cum desideraſſet resurrectionem Domini, nullam eſſe putabat, quam oculis continuo non cerneбat. Latro verò in cruce ſua confeſſus Domini poteſtatem, pendentis etiam in cruce, maximam eſt profeſſus fidem, atque ſingulariſsimam. Quis obſecro, tanta fide polleret hominum, vt ſecum crucifixum, & ignominioſius crucifixum, regem confiteretur, at Dominum dicens, Memento mei Domine cum fueris in regno tuo. Stupenda latronis fides, quam in nullo diſcipulorum cernimus Chriſti. Nam crucem videt, clauos, ſpineam, vibices flagellorum inſultantes carnifices, ſubſanantesque ſacerdotes, & nihilominus mentis oculis, quos Chriſtus illuminarat, ſub ſummo vilipendio crucis, ſummum regnum Chriſti proteſtatur. Ex ſingulari igitur fide hac & amore ſingularem prærogatiuam obtinuit.

¶Porrò ſciſcitabitur quiſpiam, Quid ergo eſt, quod meminit Marcus apparuiſſe primo Mariæ Magdalenæ, & alij Euāgeliſtæ etiam meminerunt apparuiſſe alijs mulieribus: at vero ſi apparuit virgini ſacræ omnes tacent,

¶Sunt qui putent Mariam virginem veniſſe cum alijs mulieribus ad vidēdum Chriſti ſepulchrum, vt Nicephorus inſinuat, quod ſi hoc verum eſſet, ſoluta eſſet quæſtio, apparuiſſe in via beatæ virgini ſimul cum alijs.

¶At verò tunc impendebat maior dubitatio, ſi ita eſſet. Cur ergo primo Magdalenæ? Et equidem ratio nulla fert, primo apparuiſſe Magdalenæ quā matri virgini. Quidquod virgo ſacra reſurrectionis Chriſti fidem incontaminatā habuit ſemper. Quid ergo fides hæc intemerata nō poſcebat ampliorem prę̄ro gatiuam, quam fides labefactata, qualis erat in mulieribus, & apoſtolis? Aut ergo dicendum Chriſtum nuoquam apparuiſſe matri poſt reſurrectionem ſuam, id quod nemo dicere audebit. Quia ſi in cruce pendens curam maternalis gerit obſequij diſcipulo enim eam commiſit, reſurgens glorioſus ex mortuis, nūquid eam reliquit? Aut ſi virgini apparuit, ante omnes apparuit eidem. Scriptura autem hoc ſub ſilentio pertranſiuit, quia

Virgo beata fidē reſurrectionis Chriſti ſemper habuit in contaminatam.

ſuperfluum videbatur ſcribere, quod fidelibus per ſe notum, Chriſtū, ante omnes alios, & alias virgini eſſe apparitu-rum: vt quam digniorem fecerat cūctis, in omnibus donis, & fauoribus præcunctis eandem nobilitaret. *Dicit ei Ieſus, Noli me tangere, nondum enim aſcendi ad patrem meum Vade autem ad fratres meos, & dic eis, Aſcendo ad patrem meum, & patrem veſtrū, Deum meum, & Deum veſtrum. Venit Maria Magdalene & nuntiauit diſcipulis, quia vidi Dominum, & hæc dixit mihi.* Maria cognito Domino, vel ſe prouoluit ad pedes eius, aut recurrit ad amplexus, maximo gaudio oppleta. Dominus autem abegit eam à tactu ſuo dicens, Noli me tangere, &c. Vulgatum dubium eſt, cur hæc mulier eſt prohibita modo, quandoquidem ipſa in via cum cæteris occurrenti Domino tenuerunt eius pedes? Et rurſus Dominus, non ſolum non prohibuit apoſtolis tactum ſui corporis ſed præcepit Thomæ, vt infra dicetur. Quidquod erat neceſſarium in argumentum dominicæ reſurrectionis, vt tangeretur: ideo ait, Palpate & videte, quia ſpiritus carnem, & oſſa non habet. Porrò aduertendum eſt, Magdalenam viſo Domino in habitu & forma priori, ex qua ſolebat prius cum ea conuerſari duxit ſurrexiſſe inſtar fratris Lazari, cum quo ipſa cōuerſabatur, vt ante reſurrectionem ſuā. Dominus autem, vt eam manuduceret, ad meliorem ſententiam, vt inquam, crederet non reſurrexiſſe Chriſtum inſtar Lazari fratris, qui ſurrexit rurſus moriturus, ſed ſurrexiſſe ad vitam immortalem mortis neſciam: ideo ait, *Noli me tangere.* Quaſi dixiſſet, Iam ſum nouus homo, non paſsibilis vt prius, neque mortalis, vt prius vt tu falſo putas, ideoque iam non tibi licebit mecum agere, vt ſolebas. Neque iam tibi & alijs ero familiaris, vt prius eram. Dies enim hic, reſurrectionis meæ, alia iam poſcit gerenda, quam hactenus geſta ſunt. Prius enim cunctis erant viſibilis iuſtis & peccatoribus, cunctis tractandum me exponebam: iam verò à peccatoribus ſubtrahā meum conſpectum & iuſtis non omnibus exhibebo, neque quibus me viſibilem exhibuero, ſemper me exhibebo, ſed ſolum pro opportunitate reſurrectionis meæ teſtandæ, ab ijs, qui me viſuri ſunt.

funt. Ambrosius autem comm. ad Lucam facilius se expedit ab hoc dubio dicens, hanc Magdalenam prohibitã tangere pedes Domini, vt dubiam, tenentẽ fidem resurrectionis dominicę, esse aliã, ab ea, quam cõmemorat Matth. 28. quæ simul cum alijs mulieribus, osculata est Domini pedes, quippe quæ credebat Dominum surrexisse. At vero ego adhæreo magis placito Augu. & Greg. testãtibus vnicã fuisse & non duas. Quod verò ait, *Nondum ascendi, &c.* submissè loquitur Dominus, ne clarè dicat, quod volebat intelligi à Magdalena sub verbis suis, scilicet, mox ascendam ad patrẽ meum. Porrò si hoc dixisset apertè Magdalenæ, summam lætitiam, Dominus turbasset, si ipsa audiret mox Christum esse subtrahendũ à conspectu eius, ideò dixit nõdum ascendi ad patrem meum. ¶Postquam autem iam Magdalena intellexit, Dominũ surrexisse gloriosum ad vitam immortalem, & iam non esse agendum cum eo, vt prius, sed sublimiori modo, Dominus in via illi, & cæteris mulieribus occurrens, se permisit tãgendum. ¶At apostolis sui corporis præcepit tactum. Apostoli enim erant futuri testes in toto orbe Christi resurrectionis: ideo ex tactu dominicę carnis erant confirmandi in fide hac, quam erant docturi. Quod ait igitur, Nondum ascendi ad patrem meum, significare volebat, mox sum ascensurus ad patrem, idest, corpus iã est mihi gloriosum, & immortale, quod iam iam sum illaturus supra sidera ipsa: ideo mecum iam non poteris tu agere familiariter solito more.

¶Voluit autem Christus suis apparere discipulis in habitu priori, & non in forma gloriosa: ne ipsos exterreret gloriosa forma: & fides resurrectionis turbaretur, quia non crederetur idem qui prius. Quocirca, vt crederetur idem erat ipse, qui mortuus, & sepultus, ideò sub habitu, & forma priori, Magdalenæ & alijs fuit ostensus. Vocat autem suos apostolos fratres, quos prius vocarat amicos. Digniore titulo eos appellans, ne putarent ex gloria resurrectionis, eos minoris esse apud Christum, quam prius fuerant vt in omnibus & per omnia in homine assumpto diuinos mores ostenderet & humilitatem, & benignitatem absolutissimam, & transcẽdentem omnia hominum ingenia, & mores demonstraret. ¶Obserua autem, quod non dixit communiter Deum nostrum, sed discrete Deum meum & Deum vestrum, &c. vt diuinitatem suam post resurrectionẽ suam profiteretur. Deum ait, meum, quem vocat suum, propter vnitatẽ deitatis, quam habet cum patre, & Deum vestrum ex creationis potestate. Patrẽ meum ex æterna generatione, & patrẽ vestrum ex filiali adoptione. ¶Narrat autem Matthęus de mulieribus, Quę cũ abijssent, ecce quidam de custodibus venerunt in ciuitatem & nuntiauerũt principus sacerdotum omnia quę facta sunt. Id quod non est intelligendũ de secũdo abitu, sed de primo, videlicet, in regressu illo, cuius meminit Lucas, Et egressę, dicens, à monumento, nuntiauerunt hęc omnia vndecim. In hoc igitur regressu primo quidam de custodibus, non omnes, subaudit, sed quidã forte gratiores principibus nuntiauerunt, &c. *Concordia Euãgelistarũ*

¶At quæ erat Pharisaica pertinacia contra Dominum, vt ipsis custodibus, quos ipsi authoritate præsidis admoneruut se pulchro in custodiam, testantibus veritatem dominicę resurrectionis, noluerunt assentire, vel assentiẽdo noluerunt fidei obedire. Vnde satis liquet Phariseos non fuisse motus ex zelo Dei, contra Christum sexcentas quotidie calumnias texentes, sed zelo diabolici odij contra Christum temerè concepti.

¶Non protestantur equidem illis resurrectionẽ Christi, apostoli, non mulieres discipulæ Christi, sed Christi hostes, & inimici Domini ipsi sunt testes. Et quidem maximæ authoritas est veritas, quã odio habentes ipsam veritatẽ, pressi alio qui veritatis euidentia, testantur, vt modo accidit. ¶At verò malitia sacerdotũ custodes auro copioso subornant, vt veritatem Dei commutẽt in mendacium. Nam corrupti pecunia testantur, à discipulis furatum esse corpus Domini. Et mentita est iniquitas sibi: siquidem si discipuli suffurati fuerant, cur principes sacerdotum super hoc articulo nihil intentarunt causæ, contra apostolos? Nam si vera esset causa, maximi referebat, ad palliandum principum odium contra Christum. *Veritas ab inimicis testata maxime fidei est.* *Obstinatio incomparabilis Iudæorũ.*

¶Quid quod ab apostolis imbellibus, & impotentibus, qui omnes fugerũt relicto Domino, quomodo posset furto subripi à potentibus militibus corpus Christi? Et quorsum suffurarentur, quæ ve illis vtilitas ex corpore mortuo, quod alibi esset necessario humandum.

¶Verumtamen, vt olim est induratum cor Pharaonis, & quo maiora videbat signa, eò indurabatur vehementius, quovsque rubri maris gurgites tantæ obdurationis vltores fuerunt. Quia ipse cum suis descenderunt in profundum sicut plumbũ, & in aquis vehementibus submersi sunt, sicut lapis, Ita propemodum Iudæis accidit, ex clarissimis Christi, quæ viderant signis magis obduruerũt, & quotidie obdurescunt vehementius, quousq; à barathro infernali absorbeantur. *Venit Maria Magdalene annuntians discipulis, quia vidi Dominum, & hæc dixit mihi.* Magdalena peccatrix fit excelsissimi mysterij prima euulgatrix. Hæc est enim, quæ resurrectionem Domini prima annuntiat apostolis, & discipulis Domini. Non credidit angelis nuntiãtibus, sed mœrore profundo correpta iuxta monumentum foris astans plorat, at lachrymarum suarum optimũ promeruit consolatorem Christũ. Huicque se prodēti, cõtinuo assensit, statimq; credidit. Hanc Christus reputat dignã, quæ apostolos suos doceat de veritate suæ resurrectionis. O miram Christi in peccatores benignitatem? Mulierem in ciuitate peccatricem, ex qua septē dæmonia eiecerat, tantopere honorat, quantoperē nullã aliam. Huic enim primo se demõstrat: hancque fidelē iudicat, quæ lętissimum resurrectionis suæ nuntiũ sibi charissimis apostolis nuntiet. Cæterũ Magdalenæ nuntianti non crediderunt apostoli, vt ex Marco traditur. Et illi audientes quod viueret, & visus esset ab ea nõ crediderunt. Primæ nuntiationi factæ à mulieribus, non crediderunt, vt Lucas narrat, Visa sunt ante eos sicut deliramentum. Et modo item Magdalena singulariter nuntianti, etiam fidem nõ præbent. Verumtamen hæc infidelitas non videtur omnium apostolorum, siquidē Petrũ, & Ioãnem, supra relatum est credidisse, sed de alijs apostolis, & discipulis Domini. Et equidem eorũ incredulitas merito à Domino increpata fuit siquidem testibus oculatis & nõ pœnitendis non credebant. Quid quod ipsi audierant à Domino se surrecturum à mortuis, & viderant Dominũ excitasse Lazarũ, & alios mortuos, verbo solo: ideo nõ erat summi negotij credere, quod se posset excitare. Porrò Deo permittēte tardi fuerunt ad credendam Domini resurrectionem apostoli, & discipuli Domini, vt eorum tarditas multis argumentis superata veritatis, resurrectionis fides nostra robustior euaderet.

ENARRATIO. II.
In caput vigesimum.

¶*Cum ergo sero esset die illo vna sabbatorũ, & fores essent clausæ, ibi erant discipuli cõgregati, propter metum Iudæorũ, venit Iesus in medio & dicit eis, Pax vobis. Et cũ hæc dixisset, ostēdit manus & latus. Gauisi sunt ergo discipuli viso Domino. Dixit ergo iterũ Iesus, Pax vobis: sicut misit me pater, & ego mitto vos.*

EX superioribus iam exploratum est primo Dominũ ipso die, quo surrexit apparuisse Magdalenæ, & secundo apparuisse eidem cum alijs sanctis mulieribus. Nunc vero aliam apparitionem exponit Ioan. ex qua Deus se ostendit, vndecim Hierosolymis congregatis in domum vnã. ¶At verò ante hanc apparitionem, tertio loco denarratur aliam esse factam Petro, & quod illi singulariter apparuerit Dominus ex Luc. 24. liquet. Discipuli enim illi duo denarrantes apostolis quæ in via eis acciderant viso Domino, dicunt, Quod surrexit Dominus verè & apparuit Simoni. Sed obstrepet quispiam, Simon erat cum illis alijs apostolis. quibus discipuli illi duo, denarrabant Christum surrexisse, & apparuisse Simoni, quorsum ergo quasi esset absens Simon, dicunt apparuisse Simoni? Cum potuissent dicere, & apparuit huic Simoni, qui vobiscũ est. Rursus cur Petrus non legitur denarrasse se vidisse Dominũ, vt Magdalena, & duo discipuli, quos refert Lucas? Porrò quod illi apparuerit Dominus non solum apud Lucã extat, quin etiam apud Paulum. 1. Corin. 15. Primoq; denarrat apparuisse Cephę, & dein

dein alijs apostolis omnibus. ¶Vnde videtur quod quia Dominus ipso die resurrectionis, ad vesperam apparuerit vndecim si primo apparuit Petro, ipso die apparuit: quamuis quota hora apparuerit ex scriptura nō liquet. ¶Sunt qui existiment, tunc apparuisse Dominū Petro, quādo viso sepulchro, reuertebatur secū admirans quod gestū viderat. Lucę 24. Verū si ita esset, primo apparuit Petro, quā Magdalenę, cū tamē Mar. primò apparuisse Dñm Magdalenę facilè testetur. Nā vt ex Ioanne apparet, hęc admiratio Petri, cuius Luc. meminit, fuit ante quā Dominus appareret Magdalenæ. Nā ait, Abierūt ergo discipuli ad semet ipsos. Maria autē stabat ad monumentū foris plorās. Igitur post discessum Ioan. & Petri, Dominus apparuit Magdalenę. ¶Adhęc cū Ioan. dicat, ambos recessisse credibile est, vt venerunt simul ad monumentū, recessisse item simul. Igitur si Petro tunc apparuit Ioanni quoq; apparuisset, quod scriptura nō cōmemorar. ¶Fortassis igitur, postquā apparuit Magdalenæ, & alijs eius socijs, antequā serotina horā appareret vndecim, idest, collegio vndenario (vt sic loquar) apparuit Petro iā separato à Ioanne, priusquā omnes conuenirēt in domū, vbi clausis, apparuit Dominus. ¶Primo igitur obiecto respōdetur, nihil obstare veritati, si corā Simone dicant discipuli & apparuit Simoni, vt si hactenus non erat Simon testatus resurrectionē Domini, tūc contestaretur. Aut forte cū primo isti discipuli venerunt, nondū erat ibi Petrus. Neq; officit, quod infra subditur, Et inuenerunt cōgregatos vndecim, quia per vndecim intelligenda est maxima pars collegij apostolici: quia quanuis Petrus tunc aberat, nō accessit, antequā Dominus veniret. Dubiū secundū dilues, si dixeris fortasse Petrū pudefactum ex proxima, quā fecerat contra Christū negatione, etiam si vidit Christum ante alios apostolos, non tamen ausus fuit eius resurrectionem coram alijs apostolis manifestare. Erat enim Petrus humilis corde, vt satis liquet ex verbis illis, Exi à me Domine, quia homo peccator sum ego. Propterea se se deijciens ex negationis crimine proximè patrato, non est ausus, dicere alijs apostolis se vidisse Dominum: ne forte impedimētum fidei resurrectionis exhiberet. Non enim erat facile creditu, quod Petro, qui dudum negarat Dominum, ante alios apostolos, apparuisset Dominus. Porrò Domini non ad quæ patramus peccata, sed ad pœnitentiā spectat. Idcirco Petro primum se se ostendere dignum duxit, antequā alijs se monstraret discipulis: vt quem sciebat feruidum gerere pectus in Christi amore, & non peccasse ex malitia, sed ex humana infirmitate. Sciebat quę condignis fletibus culpā abstersisse suam, hunc visione sua ante alios honorasset apostolos. Præsertim, quia hunc caput, suæ ecclesiæ constituerat, ideoq; prima ratio exhibendę consolationis de eo erat habenda: Quocirca Petro seorsum, in singularē honoris prætogatiuā Christus se rediuiuū ostendit, ante alios omnes apostolos, vt præeminentiam sui apostolatus, super alios apostolos, nos doceret. Nam etsi Iacobo sit visus singulariter etiā, vt Paulus testatur. 1. Cor. 15. At verò hæc apparitio facta Iacobo, nō fuit ipso die resurrectionis: sed quātum colligitur ex Paulo, fuit post quam Dominus apparuit vndecim, & postquam apparuit quingentis fratribus. Tametsi ex euangelio Hebræorum quod refert Hieron. Iacobus ipso die resurrectionis vidit Dominum extra alios apostolos. Cæterum Paulo est standum & non huic euangelio Hebræorum. At dicet aliquis, Vnde discipuli isti duo, habuerunt Petrum vidisse Dominū? Quia dicunt, Surrexit Dominus verè, & apparuit Simoni. Videtur autem hoc non habuisse ex Petri relatione, quia dicunt quæ ex mulieribus acceperunt, ea, scilicet, quæ mulieres ex primo aduentu ad sepulchrum viderunt, non quæ in secundo. Et adijciunt quam ex nostris, abierunt & inuenerunt, sicut mulieres dixerunt & hi videntur fuisse Petrus, & Ioannes. Si verò Petrus denarrasset istis duobus se vidisse Dominum, vt cętera coram Domino, commemorarunt, etiam istud non siletent: at nihil de viso ab alijs Christo referunt. Me latet, vnde acceperunt isti duo hoc, quod apostolis referunt, scilicet, Christū apparuisse Simoni, nisi ex ipso Simone, quanuis in illorum denarratione ad Christū habita

Lyranus in Matth. 28.

cætera explicantes, hoc siluerunt. Istis ergo forte apparitionem suam narrauit Petrus, postquā discesserunt à Domino forsitan Petrum venientem ad alios apostolos isti duo obuiū habuerunt, & obiter declarauit se vidisse Dominum. Aut si Petrus non narrauit, ipse Christus eisdem dixit se apparuisse Petro, etsi scriptura non cōmemorat. Et ideo isti duo discipuli planè denūtiant apostolis collectis in domo vna surrexisse Dominū verè & apparuisse Simoni. ¶Quarta autē apparitio fuit duobus discipulis euntibus in Emaunta vicum Luc. 24. Quinta est apparitio, cuius modo meminit Ioānes, dicens, quod apparuit vndecim. Et quanuis solum essent tunc decē apostoli, quia aberat Thomas, at vocantur vndecim, quia pars maxima collegij apostolici, nominatur ex nomine totius. Et istæ quinque apparitiones ipso die quo Dominus resurrexit sunt celebratæ à Domino. ¶Sexto apparuit, octauo die resurrectionis suę, rursus apostolis vndecim, quippe tunc Thomas aderat cum eis. vt Ioan. hoc cap. commemorat. ¶Septimo apparuit Petro, & socijs suis piscantibus ad mare Tyberiadis Ioan. 21. Octauo in Galilçæ monte Tabor, Matth. 28. Nono apparuit in Hierusalem die suæ Ascensionis, conuescēs cum apostolis suis, Acto. 1. & demum ipsa Ascensionis hora Mar. vltimo.

¶Porrò autem, istam apparitionem à Marco denarratam, non omnes credunt esse vltimam, imò putant fuisse ipso die resurrectionis Domini quā refert Ioannes. Et quidem non est mihi improbabile dogma hoc sed maximæ probabilitatis. Nanque Marcus scribit in hac apparitione Dominum incredulitatem carpsisse apostolicam, & duritiem cordis. At vero in die Ascensionis iam nulla erat incredulitas, sed plena fides de resurrectione Domini. Quippe post tot apparitiones, post tot resurrectionis veræ signa, quæ Dominus in quadragenario tempore exhibuerat, nihil iam erat incredulitatis in apostolis, & discipulis Domini. Adhæc quia Marcus postquā denarrauit apparuisse Christum discipulis euntibus in Emaunta, continuo subdit, apparuisse Dominum discipulis vndecim cōgregatis Hierosolymis. Obstat tamen huic placito, quod est aduersus Augustini & aliorum placitum, primo quia dicit Marcus, Nouissimè autem recumbentibus, &c. Vnde videtur hanc, quam refert Marcus, postremam apparitionem fuisse. Accedit eodem, quod post pauca subdit Marcus, Et Dominus quidem Iesus postquam locutus est eis, assumptus est in cœlum. At verò quod primo obijcitur diluitur ex textu græco, vbi nō legitur, nouissimè, sed postea. Aut dicendum reuera fuisse nouissimam illam apparitionem non simpliciter: quippe fuerunt aliæ posteriores, sed secundum quid hoc est in prima sabbatorum hæc fuit nouissima. Et perinde est ac si dixisset Marc. nouissimè in prima sabbati apparuit vndecim apostolis. Secundo obiecto, item est, facile satisfacere. Quia quod ait, Et Dominus quidem Iesus, &c. non significat quod statim post apparitionē relatā à Marco Dominus fuerit assumptus in cœlum: sed oportet intelligere, Mar. vt & Luc. quod postquā multa fuerat Dominus locutus per dies quadraginta in ipso die Ascēsionis, assumptus fuerit in cœlū. Non diffiteor argumentū factum in suffragiū huius placiti, nō omnino conuincere, siquidem diceret aliquis Dominū non increpasse incredulitatē, quam tunc habebāt apostoli, sed quā prius habuerāt. Quod si credimus, eam quā Marc. denarrat apparitionē factā à Domino duobus discipulis euntibus in villā, esse eandē, cū ea, quam Lucas describit (vt videtur credendum) etiā si non desunt ex Theologis, qui diuersam esse credant: quia ait, esse ostensum Christum in alia effigie. Verū istud nō est magni pōderis argumentū: etenim visus est Dominus illis duobus sicut peregrinus: quia Dominus finxit se longius ire. Cū ergo eadē fuerit apparitio, quæ apud Lucā, similiter & quod subnectit, Dominū apparuisse post illam, vndecim apostolis Hierosolymis congregatis, est eadē, quæ apud Luc. & quę modo apud Ioānem: etsi Lucas vberius quædā, quę tūc acciderūt prosequatur quam Ioannes, vt Ioannes alia addiderit, quæ Lucas suppresit vt patet conferenti. Quamquā Theo. nō omnia, quę Luc. sub hac apparitione denarrat verba Domini credat eo die dicta esse à Domino,

no, sed sensim à Domino in quadraginta illis diebus fuerũt dicta. *Venit Iesus, & stetit in medio.* Nihil est quod miremur, quod ianuis clausis ingressus sit Dominus, ad apostolos. Qui clausum penetrauit sepulchrum resurgendo, & clausum virginis vterum penetrauit nascẽdo. Et maioris miraculi fuit, penetrare nascendo, quam resurgẽdo: quippe resurrexit corpore glorioso, cui ex dote subtilitatis, hoc congruit. Quomodo autẽ sermo hic accipiendus veniat, nihil moror modo, quia in. 4. Senten. plenius discussimus, dist. 49. stat in medio discipulorũ Christus vt omnibus sit conspicuus. Et hic locus est sibi opportunus, quippe qui est mediator Dei, & hominum. Et quia iam per mortem suam pacem fecerat inter Deum, & homines, ideo quam acquisierat per mortem crucis suæ, pacificans, quæ in cœlo, & quæ in terra hãc modo impartit discipulis suis dicẽs, pax vobis. Erat autem inter apostolos dissidium tunc: quidam enim credebãt, alij verò non credebant. Et rursus quia commemorante Luca, viso tunc Domino, conturbati sunt discipuli videntes, & conterriti putantes se phantasma videre. Enimuero, cum clausa esset ianua, subito in medio eorum videre Christum, existimauerunt, secũdum communem opinionem hominum esse spiritum apparentẽ in corpore assumpto: quia mortalium nemo potuisset intrare clauso ostio, nisi aperiretur. Dominus ergo per hæc verba, Pax vobis, hanc conturbationem, huncque stuporem profligare voluit. Et repetit verbum, Pax vobis, vt ex verbi repetitione magis innotesceret eis Christi vox, quam solebant audire frequentissimè, vt ex voce Christũ crederent esse verum. Pax, ait, vobis, vt nõ sit in vobis fidei diuisio, pax vobis, vt omnis à vestris pectoribus depellatur conturbatio. Vnde subiecit, Videte manus meas, & pedes, quia ego ipse sum. Palpate, & videtẽ, quia spiritus carnem, & ossa non habet sicut me videtis habere. Et cum hæc dixisset ostendit eis manus & pedes Lucæ. 24. Ioannes verò adiecit, & latus, & ad verbum Domini discipuli deposuerunt omnem stuporem, & turbationem & incredulitatem: vnde subdit Ioannes, Gauisi sunt ergo discipuli viso Domino. Post conturbationẽ enim ex propria natura humana resultantem, consecuta est, pax ex Christi munere donata, & post pacem gaudiũ. Lucas verò commemorat eos non credidisse tunc: nam ait, Illis autem adhuc non credentibus, & mirantibus prægaudio. Verum hoc non erat incredulitatis propriæ actus, sed admirationis & gaudij effectus. Quæ enim maximè desideramus, si maxima sunt, & arduissima esse facta putamus, si narrantur nobis, ab alijs esse facta, non credimus, non ex mẽtis obstinatione, aut affectus peruersitate, quippe sic accidisse maximè optamus, verum, ex admiratione, & stupore sæpe non credimus, facta quæ plurimũ gaudemus, cum narrantur nobis esse facta. ¶Tria igitur Dominus exhibuit nunc discipulis, primum, quod ianuis clausis intrat: secundo quod ostendit eis manus, pedes, & latus: tertio quod se palpandum præbuerit, etsi non legamus apostolos tunc aut postea palpasse Christi carnem, sed solum mulieres tenuisse pedes Domini: quia contenti ex prioribus, sufficientem iam de Domini resurrectione conceperant fidem. Primũ igitur, quod intrat ianuis clausis, non solũ se resurrexisse à mortuis demonstrauit, sed etiam glorioso & impassibili corpore, cuius est alia corpora penetrare. Vnde corpus Lazari post resurrectionem, non potuisset alia penetrare corpora, quia non surrexit gloriosum. Quod verò monstrauerit eis manus & pedes, & latus suũ, vt Græcus habet codex, ideò fecit, vt apostoli videntes cicatrices clauorum crederent vere ipsum crucifixũ Christum surrexisse. Demũ, quod ait, Palpate & videre, &c. ideo dixit, vt se veram gerere, non phantasticã carnem crederent. At verò si sciscitetis, cur Dominus cicatrices superstites esse voluit, in corpore suo glorioso, id quod fœdare corpus suum videtur? Fuerunt hæretici, astruentes superstites fuisse, ex impotentia resurgentis. Sed planè isti sunt deliri: qui corpus suum ex sepulchro ad immortalem & beatam educere vitam an non potuisset, si voluisset eas tollere? Verũ eas reliquit, ad cõfirmãdã discipulorũ fidẽ. Nã Dominus maximopere curauit fidẽ resurrectionis in cordib⁹ suorũ disci-

Christus asseruauit in corpore suo vulnerum cicatrices non ex impotentia curandi, sed ex voluntate confirmandi discipulorum fidem.

discipulorum constituere firmissimam, ideò nihil inrentatũ reliquit, vt illi crederent verè, ipsum surrexisse à mortuis. Quãobrem ostendit illis manus, pedes, & latus. Reliquit autẽ has cicatrices non cum fœditate sui corporis, sed cum maxima gloria, & decore. Cicatrices item vulnerum in martyribus alijs esse permansuras hæsitando, August. ait. 22. de ciuitate Dei cap. 20. Et Beda super Luc. Non, ait, ex impotentia curandi, cicatrices seruauit, sed vt in perpetuũ victoriæ suæ circumferat triũphum. Tertia ratio est, vt in conspectu Dei illę semper extent, quasi impetrantes Dei propitiationem erga nos. Quarto vt illas in finali iudicio vniuersis ostendat hominibus, ad confusionẽ peccatorum, & gloriam sanctorum suorũ. Vnde videntes Iudæi in quẽ transfixerunt, ex sua infidelitate citra fructũ tamen sempiterno confundãtur. Vnde August. lib. de symbolo, Inimicis vulnera demõstraturus sua, vt conuincens eos veritas dicat, Ecce hominẽ, quẽ crucifixistis, videte vulnera, quæ infixistis: agnoscite latus, quod pupugistis: quoniã per vos, & propter vos apertum est, nec intrare voluistis. ¶Verum tamẽ adhuc hæsitabit quispiã, nunquid erant tantũ cicatrices sanatorum vulnerum an etiã ipsa foramina clauorum, & apertio lateris, adhuc erant in corpore Domini glorioso? Siquidem scriptura hoc postremũ docere videtur: quãdoquidem Thomæ Dominus ait, Infer digitum tuum huc, & vide manus meas, & affer manum tuã, & mitte in latus meũ. At si sola esset cicatrix seu vestigium sanati vulneris, non diceret Dominus, Infer digitum tuum, & mitte manũ tuam, siquidẽ cicatrix ex vulnere obcalluit, & solidescit, ideoque in eam inferri nequit digitus, aut mitti manus. At si dixeris, in corpore Domini glorificato esse non solum vestigia fixurarum, sed esse ipsam perforationem, opponam tibi, huiusmodi perforationem, repugnare cum vita humana. Vnde crucifixi, propter huiusmodi perforationem animã in cruce exhalabant: quippe sanguinis fontes erumpentes per hæc foramina, animã simul exhalant: & Dominus clauis confixus mortuus est. Si ergo huiusmodi perforatio, non sinit hominem diu viuere, ob causam commemoratã, miraculosè igitur viuit corpus gloriosum Christi: siquidem miraculo erit tribuendum, quod per huiusmodi foramina sanguis non effluat.

An in corpore Domini sint sola vestigia clauorũ, an nõ solum hæc sed ipsa clauorũ perforatio.

¶Rursus quia huiusmodi perforatio soluit continuitatem corporis humani, at verò cum hæc solutio sit repugnans integritati corporis, cũ qua resurrexit Christus, videtur Christum, sola vestigia clauorũ, & lanceæ, gessisse in suo corpore. ¶Adhæc quorundam sanctorum martyrum corpora etiam fuerunt vulnerata, & perforata, quid ergo etiam sancti martyres, surgent cum corporibus perforatis? ¶Accedit eodem quia cum etiam caput Domini fuerit spinea punctum corona & corpus flagris cęsum, debuisset quoque resurgere cum vibicibus flagellorum, & puncturas spinearũ apostolis demonstrare.

¶Dicendum autem est, Dominum nõ solum cum vestigijs, sed etiam cum ipsis fixuris clauorum, & lateris sui apertione surrexisse: quæ quoque apostolis suis ostendit. Hoc autem solum probari potest ex hoc euangelio, quod palam testatur, Christum dixisse Thomæ hærenti, Infer digitum tuum, & mitte manum tuam, &c. Neque eodem modo iudicandum est de corpore misero quale est nostrum, & de corpore beato Christi. Corpus enim nostrum perforatum, sanguinem emittit, vnde necesse est mori nisi aliunde sanguinis profluuium sistatur. At vero corpus beatum plene subditur animæ, quæ potens est sanguinem illum intra venas contentum cohibere, ne per illas scissuras effluat. Et istud est animæ beatæ dignitas, quæ ex glorificatione sua, plene habet sibi suũ subditum, citra violentiam, quo ad omnia corpus: vnde citra miraculum sanguis Domini, non effluit exterius anima illum sistente. Quod si dixerit aliquis, & quid scimus si beatus sanguis ille est fluidus, vt noster? quod si fluidus non est sanguis beatorum, adhuc miraculum non est. Verum de re hac nihil temerè est differendũ. Secũdo dices, quod illa dissolutio continuitatis est à Deo permissa ad maiorẽ accidentalẽ gloriam animæ Iesu Christi, & omnium sanctorum stigmata illa beata videntium visibiliter

biliter humanæ redemptionis trophæa. Quidquod illa dissolutio nullam habet deformitatem, nullam fœditatem, sed summum decorem in Christo.

¶ Tertio dices Augustinum rem hâc reuocasse in dubium, & sub dubio credidisse loco dudum indicato, stigmata etiã perseueratura in corporibus sanctorum martyrum. Et quidem non est hoc irrationabile, neque difficile creditu, siquidem si in Christo persistunt propter rationes commemoratas, & in martyrum corporibus apparebunt, vt membra conformentur summo capiti. Cedent enim huiusmodi vestigia vulnerum in martyribus ad summam gloriam accidentalẽ martyrum: quippe quod ab omnibus beatis visibiliter cernantur stigmata illa vulnerum, quæ passi sunt sancti martyres propter Christum, plurima lætitia beabit animas ipsorum. Nanq; si apud nos miles stigmata vulnerum, quæ in obsequium sui Regis passus est omnibus demonstrat ad gloriam suam, vt palam fit cunctis, & fidelitas militis, ad suum principem, & strenuitas & fortitudo contra aduersarios, quidquod cedet in eximiam gloriam sanctorum martyrum, quando visibiliter omnibus beatis constet per stigmata vulnerum suorum fidelitas ipsorum in Christum principem, cuius fidei gratiam supposuerunt ceruices suas gladijs impiorum, vnde eorum strenuitas atque inuincibilis fortitudo à beatis socijs: summè commendabitur, & osculabitur? Dices, Non ob hoc necessaria est stigmatizatio in corpore, quia omnes beati contemplantes verbũ Dei illam discent.

¶ At verò etsi hoc sufficeret, Deus tamen superabundanter volens remunerare martyrum suorum pasSiones, & tormenta, non solum mentaliter vult demonstrare beatis omnibus, sed etiam ad oculum sensibiliter, vt cunctis beatis pateat, quam strenui fuerunt Christi milites. Et quemadmodum in Christo reseruata sunt stigmata vulnerum cum summo decore, ita in sanctorum martyrum corporibus: siquidem in ęterna illa fœlicitate, nihil indecens est, sed omnia erũt decentissima. ¶ Quarto dices, non fuisse necessaria alia superesse in corpore Domini, quandoquidem præcipua remanserunt, quæ solã sat erãt ad demonstrandum ipsum Christum crucifixum esse eundem, qui resurrexerat, Chryso. autẽ insinuat typos seruatos vulnerum reseruatos dispensatoriè solum, ad fulciendã fidem apostolorum. Item Damas. 4. de fide, iuxta quos videtur, modo non reseruari in cœlo: at vero Augu. contra, & est vulgata sententia. *Sicut misit me pater.* Antequam surrexisset à mortuis miserat discipulos ad prædicandũ: vnde ait, Quando misi vos, sine sacculo, & pera, nunquid aliquid defuit vobis, &c. Lucæ. 24. Verumtamen tunc nõ misit eos ad prędicandum in orbẽ, sed solum in Iudęã, & Galilæam, & in alias Iudæorum prouincias. At verò resurgens à mortuis gloriosus, misit eos prædicare in orbem vniuersum. Ideo ait. *Sicut misit me pater, & ego mitto vos.* Idest, sicut patris authoritate, quatenus homo destinatus sum, ad docendum euangelium meũ. Fui enim primus legatus, & apostolus patris eius ad hoc munus peragendum in Iudęorũ regione: ita mea authoritate vos creo legatos meos, vt prædicetis meum euangelium, quod ipsi à me audistis, in vniuerso orbe. Ego enim hactenus vobis nõ iniũxi hoc munus, quia ego præsens erã vobiscũ agens, & ipse prędicabã & docebã populos: nunc autẽ quia iam vado ad patrem, vos subrogo in meum locũ, meas iam agite vices, vt ecclesiæ meæ doctrinam euangelij, & cætera illi necessaria ad vitam ęternam consequendã ministretis. Prius ergo Dominus firmauit in fide suos apostolos, se viuum post mortem illis ostendens, & cætera faciẽs quæ diximus: & postquam cõfirmauit eos, ait, Sicut misit me pater, & ego mitto vos: nanq; nutantes in fide non sunt idonei ministri euangelij. *Hæc cum dixisset insufflauit, & dicit eis, Accipite Spiritum sanctum, quorum remiseritis peccata, remittuntur eis, & quorum retinueritis, retenta sunt.* Græcè, hoc, & non, hæc. Postquam apostolos suos vniuersales fecit legatos euãgelicæ prædicationis, eisdem donat potestatẽ vniuersalem in foro animę. Et sicut prima potestas fuit singularissima, quia nulli vnquam prophetarũ collata est à Deo ista amplissima legatio prædicãdi in vniuerso orbe terrarũ: siquidẽ solũ notus erat in Iudæa Deus, & in Israel magnum

Christus primus legatus Euangelij quatenus homo primusq; apostolus.

Amplissima Euangelij legatio nulli prophetarũ est cõmissa.

magnitudinem eius. Nanque etiam si legamus Ionam missum fuisse à Deo ad prædicandum Niniuitis, & Hieremiã, legatum gentibus à Deo esse datum, at vero nullus horum, vel aliorum in vniuersum habuit à Deo legationem, vt sancti apostoli. Hæc ergo legationis vniuersalis potestas, fuit singularissima: verũ, & quę subnectitur, item fuit singularissima, ante apostolos nulli vnquam concessa. At ceperant sanè in cœna potestatem conficiẽdi ex pane corpus Christi, & ex vino sanguinẽ eiusdem, at tum solum potestatem obtinuerunt super corpus verum Christi, nunc vero super corpus Christi mysticũ seu spirituale quod est visibilis ecclesia. Hanc vtique potestatem promissam legimus Matth. 16. non tamen collatam vt modo Domino dicente, Accipite Spiritum sanctum.

¶ Agitatur dubitatio, cur modo conferens potestatem remittendorum peccatorum, & retinendorum, Dominus præmisit, Accipite spiritum, &c. at verò neque dicens, Hoc facite in meam commemorationem neque mittens apostolos baptizare dicens, Ite docete, &c. non præmisit, Accipite Spiritum sanctum, cum alioqui Spiritus sanctus operetur in omnibus sacramentis? Et sacramentum baptismi sit primum sacramentorum, & sacramentum altaris sit maximum sacramentorum.

¶ Tu tamen considera sacramentũ pœnitentiæ, esse sacramentum quod per claues collatas Petro, administratur, & cætera sacramenta non exercentur per claues. Nam quanuis baptismus sit clauis aperiens cœlestia regna, non tamen est clauis sacerdotalis: siquidem seculares homines baptizare possunt de facto, etsi non de iure, nisi necessitas poposcerit. ¶ Eucharisticum autẽ sacramentum, etiam si non possit confici nisi ab homine clauibus prædito, verum confectio Eucharistica, non est clauis opus, vt est remissio peccatorum. ¶ Quãobrem, pœnitentiæ sacramentariæ administratio, plura requirit in administrante, quã administratio cõmemoratorum vel aliorum sacramentorũ. Siquidem plurima diligentia est adhibenda, ne erret clauis: nam hic error est sacrilegiũ saltẽ quo ad culpã remittendam & retinendã. Nam

Baptismus clauis, est aperiens regnũ Dei, at potest exerceri sine claui.

errat clauis si nõ remittendarũ aut retinendarũ habeatur ratio culparum, vel si habetur, nõ circunstantiarũ, & demũ vel contritionis, vel dispositionis ipsius pœnitentis. Etenim exercitium clauium fit per formam iudicij, audita rei confessione, & reatuum qualitate, &c. Vnde sacerdos si absoluit non contritũ formata vel informi contritione clauis errat, si à casibus reseruatis, quorum non habet copiam si excõmunicatum, sine facultate, si non subditum sine priuilegio, si non condignã imponit satisfactionem. Itaq; errare potest clauis, vel quo ad remissionem, aut retentionẽ culpæ vt qui dignũ noluisset sacerdos absoluere, aut quo ad satisfactionem, etsi hic est leuior error.

¶ Quia ergo plura sunt libranda in hoc sacramento, ne clauis erret, & ne sententia absoluens, aut retinẽs sit fallax, quippe confessor circa multa particularia agit, in quibus parata est deceptio, nisi diligens adhibeatur obseruatio. Propterea Spiritus sancti exprimitur à Domino assistentia tanto negotio peragendo. In sacramento autem baptismi, non tantus exigitur apparatus, siquidẽ, prolatis verbis legitimis secundum ecclesiæ intentionem, &c. baptismus fruitur suo effectu, item in Eucharistia. Hac igitur causa potestatẽ clauium collaturus præmisit, Accipite Spiritum sanctum. Hoc est exponente Chrysostomo spiritualẽ gratiam ad remittenda, & retinẽda peccata. Et vt semel dicam, Spiritus sancti operatio, in sacramento baptismi maior est, quam in sacramento pœnitentiæ: quia ibi regenerat, & hic non regenerat.

¶ Rursus in sacramento altaris, maior est operatio Spiritus sancti, quam in sacramento pœnitentiæ: quia ibi ex pane fit corpus Christi, & hic non. Cæterum in ministro baptismi non est tanta operatio Spiritus sancti, vt in ministro pœnitentiæ, itemque in ministro Eucharistiæ, vt in eodem ministro pœnitentiæ. Quandoquidem in ministrantibus baptismum, prolatio verborũ legitima, &c. sat est, quando fit super materiam debitam. Cæterum, in ministrante pœnitentiæ sacramentum, antequam verba absolutoria proferantur, multa diligentia, & solertia est vtendum à ministro, ne erret clauis, neue pœnitentiale corrum-

Maior est operatio spiritus sancti in sacramento baptismi & Eucharistiæ quam in sacramento pœnitentiæ.

corrumpat iudicium. *Accipite Spiritũ sanctum.* Augustinus hunc locum detulit ad processionem Spiritus sancti à filio, si quidem hoc significabat dominum insufflantem dicere, Accipite Spiritũ sanctum, Chrysosto. & Theo. ad donũ gratiæ spiritualis referunt locum, de qua re iam vbi supra nonnihil egimus.

Peccatores remittere possunt & retinere peccata.

¶ Quod si colligas, qui ergo non habent Spiritum sanctum, inepti sunt ad remittenda, aut retinenda peccata: qui ergo sunt peccatores non possunt alios iustificare. Absit à te dogma hoc hæreticum: Spiritus enim sanctus datur bifariã, aut ad iustificationem accipientis, iuxta illud Pauli, charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis. Alio verò modo datur, non ad bonum priuatum recipientis, sed ad bonum fidelium, & hæc donatio spiritualis gratiæ gratis datæ est, quę modo significatur in verbis istis, *Accipite Spiritum sanctum.* Id est, accipite potestatem spiritualem supra naturam vobis cõcessam remittendis peccatis, &c.

¶ Et equidem sublimis est hæc donatio cum enim solius Dei sit peccata relaxare, aut retinere, quod homines etiã peccatores hac donentur spirituali gratia, vt possint aliorum peccatorũ relaxare scelera, & non solum relaxare, sed retinere eximij doni est.

¶ Est autem remittere peccata condonare: retinere verò, non est, vt quidam existimant, non remittere: si quidem istud est puræ negationis: vnde & profanos diceres retinere, quia ipsi non remittunt. At est quidem non remittere peccata ex officio illa retinere. Tunc enim confessarius retinet, quando perspecta pœnitentis conditione, eum vt indignum absolutione orbat. Ideoque pœnitentiarius interim dum dormit etiam si non remittat peccata, non tamen retinere ea tũc quispiam dicet. Quod si quispiam tumultuatur exquirens, cur dominus modo primo dixit, Quorum remiseritis, & de in quorum retinueritis, cum tamẽ Matth. 16. & 18. præmittat ligationem, solutioni dicens, Quodcumque, vel quæcumque ligaueritis super terram, erit ligatum & in cælis, & quæcumque solueritis super terram, solutum erit in cælis: quando ligare non aliud videtur quam retinere & soluere, nõ aliud quam remittere. Quid ergo causæ est quod promittens dominus claues præmisit retentionem remissioni, & conferens eas ordine diuerso, eas contulerit. Non enim hoc temere factum esse à Domino credendum est; sed multa ex causa.

¶ Cæterum consequentia sermonis hoc exigebat, vt quia pollicebatur claues ad soluendum peccata, & nemo soluit, nisi quod est prius ligatum, ideò oportebat præmittere, quæcumque ligaueritis, in terra, &c. Itidem cohærentia sermonis poscebat, vt remissio premitteretur ad retentionem. Namque, vt dicebam, ea retinẽtur, quæ ex officio nõ remittũtur.

¶ Porrò forsan hæsitas, cur non dixit dominus, quæ volueritis remittite peccata & quæ volueritis retinete? vtique ne putaremus, remissionem peccatorum esse nostri arbitrij, & pro arbitrio vel placito nostro esse gerendam, imò potius pro arbitrio sancti Spiritus. Ideoque pręmisit. Accipite Spiritum sanctum, &c. Enim vero, qui pro arbitrio suo donat peccata, aut ea retinet, efficiet nihil. Non enim tunc ipso remittente Deus remittet, aut ipso retinente Deus retinebit: quandoquidem tum si solum pro arbitrio suo remittit, vel retineat, iniustè remittit, vel retinet. Quo circa pœnitentiario iniustè remittente peccata pœnitentis Deus nõ remittet, vt & ipso retinente Deus non retinebit. Iniustum enim sacerdotis iudicium Deus non probat, sed solum iustũ, quale ab Spiritu sancto est.

Remissio & retentio peccatorum non pro arbitrio sacerdotis, sed sancti spiritus est faciẽda.

¶ Verumtamen vniuersalem Christus voluit esse hanc potestatem clauium. Non enim ad quædam, & non ad omnia peccata illam contulit, siquidem ad omnia cuiuscumque conditionis sint peccata, claues extenduntur: nisi quod in papa sunt plenissimè claues istæ, in cæteris autem coarctatę. De qua re in. 4. senten. fusius tractauimus.

¶ Superest hæsitatio, nunquid ex hoc loco confessionẽ esse iuris diuini promptũ sit. Enim verò Christus ex his verbis solum confert potestatem remittendi peccata, non tamen obligationem imponit (vt prima facie videtur) fidelibus, vt ea confiteantur. Et nihil expressit de vocali aut auricularì, vel publica confessione. Caietanus hunc exponens textum, Fa-

teor ait, hoc loco sacramenti pœniten-
tiæ hic institutionẽ haberi nõ pręceptũ.
Sed equidem ego Caietano hac in re nõ
duxi subscribendum, vt neque Scoto
qui ante ipsum. 4. lib. Senten. etsi non
cum tanta asseueratione, idem tamen
innuere videtur, locum, scilicet, hunc
euangelicum nõ colligere confessionis
vocalis præceptum. Et est motus eodẽ
quo Caieta. argumento. Quippe Domi
nus non iniunxit ex hoc verbo onus cõ-
fitendi fidelibus, sed concessit potesta-
tem absoluendi peccata, & retinẽdi apo
stolis. Et profecto hæretici huius tempo
ris, fatentur, nullum esse locum in scri-
pturis imponentem nobis præceptum
An confessionis vocalis præceptũ sit diuinum an humanũ præceptum. confitendi vocaliter. Et si vera narrarent
Scotus & Caieta. locum præsentem nõ
conuincere fideles teneri ad confessio-
nem vocalem suorum peccatorum, nul-
lus alius meo iudicio extat, qui idẽ pro-
bet: imo omnes alij patebunt multis ter
giuersationibus, si iste patet. Quocirca
hunc locum puto colligere præceptum,
& non solum institutionem sacramenti
pœnitentiæ. Enimuero, apostoli ex hoc
loco constituti sunt iudices in foro inte-
riori ad donandum, aut retinendum pec
cata. Vel ergo constituuntur iudices or-
dinarij, aut arbitri: non arbitri: siquidem
iudices arbitri, à partibus litigantibus
sortiuntur potestatem iudicij, nõ à prin
ci-e: at verò apostoli sortiuntur hanc
spiritualem potestatem, non à populo
fidelium, sed à principe Christo: igitur
est ordinaria, & non arbitraria potestas.
Quidquod hæc potestas, quæ in eccle-
sia in foro interno à nullo fidelium po-
test auferri: ideoque etiam num est ma-
gis ordinaria, quam secularis iudicũ po-
testas, quæ ab ipso populo auferri po-
test: siquidem ab ipso populo est inter-
pretatiue regum potestas. Quocirca si
hæc est ordinaria & non arbitraria pote
stas fideles tenentur ex Deo illi subdi,
quo ad remissionem peccatorum. Dices
forsan, me solum, probare papam, & epi
scopos posse obligare ecclesiam ad voca
lem confessionem quia ipsi sunt ordina
rij iudices in foro animæ à Christo con-
stituti & non possunt hanc ordinariam
exercere potestatem, nisi vocaliter eis
manifestentur peccata siquidem non
sunt dij, sed homines, quibus abscondi-
tur aliorum mens, nisi voce manifeste-
tur. Porrò si hoc donamus, cõsectarium
esset, confessionis præceptum esse hu-
manum præceptum, & non diuinum,
id quod multis fuit confessum docto-
ribus & theologis, & iurisconsultis, non
altius sapientibus de huiusmodi præce-
pto, quam de præcepto quadragesima-
lis obseruationis, quod ab apostolis di-
manauit in totam ecclesiam. Imo hære-
tici non tantum tribuunt confessionis
vocalis præcepto, vt apostolicum esse
credant, quippe quod credunt ab Inno-
centio tertio originem duxisse de pœn.
& remi. ca. omnis vtriusque sexus. At
verò diuinum esse, & non humanum de
confitendis vocaliter peccatis, ex hoc lo
co, sic ostendo, quam breuissimè, quia
in. 4. Senten. vberius rem hanc sumus
prosecuti. Etenim Dominus ait, Quo-
rum remiseritis peccata remittũtur eis,
& quorum retinueritis, &c. igitur quæ
non remiserint apostoli peccata nõ sunt
remissa: remissio igitur peccatorum à
Deo, & non ab homine apostolicæ sub-
iecta est potestati. Si à Deo igitur est
subiecta peccatorum remissio, apostoli-
cæ potestati. Qui ergo voluerit obtine- Cõfessio vocalis ex iure profecta est diuino.
re remissionem peccatorum, necesse est
Christo ordinãte vt illam ab apostolis,
vel successoribus suis petat: at verò apo-
stoli nõ poterant remittere peccata, nisi
primum essent cognita ipsis. Necesse er
go est ad remissionem quod cognitio re
mittendorum peccatorũ præcedat. Hęc
autem cognitio peccatorum, fieri potest
aut verbo, aut scripto, aut nutibus. Cæ-
terum commodissima manifestatio, &
apertissima, & citra ambiguitatem fit
quæ fit verbo, quæ est etiam reorum in
iudicio seculari, quia est euidens occulto
rum manifestatio: nam quæ fit scripto,
ambigua est, item quæ fit nutibus incer-
ta est. Si ergo apostolicæ potestati subdi
tur peccatorum remissio, & nullum se-
cundum Christi præfatum verbum pec
catum potest remitti, nisi per apostoli
cam potestatem, & ab apostolis remitti
nequibat, nisi per manifestationẽ ipso-
rum peccatorum, & nulla manifestatio
est euidentior, quam ea, quæ fit verbo
necessum est fidelibus, cessante omni iu
re humano ex Dei præcepto, vt vocali-
ter sua manifestent crimina, vt per apo-
stoli-

stolicam potestatem à Christo tunc eis, & de in successoribus collatā, remissionē possunt obtinere suorum peccatorum. Quia igitur hæc eadem potestas defunctis apostolis deriuata est in suos successores, inde conficitur quod fuerat necesse vocaliter ex loco prænotato confiteri in primitiua ecclesia apostolis, aut ordinatis ab eis ad hoc obeundum munus, quare & modo est necesse ex Dei iure confiteri eorum successoribus. Et vt semel dixerim perinde est ac si dixisset dominus, quæcumque remiseritis, erunt remissa, & quæ non remiseritis manebunt nō remissa. Igitur peccatorum remissio & retentio ex Christi verbo, apostolis, & successoribus necessario ablato omni humano iure est subiecta à Deo.

¶ Forsan hæsitat quispiam (vt hæc interim mittamus) quid est causæ, quod dominus primo confert potestatem remittendi peccata per pœnitentiæ sacramentum, quam per baptismum cum alioqui baptismus sit prior quam pœnitentia? Namque post modū dixit, apud Matth. & Mar. Ite docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine patris, & filij, & Spiritus sancti. Dixit porro Cyrillus c. 56. libri. 12. in Ioannem, dominum per hæc verba, *Accipite Spiritum sanctum, &c.* non solum præcepisse pœnitentiam, sed etiam baptismum. Siquidem apostoli, ad baptismum dignos recipiebant, indignis repulsis: vt etiam ad absolutionem sacramentalem: si quidem vtrobique est peccatorum remissio, & vtrobique peccatorum retentio, quando indigni expelluntur ab obtinēda remissione. Cæterum plausibilius mihi videtur, non de baptismo nunc fieri mentionem, sed solum de pœnitentię sacramēto, quod & instituit Christus modo. & etiam pręcipit, vt prędiximus. Namq; institutionē baptismi priorem esse legimus, quam omniū aliorum sacramentorum nouæ legis. Quandoquidem Ioan. 3. eam legimus. Quanuis enim officium baptizandi vniuersale omnes gentes fuerit à Domino nouissimè iniunctum apostolis iam iam ascensuro in cælum, verum institutio eius antiquior fuit, imo & vsus Ioan. 4. etiam si vsus generalissimus baptismi ortum habuit post domini in cælos ascēsionem. Quid quod, vt diximus, aliquid grande & insolitum insinuare volebat Dominus discipulis commissum, quando præmisit, *Accipite Spiritum sanctum, quorum remiseritis, &c.* id quod aliàs fecisse non legimus. Quid quod multo aliter fit remissio peccatorum per pœnitentię sacramentum, quam per baptismum: quia per pœnitentiam iudicialiter remittuntur, aut retinentur, & per baptismum solum sacramentaliter donantur, & nō iudicialiter. Quocirca quanuis verum sit ministros ecclesiæ per baptismū remittere peccata, non tamen ministri tunc dicuntur remittere peccata, sed potius baptismo tribuitur hæc remissio. Verū ministris pœnitentiæ, tribuitur remissio peccatorū dum ait, *Quorū remiseritis, &c.* quippe tunc ceu iudices absoluunt vere pœnitentes, & cōfessos, alios vero repellunt. Neque propriè dixeris fideles retinere peccata infidelium, quia eos non baptizant.

Multo aliter fit remissio peccatorum per baptismū quam per pœnitentię sacramentum.

¶ At sciscitab[illegible]s rursus, si donamus quod verum [illegible]onfessionem vocalem esse diuini iuris, vnde poterimus habere diuini esse iuris, quod sit occulta & clancularis sine quod ad aurem tantum celebretur? Vtique publicorum peccatorū aliquando fuit publica confessio, vt occultorum occulta: modo verò omnia, siue occulta, siue publica ad aurem sacerdoti instillantur.

¶ Porrò qui volet etiam occulta sua publicitus sacerdoti confiteri, non ob id nō confitebitur aut non implebit Christi de confitendo præcepta. Nam licet modus confitendi ad aurem & secretè de iure diuino sit, in fauorem tamen pœnitentis introductum, qui iuri suo, & ei, quod pro ipso noscitur introductum cedere potest, nec enim illi præcipitur vt secrete & ad aurem semper confiteatur, vt docet Concil. Trid. sess. 14. cap. 5. *Thomas autem vnus ex duodecim, qui dicitur Didymus, non erat cum eis quando venit Iesus. Dixerunt ergo ei alij discipuli, Vidimus Dominum. Ille autē dixit eis, Nisi videro in manibus eius fixuram clauorum, & mittam digitum meum in locum clauorum, & mittam manum meam in latus eius non credam.* Deo disponēte aberat ab apostolico illo senatu Thomas, vnus ex eodem senatu. Qui postea cum accessisset in locum, vbi, scilicet, erant apostoli congregati ex formidine Iudæorum atque retu-

Confessio vocalis iuris est euangelici, modus autē vocaliter cōfitendi eccle siæ subditur.

retulissent ei alij apostoli, vt Dominum vidissent: quique ad eos intrasset ianuis clausis, cuius & clauorum vestigia, & militaris lanceæ vulnus aspexissent, ille nihilominus non assensit collegis. Volebat enim etiam ipse ex visu & tactu suo Christum agnoscere. Forsan enim Tho. interrogauit coapostolos, Nunquid vos tetigistis loca clauorum? nunquid immisistis digitos in fixuras eorum? num manum introduxistis in vulnus lanceæ? Illis autem respondẽtibus, non tantũ processisse, quia sat illis fuerat typos videre clauorum, & lanceæ, & vltro non fuisse progressos, ille continuò subiecit, non mihi satis est vos vidisse typos, & non tetigisse loca: imò nisi videro, & palpauero loca clauorum, & lateris vulnus, propria manu contrectauero, non credam.

¶Deus igitur, vt dudum aiebam permisit huius apostoli pertinaciam in non credendo, vt fides resurrectionis vegetior euaderet, & ab ea omnis dubitationis vmbra submoueretur. Didymus verò est idẽ quod geminus, forsan nactus est nomen, quia vterinus frater erat, vt Iacob, & Esau. Quidam putant geminum dictum, quia dubiam nimis traxit mentem de resurrectione Domini.

τυπος Fixura figura vestigium cicatrix.

¶Considera interim ex hoc loco, duo voluisse Thomam, vt deponeret infidelitatem, & videre fixuras, siue vt Græcè habetur vestigia siue figuras, vt legit Irenæus, at August. cicatrices, & mittere digitos in perforationem clauorum, & vulneris lateralis. Supra referebam Chrys. & Theophil. qui credunt hæc asseruata dispensatoriẽ pro tempore ad tollendã ambiguitatem à cordibus discipulorũ. Itemque credit Cyrillus, qui disserens, cum corpus Christi esset tum beatum & incorruptibile, quî erant in eo perforationes manuũ, & pedum, quæ sunt corruptio integritatis? Et quid nonne surgent sancti incorrupti? 1. Corin. 15. Respõdet solum asseruata vestigia, vt fides discipulorum conualesceret, hæcque seruasse Dominũ fateretur quousque ascenderet in cœlũ indicãs ad hoc Esaiam. 63. Quare rubrum est vestimentum tuum. & Zachar. 13. Quæ sunt plagæ istæ in manibus tuis. Quia propter angelos, ait, tunc fuere asseruata, vt ipsi crederent resurrectionem. Porro angeli non egent

Cyrillus expenditur.

sensibili demonstratione, quippe euidenter viderant Christum surrexisse à mortuis. Verum hoc dictum Cyrilli ad exaggerationem dictum accipito. Porrò hæsitas forsan, si Thomas non erat cũ reliquis apostolis, quando Dominus primo suo resurrectionis die apparuit apostolis, & eis dixit, Accipite Spiritum sanctũ, igitur Thomas non accepit Spiritum sanctum cum alijs apostolis, vbi ergo Spiritum sanctũm accepit?

¶Cyrillus loco dudum prænotato existimat absentem recepisse, quando coapostoli præsente Domino receperunt. Etenim Numer. 11. legimus à cœtu septuaginta virorum, quibus ex spiritu Moysi distributus est Dei spiritus absfuisse, Eldad, & Medad, nihilominus simul recepisse hos duos absentes Spiritum sanctum, sicut & præsentes. At verò obstat huic sententiæ, quod Dominus insufflans halitũ suum contulit Spiritum sanctum apostolis decem congregatis, verum in Thomam absentem nõ peruenit hic flatus, nisi gratiæ concedas miraculum.

¶Rursus quia Cyrillus vertit in dubiũ cur apostoli retigerunt Domini corpus, & Magdalena prohibetur à tactu, & respondet, apostolos fuisse sanctificatos à Domino per Spiritum sanctum. ideo eis permissum est tangere corpus Christi, Magdalena autem non erat sanctificata, quippe quæ nondum exceperat spiritum sanctificationis. Quamobrem infert, quod Thomas absens, accepit hunc spiritum sanctificantem, ideò modo iubetur tangere Dominum. Porro hæc difficilia sunt intellectu: siquidem Magdalena eodem die resurrectionis Dominum terigit cum cæteris mulieribus: & rursus Thomas absens, erat incredulus: quia ipse se non crediturum testatur, quousque videret typos clauorum, & loca eorundem & lanceæ lateris tangeret. Quod si incredulus erat & infidelis, vt Dominus illi obuertit dicẽs, Noli esse incredulus, sed fidelis, non poterat vtique recipere sub sua incredulitate spiritum sanctificantem: quippe infidelitas repugnat cum sanctificatione, vt quodlibet aliud crimen. Quanuis enim hæc infidelitas nõ procedebat ex animi peruersitate qualis erat infidelitas Pharisæorum

Cyrillus expenditur.

rum: cæterum crimen etiamnum erat: id quod facilè liquet, quia à Domino fuit reprehēsa, & acriter increpata. Quid quod alios apostolos tetigisse Dominū non legimus & Petrus & Ioan. ante visum & tactum crediderunt.

¶ Quod vero. Tho. receperit Spiritum sanctum ad remittendum peccata, & retinendum, vt & cæteri receperunt apostoli, non est vertendum in dubiū, quippe æqualem sortitus fuit cum cæteris potestatem: quando autē eam receperit. si absens, vt Cyrillo placuit, aut forte quā do Dominum octauo resurrectionis die vidit & tetigit me latet. Et si non est mihi incredibile octauo illo die postquam Dominum vidit, & tetigit, & credidit dicens, Dominus meus, & Deus meus, Dominum illi insufflasse, vt fecerat cæteris & dixisse ei, accipe Spiritum sanctū &c. quanuis scriptura hoc non referat, cui suffecit retulisse, cæteris apostolis collatum fuisse Spiritum sanctum ex Domini flatu vt & Thomam eundem accepisse non ambigeremus. Quo autem tempore eiusdem Spiritus sancti ad remissionem peccatorum, & retentionem acceperit gratiam euangelium suppresit.

¶ Sunt qui putant Thomam solum vidisse vestigia vulnerum & vulnera non tetigisse, quia Dominus non dixit, quia vidisti Thoma, & tetigisti, sed quia vidisti me Thoma. Ad hanc rationem theologizat Euthimius: verum fragili fundamento, cum constet ex scriptura hac, visum comprehendere tactum, vnde Dominus, Infer digitum tuum huc, & vide manus meas, ideſt tange: quia solum ad videndum non erat necesse inferre digitum. Etiam in vulgato sermone quæ tactu nos percipimus vidisse dicimur: imo quæ audimus. Exod. 20. Cunctus populus videbat voces, &c. *Quia vidisti me Thoma, credidisti, beati qui non viderunt, & crediderunt.* Vidit Thomas, & videndo tetigit, etsi euangelium nihil meminerit de tactu, sed suffecit vt dicebam, meminisse visus. Apostoli igitur alij à Thoma ex visu Domini conceperunt fidem, Thomas ex visu, & tactu: nos vero ex solo auditu.

Scriptura per visum aliquā do cōprehendit tactum.

¶ Vnde de fidelibus alijs ab apostolis & discipulis Domini, verum est quod Paulus ait Roma. 10. fides est ex auditu. Pronuntiat autem Dominus beatos esse, qui credunt ex auditu: vnde forsan credet aliquis beatos non fuisse apostolos, quia ex visu, & tactu crediderunt. At verò eosdē beatos profert Lucæ. 10. esse Christus dicens, Beati oculi, qui vident, quæ vos videtis, &c. Aduertendum igitur est fidem esse inuisibilium, ad Hebræos. 11. argumentum est non apparētium. Quo circa aliud videbat Thomas, aliud credebat: vidit vulnera: at credidit vulneratū esse Deum & dominum suum: istud nō vidit, quod tamen credidit: nam quod vidit, hoc non credidit, & quod credidit hoc non vidit. Cæterum ad habendam hanc fidem motus fuit ex visu, & tactu. Nihil enim obstat, ad concipiendam fidem inuisibilium, ex visibilibus hominem moueri: fideles autem non ex visu vel tactu mouemur ad fidem concipiendam, sed solum ex auditu. At vero quia inefficacior est auditus ad mouendum mentem, quā visus, vel tactus, ideo Dominus beatiorem pronuntiat esse fidem quæ ex auditu, quam sit, quæ ex visu, vel tactu paratur: quandoquidē ita certo credere, ex minori motiuo, vt certo credebant, qui ex maiori motiuo credebant, nobilioris gradus est fides, ideſt, maioris laudis digna fides. Quod ergo Dominus ait, Beati qui non viderunt, & crediderunt, aut & credunt, vt legit Augustinus, hūc habet sensum, valde laudādos esse non videntes, & credentes. Quā uis non ex hoc consequitur nostram fidem maiori gloria esse donandam, quā apostolicam fidem: si quidem batitudinis pondus non correspondet fidei soli, sed fidei cum charitate: maximo autem excessu nostra charitas superatur ab apostolica charitate: ob hancque causam, ipsi sunt beatiores multo, quam erunt fideles. Cæterum hoc sibi iusto nomine vendicat laudis fides posteriorum fidelium, quod minori motiuo credunt, quā crediderunt apostoli. Fuit porrò necessarium, apostolos vt ex visu, tactu crederēt quippequi ad posteritatem certitudinē suæ fidei erant transmissuri. Neque probo tamen Caietanum dicentem fidem huiusmodi Thomæ fuisse conuictam vt est fides dæmonum qui credunt & contremiscunt. Si quidem, quod vidit hunc esse Christum resuscitatum non credidit

Apostoli ex visu, vel visu & tactu conceperūt fidē.

Auditus inefficacior est ad mouendū animum, quā tactus vel visus.

dit,conuictus enim fuit ex visu,& tactu, at quod credidit esse suum Dominum, suumque Deum non conuictus credidit, sed spontaneus: si quidem vestigia tangere clauorum non erat signum euidens diuinitatis. Diabolo verò signa sunt euidentiora nobis,ex perspicuitate sui ingenij idcirco ille conuictus credit. *Respondit Thomas, & dixit ei, Dominus meus, & Deus meus. Dicit ei Iesus, Quia vidisti me Thoma credidisti: beati qui non viderunt & crediderunt.* Græcè, vtrobique est articulus, ille Dominus, ille Deus meus. Et expressus est hic testimonium, quam alibi in scripturis, de Christi diuinitate ex quo confunditur Arrius antiquus & hæresiarchæ, & Ebionitæ cum modernis Anabaptistis cōfodiuntur contendētes Christum non esse verum Deū. Quod si dixerint Thomā hoc dixisse nō Christum, vtique Thomas dixit, at Christus agnouit, quia ait, Quia vidisti me Thoma credidisti: & apostoli audientes, nō sunt refragati. Ideoque cum à Christo sit commendata Thomæ fidei cōfessio, est vera fides docens Christum esse verum Deum, vt etiam Matth.10. etsi non tam euidentem, at eandem Petri Christus commendauit confessionem, quando dixit, Beatus es Simon Bariona. Petri nanque confessionē diuinitatis Christi Christus beatificauit tunc, quia non ex visu, non ex tactu, aut ex auditu exteriori sed interna auditione, didicerit Christum esse filium Dei. Nunc autem Thomæ confessionem, apertiorē quam fuerat Petri, non beatificat tamen, quia visum & tactum præexegit, vt crederet. Et attende opera Dei, vt omnia moderatur sapientissimè, Thomam permisit in tanta duritie obuersari, vnde postmodū magnificam exprompsit fidei confessionem, & multò illustriorem, quā fuerit aliorum apostolorum, qui non tanta opera suam produxerunt continuo viso Domino fidem, *Noli esse incredulus.* Græcè, noli esse infidelis, sed fidelis, aut noli esse incredulus sed credens. At interpres, noluit obseruare προσονομασίαν, seu ad nominationem Græcam horum nominum, scilicet, ἄπιστος, & πιστός. *Multa quidem & alia signa fecit Iesus in conspectu suorum discipulorum, quæ non scripta in libro hoc. Hæc autem scripta sunt, vt credatis, quia Iesus est filius Dei, & vt credentes, vitam habeatis in nomine eius.* In fine capitis vltimi dicet Ioannes, Sunt autem & alia multa, quæ fecit Iesus, quæ si scribantur per singula, nec ipsum mundum arbitror capere posse, eos, qui scribēdi sunt, libros. Atque inter hunc locum, & priorem, istud est discriminis, quippe in priori loco solum meminit de signis, quę fecit in cōspectu discipulorum, hæc autem signa fuerunt post resurrectionem suam. Post hanc autem non conuersabatur nisi solum cum apostolis, & discipulis suis, něque tamē semper. Quibus se præbuit viuū in multis argumētis, vt denarrat Lucas, Act.1. Siquidem, vt diximus, decies apparuit in quadragenario illo. Et quia Ioannes non denarrat omnes apparitiones Christi post resurrectionem suam, sed solum quasdam, reliquas antē relinquit, quas aduertebat ab alijs Euangelistis esse denarratas, ideo ait, multa alia fecisse signa &c. Et Luc. ait, multa fecisse argumēta, seu sensibiles apparitiones coram discipulis suis. Posterior vero locus de miraculis Christi absolutè est intelligendus, quæ edidit, non solum coram discipulis, sed in conspectu omnium dignorū, & indignorum. Miracula verò post resurrectionem suam discipulis solis ostēdit, quos testes instituerat suæ prædicandæ ab eis resurrectionis. Miraculosæ autem apparitiones, sunt scriptæ à Ioanne & cæteris, non propter Christi, sed propter nostrum spirituale lucrum, vt per hęc scripta signa admoniti fidem syncerām, & viuentem concipiamus, per quā possimus assequi vitam æternam. *In nomine eius.* Idest, ad fidem hanc Christi, ad iuuante Christo, perueniemus. Habemus igitur vitā in Christi nomine, idest, eius ope, & gratia cooperante nobiscum ad fidem viuam habendam.

¶At quæret quispiam, In dierum ante Ascensionem Domini quadragenario, vbi erat Christus? quia multis antiquis doctoribus creditum fuit, in paradiso illo terrestri toto hoc egisse quadragenario: id quod insinuat Nicephorus lib. 1. cap. 31. dicens, animā Christi simulatque expirasset à corpore, descendisse, in partes terræ, inferas, vbi animæ sanctorum patrum asseruatæ erant, & cōtinuo eduxisse illas ab eo in quo detinebantur inferno

fero loco: & deduxiſſe eas in paradiſum terreſtrem, ibique cum eis fuiſſe. Rurſus adiecit, has animas ibidem aſſeruari ad reſurrectionem vſque finalem ſuorum corporum. At verò hoc vltimum dictũ, fuit ſane perſuaſum olim multis patribus, & Græcis & Latinis, vt ſupra à me eſt cõmemoratum: & videtur Ambroſ. idem ſentire cõm. ad pſal.45. tranſlatos eſſe quoſdam mõtes In paradiſum. Quibus dicitur, Hodie mecum eris in paradiſo, & cui dicitur ſic volo eum manere donec veniam, Tu me ſequere, & Enoch, qui tranſlatus eſt &c. At vero iam modo non eſt probatum dogma eccleſiæ Dei, credenti certò animas continuo à depoſitione ſuorum corporum, ſi mundæ euaſerint, beari beata viſione. Vnde & quod primo aſſerit, eſt citra au roritatem certam prolatum: ſi quidem Chriſti animam eduxiſſe animas illas longa expectatione expectantes ſuam liberatem, eſt fidei confeſsio: at verò, quod illas in paradiſum deduxerit, non eſt fidei confeſsio, ſed opinionis propriç aſſertio.

Nicephorus nõ probatur Ambroſius expenditur.

¶Enim vero, animarum proprius locus nõ eſt paradiſus terreſtris: quippe amœnitas loci illius & celſitudo, non confert ad delectationem animarum beatarum, ſed delectatio quæ eſt in fruitione diuinitatis. Si ergo animæ illæ fuerunt beatæ continuò poſt animæ deſcenſum Chriſti, ad inferos, quid opus facto erat, has deducere ad terrenum paradiſum? quippe, erant donatæ iam paradiſo mul to illuſtriori cæleſti, id eſt, clara imbutæ Dei notitia.

¶At verò Nicephorus credens animas non anteuertere ſuorum corporum beatitudinem, ſed ſua expectare corpora, vt ſimul bearentur, putauit beatitudinem quandam eſſe animarum ſanctarum exiſtere interim in paradiſo illo amænisſimo, & ſplendidiſsimo, ex falſo fundamento, falſam inferens concluſionem.

Latet locus vbi fuerit chriſtus in ſacro quadragenario ante aſcẽſionem.

¶Thomas in.3.ſcripro.diſt.22.q.3. videtur ſapere, Chriſtum in quadragenario commemoraro diuerſatum fuiſſe in terreſtri illo paradiſo: quamuis in.3.part.q.55.art.3.ad.2.re oculatius inſpecta, dixit incertum eſſe locum hunc, quia ſcriptura non tradidit, vbi tũc fuerit dominus. Et hæc mihi certa eſt ſententia locum hunc eſſe incertum. ¶Cæterum, quia animæ illæ ſanctæ expectabant Chriſti aſcenſionem, vt cum illo conſcenderent ſuper æthera, ideo cum animabus illis omnibus fuiſſe in quadragenario ſacro illo dierum mihi videtur. Etenim Chriſtus corpore gaudens beato, diuinitatẽ ſuam illis patefaciebat, & gloriã ſui corporis illis manifeſtabat, vt ex priori eſſẽtialem conſequerẽtur beatitudinem, & ex poſteriori ex viſo Chriſti beatiſsimo corpore accidentariam, ſibi conciliarent gloriam. Vbi autẽ hæ animæ erant tunc congregatæ ſuper terram, quis nouit? Vtiq; ille ſolus nouit, qui omnia nouit. Fuit autem hæreſis cuiuſdam Præmonſtratenſis apoſtatę docentis inter aliós articulos, quod Chriſtus non deſcendit ad inferos, neque animam Chriſti eduxiſſe animas ſanctas ibi detentas. Neque animas ſanctas in limbo vnquã fuiſſe. Imò quod Chriſtus dicens in cruce, Deus Deus meus, cur dereliquiſti me, deſperauit. At hic inſanus non videbat, quod ſubiecit Chriſtus, Pater in manus tuas commẽdo ſpiritum meum non eſſe deſperantis verba: & qua ratione deſperabat qui latroni dicebat, Hodie mecum eris in paradiſo. Verum Deus huius ſeculi excæcauit mentem huius, vt poneret in cælum os ſuum. Quod ſi animæ ſanctorum non etant in limbo, vbi erãt. Non in inferno, neque in purgatorio, quia purgatiſsimas eas eſſe ſupponimus neque in cælo illis obdito verum hanc hæreſim modo mittamus. Porro vt ad priora remeet oratio, ſi credimus ſanctorum corpora, quæ ſurrexerunt ſub Chriſti reſurrectione, ſurrexiſſe ad immortalem cum Chriſto obtinendam vitam animæ ſanctæ illæ, quæ corpora non reſumpſerunt ſua, & animæ quæ reſumpſerunt omnes erant cum Chriſto, & Chriſtus cum eis. At verò animæ à nullo videbantur, quia ſuapte natura ſunt inuiſibiles: corpora autem ſanctorũ glorioſa iam reddita etiam erant inuiſibilia pro ſua voluntate. Quippe beata corpora ſeſe monſtrant quibus volunt, & occultant eá quibus videri nolunt. Ideoq; etſi beatiſsimus ille ſanctorum cœtus in media eſſe Hieroſolyma, fruebatur ſua beatitudine, & à nullis erat viſibilis, Chriſtus verò ex potentia ſuæ diuinita-

tis

tis poterat visitare apostolos, non relinquens beatum illum cætum, vt modo non deserta ętherea sede, se locat in omnibus consecratis hostijs, de qua re alibi. De funere, & resurrectione Domini, deque generali omnium resurrectione particulares edidimus declamationes ad Esaiam, ideo illis modo supersedemus.

ENARRATIO. I.
In caput vigesimumprimum.

¶ *Posteà manifestauit se iterum Iesus ad mare Tyberiadis. Manifestauit autem se sic, erant simul Simon Petrus, & Thomas qui dicitur Didymus, & Nathanael, qui erat à Cana Galilaæ, & filij Zebedai, & alij ex discipulis eius duo. Dicit eis Simon Petrus, Vado piscari: dicunt ei, Venimus & nos tecum. Exierunt, & ascenderunt in nauim, & illa nocte, nihil prendiderunt. Mane autem facto, stetit Iesus in litore, non tamen cognouerunt discipuli, quia Iesus est. Dicit ergo eis Iesus, Pueri nunquid pulmentarium habetis? Responderunt ei, Non. Dicit eis, Mittite in dexteram nauigij rete, & inuenietis. Miserunt ergo, & iam non valebant illud trahere præ multitudine piscium.*

MATTHÆVS, & Mar. tradiderunt Dominum dixisse die suæ resurrectionis mulieribus, vt nuntiarent discipulis Galilæam petere visum Dominum. Quocirca accepta consolatione ex Domini resurrectione, resumptisque viribus, quas depo suerant ex Domini morte, remeant ad propria, idest, in Galilæam, prius enim formidine correpti conclusi tenebantur intra domus suæ parietes: Iam verò liberius agentes remeant in Galilæam, scientes quod ibi erant visuri rursus Dominum, vt ipse prædixerat. Voluit autem post resurrectionem suam Dominus primo videri Hierosolymis, vbi mortuus, & sepultus fuerat, vt vbi ignominiam mortis sustinuerat, gloria suæ resurrectionis claresceret. Dein verò in Galilęa se demonstrat, vbi diutius fuerat conuersatus, Petrus igitur, vel vt quæreret sibi victum, vel ne ocio torperet ad consuetam prius piscationem reuertitur. Quã sane intermiserat, propter Domini sequelam: quod autem post Domini resurrectionem, apostolis nõ dabatur Dominum comitari, vt ante resurrectionẽ: quippe, non semper illis apparebat, sed pro sua volũtate. Immortalis iam enim existens Christus, cum mortalibus, non diu agebat, sed solũ, vt opus facto erat, ad constituendam apostolicis mentibus suæ resurrectionis fidem. Propterea igitur ad priora piscationis studia regrediũtur apostoli tantisperdum eis non impo nebatur à Domino euangelizandi officium, quod longe dignius erat quam commemoratum. Postquam autem Dominus cœlestia petiuit habitacula, ipsi non piscationi piscium vacarunt, sed animarum. Nam imbuti Sancto spiritu die Pentecostes, continuo se se promunt impauidi in plateas, vt palam sublato omni timore Christi gloriam prædicent. Interim tamen piscationi, vacant, quod munus ab eis innoxiè tractari poterat.

¶ At verò Matthæus, non telonæo vacauit amplius ab apostolatu, quia vix exerceri potest, mercatura absq; noxa. Demum his diebus ante Spiritus sancti in eos descensum, quilibet apostolorum ijs operam nauabat actionibus, quibus innoxiè nauari poterat.

¶ Petrus igitur primus vadit piscatum, & eius solertia, alios accendit apostolos, vt similem præstent. Enimuero prælatorum diligentia in piscatione spirituali inferiores pellicit, vt eodem laborẽt studio, vt eorum inertia, inferiores inertes quoque facit.

¶ Studentes autem piscari apostoli nihil ex piscati sunt: nanque tota nocte laborãtes, missis retibus, in mare nihil prẽdiderunt. At vero coruscante mane aduenienteque Christo, & eius iussu, retia iactantes copiam piscium vberrimã ceperunt, vt etiam Lucæ. 5. gestum simile legimus, vbi ait Petrus, Præceptor, totam noctem laborantes nihil cepimus, in verbo autem tuo laxabo rete: & cum hoc fecissent concluserunt piscium multitudinẽ. Itaque vtrobique laborat Petrus, & quicunque cum Petro erant, & vtrobique nocte tota laboratur, & vtrobiq; nihil capitur, & vtrobiq; per Christi verbũ, iam die lucente, frugifer redditur piscationis labor: & demum vtrobique Petrus introducitur, vt præcipuus piscator,

pissati [illegible] ate cæteri piscan [illegible] primæ [illegible] in [illegible] Petri [illegible] sto [illegible] Hic [illegible] :hic [illegible] n & [illegible] cos oportet [illegible] H [illegible] Vere [illegible] tem. Apud Lucam [illegible] in hac re [illegible] [illegible] patris [illegible] supra [illegible]

Mysterium ex po[illegible] pis[illegible] Petri.

[illegible] Dominus [illegible] & [illegible] vt in altum [illegible] quod [illegible] fuit [illegible] apud L[illegible] duas ex pisca[illegible] las, quæ adeò o[illegible] nt, vt penè merge[illegible]retur. Cæterum apud Ioannem, etsi rete plenum erat magnis piscibus, ideoque magnitudinis dignitate videntur excedere priores pisces, non tamen numero. Etenim non commemoratur, præ multitudine piscium, penè fuisse mergenda nauis, vel quod ex vberi piscatione alia etiam nauicula oneraretur. Nanque solū referuntur modo esse centum quinquaginta tres pisces, aliorum autem piscium numerus non refertur. Præterea Dominus huiusmodi pisces distribuit discipulis, & ad horum prandium inuitat dicens, Venite prandere. Verum de alijs piscibus relatis a Luca nihil horum refertur: vt hinc suspicari liceat, nonnihil magni latere in his duabus [illegible] sacramenti. Equidem [illegible] permiscuam significat [illegible] Ecclesiam, ex bonis, & malis [illegible] atam, ex electis & re[illegible] aduersam. Sunt enim fideles, qui [illegible] sinceram seruent, & ab [illegible] t, malis tamen operib[illegible] am dehonestant: omnes tamen fideles sub ecclesiæ potestate, sub rete quo Petri [illegible] entur. Nunc ergo, quā[illegible] mortali de [illegible] vita in altū ducitur rete, quod [illegible] dū est hoc secretū, qui [illegible] bus, qui pertineant ad [illegible] æterna [illegible] electionē, qui ve, qui a[illegible] neant, etsi ex fide videā[illegible] [illegible] laxatur rete: [illegible] Ecclesia [illegible] omnes homines ad [illegible] neminem à se repellit: [illegible] laxatur rete [illegible] sub profundissimo [illegible] nationis secreto iacitur [illegible] hoc rete. Cæterū secunda Pe[illegible] catura electos fideles facile deno[illegible] ad dexteram sunt reponendi in [illegible]: qui etsi minores sint numero, maiores sunt dignitate, quam reprobi. Et quia quinquagenarius numerus est numerus iubilei. Leui. 25, & centenarius est numerus perfectionis, quia de decē cadibus constat, vnde Matt. 12. centesimus fructus est perfectissimus, & ternarius item diuinam denotat Trinitatem, ideo numerus hic. 153. piscium facile innuit beatorum perfectissimam pacem, quam habebunt ex visione beatifica diuinæ Trinitatis. Vel centum gentium plenitudinem credentem in Christum significat & quinquaginta Iudæorum paucitatem. Capiuntur igitur per doctrinam Euangelicam, & trahuntur ad ecclesiæ fidem non solum ij, qui futuri sunt beati, sed etiam ij, qui futuri sunt damnati, vt in collegio apostolico, etiam fuit Iudas proditor, perditionis filius. Et in cœlestibus sedibus non solum fuerunt angeli boni, à Deo creati, sed etiam angeli, qui suo vitio ad tartareas sunt deiecti sedes. Porrò captura electorum piscium. 153. est ca-

Euāgelicum rete seu doctrina ecclesiæ ex omni genere piscium capit.

ptura frugifera, & apostolis quam gratissima: ex qua vescuntur sancti apostoli, quia hanc maximè amant. Et ad huiusmodi conuiuiū Christus inuitat, quia suo dono fructuosè illi pisces sunt capti. Aliorū vero captura piscium frugi non est Deo neque apostolis, imo ipsis piscibus noxia: [illegible] melius fuisset illis si viam veritatis non cognouissent, quā post agnitā ab ea recedere. 2. Pet. 2. *Non cognouerunt.* Ad[illegible] detinebantur oculi apostolorum ne Christum cognoscerent, cum alioqui non esset distans à nauigio: quippe solum ducentis cubitis distabant à Domino, hoc est [illegible] pedibus vel. 60. passibus. Est enim cubitus sesquipes, & passus quinque [illegible]. Cæterum quia apostoli [illegible] occupati erant in piscatione nō aduertebant quod Dominus erat, qui ex litore eis [illegible]. Quidquod intrauerat ad eos Hierosolymis, ianuis clausis, & non fuerat visus hactenus iuxta mare. Aut quia fortassis diluculum erat, & non clara [illegible] luce dies, ideo nō cognouerunt Dominū: etsi non tradatur quod illis apparuerit in altera effigie, vt Luc. 24. Vel demum nō cognouerunt statim Dominum mansistora tenentem, quia mortales cū simus, non facile immortalium gloriam cognoscere possumus. *Dicit ergo eis.* Per pulmētarium intellige obsonium. Perinde est igitur ac si quæreret, Nūquid sunt vobis pisces ad comedendum? Pueros autem eos vocat, quia Hebræi operarios, ob robur ad exercendum opus pueros vocāt annotante Euthimio. Habetur Grecè, Pueri, numquid obsonij habetis, Laurētius vero edidit. Num quod est vobis pulmentarium? *Non valebant illud.* Apte quæret aliquis, si solum erāt. 153. pisces, quomodo non poterant discipuli Domini præ multitudine pisces illos trahere. Etenim cum essent septem discipuli potentiores erant quam pondus centum& quinquaginta trium piscium. Quocirca videtur quod propter magnitudinē piscium, scriptum sit à Ioanne, qui tūc aderat, non potuisse apostolos trahere rete præ multitudine piscium, id quod ipse Ioannes postmodū exposuit dicens, rete fuisse plenum magnis piscibus. Itaque etsi non erant multi numero, erant nihilominus multi valore. *Dicit ergo discipulus*

προσφάγιον. Obsonium quod pani additur.

ille, quem di[illegible] Iesus Petro, Dom[illegible]. Simon Petrus cum audi[illegible] quia Dominus e[illegible] tunica [illegible], erat enim nudus, [illegible] in mare. Ioannes [illegible] cognouit Dominum ante alios apostolos, at verò Petrus prius venit ad Dominum quam cæteri apostoli. Quod si [illegible] quispiam roget me, Vnde promptior [illegible] Christi notio Ioanni, quam Petro, & aliis? [illegible] obseruabat [illegible] illud quod [illegible] Dominus fecerat Lucæ 5. [illegible] Petro, Duc in altum, &c. & consestim [illegible] runt magnam vim piscium. [illegible] ergo Ioannes [illegible] in intelle[illegible] esse. Vnde [illegible] valde e[illegible] Petro non [illegible] in mentem, cui [illegible] Lucas denarr[illegible]. ¶ Aut forte Ioannes, [illegible] Dominum [illegible] Christum ex [illegible] secum [illegible] erat se Christus [illegible] in Galilea, [illegible] est mare Tyberiadis, quia est [illegible] Galilææ, vt [illegible] tur Ioan. [illegible] vberem [illegible] ex [illegible] Domini collegit [illegible] tur Ioannes [illegible], quam Pe[illegible] cæteri apostol[illegible] at Petrus [illegible] animi erat erga Christum, & [illegible] aliis, & ideo [illegible] Io[illegible] & se misit in mare, [illegible] esse à Paulo, di[illegible] eundem alterum [illegible] ministrationū, [illegible] Dominus, &c. 1. Cor. 12. [illegible] spi[illegible] est [illegible] e[illegible] Euangelium. Petro [illegible] Christum amor, [illegible] tur Petrus [illegible] se [illegible] tunica, & se mi[illegible] Petrus hoc [illegible] pallium, & Græce [illegible]. Est autem ependytes Theophylacto [illegible] lintheum quoddam, quo Syri, & Phœnices piscatores se amiciebant, siue nudi essent siue vestiti, hoc super illis ponebant, etsi Euthimio aliud arriserit Græcis est super indumentū. Quod vero succinxit se idem est quod induit se, vel superinduit se. Nō enim erat omnino nudus, sed respectiue vocatur nudus, quia exuerat palliū, siue epēdytē. Hāc enim loquēdi formā etiā nos obseruamus, eū vocantes nudū, qui nō est suo pallio tectus,

Ioannes perspicacitate [illegible] erat inter apostolos Petrus æstuo [illegible] & animi [illegible] ruore.

ctus, quod Hispanè dicūt, *Estar en cuerpo.* ¶ Verū sciscitabitur quispiā, Quomodo se misit in mare? Nō aliter enim videtur nisi natādo, at verò natatūrus non se induit, imo exuit: quomodo ergo Petrus natatūrus se induit? Et quidem arbitror, Petrū non natādo se misisse in mare, sed quia pars illa maris Tyberiadis, erat terræ propinqua, distabat enim cubitis. 200 vel pasibus. 60. ideo erat submissa, & humilis, ideoq; pedibus transuadari poterat. Forsan enim talos Petri aut medias tibias tāgebat solū. Propterea succinxit palliū Petrus quod induerat, ne sibi sua laxitate esset impedimēto, ad facile trāsuadandū. Ideoq; rectè interpres transtulit, Succinxit se: quippe indutū pallium succinxit. *Tunica succinxit.* Euthimius credit hāc tunicā fuisse piscatorū vestē, quę corpus vsq; ad genua cōtegebat manicis carentē, quā Petrus succinxit vt properaret ad Dñm. Et Grecè nō est in ablatiuo, sed in accusatiuo ἐπενδύτην διεζώσατο, tunicā succinxit. Neq; Grecus codex habet se, sed solū tunicā succinxit, idest, tunicæ laxitatē cingulo cohibuit. *Alij autē discipuli nauigio venerunt (non enim lōge erāt à terra, sed quasi cubitis. 200) trahētes rete pisciū.* Petrus feruētior cæteris nō nauigio vectatur ad Christū, sed pedibus suis venit: alij vero apostoli nauigio vehuntur ad Christū. Omnes enim recipit Christus, siue eos, quos aliorū doctrinæ, & cādida exēpla ducūt ad Christū, siue eos, qui Dei prę sidio & proprio marte laborātes ad Christum accedunt. Videtur autē iuxta hanc lectionē si nauigiū legimus apostolos istos, nauigasse nō per eā partē maris, per quā Petrus trāsuadando peruenit ad litus, vbi erat Christus: siquidē hæc pars quia humilis erat, & nō alta nauigio cedere nō potuisset, sed per partē maris profundiorē nauigantes tardius Petro venerūt ad Christū. Aut si nō nauigiū sed nauiculā, aut nauigiolum legimus, per eādē partē venire poterāt quia nauigiolo sufficit aliquāta altitudo maris, ad nauigandū Hispanè dicitur, *barca.* ¶ At Grecè hic habetur, πλοιάριον, quod nauiculam significat, at πλοῖον est nauigium quam vocem primo scripsit Ioan. cū refert Christū dixisse, Mittite in dexterā nauigij partē: sic enim Græcè legitur. Vnde apostoli, vt videtur, relicto nauigio, acceperūt nauigiolū, vt per humile mare, possent cito post Petrū venire ad Christū. Trahebant autē rete pisciū, non humeris subaudi impositū, sed trahebant pisces in rete cōclusos, in ipsa nauigioli... Quāta autē mensura sit cubitus, pau lo ante exposui. Petrus igitur præcesserat, apostolos, & eos præstolabatur existēs in litore cū Christo. Admonētur ex hoc loco summi pontifices instar Petri feruētissimos debere esse in Christi amore: & quantū præcedunt alios pastores, & plebes sibi cōmissas pontificatus celsitudine tantū præcedant & vitæ puritate, & doctrinæ integritate. *Vt ergo descē derunt in terrā, viderunt prunas positas, & piscē super positum, & panē. Dixit eis Iesus, Afferte de piscibus, quos prendidistis nunc. Ascendit Simon Petrus, & traxit rete in terrā, plenū magnis piscibus, centū quinquaginta tribus. Et cū tanti essent, nō est scissum rete. Dicit eis Iesus, Venite prandete. Et nemo discumbentiū audebat interrogare, Tu quis es? scientes, quia Dominus est.* Antequā proferrent pisces apostoli quos ceperant, verbo Christi admoniti, simulatq; descēderunt ex mari in terrā, viderunt prunas positas, & piscem superpositū & panē. Quæ omnia miraculo sunt tribuēda: siquidē nullus ibi prunas cōgesserat, neq; piscē ingesserat, neque panē apposuerat: sed diuina opera hæc sunt parata, vt ex miraculo certius adhuc apostoli stabilirentur in resurrectionis fidei. Qui ergo panes, & pisces multiplicauit in deserto trans mare hoc idē Tyberiadis Ioan. 6. nunc quoq; ipse prunas format, piscē & panē constituit. ¶ Piscis ergo hic nō ab apostolis fuit piscatus, sed à Domino solū: alios verò pisces, expiscati sunt apostoli, qui simul cū pisce Domini obsoniū perfecerunt. Primus autē piscis à Domino piscatus, fuit apostolicus senatus. Nam Christus fuit primus piscator huius spiritualis piscationis, verbo suo, & vocatione sua trahens ad se apostolos, & discipulos. Dein verò ab hoc primario animarū piscatore Christo constituti sunt apostoli piscatores, qui piscari sunt gentes, trahentes illas ad vnitatem fidei, quā ipsi profitebantur. Itaq; ex pisce quem piscatus Dominus solū, & ex piscibus magnis, quos traxerunt apostoli vnum & perfectissimū factum est prandiū: quia ex Iudæis, & genti-

gentibus vna constat ecclesia. Piscis autem Christi vnus refertur: qui verò ab apostolis sunt piscati multi esse leguntur: siquidem Dominus paucos sibi cooptauit apostolos, paucosque sibi sociauit discipulos. At verò apostoli ingentem multitudinem fideliũ Domino pararunt: siue autem vnus ille, siue multi isti pertinent ad conuiuium Christi. Petrus autem refertur traxisse rete refertũ magnis piscibus, & obtulisse Christo. Et supra dictum est apostolos traxisse rete hoc, & quod non poterant trahere præ multitudine. Vnde videtur quod non solus Petrus traxit rete ad terram: siquidem si omnes discipuli septem, non poterant trahere pisces præ multitudine, quomodo solus Petrus potuisset? At verò Petro tribuitur tractio huius retis ad terram, quia prima cura piscium horũ, idest, fideliũ regendorũ penes Petrũ est: alij enim prælati Petro cooperãtur. Est enim sedes apostolica vna cui incumbit Ecclesiæ vniuersalis administratio. Papa enim de vniuersali ecclesia tenetur Christo exhibere rationẽ: cuius est hoc rete plenum piscibus non scissum, neq; euacuatum sed integrũ, & plenũ Christo iudici præsentare: cæterique prælati idem pro sua ratione. *Et cum tanti essent.* Erasmus non tanti, sed tot transtulit. Verumtamen, tantus quantitatẽ cõtinuam seu magnitudinẽ significat, tot vero quãtitatẽ discretã, seu multitudinẽ. Et hoc loco aptior videtur nostra lectio: siquidẽ hactenus Euangelista non tã multos esse dixerat, quã magnos. Quippe nõ est multitudo notabilis pisciũ, quæ ex cẽtũ quinquaginta tribus constat: cęterũ magnitudo erat notabilis. Et ideo ait, Non est scissum rete cũ tãti essent, idest, tam magni essent. Etenim pisces magni viribus ex sua magnitudine pollentes, cum obuoluantur, & obluctentur in reti exitũ molientes, sua vi, & potẽtia sæpe rumpunt rete, quod pisciculis non accidit. Quod verò supra Ioannes dixerat, Non poterant illud trahere præ multitudine, vsurpatur sæpe in vulgata loquendi forma multitudo pro magnitudine. Erant ergo multi robore, non numero: siquidẽ si pisciculi essent quiuis apostolorum facile posset trahere rete continens centũ quinquaginta tres pisciculos, ¶ Postquã autẽ laboratũ est ab apostolis frustra per totã noctẽ, nihil capientes, adiuti tamen verbo Christi diluculante iam die, frugiferã obtinuerunt piscationẽ, hac demũ peracta ad lętissimũ prandiũ vocantur cũ Christo. Quippe labores nostri, nisi Christi gratia opituletur inanes sunt ad virã consequendã æternã: qua tamẽ opitulante sunt fructuosi. Quia tunc verum erit, quod hymnidicus ille dixit, Labores manuũ tuarum quia mãducabis, beatus es & benè tibi erit. Manducatio autẽ hæc erit cũ Christo in litore cœlestis patriæ. Præuenit igitur nos igne sui spiritus, & pisce suæ voluptatis, & pane suæ cõsolationis & nihilominus nostros exigit pisces dicens, Afferte de piscibus, quos prendidistis, volens nostro labore vti ad bonum nostrũ. Die porro resurrectionis Dominus se primo manifestans apostolis suis, dixit, Habetis hic aliquid quod manducetur, at apostoli obtulerunt partẽ piscis assi, & fauũ mellis. Et ante hanc manifestationẽ eodẽ die, recũbẽs accepit panẽ, & dedit discipulis duobus. Et demũ ipso die Ascensionis cõuescens pręcepit eis. Verũ cũ fregit panem duobus euntibus in Emaunta discipulis nõ cõmemoratur tũc comedisse, sed neque modo, sed in die primo resurrectionis, quando apparuit vndecim, tũ comedit piscẽ assum, & mellis fauũ. ¶ Porrò quia Dominus dabat operã tunc, suã resurrectionẽ firmiter plãtare in cordibus discipulorũ, ostẽdens esse verè suũ magistrũ, & Dominũ, quẽ prius mortalẽ sectabãtur, ideo etiã si nõ referatur, subintelligitur tamen. Piscis autẽ & panis, & mellis fauũ, est Domini eduliũ post resurrectionẽ, siquidẽ carnis detrimẽta iã sentire non poterat, sed ex fluctibus nostrę mortalitatis eductus, dulcedine sempiterna fruebatur. Aut solum hæc comedit, quia solũ hæc erãt tũc edulia apostolorũ, quę Christo fuerunt oblata. Comedit autẽ nõ ex necessitate, quia hoc mortalis est cõditionis, ad reparãdũ humidũ radicale, id quod dũ viuit, semper exhalat, instar titionis ardẽtis, qui semper fumat, vt Aristo. dixit: cibatio autem in viuentę, hanc humidi radicalis perpetuam exhalationem restaurat. ¶ Verum beata corpora alirer eo medũt, ex potestate, scilicet, non ex necessitate: siquidem

beata

Beata corpora non indigent nutricatione ideoque cibo.

beata corpora nihil humidi radicalis à se exhalant, neque exhalare possunt. Quocirca nutricatione non egent instar angelorum, quibus à Domino assimilantur Matthæ. 22. Per nutricationem enim exhalata ex viuentis corpore, restituuntur. Verum comedunt ex potestate, citra indigentiam tamen. Non ergo Christus cibum, quem comedebat, in carnem suam, vel sanguinem transferebat, vt noua caro illi accresceret vel nouus sanguis, sed cibus in aliam transiuit materiam, non in viuentem materiam Christi, cuius corpus beatum nutritionem habere non potest, neque quanuis aliam vel substantiæ, vel qualitatis, vel nouæ quantitatis mutationē. At dices, Qui ergo ex huiusmodi comestione firmabat infirmam apostolorum fidem, si non erat vera comestio? Imo erat vera comestio, siquidem vere veris dentibus sibi proprijs terebat cibum, & per veras suas fauces in yssophagū traijciebat. Ad veram autem comestionem, non est necessaria secuta nutricatio: Aliàs vomentes cibos continuo, à traiectione, non verè comederēt, id quod falsum esse in. 4. lib. Sent. ostendimus. *Et nemo.* litera Græca non, discūbentium, sed discentium, vel discipulorum legit. Discipuli igitur reuerentes Christi maiestatem, & potentiam, non audent quicquam ei loqui sed silentium putant apostoli Christi laudem. Sed neque Petrus, qui argutulus solebat esse, nuncquicquam loqui tur: neque dicit modo quod Luc. 5. Exi à me Domine, quia homo peccator sum &c. *Et venit Iesus, & accepit panem, & dabat eis, & piscem similiter*, Græcè, *accipit; dat.* Non solum viatoribus distribuit dona gratiarum Christus, sed & beatis illa impartit. Hoc enim significat allegoricôs, quod iam in litore immortalis existens panem porrigat, & pisces discipulis suis. *Hoc iam tertio manifestatus est Iesus, discipulis suis cum surrexisset à mortuis.* Cum supra disertum sit Dominum se manifestasse ex euangelica lectione, pluries discipulis suis ante hanc manifestationē, quid est quod modo tertio se manifestasse dicit Ioannes? Quandoquidē iam se manifestarat die primo resurrectionis quinquies, & post modum octauo die resurrectionis rursus se manifestauit, vndecim discipulis? Collisio tamen hæc bifariā diluitur: aut quod tertio manifestauit se discipulis suis simul congregatis: siquidē bis se illis manifestauit Hierosolymis, & modo tertio se illis manifestauit: ¶ Verū hæc dilutio, non est libera à contradictione, quia modo non erāt omnes discipuli Christi cōgregati. Quippe ex apostolorū cætu solū referuntur Petrus, Thomas, Ioannes, Iacobus filij, scilicet, Zebedęi. Nathanael enim, nō erat apostolus, & alij duo discipuli forsan erant ex numero. 70. & non ex collegio apostolico. Ideo aptior videtur dilutio, vt sit sensus, Hoc iā tertio, idest, hic fuit tertius dies manifestationū Iesu: siquidē primo die se manifestauit pluries in prima sabbatorū. Dein se manifestauit in altero die, scilicet, in octauo die post resurrectionē. Et nūc modo est tertius dies vbi se se manifestat. Et forsan erat etiam dies hic dominicus vt priores vt sit sensus, hoc manifestationis tertio die à resurrectione manifestauit se Iesus. *Cum ergo prandissent dicit Simoni Petro Iesus, Simō Ioannis diligis me plus his? Dicit ei, Etiā Domine, tu scis quia amo te. Dicit ei, Pasce agnos meos. Dicit ei iterū, Simon Ioannis, diligis me? ait illi. Etiam Domine, tu scis quia amo te. Dicit ei iterū, Pasce agnos meos. Dicit ei tertio, Simon Ioannis amas me? Contristatus est Petrus, quia dixit ei tertio, Amas me? & dixit ei, Domine tu omnia nosti, tu scis, quia amo te. Dicit ei, pasce oues meas.*

Vera comestio non necessario vocat cibi concoctionem.

ENARRATIO. II.
In caput vigesimumprimum.

¶ *Cum ergo prandissent.*

IAM iam Christus moriturus nouissimā cœnā cœnans cū apostolis suis venerabile instituit Eucharistię sacramētum, & resurgens ex mortuis ipso die resurrectionis discipulis duobus panem frangens, à prandio vespertino, aperuit illis sensum, vt intelligerent scripturas, præloquentes mortē, & resurrectionem suā. Nunc quoque à prandio matutino Petrum vniuersalem suæ ecclesiæ pastorem constituit. Et vt olim Dauid in medio fratrum suorum, est à Samuele fratribus suis, & toti populo Israëlitico prælatus, ita modo Petrus à Domino in

medio aliorū apostolorum constitutus, est illis prælatus, & vniuersali gregi Christi. Et hanc singularem prælationem Petro commissam esse, & non alijs apostolis Christus vt doceret, & modo solum loquitur, & non alijs apostolis: illi nanque soli ait, Pasce agnos meos, &c. Neque alijs modo dixit, Pascite, sed soli Petro pastus iste gregis Christi vniuersalis committitur. Et ideo quia singularissimum hoc pascendi gregem Christi vniuersalem munus Petro iniungebat, ideò singularissimum erga se præ alijs amorē ab eo exigit dicens, Simon Ioannis diligis me plus his? Et Petrus quidē semper singularem se exhibebat in affectu ad Christum præ alijs apostolis. Vnde Domino dicenti Matth. 16, se iturū ad mortem in Hierosolymam, &c. ipse continuo dixit, absit à te Domine. Et alijs tacentibus, ipse pro eis loquitur Matt. 16. Vbi singularem de Christo confessus est confessionem: & ob singularem confessionem, ibidem promissa est illi clauium cœlestis regni collatio. Et modo ob singularem eius erga Christum amore, promissa collatio, traditur & opere exhibetur dū Dominus ait, Pasce agnos meos, &c. Vnde in præsentia quoque, ipse cognito Domino, nō sustinuit nauigij tarditatē, sed seipsum misit ad mare, vt citius frueretur Christi optato aspectu. ¶ Ad hæc die resurrectionis, Ioanne se retrahente, à conspectu sepulchro Petrus audacius se gerens, in Domini sepulchrum intrat, & Matth. 14. Christo calcanti nudo vestigio vndosum & turbulentum mare Petrus ait, Domine si tu es iube me venire ad te. Et vt se singulariter Christum diligere profiteretur Ioan. 13. inquit, Quare non possum te sequi? animam meam pro te ponam, & Marc. 14. Et si omnes scandalizati fuerint ego non scandalizabor. Et ipse solus exemit gladium & percussit Malchum seruum pontificis. Quæ vniuersa singularia erant præstantissimi in Christum amoris symbola. Quid quod à negatione Christi continuo fleuit amare: nempe amarissimè dolens quod sibi dilectissimum magistrū, tam enormi offensa offendisset? Purgata igitur per amarissimos fletus negationis trinæ labe, in suum priorem restaura-

Symbola Petri amoris singularis in Christum.

tur Christi amorem. Voluit autem Christus, vt trina amoris confessione, trinam resarciret negationis iacturam, vt qui verbo trino Christum negarat, trino quoque eundem Christum verbo confiteretur. *Simon Ioannis.* In quibusdam Græcis codicibus, non est Ioanna, sed Iona, vt legit Cyrillus. Diligis me plus his, hoc est plus, quam hi vt amphibologia orationis euitetur. Est enim ambigua oratio diligis me plus his, scilicet, diligis me magis, quam hos, aut magis quam isti me diligunt, & hic est sensus verborum? Quia autem singularem prælaturam illi erat iniuncturus, singularem amorem sui exigit Christus. Decentissimum enim & opportunissimum est, vt qui est singularis pastor gregis Christi singulariter præ cęteris omnibus diligat Christum. Neque perit, Credis in me, plusquam hi, aut, confidis in me plusquam hi, aut, sapis plusquā hi, aut, potętior es, plusquam hi, sed diligis plus his? vt videant Lutherani non esse fidem potissimam omnium virtutum, vt ipsi somniant. Nanque si esset hanc haud dubium nunc à Petro exegisset Christus: quia vt constitueretur optimus gregis Christiani pastor, optima virtus erat ab eo exigenda. Si ergo non exegit, Credis in me, aut, confidis in me plus his, sed, diligis me plus his, charitas Christi est virtutum regina & forma, non fides, vt Paulus proclamat. 1. Cor. 13. Nunc manent tria hæc, fides, spes, charitas, sed maior harum charitas. Enimuero, qui syncerè amat Christum syncerè etiam credit, & syncere sperat Christum, non tamen diuerso? Non ergo à suo Petro Christus exigit opum splendorem, aut humanæ potentiæ vigorem, seu sanguinis clarissima stemmata, sed quod est omnium præstantissimum sui dilectionem. Non enim regem constituit Christus Petrum, aut secularem Imperatorem, sed pastorem mysticum sui gregis: ideo neque alia petit, nisi dilectionem. Hæc enim satis est pastoribus istis in robur suum, in sapientiam, in diuitias mentis, vt gregem Christi dirigere valeant. Fuerunt autem hæretici, qui hinc argutati sunt peccatores non esse pastores, neque sacerdotes, neque alia ecclesiæ moderamina

mina posse obtinere fulcientes hæresim suam in hoc verbo Christi.

¶At verò, Christus perfectum creare volens pastorem Petrum amorē sui ter petiuit, & ad confessionem amoris, collata est dignitas pastoris. Vnde qui volent perfecti esse pastores necessario ex amore Christi recturi sunt Christi oues. Nam qui ita regunt oues, ad fastum, ad ambitum vt ditentur, vt primogenituras creent, & non vt pascant Christi gregem pastos eos dicere poteris, potius quam pastores: isti nanque mercenarij sunt, & non veri pastores. Cæterum alio qui sunt pastores etsi imperfecti, quippe qui cum administrant gregibus necessaria, etsi non ex amore Christi, sed ex studio proprij lucri, & fastus illecti gloria nihilominus si administrant pastoralia, munera faciunt sane pastorales fructus suos. Nos cap. 10. supra longum de re hac tractatū texuimus, ideò nihil opus facto hoc in loco immorari diutius.

¶Obserua interim Dominum non dixisse diligis oues meas plus his, sed diligis me plus his, siquidem etsi pastor debet diligere oues, at scopus pastoralis officij non est dilectio ouium, sed dilectio Christi, qui est pastorum princeps.

¶Rursus obserua, Christum non dixisse, Pasce has, vel illas oues, sed absolute, pasce oues meas. Enimuero constituitur Petrus non particularis huius vel illius prouinciæ sed totius orbis pastor. Et quia apostoli erant agni, & oues Christi Petri prælatio etiam erat supra alios apostolos. Est sanè supra alijs apostolis vniuersalem Christianę ecclesiæ esse authoritatem Matth. 18. Quæcunque ligaueritis super terram, erunt ligata, & in cœlis, &c. Et Matth. Ite docete omnes gentes baptizantes eos in nomine patris & filij & Spiritus sancti: cæterum hæc non fuit in eis ordinaria potestas, vt in Petro: ideò solū apostolica vis in sede Petri mā sit, non in sedibus aliorum apostolorū. Erat sanè potestas hæc spectans apostolatum, apostoli enim fuerunt constituti legati vniuersales in vniuersum orbem, nihilominus apostolica hæc potestas erat solum ordinaria in Petro: vnde solum Petri successores dicuntur apostolici, & Romana sola sedes est apostolica, cæteri autem episcopi, non dicuntur apostolici. Neque sedes Constantinopolitana, aut Antiochena, aut Hierosolymitana, aut quæuis alia sunt vel fuerunt apostolicæ sedes: siquidem apostolica aliorum apostolorum potestas extincta est cum ipsis apostolis, sola Petri potestas permansit, vt lucerna in ecclesia Dei. Et quanuis in republica Christiana multos numerare poteris reges, pluresque habuit olim Imperatores Constantinopolitanum, & Germanicum, at vero non potest habere simul duos aut plures Papas: siquidem, sicut Christus non est diuisus, sed solum est vnus Christus. 1. Corin. 1. ita neque diuisus est Petrus, sed vnus tantum est Petrus, Christi vicarius: vni soli dixit, Pasce agnos meos, pasce oues meas, &c. non duobus, aut pluribus. Et ecclesia Dei biceps, aut triceps nequit esse.

¶At hinc calumniantur hæretici, nos facere bicipitem ecclesiam Dei, siquidem Christus est caput, & Papa est caput. Cæterum quis inficiabitur Christum esse caput, Paulo clamante ipsum dedit caput super omnem ecclesiam? Sed quid; quando Dominus constituit modo Petrum vniuersalem totius orbis pastorem erantne duo capita in terris, Christus & Petrus, quis ita desipiet? Si ergo tunc non erant duo capita Christo agente in terris, cur modo versante cœlestia, erunt duo capita Christus, & Papa? Vbi enim est vnum propter alterum ex regula topica, ibi est tantum vnum. Papa igitur est sub Christo, & à Christo constitutus super omnem ecclesiam: & collatus Christo, non est caput sed membrum, non est pastor, sed ouis, non est princeps, sed subditus: at verò collatus ecclesiæ caput est à Christo constitutum. Si Papa proprias oues haberet, alias ab ouibus Christi, iam duæ ecclesiæ essent, duoque capita: at oues Papæ non sunt Papæ sed Christi: ecclesia item non est Papæ, sed Christi. Vt ergo vnica est spōsa, & vnicus est sponsus Christus, vnicū est caput. At vero ab hoc capite vnico deriuata est capitis dignitas œcumenica in Petrū, in totā ecclesiam. Ab hoc vnico sponso, deriuata est cura sponsalis in Petrum totius ecclesiæ, quæ est sponsa Christi: ideoq; Petri successor, & gaudet gloria capitis

ecclesiæ, & sponsi vniuersalis, quia illi
commissa est administratio generalis
huius sponsæ mysticæ Christi. Vtrum
que igitur participat ab ipso capite &
sponso Christo, & capitis honorem, &
sponsi dignitatem. Quia vicem agit in
terris,proprij capitis, proprijque sponsi
regnantis in cœlis. Sicut igitur Domi-
nus in cruce pendens commendauit ma
trem suam charissimũ sibi pignus, Ioan
ni dilectissimo discipulo, ita, & scansu-
rus cœlestia habitacula Petro nũc com-
mendat ecclesiam suam. Abiturus nan-
que in cœlestes sedes, indignum duxit,
sponsam sibi charissimam, quam mun-
dauerat sanguine suo orbatam relinque
re pastore,& custode. Fidelissimum igi
tur censuit Petrũ apostolũ cui tãtũ onus
crederetur, ideo ait, Pasce agnos meos,
Forsan ter dixit,pasce,vt pascendos insi
nuaret & incipientes & proficientes, &
perfectos singuli pro sua ratione, & inci
piẽtes subintellexit per agnos, per reli-
qua pascenda,proficientes,& perfectos.

Lutheri vesania in papalẽ sublimitatẽ.

¶Infelix Lutherus,qui hostis fuit huius
papalis dignitatis,quam Christus in cu-
stodiam,in pastum sui charissimi gregis
constituit. Ille gloriabatur esse se indi-
gnum Christi euangelistam, at rectius
doleret se esse pessimum euangelistarũ
corruptorem.Sanè si euangelium Chri-
sti amaret,& crederet, non vtique infe-
stus, sed summæ obseruationis illi esset
papatus. Sed age, nunquid hæc sunt
verba euangelistæ Christi, quæ ipse si-
bi iussit mortuo pro epitaphio exara-
re sepulchri. Pestis eram viuens mo-
riens tua mors ero Papa?& in lib.de ab-
roganda Missa Papam vocat Antichri-
stum, & episcopos eius apostolos. Re-
ctius aiebat lib. contra Anabaptist. om-
nia à papatu,ad nos defluxisse bona. Et
quando humiliter se subdebat Leoni de
cimo dicens,Vocem tuam, Christi in te
præsidentis, & loquentis agnoscam, vt
habetur in præfatione ad Leonem deci-
mum,& alibi etiam Papam rectè nun-
cupauit nucleum totius ecclesiæ. Porrò
hæc veracissima verba mendacissimus
homo,non ex animo,sed fictis vomebat

Hostis sedis apostolicę hostis est Christi.

vocibus. Quod enim ex animo illi erat
carmine prædicto protulit, Pestis eram
viuens,&c.Sed re vera,qui hostis est pa-
palis celsitudinis, hostis est Christi, qui
illam constituit iam iam ascensurus in
cœlum. Nanque Deus qui vniuersa di-
spensat per medias causas,custodiam,re
gimen,& administrationem vniuersalis
ecclesiæ suæ,per Petrum, & successores
Petri administrare voluit. Et quia vnus
homo vniuersali administrationi totius
orbis impar erat, alios voluit esse parti-
cularium ecclesiarum pastores qui es-
sent summi pastoris papæ cooperarij,&
coadiutores. Sed de istis alibi operosius
locuti sumus. Et quidem papalis fun-
ctio ab ipso Christo,non ab homine ori
ginem traxit. Nam Christus ait Petro,
Pasce agnos meos,&c. A Papa verò epi
scopi deriuantur,ab istis sacerdotes,à sa-
cerdotibus sacramenta conficiuntur &
administrantur. Cum ergo Lutherana
ecclesia Papam non habeat, quia se-
dem detestatur apostolicam cũ suo im-
pudentissimo, & mordacissimo magi-
stro,docente lib.de refor.ad Carol.5.ex
baptismo omnes esse Papas,Episcopos,
& sacerdotes & nihil differre laicum &
sacerdotẽ,consequens est eam non habe
re episcopos,neque sacerdotes: vnde ait
quod nec vera habeat sacramenta, quæ
sacerdotalẽ requirunt functionem. Ete-
nim quos in sacerdotes constituebat Lu
therus,non erant magis sacerdotes, quã
meri laici:igitur non conficiunt Eucha-
ristiam.Quomodo enim conficiunt qui
non sunt creati sacerdotes ab episcopo?
Lutherana igitur ecclesia non habens sa
cerdotes ab episcopis ordinatos nõ con-
secrat corpus & sanguinem Christi, &
idololatræ Lutherani sunt, si Euchari-
stiam falsam adorant. Neque apud eos
est peccatorum remissio,ob eãdem cau-
sam. Quod si neque Papa gaudent,ne-
que episcopis, neque sacerdotibus nul-
lus est ordo ecclesiasticus apud Luthe-
ranam ecclesiam. Quod si nullo con-
stat ordine, ecclesia illa similis est in-
ferno,vbi nullus est ordo, sed sempiter-
nus horror inhabitat. Quocirca Luthe-
rani non in vera agunt ecclesia: sed
in synagoga Sathanæ,& cum Ægyptijs
in tenebris morantur, & in vmbra mor-
tis, & in via infernali. *Diligis me plus his.*
Et si dilectio non significet amorem im
petuosum: at verò ex subiuncto Christi
verbo plus his, significat dominus amo-
rem affectuosum. Si enim solum dixis-
set,

Lutherana ecclesia non est Hierarchica, sed inordinata ecclesia.

Lutherana ecclesia est synagoga Satanæ.

set, Num Petre diligis me? amorem vtcũ que exquirebat à Petro: at dicens, plus his, amoris vehemẽtiam se exigere à Petro non obscure indicauit. Et quidem Petrus intelligens verba Domini, non dixit, Etiam Domine tu scis, quia diligo te, sed ait, quod amo te est enim amare vehementer diligere, vt diligere & tam affectuosè, sed amare vtcunque. Et in diuinis literis vtrumque persæpe confunditur cum altero. Petrus autem non respondet ad Christi interrogationem ex integro & adæquate quia non est ausus se præferre cæteris apostolis in amando Christo. Erat enim Petrus non solum Christi amore sed etiam erat humilitate conspicuus: vnde dixit Lucæ. 5. Exi à me domine, quia homo peccator sum. Quid quod latebant eum aliorum apostolorum pectora? Dominus autem non interrogat, vt discat, sed vt confessione Petri constet affectuose, ipsum amare Dominum. Litera Græca etiam distinguit inter verbum significans dilectionem, & amorem, vt Latina translatio distinxit: sunt enim Græcis ἀγαπῶ & φιλῶ quod Latinis diligo est, & amo. At vero quia semper Dominus intelligebat amorem vehementem, & singularem, ideo in tertia interrogatione non quærit. Diligis me plus his, sed, amas me plus his: vt ex hac tertia interrogatione aliq̃ intelligantur fuisse etiam de amore singularissimo, vt singularissima ecclesiæ dignitas, quæ est papalis dignitas, singularissimo confitenti Christi amorem conferretur. Non ergo Christus ascensurus in cælum, curauit instituere secularem monarchiam, quam ipsa ratio naturalis constituere docet, sed curauit spiritualem monarcham suæ ecclesiæ pręficere: si quidẽ cum monarchica gubernatio sit optima, voluit suum gregem hac monarchica administratione gerendum.

¶ *Pasce agnos.* Litera Gręca non habet bis pasce agnos, sed pasce oues Christi. Grex ex agnis, & ouibus constat, non ex vrsis vel lupis, leonibus, tauris, hircis, aut tigribus, vel vulpibus. Est enim ouis animal simplex frugiferum, lanas enim suas vestibus nostris donat, vt lac in nostrum cibum, animal item mansuetum, & patens iniurijs luporum, quia inerme est: agnus item matri suæ sapit

Grex Christi ex ouibus & agnis cõstat.

mores ideoque eget maxime çane custode & homine pastore. Oues item Christi, simplices sunt affectu, etsi sapientes intellectu: sunt enim patuuli, non sensu mentis, sed malitia fraudis. Sunt frugiferi, quippe abundant bonis operibus, & ad Dei cultum, & ad fratrum vtilitatẽ. Sunt mites & humiles corde, ideo patẽt sæpe iniurijs impiorum, atque calũnijs, quo circa datus est illis custos & pastor à Christo. Namq; sedes apostolica Christi gregem defendit a væsanijs hæreticorum, hos sua apostolica censura hæreticos eliminans cum apostatis, & schismaticis. Non ergo Christus fraudulentas vulpes, aut truces leones, aut immanes vrsos, aut cruentos lupos, aut feroces tigres sed humiles, modestos, beneficos, simplices, non prouocãtes alios ad iram, sed potius illatam donantes, &c. hos amat Christus in oues. Quamuis autem omnes fideles videantur Christi oues, characterem Christi ex baptismo gestãtes, cæterum ij propriè sunt oues, qui iuxta Christi signaculum opera ouium, & non luporum aut aliorum cruentorũ & rapacium animalium præstãt sapientes eum, qui tanquam ouis ad occisionẽ ductus est Esa. 53. *Pasce agnos.* Græca litera variat hoc loco verba pastum significantia. Primo enim, & secundo posuit Euangelista βόσκε dein ποίμαινε at interpres vtrumque eodem reddidit modo Pasce. Est autem secundum verbum significans regere oues pastoraliter: vnde Homerus regem Agamẽnonem ποιμένα vocat, idest, rectorem populorum. Dominus autem hoc verbo est vsus, vt ex pastu materiali ouium qualis sit debitus pastus hominum palam pastoribus fieret. Est enim domino familiare, per sensibiliã ineffabilem nos docere theologiã, si quidem non angelos, sed homines sensibiles docebat. At pastorem œcumenicum constituens, perfectum pastorem constituit gregi totius orbis regendo. Ideoque pastor hic ex domini autoritate pascere perfectè potest, & debet Pastor enim materialis si solum posset deducere gregem ad bona pascua, non tamen posset adaquare gregem, non esset perfectus pastor: aut si non posset defendere gregem suum à luporum, & latronum iniurijs, non esset perfectus pastor:

Papa est custos & pastor dominici gregis.

Papatus habet perfectã pascendi omnes fideles potestatem à Christo.

aut si non posset defendere gregẽ suum à luporum,& latronum iniurijs, non esset perfectus pastor:aut si nesciret morbidulosas curare oues, non esset perfectus pastor; quales sunt plerunque materiales pastores. At hic pastor à Domino constitutus, quia à Deo constituitur, & opera Dei sunt perfecta, perfectissimus est pastor. Poterit igitur vniuersa, quæ sunt perfecti pastoris, absoluere, scilicet, perfectè alere gregem suum, defendere ab hostilibus iniurijs, morbosque gregis curare.

¶ Vnde fit ad Papam pertinere vltimam resolutionem de dubijs concernentibus fidem, & necessarios fidelium mores, veramque de vtrisque doctrinam tradere, & non solum hoc, sed etiam posse condere leges obligantes Christianam ecclesiam, ad peccatum mortale. Enimuero, conditio legum, in omni republica tam seculari, quam ecclesiastica necessaria est ad regimen hominum. At verò quia papalis potestas spiritualis est, & à Deo immediate constituta, ideo poterit condere leges spiritualiter obligantes fideles ad obedientiam illarum. Hęc autem obligatio spiritualis est, obligare violatores ad culpam: si enim hac fuisset orbatus potestate obligandi Papa, vtique non posset pascere perfectè gregem Christi. Intercurrunt enim quædam, quæ sunt valde expedientia obseruatu, vt est quadragesimale ieiunium, cultus festorum, ad honorem Dei & sanctorum & hoc genus alia: quæ sane obseruare maximè expedit fidelibus. Verum fideles ea negligerent, nisi violantes obligarentur ex violatione ad crimen: hęc nanque obligatio eos reddit vigilantes in obseruantia. Cæterum secularis potestas, quia non est spiritualis potestas, etsi aliquando obligare potest, violantes suas leges ad crimen, istud sanè non est ex ratione potestatis solum, sed ex necessitate materiæ quam ex sua lege obseruandam præcipit. Porro Papa per se obligare potest ex sua lege ad crimen: at vero Rex per accidens, ex materię summa necessitate: quam sua lege prohibet, resultat obligatio ad peccatum. Postquam enim Rex declarat ex lege sua regni administrationi esse necessarium: puta non deferre arma ad regna extranea, neque equos, &c. prodit obligatio ad non deferenda arma. Papa vero etiam si ad legem obligantem ad crimen constituendam, materiam idoneam spectet, non tamen est necesse, illam esse materiam necessariam, sufficit esse expedientem saluti spirituali fidelium. Nam inutilia non pertinent ad pastum: quæ verò ad pastum non pertinent, non cadunt sub papali potestate, quæ tota incumbit in pastum spiritualem fidelium, ideoq; Christus sub verbo pascendi contulit Petro potestatem papalem. Quo fit, quæ non spectant pastum fidelium, aut quæ sunt contra pastum legitimum fidelium, nõ cadere sub potestate supremi pastoris Papæ. *Pasce agnos.* Non ait, dominare agnis meis, vel ouibus meis. Papa enim nõ habet dominium temporale in omni orbe, quia eius potestas spiritualis est pascendi spiritualiter, non dominandi temporaliter. Ideo est pastor Regum, & Imperatorum & orbis, sed non Dominus. Solus Christus est pastor & dominus, vnde Petrus, Non dominantes ait, in cleris, sed forma gregis facti. Quasi dicat, Sic vos gerite in gregem Christi non tanquam Domini, temporales, sed tanquã pastorẹs spirituales. 1. Petr. 5. Quocirca Papa poterit corrigere imperiales aut regales leges si iniustæ sunt & noxię saluti ouium Christi: quippe pastor est omnium. Si vero hæc causa cessat, vltra se ingerere in Imperiali vel Regali gubernatione non potest. Hinc processit Papam deposuisse quondam Reges & Imperatores à sua celsitudine, propter incorrigibilẽ eorum pertinaciam in hæresi, vnde fidelibus detrimentum fidei imminebat. Ex quibus tibi exploratum erit, quam desipuerit Marsilius Patauinus dicens, Papam non habere potestatem coercitiuam in fideles, sed esse subditũ seculari Imperatori, itemque episcopos. Cęterum cum potestas prędicta pascendi sit suprema & Imperator est oĩs Papę necessario est Papę subiectus.

ENAR-

ENARRATIO III.
In caput vigesimumprimum.

Amen, amen dico tibi cum esses iunior, cingebas te, & ambulabas, vbi volebas cum autem senueris, extendes manus tuas, & alius te cinget, & ducet quo tu non vis.

QVIA dudum Petrus fuerat protestatus, se amare Christum præ cęteris apostolis, modo Christus confirmans protestationis huius veritatem, subindicat Petrum crucifigendum pro Christo, dicens, sub ęnigmate sermonis Petrum ea morte esse afficiendum, pro fide Christi, & gregis sibi concrediti amore, qua & ipse Christus princeps pastorum fuit pro omnibus suis ouibus affectus, scilicet, morte crucis.

¶ Vnde ait, Cum esses iunior, potentia corporali pollebas, vt te posses cingere, pro tuo arbitrio, & ambulare, quo tulisset animus tuus: at vero cũ accesserit senecta tunc sanè deficientibus viribus corporis, crescent animi vires, alterque id temporis te cinget, quando te ligabunt, vt crucifigaris, & extendes manus tuas in cruce pro me, vt ego feci pro te.

¶ Alius cinget te ipsum, scilicet, Neronis carnifices, te ligabunt, & ducent ad crucis trucem mortem, quod tu in vis.

¶ Quod si dixeris, Quid, ergo Petrus in voluntaris crucifixus est, cum tamen legamus ibant apostoli gaudentes à conspectu concilij quoniam digni habiti sunt pro nomine Iesu contumeliam pati? Vtique Petri mors obseruata naturali inclinatione inuoluntaria erat. Natura enim omnibus rebus indita est propensio maxima ad vitam tuendam, quo ad licuerit.

¶ Porrò secundum deliberationem animi mors Petri erat voluntaria, Vt etiam mors Christi, attenta natiua inclinatione, non erat voluntaria: voluntas enim suapte natura refugit mortem sui supposi ti: at vero secundum deliberationem promptissima fuit mors Christi ipso docente, Baptismo habeo baptizari quomodo coarctor donec perficiatur Lucæ. 12. *Ducet te*. Hoc est, ducet te tyrannis Neronis, vt patiaris mortem, id quod tua natura summopere refugit, Græcè non, vbi, sed quo legitur, quo volebas, non vbi volebas.

¶ Ex istis videtur Petrum id temporis iuuenem fuisse, nam dominus ait, Cum autem senueris, igitur nõdum senuerat, iuuenis igitur erat. Et hæc verba referen da sunt ad tempus illud, quando à Domino fuerunt dicta non ad tempus quãdo fuerunt à Ioanne scripta. Quippe hæc Ioannes scripsit mortuo Domiciano. Petrus autem passus est sub Nerone. Euangelium autem scripsisse quidam referunt relegatum exilio in Pathmo in sula. Verum Simeon metaphrastes in vita S. Ioannis, Hiero. lib. de scriptoribus eccle. Isidorus archiepiscopus Hispalensis in libro de patribus noui testamẽti, & Beda in homilia quadam super euãgelio, Dixit Iesus Petro, Sequere me, suum Euangelium credunt Ioannẽ scripsisse Ephesi. postquam solutus fuit ab exilio, à Nerua Imperatore Romano, qui succedens Domitiano, qui damnauerat Ioannem exilio in Pathmon alteram Sporadum insulam, hoc exilium, cum cæteris actis à Domitiani rescidit. Quale quale hoc fuerit hoc certum est Ioannem scripsisse euangelium mortuo iam Petro. Enim vero Petrum cruci suffixit Nero, vt Eusebius commemorat lib. 2. Ecclesi. histo. cap. 24. Et Ioannes scripsit euangelium Ephesi. multo post sub Nerua siue sub Traiano, qui post Neruam Romani imperij, moderatus est administrationem. *Hoc autem dixit significans qua morte clarificaturus esset Deum. Et cum hæc dixisset dicit ei, Sequere me. Conuersus Petrus vidit illum discipulum, quem diligebat Iesus sequentem. qui & recubuit in cœna supra pectus eius, & dixit, Domine quis est, qui tradit te? Hunc ergo cum vidisset Petrus, dicit Iesu, Domine hic autem quid? Dicit ei Iesus, Sic eum volo manere donec veniam. Quid ad te? tu me sequere. Exiuit ergo sermo inter fratres quod discipulus ille non moritur: sed sic volo manere eum donec veniam, quid ad te?* Quia Dominus obscuro sermone prædixerat Petro genus mortis, quod erat subiturus, ideo Ioannes explicans verba Domini ait, significans qua morte, idest, quo genere mortis, scilicet, crucis morte esset Deũ glorificaturus. Nam pretiosa in conspectu Domini mors sanctorum eius.

Ioannes scripsit euãgelium suum Ephesi solutus iã ab exilio.

¶ Erat

Romanis erat mos cruci affigere ob enormia delicta.

¶Erat autem Romanis in vsu hoc genus mortis maximè sceleratis insligere: ideo Nero Petrum, quasi maximè impium hoc genere mortis affecit, cum alioqui non ob scelus, sed ob fidei veritatē hoc Petrus sustinuit crucis supplicium. Refert autem Sozomenus lib. 1. Ecclesi. histo. cap. 9. Constantinum Imperatorem crucis supplicium constituisse nemini deinceps inferendum, ob reuerentiam dominicæ crucis. *Hoc autem.* Iubet Petro Dominus, vt eum sequatur, idest, vt crucem, quam est laturus, eo animo ferat, quo Christus suam tulit. Christus enim suam tulit ob salutem gregis sui, nā ipse est pastor bonus: & ideo posuit animam suam pro ouibus suis. Tu igitur Petre mea sequere vestigia, quippe pastorem constitui te vniuersalē totius orbis, ideo exponas oportet animam tuam morti, ob salutem gregis tibi à me commissi. Sequelam sui corporalem videbatur iubebere Dominus modo Petro: at subsequela hac mysticam subdenotabat sequelā ex morte crucis. Sequebatur igitur nunc Petrus Dominū gressibus corporis, & Ioannes sequebatur Petrū, Petro inscio, conuersus retro Petrus vidit Ioannē se sequentē, & quia singularis inter eos erat amicitia, voluit Petrus sui amici statum discere à Christo futurū. Nam sicut nostra nos curamus, ita studio sunt quæ sunt amicorum. Iam ergo didicerat à Christo se crucifigendū, voluit etiam discere de successu Ioannis. Vocat autem se suo more Ioannes, discipulum dilectum. Et duo exponit amoris Christi ad eum non vulgaria symbola, & quod supra pectus Domini se ingessit (vt supra exposuimus) & quod ipse solus ausus fuit, fretus Christi ad eū insigni beneuolentia quærere de tradito re: cum alioqui Petrus apostolicus vertex, non fuerit ausus Dominum de re hac interrogare. Verum nunc Ioannes contra nihil audet interrogare Christū: sed Petrus ex verbis Christi audacior factus, ex quibus eum præfecerat cæteris apostolis, & vniuersi orbis eidem pastoralem iniunxerat curam, interrogat de statu condiscipuli sibi charissimi dicens, Domine hic autem quid? Hoc est quid Ioanni accidet mortis? Obseruabis Petrum maximè omnium fuisse à Christo dilectum. Enimuero si Petrus plus diligebat Christum, quam cæteri apostoli, necessum est quod diligeretur à Christo præ cæteris ex lib. Sap. Ego diligentes me diligo: igitur maximè diligentes, maximè diligo. Petrus autē, vt ex hoc euāgelio liquet, diligebat Christū plusquā cæteri: igitur dilectus fuit, plusquā omnes alij apostoli. Et quia excellebat dilectione, excelluit quoque papali potestate, idest præfectura spirituali super omnem terram. Quod verò Ioannes se vocat dilectum, ideò est, quod sensibiliora dilectionis in eum proferebat Christus signa, quam in Petrum, videlicet, recubitus super pectus & alia hoc genus, vt parentes minoribus signa dilectionis suauiora ostendunt, cum alioqui primogenitum plus ament. Verū quod Petro collata fuerit vniuersalis animarum cura, est quidem maius dilectionis officium, at intelligibile, non sensibile signum. *Sic eum volo.* Plurimę sunt ex hoc loco subortæ concertationes. Quibusdam est errata lectio hæc, quia Græcanica non habet sic, sed si, & non volo, sed velim. Et vetusta exemplaria Latina, quæ Erasmus testatur se vidisse, legunt si, & non sic. Et Chrysost. Theoph. Cyrillus, &c. legunt si. Quanuis in Cyrillo Latino, vtrunque legitur, & sic, & si. In textu enim Ioannis est sic, in commen. Cyrilli, primo sic, dein si. Simeon Metaphrastes legit si, in vita. S. Ioannis, in hæc verba, Vix tandem illius vocis recordati, si eum volo manere donec veniam, quid ad te ad mentem alacriorem redeunt. Et ille quidem Enoc, & Eliæ Thesbitę coniungitur. Cæterum D. Augu. sic, legit, & Ambrosius in Psal. 45. & aliās, & Gregorius Archiepiscopus Turonēsis. Cuius verba sunt. De hoc enim & post resurrectionem dixit, Sic volo manere donec veniam: idemque Beda loco supra relato suffragatur huic lectioni: legit enim sicut Augusti. & commemorari. Qui tuentur lectionem Græcā sibi gratulantur ex verbo illo Euangelistæ. Et non dixit Iesus non moritur: si autem dixisset Dominus, sic volo manere, iam dixisset, quod non moritur. Ad hæc Dominus ex verbis istis voluit supprimere curiosam quæstionem Petri de venturo successu Ioannis: ideo ait, Quid ad te?

Ioannes certè non Petrum sublimatū in papali dignitate non audet Christū interrogare sed Petrus sic Ioānis os.

Cōtrouersiæ de lectione.

In vita. S. Ioānis.

ad te? Si vero dixisset, Sic eum volo manere, non correxisset Petri curiosam indaginem, imo illam fouisset. Et, non solum de lectione exortæ sunt litigationes, sed etiam de morte Ioannis nacta occasione ex hac latina lectione extant variæ sententiæ. Enim verò Ambrosius in sermone de sanctis martyribus, putat Ioannem quidem sepultum fuisse, at ibi non substitisse, sed surrexisse à mortuis. Vnde verba eius sunt, Hinc enim clausis tumuli foribus, gratia resurrectionis sublatus est: vt constaret sepultura, & non inueniretur sepultus. Denique cum sacerdotes adorandi causa corpus inquirerent, reserato aditu tumulus non potuit reddere, quem suscepit.

Varia placita de Ioannis morte.

¶At verò Simeon paraphrastes nō mortuum fuisse credit, sed persistere hucusque cum Enoc, & Elia, & Isidorus loco supra prænotato. Vnde accidit, inquit vt quidam eum viuere asserant, nec mortuum in sepulchro, sed dormientem iacere contendant. Maximè pro eo, quod illic terra sensim, ab imo, ad superficiē sepulchri scaturiens conscendat, & quasi flatu quiescentis deorsum ad superiora puluis ebuliat. Hæc ille. Porrò Beda locum eundem differens Ioannem quidem mortem obijsse, non dubitat, quippe ex psalmo docemur, Quis est homo qui viuit, & non videbit mortem? Verum non est mortuus, vt alij apostoli, qui extremo martyrio sunt mortui. Ioānes non hanc martyrij mortem est perpessus, sed lōgæuam vitam ducens post euersionem Hierosolymorum Palæstinam linquens in Asiam se cōtulit. Quia ergo mortuus est non sentiens dolorem mortis, ideo Dominus ait, Sic eum volo manere, idest citra mortis dolorem, volo eum mortem subire. Vnde ait Beda, tam liber fuit à dolore mortis, quam à concupiscentia carnis inuenitur alienus. Atq; ita completa est veridica Saluatoris sententia, quia sic volo manere eum donec ipse veniā ad leuandum eum in cælum. Et Papias existimat Ephesi composuisse euangelium annos centum natum, & mortuum fuisse annos natum viginti supra centum, cui vulgo historiographi non consentiunt. At numerum vitæ Ioānis mittamus, & ad priora recurrat oratio. Alij denique expōsuerūt locum præ tactum, Sic ego volo eum manere, idest, quod in Palæstina subsistat, donec ego veniam per Titum, & Vespasianum vltionem sumam de Iudæis. Quia ferunt isti, tunc Ioannem destituta Palæstina commeasse in Asiam. In hanc sentētiam etiam inuenio OEcumenium in. 5. cap. Iacobi. Exponit enim hunc locum, Sic volo eum manere, hoc est, volo eum viuere vsque ad excidium Hierusalem, per Romanum exercitum. Etenim hinc porogatum est tempus huius vitæ, vsq; ad captiuitatem Hierosolymorum, & paulo vltra illud tempus. Quodque domini aduentus hic, & in propheta euersionem Hierusalem præsignet, testatur Ioannes Chrysostomus in quadam sua enarratione hoc idem dictum, Donec veniam explicans. Hoc, inquit, significare vult omnimodam euersionem Hierusalem. Hæc Oecume. Vnde Oecumenius etiam legit. Sic eum volo manere. Porro Augustinus legens iuxta vulgatam editionem, allegorizauit locum hunc referens illud ad vitam contemplatiuam, per Ioannem adumbratam, & actiuam per Petrum. Et per verbum, manere, intellexit expectare, vt sit sensus, vitā contemplatiuam, hoc seculo non perfici, sed expectare patriam contemplationem, vbi perficietur: quippe videmus nunc per speculum in ænigmate, &c. At verò actiua dum hic viuitur perfici potest. Quippe in patria non est necessaria, vbi totum occupabit diuinitatis clara contemplatio. Volo igitur eum sic manere, idest, vitam contemplatiuam expectare consummationem sanctorum. Et quidquid sit de allegoria hac, equidem nō est spernendum argumentum, Augustinū virum summum in diuinarum literarū eruditione, hanc vulgatam probasse lectionem. *Sic volo eum manere*, vt lectio hæc nōn sit spernenda. Neque quod illi obijcit Laurentius, est multi faciendum argumentum, videlicet, imperitum fuisse græcanici sermonis, si quidem non tam fuit imperitus, vt nesciret, differentiam inter ἐὰν idest, si, & οὕτως idest, sic, quan uis Laurentio donemus, non tam calluisse Augustinū Græca, quam ipse calluit. ¶ Et quid Ambrosius enarrans psalmū. 118. qui Græcè satis nouerat nonne etiā legit, dicens Dominum ita dilexisse Ioānem,

OEcumenius.

nem, vt de eo diceret ad Petrum sic eum volo manere. Itidem enarrans Psal. 45. Neque quia in multis exemplaribus vetustissimis est, si eum volo manere, ideo necessario conficitur indubitatam esse hanc lectionem, quia in alijs exemplaribus quæ habebant Aug. & Ambro. & idem forsan in multis alijs, est sic. Neque enim Erasmus aut quiuis alter omnia exemplaria Latina vel Græca lustrauit. Hæc non dixerim, quod mihi omnino probetur lectio hæc vulgata. Nanque etsi in Concilio Trident. probetur editio vulgata ad eam tamen rationē probatur, si fuerit correctissima, errata enim eius nō probat concilium. At non videtur esse in hac re erratum ex ratione quę erratum confiteri vrgeat. Nanque quod inducitur ab Erasmo Euangelistā dixisse. *Et non dixit Iesus, quod discipulus ille non moritur*, quod videtur Dominum dixisse, si dixisset, *Sic eum volo manere*, non conuincit. Quippe sensus verborum erat iste, Esto, quod sic voluerim eum manere, quid ad te? Idest non ex hoc soliciteris, tu fac quod tibi est iniunctum reliqua mitte. Est nanque vulgata forma loquēdi, permissiua, non affirmatiua est ex hypothesi enim est sermo. Vnde non conficitur Ioannem non fuisse mortuum, vt quibusdam arrisit, quos supra meminimus. Nāque ratio postulat, Ioannem Baptistam fuisse mortuum, quo nullus maior natus est ex mulieribus naturaliter parientibus, & quod Euangelista nō fuerit mortuus. Ad hæc Petrus magis dilexit Christum quam Ioannes, vt ex superioribus non est obscurum, cur ergo maximè diligentem Deus morti subiecit, & minus diligentem mori non voluit? Quod si dixeris imò mortuus est, at resurrexit: istud sanè qua facilitate dicitur eadem negari poterit: sicut quod vēturus nouissime fit cum Enoch, & Elia, scriptura enim hos solum duos iudiciū præuenturos commemorat Apocal. 11. non Ioannem.

Sessi. 4. c. 2.

¶Et nonne etiam videtur gratis dictum terram sepulchri Ioannis ebullire sursum versus, velut acta flatu, iacentis Ioānis deorsum? Et quidem si mortuus non fuisset Ioannes, Ecclesia catholica non celebraret eius natalia: siquidem nullius viuentis in carne mortali festum celebrat, sed solum sanctorum iam defunctorum. Verum est tamen, si surrexisset à morte locus fuisset celebrationi defuncti, qui iam carnem habebat gloriosam. Verumtamen vnde hoc probabitur, priuilegium hoc concessum Ioanni, & negatum Petro, qui diligebat Dominum impensius? & Baptistam eadem dote ornatum, quis credat?

Ioannes Euāgelista vere mortuus est.

¶Indicat autem Eusebius libr. 3. histo. cap. 25. Policratem ecclesiæ Ephesinæ Episcopum tradētem in epistola ad Victorem Romanæ Ecclesiæ Episcopum, Ioannem in Asiæ Epheso ciuitate obdormiuisse. Hic accedit, inquit, Ioannes qui supra pectus Domini recubuit, qui que cum esset sacerdos, petalon gestauit, qui denique martyr, & doctor fuit, & Ephesi etiam obdormiuit. Neque officit, quod legimus mausoleum Ioannis apparuisse à sepulto Ioanne vacuum. Etenim neque corpus Moysi inuentum est post mortem eius, non tamen eum resurrexisse affirmamus.

¶Et quidē qui credunt hucvsque Ioannem mortuum non esse, etsi videantur in fauorem Ioannis sermonem hunc texere, fauet tamen illi nihil, nam Ioannē isti orbant ęternæ fœlicitatis participio, quo cæteri fratres eius apostoli, & discipuli Domini, iam pridem fruuntur.

¶Iam vero, vt ad priora remeet oratio, fateor lectionem conditionatam, si eum volo manere esse planiorem, & quæ nihil ingerat difficultatis lectori, neque expositori. At non quò planior eò certior, neque quò plausibilior, eò verior. Et quidē in missalibus nouissimis, quæ Pius. V. corrigenda mandauit & correcta tradidit omnibus ecclesijs legenda, sic, habetur, non si. Et Cyrillus Gręcus inquit, Neque mortis expertem futurū Ioannem, ait, sed, Sic volo manere eum donec venio quid ad te? idest, Audisti Petre, quæ ad te pertinēt cur aliena quæris? cur diuinæ iustitiæ secreta rimaris? Nam si etiam vellem minimè istum mori, quid tu vnquam emolumenti, aut cōsolationis consequeris? Vnde non omnes Græci authores legunt, si, siquidem Cyrillus legit, sic, & demum vt dudum commemorabam translationi vulgatæ, sic vertenti, stat ecclesiæ authoritas vt dicebam. Georgius item Trapesuntius lin

guæ

gæ græcè [illegible] peritissimus, inquit quod ἐὰν gr[illegible] si iungatur subiunctiuo valet, si, si vero [illegible]catiuo significat Græcis quod Latin[illegible] sic, vt videmus in euangelicis verbis [illegible] I[illegible]o cęset Germanam esse vulgatam tra[illegible]lationem. Lege autorem [illegible] [illegible]o, [illegible] ad Eugeniũ M.P [illegible] per [illegible] I [illegible]an. locũ. *Tu me sequere.* A[illegible] tra[illegible] Ioan. 124. hunc enarra[illegible] [illegible]um ait, quod cum dominus dixit Petro, [illegible]abo claues regni cælorum, &c. t[illegible] [illegible]ersam significabat eccl[illegible] [illegible] Lu[illegible]herani fomentũ acceper[illegible] [illegible] err[illegible]s, videlicet, verba illa, Tu es Petrus & s[illegible] per hanc petram ædificab[illegible] ec[illegible]lesiam meam, non esse referenda ad personam Petri, sed ad totam ecclesiam in quo sunt claues & cui datæ sunt sub nomine Petri. At verò Petro datæ sunt claues vt principi Ecclesiæ pro se, & sibi successoribus, ad ædificationẽ totius Ecclesiæ, & ad consummationem sanctorum, vt in. 4. lib. sentent. à me est latius di[illegible]rtum.

¶ *Exijt sermo* Græcè. Exijt iste sermo inter fratres, quod discipulus ille, non moreretur. Idest, euulgatus est sermo iste, inter apostolos, & alios Christi discipulos, quod Ioannes nõ erat subiturus mortem. At vero Christus non huc dixerat, quod non erat moriturus, sed quod non erat mortẽ crucis subiturus. *Non dixerat ei.* Scilicet, Petro, quod nõ esset moriturus Ioannes, sed sic volo eum manere. *Hic est discipulus ille, qui testimonium perhibet de his, & scripsit hæc & scimus, quia verum est testimonium eius. Sunt autem & alia multa, quæ fecit Iesus, quæ si scribantur per singula, nec ipsum mundum arbitror capere posse, eos, qui scribendi sunt, libros.* Familiare est Ioanni dicere se perhibere testimonium, de gestis Christi, id quod alijs euangelistis vsu non venit. Enim vero Ioannes interfuit omnibus, & sermonibus, & gestis Christi, quę vniuersa oculatè respexit, ideo vt hoc insinuaret ait, se perhibere testimonium: vt supra etiam aiebat. Et qui vidit testimonium perhibuit. Et quia veracissima narrabat, ideo ait, Et scimus, quod verũ est testimonium eius.

¶ Qui enim exploratam habent rei, de qua loquuntur veritatem, hac forma eadem loquuntur, scio hoc esse verum. Ioãnes igitur, se notans, inquit, Hic est discipulus ille, subaudi, dilectus à Domino, qui tametsi discipulus dilectus, non tamen ad adulationem magistri scripsit hæc, sed propter veritatem. Etenim qui assentandi gratia scribunt, ignominiosa prætermittunt, & magnifica prosequuntur: Ioannes autem exquisitè denarrauit & ignominiosas Christi passiones & gloriosa eiusdem trophæa.

¶ Græce nõ est, posse, sed capere libros.

¶ Hoc loco Chrysosto. Theo. Cyrillus hyperbolen esse credunt, quale illud Deu. 9. vrbes muratas pertingentes vsque ad cælum, & Numero. 13. Nos illis comparati quasi locustæ videbamur: & sæpe aliàs.

¶ Augustinus, non posse capere mundum retulit, ad excellentiam diuini verbi, quod ab humana mente capi nequit, verum aptior est prior intelligẽtia: quia si de excellentia agitur diuini verbi non est necesse multiplicare libros, vt non capiantur, quia minima pagella non capietur ab humana mente. Est ergo hic sensus. Tot ac tanta dixit Christus, & fecit mirabilia quod si essent conducenda in libros, esset ingens multitudo librorum. Cæterum, non sunt omnia scriptis mandata, sed solum ea, quę Deus censuit necessaria esse hominibus, vt fidem conciperent, & charitatem seruarent, & tandem vitam ęternam nobis conciliarent.

Finis enarrationum in Euangelium S. Ioannis.

INDEX ENARRATIONUM huius Secundi voluminis.

INDEX COPIOSISSIMUS rerum, & verborum notabilium, quæ in hoc Secundo volumine continentur, ordine Alphabetico distributus.

A Primam columnam. B. Secundam denotat.

A

B

C

Charitas

Elementa

SALMANTICAE,

Excudebat Ioannes Ferdinandus.

M. D. LXXXI.